

The background of the entire cover is a collage of various Jewish scholars and rabbis, including figures like the Baal Shem Tov, the Arizal, and others, rendered in a sepia, aged style. The central text is superimposed on this collage.

ספר הדורות פניהם זקן

בענין
גילוח וגידול הזקן
לאור ההלכה

מהדורה רביעית מורחבת

ספר

הדורות פניהם ואת

בענין
גילוח וגידול הזקן
לאור ההלכה

— ט —
מאת
משה ניסן ווינער

מהדורה רביעית מורחבת
עם תיקונים והוספות רבות

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונים ואחת לבריאה
ניו יארק

HADRAS PONIM - ZOKON

THE CUTTING AND GROWTH OF THE BEARD
IN HALACHIC PERSPECTIVE

A COMPREHENSIVE DOCUMENTATION
AND SYSTEMATIC ANALYSIS

*Compiled from Talmudic and Rabbinic Literature Throughout the Centuries
Including the Opinions and Decisions Rendered by
Contemporary Authorities*

FIRST EDITION
DECEMBER, 1977

SECOND EDITION
(Corrected with Supplements)

JULY, 1978

LIBRARY OF CONGRESS CATALOG CARD NUMBER 78-62342

THIRD EDITION
(Corrected with Supplements)

SEPTEMBER, 2006

FOURTH EDITION
(Corrected with Supplements)

SEPTEMBER, 2020

PUBLISHED AND COPYRIGHT © 1978, 2006, 2020

BY RABBI MOSHE WIENER

ISBN 978-1-7331483-1-3

Cover Art and Design by
CALLIGRAPHIX 718.438.1334

ISBN 978-1-7331483-1-3

9 781733 148313

90000>

פתח דבר

— להוצאה ראשונה —

אודה לה¹ אשר הגדיל חסדו עמדי וזיכני להיות מיושבי בית המדרש ולהוציא לאור את החיבור הנוכחי.

* * *

מה שהביא אותי להקדיש זמן רב לחבר ליקוט מקיף זה בנושא *
"הסרת הזקן" — בראותי (בעת שהייתי תלמיד בישיבות שונות) את העדר
הידיעה המפתיע השורה בין רבים וטובים בתחום זה, שרבו בו פרטי ההלכות.
ואף אלו שבהנהגות אחרות — הרי מדקדקים בכחוט השערה, הרי דוקא כאן,
מאיזה סיבה שתהי² — "נתעלמה (או נשתכחה) הלכה"³. — אף שדינים אלו
הם בבחינת "הררים התלויים בשערה"⁴.
ע"כ התעוררתי — בברכתם ובעידודם של גדולי ומנהיגי דורנו שליט"א *
— לקבץ את דברי רבותינו, אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים —
מראשוני הראשונים עד אחרוני האחרונים — בנידון הסרת הזקן, בכדי לתת
לכל אחד את האפשרות לידע את הענין לפרטיו, ואת המעשה אשר יעשון.
ואקוה אל ה' שאכן יהי חיבור זה לתועלת לכל החרדים לדבר ה' —
זו הלכה⁵, ואזכה להיות ממזכי הרבים.

* * *

הספר נקרא בשם "הדרת פנים — זקן" ע"פ מאמרם ז"ל במסכת שבת
קנב, א (וקה"ר פ"י). וראה יתירה מזה זח"ג קלט, ב. ובארוכה — לקמן
ח"ב פי"ט.

*

הספר מחולק לשלושה חלקים:

חלק ראשון: "לקוטי דעות" — דברי רבותינו בנידון (לפי סדר
הדורות⁶) ובירור שיטותיהם.

- 1) "ראוי למי שגמר לחבר ספר וכן להדפיס ספר לתת הודאות להשי"ת אשר זיכהו לכך" (פי' החיד"א לספר חסידים סי' תתר"ב). ולענין אי לברך שהחינו — ראה מור וקציעה (להיעב"ץ) סי' רכג. חיד"א לסי"ח שם. העמק שאלה (להנצי"ב) לשאלות ס"פ ברכה. שו"ת מור ואהלות סי' א'. שו"ת יד יצחק ח"ב סי' דנ"ט. שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' סה. סי' תולדות ישראל סי' כ"ד. מקור חסד לסי"ח שם. הקדמת הגהמ"ח לשו"ת מנחת יצחק ח"א וחי"ה. שו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' פ אות לא. ועיין ב"ח או"ח סי' כט. ואם כשגמר חיבורו או ביום גמר הדפסתו הוי סעודת מצוה — ראה שו"ת תפארת שמואל סי' נה.
- 2) ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א אות יא (וח"ב פ"ד הערה 4) מה שהעידו בזה.
- 3) ראה פסחים סו, א. סנהדרין פב, א. ויק"ר יג, א. במ"ר כ, כה. ר"ד ה, ח. ועוד.
- 4) חגיגה י, א.
- 5) הם הרהיבוני להמשיך בעבודתי. להם אני אסיר תודה ומקרב לב עמוק אני מודה להם.
- 6) שבת קלח, ב. ושם: "דבר ה' — זה הקץ". וראה "סימא דספרא" לסיום והותם החיבור הנוכחי.
- 6) כמה שיכולתי לברר ע"פ הספרים שהיו תח"י.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרסה.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" שם.

חלק שני: "פדקי נימוק וסיכום" — חלוקת הדעות לפי הענינים.
וביאור שיטותיהם.
חלק שלישי: "טענות ומענות" — דיונים בנידון.

*

השתדלתי בחיבור זה, עד כמה שאפשר, לנהוג לפי עצת ה"פלא יועץ" (בערך "אסופה") — שראוי לבעלי אסופות לעשות טובה שלימה ולא לכתוב על ענין מסויים עיין בספר פלוני, אלא לכתוב ג"כ מה שכתוב באותו ספר למען ינח הקורא בו כי ימצא תאות נפשו.

*

תוארי הרבנים והמחברים — לפי המקובל לכנותם, וכבודם הרם במקומם מונח.

*

במקום שמצויין לעיין ב"ערך" מסוים — יש להיעזר ב"מפתח הערכים" בתחילת החלק הראשון.

*

כרגיל בכל ליקוט, ישנם לעתים ענינים כפולים, ולא נשמטו — מפני החידוש שבכל אחד מהם.

*

בקשה שטוחה לפני כל מעיין, שאם ידוע לו מראי מקומות או שיטות הנוגעות לנידוננו שאינן מובאות בחיבור, או אם יהי' דבר להעיר ולהאיר, שימציא לי הערותיו כדי שאוכל לפרסמן בקונטרס מילואים בפ"ע — להגדיל תורה ולהאדירה.

תודתי נתונה על כך מראש.

* * *

מדרכי התורה — להכיר טובה למי שראוי לכך⁷, ואני רואה לעצמי חובה וזכות נעימה להביע בזה ב"שער בת רבים" את תודתי העמוקה לאלו שתרמו, עזרו ועודדו להופעת חיבור זה:

* (7) עד כדי כך שמיד בתחילת הבריאה היתה תביעתו של הקב"ה לאדם הראשון — שיכיר טובה (ראה פירש"י בראשית ג, יב). וצא ולמד ממשה רבינו שלא הכה את היאור ואת העפר [דומם!] לפי שקבל טובה מהם. ועד"ז כשהגיע העולם לשלימותו האפשרית — כשהיו בניי על אדמתם "ארץ זבת חלב ודבש" — הי' מצוה מיוחדת שענינה הי' הכרת טובה — מצות הבאת ביכורים (תיב"ע ות"י ופירש"י תבא כו, ג). וגם ממאמרם ז"ל ב"ק צב, ב: "בירא דשתית מיני' מיא — אל תשדי בני קלא" — אנו רואים שחייב האדם להכיר טובה אפילו לדומם שנהנה ממנו, ולכן אסור לבזותו. וראה ירושלמי ברכות ט, ששפיית הטובה הוקשה — לכפירה בעיקר! וכבר האריכו בספרי מוסר וכי עד היכן מגיעה הכרת טובה.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטו.

ידידיי אהוביי — תרי צנתרי דדהבא, תרי רעין דלא מתפרשין — מחברי ספרים חשובים (מישיבת «תורה ודעת» בברוקלין). רבנים מופלגים ומצויינים אלה עזרו במלאכת הקודש, באיסוף השיטות והדעות, העירו הערות חשובות ונכבדות ועמדו לצדי כל זמן עבודתי. עודדו ואימצו את ידי. מסרו את עצמם בכל נפשם ומאודם למען טובת הענין. זכות הרבים תעמוד להם ולמשפחותיהם הנכבדות ויתברכו בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר, בבני חיי ומזוני, ובכולם — רויחי.

כן יהיו ברוכים כל הרבנים הגאונים שליט"א, מכל קצוי תבל, ששלחו לי הערותיהם. מהם תודה מיוחדת להרב הגאון רבי שלום מרזוב שליט"א (מברוקלין) אשר האיר עיני בבירור ענינים קשים ומסובכים בהלכה ובשיטות רבותינו הק' הקשורים לספר זה. וגם להרב הגאון רבי אפרים גרינבלאט שליט"א (מח"ס שו"ת רבבות אפרים ב"ח) על אשר לא חסך עמל ויגיעה בחיפושיו אחרי מקורות שיש להם קשר לנידוננו, ועל עצותיו המועילות. ישלם ה' פעלם ותהי' משכורתם שלימה.

לא אמנע מלהזכיר ולהודות לרבנים חשובים שליט"א אשר היו לי לעזר בשיפור מבנהו של הספר, והקדישו לכך מזמנם היקר. — ישלם להם הקב"ה שכרם כשכר העוסקים בצרכי ציבור באמונה.

כן יבואו על הברכה תלמידי הישיבות, חברים טובים, שתרמו רבות מזמנם להיות בעזרי בהגהת הספר (וכיו"ב) ועודדו ואימצו אותי עד למאד. יהי"ר שידידות זו תהי' בבחינת «סופה להתקיים», ויהא רעוא מן שמיא שלא תמוש התורה מהם, ויעלו מעלה מעלה ויתברכו בכל הברכות בגשמיות ורוחניות גם יחד.

ואחרונים חביבים, השותפים הנכבדים, מנהלי דפוס «בלשן», ה"ה מו"ה מרדכי שוסטערמאן שליט"א ומו"ה שלום דובער פעוונזער שליט"א, ויתר העובדים, שהשתדלו בכל מרצם וטרחו ועמלו להוצאת הספר בתכלית ההידור והיופי. ברוכים יהיו.

משה ניסן ווינער

יום כט לחודש היר"ש והרחמים⁸ — חודש אלול,
ערב ראש השנה⁹ ה'תשל"ח

(8) שבו מאירים י"ג מדות הרחמים — תיקונידיקנא דלמעלה. וכלי קבלתן — ה"ה י"ג תקונידיקנא של האדם התחתון, וכמובא כ"ז בספה"ק.
(9) יום שכנגד לאו של לא תשחית את פאת זקנך (חידושי הרי"ם עה"ת — ביעתק לקמן ח"ג טענה ומענה ג אות יא).

פתח דבר להוצאה שני'

תלי"ת והחיבור הנוכחי נתקבל בהערצה ובחיבה יתירה, ועשה רושם עז, ובזמן קצר לאחר הופעתו בהוצאה הראשונה (בחודש אדר"ר ש.ז.) כבר אזל מן השוק – ונתבקשתי מרבים להוציאו לאור שנית.

מצאתי לנכון לצרף למהדורה זאת: (א) הוספות ל"מכתבי הסכמה, המלצה וחור"ד" (עמ' 41 ואילך). (ב) מילואים והשמטות רבות. (ג) המשך הערותיו של הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א. (ד) "הוספה ד" – והיא דיון נוסף בענין "מכונות גילוח". ולתועלת המעיינים: (ה) ציינתי להוספות הנ"ל במקומות המתאימים בגוף הספר (בשוה"ג). (ו) נתתקנו כמה טעותי הדפוס.

עוה"פ הנני להביע מקרב ולב עמוק את הכרת תודתי לאלו הנקובים לעיל ב"פתח דבר" (ולקמן עמ' תתקמט) שהיו בעזרתי בהופעת הספר. ואני תפלה אשר גם מהדורה זאת תתפשט בקרב כל אחב"י שיחיו, ויעזרני השי"ת להמשיך בעבודתי לזכות את הרבים.

משה ניסן ווינער

מוצאי תענית תשעה באב² – נדחה – יהפך לשון ולשמחה
שנת "שלח נא ביד תשל"ח"י³ לפ"ק

פתח דבר להוצאה שלישית

קטנתי מפל' החסדים ובברכת ועידוד גדולי ומאורי דורנו הנני מו"ל בזה מהדורה שלישית – מורחבת – של החיבור הנוכחי.

ההוספות, השמטות ומילואים במהדורה זו – מפורטים לקמן במפתח מיוחד (בעמוד תרמט ואילך). לתועלת המעיינים, ציינתי להוספות וכו' במקומות המתאימים בגוף הספר (בשוה"ג) וגם נתתקנו עוד כמה טעותי הדפוס.

עוה"פ הנני להביע מקרב ולב עמוק את הכרת תודתי לאלו הנקובים לעיל ב"פתח דבר" (ולקמן עמ' תתקמט) שהיו בעזרתי בהופעת הספר.

ואני תפלה אשר גם מהדורה זאת תתפשט בקרב כל אחב"י שיחיו, ויעזרני השי"ת למשיך בעבודתי לזכות את הרבים.

משה ניסן ווינער

ימי הסליחות⁴ ה'תשס"ו

(1) הוספות דלהלן (א-ד) יודפסו בע"ה גם בקונטרס בפ"ע, בשם "קונטרס המילואים לס' הדרת פנים – זקן" – עבור אלה שרכשו את המהדורה הראשונה.

(2) מ"ש בס' "יוסיפון" ע"ד סיבת החורבן – נעתק לקמן עמ' שכח, עיי"ש.

(3) "ביד משיח שהוא עתיד לגלות" (מדרש לקח טוב עה"פ. וראה תיב"ע; פדר"א פ"מ).

(4) ראה לעיל בפתח דבר להוצאה ראשונה, הערה 8.

פתח דבר להוצאה רביעית

נתתה שמחה בלבי (תהלים ד, ח) וזכות הרבים מסייעת¹ שמשמיא קא זכו והספר הפ"ז [שתכלית החיבור – שע"י קריאה בו יתוסף בזהירות בענין איסור העברת הזקן וחשיבות גידולו] יוצא עתה במהדורה רביעית² עם הרבה הוספות חשובות (כולל גם פרק חדש בענין דין קיפול הזקן בשבת קודש) – ומפורטים לקמן במפתח מיוחד (בעמוד תרמט ואילך). גם במהדורה זו, לתועלת המעינים, ציינתי לההוספות וכו' במקומות המתאימים בגוף הספר (בשוה"ג) וגם נתתקנו עוד כמה טעותי הדפוס.

עוה"פ הנני להביע מקרב ולב עמוק את הכרת תודתי לאלו הנקובים לעיל ב"פתח דבר" (ולקמן עמ' תתשלד) שהיו בעזרתי בהופעת הספר.

ואני תפלה אשר גם מהדורה זאת תתפשט בקרב כל אחב"י שיחיו, ויעזרני השי"ת למשיך בעבודתי לזכות את הרבים.

משה ניסן ווינער

ערב ראש השנה³ ה'תשפ"א

-
1. "ענין 'נתתה' כענין שאמרו (יומא לח, ב) בא לטהר מסייעין אותו.. וההולך דרך טובה הא-ל מסייעו ומדריכו" (פי' רד"ק לתהלים שם).
 2. "ורוה די רביעיא [רביעאה קרי. מנחת שין] דמה לבר אלהין (דניאל ג, כה), שענינו "ברירות ונקיות" (פי' רס"ג שם). ורבים מביאים דברי התפארת ישראל (אבות פ"ב מ"ד בועז אות ב) "וביחוד דבר זה הוא חובה על כל מחבר ספר, לעשות מהדורא על החיבור. ולפשפש בסדקיו ובזויות העמומות והכהים. ומי לנו גדול מרז"ל, והרי גם רב אשי עשה מהדורא על הש"ס (כב"ב קנז, ב)".
 3. "א"י בטור בערב ר"ה מגלחין זקנם, וי"ל כי שס"ה ימים שבשנה הם נגד שס"ה לא תעשה שבתורה, וכל יום הוא נגד ל"ת אחר, וערב ראש השנה הוא כנגד לאו של לא תשחית את פאת זקנך, ובזמנים הקדמונים ידעו באיזה מקומות הם הפיאות והי' משום מצוה לגלח שער השערות ולהניח הפיאות שיהי' ניכר כי בזה הוא מקיים מצות לא תשחית, אבל עכשיו אסור משום דאין אנו מכירים ויודעים היכן הן הפיאות" (חידושי הרי"ם עה"ת: ראש השנה; שיח שרפי קודש ח"א סי' תפ"ח; תולדות הפוסקים דף ע"ו; פינות הבית סי' ק"ו. – ראה בארוכה לקמן ח"ג: טענה ומענה ג). ומילתא היא שבערב ר"ה נולד (בשנת תקמ"ט) הגה"ק בעל שו"ת צמח צדק "גאון ישראל וקדושו רבשכבה"ג זצ"ל.. גדול האחרונים הגאון מליובאוויטש זצ"ל.. [ש]האריך העמיק והרחיב לבאר איסור גילוח הזקן במספרים מדינא.. וידעו כי הגה"ק בעל צ"צ זצ"ל מסר נפשו על הדבר הזה בבית הקיסר" (לשון שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סינן מח). וידוע שמזלו של אדם שולט ביום הולדתו (קרבן העדה לירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח).

לע"נ

אדוני אבי היקר באנשים

אוהב ואהוב על הבריות

מוכתר במעלות ובמידות תרומיות

רודף צדקה וחסד

ר' זאב וואלף ב"ר יצחק ע"ה

ווינער

נלב"ע ש"ק פ' יתרו, כ' שבט תשע"ו

תנצב"ה

נוסח ההקדשה שהופיע במהדורה הראשונה בשנת תשל"ח:

מוקדש ספר זה לזכות אדוני אבי ומורי היקר עמרת ראשי ר' **זאב וואלף** שליט"א ב"ר יצחק ז"ל. ולזכות אמי מורתי היקרה עמרת ראשי מרת **מרים** שתליט"א בת ר' משה ניסן ז"ל ראזענבערג. ולזכות הסבתא היקרה, אם אבי, מרת **פערלא** שתליט"א בת ר' יוסף ז"ל פלאקס. ולזכות הסבתא היקרה, אם אמי, מרת **אסתר** שתליט"א, בת ר' דוד שלמה מנחם ז"ל זילבער.

הורי היקרים נהגו בי עוד מילדותי במסירות נפש ממש, הן בגופם הן בנפשם והן במאודם - למען אלך בדרך טובים ואלון באהלה של תורה. בזכותם הגעתי עד הלום, לחבר ספר זה לזכות את הרבים. יאריך ח' את ימיהם ושנותיהם בנעימים בבריאות הגוף ורוב נחת, ויתברכו בכל הברכות, וימלאו כל משאלות לבם לטובה.

גם אברך את אחותי היקרה, **לאה שושנה** שתליט"א, שהיתה לי לעזר בכמה מובנים. אני תפלה שתזכה לבנות בית נאמן בישראל, על יסודי התורה והמצוה, ולהעמיד דור ישרים יבורך.

אנא השי"ת האצל נא ברכותיך על זוגתי החשובה מנב"ת מרת **מאריאשא** תחי' בת אבי' **לאה** ז"ל אשר במסירות ונאמנות עומדת לימיני לתמכיני בגו"ר ויהי רצון שזוכה לרוות מכל צאצאינו היקרים רוב נחת דקדושה

לזכות

מרים בת אסתר	רפאל בן קיילא	זאב וואלף בן רחל
מאריאשא בת אבי' לאה	עמרה לאה בת קיילא	חיים צבי בן רחל
יצחק בן מאריאשא	מנחם מענדל בן מאריאשא	חי' מושקא בת מאריאשא
חנה רבקה בת מלכה	יהודית בת מאריאשא	אהרן יחזקאל בן יהודית אורי'
חיים אליעזר בן חנה רבקה	יעקב שמשון הכהן בן אסתר גיטל	יעקב עמנואל בן חי' מושקא
שמואל מאיר בן חנה רבקה	סילקא בת יהודית	אבי' לאה בת חי' מושקא
אברהם ארי' בן חנה רבקה	גבריאלא עלקא בת יהודית	זעלדא רבקה בת מאריאשא
מרדכי בן מאריאשא	רחל בת מאריאשא	שרה פאשא בת מאריאשא
קיילא בת מאריאשא	ישראל תומר בן עליזא	יוסף בן מאריאשא
ישעי' חיים הלוי בן רבקה	דינה אסתר בת רחל	דוד שלמה בן מאריאשא

הערב נא השי"ת את דברי תורתך בפינו ובפי כל עמך בית ישראל. ונהי' אנחנו וצאצאינו, וצאצאי כל עמך בית ישראל, כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה. ותתנו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו, ותגמלנו חסדים טובים

התוכן

3	פתח דבר
9	מכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד
66 ;57 ;41	הוספות להנ"ל
א	מבוא
בג	חלק ראשון: לקוטי דעות
כה	מפתח ותוכן הערכים
שכח	מדור סיפורים
שלז	מילואים והשמטות לח"א
שלמ	חלק שני: פרקי נימוק וסיכום
שמא	פרק א. מכונות גילוח
שפו	פרק ב. אוזהרת "לא תשחית את פאת זקנך" אף בלא בתער
טזו	פרק ג. אוזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן
תלח	פרק ד. איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן
תמב	פרק ה. סייג ומיגדר מילתא (ו"לפני עוור") בהעברת הזקן
תסב	פרק ו. חשד ומראית עין (וחילול השם) בהעברת הזקן
תסז	פרק ז. טעמי המצוה (ופשטא דקרא) – לאור ההלכה
תעו	פרק ח. מנהגי המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן
תפג	פרק ט. העברת הזקן ע"י סם (סך נשא)
תצט	פרק י. העברת הזקן שלא במקום הפאות
תקח	פרק יא. גילוח השפם
תקטו	פרק יב. תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן
תקכב	נספח א: קפול שערות הזקן
תקכג	נספח ב: הנחת שערות זקן הנתלשים תוך ספרים
תקכז	פרק יג. עונשים
תקכח	פרק יד. "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן
תקלא	פרק טו. מניעות מצד כבוד אב ואם
תקלד	פרק טז. מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)
תקלח	פרק יז. מניעות מצד פרנסה
תקמ	פרק יח. העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב (ועוד)
תקנא	פרק יט. "הדרת פנים – זקן"
תקנו	מילואים והשמטות לח"ב

חלק שלישי: מענות ומענות

תקנט	טענה ומענה א.	הכרעת ההלכה בנדו"ד
תקסא	טענה ומענה ב.	הכרעת הזהר והמקובלים בנדו"ד - לאור ההלכה
תקצח	טענה ומענה ג.	גירסת האגדתא בענין גילוח דערב ר"ה
תריד	טענה ומענה ד.	העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו
תרכט	טענה ומענה ה.	סברת ה"באר עשק"
תרמב	נספחים, מילואים והשמטות לח"ג	
תרמה		

חלק רביעי: מילואים והשמטות

מפתח ותוכן הערכים

הוספות

תתרמא	הוספה א.	הערות על הספר מאת הגאון רבי ישראל יצחק פיעקארסקי זצ"ל
תתרמד	הוספה ב.	הערות על הספר מאת הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א
תתרמו	הוספה ג.	תשובה להלכה בענין הסרת הזקן ע"י מכוונות גילוח (מאת הגאון רבי נתן געשטעטנער זצ"ל)
תתרפט	הוספה ד.	קונטרס בענין קיפול הזקן בשבת קודש
תתשא	הוספה ה.	בירור שיטת מרן הגאון בעל "בן איש חי" מאת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א
תתשח	הוספה ו.	דעת תורה בענין גידול וגילוח הזקן
תתשכח		מאת הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א
תתשל	בסיומא דספרא	

לעילוי נשמת

אדוני אבי ר' זאב וואלף ב"ר יצחק ז"ל ווינער

(גלב"ע כ שבט ה'תשע"ו)

אדוני אבי זקני ר' יצחק ב"ר מוהר"ר זאב וואלף ז"ל ווינער

(גלב"ע כו ניסן ה'תשכ"ו)

ואדוני אבי זקני ר' משה ניסן ב"ר מרדכי ז"ל ראזענבערג

(גלב"ע ה' תמוז ה'תש"ה)

ור' יצחק אייזיק ב"ר יעקב ז"ל גינזבערג

(גלב"ע יג אלול ה'תשל"ג)

ואמי זקנתי מרת אסתר בת ר' דוד שלמה מנחם ז"ל גינזבערג

(גלב"ע י"ב כסלו ה'תשנ"ד)

ואמי זקנתי מרת פערלא בת ר' יוסף ז"ל ווינער

(גלב"ע כ"ה שבט ה'תשס"א)

מכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד

יצחק יעקב ווייס

ראב"ד לכל מקהלות האשכנזים

עיה"ק ירושלם תובב"א

מח"ס שו"ת מנחת יצחק

ירושלים, רחוב ישעיהו 20

●

בס"ד, ירושלים ט"ו כסלו תשל"ח

חזיתי איש מהיר במלאכתו איש חי רב פעלים ה"ה הרה"ג רבי משה וויינער שליט"א ויהי משה לכל דרכיו משכיל, והפליא עשות בחיבור גדול ששמו „הדרת פנים זקן" לקבץ כעמיר גורנה את כל הענינים הנוגעים אל קדושת הזקן, טרה וכינס את כל הספרים הראשונים והאחרונים בנגלה ובנסתר אשר רוממות הוד דיקנא קדישא בגרונם, והדברים מגיעים עד לספירות העליונות כמקובל מדור דור.

עברתי קצת בין בתרי אמריו וראיתי כי בספר זה מרוכז אוצר חמודות אשר דלה דלה לנו המחבר ממעינות התורה דבר דיבור על אפניו, וכל הרואה אומר ברקאי. ואם כי הרחבתי את הדיבור על נושא זה בספרי מנחת יצחק (חלק ד' סימן קי"ג) — וכפי המבואר שם כל ההמצאות החדשות שמחדשים חדשים לבקרים שהסכין יתקרב בקירוב היותר אפשרי לעור הפנים הוי תער ממש — ומפאת גודל וחשיבות הענין רציתי להוסיף על הקדש, אך מה אעשה כי מילי דמתא עמוסים עלי, ועוד חזון למועד בע"ה.

ואל אחי וריעי אדברה נא בברכה מרובה אלה הממיתים עצמם באהלה של תורה חובשי בית המדרש הישיבות והכוללים, השומרים על קדושת הזקן ומקדשים ש"ש בהילוכם בתכלית העיסור וההידור, ועל זה תפארתנו בעיקבתא דמשיחא.

ונזכה להרים קרן התורה ולראות בהחזרת העטרה ליושנה בביאת משיח אמן.

כעתירת,

יצחק יעקב ווייס

ראב"ד פעה"ק ת"י

מתיבתא תורה ודעת

ברוקלין, נ. י.

o

בס"ד,

הן בא לפני האברך היקר אוצר תורה וחכמה חו"ב הרב הגאון
 מוה"ר משה ווינער שליט"א, וכידו חיבור נפלא לברר וללבן הלכות
 גילוח הזקן — ובפרט גודל החששות שיש בהשתמשות במכונות גילוח
 שגדולי דור העבר וגם גדולי דורנו חשו בזה משום לאו דלא תשחית וכו'.
 ובאתי בזה כיהודה ועוד לקרא כי כבר אתמחי גברא מגדולי
 הדור והסכימו בהדפסת ספרו היקר. וראוי לכל בן תורה ללמוד ספר זה
 לדעת חומר האיסור וכמה צריכים להיות נזהרים בזה. שכרו רב
 בזיכוי הרבים לפרוש מאיסורא דאורייתא ואמינא לפעלא טבא יישר.
 יהי ד' עמו ויצליח דרכו.

ע"ז באתי עה"ח

ביום כ"א כסלו תשל"ח

גדלי' הלוי שארר

ישראל יצחק פיעקארסקי

מלפנים אבד"ק מאנדזיב, מדינת פולין
 ור"מ בקשנוב, וכעת רב ואב"ד דק"ק
 בית יעקב, פארעסט היללס, נ. י., ור"מ
 דישיבות תומכי תמימים ליובאוויטש
 מח"ס אבן ישראל ע"מ יבמות, חקרי הלכות
 על שו"ע הרב ט"ח, אוצרות השיעורים, ועוד

o

בעזה"ת,

לכבוד ידידי הרה"ג חו"ב הרה"ח המפורסם כו' כו' כש"ת
 מוה"ר משה ווינער שליט"א. כאשר מדפיס ספר „הדרת פנים — זקן”
 וראיתי שהביא כל שיטת הראשונים ואחרונים וגם כמה וכמה תשו'
 מגדולי זמנינו. וגם יש לו הסכמות מגאוני זמנינו שליט"א. ונפלאתי
 מאד מעבודתו לקבץ עמיר גורני' ולהוסיף נופך משלו. ובפרט שאני
 מכיר לו שהוא ת"ח גדול וידיו רב לו בלקח וסברא. ועדיו לגאון.
 אני מסכים שיצא ספרו היקר לאור ויתענגו בו כל תופשי משוט
 בים התלמוד, ואשר כל ההוגה בו נחת ינחת ממנו.
 ואי"ה בקרוב אכתוב לו הערות בענין הנ"ל*.

ע"ז באעה"ח יום א' מקץ שנת תשל"ח לפ"ק קווינס.

ישראל יצחק פיעקארסקי

(*) הערותיו צורפו לקמן עמוד תתרמה.

ישכר בער הלוי ראטנבערג
אב"ד דק"ק וואידיסלב יצ"ו

ב"ה,

הן בא לפני הרה"ג מוה"ר משה ווינער שליט"א ותלמודו בידו חיבור שלם על כל הלכות גילוח הזקן ובפרט לברר החששות הגדולות שישנם בכמה מכוונות גילוח. והנה לית דין צריך בושש שדבר זה צריך זהירות יתירה. כי כשמגלחים במכונה דקה עומדים על חודו של חרב ובקל יכולים ח"ו ליפול לבאר שחת ע"י המון הלאוין שמתקבץ במשך הזמן. והנה על גוף המספרים כעין תער כבר האריך בדרכי תשובה והביא כמה וכמה פוסקים האוסרים. ובפולין הי' החרדים לדבר ה' מגדלים זקנם. אבל במדינת אשכנז והסמוכים לה נתפשט הדבר להיתר. והשתמשו גם במכוונות גילוח. אבל לא כל אפין שוין, וידוע לי בבירור שלפני למעלה מארבעים שנה אסרו רבני אשכנז החרדים מכונת גילוח ידועה. כי עמדו על הבירור שיש בה משום השחתה. ומאז עד עתה הוסיפו בתי החרושת ליפות את מעשיהם באופן שישארו הלהיים יותר חלק. ומתפארים בזה במודעותיהם ועי"ז הרבה מהמכוונות החדשות — ומי יודע אם לא כולם — עושים מעשה גילוח ממש. ואפילו אם נניח שנשארו עוד איזה מכוונות שאינם משחיתים ממש, מאן מפים. ואיך אפשר שכל יחיד ויחיד יהי' המכריע באיסור דאורייתא בלאו שיש בו מלקות אם מכונה שלו היא בגדר משחית או רק בגדר מספרים כעין תער שגם בזה יש פוסקים האוסרים כנ"ל.

לכן מה טוב עשה הרב הנ"ל לקבץ ולברר את כל הענין. וממילא להזהיר באזהרה כפולה ומכופלת לבער את הרע מקרבנו. הגם שאין להפריז על המדה ולהשוות כל המכוונות כולם בהדא מחתא. כי אולי ישנם עוד כאלה שאינם מכת המשחיתים אלא מכת מספרים כעין תער. אבל האזהרה היא דבר בעתו ונחוצה מאד בזמננו שההיתרים של מספרים כעין תער גררו אחריהם להשתמש בהמכוונות ההאידנא שהרבה מהם משחיתים ממש. ומי יודע מספר האלפים מאחב"י שעיי"ז כבר נכשלו ועדיין נכשלים בלאו זה.

ועל כן נקוה שמעתה גם בני המדינות שנהגו היתר שלדעתם הי' מוכרחין לפי מצבם לילך בלי זקן ישנו דרכם לטובה ויהדרו פניהם בזקן. וביותר צריכים זירונו בני הישיבות והכוללים, דאיזה תירוץ יש ליושבי בית המדרש ביני עמודי היכי דגרסי ומתיימרים להיות גדולי ישראל ובכל זאת להשתדל לרכוש צורת גוי.

ובכן תחוקנה ידי הרה"ג הנ"ל להדפיס ספרו ובודאי יביא תועלת הנרצה.

כו"ה זאת חנוכה תשל"ח לפ"ק
ישכר בער הלוי ראטנבערג
אב"ד דק"ק וואידיסלב יצ"ו

פינחס מנחם אלטר

בהרה"ק מגור זצלה"ה
ראש ישיבת "שפת-אמת"
ירושלים

ב"ה, ירושלים עיה"ק. ג' שמות תשל"ח לפ"ק

הן פנה אלי הרה"ג כו' הר' משה ווינער שליט"א, בענין חיבורו הנפלא, שבו בירר שיטות שונות, בהלכות הסרת וגידול הזקן, ובפרט בגודל החששות, בענין השימוש במכונות גילוח, אשר הרבה גדולים חשו בזה להלכה (— מלבד הענין הגדול שכ' בזה"ק ובמקובלים, בענין נגיעה כלשהי בהורדת הזקן —).

אינני מכיר אישית את המחבר, ואיני יודע למה פנה אלי, וכי להסכמתי צריך להוצאת חיבור נחוץ כזה? ובפרט כאשר כבר הסכימו והעידו עליו כמה וכמה מגדולי הרבנים והרמ"ם שליט"א, והנני מכרכו שיצליח להפיץ חיבורו, ובפרט — כאשר הרבה אנשים בדורנו, וגם מבני תורה, שבעה"ר אינם נזהרים ומזלזלים בזה. אולי הספר הזה, בו מובאים הרבה מדברי רבותינו הראשונים ז"ל יעוררם ויעמידם על החששות שיש בזה.

וע"ז באתי עה"ה

חלא קיוהא בן המרא עתיקא קדישא

פנחס מנחם

בן כ"ק אאמו"ר זצלה"ה מגור *

(*) ראה לקמן עמ' שסט דבומן גזירת הממשלה בפולין נגד זקן מגודל, פסק זקנו — הגה"ק בעל "חידושי הרי"ם" מגור, שעל גזירה זו חל הדין של "יהרג ועל יעבור". מ. וו.

שניאור קוטלר

בית מדרש גבוה

לייקוואוד, נ. דו.

בע"ה,

חשיבות יתירה נודעת בתקופה זו לכנוס דברי רבותינו גדולי הדורות וריכוזם במקום אחד, שע"ז נפתחים לרווחה שערי אוצרות התורה ונותנים המפתחות בידי ת"ח ומעיינים.

אם כי לא הספקתי לראות רק את צורת הבית ותכונתו, מוצאי ומוכאי – הנני להביע את הברכה לכ' הרה"ג הנעלה מוהר"מ ווינער שליט"א, שזכה לחקים, ברוב עמל ויגיעה, בנין שלם מסודר ומשובלל, תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו ומתכונתו. חכמה ומלאכה גדולה וכבירה במקצוע חשוב בתורה.

ישר כחו וחילו לאורייתא ולקדש ישראל, ויזכה לזכות את הרבים, ועל ישראל הדרתו ותפארתו.

הכו"ח לכבוד התורה ועמלי, אור ליום ב' וארא, כ"ג טבת התשל"ח.

יוסף חיים שניאור קוטלר*

בלאאמו"ר חגר"א זצוק"ל

(* לאחר זמן (ד' כסלו ה'תשמ"א) כתב מרן הראש ישיבה הגאון רבי יוסף חיים שניאור קוטלר זצ"ל בהסכמתו לספר "כבודה בת מלך" (לכותב הטורים):
 "השקיע הרב המחבר הרבה עמל ויגיעה לקבץ למקום אחד את עיקרי הענינים ויסודותיהם ולבררם ממקורותיהם, – כפי הדרך אשר סלל בחיבורו הקודם [=הדרת פנים – זקן]".

אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה

THE UNION OF ORTHODOX RABBIS
OF THE UNITED STATES AND CANADA235 East Broadway
New York, N.Y. 10002

ב"ה יום ב' י' מנחם אב תשל"ז

הננו כזה להכיר את כבוד הרה"ג ר' משה ווינער שליט"א, ידינו רב לו בתורה וספרו בידו, בו הוא מברר האיסור של גילוח זקן עפ"י דברי ראשונים ואחרונים ז"ל, וגם בספרו זה הוא מביא דעת גדולי ישראל שמוזהירים מלהשתמש במכונות גילוח.

גדולי רבני ארץ ישראל וארה"ב מעידים בהסכמותיהם את רב גדלו של המחבר ורב התועלת של הספר, שנחזין מאוד לברר גודל האיסור של גילוח הזקן, שרבים בעוונותינו הרכים נכשלים בזה.

בטוחים אנו שכל המעיין בספרו זה יתענג על נועם דבריו וכל אחד יביא ברכה לביתו בקניית הספר החשוב הנ"ל, והפצתו בין אחב"י.

הכו"ח למען כבוד התורה ולומדי'

שמחה עלבערג

יו"ר וועד ההנהלה

עוד דברי הגר"ש עלבערג בנדון – ראה לקמן "מילואים והשמטות"
לח"ב פי"ט (עמ' תתריד ואילך)

איגוד הרבנים ד'אמריקה

RABBINICAL ALLIANCE OF AMERICA

156 Fifth Avenue,
New York, N.Y. 10010

ב"ה,

ראש חודש מרחשון תשל"ח לפ"ק ברוקלין יצ"ו

בא לפנינו מודעינו מזמן, מחברי איגודינו, ה"ה הרה"ג מו"ה משה ווינער שליט"א, למד בישיבת מיר ומוסמך ע"י גדולי ישראל, ותלמודו בידו. ספר „הדרת פנים — זקן“, שהוא חיבור מקיף גדול בו מבאר ומבדר באופן נפלא שיטות הראשונים והאחרונים, עד רבני וגדולי ישראל מדורינו שליט"א, בענין הסרת הזקן, מכמה בחינות הלכתיות. מלוקט ומיוסד על דברי חז"ל וראשונים. הכל מסודר יפה, הנותן אפשרות לכל בן תורה לעיין במקורות המרוכזים שיגע, והוסיף נופך משלו, באסיפת כל הדעות והדינים שישנם בענין, עד שהוא כמו שלחן ערוך לפניך. וכבר אתמחי גברא מגאוני דורינו, ומעידים על גדלו בתורה וביראת שמים שלמה. ואף הננו מכירים אותו עוד מימי צעירותו, וגם ראינו במפעליו החשובים בשטח החינוך עטה"ק וכיו"ב למען החזקת התורה והמצוה.

ואנו תקוה, שידידנו, המחבר, יוסיף אומץ בלמודו ובהפצת עוד ספרים נחוצים ומועילים. ובפרט בדורנו הפרוץ הזה. ואנחנו מעוררים את תשומת לבם של הרבנים הגאונים שיחיו, שיהיו לעזר ולאחיסמך להמחבר בהפצת ספרו. ועי"ז יתברכו ממעון הברכות בכל מילי דמיטב, כבריאות נכונה ובהצלחה בלמוד ובהפצת התורה.

ועי"ז באעה"ה

אברהם דוב העכט

נשיא איגוד הרבנים

אלעזר מנחם מן שך
קרית הישיבה
בני ברק

להשואל שיחי'.

בענין להסתפר הזקן עם מכונת גילוח חשמלי.

יעויין בספר לקוטי הלכות על מס' מכות לבעל החפץ חיים, בדף י"ד ב' בעין משפט שם שכתב שאסור ואין להקל בזה, וגם ידוע שהחזון איש זצוק"ל אסר בכל מכונה.

ממני אלעזר מנחם מן שך

שני מכתבים מאת הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א
בנו של הגרי"י קניבסקי שליט"א (הגאון ה"סטייפלער",
מחבר ספרי „קהלת יעקב" על הש"ס וע"ס)

* * *

א. קטע ממכתב אישי * :

בס"ד.

. . . מפני שאאמו"ר שליט"א אינו נוהג להורות הוראות אמר לי שאכתוב

(*) המכתב הומצא לי ע"י הרב מרדכי חשין שליט"א, ותודתי לו על כך. וז"ל
מכתבו אלי :

הסעד הרוחני, ירושלים

התנועה המרכזית להחדרת אור האמונה

ועזרה לקיום המצות

רחוב שטראוס 14, ירושלים. ת. ד. 6163

בעזה"י. ירושלים כ"ה אלול תשל"ז.

לכבוד ידידנו הרה"ג אוצר התורה והמעלות כש"ת מוהר"ר משה ווינער שליט"א,
נאד וואדמער נ. י.

שלומים מרובים וכל טוב סלה.

הננו לאשר קבלת מכתבו יקרתו המלא יראת שמים וחיבת הקודש ומתיחס לחשיבות
גידולו של הזקן וחומר איסור העברתו לאור ההלכה.

מה שידוע בשם החזו"א זצ"ל. והנה זה ידוע כאן שמעיד בשם החזו"א שאין למכור שום מכונת גילוח למי שמגלח בתער. רק לגוי.

והנני דו"ש ואברכו בהצלחה בכל מעשיו שעושה לשם שמים

חיים קניבסקי

* * *

ב. קטע מכרוז שפורסם בבתי הכנסת בבני-ברק בשנה האחרונה, מטעם הגר"ח קניבסקי, בשליחות אביו:

בעזה"י.

נתבקשתי מאמור שליט"א לפרסם . . . שמעולם לא התיר את מכונת גלוח ואדרבה קרוב מאד שזהו תער ממש ועוברין עליו בחמשה לאוין וכבר נתפרסם שהחפץ חיים זצ"ל בליקוטי הלכות על מכות אוסר אפילו את מכונת גילוח של יד [בלא חשמל] הנקרא נול וכש"כ וק"ו של זמנינו שהוא הרבה משוכלל יותר ובודאי עצם הסכין נוגע בבשר והו"ל תער ממש וזהו תער האמור בתורה.

שוב נתבקשתי מהגרא"מ שך שליט"א לפרסם גם בשמו שמעולם לא התיר ח"ו המכונת גילוח.

חיים קניבסקי

הדבר דצוי מאד וביחוד לאור הצורך לחזק ולבסס יתדות מורשת דורות לכלי לסטות מהמסילה שלנו מאז מעמד הר סיני וכל מנהגי אבותינו נוחי נפש אשר תורה הם ובפרט בענין גילוח הזקן ע"י מכונה שלפי דברי הרבנים הגאונים מאורי ישראל שליט"א יש בזה חשש איסור דאורייתא.

בחפץ לב אנו מצרפים בזה מכתבו של הגאון הרב חיים קניבסקי שליט"א בנו של נאון דורנו הגר"י קניבסקי שליט"א.

„הסעד הרוחני“ עושה גדולות ונצורות להשיב לב אחים תועים לצור מחצבתם. אנו נותנים במסגרת עבודתנו תשמישי קדושה לבעלי תשובה וכו'. מיום שבאה ההוראה „בשם חזון איש שאין למכור שום מכונת גילוח למי שמגלח בתער“ אנו מקפידים על זה גם לגבי בעלי תשובה שנהגו מקודם לגלח בתער. ובודאי שצריכים לחזק את הענין ולגדור גדר שנפרץ לדאבוננו.

אנו מאחלים לכם שתצליחו בכל אשר תפנו מתוך הרחבת הדעת.

בכבוד רב וברכת כתיבה וחתימה טובה

הרב מרדכי חשיף, יו"ר

ראיון עם נכד מרן החפץ חיים

נרשם ע"י הרב משה ווינער
אלול, תשל"ז

*

שיטת זקני מרן החפץ חיים זצ"ל היתה, שכל אחד צריך לגדל זקנו, כמבואר בארוכה בסוף ספרו "נדחי ישראל" בקונטרס "תפארת אדם"¹. ובפרט הצטער אותו צדיק צער גדול והיתה לו עגמת נפש עצומה מאלו שהשתמשו במכונות גילוח [המופעלות ביד, כפי שהיו בימיו, אף שלא היו חותכות כ"כ בקירוב בשר כמו מכונות החשמל של היום], וכמו שביאר בספרו "לקוטי הלכות" ע"מ מכות (פ"ג ב"עין משפט" או"ז), שסיים שם: "ושומר נפשו ירחק מזה מאד". וכוונתו היתה לא משום חומרא בעלמא, כ"א מצד הדין, ועבור כל כלל ישראל בלי הבדל². ואף שלא גירש מהשיבה אלו מתלמידיו שגלחו במכונה, אמנם הצטער עליהם צער רב. ופעמיים בשנה, ביוה"כ ושמיח"ת, ה' דורש ע"ז ברבים בתוכחה מגולה. ועובדא שמענא מאאמו"ר ז"ל — המורה עד היכן הגיעו הדברים: בסוף ימיו של החפץ חיים, היתה קשה לו מאד השמיעה, וע"כ בשעת קריאת התורה, ה' דרכו לעמוד אצל הבימה בכדי לצאת ידי חובת קרה"ת. ועכ"ו אירע כמה פעמים, שבאמצע הקריאה הרחיק עצמו פתאום משלחן הקריאה. וכששאלו אאמו"ר ז"ל לסיבת הדבר, ענה החפץ חיים, שכשנותנים עלי' למי שאין לו זקן, אינו יכול לסבול וע"כ מונע עצמו מלשמוע קרה"ת מחמת צערו. מאז התקינו אאמו"ר ז"ל ודודי ז"ל, שבימים בהם יבוא החפץ חיים לשמוע קרה"ת, לא יקראו לעלות לתורה מגולחי זקן³.

(1) "וכמה פעמים שמעתי מפיו הטהור כי כל מה שכתב בחיבוריו הוא הכרח לקיים, לכל איש אשר בשם ישראל יכונה, ומעולם לא חפץ להעמיס על זולתו חסידות יתירה ומנהגים קדושים" (בנו של החפץ חיים בספרו "מכתבי חפץ חיים": "תולדות ימי חייו בקיצור", עמ' 1) — מ. וו.

(2) ראה הערה הקודמת.

(3) וראה לקמן ח"ב פי"ח אות ד'. — מ. וו.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטז.

(לפי סדר שבאו לידי)

שמואל הלוי ואזנר

אב"ד ור"מ

זכרון-מאיר, בני-ברק

ב"ה. יום ח' חשון תשל"ז לפ"ק

כבוד ידידינו הה"ג וכו' רבי משה ווינער שליט"א.

אחדשה"ט וש"ת. יקרתו מר"ח חשון קבלתי ואודות מכוונות הגילוח וענין איסור השחתה — אין בידי להוסיף על מש"כ בס' שבט הלוי יו"ד סי' ק"ה ס"ק ב' בקיצור, דלפי דעתינו יש בו איסור תער. דאורייתא, כיון דאית בי' תרתי, גילוח והשחתה, ובתורה תער לא כתיב בזה, אלא הנך תרתי, וכמבואר ברש"י סוף מכות ובתשובת חת"ס או"ח. וכן הי' דעת הגאון חזון איש זי"ע.

וכל מי שיש לו דע"ת לאמיתו יחוש לנפשו בזה, וכל המתחכמים בזה משחקים באיסור תורה החמור ודי בזה.

הריני דו"ש בלונ"ח

מצפה לחסדי ה'

שמואל הלוי ואזנר *

(* ראה מכתבו השני ועוד מכתבים שזכיתי לקבל ממנו — לקמן ב"הוספות" (עמ' 54 ואילך; תשצד; תתד; תתח). — מ. וו.)

אברהם דוד הורוויץ

אבדע"י שטראסבורק יצ"ו

בס"ד כ"ב שבט תשל"ז לפ"ק

שלו' וישע רב לאור נערב ה"ה הרב הגאון וו"ח וכו' מוה"ר משה ווינער שליט"א, רב בניו-יורק יצ"ו.

אחד"ש מכתבו הגיעני ושמחתי לדעת כי מע"כ מתכוונן להו"ל חיבור בענין איסור העברת הזקן ובפרט בענין מכוונת הגלוח תחזקנה ידיו ויזכה להביא לידי גמר כי ענין גדול הוא, כידוע נתפשט ההיתר אפי' בין הבני תורה להשתמש במכוונה עלעקטרית והיתרו מפקפק מאד כי לפי דקותו וחדודו של מסרק התחתון החשש גדול שדומה לתער, ואין כל חדש תחת השמש

שכן בב"ה להב"י ביו"ד סי' קפ"א הביא ג"כ וכתוב שם (בתה"ד רצ"ה) דאסור לגלח פאות זקן במספריים אלא שהעולם אין נוהרין בדבר עכ"ל, ובספרי שו"ת קנין תורה ח"א סי' ס"ו נשאלתי על מין מכונה אחת וכתבתי שם עפ"י בקיאות אימן אשר איננה יותר גרועה ממכונות אחרות דאז בשנת תשכ"ה ומגלחין באלו וצריכין למשכוני אנפשינ ולומר דבפרט אחד עדיף ממספריים דשם הדרך להכניס שני אצבעותיו בנקבים העשויים לכך ועובד בשניהם ושייך פן יעשה הכל עם התחתון והוי כתער כמב' ברמ"א ואעפ"כ כ' שהעולם אין נוהרין בדבר ובמכונות אלו עכ"פ התחתון אינו מתנועע עפ"י רוב דאל"כ האיסור ברור, אמנם באם התחתון ג"כ חד מגלח עכ"פ בהעברת היד אפי' שאינו מתנועע ומהראוי להרעיש ע"ז והשומע ישמע, ועשד"ח מע' הל' (כלל קט"ז) בהביאו ד' השו"ת צמח צדק (ליובאוויטש) יו"ד סי' צ"ג דבמספריים ישנו גם הלאו דלא ילבש גבר וכו' וסיים ולא יתיאש לומר כבר פשתה המספחת ולא יתנו אוזן קשבת חלילה לומר כן וישראל קדושים אם יוכיחום יקבלו באהבה ואפי' אם רק נפש אחת מישראל נוכל להצילו מרדת שחת הרי לנו כאלו נקיים עולם מלא עכ"ל.

ואם כי מי אנכי לבא בהצעה לתיקון עולם אך היות ונתפשט מאד ההיתר במכונות המתחדשות מיום ליום ליותר דק ויותר חד ושבשתא דההיתר כיון דעל על וכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין בין דק לעב ובמקום חה"ש אין חולקין כו' גם כי ענין לא ילבש גבר דחש לה הצ"צ זצוק"ל כעת בקלקול הדורות דנשים הפרוצות לובשות מכנסיים כגברים נתוסף עוד החשש דבהעברת הזקן מתדמה ממש לאשה לכן מהראוי שחכמי הדור יתקנו שבשום אופן לא יגזזו שערות הזקן כולם רק יניחו בקצה הסנטר שערות כאו"א כפי שירצה ונרויח כמה דברים: א) שלא ידקדקו לקחת מכונות הגוזזות דק דק שכן דרך מגדלי קצת זקן שלא להקפיד על חלק ביותר גם בשאר חלקי הזקן, ב) שלא יעברו חמשה לאוין בחמשה פאות הזקן. והשי"ת יטהר את לבבינו לעובדו באמת ולב שלם בכ"י א"ס. הכ"ד ידדו"ש כה"י ומברכו שחפץ ד' בידו יצליח לזכות הרבים לשמור ולעשות ונזכה במהרה לגאולה וישועה אמתית.

אברהם דוד הורוויץ

נ"ב. כתבתי עוד בענין הקפה והשחתה בקנין תורה בשמעתתא פ' קדושים סי' ב'.

יחזקאל ראטה

דומ"צ

דקהל יטב לב דסאטמאר

בארא פארק, ברוקלין, נ.י. יע"א

מח"ס חוקת טהרה על שו"ע הל' נדה.

משפט הארץ ע"ה תרומות ומעשרות.

עמק השמעתתא. שו"ת עמק התשובה. וש"ס.

בס"ד. שילהי אייר,

לרומע"כ הרה"ג המופלג ירא וחרד לדבר ה' רב פעלים וכו' מו"ה

משה ווינער שליט"א.

אחדשה"ט כמשפט וכראוי.

ע"ד מכוונות הגילוח, שבדעת כ"ת להדפיס ספר מיוחד מגדולי רבני זמנינו על איסורו בזה. הנה בתה"ד סי' רצ"ה כתב דנכון ליהור שלא יספר פאת הזקן במספרים שהוא חדוד מאד. והובא בשו"ע יו"ד סי' קפ"א. וא"כ במכוונות גילוח של זמנינו זה שהוא בודאי יותר מחודר מכל מספרים בודאי נכון ליהור לא לספר בהן.

וכמה מגדולי הרבנים חשבו אותו לאיסור דאורייתא כאשר הביא כ"ת בזה, ויסדו ותלו דבריהם במה שכתוב בחת"ס או"ח סי' קנ"ד דלאו דווקא תער אלא כל מין כלי המשחית את הזקן הרי הוא בכלל השחתה ואסור מדאורייתא.

ע"כ מי יהין להקל ראש ולהעזיז פניו ולגלות פניו שלא כהלכה להכניס ראשו בחשש איסור דאורייתא.

ומאד ראוי כ"ת לברכה על מה שהכניס עצמו לפרסם האיסור בזה לאפרושי רבים מאיסורא. ובוודאי בוודאי כל הרואה דבריו ודברי גדולי הרבנים היראים יחוס על נפשו ועל נפשות זרעו לבל יבוא המשחית הזה לתוך ביתו, ולא להיות חבר בזה לאיש משחית, ולהשומע יונעם ותבוא עליו ברכת טוב.

ובדבר חשיבת גידולו עובדא ידענא כאשר כ"ק מרן אדמו"ר רשכבה"ג מסאטמאר שליט"א נתפס במחנות ההשמדה בעו"ה. לא רצה לגלח זקנו למרות שהרשעים הגרמנים ימ"ש התרו בו שאם לא יגלח זקנו יורו בו. עם כל זה מסר נפשו ולא נגע בזקנו בדיוקנא קדישא וניצל בדרך גס כגודע כל זה.

דברי הדו"ש בלונ"ח

הק' יחזקאל ראטה

משה שטערן

אב"ד דעברעצין ונייהיזל יצ"ו

בעהמח"ס באר משה

בלאאמור הרא"ש, בעמ"ח ספרי גפי אש

ומליצי אש ושאר ספרים

ברוקלין יע"א

בעזה"ת. י"ג סיון תשל"ז לפ"ק פה ברוקלין יצ"ו

אל מע"כ הרה"ג המו"מ הלוחם בגבורה עושה פלא ירא וחרד לדבר ה' כש"ת מו"ה משה ווינער שליט"א בנ. וואודמערע יצ"ו.

אחרי תת שלו' בידידות.

מכתביו בתודה קבלתי ולא השבתי עד עתה ואין עתה אלא תשובה.

אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי. אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר. לחוות דעתי בענין איסור גילוח הזקן ע"י מכוונות עלעקטרישע. מה נאמר ומה נדבר יש תח"י בירור גדול בענין זה מדברי הש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים במסכת מכות כ"א, נזיר ל"ט א', יו"ד סי' קפ"א ברמ"א מתה"ד סי' רצ"ה, ומתשו' קמוח"ז מרן החת"ס סי' קל"ט וק"מ ותשו' חיי"ש להחיד"א סי' נ"ב, ועוד ועוד. ולצערי הגדול ירא אנכי לנפשי לפרסמו. כי רבבות כבר נהגו היתר בדבר והם מאחינו בני' הנאמנים לה' ולתורתו. ולעומק ההלכה לא מצאתי שום היתר להשתמש במכוונות עלעקטרישע כאלו.

ועד בשחק נאמן שהריני יגעתי למצוא מזור להמתירין והנוהגין היתר בדבר באין פוצה פה ומצפצף. ולמרות כל הטרחות לא מצאתי גם חיפוש אחר חיפוש שום יסוד נאמן לתלות בו.

ולבי שבור בקרבי מה יענו הרבנים הגאווה"צ שליט"א ביום שידובר בהם למה לא יעמדו בשער בת רבים להכריז ולהודיע עכ"פ שיש הרבה לפקפק בקולא זה להשתמש במכוונות עלעקטרישע אלו. וכל שומר נפשו בודאי ובודאי ירחק מהם.

וביותר אני מצטער על אחינו בני' המשתמשים במכוונות אלו איך יחזרו ואיך יתגברו על עצמן להפסיק מלהשתמש בדבר שנהגו והורגלו זה כמה וכמה שנים. ואנה אני בא מצערם.

בעת כתבי חידושי סוגי' דמכות ונזיר הנ"ל חשבתי והחלטתי בודאי טעות הוא בידי מלחשוב מחשבות זרות כאלו שח"ו כל המשתמשים במכוונות אלו נכשלים באיסורים גדולים וחמורים כמעט מידי יום ביומו. אבל אני עתה רואה שכוונתי לרוב האמת כאשר כהדר"ת נ"י מביא מגדולי ישראל וגאוני זמנינו שליט"א.

(*) המקורות שעליהם תמך יסודותיו לתשובה זו – ראה ספרו שו"ת באר משה ח"ז (ברוקלין, תשמ"ג) ב"קונטרס עלעקטריק" ח"ב סי"ח (עמ' קי-קי"א).

ולפני"ז חלילה מלשתוק ולומר מוטב שיהא שוגגין, כי בדבר הנוגע לציבור באיסור דאורייתא המפורש בקרא ורבים „נכשלים" בלא אזהרה לא אמרינן כן. ובפרט במקום שדור הצעיר יהי' נכשל ע"י הדור שלפניהם בודאי אסור לומר כן.

ועובדא ידענא שבשנת תש"ג לפני גירוש הנורא הביא סוחר אחד מכונה עלעקטרי כזו לפני כ"ק מוח"ז הגאון"צ מופלא שבסנהדרין כקש"ת מו"ה שצ"ש זצוק"ל אב"ד דעברעצין יצ"ו וקרא אותי ג"כ לעיין בדבר ואחר מו"מ של הלכה לא אמר לא היתר ולא איסור, וידועים לכל שהמכונות דשנת תש"ג לא קרבו בשלימותם להסיר השער מהזקן כמעט כתער כשל זמנינו. גם כשבאתי לארצה"ב בשנת תשי"א שמעתי מעדים נאמנים שהגאון האדיר זקן ההוראה מהר"י שטייף זצ"ל אב"ד עדת יראים ווין בוויילאמסבורג יע"א בדרשה אחת „כמעט" אסר להשתמש במכונות עלעקטרי אלו ואח"כ כשרעשו עליו והלא רובא דמינכרא מהבעה"ב שלו מסירים זקנם במכונות כאלו, בדרשה אחרת אמר שלא החליט עדיין לאסור ותלוי' ועומד ולא כל המכונות שוות, ונשתקע הדבר'. ומי יודע אם לא כוון כמעט לאסור ברבים הגאון מהר"ש הנ"ל למכונות שלנו היינו של זמנינו המסירין הזקן סמוך לבשר ממש כמעט כתער.

וחלילה לי מלקטרג על דורינו שנכשלים בזה רק צערי אביע אולי ימצא מזור למנהגם ואם לא אז יעשו הרבנים הגאונים הצדיקים שליט"א את שעליהם מוטל לפרסם ולהודיע לפרוש מאיסורא. וההיתר שאומרים בשם הגאון האדיר מהר"ם פיינשטיין שליט"א איננו מובן לי כלל ולא אמין שיצאו מתח"י.

ובזה אצא בשים שלוי' טובה וברכה צלח ורכב על דבר אמת ויוכה לזכות את הרבים וזכות הרבים יהיו תלויין בו.
כ"ד המצפה לישועת ה' בקרוב.

משה שטערן

אב"ד דעברעצין יצ"ו

(1) לאחרונה שמעתי מא' ממנהיגי ק"ק קהל עדת יראים — ווין, אשר רבם הגאון הנ"ל ה' נוהג לדרוש ע"ז בתוכחת מוסר בקביעות פעם אחת בשנה. שוב העיד א' שהוא בעצמו שאל את פי הגאון הנ"ל (לפני כשלשים שנה) אם מותר להעביר הזקן במכונות גילוח, וענה לו הגאון הנ"ל דהיות ורוב הפוסקים אוסרים אותה, אין להשתמש בה. — מ. ו.

צאנזיקלזענבורג

3400 New York Avenue

Union City, N.J. 07037

בס"ד.

לכבוד ידידי הה"ג החו"ב מו"מ בתו"י מוה"ר משה ווינער שליט"א.

אחד"ש מעכ"ת כראוי וכיאות.

מכתבו קבלתי כבר מזמן אך מטירדות שונות נתאחר ע"ע. ובדבר מבוקשו אודות מכונות גילוח שנתחדשו לאחרונה :

שמעתי מכ"ק חותני מרן הגה"ק מצאנז קלזענבורג שליט"א כמה פעמים שאותן המכונות גילוח העלקטר"ק שחותכים סמוך לבשר ממש יש בהן חשש גדול של איסור תורה כמו בתער ממש ומרן הגה"ק החפץ חיים זצ"ל בספרו לקוטי הלכות מכות כ"א כתב במכונות גילוח של יד שהיו בימיו דאפשר דהוי כתער וק"ו במכונות גילוח המחודשים שחותכין ממש סמוך לבשר שיש בהן חשש חמור מאוד של איסור תורה ממש. ואפילו במספרים שלא כעין תער כלל דהיינו שאינו חותך סמוך לבשר כתב מרן בשו"ת צמח צדק שאסור ובמעשה רוקח כתב שהוא איסור תורה ממש רק שאין לוקין עליו. ובזה"ק פ' נשא החמיר מאוד בגילוח הזקן ובודאי צריך כל ירא שמים לזהר בזה וק"ו באלו המכונות גילוח שיש בהן חשש איסור תורה גדול וכמ"ש.

ואקוה שיזכה להיות ממזכי הרבים. ידידו המברכו בהצלחה רבה.

דוב ווייס

חתדב"נ

וראש כולל צאנז — קלזענבורג

יוסף גרינוואלד

רב דקהל קהלת יעקב מפאפא

ברוקלין נ.י.

בס"ד.

לכבוד הרב הגדול בתורה ויראה עורך מערכות לברר הלכות וכו' מו"ה משה ווינער שליט"א.

אחדשת"ה הגיעני מכתבו עם העתקות תשובות גדולי הרבנים בענין

המכונות של עלעקטער העשויים לגלח הזקן, שיש בו חשש איסור דאורייתא, וביקשני לחוות דעתי.

הנה מחמת חולשת כוחי בעוה"ר וכאב הידים ל"ע אינני במצב כזה שאוכל לכתוב בירור הלכה, ומ"מ לאו אורח ארעא למנוע מלהשיב, ודבר זה העיר גם כ"ק אאמו"ר זצ"ל בקונטרס מצותיך שעשועי על המצות שנדפס בסוף ספר ויגד יעקב חלק ויקרא, וז"ל במצוה רנ"ג, מבואר בפוסקים דבמספרים כעין תער מותר, והנה בזמננו נתחדש מכונה שיכולין לגלח במספרים כתער ממש המשחית גם עיקרי השער ויש לעיין בזה דהנה לשון רש"י במכות דף כ"א ע"א ד"ה ת"ל לא תשחית, ומספרים אינם משחיתים שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער עכ"ל, משמע דאם חותכין ומשחיתין עיקרי השער כתער אסור עכ"ל אא"מ זצ"ל, והוספתי שם הג"ה וז"ל לענ"ד הנה מבואר בדברי רמ"א סימן קפ"א דכשעושין פעולת החיתוך בחלק העליון של המספרים שרי ומכונה הנ"ל פעולת החיתוך עושה רק החלק המכוסה במעשה רשת וחלק החיצון שהוא מעשה רשת מפסיק בין הבשר לבין המחתך, אם כן אי אפשר שיהא ממש כתער המשחית בצד עיקרי השער דהרי הרשת מפסיק בין המחתך לבשר האדם, אלא דחשש הנ"ל שייך היכא שהנקבים של הרשת רחבים קצת דאז כשדוחקים המכונה על פני האדם יכול להיות שנדחק קצת גם בשר האדם לתוך נקבי הרשת ובאופן זה יכול המחתך ליגע לעיקרי השער בלי הפסק הרשת אבל במכונה הנהוגה כעת אינו כן ע"כ הג"ה.

כ"ז כתבתי מאז כדי שלא לשוי' לאנשים המגלחין בזה לעוברים על איסור תורה, אמנם עתה נודע לי שהמכונות עלעקטר שמשתמשין בו כעת, החלק התחתון הוא דקה מן הדקה מחודד הרבה יותר מאשר דמיתי, באופן שאם מעבירין היד על הפנים אחר הגילוח אין מרגישין כלל שנשאר איזה שורש מן השערות, א"כ מוכח שכשדוחקין המכונה על הפנים לא נשאר שום בליטה מהשערות על הפנים, וזה לשון הד"מ שם בשם ת"ה נכון ליהזר שלא לגלח פיאות הזקן במספרים שהוא חדוד מאוד דאיכא למיחש שמא יעשה כולו בתחתון ולא יעשה בעליון כלום והוי בתער עכ"ל, ובמכונה של עלעקטר שמשתמשין בו כעת לפי הנשמע שגם חלק התחתון מחודד מאוד א"כ יש חשש זה שכאשר מעבירין אותו על הפנים עושה חלק התחתון החיתוך, ומידי ספיקא לא נפקא, ושומר נפשו ירחק מזה, ואולי יש בזה המכונה איזה מינים וצריך חקירה בזה.

והנני חותם בדשת"ה

ערב ר"ח תמוז תשל"ז,

הק' יוסף גרינוואלד

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר
ור"מ דישיבת "בית שערים"
ברוקלין, נ.י.

בס"ד.

י"ד תמוז התשל"ז בני יצו"א.

מע"כ ידידי הרה"ג נו"נ וו"ח אי"א וכו' כש"ת מוהר"ר משה ווינער
שליט"א נ. וואדמיר ל. א.

אחדשכ"ת בידידות.

בדבר בקשתו ע"ד חוו"ד בענין גידול הזקן, הנה בודאי כל מי שיראת
ה' נוגעת בלבבו טוב שלא ליטול ממנו צלם אלקים וזה דרכם למו לצדיקי
אמת שלא התביישו ח"ו במצות ה' ואדרבה ויגבה לבם בדרכי ה' הן בפנים
והן בחוץ בפאות הראש והזקן מלא וגדוש ואדרבה זה ה' להם לכבוד
ולתפארת להיות נבדלים מן האומות הן בנשמתם והן בגופם להיותם נימולים
והן במלבושם. והרבה פעמים שדברתי מזה שרצון הבורא ה' דוקא להבדיל
אותנו מן הגוים כמה שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ועי' חינוך
מצוה ב' והוא מרחמי ה' שצונו להיותנו נבדלים ונפרדים מן האומות ויש
להאריך בזה. ולא כדורות הראשונים דורות האחרונים בעונ"ה בושח תכסה
פניהם בכל דבר של קדושה ולא די שהם בעצמם אלא אם רואים מי שהוא
שהולך בדרך אבות מלעיגים עליו וקוראים לו ח"ו שהוא בכלל משניאי
אבל האמת כי יש לנו לגבוה לבינו בדרכי ה' עד כי יבא שלה ולא יקחת
עמים בב"א.

ועיין בס' עיון יעקב בחי' לע"ז דף י' ע"ב שהזקן הוא אחד מסימני
טהרה של ישראל ואותם המשחיתים ומסירין פאת הזקן מסירים מפניהם
סימן טהרה שלהם הביאו הדרכ"ת סי' קפ"א אות ח' וע"ש.

ובפרט שבס"ד הזוהר מן האוסרים וע"פ קבלה יש בזה ענינים גבוהים
נשגבים ובנגלה אינו מבואר להיפך שיהא מצוה לגלח וכיון שכן חס מלהעביר
אפילו במספרים. וידוע מה שכתב בעל משאת בנימין ז"ל סי' ס"ב וז"ל הדרך השני
לילך אחר רוב בנין ומנין הרי לפניך ספר הזוהר שהוא שקול יותר מכל המחברים
שאחר חתימת התלמוד וא"כ יהיו כל המחברים בכף מאזנים אחד וספר הזוהר
לבדו יכריע את כולם והרי עדיף מרוב בנין כמ"ש הב"י דאולינן בתר
הזוהר נגד שאר מחברים ועיין ד"מ או"ח סי' קמ"א אות ב' ועיין שאילת
יעב"ץ ח"א סי' מ"ז ובשו"ת חכ"צ סי' ל"ו וש"ע או"ח סי' כ"ה במג"א שם
ובכנה"ג בשם הרא"ם ועיין ח"ס או"ח סי' ל"ו לענין שערות באשה בארצותינו
שחשו לזוהר וכו' ואפשר מה"ט שבזמן אותן הפוסקים המקילים עדיין לא
זכו לספר הזוהר הק' אבל כעת שכבר זכינו לספר הזוהר וראינו גודל החומר
שלא לגזוז הזקן מכל וכל ודאי עלינו לכוף ראשינו לדברי הזוהר ובפרט למי
שאבותיו נהגו כן הו"ל בכלל מנהג אבות.

ולמותר האריכות בזה ואין לך גדר גדול לישראל לקדושה וליראת שמים מלגדל זקן ופאות מלא על כל גדותיו וזה תפארתינו ועיין ברכות כ"ח ע"א בראב"ע שאמרה לו לית לך חיורא משמע דעכ"פ זקן מוכרח הי' ועוד כמה מקומות ואין הו"ג להאריך.

והשי"ת שמו ישים עלינו ברכה ושלוש וזוכה להיות מיראי ה' ולנהוג בכל החומרות כפי הידוע מהאד"י הקדוש והגרע"א שאפילו לא נגע בזקנו בידו שמא יוציא שער מזקנו וכ"ש שלא לחתוך.

והנני לברכו בברכת התורה יתן ה' שיזכה ויצליח בספר זה לטובת וזכות הרבים ויזכה ללמוד תורה לשמה וללמדה לאחרים ויהי' זכות הרבים תלוי בו ולא יכשל ולא יכלם לא בעולם הזה ולא בעולם הבא והגם כי לא ראיתי את כל הספר אמנם מקוה אני שיהיו דבריו נשמעים כיון שלטובה כונתו.

אלו דברי ידידו דושה"ט ושת"ר ובסל מלא ברכות משובע שמחות בלב ונפש.

מנשה הקטן

רפאל בלום

ראב"ד ור"מ דק"ק קאשוי יע"א
אוירווינגטאן, ניו יארק יע"א

ב"ה. אור ליום ד' לס' ויברך אתכם, תשל"ז לפ"ק.

בין המצרים, ה' הטוב קרן עמו ירים, וזוכה לרגלי מבשר בראש ההרים, ושוכט"ס לכ' הרב החו"ב ירא ושלם מזכה הרבים, כש"ת מו"ה משה ווינער שליט"א ולעמו"ש.

אחדש"ה, מכתביו החשובי' קבלתי הכל ע"נ, והנה לקחתי עט סופר להשיבו מפני נחיצות הענין. ושאלתו אודות המכונות של גילוח, עלעקטריש"ע שעווע"ר — שער-מאשין, האם יש היתר להשתמש בו להסיר הזקן. הנה בעיקר שאלה זו להלכה, אין מה להוסיף על דברי כל גדולי זמנינו שאוסרים להשתמש בו, והגאון האדיר ידנכ"ח כש"ת מו"ה יצחק יעקב ווייס שליט"א ראב"ד דעדה החרדית בירושלם תובב"א, האריך בספרו מנחת יצחק (ח"ד סי' קי"ג) לברר האיסור, והביא שם להקת גאוני' האוסרים ובראשם הגאון רבשי' החפץ חיים ז"ל והגאון עוז החזון איש ז"ל, ומי ירהיב עוז בנפשו להתייבב לפני בני ענק. גם ידנ"פ הגאון האדיר כש"ת מו"ה שמואל סג"ל וואזנער שליט"א אב"ד זכרון מאיר תובב"א, מביא בספרו שבט הלוי (יו"ד סי' ק"ה) שהוא הי' מעורר את הגאון חזון איש ז"ל בענין זה, והוכיח אז בראיות ברורות, הבעל שבט הלוי, לאסור איסור. ממילא אין בזה מה לפלפל להלכה למעשה, וכל מי שקצת יר"ש בקרבו לא יכנס לספק חמשה לאוין, ולא לבד ספק אלא לדבריהם ודאי

איסור דא', והתועים, יערה עליהם ה' רוח ממרום לשוב ולעשות כדת וכהלכה א"ס. עכ"ז למען שלא להוציאו חלק, אבא בזה בקצת בירור וגם מה שיש לי להעיר על ד' מנחת יצחק בזה, וזה החלי בס"ד.

(א) הנה מבואר בגמ' (מכות כ"א.) דבזקן לא אסרה תוה"ק אלא גילוח שיש בו השחתה, ולא די בהשחתה לבד כגון מלקט ורהיטני, וכן לא בגילוח לבד, כגון מספרים, רק תרווייהו בעי' וזהו תער. וע' בתוי"ט שם מש"כ לבאר ד' רבי אליעזר דלדידי' גם מלקט חייב משום דלר"א מקרי זה גילוח שיש בו השחתה (וע' בחיבורי הדל ברכות שמים, שם). עכ"פ לפי פשטות הגמ' מדקבע הגמ' דזהו רק תער עכ"ח שלא הי' בעולם שום דבר שיקרא גילוח שיש בו השחתה רק התער, וכן נראה מל' הפוסקים, דלא כתבו בשום מקום רק או תער או כעין תער, והדבר מבואר מדה"ק דהחילוק דבמספרי' א"א שיגלח ממש כל השער עד שרשו, רק בתער, ובשאר עכ"ח שנשאר מעט מן השער רק כיון דקצר הוא מאוד וסמוך לבשר מקרי כעין תער. וכל המעיין בענין זה בל' הפוסקי' יראה כדבר הזה, ולא דנו לא בגמ' ולא בפוסקי' מלבד התער שיהא מציאות לגילוח שיש בו השחתה. ורבינו הריטב"א במכות שם, שכ' דמותר מן הדין במספרים כעין תער, רק מדת חסידות מפני הרואים שלא יחשדוהו, לא יספר כעין תער, הביא שוב מתוס' בשם ה"ר יעקב מקוצי ז"ל דצריך לזהר שלא ינוד החלק התחתון של הזוג דמשחית כתער, ולהזהיר את הספר [שכשמספר לאנשים הבאים] לא ינוד החלק שלמטה ע"ש בדה"ק, ר"ל דהחשש, דכיון דבחלק התחתון מגלח או אולי זהו ג"כ מקרי תער, דהרי התער הוא סכין מחודד מאוד שמגלח עד השורש בנוגעו לבשר, וג"ז כן, עכ"פ ליכא מידי אחרינא. וכן משמע בתשו' נוב"י (ת' סי' פ') להמעין, וכבר כתב כן מרן חת"ס (או"ח סי' קנ"ד) דתער לא כתיב בתוה"ק בזקן, רק משום דאין מציאות לעשות גילוח שיש בו השחתה רק בתער ע"ש היטב.

(ב) והנה בהרמב"ם ז"ל (פ"ה מנזירות הי"א) כ' דנזיר שגילח שערה אחת לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרה כעין תער עכלה"ק, וכ' כ"מ דפסק כר' יאשי' (נזיר ט"ל ע"ב) ולא כרבי יונתן. והנה לכאורה הרמב"ם ז"ל כ' כאן שקצצה מעיקרה על הזוג, הרי שאפשר לקצוץ מעיקרה ממש. אולם באמת עכ"ח הכוונה מעיקרה היינו סמוך לבשר אבל לא ממש עד השורש כתער, חדא דהרמב"ם עצמו כותב "כעין" תער ואם עושה ממש פעולת התער א"כ הוי תער ולא כעין תער, גם איך דרשינן גבי זקן זהו תער, הרי יש גם זוג שהוא תער אעכ"ח דלא לגמרי ממש רק סמוך לבשר מאוד קוראו הרמב"ם קוצץ מעיקרו, וכן מוכח בפירוש מד' הלחם משנה שם שכ' דתוס' פליגי כאן עם הרמב"ם דהרמב"ם מסיים שם אם הניח כדי לכוף ראשו לעיקרו אינו לוקה דאין זה כעין תער, וכ' הלח"מ דנמצא להרמב"ם באין כדי לכוף שוב מקרי כעין תער, הרי דהלח"מ נקט בפשיטות דמש"כ הרמב"ם בתחילה "קצץ מעיקרה" הכוונה סמוך לבשר, רק שאין בו כדי לכוף, וע' מרן חת"ס בתשובה שם הג' שעורין של קריצה ונטילת זוג ולכוף ראשו לעיקרו. גם אח"כ כשכ' הלח"מ דתוס' סברי רק בקוצץ ממש מעקרו או מקרי כעין תער ולא כרמב"ם, עכ"ח גם שם הכוונה דכעין תער שסמוך לבשר כגון נטילת זוג או קריצה אבל עכ"ח

אין הכוונה ממש פעולת התער וזה ברור להמעין. ולפי"ז מש"כ תוס' ומפ' שם בנזיר (ט"ל ע"ב ולקמן) קוצץ מעקרו הכוונה רק כעין תער, ונשאר מעט מן המעט. בהא נחתינן ובהא סלקינן דמן התורה ליכא גילוח שיש בו השחתה רק בתער, ואם המצא ימצא בדורות הבאים דבר שעושה כתער ממש בלא הבדל אז זהו תער, וכ"כ (בנוב"י ת' ס' פ"א) הגאון עוז מהר"ש לנדא ז"ל דאם חותך באבן מחודד אז זהו התער דאין חילוק בין מתכת לאבן ע"ש היטב. ועתה נעברה נא קצת על דברי הגאון מנחת יצחק שליט"א שם:

(ג) כתב שם באות ג': והנה אף דמוכח מד' הש"ס דסתם מספרים אין בהם השחתה אבל על כרחך יש במציאות מספרים שיש בהם השחתה וכדמוכח במשנה דנזיר (ט"ל ע"א) שכ' תוס' שם נזיר שגילה בזוג מספרים (הגהו' הגר"ב רנשבורג ז"ל) מיירי שעקר השער מעקרו ומשחית מן השורש כעין תער וכו' ע"ש היטב, הנה המעין ימצא בתוס' עוד שם גם בעמוד השני. אמנם הדבר מבואר כמו שכתבנו למעלה דמדכתבו "כעין תער" א"כ אינו באופן שתהא פעולת התער וזה ברור להמעין בתוס' בכמה דיבורים שם (ל"ט ע"ב) גבי כל המעבירין, ועוד. ואם המצא ימצא כזה אז מקרי תער ולא זוג וכדהוכחנו לעיל כל זה.

(ד) באות ד' מביא ד' לח"מ דרמב"ם חולק עם התוס' והקשה על הלח"מ מד' תוס' לקמן (מ"א ע"ב ד"ה השתא). לא הבנתי קושיתו, אך כמדומה שכוונתו דלעיל ט"ל ע"ב כתבו תוס' דכל המעבירין היינו כעין תער שקוצץ מעקרו ממש או יש לאו, וכאן כתבו במספרים ואז ליכא רק עשה לתוס' לעיל, וכאן כתבו דתו"כ אנזיר קאי והיינו שיש לאו במספרים. אמנם לפמש"כ ל"ק דכוונת תוס' לעיל (ל"ט ע"ב) רק קצץ דומי' דתער וסמוך ממש לבשר ואז יש לאו ובהא איירי גם בתו"כ.

(ה) באותו אות מסביר טעמו של הרמב"ם למה לא סבר כתוס', משום דהרמב"ם מפרש בכל מקום דבמספרים כעין תער היינו לכוף ראשו לעקרו דאל"כ לא דמי לכל המקומות דהמשמעות דיש עוד שער את"ד. הנה לא הועיל בזה לפי מה שביארנו דגם תוס' מודים דדומה כאן לכל מקום דהוי רק כעין תער רק לתוס' יש מעט כמו כקריצה וכדומה ולרמב"ם כדי לכוף א"כ אכתי אמאי לא סבר הרמב"ם כתוס'. אמנם מה שנ"ל לבאר דהרמב"ם לשיטתו שפסק בהא דנדה (ג"ב ע"ב) הלכה כדברי כולן להחמיר (לכוף, נטילת זוג, קריצת צפורן) דבפ"ב מטומאת צרעת כ' המל"מ אשר הביאו מרן החת"ס שם (בריש תשובה קנ"ד או"ח) דהרמב"ם פסק כד' כולן להחמיר מספק, נמצא דכאן דאיירי לענין מלקות א"א ללקות רק בשיעור היותר גדול והיינו בקוצץ סמוך לעקרו, וז"ב לדעת המל"מ, וכן לדברי מרן שם דכן נתקבלה ההלכה ג"כ א"ש על דרך הזה, וא"ש דלא הי' יכול לפסוק כד' תוס', דלתוס' נשאר כקריצה או כנטילת זוג כמו שביארנו למעלה, ואז להרמב"ם אינו לוקה.

(ו) מש"כ שם אח"כ באותו אות מד' ריב"ן ותוס' ופדישה. לפמש"כ לעיל א"ש הכל וכל הנביאים מתבאים בסגנון א' דכעין תער נשאר מעט, רק לרמב"ם בכל מקום פירשו כדי לכוף ראשו לעיקרו ולתוס' ושאר פוסקי' אפשר גם בנטילת זוג או קריצה אבל פחות מזה אם עושה ממש כתער אז זהו

תער. ובאמת גם הג' מנחת יצחק נחית לסברא זו ולא ידעתי למה לא הלך בכל הדרכים ובכל המפ' על דרך הזה.

ז) ודרך אגב הנה בתרגום (בפ' נשא) על תער מתרגם מספר ובתרגום יונתן כ' "גלב" (היינו תער הגלבים), ולכא' ד' התרגום צ"ב שתירגם מספר. אמנם הדבר נכון דאזיל לשיטת רבי יאשי' דלרבות כל המעבירין והיינו מספרים כעין תער, על כן תירגם מספר. ויש לדחות שהרי כן תירגם גם בשאר מקום על תיבת תער.

ח) שוב כ' במנחת יצחק (אות י"ד), דכיון דבזקן ידעי' תער רק מכח גילוח שיש בו השחתה א"כ לא דמי לנזיר ולוים למה שנה תנא (נגעים פי"ד מ"ד) כולם ביחד נזיר, לויים ומצורע שתגלחתם מצוה ואם גילחו שלא בתער לא יצאו, הרי במצורע ידעי' רק מהשחתת זקן ושם לא כתיב תער ודוחק לומר דכוונת הקרא גילוח שיש בו השחתה ולא דוקא תער וכו' וצ"ל דאע"ג דכללם המשנה מ"מ במצורע יצא בזוג אם יש גילוח שיש בו השחתה את"ד, אין נראה כן וא"א להפריד בין הדבקים. אולם באמת לפי מה שהקדמנו שמאז לא הי' שום כלי או מספרי' שיעבוד פעולת התער ודבר אשר חתך ממש כפעולת תער זהו תער א"כ ל"ק כלל דכיון דבעי' גילוח שיש בו השחתה הוי כאלו כתיב תער ומעכב אפי' בדיעבד, והמעין בריטב"א (מכות כא.) שכ' דגלוח דמצורע בתער דוקא ומאריך בזה, ושם יראה תי' על קו' המנח"י ע"ש באורך בדה"ק, כל הילפותא בזה, קילורין לעינים.

ט) הנה כת"ה העתיק לי תשובת הה"ג מו"ה שמואל אהרן יודלויטש שליט"א בענין זה ואבא על סדר דבריו. כ' שם קודם דבזמן תוה"ק לא הי' רק תער שמשחית ומגלח על כן ידעו חז"ל דעכ"ח כוונת תוה"ק בפאת זקן בתער. הנה זה כבר ידוע מד' החת"ס והוא ברור דאל"כ מנא לי' לגמ' לומר דקאי על התער אעכ"ח אז לא הי' במציאות רק תער. ואח"כ כתב דאולי הי' במציאות אז כמו תער ונשתכח כמו חניטה, אינו מובן אם הי' אז א"כ מנא להו לחכמינו ז"ל לקבוע דקאי על תער.

י) שוב כ' ראי' דלאו שם תער אסרה תורה מדחזי' לר"א דגם מלקט ורהיטני עובר עליו. ג"ז לא מובן הרי כתב התו"ט דלר"א גילוח שיש בו השחתה הוי במלקט וברהיטני א"כ פשוט כמו לרבנן דלא מצאו שום דבר שיקרא גילוח שיש בו השחתה רק תער כמ"כ ר"א דסובר דמלקט ורהיטני עושה גילוח שיש בו השחתה א"כ קאי קרא גם עליהו.

יא) שוב כ' לדקדק במשנה דנזיר (ט"ל ע"א) נזיר שגילח בין בזוג בין בתער ואורח מישור מגי' בזוג מספרי' והביאו הגר"ב רנשבורג, ולמה מקדים זוג לתער הכתוב במקרא ובגמ' שם למה לא שאל בזוג מנין אלא הכוונה דנקט זוג מספרי' שגילח בחלק התחתון של מספרי' דהוי כתער כמ"ש תה"ד ועוקר השער מעיקרו, את"ד. הנה בנה בנין על גירסא שאין כאן בשום משנה במשניות ובבבלי וירושלמי, ומעולם לא עלה על דעת האורח מישור להגי' במשנה כן, וגם אין לזה פירוש "זוג מספרים" ומנא לי' להגי' כן, אמנם הדבר פשוט שתוס' נקטי מספרים לפרש מהו זוג כמו שמפרשים מיד אח"כ סיפסוף שתלש שער א' על כן הגי' אורח מישור בתוס' "זוג" ומפרשים התוס' דהיינו

מספרים, וכן בכל המס' התוס' מפרשים המלות והפירוש כידוע, וז"ב כשמש, מלבד שאר דחוקי' שיש בכל זה אולם בלא"ה אין בזה לפלפל, ומה"ט נדחה כל מה שכתב בענין שם לווי "זוג מספרים", כמו שביארנו.

(יב) מה שהקשה שם בזבחים (כב.) דלמה מקרי מי כיור שם לווי הלא רק סתם מים נינהו. הנה גדר שם לווי הוא שאין קורין אותו סתם רק בכינויו וכיון דמי כיור מיוחדין לקידוש ידים ורגלים ולהשקות סוטה קורין לו בני אדם רק בשם "מי כיור" והוי שם לווי, וכן כוונת תוס' שם, והוא פשוט דלא תולה כלל באיכות ומהות הדבר, רק בקריאת השם.

(יג) עוד צריך לידע שכל דבר המקובל מהר סיני דמקרי כך, או שאר דברי' אם אין נקראים כן הוי שם לווי, וזהו בדבש אשר נתקשה שם בבכורות (ו' ע"ב) דממעטי' דבש גזין וצירעין משום שיש להם שם לווי והקשה הרי לא מצינו בתורה דבש דבורים כלל. ול"ק דכן מקובל מהר סיני פי' הקרא של שרץ העוף תאכלו דקאי על דבש דבורי' ובעי' שיקרא דבש סתם, לא כן גזין וצירעין. ומה שרוצה שם לתרץ באופן רחוק לא ידעתי איך אפשר להעמיס זאת בגמ', שאמרו בקיצור שיש לו שם לווי ולא זולת.

(יד) מה שמאריך שם בענין גילוח מצורע, כבר הבאתי ד' הריטב"א ז"ל מכות (כא.) ומשם בארה כל ענין זה ונדחה כל מה שכתב הרב הנ"ל בזה. (טו) והנה בעיקר ענין של גילוח אפי' בדרך היתר להשחית הזקן כבר צווחו קמאי דקמאי, שלא נכון הדבר, הן מטעם הקבלה לא ליגע יד בזקן, והן עפ"י נגלה כמו שכ' הגאון הקדוש רבש"י בצמח צדק זי"ע (סי' צ"ג) וכן בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' מ"ח) וכן במכ"ע וילקט יוסף שהופיע בהונגריא טרם מלחמה ראשונה נדפס קונטרס גדול בזה, ובאמת כפי הנראה נתפשט לסמוך להתיר על הפוסקי' המתירין, משום שהיו רדיפות שונות ל"ע ועי"כ נתפשט לאט לאט היתר בזה, אולם כעת נגלה לעין כל שאין נפק"מ, והרשעים כים נגרש ואינם יכולים לסבול שום בר ישראל בעו"ה, הלכה היא בידוע, ולא "מעכב הזקן את האכילה", ולמה לילך כעכו"ם וכחוקותיהם, ולמה ליכנס לפרצה דחוקה של היתרי', וכל ירא ה' יראה שזקנו יהא מגודל. ה' הטוב ירחם עלינו וישיב שבותינו כבראשונה ונזכה לראות בהתגלות כבוד מלכותו ית' וית' בב"א.

ובדרך אחד אצא לבקש את הרבנים הגדולים, ולומדי תורה וגם לרבנות החובבי תורה, לסייע להג"ג המו"ל ספר הזה, להוצאות הגדולות של הספר הנכבד על תגלחת וגידול הזקן בכלל והסרה ע"י מאשין בפרט, והגדיל לעשות, להיות זוכה ומזכה בזה את כלל ישראל, לאסוף דברי רבותינו הגאונים הגדולים זי"ע, ולהבחל"ח מגאוני דורנו הי"ו עמו"ש, ולקבץ דבריהם ולשלחם ביעקב להפיצם בישראל, וכל המסייע יתברך ממעון הברכות, בברכה המשולשת וכט"ס בע"ה אכ"ר.

הכו"ח בברכה ודשה"ט בלונ"ח

הק' רפאל בלוס *

(* המשך השקו"ט הנ"ל (ועוד) - ראה מכתבו השני שזכיתי לקבל ממנו, לקמן ב"הוספות" (עמ' 50 ואילך). - מ. ו.)

פנחס הירשפרונג
רב הכולל דמאנטריאל

ב"ה,

כבוד הרב הה"ג המפורסם וכו' מוהר"מ ווינער שליט"א.

הנה מחמת שכבודו ביקש ממני כי אשיבו אף שיש לו כמה תשובות מגאוני זמנינו. אך כידוע מאחז"ל דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים ולכן גם אני הקטן אכתוב לכבודו בענין זה.

הנה בחינוך במצוה דנ"ב כתב ואם גילח במספרים פטור משמע דאיסור יש בזה. והמנ"ח תמה דהרי בפיאות הראש כתב דמותר לכתחלה ומכ"ש בזה. וכבר קדמו בחיים שאל בח"א סי' נ"ב ובח"ב בסי' כ"ז שציין שכבר השיג הכנה"ג בזה ע"ש.

ובאמת לכאורה נוכל לומר¹ דהרי בנוזר דף נ"ח מסיק דבבית השחי ובבית הערוה אפילו במספרים אסור מדרבנן מכח לא ילבש גבר שמלת אשה וכן פסק הרמב"ם א"כ ה"ה בזקן ישנו איסור זה אפילו במספרים. הן אמת² לפמ"ש בים של שלמה ליבמות פי"ב סי' י"ז לתרץ הק"ו ממ"ש במפיושת לא עשה רגליו דהרי אסור מכח לבוש אשה, ותירץ לפמ"ש בסנהדרין דף כ"א דאז לא היה לנשים שער ביה"ש וביה"ע א"כ ל"ה מעבירין זה שוב ל"ה לבוש אשה ולפ"ז ה"ה בנשים דאין לנשים זקן להעבירו ל"ה לבוש אשה ומותר לאיש להעבירו. וכן כתב ברש"ל בסנהדרין כ"א [אמנם פלא שם סותר דבריו בזה]. אמנם באמת עיין בתשובת הרשב"א ח"ד סי' צ'. שהשואל מסופק בזה הסברא והרשב"א לא סבירא שם כן.

ועיין בספר המנהיג לה' חפיה שכתב בפירוש בזקן וביה"ש וביה"ע אסור ע"ש. [ומ"ש שם ומגז"ש דפאת פאת יש שאוסדים במספרים וליתא דפאת פאת אינו אלא בזקן ע"ש. תמוה מאד דבריו הקדושים דאדרבא מגז"ש זו יש להתיר בפאות הראש דבו ל"ש לאסור משום לבוש אשה דאשה לא מגלחת פאותיה. ומה גם בזקן הוי רק מדרבנן. ואולי יש להגיה וצ"ל יש מתירין].

והא דבעינן קרא לאסור זקן בתער ולא נאסר משום לא ילבש³ יש לומר דבעינן לחייב על כל פאה ופאה ומה גם לפמ"ש התוס' ביבמות דף מ"ח דבכל גופו ביחד ל"ה לבוש אשה שוב בעינן לאסור בזקן אפילו בכה"ג. ומה גם לפמ"ש היש"ש שם דלא עוברין בביה"ש וביה"ע רק בחציו אבל בפחות לא עובר, שוב בעינן קרא לפחות דעובר.

ומצאתי בתרגום יהונתן בקרא דלא ילבש גבר שכתב לא יספר גבר בי

(1) ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"ג. — מ. 11.

(2) ראה שם הערה 15. — מ. 11.

(3) ראה שם הערה 23. — מ. 11.

שיחיא וערייתא ובי אנפוי לאתחמאה כנשי. וכפי הנראה כוון לזקן שעובר משום לאו זה וסובר כר"י בנוזיר שם דסובר דאפילו במספרים אסור מדאורייתא, וכן פסק היש"ש שם. וע"כ כתב דאע"ג דמשום השחתה לא, עובר מ"מ מכח לא ילבש.

וע"כ שפיר כתב החינוך דאיסור איכא במספרים.

ומ"מ נראה' דלדידן דקיי"ל בסי' קפ"ב דאם אנשים עושין כן מותר לכתחלה שפירש הפרישה דהיינו נכרים שוב עתה שנכרים מגלחין זקנם ליכא לבוש אשה, רק חברים נמנעים [ועיין בכסי כהרסנא בסימן מ' היטב] ועיין בחת"ס חאו"ח סי' קנ"ט שכתב שמקודם הי' הגויים מגדלין זקנם ע"ש. וצ"ל דאע"ג דכתב הרמב"ם דכומרי עכו"ם הי' מגלחין, כיון רק לכומרים אבל שאר הגויים הי' מגדלין לכן הי' או משום לבוש אשה ועתה לא אסר רק לחברים.

והרשב"א לא סבירא כן לכן שפיר אוסר גם עתה.

שוב מצאתי בספר מצות השם במצוה רנ"ג שכתב שהחינוך פוסק שהמשחית זקן עובר משום בחוקותיהם ומשום לא ילבש וכפי הנראה שפירש דבריו כמ"ש אמנם לא יבואר למה במצוה רנ"ב לא הביא מהחינוך דיש איסור משום בחוקותיהם.

יסלח לי כבודו שלא השבתי על אתר כי עתותי אינם בידי וגם זה כתבתי רק בקיצור. ואינני יודע מה צריך להסכמתי הלא יש בידו הסכמת כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבן של ישראל מליובאוויטש שליט"א ומי יבוא אחרי המלך ולכן הדבר פשוט שאסור. באע"ח יום א' פ' עקב תשל"ז לפ"ק.

פנחס הירשפרונג

(4) ראה שם הערה 24. — מ. וו.

שרגא פייוויש שנעעבאלג

בעהמח"ס שו"ת שרגא המאיר ב"ח

ועוד ספרים

רו"מ בלאנדאן יצ"ו

בס"ד.

א' לסדר וכל ישראל ישמעו ויראו (כי תצא) תשל"ז לפ"ק פה לונדון עיר הבירה.

כוח"ט ושנה טובה ומבורכת לכבוד הרה"ג המו"מ בתוי"ש הירא וחרד לדבר ד' כו' כו' מהור"מ ווינער שליט"א רב בנו. וואודמערע יצ"ו.

אחדשכ"ת הרמה.

מכתבו קבלתי, גם המכתבים מגאוני דוריננו הרבנים שליט"א אשר צרפתם עם מכתבו, בענין גודל הענין שלא יבא לידי חשש ח"ו לעבור על איסורין ולאווין באיסור גילוח הזקן, שיש חמשה לאווין, וע"י אחרים עשרה לאווין, וכת"ר שליט"א מדפיס ועולה חיבור מיוחד בזה, בודאי כל מי שיש יראת שמים בלבו צריך לגדל זקנו בלי להשחית ח"ו את צלם האלקים בכלל, ואם אי אפשר לו בשום אופן עכ"פ כמו שהזהיר כ"ק אאמו"ר זצ"ל לכמה וכמה שיניחו עכ"פ בכל פאות הזקן כדי שלא יבא לידי חשש של השחתת פאת זקנו ועוד חששות, ולכמה וכמה השיב מעון. זי"ע.

בפרט בזמן הזה שהגויים ג"כ מגדלים שערות זקנם, הוא יותר בנקל לקיים מצות הבורא ב"ה וב"ש, ע"כ מי שיש יראת ד' בלבו לקיים זקנו בלי שום השחתת שערותיו, ושלא ליטול את צלם האלקים מפניו.

באמת לא נצרך לדידי כיון שיש לו כבר מכתבים מגאוני וגדולי רבנים וישישים שליט"א ומה לו עוד ממני. רק כדי שלא יעבור על מאמר חכמו"ל וחסרון לא יוכל להימנות זה שנמנו חבריו לדבר מצוה והוא לא נמנה עמהן. וע"כ הנני מברכם שתצליחו בדרכיכם ותזכו להציל את הרבים ממכשול השחתת שערות הזקן, ויהי זכות הרבים תלוי בו.

כ"ד המצפה לרחמי שמים כל היום

שרגא פייוויש

נ"ב. הנני ר"פ . . . דולר להוצאות הדפוס.

משה שטרנבוך

(נין ונכד לרבנו הגר"א זצ"ל)

גשיא הכולל וישיבה בראש העין

מח"ס "מועדים וזמנים" (ו"ח), ועוד

רחוב חפץ חיים 4, בני-ברק

בעזה"ת. יום מוצאי יוה"כ תשל"ח.

למע"כ הרה"ג המופלג ירא ה' ומזכה הרבים וכו' ה"ה הרב משה ווינער שליט"א.

אחדשה"ט כמשפט וכראוי.

קבלתי מכתבו עם חבילה בשיטות בעלי הוראה על איסור גילוח במכונה, ומבקש ממני לצרף בזה דברים.

והנה רבינו החזו"א זצ"ל החמיר בדבר, ומי יבוא אחריו להקל בחשש

איסור תורה להשחית פאת זקנו שעובר באיסור משחית ונשחת והיינו עשרה¹ לאוין, וידועים דברי הר"ן ששני לאוין חמור כאיסור חילול שבת שבסקילה, והגע בעצמך אם עוברים ח"ו בעשרה איסורי לאוין שחמור כ"כ יום יום ר"ל, ומי מעייל נפשיה לספיקא כולי האי.

ובעיקר השאלה דנתי במק"א, והבאתי שתלוי בגדר השחתה מהו, אי תלוי בראיית עין, כאן לא נראה שעדות כלל, ולכן דינו כהשחתה ממש, ואף שאינו בתער דינו כתער שלעין משחית, ואי תלוי במציאות ולא לפי העין, כיון שהעליון ותחתון חותכים בנקבי העור אינו כתער, ואי במקרה התחתון לבד חותך יש לומר שאינו מתכוון אבל אפשר דפסיק רישיה, והדבר תלוי גם בחקירת גדולי זמנינו בנגיעות בסתו"מ, אי תלוי כפי העין או אפילו במשקפת נראה חלוק סגי, ואכמ"ל².

ולמעשה מי שיודע חומר עבירה ועונשו יברח ממכונה זאת, ומובטחני שאם נסביר החששות ודעת גאוני הזמן זצ"ל כולל הקדוש תחפץ חיים זצ"ל, החזו"א זצ"ל, והגר"א קטלר זצ"ל, מי שיש לו ריח יראת ה' טהורה יברח ולא ישתמש במכונה.

ואני לא אוכל להוסיף בזה דברים, רק פשוט שלכת"ר מתגלגל זכות גדולה מאד לפרסם בזה החששות, ואם בספרו יועיל רק מקצת ג"כ שכרו רב מאד, ואשרי חלקו שמזכה הרבים, ויהי רצון שיזכה הרבים ורבים יינצלו על ידי ספרו.

והקב"ה יטהר לבבינו שנזכה לשוב לפניו בתשובה שלימה ויגאלינו בקרוב למען שמו.

ומרוב טירדות החג אקצר המצפה בכליון לישועת ה' ורחמי שמים

משה שטרנבוך

(1) ראה לקמן ח"ב פ"א הערה 2, וש"נ. — מ. וו.

(2) ראה לקמן ח"ב שם בסוף הפרק: „דיונים נוספים" דיון ד', — מ. וו.

אברהם וויינפעלד

בעמח"ס „שובה ישראל" ב"ה, שו"ת

לב אברהם, ועוד

חופק"ק מאנסי יצ"ו

ב"ה עש"ק לסדר נח תשל"ח לפ"ק.

למעכ"ת שלום וברכה כל הימים.

מכתבו עם הרצוף לנכון קבלתי, ואין לי מה להוסיף, ובודאי דבר גדול עושה מע"כ שיחי' בזה לעורר את לבב אחב"י ולערער עכ"פ את הודאית של אלה ההולכים אחר ההרגל ואינם שמים לב שנכנסים יום יום בספק איסור

תורה. ואין ספק שהפרסום בזה יועיל להסיר המכשול אצל רבים וזכות הרבים יהי' תלוי בו.

כ"ד המצפה לישועת ה' ולהרמת קרן התורה וישראל

אברהם ווינפערלד

שלמה אליעזר מרגליות

רחוב בהר"ן מס. 13

(ע"י מאה שערים)

ירושלים

ב"ה. ב' תולדות שנת ראשון לציון לפ"ג בפעיה"ק ירושלים תובב"א. לכבוד ידיד ה', זק"ן שקנה חכמה, מים עמוקים ידלם איש תבונה, שקדן ועמקן נפלא בדבר ה' זו הלכה, לוחם מלחמת ה' ברמה וכו' דבי משה ווינער שליט"א.

ישא ברכה מאת ה'!

אחרי שעבר שבוע אחד מעת שקבלתי מכתבו, קבלתי זה עתה תכריך הכתבים אשר עברתי עליהם בסקירה קצרה, נבהלתי ונשתוממתי על עבודתו הגדולה והסדירה שהצליח להשקיע לנצח על מלאכת בית ה' באופן המועיל ביותר, כל יודעי בינה בכל אתר ואתר יודו ויברכו על פעלו הנשגב מאד נעלה, אשרי העם שככה לו.

... מתוך אהבה עמוקה לכת"ר ובהערצה כבירה לספרו הנעלה אשר בודאי ובודאי יעשה פרי ברכה ופוריה, ועמלי תורה ובפרט מחברי ספרים ידעו להעריך את עמלותו בתורה יומם ולילה והצליח להקים בנין עדי עד לשם לתפארת ולתהלה, בבירור וליבון מקצוע גדול בתורה, והראה עד כמה היא רחבה מני ים, אשרי שעמלו בתורה וכונתו רצויה לזכות את הרבים ... ה' נותן התורה יתן לו עוז ועצמה לגמור בכי טוב את בנינו הנפלא וימשיך בעוז דקדושה ללכת מחיל אל חיל לחזק ולבסס עמודי התורה והיראה כמשאת נפשו הטהורה ויפוצו מעינותיו חוצה עדי כי נזכה לחזות בקץ הפלאות בבנין בית מקדשנו ותפארתנו בב"א.

ידידו עוז באהבה עמוקה הדושת"ה בהדרת פנים ובלונ"ח

שלמה אליעזר מרגליות*

בן הרב הריא"ז ז"ל

(*) וכאן המקום אתי להביע תודתי העמוקה לכותב מכתב זה (שהוא מיקירי קרתא דירות"ו ונודע לשם ולתהלה במפעליו החשובים), על עזרתו המרובה בעידוד ויעוץ וכו' וכו' להכנת ספר זה, וזכות הרבים תלוי בו. — מ. וו. [עוד מכתב ממנו אל כותב הטורים — לקמן עמ' שטז].

הרב גדלי' פעלדער

רב דבה"כ "שומרי שבת" בטאראנטא

קנדה

מח"ס "יסודי ישרון" ו"ח, "נחלת צבי" ב"ח,

שו"ת "שאלת ישרון" ח"א, "פרי ישרון"

על התניא רבתי, וש"ס

בס"ד ב' ויגש תשל"ח.

אל כ' הרה"ג נודע בשערי תורה עושה ומעשה וכו' מוה"ר משה ווינער שליט"א.

שלו' וברכה וכ"ט!

אחדשה"ט הנני להודיעו שקבלתי מכתביו ולא היו עתותי אתי לבא ולהשיב על אתר כראוי ואתו הסליחה.

בדבר גילוח הזקן ומכונות גילוח חשמליות שכ"ת מתכונן להו"ל חיבור גדול בהאי הלכתא, בטח נמצא באמתחתו מסודר הנהו הלכתא ומה שנאמר ע"י גדולי ומאורי התורה הן מדורות הקודמים והן בדורינו אנו ומי אני לבוא אחרי המלך מאן מלכי וכו' בהצעות. בפרט בדבר שאחב"י נהגו היתר ע"פ הוראות גדולים מפני פגעי הזמן.

מיהו היות ומיום ליום נמצאים בשוק כל מיני מכונות אלה וההיתר כיון דעל על ורבים כן חושבים — באי ידיעתם. שאף אלה גדולי התורה שהקילו לא בקל הורו, ובפרט שדנו בזה וחילם מדברי האמור ברש"י מכות כ"א ע"א וכן בריטב"א שם ועיין בתוס' נזיר מ' ע"א ד"ה ובתער' וכן מה שדן הלח"מ נזיר פ"ה — י"א, ועיין ברמ"א יור"ד קפ"א — י' ובגליון המהרש"א שם² ודנו בזה הנוב"ת והחת"ס ז"ל בזמנם ומאז בדורות העבר ואין עת האסף פה.

אבל יש להודיע דלאו כל הנהו מכשירים נתקבלו אפילו ע"י המתירין כדחושבין רבים וכן שלמים, וכ"ת המסדר המבאר והמאיר הנהו הלכתא יפה עשה וזכות של מזכי הרבים בידו.

והרי טוב להודיע שיש הרבה לפקפק בההיתרים שנתקבלו כבר ועל כל אחד ואחד לפנות לרב מובהק לברר לו הספיקות ולא יכשל באיסור השחתה שאיסורו חמור וה' לאוין יכול לעבור בפעולה קלה, ושכרו יהי' כפול מן השמים בהציל אחב"י מאיסור.

ברגשי ברכה והוקרה רבה ויזכה שיהי' דבריו נשמעים בבתי מדרש ובכל אתר דבני תורה ושומרי משמרת הקודש נמצאים ויהי' ד' עמו וכדרשת חז"ל סנה' צ"ג ע"ב.

המברכו ומוקירו והאומר לפעלא טבא יישר

גדלי' פעלדער

(1) ראה לקמן ב"מבוא" הערה 18. — מ. וו.

(2) ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ה' — מ. וו.

משה יהודה הכהן בלוי
 רב בביהכ"נ 16 4320 עוועניו
 ברוקלין
 עורך כת"י הראשונים

בסייעתא דשמיא.

לידידי הרב ווינער שליט"א.

איני יודע למה דורש ממני הוכחות שהחפץ חיים הקפיד שלא יגלחו זקנם, הלא חיבר בזה ספר שלם. וגם בהיותי בראדין בשנת תרצ"ב שמעתי שאין דרכו של אותו הצדיק לברך למי שמגלח זקנו כעין תער ואינו משייר עכ"פ כדי לכוף ראשן לעיקרן¹.

וגם הגר"א הקפיד מאד על המגלחים זקנם כדמוכח מפורש מן המכתב הידוע שנדפס בהגהות לספר "מעשה רב", עד כדי כך שהוצרכו לשקר כאילו באו ממקום שהממשלה כופה לגלח, ורק אז היה מקבל פני הגר"א כשהיתה לו אמתלא למה אין לו הדרת פנים. נשמע שהיה מופרך לגמרי בעיני הגר"א מי שגילח זקנו אפילו בהיתר.

בכבוד

ח"י בלוי *

(1) גדרו ושיעורו יתבאר לקמן ב"מבוא" אות ג', עיי"ש. — מ. וו.
 (*) שוב העיד שהי' רצונו של הגאון רבי יוסף אלי' הענקין ז"ל (מנהל מוסד הק' "עזרת תורה") לגזור שאין לקבל שום רב שאין זקנו מגודל בתוך חברי "אגודת הרבנים דארה"ב וקנדה". [וראה לקמן ח"א ערך "הגרי"א הענקין" (עמ' שיזשיח)] — מ. וו.

הרב בנימין יהושע זילבר

מח"ס מקור הלכה, בית ברוך על החיי אדם,
ברית עולם על הלכות שבת, שו"ת אז נדברו
ח"ת, וע"ס

שדרות אביי ורבא 4
בני ברק

בס"ד. יום ח' חודש טבת תשל"ח.

נעתרתי לכתוב דברי עידוד וברכה להאיש המהיר במלאכתו מלאכת מחשבת
מלאכת שמים הרב הגאון הנעלה ר' משה ווינער שליט"א. אמנם לא נסתייע בידי
לכתוב דברי הסכמה כי לזה נחוץ לעבור על כל הספר בעיון ולרדת בעומקו של
הלכה זו ונבצר ממני בגלל שנתקבל הספר לאחר הדפסתו ועוד גורמים. וכיהודה
ועוד לקרא למה לו שכבר זכה להסכמות של גדולי דורינו באה"ק ובגולה
אשר פקיעו שמייהו ועלי לקיים ובמקום גדולים אל תעמוד.

אבל לבי לבי להעוסקים עם הצבור לש"ש להחזיר העטרה ליושנה,
אשר התערבותינו בין הגוים גרם להסיר מעל פנינו הצלם היהודי. ונתלבש
בצלם אלקים. והחיצוניות יעורר הפנימיות להתחדשות כללית. כמו שנאמר
„היום אם בקולו תשמעו". ובוז נזכה להתלבש בצלם הקדוש ויקויים „וראו
כל עמי הארץ אשר שם השם נקרא עליך ויראו ממך".

הלוא הנה הוא עומד אחד כתלינו מציץ מן החרכים היש משכיל דורש
אלקים באמת להכשיר עצמינו לקבל אורו של משיח כדי שישגיח לנו מן
החלונות בהתגלות אלוקותו בעולם.

לכן בואו ונחזיק טובה להרב המחבר הספר הנפלא בשם „הדרת פנים —
זקן" אשר ברב עמל וכשרון זכה לסד"ש לחבר ספר מועיל ונחוץ ולהפיצו ביעקב
ולחלקו בישראל. ויקויים תיכף לת"ח ברכה ונוצר תאנה יאכל פריה שיתקבל
בחיבה בין כל החוגים של אחב"י, וד"ת מעות קונות לשלם ממיטב להקל על
ההוצאות המרובות ויתברכו ממקור הברכות בכל טוב ושלוש וגדול השלוש
שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם (רמב"ם סוף חנוכה) בביאת משיח
צדקנו בב"א.

הכו"ח לכבוד התורה

בנימין יהושע זילבר

ראיון עם מר ליברמן נ"י

רח' עזריאל 40

נרשם ע"י הרב אליהו וויספיש שליט"א,
(מחבר ספרים חשובים) כיום ששי
כ"ה סיון תשל"א — (18 ביוני '71)

(א) שאל את פי החזו"א זצ"ל אם מותר לו למכור מכונת שיק, והשיב לו:
לא למכור רק אם יהיה בטוח שהגילוח לא יהיה במקום הזקן או בשביל
גברות. זה היה לפני 20 או 21 שנה. והחזו"א לא התעניין כלל על סוג
המכונה אם זו שיק או אחרת.

(ב) שאל את פי הגאון מטשעבין זצ"ל, והוא השיב שאינו יודע שום
היתר לזה והפנה אותו להגרצ"פ פראנק זצ"ל והוסיף שאם כי גם הרב
פראנק אינו מתיר, אבל הוא מלמד זכות על המתגלחים במכונות.

(ג) שאל את פי הגרצ"פ פראנק זצ"ל והשיב לו שאם יוצא חלק (גלאט)
אחרי הגילוח אין להתיר וכאשר העיר לו שיתכן כי אינו חלק בכל השטח
אבל לפחות במקום הלחי התחתון כן יוצא חלק השיב לו שגם זה אסור.

(ד) מר ליברמן עשה נסיון ביחד עם הרב אליעזר פייבלזון ע"י צביעת
המקום שלא במקום שער והמכונה הסירה את הצבע.

(ה) מצא פרוספקט של חברת "שיק" בו הוא מסביר ההבדל באופן
הגילוח בין שיק למספריים: שהשערות נמצאים בתוך גומות שמסביבם חללים
קטנים על פני כל העור, ולכן המספריים אינו מסיר עד העיקר בגלל החללים
המעכבים, משא"כ המכונה מותחת את העור ומחלקו שהגילוח מחליק עד
העיקר.

הוספות *

חוות דעת בענין גילוח וגידול הזקן

מאת

הרה"צ וכו' רבי ישראל אבוחצירא שליט"א

— רבם של בני עדות המערב —

נרשם ע"י חתנו נ"י

ה'תשל"ח **

„השומר את זקנו כאילו שומר הברית. ואפילו לנגוע בו במספרים אסור. והיו מהמדקדקים שלא לנגוע אפילו בשערות הזקן שמא תפול שעה אחת¹. וסיפר על עצמו שלא הי' לו זקן עד גיל 40 שנה והתפלל ובכה שיגדל זקנו. ותוך שבוע החל גודל זקנו לצמוח.

„בנוסף התבטא בחריפות כנגד כל מי שנוגע בזקנו, אפילו רבנים מובהקים.

„בקשר לפיאות הראש אמר: שהאריז"ל כתב שלא יכנסו הפיאות בגבול הזקן, ואם יכנסו יגזוז אותם².

(*) לתועלת המעיינים, ציינתי איזה מקומות בחיבור הנוכחי המדברים אודות הנוכח בהמכתבים כו' ולקח. — מ. זו.

(**) בעת שמסר לידי חותנו שליט"א את הספר הנוכחי (הוצאה ראשונה).

(1) ראה לקמן ח"ב פי"ב (תלישה וסידוק [ונגיעה] של שער הזקן).

(2) ראה לקמן ח"א ערך „רמב"ם" אות ב הערה 99 אות ג (עמ' עט) וסוף אות ו (עמוד פא).

(לפי סדר הא"ב)

דוד ליפשיץ

אב"ד דסובלק

וכעת ר"מ בישיבת ר' יצחק אלחנן

ניריווק

בס"ד. יום א' לסדר זאת חקת התורה, תשל"ח, נוא"יארק

שלו' רב וכט"ס לכבוד הרה"ג המפורסם
לתהלה, חריף ובקי, אוצר תורה ויראה ומזכה
את הרבים מוהר"ר משה ווינער שליט"א

היות שפנה כת"ר אלי זה מכבר, בדבר ספרו הנכבד, שיצא לפני זמן
קצר לאור עולם בשם: הדרת פנים — זקן, ונתקבל באהבה וברצון רב לפני
יודעי דת ודין, משום שיש בו בנין שלם מסודר לתפארה, לגדור גדר ולעמוד
בפרץ, בדבר רבוי המכשלה בענין גילוח והשחתת הזקן,

לכן מלאתי בקשתו ואקח לי מועד לעיין בו בכמה מקומות, ואפריון
נמטי' לרומעכ"ת, שתוך יגיעה רבה והתמסרות נפשית, זכה לברר וללבן בטוב
טעם ודעת, שיטות רבותינו הראשונים והאחרונים הפוסקים ז"ל, וגם הצליח
לרכז ולאסוף כעמיר גורנה דבריהם בהילכתא גבירתא זו, והוסיף נופך משלו,
ומתוך כך יהא בנקל שכל שוחרי תורה ויראה, למצא בספרו היקר, כל דבריי
חפץ ומלאכת מחשבת בנידון זה, וכמה תלייתלים הלכות התלויות בשערה,
ומהן חששות נכונות בדבר גילוח והשחתתה, שכל בעל נפש ירחק מהם.

והיות שחפץ ה' בידו הצליח, והנהו עומד כעת להוציא ספרו זה, בשער
בת"רבים במהדורא תנינא, הנני לעודד פעלו זה בקדש, ולברכו שיצליח
במלאכתו מלאכת שמים, לחזק כל בדק ולזכות הרבים, ולהוסיף הוד והדר,
ויקר תפארת בקדושת ישראל, ונזכה כולנו במהרה להרמת קרן התורה ולתשועת
עולמים.

כעתירת הושת' בידיות ויקר,

דוד ליפשיץ

הרב זלמן שמעון דווארקיין

רב ואב"ד דביה"מ לייבאוויטש

ור"מ כולל אברכים

ברוקלין, נ. י.

בס"ד, י"ב תמוז ה'תשל"ח

שיטת רבינו הצמח צדק אודות הסרת הזקן (אף בלא תער) ידועה, אלא שרבים, גם מבין לומדי תורה, סבורים שזוהי דעת יחיד ואין הלכה כמותו וההיתר הוא פשוט, ואלו המגדלים זקנם נוהגים כן רק ע"פ קבלה וחסידות.

אשר ע"כ נחזיק ברכה להרה"ג ר' משה ווינער שליט"א אשר אזור חלציו והשקיע מאמצים רבים בגוף ובנפש להוכיח בחיבור גדול ומקיף שמורי ורבני ישראל בכל הדורות — עד דורנו זה — גם דעתם להחמיר בדין הסרת הזקן, מכמה בחינות הלכתיות שונות, וכל אלה שאינם נוהרים בכך אינם אלא טועים מתוך חוסר ידיעת חומרת הדבר.

בחיבור זה לא רק שהרב המחבר מביא ומבאר ומברר את דעת רבותינו, ראשונים ואחרונים בנידון, והשקו"ט ההלכתית, אלא הוא גם מראה באצבע שכן היא הכרעת ההלכה בדינים אלו להשמר ולהזהר — ע"פ המפורש בכללי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים.

זאת ועוד, המחבר מוכיח, ע"פ דעת גדולי הוראה, שאף לדברי בעלי הרמז, הדרוש והסוד אשר רוממות הוד דיקנא קדישא בגרונו — יש תוקף הלכתי בכה"ג.

בפרט האריך לקבץ כעמיר גורנה דעת גדולי דור העבר וגם גדולי דורנו שליט"א בדין מכוונות גילוח, שחשו בזה משום איסור תער (שהוא חמשה לאווין דאורייתא, והמגלח עצמו עובר שתיים). וידועים דברי הר"ן בסוף יומא, שעבירה אחת שיש בה מספר לאווין חמורה כאיסור כרת ומיתת ב"ד, ה' יצילנו מעונשא דא.

אשרי חלקו של המחבר אשר חבלים נפלו לו בנעימים לפרסם דברי רבותינו הק' בהאי הלכתא, והלואי שע"י ספרו הנוכחי יתבררו ויתלבנו הדברים ויצליח להסיר פוקה ומכשול מכרם בית ישראל. ואען ואומר "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל יב).

הכותב וחותם לכבוד התורה,

זלמן שמעון דווארקיין

(1) בהג"ל ראה לקמן ח"ב ס"א ("מכוונות גילוח") עמ' שמא'שמג והערות לשם.

חיים יעקב יוסף טויבער

דומ"צ דקהל באבאב

ברוקלין

בס"ד.

הנה ראיתי את הספר הדרת פנים — זקן אשר חיבר הרה"ג ר' משה ווינער שליט"א בהסכמת גדולי דורנו שליט"א, ובו ליקט וקבץ דברי חז"ל והראשונים והאחרונים בענין הסרת וגילוח הזקן וביררר וליבן דבריהם בכל פרטי ודקדוקי מצוה זו. ומתוך פרי עטו ניכר שהרבה עמל ויגיעה השקיע המחבר לסדר דבר דבור על אופניו ולהוסיף נופך משלו.

והנה ידוע ומפורסם שפאות הראש והזקן הם שמירה גדולה כנגד עצת ותחבולת היצה"ר, והנסיון מעיד ע"ז שכמה אנשים שהסירו הפאות והזקן, ניקל הי' בעיניהם להתחבר עם אנשי רשע, והצורה היהדות המקובלת לנו מדור דור שהיתה על אותם האנשים שלא גלחו פאות הראש והזקן הצילה אותם מלהתחבר עם אנשים שאינם מהוגנים ומלהלכד ברשת היצר¹.

וממילא דבר גדול עשה המחבר הנ"ל לתועלת הרבים שעורר את אחב"י על גודל הענין של גידול הזקן ועל חומר איסור גילוחו ובפרט בנוגע למעשה למכונות גילוח המתחדשים בכל יום ויום, וזכות הרבים יהי' תלוי בו.

הכ"ד הכותב למען כבוד המצוה הנשגבה

חיים יעקב יוסף טויבער

(1) בהנ"ל ראה לקמן ח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא") אות ד (עמ' תנה ואילך).

יהודה צדקה
ראש ישיבת „פורת יוסף”
רחבת הכותל המערבי
ירושלים

ב"ה, ירושלים ד אייר ה'תשל"ח

לכבוד הרה"ג וכו' מזכה הרבים המפורסם לש"ט
ולתהלה כמוהר"ר רבי משה ווינער שליט"א

רב מאד נכבד!

אחרי שים שלום באהבה רבה, הנני להודות לך מקרב לב על המתנה
החשובה ששלחת לי, ספר הדרת פנים — זקן, המלא חכמה ותבונה ובקיאות
רבה בכל ההלכות הקשורות עם הסרת הזקן וגידולו.

זכות הרבים תלוי בכך על שזכית בזה לעורר את לב אחינו על
כל החששות הנמצאים בהסרת הזקן.

מי יתן ודבריך יחדרו עמוק בלב אחינו בנ"י לשמירת המצוה
כהלכתה וכמצותה.

בקשר לכתוב לך דעתי. כל באי שער עמי יודעים שאין אני פוסק
ואין אני יכול להתערב לברר את כל החששות על בוריים. אמנם זאת אני
יודע כי הרב הגאון האדיר רשכבה"ג הסבא קדישא רבי שלמה אליעזר
אלפנדרי¹ היה מן האוסרים הסרת הזקן כעין תער, והיה מתריע ע"ז.

וכשהיו באים אצלו למדנים לדבר עמו בד"ת, ומהם היו מסירים
זקנם כעין תער, לא הי' מדבר עמהם, והיה אומר להם הראיני את מראיך
ואח"כ השמעיני את קולך. טרם כל המראה של הפנים אם יש בהם חתימת
זקן, ואח"כ השמעיני את קולך לומר ד"ת.

וא"ל לא היה שומע מהם.

יהי רצון שיעלה בידך לזכות את הרבים לשמור את תוה"ק כהלכה
ותזכה לרומם את קרן התורה בלב העם ותזכה לאורך ימים והצלחה וכט"ס.

החזתם בברכה וביקרא דאורייתא

יהודה ש. צדקה

(1) ראה בארוכה לקמן ח"א ערך „סבא קדישא” (עמ' דג ואילך).

הרב ישראל שפירא

מבלאזוב *

ב"ה.

אל כבוד הה"ג החו"ב בחדר"ת ויראתו
קודמת וכו' מו"ה משה ווינער שליט"א

בטח הגיע לכת"ה ממני המחאה עבור ספרו היקר „הדרת פנים — זקן”.
עם קיצור אמרי שעליו. והגני בזה למלא רצונו לכתוב לו במכתב שהספר
היקר הנ"ל הוטב בעיני מאוד ואשרי חלקו להיות ממזכי הרבים לעורר ישינים
מתרדמתם באיסורים חמורים שח"ו נעשית כהיתר לרבים משלומי אמוני
ישראל.

וכבר שמעתי מכמה אנשים שראו את ספרו והאיר להם הדרך לאפרושי
מאיסורא. מאחר שעד עכשיו לא השיגו את חומר הענין. וכל המקיים „נפש”
אחת מישראל וכו'.

והשי"ת יצליח דרכו גם להבא להגדיל תורה ולהאדירה.

מכבודו הנושה"ס

הכו"ח היום יום ג' פ' בהעלותך. תשל"ח

ישראל שפירא

מבלאזוב

(*) וחבר „מועצת גדולי התורה דארה"ב וקנדה".

הרב מאיר אבוחצירא

אשדוד

ב"ה ז"ך ניסן תשל"ח. אשדוד ישראל.

לכבוד ידיד ה' וידידינו. מעכ"ת הרב הגאון
המפורסם וכו', מוהר"ר הרב משה ווינער שליט"א

שלום רב וישע יקרב. לאור נערב.

רב נכבד. ספרו הבהיר הדרת פנים — זקן. בנוגע לגילוח הזקן.
בצירוף מכתבו הנכבד. הגיעוני לנכון. בודאי דבר גדול עשה. דתוליד אמיה
כותיה תליד. אשריו ואשרי חלקו. הגם שאיני בקו הבריאות לעד"מ ובלא"ה

אני נחבא אל הכלים וידי מסולקות מכל הענינים. עכ"ז כתבתי למעכ"ת הדין שורא. וב"ע תחזקנה ידיו ויעשו פרי וכו'.

ומעכ"ת אם ירצה להדפיס מכתב זה הרשות בידו.

החר בכל חו' ברכות.

בכבוד רב.

הצב"י מאיר אבוחצירא

גורן להגאון"ק ציס"ע המלוב"ן

מרא דרוזן כבוד קש"ת מרן

יעקב אבוחצירא

וצוקלה"ה זי"ע ועכ"א אמן

מנחם זאב הלוי גרינגלאס

מאנטרעאל, קנדה

ב"ה. שופ"ק. לס' אני אעביר כל טובי על פניך תשל"ח. מאנטרעאל

ידידי הנחמד, זכה זוכה ומזכה את

הרבים וכו' אי"א הר"ר משה שיחי' ויזרח

שלום וברכה.

בבואי בחזרה הביתה עם תלמודי בידי, ספרו החשוב והיקר וההדר הדרת פנים — זקן. נתרשמתי מאד מהעבודה הגדולה בקיבוץ וריכוז כו' בסדר מופלא, מעלת עולם התיקון (תיקוני דיקנא) — בנוגע לגידול הזקן וכו'. ויתן לו השי"ת הצלחה להפיץ ספרו — חוצה, באופן שיתעוררו רבים להטיב הנהגתם בענין הנ"ל, בהידור הדרת פנים.

ולהעיר דא"ג שמלך השמיני (בראשית ל"ו, לא-לט) שהוא בחי' עולם התיקון נק' הדר. וידוע דמע' התיקון על בחי' תהו הוא בענין פנימי (מלכות בכלים) וזהו הדרת פנים — הדר מע' הפנימי — זק"ן זה שקנה חכמה, ראשית ההשתל', שוב מע' התיקון על בחי' תהו, שבתהו הי' השבירה כידוע בענין וימלוד וימות, אבל בתיקון ימותו — ולא בחכמה כתיב וכו'. וזהו הדרת פנים — זקן, תיקוני דיקנא וכו'.

בידידות,

מנחם זאב הלוי גרינגלאס

ג.ב.: מע' התיקון השתתפות והתכללות, והנני משתתף בזה להיות נכלל עם הכלל בסיוע להוצאות ספרו החשוב.

הנ"ל

הרב משה הלוי שטיינברג

לפנים אבד"ק בראדי והגליל
רב בקהלת מחזה אברהם, ניר-יורק *

ב"ה, אסרו חג השבועות תשל"ח.

לאסהודי אגברא יקירא קאתינא הרה"ג חו"ב ירא וחרד לדבר ה' מוה"ר
משה ווינער שליט"א, ששמעו הולך בחיבורו הנחמד "הדרת פנים — זקן",
שבו השקיע הרבה מכחו ומרצו לבאר וללבן שיטות הראשונים והאחרונים,
בצירוף הערות נכונות ויקרות, בנידון חומר האיסור של השחתת זקן, והחששות
שיש בהשתמשות במכונות גילוח.

הכל תלוי במזל. בוא וראה איסור השחתת זקן דיש בזה הרבה לאוין,
בכ"ז נעשה כהיתר כמ"ש הגאון רעק"א בתשו' סי' צו לענין פסול עדות,
וז"ל: "השחתה בתער נתפשט בעו"ה כו' דלא משמע להו לאינשי דאסור כו'
דכיון דפשתה המספחת בזמנינו גם לאותם הנוהרים בשאר דברים נדמה להם
דאינו איסור כ"כ". וכ"כ בשו"ת בית שלמה אה"ע סי' סא "דכהתירא דמי
להו וסוברים דאלו המונעים מלגלח זקנם הוא רק ממדת חסידות". וראה שו"ת
מחזה אברהם ח"ב סי' מו, והארכתי בזה בתשובה. וזה נאמר אף בהשחתה
ע"י תער ממש, אבל השתמשות במכונות גילוח נתפשט גם בין מהוגנים ביותר
אף שגם בזה יש עקולי ופשוטי והרבה מגדולי האחרונים חשו בזה להלכה.
יש לי הרבה הערות והארות שעלו ברעיוני, מדי עברי בחבורו היקר, אולם
אין עתותי בידי ועוד חזון למועד.

חובה נעימה היא איפוא להביע הוקרה ולהעריך את עבודתו ללא ליאות
של הרב המחבר שליט"א לגדור גדר ולזכות את הרבים.

יישר כחו וחילו לאורייתא ויזכה להתעמק בשרשים עמוקים בתוה"ק
מתוך שלות הנפש והגוף ושנוכח להרמת קרן התורה ולומדיה.

הכ"ד המדבר בצדקה,

משה הלוי שטיינברג

אבד"ק בראדי

משה ניישלאַס

אב"ד דק"ק שיכון סקווירא
יע"א

בס"ד.

שלום וברכה לכבוד ידיד השם הרה"ג
המופלג עמקן וסדרן ירא וחרד לדבר השם
כש"ת הרב מוה"ר משה ווינער שליט"א

אחדשה"ט ושת"ר באהבה.

הנה נשתוממתי על המראה שהראה לנו בזה כהדר"ג שליט"א את
כוחו הגדול לסדר ולהסביר דבר דיבור על אופניו. ולך בכחך זה לברר ולסדר
* גם להלאה – הלכות עמומות – ולהוציא לאור עולם לזכות הרבים.

ומן השמים זכו להדר"ג שליט"א לעורר בזה אחב"י יראי השם
אשר מרוב הרגילות אין שמים על לב לבל להכשל ח"ו באיסורים. ובטח
מי שילמוד בספרו גדול יחדול מזה.

בפרט כעת בעיקבתא דמשיחא ממש אשר כבר כלו כל הקיצין, וצריך
לעורר רחמי שמים על כלל ישראל, ובאתערותא דלתתא נתעורר גם למעלה.
ובגידול הזקן מעוררים רחמי דיקנא קדישא דלעילא, י"ג מדות של רחמים.
עזר השי"ת כדי שלא יהי' נסיון גדול להחלכים בין העכו"ם לגדל זקנם
– נתעורר מלמעלה שגם העכו"ם, להבדיל בין טו"ט, שיגדלו זקנם.

וצריך לדבר ולהשתדל הרבה בזה. וישראל קדושים הם, בטח ישימו לב.
זכות הרבים תלוי בו.

ויטה כאן המחאה מעות קדימה על ספרו השני שיסדר וידפיס בע"ה.

ידידו מוקירו ומכבודו
כערכו הרם ונשא.

משה ניישלאַס

סו"ב אדר ב' תשל"ח

(* ראה יחזקאל כח, ג.)

רפאל בלום

ראב"ד ור"מ דק"ק קאשוי יע"א

אורווינגטאן, ניו יארק יע"א

ב"ה. אור לו' עש"ק לס' כי ה' דבר טוב על ישראל תשל"ח לפ"ק

שלו' וברכה לכ' ידידנו הרב הגדול חו"ב
יו"ש מו"ה משה ווינער שליט"א ולאיו"ש

אחדש"ה, מכתביו החשובים הגיעוני, ואתו הסליחה על איחור תשובתי.
טרם כל שית, בתודה הנני לאשר ספרו הנכבד "הדרת פנים — זקן"
ששלח לי בטובו, והוא אוצר כל כלי חמדה דברי רבותינו מאורי הדורות זי"ע
ולהבחל"ח גאוני זמננו שליט"א, הלכות גדולות בתספורת הזקן כעין תער ושלא
כעין תער, ומשם בארה, כי שם נקבצו הכל יחדיו. וגם בענין תספורת ע"י
מכונה הנק' שעווע"ר (עלעקטריש"ע מאשי"ן) לגילוח שערות הזקן, להרחיקו
מגבול ישראל. ואשרי חלקו לזכות הרבים, ועשה עבודה גדולה כת"ה, וראוי לכל
ת"ח ובן תורה להביא ברכה לביתו, ספר הלזה, ויוכה כת"ה גם להבא להגדיל
תורה ולזכות נפשות ישראל בע"ה א"ס.

ועתה באתי להוסיף על דבריי שנאמרו בתשובתי הנדפסה בספרו¹, כי
הוא בקוצ"ר אמרי"ם, ודאייתי שנחוץ לבארו קצת. גם להוסיף בו דברים בענין
המכונה הנ"ל.

(א) הנה² כת"ה כתב במכתבו שיש שרוצים לחפש זכות להמשתמשים
במכונה זו, כי אין נעשה ע"י הסכינים בדרך גילוח, רק טחינה וכתישה, והוי
רק השחתה בלא גילוח, כמו מלקט ורהיטני — את"ד. הנה חקרנו כאן אצל
שלשה פעקטאר"י (פאבריקע"ן) גדולים, וא' מהם סמוך ונראה לגבולנו, וכולם
בפה אחד שחקו וצחקו על זה, ואמרו בפה מלא שהגילוח נעשה ע"י הסכינים
שעובדים במהירות נפלאה והשערות נחתכים על-ידי הסכינים, ואח"כ כשכבר ניטל
אז יש שם מה שטוחן השערות, כדי בקל לנקותם אח"כ. ושלח א' מהם הפנים
והם ששה סכינים קטנים העובדים לגלח השערות ואי"ה אשלחנו לידי כת"ה.
על כן הדבר ברור כמו שכתבתי בתשובתי שהוא תער ממש, כיון שמגלח עד
עקרו, ולא הוי כעין תער, רק תער, כמ"ש הגר"ש ז"ל בנוב"י ומרן חת"ס כאשר
כתבתי שם, וכן כל קדושים עמהם בסברא זו.

(ב) ובענין ד' תוס' בנויר, שכתבתי שם³ ליישב שלא ללמוד משם איזה
קולא, בזה אעבור פרשתא דא ואתניי' בע"ה. הנה צריך לידע קודם כי ד'

(1) לעיל עמ' 27 ואילך.

(2) בהבא לקמן — ראה בסוף הספר "הוספה ד". ועיי"ש גם מה שהוסיף לאח"ז.

(3) עיי"ש אות ביג. וראה בארוכה ב"מבוא" הערה 18.

חילוקי' יש בזה': (א) השערות המונחות תחת העור, לזה לא יגיעו שום מספרים ותער ומוזה לא דיברו הפוסקי' כלל'. (ב) התער מעביר כל השער המונח על הפנים עד עקרו, ועקרו היינו מה שבתוך העור, עכ"פ מה שמגלח התער שנעשה בשרו חלק ממש בלא הרגשת שער, וזה גילוח התער שאסרה תוה"ק'. (ג) אם מספרים במספרי' אז אם הוא סמוך לבשר מאוד, רק שנשאר שער קצת ונרגש, זה מקרי מספרי' כעין תער'. (ד) אם נשאר כדי לכוף ראשו ולמעלה, אז אסור בנזיר אין בו משום לא תשחית פאת זקנך', רק עפ"י קבלת אריז"ל או משום שלא יתדמה לעכו"ם, יש איסור. עכ"פ במכונה הלזו שמעביר השער לגמרי והוא פעולת תער ממש בלא שום הבדל הוא תער ולא כעין תער, ותוה"ק לא הבדילה, ואם עושה פעולת תער הוי תער כד' נוב"י וחת"ס.

(ג) ועתה נבא לד' התוס' בנזיר בד' מקומות אשר לכאורה אינם מובני'. (א) בדף ט"ל ע"א (ד"ה נזיר) כתבו שם התוס' "שסיפספ פירוש תלש כל שהוא אפילו שער אחד לוקה עליו, ומיירי שעוקר השער מעיקרו ומשחית מן השורש כעין תער דלוקה מקרא דתער לא יעבור על ראשו, דמרבין בגמ' שאר המעבירין". וקאי שם לפרש מקרא דנזיר, עכ"פ לכאורה נשמע מזה דכעין תער משחית מן השורש. (ב) שוב כתבו שם התוס' ט"ל ע"ב (ד"ה ת"ר) "אין לי אלא תער דוקא שלוקה תלש בה כל שהוא, פירוש שלא בתער, בין שעקר השער מתחתו סמוך לראשו, ומיהו שלא כעין תער, ובין שלא עקרו לגמרי, כ"א מקצתו, מנין דאסור, ת"ל קדוש יהי' גדל פרע, שמצוה לגדל שער, ועובר בעשה אם מגלח ממנו כלל, גם אם אינו קוצצו לגמרי מעיקרו, אבל בקוצץ מעיקרו לגמרי כעין תער, איכא לאו בכל המעבירין כדתני ברייתא דלא פליגי אהדדי אבל ניחא לי' להאי תנא למימר, קדוש יהי' גדל פרע, דמיני' שמעינן איסור באינו קוצץ לגמרי מעיקרו". (ג) וע"ש עוד ט"ל ע"ב (ד"ה כל שהוא) "ובלבד שיחא כעין תער מעיקרו משרשו לגמרי". (ד) ובדף מ' ע"א (ד"ה ובתער) "אלא אימא כעין תער שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו". — והנה כל העובר משתומם על דברי תוס' אלו מכמה צדדיים'. ראשית מ"ש עוקר משרשו מקרי' כעין תער, דזהו תער ולא כעין תער. שנית לא מצינו בפוסקי' שהביאו שיטה הלזו דעוקר משרשו יהא כעין תער. שלישית תמיהת מו"ר הגה"ק זי"ע בספרו הבהיר שאול שאל (סי' ק"ז) שהביאו יד"נ הגאון הגדול מוהר"נ געשטעטנער שליט"א א"כ יהא מותר כעין תער בזקן כשעוקר משרשו. רביעית קו' יד"נ הגאון הנ"ל מתוס' נזיר מ' ע"ב (ד"ה דתניא) דכתבו דבמספרים ליכא השחתה ולא עוקר מעיקרו. והגאון הנ"ל תי' בטוב טעם דשם בנזיר הרי מיירי בנזיר דחייב

(4) בכ"ז ראה לקמן ב"מבוא".

(5) ראה לקמן ב"מבוא" אות ה.

(6) ראה לקמן בסוף הספר "הוספה ג" אות ד (ואילך). וראה לקמן ב"מבוא" אות א.ג.

(7) הדעות בזה — ראה לקמן ב"מבוא" אות ד.

(8) ראה לקמן ח"ב פ"ב אות ב.ג.

(9) בתשובתו הנפסדת לקמן בסוף הספר "הוספה ג".

(10) שם אות ז.

בכל המעבירין בין בסם בין במספרים, ומה נקרא כעין תער היינו או כשמשחית לגמרי אפי' בסם או כשמגלח סמוך לבשר, וא"כ שם במה יקרא כעין תער, למשל אם נוטל בסם, רק בזה שעוקר מעקרו ואה"נ אם מגלח או הוי בזה כעין תער שמגלח. על כן שם דוקא פירשו תוס' כן, אבל בשאר מקום לא כתבו כן, את"ד. אולם אם כי הוא דבר מתוק לחיך, מל' תוס' לא נראה כן, שהרי כתבו (כאשר הבאתי לעיל לשונם ט"ל ע"ב ד"ה ת"ר) אבל בקוצץ מעיקרו לגמרי כעין תער, איכא לאו וכו'. ול' קציצה לא שייך בסם כמובן רק במספרים ואעפ"כ כתבו דהוי כעין תער.

(ד) אמנם אני כתבתי לפרש ד' תוס' בתשובתי, ועתה אפרשנו בביאור יותר, דל' התוס' מתפרש לכל המעין באופן זה: "אין לי אלא תער דוקא שלוקה", ד"ל אין לי אלא בתער דוקא שלוקה, מנין לרבות "תלש בה כל שהוא פירוש שלא בתער, בין שעקר השער מתחילתו סמוך לראשו", ר"ל דעקר סמוך לבשר, ששם ראש השער ותחילתו, "מיהו שלא כעין תער", ר"ל דעקר השער באופן שלא סמוך לבשר אלא נשאר למשל יותר מלכוף ראשו לעקרו, ובין שלא עקרו לגמרי", ר"ל דלא גילח עד סמוך לבשר כלל אלא בקצה השער הבולט לאויר, משם נטל קצת, "כ"א מקצתו מנין דאסור", אפי' בכה"ג יש לנו לאסור, "ת"ל כי קדוש יהי' גדל פרע, שמצוה לגדל שער, ועובר בעשה אי מגלח ממנו כלל", אפי' רק מעט גילח ממנו מ"מ עובר בעשה זו, "גם כי אינו קוצצו לגמרי", עד סמוך לבשר, ושם נשאר ג"כ סמוך לבשר, רק גילח ממש קצת בקצתו שבאויר, מ"מ עובר בעשה זו, "אבל בקוצץ מעיקרו לגמרי כעין תער", ר"ל דגילח עד סמוך לבשר ונשאר רק למשל כדי קריצה, וזהו מקרי כעין תער, שהרי סמוך לבשר הוא כמעט כתער, אז "איכא לאו בכל המעבירין כדתני בברייתא", ר"ל אז לא לבד עשה דגדל פרע יש, אלא הלאו של תער לא יעבור על ראשו, ע"י המעבירין כשהוא כעין תער אז יש הלאו, "אבל ניהא לי' להאי תנא למימר קדוש יהי' גדל פרע דמיני' שמעי' איסור באינו קוצץ לגמרי מעיקרו", ר"ל כשגילח רק קצת בקצתו ונשאר שער גדול מאוד, מ"מ עובר על העשה, לא בהלאו. — ולפי פי' זה אין כאן שום סתירה להפוסקי' האחר'. וגם דברי תוס' בדף ט"ל ע"א וד' מ' הנ"ל א"ש, והכוונה של כעין תער דעוקר מעקרו ר"ל סמוך לעקרו רק מעט מעט מן השער נשאר, וכשיש יותר כגון יותר מלכוף ראשו לעקרו אז מקרי שלא כעין תער. וזהו ענין של כעין תער וכמבואר בכל הפוסקי', וכן כוונת התוס' להמעיין היטב.

(ה) וגם בעיקר הענין עי' חי' הרמב"ן ז"ל על מס' מו"ק (טו"ב ע"ב) שהביא ד' רבינו האי גאון ז"ל בענין תער ומספרים ומביא שם ד' התרגום, והרמב"ן ז"ל מאריך וכותב דתער הוא סכין חד ומעביר כל השער וזהו גילוח שיש בו השחתה. אמנם מספרים כיון שעובד בשני חתיכות זוג של מספרי' שוב יש הפסק בינו לבין עור הפנים והוי רק כעין תער ע"ש היטב דה"ק, ומתבאר כד' הנוב"י ומרן חת"ס דבאופן שאין הפסק ומעביר הסכין כל השער אז הוי תער.

ובנ"ד נתברר שזו היא עבודת המכונה שמגיע הסכין, ע"י המהירות, ממש

עד השורש ומעביר בגילוחו כתער ממש בלא הבדל, והוי דינו כתער. ועי' ערוך ערך "נגסטר" שמביא ד' הרבי' האי גאון ומה שמקשה עליו מנזיר (מ' ע"ב) והובא בד' רבינו הרמב"ן ז"ל שם, ועי' לקמן אי"ה.

(ו) ועתה "נבא לד' הריב"ן ז"ל (מכות כ"א ע"א ד"ה גילח) שכ' אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו. וכ' ידידי הגאון הנ"ל "דלריב"ן אם אין דרך לגלח אז שוב לא מיחייב, כגון רהיטני שהוא ברזל בין שני עצים כידוע לאחרים, רק כיון שאין דרך לגלח בו פטור. — הנה דבר זה א"א לפרשו בשיטת הריב"ן דמהיכן יש לנו על זה לימוד אשר דבר שהוא תער ממש, רק כיון שאין דרך אז פטור, והוא חידוש שלא נמצא בגמ' ולא בפוסקי'. ואיזה רמז בקרא יש על זה — וכי בשביל הדרך ישתנה ההלכה. אמנם הדבר ברור דהריב"ן מפרש רהיטני כמו שמביא הערוך דברי רבינו האי גאון ז"ל (בערך נגסטר, שהבאתי לעיל) ע"ש ותראה שהוא דומה קצת למספרים, וכ' שם בזה"ל "רהיטני שני שוקים יש לה, פעמים שעשוי' כלי אחד מחובר מעיקרו, ופעמים נעשו של פרקי', שמפרקין ומחברין אותה, ע"ש ופי' כן הריב"ן ולא כרש"י ז"ל ובפרט שרש"י ז"ל שנה טעמו ולא פי' בכל מקום בזה פי' שזה כמו שהרגיש גם הגאון הנ"ל עי' שבת מ"ח ע"ב וקידושין ל"ה וכמו שראיתי העתקה מערוך השלם שציין לסתירות אלו גם משבת צ"ז ע"א. א"כ ברור דהריב"ן לא פירש שהוא כמו של חרשים אלא כרבי' האי גאון ז"ל ואין הסדר לגלח בו משום דאין עושה פעולה נכונה כלל וכלל. וכוונת הריב"ן שאין דרך לגלח בזה משום שאין עושה פעולה כסכין ותער וממילא לא מקרי תער. וז"ב. ושפיר לא הובא שיטה כזו בפוסקי', לומר דכשארין דרך אז ליכא לאו דתער אלא בודאי יש אם יגלח בברזל שמונח בין עצים בודאי חייב משום תער וכנראה גם מלשון הרמב"ן ז"ל הנ"ל.

(ז) בהא סליקנא דמכונה הלזו הוא לפי ראות העין כתער ממש וחז"ו לגלח בו. ובהונגריא כל אלו היראי' שגילחו זקנם לקחו רק בסם, וכן שמעתי ממו"ר הגה"ק ז"ל¹¹, ואפילו על מספרים כעין תער פקפק, אם כי יש מתירין. אולם כבר נתברר דמכונה זו אינו כעין תער רק תער ממש, ומי יכניס דאשו לחמשה לאוין במקום שכל גדולינו אסרו אותה בהחלט, וגם הלא כבוד ידידנו הגאון הנ"ל מסיק לאיסור, וישראל קדושים בודאי ישמעו והמזהיר והנזהר שלומם תהא כמו נהר, אכ"ר.

הכו"ח בברכה ודשה"ט

הק' רפאל בלוס

(11) בהבא לקמן — ראה לקמן ב"מבוא" אות ה בארוכה. וצ"ע.

(12) בתשובתו הנ"ל אות א"ג.

(13) שיטתו בנדוד' — ראה לקמן ח"א ערך "רבי שאול בראך" (עמ' רצ ואילך).

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ

זכרון מאיר, בניברק
מח"ס שו"ת שבט הלוי, ושי"ס

ב"ה, יום ח אייר כג לספירה תשל"ח לפ"ק.

כבוד ידידנו החשוב הה"ג המופלג ירא ושלם מזכה הרבים
רבי משה ווינער שליט"א בעמח"ס הדרת פנים — זקן.

אחדשה"ט ושו"ת באהבה,

לנכון קבלתי מכתבו ונאה משאח"כ הגיע גם ספרו החשוב הדרת פנים
— זקן. והצאתי פה ושם וראיתי שכבודו מזכה הרבים בזה שמפרסם דעת
הגדולים וצדיקים אשר דעתם דעת תורה נוטה ברור לאיסור בענין מכונת
גילוח.

ואשר בקש לבאר עזה"פ טעמי ונימוקי באיסור מכונת הגלוח, וטעם
ושיטת חזון איש זי"ע — אכתוב בקיצור.

הנה' תער בתורה לא כתיב, ושני יסודות האיסור בזה הם השחתה
וגלוח, וגדר השחתה כ' הר"ן פ"ג דמכות כל שאין השערות ניכרות. ובר"ב
שם כ"א ד"ה ת"ל כתב פטור מספרים בעלמא משום שאין חותכין בצד
העיקר, אבל כל שחותך בצד העיקר, דהיינו בתחלת חלק שער הנגלה היוצא
מתוך העיקר הוא בגדר תער. וא"כ מכונת הלז היא תער דאורייתא ממנע.
ומספרים כעין תער הוא החותך סמוך לבשר, דהיינו שמניח המספרים סמוך
לבשר, אך אין חותך סמוך לבשר ממש. כ"ה פשטות הסוגיא דנזיר ג"ח ע"ב,
וע"ש מ' ע"ב, וכ"ה סוגית הראשונים. וזה הי' פשיטת החתם סופר או"ח
סי' קנ"ד לאסר מן התורה אפילו במספרים אם הי' חותך כתער ממש,
והשערות של החתם סופר נתאמת בימינו, וכל ההתחכמות בזה אינו אלא
בריחה מן האמת.

ואל ישיא לב האדם לומר שדהתוס' נזיר ל"ט ע"א ד"ה נזיר שגילח'

(1) בהבא לקמן — ראה בארוכה לקמן ב"מבוא" אות א"ד ; ח"ב פ"א (מכונות
גילוח) אות א.

(2) יש להוסיף את המבואר כאן לשאר התירוצים המובאים לקמן ב"מבוא" הערה
18, עיי"ש.

שכתבו שכעין תער ג"כ משחית מעיקרו, וכ"כ התוס' שם מ' ע"א ד"ה ובתער — חולק על יסוד הנ"ל שכתבנו דכל שהוא סכין וחותר סמוך לעיקרו ה"ה כתער דאורייתא. דדה טעותא היא שהרי התוס' בנויר שם מ' ע"ב ד"ה דתניא כ' בעצמם חז"ל: ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו. הרי מפורש כהחתם סופר דאילו ה' נוטל במספרים השער מעיקרו ושרשו ה' גם במספרים דין תער דאורייתא. ומעיקרו ושרשו היינו עד העור עד השורש בסמוך לו ממש דהיינו מקום יציאת חלק שער הגלוי משורש הטמון בבשר ובעור. דודאי אין השורש עצמו ג"כ בכלל, דזה גם בתער דאורייתא אינו כמבואר כ"ז פשוט ביסוד להלכה.

אבל דהתוס' שם ל"ט ע"א ומ' ע"א הנ"ל מתפרשים באחד מתריין אנפין: דאו דדין זה דין מיוחד בנויר, דהתם תער מפורש בפרשה, וע"כ גם כעין תער ממש אינו תער ממש. אבל דרך זה דחוק להמעיין. אבל נראה יותר דהתוס' עיקרם אשאר המעבירים כתלישה וכדומה קאי, כאשר יראה בדבריהם. והיינו דאם אינו דומה עכ"פ בזה לתער שתלשו מעיקרו והשחיתו לגמרי, כיון שגם בגלוח אינו דומה כיון דדרך תלישה וכה"ג הוא, א"כ במה דומה לתער.

אבל מספרים דדומה בצד שבגילוח, אם ה' גם צד הדמיון שנוטל עד העיקר ושרשו, א"כ דומה לגמרי לתער, והוא תער ממש, כמפורש בדהתוס' שם מ' ע"ב הנ"ל. ושור' שגם ידידי שו"ב הגר"נ גשטטנר שליט"א בתשובתו פ"י כן דהתוס' ונכון. ובלא"ה דברי הרמב"ם ריש פ"ו מגזירות הוא מחולקת על דהתוס' הנ"ל ל"ט ע"א.

ובגדר מלקט ורהיטני' — ידוע שישנם ב' דעות בראשונים. דלריב"ן ושאר ראשונים רהיטני הוא כלי אומנת שמגלה כמו תער, והפטור משום שאין דרך גלוח בכך. ולדעת הר"ן רהיטני כעין מלקט צבת המלקט שערות שלא כדרך גלוח. וא"כ בדין לשני הפירושים אסור דמכונית הנ"ל כהיום דרך גלוח בכך ובאה אצל כל הגוים כהיום במקום התער ואתמחי למלאכת הגלוח עוד יותר מתער. וכן לר"ן פשיטא דכה"ג אסור מה"ת, ופשוט מאד דע"פ הלכה אין שום הבדל בגודל הסכין אם הוא גדול או כל שהוא ממש כיון שהוא בגדר סכין למלאכתו וחותר ע"י חדודו, והחיתוך עד השחתה כמו תער ומקום הגלוח נשאר חלק למשעי.

ואין* להתעקש דהוא בגדר כתוש ולא בגדר חתוך, כאשר עלה בדעת איזה בני תורה אשר רמזו כב' במכ' הנ"ל דכל המודלס שראינו ונפוצים בעולם

(3) שנדפסה לקמן בסוף הספר: „הוספה ג“.

(4) בהבא לקמן — ראה בארוכה לקמן ב„מבוא“ אות ה; ת"ב פ"א („מכונות

גילוח“) אות דה.

(4*) בהבא לקמן — ראה בארוכה בסוף הספר: „הוספה ד“.

חותכים ע"י מהירות התנועה של הסכין בפגישתו עם שכנגדו וע"י יסוד זה גבנה כל מציאות הזה וא"א לחלוק על מה שבהיר כשמש. ואפילו ימצא מיעוט מציאות אחרת אשר לא ראינו, מי יכניס עצמו לזה. וקורא אני ע"ז מש"כ בחתם סופר שם בסו"ד דהיום יתירו זה וימשך שיתירו גם את האסור מדאורייתא גם לפי דבריהם. ומכ"ש דלפי ענ"ד כל התפיסה הזאת של מעשה כתוש היא תפיסה מוטעת במציאות הדברים [וע"ע פסחים ל"ז ע"א: יאמרו וכו']⁵.

ומה שכ' בשיטת החזון איש זצללה"ה⁶ — היות ה' לי מו"מ בהלכה כמעט תמיד עם החזון איש, עוררתי אותו פעם על המכשלה הזאת. והי' פשוט בעיניו מאד לאיסור מאותם טעמים שהזכרתי למעלה, דהיינו שיטת הריב"ן ושאר הראשונים סוף מכות — ולא מחומרא בעלמא אלא מעיקר הדין, והדבר ידוע מאד בכל הסביבה שלו. ומה שלא פרסם כן בספרו לא ידעתי הטעם, אבל וכי זה מה שפוסק לא העלה הכל על הכתב הוא סיבה לחלוק עליו ביודענו שהי' דעתו נוטה לאיסור גמור ועד סוף ימיו החזיק כן?! — והירא את דבר ה' ירחיק עצמו מכל הנ"ל כמו מן התער.

היות כי מעל' כבודו נ"י זכה במצוה הנ"ל יזכהו ה' הטוב גם הלאה להחזיק במעוז דרכו, ואת מזכי הרבים יהי' נמנה.

הריני דוש"ת באהבה בלונ"ח

מצפה לרחמי ה'

שמואל הלוי ואזנר

(5) עייג"כ לקמן ח"ב פ"ה («סייג ומיגדר מילתא») אות א"ב.

(6) יש להוסיף המבואר כאן להמובא בשמו לקמן ח"א ערך «חזון איש» (עמ' דש ואילך); ח"ב פ"א אות א.

הוספות

למכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד
– לקראת המהדורה השלישית –

הרב שלמה זלמן אויערבאך
פעיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד, ד' במרחשון תשל"ח

למע"כ איש אשר יראת ד' אוצרו הרה"ג
המופלג מוה"ר משה ווינער שליט"א

אחדשה"ט וש"ת בכבוד ויקר כיאות, מוצא אני לנכון לכתוב לו
שכבר הודעתי לו מזמן ע"י ת"ח גדול שהוא אחד מידידיו שיש לי טעמים
אשר בגללם קשה לי למלא רצונו הטהור.

אך עתה ראיתי שהגיע לידו מה שנרשם מכבר ע"י הרה"ג ר"א ויספיש
שליט"א, הנני נותן לו רשות להדפיס את זה אבל רק בצורה זו כלומר
שהרב הנ"ל מספר מהפגישה שהיתה לו אתי בתמוז תשל"א. עוד אבקש
לכתוב לפני התיבות (ד"ר בער) במקום "אחד" לכתוב שהוא ירא וחרד*.

ולעצם הדבר לענ"ד הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל ואולי ע"י זה
יתבררו ויתלבנו הדברים, ויהי' בכך הצלה מעון חמור.

והנני חותם לכת"ר במיטב הברכות.

שלמה זלמן אויערבאך**

(*) הרשימה נדפסה לקמן ח"ב פ"א (עמ' שנו).
 (**) לאחר זמן (כ' אלול תשמ"מ), בצירוף להסכמתו לספר "כבודה בת מלך" (לכותב
 הטורים), כתב הגאון מרן רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל:
 "גם ספרו הראשון [=הררת פנים – זקן] חשוב מאוד".

הרב אליהו שלזינגר

רב שכונת גילה ומקור חיים
מח"ס אמרי אליהו; מעגלי אליהו;
מצות נר איש וביתו; וש"ס
עיה"ק ירושלים ת"ו

בס"ד, יום ג' מנ"א תשמ"א

לכבוד הגאון הנודע מוה"ר משה ווינער שליט"א

אומר מקצת שבחו של אדם בפניו, וכי ספרו הטוב והמועיל "הדרת פנים – זקן" מביא הרבה תועלת; ואני מקוה שגם משנה הרגשי הרבים בענין זה.

הקב"ה ימלא משאלותיו בחיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא וכט"ס.

המברכו בכל לב דוש"ת באה"ר

אלי שלזינגער

חיים דוד הלוי

הרב הראשי וראב"ד לת"א-יפו והמחוז

ב"ה תל-אביב-יפו, ד' תמוז תשל"ט

לכבוד הרה"ג כמוהר"ר ר' משה ווינר שליט"א
ניו-יורק

השלום והברכה,

הנני מאשר בתודה קבלת ספרו החשוב אשר הואיל בטובו לזכותני בו "הדרת פנים – זקן".

התפעמתי מהיקף העבודה העצומה ומעומק הנושא שלא השאיר פנה כל שהיא שלא הסבירה בטוב טעם ודעת.

יישר כחו וחילו לאורייתא יתן ה' שדבריו אשר יצאו מכל מעמקי לבו

הטהור והירא לדבר ה' יכנסו ללבבות אחינו בני ישראל להמנע מפגיעה בדיקנא קדישא.

מאד רוצה הייתי להשתעשע בדבריו החביבים אך נבצר ממני מעומס טרדות הצבור המוטלות עלי.

ואסיים בברכה נאמנה לכת"ר שיזכה עוד רבות בשנים ללון באהלה של תורה להגדיל תורה ולהאדירה מכל הני מילי דמיטב, וגם עד זקנה ושיבה ברבות הברכה והטובה.

בברכת התורה

חיים דוד הלוי

הרב יהושע משה אהרנסון

מח"ס שו"ת ישועת משה

פתח-תקוה

ב"ה, ג' אייר תשל"ט, פתח-תקוה

כבוד הרה"ג רב פעלים מזכה הרבים וכו' כש"ת

מהו"ר ר' משה ווינער שליט"א

אחדש"ה וש"ת בהוקרה,

ספרו הגדול "הדרת פנים – זקן" מאסף לכל המחנות בענין חשוב ברומן של עולם היהדות במסורת הדורות בשלימות דיוקנא קדישא – אשרי האיש שזכה בסייעתא דשמיא להשתדל בהחזרת עטרת תפארת האדם מישראל לצורתו השלימה כרצון הבורא יתעלה.

טרם הספקתי להכנס בטרקלין בפנים הספר ולכתוב הערותי מלאתי בקשתו לדבר בענין זה עם אנשים יראים שענין זה קל בעיניהם מחמת הרגל אבותיהם במקומות פזוריהם כידוע.

לדעתי יש לנהל תעמולה – ראשית כל – אצל בני תורה בשיבות וכוללים [וגם אחרי בקשת סליחה גם באי-אלו רבנים בחו"ל שבעצמם לא נזהרים], כי איזה תירוצ יש למי שעמלו בתורה ויושב באהלה של תורה, ואחריהם נגררים בעלי-בתים ואברכים העוסקים במלאכה ומסחר.

חפץ השי"ת ביד כתה"ר יצליח ויהי' דבריו נשמעים להעמיד הדת על תלה, ויזכה לכל הברכות שהבטיחו חז"ל למי שכוונתו רצוי' לזכות את הרבים.

כעתירת ידי"נ הדוש"ה במאור פנים

יהושע משה אהרנסון

מרבני העיר פתח-תקה

מחבר ספרי שו"ת ישועת משה

הרב יוסף הריץ

ראש כולל נועם התורה

פעיה"ק ירושלים תובב"א

בעזהשי"ת, פעיה"ק והמקדש כ' אייר תשל"ט לפ"ק

מע"כ איש חמודות, שמו מפארים, זך וישר וכו' וכו'
הרב הנעלה ר' משה ווינער שליט"א

שפעת שלומים,

הן הראני תלמיד, ספרו הנעלה והנפלא "הדרת פנים – זקן", אשר במעט אשר ראיתיו, ראיתי כי הולך נכוחה בדרך ישרה לבאר כל חמירא נגד גילוח הזקן. – ודבר בעתו מה טוב – וידוע דעת גאוני ומצוקי ארץ בדורותינו ובדורות עברו, שהיו נגד גילוח הזקן. והמפורסמות אינם צריכין ראי'.

ולא באתי במכתבי זה אלא לחזקהו ולאמצהו, ולומר לו אל תרף ידיך, בדבר איסור שאחרים נהגו בהם היתר, – ואולי היתר של עבר ושנה.

וה' יחזקהו, ויזכה לראות בנחמת ציון וירושלים, ויקוים בנו מקרא כתוב "כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם" אחר שיהי' "זקן אהרן שיורד ע"פ מידותיו".

דברי מוקירו אף שאינו מכיר

כותב וחותם לכבוד התורה, לומדיה, ומקיימיה,

ולכבוד המצוה כי רבה היא

המצפה לרחמי שמים לישועת ישראל כהרף עין

יוסף הריץ

יצחק צבי ברש"י הי"ד ברנפלד

אבדק"ק חוג חתם סופר

מח"ס שו"ת סופר המלך

זכרון מאיר, בני-ברק

בס"ד, יום י"ב למבנ"י תשל"ט

לאספקלריא המאירה בספרו הנפלא לתפארת
הדור והדרו הרה"ג הג' ר' משה ווינער שליט"א
נ. וואדמיר תצ"ו.

אחדש"ת ביקרא דאורייתא,

מאוד מאוד שמחתי בנתוסף אור באוצרותי בספרו הדרת פנים זקן,
הגדול והקדוש בענין קדושת הדרת פנים.

מן השמים קא זכו לי' בענין אשר הפרוץ יותר על המעומד גם בבני
יראים ושלמים בעלי בתים שבדור, וגם בין תופסי תור"ה והלכותי'. —

אשריכם בזה ובבא.

כ"ד המצפה לרחמי שמים

בכל עת ועונה ממש

יצחק צבי ברש"י ברנפלד

הרב משה הלברשטאם

מו"צ בהעדה החרדית
ראש ישיבת דברי חיים
מח"ס שו"ת קנה הבושם
פעיה"ק ירושלים תובב"א

ב"ה, פעיה"ק ירושלים תובב"א, אור ליום ב' בהעלתך ט' סיון תשל"ט

לכבוד הרה"ג איש חי רב פעלים, מזכה הרבים
מוה"ר רבי משה ווינער שליט"א, מחבר ספר
"הדרת פנים – זקן"

שלום רב לאוהבי תורתך !

אבוא בזה להביע למע"כ בספרו היקר "הדרת פנים – זקן", והאמת ניתן להיאמר שמע"כ הפליא עשות בזה יען שבדורנו מזלזלים המוני המונים במצוה זו, אשר למעשה היא – הדיקנא קדישא – הצלם אלקים שעל פני האדם הישראלי בו מבדילים בין יהודי לשאינו יהודי, וכיום הגענו למצב שרח"ל מתביישים בסימן היכר זה, גם לרבות הרבה בני תורה שיום וליל הוגים הם בעסק התורה, לכן דבר גדול עשה מע"כ בליקוטו החשוב, אשר רבותינו חכמי התורה שיחיו ובראשם שר התורה והיראה הגאון האדיר מרן הראב"ד שליט"א, הסכימו והאצילו מהודם עליו, משום כך למותר להאריך בשבח הספר הנפלא שמע"כ זכה להוציא לאור.

אאחל לו שיזכה להפיץ מעיינותיו חוצה מתוך הרחבת הדעת, ושדבריו יעשו רושם בין המוני החרדים לדבר ה' בכל תפוצות ישראל.

יתן ה' שנזכה לראותו עין בעין בשובו אל נוהו, כאשר יקבץ נדחי עמו במהרה בקרוב אכ"ר.

כעתירת דורש שלומו וטובתו כל הימים

ושת"ה ביקרא דאורייתא

משה הלברשטאם

הרב משה ווייס

אב"ד

פעסט, הונגריא

●

בעזהשי"ת. כ"א מנחם אב תשל"ט. פעסט תע"א

לכבוד הרב הגאון חו"ב הרה"ח המפורסם וכו' וכו'
מוהר"ר משה ווינער שליט"א מחבר ספר יקר הערך
"הדרת פנים – זקן", ה' ישמרהו ויחייהו לעד

אחד"ש כהדר"ג,

קבלתי על נכון ספרו הטהור הנ"ל ובאתי לאשר בתודה רבה שכבדני
בו. הלא הוא בית נכאת מלא וגדוש בדבר ה' זו הלכה בענין איסור גילוח
הזקן, ובפרט עם מכונה זו הידוע, שגם אני הקטן הרהרתי עוד לפני עשרים
שנה, שלא הי' עוד משוכלל שיחתוך ממש עד הבשר.

ובפרט עכשיו צריך לרעוד ולהתריע עוד ביותר שאנו רואים לדאבון
מפניהם של אלו המשתמשים בו הם חלקים בלי שום סימן שער והוא ממש
בכלל תער.

ואשרי חלקו שזכה לחבר ספר הדר ויפה במקצוע זו, בבקאות מבהיל
את הרעיון, ונקוה שבודאי יעשה רושם בין אחינו בני ישראל למנוע עצמם
מזה, ויחזור הדבר ליושנו.

ובזכות זה נזכה לביאת ינון במהרה דידן אכי"ר.

כה דברי החותם בכל הכבוד ויקר מול ת"ח גדול וכמותו ירבו
בישראל

משה"ק ווייס

אב"ד

משה שטערן

אב"ד דעברעצין ונייהיזל יצ"ו

בעהמ"ח שו"ת באר משה

ברוקלין יע"א

בעזה"ת.

אל מע"כ ידידינו הרה"ג המפורסם לשם ולתהלה
חוב"ט לוחם מלחמות ה' בגבורה כש"ת מו"ה
משה ווינער שליט"א

מכתבו קבלתי. מתחילה אודיעו שמה שהדפיס מכתבי שכתבתי
לכהד"ת שליט"א ונדפס בספרו הבהיר* וחזר והדפיסו בעתון זשורנאל –
הרעיש עולם ומלאו. כי מיום שנדפס בעתון הנ"ל, למאות צלצלו לי על
הטעלעפאן, ולכולם הסברתי חומר הענין. ומי שרצה לקבל האמת קיבל
דברי בסבר פנים יפות. ומי שרצה לעקם, קיבלן בפנים זועפים ובחומץ
בפיו, באופן שגם אלו המשמאילים – מעתה אינם מגלחים זקנם ב"מנוחת
הנפש" כדמעיקרא. ובפירוש שמעתי כן מכמה בני אדם.

ובזה הגיע כבהד"ת נ"י למחזו חפצו. הרבה, הרבה מנע בעזה"ת
לגלח ע"י עלעקטרישע מאשינען, וזכות הרבים תלו' בו. ובלבבות הרבה
עכ"פ הכנים היריהורים, אולי אפשר, שמא יש בדברי האוסרים – ממש,
ואיננו היתר גמור, וגם זה כדאי להדפיס ספר בפנ"ע.

ומה שביקש ממני להשיב על מכתב ת"ח אחד בשמו . . . אינני רואה
שום יסוד מה להשיב, ודבריו מעצמן נפרכין, כי מה רא' מלפני חמשים
שנה על העלעקטרישע מאשינען של עתה שהם טובים ומתוקנים
(ומסוכנים) הרבה הרבה יותר משל נ' שנים. ועוד, מי יאמר שהגאונים אלו
זצוק"ל ידעו לגמרי ממאשינים כאלו . . . הרבה רבנים גדולים וטובים ממני
אוסרים באיסור גמור בספרו היקר "הדרת פנים – זקן".

ובזה אצא בשים שלו' טובה וברכה, אל יפול ברוחו כי ה' עמנו כי
כוונתנו לשם שמים.

כ"ד המצפה לחסדי ה', א' לס' ויקרא תשל"ט לפ"ק פה ברוקלין.

בידידות,

משה שטערן

(* המקורות שעליהם תמך יסודותיו לתשובתו זו הנ"ל עמ' 22 – ראה ספרו שו"ת באר
משה ח"ו (ברוקלין, תשמ"ג) ב"קונטרס עלעקטריק" ח"ב סי"ח (עמ' קי-קיא).

רבה של יוגוסלביה
The Rabbi of Yugoslavia
Belgrade

בס"ד. כ"ט לחודש אלול
ה'תשל"ט ערב ר"ה הבעל"ט

למעכ"ת הרה"ג המפורסם משה ווינער שליט"א

הנני לאשר את קבלת ספרו "הדרת פנים – זקן" בענין גילוח וגידול
הזקן לאור ההלכה. אני מוצא את עבודתו יוצא מן הכלל משום שכ"ת
השתדל והצליח לעשות טובה שלמה, להוסיף ולהסביר במקום אחד הכל
בנוגע לנושא.

הנל"כ [הנותן ליעף כח] יחזק את כבוד תורתו להמשיך בעבודתו
הפוריה לזכות את הרבים.

בכבוד רב ובברכת

כתיבה וחתימה טובה

הקי צדוק בן מוהר"ר זצ"ל
דניאל דנון

עוד מכתבי עידוד – ראה לקמן בסוף הספר
ב"מילואים" ל"הוספה ב" (בדברי הגאון רבי יעקב
חיים סופר) ובסוף "הוספה ה" (בדברי הגאון רבי
יעקב משה הלל)

מבוא

והוא

בירור גדר תער מספרים כעין תער, מספרים שלא כעין תער מלקט ורהיטני

(בלי לדון בשאלת האיסור וההיתר שבהם)

○

פתיחה

תנן (מכות כ, א) בדין העברת הזקן: ואינו חייב עד שיטלנו בתער, ע"כ. והנה בש"ס לא נתבאר להדיא אלא שאין חיוב מלקות על העברת הזקן כ"א בתער, אבל לא נתבאר אם יש היתר להעביר הזקן שלא ע"י תער. ובזה נחלקו הפוסקים — יש שכתבו שאע"פ שאינו חייב מלקות על העברת הזקן שלא בתער, מ"מ יש איסור בדבר. ויש סוברים שאף מותר להעביר הזקן שלא בתער. ויש מחלקים בין מכשירים שונים של גילוח והשחתת הזקן לענין איסור והיתר. ויש אומרים דאף שאינו חייב (או שאין איסור) על העברת הזקן שלא בתער משום אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך", מ"מ חייב (או עכ"פ איסורא איכא) מטעם איסורים אחרים.¹

בעזה"ש"ת יתבאר הדעות בכל זה לקמן בגוף הספר. אבל כאן, בה"מבוא" יבואר רק ההבדל שיש בין תער לאופנים אחרים של העברת הזקן, דהיינו ההבדל בין האופנים שיש עליהם חיוב מלקות ד"עד שיטלנו בתער" להאופנים שאין עליהם חיוב מלקות.

א: תער

*

הגדרת הלאו דהעברת הזקן בתורה היא בפסוקים "לא תשחית"¹ ו"לא יגלחו"². ופירשו חז"ל בברייתא³ שכדי לחייב מלקות משום אזהרה זו צריכים (רק) שני תנאים: א) גילוח ב) השחתה. כלומר, צריכה להיות פעולה של גילוח, ובאופן של השחתה — היינו השחתת השערות [שיעור שער המוציא מכלל "השחתה" — ראה לקמן אות ג']. ומתנאים אלו נובע הפטור במספרים

(1) ויקרא יט, כז.

(1*) ראה לקמן ח"ב פ"ג הערה 23.

(2) ויקרא כא, ה.

(3) מכות כא, א (נעתק לקמן הערה 7, עיי"ש), וכ"ה בתו"כ פ' קדושים פ"ו ה"ד.

קדושין לה, ב. נזיר מ, ב. שם נח, ב.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרסז.

ובמלקט ורהיטני — כי מספרים אינם משחיתים, ואילו מלקט ורהיטני אינם מגלחים'. אבל שני התנאים ישנם ב"תער", ולכן יש בו חיוב מלקות. מהאמור יש להסיק, כי הגדרת החיוב אינה בשם ותואר הכלי — "תער"⁶, וגם לא באופן וצורת הגילוח של הכלי⁷ — אלא אך ורק בתוצאת מעשה העברת הזקן. כלומר, כאשר עור הזקן מחליק ע"י גילוח הפועל השחתת השערות ("גילוח שיש בו השחתה"), זהו מעשה העברת הזקן שחייבים עליו. דברים אלו מבוארים מדברי חז"ל⁸ ורבותינו הראשונים⁹. וכן העלו גדולי האחרונים, כמו הגאון בית הלל¹⁰, השו"ת נודע ביהודה¹¹, מרן החתם סופר¹², ועוד¹³. והאריכו בזה גם חכמי התורה דזמננו בספריהם¹⁴.

(4) שם.

(5) שנקרא "תער" — והמספרים (וכן המלקט והרהיטני וכו') אין שם תער עליהם. ראה לקמן הערה 8.

(6) שאין דומה אופן וצורת פעולת הגילוח של מספרים לאופן וצורת הגילוח של התער, שהתער חותך את השער בחודו בלבד, ואילו המספרים קוצצים ושוברים את השער לשני חלקים כאחד.

(7) ז"ל הברייתא הנ"ל הערה 3: תנו רבנן ופאת זקנם לא יגלחו, יכול אפילו גילחו במספרים יהא חייב, ת"ל לא תשחית, אי לא תשחית יכול אם לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גילוח שיש בו השחתה, הוי אומר זה תער, ע"כ. ופירש המפרש שם במקום רש"י (מיוחס לריב"ן) "ת"ל לא תשחית, ומספרים אינם משחיתים שאין חותכים שער בצד עיקר כתער. גילוח שיש בו השחתה. דרך לגלח בו ומשחית והיינו תער, אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו, ומספרים מגלחין ואינם משחיתים". וכ"כ בפירוש הברייתא התוספות (נזיר מ, ב) בד"ה דתניא: "ופאת זקנם לא יגלחו בכהנים כתיב יכול אפילו במספרים יהא חייב ת"ל ולא תשחית פאת זקנך בישראל כתיב ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושדשו". ועד"ז כתבו עוד מרבותינו הראשונים בפירוש הברייתא, כדלקמן הערה 9.

ש"מ מזה, דכל הפסוק של מספרים משום שאין משחיתים, שאין חותכים שער בצד עיקר, הא אם משכחת שחיתות שער בצד עיקר, אסורים כתער, והוי גילוח שיש בו השחתה, והרי לא נכתב בפירוש תער, אלא צריך גילוח שיש בו השחתה, ובמספרים הוי גילוח, ואם יש גם השחתה, אסורים כתער ממש, וכמ"ש החת"ס בתשו' המובא להלן (שו"ת מנחת יצחק ח"ד סק"ג סק"ב). וכ"כ הגאון רבי שמואל הלוי ואונר שליט"א (אב"ד זכרון מאיר בני ברק ומח"ס שו"ת שבט הלוי ב"ח) במאמרו בקובץ "אוצרות ירושלים" (חלק כב סע"ו): "ותער באורייתא לא כתיב אלא סתם משחית, וגם גלוח והוא התער — וכמש"כ רש"י מכות (כא, א) ד"ה לא תשחית וכו'... אבל לו יתואר שמספרים תחתון עמוק כמו תער, פשוט דהוא תער דאורייתא ואין הבדל אם מגלח בעליון או בתחתון כיון שמגלח ומשחית". [וכע"ז כתב בספרו שו"ת שבט הלוי חיו"ד סק"ה]. ובמאמרו של הר"א קאמינסקי שליט"א ב"הפודס" (שנה לה חוברת י) אתר שהביא דברי רש"י (ריב"ן) הנ"ל [הובא בס' לקוטי הלכות (ע"מ מכות פ"ג) למרן החפץ חיים שכתב לאסור עפ"י גילוח במכונות גילוח]: "כנראה תפס בפשיטות שפירוש דרשה זו אינה כעין רמז מלשונות הפסוקים על איזה כלי להודיע שהוא אסור אלא שהלשונות מגדרות את פעולה האסורה יהי באיזה כלי שיהי מפני שאין צורת הכלי היא הקובעת, וזה מוכח שהרי אם ישתמש אדם רק בחלק אחד מן המספרים להתגלח בו כמו בתער הלא בודאי יעבור ולאידך גיסא אי ישתמש בתער לתתון השער ברחוק מן הבשר הלא ודאי מותר הרי כללו של דבר שלא נאסר תער אלא מפני שהוא משחית ולא הותרו מספרים אלא לפי שאינם משחיתים". ובמאמרו של הרה"ג וכו' ר' שמואל אהרן יודלביץ (מח"ס חשמל לאור ההלכה) בקובץ "נועם" (ספר ח"י): "במכות (כא) תנינן... ופירש"י... עכ"ל, הרי דגבי השחתת זקן לא כתוב בתורה תער אלא לא

(* ראה לקמן בסוף הספר: "הוספה א").

תשחית וגו' לא יגלחו וגו' דהיינו השחתה דרך גילוח אם כן השחתה דרך גלוח נאסר ולא השם תער... דאי תער אסרה תורה לכתוב רחמנא תער". ובמאמרו של הר"א וייספיש שליט"א (מחבר ספרים חשובים) בקובץ "קול הישיבה" (חוברת מס' 1): "יש להוכיח שאין ההיתר מצד הפעולה, שהרי עיקר ההיתר מספרים נלמד מגזירה שוה בברייתא במס' מכות כא, א... עיי"ש בפירש"י ובראשונים... הרי מוכרח מזה שצורת ואופן החיתוך אינה קובעת באיסור גילוח כלל, אלא כל שיש בו ב' תנאים אלו דגילוח והשחתה חייב באיזה צורת פעולה שהיא... לכאורה מפורש הדבר ברש"י שם ד"ה ת"ל... דעיקר ההיתר מספרים הוא מצד התוצאה... "ובשו"ת קול מבשר (ח"א סי"ט): "אטו תער כתיב בקרא הא השחתה כתיב וכיון דבמספרים כעין תער עוקר השער ומשחיתו מעיקרו לגמרי [ראה לקמן הערה 18] הוי כמו תער, ועי' פירש"י מכות דף כא, א ד"ה דתניא דמספרים ליכא בהו השחתה שאין נוטלין השער מעיקרו כמו תער...". והעירני הגה"ק מפאפא שליט"א מדברי אביו הגאון זצ"ל בחיבורו "מצותיך שעשועי" על המצות (שנדפס בסו"ס "ויגד יעקב" חלק ויקרא) שכתב שם במצוה רנ"ג: "... הנה לשון רש"י במכות דף כא, א ד"ה ת"ל לא תשחית... עכ"ל, משמע דאם חותכין ומשחיתין עיקרי השער אסור".

* * *

עוד הוכחה מש"ס:

"יש להוכיח דלאו שם תער אסרה תורה דאיתא במכות (כא) דר' אליעזר סובר דהמגלח זקן במלקט ורהיטני חייב, ולדידיה על כרחך שצריכים לפרש ולא תשחית וגו' לא יגלחו וגו' דהשחתה דרך גילוח אסרה תורה ולא דוקא תער דהא מלקט ורהיטני נמי חייב, לכן מסתבר לומר דגם החכמים מפרשים כן ולא לומר דפליגי נמי בפירוש המקראות" (מאמרו של הרש"א יודלביץ שם).

וראה בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א אות יו"ד.

(8) והא דאמרינן "הוי אומר זה תער" זה אינו אומר דהקובע העיקר בדיון זה * הוא שם תער, אלא אחרי שהתורה אסרה השחתה דרך גילוח, צריכין אנו לדעת המציאות של זה דאיתוהו המכשיר העושה השחתה דרך גילוח, על זה אמרו "הוי אומר זה תער", פירוש לא התורה אומרת שזה תער אלא אתה אומר שזה תער דהמציאות הוא תער, אולם המציאות הזאת היתה בימי חז"ל שלא היה נמצא בעולם מכשיר כזה שהיה עושה השחתה דרך גילוח אלא התער, אבל בזמנינו נמצא מכשיר שעושה השחתה דרך גילוח כמו תער, והיינו מכונת גילוח אמרינן הוי אומר זה תער ומכונת גילוח, דהמציאות של היום הוא תער ומכונת גילוח, דאי תער אסרה תורה לכתוב רחמנא תער... ועוד מי אומר דבזמן נתינת התורה לא היה נמצא מכשיר שהיה עושה השחתה דרך גילוח אלא התער, אולי היה נמצא מכשיר כזה ונשתכחה ממנו כמו שנשתכחה ענין החניטה שהיו עושין במצרים, א"כ אי אפשר לומר דרך תער אסרה תורה דהא היה נמצא בעולם עוד מכשיר שהיה עושה השחתה דרך גילוח, א"כ בוודאי דהשחתה דרך גילוח אסרה תורה (מאמרו של הרש"א יודלביץ שם).

ראה מכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א הנ"ל אות ט.

ועי' שו"ת מנחת יצחק שם סק"ג (וס"ק כ"ג), דאמת נכון הדבר שהי' נמצא מכשיר כזה, ואדרבה, "על כרחך יש במציאות מספרים שיש בהם השחתה, וכדמוכח ממה דאיתא (במס' גזיר' דל"ט, א) במתני' גזיר' שגילח בין בזוג בין בתער או שסיפסף כל שהוא חייב, ופירשו התוספות גזיר' שגילח בין בזוג מספרים (עי' הגהות מהר"ב רנשבורג) וכו', מיירי שעוקר השער מעיקרו ומשחית מן השורש כעין תער וכו', עכ"ל — וכה"ג כתבו שם (ד"מ, א ד"ה ובתער)... הרי משכחת גם בזוג מספרים שעושה השחתה" וראה לקמן אות ב', וצ"ע. וגם צ"ע דלפי"ז למה הזכירו חז"ל לשון "תער" דוקא (כנ"ל). ואואפ"ל ע"ד המובא לקמן הערה 18 אות א' מדברי הפרישה (עיי"ש), והי' י"ל דלא הי' דרך גלוח בכך.

* * *

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרסז).

עוד יש להקשות דהנה לפי הנ"ל דבהעברת הזקן לא נזכר תער וע"כ גם במספרים היכא שהיו גילוח והשחתה אסור כמו תער, הנה א"כ גם גילוח מצורע דנלמד דהוי בתער רק מהעברת הזקן א"צ רק גילוח והשחתה, ולא תער דוקא. אבל בנזיר ולוים דכתיב תער בהדיא, א"כ צריך תער דוקא — וקשה דא"כ למה כללם יחד במתני' דנגעים (פי"ד מ"ד): "שלשה מגלחים ותגלחתם מצוה, נזיר ומצורע ולוים, וכולן שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות, לא עשו ולא כלום" (והובא משנה זו גם בנזיר מ, א), ודוחק לומר דאף דכתוב בקרא תער, מ"מ עיקר הכוונה, כעין תער, גילוח והשחתה, ולא תער דוקא, וכתמיהת התוס' שם (דל"ט ע"ב), על הא דפרין הש"ס, ומאחר שסופינו לרבות כל דבר, מה ת"ל תער לא יעבור על ראשו, דלימא לאשמיענן כעין תער, ואין לומר כתיבוצם, דא"כ לכתוב, משחית לא יעבור על ראשו, עי' אורח מישור שם, דזה שי"ך דוקא אם נאמר דא"צ גילוח, אלא כעין תער, שעוקר השער ומשחיתו מעיקרא, וכמ"ש בא"מ שם, משא"כ אם צריך גילוח שיש בו השחתה, לא הי' אפשר למכתב, ומשחית לא יעבור על ראשו, — (וביותר יש מקום לזה, עפ"י דברי רבי משה הדרשן, שהביא רש"י (פרשת בהעלותך ח—ו) דגלוח לויים הוי מדין מצורע עיי"ש, אבל אין למדין הלכה מדברי אגדה), — אבל כ"ז דוחק, דהתוס' כתבו כן בתמיהתם, רק כדי ליישב פרכת הש"ס, ומאחר שסופינו לרבות כל דבר כנ"ל, דמיירו לענין איסור, אבל בנוגע למצות תגלחת, דאין לנו הכרח לומר, דהכוונה כעין תער, בודאי הוי תער דוקא, — ודוחק לומר דמתני' אתיא אליבא דר"א, דיליף מנזיר, א"כ גם במצורע הוי בתער דוקא — ועכ"ח אנו צריכים לומר, דאף דהמשנה כללם ביחד, הוי רק משום דבכולן צריכים גילוח והשחתה, אבל מ"מ יש חילוק ביניהם, דבנזיר ולוים בתער דוקא, ובמצורע אף בוגג של מספרים רק שיהי' גלוח שיש בו השחתה (שו"ת מנחת יצחק — שם סק"ד).

אמנם צ"ע טובא, דא"כ תקשי, על מה דאמר בברייתא, ללמדו ממצורע אי אפשר, שאין דנין קל מחמיר, הרי לפי מסקנת הש"ס, דההוא תנא אליבא דרבנן, דכל מה דצריך תער במצורע, נלמד מזקנו, א"כ במצורע, די רק בגלוח שיש בו השחתה, ולא תער דוקא א"כ צריך קרא בנזיר, לידע דהוי בתער דוקא — ובאורח מישור שם (ד"מ ע"ב על תודה"א אין) הקשה, לא ליכתב גבי לויים תער, וליתי ממצורע, ומהאי טעמא הוכיח שם, דבלויים לא העבירו תער על פיאות הראש והזקן, וכמ"ש הרבינו אבן עזרא ורבינו בחיי, וע"כ כתב בלויים תער בפ"ע, כדי דלא לילף ממצורע עיי"ש, (וחידוש על השבות יעקב (ח"ג סי' צ'), והובא בספרי (ח"ב סי' פ') שלא הביא משם), ולהנ"ל בלא"ה א"א למילף, דהוי בתער דוקא, והאורח מישור נכון שפיר עפי"ד הש"ס שם כנ"ל, אבל דברי הש"ס צע"נ כנזכר (שם סקט"ו).

וראה מכתבו הנ"ל של הגאב"ד קאשוי שליט"א אות ח'.

וי"ל דאין הכי נמי דמצורע יכול לגלח במכשיר שעושה השחתה דרך גילוח, והא דאמרינן שלשה מגלחים נזיר מצורע ולוים וכולן בתער, צריך לומר דהיינו בימיהם שלא היה מכשיר שהיה עושה השחתה דרך גילוח אלא תער, אבל מעיקרא דינא בהשחתה דרך גילוח סגי בתגלחת מצורע. ויש להקשות דאמרינן שם (מא) ור' אליעזר דאמר דאם ליקטו במלקט ורהיטני חייב בהשחתת זקן אם כן איצטריך זקנו במצורע דדחי לאו דהשחתת זקן כשיגלח במלקט ורהיטני, ומנא ליה דתגלחת מצורע בתער, ומאי קשיא ליה נימא דלר' אליעזר מקיים גילוח מצורע במלקט ורהיטני, כמו דאמרינן לדין דמקיים גילוח מצורע במכונת גילוח, ויש לומר כיון דתנן במכות (כ) גבי השחתת זקן ואינו חייב עד שיטלנו בתער, רבי אליעזר אומר אפילו לקטו במלקט או ברהיטני חייב, ותנן בנגעים (פרק י"ד מ"ד) שלושה מגלחין ותגלחתן מצוה נזיר ומצורע ולוים וכולן שגלחו שלא בתער לא עשו ולא כלום ולא פליג ר' אליעזר שם לומר דמצורע יכול לקיים מצות גילוח במלקט ורהיטני כמו דפליג במכות (כא) לענין גילוח זקן. שמע מינה דמודה ר' אליעזר דגילוח מצורע צריך תער, לכך מקשה תגלחת מצורע בתער לר' אליעזר מנא ליה, ומשני דיליף גילוח מצורע בתער מראשו וכו' ורבנן האי ראשו מאי דרשי בו וכו' ואין להקשות נאמר דראשו אתי דאם ימצא בעולם מכשיר כזה שאינו תער ויעשה

השחתה דרך גילוח דאינו יוצא בו משום דבעינן תער, משום דלא שייך דרשה על זה דשמא לא ימצא בעולם מכשיר כזה ונמצא דרשו מיותר או דהגמרא לא רצתה לומר דרבנן ס"ל כר' יונתן דאינו חייב אלא בתער כיון דקיי"ל דחייב בכל המעבירין וכסתמא דמשנתינו, ואם נזיר חייב בכל המעבירין אי אפשר ללמוד מראשו דגילוח מצורע צריך תער דהא נזיר חייב בכל מעבירין ולא בתער דוקא (מאמרו של הרש"א יודלביץ הנ"ל).

ראה מכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א הנ"ל אות י"ד.

* * *

ויש להקשות * דאמרינן בסוכה (יג) איזוב ולא איזוב שיש לו שם לחי, וא"כ זוג מספרים דיש לו שם לחי דקרי לה מספרים מניין דהוי כתער והי' צ"ל בזוג מספרים מניין, ויש לומר דאם התורה כתבה איזוב סתם ויש איזוב שיש לו שם לחי ע"כ משום שמשונה מסתם איזוב, וכמין אחר הוא ולא מין איזוב שכתבה התורה לכך אין יוצאין בו, לכן אמרינן שם הני מרריא דאגמא אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסה, דהני מרריא סתמא שמיהו והאי דקרי להו מרריא דאגמא משום דמשתכח באגמא, פירוש ולא משום שהוא משונה מסתם מרור ואינו מין אחר, נמצא דהגרד שם לחי הוא רק אם הנידון הזה אינו בדומה להנידון שהתורה מדברת בו, לכן אמרינן דכמין אחר הוא ואינו הדבר שהתורה מדברת בו, אבל בזוג מספרים לא שייך לומר שהוא אינו בדומה להתער שהתורה מדברת בו, דהא התורה לא קבעה שום צורה לתער ואיך ובמה יעשה, אלא כל דבר שיש בו חידוד שמעביר על בשרו נקרא תער, לכן לא שייך לומר דזוג מספרים אינו בדומה לתער שהתורה מדברת בו, וקריאת השם מספרים לבד אינו בגדר שם לחי, ויש להקשות דאמרינן בזבחים (כב) והקרב והכרעים ירחץ במים וגו' מים שאין להם שם לחי יצאו מי כיור שיש להם שם לחי, ומי כיור אינן מים מיוחדין אלא רק קריאת השם מי כיור, ולפי דברינו אין זה בגדר שם לחי, ונראה דאמרינן במכות (כב) המרביע והמנהיג שור פסולי המוקדשין לוקה, ופירש"י משום שהוא קדשים וחולין וכתרי מינים נינהו, וכן יש לומר דמי כיור דמיקדשי קדושת הגוף כמין אחר הוא ואינו סתם מים שכתבה התורה, ולר"ת דמפרש שם דהו שני מינין משום דכתיב כצבי וכאיל, יש לומר כיון דהתורה כתבה מים סתם, לכן מי כיור דקדשי קדושת הגוף יש לומר דאין רצון התורה להשתמש בהן להדתת הקרב והכרעים (מאמרו של הרש"א יודלביץ הנ"ל).

עוד יש להקשות דאמרינן בבכורות (ז, ב) דבש דבורים מותר ודבש גזין וצירעין אסור מפני שיש להם שם לחי דמיקרו דבש גזין וצירעין, וקשה אם היה כתוב בתורה דבש סתם היה שייך לומר כיון דבש גזין יש להם שם לחי הוי אמרינן דבש גזין יש להם טעם אחר ואינו מין דבש שאמרה התורה, אבל כשדבש לא כתוב בתורה כלל לא שייך לומר כן, וכל מקום שכתוב בתורה דבש היינו תמרים ולא דבש דבורים, ונראה דאיתא שם דר' יעקב סובר דבש דבורים מותר דכתיב וזה אשר לא תאכלו וגו' שרץ, שרץ עוף טמא אי אתה אוכל אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ ואיזה זה, זה דבש דבורים, יכול אף דבש הגזין והצירעין אמרת לא, ומה ראית וכי' מדבה אני דבש דבורים שאין לו שם לחי ומוצא אני דבש הגזין והצירעין שיש לו שם לחי, ובשמ"ק שם אות ד' כותב הגזין מפורש בתוספתא בפ"ק מפני שהוא ריר עכ"ל פ"י אף דר' יעקב סובר דממצות מגופן אפיה מותר משום דהתורה התירה מה שעוף טמא משריץ, ולא התירה אלא דבש דבורים ולא דבש גזין, והטעם לחלק בין דבש דבורים לדבש גזין הוא כן דבורים לא ידוע לנו מהו הדבר שממצות מגופן ולא יכול מי שהוא לומר שראה הדבר זה בגוף שרץ טמא ועכשיו אוכל הדבש שבא ממנו, שנית הדבר שממצות מגופן אינו עצם הדבש אלא שהדבורים מהפכים אותו לדבש ואין ניכר כלל שהדבש הזה בא מגוף שרץ טמא, ודבש גזין אומר התוספתא שהוא ריר, פירש הריר שבפיהם הוא הדבש, ונמצא דבש גזין חלוק מדבש דבורים בשני דברים שראים שהריר הזה היה בגוף שרץ טמא, ועוד שהרואה הריר מכיר שהוא ריר הגזין לכן דבש דבורים קורין דבש סתם שאינו ניכר שבא מדבורים, ודבש גזין קורין דבש גזין שניכר שבא מגזין, וחידשה

התורה להתיר דבש, והיות כי חידוש הוא אמדין דלא התידה התורה אלא הדבש שהסבא נותנת יותר להתיר, לכן אמדין דבש דבורים שאין לו שם לחי שאין קודין אותו דבש דבורים מותר, אבל דבש גזין שיש לו שם לחי דקודין אותו דבש גזין אסור משום שניכר שבא מגזין, והסבא נותנת דאם אינו ניכר שבא משרץ טמא דיש להתיר יותר (שם).

ראה בכ"ז במכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א הג"ל את יב—ג.

(9) רש"י (ריב"ן) הג"ל בהערה 7 ושאר הראשונים המובאים לקמן את ב', עיי"ש דעיקר הפטור של מספרים הוא מצד התוצאה, שהתער עוקר השער מן השורש והמספרים אינם נוטלים השער מעיקרו ושרשו, וא"כ אם משכחת שמספרים תחתוך בצד עיקר אסורים כתער, וכמבואר בהערה הג"ל.

(10) יו"ד סי' קפ"א, הביאו בשו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א, וז"ל: "... לבד זה מצאתי בספר בית הלל שם שהיו נוהגים באשכנז לספור במספרים בשני ראשיהם, והיו עוקרים כל השערות, ולא הי' נראה שום שער כמו בתער, דאיסור גמור הוא, ובאמת, סבא מכרעת היא וראוי לחוש עלי, דזיל בתד טעמא, אין לך השחתה גדולה מהסרת השערות מעיקרן".

(11) שו"ת גודע ביהודה מהד"ת יו"ד סי' פ"א (תשובת בן הגהמ"ח), הסברת הדברים:

א. כתב הרה"ג וכו' ר' אליהו וייספיש שליט"א במאמרו הג"ל: "... ועיין עוד בגודע ביהודה שם, שדן לאסור גילוח באבן חידוד שקורין 'פימסנשטיין' וז"ל: ומה הפרש יש אם חיתוך השערות הוא בתער של ברזל או בשל אבן, סוף סוף חותך השער סמוך לעיקרן ובדאורייתא לא נאמר תער של ברזל דוקא, אלא כל שמגלח וחותר השערות סמוך לעיקרן, לאפוקי מספרים, גילוח שיש בו השחתה מיקרי, והוי מעשה תער ואסור מדאורייתא, ועיי"ש עוד שדן לענין העברת שער ביה"ש ע"י חיכוך בבגדו דמותד אע"פ שעושה גילוח והשחתה, והיינו משום שאינו דרך גילוח, והוי כמלקט ורהיטני עיי"ש, אבל לא נחית כלל לדון בכל זה משום שאין שם תער עליהם, הרי מפורש יוצא בדעת הגודע ביהודה דס"ל דתער לאו דוקא אלא כל שיש בו גילוח והשחתה חייב". וראה מכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א הג"ל.

ב. עוד הוכחה הביא הר"א וייספיש שם: "... עיין בשו"ת גודע ביהודה (יו"ד מהדו"ת סי' פ"א) שהאר"ק לענין גילוח הזקן בסם, והביא דעת בית הלל שאוסר, והוא משיג עליו מטעם שאין זה דרך גילוח, עיי"ש [וראה בארוכה לקמן פ"ט אות א'] וכן עיין בשו"ת חיים שאל (להרב חיד"א ח"א סי' ג"ב) שדחק להתיר בסם מטעם שאין הגילוח בידים אלא נעשה מאליו עיי"ש [וראה לקמן פ"ט שם, ח"א ערך "חיד"א"]. ולא עלה על דעת הפוסקים הללו לומר בפשיטות דסם אינו תער ואין חיוב לא תשחית אלא בתער בלבד, מוכח דלא ס"ל כן, אלא כל שיש בו גילוח והשחתה יש לאסור, ולכן הוצרכו לטעמים אחרים".

ג. ביאר דבריו של הגודע ביהודה שם גם בשו"ת בית אב — חמישי חיו"ד סי' רל"ב: "... והנינו פותח בזכותו של הגו"ב ואומר גבי גזיר כתבה התורה להדיא תער לא יעבור על ראשו, ולכן אם נימא דגבי גזיר בעינן דיבוי מיוחד לאבן המספסף משום דתער צריך להיות לו תואר תער כסכין וצור חד לא אבן מרובע ושטוח המשפסף ומשחית כו', והו' רק בגזיר דכתיב ב' תער להדיא, אבל גבי השחתת זקן לא כתיב תער בהדיא רק גלוח והשחתה, דבעינן גלוח שיש בו השחתה, ולכן אע"ג דבגמרא אמרו ואינו זה תער, היינו משום דגבי תער מצינו לשון גלוח, כדכתיב ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה כו', וכמ"ש היראים והסמ"ג, וא"כ תער הוא משחית ומגלח, אבל ודאי דליכא הקפדה שיהי' לו תואר תער כסכין וצור חד וחלק, דאטו תער כתיב באורייתא בהשחתת זקן, והלא רק גלוח והשחתה כתיב, וא"כ גם אבן מרובע ושטוח אם הוא משחית ומגלח בחידודו שחותך השערות ממש מאי הפרש איכא בין גלוח והשחתה זו לגלוח והשחתה

שעל ידי תער, וצדקו דברי הגו"ב בדיון האבן שיש לו חודדים חודדים התופסים השערות וחוחכים אותם, דודאי אסור דאורייתא הוא כמו בתער ממש.

(12) בתשובותיו תאו"ח סקנ"ד בד"ה ואמנם, וז"ל: „ואני אוסיף אי אין קבלה * על השיעור אם כן הסבא נוסה דחייב עליו, דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית, וחז"ל אמרו [ברייתא שם] אין גלוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים, וא"כ ממנ"פ, אי נימא דשערות הנשארם אחר גלוח הזוג הוי כמאן דלית, הרי השחית והיינו בתער ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש שהרי גילח והשחית...”

[ומה שדן בדרך ממנ"פ, היינו שם דעכ"פ נשאר איזה שיעור קטן, יעו"ש יגדון של החת"ס (מאמרו של הגר"ש הלוי ואזנר שם).]

ובשו"ת מנחת יצחק שם (סקט"ז): „וכדי לחזק דברינו, דבזקן אסור בכל גילוח שיש בו השחתה... אצתיק את דברי החת"ס (תאו"ח סי' קנ"ד ד"ה ואמנם) שכתב בזה"ל...” ושם סקכ"ב: „הרי ש"מ מדברי החת"ס הנ"ל שגם הוא נקט בפשיטות דבגילוח הזקן תלוי רק בגלוח והשחתה ולא בתער דוקא. ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סל"ט): „כשמתגלח יוצא נקי לגמרי בלי שום שער... זה עצמו מקרי השחתה וכלשון החת"ס שם בד"ה ואמנם...” ובמאמרו של הגר"ש הלוי ואזנר הנ"ל: „לו יתואר שמספרים תחתון עמוק כמו תער, פשוט שהוא תער דאורייתא... עיין בחת"ס אר"ח (סי' קנ"ד) בד"ה ואמנם שכתב וז"ל... הרי שפתי מרן ברור מללו דבכה"ג חייב מה"ת... וזה פשוט מאד...” ובמאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל: „אין צורת הכלי היא הקובעת... כללו של דבר שלא נאסר תער אלא מפני שהוא משחית ולא הותרו מספרים אלא לפי שאינם משחיתים, וכן עולה מדברי החת"ס ז"ל (באר"ח בתשובה קנ"ד)...” וכ"כ גם בשו"ת קול מבשר שם. ובמאמרו של הר"א וייספיש הנ"ל: „תער לאו דוקא אלא כל שיש בו גילוח והשחתה חייב. כמו כן עיין בשו"ת חתם סופר (אר"ח סי' קנד) שכתב: „... עיי"ש. מבואר דבריו ג"כ דאין דין תער, אלא דין גילוח והשחתה, עיי"ש. ובמיוחד יש להעיר משו"ת מלמד להועיל (ח"ב סי' ס"ד מספר 15): „החליט [החתם סופר] דאם גילח במספרים עד שלא נשאר שיעור שער הוי כמו תער ולא מספרים כעין תער. ראה העתקת שאר דבריו לקמן הערה 29.

עוד דברי האחרונים שכ"כ ע"פ תשובת החת"ס הזאת — ראה לקמן אות ג'; לקמן ח"ב פ"א אות א'.

(13) ב"קין אורה ע"מ נזיר (מא, א) הקשה דאת"ל דכעין תער פירושו שמשחית השער לגמרי מעיקרו [ראה לקמן אות ב' הערה 18] „א"כ היכי ממעטינן לה מלא תשחית הא במספרים כעין תער ג"כ איכא השחתה, עיי"ש שהניח בצ"ע. וכ"כ בהדיא בס' כתר תורה (על המצות) — נדפס בהסכמת החפץ חיים, הגר"ח זאננעפעלד, ועוד מגדולי הדור — מצוה רנ"ב: „אראב נעהמען די באָרד ביו צום פלייש איז מיט אַ שער אויך אסור גלייך ווי מיט אַ ראָזיר — מעסער. ועי' שפתי חכמים על פירשיי עה"ת (ויקרא כא, ה), עיי"ש. וראה המובא לקמן ח"ב פ"א אות א'.

(13*) ומלשון המחבר ביו"ד סקפ"א סי' „אבל במספרים מותר אפילו כעין תער” — אין להוכיח כלום בנדו"ה, דהכונה שגזוז במספרים סמוך לבשר כעין תער, אבל עדיין עיקרי ושרשי השער נשארו בכדי עובי החלק התחתון של המספרים, וכדלקמן אות ב' ושי"נ; ח"ג טענה ומענה א' אות ו', עיי"ש.

(14) כך מסקנת שו"ת קול מבשר שם, שו"ת חלקת יעקב שם, שו"ת מנחת יצחק שם. מאמרו של הגר"ש הלוי ואזנר הנ"ל, (וספרו שבט הלוי שם). מאמרו של הרש"א יודלויץ הנ"ל. מאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל. מאמרו של הר"א וייספיש הנ"ל, וכ"כ כמה מגדולי הרבנים שליט"א במכתבים שלהם הנדפסים בפתיחת חיבור הנוכחי, עיי"ש.

וראה לקמן ח"ב פ"א אות א', דכ"ה דעת מרן החפץ חיים, מרן החזון איש, הגר"א קסלר, ועוד ועוד, עיי"ש.

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטז).

(** השמטה להערה 14, ראה לקמן עמ' כב).

ב: מספרים

* "מספרים" הנזכרים בדברי חז"ל וספרות הפוסקים לעולם משיירות שצרה הנרגשת. [אבל בזמן שמשחיתים השערות אי"ז מספרים אלא תער ממש שהרי גילח והשחית, וכדלעיל אות א'].

וגם דבר זה מבואר מסוגיית הש"ס¹⁵ ומדברי רבותינו הראשונים כמו רש"י (ריב"ן)¹⁶ תוספות^{17, 18}, ר"ן (גמוקי יוסף)¹⁹, רא"ש²⁰, ועוד^{21, 22}. וכן העלו גדולי האחרונים^{23, 24} וכמבואר כ"ז באורך גם בספרי חכמי התורה דומננו²⁵.

** (15) יש להוכיח דמספרים הנזכרים בדברי חז"ל לעולם משיירות שצרה הנרגשת, דתנן (נדה נב:) שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום כדי לכוף ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, רא"א כדי לקרוץ בצפורן (פרש"י לאחוז מעט) רע"א כדי שיהו ניטלות בזוג (פרש"י ל"ג הרש"ל שיעורא רבה) ע"כ וזוג היינו מספרים כדאיתא ברש"י שבת צד: אמנם עלינו להתבונן מהי הסבה המונעת את השערה הפחותה מלנטל בזוג. ונדאה פשוט דוהו מפני שמעשה החיתוך נעשה במספרים בפגישת שני חלקיהן לפי"ז מקום החתך בשערה הוא לא למעלה ולא למטה ממקום הפגשה לפיכך א"א קרוב לבשר יותר משעור עובי חלק התחתון שהרי פניו העליונים של התחתון הם הנפגשים עם פניו התחתונים של העליון, ומפני זה כשיהא ארך השערה פחות מעובי חלק אחד מן המספרים אז אינה נטלת בזוג, והיינו הך דמספרים אינם משחיתים, נמצא דשעור שצרה שאינה נטלת בזוג הוא ג"כ שיעור שהזוג משייר, ומעכשיו כיון דלדברי רש"י שיעור דנטלת בזוג הוא גדול משעור דנקרצת בצפורן מוכח דמספרים משיירין שערות הנאחזות בצפורן, לפי"ז נפלה הטענה דלמה סתמו חכמים במספרים כי כל המספרים משיירים שערות הנרגשות (מאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל).

וכן הביא דא"י ממחנ"י דנדה בשו"ת קול מבשר שם: "כ"ע מודו דבזוג של מספרים א"א לעקור את כל השער מעיקרו ממש כמו תער לגמרי ודק כעין בכ"ף הדמיון שאינו שוה לגמרי אל המוקש כמו שהבאתי במכתבי הראשון מדברי הט"ז והפרישה והח"צ כיוצא בזה, וזה מוכרח מגמ' נדה נב, ב גבי שיעור שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים וכו'. . . יעו"ש . . . מבואר מזה כשגלח בזוג עדיין ישאר בהכרח איזה רושם של עיקבי השערות כי א"א ליטול בזוג בעומק כ"כ אף אם מגלח וגו' סמוך לבשר כעין תער". ובמאמרו של רש"א יודלביץ הנ"ל: "אי אפשר לומר דמספרים עוקר השער מעיקרו. . . דאיתא בנדה (נב, ב) שתי שערות כדי שיהי ניטלת בזוג, משמע דיש שער שאינן מגיעות להיות ניטלות בזוג, ואי זוג מגיע וגו' עד השורש אין כאן שער שאינן ניטלות בוג", וראה לקמן הערה 18 אות א'.

* * *

ועוד יש להביא דאיה מהא דק"ל (בנזיר נח:) דהעברת שער אסור בתער משום לא ילבש ומותר במספרים כעין תער, ויש בזה מחלוקת התלוי בגרסאות והובא בתוס' (שם נט). על איזה שער מדובר י"א על שער בית השחי ובית הערוה, י"א על שער האיברים וי"א אתרווייהו. ובשו"ע יו"ד קפ"ב פסק לחומרא דשער בה"ש ובה"ע אסור בכל אופן ובשאר איברים מותר רק במספרים, מ"מ לד"ה השתא כיון דהאיסור הוא מטעם לא ילבש אי נימא דמספרים אינם משאירים כלום למראה עיני האדם נמצא דמתהווה על ידיהם עצם אותו הקשוט המתהווה ע"י תער ולמה ישונה דינם, ואם ישנן מספרים כאלו בכלל המציאות נשאל גם פה האין סתמו להתיר (מאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל) וכן הביא רא"י מסוגיית לא ילבש במאמרו של הר"א וייספיש הג"ל: "מספרים . . . אפילו כעין תער . . . הכוונה כמו שביאר הש"ך [יו"ד סקפ"א סק"ב] דהיינו שגונו במספרים

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטח.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטט.

סמוך לבשר כעין תער, אבל עדיין עיקרי ושרשי השער נשארו . . . וראי' לדבר מס' קפב שם סעי' א: 'ומותר להעביר שער שאר אברים במספרים בכל מקום' ואין בו משום לא ילבש (עיי"ש בש"ך סק"א) וביאר בש"ך שם סק"ג: 'במספרים כעין תער אבל לא בתער, והתם בע"כ פי' דכעין תער שהשערות נשארו בעיקרן ושרשן, שהרי דין דלא ילבש בודאי תלוי בתוצאה שנראה כאשה ולא בפעולה (עיי"ן בשיטה מקובצת נזיר נח, ב בשם רבינו עזריאל שלגבי לא ילבש גם במלקט ורהיטני אסוד) וכן מבואר בפ"י הרא"ש נזיר שם שבכעין תער דמספרים יש להכיר השער, עיי"ש". וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק שם: "הלשון כעין תער הובא ג"כ לקמן (נזיר ד"ח, ב) במספרים כעין תער, אצל העברת שער בית השחי וכו', ושם עכ"ח הפירוש לא מעיקרו ממש". וראה דברי הגאון רבי שאול בראך בספרו "ליבא בעי" ס"ק יט: "מה שמתיר רב כעין תער [בסוגיא נזיר שם] הוא ודאי רק סמוך לבשר, דכעין תער שהשחית עיקרי השערות עד שאינו ניכר כלל הוי בכלל לא ילבש גבר שמלת אשה, וע"כ שם הכוונה כעין תער [רק] סמוך לבשר". וראה לקמן הערה 18 אות א'.

* * *

ועוד דיש ללמוד עכ"פ דמספרים משיירים שעה שארכה נראה לעינים מרישא דמשנה דנגעים (פ"ד מ"ד) דתנן שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור עיקרן מלבין וראשן משחיר טמא כמה יהא בלבנונית רמ"א כ"ש רש"א כדי לקרוץ בזוג ע"כ ושעור בכדי לקרוץ בזוג הוא אותו השעור דנטילת הזוג שהרי במקום פגישת שני חלקי המספרים אפשר לאחזה וכן פי' הגר"א שם דר"ש ס"ל כר"ע רביה. והנה שעור כ"ש דר' מאיר הלא הוא דבר הנראה עד שנדע שהעיקר לבן והלא זה הכ"ש הוא פחות ממה שהזוג משייר (מאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל). וראה לקמן הערה 18 אות א'.

* * *

"וכן הובא מספרים כעין תער לענין פאות הזקן בתורת כהנים (ויקרא יט, כז), וז"ל, יכול אפילו גלחו במספרים כבתער וכו', עיי"ש, ומובא לשון זה בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, עי' בטור [גבי פאות הראש] ובי"י ושו"ע (יו"ד סי' קפ"א) שם, ושם עכ"ח הפירוש לא מעיקרו ממש, דאל"כ הוי גילוח והשחתה כנ"ל" (שו"ת מנחת יצחק שם סק"ד).

16) מכות כא, א ד"ה ת"ל לא תשחית, וז"ל: "ומספרים אינן משחיתים, שאין חותכים שער בצד עיקר כתער".

ש"מ מזה דכל פטור של מספרים משום שאין משחיתים, שאין חותכים שער בצד עיקר (שו"ת מנחת יצחק שם). ובשו"ת חלקת יעקב שם: "וכלשון רש"י מכות כא, א, וז"ל . . . עכ"ל, כלומר, כיון דעדיין לאחר נטילת הזוג של מספרים נשארו עוד כדי חגירת צפורן [ראה לקמן אות ג'] . . . ובמאמרו של הגר"ש הלוי ואזנר הנ"ל: "וכמ"ש רש"י מכות (כא, א) ד"ה לא תשחית וכו' . . . והיינו משום שזוג התחתון מפסיק ועי"ז נשאר שיעור מה של שער". ובמאמרו של הרש"א יודלביץ הנ"ל: "אי אפשר לומר דמספרים עוקר השער מעיקרו, דהא אמרינן במכות (כא) . . . ופירש"י . . . " ובמאמרו של הר"א וייספיש הנ"ל: "לכאורה מפורש הדבר ברש"י שם ד"ה ת"ל . . . מבואר לכאורה מדבריהם דעיקר ההיתר דמספרים הוא מצד התוצאה . . . המספרים אינם נוטלים השער מעיקרו ושרשו". ובמאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל: "פרש"י . . . כנראה תפס בפשיטות . . . לא הותרו מספרים אלא לפי שאינם משחיתים". וכ"כ בשו"ת קול מבשר שם.

* * *

וכן מוכח מדברי רש"י (ריב"ן) נזיר לט, ב שכתב תלש "שער בסמוך לבשר אבל לא עקרו לגמרי, וכגון שעיקרו נראה", עיי"ש, וכן פירש "או שסיפסף כל שהוא תלש קצת בראש השער, עיי"ש, ולא כפי' התוס' שפירשו כל שהוא, אפילו שער אחד לוקה

עליו, ומיירי שעוקר השער מעיקרו ומשחית מן השורש כעין תער כו', עיי"ש [ולקמן הערה 18 בארוכה]. משא"כ במה דאיתא בדברי ר' יאשי' שם (ע"ב), תלש מירט סיפספ כל שהוא וכו', פידשו, פירוש שלא בתער, בין שעקר השער מתחילתו סמוך לראשו ומיהו שלא כעין תער, ובין שלא עקרו לגמרי כ"א מקצתו וכו', עיי"ש. ומשום דבעשה עובר אף במקצתו אבל בלאו עובר דוקא בקוצץ לגמרי מעיקרו, ולדברי התוס' ר' יאשי' אינו מחולק עם התניא אידך ותנא דמתני' עיי"ש, אבל לדברי דש"י, אם נאמר דר' יאשי' ס"ל דהוי רק בעשה, ע"כ חולק עם התניא אידך ותנא דמתני' ודו"ק (שו"ת מנחת יצחק שם סק"ד וס"ק כ"ג). ובשו"ת קול מבשר שם: "א"א ליטול ע"י הזוג בעומק כ"כ אם לא בתער ממש, וכן מוכח בפירוש"י נזיר לט, ב ד"ה תלש וד"ה מירטו ובתוס' שם ד"ה ת"ר אין לי, יעו"ש"ה.

* * *

עוד מדברי רש"י (ריב"ן) עד"ו — ראה לקמן אות ד'.
17) נזיר מ, ב ד"ה דתניא: "ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו". והוא כלשון רש"י (ריב"ן) בהערה הקודמת, עיי"ש, וראה הערה הבאה.

* * *

מה שיש להוכיח עד"ו מתוס' נזיר לט, ב ד"ה ת"ר אין לי — ראה הערה הקודמת.

18) אבל צ"ע בשיטת תוספות נזיר לט, א ד"ה נזיר שגלח (ושם ע"ב ד"ה ת"ר וד"ה כל שהוא ודף מ, א סד"ה ובתער) שפירשו דכעין תער הוא כתער ממש, דדוקא כשעוקר ומשחית את השער מעיקרו ושרשו לגמרי הוי כעין תער, וקאי אהא דתנן שם נזיר שגילח בין בתער בין בזוג וכו' חייב, הרי מפורשת דעתם דבמספרים אפשר לגלח בשוה לבשר (הביאו דבריהם בלח"מ על הרמב"ם הלכות נזירות פ"ה ה"א). וממילא חלה כאן תמיהה משלשה צדדים. האחת: דלפי זה מהו ההבדל בין תער למספרים בנוגע להעברת שער הגוף [ראה לעיל הערה 15]. השני: דהרי מוכח ממתני' דנגעים (ועוד) דזוג משייר לכה"פ דבר הנראה [כנ"ל בהערה שם]. והשלישית (והעיקר): האין אמרו גבי גלוח הזקן דמספרים אינם משחיתים. ולמה נמנע מספרים כעין תער גבי פאת זקן אטו תער כתיב בקרא, הא רק "גילוח" ו"השחתה" כתיב, וכנ"ל אות א' בארוכה, וכיון דלשיטתם מספרים כעין תער עוקר השער ומשחיתו מעיקרו לגמרי, הוי תער, ולא מספרים כעין תער, אלא תער ממש, וכפי שנתבאר. [שו"מ שכבר עמד ע"ז ב"קן אורה" ע"מ נזיר שם, דלשיטת תוס' למה פטור במספרים באופן זה הרי יש בו גם גילוח וגם השחתה, ונשאר בצ"ע]. ונוסף ע"ז הנה דברי תוס' אלו סותרים דבריהם בנזיר מ, ב ד"ה דתניא דמספרים ליכא בהו השחתה, שאין נוטלין השער מעיקרו ושרשו, וכמובא בהערה הקודמת.

אמנם כבר דשו בזה באיזהו מקומן, ותירוצים שונים נאמרו ליישב הדברים. ומהם * :

א. נקדים לבאר שתי הנחות אשר על פיהן יתישבו הדברים בע"ה. הראשונה היא שאין דרך הנשים להעביר שער הגוף במספרים, והשניה שהעברת שער שלא כדרך הנשים מותר.

נבאר תחילה את השניה. הנה אע"ג דנראה לכאורה פשוט דבאיסור לא ילבש באופן שהוא לובש בגד אין העבירה במעשה לעצמו אלא בתכליתו דהיינו מה שהוא לבוש בבגד. וכן נראה דעת המנחת חינוך ממה שכתב דאם התרו בו הרבה פעמים פשוט ושהה חייב על כל שהייה ושהייה כמו בכלאים. וכן איתא בספר אגרות משה למרן הגר"מ פיינשטיין שליט"א (חיו"ד סי' פ"ב) לענין צביעת שער ע"י סם הנלקח דרך הפה ומסיק לאיסור לפי שהעבירה איננה במעשה הצביעה אלא במה שיוצא מזה שהשער צבוע. מ"מ נראה דלכה"פ בנוגע לאיסורי דרבנן דתקוני איתתא כהעברת שער הגוף לא ס"ל לתוס' כן אלא דהאיסור הוא במעשה התקין וכשהוא עשוי שלא כדרךן של נשים

(*) עוד תירוצים — ראה לעיל ב"הוספות" למכתבי הסכמה וכו' במכתבו השני של הגאב"ד קאשוו שליט"א; הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א; לקמן "הוספה ג" אות ז.

מותר. ודאיה גדולה לזה דהא קיי"ל בנזיר נט, א דאסור לחוך בבית השחי ביד ובבגד מותר ופדש"י שהוא מחכך להסיר השער ומותר הואיל ואינו נוגע בשער אלא בבגדו, ובפי' הרא"ש כתב דכהאי גוונא ליכא תקוני אשה. ואמנם אולי אפשר לפרש דע"י בגד לא שכח השרת שער אבל מאחר דלא ערערו תוס' על פירוש רש"י רבם ולא נזכר אלא זה הפירוש בדברי הרא"ש תלמידים היש לדמות שהיה לבעלי התוס' פירוש אחר בזה. וגדולה מזו למדונו רבותינו בעלי התוס' דאפי' כשאינו פועל תכלית של תקון נשים ואפילו בלא תכלית כלל אסור להשתמש בכלי קשוטן כמו שהן משתמשות בו, והיינו הא דקיי"ל דאסור לאיש להסתכל במראה והוא מדברי התוס' בע"ז כט. ויוצא שם מדבריהם דאי לאו משום סכנה היה אסור להסתכל כשהעכו"ם מספרו והכא בלא התכלית הוא תקון אנשים מ"מ אולינן בתר הפעולה. והרמב"ם לא הזכיר איסור בזה.

ועכשיו נבאר בעז"ה את ההנחה הראשונה שאין דרך הנשים במספרים להעברת שער הגוף.

הנה בפרישה (אה"ע סי' קנ"ה ס"ק ל"ט) באר את דעת הרמב"ם ורש"י במחלוקתם בשיעור דנטילת הזוג באור המוציא מידי מחלוקת במציאות, וז"ל, והרמב"ם כתב משיהיו נטלות בפי הזוג וכו' נראה דלא פליגי בדבר הנראה לעינים איזה גדול אלא דהרמב"ם בא לומר דהשיעור הוא מה שיכול לינטל בריש הזוג דהיינו פיה ממש ומ"ה כתב רבינו עליו שהוא קודם קריצתן בצפורן דדרך האומנים לספר בפיה כמו בתער עכ"ל. ויש להסביר את הענין כזה, הנה ישנן שני אופנים לספר במספרים האחד הוא בהשתמשות בכל האורך שלהם כשפותחים אותם לרחבה ובהסגרם הם מקבצים שער הרבה מעל פני כל שטח העור שהיה נמצא בין שני חלקיהם כשהם פתוחים, והאופן השני הוא שפותחים אותם מעט מזער עד שנתהווה סדק דק בין הראשים העוקצין ומהדקים אותם לשרשי שערה אחת או אחדות וחותכים. ויש באופן השני מעלה יתירה על הראשון בזה שהוא חותך יותר קרוב לבשר, ולמה הוא חותך יותר קרוב לבשר, זהו מפני שמספרים הלא חותכין ע"י פגישת שני החלקים שלהם ומשום זה החתך נעשה במקום הפגישת והנה שערות הנקבצות משטח עור גדול בהפתח המספרים למרחב הלא הרבה משרשיהן רחוקים הם מן הקו המחשבתי המסמן את מקום הפגישת ולסבה זו אינן נחתכות סמוך לשרשיהן, אבל כשהמרחק קטן בין חלקי המספרים בהפתחם או קרובות שרשי השערות הנקבצות לקו פגישת חלקי המספרים, ולפיכך הן נחתכות קרוב לשרשיהן. ואופן השני הוא מה שקורא הרמב"ם פי הזוג לדברי הפרישה ונראה בכוחנו שהרמב"ם מדמה ולומד שיעור דהכא משיעור דשבת וסובר דהכונה כאן על גודל השערה שאפשר לחתכה כשמשתמשים במספרים באופן שאפשר לחתוך ביותר קרוב לבשר דהיינו בפיה ורש"י ודעימיה סברי דהכונה על גודל השערה בדרך אמצעי העלולה לחתך כשגוזזין באופן רגיל בכל אורך המספרים.

[ועל פי הנ"ל יבואר היטב מה דהגבילו חז"ל את פי הזוג דוקא לשתי שערות שהרי ידוע דכל שתי נקודות אפשר לחברן ע"י קו ולפיכך שתי שערות הן היותר שאפשר לחתוך כשקו הפגישת נופל על שרשיהן כאחת משא"כ בשלשה ויותר כי אם במקרה רחוק שהן עומדות בשורה מדויקת].

והנה אף כשקו הפגישת נופל על השרש עדיין קשה להבין איך אפשר לגלח במספרים בשוה לבשר כדעת תוס' שהרי איך נאבד עובי חלק התחתון של המספרים המורגש היטב ואיך אינו משייר שיערה נרגשת אלא צ"ל דע"י הידוק בכח העוקץ התחתון השוקע בבשר כנגד כל עוביו ובמקום דחקו את תחתית השערה כנגד חלק העליון הוא דוחק את בשר שרש השערה והעליון עובר בשוה לבשר.

מאחר כל זה יובן שאין זה אופן יעיל ונעים להעביר איזה שטח של שער במספרים בשוה לבשר בדיוק רב והידוק על כל שיערה ושערה אלא טורח גדול הוא בנגוד לקלות ויעילות הגלוח בתער, משום הכי אין דרך לנשים להעביר שער הגוף אלא בתער.

נמצא מתורץ דעת תוס' בנוגע להעברת שער הגוף דמותר לאיש במספרים בשוה לבשר משום דבתקוני אשה בעינן כדרך ובמספרים אין דרך.

ובנוגע להא דמוכח ממתני' דנגעים דזוג משייר דבר הנראה י"ל דס"ל כרש"י דזוג הנאמר בשיעורין אין הכוונה בפי הזוג.
ובנוגע להשתתת זקן נצטרך לומר שהוא הדבר הנאמר לענין העברת שער הגוף דאף דבפי הזוג אפשר להשחית לגמרי מ"מ כיון שאינו משחית אלא באופן שמלקט אחת אחת אין בזה דרך גלוח כמו דמצינו דאין דרך גלוח במלקט ומסתבר דהיינו מפני הטרחה היתירה בליקוט שטח ניכר, שיש בו משום דמלקט אחת אחת ואינו אופן יעיל.

נמצא דאף לדעת תוס' דסברי דאפשר לגלוח במספרים ממש כהתער מ"מ אין ללמוד ממספרים היתר למכונת גלוח חשמלית כי כל טעם פטור המספרים הוא שבודרך גלוחו איננו משחית ובהשחיתו אין בו דרך גלוח (והא דתלו חז"ל פטור המספרים דק במה שאינו משחית זהו משום שדברו חכמים בהוה באופן הרגיל לגלוח את הפנים במספרים ולא באופן המזורז) (וגם צריך לדעת דלגבי שבת ונוזיר שהאיסור הוא בהסרת שער אחת או שתיים או שפיר הוי כדרך בפי הזוג) אבל המכונה מגלחת המשחיתה באופן יעיל מאד ושפיר הוי השחתה דרך גלוח.

והנה אף דלדברי הפרישה רש"י ודעמיה סברי דבשיעורין אין הכוונה בפי הזוג ושוב אין להוכיח לדידם דמספרים א"א שלא ישאיר ומ"מ להרמב"ם דסבר דהכוונה בפי הזוג עדיין ההוכחה דמתני' דנגעים במקומה עומדת ולפיכך ממנ"פ אי סברי רש"י ודעמ' כתוס' הרי כבר אמור ואי סברי כהרמב"ם דמספרים משיירים דבר הנראה שוב אין ללמוד היתר למכונה ממספרים כי המכונה אינה משיירת דבר הנראה (כהנ"ל ממאמרו של הר"א קאמינסקי הנ"ל).

ב. עו"ל דמ"ש התוס' דהא דתנן (נוזיר לט) „נוזיר שגילח בזוג מספרים“ מיירי שמשחית השער מעיקרו ושרשו, פירושו דאינו מגלח בדרך גוזז אלא שגילח בחלק אחד מן המספרים או בחלק העליון או בחלק התחתון וגילח בחידודו כדרך תער, ובאופן זה משחית השער מעיקרו ושרשו, ולכן תנא „בזוג מספרים“, מה דלא תנא כן במקום אחר, דבכל מקום תנא זוג או מספרים, והכא תנא בזוג מספרים, לומר שגילח בזוג אחד מן המספרים, וכמו שכתב התרומת הדשן דאסור לגלוח במספרים שמא יעשה בתחתון לבד דהוי כתער, והא דכתבו התוס' דמיירי שעוקר השער מעיקרו כעין תער לא קאי אלא על סיפסוף, אבל על זוג מספרים לא צריכים לפרש דעוקר השער מעיקרו כיון דעשה כמעשה תער בודאי שהוריד השער מעיקרו, ולפי"ז מיושב גם מה דאמרין שם מירט וסיפסוף מגיין, ולא אמר בזוג מספרים מגיין, דלפי הנ"ל זוג מספרים היינו תער ולא צריך קרא לרבויה, וכן אין קפידא מה דתני זוג מספרים קודם תער (עיי"ש), משום דזוג היינו תער. אבל לגלוח במספרים כדרך גוזז לא יאמרו התוס' שיכולים ליטול השער מעיקרו, דזה דבר שאי אפשר, וכנ"ל. ומה שכתבו התוס' בריש שבועות דבהקפת הראש חייב במספרים כעין תער ובזקן אינו חייב אלא בתער, כוונתם שגוזז השער סמוך לבשר, ואע"ג דבנוזיר (לט) (מ) מפרש התוס' כעין תער שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו, צריך לומר דהלשון „כעין תער“ יש לו שתי משמעות כעין תער ולא כתער ממש כדכתיב ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וגו' יחזקאל (א, כב) ובודאי דבמקום הגבוה והנורא הזה לא היה כעין הקרח ממש דק כעין הקרח בכ"ף הדמיון שאינו דומה ממש, וכן מתפרש הא דכתבו בריש שבועות ובנוזיר (מא) דמספרים כעין תער פטור בזקן, כעין תער בכ"ף הדמיון ולא כתער ממש דבמספרים אי אפשר להוריד את השיער מעיקרו ושרשו כתער ממש, ויש משמעות לומר כעין תער כמו תער ממש כדכתיב והמן כורע גד הוא ועינו כעין הבדלח: שהיה מראהו כמראה הבדלח ממש, דרש"י כתב מהספרי ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כורע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכן הוא חשוב וכו' בדלח שם אבן טובה קריסטל עכ"ל, ומדשיב הקב"ה את המן שהיה מראהו כמראה הבדלח משמע שהיה מראהו כמראה הבדלח ממש דאי לא היה מראהו כמראה הבדלח ממש אין אנו יודעים בכמה היה מראהו דומה למראה הבדלח ואין זה שבח ממש, וכן

מתפרש הא דאמרינן בנזיר (לט) נזיר שגילה בזוג מספרים חייב, ואמרינן שם בדף (מ) דאינו לוקה אלא אם עושה כעין תער, ופירשו התוס' דמשחית השיעור מן השורש דהכא מתפרש כעין תער כתער ממש, היוצא מדברינו דאין לנו משמעות מדברי התוס' והשחתה דרך גילוח שלא יהיה חייב (מאמרו של הרש"א יודלביץ הג"ל). וראה מכתבו הג"ל של הגאב"ד קאשוי שליט"א אות י"א. וראה לקמן הערה 22.

ג. עו"ל דכו"ע מודו דבזוג של מספרים א"א לעקור את כל השער מעיקרו ממש כמו תער ורק כעין בכ"ף הדמיון שאינו שוה לגמרי אל המוקש, והתוס' שכתבו דכעין תער היינו שקוצץ השער מעיקרו לגמרי לאו דוקא הוא, ורק נקטו הכי לאפוקי מדעת הרמב"ם דשער כעין תער הוא אם לא הניח כדי לכוף ראשה לעיקרה [כדלקמן אות ד'] ודעת תוס' הוא דכעין תער הוא שיעור קטן מזה, היינו אם לא הניח כדי שינטל בזוג כעין תער אבל מ"מ עדיין נשאר כדי קריצת ציפורן וזה א"א ליטול ע"י הזוג בעומק כ"כ אם לא בתער ממש [כדלקמן אות ג'] וכן מוכח בפירש"י נזיר לט, ב ד"ה תלש וד"ה מירטו ובתוס' שם ד"ה ת"ר אין לי יעושה (שו"ת קול מבשר שם).

גם יש להעיר משו"ת צ"צ (חיו"ד סצ"ג סק"ב) שהביא שיטת תוס' שם (דכתבו דכעין תער היינו שקוצץ השער מעיקרו לגמרי) בזה"ל: "ולתוס' אינו כן אלא כעין תער היינו סמוך לבשר". משמע קצת דגם הוא הבין דכחנת התוס' בכתבם "עוקר השער מעיקרו" לא ה' כפשוטו. ועיי"ג שם ס"ק יז [יח].

ד. ראה ס' שאל שאל סי' ק"ז סק"ד, די"ל דכמו שנתמעט מלקט ורהיטני מחיוב מלקות מטעם שאין דרך לגלח בהם [לקמן אות ה'] א"כ מטעם זה עצמו נתמעט גם מספרים מחיוב מלקות אף אם מגלח במספרים באופן שמשחית שורשי השערות (כדברי תוס' הג"ל). הואיל ואין דרך להשחית בו, עכ"ת, עיי"ש. ויש להעיר, דאין מכאן צד קולא גבי מכוונת גילוח, שהרי דרכה להשחית. שו"מ שבמאמרו של הר"א וייספיש הג"ל כיוון למ"ש בס' שאל שאל וגם למה שיש להעיר ברין מכוונת גילוח כנ"ל.

* * *

ועד"ז יש לתמוה על דברי הפרישה יו"ד סקפ"א סק"ג שכתב "מספרים כעין תער ד"ל לספור כל השער עד שיהי חלק כאילו ספר בתער". וכבר עמד ע"ז בשו"ת בקול מבשר שם: "ולשון הפרישה... אינו מדויק" ובשו"ת מנחת יצחק שם (סק"ד): "ומשי"כ הפרישה שם... צ"ע, דאם עשאו במספרים חלק כאילו בתער, א"כ שוב הוי תער ממש, דהרי תער לא כתוב בקרא בגילוח הפיאות, אלא צריך שיהי גילוח והשחתה, והיכא דהוי גילוח והשחתה אסור, יהי בתער או במספרים כנ"ל, ועל כרחך לאו דוקא חלק כאילו בתער, אלא סמוך לבשר כעין תער, כנ"ל. ואופ"ל דהפרישה כאן מירי ב"פי הזוג" כמ"ש הפרישה עצמו באה"ע, כנ"ל הערה זו אות א', עיי"ש. דאין זה דרך גלוח וכו'. בכהנ"ל ראה גם במכתבו הג"ל של הגאב"ד קאשוי שליט"א.

19) מכות פ"ג ד"ה עד שיטלנו בתער, וז"ל: "במספרים מותר דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השער כמפורש בגמרא". והיינו דאי אפשר שלא יהי ניכר השער במספרים אפילו כעין תער (שו"ת קול מבשר שם). ובשו"ת סופר המלך (ת"א ה' אישות ספ"א סק"ד): "כי מספרים כעין תער גמי אכתי נשאר במקצת, וכן הוא מפורש ברין סוף מכות...".

- 20) פ"י הרא"ש לנזיר מ, ב: "ובמספרים לא מקרי השחתה דאין השער ניטל * מעיקרו. ושם נט, ב: "וידע דבמספרים א"א לגלח כ"כ סמוך לבשר" — ונתחון הרא"ש בזה ליישב קושיית התוס' ד"ה חזינא אמאי לא משני דשקלי' במספרים והיינו במספרים כעין תער כמבואר בסוגיא שם וע"ז תירץ הרא"ש דידעו השואלים שראו את דבי יוחנן מגולח שער ביה"ש דהי' בתער ממש כיון שהי' סמוך לבשר בלי שום רושם שער ובמספרים א"א לגלח כ"כ אפילו במספרים כעין תער שיהי' באופן זה (שו"ה

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטח.

ג: שיעור „השחתה”

הובא לעיל אות א', דבהעברת הזקן „תער” לאו דוקא, אלא כל כלי המגלח ומשחית את הזקן הוי בכלל החיוב מלקות ד„לא תשחית את פאת זקנך”.

קול מבשר שם). ובמאמרו של הר”א וייספיש הג”ל, כ’ דמוכח מדברי הרא”ש הג”ל דעיקר הפטור במספרים הוא מצד התוצאה, שהתער עוקר השער מן השורש והמספרים אינם נוטלים השער מעיקרו ושרשו.

21) בפירוש רבינו יונתן מלוגיל על המשנה והרי”ף דמס’ מכות (י”ל מכר”י בס’ „סנהדרין גדולה” ע”מ מכות — ירושלים, תשל”ג) מכות כ, א: „ואינו חייב עד שיטלנו בתער. כלומר שנשאר קצת משורש השער בתוך הבשר אבל אינו בולט מבחוץ כמו שבולט במספרים”. הרי מפורש בדבריו ובמספרים שורשי השער בולטים מבחוץ, משא”כ ע”י תער.

* * *

העירני ח”א מפירוש רבינו בחיי (ויקרא יט): „אבל הותר הגלוח במספרים להשאר קצת השער ואין זה קרוי השחתה”.

22) ואין לומר עפ”י דאיתא בריטב”א מכות (שם) בשם תוס’ כי גם במספרים יש לזוהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער, וכ”כ ביש”ש (יבמות פ”ב ס”ח) ובתה”ד (סרצ”ה) והובא ברמ”א (י”ד סקפ”א) ועוד — דאם עושה הכל בזוג של מטה, הרי זה תער ממש, ולא כעין תער (שו”ת מנחת יצחק שם סק”ג). ובס’ שאל שאל (סי’ ק”ז סק”א): „אם אוסדים רק אם מגלח בתחתון לבד דזה הוי תער ממש ולא מספרים כעין תער ועיין מש”כ בזה בס”י ק’ אות ד”י. וראה לקמן ח”א ערך „תרומת הדשן” בארוכה. וראה מכתבו הג”ל של הגאב”ד קאשוי שליט”א אות ג’.

23) כן מוכח מדברי מרן הב”י והש”ך בזה — ראה לעיל הערה 15 בארוכה, וש”נ. וכן מבואר בדברי השו”ת נז”ב הג”ל הערה 11: „כל שמגלח וחותך השערות סמוך לעיקרן, לאפוקי מספרים” ובשו”ת קול מבשר שם: „כ”ע מודו דבזוג של מספרים א”א לעקור את כל השער מעיקרו . . . וזה מוכרח . . . ובתשובת נז”ב מהד”ת חיו”ד סי’ פ’ . . . ויעושיה”, מבואר מזה כשגלח בזוג עדיין ישאר בהכרח איזה רושם של עקבי השערות כי א”א ליטול בזוג בעומק כ”כ אף אם מגלח וגווז סמוך לבשר כעין תער”. וראה הערה הג”ל.

וכן מפורש בשו”ת חת”ס הג”ל הערה 12: „וחז”ל אמרו אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים וכו’”, עיי”ש, דא”א לומר דבמספרים עוקר השער מעיקרו, דא”כ (בלשון החת”ס שם): „הרי השחית, והיינו בתער, ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש, שהרי גילח והשחית”, עיי”ש ובהמובא בהערה הג”ל.

וב”קראן אורה” ע”מ נזיר שם: „הא דממעטינן מספרים [מ„לא תשחית”] היינו אפילו כעין תער רק משום דליכא השחתה . . .”.

ולהעיר מדברי המעדני יום טוב (להבעל תוספות יום טוב) על הרא”ש למס’ נדה נב, א: „כשנוטלין בזוג המספרים כדרך שעושין בשעה שמסתפרין שמניח מסרק תחת הזוג של המספרים ובכי האי גוונא ודאי דשיעורן גדול הוא”.

וראה שאר האחרונים המובאים לעיל אות א’ ולקמן ח”ב פ”א אות א’. שו”מ שכ”כ גם הגאון בעל „הפלאה” (ע”מ כתובות) בספרו „פנים יפות” עה”ת פרשת קדושים (יט, כז): „אחז”ל לשון השחתה היא בתער ולא במספרים שאינו משחית לגמרי אלא מניח קצת מן הפאה”.

23*) מה שיש להעיר מדברי הפרישה יו”ד סקפ”א סק”ג — ראה לעיל הערה 18.

24) ראה כל המקומות שנזכרו בהערות הקודמות. לקמן ח”ב פ”א אות א’. וראה מכתבו של הגאב”ד קאשוי שליט”א הג”ל.

**

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות” עמ’ תרסט.

(**) השמטה להערה 24, ראה לקמן עמ’ כב.

בשיעור השערות שצריך לשייר כדי שלא יהי' בגדר "השחתה" — נאמרו ג' דעות:

יש סוברים דכל שלא נשתיירו אחרי הגילוח שערות כשיעור "כדי קריצת ציפורן" הוי בגדר "השחתה"²⁵. פירוש "כדי קריצת ציפורן": כשמעביר ציפורנו על עיקר השער, נאחו ונסבך הציפורן בו, והשער נאחו בין ציפורן לבשר²⁶.

ויש אומרים דאף אם אינו משייר שערות "בכדי שיהיו ניטלות בזוג", ה"ז בכלל "השחתה"²⁷. וזוג²⁸ היינו מספרים²⁹.

ויש שכתבו דאפילו אם אינו משייר שערות "כדי לכוף ראשן לעיקרן", כבר מקרי "השחתה"³⁰. פי' "כדי לכוף ראשן לעיקרן": כדי צמיחת השערות ז' ימים³¹. וי"א³² דיש להחמיר על רוחב אצבע.

* (25) ראה שו"ת חת"ס (חאו"ח סקנ"ד), דלהסוברים ששיעור החיוב בגילוח הוא שתי שערות (ראה סמ"ג לאוין נז. נו"כ הטוש"ע יו"ד סקפ"א) — איסור זה הוא בכלל שאר איסורי תורה ששערום בשתי שערות. כלומר, מהם למידים מהו שיעור גודל השער שחל עליו איסור גילוח.

דגרסינן במתני' דנדה (נב, ב): שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים ובכל מקום, כדי לכוף ראשן לעיקרן, דברי ר' ישמעאל. ר"א אומר כדי לקרוץ בציפורן. ר"ע אומר כדי שיהי' ניטלות בזוג, ע"כ [פי' שיעורים אלו — ראה לקמן בפנים].

וכתב מרן החת"ס שם, שלשיטתם "ובכל מקום" בא לרבות איסור גילוח פאות הראש והזקן. ועיי"ש, דנהי רש"י פירש "בתינוק ותינוקת" — היינו משום שלא מצינו במשנה מפורש שיעור זה אלא בתינוק ותינוקת, מ"מ מה שייד "בכל מקום" אדבר אחד, תינוק ותינוקת א' הוא. ואפילו את"ל תרי מילי גינהו, מ"מ הא כתבו תוס' כתובות (ח, א סוף ד"ה שהכל), דלא שייך כל אתרי מילי כי אם אתלתא, וא"כ הכא דליכא אלא תינוק ותינוקת לא שייך למתני שאמרו חכמים בכל מקום, אע"כ כ"ל גם שבת וגילוח, עיי"ש בחת"ס ובמקומות המסומנים לקמן ששק"ט בדבריו. וראה צפע"נ על הרמב"ם הל' נזירות פ"ה הי"א.

ובגמ' דנדה שם: "הלכה כדברי כולן להחמיר", היינו דקיי"ל להחמיר בהם בשיעור הקטן ביותר של גודל השער [באם זהו מטעם ספק או בתורת ודאי (היינו דקבלה ה' בידי אמוראים שכן ה' הלכה למשה מסיני כדברי כולן להחמיר) — דאה חת"ס שם. חידושי רבינו חיים (הגר"ח) על הרמב"ם הל' אישות פ"ב הט"ז (ושם): "וכדברינו הוא בחת"ס חלק או"ח סי' קנ"ד . . ."], שו"ת סופר המלך ח"א הל' אישות ספ"א. ועוד מהמקומות המסומנים לקמן].

ולרוב הפוסקים שיעור היותר קטן הוא כקריצת ציפורן (רש"י שם. והעיר המל"מ פ"ב מהלי אישות הט"ז בסוף דבריו שרוב הפוסקים כתבו כרש"י). [ולשיטת (רק) הרמב"ם (והסמ"ג) נטילת זוג הוא השיעור זוטא — ראה הערה הבאה].

ועפ"ז מסיק בשו"ת חלקת יעקב שם (סק"ד): כיון דעדיין לאחר נטילת הזוג של מספרים נשארו עוד כדי קריצת ציפורן, שאנו מחמירים בשבילה לענין מיאון וכדומה דמקרי שער, לא שייך לומר דהרי היא כאילו אינה, אבל כשהתגלח יוצא נקי לגמרי, ואף קריצת ציפורן אין שם, זה בעצמו מקרי השחתה, וכלשון החת"ס שם בד"ה ואמנם, דהרי תער לא כתיב בתורה . . . עכ"ל. א"כ, בשלמא כשנשאר עוד עכ"פ השיעור הזוטא, זה קריצת ציפורן, לא שייך לומר דהנשאר כאילו אינה, וממילא לא נקרא השחתה, אבל כשלא נשאר אף שיעור הזוטא שבכולם, זה בעצמו מקרי השחתה, לדעת רש"י וסיעתו, וכנ"ל שהם רוב הפוסקים, ע"כ. וכן מסיק בשו"ת מנחת יצחק שם (סקכ"ב): "הרי ש"מ מדברי החת"ס הנ"ל, שגם הוא נקט בפשיטות, דבגילוח הזקן תלוי רק בגילוח והשחתה, ולא בתער דוקא — ועוד למדנו ממנו השיעור שיהי' נקרא

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרעא.

השחתה, דלשיטתו, שהניח יסוד, וכתב ע"ז דהיא סברא נכונה, דאם השערות הנשארים בגילוח הווג אין חייבים עוד עליהם אם מעבירים בתער, הו' כמאן דלית, וחייב על הגלוח במספרים משום גלוח והשחתה, א"כ אם לא נשאר כדי שיהי' נאחו בציפורן, בשלמא אם נאמר דל"ה בכלל המתני' (דנדה) הנ"ל, או י"ל, דיש משום גלוח בתער אף אם נשאר רק שער כל שהוא, אף פחות משיעור הנ"ל, אבל אם נאמר כשיטת רש"י ורוב הפוסקים דנכלל במתני' הנ"ל, ודאין אף שער כדי קריצה בציפורן, או איכא איסור השחתה בגילוח המספרים עצמן. ועד"ז כתב בשו"ת קול מבשר שם.

* * *

ובהיותי בזה הנני לנגוע באיזה נקודות מענין לענין באותו ענין, המבוארים בתשובת החת"ס שם. והוא, דלפי הנ"ל ששיעור החיוב בגילוח הוא בשתי שערות ובמילא איסור זה הוא בכלל מתני' דנדה הנ"ל, וק"ל להחמיר בהשיעורים והתם בשיעור הקטן ביותר של גודל השער דהוא כקריצת צפורן לפ"ד רש"י וסיעתו (רוב הפוסקים) כנ"ל — נמצא שפשוט הדבר דחייב אם העביר תער אחרי הגלוח במספרים, שהרי ודאי שנשאר כדי קריצת צפורן אחרי המספרים, ובשיעור זה חייבים על הגלוח בתער, ולשיטת הרמב"ם שאינו מחייב על שתי שערות (ראה רמב"ם הל' ע"ז פ"ב ה"ו ומפרשיו, טושו"ע י"ד שם ונו"כ), נמצא שאין זה בכלל שאר דיני התורה שיש בהם שיעור של ב' שערות ובהם נאמד שיעור של גודל השער, ואין אנו יודעים השיעור של גודל השער, וסברא הוא שאסור להשחית בתער אף בפחות מכדי נטילת הווג, שהרי לא נאמר בו שיעור וצריך להחמיר כל שהתער משחית (והוא כסברת הנו"ב מה"ת יו"ד סי' פ'), וראה תשובת החת"ס שם, דל"ה תשובה מספקת, עיי"ש תשובה נצחת. אבל לשיטת הסמ"ג סובר שהחיוב הוא בשתי שערות, ומצא שאזוהרה זו הוא בכלל שאר דיני תורה במתני' דנדה הנ"ל, ושיטתו שהשיעור בהם לחומרא הוא כדי נטילת הווג — לשיטתו יהא פטור ממלקות אם מגלח בתער כל שלא נשאר כדי נטילת הווג (והוא כשיטת רבי ואלף באסקאוויץ בשו"ת נו"ב שם, דלפי"ז צדד להקל לגלח תחלה ע"י מספרים ואח"כ להעביר תער, לפי שע"י המספרים כבר לא נשאר שיעור של כדי נטילת הווג, ושוב לא נשאר שיעור של גילוח). ועיי"ש בחת"ס, דאפילו להסמ"ג דס"ל דבעי ב' שערות וגם ס"ל שיעורא זוטא היא זוג — "מ"מ י"ל אין למדין מן הכללות במקום שלא נאמר בהן חוץ, כי סברא הנ"ל נכונה וסמ"ג דעת יחיד ומי יסמוך עליו במלקות דאורייתא". ומסיק שלמעשה יש להחמיר ולחשוש לדעת רוב הפוסקים שהשיעור הוא בכדי קריצת ציפורן, ועוד בגלל טעם אחר לאסור גלוח בתער אחרי המספרים, עיי"ש. ואקצר דכבר דשו בה רבים בכהנ"ל. הרוצה לעיין בזה עוד, ראה שו"ת בשמים דאש סי' יח. שו"ת מהרי"א הלוי ח"א סו"ס קיט. הכתב והקבלה עה"ת (ויקרא יט). שו"ת ערוגת הבשם חיו"ד סי' קלז. שו"ת מלמד להועיל ח"ב סי' סד. סי' שאול שאל סי' קו. שו"ת בית אב — חמישאי סי' רלב. קובץ "שערי תורה" ח"א סי' טו (מאמרו של הבעל "חלקת יואב") ושאר המקומות שנשמנו בהמפתחות לשם. שו"ת חבלים בנעימים ח"ד סי' כז. סי' כסא אליהו דכ"ד. שו"ת סופר המלך שם. שו"ת מנחת יצחק שם. סי' סוגיות בקדשים (להר"ש ברוט) עמ' שס"ה ואילך. ועוד.

ויש להעיר משו"ת צ"צ חיו"ד סו"ס צג: "ועוד דא" [לאסור העברת הזקן אף שלא בתער] דנהגו בנו"ב מהד"ת חיו"ד סי' פ' המציא א' חכמה להרע לגלח בתער הזקן ע"י שיגלח במספרים תחלה והמחבר דחה. ולכאורה מסוגיא דנוזיר (לט, ב) משמע דאם לא נשתייר בהשער כדי לכופ ראשו לעקרו לא נקרא תגלחת כלל. וא"כ יהי' דברי החכם להרע קיימים ח"ו. וא"כ היעלה על הדעת שנמצא היתר מהתורה לגלח הזקן בתער ע"י תחבולה כהנ"ל. אלא ודאי דלכתחלה אסור לגלח אפילו במספרים, לכן א"א תחבולה הנ"ל. ואם עשה תחבולה הנ"ל י"ל דבזמן שהמלקות היתה נוהגת הי' חייב ג"כ מלקות".

26) ראה תשובת החת"ס סופר שם, דפירש"י בנדה שם ששיעור נטילת הווג

הוא יותר גדול משיעור קריצת ציפורן (עי' מהרש"ל שם). אמנם דעת הרמב"ם (פ"ב מהל' אישות ה"ז. הל' טומאת צרעת פ"ב ה"א. הל' פרה אדומה פ"א ה"ב) דשיעור גיטלות בוזג הוא שיעור היותה קטן. והקשה המל"מ (הל' אישות שם) איך נחלקו גדולי עולם רש"י ורמב"ם במציאות איזה שיעור הוא יותר גדול — גיטלות בוזג או קריצת צפורן. [התוי"ט בנדה פ"ו מ"ב כתב מסברא דנטילת זוג הוא בציר, דיותר יכול לאמן ידיו ע"י כלי לתפוס השערות ממה שיתפוס בציפורן]. וביאר דבריהם החת"ס שם, דמחלקותם הוא מהו פ"י. "קריצת ציפורן". דהרמב"ם מפרש קריצת צפורן היינו לתפוס השערות בין צפרניו, שהוא שיעור גדול יותר מנטילת הזוג [כהבנת התוי"ט הנ"ל]. אמנם דש"י מפרש "לאחוז מעט", דאין הכוונה לאחוז מעט בין שני צפרניו (שהו גדול יותר מנטילת זוג), אלא לאחוז מעט בצפורן אחת (כלשון המשנה "לקרוץ בצפורן" — לשון יחיד), פי', כשמעביר צפרנו על עיקר השער נאחו ונסבך הצפורן בו, והשער נאחו בין צפורן לבשר. והוא ממש כעין הרגשת פגמת הסכין ופגמת המזבח, אלא ששם נאמר "חגירת צפורן" — מפני שהצפורן נכנס לתוך הפגם, והפגימה חוגרתו (כמ"ש הראשונים חולין יח, א), והכא בהיפוך הוא שהשער נחגר בין צפורן לבשר, וקריצה הוא כמו קריצת עין ושפתיים שאינה אלא נוגעת זה בזה, ואין כאן פלוגתא במציאות אלא בפירוש המשנה, עכ"ל.

וגם הפרישה (אה"ע סקנה ס"ק ל"ט) ביאר את דעת הרמב"ם ורש"י במחלקותם בשיעור דנטילת הזוג באור המוציא מידי מחלוקת במציאות, וז"ל: "והרמב"ם כתב משיהיו גיטלות בפי הזוג וכו', נראה דלא פליגי בדבר הנראה לעינים איזה גדול, אלא דהרמב"ם בא לומר דהשיעור הוא מה שיכול לינטל בריש הזוג דהיינו פ"י ממש, ומשו"ה כתב רבינו עליו שהוא קודם קריצתו בצפורן, דדרך האומנים לספר בפי' כמו בתערי". מה שיש להסביר בדבריו — ראה לעיל הערה 18. שו"ת סופר המלך שם ס"ק י"ג. שו"ת בית אב — חמישאי סי' רלב.

וראה ה"מעדני יו"ט" שבהערה 23.

27) דאה לקמן אות ד' דעת החת"ס בשיטת גליון תוס' והמפרש בנויר דבין בראש ובין בוקן חייב במספרים כעין תער מן התורה, עיי"ש וש"נ. "ומעתה י"ל דלדעת גליון תוס' והמפרש בנויר כפי מה שהבין החת"ס בשיטתו מחשבין לירושם השער הנשאר [אחר גילוח בוזג] כמאן דליתא כיון דלית ב' שיעור של כדי נטילת הזוג ולכך חייב על מספרים כעין תער מה"ת דהו"ל השחתה גמורה" (שו"ת קול מבשר שם — ועיי"ש דלדעת שאר המחברים אף כעין תער לא הוי השחתה גמורה ואינו חייב מלקות כיון דעכ"פ נשאר שעורא זוטא כדי קריצת ציפורן כמ"ש בחת"ס או"ח סקנ"ד כנ"ל — והוא כמ"שג לעיל).

28) ראה רש"י שבת צד, ב. מקומות שנשמנו בהערות הקודמות.

29) "בנדה (נב, ב) במשנה מבואר שלשה שיעורין בשתי שערות האמורות בכל מקום לר' ישמעאל הוא כדי לכוף ראשן לעיקרן ולר"א לקרוץ בצפורן ולר"ע כדי שיהי' גיטלות בוזג והלכה כדברי כולן להחמיר אמרינן בש"ס שם א"כ צריך לשער אחד העברת המספרים כדי לכוף ראשן לעיקרן ואלי"כ לר' ישמעאל הוי גילוח שיש בו השחתה כיון דפחות משיעור זה לא הוי שער לר' ישמעאל ולמ"ש החת"ס ליישב דברי הרמב"ם מקושיית המל"מ ס"ל לרמב"ם דהלל"מ כך הוא להחמיר בכל השיעורין הללו לא מספיקא מחמירין אך דכן קבלו ההלכה למשה מסיני א"כ מעיקר הדין כל שלא נשתתיר כדי לכוף ראשן לעיקרן הוי גילוח ואין חילוק בין בתער או במספרים ע"ש היטב בשו"ת חת"ס או"ח סי' קנ"ד" (שו"ת צור יעקב — להגאון מפראבוונא — סימן ק').

ואלו דברי תלמיד תלמידו המובהק של החת"ס (המהר"ם שיק) — ה"ה הגאון רבי דוד צבי הופפמאן, בספרו "שו"ת מלמד להועיל" ח"ב סימן ס"ד מספר 15, שהוא הבין בשיטת החת"ס בזה"ל: "... החליט [החתם סופר] דאם גילח במספרים עד שלא נשאר שיעור שער הוי כמו תער ולא כמספרים כעין תער, אי"כ להסמ"ג דהשיעור הוא

ד: מספרים כעין תער — שלא כעין תער

לרוב דעות ראשונים³² הפטור של מספרים מחיוב מלקות בגילוח הזקן שייך בכל מיני מספרים — מספרים שלא כעין תער ומספרים כעין תער. אולם יש סוברים³³ דדין המספרים כעין תער כדין התער, ובשניהם אני קורא: "לא תשחית את פאת זקנך". והברייתא הנ"ל הממעטת מספרים מחיוב מלקות, היינו מספרים שלא כעין תער.

בתיאור המספרים כעין תער לעומת המספרים שלא כעין תער — גם בזה נחלקו הראשונים:

יש אומרים שמספרים כעין תער היינו "סמוך לבשר"³⁴. נראה, דשיעור "סמוך לבשר" ושיעור "כדי קריצת ציפורן הנ"ל (אות ג') — הו' לאחדים³⁵. ולשיטה זו שלשת הגדרים ("תער", מספרים כעין תער, מספרים שלא כעין תער) הם: פחות מכדי קריצת צפורן — "תער". מכדי קריצת צפורן עד כדי נטילת המספרים (הנ"ל אות ג') — מספרים כעין תער. כדי נטילת המספרים — מספרים שלא כעין תער.

אבל יש שכתב³⁶ דכעין תער הוא שלא הניח מהשערות כשיעור "כדי לכוף ראשן לעיקרן הנ"ל (אות ג')", ואם הניח כשיעור זה הוא הנקרא שלא כעין תער³⁷.

ב' שערות, וא"כ הוי בכלל המתני' דנדה כמ"ש החתם סופר בעצמו, וא"כ צ"ל לחומרא, דאס מגלח במספרים עד שלא יכאף ראשו לעיקרו הרי גילח והשחית, דלחומרא שיעור כדי לכוף ראש לעיקרו. ולפי"ז לשיטת הסמ"ג, כמעט רוב ישראל [המגלחים זקנם] הם בכלל המשחיתים ח"ו... וכבר הוכחנו לעיל (מספר 11) מרמב"ם ה' גזירות דלרמב"ם הוי השחית באינו משייר כדי לכוף, א"כ זה יהי' אסור גם במספרים... ועיי"ש שאין דעת המחבר כדעת החת"ס, וראה שו"ת מנחת יצחק שם בסוף התשובה שהניח דברי המלמד להועיל לחלוק על החת"ס ב"צ"ע.

בכל הנ"ל דאה גם המקומות המובאים לקמן ח"ב פ"א אות ג', עיי"ש.
(30) ראה תוד"ה וקים להו (גזיר לט, ב). וראה שו"ת חת"ס שם (ד"ה ולכאורה יש קצת): "אבל אפשר וקרוב לדאי יש שגדילים בפחות מז' ימים והחוש והגסיון מעיד".

(31) ראה ב"ח אה"ע סקנ"ה. לקמן ח"ב פ"א אות ג' הערה 38.

(32) ראה המובא לקמן ח"א: "לקוטי דעות".

(33) גליון תוספות ריש מסכת שבועות (הובא בתה"ד סי' רצה ובכ"מ) והמפרש בגזיר (מ, ב) — כפי מה שהבין החת"ס (בתשובותיו חיו"ד סי' קלט—קמ) בשיטתם. ועיי"ש, דכן היא שיטת הרמ"א, וכן הוא מנהגינו. דבריו שם מובאים ומבוארים לקמן ח"א ערך "תרומת הדשן" והגסיון שם, עיי"ש.

(34) רש"י (ריב"ן) גזיר נח, ב ד"ה כעין תער: "שגזז במספרים בסמוך לבשר כעין תער". שם מ, א ד"ה אלא כעין תער: "כל שמעבירין סמוך לעיקרן" — הביאו הב"ח והש"ך יו"ד סקפ"א. פ"י הרא"ש גזיר נח, ב: "כעין תער במספרים סמוך לבשר". ר"ן (נמוק"י) מכות פ"ג ד"ה כי קאמר רב: "מספרים אפילו כעין תער שמגלח סמוך לבשר". משנה ברורה סנ"א ס"ב בביאור הלכה שם. ועוד. וראה המובא לעיל אות ב'.

* * *

מה שיש להעיר מדברי תוס' גזיר לט, א ד"ה גזיר שגלח (ועוד) שפירשו גדר המספרים כעין תער באו"א — דאה בארוכה לעיל הערה 18.

(35) שו"מ שכך הבין גם בשו"ת קול מבשר שם, עיי"ש. ובשו"ת מנחת יצחק שם

ה: מלקט ורהיטני

בהמשך דברי המשנה דמכות שם — אנו שונים: רבי אליעזר אומר * אפילו לקטו במלקט או ברהיטני חייב, ע"כ. היינו, שרבי אליעזר פליג על דברי הת"ק שם דס"ל "ואינו חייב עד שיטלנו בתער"³⁸. ופירש פלוגתתם בברייתא הנ"ל (אות א'), דלת"ק המעביר זקנו ע"י מלקט או רהיטני פטור ממלקות לפי דהוי השחתה בלי גילוח, וכדי לחייב משום "לא תשחית את פאת זקנך" צריך שיהיו שני תנאים: גילוח והשחתה. ולדעת רבי אליעזר, "הני נמי גילוח עבדי"³⁹.

והנה בתיאור המלקט והרהיטני, ואופן צורת פעולתם — יש שתי דעות בראשונים, וכן מצינו שני דעות בראשונים בהסברת טעם הפטור הנ"ל של המלקט והרהיטני מחיוב מלקות בהעברת הזקן. ונראה, ששני הדברים תלויים זה בזה:

יש מהראשונים שכתבו דמלקט ורהיטני הם מיני כלים מחליקים⁴⁰. בפרטיות תיאורם, י"א שהם שני מיני כלים של עץ, וברזל חד נעוץ בתוכם, ובהם משוים — מחליקים — פני רוחב הקרש" או את תיק הסייף והתריסין⁴¹.

ס"ק כ"ג העלה: "... נדמה מש"כ רש"י שם (בגזיר גז, ב) כעין תער, 'סמוך לבשר', עם מש"כ רש"י שם (לט, ב), תלש, 'שער בסמוך אבל לא עקרו לגמרי, וכגון שעיקרו נראה', עיי"ש, והיינו דסמוך לבשר נראה כגון שעיקרו נראה, והגדרים שבין תער ממש ובין שיהי' נקרא עוד מספרים כעין תער, הוי כמו הגדר שבין מירטו, שפירש רש"י שם דעקרו לגמרי ממקום גידולו, עיי"ש, ובין תלש שפירש כנ"ל — י"ל דהשיעור של עיקרו נראה עם קריצה בציפורן, לפי פירוש החת"ס בשיטת רש"י [לעיל הערה 26], הו' לאחדים". וראה שם סק"ד שפי' הדברים באו"א.

(36) רמב"ם הל' גזירות פ"ה הי"א ולח"מ שם. וראה הל' אישות פ"ב הט"ז. הל' פרה פ"א ה"ב. הל' טומאת צרעת פ"ב ה"א ופ"ח ה"ה וה"ו. וכבר האריכו האחרונים ושקו"ט בבירור דעת הרמב"ם במקומות אלו. ואכ"מ. הרוצה לעיין בזה ראה חידושי רבי חיים על הרמב"ם הל' אישות שם. שו"ת בית אב — חמישאי סרל"ב. שו"ת מנחת יצחק שם סק"ד. שו"ת חלקת יעקב שם, שו"ת סופר המלך שם בארוכה, ועוד. שוב העירנו ח"א ממאירי גזיר לט, א: "כעין תער הוא כל שלא נשאר ממנו כדי לכוף ראשו לעיקרו".

(37) ורבים מהפוסקים נקטו להלכה להחמיר כדעת הרמב"ם. ראה המקומות המובאים ומסומנים לקמן ח"ב פ"א אות ג', עיי"ש. וראה ס' שאול שאל סי' צ"ט דלפ"ד החת"ס עיקר פי' כעין תער הוא כרמב"ם. וראה קרן אורה לגזיר שם.

(38) בפ"י רבינו הלל לתו"כ קדושים פרשתא ג' פ"ו כתב בפירושו הראשון שר"א מחייב אפילו במלקט ורהיטני וכ"ש במספרים, עיי"ש. וראה לקמן ח"ב פ"ב אות ג. (39) מכות שם.

(40) פירוש ר"י אלמדארי למסכת מכות כ, א (הוצאת מכון הרי פישל — ירושלים, תשל"ג): "מלקט ורהיטני. מיני כלים המחליקין כל דבר...". וכעיי"ז איתא ברש"י ורא"ש — ראה הערות הבאות.

(41) רש"י שבת צז, א ד"ה לפי שאי אפשר. ועיי"ע רש"י ב"ק קט, ב ד"ה רהטני.

(42) רש"י קידושין לה, ב ד"ה מלקט. ועיי"ע רש"י שבת מח, ב ד"ה איזמל של רהיטני. ובפ"י הרא"ש לגזיר מ, ב מפרש כן "מלקט".

(* ראה לקמן "מילואים והשמות" עמ' תרעא-תרעב.

ואלו שנקטו כפירוש זה בתיאור צורתם מסבירים את דברי הברייתא הנ"ל שקבעה דמלקט ורהיטני פטורים מפני שמשחיתים אבל לא עבדי גילוח — כי אין הדרך לגלח בהם⁴³, ואין רגילים לגלח בהם⁴⁴.
ודעת רבי אליעזר שאפילו ליקטו במלקט ורהיטני חייב, כי לדעתו אף הם עושים גילוח, כלומר שנקרא גילוח, לפי שהדרך לגלח בהם⁴⁵.
אמנם יש מהראשונים⁴⁶ הסוברים דמלקט הוא כלי הספרים שמלקטים בו השערות ורהיטני דוגמתו. בפרטיות תיאורם, י"א דמלקט היינו חתיכת ברזל ארכה כארבע אצבעות ורחבה כחצי אצבע, וראשה חד הרבה, ומניחין אותה על גומת השער והגודל מצד אחר מורטן⁴⁷. ויש שכתבו דמלקט הוא כעין מלקחים, ורהיטני הוא כלי ברזל שהוא משרש השער ותולש אותו מעיקרו⁴⁸.
הרי לפי שיטתם מלקט ורהיטני המה כלים שמעבירים שורש השער ודרך לגלח בהם. אשר ע"כ הם ילמדו שלא כדעות הנ"ל בהסברת טעם הפטור של מלקט ורהיטני, אלא יבארו דמלקט ורהיטני שונים הם מתער מצד התוצאה שאין דומה הגילוח שע"י מלקט ורהיטני לגילוח שע"י התער. דתער מגלח ומשחית רק את השער שעל פני הפנים — אך קצת משורש השער נשאר בתוך הבשר (ורק שאינו בולט מבחוץ כמו שבולט במספרים⁴⁹). אבל מלקט ורהיטני מוציאים לגמרי את השער מבפנים הבשר ע"י עקירה. וזוהי כוונת הברייתא הנ"ל דמלקט ורהיטני לא עבדי גילוח, היינו שלא חותכים את השער כתער, שאין התער עוקר השער מעיקרו מתוך הבשר⁵⁰.
ולפי שיטות אלו פליג רבי אליעזר משום דסבר שמלקט ורהיטני נמי גילוח עבדי, כלומר שאין מעבירין את שורש השער לגמרי, וגילוח שיש בו השחתה הוא כמו בתער⁵¹.
[וי"א דלרבי אליעזר כיון דמחייב אמלקט ורהיטני ה"ה דמחייב ג"כ אתלש השערות מעיקרן ביד⁵²].
ויש שעירבב שני הפירושים הנ"ל⁵³, וצ"ע בדבריהם⁵⁴.

(43) רש"י (ריב"ן) מכות כא, א. רש"י קידושין לה, ב ד"ה לא יגלחו. פי' ר"י אלמדארי למכות שם.

(44) תוס' נזיר מ, א ד"ה אי לא תשחית.

(45) רש"י (ריב"ן) מכות שם. תוי"ט פ"ג דמכות.

והנה זהו מילתא דתמיהא דיפלגו במציאות, וי"ל ע"פ הא דאיתא בפ"ט דמקואות אלו שאין חוצצין קלקי הראש ובית השחי ובית הסתרים באיש. רא"א אחד האיש ואחד האשה כל המקפיד עליו חוצץ כו', ע"כ. וביאר הרשב"א בתוה"ב הארון, דלת"ק דוקא בנשים נשואות כיון שדרך רוב הנשים להקפיד אף אם היא אינה מקפדת חוצץ ובהיפך באיש כיון דרובן אינו מקפידין אף שזה מקפיד בטלה דעתו. ור' אליעזר ס"ל דאחור האיש ואחד האשה תליא רק בקפידתו של זה, עיי"ש. ואיכא ג"מ מזה גם לגבי דאורייתא היכא דהי' רובו בחציצה זו ורוב ב"א אינם מקפידים דלר"א דאזיל בתר קפידתו הוי רובו המקפיד כיון דאיהו מקפיד ולרבנן דאזלינן בתר רובא דעלמא והם אינם מקפידים הוי רובו שאינו מקפיד דאינו אלא מדרבנן, וא"כ י"ל דה"ג במלקט ורהיטני אין דרך רוב ב"א לגלח והילכך ס"ל לרבנן דלא הוי דרך גילוח ומשו"ה השחתה לחוד לא מהני ור' אליעזר לשיטתו דסובר דלא אזלינן בזה בתר רובא דעלמא אלא דתליא בקפידתו של זה ואם הוא אינו מקפיד ומגלח בזה הוי שפיר דרך גילוח וחייב וליכא פלוגתא במציאות רק בדינא אי אזלינן בתר רובא דעלמא או דתליא בקפידתו של זה (שו"ת בית אב — חמישאי חיו"ד סי' רלב). אבל ראה לקמן "הוספה ב" את ג.

(46) ערוך ערך „מלקט“. וכ"ה בפ"י רבינו האי גאון לכלים פ"ח מ"ח. הנסמן בהערות שאח"ז.

(47) פ"י הגאון (וסתם גאון הוא רבינו האי גאון) המובא בערוך ערך „נגסטר" ובפ"י ר"י אלמדארי למכות כ, א.

(48) פיה"מ להרמב"ם מכות שם. ועיי"ש שהקדים לפרש רהיטני ואח"כ פירש מלקט. והנמוק"י מכות שם פירש מלקט כהרמב"ם וברהיטני כתב שהוא דוגמת המלקט ועל שם שהוא רץ בגלוחו וקל נקרא כך כדמרגם וירץ: ורה"ט. אולם בפיה"מ להרמב"ם הוצאת קאפח כתוב דרהיטני הוא: „ברזל שאינו משרש את השער וכורתו מעיקרו". וצ"ע.

(49) ראה לעיל אות ב' (ושם הערה 21).

(50) כן הוא להדיא בפירוש רבינו יונתן מלוניל למכות כ, א; כא, א (הוצאת מכון * הרי פישל — ירושלים, תשל"ג). וכ"מ במאירי קידושין ל"ה, ב שכתב „ואם לקטו במלקט ורהיטני וכיוצ"ב מכלים שמלקטין בהם את השער דרך ליקוט ועוקרין אותו משרש פטור שאין זה גלוח". וראה בס' ערוך לגר ע"מ מכות כא, א ד"ה גילוח שיש בו השחתה ובס' יד הלוי על סה"מ להרמב"ם מל"ת מ"ב ששניהם כיוונו לדברי ר"י מלוניל (והמאירי) הנ"ל.

ומה שנראה לפרש יותר בהסברת שיטתם הוא דהנה גילוח הוא כשחותך וגזזו השער לשנים וכמו פעולת המספרים דמיוחדים לגלח בהם כמו שאמרו ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו במספרים ת"ל לא תשחית, הרי דלולי זה דבעי השחתה הוי אמינא דבמספרים חייב משום דהוי גילוח שחותכים השער וגוזזים אותם אבל המלקט ורהיטני אע"פ שהם משרשים השער ותולשים אותם מעיקרם והוי השחתה גמורה אבל כיון דלא חתך השער אלא תלשם ועקרם מעיקרם לכן לא הוי דרך גילוח. ואנן לא סגי לן בהשחתה לחוד רק דבעינן גילוח שיש בו השחתה וגילוח מיקרי רק בגזיזה וחיתוך ולא בעקירה ותלישה. וכ"מ מדברי הגו"ב (מהר"ת חיו"ד סי' פא) שכתב דמלקט ורהיטני אינו חותך השער — והיינו משום דגילוח הוי רק כשחותך השער והלכך במלקט ורהיטני דליכא גילוח על כרחך זהו משום דאין חותכין השערות כלל (שו"ת בית אב — חמישאי שם).

וכ"כ בביאור שיטת רה"ג והערוך הג"ל בגדר המלקט ורהיטני בס' ערוך לגר שם ובהערות המהדיר לפירוש ר"י אלמדארי שם הערה 48. וכ"כ בביאור שיטת הרמב"ם הג"ל בס' ערוך לגר שם ובס' יד הלוי שם ובשו"ת בית אב חמישאי שם ובהערה לאנציק' תלמודית ערך „השחתת זקן" הערה 154 ובהערות המהדיר לפירוש ר"י אלמדארי שם. וכ"כ בביאור שיטת הנמוק"י הג"ל בס' ערוך לגר שם ובשו"ת בית אב חמישאי שם ובהערות המהדיר לפירוש ר"י אלמדארי שם — דמדברי כל הראשונים הג"ל משמע דאלו כלים דרך לגלח בהם ואופן פעולתם הוא שאוחזים השער ומושכים השער עד שהוא עוקרו מעיקרו ומעבירים שורש השער ולא שמחתם לשנים.

* * *

ויש להעיר מנמוק"י שם שכתב בדברי ר"א דס"ל כיון שמעבירים שורש השער מיקרי השחתה. ובס' שאל שאל סי' קד או"ב תמה, שמדבריו משמע שמחלוקת ר"א ורבנן היא אם מלקט ורהיטני מיקרי השחתה, ובגמ' מבואר שפלוגתתם היא אם מקרי גילוח. אבל זה פשוט לכו"ע דמלקט ורהיטני משחית. והניח הדברים בצ"ע. וראה מקומות הנ"ל שדנו בשיטת הנמוק"י בנודנו.

(51) פ"י ד"י מלוניל מכות שם. ולפ"י פליגי הת"ק ור"א במציאות. וצ"ע. ראה שו"ת כללים מ"מ המ"ם כלל קס"ד.

ובפ"י רבינו הלל לתו"כ שם: „וקסבר [ר"א] מלקט ורהיטני גילוח עבדי דדמו כהשחתה דתער דאית ב"י גלוח".

(52) ערוך לגר למכות שם. אורח מישור לנויר לט, ב. וראה שאר המקומות המסומנים לקמן ח"ב פ"ב.

(53) ע"י בפ"י הרע"ב למשנה דמכות שם שכי' רהיטני הוא מעצד מלשון מקרא

כלי שבו מחליק חרש עצים כו' והוא כפירש"י, אלא שמלקט פי' כהרמב"ם. וכן בתפא"י שם עירבב הפירושים. ולהעיר מס' ערוך לגר ע"מ מכות שם דע"כ ב' גזוני רהיטני יש, עיי"ש.

ועייג"כ פירוש רבינו הלל לתו"כ שם שהביא שני הדעות ובשינוי קצת, וז"ל : "מלקט היינו שיש לצורפין כעין צפת קטן ומלקטין בו פירורין של כסף ושל זהב וקורין אותו בלשון יון צינבד", רהיטני היינו חתיכה של ברזל חדה וקבועה בעץ ומשוין בה את הדפין והלוחות של עץ, ס"א מלקט כלי קטן של ברזל והוא כעין מרצע שקושרין בו את השער ומנתקו מראשו או מזקנו, רהיטני זהו כלי אומנות שמחליקין בו את המגינן".

(54) ראה שו"ת בית אב — חמישאי שם.

השמטה להערה 14 (והערה 8) :

שוב העירני ח"א שכן מפורש כתוב ב"חידושי רבינו הגר"ז הלוי" (סוליביציק זצ"ל — אב"ד בריסק) ע"מ גזיר (דף מ') : "איוהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זהו תער. והנה גם תגלחת מצורע וגזיר הוי בתער אך יש חילוק ביניהם דגבי זקן אין כאן דין תער אלא הדין הוא גילוח שיש בו השחתה וההיכ"ת הוא בתער, אבל במצות תגלחת ל"ה דין גילוח שיש בו השחתה, אלא דין תער הוא".

ובעת ההדפסה בעזוהשי"ת קבלתי מכתב מא' מתלמידיו המובהקים של הגר"א קטלר, ה"ה הרה"ג וכו' ר' יחיאל יצחק פאר שליט"א (ראש ישיבת דרך איתן בנ. י.), שם כתוב בין השאר : "הגאון רבי אהרן קטלר זצ"ל ה' אומר שמה שמצינו במסכת מכות דף כא ע"א 'הא כיצד גילוח שיש בו השחתה — הוי אומר זה תער', שאין כוונת הגמרא לומר שיש לימוד שחייב רק בתער, אלא שחייב בכל אופן גילוח שיש בו השחתה, אפילו בלי תער".

השמטה להערה 24 :

עוד כתב הרב פאר הג"ל במכתבו הג"ל בשם רבו הגר"א קטלר : "ומה שמצינו ביו"ד שגילוח במספרים כעין תער מותר. הטעם הוא שהמספרים כעין תער אינם משחיתים כל השער אלא משארים מעט ממנו ולכן אין כאן השחתה. ונקראים 'מספרים כעין תער' רק משום שהגילוח שלהם הוא קרוב להיות כתער אבל אינו תער ממש".

עוד מילואים והשמטות ל"מבוא"

— ראה לקמן עמ' תרסז ואילך

חלק ראשון

לקוטי דעות

דברי רבותינו — חז"ל, ראשונים ואחרונים
בדיני העברת הזקן
ובירור שיטותיהם

— מסודר לפי סדר הדורות —

מפתח ותוכן הערכים.

א		בעל "בן איש חי"		רנח-רנט	
אבודרהם		א. שו"ת תורה לשמה סימן שץ		רנח	
אבל רבתי (מסכת שמחות) *		ב. שם סימן רטו		רנח	
אבן עזרא		ג. שם סימן שצא		רנח	
א. ויקרא יט		ד. שם סימן תמח		רנט	
ב. שם כא		ה. שם סימן תמו		רנט	
אברבנאל		ו. שם סימן שו		רנט	
א. ויקרא יט		בעל "בני יששכר"		רכט-רלא	
ב. ויקרא כא		א. ס' בני יששכר		רכט	
אור צדיקים		ב. ס' מגיד תעלומה		רל	
אריז"ל (ורח"ו)		ג. ס' מעיין גנים		רל	
אלף המגן (על המטה אפרים) *		בעל "דבר אברהם"		שלב	
ב		בעל "חידושי הרי"ם"		שכט	
באר יהודה (ע"ס חרדים) *		בעל "שמן רוקח"		שכח-שכט	
ב"ח		בעל "תפארת שלמה"		שכט-של	
א. טו"ד סימן קפא ד"ה		ברית משה (על הסמ"ג)		רפא	
ומ"ש גם באלו וכ' קנו		ברכת שמעון (על ספר הרוקח)		שכד	
ב. שם ד"ה ומ"ש וכתב א"א		ג		גמרא	
הרא"ש ז"ל		ד		נט	
ג. שם ד"ה אינו חייב		דברי חכמים		קסח-קסט	
ד. שם ד"ה ומ"ש לא נהגו		דברי שאול		רמה-רמו	
בית הלל		דברי תורה (מונקאטש) *		רצו	
א. יו"ד סימן קפא		דגל מחנה אפרים		רד	
ב. שם		דרכי תשובה		רעד-רעה	
ג. שם		א. יו"ד סימן ב		רעד	
בית יחזקאל		ב. שם סימן קפא		רעד	
בית לחם יהודה		ג. סיפור		רעה	
בית מאיר		ה			
בית שמואל		האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש			
		שכד			
*) מפתח זה מסודר לפי סדר הא"ב של		א. ספר המאמרים — ה'תש"ב			
הערכים.		ב. קונטרס ביקור שיקאגא			
שם המחבר או בעל הדעה (כגון "דבינו",		ג. ספר השיחות — ה'תש"א			
"רבי" וכדומה) — יופיע הערך במפתח באות		ד. ספר השיחות — ה'תש"ג			
של התואר. לדוגמא: "הגאון הרוגאצ'ובי"		האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א			
מופיע באות ה'. "דבי עקיבא איגר" — באות		שיט-שכא			
ר'. וכיוצא"ב.		א. לקוטי שיחות ח"י"ב			
הערכים שאינם מתבארים על אתר, כ"א		ב. שם ח"ו			
צויין בהם לעיין לערכים (או חלקים) אחרים		ג. שם			
— סומנו בכוכב.		כה			

הגאב"ד מקאשוי שליט"א	שכב	זכר נתן	רמז
א. *	שכב	זקן אברהם	רפא-רפג
ב. ברכת שמים	שכב		
[וב"מדור סיפורים	שלג-שלדן]		
הגאון הרוגאצ'ובי	רפד-רפה	חזון איש	דש-שז
א. צפנת פענח על הרמב"ם	רפד	א. עדות תלמידו	דש
ב. שו"ת צפנת פענח	רפה	ב. כנ"ל	דש
הגאון מפראבוונא	רצד-רצה	ג. כנ"ל	שה
הגה"ק מטשעבין *	שי	ד. קובץ אגרות	שה
הגה"ק מסאטמאר שליט"א	שלב	ה. סיפור	שה
הגה"ק מפאפא שליט"א *	שכו	ו. עדות תלמידו	שו
הגה"ק מקאמרנא	רמד-רמה	ז. עדות משפחתו	שו
א. אוצר החיים	רמד	ח. מפי השמועה	שו
ב. עשירית האיפה	רמה	ט. עדות משפחתו	שו
הגה"ק מקלויזענבערג שליט"א *	שכו	י. עדות תלמידו	שו
הגה"ק (רבי אברהם) מסלונים	של	יא. סיפור	שו
הגה"ק (רבי נחום) מטשרנובל	רג	חיד"א	קצה-ר
הגה"ק (רבי שמואל) מסלונים		חידושי מהרי"א הכהן	רפט-רצ
		א. סימן א	רפט
		ב. סימן ב	רצ
רעה-רעו		חכם צבי	קעא-קעב
רעה	א. דברי שמואל	חמדת בנימין (ע"מ מכות)	שח-שט
רעה	ב. שם	חמש ידות	רעב-רעג
שיא	הגר"א (רבי אהרן) קטלר	חפץ חיים	רסא-ער
	הגר"א (רבי יוסף אליהו)		
שיז-שיח	הענקין		
	הגר"י קניבסקי («סטייפלער		
	גאון"*) *		
	הגרצ"פ פראנק — רבה של		
	ירושלים *		
	הכתב והקבלה (עה"ת)		
רלא	א. ויקרא יט		
רלא	ב. שם כא		
רלא	המגיד הירושלמי	חתם סופר	ריג-רכג
רצט	הרב המג"י לס' חמרא וחי	א. שו"ת חתם סופר חא"ח	
רז-רח	הרב המג"י לס' פועל צדק	ב. סימן קנד	ריג
	(לבעל הש"ך)	ג. שם סו"ס קנט	ריג
		ד. שם חזו"ד סימן קלט-קמ	רכב
		ה. דרשות חתם סופר	רכב
		ט	
זה השלחן	שיט	טור	קכ
זוהר	לז-מו		
זיו המשנה (על הרמב"ם)	רעו-רעז	יד נאמן	רח
זכרון ירושלים	רפז	יוסף אומץ	קנח-קנט
זכרונות אליהו	רנד	יין המשומר	קסב-קסה

יפה ללב	רמז-רמח	מהר"ש (רבי שלום) רוקח	כח-רכט
א. חלק ג	רמו	מבעלז	רעו
ב. חלק ה'	רמו	מופת הדור	ריא-ריב
ישמח משה	רי-ריא	מטה אפרים	ריא
יתידות אהלים	רו-רו	א. מטה אפרים	ריב
ב		ב. דמעת אפרים	רמו-רמז
כבוד חכמים	קסט	מלבי"ם	רמו
כל בו	קכא	א. דבר שמואל	רמו
כלי חמדה (עה"ת)	רפג-רפד	ב. חזון ישעיהו	רמו
כף החיים	רצו-רחצ	ג. מפי השמועה	רמו
כתר תורה (קדמון)	קמא	ד. מפי השמועה	רה
כתר תורה	רצט-ש	מנחת אהרן	רמג-רמד
ל		מנחת חינוך	
לב עברי	ער	מסגרת השלחן (על)	רס
לחם הפנים	קפ	הקצור שולחן ערוך)	קעד
לקוטי הלכות	רכה-רכז	מעם לועז (ויקרא)	קפא
לקוטי מוהר"ן	רכד-רכה	מעשה רוקח (על הרמב"ם)	קעב-קעג
לקט הקמח החדש	שי	מעשה רוקח (על משניות)	רנג-רנד
מ		מצות השם (עה"ת)	קצד
מאה שערים	קנב	מרכבת המשנה	קמג
מאורי אור	קצה	מזן הב"י	קמג
מאירי	קיח-קיט	משך חכמה	קמג
מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) רצו		א. פרשת קדושים	קמג
מגדל עוז (על הרמב"ם) קכה-קכו		ב. פרשת אמור	קמג
מגלה עמוקות (עה"ת) קס		משמרת שלום	קמג
מדרש רבה	מח-נו	א. חידושי דינים לשו"ע יו"ד רפג	קמג
א. ונודע בגוים זרעם — כל		ב. מכתבו	קמג
רואיהם יכירום	מח	משנה	קמג
ב. שונות	נ		קמג
מהריב"ל	קמג-קמד	נודע ביהודה	קמג-קמד
מהרי"ל דיסקין — רבה של		א. שו"ת נודע ביהודה תנינא	קמג-קמד
בריסק	רמט-רנ	חיו"ד סימן פ	קמג
א. סיפור	רמט	ב. סיפור	קמג
ב. הנהגה	רנ	ג. שו"ת נודע ביהודה שם	קמג
מהר"י צמח	קסא-קסב	סימן פא	קמג
א. נגיד ומצוה	קסא	ד. שם	קמג
ב. זר זהב	קסא	ה. שם סימן פ	קמג
מהר"ם חאגיז	קעד-קעה	נוה שלום	קמג
א. אלה המצות	קעד	נוהג כצאן יוסף	קעה
ב. משנת חכמים	קעד	נועם המצוות	קעה-קפא
מהרש"ל	קמד	א. מצוה ב	קעה
		ב. מצוה רנב	קעה

נחלת יעקב	שיח-שיט	פלא יועץ	רכח
נתיבות עולם (על הסמ"ג)	רט-רי	פנות הבית	רפח
ס		פסוקי תנ"ך	לא-לג
סבא קדישא	רנ-רנג	פסקי תוספות	קט-קכ
א. עדות נאמן ביתו ; סיפור רנ		פרי מגדים	ר
ב. סיפור	רנג	פרישה	קנה
ג. הנהגה	רנג		
ד. שו"ת הסבא קדישא	רנג	צ	
סביב ליראיו (ע"ס יראים)	רצד	צמח צדק	רלז-רמב
סמ"ק (עמודי גולה)	קי-קיב	א. שו"ת צמח צדק	רלז
ספורנו	קמ	ב. חידושים על הש"ס	רמ
ספרא (תורת כהנים)	נז-נט	ג. פסקי דינים	רמ
ספר הגן	קמא	ד. דרך מצותיך ח"ב	רמ
ספר הזכרונות	קסו	ר	
ספר המנהיג	קה-קו	ראב"ן	סז-סח
ספר הקנה	נט-ס	רא"ה (ספר החינוך)	קיב-קיד
ספר הרוקח	ק-קא	א. מצוה רנב	קיב
ספר חרדים	קנג	ב. שם	קיב
ספר יוסיפון	שכח	ג. עוד בשיטתו	קיג
ספר ידאים	צט	רא"ש	קיט
ספר מהרי"ל	קכח	רבי אברהם דוד הורוויץ *	שכו
ספר מצות השם	רה-רו	רבי אברהם חפוטה ס"ט	שכב-שכג
ע		רבי איסר זלמן מלצר	רחצ
עולם עשיי	רעז-רעח	רבי אליעזר פלעקלס	רח-רט
א. דף לב	רעז	רבי דוד פארדו	קפט-קצא
ב. דף מו	רעז	א. שו"ת מכתם לדוד	קפט
ג. דף גז	רעה	ב. שושנים לדוד	קצא
ד. דף קיר	רעה	רבי זלמן סורוצקין	שי
עטרת ישועה (עה"ת)	רעג	רבי חיים מצאנז	רמב
עיון יעקב	קפח-קפט	רבי חיים פאלאג'י (החבי"ף)	רלג-רלז
עינים למשפט	שט-שי	א. כף החיים	רלג
עמודי ארזים	שטו-שטז	ב. צוואה מחיים	רלד
עמק המלך	קנא	ג. שו"ת חיים ביד	רלו
א. שער רישא דו"א פס"א	קנא	ד. נפש חיים	רלו
ב. שם פס"ב	קנא	ה. רוח חיים	רלו
עצי לבונה	רמב	רבי יונתן אייבשיץ	קפא-קפה
ערוך	סא	א. אהבת יונתן	קפב
ערוך השלחן	רנו	ב. יערות דבש	קפב
פ		ג. תפארת יונתן	קפה
פחד יצחק	קעה-קעז	רבי יונתן שטייף	שז
פירוש המיוחס לרבינו סעדי' גאון ס		א. *	שז
		ב. שו"ת מהר"י שטייף	שז

רבי יוסף חיים זאנענפעלד	רדב"ז	קמב
— רבה של ירושלים	רד"ק	קא-קג
רבי יחזקאל ראטה *	ריא"ז מרגליות	שלב
רבי יעקב עמדין (יעב"ץ)	ריב"ן *	סו
א. סידור יעב"ץ	ריטב"א	קכא-קכג
ב. שו"ת שאילת יעב"ץ	א. חידושי הריטב"א ע"מ מכות קכא	קכב
רבי מאיר מרגליות	ב. שם	קכג
רבי משה חיים לוצאטו (רמח"ל)	ג. שם	קכג
רבינו בחיי	רי"ף	ס-סא
א. ויקרא יט	רלב"ג	קכז
ב. שם	רמ"א	קמה
ג. שם	רמב"ם	סח-צה
רבינו חננאל	א. חקות גוים	סח
רבינו יהודה החסיד	ב. הלכות עבודת כוכבים	עח
א. סיפור	רמ"ז	קסח
ב. ספר חסידים	רשב"א	קטו-קטז
ג. תוספות רבינו יהודה החסיד צח	א. שו"ת הרשב"א ח"א	קטו
רבינו יונה (גירונדי)	ב. שם ח"ד	קטו
רבינו ירוחם	ג. חידושי הרשב"א	קטו
רבינו (מנחם) הרקאנטי	רש"י	סא-סה
רבי עקיבא איגר	א. ברכות	סא
רבי פנחס הירשפרונג *	ב. מועד קטן	סג
רבי פנחס הלוי הורוויץ	ג. נזיר	סה
(ה"הפלאה")	ד. מכות	סה
א. פנים יפות עה"ת פ' קדושים רא	ה. שם	סה
ב. שם פ' בחוקתי	ש	
ג. שם פ' כי תשא	שבט מוסר	קסט-קע
ד. שם פ' אמור	א. פ"א	קסט
רבי ראובן מרגליות	ב. פ"ח	קע
א. הערותיו על השו"ת מן	שבלי הלקט	קיו-קית
השמים סימן לו	שדי חמד	רנד-רנו
ב. שם סימן מב	א. כללים מערכת הגימ"ל	רנד
רבי שאול בראך	ב. שם מערכת הלמ"ד	רנה
א. הנהגה	ג. פאת שדה	רנו
ב. גבעת שאול	שו"ת אמרי אש	רלא-רלג
ג. אבות על בנים	שו"ת באר משה	שכד-שכה
ד. בהית הבקר	א. *	שכד
רבי שלמה זלמן אויערבאך *	ב. חלק ראשון	שכד
רבי שלמה זלמן עהרענרייך	שו"ת באר עשק	קע-קעא
רבי שמואל הלוי ואזנר *	שו"ת בית אב (חמישאי)	רעו
רבי שרגא פייבל מנדלוביץ	שו"ת בית שערים	רעו

שׁו"ת דברי יוסף	קעז-קפ	שלחן ערוך	ע"ע "מדרן הב"י"
א. סימן כה	קעז	שמירה טובה	רצג
ב. סימן לו	קעח	שם עולם	רמה
שׁו"ת דברי מלכיאל	רעא-רעב	שמע ישראל	רצג
א. חלק רביעי	רעא	שערי המצות	שכב
ב. חלק חמישי	רעב	שער יששכר	רצו
שׁו"ת דברי מרדכי	רמח-רמט	שפתי כהן (עה"ת)	קנג-קנה
שׁו"ת חבלים בנעימים	רפז	א. פרשת קדושים	קנג
שׁו"ת חלקת יעקב	שיח	ב. פרשת אמור	קנד
שׁו"ת כתונת יוסף	קצא	ת	
שׁו"ת לבושי מרדכי	ער	תוספות	קח-קי
שׁו"ת מהרש"ם	רנז	א. נזיר מ, ב ד"ה דתניא	קח
שׁו"ת מוהר"י מברונא	קלח	ב. שם ד"ה אי	קט
שׁו"ת ממעמקים	שלד-שלה	ג. גליון תוספות	קט
שׁו"ת מן השמים	קד-קה	ד. נזיר מ, א	קי
שׁו"ת מנחם משיב	ש	תוספות שאנץ	צח-צט
שׁו"ת מנחת אלעזר	רצה-רצו	תוספתא	מז-מח
שׁו"ת מנחת יצחק	שכז	א. מכות	מז
שׁו"ת משנת בנימין	שז-שח	ב. ברכות	מח
שׁו"ת קול מבשר	ש-שב	תורה תמימה	רפו
א. סימן חי	ש	א. ויקרא	רפו
ב. סימן יט	שא	ב. דברים	רפו
שׁו"ת שיח כהן	שכה	תורת א' (אלף)	שיא-שיד
שׁו"ת שמש צדקה	קעז	א. מכתבים ח"א מכתב ג	שיא
שׁו"ת תירוש ויצהר	רפח-רפט	ב. שם מכתב ד	שיב
א. סימן סח תשובה א	רפח	ג. מכתבים ח"ב	שיב
ב. שם תשובה ב	רפח	ד. מכתבים ח"ג מכתב א	שיג
ג. שם תשובה ג	רפט	ה. שם מכתב ה	שיג
שיטה מקובצת	קמב	תיקון עולם	קס-קסא
ש"ך	קסח	תפארת ישראל	רכט
של"ה	קנה-קנו	תקנות שו"מ	סו
שלחן גבוה	קפ-קפא	תרגום יונתן בן עוזיאל	לג-לז
א. חלק או"ח	קפ	תרומת הדשן	קכח-קלח
ב. חלק יו"ד	קפא	תשובות מב"ב	קו

ערכים רבים שנתוספו לקמן ב"מילואים והשמטות" — ראה
לקמן עמ' תרמט-תרנ

ס' הדרת פנים - זקן

ח"א : לקוטי דעות

o

פסוקי תנ"ך

*

„לא תשחית את פאת זקניך“ (ויקרא יט, כז)

(„ופאת זקנם לא יגלחו“ [שם כא, ה])

הנה בתורה לא כתיב „תער“, אלא „לא תשחית“ ו„לא יגלחו“, ופירשו חז"ל [נסמן לעיל בה"מבוא] שהחיוב מלקות תלוי בגילוח שיש בו השחתה, ובמספרים הוי גילוח, ואם יש גם השחתה (היינו שלא נשאר שיעור שער) הוי כתער ממש, וכמובא ומבואר לעיל בה"מבוא, עיי"ש.

ולפי זה נקטו להלכה גדולי האחרונים (כמו מרן החפץ חיים, החזון איש, הגר"א קטלר, ועוד) דיש להתייחס אל מכוונות גילוח כאל תער דאורייתא, מטעם דאית בהן תרתי, גילוח והשחתה, וכדלקמן בארוכה ח"ב פ"א, עיי"ש.

העברת הזקן שלא בתער

בדין גילוח הזקן ע"י מספרים וכו' (באופן דליכא [לרוב דעות] חיוב מלקות), אם יש לאסרו (מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן) משום „לא תשחית את פאת זקנך“ (כן נקטו להלכה הדבה מגדולי הראשונים והאחרונים) — ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"ב.

ובדין השחתת הזקן ע"י סם (סך נשא), אם נכלל באזהרה זו (כן כתבו כמה פוסקים לאסרו מהאי טעמא) — ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"ט. ובענין פרטי החילוקי דעות בדין המספרים והסם וכו', ראה לקמן לכא"א מהם בערכם, ובמיוחד לקמן ח"ג : טענה ומענה א'.

דין פאות הראש — לענין העברת הזקן

יש להעיר גם מרישא דקרא : „לא תקפו פאת ראשכם“, דהנה קיי"ל דשיעור הפאות הוא עד למטה מן האוזן, ולפי רוב הדעות יש חיוב מלקות על גילוח הפאות אפילו במספרים כעין תער (וא"כ כ"ש במכוונות גילוח הנ"ל), והרי רוב המגלחים זקנם חותכים השער גם במקום זה, כדלקמן בארוכה ח"ב פ"א אות ג' וח"ג : טענה ומענה א' אות א', עיי"ש.

„לא תלכו בחקת הגוי“ (ויקרא כ, כג)

(„בחוקותיהם לא תלכו“ [שם יח, ג])

נוסף על האוסרים העברת הזקן אף שלא ע"י תער משום עיקר הדין ד„לא תשחית את פאת זקנך“, הנה נחלקו הפוסקים אם עובר על הלאו דלא תלכו בחקת הגוי (ובחוקותיהם לא תלכו). ונקטו להלכה הרבה מגדולי הראשונים והאחרונים דאסור להעביר הזקן מטעם אזהרה זו, ונמצא דליכא חילוק בין בתער בין במספרים בין בסם וכו', ראה מכ"ז לקמן ח"ב פ"ד.

לא

(*) "מילואים והשמטות" לערך "פסוקי תנ"ך" — ראה לקמן עמ' תרעג-תרעח.

„ופאת זקנם לא יגלחו“; „קדושים יהיו“ (ויקרא כא, ה-ו)

יש להוכיח ע"פ פסוקים אלו (הנאמרים גבי כהנים) שאסור להסיר שער הזקן בשום דבר, וחייבים להניחו לגדול לגמרי, (שהרי פאת זקנם דכל ישראל ילפינן מפאת זקנם דכהנים), כדלקמן ח"ב פ"ב אות ג', עיי"ש.

„לא ילבש גבר שמלת אשה“ (דברים כב, ה)

נוסף על האוסרים העברת הזקן אף שלא ע"י תער משום עיקר הדין דלא תשחית את פאת זקנך, הנה נחלקו הפוסקים אם עובר על הלאו דלא ילבש גבר וגו'. ונקטו להלכה הרבה מגדולי הראשונים והאחרונים דאסור להעביר הזקן מטעם אזהרה זו. גם באיסור זה, ליכא חילוק בין בתער בין במספרים בין בסם. ראה מכ"ז בארוכה לקמן ח"ב פ"ג.

* * *

„ושמרתם את משמרת“ (ויקרא יח, ל) — עשו משמרת למשמרתי (מו"ק ה, א)

(לפני עור לא תתן מכשול" [ויקרא יט, יד])

כתבו הרבה מגדולי הפוסקים לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומשום מיגדר מילתא (מכמה טעמים שונים), כדלקמן ח"ב פ"ה, עיי"ש בארוכה.

„ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבבתם“ (שמואל ב' י, ה)

יש מבארים דמוכח מפסוק זה דאיסורא איכא להעביר הזקן אף שלא ע"י תער, כדלקמן ערך „רד"ק, עיי"ש.

„ומפכשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו גו'“ (שמואל ב' יט, כה)

יש שהביא מפסוק זה אסמכתא ורמז דאיכא איסור להעביר הזקן אף שלא בתער, כדלקמן ח"ב פ"ב אות י', עיי"ש.

„וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסוכם יכסמו את ראשיהם“ (יחזקאל מד, כ)

יש שכתב להוכיח ע"פ פסוק זה (גבי כהנים) דאיסורא איכא להעביר הזקן אף שלא בתער, (שהרי פאת זקנם דכל ישראל ילפינן מפאת זקנם דכהנים), כדלקמן ח"ב פ"ב אות ג', עיי"ש.

„אל תפוש תורת אמן“ (משלי א, ח)

בנידונים מסויימים אסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום מנהג אבות או מנהג המקום, כדלקמן ח"ב פ"ה, עיי"ש.

„המר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך“ (משלי ד, כד)
 „ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל“
 [ויקרא כב, לב]

כתבו כמה מגדולי הפוסקים לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום
 חשד ומראית עין (וחילול השם). כדלקמן ח"ב פ"ו, עיי"ש.

*

תרגום יונתן בן עוזיאל

לשוננו (דברים כב, ה. עה"פ „לא ילבש גבר שמלת אשה“):
 „לא יספר גבר בי שיחיא וערייתו ובי אנפוי לאיתחמאה היך נשא“¹.

בירור שיפתו:

(א) מדברי התרגום יונתן הללו למדנו שהמסירים זקנם („בי אנפוי“)
 במספרים או בסם כו' עוברים על הלאו ולא ילבש גבר וגו'².
 (ב) יש מסתפקים³ בשיטת התרגום יונתן, דאולי אינו עובר על לא

תרגום יונתן בן עוזיאל — „דבריו הי' ע"פ קבלה מנביאים חגי זכרי ומלאכי...“ (שו"ת
 פנים מאירות ח"א סי' כ'), וראה שה"ג להחיד"א ערך תרגום יונתן.

(1) דבריו מובאים ומבוארים ע"י הרב המג"ל לס' חמרא וחיי (שיטה על מס'
 סנהדרין להבעל כנסת הגדולה) סנהדרין מב, א. שדי חמד קונטרס הכללים מע' הלמ"ד
 כלל קט"ו. כלי חמדה עה"ת ח"ה פ' תצא אות ז'. סי' עמודי ארוזים דף ס"ה ואילך.
 הערותיו של הר"ר מרגליות על השו"ת מן השמים סי' ל"ו. ביאור „משנת אברהם“ על
 ספר חסידים סי' תתתס"ד. ביאור „צביון העמודים“ על הסמ"ק סי' ע'. שו"ת חלקת
 יעקב ח"א סי' פ"ב. ועוד. ועיי"גכ סי' זקן אברהם מאמר שלישי אות ד' ומאמר רביעי
 אות כ"ח. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח.

(2) הרב המג"ל לס' חמרא וחיי שם: „ומדברי יונתן י' עוזיאל... למדת דגם
 המסירים זקנם במספרים או בסם... עובר הוא על הלאו ולא ילבש גבר...“.
 כלי חמדה עה"ת שם: „... גילוח במספרים שלא כעין תער... האיסור יש לו מקור
 נאמן בדברי הראשונים ופה הביא דברי התרגום יונתן דקרא ולא ילבש גבר שמלת
 אשה ודעת הרשב"א בתשובה שכתב דזה בגדר לא ילבש גבר...“ שו"ת חלקת יעקב
 שם: „... ראה זה דבר חדש מצאתי... תרגום יונתן על פסוק לא ילבש גבר
 וז"ל... הרי להדיא דאף בי אנפוי עובר משום לא ילבש גבר...“ צביון העמודים
 שם: „... כתב בתרגום יונתן בן עוזיאל דברים כב, ה' דיש בהשחתת הזקן
 משום לא ילבש גבר שמלת אשה, עיי"ש... אם יש לחוש בזה משום לא
 ילבש, הרי אין לחלק בין תער ובין מספרים כעין תער, דאותו התיקון להדמות
 לנשים הוי במספרים כמו בתער...“ ועד"ז כתב בס' עמודי ארוזים שם. הערותיו של
 הרב מרגליות שם. משנת אברהם שם. ועוד.

ובשו"י חמד שם: „ובאמת אלמלא מקרא כתוב (שלא כתבו הפוסקים הנ"ל לאסור
 מצד לא ילבש גבר) היינו יכולים לומר כן מדעתינו, שהרי הדבר ידוע ומפורסם שעושים
 כן כדי לייפות את עצמם כנשים, ואם כן פשיטא שנכלל האזהרה ולא ילבש גבר וגו'
 לפי דברי התרגום הנ"ל“.

שו"מ במאמרו של הרה"ג וכו' ר' חנוך זונדל גרוסברג שליט"א (מח"ס „זר
 התורה“) שנדפס בקובץ „נועם“ ספר י"ג: „... אין להשוות להגוהג בארצות הברית,
 כי שם אפילו הרבנים החשובים יוצאים בלי חתימת זקן, ואשר לפי דעת התרגום יונתן
 בן עוזיאל (דברים כב, ה) עוברים על לאו ולא ילבש גבר שמלת אשה...“
 (3) הרב המג"ל לס' חמרא וחיי שם. הערותיו של הרב מרגליות שם.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרעח.

ילבש גבר וגו' אם מניח קצת שער מהזקן. החילוקי דעות בזה — ראה לקמן ח"ב פ"ג (ושם הערות 1-3). וגם א' מהמסתפקים בזה⁴ סיים דבריו: "ורא את ה' לא יעביר אפילו ידיו על זקנו", והכרת פניהם ענתה במ שהם זרע ברכ ה'".
(ג) יש מפקפקים אם בכלל יש מקור מדברי התרגום יונתן לאסור העברת הזקן משום הלאו דלא ילבש גבר וגו'.⁵ ואמנם, כמה מהמבארים לאסור

(4) הרב המג"ל לס' חמרא וחיי שם. וראה לעיל הערה 2.

(4*) ראה לקמן ח"ב פי"ב.

(5) ראה בס' זקן אברהם שם ושו"ת מנחת אלעזר שם — ששניהם הזכירו דיש משיגים הסוברים דאין להביא רא"י להג"ל מתיב"ע, אבל תוכן דברי השגתם לא הביאו. ומה ש"ל בטעמם ונימוקם של אלו המשיגים הסוברים דאין מדברי התיב"ע מקור לאסור העברת הזקן מבחינת אוהרת לא ילבש גבר וגו' — הנה כתב הגרמ"ק שליט"א במכתבו אלי דכד דייקנן ליכא מדברי התיב"ע רא"י, חדא, שהרי הכנים בחזא מחתא ציצית ותפילין [דעל רישא דקרא: "לא יהי כלי גבר על אשה" — תיב"ע: "לא יהי גולין דציצית ותפילין דהינון תקוני גבר על איתא"]. והנה פשוט דבציצית ותפילין לא קיי"ל כות"י, ורא"י ממילא בת שאל ועוד, וא"כ גם בהא אפשר דלא קיי"ל כות"י. והשנית, דנראה דהתיב"ע דייק "לאיתחמאה היך נשא", וכונתו דדוקא אם מתכוין להיות נראה כנשים אז איכא איסור, אבל במסתפר סתם ליכא איסור, ובזה ודאי, אפילו ציצית ותפילין, אם לובשת לשם שתתראה כאיש, חייבת, אבל בסתם לא. ועוד בו שלישית, דנראה דהתיב"ע ס"ל כר"י, דתחת גרונם נמי אוסר, ו"בי אנפוי" קאי תחת גרונם או בשאר מקומות. ורביעי בקודש נראה, לפ"מ שכתבו הפוסקים דאשה לא תספר שערות ראשה שתהא נראית כאיש, ואיש לא יספר שערות ראשו שיהא נראה כאשה, וז"ש "לא יספר גבר בי שיחיא ועריית"י ובי אנפוי לאיתחמאה היך נשא", כלומר שלא יספר באופן שיהא נראה כאשה, ומיירי שערות הראש ג"כ עם הזקן, ויספר כאשה, זה הוא בכלל איסור של לא ילבש, ודוק.

אמנם העירני הגרעב"ש שליט"א דיש להשיב על דברי הגרמ"ק שליט"א הללו. דמ"ש הגרמ"ק שליט"א דלא קיי"ל כהתיב"ע, שהרי הכנים בחזא מחתא ציצית ותפילין, ובזה בודאי לא קיי"ל כות"י, והרא"י ממילא בת שאל ועוד (וכנ"ל) — הנה צ"ע ההכרת, שהרי בעצמו הסכים דאם היא לובשת ציצית ותפילין כדי להתדמות לאנשים הרי זה אסור (משא"כ כשלושת לשם מצוה כמיכל בת שאול), וכמפורש הדבר באל"י רבה או"ח סי' יז סק"א. (ואין להקשות, דא"כ למה נקט דוקא ציצית ותפילין, ולא כל בגדי אנשים, דשפיר י"ל דקמ"ל כמ"ש בפירוש יונתן שם), ונוסף לזה, הרי באמת הלבוש והל"ח באו"ח שם כתבו לאסור ציצית ותפילין בכל גזונא משום לא ילבש, וע"י שם במלבים בספרו "ארצות החיים" שהביא התיב"ע, ופי' דבריו ג"כ בכל גזונא ושאו"ל לשיטתי' דגם שלא לשם קישוט אסור, וממילא, הגם דלא קיי"ל הכי, וכמבואר ברוב הפוסקים באו"ח שם, מ"מ אין להוכיח מזה דלא קיי"ל כות"י בכל דבריו, דהא נקט ג"כ "ולא יספר גבר בי שיחיא ועריית"י דקיי"ל הכי, וכמפורש בגמרא ובשו"ע יו"ד סי' קפ"ב. ונוסף לזה, דבשלמה בציצית ותפילין י"ל דהתיב"ע או"ל לשיטתי', דבכל גזונא אסור לאשה ללבוש תיקוני גבר, וכמ"ש המלבים לפרש דבריו, אבל בנזקן הרי לא גדל לאשה זקן, ונקטי' בחזא מחתא עם שער ביה"ש וביה"ע, א"כ משמע דהוא מאותו טעם, ומנלי' דלא קיי"ל כות"י בזה. ומ"ש הגרמ"ק שליט"א דהתרגום דייק "לאיתחמאה היך נשא", וכונתו דדוקא אם מתכוין להיות נראה כנשים אז איכא איסור, אבל במסתפר סתם ליכא איסור (כנ"ל) — צ"ע מנין לוקח לו הגדר, "להיות נראה כנשים", והפי' הפשוט הוא של היך נשא הוא כמו נשים, והיינו נשים דרכם להתיפות, והתיב"ע קאי גם על שער ביה"ש וביה"ע, וא"כ גם אם אינו מסתפר להיות נראה כנשים אלא כדי להתיפות יהי אסור, וכמו שהאריך בזה הצ"ח בתשובותיו [מובא לקמן ח"ב פ"ג—פ"ג (וראה שם מ"ג הערה 15 והערה 24)]. ומ"ש הגרמ"ק שליט"א עוד, דכונתו רק תחת גרונם —

נראה דאין זה אלא דברי נביאות, דהפי' "דאנפוי" הרי הוא פנים, וצ"ע מגין לוקח לו לחלק. ומ"ש הגרמ"ק שליט"א עוד, דכל האיסור הוא שיספר את הפנים עם שערות הראש, שיהא נראה כאשה (וכנ"ל) — הנה צ"ע גם בזה, דאיך יפרנס הא דנקטינן בתדא מחתא עם שער ביה"ש וביה"ע, שאסורים גם בעצמן, גם אם לא יהא נראה כאשה. ועוד, דבמלבושים קי"ל כיו"ד שם דגם במלבוש אחד אסור, אף אם שאר המלבושים הם כלי גבר, וכמ"ש ג"כ הא"ר באו"ח שם, וא"כ מאי שנא הא דרק אם יהא נראה לגמרי כאשה יהא אסור. ופשטות הגדר הוא, דדרך האשה להתיפות, וא"כ כל מה שעושה כדי להתיפות הרי זה אסור מהאי טעמא, וכמו שהאריך בזה הצ"צ [מובא לקמן ח"ב שם]. ומה שדייק הגרמ"ק שליט"א ממה שכתב התיב"ע "היך נשא" (וכנ"ל) — הרי גם בשו"ע יו"ד שם מבואר דרק במקום שאין מעבירין אותן אלא הנשים שלא יתקן עצמו כתיקון הנשים, וא"כ בפשטות זהו כוונת התיב"ע ג"כ. וידוע מ"ש האבני נזר בשם הרשב"א דבכה"ג דגם האנשים עושים, אבל זה התחיל באיסור, א"כ גם היום אולינן בתר ההתחלה [וכדלקמן ח"ב שם].

אך הגרמ"ק שליט"א עמד בשלו, והעירני דלפי דעתו לא ירד הגרעב"ש שליט"א הנ"ל לעצם הכוונה. במה שתמה מאין לקח הגדר להיות כנשים, והכוונה בזה פשוטה, שדקדק בלשון התיב"ע שכתב, וז"ל: "ולא יספר גבר בי שיחיא וגו' לאיתחמאה היך נשא". והנה פשוט דהאי תיבת "לאיתחמאה" פירושו שיהא נראה כמו אשה, והגרעב"ש שליט"א במחכ"ת אישתמיטתי מיני תיבת "לאיתחמאה", או שלא הי' בדפוס שלו בתרגום הנ"ל, ולכן לא פי' רק שני התיבות "היך נשא", ולדעתו כך היל"ל: "ולא יספר גבר ב"ש וגו' ובי אנפוי היך נשא", והי' או פירושו כדברי הגרעב"ש שליט"א הנ"ל, כלומר שלא יספר כמו נשים שהם מסתפרות כן, אבל התיב"ע דקדק לכתוב "לאיתחמאה היך נשא", ופירושו שהוא מסתפר להיות נראה כמו נשים, וזהו האיסור לדעת התיב"ע, וא"כ פשוט דזה המקור להגדר הנ"ל דדוקא כשעושה כן להתראות כנשים. וגם הוסיף הגרמ"ק שליט"א עוד דאי' לדבריו הנ"ל דמה"ת לא הוי איסור בתספורת רק כשמתכוין לדעת התיב"ע, והוא כשנדייק לשון התיב"ע, וז"ל: לא יהי גולין דציצית ותפילין דהיגון תקוני גבר על איתא, ולא יספר גבר בי שיחיא ועיריית' ובי' אנפוי לאיתחמאה היך נשא, דאיכא למידק דברישא כתב "לא יהי' גולין וגו' דהיגון תקוני גבר" ובסיפא כתב "לא יספור וגו'", ולא כתב שהיגון תקוני נשא, אלא כתב "לא יספור וגו' לאיתחמאה היך נשא", וקשה רישא לסיפא, למה פי' כאן דהיגון תקוני גבר ולא כתב כן בתספורת דהיגון תקוני נשא [ועיין תרגום אונקלוס פסוק ה': "לא יהא תיקון זין דגבר על איתתא ולא יתקן גבר בתיקוני איתתא ארי מרחק וגו'", הנה כתב להדיא "ולא יתקן גבר בתיקוני איתתא", והתיב"ע שינה בלשונו בגבר כתב "היגון תקוני גבר" ובאשה כתב "לאיתחמאה היך נשא"]. וי"ל דהדיוק בזה דציצית ותפילין כיון דהם חיובין על האיש ולא על האשה, ואשה פטורה מציצית ותפילין, וא"כ ה' תיקוני גבר, כלומר שהם דוקא מלבושי אנשים, ולכן אשה לא תלבש ציצית ותפילין, אבל תספורת בית שיחיא ובית הערוה ועל פניו, אין זה תקוני דנשים דוקא, דאנשים ג"כ מסתפרים בכל אלו המקומות כמו נשים, ומותרים להסתפר מה"ת בסתם, וליכא איסור משום דהם תקוני נשים, כיון דאנשים ג"כ מסתפרים, אלא תולה במקום, ולכן לא כתב בתספורת דהיגון תקוני נשים, דבאמת אין זה תיקון נשים דוקא, אלא האיסור הוא אם רוצים להתראות כנשים או איכא איסור בתספורת, ולכן שינה מרישא לסיפא לדייק כנ"ל דציצית ותפילין הם תיקוני גבר, אבל תספורת ביה"ש וביה"ע לאו תקוני נשים הם, וליכא אסור לאנשים אלא כשרוצים "לאיתחמאה", כלומר להתראות כמו נשים. ועוד הוסיף הגרמ"ק שליט"א, דבזה מובנים דברי הלבוש והא"ר באו"ח שם שכתבו דציצית ותפילין אסורים בכל גזונא משום לא ילבש, וגם דברי המלבים הנ"ל בספרו "ארצות החיים" שם, ע"ש ודו"ק גם במלבים עה"ת פ' תצא הנ"ל. וא"כ עלו לן דברי התיב"ע כשיטת הפוסקים דשער ביה"ש וביה"ע וגם מעל פניו ליכא איסור להעבירם במספרים אלא שמתכוין להתראות כמו אשה, וכמו שנחלקו בזה ת"ק וראב"י בספרי,

דת"ק ס"ל דכללו של דבר שלא תלבש אשה שמלת איש, האיסור הוא רק אם תוכל להתערב עם אנשים עיי"כ, ולראב"י הם מובדלים שהאשה מזהרת שלא תלבש כלי זין, והאיש מצוה שלא יתקשט בתכשיטי נשים.

* אמנם כתב אלי הגרעב"ש שליט"א שהוא אינו רואה בדברי הגרמ"ק שליט"א הללו שום מענה לטענותיו הנ"ל ושום פרכה על פירושו הנ"ל בהתיב"ע. והעירני, דמ"ש הגרמ"ק שליט"א דאישתמיט ממנו המלה „לאיתחמאה" — אינו כן, שהלא במכתבו הקודם העתקתיו, ואיננו רואה בזה שום דיוק, שהפ"י הפשוט של „לאיתחמאה" הוא להראות, ועי"ד כמ"ש בשמואל ב' (יז, יז): „כי לא יוכלו להראות לבא העיריה", דהפי' בזה להראות עצמן, עיי"ש במצ"ד, או כמו"ש במלכים (יח, ב): „וילך אליהו להראות אל אחאב", דהיינו להראות עצמו, וה"ה כאן הפי' דעושה כן להראות עצמו, וכדרך הנשים שעושות כן להראות עצמן, ובמילים אחרות — להתיפות כמו נשים שמתיפות. ולפי פ"י הגרמ"ק שליט"א הנ"ל, יותר הו"ל למינקס לשון של להדמות. והעירני עוד הגרעב"ש שליט"א, דכבר הוכיח פירושו (במכתבו האחרון אלי) מיני' ובי', שהרי בגילוח שער ביה"ש וביה"ע אינו נראה יותר כאשה מאשר אם לא גילה, דהרי הם במקומות מוסתרים, וגם לא אישתמיט בשום מקום לומר שאינו אסור לגלחם רק אם מגלח גם שערות ראשו ושאר הגוף שיהא נראה כמו אשה, וכיון דנקט בחדא מחתא אותם עם שער הפנים, מהכי תיתי לחלק ביניהם. וגם הביא הגרעב"ש שליט"א ראי' לדבריו הללו, והוא דחיפס בספרים ומצא המובא לעיל משדי חמד שדירב' בזה (ועיי"ש ג"כ מ"ש בענין ציצית ותפילין באשה בדברי התיוב"ע בזה) והביא שם השד"ח דרוב המגי' לספר חמרא וחיי נסתפק אם לא מגלח כל הזקן אם עובר לפי דעת התיב"ע, וכנ"ל, ועיי"ש בהמשך דברי השד"ח דמשמע דהוא עצמו מצדד לומר דכיון דגדר האיסור הוא משום דעושים להתיפות, אין הבדל אם מניח או לא, עיי"ש בכל דבריו [ולקמן ח"ב פ"ג הערות 1—3], וכן מצא הגרעב"ש שליט"א את דברי הכלי חמדה הנ"ל, שהוא ג"כ האריך לפי דעת התיב"ע (והרשב"א) דאסור, דהגדר הוא משום דעושים להתיפות, עיי"ש, ועוד כתב הגרעב"ש שליט"א על הא דדייק הגרמ"ק שליט"א משום דגבי נשים כתב התיב"ע משום ש„היגיון תיקוני גבר", וגבי איש לא כתב כן (וכנ"ל) — הרי כבר עמדו מפרשי רש"י ע"ו. ע"י ברא"ם ובגור ארי, דדוקא גבי גבר הביא דעת ראב"י, ועיי"ש שדייקו שכן משמע מפשטות לשון הכתוב, וע"י בגור ארי שם אשר דבריו אפשר להתאים גם בדברי התיוב"ע. דהגם דהתיב"ע פירש ברישא דקרא ההיפך מרש"י וכדעת ראב"י (ולא כרש"י שפי' כרבנן), מ"מ י"ל דה"ל להתיב"ע אותו הדיוק דברישא דכתוב „כלי גבר" משום דגדר הדברים הוא משום „תיקוני גבר" (ולהיפוך מרש"י), משא"כ בסיפא דכתיב רק „לא ילבש" „שמלת אשה", משמע דהגדר אינו רק משום „תיקוני נשא", אלא גם לעשות דבר שדרך האשה לעשות, והיינו להתיפות. וע"י ג"כ בלבוש האורה על רש"י, וע"י ג"כ בפ"י המלכים על הספרי שפי' הכרח שיטת ראב"י גופא משינוי לשון הפסוק, עיי"ש, וזהו ג"כ כונת התיב"ע. וע"י ג"כ בפ"י עמק הנצי"ב על הספרי שפי' שיטת ראב"י גופא כנ"ל משינוי לשון הקרא והביא גם מהב"י בסי' קפ"ב דלדעת ראב"י אפילו בבגד אחד דמינכר הוה תועבה, עיי"ש. ועיי"ג"כ בפ"י הנצי"ב עצמו. ומדברי כולם יוצא דרך לדעת ראב"י איכא שינוי בין רישא דקרא לסיפא, משא"כ לדעת רבנן, ושלדברי ראב"י האיסור הוא אפילו אם אינו דומה לאשה, משא"כ לרבנן, וזה ממש להיפך ממ"ש הגרמ"ק שליט"א הנ"ל. ועוד העיר הגרעב"ש שליט"א דאדרבה, נראה לו ראי' מכאן להדי' כדבריו הנ"ל, דכיון דאסור לגלח שער הזקן, א"א לומר דהגדר הוא רק משום תיקוני אשה, דהרי אין לאשה זקן, אלא דהגדר הוא משום דעושה בדרך הנשים והיינו להתיפות, וכנ"ל. ובמ"ש הגרמ"ק שליט"א בענין מוז' דרבנן וראב"י מהספרי (כנ"ל), תמה הגרעב"ש שליט"א למה לא הביא כן מהגמרא. דהנה בגמרא נזיר מבואר להדיא דרך לראב"י אסור מן התורה להעביר שער ביה"ש וביה"ע, וא"כ א"א לומר כמ"ש הגרמ"ק שליט"א דדעת התיב"ע הוא כרבנן (כנ"ל), דאדרבה, מדאסר שער ביה"ש וביה"ע, מוכח דס"ל לראב"י, וכן מפורש בדבריו גבי יעל שלקחה יתד, הובא

העברת הזקן מטעם אזהרה זו, אינם מביאים כלל את דברי התרגום יונתן.⁶
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרה
לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג].

*

זוהר

פתיחה

שיטת הזוהר בדין העברת הזקן, הגדיר החיד"א⁷ (ועוד בכ"מ⁸) בזה"ל:
"ע"ד האמת איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן."
עפ"ז יובן, דגם לפי הפוסקים המצדדים להקל בדין העברת הזקן ע"י
המספרים והסם וכו' מצד עיקר הדין, מ"מ, גם לפי דבריהם, עדיין אסור
לעשות כן מפני פסק הזוהר הזה, שהרי כתבו גדולי הפוסקים בכלליהם, שבכל
מקום שיש ספיקא או פלוגתא בין הפוסקים, הקבלה תכריע, כמובא ומבואר
בארוכה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש.

* * *

מאמר הזוהר בנידונו שרוב המחברים רגילים להביא, הוא מזח"ג
(באדרא רבא) דף קל, ב':

בפי' המלבים כאן עה"פ דלא ילבש, עיי"ש. ועוד העיר הגרעב"ש שליט"א, דכבר כתב
דבשער ביה"ש וביה"ע לא שייך כלל גדר כדי להתדמות לנשים, ואינו יודע מאיפה
לקחו הגרמ"ק שליט"א, וסיים הגרעב"ש שליט"א דכבר כתב דביו"ד פסקו להדי' דגם
במלבוש אחד אסור, וכדברי הב"י הג"ל, ועיי"ש בבאר הגולה ובדברי השד"ח שם, וממילא
מכיון שגילוח הזקן נכלל בכלל זה, איך אפשר לחלק ביניהם ולומר דזה אסור גם אם
לא יתדמה, וזה אסור רק כשיתדמה, דממה נפשך. וגם הראי' הג"ל משער ביה"ש וביה"ע
היא לדעתו תשובה שאין עלי' פרכה.
ועצ"ע בכהנ"ל. וראה לקמן ח"ב פ"ג הערה 15 והערה 24 (ושם מספר 10 —
עוד השגות על דברי הגרמ"ק שליט"א הג"ל).

* * *

ואיך שלא יהי', הרי מבואר בסי' וקן אברהם שם ובתשובת מנחת אלעזר שם
שהראי' לאסור משום לא ילבש גבר וגו' אינה מחיב"ע, והצ"ע בתשובתו הארוכה וכמה
משאר הפוסקים שכתבו כן לא הביאוהו כלל, וכבפנים, ובהערה שאח"ז, עיי"ש.
(6 בשו"ת מנחת אלעזר שם:

"... וגם בגוף הדבר מגשש [המשיג] כעור בצהרים נגד מאור השמש דברי
הצמח צדק הגו' [שהאריך להוכיח] — בין השאר — דהמסירים וקנם אף שלא בתער
עוברים על הלאו דלא ילבש גבר וגו', שכתב [המשיג] עליו שבענין לא ילבש גבר
בודאי דבריו נובעים מתרגום יונתן וכו', וע"ז השיג. ובאמת לא כתב שם בצ"צ
מדברי התרגום יונתן כלל, רק האריך בכל פרט ופרט בגוף ההלכה דלא ילבש גבר,
ולא ראה [המשיג] כלל התשובה סי' צ"ג בצ"צ הגו', המחזקת שמונה דפים גדולים
ומלאים על כל גדותיהם בעומק ההלכה באיסור תספורת הזקן, עיי"ש" [וראה לקמן
ערך "צמח צדק"].

(7 בברכ"י יו"ד סי' קפ"א.

(8 ראה הנסמן לקמן ח"ג סוף טענה ומענה ב'.

(9 הובא ומבואר בכ"מ. לדוגמא, ראה מפרשי הזוהר שם. שו"ת צ"צ חיו"ד סי'

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרעח-תרעט.

לשוננו:

„פתח ר"ש ואמר, ווי מאן דאושיט ידוי בדיקנא יקירא עלאה" [אוי למי שמושיט ידו בדיקנא היקר העליון].

ביאור דבריו:

(א) כנ"ל בהמקומות שנשמנו בהערה 9 — לפי דברי הזוהר איסור גמור איכא להעביר הזקן בשום אופן¹⁰. ויש לפסק בעלי הזוהר הזה תוקף הלכתי ממש, וכנ"ל.

(ב) י"ל¹¹ דכוונת הזוהר היא לאסור העברת הזקן אף שלא בתער — גם מדינא, וכדלקמן ח"ב פ"ב אות ב'; שם פ"ג.
(ג) האם לפי"ז יש לאסור אף תלישת שער הזקן וסריקת הזקן במסרק — ראה לקמן ח"ב פי"ב.

צ"ג ס"ק י"ד [ט"ו]. ס' זקן אברהם מאמר שלישי אות ד' ומאמר הששי בתחילתו (בארוכה). שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. פנינות הבית סי' ק"ו. ס' שמירה טובה ע' 55, 85, 90 ואילך. ס' עמודי ארוים דף נ"ה, ע"ב, ועוד. שיערי זוהר (להר"ר מרגליות) מכות כ, א. נצוצי זוהר (להנ"ל) זח"ג שם. שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' פ"ב. ס' לקוטי הערות על שו"ת חת"ס חא"ח סי' קנ"ט. ס' עינים למשפט ע"מ מכות דף כ, א. שאר המקומות שנשמנו לקמן ח"ג: סוף טענה ומענה ב'.

ויש להעיר במיוחד מס' שמירה טובה ע' 90, ששם פ"י מאמר הזוהר הזה בזה"ל: „... והיינו, כי בצלם אלקים עשה את האדם. ואף שאין לו דמות הגוף, אבל ניתן לו לאזהרה שהפוגם למטה פוגם למעלה, כמ"ש עמו אנכי בצרה וגו', וד"ל".

(10) יש להעיר משו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח בפ"י דברי זוהר הללו: „... ועתה ראיתי מהכותב... אשר הרחיב פה ולשון בדברי מליצות, הפריז הנוצות, מלא נאצות, בזיונות גמרים, בראש כל חוצות, על כאלו אין כדאי להשיב... ואם כי אחז"ל בדברי תורה ענה וכו', עכ"ז אינו בכדי השב, כי אינם דברי תורה, כאשר יראה כל רואה ומבין, כי הנה מ"ש הכותב הנזכר שעפ"י האריז"ל חמיר יותר שלא להושיט ידו בזקנו ממה שחשש להסתפר במספרים, ורוצה לומר, שהפירוש בזוהר: ווי לי למאן דאושיט יד' בדיקנא, היינו שלא יגע בזקנו, אבל להסתפר זקנו אינו איסור בדברי הזוהר הקדוש, עכ"ד, צחוק עשה לי וכל השומע יצחק לו, וכי המסתפר אינו מושיט ידו בזקנו, והוא עוד נוסף ע"ז משחיתת במספרים שבידו, וזה פשוט לכל בר דעה ולכל מעיין בכתבי האריז"ל".

* ועוד בענין המחזשים פירושם משלהם בדברי הזוהר ומביאים מזה ראיות להלכה, יש להעיר מספרו של הבעל „שו"ת מנחת אלעזר": „אות חיים ושלום" (הל' תפילין סי' ל"ד סק"ג): „... ועתה ראיתי בס' ערוך השלחן (להג' מנאחורדאק) בס"י זה רוצה להוכיח מד' הזוה"ק (פ' בא ופנחס) דס"ל להזהר רק כרש"י, ושאין שום ענין לתפילין דר"ת בהיות להדדי, ומקיים זה בהחלט, עיי"ש. ואין כדאי להטפל ולהשיב על דבריו בזה, שהם מכחישים דברי רבינו האריז"ל... והם דברים שאסור לשומעו, ואוי לעינים שכך רואות למחבר א' בזמננו, איך ארבו ישים ויטמון בקרבנו ויעזו ויהין כזאת ובעקבתא דמשיחא וכו', למען תפוס את בני"ב בלבבם להסתפק באמתיות קבלת רבינו האריז"ל מפי אליהו ז"ל (כאשר כתבתי כעין זה במק"א כבר), וכ"א בונה במה לעצמו להחזיק שיטתו... ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים (בעוה"ר) וד"ל". ועד"ז בנידוד, וכל גורי האריז"ל כתבו בדעה אחת דע"פ שיטת האריז"ל איסור גמור איכא לגלח הזקן במספרים וכו', וראה לקמן „הוספה ב" אות ה.
(11) בשו"ת צ"צ שם: „... ואין זה חומרא אלא כמ"ש בש"ס דגזיר (גט, א)

(*) ראה לקמן בסוף הספר „הוספה ה" בארוכה.

(ד) דין העברת הזקן שלא במקום הפאות לפ"ד הזוהר — ראה לקמן ח"ב פ"י.

(ה) דין גלוח השפם לפ"ד הזוהר — ראה שם פ"א.

* * *

נמצאו עוד כו"כ מקומות אחרים בוהר הקדוש ששם נתבאר חומד איסור העברת הזקן אף שלא בתער, קדושת ענין שערות הזקן, גודל חשיבות גידול הזקן, וכו' — כפי אשר גדולי המקובלים הביאו והסבירו דברי הזוהר הללו.⁹ ודוגמאות אחדות:

זח"ג (באדרא רבא) קלא, א

תוכן דבריו:

מבואר שם איך שהי"ג מדות הרחמים מרומזים בי"ג תיקוני הזקן, ואיזהו מקומן של כל אחד ואחד מהי"ג מדות, עיי"ש¹⁰.

שאפילו לחוך בידו בשער ביה"ש אסור, וס"ל להזוהר דכ"ש וק"ו בפאות הזקן. ראה ביאור דבריו לקמן ח"ב פ"ב אות ב' ושם פ"ג. וראה גם עד"ז לקמן ערך "אריז"ל". ולהעיר מהמבואר לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' אות ו' ועיי"ג לקמן ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 9.

(12) "ע"פ תורה — בדיני ממונות צריך לשאול רק הבקי בדיני ממונות ועוסק בהם. בדיני איסור והיתר — רב העוסק בדינים אלו (שלכן הלכה כרב באיסורי וכשמואל בממוני) — שמוזה מובן שבהנוגע לפנימיות התורה — הלכה כאלה היודעים בזה וכו'". וראה לעיל הערה 10.

(13) ודע כי האריז"ל פי' מ"ש בוהר שם, וזה לשונו (כפי שהובא בסו"ס יין המשומר):

א—2: הנה זה התיקון הראשון מתחיל מתחת כל בחי' הגלגלתא, מתחת לשתי הפאות, שהם בבי' צדעי המצח אל האזניים, ולמטה מהם הדבוק בהם ממש מתחיל הזקן משני צדדי הפנים מתחת הפאות הדבוק בהם, והוא צורת הזקן, ואינו רחב כמו למטה, ושתי הצדדים האלו נקרא תיקון אחד ודיקנא. ואעפ"י שנחלק לשני צדדים, עכ"ז הכל הוא בחי' א' ותיקון א', דוגמת פאתי הראש משתי צדדיו, שהכל הוא בחי' המלכות בגולגלתא, כנז"ל. וכל הצורת ההוא הוא תיקון א', עד למטה במקום שמתחיל הזקן להתרחב, שהוא במקום המתחלת זחית נצבת של הלחי התחתון, שמשם מתחיל להתרחב הזקן.

רחוט והוא שורות השערות הגדולים בשפה העליונה ברוחב על גבי הפה, והוא נקרא שפה העליונה.

וחנון הוא ההוא ארחא פנוי בלתי שער, היורד מכנגד תחת אמצע החוטם, ועובר ומפסיק בתוך השפה העליונה, ויורד עד הפה.

אדן הוא שורות השערות הגדלים בשפה התחתונה, ברוחב תחת הפה. אפים הוא ההוא ארחא תניינא, פנוי בלתי שער, היורד מן הפה מן אמצעו, ומפסיק באמצע השפה התחתונה, יורד עד שבולת הזקן, והוא מכון תחת ההוא ארחא עילאה שעל השפה הנז"ל. והוא בא"א, אבל בז"א ההוא ארחא עילאה ואורחא תתאה השנים הם מלאים שערות קטנים, כנודע.

ורב חסד הוא המקום אשר תחת התיקון הראשון, מראשית זחית נצבית של הלחי התחתון, שמשם מתחיל התרחבות הזקן, ומסתיים עד כנגד מקום הפה, וכל אותם שני צדדים נקרא תיקון אחד כנז"ל בתיקון ראשון.

ואמת הוא התרין תפוחין קדישין, והם שני דפנים שתחת העינים משני צדדי

ביאור דבריו:

(א) ידוע שהדיקנא קדישא תתאה חוברה לה יחדיו עם דיקנא קדישא עילאה. והיא נקראת בספר הזוהר י"ג מכילין דרחמי, כי תיבת "מכילתא" פי' "מדה", ר"ל ששערות הדיקנא הם צינורות וכלים ומעבירים, אשר בתוכם יודד השפע העליונה למטה להשפיע לתחתונים באיפה שלימה ומדת צדק כרצון אדון כל העולמים. וכל חיות העולמות הנמשכים למטה, כמ"ש ואתה מחי' את כולם, הכל נמשך דרך הני מעברות וצינורות הקדושות השערות הקדושים אלו של הזקן.¹⁴

ע"כ, בכל יום ויום צריך האדם לכוין בעת שיאמר השלש עשרה מדות, שכל הי"ג מדות הם ב"ג מקומות שיש בדיקנא, וצריך לכוין כל מדה ומדה במקום הראוי לו בדיקנא.¹⁵

החוטא, והם פנויים בלתי שער כלל, והם עצמם אינם אלא מ"ג תיקוני גולגלתא, כנזכר בשער אריך פרק ששי. אמנם היותם פנויים מכל שער הם נק' תיקון הו' דדיקנא, כי הפנים בעצמם הם מכלל י"ג בגולגלתא.

נוצר חסד הוא בהתרחבות הזקן. וביאור הענין, כי הזקן מלמעלה נחלק לשנים, צד ימין וצד שמאל, כנזכר, ונמשכים עד כנגד הפה. משם ולמטה אין שום התחלקות בזקן לשתי הצדדים, כי הכל בחי' א' ממקום הפה ולמטה, ומשם ואילך הכל א', אמנם מתחלקת באופן אחר, והוא בעובי הזקן, כי כולו שערות ע"ג שערות, וצד עובי העליון של הזקן, שהוא המגולה, יש בו שערות ארוכות. וכנגדו בצד עובי התחתון של הזקן, במקום המכוסה, שהוא אצל הגרון, יש גם כן שערות ארוכות. השערות העליונות הם תיקון הח'. והשערות התחתונות הם תיקון הי"ג שהוא "ונק"ה" ואלו התרין תיקונים נקרא תרין מזלות, שדרך שם נוזלים טיפי השפע, כמ"ש "תזל" כטל אמרתי.

לאלפים הם הם השערות הקטנות וקצרות הצומחות תוך אלו השני מזלות שהם השערות ארוכות, הנקרא מזלא, ומובלעים בתוכם בין שני המזלות בין זה לזה, ואינם ארוכים כמותם.

נושא עון הן השערות הצומחות במקום הדיקנא הסמוך בתחתית הגרון, והם צומחי מלמטה של תיקון הי"ג, ושערות ההן מזל הי"ג שוכבים ומקיפים על אלו, ואלו הן תיקון העשירי, ואינם מובלעים עמהם תוך שניהם כמו השערות של תיקון הטי', אמנם חפין בגרונא.

ופשע הוא תיקון נוסף על השערות הנזכר בתיקון הי', כי מלבד היותם שם במקום ההוא, כי לכך נקרא תיקון הי', עוד נוסף בהם תיקון אחר, דכולהו שקולים כחדא ושויים בהתפשטות א', לא נפקי דא מן דא. נמצא כי באלו השערות עצמן יש שני תיקונים. וחטאה והוא הפה עצמו, ועם היות כי הוא מכלל הי"ג בגולגלתא, כנודע בשער אריך, עכ"ז היותו פנוי מבלי שערות זה נקרא תיקון א', ונמנה בכלל תיקוני דיקנא, ע"ד שנבאר לעיל בתיקון הו' וכן בתיקון הי', וכן בתיקון י"א.

ונקה הוא המזל התחתון כנז"ל בתיקון הח'.

ומסיים ביין המשומר שם וז"ל:

"הנה התיקונים הנז"ל הם לשכך האזן, ולא שיש למעלה ח"ו שום דבר גשמי, אלא כולם הם שמות הקדושים וכו'" (וכבפנים).

ונוסף ע"ז יש עוד מאריכים בביאור מקומות הי"ג תיקוני דיקנא וכו' כנ"ל. ראה בס' עמק המלך (שער רישא דזעיר אנפין), ס' דברי חכמים (סוף הל' תפלת המנחה בסולת בלולה שם). ועוד.

(14) עמודי ארוזים דף ע"ד.

(15) יין המשומר שם (מכתבי האריז"ל).

והנה, התיקונים הנ"ל הם לשכך האזן, ולא שיש למעלה ח"ו שום דבר גשמי. אלא כולם הם שמות הקדושים¹⁶.

והנה כל מי שמשמר עצמו שלא יגלח שום תיקון מהי"ג תיקוני דיקנא, הוא יזכה להתברך מי"ג מכילין דרחמי, ובאור פני מלך חיים, אמן כן יהי רצון¹⁷.

[והיות שנתבאר שי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה (וכן מפורש דעת חז"ל בלי שום חילוק) — הנה כאן המקום להעיר (ולהאיר) דפשיטא שאלה רק מסייעים בענינים רצויים, ובפרט בשידוך טוב באמת ובעניני פרנסה, וכדלקמן ח"ב פט"ז: "שידוכים" ופי"ז: "פרנסה"¹⁸.]

(ב) "מכאן יש להתבונן כמה גדול עונש המשחית שום שער מכל מקום שיהי' מן הזקן כי יען הם כולם תיקונין עילאין"¹⁹.

[ריכוז הדעות בדין העברת שערות הזקן אף חוץ ולבד ממקום חמשת הפאות, ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

זח"ג שם

לשונו :

"תקונין תליסר אלין, אשתכחו בדיקנא, ובשלימות דיקנא בתיקוני, אתקרי בר נש נאמן. דכל דחמי דיקני' תלי בי' מהימנותא" [י"ג תיקונים אלו נמצאים

(16) יין המשומר שם, וכעין זה פי' הרקנטי (עה"ת) פ' ויחי, וראה שומר אמונים (הקדמון — למהר"י אירגאס) ויכוח ראשון אות כ"ד בארוכה מזה, ובכ"מ, ואכ"מ. שו"מ בש"ך עה"ת (קדושים יט):

"... כי בזה תשחית פאת זקנך שהוא אברהם, שנאמר ואברהם זקן, שאחר שהוא זקן מלוש ברחמים התפכהו דין. ואמר את פאת, ולא אמר פאת, לומר שח"ו שהפגם נוגע למעלה במדה ממש... שאם ח"ו הי' נוגע במדה, הי' מחריב העולם שהוא בנוי על חסד... ולפי שהוא חד מה שאין בו, לזה אמר את, השמר לך שלא תהרהר באמרי רישא עילאה דדיקנא עילאה לומר שח"ו יש שום צלם ודמות ושמות ח"ו, ומשה אמר כי לא ראיתם כל תמונה, וישע"י אמר ואל מי תדמיון א"ל, כי אין לו דמיון בנבדאים, רק על כונת צורת האיברים שכנו שם עשויים לדמיון וסימנים לענינים סתומי העליונים, מה שאין הדעת יכולה להשיג..."

(17) לשון הגאון מהר"ן שפירא ביין המשומר שם (בסוף הספר). עוד ע"ד כהנ"ל — ראה קונטרס תפארת אדם (להחפץ חיים) פ"י [הועתק לקמן ערך "חפץ חיים" אות ה' מספר 1, עיי"ש].

(18) ועי' אורא זוטא (זח"ג) רפט, א: "בדיקנא דעתיקא קדישא תליא כל יקרו דכלא [תלוי כל היקר של הכל — ראה ע"ז בעוד מאמרי בזהר המובאים לקמן בפנים]. מולא דכלא אקרי [ונקרא מזל הכל]. מהאי דיקנא, מולא, יקירותא דכל יקדין, מזלי עלאי ותתאי [מדיקנא הזה שנקרא מזל, שהוא יקר מכל יקר, נעשו מוצלחים העליונים ותחתונים (מולא פירושו לשון הצלחה, כי על הכתוב (משלי יט, ד) "הון מוסיף" — מתרגם מולא מוסיף)]. כלהו משגיחין לההוא מולא [כולם משגיחים לקבל שפעם ממזל ההוא]. בהאי מזל תליא חיי דכלא, מזוני דכלא [במזל הזה תלוים חיי הכל, מזון הכל (פרנסה)]. בהאי מזל תלויין שמיא וארעא, גשמיין דרעוא [במזל הזה תלוי שמים וארץ וגשמי רצון (פרנסה)]. בהאי מזל, אשגחותא דכלא. בהאי מזל תלויין כל חיליין עלאין ותתאין" [נעשו הצבאות העליונים והתחתונים].

(19) הר"ש חיסאל בשעה"כ דמ"ד.

בדיקנא, ובשלימות הזקן בתיקוניו נקרא האדם נאמן, שכל שרואה זקנו, תולה בו אמונה²⁰.

ביאור דבריו :

(א) כלומר, מאחר שעיקר הקדושה תליא בדיקנא, לכן כשחסר ממנו איזה תיקון של שערות הדיקנא, שאינה בשלימות, אינו נקרא נאמן שהוא מבני מהימנותא, אלא שהוא סימן דסטרא אחרא רשים בו, וצריך להתרחק ממנו²¹. [ועד"ז פי' הגר"א²² : "וענין מהימנותא כמו אמונת ישראל, שבה משיגין את א"ס"].

ועתה צריכים אנו ללמוד מק"ו, ומה מי שיש לו דיקנא, ואם חסר תיקון א' ממנו אינו נקרא נאמן ולא מבני מהימנותא הוא, ומכ"ש מי שיגלח שערות זקנו ודאי לאו מבני מהימנותא הוא, וכאילו כופר בשלש עשרה מדות של רחמים, וגורם שמסתלק מדת החסד והרחמים מן העולם, כי הקב"ה חפץ חסד הוא, וכמ"ש באדרא רבה (זח"ג) קלג, ב²³ (כדלקמן בסמוך).
(ב) ע"פ דברי הזוהר הללו, יש שכתבו דצריכים למנוע מי שמעביר זקנו (אף שלא בתער) מלהיות ש"ץ (או שו"ב), כדלקמן ח"ב פי"ח.

זח"ג (באדרא רבא) קלג, ב

לשונו :

"קום ר' חזקי, וקאים בקיומך, ואוקיר יקרא דתיקוני דדיקנא קדישא"
[קום ר"ח, ועמוד על עמך, והוקר יקר תקון זה של הדיקנא הקדושה].

ביאור דבריו :

"לכן אמר תהלי יספרו (ישעי' מג, כא), שצריך לעשות כבוד ויקר לדיקנא יקירא דאריך אנפין"²⁴.
[ראה המובא לקמן מזח"ג קלט, א ולקמן ח"ב פי"ט "הדרת פנים — זקן"].

זח"ג (באדרא רבא) קלג, ב²⁵

לשונו :

"קם ר' יוסא, פתח ואמר וחסדי מאתך לא ימוש וכתוב ובחסד עולם רחמתיך, הני קראי קשיין אהדדי. ולא אקשו דתנינן, אית חסד ואית חסד [ולא קשה, כי למדנו שיש חסד ויש חסד] אית חסד דלגו, ואית חסד דלבר [יש חסד שמבפנים, ויש חסד שמבחוץ]. חסד דלגו, הא דאמרן דעתיקא דעתיקין"²⁶

(20) ע"י ספרא דצניעותא (זח"ב) קעז, א : "פרקא תנינא. דיקנא מהימנותא".

(21) יין המשומר שם. וראה ס' מנחת אהרן כלל י"ב אות כ'.

(22) בפירושו על הספרא דצניעותא שבהערה 20.

(23) יין המשומר שם.

(24) שם (ע"פ כתבי האריז"ל).

(25) הובא גם בפ"י הרקאנטי (ע"ה"ת) פ' קדושים. ש"ך ע"ה"ת פ' אמור. כף החיים (להגאון רבי חיים פאלאג'י) ס"י כ"ז אות י"ד. עמודי ארוים דף ג"ו. וראה מצוות דוד להרדב"ו מצוה ס"ח.

(26) פ"י, שה"י חסד של עתיק יומין המתלבש בתוך גולגלתא דא"א ומשם מתפשט בתוך צינורות של השערות דדיקנא (יין המשומר שם).

והוא סתים בסטרא דא דדיקנא, דאקרי פאת הזקן" [חסד שמבפנים, הוא שאמרנו בעתיקא דעתיקין, שהוא סתום בצד הזה של הדיקנא שנקרא פאת הזקן] ולא בעי ב"נ לחבלא האי סטרא משום האי חסד דלגו דעתיק יומין" [שהאדם צריך שלא להשחית צד הזה, משום חסד הזה שבפנים של עתיק יומין].

ביאור דבריו :

פי', שאסור לבני אדם לגלח אפילו במספרים שום שערות מהזקן, שהם המכילין והמדות, משום החסד הפנימי דעתיק, כדי שיוכל להתפשט בתוך הכלים והמדות שלו שהם בה' פאות שלה²⁷.

זח"ג שם

לשונו :

"ותאנא בצניעותא דספרא, בכלא אצטריך חסד לאתרבאה ולמבני, ולא לקטעא לי, ולא אשתצי מעלמא"²⁸ [ולמדנו בספרא דצניעותא בכל אופן צריך החסד להתרבות ולהבנות, ולא לקצץ אותו — דהיינו לא להשחית פאת זקנו — כי אינו כלה מן העולם] — עיי"ש בהמשך דברי הזוהר.

ביאור דבריו :

אחר שהאריך הגאון מהר"ן שפירא בספרו "יין המשומר" בפירוש דברי הזוהר הללו (עיי"ש) סיים בזה"ל: "... נמצינו למידין שכל המגלח שערות הזקן הוא מסתלק החסד מלהתפשט בעולם. ואז חסד א"ל כל היום מתהפך ונעשה א"ל גבור, כמ"ש הרב זלה"ה [בכתבי האריז"ל] בכוונת ויעבור ...". וראה לקמן בהמובא מזח"ג שם קמא, א.

(27) פי', כי חמש פאות הם בדיקנא ... והם ה' גבורות של מוחא סתימא דא"א שמתפשטות ונעשות ה' פאות הדיקנא דא"א, והם השערות עצמם שהם הכלים והמדות של החסדים, והם נקרא י"ג מכילאן דרחמי, שהם י"ג מדות שנמדדו בו המים של החסדים ... שבתוכם מתלבשים ה' חסדים ... ומאלו ה' חסדים נתמלא הזקן בשלימותא ונעשה זקן שלם, ולכן אינו נקרא זקן אלא כשהחמש פאות הם בשלימות, ואם חסר פאה א' אינו נקרא זקן שלם, וזהו סוד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן ... (יין המשומר שם, עיי"ש שהאריך).

(28) יין המשומר שם.

ועד"ו אי' במצודת דוד להרדב"ז מצוה ס"ח וז"ל: "... כי יש בצורת האדם העליון כחות נמשכין מעתיקי דעתיקין דאיקרי חסד סתם, כד"א וחסדי מאתך לא ימוש, ויש כחות נמשכים מחסד עולם דכתיב אמרתי עולם חסד יבנה, ויש כחות נמשכות מכח הדין, והשערות של אדם דוגמא לזה, שער הראש ושער הזקן, ואותם שהם דוגמא לחסד אסור להשחיתם ...".

וכ"כ בס' מצות המלך (סמ"ה) — להרה"ג וכו', ר' מנשה קליין שליט"א — מצות לא תשחית את פאת זקנך: "... והזהיר שלא לעבור על מצוה זו יהי מושפע תמיד ממדת החסד כד"א וחסדי מאתך לא ימוש".

(29) פי', כי כל הדברים שבעולם אינם גדלים אלא ע"י המים שהם החסדים, לכן צריך להניח השערות לגדל, כדי שהחסדים יכולים להתפשט בתוכם (יין המשומר שם).

זח"ג (באדרא רבא) קלד, סע"א**לשונו :**

„תיקונא דתריסר. דלא תליין שערי על פומא ופומא אתפני מכל סטריין ויאן שערי סחור סחור לי' . . . ועל דא שעריין לא אשתכחו על פומא קדישא משום דרוחי' נפיק ולא בעי מילא אחרא לאתערבא בי' ולקרבא בהדי' . . . ובגין כך שעריי שקילין סוחרני' דפומא ופומא אתפני מכל סטריי' [תקון שנים עשר (מהי"ג תיקוני דיקנא) השערות אינן תלויות על הפה והפה נתפנה משערות מכל הצדדים והשערות נאות סביב סביב הפה . . . וע"כ לא נמצאות שערות על הפה הקדוש משום דרוחו יוצא דרך שם, ודבר אחר אינו צריך להתערב בו ולקרב אליו . . . ומשום זה שערות שלו שוים . . . מסביב הפה, והפה נתפנה מכל צדדיו] — עיי"ש בהמשך דברי הזוהר.

ביאור דבריו :

לפי"ז מובן הטעם מה שהי' רבינו האריז"ל קוצץ שעד השפה המעכב האכילה [נסמן לקמן בערכו] — לא משום פינוק הוא, אלא אדרבה הוא קפיד לקצצו משום מצוה, מפני כי זה המעכב האכילה הנה הוא יורד על הפה, ועל כן יש מצוה וחסידות לפנותו משם, כדי שיהא הפה פנוי, וכאשר תראה באמת סוד הפה באמת למעלה מדברי הזוהר הללו³⁰.
[ריכוז הדעות בדין גילוח השפם ומה שי"ל בביאור שיטתם — דאה לקמן ח"ב פי"א].

זח"ג (באדרא רבא) קלמ, א**לשונו :**

„ודיקנא משום דהוא שבחא ושליומא ויקירותא מכל פרצופא [הדיקנא הוא השבח והשליומא והיקר מכל הפרצוף]³¹.

ביאור דבריו :

פי' הגר"א³²: „יקירותא . . . והענין כי הזקן הוא כבוד לאדם כמ"ש הדרת פנים זקן וכמ"ש והדרת פני זקן . . . וענין כבוד כאן הוא כשמתגלה הדיקנא מתגלה רחמיו ונכפין כל הדינין והרשעים כלין ושמו מתגדל בעולם".
[ראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן” ועיי"ש פ"ז: „טעמי המצוה — לאור ההלכה”. ובמ"ש הגר"א „נכפין כל הדינין” וכו' — דאה לקמן בסמוך בהמובא מזח"ג שם עמוד ב'].

(30) שו"ת תורה לשמה (להגאון רבי יוסף חיים מבגדד — בעל „בן איש חי”) סימן שצ"א.

(31) הובא בהכתב והקבלה עה"ת (ויקרא יט, כז), ס' עמודי ארזים דף נ"ו. ס' שמירה טובה עמ' 90.

(32) עיי' ספרא דצניעותא (שבעה ערה 20): „דיקנא לא אדכר (בתורה) בגין דהיא יקירותא דכלא [ועיי' ריש פירקא תליתאה שם]. . . ביקרא דביקירותא ההיא”. ובאדרא זוטא (זח"ג) דפס, א: „בדיקנא דעתיקא קדישא, תליא כל יקירו דכלא”.

(33) בפירושו על ספרא דצניעותא שם.

זח"ג (באדרא רבא) קלט, ב

לשוננו :

"ואלין תשעה תקונין דאמר דוד, לאכנעא שנוי [ואלו ט' תקונים שאמר דוד כאן, הוא כדי להכניע שונאיו]³⁵ בגין דמאן דאחיד דיקנא דמלכא ואוקיר ל' ביקירו עלאה, כל מה דבעי מן מלכא, מלכא עביד בגינ' [משום שמי שנאחו בדיקנא של המלך ומוקירו ביקר העליון, כל מה שרוצה מן המלך, המלך עושה בשבילו] ³⁶ מ"ט דיקנא ולא גופא אלא גופא אזיל בתר דיקנא, דדיקנא איהו עיקרא דכל גופא, וכל הדורא דגופא בתר דיקנא אזיל, וכלא בדיקנא תליא" [מה הטעם בדיקנא — אלא שהגוף הולך אחר הדיקנא, שהדיקנא הוא עיקר הגוף, וכל הדר הגוף הולך אחר הדיקנא, וכולה תלוי בהדיקנא].

ביאור דבריו :

(א) במ"ש "לאכנעא שנוי" [להכניע שונאיו] — ראה הערה 35 עוד מאמרי הוזהר עד"ז ("למעבד נוקמין; מארי דדינא . . . מתכפיין"; "לאכפייא דינין"; "נוקמין לשנאיהון דישאל"; "שנאין תחותי יכנעו").
(ב) במ"ש כל מה דבעי מן מלכא, מלכא עביד בגינ' — ראה לקמן ח"ב פ"ח אות א' (ושם מובא האם יש למנוע מי שמעביר זקנו מלהיות ש"ץ) ואות ב' (לענין כהן לנ"כ).
(ג) במ"ש "הדורא דגופא" — ראה לעיל בסמוך בהמובא מזח"ג שם עמוד א'.

זח"ג (באדרא רבא) קמא, א

לשוננו :

"תקונא שתתיאה ³⁸ . . . ואיהו חד מחמש פאין, דתליין בחסד, ולא אבעי

34) הובא בפה ללב ח"ה סי' קפ"א. סי' זקן אברהם מאמר ששי או"ז. סי' עמודי ארזים דף ג"ו.

35) עי' אדרא זוטא (זח"ג) רצה, א : "ובגין כך כלא אצטריך, חד למעבד נוקמין, וחד לרחמא. ועל האי תאיב להאי דיקנא דוד מלכא, כמה דאוקימנא" [באדר' כאן]. ועי' שם רפט, א : "והאי רצון אתפשט לתתא בדיקנא עד ההוא אתר דמתישבא בדיקנא, ואקרי חסד עלאה, ודא איהו נוצר חסד, ובהאי רצון כד אתגליא, מסתכלין מארי דדינא ומתכפיין". ועי' שם עמוד ב' : "תלת עשר נביעין [י"ג מדות הרחמים] דמשחא דרבותא טבא תליין בדיקנא דמולא יקרא דא. וכלהו נפקין לז"א . . . לאכפייא דינין" [ועי' אדר' קלט, רע"א]. ועי' שם רצה, סע"א : "וכד אצטריך עלמא לרחמי אתגליא מולא קדישא, וכל אני תקונין דבדיקנא יקרא דז"א, כללו רחמי משתכחי, וכד אצטריך לדינא, מתחזיאי דינא, וכדין עבדין נוקמין לשנאיהון דישאל, לאינון דעקין להו . . . " ועי' זח"ב קעז, סע"ב : "על האי חלמא דאחיד דיקנא דב"ג עלאה ביד' שלים במארי שנאין תחותי יכנעו" [וראה לקמן בסוף הערך : "נספחים" נספח ב].

36) עי' זח"ב טו, ב : "כה"ג לביש חושן ואפוד וי"ג תקונין וכך הוה בעי רחמא על עלמא" — הרי ראה תראה מפורש שהי' צריך להיות ב"ג תקונין לבקשת רחמים על העולם (עמודי ארזים שם). וראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ד' הערה 188.

37) הובא בפ"י הרקאנטי עה"ת (פ' קדושים). ש"ך עה"ת שם. יפה ללב שם. סי' שמירה טובה עמ' 91. שערי זהר (להר"ר מרגליות) מכות כא, א.

38) ביאור הי"ג תיקוני דיקנא — ראה לעיל הערה 13, וראה יין המשומר שם.

לחבלה האי חסד, כמה דאתמר. ובגין כך, לא תשחית את פאת זקנך כתיב [התיקון הששי . . . זהו נקרא אחת מחמש פאות שבזקן התלויות בחסד, וצריכים שלא להשחית חסד הזה, כמו שלמדנו, ומשום זה, לא תשחית את פאת זקנך כתיב].

ביאור דבריו :

נמצא לעיל בהמובא מזח"ג קלג, ב, עיי"ש.

* * *

ועתה כיצד ימלא לב ישראל המאמין בה' למעול ח"ו מעל בה' ולנגוע אף בקצהו של זקנו. ולסתור ולמחוק ח"ו כרגע כמה שמות הקדושים בהסרת פעם א' שערות הזקן באיזו אופן שהוא. ומהאי טעמא נהגו אבותינו הק' שאם נשרו להם שער משערות הזקן היו מניחים וגונזים אותם בספר כמו כל שמות הקדושים שנוהגים בהם גניזה³⁹. ואלו המעבירים את זקנם אינם חשים למחיקת השם, כמ"ש רבינו בחי' [נסמן לקמן בערכו] : "לא תשחית את פאת זקנך, אזהרה למוחק את השם". וגם כתב הגאון בעל התומים ז"ל [לקמן ערך "רבי יונתן אייבשיץ"] : "ותמהני איך מלאו לבם לקרות בקול י"ג מדות של רחמים ולקרות ה' ה' שהם מרומזים בשני פאות הראש, ומכ"ש שאר י"ג מדות שהם בזקן כו', ואם ישראל מגדל זקנו כראוי אזי מעורר פנים של רחמים ולהיפך ח"ו מעורר פנים של אלהים אחרים ופני רשעים הם מדה"ד ר"ל". היוצא לנו מדברי קדשם, שמי שמעביר זקנו באיזה אופן שהוא, הוא עושה מי"ג מדות של רחמים ח"ו י"ג אבות נזיקין לו ולנשמתו. לכן אמור מעתה כל איש ובחור ישראל המאמין בה' ובתוה"ק יקבל עליו מהיום שלא יעבור מעל פניו הי"ג מדות של רחמים, שאינן חוזרות ריקם⁴⁰. [עוד בשיטת בעלי הזוהר וגדולי המקובלים בנידון זה, ראה לקמן ערך "אריז"ל"; יין המשומר; ובארוכה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' ושאר המקומות שננסמו שם].

נספחים :

(א) מזח"ג (קסו, ב) מוכח דהעברת הזקן מביא לידי התגברות היצר וכו' וכדלקמן ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 2, עיי"ש.

(ב) פירוש דברי הספרא דצניעותא (זח"ב) קע"ז סע"ב : "על האי [על כן] חלמא דאחיד דיקנא דבר נש עלאה בידו' [אם ראה בחלום, שאוחז בידו זקן של אדם חשוב] שלים במארי' [הוא שלם עם אדונו] שנאין תחותי יכנעון" [שונאיו יכנעון תחתיו] — ראה לעיל הערה 35 ולקמן ערך "דגל מחנה אפרים".

(ג) עיין זח"ג סב, א ובמפרשי הזוהר שם שהי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן נמשכים מי"ג תיקוני דיקנא. הסברת הענין בנדו"ד — ראה לקמן ערך "מדרש רבה" הערה 65 (מס' מאור עינים) ; "ליקוטי מוהר"ן" ; לקוטי הלכות ; ועוד.

(39) חילוקי דעות בזה — ראה לקמן ח"ב פי"ב נספח ב'.

(40) סו"ס עמודי ארזים.

משנה

לשון המשנה (מכות כ, א [פ"ג מ"ה]):

„המשחית פאת זקנו . . . חייב . . . ואינו חייב עד שיטלנו בתער“.

ביאור דברי המשנה :

(א) גדר „השחתה“ וגדר „תער“ שבמשנתנו — נתבאר לעיל בה„מבוא“, עיי"ש.

(ב) אם יש להוכיח (כמו שעשו הרבה מגדולי דבותינו) מדברי המשנה הללו דרך מלקות אינו חייב כ"א בתער, אבל איסורא מיהא איכא אף שלא בתער — ראה לקמן ערך „רמב"ם“ אות ב'; לקמן ח"ב פ"ב.

תוספתא

(א) לשון הברייתא (מכות פ"ג ה"ז):

„ואינו חייב עד שיטלנו בתער; נטלו ברהיטני ובמספרים פטור“.

ביאור דברי הברייתא :

יש שביאר „דמשמע בהדיא מדברי התוספתא הללו דרך פטור ממלקות, דכל הפרק קאי על ואלו הן הלוקין, אבל פשיטא דאינו מותר ח"ו. ועוד, דהא התוספתא הוה מספרים לרהיטני. הנה אפילו לרב דמתיר בבית השחי ובית הערוה מספרים כעין תער [בגזיר נח, ב. ויתבאר בארוכה לקמן ח"ב פ"ב אות ב'] עכ"ז כתב בשיטה מקובצת [נזיר שם. לקמן בערכו וח"ב שם] דדוקא מספרים, אבל במלקט ורהיטני לא. וא"כ למדנו, דאפילו דהיכא דשרי מספרים כעין תער, עכ"ז רהיטני לא שרי. וא"כ, אף את"ל דבפיאות הזקן ג"כ שרי מספרים כעין תער, עכ"ז ודאי ברהיטני לא, כמו בבית השחי ובית הערוה לרב עכ"פ. וא"כ ע"כ מ"ש בתוספתא „נטלו ברהיטני או במספרים פטור“, עכצ"ל דפטור אבל אסור הוא, ולא פטור ומותר, שהרי התוספתא הוה מספרים לרהיטני, עכצ"ל דגם במספרים אסור, ויוכל להיות שאסור מדאורייתא. וכמו שמצינו בפטורי דשבת דפטור אבל אסור שיש מהן דאסורים מדאורייתא כמו בכותב

41) נוסף על המובא שם, הנה נראה דיש להביא עוד הוכחה בביאור דברי המשנה בגידונו ע"פ שיטת הרמב"ם [ראה פיה"מ להרמב"ם בהקדמתו ד"ה אחרי כן] דאין התוספתא (ברייא) מוסיף עמ"ש במשנה, כ"א (כדרך הברייתות) מפרש ומפרט האמור במשנה בקיצור.

א"כ, היות דבגידו"ד מוכח מדברי התוספתא דבמספרים רק פטור ממלקות אבל אסור לגלח בהם את הזקן [כדלקמן ערך „תוספתא“] — ה"ז הוכחה דכ"ה כוונת המשנה ג"כ. ודו"ק.

וראה לקמן ערך „רמב"ם“ אות ב' מספר 5.

תוספתא — כוללת ברייתות רבי חייא ורבי אושעיא ותוספתא דר' נחמי. ראה הקדמת הרמב"ם לפיהמ"ש. שה"ג להחיד"א ערך תוספתא. לעיל ערך „משנה“ הערה 41.
(42) שו"ת צ"צ היר"ד סי' צ"ג סק"י.

אות אחת [ועי' שו"ע הרב הל' שבת סי' שמ ס"ה]. ועכ"פ גבי רהיטני אסור בהדיא בשיטה מקובצת גבי בית השחי ובית הערוה אף לרב דשרי במספרים כעין תער. א"כ ודאי כמו"כ בפיאות הזקן, אף לכל היותר מקילים לא שרי במלקט ורהיטני. וא"כ הרי התוספתא משוה רהיטני למספרים, עכצ"ל גם במספרים הוא רק פטור ממלקות ולא היתר ח"ו.

וי"ל דהרמב"ם שכתב גבי העברת הזקן (בהל' ע"ז פי"ב ה"ז): "ואינו חייב עד שיטלנו בתער . . . אם גלח זקנו במספרים פטור" — לקח דבריו מהתוספתא דידן, וכפי שיתבאר לקמן ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 5.

(ב) לשון חברייתא (ברכות א, ו) :

נעתק לקמן ח"ב פ"ה אות א.

ביאור דברי חברייתא :

יש מבארים דמוכח מדברי התוספתא שם — כפי אשר פירשו גדולי רבותינו — דאיכא מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בענין גידול הזקן, ושלא להקטין (אפילו) הזקן אף במספרים, כדי להוציא מלבם של אותם המשחיתים זקנם.

[ריכוז הדעות בכללות ענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא — ראה לקמן ח"ב שם].

* * *

יש להעיר גם מתוספתא חגיגה א, ד :

לשונו :

"נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור לפני התיבה ולישא את כפיו".

ביאור דבריו :

הנה עפ"ז, יש שכתבו דראוי למנוע המעביר זקנו מלהיות ש"ץ או לנ"כ, כדלקמן ח"ב פי"ח, עיי"ש ריכוז הדעות בזה.

מדרש רבה

* (א) לשונות המדרש :

במדבר רבה פ' נשא י, א (ג) עה"פ חכו ממתקים. [וכ"ה בשיר השירים רבה ו, ד] :

מדרש רבה — בענין אימתי נסדר המדר — ראה אגרת בקורת למהרי"ץ חיות. (43) כאן המקום להעיר דלפי מ"ש חז"ל במדרשים אלו, שהבדלתם והכרתם של ישראל מן האומות הי' בתגלתם, יש לתמוה עמ"ש בשו"ת חת"ס האו"ח סו"ס קנ"ט בענין שייכות איסורי חוקות גויים להעברת הזקן, וז"ל : "והוא דבר דלא נמצא בש"ס ופוסקים וגם לא בשום ספר מספרי חזונים שיהי' הפרש בין ישראל לאינו ישראל בגילוח הזקן, כי אז גם כל האומות היו מגדלים זקנם". וצע"ג בדברי החת"ס (כ"כ בס' עמודי ארזים דף ס"ז). וראה עוד מזה לקמן ח"ב פ"ד הערה 4.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרעט.

„ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. א"ך לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים" מן אומות העולם. . . בתגלחתם: ופאת זקנם לא יגלחו. . . " ועיי"ש במת"כ.

שיר השירים רבה א. סג עה"פ הנך יפה עיניך יונים :

„מה יונה זאת מצויינת, כך ישראל מצויינים בתגלחת במילה בציצית".⁴⁴ [יש להעיר שתגלחת נאמר בראשונה יען שהוא בהכרת הפנים בראשונה⁴⁵].

שיר השירים רבה ג, כ :

„צאינה וראינה בנות ציון. בנים המצויינים לי בתגלחת במילה ובציצית. במלך שלמה. במלך שברא בריותיו שלמות. . . " ⁴⁶ ובחידושי הרד"ל שם : „שעל ידי אלו הן מובדלים". איכה רבתי ב. י"ז (כ"ב) עה"פ מה אעידך . . . מה אשוה לך ואנחמך : „ר' יעקב דכפר חנון אמר לכשאשוה לך אנחמך [כשאחי' שוה לך שאשב לי לבדי שנאמר ונשגב ה' לבדו וכתוב הכא איכה ישובה בדד ונאמר ה' בדד ינחנו, מת"כ] . . . בתולת בת ציון בנים המצויינים [מסומנים וניכרים] במילה ובתגלחת [שנאסרו בהקפת הראש והשחתת הזקן, מת"כ] ובציצית".⁴⁷

ביאור דבריו :

1. לפי האמור במדרשים הללו דטעם ותפקיד המצוה ד"לא תשחית את פאת זקנך" הוא הבדלתם והכרתם של ישראל מבין אומות העולם — א"כ במספרים כעין תער וכ"ש בסם (או במלקט או ברהיטני) אינו מובדל כלל וכלל, ונהי שאין בזה חיוב מלקות מה"ת כיון שעיקר הגילוח בתער, מהיכי תיתי נאמר שלא יהי' בזה שום איסור כלל⁴⁸.
2. ראה בארוכה מזה לקמן ח"ב פ"ז : „טעמי המצוה" ; פ"ב או"ט.
2. יש מהסוברים שהמסירים זקנם (אף שלא ע"י תער) עוברים על הלאו דובחוקותיהם לא תלכו המביאים חיזוק לשיטתם ממאמרי המדרש הנ"ל. ראה המסומן לקמן ח"ב פ"ד.

(44) בשה"ש רבה שם הגיס' : משונין.

(45) הובא בחידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות. זקן אברהם מאמר שלישי אות ח'. הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו.

(46) הובא בס' זכרון ירושלים ד"א. ס' פינות הבית סי' ק"ו. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א הע' 25).

(47) סי' עמודי ארוזים דף ס"ז.

(48) הובא בס' יין המשומר (מאמר לא תשחית בתחילתו). אלף המגן (על המטה אפרים) סי' תקפ"א ס"ק ק"ה. וראה תשב"ץ ח"ג סי' צ"ג. ספר הזכרונות (למהר"ש אבוהב) דף מ"א.

(49) הובא בהמקומות שנסמנו בהערה 46. תשב"ץ שבהערה הקודמת.

(50) חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות.

(ב) עוד יש להעיר ממדרשים אלו:

(1) בראשית רבה יא, ו

[וכ"ה בפסיקתא רבתי כג, ד]:

לשוננו:

„מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו. א"ל [ר'] הושע' מפני שגדל עמו בשטות“⁵¹.

ביאור דבריו:

בביאור דברי מדרש הזה ראה לקמן בערך: „רבי אלעזר פלעקלס“; „משך חכמה“.

(2) בראשית רבה כב ו (יג)

[כ"ה גם בילקוט משלי, זוהר וישלח קסו, ב. ועייג"כ ב"ר פפ"ד גבי יוסף]:

לשון המדרש:

„א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא [רחוב גדול שרבים מצוים שם, מת"כ]. ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו, מתקן בשערו, מתלא בעקיבו“⁵², הוא אומר הדין דידי (זה שלי, מת"כ). מאי טעמי': ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו) [תקוה ליצה"ר שנקרא כסיל ממנו שאומר הדין מן ידידי, יפ"ת].

ובזוהר שם:

„... ויצר הרע, איהו ארים לבי' ורעותי' דבר נש בגאותא, ואזיל אבתרי', מסלסל שערי' וברישי' עד דאיהו אתגאי עלי', ומשיך לי' לגיהנם“ [היצר הרע מגבי' לבו ורצונו של בני אדם בגאווה, והאדם הולך אחריו מסלסל בשערו ובראשו, עד שיצר הרע מתגאה עליו ומושך אותו לגיהנם].

ביאור דבריהם:

„... הד' קליפות ... שהם מצרים לבני אדם לעשות עבירות לפני המקום ... והנה עיקר פיתוי שמפתים לבני אדם כדי לייפות את עצמם הוא כדי לסלסל בשערות ... ועתה הביטו וראו העונש הגדול למסלסל בשערות אשר כל רואיו תרדנה עיניהם דמעה ועפעפם יזלו מים וכל שומעיו תצלנה שתי אזניו ... וכל זה גורמים אותם משחיתים הנ"ל שהם דבוקים בבני אדם ומפתים

51) ויש לדייק שהרי מתשובת ר' הושיעיא נשמע שעוד בימי התנאים היו נוהרים מלספר זקנם ושלא לגלחם כלל אפילו במספרים כו', כאשר מוכח מלשון „ומניח“ פאת זקנו (ס' זקן אברהם מאמר חמישי). ועייג"כ שו"ת חת"ס חאו"ח סו"ס קנ"ט, לקמן ערך „חתם סופר“ אות ב', לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"א.

52) בב"ר פפ"ד הנ"ל בפנים פי' המ"כ: „כלומר הולך בנחת ובגיאות, העקב נדמית תלוי למעלה בהליכתו“. וראה ברש"י שם. ובלק"ט עה"פ והוא נער (בראשית ל"ו, ב): „שהי' מתגעגע, מתקן בשערו מתלה בעקבו והוא מעשה נעדרות“.

אותם כדי לייפות את עצמם. והם הם אותם המשחיתים המתגרים בבני אדם להשחית פאת זקנם . . . " ⁵³.

מובן ופשוט דאין יוצא מכלל זה אלו המגלחים שערוות זקנם במקומות שהן [לפי דעתם] חוץ ממקום חמשת הפאות כו' כדי לייפות את עצמם, כדלקמן ח"ב פ"י.

[ריכוז הדעות בזה, שהעברת הזקן מביאו לידי הגברת היצר ולידי הרהור וכו' ולשאר עבירות וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ד'].
(3) בראשית רבה נח, ט (יג)

לשוננו :

„אמר רבי שמואל בר יצחק אמר לו הקב"ה אני אומנותי גומל חסדים. תפסת אומנותי, בא לבוש לבושי. ואברהם זקן בא בימים“.

ביאור דבריו :

כתב ה"מתנות כהונה": „ולבוש לבושי זה הקב"ה נקרא עתיק יומין“. ולבוש זה היינו שערוות לבנות של הזקנה, וכמשארז"ל (מובא ומבואר לקמן מספר 4).

וא"כ, כוונת המדרש רבה במ"ש: „בא לבוש לבושי“, זהו ענין לבון שער הזקנה, שהוא לבושו של הקב"ה, שנאמר בו ועתיק יומין יתיב גו' ⁵⁴. הרי ששערוות הזקן יש להם שבח ומעלה וקדושה, שהם לבושו של הקב"ה שנקרא עתיק יומין ⁵⁵.

[ראה עוד מביאור דברי המדרש הזה לקמן בסמוך (מספר 4) בארוכה. ועייג"כ לקמן ח"ב פי"ט].

ועכ"פ מובן מזה דבפאות הזקן יש בהן כעין קדושת שערוות הנזירות, ולכן יש ללמוד זה מזה, דכמו בנזיר אע"פ שאין החיוב והלאו אלא בתער או במספרים כעין תער, עכ"ז כוונת הציווי הוא שלא יגע בהשער כלל כל ימי נזירותו, כיון שיש בו קדושה, כמו"כ ממש פאות הזקן, אף שהחיוב מלקות הוא רק בהשחתה בתער, עכ"ז המכוון שלא ליגע כלל בפאות הזקן, לפי שיש בהם קדושה שהם לבושו של עתיק יומין — הקב"ה, וכמו האיסור בשערוות הנזיר מהאי טעמא ממש ⁵⁶, וכדלקמן בארוכה מכ"ז בח"ב פ"ב אות ג', עיי"ש.

(53) ס' יין המשומר (ד"ה לא תשחית את פאת זקנך). וראה לקמן בערכו. וכ"כ (בשם המדרש והזוהר הנ"ל — בנידו"ד) החפץ חיים בקונטרס תפארת אדם פ"ו. ועוד.

(54) ואין זה סותר למ"ש רז"ל ספ"ק דיבמות ומי איכא זקנה קמי' קוב"ה, דהא מ"מ נקרא עתיק יומי"א. והיינו דפי' מי איכא זקנה ר"ל שהוא ית' למעלה מגדר הזמן, אלא שנקרא כן עד"מ. וכבר מבואר ענין זה בזוהר באורא דנשא שם פי' שזהו ענין שהתורה נתנה באש שחורה ע"ג אש לבנה (שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סי"ק י"ד [ט"ו]).

(55) שו"ת צ"צ שם.

(56) שם.

(4) בראשית רבה סה, ט

לשוננו :

„א"ר יהודה בר סימון אברהם תבע זקנה. אמר לפניו, רבון העולמים, אדם ובנו נכנסין למקום, ואין אדם יודע למי מכבד, מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד. א"ל הקב"ה, חייך דבר טוב תבעת, וממך הוא מתחיל. מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה, וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה, ואברהם זקן בא בימים".

ועד"ז איתא בגמרא סנהדרין קז, ב: „עד אברהם לא הי' זקנה, כל דחזי לאברהם אמר האי יצחק, כל דחזי ליצחק אמר האי אברהם. בעא אברהם רחמי דליהוי לי' זקנה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים". וכ"ה בגמ' בבא מציעא פז, א" ובעוד מקומות במאמרז"ל".

ביאור דבריו :

הנה יש שני פירושים בענין הזקנה שנתחדשה ע"י אברהם:
(א) פירוש המהרש"א (בחדושי אגדות בב"מ שם): „ק"ק דכבר כתיב באנשי סדום מנער ועד זקן, וכתיב ואבינו זקן, ובאברם גופי' כתיב ואדוני זקן, ואברהם ושרה זקנים, מאי אולמי' האי קרא ואברהם זקן מכל הני קראי. וי"ל דודאי הזקנה ע"ש רוב שנים הי' כבר בעולם, אלא שלא הי' בעולם הזקנה הניכרת בליבון שער, ודבעי משתעי בהדי אברהם כו'. וע"ז בקש רחמים להיות הזקנה ניכרת בליבון שער, ודריש לה מדכתיב ואברהם זקן בא גו', דכבר כתיב מקודם שגולד יצחק ואדוני זקן, ואברהם ושרה זקנים, שהי' אז אברהם בן ק' שנה, אבל האי קרא ואברהם זקן בא גו' הי' אחרי זה, לפי שהי'

(57) בב"מ שם מובא מאמר זה אחרי הדרש מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק וגדמה לאברהם, פתחו כולם ואמרו אברהם הוליד את יצחק, עד אברהם לא הי' זקנה, מאן דהוה בעי למישתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק, בהדי יצחק משתעי בהדי אברהם, אתא אברהם בעי רחמי, והוה זקנה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים. ע"כ.
(58) דאה לקמן בהערה שאח"ז המובא ממדרש תנחומא ר"פ חיי שרה ופדר"א פנ"ב. ובס' תורה שלמה על בראשית (כד, א הערה ו') העיר דרש הזה יש במדרשים גם בסגנון אחר, כמו בתנ"י [תנחומא ישן מהדורת בובער] חיי שרה ד: „[ואברהם זקן] בא וראה מאדם ועד אברהם עשרים דורות ואין כתיב בהן זקנה אלא בו, היו מולידין בנים ובני בנים, ולא היו ניכרים איזה הבן ואיזה האב והיו הבנים מכים את האבות ולא היו יודעין, שנאמר ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהלים עח, לג) שהיו הכל שוין עד שבא אברהם ונתן לו הקב"ה את העטרה הזו, שנאמר עטרת תפארת שיבה (משלי ט"ז, א), והיכן את מוצאה, בדרך צדקה תמצא (שם). מי הי' זה, אברהם, שכתוב ב' כי ידעתיו למען אשר יצוה את וגו' (בראשית יח, יט). א"ל הקב"ה, חייך שאתה ראוי לזקנה, לכך נאמר ואברהם זקן. ואף דוד נטל העטרה הזו, שנאמר והמלך דוד זקן (מ"א א, א) למה שעשה כמות אברהם, שנאמר ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו (ש"ב ת, טו). לכך נאמר עטרת תפארת שיבה, ע"כ. וכ"ה בתנחומא ישן תולדות ז'. אגדת בראשית פמ"ג. ועיי"ש בס' תורה שלמה שהביא מעוד כ"מ ופי' דבריהם.

אז יצחק גם בחתימת זקן, ומאן דבעי למשתעי כו' וע"כ בקש אברהם רחמים שיהי' לו הזקנה בליבון שער וק"ל".

(ב) פירוש היפה תואר"ם (במד"ר שם) "שהקשה ג"כ כקושיית המהרש"א מפסוק ואברהם ושרה זקנים הנאמר מקודם, ותירוצו הוא שהזקנה הי' ניכר מהפנים והגוף, אבל חתימת זקן לא הי' עד אברהם".

היינו, דלפי' המהרש"א גם מקודם הי' חתימת זקן, אלא שבקש שיהי' הזקנה בליבון שער, ולפי' היפ"ת, עד אברהם לא הי' חתימת זקן כלל".

* * *

בביאור דברי המדרש הללו, עוסקת אף החסידות החב"דית לפי דרכה, הלא בספרתם".

(59) בשו"ת צ"צ שם (ובס' תורה שלמה שם) העיר דמוכח כפ"י המהרש"א מלשון התנחומא חיי שרה א': "א"ל יפיפית מבני אדם, א"ל איזה היופי שלי, אני ובני נכנסים לעיר ואין בני אדם מכירים בין האב לבן, מפני שהי' אדם חי מאה ומאתים שנה ולא הי' מזקין. אמר אברהם לפני הקב"ה, רבש"ע צריך אתה להפריש בין האב לבן ובין נער לזקן, שיהא הזקן מתכבד, א"ל הקב"ה, הייך ממך אני מתחיל, לך באותו לילה ועמד, כיון שעמד ראה שהלבין שער ראשו וזקנו. אמר לפניו, רבש"ע עשיתני דוגמא, א"ל כתיב עטרת תפארת שיבה (משלי טו, לא), וכתיב והדר זקנים שיבה (שם כ, כט), לכן נאמר ואברהם זקן, ומבואר כאן דהחידוש הי' דהלבין שער, ובס' תורה שלמה שם הביא עוד דא"י לפי' המהרש"א מפרד"א פנ"ב: "ואברהם זקן, המופת השלישי משנבראו שמים וארץ לא נמצאת שיבה, עד שבא אברהם אבינו וזרקה בו שיבה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים, ר' לויטס איש יבנה אומר ככתר שהוא הדור בראשו של מלך, כך חשובה הדור וכבוד לזקנים, שנאמר תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה (משלי כ, כט)" — דמדיוק הלשון לא נמצאת "שיבה" משמע כהמהרש"א. ועוד העיר שם דע"פ לשון התנ"י שבהערה שלפנ"ו: "אין כתיב בהן זקנה" — מיושב קושיית המהרש"א, דהכונה הוא לדרוש דהתורה לא כתבה על שום איש באותו סגנון "ואברהם זקן", לאשמעינן דאצל אברהם נתחדש דבר מיוחד ולכן כתבה פסוק מיוחד ע"ז.

(60) העירני ח"א (מחסידי חב"ד — ליובאוויטש) דדברי היפ"ת מובאים ע"י הצמח צדק בספרו "אור התורה" (פ' חיי שרה עמ' 1558 ואילך) וע"י בנו האדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש בספרו "ספר המאמרים — תרכ"ז" (ד"ה ואברהם זקן), ובכ"מ. (61) ואף שבדפוסי מד"ר שלפננו ליתא כן ביפ"ת, העירני: "בדפוס האחרון — ליקוט ממנו (מפי' היפ"ת) ויחפש בדפוסים שלפניו".

(62) וקצת דא"י לדבריו מזקנה דשרה, שבדואי בנשים אינו מחתימת זקן, וכך הי' מקודם גם באנשים, עד שנאמר ואברהם זקן גוי' (אוה"ת שם. סה"מ תרכ"ז שם). (63) וכמבואר ענינים באוה"ת שם (תשע"ט, ב). סה"מ תרכ"ז שם (ע' ל"ד), דלפירוש המהרש"א היינו שהמשך בחי' הלבון בהשערות שחורות, ולפי' היפ"ת, הוא פעל המשכת בחינת השערות, עיי"ש.

(64) העירני ח"א דבאוה"ת שם ובסה"מ תרכ"ז שם (פ"ד) נתבאר הטעם שעד אברהם לא הי' זקנה ואברהם תבע זקנה, כי (א) ממנו הותחל שני אלפים תורה, וגילוי התורה הוא ע"י שערות ד"ג תיקוני דיקנא. (ב) אברהם גילה בחי' שם אל, תיקון הראשון ד"ג תיקוני דיקנא. עיי"ש בארוכה. ועיי"כ לקו"ת נצבים נג, א. תו"א סט, ג. גם העירני ח"א מדברי האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש בספרו "ספר המאמרים — ה'תש"ב" ב"ה ואברהם זקן, שכתב שם בין השאר (ועיי"ש שהארין בביאור הדברים כמו שהם ע"פ פנימיות הענינים):

"וצריך להבין מהו חשיבות הזקן כ"כ שאברהם אבינו ע"ה בעי דחמי עלי,

ושו"מ שהגה"ק רבי נחום מטשרנובל (בספרו "מאור עינים" פרשת חיי שרה) האריך גם הוא בביאור דברי המדרש דידן.⁶⁵

דלפי מהרש"א בקשת רחמים היתה... [ראה לעיל בפנים]... ולפי היפ"ת בקשת רחמים היתה... [ראה לעיל בפנים]... ולא זו בלבד אשר אאע"ה התפלל ע"ז בבקשת רחמים, אלא עוד זאת תבע זאת. והעולה על כולנה, כי הקב"ה אמר לו דבר טוב תבע, והיינו דלא זו בלבד שנכון הדבר שהתפלל על זה בבקשת רחמים, אלא עוד זאת דבר טוב תבעת דיש הבדל גדול בין תפלה בבקשת רחמים דיהי רצון, לתביעה, דבענין התפלה הנה המתפלל עצמו יודע שאין מגיע לו ולא כלום, ואינו אלא בקשת רחמים בתחנונים בחדס חנם, וכמאמר גדלים וכרשים דפקנו דלתיך, משא"כ בענין התביעה שהתובע יודע שיש לו איזה תוקף לתבוע, וצ"ל מהר"ע גדול הפלאת מעלת חשיבות הזקן אשר אאע"ה הכניס עצמו בזה בתוקף גדול כל כך, לא רק בתפלה ובקשת רחמים אלא גם בתוקף של תביעה בטענה של כבוד, דאין אדם יודע למי מכבד, והיינו דמי שיש לו זקן הוא מכובד והבריות צריכות לכבדו, ומי שאין לו זקן מתבזה בשלילת הכבוד שה' מגיע לו אם ה' לו זקן, והקב"ה הסכים על ידו אשר דבר טוב תבעת אך הענין הוא, דהנה א' במדרש רבה בראשית פנ"ט, ב': עזו והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא) עזו והדר לבושה של תורה ותשחק ליום אחרון אימתי היא שותקת מתן שכרה לעתיד לבא, ממי אתה למד מאברהם, על ידי שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה, וזה לזקנה, ואברהם זקן בא בימים. וזוהי מעלת הזקן, שהוא ההדרת פנים, שזוכים ע"י עזו של תורה, שהוא ענין התוקף שבתורה, דהנה כתיב כי נר מצוה ותורה אור שהתורה מאירה את הנר מצוה, דכל מצוה ומצוה, בין שהיא ממצות עשה ובין שהיא ממצות לא תעשה, הנה אמיתיות ענין קיום המצות היא כאשר מקיימה ע"פ תורה, ולכן הנה התורה נקראת עזו, שהוא התוקף מרצונו וחכמתו ית' שבתורה, שלמעלה משכל אנושי, וע"י קיום המצות ע"פ התורה, זוכים להדרת פנים. והנה טעם וסבת הדבר מפני מה תבע אברהם את הזקנה, דהלא עד אברהם היו כמה צדיקים גדולים, כמו חנוך שהלך את האלקים ומתושלח אשר לסבת אביו דחה הקב"ה את המבול לשבעה ימים, וכמ"ש ויהי לשבעת הימים והמבול ה' מים על הארץ, ועוד היו כמה צדיקים גדולים, ובפרט נח שהכתוב מעיד עליו שהוא איש צדיק, ושם ועבר גדולי התורה, הנה גם אחד מהם לא התפלל על הזקנה, ורק אברהם הוא הראשון המתפלל ותובע זקנה ולובן שער. הנה כתיב מי העיר ממזרה, וארז"ל א"ת העיר אלא האיר באל"ף, דאברהם התחיל להאיר, דעד אברהם ה' העולם מתנהג באפילה ובא אברהם והתחיל להאיר, דאברהם אע"ה פרסם אלקותו ית' בעולם ואופן פרסומו ה' בעבודה דמסירת נפש, ובוזה האיר את העולם, ומהאי טעמה הנה הוא דוקא תבע את הזקנה, והיינו דלהיותו בעל מסירת נפש לקדש שם שמים, הנה הוא דוקא ידע מגודל מעלת חשיבות הזקן ושער לבן, ולכן הנה הוא התפלל ותבע את הזקנה ולובן שערו הזקן, שהוא הדרת הפנים, שזוכים ע"י קיום המצות ע"פ התורה... וזהו ואברהם זקן בא בימים דהנה קיים אאע"ה את התורה כולה עד שלא ניתנה, וכל עניני עבודתו של אאע"ה היו באופן דמסירת נפש, ועבודה זו בחור לבניו אחריו, והיינו דלבד זאת אשר ה' הראשון שפתח הצנור דמסירת נפש בעבודת ה', הנה בחר בהעבודה דמסירת נפש, ולכן בחר בשעבוד גליות תמורת העונש דגיהנם, ומהאי טעמא תבע הזקנה, שראה אשר בעקבות משיחא יהי דור אשר הזקנה והלובן שער תהי עבודה של מסירת נפש גם בבני תורה, לכן תבע זאת והתפלל עליהם שיוכלו לעמוד בנסיון".

[ראה לקמן ח"ב פ"ד: "מסירת נפש". פ"ט: "הדרת פנים — זקן"].

65) וז"ל שם: "במדרש ואברהם זקן בא בימים. ר"י בר אלעי פתח ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאוד הוד והדר לבש' שנתהדרת ונתלבשת הוד בסיני בשע' שאמרו ישראל נעש' ונשמע: ד"א שהדרת לאברהם בהדרת זקנה וז"ש הכתוב ואברהם זקן בא בימים וגו' :

„להבין הענין נדודע משארז"ל עד אברהם לא הוי זקנה בעי רחמי והוי זקנה נדודע שהמדות עליונות שהן י"ג מדות נקרא י"ג תיקוני דיקנא העליון שהן הי"ג מדות ה' ה' אל דחום וחנן וגו' ע"ש הודו והדרו של הש"י כמו למשל באלף אלפי אלפי הברלות עד אין קץ ואין תכלית באדם הגשמי בגשמיות שהזקן של האדם הוא הדרת פנים של האדם כך באלף אלפי אלפים הברלות בקומה הרוחניות העליונה נקרא י"ג מדותיו של הקב"ה תיקוני דיקנא על שם שבהן נהדר ונתגדל הקב"ה על ההנהגה שהוא ית' מתנהג עמהם בעולמות ובנבראי' והאדם הוא עולם קטן קומה גשמיות דוגמת קומה הרוחניות העליונה אלא שבשהתלשלות המדרגה מעילה לעלול נשתלשלו ונטבעו מהמדות העליונות בתוך האדם הישראלי שעל ידו יוכל לפאר להדר ולגדל שמו של הקב"ה על ידי שידבק את עצמו במדותיו בהטוב שבהן כי באמת המדור' בהשתלשלותן בהאדם הם מעורבין מטוב ורע שהוא סוד הבחירה כי זה לעומת זה עשה אלקים כי כמו שיש טוב המדות כך יש רוע המדות שהוא ההיפך של המדות שהוא בקליפות שבהן נטבעו רוע המדור' שבאומי' בלא טוב כלל והאד' הישראלי צריך לידב' בטוב שבמדור' שעל ידי המדות זוכה לידבק אל הבורא ב"ה שהוא עיקר עבודתו וכמו שאמרו רז"ל ובו תדבק וכי אפשר לידבק בהקב"ה והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום שצריך לקבוע בו כל המדור' להשתמ' בה' בכל ענינו שיהיה כל הנהגותיו על ידי המדות כמו שארז"ל בומן שישאל עושים לפני כסדר הזה וכי עושים דייקא שהכוונה הוא לא בלבד הקריאה בי"ג מדות אלא העיקר הוא העשי' ואז כשיאחז בחלק הטוב שבמדור' ומכניע חלק הרע המעור' בהן בטבע האדם יזכ' על ידי זה להשפעת חכמה העליונה בתוכו מאחר שעל ידי זה נדבק בבורא ית' כמו שאמרו הדבק במדותיו שזה נקרא ובו תדבק וטעם הדבר כי נודע שהתורה נדרשת בי"ג מדות שהן ממש סוד אלו הי"ג מדות שהם סוד י"ג תיקוני דיקנא כנודע שהם סוד עיקר התורה ואם כן מאחר שידבק בהמדות במעשה שמוציא המדות שמוטבעין בו למעשה שעושה על ידם כי נודע שבאדם ניכרין המדות על ידי מעשה שעושה שמרחם על הבריות ומאריך אפו ועושה חסד שלזאת הכוונ' נשתלשלו המדות ונתלבשו בגשמי' האדם שהוא יביא אותן לידי מעשה ועל ידי כך זוכה להופעת אור המדות הרוחניים העליונים עליו שהוא הופעת אור הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן עליו מלמעלה שהוא הכל אחדות אחד עם אלו הי"ג מדות שהם ה' ה' אל רחום וגו' ועל כן אמרו רז"ל על פסוק והדרת פני זקן זה שקנה חכמה שהוא נוטריקון של זקן כי באמת מי שקנה המדות לתוכו להביאן לידי מעשה לשב שמי' שעל ידי זה ידבק בבורא ית' כאמור נקרא זקן שקנה חכמה כי על ידי זה נשפע עליו אור הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן מחכמה עליונה כי אורייתא מחכמה נפקת ואורייתא וקב"ה חר שעל ידי שנעשה דבוק בתורה עליונה נעשה דבוק בהש' יתברך וכמו שאמרו ובו תדבק הדבק במדותיו שעל ידי המדות שבמעשה זוכה להופעת אור הדרו של הקב"ה עליו שהם סוד י"ג תיקוני דיקנא שנקראים הודו והדרו ועל כן צוה הש"י והדרת פני זקן זה שקנה חכמה מאחר שהוא נעשה אחדות עמו ית' על ידי המדות הנקראים הדרו של הקב"ה כאמור ויראת מאלהיך שהוא המצומצם בו על ידי המדות שאלהותו כביכול ממש נתאחד עם זה האדם ע"י קיום המדות במעשה.

„והנה נודע כי קומת האדם הגשמי נשתלשלה בהשתלשלות המדרגות למטה עד שבמדריגה התחתונה שהוא חומריות האדם הוא ג"כ ברמ"ח איברים ושס"ה גידים גשמיים דוגמת קומה הרוחניות העליונה כנודע שכל מה שהוא במדריגה למטה ממדריגה שעליה נתעב' אור הרוחני' עד שבהגיע לזה עולם השפל נתעב' מאוד בלבוש גשמי ומ"מ שורשו הוא מאור העליון ועל ידי כן יש בקומ' האדם הגשמי זקנה שהוא הדרת פנים של האדם שעל כן כתוב בספרים שלא לתלוש מהזקן אפילו שער אחד והתורה צוותה בלאו דלא תשחית פאת זקנך על שם שהוא מרומז ונמשך מאור י"ג תיקוני דיקנא העליון הרוחני הדק מן הדק שהוא על ידי המשכ' המדור' העליוני' הקדושי' למטה בלבושין אחר לבושין מדרגה אחר מדרגה עד לבוש הגשמי הזה שהיא קומת האדם

וזה הזקן שבאומות הוא היפך המדות שזה לעומת זה עשה אלקים שהוא ההיפך של מדת הקדושה כנודע כי לעומת מרכבה הקדושה יש דוגמא בקליפות.

„וזהו ה' אלהי גדלת מאד על ידי המדות העליונות במה שהוא הוד והדר שהוא סוד יי"ג תיקוני דיקנא לבשת שנתלבושו בלבושין עד שהוטבעו בקומת האדם הגשמי ובגשמתו הוטבעו המדות הרוחניות שעל ידי זה יוכל לדבק כך כמו שאמרו ובו תדבק ועל ידי זה שמך מתגדל ומתהדר בעולמך וזהו עוטה אור כשלמה שמלביש לאור עליון בלבושין והבן. ולסוד זה אמרו ישראל בסיני נעשה נשמע כמו שאמרו למעלה שאי אפשר לקנות החכמה העליונה שהוא התורה כי אם שיקנה מקודם בעצמו היי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן שהן ממש סוד אלו היי"ג מדות ה' ה' וגו' שיקנה אותם קנין עצמי במעש' ובאמת גמור כמבואר ואח"כ זוכה להופע' אור החכמה הרוחניות ביי"ג מדות רוחניות עליו מלמעלה ועל סוד זה הקדימו ישראל נעשה נשמע שהוא לכוונה זו פ"י נעשה המדות במעשה מקודם להטותן להטוב שבהן ולהכניע הרע המעור' בנו ואח"כ גשמע מהשכל והחכמה עליונה שתופיע ותעזר ביי"ג מדות רוחניות העליונים שעל כן אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבניי לשון שמלאכי השרת משתמשין בו כמו שאמר הכתוב ברכו ה' מלאכיו וגו' עושה דברו לשמוע בקול וגו' עושה והדר לשמוע שבאמת המלאכים גם כן מקבלין זה מזה שהוא בחינת עשיה אצלן בטוב המדות המלוכש' בהם לפי מדריגת' שמקיימין המדות בבחינת עשיה במה שמקבלין דין מן דין שהוא בחינת עשיה חסד ורחמי' וכן כל המדות נמצא' בהם לפי מדריגתן בבחינת התחתונה נגד מה שלמעל' ממנה שעל ידי זה זוכין לשמוע בקול דברו בהופעת אור העליון הרוחני מן שלש עשרה מדות העליוני' במדריג' היותר רוחני שהוא בחינת שמיעה נגד מה שלמטה ממנה שהיא הכנתם מקוד' בבחינת עשיה לפי מדריגת' וכמו בהאד' שהוא מקוד' בעשיה המדות במעשה ואחר כך בבחינת שמיעה מהשכל וחכמה עליונה שהוא בחינת קבל' התורה בין בכללות בין בפרטיות בהווה בכל אחד ואחד תמיד.

וזהו שפתח המדרש פסוק ואברהם זקן בא בימים ומביא פסוק ברכי נפשי וגו' הוד והדר לבשת שנתהדרת בסיני בשעה שהקדימו ישראל נעשה נשמע כי באמת הכל הוא ענין אחד במה שכתוב הוד והדר לבשת שהוא כמשל' שמתלבושין בחינת ההדר שהיא הדרת זקן העליון יי"ד תיקוני דיקנא הגל' במעשה התחתוני' על ידי המדות המוטבעין בהם שע"י זה יוכו להופע' המדות מהאור העליון עליו שהו' בחי' נתיני התור' מיי"ג מדות כמבוא' למעלה וזהו ענין שהקדימו נעשה נשמע מקודם קניית המדות במעשה ואח"כ נזכ' לבחינת נשמע לשמוע בקול דבר העליון מאור יי"ג תיקוני שהן דיקנא שהן יי"ג מדות שהתורה נדרש' בהן שהתור' בנויה מהם שעל ידי זה נתהדרת בסיני פ"י שנתקן למטה בחינת הדרת זקן שנקרא כן כמו שאמ' הכתו' והדרת פני זקן כאמור למעלה וזהו גם כן שמביא הפסוק ואברהם זקן בא בימים דנודע שהימים נקראים המדות העליונות שהיפך המדות נקרא לילות וחשכות והמדות נקרא ימים על שם בהירתן למעל'.

„וזהנה אברהם אבינו ע"ה היה ראש למאמיני' כמו שאמר ה' אלהי השמים ולא אמר אלהי הארץ ואמרו רז"ל שכן אמר מתחלה לא היה אלא אלהי השמי' שלא היו באי העולם מכירין בו ואח"כ על ידי שהרגלתינו בפי הבריות נקרא אלהי הארץ גם כן נמצא שלא היה פרסום אלהותו בארץ עד אברהם שלא היה מי שימשיך אור המדות העליונות ממעלה למטה על ידי שיעסוק במעשה עם המדות שעל ידי זה יוכל לידבק בו ית' כי אם שהיו ברוע המדות במה שבשכירה ועל ידי שלא היו המדות מתוקנים במעשה שהוא בחינת נעשה לא היו מתוקנים גם כן בנשמע שהוא הופעת אור החכמה העליונה מיי"ג מדות שהן תיקוני דיקנא ועל כן על ידי שלא היה מי שימשיך בחינת תיקוני דיקנא מן קומה הרוחני על כן גם בקומת הגשמי' שהוא רמז ודוגמא קומת הרוחני' על ידי השתלשלות ולבושין מעילה לעלול מדריגה אחר מדריגה עד אברהם לא היה זקנה גם בקומה הגשמי' שלא היה ההשתלשלו' והמשכה מלמעלה למטה בכדי שיתלבש ויתרמו בקומת הגשמיות בעי דחמי שהוא קיום ותיקון המדות שהם דחום

ספרא (תורת כהנים)

יש מפקקים בכוונת התורת כהנים פ' מצורע פרשתא ב' פדק ב' מ"ד.
ומה שנראה לבאר במ"ש שם * :

וחנון וגו' שזהו לשון רחמים וכן בכל המדות והוי זקנה שנתקן ונמשך השתלשלות י"ג תיקוני דיקנא עד שנתלבש ונתרמוז ג"כ בקומה הגשמיות והוי זקנה גם בגשמיות. וזהו ואברהם זקן בא בימים פירוש שבא בבחינת ימים שהם המדות העליונות כמבואר שהמשיך המדות העליונות למטה ועל כן נקרא ואברהם זקן.
וזהו שמביא המדרש על פסוק זה ברכי נפשי וגו' הוד והדר לבשת שהו' כמו שמסיי' שהדרת לאברה' בזקנ' שהיא הדר הזקן העליון שהופי' עליו על ידי תיקון המדו' מקודם במעשה. וזהו וה' בירך את אברהם בכל שעל ידי שבא בימים העליוני' י"ג תיקוני דיקנא והמשיכן בהופעת אורן עליו מלמעלה ועל ידי זה וה' שהוא הוא ובית דינו כנודע שהוא על ידי המשכת אור המדות שהן סוד עיקר התור' שאפי' כל הדיני' נמתקין והסכימו על ברכתו שהוא ע"י שהכני' את הרע שיש בהמדו' לטוב כסוד מרע ועשה טוב מהן שנמת' הרע כנוד' ועי"ז נמתקו כל הדיני' למעלה והופיע עליו הרחמי' העליונים ומי"ג תיקוני דיקנא שהוא הופעת התורה העליונה שעל ידי המתקת הדיני' כמ"ש אני בונה לי גבורה וזה וה' בירך וגו' הוא ובית דינו. וכמה שביארנו למעלה כי מי שמתקן המדות למטה זוכה להופעת אור החכמה עליו מלמעלה שהוא שידע ויבין וישכיל בתורה אף מה שלא למד מתוך הכ' בספרי' ע"י שיופיע עליו אור החכמה עליונה מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן יהיה נאה דורש ונאה מקיים אף במה שלא למד שהשכל העליון מדבר בו.

ובזה נבאר מה שאמר ר' שמעון כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכל מקום שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה דנודע שהחכמה עליונה נקרא י' שהוא רק נקודה על שם גודל וגובה ההשגה שאין לנו תפיסה להשיג כל שלמות החכמה העליונה שהוא אלהותו ממש כמו אות י' שאין לו ציור והשגה כמו בשאר אותיות ומן הי' מתהוין כל האותיות כי איזה אות שצריך לכתוב צריך אתה לעשות מתחילתו נקודה הראשונה שממנה יתהוה אחר כך בהתפשטות ציור האות כן מהחכמה העליונה מתהוין כל האותיות והמשכת המדות כנודע וכמו בתחילת עשיית האות בשעה שעושה נקודה הראשונה עדיין אין תפיסה לציור האות שבדעתו לעשות כן בנמשל גם כן בחכמה עליונה שנקרא יו"ד עדיין אין בו תפיסה עד התפשטות המדות למטה שאז מתגלה החכמה עליונה, בהתפשטות מה מהחכמה עליונה.

וזהו כל מקום שהנקודה רבה על הכתב שבחינת הנקודה שהיא החכמה העליונה מופיע עליו מלמעלה והיא רבה על הכתב על מה שלמד מתוך הכתב הכתוב בספרים אתה דורש את הנקודה שדורש התורה שבבחינת הנקודה שהיא החכמה עליונה המופיע עליו אף במה שלא למד מתוך הכתב וכל זה על ידי תיקון המדות זכה אל המשכות הי"ג מדות שהתורה נדרש' בהן שהן י"ג תיקוני דיקנא וכל מקום שהכתב רב' על הנקודה אתה דורש וכו' שהתורה שבו אינ' על הרוב אלא מה שלמד מתוך הכתב שכתוב בספרים והופעת הנקוד' עליונה שהוא בחי' החכמה בו מעט מן המעט וזהו אתה דורש את הכתב שכל דרשותו בתורה אינו כי אם במה שלמ' מתוך הכתב ולא זכה עדיין להופעת השכל מן החכמ' עליונה עליו מלמעלה אף במה שלא למד ע"י שלא תיקן כל המדות עדיין ועל כן לא זכה להמשיך הי"ג מדות של מעלה אליו והש"י יזכנו להיות מן מתקני המדו' ויופיע עליו או' שפע' חכמתו העליוני' מי"ג תיקוני דיקנא כמבואר אנס"ו בילא"ו.

[ראה לקמן ח"ב פי"ט : הדרת פנים — זקן. וראה ח"ג טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש].

ספרא (תורת כהנים) — מיוחס לרב. השקו"ט בזה — ראה ס' עין זוכר להחיד"א מע' הסמ"ך אות ב', שד"ח כללי הפוסקים ס"ב או"ד והנסמן שם.

66) הבא לקמן הוא משו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג ס"ק י"ח [י"ט] וי"ט [כ].

איתא בתו"כ שם "לפי שיש בראש [דנזיר] מה שאין בזקן [דכהנים וכה"ג], ובזקן מה שאין בראש, שהראש אסור במספרים ובתער [כדתנן פרק שלשה מינים נזיר שגלח בין בזוג בין בתער או שסיפסף כל שהוא חייב], והזקן אינו אסור במספרים ובתער [זקן אינו אסור במספרים כבתער, דאין איסורו אלא בתער, כדתנן לקמן פ' קדושים כו' יכול אפילו גלחו במספרים יהא חייב ת"ל כו']. עכ"ל הנוגע לעניינינו הביאורו התוס' פ"ק דשבועות (ב, סע"ב) והעתיקו ג"כ שהראש אסור במספרים כבתעד. ומדאומר אין איסורו במספרים כבתעד, משמע לכאורה שבמספרים אינו אסור כלל, וא"כ הוא מותר לגמרי, דהא אינו אומר אינו חייב אלא אינו אסור. אבל באמת אין זה כלום, דהא לישנא דאסור היינו ג"כ מה שאסור מדאורייתא באיסור ל"ת, כדאמרינן בגמ' בחולין פרק השוחט (ל"ב) אמר רבא אלו אסורות קתני, יש מהן נבלות ויש מהן טרפות, והיינו הכל איסור לאו דאורייתא ממש, ועד"ז מש"כ בתו"כ שהראש אסור במספרים כבתער היינו מה שאסור מן התורה, כמו בתער ממש, והי' לוקה ע"ז. ומה שאינו לוקה בנזיר אע"פ שאסור מן התורה לא קאחשיב, דהא במספרים שלא כעין תער אינו לוקה בנזיר, ואיך אומר שהראש אסור במספרים כבתער, הלא אם גילח בזוג שלא כעין תער אינו חייב כבתער, אע"כ כאן קורא אסור מה שאסור מן התורה והי' לוקה ע"ז זה נקרא אצלו אסור, והיינו במספרים כעין תער, שע"ז הי' לוקה בנזיר. משא"כ בזקן דאינו אסור במספרים כבתער, ר"ל שאינו לוקה אפילו על מספרים כעין תעד. אבל מאיסורא גרידא שאין לוקה עליו לא קמיירי, ושפיר י"ל דבזה דומה ראש דנזיר, שגם בראש דנזיר אין מספרים שלא כעין תער דומה לתער ואינו לוקה אבל אסור. וכמו"כ הוא בזקן. ובזה שוו דאשו דנזיר לפיאות הזקן. וע' בתוס' פ"ק דפסחים (ה, סע"א) בד"ה ואומר, שנראה מדבריהם לפי תירוץ השני דשלא כדרך הגאון אסור מן התורה למעין שם, וא"כ לפי"ז מ"ש התוס' פרק כ"ש (כת, א) ד"ה ותנן ואינו אסור אלא כדרך הגאון, עכצ"ל ואינו אסור מן התורה קאמר. ובמל"מ נסתפק בפי' ואינו אסור שבתוס'. וזוה עוד דאי' דמ"ש בתו"כ והזקן אינו אסור במספרים כבתער דד"ל ואינו אסור מה"ת ללקות עליו כבתער כנ"ל. ואף לגירסא דידן בתו"כ במספרים ובתער, המכוון כן, דאינו אסור בל"ת במספרים כמו בשער נזיר שאסור בל"ת והי' לוקה עליו. ואין להוציא ממשמעות זו שום היתר נגד לשון המשנה ואינו חייב.

[דיכחו הדעות בענין איסור העברת הקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן ומה שיי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].
ועוד יש מי שהאריך בזה ¹⁰ והעלה, דאדרבה מפורש יוצא מהתו"כ שאסור לגלח הזקן במספרים, כפי אשר פירשו והגיהו הר"ש משאנץ (בפירושו לתו"כ שם), הראב"ד (בפירושו לתו"כ שם), הספר יראים (סי' צ"ג) הילקוט שמעוני (פרשת מצורע רמז תקס"ב), הר"א מזרחי (פ' מצורע בד"ה את כל שערו), והעמודי שלמה להמרש"ל (סמ"ג ל"ת ג"ז) ועל כולם גם התוספות (שבועות ב, ב) — שכולם הגיהו בזה הלשון: שהזקן אין אסור במספרים "כבתער" — דהיינו שאין

איסור במספרים "כתב-ער", אבל איסורא איכא רק דבתער לוקין עליו, משא"כ במספרים.
[ראה לקמן ח"ב שם].

גמרא

*

יש מוכיחים מכמה סוגיות הש"ס דאיסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער; גודל חשיבות ענין גידול הזקן; וכו'. ומהם:
ברכות יא, א [לקמן ח"ב פ"ה אות א'].
שם יב, ב [שם פי"ט].
שבת קנב, א [שם].
בבא מציעא פד, א [שם].
שם פז, א [לעיל ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 4].
נדרים סה, ב [לקמן ח"ב פ"ג].
נזיר לט, ב [שם פ"ב אות ג'].
שם מא, א [שם הערה 1].
שם נח, ב [שם אות ב'].
סנהדרין קז, ב [לעיל ערך "מדרש רבה" שם].
שם קיב, א [לקמן ח"ב פ"ב אות ה'].
מכות כא, א [שם אות א' ואילך].
ירושלמי קידושין ב, ד [שם פי"ט].

* * *

מה שיש להעיר מירושלמי ר"ה פ"א ה"ג בענין גילוח דער"ה — יתבאר לקמן ח"ג: טענה ומענה ג', עיי"ש בארוכה.

אבל רבתי (מסכת שמחות)

מה שיש להעיר מדברי האבל רבתי פ"ז בדין איסור תספורת לאבל, יתבאר לקמן ערך "רמב"ם" הערה 82.

ספר הקנה

תוכן דבריו (דף כח, ב [דפוס קראקא]):

כהן שלא נתמלא זקנו, אפילו הוא בן ק' שנה, לא ישא כפיו, כי שערות הזקן מורים בצינורות העליונים, ואם לא נתמלא זקנו, אין הדין נותן לברך. הואיל והוא חסר, כי אין לו מקום הדוגמא לברך⁶⁸.
[הועתק לשונו לקמן ח"ב פי"ח, ושם רוכזו הדעות בהנידון].

ספר הקנה — מיוחס בסמיכות לתקופת רבנן סבוראי. וי"א קודם לזה. הדעות בזה — ראה שה"ג להחיד"א בערכו. שם סוף מע' הסמ"ך. שד"ח כללי הפוסקים סט"ו אות מ"ט.

(68) הביאו בס' עמודי ארזים דף נו.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפ.

בירור שיטתו :

לפי טעמו ונימוקו הנ"ל כ"ש המעביר זקנו, ומובן דליכא חילוק בין בתער ובין שלא בתער, וכדמוכח מהמקומות המובאים לקמן ח"ב שם, וח"ג טענה ומענה ב', עיי"ש.

פירוש המיוחס לרבינו סעדי' גאון

לשונו (ברכות יא, א) :

נעתק לקמן ח"ב פ"ה אות א'.

בירור שיטתו :

יש לבאר ע"פ דבריו שם דאיכא מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בענין גידול הזקן ושלא להקטין (אפילו) הזקן אף במספרים, כדי להוציא מלבם של אותם המשחיתים זקנם, וכדלקמן ח"ב שם, וש"ב.
[ריכוז הדעות בכללות ענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא — דאה ח"ב שם].

רבינו חננאל

לשונו (בפירושו ע"מ ברכות יא, א) :

[נעתק לקמן ח"ב פ"ה אות א'].

בירור שיטתו :

יש לבאר ע"פ דבריו שם דאיכא מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בענין גידול הזקן ושלא להקטין (אפילו) הזקן אף במספרים, כדי להוציא מלבם של אותם המשחיתים זקנם, וכדלקמן ח"ב שם, וש"ב.
[ריכוז הדעות בכללות ענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא ראה ח"ב שם].

ר"י"ף

לשונו (פ"ג דמכות) :

עיי' שם.

בירור שיטתו :

(א) הרי"ף לא הביא אלא לשון המשנה (מכות כ, א) והגמרא (שם כא, א)

פירוש המיוחס לרבינו סעדי' גאון — אך אין זה מוסכם. ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א' הערה 6 ובהנסמן שם, דכולם מודים דעכ"פ קרוב לודאי כי מחברו הי' אחד מבני ישיבת הגאונים.

רבינו חננאל — בן רבינו הושיאל. מדור ראשון של רבנות אחר הגאונים. הי' רבם של הרי"ף ורבינו נתן בעל הערוך, ועוד (שם הגדולים להחיד"א בערכו). ראה לקמן בערכי תלמידיו הנ"ל.

ר"ף — רבינו יצחק (ב"ר יעקב הכהן) אלפסי. מהשלשה עמודי הוראה שהבית בית

ולא הזכיר לשון מותר, משמע דס"ל דאסור לגלח הזקן אף שלא בתערה, שכן מוכח מלשון המשנה והגמרא שם" [כדלקמן בארוכה ח"ב פ"ב, עיי"ש].
 (ב) עוד הוכחה: הגה לא נמצא כלל בדאשונים שמיקל בזקן יותר מבדין העברת שער בית השחי ובית הערוה [כדלקמן ח"ב שם אות ב'; שם פ"ג].
 א"כ, האוסרים בבית השחי ובית הערוה במספרים דהיינו הרי"ף וסייעתי [המובאים לקמן ח"ב פ"ב שם] — הם ס"ל שבזקן אסור במספרים".
 [ריכוז דעות הסוברים כן ומה שי"ל בטעמם ונימוקם כו' — ראה לקמן ח"ב בפרקים הנ"ל].

ערוך

לשונו (בס' הערוך ערך זקן):

נעתק לקמן ח"ב פ"ה אות א'.

בירור שיטתו:

יש מבארים ע"פ דברי הערוך שם דאיכא מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בענין גידול הזקן ושלא להקטין (אפילו) הזקן אף במספרים, כדי להוציא מלבם של אותם המשחיתים זקנם, וכדלקמן ח"ב שם, וש"ב.
 [ריכוז הדעות בכללות ענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא — ראה ח"ב שם].

ר ש י י

(א) לשונו (ברכות יא, א ד"ה לאחד):

נעתק בהערה 72.

ישראל נשען עליהם. ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ב', ולהעיר משה"ג להחיד"א בערכו, דר"י בעל התוספות ה' אומר כי ודאי דרוח הקדש שרתה על הרי"ף כשחיבר ההלכות, ובשו"ת מן השמים א' ששאל מן השמים אם הלכה כהרי"ף או כחולקים והשיבו לו מן השמים שודאי הלכה כהרי"ף, עיי"ש.
 (69) ראה ס' פסקי דינים (להצ"צ) חיו"ד סי' קפ"א. ויש להעיר גם ממעשה דוקח על המשניות (פ"ג דמכות) — הועתק לקמן ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 106.
 (70) שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ט. פס"ד שם.

ערוך — לרבינו נתן (ב"ר יחיאל) מעיר רומי. תלמיד רבינו חננאל ורבינו משה הדרשן וחבירו רבינו גרשון מאור הגולה (שה"ג להחיד"א בערכו) — ראה לעיל ערך רבו "רבינו חננאל".

רש"י — רבינו שלמה יצחקי. והנה כתב מרן הבי"ט טאו"ת סי' שרשיי הוא מפרש ולא פסק. אמנם ראה שכנה"ג בכללי הפוסקים אות י"ט ויד מלאכי כללי רש"י אות ב' ושד"ח כללי הפוסקים ס"ח או"ט דשרים רבים המה ראו כן [מ"ש מרן הבי"ט כנ"ל] תמהו היכי מפיך מרן הבי"ט סברת רש"י מן המגין ומי לנו גדול מרש"י, וי"ל שמדברי כל הפוסקים נראה שגם סברת רש"י מצטרפת לקים לי וי"ל דגם מרן הבי"ט סובר דגם דעת רש"י מצטרפת אלא דהכל לפי המקום. והגאון יעב"ץ באגרת בקורת שלו (יב, ב) כתב (לרב אחד בדורו): "אך אשר שלח רסן

לשוננו באמור על דש"י שהוא פרשן ולא כתב דבריו להלכה, רע עלי המעשה כי לא דבר נכונה במשיח ה' מאור הגולה דש"י דעבד לתורה שלא תשתכח מישראל וכל דבריו קבלת אמת ואם באמת דש"י אינו פסקן ברוב המקומות וכו' אבל פירוש הענין והשמועה וכש"כ בביאור המלות והוראתם מי כמוהו מורה וכו', ע"כ. וי"ל דאם כותב דש"י בפירוש לענין פסק כמו באו"ה שלפעמים פוסק הדין בפירוש או ודאי סברתו היא נחשבת כאחד מהגדולים*.

71) ואין להקשות ממכות כא, א ד"ה מספרים מנא לי, דמותר . . . ע"כ. שהרי —
א. אי"ז מרש"י כלל, כ"א ממפרש אחר, והוא הריב"ן, וכידוע שכבר פסק פירש"י במסכת מכות בוף יט, ב.

* * *

ומה שיש לבאר בשיטת הריב"ן ע"פ דבריו הללו:
ב. כבר עמד ע"ז בשו"ת מכתם לדוד חיו"ד ס' כ"ה, וז"ל:
עתה באתי להשיב מפני הכבוד בין הפרקים פרק דיקנא על מה שדקדקת מל' הריב"ן ז"ל דקאמר מנ"ל דמותר, דמשמע דלת"ק מותר גמור הוא כו'. תמיהא לי טובא, דלדידך ריב"ן דייק בלישנ"י טפי מתנא דידן, ואדקדיקת הכי לקולא מלישנ"י בריב"ן, אמאי לא דייקת איפכא לחומרא מלישנ"י דתנא דקפיד למיתני כמה זימני לישנא דחיובא להודיע שלא נזכר תער אלא לענין חיובא בלבד, ולעולם במספרים חיובא הוא דליכא, איסורא מיהא איכא מדרבנן [בארוכה עד? — ראה לקמן ח"ב פ"ב] וריב"ן כי קאמר מותר, מותר מן התורה קאמר [ראה מזה במקומות שנסמנו לעיל בערך "ספרא"]. ותדע דמש"ה מסיים בה דלא קאסר אלא מלקט כו' ואמאי לא קאמר דלא חייב וכלשון משנתינו, אלא היא גופה דייקא דקאמר הכי ללמוד על עצמו על רישא דמילתי דמותר דקאמר היינו מדאורייתא, אבל באיסורא דרבנן לא מיירי הכא, ולאו פוסק הוא הכא אלא מפרש הסוגיא, עכ"ל [א"ה. בביאור כוונת חז"ת "מותר" ע"ע לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ט].

ג. ויתירה מזו (דלפי מ"ש בשו"ת מכתם לדוד שם, ס"ל להריב"ן דיש איסור דרבנן במספרים, ולא מה"ת) ע"פ המבואר לקמן בפנים אות ג', דס"ל להריב"ן (לפי מה שהבין החת"ס בכוונתו) דיש (לא רק איסור כ"א גם) חיוב מלקות מדאורייתא על גילות הזקן במספרים, עיי"ש. ולפי"ז ע"כ צ"ל דמ"ש הריב"ן כאן "מותר" קאי אמספרים שלא כעין תער, דאל"כ, יסתרו דבריו אהדדי.
אבל ראה לקמן ערך "תרומת הדשן" דיש מפרשים בשיטת הריב"ן דס"ל דגזור והחמירו חז"ל גם במספרים שלא כעין תער, וא"כ אין נפרש לשון "מותר" בריב"ן מכות. אך לפי מ"ש בשו"ת מכתם לדוד הנ"ל גיחא, דפי' "מותר" במכות הוא מותר מן התורה, אבל באיסורא דרבנן לא קמיירי הריב"ן, וכונת המכתם לדוד היא למספרים שלא כעין תער, שהם מותרים מה"ת, משא"כ מדרבנן, וכ"מ בדברי השו"ת מכתם לדוד בחנ"ה. המענה. עיי"ש.

ד. ועיי"ג לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו' דשם מבואר דכוונת רוב פוסקים בחז"ת "מספרים" סתם היא למספרים שלא כעין תער.
אמנם בחידושים על הש"ס (להצ"צ) סוף מס' מכות משמע שהבין בשיטת המפרש הזה במס' מכות (הריב"ן כנ"ל) דס"ל דמספרים כעין תער נמי מותר. וצ"ע בדברי הצ"צ.

* * *

ויש מקשים מפירש"י שבת קמט, א — ד"ה אין רואין במראה: . . . לפי שהרואה במראה אינו צריך אלא לתקן שערות ראשו וזקנו הלכך חיישין שמא יראה נימין המדולדלות שאינן שוות עם שאר השער ויגלחן (ויגלחם במספרים). א"כ משמע שבמספרים מותר בחול.

(*) ראה לקמן "הוספה ב" אות ו.

בירור שיטתו :

יש שכתבו לבאר דמדברי רש"י שם מוכח דגם דעת רש"י הוא דאיכא איסורא לגלח הזקן במספרים⁷².

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער, ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

עוד בביאור דברי רש"י האלו — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'.

(ב) לשונו (מועד קטן יח, א. ד"ה ואם בקשו ממנו שפה הי' מתיר להם) :

"כלומר אנא חזינא לדעת' אי שאלו לגלח השפה הי' מתיר להם דאין בהם משום בל תשחית פאת זקניך".

אבל דאה לקמן ח"ב פ"י, דמוכח מכ"מ דהיו נוהגים לגלח מקומות הזקן חוץ מתשעת הפאות. וכעין גילוח זה נוהגים רבים גם היום. וא"כ בפשטות אפ"ל דדברי רש"י מיידי ב"גמין המדולדלות" במקומות חוץ ולבד במקום הפאות. ועי"ל דיש לפרש דברי רש"י ולחלק דבריו בשני אופנים, היינו הלשון לפי שהרואה במראה אינו צריך אלא לתקן שערו וזקנו הוא דבר בפני עצמו, שרש"י מפרש המכוון, למה רואה במראה. ועי"ן פירש"י לתקן שערו וזקנו — ומ"ש רש"י אח"כ הלכך חיישינן שמא יראה נימין המדולדלות שאינן שחין עם שאר השער ויגלחן. קאי רק על הראש, וע"כ מוכרחין אנו לפרש דברי רש"י כך. דאלת"ה רק שקאי גם על הזקן. א"כ האין פירש"י אח"כ בד"ה אדהכי והכי שילך להביא תער, הלא בתער כו"ע מודים דאסור מה"ת דזהו השחתה הנאמר בתורה, וא"כ ליכא למיחש שילך להביא תער. ולפי"ז לא נצרך להגות מהרש"ל, ולכן לא כתב רש"י בעצמו ויגלחן במספרים רק סתם כיון דקאי רק על הראש. ומצינו און לזה מדברי בעל המאור, וז"ל : פי' שמא יראה בשערו הצריך תיקון וילך ויביא זוג של ספרין ויתקן. "עצמו", ע"כ, ולא מזכיר זקן כלל. [ואגב יש להעיר מפ"י המלחמות ה' בשם הירושלמי, שבריתא הזאת היא שנוי' בנשים, והנשים אין להן זקן וכן אי' בתוס' מס' ע"ז בפ' אין מעמידין (כט, א) בד"ה המסתפר וז"ל : והא דאי' בפרק השואל דף קמ"ט אין רואין במראה בשבת, ומפרש בגמ' במראה של מתכת מפני שאדם עשוי להסיר בה נימין המדולדלות, ומשמע דוקא בשבת אבל בחול שרי, התם באשה איירי ואדם לאו דוקא דאיש אסור בכל ענין] (זקן אברהם מאמר רביעי אות ל').

72) כ"כ בשו"ת תירוש ויצהר סימן ס"ח תשובה ב', וז"ל שם : "ויש להביא רא"י ברורה דגם דעת רש"י ז"ל הוא דגם במספרים אסור. דאיתא בש"ס ברכות (דף י"א ע"א) ת"ר ב"ה אומרים עומדים וקורין וכו' ומעשה ברי' ישמעאל וראב"ע שהיו מסובין במקום אחד והי' ר' ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף. כיון שהגיע זמן ק"ש הסה ר"א וזקוף ר"י. א"ל ראב"ע לר"י — ישמעאל אחי אמשל לך משל למה הדבר דומה משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהי' כנגד המשחיתים. אף כך אתה כ"ז שאני זקוף אתה מוטה עכשיו כשאני הטייתי אתה זקפת וכו', וכתב רש"י ז"ל ד"ה לאחד וכו' שאומרים לו זקנך נאה ומגודל והוא אומר להם הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהי' כנגד המשחיתים. הגדול הזה יהי' נתון לתער ולמספרים שאבוא עליו ואשחיתנו. עכשיו שאני הטייתי הרי אני כמקלס את מעשיך שהיית מוטה ואתה נזקפת, ע"ש. וכונת ראב"ע הי' להגיד לר' ישמעאל שאחר שהוא הסה והראה בזה שבחו של ר' ישמעאל שהוא ג"כ מוטה ויעשה בזה כהלכה, לפי שיטתו של ראב"ע. והיו כמו שא' שיבא וקלס את השני שיש לו זקן מגודל ועושה כהלכה שאינו משחית זקנו. ואז השני אומר הואיל וקלסתם יהי' כנגד המשחיתים ויהי' נתון לתער ולמספרים. ועושה כנגד הדין. כן עושה ר' ישמעאל כנגד ההלכה בזה שזקף. וכיון שנקט רש"י ז"ל בלשונו הזהב לתער ולמספרים.

בירור שימתו :

ולכאורה יש להקשות — מה ענין בל תשחית לכאן⁷³. דאי איתא דבמספרים שרי אפילו בזקן ממש, א"כ למה הוצרכו להתיר גילוח השפם — יגלחו במספרים. — שהרי כל עיקר שאלתם בשביל שלא יעכב האכילה, וסגי במספרים ג"כ, וכמו שכתבו התוספות בנוזר (נט, סע"א) בענין והא קא גדיל, דמוכח מזה דאף במספרים אסור, וכמו"כ כאן⁷⁴.

א"כ מפורש יוצא דגם במספרים הוי שלא כהלכה, מדלא כתב רש"י ז"ל יהי נתון לתער בלבד רק מוסיף ולמספרים. והוא ראי' אלימתא לענ"ד, והבין.
וכעין זה בפ' דברי רש"י הללו כתב בס' זקן אברהם במאמרו החמישי בזה"ל :
"... מלשון רש"י עצמו מוכח שאף במספרים אסור, וז"ל רש"י ז"ל... [והעתיק לשון רש"י כנ"ל]... והנה כאשר נדייק בדברי רש"י ז"ל. כוונת רש"י בזה שזאת היתה התמי' של ראב"ע כמו שבקילוס הזקן זה האחד יעשה ולהיפוך שלא כדרך האנושי, וכי משום שקילסו יהי זה האחד נצרך להשחיתו? אדרבה יען שהיו מקלסין לו שזקנו נאה ומגודל ה' לו להתפאר ולשבח עצמו ולהנות מזאת אשר אחרים ישבחו אותו בזה, אמנם כאשר הוא אומר להם הגידול הזה נתון לתער ולמספרים. הוא לא טובה עושה ועושה להיפוך מדרך בני אדם. כמו כן הדבר ההוא כאשר קילסו את מעשיה שהיית מוטה וכן גם אני עשיתי להראות שנאים מעשיך והדין עמך אתה עומד נגדי תעשה ההפוך ממה שקילסתי אותך, וזאת היתה תמימת ראב"ע. זאת היתה כוונת רש"י בזה המשל. אבל חלילה ללמוד ממנו איזה דבר ממשל, כי לא שום מעשה ה' ובאמת זה האחד לא ה' ולא נברא, רק משל ה'. ותדע שכן הוא כוונת רש"י בזה, רק על המענה של זה האחד ולא למעשה ללמוד ממנו מה דאלת"ה איך נפרש בדברי רש"י הגידול הזה יהי נתון לתער, הלא בתער הוא השחתה המפורשת בתורה ולא תשחית, ואין שום חולק בזה ודכו"ע מודים בזה שאסור מדאורייתא, אלא כוונת רש"י בזה על המענה של זה האחד, למשל אם ה' שואלין אותו, כך ה' עונה, וכן מוכח מלשון הגמ' שנכפל תיבת, משל, אמשול לך משל למה הדבר דומה משל לאחד שאומרים לו, וע"ז פ' רש"י משל שלך דומה לאחד וכל הגמרא הזאת הובא רק בדרך משל ולא הובא שהי' מעשה... המשל הזה מקורו הוא בתוספתא פ"א דברכות ובפירוש איתמר בירושלמי פרק שני דפאה ובירושלמי חגיגה פ"א הלכה ח' אין מורין לא מן ההלכות ולא מן האגדות ולא מן התוספות ולא מפי מעשה הכתוב במשנה וברייתא עד שיאמר לו הלכה למעשה [וראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ד' אות ג']. וק"ו בן בנו של ק"ו בנידו"ד שאף מעשה לא כתוב בה רק משל, ועיין ב"ב ק"ל ע"ב.

73) העירני ח"א שעד"ו הקשה גם התפארת ישראל (בהקדמתו לסדר מועד — כללי שמחות אות א') על דברי רש"י. ועיי"ש בתפא"י מה שחי' באורא. ולפי מ"ש בפנים, ניחא.

ושוב העירני ח"א דגם מה שתירץ התפארת ישראל על קושיא זו לכאורה אין לו שחר, שהרי כתב התפ"י שם : "... ונ"ל דהי' ק' רש"י אדקאמר אילו בקשו שפה התיר, דק' פשיטא, מ"ש מצפרנים שהתיר, והרי שפה המעכבת אכילה ודאי קילא מצפרניים שאינן מעכבין לאכילה, אע"כ דעכ"פ ה' צריך שיגוי דומי' דצפרנים, כמ"ש תוס', והיינו בתער, דומיא דתכפוהו אבליו (שם די"ז, ב). וכן כ' המרדכי שם להדיא, וקמ"ל דאינו בכלל בל תשחית, עכ"ל התפ"י. אמנם ברייתא זו דתכפוהו אבליו שנינו גם במסכת תענית (יג, א), ושם פירש"י : "מיקל בתער, דשקיל פורתא מיניהו" — היינו שמיקל בתער אבל לא באופן של השחתה כ"א "שקיל פורתא", וא"כ פשוט שה"נ בדין השפה דאינו באופן של השחתה ואינו בכלל "לא תשחית את פאת זקנך" בלאו הכי, ושלא כתירוצו של התפ"י הנ"ל [ועוד בפ' "מיקל בתער" ראה לקמן ח"ב פ"ב אות ג].

74) שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג ס"ק י"ז [י"ח].

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער, ומה שי"ל
כביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין גילוח השפם — ראה שם פי"א].

ג) לשונו (נזיר מ, ב. ד"ה ואינו חייב [מיוחס לריב"ן י']):

עין שם.

בירור שיטתו :

העלה מרן החתם סופר (חיו"ד סימן קל"ט וק"מ) דס"ל דלאו דוקא
תער אסרה תורה, אלא הוא הדין מספרים כעין תער, ויש בשניהם חיוב מלקות
מה"ת, בין בראש בין בזקן. ולפי"ז י"ל דגזרו והחמירו חז"ל לאסור אף במספרים
שלא כעין תער⁷⁵, וכמבואר כ"ז לקמן ערך "תרומת הדשן", עיי"ש.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר
הדין דפאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

ד) לשונו (מכות כא, א. ד"ה ת"ל לא תשחית וגו' [מיוחס לריב"ן]):

כבר מובא לעיל בה"מבוא⁷⁶.

בירור שיטתו :

ראה לעיל בה"מבוא⁷⁷ דש"מ מדבריו דכל היתר של מספרים משום שאין
משחיתים, הא אם משכחת שמשחיתים, אסורים כתער, דהוי גילוח שיש בו
השחתה — דבתורה לא כתיב "תער", אלא צריך גילוח שיש בו השחתה (לענין
חיוב מלקות), עיי"ש. ולפי"ז יש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, דהוי
גילוח שיש בו השחתה, וכדלקמן ח"ב פ"א אות א', עיי"ש בארוכה.

ה) לשונו (בא"ד):

"אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו".

בירור שיטתו :

ראה לעיל בה"מבוא⁷⁸, דמדבריו אנו למידים דכשמיחד לגלח הוי כתער
מה"ת, עיי"ש. ולפי"ז יש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, שהרי הדרך
לגלח בהן, והן עשוי' לכך מתחילתן וכו', וכדלקמן ח"ב פ"א אות ד', עיי"ש
בארוכה.

* * *

דיונים בשיטתו :

מה שיש להעיר מפירש"י הוריות יב, א ופירש"י כריתות ה, ב — ראה
לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' הערה 188 בארוכה.

⁷⁵ מה שיש לפקפק בזה ראה שד"ח כללי הפוסקים סי' ח' אות ה'.

⁷⁶ ראה לעיל הערה 71 בתחילתו.

ריב"ן

- (א) יש מייחסים המפרש במסכת נזיר (במקום רש"י) להריב"ן [נסמן לעיל הערה 75]. דברי המפרש במסכת נזיר מ, ב ד"ה ואינו חייב נתבאר לעיל ערך "רש"י" אות ג', עיי"ש.
- (ב) דברי המפרש (במקום רש"י) למסכת מכות כא, א ד"ה ת"ל לא תשחית — מיוחס לריב"ן — נתבאר לעיל ערך "רש"י" אות ד', ה', עיי"ש.
- (ג) דברי המפרש שם ד"ה מספרים מנא לי' — מיוחס לריב"ן — נתבאר לעיל ערך "רש"י" הערה 71.

תקנות שו"מ

לשונו (סימן ג) :

„ולא יגלח זקנו לא בתער ולא כעין תער“.

בירור שיטתו :

מה שי"ל בטעמו ונימוקו — ראה לקמן ח"ב פ"ב (שם רוכזו הדעות בהנידון).

אבן עזרא

(א) לשונו (ויקרא יט, כו) :

„וטעם להזכיר לא תקפו פאת ראשכם כמעשה הגוים להיות מובדלים מהם. ואחר ששער הראש והזקן לתפארת נברא אין ראוי להשחיתו“.

בירור שיטתו :

לפי טעם המצוה שהזכיר הנה אין להעביר הזקן כלל, דגם ע"י מספרים או סם אין לו ה"תפארת" שבאה ע"י הזקן, וכדלקמן ח"ב פי"ט. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן שם פ"ז.

ריב"ן — רבינו יהודה ב"ר נתן, חתנו של רש"י.

תקנות שו"מ — שייך לתקופת רבינו תם. תקנות קהילות שפירא, וירמייזא, ומגנצא (במדינת אשכנז), נדפסו (בשלימות) בקובץ „הדרום“ (חוברת כ"ו — תשרי תשכ"ח) ע"י הרב ישראל שציפנסקי, ושם נסמנו מקורי הדברים.

אבן עזרא — רבינו אברהם ׳ן עזרא. ראה שה"ג לההיד"א בערכו.

77 הביאו בס' מושב זקנים עה"ת (קובץ פירושי רבותינו בעלי התוספות יו"ל מכת"י לונדון, תשי"ט) ויקרא יט, כו. הכתב והקבלה (עה"ת) ויקרא יט, כו. עמודי ארוזים דף נ"ו, ספר מצות המלך — סמ"ה (להרה"ג ר' מנשה קליין שליט"א) מצות לא תשחית את פאת זקן, ועוד.

ובהכתב והקבלה שם ביאר ע"פ דברי הראב"ע הללו טעם השמטת מלת „שער“ בהפסוק „לא תשחית את פאת זקן“ — ולפימ"ש הראב"ע ששער הזקן לתפארת האדם הן, אי"כ ההשחתה אינו לשער לבד כ"א גם לאדם שמשחית תפארת פניו, ולכן השמיט שער. ועיי"ש שתי גם באו"א.

(ב) לשונו (ויקרא כא, ה. עה"פ, לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרמט) :

"וטעם הזהירם, כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם".

בירור שיטתו :

(1) "מה לי אם מגולח בתער או מגולח שלא בתער — בין כך ובין כך הוא מגולח ולא ישמש לפני השם"⁷⁸.

(2) בביאור כוונת הראב"ע, כתב הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק (בעל "אור שמח" על הרמב"ם) בספרו "משך חכמה" (פרשת אמור) :

"לא יקרחו קרחה בראשם כו'. כתב זה להורות, שהמגולח זקן ומקורח ראש כו' אינו ראוי שישמש ע"ג מזבח, ומחלל עבודה לפ"ז. ואין זה סותר לדברי הגמרא בזבחים (י"ז) דאמר, דאינו מחלל עבודה, דאיסורים דקרחה וגלוח זקן ושרט הוי דינו כמטמא למתים וכנושא נשים פסולות, דכל זמן שהם עמו מחלל עבודה (לדעת קצת) ואינו עובד ע"ג המזבח, וכיון שנודר הוא כשר לעבוד כו', כן הכא עד שיקבל עליו שלא לעשות עוד זה פסול לעבוד. ויעוין תוס' יבמות (פ"ה) ד"ה וכל, שהוא פסול. ועיין בכורות דף פ"ז ודו"ק. ואל זה כוון הראב"ע כאן יעו"ש ותבין".

[ריכוז הדעות בדין כהן המעביר זקנו (אף שלא בתער) — ראה לקמן ח"ב פי"ח אות ב'].⁷⁹

ראב"ן

לשונו (ספרו, מאמר השכל" * [דיבור שביעי — "לא תנאף" — אות לא—לג"ז]) :

"ומכלל לא תנאף שלא יתנאה איש בתיקוני אשה, ולא תתקן אשה להיות כאיש, שנאמר לא יהי' כלי גבר וגו'. ולא ילבש גבר וגו' ומכלל זה שלא יעביר איש זקנו בדבר המעבירו לגמרי⁸⁰ להדמות לאשה, שנאמר לא תשחית את פאת זקנך"⁸¹.

(78) זקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ח.

ראב"ן — רבינו אליעזר ב"ר נתן, ה' זקנו של הרא"ש — ראה לקמן ערך "רא"ש".
(79) עייג"כ מאמר השכל בדיבור השני (לא יהי') אות מ"ג : "לא תקיפו פאת ראשכם, כל אלה ידועים שהם מנהג הכופרים עובדי אלקים אחרים".

(80) דייק הר"ר מרגליות בהערותיו לשו"ת מן השמים סי' ל"ו : "תרגום יונתן ... [ראה לעיל בערכו] ... ומסתברא שאינו עדיף ממלקט לבנות מתוך שחורות שאסור מטעם לא ילבש ע' שבת צד, ב [כדלקמן ח"ב פ"ג] אמנם היטב אשר כתב בס' מאמר השכל מיוחס לראב"ן ... שלא יעביר איש זקנו בדבר המעבירו לגמרי להדמות לאשה". ריכוז הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב שם הערות 1—3.

(81) גוסף על הג"ל בהערה הקודמת, הביאו הראב"ן גם בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ז ואילך. ס' עמודי אדוים דף ס"ו.

בירור שיטתו :

הרי מפורש דעת הראב"ן — והוא חד מן קמאי רבותינו הראשונים — דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער (ע"י מספרים כעין תער וכ"ש ע"י סם — ראה לעיל הערה 80) משום אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה".
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן משום לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג].

* * *

ויש להעיד ממה שכתבו הפוסקים שמרן הב"י לא ראה דברי הראב"ן — והיכא ידידוע שמרן הב"י לא ראה דברי הראשונים בנידון מסויים, הפוסקים בעצמם לא אסיקו הלכתא אליבא דמרן הב"י, וכדלקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ג', עיי"ש.

רמב"ם⁸²

(א) כתב הרמב"ם⁸³ שהטעם לאזהרת הקפת הראש⁸⁴ והעברת הזקן הוא כדי

רמב"ם — רבינו משה ב"ר מיימון. מהג' עמודי הוראה שהבית בית ישראל נשען עליהם. ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ב'.

82) מובא בערך הנוכחי (באות א' ובמיוחד באות ב') שהעלו והוכיחו הפוסקים לדעת הרמב"ם איסורא (מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן) איכא בהעברת הזקן ע"י מספרים (י"ל דוקא ע"י מספרים כעין תער, וי"ל דגם ע"י סם ואפילו ע"י מספרים שלא כעין תער אסור להרמב"ם).

אמנם יש מפקפקים בהאמור בשיטת הרמב"ם בנידונו ע"פ מקורות האלו :

א. איתא בס' "תשובות הרמב"ם" (יוצאות לאור בפעם הראשונה במקורן הערבי מכונסות מתוך קטעי גניזה וכתבי יד וכו') ומתורגמות בהוצאת מקיצי נרדמים, ירושלים תש"ך) ח"ב סי' רמ"ד. וז"ל התרגום (של לשון הערבי של הרמב"ם) שם :
"... ופאתי הזקן ארבע, הלחי העליונה והלחי התחתונה מצד ימין וכן שתי הלחיים מצד שמאל. מותר לו לגלח הפאות כולן במספרים, וכך עושים אנחנו תמיד, ר"ל נגלח פאתי הראש במספרים, לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער, ולא ציונו לגדל הצדעים, כמו שחושב ההמון, אלא הנזיר הוא אשר צוה לגדל השער, ולכן אם גלת, ביטל מצות עשה ועבר על מצות לא תעשה. ואין הדבר בפאות כך, אלא הוא מצות לא תעשה לבד, ולפיכך אינו חייב לגדל, אלא אסורה עליו ההשחתה לבד" — עכ"ל (התרגום של) תשובת הרמב"ם.

מה שי"ל בביאור דברי התשובה :

1. הנה בקשתי מאת הגה"ק האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א להביע את חו"ד אם יכולים ליישב דברי תשובת הרמב"ם האלו גם לפי הסובדים בדעת הרמב"ם דאסור לגלח הזקן במספרים אף שלא כעין תער — שהרי כתוב בתשובה הזאת : "ומותר לו לגלח הפאות כולן במספרים", ומשמע לכאורה (אבל ראה לקמן מספר 2) דמיירי גם בפאות הזקן.

והוא הואיל לענות בזה"ל :

"הסברא פשוטה — בהתשובה אין תאריך.

"כיון שהרמב"ם כתב ס' הדי כמה שנים, והג' ושינה בו כמפורסם, וכידינו מהד"ב ושם מוכרח דאסור (הצ"צ ס' צ"ג סק"י), מסתבר שהתשובה מוקדמת. ואף שכתב בה שכן עושים אנחנו — לאחר המסקנה ביד — ג"ז נשתנה.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפ.

„בכלל צ"ע המדויק ל' התשובה — שחסר בה דין הפאה החמישית שבולת הזקן!" עכ"ל.

לאחר זמן, הוסיף הגאון האדמו"ר שליט"א הנ"ל בזה"ל :
„להערתו הקודמת בשו"ת הרמב"ם רמ"ד ז"ע [זה עתה] ראיתי דהמהדיר (בכרך ג' ע' 18) משער שנכתבה לפני סיום היד.

2. נוסף ע"ז העירוני דגם מטעם אחר יש לתמוה על דיוק לשון התשובה, והוא, דהלא אחר שהזכיר שם דין פאות הראש והזקן, ששניהן מותר במספרים, כתב תיכף לאחר : „וכן עושים אנחנו תמיד, ר"ל נגלח פאתי הראש במספרים". הרי מפורש דמ"ש „וכן עושים אנחנו תמיד" קאי אך ורק על פאות הראש, ולא על פאות הזקן. על כרחנו, יש כאן איזה עירובוב.

3. לבד כל זאת, הנה יש להסתפק אם מדויק עצם התרגום ללשון הקודש ממקור הערבי של התשובה הנ"ל.

דהנה ביקשתי מאת האדם היותר מפורסם לבקי הכי מומחה בלשון ערבי של הרמב"ם, ה"ה הרה"ג ר' יוסף קאפח שליט"א [שהו"ל תרגום חדש של פירוש המשניות להרמב"ם, ספר המצות להרמב"ם, אגרות הרמב"ם, מורה נבוכים, ועוד] לעיין בדיוק לשון התרגום הנ"ל של תשובה זו להרמב"ם ע"י „התברת מקיצי נרדמים". והוא כתב אלי בזה"ל :

„... עברי הרמב"ם בכל מקום, כלומר בחבורו ובתשובותיו זרים. ושלש הגדרות לדבר לדעת הרמב"ם (א) בתער אסור מן התורה ולוקה. (ב) במספרים כעין תער פטור אבל אסור. (ג) מספרים שלא כעין תער, והוא הנקרא בלשון הרמב"ם לקוט, מותר לכתחלה, וזה שהי' עושה רבינו הגדול, ולא היית זקוק לשלוח צלום התשובה כי הספר נמצא אצלי. וזה תרגום לשון הרמב"ם בתשובתו סי' רמ"ד, כי התרגום שם אינו מדויק ואף מטעה :

„פאתי הזקן ארבע, להי העליון והלחי התחתון מצד הימין, וכך שני הלחיים מצד השמאל. ומותר לו ללקט הפאות כולן במספרים. וכך אנו עושים תמיד, כלומר שאנו מלקטים פאתי הראש במספרים, לפי שלא נאסר אלא השחתה' של תער, ולא נצטוונו לגדל הצדעים כמו שמדמים ההמון. אלא הנזיר הוא שנצטוו לגדל שער, ולפיכך אם גלח בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה. ואין הדבר כן בפאות, אלא היא מצות לא תעשה בלבד ולפיכך אין חובה לגדלם אלא אסורה ההשחתה בלבד.
„כתב רבנו הפאות כולן להוציא מהשיטה שהובאה בהרא"ש שפאות הראש שלא נאמר בהן השחתה חמורים ואסורים אפילו במספרים... בכ"ר, יוסף קאפח", עכ"ל. הרי אפילו בתשובה הנ"ל דייק הרמב"ם לכתוב לשון של ליקוט, דפירושו מספרים שלא כעין תער, וכנ"ל. [בארוכה בפי' לשון „ליקוט" בדברי הרמב"ם — עייג"כ לקמן הערה 99 אות ב' ואילך].

היוצא לנו מדבריו, דלפי שיטות הסוברים בדעת הרמב"ם דרק מספרים כעין תער אסר הרמב"ם בגילוח הזקן, אבל במספרים שלא כעין תער מותר [כדלקמן בפנים אות ב', וש"נ] — הרי מעיקרא ליכא שום סתירה בין דברי תשובת הרמב"ם למ"ש הרמב"ם בספרו היד [ואף בלי דבריו של הרב קאפח שליט"א הנ"ל, הנה גם לפי תרגום הראשון של תשובת הרמב"ם יכולים לפרש כן, היינו דקאי ההיתר רק על מספרים שלא כעין תער, שהרי כתוב שם לשון „מספרים" סתם, בלי הוספת „כעין תער" או „שלא כעין תער", ופשטות לשון „מספרים" פי' מספרים שלא כעין תער. וראה לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ה—ו]. ולפי"ד שנקטו דלהרמב"ם (בספרו היד) מספרים אף שלא כעין תער אסור מוכרחים לומר כנ"ל במספר 1, דמתחילה סבר הרמב"ם דעכ"פ שלא כעין תער מותר בפאות הזקן, ואח"כ בספרו היד חזר בו (כמו בכונ"כ ענינים בתשובותיו, וכנ"ל) ופסק דאף שלא כעין תער אסור.

[ויש להעיר שגם הרה"ג וכו' ר' אברהם סופר שליט"א (שהו"ל ספרי „בית הבחירה"

לרבינו המאירי, וש"ס) כתב אלי דאולי הכוונה (בתשובות הרמב"ם) שלא כעין תער. וא"כ אין כאן פלוגתא].

4. יש להעיר ממ"ש החזון איש (ערלה סי' י"ז סק"א. קובץ אגרות ח"א סי' ל"ב. ח"ב סי' כ"ג. וראה עד"ז בדברי הגר"מ פיינשטיין שליט"א באגרות משה יו"ד ח"ב סי' ז'. שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' רפ"ח בארוכה) בענין כתבי הגניזה, שאין לסמוך עליהם לענין הלכה; להכריע בין הפוסקים; וכו'.
שוב העירני ח"א מס' מלחמות ה' להרמב"ן ספ"ב דסוכה (הובא בשו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' ק"ג) וז"ל: "ואין לסמוך על התשובות הנמצאות אצל הוחזקו" עכ"ל הרמב"ן.

ב. עוד יש מסתפקים איך ליישב שיטת הרמב"ם בנידוד ע"פ מ"ש בהל' אבילות פ"ה ה"ב: ומנין שהאבל אסור בתספורת וכו', ע"כ. (והוא ממסכת שמחות [אבל רבתי] פ"ו) דלכאורה קשה, הלא פשיטא הוא, שהרי זקנו של כל אדם אסור. מה ש"ל ע"ז:

1. כבר עמד ע"ז בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"י [י"ח], וז"ל: "ומ"ש במסכת שמחות פ"ו שהאבל אסור כל שלשים בתגלחת זקנו ג"כ משמע לכאורה ודאינו אבל שרי פשוט דזה קאי על כל שער זקנו לבד וחזן מחמש פאות הזקן".
[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות — ראה לקמן ח"ב פ"י].
2. גם בזקן אברהם מאמר רביעי אות ל"א עמד ע"ז, והשיב: "... כוונת הברייתא והרמב"ם ז"ל לומר, דמלבד איסור הלוא בגילוח הזקן דגבי כל אדם, איכא איסור נוסף באבל מכלל קרא דראשיכם אל תפרעו. וכדאשכחן בכמה דוכתי לעבור עליו בשני לאוין. וראי' לדבר, דהרי הטור יו"ד (סי' ש"ץ) כתב ג"כ אבל אסור לגלח, אחד שער ראשו ואחד שער זקנו כו', והוסיף: ואחד כל שער שבו, אפילו בית הסתרים, יעו"ש. והקשה הפרישה, וז"ל: ק"ק מאי אפילו בית הסתרים דקאמר, הא בית הסתרים יותר מסתבר לאסור כו', יעו"ש, ולכאורה למה לי לדקדק אחיבת 'אפילו', דמשמע דאי לא הוי כתוב לשון 'אפילו' לא הוי קשיא לי' (הלא גם בלא 'אפילו' קשה, תיפוק לי' דבלא"ה גם כל אדם אסור לגלח בית הסתרים אפילו במספרים. . . ובאמת היו לי' לאקשוני כן גם אריש דבריו, שכתב ואחד שער זקנו. אלא הוא הדבר אשר דיברנו, דאין בזה התחלת קושיא כלל, דאורחי' הוא לאשמעינן דיש איסור נוסף באבל מלבד האיסור דגבי כל אדם, ולכן לא הקשה אלא על לשון 'אפילו'".
3. גם העירני ח"א מכילי חמדה (עה"ת) פ' תצא אות ז': "... ובאמת לפ"ד הת"י והרשב"א ז"ל דיש בגילוח הזקן אף שלא כעין תער משום איסור דלא ילבש גבר, מובן היטב מה שנראה מפרטי המקראות שבתוה"ק דסמכה לאו דפאת זקנם לא יגלחו בלאוין שנאמרו על המת דלא יקרחו קרחה ולא ישרטו שרטה, וכן במשנה דמכות פ' אלו הן הלוקין נסמכו ג"כ הלאוין אלו ביחד, שלכאורה יפלא מאד. אמנם להג"ל יובן היטב, דבאמת איסור גילוח הנאמד בתורה הוא רק בתער, נראה דבלא תער ליכא אסורא, והא באמת מצד לא ילבש גבר איכא איסור אף במספרים. אמנם כ"כ לעיל דאיסור דלא ילבש גבר הוא רק במתכוין ליפות להיות כאשה, הא בלאו הכי ליכא איסורא, ולכן כיון שהי' המנהג בין האומות לסימן אבילות לגלח את זקנם על המת, אסרה תורה גילוח הזקן בישראל, שמטעם לא ילבש אינו אסור כיון דאינו מתכוין ליפות אלא להתאבל, ולכן אינו אסור אלא בתער. ולכן במשנה ג"כ נסמכו לאוין אלו, להורות דדוקא אם מתכוין להתאבל, דאינו אסור משום לא ילבש גבר, אז אינו אסור מה"ת [עכ"פ] אלא בתער, משא"כ במכוין ליפות, אסור אפילו שלא בתער, משום לא ילבש גבר". וא"כ הכי נמי בנדוד, דאם האבל מגלח זקנו משום אבילותו (ולא לשם נוי), הרי (לפי דעות הסוברים דבעלמא ליכא איסור שלא בתער כ"א משום לא ילבש גבר וגו') י"ל דאין עליו כ"א איסור גילוח בתער, ולכן הוצרכה התורה ליתן לאו מסויים על האבל לאסור לגלח אף שלא ע"י תער.
4. ולפי הדעות שנקטו דס"ל להרמב"ם דאיסור גילוח הזקן (שלא בתער) הוא

שלא נתדמה לעובדי עבודה זרה", שכן היו עושין כומרי ע"ז שהיו מגלחין

רק במספרים כעין תער (ותו לא) — כמובא לקמן אות ב' — י"ל בפשיטות דבודאי מדין איסור גילוח הזקן דכל אדם (שהוא — לפי שיטה זו — רק במספרים כעין תער ובתער) לא הוי ידעין דין איסור תספורת זקן האבל (שהוא אפילו בתספורת וקציצה כל דהו). ודו"ק.

(83) בספר המצות מ"ג ומ"ד. ה' ע"ז פ"ב ה"א וה"ז. מורה נבוכים * ח"ג פל"ז.

דברי הרמב"ם בזה מובאים ומבוארים בכ"מ. ומהם: ב"י, ב"ח ושאר גו"כ הטור יו"ד סי' קפ"א, קובץ על יד (רמב"ם ה' ע"ז שם). נוהג כצאן יוסף (ה' גילוח אות ד'). שו"ת פנים מאירות (תלמיד המג"א ורבו של רבי יונתן אייבשיץ) ח"ב סי' ע"ט. משנת חכמים סי' ג"ג ביבין שמועה סק"ב. שלחן גבוה (מובא בדרכי תשובה סי' קע"ח סק"כ). עצי לבונה (יו"ד שם). פי' נתיבות עולם על הסמ"ג מצוה ג"ז. מנחת חינוך (מצוה רנ"א). מעין החכמה (דף נו, ב). שו"ת צ"צ חו"ד סי' צ"ג סק"ט. שם עולם (פ' אמור). משמרת שלום (יו"ד שם). זקן אברהם (בכ"מ). הכתב והקבלה (ויקרא כא, ה). שו"ת בית אב — חמישאי סי' רל"א, ס' בהית הבקר אות תמ"ד. ס' שמירה טובה (בכ"מ). עמודי ארזים דף ס"ז. חידושי מהרי"א הכהן סי' א', הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו. פי' ברכת שמעון (על ספר הרוקח סי' כ"ח). מקומות המצויינים באוצר מפרשי התלמוד — מכות כ, א הערה 32. אגרות משה יו"ד ח"ב סי' ג"ג. חלקת מאיר (על הרמב"ם שם) ועוד.

(84) אבל יש מחלקים (בטעם הרמב"ם גופא) בין טעם איסור הקפת הראש לטעם איסור גילוח הזקן, ולפי"ז יומתק שינוי פסק הרמב"ם גבי דין מספרים, דבהקפת הראש פסק להיתר ובגילוח הזקן פסק דאסור (כדלקמן בערך הנוכחי אות ב' באורך) — ושלא כקושיית (הוכחת) הב"י שם — וכמבואר ד"ו לקמן הערה 99 אות ז, עיי"ש. (85) והטור (יו"ד סי' קפ"א) השיג על הרמב"ם בתרתי: (א) "זה אינו מפורש". ** (ב) "אין אנו צריכים לבקש טעם למצות, כי מצות מלך הם עלינו אף אם לא נדע טעמן".

והנה פירושים שונים נאמרו לפרש כוונת השגת הטור (וליישב דעת הרמב"ם):
א. פי' הב"י (על הטור שם): "דבריו מבוארים שדעתו לחלוק על הרמב"ם למה לו לבקשת טעם מדעתו לשום מצוה, שנראה שאילו לא היו יודעים טעם המצוה לא היינו מצווים לעשותה, ואין הדבר כן כי מצות מלך הם עלינו, ואף אם לא נדע טעמם אנו מצווים לעשותם".

ולפי הבנתו בכחונת השגת הטור, כתב הב"י ליישב דעת הרמב"ם: "ואני אומר דחס לי' להרמב"ם מלמיסבד הכי, ומי יחוש לכבוד התורה והמצות יותר ממנו, ודבריו בסוף הלכות מעילה יוכיחו, וכיוצא בהם כתב בסוף הלכות תמורה ובסוף הלכות מקחאות. ומשם נתבונן שדעתו ו"ל לומר, שאע"פ שכל חוקי התורה גזירת מלך הם, מ"מ כל מה שיוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם, וכרבי שמעון דדריש טעמא דקרא, ומה שלא נמצא לו טעם ניחס הדבר לקוצר השגתו, ואנו חייבים לקיימם כמו המצות שנודע טעמם, כי גזירת המלך הם עלינו".

ועל השגת הטור: "וזה אינו מפורש", כתב הב"י:

"... ומ"מ במצות האלו נראה לי שלא נתן בהם טעם הרמב"ם מדעתו אלא מדעת הכתוב, שמצאם מוקפות מלפניהם ומאחריהם, ממצות הנאסרות משום חוקי העכו"ם, שהרי כתוב לפניהם לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו, ואחריהם כתיב ושרט לנפש וכתובת קעקע, והרי זה כמפורש שהקפת הראש והשחתת הזקן נאסרו מפני שהיו עושין כן עכו"ם".

ועד"ז ביאר הנתיבות עולם על הסמ"ג מצוה ג"ז (וכתב דזהו "טעם מסתבר הוא", סי' שם עולם (פ' אמור). ועוד. ודאה לקמן בערכם.

* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפ"א.

** ראה לקמן שם.

וזה"ל ס' שם עולם שם :

„ופאת זקנם לא יגלחו. לכאורה יפלא מאד מה ענין לאו גילוח הזקן באמצע בין ב' לאוין קרחה ושריטה, הלא אין דומה להם כלל כי הם שניהם אינם אלא על מת דחקא. אבל לאו גילוח הזקן הוא תמיד אף שלא על מת, ונראה עפ"י הרמב"ם ז"ל דרך כהני עכו"ם ה' להשהית זקנם לפיכך אסרה התורה להשחית הזקן, ולא שריטה בודאי הוא מטעם דרך עובדי ע"ז בכך כמ"ש רש"י למעלה (קדושים יט, כח) כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת. וה"ה לאו קרחה כמ"ש הטור יו"ד סי' ק"פ. א"כ אתי שפיר בכונה העמיד הכתוב לאו גילוח הזקן באמצע בין ב' הלאוין קרחה ושריטה להורות שאעפ"י שהם שניהם אינם אלא על מת דוקא והוא אף שלא על מת, מ"מ עכ"פ דומה להם כמו שהם איסור בודאי מטעם דרך עובדי ע"ז כן ה"ה איסורו ג"כ מטעם זה."

ב. פי' הדרכי משה (על הטור שם) שהוא חולק על הבנת הב"י בכונת השגת הטור וכתב עליו : „ואני אומר ג"כ חס לי לרבינו [הטור] שיחשוד בכשירות כמו הרמב"ם למיסבר עליו שיסבור שאם לא יודעים טעם המצוה לא היינו מצוים לעשות וגו', לא מצינו בשום חכם ישראל שיאמין בזה, אלא הוא רק דרך הפוקרים בתורה שאין מאמינים רק מה שיסכים אליו השכל, ולכן א"א שחשב רבינו זאת על הרמב"ם". ולכן ביאר הד"מ פי' אחר הדברי הטור : „אלא מ"ש [הטור] וזה אינו מפורש כו' ר"ל שלא גדרוש טעמי דקרא לומר שאינו אסור אלא בדרך שעשו עובדי כו"ם וכומריהם, אבל בכל ענין אסור, הואיל ואין הטעם מפורש במקרא אין להתיר במקום שאין הטעם שייך. זהו ג"ל בדעת רבינו, לא כמה שחשב עליו החכם בעל ב"י, כי פירש דבריו בענין שאינו, כדי שיוכל להשיג עליו". ג. פי' הפרישה (על הטור שם) : „ולענין דרבינו [הטור] לא דקדק על הרמב"ם אלא במצות כיצא באלו שאין טעמם נגלה, והן כעין חק עלינו, כפרה אדומה, כך הוא מצות בל תשחית ובל תקיף מצות בלי טעם, ולא דמי ללא תשימו קרחה ולא תתגודדו ושריטה, שהשי' חפץ בנו להיות מהודרים לפניו ולא לצער אותנו בגדידה ושריטה, ולכן כיון שמצוה זו כעין חק הוא, אין לנו לבדות טעם מלבנו אם לא שנרמז טעם בתורה. גם לא דמי לקרחה וגדידה שכתב הוא בעצמו לעיל שהם אסורים מטעם חוקי הכו"ם שהם מפורשים כן וכמ"ש שם."

ד. פי' הב"ח (על הטור שם) שכונת הטור בהשגתו על הרמב"ם ה' שהרמב"ם בדה הטעם מלבו, שהרי אין להם גלוי בכתוב ובדברי רז"ל, וגם אין אנו צריכים לבקש טעם למצות, פי' מפני שאין ג"מ בדבר.

והסביר הב"ח מהיכן למד הרמב"ם טעם זה למצות אלו :

„... אמנם בס' מגין המצות סי' מ"ג מבואר, דלפי שנתברר להרב [הרמב"ם] שכן היו עושין כומרי העובדי כוכבים שהיו מגלחין שער הצדעים לבד, הבין מדעתו כי גם זה אסרו הכתוב כדי שלא לילך בחוקות העובדי כוכבים, ככתובת קעקע וגדידה ושריטה ודומיהם. ומפני זה הוצרכו לבאר דהקפת כל הראש שמה הקפה, דלא תימא דלא היתה האזהרה אלא שלא לגלח הצדעים בלבד ולהניח שאר השער כמו שיעשו כומרי עובדי כוכבים, אבל כשיגלח כל הראש אין בזה איסור, כיון שאינו עושה כחוקותיהם ממש, קמ"ל קרא דבכל ענין הוזהר. וכ"כ בס' מ"ד במצות שלא להשחית הזקן, וזה"ל, וזה ג"כ ה' קשוט, כמו שהוא היום מפורסם בקשוט נכרים שהם יגלחו זקנם, עכ"ל. ובספר המורה בחלק השלישי פרק ל"ז כתב ג"כ כיצא בזה, וזה"ל, והנה בארנו בחבורנו הגדול שהקפת פאת הראש ופאת הזקן אסור מפני שהוא תיקון כומרי ע"ז, והוא הסבה ג"כ לאסור השעטנו וכו', תמצא זה כתוב בספריהם, עכ"ל. הנה שהבין הרב טעם זה שכתב לפאת הראש והזקן ממה שראה בעיניו שכן עושין כומרי כו"ם, גם ראה אותם כתוב בספריהם ..."

ועל מה שפירש הב"י הג"ל בכונת הרמב"ם, כתב הב"ח שם :

„... והב"י כתב שדעת הרמב"ם ... ונכון הוא, אלא שלא נמצא מזה בדברי

הרמב"ם. אבל מה שכתבתי הוא מפורש בספריו."

[וע"ד פי' הב"ח כתב ג"כ בס' אור המצות (מצוה מ"ג): "שהטעם עצמו לא בדה הרמב"ם מלבדו, אלא מצאו מפורש בדברי חז"ל, מדהצריכו לבאר דהקפת כל הראש שמה הקפה, ש"מ דטעם הקפת הראש שאסרה התורה הוא משום שעושין כן העכו"ם, וה"י עולה על הדעת דהקפת הראש כולו, דאין בזה דמיון לחוקת העכו"ם מותר, ע"כ הצריכו חז"ל לבאר דגם זה אסור, דלא דרשינן מעצמנו טעמא דקרא להתיר מה שאסרה תורה בפירוש, וכמו שכתב בסוד].

ועל מה שהשיג הטור: "אין אנו צריכים לבקש טעם למצות", תי' הב"ח דבאמת לפי דעת הרמב"ם יש נ"מ טובא בהדבר, שהרי "כל זה כתב הרב בטעם המצוה כדי להגדיל האזהרה, שמלבד הלאו המפורש בגילוח פיאות הראש והזקן, עוד עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו" [כבפנים].

ה. גם בס' מעין החכמה (דף נו, ב הערה 72) ביאר למה הוצרך הרמב"ם לתת טעם שהוא משום שלא נדמה לעובדי ע"ז:

"כתב הטור ביו"ד סי' קפ"א... נ"ל שהרמב"ם בספר המצות הנעים במתק לשונו יישוב לפקפוק זה, שכתב וז"ל, ואמרו הקפת כל הראש שמה הקפה, כדי שלא יאמר כי תכלית מה שידמה הוא גלוח הצדעים והניח שאר, כמו שיעשו כומרי ע"ז, אמנם כשיגלח הכל אין בזה דמיון בהם, הנה הודיענו שאינו מותר לגלח הצדעים בשום פנים, לא בייחוד ולא עם הראש, עכ"ל. א"כ הוא כמו גותן טעם בזה למ"ד הקפת כל הראש ל"ש הקפה, וכן למ"ד שמה הקפה אמרינן בנוזיר דילפינן לה ממצורע. והדבר צריך טעם, דמה"ת לומר שיפטור מהקפת פיאה במה שמגלח הכל. ולזה נתן טעם שיסוד המצוה שלא לדמות לכומרי אלילי ומש"ה יש מקום לומר שלא אסור אלא כדמות ממש, אבל אינו כן, שלא חלק הכתוב בזה".

וכעין זה כתוב בב"ח (ובס' אור המצות) וכו"ל.

ו. פי' הט"ז (שו"ע יו"ד סי' קפ"א סק"א):

"... נראה דבזה חולק [הטור] עם הרמב"ם, דהרמב"ם תלה דין זה בעובדי כוכבים שהוא חוק שלהם, וא"כ יש לפעמים היתר מפני שלום מלכות, כמו שמצינו בס' קע"ח סעיף ב', ועל זה כתב הטור שהרי אינו מפורש שזה יהי' משום חוקת עובדי כוכבים, ולא מצינו היתר משום שלום מלכות אלא באיסור משום חוקת עובדי כוכבים. וכ"כ כיון שאין אנו יודעים טעם אחר למצוה זו ממילא היה כמפורש, זה אינו, דהא אין אנו צריכים לידע טעם למצות כזו. כן נ"ל ביאור דבריו. ולא כמ"ש ב"י דלדעת הטור אליבא דרמב"ם אין אנו צריכין לקיים המצוה כל שאין אנו יודעין הטעם, ח"ו שהטור יחשוב כן בדעת הרמב"ם". וראה לקמן ביאור השו"ת טוב טעם ודעת במהו פלוגתא הרמב"ם והטור לפי דעת הט"ז. ובס' נוהג כצאן יוסף הל' גלוח אות ה' כתב: "מה שעלה בדעת הב"י לפרש דברי הטור הנ"ל שהביא דברי הרמב"ם, יצא ממנו קולא גדולה. אבל כבר השיג עליו הט"ז ודבריו נכוחים למבין וישרים למ"ד".

ז. עי"ל בביאור המחלוקת, "שהרמב"ם סובר כרבותינו בעלי התוס', שפלוגתא התנאים אם דרשינן טעמא דקרא הוא דוקא כשיש נפקותא לדינא, אבל כשאין נפקותא לדינא דרשינן טעמא דקרא לדי' (תוספות סוטה ד"ד ד"ה כדי ליגעה וגיטין דמ"ט ד"ה ור"ש). גם בפאות אין נפקותא לדינא בדרשת טעמא דקרא משום חוקת עכו"ם, שהרי העכו"ם היו מגלחין הפאות בלבד, ולדינא בין המגלח הפאות בלבד ובין המגלח כל הראש עם הפאות לוקין, כמ"ש רבינו הרמב"ם כאן (עי' בד"מ הנ"ל) [ס' חלקת מאיר (על הרמב"ם הל' עכו"ם)]. וראה מזה במשנת חכמים שם.

ח. עוד יש לבאר בישוב דעת הרמב"ם:

"אגב אבאר לך בס"ד מה שנראה לי בדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות עבודה זרה (פרק י"ב הל' ז') אשר לכאורה הם תמוהים מאד. כי איתא שם: דרך כהני עכו"ם ה"י להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן, עכ"ל. ולכאורה קשה מנא ל"י לרבינו הרמב"ם ז"ל שזה הוא טעם התורה הקדושה. (ואף שבמורה נבוכים כתב הרמב"ם ז"ל טעמים לכמה מצוות אף שלא מצינו הרבה פעמים מקור לזה, וכבר יש על זה אריכות

בין כל מחברי הדורות, אבל בחבורו זה אין זה דרכו, וגם באמת אם לא יהי' עוד שכהני העכו"ם יעשו כזה וכי אז ישתנה הדיון).

אך מי שקצת יגן מתורת חכמי האמת, יודע האיך שעדות הזקן עושות פעולה גדולה בעולמות עליונים, כלומר באשר האדם נברא בצלם אלקים אנו יודעים, שיש למעלה בחינה הנקראת, זקן, ואין אני רוצה לדבר מזה כעת, רק אם תבין מה שכתבתי במכתבי הקודם אז תבין שכל מלה של לשון הקודש מרמזת דברים אשר הם בעולמות העליונים בלי לבוש גשמי, ורק כאשר נתלבשו בגוף הם נעשים דברים הרמוזים גם על דברים של עולם התחתון, אשר בו יש אנשים גשמיים ויש להם גוף גשמי.

„אבל יש בחינת הכל גם למעלה, ומי שעושה איזה דבר למטה זה גורם איזה דבר למעלה, הן לטוב הן ח"ו להיפך, כמו שכתבתי שם, ואם אדם משחית את זקנו אז זה גורם איזה דבר לא טוב למעלה (גם אם אינו משחית בתער — כי כשמשחית בתער יש לו גם עונש של עובר עבירה כמו שכתבתי), ולהיפך המגדל זקנו זה עושה פעולה לטובה.

„והרמב"ם ז"ל על ידי קדושתו, כיוון הרבה פעמים — כידוע לנו — לדברים של קבלה, אשר שלח הקב"ה לתוך קולמסו כנבואה ממש, דברים אשר גילה לנו האר"י ל הקדוש. וכן כאן אפשר שזה הוא הענין. כי הנה ידוע אשר גם צד הטומאה יודעת מה הוא מתנגד אל הקדושה, כמו שאנו יודעים שכל מגמתה הוא להחליש ח"ו כח הקדושה, כמו שידוע לנו שהי' להם חכמים גדולים אשר ידעו הרבה הרבה ממה שנעשה למעלה, וע"י זה גרמו נזק גדול לכח הקדושה.

„כמו שאנו יודעים מפרעה ומבלעם ובלק והמן, אשר כח טומאתם על ידי ידיעה גדולה גרם הרבה והרבה נזק לצד הקדושה. וכן היא יודעת שמי שמגדל אצלנו זקנו זה גורם דברים טובים למעלה, וזה הוא הדבר שהוא נגד דצונה, על כן כהניהם הנהיגו להשחית את הזקן, כדי שישראל ילמדו מהם ויעשו כמעשיהם, וע"י זה ח"ו יהי' עיכוב לרבותי כח הקדושה, אבל באמת אין לנו רק ידיעה כל דהו מה הוא טעמו של הקב"ה על מצותיו הקדושות.

„והרמב"ם ז"ל כתב בהל' ע"ז (פ"ב ה"ז) ואינו חייב עד שיגלחנו בתער וכו', לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור. ושיטת הרא"ה ז"ל (בספרו החינוך מצוה רנ"ב) שבאמת הוא פטור אבל אסור (ע"י בכסף משנה). ואולי כוונת הרמב"ם ז"ל בלשונו זה — שמצד איסור אין בו אלא אם משחית בתער, ואם אינו משחית בתער אין לו עונש ע"ז, אבל באמת גורם ע"ז העדר האור שהי' מאיר אם לא הי' משחית כלל, ומפני זה לא כתב מותר" (ס' תורת א' ח"א מכתב ד').

ראה עוד מזה לקמן בערך זה אות ב' מספר 9.

ט. ובס' משנת המלך על הרמב"ם (להרה"ג וכו') ר' שמעון משה דיסקין — ב"ב תשל"א) סימן י"ד ביאר: „... ונראה דהנה כל הנך לאוין בגדרם משום דרכי עכו"ם, כגון לא תנחשו, ולא תעוננו, כתב המנ"ח דלוקה ב' משום דרכי עכו"ם, ומהלאו המפורש בהם. ונראה דאינו, דכיון דיסור איסורם הוא משום דרכי עכו"ם, אין זה לא נוסף אלא שכאן הרחיבה התורה הלאו דדרכי עכו"ם לעשותו לאו בפניע, וא"כ אין שייך לומר שילקה שתיים, דהוא אותו הלאו אלא שכאן פרטו הכתוב כלאו בפניע וזה נראה שבא הרמב"ם לומר לנו בזה שכתב דהלאו דלא תקיפו הוא משום דרכי עכו"ם, דלא בא ליתן טעמא דקרא, וכמו שתמה הטור שיהא ח"ו האיסור תלוי בטעם, אלא דאהני לן לענין זה דאין לוקה שתיים. ואולי גם הטור הביין כך בדבריו, ומ"מ ס"ל כיון דאין הטעם מסור לנו אין לנו לומר כן מעצמנו אף לענין זה, וכאילו הטעם סתום ולעולם ילקה שתיים.

י. בספר הקובץ על הרמב"ם (שם) תירץ: „ודע דעל מ"ש רבינו בהלכה א' ובהלכה ז' כתב הטור יו"ד בס' קפ"א [והעתיק לשונו כנ"ל]... ובד"מ ובב"י כתב ליישב דבריו [כנ"ל] ע"ש. ועמ"ש רבינו [הרמב"ם] בעצמו בטוב טעם ודעת בסוף הלכות מעילה ומ"ש פה ויצא חוץ מגדרו לתת טעם מפני שכתב רבינו בהלכה ט' שצריכין

לעשות סייג וגדר ואסרו חז"ל להעביר תעד בכל הגוף, צריך רבינו להקדים דכל מה שאסרו מפני טעם זה [א.ה. ראה מ"ג ח"ג פל"ז] גדרו גדר גדול שלא לנגוע באפס קצהו והחמירה בו התורה...". וראה לקמן בפנים (והערה 90).
יא. "י"ל אסמכתא לדי' הרמב"ם מזה שכתבה תורה ציווי מיוחד גבי כהנים ופאת זקנם לא יגלחו, ולשון גלוח הייתי אומר גם במספרים אם לא הי' כתוב גבי ישראל לא תשחית כדאיתא בגמ' (מכות כא, ב) לגלות שעיקר הסבה להחיות הוא בכהן" (ענינים למשפט ע"מ יבמות ה, ב).

* * *

בנוגע לפי' של הט"ז הנ"ל — הנה חלקו עליו רבים. ומסענותיהם * :
א. "חלילה לומר כן לדעת הרמב"ם כהבנת הט"ז, דאף מה שזכר בסימן קע"ח דאסורין מן התורה ומלקינן עליו לדעת הרמב"ם, והתירו חכמים לקרובי מלכות, זהו מפני שלא פירשה תורה שום דבר, ומסרה לחכמים, והם דאו להתיר לקרובים למלכות, אבל מה שמפורש בתורה לאיסור, אף שהטעם הוא מפני חוק כנענים, מ"מ חל מצוה זו על כל ישראל, דאל"כ לדעת הרמב"ם למה לא כללה תורה לאו זה בשאר החוקים, אלא ע"כ כדאמרן, וחלילה לומר לדעת הרמב"ם להתיר לקרובים למלכות לאו דלא תקיפו" (שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' ע"ט).
ועד"ו כתב המשנת חכמים (סי' נ"ג ביבין שמועה ס"ב) לחלוק על הט"ז, שהרי ביאר הב"י בסי' קע"ח האין יכולים חכמים מפני שלום מלכות לספר קומי אף שהוא חוק העכו"ם, ותי' הב"י כיון שאינו מפורש בתורה חקות העכו"ם מסרן הכתוב לחכמים, והם התירו לקרובי מלכות, ע"ש בב"י, וא"כ בפאת הראש והזקן דמפורש בתורה דאסור להקיף פאת ראש והזקן, א"כ גם הרמב"ם מודה דאסור משום שלום מלכות.

וכ"כ להשיג על הט"ז בשלחן גבוה (הובא בדרכי תשובה סי' קע"ח ס"ק כ'), עצי לבונה (על שו"ע יו"ד לשם) ס' חלקת מאיר (שם), ועוד.
ויש לתמוה, שהרי דברי הב"י בסי' קע"ח הללו מובאים ע"י הט"ז בעצמו בסי' קע"ח ס"ק ה' (הביאו בעצי לבונה שם), ולכאורה לפי"ז אין כתב הט"ז מה שכתב בסי' קפ"א. וצ"ע. ובאמת כבר הרגיש בזה בשו"ת טוב טעם ודעת, וכדלקמן בסמוך.
ב. קשה ע"ד הט"ז שהרי "זה דבר ידוע דהלאו ובחוקותיהם כו' הוא בכל דור ודור משתנה מלבושיהם, ובודאי אם בימים הראשונים היו לובשים מלבושים אחרים ועתה לובשים בגדים אחרים בודאי אסורים לישראל לילך כמלבושים ההם אשר נהגו בהם עתה, וכ"ה בלשון הרמב"ם פ"א [מהל' ע"ז] ה"א אין הולכין כו' כדי שיהי' ישראל מובדל וידוע במלבושו כו', ונ"ל פשוט דמותר לישראל לילך במלבושין הקדומין אשר העכו"ם עזבו עתה, כיון שהישראל ניכר במלבושיו. וגם מצד הסברא נ"ל דזה תלוי בכל מדינה ומדינה שלא יהי' לבוש בבגדיהם כדרך שהעכו"ם בני המדינה לובשים, ואם כן לדעת הט"ז ח"ו לומר אם יהי' דור שהעכו"ם לא יגלחו הפאות שיהיו הישראל מגלחים הפאות, או עתה שבמדינות טורקיא מגדלים העכו"ם זקנם יהיו הישראלים מותרים להשחית זקנם ח"ו" (מנחת חינוך מצוה רנ"א ס"ק א').

ג. "ראה ודקדק לשון הרמב"ם, גבי חוקות העכו"ם כתב : 'אין הולכין בחוקות העכו"ם ולא ידמו במלבושיהם', נראה שהתורה אסרה לפי הדור, ובפ"ב [מהל' ע"ז] גבי פאה וזקן לא כתב כדרך שעכו"ם עושין, אלא בלשון הזה : 'כדרך שהיו עושין העכו"ם'. היינו העכו"ם בזמן מ"ת כמבואר בב"י. אבל ח"ו לומר שדעתו שמשום חוקות עכו"ם אסור, א"כ הי' מותר לדור מן הדורות שלא היו עכו"ם עושין כן, ואדרבה אם יהי' חוק העכו"ם לגדל זקנם או לגדל פאות א"כ הישראלים אסורים לעשות כן, וח"ו לומר כן בדעת הרמב"ם. ע"כ נ"ל דעת הב"י נכונים" (מנחת חינוך שם).

ד. "וכן קשה נמי מ"ש [הט"ז הנ"ל] וכ"ת כיון שאין אנו יודעים טעם אחר למצוה זו ממילא הוי כמפורש וכו', דהא אדרבה אף אם הוא מפורש משום חוקות הגוים מ"מ הא הוא מפורש בתורה לאיסור, נשאר קושיית הב"י דאין כח ביד חכמים לעקור מה

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפא.

שער הצדדים ומגלחין זקנם⁸⁶. [וכן כתבו עוד כמה מרבתינו הראשונים, כמסומן לקמן ח"ב פ"ז]. וכתב מרן הב"י⁸⁷ בדעת הרמב"ם דבנידון זה הוי כמפורש הטעם בקרא.

בירור שיטתו :

1. הנה לפי"ז ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם

שמפורש בתורה לאיסור. ודוחק לומר כיון דבשאר חוקות הגוים שאינו מפורש מותר משום שלום מלכות, אין חילוק אף בזה דמפורש, אם הוי הטעם משום חקות הגוים, והוי גמי שרי משום שלום מלכות, דזה אינו דמה"ת להתיר במה שמפורש בקרא לאסור, ובדאי אין חילוק בזה בין הטור להרמב"ם כלל, ודברי הט"ז צע"ג (עצי לבונה שם).

* * *

ככל הנ"ל בפירוש כונת מרן הב"י — ושלא כהבנת הט"ז — כתב גם הגר"מ פיינשטיין שליט"א בספרו „אגרות משה" יו"ד ח"ב סי' נ"ג, שביאר: „אף לר"ש שדריש טעמא דקרא, הוא רק שהוא לפרש מצד הטעם שלא נאמר האיסור אלא באופן שאיכא הטעם... אבל בדבר שנאמר האיסור, רק שנעשה זמן שליכא הטעם, גם לר"ש לא יותר, כיון שכבר נאסר. וראי' משיטת הרמב"ם בפ"ב מע"ז ה"א וה"ז שהקפת פאת הראש והשחתת הזקן נאסר מטעם שכן הוא דרך העכו"ם, והב"י בסימן קפ"א ביו"ד כתב שלא נתן טעם מדעתו אלא הוא מדעת הכתוב, עיי"ש, ומ"מ גם הרמב"ם סובר שהדין הוא לעולם אף כשהעכו"ם אין עושין כן, ולא כסתם חוקות העכו"ם שכשהעכו"ם פסקו מלנהוג כן ליכא האיסור, וכן הוא אף להטור באיסור כתובת קעקע ושריטה וגדירה... אלמא דכיון שדברים אלו אסרה תורה בפירוש, אף שהוא בשביל אותו הטעם עצמו דסתם חוקות העכו"ם, מ"מ לא תלוי הדין בהטעם, שיתבטל כשיבא זמן שלא יהי' הטעם, אלא דבשביל הטעם שהי' אז אסרה תורה לעולם אף כשיתבטל הטעם, כיון שעכ"פ הי' אז בהאיסור. ול"ד לסתם חוקות עכו"ם שלא נאמר האיסור על הדבר, אלא על מה שהוא חוק העכו"ם, ולכן כיון שפסקו העכו"ם להתנהג כן הרי אין זה שוב מכלל האיסור, כיון דחוק העכו"ם שבו הי' האיסור, ולא עצם הדבר, אבל אלו דברים הא נאמר איסורן על עצם הדבר כמ"ש בתורה, וזה שהי' חוק העכו"ם הוא רק לטעם על האיסור, שלכן אינו עושה שיתבטל הדין, אף שנתבטל הטעם במשך הזמן...".

* * *

אמנם בשו"ת טוב טעם ודעת ח"א סי' רי"ב (הביאו במשמרת שלום יו"ד סי' קפ"א) כתב ליישב דעת הט"ז: „והנה נשאלתי מאחר שדבריו סתרי אהודי: דבסי' קע"ח ס"ק ה' כתב בשם הב"י ואע"ג וכו' ואין כח לחכמים לעקור ד"ת, מ"מ כיון ולא פרשה התורה שום דבר ומסרה לחכמים, והם ראו להתיר לקרובים למלכות, עכ"ל. ואיכ' בגילוח דמפורש בתורה, איך כח ביד חז"ל לעקור ד"ת. והשבתי דא"ש...". — עיי"ש איך שביאר שכונת הט"ז להתגלח ע"י גוי, דהוי לאו שאין בו מעשה לניקף, ובשב' ואל תעשה יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה מפני שלום מלכות לדעת הרמב"ם, ולדעת הטור אסור, וא"ש".

ועיי"כ בס' חדרי דעה מה שכתב בשוב דעת הט"ז. ובמיוחד האריך לקיים דעת הט"ז (ולחלוק על דברי השו"ת פנים מאירות והמנחת חינוך הנ"ל) בשו"ת בית אב חמישאי סי' רל"א, עיי"ש.

86) הטעם מפני מה היו עושים הכומרי עכו"ם ככה, ביאר החת"ס בדרשותיו (נעתק לקמן ערך „חתם סופר" אות ד'). עוד הסברה באו"א — ראה המובא מס' תורת א' בהערה הקודמת.

87) ועוד מהאחרונים. ראה הנסמן לעיל הערה 85.

במספרים וכ"ש ע"י סם (או במלקט ורהיטני) נדמין לאומות⁸⁸. ונהי שאין בזה חיוב מלקות כיון שעיקר הגילוח בתער, מהיכי תיתי לומר שלא יהי' בזה שום איסור כלל⁸⁹.

ופוק חזי מה שקבע אחד מנו"כ הרמב"ם⁹⁰, דכוונת הרמב"ם בכתבו טעם למצוה זו היתה להודיענו "דכל מה שאסרו מפני טעם זה גדרו גדר גדול שלא לנגוע באפס קצהו והחמירה בו התורה . . ."⁹¹.

וגם אחד ממחברי דורינו⁹² עמד ע"ז, והעלה שכן משמעות דיוק נוסחו של הרמב"ם כשהגדיר טעם מצוה זו בספרו היד⁹³ בזה"ל: "דרך כהני עובדי כוכבים הי' להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן". דאין הפירוש שבזה היו עובדים את עבודה זרה שלהם, כשם שפירש גבי הקפת הראש, אלא דמנהגם הי' שכהני עכו"ם יהיו גלוחי זקן, ובזה היו ניכרים שהם כהני עכו"ם, ובכן אין כאן קפידא בכל הפרטים שיהי' מותר לישראל להסיר את זקנו במספרים כמו בהקפת הראש [לדעת הרמב"ם⁹⁴], דבכאן הקפידא העיקרית היא שלא לחקות ולהתדמות אל כהני העכו"ם, וכשם שבעיקר הכהני עכו"ם מדקדקים שיהיו מגולחים ושלא יהי' להם זקן, כך יש איסור לישראל המסיר את זקנו בכל אופן, אלא דאינו חייב מלקות אלא על התער משום דהמגולחים דגילים גילוח שיש בו השחתה, אבל איסורא איכא⁹⁵.

(88) אמנם לפי דברי הרמב"ם במו"נ שם, אולי יש לחלק באם אינו מגלח כל הזקן, וכ"כ הגאון רבי שאול בראך בספרו "בהית הבקר" אות תמ"ד, וז"ל: "... עוד נתחכם הס"מ להכשיל את ישראל . . . מגלחים גם השפה שעל פיהם, וכתב הרמב"ם במורה נבוכים שלגלח הכל מקורו בע"ז שהם סריסין והסריס אין לו זקן" [כנ"ל]. ראה לקמן ערך "רבי שאול בראך" אות ד' והנסמן שם.

(89) שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ו וסק"ט. חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות. ועוד.

(90) ספר קובץ על הרמב"ם (שם) לרבי נחום טריבטש, גאון גדול וחרף עצום ומפורסם בדורו. אבד"ק ניקלשבורג והמדינה בימי הגאון בעל חתם סופר. ושקיל וטרי בהדי'. חיבר ספר הקובץ על הרמב"ם וספר שלום ירושלים על הירושלמי (שם הגדולים החדש בערכו). ספר הקובץ נדפס לראשונה בוויען סביב הרמב"ם ואח"כ נדפס כ"פ בספרי הרמב"ם החדשים.

(91) וראה לעיל הערה 85.

(92) הר"א פרייס (אב"ד טאראנטה, קנדה) בספרו "משנת אברהם" על הספר

הסידים (סי' תתתס"ד). וראה לקמן הערה 99 אות ז'.

(93) נסמן לעיל הערה 83. ובענין דיוק לשון הרמב"ם במו"נ שם, ראה לקמן

הערה 99 שם.

(94) הל' ע"כ פי"ב ה"ו. ולפימ"ש בפנים — דע"פ טעם המצוה לשיטת

הרמב"ם נמצא דין פאות הזקן חמור יותר מדין פאות הראש לענין גילוח במספרים — אין מקום להוכחת מרן הב"י דגם בפאות הזקן לשון "פטור" שנקט הרמב"ם לאו דוקא (אלא דמותר), וכדלקמן הערה 99 שם בארוכה, וראה הערה הבאה.

(95) שו"מ שדיק בזה גם הרי"צ בערנפעלד שליט"א בספרו "שו"ת סופר

המלך" (ב"ב, תשל"ו) ח"א סי' י"ג, שאחרי שהאריך לתמוה על הוכחת מרן הב"י הנוכרת בהערה הקודמת — סיים בזה"ל: "ונראה מכל הנך דמין [הרמב"ם] מחמיר גבי פאת הזקן, יותר מפאת הראש, וכן כאשר כתב מרן טעם להאיסור, מחמיר גבי זקן, דגבי פאת הראש כתב שכן דרך עובדי כוכבים, משא"כ גבי פאת הזקן כתב

ועוד יש מי שדייק בהא גופא שסידר הרמב"ם איסור העברת הזקן (ואיסור לא ילבש) בהלכות עכו"ם — דחש לטעמא דהוי דרך עכו"ם⁹⁶ — ולכן פסק שעל הסרת הזקן בלא תער פטור אבל אסור⁹⁷.

[עוד מזה ראה לקמן בערך הנוכחי אות ב' מספר 7 והנסמן שם].
ובמיוחד שי"ל דאיכא איסורא מדאורייתא משום טעמי המצוה בנדו"ד, וגם יש סוברים דבכה"ג דרשינן טעמא דקרא. וגם לולא כ"ז הרי לכו"ע אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם, וכמבואר כ"ז בארוכה לקמן ח"ב פ"ז, עיי"ש.
2. נוסף על הנ"ל מספר 1, הרי יש מגדולי הפוסקים שכתבו שהרמב"ם ביאר טעם המצוה הכא כדי להגדיל האזהרה, שמלבד הלאו המפורש בתורה בגילוח פיאות הזקן, עוד עובר בלאו דובחוקותיהם לא תלכו⁹⁸. וגם לפי"ז, אין נ"מ בין בתער בין שלא בתער, שהרי אותו תיקון להדמות להאומות הוי במספרים כעין תער (וכ"ש בסם) כמו שהוא בתער ממש, וק"ל.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום הלאו דובחוקותיהם לא תלכו — ראה לקמן ח"ב פ"ד].

(ב) לשונו (הלכות עבודת כוכבים פי"ב ה"ז):

„ואינו חייב עד שיגלחנו בתער, שנאמר ולא תשחית את פאת זקנך, גילוח שיש בו השחתה, לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור“.

בירור שיטתו:

מפרשים כמה וכמה מגדולי רבותינו בכוונת הרמב"ם: „אע"פ שפטור ממלקות על גילוח הזקן במספרים, אבל מ"מ יש איסור לגלח במספרים. זאת אומרת, שמ"ש הרמב"ם „לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור“ — פי' פטור אבל אסור⁹⁹ ויכול להיות שאסור מדאורייתא¹⁰⁰.

דרך כהני עובדי כוכבים, והיינו עקר למשפחת הכומרים, ומה שקבלתי בנדון, קשה להעלותו על הכתב...¹⁰¹ ראה בארוכה מזה לקמן הערה 99 אות י', עיי"ש.

(96) כמבואר במו"ג ח"ג פל"ז.

(97) הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו.

(98) מקור היותר קדמון שמצאתי (לע"ע) שפי' כן בדעת הרמב"ם הוא בב"ח

לטויו"ד ריש סי' קפ"א.

(99) ידוע דמין הב"י (יו"ד סי' קפ"א) העלה דס"ל להרמב"ם דבמספרים לכתחלה נמי שרי. והוכחתו: מאי שנא מפאות הראש דפסק הרמב"ם (שם ה"ו) דיותר במספרים, הרי אדרבה, יש מתמירים יותר בפאות הראש דאפילו במספרים כעין תער חייב מלקות, וא"כ מדוע יהי' קיל להרמב"ם שם בפיאות הראש יותר מפאות הזקן לענין מספרים. אלא ע"כ צ"ל דס"ל להרמב"ם דגם בפיאות הזקן מותר במספרים, עכ"ד.

אמנם, כבר חלקו עליו רבים*, והביאו כמה הסברים וראיות ותירוצים בכוונה לסלק קושיית והוכחת מין הב"י הזו. ומהם [מ"ש מרן הב"י בכ"מ על הרמב"ם שם (וכן בב"י שם) דהרמב"ם סירכא לישנא דמתניתין נקט — יתבאר לקמן הע' 103]:

א. האריך הגאון בעל „מעשה רוקח על המשניות“ (ועוד) להוכיח דמ"ש הרמב"ם גבי פיאות הראש לשון „מותר“ הוא לאו דוקא, ולעולם י"ל דגם הרמב"ם מודה דיש איסור במספרים בפאות הראש. וא"כ הוכחת מרן הב"י מעיקרא ליתא. דברי המעשה

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תרפג.

רוקח על המשניות בזה הועתקו לקמן הערה 106, עיי"ש שהאריך לחלוק על דברי מרן הבי"ה הנ"ל בהרבה אופנים.

ב. גם הגאון רבי דוד פארוו (בעל "חסדי דוד" על התוספתא) האריך בספרו "שו"ת מכתם לדוד" (חיו"ד סי' כ"ח) לבאר כוונת הרמב"ם באופן שאין מקום לקושית והוכחות מרן הבי"ה הנ"ל. מתחילה הביא שם (וגם ביאר) דברי המעשה רוקח על המשניות הנ"ל אות א', ואח"כ המשיך :

"ואי לא ניתא לך לידחק בהא לפרש לשון מותר דלעיל דלאו דוקא [כמ"ש המעשה רוקח על המשניות הנ"ל]. תא ואחוי לך דקדוק יפה בדברי רבינו הר"מ ז"ל דלעיל בכתב מותר ללקט הפאות במספרים, ואיכא למידק אמאי שביק לישנא דרבנן דלמספרים קרו גילות ולא ליקוט, ואיהו ז"ל גופי' כתב כי האי לישנא בוקן, דקאמר אם גילח במספרים פטור, ומ"ש הכא דנקט לשון ליקוט. לכך נלע"ד לומר, שלא התיר רבינו חלילה לגלח הפאות של ראש במספרים כלל, אלא מאי דשרי היינו ליקוט לבד במספרים, ויכולני לפרש דהיינו בחד מתרי גווני הוא דשרי : חד, דר"ל שאינו מגלח כל השערות שבצדעה, אלא מלקט א' מכאן וא' מכאן, וזה ודאי מותר הוא לכ"ע, שהרי אין שיעור מן התורה אלא בכל שהוא שמניח סגי, ואפי' למ"ש שם רבינו שיעור סגי במ' שערות, והיינו דקמ"ל שיכול ללקט קצת מכאן וקצת מכאן ומניח מקצת שער בין ליקוט לליקוט, וכיון שמניח בין הכל מ' שערות ברוחב הצדעה שרי, ויהי' לפי"ז לשון ליקוט מלשון כוית המתלקט, דאיכא בפרק בהמה המקשה, דר"ל מפורז מעט הגה ומעט הגה. ואפילו ליקוט זה לא התירו אלא במספרים, אבל בתער דחמיר אסיר. והיינו דמסיים בה שלא נאסר, כלומר אלא תער, ומשו"ה מחמירים ב' אפילו בליקוט, אבל במספרים דסבר רבינו דלא אסיר אלא מדרבנן, אפילו בפאות הראש, כמו בוקן דנפקא לי' מהתוס', ודלא כשיטת הרא"ש ז"ל, הילכך התיר בהן הליקוט."

ג. המשיך בשו"ת מכתם לדוד שם : "א"נ י"ל דליקוט הוא ענין אחר, דהיינו שאינו מגלח בעומק אצל שרשי השער כדרך הגילות, אלא שחותך מעט מהשערות כשגדלו הרבה ומקצרן, וזהו מה שהתיר רבינו במספרים, ופי' זה נ"ל עיקר, ותמצא דמין האר"י הקדוש ז"ל אע"ג דבוקן אסר ליגע בו מכל וכל, בפאות הראש כתוב בהדיא בסה"כ כשגדל השער של פאות הראש ביותר שעבר להלא' על הלחיים, ועובר על שערות הזקן מן הצד, דצריך לחתכן ולקצרן שאין להן להגיע אלא עד תחלת הזקן ולא יותר. נמצא שנוכל שפיר לפרש כן בדברי הרמב"ם, ולא פליג כ"כ השתא על שאר הפוסקים, אלא איהו גמי אזיל ומודה שאסור מדרבנן מיהא לגלח פאות הראש אפילו במספרים, ולא התיר בהן אלא הליקוט, ולפי' זה השני יהי' לשון ליקוט ע"ד מ"ש בערוך דתרגום חוטב עצים לקט' אעין, דבענין זה הוא שאינו חותך העצים עד סמוך לשרש כדי שיחזור ליגדל, ומגורה זו ג"כ מ"ש רשאי לשוללן וללוקטן כדאי' במו"ק. איך שיהי', כל שאינו גילות אלא משונה הוא הקרוי ליקוט, ודוק כי בעיני הוא אמיתות כוונת רבינו, ולעולם שניהם שוין, רצוני לומר פאות הראש והזקן. וכתב רבינו איסור הגילות במספרים בוקן, וה"ה לפאות הראש, וכתב היתר הליקוט, דהיינו חתיכת קצת מראשי השער שגדל יותר מדאי בפאות הראש, ואה"נ דה"ה לזקן, וא' מלמד לחבירו בין לענין האיסור ובין לענין ההיתר, ומה שחיסר בזה גילה בזה. נמצא דלדינא, דברי מור"א (המעשה רוקח על המשניות) הנז' שרי"ן וקיימין והוא אמיתות משמעות דברי הרמב"ם אחרי שאלת אלף מחילות מרוממות מעלת מרן (הב"י) ז"ל, וצריך לקבל האמת ממי שאמרו."

וגם בשו"ת צמח צדק חיו"ד סי' צ"ג סק"י תירץ קושית הבי"ה ע"ז :

"... שיש לחלק דבפאות הראש כיון שמגיעים לפיאות הזקן שמתחילים סמוך להם בגובה הלחי מצד ימין ומצד שמאל, ע"כ יש להם שם היתר ללקט במספרים כשמגיעים לפיאות הזקן, ועי' בבית לחם יהודה סי' קפ"א סס"ק א' בשם האר"י כתב, כשמגיעים פיאות הראש למקום הזקן ממש שוב אין עליהם שם פיאות הראש. ואפשר פירש כן כוונת הרמב"ם. ואפי' הרמב"ם מתיר אף כשמגיעים להתחלת פיאות הזקן

שבלחיים העליונים, והאריז"ל לא התיר רק כשמגיעים להזקן ממש, דהיינו במקום פיאות לחי התחתון.

וראה להלן בהערה זו אות ו' מ"ש הדרכי תשובה בדברי הצ"צ האלו. שיטת האריז"ל בזה נתבאר ע"ד הקבלה בס' יין המשומר, עיי"ש באריכות (וראה בערכו).

ד. באופן אחר קצת ביאר בס' זיו המשנה על הרמב"ם (שם) (וראה בערכו לקמן) וז"ל:

„ומ"ש הכ"מ דומיא דהקפת הראש, ור"ל דשם כתב רבינו לשון מותר, אבל הרי שם לא כתב רבינו לשון גלוח, אלא לשון ליקוט, בהל' הקודמת שכתב ומותר ללקוט הפיאות במספרים, אבל גילוח כעין תער י"ל דגם שם אסור. ותדע דהרי בהל' שאח"ז כתב רבינו דהשפה מותר לגלוח, ומ"מ כתב ג"כ, ואף ע"פ שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתו, ולא זכר שם תער, משמע דגם ע"י מספרים כעין תער ג"כ לא נהגו ישראל להשחיתו, וא"כ בזקן ובפיאות ודאי מדינא אסור אלא דאינו חייב בתער“.

וגם בפירוש מנחת יצחק על ספר החינוך (מצוה רנ"ב) מפרש, דמשו"ה כתב הרמב"ם לשון ליקוט בפיאות הראש, משום דהתם קמייירי במספרים שלא כעין תער, וע"כ נקט לישנא דליקוט וכאן בזקן דמייירי במספרים כעין תער נקט לשון גלוח. וא"כ לפירושו גם הרמב"ם ס"ל דבפיאות הראש אסור כעין תער (הביאו בסו"ס תספורת הזקן). [ויש להעיר שכ"פ הספר המנהיג (הל' גילוח) דראש וזקן שוין באיסורייהו, דמה שאסור בזקן אסור בראש, והיינו תער ומספרים כעין תער, אבל במספרים שלא כעין תער מותר לגלח בין בראש ובין בזקן, וראה לקמן בפנים ערך „ספר המנהיג“].

וכן כתב אלי הרה"ג ר' יוסף קאפח שליט"א — שהוא מפורסם כמומחה מצויין בלשון הרמב"ם, וכבר הו"ל תרגום חדש של כו"כ ספרי הרמב"ם ממקורם הערבי — בלשון העברי של הרמב"ם הן בספרו היד והן בתשובותיו זרים, ולפ"ד הרמב"ם שלש הגדרות בנידוננו: (א) בתער אסור מן התורה ולוקה. (ב) במספרים כעין תער פטור אבל אסור. (ג) מספרים שלא כעין תער, והוא הנקרא בלשון הרמב"ם „ליקוט“, מותר לכתחלה, עכ"ד. [לשון מכתבו נעתק לעיל הערה 82 אות א' מספר 3 בשלימותו].

ה. אך אף אם נאמר שהרמב"ם התיר ללקט פיאות הראש במספרים גם מקודם שמגיעים אל פיאות הזקן, יש טוב טעם למה שאעפ"כ אסר הרמב"ם לגלח פיאות הזקן במספרים. והיינו [כדלקמן בפנים מספר 3 ובארוכה לקמן ח"ב פ"ב אות ב'] משום דהרמב"ם ראה שבביה"ע וביה"ש אסור אף במספרים, וכמו שפסק כן בהלכה ט'. וא"כ לא נראה לו בשום סברא ואופן שיהי גילוח פיאות הזקן קיל משער ביה"ש וביה"ע, והיינו משום דאם ביה"ש וביה"ע אסור להעבירם במספרים, כ"ש שכן הדין בפיאות הזקן, משום דהוי' דאורייתא, ודבר שבפרהסיא (כמבואר לקמן ח"ב שם). ועאכ"כ [כמבואר שם פ"ג] דמלבד החמשה לאוין שבגילוח הפיאות מצד עצמן, ס"ל בפשיטות שיש בזה (משום שלא להתדמות לעכו"ם כנ"ל בפנים אות א', ו) גם משום לא ילבש גבר שמלת אשה, אותו איסור שישנו בהעברת שער ביה"ש וביה"ע, דהא מבואר בגמ' דמה שעושה תחבולות שיהי' נראה כבחור ולא זקן, זהו מגוי אשה, ועובר בזה על לא ילבש גבר, דהיינו טעמא במלקט לבנות מתוך שחורות ע"פ פירש"י בשבת ומכות, שלא יהי' נראה כזקן, ודרך הנשים הוא להקפיד על כך ולהתנאות. א"כ כמ"כ וכ"ש במגלח כל זקנו, שע"ז נראה בחור, ה"ז ממש גוי הנ"ל דמלקט לבנות, ועדיף מיני' דמעביר הזקן, שע"ז יצא למראית העין מכלל זקן לכלל בחור. ואף דמלקט לבנות ישנו באשה וגילוח הזקן ליכא באשה, עכ"ז הרי גילוח זקן כמלקט לבנות מתוך שחורות באיש, וגדול ועדיף, ושייך יותר לגוי שיראה בחור, וא"כ היינו הך ממש, וכמבואר כ"ז באריכות לקמן ח"ב שם, עיי"ש.

משא"כ בפיאות הראש ליכא למימר כן שע"י גילוח זה נראה בחור ולא זקן, שהרי

פיאות הראש יש לבחור כמו לזקן, א"כ אף אם לא יגלחם יראה בחור, וכן אף שיגלחם לא יראה שהוא בחור ואינו זקן, מאחר שבפיאות הראש שוה הבחור והזקן, ורק בפיאות הזקן שהם אינם אצל בחור אלא רק אצל זקן, אז שיין לומר שע"י גילוח הזקן לא יהי נראה זקן כ"א בחור, ע"כ בגילוח פיאות הזקן כיון שיש בגילוח זה ענין תיקוני אשה, א"א להקל בו יותר מבשחי וערוה, משא"כ בפיאות הראש לא שיין זה כלל כנ"ל ואינו מתיקוני אשה (שו"ת צ"צ שם).

ו. בהמשך להנ"ל באות הקודמת, ביאר מרן החכם צבי עוד טעם אחר להפריש בין דין פאות הראש לדין הזקן, ובוה השיג גם הוא על דברי מרן הב"י הנ"ל. וז"ל החכם צבי :

"כתב הרמב"ם פרק בתרא מהל' חקות עכו"ם דין ו' דפאות הראש מותר ללקוט הפאה במספרים, ובפאות הזקן שאחריו כתב לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור, דמשמע אבל אסור... והנראה בעיני דס"ל להרמב"ם דמתורת השחתת פאות לית לן במספרים, כיון שאינו משחית, מתורת תכשיט וקישוט נשים הוי יש לאסור... ובפאות הראש לא שייך, דאדרבה גידולם ושערם נוי להם. נ"ל" (נסמן לקמן ערך "חכם צבי" הערה 293).

[מה שהשיג עוד החכם צבי שם עמ"ש מרן הב"י דהרמב"ם סירכא לישנא דמתניתין נקט — מובא לקמן הערה 103, עיי"ש].

וכיוון לתירוץ זה של החכם צבי [ראה קונט' שירי מנחה לשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח] בשו"ת צ"צ שם, שהאריך בהסברת הדברים (וגם הוסיף עוד גופך) דהא אשה אין לה זקן ויש לה פיאות הראש כידוע, ובגמ' מבואר ג"כ כן בקידושין (לה, ב), וזהו ענין צדעא ובת צדעא המבואר בגמ' דשבת פ' המוציא יין (פ, ב), דהיינו שער הצדעים, שהצדעים הם פאות הראש, אלא שהאשה משכבת אותן הפיאות ומכסה אותן ע"י השבכה והקישורים שלא יפריחו ויצאו לחוץ, דשער באשה ערוה, אבל יש לה אותן הפיאות, ובביתה עם בעלה מותרת לילך באופן שיראו השערות חוץ לצמתה, רק בחוץ אסורה [ודלא כתשובת מהר"ם אלשקר סי' ל"ה — וראה באריכות שו"ת צ"צ אה"ע סי' קל"ט, שער המילואים סי' מ"ה, חידושים על הש"ס להצ"צ ה, א], וא"כ בביתה לפעמים נראים שער צדעים והוא נחשב מנוי אשה, א"כ במה שהאיש מגלח פיאותיו במספרים אין בזה מנוי אשה כלל, דהא אדרבה נוי אשה הוא להפך, שיראה פיאות הראש שלה, שהשער נוי לאשה, וכדאיתא בגמ' פ"ד דנזיר (כח) שיכול לומר אי אפשי באשה מגלחת, יעו"ש, אלא דאסורה בגילוי שער משום שער באשה ערוה, אבל אי אפשר להכחיש דנוי הוא לה. א"כ האיש המגלח פיאות הראש אין זה מנוי אשה כלל, דהא הנוי באשה במקום זה הוא להפך. ולולי שהיתה אסורה להראות שיערה משום שער באשה ערוה, היתה מגלה שיערה לנוי, וא"כ במה שמגלח פיאות הראש אינו לובש שמלת אשה כלל. אבל גילוח פיאות הזקן זהו נוי אשה ממש, דלבד שע"י נראה בחור, עוד זאת שמתדמה לנוי האשה ממש, שבאשה אין שום שער הזקן, וכך הוא הנוי באשה שבמקום זה אין גידול שער, ועי"ז נראית תמיד כבחורה, ואילו הי' לה זקן הי' נראה זקנתה, ולא הי' זה נוי. וכיון שהעדר השער בזקן הוא מנוי האשה, א"כ האיש המגלח זקנו מתנאה בנוי אשה ממש. ועוד, דחמור ג"כ ממתנאה בנוי אשה, דודאי הלוכש מלבוש אשה כמו הצעיף, חמיר טובא ממתנאה בנוי אשה, ובגילוח הזקן אף במספרים הרי עי"ז מתדמה בפרט זה לאשה שאין לה שערות הזקן, והו"ל כלובש הצעיף, וחמיר מצעיף דהוא מעשה בהגוף ממש, שבפרט זה נדמה בגופו לאשה [וכמבואר כ"ז לקמן ח"ב שם] (שו"ת צ"צ שם).

* * *

אבל מ"מ מה דמשמע מדברי הרמב"ם להקל בפאות הראש יותר מבביה"ש וביה"ע, שהתיר ללקט פאות הראש במספרים בפ"ב מהל' עכו"ם ה"ו, ובביה"ש וביה"ע אסור אף במספרים (שם הל' ט'), זה ג"כ קשה שיעשה פיאות הראש כדיון שער שבשאר האברים למטה ממדריגת שער ביה"ש וביה"ע, ומגלי' זה. וגם קשה עליו

הקושיא הנוכרת לקמן ח"ב פ"ב אות ב', דא"כ כשאומר (בנויר גח, ב) כי כאמר רב בשאר איברים כו' ובמספרים, הול"ל כמו"כ בפאות הראש, דזהו רבנות גדולה יותר משאר אברים כו', ובפרט הרבנות שהם קילי משער ביה"ש וביה"ע כו', אלא ודאי האמת יורה דרכו, דבפאות הזקן ואף בפאות הראש שאיסורן מבואר בתורה, בזה לא איירי רב להתיר אף במספרים, במכ"ש משער ביה"ש וביה"ע. ולא איירי רב רק בשער ביה"ש וביה"ע שלא הוזכר איסורו בתורה, או בשער שאר האברים כו', ובלא"ה בענין פאות הראש חולקים עליו כמה גדולי הראשונים, דס"ל דאף מדאורייתא אסור בפאות הראש במספרים כעין תער, כמ"ש הטור בשם הרא"ש וכ"כ הב"י בשם התוס' וכ"כ רי"ו (וראה לעיל בהערה זו אות א'), ולכאורה אפ"ל (כנ"ל אות ד') מ"ש הרמב"ם ומותר ללקט היינו במספרים שלא כעין תער. וגם זה צ"ע מ"ש מבית השחי וביה"ע, להרשב"א דס"ל דאסור אף במספרים שלא כעין תער, [כמבואר לקמן ח"ב פ"ב שם], צ"ל [כמ"ש לעיל אות ג'], דר"ל אחר שיגיעו להתחלת פאות הזקן (שור"ת צ"צ שם).

והחזיק דברי הצ"צ בזה הרב "דרכי תשובה" (יו"ד סי' קפ"ב ס"ק י"ח) וז"ל: "ועי' בשו"ת צ"צ החדשות... שהוכיח בכמה ראיות בש"ס דגלות פאות הזקן אסור משום לא ילבש גבר וכו' ואפילו במספרים שלא כעין תער... אך זה דוקא בגלות פאות הזקן, אבל בגלות פאות הראש אינו עובר משום לא ילבש גבר וגו'... עיי"ש באריכות גדול, ויש לו תנא דמסייע, דברי המהרש"ח בטעמי המצות פ' קדושים, מש"כ בשם מרן האריז"ל וז"ל: שעד פאות שעל הראש הי' מניחן לגדלם ולא חתכם ועד שיגדלו שיעור אותו מקום וכו' עכ"ל, הרי מעשה רב שמרן האריז"ל עבד עובדא לחתיך שערות פאות הראש לאחר שהגדילו כשיעור הראוי, ולא חש לאיסור דלא ילבש גבר וגו'...".

ולהעיר משו"ת צ"צ שם אות ט': "ובאמת פסק הרב בית יוסף בשו"ע לאסור בביה"ש וביה"ע מספרים כעין תער ולהתיר זה בזקן תמזה מאד ולא נמצא כלל בראשונים מי שמיקל בזקן יותר מבשחי...". ובשד"ח כללים מע' הלמיד כלל קט"ז הביאו וכתב: "מ"מ הרי שפיר קמתמה עליו הגאון צ"צ... עיי"ש.

ז. עו"ל: המדקדק בדברי הרמב"ם שם יראה, דבהלכה א' כתב דאין מגלחין פאתי כמו שהיו עושין עובדי כוכבים כו'. כלומר, שעובדי כוכבים היו עושין זאת לשם עבודה לכו"ם. ולא רחוק הוא הדבר מן השכל, כי מצינו שעובדי כמוש היתה עבודתם בהסרת שער מכל גופם [ראה לקמן ערך "רד"ק" בסופו]. וממילא יתכן דשאר עובדי כו"ם היתה עבודתם בהקפת הראש, כלומר, גילחו את שער ראשם בהקפה.

ובזה צדקו דברי הרמב"ם הג"ל, דפאתי הראש יש בו משום איסור ע"ז, כלומר, הקפת הראש, היינו עשיית פעולת הקפה בהשחתה היא מלתא דע"ז, וזה דוקא אם עובר ע"ז באופן שהיו העכו"ם עובדים, והיינו בהשחתה ע"י תער, אבל במספרים, שלא עבדו כך את העכו"ם מותר, מכיון שאינו בדרך שעבדו את העכו"ם. אולם גבי גילוח הזקן כתב הרמב"ם שם ה"ז: "דרך כהני עובדי כוכבים הי' להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן". אין הפי' שבזה היו עובדים את ע"ז שלהם, כשם שפי' גבי הקפת הראש, אלא דמנהגם היו שכהני עכו"ם יהיו גלוחי זקן, ובה היו ניכרים שהם כהני עכו"ם. ובכך, אין כאן קפיידא בכל הפרטים, שיהי' מותר לישראל להסיר את זקנו במספרים כעין תער כמו בהקפת הראש, דבכאן הקפיידא העיקרית היא שלא לחקות ולהתדמות אל כהני עכו"ם, וכשם שבעיקר הכהני עכו"ם מדקדקים שיהיו מגולחים ושלא יהי' להם זקן, כך יש איסור לישראל המסיר את זקנו בכל אופן, אלא דאינו חייב מלקות אלא על התער, משום דהמגלחים רגילים בגילוח שיש בו השחתה, אבל איסורא איכא.

והגם דבמורה נבוכים ח"ג פל"ז כלל הרמב"ם טעם אחד לשניהם להקפת הראש ולגילוח הזקן ואמר: "והנה בארנו בחיבורינו הגדול שהקפת פאת הראש

ופאת הזקן אסור מפני שהוא תקון כומרי ע"ז כו" — אין מכאן השגה להנ"ל, כי כידוע במו"ג מדבר הרמב"ם בדרך כלל, ולא נחית לפרטי הדברים, והרא"ה בספר החינוך (ושאר רבותינו המפרשים כן בכונת הרמב"ם) מדקדקים דיני הרמב"ם מספרו היד (משנת אברהם על ספר ההסידים סי' תתתס"ד). וראה לקמן בפנים מספר 7 והנסמן שם.

ת. טעמא רבה איכא לחלק בין זקן לראש, וכמ"ש המה"ה, דבזקן כתיב גילוח והשחתה, משו"ה גם במספרים כעין תער נמי אסור, משא"כ בראש דלא כתיב אלא לא תקיפו, מותר לגמרי במספרים (סביב ליראיו על ספר יראים מצוה צ"ד סק"א). ט. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח בתחילתו: "... והנה דאיתי בס' מנחת חינוך (מצוה דנ"ב) שכתב דמצד הסברא נראה כשיטת הכ"מ ז"ל, דמה גבי פאה, דיש שיטות דחייב אפילו בלא תער, כתב הרמב"ם דמותר אף לכתחלה, מכש"כ גבי זקן דכו"ע מודים דמותר אף לכתחלה, ע"כ. אבל לענ"ד אי משום הא לא אירא, דהנה יודע דשיטת הרמב"ם ז"ל דגם בפיאות הראש לא נאסר אלא השחתה בתער, דהוא סובר הא דאיתא במכות (כ, א): ואינו חייב עד שיטלנו בתער קאי שם לפיאות הראש, דפסק כן מתוך התוספתא".

י. ולאחר זמן בא לידי שו"ת סופר המלך, ובח"א הל' עכו"ם סי' י"ג עמד ע"ז, וז"ל: "... ולסיים בכמה מילין זעירין על דברי מרן [הרמב"ם] אשר בפתח השער [פ"ב מהל' ע"ז ה"ז] אבל עלי יהי לקצר במקום שהייתי צריך להאריך, כי לא ניתן לפדסום, והיינו כי מאד קשה דברי מרן שגבי מספרים בוקן כתב, פטור' דמשמע איסורא איכא, והרי במספרים מותר בוקן לדברי הכל, וכן מקשה בכסף משנה, ומה שמתרץ שהוא, סירכא דלישנא, קשה לי להאמין שמדברי בעל הכסף משנה יצא, דהרי מרן בעצמו בהלכה וא"ו כתב גבי מספרים לפאת הראש, מותר', ואי גבי פאת הראש, דיש שיטות, דאסור במספרים כעין תער, וכן הוא שיטת תוס' בריש שבועות, וכן הם דברי הרא"ש להלכה למעשה, לאסור פאת הראש במספרים כעין תער, וכמ"ש בריש התשובה, ואי גבי פאת הראש, דיש אוסרים, דייק רבינו וכתב דמותר, מכל שכן גבי פאת הוקן בודאי הי' לו לכתוב, מותר', ונדאה מכל הנך דמין מחמיר גבי פאת הוקן יותר מפאת הראש. וכן כאשר כתב מרן טעם להאיסור, מחמיר גבי זקן, דגבי פאת הראש כתב שכן דרך עובדי כוכבים, משא"כ גבי פאת הזקן כתב דרך כהני עובדי כוכבים, והיינו עקר למשפחת הכומרים, ומה שקבלתי בגדון, קשה להעלותן על הכתב ...".

[בארוכה במ"ש מרן הב"י דהרמב"ם, סירכא לישנא דמתני' נקט" — דאה לקמן הערה 103].

* * *

וגם לולא כל הנ"ל, זכור מ"ש בשו"ת דברי מרדכי סי' ח"י (ראה לקמן בערכו מ"ש השדי חמד בשבח תשובה זו): "... הן אמת שבשו"ת חיים שאל יצא לישע מרן [הב"י] והביא ראיות דפירוש מרן ברמב"ם אמת ונכון, אבל עכ"פ הא רבו האוסרים". ועד"ז בשו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו: "... אבל כיון שהרבה גדולים מפרשים שהרמב"ם אוסר יש להחמיר, ואף שהחיים שאל שם מכריע כהב"י בפירוש דברי הרמב"ם, בכ"ז יש מקום לדון בדבריו יעו"ש. וראה מ"ש הגאון "שדי חמד" (כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז): "... ועם שהאמת הוא שכונת מרן [הב"י] הוא לומר דמותר לגמרי ... מכל מקום הרי שפיר קמתמה עליו הגאון צמח צדק". וראה שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' מ"ח): "... ואם כי בשו"ת חיים שאל ... האריך לבאר ולהצדיק דברי מרן בכסף משנה ובשו"ע שמותר לגמרי במספרים, אבל עכ"פ הרי להקת הרבה גדולים והפוסקים שסברו הפירוש דבמספרים פטור אבל אסור כנו" ...".

ויתר דברי מרן הב"י בנידון זה דאה הנסמן לקמן בערכו ולקמן ח"ג: טענה ומענה א' בארוכה.

וכן כתבו בהגדרת שיטת הרמב"ם: רבינו הרא"ה בספר החינוך (מצוה רנב). מרן החכם צבי [נסמן לקמן בערכו הערה 293]. מעשה רוקח על המשניות (פ"ג דמכות). שו"ת דברי יוסף (סימן ל"ו). מרכבת המשנה על הרמב"ם (פ"ב מהל' ע"ז ה"ז). מעשה רוקח על הרמב"ם (רמב"ם שם). מהר"ם חאגיז בספרו "אלה המצוות" (מצוה ל"ח רנ"ב). רבי דוד פארו (בעל "חסדי דוד" על התוספתא) בספרו "שו"ת מכתם לדוד" (חיו"ד סימן כ"ח) וספרו "שושנים לדוד" על המשניות (פ"ג דמכות). הרב המג"י לספר "פועל צדק" להש"ך (ל"ח קנ"ב). שו"ת צמח צדק (חיו"ד סימן צ"ג ס"ק ט"י). זיו המשנה על הרמב"ם (רמב"ם שם). ה"סבא קדישא" [נסמן לקמן בערכו]. שו"ת דברי מלכאל (ח"ד סימן ס"ו). שו"ת דברי מרדכי (סימן ח"י). שדי חמד (כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז). שו"ת תירוש ויצהר (סימן ס"ח תשובה א'). מאיר נתיב ע"ס "נתיב מצותך" (פ"ח אות ל"ט). מנחת יצחק על ספר החינוך (ספר החינוך שם). דרכי תשובה (סימן קפ"א סק"ב). משמרת שלום (יו"ד סימן קפ"א). צפנת פענח (להרואצובי) על הרמב"ם (רמב"ם שם). שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן מ"ח). זקן אברהם (בכ"מ בספרו). שמירה טובה (בכ"מ בספרו). שו"ת קול מבשר (ח"א סימן י"ט). חמדת בנימין ע"מ מכות (כא, א). סביב ליראיו על ספר יראים (סימן צ"ד). עמודי ארזים (דף נו, נט, סו). הערותיו של הר"ר מרגליות על השו"ת מן השמים (סימן ל"ו). תורת א' (אלף) ח"א מכתבים מכתב ד'. שו"ת שיח כהן (ח"א יו"ד סימן ט). שו"ת סופר המלך (ח"א הל' עכו"ם סימן י"ג). וראה פאר הדור — תולדות החזון איש (עמ' שלה הערה 149). אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א).

[והנה חילוקי דעות איכא אם להרמב"ם יש איסור רק במספרים כעין תער או אף שלא כעין תער, כדלקמן.

אבל זאת למודעי, דאפילו את"ל דשיטת הרמב"ם היא דרק במספרים כעין תער אסור לגלח הזקן —

הנה לפי דעת הרמב"ם¹⁰¹ אינו יוצא מידי מספרים כעין תער עד שיהא השער כשיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו. וי"א¹⁰², דהיות שאין אנו בקיאים בשיעור זה, יש להחמיר עד רוחב אצבע! ומי מהמעבירים זקנם מניחים שיעור כזה?]

* * *

והנה כמה הסברים נאמרו וראיות הובאו לבאר ההכרח דהפירוש אמיתי

ומ"ש בכסף משנה שהרמב"ם "סירכא לישנא דמתני' נקט" יתבאר לקמן הערה 103 והערה 106, עיי"ש.

100) וכמו שמצינו בפטורי דשבת דפטור אבל אסור, שיש מהן דאסורים מדאורייתא כמו בכותב אות אחת. ועי' בשו"ע הרב הל' שבת סי' שמ ס"ה (שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צג סק"י). וראה לקמן בפנים.

שוב דאיתי בשו"ת מהר"י שטייף סי' ע"ח שהביא דברי הרא"ה בספר החינוך דפי' בכונת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל ואסור, והוא העיר בדבריו: "ומשמע דמן התורה אסור להחינוך".

101) פ"ה מהל' נזירות הי"א ולח"מ שם. בארוכה מזה — ראה לעיל בה"מבוא. לקמן ח"ב פ"א אות ג'.

102) הגר"א קטלר ביסוד דברי הב"ח — מובא לקמן ח"ב שם הערה 38.

בדברי הרמב"ם הוא כנ"ל, דהעברת הזקן שלא בתער אסור, ורק מלקות אינו חייב. ומהם * :

(1) הרמב"ם דקדק בלשונו, דלעיל מיני' בהל' ו' גבי פאות הראש כתב "מותר", וכן אח"כ בהלכה ח', ובאמצע בהלכה ז' גבי פאות הזקן לא כתב שמותר, כ"א (אם גילח זקנו במספרים) "פטור" — הרי מזה ששינה לשונו, מורה באצבע דס"ל להרמב"ם דבגילוח במספרים רק פטור ממלקות אבל אסור לעשות כן¹⁰².

(103) והנה ידוע דגם מרן הב"י (בכ"מ על הרמב"ם שם) בעצמו העיר דיש לדייק * כן בדברי הרמב"ם, וז"ל : "איכא למידק במ"ש [הרמב"ם], אם גילח זקנו במספרים פטור, דמשמע איסורא איכא, דמותר מבעי לי, דומיא דהקפת הראש" — ועכ"ו, השיב ע"ז בכ"מ שם : "ונראה לומר דסירכא דלישנא דמתניתין נקט [הרמב"ם], ולא דוקא דלכתחלה נמי שרי". וראה ב"י יו"ד שם.

אמנם, נוסף על מה שהרבה להשיג על דברי הכ"מ בזה במעשה רוקח על המשניות [הועתקו דבריו לקמן הערה 106] ועוד מהמקומות הנ"ל הערה 99 (עיי"ש בארוכה) יש להקשות עוד :

א. איך כתב הכ"מ דמ"ש הרמב"ם : "אם גילח זקנו במספרים פטור" הוא "סירכא דלישנא דמתניתין" — הלא תיבות הללו הם דברי עצמו של הרמב"ם, לא מהמשנה ולא מהגמרא, וכדלקמן (בסמוך) בפנים (ובהערה 106) עיי"ש.

ב. ועוד — ועיקר — כקושיית מרן החכם צבי על דברי הכ"מ האלו [נסמן לעיל הערה 99 אות ו'], וז"ל :

"כתב הרמב"ם פרק בתרא מהל' העכו"ם ד"ו דפאות הראש מותר ללקוט הפאה במספרים, ובפאות הזקן שאחריו כתב, לפיכך אם גילח זקנו במספרים פטור, דמשמע אבל אסור, וכבר העיר עליו בכ"מ, וסובר דלאו דוקא, והוא דוחק ברבינו משה (הרמב"ם) דדייק וגריס . . ."

[יתר דברי החכם צבי בזה — ראה לעיל בהערה 99 שם].

ביאור קושיית החכם צבי :

ידוע ומפורסם לכל לומד תורה ש"כל דברי הרמב"ם הם בתכלית הדיוק, ויש לדקדק ולפלפל בדבריו כאשר תוכלו לדקדק בגמרא עצמה" (יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ג' — ושם צויין למשפטי שמואל סי' ק"כ ומגדל עוז בדוכתי טובא). וא"כ אינו מובן כלל וכלל איך כתב הכ"מ אשר דברי הרמב"ם הם "לאו דוקא", ורק "סירכא דלישנא דמתני' נקט" ?

והנה עכ"פ בנוגע לקושיא הב', העירני ח"א דאואפ"ל דדברי כ"מ הללו הם הכ"מ לשיטתי. דהנה בהל' ממרים פ"ב ה"ט בד"ה על מ"ש רבינו, כתב הכ"מ דדברי הרמב"ם שם הם רק "כדי ליקח משל בדבר", ושכתב הרמב"ם דבר שהוא שלא כהלכתא.

א"כ, אין פלא כ"כ שגם בגדו"ד כתב הכ"מ — לשיטתו — שדברי הרמב"ם אינם בתכלית הדיוק, והם רק "סירכא דלישנא דמתני'", ו"לאו דוקא", וכנ"ל.

אבל אנן לא קי"ל כן, וכמ"ש היד מלאכי כנ"ל, וכקושיית ה"ערוך השולחן העתיד" (הל' ממרים סי' ס"ו סק"ו) על דברי הכ"מ הנ"ל : "מ"מ תימא רבה מי הכריחו לזה, וצ"ע". ועיי"כ שו"ת חתם סופר חיו"ד סי' ע"ג (ד"ה והנה על דברי הס"ז) די"ל שגם הוא הרגיש בזה.

וביותר תמוה הוא דלפי שיטת הכ"מ הנ"ל באידיוק לשון הרמב"ם, דלשיטתו אפשר שהרמב"ם כתב דבר שהוא "לאו דוקא" או "כדי ליקח משל" או "שלא כהלכתא" וכי' כנ"ל — הרי לפי"ז מה שגדולי רבותינו במשך כל הדורות היו דרכם לבנות פלפוליהם כו' וללמוד הלכות מדיוק קל (אפילו) בלשון וסגנון הרמב"ם — הי' לשוא ח"ו ! ? וצ"ע בכהנ"ל.

ועיי"כ בס' זיו המשנה על הרמב"ם (שם) שכתב : "עי' בכ"מ . . . ולענ"ד

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפג.

ויש שהרחיב קצת בביאור דיוק הזה¹⁰⁴, דהנה מאי דסיים הרמב"ם שם "לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור", הם דברי עצמו של הרמב"ם, לא מהמשנה ולא מהגמרא¹⁰⁵ ואמאי לא קאמר בהדיא לפיכך מותר לגלח במספרים — אלא ודאי כנ"ל דס"ל להרמב"ם דרק פטור ממלקות במספרים אבל מ"מ אסור. ותו, דאל"כ הרי כל דברי הרמב"ם שכתב "לפיכך כו'" הנה הנם שפת יתר, דהוא הוא מ"ש ברישא "ואינו חייב עד שיטלנו בתער" כו' ומה בא להוסיף באמרו "לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור". בשלמא אי הוה קאמר לפיכך מותר, שפיר הוה קמ"ל דלא תידוק מרישא חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא, קמ"ל דלא. אבל השתא דקאמר לפיכך פטור, מאי האי, הוא עצמו מ"ש ברישא. אלא ודאי היא גופה קמ"ל הרמב"ם כי היכי דלא נילף להקל מדבריו דברישא, דכי היכי דליכא שום חיובא מן התורה אלא בתער, ה"ה נמי דאפילו איסור ליכא, והא דנקט חיובא, לישנא דמתני' נקט, ומתני' גופה משום דקאי בחיובי מלקות נקט הכי, ולעולם ה"ה דמותר נמי הוי במספרים — משו"ה האריך הרמב"ם ביתור לישנא דמדיד' דלא תימא הכי, אלא אם גלח במספרים פטור ממלקות, אבל ודאי אסור לעשות כן.

כמה ראיות והוכחות נוספות על הנ"ל — ראה לקמן הערה 106.
[מהמקומות הנ"ל, הדקדוק הזה בהרמב"ם נזכר ע"י החכם צבי, המעשה רוקח על המשניות, המעשה רוקח על הרמב"ם, השו"ת מכתם לדוד, הצמח צדק, המנחת יצחק (על ספר החינוך — בביאור דעת החינוך בכוונת הרמב"ם), השו"ת תירוש ויצהר, הסביב ליראיו, והשו"ת סופר המלך.
המקור היותר קדמון שמצאתי שהאריך בביאור דיוק זה בלשון הרמב"ם (ועוד כמה דיוקים וראויות לפרש כנ"ל בכוונת הרמב"ם) הוא המעשה רוקח

ה' נראה לומר דלא כן דעת רבינו, אלא בכוונה מדויקת זייק בלשוננו פטור להורות אבל אסור...".

גם יש להעיר משו"ת סופר המלך ח"א סי"ג: "... ומה שמתרץ [מין הב"י בכ"מ] שהוא סירכא דלישנא, קשה לי להאמין שמדברי בעל הכסף משנה יצאו...".
וכנ"ל סוף הערה 99, גם לולא כל זאת זכור מ"ש בשו"ת דברי מרדכי (ושאר המקומות שהובאו שם שכ"כ) על דברי הכ"מ הללו: "אבל עכ"פ — הא רבו האוסרים".

וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א'.

* * *

* שוב העירני ח"א מ"ש מן הב"י בעצמו כה"ג, שגם הוא זייק עד"ז במקום דלא כתב להדיא "מותר", והוא בב"י לטור או"ח סי' תמ"ב ד"ה ומ"ש רבינו, ששם הקשה על הטור בזה"ל: "תימא, דמשמע דלרבנן נמי תערובת חמץ אסור מן התורה, דהא קתני ועל עירובו בלא כלום, דאל"כ הל"ל ועירובו מותר, עיי"ש. ואם בלשון "בלא כלום" (דמשמע מותר לגמרי) אפשר לדייק דפירושו: אסור מן התורה (וראה ט"ז או"ח שם) — בלשון "ואינו חייב" בגדוד (דטפי משמע "אבל אסור" מלשון "בלא כלום"), לא כ"ש.

* (104) בשו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סי' כ"ח) — ראה העתקת המשך לשונו בזה לקמן בהערה 106.
(105) לפי"ז יש לתמוה עמ"ש הכ"מ שם: "סירכא לישנא דמתני' נקט" — וכנ"ל הערה 103.

על המשניות שם (להגאון רבי אלעזר רוקח מאמשטרדם — ראה אודותיו לקמן ערך "מעשה רוקח על המשניות")¹⁰⁶.

106) והיות שאין הספר מצוי (ומפני חשיבות דבריו) מועתק בזה לשונו : *
 „בכאן ראוי להאריך בדברי מוסר בכמה מצות שנעשה כהיתר ובפרט בהשחתת
 הזקן והראש ולעצור במילין מי יוכל תחלה אומר יודע אני ערכי השפל שאיני כדאי
 לחלוק על מרן הכ"מ ובית יוסף שכתב שבמספרים כעין תער מותר בפאות הזקן
 ודברי רבינו תמוהים מאוד לענ"ד שהרי לשון המשנה ואינו חייב עד שיטלנו בתער
 משמע בהדיא דחיובא ליכא אלא בתער אבל איסורא דאורייתא איכא אף בלא
 תער ודברי רבינו הרמב"ם בפ"ב מהל' עכו"ם הכי איתא תחלה כתב דיני פאת הראש
 וכתב בהלכה ו' ומותר ללקוט הפאות במספרים לא נאמר אלא השחתה בתער, והוא
 סובר הא דאיתא במשנה ואינו חייב עד שיטלנו בתער קאי גם לפיאות הראש, משא"כ
 התוס' והרא"ש וסייעתיהו סבירא להו הא דואינו חייב לא קאי אלא על פאות הזקן
 דכתיב בהו השחתה אבל בפאות הראש דכתיב בהו סתם לא תקיפו חייב גם במספרים
 כעין תער וכן מבואר בהדיא בדברי הרא"ש. ומה שכתב בשו"ע סי' קפ"א ס"ג ויש
 אוסרים במספרים, והיינו דעת הרא"ש וסייעתיהו, לא דק בלישניא, שכתב ויש אוסרים.
 דה"ל לכתוב ויש מחייבין כמו שמבואר בהדיא בהרא"ש ושאר פוסקים, נחזור לדברי
 הרמב"ם שכתב בהל' ז' דיני פאות הזקן וכתב ואינו חייב עד שיגלחנו בתער וכו'
 לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור, וכתב מדן, ומ"מ איכא למידק במה שכתב אם
 גלח במספרים פטור דמשמע איסורא איכא דמותר מיבעי ל' דומיא דהקפת הראש
 וגראה לומר דסריכא לשון דמתניתין נקט, ולא דוקא, דלכתחלה נמי שרי [ע"כ]. ואני
 בעד ולא אבין דבריו, ודאי בדברי רבינו צריכין אנו לומר דחדא הוא לאו דוקא, או
 הלשון שכתוב בפיאות הראש ומותר, או הלשון שכתב בפיאות הזקן פטור, דמשמע
 אבל איסורא איכא. אם כן, יותר טוב לומר דלישנא קמא הוא לאו דוקא, ותפוס
 לשון אחרון מכמה טעמים. חדא, דלישנא דמתניתין מסייעו ולכך הביא לשון המשנה
 וכמו שכתב מרן בעצמו. ועוד, דלא נעשה פלוגתא דחוקה בין הרמב"ם והרא"ש
 בפיאות הראש, דלהרא"ש חייב אף במספרים וכמבואר בהדיא בדבריו, ולהרמב"ם
 יהי' מותר לכתחלה במספרים, אלא ודאי הלשון ומותר לאו דוקא וחזר אח"כ וכתב
 לשון המשנה בפיאות הזקן דמשמע דחיובא ליכא אבל איסורא איכא, ומינה יליפין
 במכ"ש לפיאות הראש שאיסורא איכא כנלע"ד פשוט. ועוד, דלשון המשנה דקאמר
 ואינו חייב עד שיטלנו בתער אי אפשר לפרש דקאי נמא אפיאות הראש, דא"כ הי'
 לתנא לומר עד שיטלם בלשון רבים, דהא אי אפשר לומר עד שיטלנו קאי אראש
 דהא אינו נוטל הראש אלא שערות הראש או פאות הראש, א"כ הי' לו לומר בלשון
 רבים עד שיטלם בתער, אלא ודאי דלשון המשנה לא קאי אלא אזקן דשייך שפיר
 עד שיטלנו שיטל הזקן כולו, אך אותן הפוסקים דהיינו הרמב"ם וסייעת' שפסקו
 דגם בפיאות הראש אינו חייב אלא בתער, פסקו כך מתוך התוספתא כמבואר בדבריהם.
 ואם כן הרי"ף שלא הביא התוספתא אלא לשון המשנה והגמרא, מכלל דסבירא ל' ¹⁰⁷
 דבפיאות הראש חייב גם במספרים, והרי הכלל בידינו כל היכא שהרי"ף והרא"ש המה
 בחדא שיטה בטל דעת הרמב"ם לגבייהו ומכ"ש שגם דעת התוספות ושאר פוסקים
 כך היא, נמצא בפאות הראש אין הלכה כדברי הרמב"ם וסייעת' אלא כאידך פוסקים
 שאין חילוק בהו בין תער למספרים בפאת הראש ומכ"ש שאין הלכה כמותו במה
 שכתב ומותר, ומכאן זה כתב רבינו בית יוסף גם בפיאות הזקן שבמספרים מותר
 לכתחלה ולא כן הוא אלא כמשמעות לשון המשנה ואינו חייב דמשמע בהדיא דחיובא
 ליכא אבל איסורא דאורייתא או עכ"פ איסורא דרבנן איכא אבל לא מותר לכתחלה
 כדעת השו"ע. וכבר כתבתי אף שאיני כדאי להכריע בין הרים הגדולים ומכ"ש לחלוק
 עליהם, מ"מ תורה היא והנראה לענ"ד ברור כתבתי . . . " (ראה שאר לשונו לקמן
 בערכו).

* * *

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפג.

איזה הערות בדבריו :

א. מה שציין להראש וסייעתו הסוברים דחיוב מלקות איכא בגילוח פיאות הראש ע"י מספרים כעין תער — דאח לקמן ח"ב פ"א אות ג' הערה 36, ושם רשימה ארוכה של שיטות הראשונים שכן כתבו.

ב. "ומצאתי ראי' לדבריו שהלכה כדברי הר"ף במקום שדעת התוס' מסכים עמו — בתשובות מהר"ם בר ברוך (הנעתק מכת"י אמשטרדם צד 138, דפוס ברלין תרנ"א ס' ד') וז"ל : ושאלת אם הלכה כאנשי יהודה או כאנשי גליל. איני כדאי להכריע בזה כי דבר זה נפתח בגדולים ורבו המחלוקת בדבר זה. אמנם מנהגינו לפסוק בכל דבר כדברי רב אלפסי בדבר שלא נחלקו עליו התוס'. אמנם איני זוכר בשום דבר שהתוס' חולקים עליו כי כל דבריו משפט צדק. וכ"ש בנידון הזה שהתוס' פסקו בהדי' כמוהו הלכה כאנשי גליל, עכ"ל. וכ"כ מהרי"ק שורש י"ח ענף ה', ובשורש ג"ב ענף ב', שנהגו לפסוק הלכה כהר"ף במקום שאין התוס' חולקין עליו. וכן הוא במרדכי בפרק נערה שנתפתתה. ומעתה למידון אנו מתשובה זו בג"ש ומק"ו בן בנו של ק"ו אם אנו פוסקים כדברי הר"ף היכא שלא נחלקו עליו התוס', מכ"ש בנידון דידן בהשחתת זקן . . . " (זקן אברהם מאמר דביעי אות ט').
וראה לעיל מערך "רי"ף".

ג. השיג על דברי המעשה רוקח על המשניות בשו"ת חיים שאל (ח"א ס' ג"ב) בזה"ל : עם האדון הסליחה דעד שיטלנו קאי על השער ע"ד שכתב הריב"ן על המשנה צדעיו ואם הוא משה ונוטל כל השער, ע"ש, וא"כ קאי על כל דיני פאות הראש והזקן, עכ"ל החיים שאל. "ולולי דמסתפינא הייתי אומר ונסלח להם כי שגה הוא לפניו בזה ואין לדמות זה לזה כי הלשון ונוטל קאי על האדם כל מה שנוטל ולכן שייך שפיר נוטל כל השער ברבוי סתמית שהוא לא פחות משנים ובפרט שברייב"ן נאמר מלת כל, אבל במשנה נאמר שיטלנו בלשון יחיד דקאי על הדבר שהוא נוטל, ואם כדברי החיים שאל שקאי על פיאות הראש והזקן, ה' להמשנה לומר עד שיטלם בלשון רבים ומדקאמר שיטלנו בלשון יחיד, בודאי הצדק עם מעשה הרוקח דלשון המשנה לא קאי דק על הזקן דשייך שפיר עד שיטלנו בלשון יחיד, היינו שיטול הזקן כולו. וכן מדייק התוס' בע"ז לב, א ד"ה והא שאסורים לשון רבים משמע" (זקן אברהם מאמר רביעי אות ט').

ראה לעיל הערה 99 ובארוכה לקמן ערך "חיד"א".

ד. גם השיג על דברי המעשה הרוקח על המשניות בשו"ת מכתב לדוד חיו"ד ס' כ"ו בתשובת הרב אברהם וינטורה (תלמיד הגאון המחבר שו"ת מכתם לדוד) — ובסימן כ"ח שם הביא הגאון המחבר את תוכן השגת תלמידו הג"ל ודחה דבריו וז"ל שם :

"שוב ראיתי מה שכתבת על לשון הרמב"ם ז"ל והבאת דברי הרב המורה מוהרר"א מקראקא [המעשה רוקח על המשניות]. שהקשה על מרן, ואתה עתה נחית בחסדך ליישב דברי מרן הק' ז"ל. ואמנם כי רבן של כל בני גולה הוא וכל ישראל חייבין בכבודו ככבוד שמים ומי לנו גדול מיוסף צדיקא זי"ע כי מאור תורתו כל העולם גיוון הוא המשביר בר ולחם ומזון ומי לא ידע בכל אלה, ומ"מ חותמו של הקב"ה אמת ואין כותבין פלסתר ולא כופין על האמת פסכתה. והנה כל מה שכתבת דחיק ואתי מרחיק כי מ"ש דמשום שרצו אח"כ בפאות הזקן להעתיק לשון המשנה כדרכו לכן הקדים ברישא גבי פיאות הראש מותר ללקט כו' ומתני' נקט הכי משום דבמלקות קיימי' כו' ועוד אמרת דטפי ניחא לומר דפטור לאו דוקא דהא מצינו כו' כל זה אין בו כדי להעלות ארוכה, חדא, דבשלמא אם הרמב"ם לא ה"א אלא מעתיק לשון המשנה גבי זקן ה"א קצת מקום לומר כן. אמנם מאי דסיים שם לפיכך אם גילח במספרים פטור הם דברי עצמו לא מהמשנה ולא מהגמרא ואמאי לא קאמר בהדיא לפיכך מותר לגלח במספריים א"ו ליתא. ותו, דא"כ כל דברי רבינו שכתב לפיכך כו' הנה הנם שפת יתר דהוא הוא מ"ש ברישא ואינו חייב עד שיטלנו בתער כו' ומה בא להוסיף באמרו לפיכך

(2) נוסף על זה (שיש הכרח גמור לומר דפירוש דברי הרמב"ם כאן — אם גלח זקנו במספרים פטור" הוא פטור אבל אסור), יש לדון גם מצד עצם פירוש תיבת "פטור" בכל מקום ובמיוחד בדברי הרמב"ם, אם פירושו פטור אבל אסור, או פטור ומותר.

דהנה ס"ל להמרדכי דכל "פטור" שבאיסורין דלאו מאיסורי שבת הוא פטור ומותר⁹⁷ [אמנם יש להעיר, דגם המרדכי במקום אחר⁹⁸ כתב דשייך לומר הכוונה דדוקא פטור, אבל אסור]. אך כבר חלקו עליו הרבה ראשונים ואחרונים, דפירוש "פטור" הוא פטור ממלקות אבל איסורא איכא⁹⁹.

אם גלח במספרים פטור, בשלמא אי הוה קאמר לפיכך מותר שפיר הוה קמ"ל דלא תיזק מרישא חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא, קמ"ל דלא, אבל השתא דקאמר לפיכך פטור, מאי האי הוא עצמו מ"ש ברישא א"ו היא גופא קמ"ל רבינו כי היכי דלא נילף להקל מדבריו דברישא וכי היכי דליכא שום חיובא מן התורה אלא בתער ה"ה נמי דאפילו איסור דרבנן ליכא והא דנקט חיובא לישנא דמתני' נקט ומתני' גופה משום דקאי בחיובי מלקות נקט הכי ולעולם ה"ה דמותר נמי הוי במספרים — משה האריך רבינו ביתור לישני' במדידי' דלא תימא הכי אלא אם גלח במספרים בדיעבד פטור אבל לכתחלה ודאי אסור דלא יבצר מאיסור דרבנן משום גזרה, ומ"ש דמצינו פטור ומותר כו' זה במילי דתנאי אבל לא בלישנא דפוסק [א"ה, ראה עוד מזה לקמן בפנים מספר 2] ואיברא דלעיל בדין ב' גבי האשה שנתגלחה פאת ראש כתב הרמב"ם לישנא דפטורה ולא דוקא אלא מותרת נמי הויא מיהו אין ראי' משם דהתם משום דכיל תרתי האשה שגלחה לאיש או שנתגלחה הוצרך לומר לשון פטור דליהוי שייך בתרתייהו דלגלח לאיש ודאי אסורה אלא דפטורה, לכך הוצרך לומר פטורה ולא חש, דסמך על מ"ש אח"כ בדין ו' אעפ"י שהאשה מותרת כו' משא"כ הכא שהרי לא ה"י מי שיכריחו לכתוב לשון פטור ולא שלא לכתוב לשון מותר, ומה גם דלא הזכיר בשום מקום אחר היתר גילוח הזקן במספרים להדיא כדי שנוכל לומר דסמך על מ"ש במקום אחר, ואדרבה, בא וראה דבדין זה עצמו באשה סיים ואשה מותרת להשחית זקנה ואם השחיתה זקן האיש פטורה, הרי דדייק וקפיד למתני במה שמוותר לגמרי לשון היתר ברור ולא לשון פטור, וא"כ תצטרך בהכרח לומר דלישנא דלעיל לאו דוקא אלא מותר מדאורייתא קאמר וכדברי הרב מוהרר"א ז"ל. ואי לא ניתא לך לידחק בהא לפרש לשון מותר דלעיל דלאו דוקא אתא ואחוי לך דקדוק יפה בדברי רבינו הר"מ ז"ל... [ראה המשך לשונו לעיל הערה 99 אות ב', עיי"ש]... נמצא דלדינא דברי מוהרר"א הנזכר שרירין וקיימין והוא אמיתות משמעות דברי הרמב"ם אחרי שאלת אלף מחילות מרוממות מעלת מרן ז"ל וצריך לקבל האמת ממי שאמר.

* * *

ועוד בארוכה בביאור דברי מרן הבי"ה הנ"ל ראה לעיל בהערות 99, 103 ולקמן ח"ג: טענה מענה א'.

(107) מרדכי פסחים ד"פ כל שעה ס"י תקמ"ה וכן בקיצור דינים במרדכי שבסוף האלפסי חולין ס"י תקמ"ו.

(108) הגהות מרדכי ספ"ק דעירובין — הביאו היד מלאכי ערך פטור, עיי"ש.

(109) רשימה ארוכה של הסוברים כן — דאה שו"ת צ"צ חיו"ד ס"י צ"ג ס"ק י"ט [כ'] [הועתק לקמן ח"ב פ"ב הערה 2], וראה המובא ביד מלאכי שם. שדי חמד, כללים, כלל פ'. ס' דרכי שלום (ברעזאן). ס' כללי הפוסקים (להרמ"א חייקין) אות פ'. ס' זקן אברהם מאמר דביעי אות 'ח' ואילך, ועוד. ויש להעיר מפרי חדש ח"ב לשו"ע אור"ח ס"ו: "אבל קושטא דמילתא דכל פטורי שבתלמוד פטור אבל אסור...". [והביא כמה ראיות, עיי"ש].

וגם כאן בדינים אלו, מבואר בטור ושו"ע כמה ענינים דפטור אבל אסור (שו"ת צ"צ שם).

ומהו כוונת הרמב"ם במיוחד ופוסקים בכלל בהשתמשם בתיבת „פטור” — הביא היד מלאכי (ערך „פטור”) דיש רבים הסוברים דכוונת הרמב"ם בתיבת „פטור” הוא פטור אבל אסור, ומביא גם מדברי הרמב"ם בנדר"ד.

וכ"כ הפחד יצחק (אות פ' בד"ה פטור מדיני אדם), שאחר שהאריך בזה הסיק: „ואיך שיהי' בלשונות הפוסקים ובפרט בלשון הרמב"ם נראה דלעולם היכא דנקטו לישנא דפטור גבי איסורא משמעותי' דפטור אבל אסור . . . כללו של דבר . . . רובא דרובא דמנכרן בין במשנה בין בגמ' בין בפוסקים לשון פטור צריך לבאר פטור אבל אסור כפי פשט לשונו של פטור . . . אבל איסורא מיהא איכא.”

ובמיוחד עמד ע"ז בשו"ת מכתם לדוד שם בפירוש דברי הרמב"ם דידן, והעלה: „ומ"ש דמצינו פטור ומותר כו' זהו במילי דתנאי אבל לא בלישנא דפוסק”.

ועד"ז מצינו בשו"ת תירוש ויצהר שם: „מדכתב לפיכך אם גילח זקנו במספרים פטור משמע פטור אבל אסור, וכמו גבי איסורי שבת. ודלא כמ"ש מרן בכ"מ שם”.

ויש להאריך עוד בזה אבל אכ"מ, והרוצה לעיין עוד יראה המקומות המסומנים בהערה 109.

(3) ועוד ¹¹⁰ יש ק"ו. דהנה הרמב"ם (שם ה"ט) פסק דהעברת השער משאר הגוף כגון בית השחי או בית הערוה אינו אסור מד"ת אלא מד"ס, והיינו אפילו בתער ¹¹¹, ואעפ"כ מבואר שם בהרמב"ם דאפילו להעביר במספרים ג"כ אסור, דרק בשאר אברים התיר להעביר במספרים. א"כ אפילו בחיוב דרבנן יש ג"כ מה שאינו חייב ואעפ"כ אסור, היינו מספרים בבית השחי ובית הערוה לפ"ד הרמב"ם ¹¹².

ומעתה ק"ו בגילוח הזקן, דבתער חייב מדאורייתא ויש בו ה' לאוין וחמור יותר משער בית השחי כו' — בודאי אף דאינו לוקה רק בתער, איסורא מיהו איכא לכל הפחות מד"ס גם במספרים ¹¹³.

וראה בארוכה מזה לקמן ח"ב פ"ב אות ב' ושם יתבאר דלפי"ז אין נ"מ בין במספרים כעין תער בין במספרים שלא כעין תער ובין בסם, דכולם אסורים עפ"ז, עיי"ש.

(110) בהבא לקמן ראה חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות. שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ו ואילך.

(111) כדמוכח בנויר (נח, ב) דאמרינן התם ה"ו לוקה ומשני הא בתער כו', ואעפ"כ משני אח"כ מאי לוקה נמי דקאמר מדרבנן (חידושים על הש"ס שם). ראה בארוכה מזה לקמן ח"ב פ"ב אות ב'.

(112) וכ"ד התוס' בנויר (נט, א) בד"ה אמר רבי חייא בר אבא, ועוד פוסקים. ראה מזה לקמן בח"ב שם.

(113) וגם אחד לישנא בנויר שם דהעברת שער בביה"ש וביה"ע לוקה מד"ת. וכתב התוס' ד"ה חזינא דגם במספרים אסור לכל הפחות מד"ס. הרי אע"ג דחיובא ליכא רק בתער, מ"מ אסור עכ"פ גם במספרים והיינו אפילו שלא כעין תער. א"כ אמאי לא גימא כן דה"ה גם בפיאות הזקן דיש בו ה' לאוין וחמור יותר משער ביה"ש כו' כבפנים (חידושים על הש"ס שם). ראה לקמן ח"ב שם בארוכה.

וי"ל דזה הי' גם ההכרח של רבינו הרא"ה בספר החינוך (מצוה רנ"ב) לפרש בשיטת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור. ולזה רמז החינוך שם במ"ש "וכמו שנראה הענין כן במסכת נזיר", דכוונתו הוא להסוגיא בנזיר (פרק שני נזירין דף נה, ב—נט, א) בדין העברת שער בית השחי ובית הערוה — דמבואר מזה דס"ל ג"כ שאין להקל בפיאות הזקן יותר מבבית השחי ובית הערוה עכ"פ, דאל"כ ¹¹⁴ אנה נזכר במסכת נזיר שאסור לגלח פיאות הזקן במספרים כעין תער ¹¹⁵. א"ו יליף ק"ו משער בית השחי ובית הערוה, וכנ"ל ¹¹⁶.

[עוד פי' בלשון זה שבספר החינוך ראה לקמן מספר 6, וראה לקמן בערכו].

זכאן המקום להעיר, דהרי זה הפך מדברי מרן הב"י [ראה לקמן בערכו] שמפרש דמ"ש הרמב"ם פטור הוא לאו דוקא אלא דמותר, והרא"ה (וכל סיעתי) גדולי רבותינו הפוסקים הנ"ל) מפרש דפטור אבל אסור. וכן הדין שבכמה מקומות בדינים אלו שנוכר פטור והיינו דאינו חייב מלקות ומ"מ אסור. והרב ב"י לא ראה דברי החינוך בזה מדלא הביאו ¹¹⁷ — ראה לקמן בארוכה ח"ג: טענה ומענה א' אות ג'. וראה לעיל הערות 99, 103, בענין שיטת מרן הב"י בזה.

(4) עאכ"כ די"ל דס"ל להרמב"ם ששייך בהעברת הזקן אותו איסור שישנו בבית השחי ובית הערוה, והיינו הלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה. ואדרבה, חמור כאן לאו זה ג"כ יותר מבשער בית השחי ובית הערוה לדעת הרמב"ם, מפני שזקנו הוי פרהסיא וכו', וכמבואר בארוכה לקמן ח"ב פ"ג, עיי"ש וש"נ. ויתירה מזו י"ל דהעברת הזקן הוא חמור גם מדין מלקט לבנות מתוך שחורות וצובע זקנו, ואפילו חמור יותר מלבוש מלבושי אשה ממש, וכדלקמן ח"ב שם.

וא"כ העברת הזקן שלא בתער הוי איסור דאורייתא, וליכא חילוק בין במספרים כעין תער, מספרים שלא כעין תער או (וכ"ש) ע"י סם, דכולם אסורים מפני אזהרה זו, וכמבואר בח"ב שם.

רק דלדעת הרמב"ם עכ"פ, אין חיוב מלקות מה"ת בהעברת הזקן משום הלאו דלא ילבש גבר וגו', מטעם המובא בח"ב שם הערה 11.

ומה מאד שכן כתב להדיא גם מרן ה"חכס צבי"ה בכוונת הרמב"ם בזה, וז"ל [נסמן לעיל הערה 99 אות ו']:

"כתב הרמב"ם פרק בתרא מהלכות חקות עכו"ם: . . . לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור [ע"כ], דמשמע אבל אסור . . . והנראה בעיני דס"ל

(114) ועאכ"כ שבספר החינוך דפוס הראשון (ויניציאה, רפ"ג) מפורש כתוב: "וכמו שנראה הענין כן במסכת נזיר שאמר ש' אמר רב מקל אדם כל גופו בתער אוקמוהו במספרים כעין תער, חוץ מביה"ש וביה"ע דאף כן אסור . . ."

(115) לשון החינוך שם: "ואפשר שיהי' כן במגלח במספרים כעין תער", וי"ל דס"ל כהב"י דבשער ביה"ש וביה"ע לא אסור רק במספרים כעין תער (שו"ת צ"צ שם סק"ו), משא"כ להרשב"א וסייעתו אף מספרים שלא כעין תער אסור, כדלקמן ח"ב שם, שכן העיקר לדינא.

(116) שו"ת צ"צ שם.

(117) שם.

להרמב"ם דמתורת השחתת פאות לית לן במספרים כיון שאינו משחית, מתורת תכשיט וקישוט נשים הוי יש לאסרו . . . "

[ועפ"ז ביאר ה"חכם צבי" דבר (הנראה לכאורה) תמוה בהרמב"ם שם, דבפאות הראש התיר הרמב"ם ללקט במספרים, אבל בפאות הזקן אסר לגלחם במספרים — שהוא משום דהלאו דלא ילבש גבר וגו' שייך רק בפיאות הזקן ולא בפיאות הראש (ושלא כהוכחת מרן הב"י עפ"ז), וכמובא ומבואר בארוכה לעיל הערה 99, עיי"ש].

וכן כתב בדעת הרמב"ם כאן הגאון הרוגאצובי בספרו „צפנת פענח על הרמב"ם" (במקומו):

„במספרים פטור כו' אבל אסור, דהוי כמו שער בית השחי, ואף דשם במספרים שרי, זה רק במקום שיוכל לגלח בתער". ראה לקמן בערכו אות א' בהערה.

ובא' מתשובותיו [נסמן לקמן בערכו אות ב'] הביע הגאון הרוגאצובי שיטתו בהגדרת דעת הרמב"ם בזה באופן מפורש יותר:

„ולענין איסור לספר הזקן במספרים . . . באמת אני הארכתי דודאי אסור מה"ת רק אינו לוקה ולא דמי לשאר איברים דשם רק במקום מוצנע אבל לא כה"ג ודאי הוה איסור תורה ולכך נקט הרמב"ם ז"ל פטור. וגם אצלנו הוה זה גדר גילוח שיש בו השחתה כו' . . . ויהיו נזהרים מאוד שלא יספרו הזקן כי זה איסור גמור וגרע מלצבוע".

[והערתו שאר דבריו בזה לקמן ח"ב פ"ג, עיי"ש וראה לקמן בערכו שם בהערה].

גם יש להעיר מערוך לגר ע"מ מכות כ, ב ד"ה דבר זה אפילו בחול אסור — הוצתק לקמן ח"ב פ"ג הערה 15 סוף אות ה'.

(5) עוד יש לומר¹¹⁸, דדברי הרמב"ם בזה לקוחים מהתוספתא דמכות (פ"ג ה"ז): „ואינו חייב עד שיטלנו בתער. נטלו ברהיטני ובמספרים פטור" — דשם משמע בהדיא רק פטור ממלקות אבל פשיטא דאינו מותר [כפי שנתבאר בארוכה לעיל ערך „תוספתא" אות א', עיי"ש], ולכן דקדק הרמב"ם לכתוב פטור ולא מותר. ויכל להיות שאסור מדאורייתא, וכנ"ל.

(6) עוד יש לומר דהא שכתב הרמב"ם „לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור" ולא כתב שמותר לגלח במספרים, הוציא כן מדקתני בברייתא בנזיר (מ, ב. נח. ב): ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גילחו במספרים יהא חייב ת"ל ולא תשחית, ע"כ. — ולא קתני ומנין שמותר לגלח במספרים, א"כ משמע מזה שרק הוא פטור ואינו חייב, אבל לא שמותר לכתחלה¹¹⁹.

ויש שכתב¹²⁰ דלזה כיוון החינוך הנ"ל (מספר 3) במ"ש: „וכמו שנראה הענין כן במסכת נזיר".

וגם ב„סביב ליראיו" על הספר יראים (סימן צ"ד סק"א) ביאר עד"ז.

(118) שם סק"י. וראה לעיל ערך „משנה" הערה 41.

(119) מנחת יצחק על ספר החינוך מצוה רנ"ב.

(120) שם.

דמקור הרמב"ם היא מברייתא זו (כמו שהיא במסכת מכות כא, א): תניא . . . יכול גלחו במספרים יהא חייב, משמע דחייב מלקות אין במספרים אבל איסורא מיהא איכא אפילו במספרים, ולכן דייק החינוך מצוה רנ"ב מלשון הרמב"ם דידן שכתב ואם גילח במספרים פטור, דאיסורא אית בו.

7) נראה שעוד נימוק אחר הי' להרמב"ם שעל פיו לא נקט לשון היתר גבי העברת הזקן שלא בתער, והוא ע"פ טעם המצוה שקבע הרמב"ם (ודיוק לשונו בהסברתו), דמשם מוכח דכוונת התורה במצוה "לא תשחית את פאת זקנך" היתה לאסור העברת הזקן בכל אופן שהוא, אף דחייב מלקות ליכא כ"א בתער, וכמבואר בארוכה לעיל בערך הנוכחי אות א', עיי"ש ובמקומות שנשמנו שם. ואגב יש להעיר, דהנה ע"פ הסברתם של המבארים כן בשיטת הרמב"ם, יבואר ג"כ מפני מה החמיר הרמב"ם בפיאות הזקן גבי גילוח המספרים יותר מבפיאות הראש, — ושלל כהוכחת מרן הב"י עפ"ז — וכנ"ל בארוכה הערה 99 (ושם אות ז'), עיי"ש.

ויש שכתב שזה הי' (במיוחד) טעמו של רבינו הרא"ה בספר החינוך לפרש כן בכוונת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור — ראה הנסמן בהערה הנ"ל שם, וראה לקמן ערך "רא"ה".

8) נזכר לעיל (מספר 1) שי"א דדברי הרמב"ם הללו לקוחים ממתני' דמכות כ, א: "ואינו חייב עד שיטלנו בתער". דהנה הן מדיוק לשון המשנה "ואינו חייב" (דלא קתני "מותר" — ראה לעיל מספר 2 ולקמן ח"ב פ"ב הערה 2) והן ע"פ כמה סוגיות הש"ס [ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"ב] — מוכרח לומר דמדברי המשנה דמכות האלו אין במשמע שום היתר להעביר הזקן שלא בתער, אלא אדרבה, כוונת התנא באומרו "ואינו חייב" הוא בדוקא שלא הי' לוקה את הארבעים אלא בתער, אבל איסורא אף שלא בתער מיהא איכא, שזהו פי' "אינו חייב" — אינו חייב מלקות, אבל אסור לעשות כן [כפי שיתבאר בח"ב שם]. הסברה זו במקור דברי הרמב"ם נאמר ע"י כמה מגדולי האחרונים המצויינים לעיל (קודם מספר 1), ומהם:

מרן החכם צבי: " . . . נראה בעיני דס"ל להרמב"ם . . . מתורת תכשיט וקישוט נשים הוי יש לאסרו. ומתני' נמי דייקא דלא קתני אלא אינו חייב ולא מותר, והיינו מטעם קישוט". מעשה רוקח על המשניות [נעתק לעיל הערה 106], שושנים לדוד על המשניות: " . . . מעשה רוקח על משניות . . . העלה והכריח בזה דבמספרים נמי איסורא מיהא איכא אלא דפטור, ולישנא דמתני' דקתני ואינו חייב וכו' תנא דמסייע לי', עיי"ש, ושומר נפשו ירחק מזה". זיו המשנה על הרמב"ם: "לענ"ד הי' נראה לומר . . . דעת רבינו . . . בכוונה מדוייקת דייק בלשונו פטור, להורות אבל אסור . . . ודייק זה רבינו באמת מלשון המשנה מכות כ' א' ". חמדת בנימין ע"מ מכות: "ועיין רמב"ם (פי"ב הלכה ז') מע"ז . . . מקורו ממתני' כאן, ואינו חייב עד שיטלנו בתער . . . גם ע"פ נגלה הוא איסור ורק פטור, כהחינוך להרא"ה".

9) נתבאר לעיל הערה 85, די"ל הטעם שלא כתב הרמב"ם לשון מותר גבי גילוח הזקן במספרים (אלא כתב לשון פטור דמשמע פטור אבל אסור)

הוא מפני שהרמב"ם ע"י קדושתו כיוון (או ה' ידוע לו בבירור) את הדברים כמו שהם ע"פ קבלה¹²¹. וידוע כמה החמירו הזוהר הקדוש וגדולי המקובלים באיסור העברת הזקן אף שלא ע"י תער. עיי"ש בהערה הנ"ל ולקמן ח"ג: טענה ומענה ב', דשם יתבאר דבנדוד (וכל כה"ג) יש לפסק המקובלים תוקף הלכתי ממש.

(10) עוד הוכחה:

הרי בהלכה שאח"ז (ה"ח) כתב הרמב"ם דהשפה מותר לגלחו ומ"מ כתב ג"כ ואף ע"פ שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתו, ולא זכר שם תער, משמע דגם ע"י מספרים כעין תער ג"כ לא נהגו ישראל להשחיתו, וא"כ בוקן ובפאות ודאי מדינא אסור, אלא דאינו חייב אלא בתער¹²².

* * *

ונסיים בלשון הגאון רבי דוד פארדו (בעל "חסדי דוד" על התוספתא) בתשובתו¹²³ לאחד מתלמידיו שרצה להבין פירוש אחר במ"ש הרמב"ם, וז"ל: "הנה כי כן אתה עתה ברוך ה' חוזר חוזר ואל תסתרך לבל הדור כי אתה הראית לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הרמב"ם ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספרים . . ."
ו"עכ"פ — הא רבו האוסרים"¹²⁴.

* * *

נספח:

עיי"ש ברמב"ם הלכה ח': "השפה [שפם]¹²⁵ מותר לגלחו בתער . . . ואע"פ שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתו אלא יגלח קצתו עד שלא יעכב אכילה ושתיי".

מה שיש לדייק בדבריו:

(א) הרי בהדיא דבימי הרמב"ם היו מגדלים זקנם, ואפילו השפם לא נהגו ישראל להשחיתו ורק נהגו בו קציצה בעלמא. ראה לקמן ערך "רד"ק" ולקמן ח"ג טענה ומענה א' אות י"א.

(ב) מה שי"ל בביאור שיטתו של הרמב"ם בדין השפם — ראה לקמן ח"ב פי"א.

(121) בכמה ס' כבר דנו אם הרמב"ם עסק בתורת הקבלה, ויש שציין למגדל עוז ה' יסוה"ת פ"א ופ"ב והל' תשובה פ"ה ה"ה. כסף משנה להל' מזוזה פ"ה ה"ד. שו"ת מהר"ם אלשקר ס' קי"ז. עבודת הקודש ח"ב פי"ג. הלבוש בלבוש פינת יקרת ח"א פנ"ג. ס' בן יוחאי שער ו' מענה קל. צפע"נ על הרמב"ם להל' עי"ז פי"ב ה"ו (ובמפענח צפונות בהקדמתו) וראה שומר אמונים (קדמון) ויכות א' ס"ק י"ג. ופי' הר"מ בוטריאל לספר יצירה פ"ד מ"ג ס' הרמב"ם והזוהר (להר' ראובן מרגליות) בארוכה.

(122) ס' זיו המשנה על הרמב"ם שם.

(123) שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סו"ס כ"ח. וראה לקמן ערך "רבי דוד פארדו".

(124) שו"ת דברי מרדכי ס' ח"י. וכ"כ בכ"מ וכנ"ל הערה 99 בסופה, עיי"ש.

(125) ראה לקמן ח"ב פי"א הערה 1.

(ג) ראה לעיל אות ב' מספר 10 דמכאן עוד הוכחה דס"ל להרמב"ם
העברת הזקן אף שלא בתער פטור אבל אסור.

עוד דיונים בשיטתו :

מה שיש להעיר מספר „תשובות הרמב"ם" (מכת"י ירושלים, תש"כ)
ח"ב סימן רמ"ד ; וממ"ש הרמב"ם בהלכות אבלות פ"ה ה"ב — נתבאר בארוכה
לעיל הערה 82.

*

רבינו יהודה החסיד¹²⁶

(א) כתוב בספר הגן (לחד מן קמאי — נסמן לקמן בערכו) :
„ולא תשחית את פאת זקנך אפילו במספרים. כתב הר"ר זלמן בן הרב
רבינו יהודה החסיד ז"ל כשלמדתי בשפייאר לפני הרב ר' ידידי' זלה"ה מצאתי

רבינו יהודה החסיד — „...רבינו יהודה החסיד... אדון החסידים... יווע רבינו
יהודה החסיד הי' רבו של הסמ"ג ואור זרוע אשר כל תורתנו ומנהגינו בארץ
אשכנז וצרפת נמשכים אחריהם ולכן בודאי יפה שיחתן מתורתן של בני
האחרונים... רבינו יהודה החסיד דבן של גולת אריאל ארץ או"צ... כי אנו
כאין נגד חכמתם ויראתם ועלינו לקבל דבריהם באהבה הגם שהוא נגד
התלמוד...“ (שו"ת דברי חיים חאה"ע"ו סימן ח').

(126) יתבאר בערך הנוכחי דס"ל לרבינו יהודה החסיד דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער.
** ואין להקשות מצוואת רבינו יהודה החסיד אות נ' : „לא יגלח אדם הראש
ולא הזקן בר"ח" — דמשמע מזה שבשאר הימים מותר. שהרי :
א. בהצוה שבספר יורה דעה חטאים ליתא להניבים „ולא הזקן“, ונכון, דהלא
גם בשאר הימים אסור מדאורייתא לגלח את הזקן, ובטעות נתוספו מלים אלו בתוך
הצוה (פי' משנת אברהם על ספר חסידים).

ב. ישנם דברים בהצוה שחכמי ישראל התפלאו עליהם עד למאד מפני שהם
נגד דברי התלמוד (נודע ביהודה תנינא אה"ע סי' ע"ט. תשובת שב יעקב אה"ע סי'
כ"ג. חת"ס יו"ד סי' קל"ח. שם ארי' יו"ד סי' כ"ז). ועד שגדולי ישראל (כמו שו"ת
הרד"ק בית שני ח"ג. שו"ת חכם צבי סי' א') זקוקים היו לומר : לאו רבינו יהודה
החסיד חתים עלה, או צוהה שבסימן פלוני אינה אלא לזרעו של החסיד בלבד, לאחר
שראה ברוח קדשו שזרעו לא יצליחו או סכנה היא להם אם יעברו על אותה צוהה, או
בהצוה אינה אלא למאן דפקיד (שם). ועייג"כ בס' שבעה תמידים (ביאור על
צוהת רבינו יהודה החסיד) שהאריך.

ג. מ"ש מצוואת רבינו יהודה החסיד, הנה הלא נודע כמה ט"ס נפלו שם מהמעתיקים,
כמ"ש בפוסקים [כנ"ל אות ב'] והלא יותר יש לסמוך על העתקת הגאון בס' יין המשומר [וכל
סייעתי' כפנים אות א'] שכתב בשם רבינו יהודה החסיד שהפליג בעונש גם המסתפר זקנו
במספרים כמ"ש בפירושו „שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סו"ס מ"ח" — וראה לקמן באות הבא.

ד. עוי"ל : השם „זקן“ נופל על חמשה אופנים : (א) זקן נקרא השפה העליונה;
המעכב את האכילה, ומותר לגלח אותה אף בתער מה"ת — עי' בריטב"א פ"ג דמכות
ד"ה ועל הזקן. (ב) זקן נקרא לחי העליון ולחי התחתון מימין, ולחי העליון ולחי
התחתון משמאל. (ג) זקן — חבור הלחי והצדעים. (ד) ג"כ חיבור הלחי העליון
תחילתו מתחת לאוזן. (ה) זקן שתחת הגרון, ומסיים שם הריטב"א, ומתוך דברים
הללו אין לנו היתר תער אלא בשפה העליונה ותחת הגרון. העולה מזה שהזקן,
היינו השפה העליונה ושתחת הגרון, מותר לגלחם אף בתער מעיקר הדין.

(*) ועתה אתא לידי רא"י מפורשת יותר דס"ל לרבינו יהודה החסיד דאסור לגלח הזקן אף
במספרים שלא כעין תער (מדבריו בספר חסידים סתתתס"ד, דפוס ברלין) — ראה לקמן „הוספה ב“
אות לד. ע"ד ספר חסידים סקכ"ח בענין רבו של רש"י שהי' מכבד בזקנו לפני ארון הקודש — ראה
לקמן ערך „מהר"ם חאגיז“ עמ' קעד או"ב.

(**) ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תרפד; „הוספה ב“ אות לו.

(***) ראה לקמן „הוספה ב“ אות ט.

בבית המדרש שלו כתיבת ידו של הרב ר' זלמן וז"ל: א"ל אבא מורי החסיד שבימיו הי' מעשה בעשיר בשפיאור שהי' מגלח זקנו במספרים והי' אבא מורי בא ומיחה בו ולא השגיח על דבריו כי אמר העשיר אסטניס אני ואיני יכול לסבול הזקן. אמר לו אבא מורי ידוע תדע כי מרה תהי' אחדיך כי לאחר מותך יבואו השדים הדומין לפרות ויהיו דורסים על פאת זקנך כי זה עונש של המשחיתים פאת זקנם. ותדע שכן הוא דמוז בתורה בפסוק לא תקיפו פ'את ר'אשכם ו'לא ת'שחית ר'ת פרו'ת"¹²⁷. וכשנפטר אותו העשיר היו יושבין אצלו כל הגדולים שבשפיאור ואבא מורי הי' שם והי' כותב שם אחד זורק על אותו עשיר המת ותיכף קם על רגליו וכל היושבים שם ברחו מפניו מחמת הפחד והתחיל אותו המת למרוט את ראשו ותולש בשערותיו. אמר לו אבא מורי מה לך אמר אוי לי שלא שמעתי לך. אמר לו אבא מורי הגידה נא מה נעשה לנשמתך. א"ל כשיצאתה נשמתי בא שד אחד ודומה לפרה גדולה והביא כלי אחד מלא זפת וגפרית ומלח וקבל נשמתי והניחה לתוכו ולא היתה יכולה לצאת משם, ובא מלאך א' מבית דין של מעלה ונטל מאותו השד אותו הכלי עם נשמתי בתוכו והעלו אותו לפני בית דין הגדול של יוצר נשמות ואז יצאה בת קול מפי ה'ב"ד ואמר לי קרית ושנית אמרתי לו קריתי ושנית. מיד צוה להביא חומש ואמר לי קרא בו. ומיד כשפתחתי הספר מצאתי כתוב ולא תשחית את פאת זקנך ולא ידעתי מה להשיב. מיד שמעתי קול אחד שהי' מכריז תנו נשמתו של זה במדרגה התחתונה שבגיהנם. ובעוד שהיו נושאים נשמתי להביאה במדרגה התחתונה יצאת בת קול ואמר המתינו לזה, יהודה בני צדיך

וזהו כוונת ר"י החסיד שלא יגלח הראש ולא הזקן — היינו השפה העליונה ושתחת הגרון שמותר לגלחם תמיד מעיקר הדין, אמנם ברח"ל לא יגלח, אבל לא הי' כוונתו על הזקן עצמו ותדע שכן הוא ע"פ המובא בפנים אות ב' מספר חסידים אות קצ"ט, דבפירוש אסר לגלח זקנו אפילו בשעת הסכנה, מכש"כ שלא בשעת הסכנה, ולכן אנו מוכרחין לומר שכוונתו בהצוה על הזקן של שפה העליונה ושתחת הגרון שמותר לגלחם, מה"ת, אמנם לא יגלח ברח"ל, דאלת"ה יהי' סותר על עצמו. ועד"ז יש להביא דאי' מהמובא בפנים אות א', וכנ"ל בהערה הנוכחי אות ג', עיי"ש.

ועד"ז יש לפרש מ"ש באגרת התשובה לרבינו יונה (יום רביעי דרוש השני), [הועתק לקמן ערך "רבינו יונה"] ולא כאשר רבים טועים הם, ולמדין ממנו לקולא, ונהפוך הוא, אדרבה רבינו יונה מחמיר ואומר ש"כל זקנם", בלשון רבים, היינו השפה העליונה ושתחת הגרון, אע"פ שמדינא מותר בתער, מ"מ לא יגלחו בתער רק במספרים, וזה שאומר שם "והמדקקים אפילו תחת גרונם מגלחים במספרים" — ולכאורה תיבת "אפילו" הוא קשי הבנה, אמנם לפימשנ"ל אתי שפיר, היינו, אפילו תחת גרונם שמותר לגלח מה"ת בתער לפי שאין שם פאה, מ"מ המדקקים מגלחים רק במספרים (בעהמח"ס "זקן אברהם" בהערותיו לקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א סוף קונט' כ"ף מכתב ח').

מה שעו"ל בביאור דברי רבינו יונה בזה ראה לקמן בערכו (ושם הערה 154).
[עוד בדין גילוח הזקן שלא במקום הפאות ובמקום השפה העליונה ראה לקמן

ח"ב פ"י ופי"א].

* (127) ר"ת הללו וביאור פירושם כפנים מובא בכ"מ. ראה הנסמן בס' תולדות האר"י (להרב מאיר בינהו) עמ' 114. וראה לקמן בערכים אלו: "אריז"ל", "עמק המלך" מספר 1. "אור צדיקים". "שבט מוסר" אות ב', "פנים יפות". "מטה אפרים" אות ב', "רבי חיים פלאגיי" אות ד', וכ"כ בס' לחם הפנים (לחתנו של המ"א) חיו"ד סי'

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרפד.

ממנו שאלה אחת בשאול ועתה הוא בקש רחמים על נשמתו שידבר עמו לכן לא תרד נפשו שאולה, עכ"ל".

בירור שיטתו :

(1) "הביטו וראו אחי ורעי כמה עונש גדול המגלח זקנו אפילו במספרים לא כל שכן וק"ו בתער השם יצילנו מעונשא דא"¹²⁸.

(2) "ולכאורה יפלא כיון שבמספרים ל"ש זה הלאו כלל לפי דעת המתירין אולם באמת מזה המעשה רב ונורא ראי' לדעת הפוסקים הנ"ל שמ"ש דבלא תער פטור היינו פטור ממלקות בעוה"ז אבל אסור, והוא ג"כ ממילא בכלל לא תשחית פאת זקנך ע"כ ענשוהו לאותו עשיר בעוה"ב על ככה"¹²⁹. [וראה לעיל הערה 126].

(3) המעשה מובא בנוסח הזה¹³⁰ גם בס' יין המשומר (להגאון מהר"ן שפירא). שבט מוסר (פי"ח). נוהג כצאן יוסף (הלכות גלוח). דברי חכמים (נסמן לקמן בערכו). מעשה פליאות (דפוס קראקא, תרנ"ו דף י"ד. דפוס לובלין תרס"ד דף כ"ב). עולם עשיי' (ק"ד, ב). שו"ת תירוש ויצהר (סימן ס"ח תשובה ב'). שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן מ"ח). מאיר נתיב ע"ס נתיב מצותך (פי"ח אות ל"ט). עמודי ארזים (דף נ"ז).

**

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין עונשים ע"ז ר"ל — ראה שם פי"ג].

(ב) לשונו (ספר הסידים סי' קצט) :

"אבל יהודי משתמד לא יקח עליו שתי וערב ולא יתקן עצמו כעין גלח וכומר כדי שלא יכירוהו, אבל ישנה בגדיו, ולא יגלח זקנו".

קפ"א. שו"ת כתונת יוסף חיו"ד סי' א'. אלף המגן (על המטא אפרים) סי' תקפ"א ס"ק ק"ה. ס' עולם עשיי' דף ל"ב. ועוד. וראה הנסמן לקמן ח"ב פי"ג : "עונשים". בהסברת הענין כתב הגאון בעל "מאמר מרדכי" (הובא בס' "נפש חיים" [להגאון רבי חיים פאלאג'י] מע' ה' אות כ"ג) : "המשחית פאת זקנו יגלח רח"ל בפרה דהיא נטרפת כשם שהוא טרף באפו — ר"ל פנים". ראה לקמן ח"ב פי"ט : "הדרת פנים — זקן".

(128) לשון הגאון מהר"ן שפירא בס' יין המשומר אחר שהעתיק מעשה הנ"ל.

(129) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח.

(130) והנה יש משיגים מס' קיצור של"ה (אות ק' ערך זיוג) שהביא שם מעשה הנ"ל בשם יין המשומר הנ"ל, אבל במקום מגלח זקנם "במספרים" כתב שם "בתער", וכן סיים בקיצור של"ה בסופו : כמה גדול עונש המגלח זקנו "בתער", עכ"ד. ומה שי"ל ע"ז * :

"תמהתי בראותי כי אחר שהביא בהג"ה בקיצור של"ה המקור מהדברים האלו רק מספר יין המשומר דף ל"ה ע"א והוא כן בס' יין המשומר בדף הנזכר כמו שציין עליו (דפוס הראשון וויניציאה שנת ת"כ [וכ"ה בדפוס שאח"ז]) ושם כתוב "במספרים" כמו שהבאתי, א"כ כל דבר הולכין אחר מקורו כיון שרק ממנו הביאו ואין לומר שטעות סופר הוא ביין המשומר, שהרי סיים שם הגאון מהר"ש זצ"ל בס' יין המשומר וז"ל : הביטו וראו אחי ורעי כמה עונש גדול המגלח זקנו אפילו

(* ראה לקמן "הוספה ב" אות י' ; אות כג ; אות לד.

(** כ"ה גם בשערי הקודש (להג"ר יהושע מאיר מוואלאזין — ווילנא, תרס"ז) ע"ס עבודת הקודש להחיד"א סי' ט סקמ"ח.

בירור שיטתו :

הרי בפירוש אסור לגלח זקנו אפילו בשעת הסכנה במכ"ש שלא בשעת הסכנה¹³¹.

[עוד בענין גידול הזקן גם בשעת הגזירות והסכנות ר"ל, ראה לקמן ח"ב פי"ד: "מסירת נפש".]

* (ג) לשונו (תוספות רבינו יהודה החסיד [ברכות יא]):

נעתק לקמן ח"ב פ"ה אות א'.

בירור שיטתו :

ביאר מרן החפץ חיים (בתחילת חיבורו "קונטרס תפארת אדם") שע"פ מ"ש רבינו יהודה החסיד שם למידים שמצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בענין גידול הזקן, ושלא (אפילו) להקטין הזקן אף במספרים, כדי להוציא מלבם של אותם המשחיתים זקנם, וכדלקמן ח"ב שם.
[ריכוז הדעות בענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב שם].

תוספות שאנן

לשונו (מכות כא, א ד"ה ואינו חייב):

"... וכן הלכה בפאת הראש חייבין עליהם אפילו במספרים כעין

במספרים, לא כ"ש וק"ו בתער השם יצילנו מעונש דא, עכ"ל [כנ"ל בפנים] והרי בפירוש שהביא המעשה דר"י החסיד רק לדיוק מזה דאפי' במספרים הי' העונש הגדול הנזכר כמו שסיים, וכתב בפירוש כנוכר, אלא שבעל ההג"ה שבספר קיצור של"ה (והוא באמת רק לבעל ההג"ה שהוסיף אח"כ כמהדורא בתרא כשחזרו והדפיסוהו עוד הפעם הספר הגו') בהעתיקו מ"ן המשומר החסיד אלו התיבות באמצעו ובפרט בסופו, וכתב ודק ב"תער" — (לסיבה לא נודע לי טעמו) ואולי בכונה מחמת שהיו מקילין במדינת אשכנז בזה רובם ככולם וכאשר כתב שמקילין אז בסתם יינם ר"ל וכשם שמצוה לומר וכו' ע"כ השמיטו ורצה להפרישם עכ"פ מאיסור גלוח בתער, וד"ל. עכ"פ זה ברור כמ"ש ביין המשומר בדף הנזכר, וגייתי ספר ונחזי כדבריגו" (שו"ת מנחת אלעזר שבהערה הקודמת. הביאו בס' מאיר נתיב [נסמן בפנים] וס' עמודי ארוזים [נסמן בפנים]. וכ"כ ליישב הגרס' בשו"ת תירוש ויצהר [נסמן בפנים] וגם מביא שאר ספרים הגורסים כן [הובאו לקמן בפנים]).
ובס' מאיר נתיב (שם) כתב: "ואני מוסיף כי בס' הגן הנ"ל אשר שם מקורו והוא בעל סיפור המעשה אשר בעיניו ראה הכתב יד הנ"ל וכתב שם שהמעשה הי' במספרים, בודאי דבריו נאמנים".

וכ"ה בדפוס "ספר הגן" שלפנינו: "במספרים".

(131) הערת בעהמח"ס זקן אברהם — נסמן לעיל הערה 126 אות ד'.

תוספות שאנן — לרבינו שמשון ב"ר אברהם משאנן (תלמיד ר"י בעל התוספות). אבל ראה הקדמת המחבר לס' "גתן פרי" ע"מ מכות (ב"ב, תש"ל) שהעיר דנראה שהתייחסותה לרבינו שמשון משאנן אינה נכונה, והביא כמה ראיות לדבר, עיי"ש. וראה הנסמן בהערה הבאה.

(* ראה לקמן "הוספה ב" אות י).

תער אבל פאת זקן אינו חייב עליהם אלא בתער דוקא כדדריש בגמרא איזהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער מיהו מספרים שלנו יש לחוש מפני שהזוג של מטה משחית כתער. ואמר ר' יעקב מגינן שהי' אומר לספר הזהר שלא תנוד זוג של מטה . . . ובעל נפש יזהר מכל זה".

בירור שיטתו :

(א) נראה שדברי התוס' שאנץ האלו הם המקור להפסקי תוספות מכות סימן כ"ז כ"ח¹³² [ראה לקמן בערכו] וכדבריהם מצינו גם בריטב"א מכות כא, א (בשם "תוספות" סתם).

(ב) י"ל בשיטתו דס"ל להתוס' שאנץ דיש למנוע מלגלח הזקן במספרים מפני גזירה אטו זוג התחתון, וכמבואר כ"ז לקמן ערך "תרומת הדשן", עיי"ש ושם נסמנו מקורי הדברים.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סיג וגזירה וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. וראה שם פ"ב].

ספר יראים

לשונו (סימן צג) :

"ובתורת כהנים פ' מצורע שנינו הראש אסור במספרים כבתער וזקן אינו אסור במספרים כבתער".

בירור שיטתו :

הרי לפנינו שאסור גם במספרים בזקן, דאל"ה הוה לי' לכתוב הראש אסור במספרים והזקן מותר במספרים, ומדלא קאמר הכי, רק דאינו "כבתער", משמע דאין איסורו "כבתער" — אבל אסור הוא. רק דבתער לוקין עליו, משא"כ במספרים. אבל לעולם אסור¹³³ — וכפי שנתבאר לעיל ערך "ספרא" (תורת כהנים), עיי"ש.

ועייג"כ בדברי ה"סביב ליראיו" על ספר היראים סימן צד — מובא לקמן בערך "סביב ליראיו".

(132) שו"ת קול מבשר ח"א ריש סי"ט. וראה לקמן ערך "פסקי תוספות" הערה 179.

ספר יראים — לרבינו אליעזר מעיר מיץ. אחד מבעלי התוספות. רבו של בעל הרוקח — ראה לקמן ערך "ספר הרוקח".

(133) זקן אברהם מאמר חמישי בתחילתו ויש להעיד גם משו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ט : "... ולא נמצא כלל בראשונים שמיקל בזקן יותר מבשחי דהמקילים בזקן מספרים כעין תער ודאי ס"ל כר"ת וסייעתו דמתיר בשחי מספרים כעין תער כמו שהביא הב"י רס"י קפ"ב וכמו שפסק כן בספר היראים להר"א ממיץ סי' צ"ו ומשמע מדבריו לכאורה סי' צ"ד דגם בזקן הדין כן. אבל עכ"ז לא הזכיר בפירוש בזקן כלל כמו שהזכיר בשחי בסי' צ"ו".

ביאור דברי הצ"צ הללו יובן ע"פ המובא לקמן ח"ב פ"ב אות ב', עיי"ש בארוכה. וראה סי' חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות.

ספר הרוקח¹³⁴

לשוננו (סימן כח) :

„המגלח פיאות זקנו בתער עובר כמה לאוין ומעתה אל תשחית עוד ותגדל זקנך ובחוקותיהם לא תלכו“.

בירור שימתו :

(א) „הרי שדקדק לכתוב מגלח בתער, ואולי כוונתו לענין לעבור בלאו אבל איסורא מיהא איכא, ומשמעות דברי קדשו הוא דיש בגילוח הזקן משום לתא דובחוקותיהם לא תלכו ואם אמת כן יתכן שגם שלא ע"י תער אינו נכון“¹³⁵.
(ב) ואולי יש לכוון זה בדברי הספר רוקח במה שכתב דהמגלח זקנו בתער עובר כמה לאוין, אבל הזהיר מלהשחית גם בלא תער, וזה שכתב ומעתה אל תשחית עוד, ולא רק אזהרה על השלילה יש כאן אלא החיוב הוא שתגדל זקנך מכיון שהוא משום בחוקותיהם לא תלכו“¹³⁶.

(ג) יש להאריך עוד לדייק ולדקדק בדברי ספר הרוקח להוכיח שכוונתו הוא כנ"ל אות א"ב¹³⁷.

ספר הרוקח — לרבינו אלעזר מגרמזא. אחד מבעלי התוספות. תלמיד רבינו יהודה החסיד ובעל ספר יראים — ראה לעיל בערכם.

* (134) יתבאר בערך הנוכחי דס"ל לבעל ספר הרוקח דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער. אמנם יש מקשים מדברי ספר הרוקח סי' כ"ג: „רוצח... ילך בגולה... ולא יגלח שער זקנו...“ — משמע דרק מטעם עונש לא יגלח שער זקנו אבל אדם דעלמא מותר לגלח זקנו. אבל באמת :

א. נתבאר לעיל הערה 126 שלשון זקן ג"כ נקרא השער של השפה שמותר אף לגלחם בתער (ועוד נקרא בלשון זקן השער של תחת הגרון), עיי"ש וש"נ.
ב. המקשים הכי לא הבינו כוונת הרוקח בזה שכתב ולא יגלח זקנו מחמת עונש וצער שיהנוג עצמו כאבל, והיינו השפה כענין שמצינו אצל מפיכוש בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס ותרגומו שם לא ספר ספמי ופי' ר' ישעי' שם שהי' נוהג כדרכי האבילות ולכן אמר הרוקח ולא יגלח שער זקנו ולא אמר ולא יגלח זקנו, משמע השפה שעל הזקן שנקרא ג"כ זקן, כדאיתא בריטב"א מכות (הובא לעיל בהערה הנ"ל). וראי' לזה, שהרוקח דורש סמוכין כיבוס לגילוח, שכתב ולא יגלח את זקנו ולא יכבס בגדיו, כאשר נאמר בשמואל ב', יט אצל מפיכוש כנ"ל, אבל חלילה לומר שכונת הרוקח על הזקן עצמו (ס' זקן אברהם מאמר חמישי בתחילתו). וראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן“.
ג. אליכ יש סתירה בדבדי עצמו ממ"ש בסי' כ"ח כמבואר כאן בפנים (שם).
[ועד"ז (א—ב) צ"ל גם בדברי תשובות מב"ב, ראה לקמן בערכו].

(135) שדי חמד (פאת השדה כללים מע' הגמ"ל סי' א').
(136) פי' „ברכת שמעון“ על ספר הרוקח שם, שמייסד דבריו ע"פ מ"ש בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג ס"ק ז': „דא"ל דבאיסור שהוא משום לא ילבש לא פלוג דבגן משא"כ בהשחתת זקן שהוא איסור מצד עצמו מה"ת זה אינו דהרי כתב הרמב"ם דגם לאו זה הוא משום שלא להדמות לעכו"ם“, ומסיק הברכת שמעון ד"ל שדברי הצ"צ הם מכוונים למ"ש הספר הרוקח, כפנים, וראה לקמן בערכו.

(137) „למדו היטב דרשו משפט מעל ספר הרוקח ותמנו ותספרו את תיבותיו הקדושים ולא ידלג במרוצה שום תיבה ולא יבלענה מהרה אלא יוציאם מפיו כאלו מונה

(*) ראה לקמן „הוספה ב“ אות לו.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מטעם איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד].

נספח :

דברי בעל ספר הרוקח בספרו "סוד רזא" מובאים לקמן ערך "מגלה עמוקות", עיי"ש.

ךד"ק

לשונו (בשמואל ב י, ה עה"פ, ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם") :

"עד יצמח זקנכם, ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא הי' מנהגם לגלח הזקן ואפילו במספרים אלא השפם לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן קרועי בגדים (ירמי' מא). וחרפה היא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות אשר אנחנו שם"³³⁸.
[והביאו הכלי יקר. וראה לקמן ערך "רלב"ג].

בירור שיטתו * :

א) הרי ש"מ מפסוק זה שבימי דוד המלך ע"ה לא היו כל ישראל מגלחים זקנם כלל וכלל. א"כ נראה דיש בזה איסור גמור³³⁹. והיינו משום דנהי

מעות למען תבינו ותשכילו את אשר לפניכם לעשות ומה שיש לדקדק בדברי הרוקח" :
א. למה כתב הרוקח, עובר כמה לאוין' ולא כתב חמשה לאוין' ? אלא כוונתו שחזן מחמשה לאוין עובר עוד בשני לאוין, היינו משום לא ילבש גבר שמלת אשה ומשום ובחוקותיהם לא תלכו.
ב. וזהו כוונתו, ומעתה אל תשחית עוד דק תגדל זקנך' כי אם לא תגדל זקנך תעבור על משום, ובחוקותיהם לא תלכו' כדעת שאר הפוסקים [מובאים לקמן ח"ב פ"ד].

ג. לשונו שם : הוזהר בעשה לקיימו פן תלקה במכת מרדות' — משמע להדיא שכוונתו אף על מספרים שעובר איסור דרבנן וכן הוא פירושו : תזהר בעשה לקיימו היינו לקיים הזקן שלא תגלח אותו אף במספרים פן תלקה במכת מרדות. דאלת"ה דק שקאי על, התערי' הלא על התער' הוא חייב מלקות מדאורייתא. אלא מוכח מזה שקאי אף על מספרים לכן מסיק פן תלקה במכת מרדות שהוא מדרבנן (ס' זקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ט. מאמר חמישי בתחילתו).

יד"ק — רבינו דוד קמחי. ראה שה"ג להחיד"א בערכו.

138) דברי הרד"ק מובאים ומבוארים בשו"ת צ"צ חיו"ד סו"ס צ"ג. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ז. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצות) פ"ח אות ל"ט. ס' זקן אברהם מאמר שלישי אות ה' ומאמר רביעי אות ט"ז ומאמר ששי אות ז'. ס' שמירה טובה עמ' 92. שו"ת מנחם משיב ח"א סי' מ"ג ס' עמודי ארזים דף נ"ה ונ"ט. ס' שמושה של תורה (בדיני תגלחת). שו"מ שכדברי הרד"ק כתב גם הגאון רבי שאול בראך בספרו "גבעת שאול" פ' קדושים אות קע"ט (מבלי להזכיר את הרד"ק) — הועתקו דבריו לקמן בערכו אות ב'.
139) "תוכן התשובה" שבשו"ת צ"צ שם.

דאינו חייב אלא בתער, אבל איסורא איכא אף במספרים ואף שלא כעין תער. והסברת הענין הוא:

דאם לא כן, לא הוצרכו לישב שם ביריחו, דעד שיצמח שיהי' רק במספרים כעין תער א"צ זמן כ"כ, א"ו לא היו מגלחים כלל. ועתה כיון שאח"כ החמירו רז"ל יותר מבימי דוד, שהרי לשיטת התוספות ספ"ד דיבמות (מה, סע"א) הי' מותר אז לגלח שער בית השחי ובית הערוה, ואח"כ אסרו חכמים ואמרו דהמגלח הי' לוקה מכת מרדות, ואיך נאמר שבמה שנהגו איסור בימי דוד שלא לגלח הזקן אפילו במספרים ושזה הי' כלימה מאד (גם מה שגלחו אותם באונס הי' זה חרפה גדולה עד שעורדו מלחמה על זה) — יתירו זה אח"כ פרושים לגמרי לגלח במספרים — זה ודאי לא ניתן ליאמר. אלא ודאי נהי דחיובא ליכא רק בתער, איסורא מיהו איכא אף במספרים, ואף שלא כעין תער¹⁴⁰.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב (ובמיוחד שם אות ב'). וראה שם פ"ג].

והרד"ק כתב שזהו מנהג שהיו נוהגים כן שלא לגלח השער אפילו

(140) ואין לדייק מזה שאדרבה ממ"ש „עד יצמח זקנם" ולא „עד יגדל זקנם" משמע ספי שבמספרים מותר לגלח ולכן מיד שיצמח חצי המגולח, יוכל לגלח את חצי הזקן השני הנשאר ולהשחת אותו במספרים כעין תער שתהי' שוה עם חצי הזקן המגולח, ולדעות האוסרים גילוח הזקן אף במספרים שלא כעין תער עכ"פ לא הי' תקנה להם כל עיקר לעולם דאין כבוד הבריות דוחה אפילו איסור דרבנן בקום ועשה, וכיון שא"א לקצר החצי הנשאר אף כל שהוא איך ישתו עוד ברבות השנים ? שהרי כמה תשובות יש בדבר, ומהם :

א. הלא זאת אשר חנון גילח את עבדי דוד חצי זקנם, היתה לבזות אותם, כלשון הרד"ק: „וחרפה הוא גילוח הזקן". וכן לשון הפסוק כי היו האנשים נכלמים מאד. עיין שם בס' מנחת קטנה, שהי' דוד המלך רצה לנקום בבני עמון, וע"כ כדי להגדיל הבזיון אמר שבו ביריחו כי חרפה גדולה נעשה לכם וכדאי הקצף הזה לבזיון הזה, וע"כ כשראו בני עמון כי נבאשו בדוד שהי' דוד מגדיל הבזיון כ"כ וישלחו בני עמון ואמר כי נבאשו בדוד, כי שלוחו של אדם כמותו וכל הבזיון הנעשה בשלוחים הרי הוא כאילו נעשה בדוד עצמו. העולה מזה שגילוח חצי הזקן הי' לחרפה ולבזות אותם, ועוד נוסיף חרפה ובזיון לעצמינו יותר גדול מזה להשחת את הנשאר היינו גם לגלח את חצי הנשאר האחר במספרים ולעשות מעשה רע כאשר חנון עשה ?

ב. מה שהי' דכיון שאי אפשר לקצר החצי הנשאר אף כל שהוא איך ישתו ברבות השנים — הנה עיין בכלי יקר וז"ל: „... יצמח [י' שואית צ' פתוחה] פועל עומד מן הדגוש וכן ושעריך צמה, ואמר יצמח [י' שואית צ' פתוחה] ולא אמר יצמח [י' חרוקה צ' שואית] אולי הי' דבר מלך שלטון, שבו שם עד יצמח ע"י סם איהו משיחה ממחרת לגדל שער. ולזה אמר יצמח [י' שואית צ' פתוחה] על הסם כנוכר או המשיחה שלא יניחם שם בצער עד שיצמח מאליו, וזהו שאמר ויאמר המלך כי הי' זה המאמר כי המלך לתקן המעוות בהזהר ע"י סמים ותרופות ומשיחות ולנקום בעתיד נקמתם, וז"ש „ויאמר המלך שבו ביריחו". נמצא לפי"ז שכל עצת דוד המלך היתה מחשבתו הטובה והטהורה שהחצי הזקן המגולח ישתחה לחצי הנשאר, אמנם לא להיפך חלילה אשר חצי הנשאר יגולח ג"כ וישתחה לחצי המגולח (זקן אברהם מאמר הששי שם). ועי"ע לקמן בהערות שאח"ז.

במספרים¹⁴¹, א"כ גם לדבריו¹⁴² מנהג שנהגו כן אבותינו מזמן קבלת התורה עד עתה א"א להתירו ח"ו. מכ"ש שי"ל שאינו מנהג לבד כ"א איסורא איכא. וכן מוכח משם שזה הי' נחשב להם לחרפה גדולה¹⁴³.

[עוד בזה שגילוח הזקן הוא משום חרפה וכלימה וצער ואבל ונוול כו', ראה לקמן ח"ב פי"ט. ובענין איסור העברת הזקן משום מנהג — ראה שם פ"ח].

(ב) במ"ש הרד"ק: "... לא הי' מנהגם לגלח . . . אלא השפם לבד" — ראה לקמן ח"ב פי"א.

(ג) גם אחד ממחברי דורינו עסק בביאור הרד"ק האלו, לפי דרכו¹⁴⁴.

(141) ומ"ש הרד"ק שזהו רק מנהג ומה שהביא הרד"ק דמשום צער ואבל רשאי לגלח זקנו ממ"ש בירמי' (מא, ה): "שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים" ונצטרך לומר דגילוחו במספרים — זה אינו ראוי, שי"ל שגלחו הזקן לבד חמשה פיאות הזקן שזה שרי אף בתער מעיקר הדין. ומנהגם הי' שלא לגלח כלל רק משום צער ואבל הי' המנהג אצלם לגלח השער (כמ"ש באיוב ס"י א': "ויקרע את מעילו ויגז את ראשו") — ועי' מזה פ"ג דמו"ק (כא, א) — והיינו שגילוחו שלא במקום הפיאות, וכמו"כ גילחו הם זקנם שלא במקום פיאות הזקן (שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ט [כ']). [ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות — ראה לקמן ח"ב פי"א, וראה הערה הבאה].

וראה לקמן ערך "רבי יעקב עמדין" אות א' מספר 2.

(142) אמנם להעיר מזקן אברהם מאמר ששי שם, שכתב על מי שרצה לדייק מהרד"ק שאמר ד"לא הי' מנהגם לגלח הזקן ואפילו במספרים", שלאן איסורא קאמר הרד"ק אלא מנהגא בעלמא קאמר:

"... שבשעת כיון דעל על ומאד טעה בזה . . ."

ראה שם הסברתו שכתב להוכיח "שהורה הרד"ק בזה גודל האיסור של אבותינו מדוע נהגו כך משום דאיכא שאפילו במספרים לא נגעו בהזקן", עיי"ש.

(143) "תוכן התשובה" בשו"ת צ"צ שם.

(144) ה"ה הר"א פרייס בספרו "משנת אברהם" על הספר חסידים סי' תתתס"ד, שאחר שהביא מספר החינוך שעובדי כו"ם היתה עבודתם בהסרת שער מכל גופם, וכתב דממילא יתכן דשאר עובדי כו"ם היתה עבודתם בהקפת הראש והשחתת הזקן [ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות א'], המשיך בזה"ל: "וזה כבר אמרתי את האמור, שמאל ב', י—ד, ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם וגוי' ויאמר המלך שבו ביריחו עד יצמח זקנכם ושבתם (שם). והקשה הרד"ק וגם הרלב"ג, ולמה לא אמר דוד לגלח — במספרים כעין תעד — החצי האחר, ותירץ, משום שלא הי' מנהגם לגלח הזקן ואפילו במספרים אלא השפה לבד, אלא א"כ משום צער וכו'. ותירץ דחוק הוא, דמה צער יותר גדול הי' מאשר לעבדי דוד בשעתו שחנן בן נחש ציער אותם. ובפרט מה הפירוש בהכתוב: כי היו האנשים נכלמים מאד (שם). מה בושא היא להם אם חנן בן נחש עשה עמהם שלא כהוגן [לפימשת' לעיל — כ"ו ניחא]. אלא דכמוש הוא אלהי מואב, וחנן בן נחש, גילח את חצי זקנם, לשם עבודה זרה, כי זו היתה עבודת כמוש, לכך היו בושים שבזקנם נעשה עבירה של עבודת כו"ם. והגם שהיו אנוסים, אבל בושים היו שבאה עבירה לידם, כי בודאי צדיקים גמורים היו עבדי דוד, ולכך ציוה אותם דוד לישב ביריחו עד יצמח זקנם, ולא ציוה להם לגלח במספרים את חצי זקנם הנשאר, כי בזה היו מודים לעבודת כו"ם, כלומר, שמקיימים את הגילוח בחצי זקנם שנעשה לשם כמוש". וראה לעיל ערך "רמב"ם" שם.

שו"ת מן השמים

לשונו (סימן לו) :

„ועוד שאלתי על המשחיתים זקנם במספרים אם אסור או אם מותר, כי יש מהחכמים אומרים שלא אסרה תורה כי אם בתער. והשיבו: לא תשחית אמרה תורה, בכל דבר שיש בו השחתה, ואל המשחיתים תאמר אי' מלככם וציר [וצור] מעוזכם אשר במצוה הקלה לקיים אותה שכחתם“¹⁴⁵.

בירור שיטתו :

(א) דברי השו"ת מן השמים הללו הובאו אצל כמה פוסקים כמקור לאסור העברת הזקן אף שלא בתער¹⁴⁶.

[מה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל הערה 145].

(ב) „וגם אגב אורחא יגיע ויראה ליקח מוסר שקול ברמה נשמע מעל פני דקיע השמים, שהמספרים במספרים נקראו משחיתים ד"ל¹⁴⁷ ולב מי לא יירא לדברי מרומים אלו וכיצד יסוררו ואל ירמו למו סלה להרים יד בקול עליון

שו"ת מן השמים — לרבינו יעקב הלוי (החסיד) ממוריש (מקורביל). ויש מייחסים לרבינו תם (ראה שה"ג להחיד"א בערכו). מרבנותינו בעלי התוספות. כתבו עליו הרדב"ז והחיד"א שהיו משיבין לו מן השמים על כל שאלותיה, ושלא הי' בדורו כמוהו. שו"ת אלו הובאו אצל כמה פוסקים להלכה, כגון השבלי הקטן, התניא רבתי, הרדב"ז, החיד"א, ועוד — דלא אמרין כה"ג „לא בשמים היא“. הסברת הענין — דאה בארוכה בשה"ג להחיד"א ערך „רבינו יעקב החסיד“ (וראה שם ערך „רי"ף“). הקדמת פי' קסת הסופר לשו"ת מן השמים. המבוא של הר"ר מרגליות להערותיו על השו"ת מן השמים. ועוד.

145) מה שיש לדייק בלשונו :

א. הנה מדלא קאמר הנוטלים זקנם במספרים או המעבירים זקנם במספרים אלא המשחיתים זקנם במספרים, ש"מ במספרים קרי להו השחתה.

ב. מדקאמר כי י"א שלא אסרה תורה אלא בתער, הלשון „יש אומרים“ מוכח שיש בזה דיעות האוסרים גם במספרים.

ג. מהתשובה שהשיבו לו (מן השמים) : „לא תשחית אמרה תורה בכל דבר שיש בו השחתה — הכונה בזה שאין שום ג"מ במה הוא משחית אם בתער אם בסם אם במספרים. בין כך ובין כך — והנה נשחתה.

ד. מהלשון „אשר במצוה הקלה לקיים אותה שכחתם — פירושה שנצרך להניחה לגדלה ולקיים אותה (ס' זקן אברהם מאמר רביעי אות לו).

146) דאה שו"ת הסבא קדישה ח"ב או"ח סי' א'. יפה ללב ח"ג יו"ד סי' קפ"א. זקן אברהם שם. סי' זכרון ירושלים די"א. סי' שמע ישראל ח"א אות י"ט. סי' פינות הבית סי' ק"ו. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ג'. שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו. שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רמ"ג. סי' עמודי ארזים דף ס'. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. ברכת שמעון (ע"ס הרוקח) סי' כ"ח. סי' פאר הדור (תולדות החזו"א) ח"ב ע' שלה הערה 149. וראה הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים שם, שכתב „הארת היסודות של השאלות והכרעותיהן להלכה“. ועג"כ שו"ת מנחם משיב ח"א סי' מ"ג.

147) ראה לעיל הערה 145 בתחילתו.

מלך גדול ונורא אשר ממרום ישאג מה להם לספר חקי. והשי"ת יערה עליהם רוח טהרה ממרום וישאו מרום עיניהם וישובו בתשובה שלמה. ולו יאמינו ולא יספרו עוד ויהי חדל לספר וירם כבוד ה' על פני כל הארץ אמר¹⁴⁸.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

* * *

ובודאי אילו מרן הב"י הי' לפניו השו"ת מן השמים כך הי' פוסק — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ג', וש"נ.

נספח:

- * דברי השו"ת מן השמים בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות —
דאה לקמן ח"ב פ"י אות ז'.

ספר המנהיג

לשונו (דיני גלוח):

„אמר רב מיקל אדם כל גופו בתער [נזיר נח, ב], פירוש במקום שאין דרך הנשים לתקן עצמן בתער, אבל במקום שדרך הנשים לתקן עצמן בתער, דהיינו בית השחי ובית הערוה, אסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה, אבל תחת הזקן שאין שם פאות מותר, ודאמרינן במספרים אינו אסור מדברי תורה אלא מדברי סופרים דאלמא במספרים כעין תער אסור בזקן ובבית השחי ובית הערוה, אבל שלא כעין תער מותר אפילו בבית השחי ובבית הערוה, וצואר בתער אסור דפעמים שהנשים מתקנין הצאור שלהן בתער ואסור משום לא ילבש וגו', ודאמרינן מיקל אדם כל גופו בתער מיירי במספרים כעין תער ובמקום שאין דרך הנשים לתקן¹⁴⁹.”

בירור שיטתו:

(א) הרי מפורש דגם בעל ספר המנהיג — שהוא חד מן קמאי רבותינו הראשונים — סובר דאסור לגלח הזקן במספרים כעין תער¹⁵⁰.

(148) ס' עמודי ארזים שם.

ספר המנהיג — דינים וכו' לרבינו אברהם (ב"ר נתן) הירחי. כתב עליו הרב „יד מלאכי“ (כללי שאר המחברים והמפרשים ס"ק כ"ב): „יותר יש לסמוך על ספר המנהיג מעל ספר השלחן כי מחבר ספר המנהיג הי' רב גדול יותר ממחבר ספר השלחן“ (והוא משו"ת הריב"ש סימן מ').

(149) והוא כגירסת הבה"ג והרי"ף וסייעתי בסוגיא דנזיר שם. ראה בארוכה מזה לקמן ח"ב פ"ב אות ב'.

(150) וצ"ע במ"ש בס' המנהיג בתר הכי: „אבל במספרים מותר לגלח בין בראש בין בזקן“, עיי"ש מה ששקו"ט. ויש שכתב (סו"ס תספורת הזקן — והוא מגדולי המקילים בנידון) דהיינו מספרים שלא כעין תער, אבל מספרים כעין תער ס"ל דאסור, וכמ"ש בראשית דבריו (נעתקו לעיל בפנים). וראה לעיל ערך „רמב"ם“ אות ב' הערה 99 אות ד' [ויש להעיר, דלפי"ז נמצא דהשתמש בעל ספר המנהיג בתיבת „מספרים“

(* בענין מ"ש בשו"ת מן השמים סמ"ב; סני"א; ס"ע — ראה לקמן „הוספה ב“ אות יא.

והנראה בטעמו לפסוק כן הוא משום דס"ל דבהעברת הזקן שייך אותו איסור דבית השחי ובית העדות, והיינו הלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה¹⁵¹ וכדמשמע מהמשך לשונו הנ"ל.

וא"כ במכ"ש דגם בסם אסור — ראה לקמן ח"ב פ"ט.

[ריכוז הדעות בדין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מטעם הלאו דלא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג בארוכה].

(ב) ממ"ש „אבל תחת הזקן שאין שם פאות מותר" — משמע דס"ל דתחת הזקן לא שייך האיסור דלא ילבש גבר וגו'.

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן של במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

* * *

וי"ל דמרן הב"י לא ראה דברי ספר המנהיג הללו, מדלא הביאו, ואילו ה' רואה דבריו, לא הוה פשיט ל' להתירא — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ג', וש"נ.

תשובות מב"ב

לשונו (ב, דרכי תשובה" [כסוף הספר]):

„המפתה בתולה אשר לא ארושה ושכב עמה . . . זהו תשובתו . . . ומגדל זקנו . . .”

בירור שיטתו:

(א) יראה דגידול הזקן אצלו הוא לתשובה, ודו"ק.

(ב) ומה שיש להעיר עוד בדבריו נתבאר לעיל הערה 134, עיי"ש.

סתם — למספרים שלא כעין תער. ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו' מזה]. ועו"ל, דמ"ש ברישא איסור מספרים כעין תער בהזקן, היינו רק מטעם הלאו דלא ילבש גבר וגו', וכדלקמן בפנים. אבל מעיקר דין פאות זקן ס"ל לבעל ספר המנהיג דמותר אף מספרים כעין תער. ועצ"ע.

151) והא דהזכיר איסור דוקא במספרים כעין תער — י"ל דהיינו משום דס"ל כשיטות שנקטו להלכה דבשער ביה"ש וביה"ע ג"כ לא אסור רק מספרים כעין תער. ראה לקמן ח"ב פ"ג: „לא ילבש גבר שמלת אשה" (ושם הערות 1—3). ובמ"ש הס' המנהיג: „... אבל שלא כעין תער מותר אפילו בביה"ש וביה"ע" (נעתק בפנים), ולא הזכיר גם דין הזקן עוה"פ — צע"ק כונתו.

תשובות מב"ב — לרבינו מאיר ב"ר ברוך — המהר"ם מרוטנבורג. אכיר תודה להרה"ג וכו' ר' מנשה קליין שליט"א (מחבר ספרי „משנה הלכות" וש"ס) שהעירני ע"ד מ"מ הלזו.

רבינו יונה (גירונדי)

לשינו (בספרו „אגרת התשובה” יום רביעי אות לו) :

„לא ישחית אדם פאת זקנו, ולא יעשה כמעשה המניחים חוט של שערות ומגלחין השאר בעתר, כי תועים הם ואי אפשר בלא מכשול אלא יגלחו כל זקנם במספרים, ולא יעבירו תער כל עיקר, והמדקדקים¹⁵² אפילו תחת גרונם מגלחין במספרים וכן עושים בכל הגלות החל הזה אשר בצרפת. אמנם תחת הגרון אינו אסור מן התורה לפי שאין שם פאה, אבל אסרו חז"ל להעביר שער בתער בכל מקום שבגוף ואפילו על זרועותיו לפי שדומה לתיקון הנשים, אבל מותר לאדם להעבירו במספרים.”

בירור שיטתו :

הרי ס"ל לרבינו יונה בהדיא דאף תחת הגרון שאין שם איסור כלל משום פאות הזקן, עכ"ז שייך בו האיסור דלא ילבש גבר וגו', דדומה לתיקון הנשים. אלא דמשמע מיני' דמדמה זה לשאר אברים ולא לבית השחי ובית הערוה, מדכתב „ואפילו על זרועותיו” כו' — משמע דלהא דומה. ועוד דמסתבר דס"ל כהר"ף וסייעתו דבבית השחי ובית הערוה אפילו במספרים אסור, ורק בשאר אברים מותר במספרים, שכן דעת רוב הפוסקים וגם הרשב"א בתשובותיו מחמיר יותר [כדלקמן בארוכה ח"ב פ"ב אות ב']. ולכן כיון שכתב גבי תחת הגרון : „אבו מותר להעבירו במספרים” — משמע שדומה לשאר אברים. ולכאורה זה סותר להמבואר [לקמן ח"ב פ"ג] : „לא ילבש גבר שמלת אשה” [דבהזקן אף את"ל דליכא שום איסור מטעם „לא תשחית את פאת זקנך” בהעברת הזקן שלא בתער, מ"מ לא גרע מבית השחי ובית הערוה (ואסור להעביר השערות אף שלא בתער משום לא ילבש גבר וגו'). ויש לתרץ : א] דתחת הגרון שאני שאין השערות ניכרין כ"כ. ב] ועוד, דכשאין מגלח זקנו רק תחת הגרון אין בזה נוי כ"כ ואין נראה כבחור עי"ז [שזהו מגדרי הלאו דלא ילבש גבר וגו' כדלקמן ח"ב שם], כיון שכל פיאות זקנו מלאים שערות. אבל בהעברת השער מכל הזקן, לא גרע ממלקט לבנות מתוך שחורות דאסור מה"ת משום לא ילבש גבר וגו' והו"ל ודאי כדין מעביר שער בית השחי ובית הערוה, וגם י"ל דחמור מיני' מפני שהוא מידי דמנכר בגלוי גמור [כדלקמן בכ"ז בח"ב שם, עיי"ש בארוכה]¹⁵³.

ולפי"ז פשוט דמ"ש רבינו יונה : „אלא יגלחו כל זקנם במספרים” — זה קאי על הזקן חוץ ולבד ממקום חמשת הפיאות, אבל בשאר הזקן אסור להעביר השערות אף במספרים לפ"ד רבינו יונה משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' וכנ"ל¹⁵⁴.

רבינו יונה (גירונדי) — ראה שה"ג להחיד"א בערכו, די"א שכמה „רבינו יונה” היו, עיי"ש ההכרעה.

(152) לכאורה משמע דמדינא אין בזה איסור. וצ"ע. וראה לקמן הערה 160.

(153) כל הנ"ל הוא ע"פ שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ט.

(154) והעירויני שכן מוכח גם מדיוק לשונו הנ"ל של רבינו יונה, וגם מתוכן;

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג. ובענין העברת * הזקן שלא במקום הפיאות; תחת הגרון; וכו' — ראה שם פ"י].

* * *

שו"מ שי"א דלפ"ד רבינו יונה הנ"ל יש להחמיר גם בגילוח השפם, וכדלקמן ח"ב פי"א אות ב', עיי"ש.

תוספות¹⁵⁵

(א) לשונם (נזיר מ, ב ד"ה דתניא):

„דתניא ופאת זקנם לא יגלחו, בכהנים כתיב. יכול אפילו במספרים יהא חייב, ת"ל לא תשחית את פאת זקנך, בישראל כתיב ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו“.

א. מצד הלשון: הנה מ"ש ר"י שם „ולא יעשה כמעשה המניחים חוט של שערות ומגלחין השאר בתער כי תועים הם ואי אפשר בלא מכשול, אלא יגלחו, כל זקנם במספרים ולא יעבירו תער כל עיקר“ — משמע והמניחים חוט וכו', כוונתם להשאיר חמשת הפיאות, ועל זה השיג ר"י וכתב דתועים הם, דאי אפשר בלא מכשול, ומוכרחים לעבור בלאו דלא תשחית, אלא הכי יעשו, דכל מקום בוקנם שהי' מגדחים בתחילה בתער (וזהו דכתב „כל זקנם“) עכשיו יגלחו במספרים, ומאחר שיניחו חוט של שערות, לא יעברו גם על הלאו דלא ילבש וכביאורו של הצ"ח הנ"ל בפנים בתירוצו ה', מטעמא דאין בזה גוי, ואח"כ מסיק ר"י דאפילו תחת הגרון דאינו אסור מן התורה בלאו דלא תשחית לפי שאין שם פאה, מ"מ אסור להעביר שם שער בתער, לפי שדומה לתיקון הנשים, ואית בזה סרך דלא ילבש גבר וגו', ובמספרים מותר דלא גזרו כלל על מספרים, וכל זה הוא משום דמניח מקומות הפיאות ממולאים בשער ולכן אין בזה גוי כ"כ כמשנת"ל, ולא שייך הל"ת דלא ילבש מדאורייתא, ורק רבנן גזרו אם מעביר בתער, כיון דדמי להאופן שהנשים עושות, אבל במספרים לא גזרו כלל. אך להעביר כל השער של הזקן ודאי דעובר על הל"ת דלא ילבש גבר וגו', ושפיר מוכיח הצ"ח מסוף דברי ר"י דשייך גם בוקן הל"ת דלא ילבש גבר וגו', כבפנים. ב. וכן מוכח גם ע"פ סברא: שהרי תכלית החיבוד „אגרת התשובה“ הי' להחזיר העם בתשובה על המעשים שלא יעשו, היינו להחמיר עליהם כו', והנה כנ"ל אז נהגו שלא להעביר הזקן כלל כ"א חוץ ולבד ממקום הפיאות. וא"כ — אטו רבינו יונה עצה אתא לאשמעינן שיגלח כל זקנם, כלומר שלא ישאירו חוט של שערות וכו' כאשר היו נוהגים? ! הרי פשיטא שאין כוונתו אלא שלא יגלחו שאר הזקן חוץ ממקום הפיאות בתער כמו שהיו עושים. אלא במספרים. וא"כ אין לדקדק כלום מלשון שכי „כל“, ופשוט.

* * *

גם בעהמח"ס „זקן אברהם“ עמד ע"ז [בקובץ „וילקט יוסף“ מח' י"א סוף קונט' כ"ף בהערותיו למכתב ח' שם] וביאר מה שי"ל בדיוק לשונו של ר"י באו"א. דבריו בזה מובאים לעיל ערך „רבינו יהודה החסיד“ הערה 126 אות ד'.

תוספות — העורך של התוספות: רבינו אליעזר מטוך. ראה שה"ג להחיד"א בערכו. שד"ח כללי הפוסקים ס"ט.

155) מה שיש להעיר בדברי תוד"ה המסתפר (ע"ז כט, א) נתבאר לעיל ערך „רש"י“ הערה 71.

(*) עדמ"ש רבינו יונה בשע"ת שער שלישי ס"י עח — ראה לקמן ח"ב פ"י הערה 8; „הוספה ב“ אות יב.

בירור שיטתם :

כבר נתבאר לעיל בה"מבוא", דש"מ מדבריהם דכל היתר של מספרים הוא משום שאין משחיתים, הא אם משכחת שמשחיתים, אסורים כתער, דהוי גילוח שיש בו השחתה, ובתורה לא כתיב "תער", אלא צריך גילוח שיש בו השחתה (לענין חיוב מלקות), עיי"ש. ולפי"ז יש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, דהוי גילוח שיש בו השחתה, וכדלקמן ח"ב פ"א אות א', עיי"ש בארוכה

(ב) לשונם (נזיר מ, ב ד"ה אי) :

"אי לא תשחית יכול אפילו במלקט ורהיטני יהא חייב שאף הם משחיתים השער מעיקרו. ת"ל ופאת זקנם לא יגלחו. והם אינם קרויים גילוח שאינם רגילים לגלח בהם".

בירור שיטתם :

כבר נתבאר לעיל בה"מבוא", דמדבריהם אנו למידים דכשמיחד לגלח הוי כתער מה"ת, עיי"ש. ולפי"ז, יש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, שהרי הדרך לגלח בהן, והן עשוי' לכך מתחילתן וכו', וכדלקמן ח"ב פ"א אות ד', עיי"ש בארוכה.

(ג) לשונם (גליון תוספות¹⁵⁶, ריש מסכת שבועות) :

"יש נזהרין כשמשפרים במספרים שאין עושין בתחתון כלום אלא בעליון כי חוששין שאם יעשו כלום בתחתון שמא אירע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער".

בירור שיטתם :

יתבאר לקמן ערך "תרומת הדשן" פירוש דבריו, ושיש ב' דעות בכוונתו :

- (1) יש סוברים דס"ל דצריך למנוע מלגלח הזקן במספרים כעין תער, גזירה אטו גילוח בזוג התחתון לחוד, דהוי תער ממש.
- (2) אמנם העלה מרן התחם סופר (חיו"ד סימן קל"ט וק"מ) דשיטתו הוא דלאו דוקא תער אסרה תורה אלא ה"ה מספרים כעין תער, ויש בשניהם חיוב מלקות מה"ת, בין בראש בין בזקן. ולפי"ז, חומרתו קאי על גילוח הזקן במספרים שלא כעין תער.

* * *

156) "חידושי דביגו אליעזר מטון עצמו כתבם בגליון תוספות, וכך קורא אותם ד' בצלאל במקובצת גליון תוספות" (שה"ג להחיד"א בערכו). והביאו בגד"ד גם בהכתב והקבלה עה"ת (ויקרא כא, ה), שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט בתחילתו, שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ג, שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב. ועוד בכ"מ.

ויש להעיר שדברי גליון תוספות הללו מובאים להלכה בכ"מ, ומהם ברמ"א יו"ד סימן קפ"א סעיף י'. ראה ערך "תרומת הדשן" הנ"ל והנסמן שם, ושם מובא מעוד ראשונים שגם הם כתבו כמו דברי הגליון תוספות. [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן משום גזירה וסייג וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. וראה שם פ"ב].

(ד) מתוכן דבריהם (נזיר מ, א ד"ה נשא) :

כתבו דסם (סך נשא) הוי כעין תער.

בירור שיטתם :

לפי"ז י"ל לכל דעות שאסרו העברת הזקן כעין תער [ראה הנסמן לקמן ח"ב פ"ב] — בסם נמי דינא הכי. [ריכוז הדעות בדין העברת הזקן ע"י סם ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ט. בענין גילוח הזקן כעין תער — ראה שם פ"ב].

סמ"ק (עמודי גולה)

לשונו (סימן ע [בקצת דפוסים : סט]) :

"שלא להשחית פאת זקן דכתיב לא תשחית פאת זקנך. ודרשו רבותינו איזהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. ונחלקו הגדולים בפי' הפאות על כן כל סוף עצם אסור. וטוב שלא להעביר ¹⁵⁷ שום תער על הזקן כלל".
הגהות הר"ף ¹⁵⁸ : "ואפילו תחת הסנטר שקורין מנטיין אסור ר"ת ¹⁵⁹ בתער לפי שפעמים שמושך אליו העור של הפאה, אבל במספרים מותר".

בירור שיטתו :

במ"ש הסמ"ק : "וטוב שלא להעביר שום תער על הזקן כלל" — נראה שהטעם משום חששא שהביא בהגהות הר"ף הנ"ל ¹⁶⁰.

סמ"ק (עמודי גולה) — לרבינו יצחק מקורביל.

(157) ובכל בו סי' צ"ז גרס בדברי הסמ"ק : "ונראה שלא להעביר כו'". ראה לקמן הערה 160.

(158) כל הגיה זו עד הסוף, בדפוס קושטא הוא מדברי הסמ"ק, וכן הביא לזה בב"י יו"ד סי' קפ"א בשם הסמ"ק. וראה כל בו הל' ע"ז. ובביאורי הגד"א ליו"ד שם סי' י"ח הביא עד "העור של פאה" בשם הסמ"ק, עיי"ש (פי' צביון העמודים על הסמ"ק שם). ולפי"ז פליאה על הבעל תספורת הזקן שהביא בפשיטות "רבינו יצחק מקורביל" כמקור להתיר גילוח הזקן במספרים. ובמיוחד ע"פ מ"ש לקמן בסמוך בפנים, די"ל דאי"ז פ' כחנת ההגהות הר"ף ג"כ *.

(159) בסמ"ק מצורף הנוס' אסר ה"ר משה, ובכל בו שם מביא אסר הר"מ מאיורא.

(160) וכ"ה בפשוטו. ורק דיש שמתוך הך חששא אסורים בכל מקום, אף תחת הסנטר, וכדוי"ק בהגהות הר"ף : "אסור ר"ת. והסמ"ק ס"ל דאיסורא ליכא, ורק דטוב לחוש לזה. ובכל בו הביא הנוס' כאן "ונראה שלא להעביר" [כנ"ל הערה 157]. ואם מה שלפנינו בהגהות הוא באמת מדברי הסמ"ק [ראה לעיל הערה 158] א"כ הרי בעצמו

(*) ראה לקמן "הוספה ב" אות יג.

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה ש"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

* * *

בכוונת הר"ף במ"ש „אבל במספרים מותר" ישנם כמה דעות :
(א) יש שכתבו¹⁶¹ דהכוונה למקום הפיאות. לפי דבריהם — ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה א'.

(ב) „ע"י סמ"ק סי' ל"ג וסי' ע' אסור ב[בית העזרה ובית] שחי [מספרים] כעין תער ואף שלא כעין תער החמיר והוה כתשובת הרשב"א [ח"א סי' ק"ו] מ"מ גם בזקן לא הזכיר היתר כלל ע"ש סימן ע' ומסתמא ס"ל גם בזקן כמו בשחי. ומ"ש הר"פ שם, אבל במספרים מותר' היינו תחת הגרון. ומ"ש [הסמ"ק] סימן ע"א, ולא דמי לזקנו' הכל קאי על איסור תורה דהיו לוקין עליו¹⁶². [הילפותא מדין ביה"ש וביה"ע לדין הזקן יתבאר לקמן ח"ב פ"ב אות ב', שם פ"ג. הקולא האמורה בדין העברת שער שתחת הגרון יתבאר שם פ"י].
(ג) „אבל במספרים מותר, היינו תחת הסנטר. וכן משמע מדברי הר"ר יונה והכל בו [ראה בערכם] . . . ואפשר שכיוון בעל הגה"ה לדעת בעל תרומת הדשן בסימן רצ"ה שכתב שיש לזוהר לכתחלה שלא לגלח הזקן במספרים שהוא חדוד, וכמו שמביא שם בשם גליון תוספות מפרק קמא דשבועות וע"ש [ולקמן בערכו בארוכה]. אבל תחת הסנטר אין צריך לזוהר בזה, ומותר במספרים אף שהם חדודים. ועיין באגודה בריש שבועות שמביא ג"כ הגליון מתוספות זה.

הודיע לנו טעמו בהך דשלא להעביר תער על כל זקנו. ואם הנכון הוא כדלפינו דאין זה מדברי הסמ"ק אלא הגהה, ג"כ ע"כ דוהו טעמו של הסמ"ק במה דהצריך להחמיר שהוא משום חששא דפעמים שמושך אליו העור של הפאה, דהרי אי הוי ס"ל דיש לאסור העברת הזקן שלא במקום הפיאות מטעם הלאו דלא ילבש גבר וגו', א"כ לא שייך כאן הלשון ד"טוב", דמשמע דזהירות בעלמא הוא, אחרי דיש בזה איסור גמור דלא ילבש וגו'. וכ"כ בשו"ת דברי נחמי' חיו"ד סי' קפ"א בדעת הסמ"ק [אולם יש להעיר מהנ"ל ערך „רבינו יונה" דאף שהוא כתב בהדיא דיש לאסור גילוח תחת הגרון מטעם לא ילבש גבר וגו', מ"מ השתמש בלשון „המדקקים". וצ"ע]. ואמנם לשון „ונראה" (כפי מה שמביא בכל בו שם בדברי הסמ"ק) מתיישב קצת גם אם יש בזה איסור, אך מ"מ זה דוחק, דמתוך המשך הדברים משמע דגם לשון „ונראה" כאן הוי דרך חומרא בעלמא, ולא איסור גמור אפילו מדרבנן. שהרי מתחלה כתב „ע"כ כל סוף העצם אסור", והיינו משום ספק במקום הפאות, ואם יש איזה צד איסור שלא במקום הפאות, הו"ל למכתב באותו החומר, „ואסור להעביר כו". ומדכתב רק „ונראה שלא להעביר כו", משמע דאין בזה אותו החומר כמו בסוף כל עצם. והיינו משום דבסוף כל עצם הוי ספק גמור בגוף האיסור שמא יגלח במקום האסור. ובשאר מקומות אינו אלא דרך חומרא מחשש שמא ימשך העור, וכמשי"נ. (מיוסד על מ"ש בצביון העמודים על הסמ"ק שם סק"י, עיי"ש שהאריך. ומ"ש להוכיח מזה דס"ל להסמ"ק דלא שייך איסור דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן כלל [עיי"ש] — צע"ג, שהרי גם לפי כמה דעות האוסרים העברת הזקן מטעם הלאו דלא ילבש גבר וגו', מ"מ מותר [עכ"פ מטעם זה] לגלח חוץ ממקום הפיאות, וכמובא לקמן ח"ב פ"י אות ב').

161 כ"מ משו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ז, וכ"ה להדיא בקונט' תספורת הזקן (שבהערה 158). צביון העמודים על הסמ"ק שם סק"ח.
162 שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ט.

שיש ליוזר להמגלח במספרים שיגלח בהתחנות ולא בהעליון של המספרים. ועל זה מסיים הגה"ה כאן דתחת הסנטר מותר בכל זה"ס.¹⁶³ [ריכוז הדעות בדין העברת השער שתחת הסנטר (ושלא במקום הפאות בכלל) ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

רא"ה (ספר החינוך)

(א) לשונו (ספר החינוך מצוה רנב) :

„שלא לגלח פאת הזקן... משרשי המצוה מה שכתבנו במצות הקודמת להרחיק כל ענין ע"א וזה ג"כ הי' מנהג כומרי עכו"ם להשחית פאת זקנם"ס.¹⁶⁴

בירור שימתו :

(1) הנה לפי דבריו ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם במספרים וכ"ש ע"י סם נדמין לאומות. ונהי שאין בזה חיוב מלקות כיון שעיקר הגילוח בתער, מהיכי תיתי נאמר שלא יהי' בזה איסור, וכדלעיל בארוכה ערך „רמב"ם" אות א', ושם אות ב' הערה 99 אות ז', עיי"ש וש"נ.

(2) נוסף ע"ז י"ל דאיכא איסורא מדאורייתא בהעברת הזקן אף שלא בתער משום טעמי המצוה, וגם יש סוברים דבכה"ג דרשינן טעמא דקרא. וגם לולא כ"ז הרי לכו"ע אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם, וכדלקמן ח"ב פ"י, עיי"ש בארוכה.

(3) יש מביאים מדברי הרא"ה הללו חיזוק לשיטות הסוברים דהמסירים זקנם אף שלא בתער עוברים על הלאו דובחוקותיהם לא תלכו, וכדלקמן ח"ב פ"ד. וראה לקמן בערך הנוכחי אות ג'.

* (ב) לשונו (ספר החינוך שם) :

„וכתב הרמב"ם ז"ל ואם גלח במספרים פטור, נראה מדבריו דדוקא פטור הוא אבל אסור לעשות כן, ואפשר שיהי' כן במגלח במספרים כעין תער, וכמו שנראה הענין כן במסכת נזיר"ס.

163) הגהות חדשות על הסמ"ק שם (להגאון רבי יהושע צייטלש משקלאב). שו"מ גם בשו"ת דברי נחמי' חיו"ד סי' קפ"א שגם הוא הבין דמ"ש הגהות הר"ף כאן מיידי שלא במקום חמשת הפאות.

רא"ה (ספר החינוך) — רבינו אהרן הלוי מברצלונה. תלמידו המובהק של הרמב"ן. חברו ובן עירו של הרשב"א — ראה לקמן ערך „רשב"א". ורבו של הריטב"א — ראה לקמן ערך „ריטב"א". וראה שו"ת ריב"ש סי' שפ"ח (הובא בס' עמודי ארוזים דף נז) שכתב שהוא ירא וחדד אחרי דברי הרא"ה ז"ל. בענין מחבר ספר החינוך — ראה שד"ח כללי הפוסקים סט"ו אות ל"ו.

164) הביאו טעמו בזה בחידושי מהרי"א הכהן סי' א'. סי' זקן אברהם בכ"מ. סי' עמודי ארוזים דף ס"ז; הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות כ, א. ועוד.

בירור שיטתו :

(1) הרי מפורש דרך מלקות אינו חייב כ"א בתער, אבל איסורא מיהא איכא אף שלא בתער¹⁶⁵ (עכ"פ במספרים כעין תער — ראה לקמן מספר 2). וכאן המקום להעיר עוה"פ, דלפ"ד הרמב"ם, אינו יוצא מידי מספרים כעין תער עד שיהא השער כשיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו, וכנ"ל ערך "רמב"ם" אות ב' בתחילתו, עיי"ש.

[והנה רבו הדעות מהו טעמו ונימוקו של הרא"ה לפרש כן בדברי הרמב"ם וכבר הובאו ונתבארו לעיל ערך "רמב"ם" אות ב', עיי"ש בארוכה. וכאן יש להדגיש נקודות האלו:]

(2) במיוחד בביאור מ"ש הרא"ה: "ואפשר שיהי' כן במגלה במספרים כעין תער" — ראה לעיל ערך "רמב"ם" שם הערה 99 אות ד'. שם הערה 115.
(3) בביאור כוונת הרא"ה במ"ש: "וכמו שנראה הענין כן במסכת נזיר" — ראה לעיל ערך "רמב"ם" שם מספר 3 (ושם הערה 114) ומספר 6.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שיי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

* * *

ומרן הב"י לא ראה דברי החינוך בזה מדלא הביאו¹⁶⁶. ופשיטא שאילו הי' רואה מרן ז"ל דברי הרא"ה לא הוה פשיט לי' להתירה¹⁶⁷. — ראה לקמן (בכ"ז) ח"ג: טענה ומענה א' אות ג'.

(ג) "כתב בספר החינוך שעל השחתת זקן עובר עוד שני לאוין חוץ מחמשה * לאוין הנ"ל, דהיינו ובחוקותיהם לא תלכו, ולא ילבש גבר שמלת אשה"¹⁶⁸.

(165) וכן דברי הרא"ה הללו מובאים בכ"מ בפוסקים כמקור לאסור גילוח הזקן במספרים, ומהם: שו"ת דברי יוסף סי' ל"ו, שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ה, שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ו. פסקי דינים (להצ"צ) חיו"ד סי' קפ"א. שו"ת דברי מרדכי סי' י"ח, שדי חמד כללים מע' הלמד" סי' קט"ז, סי' זקן אברהם (בכ"מ), שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו, דרכי תשובה סי' קפ"א סק"ב, שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח, שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א', פי' מנחת יצחק על ספר החינוך שם, משמרת שלום יו"ד סי' קפ"א, שו"ת מהר"י שטייף סי' ע"ח, פי' מאיר נתיב ע"ס נתיב מצותיך פי"ח, פי' סביב ליראיו על ספר היראים סי' צ"ד, שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט, ספר שמירה טובה (בכ"מ), ספר עמודי ארוזים דף נ"ז, נ"ט, ס"ו, סי' חמדת בנימין ע"מ מכות (כא, א), סי' תורת א' ח"א מכתבים מכתב ד', פאר הדור (תולדות החזו"א) ע' של"ה הע' 149, אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות כא, א, ועייג"כ שו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ב.

וראה שו"ת מהר"י שטייף שם: "ומשמע זמן התורה אסור להחינוך", וראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 100.

(166) שו"ת צ"צ שם, ושאר המקומות המצויינים לקמן ח"ג: טענה ומענה א אות ג'.

(167) שו"ת מכתם לדוד שם, ושאר המקומות המצויינים לקמן ח"ג שם.

(168) ספר מצות השם (מצוה רנ"ג), ספר המצות הקצר (להחפץ חיים — מצוה קע"ז), סי' שערי מצות (מצוה ל"א), וראה בערכם.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצא.

בירור שיטתו :

לפ"ד הסוברים דשייך בהעברת הזקן האזהרות דלא ילבש גבר וגו' או איסורי חקות גויים, הרי ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, דבכל אופן אסור (וי"א דגם חייב מלקות), וכדלקמן ח"ב פ"ג (ושם רוכזו הדעות בענין אזהרת לא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם) ופ"ד (ושם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן משום ובחזקתיהם לא תלכו).

והגם שהעירו בזה שליתא זאת בספר החינוך הנמצא בידינו אבל נאמן עלינו יקר סהדותא של הרבנים המחברים הנזכרים שראו זאת בספר החינוך (עמודי ארזים דף ס"ו).

ויכול להיות שהמעתיקים חסרו זאת ממנו, ובודאי לא בדו מלבם זאת. או יכול להיות שהוא בספר במקום אחר אשר לא דאינו. ואינה ראי'. אבל מחברי הספרים הנ"ל בודאי ראו כי מי הכריחם להביא זאת בשם החינוך דוקא ולא בשם פוסק אחר, ואולי ראו הגירסא בשאר ספרים שלו שחיבר הרא"ה ז"ל כמובא בשה"ג להחיד"א מע' א' שחיבר חידושים על התלמוד וגם פסקי הלכות ואולי הוא שם. וכבר ה' לעולמים דבר כזה — ראה בספרי מאורי אור בחלק בן נון ע' קט"ז בענין מה שהשיג הש"ך (חור"מ ק"מ ס"ק י"א) על הרמ"א וגם על הטור שהזכירו דברי ר"ת וכתב הש"ך לא ידעתי מנ"ל הא שהרי לא הזכיר בתוספות, והניח שם בצ"ע. וכתב ע"ז המאורי אור דלא ידע ולא ראה אינו ראי' בודאי רבינו הטור ראה ושמע כך אף שלא נמצא בתוס' שלפנינו, וכן בחור"מ סי' קכ"ו סעי' ז' תמה הש"ך בס"ק כ"ח על הב"י שמביא תשובות הרא"ש והניח דברי הב"י בצ"ע שלא נמצא כן בתשובות הרא"ש, וכתב כס' מאורי אור שם ע"ז דהש"ך תמה על הב"י שלא מצא בתשובות הרא"ש דבודאי כך נמצא לפני הב"י וחסר לפניו. ועוד דוגמא משדי חמד בכללי הפוסקים סי' ב' אות ו' שכתב בשם המהר"ן חיות לברכות טו, ב דבכמה מקומות הביאו הקדמונים בשם הירושלמי מה שלא נמצא אצלנו, ופשיטא דאית לן למנקט בשיפולי גלימיהו דקדמא ז"ל, וכן עז"ז מרן החיד"א בשו"ר ברכה בברכ"י הביא השגת הרב מהרד"ל דדבר זה לא נמצא בירושלמי, וכתב דאינו יודע מה מקום להשיג בזה — אטו אר"ח וכלבו מלבם בדו. ותלו בירושלמי ולא מסתייע דלא ידעין הירושלמי אלא דניקום ונתיב עלה. וכיוצא בזה ראה הגהות מהר"ח יו"ד סי' ש"ן. פלפלתא חריפתא על הרא"ש פ"ז דמכות סי' ד'. קרבן נתנאל על הרא"ש פ' ואלו מגלחין סי' נ"א, תשובות הרדב"ז ח"ד סי' אלף קכ"ז (נ"ה) (ראה בכ"ז בזקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ט שהאריך).

ונוסף על כ"ז הנה בשו"ת בית אפרים חאו"ח (סי' כ"ו) בד"ה ועתה נדבר כתב „והתוס' דשם כ"כ בשם בה"ג ואע"פ שלא נמצא בבה"ג שלפנינו, עדותם נאמנה מאד". והביא מתשובות מנחם עזרי' (סי' ל"ב) וז"ל : „לאו כל כמינך לההביל דברי בה"ג על בלי היותן כתובין בספרו המצוי אצלנו, כי חסרונות הרבה ראיתי בו בכמה מקומות, ולא נחשד המרדכי לומר משמו מה שלא ראה ולא ידע". ובספר יד שאל להגאון רבי יוסף שאל נאטאנזאהן (בעהמח"ס שו"ת שואל ומשיב) בסי' רצ"ב סק"ה כתב בתוך דבריו וז"ל : „ואף שלא נמצא לפנינו ברש"י נאמן התוס' יו"ט בעדותו" עכ"ל, ויעיין בס' מנחת חינוך (מצוה שס"ה) דלהכ"מ היתה גירסא אחרת ברמב"ם שהביא שם, וכעין זה יעיין בשו"ת גו"ב תנינא חלק אהע"ז (סי' ק"ג) שה' בזכרון הגאון בנוכ"י שהדברים שהביא שם ראה באיזה ראשון ואולי באיזה מקום בדברי התוס', וכעת על שעה חזא לא אוכל למצוא, עכ"ל, ובנו הג' מוהרש"ל זצ"ל שם הראה התוס' מפורש ועיישה"ט (מחידושי מהרי"א הכהן סי' ב').

ר ש ב " א

(א) מתוכן דבריו (שו"ת הרשב"א ח"א סימן קו) ¹⁶⁹ :

פסק שאסור להעביר שער בית השחי ובית הערוה אפילו במספרים
שלא כעין תער.

[הועתק לשונו לקמן ח"ב פ"ב אות ב' הערה 13].

בירור שיטתו :

א"כ כש"כ שכן הדין בהעברת שער הזקן, דאסור במספרים אף שלא
כעין תער, וכפי שיתבאר בארוכה לקמן ח"ב פ"ב שם ; שם פ"ג.

* * *

ומרן הב"י לא ראה תשובה זו להרשב"א, ואילו שמיצא לי' הוה הדר
בי' — ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ג', וש"נ.

(ב) לשונו (שו"ת הרשב"א ח"ד סימן צ) :

מקצתו נעתק לקמן ח"ב פ"ג הערה 24 אות א'.

בירור שיטתו :

הנה מדבריו שם מוכח דס"ל :

1) ששייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן, אע"פ שאין לנשים

זקן ¹⁷⁰.

רשב"א — רבינו שלמה בן אדרת. „וכבר נודע את כל תוקף גדולת חכמת הרשב"א.
וכתב מהרשד"ם שרבו מהר"י טאיטאצק ה"י מחשב [אפי'] סברת הרשב"א נגד
רוב הפוסקים (שה"ג להחיד"א בערכו). וראה מ"ש מרן הב"י אודותיו בספרו
הגדול טויר"ד סי' ק"ה ד"ה כתב הרשב"א. סי' ק"י ד"ה ומ"ש רבינו ואיני
מבין. וראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ג'.

169) הביאו בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ז. שדי
חמד כללים מע' הלמ"ד סי' קט"ז. ס' זקן אברהם (בכ"מ). ס' שמירה טובה (בכ"מ).
ס' עמודי ארוזים דף גז, נט, סג.

170) דשם נשאל אצלו אם המעבידים שער זקנם תחת הגרון והסנטר עושים כן
בהיתר, מטעם שלא אמרו חז"ל לאסור העברת שער מכל הגוף כ"א במקומות, שיש
כנגדן בנשים ומשום לא ילבש גבר וגו', אבל האשה אין לה זקן, וא"כ מקום
הזקן גרע משאר אברים לענין איסור העברת שער. והשיב הרשב"א, שאין האמת כן,
דבמקומות אלו בהזקן שייך הלאו דלא ילבש גבר וגו', רק שהמקילים סומכים על
היתר אחר, והוא משום ד"א דמכיון דרק בדרך כלל הזהירה תורה על כל מה
שהוא דרך הנשים, והוא שכתוב בדרך כלל „לא ילבש גבר שמלת אשה", א"כ דברים
אלו מחולקים לארצות או לזמנים, וכל זמן וכל מקום שדרך הנשים לעשות כן אסור
שם לאנשים, וכל מקום שדרך לעשות כן אנשים ונשים מותר שאין זה במקום ההוא
או בזמן ההוא לנשים לבד, ואין אני קורא בו שמלת אשה.
[ואף על היתר זה כתב הרשב"א שם „ואין דבר זה מחזור בעיני", עיי"ש,
וכמובא לקמן בפנים מספר 2].

שו"מ בכלי חמדה עה"ת (פ' תצא או"ז), שגם הוא הבין כן בפירוש כחנת
תשובה זו להרשב"א, וכתב „ובאמת לפ"ד... הרשב"א ז"ל... יש בגילוח הזקן אף

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן מהאי טעמא ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג (ושם הערה 15)].
 (2) אפילו בזמן או במקום [כהיום במדינתנו] שדרך האנשים להעביר זקנם מ"מ אין האיסור חוזר להיתר משום זה¹⁷¹.
 (3) אף תחת הגרון והסנטר אסור להעביר השער מטעם הלאו דלא ילבש גבר וגו'.
 [ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י (ושם אות ב')].
 (ג) לשונו (חידושי הרשב"א [ברכות יא, א])¹⁷² :

נעתק לקמן ח"ב פ"ה אות א'.

בירור שיטתו :

יש מבארים ע"פ דבריו שם דאיכא מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בענין גידול הזקן ושלא להקטין (אפילו) הזקן אף במספרים, כדי להוציא מלבם של אותם המשחיתים זקנם.
 [ריכוז הדעות בכללות ענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא — ראה ח"ב שם].

* * *

דיונים בשיטתו :

מה שיש להעיר מתשובת הרשב"א ח"א סימן ת"ז — ראה לקמן ח"ב פ"ב אות ב' הערה 36.
 [ראה לקמן ערך "מגדל עוז" (תלמיד הרשב"א) מ"ש בשם רבותיו. וראה לקמן ערך תלמידיו של הרשב"א : "ריטב"א" ; "רבינו בחיי"].

רבינו (מנחם) הרקאנטי

לשונו (פירושו עה"ת פרשת קדושים) :

... איסור השחתת פאות . . . הזהירך שלא להשחית הכחות המיוחדים

שלא כעין תער משום איסור דלא ילבש גבר". וראה העתקת שאר דבריו בזה לקמן ח"ב פ"ג הערה 24, עיי"ש. וראה עד"ז לעיל ערך "רבינו יונה".

(171) מטעם דאם הראשון עשה כן להתדמות לנשים, אף דהבאים אחריו אינם מתכוונים רק להדמות אליו, מ"מ כולם נדונים ע"פ כוונת הראשון, עיי"ש בדברי הרשב"א — הועתקו לקמן בח"ב שם.

שו"מ שכ"כ בשם הרשב"א בשו"ת אבני נזר (חומ"מ סי' ק"ג) ובארוכה בכלי חמדה עה"ת שבהערה הקודמת, והועתקו דבריהם בזה לקמן בח"ב שם, עיי"ש.
 (172) הביאו בשו"ת דברי מרדכי סי' ח"י. מאיר גתיב (ע"ס גתיב מצותך) פי"ח אות לט (בשם הגה"ק מהר"ש מבעלז).

רבינו (מנחם) הרקאנטי — ראה שה"ג להחיד"א בערכו. ועיי"ש ד"א שהי' תלמיד בעל הרוקח. לפי"ז — ראה לעיל ערך "ספר הרוקח".

הנרמזים למדת החסד. וזהו סוד גדול מאד רמזיתו בפסוק בן פורת יוסף בסוד צורת האדם כי שערות האדם רומזים לכחות אלקיות שיש באדם העליון יש מהן אצילותן ממדת החסד ויש ממדת הדין ואותן אשר אצילותן ממדת החסד אסור להשחיתן . . . " [ומביא כמה ראיות מדברי הוהר — ראה לעיל ערך "זוהר"]. ובבאר הלבוש שם :

" . . . ענין התיקונים והשערות אלו פי' למעלה בדף קי"ב ע"א כי כולם רומזים לתיקוני כחות אלקיות בהשפעות הטובות היורדות לעולם מהכח העליון יתברך זקן מלא רחמים . . . ".

בירור שיטתו :

(א) כבר נתבאר לעיל ערך "זוהר" (בהמובא מזח"ג דף קלג, ב [ועוד]) עיי"ש דלפי דבריו ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, דעי' שניהם מדת החסד מסתלק מן העולם, ר"ל. ויש להכרעת המקובלים בכח"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ג טענה ומענה ב', עיי"ש בארוכה.

(ב) עוד בביאור דברי הרקאנטי — ראה ש"ך עה"ת (פ' אמור כא, ה).

שבלי הלקט

לשוננו (שבלי הלקט חלק שני³² סימן מא) :

"דין גילוח של זקן: ועל המגלחים זקנם כעין תער במספרים אינו עובר משום פאת-זקן, אבל לוקה משום לא ילבש גבר שמלת אשה, ואפילו שלא במקום פאה, ואפילו על שער של בית השחי ובית הערוה. וקיימא לן רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, וקי"ל כלישנא בתרא דר' יוחנן בפרק שני נזירין [נזיר נט, רע"א] דאמר לוקה מדבר תורה³³. ועל גלוח — שער כעין תער מתקן עצמו כעין אשה שאין לה זקן³⁴."

בירור שיטתו :

(א) עכשיו מצינו (עוד) תנא דמסייע שיטות הסוברים דהעברת הזקן במספרים וסם וכו' מלבד האיסור מצד תגלחת עצמה אסור נמי משום לא ילבש גבר וגו'³⁵, וגם איכא חיוב מלקות ע"ז.

שבלי הלקט — פסקי דינים, חידושים, ליקוט תשובות הגאונים, וכו' לרבינו צדקי (ב"ר אברהם) הרופא.

173) יצא לאור מתוך כת"י אוקספורד עם הערות ומ"מ מאת הרב מנחם זאב חסידה. נתפרסם בראשונה בהירחון "סגולה" תרצ"ד—תרצ"ו ואח"כ במהדורה בפ"ע (ירושלים, תשכ"ט). הוכירו הח"ב של השבלי הלקט בשם הגדולים להחיד"א בערכו ובהקדמת מהר"ש באבער בהוצאתו של שבלי הלקט ח"א (חילנא, תרמ"ז). וכמה מגדולי הפוסקים ראו אותו, וכמבואר במקומות הנ"ל.

174) ראה לקמן ח"ב פ"ב אות ב' הערה 33.

175) הביאו (מכת"י) בס' זכר נתן ח"ב מע' הגימ"ל ה' גלוח זקן. שדי חמד כללים מע' הלמ"ד סי' קט"ו.

176) ע"פ לשון השד"ח שם.

(* ראה גם להמהדיר של המהדורה החדשה דס' שבלי הלקט חלק שני (הר"ר שמחה חסידה) על אתר (הערה 3): "בתשו' צמח צדק . . . בגילוח הזקן יש משום לא ילבש מדאורייתא . . . ומסיק שיש בזה דין אסור דאורייתא, וודאי ששיטת רבנו [השבלי הלקט] שלפנינו היא יסוד חזק לשיטתו".

וממ"ש "ואפילו על שער בית השחי ובית הערוה", משמע דס"ל דאיסור לא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן חמור יותר מכמו שהוא בביה"ש וביה"ע י"י. [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן שלא בתער משום הלאו דלא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"ג]. וכאן המקום להעיר דעוד נראה מדבריו, דזה שאין להאשה זקן הוא הסברה ונתינת טעם לזה ששייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן, וכדלקמן בארוכה בח"ב שם הערה 15, עיי"ש.

(ב) צ"ע אם כוונתו במ"ש "אינו עובר משום פאת-זקן" הוא שאינו שייך כלל עיקר הדין דלא תשחית את פאת זקנך בהעברת הזקן שלא ע"י תער ועובר דק משום הלאו דלא ילבש גבר וגו' — או דס"ל דחיוב מלקות משום עיקר הדין דפאת זקן ליכא, אבל איסורא (מדאורייתא ועכ"פ מדרבנן) מיהא איכא (וכן משמע קצת מדיוק והמשך לשונו).

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מטעם עיקר הדין דפאת זקן, ראה לקמן ח"ב פ"ב].

(ג) במ"ש "ואפילו שלא במקום פאה", צ"ע אם כוונתו דעובר על לא ילבש גבר וגו' אף היכא שכל פיאות הזקן מלאים שערות והוא מעביר רק השערות חוץ ולבד ממקום הפיאות.

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

* * *

וי"ל דמרן הב"י לא ראה דברי שבלי הלקט הללו, מדלא הביאו, ואילו הי' רואה דבריו לא הוה פשיט לי' להיתרא — ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ג', וש"נ.

נספח :

מ"ש השבלי הלקט שם בעינן גילוח הצואר ותחת הגרון בתער — הועתק לקמן ח"ב פ"י אות ב'.

מאירי

מתוכן דבריו (ספרו "בית הבחירה" מכות [ב, ב]) :

(א) הביא שיטת המחמירין שלא להעביר תער בזקנם כלל, אף שלא במקום הפאות, משום לא ילבש גבר שמלת אשה. [הועתקו דבריו בזה (וגם רוכזו הדעות בזה) לקמן ח"ב פ"י אות ב'].

(177) ומה שאסר רק מספרים כעין תער, י"ל דס"ל כהב"י (יו"ד סי' קפ"א) דבשער ביה"ש וביה"ע ג"כ לא אסור רק במספרים כעין תער. ראה לקמן ח"ב פ"ג. ודו"ק. ועו"ל דס"ל דחיוב מלקות איכא משום לא ילבש רק במספרים כעין תער (אבל במספרים שלא כעין תער איסורא מיהא איכא). וע"ד המבואר לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 4. ועו"ל ע"ד המבואר לקמן ח"ב שם הערות 1—3, עיי"ש.

מאירי — רבינו מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר המכונה "המאירי".

(ב) מ"ש המאירי להקשות על שיטה זו יתבאר לקמן ח"ב פ"ג סוף הערה

15.

ר א "ש

לשונו (פ"ג דמכות) :

עין שם.

בירור שיטתו :

שו"ת מכתם לדוד [לרבי דוד פארדו — ראה לקמן בערכו] יו"ד סימן

כ"ח :

"... גם כל אותם דקדוקי ענינים שדקדקת מלשון הרא"ש ז"ל ומשאר פוסקים רוח תשאם, דשפיר אמר מר [הרא"ש] דירא שמים לא יעביר תער על כל הזקן כלל, כלומר ואפילו שלא במקום הפאות, זה משום גזירה והרחקה, משא"כ במספרים... אם בא להעביר במספרים שלא במקום פאה לית לן בה דהואיל ואפילו במקום פאה ממש אינו אלא מדרבנן א"כ שלא במקום פאה ליכא למגזר ואפילו במקום דאיכא למ"ד דמיקרי פאה כגון תחת הגרון הואיל ואינו מוסכם יש להקל בה במספרים אבל במקום שהוא פאה מדינא בודאי דאסור אפילו במספרים מדרבנן מיהא וכדבעי' לאוכוחי מלישנ' דהרמב"ם נמי [א"ה, ראה לעיל ערך רמב"ם אות ב' באור] וממילא מסתמא לית לן לאפושי פלוגתא (ומ"ש בתוך דבריך על לשון הרא"ש דהול"ל חייב מספק, הוא שלא בהשגחה דלא שייך חיוב מספק) אדרבה מלשון הרא"ש עצמו שלא הזכיר היתר בבירור במספרים אלא אינו חייב ש"מ חיובא הוא דלא הא איסורא איכא, דאל"כ לא הוה שתיק מינה, וכ"מ גם מדברי הריב"א בנו [הטור] ברמזים, ע"ש".

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מטעם הלאו דלא תשחית את פאת זקנך ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב, בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות — ראה שם פ"י (ושם הערה 8 בביאור דיוק לשון הרא"ש), ועייג"כ לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ב'.]

פסקי תוספות

**

לשונו (מכות סי' כז, כח) :

כ"ז. "פאת ראש חייב במספרים כעין תער השחתת זקן דוקא בתער אך גם במספרים (כעין תער) יש לחוש מפני הזוג התחתון משחית כבתער (ד"ו בתרומת הדשן סימן רצ"ה).
כ"ח. "ה"ר יעקב מזהיר לספר שלא יגזר זוג התחתון"¹⁷⁸.

רא"ש — רבינו אשר (ב"ר יחיאל), מהג' עמודי הוראה שהבית בית ישראל נשען עליהם. ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ב'.

פסקי תוספות — י"א שחיברם הרא"ש וי"א שהיכרם הטור (ראה שה"ג להחיד"א בערכו) — ראה לעיל ערך "רא"ש" ולקמן ערך "טור".

178) הובא בריטב"א (מכות פ"ג), שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח, הכתב

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצא.

(**) ראה לקמן "הוספה ב" אות יד.

בירור שיטתו :

(א) אף שבתוס' שלפנינו במס' מכות לא נמצאו הדברים הרשומים בפסקי תוס' אבל דברי הפסקי תוס' מבוארים בתוס' שאנץ שנדפסו בזמננו על מס' מכות י"י, ראה לעיל בערכו.

(ב) י"ל בשיטתו (במיוחד בלשונו הראשון סי' כ"ז) דס"ל להפסקי תוספות שיש למנוע לגמרי מלגלח הזקן במספרים, דשמא יעשה בתחתון, וכמבואר כ"ז לקמן ערך "תרומת הדשן", עיי"ש וש"נ מקורי הדברים.

(ג) וגם בשו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סימן כ"ח) כתב: "... י"ל דמ"ש המתירים היינו כשאנו כעין תער וכ"כ הפסקי תוספות דמכות וז"ל... [ומעתיק לשונו הנ"ל]... ע"כ, ומעתה מי יוכל ליוזר תדיר בזה... ראה שאר דבריו בזה בערך "תרומת הדשן" הנ"ל. לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ו'. [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום גזירה וסייג וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. וראה שם פ"ב].

ט ו ר* **לשונו (יו"ד סימן קפא) :**

עיי"ש שם.

בירור שיטתו :

(א) מה שיש לבאר בכוונת הטור שם כבר הובא לעיל בערך אביו ה"רא"ש", עיי"ש.

(ב) ויש להעיר עוד משו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן ס"א) שכתב: "... מלשון הטור נראה לכאורה שאנו חייב עד שישחית בתער הא איסורא מיהא איכא" (אך מביא שם דיש חולקים על פסק זה — וראה בערכו).

עוד דיונים בשיטתו :

מה שיש להעיר מדברי הטור או"ח סימן תקפ"א (בשם המדרש) אודות התספורת של ערב ראש השנה יתבאר בארוכה לקמן ח"ג : טענה ומענה ג', עיי"ש.

והקבלה עה"ת (ויקרא כא, ה). עמודי ארזים דף ג"ט. שו"ת קול מבשר סי' י"ט. הערותיו של הר"ד מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו.

179) שו"ת קול מבשר שם. ובהקדמת המחבר לס' "נתן פרי" ע"מ מכות העיר שהפסקי תוספות ממס' מכות מיוסד על "תוספות ישנים" שבכתב יד, כאשר יוכח המעיין שפסקים רבים המובאים בפסקי תוספות אינם מצויים בתוספות הנדפסת אלא בתוספות ישנים בלבד. ומה שתיקנו והגיהו בשולי הפסקי תוספות להתאימם לתוספות שלפנינו וציינו מקורות שונים — אין לו מקום, כי הפסקים עולים בקנה אחד עם התוספות ישנים. בענין מהותו ומחברו של התוספות ישנים ע"מ מכות, עיי"ש בהקדמה הנ"ל. הכת"י נמצא בבריטיש מוזיאום. וראה לעיל ערך "תוספות שאנץ".

סור — לרבינו יעקב בן הרא"ש.

(*) בענין השגת הטור (יו"ד סקפ"א) על הרמב"ם בענין טעם מצוות "לא תשחית את פאת זקנך" — ראה לעיל עמ' עא הערה 85 בארוכה.

כל בו

לשונו (סימן צז) :

„דיני פאות הזקן . . . מותר לגלחן כמו מספרים שאינו חייב אלא בגילוח תער שיש בו השחתה“.

בירור שיטתו :

יתבאר לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ו' דמסתבר לומר שגם הפוסקים שהזכירו לשון היתר במספרים (סתם), היינו כשאנו כעין תער. וגם לולא זאת הרי איכא כו"כ טעמים הלכתיים אחרים (מהם — לכו"ע) שעל פיהם צריכים לגדל הזקן, עיי"ש.

*

ריטב"א

(א) לשונו (חידושי הריטב"א מכות כא, א) :

„ומשורת הדין כל שהוא במספרים אפילו כעין תער מותר אבל מדת חסידים שלא לעשות כן מפני חשד הרואים וכן ראוי לעשות“¹⁸⁰. וראה המשך לשונו להלן אות ב'.

בירור שיטתו :

ראה לקמן ח"ב פ"ו די"א בענין החשד שהוא מדאורייתא. וכ"ז הוא אפילו בדבר המותר. כ"ש אם — כבנדו"ד — גוף הדבר הוא דבר איסור לדעות כמה פוסקים ראשונים ואחרונים.
מה שיש לבאר דבריו בפרטיות יותר¹⁸¹ :

מובא לקמן ח"ב שם שדעת הראשונים ואחרונים שבכל איסור יש לאסור אפילו שהוא מותר מן הדין מפני החשד ומראית העין, ואפילו במידי דהחשד הוא באיסור דרבנן, וכ"ש במידי דאורייתא, ודלא כשיטת הפר"ח דלא שייך לומר באיסור כזה דאין לנו לגזור מדעתנו דאין זה גזירה, וכבר הזהירו רז"ל בכמה דוכתי שצריך להציל עצמו מן החשד ומראית העין.

כל בו — „ספר זה לא נודע מחברו . . . מחבר כל בו הי' בזמן רבינו יעקב בעל הטורים“ (שה"ג להחיד"א בערכו).

ריטב"א — רבינו יום טוב נ' אשבילי. תלמידו המובהק של הרא"ה ותלמיד הרשב"א — ראה לעיל בערכם.

180) דברי הריטב"א הללו מובאים בכ"מ כמקור לאסור העבדת הזקן בכל אופן. ראה בית מאיר יו"ד סי' קפ"א. שדי חמד מע' הלמ"ד כלל קט"ז. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק ב'. הכתב והקבלה (ויקרא כ"א, ה). עמודי ארזים דף ס"ז. שמירה טובה (בכ"מ). שו"ת קול מכשר ח"א סי' י"ח. ועיי"ג כשו"ת דברי מרדכי סי' י"ח. ובבית מאיר שם מפורש שדברי הריטב"א קאי על מספרים כעין תער דבהם שייך חשד [ולפי"ז — כ"ש בסמן] וראה שו"ת כפי אהרן ח"א יו"ד סי' ג'.

181) הבא לקמן הוא ע"פ שו"ת הסבא קדישא ח"ב חאו"ח סי' א', עיי"ש בארוכה. וראה לקמן ערך „סבא קדישא“.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרטח.

וא"כ לפי"ז אינו מובן לשון הריטב"א הנ"ל. דהנה לפי הנ"ל נראה דדעת כל הגדולים קמאי ובתראי צ"ל שיש לאסור העברת הזקן במספרים כעין תער (וכ"ש בסם) משום חשד ומראית העין. אבל דבריו של הריטב"א הנ"ל לכאורה סתומים, דכיון דקאמר דיש לחוש לחשד הרואים, איך קאמר דהוא רק ממדת חסידים, דמין הדין נמי יש לאסור, וחמיר טפי משאר איסורים, דמלבד מ"ש להקת הפוסקים דאיכא איסורא דאורייתא, אפילו לדברי הסוברים דהוא רק איסורא דרבנן — הרי אלמוהו לאיסורי' דאפילו בחדרי חדרים אסור שמא יבא לעשות כן גם ברה"ר, וכדקיי"ל כהפוסקים שפסקו כן וחמיר טפי ממנהג נביאים.

ואם נאמר דהיינו טעמא דס"ל כהרב פר"ח הנ"ל דכיון דאינו מפורש החשד בש"ס אין לנו להוסיף מדעתנו — הרי קשה לומר שהריטב"א חולק על כל דברי הפוסקים, כנ"ל.

ונראה שמש"כ הריטב"א כן הוא מפני שמן הדין לין לן למיחש בזה משום מראית העין, דעד כאן לא חששו לזה אלא כשאין להרואים לתלות בהיתר, אבל הכא כיון דלפ"ד הריטב"א ההיתר מפורש בתורה ובש"ס, ודבר ידוע לכל, מסתמא יתלו שהוא במספרים, אלא שעכ"ז כתב הריטב"א שאינו ראוי לעשות דשמא יש מן הרואים שיחשוב דהוא בתער, או מחמת „חוסר ידיעה" (למ"ד) יסבור דגם במספרים כעין תער (וסם) דאסור.

אבל לפי"ז מובן ופשוט הוא דבזמנינו זה דבעוה"ר פשטה המספחת דרבים מגלחים בתער ודבר זה ידוע ומפורסם אצל כל העם ורבים חושבים דאין חילוק בין תער לכעין תער לסם (כאשר העידו גדולי האחרונים) וכו' — א"כ יש לאסור מדינא אף במספרים כעין תער (וסם), גם לפ"ד הריטב"א, משום חשד ומראית עין. ואדרבה, החשד הרואים דבענין זה הוא יותר מחשדות אחרות שכתבו הראשונים והאחרונים שיש לאסור מן דינא מפני מראית העין, וכדלקמן בכ"ז בארוכה בח"ב פ"ו, עיי"ש. ומה גם שיש הרבה מגדולי הפוסקים דס"ל דיש איסור בכעין תער, וכדלקמן ח"ב פ"ב, עיי"ש.

[ריכז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מפני חשד ומראית עין ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ו].

(ב) לשונו (חידושי הריטב"א שם) :

„ועוד אמרו בתוספות כי גם במספרים יש לזהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער. ואמרו כי הרב רבינו יעקב מקיצוי הי' אומר לספר הזהר שלא תגוד זוג של מטה, ע"כ"¹⁸².

בירור שימתו :

(א) נראה שמקור דברי הריטב"א הללו הוא התוספות שאנץ. ראה לעיל בערכו, ובהנסמן שם.

182) הביאו בזה בבית מאיר שם. שו"ת קול מבשר שם וגם בסי' י"ט. הכתב והקבלה שם. שמירה טובה שם. שו"ת מנחם משיב ח"א סי' מ"ג. שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ג. ועוד.

(ב) מדהביא הריטב"א דברי "תוספות" הללו משמע דס"ל כשיטתם דיש למנוע מלגלח הזקן במספרים משום גזירה שמא יעשה בתחתון, וכמבואר כ"ז לקמן ערך "תרומת הדשן" עיי"ש, וש"ג מקורי הדברים.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום גזירה וסייג וכו'] — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג' וראה שם פ"ב].

(ג) לשונו (חידושי הריטב"א שם) :

עיינ שם.

בירור שיטתו :

מה שיש להעיר בביאור שיטת הריטב"א בדין השחתת הזקן ע"י סם — ראה לקמן ח"ב פ"ט (ושם הערה 22). עכ"פ מן הראוי להעיר כאן — דמעולם לא הזכיר הריטב"א לשון היתר גבי העברת הזקן ע"י סם, ורק כתב הריטב"א (בשם הרמ"ה) דאינו חייב מלקות ע"י סם מטעם דלאו גלוח הוא, אבל שפיר י"ל דס"ל דאיסורא מיהא איכא, וע"ד הנ"ל ערך "רמב"ם" אות ב', עיי"ש באורך.

בכללות שיטת הריטב"א בנידוננו ראה לעיל אות א"ב' (ולקמן ח"ג : טענה ומענה א').

רבינו בחיי

(א) לשונו (ויקרא יט, כז) :

"ולא תשחית את פאת זקנך. על דרך הפשט : טעם האיסור כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה, כי העושה כן הפך השם הוא עושה, כמי שזורע כלאים, ובכל מה שעשה במעשה בראשית כתב בהם, למינהו' (בראשית א, יב. כא כה)"¹⁸³.
ראה המשך דבריו להלן אות ב' וג'.

בירור שיטתו :

(1) נמצא דלפי דברי רבינו בחיי הללו, בסם עוד חמור טפי ממספרים, כי במספרים עוד יוכל להיות ניכר מעט השערות, ובסם אין עיקרן ניכר, ונתבטל הסימן שרשם הקב"ה במין הזכר. ממילא נפיק מינה שמעתתא רוחא שבסם עובר על איסור דאורייתא דלא ילבש גבר וגו'¹⁸⁴.

רבינו בחיי — רבינו בחיי ב"ר אשר ׳ן חאלאוה. תלמידו המובהק של הרשב"א — ראה לעיל בערכו.

(183) הביאו בוקן אברהם מאמר שלישי אות ט' ומאמר רביעי אות לו. פרדס יוסף עה"ת (קדושים יט, כז), ס' עמודי ארזים דף ס"ו. חידושי מהרי"א הכהן ס' א'. מכתבו של הגאון רבי אברהם נתן איילבערג (אב"ד זגיערז) בקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א סוף קונט' כ'. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). ובכ"מ.
(184) זקן אברהם מאמר רביעי שם.

ש"מ שבס' עינים למשפט ע"מ מכות (כ, ב) הביא דברי רבינו בחיי האלו ועל פיהם הקשה על שיטת המאירי דס"ל לחלק בין הראש והזקן לשאר אברים לענין אוהרת לא ילבש גבר וגו' — שהרי מדברי רבינו בחיי כאן אנ"ר

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג. בענין העברת הזקן ע"י סם — ראה שם פ"ט (ושם אות ב').]

2) גם לולא כהנ"ל, הנה לפי טעם המצוה שהזכיר רבינו בחיי, ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י גילוח במספרים וכ"ש ע"י השחתה בסם ג"כ מבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה, וגם היפך השם הוא עושה וכו'. וי"ל דאיכא איסורא דאורייתא משום טעמי המצוה בנידוד, וגם יש סוברים דבכה"ג דרשינן טעמא דקרא. ולכרע אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם, וכדלקמן (בכ"ז) ח"ב פ"ז, עיי"ש.

ב) לשונו (שם):

„ועל דרך השכל: טעם המצוה הזאת לפי שכל פעולתיו של אדם נמשכות אחד חמשה חושים¹⁸⁵ שבו ואין ראוי להשבייתם ממלאכתם כי לא יחיי' זולתם, אבל ראוי לו שיסתפק מהם בדבר המותר והמוכרח ושישאר לו במקצת לצורך קיום גופו, ועל כן אסר את ההשחתה בתער בחמש פאות כנגד חמשה חושים, והוא אזהרה לאדם והתעוררות ורמז שאי אפשר לו להעביר ממנו חמשה חושים לגמרי כי ה' מאבד גופו ומשחית את עצמו, אבל הותר הגלוח במספרים להשאיר קצת השער ואין זה קרוי השחתה כנגד מה שראוי להשאיר פעולת החושים במקצת יחי' ויתקיים בהם". וראה המשך לשונו להלן אות ג'.

בירור שיטתו:

1) העירני חכם אחד, דמדכתב רבינו בחיי „אבל הותר הגלוח במספרים להשאיר קצת השער" י"ל שמוכח דס"ל כאלו השיטות דדוקא מספרים שלא כעין תער יש להתיר (דדוקא ע"י גילוח במספרים שלא כעין תער יש אפשרות „להשאיר קצת השער" [כמבואר לעיל בה"מבוא" עיי"ש]) אבל מספרים כעין תער וסם (ראה לעיל אות א') בודאי אסורים הם לדעת רבינו בחיי. מה שעוי"ל — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו'.

2) עוד יש להעיר דע"פ רוב, תיבת „מספרים" סתם פירושו מספרים „סתם" — שלא כעין תער, וכדלקמן ח"ג שם.

* ג) לשונו (שם):

„ועל דרך הקבלה: טעם איסור ההשחתה לפי שאותיות ההוי"ה של השם הנעלם רשומות בתבנית הגוף: הו"ד והה"א והוא"ו במילה ובפה ובלשון וזהו איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון כי האיסור שוה בהם. והתבונן נפלאות א"ל כי כן חכמי הטבע כתבו בספריהם כי מקומות ששונים הם בצמיחת

דאיכא משום לא ילבש גבר וגו' גם במקום הזקן, וכדלקמן ח"ב פ"ג הערה 15 בסופה.

185) הראות, והשמע, והטעם, והריח, והמשוש (רמב"ם שמונה פרקים פ"א. הובא בהערותיו של הר"י שעהל על רבינו בחיי כאן).

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצב.

שערות יש שכונה ויחס ביניהם, וגידין יוצאין ממקום זה למקום זה, וכשיצמח שער במקום זה יצמח בזה, ומטעם זה אין לנשים ולסריסים זקן מפני שהשכונה הזאת תחסר מהם ואין בהם גידין יוצאין ממקום זה למקום זה, ומפני שמצינו בשני מקומות האלה השו"י ואחדות, והנה הם רמז וציור לאחדות, אמרו רז"ל: לעולם יקדש אדם את עצמו בשעת תשמיש.

„והמצוה אזהרה למוחק אותיות השם, וזה מבואר“¹⁸⁶.

בירור שיטתו :

(1) מ"ש רבינו בחיי: „וזהו איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון כי האיסור שוה בהם . . . מצינו בשני מקומות האלה השו"י ואחדות . . .“ [וכ"כ גם האריז"ל כדלקמן בערכו] —

הנה יש להביא עפ"ז קצת חיזוק להמבואר בכ"מ¹⁸⁷ דילפינן דין איסור העברת הזקן (העליון) מדין בית הערוה (זקן התחתון), דאיתו האיסור דלא ילבש גבר וגו' שייך בשניהם, ומה שאסור בבית הערוה [היינו העברת השער אף שלא ע"י תער ואף במספרים שלא כעין תער אסור לדעת הרשב"א (וסייעתי)] — והוא רבו המובהק של רבינו בחיי] אסור גם בזקן העליון, וכדלקמן ח"ב פ"ג עיי"ש, (ושם הערה 25).

שו"מ גם בש"ך עה"ת (ויקרא יט) שהעתיק דברי רבינו בחיי הללו והסיק בזה"ל: „ועל דרכנו מדבריו נראה שאסר גילוח שער התחתון כעליון, שהם השו"י אחת, ואפשר שלזה בא ריבוי „את' שאמר ולא תשחית את וגו'“ עיי"ש. ומכ"ז חיזוק נוספת להג"ל אות א"ב דס"ל לרבינו בחיי דאין להעביר הזקן אף שלא ע"י תער.

(2) מ"ש רבינו בחיי הכא: „טעם איסור ההשחתה לפי שאותיות ההוי' של השם הנעלם רשומות בתבנית הגוף . . . והמצוה אזהרה למוחק אותיות השם . . .“ — נתבאר לעיל ערך „זוהר“. ועייג"כ לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' בארוכה בענין שייכות דבריו כאן „על דרך הקבלה . . .“ לענין ההלכה בנדוד, עיי"ש.

מגדל עוז (על הרמב"ם)

לשונו (רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פי"ב):

„השפה מותר לגלחו — עד אכילה ושתי' [היינו ה"ח ברמב"ם שם] העברת השער משאר הגוף כו' — עד בכל מקום [היינו ה"ט ברמב"ם שם]. הלכה זו עיקרה פ' שני נזירים, ומ"מ יש מחמירין בדבר וחולקין בכמה ענינים.

186 הביאו בש"ך עה"ת פ' קדושים. עמודי ארזים דף ע"ו.

187 עייג"כ הערותיו של הרב שעזעל על רבינו בחיי כאן.

מגדל עוז — לרבינו שם טוב (ב"ר אברהם) אבן גאון. ויש מייחסים להריטב"א. הי' תלמיד הרשב"א (ראה שה"ג להחיד"א בערכו, וראה מגדל עוז להל' מאכלות אסורות פס"ז ה"ז: „מורי הרשב"א“) — ראה לעיל ערך „רשב"א“.

אבל כתבו רבותינו נ"ע¹⁸⁸ משעמדנו על דעתנו לא העברינו ברזל על בשרנו אפילו מספרים כלל וכלל לא בראש ולא בגוף מן השפה ולחוץ¹⁸⁹.

בירור שיטתו :

משמע דאף חוץ ממקום פיאות הזקן לא העבירו השערות.

והנה בהגדרת דעת המגדל עז, י"ל :

(א) החמירו במספרים כעין תער מטעם גזירה אטו זוג התחתון, כשיטת הגליון תוספות ריש שבועות¹⁹⁰ — הובא ונתבאר בארוכה לקמן ערך "תרומת הדשן", עיי"ש.

[ריכוז הדעות בענין איסור גילוח העברת הזקן אף שלא בתער משום הלאו דלא תשחית את פאת זקנד ומה שי"ל בבירור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין איסור העברת הזקן שלא בתער משום גזירה וסייג וכו' — ראה שם פ"ה אות ג'.]

וגם חוץ ממקום הפיאות החמירו, מטעם דאין יודעין מקום פיאות ושיעורן¹⁹¹.

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

(ב) יש שכתב¹⁹² דמלשון המגדל עזו מבואר דאף במספרים שלא כעין תער החמירו רבותיו, מטעם שי"ל דגזירה הנ"ל שבגליון תוספות היא למנוע מלגלח במספרים שלא כעין תער, אבל מספרים כעין תער אסור מה"ת, כמובא ומבואר בערך "תרומת הדשן" הנ"ל, עיי"ש.

(ג) מדנקט המגדל עזו דין העברת שער הזקן ושער בית השחי ובית הערוה בחדא מחתא (כנ"ל בלשונו) וכתב על שניהם "הלכה זו עיקרה פ' שני נזירים" ששם סוגיית דין איסור העברת שער משום תיקון נשים — י"ל דס"ל דשייך בשניהם אותו איסור. וע"ד הנ"ל ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 4-3 ולקמן ח"ב פ"ג.

* * *

188) וכבר פסקו התוספות במנחות (כ, ב ד"ה נפסל) שמנהג אבותינו תורה היא. ואסור לנו לשנות המנהגים שנהגו בו אבותינו הקדמונים נ"ע החסידים ואנשי מעשה וכ"ש בנדו"ד במנהג הזה שהוא כבוד התורה וכבוד הקב"ה (ס' זקן אברהם מאמר ששי אות ז'), וראה לקמן ח"ב פ"ח.

189) הביאו המהרש"ל ביש"ש ליבמות פ"ב סי"ח. דמ"א בד"מ סי' קפ"ב. ס' מופת הדור — תולדות הנו"ב (טז, ב) [אבל שם כתב כן בשם הגמ"י, וצ"ע]. זקן אברהם שם. ס' פינות הבית סי' ק"ו. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב' ותשובה ג'. ס' עמודי ארזים דף נ"ז. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב. ועוד.

190) מהרש"ל שם. ובד"מ שם (גבי העברת שער משאר הגוף) הביא דברי המגדל עזו וכתב עליו : "אפשר דאף מספרים כעין תער קאמר אבל לגלח במספרים לא ראיתי חושש בזה".

191) מהרש"ל שם.

192) שו"ת קול מבשר שם. וראה ס' עמודי ארזים שם.

בכהנ"ל יש להעיר (עוה"פ) ש"רבו" של המגדל עוז הי' הרשב"א. ראה לעיל ערך "רשב"א".

ר"ב"ג

לשונו (שמואל ב י, ד) :

"ויגלח את חצי זקנם. כדי לנוולם. וזה לאות שלא הי' מנהגם לגלח זקנם שאם היו מגלחים זקנם הי' אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מזקנם"¹⁹¹.

בירור שיטתו :

(א) כבר הובא ונתבאר לעיל ערך "רד"ק", עיי"ש.
(ב) במ"ש (1) "שלא הי' מנהגם . . ." — ראה ערך "רד"ק" הנ"ל ולקמן ח"ב פ"ח. (2) "כדי לנוולם" — ראה לקמן ח"ב פ"ט: "הדרת פנים — זקן".

רבינו ירוחם

לשונו (נתיב יז ח"ה) :

"אסור להשחית פאת זקן . . . ואינו חייב אלא בהשחתה בתער ולא הניח פאה אבל בכלי אחר כגון מספרים וכיוצא בו מותר, כך פשוט בקדושין".

בירור שיטתו :

יתבאר לקמן ח"ג: טענה ומענה א', דמסתבר לומר דגם הפוסקים שהזכירו לשון היתר במספרים (סתם) היינו כשאינו כעין תער, וגם לולא כ"ז הנה יש כמה וכמה טעמים הלכתיים אחרים שעל פיהם צריכים לגדל הזקן, עיי"ש.

אבודרהם

לשונו (פירושו על הסידור: ברכת אשר יצר) :

"עשה לו שערות הזקן מפני תואר הדרת פניו (שבת קנב) ולהיות מובדל * במראיתו מן הנשים"¹⁹².

בירור שיטתו :

(א) ע"פ מ"ש "מפני תואר הדרת פניו" מובן דאין להעביר הזקן כלל, וכדלקמן ח"ב פ"ט. וראה שם פ"ז, די"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש.

רלב"ג — רבינו לוי בן גרשון.

(193) הביאו בס' עמודי ארוזים דף נ"ה. הערותיו של הר"ר מרגליות לשו"ת מן השמים סי' ל"ו.

רבינו ירוחם — רבינו ירוחם ב"ר משולם.

אבודרהם — רבינו דוד אבודרהם. י"א שהי' תלמיד הטור. לפי"ז ראה לעיל ערך "טור".

(194) הביאו בזקן אברהם מאמר ששי אות ז'.

(* שו"ר שכ"כ מפורש הסמ"ג מצות אהבת ה' (מ"ע ג) ואולי זהו מקורו של האבודרהם.

(ב) מה שיש ללמוד ממ"ש „ולהיות מובדל במראיתו מן הנשים" — כבר הובא ונתבאר לעיל ערך „רבינו בחיי" אות א', עיי"ש.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתעד משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה ש"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג. בענין טעמי המצוה — ראה שם פ"ז].

ספר מהרי"ל

לשונו (ימים שבין פסח לשבועות) :

„ . . . וכן ראיתי נוהג מהר"ז שטיין שישב באופנהיים ג' פרסאות מק"ק דמגנציא והי' מגלח זקנו קודם ר"ח אייר טרם הלך למתיבתא דמהר"י סג"ל למגנצ"א ואמר לא ירגיש בי אמ"ץ הרב מתי גלחתי. אמנם מהרי"ל הוא נהג בעצמו שלא גלח זקנו עד ערב רגל השבועות".

בירור שיטתו :

(א) אין שום הוכחה שבמהרי"ל מיירי במקום הפאות. ואדרבה מוכרח להיפך. שכתב שם שמהרז"ש גילח קודם ר"ח אייר קודם שבא אצל מהרי"ל ואמר שהמהרי"ל (שהקפיד מפסח עד ל"ג בעומר) לא ירגיש בו מתי גלח. וזה יכול להיות רק בשערות שתחת הגרון. וגם בכל הציורים של יהודים מימי הביניים הם בעלי זקן¹⁹⁵.

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה ש"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ז].

(ב) והעירני ח"א דעו"ל, דמזה שכתב שלא הי' מרגיש בו מתי גלח, מוכח דעכ"פ לא הי' מגלח במספרים כעין תעד (וכ"ש בסם), ולכן לא הרגיש בו, ופשוט הוא. וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו'.

תרומת הדשן¹⁹⁶

לשונו (שו"ת סי' רצה) :

„שאלה רצ"ה: יש נידנוד איסור לגלח פאת הזקן במספרים או לאו.
„תשובה: יראה דיש מקום לתחמיר אלא שאין העולם נוהרין בדבר.
כתב בגליון בתוספות בריש מסכת שבועות וז"ל יש נוהרין כשמספרים במספרים

ספר מהרי"ל — לרבינו יעקב הלוי (סג"ל) מולך.
195) הרה"ג וכו' ר' הלל פעוזנער שליט"א (מגדולי הרבנים במדינת צרפת) במכתבו אלי.

תרומת הדשן — לרבינו ישראל איסרלין. ראה איך ששבחוהו מרן הב"י בתשובותיו לאה"ע ס"ט ובתשובות המהרשד"ם חאה"ע סקנ"ה וקנ"ו; חו"מ סקכ"ג.
והנה יש להעיר דכלל גדול אמרו שמהרא"י שם על לבו להמציא נדונים חדשים בספיקות האפשריים והעריכם בדרך שאלה ותשובה ואין שו"ת ממש שהווייתן ע"י מעשה שהי', כמו שכתב הט"ז ביו"ד סי' שכ"ח. והש"ך בס"י רצ"ו סק"ב ביאר יותר וז"ל: „דהלא נודע דהשאלות שבתרומת הדשן עשה מהרא"י בעל

שארין עושין בתחתון כלום אלא בעליון כי חוששין שאם יעשו כלום בתחתון

התשובות עצמו ולא ששאלוהו אחרים כמו בפסקי כתביו. וכה בשער אפרים סי' מ"ב. פרמ"ג בהקדמתו ליו"ד סק"ט. יד מלאכי ס"ק ל"ו. שה"ג להחיד"א בערך מהרא"י. ועוד ראה הקדמת המהדיר לסי' לקט יושר. אבל בהתשובה המובא בפנים — דוחק לומר כן, וכנראה להמעין.

196) יתבאר בערך הנוכחי דלפ"ד התה"ד י"א דאין להעביר הזקן אף שלא בתער.

ואין להקשות משר"ת תה"ד סי' פ"ו דנהגו באשכנז לגלח כל בעלי תשובה ע"פ דברי רבינו משה הדרשן, שהרי אינו מוכח מדבריו שמירי בגילוח הפאות והזקן. וראה בשו"ת יוסף אומץ (להחיד"א) סי' מ"ה: "... וה"ה בנ"ד דהגם דהרב תרומת הדשן כתב דנהגו לגלח על פי דרשת רבינו משה הדרשן, אין להתיר מזה לגלח פאות הראש והזקן ח"ו, ודרשא בעלמא הוא ואין זה כדאי להיות מתייר אסוריים מכח דרשא, וכמ"ש הרב תה"ד עצמו בפסקים וכתבים כמדובר... ומאחר שכן, שהלויים לא היו משחיתים הפאות, א"כ בנ"ד שנהגו לשב בתשובה לגלח שערו, הדבר ברור שיניחו לו פאת הראש ופאת הזקן והוא סמך בעלמא מדרשת ר' משה הדרשן. ואפילו בלויים גופיהו דבהם עיקר הדרשא. אזהרת השחתת ראש וזקן במקומם ואסורי... וכן מוכיח מהתה"ד דמנהג בעלמא, ומאחר שכן אין ספק בנ"ד דיניחו לו פאות הראש והזקן ולא תגע יד בהם כלל והוא דבר פשוט ומבואר*.

* * *

והנה בספר לקט יושר (מאת תלמיד התה"ד שמביא מנהגי התה"ד) חיו"ד ** עמ' 17 כתב אודות בעל התה"ד: "וזכרני שיש לו זקן מרובע באמצע סנטר כנגד מ' שערות ואינם ארוכים וגם למעלה מפיו יש לו זקן קצר וא"ל משום לא תשחית פאת זקנך וגם למ"ד שיש פאת למעלה מפיו אבל אינו אמר לי שהוא אסור לגלח ובע"ש נחמו קודם פטירתו הוי מגלח כל הזקן ולא ידוע לי כ"כ טעמו ואמר משום דהוה רפואה לעיניו".

הרי מפורש דאפילו השפם לא גלח משום "לא תשחית את פאת זקנך" [אך צ"ע כוונתו בזה. ואולי אפ"ל ע"ד הא דא"י בב"ח יו"ד סי' קפ"א (ועוד) שהביא דברי הגליון תוספות שבתה"ד (כבפנים) ופסק דמשו"ז יש לגזור שלא לגלח במספרים כעין תער אף במקומות חוץ מחמשת הפאות, גזירה שמא ימשך כו'. וע"פ שיטה זו נהג גם הבעל תה"ד שלא לגלח שפמו, משום דיש סוברים ששני גבולי השפה הוי בכלל חמשת הפאות, ולכן לא גלח שפמו, גזירה שמא ימשך כו'. כנ"ל. ובזה יומתק קצת גם מ"ש בלקט יושר: "וגם למ"ד שיש פאת למעלה מפיו" — דבהשקפה ראשונה א"מ איוה נתינת טעם יש בזה, וכי משום די"א דהוי פאות בשני גבולי שפה יש צורך שלא לגלח השפם עצמו. אלא ע"פ הג"ל ניחא, דמטעם סברת הב"ח יש לגזור על גילוח כל שטח שאצלו נמצא פאת זקן. ועצ"ע]. ומה שקודם פטירתו גילח כל זקנו, הרי להדיא דמשום רפואה עשה כן [וראה עד"ז לקמן טענה ומענה ד' אות ד'].

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה ש"ל בביאור שיטתם

— ראה לקמן ח"ב פ"י. ובענין גילוח השפם — ראה שם פי"א].

ועפ"ז מוכח דמ"ש בלקט יושר חאו"ת עמ' 97: "ואמר שמותר לספר הזקן בליל ל"ג בעומר" קאי — כדיוק לשון "לספר" — על תספורת וקציצה בעלמא במספרים שלא כעין תער (או אפילו לא במספרים שלא כעין תער). וכמ"כ בלקט יושר חיו"ד עמ' 37: "ואמר שאין בני דשאי לגלח זקני אע"פ שאני מוחל על כבודי משום שמא יעשה בי חבורה" — בודאי כוונתו למקומות חוץ מחמשת הפאות כמו תחת הגרון וכו' [אך צ"ע מהג"ל גבי שפמו. ואולי י"ל דמירי כאן משום רפואה, וכמפורש לעיל. ועצ"ע. ובמיוחד צ"ע ע"פ מ"ש בהגהות חדשות על הסמ"ק סי' ע' דחומרת תה"ד לא קאי על הזקן שתחת הסנטר, עיי"ש].

(* ראה לקמן "הוספה ב" אות לא.

(** ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצב.

שמה אירע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער עכ"ל. והנה קשה מאד להיות נזהר בדבר זה. אמנם נראה דנכון ליזהר שלא יספר פאת הזקן במספרים שהוא חדוד מאד דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון אלא כשהוא חדוד מאד. אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון הנראה לעניות דעתי כתבתי¹⁹⁷.

בירור שיטתו :

להבין שיטת תרומת הדשן, ראשית כל צריכים לברר פירוש דברי הגליון תוספות שהביא בתרומת הדשן (ועלי' סובבים דבריו).

[ולהעיר משו"ת חתם סופר (חיו"ד סימן קל"ט): "... גליון תוספות שהביא בתרומת הדשן הובא ביה יוסף ... באו דבריהם סתומים"].

והנה נראה¹⁹⁸ שדברי הגליון תוספות הללו הם בשיטה אחת עם דברי התוספות שאנץ מכות (כ, א) שכתב: "... מיהו מספרים שלנו יש לחוש מפני שהזוג של מטה משחית כתער. ואמר ר' יעקב מגינון שהי' אומר לספר הזהר שלא תגוד זוג של מטה ... ובעל נפש יזהר מכל זה" [וראה לעיל בערכו].

וכ"ה בפסקי תוספות מכות סימן כ"ז-כ"ח: "כ"ז ... אך גם במספרים (כעין תער) יש לחוש מפני הזוג התחתון משחית כבתער. כ"ח. ה"ר יעקב מזוהר לספר שלא יגוד זוג התחתון" [וראה לעיל בערכו].

ובריטב"א מכות (כא, א ד"ה ת"ר ופאת זקנם וכו') כתוב: "... ועוד אמרו בתוספות כי גם במספרים יש ליזהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער ואמרו כי הרב רבינו יעקב מקיצוי הי' אומר לספר הזהר שלא תגוד זוג של מטה ע"כ.

וגם מרן הב"י (טור יו"ד סימן קפ"א ד"ה וא"א הרא"ש ז"ל) הביא דברי הגליון תוספות מהתרומת הדשן.

וכדברי הגליון תוספות מובא ברמ"א¹⁹⁹ (שו"ע יו"ד שם סעיף יו"ד) בזה"ל: "הג"ה. ומ"מ נזהרים כשמספרין במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרות ולא בתחתון פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי כתער".

197) הביאו בב"י יו"ד סי' קפ"א. מהרש"ל ביש"ש יבמות (פי"ב סי"ח). דרכי משה (יו"ד שם). ב"ח (יו"ד שם). יוסף אומץ (דיני פאות). ספר זכרונות (זכרון ו'). בית הלל (יו"ד שם). ש"ך (יו"ד שם). שו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א. שו"ת דברי יוסף סי' ל"ו. שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח. שו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ו. באר היטב (יו"ד שם) עצי לבונה (יו"ד שם). בית מאיר (יו"ד שם). שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קל"ט. סי' שאול שאל סי' ק'. שו"ת (כללים מע' הלמד כלל קט"ז). מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פי"ח אות ל"ט. מסגרת השלחן (לקצו"ע) סי' ק"ע. שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו. סי' עמודי ארוזים דף ג"ו, ג"ט. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ח-י"ט. שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב. שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ג. שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' ל"ט. ועוד בכ"מ.

198) ראה מזה בשו"ת קול מבשר שם סי' י"ט בתחילתו.
199) ובספרו דרכי משה (טור יו"ד שם) הביא דברי התה"ד. ראה לקמן הערה 208.

[וא"כ ממילא מובן דבירור פירוש דברי הגליון תוספות נחוץ הוא להבנת שיטת הרמ"א בזה²⁰⁰].

* * *

והנה נראה מלשון הגליון תוספות (וסייעתי הנ"ל) דס"ל דצריך לזהר שלא לגלח א) לא בזוג התחתון של המספרים כשהיא לעצמה בלי סיוע העליון ב) ולא אפילו בזוג התחתון והעליון ביחד (היינו להניע שניהם ביחד) שמא אירע שלא יחתוך זוג העליון אלא רק בתחתון. אבל אם אינו מניע כלל את התחתון ועושה הכל בעליון לבד שרי.

ובטעם איסור גילוח בזוג התחתון לחדד (וזהירות שלא לגלח אפילו בשני חלקי המספרים ביחד כנ"ל) שהזכיר הגליון תוספות, ישנם שני דעות: א) לפי רוב הפוסקים²⁰¹ הגליון תוספות מירי במספרים כעין תער והחשש הוא שמא יעשה בתחתון לבד ויהי' תער ממש דחייב מן התורה, ולכך החמירו וגזרו גבי מספרים כעין תער שחותך בעליון ובתחתון אטו חתיכת התחתון לבד, דהוי תער ממש.

אבל להניע רק זוג העליון (והתחתון יעמוד במקומו) או לגלח במספרים שלא כעין תער (היינו שאינו מגלח סמוך לבשר [ראה לעיל בה"מבוא]) מותר. וי"ל²⁰² משום דהוי גזירה לגזירה.

[ולפי"ז נמצא דשיטת הרמ"א — שהביא הגליון תוספות — הוא שלא כדעת המחבר בשו"ע שם, דנראה מדבריו שפסק להתיר גילוח ע"י מספרים כעין תער בכל ענין, משא"כ להרמ"א (הגם די"ל דהוא מודה שמצד עצם הדין אין איסור בגילוח מספרים כעין תער, אבל מ"מ) הרי ס"ל דלמעשה אין לגלח אפילו בשני חלקי המספרים ביחד משום גזירה אטו גילוח בזוג התחתון לחדד שדינו כתער ממש, וכנ"ל²⁰³. וראה לקמן הערות 213; 220].

ב) אולם דעת מרן החתם סופר (בשו"ת חיו"ד סי' קל"ט ד"ה ועוד נ"ל) בשיטת הגליון תוספות הוא דבין בראש ובין בזקן יש חיוב מלקות מה"ת במספרים כעין תער כמו תער ממש (והגמ' דמכות דממעט מספרים היינו שלא כעין תער, אבל כעין תער אסור בשניהם מה"ת) וכתב שם החתם סופר שזהו גם דעת המפרש (במקום רש"י) במס' נוזר (מ, ב ד"ה ואינו חייב [לעיל ערך "רש"י אות ג']) ובספר אורח מישור נתקשה בזה אבל לדעת החתם סופר אתי שפיר והיא ראי' אלימתא דגם המפרש דמס' נוזר ס"ל דלא דוקא תער אלא

200) ואף שבשו"ע שלפנינו מצויין להתה"ד כמקור דברי הרמ"א, אבל ידוע מסקנת הפוסקים דאין הציונים בהרמ"א מאת הרמ"א בעצמו (ראה שד"ח כללי הפוסקים סי' י"ד אות ד'), וכבר דשו בה רבים. ואפילו את"ל שכן ציין הרמ"א, הרי אפ"ל דבאמת כיוון להגליון תוס' (ולמעיר שרק דברי הגליון תוס' מובא ברמ"א ולא יותר) ומ"מ ציין להתה"ד משום דמשם ה"י המקור שממנו ידע הרמ"א דברי הגליון תוס'. וראה הגהות הגר"א בשו"ע שם שציין להפסקי תוס' הנ"ל כמקור דברי הרמ"א, ודברי הפסקי תוס' הם בשיטה אחת עם הגליון תוס', כבפנים. וראה לקמן הערות 208—209.

201) ראה המקומות המובאים לקמן בפנים.

202) שו"ת קול מבשר שם.

203) כ"מ מכמה מהמקומות המובאים (או מסומנים) לקמן בפנים, עיין בדבריהם.

ה"ה מספרים כעין תער מחוייב בשניהם מלקות בין בראש בין בזקן וגם בסי' קמ"ד (ד"ה ומ"ש פר"מ על מ"ש שאפשר שאנו נוהגים ע"פ גליון תוספות) החזיק החתם סופר בשיטה זו בכל תוקף²⁰⁴.

וזה לשונו של החתם סופר שם:

"ועוד נ"ל מה שאנו תופסים לאסור מספרים כעין תער בפאת הראש לאו מטעם התוס' והרא"ש אתאינון עלה דס"ל לחלק בין ראש לזקן, אלא מטעם גליון תוספות שהביא בתרומת הדשן הובא ביתה יוסף דס"ל לאסור גם בזקן מספרים כעין תער אף שבאו דבריהם סתומים. ונראה דס"ל מכח ראיות תוס' מסוגיא דנזיר דמספרים כעין תער בראש אסור וס"ל נמי דע"כ הקיש הכתוב ראש לזקן וא"כ ע"כ בזקן נמי תער לאו דוקא אלא ה"ה מספרים כעין תער. והש"ס דמכות דממעט מספרים היינו שלא כעין תער אבל כעין תער אסור בשניהם מן התורה, ומ"מ ילפינו זקנו דמצודע מזקנו דכל אדם דמפורש ב' השחתה דמשמע תער דוקא למימרא דבמצודע בעי' דוקא תער וכאלו מפורש במצודע השחתה דהיינו תער, ומדאיצטריך זקנו ש"מ בראשו דכל אדם אסור אפילו מספרים כעין תער, והדר נילף גם זקן מיני' דראש לאסור במספרים כעין תער, זה הנ"ל בדעת גליון התוס' . . . ונ"ל שזה דעת המפרש בנזיר מ' ע"ב דמפרש מתני' דמכות שאינו מחייב אלא בתער דאהקפת הראש קאי והקשה באורח מישור הא מסוגיא זו מוכחת להיפוך כמו שהוכיחו תוס' ריש שבועות ע"ש ולפי הנ"ל נראה דס"ל לאו דוקא תער ה"ה מספרים כעין תער מחוייב בשניהם בין בראש בין בזקן . . . אפשר שאנו נמשכים אחרי הגליון התוספות שאוסר במספרים כעין תער בין בראש בין בזקן . . . הרב ב"י לא מייתי חומרת הגליון תוס' גבי זקן לאסור במספרים כ"א הרמ"א . . . אפשר שאנו נוהגים ע"פ הגליון תוספות . . . הגליון ס"ל כיון²⁰⁵ דבין בראש ובין בזקן אסור במספרים כעין תער מן התורה והוא עפ"י מנהגינו וזה אשר חפצינו . . . " ²⁰⁶

ראה לקמן ערך "חתם סופר".

[וראה לקמן ערך "רבי עקיבא איגר" (שאליו נכתבה תשובה זו) איך השפיעו דברי החתם סופר האלו על הנהגתו].

והנראה מדברי החתם סופר הוא, דס"ל דגילוח בזוג התחתון לחוד שהזכיר הגליון תוספות הוי (לא כתער ממש כנ"ל, כ"א) מספרים כעין תער, ולשיטת הגליון תוספות הרי ע"ז חייבים מלקות מן התורה, וא"כ חומרת הגליון תוספות (ליזהר שלא לגלח אפילו בחלק העליון וחלק התחתון ביחד) הוא מספרים שלא כעין תער, דגזרינו אטו חתיכת תחתון לבד דזה הוי כעין תער. אבל להגיע רק זוג העליון גם לשיטת החתם סופר מותר הוא ²⁰⁷.

204) בהכתב והקבלה עה"ת (ויקרא כא, ה): "... והרב בתשובת חת"ס (סי' קל"ט וק"מ) הבין בדעת גליון תוספות דבמספרים כעין תער אסור מן התורה".

205) נדצ"ל: "הגליון ס"ל כן וכו'".

206) ראה מה ששקו"ט בדברי החת"ס הללו בסי' שאול שאל סי' ק' (ואילך).

שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ג. שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב, ועוד.
207) ראה בשו"ת קול מבשר שם, ועיי"ש שכתב שכ"ד המגדל עוז פ"ב מהל'

[ומדכתב החתם סופר דכן ס"ל גם להרמ"א²⁰⁸ נמצא דאף בזה (נוסף על הנ"ל דס"ל להרמ"א דגורנין אפילו על גילוח של ב' חלקי המספרים כעין תער ביחד אטו גילוח בזוג התחתון לחוד, משא"כ להמחבר בשו"ע) חולק הרמ"א על מרן הב"י במ"ש בשו"ע דמותר לגלח במספרים כעין תער, דלדעת הרמ"א הרי חייב מלקות מדאורייתא ע"ז].

* * *

וכאן המקום להעיר, שע"פ דברי הגליון תוספות הובא ברמ"א (כנ"ל), כתבו כמה מגדולי הרבנים (ובכללם הגרצ"פ פראנק — רבה של ירושלים) לאסור מכוונות גילוח כתער ממש, וכדלקמן ח"ב פ"א אות ב' ואות ו', עיי"ש.

* * *

והנה יש שני דרכים איך לפרש דברי התרומת הדשן. ואלו הם (בקיצור

עכ"פ):

(א) ס"ל דצריך לזוהר שלא להסתפר במספרים כעין תער רק כשהוא חדוד מאד אבל בלאו הכי שדי דליכא למיחש שמא יחתוך התחתון ולא העליון אלא כשהוא חדוד²⁰⁹.

והיינו שהוא מיקל נגד הגליון תוספות. דלפי הגליון תוספות (כשהוא לעצמו) משמע דבכל גוונא יש למנוע מלגלח במספרים כעין תער מפני חשש הנ"ל, ומותר רק אם יגלח בזוג העליון לחוד, וכנ"ל וע"ז כתב התרומת הדשן דמכיון דקשה מאד להיות נזהר בדבר זה (היינו לגלח בחלק העליון לבד) לכן נתן עצה להקל ולגלח במספרים כעין תער כשאינו חדוד מאד. שו"מ שגם אחד ממחבדי דורינו²¹⁰ הבין כנ"ל בפירוש כוונת התרומת

ע"ז ה"ח [ראה לעיל בערכו] ושכ"ד התפארת ישראל על המשניות (מכות פ"ג מ"ה) שכתב „מיהו במספרים מותר לגלח הזקן רק יש לזוהר לגלח עם חלק העליון של המספרים וכשיעשהו עם חלק התחתון, פן יגלח עמו השער חלק ויהי כעין תער" — מזה נראה, דעתו כדעת החת"ס בכונת הגליון תוס' ותה"ד דבמספרים כעין תער אסור מדאורייתא ולכן יש להחמיר ולזוהר גם במספרים שלא כעין תער שלא יבוא לעשות כעין תער, עכ"ד. ולכאורה צ"ע דמשמע דכונת התפארת ישראל במ"ש „פן יגלח עמו השער חלק ויהי כעין תער" הוא דאם יגלח עם החלק התחתון ויעשה השער חלק הרי"ז תער ממש (ומ"ש „כעין" כוונתו „כמו"). וכ"מ מדברי העצי לבונה (י"ד שם): „... אסור לגלח כל השפה ואף במספרים כעין תער אסור בחלק התחתון כמ"ש רמ"א ס"י דזה נמי כל דינו הוי כזקן ולא שרי אלא כשאין מגלח סמוך לבשר".

208) ולכאורה יש לדייק ממ"ש הרמ"א בדרכי משה שם, דעמ"ש הב"י דבמספרים כעין תער לכתחלה נמי שרי כתב בד"מ ס"ק ה' „וכן המנהג". ואח"כ הביא בד"מ דברי תה"ד, וצ"ע. אבל ראה הערה הבאה.

209) ס' תספורת הזקן. ועוד. ואין לדייק שכן ס"ל להרמ"א ממ"ש בדרי"מ שם בשם התה"ד, שהרי משמע שכונתו להביא דק הסיפא דהתה"ד ולא הרישא (ואף זה בשינוי קצת, כנראה מדבריו).

וראה מ"ש לקמן בהערות 213, 220 — מס' עינים למשפט ע"מ מכות דהרמ"א (והב"י) לא חלקו אפילו בין חדוד מאוד לאינו חדוד כמ"ש בתה"ד, אלא בכל אופן אסור. (210) הגאון רבי יצחק אריאלי (ה"י רב וד"מ בעה"ק ירושלים) בספרו „עינים למשפט" ע"מ מכות (כ, א).

הדשן — דיש לחלק בין חדוד מאוד לאינו חדוד, אבל עכ"ז הקשה על התרומת הדשן מדברי התוספות שאנן והפסקי תוספות הנ"ל, שכתבו שב"מספרים שלנו יש לחוש" מפני הזוג של מטה כו' משמע דאף במספרים שלנו, היינו הרגילים, שאינם חדודים במאוד, יש לחוש מ"מ. [וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו' ושם הערה 66*].

(ב) פירוש הנ"ל דוחק ונגד משמעות לשון התרומת הדשן. דאף שהתרומת הדשן כתב דרך במספרים חדודים איכא למיחש, הרי מ"מ בתחלת התשובה כתב דיש מקום להחמיר ושלא לגלח הזקן במספרים כלל, אלא שאין העולם נוהרים בדבר — משמע דעתו דבכל גוונא יש למנוע²¹¹.

וכן נראה ממה שאחרי שהביא מרן הב"י (טור יו"ד סימן קפ"א שם) את דברי התרומת הדשן בשם הגליון תוספות ומה שכתב ע"ז התרומת הדשן בסוף התשובה, הוסיף מרן הב"י להביא בבדק הבית (הגהות והשמוטות מספרו הק' בית יוסף²¹²) את דברי התרומת הדשן בתחילת התשובה, בזה הלשון: "וכתב שם [בתרומת הדשן] דאסור לגלח פאת זקן במספרים אלא שהעולם אינם נוהרים בדבר כו'²¹³.

וידוע שחיבר ס' בדק הבית אחר ספרו בית יוסף (ואולי בכ"מ גם אחר השלחן ערוך²¹⁴).

ושיטה זו ס"ל לכו"כ מגדולי הפוסקים, כולל מרן הב"י והרמ"א, כנ"ל (ולקמן בערך הנוכחי).

* * *

ע"פ דרך השני הנ"ל בהבנת דברי התרומת הדשן ישנם שני הסברים לפרש טעם חומרת התרומת הדשן לאסור כל מיני מספרים אף כשאינם חדודים: (א) ס"ל להתרומת הדשן דהגם דלפי הגליון תוספות אם אינו מניע כלל את התחתון ועושה הכל בעליון לבד שרי, אולם הרי "קשה מאד להיות נוהר בדבר זה" ולכן יש להחמיר ולגזור שלא לגלח במספרים כלל, אף שאינם חדודים. וי"ל דס"ל דיש לגזור על מספרים כעין תער אטו תער בעלמא²¹⁵. (ב) אמנם כתב על זה הרב בית הלל (יו"ד סימן קפ"א סק"ב) דלומר

211) ראה שו"ת קול מבשר שם וכמה מהמקומות המובאים לקמן בפנים.

212) שה"ג להחיד"א בערכו.

213) כן דייק בשו"ת קול מבשר שם.

שו"מ שכ"כ להדיא גם בס' עינים למשפט ע"מ מכות שם: "ויש אוסרים במספרים בכלל אלא שאין נוהרין בזה וכמ"ש הב"י (ועי' אד"ר נשא דף קל סע"ב ווי מאן דאויט יד' בדיקנא יקרא עלאה דס"ק כו' ועמ"ש האריז"ל)". הרי על מ"ש מרן הב"י בדין העברת הזקן שלא בתער — ציין לשיטת הוזהר והאריז"ל!

וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' בארוכה.

214) ראה שה"ג להחיד"א בערכו. שד"ח כללי הפוסקים סי' י"ג אות ל'. וש"ג.

215) ראה שו"ת קול מבשר שם וכמה מהמקומות המובאים לקמן בפנים. והעירני הרה"ג וכו', ר' מנשה קליין שליט"א (מחבר ספרי משנה הלכות וש"ס) דלפי שיטת התוספות נזיר- (מ, א) דסם הוי כעין תער, אולי אם יטול בסם ג"כ אסור לדברי התה"ד. ריכוז הדעות בדין הסם — ראה לקמן ח"ב פ"ט.

שכוונת התרומת הדשן הוא דיש להחמיר משום דלא יספר בחלק התחתון לבד כשהוא חדוד הוא דוחק. "ולי נראה דכוונת תרומת הדשן להחמיר משום בחוקותיהם לא תלכו אף במספרים כעין תער, וע"ז כתב שאין העולם נוהרין בזה"²¹⁶.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גוים — ראה לקמן ח"ב פ"ד].

* * *

ויש שכתב²¹⁷ דמשמע מעוד מקומות אחרים שגם הם פסקו כמו שיטת התרומת הדשן לפי דרך השני בהבנת דבריו הנ"ל (היינו דמפני החשש שהזכיר הגליון תוספות יש למנוע מלגלח הזקן במספרים בכל גוונא), ומהם: הלשון ראשון שבתוספות שאנץ הנ"ל: "מיהו מספרים שלנו יש לחוש מפני שהזוג של מטה משחית כתער". משמע דיש למנוע לגמרי מלגלח הזקן במספרים שמא יעשה בתחתון.

וכ"ה בפסקי תוספות הנ"ל בסימן כ"ז: "... אך גם במספרים (כעין תער) יש לחוש מפני הזוג התחתון משחית כבתער"²¹⁸. וגם בהלשון ראשון שבריטב"א הנ"ל: "... ועוד אמרו בתוספות כי גם במספרים יש לזהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער".

וביאורי מהרש"ל לסמ"ג (מצוה ל"ת נ"ח) בסיום דבריו: "... והתוספות כתבו דגם במספרים יש לחוש לגלח הזקן דזוג התחתון משחית כתער". ע"כ גם המהרש"ל בביאורו לסמ"ג תפס כלשון ראשון שבפסקי תוספות בסי' כ"ז (ובתוספות שאנץ) הנ"ל דיש למנוע לגמרי גלוח הזקן במספרים.

וכן יש לדייק ממ"ש המהרש"ל בספרו יש"ש (יבמות פ"ב סי"ח): "... ומצאתי במגדל עוז וז"ל כתבו רבותינו משעמדנו על דעתנו לא העברנו ברזל על בשרנו אפילו במספרים כלל וכלל, לא בראש ולא בגוף מן השפה לחוץ ע"כ [ראה לעיל ערך "מגדל עוז"]... ואף שבמספרים כעין תער [בזקן] שרי לכו"ע, אפ"ה נמנעין כדאיתא בגליון תוספות ריש שבועות וז"ל... [העתיק דבריו כנ"ל]... ובמספרים חדה איכא למיחש וכן כתב מהררי"א בתרומת הדשן סי' רצ"ה, ע"כ נמנעו שלא לגלח כל עיקר לא ראש ולא זקן"²¹⁹.

216 הביאו בהכתב והקבלה עה"ת שם: "... והרב בית הלל (סי' קפ"א) דבמספרים כעין תער אית בי' משום בחוקותיהם לא תלכו, והיינו למ"ש הרמב"ם בס' המצות... שאין כונת הרמב"ם לתת טעם למצוה... רק להגדיל בזה האזהרה, שמלבד הלאו המפורש בקרא עוד עובר עליו בלאו דובחוקותיהם לא תלכו (וכמו שביאר הב"ח)".

217 שו"ת קול מבשר שם.

218 להעיר מהערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו שהביא כמה דעות הפוסקים לאסור גילוח הזקן במספרים, ובתוכם כתב: "... ובפסקי תוספות מכות אות כ"ז ש' דגם במספרים יש לחוש מפני הזוג התחתון שמשחית כתער". 219 ובשו"ת באר משה (ח"א סי' ס"ב) הוכיח בכחונת התה"ד בשם הגליון תוס' והמהרש"ל ביש"ש כאן: "... ולכן נמנעו שלא לגלח כל עיקר ע"י מספרים היינו באופן שהמספרים יהא מונח ע"ג הבשר של הצדעין [תשובת הבאר משה מיירי

וראה איך שהגדיר הפרישה (לבעל הסמ"ע) על הטור יו"ד שם את שיטת המהרש"ל: "... וז"ל רש"ל אלא לגלח קצתו פירוש במספרים ודו"ק משמע דאפילו במספרים אסור אע"פ שמדינא מותר נהגו בו איסור עכ"ה". ועיי"ש דמירי המהרש"ל בהשפס דאפילו שם חוץ למקום הפאות (לרוב הדעות) מ"מ נהגו בו איסור".

[ריכוז הדעות בדין גלוח השפם — ראה לקמן ח"ב פי"א].

וראה לעיל דכ"מ בשיטת מרן הב"י (בבדק הבית) ושכ"ה דעת הרמ"א בשו"ע דאין לגלח במספרים כלל, ואין לחלק בין חדוד מאוד לאינו חדוד²²⁰. והב"ח (טור יו"ד שם. ד"ה ומ"ש וכתב א"א הרא"ש ז"ל) כתב גם הוא להלכה: "... ואפילו במספרים כעין תער דמדינא שרי בזקן וכמ"ש ב"י, יש ליוהר כמ"ש בתרומת הדשן בסי' רצ"ה. . . ע"כ צריך ליוהר שלא יגלח [אפילו] תחת הגרון כלל לא בתער ולא במספרים כעין תער שהרי מפורסם הוא שהרבה נוהגים לגלח כל השער שתחת הגרון ומשחיתים עיקר הפאה סמוך לגרגרת. . . על כן מחוייבים למחות בידן ולגזור עליהן בעונש חמור שלא יגלחו כלל אף תחת הגרון אפילו במספרים כעין תער מיהו הא ודאי שרי כשאינו מגלח בסמוך לבשר לגמרי אלא מניח קצת שער [היינו מספרים שלא כעין תער — ראה לעיל בה"מבוא] דאין כאן השחתת זקן".

הרי גם מדבריו משמע דבכל גוונא יש למנוע מלגלח הזקן במספרים כעין תער²²¹. וראה לקמן ערך "ב"ח".

ונוסף על הפוסקים הנ"ל הרי כן כתבו להחמיר בגילוח הזקן ע"י מספרים כעין תער בכל גוונא מפני דברי הגליון תוספות מובא בתרומת הדשן (וסייעתי) הנ"ל גם במקומות אלו (וממקצתם משמע דכן הבינו בכונת התרומת הדשן בעצמו):

ספר יוסף אומץ (דיני פאות)²²². ספר זכרונות (זכרון ו'). הובא בבאר היטב

בדין פאות הראש] אלא יניח שום דבר הפסק בין המספרים ובשרו כדי שלא יגע המספרים עור צדעיו. . . וזה ה' בלי שום ספק כוונת האגודה והתה"ד בשם הגליון וכמו שכתוב גם בתוס' הרא"ש (נזיר מא, ב הג"ל) ובלי ספק לזה כוון היש"ש שלא יגלח הצדעין בשום מספרים ולא יניח המספרים בעצמו על הצדעין ולכן כתב היש"ש בכל פעם שלא, לגלח' ולא כתב שלא יחתוך או שלא יסיר אלא שלא יגלח במספרים ולא יעביר המספרים על הצדעין".

(220) שו"מ שכ"כ בס' עינים למשפט ע"מ מכות שם: "וכתב בתרומת הדשן (סי' רצה) בשם גליון התוס' בריש שבועות שיש נזהרין במספרים שאין עושין בתחתון כלום אלא בעליון שמא יארע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער, וכתב שקשה מאד להיות נזהר בזה אמנם נראה נכון ליוהר כן במספרים שהוא חדוד מאוד כו' ע"ש, והביאו ב"י והרמ"א בש"ע ולא חלקו בין חדוד מאוד לאינו חדוד". וראה עוד מדבריו לעיל הערה 213 ולעיל בפנים בדרך הא' בהבנת כונת דברי התה"ד.

(221) ראה לעיל הערה 219.

(222) וז"ל: "מאד יש ליוהר בענין גילוח פאות הראש והזקן שעונשם גדול מאד כמו שכתוב בספר הגן. . . ובפאות הזקן. . . במספרים כעין תער שרי, וכדי שלא יבא לידי מכשול עון הגדול הנ"ל במה שכתוב בשלחן ערוך בשם תרומת הדשן

שו"ע יו"ד שם²²³. שו"ת דברי יוסף (סימן ל"ו)²²⁴. שו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סימן כ"ח)²²⁵. שו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן ס"ו)²²⁶. שו"ת קול מבשר (ח"א סימן י"ח, י"ט)²²⁷. ועייג"כ ש"ך (יו"ד שם)²²⁸. שו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן ס"א)²²⁹. שו"ת חיים שאל (ח"ב סי' כ"ז)²³⁰. שו"ת צמח צדק (חיו"ד סימן

טוב לעשות כמו שכתוב בספר הכוזבות שאין לגלח כלל בזקן רק למעלה מן השפה מה שמעבב האכילה ובמספרים²³¹.

(223) זכרון ו': "...ליפות עצמן כדין וכהלכה להסתפר במספרים כעין תער, אשר גם מזה נזהר הירא את דבר ה' לפי מה שכתוב בהגה"ה בשם תרומת הדשן... וא"כ הרוצה להחמיר על עצמו שלא להסתפר במספרים כעין תער לחוש ג"כ למ"ש בתרומת הדשן הרי זה משובח ותבא עליו ברכה. וכבר ראיתי מי שנוהג שלא להסתפר אלא ע"ג מסרק של ספרים שבוה אין המספרים נוגעים בבשר כלל ובדרך זה ירא שמים יוצא ידי כל הספיקות כולם...". וראה בבאר היטב (יו"ד סי' קפ"א) שהשחה שיטת הספר וזכרונות עם שיטת הב"ח.

(224) וז"ל: "...דלא סוף דבר שהוא גדר וסייג למה שאסרה תורה אלא גם יש בו קצת איסור למקצת רבוחות... גם הרב תרומת הדשן בסימן רצ"ה כתב דיש מקום להחמיר לגלח הזקן במספרים, עיי"ש".

(225) וז"ל: "...ולפי"ז י"ל דמ"ש המתירים היינו כשאינו כעין תער וכ"כ בפסקי תוס' ומכות וז"ל השחתת זקן דוקא בתער אך גם במספרים יש לחוש מפני הווג התחתון משחית כבתער ומסיימי ה' יעקב מזהיר לספר שלא יגוד זוג התחתון ע"כ ומעתה מי יוכל לזהר תדיר בזה והא לך מ"ש הגאון מהר"א ז"ל בתרומת הדשן סי' רצ"ה כתב דיש מקום להחמיר אף במספרים אלא שאין העולם נזהרין וכתוב עוד שם בשם גליון תוס' וז"ל... [הביא לשונו כנ"ל]... והנה קשה מאד להיות נזהר בדבר זה עכ"ד קדשו וידעת כמה רב גוברי, ופשיטא לי שאילו ה' רואה מרן ז"ל דברי הרא"ה ודברי מהר"א לא היה פשיט לה להתירא. וראה לקמן הערה 234.

(226) וז"ל: "...ובאמת יפה כתב כת"ר דאף ע"פ דין יש לדון דאסור [לגלח הזקן במספרים כע"ת]... וגם דהא כתב בשלחן ערוך שצריך להזהר בזקן שלא יחתוך בזוג התחתון שבמספרים דהוי כתער. ובודאי אין יודעים להזהר בזה".

(227) האריך בהנ"ל ודבריו כבר מובאים לעיל בפנים.

(228) דעמ"ש הרמ"א שם: "מיהו נראה תחת הגרון אין לחוש בזה הואיל ואינו עיקר מקום הפאות" — הביא הש"ך בסק"ז את דברי הב"ח הנ"ל דגם תחת הגרון מחוייבים לזהר שלא לגלח במספרים כעין תער ע"פ מ"ש הגליון תוספות מובא בתרומת הדשן הנ"ל. וכתב ע"ז הש"ך "ול"ג דעת הרב עיקר דכל הפוסקים כתבו סתמא דבמספרים מותר א"כ הא דתרומת הדשן חומרא היא והבו דלא לוסף עליה [שבועות מה, ב] הרי משמע דס"ל להש"ך דרק תחת הגרון אין צריכים לחוש לחומרת התרומת הדשן אבל במקומות החמשת הפאות מודה.

שו"מ שהרגיש בזה גם בס' עינים למשפט ע"מ מכות שם: "...והש"ך כתב... הא דתרומת הדשן חומרא היא... לגבי תחת הגרון".

(229) דאחר שהביא דעת התה"ד והב"ח הנ"ל כתב דשיטתם הוא שלא כדעת מרן הב"י דפסק להתיר מספרים כעין תער. והביאו בשו"ת לבושי מרדכי (חיו"ד סי' צ"ט) בזה"ל: "...ובתשובות שמש צדקה — מסקנתו שאין בגיזרתם ממש, שכיון שאינה אסור לא מדאורייתא ולא מדרבנן ובלבד שלא יגלחו אפילו במספרים כעין תער שזה יש לאסור מפני גזירה כמ"ש בתה"ד דילמא יגלחו בחלק התחתון לבד והוי כתער ממש".

(230) וז"ל: "...ומה שפסק מרן דמספרים כעין תער בזקן מותר כ"כ הריטב"א דכן הוא שורת הדין... אמנם, החרד וירא את דבר ה' יש לזהר כמ"ש ה' תה"ד והריטב"א. ולהעיר מדבריו בספרו שו"ת יוסף אומץ סי' מ"ה: "...לי הדל נראה דלא יגעו בראש ובזקן אפילו במספרים כיון דיש סברות בזה ולא תגע בהם יד...". וראה לקמן בערכו.

צ"ג ב"תוכן התשובה"²³¹. מאיר נתיב ע"ס נתיב מצותיך (פי"ח אות ל"ט)²³².
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום גזירה
וסייג וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'.]

* * *

וע"פ כהנ"ל יובן מה שכתבו הפוסקים²³³:
"פשיטא שאילו ה' רואה מרן [הב"י] דברי הרא"ה ודברי מהרא"י
[בתרומת הדשן] לא היה פשיטא לי' להתירא"²³⁴.
[וכאן המקום להעיר דעוד מוכח מדברי תרומת הדשן דאין עצה להקל
במכונות גילוח אף אם אינו מתכוין להשחית או אינו מהדק המכונה לבשרו,
כדלקמן בח"ב פ"א אות ב' הערה 27 ובסוף הפרק: דיונים נוספים דיון ב].

שו"ת מוהר"י מברונא

לשונו (סימן ט):

עין שם.

בירור שיטתו:

"ומתשובת הרב מוהר"י מברונא בסי' ט' נראה דמן הדין מותר לכל
הפחות במספרים שלא כעין תער (ועיי"ש במפתחות שהכניס חפיה תחת
לספר הכתוב בפנים והרואה בתכשיטין שבפנים ישר יחזו דכל משאו ומתנו
הוא על לספר) ואולי כוונתו על שאר הזקן חוץ ממקום פאות הזקן . . ."²³⁵.
[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור
שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י. ועיי"ג כ לקמן ח"ג: טענה ומענה א'.]

(231) וז"ל: "... ובפאות הזקן יהיו מותרים במספרים כעין תער להב"י.
ושלא כעין תער להרמ"א סי' קפ"א סע"י יו"ד . . ."
(232) וז"ל: "ובמספרים כעין תער שהוא סמוך לבשר בפאות הזקן כתב
הרמ"א שם בשם תה"ד שלא יעשה כלום בזוג חלק התחתון מן המספרים שהוא
מונח על הבשר ממש ומשחית כבתער עיי"ש. ובתה"ד מסיים ע"ז והיא קשה מאד
להיות נזהר בדבר זה שלא ינוד בזוג חלק התחתון ע"כ יש להחמיר במספרים
שהיא חדוד מאד, ובביאה"ט שם בשם ס' הזכרונות שלא יספר במספרים אלא ע"י
מסרק של ספרים שבזה אין המספרים נוגעין בבשר כלל אפי' זוג חלק התחתון ע"ש.
עכ"פ נראה מזה שאף מספרים לא פשוט להו כ"כ להקל. ובקישוי הקילו קצת
במספרים שאינו חדוד כנ"ל . . . והפוסקים הביאו דאלו מרן הב"י ה' רואה דברי
החינוך ותה"ד הנ"ל לא הו' פשיטא לי' להתיר במספרים בשו"ע . . . " וראה לקמן
הערה 234.

(233) נסמן לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ג'.
(234) וצ"ע בדבריהם שהרי הב"י בריש סי' קפ"א הביא דברי התה"ד וכן
בבדק הבית שם וכנ"ל בפנים. ואולי זהו עוד הוכחה דכתב הב"י דבריו בבדק הבית
שם (שהם שלא כמ"ש בב"י לפניו) אחר כתיבת השו"ע יו"ד סי' קפ"א סעיף יו"ד.
וראה לעיל הערה 214. ועצ"ע.

שו"ת מוהר"י מברונא — לרבינו ישראל מברונא.

(235) שדי חמד כללים מע' הגמ"ל אות ע"ה.

אברבנאל

(א) לשונו (ויקרא יט) :

„ . . . והשחתת זקנו שהי' זה גם כן מדרכי כומרי עכו"ם כמו שזכר הרב המורה . . . לא תשחית את פאת זקניך שהוא מיוחד לזכרים . . . וכן אסר הזכרים שלא ישחיתו פאת זקנם להיות כנשים בלי זקן" ²²⁶. וראה ג"כ להלן אות ב' עוד מדבריו ע"ז.

בירור שיטתו :

(1) המעיין היטב בהאברבנאל יראה דבמגלה איכא משום לא ילבש ומשום דרכי עכו"ם. והאי טעמא שייך במספרים וסם כמו בתער, וממילא מבואר דהוי איסור תורה בגילוח הזקן אפילו במספרים וסם משום ובחוקותיהם לא תלכו ומשום לא ילבש גבר וגו' ²²⁷.

(2) „ . . . שוב מצאתי באברבנאל עה"ת מוכח מדבריו שבימיו לא הי' נמצא בין יראים מי שיגלח זקנו אפילו בסם [ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות י"א], וכשמגלח הכל נראה פניו כפני אשה. וכתב שם . . . וכן הזכרים לא ישחיתו פאת זקנם להיות כנשים בלי זקן, עכ"ד . . . מוכרחים אנו לומר שכוונתו ניהו . . . אם איש מסיר כל זקנו עד שנראה כאשה יש בו איסור. והוא מצד הלאו דלא יהי' כלי גבר וגו' . . . " ²²⁸.

(3) „עוד נתחכם הס"ם להכשיל את ישראל, בענין לגלח גם השפה שעל פיהם . . . בעזה"ר בדורינו נתפשט שמגלחים גם השפה שעל פיהם . . . שלגלח הכל [היינו כל הזקן, כולל השפם] . . . האברבנאל פ' קדושים כתב שעוברים על לאו דלא ילבש גבר שמלת אשה . . . " ²²⁹.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתעד משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג (ושם הע' 1-3). בענין איסורי חקות גויים — ראה שם פ"ד. בענין גילוח השפם — ראה שם פ"א (ושם אות ב')].

(4) גם לולא כהנ"ל, הנה לפי טעמי המצוה שהזכיר האברבנאל ליכא

אברבנאל — רבינו דון יצחק אברבנאל. „וטועה הוא זה שכתב על הרב ר"י אברבנאל ו"ל כי הוא הי' רק גוברי בדרך דרש, וראה שמרן הב"י ו"ל מביאו בכ"מ ה"ל ברכות פ"ג ס"ק ח'. ובב"י או"ח סי' קס"ח. וז"ל : בפומבי של חכמים ושל סופרים ובכללם הנשר הגדול הר"י אברבנאל זלה"ה עכ"ל, עיי"ש" (סי' עמודי ארזים דף ס"ז).

(236) מובא בזקן אברהם מאמר שלישי אות ח' ומאמר רביעי אות כ"ח. מכתב של הרה"ג וכו' ר' אברהם נתן איילבערג אב"ד זגיערז, נדפס בקובץ „וילקט יוסף" מח' י"א קונט' כ"ף. עמודי ארזים דף ס"ו. הגאון רבי שאול בראך בספרו „אבות על בנים" (פ"ג מ"ג) וספרו „בהית הבקר" (אות תמ"ד).

(237) מכתבו של הגאב"ד זגיערז שם.

(238) הגאון רבי שאול בראך בספרו „אבות על בנים" שם. ושם"מ שכ"כ גם

בספרו „גבעת שאול" פ' קדושים אות קעט.

(239) הגאון הנ"ל בספרו „בהית הבקר" שם,

שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י גילוח במספרים וכ"ש ע"י סם נראה כאשה וגם נדמין לאומות. וי"ל דאיכא איסור דאורייתא משום טעמי המצוה בנידו"ד, וגם יש סוברים דבכה"ג דרשינן טעמא דקרא. ולכו"ע אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם, וכדלקמן (בכ"ז) ח"ב פ"ז, עיי"ש.

(ב) לשונו (ויקרא כא) :

„ . . . והשחתת הזקן נאסרה לכל איש ישראל לפי שהי' זה מנהג עובדי עכו"ם הקדומים . . . ולפי שלא יחשבו כהני ה' שהמה בהיותם עובדים במקדשו מרוחקים מעכו"ם ודרכי' לא הי' בהם החשש הזה לכך הוזהר להזהירם שגם הם בכל זמן יהיו נזהרים בזה. ולכן נתן עליו הסיבה באמרו קדושים יהיו לאלקיהם ולא יחללו את שם אלקיהם כי בהיותם באופן כך קרוחי שער ונשחתים זקנם בהיותם משרתי עליון חלול הוא לאלקים העובדים על שלחנו כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק"²⁴⁰.

בירור שיטתו :

- (1) כבר נתבאר לעיל אות א' מספר 1.
- (2) במ"ש: (א) „שלא יחשבו כהני ה' וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ח אות ב': „כהן" (ב) „חלול הוא לאלקים . . . לבוש שק" — ראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים" זקן.

ספורנו

לשונו (ויקרא יט אות כו) :

„ . . . כל אלה היו דרכים אצלם בהגדת עתידות בסורם מדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח הטומאה ובהיות מדרכי הא"ל וכבודו שלא להלל גופות עמו אשר קדש לעבדו אמר לא תקיפו וצוה שלא נחללם בהקפת הראש כמעשה שוטים ושכורים ולא בגילוח הזקן כאמרם [שבת קנב, א] הדרת פנים זקן".

בירור שיטתו :

- (א) ממ"ש „כל אלה היו דרכים אצלם", י"ל דס"ל דשייך בהעברת הזקן איסורי חקות גויים, וא"כ ליכא חילוק בין בתער ובין שלא בתער — ראה הנסמן לקמן ח"ב פ"ד.
- (ב) במ"ש „לחלל גופות עמו . . . ולא בגילוח הזקן כאמרם הדרת פנים זקן" — ראה לקמן ח"ב פי"ט.
- (ג) ולפי כ"ז הנה אין חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים וכ"ש ע"י סם נדמין לאומות וגם נתבטל הדרת פניו. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז.

(240) הובא בזקן אברהם מאמר שלישי שם. מכתב הגאב"ד זגערז שם.

ספר הגן

תוכן דבריו :

מביא סיפור ברבינו יהודה החסיד איך שישנם עונשים קשים ונוראים בעוה"ב לאותם המגלחים זקנם אף במספרים. דבריו נעתקו ונתבארו לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א' ושם נסמנו הספרים המביאים אותו, עיי"ש.

בירור שיטתו :

"מאד יש לזהר בענין גילוח פאות הראש והזקן שעונשם גדול מאד כמו שכתוב בספר הגן"²⁴¹. וראה בארוכה לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" שם. [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין עונשים ע"ז ר"ל — ראה שם פ"ג].

כתר תורה

לשונו (ספר "כתר תורה" [על המצות] מצוה רנב) :

"את פאת זקנך לא תשחית בתער הגלבים, גם בזאת תבדלו מקהל עובדי אלילים, וכל מנהג, בו ינהגו כל השחים לכזבים, לא ימצא לו מקום בעדת אמונים משכילים, כמו מסך יפריד בינם ובין מיקרי עגבים עדי אם אלה יימינו אלה משמאילים, את פאת זקנם לא יגלחו, אם אלה בני שנואה, ישימו את כל ראש קרחה וכל זקן גדועה".

בירור שיטתו :

(א) לפי דבריו ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י מספרים וכ"ש ע"י סם נדמין לאומות וכו'. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז.

(ב) יש להביא מדבריו חיזוק לשיטות הסוברים דשייך בהעברת הזקן אף שלא בתער איסורי חקות גויים, וכדלקמן שם פ"ד.

299 הגן — יש מייחסים לרבינו יהודה החסיד. וי"א לרבינו יצחק ב"ר אליעזר מגרמייזא. ראה ס' תולדות האר"י (להרב מאיר בניהו) עמ' 114. וראה הס' שנסמנו לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א'.

(241) ס' יוסף אומץ (דיני פאות).

כתר תורה — לרבינו דוד ויטאל. חתנו ותלמידו של הרד"ק. "והחידא העיר דבתשובות אהלי תם ס' קס"ח כ', וידאל' וצ"ל, ויטאל', אבל ע' בס' גיטין מיעלינעק בשם קונטרס השמות דאין נפ"מ לויטאל או ויטאל, ומצאתי בספר' להרבנים בברעסלוי חת"י עמ"ס עירובין, סביב 1555 אני הצעיר דוד וידאל וגם בן ה' לו ושמו ר' יחיאל ב' דוד ע' ת' משפטי שמואל ס' י"ב אודות נפילת ס"ת הובא במג"א ס' מ"ד, ואכמ"ל מזה" (שו"ת מנחם משיב ח"א ס' מ"ג). וראה שו"ת מהר"ם פדואה ס' ל"א, דכשקיבל מהר"ם פדואה ספריו של ר"ד ויטאל, הוא כותב להמחבר : חבוריך הגיעו לידי ושמתני בהן כעל כל הון וברכתי לצור שחלק מחכמתו ליראיו ושיש בן לאברהם אבינו כמוך שאם ח"ו תשתכח תורה מישראל היית כדאי להחזירה בפלופלך".

רדב"ז

תוכן דבריו (בספרו „מצודת דוד — טעמי מצות” [מצוה עח]):

כהן שאין לו זקן אע"פ שהוא בן מאה שנה לא ישא את כפיו, לפי ששער הזקן מורה בצינורות עליונות, ואם יש לו זקן יש לו הדרת פנים והוא דוגמא עליונה וראוי להמשיך הברכה — אע"פ דאין נראה כן מדברי הפוסקים. [הועתק לשונו לקמן ח"ב פי"ח, ושם רוכזו הדעות בזה].

בירור שיטתו:

(א) לפי טעמיו ונימוקיו הנ"ל, ה"ה בכהן המעביר זקנו אף שלא בתער, הואיל שאין לו הדרת פנים ואינו דוגמא עליונה וכו', וכדלקמן ח"ב שם.
(ב) ולפי שיטת הרדב"ז, הנה יש לטעמי איסור ע"פ קבלה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש.
(ג) במ"ש שהזקן הוא ההדרת פנים וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ט. וראה שם פ"ז: „טעמי המצוה — לאור ההלכה”.

שיטה מקובצת

לשונו (נזיר נח, ב):

„מיקל אדם כל גופו בתער, אפילו בית השחי ובית הערוה . . . ומשני כעין תער במספרים סמוך לבשר אף כעין תער שרי רב, אבל לא תער ממש. ונראה, דאף במלקט ורהיטני אסור, דבמספרים דוקא נקט תלמודא. ה' עזריאל”.

בירור שיטתו:

הרי אף לשיטת רב בהגמרא שם, דס"ל דמותר להעביר שער בית השחי ובית הערוה במספרים כעין תער, מיהו במלקט ורהיטני ס"ל דאסור. א"כ על אחת כמה וכמה בפאות הזקן דאסור להעבירם במלקט ורהיטני מדרבנן. ואע"ג דנקרא השחתה בלי גילוח במכות (כא, א). וא"כ, ה"ה סך נשא (סס) אסור להעביר הזקן²⁴², וכדלקמן ח"ב פ"ב אות ב', עיי"ש בארוכה.
ויש להעיר, דבאמת גם לשיטת רב (וכ"ש לפי שאר הדעות בהגמרא שם) אסור להעביר הזקן אף במספרים, וכדלקמן ח"ב שם, עיי"ש בארוכה.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י סם — ראה לקמן ח"ב פ"ט].

רדב"ז — רבינו דוד ׳ן זמרא. רבו של רבינו בצלאל אשכנזי בעל „שיטה מקובצת” — ראה לקמן בערכו. „ושמעתי מרבני עה"ק ירושלים ת"ו הזקנים שקבלו שנגלה אליו אליהו הנביא זכור לטוב” (שה"ג להחיד"א בערכו).

שיטה מקובצת — לרבינו בצלאל אשכנזי. תלמידו של הרדב"ז (ראה לעיל בערכו) ורבו של האריז"ל (ראה לקמן בערכו).

(242) שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"א וסק"ו. ס' שמירה טובה (בכ"מ). ועוד.

מֶרֶן הַבִּי

לשוננו :

עי' בית יוסף לטו"ד סקפ"א. שו"ע יו"ד סקפ"א ס"י. כס"מ הל' ע"ז פ"ב ה"ז — שפוסק להקל בדין גילוח הזקן במספרים כעין תער.

בירור שיטתו :

(א) אף שקבלנו עלינו הוראות מרן הב"י, מ"מ עדכו הפוסקים כמה כללים בזה. ועל פי כללים אלו, הנה לפעמים לא אסיקו הפוסקים עצמם הלכתא כדעת מרן הב"י. ובנידוננו, דין העברת הזקן שלא בתער, הנה לפי המבואר ומפורש בכללי הפוסקים, הכרעת ההלכה היא כדעות המחמירים ואוסרים העברת הזקן אף במספרים וסם וכו' — כמובא ומבואר כ"ז לקמן ח"ג : טענה ומענה א', עיי"ש בארוכה.

(ב) גם לולא זאת, הנה אף לפי דבריו בשו"ע יו"ד שם להקל בדין מספרים כעין תער בגילוח הזקן — הרי לפי מה שמוכח דמספרים הנזכרים בדברי רבותינו לעולם משעירים המה איזה שיעור שעה (וכל החילוקי דעות בזה הם בכמות אורך השער שצריך לשייר) — אינו מופרך דגם לשיטת מרן הב"י בשו"ע מחוייבים לשייר שערות קצרות ניכרות היטב עד שנקרא זקנו מגודל, וכ"ש שאין להעביר הזקן ע"י סם (שאינו משייר כלום), משום א' משאר האיסורים המבוארים בהעברת הזקן, כמו אזהרת לא ילבש גבר וגו' וכדומה, כדלקמן מכ"ז בח"ג : טענה ומענה א' אות ו', עיי"ש.

(ג) עוד י"ל, דמפורש בדברי מרן הב"י בספרו "בדק הבית" דאיכא איסורא בגילוח הזקן אף במספרים, וליכא חילוק בין חדוד לאינו חדוד, כדלעיל ערך "תרומת הדשן" (שם הערה 213 והערה 220), עיי"ש.

(ד) ע"ד דברי מרן הב"י בשיטת הרמב"ם בנידוננו — ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 99 והערות 103, 106.

(ה) ביאור שיטת מרן הב"י בדין גילוח השפם — ראה לקמן ח"ב פ"א אות א'.

* * *

נוסף לכל הנ"ל כאן המקום להעיר ולהדגיש, דכל הנ"ל אינו ענין כלל לדין מכוונות גילוח, שהרי נקטו הפוסקים להלכה דיש להתייחס אל מכוונות גילוח כאל תער דאורייתא [כדלקמן ח"ב פ"א]. ולפי"ז — לכו"ע אסורות הן.

מהריב"ל

שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כח :

מרן הב"י — רבי יוסף קארו. ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה א'.
מהריב"ל — רבי יוסף ׳ן לב. כתב החיד"א ח"א דף פ"א מ"ס מגיד מראשית דבדורותינו נחשבים אצלנו שלושת הגיבורים מהריב"ל מהרשד"ם ומהרש"ך כהר"ף והרמב"ם והרא"ש בדורם.

" . . . כי אתה הראית לדעת . . . דלא ימנע מאיסור דרבנן במספרים וכדמוכח נמי מדברי רבינו מוהריב"ל ז"ל²⁴³.
[ריכוז הדיעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

מהרש"ל

לשונו (ספרו „ים של שלמה" [יכמות פ"ב סי"ח]):
נעתק לעיל ערך „תרומת הדשן".

בירור שיטתו :

(א) ס"ל (אף דמעיקר הדין מספרים כעין תער שרי בגילוח הזקן, מ"מ) אין לגלח כל עיקר לא ראש ולא זקן במספרים כעין תער, מפני חומרת הגליון תוספות מובא בתרומת הדשן, דס"ל דיש לגזור על גילוח במספרים אטו זוג התזותון.

ויש מי שכתב להוכיח בכוונתו דס"ל דצריך להניח שום דבר הפסק בין המספרים ובשרו כדי שלא יגעו המספרים בעור פניו.

ראה בכ"ז לעיל ערך „תרומת הדשן" וש"נ מקורי הדברים, ועיי"ש שכן משמע גם מביאורי המהרש"ל להסמ"ג, ושכ"כ הפרישה בשיטתו.

[ריכוז הדיעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום גזירה וסייג וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. וראה שם פ"ב].

(ב) אף שלא במקום הפיאות כתב המהרש"ל דנמנעים מלגלח אפילו במספרים כנ"ל, שהרי „אין אנו יודעין מקום הפיאה ושיעורו".

[ריכוז הדיעות בדין גילוח הזקן שלא במקום הפיאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י].

(ג) ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' סוף אות י"ג מה שכתב גם אחד מגדולי המקילים בנידוד²⁴⁴: „ . . . כל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל יראי שמים לזוהר בזה . . . וכן כמה פוסקים שהזכיר לעיל כגון . . . ים של שלמה . . . גם ס"ל דלירא שמים ראוי לו להחמיר . . . ומכ"ש ת"ח הלומד תורה כל היום אם הוא לא יהי' בכלל זה של יראי שמים ומדקדק במעשיו, א"כ אי' איפוא הירא שמים ימצא . . . " עיי"ש [ח"ג שם] ביתר דבריו.

נספחים :

(א) שיטת המהרש"ל בפירוש דברי המגדל עוז בנידוד²⁴⁵ הובא לעיל ערך „מגדל עוז".

(ב) מה שיש להוכיח בשיטת המהרש"ל ע"פ פירושו במאמר חז"ל בתו"כ נתבאר לעיל ערך „ספרא".

(ג) עוד דיונים בשיטת המהרש"ל ראה לקמן ח"ב פ"ב הערות 32-33.

(243) חפשתי בתשובות מהר"י בן לב ולע"ע לא מצאתיו. מי שידוע לו אי' מקום כבודו נא להודיעני, וזכות הרבים יהא תלוי בו *.

מהרש"ל — רבי שלמה לוריא.

רמ"א

לשוננו (שו"ע יו"ד סימן קפא ססע"י יו"ד) :

„הגה. ומ"מ נזהרים כשמספרין במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספורה ולא בתחתון, פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי כתער".

בירור שיטתו :

(א) דברי הרמ"א לקוחים מן הגליון תוספות מובא בתרומת הדשן סימן רצ"ה (או מסייעתי).

ושיטת הגליון תוספות הוא דגורין שלא לגלח הזקן אפילו בשני חלקי המספרים ביחד אטו גילוח בחלק התחתון לחוד.

ובטעם איסור הגילוח בזוג התחתון של המספרים י"א משום דהוי תער ממש. ויש סוברים דהוי רק מספרים כעין תער, ושיטת הגליון תוספות (וסייעתי) הוא דחייב מלקות מן התורה על גילוח הזקן במספרים כעין תער.

ולפי"ז מוכח דחולק הרמ"א על דברי מרן הב"י שכתב בשו"ע דמותר לגלח הזקן במספרים כעין תער בכל אופן, משא"כ להרמ"א יש לאסרו משום גזירה כנ"ל. ולפי דעה השני' הנ"ל בטעם איסור הגילוח, נמצא דחולק הרמ"א על מרן הב"י גם מצד עצם הדין, דלהמחבר בשו"ע מספרים כעין תער מותר ולהרמ"א חייבים עליהם מלקות מן התורה.

דברי הרמ"א בזה כבר נעתקו ונתבארו לעיל ערך „תרומת הדשן" ושם נתבאר מקור דברים הנ"ל וגם מובא מ"ש הפוסקים בשיטת הרמ"א, עיי"ש בארוכה ובהנשמן שם.

(ב) נוסף ע"ז בבירור שיטת הרמ"א, הנה כתב הגאון ר' צבי פסח פרנק (רבה של ירושלים) ז"ל, דלפי מ"ש הרמ"א שם, היכי שהמגלחים יצאו נקיים באופן שהבשר נעשה חלק לגמרי שלא נשאר עליהם רושם שער, בגילוח כזה, דין תער יש לו, ולפי"ז המכונות גילוח דזמננו (שהנסיון הורה שמגלח למשעי) י"ל דהיינו תער ממש לדעת הרמ"א.

[ראה העתקת לשון הגרצ"פ פרנק ומה שיש לבאר בדבריו לקמן ח"ב פ"א אות א"ב עיי"ש].

(ג) דאה לקמן ח"ג : טענה ומענה א' סוף אות י"ג מ"ש אחד מגדולי המקילים בנידו"ד בדעת הרמ"א

(ד) שיטת הרמ"א בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות — ראה לקמן ח"ב פ"י.

* * *

נסיים בדברי מרן החתם סופר בתשובותיו (חיו"ד סימן ק"מ) :

„הרב ב"י לא מייתי חומרת הגליון תוספות גבי זקן לאסור מספרים כ"א הרמ"א . . . והוא עפ"י מנהגינו". דאה לעיל אות א'.

רמ"א — רבי משה איסרליש. „ובני ישראל יוצאים ביד רמ"א" (שו"ת שואל ומשיב מהר" חמישאה סי' ח"י).

אריז"ל (ורח"ו)

*

לשוננו :

כתוב בכתבי האריז"ל²⁴⁴ :

"והי' מורי זלה"ה נזהר מאד, שלא לחתוך שער הזקן כלל, לא בתער, ולא במספרים, לא למעלה ולא למטה, ולא בשום מקום מן הזקן, אפילו למטה תחת הזקן, באותם שערות קטנים החופפים על הגרון ממש. אבל השער שבשפה העליונה, המעכב את האכילה הי' קוצצו במספרים.

"ולא עוד אלא הי' אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור²⁴⁵ או לתלוש²⁴⁶ בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו, כי הם צינורות של שפע. ולכן צריך האדם לזהר שלא ישים ידו בזקנו²⁴⁷ למשמש בה²⁴⁸, כדי שלא יעקור ויתלוש

אריז"ל (ורח"ו) — רבי יצחק לוריא (ותלמידו המובהק רבי חיים וויטאל). ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ד'. שם טענה מענה ב'.

244 שער המצות פ' קדושים. שו"ע האריז"ל דיני ערב שבת הל' יא, יב. טעמי המצות פ' קדושים ד"ה אוהרת פאת הראש והזקן. לקוטי תורה (להאריז"ל) פ' קדושים דף פד, א (דפוס זוקמא תקל"ה). שער הכוונות י' ב (ובמהדורת קושטא כא, א). ועייג"כ שער הכוונות ענין ויעבור דרוש ג ו'. ע"ח ח"א שער א"א פרק ט'. מבו"ש ש"ג ח"ב סוף פ"א. ועוד.

ודברי האריז"ל בזה מובאים ומבוארים בכ"מ. ומהם : עמק המלך (שער רישא דז"א פס"א). נגיד ומצוה (למהר"י צמח) מט, א. לקמן ערך "רבי יעקב צמח". יוסף אומץ (דיני פאות). ס' יין המשומר (ד"ה לא תשחית את פאת זקנך, עיי"ש בארוכה). דברי חכמים (הל' תפלת מנחה בסופו בסולת כלולה שם). שו"ת באר עשק סי' ע'. נוהג כצאן יוסף (הל' גלוח). בית לחם יהודה (יו"ד סי' קפ"א) לחם הפנים (יו"ד שם) אהבת יונתן (לרבי יונתן אייבשיץ) הפטרת ויקרא, ספרו "יערות דבש" (נסמן לקמן בערכו). ברכי יוסף (יו"ד שם). מאורי אור (חלק באר שבע טו, א). יד נאמן (חידושי שבת דף י"ד בדפי הספר). באר היטב (יו"ד שם). פתחי תשובה (יו"ד שם). ישמח משה (פ' אמור). לקוטי הלכות-ברסלב (יו"ד שם). רבי חיים פאלאג'י בספרו "כף החיים" (אור"ח — נסמן לקמן בערכו אות א'). ובספרו "נפש החיים" מע' הז' אות כ"ג. שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג. עצי לבונה (יו"ד שם). יפה ללב ח"ג (יו"ד שם). זכרונות אליהו חיו"ד מע' הז' אות א'. שדי חמד (כללים מע' הג' אות ע"ה). ס' דברי שמואל (סלונים) פרשת קדושים. מסגרת השלחן (על הקש"ע) סי' ק"ע. דרכי תשובה סי' קפ"ב ס"ק י"ח. עולם עשיי' ע' קי"ד. זקן אברהם (בכ"מ). משמרת שלום (יו"ד סי' קפ"א). פתורא דאבא — מנהגי האריז"ל (ח"ב ס"ק כ'). שמירה טובה (בכ"מ). שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. כף החיים (אור"ח סי' ש"ג ס"ק קכ"ז וסי' ש"מ סק"ט וסק"י). שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. ס' עמודי ארזים (בכ"מ). שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ק"ג. ס' תולדות האריז"ל (להר"י מאיר בניהו) [הנסמן בהמפתחות לשם]. ס' בית יחזקאל פ"ו. ועוד.

245 פ"י עם הסרת השורש (עמודי ארזים דף סב).

246 פ"י בלי הסרת השורש (שם).

247 ג"א (בשו"ע האריז"ל. ועוד) : "שלא יאחז בזקנו". ופ"י מהר"י צמח בס' נגיד ומצוה (ח"ב) : צריך שלא יושיט ידו בזקנו, שפ"י באד"ר (דף קלז) שהוא שבועה חמורה.

248 יש לדייק מלשון רבינו האריז"ל שכתב שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה. אבל מה שצורך לסרוק כיון ולא סגי לי' בלאו הכי והוא לא קמיכוון ח"ו לתלוש או לעקור בודאי מותר (עמודי ארזים שם) — אבל אין זה מוסכם בדעת האריז"ל. ראה

(*) בירור שיטת ולשונות האריז"ל בענין תלישת שער הזקן (דשניהם אסורות לפ"ד האריז"ל) — ראה בארוכה לקמן בסוף הספר : "הוספה ה".

איזה שער. גם הי' אומר מורי זלה"ה, שבכל פעם שהאדם מזוז ומעמיד על עצמו שלא ליגע בזקנו לטעם הנזכר, יכין כוונה הנ"ל שבזקן הנזכר נרמז שם אל ש"ד-י"²⁴⁹.

"מכאן יש להתבונן כמה גדול עונש המשחית שום שער מכל מקום שיהי' מן הזקן כי יען הם כולם תיקונין עילאין"²⁵⁰.
[בביאור דברי האריז"ל האלו האריך במיוחד הגאון מהר"ן שפירא בספרו "יין המשומר", כדלקמן בערכו, עיי"ש].

בירור שיטתו :

(א) כנ"ל בהדיא בלשון כתבי האריז"ל, הנה ס"ל דאיסור גדול איכא להעביר שערות הזקן בשום אופן וכמפורש ומבואר במקומות שנשמנו לעיל הערה 244.

*

ובמיוחד יש להעיר מלשון החיד"א בספרו "ברכי יוסף" (ליו"ד סימן קפ"א) :

"על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, וכבר האחרונים הביאו דברי רבינו האר"י ז"ל".

[ראה שאר נר"כ השו"ע שם. לקמן ערך "חיד"א"].

(ב) א"כ, אף לדעות המצדיקים להקל בדין העברת הזקן שלא בתער מצד עיקר הדין, הנה מ"מ למעשה עלינו לנהוג כשיטת האריז"ל בזה. שהרי

החילוקי דעות שבו לקמן ח"ב פי"ב אות א', ושם רוכזו הדעות בכללות ענין תלישת וסריקת שער הזקן.

(249) בכללות ענין גילוח הראש והזקן, יש להעיר משו"ת תורה לשמה (להגאון מוהרי"ח — בעל "בן איש חי") סימן שצ"ו : "שאלה. אם יש מצוה בתגלחת שער הראש אצל כל אדם ואת"ל דיש מצוה בתגלחת אם גלות בתער עדיף או"ד אפילו שלא בתער לא שנא גם אם יש טעם להקפיד לגלח כל שערות הראש ולא ישארו שערות אחת הנה ואחת הנה, יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה : ודאי יש מצוה בגילוח ובכתבי רבינו האר"י זצ"ל איתא כשהאדם מסתפר יכין שהוא מקיים ב' מצוות בפאת הראש אחת מכאן ואחת מכאן וחמש מצות בפאת הזקן גם עוד כפי כתבי רבינו האר"י זצ"ל העברת השער של הראש הוא צורך גדול וסוד ענין זה הגילוח הוא כמו סוד גילוח שער הלויים ע"ש וא"כ מאחר שיש בגילוח שער ראש האדם מצוה וסוד גילוח זה הוא כמו סוד גילוח הלויים אלא שגילוח הלויים הוא מצוה וחיוב מן התורה וגילוח זה אינו מצוה וחיוב מן התורה עכ"ו מאחר שיש בו מצוה מדברי חז"ל הא ודאי הגילוח בתער עדיף וצריך לדקדק שלא לגלח אלא בתער ולא במספרים ובכתבי רבינו האר"י זצ"ל יש כוונה בגילוח התער במספר התער שהוא שם קדוש, ע"ש. ובענין גילוח כל השער כולו הנה ודאי יש להקפיד לגלח כל השערות ולא ישאר אפילו שער אחד דהא איתא בגמרא דנזיר דף מ' תנן התם שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה נזיר ומצורע ולויים וכולן שגילוחו שלא בתער או ששיירו ב' שערות לא עשו ולא כלום, אמר מר שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה פשיטא מ"ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל דלא ע"ש נמצא למדנו מזה דהלויים בעינן תער דוקא וגם צריך לגלח כל שער וכבר כתבנו בשם רבינו האר"י זצ"ל שסוד גילוח האדם שער ראשו הוא כמו סוד גילוח הלויים ועל כן צריך שיוזה בזה. והי' זה שלום וא"ל שדי צבאות יעזור לי".

(250) שעה"כ דמ"ד. הובא בס' עמודי ארזים דף ע"ה.

(* ולפ"ד האריז"ל שתי אזהרות יש : א) חתיכת וקציצת השער (2-ו) תלישת השער — ראה בארוכה לעיל עמ' לח הערה 10 ובארוכה לקמן "הוספה ה").

כתבו גדולי הפוסקים (כמו הרדב"ז והחכם צבי ועוד ועוד) שבכל מקום שיש ספיקא או פלוגתא בין הפוסקים, פס"ד הקבלה יכריע — וכמבואר כ"ז בארוכה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש.

ובמיוחד ע"פ הידוע, שאף דקבלנו הוראת מרן הב"י בשלחן ערוך, היינו דוקא בדבר שאינו חולק עם רבינו האריז"ל, אבל אם הם חולקים בדבר, נקטינן כרב האריז"ל, משום דפשיטא לן דאילו מרן ידע דעל דרך האמת הדין כך, אף הוא ה' מודה ובא כן, וכדלקמן ח"ג טענה ומענה א' אות ד', עיי"ש בארוכה שכל גדולי הפוסקים פחדו מדברי האריז"ל.

העולה מכ"ז הוא דיש לדברי האריז"ל בנידו"ד תוקף הלכתי ממש.

ג) על אחת כמה וכמה די"ל שרבינו האריז"ל לא מטעם קבלה לחוד נהג איסור בזה, אלא גם מדינא.²⁵¹

וי"ל דזהו "משום דס"ל דפיאות הזקן חמירי לפחות כשער בית השחי ובית הערוה וס"ל כמ"ש הרשב"א [וסייעתו] דבבית השחי ובית הערוה אסור ליגע אפילו במספרים כלל.²⁵² וגם ס"ל שעכשיו אין לידע ברור [מקום] הפאות.²⁵³ ועוד ס"ל שיש לנהוג כמ"ש בפסוק בשמואל ב' סימן יו"ד כנ"ל.²⁵⁴ ע"כ לא ה' מגלח כלל לא בתער ולא במספרים, מדינא.²⁵⁵

[ויש להעיר שמרן האריז"ל בעצמו האריך לבאר שייכות זקן התחתון (בית הערוה) וזקן העליון — לענין איסור העברתם, דהאיסור שוה בהם (וכ"כ גם רבינו בחיי, תלמידו המובהק של הרשב"א, וכן"ל בערכו) וכדלקמן ח"ב פ"ג: "לא ילבש גבר שמלת אשה" (ושם הערה 25, עיי"ש)].

ד) במ"ש "איסור גדול מאוד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו" —

הנה פירש כוונתו בס' מאורי אור [ראה לקמן בערכו]: "אר"י ז"ל הגדיל מאד לפרוש מן הכיעור שלא לעקור ביד דהוי כעין תער שתולש מעיקרו". וכן"ל אות ג' — י"ל שכן פסק האריז"ל מדינא.

[ריכוז הדעות בענין איסור גילוח הזקן במספרים כעין תער מעיקר הדין דפאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב, ובענין תלישת שער הזקן במיוחד, ראה שם פי"ב].

ה) אם לפי"ז (באות שלפנ"ז) אסור גם לסרוק הזקן במסרק לפ"ד האריז"ל — רבו הדעות, כדלקמן ח"ב פי"ב אות א', עיי"ש. ועיי"גכ לעיל בערך הנוכחי הערה 248.

ו) מ"ש: "אבל שער שבשפה העליונה המעכב את האכילה ה' קוצצו במספרים" — ראה לקמן ח"ב פי"א אות ה' מ"ש רבי יוסף חיים — בעל

(251) שו"ת צ"צ שם. שו"ת מנחת אלעזר שם (בסופו).

(252) כדלקמן בארוכה ח"ב פ"ב: "לא תשחית את פאת זקנך" אות ב', ושם

(פ"ג): "לא ילבש גבר שמלת אשה".

(253) ראה לקמן שם פי"י.

(254) ראה לקמן שם פ"ב אות ז'.

(255) שו"ת צ"צ שם.

„בן איש חי“ — בביאור טעמו ונימוקו של האריז"ל בזה. ושם רוכזו שאר הדעות בזה.

(ז) מ"ש: „לא לחתוך שער הזקן כלל, לא בתער ולא במספרים, לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום . . .“ — דאה לקמן ח"ב פ"י (שם רוכזו הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות).

נספחים :

(א) הסברת האריז"ל אי' מקומן של הי"ג מדות הרחמים בהי"ג תיקוני דיקנא כבר נעתק לעיל ערך „זוהר“ הערה 13.

(ב) שיטת האריז"ל בשיעור פאות הראש הובאה ונתבאר לעיל ערך „דמב"ם“ אות ב' הערה 99²⁵⁶. ועייג"כ בארוכה בס' „יין המשומר“ הנ"ל.

(ג) פירוש האריז"ל בכוונת הכתוב: „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו“ (ישעי' מג, כא) מובא לקמן ערך „יין המשומר“; „שו"ת באר עשק“; רבי יונתן אייבשיץ. והשווה מ"ש לקמן ערך „נודע ביהודה“ אות ב'.

(ד) „ידוע מעשה רב אשר הובא בגורי האריז"ל דפעם אחת בשגגה שם ידו בזקנו ולא הוציא ידו מזקנו עד מוצאי שבת . . . ובעבור זאת דדק לומר כל השומר שבת כהלכתו כלומר שלא יהי' מחלוקת בהלכה אלא מוסכם כהלכתו בלי שום פקפוק בהלכה . . . שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל דע, לשון ושומר ידו לשון המתנה שממתין ידו שלא לחלל את השבת“²⁵⁷.

* * *

„ראיתי להעתיק מה שמצאתי בס' ישן . . . וז"ל: ובכתבי הקודש אשר במצרים מצאתי כתוב מעשה נפלא בענין זה בימי דבינו המופלא האר"י ז"ל. ואביאנו אל חדר תוכחתי בעבור תסמר שערות בשר פושעים וחטאים. זה לשונו: יום א' בא לפני מורי ז"ל החכם רבי יעקב אבולעפיי' וקדמו מורי ז"ל וא"ל [האריז"ל] כבודך רוצה להלוך למצרים ומבקש מאתי לכתוב לו כתב. ואמר לו הן אדני, אמר ולך אדני לשלום ונכח ד' דרכך ותועלת גדול יהי' בלכתך שמה מהר כי הוא הכרח גדול א"ל מהו ההכרח אחר כי הליכת רשות היא. א"ל בשובך לשלום ידוע תדע את דברי אשר אנכי מגיד לך. ומיד כתב לו מורי את הכתב ונתן בידו וחזר להזהירו עוד על הדבר ולמהר בהליכתו, וכן עשה ויקם וילך מצרימה וכבוד גדול עשו לו לכבוד הרב וכבודו. ואחרי

(256) עייג"כ שו"ת כתונת יוסף חיו"ד סי' א'. דרכ"ת סי' קפ"א ס"ק י"ג ואילך, ועוד.

(257) דאה מזה בס' חמדת ימים, חלק שבת פט"ו (קכ, א). רוח חיים חאור"ח סי' ש"ג סק"א, סי' שכ"א, סק"א, סי' ש"מ סק"א. כף החיים (לרבי חיים פאלאגי) סי' ל' אות מ"ח. סי' צוואה מחיים (להג"ל) אות ג"ט (דף כה, א). כף החיים (לרבי יעקב חיים סופר) חאור"ח סי' ש"ג ס"ק קכ"ז. סי' ש"מ סק"י. ובארוכה מזה ראה קונט' „תוספת חיים“ (להר"י יעקב חיים סופר — נכד בעל „כף החיים“ — ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט (עמ' ל"ה ואילך). ועייג"כ בהמסומן לקמן ח"ב פ"ב. ואכ"מ.

כן נשא את רגליו לשוב אל ביתו צפת תוב"ב. ויצא בשיירא וכלל אשר הם עושים הוא ה' עושה. והי היום נחו בני השיירא כמנהגם וגם החכם הנזכר עמהם. וברדתו מעל החמור מיד נפל עליו תרדמה וישן שיעור שעה א' ויקומו כולם ללכת ויקיצו את החכם משינתו ויקם ויתר את חמורו וילך החמור והוא חזר לנפול עליו תרדמה וישן שיעור ב' שעות וכשקם לא ראה שום אדם. ויחרד האיש וילפת ויחל לרוץ אורח בחרדה וצער גדול. וסמוך לערב ראה לקראתו חורשים. שמח ואמר אלך עמהם וירץ לקראתם ויבוא אל המקום וישב שם מעט וראה שהחורש ה' מכה בשוורים באכזריות. ועוד מעט ראה שנהפך החורש לשור והשור נעשה אדם ואסרו בעול ויחל להכותו מכה רבה. וכן ע"ז הדרך היו עושים ונבהל החכם ולא ה' לו מקום לברוח כי לא ידע איזו הדרך ישכון אור. וה' בצער גדול כי לא נעשתה מחשבתו. והי כי בא השמש נעשו שלשתן בני אדם ונתנו קולם בבכי וידברו עמו לאמר ברוך הבא כבודך מצפת? א"ל הן. אמרו לו הרב יצחק לוריא אשכנזי [האריז"ל] יושב בצפת? אמר להם הן. אז נפלו לפני רגליו ומבכיותם בכה החכם עמהם ויאמרו לו ראה אדוני בעניינו ובצערנו, ויאמר כן. אמרו לו למען קדוש ישראל רחם נא עלינו כי מבני ישראל אנו. וה' בלכתך לשוב לצפת מהר ולך לפני הרב ונפול לפניו והתחנן לו לתקן את נפשותינו כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועוזב. ויאמר החכם כדבריהם כן אעשה. והשביעוהו שבועה חמורה לאשר ולקיים כל תיקון שיאמר לו הרב שיעשוהו. ואז נטלוהו ונתנוהו בשיירא כהרף עין ותשב רוחו עליו. וכשבא לצפת תיכף נתן עיניו לבוא אל המלך להתחנן לו על עסקי העלובים ההם ויבוא לפני הרב והרב קדמו ואמר לו בשביל עסקים השוודים אדוני בא אלי ידעתי. למחר תבוא אלי וכן עשה. וא"ל מורי ז"ל עתה תדע ההכרח שאמרת ליך בהילכה זו. והוא שכבודך משדש נשמתם והם פלוני בן פלוני ממקום פלוני. אז שאל החכם מה ה' עונם. אמר לו בעון השחתת פאת ראשם. א"ל וכי מה שייכות יש לפאה בשוורים. א"ל לא קרית. א"ל אדוני דבר זה אינו כתוב לא בגמרא ולא במדרש. א"ל מקרא מלא הוא. א"ל פסוק זה לא יש בתורה. א"ל כתיב לא תקיפו פאת ר'אשכם ו'לא ת'שחית, ר"ת פרו"ת, לומר כל המקיף או משחית פאת הראש או הזקן מתגלגל בפר²⁵⁸. וצריך אתה לתקן אותם ולהתענות מחר ולכוון כך וכך לשם פלוני. וכן ע"ז הדרך כתב לו כל התיקונים והסיגופים שה' צריך לעשות עד שנתקנו אותם האנשים, ובאו אל החכם בחלום ויאמרו לו יברכה ה' תנוח דעתך כאשר נחה נפשינו מאותו היום שהתחלת לעשות התיקונים שאמר לך הרב. כי בתיקון הא' שעשית הוציאנו מאותו העבודה הקשה אשר ראית והכניסונו לגיהנם. וכן ע"ז הדרך בכל תיקון שהיית עושה היו מוציאים אותנו מעול כבד ליותר קל ממנו עד שהכניסונו למחיצתינו, ע"כ²⁵⁹.

(258) מקור היותר קדמון שהביא ר"ת אלו וביאור פירושם עד"ז הוא בספר הגן — נעתק לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א'. ועיי"ש הערה 127 רשימת שאר הספרים המביאים עד"ז.

(259) נוסח המעשה כפי שמוכא בס' עולם עשיי' (קיד"ד). לשאר נוסחאותיו

[ראה עד"ז לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א' לקמן ח"ב פי"ג :
 "עונשים"].

עמק המלך

(א) לשונו (שער רישא דזעיר אנפין) :

[האריך במאד בביאור הי"ג תיקוני דיקנא ומקומם בהזקן — ובין
 השאר כתב שם פרק ס"א] :

"... ולכן צוה הקב"ה שלא להשחית הפאות של הזקן כולו לא בתער
 ולא במספרים כדי שלא ישחיתו הזקן של ז"א שלא ירדו ח"ו אליו החמש
 חסדים ולא יהי' מי שמרחם עליו בעת עלותו לראות את פני האדון ה' אלקי
 ישראל אחר פטירתו ושומרי שערי ג"ע הנקראים מלאכי שלום יעזבו אותו
 ואז יבואו המחבלים בצורת פרות הבשן וידרכו אותו וישליכו אותו לגיהנם
 כי לא יבואו לעזרתו שומרי הפאות המרכבה מן החיצונים המקבלים מן אלו
 החמש פאות של הזקן ויבואו הדינים העולים פר"ה בגי' מנצפ"ך עם ה'
 אותיות והם ה' דינים וזה נרמז בתורה בפסוק לא ת'קיפו פאת ר'אשיכם
 ו'לא ת'שחיתו פאת זקניכם ר"ת פרות. וכבר פרשתי אותו בשער דיקנא דא"א
 וכן כתב מ"ו רבי חיים ויטל זלה"ה שרבו האר"י זלה"ה נהג כל ימיו שלא
 לגלח שערות זקנו כלל לא בתער ולא במספרים אלא בשערות השפה מה
 שמעכב האכילה ולא יותר מפני הסוד הזה. וכן הוא אומר באדרא רבא...
 [לשונות הזוהר שהביא כבר נעתקו לעיל ערך "זוהר", עיי"ש].

בירור שיטתו :

(א) יש לדעתו האמורה לאסור העברת הזקן אף שלא בתער — תוקף
 הלכתי ממש, כדלקמן ח"ג : טענה ומענה ב', עיי"ש בארוכה.
 (ב) במ"ש "ואז יבואו המחבלים בצורת פרות..." ראה לקמן ח"ב
 פי"ג : "עונשים".

(ב) מתוכן דבריו (שם פרק ס"ב) :

מותר לחתוך שערות השפם מה שמעכב האכילה הואיל ששערות
 הארוכות יעכבו הדיבור.
 [הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פי"א אות ה' — עיי"ש ריכוז הדעות
 בדין גילוח השפם].

ורשימת מקורות הסיפור וגלגולי נוסחאותיו, ראה ס' תולדות האר"י (להר' מאיר ביניהו
 — ירושלים, תשכ"ז).

בכללות ענין דוחות שנכנסו בגופות בני"א ומגידים בעונשים — ראה לעיל ערך
 "רבינו יהודה החסיד" שם. ס' שלשלות הקבלה דף פז, ב ואילך. ס' שבט מוסר פי"ח
 בארוכה.

עמק המלך — לדבי נפתלי הירץ (ב"ר יעקב אלחנן). מגורי האר"י. וראה שה"ג
 להחיד"א בערכו. ועמ"ש החיד"א שם — יש להעיר מלקו"ת שה"ש כו, א. מקומות
 שנסמנו במפתחות לתו"א : מחלוקת המקובלים וכיו"ב. ואכ"מ.

מאה שערים

לשוננו (שער ס) :

„... וטעם איסור השחתת פאת הזקן כדי שלא יבטל אדם הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה. והעושה כן היפך ממעשה ה' הוא עושה"²⁶⁰.

בירור שיטתו :

(א) י"ל דמדבריו יש חיזוק לשיטות הסוברים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו', וכדלקמן ח"ב פ"ג — וראה הנסמן לעיל הערה 260 ובערך „רבינו בחיי" אות א' עוד עד"ז.
(ב) לפי טעם המצוה שהזכיר, הגה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים או ע"י סם נתבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה וכו'. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז.
(ג) אמנם נראה מהמשך דבריו שם (שהזכיר לשון „היתר" במספרים סתם), דס"ל דרק מספרים כעין תער אסור משום אזהרה זו, וכדלקמן ח"ב פ"ג הערות 1—3, ח"ג : טענה ומענה א' אות ו'.

נוה שלום

לשוננו (פרק שמיני מהמאמר החמישי) :

„... ודע שאלו השלשה הענינים ר"ל נגעים, כל אחד מהם יבא למי שיש לו תכונה רעה מתכונת הנפש... ולכן לא יבא הנגע רק במקום א' מהגוף... וכשיחטא האדם בעיון המושכלות שתקצר יד שכלו מהחקירה העיונית ויבא לידי שבוש דעת מה מהדעות... אמר הכתוב עליו ואיש או אשה כי יהי' בו נגע צרעת בראש או בזקן... וגם הזכיר הזקן כי כמו שהוא רושם האיש ההדור בלבוש שעריו ויעשהו כתבנית איש כן ההשכלה תהי' רושם האדם לשם ולתפארת וזה שאמר המשורר ע"ה כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן, הזכיר הראש והזקן מפני שהם אברים שבהם יוכר האדם על זולתו... וזו תמונה נכרת והדורה בסבת הזקן...”

בירור שיטתו :

לפי דבריו הגה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים וע"י סם אין האדם רשום בהדור לבוש שעריו וכו' ואינו ניכר על זולתו וכו', כדלקמן ח"ב פ"ט. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, כדלקמן שם פ"ז.

מאה שערים — לרבי יצחק שני (ב"ר אליהו). הביאו החיד"א בשה"ג.
(260) הביאו בס' עמודי ארזים דף סז.

נוה שלום — לרבי אברהם שלום (ב"ר יצחק). הביאו החיד"א בשה"ג.

ספר חרדים

לשונו (פ"ה מל"ת מה"ת התלויות בידים וכו', מצוה נח) :
 „ולא תשחית את פאת זקנך . . . ומספרים כעין תער מותר בפאות
 הזקן . . .”

בירור שיטתו :

מובא לעיל בה"מבוא" דמספרים (גם כע"ת) הנזכרים בדברי חז"ל וספרות
 הפוסקים לעולם משיירות שיערה הנרגשת, ויתבאר לקמן ח"ג: טענה ומענה א'
 דגם לפ"ד הפוסקים שהזכירו לשון היתר במספרים יש כמה וכמה טעמים
 הלכתיים (לכו"ע) שעל פיהם צריכים לגדל הזקן, וגם לולא זאת הנה הכרעת
 ההלכה בנדו"ד היא לפ"ד המחמירים, עיי"ש²⁶¹.

* * *

ועיי"ש בביאור „באר יהודה" על ספר חרדים (להרה"ג ר' חיים יהודה
 סגל דייטש — בעהמח"ס רחבת ידיים, מים חיים ע"מ נדה, ועוד) ס"ק י"ב,
 שהאריך להביא כו"כ מקומות שיש איסור גמור ועונשים קשים למגלח זקנו
 אפילו במספרים שלא כעין תער, ומסיים בזה"ל :
 „והנשארים ישמעו ויראו ולא יזידון עוד, ובעוה"ר נעשה זאת מחמת
 תוקף הגלות מדברים שאדם דש בעקביו אפילו למי שאינו מוכרח לזה, השם
 הטוב יכפר, ועי' בס' נפש טובה פ' ואתחנן (מח"ז זצ"ל) בפ' פן תשחיתון
 ועשיתם לכם וכו' דבר נחמד מזה”.

שפתי כהן (ע"ת)

(א) לשונו (פרשת קדושים [יט, כז]) :
 „לא תקיפו פאת ראשיכם [ולא תשחית את פאת זקנך]. כבר ידעת כי
 האדם נברא בצורה עליונה וכל אבר ואבר שיש לאדם יש לו רמז למעלה, ושער
 הראש ושער הזקן הם רמז לשערא דרישא עילאה ודיקנא עילאה, וכן אמר
 בספר הזוהר . . . [והעתיק לשונות הזוהר — ראה לעיל ערך „זוהר”] . . .
 ודע כי שתי פיאות של ראש הם רמז לחסד ופחד, ופירוש פאה כמו ולפאת
 ים ולפאת צפון, והפאה הגוברת היא החסד כמו שידעת מפרשת ויעקוד
 את יצחק בנו, ולזה אמר לא תקיפו, לא תהפכו החסד להיותו תקיף וחזק
 באופן שתהפכהו לדין, ואמר את פאת ולא אמר פאת, לומר שח"ו שהפגם

ספר חרדים — לרבי אלעזר אזכרי.

261) גם יש להעיר מס' זקן אברהם מאמר חמישי בתחילתו : „איוה חידוש
 הביא בכנפיו עם ספר חרדים, ואי משום דברי הרא"ש שכתב וירא שמים יצא ידי
 כולם ולא יעבור תער על כל זקנו. כבר מתורץ בשו"ת מכתם לדוד . . .” — ראה
 לעיל ערך „רא"ש”.

שפתי כהן (ע"ת) — לרבי מרדכי הכהן. מתלמידי גורי האריז"ל.

נוגע למעלה במדה ממש, אלא בא"ת שהוא היכל של חסד שאם ח"ו הי' נוגע במדה הי' מחריב העולם שהוא בנוי על חסד שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה. וכן אמר באידרא ז"ל תקינא שתינאה, נפיק שערא בחד חוטא בשערי רדיקנא ההוא אקרי חד מה שאין כו', דתליין בחסד וברחמים ולא אבעי לחבלא האי חסד כמה דאתמר ובגין כך ולא תשחית פאת זקנך כתיב ע"כ, ולפי שהוא חד מה שאין כו', לזה אמר את, השמר לך שלא תהרהר באמרי רישא עילאה רדיקנא עילאה לומר שח"ו יש שום צלם ודמות וגשמות ח"ו, ומשה אמר כי לא ראיתם כל תמונה, וישעי' אמר ואל מי תדמיון א"ל, כי אין לו דמיון בנבראים רק על כוונת צורת האיברים שכנו שם עשויים לדמיון וסימנים לענינים סתומי העליונים, מה שאין הדעת יכולה להשיג . . . וכתב רבינו בחיי ז"ל על דרך הקבלה טעם איסור ההשחתה לפי שאותיות ההוי' של ה' הנעלם רשמו בתבנית הגוף הי"ד והה"א והוא"ו, במילה ובפה ובלשון, זהו איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון, כי האיסור שוה בהם . . . והמצוה אזהרה למוחק אותיות השם וזה מבואר ע"כ [דברי רבינו בחיי נעתקו בשלימות לעיל בערכו]. ועל דרכנו מדבריו נראה שאסר גלוח שער התחתון כעליון, שהם השוי' אחת, ואפשר שלזה בא רבוי את שאמר ולא תשחית את וגו'".

בירור שיטתו:

(א) לפ"ד ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, ויש לפס"ד המקובלים בנידו"ד תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש בארוכה.
(ב) במ"ש "איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון, כי האיסור שוה בהם" — ראה לעיל ערך "רבינו בחיי" אות ג' ובארוכה לקמן ח"ב פ"ג.

(ב) לשונו (פרשת אמור [כא, ה]):

[האריך להביא דברי הרקאנטי עה"ת (קדושים יט, כז — ראה לעיל בערכו) ועסק בפי' דבריו, ובין השאר כתב]:

"... אבל חסד עולם שאליו רומז הזקן שנאמר זקן אהרן שיוֹרֵד וגו', נקרא גלוח שפעמים נמנע מלהוריד שפע, ולזה רמז פאת זקנם לא יגלחו, כלומר ימנעו שהמניעה היא גלוח, וזה יובן מאמרו [בזוהר] חסד דלגו דעתיק דעתיקא והוא סתום בסטרא דאקרי פאת זקן, וכן אמר לרבא ולמבני ולא לקטעא לי' ולאשתיצי מעלמא . . ."

בירור שיטתו:

ראה לעיל ערך "זוהר" ולקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.

* * *

ויש להעיר מש"ך עה"ת פ' וישב:

"... זנתה תמר כלתך, רמז על ישראל שיעשה עגל. הוציאוה, ראוי לעונשים. והיא שלחה אל חמי', שלחה כ"י למשה שיתפלל עליהם. לאיש אשר אלה לו, להקב"ה שנקרא איש, אנכי הרה, כמו הרה שמשוקקת לבעלה. הכר נא למי החותמת, אלו המצות שהם חתומים בהם כמו מילה ותפלין

ופאת הראש ופאת הזקן, והפתילים זו מצות ציצית, והמטה זו תורה שנדרשת במ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, ויאמר צדקה ממני וינחם ה' על הרעה". הרי פאת הזקן הן ה"חותמת" של כלל ישראל שהן פועלים — אפילו לאחר חטא גדול כמעשה העגל — שהקב"ה יאמר "צדקה ממני וינחם ה' על הרעה"!

[ראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים" ופי"ט: "הדרת פנים — זקן"].

פ ר י ש ה

תוכן דבריו (טויו"ד סו"ס קפא):

כתב בדעת המהרש"ל דאע"פ דמדינא מותר לגלח במספרים נהגו בו איסור.

בירור שיטתו:

ראה לעיל ערך "תרומת הדשן", ושם נעתק גם לשונו.

ש ל ה

לשונו (פ' קדושים):

"ולא תשחית את פאת זקנך. טעם מצות אלו להרחיק ממנהג כומרי ע"ז, הם המשחיתים פאת זקנם. וירא שמים יזהר שלא יעביר תער תחת הצואר כלל לפי שפעמים ממשיך אליו עור פאה, אבל מספרים מותר".

פרישה — לרבי יהושע פלק כ"ץ, בעל ה"סמ"ע".
שג"ה — לרבי ישעי' (סג"ל) הורחיק. ה' פוסק גם בנגלה דתורה. ראה שה"ג להחיד"א בערכו.

262) יש מקשים משל"ה שער האותיות ענין דרך ארץ (קב, ב): "ויתקן שערו וזקנו כדי שלא יהי' מכוער אצל חבריו".
והנה העיר ע"ז בקונט' תוספת חיים (להרה"ג וכו' ר' יעקב חיים סופר שליט"א) שבסו"ס "צוואה מחיים" להגאון החבי"ף (הוצאת ירושלים, תשל"ו): "ועי' בנמוקי או"ח סי' עז"ר סק"ב והבן. ולדבריו א"ש מה שהקשה בפתח הרביר ח"א דמ"ח רע"ג על השל"ה הק' עיי"ש בדבריהם ותבין".

וביאר המחבר שליט"א הנ"ל במכתבו אלי: "כוונתי הייתה, דהמעין בנמוקי או"ח יראה שכ' דרבינו השל"ה הק' מה שמביא בעניני קבלה אינם אלא מכתבי הרמ"ק ז"ל ברובא דרובא מהפעמים ומכתבי הארז"ל כמעט שאינו מביא רק מעט מועיר ע"ש. ולפ"ז נתרצה קושיית הרב פתה"ד בח"א דמ"ח על השל"ה הק' איך כו' דלא כארז"ל (ולא מיירי בענין גילוח הזקן) לזאת כוונתי שם (ובמ"א כ' עוד כיו"ב בס"ד). וא"כ חזינו שרבינו השל"ה הק' כותב עפ"ר דלא כקבלת הארז"ל ולפיכך גם מ"ש בשער האותיות (הב"ד שם ב"תוספת חיים") ויתקן שערו וזקנו כדי שלא יהי' מכוער אצל חבריו, אין לתמוה עליו ממש הארז"ל שלא יגע בזקנו, ולגלחו וכו'. ומה גם שיש לדחוק בדברי השל"ה הק' שאין כוונתו במ"ש יתקן וזקנו לגילוח אלא רק לסרוק הזקן [באופן דשרי כמבואר בשו"ת תורה לשמה לש"ב דו"ז הגאון מוהרי"ח ז"ל בסי' תמ"ח ע"ש]. ודו"ק".

[בדיוק לשון "ויתקן" — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' הערה 188, דפירושו מספרים שלא כעין תער או אפילו לא שלא כע"ת וכדו'. ריכוז הדעות בענין סריקת הזקן — ראה לקמן ח"ב פי"ב].

בירור שיטתו :

(א) לפי טעם המצוה שהזכיר הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים או ע"י סם אינו מרוחק ממנהגי כומרי ע"ז וכו'. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז.

(ב) במ"ש לאסור גילוח התער תחת הצואר ולהתיר הגילוח שם במספרים — ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"י (אות א'), שם רוכזו הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפיאות.

ב"ח *

(א) **לשוננו** (טור יו"ד סימן קפא ד"ה ומ"ש גם באלו וכו'): . . . כתב הרמב"ם . . . שהקפת פאת הראש ופאת הזקן אסור מפני שהוא תיקון כומרי ע"ז . . . כל זה כתב הרב [הרמב"ם] בטעם המצוה כדי להגדיל האזהרה, שמלבד הלאו המפורש בגילוח פאות הראש והזקן, עוד עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו²⁶³.

בירור שיטתו :

הרי להדיא דס"ל להב"ח דהמסירים שערות זקנם עוברים על הלאו דבחוקותיהם לא תלכו — ולפי זה ליכא חילוק בין בתער בין במספרים כעין תער בין בסם וכו' — דע"י כולם נדמין לאומות.

הועתקו יתר דברי הב"ח בד"ה הנ"ל ורוכזו עוד דעות בפירוש כוונת הרמב"ם בזה לעיל ערך "רמב"ם" אות א', עיי"ש.

[ריכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד. וראה לקמן בערך הנוכחי אות ג—ד].

(ב) **מתוכן דבריו** (שם ד"ה ומ"ש וכתב א"א הרא"ש ז"ל): פסק הב"ח להלכה, דאע"פ שכתב מרן הב"י דמספרים כעין תער שרי בזקן [ראה לעיל ערך "מרן הב"י". לקמן ח"ג: טענה ומענה א'] מ"מ יש ליהדר ע"פ דברי [הגליון תוספות מובא ב]תרומת הדשן, דגורנין על גילוח המספרים בכלל אטו זוג התחתון [לעיל ערך "תרומת הדשן" בארוכה, עיי"ש]. ואף שלא במקום פאות הזקן ואפילו תחת הגרון, אין לגלח במספרים כעין תער, כמו שאין לגלח שם בתער ממש [כמבואר לקמן ח"ב פ"י אות א']. וכתב ע"ז הב"ח: "והכי נקטינן".

וסיים הב"ח את דבריו :

... על כן מחוייבים למחות בידן ולגזור עליהן בעונש חמור שלא יגלחו כלל אף תחת הגרון אפילו במספרים כעין תער. מיהו הא ודאי שרי

ב"ח — לרבי יואל סירקיש.

263 הביאו בהכתב והקבלה עה"ת (ויקרא כא, ה). זקן אברהם מאמר שלישי אות ח. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). ועוד.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצג.

כשאינו מגלח בסמוך לבשר לגמרי אלא מניחו קצת שער [היינו מספרים שלא כעין תער — ראה לעיל בה"מבוא" גדרי הדברים] דאין כאן השחתת זקן²⁶⁴.

בירור שיטתו :

הרי להדיא דס"ל להב"ח דהגם שמרן הב"י כתב דיש היתר במספרים כעין תער, עכ"ז למעשה אין לגלח במספרם כעין תער אפילו תחת הגרון, ועד ש"מחוייבים למחות בידן [אע"פ שהוא רק סייג מדרבנן, ולא אמרינן "מוטב שיהיו שוגגין וכו'"] ולגזור עליהן בעונש חמור" ע"ז!
מה שיש לבאר בשיטת הב"ח בזה — ראה לעיל ערך "תרומת הדשן".
לקמן בסמוך אות ג—ד.

[ריכוז הדעות בכללות ענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות, תחת הגרון, וכו' — ראה שם פ"י אות א' מספר 2 [ושם הועתקו דברי הב"ח בזה]. בענין איסור העברת הזקן משום סייג וגזירה וכו' — ראה שם פ"ה אות ג' ולקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ז'].

ג) לשונו (שם ד"ה אינו חייב) :

"אינו חייב עד שישחית בתער כלומר אבל במספרים כעין תער דליכא השחתה לא איירי ב' קרא ושרי אפילו לכתחלה מיהו כבר נתבאר דאף זה אסור לירא שמים אלא צריך לגלח שיניח קצת שער [היינו מספרים שלא כעין תער כנ"ל אות ב']".

בירור שיטתו :

כמה פירושים נאמרו במ"ש הב"ח : "אף זה אסור לירא שמים . . .".
(1) ממ"ש הב"ח : "כבר נתבאר" משמע דאסור לירא שמים לגלח במספרים כעין תער וכו' מטעם שכבר נתבאר בדברי הב"ח מיד לפני"ז — והוא המובא לעיל אות ב', עיי"ש.

(2) אע"פ שמספרים כעין תער מותר מעיקר הדין דפיאות הזקן, מ"מ צריך להניח קצת שערות שלא להתדמות לעכו"ם — כמובא מדברי הב"ח לעיל אות א' ולקמן אות ד'²⁶⁵.

(3) כל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל ירא שמים לזוהר בזה מפני המוני עם, ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול השם ויבוא לידי חשדא שיחשדו אותו ח"ו אולי מגלח

264) הביאו בשו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א. יפה ללב ח"ג יו"ד סי' קפ"א. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. וראה שו"ת מנחם משיב ח"א סי' מ"ב.
ויש להעיר מס' ברית משה על הסמ"ג (מצוה נ"ח) : "הירא את דבר ה' לא יגע יד בו כמ"ש המעשה רוקח הנ"ל ואף שמהב"ח סי' הנ"ל נראה דאפילו לירא שמים שרי כשיניח קצת שער, אבל גם מתשובת חיים שאל הנ"ל נראה בפירוש כמו שכתבנו ובפרט לפימ"ש בברכי יוסף בודאי צריך לזוהר" — וראה לקמן ערך "חידא".
265) שו"ת מספר הסופר ח"א סימן ל"ד. ראה שאר דבריו בזה לקמן ח"ב פ"א

בתער. ולכן גם הב"ח, שהוא בעצמו כתב בהדיא שמספרים כעין תער מותר ושרי, עכ"ז סיים וכתב דדבר זה אסור לירא שמים כו'.²⁶⁶
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד וחילול השם ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ו. בענין החיוב שמוטל על כל ת"ח להחמיר על עצמו כו' — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"ג].

ד) לשונו (שם ד"ה ומ"ש לא נהגו):

ומ"ש [הטור בשם הרמב"ם] לא נהגו ישראל להשחיתו אלא לגלח קצתו וכו' [כוונתו על השפם] פירוש לא נהגו בהשחתה בתער אלא לגלח קצתו במספרים ואף ע"ג דמדינא אפילו בפיאות עצמן מותר במספרים כעין תער [ראה לעיל אות ב"ג], מ"מ לא נהגו אף בשפה בהשחתה בתער אלא במספרים ודלא כפי' ב"י ע"ש".

בירור שיטתו:

כיון שנהגו העכו"ם להשחית השפם כולה לא נהגו ישראל כן, דאסור לישראל להתדמות להם בגילוח שער, דגם זה בכלל ובחוקותיהם לא תלכו ולא נהגו היתר רק לגלח קצת במספרים, היינו שהשאירו קצת שערות ולא גלחו רק אורך השערות המעכב את האכילה [היינו מספרים שלא כעין תער כנ"ל אות ב"ג], וכן נהגו בזקן, אע"פ דלשיטתו מספרים כעין תער מותר מדינא בפיאות הזקן, נהגו להניח קצת שערות שלא להתדמות לעכו"ם. וכן נראה מדיוק לשונו של הב"ח: "מ"מ לא נהגו אף בשפה בהשחתה וכו'" — משמע דמכש"כ דנהגו כן בזקן²⁶⁷. וכן מבואר בהמובא מדברי הב"ח לעיל אות ב"ג. ואם יש להחמיר אפילו בגילוח השפם במספרים כעין תער, בפיאות הזקן — על אחת כמה וכמה.

[עוד בביאור דברי הב"ח דאה לעיל סוף ערך "רמב"ם" ולקמן ח"ב פ"א — ושם רוכזו הדעות בדין גילוח השפם ומה שי"ל בביאור שיטתם. ובכללות ענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים — ראה שם פ"ד. וראה לעיל בערך הנוכחי אות א' ואות ג'].

יוסף אומץ

לשונו (דיני פאות):

"מאד יש לזהר בענין גילוח פאות הראש והזקן שעונשם גדול מאד

266 שו"ת שארית יוסף ח"ב יו"ד סי' ח'. ועיי"ש שכתב "... ת"ח הלומד תורה כל היום אם הוא לא יהי' בכלל זה של ירא שמים ומדקדק במעשיו א"כ אי' איפוא הירא שמים ימצא". וראה העתקת שאר דבריו בזה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' סוף אות י"ב.

267 שו"ת מספר הסופר שם. וראה לקמן ח"ב שם.

יוסף אומץ — דינים וכו'. לרבי יוסף יוזפא האן נויירלינגן. ראש לדיינים ולבני ישיבה דק"ק פראנקפורט ע"מ. החליף תשובות עם בעל השל"ה והביאו הב"ח בהלכות מיאון. תולדותיו (בקיצור) נדפסו בדפוסים האחרונים של ספרו.

כמו שכתוב בספר הגן. על פי דברים האלה ראוי ליוהר בענין הפאות ושיעורם בכל הדקדוקים שאפשר . . . בפאות הזקן כתבו הפוסקים שירא שמים לא יעביר תער על זקנו כלל, ובמספרים כעין תער שרי, וכדי שלא יבא לידי מכשול עון גדול הנ"ל במה שכתוב בשלחן ערוך בשם תרומת הדשן, טוב לעשות כמו שכתוב בספר הכוונות שאין לגלח כלל בזקן רק למעלה מן השפה מה שמעכב האכילה ובמספרים".

בירור שיטתו :

(א) מה שכתוב בשו"ע בשם תרומת הדשן מובא ומבואר לעיל ערך "תרומת הדשן", עיי"ש בארוכה.

(ב) מה שכתוב בספר הכוונות מובא ומבואר לעיל ערך "אריז"ל". לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג וגזירה וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. בענין העברת הזקן שלא במקום הפיאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה שם פ"י. ובענין גילוח השפם, ראה שם פ"א].

אור צדיקים

לשונו (סימן מב) :

א. יוהר מאד שלא יגע בזקנו כי שמא ח"ו יעקור שער אחד ונמצא ח"ו פוגם ועוקר צינור אחד. ב. אוי להם ואוי לנפשם שגומלים רעה לעצמם שמגלחים פאה ועוברים קודם לכל על מצות ל"ת שבתורה ולאו שיש בו מעשה ומנדין אותו מב' מדות ונשמתו מוציאין ממנו במלאכי חבלה הדומים לפרות ע"י שדות ר"ל²⁶⁸, לכן אין להקל במה שהוא מדינא ולא מן החסידות, גם יש בו סוד גדול ועצום²⁶⁹.

בירור שיטתו :

י"ל בכוונת האור צדיקים שהוא עשה סייג, ולא זו אף זו קתני, לא זו שבמספרים אסור, אלא אף בנגיעת זקן אוסר משום סייג, ואין להקל במה שהוא מדינא ולא מן החסידות²⁷⁰.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם ראה לקמן ח"ב פ"ב בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער

אור צדיקים — דינים וכו'. לרבי מאיר פאפירש. מחשובי המקובלים מגורי האריז"ל. ה"י המסדר והמדפיס של כתבי האריז"ל. כתב החיד"א בשה"ג (בערכו) : "ושמעתי כי חיבר ספרים ט"ל אורות".

268 ראה עד"ו לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א' וסוף ערך "אריז"ל". וראה שאר המקומות המסומנים לקמן ח"ב פ"ג.

269 הביאור בס' נוהג כצאן יוסף (דיני גלוח). זקן אברהם מאמר שלישי אות א'. מאמר רביעי בכ"מ.

270 זקן אברהם מאמר שלישי שם.

משום סייג וגזירה וכו' — ראה שם פ"ה אות ג'. בענין תלישת שער הזקן — ראה שם פ"ב. בענין עונשים על כ"ז — ראה שם פ"ג. בענין האיסור ע"פ קבלה בכהנ"ל — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש לשיטת המקובלים בכה"ג תוקף הלכתי ממש].

מגלה עמוקות (עה"ת)

לשונו (פרשת קדושים):

„איתא בסודי רזא²⁷¹ כל שיש לו בלודיות וכל שמגלח²⁷² זקנו ולובש בגדי גוים אסור לקרותו לס"ת שנאמר (תהלים ג') ולדשע אמר אלקים מה לך לספר חקי ועם מנאפים חלקך, אע"פ שאינו נואף²⁷³.”

בירור שיטתו:

אם לפי"ז איכא ג"מ בין מעביר זקנו בתער או שלא בתער — ראה הערה 272 ומקומות שנשמנו בהערה 273. [ריכוז הדעות בהנידון — ראה לקמן ח"ב פ"ח אות ד'].

תיקון עולם

לשונו (ישעי' ז, עה"פ כיום ההוא יגלח ה' כתער השכירה גו' וגם את הזקן תספה):

„... וגם את הזקן תספה, כי אין הזקן מתגלח כמו שאר שער הגוף והוא יופי האדם וכבודו, והתורה הזהירה לא תשחית את פאת זקניך, כי ישדאל הם יופי העולם וכבודו²⁷⁴.”

בירור שיטתו:

א) הנה קיי"ל (שו"ע יו"ד סימן קפב) דמותר להעביר שער שאר הגוף שלא בתער. א"כ, ממש „אין הזקן מתגלח כמו שאר שער הגוף”, יש לדייק דכוונתו דאסור להעביר שער הזקן שלא בתער, לא כשאר שער הגוף.

ב) משאר דבריו משמע דהיות והזקן הוא יופי האדם וכבודו, וישראל הם יופי העולם וכבודו, לכן הזהירה תורה „לא תשחית את פאת זקנך”.

מגלה עמוקות (עה"ת) — לרבי נתן נטע (ב"ר שלמה) שפירא אב"ד קראקא. הביאו החיד"א בשה"ג.

(271) לבעל ספר הרוקח. ראה שה"ג להחיד"א בערכו.

(272) ופי' מגלח: „מספר”. וכמו שמסיים שם הפסוק: „מה לך לספר חקי” (עמודי ארזים דף עג).

(273) הביאו בשו"ת מנחם משיב ח"א סי' מ"ג, באר יהודה (ע"ס חרדים) פ"ה מל"ת ג"ח. סי' שמע ישראל ח"א אות י"ט. עמודי ארזים שם. שו"ת דובב מישרים (טשעביץ) ח"א סי' כ"ג.

תיקון עולם — לרבי שלמה יצחק ממריני.

(274) הביאו בוקן אברהם מאמר ששי. סי' עמודי ארזים. ועוד.

וכדלקמן ח"ב פי"ט הערה 60. ולפי"ז, הרי ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, דבכל אופן עובר על טעם המצוה הלזה, וי"ל דבכה"ג יש לטעמי המצוה תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פי"ז.
[עוד פי' בפסוק זה — ראה לקמן ערך "מלבי"ם].

מהר"י צמח

(א) לשונו (ספרו „נגיד ומצוה")²⁷⁴ :

„... מורי זלה"ה . . . בזקן הי' נוהג שלא לגלח כלל ועיקר לא בתער ולא במספרים לא למעלה ולא למטה בשום מקום רק השער של השפה המעכב לאכול הי' חותכן במספרים . . . ראוי לאדם שלא יעקור שום שער כלל מזקנו כי הם צנורות שפע ויכוין האדם כי ראש הזקן שהוא תקונא קדמאה הוא א"ל ושאר הזקן יש ימין ושמאל שהם ב' פאות [פעמים] זקן בגימטריא שד"י הרי א"ל שד"י ויזהר בכל עת שלא לאחוז בזקנו כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער".

בירור שיטתו :

- (1) בארוכה ע"ד שיטת האריז"ל בהנ"ל — ראה לעיל בערכו.
[ריכוז הדעות בענין תלישת שער מהזקן ומה שי"ל בביאור שיטתו — ראה לקמן ח"ב פי"ב].
- (2) שיטתו בענין סריקת הזקן במסרק — ראה לקמן בסמוך אות ב', ולשיטת המקובלים בנידו"ד — תוקף הלכתי ממש, וכפי שיתבאר לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש בארוכה].

(ב) מתוכן דבריו (ספרו „זר זהב" [כת"י] א"ח סימן רסא) :

אין לסרוק הזקן במסרק שהרי בהכרח שיתלוש איזה שערות. אך מפני סיבות הגורמות הנה יפלו השערות יותר אם אדם לא יסרוק הזקן, וגם מסיבת שהשערות נכרכות אלו עם אלו הגורם נפילתן. ולזאת העצה היעוצה לרחוץ הרבה את הזקן ואח"כ לתקן במסרק מעט מעט השערות²⁷⁵.

בירור שיטתו :

מדברי קדשו מבואר דלא שמיע לי' מ"ש באיזהו מקומן לפי האריז"ל דמותר לסרוק הזקן במסרק. ודו"ק היטב²⁷⁶.
[הועתק לשונו בזה וריכוזו הדעות בדין תלישת וסריקת שער הזקן]

מהר"י צמח — רבי יעקב צמח. „הרב המקובל . . . התחיל לסדר כתבי רבינו מהרח"ו זצ"ל וחיבר כמה ספרים בחכמת האמת" (שה"ג להחיד"א בערכו).

274 * קיצור מקצת כוונות האריז"ל — ראה שה"ג להחיד"א בערכו.

275 הביאו בקונט' תוספת חיים שבסו"ס צוואה מחיים מהגר"ח פאלאגי (מהר"י ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט (עמ' ל"ה).

276 שם.

לקמן ח"ב פי"ב (ושם אות א' ואות ה'). ולפי שיטות הסוברים דאיסור תלישת שער הזקן הוא משום דהוי כעין תער — ראה שם פ"ב].
ואם בסריקת שער הזקן בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת, להעביר שערות הזקן ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

יין המשומר

פ ת י ח ה

כתבו האחרונים :

"... כבר האריך בספר יין המשומר ע"פ סודות נפלאים שהוא איסור גמור אף במספרים, וגם בשארי ספרים"²⁷⁷.

"... ומלבד שענשו חמור מאד לפום דינא עוד יחרד שהוא מותרם מפי גאוני עולם מרן וכל גאוני זמנו ומפיהם לפידים יהלכו ככתוב ביין המשומר כל כתבי הקודש ע"ש באורך"²⁷⁸.

"עי' בספר יין המשומר שכ' ע"פ סודות נפלאים שהוא איסור גמור אף במספרים שלא כעין תער"²⁷⁹.

מתוכן דבריו²⁸⁰ :

המחבר הגאון מהר"ן שפירא האריך לבאר גודל האיסור של העברת הזקן אף שלא בתער מתוך מאמרי זוהר בנדו"ד וכתבי האריו"ל, שהוא מביא

יין המשומר — לרבי נתן נטע (ב"ר דאובן דוד) שפירא. החיד"א בשה"ג כתב עליו :
"עיר וקדיש".

(277) לשון המעשה רוקח על המשניות (פ"ג דמכות).

(278) לשון החיד"א בברכי" יו"ד סי' קפ"א. והביאו בס' שמירה טובה ע' 54 וכתב ע"ז בזה"ל : "עוד הובא בברכי יוסף ... ע"ש באורך, גם מזה יש להבין למה החרימו הגאונים על מצוה זו יותר משארי מצות, הרי כל המצות דאורייתא שזין הן, אלא ודאי משום שמצוה זו היא בפני האדם והיא עיקר לסימן היהדות שהבדילן הקב"ה מן העמים כמ"ש ואתם תהיו לי, אם אתם עושים כן הרי אתם שלי ואם לאו לא משלי אתם, לכן התמירו בזה הגאונים להחרים מי שבא להקל בזה. וכן אתם רבתי חכמי הדור דזמננו, גם לכם ראוי ונכון לעסוק בזה לעקור האשמה הזאת לכל הפחות מן העוסקים במלאכת הקודש שלא יכשילו את הרבים ללמוד מהם ...". ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'.

(279) אלף המגן (על המטה אפרים) סי' תקפ"א ס"ק כ"ו. באר יהודה (על הספר חרדים) מל"ת ג"ח, שו"ת דברי שלום תנינא יו"ד סי' ע"ח.

(280) הביאו בכ"מ. מהם : ס' דברי חכמים (סוף הל' תפלת המנחה). שו"ת באר עשק סי' ע'. נוהג כצאן יוסף הל' גלות. פחד יצחק ערך פאות הזקן. מעשה רוקח על המשניות (שם). שו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א. לחם הפנים חיו"ד סי' קפ"א. ברכי יוסף יו"ד שם. דרכי תשובה סי' ב' ס"ק פ"ט. ברית משה (על הסמ"ג) מל"ת נח. זקן אברהם מאמר חמישי אות ג' ומאמר ששי בתחילתו. אלף המגן שם. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב'. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותיך) סי"ח אות ל"ט. סי' עמודי ארזים דף נה, נו, נח. עה. סי' שמע ישראל ח"א אות י"ט. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. שו"ת דברי שלום שם. באר יהודה ע"ס חרדים שם.

ומבאר דבריהם, וגם הביא הסיפור ברבינו יהודה החסיד (נעתק מס' הגן), כדלעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א', עיי"ש. וכמה מביאוריו במאמרי הוזהר המדברים בענייננו כבר נעתקו לעיל ערך "וזהר", עיי"ש.

וכתוב שם בין השאר :

"איסור גדול העובר על לא תשחית את פאת זקנך . . . הד' קליפות . . . שהם מצרים לבני אדם לעשות עבירות לפני המקום והנה עיקר פיתוי שמפתים לבני אדם כדי לייפות את עצמם הוא כדי לסלסל בשערות כנזכר שם בזהר הנ"ל . . . ועתה הביטו וראו העונש הגדול למסלסל בשערות אשר כל רואיו תרדנה עיניהם דמעה ועפעפם יזלו מים וכל שומעו תצלנה שתי אזניו . . . וגם עוברים על לאו דולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניהם ופי' שאין מדמין להם לא במלבוש ולא בשער . . . וזשארו"ל . . . [ראה לעיל ערך "מדרש רבה אות ב'"] . . . וכל זה גורמים אותם המשחיתים הנ"ל שהם דבוקים בבני אדם ומפתים אותם כדי ליפות את עצמם, והם הם אותם המשחיתים המתגרים בבני אדם להשחית פאת זקנם וזה מנהג הרע אשר נמצא בקצת קהלות מישראל להיות מקצתם גם נער גם ישי"ש עוברים מדי פעם בפעם על מצוה הכתובה ומפורשה בתורה והיא לא תשחית את פאת זקנך השחיתו והרעו האנשים האלה לעבור עבירה גדולה כזו בגלוי שאין להסתיר ממנה כי הכרת פניהם ענתה בם ויהי עונם על עצמם לעיני כל העם ואין מכלים. ועגמת נפש יביאו לכל בעל נפש הרואה את מצוה ה' ברה בזוי' ומחוללת ועינינו רואות כמה וכמה שמשחיתין פאת זקנם שהם חמש פאות וחייבין על כל אחד ואחד מלקות אחד וזה במקום שצריך להאריך שערות הזקן ושערות פאות הראש אינו רשאי לקצר אותן ולגלח אותן אפילו במספרים כ"ש בתער כי זה עון פלילי שיש בו עזות פנים ואין בו הנאה והרי הוא כמעיד על עצמו לעיני כל שאינו חושש למצות ה' ברה וברורה ודש אותה בעקיביו. היש חטא גדול מזה או היש בכולם טוען טענה בזה משיב תשובה להתיר אפקירותא וחציפותא כזאת אין זה כ"א הסטרא אחרא הדבוק בהם וקשור בהם להחטיא אותם ומסמא עיניהם לבלתי לראות ולהשיג הפגם הגדול שעושים למעלה והעונש הגדול המגיע להם בעון הזה כמ"ש בראשית רבה פ' כ"ב. אמר ר' אמי אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלא בעקיבו . . . הוא אומר הדין דידי הוא . . . והנה בהפסוק עצמו נרמז הקליפה המתחבר עמהם בחטא העובר על לאו ולא תשחית את פאת זקנם . . . וזה רמזו בפסוק ולא תשחית א"ת פא"ת זקנך . . . ואותן הקליפות הנולדות אח"כ מזה החיבור של ליליית עם סמא"ל הם דומות לפרות רעות שהם שדים רעים הדורסים אחרי מות האדם המשחיתים פאת זקנם והם דורסים על פאת זקנם²⁸¹ כדי להכניע הקדושה שנקרא פאת תחת רשותם, חבל על דין בר נש טב לי'

281) ראה עד"ז לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" שם ושאר המקומות שנסמנו לקמן ח"ב פי"ג.

דלא איתברי בעלמא. וראי' לזה מצאתי כתוב מעשה גדול ונורא בספר הגן המיוחס לרבינו יהודה החסיד זלה"ה וז"ל . . . [נעתק לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א', עיי"ש] . . . הביטו וראו אחי ורעי כמה עונש גדול המגלח זקנו אפילו במספרים לא כל שכן וק"ו בתער השם יצילנו מעונשא דא . . . וכן כתב הרב זלה"ה [האריז"ל (ורח"ו) — ראה לעיל בערכו] וז"ל . . . נלע"ד הכוונה הוא . . . [ומאריך לבאר כוונתו של האריז"ל] . . . כי כל השערות דדיקנא הם צנורות חלולים שדרך שם יורד השפע . . . ע"ם ז"ו יצרתי לי תהלתי יספרו . . . שע"ם ז"ו ר"ל ישראל שהם נק' עם ז"ו מפני ששורש נשמתם הוא מי"ג תיקוני דיקנא שגימטרי' ז"ו . . . והנה שורש נשמותם של ישראל הוא מתיקון השביעי . . . לכן אמר תהלתי יספרו שצריך לעשות כבוד ויקר לדיקנא יקרא דא"א כמ"ש בא"ר דף קל"ב ע"ב . . . [לעיל ערך "זוהר"] . . . ובכל יום ויום צריך האדם לכוין בעת שיאמר השלש עשרה מדות שכל הי"ג מדות הם בי"ג מקומות שיש בדיקנא וצריך לכוין כל מדה ומדה במקום הראוי לו בדיקנא כאשר נבאר לקמן — ולכן אמר בא"ר דף קל"א ע"א ובשלימות דיקנא בתיקוני' אתקרי בר נש נאמן [ראה לעיל ערך "זוהר"] כלומר מאחר שעיקר הקדושה תליא בדיקנא לכן כשחסר ממנו איזה תיקון של שערות הדיקנא שאינה בשלימות אינו נקרא נאמן שהוא מבני מהימנותא אלא שהוא סימן דסיטרא אחרא רשום בו וצריך להתרחק ממנו . . . הנה כל מי שיש לו זה התיקון הו' בשלימות הוא סימן שהוא מסטרא דקדושה, ומי שחסר לו זה התיקון כמו שנמצא הרבה בני אדם שהם חסרים מתיקון זה הוא סימן שעדיין דבק בו הסטרא אחרא וצריך הוא לגמול חסדים עם בני אדם כדי לתקן ממה שפגם בגלגול הראשון. ועוד צריך לעשות כבוד ויקר לדיקנא שלא ישבע בדיקנא . . . ועתה צריכים אנו ללמוד ק"ו, ומה מי שיש לו דיקנא ואם חסר תיקון א' ממנו אינו נקרא נאמן, ולא מבני מהימנותא הוא, ומכ"ש מי שיגלח שערות זקנו ודאי לאו מבני מהימנותא הוא וכאלו כופר בשלש עשרה מדות של רחמים וגורם שמסתלק מדת החסד והרחמים מן העולם כי הקב"ה חפץ חסד הוא, כמ"ש בא"ר דף קלג, ב' [ראה לעיל ערך "זוהר"] . . . חמש פאות הם בדיקנא . . . שבתוכם מתלבשים ה' חסדים . . . אסור לבני אדם לגלח אפילו במספרים שום שערות מהזקן שהם המכילין והמדות משום החסד הפנימי דעתיק כדי שיוכל להתפשט, בתוך הכלים והמדות שלו שהם בה' פאות שלה . . . כל הדברים שבעולם אינם גדלים אלא ע"י המים שהם החסדים לכן צריך להניח השערות לגדל כדי שהחסדים יכולים להתפשט בתוכם . . . נמצינו למידין שכל המגלח שערות הזקן הוא מסתלק החסד מלהתפשט בעולם, ואז חסד א"ל כל היום מתהפך ונעשה א"ל גבור כמ"ש הרב זלה"ה בכוונת ויעבור, וז"ל, קודם הכל דע כי בכל מדה מאלו הי"ג מדות צריך שיהא כלול בין שם א"ל והטעם הוא כי שורש כל הדיקנא הוא שם א"ל כנזכר שם, והנה מאחר שהזקן נקרא א"ל שבו מתפשט החסד"ד נוזל דרך הצינורות של השערות וזהו רומז ופא"ת זקנ"ם ל"א יגלחו ר"ת יזלו מים כי שערות הזקן הם כולם צינורות לעבור בהם המים שהם החסדים להשפיע לעולמות דקדושה דווקא, לכן לא יגלחו מי שנוהר שלא

לגלח שערות דיקנא עליו נאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו... . . . ולכן נכון להשמר כל ירא שמים שלא יגלח בזמן כלל ועיקר במספרים כ"ש ח"ו בתער כנזכר בדברי הרב זלה"ה, אבל אם מגלח שערות הזקן ומקלקל צינורות השפע אזי גורם שהחסדים מתפשטים אפילו לחיצונים, כי יורדים בלא מדה ומשקל. ואז נתהפך חסד א"ל לא"ל זועם בכל יום ונאמר עליו הפסוק בלשון בתמי', עם ז"ו יצרתי לי תהלתי יספרו, אני קראתי אתכם עם ז"ו כדי שיהיו בנים המצוינים במצות ואתם תהלתי יספרו שהוא מלשון מספרים שהם מספרים ומגלחים הדיקנא הנקרא תהלתי. ולכן א"ל זועם בכל יום עליהם שנתהפך מן ע"ם ז"ו, ונעשה זוע"ם שהם נקרא בנים המכעיסים לקונם בכל יום הוא זועם עליהם להנקם מהם והם גורמים המשכת גבורות בכל עולמות והחיצונים מתגברים בעולם כי הדיקנא גורם הדרת פנים כמ"ש הדרת פנים — זקן, כנודע בכוונת ויעבור... . הרי רומזים בדיקנא החמשה אבות עולם שהם ה' חסדים המתלבשים בדיקנא והם כנגד הה' פאות הזקן, וכל מי ששומר עצמו שלא יגלח הזקן כלל ועיקר אזי זכות אבות יעמוד לו תמיד, וכל הטובות והשפע נותנים לו מסטרא דקדושה ומי שמשחית הזקן תמה ממנו זכות אבות, וכל השפע שנותנים הוא מסטרא אחרא ולא מסטרא דקדושה מפני שמסתלק ממנו צלם אלקי"ם והדרת פנים של זקן נעדר ממנו ועליו נאמר ועוז פניו ישונא. ויש כת אחרים שמגלחים כל הזקן ומניחים שפה העליונה והוא שורות השערות הגדלים בשפה העליונה ברוחב על גבי הפה. וגם מניחים שערות תחת הפה במקום ארחא תניינא המפסיק באמצע שפה התחתונה ויורד עד שכולת הזקן, ואז נראה דפניהם ממש כמו שתי וערב. כי החוטם עם ארחא תניינא הוא השתי. והשפה העליונה הוא הערב, חבל על דאבדין ונסתלק מהם צלם אלקי"ם דקדושה ונשאר בהם צלם של אלקי"ם אחרים אוי לאותה בושה ולאותה כלימה עליו נאמר ובושת פנים לגיהנם וכמה לאוין הוא עובר ובכללם הוא לאו לא נעשה לך פסל וגם אלהי מסכה לא נעשה לך שהם עושים לעצמם פסל ומסכה ונקרא בנים משחיתים ע"ש שמשחיתים וממעטים דמות וצלם אלקים. המעט החוטאים המצויים כי יבואו להוסיף עליהם פשע רב בפרהסיא ובאפקירותא באיסור מקובל לחכמי התורה שאין בו לא משום חסרון כיס ולא משום תאוה... . ועתה צריך לבאר איך רומזים ה"ג מדות בדיקנא... . [נעתק לעיל ערך "זוהר" הערה 13]... . והנה כל מי שמשמר עצמו שלא יגלח שום תיקון מה"ג תיקוני דיקנא הוא יזכה להתברך מ"ג מכילן דרחמי ובאור פני מלך חיים אמר כן יהי רצון.

[בארוכה ע"ד פס"ד הזוהר וגדולי המקובלים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש לדבריהם בכה"ג תוקף הלכתי ממש, עיי"ש].

ספר הזכרונות

לשונו (זכרון ו [דף למ])²⁸³ :

„אחד מהדברים אשר כל רואיו תרדנה עיניהם דמעה ועפעפם יזלו מים וכל שומעין . . . שתי אוניו ואולי לא יאמין לקול השמועה הרעה. הוא המנהג הרע ומר כי נגע . . . אשר נמצא בקצת קהלות מישראל להיות מקצתם נערים גם נער גם ישי"ש עוברים על מצוה . . . ומפורשת בתורה והיא לא תשחית את פאת זקנך. והשחיתו והרעו האנשים האלה לעבור . . . גדולה כזו בגלוי שאין להסתיר ממנה כי הכרת פניהם ענתה בס. ויהי עוונם על עצמן . . . ולא חששו לירושת אבותינו הקדושים אשר הנחילו הבושת פנים המביא . . . האדם לג"ע ולחיי העוה"ב ופני זקנים שקנו חכמה ויראת ה' ילבינו מדאגות הדבר והם אינן . . . ואינן מקפידין, ועגמת נפש יביאו לכל בעל נפש הרואה את מצות ה' ברה בזוי' ומחוללת והם . . . דואגין ובדיא אולם, והי' להם להסתכל שעתידין ליתן את הדין לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה . . . גם עוונם גדול וחטאתם כבדה מאד, לעבור בדבר שאין היצר מגרה את האדם עליו והבאת . . . נרגשת ולא דיין להם לאנשים הללו ליפות עצמן כדין וכהלכה להסתפר במספרים כעין תער אשר גם מזה נזהר הירא את דבר ה' לפי מה שכתוב בהגה"ה בשם תרומת הדשן . . . וא"כ הרוצה להחמיר על עצמו שלא להסתפר במספרים כעין תער לחוש ג"כ למ"ש בתרומת הדשן הרי זה משובח ותבא עליו ברכה. וכבר ראיתי מי שנהוג שלא להסתפר אלא ע"ג מסרק של ספרים שבזה אין המספרים נוגעים בבשר כלל ובדרך זה ירא שמים יוצא ידי כל הספקות כלם . . .”²⁸⁴.

בירור שיטתו :

א) כתב הבאר היטב (שו"ע יו"ד סימן קפ"א) דס"ל להספר זכרונות כשיטת הב"ח (הנ"ל בערכו עיי"ש) שצריך להניח קצת שער (ז"א: מספרים שלא כעין תער — ראה לעיל בה"מבוא).

ב) „עכ"פ נראה מזה שאף במספרים לא פשוט להו כ"כ להקל, ובקישוי הקילו קצת במספרים שאינו חדוד”²⁸⁵.

[עוד בבירור שיטת ספר הזכרונות — ראה לעיל ערך „תורמת הדשן“].

ספר הזכרונות — דיניג וכו', „לא נזכר בספר מי בעל דברים שמו ושם עירו. וידענו שחיברו הרב החסיד מהר"ש אבוהב אחד המיוחד מדבני ויניציאה, הרב המחבר שו"ת דבר שמואל, ולרוב חסידותו לא הזכיר שמו עליו” (שה"ג להחיד"א בערכו). וגם המגן אברהם הביאו (או"ח סי' ש"ב סק"ב וק"ד).

(283) בהדפוס אשר לפני כמה מילים אינם ברורים והנחתי מקומם חלק.

(284) הביאו בשו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א. באר היטב שו"ע יו"ד סי' קפ"א. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. שו"ת דברי מרדכי סי' י"ח. פ"י מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) סי"ח אות ל"ט. עמודי ארוזים דף נ"א, ג"ט. שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב.

(285) מאיר נתיב (שם).

בית הלל

(א) לשונו (יו"ד סימן קפא) :
 "ונראה דכוונת תרומת הדשן להחמיר משום בחוקותיהם לא תלכו אף במספרים כעין תער וע"ז כתב שאין העולם נזהרים בזה"²⁸⁶.

בירור שיטתו :

כבר נתבארו דבריו בזה לעיל ערך "תרומת הדשן", עיי"ש.
 [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד].

(ב) לשונו (שם) :

"אבל מה שנוהגין באשכנז לספור במספרים בשני ראשי המספרים ועוקרין כל השערות ואין נראה שום שער כמו תער, זה ודאי איסור גמור הוא".

בירור שיטתו :

כתב על דבריו הללו של הבית הלל בשו"ת שמש צדקה (חיו"ד סימן ס"א) : "ובאמת סברא מכרעת היא וראוי לחוש עלי' דזיל בתר טעמא אין לך השחתה גדולה מהסרת השערות מעיקרו".
 והנה לפי"ז מכוונת גילוח דזמננו שמסירים השערות מעיקרן יש להן דין של תער ממש, וכמבואר לקמן ח"ב פ"א אות א', עיי"ש.

(ג) לשונו (שם) :

"וגם יש איזה אבן שמפספסים במקום הזקן והוא משיר השער נראה לי פשיטא שהוא איסור גמור ודומה לזה איתא בגמרא דנזיר דף מ' ע"א אמר רבא שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה. פשיטא, מ"ד משום עבדו שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל דלא עכ"ל הגמרא ופרש"י ז"ל סם המשיר את השער וק"ל"²⁸⁷.

בירור שיטתו :

הרי ס"ל להרב בית הלל דיש איסור גמור להעביר הזקן בסם המשיר השער ועובר ע"ז כמו תער ממש.
 מה שיש לפרש בטעמיו ונימוקיו של הרב בית הלל בזה ולסלק טענות המשיגים עליו ולהוכיח שראיתו מגמרא נזיר לאסור היא ראי' ברורה ונכונה — ראה בארוכה לקמן ח"ב פ"ט אות א' (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י סם).

בית הלל — לרבי הלל (ב"ר נפתלי צבי) אשכנזי. ראה שה"ג להחיד"א בערכו. והגאון רבי יעקב עמדין מכנהו : "הרב החסיד בעל הוראה בית הלל".

(286) הביאו בס' זקן אברהם מאמר שלישי אות ח'. הכתב והקבלה עה"ת (ויקרא כא, ה).

(287) הביאו בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק ח"י. סי' שמירה טובה (בכ"מ). שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. ועוד.

ש"ך

מה שיש לומר בבירור בשיטתו בנידוד^ד, ראה לעיל ערך „תרומת הדשן” ושם הערה 228 [דשם נתבאר דס"ל דצריכים לחוש לחומרת הגליון תוספות מובא בתרומת הדשן שלא לגלח הזקן במספרים כעין תער, זרק תחת הגרון שלא במקום פאות הזקן יש להקל]. לקמן ח"ג: טענה ומענה א'. ועייג"כ לקמן ערך „הרב המגי' לס' פועל צדק (להש"ך)“.

רמ"ז

לשונו (מובא בספר לב עברי²⁸⁸ לד, ב בשם פי' ישן נושן מהרמ"ז ז"ל):

„פני הדור כפני הכלב . . . מצאתי דבר פלא שבני הדור יהפכו ממש צורת פניהם כצורת כלב והוא לגלח זקנם מסביב חוץ הפאות והשערות על השפה לפה, כדמות הנמצא אצל חיות טמאות וכלבים, וע"כ נקט דוקא כפני הכלב”²⁸⁹.

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"י בענין השפם ראה שם פי"א, ובכללות הענין דאה שם פי"ט: „הדרת פנים — זקן“].

דברי חכמים

לשונו (כסוף הלכות תפילת מנחה ב„סולת בלולה“):

„הואיל בסימן רל"ב הוזכר איסור תספורת קודם תפילת מנחה, על כן אמרנו להעמיד דיני תספורת אחר תפילת מנחה . . .”
ואח"כ מביא כו"כ ספרים הכותבים לאיסור העברת הזקן במספרים וסם, ומאריך לברר מקומות הי"ג תיקוני דיקנא [לעיל ערך „זהור” הערה 13], ומסיים:

„ועכ"פ יתנהג במ"ש השו"ע שלא יהי' גילוח במספרים כמו תער ממש [נתבאר לעיל ערך „תרומת הדשן“] . . . וביותר צריכים אנו לזרז בעלי תורה כי מה שפרצו קלי הדעת להקל אף בתער הוא על שיש היתר בפוסקים במספרים כעין תער ומזה באו אל האיסור גם בתער . . . וכאשר הם

ש"ך — לרבי שבתי הכהן.

רמ"ז — רבי משה זכות. „חכמתו וקדושתו מודעת זאת בכל הארץ” (שה"ג להחיד"א בערכו).

(288) פי' על צוואת החת"ס.

(289) הביאו בס' פנות הבית סי' ק"ו, ס' עמודי ארזים דף נא.

דברי חכמים — „ובו ב' חלקים. דעת חכמה הוא מוסר גדול בטוב טעם ודעת. וחלק ב' מקור חכמה עם סלת בלולה על דיני שו"ע או"ח עד סי' ר"מ. חברים הרב המקובל מהר"ר יהודה ליב פאוזיצר (פוחאזיצער). הרב המחבר קנה חכמה ודרך חכמה וכבוד חכמים. וכל ספריו קדושים ומעוררים יראה וקדושה” (שה"ג להחיד"א בערכו).

יחמירו על עצמם בכל האפשרי עליהם יראו גם ההמוניים וכן יעשו עכ"פ שלא יבאו אל האיסור דאורייתא".

בירור שיטתו :

"... ועיניך תראנה במה שהאריך הרב סולת בלולה סי' רל"ב בענין גילוח הפאה והזקן ומצוה לפרסם דברית קדשו בתוך רבים דכל העם ישמעו ויראו"²⁹⁰.

[ריכוז הדעות בענין גדול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'].²⁹¹

כבוד חכמים

תוכן דבריו :

ביאר הדין (שו"ע או"ח סימן נ"ג) דאין ממנין לש"ץ אלא מי שנתמלא זקנו וכו', דהטעם הוא מפני שאמרו בזוהר [נסמן לעיל ערך "זוהר"] "ובשלימות דיקנא בתיקוני אתקרי בר נש נאמן" — שבזקנו שלם הוא מושלם וזוכה או מה שזוכה בן כ' ע"י נשמה קדושה שבאה אז אליו, ולפי"ז כ"ש הוא אותם המשחיתים זקנם, שאסור לירד לפני התיבה, כי אינם מבני מהימנותא, וכל אשר בו מום לא יקרב.

בירור שיטתו :

ע"פ דבריו יש שכתבו למנוע המעביר זקנו אף שלא בתער (בסם וכו') מלהיות שליח ציבור²⁹².
[ריכוז הדעות בהנידון — ראה לקמן ח"ב פ"ח אות א'].²⁹³

שבט מוסר

א) לשונו (פ"א) :

"... עשה לו שערות הזקן מפני תואר הדרת פניו ולהיות מובדל במראיתו מן הנשים".

בירור שיטתו :

- (1) י"ל דמדבריו יש להביא חיזוק לשיטות הסוברים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו', וכדלקמן ח"ב פ"ג.
- (2) ע"פ טעמי המצוה שהזכיר, הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא

290) כף החיים (להגאון רבי חיים פאלאגי) סי' כ"ז אות י"ד.

נבדו חכמים — לבעהמח"ס "דברי חכמים" שבערך הקודם, עיי"ש.

291) סי' מנחת אהרן כלל י"ב אות כ'. שו"ת חיים ביד חיר"ד סי' א'.

שבט מוסר — לרבי אליהו הכהן. ראה מה שאריך החיד"א בשה"ג בשבחו. וראה הקדמת המהדיר לס' שבט מוסר הוצאת ירושלים — דייטש.

בתער, דבשניהם הרי הוא מבטל תואר הדרת פניו וההבדלה במראיתו מן הנשים. ולפי"ז, י"ל דאיסורא איכא להעביר הזקן אף שלא בתער, וכדלקמן ח"ב פ"ז: "טעמי המצהה". וראה שם פי"ט: "הדרת פנים — זקן".

(ב) לשונו (שם פי"ח):²⁹²:

"... מ"מ כדי שיתפעל השומע אכתוב מ"ש הרב בעל יין המשומר דף ל"ה ע"א [לעיל בערכו] וז"ל לא תשחית את פאת זקנך אפילו במספרים כתב הרב זלמן בן הרב יהודה החסיד... [נעתק לעיל בערך "רבינו יהודה החסיד" אות א', ולהעיר דבשבט מוסר כאן גורס "מעשה בעשיר בשפייאר שהי' מגלח זקנו במספרים ואבא מורי מוחה בו"]... הביטו וראו אחי ורעי כמה עובר נשמת הרשע... עיי"ש.

בירור שיטתו:

כבר נתבאר לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א'. וראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים".

שו"ת באר עשק

*

לשונו (סימן ע):

"שאלה ע'. אם מותר להסתפר בזקן ע"פ הקבלה חוץ לפאות: שאלה: במטותא מיני' יואל מעכ"ת להאיר עיני על מה ששמעתי בשם גורי האר"י זצוק"ל בהדרת פנים זקן דאיתמר בי' עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. זו גי' כמנין אחד י"ג שיצרם גוי אחד בארץ שידמו אליו ובפרט בי"ג תיקוני דיקנא ואיך אפשר שיהפכו מדת הרחמים למדת הדין מעם זו לא"ל זועם. ותהלתי יספרו אפילו במספרים אסור... וכן אם תחת הגרון לדרך המותר והרבה סתרי תורה נאמרו בדברים הללו דגדול כחם של צדיקים שמדמים צורה ליוצרה שכשיקיים האדם תיקוני דיקנא כראוי בכוונה להעלות וליחד אותם אז הן צדיק בארץ ישולם וימצא חן בעיני המלך ואם ח"ו משחית שער זקנו אפילו במספרים גורם פיזור וירידת מאורות... תשובה... אך שערי דדיקנא נקראו תיקוני י"ג תיקוני דיקנא חמורא קדישא וגמירנא... ותמן אמרו דאיהו גופא רחמי אע"ג דדינין מתערין מינה. ולא מבעי לסלוקי לאינהו תקוני דיקנא עילאה. ושפיר מה דכתב עליו הרב בעל יין המשומר עם זו יצרתי לי. ולא מפליגינן בין מתתא בין מסחור כלהו מיני' ובי' גינהו... שערי דיקנא הן הן המלוכשות את הפנים דהדרת פנים זקן... וי"ג מדות

292) הבא לקמן חסר בהוצאות שונות של הספר. אמנם כ"ה בדפוס הראשון (קושטנינא תע"ב) ובכמה הוצאות מדוייקות שאח"ז. ראה הקדמת המהריר להוצאת ירושלים — דייטש.

שו"ת באר עשק — לרבי שבתי באר. "דברי בעל באר עשק אין ראוי לסמוך עליהם כי כבר התעשקו עמו בעלי ההוראה מכמה תשובות שבאו שם ולא כהלכתא" (שו"ת דברי יוסף סי' כ"ה בשם הגאון רבי בנימין הכהן). "ועל כן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו עם הרב הנז' עוד בענין סתם יינט שהתיר לקדש עליו, עיי' בשאלת יעקב"ץ ח"א סי' מ"ה ובשאר אחרונים...". (שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח)*.

(* וראה לקמן "הוספה ב" אות טו).

של רחמים . . . כללא דמילתא באתרא דאיתנהו ברישא לשערי מיני' ובי' כגון שערי דדיקנא לא מבעי לן לסלוקי דיוקנא עילאה . . . ואמינא אישר ח"ח למיחש לאיסורא שלא למעט את הדמות. ולעולם הוי מתלמידיו של אהרן כהנא חסידא עלאה. וש"ד למעבר גרמי' תלמיד חכם בכל כגון דא . . . עיי"ש שהאריך לבאר הענינים ע"פ דברי המקובלים.

אך המשיך שם: "אי לא דמסתפינא אמינא דאיכא לאפלוגי בדא בין יתבי ארעא קדישא א"י . . . ובין יתבי ארעא מסאבא . . . " וגם הביא עדות שהרמ"ע מפאנו הי' מספר בדיקני'.

בירור שיטתו :

(א) הנה כבר תמהו והשיגו על המשך לשונו הנ"ל כמה מגדולי המקובלים והפוסקים ובאו למסקנה דאדרבה איפכא מסתברא, ועד כדי כך ד"באמת איבוד זמן הוא להשיב לפיטומי מילי כאלה", וכדלקמן בארוכה ח"ג: טענה ומענה ד' וטענה ומענה ה', עיי"ש, וש"נ מקורי הדברים.

(ב) עכ"פ מן הראוי להעיר כאן, דלאחר העיון בדברי תשובה זו להבאר עשק, נראה דכל דבריו שם — הן מ"ש לחלק בנידוננו בין א"י לחו"ל והן מ"ש להעיד על הנהגת הרמ"ע מפאנו — הכל מיירי רק במקומות שבהזקן שהן חוץ מחמשת הפיאות — וכלשון כותרת תשובה הנ"ל: "אם מותר להסתפר בזקן ע"פ קבלה חוץ לפיאות" — והשקו"ט בהתשובה — הלא הוא בתור מענה על שאלה זו, וכ"כ שם: "דלא מפליגינן בין מתתא בין מסחור כלהו מיני' ובי' נינהו", וכנ"ל, וכ"מ מדבריו בהמשך התשובה, אחר שהביע סברתו לחלק בין א"י לחו"ל: "ולפיכך לא צותה לנו התורה אלא על הפאות כי רוצה היא בתקנתנו" — הרי מוכח דצדדי הקולא שלו לחלק כנ"ל לא קאי כ"א על חלק הזקן שחוץ ממקום הפאות ועד"ז מוכח בכוונת העדות על הרמ"ע מפאנו הנ"ל, דמיירי רק חוץ ממקום הפאות, וכדיוק לשונו שם: " . . . הרמ"ע . . . מסתפר בדיקני' ". — הרי לא העידו לו שהרמ"ע הי' מספר כל זקנו, אלא מקצתו, וזהו מ"ש "בדיקני' " ולא "דיקני' " [וכן דייק בשו"ת דברי יוסף סימן כ"ה, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ד' אות ג']. ועצ"ע בכ"ז. ראה לקמן ח"ג שם.

[דיכוח הדעות בענין העברת הזקן חוץ ממקום הפאות — ראה לקמן ח"ב פ"י].

חכם צבי

מתוכן דבריו²⁹³ :

העלה מרן החכם צבי דס"ל להרמב"ם (הל' ע"ז פ"ב ה"ז) דאסור לגלח הזקן במספרים משום אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה", ושכן

חכם צבי — רבי צבי אשכנזי.

293) בתשובתו הנדפסת בסוף ספר שו"ת חכם צבי בה"תוספות חדשים" (והוא "קונטרס מיוחד בסוף הספר כולל ס"ו תשובות אשר היו בכתי' רבינו המחבר הק' זצ"ל ונדפסו בספר שו"ת דברי דב משלם, מבנו הרב הגאון הקדוש מוה"ר אברהם משלם

מוכח גם בכוונת המשנה (מכות כ, א) „דלא קתני אלא 'אינו חייב' ולא 'מותר' והיינו מטעם קישוט". והשיג מרן החכם צבי על כל ההוכחות של מרן הב"י שהבין פירוש אחר בדברי הרמב"ם.

בירור שיטתו:

הועתקו (נתבארו) דבריו של מרן החכם צבי האלו לעיל ערך „רמב"ם" אות ב' מספר 1 ומספר 4 ומספר 8 והערה 99 אות ו' והערה 103 שם. [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג].

* * *

וראה לקמן ערך „רבי יעקב עמדין" — בנו של מרן החכם צבי — שגם הוא ס"ל דשייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן.

מעשה רוקח (על משניות)

לשונו (מסכת מכות פ"ג):

„בכאן ראוי להאריך בדברי מוסר בכמה מצות שנעשה כהיתר ובפרט בהשחתת הזקן והראש ולעצור במילין מי יוכל תחלה אומר יודע אני ערכי השפל שאיני כדאי לחלוק על מרן הכ"מ ובית יוסף שכתב שבמספרים כעין תער מותר בפאות הזקן, ודברי רבינו תמוהים מאד לענ"ד שהרי לשון המשנה ואינו חייב עד שיטלנו בתער משמע בהדיא דחיובא ליכא אלא בתער אבל איסורא דאורייתא איכא אף בלא תער ודברי רבינו הרמב"ם פ"ב מהל' עכו"ם הכי איתא . . . [והאריך להוכיח מדברי המשנה והרמב"ם דהגם דיש פטור ממלקות אם גלח זקנו במספרים אבל איסורא מיהא איכא — וכבר נעתקו דבריו בזה לעיל ערך „רמב"ם" אות ב' הערה 106, עיי"ש ביאור שיטתו, — ואח"כ מסיים]: . . . משמע בהדיא דחיובא ליכא אבל איסורא דאורייתא או עכ"פ איסורא דרבנן איכא אבל לא מותר לכתחלה כדעת השו"ע. וכבר כתבתי אף שאיני כדאי להכריע בין הרים הגדולים ומכ"ש לחלוק עליהם מ"מ תורה היא והנלע"ד ברור כתבתי. וכבר האריך בספר יין המשומר ע"פ סודות נפלאים שהוא איסור גמור אף במספרים וגם בשארי ספרים ומה לי להאריך עוד בזה ובפרט בעו"ה הפרוץ מרובה ומרובה על העומד כשרואים הלומדים ובני תורה שמגלחים זקנם המה משחיתים בתער ומאן מפסיד לכן אותן הלומדים

זלמן ז"ל אבד"ק אוסטרא. תשובה זו נדפסה בתוספות חדשים שם סי' כ"ו, ובשו"ת דברי רב משלם סי' ו'. הביאו בשו"ת מגחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. ובקונטרס שירי מנחה (בסוף שו"ת מח"א) כתב: „הנה הגיע לידי בעזה"י עתה שו"ת דברי רב משולם להגאון מ' משולם ז"ל בן הגאון חכם צבי ז"ל וכתב שם (בס' ו' דף ז' ע"א) ולאשר הספר אינו בנמצא כ"כ אעתיק לשונו] וז"ל . . .

מעשה רוקח (על המשניות) — לרבי אלעזר רוקח (לאנדא) מאמשטרדם (מקראקא) (מברודי). מחבר ספר ארבע טורי אבן, כתב עליו החיד"א בשה"ג בערכו: „שמעתי נפלאות מחסידותו ובקיאותו".

המה חוטאים ומחטיאים את הרבים ואקוה לה' בקוראם דברים אלו וישקלו במאזני שכלם שהוא איסור גמור במספרים שיחזרו בהן ויגדלו זקנם ופאת ראשם כדין ודת של תורה ומהם יראו כל העם וכן יעשו ואני את נפשי הצלתי".

בירור שיטתו :

(א) דברי המעשה רוקח על המשניות מובאים בכ"מ בפוסקים כמקור יסודי בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער²⁹⁴.

(ב) יש מגדירים שיטתו: "... שהרחיב הדיבור בזה והעלה דבע"כ העיקר כהפוסקים דאפילו מספרים שלא כעין תער אסור בפאות הראש וכן בפאות הזקן איכא איסורא מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן²⁹⁵".

(ג) במ"ש: "... לכן אותן הלומדים המה חוטאים ומחטיאים את הרבים" — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א', שם רוכזו שאר הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא.

* * *

נסיים בדברי הגאון רבי דוד פארדו (בעל "חסדי דוד" על התוספתא) בספרו "שו"ת מכתם לדוד" (חיו"ד סימן כ"ח), שאחר ששקו"ט בדברי המעשה רוקח על המשניות האלו, הסיק בזה"ל:

"נמצא דלדינא דברי מור"א [רבי אלעזר — מחבר מעשה רוקח על המשניות] שרירין וקיימין, והוא אמיתות משמעות דברי הרמב"ם אחרי שאלת אלף מחילות מרוממות מעלת מרן [הב"י] ז"ל, וצריך לקבל האמת ממי שאמרו". [עוד בשיטת מרן הב"י בנידו"ד — ראה לעיל בערכו ולקמן ח"ג: טענה ומענה א'].

294) כמו שו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א, שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח, שושנים לדוד על המשניות (ספ"ג דמכות), שו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ב, דרכי תשובה (סי' ב' ס"ק פ"ט, סי' קפ"א ס"ק י"ז), שו"ת דברי מרדכי סי' ח"י, שדי חמד (פאת שדה מע' גמ"ל סק"א), סי' זקן אברהם מאמר שלישי אות א' ומאמר רביעי אות ח' ואילך, שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו, אלף המגן (על המטה אפרים) סי' תקפ"א ס"ק נ"א, ברית משה (על הסמ"ג) מל"ת נ"ח, שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח, שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א', באר יהודה (על הספר חרדים) פ"ה, סי' עמודי ארזים דף נ"ח, ס"ט, שו"ת קול מבשר ח"א סי' יח—יט, לקט הקמח החדש (סי' נ"ג ס"ק נ"א), הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו, שו"ת דברי שלום — תניינא סי' ע"ח.

295) זקן אברהם שם, דרכי תשובה שם, אלף המגן שם, באר יהודה שם, שו"ת קול מבשר שם, לקט הקמח החדש שם, וצ"ע דלא מצאתי מפורש במעשה רוקח שהוכיח שלא כעין תער, ושו"מ יתירה מזו בברית משה על הסמ"ג שם: "אבל הירא את דבר ה' לא יגע בו יד כמ"ש המעשה רוקח הנ"ל".

מעם לועז * (ויקרא)

לשונו (ויקרא יט, כז) :

„לא תשחית את פאת זקנך . . . כל האיסור הוא רק כעין תער אבל מספרים מותר . . .”

בירור שיטתו :

(א) משמע דס"ל דמספרים כעין תער אסור בגילוח הזקן.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].
(ב) יש להעיר דלפי"ז הנה פ' תיבת „מספרים” בדבריו הוא — שלא כעין תער. ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו'.

מהר"ם חאגיז²⁹⁶

(א) לשונו (ספרו „אלה המצות”, מצות רנב) :
„שלא לגלח אפילו פאה אחת מחמשה פאות הזקן . . . ואין החיוב אלא בגילוח של תער . . . אמנם מספרים מותר. ולדעת הרמב"ם ז"ל במספרים כעין תער פטור אבל אסור, כצ"ל”²⁹⁷.

בירור שיטתו :

(1) מה שיש לומר בטעמיו ונימוקיו לפרש כן בדעת הרמב"ם נתבאר לעיל ערך „רמב"ם” אות ב', עיי"ש באורך.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].
(2) עוד בשיטת מהר"ם חאגיז בנידונו — ראה באות הבאה.

(ב) לשונו (ספרו „משנת חכמים” מעלה יהה, ו
ב„אימה ביראה” אות ריט) :

„ואמרנו בספר חסידים על אבי אביו של רש"י ז"ל שהי' מכבד בזקנו את מקום הארון בו ס"ת ע"ש. דעם היות כי שמועה זו אינה נכנסת לאזני

מעם לועז — לרבי יצחק מאגריסו, מגדולי רבני קושטא, מתואר בפי רבני דורו : „החכם השלם והדיין המצויין”.

מהר"ם חאגיז — מכוונה „מני"ח” : רבי משה נ' יעקב חאגיז. הביאו בשם הגדולים להחיד"א. השאיר אחריו ספריו בכל מקצועות התורה, כמו חידושי לקט הקמח על השו"ע (נדפס עם השו"ע), שו"ת לקט הקמח, ס' כד הקמח, ס' צרור החיים, שו"ת שתי הלחם, ועוד.

(296) נוסף על המובא בפנים, יש להעיר גם מספרו לקט הקמח הנ"ל (יו"ד סוף הל' יין נסך) שדן בענין איסור גילוח בחוה"מ.
(297) הביאו בזקן אברהם מאמר רביעי אות י"ד. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט, אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א).

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות” עמ' תרצג.

מטעם סוד הכמוס, במעלת רמזי קדושת חלקי הזקן העליון, ואין דעתי מסכים לזלזול בקדושתה, [אפילו] נגד הארון שבו הספר תורה, עם כל זה בטר מחשבת הלב אזלינן וה' יראה ללבב, והואיל ואותו חסיד בתום לבבו הי' עושה...²⁹⁸ [וראה עוד עד"ז לקמן ערך "ערוך השלחן"].

בירור שיטתו :

ראה לעיל הערה 298 ובהנסמן שם.
[עוד בענין הפלאת קדושת הזקן — ראה לקמן ח"ב פ"ב הערה 64 והנסמן שם. ומבחינת ההלכה — ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ב'].
ועוד בשיטת מהר"ם חאגיז בנידוננו — ראה שאילת יעב"ץ סימן פ'.

נוהג כצאן יוסף

מתוכן דבריו (הלכות גלוה) :

הביא שיש איסור גמור בגילוח הזקן במספרים ושיש ע"ז עונשים קשים [לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א'] ומבאר דעת הרמב"ם ומה שהשיג עליו הטור בטעם המצוה [לעיל ערך "רמב"ם" אות א'] וכתב דיש לאסור העברת הזקן משום סייג וגדר נגד התחתנות מצורף לאיסור חמור מדאורייתא [לקמן ח"ב פ"ה אות ד'] וחולק על דברי הבאר עשק במה שרצה לחלק בין ארץ ישראל וחוצ' לארץ [לקמן ח"ג : טענה ומענה ה' אות ב'] ומפרש הסוגיא בשבת בענין ת' תחי' ת' תמות [לקמן ערך "רבי יונתן אייבשיץ" אות א'].
וכתב שם בין השאר :

"אע"פ שכל היתר שנהגו בו איסור משום קדש עצמך במותר לך ומשום פרישות לא כל אדם ראוי ליטול את השם לעשות עצמו פרוש אם אינו תלמיד חכם ונוהר בכל האיסורין שכל אדם מוזהר עליהן דמחוי כיהורא. בענין גלוה הזקן אינו כן רשאי ומצוה לכל אדם מישראל להניח לגדל שערות זקנו בשפע ר"ב אפילו הוא עם הארץ . . ."

פחד יצחק

מתוכן דבריו :

(א) בערך "זקן" וערך "פאות" שלו הביא חילוקי דעות בענין העברת הזקן שלא בתער.

298) נראה דמקור המעשה היא ספר חסידים (לרבינו יהודה החסיד) סי' קכ"ח, וז"ל : "מעשה בר' יעקב ברבי יקר שהי' מכבד בוקנו לפני ארון הקודש" (הביאו במג"א או"ח סי' קנ"א סק"י, ועוד). ובפי' "מקור חסד" לסה"ח שם העתיק לשון ס' משנת חכמים כפננים, וכתב עליו : "... והנה סיום זה הוא בטעות שידוע כי ד"י בר יקר הי' רבו של רש"י לא זקנו" — עיי"ש ולקמן ערך "ערוך השלחן".

נוהג כצאן יוסף — דינים וכו' לרבי יוסף יוזפא קאשמאן (סג"ל) מפרנקפורט ענ"מ. נדפס בהסכמת גדולי דורו כמו הגאון המהרש"ך (בעהמח"ס "כוס ישועות").

פחד יצחק — לרבי יצחק לאמפרונטי.

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצד; "הוספה ב" אות טז.

בפרט ע"ד מ"ש בדין הסם — ראה לקמן ח"ב פ"ט.
 (ב) הביאו הגאון "שדי חמד" (כללים מע' הגמ"ל ס"ק ע"ה) בזה"ל:
 "בפחד יצחק ריש מערכת הפ"ה כתב תוכחות מוסר על המגלחים
 זקנם, לך נא וראה"²⁹⁹.

שו"ת שמש צדקה

מתוכן דבריו (חיו"ד סימן סא)³⁰⁰:

דן בשאלת תושבי העיר הנוהרים מלגלח זקנם אם חייבים כל הבאים
 לשם לנהוג כן [לקמן ח"ב פ"ח] והעיר דעתו בשיטת הטור [לעיל בערכו]
 התרומת הדשן [לעיל בערכו] הב"ח [לעיל בערכו] ושקו"ט בשאלות העברת
 הזקן בסם והביא בשם חמיו הגאון הרי"ף שהי' מצטער כל ימיו על המקילים
 בהיתר גילוח הזקן ע"י סם, דאין לך השחתה גמורה יותר מזה, ונסתייע מדברי
 הבית הלל לאסור [הועתקו דבריו לקמן ח"ב פ"ט אות א'].

במ"ש אודות זקנו של אהרן הכהן — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה
 ד' הערה 188. בענין פס"ד המקובלים בנידו"ד — לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.

בירור שיטתו:

הגדיר שיטתו בשו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סימן כ"ח):

"ואשר מצאת כמוצא שלל רב תנא דמסייע לך הוא הר"ב שמש צדקה
 ז"ל — כבודו במקומו מונח דגברא רבה הוה, ומ"מ אם תעיין ביושר בכל אותה
 התשובה תראה כעין נפתוח שלא הכריח הרב שם בשום הכרח אעיקרא דדינא
 לומר דאיכא היתר גמור במספרים כמו שרצית אתה בני לתקוע עצמך בדבר
 הלכה ומתוכה הכית את האסון במקל אדרבה ממיטב תלתא הקדמות שהציע ה"ה
 שם מובן שאין כוונתו אלא ללמד זכות כבר עשוהו לשאר עמא כי קרוב
 הוא שלא לשמוע ומוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות כו' ואעיקר דינא לא
 הביא שם אלא דברי מרן ז"ל הידועים. ואף גם זאת כבר בא חכם שכנגדו
 חלוק עליו הוא הרב החכם מוהרר"י אירגאס ז"ל בספרו דברי יוסף סי' ל"ו
 ע"ש . . .".

[ראה לקמן ערך "שו"ת דברי יוסף"].

(299) עייג"כ ס' זקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ד. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט.

שו"ת שמש צדקה — לרבי מרדכי צהלון.

(300) הביאו בפחד יצחק ערך זקן. שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח. פתחי
 תשובה יו"ד סי' קפ"א. זכר נתן (הל' גילוח). שו"ת דברי מרדכי סי' ח"י. שדי חמד
 כללים מע' הגמ"ל אות ע"ה. עמודי ארזים (דף ס"ח). שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט.
 שו"ת לבושי מרדכי יו"ד ח"א סי' צ"ט. ויש להעיר משו"ת תירוש ויצהר (סי' ס"ח
 תשובה א'), וז"ל: "ויש תחת ידי פנקס קטן עם רשימות לזכרון מכת"ק הגה"ק רשכבנה"ג
 רבינו צבי הירש ז"ל אבדק"ק ברלין וכתב בזה"ל: עיין להרב בתשובת שמש צדקה
 (חלק יו"ד סי' ס"א) וכבר השיב עליו הרב מהר"י אירגאס ז"ל בתשובת דברי יוסף
 (סי' ל"ו). ושוב ראיתי להרב מהר"ד פארוו בתשובות מכתם לדוד (סי' כ"ח) עכ"ל".

בית לחם יהודה

לשוננו (יו"ד סימן קפא) :

„האר"י ז"ל הי' נוהג . . . בזקן לא הי' מגלח כלל לא בתער ולא במספרים לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום כלל ועיקר זולת השער שעל השפה המעכב האכילה הי' חותך במספרים . . .”³⁰¹.

בירור שיטתו :

עוד בענין שיטת האריז"ל ראה לעיל בערכו ובהנסמן שם, דלפי"ז יש לאסור העברת הזקן בכל אופן גם מבחינת ההלכה, עיי"ש.

שו"ת דברי יוסף

(א) מתוכן דבריו (סימן כה)³⁰² :

האריך להשיג על מ"ש בשו"ת באר עשק סי' ע' בתרתי : (א) עמ"ש שם לחלק בין יתבי ארץ ישראל ובין יתבי חוץ לארץ לענין גידול הזקן, „להראות לעין כל התולין עצמם בו [הבאר עשק] כי פטוטי דבריו אין בהם ממש ולא יקבלו אצל השכל הישר הולך ויודע דעת עליון . . . אדרבה איפכא מסתברא . . .” [פרטי אופני השגתו נעתקו לקמן ח"ג : טענה ומענה ה', עיי"ש]. (ב) עמ"ש הבאר עשק אודות הנהגתו של הרמ"ע מפאנו בנדו"ד [הובא ומבואר לקמן ח"ג טענה ומענה ד', עיי"ש שהסיק הגאון „דברי יוסף” : „ובאמת איבוד זמן הוא להשיב לפיטומי מילי כאלו”] גם האריך לבאר גודל חשיבות ענין גידול הזקן ע"פ קבלה, והזכיר שאם מגלח זקנו בשום אופן „גורם לקלקל צינורות השפע למעלה בבחינת נפשו והחסדים מתפשטים בלי לבוש וצנור ולפיכך גם אל החיצונים מתפשטים”. ויש להכרעת המקובלים בנידוננו תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ג : טענה ומענה ב', עיי"ש.

בירור שיטתו :

ראה בסוף אות הבאה.

בית לחם יהודה — לרבי צבי הירש (ב"ר עזריאל) מווילנא, מנ"כ השו"ע.

301) הביאו בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. ועוד.

שו"ת דברי יוסף — לרבי יוסף אירגאס, מחבר ס' שומר אמונים (קדמון). הי' גאון עולם בנגלה ונסתר. מקצת שבחו תראה ממ"ש תלמידו המובהק הגאון „יד מלאכי” בהקדמתו לשו"ת דברי יוסף, שהוא מאריך הרבה דפים מרוב גדולתו ושבחו. הביאו החיד"א בשה"ג.

302) הביאו בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ו. קונט' רחובות קרי' (בסו"ס קרי' נאמנה). שו"ת לבושי מרכי יו"ד ח"א סי' צ"ט. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. ס' עמודי ארוזים דף ס"ד. הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' מ"ב.

(ב) מתוכן דבריו (סימן לו) ³⁰³:

דן בשאלת סוחרים מארצות פראנק'יאה שבאו לסאלוניקו והיו נוהגים לספד זקנם במספרים כעין תער כמנהג מקומם ולא רצו להסכים לחכמי סאלוניקו שלא יגלחו זקנם באומרים שהם אינם מבני עירם להיות כפופים תחתיהם מפני שדעתם לחזור ואינם קובעים דירתם שם והם נגרדים אחר מנהגי עירם ופסק הגאון המחבר שם דאפ"ה נותנים להם חומרי המקום שהלך לשם ואין הדבר תלוי בדעתם כלל לחזור או שלא לחזור. וגם אסור לשנות מפני המחלוקת וחייבים האורחים שלא לשנות ממנהגי העיר ואפילו שלא היתה בזה שום הסכמה, ואפילו מאן דשרי בצנעא, הכא אסור, דלילך בזקן מגולח אי אפשר להיות בצנעא דהכרת פניהם ענתה במ ³⁰⁴, עיי"ש בארוכה [והעותקו מקצת דבריו בזה לקמן ח"ב פ"ח].

ובתוך התשובה האריך בגדרי ודיני מנהגי מקום ומנהגי אבות ושייכותם לנידוד ³⁰⁵ [לקמן ח"ב שם] וביאר שיש לאסור גילוח הזקן במספרים כעין תער מעיקר הדין כדעת הרמב"ם (ועוד) דאם גילח זקנו במספרים רק פטור ממלקות אבל איסורא מיהא איכא [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' באורך] וגם יש לאסור ע"פ דברי התרומת הדשן [לעיל ערך "תרומת הדשן"] וע"פ סייג ומיגדר מילתא מכמה טעמים [לקמן ח"ב פ"ה]. ובמיוחד ע"פ פסק הזהור וגדולי המקובלים [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'] ובמקום ששייך משום מנהג המקום או מנהג אבות [לקמן ח"ד פ"ח].

ובין השאר כתב:

„ . . . וכ"ש במנהג זה שיש לתלותו במנהג אבות דלא סוף דבר שהוא גדר וסייג למה שאסרה תורה אלא גם יש בו קצת איסור למקצת רביוותא שהרי בעלי הזהור החמירו שלא לגלח הזקן כלל. גם הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות ע"ז כתב דאם גלח זקנו במספרים פטור דנראה מדבריו דדוקא פטור הוא אבל איסורא מיהא איכא. והגם שמרן בכ"מ ובב"י כתב דלאו דוקא דלכתחלה נמי שרי, הנה הרב החינוך במצוה רנ"ב פירש דבריו דבמספרים כעין תער קאסר. גם הרב תרומת הדשן בסי' רצ"ה כתב דיש מקום להחמיר לגלח הזקן במספרים ע"ש".

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

בירור שיטתו:

(1) לעיל הבאנו תוכן דבריו אמנם בכוונתו יש להסתפק. והנראה (לאחר

³⁰³ הביאו בפחד יצחק ערך זקן. שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח. פתחי תשובה יו"ד סי' קפ"א. שו"ת צמח צדק יו"ד סי' צ"ג. זכר נתן (הלכות גילוח). דרכי תשובה שם (ס"ק ב'). שו"ת לבושי מרדכי שם. עמודי ארזים דף נ"ז, ע"ב. שו"ת דברי שלום תניינא חיו"ד סי' ע"ח.

³⁰⁴ „ודון מינה כ"ש שכל אלו הבאים להשתקע באה"ק שאסור להו לשנות ממנהגי אה"ק. וכל הני טעמי הנז' בספר שם המה תקנות חז"ל עיי"ש" (עמודי ארזים דף ע"ב). וראה לקמן ח"ב פ"ה בה"נספח".

העיון בדבריו), דס"ל להגאון המחבר דיש לאסור גילוח הזקן במספרים כעין תער מדינא (מעיקר הדין או מצד התרומת הדשן או מצד סייג ומיגדר מילתא וכו' וכנ"ל). אבל מספרים שלא כעין תער אסור רק ע"פ פסק הזוהר וגדולי המקובלים (ובמילא — בכה"ג — גם מבחינת ההלכה, וכפי שיתבאר לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' באורך, עיי"ש)³⁰⁵.

2) ובמיוחד יש להעיר מדברי מהר"י אירגאס בעצמו בשו"ת דברי יוסף סימן א' ה' שהאריך שם ובא למסקנה: „וא"כ מאחר שדבר זה במחלוקת הוא שנוי בין הראשונים ז"ל [כמו בנידו"ד] ובא האר"י ז"ל דבתראה איהו והכריע ביניהם [כבנידו"ד דס"ל להאריז"ל לאסור העברת הזקן בכל אופן — ראה לעיל בערכו] בודאי לו שומעין“.

305) צודי הספיקא (בקיצור עכ"פ) בשיטת מוהר"י אירגאס הם: א. ע"פ מ"ש בסימן ל"ו הנ"ל בדעת הרמב"ם והתה"ד וכו', יש להוכיח דס"ל דיש איסור גמור לגלח הזקן במספרים, וכ"מ בשו"ת מכתם לדוד שם במה שכתב: „... הר"ב שמש צדקה ז"ל... אעיקר דינא לא הביא שם אלא דברי מרן [הב"י] ז"ל הידועים. ואף גם זאת כבר בא חכם שכנגדו חלק עליו הוא הרב החכם מוהר"י אירגאס ז"ל בספרו דברי יוסף סימן ל"ו, ע"ש — הרי כתב השו"ת מכתם לדוד דכוונת השו"ת דברי יוסף בסי' ל"ו הוא לחלוק ולאסור מספרים כעין תער, ועד"ו כתב בדרכי תשובה שם סק"ב: „... וכ"כ בשו"ת דברי יוסף סי' ל"ו שדעת הרא"ה עיקר, עיי"ש. הרי גם הדרכי תשובה הבין בשיטת מוהר"י אירגאס שדעתו לפסוק דיש איסור גמור לגלח הזקן במספרים. וכן העלה בנו בשו"ת מנחת אלעזר שם, וז"ל: „וכן בשו"ת דברי יוסף להגאון מהר"י אירגאס זצ"ל סי' ל"ו (בד"ה גם הרמב"ם) כתב להלכה דמ"ש הרמב"ם בלא תער פטור אבל אסור כמ"ש הרא"ה בסי' החינוך ועוד פוסקים להחמיר לכתחלה, ע"ש. הרי כתב להדיא דכוונת השו"ת דברי יוסף הי' (לא רק לפרש דעת הרמב"ם, אלא) לפסוק להלכה דגילות הזקן במספרים פטור אבל אסור. והחיוב הבעל שו"ת מנחת אלעזר את דבריו להלן בתשובתו הנ"ל וביאר דמ"ש המשיגים כי גם בדברי יוסף לא כתב להלכה רק ע"פ קבלה שצריך לגדל זקנו גם בחוץ לארץ אבל לא משום חשש לדינא. זה אינו אמת. דאם כי בסימן כ"ה כתב שם רק להשיג על הבאר עשק במ"ש שע"פ הקבלה א"צ לגדל זקנו בחו"ל ובענין הרמ"ע ז"ל, אבל בסימן ל"ו (בד"ה גם הרמב"ם) כתב שם הדברי יוסף לענין דינא דיש לחוש להלכה דגם בלא תער פטור אבל אסור, וכמו שהזכרנו לעיל“.

ב. אבל מאידך גיסא, הרי כתב הגאון המחבר בסימן כ"ה הנ"ל: „הן קדם אודיעך כי מה שאמרו המקובלים שאין לגלח הזקן אפילו במספרים אין כוונתם ח"ו לחלוק על חכמי הגמרא שהתירוהו ע"פ קבלתם. אבל הכל מודים דמי שאומר שמגלח זקנו במספרים עובר בכל תשחית דהרי הוא כופר בתורה שבע"פ“.

ולכאורה דבריו האלו הם בסתירה למ"ש בסי' ל"ו הנ"ל.

ואמנם, ע"פ דבריו אלו בסי' כ"ה, תמה הרה"ג וכו' ר' מנשה קליין שליט"א (מחבר ספרי משנה הלכות ושי"ס) בספרו משנה הלכות על הבה"ג (הל' גזיר סי' י"א) על הדרכי תשובה (סי' קפ"א) שהביא רק דברי הגאון מהר"י אירגאס בסימן ל"ו להחמיר, ולא דבריו בסי' כ"ה להקל, והניחו בצ"ע.

אך י"ל בפשיטות, דמ"ש בסי' ל"ו בענין דעת הרמב"ם והתה"ד — מיירי במספרים כעין תער, דדוקא מספרים כע"ת ס"ל להגאון מהר"י אירגאס לאסור מדינא (ומשאר טעמים הנ"ל, וכן משמע מעצם תוכן סימן ל"ו, שהרי מפורש הוא בהשאלה דהסותרים הנ"ל היו מגלחים במספרים כעין תער, משא"כ דבריו הנ"ל בסימן כ"ה הם מכוננים למספרים שלא כעין תער, דלדעתו אין מדברי הרמב"ם והרא"ה וכו' רא"י לאסור

[ראה מזה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ד'].
 ויתירה מזו כתב שם "... ואנן סהדי שאם הראשונים היו רואים דברי
 האר"י זלה"ה היו מבטלים מנהגם ואוחזים לדרכו דרך הקודש יקרא לה".

לחם הפנים

מתוכן דבריו (יו"ד סימן קפא):

הביא דעות האוסרות העברת הזקן אף שלא בתער [לקמן ח"ב
 פ"ב] ומחמירים שלא ליגע בהזקן כלל שמא יעקור שיערה אחת [לקמן שם פי"ב]
 והביא דעת המקובלים בהנידון דאסור להעביר הזקן בכל אופן [לקמן ח"ג:
 טענה ומענה ב']. גם הביא מענין העונשים להמעביר זקנו אף שלא בתער ר"ל
 [לקמן ח"ב: פי"ג]. ובמה שהעתיק משו"ת באר עשק — ראה לקמן ח"ג: טענה
 ומענה ד' וטענה ומענה ה'.

שלחן גבוה

א) מתוכן דבריו (חלק או"ח בכללי המנהגים אות קמט):

במקום שמחמירים שלא להעביר הזקן אף שלא בתער אסור לשנות
 מנהגם ואפילו ההולך משם למדינה שנהגו להקל אסור לו לשנות מנהגו ולהסתפר
 כמותם כי מה שנוהגים שלא להעביר הזקן אף שלא בתער אינו משום חומרא
 בעלמא אלא מן הדין שהרי חכמי הזוהר אפלוגי באיסורו. וגם הבאים ממקום
 שנוהגים להקל למקום שמחמירים — אסורים להעביר זקן³⁰⁶.

בירור שיטתו:

1) מ"ש דשלא להעביר הזקן אף שלא בתער מפני הכרעת המקובלים אינה
 נחשבת כחומרא בעלמא, כ"א דין גמור — יובן ע"פ המבואר לקמן ח"ג: טענה
 ומענה ב', דיש לפס"ד המקובלים בכה"ג תוקף הלכתי ממש, עיי"ש.

גילוח הזקן לגמרי כמו שהיא ע"פ דברי הזוהר וגדולי המקובלים שהחמירו שלא לגלח
 הזקן כלל אפילו במספרים שלא כעין תער. גם מה שהביא מתה"ד סי' רצ"ה — הרי
 מקום החומרא בתה"ד שם הוא רק שלא לגלח במספרים כעין תער ולא משום סתם
 קציצת הזקן. וא"כ אין כאן סתירה כלל, ומספרים כעין תער ס"ל לאסור מדינא,
 ומספרים שלא כעין תער אסורים מדברי קבלה (שיש להם — בנידו"ד — תוקף הלכתי
 ג"כ, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב').
 וכעין זה בבירור שיטת השו"ת דברי יוסף כתב אלי הרה"ג וכו' ר' מנשה קליין
 שליט"א הנ"ל.

וראה בפנים מה שנעתק משו"ת דברי יוסף סי' א—ה.

לחם הפנים — "פי' קצת שו"ע יו"ד להרב משה יקותיאל קויפמאן כ"ץ — חתנו של
 הגאון בעל מגן אברהם" (שה"ג להחיד"א בערכו).

שלחן גבוה — חידושי דינים וכו' לרבי יוסף מולכו. הביאו החיד"א בשה"ג.
 (306) הביאו בס' זכר נתן ח"ב מע' הגמ"ל הל' גלוה. רוח חיים (יו"ד סי' קפ"א).
 שדי חמד (כללים מע' הלמ"ד כלל קטז). דרכי תשובה (יו"ד שם ס"ק י"ט). עמודי
 ארזים דף עב.

(2) מ"ש בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום מנהג — ראה לקמן ח"ב פ"ח, ושם הועתק לשונו בזה ורוכזו הדעות בהנידון.

(ב) מתוכן דבריו (חלק יו"ד סימן קפא ס"ק יז) :

דן בענין גילוח השפם מבחינת איסורי חקות גויים, ע"פ קבלה, ומבחינת איסור בשר בחלב³⁰⁷.

[הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פי"א, ושם רוכזו הדעות בהנידון].

מעשה רוקח (על הרמב"ם)

לשונו (רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פי"ב ה"ז) :

„אם גלח זקנו במספרים פטור. משמע דפטור אבל אסור קאמר. אמנם מרן ז"ל הוכיח דפטור ומותר הוא, עיין עליו. ומ"מ יש לגמגם דלמה לא כתב לשון מותר וכמו שכתב בהלכה ח' בדין השפה לקמ"י" ³⁰⁸.

בירור שיטתו :

פירוש, כיון דחזינן דבהלכה ו' גבי פיאות הראש כתב הרמב"ם ז"ל מותר. ובהלכה ח' גבי דין השפה כתב ג"כ מותר. ורק בהלכה ז' גבי זקן כתב פטור א"כ בדור דפטור אבל אסור³⁰⁹.

מה שיש להסביר עוד בשיטתו (ורשימת שאר המקומות שכ"כ בכוונת הרמב"ם) דאה לעיל ערך „רמב"ם" אות ב'.

[ריכז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

רבי יהונתן אייבשיץ

(בעל „אורים ותומים", „הכרתי ופלתי", ועוד)

פ ת י ח ה

אלו הלומדים בעיון ובעומק ספר התומים, צריכין ג"כ להעמיק ולעיין הדק היטב בדבריו אלו בספר אהבת יונתן, יערות דבש, ותפארת יונתן, כי תורה אחת היא³¹⁰.

(307) הביאו בס' זבחי צדק (יו"ד שם), דרכי תשובה (שם ס"ק כ"ב).

מעשה רוקח (על הרמב"ם) — לרבי מסעוד חי רוקח. הביאו החיד"א בשה"ג.

(308) הביאו בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. זקן אברהם מאמר רביעי אות ס'. עמודי ארזים דף ג"ח. חמדת בנימין ע"מ מכות (כא, א).

(309) שו"ת תירוש ויצהר שם בדעת המעשה רוקח. וראה שאר המקומות שנשמנו לעיל ערך „רמב"ם" אות ב' מספר 1.

(310) עמודי ארזים דף ג"א.

(א) 1) לשונו (ספרו אהבת יונתן, הפטרת ויקרא):

„... איתא בכתבי האר"י לוריא ז"ל די"ג שורות דדיקנא הן כנגד י"ג מדות. והנה באשכנז נהגין שמספרים הזקן שלהם וע"ז צווח הנביא, עם זו יצרתי לי. ז"ו גימטריא י"ג הן י"ג שורות של זקן שיצרתי, והם תהלתי יספרו, שהן מכוונים עד י"ג מדות, והם מספרים במספריים ופוגמין בי"ג מדות כידוע לי"ח וק"ל"³¹¹.
[ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', דיש להכרעת המקובלים בנידו"ד תוקף הלכתי ממש].

* (2) לשונו (שם). קונטרס אלון בכות (על מגילת איכה)
עה"פ תקרא כיום מועד):

„אי' בגמ' שבת אמר הקב"ה למלאך לך וכתוב על מצחות האנשים וגו' על הצדיקים ת' תחי' ועל הרשעים ת' תמות, ואגב אמר אמ"ו זלה"ה בשם מוכיח מפורסם אחד שבא לעיר אחת וראה האנשים שבתוכה לא היו מגדלים זקנם, רק ה' להם חתימת זקן קטן מאד כמין קמץ והוכיחם ע"ז, ואמר דעי"ז מבין כוונת הגמרא לך והתוית ת' תחי' ת' תמות, וקשה לכאורה במה יודע איפה להמלאך איזה ת' פירושה תחי' ואיזה תמות, וצ"ל דאותן האנשים שהיו להם חתימת זקן קטן כמין קמץ הרי להם קמץ תחת התי"ו ופירושה תמות [חולתם הוא ת' תחי']"³¹².

בירור שיטתו:

לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער ראה לקמן ח"ב פ"ז ופי"ט, וראה הנסמן בהערה 312.

(ב) 1) לשונו (ספרו „יערות דבש" ח"א ע"ג, א
[דפוס לעמבערג. בדפוסים אחרים: נה, ב, כ, ב]):

„... אבל צריך הכנה לתשובה ועיקר בלי לעבור שום נדנוד עבירה בפרהסיא כי אין השכינה כ"כ בגלות אלא לעוברים בפרהסיא על מצות. והנה בעו"ה השחתת פאת ראש זקן זהו מעוברי בפרהסיא ובעו"ה כופרים בדיוקנא דמלכא קדישא, כי הם עולמות עליונים וצינורות קדושים מוריקים טובה... ולכך אנשים בעלי זקנים הם בעלי מדע... "³¹³.

בירור שיטתו:

לפי דבריו אין חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים או ע"י סם כופר בדיוקנא דמלכא קדישא וכו'. ולטעמי המצוה ע"פ קבלה בכה"ג —

(311) הביאו בפי' מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך פי"ח אות ל"ט). משך חכמה (עה"ת) קדושים יט, כו. ס' שמע ישראל ח"א אות י"ט.

(312) הביאו בשו"ת תירוש ויצהר ס"י ס"ח תשובה ב', זקן אברהם מאמר חמישי בסופו. עמודי ארזים דף ע"א. ושו"מ כעין פי' הוה במי שקדמו ה"ה ספר נהג כצאן יוסף (הלכות גילוח הזקן). ראה לעיל בערכו.

(313) הביאו בס' זקן אברהם מאמר דביעי אות ל"ג. בית יחזקאל ע' קצ"א.

תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב'. וראה ח"ב פ"ו. וראה הנסמן כאן בעהרה 313.

במ"ש א) דהוא עבירה בפרהסיא וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ו. ב) דאנשים בעלי זקן הם בעלי מדע — ראה שם פי"ט (שם הערה * 36).

2) לשונו (שם. צו, א [דפוס לעמבערג. דפוסים אחרים: עב, ב; סח, ב]):

„ . . . כי זה בכלל י"ג מדות מי"ג תיקוני דיקנא קדישא והם שלחו ידם בו ואין קטיגור נעשה סניגור אוי שוטים איך תאבדו עולמות בשביל שטות כזה ודבר זה הוא חוק מן ה' לתת כן לישראל בלי ישלחו יד בו ולא נאמר בתורה טעם והוא ברית כמו שיש ברית קודש במילה כן הזקן ברית סמוך ללשון ברית הלשון וכן הזקן אות ברית לישראל חתומי בתקונא דדיקנא קדישא וחותם קודש קדשים וכל מי שיש לו זקן הוא בצלם אלקים אבל מי שאין לו אינו בצלם אלקים רק הוא בצלם אדם בליעל הס"ם כמאמר התיקונים האי א"ל אחר אסתרס ולא עבד פירי ולכך שימו נא על לב אם יאמרו לא' אתה אינך בצלם אלקים הלא יריב עמך ויהי' לו לבושת לקלון וזה שוטה וסר לבב בשחיתתו פאת זקנו ואבד צלם אלקים . . . וע"ז צווה דוד ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי, דהיינו הזקן הוא חוקי לבלי לקלוח ואתם תספרו בתער השכירה וכן פי' האר"י ז"ל על תהלת יספרו מלשון גילוח הזקן וכן פי' כאן שיספרו חוק ה' וישאו בריתו שזקן הוא ברית כנ"ל עלי פיד כי למעלה מהשפה ישאו ברית ויגדלו השפה ופאה כנ"ל ולמה אתה עושה להתדמות לגוים ולעשות כל תועבת אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך וגו' וקאמר אלה עשית והחרשתי יש לו עוד גאווה ורמות רוח לומר כי עדיין לא סר צלם אלקים מאתו . . . ”.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין איסורי חקות גויים בהעברת הזקן — ראה שם פ"ד. בהנ"ל שהזקן הוא הצלם אלקים וכו' — ראה שם פי"ט. וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.]

3) לשונו (שם ח"ב לו, א [דפוס לעמבערג. דפוסים אחרים: קח, ב; קלה, א]):

„ . . . וכתב בזוהר שעיקר גלות השכינה בשביל עונות שעושים בפרהסיא ובעו"ה בדורותינו פשטה השחתת זקן ופאת ראש במצעדים בפרהסיא ובשביל שלא יהי' שערות הולכים חוץ לקליעות שערות שקורין פרוקין מגלחים פאת ראשם של צדעם וזהו יותר חמור מן השחתת זקן שהוא אפילו כעין תער אסור³¹⁴

314) הביאו בס' לב עברי (פי' על צוואת החת"ס) ח"ב מערכות ישראל: „רבי יונתן ז"ל". זקן אברהם שם. עמודי ארזים דף נ"א. טעמי המנהגים ומקורי הדינים ע' רצ"ה (עניני ת"ב). בית יחזקאל שם. ס' שמע ישראל ח"א אות י"ט.

315) אף שמכאן משמע דס"ל ד(עכ"פ) מעיקר הדין יש למצוא היתר לגלח הזקן במספרים. אבל ע"פ שאר דבריו המובאים בפנים מוכח דס"ל (מטעמים אחרים) שצריכים לגלח הזקן „בלי ישלחו יד בו” [לעיל מספר 2] שהרי „שלשה דברים שמביאים

ותמהני איך מלאו לבס לקרות בקול בימים אלו י"ג מדות רחמים ולקרות ה' שהם מרומזים בשני פיאות הללו ומכ"ש שארי י"ג מדות שהם בזקן . . . ובאמת יש פנים לטובה אצל קב"ה . . . ויש פנים מלשון אף וחימה . . . וההבדל, פני ה' שהוא רחמים הוא לטובה אבל פני אלקים מדה"ד הוא לרעה להכרות ולעשות נקם . . . וזה הכל אם ישראל מגדל זקנו כראוי אזי פנים של רחמים וה' עובר על מדותיו פנים של אלקים ונתמלא רחמים, וזהו ויעבור ה' על פניו, כביכול שעובר על פניו מדה"ר ולכך אמרו והדרת פני זקן אבל במגלח זקנו הוא מעורר פנים של אלקיים ופני רשעים הם מדת הדין כנ"ל³¹⁶.

בירור שיטתו :

לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער. ראה הנסמן בהערה 316. לקמן ח"ב פ"ז. ח"ג: טענה ומענה ב' (ושם יתבאר דיש לטעמי איסור ע"פ קבלה בנידו"ד תוקף הלכתי ממש). וראה לקמן ח"ב פי"ט: "הדרת פנים — זקן".

(4) לשונו (שם פ, ב [דפוס לעמבערג. דפוסים אחרים: קלח, ב; קעג, א]):

"ולכך בני ראו כי שלשה דברים שמביאים שפע למעלה בלי התעוררות דלמטה א' בחי' טל כמ"ש. שנית כאשר יגדלו זקן בלי גילוח (חמש) פיאות כלל כי הם המעוררים י"ג מדות רחמים דמשה כו' הם התעוררות רב להעיר השפע ולכך בחורבן נאמר כל ראש קרחה וכל זקן גדוע כי הזקן מביא התעוררות רחמים. שלישית אם יש שלימות ואהבה וריעות בין ישראל . . . וע"ז אמר דוד מה טוב ומה נעים וכו' אמר שהוא הפעולה כמו שמן טוב הוא שפע קדושה היורד על זקן אהרן שיוירד ע"פ מדותיו דהיינו מכילין דרחמין י"ג מדות שהם בזקן המשפעים טוב ושלום ולכן נקרא זקן אהרן הרודף שלום ואמר כטל חרמון בלי התעוררות כלל ענין שלום ואהבה ואחות ורעות"³¹⁷.

שפע למעלה בלי התעוררות דלמטה . . . שנית כאשר יגדלו זקן . . . כי הם המעוררים י"ג מדות רחמים . . . [כדלקמן מספר 4, עיי"ש] — ועד כדי כך הונח הדבר אצלו שצווח ככרוכיא והוכיח בתוכחות מוסר בענין גודל חשיבות גידול הזקן, וככל המובא בפנים. ומיוחד בהמובא לעיל אות א' הוכיח על גילוח הזקן במספרים להדיא. ולהעיר דע"פ טעמים אלו שהזכיר הגאון רבי יונתן אייבשיץ — כתבו בעלי הזוהר וגדולי המקובלים והאריז"ל בראשם לאסור אפילו ליגע בהזקן. וגם כאן הזכיר את האריז"ל בפירוש הן באהבת יונתן והן ביערות דבש, כפנים. ועוד יש להעיר (בכדי להסביר שינוי ההדגשה שבין הדרשה ביערות דבש למ"ש באהבת יונתן הנ"ל) שבדאי היו חילוקים במי היו השומעים ומה הי' הנהגתם — אם גילחו זקנם במספרים או בתער. דפשוט הוא שלפי אופן הנהגתם כך הוכיחם.

וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' דבנדו"ד יש לפסק המקובלים תוקף הלכתי ממש. ויש להעיר מס' בית יחזקאל ע' קצ"א: . . . לדעת הברכי יוסף . . . גם בסם ומשחה אסור — וגם במכונה מספר שתים או שלש המשאיר בפנים שערות קצרות, ג"כ אסור, וכן הוא ביערות דבש . . .

(316) הביאו בס' זקן אברהם שם. עמודי ארזים דף ע"ו. בית יחזקאל שם.

(317) הביאו בס' זקן אברהם שם. בית יחזקאל שם.

בירור שיטתו:

לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער. דאה הנסמן בהערה 317. לקמן ח"ב פ"ז. ח"ג: טענה ומענה ב' (ושם יתבאר דטעמי איסור ע"פ קבלה בנידוד יש להם תוקף הלכתי ממש).

ג) לשונו (ספרו תפארת יונתן [פ' מקץ]):

"... ידוע דזקן הוא חותמו של הקב"ה והם י"ג תיקוני דיקנא והוא אמת"³¹⁸.

* * *

ומובן דע"פ כל הני טעמים שביאר הגאון הנ"ל אין להעביר הזקן בשום אופן, אף מבחינת ההלכה, וכמבואר כ"ז לקמן ח"ג טענה ומענה ב' עיי"ש.

רבי יעקב עמדין (יעב"ץ)

א) לשונו (סידור יעב"ץ³¹⁹ [הלכות תשעה באב שער הדלק חלון השביעי (חלון המצרי)]):

"... אבל יותר מזה עושין הזכרים (הנקראים בשם יהודים) המגלחים

(318) הביאו בשו"ת תירוש ויצהר שם תשובה ג', עיי"ש.

רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) — בנו של ה"חכם צבי", דאה לעיל ערך "חכם צבי", ושם תראה שדברי הבן כדברי האב בנוד"ד.

(319) "עמודי שמים. סוד תפלה שאון וחיקר הדב מה' יעב"ץ על שפ"ת ים הדקדוק מוקף מדינים שונים וסביב פירושים ורמזים ותקון מעמדות ופי' פרק שירה ותקון סודי עבודה וכהנה רבות ציצים ופרחים על שושנים" (החיד"א בשם הגדולים). ואי"ו הסידור "בית יעקב" הנקרא גם "סידור עמדין": "כי הסידור, בית יעקב, אם כי שם הגאון מוהרי"עב"ץ נקרא עליו, איננו כלל הסידור 'עמודי שמים' אשר חיבר הגאון מוהרי"עב"ץ זצ"ל ולא ראי זה כראי זה, ומעשה כך הי', לפני יותר ממאה שנה הוציא איש אחד את הסידור, בית יעקב, ע"ש הגאון מוהרי"עב"ץ כאילו הוא הסידור שלו, אולם סמך על עצמו לשנות את דרכו וטעמו של הגאון מהרי"עב"ץ ע"י הוספות רבות שהוסיף על סידורו בתוספות מרובה על העיקר הן בתפלות והן בפירושים והלכות ומנהגים עד שלא ניכר כלל מה המה דברי הגאון המחבר זצ"ל ומה הם דברי המו"ל ולא הי' די לו בהוספות אלא שגם שינה את הנוסח העיקרי של הסידור מנוסח אשכנז לנוסח ספרד. והנה הגהמ"ח הדפיס את סידורו בעצמו בשנות תק"ה — תק"ז ואח"כ בשנת תקע"ח גרס הסידור עוד הפעם בעיר קראעץ וכו' וכן גרס שם בעיר קארעץ עוד הפעם בשנת תרכ"ג כו' אולם כל הסידורים מההוצאות הללו כבר ספו תמו מן העולם ובפרט הסידור מדפוסו של הגהמ"ח בעצמו הנהו יקר המציאות מאד כו' וכמעט שנשכח הסידור העיקרי של הגהמ"ח מן העולם, וכבר טעו בזה כמה מחברים שהביאו בספרים הלכות ודינים מסידור בית יעקב על שם הגאון מוהרי"עב"ץ זצ"ל, ובאמת לא יצאו הדברים ממנו ומעולם לא אמרם כי לא נמצאו כלל בסידורו העיקרי של הגהמ"ח זצ"ל" (מתוך הקדמת המהדיר של הוצאת סידור היעב"ץ "פאטא אפסעט" מהוצאת היעב"ץ בעצמו משנת תקה—תק"ז, דפוס אלטונא)*.

ועפ"ז אין לתמוה איך שבסידור בית יעקב הנ"ל (בהלכות ת"ב שער הדלק חלון השביעי) לא ימצא הקורא מה שנעתק כאן בפנים, שהרי גם בנוד"ד כן עשה המו"ל

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצה; "הוספה ב" אות יז.

פאותיהם להתדמות לנקבות ועוקרין כעשרה לאוין מתורת משה בכל יום בגילוי פנים. . . הכזה היו ישראל תמיד מצויינים. הבזה יהיו ניכרים לעם ה' כולו זרע אמת קרויין בנים. ולמען ידעו השוגגים ויתחרטו על העבר ויכלמו מעונים לא געלים מהם חומר הענינים. ונבאר מ"ש ממספר קרוב לעשרה במנינם. ואמנם ידוע שהמקיף פאת ראשו. . . עובר בב' לאוין, ואם גם את הזקן תספה, נוספו ה' לאוין הרי ז'. ולא דלא ילבש גבר שמלת אשה, שאפילו המלקט שעה לבנה מתוך שחורות עובר בזה, יש כאן ח'. ועוד בה (אחת כפולה) עשירי היא אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו ולא תלכו בחוקות הגוי, ושבה והיתה לבאר הלשון שנשתמשנו בוא באמרנו כעשרה בכף הדמיון, לפי שהן תשעה נראין כעשרה (מלבד המ"ע ואבדיל אתכם מן העמים) ואולם חי אני אינן אלא שקולים נגד עשרים (עשרה עשרה הכף מכריע לחובה) גי' תרי"ג מצות של תורה זו של דבריהם, ר"ל שכולן תלויות בשמירת העשרה הנ"ל. ובביטול אלה כולה נמשכין אחריהם, כי העובר אפילו מצוה ל"א בשאט בנפש הרי הוא מין וכופר בכל התורה כולה, וחמור מהנכשל בערוה של כרת מחמת שיצרו תקפו וי"ל תקנה בתשובה. משא"כ המרים יד אפילו באות א' מהתורה ומחלל שם שמים בפרהסיא, שאין תרופה למכתו, והוא אפיקורס כמ"ש הרמב"ם ז"ל, והוא דבר מבואר בעצמו. . . הרי בלי בוש מעידין על עצמן שא"ל חלק באלי ישראל. . .

בירור שיטתו :

- (1) הרי מפורש דגם לדעת הגאון היעב"ץ שייך בהעברת הזקן אזהרת לא ילבש גבר וגו' ואיסורי חקות גויים, וא"כ ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, כדלקמן ח"ב פ"ג ופ"ד. וראה לקמן בסמוך : "נספחים".
- (2) כתב בשו"ת תירוש ויצהר סימן ס"ח בענין העברת הזקן במספרים וסם וכו' :

"וכמה הרעישו ע"ז גאוני וקדושי עליון משוש דור ודור זי"ע. ומהם דודי זקני הגה"ק מופת דורו רבינו יעקב עמדין בסידורו ה' ת"ב וז"ל : [והעתיק לשונו כנ"ל] . . . ומדברי דודי זקני הגאון יעב"ץ ז"ל הנ"ל משמע דס"ל דעובר בב' לאוין, היינו דמשום חוקות העכו"ם הוא לאו מיוחד . . . "

(3) במ"ש "ולאו דלא ילבש גבר שמלת אשה שאפילו המלקט שעה לבנה מתוך שחורות עובר בזה" — ראה לקמן ח"ב פ"ג, ושם יתבאר הילפותא, דכ"ש וק"ו היא.

של הסידור "בית יעקב" לשנות את דרכו וטעמו של הגאון יעב"ץ, והשמיט המו"ל דברי הגאון יעב"ץ שנעתיקו בפנים אודות שייכות הלאוין דובחוקותיהם לא תלכו ולא תלכו בחוקות הגוי ולא ילבש גבר שמלת אשה לאיסור העברת הזקן, (עיי"ש בסידור "בית יעקב" הנ"ל שניכר עכ"פ השבוש הזה גם למי שאין ידוע לו מה שעשה המו"ל הנ"ל). והנוסח המובא כאן בפנים היא העתקה מן ההוצאה הראשונה ע"י הגהמ"ח בעצמו בדפוס אלטונא משנות תק"ה—תק"ו, וכן העתיק קטע הזה בנוסח הזה בפירוש מעיין גנים (להגה"ק צבי אלימלך מדינוב בעהמח"ס בני יששכר) ע"ס אור החיים (לדבי יוסף יעב"ץ) פ"ג אות ה', וכ"ה גם בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א', עיי"ש. וגם נעתיקו הדברים כהייתן בס' לה עברי ח"ב מע' ישראל — "רבי יעקב עמדין".

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג. בענין איסורי חקות גויים — ראה שם פ"ד].

נספחים :

(1) שו"מ להלן באותו קטע שהזכיר היעב"ץ עוה"פ את ענין שייכות תיקוני נשים להעברת הזקן. והועתקו דבריו אלו לקמן בה"סיומא דספרא" של חיבור זה.

(2) לאח"ז באו לידי הגהות הגאון היעב"ץ על סידורו³²⁰, ומצאתי שם דעמ"ש [נעתק לעיל]: "אבל יותר מזה עושין הזכרים (הנקראים בשם יהודים) המגלחים פאותיהם להתדמות לנקבות . . . — העיר בזה"ל :

"אולי מתאבלים הם, שכך כתוב בשמונים איש ששמעו חורבן ביהמ"ק גלחו זקנם, אבל אלו ודאי אינם אבלי ירושלים שמא מתאבלים הם על מיעוט השגתם במלוי תאותם באלה החייבים בנפשותם על זאת תאכל הארץ הלזו הנשמה ויהי העם המתאווים כמתאוננים עד דא ודאי קבכינא על האי שופרא דבלי בעפרא. הי תורה ומצות דמגין עלן דלא לירות תדתי גהינם".

[ראה מזה לעיל ערך "רד"ק"].

(3) עוד מצאתי בהגהות אלו של הגאון המחבר (בהשייך לדף עז, א בסידורו הנ"ל) :

" . . . זקן בכל לא תגע בו יד המגלח (רק השפה המעכבת האכילה הזהירו להסירה כי שקץ הוא ומטמאה המאכל) וכל מי מי"ת שיעבור על דברי צואתי ואזהרתי זאת לא יקרא שמי עליו בסודם אל תבוא נפשי ובקהלם לא תחד כבודי ובשם ישראל לא יכנה".

[דיכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות — ראה לקמן ח"ב פ"י. בענין גילוח השפם — ראה שם פ"א].

(ב) מתוכן דבריו (שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סימן פ) :

דן בשאלת עבריינ' א' שעשה תשובה שאינה שלימה אם להתירו לבוא בקהל ה' ולהצטרף לכל דבר שבקדושה ולקריתו לס"ת וכו'. ובהמשך הדברים כתב :

" . . . נפלאתי על שאדוני רודפו כל כך בשביל שמגלח פאת זקנו וכדומה לזה. אע"פ שבלי ספק אם ה' בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם, הי' מהראוי לנקום נקמת ה' ותורתו הקדושה מהאנשים הפושעים והולכים בעזות פניהם, ותהי עונותם חרושה על לוח לחיהם. מכל מקום מה יעשו גדולי הדור ואין דורן דומה יפה . . . כי בחזקה לא יפעל מאומה בכזה, אם לא במענה רך לאשר נגע ה' בלבו . . . "

(320) ההגהות על הסידור כתי"ק של הגאון המחבר היעב"ץ נמצאים בבית עקד הספרים בעיר אמסטרדם במדינת האלאנד — נעתקו ונמסרו לדפוס ע"י גינו ונכדו הרב משה צבי ארי' ביק שליט"א (המו"ל של סידור עמודי שמים הוצאה חדשה הנ"ל בהערה הקודמת).

בירור שיטתו :

הביאו בזה בשו"ת חיים ביד (להגאון רבי חיים פאלאג'י) סי' צ' במענה על שאלה אודות מי שגלח זקנו בעיר טורקיה, מקום שלא נהגו לגלח זקנם, וז"ל: „והן הן הדברים אשר דיבר בקדשו ה"ה בספר שאילת יעב"ץ ח"א בתשובה שהתנצל על מה שהיו מרננים אבתרי' שהי' מסביר פנים למי שגילח הזקן, והשיב להם כי גם הוא לבב כמוהם אבל מה נעשה כי הדור פרוץ וכראות שאנחנו מרחיקים מהם הם יוצאים לגמרי חוץ לדת . . .”.

[עוד דעות בהנ"ל — ראה לקמן ח"ב פ"ח].

* * *

גם ע"פ דברי הגאון היעב"ץ בספרו „שו"ת שאילת יעב"ץ" במ"א מוכרח דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער כדלקמן ח"ג טענה ומענה ב' אות ד'.

רבי משה חיים לוצאטו (רמח"ל)

*

לשונו (ספר הכללים [כללים ראשונים סימן כד]):

„... התיקונים הנדרשים באידרא רבא. הדיקנא בבחינה זאת היא בבחינת שליטת רוממות יחודו ית', והסטרא אחרא בושא מפניו, ואינה מעיזה פנים להרים ראש”.

בירור שיטתו :

ראה לעיל ערך „זוהר”.

[עייג"כ ספרו הנ"ל שם סימן ט'; ספרו „פתחי חכמה ודעת” עמ' 48].

עיון יעקב

לשונו (עין יעקב מסכת ע"ז דף ג סק"ו ב, עיון יעקב)

ד"ה דבר אחר [הראשון]:

„... ובדרוש דרך תוכחה אמרתי לכך נמשלה לדגים מה דגים יש לו שני סימני טהרה סנפיר וקשקשת שהוא לבוש, כן אדם יש לו ב' סימני טהרה שלא ללבוש מלבושי נכרים ולא לשחת פאת זקן”³²¹.

בירור שיטתו :

(א) א"כ המסירין פאת הזקן מסירין מפניהם סימן טהרה שלהם³²².

רבי משה חיים לוצאטו — מקובל שהגאון מוה"ל אמר עליו שאילו הי' בחיים, כי אז הי' הולך רגלי אליו ללמוד ממנו מוסר ומדות.

עיון יעקב — לרבי יעקב ריישר. בעהמח"ס שו"ת שבות יעקב, סי' חק יעקב מנחת יעקב, ועוד, הביאו החיד"א בשה"ג.

(321) הביאו בסי' יפה ללב ח"ה חיו"ד סי' קפ"ב ס"ק ג', דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ח. עמודי ארוזים דף ס"ט.

(322) דרכי תשובה (שם). עמודי ארוזים (שם).

(*) כתב הרמח"ל לרבו הגאון רבי ישעיהו מרדכי באקאן (רבן של פדובה ומחבר ס' שו"ת „לחמי תודה” - ונציה תק"א) באגרת שי"ל בס' „אגרות רמח"ל ובני דורו” (מכון רמח"ל, אה"ק, ה'תשס"ט [מהדורה שני']) אגרת נג (עמוד קעה): „ואשר לא השיבותי על ענין גידול הזקן. באמת כבר מזמן גדלתיהו”. ושם בהערות המהדיר (הערה 230): „הר"י באקאן עזב את פאדובה כשהי' הרמח"ל בן ארבע עשרה שנה. רבינו [הרמח"ל] ענה לרבו באגרת זו (בשנת הת"ק) „כבר מזמן גדלתיהו” — זאת אומרת לפני שנה או שנתיים, דהיינו כשהי' הרמח"ל בן עשרים, או אפילו לפני, הי' כבר מגדל זקנו”.

(ב) א"כ, ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער. ראה לקמן ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה". פ"ט "הדרת פנים — זקן".

רבי דוד פארדו *

(א) מתוכן דבריו (ספרו "שו"ת מכתם לדוד" חיו"ד סימן כח) ³³²: תשובה על דברי מר תלמידו ר' שבתי וינטורה, שהובאה שם בסימן כ"ז (שהאריך קצת לענין גילוח הזקן והעלה דמן הדין מותר ורק ע"פ דברי הזהר הוא דאסור) ומרן המחבר רבי דוד פארדו בסימן כ"ח סותר דבריו וראיותיה, ובתוך תשובתו ביאר הסוגיא דמכות כא. א ושיטת הרא"ם השייך אליה, ועוד כתב "להשיב . . . על מה שדקדקת מלשון הריב"ן ז"ל" (מכות שם) והוכיח הגאון המחבר ד"ריב"ן כי קאמר מותר מותר מן התורה קאמר" [נעתק לעיל ערך "רש"י" הערה 71] והמשיך לבאר ד"גם כל אותם דקדוקי ענינים שדקדקת מלשון הרא"ש ז"ל ומשאר פוסקים [להקל] רוח תשאם" [לעיל ערך "רא"ש"] וכ"כ להסביר שיטת הטור [לעיל ערך "טור"] וגם חלק על החכם הכתוב שם בסי' כ"ז הנ"ל שדחה את דברי הגאון מעשה רוקח על המשניות [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 106] שהוכיח בכוונת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור (והקשה על דברי מרן הב"י). וביאר הגאון המחבר דהגם "אתה עתה נחית בחסדך ליישב דברי מרן הק' ז"ל . . . ואמת כי רבן של כל בני הגולה הוא . . . ומ"מ חותמו של הקב"ה אמת . . . כל מה שכתבת דחיק ואתי מרחיק" והאריך לבאר שיטת הרמב"ם דס"ל דבמספרים פטור אבל אסור [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] ולסלק מה שהוכיח הב"י ע"פ מה שפסק הרמב"ם דיש היתר ללקוט פאות הראש במספרים [ערך רמב"ם שם הערה 99] ולבאר שיטת האריז"ל בשיעור אורך פאות הראש [שם] ומסיק "נמצא דלדינא דברי מור"א [המעשה רוקח על המשניות הנ"ל] הנזכרין שרירין וקיימין והוא אמיתות משמעות דברי הרמב"ם אחרי שאלת אלף מחילות מרוממות מעלת מרן ז"ל וצריך לקבל האמת ממי שאמרו". ועוד הזכיר (בהמשך להדיוקים בדברי

רבי דוד פארדו — מחבר "חסדי דוד" על התוספתא, "ספרי דבי רב" על הספרי, "משכיל לדוד" על פירש"י עה"ת, ועוד. כתב עליו החיד"א בשם הגדולים: "נודע בשערים מהפלגת שקידתו ושלמותו . . . ומפורסם חסידותו ותמיד על משענת הקנה מטהו יפרח ערוגות מטעיו ציצים ופרחים לתורה ולהלכתא גברותא". ובהקדמת ס' "קהלת יעקב" מאת בנו של רבי דוד פארדו (ויניציאה, תקמ"ד) כתב עליו החיד"א: "עיר וקדיש . . . עטרה בראש כל אדם . . . הרב המופלא וכבוד ה' מלא מלכי צדק מלך שלם כמהר"ר דוד פארדו גר"ו . . . הוא אור המאיר לארץ בחיבורין הנחמדים".

332) הביאו בס' רוח חיים יו"ד סי' קפ"א. יפה ללב (ח"ה יו"ד סי' קפ"א). זכר נתן (הל' גילוח). שדי חמד (כללים מע' הלמ"ד סי' קט"ז). שו"ת דברי מרדכי סי' ח"י. זקן אברהם מאמר שלישי אות ט', ומאמר רביעי בכ"מ. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק ב' וי"ז. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פ"ח אות ל"ט שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. עמודי ארוזים (בכ"מ). שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. ועייג"כ שו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ז ולקמן ערך "חיד"א. שו"מ שהביאו בשו"ת הסבא קדישא ח"ב חאו"ח סי' א'.

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצה-תרצו).

הרמב"ם) ד"מ"ש דמצינו פטור ומותר כו' זהו במילי דתנאי אבל לא בלישנא דפוסק" [ערך "רמב"ם" שם מספר 2]. ואח"כ הסביר שיטת השו"ת שמש צדקה [לעיל בערכו] וסילק מה שיש מקשים ממ"ש הרמ"ה בהוריות אודות זקנו של אהרן הכהן ומסיק "ואף גם זאת אין הדעת סובלת שתיאמר זה על אהרן קדוש ה', ומ"מ ליכא מהתם שום דמות ראי' לדמיון דפירשת על גילוח ממש וזו לא אמרה אדם מעולם [לקמן טענה ומענה ד' הערה 188]. והמשיך לבאר דבנידו"ד שייך ה"כלל גדול שלמדנו הרב מהורדב"ז ז"ל ואחריו כל ישרי לב דכל דאיכא ספקא ומחלוקת בין הפוסקים הקבלה תכריע, וכבר ידעת כמה החמירו בזה בספר הזוהר קדוש" [באריכות לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'] "וכ"ש הכא דמשמע ודאי דליכא ספקא ולא מחלוקת כלל שגם הפוסקים שהזכירו לשון התיר ר"ל היתר מן התורה . . . י"ל דמ"ש המתידים, היינו כשאנו כעין תער . . . " [לקמן טענה ומענה א' אות ה' י"ו] והזכיר שכ"כ הפסקי תוס' במכות והתרומת הדשן [דאה לעיל בערכם] "וידעת כמה רב גוברי". וממשיך דלפי"ז "פשיטא לי שאילו הי' רואה מרן ז"ל דברי הרא"ה ודברי מהרא"י [התרומת הדשן] לא הוה פשיט לה להתירה [לקמן טענה ומענה א' אות ג']. ומסיק בזה"ל:

"הנה כי כן אתה עתה ברוך ה' חזור חזור ואל תסתרך לבל הדור כי אתה הראית לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הרמב"ם ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספדים, וכדמוכח נמי מדברי רבינו מוהרבי"ל ז"ל, ובפירוש איתמר בדברי חד מגדולי הפוסקים הראשונים הוא הרא"ה ז"ל בספר החינוך . . . [ראה לעיל בערכם] . . . איך שיהי' הא ודאי כי הוא ית' עובר על פשע לשארית נחלתו שה פזורה ישראל כי יראה כי אולת יד . . . ברם למי שעמלו בתורה ולא יליף חוץ מפנים אין לו על מה לסמוך כי ניכרים דברי אמת דלא יבצ' מאיסור דרבנן וחביבים ד"ס וחמורים יותר מד"ת שמענה ואתה דע לך" [לקמן ח"ג טענה ומענה א' אות י"ג].

בירור שיטתו:

יש מביאים דבריו הללו ומגדירים שיטתו דס"ל:

" . . . ידא שמים לא מגע [נראה דצ"ל יגע] בו יד כי לא ימלט לפחות מאיסור דרבנן וקרוב לבא ג"כ לאיסור תורה" ³²⁴.

"בשו"ת מכתם לדוד כתב דבין ע"י סם ובין ע"י מספרים כעין תער לא ימנע לפחות מאיסור דרבנן וקרוב לבא לידי איסור דאורייתא" ³²⁵.

"גילוח הזקן אסור מדינא אף במספרים אפילו שלא כעין תער כאשר מפורש יוצא מפי כהנים גדולים הפוסקים . . . השו"ת מכתם לדוד" ³²⁶.

(324) מפתחות בסוף שו"ת מכתם לדוד. ועד"ז כתב בדרכי"ת שם. שו"ת מנח"א שם. ועוד.

(325) שו"ת קול מבשר שם, וצ"ע אי' הוזכר בהתשובה הנ"ל ענין הסם, ואולי יומתק הדברים ע"פ שיטת התוס' דסם דינו כמספרים כעין תער, ועוד אפשר שדייק כן מדבריו בסוף התשובה, ועצ"ע.

(326) זקן אברהם מאמר רביעי (בכ"מ), וצ"ע איך דייק מדברי השו"ת מכתם לדוד לאיסור אף מספרים שלא כעין תער, ואפשר דייק מדבריו שבסוף התשובה דבנידו"ד דברי קבלה יכריעו גם להלכה, ועייג"כ בלשון המפתחות הנ"ל בפנים: "לא מגע בו יד".

„עיין בשו"ת מכתם לדוד שגם הוא כתב שעובר משום לא ילבש וגו' ³²⁷.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר
הדין דפיאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].
בענין סיפור תולדות תשובה זו — ראה לקמן ערך „חיד"א".

(ב) לשונו (ספרו „שושנים לדוד" [על המשניות] מכות פ"ג מ"ה) :

„ד"ה עד וכו' במספרים כו' עיין על זה מחדש בספר מעשה רוקח להרב
הגדול מוהרר"א מקראקא ז"ל מה שהעלה והכריח בזה דבמספרים נמי איסורא
מיהא איכא אלא דפטור ולישנא דמתני' דקתני ואינו חייב וכולי תנא דמסייע
לי' ע"ש ושומר נפשו ירחק מזה".

בירור שיטתו :

מה שכתב לדייק בלשון מתני' דמכות (כ, א) בנידו"ד דפי' דשלא בתער
פטור אבל אסור — ראה לעיל ערך „רמב"ם" אות ב' מספר 8. לקמן ח"ב פ"ב
דברי המעשה רוקח על המשניות הועתקו לעיל ערך דמב"ם שם הערה 106
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ב שם].

שו"ת כתונת יוסף

מתוכן דבריו (חלק יו"ד סימן א) :

האריך בין השאר לפרש דברי התוספתא דלא יאחזו אדם בזקנו או
פיאותיו בחזק יד פן יתלוש שער אחד או שתיים, דאזהרה זאת אינה אלא אם
יאחזו בכיוון דרך כעס או חרון אף וכיוצא אבל אם סורק במסרק וכוונתו לייפות
צורת פרצוף לכבוד ה' ולכבוד שבת כו' א"כ אפילו אם נפלו שערות ע"י מסרק
אין בכך כלום כיון דזה דבר שאינו מתכוין לתלוש ממש, והלכה כרבי שמעון
דדבר שאינו מתכוין מותר. וכן אם חופף בפיאה ובזקן בידו או אם חוכך בצפרניו
שנפלו שערות אין בכך כלום כיון דאינו מתכוין ודאי לתלוש כו'. והאריך להביא
דאי' לזה מדברי הרמב"ם ³²⁸.

[הועתקו דבריו בזה ורוכוזו הדעות בענין סריקת הזקן לקמן ח"ב פ"ב].

ואם בסריקת הזקן בעלמא יש להסתפק אם מותרת או אסורה, להעביר
השערות ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

327) ספר זכר נתן שם, והביאו בשדי חמד שם וכתב עליו : „הן אמת שעיינתי
בתשובת מרן מוהרד"ף במכתם לדוד... ולא ראיתי שכתב שם לאסור משום לא
ילבש גבר, ואעתיק רק דברי מסקנתו לדינא בתשובה זו"ל... הרי שלא הזכיר כלל
דעובר משום לא ילבש גבר רק שדעתו לאסור מדין תגלחת עצמו מדרבנן". וצ"ע.

שו"ת כתונת יוסף — לרבי יוסף יצחק מונטיקין.

328) הביאו בשו"ת דברי מרדכי סי' ח"י. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ד. סי'
עמודי ארוזים דף ס"ב.

נודע ביהודה

(א) לשונו (שו"ת נודע ביהודה תנינא חיו"ד סימן פ):
עיי"ש.

בירור שיטתו:

בשו"ת חבלים בנעימים ח"ד סימן כ"ז הוכיח עפ"י דברי מרן הנודע ביהודה בתשובה זו דיש איסור גמור לגלח הזקן ע"י מכוונות חשמלית לתגלחת. דהוי כתער ממש. ומסיים: "בודאי קשה להתיר נגד הנודע ביהודה וכמה אחרונים . . .".

[דברי השו"ת חבלים בנעימים הועתקו לקמן ח"ב פ"א אות ה', שם רוכזו הדעות בדין מכוונות גילוח].

(ב) מסיפור ידוע ומפורסם אודות הבעל נודע ביהודה מצינו עוד דוגמא מפורשת להמהבואר בכ"מ שהפוסקים שכתבו לצדד ולהתיר אופנים שונים של העברת הזקן עשו כן אך ורק לצורך עת הסכנה וההכרח והדחק וכו' (כמו שכתבו כמה מהם להדיא וכמובא לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"א, עיי"ש). וז"ל הסיפור³²⁹:

"כשבא הנודע ביהודה לקבל את הרבנות בתור אב"ד דעיר פראג, הי' זה בשבת פ' ויקרא, שדרש את דרשתו הראשונה. והוא פתח בפסוק הראשון של ההפטרה: 'עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו'. כי הקב"ה ברא את ישראל בכדי שישמרו את תורתו ויספרו את תהלותיו ונפלאותיו. והנה אחת התהלות והנפלאות של הבורא יש לראות בשערות הזקן הגלויות לכל, כי בטבע העולם שקל לשנות מצבע לבן לצבע שחור, אבל להיפך מצבע שחור לצבע לבן קשה מאד לשנות, וכאן דואים כולם את שערות הזקן איך שהם משתנים מעצמם משחור ללבן בלי שום עבודה והשתדלות, והן הן מנפלאותיו ותהלותיו של הבורא. וזו היא משמעות הכתוב: 'עם זו יצרתי לי'³³⁰ — בראתי את העם הזה שימסור, לבאי

נודע ביהודה — לרבי יחזקאל לנדא.

(329) יש להעיר גם מהסיפור המובא בספר מופת הדור (תולדות הנו"ב), עמ' טז, ב, שבימי הגה"ק הנו"ב הי' בפראג אחד מנטילי הכסף אשר פרץ את הגדר וגילח את זקנו, והנוב"י הוכיחו לבל יזיד לעשות כן כי מלבד חטאו גם חטא הרבים ישא עליו אם יחקו גם אחרים לעשות המזמתה כמוהו. אבל האיש הלזה אונזיו הכביד ולא שמע לקול מורו וכה גזע בעונו, וכאשר בקשו לשאת אותו לבית מועד לכל חי, שלח הגאון נוב"י פקודה אל ראשי חבורה קדישא כי ימתינו עם ההלוי עד אשר יופיע גם הוא שמה. הח"ק חכו לקראת רבם ובעינים צופיות קוו לראות פשר הדבר על מה צוה לחכות עליו בעוד אשר בטח לא למען להספידו כוונתו. רבינו הופיע בהדר גאונו וההלוי החלה, ובהגיע עם הנפטר לרחוב הגדול צוה הגאון בעל נוב"י לעמוד עם הארון ולהורידו, ושלח לקרא לספר כי יגלח את זקן המת אחרי אשר במשך ימי חליו צמחו שערות זקנו, ובין כה מת בזקן מגודל, בכדי שיבא לעולם העליון מגולח כאשר הי' בחיים חיותו. וכאשר מלא הספר אחר פקודתו שב רבינו אל ביתו, עיי"ש (הובא גם בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב', וראה כעין זה גם בס' נועם המצות מצוה ב' עמ' ה' הערה ב' אודות הגאב"ד דפריסען).

(330) פירוש הכתוב באו"א — ראה לעיל ערך "יין המשומר" וערך רבי יונתן אייבשיץ.

עולם, את נפלאותי, ולבסוף 'תהלתי יספרו' — הזקן הזה שהוא תהלתי הם גוזזים ומספרים אותו ולא נשאר ממנו מאומה לספר תהלות השם . . . " ³³¹.

בירור שיטתו :

(1) "נראה שבעל הנודע ביהודה כשבא לפראג ראה את מנהגי המקום שמגלחים את זקנם, אף במספרים או במשחה, והוא לא הי' רגיל לזה וע"כ הוכיח אותם על פניהם בדבר הזה. אולם אח"כ כשראה שהם מעורבין בין השררות ויש להם עסקים רבים עם אינם יהודים שלא סובלים זקן מגודל ומצטערים הרבה, אולץ להתיר להם" ³³².

(2) וגם כתב עד"ז בדעת הבעל הנודע ביהודה בספר אור המצות ³³³ :
 " . . . ובפרט שלא נכחד ממנו [הנודע ביהודה] שרב המבקשים היתר לגלח את זקנם כבר האמונה דופפת בלבם, כי היראים באמת אינם מגלחים את זקנם כלל, אלא מעוטא דמעוטא המוכרחים לזה".

(3) וגם לפי טעם המצוה שביאר הנודע ביהודה כנ"ל, הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי אף ע"י מספרים וסם, "לא נשאר ממנו מאומה לספר תהלות השם". ראה לקמן ח"ב פי"ט : "הדרת פנים — זקן". וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן שם פ"ז.

(ג) לשונו (שו"ת נודע ביהודה שם סימן פא) :

נעתק לעיל בה"מבוא" אות א'.

בירור שיטתו :

מפורש יוצא מתשובה זו מבין הגהמ"ח דכדי לחייב משום "לא תשחית את פאת זקנך" א"צ תער דוקא, שהרי "תער" לא כתיב בקרא, כ"א גילוח והשחתה, ולכן כל שיש בו גילוח והשחתה אסור (וחייב מלקות) כתער ממש, וכדלעיל בה"מבוא", עיי"ש.

העולה מזה הוא דיש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, דאית בהן תרתי, גילוח והשחתה. וכ"פ רבים מחכמי התורה דומננו, וכדלקמן ח"ב פ"א אות א'.

(ד) לשונו (שם) :

נעתק לעיל בה"מבוא" אות א'.

בירור שיטתו :

יש שכתב דמדבריו שם להקל בענין העברת הזקן על ידי סם, מוכח דס"ל דבהלכות העברת הזקן הנה תער לאו דוקא, אלא כל שיש בו גילוח והשחתה חייב כתער ממש, כנ"ל בה"מבוא" שם.

(331) הובא ב"נועם" ספר י"ב עמ' פ"ו.

(332) שם.

(333) להרה"ג וכו' ר' אורי לאגנער — ח"ג מצוה מ"ד.

ולפי"ז נמצא דמכונות גילוח אסורות כתער ממש, וכמבואר בארוכה לקמן ח"ב פ"א אות א', עיי"ש.

(ה) לשונו (שם סימן פ):
עין שם.

בירור שיטתו :

יש מהאחרונים שכתב דמדברי הנודע ביהודה שם בענין גילוח במספרים ואח"כ בתער — מוכח דאיסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער, וכדלקמן ח"ב פ"ב אות י"ב, עיי"ש.

* * *

נפפחים :

(א) מה שיש להעיר בדברי שו"ת נודע ביהודה שם סי' פ"א בהיתר העברת הזקן ע"י סם (סך נשא) — יתבאר לקמן ח"ב פ"ט אות א', עיי"ש בארוכה בפנים ובהערות. עכ"פ מן הראוי להעיר כאן, דאין תשובה זו מאת מרן הנודע ביהודה עצמו, כ"א מבנו, וגם לא נכתבה בחיי אביו.
(ב) עוד בדברי הנודע ביהודה שכתב נגד המצאת הגאון ר' וואלף בוסקוויץ בענין גילוח במספרים ואח"כ בתער — ראה לעיל בה"מבוא" הערה 25.

מרכבת המשנה

לשונו (רמב"ם הלכות עבודה זרה פ"כ ה"ז):

"ואינו חייב כו' עין כסף משנה. והנכון דע"כ לא פליג ר"א דחייב אלא בזקן דכתיב ב' גילוח והשחתה, ומשום הכי נמי אמרו חכמים ואינו חייב, אבל איסורא איכא . . ."³³⁴.

בירור שיטתו :

מה שי"ל בטעמיו ונימוקיו לפרש כן בכוונת הרמב"ם — ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב, ושם רשימה ארוכה של עוד כו"כ מגדולי רז"ל הסוברים כן בדעת הרמב"ם.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

מרכבת המשנה — לרבי שלמה מחעלמא. "הי' חכם בכמה חכמות . . . והי' מדקדק עצום וחיבר שערי נעימה, ועשרה שולחנות על כל ספר השו"ע מדיני האחרונים, וחידושי גפ"ת לרוב ושו"ת ל"ב שלמה . . ." (שה"ג להחיד"א בעדכו). "והן עתה ארי עלה ויצא חוצץ כליו במרכבת המשנה אשר לו . . . לא הניח זוית ופנה . . . ברוך שחלק מחכמתו לידאיו" (חסדי דוד על התוספתא פ"י דאהלות).

334 הביאו בשו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ב. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק ב'. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. זקן אברהם בכ"מ. שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו. עמודי ארזים דף נ"ז. שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט. שו"ת דברי שלום תנינא חו"ד סי' ע"ח. שו"ת שיח כהן ח"א יו"ד סי' ט'. ועוד.

מאורי אור

לשונו (חלק באר שבע טז, א) :

"והאר"י הגדיל מאד לפרוש מן הכיעור שלא לעקור ביד דהוי כעין תער שתולש מעיקרו".

בירור שיטתו :

ואם רק בעקירה פוסק האר"י דהוי כעין תער אמור מעתה מכש"כ במספרים שאין שום ספק בזה בודאי אסור³³⁵.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא תשחית את פאת זקנך ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. ובענין תלישת שער מהזקן — ראה שם פי"ב].

* * *

בענין מה שמתרעם בס' מאורי אור נגד המצניעים שערות הזקן בספריהם — ראה לקמן ח"ב פי"ב נספח ב'.

*

חיד"א

לשונו :

ראה המובא לקמן בסמוך.

בירור שיטתו :

כבר האריכו המחברים בהגדרת שיטת החיד"א בנידו"ד. והסיקו — ע"פ המפורש בדבריו — דס"ל להחיד"א דהיות ו"ידוע דבימי התנאים והאמוראים זומן הגאונים לא היו מגלחים זקנם כלל³³⁶, אלא "הדבר מפורסם דבערי אירופא נתהוה מנהג זה מאיזה זמן מפני טיבה לגויים. ונמשך בעוה"ר לישראל בהכרח מפני גויים שנושאים ונותנים עמהם"³³⁷. אשר על כן הנה אף שיש למצוא צדדי היתר להקל בכמה אופני העברת הזקן מעיקר הדין, אמנם אין לסמוך ע"ז כ"א אך ורק בשעת הדחק והסכנה והכרח גדול, וגם אז צריכים ע"ז כפרה מאת הש"ת³³⁸, אבל לולא ההכרח הנ"ל, "איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן"³³⁹.

מאורי אור — לרבי אהרן ב"ר ארכלי וזירמש דיין דמיץ. כתב החיד"א בשה"ג בערכו שהוא "טראה מקום ובקיאות גדול בכל התלמוד".

(335) זקן אברהם מאמר ששי בתחילתו.

חיד"א — רבי חיים יוסף דוד אזולאי. תולדות חייו ופרשת תקפו וגדולתו — ראה סי' חיד"א להרב מאיר בניהו.

(336) לשון חיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ג.

(337) שם.

(338) כ"כ החיד"א בספרו (עבודת הקודש) מורה באצבע סי' ד' אות קל"ה —

והועתק לקמן בפנים.

(339) לשון החיד"א בספרו ברכי יוסף יו"ד סי' קפ"א. וראה לקמן בפנים.

(*) ראה לקמן בסוף הספר "הוספה ב" אות א.

ביאור הענין (בפרטיות) הוא ³⁴⁰:

... אדוני שאל וקא מתמה על הרב חיד"א ז"ל איך שהוא תמיד מחמיר בספריו בכל הפרטים והדקדוקים כהאריז"ל, גם במקום שהוא הפך מרן ב"י ז"ל (והוא [החיד"א] עצמו כתב וז"ל: «וכן אני אומר דדבר שרבינו האריז"ל כתב, אפילו שהוא הפך מרן [הב"י] ז"ל, יש לעשות כמ"ש הארי"י ז"ל, דפשיטא לן דאילו מרן ז"ל ידע דעל דרך האמת צ"ל כך ודאי גם הוא ז"ל הורה כך» [נסמן לקמן בטענה ומענה א' אות ד]) ומדוע עתה בזה השאלה של גילוח הזקן עזב דברי האריז"ל והתיר לגמרי גילוח הזקן בס"ם, וכי ח"ו שבק רבי"ן חסיד"א ז"ל לחסידותי בזה. ואומר אל אדוני כנראה שגופי ספרי הרחיד"א אין לפניו, ולו היתה לפניו ספרין קדישי דבי מר חסידא, וגם אם הי' החכם רואה בין השיטין מש"כ הרחיד"א בפסק הוזה לא הי' שאל זאת. וכדי להצדיק הצדיק חסידא ופרישא קדישא הרחיד"א ז"ל, ההכרח להאריך כדי שיצא כאור צדקתו ומשפטיו עם ישראל. ידע אדוני כי הרחיד"א ז"ל לא התיר לגמרי גילוח הס"ם לכל העולם כלו ולעלמי עלמאי כי ידענן ב"י מר וחזינו בספריו דשמעתתי' של רבינו האריז"ל בפומי' כל יומא וממש שכל דברי האריז"ל וישם אותם יוסף לחק ולמשפט.. אלא בנדו"ד כך הי' המעשה, רבין חסידא ז"ל קבל עלוהי גלותא ע"י גזירת שמיא שנגזר עלוהי להצלה לנפשי' ואזל לארעא נוכראה (עפ"י האגדה המסורה מפה לאוזן מרבנו קשישאי חסידין קדישין המקובלים מחכמי הספרדים שלא יתנה הדברים לדפוס אלא מפה לאוזן) ואוה למושב באטליא בעיר ליוורנו. והוא אז ראה בעני עמו עם ישראל באותה המדינה באותו הזמן שהי' אז קשה מאד להסוחרים שיכנו בזקנם ומי שהלך אז בזקן כמעט שפסקו לחיותא והי' ביתו ריקם. ואז מבני המדינה הגישו אליו שאלה הזאת. כמ"ש מפורש בתחילת שאילת השואל (בשו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ב). וז"ל: אנן דיתבינן בערי אדום ומודעת זאת כי כל הזן ומבקש טרף לביתו על כרחו לעשות זקנו כמנהג הערים האל, ע"כ לכן אז הרחיד"א ז"ל בהאי נחית ובהאי סליק רק לחפש זכות על קרואים שושנה ולהם קטיגור וקח סניגור מקומו ללמד זכות על בני' שהיו נתונים אז באתראה הדין ובשעתא הדין בצרה ובשב"י גדולה [ודומה לזה ראה לקמן ערך «חתם סופר» אות ב']. ולכן טרח מר חסיד"א ויצא אז לישע זכות ישראל על יסוד תורת מרן הב"י ז"ל ולהביא ראיות דפטור ומותר, כמ"ש שם, וז"ל: «אמנם ללמד זכות על ישראל», עיי"ש. וגם כנראה שאז בזמן הזה קודם פסק זה של הרחיד"א ז"ל רצו עוד איזה רבנים אחרים בזה להתיר, ואז הי' חי וקיים מחותנו הרב רבי דוד פארדו זצוק"ל, והוא הרגיש בדבר הזה שסוכ"ס יצא מפסקי היתר האלו מכשול לכל העולם כולו וגם לבנ"א שאינן נזקקין שיסירו זקנם ויעבירו הוד פני זקן (כמ"ש הרב שדי חמד כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז וז"ל: ועינינו רואות וכלות בזמננו שע"י שהוזכר בפוסקים היתר ע"י סם וכיוצא הן רבים מעם הארץ פרצו גדר התורה ומתגלחים בתער מה שלפי האמת אף במספרים כע"ת אינו פשוט להיתר וכבר כתב הריטב"א שכן ראוי לאסור מפני חשד

340) הבא לקמן מיוסד (ע"פ רוב) על לשון ספר עמודי ארזים דף ס"ח ואילך. וראה גם לקמן «הוספה ב'» אות א בארוכה.

הרואים, ואף במספרים שלא כע"ת יש לאסור כמ"ש הגאון צ"צ ואין להורות צד היתר בזמן הזה דאחסור דרא כלל וכלל, עכ"ל [ראה מזה לקמן ח"ב פ"ה ופ"ו]. לכן ותצלח רוח ה' על דוד [רבי דוד פארדון] ויחגר דוד את חרבו על ירך גיבור (כמ"ש בשבת ס"ג — האי בד"ת כתיב, ופירש"י בשעה הדין להביא ראוי כחרב על ירך גבור לנצח במלחמה והוא הודך והדרך, עכ"ל), וקסתו דרך ויכוננה לעומת המתירים. ואלה הם דברי דוד אשר כתב לתלמידו . . . [לעיל בערך "רבי דוד פארדון"] עכ"ל. אח"כ ראה הרחיד"א תשובת הרב מכתם לדוד, וחכם וקדוש אחד שאל אותו אם הדר בי'. אבל יען שכבר קבע מקום ללמד זכות לזכות את ישראל מחמת שהי' קרוב אל החלל חללי בת עמו ובכל אדצו יאנק חלל, וצערן של ישראל אנשים מדיניים סוחרים בעמים ששרקו עליהם בלהות ונאקות חלל לפניו בא והוא ראה את אנשי מקומו ומדינתו כי מכת מדינה הזאת רבה היא מאד, גם הוא כנשר יעיר קנו אשר לו ידע את יוסף (להחזיק דברי מרן ז"ל ובית יוסף יעמוד על גבולו. אבל עיקר טעמו וכוונתו דקא היא ללמד זכות על ישראל ותו לא, לכן הוא משיבו (בשו"ת חיים שאל ח"ב סימן ז"ך) ומתחיל בזכותן של ישראל. וז"ל: ותו אמאי לא חייש מר לזכות את ישראל וירדפם עד חובה והוא היודע ועד מכות הארץ דצריכי לגלח זקנם ואיך לא אפיך בזכות רבבות אלפי ישראל . . . קסתי נתתי בעיקרו של דבר ותוקפי להסביר פנים הנראין על דברתי מלכי צדק מרן ז"ל וללמד זכות על אחב"י בגלות החיל הזה בכל הערים האלה בס"ד.

וכתב (שם ח"א סימן נ"ב), וז"ל "ועתה אמת אגיד כי שמעתי שהר' הכולל ח"ק מהר"ר יוסף פייאמיטה זלה"ה אב"ד ור"מ דעיר אנקונה הי' אוסר לעשותה בסם ועד היום יש הרבה שאינם עושים זקנם בסם לחוש להוראת הרב הנזכר" [לקמן ח"ב פ"ט].

וכתב (שם ח"ב סימן כ"ז), וז"ל: "אמנם הירא והחרד לדבר ה' יש ליהור כמ"ש הר' תה"ד והריטב"א" [לעיל ערך "תרומת הדשן"].

ועתה ראה יראה מפורש כי רק כהוראת שעה ללמד אז זכות על בני"ב באותם הערים האלה כתב כן. וחזר ונשנה דבריו כן בספרו (עבודת הקודש) מורה באצבע סימן ד' אות קל"ה, וז"ל:

"ישתדל קודם חצות לגלח ראשו ויכוין שהוא מסתפר לכבוד שבת ומקיים מצות לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך. אבל אחר חצות אפילו ביום הששי יש להקפיד. ואשריו מי שמניח זקנו כמנהג טורקיא"ה ומזרח ומערב, ולמי שהוא שרוי בערי אדום והוא סוחר ומוכרח לספר זקנו יזהר מאד לעשות' במספרים או בסם דוקא ולא בתער ח"ו והי' הטוב יכפר".

ועתה ראה מפורש מש"כ שרק בארצות אדום, והוא סוחר, והוא מוכרח, ואעפ"כ שם את פניהם אל הכפורת.

ואם הוא דבר המותר לגמרי כפרה למה לי ?

ומראה שלשי' בספר ברכי יוסף (יו"ד סימן קפ"א) וז"ל: נהגו בערי אדום בענין הסם כו' אמנם ע"ד האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן וכבר האחרונים הביאו דברי האר"י ז"ל, עכ"ל [לעיל ערך "אריז"ל].

הרי תראה בג' מקומות שכתב: בערי אדום, ודוקא לסוחרים שמוכרחים היו אז בערי אדום בימים ההם ובזמנם. וכהוראת שעה היתה אז לפנינו. אבל לא כל האדם ולא כל המקומות ולא כל השעות שוין בזה להתירא לגמרי, וזה ברור.

שו"ר בספרו יוסף אומץ (סימן מ"ה) [בשאלת בעל תשובה שחזר לצורו אם יגלח כל שערו] ומביא מקמאי שגם הלוי לא היו משחיתים פאות הראש והזקן. ומסיים וז"ל:

"... ומאחר שכן אין ספק בנידו"ד דיניחו לו פאות הראש והזקן ולא תגע יד בהם כלל והוא דבר פשוט ומבואר... לי הדל נראה דלא יגעו בראש ובזקן אפילו במספרים כיון דיש סברות בזה ולא תגע יד...".

וזה לשונו (בשו"ת חיים שאל ח"ב סימן כ"ג):

"... וידוע דבימי התנאים והאמוראים וזמן הגאונים ואיזה זמן אחר הגאונים לא היו מגלחים זקנם כלל. כי הדבר מפורסם דבערי אירופא נתהוה מנהג זה מאיזה זמן מפני סיבה לגוים ונמשך בשו"ר לישראל בהכרח מפני גוים שנושאים ונותנים עמהם".

ומזה תבין שבדאי גם שארי הפוסקים שהתירו אפשר שלא התירו אלא בהכרח בזמנם וזמניהם טובא עקתין בישין דעברי אז עליהו דישראל...³⁴¹ [לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"א].

נוסף על הנ"ל, יש להעיר ממ"ש החיד"א בשו"ת יוסף אומץ סימן פ"ב: "ואלו מדרן ז"ל שלטו מאור עיניו הקדושים בתשובת הר"י ממרויש [שו"ת מן השמים] דמשימא מיהב יהבו ודאי כך הי' פוסק ומנהיג ובכי הא לא שייך לא בשמיא הוא דכיון דיש הרבה גדולים בפוסקים דס"ל הכי, אהניא לן לפסוק כמותם כיון דאית לן סיעתא דשמיא...".

והכא נמי בנידוננו הנה בשו"ת מן השמים סימן ל"ו פסק לאסור העברת הזקן בכל אופן (כמובא לעיל ערך "שו"ת מן השמים", עיי"ש).

וא"כ — לפי דברי החיד"א הנ"ל — בודאי אילו מרן הקדוש הב"י ז"ל הי' לפניו השו"ת מן השמים כך הי' פוסק בנידו"ד. וגם כאן יש הרבה גדולים בפוסקים שאוסרים אף במספרים [וכמובא בחיבור הנוכחי בארוכה]. ודין אהניא לן בסייעתא דשמיא כנ"ל³⁴². ראה עוד מזה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ג'.

* * *

א"כ, לנו שאין אנו מוכרחים לזה וגם בימינו אף בעדי אדום שאין שום מלכות מוחה בדינו, ואין דורש ותובע ממנו לעבור חלילה על השחתת הזקן, גם החיד"א מודה שהוא איסור גמור כאשר כתב בעצמו בספריו הנ"ל³⁴³. וכ"כ עד"ז בדעת החיד"א בכ"מ כמו בשו"ת תירוש ויצהר (סימן ס"ח

(341) ע"כ מספר עמודי ארזים.

(342) שם דף ס'.

(343) זקן אברהם מאמר שלישי אות ט'.

תשובה א')³⁴⁴, זקן אברהם³⁴⁵, שמירה טובה (עמ' 85 92)³⁴⁶, עמודי ארזים³⁴⁷, שו"ת קול מבשר (ח"א סימן י"ט)³⁴⁸ בית יחזקאל (עמ' קצא)³⁴⁹ וכ"מ גם מספר זכר נתן (הל' גילוח זקן)³⁵⁰, ופי' ברית משה על הסמ"ג (מצוה נ"ח)³⁵¹.
וגם יש להעיר משו"ת דברי מרדכי סי' ח"י (וראה לקמן בערכו מה שכתב השדי חמד אודות דבריו בתשובה זו): "והן אמת דבשו"ת חיים שאל ח"ב סימן ז"ך יצא לישע מרן והביא ראיות דפירש מרן בהרמב"ם אמת ונכון, אבל עכ"פ הא רבו האוסרים . . .".

344) וז"ל: "... ואולי דעל אופן זה כיוון בספר ברכי יוסף חי"ד סי' קפ"א, ובס' עבודת הקודש מורה באצבע סי' ד' אות קל"ה, שכתב דלמי שהוא שרוי בערי אדום טפי עדיף לעשות בסם מלעשות במספרים, יע"ש. היינו דבערי אדום היו גזירות כמו אלה שהיו שרוים בין העכו"ם והוכרחו לזה אולי בעת סכנה שלא להכריע. וכמה מאחב"י ניצלו גם בימינו אלה בעת הפרעות אם לא הכירו אותם בעוה"ר, ועיין לדו"ז הגאון הקדוש יעב"ץ בספרו עדות ביעקב (דף כ"ה, א) מה שמביא מעשה גורא ששמע מפה קדוש אביו הוא זקני מאורן של ישראל החכם צבי ז"ל מה שהתירו חכמים שבדור להרב ר' משולם חתן רבינו ר"א מזרחי ז"ל מפני גזירות המלכות, ע"ש ובס' שמן הטוב (דף סי' ע"ב) במעשה שהי'."

345) מאמר שלישי שם, וז"ל: "החיד"א כתב כל זאת רק להמליץ בעד אלו האנשים שהיו מוכרחים בערי אדום, אמנם לנו הוא בעצמו ג"כ אוסר (א) בספר ברכי יוסף יו"ד סי' קפ"א . . . (ב) בספר עבודת הקודש . . . במורה באצבע . . . עכ"ל, הרי מפורש שכל הפלפול שלו בספר חיים שאל להתיר קאי רק על ערי אדום שהי' בימיו מוכרחים לזה, טרח להמציא זכות עליהם ולהמליץ בעדם, וגם על האנשים אומר ומבקש ש"השם הטוב יכפר" . . . [והמש"ך כנ"ל בפנים].

346) וז"ל (ע' 85): "... גם הרב ברכי יוסף אמר מפורש אף שדעתי נוטה להתיר ע"י סם מ"מ אין זה רק להלכה אבל למעשה ע"פ סתרי תורה ודאי איסור גמור לעשותה בשום אופן".

וז"ל (ע' 92): "... והברכי יוסף הביא דבריו ואמר להסכים לדבריו, אבל איני זה רק להלכה ולא למעשה חלילה, כי למעשה הוא איסור גמור, כנ"ל".

347) וז"ל לעיל הערה 340 והערה 342.

348) וז"ל: "... אולם אמת הדבר כי גם הפוסקים המתירים מצד עיקר הדין קיימו וקבלו את הכרעת המקובלים וחששו לדעתם בחומרא זה, עיין בספר ברכי יוסף יו"ד סי' קפ"א שנטע לדעת המתירין במספרים ובסם ואחרי שכתב דטפי עדיף לעשות הזקן בסם מלעשות במספרים כעין תער, סיים ע"ז, וז"ל: וכל זה מדינא אמנם ע" דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן . . . וכ"כ הגאון הנ"ל (בעל ברכי יוסף) בספר מורה באצבע סי' ד' אות קל"ה וז"ל . . . עכ"ל".

349) וז"ל: "לדעת הברכי יוסף "איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן" — ועל פי זה, גם בסם ומשחה אסור, וגם במכונה מספר שתיים, או שלש המשאיר בפנים שערות קצרות, גם כן אסור".

350) וז"ל: "... ועי' לתשובת חיים שאל ח"א סי' ב"ן שכתב שאפילו בארצות שנוהגין להקל טפי עדיף לעשות הזקן בסם . . . ועי' מ"ש בשו"ת יוסף אומץ סי' מ"ה [נעתק לעיל בפנים, עיי"ש]. . . ועי' בשו"ת ברכה סי' קפ"א אות יו"ד שכתב [החיד"א] שכל זה מדינא אמנם ע"ד אמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן יע"ש . . . והוא רחום יכפר".

351) וז"ל: "... וכל זה כתבנו להלכה אבל הירא את דבר ה' לא יגע בו יד כמ"ש המעשה דוקח הג"ל ואף שמהב"ח סי' הג"ל נראה דאפילו לירא שמים שרי כשיניח קצת שעד אבל גם מתשובת חיים שאל הג"ל נראה בפירוש כמו שכתבנו ובפרט לפמ"ש בברכי יוסף בודאי צריך ליוהר . . ."

וכ"ה בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' מ"ח): "... ואם כי בשו"ת חיים שאל... האריך לבאר ולהצדיק דברי מרן בכסף משנה ובשו"ע שמותר לגמרי במספרים, אבל עכ"פ הרי להקת הרבה גדולים והפוסקים שסברו הפירוש דבמספרים פטור אבל אסור כנו' וא"כ צריכין לפרש כן הגמ' כדי שלא יסתור עם מ"ש בזהר ובעלי הקבלה שאין לספר זקנו כלל, כמ"ש בשאלת יעב"ץ שבכה"ג כבעלי הקבלה לעשות כן כיון שגם בגמרא יש לפרש כן כנוכח, וא"כ הלכה בכה"ג כהזהר שאין להשחית זקנו וליגע בה גם במספרים... " ובודאי גם החיד"א יודה לזה, וכנ"ל באורך. וראה עוד מזה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש.

פרי מגדים

לשונו (פמ"ג או"ח סימן תקסא במשבצות זהב):

"... פסוק הוא בירמי' מ"א פסוק ה' ומגולחי זקן היינו במספרים כי בתער לא יעברו ח"ו על הרבה לאוין ומכאן תוכחת מגולה אדרבה השחיתו זקנם לניוויל בשביל חורבן הבית לא כאותן שאומרים שגילוח הזקן הוא תאר להם"³⁵².

בירור שיטתו:

א) זאת אומרת דלפי הפרי מגדים יש תוכחה מגולה לאותם המגלחים זקנם דמלבד כל האיסורים החמודים דרביעי עליהו עוד הם משחיתים תואר להם³⁵³, [ראה לקמן ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה לאור ההלכה". שם פי"ט: "הדרת פנים — זקן"].

ב) במ"ש "ומגולחי זקן היינו במספרים" — ראה לעיל ערך "רד"ק" הערה 141, דפי' שלא במקום חמשת הפיאות, וראה לקמן ח"ב פ"י, ושם רוכזו הדעות בהנידון.

[בארוכה בזה שהעברת הזקן נחשבת סימן ואות על חרבן וכליון צער אבל וחרפה וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ט: "הדרת פנים — זקן"].

רבי מאיר מרגליות

לשונו (ספרו אור עולם [דרך הטוב והישר] יום ט"ז [שייך ליו"ד סימן קפא]):

"ממספרים ותער שמרו פאת זקניכם".

פרי מגדים — לרבי יוסף תאומים.

(352) הביאו בשדי חמד פאת שדה מע' הגמ"ל סי' א', זכרון ירושלים דף י"א. פינות הבית (סי' ק"ו). שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. סי' עמודי ארזים דף ג"ה. הערותיו של הר"ר מרגליות על שו"ת מן השמים סי' ל"ו. טעמי המנהגים ומקור הדינים ע' רצ"ד (עניני ת"ב) ועייג"כ שו"ת מנחם משיב ח"א סי' מ"ג. (353) שדי חמד (שם). זכרון ירושלים (שם).

רבי מאיר מרגליות — בעהמ"ח שו"ת מאיר נתיבים. הוא הגאון האמיתי מופת הדור מקובל אלקי וקדוש יאמר לו" (שה"ג החדש בערכו).

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל
בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

רבי פנחס הלוי הורוויץ (ה"הפלאה")

א) לשונו (ספרו „פנים יפות” עה"ת פ' קדושים יט, כו-כז):

„... יש לפרש מ"ש חבר הוא לאיש משחית כי המשחית את הזקן
שהוא מורה על י"ג מדות הרחמים כמו שיבואר ואומר הלא יגדל הזקן מעצמו
אח"כ מ"מ בשעתו הוא משחית והיינו דסמך ל' לפ' ערלה והרביעי שצריך
בתחלה להיות קודש פרי הלולים בשנה הרביעית ואח"כ יאכל ממנה בשנה
החמישית וכמשחז"ל נטיעה מקטע רגלי החצבים שאוכלים קודם שתצא הנפש
דלמדו חז"ל נמי מהאי קרא והכל טעם א' שצריך להקדים ברכת ה' קודם
הנאת אדם והיינו דסמך ל' הקפת הראש והשחתת הזקן דכתיב חבר הוא
לאיש משחית [עייג"כ פנים יפות לתהלים יו"ד]... ולא תשחית את פאת
זקנך, אחז"ל לשון השחתה היא בתער ולא במספרים שאינו משחית לגמרי
אלא מניח קצת מן הפאה. ודורשי רשימות אמרו שעונש הוא שמשחית
הזקן שהשדים בדמות פרות מענשין אותו ואמרו ז"ל הרמז ע"ז שר"ת פאת
ראשיכם ולא תשחית הוא פרות³⁵⁴. ויש לרמז זה במ"ש דהמע"ה אדם ביקר
בל ילין נמשל כבהמות נדמו כי הזקן הוא היקר וההדר כדכתיב והדרת
פני זקן והמשחית אותו הוא נמשל דהיינו שמושלך עליו שדים שדומין כבהמות.
אמנם עיקר השחתה היא מפני שפאות הזקן הם כנגד י"ג מדות והם צינורות
השפע המשפיע רחמים וחסדים ונשיאת עון ופשע והוא קיום עולמות כדכתיב
עולם חסד יבנה והיפוכו הוא השחתת עולם. וע"ז אמרתי תוכחת מגולה על
אותן אנשים אשר לא יחפצו בהשחתת הזקן לגמרי ומשחיתים מלפנים ומלאחור
ומניחים באמצע עליהם נאמר גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא
לאיש משחית. וידוע לידועי חן כי צינורות החכמה ובינה שהם נקראים
אביו ואמו הם נרמזים במדות השערות הזקן מלפנים ומלאחור והמשחיתים
אותם נקראים גוזל אביו ואמו אף שמניח השערות שהם כנגד השפע
אפ"ה חבר הוא לאיש משחית. ויש לפרש בזה מ"ש ישעי' בסי' א' בני
משחיתים עזבו את ה' ניאצו קדוש ישראל נזורו אחר כיון שמשחיתים
הצינורות של מדות הרחמים כידוע שם הוי' ב"ה מורה על הרחמים ואחז"ל
אוי להם לרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין. עוד כתב האר"י
ז"ל שלא לגדל בלוריות שערות הראש שזה גורם תוקף הדינים ולא צוותה
התורה אלא לנזיר שיקדש את דאשו שלא ישלטו בו דינים ואומרים לרע טוב
ולטוב רע למשחיתים הזקן ומגדלים הבלוריות על אחוריהם כמצות הנזירים
ע"ז נאמר ניאצו קדוש ישראל נזורו אחר, ועוד י"ל מ"ש גוזל אביו ואמו

רבי פנחס הלוי הורוויץ (ה"הפלאה") מפרנקפורט — בעל ה"הפלאה" ע"מ כתובות וה"מקנה"
ע"מ קידושין. רבו של החתם סופר — ראה לקמן בערכו.

354) מקור הר"ת האלו נסמנו לעיל ערך „רבינו יהודה החסיד” אות א'
הערה 127.

הוא שפוגם בשם י"ה והרמז לזה כי חייב חמש מלקיות שהם ה' פעמים ל"ט עולה קצ"ה כנגד שלש עשרה מדות כי י"ג פעמים שם י"ה הוא קצ"ה"³⁵⁵ [עייג"כ פנים יפות לתהלים מט, יג].

בירור שיטתו :

(1) לפי דבריו אין נ"מ בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י מספרים וכ"ש ע"י סם חסר "היקר וההדר" של הזקן וגם נשחת הזקן שכנגד הי"ג מדות של רחמים והצנורות של חכמה ובינה וכו' וכו'. ולטעמי המצוה בכה"ג (וכן להכרעת המקובלים) — תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ז, ח"ג: טענה ומענה ב'.

(2) במ"ש: (א) "הזקן הוא היקר והכבוד" — ראה לקמן ח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן". (ב) בענין העונשים ר"ל להמגלח זקנו — ראה לקמן ח"ב פי"ג. (ג) אודות "אותן אנשים אשר לא יחפצו בהשחתת הזקן לגמרי כו' ומניחים וכו'" — ראה לקמן ח"ב פ"י.

(ב) לשונו (שם פרשת בחוקתי):

"ואם בחוקתי תמאסו וגו'. יש לפרש כיון שאמר דכתיב בחוקתיהם לא תלכו להיות ישראל מובדלים מן העמים בגופם ולבושם בפאות הראש והזקן ובמלבושים ולבישת שעטנו ורשעים העוברים על כל אלה ובוחרים בחוקות הגויים המאוסים בעיני הש"י מהפכים דבורי אלקים חיים מאס בשוב ובחר ברע ואומרים כשילכו בחוקות הגויים הוא הודם והדרם...³⁵⁶.

בירור שיטתו :

לפי דעות הסוברים דשייך בהעברת הזקן איסורי חקות הגויים, אין חילוק בין בתער בין שלא בתער, וכדלקמן ח"ב פ"ד, ושם רוכזו הדעות בזה, וראה שם פ"ז: "טעמי המצוה — לאור ההלכה".

(ג) לשונו (שם פ' כי תשא ל, כג):

[בביאור הכתוב (תהלים קלג, ב): כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו:] "... יש לפרש דרך הרמז ע"פ מה שביאר בזוהר שהזקן הוא רמז ל"ג מדות ועיקר הזקן רומז בנוצר חסד ונקה וז"ש ע"פ מדותיו ואין להאריך בזה" [עייג"כ פנים יפות לתהלים שם]. וראה אות הבאה.

בירור שיטתו :

ראה לעיל אות א'.

(ד) לשונו (שם פ' אמור כא, ה):

"עמ"ש בפ' כי תשא בפ' כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן

(355) הביאו בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'.

(356) הביאו שם תשובה ב'.

אהרן שיורד ע"פ מדותיו שהוא רמז על י"ג מדות הנרמזים בזקן כמ"ש בזוהר ולכך אמרו חז"ל גבי אבות שנאמר בהם זקן, שלא פסקה ישיבה מביתם שע"י המדות הטובה שהי' בהם להשפיע לתלמידיהם קראה הכתוב בלשון זקנה וכן מצינו באהרן כתיב שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא פי' מלאך הוא לשון שליח דכתיב וישלח מלאכים וגו' והר"ב הוא שליח המקבל השפע מש"י ומשפיע לכל אחד כפי הראוי לו וזהו כשמן הטוב היורד על הראש הוא ע"פ מדותיו שיותר שהוא משפיע במידותיו לתלמידיו כן השפע הנקרא שמן הטוב נאציל עליו מאת ה' על ראשו . . .

בירור שיטתו :

ראה לעיל אות א'.

הגה"ק (רבי נחום) מטשרנוביל

מתוכן דבריו (ספרו „מאור עינים" פרשת חיי שרה) :

האריך בביאור מאמרי חז"ל עה"פ „ואברהם זקן" [לעיל ערך „מדרש רבה" אות ב' מספר 4] והביא שהזקן הוא נשתלשל מי"ג מדות הרחמים [וראה הנסמן לקמן ח"ג : טענה ומענה ב' בסופו] וביאר שע"י כן הזקן הוא ההדרת פנים של האדם [לקמן ח"ב פי"ט] ושעל כן אין (אפילו) לתלוש מהזקן אפילו שער אחד והתורה צויתה בלאו דלא תשחית את פאת זקנך. [העתקת לשונו — ראה לעיל ערך „מדרש רבה" שם הערה 65].

בירור שיטתו :

(א) לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, וכמפורש בדבריו דאין אפילו לתלוש מהזקן אפילו שער אחד. ויש להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ג טענה ומענה ב'. וה"ה בנוגע לטעמי המצוה בכה"ג, כדלקמן ח"ב פ"ז.
(ב) כמ"ש שאין לתלוש מהזקן אפילו שער אחד — ראה לקמן ח"ב פי"ב, שם רוכזו הדעות בהנידון.

בית מאיר

לשונו (יו"ד סימן קפא סעיף יו"ד) :

„הג"ה ומ"מ נוהרים וכו', תרומת הדשן סי' רצ"ה, נ"ב וכן הוא

הגה"ק (רבי נחום) מטשרנוביל — מתלמידי הבעש"ט והמגיד ממזריטש. בעהמח"ס מאור עינים וסי' ישמח לב.

בית מאיר — לרבי מאיר פוזנר, „הוא הגאון האמיתי המפורסם בדורו עוקר הרים בפלפולו . . . ושמך גדול בישראל ושקיל וטרי עם הגאון בעל נודע ביהודה ועם הגאון הפלאה ז"ל, ובזמן הגאונים מוהר"ע איגר ומהר"ם סופר הי' זקן וגדול שבדורו וחולקים לו כבוד גדול כאשר תראה בתשובותיהם כמה פעמים (שה"ג החדש בערכו).

בריטב"א מס' מכות בשם תוס', ועוד שם שמשום מדת חסידות לא יעש: כעין תער מפני חשד הרואים" ³⁵⁷.

בירור שיטתו:

בירור שיטת התרומת הדשן בנדו"ד — ראה לעיל בערכו. שיטת הריטב"א — ראה לעיל בערכו.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד ומראית עין וכו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ו].

דגל מחנה אפרים

לשוננו (בסוף הספר: „החלומות שנמצא בכת"י הרב הקדוש זללה"ה"):

„ראיתי בחלום [את זקנו הבעש"ט] שהדבקתי א"ע גופי בגופו הקדוש ובתוך זקנו דיקנא קדישא, ואח"כ שמעתי שאומרים הציבור י"ג מדות ה' אל רחום וכו' והתחלתי גם אנכי לומר בתוך הפה ולא בחיתוך שפתיים כי אמרתי הלא זה ממש י"ג מדות שאני בתוך דיקנא קדישא שלו“.

ביאור דבריו:

ס' „דברי תורה“ (להגה"ק ממונקטש בעל „שו"ת מנחת אלעזר“) מהדורא חמישאה אות ל"ה:

„בזוה"ק תרומה (דף קעז, ב) על מאן דחזי בחלמי' דיקנא חלמא, דאחיד דיקנא דב"ג עלאה בידי' או דאוישט ידי' לי' יודע דשלים במארי' שנאין תחתיו' יכנעון וכו' עיי"ש מקודם דהיינו הי"ג מכילין דרחמי ומובן קצת עפימש"כ בסידור בב"כ כוונת החלום (להטיבו) כי חלם בגי' ג' הוי"ת עיי"ש והיינו מזל"א עילאה בחי' דיקנא קדישא שמשם נמשך ואכמ"ל וע"כ טוב הוא לחל"ם בדיקנא קדישא כנו' ולפלא כי לא העיר לדהוזה"ק אלו בפירונו בחלומות שרשם הה"ק זי"ע בעל דגל מחנה אפרים (בסוף הס') שראה בחלום שהדביק א"ע בגופו הקדוש של זקנו (רשכבה"ג הבעש"ט זי"ע) בתוך הדיקנא קדישא שלו ושמע שאומרים הציבור י"ג מדות ואמר (בחלומי) הלא זה ממש י"ג מדות שאני בתוך דיקנא קדישא שלו עכל"ה ואולי רשם החלומות רק בהחפזו ולזכר קצת, ע"כ לא ציין לד' הוזה"ק וכיוצא“.

[בארוכה בענין הפלאת קדושת שערות הזקן, שהם כנגד הי"ג מדות הרחמים ושהם צנורות השפעה וקבלת ברכה מלמעלה כו' כו' — ראה לעיל ערך „זוהר“, לקמן ח"ב פ"ט, לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'].

(357) הביאו בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ח. ס' עמודי ארזים דף סז. ועוד.

דגל מחנה אפרים — לרבי משה חיים אפרים — נכד הבעש"ט. ראה שה"ג החדש בערכו.

הרב המג"ל לס' פועל צדק (לבעל הש"ך)

לשונו (מצוה ל"ת קנב) :

"ולא תשחית את פאת זקנך . . . החיוב בתער שיש בו השחתה. ובמספרים מותר, ולהרמב"ם מספרים כעין תער פטור אבל אסור".

בירור שיטתו :

מה שי"ל בביאור טעמיו ונימוקיו לפרש כן בדעת הרמב"ם, ורשימת עוד הרבה מגדולי רבותינו הסוברים כן בפירוש דברי הרמב"ם — ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

מנחת אהרן

תוכן דבריו (כלל יב אות כ) :

האריך דיש למנוע המעבירים זקנם מלהיות שליה ציבור, לפי שאינו הגון ומתוקן ובעל מום איתקרי', דבהימנותא תליא מילתא כדאינתא בזהרה, ומי שאין לו זקן לאו מבני מיהמנותא נינהו ואינו נקרא נאמן³⁵⁸.
[הועתק לשונו לקמן ח"ב פ"ח אות א', ושם רוכזו הדעות בהנידון, וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', דשם יתבאר דיש לדבריו תוקף הלכתי ממש ועייג"כ לקמן ח"ב פ"ט: "הדרת פנים" — זקן"].

ספר מצות השם

לשונו (מצוה רנג [קנג]) :

"... וכתב בספר החינוך שעל השחתת זקן עובר עוד שני לאוין

הרב המג"ל לס' פועל צדק (לבעל הש"ך) — רבי יוסף (ב"ר שלמה) דיין דק"ק ליסא. מחבר ס' יוסף אומץ על ההפטרות (נדפס בהסכמת גדולי דורו, כמו הגאון דבי שאול אב"ד אמשטרדם [בעל "בנין אריאל"] והגאון רבי יצחק הלוי איש הורוויץ [בעל "מטעמי יצחק"], ועוד).

אמנם בשו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט ובס' אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א הע' 53) הביאו המובא בפנים בשם הש"ך עצמו. ותמוה, שהרי הדבר פשוט שאין זה מדברי הש"ך אלא מהגאון המו"ל הנ"ל. שהרי הש"ך בעצמו סידר רק קיצור תרי"ג מצוות לדעת הרמב"ם לז' ימי השבוע בלי שום פירוש כלל (כך העירני הרב יעקב דוב מנדלבוים שליט"א, ראש הספרי' דשיבת יצחק אלחנן בנ. י. ומחבר ס' שרי האלף וש"ס).

מנחת אהרן — לרבי יעקב פארדו — בנו של הגאון רבי דוד פארדו (ראה לעיל בערכו). 358 הביאו בשו"ת חיים ביד סי' א'. שו"ת דרכי שלום ח"א סי' ס"ג אות י"א. ועוד.

ספר מצות השם — לרבי ברוך הייפלרין מסקאהל. ראה שה"ג החדש בערכו.

חוץ מחמשה לאוין הנ"ל דהיינו ובחוקותיהם לא תלכו, ולא ילבש גבר שמלת אשה"³⁵⁹.

בירור שיטתו :

(א) לפ"ד הסוברים דהמסירים זקנם עוברים על איסורי חקות גויים או אזהרת לא ילבש גבר וגו', ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, כדלקמן ח"ב פ"ג ופ"ד, ושם רוכזו הדעות בהנידון.
(ב) מ"ש "וכתב בספר החינוך" נתבאר לעיל ערך "רא"ה" אות ג', עיי"ש.

יתירות אהלים

ל'שנו (פרשת נשא) :

"... ועתה בעוה"ר האיך נהפכתה לי סורי' גפן נכרי'... מה שצוה התורה שלא לגלח פאת זקן כדי שיהי' היכר לנער וזקן ולא ירהבו הנער בזקן ובפרט כשנראה בו שער לבן יזכור ימי מיתתו לנגד עיניו וישיב אל ד' וכן הנערים שכשרואים הזקנים בשער לבן ג"כ זכרון בין עיניהם סופם יהי' כך ידאת ה' נגד פניהם"³⁶⁰, ועתה בעוה"ר עושים להיפוך לרע טוב ולטוב רע. האיך מלאו את לבם לעבור על לאו מפורש בתורה לא תשחית פאת זקניך הלא זה הוא לאו מפורש בתורה כמו לא תאכל חזיר ממ"ה הקב"ה ציווה על אכילת חזיר וב"ה ציווה ג"כ על לא תשחית פאת זקניך ולא כל הארץ כבודו שרואה מעשיהם מאי שנא בחור או נשוא אשה וכי האשה עושה אותו ליהודי? ועוד נוסף ע"ז חילול השם בעוה"ר נגד הגוים בדורינו שיודעים מ"ש בתורה לא תשחית את פאת זקניך וחילול השם גדול מכל העבירות שבעולם ולא עוד אלא שמטילין קנאה גדולה בין הנכרים... ואיך מלאו את לבם להתפלל לפני הקב"ה... תנו לבכם לכל הדברים

359 הביאו בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות י"ד. ס' עמודי ארוזים דף סו—סז. ס' בית יחזקאל עמ' קצב.

יתירות אהלים — לרבי יואל (ב"ר מאיר) אב"ד שולנקי. נדפס בהסכמת ה"פרי מגדים".

360 כע"ז בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב' : "כבר אמרתי בדרוש ע"ז צחות בהא דאנו רואין הרבה צעירי אחב"י בימינו אלה הולכים עם מקלות בידיהם. כמו זקנים הולכי שחוח בימים שעברו, ומגלחים זקנם, כי הוא מעצת היצה"ר. דבימים מקדם כאשר נתראו השערות הלבנות בזקן. וכן כאשר הרגישו החולשות מימי הזקנה והיו מוכרחים לילך בסיוע של מקלות, אז נתעוררו לעשות תשובה בזכרם אחריהם. מה עשה היצה"ר הוא מסית ומדיח לקצוץ הזקן ולא יתראו השערות הלבנות וכן גם הצעירים הולכים במקלות. וזה ענין התפלה אל תשליכנו לעת זקנה ככלות כחנו, היינו שנזכר בהזקנה רק אז ככלות כוחנו. רק שנזכר בימי הזקנה עוד בימי הכח, וע"ז רמזו בש"ס ב"ק (צו, ב) מטבע של א"א זקן וזקנה מצד א' ובחור ובתולה מצד אחר היינו לזכור בהזקנה בימי הבחורות, ועיין מדרש רבה לך (פל"ט). וזה ענין ש"ס ב"מ (פו, א) עד אברהם לא הי' זקנה וכו' ואכ"מ להאריך". וראה לעיל ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 3—4. לקמן ערך "רבי אלעזר פלעקעלס".

בעוד רגע זו שאתם חיים על האדמה ועיקר התשובה עזיבת החטא תיכף ויתמו חטאים מן הארץ, ויהי' ד' למלך על כל הארץ ב"ב אמן".

בירור שיטתו :

(א) לפי טעם המצוה שהזכיר הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי בשניהם נתבטל ההיכר בין נער לזקן, וגם לא יראה השער לבן שע"ז יזכור ימי מיתתו וכו', וכדלקמן ח"ב פ"ז (ושם יתבאר די"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש).

(ב) גם לפימ"ש בענין חילול השם נגד הגויים הנה ליכא נ"מ בין בתער בין שלא בתער, כדלקמן ח"ב פ"ו.

(ג) במ"ש : "מאי שנא בחור או נשוא אשה וכי האשה עושה אותו ליהודי" — ראה לקמן ח"ב פט"ז : "שידוכים".

עוד עד"ז — ראה ס' מנחת שמואל (להגאון רבי שמואל פלורינטין — שאלונקי, תקל"ו) עמ' ט"ו.

הרב המג"ל לס' חמרא וחיי

לשונו (ע"מ סנהדרין מב, א בדברי הרב המג"ל ד"ה הדרן) :

... ומדברי יונתן ׳ עזיאל הניתנים למעלה למדת דגם המסירים זקנם במספרים או בסם דקיי"ל דאינו עובר דאין השחתה אלא בתער מ"מ עובר הוא על לאו דלא ילבש גבר וגם שמתדמה לעכו"ם ח"ו. ולא תידוק מלשון מותר דנקט בשו"ע סי' קפ"א סק"י דמותר היינו מטעם פאות הזקן ברם עבר על לאו דלא ילבש גבר וגם שמתדמה להם ואלו שמניחים חלק מזקנם למעלה סמוך לפאות הראש נראה דאפשר דלא עבר הלאו דלא ילבש גבר מאחר שנראה שאינו אשה אבל הא מיהא מתדמה להם [לעכו"ם] וירא את ה' לא יעביר אפילו ידיו על זקנו והכרת פניהם ענתה בם שהם זרע ברך ה'" ³⁶¹.

בירור שיטתו :

(א) במ"ש (1) "המסירים זקנם במספרים או בסם . . . עובר הוא על הלאו דלא ילבש גבר" — ראה לקמן ח"ב פ"ג (שם רוכזו הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם). (2) "המסירים זקנם במספרים או בסם . . . מתדמה לעכו"ם חס וחלילה" — ראה שם פ"ד, (שם רוכזו שאר הדעות

הרב המג"ל לס' חמרא וחיי — הספר חמרא וחיי הוא שיטה על מסכת סנהדרין. חיברו הגאון רבי חיים בנבנשתי בעל "כנסת הגדולה". נדפס בהגהות הגאון רבי בנימין רפאל חיים מורינו, בהסכמת חכמי ליורנו.

361) הביאו בשדי חמד כללים מע' הלמ"ד סי' קט"ז. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק ב'. עמודי ארזים דף ס"ה. ובדרכי תשובה שם כ' שבספר חמרא וחיי הביא גם את דברי הריטב"א (הג"ל בערכו) שאין לגלח במספרים משום חשד הרואים, ולע"ע לא מצאתיו ומ"ש בשו"ת כפי אהרן (ח"א יו"ד סי' ג') על דברי הרב המג"ל להחמרא וחיי הללו יתבאר לקמן ח"ב : סענה ומענה א' אות ט הע' 69, עיי"ש.

בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גוים (3) "לא תידוק מלשון מותר דנקט השו"ע . . . היינו מטעם פאות הזקן ברם עבר על לאו דלא ילבש" — ראה באדוזה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ט'. (4) "לא יעביר אפילו ידיו על זקנו" — ראה לקמן ח"ב פי"ב. (5) "הכרת פניהם ענתה בם שהם זרע ברכ' ה'" — ראה שם פי"ט: "הדרת פנים — זקן". (6) "אלו שמניחים חלק מזקנם . . . אפשר דלא עבר הלאו דלא ילבש . . . הא מיהא מתדמה להם" — ראה שם פי"ג הערות 1—3. (7) "המסירים זקנם . . . בסם . . . עובר" — דאה שם פי"ט.

(ב) במ"ש "מספדים . . . סם . . . קי"ל דאינו עובר" — צ"ע האם כוונתו דאין שום איסור כלל שלא בתער מעיקר הדין דפאות הזקן, וכל האיסור רק משום לא ילבש גבר וגו', או כוונתו דרק מלקות אינו חייב משום עיקר הדין כ"א בתער (כדיוק לשון "עובר"), אבל איסורא אף שלא בתער גם מעיקר הדין מיהא איכא. וראה עד"ז לעיל ערך "שבלי הלקט".

(ג) בירור שיטת התרגום יונתן ב"ע — ראה לעיל בערכו.

יד נאמן

מתוכן דבריו (חלק החידושים ע"מ שבת [דף יד, א בדפי הספר]):

הביא שיטת האריז"ל (הנ"ל בערכו) דאיסור גדול איכא לעקוד או לתלוש שום שער מהזקן. והביא דברי הרדב"ז "דכל שהוא חומרא ראוי לחוש אליו" אף שלא נזכר בתלמוד כ"א בזוהר" [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'], וכתב הגאון המחבר דעפ"ז: "כל ימי הייתי מצטער אם כפי סברא זו יהי' מן הראוי לסרוק הזקן כיון שנתלושים בסריקה שערות". והמשיך דלאחר זמן קיבל מהגאון המקובל דבי מאיר ביקיאים שהוא קיבל מרבו ורבו מרבו עד הגאון המקובל רבי בנימין הלוי [תלמיד מגורי האריז"ל ורבו של הרב הרמ"ז זלה"ה³⁶²] דבזה אין לחוש, ואדרבה טוב לסרוק הזקן³⁶³.

[הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פי"ב אות א' — ושם רוכזו הדעות בענין סריקת הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם].

ואם בסריקת הזקן בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת, להעביר השערות ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

רבי אליעזר פלעקלס

לשוננו (ספרו "עולת חודש" [מילי דשמיא] ח"ב דרוש א עמ' טו):

... ובמה נצטדק על התספורת הזקן וגידול ציצית הראש, אמרו

יד נאמן — לרבי חיים אברהם מיראנוד, "הרב הכולל בעהמח"ס יד נאמן חידושים (שיטה על קצת מסכתות וקצת שו"ת) וס' דקדוקי סופרים וס' קונטרס השמות הנקרא רוח נאמן. והי' מקובל גדול" (שה"ג החדש בערכו).

(362) עמודי ארזים דף ס"ב.

(363) הביאו ביפה ללב (ח"ג סי' קפ"א), שדי חמד כללים מע' הגמ"ל, אות ע"ה ובפאת שדה מע' הגמ"ל סי' א. עמודי ארזים שם.

רבי אלעזר פלעקלס — בעל "שו"ת תשובה מאהבה" (וש"ס), תלמידו המובהק של מרן הנודע ביהודה — ראה לעיל בערכו.

ז"ל במדרש בראשית דפילוסוף אחד שאל את ר' הושעיא למה אתם מגלחים שער ראשכם ולא שער זקנכם אמר לי' זה גדל בשטות וזה גדל בחכמה ר"ל שער הראש גדל בשטות מימי הילדות ושער הזקן גדל בחכמה בימי הבחרות. אמנם נחמתי על הדור הרע הזה... כולם קצוצי פאה פאת ראשם ופאת זקנם את כל אלה עושים שלא יהיו ניכרים בחוצות וברחובות קרי' שמזרע ישראל המה אוי לאותה בושה אין לך עון גדול מזה, הרי הוא מודה לחוקותיהם וכופר בעיקר... כי מעמיקים הללו חוטאים ומחטיאים את הרבים... הנה מה שפרצו גדרן של הראשונים והיו מגלחים זקנם במספרים רעשה הארץ והנה בעתה ועתה מוסיפים הוה על הוה וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה, כי השחיתו פאת ראשם ופאת זקנם כפאת כותים העבירו תער, זקנם שבתו משער, ולא ניכר זקן לפני נער, כי אין להם לא אות ותמונה והדרת פני איש, כי אמרו ז"ל שבת קנב, א: הדרת פנים זקן ואמרו ב"מ פד, א: שאני ר"י דהדרת פנים לא הוי לי' ופירש"י זקן, ועתה בעונינו אומרים הדרת פנים הוא אם קרח הוא ולא טהור הוא קרח מכאן וקרח מכאן כל ראש קרחה וכל זקן גדועה³⁶⁴.

בירור שיטתו:

(א) לפי דבריו הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י מספרים וסם וכו' „אינם ניכרים... שמזרע ישראל המה“ והרי הוא מודה לחוקותיהם וכו' וגם „לא ניכר זקן לפני נער“ וגם אין לו „אות ותמונה והדרת פני איש“ וכו'. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ז.

(ב) במ"ש: (1) „הרי הוא מודה לחוקותיהם“ — ראה לקמן ח"ב פ"ד (בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסור חקות גוים). (2) „מעמיקים הללו חוטאים ומחטיאים את הרבים“ — ראה שם פ"ה אות א' (בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא וכו'). (3) „ניכרים... שמזרע ישראל המה... אין להם אות ותמונה והדרת פני איש“ וכו' — ראה שם פ"ט: „הדרת פנים — זקן“.

(ג) מה שיש להעיר במה שהביא ממדרש — ראה הנסמן לעיל ערך „מדרש רבה“ אות ב' מספר 1.

נתיבות עולם (על הסמ"ג)

לשונו (מצוה נו):

„ורבינו כתב טעם הרמב"ם ולא חש להשגת הראב"ד דטעם המסתבר הוא כמ"ש הב"י שטעם הזה הוא כמפורש מהכתוב שמקפת מלפניהם ומלאחריהם ממצות הנאסרות משום חוקי העכו"ם שהרי כתוב לפניהם לא תאכלו על הדם

364) לשונו כפי שהועתק בס' זקן אברהם מאמר חמישי, הביאו גם בשו"ת תירוש ויצהר (סי' ס"ח תשובה ב') בשינוי לשון.

נתיבות עולם (על הסמ"ג) — לרבי שמואל גלאנטי, אב"ד שענדשוב.

לא תנחשו ולא תעוננו ואחריהם כתיב ושרט לנפש וכתובת קעקע וה"ז כמפורש שהקפת הראש והשחתת הזקן נאסרו מפני שהיו עושין כן העכו"ם³⁶⁵.

בירור שיטתו :

(א) לפי טעם המצוה שהזכיר הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, כדלעיל ערך "רמב"ם" אות א'. וי"ל דטעמי המצוה בכה"ג יש להם תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ז.
(ב) יש להביא מדבריו חיזוק לשיטות הסוברים דהמסירים זקנם אף שלא בתער עוברים על איסורי חקות הגויים, כדלקמן ח"ב פ"ד, (שם רוכזו הדעות בהגידון).

ישמח משה

"ובישמח משה פרשת אמור בפסוק ופאת זקנם לא יגלחו תסמר שערות אדם מקול דבריו עד היכן הדברים מגיעים"³⁶⁶.

לשונו :

"ופאת זקנם לא יגלחו, פאת זקנם ר"ת פ"ז (כי הוא"ו היא רק לשימוש) כי הוא מתיקונא רישא דאריך אנפין י"ג תיקונא דיקנא כנודע ראשו כתר פז וגם רומז לשפע עשירות כנודע מהאר"י זצוק"ל דשערות הזקן הם צינורי שפע, ושאר האותיות של השני תיבות פאת זקנם חוץ מפ"ז הם אותיות אנקת"ם והוא השם הראשון של ברכת כהנים השייך ליברכך וגו' כנודע ודרשו יברכך בממון, והנה כל זה כשאנימ מגלחין והיינו לא יגלחו משא"כ כשמגלחין אז נעשה פאת זקנם מגולח משני צדין דהיינו ר"ת וס"ת בפ"ע ואז נעשה פ"ז ת"ם אפילו עשירות שאינו מצוי כפז שאינו מצוי כמבואר בגמרא אעפ"כ תם לריק והבן זה, וכשתראה מגולחי זקן בתער מישראל שמגלחין אז נודע כי הם בבחי' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, וכשתראה מגולחי זקן שנעשים דלים ורשים אז אם הם עושים תשובה ועוזבים ומתחרטים על פשעיהם ומגדלים זקנם מכאן ואילך, אז נודע כי לטובתם נעשה מה שנעשה כדי שיזכרו וישובו אל ה' להחיותם ולהטיב אחריתם אבל אם הם עומדים במרדן ועדיין אינם שבים אז נודע כי ביבוש קצירה תשברנה ואין בהם לחלוחית ואין מה לשלם להם ודשע גמור הו".
רשע ורע לו בעוה"ז ובעוה"ב, וכשתראה מגדלי זקן והם עניים אז נודע ה' משפט עשה לגבות חובותיהם וחטאותיהם (ואלמלא היו מגולחי זקן לא

(365) הביאו בוקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ט.

ישמח משה — לרבי משה טייטלבוים, "הוא הגאון החסיד המפורסם בדורו קדוש עליון צדיק יסוד עולם נודע ביהודה ובישראל גדול שמו . . . והגאון בעל החתם סופר מביאו בתשובותיו לאו"ח סי' קצ"ג וממתיק עמו סוד עיי"ש ועיין ג"כ שם בתשובות סי' ט"ו—ט"ז" (שה"ג החדש בערכו). מחבר שו"ת השיב משה, תפלה למשה על התהלים, ועוד.

(366) ביאור באר יהודה ע"ס חרדים פ"ה מצוה נ"ח.

ה' מתכפרים עונותיהם (בהעניות) כי ראוי להם ודי להם בזה הרווח שעונותיהם מתכפרים והיינו ושער ריש' שע"י שערות של פאות הראש והזקן שהם מניחים הם כעמר נקי שעונותיהם מתכפרים והבן"ס³⁶⁷.

בירור שיטתו :

(א) לפי טעמי המצוה שהזכיר, הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער. ויש לטעמים אלו תוקף הלכתי בכה"ג, כדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש ובהנסמן שם, וראה ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה".

(ב) ע"ד מ"ש שגידול הזקן גורם לעשירות והעברת הזקן להיפך וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ז: "פרנסה".

מטה אפרים

(א) לשינוי (ספרו „מטה אפרים" סימן תרו סק"ח):

„... יש לדקדק בחציצה יותר מבשאר טבילות... לכן טרם שנכנס לבית המרחץ... יסרוק שערותיו במסרק, ואנשי מעשה שנהגו שלא לסרוק הזקן במסרק יפרידו השערות בנחת ביד במה דאפשר...".

בירור שיטתו :

אם בסריקת הזקן בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת (והמחמירים נקראים „אנשי מעשה"), להעביר השערות ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

[ריכוז הדעות בענין סריקת הזקן במסרק ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב, ולפי הסוברים דתלישת שער מהזקן הוי כעין תער — ראה שם פ"ב].

* * *

בפירוש „אלף המגן" על המטה אפרים (להרב משולם פינקעלשטיין מווארשא מחבר ספר תוספות חיים וש"ס — נדפס בהסכמת גדולי דורו) סימן תקפ"א סכ"ו (עמ"ש המטה אפרים שם: „ש"ץ... נוהגין להעמיד... ירא שמים") — העיר האלף המגן (ס"ק נ"א) דש"ץ שמשחית זקנו אפילו במספרים ואפילו שלא כעין תער אינו ראוי להיות ש"ץ, שסימנא מילתא שאינו ירא שמים כלל, הואיל ולפי דעות הפוסקים רבים איסור גמור איכא להעביר הזקן אף שלא בתער (והביא מכו"כ פוסקים הסוברים כן). ואף שמגלח זקנו בסם, מ"מ יש למנעו מלהיות ש"ץ כיון שאינו בשלימות דיקנא עילאה.

[הועתקו דבריו בזה ורוכוזו הדעות בהנידון לקמן ח"ב פ"ח אות א', בכללות ענין העברת הזקן שלא בתער ראה שם פ"ב, בסם: שם פ"ט]. עוד כתב הפירוש „אלף המגן" (מטה אפרים שם סעיף נ' ס"ק ק"ה

367 הביאו בזקן אברהם מאמר שלישי אות ח'. ביאור באר יהודה (שם).

עמ"ש המטה אפרים: „מכבסין ומסתפרין בער"ה... (ז"ל: „ומסתפרים, ויהדר שיסתפר דווקא ע"י ישראל ולא ע"י עובד כוכבים ומזלות כדי שלא ימיש ח"ו צלם אלקים מעל פניו קודם ר"ה כמבואר כ"ז בזה"ק ובספרי המקובלים... ויאמר להספר בעת אשר יספר לו שמור לי פאות הראש והזקן, ויחשוב כן במחשבתו שלא יניח להספר לספרם ובוזה מקיים שני מצות ל"ת. והכמים הגידו שהשי"ת משבח ע"ז לישראל, ומתפאר בהם ואומר צאנה וראנה בנות ציון בנים המצויינים לי, כי בחרתי בהם מכל עם ולשון, וכל רואיהם יכירון כי הם זרע ברכ' ה', ואוי לעינים שכך רואות רבים מפריצי בני ישראל אשר לא ניכרו בחוצות אם מבני ישראל המה או מעמי התועבות ואמרו נהי' ככל העובדי כוכבים ומזלות קצוצי פאות הראש והזקן [כתוב בספרים שבעון חטא זה יגלגל בפר, והאר"י ז"ל כתב שיש ע"ז רמז בתוה"ק (ויקרא יט כז): 'לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית' ראשי תיבות פרות עיי"ש בדבריו הק', וע' מש"כ לעיל ס"ק נ"א בגליון שאף במספרים שלא כעין תער איסור גמור הוא יע"ש] והשכינה מקוננת עליהם אוי להם כי נדדו ממני כי אנכי נתתי להם צלם ודמות תבנית על פניהם כמש"כ (בראשית א'), בצלם אלקים ברא אותו והמה הפכוה, כמש"כ כ"ז בספרים הק' באורך ע"ש בדבריהם הק"י.

במ"ש „וחכמים הגידו שהשי"ת משבח ע"ז לישראל ומתפאר בהם... בנים המצויינים לי... כל רואיהם יכירון כי הם זרע ברכ' ה'... לא ניכרים בחוצות אם מבני ישראל המה" וכו' — ראה לעיל ערך „מדרש רבה" אות א'. לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן". שם פ"ז: „טעמי המצוה", ושם פ"ד בענין איסורי חקות גוים בהעברת הזקן. במ"ש בענין העונשים ע"ז ר"ל — ראה לקמן ח"ב פי"ג.

(ב) לשונו (ספרו „דמעת אפרים" [בתחילתו]):

„בפ' קדושים פ' יט, כז: לא תקיפו גו' כתב בספר נחל קדומים. פאת ראשכם ולא תשחית ר"ת פרות שהמשחית זקנו יבואו מלאכי חבלה הדומים לפרות ונותנים נפשו בזפת. ספר הגן. ואפשר לרמוז תשחית את פאת זקנך ר"ת זפת עם הכולל. ולדידי חזי לי רמז נפלא בריש פ' אמור ופאת זקנם לא יגלחו (דקאי ג"כ על ישראל ולומד שצריך בו גילוח שיש בו השחתה כמבואר בש"ס) ומלת ופאת בגמטריא זפת, זקנם לא יגלחו בגמטריא פרה, ודברי ספר הגן לקוחים מעובדא דרבינו יהודה החסיד המובא בשבט מוסר שהקיץ נפש המת ע"י שם והתחיל למרוט שערוותיו וסיפר לפני כל הקהל שבשעת מיתתו בא מלאך חבלה כדמות פרה ובידו כלי של זפת שבו קיבל נשמתו, עיי"ש³⁶⁸.

[ראה בארוכה עד"ז לעיל ערך „רבינו יהודה החסיד" אות א'. לקמן ח"ב פי"ג: „עונשים"].

(368) הביאו בבאור באר יהודה (על ספר חרדים) פ"ה מצוה נח. שו"ת דברי שלום תנינא חיו"ד סי' עח.

**

חתם סופר

פ ת י ח ה

שלא כדעת הרבים, הנה לא זו בלבד שצדדי הקולא בדין העברת הזקן שהזכירם מרן החתם סופר אינם היתר פשוט לכל לפ"ד מרן החתם סופר עצמו — אלא יתר על כן מצינו מפורש בדבריו חומרות גדולות בדינים אלו (שיש להן שייכות מיוחדת לדין מכוונות גילוח), וכפי שיראה הקורא בערך הנוכחי.

(א) לשונו (שו"ת חתם סופר האו"ח סימן קנד): נעתק לעיל בה"מבוא" אות א הערה 12 (עמ' ז) ואות ג (עמ' יד ואילך).

בירור שיטתו:

ביאר מרן החתם סופר דכדי לחייב משום "לא תשחית את פאת זקנך" א"צ תער דוקא, שהרי "תער" לא כתיב בקרא, כ"א גילוח והשחתה, ולכן כל שיש בו גילוח והשחתה אסור (וחייב מלקות) כתער ממש, וכדלעיל בה"מבוא, עיי"ש.

העולה מזה הוא, דיש במכוונות גילוח איסור תער דאורייתא, דאית בהון תרתי, גילוח והשחתה. וכ"פ רבים מגדולי האחרונים ע"פ דברי מרן החתם סופר אלו, וכדלקמן ח"ב פ"א אות א', עיי"ש.

(ב) שו"ת חתם סופר האו"ח סו"ס קנט³⁰

דברי הקדמה:

כבר הבאנו לעיל (באות א') מה שהעלו גדולי האחרונים, דלדעת מרן החתם סופר יש איסור דאורייתא בגילוח ע"י מכוונת גילוח, ולקמן (אות ג') יובא מתשובת מרן עצמו דמנהגינו להחמיר במספריים כעין תער כמו תער ממש! — ולפי"ז יש להתפלא ביותר על כל אלו המביאים בפשטות את דברי החתם סופר בתשובה זו (באות הנוכחית) בתור מקור להיתר מכוונות גילוח או מספריים כעין תער, כאילו זוהי שיטת מרן ז"ל. ועל אחת כמה וכמה ע"פ מה שיתבאר אפילו ע"ד תשובה זו של החתם סופר. וזה החילי:

(1) לשונו:

"אבל אשר שם פניו³⁷ נגד מגולחי הזקן... אי משום חקת הגוים אשאלהו ויודיעני מי התיר לנו נעלים שחורים...".

חתם סופר — רבי משה סופר.

369) "כי ע"ד התשובות חתם סופר [האו"ח סי' קנט] כבר צווחו עליו גם תלמידיו ז"ל וגזרו אומר שלא יצאו דברים כאלה מפיו הק' כי אם איזה תלמיד טועה כתב בשמו. ולהוציא שם רע על הצדיק מהרמ"ע ז"ל עיין בס' לב עברי בענין זה, כאשר באמת כל הרגיל בלשון התשובות חתם סופר יראה בעליל שאין זה סגנונו בלשונות כאלה...". (מכתבו של הרה"ג ר' בנימין לעווין אב"ד וויאזא [בעהמח"ס חמש ידות] נדפס ב"וילקט יוסף" מח' י"א סוף קונט' כ' מכתב י"א).
370) "כמדומה שהוא הגאון בעל אהל דוד" (שו"ת לבושי מרדכי ח"א חיו"ד סי' צ"ט)*.

(*) אבל ראה לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תרצז.

(**) בענין מ"ש בשו"ת חתם סופר החדשות (ירות"ו, תשמ"ט) סימן ל — ראה לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תרצח.

(***) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצז.

(****) עוד חיזוק למ"ש כאן — ראה לקמן ב"מילואים והשמטות" שם.

בירור שיטתו :

אין מכאן היתר פשוט לכל, אף מבחינת איסורי חקות הגויים, גם לפ"ד מרן החתם סופר עצמו, וכדלקמן ח"ב פ"ד הערה 4 בארוכה. וראה עוד עד"ז גם בערך זה (לקמן בפנים ובהערה 386), עיי"ש. ובמיוחד ראה לקמן סוף מספר 8 ולקמן אות ד'.

(2) לשונו (בא"ד) :

„והוא דבר דלא נמצא בש"ס ופוסקים וגם לא בשום ספר מספרי חיצונים שיהי' הפרש בין ישראל לאינו ישראל בגילוח הזקן . . .”

בירור שיטתו :

יש שכתבו לתמוה על דבריו הללו, שהרי מצינו בכו"כ מקומות בדברי חז"ל שמה שישאל המה מובדלים וניכרים ומצויינים מן אומות העולם הוא ע"י תגלחת פאות הראש והזקן, וכנ"ל ערך „מדרש רבה" אות א' (וש"נ) ולקמן ח"ב פ"ד ופי"ט, עיי"ש.

(3) לשונו (בא"ד) :

„ומה שרמז לספרי מקובלים שכתבו שלא להושיט ידי' בדיקני' כלל, אין לי עסק בנסתרות . . .”

בירור שיטתו :

יש שכתבו לתמוה על דבריו אלו³⁷¹, שהרי הדבר מוסכם מפי גדולי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, דבכה"ג פס"ד הזוהר והמקובלים מכריע לענין ההלכה, וכדלקמן בארוכה ח"ג : טענה ומענה ב', עיי"ש וש"נ. ובגין כך יש שכתבו דאדרבה, מכאן מוכח בהכרח גמור דכל דברי מרן החתם סופר בתשובה זו רק ללמוד זכות על בני מדינת אשכנז באו, אבל באמת נפשו בודאי ירחק מזה, וכדלקמן בפנים (ובהערה 386) עוד כמה ראיות והוכחות לזה.

ועל אחת כמה וכמה ע"פ דברי נינו ונכדו של מרן החתם סופר, ה"ה גאון רבי עקיבא סופר אב"ד פרעסבורג³⁷², שהעיד שפסקי דינים של מרן החתם סופר היו מכוונים ג"כ ע"פ קבלה. והרי ע"פ קבלה איסור גמור ואיסור גדול איכא להעביר הזקן בכל אופן (כדלקמן ח"ג שם והנסמן שם). אלא ע"כ צ"ל כנ"ל, דרק ללמוד זכות כתב בתשובה זו מה שכתב. שו"מ שכתב כעיי"ז תלמיד תלמידו המובהק של מרן החתם סופר, ה"ה הגאון רבי שאול בראך³⁷³ [ראה אודותיו לקמן בערכו] : „כמו כן ראוי לצאת בעקבי הגאון בעל חתם סופר שהביא בהגהות כתב סופר משמו, שהעולם טועין

371) וכן יש מקשים עד"ז על דברי החת"ס בתשובותיו חאו"ח סי' ג"א, ולקמן ח"ג : טענה ומענה ב' הערה 105 מובא מה שיש ליישב גם בזה.

372) במכתבו הנדפס בס' זכרון למשה [סופר] עמוד 3.

373) בספרו „אבות על בנים" פ"ג מ"ג או"ג.

וחושבין דאורך כל שער של הפיאות יגיע עד הלחי. ואינו אמת, מ"מ בני ביתי ותלמידי אני מנהיגם על דרך זה אעפ"י שהוא טעות קדוש יאמר לו [עכ"ד חת"ס]. וביארתי דבריו בספרי, שאול שאל, שמדינא אין צריכין שעדות הפיאות להיות ארוכים . . . אבל בלקוטי תורה פ' קדושים כתב בשם האר"י הקדוש, שער הפיאות שעל הראש ה' מניח לגדלן ולא חתכם עם שגדלו כ"כ למטה במקום שער הזקן ממש . . . עכ"ל. ולזה נתכוין החתם סופר, שמנהג זה לישא פיאות ארוכות ממקום קדוש יצאו, שכן נהג האר"י הק'. או שהוא גדר וסייג לקיים הכתוב (ישעי' ס"א): ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכידום כי הם זרע בידך ה' [ע"כ]. ודרשו חז"ל (ומובא ברש"י שם) עה"פ קדושים תהיו, פרושים תהיו. וכתוב (בפ' קדושים) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וע"י פיאות ארוכים ניכר מרחוק שהוא יהודי. ע"כ אנו בכל המדינה תלמידי תלמידיו של החתם סופר זצ"ל ראוי לנו לעשות כמותו להנהיג בני ביתנו ותלמידיו לישא פיאות ארוכות . . . הנה אם הגאון חתם סופר החמיר בזה [בפיאות הראש כנ"ל] שלא מצאנו שום מקור רק שהאר"י הק' נהג כן, הנהיג גם הוא ובני ביתו ותלמידיו כך³⁷⁴, כל שכן³⁷⁵ שהי' מנהגם להחמיר בגילוח הזקן שהחמיר בזוהר הקדוש מאד.

(4) לשונו (בא"ד) :

„ונתלים באילן גדול ד' מנחם עזרי' בעל עשרה מאמרות אבי המקובלים שהוא ה' מגלח מבלי השאיר שיערה א' וכן העיד עליו היש"ר מקאנדי' באלים שלו . . .”

בירור שיטתו :

כבר הארכו האחרונים לתמוה ולהשיג על עדות זו, ודחוהו מכל וכל, מכו"כ ראיות והוכחות, וכמובא דבריהם לקמן ח"ג: טענה ומענה ד', עיי"ש שכתבו דגם מרן החתם סופר יודה לדבריהם. עוד דיוקים בקטע זה יתבארו לקמן (ובהערה 386), עיי"ש. וראה מספר הבא.

374) ולפי"ז ביותר תמוה לשונו של החת"ס בתשובה זו : „אין לי עסק בנסתרות” (כמועתק לעיל בפנים) שהרי כנ"ל לא זו בלבד שהוא החמיר על עצמו („לי") כפי הוראות המקובלים אפילו בדבר שלא מצא שום מקור בנגלה, אלא עוד זאת, הנהיג גם בני ביתו ותלמידיו ככה ! אלא זהו עוד הוכחה למ"ש בפנים, דאין דבריו בתשובה דידן הוראה על אמיתית שיטתו של החת"ס כלל וכלל, ורק ללמוד זכות וכו' כ"כ, וכבפנים ובהנסמן שם. ועייג"כ שו"ת חת"ס חאו"ח סי' ל"ו לענין שערות באשה שגם שם חשש לזוהר. שוב העירני ח"א גם משו"ת חת"ס חאו"ח סי' קעג : „רוקח כתב . . . וידוע כי כל דבריו דברי קבלה, ואמנם המקובלים האחרונים כתבו . . . ויש לחוש להחמיר כדבריהם”.

375) להבין ה"כ"ש יש להעיד דבפאות הראש ב' לאוין, ובזקן חמשה ; בפיאות הראש ל"ש אזהרת לא ילבש גבר וגו', ובזקן עוברים גם ע"ז (לעיל ערך „רמב"ם” אות ב' הערה 99). ובודאי עניני חקות גויים וכדומה שייכים בזקן יותר מבראש, דההיכר בזקן ספלי ועוד, ואכ"מ.

(5) לשונו (בא"ד):

"היש"ר מקאנדי' . . . הי' אומר שעפ"י חכמי המקובלים אין חוץ לארץ ראוי לכך. ומה אאריך במה שאין לי יד ושם בו . . ."

בירור שיפתו:

הנה [נוסף ע"ז שמעולם לא אמר כן היש"ר מקאנדי', וכן המובא במספר הקודם לא נמצא בס' אלים שלו, כ"א כ"ז מפורש בשו"ת באר עשק — דבריו בכלל לא נתקבלו אצל הפוסקים, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ד', עיי"ש — הנה עוד זאת:] כבר תמהו והשיגו על סברא זו גדולי הפוסקים והמקובלים, ובאו למסקנה דאדרבה איפכא מסתברא, ועד כדי כך ד"באמת איבוד זמן הוא להשיב לפיטומי מילי כאלה", וי"ל דגם מרן החתם סופר יודה לזה, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ה' (וראה גם שם: טענה ומענה ד'). עוד דיוקים וכו' בדבריו אלו — ראה לקמן (ובהערה 386), עיי"ש.

* (6) לשונו (בא"ד):

"אבל אבותינו הנהיגו עצמם כן על צד ההכרח הגדול ולא מקור משחת ח"ו אלא בקדושה יתירה והוא בימי גזירת תתנ"ו והרועים וכדומה התיירו גדוליהם להמכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכרום האויבים כי אז כבר גלחו הגוים זקניהם עפ"י מעשה ממלך פולין א' שהי' סריס כמבואר בספרי הימים . . ."

בירור שיפתו:

הרי "כתב הגאון חתם סופר בעצמו מפני שבימי גזירת תתנ"ו הי' גודל הצרות ליהודים והסכנת נפשות ע"כ על צד ההכרח גדול התיירו הגדולים לשנות מלבוש ולגלח זקנם (בלי תער) כדי שלא יכרום האויבים כי אז כבר גלחו הגוים זקנם (עפ"י מעשה ממלך פולין שהי' סריס ע"כ החלו העמים לגלח זקנם אז) ע"כ נשתדבב המנהג באשכנז לספר זקנם . . . עכ"פ מודה החתם סופר כי קודם גזירת תתנ"ו הי' כולם מגדלים זקנם גם באשכנז (וכמ"ש שם באותה תשובה שגם הגוים הלכו מלפנים מגודלי זקן ולא גלחו כלל)"³⁷⁶. וראה לעיל ערך "רד"ק" שזהו מנהג שהיו נוהגים כן שלא לגלח

376 שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. וכ"כ בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'. מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פיי"ח אות ל"ט. ס' עמודי ארזים דף נ"ד. שו"ת קול מבשר ח"א סו"ס יט.

והנה בשו"ת מנחת אלעזר שם הוסיף לבאר דברי החתם סופר הללו: "... בוילקט יוסף . . . השיג הרב . . . על דברינו . . . ונפלאתי על דבריו ראשית מ"ש על מה שכתבתי בשם הגאון חתם סופר וצ"ל שעד שנת תתנ"ו ומקודם הגזירה אז גם הגויים גדלו זקניהם ובא הרב הנז' להשיג שהכונה בחת"ס שאז בזמן הגזירות גלחו כל זקנם ומקודם הי' ג"כ מגלחים במספרים אבל לא כל הזקן דק בריחוק בקצהו. הנה מלבד שאין זה מכוונת החת"ס שכתב בפ"י שמקודם היו גם הגויים מגודלי זקן ולא נראה שהסתפרו הזקן כלל מכ"ש היהודים. ועוד — והוא העיקר רא"י לדברינו — ממ"ש החת"ס שם שאותן שברחו לארץ פולין לא באו לכלל היתר זה דשנת תתנ"ו, וא"כ הרי הם

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרצז ואילך.

הזקן אפילו במספרים א"כ גם לדבריו מנהג שנהגו כן אבותינו מזמן קבלת התורה עד עתה א"א להתירו ח"ו. מכש"כ שי"ל שאינו מנהג לבד כ"א איסורא איכא.

גם ע"פ דברים אלו (בצירוף עוד דיוקים במ"ש החתם סופר בתשובה זו) יש מכריעים שזה שצייד החתם סופר להקל לא הי' כוונתו רק ללמוד זכות על מנהג בני אשכנז שנהגו היתר בזה, אבל בעיקר הדין גם החתם סופר מודה שיש צדדים לאסור, (וכדלעיל) וכדלקמן בסמוך (ובהערה 386) הראיות והוכחות לזה.

בפרטיות ע"ד הנ"ל שלא התירו העברת הזקן כ"א במקום ההכרח גדול ובשעת הסכנה וכו' — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"א. עוד בביאור קטע זה מתשובת החתם סופר — ראה הנסמן לעיל מספר 1.

(7) לשונו (בא"ד) :

„ורק אך מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים אותו . . .”

בירור שיטתו :

הרי שצדדי היתר בתשובה זו שייכים אך ורק לבעלי פרגמטי, אבל לא להעוסקים בתורה. וכך הגדיר תוכן תשובה זו בהמפתחות לשו"ת חתם סופר³⁷⁷ בעריכת גינו ונכדו של מרן החתם סופר, ה"ה הגאון אב"ד דעברעצין (הרה"ג וכו' ר' משה שטערן שליט"א — מחבר שו"ת באר משה וש"ס). עוד בהנ"ל דגם המצדדים להקל בנדו"ד, לא לחכמים יושבי אהלים התירו ח"ו הסרת הזקן — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"ג.

(8) לשונו (בא"ד) :

„ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה”³⁷⁸.

נוהגים בזה כמנהג אבותיהם באשכנז מקודם הגזירה ואם נאמר כדברי הרב הנוכח שבאשכנז גם מקודם נהגו היתר פשוט לספר זקנו (כשהניח מקצת ולא כל זקנו) א"כ מדוע לא שמענו מעולם שיקילו בזה בכל מדינות פולין גם בדורות הקודמים (וגם אותן שאינם מתנהגים כלל בחסידות) שיקל א' לספר זקנו אפילו במקצת (זולת עבריינן גם על שאר עבירות ר"ל) א"ו פשוט שגם באשכנז לא נהגו מקודם לספר זקנם כלל אפילו במקצת והי' דת יהודית אצלם ע"כ היהודים היושבים במדינת פולין שברחו או ממדינת אשכנז נשאר אצלם מנהג אבותיהם כדברי החת"ס שלא לספר הזקן ושלא לנגוע בקצוהו כאשר זה ברור לעינינו וכדברי החתם סופר זצ"ל בזה וכאשר הבאתי משמו שם וזה ברור. שו"מ בס' בהית הבקר (להגאון רבי שאול בראך — תלמיד תלמידו של החת"ס) אות תמיד: „וכבר כתב החת"ס שם שלא מחמת קלות הדעת עשו כן אלא הותר ע"פ פרושים שהי' אז סכנת נפשות בדבר”.

(377) הוצאת גראסמאן, תשי"ח.

(378) עוד ע"ד החילוק בין פולין לאשכנז בהגידון — ראה שו"ת נו"ב מה"ק חאו"ח סי' י"ג. שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שמ"ז.

בירור שיפתו :

זאת אומרת שאותן שלפני גזירת תתנ"ו הנ"ל שברחו לארץ פולין לא באו לכלל היתר זה³⁷⁹.

"הרי אפילו החתם סופר מודה דבארץ פולין לא הי' מעולם היתר זה... וכל דבר שנחלקו הפוסקים ונהגו כדברי המחמירין חשוב נדר מדאורייתא ואין להם היתר עולמית ואסור מדינא כמ"ש החתם סופר בתשובותיו חיו"ד סימן ק"ז"³⁸⁰ וראה לעיל הערה 376.

[ריכוז הדעות בהנידון — ראה לקמן ח"ב פ"ח].

עו"ל, דבגוף הדין נראה "דמודה החתם סופר דבמדינת פולין בודאי איסור גמור הוא לגלח הזקן במספרים משום חקות גויים. דרך במדינת אשכנז יען תחילת המנהג הי' משום אימת הגוים בברחם מחמת המציק שוב ל"ה משום חקות הגויים, ומעתה בפולין [ושאר מדינות] דלא שייך זה כמ"ש שם, וגלוי וידוע לכל דהתחלת הגילוח הי' מן האנשים המשכילים שטעמו מהשכלת ברלין וציב פתגמם: "הי' יהודי באהלך ואדם בצאתך", ולמען לא יכירם כי הם זרע ברך ה' וממעי יהודה יצאו, התחילו לגלח זקנם ולהקיף פיאות ראשם ולקרוח קרחה בראשם הוא הבלוריות שלהם, בודאי אזיל ומודה החתם סופר דיש בו משום חקות גויים"³⁸¹. בארוכה עד"ז — ראה לקמן ח"ב פ"ד הערה 4. וראה לעיל מספר 1.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד].
עוד דיוקים בקטע זה — ראה לקמן בסמוך (ובהערה 386).

(9) לשונו (בא"ד) :

"... ואי משום מספרים כעין תער זהו חשש רחוק ושרשו פתוח מתרומת הדשן כשהזוג חדוד מאוד יש ליהרר אולי יחתוך בתחתון לחוד וידענא שהוא מידי דלא שכיח".

וקודם לזה כתב החתם סופר: "... כי אפילו אי הי' מסתפר במספרים מ"מ מהיכי תיתי להסתפר מגוי והוא לא ישמע לנו להניע גם חלק התחתון ויעשה כעין תער, משא"כ ישראל. ועוד, שנהגו למשוך במשיחת אורים [סם] ... זאת המשיחה נתקנה במדינה זו ע"י חכמי פראג הראשונים שלא יסתפרו היהודים במספרים ואין לגוי חלק ונחלה בה".

בירור שיפתו :

יש מבארים דבריו:

"והחתם סופר חאו"ח בסי' קנ"ט שצידד להקל לא הי' כוונתו רק ללמוד זכות על מנהג בני אשכנז שנהגו היתר בזה, אבל בעיקר הדין גם החתם סופר מודה שאסור וראי' שבסימן קנ"ט שם כתב דעל מספרים כעין תער זהו חשש רחוק דהוא מידי דלא שכיח ובתשובה ההיא מקודם לזה

(379) שו"ת מנחת אלעזר שם.

(380) מאיר נתיב שם. בארוכה עד"ז — ראה שו"ת קול מבשר שם סי' י"ח.

(381) מכתבו של הגאב"ד פערסיווא (במדינת אונגארן) — נדפס בקובץ "וילקט יוסף"

שם מכתב ט'.

כתב דלא התיר ע"י נכרי התספורת שהוא לא ישמע לנו להניע גם חלק התחתון ויעשה כעין תער. ואם הוא מידי דלא שכיחא א"כ גם הנכרי לא יעשה כן אלא ע"כ בסוף דבריו טרח מרן החתם סופר רק להצדיק המנהג היתר בזה³⁸².

עוד יש לפרש דבריו הללו:

"דעת החתם סופר חיו"ד סי' קל"ט (ד"ה ועוד נ"ל) בשיטת גליון תוס' המובא בתה"ד דבין בראש בין בזקן אסור במספרים כעין תער מן התורה... א"כ חומרת הגליון תוס' שבתרומת הדשן הוא במספרים שלא כעין תער דגורנין אטו חתיכת תחתון לבד דזה הוי כעין תער, וכן מבואר דעת החתם סופר חלק או"ח סי' קנ"ט (ד"ה עוד כתב שמסתמא צויתי וכו') שכתב שם וז"ל, כי אפילו ה' מסתפר במספרים מ"מ מהיכי תיתי להסתפר מגוי והוא לא ישמע לנו שלא להניע גם חלק התחתון ויעשה כעין תער, משא"כ ישראל, עכ"ל. וכ"כ שם להלן (בסי' קנ"ט חאו"ח) ד"ה אשר מלא פיו תוכחות וכו' בסוף הדיבור, וז"ל, ואי משום מספרים כעין תער זה חשש רחוק ושרשו פתוח מתה"ד כשהזוג חדוד מאוד יש להזהר אולי יחתוך בתחתון לחוד וידענא שהוא מידי דלא שכיח, עכ"ל, מבואר מזה דחומרת גליון תוספות ותרומת הדשן היא במספרים שלא כעין תער שמא יעשה כעין תער³⁸³.

[עוד בשיטת תרומת הדשן — ראה לעיל בערכו (ולקמן אות ג'). ובענין השחתה ע"י "סם" — ראה לקמן ח"ב פ"ט, ולהעיר דכאן לא נחית החת"ס לענין איסור והיתר, כ"א רק העיד דכך התקינו כנ"ל, משום דבסם עדיף ממספרים כע"ת. ותו לא].

* * *

עוד ראיות והוכחות להנ"ל בכללות כונת מרן החתם סופר בתשובה זו *

"מה שכתבת עוד במכתבך בזה"ל, גם משו"ת חתם סופר חאו"ח סי' קנ"ט אין ראי' מבוררת לאסור כי הלא בעל חתם סופר אינו פוסק לאיסור בפולין רק מטעים מדוע יש להתיר בבירור במדינת גרמניה. הנה לא ירדת לסוף דעתי בזה, אנכי הבאתי רק זאת לראי' מדברי החתם סופר כי מה שנהגו במדינת פולין בחומרא זו של איסור גלוח במספרים הוא מנהג ישן נושן מימי קדם לא מנהג חסידות שנתחדש זה מקרוב, ואדרבה בתחילה גם במדינת גרמני' נהגו לגדל זקנם, רק על צד ההכרח הגדול הנהיגו אח"כ לגלח זקנם מחמת הגזירה כמ"ש החתם סופר שם, ובני מדינת פולין שלא היו בכלל הגזירה כתב החתם סופר כי מופלגי תורה היושבים בביתם מגדלים זקנם ולא התירו רק להמכתתים רגליהם העוברים ושבים להם התירו לגלח זקנם שלא יכירו האויבים, ונראה בעליל כי הגאון חתם סופר ז"ל בעצמו לא הונח לו מנהג גרמני', וכבר הבאתי לעיל דברי החתם סופר במקומות אחרים שדעתו שאיסור דאורייתא יש אף במספרים כעין תער [ראה להלן אות ג']... אולם אמת הדבר כי גם הפוסקים המתירים מצד עיקר הדין קיימו וקבלו את הכרעת המקובלים וחששו לדעתם בחומרא זו³⁸⁴.

382) חידושי מהרי"א הכהן סי' א'.

383) שו"ת קול מבשר שם סי' י"ט.

384) שם בסוף התשובה.

עוד ראיות שכוונת החתם סופר הי' רק ללמד זכות על מנהג בני אשכנז אבל באמת גם הוא בדעתו החזיק שיש צדדים לאסור: „... ובאמת פליאה נשגבה ע"ד החתם סופר שדחה דברי המקובלים, הרי כיון דלשיטת החינוך [ראה לעיל בערכו] איכא איסורא דאורייתא א"כ אין לנו ראי' מש"ס דילן להיפך מהזוהר הקדוש מדוע לא נפסק כוותי' [יתבאר לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' עיי"ש]. וחתרתי ליישב דברי מרן החתם סופר זי"ע די"ל דהנה בודאי אם נאמר דטעמא דתורה דאסרה בגילוח הזקן הוא מטעמא של הרא"ה בס' החינוך וברמב"ם משום שהי' מנהג הכומרים לע"ז כן, ע"כ ציונו ה' להרחיק מאתנו כל עניני ע"ז [ראה בערכם] או מטעם שכתב הרבינו בחיי (פ' קדושים) כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו מן הנקיבות [ראה לעיל בערכו] — א"כ ליכא שום חילוק בין בתער בין במספרים, ונהי דגזיה"כ הוא דמשום כל תשחית ליכא רק בתער, אבל עכ"פ מטעמים הנ"ל אסור מדאורייתא גם במספרים דשייכי הני טעמים, וגלי לן הקרא דאינו עובר משום כל תשחית רק בתער, אבל אידך איסורא איכא אף במספרים. וכ"ז אי דרשינן טעמא דקרא, אבל אי לא דרשינן טעמא דקרא וא"כ לא נאמר טעמא של הרא"ה והרבינו בחיי, ואין לנו אלא מה שאסרה תורה, וא"כ י"ל דהזוהר הקדוש הוא רבי שמעון, ואיהו לשיטתו דס"ל דדרשינן טעמא דקרא וע"כ אסור אף במספרים ואף בסם, אבל לפי שיטת הש"ס דלא דרשינן טעמא דקרא, א"כ אין לנו אלא מה שאסרה תורה, תער אין, אבל מידי אחרנא לא, כן הוא מקום לכאורה ליישב דברי החתם סופר, אולם החתם סופר תברא לגויזא דא, דהרי החתם סופר בעצמו בחלק יו"ד (סי' רנ"ד) כתב דהיכא דנפיק חומרא מהא דנדרוש טעמא דרשינן, וא"כ גם הכא כיון דנפיק מיני' חומרא בודאי נדרוש טעמא דקרא, וע"כ אין לנו כ"א כהנ"ל דהחתם סופר רק להצדיק בני מדינותינו כתב כן, אבל באמת נפשו בודאי ירחק מזה „...“³⁸⁵ [בארוכה עד"ז — ראה לקמן ח"ב פ"ז, ח"ג: טענה ומענה ב'].

* * *

ויש מי שהאריך בדיוקים אחרים בלשון והמשך דברי החתם סופר בתשובה זו שעל פיהם מוכח שכוונתו של החתם סופר הכא הי' רק ללמוד זכות על מנהג בני אשכנז שנהגו היתר בזה, אבל בעיקר הדין גם החתם סופר מודה שיש צדדים לאסור.³⁸⁶

(385) חידושי מהרי"א הכהן שם.

(386) „כי גם מדברי החתם סופר נראה כי גם הוא בדעתו החזיק לאיסור [ראה לקמן בסוף ההערה] אך מצדקתו כי ראה כי גפרץ הדור בהשחתת הזקן, וירא כי לא יוכל לעצור בעם, ויבאו גם לאיסור מפורש בתוה"ק אף בתער, ויהי' נדונים כמומר לדבר אחד הוא מומר לכל התורה ח"ו והסכים לפניו להיתר שיעשו עכ"פ בדעתם כדבר המותר ולא יהיו נחשבים כמומר לכל התורה, וכשמדקקים בדבריו מההתחלה עד הסוף נראה כי הוא בעצמו החזיק הדבר לאיסור גמור כי תיכף בהתחלה כתב, וז"ל: אבל מהם ומהמוגם הותרה הרצועה וכו' נראה שהי' אסור מקודם, וגם כתב ונתלים באילן גדול, ולא כתב ויש להם על מי לסמוך רק תלה הדבר עליהם שהם יאמרו כך ויוכל מאוד להיות כי הוא בקרבו לא האמין לזה, וכן מה שכתב וכן העיר עליו

וכו' מסיים אבל אבותינו ועפ"י דקדוק הלשון התיבה, אבל' אין לו משמעות אם לא כאשר נאמר אבל אבותינו עכ"ז אף אחרי העדות מיש"ר מקאנדי' הנהיגו עצמם כך רק ע"פ ההכרח וכו' ובקדושה יתירה. ובסוף דבריו, וז"ל : והתרו חז"ל שהי' בימים ההם. משמע שהי' אסור. וגם עוד בסוף דבריו, וז"ל : כי אלו הי' או מנהגו באיסור וכו', ולא כתב כי אילו הי' הדבר אסור, משמע כי כל דבריו הם לברר כי האנשים אשר התנהגו כך לא התנהגו באיסור לפי דעתם. אך לא כוונתו על עיקר הדין שהוא מותר (אך שנתפשט בהעושים זאת ע"פ היתר לצורך שעה). וכן בסוף דבריו שכתב שנתפשט ג"כ בתחלה בהיתר כוונתו לא לאמר שהוא מותר, אך שנתפשט בהעושים זאת ע"פ היתר לצורך שעה, ואדרבה מכל הנ"ל נראה שגם הוא החזיק בדעתו לאיסור וסמך על המבין, וסיים וכיון שהותר הותר, משמע שהי' אסור, ולמחמיר קדוש יאמר לו, מכ"ז נראה שכל דבריו הם רק לפנים ותיקון הדור שנפרץ שיעשו ע"פ דעתם כדבר המותר ולא יבאו להעברת תער כי לא שביק היתירא וכו' . . . נראה בעליל [ראה לקמן בסוף ההערה] שהחתם סופר בעצמו דעתו כדעת כל המחמירים לדינא לאסור אף מספרים שלא כעין תער. כי באמת דברי החת"ס כולו מוקשה, כי מדוע לא הוכיר אף שמך דבר שיש דיעות לאיסור, האם נעלם ממנו גם דעת כל [אותם] הראשונים וגם מאחרונים אשר יפרשו דברי הרמב"ם לא כהב"י דק לאיסור. והי' לו להשיב גם על זה ולכתוב כי דעתו כפסק הב"י כדרך כל תשובה שמביא דעת המחמירים והמקילים ומכריע דעתו !! והוא לא הוכיר מאומה ! כמו שלא הי' אף אחד מהפוסקים שיפסוק לאסור מדינא ! אך התחיל לו בדבר איסור מחוקי הגוים. ולדחותם כי אין בזה משום חוקי הגוים, מזה נראה שמצדקתו לא רצה לכתוב מזה בכתב דבר פסק אשר לא תוכו כברו. והכחיש כל השקלי' וטרי' בדבר איסור הזה תחת לשונו, יען כי רצה לצדקם לזכות המגלחים מטעם שכתבתי לו במכתבי, והתחיל מטעם חוקי הגוים שיוכל לכתוב לדחותם זה האיסור בכתב. ונראה לי ג"כ כי את אשר כתב, וז"ל : ומה שרמזו לספרי מקובלים, כתב בתמימות ולא ברוח קר. כי הלשון מורה ע"ז שכתב אבל מהם ומהמוגם הותרה הרצועה לגמרי וכו', מזה נראה כי הי' בלבו עליהם על דבר זה. וגם לעלות היש"ר מקאנדי' לא החזיק בלבו לעדות ברורה, ויורה ע"ז מה שסיים : ומה אאריך בזה וכו', הלא העדות הזה כפי שיטתו להתיר הגילוח. מדבריו נראה שהי' זה למורת רוחו אך לא רצה לדבר מזה לסתור כי אין עתה העת אך רמז כתב כי אין לו יד ושם בזה, ויינו להתיר עפ"י עדות וסברא מהיש"ר מקאנדי', ורצה בזה להשליך מעליו כי לא מטעמם זה הוא מצדד לזכות המגלחים, אך טעמו הי' כמוס עמו. ועוד מדבריו שכתב : מהם ומהמוגם הותרה הרצועה, מכלל שהי' מקודם אסור. וגם מסיים : אבל אבותינו הנהיגו כן ע"צ ההכרח והוא בשנת תתנ"ו וכו' התירו הגדולים, מכלל שהי' עד אותו זמן אסור. ומעתה יקשה מאיזה טעם הי' אסור. הלא מאיסור חוקי גוים כתב בעצמו מקודם כי לא נמצא בשום מקום בש"ס ופוסקים שיהי' בזה משונה מנהג גוים, ומפני מה הי' אסור אם לא כי האיסור הי' ע"פ דינא מדיני השחתת הזקן. ועוד בסוף דבריו כתב : וזה נראה ברור ונכון כי אלו הי' תחלה מנהגו באיסור הי' משום חוקי הגוים, והלא סתירה לדבריו הראשונים באותו דיבור בעצמו כי אין בזה חוקי הגוים. אך האמת יורה דרכו כי הפשט בדבריו כך : אילו הי' התחלת המנהג לגלח באיסור לא ע"פ היתר הי' כעת אסור משום חוקי הגוים, יען כי מאז עד עתה כבר הנהיגו כל הגוים בגילוח, והגם כי בלבו ידע כי האיסור הי' ביותר משום השחתת הזקן, אך לא רצה לעורר זה האיסור בטעם שכתבתי, ולא רצה לדבר מזה, למען מצוא ענין זכות שמגלחין כעת שיהי' עושין עכ"פ בדעתם שהוא מותר, וכאשר סיים : ע"כ צריכים אנו ללמוד זכות וכו'. וחזן מכל הנ"ל כל הרואה יראה שכתב כ"ז בדוחק גדול ולא כפי חפץ לבו. ואף קשה להבין אף אחר כל דבריו בזה. ומי שמדקדק בדבריו יראה כי דעתו לאיסור ככל הפוסקים האחרונים והראשונים האוסרים וסמך על המבין שביין אחר שידקדק בדבריו וידינהו לזכות, שבצדקתו כירכר כירכורים לצדד להיתר לזכות המגלחים, שעכ"פ לא יגעו בהשחתה בתער כי לא שבק היתרא לפי דעתם, כי ראה כי לא יוכל לעצור בעם שלא

(ג) מתוכן דבריו (שו"ת חתם סופר חיו"ד סימן קל"ט-קמ [תשובה להגאון רבי עקיבא איגר]):

העלה מרן החתם סופר בדעת הגליון תוספות ריש שבועות (שהביא בתרומת הדשן — הובא ביתה יוסף) והמפרש בנויר (מ, ב), דאיכא (לא רק איסור, כ"א גם) חיוב מלקות מה"ת בגילוח (הראש ו) הזקן במספרים כעין תער, ושזהו שיטת הרמ"א, וכן הוא מנהיגו. [דבריו בזה נעתקו ונתבארו לעיל ערך "תרומת הדשן"].

בירור שיטתו :

- (1) מן האמור יוצא, דלא זו בלבד דלפ"ד מרן החתם סופר [לעיל אות א'], כל דבר שעושה גילוח והשחתה אסור לגילוח הזקן כתער ממש, אלא יתירה מזו, נוהגים להחמיר בזקן גם במספרים כעין תער, וא"כ, בדין מכוונות גילוח, יש להחמיר לכל הדעות, אם מטעם שעושה גילוח והשחתה, ואם מטעם דהוי מספרים כעין תער, וכדלקמן ח"ב פ"א אות א'.
- (2) יש להעיר, דזה שכתב מרן החתם סופר דחיוב מלקות איכא בגילוח מספרים כעין תער (כתער ממש) גם בזקן (מצד עיקר הדין דפאות הזקן), הוא חומרא גדולה שלא מצאתי (לע"ז) כמוה אף בספרי המחמירים הכי מפורסמים בדין איסור העברת הזקן שלא בתער.
- [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].
- (3) י"ל עפ"ז דחומרת הגליון תוספות הנ"ל הוא במספרים שלא כעין תער — אטו כעין תער, וכדלעיל ערך "תרומת הדשן", עיי"ש וש"נ.
- (4) תגובת מקבל תשובה זו — ה"ה הגאון רבי עקיבא איגר כנ"ל — ראה ערך הבא.
- (5) ע"ד מה ששקו"ט במ"ש בתשובה זו בדין תלישת וסריקת השערות — ראה לקמן ח"ב פ"ב, ושם ריכוז הדעות בהנידון.

(ד) * לשונו (דרשות חתם סופר [דרוש לו' אב תקע"ג והספידא] וכ"ה [בקיצור] בתורת משה פ' ואתחנן) :

"כתיב להלן והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל. וברבה פסוק זו הלכה אדם מישראל מהו שיהא מותר להקיף פאת ראשו ומסיק שהוא מדרכי אמורי וגם סופג מ' ואין הקב"ה מקנא אלא בע"ז ובהולך בדרכי אמורי ע"ש והוא תמוה. והנה בקרא יל"ד תיבת והשחתם מיותר, אבל הנלפענ"ד לפמ"ש במורה

יגלחו כלל, ומוטב שיהי' שוגגין, ובאיסור הקל. ולא יבאו במזיד לאיסור החמור. כן דעתי על בטח בכונת חתם סופר" (מכתבי הגאון רבי מ"מ נאיי אב"ד ציומור. גרסו בקובץ "וילקט יוסף" שם, מכתבים ב'—ג', ועייג"כ שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב סק"ח וראה לקמן בפנים ערך זה אות ד' מ"ש החתם סופר בענין חוקת גויים בגילוח הזקן. ואף שיש לפקפק בדבריו הנ"ל של הגאב"ד ציומור במ"ש ד"נראה בעליל" דס"ל להתח"ס כדעת כל המחמירים, אבל בדרך כלל בודאי סברותיו והוכחותיו הנ"ל מסתברים הם.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תש.

טעם לאסור השחתת פאה משום שהי' חוק לכומרים — והנה אין אנו צריכים לטעמו כי תורה חתומה נתנה ואנו מקבלים מצות כאשר ציונו הי' אלקינו, אך מ"מ צריך לתת טעם להשוטים הללו מה ראו שעשו כן לע"ז ומה צורך יש בה, ויראה כי דבר פלא כי עובדי פסילים עושים כל התחבולות לעשות פסילים בתמונת אדם וכל מעשיהם בתחבולות וחכמות אך לעשות לו שער זה אי אפשר בשום אופן בעולם אם לא ידביקו בו שער מאדם אחר, אבל להצמיח לו שער מיני' מקשה א' זה א"א, וע"כ לכבוד פסיליהם עושים הכומרים ההפך שמגלחים שעריהם ופאותיהם לגמרי ויתדמו המה לפסיליהם. והנה לשון השחתה נאמר על פאות, וזה שאמר והשחתם פאת ראש וזקן ועשיתם לכם פסל תמונת כל, שתעשו עצמכם בתמונת הפסל, אלא דיש להקשות מה צורך משום תמונת פסל תיפוק לי' משום לאו דהשחתה. ויש לומר משום לאו דהשחתה לא הי' הקב"ה מקנא שאין קנאה ואבירה אלא בע"ז אבל השתא שהוא חק לע"ז נאמר בי' אבד תאבדון וזה פי' המדרש ששואל וכי אדם מישראל מותר לו להקיף פאת ראשו עד שצריך לומר משום תמונת פסל ותי' שנו חכמים שהוא מדרכי האמורי שלא נאמרה קנאה אלא בע"ז, וק"ל. והוסיף ע"ז בתורת משה שם:

... ולכבוד פסלם הנהיגו הכומרים ג"כ לעשות ככה כמו שאיתא בצמח דוד שמנהג הגוים באיירופא לילך בלי זקן בא מכח שמלך אחד הי' סריס ולא הי' לו זקן ולכבודו הקיפו גם השרים פאותיהם ושוב עשו גם ההמונים ככה וכן הי' בגלחים והיינו דקאמר פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל".

בירור שיטתו :

(1) הרי בהדיא כתב מרן החתם סופר דגם באיירופא, אחר שכבר הנהיגו הגוים לגלח זקנם, שייך בהעברת הזקן של ישראל (בדרך הדרוש עכ"פ): "פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל" — "שתעשו עצמכם בתמונת הפסל". ולפי"ז הנה ליכא נ"מ בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים וכ"ש ע"י סם נעשה בתמונת הפסל, ואין קנאה ואבירה אלא בע"ז.

הנ"ל לאור ההלכה — ראה לקמן ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה". ועיי"ש, דלפי שיטת החתם סופר — בכה"ג דרשינן טעמא דקרא.

[עוד בכ"ז — ראה לעיל אות ב' מספר 1 ומספר 6. שם הערה 386].

(2) יש להביא מהנ"ל חיזוק לשיטות הסוברים דשייך בהעברת הזקן אף שלא בתער איסורי חקות גויים, וכדלקמן ח"ב פ"ד (שם רוכזו הדעות בהנידון).

*

רבי עקיבא איגר

בירור שיטתו :

... ובדבר מה שהעיר בספרינו משנה הלכות ח"ו סי' ק"נ שהגאון ר' עקיבא איגר לא נגע בוקנו שלא יוציא שער ורצה לדעת מקור הדברים. "בגליון הש"ס שבועות דף ב' ע"ב אמ"ש התוס' ד"ה חייב כתבו התוס' דאע"ג דעל הזקן אינו חייב אלא בתער כדאמר בפרק בתרא דמכות

(*) ראה לקמן "הוספה ב" אות ח"י, וש"נ.

דבעי גילוח שיש בו השחתה, בהקפת הראש חייב אף במספרים כעין תער. וכתב הגאון ר' עקיבא איגר בגליון הש"ס שם דלפי"ז נראה דגם במלקט ורהיטני חייב כיון דלא מקשינן ראש לזקן לענין מספרים וכו' וא"כ למה דפסקינן בשו"ע סי' קפ"א ס"ב דראוי לחוש להאוסרים בהקפת הראש במספרים, ה"נ יש לאסור במלקט וא"כ יהי' אסור לסרוק פאות הראש, וכתב מזה בתשובה, ובתשובות חתם סופר יו"ד סי' קל"ט וסי' ק"מ האריך לברר דליכא איסור ומיהו העלה דלא מחלקינן בין הקפת הראש לזקן לפי גליון התוס' שאוסר במספרים כעין תער בין בראש ובין בזקן, וי"ל דקבל מיני' דהחתם סופר ז"ל דהכי נמי יש לחוש בזקן כבדאש וכיון דהגאון ר' עקיבא איגר לדידי' ס"ל דבפאת הראש אסור לסרוק הכ"נ בזקן לפ"ז דטעם אחד להו לאחד שקבלה מהחתם סופר ז"ל, עוד אפשר כיון דבפאות הראש ס"ל לאסור סריקה, וכיון דלא ידעינן עד היכן מגיעים פאות הראש, החמיר על עצמו משום זה בכל הזקן.

„והנה ידעתי כי הטעם קלוש אמנם כן קבלתי מרבתי וכן שמעתי בילדותי שגאון ר' עקיבא איגר לא רצה לנגוע בשערות זקנו שלא יתלשו³⁸⁷. עוד ביאור בכהנ"ל — ראה לעיל בערך הקודם אות ג' ובהנסמן שם [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל ח"ב פ"ב. בענין סריקת שער הזקן — ראה שם פ"ב].

לקוטי מוהר"ן

(א) לשונו (ח"א כ, ד):

„... כמו (ויקרא יט) והדרת פני זקן, זקן זה הדרת פנים, והם שלש עשרה תיקוני דיקנא, והם שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן [ועיי' זוהר ח"ג סב, א]...”

בירור שיטתו:

לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י מספרים וסם בטל ממנו ההדרת פנים שע"י הזקן והי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן וכו'. ולטעמי המצוה בכה"ג וגם לדברי המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז וח"ג: טענה ומענה ב'.

387) הרה"ג וכו' ר' מנשה קליין שליט"א (אג"ד אונגוואר ר"מ דישיבת בית שערס ומחבר ספרי משנה הלכות וש"ס) במכתבו אלי.

לקוטי מוהר"ן — להגה"ק רבי נחמן מברסלב. נרשם ע"י תלמידו המובהק רבי נתן (ב"ר נפתלי הירץ) שטרנהץ. רבי נתן הי' למדן מובהק וגדול בתורה. תלמיד ר"ב ממזבז, רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ועוד. בשנת תקס"ב הכיר את רבי נחמן מברסלב ומאז דבק בו בחום והי' תלמידו הנאמן ולא זזה ידו מתחת ידו. הוא הי' סופר ויד ימינו. אחרי פטירת רבי נחמן מברסלב הי' מכוונם של חסידי ברסלב והצליח להגדיל את מספר החסידים בכמות ואיכות, חרף מחלוקות עצומות שכחנו נגדו.

(ב) לשונו (שם כז) :

„א. כי למשוך את כל העולם לעבודתו לעבדו שכם אחד . . . זה הדבר נעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור . . . ב. ואי אפשר לבא לבחי' שלום, אלא ע"י הארת פנים, הדרת פנים . . . ג. והדרת פנים, זה בחי' דרושי התורה. שהתורה נדרשת בשלש עשרה מדות, הנמשכים מ"ג תיקוני דיקנא (זהר אחרי סב, א), מבחי' הדרת פנים, כמ"ש (ויקרא יט) והדרת פני זקן. ד. ולפי ההזדככות חכמתו ב"ג מדות אלו הנ"ל, כן הזדככות קול רנתו. בבחי' זקן זה קנה חכמה (קידושין לב, ב), הקנה מוציא קול (ברכות סא. ועי' זוהר פנחס רלב, רלד, רלה, ב). וזה (שה"ש ב) הראיני את מראיך, זה בחי' הדרת פנים, בחי' זקן כנ"ל. השמיעני את קולך, כי הקול לפי החכמה של דרושי התורה, לפי השכל של י"ג מדות שהוא דורש בהם את התורה . . . ה. וכשנזדכך קולו, אז ע"י השמעת קולו לבד בלא דיבור, הקב"ה מושיעו בעת צרתו . . . ולהדרת פנים א"א לבא אלא ע"י תיקון הברית . . . " — עיי"ש בארוכה.

בירור שיפתו :

ראה לעיל מספר 1.

לקוטי הלכות

לשונו (חיו"ד הלכות גילוח) :³⁸⁷

„הלכות גילוח הלכה א' : איסור גילוח הפאות והזקן ע"פ מ"ש במאמר מישרא דסכינא סי' למ"ד שהשערות הם בחי' חכמה תתאה שהוא עיקר ההשגה שהוא בחי' מלכות ע"ש. וצריך להמשיך לה חיים . . . והנה הפאות והזקן הם אור הפנים הדרת פנים בחי' השגת החכמה . . . כי הזקן הוא בחי' שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן כמובא כל זה בדברי רבינו ע"ש שהם עיקר השגת החכמה, וע"כ הזקן והפאות הם שערות כי הם בחינת השגת החכמה שעיקר ההשגה הוא בבחינת שערות שהוא חכמה תתאה כמ"ש. וזה בחי' י"ג מדות שהם בחי' הזקן כנ"ל, היינו בחי' מדות וצמצומים להשכל העליון כמ"ש שם שזה בחי' שערות בחי' שיעורא דאתון דאורייתא שהם בחי' מדות . . . הלכה ב' . . . וע"כ הזהירה התורה אותנו שלא נשחית פאות הזקן ח"ו ועיקר האיסור בתער דייקא . . . כי השערות הזקן הם אורות עליונים וגבוהים מאד שנתצמצמו בבחי' שערות שהם בחי' צנורות וצמצומים . . . ובזה מבואר ונגלה לעין המשכיל אשר בשביל זה התגבר ביותר חכמת הפילוסופיא והאפיקורסים במדינת אשכנז ודומיהם כי בעו"ה נלכדו במכמורת הבע"ד ונתפשטו בעון גדול הזה שמשחיתים פאת זקנם. ובאמת ע"פ כתבים וספרי קודש גם ההשחתה בשאר דברים המותרים ע"פ דין הוא ג"כ פגם

לקוטי הלכות — להגה"ק רבי נחמן מברסלב. נרשם ע"י תלמידו המובהק רבי נתן שטרנהרץ הג"ל בערך הקודם.

387 * מועתק כאן רק חלק מדבריו הנאמרים שם בארוכה — עיי"ש.

גדול ונורא מאד מאד ר"ל רחמנא לישזבן מהאי עונשא, כי כל שערות הזקן הם צנורות עליונים וגבוהים ונוראים מאד, ואין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו עוצם מעלת קדושת הזקן הקדוש וכן להיפך אין לשער ח"ו עונש המשחית ומרים יד ומקלקל קדושה גבוה כזו, אך בעו"ה ברבות הימים פרצו הגדר רבים מהם והם עוברים על חמשה לאוין ביד רמה והם משחיתים זקנם בתער ממש אוי לנפשם כי גמלו להם רעה ועי"ז מתגבר שם חכמת הטבע, כי מצח הנחש שהוא שורש חכמת הטבע יונק מפגם נפילת הזקן כנ"ל והבן . . . וע"כ כל היהדות תלוי בזה, כי זה עיקר מגמת בני ישראל ועיקר עבודתנו שנוכה לבא לבחי' ועמדו זרים ורעו צאנכם וכו' היינו שלא נצטרך לעסוק בשום עסק מעסקי עוה"ז רק בעבודת ה' כל היום, וזה א"א כ"א שיהי' נשפע עלינו חסדו . . . נמצא ע"י זקן ופאות זוכין ליראה ואזי זוכין לקבל שפע וחסד ואזי אין צריכין לעסוק בשום עסק כי מתקיים העולם בחסדו, ואזי יכולין לעסוק בעבודת ה' כל היום, וזה עיקר תשוקתנו של ישראל להגיע לזה, ועל כן עיקר היהדות תלוי בזקן ופאות כנ"ל . . . הלכה ג' . . . וע"כ עיקר הדעת ישראל ועיקר היהדות תלוי בזקן ופאות ובהם ניכר היהודי כי הוא מזרע ברך ה' מזרע ישראל, ומי שרוח אחרת עמו ח"ו ורוצה לכפור ח"ו באלקי ישראל תחלת הכפירה הוא שמשליך ח"ו מעליו הזקן והפאות, כי באמת כל דת ישראל הקדוש הוא תלוי בזקן ופאות כי כל דברי תורתנו הקדושה וכל המצות כולם הם בחי' צמצומים להשגת אלקותו ית' כמבואר במאמר הנ"ל, כי כל אות ואות וכל תיבה ותיבה מתורתנו הקדושה שבכתב ובע"פ וכל מצוה ומצוה וכל מנהג כשר של ישראל עם הקדוש והנבחר כולם הם שיעורין וצמצומין שעל ידם יזכו להשיג השגת אלקותו ית' כל חד כפום מה דמשער בלבי' כפי אשר יזכה ע"י עבודתו ויגיעתו בתורה ומצות ומעשים טובים, ויפרוש ממעשים רעים וכל אלו הצמצומים והשיעורין בחי' שיעורין דאתון דאורייתא כולם הם בחי' שערות כנ"ל וכולם נמשכין משערות דדיקנא קדישא והפאות כי כל שיעור ושיעור מהפאות ומהדיקנא קדישא ויקירא כולם הם בחי' צנורות עליונים וצמצומים קדושים שמשם נמשך כל חכמת התורה הקדושה והמצות שעל ידם משיגין אלקותו ית', כי תליסר תיקונא דיקנא קדישא הם כנגד שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן שהם כלליות התורה הקדושה אוי למי שנוגע ח"ו להשחית שיעור א' מהדיקנא קדישא והפאות בשאט בנפש ובזדון ובמעל אוי לו אוי לנפשו כי עוקר עצמו ונפשו מאלקי ישראל ואין לו חלק בתורת משה אוי לנפשם כי גמלו להם רע . . . והם באו לכל זה ע"י פגם הברית שפגמו תחלה כי בודאי אין אדם מרים ידו להשחית פאת זקנו ח"ו כ"א כשפגם תחלה בברית קודש הרבה מאד שע"ז פגם בהמוח בחכמה תתאה הנ"ל ונתגרו בו מחשבות רעות חכמות חיצוניות עד שהשיאו רוחו הרעה להשחית זקנו ח"ו שע"ז עוקר עצמו לגמרי ממלכות דקדושה מחכמה תתאה מהשגת ואמונת ישראל ואין לו חלק בהשי"ת ובתורתו הקדושה ובעצמו ישראל הקדוש כנ"ל . . . וכל זה כלול בדיקנא קדישא, כי שערות דדיקנא קשישין לאכפאי לדינין כמבואר בזה"ק, זה בחי' העזות דקדושה הנ"ל בחי' עז וקשה שע"ז עיקר השגת התורה והתפלה שכלולין בדיקנא קדישא, כי כלליות התורה שמחדשין

הוא י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן שהם נמשכין מתליסר תיקוני דיקנא, וכן התפלה כלולה ב"ג מדות של רחמים כשארז"ל שנתעטף הקב"ה ולמד למשה סדר תפלה, ואז גילה לו י"ג מדות של רחמים וכו' כי עיקר התפלה הוא רחמים ותחנונים לעורר שלש עשרה מדות של רחמנותו ית' שהם כלולים ב"ג תיקוני דיקנא כידוע . . . הלכה ד' . . . כי העיקר הוא הפנים, כי בכל דבר בעולם עיקר הדבר הוא בחי' פנים שלו . . . וע"כ האמונה היא אור הפנים, וזהו בחי' שערות הפאות והזקן שהם עיקר ההידור ואור הפנים, וכנ"ל. כי אי אפשר לידע מהשי"ת שהוא עצם האמת מחמת ריבוי אור כ"א ע"י אמונה לבד שאז כשזוכין לאמונה בשלימות יודעין האמת, וע"כ עיקר אור הפנים שהוא האמת הוא האמונה שהיא נמשכת ע"י שערות הפאות והזקן כנ"ל . . . וזה שאנו רואים בחוש שבאשכנז וסביבותי' שבעו"ה פרצו גדר ישראל וחלפו חוק הפרו ברית ומגלחין זקנם בשאט בנפש, ע"כ נתרבה שם מאד האפיקורסות ועוסקים בספרים חיצונים ורחוקים מהאמונה הקדושה מאד כמפורסם כי הא בהא תליא, כי עיקר המשכת האמונה הקדושה הוא ע"י שערות הפאות והזקן כנ"ל, וע"כ אין שם אמונת חכמים כלל, וחולקים על כל הצדיקים הגדולים האמיתיים . . . וגם מכתבי האר"י וספרי זוה"ק חלק לבם מאד וכידוע ומפורסם כי עיקר המשכת הארת הפאות והזקן נמשך ע"י הצדיקים הגדולים האמיתיים שהם נקראים זקני הדור, זקן זה קנה חכמה, והם ממשיכים דיקנא קדישא שהם בחי' י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם ומשם עיקר המשכת האמונה הקדושה שנמשך על כל אחד דרך שערות הפאות והזקן שיש בכל אחד מישראל, ואלו המגלחים זקנם הם עוקרים עצמם מכל זה . . . וכמו כן הם עוקרים עצמן מהאמונה הקדושה הנמשכת ע"י הזקנים הקדושים על ידי שערות הזקן והפאות וכנ"ל, אוי להם ואוי לנפשם, כמ"ש בזה"ק [ראה לעיל ערך "זוהר"] ווי למאן דאשיט ידי' לדיקנא וכו' אוי ואבוי לנו . . .

בירור שימטו:

כמפורש בדבריו, לפי כהנ"ל ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, ואף שלא בתער הוא "פגם גדול ונורא מאד מאד ר"ל רחמנא לישובן מהאי עונשא", שהרי "אין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו עוצם מעלת קדושת הזקן הקדוש וכן להיפך אין לשער ח"ו עונש המשחית ומרים יד ומקלקל קדושה גבוה כזו", וכו' וכו', וכנ"ל. ויש לכהנ"ל תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ו, וח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש בארוכה.

[עוד ע"ד כהנ"ל — ראה לקמן ח"ב פ"ה: "סייג ומיגדר מילתא" פ"ג: "עונשים", פ"ט: "הדרת פנים — זקן". במ"ש שהעברת הזקן מביא לידי התגברות היצר ושאר עבירות ואפילו כפירה ר"ל — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ד'.]

פלא יועץ

לשונו (ערך גילוח):

„כתבו גורי האר"י ז"ל שבשעת הגילוח יכוין שאינו מניח להקיף פאת ראשו ולהשחית פאת זקנו לקיים אזהרת בוראו ובוה חשוב כאילו קיים הלא תעשה בקום עשה, ואני נוהג לומר קודם הגילוח: ליקבה"ו הריני מוכן לגלח שערות ראשי לכבוד שבת ואני מוכן להזהר מלהקיף פאות הזקן לקיים מה שאמרה תורה לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, הכל כאשר לכל לעשות נחת רוח ליוצרנו ולתקן הדברים בשרשן במקום עליון ויהי נועם וכו' ויברא אלקים וכו' וראוי לכל ירא ה' שלא תגע בו יד בזקן כלל לא על הפנים ולא תחת הגרון כי גורם רעה גדולה לנפשו. ובפאות הראש הלא טוב כל אדם לעשות כדעת האר"י ז"ל... ולמה לא יעשה כן כל אדם חסידות זה וכיוצא בזה מה טורח יש ומה חסרון כיס יש והדברים עתיקים ועושה פרי למעלה למה לא יחוש על כבוד קונו בדבר שבדא מאי לכן כל אדם יעשה עצמו תלמיד חכם ואל יחוש למלעיגים שאומרים פאות של חכם".

בירור שימתו:

(א) במ"ש „ראוי לכל ירא ה' שלא תגע בו יד בזקן כלל" — ראה לקמן ח"ב פ"ב (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער).
(ב) האם לפי"ז אסור גם לסרוק שערות הזקן במסרק וכו' — ראה לקמן שם פ"ב.
(ג) במ"ש „לא תגע בו יד... לא תחת הגרון" — ראה לקמן שם פ"י, (שם רוכזו הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות).
(ד) ויש לכהנ"ל תוקף הלכתי ממש כדלקמן שם פ"ז ולקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.
[במ"ש „כי גורם רעה גדולה לנפשו" — ראה ח"ב פ"ג: „עונשים"].

מהר"ש (רבי שלום) רוקח מבעלז

תוכן דבריו:

... שמעתי בשם אדמו"ר הה"ק מהר"ש מבעלז ז"ל ששאל אותו אחד מפני מה הוא מחמיר מאד בפאות הראש שלא לקצץ כלל. והשיב לו ע"פ מ"ש רז"ל (ברכות ד"א) משל למה הדבר דומה לאחד שאומרים מפני מה זקנך מגודל א"ל כנגד המשחיתים. ופרש"י שהוא בלשון בתמי' ע"ש, אבל ברשב"א פי' בלשון ניחותא הוא וכנגד"ד הוא לשון היפך, ור"ל אנו אין לנו שום טעם

פלא יועץ — לרבי אליעזר פאפו. „ואם לספר בשבת החיבור גם כי אין מן הצורך כי שמו יעיד עליו וכשמו כן הוא באמת, פלא יועץ הוא הן במילי דשמיא הן במילי דעלמא, להיות אהוב למעלה ונחמד למטה...". (ממכתבו של הגאון רבי שמעון סופר).

ע"ז רק אנו צריכים להיות היפך מהמשחיתים, עכ"ל ה"ה בפאות הראש ובכל דבר, ודפח"ח³⁶⁸.

[ריכוז הדעות בענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא וכו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'. ובמ"ש משיטת רש"י — ראה לעיל ערך "רש"י" אות א'.]

תפארת ישראל

לשונו (מכות פ"ג מ"ה):

ראה לעיל ערך "תרומת הדשן" ולקמן ח"ב פ"ט אות א' הערה 1.

בירור שיטתו:

(א) מ"ש ליוהר בגילוח הזקן במספרים כעין תער נתבאר לעיל ערך "תרומת הדשן".

(ב) מה שיש להעיר ולתמוה עמ"ש בענין העברת הזקן ע"י סם מובא לקמן ח"ב שם.

בעל "בני יששכר" *

(א) לשונו (ספרו "בני יששכר" [מאמרי חודש אלול מאמר ב סק"ב]):

"... הנה ידוע י"ג מדות של רחמים הם נקדאים כביכול י"ג תיקוני דיקנא קדישא ולזה נצטוינו שלא לגלח הזקן באתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא כשאנחנו נושאים על גופינו י"ג תיקוני דיקנא במצותיו ית"ש אזי אנחנו מעוררים י"ג מדות של רחמים לעילא... והנה כ"ז הוא מקובל בידינו מחכמי האמת עד מפי משה מפי הגבורה"³⁶⁹.

בירור שיטתו:

יש לדבריו כאן גם תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ז וח"ג: טענה ומענה ב'.

(388) מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פי"ח אות ל"ט.

תפארת ישראל (על המשניות) — לרבי ישראל ליפשיץ.

בעל "בני יששכר" — הגה"ק רבי צבי אלימלך (שפירא) מדינוב — המהרצ"א מדינוב. כתב עליו הגה"ק מצאנו בעל "שו"ת דברי חיים": "כולו ממתקים וכולו מחמדים, והנה לתת הסכמה על חיבוריו אך למותר הוא כי פרש גדפוהי על פני תבל מלאה הארץ תנובה מתכמתו ותורתו זורח מסוף העולם ועד קצהו ורבים שתו ורבים ישתו בצמא את דבריו הקדושים הנובעים ממקור מים חיים ונוזלים מן לבנון". והבעל "שו"ת שואל ומשיב" (מהרי"ש נאטינוואהן) שבחהו: "גודע בין החיים בכמה ספרים שונים המפורסמים בשמם ומעשיהם ורבים אשר ישוטטו לבקש דברי תורתו וצמאים לשתותם".

(389) הביאו בפ"י באר יהודה ע"ס החרידים (פ"ה מצוה ל"ת נ"ח). ס' בית יחזקאל עמ' קצ"א. והוסיף שם וכתב: "וזה על פי האריז"ל בשער המצות פרשת קדושים שבצקירת שער יש עקירת צנור השפע".

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשא-תשג; תתפ-תתפא.

(ב) לשונו (ספרו) „מגיד תעלומה” על מסכת ברכות
[דף יא, א. ובדפי הספר: לה, ב]:

„אמשול לך משל למה”ד לאחד שאמרו לו זקנך מגודל וכו'. המשל הזה לכאורה אין לו שחר, ונ”ל לפרש דהנה אמרו חז”ל ויעבר ה' ע”פ ויקרא, מלמד שנתעטף הקב”ה כש”ץ ואמר למשה אם יעשו בני לפני כסדר הזה וכו'. והנה ידוע דמצות פאת זקן שנצטוינו בלא תשחית הן קדושה עליונה הוא נגד י”ג מדות של רחמים בגבהי מרומים וחלילה להשחית אפילו ע”י סם (הגם דאינו לוקה רק בתער אבל איסור גדול הוא אשר לא ישוער) והוא הנרצה ג”כ ויעבר ה' על פניו (דייקא הדרת פנים זקן) מלמד שנתעטף הקב”ה כש”ץ (כביכול כש”ץ דבעינן נתמלא זקנו) ואמר למשה אם יעשו בני לפני כסדר הזה ממש שיהי' להם י”ג תיקוני דיקנא ולא ישחיתו שום אחד מהם אני מוחל וכו' ואותן הקלי דעת המשחיתים את זקנם, הנה מקילין לנפשם באמרם שאין הדברים כמשמעם רק אם יעשו בני לפני כסדר הזה היינו רק בקריאה הי”ג מדות ואינם רוצים לקיים הדברים כמשמען. כ”ה הענין בכאן דלבית שמאי הדברים כמשמען בשכבך שכיבה ממש ולבית הלל רק בזמן שכיבה. ו”ש ראב”ע המשל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אשריך וטוב לך שאתה מקיים הדברים כמשמען. והוא משיב יהי' כנגד המשחיתים כי אין מן הצורך לקיים הדברים כמשמען והוא נכון”³⁹⁰.

בירור שיטתו :

- (1) במ”ש „וחלילה להשחית אפילו ע”י סם . . . איסור גדול הוא אשר לא ישוער” — ראה לקמן ח”ב פ”ט (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן ע”י סם ומה שי”ל בביאור שיטתם).
[ריכוז הדעות בכללות ענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי”ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח”ב פ”ב].
- (2) גם לפי מ”ש „אמר משה . . . שיהי' להם י”ג תיקוני דיקנא ולא ישחית שום אחד מהם” וכו' — ליכא ג”מ בין בתער בין שלא בתער. ויש לטעמי המצוה שע”פ קבלה בכה”ג — תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח”ג: טענה ומענה ב'.
- (3) במ”ש: (א) „ואותן הקלי דעת המשחיתים פאת זקנם. הנה מקילים לנפשם” וכו' — ראה לקמן ח”ב פ”ג: „עונשים”. (ב) „דייקא הדרת פנים זקן” — ראה שם פ”ט.
- (4) עוד פירושים בהש”ס דברכות הנ”ל — ראה שם פ”ה אות א' והנסמן שם.

(ג) מתוכן דבריו (ספרו) „מעין גנים”³⁹⁰ פ”ג סק”ה):

העתיק לשון הגאון רבי יעקב עמדין מסידורו — דשייך בהעברת

(390) הביאו בשו”ת תירוש ויצהר ס”ח תשובה ב'.

(390) והוא פ” ע”ס אור החיים להגאון רבי יוסף יעבץ.

הזקן האיסורים דובחוקותיהם לא תלכו ולא ילבש גבר שמלת אשה. ולפי"ז אסור להעביר הזקן במספרים ובסם כמו בתער. ראה מזה לעיל ערך "ר' יעקב עמדין" אות א' ובהנסמן שם, והוסיף לבאר אשר "יותר מזה תתפלא ותבין האידך הקליפה היא מייפה דוקא בדברים האסורים ע"פ התורה. דהנה תראה דכך הדור [פרוץ] בעוה"ר נתייפה בעיניהם דוקא הדבר הנאסר, דהנה ע"פ התורה הזכרים לבני ישראל מחוייבים להניח פאות הראש מן האוזן עד המצח, זה למצוה ואחורי האוזן וממול העורף נאסר להניח השערות משום מגדלי בלורית דהיא מדרכי הגוים, והנה תראה דהשרצים הללו נתייפה בעיניהם לגדל הבלורית ולגלח פאת הראש וגם את הזקן יספה . . ."

הכתב והקבלה (ע"ה"ת)

(א) מתוכן דבריו (ויקרא יט, כז) :

האריך בפירוש והגדרת תיבת "זקן" [לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" הערה 100; לקמן ח"ב פ"י] ותיבת "השחתה" [לעיל בה"מבוא] והביא שהזקן הוא ההדרת פנים ולתפארת נברא [לקמן ח"ב פ"ט]. ועוד.

(ב) מתוכן דבריו (שם כא, ה) :

הביא כמה דעות האוסרים (ואפילו מחייבים מלקות) בהעברת הזקן במספרים כעין תער משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב]. ועוד הביא אוסרים העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים [שם פ"ד] ומשום חשד ומראית עין [שם פ"ו].

וסיים: "מעשה אפשר לומר דבכוונה אמר הכתוב בכהנים לשון, לא יגלחו' לחוד, לתורות אזהרה יתירה על כהני ה' לאסור עליהם הגילוח במספרים כעין תער לפי שהוא חוק כהני אליל". [ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות א'. לקמן ח"ב פ"ד ופ"ז].

שו"ת אמרי אש

לשונו (חיו"ד סימן נה) :

"... הנה חוקד ודורש ברוח מבינתו אודות פקודה חדשה אשר הפקד בעניני נשואין בני עמינו צוו כי לא יקחו נשים לפני הגיעם לשלשים שנה אם לא ילבישו נפשם במלבושיהם ממש וחקר כת"ר בחכמת לבבו איזה דרך ישרה וטובה בעיני השי"ת שיבור לו האדם. אם ללבוש כלבושיהם. או להמתין עד שלשים שנה . . . [ואחר שהאריך בגדרי איסורי חוקות גויים מסיים] . . . אולם הנימוס והמנהג אשר חקקו להם כמו חוקת השלל בין אנשי הצבא אף שיש להם טעם וסברא. וגם אין שייך בזה משום שעושה כן להדמות

הכתב והקבלה (ע"ה"ת) — לרבי יעקב צבי מעקלענבורג.

שו"ת אמרי אש — לרבי מאיר איונשטט. ראה אודותיו בשה"ג החדש בערכו.

להם. מ"מ אין לנו ללמוד מהם נימוס' ומשפט יען נראה כמוקיר ומגדיל מעשיהם ומנהגיהם וימשוך אח"כ אחרי דעותיהם ונכלל גם זה בכלל בחוקותיהם לא תלכו. . . . וכיון שעיקר כוונתם רק על מניעת הנשואין אע"ג דכתבנו למעלה כיש הפוסקים הסוברים דגם על עשה צריך למסור נפשו. מ"מ הרי סתם הרמ"א כדעת הסוברים דאין למסור נפשו על עשה, ואע"ג דלא אמרו בפירוש מה מגמתם בפקודה ההוא אומדן דעת היא. . . . אבל יותר נראה לומר דאזלינן בטר אומדנא. ואם האומדנא דלהנאת עצמו אינו צריך למסור את נפשו. . . . אבל נראה לפענ"ד מלבד שעת הגזירה יש במלבושי אחינו בני פולין ועטיפותם גם לדעת מהרי"ק משום לאו דבחוקותיהם לא תלכו. . . . והמשנה עטיפתו מוזר הוא לאחיו יראי ה'. לפענ"ד גם לדעת מהרי"ק הוא בכלל בחוקותיהם לא תלכו. . . . וגם נראה כי יראו השרים אשר ילבשו ישראל כמותם ולא השיגו מגמתם בפקודה ההוא, יאמרו כי ה' הרצון גם לגלח פאת זקנם, וזה בודאי אף ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום בחוקותיהם לא תלכו. ואע"ג שאינו לובש מפני להתדמות להם רק כי יוכל ליקח אשה, לענין זה ודאי מצטרף הפקודה דצריך ללבוש למען להתדמות להם ממש, ואחרי כי לפענ"ד יש בהמשנה עטיפת אחינו בני פולין מפני הפקודה ההוא משום בחוקותיהם לא תלכו. שוב אין לנו לדון אם הוא שעת הגזירה או לאו וכן אם הוא להנאת עצמו או לא, רק כיון דלא שייך כאן דחיית עשה לל"ת כמובן. ממילא אין לעבור בלאו דחוקותיהם לא תלכו בקום עשה לקיים מצות עשה דפרו ורבו לפני שלשים. . . . וא"כ לדידהו אין לעבור על שום דבר מפני הנשואין וכ"ש אדם מסויים אשר עיני המון עם ה' אליו. וכבר כתב רא"ם דמקרא דלא תחללו נוקב ויורד עד תהום, ועל לאו זה ידו כל הדוים כי חילל שם השי"ת ישנו בכמה דברים ואין להם שיעור עיי"ש...³⁹¹.

בירור שיטתו :

- (א) במ"ש "לגלח פאת זקנם. . . . אף ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום בחוקותיהם לא תלכו" — ראה לקמן ח"ב פ"ד, (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים).
- (ב) ואם ע"י מספרים ס"ל דעובר אלאו דובחוקותיהם לא תלכו, כ"ש וק"ו דעובר אם מסיר זקנו ע"י סם, דמשחית טפי ודומה יותר לתער ממש מבמספרים³⁹², וכדלקמן ח"ב פ"ט (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י סם ומה שי"ל בביאור שיטתם).
- (ג) במ"ש "אין לעבור על שום דבר מפני הנשואין" — ראה לקמן ח"ב פט"ז : "שידוכים".
- (ד) במ"ש אודות חילול השם בהנידון — ראה לקמן ח"ב פ"ו (שם

391) הביאו בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רמ"ג. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ו. זכרון ירושלים דף י"א. פינות הבית סי' ק"ו. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ג'. חידושי מהרי"א הכהן סי' ב'. עמודי ארוים דף ס"ו. שו"ת קול מבשר ח"א סו"ס י"ט. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). ס' שמע ישראל ח"א אות י"ט. 392) ראה שו"ת מהרש"ם שם. שו"ת קול מבשר שם.

רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד ומראית עין וחילול השם).
(ה) בענין גידול הזקן בשעת הגזירה והסכנה וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ד.

רבי חיים פאלאג'י (החב"י"ף)

(א) 1 מתוכן דבריו (ספרו „כף החיים” סימן כז אות יג) :

פסק דמותר — ואדרבה (לכבוד שבת) טוב וישר — לסרוק הזקן במסרק. אך לתלוש ממנו אסור אפילו כשאינו לבנות מתוך שחורות ושחורות מתוך לבנות דאז הוא עון חמור ביותר. וכתב ליהזר דהשערות שנושרין מהסריקה שלא ישליך אותן לאש דגורם לו לקבור את בניו ר"ל^מ.
[הוצתק לשונו בזה לקמן ח"ב פי"ב אות ח ושם רוכזו הדעות בענין תלישת וסריקת שער הזקן. לפי הסוברים דטעם איסור תלישת שער הזקן הוא משום דהוי כעין תער — ראה שם פ"ב].
ואם תלישת שער א' מהזקן הוא אסור, להעביר שער הזקן ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

(2) לשונו (שם אות יד) :

„ברוב המקומות נהגו לומר אחר התספורת חיים טובים ומי שנסתפר משיב יוסיפו למר שנות חיים. ובתוני"ס ואגפ' נוהגין לומר וסר עוניך ומשיב וחסאתך תכופר. ולפי"ז מי שמגלח תחת זקנו ומגלח הצדדין ומעביר תער על פניו ומחתך סוף הזקן שיהא שוה צריך לומר לו במקום וסר עוניך ותהי עוניך על עצמותיך דמוסיף על חטאתו פשע דהי' ראוי שיכוין בתספורת לכבוד שבת ולקיים לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כמ"ש במ"ב אות קל"ה ולהעביר הדנים מעליו ונהפוך הוא אשר ישלחו תגבורת הדינים על ראשו ר"ל. מלבד דגורם לו לבא בגלגל פרה כמו שהבאתי בקונטרס נפש חיים מע' ז' אות כ"ג יע"ש . . . [אחר שציין לכמה ספרים הדנים בזה המשיך דבריו:] . . . ועיניך תראנה במה שהאריך הרב סולת בלולה סי' רל"ב בענין גילוח הפאה והזקן [לעיל ערך „דברי חכמים”] ומצוה לפרסם דברות קדשו בתוך רבים דכל העם ישמעו ויראו, וכתב בס' לחמי תודה דב"ן ע"ד כי עון זה גורם מיעוט השפע דבאים מי"ג תיקוני דיקנא ובעוה"ר נתמעט השפע בעבור זה ועוד ידם נטוי עי"ש שהאריך. ועפי"ז רמזתי לתת טעם על מה שמצינו דבי"ג מדות נמצאו כל אותיות הא"ב חוץ

רבי חיים פאלאג'י (החב"י"ף) — זכה לכתוב ספרים בכל מקצועות התורה. לא הניח משנה גמרא ספרות תנאים מדרשים וילקוטים ספר הוזהר וספרי קבלה, שלא חיבר עליהם פירושים וחיידושים, שבעים ושנים ספרים, שהם חלק מחבוריו שנותרו אחר השריפה בשנת תר"א, נדפסו והוציאו טבעו בעולם.

393 הביאו בס' זכרונות אליהו חי"ד מע' ה' אות א'. קונטרס תוספות חיים (ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט (עמ' ל"ה ואילך).

(*) עוד כו"כ מקורות בדברי הגאון רבי חיים פאלאג'י בענין חיוב גידול הזקן ואיסור השחתו — ראה לקמן „מילואים והשמטות” עמ' תשג-תשד; „הוספה ב” אות יט, לא, לב, לה.

מאות ג' ואות ז' ולפי האמור אינו אלא לרמוז לנו דאם עושה ג'ילוח ז'קן דהם ר"ת ג"ז פוגמים ב"ג מדות ומעטים השפע היורד על הזקן שיורד ע"פ מידותיו וזה מבואר באדרא נשא דקל"ג ע"ב ואין כאן מקום להרחיב הדברים וזה רמז נמי בא לגזו ונמצא גזוז דסופו להיות בערום ובחוסר כל ר"ל . . .

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין העונשים ע"ז — ראה שם פ"ג. ובענין טעמי האיסור ע"פ קבלה — דיש להם בנדו"ד תוקף הלכתי ממש — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'].

(3) לשונו (שם סימן ל אות מח):

„מי שהורגל להיות ידו אוחזת בזקנו בשבת יזדרז למשוך ידו ועיין חס"ל ס' של"ד אות ט' וידוע מעשה רב אשר הובא בגורי האר"י דפעם אחת שכח ונתן ידו בזקנו בשבת וחשש שמא ינטל שער ולא הוציא ידו מהזקן עד מוצאי שבת וע"ז ידו כל הדווים דאין משגיחים בזה ומעבירים כמה שערות מהזקן דאפילו בחול מי שרי ועיין לעיל בדיני ערב שבת בס"ד ובס' חמדת ימים הזהיר מאד על זה ובכלל כתב דחסידים הראשונים היו אומרים יד לזקן תספה עיי"ש . . .

[ריכוז הדעות בדין תלישת וסריקת שער הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב (ושם אות ה'). ולפי הסוברים דטעם איסור תלישת שער הזקן הוא משום דהוי כעין תער — ראה שם פ"ב].

ואם בתלישת שער מהזקן בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת, להעביר השערות ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

(ב 1) לשונו (ספרו „צוואה מחיים" *³⁹³ אות נט [דף כה, א בדפי הספר]):

„... מעולם לא ראינו דשם ידו בזקנו אפילו בחול ואדרבה כשהי' רואה לאחר בשבת אפילו אדם חשוב תכף הי' מזהירו ואומר לו מעשה ר' האר"י זיע"א.

כירור שיטתו:

הנה יש מפרשים דבריו:

„... ברור שטעמו של מרן הר' חיים פלאגאי ז"ל שלא שם ידו בזקנו בימות החול הוא משום אזהרת רבינו האריז"ל בזה עי' בשעה"מ פ' קדושים [לעיל ערך „אריז"ל"] . . . ומה גם שיש חשש שאם יהי' רגיל בכך בחול יבוא גם בשבת לשים ידו בזקנו ויבוא לתלוש שער הזקן . . .³⁹⁴.

[ריכוז הדעות בדין תלישת וסריקת שער הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין נגיעה בהזקן בחול גזרה אטו שבת — ראה שם אות ג'].

³⁹³ * נכתב בידי הגאון רבי חיים פלאגאי ובנו רבי אברהם.

(394) קונטרס תוספות חיים שם.

ואם בנגיעה בהזקן בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת, להעביר השערות ממש באיזה אופן שיהי' על אחת כמה וכמה.

(2) לשונו (שם אות לד [דף טו בדפי הספר]):

„ראוי לכל גזברי הבתי כנסיות דיתקשרו באחדות לבל יקראו לס"ת למי שמגלח זקנו ובשבב ואל תעשה אינו בזיון בפרהסיא וגם כשבא לקנות מצוה להוסיף עליו שלא יקחנה ועי"ז ירגיש ויאמרו לו הסיבה אולי יש תקוה דיתן לב לשוב“.

בירור שיטתו :

צ"ע האם כוונתו למעביר זקנו בתער דוקא או אף שלא ע"י תער³⁹⁵.
[ריכוז הדעות בענין מניעת המעבירים זקנם מלעלות לס"ת וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ח אות ד'].

* * *

ועכשיו (במהדורת ירושלים, ה'תשל"ו) נתוסף עליו קונטרס „תוספות חיים“ (להרה"ג וכו' ר' יעקב חיים סופר שליט"א נכד הגאון בעל „כף החיים“ על השו"ע) והוא ביאור ע"ס „צוואה מחיים“ מלוקט משאר כתבי הגאון רבי חיים פאלאג'י וש"ס. ושם אות מ"ט (עמ' ל"ד ואילך) האריך לבאר מ"ש [לעיל מספר 1] „מעולם לא ראינו דשם ידיו בזקנו אפילו בחול . . .“ והביא

395) העירני הרה"ג וכו' ר' יעקב חיים סופר שליט"א (נכד הגאון בעל „כף החיים“ על השו"ע) מה ש"ל בבירור שיטתו. וע"פ בקשתו אעתיק לשון מכתבו אלי אות באות :

„בדבר שאלתו למה כוון מרן החבי"ף ז"ל בצוואה מחיים דט"ו ע"א או ל"ד — ז"ל השכונה למגלח זקנו באופנים של היתר [למ"ד] כגון ע"י סם וכיו"ב, דאלת"ה אלא מיירי במי שרגיל לגלח ע"י תער פשיטא דאין להעלותו לקרוא בס"ת וכמ"ש בפמ"ג (סי' רפ"ב בא"א ססק"ז) דמי שרגיל ומומר לעבירה אחת אין להעלותו ע"ש. וכן יש ללמוד מסמיכות הענינים ששם באות ל"ג ול"ה מיירי מרן החבי"ף ז"ל באזהרות שלא ינהגו לעשות מעשים אע"פ שאין בהם איסור מצד הדין אלא רק ראוי לכתחלה עש"ה. כך ה"י ז"ל בראשית ההשקפה, אך ראיתי שאינו מוכרח מספיק, משום דראיתי למרן החבי"ף ז"ל בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קע"ה) שדן אי שרי להעלות לתורה מומר לחלל שבת והאריך שם — וז"ל שלתשובה זאת נתכון במ"ש בספרו סי' חיים (סי' י"א אמ"ג) — וכ' שם דאם יש איבה או יקראו אותו בתנאי דיוסיפו על העולים ויקראו אותה קריאה בחזרה. ודוקא מחלל שבת בפרהסיא ועובד ע"ז דחשיב מומר, אבל בשאר עבירות אם שאל לעלות יעלו אותו ועלתה הקריאה וא"צ לחזור ולשנותה ע"ש. וע"ע לו בס' חיים (שם אות כ"ד) ובסימן (אות א' או כ"א) ע"ש. ובשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קס"ז דקי"ז ע"ב) עשה"ט. וא"כ בע"כ צ"ל דמיירי במגלח בתער, דאז באמת נמי שייך מ"ש מהרח"פ ז"ל בצוואה מחיים שיש שישתדלו להוסיף עליו כדי שלא יענה וכמ"ש בס' חיים (סי' א' או כ"ד) עשה"ט. כנ"ל כעת בס"ד.

„שור"ר בלב חיים (שם בח"ב סי' קע"ה) הנ"ל שכתב וזל"ש, וכתב בס' ראשית בכורים ח"ב בתוכחת מגולה (דכ"ז ע"ב) במי שמגלח זקנו שלא לקרותו לס"ת יע"ש. ונראה דזהו שלא מן הדין, אלא להוראת שעה. והנה אין תח"י ס' ראשית ביכורים, ומ"מ נראה דמיירי במגלח בתער נא. ה. אני ראיתי הס' ראשית ביכורים, ואמת נכון הדבר דמיירי שם בתער], וא"כ נמי למ"ש מהרח"פ ז"ל בצוואה הנ"ל, ודו"ק. ובל"ג עוד אשוב לעיין בדבר א"ה. ואכתוב למעכ"ת גר"ו אם יהי לי עוד בזה"ס.

כונ"כ מקומות הדנים בזה [מובא לעיל ערך "אריז"ל", עיי"ש] ועוד דן בגירסת האגדתא בענין גילוח בערב ר"ה [לקמן ח"ג: דטענה ומענה ג']. ועוד.

(ג) 1) מתוכן דבריו (ספרו "שו"ת חיים ביד" סימן א) :

דן בשאלת שו"ב שמעביר זקנו בסם והביא דש"ץ המעביר זקנו בסם אינו דאוי להיות ש"ץ דאינו בשלימות דיקנא עילאה והה"נ להחמיר עליו מלהיות שוחט³⁹⁶.

[הועתק לשונו לקמן ח"ב פי"ח אות ג' (וראה שם אות א'), ושם רוכזו הדעות בהנידון. ובענין העברת הזקן עיי"ס — ראה שם פ"ט. וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'].

(2) לשונו (שם סימן צ) :

"שאלה מי שגלח זקנו בעיר טורקיהא שלא נהגו לגלח זקנם . . . והחרימו אותו ובא לבקש מחילה על מה שזלזל שיעשו לו התרה ויש מעכבים שלא להתירו עד שיקבל עליו שלא יגלח זקנו שהוא איסור תורה . . . ויש חשש שיפירוק עול התורה לגמרי. יורינו איזה דרך ישכון אור. תשובה . . . ולכן אנכי אעשה פשר דבר דבתחילה יתרו אותו . . . עד שיקבל שלא לגלח זקנו ואם שמע מוטב ואם לאו שרואים כי יפקר טפי, מוטב שיעבור על איסור זה ולא יצא חוץ מן השורה בעבור כל תרי"ג מצוות. והן הן הדברים אשר דיבר בקדשו ה"ה בספר שאילת יעב"ץ ח"א בתשובה שהתנצל על מה שהיו מרננים אבתרי' שהי' מסביר פנים למי שגילח הזקן והשיב להם כי גם הוא לבב כמוהם אבל מה נעשה כי הדור פרוץ וכראות שאנחנו מרחיקים מהם הם יוצאים לגמרי חוץ לדת . . ."

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן משום מנהגי המקום וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ח. וראה לעיל ערך "רבי יעקב עמדין" אות ב'].

(ד) לשונו (ספרו "נפש חיים" מערכת ז אות כג) :

"זקן. המסתפר פאת זקנו הוא בא בגלגול פרה . . . יד ה' אל עבדיו גורי האר"י ז"ל דכתבו כן ונתנו סימן לדבר דר"ת פאת ראשכם ולא תשחית — פרו"ת. עיין בדברי קדשם ולי הפועט נראה לומר טעם לדבר דכיון דשערות הזקן הם חסדים והוא מסתפר אותם ומעביר החסדים הרי הוא מגביר הדינים וזה ראיתי להר' מאמר מרדכי שו"ת ק"ק סימן ל"ב דמ"ה ע"ג דכתב כי המשחית פאת זקנו יגולגל רח"ל בפרה דהיא נטרפת כשם שהוא טרף באפו ר"ל פנים . . ."

[ראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים"].

396) הביאו בשדי חמד (פאת שדה מע' הגימ"ל ס"א). דרכי תשובה סי' ב' ס"ק פ"ט. מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פי"ח אות ל"ט. אלף המגן (על המטה אפרים) סי' תקפ"א ס"ק ג"א. שו"ת דרכי שלום ח"א סי' ס"ג אות י"א. סי' בית שמואל ח"א בדלתי תשובה אות שי"ן. ועוד.

ה) מתוכן דבריו (ספרו „רוח חיים" חיו"ד סימן קפא):

ציין לכמה חילוקי דעות בדין העברת הזקן במספרים וסם — וגם דעת הרב שלחן גבוה [לעיל בערכו אות א'] דבמקומות שנהגו להחמיר שלא לגלח הפאות והזקן אין היתר בכל אופן [לקמן ח"ב פ"ח].

צמח צדק

א) שו"ת צמח צדק חיו"ד סימן צג³⁹⁷ :

גדולי הרבנים שבחו את התשובה

אודות תשובה ארוכה זו של הצמח צדק בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער, כתב הגאון „שדי חמד" (כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז) — אחר שהביא דבריו של גאון א' שכתב להקל בדינים אלו — וז"ל: „אך במה שכתב [הרב המצדד להקל הנ"ל] להוכיח היתר מדברי הפוסקים אשר מילא כפו מהם כמו שיראה המעיין בדב"ק, אומר אני שאם הי' למראה עיניו כל מה שהאריך הגאון צמח צדק בתשובה הנ"ל, הי' חוזר בו מסברתו והי' אוסר אף במספרים שלא כעין תער".

צמח צדק — רבי מנחם מענדל האדמו"ר מליובאוויטש „צמח צדק להגאון האמיתי קדוש עליון רבן של ישראל . . . חבורים גוראים ועצומים כולל הרבה קובצים משו"ת יקרות ונפלאות על ד' חלקי שו"ע אליבא דדינא והרבה שיטות עמוקות בש"ס בחריפות ובקראות נפלא להלכה ולמעשה . . . והמעייין בהם יכיר גדולת המחבר הקדוש הזה כמה רב חילו, כי ספריו האלה מבהילים את הרעיון מראות נפלאות ופלאי פלאות בקיאותו, כי הבבלי והירושלמי וכל הפוסקים ראשונים ואחרונים כמאן דמונח בכסתי, וכגדולתו בנגלה כן ברזי התורה ידו משלה והמפורסמות אין צריכות ראוי, והשאיר אחריו ברכה כמה אלפים ניירות הן בנגלה הן בנסתר, זי"ע ועל כל ישראל" (שם הגדולים החדש, בערכו). וראה ס' גמורי או"ח להגה"ק ממונקטש (בעל „שו"ת מנחת אלעזר") סימן רס"א ובכמה מקומות בספרו אות חיים ושלום וכן בדרכי תשובה (הל' גדה ומקואות) אשר מתאר את הצמח צדק בתואר „גאון ישראל וקדושו רשכבנה"ג זצ"ל" וכדומה. וראה בס' עמודי ארזים (נסמן לקמן בערכו) כי הגה"צ וכו' משינאוהו זצ"ל סיפר, אשר אביו הגה"ק בעל „דברי חיים" זצ"ל מצאנו אמר על הצמח צדק בזה"ל: „וידוע אני כי הוא אינו כשאר רבני דורנו, כי חכם ושר הרוזים הוא", וכו'.

397) הביאו בכ"מ, ומהם: שו"ת דברי מרדכי (סי' י"ח) שדי חמד (כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז ופאת שדה מע' הגמ"ל סי' א), דרכי תשובה (סי' ב' ס"ק פ"ט וסי' קפ"א ס"ק י"ז וסי' קפ"ב ס"ק י"ח), וילקט יוסף (שנה ד' קונט' ט' סי' פ"ח), זקן אברהם (בכ"מ), שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח, שו"ת דברי מלכיאל ח"ה סי' פ"א, ספר שמירה טובה (בכ"מ), ס' עמודי ארזים דף נ"ז, נ"ט, ס', ס"ג, ס"ה, חמדת בנימין ע"מ מכות (כ, ב), ס' שמע ישראל ח"א אות י"ט, שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ח וי"ט, אלף המגן (על המטה אפרים) סי' תקפ"א ס"ק נ"א, באר יהודה (ע"ס חרידים) פ"ה מצוה נ"ח, שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב, ברכת שמעון (על ספר הרוקח) סי' כ"ח, אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א), ספר בית יחזקאל (פ"ו), הגרי"א הענקין בספרו „עדות לישראל" עמ' 145, שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' פ"ב וח"ג סי' קל"ג, ס' בית שמואל ח"א בבלתי תשובה אות „ש".

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשד; "הוספה ב" אות כ.

עוד כתב ב"שדי חמד" שם :

"ועם שהאמת הוא שכוונת מרן [הב"י] היא לומר דמותר לגמרי [וראה לעיל בערכו] . . . מכל מקום הרי שפיר קמתמה עליו [היינו] — על מרן הב"י [הגאון צמח צדק].

וכתב הגאון "מנחת אלעזר" (ח"ב סימן מ"ח) :

"... ואחרון חביב הגאון מליובאוויטש זצ"ל בשו"ת צמח צדק חיו"ד סימן צ"ג האריך העמיק והרחיב לבאר איסור גילוח הזקן במספרים מדינא עיי"ש . . . [ועל משיג א' כתב:] . . . הנה מה אעשה כי לא ידע [המשיג] אם מי הוא מדבר שהוא הצמח צדק להגה"ק מליובאוויטש זצ"ל קרוב לדורנו (שר התורה רבן של ישראל. נכדו ותלמידו של הגה"ק הרב בעל התניא זצ"ל) . . . התשובה סימן צ"ג בצמח צדק הנזכר המחזקת שמונה דפים גדולים ומלאים על כל גדוהיהם בעומק ההלכה באיסור תספורת הזקן עיי"ש . . . דברי אלקים חיים ואת גאון ישראל וקדושו רבן של כל בני הגולה זצ"ל . . . ואחרון חביב הצמח צדק לגדול האחרונים (הגאון מליובאוויטש זצ"ל) . . . ביאר שם באורך ובירר ע"ש ותמצא חדשות ונוצרות אמיתיות מלא ישן . . ."

מתוכן התשובה :

האריך להוכיח ע"פ כו"כ ראיות דאיכא איסורא (מדרבנן עכ"פ) בהעברת הזקן אף במספרים וסם ואפילו במספרים שלא כעין תער, מעיקר הדין ד"לא תשחית את פאת זקנך" — במכ"ש וק"ו מדין העברת שער בית השחי ובית הערוה [מובא דבריו בזה (בקיצור עכ"פ) לקמן ח"ב פ"ב אות ב', עיי"ש] ואח"כ העלה דבהעברת הזקן אף שלא בתער, הנה מלבד הלאוין שבהם מצד עצמן, שייך ג"כ אותו איסור הנמצא בשער בית השחי ובית הערוה, (ואדרבה, ביתר שאת ויתר עז), והיינו הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה" — מדאורייתא ממש. וי"א דגם חיוב מלקות איכא. נמצא, דיש איסור גמור להעביר הזקן אף במספרים שלא כעין תער [מובא דבריו בזה (בקיצור עכ"פ) לקמן ח"ב פ"ג, עיי"ש]. והסביר שאין להקשות ע"ז ממה שעידוי זה ליכא בנשים, שהאשה אין לה זקן וכו' [שם הערה 15]. וביאר שיטת רבינו יונה בנדו"ד [לעיל בערכו] ושיטת הסמ"ק [לעיל בערכו] והספר יראים [לעיל בערכו] ועוד כמה דעות הפוסקים. והזכיר שיש עוד הכרח לאסור העברת הזקן אף שלא בתער ע"פ טעם המצוה שהביא הרמב"ם [לעיל ערך "רמב"ם" אות א'. לקמן ח"ב פ"ז] ועוד שיש לאסור מספרים וכו' בתורת "סייג" [לקמן ח"ב פ"ה אות ג']. ובא למסקנה: "ובאמת פסק הרב"י בשו"ע לאסור בבית השחי מספרים כעין תער ולהתיר זה בזקן תמוה מאד ולא נמצא כלל בראשונים שמיקל בזקן יותר מבשחי" [לקמן ח"ב פ"ב אות ב' ושם פ"ג. וראה בארוכה לקמן ח"ג: טענה ומענה א']. והאריך להוכיח שכן היא שיטת הרמב"ם, דאע"פ שהמגלח זקנו במספרים פטור ממלקות, אבל איסורא מיהא איכא. וביאר מה ש"ל בטעמיו ונימוקיו של הרמב"ם בזה, וסותר הוכחות מרן הב"י (שהבין פ"י) אחר בדעת הרמב"ם — "נגד פשט לשונו המורה באצבע להיפך שבפאות הזקן אסור מספרים ג"כ" [בכ"ז ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] והאריך בבירור שיטת

הרמב"ם בדין פאות הראש [שם הערה 99] וביאר שכן מוכח גם מדברי התוספתא דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור [לעיל ערך "תוספתא" אות א'] וביאר שיטת הרא"ה (ודיוק לשונו) בס' החינוך שגם הוא ס"ל דבמספרים פטור אבל אסור [לעיל ערך "ראה" אות ב']. ואח"כ האריך בעוד הוכחות דאיכא איסורא בגילוח הזקן אף ע"י מספרים שלא כעין תער — מהסוגיא דנזיר לט. ב ואילך בענין איסור תספורת לנזיר [מובא דבריו בזה (בקיצור עכ"פ) לקמן ח"ב פ"ב אות ג', עיי"ש] וביאר ד"בדאי מצינו בתורה ובכתובים ששערות הזקן יש להם מעלה וקדושה" [לקמן ח"ב פי"ט] ושהזקן נק' לבושו של הקב"ה [לעיל ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 3]. והעלה דהן לר"א והן לת"ק במתני' דמכות (כא, א) איכא איסורא בגילוח הזקן במספרים, ולא פליגי גבי זקן רק לענין מלקט ורהיטני [לקמן ח"ב פ"ב אות ג'] והביא עוד ראי' דאסור לגלח הזקן במספרים מפסוק ביחזקאל אודות תספורת הכהנים [שם] ועוד ראי' מדין איסור תגלחת באל [שם] וביאר שאין קושיא מדברי מסכת שמחות בהנידון [לעיל ערך "אבל רבתי"] ופירש כוונת התו"כ פ' מצורע שאין משם מקור להתיר [לעיל ערך "ספרא"] והביא עוד ראי' לאסור גילוח הזקן במספרים מרש"י מו"ק דף י"ח [לעיל ערך "רש"י" אות ב'] ועוד ראי' מהכתוב בשמואל ב' י. ה [לעיל ערך "רד"ק"] ושמוכח משם דהיו נוהגים אבותינו מזמן קבלת התורה ואילך שלא לגלח זקנם אף שלא בתער ושגילוח הזקן הי' נחשב להם לחרפה גדולה [שם]. וביאר עוד כו"כ ראיות והוכחות דאיסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער [לקמן ח"ב פ"ב בארוכה]. ושאיין להקשות על הנ"ל ע"פ המאמר אגדתא הובא בטור בענין הגילוח דער"ה [לקמן ח"ג: טענה ומענה ג' בארוכה] וביאר שיטת הזוהר [לעיל ערך "זוהר"] והאריז"ל [לעיל בערכו] דיש איסור להעביר הזקן אף שלא בתער — אף מדינא והביא עוד ראי' לאסור המספרים ע"פ דברי הנודע ביהודה [לקמן ח"ב פ"ב אות י"ב].

הנראה בבירור שיטתו :

- (1) אסור (מד"ס עכ"פ) להעביר הזקן אף במספרים שלא כעין תער וע"י סם משום עיקר הדין דפיאות הזקן: "לא תשחית את פאת זקנך".
- (2) המסירים זקנם עוברים על אוהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" מדאורייתא ממש. וי"א דגם חיוב מלקות איכא. וגם לפי טעם זה לא זו בלבד שאסור במספרים כעין תער אלא גם שלא כעין תער אסור, ואפשר דגם בקציצה כל דהו שייך לומר דיש בזה משום לאו דלא ילבש גבר וגו'.
- (3) כל זה (מספר 1—2) מוכח מתנ"ך, ש"ס, ודברי רבותינו גדולי הפוסקים הסוברים הכי.
- (4) עוד יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג אטו תער ומשום טעמי המצוה.
- (5) בשערות הזקן יש קדושה נעלית ביותר כדאיתא בתנ"ך ודברי חז"ל.
- (6) נהגו אבותינו מזמן קבלת התורה ואילך שלא להעביר זקנם.
- (7) גילוח הזקן נחשב לישראל לחרפה גדולה.

(8) מבחינת אזהרת לא ילבש גבר וגו' יש צדדים להקל בדין העברת הזקן שתחת הגרון (ובכלל שלא במקום הפאות), אבל מבחינת עיקר הדין דלא תשחית וגו' יש להחמיר בכ"ז הואיל דעכשיו אין אנו יודעים בביורור מקום הפאות [כדלקמן ח"ב פ"י].

* (ב) מתוכן דבריו (ספרו, "חידושים על הש"ס" [ספ"ג דמכות]):

ביאר כוונת הת"ק במתני' דמכות (כ, א) ד"לא קאמר אלא דאינו חייב מלקות על מספרים אבל לעולם י"ל דאיכא בזה איסורא דאורייתא או דרבנן עכ"פ והביא כמה ראיות והוכחות לדבר [לקמן ח"ב פ"ב ושם אות א' ואות יו"ד] וביאר שיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג [שם פ"ה אות ג'] וע"פ טעמי המצוה [שם פ"ז] ועוד שיש ילפותא מדין שער בית השחי ובית הערוה לאסור העברת הזקן אף שלא בתער במכ"ש וק"ו [שם פ"ב אות ב'] ושכן היא שיטת הרמב"ם כדמוכח בדבריו [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 3] ותמה על שיטת המפרש (במקום רש"י) במכות כא, א [לעיל ערך "רש"י" הערה 71] והביא מחז"ל דהכרתם והבדלתם של ישראל מן האומות היא ע"י גידול הזקן [לעיל ערך "מדרש רבה" אות א'].

(ג) מתוכן דבריו (ספרו, "פסקי דינים" [יו"ד סימן קפא-קפב]):

ביאר דמהמשנה דמכות כ, א ודאי אין מקור להקל בדין העברת הזקן שלא בתער ואדרבה ממנה מוכח דאסור [לקמן ח"ב פ"ב] ושכ"מ שיטת הרי"ף [לעיל בערכו] ושיטת הרא"ה [לעיל בערכו] ושיטת הרמב"ם [לעיל בערכו] אות ב' (ושם מספר 1). ותמה על דברי מרן הב"י בהנידון [לעיל בערכו] וש"נ, וראה במיוחד לקמן ח"ג: טענה ומענה א' בארוכה. ובא למסקנה: "... גוף הדין דהיתר גלוח פאות הראש והזקן במספרים אפילו שלא כעין תער אין לו שרש כלל בגמרא ופשט הגמרא והפסוקים שבנביאים שמואל ב' סי' יו"ד [לעיל ערך "רד"ק"] ושאר דוכתי משמע להפך".

** (ד) לישונו (ספרו, "דרך מצותך" ח"ב [עמ' רכב] *¹⁰):

"במסכת מכות פ"ג במשנה דכ"ב סע"ב והקורא קורא אם לא תשמור כו' וחותרם והוא רחום יכפר עון, היינו כיון שנקלה נפטר מן העונש כו', וכן פי' הבחיי פ' תשא דקכ"ב ע"ג בפי' רחום וחנון, וז"ל רחום וחנון הם שתי המדות הסליחה בשאלה עם תשובה ויסוריין שכן מצינו לשונות אלו נופלים על היסורין הוא שכתוב והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וזה מורה שהתחיל בו השחתה כבר, ועוד מצינו כי א"ל רחום ה' אלקיך לא ירפך ולא ישחיתך, בפ' ואתחנן דחף ל"א, ומצינו לשון השחתה ביסורין שכן כתיב משחת מאיש מראהו בישעי' סי' נ"ב י"ג ופסוק מפורש ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר באיוב סי' ל"ג, כ"ד, והנה לשון הוי' אלקיך שאמר משה במשנה תורה פי' בעץ חיים

(397 *) וכ"ה ברשימותיו על ספר תהלים — "תהלים יהל אור" (חלק המילואים עמ' תרכו עה"פ והוא רחום).

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשד.

(**) דבריו בספרו "דרך מצותיך" מצות תגלחת מצורע עמ' קה — ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ב אות ג (עמ' תתיב-תתיג).

היינו בהתלבשות אור א"ס ב"א דאצי' א"כ מש"ש ולא ישחיתך לפ"ז יש לשמוע דבחי' והוא רחום זהו י"ג תיקוני דיקנא המאירים ב"א, לכן א"ש שזה הכפרה הוא ע"י יסורין כי כן ב"א כלול מחסד וגבורה, משא"כ בעתיקא לית שמאלא בהאי עתיקא, ועיין ברמב"ן ובבחי' פ' האזינו ע"פ שחת לו לא בניו מומם, כתבו כי המום קרוי השחתה כמ"ש משחתם בהם מום בם, בפ' אמור, וא"כ לפי"ז פ' ולא ישחית י"ל שלא יהי' מום כמ"ש ע"י התשובה כולך יפה דעייתי ומום אין בכך, ומצינו לשון השחתה משמע שמשחית הדבר לגמרי ואינו מניח בו כלל כמשארז"ל ע"פ ולא תשחית את פאת זקנך איזהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר בתער במסכת מכות פ"ג דכ"א ע"א ופרש"י ומספרים אינן משחיתים שאין חותכין שער בצד עיקר כתער, ואפ"ל כי י"ג תיקוני דיקנא, מהם נמשך והוא רחום כו' ולא ישחית כו' כנ"ל שהם י"ג תיקון הזקן ע"כ הוזהרנו ולא תשחית פאת זקניך, דאל"כ לא יומשך בחי' והוא רחום כו' ולא ישחית כו' ואפ"ל לפמש"ל דזהו נמשך מ"ג תיקוני דיקנא דז"א משם נמשך ולא ישחית כו', אבל י"ג תיקוני דיקנא דעתיקא הם רחמים גדולים ע"כ מי שאינו מגלח זקנו כל עיקר ואינו נוגע עליו בברזל כלל מעורר י"ג תיקוני דיקנא דעתיקא כו', והנה גבי חטא מוציא זרע לבטלה נאמר לשון שחת, כמ"ש ושחת ארצה, בפ' וישב, וגבי חטא דור המבול כי השחית כל בשר את דרכו את הארץ והנה נשחתה, וכן נמשך מלמעלה מבול לשחת את הארץ, וכן בסדום ויהי בשחת אלקים את ערי הככר, מובן ההשחתה, הוא מדת הדין הקשה, ובעמוס סי' א' י"א ושחת רחמיו כו', והעובר על עבירות הנ"ל שנאמר בהם השחתה ממשיך עליו דין הקשה כמו המשחית פאת זקנו והמוציא שכבת זרע לבטלה . . . ובשה"ש רבה ד"ג ע"א בפסוק הנך יפה דוד אף נעים, אמרה לו רבש"ע אף שאתה מביא עלי נעים הוא למה שאת מחזירני ומביאני לידי מוטב כו' . . . ובעה"ב פ' הנך יפה דודי ע"י התגלות ש"ע נהורין גם כי הדיקנא הוא הדרת פנים ומכח התיקוני דיקנא ממתיק הדינים שבך ונעשה הגבורה קשה שהי' נרמז במלת אף נעשה נעים וממותק כמו נעימות הבינה, עכ"ל.

בירור שיטתו :

- (א) לפי דבריו אסור להעביר הזקן בכל אופן אף מבחינת ההלכה, כדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב'. ועייג"כ ח"ב פ"ז.
 (ב) במ"ש שהזקן הוא ההדרת פנים וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ט.
 (ג) ראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים".

* * *

„ונחתום במעשי הצדיקים אשר שמענו וידענו כי הגה"ק בעל צמח צדק זצ"ל מסר נפשו על הדבר הזה בבית הקיסר ניקלאי הראשון בעת קרא איזה גדולי רוסיא ובתוכם הגאון הנזכר לשאול חו"ד עפ"י התורה אם מותר לגזור גזירות אשר חפץ לעשות גם על זה שהיהודים כולם יהיו מוכרחים לספר זקנם ועוד גזירות והגה"ק במסירת נפש ממש (אשר לא ניתן לפרסם

ולהאריך בזה) הלך בזה וה' עזרנו והופר עצתו ונתבטלה הגזירה הזאת מעיקרא, ולא יצאה לאורה"³⁹⁸.

[עוד בענין גידול הזקן בשעת הגזירה והסכנה ר"ל, ראה לקמן ח"ב פי"ד].

עצי לבונה

מתוכן דבריו (יו"ד סימן קפא סי"א):

כתב דאפילו השפם אינו מותר בגילוח כ"א כשאינו מגלח סמוך לבשר — וכ"ש שאר הזקן — ע"פ דברי הרמ"א שם סעיף יו"ד. וגם הביא שיטת האריז"ל בכ"ז [לעיל בערכו].

מה שי"ל בביאור שיטתו ראה לעיל ערך „תרומת הדשן”.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא תשחית את פאת זקנך ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. ובענין גילוח השפם — ראה שם פי"א. ובכללות ענין העברת הזקן שלא במקום הפאות — ראה שם פי"י].

רבי חיים מצאנז *

לשונו (בספרו „דברי חיים” עה"ת פ' חיי שרה):

„הנה ידוע, שהזקן בא ממותרות הטבע שבגוף האדם, ולמה ברא הקדוש ב"ה את הטבע שיוציא מותרות? אלא הקדוש ב"ה ברא את האדם שיהיה בעל בחירה, ובזה יבחן אם יסתפק במועט או ירוץ אחר המותרות. והנה הצדיקים לא די שאינם רצים אחר המותרות אלא אדרבא מכיון שאינם לצורך קיום העולם, מכניסים המותרות, שהם ניצוצות הקדושות שנפלו, לקדושה, ועוד מוסיפים גדרים וסייגים לאיסורי תורה, והידורים למצות כי גם הידור הוא בחי' מותרות שאינו מגוף המצוה, ואילו הטפשים חושבים את המותרות למיותר ולכן הם מגלחים זקנם וחושבים שעושים בהיתר, אבל התורה הקדושה צותה אותנו לקדש המותרות ועל ידי זה נעשה הזקן הדרת פנים”.

בירור שיטתו:

לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם במספרים וסם אין לו ההדרת פנים שע"י הזקן, וגם אינו עושה סייג וגדר לאיסורי תורה. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז.

(398) שו"ת מנחת אלעזר שם.

עצי לבונה — מגו"כ השו"ע לרבי ניסן (ב"ר אהרן) מו"צ דובנא רבתי.

רבי חיים מצאנז — (הלברשטם), נחשב כראש אדמורי"י דורו ועשרות אדמורי"ם מפולין, גליצ'י, והונגרי' הסתופפו בצילו — בהם רבים מהמפורסמים שבדורי. גאון מוסכם ומחבר פורה. „דברי חיים” ע"ה גיטין ומקואות ושו"ת וכן עה"ת ועוד.

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות” עמ' תשה-תשז.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן משום סייג וגדר וכו' —
ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. בענין ההדרת פנים וכו' שע"י הזקן —
ראה שם פ"ט].

* * *

עוד מדבריו בנדו"ד (בדין "סם") — ראה לקמן ערך "שו"ת מהרש"ם".
לקמן ח"ב פ"ג סוף הערה 15. שם פ"ט אות א'.

מנחת חינוך³⁹⁹

לשונו (מצוה רנא סק"א) :

"והנה אם חוק העכו"ם ג"כ לגלח זקנם או פאת ראשם חוץ לאיסור
המיוחד בודאי לוקה הישראל משום חקות העכו"ם גם כן כמבואר ברמב"ם
גבי חקות העכו"ם דאם מגלח מכנגד פניו כו', ע"ש, וגם נ"ל פשוט דלוקה
ג"כ אף שלא בתער כיון דהוא חק העכו"ם"⁴⁰⁰.

בירור שיטתו :

(א) במ"ש "לוקה ג"כ אף שלא בתער כיון דהוא חק העכו"ם" —

מנחת חינוך — לרבי יוסף באבד. והוא "חיבור יקר עצום ורב על ספר החינוך
להרא"ה ז"ל בביאור עמוק ורחב ובחריפות גדול הפלא ופלא אשר חידש בעומק
העיון ובשכל זך ובהיר כבוד הגאון המובהק הצדיק המפורסם חסידא קדישא
מופת הדור מוה"ר יוסף ז"ל" (שה"ג החדש בערכו).

399) יתבאר בערך הנוכחי דלשיטת המנחת חינוך אסור להעביר הזקן אף שלא
בתער משום אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו.

והנה יש מקשים ממ"ש המנחת חינוך בעצמו במצוה הבאה (רנ"ב) שהביא והחזיק
בשיטת הכ"מ (בכוונת הרמב"ם) להתיר העברת הזקן במספרים (היפך דעת ספר החינוך
שם דס"ל דלדעת הרמב"ם גילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור).

אמנם כבר עמד ע"ז בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות י"ג, וכתב : "לפענ"ד נראה
שגם הבעל מנחת חינוך מפרש רק דברי הכ"מ, ולי' לא ס"ל, ומצאתי און לי במצות
רנ"א סק"א שכתב שם המנחת חינוך, וז"ל : . . . בודאי לוקה הישראל משום חקות
העכו"ם . . . גם נ"ל פשוט דלוקה ג"כ אף שלא בתער, עכ"ל. הרי מפורש יוצא ממנו
פסק דין למלקות אפילו שלא בתער, ואיך יסתור דברי עצמו, אלא ודאי כמ"ש".

עוד נראה לתרץ דבמצוה רנ"ב מיירי המנחת חינוך מבחינת עיקר הדין דפאות
הזקן (לאו המיוחד) וס"ל דיש היתר במספרים [אולי כוונתו — רק שלא כעין תער. ראה
לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ו']. משא"כ במצוה רנ"א, הרי ביאר דכשדרך
העכו"ם לגלח זקנם או אסור לישראל להעביר זקנם ולוקה אף שלא בתער (לאו
משום עיקר הדין דפאות הזקן, דלשיטתו אין לאסור מספרים מבחינה זו, כ"א) משום
איסורי חקות גויים. וקצת רא"י לזה, דבמצוה רנ"א שם כתב המנחת חינוך : "אך אם אינו
חוק העכו"ם רק משום לאו המיוחד, נוהגים בו דינים המבוארין כאן, דהיינו תעד . . .
ופשוט", עיי"ש ודו"ק.

400) הביאו בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק יט. זקן אברהם שם. שו"ת תירוש ויצהר
סי' ס"ח בתחילתו (שהשיג עמ"ש המנ"ח במצוה רנ"ב — מובא בהערה הקודמת. נעתקו
דבריו בזה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 99 אות ט'). ס' עמודי ארזים דף סז.
אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). שו"ת דברי שלום תנינא חיו"ד סי' ע"ח. שו"ת
חלקת יעקב ח"א סי' פ"ב.

ראה ח"ב פ"ד, שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום ובחוקותיהם לא תלכו.
(ב) במ"ש בביאור כוונת הרמב"ם — ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות א'.
(ג) במ"ש במצוה שלאח"ז — ראה לעיל הערה 399.

הגה"ק מקאמרנא

(א) 1) לשונו (ספרו „אוצר החיים" על תריג מצות [מצוה רננ]):

„ומל"ת שלא להשחית פאת הזקן . . . ואינו חייב אלא בתער ובמספרים פטור אבל אסור וחייב שבעה מלקות על השחתת זקן חמשה על חמשה פאות ומשום ובחוקותיהם לא תלכו ומשום לא ילבש גבר שמלת אשה. ועל שתיים אלו חייב אף אם העביר ע"י סם הנקרא (הארים) ונוהג בכ"מ ובכ"ז בזכרים דוקא . . . שורשי מצות אלו רבו וגדלו עד מאוד וידועים לכל משכיל, ולא באתי אני העני מסכנא חבר ליבא אלא לפרש האותיות והכוונה . . . [והואיל לבאר המצוה גם ע"פ קבלה]...¹⁰¹ ועיי"ע בדבריו בחומש היכל ברכה בראשית דף כט.

בירור שיטתו:

(א) במ"ש: 1) „במספרים פטור אבל אסור" — ראה לעיל ערך „רמב"ם" אות ב' ולקמן ח"ב פ"ב (שם רוכזו הדעות בהנידון ומה שי"ל בביאור שיטתם) 2) „חייב . . . משום ובחוקותיהם לא תלכו . . . אף אם העביר ע"י סם" — ראה לקמן ח"ב פ"ד (שם רוכזו הדעות בהנידון). 3) „חייב . . . משום לא ילבש גבר שמלת אשה . . . אף אם העביר ע"י סם" — דאה שם פ"ג (שם רוכזו הדעות בהנידון ומה שי"ל בביאור שיטתם). 4) „ועל שתיים אלו חייב אף אם העביר ע"י סם" — ראה שם פ"ט: „העברת הזקן ע"י סם".
(ב) במ"ש לבאר טעמי האיסור ע"פ קבלה — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש.

2) לשונו (שם מצוה רסג):

„מל"ת שלא ללכת בחוקות הגוים שנאמר ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניהם ונאמר ובחוקותיהם לא תלכו מדיני המצוה שלא לדמות להם . . . ולא יעבור שער זקנו אף בסם . . . והעובר ועושה שום דבר כדי להדמות אליהם חייב מלקות".

הגה"ק מקאמרנא — רבי יצחק אייזיק יהודה יחיאל סאפרין. מחבר ס' עצי עדן על המשניות, פני זקן על הירושלמי, שלחן הטהור על שו"ע או"ח, חומש היכל ברכה, ועוד (וכבפנים).

401) הביאו ברכי תשובה ס' קפ"א ס"ק י"ז. זקן אברהם מאמר דביעי אות י"ב. עמודי ארזים דף ס"ו, ס' שמע ישראל ח"א אות י"ט.

בירור שיטתו :

במ"ש : (א) "שלא לדמות להם . . . לא יעבור שער זקנו אף בסם" — ראה לקמן ח"ב פ"ד (שם רוכזו הדעות בהנידון). (ב) "לא יעבור שער זקנו אף בסם" — ראה שם פ"ט : "העברת הזקן ע"י סם".

(ב) מתוכן דבריו (ספרו "עשירית האיפה" על התורה כהנים אחרי מות פרק יג, ח) :

כתב דאלו המגלחים זקנם ומניחין כעין שפה מקפת מן שער הזקן עוברים על הלאו דובחוקותיהם לא תלכו.
הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פ"י אות ג'.
[ריכוז הדעות באיסור העברת הזקן משום איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד. בענין גילוח השפם — ראה שם פ"א].

שם עולם

מתוכן דבריו (פרשת אמור) :

ביאר סדר הפסוקים בויקרא יט וסמיכותם והעלה דע"כ צ"ל דאסרה תורה העברת הזקן משום דרך עובדי ע"ז⁴⁰.
[דבריו הועתקו לעיל ערך "רמב"ם" אות א' הערה 85].

בירור שיטתו :

(א) לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, כדלעיל בערך "רמב"ם" שם, וי"ל דטעמי המצוה בכה"ג יש להם תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ז.
(ב) יש להביא מדבריו חיזוק לשיטות הסוברים דשייך איסורי חקות הגויים בהעברת הזקן אף שלא בתער, כדלקמן ח"ב פ"ד (שם רוכזו הדעות בהנידון).

דברי שאול

מתוכן דבריו (יו"ד סימן שצ ס"א) :

הביא דאבל אסור בגילוח שערו וכ"ה לענין ת"ב והקשה ע"ז מהמבואר בפסוקים (ירמי' מא) שגילוח הזקן הוא צער [ראה לעיל ערך "רד"ק" (ושם הערה 141), לקמן ח"ב פ"ט] והניח בצ"ע. וכן הקשה עפ"ז על המאמר

שם עולם — לרבי אליעזר ליפמאן ליכטענשטיין. בעהמח"ס אגרת פתוחה. תלמידו המובהק של הגאון רבי ארי' ליב צינץ.

402) הביאו בזקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ח.

דברי שאול — על שו"ע יו"ד לרבי יוסף שאול הלוי גאטאנזאהן בעל "שו"ת שאול ומשיב" ושי"ב.

ערך "רבי שמשון ב"ר רפאל הירש" — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשז.

אגדתא בענין גילוח דער"ה דשם משמע דבצער אינו מגלח ובמקרא מבואר להיפך וגם זה הניח בצ"ע [הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ג: טענה ומענה ג' אות ה].

מלבי"ם

*

(א) לשונו (פירושו „דבר שמואל" על שמואל ב י, ד): „ויגלח חצי זקנם, פי' מהרי"א . . . הזקן והלבוש הארוך הי' הדרת פנים וכבוד בימים ההמה".
[ראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן". עוד פירוש בהכתוב ראה לעיל ערך „רד"ק].

(ב) לשונו (פירושו „חזון ישעיהו" על ישעי' ז, כ): „והי' ביום ההוא. כל זה בימי אחז. יגלח ה'. הי' יגלח אז, ע"י. תער השכירה אשר בעברי נהר, ומפרש מי היא התער השכירה הזאת. במלך אשור, היינו ע"י מלך אשור שבא מעבר הנהר והוא נמשל לתער השכירה המסיר כל השער, בו יגלה ה' את הראש וכו'. ר"ל כי שערות הראש הי' דרך לגלחם בימים ההם, והי' גנאי שלוח פרע שער ראשו, (שכן הוזהרו הכהנים שלא לגדל פרע והמלך מסתפר בכל יום), ושער הרגלים הי' נוול ג"כ, אבל לא כ"כ כי הי' נוול בסתר, אבל שער הזקן היו מגדלים אותו לכבוד ולתפארת. עפ"ז המליץ כי התער הלז והוא מלך אשור יגלח שער הראש, והוא משל אל הרשעים הגדולים שנוולם גלוי וחטאם מפורסם, וגם שער הרגלים והם החוטאים בסתר שנוולם נסתר, אבל כיון שנתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, והתער עצמה (לא ע"י ה'), תספה גם את הזקן, שהוא משל אל הצדיקים, וע"כ ייחס זה אל התער לא אל ה' . . .

בירור שיטתו:

במ"ש „שער הזקן היו מגדלים אותו לכבוד ולתפארת . . . משל אל הצדיקים" — ראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן". ולפי"ז ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער. וראה לקמן ח"ב פי"ז: „טעמי המצוה לאור ההלכה".

[ראה לעיל ערך „תיקון עולם" שפי' הכתוב באו"א].

(ג) „ . . . בספר דברי חכמים אות קמ"א שכתב בשם הגאון האמיתי המלבי"ם ז"ל שהשיב לא' מן הפוקרים כי כל עת אשר השלט תולה על החנות סימן כי בעל החנות עודנו משלם לנושיו. אולם כאשר יסירו את השלט מהחנות זה סימן כי בעליו פסק לשלם לנושיו, כן הוא הדבר הזקן הוא השילד היהדות ומכיון שהסיר את הזקן הוא לסימן כי כבר פשט את הרגל ליהדות ע"ש" ⁴⁰³.

מלבי"ם — רבי מאיר ליבוש מלבי"ם.

(403) שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב'. והספר „דברי חכמים" שהזכיר — לע"ע לא מצאתיו.

(*) ראה עוד פירושו ליחזקאל ה, א: „ושער הזקן הי' לכבוד והוא משל אל הצדיקים".

בירור שיטתו :

במ"ש : (1) "הזקן הוא השילד היהדות" — ראה לקמן ח"ב פי"ט.
 (2) "מכיון שהסיר את הזקן הוא לסימן כי כבר פשט את הרגל להיהדות" —
 ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ד'. שם פ"ד הערה 4.

(ד) "מתנות כהונה המה הזרוע הלחיים והקבה, ושמעתי שהקב"ה מבקש
 שתתנו לי (לשמי) הזרוע היינו זה הנחת תפילין, הלחיים שלא יגלחו את זקנם,
 והקבה זה מאכל כשר. שמעתי זה מכבר וכעת אמרו לי שהוא מובא בפירוש
 על התורה להרה"ג וכו' מלבי"ם ז"ל" (ס' לקוטי סיפורים [להרב פרלוב —
 מח"ס "גט למעשה"] עמ' שס"א).

זכר נתן

מתוכן דבריו (ח"ב מערכת הגימ"ל הלכות גילוח זקן) :⁴⁰⁴

הביא דעות בענין הסברא להקל ע"י גילוח במספרים תחילה ואח"כ
 בתער [לעיל בה"מבוא] ובענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום
 מנהגי אבות ומנהגי המקום [לקמן ח"ב פ"ח] ובענין איסור העברת הזקן
 אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן [שם פ"ב] ובענין העברת
 הזקן ע"י סם [שם פ"ט] והביא משבלי הלקט כ"י דאסור להעביר הזקן אף
 שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [לעיל ערך "שבלי הלקט". לקמן
 ח"ב פ"ג] ומצדד לחלק דזה מיירי כשמגלח כל השערות [ח"ב שם הערות
 1—3].

יפה ללב

(א) מתוכן דבריו (חלק ג יו"ד סימן קפא) :⁴⁰⁵

הביא דעות שאין לגלח הזקן אפילו תחת הגרון ואפילו במספרים
 [לקמן ח"ב פ"ב ופ"י] ורק השפם חותכים השער המעכב האכילה במספרים
 [שם פי"א] והביא שיטת האריז"ל בכ"ז שלא לנגוע בהזקן כלל [לעיל בערכו]
 ודן אם לפי שיטתו מותר לסרוק את הזקן במסרק [לקמן ח"ב פי"ב] והביא
 דעות בכללות ענין העברת הזקן שלא בתער [שם פ"ב].

(ב) 1) לשוני (שם ח"ה) : [סימן קפא סק"ב-ג] :

"אבל במספרים מותר אפילו כעין תער . . . וכ"ש ע"י סם . . . אבל

זכר נתן — דינים וכו' לרבי נחמן נתן קורונל, בעהמח"ס בית נתן.

404) הביאו השו"ע (כללים מע' הלמ"ד כלל קטז), ועוד.

יפה ללב — חידושי דינים על השו"ע לרבי דחמים יצחק פאלאגי (בן בנו של הגאון
 רבי היים פאלאגי — ראה לעיל בערכו). בעהמח"ס יפה לעינים, אבות ראש,
 חלק יפה.

405) הביאו בס' עמודי ארזים דף סב.

406) הביאו בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ח. עמודי ארזים דף ס"ז.

מפני מראית העין יש לאסור אפילו לבחורים שהן פנויים בלא אשה שעושים כן מפני הבושה כ"ש לנשואין וילדו להם בנים ועמ"ש בס' רוח חיים בחלק ח"מ סי' ל"ד או"ד [ראה לקמן מזה בח"ב פ"ו: "חשד ומראית עין". פט"ז: "שידוכים"]. אבל בשער שעל השפה מותר לחתוך במספרים אפילו כעין תער לאיבא דכו"ע [שם פ"א: "שפם"] . . . ואיתא בזוהר סדר נשא באד"ר דקל"ט ע"ב בדיקנא איהו עיקרא דכל גופא וכל הדורא דגופא בתר דיקנא אזיל וכלא בדיקנא תליא וע"ש וע"ע שם בדקמ"ח ע"א בתיקונא שתיתאה [לעיל ערך "זוהר". לקמן ח"ב פי"ט]. ובכן יפה השיב הר' מוהר"פ ז"ל בתשובה בס' מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח דפ"ז ע"ב [לעיל ערך "רבי דוד פארדו" אות א'] [ע"ד הדמ"ה ז"ל שפירש דאהרן הכהן הי' מסתפר זקנו — דאיך יתכן איש אשר המלך מלכו של עולם בחר בו שנאמר עליו בריתי היתה אתו גוי' ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי ניחה הוא ושהוא מידת הוד, שיעשה כזאת, ועי' בס' חקק"ל ח"א סי' מ"ב דז"ן ע"ד" [לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' הערה 188 בארוכה].

2) לשונו (שם סימן קפכ) :

„ . . . ועיין בפסיקתא פ' תבא וז"ל מלמד שהיו ישראל מצויינים שם שהי' מלבושיהם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים מסימנין היו ויודעים שהם גוי' לבדם חלוק מן המצריים עכ"ל . . . ועיין להרב עיון יעקב ז"ל בחידושים לעי"ז לד"ג ע"ב אמ"ש מ"ד ותעש האדם כדגי הים כו' שכ' ז"ל, [ראה העתקת לשונו לעיל בערכו שכתב שהמסירין זקנם מסירים הסימן טהרה שלהם] . . . וע"ש ובס' עיני כל חי למרן אבא זלה"ה בחי' שם מש"כ כי לפנים בישראל כל רואיהם יכירום אשר הוא יהודי הדור הוא לפני קונו, מסדר לבושו ופאת זקנו הן רבים עתה עם הארץ מעם לועז שאין אדם יכול להבדיל בין ישראל לעמים“.

בירור שיטתו :

- א) לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, דהנה אף ע"י מספרים וסם „אין אדם יכול להבדיל בין ישראל לעמים“. וי"ל דטעמי המצוה בכה"ג יש להם תוקף הלכתי, כדלקמן ח"ב פ"ז.
- ב) יש להיבא מדבריו חיזוק לשיטות הסוברים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו, כדלקמן ח"ב פ"ד, ושם רוכזו הדעות בהנידון.
- ג) במ"ש „כל רואיהם יכירום אשר הוא יהודי הדור הוא לפני קונו“ — ראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן“.

שו"ת דברי מרדכי

בשבח התשובה

„גם השגתי ספר דברי מרדכי לידידי הרה"ג מוהר"ר מרדכי לוריא

שו"ת דברי מרדכי — לרבי מרדכי לוריא.

יצ"ו מעיר הקדש צפת וראיתי בסימן ח"י אשר נשא ונתן בדין גילוח הזקן עיר"ש דברים נכוחים" (הגאון "שדי חמד" בפאת שדה מע' הגימ"ל סימן א').

מתוכן דבריו (סימן חי) ⁴⁰⁷ :

הביא מהסוברים בדעת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] וע"פ דבריהם כתב: "הנה לדעתי יש מקום להנזהרים שלא לגזוז הזקן במספרים כעין תער", והגם שזהו שלא כדעת מרן הב"י בשו"ע [ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א'], והן אמת דבשו"ת חיים שאל ח"ב סי' ז"ך יצא לישע מרן והביא כמה ראיות דפירש מרן בהרמב"ם אמת ונכון — אבל עכ"פ הא רבו האוסרים . . . " [לעיל ערך "רמב"ם" שם הערה 99 והנסמן שם. לקמן ח"ב פ"ב] והביא דיש אוסרים העברת הזקן משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [לקמן ח"ב פ"ג] ולפי טעם זה לא לבד שאסור במספרים כעין תער אלא גם שלא כעין תער אסור ואפשר דגם בקציצה כל דהו שייך לומר דיש בזה לאו דלא ילבש גבר" [שם הערות 1—3] אבל המחבר בעצמו ס"ל דדוקא מספרים כעין תער אסור מהאי טעמא [שם הערה 1]. והמשיך לדון בהמקשים ע"פ האגדתא בענין תגלחת דער"ה [לקמן ח"ג: טענה ומענה ג'] וע"ד העדות בענין הנהגת הרמ"ע מפאנו [שם: טענה ומענה ד'] וע"ד סריקת פאות הראש [לקמן ח"ב פ"ב], ומסיק בזה"ל: "והן עתה אחר כל זה אנו רואים שיש אוסרין ויש מתירין וא"כ אותם הנזהרין חוששין לדעת האוסרים והנכון עמדת דמצאתי בחידושי הרשב"א ברכות דף י"א בהא דאיתא שם באחד שאמרו לו זקנך נאה ומגודל אמר להם כנגד המשחיתים דפירש שם (דלא כפירש"י) דה"ק דלכך הוא מגדל זקנו כדי להוציא מן הצדוקים המשחיתים את זקנם".

[ריכוז הדעות בענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'].

מהרי"ל דיסקין — רבה של בריסק

א) סיפר ה"מגיד הירושלמי", רבי בן ציון יאדלר [ראה לקמן בערכו] בספרו "בטוב ירושלים" (עמ' נא ואילך):

"מעשה ואחד מבני ירושלים החל לייפות זקנו במספרים [היינו שגזו רק מקצתה]. ושלח לו הרב מבריסק, הגרי"ל דיסקין, לשאלו: מה זה ועל מה זה ראה להכניס את עצמו בספק איסור לא ילבש גבר' וכו'".

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג].

407) הביאו בדרכי תשובה סי' קפ"א סק"ב. סי' עמודי ארוזים דף ס"ז. שו"ת דברי שלום תנינא חיו"ד סי' ע"ח.

מהרי"ל דיסקין — רבה של בריסק — רבי משה יהושע יהודה ליב דיסקין, אב"ד ור"מ בק"ק לאמזא, קאחנא, שקלאב, ובריסק דליטא, ומשם עלה אל הקדש, ארץ ישראל. מחבר שו"ת מהרי"ל דיסקין וש"ס.

(ב) ספר אבן יעקב ע"מ מגילה⁴⁰⁸ (כח, א — סימן קמ):

„ושמעתי מספרים על הגאון הצדיק רי"ל דיסקין זצ"ל, כשהי' בא לביתו אדם מגולה זקן ומחלל שבת וכדומה, הי' מחזיר פניו אל הקיר כדי שלא להסתכל בדמות אדם רשע“.

סבא קדישא

*

(א) „... מודיע אני בשער בת רבים כי הסבא קדישא אדמו"ר גאון ישראל קדיש קדישין רבינו שלמה אליעזר אלפאנדארי זצוק"ל. כל ימיו האחרונים שהי' חי בירושלים הי' מצטער מאוד מאלו הנצנים החדשים שנראו באה"ק. ואי אפשר להעלות בכותבת צערו של אותו זקן וצדיק בזה. וגם הוא טרח בהו ושלח כמה שלוחיות להמנהלים הראשיים שלהם. וגם לאותו זקן וצדיק אשר כל העולם וכל ישראל באה"ק חרדו ממנו הם לא שמעו לקולו. ולהבחורים שהסירו זקנם לא נתן להם רשות שיעברו מפתן ביתו נאווה קדש וצעק בכרוכיא עליהם. וכמה פעמים שמעתי מפיו קדשו שאמר

(408) לרבי יעקב הכהן מעסקין (מחבר שו"ת בית יעקב. שו"ת סולם יעקב. ס' הדרת מרדכי על הדרנים. ו"ש"ס). נ. י., תש"ב, נדפס בהסכמת הגר"מ פיינשטיין שליט"א ועוד מגדולי הדור.

סבא קדישא — בשם זה הי' מכונה הגאון מהרש"א (רבי שלמה אליעזר) אלפאנדארי. הי' אב"ד קושטא, אב"ד דמשק, ואח"כ ראש הרבנים בעיה"ק צפת, מחבר שו"ת מהרש"א. ס' גדולי ארץ ישראל. שו"ת סבא קדישא. ועוד. נפטר בשנת תר"ץ — בן (בערך) מאה ועשרים שנה. אמר עליו הגה"ק ממונקטש (בעל שו"ת מנחת אלעזר) שהי' בו נשמת משיח. בארוכה ע"ד פרשת תקפו וגדולתו, ראה קונטרס „מאמר חיות אש" שבסו"ס „מסעות ירושלים" (מונקטש, תרצ"א). וראה ס' דרכי חיים ושלום (מנהגי הגה"ק ממונקטש) בדיני ברכת שהחיינו ס' רנ"ו וז"ל „כשראה [הגה"ק ממונקטש] בפעם ראשונה בעיה"ק ירושלים תו"ב את הסבא קדישא הגאון החכם מה"ד שלמה אליעזר אלפאנדארי ס"ט זי"ע הגם שלא ראהו עדיין מעולם בידך ברכת שהחיינו (עיין בס' מסעות ירושלים)“. ובהערה לשם: „עיין באו"ח ס' רכ"ה דמי שלא ראהו עדיין מעולם אין לברך עליו אך רבינו [הגה"ק ממונקטש] טעמו ונימוקו עמו דתלוי בהתרגשות הנפש דבר המסור ללב וכיון שהרגיש שמחה עצומה עד שחפץ לדלג על ההרים ולקפץ על הגבעות ואמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה לחזות בנועמו ובפרט לפי מה שאמר רבינו שהסבא קדישא הי' בו נשמת משיח (כמובא בסה"ק שנשמח משיח ישנו בכל דור ודור וכשיגיע הזמן יתגלה ביפיו וטובו ויעמוד חי לעין כל) עיין בספרו מנחת אלעזר ה"ד בסיום הסכמת הסבא קדישא ועיין בשער יששכר חדש תשרי מאמר ישע רב אות ט. ואיך לא יתרגש הנפש אם רואים בפעם ראשונה נשמה גבוה כזה ולא יברך שהחיינו... ועיין בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד ס' ס"ה ותבין דעת רבינו, ובדאי עוד טובא גניז בגוי' לפי מה ששמענו משיחותיו הקדושים מענין נסיעה זו ונחרת על לוח לב אנשי שלומו ותלמידיו ואין עת האסף פה“. שקו"ט בזה גם בס' הר צבי (להגרצ"פ פראנק — דבה של ירושלים) חאו"ח ס' קס"ו ובס' מסעות ירושלים הנ"ל עמ' ע"א הערה וא"ו — ששניהם דנו בטעמיו ונימוקיו של הגה"ק ממונקטש לברך שהחיינו בשם ומלכות בהזדמנות זו. וראה בסוף הערה 410.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשח.

שהוא מצטער מהם ואינו יכול להסתכל בפניהם, ואם איזו מהם שהעיוז פניהם נדחקו ונכנסו אל הקדש פניהם לביתו, מלבד שלא נשא פנים להם ולא הסתכל בפניהם, גם בד"ת לא השיבם, וכך הי' אומר להם אין פניכם ראויים שאשיב לכם ורק אגיד לכם מה שאמרתי פ"א בדרשותי בפ' הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראך נאווה, והדקדוק דהי' צ"ל בסיפא דקרא כרישא דקרא להקדים מראה לקול ולאמר כי מדאך נאווה וקולך ערב ולא מקדים בסיפא דקרא קול למראה ואמר כי קולך ערב ומראיך נאווה, ואמרתי דזה הפסוק אומר הקב"ה לכנסת ישראל הבאים להתפלל בביהכנ"ס או ללמוד בישיבה שהדרך הוא שמתחלה מראים את הפנים פניהם ואח"כ פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה ומשמיעים את קולם, וז"ש הקב"ה בהשתוקקותו לבני"י עם קרובו במטותא מיניכּוּ בואו ושקדו על דלתותי היכלי ה'. וז"ש הראיני את מראיך, ושם השמיעני את קולך אבל אם אלו הנכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הם ח"ו בלי צורת ישראל ופניהם פני להבים ואעפ"י בבואם אל הקודש משמיעים הד קולם אבל וירא ה' את פניהם וינאף, ויעבר מלכם לפניהם ויאמר ה'. האמת הוא כי הקול קול יעקב וז"ש כי קולך ערב. אבל מצטער אני מאוד על מדא פניכם שאינו כפני יעקב אלא כפני עשו הוא אדום. ורצוני הוא שלא תהיו רק מתגאים בקול לבד ולא במראה, אלא גם ומראיך נאווה כמראה אדם דמות דיוקנו של יעקב אבינו ע"ה אף שהי' בחור בן פ"ד שנה ומראהו כבוד ה' והיא חקוקה בכסא כבודו ודפח"ח⁴⁰⁹ [ואחרי דברי המלך שלמה, אפשר לומר דהנה תיבת ומראיך הכתיב ביו"ד, ור"ל אימתי הוא מראיך נאווה עד שיהי' כל מראה הגוף טוב המראה מלא יו"ד מכף רגלו עד ראשו שיהי' מלוּבש בלבושי יהדות]. ואני שמעתי כמה פעמים מפי הסבא קדישא זצוק"ל שכל ימיו בכל מקום שהי'. הוא הי' לוחם נגד מגולחי ומסירי הזקן ורבים מישראל השיב מעון זה וגידלו הדרת זקנם. ובעת שהדפסתי את ספרי, אשרי האיש' ורבי סמך שתי ידיו עליו, ונתן לי אז להדפיס הפסק המתחיל 'גדולה תשובה' גם אז רצה רבי לצרף הפסק של איסור גילוח הזקן בס"ם ובמספרים כעין תער, אשר בו הראה רבינו הקדוש כל כחו ותקפו וגבורתו בעומק ההלכה שכל אלו המתירים בס"ם ובמספריים כעין תער, שטעו כולם בדברי הרמב"ם ז"ל מש"כ פטור והם פירשו דפטור ומותר. והאמת הוא דפטור ואסור, ואני אז בעניי מחמת חסרון כיס אז החמצתי המצוה הזאת, ורבינו הקדוש אמר לי שאחרי זמן מה שיהי' לי כסף אזי יתן לי הפסק הזה והוא באריכות גדולה וראוי להדפיסו בספר מיוחד, וביני לביני רבינו ז"ל נחלה כמה פעמים בתכופות זא"ז עד מחלתו האחרונה שרבי נתבקש בישיבה של מעלה, ואחרי שנגנז ארון הקודש בעוה"ר שוב לא זכינו לאורה הזאת כי באו זדים בנחלתו ושלחו יד בכתבי קדשו ואוצר תורתו

409) וכ"ה במאמר חיות אש (הנ"ל) אות מ"ח: "... וכן סיפר הסבא קדישא לרבינו [הגה"ק ממונקטש], כשבאו תלמידי ישיבה מסוימת לביתי לדבר ד"ת וראיתים בלי זקן ופיאות ומגדלי בלורית [כדרך תלמידי ישיבות ליטאות בזמן ההוא] אמרתי להם עה"כ הראיני את מראיך (צלם אלקים. ע"פ התורה. ואח"כ) השמיעני את קולך בד"ת, אבל כשהוא ההיפך לא אדבר עמכם ודחיתים וכ"ה. ראה לעיל ערך „ליקוטי מוהר"ן.

ולא הניחו אפילו א' ממאה, חבל על דאבדין ולא משתכחין. ואומר הוי אנה הולך דורך אנא פנה דורך ונתבקשנו עמך. ואלה אוכרה ואשפוך לפניו שיחי במר נפשי ואכתוב לכת"ה אשכבתי' דרבי, ליל ג' כ"ב אייר ל"ז לעומר שנת אבד צדיק והחסיד מן הארץ' לפ"ק היא הלילה הזאת שאראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש. ואני זכיתי להיות שם כל אותו הלילה, ורה"ק הי' מונח על מטתו שלשלמה כעמוד אש, לפני קדשו כזיו חיות אש. ועיני קדשו לזהטו כשביבי להבי אש, וכל אותו הלילה האחרונה רבי הי' עוסק בהלכה של איסור גילוח הזקן בס"ם ובמספרים כעין תער, וקודם חצות לילה צוה לי ולהרה"ג ר' יצחק ניסים יצ"ו הבבלי [שהוא כעת מדפיס ועולה משארית הפליטה מספרי כת"י דבי רב זללה"ה] ללמוד לפניו בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן מ"ח אשר שם בארה הרבה דברי האחרונים ז"ל המחמירים בזה. ועד חצות לילה רבינו ישב גבור כארי וצלל במים אדירים בש"ס ופוסקים והכל בע"פ, ואני נרדמתי, ובנקודת חצות הקול של רבינו הגיע לאזני ושאל אותי מלשונות הזוה"ק המדברים בקדושת הזקן ודמשמע מינייהו לאיסורא, ובהאי הלכתא עסק רבינו עד אור הבוקר כאיש גבור בגבורה של תורה, [יעלה בדעתי יען שרבינו כל ימיו נתן נפשו על זה לכן בלילה האחרונה השמיע תלמודו וסידר האי הלכתא, כמ"ש בס' מעבר יבך אמרי נועם מ"ה פל"ו . . .] לכן כל ישראל ובפרט אלו שראוהו ושמעו מהדר כ"ק רבינו הקדוש הסבא קדישא הרם ונשא. שיחושו לנפשם ולקבל עליהם ועל זרעם וע"כ הנלוים עליהם להיותם זהירי בהאי העברת הזקן, אשר רבינו הקדוש טרח ועסק בזה כל ימיו עד כלות הנפש ועלה למרומים . . . והבוקר אור זכיתי לשמשו פעם האחרון בחייו לעטפו בציצית ולהכתירו בשני הזוגות תפילין דרש"י ודר"ת יחדו וקריתי לפניו כל פרשת קריאת שמע, ורבינו אמר מלה במלה עד שהגיע לה"א אמת אמר רבי אמת אמת, די לא אוכל יותר, ואח"כ שכב על מטתו השלימה בהתלהבות גדולה טמירא עילאה ונפלאה כמלאך האלקים, ואחרי זמן מה פשט רבי ידו הקדושה ואחז בדיקנא קדישא דילי' וכרגע בפנים שוחקות [כמ"ש (כתובות ק"ג) מתוך שחוק סימן יפה לו] שש וצהל ושמח ונצחו אראלים את המקוקים ונשבה ארון הקודש ויצאה נשמתו הקדושה ועלתה השמימה, ונח נפשי' דרבי זקן ושבע ימים בשיבה טובה בערך מאה ועשרים שנה, ויה"ר שזכות אור הגנוז ואור הצפון, ונעלם מעין כל חי אש מוקדה לפני ה' תמיד ואור תורתו וקדושתו ועבודתו ויראתו של הסבא קדישא יגן עלינו וצוק"ל ותנצב"ה"ה⁴¹⁰.

410) ס' עמודי ארזים דף נ"ב ואילך. וכ"ה בס' מסעות ירושלים הנ"ל עמ' רל"ז ואילך. וממ"ש שם: . . . בכל אותו הלילה הי' [הס"ק] מספר ומנהיר בתואר פניו כבריא אולם . . . עסק בדברי תורה בע"פ ושמעו כי עוסק בענין איסור גילוח הזקן בס"ם ובמספרים כעין תער וקרוב לחצות לילה צוה ללמוד לפניו בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח ששם מבואר באריכות המחמירים בענין הנ"ל. וגם צוה להגיד וללמוד לפניו מלשונות הזוה"ק המדברים באיסור הסרת הזקן וככה הי' טרוד בהלכה זו בד"ת עד אור הבוקר . . . וראינו כי ידו הימנית הקדושה הרים כ"פ כאלו מראה לא' וכמתיש בדעתו ואח"כ ראינו כי הושיט ידו הגדולה לדיקנא קדישא שלו (ולב מי לא ידוה ונמס כמים בקרבו בזכרו את הנודע [וסיפר זאת כ"פ רבינו הקדוש בעל דרכי תשובה זי"ע]

(ב) יש להעיר גם מ"מאמר חיות אש" הנ"ל קודם הערה 409 (אות מ"ג).
 "ונודע כי עשיר נדיב א' מהספרדים הפציר בו [בהסבא קדישא] שיקח
 ממנו שני מאות לא"י (שהי' סכום רב בימים ההם) לסייע בעד הדפסת חיבוריו
 ולא רצה לקבלם באמרו שהמנדב אין לו זקן (אף שהסירה רק במספרים ולא
 בתער) . . .".

(ג) כתב הרה"ג וכו' ד' שלמה אליעזר מרגליות שליט"א (בנו של הגאון
 הריא"ז מרגליות — נאמן ביתו של הסבא קדישא [ראה בארוכה לקמן בערך
 ספרו "עמודי ארזים"]) במכתבו אלי :

"שמעתי מאאמו"ר ז"ל כי הס"ק לא הרשה לצרף למנינו יהודי בלי
 זקן אפילו שהסיר את זקנו בסם, למרות שרבות פעמים עלה לו המנין במאמץ
 גדול, כי דירתו היתה ברחוב שנקרא לאחר פטירתו על שמו לא הי' מרוכז בו
 אנשים חרדים כהיום ובכ"ז הקפיד כנ"ל".
 [ראה לקמן ח"ב פ"ח].

(ד) עוד העירני הרב הנ"ל (אות ג'): "בנוגע לתשובת הסבא קדישא ז"ע
 למגינת הלב רוב כתביו אין אתנו אמנם לאחרונה נדפס שו"ת הס"ק ח"ב
 ושם תשובה א' [חאו"ח סימן א] בענין פאה נכרית מזכיר ענין של
 הזקן, עיי"ש".

ובשו"ת סבא קדישא שם מצאתי שהאריך הס"ק בגדר חשד ומראית
 עין, ובנוגע להעברת הזקן בא למסקנה דחשד הרואים בענין העברת הזקן
 במספרים כעין תער [ולפ"ז — כ"ש בסם] הוא יותר מחשדות אחרות שכתבו
 הראשונים והאחרונים שיש לאסור מן דינא מפני מראית העין, ובמיוחד
 בזמן הזה. וגם הזכיר שיש מגדולי הפוסקים דס"ל דיש איסור בכעין תער
 מצד עיקר הדין דפאות הזקן.

[מובא דבריו בזה ורוכזו עוד דעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא
 נתער משום חשד ומראית העין לקמן ח"ב פ"ו. ועוד מדברי הסבא קדישא
 כזה מובאים לעיל ערך "ריטב"א אות א'].

מצות השם (עה"ת)

לשונו (ויקרא יט, כז) :

"לא תשחית את פאת זקנך . . . דער זוהר הקדוש שרייבט אז דער

בשם רבינו הגדול והקדוש מראפשיטץ בעל זרע קודש זי"ע שבשעת הסתלקותו לה"ה
 התארך הגסיסה והגיד אז חתנו הרב הקדוש הרבי ד' אשר זי"ע כי בעת אשר ישית יד
 ימינו על הדיקנא קדישא אז יקראוהו ואז יתחילו לומר פסוקי יחוד דיציאת נשמה וכן
 הוה, וגם רבינו הדרכי תשובה קודם פטירתו שם יד ימינו על הדיקנא קדישא, ואכמ"ל)
 ואז מיד (בערך שעה תשעה בבוקר ולשעון א"י שעה שלשה) יצאה נשמתו בנשיקה,
 ועלתה השמימה בטהרה, ולא כהתה עינו, ולא נס ליחה עד רגע האחרונה, כי לקח אותו
 אלקים ואיננו, אוי מה הי' לנו, כמו חץ פלחה כליותינו, כאשר נשברו הלוחות וספר
 תורה הקדושה נשרפה לעינינו ! ורבינו שליט"א [הגה"ק ממונקטש] אחרי השריפה אשר שרף הי'
 הפיל אי"ע בפישוט ידים ורגלים לארץ שם וצווח בבכי זעקה גדולה ומרה, הוי !
 משיח אלקי יעקב ! וכהנה . . .".

קאפ פון דאס מענטש איז אזוי ווי דאס קעפיל פון א יו"ד דאס איז דאס ערשטע אות פון הקב"ה נאמען און דער שפיץ פון דער בארד איז דאס שרעכילע פון דער יו"ד און אז דאס שרעכילא איז נישט דא האט די יו"ד גאר נישט קיין פנים פון א יו"ד אזוי אויך אז א יוד נעמט זיך אראפ דעם שפיץ פון דער בארד האט ער נישט קיין פנים פון קיין יוד און די מצוה גייט אויף יעדער ארט".

בירור שיטתו :

לפי דבריו ליכא שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם ע"י מספרים וסם וכו', דער שפיץ פון דער בארד איז נישט דא' ובמילא "האט ער נישט קיין פנים פון קיין יוד", וכדלקמן ח"ב פי"ט. ויש לטעמי המצוה (והכרעת הזוהר) בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ב פ"ז וח"ג: טענה ומענה ב'.

זכרונות אליהו

מתוכן דבריו (חלק יו"ד מערכת הזי"ן אות א) :

הביא חילוקי דעות אם לפי דברי האריז"ל [הנ"ל בערכו — דס"ל איסור גדול איכא אפילו לתלוש שער א' מהזקן] מותר לסרוק הזקן במסרק או לא, והכריע דכפי פשט דברי האריז"ל נראה שאין לסרוק הזקן במסרק". [הועתק לשונו בזה לקמן ח"ב פי"ב אות א', ושם רוכזו הדעות בהנידון, ולפי הסוברים דתלישת שער הזקן הוי כעין תער — ראה שם פ"ב]. ואם בסריקת הזקן בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת, להעביר השערות ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

שדי חמד.

א) מתוכן דבריו (כללים מערכת הגימ"ל אות עה) :

הביא חילוקי דעות בדין העברת הזקן שלא בתער [לקמן ח"ב פ"ב. ח"ג: טענה ומענה א'] והזכיר דע"פ קבלה איסור גמור להעביר הזקן בשום אופן [ולהכרעת המקובלים בנדו"ד — תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב'] ודן במה שיש מקשים ע"פ המובא ע"ד זקנו של אהרן הכהן [לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' הערה 188] ובחילופי הגרסאות בהמאמר אגדתא

זכרונות אליהו — אסיפת הלכות וחידושי דינים לרבי אליהו סלימאן מני.

411) הביאו בקונטרס תוספת חיים (ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט (עמ' ל"ה).

שדי חמד — לרבי חיים חזקיהו מדיני.

411*) הביאו בנידו"ד בס' משמרת שלום (חי"ד סי' קפ"א). זקן אברהם מאמר שלישי אות ו' ומאמר רביעי אות כ"ג. מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פי"ח אות ל"ט. ס' עמודי ארזים דף ס"ה וע"ב. חמדת בנימין ע"מ מכות (כ, ב). אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). קונטרס תוספת חיים (ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט. ועוד.

ערך "רבי שמחה זיסל זיו (מקלם)" — ראה לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תשט.

(הובא בטור) ע"ד גילוח דער"ה [שם: טענה ומענה ג'] וכתב לברר שיטת השו"ת מהר"י ברונא בנידוננו [לעיל בערכו] והביא דיש אוסרים העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [לקמן ח"ב פ"ג] ודן בדין סריקת שער הזקן לפ"ד האריז"ל [שם פ"ב אות א'].

לענין בירור שיטתו — ראה לקמן אות ב—ג.

(ב) מתוכן דבריו (שם מערכת הלמ"ד כלל קטז) :

הביא דעות פוסקים ראשונים ואחרונים הסוברים דבהעברת הזקן מלבד הלאו ד"לא תשחית את פאת זקנך" איכא נמי משום הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה" ולפי"ז אסור להעביר הזקן במספרים אף שלא כעין תער (וכ"ש ע"י סם) [לקמן ח"ב פ"ג] וביאר שיטת התרגום יונתן ב"ע דס"ל הכי [לעיל בערכו] והחזיק בשיטת שאר הפוסקים שכ"כ, ומסיק: "ובאמת אלמלא מקרא כתוב (שלא כתבו הפוסקים הנ"ל דאסור מצד לא ילבש) היינו יכולים לומר כן מדעתנו שהרי הדבר ידוע ומפורסם שעושים כן כדי לייפות את עצמם כנשים ואם כן פשיטא שנכלל האזהרה דלא ילבש גבר וגו' לפי דברי התרגום הנ"ל" [לקמן ח"ב שם (ושם הערה 24)] והביא שיטת הצמח צדק דגם הוא ס"ל הכי [לעיל בערכו] והעתיק קצת דבריו והחזיק בשיטתו ועד כדי כך שכתב על גאון א' שפסק להקל בדינים אלו: "אך במה שכתב להוכיח ההיתר מדברי הפוסקים אשר מילא כפו מהם כמו שיראה המעיין בדב"ק, אומר אני שאם הי' למראה עיניו כל מה שהאריך הגאון צ"צ בתשובה הנ"ל הי' חוזר בו מסברתו והי' אוסר אף במספרים שלא כעין תער". ועל מה שהשיג הצ"צ על פסק מרן הב"י בנדו"ד, כתב: "הרי מכל מקום הרי שפיר קמתמה עליו הגאון צמח צדק" [ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א']. וגם ביאר שיטת (והעתיק קצת מדברי) השו"ת מכתם לדוד בהנידון [לעיל ערך "רבי דוד פארדו"] וביאר משמעות לשון "מותר" בדברי המקילים בנידו"ד [לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ט] והביא שיש אוסרים העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד ומראית עין [לקמן ח"ב פ"ו] ומפני סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה] ומסיק: "ועינינו רואות וכלות בזמנינו שעל ידי שהוזכר בפוסקים היתר על ידי סם וכיוצא הן רבים מעמי הארץ פרצו גדר התורה ומגלחים בתער" [שם אות א'] והמשיך דמפני כ"ז: "אין להורות צד היתר בזמן הזה" [שם] והזכיר דכ"פ יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער גם מצד מנהגי אבות ומנהגי המקום [שם פ"ח]. וסיים בזה"ל:

"ואחד הרואה ואחד השומע כשופר ירים קולו להוכיח על זה ולא יתיאש לומר כבר פשטה המספחת ולא יתנו און קשבת חלילה לומר כן וישראל קדושים אם יוכיחום יקבלו באהבה ואפילו אם רק נפש אחת מישראל נוכל להצילו מרדת שחת הרי לנו כאילו נקיים עולם מלא ומעיד אני עלי שאחד מחכמי דורנו יצ"ו זה דרכו כל הימים להוכיח על זה במתק שפתים ורבים השיב מעון זה הי' יזכנו לזכות את הרבים לעשות נחת דוח ליוצרנו יתברך שמו".

ג) מתוכן דבריו (חלק פאת שדה מערכת הגימ"ל סימן א) :

דן עוה"פ [ראה לעיל אות א'] בדברי האגדתא ע"ד תגלחת דער"ה [לקמן ח"ג: טענה ומענה ג'] וביאר שיטת הספר רוקח די"ל דס"ל דעובר אף שלא בתער על אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו [לעיל ערך "רוקח". לקמן ח"ב פ"ד] והביא דעות בדין הסם [לקמן ח"ב פ"ט] ושיש למנוע המסיר זקנו ע"י סם מלהיות ש"ץ [שם פי"ח אות א'] והביא די"ל בשיטת הפרי מגדים דמלבד כל שאר האיסורים עוד הם משחיתים תואר פניהם [לעיל ערך "פרי מגדים", לקמן ח"ב פי"ט] והביא דעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער [לקמן שם פ"ב] ודן עוה"פ [ראה לעיל אות א'] בדין סריקת שער הזקן [לקמן שם פי"ב].

שו"ת בית שער

מתוכן דבריו (חלק ראשון חיו"ד סימן רלו) :

בשאלה אם שייך הלאו דובחוקותיהם לא תלכו בהעברת הזקן ומצדד להקל אבל סיים דבריו בזה"ל :
 "... הוא דרך שחץ וגאווה . . . שומר נפשו ירחק מזה ויקיים והדרת פנים זקן ואדיר נאור יאר פניו אתנו סלה נהי' לו לעם סגולה . . . "

בירור שיטתו :

א) במ"ש בענין איסורי חקות גויים בהעברת הזקן — ראה לקמן ח"ב פ"ד; ח"ג: טענה ומענה א'.
 ב) במ"ש "ויקיים והדרת פנים זקן" וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה לאור ההלכה". שם פי"ט: "הדרת פנים — זקן".

ערוך השלחן

לשונו (או"ח סימן קנא סק"י) :

"ומ"ש המג"א בסק"י בשם ס"ח דהר"י הי' מכבד בזקנו לפני ארון הקודש הוא דבר תמוה לזלזל בזקנו ורבים אין דעתם נוחה מזה".

בירור שיטתו :

א) ראה לעיל ערך "מהר"ם חאגיז" אות ב' (והערה 298 שם).
 ב) עוד בענין הפלאת קדושת הזקן ראה בארוכה לעיל ערך "זוהר" ולקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.

שו"ת בית שער — לרבי עמרם בלום.

ערוך השלחן — לרבי יחיאל מיכל עפשטיין אב"ד נאווהרדק. ראה לקמן בערך בנו :
 "תורה תמימה".

שו"ת מהרש"ם

לשונו (חלק שני סימן רמג) :

[דן בשאלת איש שנתלבן חצי זקנו ומתבייש מאוד והוא סוחר גדול אם מותר לצבוע שערות הלבנות שיהיו ג"כ שחורות. ובתוך דבריו כתב] :
 "... והנה כבר נשאל בזה בשו"ת דברי חיים ח"ב יו"ד סי' ס"ב . . .
 וגם מ"ש הדברי חיים דאפשר לגלח זקנו בסם . . . באמת הדבר תמוה שהרי כבר העלה בתשובות אמרי אש יו"ד סי' נ"ה דבמדינתנו עובר משום בחוקותיהם לא תלכו וע' בשו"ת מן השמים סי' ל"ו המשחיתים זקנם במספרים אם אסור וכו' והשיבו לא תשחית אמרה תורה בכל דבר שיש בו השחתה ואל המשחיתים תאמר אי' צור מלככם וצור מעוזכם וכו' ע"ש והגם די"ל דע"י סם שאני בכ"ז הרי בנידון דידן כל צד ההיתר [לצבוע] מפני הבושה ואם יגלח זקנו בסם הלא יתבייש יותר במדינתנו וגם יביא את עצמו לידי חשד וחילול השם ויגרום להחטיא רבים לגלח זקנם בתער"י".

בירור שיטתו :

(א) במ"ש "בסם . . . עובר משום בחוקותיהם לא תלכו" — ראה לקמן ח"ב פ"ד (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרה זו).

(ב) במ"ש משו"ת מן השמים — ראה לעיל בערכו וראה לקמן ח"ב פ"ב (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם).

(ג) במ"ש "גם יביא את עצמו לידי חשד וחילול השם" — ראה לקמן ח"ב פ"ו (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום טעמי איסור האלו).

(ד) במ"ש "ויגרום להחטיא רבים לגלח זקנם בתער" — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א' (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא).

(ה) במ"ש בענין בושה וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ג הערה 24.

[ריכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י סם ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ט].

שו"ת מהרש"ט — לדבי שלום מדרכי הכהן אב"ד ברעזן. ה"י פוסק, ומשיב לכל תפוצות הגולה. חיבר ס' דעת תורה על השו"ע. משפט שלום על חו"מ. גילוי דעת על יו"ד. הגהות וחידושים על או"ח, ועוד.

(412) הביאו בס' פינות הבית סי' ק"ו זקן אברהם מאמר רביעי אות ל"ז. זכרון ירושלים דף י"א. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ג'.

בעל „בן איש חי” *

(א) מתוכן דבריו (ספרו „שו”ת תורה לשמה [יו”ל מכת”י — ירושלים, תשל”ו] סימן שצ):

הביא רמז ואסמכתא מפסוק (שמואל ב' פרק יט) דאיסורא איכא להעביר הזקן בשום אופן ורק שער השפם מותר לחתוך מה שמעכב האכילה דזה שרי גם ע”פ הזוהר [הועתקו דבריו בזה לקמן ח”ב פ”ב אות ו' ובדין השפם ראה שם פי”א]. ועפ”ז ביאר המאמר אגדתא הובא בטור אודות הגילוח דערב ר”ה — דמיירי בשער השפם [הועתקו דבריו בזה לקמן ח”ג: טענה ומענה ג' אות י”א].
בענין שיטת הזוהר והמקובלים בכ”ז ראה בארוכה לקמן ח”ג: טענה ומענה ב'.

(ב) מתוכן דבריו (שם סימן רטו):

האריך בביאור דברי האריז”ל בענין שייכות זקן התחתון לזקן העליון, דבשניהם לא תגע בהם יד להעביר השער לא במספרים ולא בסם. ועוד חמור זקן העליון, דשם השערות הם צינורות של שפע ולכן אסור לתלוש בידו אפילו שער אחד. [הועתקו דבריו בכ”ז לקמן ח”ב פ”ג הערה 25].

בירור שיטתו:

(1) יש להביא מדבריו חיזוק להמבואר לקמן ח”ב פ”ג דאותו איסור שישנו בשער בית הערוה, היינו אזהרת לא ילבש גבר וגו', שייך במכ”ש בהזקן העליון, עיי”ש, וראה עד”ז לעיל ערך „רבינו בחיי” אות ג' ובערך „אריז”ל”.

(2) במ”ש בענין הסם — ראה לקמן ח”ב פ”ט (ושם רוכזו הדעות בהנידון).

(3) במ”ש דבזקן העליון לא תגע בו יד ושאסור לתלוש בידו אפילו שער אחד — ראה לקמן ח”ב פי”ב.

(4) ראה לקמן ח”ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעת המקובלים בכה”ג תוקף הלכתי ממש.

(ג) מתוכן דבריו (שם סימן שצא):

האריך לבאר שע”פ שיטת הזוהר וגדולי המקובלים יש משום מצוה והידור וחסידות לחתוך שערות השפם המעכבות האכילה כדי שיהא פומא פנוי כאשר אנ”ר בענין סוד פומא למעלה (אע”פ שמי שזקנו גדול מאד

בעל „בן איש חי” — רבי יוסף חיים מבאגדאד — הגאון מוהרי”ח מגדולי חכמי הספרדים, סמכותו נודעה על כל חכמי מקומו וקהילות המזרח, ושמך יצא עד אשכנז ופולין, מחבר ס' בן איש חי — „הקיצור שלחן ערוך של הספרדים”, שו”ת רב פעלים, שו”ת רב ברכות, ס' לשון חכמים, ס' בן יהודע על הש”ס, אדרת אליהו עה”ת, ועוד הרבה חיבורים בכל מקצעות התורה.

* (ראה לקמן „מילואים והשמטות” עמ' תשי-תשיד; „הוספה ב” אות כא.

עוד ביאור ובידור שיטתו ובענין הנדפס בקצת דפוסי שו”ת רב פעלים ח”ד (סוד ישרים ט”ה) — ראה בארוכה לקמן „הוספה ה”. וע”ש גם ע”ד יחוסי של הס' „שו”ת תורה לשמה”.

שמעכב אותו בעת שכותב או בעת שעושה מלאכתו וגם בעת אכילה קשה עליו וכו' — בודאי אסור לחתוך ממנו).

[הועתק לשונו בזה לקמן ח"ב פי"א אות ה' — ראה שם ריכוז הדעות בדין גילוח השפם, ובכללות ענין קציצת הזקן — ראה שם פ"ב].

ד) מתוכן דבריו (שם סימן תמח):

פסק דאסור לסרוק את הזקן במסרק, שהרי איתא בכתבי האריז"ל [לעיל בערכו] שצריך האדם ליהזר שלא יתלוש שערות מן הזקן, ואם יסרוק שערות זקנו במסרק מוכרח שע"י המסרק נתלשים שערות בידים, ואפילו מי שזקנו גדול רחב וארוך ועב שאם לא יסרוק השערות במסרק ויניחם כך יהי' גנאי לעיני הרואים כי הם מסתבכים ונעשים כמו קליעות כו' — עכ"ז אין לו היתר. אלא זאת העצה היעוצה שבכל עש"ק אחר הרחיצה יפריד האדם את שערות זקנו באצבעותיו בנחת לאט לאט, וע"פ קבלה הנה הפרדה זה של השערות מוכרח לעשות.

[הועתק לשונו בזה לקמן ח"ב פי"ב אות א', (שם רוכזו החילוקי דעות אם לפי קבלת האריז"ל שרי לסרוק הזקן במסרק או לא), ולפי הסוברים דאיסור תלישת שער הזקן הוא משום דהוי עין תער — ראה שם פ"ב].

ואם יש לאסור סריקת הזקן בעלמא, להעביר שערות הזקן ממש באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה.

ה) מתוכן דבריו (שם סימן תמז):

ודאי מי שיש לו זקן גדול וארוך עדיף טפי לפי סודן של דברים, והאריך לבאר הטעם ע"ז, ועל אלו שמסלקין שיפולי קצה אחרון של הזקן הארוך שלהם למעלה שופלים השערות כדי שיתקצר זקנם (פארשארען איהר ארונטער) — כתב דאע"פ „שהם נזהרים שלא לחתוך אותם ח"ו" — עכ"ז לאו שפיר עבדי וצריך להניחו כמו שהוא ולשמוח בגורלו.

[ריכוז הדעות בענין הנחת שערות הזקן תוך הספרים — ראה לקמן ח"ב פ"ב, ובענין קיפול שערות הזקן — ראה שם פי"ב נספח א', ושם הועתקו דבריו בזה ורוכוזו הדעות בהנידון].

ו) מתוכן דבריו (שם סימן שו):

כשם שאסור להצניע גייר וכיוצא תוך ספרי קודש וכו', כן אין להצניע שערות זקן הנתלשים תוך הספרים, מיהו אם מניחים אותם שם לסימן וכו', שרי.

[ריכוז הדעות בענין הנחת שערות הזקן תוך הספרים — ראה לקמן ח"ב פי"ב נספח ב'].]

מסגרת השלחן (על הקיצור שלחן ערוך):

לשונו (קיצור שלחן ערוך סימן קע):

ראה לקמן בסמוך.

בירור שיטתו:

שיטת המסגרת השולחן בנדר"ד יובן ע"פ הקדמת הכללים שלו שהוא בעצמו כתבם בתחילת ספרו, וזה לשונו בנוגע לענייננו:

„... בכל מקום שכתבתי במסגרת השלחן איזה דבר בסתם, אע"פ שנראה להדיא שאין כן דעת המחבר בעל קיצור ש"ע, מ"מ יכולים לסמוך על דברי והפוסקים שצינתי עליו (שעל פי הרוב אין אני מביא פוסק אחד רק שנים או יותר), כי לא כתבתי שום דבר עד שחזרתי ולמדתי בעזה"י בעת ההוא השלחן ערוך וכל האחרונים באריכות בכל מקום ששייך לדין זה, ובעת כתיבתי הי' לפני ספר הטור וש"ע וכל האחרונים המצויים בידינו שאנו נמשכים אחריהם, וחפשתי מקודם בכל הפוסקים הנ"ל, ואחר כך דקדקתי בכל תיבה ותיבה מספר קיצור ש"ע אם אין מקום לטעות בדבריו מחמת הקיצור או אם הוא על פי דעת השולחן ערוך ואחרונים על פי כללי הוראה שנמסרו לנו, ותקנתי הכל בעזרת השם יתברך, ולכן כשאני כותב איזה דבר בסתם בוודאי כן הוא בעזה"י, כי אם מצאתי איזה דעה מכרעת כמו שכתב המחבר שם, בוודאי הייתי מביא דעת מי שסובר כן, ואפילו כשהבאתי מפורש שחולקים על דבריו כיון שהבאתי החולקים מפורש בשמם, למשל דעת רש"י ופרמ"ג, כן הוא, ולא הבאתים בלשון יש אומרים, ולא הבאתי גם כן פוסקים שסוברים כדעת המחבר, יכולים לסמוך על הפוסקים שהבאתי בין להקל בין להחמיר בלי שום חשש מטעם הנ"ל...”

העולה מזה בנידוננו הוא דהיות והבעל „מסגרת השלחן” (לקיצור שלחן ערוך סימן קע — [ששם הזכיר המחבר רק איסור תער בדינים אלו]) הביא בסתם דעת התרומות הדשן ודעת מרן האריז"ל שהחמירו אף שלא בתער [ראה לעיל בערכם] — „בודאי כן הוא בעזה"י... יכולים לסמוך על הפוסקים שהבאתי בין להקל בין להחמיר בלי שום חשש”, וכנ"ל.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

מסגרת השלחן (על הקיצור שלחן ערוך) — לרבי חיים ישעי' הכהן הלבנסברג (בעהמח"ס לקוטי שושנים, ישועות חיים, דברי תורה, תשועת חיים, ועוד), נדפס בהסכמת גדולי דורו, כולל הבעל קיצור שו"ע רבי שלמה גאנצפריד עצמו, שכתב: „עיינתי... והנה ראיתי כי רב גובדי' וכו', אם יש את נפשו הטובה להדפיס כו' יהי' הי' עמו ויגדיל תורה ויאדיר... והנה לקטתי איזה דברים מהקונטרסים [שלו] ותקנתים בקיצור שלחן ערוך, יישר כוחו וחילו לאורייתא, ואם ירצה לשלוח אלי גם יתר הקונטרסים ללקט מהם איזה תיקונים אחזיק לו מלא חפנא טיביתא...”

ערך „רבי אליעזר גורדון”; ערך „רבי משה מרדכי עפשטיין” וערך „האדמו"ר רבי שלום דובער מליובאוויטש” — ראה לקמן „מילואים והשמטות” עמ' תשיד-תשטז.

חפץ * חיים⁴¹³

פ ת י ח

„ . . . כמה תוכחות הוכיח אבא בזה, בעל פה ובכתב ובדפוס, על עניני גילוח הזקן, שנה אחר שנה . . . ”.

חפץ חיים — רבי ישראל מאיר הכהן. רבן של ישראל בהלכה ובמוסר בדורות האחרונים וראה שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' ק"ס: „ . . . אם הוא מיקל ח"ו בכבוד המשנה ברורה הרי הוא בכלל אינו מאמין בדברי חז"ל שבכל דור ודור ושחכמי הזמן זוכין לרוה"ק ופשוט דמי שאין לו רות הקדש לא ה"י יכול לחבר חיבור קדוש כהמשנה ברורה ואם הוא אינו מאמין שהמשנה ברורה נכתב ברוח הקדש אזי הוא בכלל אפיקורוס וכופר בתורת ה' . . . ” עיי"ש בארוכה ובהנסמן שם.

413) אין להקשות על המובא בערך הנוכחי (דס"ל למרן החפץ חיים דמחוייבים אנו לגדל הזקן מצד כו"כ טעמים הלכתיים), ע"פ הכתוב בספרו „נדחי ישראל" פכ"ו, שהרי לא זו בלבד שמרן החפץ חיים לא כתב שם מה שכתב כ"א כהוראת שעה מפני שעת הדחק, אלא עוד זאת, גם חזר בו מרן החפץ חיים בחיבוריו שאח"ז, וכמו שהעיד בנו הגאון ר' ארי' ליב הכהן (אב"ד דעיר ראדין ונשיא ישיבתו של החפץ חיים) במאמרו „תולדות ימי חייו בקיצור" שנדפס בתחילת ס' „מכתבי חפץ חיים", וז"ל שם: „ . . . ספר כעין שלחן ערוך בעד אחינו הגולים באמריקא וחברותי . . . וקרא שמו נדחי ישראל . . . מובן כי בחלקי ההלכה שבחיבור הזה העמיד כל דבר על עיקר הדין בלי חומרות, וכל מה שמקילים לפעמים בשעת הדחק התיר להם, באמרו כי אין לך שעת הדחק גדול כמו גר בארץ נכרי בין הגויים. אמנם משום זה לא רצה למכור חיבורו זה לבני מדינתנו היושבים שקטים איש בנחלתו באמרו, לא כל מה שמקילים אנחנו לנוודים מותר לנו היושבים בטח איש במקומו, ומכרם רק למי שיש לו בנים או קרובים בארצות רחוקות לשלוח אליהם. וכן צוה למשולחו . . . אמנם אוכור כי פעם אמר לי כמו בחרוך, מ"א קען זיי דען גלויבען די משולחין, זייא וועלן זייא פארקויפן אפילו אין בתי מדרשים צוא לעצב זייער פארדינסט, ובאמת נמצאו ידאים (ביחוד מעדת חסידים) שלא ירדו לדעתו של אבא ז"ל, וגמגמו על איזה קולות שבחיבור הזה, בראותם למשל כי מר אבא יעץ (פכ"ו) להמשיחיים זקנם שיעבירו את זקנם במספרים, ובימים ההם עוד לא הורגלו כ"כ להעביר הזקן, וע"כ לא ישר הדבר בעיניהם להתיר בפומבי ולהכתב בספר . . . וכמדומה שבשביל זה הוסיף מר אבא במשך הימים — בסוף ס' נדחי ישראל — קונטרס על עניני גילוח הזקן, נקרא תפארת אדם . . . וכמה תוכחות הוכיח אבא בזה, בעל פה ובכתב ובדפוס על עניני גילוח הזקן, שנה אחר שנה, וכמעט אין שומע, באשר כמעט הותר הדבר להחמור, מה נעשה ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם וביחוד האומה הזאת שאנו בתוכה, כולם בלי זקן . . . ”

וראה לקמן בערך הנוכחי עד כמה החמיר מרן החפץ חיים בדיני העברת הזקן (וחשיבות גידולו).

שוב העירני שכן כתב החפץ חיים בעצמו במכתבו הנדפס במכתבי חפץ חיים סי' פא וז"ל: „ . . . ע"ד העדת כתר"ה בספרי [נדחי ישראל] חלילה להתרעם על שואל כהוגן לשיש' ובפרט על איש ככת"ר, והנני להשיבו בקצרה, בענין גילוח הזקן [הוספת בנו של הח"ח: שמייעץ מר אבא להסיר את הזקן במספרים] בודאי צדק נתיב בדבריו אך החיבור הזה [נדחי ישראל] נוסד לאמעריקע ושאר מדינות חז"ל (ולא רציתי למכרו כלל במדינתנו עד שהפצירו בי הרבה) ושם אין חשש הזה כ"כ, אך כאשר ההלכות למיכור פה ראיתי בעצמי לתקן הדבר הזה בקונטרס תפארת אדם שהדפסתי ואני שולחו לכת"ר שיראה בו . . . ”

414) דברי בנו של מרן החפץ חיים — נסמן בהערה הקודמת.

(*) ראה לעיל בפתיחת חיבור הנוכחי (עמ' 18; 83) עדות חתנו ונכדו של מרן החפץ חיים ועדות הגרמ"י הכהן בלוי. וראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשטז-תשי"ח; תשנ"ט-תשס"ב; תתס"ו; "הוספה ב" אות כב

(א) מתוכן דבריו (ספרו „לקומי הלכות" ע"מ מכות פ"ג ב„עין משפט" או"ז):

אסר החפץ חיים אפילו את מכונת גילוח של יד (בלא חשמל) הנקרא אל, דהוי חשש תער דאורייתא, „ושומר נפשו ירחק מזה מאד“⁴¹⁵.
וע"פ דבריו הללו של מרן החפץ חיים כתבו חכמי התורה של דורנו, דכ"ש וק"ו דאסור לגלח ע"י מכונות גילוח דזמננו שהוא הרבה משוכלל יותר ומגלח סמוך הרבה יותר לעור הפנים.
[הוצתק לשון החפץ חיים בזה (ומה שכתבו הפוסקים בבירור שיטתו) לקמן ח"ב פ"א (ושם אות א') ושם רוכזו הדעות בענין מכונות גילוח].

(ב) לשונו (ספרו „ספר המצות הקצר" [מל"ת קעז]):

„... ובספר החינוך כתב שעל השחתת זקן עובר עוד שני לאוין חוץ מחמשה לאוין הנ"ל, דהיינו ובחוקותיהם לא תלכו ולא ילבש גבר שמלת אשה“.

בירור שיטתו:

(1) הרי מפורש דשייך בהעברת הזקן אזהרת לא ילבש גבר וגו' וגם איסורי חקות גויים, וא"כ ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, כדלקמן ח"ב פ"ג—פ"ד (שם דוכזו הדעות בהנידון).
(2) במ"ש „ובספר החינוך כתב... — ראה לעיל ערך „רא"ה" אות ג'.

* * *

ויש להעיר, שספר המצות הקצר הוא מהחיבורים הכי אחרונים שכתב החפץ חיים בסוף ימיו.

(ג) ספרו „מחנה ישראל" [מהחיבורים הכי ראשונים שכתב החפץ חיים, והוא „מיוסד על ההלכות וההנהגות השייכים לאנשי צבא כל ימי היותם בצבא" (נוסח השער)]:

פ ת י ח ה

הנה להבין שיטת מרן החפץ חיים בדין גידול הזקן ע"פ הכתוב בספרו „מחנה ישראל", ראוי להקדים ולעייין בהקדמתו להספר, שבה הגדיר החפץ חיים ערך פסקיו בחיבורו הזה, וז"ל:

„.....חפשתי בכל פרט ופרט אולי נמצא ע"פ דין איזה תקנה ועצה להקל להם באיזה דבר והצגתי לפניהם כי אנשים כאלו בודאי כבשעת הדחק דיינינן להו“.

[ועד כדי כך, שהתיר להם החפץ חיים לכתחלה לעשות מלאכה גמורה בעש"ק אחר שקיעת החמה (שם פ"ה)⁴¹⁶].

415 הביאו בזה בשו"ת מגחת יצחק ח"ד ס' קי"ג בסופו. ס' ביה יחזקאל פ"ו עמ' קצא. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א הערה 68). ובעוד כ"מ, כדלקמן ח"ב פ"א. 416 ראה מזה לקמן ח"ג: סענה ומענה א' אות ב'.

מתוכן דבריו :

אעפ"כ, כתב מרן החפץ חיים (שם פי"ג) בדין גידול הזקן, שאין (אפילו) לאנשי הצבא לגלח זקנם, אפילו במספרים "כי כתבו המקובלים שבוה עוקר צנורות הקדושה מלמעלה. והמשיך דיתירה מזו, "באשר שידוע שכהיום הממשלה הרוממה בחסדה הטוב נותנת רשות לאיש הישראלי להיות עליו פאת זקן" — לכן אין להאנשי צבא לגלח זקנם בשום אופן "אף אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעיגים עליו עבור זה". ולא עוד אלא "אפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו ג"כ דינא הכי". ואך ורק "אם אינו יכול לכופ את יצרו בשלימות או במקום הדחק" הנה רק אז "עכ"פ טוב לו להקטינו [לבד] במספרים" [משמע שלא כעין תער או אפילו לא שלא כעין תער " — ראה לעיל בה"מבוא"]. אבל לסמוך על המתירים מעיקר הדין לגלח במספרים כעין תער, זהו דוקא "אם הוא במקום איזה ממשלה שגוזרת על איש הצבא הישראלי שלא לילך בפאת זקן".

בירור שיטתו :

יש להעיר מהקדמת ספר "חפץ חיים על התורה" (נסמן לקמן אות ח'): " . . . ספרי החפץ חיים זצ"ל . . . התיבות ואפילו האותיות היו ספורות ומנויות, ואפילו מדברי אגדות שלו אפשר ללמוד הלכה למעשה . . . ". והרי כתב מרן החפץ חיים בדיוק לשונו ד"אם הוא במקום איזה ממשלה שגוזרת על איש הצבא הישראלי שלא לילך בפאת זקן" דוקא אז יוכל להקל ולגלח במספרים כעין תער, משא"כ שאר אנשי צבא (אף לאחר — בלשון החפץ חיים בהקדמתו הנ"ל — "חפשתי בכל פרט ופרט אולי נמצא ע"פ דין איזה תקנה ועצה להקל", עכ"ו) אין להם אפילו להקטין הזקן במספרים, אפילו "אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעיגים עליו עבור זה . . . אפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו". ולהעיר עזה"פ דבאיסור עשיית מלאכה בשבת קודש (שבמצות שבת מחמירים ומקפידים טפי אפילו משאר מצוות התורה) הק"ל להם החפץ חיים לכתחלה לעשות מלאכה אחד השקיעה, משא"כ בדין העברת הזקן כתב להקל דוקא בשעת הדחק והגזירה.

* * *

וא"כ לפי"ז אנו שאין עלינו גזירת הממשלה שלא לילך בפאת זקן ואין אנו בשעת הדחק ואין אנו אפילו אנשי צבא — על אחת כמה וכמה שאין אפילו "להקטינו" במספרים. ויש להעיר מפתחת החפץ חיים לספרו הלזה: "וראוי ונכון לכל מי שהוא בן תורה להיות בקי בספר הזה כדי ללמד דעה ליוצאי חלציו . . . ". [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין מסירת נפש עבור גידול הזקן — ראה שם פי"ד. בענין גידול

הזקן במקום דכפי הנראה בעיניו יגרום לו הפסד בפרנסתו — ראה שם פי"ז.
בענין הכרעת המקובלים — דבנידו"ד יש לה תוקף הלכתי ממש — ראה לקמן
ח"ג: טענה ומענה ב'.

(ד) לשונו (ספרו „חומת הדת" פרק ו):

„... וכן לענין פאת זקן, מתחלה מספרין אותו במספרים, ואח"כ
במספרים כעין תער, ולבסוף בא לידי גילוח ממש, אי לנו שכך עלתה בימינו
שמתביישין במצותיו של הקב"ה ובאים עי"ז ללאוין גמורים.
[ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ג'. ח"ג: טענה ומענה א' אות ו'.]

(ה) חיבורו „קונטרס תפארת אדם"

פ ת י ח ה

הגדיר מרן החפץ חיים את תכלית חיבורו הזה (ראה לעיל הערה 413):
„הנה אף שבספרנו נדחי ישראל פכ"ו בארנו דיני הקפת פאת הראש
והזקן עיי"ש [ובהערה הנ"ל] אמנם מפני שבקונטרס הזה יבואר באריכות גודל
הזהירות שצריך לאיש הישראלי להיות בזה וגודל השכר שיהי' לע"ל עבור
זה ולהיפוך גודל העונש ח"ו, ע"כ חזרנו והעתקנו איזה קצת דינים שיש בענין
זה וגם באיזה דברים שאנשים נכשלים כדי שיהי' הקונטרס שלם."

מדברי מרן החפץ חיים בחיבור זה:

1) הקדמתו אות א' [ע"י העברת הזקן עושה חורבן ופגם למעלה ומשחית
הצלם אלקים מעל פניו] „... כ"ז מצד הדין [ראה לעיל הערה 413] אבל באמת
נכון ליוהר אפילו במספרים כי כתבו המקובלים שבזה עוקר צנורות הקדושה
למעלה"'. שם פי": „גם צריך האדם לזכור כי כל עון ועון שאדם עושה
לבד מה שגורם רעה לעצמו וכנ"ל עוד הוא פוגם למעלה בעולמות העליונים
אשר אין לשער ואין להעריך את הפגם שעושה האדם בעונו למעלה כי כן
קבע הקב"ה שכל העולמות העליונים מתנהגים ע"פ קיום המצות עם ישראל
וכן פירש בספר נפש החיים דזהו מרומז בדברי התנא דע מה למעלה ממך
דהיינו מה שנעשה למעלה הכל ממך וכמה יתמה אז על נפשו כאשר יראה בעצמו
אשר בשביל הנאה קלה דעוה"ז עשה חורבן ופגם למעלה בעולמות הקדושים,
וכ"ש בענין זה שאמנם מבואר בזהוהר הקדוש ובספר המקובלים שפוגם למעלה
מאד ומוכן הדבר אחרי שהוא עצם תמונת האדם שקבע הקב"ה ותמונת האדם
הלא מורה לקדושת נפשו שכתב בצלם אלקים עשה את האדם וע"כ יירא ויפחד
איש אשר לב לו לעון החמור והמר הזה ואם חטא ימהר לשוב ואל יסתכל על
חבריו הפתיים אשר יצרכו גבר על שכלם . . .".

[ויש להכרעת הזהוהר והמקובלים לאסור העברת הזקן בכל אופן — תוקף
הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב', עיי"ש].

- (2) שם [מנהג המקום]: דברי מרן החפץ חיים לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום מנהג המקום הועתקו לקמן ח"ב פ"ח⁴¹⁹.
- (3) שם [משום סייג ומגידר מילתא]: "... מה שנהגו אבותינו ואבות אבותינו במדינתנו להחמיר בזה מפני שראו שאם ננהג כולנו להעביר הזקן במספרים ואין שיעור לדבר שזה יקטינו מעט וזה הרבה עד שלא ישאר לו כ"א שרשי השער — מצוי מאד שבהמשך הזמן יבואו הרבה אנשים לידי גילוח [בתער ממש], ע"כ הנהיגו שלא להניף ברזל על הזקן כלל. וגם אפשר שחששו לדברי המקובלים שהחמירו בזה"⁴²⁰. [המשך דבריו — ראה מספר הבא].
- (4) משום סייג ומגידר מילתא (המשך): "... וביותר כהיום שנהגו הרבה הרבה מפריצי עמנו לפורץ לאוין אלו לגמרי דהיינו בהשחתת התער מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ושלל (אפילו) להקטין הזקן אפילו במספרים, דהיינו להראות לפני הכל שהמצות שצוהה התורה להצטין בהם האיש יהודי חביב אצלינו ואין אנו מתביישינן בהם ח"ו (וכעין זה איתא בברכות י"א ... תוספות רבינו יהודה החסיד ...)"⁴²¹.
- [יתר דבריו בזה הועתקו לקמן ח"ב פ"ה אות א', ושם רוכזו הדעות בענין גידול הזקן משום סייג ומגידר מילתא ומה שי"ל בביאור שיטתם].
- (5) שם אות ג' [פאות ראש]: "פאות הראש ... עד למטה מן האוזן ... ובעו"ה מצוי שמעבירין את הפאות (וביותר ע"י המאשינקע [מכונת גילוח] שהוציא היצר הרע מחדש) ...".
- [בארוכה עד"ז (היות ורוב המעבירים זקנם חותכים השער גם במקום הזה) — ראה לקמן ח"ב פ"א אות ג', ושם הועתק עוד מדברי מרן החפץ חיים ע"ז].
- (6) פ"א. "בו יבואר סיבת האנשים המתרשלים להשמר מלהכשל בהקפת פאת הראש והזקן: הנה איסור הקפת הראש והזקן עד כה הי' ידוע ומפורסם ... וזכרוני כשהי' נשבע איש יהודי הי' נשבע בפאת ראשו וזקנו ... "וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה ... ואומר לנפשי שלעון הזה שהורגל בעו"ה יש כמה סיבות אך הסיבות הראשיים הם שבעה וסימנו נ' ח' י' ל' ה' י' ס' נ'שואין חסרון ידיעה יפוי לעג הפקר יאוש מ'גלח. ונבארם אחת לאחת".
- (7) שם [נשואין]: במה שהאריך החפץ חיים בתוכחה מגולה נגד המונעים עצמם מלגדל זקנם מחמת טענות ביחס לענין השידוכים ראה לקמן אות ו'.
- (8) פ"ב [חילול השם]: "בו יבואר המתרשלים מפני חסרון ידיעה ... ידוע שיש נ"מ בין עובר עבירה בצנעה או בפרהסיא וכל שהפרסום יותר גדול העבירה גדולה ומכופלת יותר ויותר, כי לבד עצם העבירה נתוסף עליו ענין חלול השם שמחלל שם שמים בפרהסיא ומודיע לכל שהוא אינו חושש לציווי השי"ת, ואין לך עבירה שיש בה פרסום כמותה דאף מי שעובר עבירה ברבים

(419) הביאו בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב'.

(420) הביאו בשו"ת תירוש ויצהר שם. סי' זקן אברהם כאמר ש"י או"ז. פאר

הדור שם.

(421) הביאו בזקן אברהם שם.

(422) הביאו בפאר הדור שם.

מ"מ כשילך מהם למקום אחר שוב אינו ניכר עונו כי הלא אינו חרות על מצחו. משא"כ בזה, בכל מקום שיושב והולך חטאתו נסתרת עמדו, והרי הוא כהולך ומכריז בקול כי מורד אנכי בציווי מלכו של עולם. וידוע שעון חלול השם גדול מאד מאד ואין מקיפין בחלול השם . . .".

[לפי"ז אין נ"מ בין בתער בין שלא בתער, וכדלקמן אות ח' בדבדי מרן החפץ חיים עצמו. ריכוז הדעות באיסור העבדת הזקן אף שלא בתער מהאי טעמא — ראה לקמן ח"ב פ"ו].

(9) פ"ד [לפני עור]: "בו יבואר שישמור עצמו מזה העון כדי שלא ילכד באורוין הכתובין בתורה . . . מי שאינו שומר עצמו מעון זה של גילוח הזקן . . . עובר על ארור משגה עור בדרך. דידוע דכוונת התורה לארר למי שנותן מכשול לפני אחר שיעשה ע"י איסור דומיא דלאו דלפני עור לא תתן מכשול, וכבר בארנו לעיל בריש הקונטרס [לעיל מספר 3-4] שהוא ג"כ בכלל זה . . .". [ראה לעיל מספר 3-4. וריכוז הדעות בענין איסור העבדת הזקן אף שלא

בתער מטעם סייג ומגידר מילתא ולפני עור — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'].
(10) שם [עובר על טעם המצוה — לא ילבש גבר וגו']: " . . . ועון זה חמור עוד משאר עונות שהם חוץ לגוף ועון זה נדבק בעצם תמונת צורתו, שבתמונה זו בראו הקב"ה להבדיל בין איש לאשה והוא ממרה ברצון הש"ת ועובר צויו ומגלח עצמו ונושא עונו החמור תמיד על פניו". — ראה לקמן מספר 13.

[לפי דבריו ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, דהנה גם במספרים וסם אינו נבדל מן האשה ע"י זקנו וכו', וכדלקמן ח"ב פ"ה, ושם יתבאר דיש לטעמי המצוה בכה"ג תוקף הלכתי ממש].

(11) פ"ה. "בו יבואר סיבת האנשים הנכשלים מפני טעות היפוי: עוד יש סיבה לעבור על העון החמור הזה מפני היפוי, שהיצר מפתה אותו שע"ז תהי' מראהו יפה וימצא חן בעיני הבריות. והדבר באמת בהפכו, שהדרת פנים הוא זקן כדאיתא בשבת (קנ"ב). וגם החן שימצא לפי דעתו הוא רק אצל אנשים נערים וסכלים אבל אצל אנשים חשובים אדרבה יתגנה בזה הרבה. ואם כי אין מגידין לו בפיהם, אבל נבזה הוא בלבם עבור זה, וכמי שיראה לאחד שתוחב חתיכת חזיר בפיו בודאי יאחזו גועל לנפשו מלהביט ד"ז ובלבו יחשוב איך האדם הזה גבר תאותו על שכלו, כן הוא ממש הדבר הזה להמביט על חלקת לחיהם המגולח ואלו הי' שומר עצמו מלגלח הי' נכבד וחשוב בעיני כל איש . . . אף שכל אחד מהמגולחים רוצה שימצא עוד מגולחים ולא יהי' הוא בן יחיד בעון זה מ"מ יודע האמת בנפשו שאין זו דרך ה' . . . והנה חז"ל הבטחנו כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות . . .". [ראה לקמן ח"ב פ"ט: "הדרת פנים זקן"].

(12) שם [הזקן אות היהדות]: "ואלו הי' שומר עצמו מלגלח הי' נכבד בעיני כל איש . . . כי באמת הזקן בזמנינו הוא כמו איזה אות (הנקרא בל"א שילד) שמציב כל בעל מלאכה מבחוץ בעיירות הגדולות שזה האות מורה על תוכן האיש הדר שם אם הוא רצען או חייט או ספר, כן הוא הזקן הוא תואר האיש הישראלי, וצוהת התורה שלא להשחיתו וכשמקיים רצון הש"י מורה על כל מה

שנמצא בפנימיותו בלבו ומוחו שנאמן הוא לד' ולתורתו, וכשמשליך הזקן אחריו גוו ומגלחו, אות הוא על האיש הזה שלבו פונה מדרך ה' ולבו מלא תרומות ותוללות . . . " ⁴²³.

[ראה לקמן ח"ב פ"ד הערה 4. שם פי"ט: "הדרת פנים — זקן"].

(13) פ"ו [אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן]: "בו יבואר עוד סיבת הקישוט והסלסול שמביא לידי גילוח. והנה באשר שתחילת סיבת האיש המגלח זקנו בא ע"י ההרגל לקשט ראשו ולסלל שערו וכך הוא דרכו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך עד שמכניסו בעון היותר חמור, ע"כ נבוא לבאר עד כמה גרוע ענין הזה של הסלסול והקישוט הרבה . . . הנה ראשון לכל צריך לידע שעצם הסלסול אף שלכאורה אין בו איסור אבל באמת גם זה נכלל בלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, שהקישוט לא הותר רק לנשים שהן צריכות לכך . . . וראי' משבת (ג, ב) מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו משום צערו ואם בשביל ליפות עצמו אסור, ופירש"י, משום לא ילבש גבר שמלת אשה, ואפילו המתיר שם הוא רק בשביל כבוד קונו. ואיתא בדף צב, דאפילו ללקט לבנות מתוך שחורות ג"כ אסור משום לא ילבש גבר, כיון שהוא עושה זה להתנאות כדי שיהי' נראה כבחור ודעת הרמב"ם דחייב מלקות ע"ז, ועיין בב"י יו"ד סימן קפ"ב . . .".

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג, ושם יתבאר ראיתו של מרן החפץ חיים מדין מלקט לבנות מתוך שחורות (ולהעיר, דוהו גם ההוכחה שהביא השו"ת צמח צדק ועוד מגדולי האחרונים שקדמו)].

(14) שם [העברת הזקן מביא לידי התגברות היצר ולידי הרהור]: דברי מרן החפץ חיים בזה הועתקו לקמן ח"ב פ"ה אות ד', ושם דוכזו הדעות בהנידון. (15) פ"ז. "בו יבואר סבת הנכשלים ע"י לעג המתלוצצים בעם: והנה יש אנשים שסיבתם שהוא שחושש שילעגו עליו חבריו שנעשה להם העון הזה כהיתר כמה פתיות יש באדם הזה שמתפתה לעבור על כמה לאוין שבתורה בכל עת מפני דבר נקלה כזה. והגע עצמך אלו הי' רואה אש שאחזה בלילה בבית אחד ממיודעיו וידפוק על פתחו מהר קומה וצא החוצה כי אחזה האש בקירות הבית ועוד מעט ותהי' לשרפת אש, כמה יגדל בעיניו סכלות האיש אם יראהו כי מתעצל הוא ומשהה עצמו לתקן מלבושיו ולרחוץ ראשו כדרכו באמרו כי לא יוכל לצאת ככה לשוק שלא ילעגו עליו שאין הולך מתוקן כדרכו, הלא יקרא לו הוי סכל האם בשביל לעג איזה כסילים כמותך תמסור עצמך לשרפת אש . . . וכבר אחז"ל מוטל לו לאדם להקרא שוטה כל ימיו ואל יהי רשע שעה אחת לפני המקום . . .".

(16) פ"ח. "בו יבואר סבת המתרשלים מלהכשל בעון זה מפני שנעשה כהפקר: ויש שסבת עונו בא לו מצד ההפקר, דהיינו שהוא רואה שדבר זה הוא הפקר בעיני הרבה מחביריו ולא נחשב בעיניהם לעון כלל, ע"כ נתרשלו ידיו משמירתו. אבל באמת אין זו טענה כלל מפני כמה טעמים . . . [עיי"ש]

שהאריך לפורטם ואכ"מ] . . . פ"ט . . . והנה יש שמפתה אותם היצר לאמר הלא לא יחיד אני בעיר בזה כמו שיהי' עם שאר אנשי העיר המגולחים כן יהי' עמדי, למה"ד לאחד שחשדוהו שמרד במלך ויודע לו כי בקרוב יביאוהו לבית המשפט ויתבונן בנפשו במה להסיר מעליו החשד הזה ולהראות לפניהם איך שעלילה של שקר הי' עליו. אבל האם יתיר לנפשו לומר לפניהם אין בי אשמה באשר אינני יחיד בזה, הלא בודאי יענוהו תיכף יש בית האסורים גדול אשר יסבול אותך וכל המורדים ופושעים כמוד. כן הדבר הזה, הלא מקום הגיהנם ידוע שהוא גדול מאד שכל העולם כולו הוא אחד מכמה אלפים בגיהנם כמו שאחז"ל בפסחים צ"ד . . .

[ראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים"].

(17) פ"י. "בו יבואר סבת העון שבא מצד היאוש: . . . דהיינו אם כבר נכשל כמה פעמים באיסור זה של השחתת פאת זקן ע"י פיתוי חברים רעים וכיו"ב היצר מפתהו ומיאשו לאמר מה תועלת יהי' אם אהי' זהיר מעתה לגלח זקני הלא כבר עברתי כמה עשירות פעמים על עון זה ומאי נ"מ אם אזהר עוד, כי הלא בין כך ובין כך נעשיתי דשע ע"י עון זה ואיך שיהי' על הימים שעברו כן יהי' על להבא, והדבר הזה טעות הוא מכמה פנים . . . " [והאריך לפורטם עיי"ש].

(18) פ"א. "בו יבואר גודל השכר של השומר עצמו מעון זה: הנה עד כה בארנו גודל העון של השחתת פאת הראש והזקן. ועתה נבאר גודל השכר של השומר עצמו מזה העון . . . הנה ידוע מה שאמר הגמרא, ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה . . . וביותר מזה כשנתגדל זקנו והוא שומר עצמו מליגע בו, והוא בין אנשים שאינם מכידים את אמיתת הדבר כאשר הוא ונגדע בעיניהם עבור זה, וממילא הוא סובל עלבון עבור מצות השי"ת כמה יגדל שכרו עבור זה לע"ל . . . כשהוא רואה הרבה מחבריו שכולם מגלחים זקנם ולועגים עליו על שאינו עושה כמעשיהם והוא מתחזק ועומד על נפשו לכבוד השי"ת שלא לשמוע לדבריהם, בודאי איש כזה הוא לאות ותפארת למעלה וגם מתקדש על ידו שם שמים למטה. ודע עוד דכשהאדם מרגיל עצמו באיזה עבירה ועי"ז כשאחרים רואין מקילין ג"כ באותו עון הוא נתפס ג"כ עליהם, ולהיפך כשהאדם מתחזק באיזה מצוה ואחרים לומדין ממעשיו ומתנהגין ג"כ כמותו הוא מקבל שכר ג"כ עליהם. ולפי"ז ג"כ בענינו כשהאדם דר במקום שנתפרץ האיסור והוא כובש את יצרו שלא לנהוג כמותם ועי"ז נמצאים עוד כמה אנשים שמתנהגין ג"כ כמותו, לבד שיקבל שכר עבור עצמו וכנ"ל עוד יקבל שכר עבור כל אחד ואחד מהם . . . "

[ריכוז הדעות בענין גידול הזקן משום סייג ומיגדר מילתא — ראה לקמן

ח"ב פ"ה].

(19) שם [הזקן הוא הסימן והבחינה אם יש בו יראת שמים]: . . . כלל הענין היוצא מכל דברי הקונטרס הזה בחינה על האדם אם יש בו יראת שמים בין להשתדך עמו או לענין שארי דברים הוא הזקן. דהיינו אם הוא דר במקום שנתפרץ איסור השחתת פאת הזקן אצל אנשים שכמותו והוא כובש יצרו ואינו עושה כמעשיהם הוא בחינה נאמנה על האיש הזה שנאמן הוא לה' — (ולא

תשחית את פאת זקניך גמטריא עם הכולל ו'ה'א' ס'י'מ'ן' ע'ל' ה'א'י'ש' ש'י'ש' ב'ו' י'ר'א'ת' ש'י'מ'י'ס' ונאמר אשרי האיש ירא ה' במצותיו חפץ מאד וגו', ור"ל אימתי נקרא ירא ה' אם במצותיו חפץ מאד לקיימם".

ו) שידוכים

(1) מה שהשיב מרן החפץ חיים בנידון בחור מגודל זקן שה' לו קישורים גדולים בענין שידוכין, ובא אביו לפני החפץ חיים שיצוה לבנו להסיר זקנו כדי שיהי' בידו להשא אשה לבנו — הועתק לקמן ח"ב פט"ז: "שידוך". ועיי"ש פט"ו: "כיבוד אב ואם".

(2) בחיבורו "קונטרס תפארת אדם" פ"א האריך מרן החפץ חיים בתוכחה מגולה נגד אלו החושבים שאם יתגדלו זקנם יתרחקו מלהתחתן עמהם, דבאמת, לא זו לבד שזהו טעות מעיקרו, אלא אדרבה וכו'. וכתב על טענות כאלו: "אוי ואבוי למי שחושב כזאת על הבורא עולם יתברך".
[הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פט"ז: "שידוכים" ופי"ז: "פרנסה"].

(ז) "ידוע שצער גדול הצטער אותו צדיק החפץ חיים זצ"ל ע"ז שלא הי' יכול לפעול על תלמידיו בני ישיבתו (אם שהי' יראים ושלמים כידוע) שלא לספר זקנם. ובשנת עת"ר כשהי' האסיפת הרבנים הידוע בעיר המלוכה פעטערבורג שהשתתפו בה גדולי הדור ההוא כמו האדמו"ר מליובאוויטש הרש"ב נ"ע והחפץ חיים זצ"ל ור' חיים בריסקער ז"ל וכו', שאל אז החפץ חיים את האדמו"ר מליובאוויטש, האם יכול לגלות לו הסוד במה כחו גדול שהוא פעל על בני ישיבתו שאין מסתפרים זקנם. והשיב לו האדמו"ר נ"ע שאצלם הוא בפשיטות וא"צ לדבר עמהם עד"ז"⁴²⁴.

(ח) לשונו (ספר "חפץ חיים עה"ת"י", פרשת אמור
[ב"מעישי למלך" שם]):

"ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל" (כב, לב) . . . ומטעם [פסוק] זה הי' [החפץ חיים] מוכיח את תלמידי ישיבות על שמעבירים שער זקנם במספרים ובהריטני דק מן הדק, ואע"פ שרק דרך תער אסרה תורה⁴²⁵, אבל הרואה יוכל לטעות ולומר שגלחו בתער, וזהו חלול השם"⁴²⁶.

(424) הרה"ג וכו' ר' זלמן שמעון דווארקין שליט"א (אב"ד דקהלת ליובאוויטש בברוקלין) במכתבו אלי.

(424*) נערך ונסדר ע"י הרה"ג וכו' ר' שמואל גרינימאן — תלמידו של החפץ חיים (וגיסו של החזון איש) ור"מ דישיבת תפארת ירושלים בניו יארק.

(425) עיי"ש בה"מבוא" של הר"ש גרינימאן: "... ובשביל כך גפשי בשאלתי מאת הקוראים הנכבדים, לבל ידונו זה הספר, כאחד מספרי החפץ חיים זצ"ל, שחברם וסדרם בעצמו. כי לא הרי הספר הנוכחי כספרי רבינו זצ"ל, שהתייבות ואפילו האותיות היו ספורות ומנויות, ואפילו מדברי אגדות שלו אפשר ללמוד הלכה למעשה, משא"כ הספר הזה . . ."

(426) ראה בסוף הספר בהסכמתו של הגר"מ פיינשטיין שליט"א: "... קראתי את כל הספר מתחילתו ועד סופו ממש, בין בפנים הספר, ובין הנוסף בשולי הדף בשם מעשי למלך, והנם כולם דברים נכונים מאוד ולמותר יהי' לפני להאריך בשבחן של דברים דברי קודש שיצאו מפה קדוש של האי גאון וצדיק מרן הח"ח זצ"ל . . ."

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד ומראית עין וחילול השם — ראה לקמן ח"ב פ"ו].

ל"ב עברי

מתוכן דבריו :

הביא תוכחות מוסר מכמה גדולי ישראל בענין גידול הזקן, וגם הוסיף מדילי' בח"ב אות ג' (מאמר ההפקירות) : „שצריך שיפקיר עצמו על עבודת ה', ולא יבהילו ולא יטרידו אותו דרכי בני אדם, כי יסוד התורה הוא השלחן ערוך, וראשית ויסוד השלחן ערוך הוא בסימן א' סעיף א' ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם . . . אך מתחלה התביישו בדרכי היצה"ר מתוספות פרישות והתלהבות, והוסיפו [אח"כ] והלכו להתבייש א' בפאות הראש, ולבסוף גם את הזקן תספה . . .”

שו"ת לבושי מרדכי

לשונו (חלק ראשון בהמפתחות לחיו"ד סימן צט) :

„ . . . להלכה למעשה ודאי כל בעל נפש יזהר להתנהג עפ"י רבותינו הקדושים כמ"ש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח עייש"ה ותול"מ".
[ראה לקמן ערך „שו"ת מנחת אלעזר"].

משך חכמה

(א) מתוכן דבריו (פרשת קדושים) :

ביאר דלא מצאנו על מצוה שהבורא יעשה סייג בטבע כ"א על העריות עשאה ההשגחה שינוי בטבע, והוא שהנשים אין להם זקן, ויעוין בנזיר (דף נט) על קרא דלא ילבש גבר וגו' — וזהו סייג לעריות, דשער הראש מביא להסתת היצר, ושער הזקן מגדירו מעבירות⁴².

בירור שיטתו :

לפי דבריו ליכא נ"מ בין בתער בין שלא בתער, דגם ע"י מספרים וסם וכו' מבטל הסייג הנ"ל : הזקן. ושוב אין שער הזקן מגדירו מעבירות. וי"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פ"ז.

לב עברי — פי' על צוואת החת"ס, „כולל דברי תוכחה ומוסר הנוגעים לפריצות הדור להרב הצדיק מו"ה עקיבא יוסף [שלעזינגר] מאונגארין, תלמיד הגאון בעל החתם סופר" (שה"ג החדש בערכו).

שו"ת לבושי מרדכי — לרבי מרדכי לייב ווינקלער. ראה אין ששבחוהו הגאון בעל „דרכי תשובה" והגאון רבי יוסף צבי דושינסקי בהסכמותיהם.

משך חכמה — לרבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק — בעל „אור שמח" על הרמב"ם.

427 הביאו בס' פרדס יוסף עה"ת (ויקרא יט, כו) [ושם ציין לדף נט במס' גזיר, כבפנים]. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א).

[ריכוז הדעות בזה ששער הזקן מגדירו מעבירות ולהיפוך העברת הזקן מביא לידי התגברות היצר וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות ד', ושם הועתקו דבריו בזה].

(ב) מתוכן דבריו (פרשת אמור) :

ביאר שהמגולח זקן אינו ראוי שישמש ע"ג המזבח ומחלל העבודה ודינו כמטמא למתים וכנושא נשים פסולות.
[נעתק לשונו בזה לעיל ערך „אבן עזרא” אות ב', עיי"ש ובהנסמן שם, וראה לקמן ח"ב פ"ח אות א' ואות ב'.]

שו"ת דברי מלכיאל

(א) מתוכן דבריו (חלק רביעי סימן סו) :

תשובה לבעהמח"ס זקן אברהם (שהאריך להחמיר בנידו"ד — ראה לקמן בערכו) והרבה בשבח ספרו [לקמן בערכו] וביאר שיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא, שהרי עיי"ז שמגלחים במספרים כע"ת [וכ"ש עיי"ס] „רבתי המכשלה שההמון מגלחים אף בתער, כי אין יודעים לחלק בין מספרים לתער” [לקמן ח"ב פ"ה אות א'] והוסיף עוד טעם להחמיר והוא סייג אטו פאות הראש כי המגלחים אינם יודעים לחלק בין מקום ששייך לפאות הראש או לפאות הזקן [שם אות ב'] והוסיף עוד טעם להחמיר והוא גזירה אטו זוג התחתון שבמספרים „ובודאי אין יודעים להזהר בזה” [שם אות ג']. וע"פ כל הנ"ל בא למסקנה אשר „הלומדים המזוייפים אשר עמדו כנגדו [בעהמח"ס זקן אברהם הנ"ל] וחרב בידם בהראותם דברי השו"ע סימן קפ"א שמתיר במספרים כע"ת — זה מורה כי אין יראת ד' בלבם ולא יחושו לפרצת הדור שנעשה עיי"ז הגילוח כהיתר, ובהמשך זמן יהא נשכח ח"ו כל איסור גילוח זקן. ומוטל על כל ירא שמים לעמוד בפרץ בזה. וביותר ראוי לבני תורה ליזהר בזה כי מהם ילמדו כל ההמון והקולר יהא תלוי בצואדם” [שם אות א']. לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ז'. ולא זו בלבד דמשום סייג ומיגדר מילתא יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער כנ"ל, אלא „אף ע"פ דין יש לדון דאסור”. והביא כמה דעות הפוסקים שכ"כ. „והב"י שהכריע להיתר בשו"ע — הוא מפני שפירש כן בכ"מ בדעת הרמב"ם. אבל כיון שהרבה גדולים מפרשים שהרמב"ם אוסר יש להחמיר” [לעיל ערך „רמב"ם” אות ב'] (ושם הערה 99 והנסמן שם). לקמן ח"ב פ"ב]. וביאר עוד דלפעמים אסור מצד מנהג [לקמן ח"ב פ"ח] וגם ע"פ פס"ד הוזהר והמקובלים אסור להעביר הזקן בכל אופן [לקמן ח"ג : טענה ומענה ב'].

וסיים דבריו בזה"ל :

„ . . . ואוי לאותה בושח כי הלא הרבה מבני נכר מגדלים זקנם, ולמה

שו"ת דברי מלכיאל — לרבי מלכיאל צבי הלוי טננבוים — רבה של לומזא. הי' נודע כאחד מגדולי המשיבים בדור האחרון.

יכבד זה על אחב"י אשר אנחנו מצווים על זה . . . ולזה יישר כחו של כת"ר ותחזקנה ידיו על אשר עמד בפרץ בדבר הזה, ולא ישים לבו לדברי המתלוננים. וע"ז אמר הנביא שצריך שיהא כחומת ברזל לעמוד נגד המתפרצים, ואותם בני תורה העומדים כנגדו ניכר שאין בהם יראת שמים. ולא זכו נעשה לו סם המות. וכל המרפה את ידי מי שרוצה לחזק מוסדי הדת הרי הוא בארור אשר לא יקים את דברי התורה וכמבואר בירושלמי הובא בתוס' סוטה (דף ל"ז) וברמב"ן עה"ת. וכל המחזיק במעוז תוה"ק הרי הוא בכלל ברוך".

(ב) מתוכן דבריו (חלק חמישי סימן פא) :

עוד תשובה לבעהמח"ס זקן אברהם הנ"ל ועוה"פ האריך בשבח ספרו ע"ד איסור העברת הזקן אף שלא בתער [לקמן בערכו] והמשיך לבאר אשר "כל הרואה בעין בוחנת יראה כי זהו ראשית כל חטאת במדינתנו [לקמן ח"ב פ"ה אות ד], וכל הרוצה לפרוק ממנו עול יראת שמים — זהו ראשית דרכו לגלח זקנו במספרים . . . " [שם פ"ד הערה 4]. והאריך בביאור הגמרא (סוכה נב) : "תחילתו הוא כחוט של בוכיא וסופו כעבותו העגלה". והודיע שאין ברצונו לפלפל בנידונו, "כי כאשר נדון בזה כבונה וסותר יתראה לעין כאלו אני מצדד להקל. ולזה אודיענו בקוצר אשר לדעתי הוא איסור גמור במדינתנו שנהגו אבותינו זה מאות שנים שלא לגלח הזקן אף במספרים . . . " [לקמן ח"ב פ"ח]. והוסיף דלא זו בלבד, אלא "בפרט בנידון דידן שהוא סייג גדול כמש"ל" [שם פ"ה]. ועוד טעם לאיסור, והוא מפני ש"בזוהר איתא שהחמירו בזה, והרי הזוהר גם הוא דברי חז"ל כמו כל הש"ס . . . היכא שאין הש"ס חולק בודאי עלינו לעשות כמפורש בזוהר, ולפי"ז הרי זה דין גמור שלא (נפילון) לספר הזקן במספרים" [לקמן ח"ג : טענה ומענה ב'] ועוד טעם לאיסור, והוא "שיש בזה איסור לא ילבש וגו', דהא רוב המספרים זקנם כוונתם ליפות את עצמם" [לקמן ח"ב פ"ג]. וסיים בזה הלשון :

"ולזה אני מסכים עם כת"ר שהוא איסור גמור לספר הזקן במספרים אף ע"ז כעין תער, וכל העובר ע"ז הרי הוא פורץ גדר ופורש מדרכי ציבור ומראה עצמו שמתחיל לסור מדרך ד' בגלוי. וכבר אמרו חז"ל במד"ר פ' שמיני, שמי שאינו רוצה לישא עול תורה ומצות, כבד עליו אף דבר קטן ממצות התורה".

חמש ידות

לשונו (חלק שני, דרוש לשבת תשובה [עמ' קננ]) :

" . . . בעוה"ר נתפרץ אשר בענין גילוח הזקן והפאות ר"ל אשר נעשה להם כהיתר . . . האין העון זה חילול השם . . . הלא אין שום הנאה לזה וגם גרים אנו בין האומות אשר נושאים פנים לזקן, ומדוע נבגוד בה' ובתורתו ונסור מאתנו ענין קדוש ונכבד כזה הנקרא בזוהר הקדוש (פ' תשא) דיוקנא קדישא

חמש ידות — לרבי בנימין לעווין. שבחוהו הגאון בעל "שדי חמד" בהסכמתו להספר : "הרב הגדול חריף ובקי משנתו קב ונקי מלא רוח חכמה ותבונה . . . "

ושהוא מכוון לבעלי המקובלים נגד י"ג מדות הרחמים שהם י"ג תיקוני דיקנא ומה גם ביום הקדוש שמבקשים אנו כל היום זכר לנו היום שלש עשרה והוא בעצמו משחית ומחבל הי"ג תיקוני דיקנא . . . וכ"ז מרומז בדבריהם ז"ל עבירות שבין אדם לחבירו כי זהו נעשה בריש גלי' וכ"א משגיח על חבירו ופורץ גדר גם הוא . . . אין יוה"כ מכפר עד שירצה חבירו כלומר שיראה להחזיר את חבירו בתשובה כי יען כי הוא גורם לו ונענש על ידו וע"ז אמרו חז"ל וכשלו איש באחיו בעון אחיו⁴²⁸.

בירור שימתו :

(א) במ"ש "האין העון זה חילול השם" וכו' — ראה לקמן ח"ב פ"ו.
 (ב) במ"ש טעמים ע"פ קבלה לאיסור — ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעת המקובלים בכה"ג תוקף הלכתי ממש.
 (ג) במ"ש "כל אחד משגיח על חבירו ופורץ גדר גם הוא" — ראה לקמן ח"ב פ"ה, [שם רוכזו הדעות בענין איסור העבדת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא].
 [עוד בדברי הרהמ"ח בנידוננו — ראה לעיל ערך "חתם סופר" הערה 369, לקמן ח"ב פ"ו].

עמרת ישועה (ע"ה"ת)

מתוכן דבריו (פרשת קדושים) :

האריך לבאר כי יש בני אדם שמגלחים זקנם באמדם כי עי"ז בא להם פרנסה ועשירות, ושבאמת זה שקר גמור, דאדבבה הזקן מגודל יגרום לו עשירות, וכו'.

[הועתקנו דבריו לקמן ח"ב פ"ז : "פרנסה"].

רבי יוסף חיים זאנגענפעלד — רבה של ירושלים

סיפר ה"מגיד הירושלמי", רבי בן ציון יאדלער [ראה לקמן בעדכו], בספרו "בטוב ירושלים" (עמ' נ"ב), דפערם אחת באחת מדרושתיו ע"י הכותל המערבי, הוכיח המגיד את אלו המסירים זקנם ע"י סם, שהרי עי"ז באים בני ההמון לגלח בתער, כי אינם יודעים ואינם מבינים ההבדל שבין תער לסם. וכשסיים הדרשה נגש אליו זקן אחד שבניו היו מהמסירים זקנם בסם, ואמר "עד מתי יקניט את הרבים בדרשות כגון אלו?". והמשיך שם לספר :

"מיד הלכתי והרציתי את דבריו של אותו זקן לפני הגה"צ רי"ח זונגפעלד, אולם הרב טען עמדי : אסור לך לשעות לדברים אלו, ואני מצוה עליך להמשיך לדרוש על ענין זה, וכל דברך צודקים ואמיתיים".

(428) הביאו בוקן אברהם מאמר רביעי אות ל"ד.

עטרת ישועה (ע"ה"ת) — לרבי יהושע הורוויץ — הגאב"ד דויקוב. בעהמח"ס עמק הלכה. שו"ת עטרת ישועה. ס' דרך מלכים. עטרת ישועה על המועדים ועוד.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא — ראה לקמן ח"ב פ"ה אות א'. בענין איסור העברת הזקן ע"י סם — ראה שם פ"ט].

דרכי תשובה⁴²⁹

(א) מתוכן דבריו (יו"ד סימן ב ס"ק פט):

האריך בדין שו"ב המעביר זקנו במספרים וסם — אם ראוי להעבירו מאומנתו. והביא כמה דעות דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב] ומשום הלאו דלא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה אות א'] ומסיק בזה"ל: „... וא"כ בודאי דשו"ב שעבר ע"ז אינו ראוי להיות שו"ב שבודאי סימנא מילתא שאינו ירא שמים כלל. ואפילו באותן המדינות שעמא דבר לא נהגו להחמיר בזה, מ"מ חזירה לשו"ב להקל ולעמוד על נפשו בזה. ואם עבר יש לחוש לשחיטתו“.

[הועתק לשונו בזה לקמן ח"ב פי"ח אות ג' (ושם מובא גם מה שביאר בנו בספרו שו"ת מנחת אלעזר בדברי אביו הנ"ל) ושם רוכזו הדעות בהנידון]. עוד הביא שם דהמעביר זקנו אף ע"י סם אינו ראוי להיות ש"ץ משום שאינו בשלימות דיקנא עילאה. ריכוז הדעות בהנידון — ראה לקמן ח"ב שם אות א'.

(ב) מתוכן דבריו (יו"ד סימן קפא סק"ב, ס"ק יז"כ; סימן קפב ס"ק יח):

הביא דעות הפוסקים רבים קמאי ובתראי הסוברים דאיסור גמור איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דלא תשחית וגו' [לקמן ח"ב פ"ב] (ושכן היא שיטת הרמב"ם [לעיל בערכו אות ב']) ומשום אוהרת לא ילבש גבר וגו' [לקמן ח"ב פ"ג] ומשום איסורי חקות גויים [שם פ"ד] ומשום חשד ומראית עין [שם פ"ו] ופעמים משום מנהג [שם פ"ח] והביא שהמסירין זקנם מסירים מפניהם הסימן טהרה שלהם [שם פי"ט] והאריך להשיג על המובא בשו"ת חתם סופר ע"ד העדות אודות הנהגת הרמ"ע מפאנו בנידונו [לקמן ח"ג: טענה ומענה ד'] והביא שאין להקל בזה ע"פ דברי מרן הב"י בשו"ע [שם: טענה ומענה א'] ושכן נהגו אבותינו מזמן קבלת התורה ואילך שלא לגלח זקנם אפילו במספרים [לעיל ערך „רד"ק"] והביא רא"י לחזק הוכחותיו של הצ"צ דיש חילוק בין דין פאות הזקן ופאות הראש לענין מספרים לפ"ד הרמב"ם — ושלא כהוכחת מרן הב"י עפ"ז [לעיל ערך „רמב"ם" אות ב' הערה 99].

דרכי תשובה — לרבי צבי הירש שפירא.

429) הביאו בנידו"ד בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. אלף המגן (ע"ס מטה אפרים) סי' תקפ"א ס"ק ג"א. עמודי ארזים דף ס"ב, ע"ב. ס' שמע ישראל ח"א או"ט. ס' שמירה טובה עמ' 54. באר יהודה (ע"ס חרדים) פ"ה מל"ת ג"ח. שו"ת דברי שלום תנינא חי"ד סי' ע"ח. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א). ס' בית שמואל ח"א בדלתי תשובה אות "ש". שו"ת שיח כהן ח"א יו"ד סי' ט'. ועוד.

- ג) "פעם אחת המליץ [הרב בעל דרכי תשובה] בהספידו על גביר א' מפורסם ונכבד פתח ואמר עה"כ אך בצלם יתהלך איש (תהלים ל"ט), דהנה בעוה"ר אנו רואים בדורינו ע"פ הרוב עשירי וחורי ארץ לבוש ולקלון הוא לו לישא על פניו זקנו ופאת ראשו להיות מעורב בין הבריות ובגוים יתחשב, וע"כ מסיר צלם מעל פניו, ואשמו בראשו, אמנם הנפטר הלז הי' גביר עצום ואדיר נפלא ועתיר נכסים סגי ובכל זאת לא לבושה הי' לו ח"ו להיות זקנו מגודל ופאת ראשו לא גילח וצלם אלקים על פניו, וזהו בעוה"ר רבותא גדולה בדורינו ממש יקר מציאות, וזכות זה תעמוד לו כעת שיתהלך לפניו צדקתו בזה בבואו לעולם העליון. והנה א"ך הוא מיעוט כנודע, וזה אך בצלם, היינו אפילו אם לא יהי' בו רק דבר זה בלבד שצלם אלקים על פניו בדמות אדם כשר, יתהלך איש, בזה יוכל להמליץ ולבקש בעד נפשו הנפטר הלזה להלוך ישר לפני ה' ותחשב לו לצדקה ולזכות גדול להטיב אחריתו. עכתב"ק, ושפתים יושק"⁴³⁰.
- [ראה לקמן ח"ב פי"ז "פרנסה" ופי"ט: "הדרת פנים — זקן". ח"ג: טענה ומענה ב'].

הגה"ק (רבי שמואל) מסלונים

א) לשונו (ספר "דברי שמואל" פרשת קדושים):

"לא תשחית את פאת זקנך. אומרו לשון השחתה לרמוז ע"פ דאיתא מהאריז"ל שכל ההשפעות נמשכות ע"י י"ג תיקוני דיקנא קדישא, ובאשר האדם נברא בצלם אלקים, כל שמשחית זקנו אין לו צינור להשפעה ומשחית עי"ז פרנסתו והשפעתו".

בירור שיטתו:

א) לפי דבריו אין נ"מ בין בתער בין שלא בתער, שהרי גם ע"י מספרים וסם "אין לו צינור להשפעה" וכו'. ויש לטעמי המצוה וגם להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ב פי"ז וח"ג: טענה ומענה ב'.

ב) במ"ש: 1) "איתא מהאריז"ל" — ראה לעיל ערך אריז"ל. 2) "האדם נברא בצלם אלקים" — ראה לקמן ח"ב פי"ט. 3) "ומשחית עי"ז פרנסתו והשפעתו" — ראה שם פי"ז: "פרנסה".

ב) לשונו (שם):

"לא תשחית את פאת זקנך. כל שמשחית זקנו הוא שפגם בברי"ק. לפיכך כתיב בלשון השחתה (כמ"ש באונן ושחת ארצה וגו'). מי שמעוטר בפאות

430) ס' בית שלמה (תולדות רבי שלמה שפירא ובנו רבי צבי שפירא [בעל "דרכי תשובה"] נדפס בהסכמת הגה"ק ממונקטש בעל "שו"ת מנחת אלעזר" — בנו של הבעל "דרכי תשובה") מאמר צבי תפארת אות ט"ז (עמ' ס"ח).

הגה"ק רבי שמואל מסלונים — פרשת תקפו וגדולתו — ראה פתיחת ספר "דברי שמואל" (ירושלים, תשל"ד).

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשיח.

וזקן שורה עליו צלם האלקים. פא"ה בגימט' אלקים. מי ששומר על זקנו יש לו המשכת י"ג תיקוני דיקנא קדישא ומהפך בחי' אלקים שהוא דין לבחי' זק"ן מלא רחמים".

בירור שיטתו :

כנ"ל אות א'.

שנ"ת בית אב (חמישאי)

מתוכן דבריו (סימן רלב) :

„ראיתי תשובתו [של הרב חיים הירשנזאהן] בדבר תגלחת הזקן בהמכונה הנקראת סייפטי רייזער, ולדעתי היא בנוי' על יסודות שאין בהם ממש כלל ולכן אמרתי לבאר . . . וא"כ לפי"ז המכונה אשר נקראת בשם סייפטי רייזער דחותכת השער איכא בה גילוח ויהשחתה ואסורה כתער מדאורייתא ועוד אמינא דגם לרש"י יהי' המכונה זו הנקראת סייפטי רייזער כדין תער . . . וכ"כ התוס' . . . הסייפטי רייזער שמיוחד בו לגלח הזקן בודאי אסור כמו תער לרש"י ותוס' וישתקע הדבר ולא יאמר . . . להעביר השער בסייפטי רייזער חלילה וחלילה דאין אני רואה בזה שום היתר כלל . . .”

[הועתקו עוד מלשונו בזה לקמן ח"ב פ"א אות ד', ושם דוכוז הדעות בהנידון].

מופת הדור

מתוכן דבריו (פרק ז הערה א [קז, ב]) :

אחר שהביא איזה טענות הנמצאים בספרים המצדדים להקל בדין גילוח הזקן, כתב עליהם בזה"ל :

„אמנם לפלא בעיני שלא זכרו כולם מדברי הגהמיי"מ [נראה דצ"ל : מגדל עוז] פ"ב מהל' עכו"ם שהעיד בשם רבותיו שלא עלה עליהם ברזל ומספרים כלל”.

[ראה לעיל ערך „מגדל עוז”. לקמן ח"ג : טענה ומענה ג' אות ג'. טענה ומענה ד'].

זיו המשנה (על הרמב"ם)

לשונו⁴³¹ (רמב"ם הלכות ע"ז פ"ב ה"ז) :

„לפיכך אם גילח זקנו במספרים פטור [ע"כ לשון הרמב"ם שם] . . .

שנ"ת בית אב (חמישאי) — לרבי אברהם אהרן יודעלאוויץ. רב במאנטשעסטער ובבוסטאן ואח"כ הרב הכולל לאגודת הקהלות של ניו יארק.

מופת הדור — תולדות מרן הנודע ביהודה להרב יקותיאל ארי' קאמעלהער. נדפס בפ"ע וגם בסוף דפוסים האחרונים של שנ"ת שיבת ציון.

זיו המשנה (על הרמב"ם) — לרבי זאב (ב"ר אברהם יהושע) טוראוויץ.

(431) ע"פ הנעתק בס' זקן אברהם מאמר רביעי או"ט. דאין הס' תח"י.

ע' כ"מ . . . הנה הכ"מ אזיל לשיטתו שכתב ג"כ בשו"ע יו"ד סימן קפ"א דגם גילוח כעין תער מותר במספרים. ולענ"ד ה' נראה לומר דלא כן דעת רבינו אלא בכוונה מדויקת דייק בלשונו, פטור' — להורות אבל אסור דהרי דייק בלשונו אם גילח זקנו, דהיינו כעין תער, ולכן חיוב אין בו, אבל איסור יש בו. ודייק זה רבינו באמת מלשון המשנה מכות כ' . . . "

[שאר ראיותיו שזהו פ' האמיתי בדעת הרמב"ם, ומה שכתב להשיג על דברי הכ"מ וליישב הוכחותיו וכו' — נעתקו לעיל ערך רמב"ם אות ב' מספר 10 (ושם הערה 99), ושם רוכזו דעות גדולי רבותינו הרבים הסוברים הכי בדעת הרמב"ם ומה שי"ל בביאור שיטתם. וראה לקמן ח"ב פ"ב].

עולם עשי'

(א) לשונו (דף לב):

" . . . שכן נהגו היהודים שכבר היו בעולמים אשר לפנינו וראשון לדאשונה יסיתוהו להעביר מעל פניו אותות היהדות (יודען שיהלט) דהיינו להסיר פאות הראש והזקן במספרים שהם אות שבהם ניכר אשר הוא יהודי. ולטענתו כי במספרים מותר ע"פ שו"ע (אכן לדעת המקובלים איסור גמור ופגם גדול להעביר פאות הראש והזקן אף במספרים . . . דיש משחית בדמות פרה שהוא דורס בכח ובחמה עזה על פני האדם המסיר פאותיו וזקנו אף במספרים . . .) וכאשר יעביר הדרת פניו (כאמרם הדרת פנים זקן) מעליו היינו (השילט) האות והסימן כי פה דר יהודי, אז נקל יהי' בעיניו להתפקר ולעבור על כל עבירות שבתורה . . . "

בירור שיטתו:

במ"ש: (א) "זקן . . . אות . . . ניכר אשר הוא יהודי . . . הדרת פניו" וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ט. (ב) "וטענתו כי במספרים מותר ע"פ שו"ע" — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א'. (ג) "אכן לדעת המקובלים איסור גמור ופגם גדול . . . אף במספרים" — ראה שם: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעתם תוקף הלכתי בנדו"ד. (ד) "דיש משחית בדמות פרה שהוא דורס . . . על פני האדם המסיר . . . אף במספרים" — ראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים". (ה) "אז נקל יהי' בעיניו להתפקר ולעבור על כל עבירות שבתורה" — ראה לקמן שם פ"ה אות ד', ושם רוכזו הדעות בענין ההגדרה מעבירות וכו' שע"י הזקן.

(ב) לשונו (שם דף מז):

" . . . והאדם אינו מרגיש בערמותו כי זהו ראש לכל חטאת בהסירו אות היהדות (יודענשיהלט) מעל פניו מוכן הוא לכל עון ולכל חטאת, והיצה"ר מסמא עיניו לחשוב שזה לו לתפארת מן האדם. ובוטט ומתגאה . . . דהיינו

עולם עשי' — לרבי יעקב ליב זילבערגלייט.

(432) הביאו בנדו"ד בשו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב'.

שמייתכם להעביר צלם אלקים מעל פניכם . . . ובמקום שאמרו להאריך ואינו רשאי לקצר הוא אומר דווקא לקצר ובמקום שרשאי לקצר אומר הוא דוקא להאריך ובמקום שאמרו לחתום שאיש הישראלי יבוא בחתימת זקן, הוא אומר שלא לחתום, שלא ישאיר שום חתימת זקן, לא תואר ולא הדר לו אכמדם ז"ל הדרת פנים זקן, ומדא ה' פנים חדשות מקרוב בא לא שערס אבותיכם להשחית חלילה שער פאת הראש והזקן והמה בגילה ברנה יקצורו פאת ראשם וזקנם בחושבם שזה עדיים ותכשיטים להתנאות בזה ולהתנאות". [ראה לקמן ח"ב פי"ט: "הדרת פנים — זקן"].

ג) לשונו (שם דף נד):

"... ואם ככה לאט לאט יתפקר יותר עד שלבזיון נחשבו לו פאות ראשו וזקנו כי אסטניס הוא ולא יכול לסובלם . . . אך משנה מנהגי אבותינו שהיו מחזקים פאות ראשם וזקנם לענין קדוש. כמו שהיו דגילים לשבע בהם ולומר האמין לי בדבר זה ונשבע אני בזקני ופיאותי שדבר זה אמת, וספרי קבלה המרעישים בקולי קולות לאסור אף במספרים מה הם חשובים כנגד דעתו הרחבה? ואח"כ מסיר אותם בתער ממש או כעין תער ועובר על איסור דאורייתא . . . ומשליך מעליו את היהדות (יודענשיהלט) וצלם אלקים מעל פניו . . ."

בירור שיטתו:

במ"ש: (א) "וספרי קבלה המרעישים בקולי קולות לאסור אף במספרים וכו' — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעת המקובלים בכה"ג תוקף הלכתי ממש. (ב) "מסיר . . . כעין תער . . . ועובר על איסור דאורייתא" — ראה לקמן ח"ב פ"ב, (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם). (ג) "ומשליך מעליו את היהדות . . . וצלם אלקים מעל פניו" — ראה לקמן ח"ב פי"ט: "הדרת פנים — זקן".

ד) מתוכן דבריו (שם דף קיד):

הביא הסיפורים מרבינו יהודה החסיד והאריז"ל ע"ד העונשים גוראים ר"ל עבור המעבירים זקנם אף שלא בתער — נעתקו לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א'; ערך "אריז"ל" בסופו. [ראה לקמן ח"ב פי"ג: "עונשים"].

נועם המצוות

א) לשונו (מצוה ב):

"... רצה הקב"ה להיות איש הישראלי מובדל מכל העמים בתכונת

נועם המצוות — לרבי נפתלי הירץ קרצמר. הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בעל "אור שמח" על הרמב"ם כתב עליו בהסכמתו: "ידעתיו מנוער לירא ה' מרבים, ודורך במסלות הלכו במ אבותיו מלאים בתורה ומופלגים בחסידות . . . וכן שבחוהו הגאון דבי יצחק (רבינובין) אב"ד ור"מ פוניב' בהסכמתו: "ידעתי את גודל צדקת המחבר שכל כוונתו בהדפסת ספרו הוא לשם שמים בלי שום פני' צדדית . . ."

נפשו וגופו כ"כ רצונו ית' שיהי' מובדל גם במלבושיו ובלשונו כמאמרם ז"ל (ש"ר פ"א) בזכות שלא שינו את שמותם וכו' נגאלו ממצרים, מזה תוכחה מגולה להאנשים הפרוצים אשר ישנו את שמם ובגדיהם ויקיפו את ראשם ומגלחים את זקנם וכוונתם רק להתדמות בכל פעולותיהם להנכרי, לבד מה שיעברו בשאט נפש כמה וכמה לאוין. ואומרים בשם הגאון ר' ישראל סלאנטער זצ"ל⁴³³ אשר בהשחתת הזקן עוברים עשרים לאוין אוי להם ואוי לנפשם הרשעים הארורים האלה, כי גמלו עליהם רעה עד מאוד, ומה ירויחו בזה, הלא עוד ישלמו עבור זה, ורק היצה"ר מסמא את עיניהם לאמר כי כן נאה יותר, ובאמת הוא להיפך כי נמאס ונאלח הוא, ויפה יותר לילך עם זקן, והראי' כי כל המלכים נושאים זקן, בטח הוא מוסכם כי כן יפה יותר, ורק היצה"ר השונא הגדול יאמר להם על רע שהוא טוב, ועל מר שהוא מתוק, ולבד מה שעוברים על הלאוין הנ"ל עוד יש פרצה גדולה בזה כידוע, ומחללים שם שמים בפרהסי' ואמרו רז"ל (סנהדרין ע"ד) יהרג ועל יעבור אפילו על ערקתי דמסאני, ונוכל ללמוד זאת ממצות מילה כי מחוייבים אנחנו להוציא דמינו כדי להיות נבדלים משאר העמים, כ"ש שלא נעשה ח"ו בידיים היפך מרצונו ית' ולהתדמות להנכרי

בירור שימתו :

(א) לפי דבריו אין חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם ע"י מספרים וסם אינו מובדל כלל מהאומות, וכדלקמן ח"ב פ"ז, ושם יתבאר די"ל דלטעמי המצוה כה"ג — תוקף הלכתי ממש.

(ב) במ"ש "נמאס ונאלח הוא, ויפה יותר לילך עם זקן" וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ט: "הדרת פנים — זקן".

וראה אות הבא.

(ב) לשונו (שם מצוה רנב) :

מל"ת שלא להשחית פאת הזקן ויש מי שכתב כי יש עוד שני לאוין בהשחתת הזקן, והיינו ובחוקותיהם לא תלכו, ולא ילבש גבר שמלת אשה הטעם כדי להרחיק את איש הישראלי בתכלית הריחוק מהדברים המכוערים והמתועבים של זנות, והלאו הזה הוא כמו גדר וסייג להלאו ולא ילבש גבר שמלת אשה, והיינו כי הלאו ולא ילבש גבר שמלת אשה, נאמר דק על איש צעיד לימים, אשר אין לו עוד חתימת זקן, ושייך בו הטעם כי אם ילבש שמלת אשה, לא יוכר כי הוא איש, ויטעו כי הוא אשה, וילך עם נשים ויבוא עי"ז לזנות, אבל האיש אשר יש לו כבר זקן, בודאי לא יסית אותו היצה"ר ללבוש שמלת אשה אחרי כי יוכר אשר הוא איש אף אם ילבש שמלת אשה, ע"כ צותה התורה

(433) יש להעיר גם מס' תנועת המוסר ח"א ע' 228 בענין שיטת רבי ישראל סאלאנטער בזה: "הוא גם אחז בכל הדרכים להשפיע על בנו שלא יתרחק מהיהדות הוא נסע אליו באופן מיוחד להעיר מושבו פטרבורג לקבל ממנו הבטחה על שלשה עיקרים: שישמור את השבת, שיהי' זהיר במאכלי כשר, ושלא יגלח זקנו".

הקדושה, לבלי לגלח הזקן, כי אם לא יהי' לו זקן יוכל להיות כי יבא אליו היצה"ר ולהסית אותו ללבוש שמלת אשה, ולהדמות עצמו לאשה כדי שיבא לידי זנות, אבל אם ישא זקן לא יבא לזה כנ"ל. עוד יש טעם: כי רצה הקב"ה להבדיל את עם ישראל מכל האומות שדרכם לגלח זקנם, ע"כ צותה התורה לקלעם ישראל כי ישאו זקנם, ועי"ז יהיו המצויינים להיות גוי אחד בארץ, ולהראות לכל העמים, כי הם הראשונים והזקנים מכל העמים, וזה מרמז הזקן אשר ישאו עם ישראל, וגם ע"י הזקן ישאו צלם אלקים על פניהם, ועי"ז יהיו עם ישראל גם האחרונים מכל האומות, כמו הקב"ה, הוא ית' הראשון והאחרון כמ"ש (ישעי' נד) אני ראשון ואני אחרון, כן עם ישראל הם הראשונים, והם האחרונים, וזאת רואים אנחנו בעינינו, כי כמה וכמה אומות, אשר היו מצויינים בגבורותם ותקפם, והיו מתנוססים בממשלתם החזקה, ובכל זאת במשך הזמן, נאבדו מן העולם והיו כלא היו ולא נשאר להם אף זכר, אבל עם ישראל, אף כי יעברו עליהם תמיד גלי הזמן ורוצים להטביעם, ומכל עבריהם יקיפו עליהם להשחיתם ולעקרם מן הארץ, ובכל זאת עומדים הם על עמדם כעמוד הברזל אשר אין להזיז אותו ממקומו, יען כי נושאים עליהם צלם אלקים, ויש להם הדרת זקן, והדרת פניהם תעיד בם, כי זרע קודש הם, ודבוקים הם בהשי"ת, ע"כ יש להם שארית ותקומה לעד ולעולמי עולמים, וזש"ה ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, כלומר במה שהבדלתי אתכם להיות לי מצויינים מן העמים בקדושה ובטהרה ובמדות טובות, וצלם אלקים על פניכם, ע"כ יש להם שארית ותקומה להיות לי לעולם, כמו שאני חי וקיים לעולם. עוד בא המצוה הזאת לרמז על עם ישראל, כי הם רק הם החכמים והנבונים בכל הארץ כמו שאמרו רז"ל (קדושין לב, ב) זקן זה שקנה חכמה, והוא מליצה על עם ישראל אשר ישאו זקן, זה האומה הקדושה קנה חכמה, כמ"ש (דברים ד-) ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, וזה מרמז הכתוב, ולא תשחית פאת זקנך, ותיבת פאת קשה להבין, כי משמע מזה דאסור להשחית גם סוף הזקן, ובאמת זה לא נקרא השחתה, וגם הוא מיותר, אך בא לרמז שלא ישחית האיש הישראלי ולא ישליך מעליו את עדין ואת גדלו, ותיבת פאת הוא מלשון גדלות (כמ"ש ומחץ פאתי מואב ומתרגם ויקטל רברבי מואב) והיינו שלא ישליך מעליו את חכמת התורה) ומי שנושא זקן הוא כמו (שילד) התלוי על החנות אשר ממנו נודע איזה סחורה יש בתוכה, כן הוא האיש אשר נושא זקן סימן הוא, כי יש בתוכו ידאת שמים אם רב או מעט, אבל הרשעים הארורים, אשר יגלחו וישחיתו זקנם, יעידו על עצמם כי זרע מרעים הם, בנים משחיתים אחר כי משחיתים את זקנם, ויסירו מעליהם את צלם אלקים, ויחללו שם שמים בפרהסי', אוי להם ואוי לנפשם, כי גמלו עליהם רעה עד למאד, ועליהם המליץ הכתוב (יוקרא כב) כי משחתם בהם מום בם, כלומר בזה אשר משחיתים את זקנם מעליהם, מראים הם על עצמם לעיני כל, את המום הנמצא בם, ואת הטמון בקרבם, וכבר כתבנו במצוה ב' בשם הגאון ר' ישראל סאלאנטער זצ"ל אשר יש על השחתת הזקן עשרים לאוין ע"ש, וגם עובר על הלאו של ובחוקותיהם לא תלכו, ועל הלאו של ולא ילבש גבר שמלת אשה, כמו שמובא באיזה פוסקים".

בירור שיטתו :

(א) במ"ש "על השחתת הזקן . . . עובר על הלאו של ובחוקותיהם לא תלכו, ועל הלאו של ולא ילבש גבר שמלת אשה, כמו שמובא באיזה פוסקים" — ראה לקמן ח"ב פ"ג ופ"ד, (שם רוכזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מפני אזהרות הללו).

(ב) גם לפי טעמי המצוה שכתב, אין שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, דגם במספרים וכ"ש ע"י סם הרי הוא דומה בצורתו לאשה ונתבטל הסייג לזנות שע"ז, וגם אינו מובדל מן האומות כלל וכלל, ואינו מצויין כגוי אחד בארץ ע"י זקנו, ושוב אין לו ההדרת פנים והצלם אלקים על פניו, ושוב נתבטל הרמז על עם ישראל שהם החכמים והנבונים מכל העמים, שכ"ז דוקא ע"י זקן מגודל, וכנ"ל — וראה לקמן ח"ב פ"ו, ושם יתבאר די"ל דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש.

(ג) במ"ש "ויחללו שם שמים בפרהסי' וכו'" — ראה לקמן ח"ב פ"ו.
(ד) במ"ש שהזקן הוא אות היהדות וההדרת פנים והצלם אלקים וכו' — ראה לקמן ח"ב פי"ט.

ברית משה (על הסמ"ג)

מתוכן דבריו (מצוה נח) :

הביא כו"כ חלוקי דיעות בדין העברת הזקן ע"י מספרים וסם, ובסוף דבריו סיים בזה"ל :

" . . . וכל זה כתבנו להלכה אבל הירא את דבר ה' לא יגע בו יד כמ"ש המעשה רוקח הנ"ל [לעיל בערכו] . . . ובפרט לפי מ"ש הברכי יוסף בודאי צריך לזוהר ועכשיו אכשור דרי ברוך השם וברוך שמו בזה שכל מי שבשם חסיד יכונה ומקשר עצמו עם צדיקי הדור נזהר בזה".

אלף המגן (על המטה אפרים)

עיי"ע "מטה אפרים".

זקן אברהם

מתוכן דבריו :

חיבור גדול "אשר הכינותי בעזהי"ת וסידרתי וכיילתי בקבא רבא כל

ברית משה (על הסמ"ג) — לרבי משה חיים חייס.
זקן אברהם — לרבי אברהם חיים דאנציערקראהן מווארשא. ניין ונכד להגאון רבי שלמה דיין מאפטא בעהמח"ס שבילי תורה על הלכות גיטין.

434) זקן אברהם מאמרו הראשון נדפס בקובץ "תורה מציון" שנה שביעית חוברת ב', ג' סי' י"ד ; "המאסף" שנה שביעית חוברת א' סי' י"א ; "וילקט יוסף" מחברת שישית קונס' י"א סי' צ"ט.

הענינים המפורדים ומפורדים בש"ס בבלי וירושלמי ספרא ספרי תוספתא ומכילתא מתורתן של ראשונים עד אחרון שבאחרונים נטיתי קו צו לצו עד כי ברוב עמל ידי לי רב לברר וללבן ביי"ג נפה כל הלכות גלוח הזקן על בוריין ועל שורשן ולהורות בעליל כי גלוח הזקן אסור אף במספרים וטפחתי על אפים על הני משחיתים ומחבלים דיקנא קדישא עילאה . . . " (מתוך נוסח השער). והאריך לאסור העברת הזקן אף במספרים שלא כעין תער ובסם והוכיח דהעושה כן עובר על שבעה לאוין מה"ת כולל חמשה לאוין דלא תשחית את פאת זקנך ועוד אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו ולא ילבש גבר שמלת אשה ועוד יש בו משום מראית עין וחשד וסייג ומיגדר מילתא ועוד וגם האריך להשיב על הטענות הנמצאים בספרי המצדדים להקל בדינים אלו, וגם צירף כו"כ מכתבים מגדולי דורו. ודבריו מובאים בכמה מקומות בחיבור הנוכחי.

גדולי הדור שבתוהו

כתבו גדולי הרבנים שבדור האחרון אודות ספר הזה :

... "פעל ועשה חיבור שלם מענין איסור גילוח הזקן במספרים אשר הרבה מאחבי ומכללם גם מקצת לומדים ויר"ש חושבים שהיא היתר גמור ורק מנהג חסידות ופרישות מנהג חכמים בזה והרה"ג הנ"ל העמיק הרחיב ברוחב בינתו וגודל בקיאותו בראשונים ואחרונים והראה שהוא איסור גמור לדעת הרבה מגדולי הראשונים, והרבה אנשים אשר קמו נגדו ללחום עמו במלחמתה של תורה, ואברהם עודנו עומד במקומו, וסילק מעליו כל ערעור ויישר לו על גודל הענין ומרי' דאברהם יהי' בעזרו וזכות הרבים יהי' תלוי בו יען אשר גודר גדר לפורץ את הפרצה והראה שלא לחנם נתפשט במקומינו לאיסור גמור משנים קדמוניות, ויסודו מהררי קודש . . . כת"ה יקנה לו מצוה קבוע לדורות"⁴³⁵.

... "גם מ"ש לבאר לו מה שכתבתי (בהנדפס) שיש לי לעורר עוד על דברי המשגיחים ונשתיירו דברים בקולמסי — יאמין לי כי הרבה ראיתי טעות ואין ממש בדבריהם מדי עברי בהם . . . "⁴³⁶.
... "בירר מעכת"ה נ"י הלכה זו בטוב טעם ודעת מדברי ראשונים ואחרונים והוסיף אמרים טובים ונכוחים ונחמדים וישרים וכמעט לא הניח מקום בזה אשר לא ראו עינו . . . "⁴³⁷.

מאמרו השני נדפס ב"תורה מציון" שנה שמינית חוברת ב ס' ה'. "המאסף" שנה שביעית חוברת י"ב ס' ק"ח ; "וילקט יוסף" שם.

מאמרו השלישי נדפס ב"וילקט יוסף" מחברת שביעית קונטרס כ"ה סימן רכ"ה.
מאמרו הרביעי נדפס ב"וילקט יוסף" מחברת י"א קונטרס כ' (וגם יצא לאור בחיבור בפ"ע מונקטש תרס"ט).

מאמרו החמישי והששי יצאו לאור בחוברת בפ"ע ווארשא תרע"ג.
(435) הגאון בעל "משמרת שלום" (על יו"ד) במכתבו הנדפס בוקן אברהם מאמר חמישי.

(436) הגה"ק ממונקטש בעל שו"ת מנחת אלעזר במכתבו הנדפס בזקן אברהם סוף מאמר הששי.
(437) חידושי מהרי"א הכהן ס' א'.

"... מאד נהניתי אשר עמד בפרץ אשר פרצו בני הנעורים לגלח זקנם במספרים כעין תער... ובאמת יפה כתב כת"ר דגם ע"פ דין יש לדון דאסור... ולזה ישר כחו של כת"ר ותחזקנה ידיו על אשר עמד בפרץ בדבר זה... ולא ישים לבו לדברי מתלוננים... ואותם בני תורה העומדים כנגדו ניכר שאין בהם יראת שמים ולא זכה נעשה לו סם המות...".⁴³⁸

"... תאורנה עיני מדבריו היקרים, כולם ברורים, מזהירים ומאירים, ערבם ונחמדים, כפתור ופרח משוקדים, בהקדמות יקרות מיוסדים, הלכה ברורה, ופרפראות לחכמה, אסף מלא חפניו, וקבץ לנקבציו, דעת חז"ל בנגלה ונסתר מנבכי ים התלמוד, וראשונים ואחרונים משולבות יחד דעת שפתיו ברור מללו. אשרי חלקו... לשמחת לבבי האיר מול פני ספרו היקר... ומצאתיו ממצידיקי הרבים. ושכרו אתו ופעולתו לפניו, יעזרהו השי"ת כי דבריו ימצאו מסלות בלב רבים, וילמדו תועם בינה... ובודאי ראוי ונכון לברר הענין עד מקום שידו מגעת... וכל אשר יראה קונטריסו הרואה יאמר ברקאי ויודה כי ד' עמו, הלכה כמותו...".⁴³⁹

"... הנני להעתיק בזה מה שכתבתי בתשובה לכבוד הרב החר"ף מוהר"א דאנציגערקראן ז"ל מווארשא וז"ל שם, השגתי קונטריסיו היקרים אשר בו יצא בתשובה לאסוף אמרים אמרות טהורות בענין גילוח במספרים שלא כעין תער ולהראות כי האיסור יש לו מקור נאמן בדברי הראשונים... וכל יקר ראתה עינו בזה ויש"כ על עמלו בזה...".⁴⁴⁰

משמרת שלום

(א) מתוכן דבריו (חידושי דינים לשו"ע יו"ד סימן קפא):

הביא כו"כ דעות האוסרים העברת הזקן אף במספרים ובסם, עיי"ש.

(ב) ראה מכתבו לבעהמ"ח ס' זקן אברהם (בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער) — נעתק לעיל ערך "זקן אברהם", שם כתב בשבח החיבור שהראה דלהעביר הזקן אף במספרים או בסם "הוא איסור גמור לדעת הרבה מגדולי הראשונים", עיי"ש.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

כלי חמדה (עה"ת)

מתוכן דבריו (ח"ה פ' תצא אות ז):

"לא יהי' כלי וגו' ולא ילבש גבר וגו' הנני להעתיק בזה מ"ש בתשובה

(438) שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' ס"ו.

(439) שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח.

(440) כלי חמדה עה"ת ח"ה פ' תצא או"ו.

משמרת שלום — על שו"ע יו"ד לרבי שלום שכנא טשערניאק, ראה איך ששבהוהו הנצי"ב מוואלאזין והגר"ח מבריסק ועוד גדולי דורו בהסכמותיהם.

כלי חמדה (עה"ת) — חדושים ופולפולים על סדר הפרשיות לרבי מאיר דן רפאל פלאצקי אב"ד אסטראב (פלך לאמזא).

לכבוד הרב החר"ף החסיד מוהר"א דאנציגערקראן ז"ל מווארשא וז"ל שם, השגתי קונטרסיו היקרים [לעיל ערך "זקן אברהם"] אשר בו יצא בתשובה לאסור אמרים אמרות טהורות בענין גילוח במספרים שלא כעין תער ולהראות כי האיסור יש לו מקור נאמן בדברי הראשונים ויפה הביא דברי התרגום יונתן דקרא דלא ילבש גבר שמלת אשה [לעיל בערכו] וד' הרשב"א בתשובה [לעיל בערכו] שכתב דזה בגדר לא ילבש גבר [לקמן ח"ב פ"ג] וכל יקר ראתה עינו בזה ויש"כ על עמלו בזה, ולמען להשתעשע אתו בד"ת ארשום בזה איזהו הערות מה שהערותי מה שיש לעיין בענין זה: הנה זה ברור ומוסכם מכל החכמים דגילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער בדורות הקדמונים הי' לחרפה ולבוז כמו שהביא כ"ת . . . [והואיל לבאר איך שאין להקשות מהמאמר אגדתא בענין הנהגת ער"ה (מובא בטור או"ח סי' תקפ"א) — ראה מדבריו בזה לקמן ח"ב פ"ג: טענה ומענה ג' אות ה' ועייג"כ לקמן ח"ב פ"ט] . . . וכיון שכן יש להעיר בהא דמבואר במשנה דנדרים דס"ה ע"ב . . . נראה מכאן ראי' ברורה שגילוח הזקן אסור במספרים אף שלא כעין תער משום לא ילבש גבר . . . [מה שביאר בהסוגיא שם להוכיח כן הועתק לקמן ח"ב פ"ג] . . . ויש להעיר עוד בזה מסנהדרין דקי"ב . . . וראי' גדולה מזה לאסור גילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער . . . [מה שביאר בהסוגיא דהתם להוכיח כן הועתק לקמן ח"ב פ"ב אות ה'] . . . ובאמת לפ"ד הת"י והרשב"א ז"ל דיש בגילוח הזקן אף שלא כעין תער משום איסור דלא ילבש גבר מובן היטב מה שנראה מפרטי המקראות שבתורה"ק דסמכה לאו דפאת זקנם לא יגלחו בלאווין שנאמרו על המת . . . וכן במשנה דמכות פ' אלו הן הלוקין . . . ולענ"ד ראי' גדולה מזה דאיכא בגילוח הזקן איסור דלא ילבש גבר . . . [דבריו בזה נעתקו לעיל ערך "רמב"ם" הערה 82. לקמן ח"ב פ"ג הערה 32] . . . והנה ראיתי בשערי תורה ח"ג שקו"ט הרבה רבנים בזה אי יש בגילוח הזקן איסור דלא ילבש גבר, רב אחד הביא מת' הרשב"א ז"ל ח"ד סי' צ' . . . [דבריו בזה נעתקו לקמן ח"ב פ"ג הערה 24] . . . ויש עוד הרבה להאריך ולברר הדברים, אמנם מפני שראיתי לכ"ת הביא בשם הגה"ק בעל צמח צדק החדש זצלה"ה שהאריך טובא בזה ובפה אינו בנמצא ע"כ אמרתי פה תהי' שביתת קולמסי . . .

[ריכוזו הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער מפני אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — דאה לקמן ח"ב פ"ג].

הגאון הרונאצ'ובי (ראנאטשאווער גאון)

(א) לשונו (ספרו "צפנת פענח" על הרמב"ם [הל' ע"ז פי"ב ה"ז]):
 "במספרים פטור וכו' [לשון הרמב"ם שם. ופי' הגאון המחבר:] אבל אסור,

הגאון הרונאצ'ובי — רבי יוסף רוזין, הי' גדול הבקאים והגאונים שבדור ואולי אף למעלה מזאת. גדולים וצדיקים כינו את הגאון הרונאצ'ובי: "שר התורה". ביאור מהות תקפו וגדולתו — ראה סי' אישים ושיטות (להרשי"י זיין שליט"א) בערכו. ועוד.

דהוי כמו שער בית השחי. ואף דשם במספרים שרי, זה רק במקום שיוכל לגלח בתער⁴⁴¹.

[רשימה ארוכה של גדולי רבותינו הסוברים כן בפירוש כוונת הרמב"ם, ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל ערך „רמב"ם" אות ב'. במיוחד בטעמו ונימוקו של הגאון הרוגאצ'ובי — ראה שם מספר 4, ובכללות ענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא ילבש גבר וגו' — ראה לקמן ח"ב פ"ג].

(ב) לשונו (ספרו „שו"ת צפנת פענח" [ח"ד סימן רנח] *):

„קבלתי מכתבו, והנה אשר שלח לי הקונטרסים מספרו „עמודי ארזים" (ע"ד . . . מסירי פאות הראש והזקן) . . . לענין איסור לספר הזקן במספרים, הרבה הארכתי . . . [הועתקו ראיותיו וכו'] של הגאון הרוגאצ'ובי בזה לקמן ח"ב פ"ג, עיי"ש בארוכה. והסיק הגאון הרוגאצ'ובי: . . . וכן בזקן באמת הארכתי דודאי אסור מה"ת [במספרים] רק אינו לוקה . . . ודאי הוי איסור תורה, ולכך נקט הרמב"ם ז"ל פטור, וגם אצלינו הוי זה גדר גילוח שיש בו השחתה כו. * . . לכן בודאי דברי המחבר שיחי' מאוד נכונים לאדפוס אידרא, ויהיו נזהרים מאוד שלא יספרו הזקן, כי זה איסור גמור . . . בקיצור הדברים של המחבר שיחי' בספר עמודי ארזים ראויים להדפיסן ולהפיצן בישראל למען לא יסיפו עוד לעשות כו'."

[הועתקו שאר דבריו בזה לקמן ח"ב פ"ג, עיי"ש. במ"ש גבי שיטת הרמב"ם בהנידון, ראה לעיל אות א' ובהנסמן שם].

* * *

נספח :

עוד יש להעיר מדבריו בספרו צפנת פענח על הרמב"ם שם הלכה א':
 „ . . . ובסם אם מותר לגלח עיין תוס' גזיר דף מ' ע"א דהוי כעין תער אך רבינו לא ס"ל כן, ועיין מכות דף כ' ע"ב דגבי קרחה חייב אף בסם ע"ש".
 ועייג"כ מה שכתב בגדר הסם בצפנת פענח שם הל' איסורי ביאה פט"ז ה"ט והל' נזירות פ"ה הי"א.
 [ראה מכל הנ"ל לקמן ח"ב פ"ט].

441) צ"ע אצלי פי' דבריו. והעירני ח"א דאואפ"ל: „אבל אסור, דהוי כמו שער ביה"ש" — דבשער ביה"ש ס"ל להרמב"ם דאסור להעבירם במספרים. ואף דשם במספרים שרי" — היינו מה"ת, דלשיטת הרמב"ם איסור מספרים בביה"ש רק מדרבנן. „זה רק במקום שיוכל לגלח בתער" — דלשיטת הרמב"ם גם בתער שרי בביה"ש מה"ת וכל איסור העברתם, הן בתער וכ"ש במספרים, דק מד"ס. א"כ בשער הזקן, דמה"ת אסור להשחיתה בתער, בודאי גם במספרים אסור. וראה לקמן אות ב'. ועצ"ע.
 441) * והוא הסכמת הגאון הרגצובי לס' עמודי ארזים — בו מבואר בארוכה איסור העברת הזקן אף שלא בתער, וכדלקמן ערך „עמודי ארזים".

442) צ"ע אצלי פי' דבריו. דלא שמענו ולא ראינו דמספרים (יהיו פטור ממלקות, ועכ"ז) הוי גדר גילוח שיש בו השחתה. וכנ"ל בה"מבוא, ועיי"ש. והעירני ח"א דאואפ"ל דמיירי במכונות הגילוח, דהויין בגדר גילוח שיש בו השחתה (וחייב מלקות) כתער דאורייתא לפ"ד גדולי האחרונים וכדלקמן ח"ב פ"א, עיי"ש. ובוה יומתק דיוק לשונו „וגם אצלינו", היינו שנתחדש ז"ע, וד"ק, ועצ"ע.

תורה תמימה

(א) לשונו (ויקרא יט, כז ס"ק ריו) :

„פאת זקנך . . . וגם טעם איסור זה הוא משום חקות העובדי כוכבים“.
 [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרה
 זו — ראה לקמן ח"ב פ"ד, שם פ"ז: „טעמי המצוה לאור ההלכה“].

(ב) מתוכן דבריו (דברים ד, ח ס"ק טו) :

דן בגירסת הירושלמי דר"ה פ"א ה"ג (הובא בטור) בענין הנהגת ער"ה,
 וכותב בין השאר :

„ . . . דלבד איסור תגלחת הנה מצינו כי גלוח הזקן הוא סימן לדאגה
 ועצבות וצער, כמו בירמי' מ"א ויבואו אנשים מגולחי זקן וקרועי בגדים
 ומתגודדים וכו' ומבואר שם שבאו בציונים אלה לאות צער ואבל על חרבן
 ירושלים, וכ"מ פשטות הלשון גבי איסור טומאת כהן למת אמר (פ' אמור) לא
 יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת, והפירוש
 הוא שכל הדברים היו עושים קרובי המת לאות צער ואבל . . . לבד מה שמבואר
 שגלוח הזקן מורה על צער ודאגה, עוד מצינו שגידול הזקן הוא ענין תענוג
 וכבוד, וכמ"ש בברכות י"א, א' משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם
 יהי' כנגד המשחיתים, ופירש"י שאומרים לו זקנך נאה ומגודל והוא אומר להם
 הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהי' כנגד המשחיתים, כלומר לתער ולמספרים
 שאביא עליו ואשחיתנו, עכ"ל. ובשבת קנב, א אמרו הדרת פנים — זקן, וכ"כ
 המפרשים בפ' קדושים שהסרת שער הפאות והזקן הי' מורה סימן לעבדות
 ושפלות, ולכן צותה התורה לישראל על זה, כדי שלא ירשמו עצמן ברשמי עבדות
 ופחיתות אלא בדרך כבוד וגדולה . . . “.

[דבריו ע"ד הגירסא של המאמר אגדתא בענין תגלחת דער"ה — הועתקו
 לקמן ח"ג: טענה ומענה ג' אות ה'].

בירור שימתו :

(1) במ"ש שגידול הזקן הוא מורה על תענוג וכבוד והדרת פניו, ולהיפוך
 העברת הזקן הוא ענין של דאגה ועצבות וצער אבל וחרבן עבדות ושפלות וכו'
 — ראה לקמן ח"ב פי"ט: „הדרת פנים — זקן“.

(2) ולפי מ"ש „לכן צותה התורה לישראל על זה כדי שלא ירשמו עצמן
 ברשמי עבדות ופחיתות“ וכו' — הנה אין חילוק בין בתער בין שלא בתער,
 שהרי גם במספרים וכ"ש ע"י סם הרי הוא רשום ברשמי עבדות ופחיתות ואינו
 בדרך כבוד וגדולה וכו' וכו' הנ"ל. ראה לקמן ח"ב פ"ז, ושם יתבאר די"ל
 דלטעמי המצוה בכה"ג — תוקף הלכתי ממש.

(3) במ"ש מהכתוב בירמי' — ראה לעיל ערך „רד"ק“ (ושם הערה 141).

זכרון ירושלים

לשונו (אות זכרון סימן יב [דף יא]):

„... ובעוה"ר פשטה המספחת בתגלחת הזקן והקפת פאות הראש, ואמרו במדרש חזית בפסוק עיניך כיונים ובאכיה רבתי פסוק מה אעידך כו' שזהו סימן עם ה' בני ישראל ע"ש. וברבה אמור פל"ב אמרו שבזכות שלא שינו את שמם ואת לשונם וכו' (והאברבנאל בפ"י הגדה הוסיף ולא שינו את בגדם) נגאלו ממצרים, ועתה בעוה"ר חטאו בכל אלה ששינו את שמם ולשונם ובגדיהם ואינם ניכרים כי עם ה' אלה אשר מארצו יצאו . . .”.

ושם בהערה הביא דמלבד האיסור תורה שיש בזה, עוד הרי גילוח הזקן הוא סימן לצער ואבל [לקמן ח"ב פ"ט] ועוד הביא דאפילו המעבירים זקנם במספרים עוברים על אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו [שם פ"ד] ו"לא ילבש גבר שמלת אשה" [שם פ"ג] והניח בצ"ע אם מהני מה שמניחים על השפה תחת החוטם [שם הערות 3-1] והמשיך דגם בזה יש איסור מה שמניחים תחת החוטם שערות גדולות „כאשר ראיתי לאחד קדוש מדבר בזה" [שם פ"א].
[במה שהביא מדברי המדרש — ראה לעיל ערך „מדרש רבה" אות א].

שו"ת חבלים בנעימים

לשונו (חלק רביעי סימן כז):

„אשר כתב לי כ"ת על אודות מכונה חשמלית לתגלחת, שבתחילה היא עושה מעשה מספרים פעם ראשונה ושני', ובפעם שלישית או רביעית גומרת בהשחתה גמורה כתער ממש . . . בודאי קשה להתיר נגד הנודע ביהודה וכמה אחרונים . . .”.

בירור שיטתו:

כתב ע"ז הראב"ד שליט"א דעיה"ק ירושלים בספרו שו"ת מנחת יצחק (ח"ד ס"ס קי"ג):

„... ובודאי כוונתו לרוב המכונות העלקטרית השכיחי כעת, שדרכם לגלח באופן זה, וצ"ע על התפשטות ההיתר, שאף החרדים ות"ח אינם נוהגים בזה”.

[הועתק יותר מלשונו לקמן ח"ב פ"א אות ה', ושם רוכזו הדעות בדין מכונות גילוח].

זכרון ירושלים — לרבי אליקים געציל הורוויץ (דור ט' להשל"ה). בעהמח"ס כבוד חכמים.

(443) הביאו בס' פינות הבית (סי' ק"ו), שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ג'.

שו"ת חבלים בנעימים — לרבי יהודה ליב גרובארט. ראה איך ששבחוהו הגאון בעל „שדי חמד" והגאון בעל „שו"ת דברי מלכאל" (ועוד מגדולי דורו) בהסכמותיהם.

(444) הביאו גם בס' שערין מצויינים בהלכה (על הקצו"ע סי' ק"ע). שו"ת שיח כהן ח"א יו"ד סי' ט'.

פנות הבית

מתוכן דבריו (סימן קו) :

הביא מחז"ל דע"י הזקן הנה ישראל מובדל ומצויין מאומות העולם [לעיל ערך "מדרש רבה" אות א'] והביא דעות הפוסקים לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב] ומשום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום איסורי חקות הגוים [שם פ"ד] ודן בגירסת המאמר אגדתא ע"ד התגלחת דער"ה [לקמן ח"ג : טענה ומענה ג'] והביא דהעברת הזקן בישראל הוי ניוול [לקמן ח"ב פי"ט].

שו"ת תירוש ויצהר

א) מתוכן דבריו (סימן סח תשובה א) :

תשובה להרהמ"ח ס' "זקן אברהם" (בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לעיל בערכו) והאריך בשבח החיבור וסיים "כל אשר יראה קונטרסו הרוואה יאמר ברקאי ויודה כי ד' עמו הלכה כמותו" [לעיל בערכו]. והביא דעות רבותינו קמאי ובתראי דלשיטת הרמב"ם העברת הזקן במספרים פטור אבל אסור [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] והשיג על הוכחותיו של מרן הב"י שהבין פי' אחר בדברי הרמב"ם [שם הערה 99] והביא כמה דעות נוספות על הנ"ל דבהעברת הזקן אף שלא בתער איסורא איכא משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב] ומשום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום איסורי חקות גוים [שם פ"ד] ושיש עונשים נוראים ר"ל עבור זה [שם פי"ג]. ועוד הביא שהזקן הוא היקר והתפארת וכו' [שם פי"ט] ושעפ"י הכרעת הזוהר והמקובלים אסור להעביר הזקן בשום אופן [לקמן ח"ג : טענה ומענה ב' — ושם יתבאר דיש להכרעתם בכה"ג תוקף הלכתי ממש], ודן בהעדות המובא בשו"ת חתם סופר ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו בנידוננו והשיג עליו [שם : טענה ומענה ד'] ובירר שיטת החיד"א בנידוננו [לעיל ערך "חיד"א"], והביא שהמקילים בדינים אלו לא הקילו כ"א בשעת הגזירה והסכנה וכו' [לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות יא]. ועוד.

ב) מתוכן דבריו (שם תשובה ב) :

עוד תשובה להנ"ל, ושבחוהו עוה"פ. ובין השאר כתב : "מצאתי ממצדיקי הרבים . . . יעורוהו השי"ת כי דבריו ימצאו מסילות בלב רבים, וילמדו תועים בינה" [לעיל ערך "זקן אברהם"]. והביא דיש לאסור העברת הזקן אף שלא

פנות הבית — שו"ת. מאת רבי צבי יחזקאל מיכלזאהן מווארשא. מגדולי רבני דור האחרון. מחבר של הרבה ספרים מפורסמים.

שו"ת תירוש ויצהר — להגאון המחבר ס' פנות הבית שבערך הקודם.

445) הביאו בגדוד ב'ס' חמדת בנימין ע"מ מכות (כ, ב). הערותיו של הר"ר מרגליות על השו"ת מן השמים סי' ל"ו. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). ועוד.

בתער משום איסורי חקות הגויים [לקמן ח"ב פ"ד] ומשום מנהגי אבות ומנהגי המקום [שם פ"ח] ומשום סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה] ושהזקן הוא אות היהדות וסימן ליראת שמים [שם פי"ט] ושאפילו בשעת הגזירות והסכנה ר"ל היו מוסרים נפשם על זקן מגודל [שם פי"ד] והביא ראי' דגם לדעת רש"י אסור להעביר הזקן ע"י מספרים [לעיל ערך רש"י אות א'] וחלילה להשחית אפילו ע"י סם [לקמן ח"ב פ"ט], והביא מעשה עם דבינו יהודה החסיד שיש עונשים נוראים ר"ל עבור המסירים זקנם אף במספרים [לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א', לקמן ח"ב פי"ג], והזכיר דעת הזהור והמקובלים דאיסור גמור איכא להעביר הזקן בשום אופן [לקמן ח"ג : טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעתם בכה"ג — תוקף הלכתי ממש].

ג) מתוכן דבריו (שם תשובה ג) :

עוד תשובה להנ"ל ושבוהו עוה"פ וכתב בין השאר : "ובודאי ראוי ונכון לברר הענין עד מקום שידו מגעת" [לעיל ערך "זקן אברהם"], והביא מקורות אודות הפלאת קדושת הזקן [לקמן ח"ג : טענה ומענה ב'], וביאר לשון "חתימת" זקן (ב"מ לט, ב) : "בא בחתימת זקן", ופי', ד"לכאורה הול"ל בא בזקן וכו', אכן כמו בבהמ"ז ועל בריתך שחתמת בבשרנו, וכן בברית מילה אומרים הבאים עמך בברית חותמך, היינו כי זאת החותם בין ישראל לאומות העולם, ועיין בש"ס סנהדרין (לט, א) א"ל קיסר לר' תנחום תא ליהוי כולן לעמא חד, א"ל לחיי אנן דמהלינן לא מצינו מיהוי כוותיכו, אתון מהליתו והוו כוותן, א"ל מימר שפיר קאמרת וכו'. כן הזקן הוא החותם להכיר יהודי, והבנ' [לקמן ח"ב פ"ד ופי"ז], והביא שהזקן הוא חותמו של הקב"ה [לעיל ערך "רבי יונתן אייבשיץ"] ועוד.

חידושי מהרי"א הכהן

א) מתוכן דבריו (סימן א) :

תשובה להרה"מ ח"ס זקן אברהם (שהאריך בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לעיל בערכו) והרבה בשבח החיבור [לעיל בערכו] וכתב דלמעשה "בעיקר הדין בודאי מצוה לשמוע דברי חכמים אלו האוסרים לגלח הזקן אף במספרים וטס" [לקמן ח"ב פ"ב ופי"ט]. והאריך לדון בכוונת תשובת מרן החתם סופר חאו"ח סו"ס קנ"ט [לעיל ערך "חתם סופר" אות ב'] והביא כמה ראיות והוכחות מדברי מרן החתם סופר בעצמו בתשובה היא ומעוד מקומות בתשובותיו מה "שצידד להקל על הי' כוונתו רק ללמוד זכות על מנהג בני אשכנז שנהגו היתר בזה, אבל בעיקר הדין גם החתם סופר מודה שאסור" [שם מספר 9 ואחר מספר 9] והעלה מהסוגיא דנזיר דף מא ויבמות פ"ק — דמשם מוכח דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער [לקמן ח"ב פ"ב הערה 1] וששייך בהעברת הזקן אף שלא בתער אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" [שם פ"ג]

וביאר דבנידוננו הנה ע"פ כללי הפוסקים יש להכרעת המקובלים שאסרו העברת הזקן בכל אופן — תוקף הלכתי ממש [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'] ועוד דהנה לפי טעמי המצוה שגילו לנו חז"ל ורז"ל אין חילוק בין בתער בין שלא בתער ובכה"ג י"ל דאיסורא מדאורייתא איכא משום טעמי המצוה דבכזה דרשינן טעמא דקרא וכו' [לקמן ח"ב פ"ז].

(ב) מתוכן דבריו (שם סימן ב):

תשובה מאת בן הגאון המחבר לבעהמ"ח ס' זקן אברהם הנ"ל וגם הוא הרבה בשבח הספר והוכיח דבכה"ג גזרינן גזירה לגזירה לאסור מספרים אף שלא כעין תער [לקמן ח"ב פ"ה אות ג'] ודן עוה"פ באיסור העברת הזקן אף שלא בתער משום טעמי המצוה — דבכה"ג יש לטעמי המצוה תוקף הלכתי ממש [שם פ"ז] ואח"כ סיים:

„... ומצאתי... בין הכתבים של קדוש זקני הגאון האדיר מאור הגולה מו"ה מאיר כהנא זצוק"ל אב"ד דק"ק טשעטשעוויץ במדינתינו (נזכר בשו"ת אמרי אש יו"ד סי' מ"ח ועוד בס"ה) בחידושו עה"ת משנת תקפ"ז בתוך דבריו הטהורים בענין גילוח הזקן כתוב בכת"ק וז"ל: „ולפני איזה שנים הייתי בעיר קוזין ברוסא מקום משכן כבודו של אאמו"ר עט"ר הגאון ר' לוי זצ"ל הגדתי לעם פשעם על מה שמגלחים זקנם, ואמרתי דגם במספרים אסור וחוששני מאיסור דאורייתא, ואיזה לומדים פלפלו ע"ז, אך חזקתי דברי בראיות נכונות, והודו לי, וכתבתי מזה במקום אחר" עכ"ל. ואף כי בין הכתבים אשר לפני לא מצאתי שידבר קדוש זקני זצ"ל מזה, כי הרבה נאבדו מהם קודם שבאו לידינו, אבל עד נאמן הוא, כי חיזק שר התורה זצ"ל את הדבר בראיות נכונות, ועתה מלבד הגאונים שהביא כה"ג נ"י בחיבורו שכתבו לאסור עוד יש לנו ארז לבנון אדיר התורה שדעתו כן, ומי יחין להתיר זה...”.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בבירור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

רבי שאול בראך

(א) „רבינו [הגאון רבי שאול בראך] נתן לתלמידיו שהיו מופלגים בתורה תואר מורינו להקרא כן אחרי שישא אשה (כפי שהי' נהוג אז במדינות החתם סופר). אולם רבינו התנה את התואר הזה להשתמש בו רק אם יהי' לו זקן“⁴⁴. [ראה לקמן ח"ב סוף פרק י"ח].

רבי שאול בראך — אב"ד קאשוי קראלי ומאגנדארף. מחבר של הרבה ספרים מפורסמים. בארוכה ע"ד דברי ימי חייו ופרשת תקפו וגדולתו ראה ס' תולדותיו: „שאלו בחיר ה" (א"י, תשל"ו). „אמר פעם הרב הגאון המובהק מוה"ר שמעון גרינפלד זצ"ל אב"ד דקה"י מיהאלי בעהמח"ס מהרש"ג, שהי' תלמידו המובהק של המהר"ם שיק: „אנחנו למדנו אצל רבינו מהר"ם שיק תשע שנים, הרב מקשוי למד אצלו תשע חדשים, והוא הנו התלמיד בה"א הידיעה של רבינו המהר"ם שיק“ (שם פ"א עמ' ז').

(446) ס' שאול בחיר ה' (הג"ל) פ"ה עמ' רמ"ג.

(ב) מתוכן דבריו (ספרו „גבעת שאול“ פרשת קדושים אות קעט) :
הביא דברי האברבנאל דאסרה תורה לזכרים שלא ישחיתו פאת זקנם להיות כנשים בלי זקן [לעיל ערך „אברבנאל“ אות א'] וביאר כוונתו ד„בזקן הגם שבסם אין בו משום לא תשחית, מ"מ הוא בכלל לא ילבש גבר שמלת אשה". וסיים בזה"ל :

„ומבואר שכן נהגו כל ישראל בימיו. וכן בימי אבותינו בארץ הקדושה כמפורש בשמואל ב, י, ולמה הוצרכו להמתין עד שיגדל זקנם, וכי לא הי' להם מספרים או סם, אלא ודאי שהי' בושה לילך בלי זקן“ [בארוכה עד"ז — ראה לעיל ערך „רד"ק"].

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג. בענין העברת הזקן ע"י סם — ראה שם פ"ט. בענין בושה לילך בלי זקן — ראה שם פ"ט].

(ג) מתוכן דבריו (ספרו „אבות על בנים“ [פ"ג מ"ג]) :

הביא מדברי האברבנאל וביאר כנ"ל אות ב' : „מוכת מדבריו שבימיו לא הי' נמצא בין יראים מי שיגלח זקנו אפילו בסם . . . אם איש מסיר כל זקנו עד שנראה כאשה יש בו איסור. והוא מצד הלאו דלא יהי' כלי גבר וגו' . . . “ ראה באות הקודמת.

עוד הביא שם דברי החתם סופר שמדינא אין צריכין שערות הפאות להיות ארוכים ומנהג טעות הוא לגדל הפאות כ"כ, ועכ"ז „בני ביתי ותלמידי אני מנהיגם על דרך זה אע"פ שהוא טעות קדוש יאמר לו“. וכתב שם מה שי"ל בטעמו ונימוקו של החתם סופר בזה. ומסיק עפ"ז בנוגע לעניננו :

„הנה אם הגאון חתם סופר החמיר בזה שלא מצאנו שום מקור רק שהאר"י הק' נהג כן, הנהיג גם הוא ובני ביתו ותלמידיו כך, כל שכן שהי' מנהגם להחמיר בגילוח הזקן שהחמיר בזה הקדוש מאד“. [נעתקו יתר דבריו בזה לעיל ערך „חתם סופר“ אות ב' מספר 3, וראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ב' דיש להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש].

עוד הזהיר שלא לגלח פאות הראש במכונת גילוח [הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פ"א אות ג'].

מה שהביא מדברי החיד"א בינדוננו — ראה לעיל ערך „חיד"א“.

(ד) 1) לשונו (ספרו „בהית הבקר“ [תהלים אות תמד]) :

„עוד נתחכם הס"מ להכשיל את ישראל, והיערות דבש קרא תגר בימיו על המגלחים זקנם ומניחין רק השפה שלמעלה מפיו וקרא עליהן מה לך לספר חוקי שתיבת לספר הוא ענין גלוח כמבואר בש"ס שספר הוא המגלח ותשא בריתי רק עלי פ"ך ובעוה"ר בדורנו נתפשט שמגלחים גם השפה שעל פיהם וכתב הרמב"ם במורה נבוכים שלגלח הכל מקורו בע"ז שהם סריסין והסריס אין לו זקן והאברבנאל פ' קדושים [לעיל בערכו] כתב שעוברים על ז'או דלא ילבש גבר שמלת אשה . . . וגם זה בעוה"ר נתפשט בין המון והוא רחוס יכפר

עון שעל ידי אריכות הגלות נחטרבו בגוים וילמדו מעשיהם ועכ"פ השומע לדברי חכמים בודאי לא יעשה כן לגלח גם השפה
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג (וראה שם הערות 1-3 בדיוק לשונו "לגלח הכל . . . גם השפה"). משום איסורי חקות גוים — ראה שם פ"ד. בענין גילוח השפם — ראה שם פי"א].
עוד כתב שם:

"הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. י"ל בהקדים הפסוק באיכה ד' ב' בני ציון היקרים המסלאים מפז. ודרשו חז"ל שהם מצויינין במילה וציצית ותגלחת [לעיל ערך "מדרש רבה" אות א'] י"ל — שזה נרמז בתיבת מפז נוטריקון מילה פאות זקן. ומדאמר זקן נשמע דפאות קאי על הראש ונרמז בו ג"כ שבזוהר הקדוש מזהיר לבל ליגע בזקן ואפילו שער אחת משא"כ בפאות הראש הקפידא רק שישאר שיעור פאה הן ברוחבן והן בארכן ולכך נרמז הראש בפאות ובזקן נאמר סתם זקן שלא יגלחו כלל מהזקן [לקמן ח"ב פי"ג] . . . אשרי להמקיים ליוזר כדברי הזוה"ק — ועכ"פ יזהרו בזה אותן אנשים שאין מוכרחין להיות תמיד בין גוים, כי הוא [הזקן] מעורר רחמים, שכתב בזוה"ק שהם נגד י"ג מדות רחמים . . . וזו שאמר הנחמדים מזהב ומפז רב עדה"כ נחמד למראה שעל ידי אלו הדברים הרמוזים בתיבת מפז הם נחמדים ויש להם צורת ישראל ומתקיים הכתוב ונודע בגוים זרעם שבהולכם בשוקים ורחובות ניכרים שהם מזרע ישראל [שם פי"ט: "הדרת פנים — זקן" . . . ובזה יש ליתן טעם על שהזכר הוא בגימטריא בה' יותר מהאשה שהוא נקרא איש לפי שעיקר כח הזכר שהוא כח המוליד נראה בזקן והסריס אין לו זקן וחמשה פאות יש לזקן ובאלו החמשה הוא יותר מן האשה שאין לה זקן"
[ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש].

מה שהביא שם מדברי החיד"א בנידוננו — ראה לעיל בערכו.
מה שהביא שם מדברי מרן החתם סופר — ראה לעיל בערכו אות ב'.
מה שהזהיר לבל יגלח פאות הראש במכונת גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א אות ג'.

(2) לשונו (שם פרשת קדושים אות ריב):

"מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ודרשו חז"ל דזקן הכוונה יניק וחכים ודרשו נוטריקון זה קנה חכמה והגם דר"ת הוא רק זה קנה כתבו מפרשים דממילא נשמע דקאי על חכם וכמאמר החכם דיעה חסרת מה קנית דיעה קנית מה חסרת וכל שאמר שקנה נשמע שקנה חכמה — ויש לרמז כי נשים אינן בלימוד תורה וגם אין להן זקן ולזה מאחר שאמר זקן נשמע למי שיש לו זקן יש מציאות חיוב גם אם אינו בא בימים זה יניק וחכים וזהו רק בזכרים ומפני שיבה שבא כבר בשנים כולל זכרים ונקבות".

[עוד בשייכות הזקן ללימוד התורה — ראה לקמן ח"ב פי"ב אות ה' ופי"ט

הערה * 36].

נספח :

דברי הגאון רבי שאול בראך בנידו"ד בספריו "ליבא בעי" ו"שאול שאל" מובאים בכ"מ בחיבור הנוכחי.

שמירה טובה

מתוכן דבריו :

חיבור שלם ע"ד מצב היהדות בארה"ב בימיו — בהדגשת מצב השחיטה ושוחטים והנהגת ההמון בענין העברת הזקן. והאריך להביא שיטת הפוסקים רבים קמאי ובתראי דאיסור גמור איכא להעביר הזקן אף שלא בתער ובפרט ע"י סם משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב ופ"ט אות א'] ומשום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום איסורי חקות גויים [שם פ"ד] ומשום סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה] ומשום חשד ומראית עין [שם פ"ו] ומשום טעמי המצוה מכמה בחינות [שם פ"ז] ושכ"ה שיטת הרמב"ם דהבערת הזקן במספרים פטור אבל אסור [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] והביא השגות על דברי מרן הב"י שהבין פירוש אחר בדברי הרמב"ם [שם הערה 99]. לקמן ח"ג: טענה ומענה א' [וביאר דע"פ כללי הפוסקים הכרעת הזוהר והמקובלים לאסור העברת הזקן בשום אופן יש לה תוקף הלכתי ממש [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'] ושאיין להקל בכהנ"ל ע"פ פסק מרן הב"י בשו"ע [שם טענה ומענה א'] וי"ל דכמה מהפוסקים שצדדו להקל בנידו"ד כתבו כן להלכה ולא למעשה [שם אות יב] והביא שהעברת הזקן בישראל נחשב לצער ואבל וחרפה [לקמן ח"ב פ"ט] ושאיין להקל ע"פ המאמר אנדטא בענין תגלחת דער"ה [לקמן ח"ג: טענה ומענה ג'] והאריך בתוכחות מוסר על כהנ"ל ועוד.

דבריו מובאים בכ"כ מקומות בחיבור הנוכחי.

שמע ישראל

מתוכן דבריו (חלק ראשון אות יט) :

הביא שצריכים לחנך הנער במצות פאות הראש ואז גם כי יזקין שיהי' לו זקן לא יסור את הזקן ממנו. וכתב דהרבה פוסקים ס"ל לדינא דאסור מן התורה לגלח הזקן אפילו במספרים שלא כעין תער" וציין לכ"פ [לקמן ח"ב פ"ב] והביא די"א שאף ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום דבחוקותיהם לא תלכו [שם: פ"ד] והביא דמי שאין לו זקן אינו בצלם אלקים רק הוא בצלם אדם בליעל הס"ם [שם פ"ט. ועייג"כ ח"ג: טענה ומענה ב'].

והראה מקום להרבה ספרים הדנים בכהנ"ל.

שמירה טובה — לרבי חיים מאיר באלל.

שמו ישראל — לקוטי דינים וכו' לרבי ישראל חיים סאמעט.

סביב ליריאו (ע"ס יראים)

לשונו (סימן צד סק"א) :

"... ותניא... יכול גלחו במספרים יהא חייב כו'. משמע דחייב מלקות אין במספרים אבל איסורא מיהא איכא אפילו במספרים, לכן דייק החינוך מצוה רנ"ב מלשון הרמב"ם פ"ב מהלכות ע"ז שכתב ואם גילח במספרים פטור, דאיסורא אית בו, ועיין בכ"מ שם שכתב דרמב"ם רק סירכא דלישנא נקיט אלא דלכתחלה נמי שרי, וכ"כ בב"י יו"ד סי' קפ"א, אבל המעיין בלשון הרמב"ם יראה דצדקו דברי החינוך, דבהלכה שם ה"ו גבי פאת הראש כתב ומותר ללקט הפאות במספרים לא נאסר אלא השחתה בתער, ובהלכה ז' גבי זקן כתב לפיכך אם גילח זקנו במספרים פטור, ומדשינה לכתוב גבי פאת הראש מותר ובזקן פטור מכלל דאינו פטור ומותר, וגם טעמא רבה איכא לחלק בין זקן לדאש וכמ"ש המה"ח דבזקן כתיב גילוח והשחתה משו"ה גם במספרים כעין תער נמי אסור משא"כ בראש דלא כתיב אלא לא תקיפו, מותר לגמרי במספרים."

[רשימה ארוכה של דעות גדולי רבותינו הסוברים הכי בשיטת הרמב"ם ומה ש"ל בביאור טעמים ונימוקים — ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'. במ"ש להשיג על הוכחות מרן הב"י שהבין פי' אחר בדברי הרמב"ם — ראה שם הערה 99. בכללות ענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — רוכזו הדעות לקמן ח"ב פ"ב, ושם מובא מה ש"ל בביאור שיטתם].

הגאון מפראבוונא

מתוכן דבריו (ספרו שו"ת "צור יעקב" סימן ק) " :

פסק — ביסוד דברי מרן החתם סופר — דבמכונות גילוח, כל שלא נשתייר שיעור שער דכדי לכוף ראשן לעיקרן [ואין שום מכונת גילוח המשיירת שיעור גדול כזה], הוי כתער ממש, וחייב ע"ז מלקות מה"ת.

[ריכוז הדעות בדין מכונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א (ושם אות א' הועתקו דבריו בזה)].

ודן ע"ד תקנה בביהמ"ד שלא לקרוא לס"ת מגולחי זקן אפילו כשיהי' להם חיוב לעלות לתורה ונעשה ע"ז מחלוקת וחשש מסירות וכו' — האם יכולים לבטל התקנה. ופסק דלכתחלה אין לקרות לתורה המעבירים זקנם ע"י תער או מכונת גילוח ורק בשעת הדחק מחמת גודל המחלוקת יש להקל.

סביב ליריאו (ע"ס יראים) — לרבי אהרן וואלקין בעהמח"ס בית אהרן על הש"ס. חושן אהרן על שו"ע חו"מ, ס' מצח אהרן. שו"ת זקן אהרן.

הגאון מפראבוונא — רבי אברהם יעקב הלוי הורוויץ. בארוכה אודותיו — ראה הקדמת בן המחבר לשו"ת צור יעקב.

447) אכיר תודה להרה"ג וכו' ר' ברוך שמעון שניאורסון שליט"א (חתד"ג הגאב"ד טשעבין זצ"ל וכעת ר"י ישיבת כוכב מיעקב טשעבין ומחבר ספרי "ברכת שמעון") עבור שהעירני על מ"מ זו במכתבו אלי.

דברי הגאון מפראבוונא בתשובה זו הוזכרו בשו"ת דובב מישרים ח"א סי' כ"ג.

[מקצת דבריו בזה הועתקו לקמן ח"ב פי"ח אות ד', ושם רוכזו הדעות בהנידון].

שו"ת מנחת אלעזר

מתוכן דבריו (חלק ב סימן מח) :

"הנה נתיישבתי ואמרתי להשיבו בדבר תספורת הזקן אשר ניתן הענין להענות בו במכ"ע . . . לאשר נבהלתי משתומם בראותי אבני קודש דא"ח היוצאים מפי גאוני וקדושי עליון זי"ע דברים העומדים ברומו של עולם ובני"א מזולזלין בהם . . . ובאמת כל רוח ממש אין בהם כי לא ידעו תוכן הענין ובמה יכשלו ע"כ מצאתי א"ע בזה כמחוייב להרים מכשול ולהשיב בזה כפי עניות דעתי . . . ויהי' כבודם מחול . . . טרם כל שיח אביע אומר כי אין כוונתי ולא מגמתי להוציא לעז ח"ו על קהלות יעקב באשכנז בהמדינות שם וגם במדינת הגר אשר מספרים זקנם גם הרבה יראי ה' ות"ח . . . אך כתבתי מה שנ"מ לדינא ויבואר מזה כי הנהזרים לא ממדת חסידות לבד נגעו כאן, רק עפ"י הלכה לדעות הפוסקים המחמירים, כאשר יבואר בעזה"י"ת". והואיל להאריך בביאור דברי המאמר אגדה הובא בטור אודות גילוח בער"ה דאין משם מקור להקל [לקמן ח"ג: טענה ומענה ג'] והביא שאך ורק מחמת גודל הצרות וההכרח והסכנת נפשות התיירו לגלח הזקן בימי גזירת תתנ"ו אבל קודם הגזירה הי' כולם מגדלים זקנם גם באשכנז [שם: טענה ומענה א' אות י"א] ואפילו אז מופלגי תורה היושבים בביתם לא גלחו זקנם [לעיל ערך "חתם סופר" אות ב' ובהנסמן שם] ואותן בארץ פולין לא באו לכלל היתר זה [שם. ועייג"כ לקמן ח"ב פ"ח] ומזמן קבלת התורה ואילך לא נהגו ישראל לגלח זקנם [לעיל ערך "רד"ק"] וביאר איך שגילוח הזקן הוא משום צער וניוול ואבילות וכו' [לקמן ח"ב פי"ט] והאריך להשיב על דברי החתם סופר בתשובותיו חאו"ח סו"ס קנ"ט וכתב "עפר אני תחת כפות רגליו הקדושים אמנם בד"ת ניתן רשות גם לתלמיד לשאול ולהבין" [לעיל ערך "חתם סופר" אות ב'] והאריך להוכיח ע"פ כו"כ ראיות מדברי גדולי הפוסקים דבנידו"ד "חייב לנו בכזה לתת לב במקום שמחמירין הבעלי נסתר לעשות כדבריהם להשמר ולהזהר . . . הלכה בכה"ג כהזהר שאין להשחית זקנו וליגע בה גם במספרים ופלא על החתם סופר" [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'] והביא כו"כ דעות ראשונים ואחרונים הסוברים בדעת הרמב"ם דאם גילח זקנו במספרים רק פטור ממלקות אבל איסורא מיהא איכא [לעיל ערך

שו"ת מנחת אלעזר — להגה"ק ממונקטש רבי חיים אלעזר שפירא.

448) הביאו בגדו"ד בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ז. זקן אברהם מאמר רביעי אות ל"ח. ס' פנות הבית סי' ק"ו. שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ג'. שו"ת לבושי מרדכי ח"א בהמפתחות לחיו"ד סי' צ"ט. עמודי ארזים (בכ"מ). אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א). ס' שמע ישראל ח"א אות י"ט. ועוד.
449) וכן הגדיר שיטתו בס' דרכי חיים ושלום (מנהגי מונקטש) אות תתע"ט : "האריך להביא ראיות לאותן שאין מגלחין זקנם אפילו במספרים הוא מצד הדין ולא מצד חסידות". ועייג"כ בסוף התשובה.

„רמב"ם" אות ב' והביא מעשה נורא מדבינו יהודה החסיד דיש עונשים קשים בעוה"ב לאלו המגלחים זקנם במספרים ודן בפירוש הסיפור [לעיל ערך „רבינו יהודה החסיד" אות א'. לקמן ח"ב פי"ג] והרבה לתמוה עמ"ש החתם סופר בשם ספר א' אודות הנהגת הרמ"ע מפאנו ובא למסקנה אשר „בעל כרחך כי בשגגה פלטה קולמסו על הגאון הגדול זצ"ל חתם סופר" והמשיך „שאם הי' רואה הגאון חתם סופר זצ"ל התשובות דברי יוסף הי' חוזר בזה" [לקמן ח"ג: טענה ומענה ד'] ובירר שיטת השו"ת דברי יוסף בנידו"ד [לעיל בערכו] והרבה במאד בשבח הצמח צדק ובשבח דבריו בתשובתו בעניננו לאסור העברת הזקן במספרים אף שלא כעין תער ובסם [לעיל ערך „צמח צדק"] ובירר שיטת אביו בעל דרכי תשובה בנידו"ד [לעיל בערכו] ודן בדין שו"ב המגלח זקנו במספרים או בסם דראוי להעבירו [לקמן ח"ב פי"ח אות ג'] וכתב על א' שהשיג על דברי התשובת צמח צדק הנ"ל: „הנה אחזתני רעדה כי חרף דא"ח ואת גאון ישראל וקדושו רשכבנה"ג זצ"ל בדברי חדודין וליצנות וצריך להתפלל באפר ולבקש מחילה וכולי האי ואולי" והביא דיש לאסור העברת הזקן בכל אופן משום הלאו דלא ילבש גבר וגו' [לקמן ח"ב פי"ג] וביאר מאמר זוהר „ווי לי' למאן דאשיט ידי' בדיקני" [לעיל ערך „זוהר"] וכתב על א' מהמשיגים ומצדדים להקל בדינים אלו: „הלא הוא הדבר אשר אמרתי כי לא עלי תלונתו כי אם עוד על רבינו הרא"ה מהראשונים והמעשה רוקח והמרכבת המשנה והדברי יוסף והמכתם לדוד . . . ועוד כיוצא ואחרון חביב הצ"צ לגדול האחרונים (הגאון מליובאוויטש זצ"ל) ונגד כל אלו יעיו . . . ולא הי' לנגד עיניו הספרים הנ"ל כלל רק בלי דעת ועיון שאוג ישאג על נעוה"ו וכל רוח אין בו, ואיסתרא בלגינא וכו', ובעוה"ה מקיים בעקבותא דמשיחא חוצפא יסגי".

נספח :

דברי הגה"ק ממונקטש בתקנת הכולל מונקטש בירושלים שידקדקו שהמתפללים בביהמ"ד תמיד בקביעות יהיו בצלם ה' על פניהם, היינו שלא יגלחו זקנם כלל אפילו במספרים — הועתק לקמן ח"ב פי"ח אות ה', וש"נ.

שער יששכר

לשוננו (מאמרי חודש ניסן, מאמר אגדתא דפסחא אות נט) :

„ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם . . . י"ל דהנה היצה"ר מפתה לב האדם בפרט במרירות סוף הגלות האחרון הלו כי נתחבר לעצת הציאניסטאן הכופרים ח"ו ולילך בדרך גוי (שהוא נאציאן) היינו לאומיות בלא הדת כראוי ואם כי כחשם על פניהם יענה בלי זקן ופאות ואין להם צורת יהודי יאמרו הרשעים האלו כי לאומות ישראל הוא תקוע בלבבותם ואין כדאי להתגרות באומות וברשעי ישראל לילך בזקן ופאות ומלבושי ישראל רק העיקר טמונת הלב וכיוצא בטענת היצה"ר . . . ונגד כל אלו הטענות הזרות של היצה"ר נאמר

שער יששכר — להגה"ק בעל שו"ת מנחת אלעזר שבערך הקודם.

בזה כי ישראל קדושים נזהרו בזה במצרים בעצם שורש קדושתם הגם כי היו ערום וערי' וידעו קט כח עצמותם בנפשם עכ"ז החזיקו א"ע בכל האפשרות וזה שכתוב ויהי שם לגוי (אבל לא גוי נאציאנאלער יו"ד בלבד שהוא פתרון מלת גוי כנ"ל, רק) מלמד שהיו ישראל מצויינים שם (בזקן פאות ומלבוש כשארז"ל במדרש [פס"ז שמות פ"ו] שבזכות זה נגאלו שלא שינו שמם ומלבושם וכל רואיהם הכירום כי זרע ברך ה' המה בני ישראל . . .".
[ראה לקמן ח"ב פ"ד ופ"ז ופי"ד ופי"ט].

דברי תורה (מונקאטש)

עיי"ע „דגל מחנה אפרים“.

מאיר נתיב (ע"פ נתיב מצותך)

מתוכן דבריו (פרק יח אות לט) :

הביא כמה דעות הפוסקים ראשונים ואחרונים דיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב] ומשום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה אות א] ולפעמים משום מנהג [שם פ"ח] והביא דעת התרומת הדשן [לעיל בערכו] והרמ"א [לעיל בערכו] דיש לגזור על מספרים כעין תער אטו זוג התחתון, וביאר דעכ"פ נראה מזה שאף במספרים לא פשוט להו כ"כ להקל ובקושי הקילו קצת במספרים שאינו חדוד [וראה בערכים הנ"ל]. והביא דעות הסוברים בשיטת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים רק פטור ממלקות אבל אסור [לעיל ערך „רמב"ם" אות ב'] „והפוסקים הביאו דאלו מרן הב"י ה' רואה דברי החינוך ותרומת הדשן הנ"ל לא הוי פשיט ל' להתיר במספרים בשו"ע" [לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות ג'] והביא מכללי הפוסקים דבכה"ג הכרעת ההלכה כפי פסק הוזהר והמקובלים „וכבר ידוע עד היכן החמירו בזה בזה הקדוש" [שם : טענה ומענה ב'] ועוד הביא שהמקילים לא הקילו כ"א בשעת הגזירות והסכנה ר"ל [שם : טענה ומענה א' אות יא] ושמוזמן קבלת התורה ואילך נהגו ישראל שלא לגלח זקנם אף במספרים [לעיל ערך „רד"ק"] והביא וביאר מעשה ברבינו יהודה החסיד ע"ד העונשים נוראים ר"ל עבור המעבירים זקנם אף במספרים [לעיל ערך „רבינו יהודה החסיד" אות א' לקמן ח"ב פי"ג] ועוד הביא די"ל שהמעביר זקנו אף שלא בתער אינו ראוי להיות ש"ץ [לקמן ח"ב פי"ח אות א'].

כף החיים *

לשוננו (או"ח סימן שג ס"ק קכז) :

„ . . . והאר"י ז"ל החמיר מאד אפילו בחול שלא ישים ידו בזקנו למשמש

מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותיך) — לרבי מאיר דוד הרצבערג בעהמח"ס אור החמה על הלכות קידוש החודש.

כף החיים — על שו"ע או"ח יו"ד להגאון רבי יעקב חיים סופר.

(* ראה לקמן „הוספה ב" אות א — שט נענוקו עוד מדבריו בנדון (מגכתי"ק, שלא נדפסו ע"ע).

בה כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער והי' אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו כי הם צנורות השפע כמבואר בש"מ פ' קדושים יעו"ש. וא"כ כ"ש בשבת דיש עוד איסור מוסיף⁴⁵⁰. ועייג"כ סי' ש"מ ס"ק יו"ד.

[שיטת האריז"ל — ראה לעיל בערכו. דיכוז הדעות בענין תלישת שער הזקן ואם לפי"ז אסור גם לסרוק הזקן במסרק — ראה לקמן ח"ב פי"ב].

רבי איסר זלמן מלצר

אחד מתלמידיו המובהקים של הגאון רבי איסר זלמן מלצר ה"ה הרה"ג וכו' ר' אברהם יעקב זלזניק שליט"א (ראש ישיבת עץ חיים בעיה"ק ירושלים ת"ו) כתב במכתבו:

„מה ששאל בנידון מכוונות גילוח. אני לא שמעתי ממו"ר שום דבר בזה. אלא אחי הרה"ג ר"י זלזניק אמר שפעם הביא הרב . . . שליט"א מכוונת גילוח חשמלית ובדק אותה מו"ר ואמר בזה הלשון „אינני יודע מהו היצוה"ר שלכם להוריד הזקן עד השרש".

שוב נתקבל מכתב גם מאחיו הרה"ג וכו' ר"י זלזניק שליט"א הנ"ל, וז"ל:

„ . . . קבלתי מכתבו מיום וא"ו מנ"א, ובו שאלה על דעת מרן הגאון רבי איסר זלמן זצ"ל בדבר מכוונת גילוח אי שרי להשיר שער הזקן על ידו. ואספר לכת"ר כי אני עם עוד אחד מבני הישיבה דאז הבאנו לפניו מכשיר גילוח ושאלנו לדעתו. הסתכל בזה והפטיר בזה"ל: „איער יצר-הרע אראפ נעמען די האר ביז דעם שורש פארשטיי איך ניט. אין וואלאזין האט מען אויך גישארן די בארד, אבער נאר ארום גיפיצט. אראפ נעמען אין גאנצען וואס שפארט דאס". והי' נראה שאין הדבר ברור לו ובכל אופן אמר כהנ"ל".

בעל „דבר אברהם"

הי' מוכן ליהרג ולא להעביר זקנו בהגיטו דקאוונא, כדלקמן בה"מדור סיפורים" בערכו, עיי"ש וש"נ מקורי הדברים.

[עוד בענין מסירת נפש על זקן מגודל — ראה לקמן ח"ב פי"ד].

באר יהודה (ע"ם חרדים)

עיי"ע „ספר חרדים".

(450) הביאו נכדו בספרו „תוספות חיים" שבסו"ס צוואה מחיים להגר"ח פאלאגי (מהר" ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט (עמ' ל"ה).
בעל „דבר אברהם" — רבי אברהם דובער כהנא שפירא אב"ד קאוונא (נין ונכד הגר"ח מחאלאזין). בעהמח"ס שו"ת דבר אברהם.

המגיד הירושלמי

מתוכן דבריו (ספרו „בטוב ירושלים“¹) עמוד נא ואילך
— מדרכי הקדושה):

„מלפנים היו זהירים בני ירושלים מאד מאד שלא לגזו זקנם אפילו במספרים, וזוכרני שמי שנאלץ לכך מחמת חולי או מכה ח"ו הי' מתבייש לצאת לשוק עד שיהי' קושר פניו במטפחת.

[המעשה שהביא מהמהרי"ל דיסקין אודות איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' — ראה לעיל ערך „מהרי"ל דיסקין"].
„ . . . הרה"ג ר' נפתלי הירץ זצ"ל אבד"ק יפו ומושבות [אודות גדולתו ראה מ"ש עליו הגאון רבי יצחק בלאזר — מובא בס' בטוב ירושלים עמ' שמ"ב בהערת המחבר] הקפיד מאד על כך בהיותו האחראי על כשרות היקב בראשון לציון, וזוכרני שאשתו של אחד מהעובדים החדשים שנתקבל לעבודה ביקב היתה קובלת בפני חברותי' אוי לי עד היכן חובת הפרנסה מגעת, הנה נתקבל בעלי לעבודת היקב, הוכרח לגדל זקנו . . .“ [לקמן ח"ב פ"ח בסופו].
וסיפר שהי' מוכיח בתוכחה את אלו המסירים זקנם במספרים או בסם, שעי"ז באים ההמון עם לגלח בתער, שהרי אינם יודעים ואינם מבינים ההבדל בין תער לסם וכו', ושהסכים הגרי"ח זאנענפעלד עמו. [הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פ"ה אות א'] וסיים בזה"ל:

„ובעז"ר בימינו אלו, כמעט שכבר נשתקע האיסור של השחתת הזקן, וסכיני הגילוח, מגלחי הנשמה והגוף, מבצבצים ועולים מכיסי הבחורים, ואוי' לנו שגם החרדים מסתפרים כבר במספרה, זו החדשה מקרוב שבאה אלינו, ורואים בעניהם את בני המון מתגלחים בתער, ואין מוחין בידם ובידי הספר, ומבטלים בזה מ"ע של הוכיח תוכיח, או לאותה בושה, או לאותה כלימה“.

בתר תורה

לשונו (מצוה רנב):

„שלא לגלח פאת הזקן . . . ביי דעם לאו איז אויך א איסור מלקות אבער נאר מיט א ראזיר מעסער, אויב מיט א שער איז נישט קיין איסור מלקות, אבער אראפנעהמען די באָרד ביז צום פלייש איז מיט א שער אויך אסור גלייך ווי מיט א ראזיר מעסער“.

בירור שיטתו:

א) א"כ הרי בהמכונות גילוח, שפעולתן היא „אראפנעהמען די באָרד ביז צום פלייש“ — יש חיוב מלקות מדאורייתא כתער ממש.

המגיד הירושלמי — רבי בן ציון יאדלר.

451) זכרונותיו מחיי ירושלים וגדולי' במאה האחרונה.

כתר תורה — על המצות לרבי אביגדור גרינוואלד (בעהמח"ס חלק יעקב), נדפס בהסכמת גדולי דורו, כמו מרן החפץ חיים, רבי מרדכי ליב וינקלר (בעל „לבושי מרדכי“), רבי יוסף חיים זאנענפעלד, רבי שמעון סופר, רבי ישעי' זילבערשטיין (בעל „מעשה למלך“ על הרמב"ם), ועוד.

[ריכוז הדעות באיסור העברת הזקן ע"י המכונת גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א — וראה לעיל בה"מבוא].
 (ב) ממ"ש: "אויב מיט אַ שער איז נישט קיין איסור מלקות" — משמע דאיסורא מיהא איכא.
 [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

שו"ת מנחם משיב

מתוכן דבריו (חלק א סימן מג) :

האריך בגדר המספרים כעין תער והתער ועסק בבירור כמה מהשיטות בזה, ובסוף דבריו סיים:
 "... וראיתי בחי' הרח"ה בחליפות מכתבים סימן י"ב מ"ש על דבר המכונה החדשה העשוי' במיוחד לגלוח הזקן דנעשה בתואר רהיטני ... במחילת כבודו טעות פלטה קולמסו ישתקע הדבר ולא יאמר כן לעקור ח"ו דבר מן התורה ואם כי המחבר בוודאי כוונתו ללמוד זכות, אבל ח"ו לומר כן, והוא פשוט כדעת רש"י ותוס', ולפי"ז כשמיוחד לגלוח הוי ממש כתער, וכן כעת שהמציאות מכונה חדשה בחשמל לגלוח וגם יכולים לגלח כל גופו בזה דינו כתער".

בירור שיטתו :

הביאו הראב"ד שליט"א דירושלים עיה"ק בספרו שו"ת מנחת יצחק ח"ד ס' קי"ג, וכתב עליו:
 "... וחזיתי בספרים של גדולי האחרונים בתקוה למצוא סמך למנהג העולם להקל, אבל לא רק שלא מצאתי ... היתר, אלא כתבו בפירוש להחמיר, ה"ה בספר מנחם משיב ... דאף שגדול כחו בהיתרא, כנראה מספרו מ"מ כתב שם, ע"ד המכונה החדשה ... [והביא לשונו הנ"ל] ...".
 [ריכוז הדעות בענין דין מכונת גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א (ושם אות ד)].

שו"ת קול מבשר

*

א) מתוכן דבריו (ח"א סימן ח"י) :

"ע"ד השאלה אם מותר לגלח פאות הראש והזקן במכונה גוזזת (שניידע מאשינע), הן הלא יש בזה חשש איסור ע"פ דעת שו"ת תרומת הדשן ... [לעיל ערך "תרומת הדשן". לקמן ח"ב פ"א אות ו']. גם במספרים כעין תער שגוזז סמוך לבשר ועוקר השער מעיקרו ושרשו ואינו משאיר שום שיערה, דעת כמה פוסקים דאסור, כמ"ש בתרומת הדשן הנ"ל בתחילת התשובה" [לעיל

שו"ת מנחם משיב — לרבי מנחם מענדל קירשבוים אב"ד פראנקפורט ע"מ.

שו"ת קול מבשר — לרבי משלם ראטה.

(*) עוד מכתב ממנו בנדו"ד — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתמח-תתמט.

בה"מבוא", ערך "תרומת הדשן", לקמן מספר 2, ח"ב פ"ב]. והביא הדבה דעות הפוסקים ראשונים ואחרונים הסוברים דאיסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דלא תשחית וגו' [לקמן ח"ב פ"ב] ולפעמים מפני מנהגי אבות ומנהגי המקום [שם פ"ח] ומסיק "עכ"פ דברי התשב"ץ הנ"ל נוקביב ויורדים עד התהום, צאו וראו כמה הפליג בחומר העון של מי שהורגל בתמידות באיסור גלוח והקפה, ובזמננו אשר גדלה הפרצה בזה בעוה"ר ע"ז ידו כל הדושים וד' יכפר בעד" [שם]. והוסיף דמעוד טעם נוסף יש לאסור אף שלא בתער, והוא ד"גם חוץ לזה יש בזה משום מראית עין" [שם פ"ו] "ומלבד כל זאת יוכל דבר זה להביא לך הפסד חומרי ומוסרי במצבך לעתיד, בהיותך לשיחה בפי הבריות הדורשין לגנאי וחוששין ללעז . . . ויש עוד בזה מצוה מדברי תורה . . . צריך לצאת ידי הבריות . . . גם מצוה מדברי קבלה . . . הסר ממך עקשות פה לזות שפתים הרחק ממך" [שם]. וסיים בזה"ל: "לכן שמע בקולי ושים נא לבך למשמרת חוקי התורה והמצוה ודרכי היהדות הנאמצה בכל לבבך ובכל נפשך, וביחוד אל תוסיף עוד להשחית את זקנך, הלא רבים ונכבדים מבני ישראל מגדלים זקנם גם במדינת גרמני', וגם בפאות הראש נזהרים אחב"י החרידים שם . . .".

(ב) מתוכן דבריו (שם סימן יט) :

"מכתבך הגיעני, והנה חשבתי למצוא השגות וסתירות נגד דברי מכתבי הראשון, אולם באמת כל דבריך אינם נכונים ואין בהם די השיב את תלונות החששות שכתבתי לך . . . "והאריך בבירור שיטת התרומת הדשן בנידונו [לעיל בערכו] והביא הרבה דעות ראשונים ואחרונים דאיסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן [לקמן ח"ב פ"ב] ושי"א דגם חיוב מלקות איכא בגילוח המספרים כעין תער [לעיל ערך "חתם סופר" אות ג'] ויש לאסור גילוח המספרים (י"א — אף שלא כע"ת) גזירה אטו זוג התחתון [לקמן ח"ב פ"ה אות ג'] ולפי דעת הרמב"ם אסור לגלח הזקן במספרים ורק פטור ממלקות וכן כתבו רבים מגדולי רבותינו בשיטתו [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] והאריך בבירור גדרי התער והמספרים והמלקט ורהטני [לעיל בה"מבוא"] והואיל לבאר בארוכה מה שי"ל בטעמיו ונימוקיו וראיותיו של הרב "בית הלל" דס"ל דאסור להעביר הזקן ע"י סם מעיקר הדין דלא תשחית וגו' [לעיל ערך "בית הלל" אות ג']. לקמן ח"ב פ"ט אות א' [והביא כו"כ דעות הפוסקים הסוברים הכי [לקמן ח"ב שם] ובירר שיטת הריטב"א בדין זה [שם] ומסיק: "ומעתה מסולקת השגת הנובי" והברכ"י על הגאון בית הלל, ואדרבה מסוגיא זו ראי' ברורה לדעת הרב בית הלל דגילוח ע"י סם הוא גילוח שיש בו השחתה גבי פאת זקן ועובר ע"ז כמו בתער" [שם]. והביא שיש לאסור העברת הזקן אף במספרים אפילו שלא כעין תער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום איסורי חקות גוים [שם פ"ד] ומשום חשד ומראית עין, "וכ"ש אדם מסויים אשר עיני המון עם ה' אליו", ושיש בזה חילול השם [שם פ"ו] ועוד יש לאסור לפעמים משום מנהג [שם פ"ח] והביא דהמצדדים להקל בדינים אלו לא עשו כן כ"א משום שעת הדחק והגזירות והסכנה וכו' [לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות יא] ובנידו"ד הנה פסק הוזהר והמקובלים לאסור העברת הזקן

בכל אופן — מכרעת ההלכה, כמו"ש גדולי הפוסקים בכלליהם [שם: טענה ומענה ב'] והאריך בבירור שיטת מרן החתם סופר בנידונו, ומסיק ד"נראה בעליל כי הגאון חתם סופר ז"ל בעצמו לא הונח לו מנהג גרמני, וכבר הבאתי לעיל דברי החתם סופר במקומות אחרים שדעתו שאיסור דאורייתא יש אף במספרים כעין תער" [לעיל ערך "חתם סופר" אות ב' מספר 9 ואחר מספר 9] ועוד בירר שיטת החיד"א בזה [לעיל בערכו]. וסיים בזה הלשון:

"הנך רואה איפוא חבל נביאים רבים מגדולי הפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל המתנבאים בסגנון אחד להחמיר ולאסור גלות הזקן במספרים כעין תער וקצתם מחמירים גם שלא כעין תער וגם ע"י ס. . . הנה תשובתך בצדך ע"י כי לא בכח הקבלה באתי בזה כשהיא לעצמה, רק יען אשר יש ויש פוסקים רבים המחמירים מצד ההלכה . . . אולם אמת הדבר כי גם הפוסקים המתירים מצד עיקר הדין קיימו וקבלו את הכרעת המקובלים וחששו לדעתם בחומרא זו . . . אולם ע"י מכונה המעבירה את השער מעיקרו הוא איסור תורה כמו תער, וכעין המעבירין באבן פימסענשטיין את הסם כמ"ש הנו"ב מ"ת חיו"ד סימן פ"א, דאטו תער כתיב בקרא".

[ריכוז הדעות בענין דין מכונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

רבי שרגא פייבל מנדלוביץ

**

העידו כמה מתלמידיו המובהקים שהי' מקפיד במאוד מאוד שלא ישתמשו במכונות גילוח מטעם דיש בהן חשש דציני של איסור תער דאורייתא ושכן קיבל מפוסק הדור הגאון רבי חיים עוזר גראדזענסקי (ה"אחיעזר"). [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י מכונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

האדמו"ר מוהרי"צ * מליובאוויטש⁴⁵²

(א) מתוכן דבריו (ספרו, "ספר המאמרים — ח'תש"ב" ד"ה ואברהם זקן [עמ' 62 ואילך]):

האריך בביאור אגדתא בעינן חשיבות הזקן [נעתקו מקצת דבריו שם — לעיל ערך "מדדש רבה" אות ב' מספר 4 הערה 64] ובסוף סיים בזה"ל:

(452) לאחר זמן העיריני חכם א' משיחת האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש (אביו של האדמו"ר מוהרי"צ) אשר דיבר לחסידיו בשמחת תורה בשנת תרס"ו (כפי רשימת השומעים הנדפס בס' תורת שלום — ספר השיחות ע' 74 ואילך): " . . . וממילא מיר, וואס מיר זיינען דאך בדור היותר אחרון דארף זיך דאך אויספיהרען די כוונה . . . וואס די כוונה איז קיום המצות, אין קיום המצות איז פאראן די עצם מעשה המצות וואס די עולם' שע האלטען, וואס דער אמת דארף טאקע זיין אזוי, עס דארף זיין קיום המצות במעשה בפומ"מ, נאר עס דארף אויך זיין א הרגש פנימי אין דעם, אז דער נפש זאל זיין בקירוב פנימי צו אלקות אז עס זאל זיך אויפמאנען א ענין אלקי אין נפש און קיום המצות. וואס דאס אין די כוונה . . . אז מען זאל מקיים זיין תומ"צ און מיט א הרגש פנימי, וואס די כוונה איז מיט דעם לברר את הגוף ונפש הבהמית אז מען זאל זיך

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשכא-תשכד מעוד כו"כ מקומות בספריו.

(**) עוד משיתתו בנדו"ד — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשכ.

... וזהו ואברהם זקן בא בימים, דהנה קיים אברהם אבינו ע"ה את התורה כולה עד שלא ניתנה, וכל עניני עבודתו של אצ"ה היו באופן דמסירת נפש ועבודה זו בחר לבניו אחריו, והיינו דלבד זאת אשר הי' הראשון שפתח הצנור דמסירת נפש בעבודת הוי' הנה בחר בהעבודה דמסירת נפש ולכן בחר בשעבוד גליות תמורת העונש דגיהנם ומהאי טעמא תבע הזקנה, שראה אשר בעקבות משיחא יהי' דור אשר הזקנה והלובן שער תהי' עבודה של מסירת נפש גם בבני תורה לכן תבע זאת [ראה לעיל ערך "מדרש רבה" שם] והתפלל עליהם שיוכלו לעמוד בנסיון".

מתגבר זיין אויף איהם און מכניע זיין איהם, וכמו"כ אפילו אז עס איז גאר פאראן הפכים ומנגדים צו אלקות ווי איצטער איה, איז פונדעסטוועגען זאל מען מקיים זיין תומ"צ, און מיט א הרגש פנימי.

"איך וועל גאר נישט ממעט זיין בכבודו של א"א אז איך וועל זאגען אז ער האט נישט געזעהן אז דאס איז (והראה) על זקנו אם רוצים לסלסלה און פארשארען איהר ארונטער) א מנגד צו אלקות, עס איז פאראן וואס רעכענען אין דעם א כוונה לש"ש, עס זאל די וועלט אויך צוגעמען, אבער אין א זאך וואס איז נוגע צו זיך דארף מען מער מעסטען, איז דאס דארף נישט זיין אזוי.

"די כוונה לש"ש רעכענט מען, אז עס זאל גרינגער זיין אין הנהגת העולם, אבער באמת וואס האבען מיר א שייכות צו דער וועלט, איי מען לאכט, דארף דאס נישט אהערן, איי עס ארט און עס איז טאקע באמת שווער אז מען לאכט, אבער דאס מיינט מען דאך, ווייל דורך לאכען מאנטזיך פנימיות הנפש, (וצעק בקול רם:) רבונג של עולם, עס דארף זיך דאך אויספיהרען דער תכלית הכוונה דארף מען דאך אויפמאנען פנימי הנפש, איז אז מען וועט נישט לאכען ווי וועט זיך אויפזוכען די התגלות פון פנימי הנפש... איז איצטער דער בירור היותר אחרון, טא זאלען זיך פאנדער קלייבען וואס צו אונז איז צו אונז, און וואס נישט צו אונז זאלען גיין אויף דער אנדער זייט, יתבררו ויתלבנו הדברים, וואס צו אונז איז צו אונז, (והראה באצבעו לעצמו) און וואס נישט איז ארויס, (והראה על החוץ) פון אונז, עס דארף זיין גאר וואס שייכות צו אלקות איז און וואס נישט אלקות אפליידיקען אויף דער אנדער זייט, אין לשון דארף מען אויך זאגען אפלייגען אויף דער אנדער זייט, (והראה באצבעו על החוץ) גאר דו ש"י דארפסט פארשטיין, וואס מיינט מען אויף דער אנדער זייט, נישט קערען אהער וואס דאס איז די וועלט אויך מסכים, גאר אויף דער אנדער זייט א היפך פון וועלט, זאל וואקסען ווי ג—ט האט מיר באשאפט.

"איך בין א פאליטיקאנט, איך וועל דיר אין מיטען יאהר נישט אריינפיהרען און

זאגן דאס, גאר איצטער זאג איך דיר, עס דארף זיין נישט אזוי.

"הנני ידו על הלחי של ש"ב ואמר לו: דו פאטש איך וויל דו פארשטייט נישט, ער פארשטייט — (והראה על שיחי) — און דארפסט דאס נעמען מיט קבלת עול הער ש"י אויב דו ווילסט אז עס זאל האבען א קיום דער מציאות אלקות שבנפשך זאלסטו דאס לאזען — (הוכיח אותו כל העת על שהוא מסלסל בוקנו להטות על הצד שיהי' נאה יותר) — איי עס וועט זיין שווער אין הנהגת העולם נו דאס דאגהט נישט תו"ת אויף דעם, דאס הארט נישט תו"ת... זאל זיין שווער, עס איז פאראן אזוינע וואס מאכען אפילו אויך — (הראה על שמספרים הזקן) — אך שאומרים שכן הוא רצון העליון, איז דאס דאך נישט אזוי, אבער פאראשערען די בארד מיט דער כוונה לש"ש — עס זאל זיין גרינג אין הנהגת העולם, דאס איז גענארט און דאס איז א מתנגד צו אלקות..."

[בענין קיפול שערות התחתונות של זקן ארוך — ראה לקמן ח"ב פ"ב נספח א'. במ"ש "דאס איז א מתנגד צו אלקות" וכו' — דאך שם פ"ה אות ד', במ"ש "שווער אין הנהגת העולם" וכו' — דאך שם פט"ז: "שידוכים" ופי"ז: "פרנסה"].

[ראה לקמן ח"ב פי"ד: „מסירת נפש“].

(ב) **מתוכן דבריו** (ספרו „קונטרס ביקור שיקאגא“ [עמ' 46]):
יש למנוע מלהעביר הזקן אף שלא בתער (נוסף על האיסורים שבזה לשיטות המחמירים) משום סייג ומיגדר מילתא. הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פ"ה אות א' (שם רוכזו הדעות בזה).

(ג) **לשונו** (ספרו „ספר השיחות — תש"א“, שיחת ש"פ משפטים בסעודה, אות א' [עמ' 61]):

„ביי די רביים איז געווען איינער וואס האט געזאגט, אז פאר א ווייסע בארד ווערט ער נתפעל און פלעגט טייטשן דעם פסוק והדרת פני זקן, אז פון זעהען א פני זקן ווערט מען הדור ד. ה. שענער די התפעלות איז פון דעם אלקות וואס איז דא בשערות על דרך שערות נזיר וואס אין זיי איז דא קדושה“.

ביאור דבריו:

במ"ש „על דרך שערות נזיר“ — ראה לקמן ח"ב פ"ב אות ג'. בכללות דבריו — ראה שם פי"ט. ח"ג: טענה ומענה ב'.

(ד) **לשונו** (ספרו „ספר השיחות — ה'תש"ג“ פורים, אות ג' [עמ' 43]):

די חז"ל זאגן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים [פסחים פז, א.]. תלמידי חכמים זיינען ווי א מגדל. א ת"ח הייסט ניט דער וואָס איז מחבר חיבורים, ווען אפילו ער איז מחבר הונדערט חיבורים, זאגט א סאך חילוקים ופלפולים, דאָס איז אַלץ גאָר ניט ניט דאָס איז אַ תלמיד חכם. א ת"ח דאַרף זיין אַ מגדל, געהענדיג אין סטריט זאָל זיין קענטיק, אַז דאָ געהט אַ תלמיד חכם, עס זאָל זיך זעהן די באַרד און פאות און ציצית, די גאָס זאָל פילן אַז עס געהט אַ בן תורה“.

[עוד עד"ו — ראה לקמן ח"ב פי"ט. ח"ג טענה ומענה א' אות י"ג].

חזון איש *

(א) „שמעתי מכבוד מורי החזון איש זצ"ל שאמר דכשבא לפניו יהודי בלי זקן כמעט שמקיא“⁴⁵³.

(ב) ס"ל למרן החזון איש⁴⁵⁴, שהזהירות שלא לגלח במכונה אלקטרי אינו ענין רק לירא שמים בלבד להחמיר בו, אלא זהו איסור לכל אחד, ואין לחלק בין מכונה למכונה, שכבר עשה נסיונות במכוניות גילות, ומוכח שנוגע בבשר, והוה כתער, ויש לאסור בכולהו.

חזון איש — רבי אברהם ישעי' קרליץ. הי' הפוסק בהלכה לכל העולם היהודי.

(453) הרה"ג וכו' ר' משה שטערנבוך שליט"א (מחבר ספרי „מועדים וזמנים“ וש"ס) במכתבו אלי.

(454) הובא בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סו"ס קי"ג. שו"ת שיח כהן ח"א יו"ד סי' טו.

עוד הורה מרן החזון איש, דלא זו בלבד שאסור מדינא להתגלח בהנו מכוניות, אלא גם אסור להמציאם לאחר מפני איסור לפני עור.
[הועתק הלשון בזה בשלימות לקמן ח"ב פ"א אות א' ושם רוכזו הדעות בענין דין מכונות גילוח].

(ג) "כשדברנו אודות מכונות הגילוח . . . בעיקר הדין הסכים החזון איש עמנו, שכשלא נשתייר כלום מן הזקן יש בו משום איסור גילוח"⁴⁵⁵.
[ריכוז הדעות בענין דין מכונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

(ד) 1) לשונו (ס') "קובץ אנרות" מאת החזון איש ח"א סימן קצו) :
[בענין סם המשיר שערות הזקן:] "ע"ד הסם, אס אינו סם . . . אינו גם סם חיים, ומאד קשה עלי הדבר שאינו ממדת הצניעות, ואין זה לבוש ישראל, רק למדו מהגוים בגולה, ושוללים בזה קדושה, אבל כשישאירו שערות קצרות אין קפידא וזה דרך הישרה [ראה מכתב הבא]. ולכן קשה לי להשיב בדין זה . . .". [ראה לקמן אות ח'].

בירור שיטתו :

(א) במ"ש אודות דין הסם — ראה לקמן ח"ב פ"ט, (שם רוכזו הדעות בענין העברת הזקן ע"י סם).

(ב) במ"ש : (1) "אין זה לבוש ישראל" — ראה לקמן ח"ב פ"ט. (2) "דק למדו מהגוים בגולה" — ראה לקמן ח"ב פ"ד הערה 4. (3) "ושוללים בזה קדושה" — ראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ב'. (4) "שערות קצרות" — ראה לעיל בה"מבוא". לקמן ח"ב פ"ג הערות 1-3. ח"ג טענה ומענה א' אות ו'.

2) לשונו (שם סימן קצח) :

[בענין מכונת גילוח:] "מעולם אין דעתי נוחה מגילוח זקן כעין תער, בהיותי מורגל באיסורו בדור הקודם, והי' הדבר חמור מאד, כמו גילוי ראש בחוצות, והי' הדבר נחשב כשינוי מלבושיהם לבוש הישראלי, ואף שפשטה המחלה גם בין התורנים יחיו, לא נשתנה הדבר בשביל זה, ולכן נפשי סולדת בענין זה.

" . . . והדרך הישרה שיבור לו האדם הוא לשייר שערות קצרות ניכרות היטב עד שנקרא זקנו מגודל, וילעיגו עליו ולא יחוש מפני המלעיגים, ואז יעיד ששלחנו גדול משלחנום".

בירור שיטתו :

במ"ש : (א) "שינוי מלבושיהם" — ראה לקמן ח"ב פ"ד ופ"ט. (ב) "וילעיגו עליו ולא יחוש" וכו' — ראה שם פ"ד : "מסירת נפש". וראה שאר המקומות שנשמנו בסוף מספר הקודם, ולעיל אות ב'.

(ה) לפני ששים שנה בערך נתקיימה פגישה בין האדמו"ר הזקן מגור, רבי

אברהם מרדכי אלטר זצ"ל, לבין אחד מגדולי בעלי המוסר, המשגיח המפורסם של ישיבת מיר, רבי ירוחם זצ"ל. האדמו"ר מגור הצביע על שלשה דברים שאינם מוצאים חן בעיניו, מתוך התנהגותם הכללית של בחורי ישיבות ליטא . . . שמספרים את זקנם . . .

והחזון איש הגיב על כך, שאין כל תשובה ממשית על שלשה ההשגות הנ"ל, וכל התירוצים והאמתלאות שמשיבים עליהם אינם אלא ישוב דוחק ואין להם על מה שיסמוכו.⁴⁵⁶

(ו) "גילוח הזקן שהתירוהו לעצמם קצת מבני תורה בדור האחרון, המרה מאד את רוחו של החזון איש וראה בזה מפסיד לקדושה. רבי דוב יפה שמע מפיו, שזקן מגודל אינו מדת חסידות אלא עיקר, כי מדת חסידות היא הנהגה שהתורה דורשת מיחידים בלבד, מהחסידים, ואילו דבר שהוא דרך התורה לכל נחשב כעיקר"⁴⁵⁷.

(ז) העיד משפחת החזון איש דסבר דמותר לסרוק הזקן והפאות אע"ג שנתלשין שערות.⁴⁵⁸

[ריכוז הדעות בענין סריקת הזקן ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פי"ב (ושם אות ב)].

(ח) "כדאי להעתיק בספרו דברי החזון איש ז"ל שכתב כי הסם אינו סם חיים, ובאמת ראוי אותו זקן [החזון איש] זי"ע לברכה ולתהלה כי הוא הקדוש ז"ל לחם בחכמה עצומה נגד הרוח שהכניסו חוג מסוים לארה"ק כאלו הזקן חרפה היא רח"ל והוא ז"ל בקדושת כשרונו בהנהגה צבורית קידש בקדושה של מעלה קדושת הזקן ולבוש יהודי וד"ב"⁴⁵⁹.

(ט) בשם מרן החזון איש⁴⁶⁰:

"צריכים לגדל הזקן . . . צריכים לעמוד בתוקף ולא להתאים את עצמו לעולם . . . לא לעשות פשרות . . . רק תופעה בזמן האחרון . . . עוד לפני כמה עשרות שנים גלוח הזקן הי' סימן של קלקול וכפירה וכו'. . . גם בישיבות חדר . . . ואע"פ שאומרים שרצו בזה לקרב רחוקים אין זה יסוד הדבר, ולא הצליח בכלל, אלא במדה זו שגלחו את זקנם נתקלקלו ונשארו בייס שפיגעלע".

456) מאמרו של הרב שלמה כהן, נדפס ב"דגלנו" גל' עט (מרחשון תשט"ו). הובא בס' פאר הדור (תולדות החזו"א) כרך ראשון עמ' ר"ג הע' 31.

457) ס' פאר הדור הנ"ל כרך שני עמ' שלו.

458) ס' טעמא דקרא (להרה"ג וכו' ר"ח קניבסקי שליט"א) מהדורא תניינא דף קח, ב אות ל"ד. הביאו בקונט' תוספת חיים (להרי"ח סופר שליט"א) — נדפס בסו"ס צוואה מחיים להגר"ח פאלאגני. מהדורת ירושלים, תשל"ו) אות מ"ט. לשון ס' טעמא דקרא נעתק לקמן ח"ב פי"ב אות ב'.

459) הרה"ג וכו' ר' שלמה אליעזר מרגליות שליט"א (בנו של הגה"ק ריא"ז מרגליות — ראה אודותיו לקמן בערך ספרו "עמודי ארזים") במכתבו אלי.

460) הבא להלן העלה בכתב תלמידו של החזו"א הרה"ג וכו' ר' שאול ברו"ם (חתן אחותו וגיסו הגאון ה"סטייפלער" רבי יעקב ישראל קניבסקי שליט"א) בספרו "זכרון שאול" ח"א (ב"ב, תשכ"ו) עמ' רכ"ח. ראה אודותיו בס' פאר הדור הנ"ל כרך שני עמ' של"ה הערה 151. ושם מובא גם הקטע הנעתק כאן בפנים.

(י) "הרב לא רצה להאמין על אחד שסיפרו עליו שמספר את זקנו"¹⁰¹.

* (יא) שמעתי בשם אחד מגדולי התורה בעיר בני ברק, ממשפחת מרן החזון איש ז"ל — סיפור מבהיל בתוכנו:

כאשר היו הפרעות ל"ע בעיה"ק חברון בשנת תרפ"ט, התבטא מרן החזון איש שסיבת הדבר נעוצה בעובדה שהתלמידים שבאו אז מחו"ל ללמוד בישיבת "כנסת ישראל" אשר בחברון, היו מגלחים זקנם . . . !

רבי יונתן שטייף

(א) שיטתו בדין איסור גילוח הזקן ע"י מכונות גילוח — ראה בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד דעברעצין שליט"א.

[ריכוז הדעות בדין מכונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

(ב) מתוכן דבריו (ספרו "שו"ת מהר"י שטייף" סימן עח):

דן בענין גילוח פאות הראש ע"י מכונת גילוח הראש. והביא חילוקי דעות גבי דין מספרים כעין תער בפאות הראש [ראה לקמן ח"ב פ"א אות ג'], וכתב דאפילו "מי שמתיר לעצמו להעביר זקנו ע"י נוללער מאשין" וא"כ "יכול להתיר לעצמו גם בהמכונה ע"י כח העלעקטער" — מ"מ "צריכין לדקדק ולראות אופן המכונה כי אולי יש שינויים בהמכונות ואז צריכין לברר המעשה של אותה המכונה, והכלל בזה שצריכין לעיין בהמכונה אם היא מספרת בשני סכינים בצד העליון עם צד התחתון יחד, שאז הוא בתורת גילוח ומותר מעיקר הדין [משמע רק מעיקר הדין — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ט] ואם יש לחוש שאינה חותכת רק בצד אחד בסכין אחד לבד זה ודאי אסור . . . " ולמעשה סיים: " . . . אמנם אם שואלין אותי אני מזהיר להשואל ואומר לו שבשו"ע כתב שיש לחוש ולאסור גם מספרים כעין תער" [לקמן ח"ב פ"א אות ג', ח"ג: טענה ומענה א' אות א']. והוסיף, ד"אולי אין להתיר המכונה שלא יאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרים" [לקמן ח"ב פ"ה אות א' — ושם רוכזו הדעות בזה בנידו"ד]. וסיים: "ולא באתי לדון על מה שלא ראיתי".

[ריכוז הדעות בדין מכונות גילוח לענין פאות הראש — ראה לקמן ח"ב פ"א אות ג', וראה שם באותו פרק, דלפי דעות רוב גדולי האחרונים יש למכונות גילוח הזקן דין של תער דאורייתא; ראה לעיל בערך זה אות א'.

שו"ת משנת בנימין

**

מתוכן דבריו (סימן נב):

דן בשאלת בחור ירא שמים שאינו מקצץ זקנו אף במספרים ואביו גער

(461) זכרון שאל שם. פאר הדור שם.

רבי יונתן שטייף — אב"ד דקהל עדת יראים — ווין.
שו"ת משנת בנימין — לרבי אברהם בנימין זילבערבערג. אב"ד טולישקאוו ואח"כ מו"צ ור"מ בווארשא ואח"כ אב"ד פייטסבורג, ארה"ב. חיבר הרבה ספרים.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשכה-תשכו.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשכו.

עליו דבמדינה זו רוב היראים ג"כ מקצצים זקנם ובפרט שגם רבנים עושים כן. ובאם מגדל זקנו אזי לא יהי' במציאות ששיג זיווג" וע"כ מצווה על בנו בתורת כיבוד אב שיקצץ זקנו במספרים, והבחור התמרמר מאד דהגם שחושש לחומרא של חז"ל, אבל אם נוגע למצוה, ירא שלא להכשל באיסור דאורייתא ח"ו ולכן שואל דעת תורה מה יהא בעסק זה . . . [ומבאר בארוכה השקו"ט ההלכתית — נעתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פט"ו: "כיבוד אב ואם" — ומסיים:] . . . נמצא דא"א לאב לצוות לבנו בתורת כיבוד אב שיגלח זקנו במספרים, ואומר אני להבחור הזה אל תירא ואל תחת משום עונש אם לא ישמע לאביו בזה ואדרבה שכרו כפול משמים ויצליח בזה ובבא שחושש להדרת זקנו ופניו יאיר בצנורות קודש, שיחזיק בחומרות שהחמירו חז"ל, ובטחוני שגם אביו ישמח בהנהגה זו ויהי' לו גם אריכות ימים בטוב ונעימים . . .".

בירור שיטתו:

במ"ש: (א) "אם מגדל זקנו אזי לא יהי' במציאות ששיג זיווג" — ראה לקמן ח"ב שם פט"ו. (ב) "הדרת זקנו . . . פניו יאיר בצנורות קודש" — ראה שם פ"ט. (ג) "ואביו גער עליו . . . במדינה זו . . . כמעט רובם ככולם מקצצים זקנם . . ." — ראה לעיל ערך "חפץ חיים" אות ה' מספר 15 ואילך מ"ש על טענה זו.

[ריכוז הדעות בענין גידול הזקן כשהוא בניגוד לציווי ההורים — ראה לקמן ח"ב פט"ו].

* * *

גם יש להעיר מדבריו שם בסימן לב: "מה ששאל היות שזקנו משונה מאד ו"א ששערות זקנו מראיתה בזיון הוא לפני אנשים, ובאחד משני דרכים יש לו או לגלח במספרים או לצבוע על מראה יפה ונאה, ובאיזהו מהן יותר טוב, עכ"ד . . . לכאורה נראה דטוב יותר לגלח במספרים, ושלא לצבוע שערותיו דאיסור של מספרים הוא רק איסור דרבנן כמ"ש במק"א ביאור בזה ולקמן אבאר עוד בזה, אבל לצבוע שערות זקנו יש בזה איסור דאורייתא . . .".

עוד בשיטת המחבר בנידונו — ראה ערך הבא.
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב].

חמדת בנימין (ע"מ מכות)

לשונו (דף קז, ב [על מכות כ, ב]):

דן בשיטת הרמב"ם בנידו"ד ואחר שהביא החילוקי דעות בזה [ראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] המשיך בזה"ל:

„ . . . ובספרי משנת בנימין (סי' ל"ב) כתבתי לבחור יותר לגלח במספרים ושלא לצבוע שערותיו דאיסור של מספרים הוא רק איסור דרבנן ולצבוע שערותיו הוא איסור דאורייתא עיי"ש. ואחד מהרבנים הגדולים והמפורסמים כתב אלי במכתבו איך כתבתי בספרי דיש איסור דרבנן הלא מפורש בשו"ע דמותר לכתחלה, ולא השבתיו מכמה טעמים. אולם בכאן יש מקום להשיב, עי' צמח צדק שהאריך לאסור במספרים שלא כעין תער, ועי' מעשה רוקח על הרמב"ם, ועי' שדי חמד שהביא הרבה אוסרים אפילו שלא כעין תער, ועי' בחיבור וילקוט יוסף ששם הביא כל דברי האוסרים עיי"ש ובסופו נדפס מכתבים מגדולי הדור דיש גודל זיכוי בזה שבידור הענין שיש בזה איסורים רבים, ולטוב יזכר את ידי"ג הרב הגאון מוה"ר יחזקאל מיכלאוהן האבד"ק פלונסק ז"ל מרבני וורשא, שהאריך הרבה בענין זה ומסיק דפטור אבל אסור, וכמו שהבאתי את החינוך לעיל, והביא ראיות הרבה לזה, וכל דברי האוסרים, וא"א לי להביא כל הראיות ומה שפלפלתי עמו בזה, אבל ודאי בלי שום ספק איסור דרבנן הוא, וזאת לדעת כי ראיתי כל העצות הנמצא בספרי גדולי אחרונים בענינים אלו, ואחרי כל זה הוא איסור דרבנן ואין שום מקום לומר דאין בזה גם איסור דרבנן. ואם יעזור העליון ואזכה להו"ל את הספרים שכתבתי ומצאתי לנחוץ להוציאם לאור אבוא אי"ה גם להו"ל קונטרס מיוחד מה שהארכתי בענין זה ואשר פלפלתי עם גדולי רבנים בענין זה ויהי' לחיבור קטן, וכעת די בזה, כי חוץ מה שנוגע לעניני קבלה אשר יש בזה ענינים גבוהים ורמים גם עפ"י נגלה הוא איסור, ורק פטור, כהחינוך להרא"ה.

[רשימה ארוכה של דעות גדולי רבותינו הסוברים הכי בכוונת הרמב"ם — ראה לעיל ערך „רמב"ם" אות ב', ושם יתבאר מה שי"ל בביאור טעמים ונימוקים. ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין פס"ד המקובלים לאסור העברת הזקן בשום אופן — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעתם בכה"ג תוקף הלכתי ממש].

עינים למשפט

מתוכן דבריו (ספרו „עינים למשפט" ע"מ מכות [כ, א אות ו]):

בירר שיטת תרומת הדשן בנידו"ד [לעיל בערכו] וכתב בדעת מרן הב"י והרמ"א דלשיטתם אין לחלק בין מספרים חדוד מאד לאינו חדוד — דאין לגלח במספרים כלל מטעם גזירה [לעיל ערך „תרומת הדשן" ושם הערה 213 והערה 220] וכתב שיש אוסרים במספרים בכלל ושכ"כ מרן הב"י וציין לדברי הוזהר והאריז"ל בנידו"ד [לעיל בערכם] שכ"כ. ראה לעיל ערך „מרן הב"י" ולקמן ח"ג: טענה ומענה א'.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא

תשחית את פאת זקנך — ראה לקמן ח"ב פ"ב. משום סייג וגזירה — ראה שם פ"ה אות ד'.

הגרצ"פ פראנק — רבה של ירושלים

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח מובאת לקמן ח"ב פ"א אות א"ב (ובסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון א-ג), עיי"ש.

הגה"ק מטשעבין

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח מובאת לקמן ח"ב פ"א אות א'.
[עוד מדבריו בנידוננו — דאה שם פרק י"ח אות ד'].

לקט הקמח החדש

מתוכן דבריו (או"ח סימן נג סעיף ו ס"ק נא):

הביא כמה דעות האוסרים הסרת הזקן אף ע"י מספרים וסם (וכ"ש ע"י המכוונות גילוח), וכתב דלפי דבריהם אין המגולחים ראוי' להיות ש"ץ, גם הביא מי שכתב דכיון דתפלה במקום קרבן ממילא הש"ץ ככהן המקריב וחולין היא להעמיד בחור שלא כהלכה מגולח זקן בהיכל ה'.
[הועתקו דבריו לקמן ח"ב פי"ח אות א' ושם רוכזו הדעות בהנידון].
[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ב. בענין העברת הזקן ע"י סם — ראה שם פ"ט. בדין מכוונות גילוח — ראה שם פ"א].

רבי זלמן סורוצקין

לשונו (ספרו „אזנים לתורה" [קדושים יט, כו]):

„לא תקפו פאת ראשכם, מדבר אל רבים. ואח"כ: ולא תשחית את פאת זקנך — מדבר אל יחיד? . . . ואולי יש בזה רמז ע"ז, כי האלילים ועובדיהם ומנהגיהם כרות יכרתון ולא יהי' עוד בישראל ואפילו באומות העולם מקיפי פאת הראש, כאשר אנו רואים בזמנינו, ואפשר יהי' לקיים אזהרה זו ברבים בגלוי ובפרהסיא, אבל פאת הזקן ישחיתו הגוים ורשעי ישראל אפילו לאחר שיבטלו מנהגי האלילים, ויעשו זאת מטעמי יופי והדר (נגד המקובל אצלנו, שהזקן תפארת לבעליו — א"ע), ויבוא ימים, שמי שיש לו זקן הוא ללעג ולקלס בגוים ומרים עליו באצבע ולכן בא הציווי בלשון יחיד ולא תשחית את פאת זקנך, אפילו אם תהי' א' ומיוחד בעיר או במדינה שיש לך דיקנא יקירא — לא תשחית פאת זקנך".

לקט הקמח החדש (על שו"ע או"ח) — לרבי יעקב צבי כ"ץ.
רבי זלמן סורוצקין — בעהמח"ס שו"ת אזנים למשפט וס' הדעה והדיבור ועוד.

בירור שיטתו :

(א) ה"בכ"ן של המוסר ודברי חיזוק שלו הוא שצ"ל זקן מגודל, וא"כ ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער.
 (ב) במ"ש: (1) "נגד המקובל אצלינו, שהזקן תפארת לבעליו" — ראה לקמן ח"ב פי"ט. (2) "מי שיש לו זקן הוא ללעג . . ." — ראה שם פי"ד — "מסירת נפש".

הגר"א (רבי אהרן) קטלר *

מובא בשו"ת מנחת יצחק (להגאון ראב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א, שליט"א) ח"ד סו"ס קי"ג שהגר"א קטלר פקפק בהיתר להתגלח במכונות גילוח. וכן העידו תלמידיו המובהקים דאמת נכון הדבר, שכיון שיצא מפי מדין החפץ חיים לאסור המכונות, לא רצה להתיר. והי' אומר דיסוד האיסור מוכח ממשמעות הסוגיא דנזיר, וכדלקמן ח"ב פ"א אות א', ושם רוכזו הדעות בענין דין מכונות גילוח.

תורת א' (אלף)

(א) לשונו (מכתבים ח"א מכתב ג) :

"... והנה כל תרי"ג מצוות, הן מצוות עשה והן מצוות ל"ת, אם עובר עליהם גורם רע זה לעצמו שנענש על זה בעולם הבא, אבל יש עוד דברים אשר אנו יודעים שאם עושה אותם גורם בזה ריבוי אור, כלומר עושה פעולה לטובה, אף שאינם כתובים בתורה, ואין העובר עליהם מקבל עונש כמי שעובר על תרי"ג מצוות, אבל עכ"פ אם לא יעשה אותן דברים, גורם איזה דבר אשר בודאי איננו נחת רוח לפניו ית', כי הוא גרם ע"י מעשיו העדר האור.

"למשל אנו יודעים שמי שמשחית שער זקנו, אם הוא עושה ע"י תער, אז הוא עובר על חמש לאוין וגורם רעה לנפשו כי הוא מנתק עצמו קצת מהקדושה ומקבל על זה עונש בעולם הבא, אבל אם אינו משחית את השער על ידי תער, אז אינו מקבל ע"ז עונש, [אבל ראה לקמן ח"ב פי"ג] אבל אפילו הכי הוא עושה בזה מעשה אשר גורמת רושם לא טוב למעלה, והוא גורם עכ"פ מעוט נחת רוח של אביו שבשמים, כי עושה איזה קלקול למעלה כאשר ידענו מחכמת האמת.

"על כן, מי הוא זה אשר יקבל על עצמו, להסיתך מרצונך לעשות נחת רוח בזה לאביך שבשמים. בעשותך דבר אשר אף אם אין אתה יודע האין זה גורם למעלה הפעולה, אבל אתה יודע ומאמין שכל הנעשה כאן עושה רושם למעלה, ואיך יבא אחר להסיתך שלא לעשות כן.

"והנה ידעתי שאותן אנשים אשר רחוקים מדרך האמת הזה, קוראים כ"ז חיצוניות, ר"ל מהאי דעתא, כי אחר שכתבנו באריכות האין כל דבר

תורת א' (אלף) — להרה"ק אב"ד ור"מ דק"ק שאפראן רבי שמעון ישראל פאזען.

(*) עדות חבריו ותלמידיו בשיטתו — לקמן ח"ב פ"א אות א (עמ' שנב ואילך), עיי"ש, וב"מילואים" לשם (עמ' תשסז).

מקושר למעלה, ואין לך דבר שאינו עושה רושם למעלה, האיך יכול להיות איזה מעשה אדם אשר עושה אדם ביישוב הדעת כדי לעשות נחת רוח לאביו שבשמים — רק חיצוניות?!

[ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'].

(ב) לשונו (שם מכתב ד):

„... והנה להבינך יותר מה שהי' רצוני במה שפרשתי ענין חוקות הגוי, כי הנה אם הגוי רוצה להתדמות לדברים של תורתנו הקדושה, אין על ידי זה ח"ו ירידה לדברים אלה מקדושתם, רק חז"ל הבינו מרוח קדשם מה שבדרכי הגוים הוא מחמת טומאתם, ועי"ז ידעו לומר שדברים אלה הם מחמת שחקוק בלבם דרכם המאוס והטמא, ועי"ז ח"ו יתחקק טומאתם גם בלב ישראל ההולך בחוקותיהם.

„אבל אם גם הגוים יגדלו פאות הראש או הזקן — ח"ו לומר שעי"ז תרד מקדושתו, וגם שמה שהם עושים אין בזה שום קדושה אם יעשו כזה באשר אין להם שום חבור לקדושה אם לא שיתגיירו, אבל אצל ישראל העושה זה — אצלו הוא דבר קדוש, ואדרבה מי שאינו עושה כן אצל יהודים, זה הוא הגורם לנפשו שיתדבק לה רוח טומאת הגוים“.

ואח"כ האריך בביאור דברי הרמב"ם פ"ב מהל' ע"ז ה"ז, דבריו בזה נעתקו לעיל ערך „רמב"ם" אות א' הערה 85, עיי"ש.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד. בענין טעמי המצוה בנידוננו לאור ההלכה, ראה שם פ"ז].

(ג) לשונו (מכתבים ח"ב מכתב סח):

„... ומה ששאלת שאכתוב לך איזה דבר מענין גידול הזקן — הנה מלבד שהוא מנהג אבותינו דור אחר דור, אך יש בו גם כן דברים עמוקים. כי הנה ידוע אשר האדם נברא בצלם אלקים, וזה קאי על נשמת האדם אשר היא חלק אלקה ממעל, אבל גם גוף האדם הוא נברא לבוש אל הנשמה ואין לך דבר בגוף האדם אשר אינו מלביש דברים רוחניים.

„והנה אצל אבינו שבשמים ית' אין לו דמות הגוף ח"ו, ואפילו הכי יודעים אנו אשר כתוב בכתובים יד ה' או עין ה' וכדומה, ואין לזה ח"ו פירוש גשמי, אך עיקר כוונת מלת יד או עין היא לכנות איזה דבר אשר הוא שייך לאלקות ית' והוא למעלה מכל תפיסת האדם הגשמי. ועל כן נקרא לשון הקודש בשם לשון הקודש מפני שהוא עוסק דוקא בענינים של קודש הקדשים אלקי ישראל ית', ורק אצל האדם הגשמי אותן מלות מכנים דברים גשמיים אשר מלבישים את רוחניות נשמתו של אדם דנבראת בצלם אלקים.

„והנה אצל הבורא ית' בחינת הזקן הם דברים קדושים עמוקים מאד, ועל כן אדם הנברא בצלם אלקים נוהר להכיר קדושת זקן הגשמי, ורק שערות הראש והצפרנים יש להם טעם לגלחם“.

[במ"ש שהזקן הוא הצלם אלקים — ראה מקומות שנסמנו לקמן ח"ג:

טענה ומענה ב' בסופו. וראה ח"ב פ"ט. שם פ"ז].

(ד) לשונו (מכתבים ח"ג מכתב א) :

"... והנה קודם כל אמר לך, שמי שיאמר לך אשר אולי אם אתה תשנה בדרכך משאר בחורים זה ח"ו יכול להביא אותך לידי גאווה, הנה זה לא מבין כלל וכלל מה הוא עיקר ענין של ענוה ושל גאווה... אך קודם כל אדברה כמו רגע, אודות מה שהגידו לך איזה אנשים, אשר מה שמגדלים פאות הראש והזקן, זה הוא רק חיצוניות, על זה אשאל שאלה אחת: וכי גם זה הוא חיצוניות אם אחד נזהר שלא להשחית זקנו בתער ח"ו, הלא מי שהוא עובר ע"ז, יעבור על חמשה לאוין ח"ו, והוא פושע ישראל אם עובר במזיד, ואף אם יצעק שהוא מאמין שיש בורא ית' אשר נתן לנו תורתו הקדושה, וגם אם ילמוד התורה הקדושה בהתמדה, אפילו הכי אם יעבור על זה הוא פושע ישראל, והלא זה הוא רק ניכר בחוץ ואם כן לכאורה הי' להיות רק חיצוניות.

"ומה חילוק יש, אם אחד עובד אפילו הרבה להשלים את המדות שלו, כגון שלא יהי' כעסן או בעל גאווה לפי השגת המשגיח, רק בזה לא יכול לעמוד בנסיון, מפני שאולי עורו אינו סובל גילוח אחר רק בתער, והוא הולך בין הגויים ואינו יכול לפי הבנתו לגדל זקנו, הלא נקרא אעפ"כ פושע ישראל, ומפני מה הוא כך? רק מפני שכתוב בתורה הקדושה שזה אסור, כלומר שאבינו שבשמים ית' צוה לנו להיות נזהר מזה, כלומר שרצונו הקדוש הוא זה שלא יעשה איש ישראל כזה, מפני זה הוא נקרא פושע ישראל.

"ומעתה אם אחד יודע שרצונו הקדוש של אבינו שבשמים ית' הוא עוד על כמה וכמה ענינים, אשר לא גזר על זה בתורתו הקדושה שיהי' העובר עליהם נענש על זה — אף שהי' שמחה לאביו שבשמים ית' אם יהי' נזהר גם בדברים אלה — וכי לא יהי' מן הראוי למי שאוהב את אביו שבשמים ית' לעשות כזה?!

"והנה כל מה שכתוב בתורה הקדושה, זה מחוייב כל איש מישראל, כלומר זה גזר הקב"ה שצריך להיות נזהר כל אחד ואחת מישראל לקיים, ואם לא יקיים דבר אחד ממה שנכתב באורייתא נקרא עבריין, אבל יש עוד כו"כ דברים, שאף שלא גזר הקב"ה שיהי' איש ישראל מחוייב לקיימן, אפילו הכי יודעים אנו שמי שמקיימן עושה בזה נחת רוח לאביו שבשמים ית' כמו שגילו לנו חכמי ישראל סודות עמוקות האין דברים אלה עושים פעולות גדולות, וכי רשאי אדם לומר ע"ז ח"ו שהוא חיצוניות גם אם לא יענשו ע"ז מי שעובר על דברים אלה...".

[ראה לקמן ח"ג: בטענה ומענה ב'].

(ה) לשונו (שם מכתב ה) :

"... רוצה אני לבאר דבר ממה שכתבתי... שלא יהי' בזה איזה

טעות.

„הנה כתבתי אז, שאם אחד מקבל עליו לעשות נחת רוח ליוצרו ע"י מה שאינו מגלח את זקנו, ובא אחד להסיתו שלא לעשות כן, אז הוא מסית אותו, וגם מעכב אותו מלעשות נחת רוח ליוצרו, — הנה אין כוונתי בזה, על אחד שיאמר לך שלפי דעתו עדיין צריך אתה להתיישב אם כבר תתחיל להתנהג כזה, וכמו שאין אני מסופק שהרב . . . נ"י בודאי מכוון לשם שמים, אף שאולי אני חולק על טענותיו.

„ואבאר לך זה בס"ד, הנה ידעתי (וכמו שגם אתה כותב) אשר אותן אשר מיעצים אותך להמתין עוד מלגדל זקנך, אצל קצתם הטעם הוא מפני שחוששין פן אחר כך שוב תגלח את הזקן ע"כ אומרים שטוב שלא תתחיל כלל אם תצטרך אחר כך להפסיק בהנהגה טובה זו, הנה על כגון זה א"א לומר מה שכתבתי אז, רק על מי שאומר בדרך כלל, שאין זה דבר גדול אשר צריך להתנהג בו ועל כן מונע אחרים מלעשות כן.

„והנה אצלינו, בפרט בישיבות אונגארן ה' ההנהגה, שהי' רוב הבחורים מגדלים הזקן כל זמן שהי' לומדים בישיבות, אף שהי' יודעים שאולי אח"כ יהי' מוכרחים לספר קצת שער זקנם (כי גם שם הי' מקומות אשר הי' קשה ע"י סיבות שונות לילך בזקן מגודל) ואפילו הכי כל זמן שהי' יכולים לא הי' מספרים כלל, וגם הראשי ישיבות של אותן ישיבות שהי' בנויות ע"פ דרכי חסידות, הי' מראים תמיד לתלמידיהם גודל הענין, עד שרוב התלמידים קבלו על עצמם הנהגה זו, ומה שלא חששנו פן אחר כך יצטרך התלמיד לשנות הנהגה טובה זו, הוא מפני טעם אשר אבאר לך בס"ד.

„הנה כבר כתבתי לך, שכל פעולה טובה שאנו עושים כאן, עושה איזה רושם טוב למע' כמו שאנו יודעים אשר מצוה גוררת מצוה . . . וע"כ היינו מקפידים שבחור אשר זכה להיות בין יושבי בית המדרש, ולהקדיש כל עתותיו ללימוד תורה הקדושה, יהי' זהיר ביותר שיהי' כל התנהגותו בתכלית השלימות, ושירגיש האין כל תנועה וכל מה שבעיני העולם נחשב רק לחיצוניות, יכול להיות פנימיות גדול, אשר עושה רושם גדול מאד, יותר ממה שהאדם יודע בעצמו, כמו שכבר ביארתי לך ענין חזקות הגוי אשר יש חקיקה לטובה או ח"ו להפיך גם ע"י מלבוש והילוך האדם, אשר כל זה עושה רושם בנשמת האדם.

„על כן הי' דעתנו, שביותר צריך להיות זהירות בזה, כדי לעלות במדריגות לימוד תורה הקדושה לשמה, אשר זה הוא ענין עמוק עמוק מאד . . . ואף שידענו שאולי קצת מהתלמידים לא יוכלו אחר עזבם את הישיבה, להתחזק בכל אופנים בדרכים אלה, עכ"פ יהי' גם אח"כ זכורים אצלם ימים אלה, אשר הי' במעלה יותר גדולה, בהשתוקקות שגם בימי החול כלומר בימים אשר כבר עזבו את הישיבה, שוב יוכלו לשוב לדרך זה אשר הורגלו בו בישיבה, אם יעזור להם השי"ת . . .”

עמודי ארזים

מתוכן דבריו (עמוד ז) :

הביא דברי הפוסקים קדמאי ובתראי והעתיק דברים נפלאים וגם מבהילים להוכיח דאסור להעביר הזקן בשום אופן משום עיקר הדין דלא תשחית וגו' [לקמן ח"ב פ"ב] ומשום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום איסורי חקות גויים [שם פ"ד] ומשום סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה] ומשום חשד ומראית עין [שם פ"ו] ומשום טעמי המצוה [שם פ"ז] ולפעמים משום מנהג [שם פ"ח] והאריך במיוחד להביא מהרבה מגדולי רבותינו הסוברים בשיטת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים רק פטור אבל אסור [לעיל ערך "רמב"ם" אות ב'] ומה שיש להשיג על הוכחות מרן הב"י שהבין פירוש אחרת בדברי הרמב"ם [שם הערה 99] והביא מעשה ברבינו יהודה החסיד שיש עונשים נוראים ר"ל עבור המעבירים זקנם אף שלא בתער [לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א']. לקמן ח"ב פ"ג] ובירר שיטת החיד"א בנידונו [לעיל בערכו] והעיד על שיטת הסבא קדישא [לעיל בערכו] והביא דמזמן קבלת התורה ואילך נהגו ישראל שלא להעביר זקנם כלל [לעיל ערך "רד"ק"] והביא מכללי הפוסקים להוכיח דאין הכרעת ההלכה בכה"ג כדברי מרן הב"י [לקמן ח"ג : טענה ומענה א'] ועוד שהמתירים לא התירו כ"א מחמת הדחק וצורך גדול והסכנה וכו' [שם אות י"א] והביא פס"ד הוזהר והמקובלים דאסור להעביר הזקן בשום אופן והעתיק מכללי הפוסקים דבכה"ג הכרעת ההלכה היא לפ"ד המקובלים [שם : טענה ומענה ב'] והאריך לבאר שאין להקשות מהמאמר אגדתא בענין גילוח דער"ה [שם : טענה ומענה ג'] וגם אין מקור להקל מהמובא אודות זקנו של אהרן הכהן [שם : טענה ומענה ד' הערה 188] ודן בשאלת סריקת שער הזקן [לקמן ח"ב פ"ב] והביא שיש למנוע מי שמעביר זקנו מלהיות ש"ץ או שו"ב וכו' [שם פ"ח]. ועוד ועוד. דבריו מובאים בכמה מקומות בחיבור הנוכחי.

כתב הגאון הרגצובי בהסכמתו להספר : " . . . לכן בודאי דברי המחבר שי' מאוד נכונים לאדפוס אדרא, ויהיו נזהרים מאד שלא יספרו הזקן כי זה איסור גמור. בקיצור הדברים של המחבר שי' בס' עמודי ארזים ראויים להדפיסם ולהפיצם בישראל למען לא יסיפו עוד לעשות כן".

* * *

עמודי ארזים — לרבי ישעי' אשר זעליג (ריא"ז) מרגליות. הי' נאמן ביתו של ה"סבא קדישא" [ראה אודותיו לעיל בערכו]. מספריו : אשרי האיש, ישב רוחו, קומי רוני, מדות דרשב"י, כוחו דרשב"י, כוחו דר' אלעזר ברשב"י, דעת הקדושה, ועוד. כתב עליו הגה"ק מסאטמאר שליט"א [במכתבו שנדפס בס' דעת הקדושה הנ"ל אחרי פטירת המחבר] : " . . . הי' קרוב אל נפשי מקדם הרה"ג חסידא ופרישא, המאור הגדול . . . חבל לארעא קדישא דחסרא גברא כמותו . . . " ספרו הנוכחי "עמודי ארזים" נדפס בהסכמותיהם של גאוני ישראל כמו המקובל האלקי רבי חיים שאול דויק הכהן. הגאון דבי שמואל ענגיל מחבר "תשובות מהר"ש ענגיל". הגאון דבי יוסף דאזין מחבר ספרי "צפת פענח" (הרואצובי). הגאון דבי שלמה זלמן עדרניך מחבר "שו"ת לחם שלמה" וש"ס.*

(*) ראה לקמן "הוספה ב" בתחילתו (קודם אות א).

כתב אלי בן הגהמ"ח ס' עמודי ארזים, ה"ה הרה"ג וכו' ר' שלמה אליעזר מרגליות שליט"א:

„טומוס של ברכות תהיינה לראש משה שפיר קאמרת
הרה"ג הנעלה בעל הדרת קודש הרב משה ווינער שליט"א
ליהודים היתה אורה וגו' כן תהי' לנו.

„... נתכבדתי במכתבו . . . ושמחה לאין קץ רייתי כי בעקבתא
דמשיחא אשר אור מדומה וחושך משמשים בערבובי' נמצא בארה"ב איש אשר
רוח בו אשר רצונו לבאר ולהאיר ענין איסור גילוח הזקן וגודל חשיבות
גידולו באור ההלכה, אשרי לו ואשרי חלקו אשר חבלים נפלו לו בנעימים
לעסוק בתיקוני דדיקנא, אין ערוך לגודל שכרו וחפץ ה' בידו להצליח נגד
המשחיתים ולפאר דמות וצלם אלקי הרוחף על פני הארץ.
„... ה' נותן התורה יחזקה ויאמצהו להגדיל תורה ולהאדירה ולחזק
בדקה של תורה לשם לתפארת ולתהלה בתוך אמוני עם סגולה ומתוך שמחה
של מצוה יזכה להו"ל את ספרו הנעלה שמבלי ספק הוא יותר חשוב לאין
ערוך מספרי פלפולים ממחברי זמננו וכמליצת אאמו"ר ז"ל מי שיש בידו למחות
שכוונתם בזה ז"ל שמי שיש בידו לכתוב מערכות אלקים חיים וכו', ובזכות
עסקו בתיקוני דדיקנא יתעורר עלינו י"ג מכילי דרחמי ונוכח לראות במפלת
המן הרשע ובהרמת קרן מרדכי היהודי — יהודי מבית ומבחוץ, וישמח ה'
במעשיו בבנין אריאל בהופעת אורו של משיח ה' . . .”

רבי ראובן מרגליות

הערותיו על ס' שו"ת מן השמים [ראה לעיל בערכו] — שהן (בלשונו):
„הארת היסודות של השאלות והכרעותיהן להלכה”.

(א) מתוכן דבריו (סימן לו):

הביא דעות בענין דין העברת הזקן שלא בתער והביא הוכחות דלפ"ד
הרמב"ם אסור לגלח הזקן במספרים [לעיל ערך „רמב"ם” אות ב'] והביא דעת
הפסקי תוספות דגם במספרים יש לחוש [לעיל בערכו] ועוד הביא שיש לאסור
העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [לקמן ח"ב פ"ג]
ומשום חקות גוים [שם פ"ד] ומשום טעמי המצוה [שם פ"ז] ומצדד לחלק בין
המעביר זקנו לגמרי או לא [שם פ"ג הערות 1-3] והביא שגילוח הזקן בישראל
הוא חרפה וניווול וכו' [שם פי"ט].

(ב) מתוכן דבריו (שם סימן מכ):

הביא דעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות [לקמן ח"ב פ"י] ודן
בהעדות המובא אודות הנהגת הרמ"ע מפאנו בנידונו [לקמן ח"ג: טענה ומענה
ד'].

רבי ראובן מרגליות — הי' מגדולי הבקאים בדורנו, כל גדולי הדור הוקירוהו כגאון
וגדול בתורה והחליפו עמו מכתבים, אין כמעט מקצוע בתורה שלא עמל בו ולא
חידש (והדפיס חיבורים) בו. ראה אודותיו בס' מרגליות (ירושלים, תשל"ג).

נספח :

עוד מדבריו בדין העברת הזקן — ראה ספרו „נצוצי זהר“ לאד"ר ק"ל, ב. ספרו „שערי זהר“ למכות (כ, א).

בית שמואל

לשונו (חלק ראשון חלק דלתי תשובה אות „ש“) :

ש"ב שראה אותו א', שהי' מגלח זקנו בתער והוכיחו אותו על פניו, ולא פנה השוחט אליו וענהו עזות כו'. אם כנים הדברים ראוי הוא להעבירו מאומנתו (מהרי"א אסאד י'). ולא רק בתער אלא גם במספרים [אפילו] שלא כעין תער, אסור בפאת הראש, וכן בפאת הזקן איכא איסורא. וגם יש בו עוד הלאו דלא ילבש גבר כו' (צ"צ החדש צ"ג). ואם עבר יש לחוש לשחיטתו (דר"ת ב' פ"ט). ואף דבגילוח ע"י סם ליכא איסור לאו, מ"מ בשו"ב יש להחמיר. דכיון שכתבו האחרונים, דהמגלח זקנו בסם אינו ראוי להיות ש"ץ, דאינו בשלימות דיקנא עילאה, ע"כ יש להחמיר מה"ט גם בשו"ב, דאע"ג שהסירו בסם ולא בתער, יש למנוע מלהיות שו"ב (שו"ת חיים ביד הספרדי, דר"ת ב' פ"ט).

[בענין שו"ב או ש"ץ המעביר זקנו אף שלא בתער, אם ראוי למנוע מלהיות שו"ב או ש"ץ — ראה לקמן ח"ב פי"ח [ושם רוכזו הדעות בהנידון]. ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום עיקר הדין דפאות הזקן ומה ש"ל בביאור שיטתם — ראה שם פ"ב. משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' — ראה שם פ"ג. בענין העברת הזקן ע"י סם — ראה שם פ"ט].

הגרי"א (רבי יוסף אליהו) הענקין *

מתוכן דבריו (ס') „עדות לישראל“ חלק „עיקרי דינים ומנהגי ביהכ"נ“ סימן נ [עמ' 145] :

הביא דמבואר בגמ' ושו"ע דהמעביר זקנו אינו חייב כ"א בתער, וע"כ רבים מבני תורה מגלחים במכונה שאין המספרים שבה נוגעים בבשר [ראה לקמן ח"ב פ"א דלפ"ד רוב גדולי האחרונים — דינה כתער] או באבק המשיר השער, משום דדינה כהשחתה בלי גילוח [ראה שם פרק ט']. אבל כתב ע"ז : „ואמנם בס' צמח צדק החדש [ראה לעיל בערכו] הרעיש על זה דיש מהראשונים הסוברים שדין השחתה וגילוח נאמר רק לענין חיוב, אבל איסור יש אף בהשחתה לבד“ [לקמן ח"ב פ"ב ופ"ג]. והמשיך הגרי"א הענקין את דבריו, דנוסף ע"ז שיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער מדינה, הנה „ידוע שטעם המצוה הוא שיהיו ישראל נבדלים מהאומות במראיהם (יעויין במורה נבוכים ובחינוך)“ ולפי טעם זה של המצוה „הרי ע"י השחתה בלי גילוח ג"כ

בית שמואל — על שו"ע יו"ד לרבי יהב"ץ ב"ר שמואל.

הגרי"א (רבי יוסף אליהו) הענקין — ה"י זקן הרבנים באמערקא. מנהל מוסד הק"ק „עזרת תורה“.

(* ראה לעיל בפתיחת החיבור בשוה"ג למכתבו של הרה"ג וכו' רמ"י הכהן בלוי זצ"ל.

נדמין לאומות". והמשיך ד"אף שטעמי המצוות אינם עיקר לענין חיוב, אבל "עכ"פ אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם". [לקמן ח"ב פ"ז]. וביאר, ש"הדין שהוא בנגוד להטעם, הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק, כעין המספר קומי, שיש לו היתר אם הולך בין שרי המלוכה וכה"ג [לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"ד-י"א], אבל אין זה היתר לכל, ולבני תורה ובפרט לרבנים אין היתר זה מספיק". [שם אות י"ג]. והוסיף עוד טעם להחמיר, והוא ד"הנה פאות הראש והזקן הן כתריס בפני התחברותם עם עושי רשע, כידוע שאין ארור מתדבק בברוך שצורת ישראל עליו. וכבר אמרו חז"ל — ועשו סייג לתורה" [לקמן ח"ב פ"ה אות ד'. ובמ"ש "צורת ישראל עליו" — ראה שם פ"ט]. ועוד טעם להחמיר משום מיגדר מילתא, שהרי "דבים מקלי הדעת מגלחים בתער ואומרים שמגלחים בסם, ורבים מעמי הארץ שאין מוחם סובל שיש הבדל בין זה לזה, וכיון שנתן רשות למשחית בסם, אינם מבחינים" [שם פ"ה אות א']. יש להעיר, דהעיד ראש הישיבה של א' מהישיבות הגדולות והמפורסמות בארה"ב, שהוא בעצמו שמע מפי הגרי"א הענקין, דלפי דעתו העברת הזקן ע"י סם עוד חמור יותר מע"י מכונת גילוח (אפילו). ראה לקמן ח"ב פ"א ופ"ט.

שו"ת חלקת יעקב

מתוכן דבריו (חלק ג סימן לט):

האריך להוכיח דיש במכונות גילוח חשש רציני של איסור תער דאורייתא. [הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פ"א אות א"ב, (שם רוכזו הדעות בענין דין מכונות גילוח). ובמ"ש לחלק בין מכונה למכונה — ראה שם בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ג'].

נספח:

עוד דן בנידוננו בספר הנ"ל ח"א סימן פ"ב — ודבריו מובאים לקמן ח"ב פ"ח.

נחלת יעקב

לשונו (חלק ראשון פ' טעמים ומקורות אות צא):

"... היונים רצו לבטל את מצות מילה שבו תלוי הזקן שסריס אין לו זקן והדרת פנים וע"כ גזרו דייקא על מצות מילה להגביר כח הסטרא אחרא שכן אל אחר מסתרס ולא עביד פירין... וכיון שחנוכה הוא בחי' הדר שהוא הזקן הדרת פנים ע"כ מדליקין בשמן בטעם כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן וע"י נמשך הארת פנים מש"ע נהודין על ב' צדי הפנים שכן ב"פ הפנים בגי' ש"ע... ובזה נ"ל ג"כ הטעם למה מצות מילה ניתנה לשמונה... משום דמצות מילה הוא בהדר דסריס אין לו זקן והדרת פנים ע"כ נתנה לשמונה

שו"ת חלקת יעקב — לרבי מרדכי יעקב ברייש אב"ד ציריך.

נחלת יעקב — על עניני חנוכה להרב יעקב חיים אמסעל.

דבלא"ה מדת יסוד הוא רומז להדרת פנים כטעם ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה".

שם אות צג :

"עוד טעם למצות מהדרין מן המהדרין בחנוכה דמבואר בכתבי הארז"ל דבחנוכה מתגלים הי"ג מדות של רחמים שהוא הי"ג תיקונא דיקנא והוא בחי' הדרת פנים כהנ"ל והדרת פני זקן וע"כ המצות הידור בחנוכה כעיקר מצוה יחשב".

[במ"ש שהזקן הוא ההדרת פנים וכנגד י"ג מדות הרחמים וכו' ראה לקמן ח"ב פ"ז ופי"ט. ח"ג : טענה ומענה ב']

*

זה השלחן

מתוכן דבריו (חלק שני יו"ד סימן קפא) :

"... במכונות החשמל באלו המצויים שבתם התחתון שלצד הבשר עומד בהם אין שום מציאות להפוך אותם כידוע, אלא שהרבה גדולים אוסדים אותה...".

[טעמי ונימוקי האיסור שהביא שם הועתקו לקמן ח"ב פ"א אות א' ואות ב', עיי"ש, ושם רוכזו הדעות בהגידון].

**

האדמו"ר מלויבאוויטש שליט"א

(א) לשונו (מכתבו [לאיש פרטי] הנדפס בספרו „לקוטי שיחות" ח"ב בההוספות לפרשת קדושים) :

"... בנוגע לענין גידול הזקן, הרי פשוט הוא לכל הדיעות שיש ענין בזה, וכל החילוקי דיעות הם, האם יש להתיר כשמוכרחים כביכול בהאמור, ואם זהו איסור דרבנן או דראורייתא, אבל, כנ"ל, פשוט הוא בנגלה דתורה וביחוד וביתר שאת בפנימיות התורה, אשר בתקוני-דיקנא, (כפי שהם נקראים בזהר ובספרי הקבלה, המקובלים בכל תוקף תורה שבע"פ על כ"א מבני) קדושה נעלית ביותר וביותר. ומדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, מדת (תקו"ד של) האדם (התחתון) תמשיך במדה זו מלמעלה כביכול [לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות יא"ב. שם : טענה ומענה ב']

"ובודאי מילתא היא, אשר כולי עלמא מודים וקורים להנ"ל „צלם אלקים" [ח"ג שם. ח"ב פי"ט].

"לדעת אדמו"ר הצמח צדק וכו"כ פוסקים לפניו וגם לאחריו, הוא איסור ברור מן התורה, כמבואר בשו"ת שלו, ובהוספה עליהם — בפסקי דינים שלו. ועיין ג"כ בדרכי תשובה על הי"ד ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סמ"ח. וקבץ כמה דיעות בהנ"ל ובארוכה הן ע"פ נגלה והן ע"פ פנימיות התורה בספר עמודי ארזים להרב מרגלית שי' [ז"ל] בירושלים עיה"ק ת"ו, שהעתיק

זה השלחן — חידושי דינים והערות בהלכה לרבי שרי' דיבליצקי (מבני ברק). חיבר הרבה ספרים בהלכה.

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשלא.

(** בארוכה מעוד כו"כ מקומות בספריו — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשכט-תשל.

דברים נפלאים וגם מבהילים בנוגע לגידול הזקן ולהפכו. — ושם גם מכתב הגאון הרגצובי (הר"י רחין) שזהו איסור גמור. [לקמן ח"ב פ"ב ופ"ג. לעיל בערכים המתאימים].

„הסיבות לשלילה שכותבם ועל הסדר :

„(א) חשש שע"י גידול הזקן יעלה בדעתו שזהו פוטרו משאר עניני תורה

ומצוה.

„מובנת השלילה דטענה זו, שא"כ אין לדבר סוף, ויש לבטל כל הידור

מצוה ועאכו"כ עניני מהדרין מן המהדרין ואת"ל — גם ציווי דרבנן וכו' וכו'. ואדרבה ע"פ הודעת והבטחת חז"ל אשר מצוה גוררת מצוה, כל הוספה (אפי') בהידור מצוה סופה להוסיף גם במצוה עצמן, וק"ל.

„אולי כוונתו בהנ"ל להענין דמחוי כיוהרא, אבל, ת"ל, בזמן האחרון הרי

לא מחוי כיוהרא כלל וכלל. ולא זו בלבד, אלא עוד כו"כ הנהגות, ומהן שהציציות נראות מבחוץ, שפשט הענין אפילו בישיבות הליטאות, ופשוט שאפילו לדעת המתירין בנדון דידן, אין זה דומה לענין שיהיו הציציות מבחוץ.

„(ב) לכתבו שהלן בעומקא דהלכתא, יש לו הכלי זיין להלחם נגד העולם,

וכאשר ה' עד הלום.

„פליאה גדולה כל כתבו האמור, שהרי בסמיכות למתן תורה — ה' ענין

ההפכי דאנכי ולא יהי' לך, וביניהם — גם אלו שראו מעשה מרכבה (ולא רק למדו ענין זה, כמסופר במדרש). ומעגל הזהב הראשון — למה שקרה בסמיכות לבנין מקדש ראשון, כמובא הפלאת חכמתם בעניני התורה, שכל ת"ח דומין לפניו כו' (סנהדרין ק"ב א') ועד"ו במקדש שני, צדוק וביתוס ועד לימינו אלה, אפילו בעיר זו עצמה, שהעומדים בראשם של תנועות שונות שנגד היהדות המסורתית, למדו לפני זה ולנו בעומקא דהלכתא, וכו'.

„(ג) לכתבו שאפשר שהסברא לגדל הזקן היא לא על טהרת הקדש כ"א

משום פני' וכו'.

„הנה פסק דין הוא, לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוה אע"פ כו' שמתוך

שלא לשמה בא לשמה.

„(ד) בהנוגע לזוגתו תחי'.

„הנה בהכירי אחדים ממשפחתה, תקוטי חזקה שסו"ס לא רק שלא תהי'

כל התנגדות מצדה, אלא אדרבה תסייע, ולא עוד אלא שעוד יתעלה כ' בעיני' ויתקבלו דבריו — בנוגע ליראת שמים ותומ"צ — להבא יותר, שהרי קרוב לומר שעתה כששומעת ממנו תביעה בזה, מתעורר רעיון במוחה (בסגנון חז"ל) שהטופח ע"מ להטפית ה"ה צריך להיות בהרבה יותר מאשר זה שמטפחו. [לקמן ח"ב פט"ז].

„מוכן ופשוט שלא נעלם ממני שבכמה מדינות ובמדינה זו, יראי ה' באמת,

התירו את הנ"ל ובכו"כ הסברים וכו' ובמילא בדור שלאחרי זה היו גם יראים וחרדים שקיימו זה בעצמם, אבל בודאי לא נעלם גם ממנו השינוי שחל בנתיים, שאז במדינות מסוימות וזמנים מסוימים נראה ה' להמתירים שרק זו הדרך להצלת כו"כ מבנ"י מקצה השני, ועמלו ויגעו למצוא היתר כו'. וד"ל. והרי גם באיסורים ברורים וגדולים מן התורה — נמצאים ענינים כאלו, ולא עוד אלא גם

בתורה שבכתב — כל הענין דיפת תואר אשר היתר ברור ניתן מן התורה בזה. וביארו חז"ל גם הטעם. ואל תדין את חברך עד כו'. ואולי במדינות ההם ובימים ההם מי יודע וכו'. [לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"א].

„אבל כנ"ל, ת"ל אין זה המצב כלל בזמננו זה. וכל הרוצה באמת — היכולת בידו (והלואי — וינצלה במילואה) הפצת היהדות בלי פשרות בכל מקום שידו מגעת; ובוזה — גם נדון דידן.

„בשיחתי עם אחד אשר ביקר אצלי בטענות דומות להנ"ל, ורצה להראות חריפות ובקיאיות להיתר, שאלתי (בהקדמת — בקשה שיענה מסיח לפי תומו מבלי כוונה): מהי הסיבה שכמציידים פני משה רבינו או אהרן הכהן, הן מבנ"י והן להבדיל מאוה"ע — מציידים דוקא בזקן גדול. ואם בנוגע לאהרן מסתמכים על הכתוב בתהלים שזקן אהרן יורד ע"פ מדותיו למה כן מציירים בנוגע למשה רבנו, והרי הוא קבל תורה מסיני, וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתנו מסיני, והרי כח דהיתירא עדף.

„ובהיותו איש ישר, ענני, שגם בדעתו כשמצייר לעצמו ולא דק דמשה רבינו אלא אפילו למי שהוא בדורות אחריו שומר תומ"צ, פשוט בעיניו שהי' לו זקן יורד ע"פ מדותיו מבלי שנגע בו כלל וכלל [שם אות י"ב].

„ולסיים מענינא דיומא, שמתחיל מחדש אלול, מובא בספרי קבלה והובאו הדברים בספר לקוטי תורה (חלק דברים ל"ב ב') לרבנו הזקן — אשר השנה שנת המאה וחמשים להסתלקות הילולא שלו — מאירים י"ג מדות הרחמים תקו"ד דלמעלה, והלואי שלא יגע בכלי קבלתם י"ג, תקו"ד של האדם התחתון. בברכה לבשו"ט ולכחו"ט

(ב) לשונו (מכתבו [לאיש פרטי] הנדפס בספרו הנ"ל ח"ז כהוספות לפ' קדושים):

„... לכתבו לגידול הזקן שיש מציעים לישר אותו. אינו ברור מה כוונתו בתיבת לישר. — ולדעתי (ע"פ כתבו —) אין מקום לגזוז אפילו לישר. כי אם בהנוגע למנהג טוב שנהגו כמה פעמים וזמן צריך להתבונן איך להפסיק בהנהגתו עאכו"כ בכגון דא. שאדמו"ר הצמח צדק פוסק שזהו לא מנהג טוב, כי אם חיוב [לעיל בערכו. לקמן ח"ב פ"ב ופ"ג]. ומי שעשה (ע"ע) כהוראת אדמו"ר — אינו מובן ויעורר תמי' גדולה באם לפתע פתאום ישנה בזה [לקמן שם פ"ח]. ואולי בהאמור כוונתו ליישר (ע"י) מסדק (אף שישנם יחידי סגולה שמהדרים ומקפידים על זה. ובלשון המובא — לא נגעו בשערת זקנם). כנ"ל נהגו בזה רק יחידי סגולה, ויכול לישר הזקן במסרק [שם פ"ב] והרי יקיים בזה מצות כבוד האם בהאמור [שם פט"ו]. ולהחששא שאפשר הזקן מעכב בעניני נכבדות, לפלא אפילו הקס"ד בזה, כיון שמפורש דעת חז"ל בלי שום חילוק, שיי"ג תיקוני דיקנא הם צינורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה. [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב']. ופשיטא שאלה רק מסייעים בענינים רצויים, ובפרט בשידוך הטוב באמת. [לקמן ח"ב פט"ו]. ויהי רצון שיבשר טוב בכל האמור, וכן מאשר הרגיע את אמו שתליט"א בדרכי נועם ובאותיות מסבירות מתאים להכתוב לעיל.

(ג) הועתקו דברי האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א בעוד אחד ממכתביו — לקמן ח"ב פט"ו: „כיבוד אב ואם, עיי"ש.

שערי המצות

לשונו (פרק ג [שער הגוף] סימן לא) :

„ . . . וכתב בספר החינוך שעל השחתת זקן עובר עוד שני לאוין חוץ חמשה לאוין הנ"ל, דהיינו לאו דובחוקותיהם לא תלכו, ולא דלא ילבש גבר שמלת אשה“.

בירור שיטתו :

א) להסוברים דשייך בהעברת הזקן אזהרות הנ"ל — אין שום חילוק בין בתער בין שלא בתער, וכדלקמן ח"ב פ"ג ופ"ד, (שם רוכזו הדעות בזה).
ב) במ"ש „וכתב בספר החינוך“ — ראה לעיל ערך „רא"ה“ אות ג'.

הגאב"ד קאשוי שליט"א

א) (1) שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכונות גילוח — ראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י מכונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

2) שיטתו בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער — ראה מכתבו הנ"ל.

ב) לשונו (בהקדמתו לספרו „ברכת שמים“ ע"מ מכות) :

„ . . . הנה אמרתי כי טוב יהי' לסדר מעט ענינים אשר המה פן ואולי היסודות, אשר בהם תלויים שארי פרטי הדאגות עבור קיום תוה"ק . . . ונבא לענין של הישיבות בכלל הלא כתבנו שהוא היתד שהכל תלוי בו, ומעתה שכן הוא, ויסוד של חיי תורה ומצות ומע"ט הכל נבנה על היסוד שנתחנך בה בהישיבה, ממילא מובן שצריך ליתן להבחורים חלקם הרוחני, במדה גדושה, מלאה כל טוב בע"ה, הנה טרם כל סדר הלימוד . . . [ומפרט עצותיו] . . . בענין סדר הנהגה . . . [ומפרט עצותיו ומהם:] . . . לילך בצורה שלימה של צלם אלקים פאות וזקן . . . בישיבות של אמעריקא בעו"ה כל הנ"ל לא יזכר ולא יפקד, הכל להיפוך הן בסדר הלימודים הן בדרכי הנהגה, וממילא . . . בפרט שהחיצוניות שלו ככל הגוים, בבלוירת, בלא צלם אלקים . . . “.

[ראה לקמן ב"מדור סיפורים" מ"ש מספרו „טל השמים“].

רבי אברהם חפוטא ס"ט

כתב במכתבו אלי :

„ . . . והנה לפני כמה שנים פרסמתי מאמר תחת הכותרת „צלם אלקים

שערי המצות — על המצות להרב אברהם צבי ווינשטיין, מלפנים רב ואב"ד בליסקובה ליטא הקובנאית.

הגאב"ד קאשוי שליט"א — רבי רפאל בלום.

רבי אברהם חפוטא ס"ט — ראש ישיבת „רמב"ם ובית יוסף“ בתל-אביב. מחבר שו"ת מענה לשון וש"ס.

שבאדם" (וב"ה שמעתי מכמה אנשים שזה השפיע עליהם וגדל זקנם) והנני להעתיק קטעים מזה:

"התורה כוללת תרי"ג מצוות והן הן האבות, ותולדותיהן רבים עד אין ספור. התרי"ג מצוות ב' חלקים הן: רמ"ח מ"ע ושס"ה מצוות ל"ת, רמ"ח מ"ע כנגד רמ"ח אברים שבאדם, ושס"ה מצוות ל"ת כנגד שס"ה גידים שבו, וכל העובר על א' ממצוות עשה או העושה א' ממצוות ה' אשר לא תעשינה, ואשם בנפשו הדי צורתו הרוחניות לקוי' באותו אבר או באותו גיד שפגם בו, ובצורה זו הפגומה על ידו הוא מופיע לעולם האמת לקוי וחסר, והוא הוא האשם בנפשו, עשה את עצמו לבעל מום שאינו עובר מום נצחי הוא.

"האדם ניכר בדמותו ובצלמו ובזה הוא נבדל מן הבהמה ובדרגה זו שהיא עיקר עצמיותו צריך לשמור עלי' שיהי' בעל צורה יהודית אמתית.

"ואיך הגיע המצב לזלזל בצורה הרוחנית עד כדי השחתה, וכאב הלב לראות הרבה יהודים משומרי מצוות התורה המתפללים יום יום שאינם יודעים על חומר איסור גדול זה ומשחיתים את הצלם אלקים שלהם וממילא גם בניהם נמשכים אחריהם והם יהיו 'הנתבעים' לעתיד לבא.

"אשר ע"כ עליהם לשוב בעוד מועד ולתקן את אשר שיחתו ולא יעלה עוד יותר הכוורת על פניהם וכל אחד יקיים בעצמו וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח!"

* * *

במכתבו אלי הנ"ל גם הביע חו"ד באם יש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, וכתב דלדעתו במקום שיש חשש שיכנס הבשר בהמכונה "או יהי' תער ממש מדאורייתא" [לקמן ח"ב פ"א אות ב'] וכן אם מגלח קרוב לבשר כתער [שם אות א']. עכ"פ סיים בזה"ל: "אמנם כ"ז בשעת הדחק והמחמיר בכל סוגי המכונות תע"ב וכן ראוי לבני תודה להחמיר בכל גוונא".

[וראה לקמן ח"ב שם בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ג'].

בית יחזקאל

מתוכן דבריו (פרק ששי [קדושת הראש והפנים] עמ' קצ ואילך):

הביא כמה דעות בענין העברת הזקן שלא בתער, והביא מגדולי האחרונים דיש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא [לקמן ח"ב פ"א] ועוד הביא שיש אוסרים העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' [שם פ"ג] ומשום סייג ומיגדר מילתא [שם פ"ה אות א'] ובמיוחד באיסור העברת הזקן ע"י סם [שם פ"ט] והביא מדברי המקובלים דאיסור גמור איכא להעביר הזקן בשום אופן [לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ושם יתבאר דיש להכרעתם בכה"ג — תוקף הלכתי ממש] ודן בהעדות המובא ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו בנידונו [לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' אות ה'] ומצדד לחלק אם עובר על אזהרת לא ילבש גבר וגו' אם אינו מגלח כל זקנו [לקמן ח"ב פ"ג הערות 3-1].

בית יחזקאל — לקוטי דינים וכו' להרב משה יחיאל חיים.

ברכת שמעון (על ספר הרוקה)

לשוננו (הערות והארות לספר הרוקה סימן כ"ח [עמוד לה]):

[עמ"ש ספר הרוקה:] "המגלח פאות זקנו בתער עובר כמה לאוין ומעתה אל תשחית עוד ותגדל זקנך ובחוקותיהם לא תלכו" [העיר בהערות ברכת שמעון:] "עי' בסהמ"צ להרמב"ם ל"ת מ"ג ובהל' ע"ז פ"ב ה"א שאיסור הקפת הראש והשחתת הזקן שהיו כומרי העכו"ם עושים כן [לעיל ערך "רמב"ם" אות א']. ועי' ב"י סי' קפ"א דכיון דכתיבה מצוה זו בתורה עם מצות שנאסרו מחוקת העכו"ם הרי זה כמפורש הטעם בקרא [לעיל ערך "רמב"ם" שם]. ועי' בשו"ת צ"צ יו"ד סי' צ"ג שהאריך להוכיח שגם במספרים כעין תער אע"ג דאינו חייב מ"מ אסור וכמו בהעברת שער שהיא משום לא ילבש ועיקר איסורו בתער מ"מ אסור חכמים גם במספרים [לעיל ערך "צמח צדק" אות א'] וכתב שם באות ז' דא"ל דבאיסור שהוא משום לא ילבש לא פלוג רבנן משא"כ בהשחתת זקן שהוא איסור מצד עצמו מה"ת, זה אינו דהרי כתב הרמב"ם דגם לאו זה הוא משום שלא להדמות לעכו"ם, יע"ש. ואולי יש לכוון זה בדברי רבינו [ספר הרוקה] שכתב דהמגלח זקנו בתער עובר כמה לאוין, אבל הזהיר מלהשחית גם בלא תער, וזה שכתב: ומעתה אל תשחית עוד — ולא רק אזהרה על השלילה יש כאן אלא החיוב הוא שתגדל זקנך מכיון שהוא משום בחוקותיהם לא תלכו וכדברי הצ"צ הנ"ל [לעיל ערך "ספר הרוקה"]. ועי' בס' שו"ת מן השמים סי' ל"ו שג"כ אוסר במספרים יע"ש" [לעיל ערך "שו"ת מן השמים"].

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות הגויים — ראה לקמן ח"ב פ"ד. משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' — ראה שם פ"ג. משום טעמי המצוה — ראה שם פ"ז].

*

שו"ת באר משה

(א) שיטתו בדין איסור גילוח הזקן ע"י מכונות גילוח — ראה מכתבו אלי בפתיחת חיבור הנוכחי.

(ב) מתוכן דבריו (בחלק ראשון סימן סב):

דן בשאלת בחור שהי' זקנו מגודל ובני משפחתו לא הי' מאלו הנוהגים להחמיר בזה וממילא לרוב ורובא דרובא מהשדכנים הציעו לפני הבחור בנות משפחות הדומות למשפחה שלו, וכל הבנות מיאנו בהשדוך מפני שזקנו של הבחור מגודל, ובא אבי הבן בקובלנה על בנו בזה. ופסק שאין בידו לצוות לבנו שיגלח זקנו ואדרבה בזה אין לו לבנו לשמוע לאביו, שהרי להרבה דעות איסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער. והביא מעשה כזה שאירע עם מרן החפץ חיים.

ברכת שמעון (על ספר הרוקה) — לרבי ברוך שמעון שניאורסון. חתנא דבי נשיאה הגאב"ד טשעבין זצ"ל. ר"י ישיבת כוכב מיעקב טשעבין. מחבר ספרי ברכת שמעון וש"ס.

שו"ת באר משה — להגאב"ד דעברעצין — רבי משה שטערן.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשלא.

[הועתקו דבריו בזה לקמן ח"ב פט"ו: "כיבוד אב ואם" ופט"ז: "שידוכים"].

שו"ת שיח כהן

מתוכן דבריו (חלק ראשון חיו"ד סימן ט):

"נשאלתי אם יש היתר להתגלח במכונת גילוח . . . דע לך שאין כל היתר להתגלח במכונת גילוח לדעת רוב הפוסקים. ויש בזה כמה חששות כאשר נכתוב בסמוך . . . [ובארוכה לקמן ח"ב פ"א] . . . וכן הכרעת גדולי הדור וביניהם מרן החזון איש . . . [שם ולעיל בערכו] . . . ואין להתיר כל מכונת גילוח בכל אופן שהוא . . . דלא פלוג רבנן . . . [ח"ב שם בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ג'] . . . במספרים כעין תער רבו דעות האוסרים בזה [שם: פ"ב] . . . וי"א שכן דעת הרמב"ם עיין במרכבת המשנה [ראה לעיל בערכם] . . . וכי מי שיראת השם נוגע אל לבו יאזור חיל ויתכס עצות להנצל מספק איסור תורה ולא יעביר על זקנו לא מספרים כעין תער ולא מכונת גילוח ואפילו שער שעל השפה אין כדאי לגלח במכונה [בארוכה לקמן ח"ב פ"א] . . . הראית לדעת שרוב הפוסקים אוסרים לגלח במכונת גלוח ומה עוד במקום שיש דררא דאורייתא ולכן כל אחד ואחד יחיש מפלט לעצמו ולא יתגלח במכונת גלוח כלל, וכנ"ל ודו"ק היטב . . .".

[ריכוז הדעות בענין מכונת גלוח — ראה לקמן ח"ב פ"א. במה שכתוב שם בענין דין העברת הזקן ע"י סם — ראה שם פ"ט].

הגר"י קניבסקי ("סטייפלער גאון")*

שיטתו בענין איסור העברת הזקן במכונות גילוח מובאת לקמן ח"ב פ"א אות א"ב.

רבי פנחס הירשפרונג

שיטתו בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגר ומשום איסורי חקות גוים — ראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי. [ריכוז הדעות בהנידון — ראה לקמן ח"ב פ"ג—פ"ד].

**

רבי שמואל הלוי ואזנר

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכונות גילוח ומה שהעיד בדעת מרן החזון איש עד"ז — ראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי והמובא מספריו לקמן ח"ב פ"א אות א'.

שו"ת שיח כהן — להרב אליעזר כהן.

רבי פנחס הירשפרונג — הגאב"ד מאנטריאל, קנדה.

רבי שמואל הלוי ואזנר — אב"ד ור"מ זכרון מאיר — בני ברק, מחבר שו"ת שבט הלוי.

(* עוד בשיטתו בנדון גידול וגילוח הזקן — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשכח; תשס"ט-תשע"א; תתקלו.

(** ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשלח; תשנ"א; תשנ"ג; תשנ"ד; תשנ"ו; תשצ"ד; תתב; תתד; תתח.

רבי אברהם דוד הורוויץ

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח — ראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

שיטתו בענין איסור העברת הזקן משום אזהרת "לא ילבש גבר גר" — ראה מכתבו הנ"ל.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן משום אזהרה זו ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לקמן ח"ב פ"ג].

* הגה"ק מפאפא שליט"א

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח — ראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח ראה לקמן ח"ב פ"א].

** הגה"ק מקלויזנבערג שליט"א

א) שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח — ראה מכתב החדת"נ בפתיחת חיבור הנוכחי.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן במכוונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

ב) שיטתו בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ואיפלו במספרים שלא כעין תער — ראה מכתב הנ"ל.

רבי יחזקאל ראטה

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח וכללות חשיבות ענין גידול הזקן — ראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי.

[ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח — ראה לקמן ח"ב פ"א].

רבי אברהם דוד הורוויץ — אב"ד שטראסבורק ומח"ס שו"ת קנין תורה, ס' קנין תורה בשמעתתא. וש"ס.

רבי יחזקאל ראטה — מח"ס חזקת טהרה ע"ה גדה, ס' משפט הארץ ע"ה תרומות ומעשרות, ס' עמק שמעתתא, שו"ת עמק התשובה, וש"ס. מלפנים מו"צ בעיה"ק ירושלים, וכעת דומ"ץ דקהל יטב לב ובארא פארק נ. י.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשלא.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" שם.

*

רבי שלמה זלמן אויערבאך

שיטתו בענין איסור העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח מובאת לקמן ח"ב פ"א אות א'.

**

שו"ת מנחת יצחק

מתוכן דבריו (חלק רביעי סימן קיג) :

"בנדון מכוונות גלוח אלקטריט . . . והאמת אומר, כי יש לי פקפוק גדול על כל המכוונות, כאלה, אף ובאיזה אופן שיפעלו, ומסופק אני אף על המקובלות, אם נתפשטו עפ"י הסכמות חכמי התורה . . . [והאריך מאד לבאר היטב גירי התער והמספרים כעין תער, ראה לעיל בה"מבוא" — ואח"כ מסיק] . . . והנה עם ננקוט לחומרא כנ"ל, יש לחוש על כל מכוונות גלוח של אלקטרי דזמגנו, שלא נשארו אחרי הגלוח עמהם, שערות כשיעור הנ"ל . . . וחזיתי בספרים של גדולי האחרונים בתקוה למצוא סמך למנהג העולם להקל, אבל לא רק שלא מצאתי . . . היתר, אלא כתבו בפירושו להחמיר . . . [והביא כו"כ פוסקים הכותבים כדבריו] . . . אמנם חלילה לי לעורר קטרוג על אחב"י שנהגו היתר — הגם דלמעשה פשוט, דיש לאיש ידא וחרד לחוש לכל זה . . . וצ"ע על ההתפשטות ההיתר . . ."

[הועתקו עוד מדבריו לקמן ח"ב פ"א אות א ואות ב, ושם רוכזו הדעות בענין דין מכוונות גילוח].

* * *

[הערה: בסדר, יבלח"ט, הרבנים והמחברים שליט"א (שדעתם מופיע בעמודים שיח—שכו) — אין כאן לא משום קביעת יחס ולא משום כוונה תחילה].

ערך "רבי ישראל אבוחצירא" (ה"בבא סלי"); "שו"ת חשב האפוד"; "רבי ישכר בער ראטנבערג"; "רבי יעקב קמנצקי"; רבי מנחם מן שך"; "רבי משה הלברשטאם"; "רבי יוסף שלום אלישיב"; "רבי יהודה ליב שטינמן"; "רבי ש.י. ניסים קרליק"; "רבי מיכל יהודה ליפקוביץ"; "רבי שמואל הלוי ואזנר"; "רבי יצחק רצאבי"; "רבי משה שטרנבוך"; "רבי חיים קניבסקי" — ראה לקמן עמ' תשלד ואילך.

רבי שלמה זלמן אויערבאך — ראש ישיבת קול תורה בירושלים עיה"ק ת"ו. מגדולי הפוסקים בזמננו.

שו"ת מנחת יצחק — לרבי יצחק יעקב ווייס. מלפנים אב"ד מאנטשעסטער וכעת הראב"ד לכל מקהלות האשכנזים בירושלים עיה"ק תובב"א.

(*) ראה מכתבו ע"ד ספר הנוכחי לעיל עמ' 57 וע"ע לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשל"א; תשעב; תתסז.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשל"א.

מדור סיפורים

ספר יוסיפון

פרק ששה ושבעים:

... ותגדל רעת יוחנן שר הפריצים ורעת אנשיו בירושלים [הבריונים — ראה גיטין נו, א]... וגם מקצת העם והבחורים היו מגלחים שער זקנם, ואת שער ראשיהם מגדלים והיו לובשים בגדי נשים והולכים ומתערבים עם הנשים למען ינאפו בהם [נ"א: תחת "והולכים" וכו': להיות בחוקותיהם למען הניאוף, ע"כ (היינו בחוקות הגויים)] והרעה והתועבה הגדולה הזאת, היתה לירושלים לשמה ולשערורה, ותסגר העיר... [ריכוז הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום אזהרת לא ילבש גבר וגו' ומשום איסורי חקות גויים — ראה לקמן ח"ב פ"ג ופ"ד, משום סייג לשאר עבירות — ראה שם פ"ה אות ד', ועייג"כ לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ז'].

בעל "שמן רוקח"

הקדמת נכדו לספרו "שמן רוקח" ע"מ ברכות פסחים וביצה (נ.י. תשל"ו):
... כאמור היו אנשי עיר מיקאלאש יהודים כשרים, נאמנים לה' ולתורתו והקשיבו לקול רבם כל אשר הורה אותם. אמנם אירע פעם אחת עם שני אנשים אשר נסעו לרגל מסחרם לעיר מלוכה וזיען, ונשתהו שם איזה שבועות, ואח"כ באו לביתם מגולחי זקן וקצוצי פאה עד שלא ניכרו בחוצות, כי תהלכות וזיען ענו בהם בשנותם את טעמם. ויהי כאשר ראה דבינו תואר פניהם הנשחת, מילא פניהם קלון וישפוך עליהם חרון אפו. ובש"ק דרש דרש לפני הקהל בתוכחת מוסר: היות כי נזדמן בקהלתי דבר כזה, אשר לא נשמע כמוהו, לא אחפוץ עוד לשאת משרת רבנות הקהלה על שכמי. והפעם השמיע

ספר יוסיפון — תולדות דברי ימי ישראל בתקופת הבית השני והחורבן. היברו יוסף ב"ר גוריון הכהן. ספר זה שימש ליסוד ומקור לקורות דברי הימים לחכמי כל הדורות הקדמונים בתקופת הגאונים והראשונים ורש"י וז"ל מזכירו בפירושו לנ"ך ותלמוד בכ"מ וכן עשו הרשב"ם ובעלי התוספות והראב"ע והרד"ק והרמב"ן ועוד. וגם גדולי האחרונים התשיבו הספר. ראה בספרי המהר"ל מפראג (נצח ישראל פ"ה:ד). באר הגולה — סוף באר הששי ב"ח לטוואר"ה סימן ש"ז. לבוש ומשנה ברורה שם. ס' אור זרוע לצדיק (להגה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין) דף כד, ב. ועוד.
בעל "שמן רוקח" — רבי אלעזר לעז. שמש בכתר הרבנית בששה קהלות קדושות: פילץ, טרישט, ראנשבורג, פילזען-גלאטוי, מיקולאש, וסאנוב. ספריו יצאו לאור בהסכמת גדולי הדורות, כמו הבעל "שו"ת כתר כהונה", הבעל "שו"ת יד יצחק", הבעל "שו"ת בית יצחק", הבעל "ערוגת הבושש", המהרש"ם, הבעל "שו"ת לבושי מרוכין", הבעל "כנסת יחזקאל", הבעל "שו"ת בית שערים", ועוד.

שכח

(*) "מילואים והשמטות" ל"מדור סיפורים" — ראה לקמן עמ' תשלט ואילך.

באזני מקורביו, שבאם תזדמן לו קהלה הגונה אשר תקבלהו לרב, מוכן הוא לילך אלי' . . ."

*

בעל „חידושי הרי"ם"

ספר מאיר עיני הגולה (תולדותיו וכו') — נדפס בהסכמת הגה"ק אברהם מרדכי מגור (ח"א אות שצ"ט ואילך (בארוכה) ובח"ב דף מ"א (בקיצור) :

„ . . . תקנת גזירת הלבוש שנתפרסמה בשביל יהודי פולין פורסמה בשנת תר"ו הכילה איסורים רבים והן אסרו ליהודים ללבוש קפוטות של משי, מעילים ארוכים עם מכנסים קצרים . . . והעיקר שאסור לגדל זקן ופיאות. וליהודים בווארשה נקבע מועד להחליף את בגדיהם הנ"ל . . . וכל העובר על זה אחר בוא זמן המוגבל יענש בעונש חמור של תפיסה וכו' . . . וכל היראים והחרדים, החיל אשר נגע ה' בלבם התאוננו ויזעקו מרה על הגזרה ההיא אשר תכלית כוונתה להסיר כל מחיצה והבדל בין ישראל לעמים, והיו אז כמה לומדים וחסידים בערי המדינה שהשמיעו דעתם בין המון בני"ש שצ"פ דין לא יהיו רשאים להכנע ולקבל עליהם הגזרה הרעה ההיא רק להתייצב נגד זה בכל היכולת, ואפילו אם יהי' הדבר נוגע למאסר בתפיסה וכו' . . . המתנגדים לא ראו בחילוף הלבוש איסור תורה . . . בסתר לבבם היו מלאים שמחה וחדוה מפאת הוצאת הפקודה לפועל המה התאמצו לפרסם לכל אחב"י כי ענין המלבושים הוא רק מנהג בעלמא, וכן גילוח הזקן ופאות הראש שלא בתער אינו שום נדנוד איסור רק מנהג שטות של חסידים . . . אולם רבינו זצ"ל עמד בתוקף בדעתו דעת תורה שעל גזירה זו חל הדין של יי'הרג ועל יעבור, ובשיטתו זו החזיק גם הרה"ק מטשעכאנאוי זצ"ל . . ."

[עוד בענין גידול הזקן אפילו בשעת הגזירה והסכנה ר"ל, ראה לקמן ח"ב פי"ד : „מסירת נפש"].

בעל „תפארת שלמה"

מספר „נפלאות התפארת שלמה (ליקוט תורותיו וכו') שחיבר נכדו רבי אברהם שמואל צבי הירש אב"ד ביידעטשין [בהסכמת גדולי דורו]. סימן פח :

„פ"א הי' אא"ז ברדאשיץ אצל הסבא קדישא הר"ר בער זצ"ל, וכבוא אא"ז לביתו נתרגש הה"צ מראדשיץ בשמחה, הע, רב מראדאמסק טוב מאד שבאתם עכשיו לכאן, ותהיו לי בעוזרי לעזר ולסעד כי צריכים אנו לעשות כעת קידוש השם גדול, השיב מה"ת אם צדיק גוזר מסתמא נסייע בכל מה שנוכל, אבל מה תוכן הדבר וציווה הר"ר לקרות איש אשכנזי

בעל „חידושי הרי"ם" — הגה"ק רבי יצחק מאיר אלתר מגור, תלמיד המגיד מקוזניץ, רבי שמחה בונים מפשיסחא, ורבי מענדל מקוצק, ספריו ההלכתיים מקובלים גם על גדולי הלומדים הליטאים, נחשב כיחיד בדורו גם בהלכה, מספר חסידיו נאמד בעשרות אלפים, ספריו : חידושי הרי"ם על השו"ע ועל המסכתות, ספר הזכות עה"ת, תורת חידושי הרי"ם — לקוטות מתורתו.

בעל „תפארת שלמה" — דבי שלמה הכהן (רבינוביץ) מרודומסק, תלמיד רבי מאיר מאפטא, רבי ישעיהו מפשטבורז, ורבי בער מדרושיץ, הי' אדמו"ר לאלפי חסידים, בין תלמידיו גדולי תורה ואדמורי"ם.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשלט.

[דייטשיל] ובא האשכנזי עם בנו נער גדול רק חרש שאינו מדבר ואמר לפני הצדיקים, כבר חקרתי ודרשתי אצל כל רופאים שבעולם, ואמרו לי שאין תקוה ושמעתי כי יש בראדאשיץ צדיק בעל מופת לכן באתי הנה, והרבו עלי מאד מוהר ומתן כל הוני ועשרי אני מוכן להקריב, רק שתעשו פתח פיך לאלם, שבני יוכל לדבר.

„השיב לו הרר"ב, אין אנו רוצין ממך אפילו פרוטה אחת רק הענין תלוי בשערה אחת [בל"א, עם ווענט זיך נאר אין איין הארע] האשכנזי תמה, ושאל מה זאת שערה אחת, השיב הרר"ב, כי זה הוא שערת הזקן, שבאם תבטית, שלא תגלח שער זקנך, ופאת זקנך בל תגלח, אזי אנחנו מבטיחים לך שבנך ידבר. האשכנזי נעשה לבן כשלג מבשורה הזאת, והתחיל לגמגם בלשונו, רבתי, רבתי, היתכן, באיזו פנים אתראה עם זקן מגודל אצל בני העיר שכולם מגולחים, וגם עוד כי כשתי שבועות אחותי תעשה נישואין לבתה, ועכ"פ תתנו לי רשות שעד אחר החתונה אוכל לגלח הזקן, כי באיזו פנים ארקד רקידות על החתונה עם זקן מגודל בין מגולחים, הצדיקים התפרצו כשחוק לדברי האשכנזי, אבל תשובתם היתה חריצות, כי מרגע הזאת אם יקבל עליו שלא יעלה הכורת על זקנו, אזי ידברו עמו אודות בנו, ואם לא, לא. האשכנזי ראה שצרתו צרה, הסכים ואמר, מה זאת שאין האב עושה עבור בנו, יהי מה, אני מסכים ומבטיח לכם שלא יעלה כורת על זקני. אזי ציווה הרר"ב, לך לביתך ותהי' פה משובתי שבת עם בנך, וכן עשה. „בליל שבת אחר הקידוש, קרא הרר"ב את האשכנזי עם בנו האלם, ולקח כוס קידוש שלו עם היין הנשאר וציווה גם לאא"ז ליקח הגביע ביחד כאחד בידו, ושני ידים עושות כאחת, ונתנו אל הנער אל פיו, וכהחזיקם הכוס על שפתי נער החרש, אמר הרר"ב, נא, אמור ברוך, וענה הנער 'ברוך', אמור אתה, וענה הנער 'אתה', עד 'בורא' וענה הנער בורא 'פרי הגפן', וענה הנער 'פה'ג, נא שתה גם אתה, ושתה הנער מן כוס קידוש בברכה, ומאז התחיל לדבר כדבר איש אל רעהו, ויהי' לנס, ולפלא גדול, והוא מפורסם”.

הגה"ק (רבי אברהם) מסלונים

ספר „תורת האבות” (לאדמור"י מסלונים) חלק „מעשי אבות” אות מ"ח:
 „סיפר מרן הס"ק מסלונים ז"ל: יום אחד נכנס אצל מרן ז"ל חייט אחד, איש פשוט, ונעמד לפניו מלוא קומתו. והי' פלא גדול. כשיצא אמר מרן ז"ל: ראיתי שזקנו זורח מאד (די בארד שיינט ביי איהם זייער). מיד הלכו החסידים אחרי האיש וחקרו לדעת במה כוחו גדול. אמר להם: בכל יום בבוקר אני חושב לנפשי מה אני עושה בעוה"ז, ואין לי במה להחיות את נפשי, עד שאני אוחו בזקני ומחי' את עצמי שיש לי מצוה כזאת ומודה להשי"ת על הזקן”.

הגה"ק רבי אברהם מסלונים — וינברג — תלמידו המובהק של רבי משה מקוברין. גדול בתורה והחזיק ישיבה גדולה. מחבר „יסוד העבודה” — שני חלקים, „חסד לאברהם” — ג"ח. „באר אברהם” על המכילתא. הנהגותיו ומידותיו בס' „אור לישירים”.

רבי שלמה זלמן עהרענרייך

הקדמת נכדו (רבי יהושע כ"ץ) לספרו "לחם שלמה" (דרשות) סימן סה (עמ' לח) :

"כתב בספר חומת הדת (מהגה"צ רבי שמואל רובין ז"ל ממהאלוויץ) שהי' מעשה שמו"ז הגה"ק המחבר ז"ל לקח פ"א חבל בחתונה של ש"ב, שהי' בעיר אחרת והשני המחנות היו אנשים חשובים מאוד, ת"ח גדולים ונכדי שני גדולי הדור, והחתן הי' ת"ח וכן הכלה היתה בתולה חשובה, אבל שניהם היו קצת מודערנים, וכאשר כבדו את רבינו ז"ל לומר ד"ת בסעודת החתונה, פתח ואמר על הפסוק בתהלים סח כהנודף עשן תנודף וכו' יאבדו רשעים מפני אלקים, וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה, והי' מדייק על הלשון וישישו בשמחה מהו כפל הלשון, הלא זו וזו אחת הוא, ואמר כי איתא בזה"ק פ' פנחס (דף ריט ע"ב) עה"פ ישמח ישראל בעושיו, ששולחים את האבות מג"ע לקחת חבל בשמחת בניהם בעוה"ז, והזכיר דברי זקנו הק"ל ארי' ז"ל שאמר שקבלה בידינו מצדיקים שגורשים אותם מג"ע כי אין להם חשק גדול לרדת מעולם גבוה וקדוש לעולם השפל הזה — ופ"י בזה את הפסוק הנ"ל כהנודף עשן וכו' יאבדו רשעים וכו', שאין לרשעים שום זכות והם נאבדים ולא יזכרו ולא יפקדו עוד, אמנם צדיקים, אשר נמצאים כבר במצב של ישמחו ויעלצו לפני א' בג"ע, הם, וישישו בשמחה מכרחים הם לשמוח ולשוש בשמחת בניהם בעוה"ז — ודיבר בהתלהבות דקדושה מפריצות הדור, איך שהחתן שהוא נכד גדול מישראל הולך בלא חתימת זקן, ואיך שאבי הכלה שהוא ת"ח גדול בישראל ונכד גאוני ישראל גידל את בתו מודערנית עד שלקח לה גם חתן מודערני, ואמר ברגש, שאנו מאמינים בדברי הזה"ק ובדברי צדיקים שהאבות (זקני המחנות) גדולי הדור באו לכאן לשמוח בשמחה זו, ואף שאין אנו זוכים לראותם אבל מ"מ הם נמצאים כאן אצל החתונה, ובודאי הם בושים ונכלמים בשמחה הלו, ואם היו בחיים אז בודאי היו מתים עוה"פ מחמת צערם, ומי יודע האם לא אצו ורצו בחזרה למקום בג"ע בהתביישותם להיות נוכחים בשמחה כזו, ככה אמר בהתעוררות, עד שהי' מוכרח אבי הכלה ז"ל לעמוד ולתרץ א"ע שם ברבים, ואמר שהחתן והכלה הם בנים יקרים, והוא בטוח שהזיווג אחר חתונתם ילכו בדרך הישר ויהיו בונים בית נאמן בישראל לתפארת האבות הקדושים שלהם — (בספר הנ"ל נכתב מעשה הלז בקיצור גדול, ואני כתבתי את הדבר באריכות כאשר הי', כי הדבר נודע לי גם ממקורות אחרים, וגם כ"ק אאמ"ר הגה"ק ז"ל ואמי מורתי הצדיקת ז"ל לקחו חבל בחתונה הלז) — בספר הנ"ל העתיק את המעשה הלז, ללמוד מזה מוסר השכל שהרבנים צריכים להוכיח את העם, ולא ימנעו א"ע אפילו בשעה שצריך להוכיח את קרובם וד"ל".

רבי שלמה זלמן עהרענרייך — מחבר אבן שלמה על הראב"ן, שו"ת לחם שלמה, טיול פרנס, אבן שלמה עה"ת, מאורות שלמה על ס' המאור ומלחמות ה', וש"ס.

בעל „דבר אברהם“

כתב בנו רבי ירוחם יהודה ליב שפירא בהקדמתו לשו"ת דבר אברהם:
 „... עדי ראי' שמילטו את נפשם מגי ההריגה מסרו לי שאבא מרי
 הגאב"ד דקאוונא הי' היחידי בגיטו הליטאי שלא גרע מזקנו על אף המשחיתים.
 והי' מוכן ליהרג ולא להעביר את זקנו.“
 וכן העיר בשו"ת ממעמקים (ח"א סימן יט) — הועתק לקמן בערכו.
 עיי"ש.
 [עוד בענין גידול הזקן בשעת הסכנה והגזירה וכו' ר"ל — ראה
 לקמן ח"ב פי"ד: „מסירת נפש“].

ריא"ז מרגליות

ספרו „עמודי ארוזים“ דף סד (בהגה"ה):
 „ופ"א בשבתנו בל"ג לעומר בביהמ"ד בסעודת מרעים ות"ח מיקירי
 ירושלם מסובים לשמחה גם יחד בהילולא דהאי יומא יום שמחת הרשב"י
 זיע"א. ובתוך הסעודה. באו ונכנסו אלינו איזו בחורים (שבאו מחו"ל) והיום
 שהוא יום גילוח גם הם גלחו והעבירו פאת זקנם ובר יומאי הויין. ובקשו ממני
 חבירי שאני אגיד להם מוסר. ופתח דברי הי' בדברי הפזמון „בר יוחאי“ שחברו
 מהר"ש לביא וצוק"ל. שמסיים אשרי העם הם לומדיך ואשרי העומדים
 על סודך. דלכאורה הוא בכפילא. ואפשר דהכונה היא הם לומדיך ר"ל
 הלומדים דברי הזוה"ק בעיון ובהבנה ובוודאי עפ"י סודן. והעומדים על
 סודך. ר"ל והעומדים הוא מלה"כ (יחזקאל כ"ב ל') ועומד בפרץ לפני. ר"ל
 שצריכים לעמוד בפרץ ובמס"נ לקיים סודך. ואמרת אל הבחורים כל ימי
 הספירה נצטערתם שלא יכולתם להעביר פאת זקנם. ועכשיו הגיע היום
 שאתם גם אתם שישו ושמחו בשמחת הרשב"י ולעבור ח"ו על דברי
 קדשו גם ביום הוד מלכותו ושמחתו כמו לכבוש את המלכה כו' וכו'. וב"ה
 דברינו עשו פרי וקימו וקבלו עליהם שמהיום לא יגעו בזקנם בציון
 קדוש ישראל“.

*

הגה"ק מסאטמאר שליט"א

שו"ת עמק התשובה (להרה"ג וכו' ר' יחזקאל ראטה שליט"א) בפתיחה:
 „נס של הצלה של כ"ק מרן רביה"ק רוח אפינו ומאור עינינו שליט"א
 נעשה בחודש כסלו... וראוי ג"כ לתאר שהצלת כ"ק מרן רביה"ק הוא מעין
 הצלת שמן טהור של המנורה... וניצל כ"ק מרן רביה"ק שליט"א בחותמו
 של כה"ג בשלימות שהן הן הדיוקנא קדישא חתימת הזקן וכידוע, שזהו ממש
 חוץ לדרך הטבע שיהא נשאר בין רשעים הללו בשלימות...“
 [עוד בענין מסירת נפש על גידול הזקן בעת הסכנה והגזירה כו' ר"ל.
 ראה לקמן ח"ב פי"ד: „מסירת נפש“].

בעל „דבר אברהם“ — רבי אברהם דובער כהנא שפירא, אב"ד קאוונא, ראה לעיל בערכו.
 ריא"ז מרגליות — ראה אוותיו לעיל בערך ספרו „עמודי ארוזים“.

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תשכח (וש"נ); תשמ.

הגאב"ד קאשוי שליט"א

הקדמת ספרו „טל שמים“ (נדפס בהסכמת רבי עקיבא סופר — שרייבער אב"ד פרעסבורג, רבי יונתן שטייף אב"ד דקהל עדת יראים, רבי דוב בעריש וויידענפעלד אב"ד דק"ק טשעבין, רבי לוי יצחק גרינוואלד אב"ד דקהל ערוגת הבושם, ועוד ובמכתבי ברכה מאת הגה"ק רבי אהרן רוקח האדמו"ר מבעלז והגה"ק ר' יואל טייטלבוים מסאטמאר) :

„... הורי בקאשוי הי"ד עשו כל הפעולות להציל אותנו, והדבר הוקשה מאד. אלו שברחו להונגריא בכלל ולקאשוי בפרט אם תפשו אותם, אז מסרום בחזרה לידי הרשעים הסלאוואקים. . . . קאשוי היתה מהעירות של גבול ומסוכנת ביותר מחמת רשעים צוררים שהיו בקרבה, ע"כ בקשו הורי הי"ד חשבונות לסדר אותי בתור אורח שהרי נולדתי וגרתי שם עד חתונתי לטובה, ובדרך נס לא נכתב בקאשוי בפנקס הממשלה שעזבתי קאשוי, כמו שהוצרך להיות כן ע"פ פקודתם, ועי"כ השתדלו והי' קרוב היום שאקבל מכתב אורחיות וישלחו לי למיהאלעוויץ, ולאורח מחוץ למדינה לא עשו כלום. בין כך ובין כך כאשר המתננו בכליון עינים על הכתב הזה, כמעט בכל יום חשבנו שנקבלנו אולם ראינו שהמצב מסוכן כמו שהזכרנו, החלטתי שנברח הגם כי הי' כמעט מן הנמנע לפנינו, דהנה המבריחים בקשו סכומים גדולים ולא הי' כבר לא ביד חותני וכל שכן בידי שום רכוש, הכל נאכל ע"י הרוצחים הגולנים שלקחו הרוב, והשוחד ושאר צרות אכלו השאר וגם הי' קישוים שחלכתי אני עוד בזמן ופאות, אשר בלעדי לא הי' בכל מיהאלעוויץ רק הרה"ג החדף מו"ה עזריאל הי"ד פר"מ, והרהגה"ק מו"ה שמואל רובין הי"ד, ולא רצו ליקח איש עם זקן ופאות מעבר לגבול. והי' ברוב רחמיו וחסדיו הזמין לי א' שלקח אנחנו עבור מ"ב אלפים קראנען אשר הי' שם הון רב לא ישוער. . . . ואין בידי לפורטה רק שהבטחתיו לשלם בהונגריא. . . . בין כך ובין כך הוצרכתי גם אני לברוח מקאשוי שהי' חשש שיחפשו אודות הילדה שאמרו שנולדה בקאשוי. בפחדים נוראים כרכתי מטפחתי על פאות וזקן שלי כמי שחולה שינים הוא, נסענו דרך עקלתון. . . . אלו שגרו כל ימי האפלה בהונגריא כבר גלחו זקנם כשנכנסו למחנה אולם אני גר וגם הלא חשבתי שיפטרני לא רציתי לגלח פאות וזקן שלי ויבפרט שהקב"ה הושיע שטברתי הגבול ג"כ עם זקן ופאות והייתי שם בהקאסערין בין כמה אלפים נפשות היחידי בצורה זו. בבוקר ש"ק יו"ד שבט, בא א' מן הפקידים לבקש איש שיהא ראוי למלאכות בזויות לעשות שם ומיד קירב אותי בראותו צורה שלי ואמר שאני הגבחר. בחדר שלי היו שם עשירות מאחביי אולם כמעט כולם מהחפשים כרוב יושבי העיר בודאפעסט. ומיד כדבר הרשע הזה את דבריו עמדו על רגלם כמה וכמה ואמרו שהם מקבלים העבודה תחתי ויניח אותי שאני רב, ולא אחלל ש"ק, וגם למלאכות בזויות אין זו הדרך. וראיתי כי ישראל קדושים הם, וכן ראיתי הרבה פעמים בלי מספר, כי לא לחנם בחר ה' בעמו ישראל כי הריקנים שבו מלאים מצות כרמון, ובני ישראל נאים רק הצרות והעניות מנוולות אותם. ביום ג' באה פקודה שקראו בפני קהל עם ועדה שאם לא אגלח זקני ופיאותי יגלחוני בעל כרחך. ובאו אלי

השכם ושלוח גם בימים שקודם לזה שלא אהא עקשן, והוצרכתי לקיים פסק זה ובקשתי א' מאחב"י שיגלחוני שלא אבא לידי גילוח בתער. בין כך ובין כך נפלאים דרכי ה' והזקן ופיאות גרמו לי ישועה שלא חשבתי מאז. ברעגימענטען הרבה הי' 'דב' שלא הוצרך לעבוד אלא לדרוש מוסר, ברעגימענט שלי אשר סדרוני שם בימים הראשונים הי' ג"כ רב מהנעאלאגען, איש צעיר ודדשן טוב בלשון המדינה, אני כמוכן לא הי' לי שום כתב מהממשלה שאני רב של איזה קהילה שהרי פליט הייתי. והנה לבא למשרה כזו לא עלתה על דעתי שהרי הי' בסוג בלתי אפשרי בלי שום כתב, בלי השתדלות, ובלי כסף. כל השלשה מעלות אלו שהיו בי הי' די שלא אחשוב על דבר כזה. והנה כאשר באתי ונשארתי שם מיד הודעתי שאני חולה ל"ע ורוצה אני לילך לפני ביקור חדש, כדרכם בזה ועד שלא נתבקרתי לא הוצרכתי לעשות שום מלאכה. בערך שבוע שאחר היותנו שם ובני הרעגימענט שלי החלו לעבוד בהעיר לצורך הממשלה ואז בימי השלגים וכפור הוצרכו לילך להעיר ולנקות הרחובות מן השלג. כשבועות אחרי היותי שמה נתבקרתי ע"י רופאים וכתבו שראוי אני למלאכות קלות, ואורו עיני בישועה זו אם כי לא פטרוני מ"מ לא ישלחוני חוץ למדינה, ואז היו המלחמות הגדולות אצל דאן שנפלו שם לאלפים מאחב"י בעבודת הצבע ל"ע, כיון שנפסקה מפי הרופאים שצריך אני להשאר במחנה העבודה בא אלי. א' מן הפקידים על הרעגימענט ואמר לי שמחר ביום ש"ק צריך אני לילך להעבודה. אמנח תשועת ה' קרובה לבא וביום ש"ק בבוקר באו להודיעני שנתמנתי לרב ברעגימענט ופטור אני מעבודה, ונצלתי מחילול ש"ק. הענין הי' שהראש מהפקידים של רעגימענט שלי הי' ערל מחסידי אוה"ע וכשראה אותי בצורתי ושאני רב כתב להקאמאנד"א שאין צורך לשני רבנים ברעגימענט א' וימנו אותי לרעגימענט האחר ועי"כ קבלתי ההתמנות, מה רבו מעשי ה' . . . אחר פורים לקחו הגרמנים יש"ו הממשלה בידם . . . המהומה היתה נוראה מיד סגרו הדלתות בעד ישראל שאסורים לנסוע . . . בין כך ובין כך גם בפעסט תפשו בחרש אנשים מעט מעט מבית ומבחוץ, בשבוע הראשון לא יצאתי מפתח ביתי חוצה וישבתי משומם שידעתי מה זה. יושבי פעסט לא ידעו לא הבינו ולא האמינו. בסוף השבוע בא אלי א' ממכירי הי"ו ואמר מה יהי' התכלית צריך לילך חוצה, וגילח במספרים זקן ופאות שלי. מיד בלכתי חוצה קבלתי שכרי שפגע בי מנוול צורר א' ונתן לי מנה אחת אפיים ל"ע ונשברו בתי עינים שלי . . . "

[עוד בענין גידול הזקן אפילו בשעת הגזירה והסכנה ר"ל, ראה לקמן ח"ב פי"ד: "מסירת נפש"].

וראה מכתבו בפתיחת חיבור הנוכחי.

שו"ת ממעמקים

חלק ראשון סימן יט:

"בדין גלוח הזקן בסכנת הגיטו" [דקובנה, ליטא].

שו"ת ממעמקים — רבי אפרים אשרי.

שאלה: כשהיינו נתונים בצרה ובשבי' ומושמים ללעג וקלס על ידי הגרמנים הארורים ימ"ש שהתנכלו לגרום לנו יסורי גוף ונפש על ידי גזירותיהם שהיו מחדשים עלינו בכל יום, היתה אחת התואנות שגוללו עלינו שמזוהמים אנחנו ומלאים חלאה ולכלוך וגורמים על ידי כך להפצתן של כל מיני מחלות מדבקות.

ביחוד שפכו את זעמם והעירו את כל חמתם על כל יהודי מגדל זקן כדרכם של החרדים לדבר ה', עד שהיתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו, ובראות הזדים הארורים יהודי בעל זקן ה' מוצג מיד לסכנת מות, לכן הורידו כל יושבי הגיטו את זקנם, וגם הרבנים וגדולי ישראל שהיו נמצאים שם נאלצו לעשות כן אחרי שראו אי אפשרות גמורה להשאיר בזקנם מגודל, אף שבמסתרים בכתה עליהם נפשם ולבם כאב ודאב עליהם על דמות דיוקנם שהורדה מעליהם וצלם אלקים שנשחת מעל פניהם, וגדולי ישראל נאלצו לעשות כן מלבד הסכנה הנ"ל, גם בגלל העובדה שהגרמנים היו ממהרים לשפוך את דמם של גדולי ישראל ברצונם להשחית ולחבל עד כמה שאפשר יותר את כרם בית ישראל, לכן פקעו בראש ובראשונה במנהיגי ישרא' ומפני כן התאמצו גדולי ישרא' שנמצאו בגיטו לעשות הכל לבל יכירום הזדים הרוצחים כי רבנים המה לזאת גם בגלל זה מוכרחים היו להוריד את הודם מעליהם ולגלל את זקנם כדי שיהיו דומים בכל ליתר יושבי הגיטו ולא יתבלטו כרבנים ומנהיגים בישראל.

רק שנים היו בין כל יושבי הגיטו ששמרו על הדרת פניהם ולא הורידו את זקנם, האחד ה' הגאב"ד דקובנה מרן ר' אברהם דובער שפירא זצ"ל [בעל "שו"ת דבר אברהם" — ראה עד"ו לעיל בערכו] הוא לא הוריד את זקנו בגלל העובדה שהי' ידוע ומוכר למדי לפריצי הגיסטפו שידעו שהוא הנהיג הרב הראשי של קובנה, מנהיג ורועה נאמן לעדתו, ולזאת לא היתה בהורדת הזקן אף משום הצלה פורתא בשבילו, ומלבד זאת שמר על כבודו כבוד ישראל לבל יפולש בעפר על ידי הרוצחים ימ"ש.

והשני ה' אחד מבעלי הבתים החשובים בקובנה מחסידי חב"ד ר' פילב זוסמאן ה' שמו, שסיכן את עצמו למרות שהוזהר על הסכנה הכרוכה בדבר ולא הוריד את זקנו, ובמשך זמן ניכר הצליח לשמור על הודו והדרו דיוקנא דיהודא, אבל בסופו של דבר נתפס בעת 'פעולת הילדים' (קינדער אקציאן בלע"ז) בימים ג' וד' ניסן תש"ד שחיפשו בחורין ובסדקין במחילות עפר ובעליות גג אחרי ילדי האומללים שנתפסו להרוג ולאבד ה' ינקום דמם הקדוש והטהור ככתוב על ידי עבדיו הנביאים לאמור, ונקיתי דמם לא נקיתי . . .

[עוד בענין גידול הזקן אפילו בשעת הסכנה והגזירה כו' ר"ל — ראה לקמן ח"ב פי"ד. במ"ש: הרבנים וגדולי ישראל . . . נאלצו לעשות כן . . . מלבד הסכנה הנ"ל . . . — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות יב—ג. במ"ש: 'דמות דיוקנם שהורדה מעליהם וצלם אלקים שנשחת מעל פניהם . . . הוריד את הודם מעליהם . . . שמר על כבודו כבוד ישראל לבל יפולש בעפר על ידי הרוצחים ימ"ש . . . — ראה לקמן ח"ב פי"ט: 'הדרת פנים — זקן'.

עוד סיפורים בנידוננו

ראה לעיל בערכים אלו :

„רבינו יהודה החסיד“ אות א'
 „אריז“ל“ (בסופו)
 „נודע ביהודה“ אות ב'
 „מהרי“ל דיסקין
 „סבא קדישא“
 „חפץ חיים“ אות ז'
 „רבי יוסף חיים זאנעפעלד“
 „דרכי תשובה“ אות ג'
 „מגיד הירושלמי“
 „חזון איש“ אות ה' ואות יא.

ולקמן ח"ב :

פי"ב : „תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן“ אות ה.
 שם : נספח א—ב.
 פי"ד : „מסירת נפש“.
 פט"ו : „כיבוד אב ואם“.
 פט"ז : „שידוכים“.
 פי"ח : „ש"ץ, כהן, שר"ב (ועוד)“.

ולקמן ב„מילואים והשמטות“ לערכים אלו :

„בעל בן איש חי“.
 „האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש“
 „חתם סופר“

סיפורים רבים ע"ד מסירות נפש בענין גילוח הזקן בתקופת
 מלחמת עולם השני' — ראה לקמן ב"מילואים והשמטות"
 לח"ב פי"ד (עמ' תתצו ואילך).

מילואים והשמטות לח"א : "לקוטי דעות"
– לקמן עמ' תרעג ואילך

חלק שני

פרקי נימוק וסיכום

בו רוכזו הדעות שהובאו בח"א

— לפי הענינים —

בתוספת ביאור שיטותיהם

מיוסד ע"פ

המקורות וראיות והוכחות מדברי חז"ל

פרק א

מכונות גילוח

לפי דעת רוב גדולי האחרונים שדנו בדין מכונות גילוח, מחוייבים * להחמיר שלא להעביר הזקן ע"י מכונות אלו¹ — שהרי יש יסוד גדול להתייחס אל מכונות הגילוח כאל תער ממש, כדלהלן. והעברת הזקן ע"י תער אסור מדאורייתא (לכל הדעות), כולל חיוב ריבוי² מלקיות.

1) כך העיד הגאון הראב"ד דעיה"ק ירושלים ת"ו — רבי יצחק יעקב חיים שליט"א — בספרו שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ג ס"ק כ"ה בזה"ל: „וחזיתי בספרים של גדולי האחרונים בתקוה למצוא סמך למנהג העולם להקל, אבל לא רק שלא מצאתי (חוץ מדברי הגר"פ ז"ל כדלהלן) היתר, אלא כתבו בפירוש להחמיר...“ [מה שרמז לעצתו של „הגר"פ ז"ל“ — ראה לקמן בסוף הפרק: „דיונים נוספים“ — דיון ב' ודיון ה' שכתב הגאון הראב"ד שליט"א בעצמו (ועוד) שא"א לסמוך על עצתו, ואדרבה גם הגר"פ מודה וכו', עיי"ש].

וכן העיד בשו"ת שית כהן ח"א חיו"ד סי' ט': „... דע לך שאין כל היתר להתגלח במכונת גלוח לדעת רוב הפוסקים... הראית לדעת שרוב הפוסקים אוסרים לגלח במכונת גלוח... אסור דרבו האוסרים... דעת רוב האחרונים רובם ככולם לאסור...“ ובסי „חשמל והלכה“ (שעומד להופיע בקרוב ע"י ה„מכון מדעי טכנולוגי לבעיות הלכה“ — ירות"ו): „לאחר דיון הלכתי בנושא והתייעצות עם גדולי הפוסקים בדורנו, נתקבלו המסקנות הבאות: א. יש לחשוש מלגלח במכונה המשחיתה את שערות הזקן עד שרשן, כתער, זאת, למרות שאין על מכונה זו שם תער ואף הגילוח שונה בצורתו, כי נראה מדברי הפוסקים שהאיסור תלוי בתוצאה, דהיינו: גילוח והשחתה...“ תודותי נתונה להרה"ג וכו' ר' אליהו וייספיש שליט"א (מחבר ספרים חשובים) ששלח אלי העתק מהנ"ל.

2) חתם פאות יש בוקן, ולוקה על כל פאה ופאה (משנה מכות כ, א). ומפורש בתוספתא (מכות פ"ג ה"ו): „המשחית פאת זקנו של חברו שניהם חייבין... והביאה בתוספות שבועות ג, א ד"ה ועל, וברא"ש מכות פ"ג סי' ג' בלשון: „אחד המשחית ואחד הנשחת לוקה“; גם הביאה ברמב"ן מכות כ, ב ד"ה אחד; ויטב"א שם ד"ה תני, וכן פסק הרמב"ם פ"ב מהל' עכו"ם ה"ז, ובטור ושו"ע הושמט דין זה — ראה ערוך לנר למכות שם ומהר"ם שיק על המצות מ' רנ"ב מ"ש על השמטה זו, וראה קונטרס תפארת אדם (להחפץ חיים) בתחילתו — הרי עשרה לאוין (ומלקיות), למשחית ונשחת.

ואמר רבא (מכות כ, ב) שהמקיף את עצמו חייב שתי מלקיות, משום מקיף ומשום ניקף (רש"י [ריב"ן] שם, רבינו שמשון משאנץ בפירושו לתורת כהנים על הפסוק לא תקיפו, וראה חידושי חתם סופר שבועות ג, א). ולפי הנ"ל דגם בוקן אמרינן „אחד המשחית ואחד הנשחת לוקה“ — הרי המגלח את עצמו עובר עשרה לאוין (וחיובי מלקיות). וי"א דכן קי"ל הלכה למעשה, ומפרשים שאין רב אשי (במכות שם) חולק על רבא, ואף הוא סובר שהמקיף את עצמו חייב שתיים (הפר"ח בספרו „מים חיים“ על הרמב"ם הל' ע"ז פ"ב, מנחת חינוך מצוה רנ"א. — ונראה מדברי הפר"ח שם שאף הרמב"ם [שהשמיט הלכה זו של מקיף לעצמו] מסכים לדינא שחייב שתיים, אבל כבר חלקו עליו רבים, וכתבו דס"ל להרמב"ם שאין דברי רבא מוסכמים, דרב אשי חולק עליו, ואכ"מ). וכ"כ בפשיטות הגאון רבי עקיבא איגר בחידושו לשו"ע יו"ד סי' קפ"א: „דאם לא היתה מגלחת אותו ה"י מגלח בעצמו וה"י עובר ב' לאוין ניקף ומקיף וע"י שהיא מגלחת מפרישתו מלאו דמקיף“ (עיי"ש לנידון דמרו). ושו"ר שכ"כ בהדיא ככל הנ"ל גם מרן החפץ חיים בספרו „נדחי ישראל“ (פכ"ו סק"ה): „הנה

* עוד בזה דלפ"ד רוב הפוסקים אסור לגלח במכונות גילוח; אפי' אם יש רב גדול המיקל א"א לסמוך עליו בכה"ג; החיוב תוכחה בנדו"ד — ראה בארוכה לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תשנא ואילך.

וכאן המקום להוסיף — בהדגשה יתירה — שלפי הכרעת הפוסקים, עבירה א' שיש בו מספר לאוין חמור מאיסור כרת ומיתת ב"ד; עד כדי כך, שאם נמצאים במצב של הכרח לעבור על איסור (כגון במקרה של חולה שיש בו סכנה — לגבי איסור שבת) וישנה ברירה — או לעבור על איסור כרת או מיתת ב"ד, או לעבור על מספר לאוין — הרי הפסק הוא: לעבור על איסור הכרת או מיתת ב"ד³. ויש אומרים⁴, דאפילו באיסור דרבנן ואפילו אם איסורו קל מאד הדין כן.

לפי מה שביארנו שיש כמה איסורי תורה בהשחתת פאת הראש והזקן, מה מאד צריך האיש הישראלי לזהר בזה. . . כ"ש בזה העון החמור שהוא עובר תמיד כשמגלח על חמשה לאוין, ואפילו אם אינו יהודי מגלח, ואם הוא מגלח את עצמו עובר עוד חמשה לאוין [ס"ה: עשרה לאוין] שהלאו דלא תשחית קאי על המשחית ועל הנשחת (כדאי' ברמב"ם ובתוספתא), כמה יש לו להיות זהיר בזה. וכ"ה בצפצפ"ג על הרמב"ם (להגאון הרונאצובי) הל' נזירות פ"ה הי"א: "גבי הקפה קי"ל שניהם חייבים אחד המקיף ואחד הניקף, וכן גבי השחתה, וכשעושה לעצמו חייב ב'". וראה לקמן הערה 5 שכן כתבו בפשיטות גבי המגלח את עצמו במכונת גילוח.

וע' רש"ש מכות כ, א: "והנה הנ"י מביא תוספתא דחייב בפאה בב' שערות. . . וא"כ לפ"ד לחייב על כל ב' שערות מלקות אחת". וראה עד"ז בסוף פרק הנוכחי: "דיונים נוספים" דיון ב' סוף מספר 8.

ולדעת רבים יש עוד חיוב מלקות על העברת הזקן (אף בלא תעד) משום "לא ילבש גבר שמלת אשה" [לקמן פ"ג]. ולפי כמה פוסקים יש עוד חיוב מלקות בהעברת הזקן משום איסורי חקות גוים [לקמן פ"ד].

"ואומרים בשם הגאון רבי ישראל סלאנטער זצ"ל אשר בהשחתת הזקן עוברים עשרים לאוין, כי אמרו ד"ל (מכות כ') אחד המקיף ואחד הניקף במשמע, ויש לכל אחד חמשה לאוין כידוע, ס"ה עשרה, וגם כל אחד עובר על חמשה פעמים לפני עור כי גורם אשר חבריו יעבור חמשה לאוין, וכן השני ג"כ עובר בזה, א"כ ס"ה עוברים על עשרים לאוין" (ס' "נועם המצות" מצוה ב').

3) עי' ר"ן סוף מסכת יומא ומג"א בשו"ע או"ח סי' שכ"ח סק"ט, דמוטב לשחוט עובר מסוכן בשבת מלהאכילו נבילה. — ואף שאם יאכל נבילה פחות מכזית אין בזה אלא איסור בעלמא, ושחיטה בשבת הוא איסור סקילה, מ"מ שוחטים — משום כי באופן כזה עובר על איסור סקילה אבל דק פעם אחת, ובאכילת נבילה יעבור על כל אכילה ואכילה (אף שהוא רק איסור בעלמא) וע"כ ריבוי הכמותי דלאוין מכריע את החומר האיכותי דסקילה. וראה ג"כ בס' לקח טוב — לר"י ענגיל — כלל ט"ו, שמעיד מכמה מקומות מש"ס ע"ז. ועי' שש"ב ח"ג (אגה"ת) פ"ז — אשר בריבוי עבירות קלות יכול להיות פגם כמו באיסור כרת או מיתה. ואכמ"ל.

שו"מ שכ"כ בהדיא בדינים אלו (גבי פאות הראש) במנחת חינוך מצוה רנ"א סק"י: "נ"ל דהיינו כמו עבירה אחת שיש בה הרבה איסורים כמו נבילה אף שאין בה כ"א מלקות א'. ונ"מ לפמ"ש הר"ן ביומא גבי מאכילין הקל דמחללים שבת ולא יאכילוהו נבלה דבכ"פ עובר על נבלה וחמור יותר משבת עי' בשע"מ. א"כ ה"נ (דין הפאות) חמור יותר מאיסור כרת כיון שיש בה ב' מלקיות אף שאין בה אלא לאו א'". ואם בפאות הראש ששייך בה ב' מלקיות הדין כך, בפאות הזקן הכולל חמש (עשר) מלקיות (לפחות) — עאכ"ו. ועי' מנחת חינוך מצוה רנב (לא תשחית את פאת זקנך): "ויתר הדברים עיין במצוה הקודמת [פאות הראש] דשוין הם לכל דיניהם".

4) ב"ח וט"ז שם.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשנט.

א"כ, הנה לפי המבואר בהמשך הפרק, שלדעת רבים — מכונת גילוח דינה כתער ממש, הרי שזהו איסור הכולל הרבה לאוין וחיובי מלקיות, כנ"ל.⁵ וכאמור, חמור איסור מסוג זה — יותר מאיסור כרת ומיתת ב"ד*.⁶ נמצא, דאף לשיטת המצדדים להקל בדין העברת הזקן בלא תער (כגון ע"י מספרים או ע"י סם), הנה מ"מ איכא איסור גמור ואיסור חמור להעביר הזקן ע"י מכונת גילוח.

* * *

בספרות הפוסקים שדנו בדין מכונת גילוח, מצינו שכמה טעמים ונימוקים נאמרו לבסס האיסור — מבחינות הלכתיות שונות. ומהם:

א

יסוד האיסור

כבר מובא ומבואר לעיל ב"מבוא", כי הגדרת חיוב המלקות באזהרת "לא תשחית את פאת זקנך" — תלוי אך ורק בתוצאת מעשה העברת הזקן. כלומר, כאשר עור הפנים מחלק ע"י גילוח הפועל השחתת השערות ("גילוח שיש בו השחתה") — זהו מעשה העברת הזקן שחייבים עליו. זאת אומרת, ד"תער" לאו דוקא, אלא כל כלי המגלח ומשחית את הזקן, הרי הוא בכלל חיוב המלקות של "לא תשחית את פאת זקנך".⁷ ובשיעור שער המוציא את הגילוח מכלל "השחתה", ראה ב"מבוא" ג' דעות: א) כל שלא נשתירו אחרי הגילוח שערות כשיעור "כדי קריצת ציפורן" (כשמעביר ציפורנו על עיקר השער נאחז ונסתבך הציפורן בו, והשער נאחז בין ציפורן לבשר) — הוי בגדר "השחתה". ב) אף אם אינו משייר שערות "בכדי שיהיו ניטלות בזוג" (מספרים) — ה"ז בכלל השחתה ג) אפילו אם אינו משייר שערות "כדי לכוף ראשן לעיקרן" (כדי צמיחת השערות ז' ימים, וי"א דיש להחמיר על רוחב אצבע) — כבר מקרי "השחתה" [עיי"ש ב"מבוא" בארוכה].⁸

(5) נוסף על הנ"ל הערה 2, ראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון א' בהמובא מהגרצ"פ פראנק ז"ל בספר "הר צבי" דגם לפי המבואר שם הרי המגלח את עצמו במכונת גילוח עובר בשתיים — מצד מגלח ומצד מתגלח (היינו עשר מלקיות בזקן). וראה מכתבו של הגר"מ שטרנבוך שליט"א שבהערה הבאה.

(5*) שוב כתב אלי ככל הנ"ל גם הגר"מ שטרנבוך שליט"א, וז"ל: "קבלתי מכתבו עם חבילה בשיטות בעלי הוראה על איסור גילוח במכונה, ומבקש ממני לצרף בזה דברים... להשחית פאת זקנו שעובר באיסור משחית ונשחת והיינו עשרה לאוין, וידועים דברי הר"ן ששני לאוין חמור כאיסור חילול שבת שבסקילה, והגע בעצמך אם עוברים ח"ו בעשרה איסורי לאוין שחמור כ"כ יום ר"ל... " — ראה בפתיחת החיבור הנוכחי לשון המכתב בשלימות.

(6) ואין להקשות מתוס' נזיר ל"ט דמדבריהם משמע דאפשר לגלח במספרים ממש כבתער — דאפילו את"ל שכן כוונת התוס' (אבל יש לפקפק בזה מאד), מ"מ אין ללמוד משם צד היתר למכונת גילוח, וכפי שנתבאר לעיל ב"מבוא" הערה 18, עיי"ש בארוכה.

יטוד האיטור הנ"ל — מבואר בדברי חז"ל וגדולי הפוסקים

ועיי"ש ב"מבוא", דכל הנ"ל מוכח מבריתא, מדברי רש"י (ריב"ן) במסכת מכות, הנמוקי יוסף (ר"ן) במסכת מכות, התוספות במסכת נזיר, פירוש הרא"ש במסכת נזיר ומדברי רבותינו הראשונים נוספים. וכמו כן מבואר דעת גדולי האחרונים, כמו הגאון בית הלל, השו"ת נודע ביהודה, מרן הזתתם * סופר [כפי שביארו דבריהם — חכמי התורה דומנינו] ועוד, שכולם נקטו בפשיטות — דתער לאו דוקא, אלא כל שיש בו "גילוח והשחתה" — חייב.

תיאור צורת הגילוח והחלקת הפנים על ידי מכונות גילוח

הקדמה כללית: תיאור ההבדלים בין המכונות החדישות למכונות הישנות

1. במכונות הישנות — עשוי "ראש" המכונה סדקים סדקים ואילו במכונות החדישות — נקבים נקבים קטנים. ושער הזקן חודר דרך הנקבים.
2. במכונות הישנות פועל הגילוח באופן דומה למספרים, שהסכינים נעים הלך ושוב בשכיבה לאורך המכונה, ואילו במכונות החדישות — חותכים הסכינים בזקיפה לרוחב — וזהו כעין תער.

הערה כללית

רוב גדולי האחרונים שאסרו העברת הזקן ע"י מכונות גילוח, מירי במכונות הישנות (וכמובא דבריהם בפרק הנוכחי) ולפי טעמיהם ונימוקיהם לאיסור — הרי במכונות החדישות — על אחת כמה וכמה. (וראה בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ג', שאין לחלק בין מכונה למכונה).

תיאורים פרטיים

א. הגאון רבי יצחק יעקב ווייס שליט"א הראב"ד דעיה"ק ירושלים ת"ו, בספרו שו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קי"ג) עסק בבירור דין מכונות גילוח. בתחילת התשובה, הביא הגהמ"ח שלשה מכתבים (משנת תשכ"ו) של שלש חברות מכונות גילוח, שבהם מתוארים צורות הגילוח והחלקת הפנים ע"י המכונות (והישנות). מדבריהם יוצא, כי אין הסכינים שבתוך המכונות מגלחים השער בקירוב לעור הפנים ממש, אלא קיים איזה הפסק. (לדוגמא: ב"רמינגטון" עובי ההפסק כעובי הקליפה החיצונית שעל המחתכים — 0.003 אינש). לעומת זאת, מובא שם דעת המומחה, המדעי מחברת הקונים, שההפסק ישנו רק על פי רוב, אבל עלול להיות לפעמים שהסכינים יגעו בעור הפנים ממש. לדברי המומחה, אין אפשרות למסור בזה תיאור מדויק אלא בדרך השערה בלבד.

אחר שהעתיק דבריהם, סיים הראב"ד שליט"א בזה"ל:

"היוצא לנו מדבריהם, שהכל מודים שמגלחים בקירוב ביותר אפשרי לעור הפנים, אמנם בנוגע לאפשריות של נגיעת המחתכים בעור הפנים, אף שהבתי תעשיות מחליטים שאינם נוגעים כנזכר (וכמובן שיש לחוש שאומרים

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשנט.

כן משום שנודע להם שיש נפקא מינה להשואלים בזה), המומחה של חברת הקונים אומר שרק ברוב הוא כן, וגם דק לפי השערה, ולא בבירור שאין חשש כלל למעשה כנ"ל . . .

„ובזה יש לדון בתרתי: א) אף אם אין עור הפנים מגיע למקום החתך [כמבואר, באות הנוכחי], ב) מכ"ש אם עור הפנים מגיע לחרות החותכות [כדלקמן אות ב']".

ב. ראה לקמן (באות הנוכחי) בהמובא ממרן החזון איש, שהוא עשה נסיונות במכונות גילוח ע"י שלכלך היד בדיו וגילח במכונה ונעשה נקי במקומות שונים, וע"כ מוכח שנוגע בבשר.

ג. העיד סוחר אחד של מכונות גילוח¹ שהוא עשה נסיון* ע"י צביעת מקום (שלא במקום שער) והמכונה הסירה את הצבע. ועוד העיד, שמצא פרוספקט של חברת „שיק" בו מוסבר ההבדל באופן הגילוח בין מכונת „שיק" למספרים: שהשערות נמצאים בתוך גומות, כשמסביבם חללים קטנים על פני כל העור, ולכן המספרים אינם מסירים עד העיקר (בגלל החללים המעבים), משא"כ המכונה — שהיא מותחת את העור ומחליקתו עד שהגילוח מסיר את השערות עד העיקר.

ד. ראה לקמן (באות הנוכחי) בהמובא מהגרש"ז אויערבאך שליט"א, שכתוב בפרוספקט של חברה הולנדית למכונות גילוח, שלפעמים יוצא הגילוח במכונה חלק יותר מאשר בתער, ועצם הגילוח הוא עמוק יותר מאשר בתער וגם צמיחת השערות מתאחרת במכונה יותר מבתער.

ה. ראה לקמן אות ב' בהמובא מהרה"ג ר' אליהו קאמינסקי, שפנה בשאלה אל „החברה הכי מפורסמת בתוצרת מכונות גילוח חשמליות": „אם יש איזה הבדל מיקרוסקופי, בין גילוח העשוי ע"י תער להעשוי ע"י המכונות?" הוא קבל מענה, שלפעמים אין שום חילוק. (עיי"ש).

ו. פורסם בחוברת „הלכה ומעשה"², היוצא לאור ע"י „מכון טכנולוגי לבעיות הלכה" בעיה"ק ירושלים ת"ו:

„. . . החלטנו לערוך בדיקות נסיוניות, ראשוניות, להתרשמות כללית. הבדיקות נערכו על נכרי (ערבי) בירושלים. להלן קטעים מדו"ח פנימי בנדון:

הנסוי נערך בחודש סיון תשל"א וכלל — בינתים — 3 תגלחות נסיוניות. להלן פירוטם: כל הבדיקות נעשו בחושים טבעיים בלבד — ראה ומישוש, ולא באמצעים מלאכותיים. הסבה לכך: קשיים מרובים בבדיקות

7) מר ליברמן נ"י (מרח' עזיאל 40, ירות"ו), נרשם עדותו (מיום ששי כ"ה סיון * תשל"א) ע"י הרה"ג וכו' ר"א וייספיש שליט"א הנ"ל — ותודתי נתונה לו ששלח אלי העתק מרשימותיו.

8) ביחד עם הרב אליעזר פייבלון.

9) מספר 4, ניסן תשל"ב, עמודים 38-39.

(*) בירור זהותו של מר ליברמן — ראה לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תשנט.

מיקרוסקופיות וספק רב בנכונות הגוי לכך. כמו"כ הנחה בדוקה היא שהמסקנות ההלכתיות תלויות בחוש טבעי בלבד, בחינת "אין לדיין אלא מה שעיניו רואות". הנושא הזה נדון בהרחבה בספרות האחרונים.

לרשותנו עמדה מכונת גילוח בעלת שני ראשים. ראש אחד הוא רשת מנוקבת — כבדגמי "רונסון", והראש השני שטוח — כבדגמי "רמינגטון" ו"שיק".

גילוח 1: לחי אחת בתער (סכין גילוח, כגילוחו הרגיל של אותו נכרי), ולחי שניה במכונה, בראש הרשת לא בדקנו את התוצאות במקום, מיד לאחר הגילוח. למחרת (כ-24 שעות) נערכה הבדיקה. נבדקו השערות שצמחו מחדש בשתי הלחיים, באמצעות חושי המישוש והראיה. התוצאה: לא הובחן שנוי משמעותי בין שתי הלחיים, גלוחת התער וגלוחת הרשת.

גילוח 2: שתי הלחיים במכונה. לחי אחת בראש הרשת והשניה בראש השטוח. הבדיקה מיד במקום הראתה כי הרשת מגלחת חלק יותר. (ע"י מישוש). בדיקה לאחר 5 שעות הראתה כי השער החל לצמוח כבר אך עדיין ניכרת הבחנה בין שתי הלחיים. במקום בו נעשה הגילוח ע"י הראש השטוח — השער נראה גדול יותר.

גילוח 3: לחי אחת בתער, ולחי שניה בראש הרשת. (חזרה על ניסוי מס' 1), הבדיקה מיד במקום ע"י מישוש. התוצאה: "חלקות" נראית שוה בשתי הלחיים.

מסקנות עובדתיות לגבי אדם זה ולגבי נסיונות אלו במכונה זו: רשת — במהודק — מגלחת חלק כתער. ראש שטוח מגלח פחות חלק מתער.

הערות:

1) אין כמובן להסיק מסקנות הלכתיות מבדיקות מועטות כאלו, ועל אדם אחד בלבד. ספק אם בכלל ניתן להסיק באופן מחייב מסקנות מבדיקות כגון אלו, אפי' מרובות יותר.

2) גם המהימנות המדעית מוטלת בספק בשל מיעוט הבדיקות, אי הדיוק בגורמים שונים כגון "לחץ", בדיקת המשטח לפני הגילוח וכיו"ב.

3) הבדיקות נערכו ב"לחיים" בלבד ולא בחלקי פנים-זקן אחרים. [הערה: גם המכונות המגלחות "פחות חלק מתער" (מכונות בעלות "ראש שטוח") — עדיין מגלחות פחות משיעור "כדי קריצת ציפורן", וכ"ש שפחות משאר השיעורים הנ"ל, וא"כ לענין דינא הוי גילוח שיש בו השחתה, וכפי שיתבאר].

ז. ראה לקמן אות ב' בהמובא משיטת הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי ("הסטיפלער") שליט"א: "באמריקה הי' רב אחד ושאל פרופסורים מומחים באמריקה, מבינים היודעים בענינים אלו, והוא שאל: "האם הסכין החותך — נוגע בבשר?" והם אישרו — שנוגע".

דין מכונות הגילוח — מסקנות

ובזה נגיע לתור דבר הלכה בדין מכונות גילוח, אשר אף בלי ידיעת אופן פעולותיהן — נודעת התוצאה (שהיא-היא הקובעת בדינים אלו, וכנ"ל): שמגלחות הדק היטב, עד שעושות עוד הפנים חלק (גלאט) ממש¹⁰ ופשוט הדבר שרובן ככולן אינן משיירות שיעור שער ד"בכדי קריצת ציפורן וכש"כ לא השיעור ד"בכדי נטילת זוג, ועאכו"כ לא השיעור הגדול יותר — של "כדי לכוף ראשן לעיקרן". ובמיוחד זה נוגע לכל ההמצאות החדשות, שנתחדשו בשנים האחרונות, כדי לאפשר גילוח בקירוב היותר אפשרי לעור הפנים ועד כדי כך, שכמה מחברות הגילוח מעידות בה"פרוספקט" שלהן, שהצליחו לייצר מכונות שבמאמצותן יוצא הגילוח חלק כמעשה התער ממש (או אפילו חלק יותר מאשר בתער). וכן מעידים אנשי מדע וכו' שעשו נסיונות. וכנ"ל. הרי נמצא איפוא, שלפי דעת כל הנך גדולי רבותינו הנ"ל (דמדבריהם מוכח דלאו דוקא "תער" אסרה תורה) שיש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא. מטעם דאית בהן תרתי — גילוח והשחתה, וכפי שנתבאר. וכ"ש וק"ו ע"פ מה דאנו מוצאים בתשובה אחרת של מרן החתם סופר [מובא לעיל ב"מבוא" ובח"א ערך "תרומת הדשן" וערך "חתם סופר" אות ג', עיי"ש], דהעלה שם, דמנהגנו לאסור (וגם חיוב מלקות איכא) אף במספרים כעין תער, כמו תער ממש, בין בהקפת הראש, ובין בהעברת הזקן. (וכן היא דעת הרמ"א).

עכ"פ בנידוננו (דין מכונות גילוח) — לכל הדעות יש להחמיר, אם מטעם שעושה "גילוח והשחתה", (והוי תער), ואם מטעם "מספרים כעין תער".

דברי גדולי זמננו להלכה *

**

שיטת מרן החפץ חיים

פסק מרן החפץ חיים לאסור מכונות גילוח ע"פ היסוד הזה, וז"ל (בספרו "לקוטי הלכות" ע"מ מכות כא, א ב"עין משפט" או"ז):
 "פירש רש"י, דרך לגלח בו ומשחית, והיינו תער, אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו. והנה לפי זה המאשינקע [מכונה] החדשה, שמספרין בה (היינו מה שקורין אָל וכ"ש חצי אָל) שמגלחין כתער ממש, ותולש השער לגמרי, ולא נשאר מאומה, המספר בה את זקנו, לכאורה עובר על מה שכתוב, ופאת זקנם לא יגלחו, ושומר נפשו ירחק מזה מאד".
 ביאור דברי מרן "החפץ חיים" *¹⁰:

כנראה תפס בפשיטות שפירוש דרשה זו [במכות שם], אינה כעין רמז מלשונות הפסוקים על איזה כלי להודיע שהוא אסור, אלא שהלשונות מגדירות את הפעולה האסורה — יהי' באיזה כלי שיהי' מפני שלא צורת הכלי

(10) ראה שו"ת מנחת יצחק שם בתחילת דבריו.

(10*) ע"פ מאמרו של הר"א קאמינסקי שהופיע בקובץ "הפרדס" שנה ל"ה חוברת

י' סימן צ"א.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשנא ואילך.

(**) עוד בשיטת מרן החפץ חיים בנדון — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשנא-תשסב.

קובעת את האיסור. וזה מוכח, שהרי אם ישתמש אדם רק בחלק אחד מן המספרים להתגלח בו כמו בתער — הלא בודאי יעבור, ולאידך גיסא, אי ישתמש בתער לחתוך השער ברחוק מן הבשר — הלא ודאי פטור ממלקות. הרי כללו של דבר שאין חיוב מלקות בתער אלא מפני שהוא משחית, ואין פטור ממלקות במספרים, אלא לפי שאינם משחיתים. וזה עולה בקנה אחד עם דברי מרן החתם סופר הנ"ל (בתחילת הפרק). והנה המכונה הפועלת בכחה של יד (אשר כתב עלי' מרן ה"חפץ חיים") — אינה מצויה עכשיו אצל הכל, אבל הכל יודו שמכונות הגלוח החשמליות — באזורי הפנים שהיא שולטת בהם היטב — יכולה היא להחליק את העור לגמרי, וכנ"ל.

וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א (מח"ס שוניה הלכות על או"ח; שיח השדה; וש"ס) בשם אביו הגאון המפורסם רבי יעקב ישראל קניבסקי שליט"א ("סטייפלער גאון" — מחבר ספרי "קהלות יעקב" על הש"ס, ועוד) על דברי מרן ה"חפץ חיים" הללו:

"וכבר נתפרסם שהחפץ חיים זצ"ל בלקוטי הלכות על מכות אוסר. אפילו את מכונת גילוח של יד [בלא חשמל] הנקרא אַל, וכש"כ וק"ו של זמנינו שהוא הרבה משוכלל יותר. . ."

וכן כתב על דברי החפץ חיים הללו הגאון בעל "מנחת יצחק" שליט"א, ראב"ד עיה"ק ירושלים ת"ו:

"והנה המכונות גילוח אלקטרי הוי כש"כ מהנ"ל כידוע".

וכ"ד הגה"ק מצאנז-קלויזנבערג שליט"א (כנ"ל במכתב חדב"ג בפתיחת החיבור הנוכחי):

"מרן הגה"ק החפץ חיים זצ"ל בספרו לקוטי הלכות מכות . . . וק"ו במכונות גילוח המחודשים שחותכין ממש סמוך לבשר שיש בהן חשש חמור מאד של איסור תורה ממש".

ועייג"כ בפתיחת החיבור הנוכחי בתשובתו של הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך שליט"א.

עוד מדברי מרן החפץ חיים בהגידון — ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי במכתבו של נכדו, הרה"ג וכו' ר' גרשון זאקס שליט"א, שהביא עדותו של אביו (חתנו של החפץ חיים) — רבי מנחם מענדל זאקס ז"ל. וראה לעיל ח"א ערך "חפץ חיים" בארוכה.

* * *

מה שי"ל בשיטת הגאון הרוגאצובי בנידוננו — ראה לעיל ח"א בערכו הערה 442.

* * *

שיטת הגאון מפראבוונא

וכדברי ה"חפץ חיים" הכריע הפוסק המפורסם הגאון מפראבוונא.

(רבי אברהם יעקב הלוי הורוויץ) בספרו שו"ת "צור יעקב" *י"ו, וז"ל: "ואשר כתב כת"ר איזה מאשינדעל [מכונת גילוח] הוי כעין תער, הנה בעניני המספרים האלו איני בקי לצמצם, אך בקצרה אומר לו שבגדה (נב, ב) במשנה מבואר שלשה שיעורין בשתי שערות האמורות בכל מקום, לר' ישמעאל הוא כדי לכוף ראשן לעיקרן, ולר"א לקרוץ בצפורן, ולר"ע כדי שיהי' גילוח בלילה, והלכה כדברי כולן להחמיר. אמרינן בש"ס שם, א"כ צריך לשער אחר העברת המספרים כדי לכוף ראשן לעיקרן, ואל"כ לר' ישמעאל הוי גילוח שיש בו השחתה כיון דפחות משיעור זה לא הוי שער לר' ישמעאל. ולמ"ש החתם סופר ליישב דברי הרמב"ם מקושיית המל"מ, ס"ל להרמב"ם דהל"מ כך הוא להחמיר בכל השיעורין הללו, לא מספיקא מחמירין אך דכן קבלו ההלכה למשה מסיני. א"כ, מעיקר הדין כל שלא נשתייר כדי לכוף ראשן לעיקרן הוי גילוח, ואין חילוק בין בתער או במספרים ע"ש היטב בשו"ת חתם סופר או"ח סימן קנ"ד" [וראה לעיל בה"מבוא"א אות ג' שכ"כ השו"ת "מלמד להועיל" בהגדרת שיטת ה"חתם סופר" שם].

שיטת רבי יונתן שטייף

ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד דעברעצין שליט"א.

שיטת השו"ת קול מבשר

על יסוד דברי השו"ת הנודע ביהודה (ודברי מרן החתם סופר) הנ"ל, הסיק בשו"ת קול מבשר¹²: "...אולם ע"י מכונה המעבירה את השער מעיקרו הוא איסור תורה כמו תער, וכעין המעבירין באבן פיםענשטיין את הסם, כמ"ש הנודע ביהודה (מ"ת חיר"ד סימן פ"א), דאטו תער כתיב בקרא".

שיטת מרן החזון איש *

מטעם זה פסק גם מרן החזון איש לאסור מכונות גילוח, וכן העידו בכמה מקומות¹¹:

ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי במכתבו של הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו הגאון ה"סטייפלער" שליט"א: "זה ידוע כאן שמעיד בשם החזון איש שאין למכור שום מכונת גילוח [אפילו] למי שמגלח בתער, רק לגוי".

ואנן מה נעני אבתרי'!!

נוסף ע"ז, ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי במכתבו של הרב

¹¹ סימן ק'.

¹² ח"א סימן י"ט.

¹² נוסף על המובא בפנים, ראה ס' בית יחזקאל פ"ו (עמ' קצא), שהביא דברי החפץ חיים בלקוטי הלכות הנ"ל, וכתב: "והעידו לי ששאלו פי החזון איש זצ"ל וגם הוא אסר מטעם זה המכונות שבימינו".

(*) ראה גם לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה וכו'", במכתבו השני של הגר"ש הלוי ואזנר. עוד עדיות בשיטת מרן החזון איש בנדון – ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשסד.

הגאון וכו' רבי שמואל הלוי ואזנר שליט"א, שהעיד שהחזון איש פסק דיש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא, מטעם דאית בהון תרתי — גילוח והשחתה, ובתורה לא כתיב "תער" — והוא ע"פ דברי מרן החתם סופר הנ"ל.

וכן כתב הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א בשם החזון איש בספרו "שו"ת שבט הלוי"¹³, עיי"ש. וגם במ"א*¹⁴ כתב: "... כשדברנו אודות מכונות הגילוח... בעיקר הדין הסכים החזון איש עמנו, שכשלא נשתייר כלום מן הזקן, יש בו איסור גילוח".

וראה לעיל ח"א ערך "חזון איש" (אות ד' מספר 2), שכתב הגאון חזון איש בא' ממכתביו אודות הנהגים היתר במכונות גילוח: "נפשי סולדת מענין זה".

וידוע איך "ששאל... פי החזון איש זצ"ל, אם נכון השמועה, שהוא פסק שירא שמים יש לו לזהר שלא לגלח במכונה אלקטרי, והשיב שלא נכון, רק זהו איסור לכל אחד, ולא לירא שמים לבד. וע"ז שאל עוד, אולי יש לחלק, ובמכונה 'שיק' לבד יש לאסור, והשיב שכבר עשה נסיונות במכונות גילוח, שלכלך היד בדיו, וגילח במכונה, ונעשה נקי במקומות שונים, וע"כ מוכח שנוגע בבשר, והוה כתער, ויש לאסור בכולהו, עכ"ד [ראה בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ג']. וכן מעידים כמה עדים מהימנים בני תורה, שרבינו החזון איש זצ"ל, אסר מדינא להתגלח בהנו מכונות, והורה שאסור להמציאם לאחר מפני איסור "לפני עורר".

וראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי בתשובתו של הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך שליט"א בענין שיטת מרן החזון איש.

וכן העיד סוחר א' של מכונות גילוח¹ ששאל את פי מרן החזון איש, אם מותר לו למכור מכונות "שיק", והשיב לו: לא למכור רק, אם יהי' בטוח שהגילוח לא יהי' במקום הזקן או בשביל גברות. זה הי' לפני 20 או 21 שנה, והחזון איש לא התעניין כלל על סוג המכונה אם זו "שיק" או אחרת [ראה בסוף הפרק "דיונים נוספים" שם].

ולאחרונה אמר לי הגאון רבי יצחק הוטנער שליט"א (ראש ישיבת "חיים ברלין" וחבר מועצת גדולי התורה דארה"ב וקנדה) שידוע לו "ברור כשמש" שכן הי' דעת מרן החזון איש זצ"ל דיש "ודאי איסור דאורייתא" להשתמש במכונות גילוח.

וכן העיד בשו"ת שיח כהן*¹⁵: "... דע לך שאין כל היתר להתגלח במכונת גלוח לדעת רוב הפוסקים, ויש בזה כמה חששות כאשר נכתוב בסמוך... ויש עוד בזה כמה חששות כאשר תראה... וכן הכרעת גדולי הדור

(13) חי"ד סימן ק"ה סק"ב.

(13*) בקובץ "דגלנו" גליון עט — חשון תשט"ו. הובא בס' "פאר הדור" — תולדות החזו"א — כרך שני עמ' שלו הע' 152. וכ"כ בשמו בשו"ת מנחת יצחק שם.

(14) שו"ת מנחת יצחק שם בסוף התשובה — ממכתבו של הגר"מ שטערנבוך שליט"א. הובא ג"כ בשו"ת שיח כהן ח"א יו"ד סי' ט',

(14*) נסמן בהערה הקודמת.

ובניהם מרן החזון איש . . הרי עינינו הרואות שאם אדם מתגלח הוא מתגלח חלק 'למשעי' מבלי להשאיר כדי קריצת ציפורן . . " (והביא דברי השו"ת מנחת יצחק הנ"ל).

* * *

שיטת הגאון רבי איסר זלמן מלצר בדין מכוונות גילוח — ראה לעיל ח"א בערכו.

* * *

דעת רבי שרגא פייבל מנדלוביץ בהנידון ומה שקיבל מהגאון רבי ** חיים עוזר גראדזענסקי (ה"אחיעזר") — ראה לעיל ח"א בערכו.

שיטת הגה"ק מטשעבין

העיד סוחר אחד של מכוונות גילוח¹ ששאל את פי הגאון מטשעבין, אם מותר לו למכור מכוונות גילוח, והוא השיב, שאינו יודע שום היתר לזה, והפנה אותו להגרצ"פ פראנק, והוסיף, שאם כי גם הרב פראנק אינו מתיר, אבל הוא מלמד זכות על המתגלחים במכוונות.

שיטת הגרצ"פ פראנק * — רבה של ירושלים¹⁵

ושאל השואל הנ"ל את פי הגרצ"פ פראנק (וכעצת הגה"ק מטשעבין כנ"ל), והשיב לו הגרצ"פ פראנק, שאם יוצא חלק (גלאט) אחרי הגילוח אין להתיר, וכאשר העיר לו שיתכן כי אינו חלק בכל השטח, אבל לפחות במקום הלחי התחתון כן יוצא חלק, השיב לו — שגם זה אסור, ובמ"א¹⁶ כתב הגרצ"פ פראנק :

"מה שנדפס בשמי לאסור מכוונות חשמל, אינו נכון, רק השבתי להשואלים אותי על זה, דהיכי שהמתגלחים יצאו נקיים באופן שהבשר נעשה חלק לגמרי, שלא נשאר עליהם שום רושם — דגילוח כזה דין תער יש לו . . [שאר דבריו שם — ראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב'] . . "

וזה הי' בשנת תשי"ב, ומאז נשתנה המצב הרבה כנ"ל, דהמכוונות דעכשו משחיתים כמו תער, וברובם ככולם הבשר נעשה חלק לגמרי, שלא נשאר שום רושם. א"כ, לפי דבריו הנ"ל, הנה בכל הגני מכוונות דזמננו "גילוח כזה דין תער יש לו".

(15) מח"ס הר צבי, מקראי קודש, ו"ס.

ובמ"ש בספרו הר צבי (חידושים לטור יו"ד סי' קפ"א) דנראה לו שיש למכונה זו דין מספרים כעין תער, הואיל "והעצם הסכין אינו פוגע ולא נוגע בבשר, מפני שיש הפסק דק ביניהם" (ודלא כמ"ש בשמו בפנים) — הנה העיר המהדיר לספר "חשמל והלכה" (ראה לעיל סוף הערה 1) : "הרב [הגרצ"פ פראנק] מתייחס כנראה לדגמים הישנים, כגון פיליפס, שיק, רמינגטון, ודומיהם. כי הדגמים החדשים העשויים בשיטת 'רשת', יש השחתה כמו תער".

(16) מכתבו המובא בשו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' קל"ג או"ב. ח"ג סי' ל"ט.

(*) מכתב נאמן ביתו בנידון — לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תשטה-תשסו.

(**) עוד עדיות בשיטת הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי (אב"ד ווילנא) בנדון — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשסג-תשסד.

[עוד ביאור בדברי הגרצ"פ פראנק הללו — ראה לקמן באות הבאה].

שיטת הגר"א קטלר

* מובא בשו"ת מנחת יצחק¹⁷ בשם הגר"מ שטרנבוך שליט"א, וז"ל: „שמעתי שגם ש"ב הג' ר' אהרן קטלר זצ"ל פקפק בהיתר להתגלח במכונות אלקטריי". וכתב ע"ז א' מתלמידיו היותר מובהקים של הגר"א קטלר (במכתבו אלי): „הנה אמת נכון הדבר . . . והטעם . . . שהרי בתורה לא נזכר תער כלל, רק דרך גילוח והשחתה . . . ואמר מו"ר זצ"ל, שכן משמעות הסוגיא בניזיר". [ראה לעיל ב"מבוא" אות א'].

וכן העידו כו"כ מתלמידיו של הגר"א קטלר בשיטת רבם ז"ל בהנידון, וכמפורסם. וראה מכתבו של הגר"מ שטרנבוך שליט"א בפתיחת החיבור הנוכחי.

באופן מפורט יותר כתב אלי א' מתלמידיו המובהקים של הגר"א קטלר, ה"ה הרה"ג וכו' ר' יחיאל יצחק פאד שליט"א (ראש ישיבת „ישיבת דרך איתן" בני-י):

„הגאון רבי אהרן קטלר זצ"ל הי' אומר שמה שמצינו במסכת מכות דף כא, א': 'הא כיצד גילוח שיש בו השחתה' — הוי אומר זה תער, שאין כוונת הגמרא לומר שיש חיוב רק בתער, אלא שחייב בכל אופן גילוח שיש בו השחתה, אפילו בלי תער. ומה שמצינו ביו"ד סימן קפ"א שגילוח במספרים כעין תער מותר — הטעם הוא שהמספרים כעין תער אינם משחיתים כל השער, אלא משארים מעט ממנו, ולכן אין כאן השחתה. ונקראים 'מספרים כעין תער' רק משום שהגילוח שלהם הוא קדוב להיות כתער, אבל אינו כתער ממש.

„והוסיף הגאון הנ"ל זצ"ל שבישיבת סלובדקא היו משתמשים מתחילה במכונות המחכות קרוב לבשר, ואחר זמן הפסיקו מלהשתמש במכונות אלו והשתמשו רק במכונות אחרות שמשאירות מעט מן השער.

„ואעפ"כ לא הי' מוחה הגאון הנ"ל זצ"ל ביד אלו מתלמידיו שהיו משתמשים במכונות, כנראה הי' זה משום שלא הי' בדור לו שהמכונות משחיתות כל השער. [א. ה. ראה לעיל מה שהעידו אנשי מדע וגם גדולי תורה אודות מכונות של זמננו]. ומעשה הי' שא' מתלמידיו הללו שאל אותו אם מותר להשתמש במכונה שנשבר קצת למעלה בהחלק שמפסיק בין הסכינים והפנים, וענה הגאון הנ"ל זצ"ל שיוזהר להשתמש בו באופן שלא יהא פסיק רישא שיחתכו הסכינים. ופ"א אמר שאם אחד משתמש במכונה, שיוזהר שלא לדוחקה על הפנים שישאר קצת. [א. ה. ראה בסוף הפרק „דיונים נוספים" דיון ב']. ופעם אחת הראיתי לו פרסומת של מכונות גילוח שכתבו שחותכים קרוב לבשר מתער [א. ה. וכן כותבים רבים היום], ואמר הגר"א קטלר זצ"ל: 'כאלו ודאי אסורים'.

(* עוד עדויות בשיטת הגר"א קטלר בנדון — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשסז-תשסח.

„ובמדינתנו יש מכונה בשם אוטליינר שנעשה לתגלחת הראש, והגאון הנ"ל זצ"ל הכשירו להשתמשות על הפנים, ואמר שלזה כיוון המחבר בשו"ע יו"ד שם [א. ה. אבל א' מתלמידיו המובהקים של הגר"א קטלר כתב אלי בזה"ל: „ואמר מו"ר זצ"ל שלזה האוטליינר יש צדדים גדולים להתיר אבל לא רצה להתיר בפומבי מפני כבוד החפץ חיים זצ"ל"].

„אחר זמן הראיתי לו דברי החכמת אדם בכלל פ"ט שכתב לגבי פיאות הראש שמספרים כעין תער אינם משארים כלום מן השער. ואמר הגאון הנ"ל זצ"ל שלפי זה אולי יש מקום להתיר, והוסיף שבאמת בישיבת סלובודקא היו משתמשים מתחילה במכונות המחתכות קרוב לבשר, ואולי מטעם זה. ואעפ"כ למעשה לא התיר.

„סוף דבר — אפילו בסוף ימיו הי' דעתו שלא להשתמש במכונה חשמלית“.

בהוספה על הנ"ל אמר לי הרב פאר שליט"א (בע"פ), שהגר"א קטלר הי' אומר שמספרים שמשחיתים ג"כ אסור מן התורה [כנ"ל בתחילת המכתב וכדלעיל בארוכה ב"מבוא"] ושכן מוכח מדברי הנודע ביהודה (מ"ת סימן פ"א). גם אמר לי בשם רבו הגר"א קטלר, שאין לסמוך על אלו המתירים הסוברים דדוקא תער אסור, ושאינו יודע שום ראי' לדברי החכמת אדם הנ"ל ולכן עדיין יש להחמיר. ולעולם לא התיר.

* * *

והנה בעת ההדפסה אנה ה' לידי, באופן מופלא, סיפור בניהון שיטת הגר"א קטלר בענין חומד האיסור שבמכונות גילוח.

אחד מחשובי הרבנים בניו יארק, נודע לו — ע"י איש מפי איש — על עבודתי בחיבור זה, והוא סיפר לי את הדברים דלהלן. הוא ביקשני לא לפרסם את שמו בגוף הספר (וטעמו ונמוקו עמו), אך התיר לי למסור את שמו וכתובתו לכל המעוניין.

והרי הסיפור, כפי שסופר ע"י רב זה:

לפני כארבעים שנה הגעתי לקווינס (נ.י.) לשמש כרב. ראיתי כאן שרבים מגלחים את זקנם בתער (ר"ל) וחשבתי שכדאי להפרישם מאיסור זה. קניתי מכונות גילוח וחילקתי אותם בין אלה האנשים וגם שלחתי את בני להדריכם בפעולות מכונה.

לאחר זמן הכרתי בהכרות קרובה את הגאון רבי אהרן קטלר זצ"ל, ופעם סיפרתי לו על פעולתי עם מכונות הגילוח.

תשובתו היתה מפתיעה: „לא הי' כדאי כל העסק!“ לשאלתי — „למה“ — השיב: „הלא חז"ל אמרו, אחד המקיף ואחד הניקף במשמע [וכן: אחד המשחית ואחד הנשחת] וממילא לא הי' לך לחלק את המכונות ולשלוח את בניך לאנשים אלה“ (בגלל האיסור שבדבר).

שאלתי שוב: „אם כן נפרסם את האיסור בעולם כולו?!“

תשובתו: „כיוון שדש — דש!“ (אם כן זה לא יעזור).

שאלתי עוד: הלא חז"ל אמרו (עירובין לב, ב): „ניחא לי' לחבר

דלעביד הוא איסורא זוטא [קלילא] ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבא?!

תשובתו — או שאמר: „אין זה (מכונת הגילוח) איסורא זוטא!“ או
שאמר: „זהו איסורא רבא!“

שיטת שו"ת חלקת יעקב

על יסוד דברי מרן החתם סופר הנ"ל, האריך בשו"ת חלקת יעקב¹⁸
לאסור מכונות גילוח — היכא דלא נשאר שיעור שער ד"בכדי קריצת ציפורן"
אחר הגילוח, עיי"ש, [ובענין עצתו שלא להדק המכונה לעור הפנים —
ראה לקמן בסוף הפרק: „דיונים נוספים“ דיון ב'].

* * *

בסדר יבלח"ט הרבנים הגאונים שליט"א — אין כאן לא משום
קביעת יחס ולא משום כוונה תחילה).

שיטת השו"ת מנחת יצחק

וכן פסק להלכה בשו"ת „מנחת יצחק“¹⁹ דע"פ מ"ש מרן החתם סופר,
הנה „יש לחוש על כל מכונות גילוח של אלקטרי דזמננו, שלא נשארו אחרי
הגילוח עמהם שערות כשיעור הנ"ל, ובזה פרשתי טעמי ונימוקי אשר
הנני מפקפק על כל המכונות כאלו . . .“

שיטת רבי יעקב ישראל קניבסקי
(הגאון ה"סטייפלער")

**

דאה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי במכתבו של בנו הגר"ח קניבסקי
שליט"א ולקמן בפרק זה אות ב'.

שיטת רבי שמואל הלוי ואזנר
(אב"ד זכרון מאיר בבני ברק ור"מ דיישיבת חכמי לובלין)

ראה מה שכתב במכתבו אלי הנדפס בפתיחת החיבור הנוכחי (ומ"ש
שם בשם החזון איש) ומ"ש בספרו „שו"ת שבט הלוי“ הנ"ל, וגם בקובץ,
„אוצרות ירושלים“²⁰ דן בזה והביא דברי מרן החתם סופר הנ"ל וסיים:

„הרי שפתי מרן [החתם סופר] ברור מללו דבכה"ג חייב מן התורה . . .
זה פשוט מאד, לא כתבתי אלא להוציא מלב הטועין דמתירין עצמן לגלח
במכונת החדשה מכונת הגילוח דמעמקת להשחית ממש כמו תער, והוא
איסור תורה חמור, ה' יצילנו מזה“.

(18) ח"ג שם.

(19) שם.

(20) חלק כ"ב סימן שע"ו.

(*) עוד בשיטתו בנדון — ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תשנט-תשס.

(**) ראה לקמן עמ' שס; „מילואים והשמטות“ עמ' תשסט ואילך.

שיטת רבי משה שטרנבוך
(מח"ס „מועדים וזמנים" ו"ח וש"ס)

ראה מכתבו לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי.

ס' זה השלחן

וכ"כ הרה"ג ר' שרי' דיבליצקי שליט"א (מבני ברק) בספרו „זה השלחן"²¹ : „... במכונות החשמל באלו המצויים שבהם התחתון שלצד הבשר עומד בהם, אין שום מציאות להפוך אותם כידוע, אלא שהרבה גדולים אוסרים אותה בטענה . . . [נעתק טעם הראשון לאיסור שהביא להלן אות ב'] . . . וגם בכל ענין המספרים הוא מדליתא בהן השחתה, ובכאלה יש גם השחתה, דמורידים השערות עד הקצה האחרון שבאחרון".

* שיטת ס' שערים מצויינים בהלכה

גם בס' שערים מצויינים בהלכה (על הקצור שו"ע)²² הוסיף המחבר כי לפי שיטת החתם סופר הנ"ל שאפילו שלא בתער אם לא נשאר כדי שירגיש השער, אף זה בגדר השחתה לענין איסור העבדת הזקן — א"כ יש לאסור הגילוח במכונת חשמל.

** שיטת הגה"ק מקלויזנבערג שליט"א

ראה מכתבו של החתד"ג לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי.

שיטת הגה"ק מפאפא שליט"א

ראה מכתבו לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי.

שיטת הגאב"ד דעברעצין שליט"א

ראה מכתבו לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי.

שיטת רבי יחזקאל ראטה

(מח"ס „חזקת טהרה" ע"ה גדה, שו"ת „עמק התשובה", ס' „משפט הארץ" ע"ה תרומה ומעשרות, ס' „עמק השמעתא", ועוד)

ראה מכתבו לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי.

שיטת גאב"ד קשוי שליט"א

ראה מכתבו לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי.

(21) ח"ב יו"ד סימן קפ"א. — ותודתי נתונה לו ששלח לי העתק מדבריו שם.

(22) סימן ק"ע סק"ג.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשנא.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" שם מספרו שו"ת דברי יציב.

שיטת רבי חנוך דוב פדווא
(אב"ד דהתאחדות קהלות החרדים בלונדון
ומח"ס שו"ת חשב האפוד וש"ס)

גם דעתו כדעת המחמירים בדין מכוונת גילוח, וכן הוא מורה להשוואלים אותו בפרטות (כ"כ אלי בנו בפקודת אביו).

שיטת הגרש"ז אויערבאך
(ראש ישיבת "קול תורה")

שוב בא לידי רשימת שיטתו בנידוננו²³:
אם הגילוח יוצא חלק כתער, נראה לו שיש לחשוש לאיסור דאורייתא.
לא נראית לו הסברא להקל בזמן שאינו מהדק המכונה לעור הפנים.
(וראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב).
לא נראית לו הסברא להקל באופן שבו נראה השער בזכוכית מגדלת
שאו יש לו דין שער. (ראה לקמן בסוף הפרק שם דיון ד').
אמנם בעיקר הדבר יש לחקור באמת למה יוצא חלק ואיפה נעלמו
השערות בכעובי המפסיק אפילו במשהו.

משום כך היה נראה לו להסביר הדבר על פי מה ששמע מסוכן מכוונת
גילוח שהוא ירא וחרד (ד"ר בער) שקרא בפרוספקט מחברת גילוח הולנדית
שאם אינו מהדק המכונה לעור יוצא הגילוח חלק יותר מתער. סיבה
לדבר: כי באופן זה, קופץ שורש השער מחוץ לגומא יותר מגילוח בתער
והגילוח הוא איפוא עמוק יותר מבתער וגם צמיחת השערות מתאחרת
במכונה יותר מבתער. ולפי זה אם נקבל ההנחה האמורה כי לא יתכן נגיעו
הסכין בעור עד השורש ממש בגלל הרשת המפסקת בין הסכין והעור,
א"כ יוצא שבזמן הגילוח ששורש השער יצא לחוץ לא נעשה הגילוח עד
השורש, ורק לאחר מכאן קופץ השורש בפנים ונעשה חלק כתער או
יותר מתער. אלא שעדיין יש לחקור בזה אם אוליגן בתר התחלת הגילוח
או בתר בסוף וצ"ע.

עכ"פ דעתו שלא לסמוך על סברות ללא ראיות גמורות להיתר ובפרט
בנידון זה שהדבר גוגע בכמה לאוים דאורייתא.

שיטת רבי יעקב קאמנצקי
(ראש ישיבת תורה ודעת וחבר מועצת
גדולי התורה דארה"ב וקנדה)

באמצע ההדפסה פגשתי רב חשוב א' והוא שמע (לאחרונה) מהגר"י
קאמנצקי שליט"א שמעולם לא התיר מכוונת הגילוח. ופעם בא לפניו
שואל עם מכונה והורה שאסור להשתמש בה.

23 ע"פ פגישה עמו ביום שלישי ו' תמוז תשל"א. גרשם ע"י הרה"ג וכו' ר"א
וייספיש שליט"א — ותודתי נתונה לו ששלח אלי העתק מרשימותיו.

(*) ראה מכתבו של הגרש"א אויערבאך אל כותב הטורים ע"ד רשימה זו — לעיל
בהוספות למכתבי הסכמה וכו' — עמ' 57. וראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשעב.
(**) שוב נדפס דבריו בזה בספרו "אמת ליעקב" — ונעתקו לקמן "מילואים והשמטות"
עמ' תשסח.

הבירור של "מכון מדעי טכנולוגי לבעיות הלכה"

בקובץ "הלכה ומעשה" דנו בנידוננו, ולאחר הדיון ההלכתי בנושא והתייעצות עם גדולי הפוסקים בדורנו, נתקבלו אצלם המסקנות הבאות: (א) יש לחשוש מלגלח במכונה המשחיתה את שערות הזקן עד שרשן כתער. זאת — למרות שאין על מכונה זו שם תער ואף הגילוח שונה בצורתו. כי נראה מדברי הפוסקים, שהאיסור תלוי בתוצאה, דהיינו: גילוח והשחתה. (ב) גם גילוח ללא הידוק המכונה אל העור — יש למנוע. (ראה לקמן בסוף הפרק "דיונים נוספים" דיון ב').

* * *

וכ"ה מסקנת הר"א קאמינסקי במאמרו בנידוננו שהופיע בקובץ "הפרדס"²⁴, שמכונת גילוח שיכולה להחליק לגמרי הוי כתער ממש. והביא דברי מרן החתם סופר ומרן החפץ חיים הנ"ל.

* * *

שו"מ שכמו כן הכריע הרב אליהו וייספיש שליט"א (מחבר ספרים חשובים) במאמרו "בירור הלכה: גילוח הזקן במכונה חשמלית"²⁵, וז"ל: "מן האמור יוצא, דדעת נודע ביהודה ועוד אחרונים להלכה, שכל דבר שעושה גילוח והשחתה אסור לגילוח הזקן אע"פ שאין שמו תער. . . ולדעת חתם סופר, נוהגים להחמיר בזקן גם במספרים כעין תער. עכ"פ בנידוננו, יש להחמיר לכל הדעות, אם מטעם שעושה גילוח והשחתה, ואם מטעם דהוי מספרים כעין תער".

[שאר דבריו שם — ראה לעיל ב"מבוא" ולקמן בסוף הפרק "דיונים נוספים"].

* * *

וככל הנ"ל האריך גם הרב שמואל אהרן יודלביץ שליט"א (מחבר ספר "החשמל לאור ההלכה") במאמרו: "בענין גילוח זקן במכונת גילוח"²⁶. הוא בא למסקנה, דישי איסור דאורייתא לגלח במכונת גילוח כמו בתער ממש, דאי תער דוקא אסרה תורה, לכתוב רחמנא תער, וכנ"ל. הוא מסיים את דבריו בזה"ל: "... כל הנוגע מכונה על בשרו לא יגקה מאיסור תורה, והקב"ה יצילנו ממכשול עון ויחזירנו בתשובה שלימה".

[יתר דבריו שם — ראה לעיל ב"מבוא" ולקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב'].

* * *

(24) שהופיע בקובץ "קול הישיבה" — בטאון בני ישיבות, תשרי-חשוון, תשל"ב, גליון

מס' 1 עמודים 6-3.

(25) גופס בקובץ "נועם" ספר ח"י.

וגם באוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כא, א) הביא אשר "כתבו כמה אחרונים לאסור הגלוח במכונות חשמליות שאינן משאירות שיעור 'כדי קריצת צפורן' והרי זה כגלוח בתער ממש".

* * *

סוף דבר

*

מסיק בשו"ת מנחת יצחק הנ"ל:

"... וחזיתי בספרים של גדולי האחרונים בתקוה למצוא סמך למנהג העולם להקל, אבל לא רק שלא מצאתי... היתר, אלא כתבו בפירוש להחמיר... הרי דדנו בזה מתרי טעמי, א' דיש לחוש דנכנס הבשר והשער בו [כדלקמן אות ב'] ב' דלא נחשב להפסק, כיון דמורידים השערות עד קצה האחרון, ונתחזקו דברינו הנ"ל...".

[מ"ש מדברי הגרצ"פ פרנק — ראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים", דיון ב' ודיון ה'].

"ועל כן לדעתי יש להתרחק מכל ההמצאות החדשות, שמחדשים בזה חדשים לבקרים, שהכל כדי שהסכין המחתך, יתקרב בקירוב ביותר אפשרי להעור הפנים כנזכר בהמכתבים של בתי תעשיות, אשר יש לחוש בזה מתרי טעמי לאיסורא כנ"ל... וצ"ע על התפשטות ההיתר"...

* * *

ואם אפילו במקום ש"שיטת החתם סופר... הוא דבר תמוה" — כתב הגר"מ פיינשטיין שליט"א בספרו "אגרות משה"²⁶: "לדינא... מן הראוי שיחמירו... כדסובר החתם סופר הואיל ויצא מפומי דגאון גדול כמותו" — עאכ"כ בנדו"ד שהחזיקו גדולי האחרונים בסברתו, וכנ"ל. וראה לקמן ח"ג ב"דברי סיום" בסוף טענה ומענה א'.

ב

עוד יסוד לאיסור

יש חשש גדול שמא יתמלאו נקבי הרשת עם העור של פאת הזקן, באופן שהסכין שמעל הרשת יחתוך השערות שעל העור בלי שום הפסק בינו להעור, ובפרט לפי המבואר בב"י סימן קפ"א בשם הסמ"ג ונמוקי ואבי העזרי (והוא מתוספתא) — דעל כל פאה חייב בשתי שערות, א"כ קרוב לבא לזה שיחתוך עכ"פ שתי שערות מעל העור בלי שום הפסק²⁷.

26) אה"ע ח"א סו"ס נ"ח.

27) עי' לעיל הערה 2 בהמובא מהרש"ש. וראה שו"ת חלקת יעקב ח"ג שם. ועיי"ש וכתב: "אכן כיון שאין מתכוין לזה לא גרע מהאי דנזיר חופף ומפספס וכו', בנזיר מב, א, דפסקינן דמותר מטעם שאין מתכוין, וכבר מב"ם הל' נזירות פ"ה הל' י"ד. אכן מאידך גיסא, גמי לא עדיף מהאי דתה"ד ברמ"א סי' קפ"א, דיש לזהר. במספרים, שמא יעשה הכל בחלק

(*) שיטת הגאון רבי יוסף שלום אלישיב בנדו"ד — ראה בארוכה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשנא; תשעג-תשעז. ושם (עמ' תשעז ואילך) — דברי עוד כו"כ גאוני זמננו נוספים.

תיאור צורת הגילוח והחלקת הפנים ע"י מכונות גילוח

ראה המובא לעיל באות הקודמת בארוכה, שהעידו כו"כ (הן גדולי תורה, והן אנשי מדע), שהסכינים שבתוך המכונות מגלחים השער בקירוב לעור הפנים ממש ובמיוחד במכונות החדישות, ועלול המגלח לנגוע לפעמים בבשר ממש. (וכל או"א יוכל לעשות נסיונות בעצמו כדי לקבוע את אמיתות הדברים, וכפי שמובא לעיל שם).

*

דעות גדולי זמננו להלכה

**

דעת הגרצ"פ פראנק — רבה של ירושלים

מובא בשו"ת חלקת יעקב²⁸:

"הנה יש בידי מכתב מהגאון [רצ"פ פראנק] הנ"ל²⁹, מיום י"ח תמוז תשי"ב, שהי' לנו אז חליפת מכתבים, וכתב לי, וז"ל: בזמן האחרון הובא לפני מכונות גילוח משוכללים, וראיתי שיש ביניהם שהמתגלחים יצאו נקיים, באופן שהבשר חלק לגמרי, שלא נשאר עליהם שום רושם של שער, השבתי להשואלים, כי גילוח כזה דין תער יש לו, וכמו שכתב הרמ"א סימן קפ"א סעיף י' בגילוח של מספרים דמותר בפשיטות, וז"ל הרמ"א: ומ"מ נזהרים כשמסתפרים במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרים וכו', פן יעשה הכל עם חלק התחתון, והוי כתער, ולפי"ז במכונה שהנסיון הורה שמגלח למשעי י"ל דהיינו תער . . . [המשך דבריו ראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב' ודיון ה']. . עכ"ל המכתב. ולא נתבאר במכתבו בפרטיות הדמיון שמדמה להיזהר במגלח למשעי, להאי דהתרומת הדשן [שהביא הרמ"א כנ"ל] דלכאורה יש לחלק, דבשם יש החשש כמבואר פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי כתער, אבל במכונה שיש הפסק (זה הרשת) בין העור להסכין אין חשש זה [אבל ראה לקמן אות ו']. אבל להאמור, שפיר יש לדמות, דכיון שהנסיון הורה, שמגלח למשעי, זאת אומרת מפני שהידק היטב הדק המכונה על העור, נקבי הרשת נתמלאו מהעור, והסכין חתך השערות מעל העור בלי שום הפסק . . ."³⁰

שיטת השו"ת חלקת יעקב

וכן היא מסקנת הגאון "חלקת יעקב" הנ"ל: "נמצינו למידין, במגלח למשעי, באופן שהבשר חלק לגמרי בלי חגירת ציפורן, יש לנו שני חששות, א', שמא נדחק הבשר לתוך הנקבים של הרשת, והסכין חתך השערות מעל

התחתון, דשם נמי אינו מתכוין וגם אינו פס"ר. עוד עד"ז — ראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב. ובשיטת התה"ד בנדו"ד — ראה לעיל ח"א בערכו.

28 שם.

29 הובא גם בספרו ח"ב שם.

30 ובזה סרה תלונת השו"ת משנה הלכות (ח"ו סי ק"ג), ותמיהתו מסולקת.

(*) דברי ס' ברית כהונה חיו"ד מע' ז אות ט עד"ז — ראה לקמן "הוספה ב" אות כה.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשסה.

העוד בלי שום הפסק של הרשת, ואף רק שני שערות כבר אסור, וכנ"ל. .
[בתחילת האות] . . והחשש הב' . . [מובא לעיל אות א', עיי"ש בארוכה] . .
[ואם לפי"ז יש לחלק בין מכונה למכונה — ראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים
נוספים" דיון ג'].

* * *

(בסדר יבלח"ט הרבנים הגאונים שליט"א — אין כאן לא משום
קביעת יחס ולא משום כוונה תחילה).

שיטת השו"ת מנחת יצחק

וכן היא מסקנת הגאון "מנחת יצחק" הנ"ל: "וחזית בספרים של
גדולי האחרונים בתקוה למצוא סמך למנהג העולם להקל, אבל לא רק
שלא מצאתי . . היתר, אלא כתבו בפירוש להחמיר — ה"ה . . הרי דדנו בזה
מתרי טעמי, א' דיש לחוש דנכנס, הבשר והשער בו, ב' . . [מובא לעיל
אות א', עיי"ש בארוכה] . . ונתחזקו דברינו הנ"ל".

שיטת הגאון ה"סטיפלער" שליט"א

*

ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי במכתבו של בנו הגר"ח קניבסקי
שליט"א שכתב שם בין השאר:
" . . ובודאי עצם הסכין נוגע בבשר והר"ל תער ממש וזהו תער
האמור בתורה".

שוב בא לידי רשימה זו:

לשאלת אחד ששאל את מרן הגר"י קניבסקי שליט"א אודות גילוח
במכונה (תשובתו היתה בע"פ):

"קרוב לודאי שזה מעיקר הדין חמשה לאוין באמת בלי ספק, אני לא
מקבל אחריות להורות בהחלט, אני תמיד לא מורה בהחלט, אבל כמעט
ברור כשמש שזה ממש גילוח, כיון שלא נשאר כלום, בודאי הסכין החותך
נוגע בבשר . . אז לא היו המכונות משוכללות כל כך, היה נשאר קצת שערות
זה סימן שהסכין החותך לא נוגע, וגם כן אז אסור. אפילו מי שרצה להתיר
זה רק אז, אבל היום שלא נשאר זכר בודאי שהסכין נוגע בבשר. אם הסכין
החותך נוגע בבשר זה לא גמור. ההיתר של מספרים זה מפני שהסכין העליון
חותך, והסכין העליון לא נוגע בבשר ופה ברור שנוגע בבשר ודאי זה
איסור גמור. מי שרוצה לשמור על התורה, צריך להזהר. קרוב לודאי
שזה איסור גמור. באמריקה היה רב אחד ושאל פרופסורים מומחים
באמריקה מבינים היודעים בענינים אלו, והוא שאל "האם הסכין החותך
נוגע בבשר?" והם אשרו שנוגע. כתוב בשו"ע שאם הסכין נוגע בבשר עובר
על לאו גמור. ומספרים, הסכין העליון חותך וזה לא נוגע בבשר, במכונות
של היום ברור שהסכין נוגע בבשר, אילו היה קצת הפסק לא היה נשאר
כולו מגולח. המצב הוא כזה, הסכין מושך את הבשר ע"י המהירות נוגע

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשסט ואילך.

בבשר וזה איסור גמור. תער, א ודאי טאר מען נישט, א ודאי א איסור גמור, נאר איך פסק'ן נישט, הלכה למעשה פסקן איך נישט. און מ'דארף זיך היטן און מ'דארף משפיע זיין אז חברים זאל נישט . . . (בודאי אסור, בודאי הוא איסור גמור, אלא שהלכה למעשה איני פוסק, וצריך להזהר ולהשפיע שהחברים לא . . .) עכ"ד."

ס' זה השלחן

וכ"כ הרה"ג ר' שרי' דיבליצקי שליט"א (מבני ברק) בספרו "זה השלחן" הנ"ל: " . . . מכוונות החשמל . . . הרבה גדולים אוסרים אותה בטענה שהתחתון וגם העליון הם דקים מאד מאד, וא"כ הוי התחתון שלצד הבשר כמאן דליתא, ואינו מגין מדנכנס הבשר והשער בו, והוי כגילוח . . . [טעם השני לאיסור שהביא הועתק לעיל אות א', עיי"ש] . . ."

שיטת שו"ת שיח כהן

וכ"כ בשו"ת שיח כהן הנ"ל: " . . . דע לך שאין כל היתר להתגלח במכונת גלוח לדעת רוב הפוסקים, ויש בזה כמה חששות . . . כי לפעמים מתמלאים נקבי הרשת עם העור של פאת הזקן באופן שהסכין שמעל הרשת יחתוך השערות שמעל העור בלי שום הפסק בינו לבין העור ויש בזה עוד כמה חששות כאשר תראה . . . וכן הכרעת גדולי הדור . . ."

שיטת שו"ת סופר המלך

וזה עתה נדפס ספר שו"ת סופר המלך³¹, שדן בחשש הנזכר בכמה סוגי מכוונות גלוח. הרה"מ הסיק שם שהמכונה אשר בשם שי"ק (בלע"ז) תיקרא — אין בה [עכ"פ] חשש זה [אך פשוט שגם בה קיימים כל הטעמים האחרים, המובאים בפרק הנוכחי — לאסרה].

לגבי המכונה הנקראת (בלע"ז) גורעלק"ו — יש חשש תער. תאור המכונה ופעולתה: "והיא בצורת עגול ויש של שני עגולים, והיינו נמי מכונה שחלק העליון של המכונה אינו זו ממקומו [והיינו מה שנקרא בפוסקים — "החלק התחתון"] ותחת החלק העליון הזה, נמצא גלגל עם 6—7 ידות (כמו גלגל של עגלה), בלי גלגל חיצון, אלא פנימי עם ידות, אשר העקצין של הידות מחודדים כמחט, ומרוב מהירות סיבובם, חותכין השער הנכנס לתוכן."

ולכן המסקנה היא: " . . . הרי ידוע כי בכל המכוונות האלו, אם אינו משהו הבשר ודוחקו בטוב — אינה פועלת, כמו אם דוחקים העור והשער לתוך המכונה. ולרבות שהמכונה מרוב מהירותה סופקת את העור והשער לתוכה, וממילא הוי השער והעור על חודי הידות ממש, ויש חשש תער בזה, אם המה חותכין בעצמן . . ."

31 להרה"ג וכו' ר' יצחק צבי בערענפעלד שליט"א — אב"ד חוג חתם סופר זכרון מאיר, ח"א ה' עכו"ם סי' י"ג.

בענין המכונה אשר בשם אקומע"ן תיקרא (בלע"ז) — יש חשש. תאור המכונה ופעולתה: הדומה למכונת נורעלק"ו הנ"ל „אבל עם הברל גדול, כי בתוכה אין עגול עם ידות כנז' אלא ד' סכינים, ממש כתער, רק שהמה קטנים מאוד כמעט שאין לאחוז ביד, אלא קבועים בגלגל, וממהרים לרוץ בכיוון אחד, הגם שיש מלמעלה חלק עליון כנז' והוא קבוע. ולכן המסקנה היא: „... קשה להתירה כי הרי נראה בעליל אצל מכונות אלו, שמרוב מהירותן נדחק העור והשער לתוכה, וממש כתער יחשב. כי החלק העליון הוא כ"כ דק, ואף גם זאת, שיש מכונות כאלו, הן עם נקבים קטנים, אבל מהם עם קצת יותר גדולים, ואין לבי מלאני להתיר מדאורייתא דבר כזה, ולכן אין להשתמש בה, כי קל מאוד שיבוא לידי ממש איסור דאורייתא. . . ואעתיק לשונו של בעל תרומת הדשן הביאו הב"י בסימן הנז' . . . [ראה לעיל ח"א ערך „תרומת הדשן" בארוכה] . . . הרי גם כן נראה שיטתו לאסור במכונה. . . זה כי בדקתי ארבעת הסכינים הקטנים חדים המה, וחותרים לבד, הן שער והן ניר. . . ומחר ימציאו מכונה, עם סכינים קצת יותר גדולים, עד שימציאו מכונה עם סכינים רגילים, המקובלים בידי עובדי עבירה, ומי יבחינו אז בין זו לזו, ובין הברל ממשי, להברל שאינו עם נקבים, ואינו עומד אלא מתנועע, וכן הלאה". [וראה לקמן אות ו' ובמסומן שם].

[הערה: לכאורה צע"ג בדברים הללו של שו"ת סופר המלך, שהרי לא הזכיר יתר החששות שישנם על מכונות הגילוח (המובאים בפרק הנוכחי), דעל פי קצתן אין מקום לחלק בין מכונה למכונה. (וראה בסוף דבריו של שו"ת סופר המלך מה שכתב הוא עצמו. וכן עוד בספרו סימן פ"א אות י"ד).

בעיקר יש להעיר, שתשובה זו היא משנת תשכ"ג, וכנראה מיירי במכונות הישנות (ראה לעיל אות א'), ולא במכונות החדשות הנמצאות כעת (שהן בד"כ גרועות יותר). וראה בארוכה לקמן בסוף הפרק: „דיונים נוספים" דיון ג'].

* * *

שוב העירוני ממאמרו של הרה"ג וכו' ר' אליהו קאמינסקי שליט"א (מניו יארק) שנדפס בקובץ „הפרדס" ¹⁰, שם כתב המחבר, שפנה בשאלה אל „החברה הכי מפורסמת בתוצרת מכונות גילוח חשמליות": „אם יש איזה הברל מיקרוסקופי, בין גילוח העשוי ע"י תער להעשוי ע"י המכונות", והרי קטע ממכתב התשובה (מתורגם מאנגלית):

„אם ידחוק את ראש המכונה אל העור בכח הגוף, אז יכול לאלץ את העור להכנס תוך פתחי החותך החיצוני אל שבילו של החותך הפנימי ולגרורם כאיבה, והכי נמי יכול להשתמש בדחיקה קלה וליישר שיערה הבולטת מן העור בארך הניתן למדידה". וע"ש, דמזה מוכח, כי „מה שהמכונה יכולה לגלח בשוה לבשר — זהו מפני שהעור מתקפל ונכנס בסדקי החלק התחתון של המכונה עד שהעור נעשה גל קטן שבראשו עומדת השערה, נמצא שהוא גוש אחד ארוך של העור והשערה, ובמקום אשר ידחוק את החלק התחתון

לעומת תחתית השערה (אשר בזה הי' נשאר כשיעור עוביו של תחתון), הרי הוא דוחק בחילוף את תחתית הגוש החדש. דהיינו בגל העור, והחלק העליון של המכונה עובר על השערה בנגיעה בעור ממש, ולפעמים כשהעור נכנס יותר מדי — גם העור נחתך. והיינו הכאיבה, אשר כל המתגלח במכונות חשמליות יודע, שלפעמים העור נתחטט ומתחבל. וזה מתקבל מאד על השכל, כי מבלעדי כן אי אפשר להבין שלא ישאר שער מורגש מאחר דיס בחלק החיצון עובי הנרגש.

לענין הלכה, הסיק שם המחבר, שהמכונות המשחיתות את שערות הזקן ומחליקה העור בלי להשאיר משהו מהשערות, אסור לגלח בה ודינה כתער, אולם כשאנו דוחק בעור הרבה — נשאר כנראה משהו מהשערה. והביא בשם מרן החזון איש שאמד בזה הלשון: "רייבן טאן מען זיכער ניט" [— לדחוק המכונה בעור — בודאי אסור].

וסיים שם המחבר: "אבל איך ינתן הדבר לשיעורין, ומי יוכל לצמצם, וגם מעטים הם שירצו בגילוח שאינו גילוח".

[עוד לגבי העצה להקל כשאנו דוחק המכונה בעור הרבה — ראה בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דיון ב'].

* * *

וזה עתה בעת ההדפסה בעזהשי"ת קבלתי מכתב מהרה"ג וכו' ר' יששכר דוב גאלדשטיין שליט"א (רב ד"חוג חתם סופר" וראש ישיבת "כולל שומרי החומות" בעיה"ק ירוש"ו ומח"ס "לקוטי הערות על שו"ת חתם סופר") וכתב שם בין השאר*³¹: "ולענין שאלתו, הנה כבר הביא הגאון בעל מנחת יצחק שליט"א בסוף תשובתו [הנ"ל] מכמה פוסקים מפורסמים וביניהם החפץ חיים והחזון איש וצ"ל לאסור להשתמש במכונות גילוח הנוגעים בעור הפנים, וזוכר אני בילדותי, כמדומה בשנת תרצ"ח, הייתי במקרה במחיצתו של הגאון ר' דוד וועסעלי צ"ל שהי' ראב"ד בעיר מולדתי פ"ב והי' רב מובהק בהוראה, ובא לפניו שואל ובידו מכונת גילוח אלקטרי שהי' אז דבר חדש, ושאל אם מותר להשתמש בו, והשיב לו שכבר נשאל ע"ז כמה פעמים ושלדעתו אין היתר להשתמש בו, אך אינני יודע טיבו של המכונה שנשאל עלי', וכפי הנשמע יש במכונות אלו כמה מינים ובטח ימצאו גם כאלו שאין בהם חשש איסור וישראל קדושים ופורשים משבעים שערי היתר כדי שלא לנגוע בשער א' של איסור אפילו בדברים קלים וכ"ש באיסור חמור שהוא מה"ת ועלול לעבור בחמשה לאוין, ואשרי הנזהר והמזהיר".

* * *

³¹ במכתבו החשוב האריך טובא בבירור שיטת החתם סופר בתשובתיו תאו"ת סי' קנד — אך מחמת קוצר היריעה איא להעתיקו בשלימות במהדורא זו.

הערה

ואף כשנקבי הרשת שבמכונה הם קטנים מאד, שלמראית עין א"א שהעור יכנס לתוך נקבים דקים כאלו, (ובפרט אם בשעה שהוא מעביר את המכונה על העור, הוא מותח היטב את העור), וכן החוש מעיר שאין העור נדחק לנקבים, וממילא נפל החשש שהסכין פגע או נגע בעור עצמו בלי הפסק של רשת³² — הנה עכ"ז — אי חזינן שהמתגלח יצא נקי, בלי רושם של שער, זה מקרי "גילוח שיש בו השחתה" ואסור (וחייב מלקות!) כתער ממש, משום אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך"³³. [וכנ"ל באות א' וראה אותיות הבאות לקמן].

ג.

קיי"ל³⁴, ששיעור מקום פאות הראש הוא עד למטה מן האוזן. ואנו דואים במוחש לעינינו, שרובם³⁵ של המשתמשים במכונות גילוח, מגלחים גם בשטח הזה — מקום פאות הראש. והנה בפאות הראש — לפי דעת רוב הפוסקים — גם במספרים כעין תער — יש חיוב מלקות³⁶. [ובשיעור מספרים כעין תער, י"ל דאינו יוצא מידי מספרים כעין תער — עד שיהא בשער שנשאר לאחר התספורת "כדי לכוף ראשן לעיקרן"³⁷. וי"א,

(32) שזהו סברת כמה מהמתירים לעצמן את המכונות גילוח. וראה לקמן בסוף הפרק: "דיונים נוספים" ושם דיון ה'.
 (33) ע"פ שו"ת חלקת יעקב ח"ג שם.
 (34) מרן הב"י בטוש"ע יו"ד סי' קפ"א. וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' סוף אות ג'. מקומות המובאים לקמן בפנים.
 (35) וכן העידו מחברי דורנו בספריהם. ראה המובא לקמן בפנים משו"ת באר משה (להגאב"ד דעברעצין שליט"א). סי' בית יחזקאל. שו"ת סופר המלך (להרה"ג וכו') ר יצחק צבי בערנפעלד שליט"א). ועוד.
 (36) תוספות שבועות ב, ב ונויר מא, ב. רא"ש פ"ג דמכות ותוספותיו לשבועות שם. תוס' שאנץ מכות שם. פסקי תוספות שם סי' כ"ז (ועיי"ש סי' כ"ט). שו"ת לר"י סי' ע"ח. סמ"ק סי' ע"א. שו"ת מן השמים סי' כ"ח, שכל המיקל בחשש ע"ז מקילין לו ימיו וכו'. רבינו ירוחם נתיב י"ז ח"ה שכן נראה עיקר. טור יו"ד שם בשם הרא"ש. שטמ"ק נויר מא, ב. שו"ע שם ג' בשם יש אוסרים ושיש לחוש לדבריהם. וראה גם אורחות חיים ח"ב סי' כ"ב בשם רמב"ן. מאירי מכות ע"מ קא בשם חכמי הדורות שלפנינו (והוא אצלו כינוי לרמב"ן). כל בו הל' ע"ז בשם ה"ר יצחק. ועוד. ודעות האחרונים להלכה — ראה לקמן בפנים. וראה שו"ת חת"ם חיו"ד סי' קל"ט-ק"מ. לעיל ערך "תרומת הדשן" והמובא שם.
 (37) ראה רמב"ם הל' נזירות פ"ה הי"א ולח"מ שם. לעיל ב"מבוא". וכן נקטו להלכה רבים מהפוסקים. ראה הגהות כתב סופר ליו"ד סי' קפ"א שהביא תשובה כת"י מאביו הגאון חת"ם שצריך להניח מכל שער ושער כדי לכוף ראשו לעיקרו. דרכי תשובה שם סי' ט"ו. סי' ליבא בעי (להגאון רבי שאול בראך) בתחילתו. סי' שאול שאל (להנ"ל) סי' צ"ט. מקומות המובאים לקמן בפנים ובהערה 38.
 שו"מ גם בתשובות רבי עקיבא איגר (מכת"י — ירושלים, תשכ"ה) סי' ס"ג: ". . דכמו דאמרין לפי האמת, דבמניח כדי לכוף ראשן לעיקרן, לא מקרי הקפת הראש,

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשפה; "הוספה ב" אות כו; לג; לו (ושם נתבאר מ"ש בנדון בשו"ת שואל ושאל ח"א חיו"ד סצ"ז; ח"ג סת"ב).

דצריכים להחמיר ולהניח שער פאות הראש לגדול בשיעור של דוחב אצבע (וכן ה' נהג הגר"א קטלר)³⁸. וגם יש שכתבו, שאף מספרים שלא כעין תער — אסור בפיאות הראש³⁹. ורובם ככולם של מכוונות גילוח אינם משיירים אפילו השיעור היותר קטן במספרים כעין תער — ראה לעיל ב"מבוא" אות ד'. נמצא, איפוא, שרוב המגלחים זקנס ע"י מכוונות גילוח — עוברים על אזהרת "לא תקיפו פאת ראשכם" — כאילו גילחו בתער ממש. [כאן המקום להעיר, שהרבה מהחרדים ביותר הנוהגים לגלח שער ראשם לגמרי במכונה (מספר אפס וכדומה) — צריכים זהירות יתירה שלא לנגוע בכל מקום פיאות הראש. וד"ל].

דברי חכמי התורה דזמננו *

הנה כבר התרעם ע"ז מרן החפץ חיים בספרו "משנה ברורה" (סימן רנ"א ס"ב בבה"ל) וכתב תוכחה מגולה בזה הלשון:

"אגב דאירינגן בענין תספורת, ראיתי להזכיר ענין אחד מה שאיזה מהמונ נכשלים בו בעו"ה, והוא בענין איסור דהקפת פאת הראש, וכמו שאבאר, כי

דאינו משהו צדעיו לאחריו, כיון דנשאר השער בגידול לכוף ראשן לעיקרן. ודייק בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ג סק"ה, דע"כ כונתו, דכדי שלא יהי' מספרים כעין תער, צריך כדי לכוף ראשן לעיקרן, עיי"ש.

38) כתב אלי א' מתלמידיו המובהקים של הגר"א קטלר, וז"ל: "... ובענין פיאות הראש, ה' מור"ר זצ"ל נהג לעצמו כדעת הרמב"ם שאינו יוצא מידי מספרים כעין תער עד שיהא כדי לכוף ראשו לעיקרו, עיי"ש בפ"ה מהל' נזירות הי"א ובלח"מ שם. וכ"כ בדרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק ס"ו בשם הכתב סופר שכן נהגין, והשיעור כדי לכוף אמר שתלוי בהשיעור למאון וחליצה וכתב הב"ח באה"ע סי' קנ"ה דאין אנו בקיאים ויש להחמיר על רוחב אצבע".

39) מהרש"ל ביש"ש יבמות פ"ב סי' ח"י בשם האגודה וכו' שכן קיבל ממורו זקנו. וראה מגדל עוז לרמב"ם הל' ע"ז פ"ב ה"ח. וכ"כ בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג להוכיח כן בשית רש"י ותוס', עיי"ש בארוכה הוכחתו [מובא לקמן פ"ב אות ב'ג]. ויש שדייק כן מלשון השו"ע יו"ד שם סעיף ט', "לא תגע בו יד". — ראה שו"ת פאת השדה סי' מ"ד; תפא"י על המשניות פ"ג דמכות. אמנם רבים חלקו ע"ז, דמוכח מלשון מרן הב"י בספרו הגדול שם דפי' לא תגע בו יד לגלחם באופן שאסור לגלח דהיינו תער או מספרים כעין תער. ראה סי' שאול שאל סי' צ"ה, ובכ"מ, ואכ"מ.

והנה בהגהות כתב סופר שבהערה הקודמת כתב בשם אביו החת"ס כי העולם טועים וחושבים דאורך כל שער יגיע עד לחי ואינו אמת מ"מ בני ביתי ותלמידי אנו מנהגינו על דרך זה אע"פ שהוא טעות מ"מ קדוש יאמר לו, ע"כ. [מה שיש לבאר בכונתו — דאה לעיל ח"א ערך "חתם סופר" אות ב' מספר 3]. אמנם כתב עליו הגאון רבי שאול בראך (מתלמידי תלמידיו של החת"ס) בס' שאול שאל שם: "ובלי ספק אילו דאה הגאון חת"ס דברי היש"ש [הג"ל] לא ה' כתב שהוא מנהג טעות, מאחר שכן נהגו הראשונים חכמי אשכנז מכה ספק מעיקר הדין". וראה שו"ת באר משה ח"א סי' ס"ב בארוכה מכ"ו.

וראה סי' דרכי שלום (להגאון מהרש"ם) בהקדמת הספר אות א' שהרה"ק מהר"ם מפרעמישלאן צוה להגאון מהרש"ם בעודו ילד צעיר לימים שאל יחתוך ואל יקצוץ מפיאות ראשו כל ימיו כי הוא סגולה לאריכות ימים וברכו שיאריך ימים, עיי"ש. וראה בשו"ת באר משה שם סי' ס"א.

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תשפה.

ידוע דעל איסור הקפת פאת הראש יש ג"כ לאו בתורה, והוא הלאו דלא תקיפו פאת ראשכם, וי"א דפאת הראש חמור עוד מפאת זקן, דעובר על הלאו נחייב מלקות) אפילו אם מעבירים במספרים כעין תער, דהיינו סמוך לבשרו [ראה לעיל בה"מבוא"] ושיעור הפאה הוא מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, וכל רוחב השערות שבמקום זה לא תגע בו יד להעבירם מצד שהוא הכל בכלל פאת הראש, ומשם ולמטה מתחלת פאת הזקן, וכמבואר כ"ז בשו"ע יו"ד סימן קפ"א ע"ש. גם אחד המקיף ואחד הניקף הוא בכלל לאו זה וכמבואר שם. ובעו"ה מצוי שמעבירין את הפאות עד סמוך לבשרו ממש ואין משיירין כלל, ויש בזה חשש דאורייתא, והי' להם לשייר עכ"פ קצת מן קצת, וביותר מזה יש מהבחורים שבעת שהספר מספר ראשו הוא מגלח לו השער שאצל אזנו והוא מחמת שמועטין שחושבין שפאת הראש נקרא רק מה שאנו קורין פאה, ולא כן הוא כאשר כתבנו, והוא לאו גמור דאורייתא לדברי הכל, וגם זה הלאו הוא אפילו על הניקף וכנ"ל, וע"כ אפילו אם המספר הוא אינו יהודי יש לישראל להזהירו שלא יגע בו כלל במקום ההוא, וגם במרחץ מותר להפסיק את המספר שלא יגלח במקום ההוא אם יהיו דבריו נשמעין לו, וכמבואר לעיל בסימן פ"ד דכדי לאפרושי מאיסורא מותר אפילו במרחץ, עיי"ש.

וראה עוד מדברי מרן החפץ חיים בזה בספרו "נדחי ישראל" (פכ"ו) ובחיבורו "קונטרס תפארת אדם" בארוכה, ובקונטרס תפארת אדם (או"ג) כתב: "פאות הראש... עד למטה מן האוזן... ובעו"ה"ר מצוי שמעבירין את הפאות (וביותר ע"י המאשינקע שהוציא היצה"ר מחדש) . . ."

וכבר מובא לעיל באות הקודמת, דמכונות גילוח השכיחות בזמננו — הן בכ"ש מה"מאשינקע" שהזכיר החפץ חיים.

* * *

גם הגאון רבי שאול בראך בספריו כתב לפרסם האיסור, וכך הוא אומר בספרו "שאול שאל" (סו"ס צ"ט): "ומזה נלמוד להזהר באם מגלחים הראש בכלי מאשין הנהוג עתה כי הרבה פעמים ראיתי שגלחו ולא הניחו כדי לכוף ראשן לעיקרן ונכשלין באיסור תורה לדעת תוספות ורא"ש ובספרי ליבא בעי דף ד' אות ב' כתבתי שיש-ראי' ברורה לשיטתם מהתוספתא... " (עיי"ש) ובספרו "אבות על בנים" (פ"ג מ"ג) כתב: "... ראוי לפרסם ובפרט להמון עם, שבאופן קל ובדבר קטן יכולים להנצל מלעבור על לאו שבתוה"ק, לא תקיפו וגו', אם ישאירו כשמתגלחים שער כדי לכוף ראשן לעיקרן, ויזהרו שלא להתגלח עם נולער מאשינקע, שאז אינו נשאר גם שיעור קטן הזה" ובספרו "בהיות הבקר" (אות תמ"ד) כתב: "... ובפיאות הראש נתקלקל הרבה אצל המון עם שמגלחים פיאות הראש במספרים כעין תער וכמה קל הדבר לקיים זה שאם ישאיר רק כדי לכוף ראשן לעיקרן כבר מקיימים המצוה לדעת כל הפוסקים. ונסיתי שאם אין מגלחים פיאות הראש בנוולער מאשינקע כבר נשאר כדי לכוף ראשם לעיקרן והי' יסלח כי לכל העם בשגגה".

* * *

וכן דן בזה הגאון מדעברצין שליט"א בספרו שו"ת באר משה*³⁹:
 „ . . . והשתא דאתי נידון פאות הראש לפנינו אמרתי להעלות על הכתב
 דבר שנצטערתיו זה כמה. דמפורש בשו"ע (סי' קפ"א ס"ט) הנ"ל דשיעור פאות
 הראש הוא מהפדחת עד למטה מהאוזן ותימה בעיני כל מה שהעולם — חוץ מאלו
 שהרגילו בפאות שערות ארוכות שטוב להם בזה ובבא — אינם נוהרים בזה,
 ורובם ככולם, מעט יוצא מן הכלל, שמסירים פאות ראשיהם במקום חיבור הצדעין
 להלחי, והוא כמעט למטה מן חצי האוזן, וסהדי במרומים שהרבה חפשי בספרי
 גדולי רבותינו לדעת פשר דבר . . . ואין לנו תירוץ אחר רק שמחמת עול הגלות
 שידם גבר עלינו לא רצו להחמיר . . . ” (עיי"ש)⁴⁰.

* * *

וכן הרעיש בס' „בית יחזקאל“⁴¹:
 „ . . . ופלאי פלאות שלא ראיתי הרבה בין קהל הלומדים, אלו שאינם
 מעוטרים בזקן, שיהיו להם פאות כדין, עד מתחת לאוזן, כל שכן בין שאר שלומי
 אמוני ישראל. ואף שיש ללמוד זכות כי כך דעת כמה הראשונים שהפאה נגמרת
 בלחי העליון . . . אבל סוף סוף דעת השלחן ערוך, והרמ"א, הגר"א, וכל שאר נושאי
 כליו שהוא עד מתחת לאוזן, וכך גם פסק בתראה המשנה ברורה הנ"ל, ואיך אפשר
 להתנהג כראשונים אחרי שפסק השו"ע וכל האחרונים לא כך הוא ?? [ראה מזה
 לקמן ח"ג: בטענה ומענה א' אות ב'], וכך לשון הבית יוסף בסי' קפ"א: „ונראה
 דכיון דספיקא דאורייתא הוא יש ליזהר מלגלח הצדעים מכנגד שער פדחתו
 ועד למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד וכל רוחב מקום זה לא
 תגע יד“. עכ"ל.

* * *

ומטעם זה (בין השאר) פסק לאסור מכוונות הגילוח גם בשו"ת קול מבשר⁴².
 ועיי"ש שהאריך בזה ומסיק: „ . . . וכן נהגו ישראל במדינות אלו להניח שיעור
 פאה עד למטה מן האוזן ולא לגלחו אף במספרים שלא כעין תער . . . ”.

³⁹ ח"א סי' ס"ב.

⁴⁰ ועיי"ג ב בשו"ת משנה הלכות ח"ז סי' קכ"ב, שסיים שם:
 „ומה שתמה למה יש הרבה בזה"ו שאין מניחים פאות, הנה שאל לי דבר שאין בידי
 להשיב. ופעם שמעתי שבברה"מ (רוסלאנד) הי' גזירה עוד לפני הקאמאניסטים שאסרו
 לישראל לגדל פאות הראש ורק לרבנים התירו ולכן אפשר שסמכו אז בדיעבד להקל כשיטות
 דבמספרים כעין תער גמי מותר, ומה נשתרבו להקל בזה. או סתם מענין מאדערגיזאציע
 בעונ"ה שבוער בכל העולם, אבל ודאי מי שיראת ה' נוגע בלבבו יראה לקיים מצוה זו ועי'
 חנוך מצוה ב' רצה השי"ת לקבוע בעם אשר הבדיל להיות נקרא ע"ש אות קבוע בגופם
 להבדילם משאר העמים בצורת גופם כמו שהם מובדלים מהם בצורת נפשותם וכו'. והנה
 היה רצון הבורא להבדיל את בית ישראל בצורתם מצורת הגוים ולא להתדמות להם ח"ו
 ואין לך הבדל יותר גדול מהגדלת פאות ואומר אני שגם זה מחלקי המצוה ומטעמיה ועי'
 רמב"ם בטעם המצוה וד"ל.

⁴¹ פ"ו עמ' קפ"ט.

⁴² ח"א סי' ח"י וסי' י"ט.

וראה שו"ת מהר"י שטייף⁴³: "... אמנם אם שואלין אותי אני מזהיר להשואל ואומר לו שבשלחן ערוך כתב שיש לחוש ולאסור גם במספרים כעין תער".

ושו"ת סופר המלך (הנ"ל באות הקודמת) גם הוא כתב: "... הנה לוא לאו דחביבותא דמר הי"ו, לא הייתי נטפל לפסוק הלכה למעשה, כי מעולם מנעתי להורות בדבר שיצא להחמיר מפי דברי הרמ"א ז"ל, והרי הוא כתב ביו"ד סימן קפ"א להחמיר בפאות הראש גבי מספרים כעין תער, והיינו סמוך לבשר כשיטת תוס' בדיש מס' שבועות וכדברי הרא"ש במס' מכות בסוגיין שם, והביאו הטור שם ביו"ד, והרי בזה"ז כולם משתמשים את המכונות לא רק לזקנם אלא גם לפאות. וזאת גרמא דמלתא שמעולם לא רציתי לברר ענין המכונות, כי כאשר אברר לדינא הי מותר והי אסור, נראה בעליל שלא חשתי לדברי הרמ"א הנז'".

[וראה לעיל אות א' ולקמן "דיונים נוספים" דיון ג'].

ד

מובא לעיל ב"מבוא" שתי דעות (רבותינו הראשונים) בהסברת טעם הפטור מחיוב מלקות של המשחית זקנו ע"י "מלקט ורהיטני" — משום דהוי השחתה בלי גילוח:

(א) "מלקט ורהיטני" — לא חשיב גילוח, משום שאין דרך לגלח בהם.
(ב) כלים אלו לא חשיב גילוח — משום שאין פעולתם בגדר "גילוח" כ"א רק "השחתה". (עיי"ש ב"מבוא" בארוכה).

לפי שתי הדעות הללו נמצינו למידין שבגילוח במכונות הגילוח השכיחות בימינו — יש בזה חיוב מלקות כתער דאורייתא, שהרי הדרך לגלח בהן וכן פעולתן היא בגדר "גילוח והשחתה".

וכן העלה בשו"ת מנחם משיב⁴⁴:

"... ראיתי בחידושי רח"ה (על מסכת הוריות) [להרב חיים הירשנזאהן, מח"ס "מלכי בקודש" ועוד הרבה ספרים*] בחליפות מכתבים סימן י"ב מ"ש על דבר המכונה החדשה העשויה במיוחד לגלוח הזקן דנעשה בתואר דהיטני דלא נקרא גלוח דק בתער, והביא אם כי מדברי דש"י (מכות כא, א) וכן מתוספות (גזיר מ, ב) דאינם קרוים גלוח שאינם רגילים לגלח בהם ומכונה זו מיוחדת לגלח, כל זה רק המבקש חומרות לאסור את המותר, ע"ש. במחילת כבודו טעות פלטה קולמסו ישתקע הדבר ולא יאמר כן לעקור ח"ו דבר מן התורה ואם

(43) ס' ע"ח.

(44) ח"א ס' מ"ג. ראה לעיל ח"א בערכו.

(44*) יש להעיר שהרב הירשנזאהן הי' מוחרם ע"י הגאון מהר"ל דיסקין ובית דינו. ראה נוסח החרם בס' עמוד אש (חיו ופעליו של הגאון מהר"ל דיסקין — ירושלים, תשכ"ט) עמ' קכט. ובס' "אוצר זכרונות" (ג. י. תר"ץ) עמ' 329 ואילך מובא ומסופר שיטותיו של הר"ח הירשנזאהן שהיו — לפי דעת חכמי דורו — מלאות מינות וכפירה, הן בהלכה והן בהשקפה, עיי"ש בארוכה כמה דוגמאות מספריו וכו'.

כי המחבר בודאי כוונתו ללמוד זכות, אבל ח"ו לומר כן והוא פשוט כדעת רש"י ותוס' ולפי"ז כשמייוחד לגלות הוי ממש כתער, וכן כעת שהמציאו מכונה חדשה בחשמל לגלות וגם יכולים לגלח כל גופו בזה דינו כתער . . .

וכתב על דבריו בשו"ת מנחת יצחק (הג"ל): . . . ספר מנחם משיב (מהג"מ מנחם מנדל קישבוים ז"ל, רב בפרנקפורט, ח"א סימן מ"ג), דאף שגדול כחו בהיתרא, כנראה מספרו, מ"מ כתב שם . . . [ומעתיק לשונו כנ"ל] . . .

* * *

[עוד בגדרי המלקט והרהיטני ראה לעיל ב"מבוא". ועייג"כ שו"ת קול מבשר הג"ל ובמסומן שם].

* * *

וכן פסק להלכה, דיש במכונות גילוח איסור תער דאורייתא מטעם זה, גם בשו"ת בית אב"ח מישאי⁴⁵ בתשובתו להרב חיים הירשנזאהן הג"ל (ראה לעיל הערה *44), וז"ל:

"ראיתי תשובתו בדבר תגלחת הזקן בהמכונה הנקראת סייפטי רייזער ולדעתי היא בנוי' על יסודות שאין בהם ממש כלל ולכן אמרתי לבאר . . . מש"כ . . . אמנם הסייפטי רייזער אין התירו משום מספרים כי במספרים השער בא בפי הזוג במאמרם כדי שינטל הזוג (נדה נ"ב), אמנם המכונה הזאת הנקראת סייפטי רייזער איננה מספרים ובכל זאת היא מותרת מפני שהיא רהיטנא וכפידש"י שבת (צו, א) רהיטני פליינא בלע"ז והן בשני גווי כלים של עץ וברזל חד נעוץ בתוכו ופשוט כי אין נפ"מ לדינא אם הכלי העליונה היא של עץ או של ברזל אם רק נעשה כתואר רהיטני ואיזמל מבפנים בתוך בית לו ומעבירין בשני הדברים יחד על דבר החותך למען יחתוך ישר אשר לא יעמיק יותר מן הבית החיצון נקרא רהיטני . . . עכ"ד [של הרב חיים הירשנזאהן הג"ל] . . . ויסוד דבריו להתיר גלוח הזקן ע"י המכונה הנקראת סייפטי רייזער מפני שהיא רהיטנא דמותר מפני שהוא משחית ואינו מגלח הנה בנה בניינו על פירש"י במלת רהיטנא ולדעתי אין הכל מודים לו לרש"י בזה, דהנה הרמב"ם בפי' המשנה כתב רהיטני כלי ברזל משרש השער ותולש אותו מעיקרו, ומלקט כעין מלקחים עכ"ל, משמע מדבריו דהתירא דרהיטנא הוא לפי דלית בי' גלוח והיינו דגילוח הוא כשחותך וגוזז השער לשנים וכמו פעולת המספרים דמיוחדים לגלח בהם כמו שאמרו ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו במספרים תלמוד לומר לא תשחית, הרי דלולי זה דבעי השחתה הוי אמינא דבמספרים אסור משום דדרך לגלח בהן שחותכים השער וגוזזים אותם אבל הרהיטנא אע"פ שהיא משרש השער ותולש אותם מעיקרם והוי השחתה גמורה אבל כיון דלא חתך השער אלא תלשם ועקרם מעיקרם לכן לא הוי דרך גילוח וכמו במלקט לפי הרמב"ם דהוא כעין מלקחים דמשמע דהיינו דאוחז השער בכלי זה כמו בצבת ומושך השער עד שהוא עוקרו מעיקרו ולא שמחתכם לשנים ה"נ פעולת הרהיטנא הוא להיות

תולש ומשרש השער מעיקרו ואינו גוזזם וחותרם ואנן לא סגי לן בהשחתה לחוד רק דבעינן גילוח שיש בו השחתה וגילוח מיקרי רק בגזיזה וחיתוך ולא בעקירה ותלישה, גם הר"ן כתב מלקט כלי המספרים (אולי הוא ט"ס וצ"ל המלקחים) שמלקטין בו השערות הדקות ורהיטני הוא דוגמתו כו' משמע דכמו במלקט ליכא חיתוך השערות ה"נ בכלי רהיטנא להר"ן דהוי דוגמת המלקט ליכא שום חיתוך בהשערות וגם לשון הגמ' שם בשבת (צז, א) א"א לרה"ר שתלקט במלקט ורהיטני, הנה מדכלל במלת שתלקט שניהם יחד המלקט והרהיטני משמע כדברי הר"ן דהרהיטנא היא דוגמת המלקט ושניהם עושים פעולה אחת אלא דרהיטנא עושה המלאכה במהירות יותר, אולם רש"י הרגיש בזה ולהכי פירש"י במלקט ורהיטני פיליני בלע"ז כו', הנה נראה דרש"י פירש שני המלות בלע"ז אחד וכן הוא להדיא בקדושין (לה, ב) דפירש"י מלקט פליינא של מצחצחי חרבות שמחליקין בהם את תיק הסייף, רהיטני פליינא של עושי תריסין עכ"ל, הרי דגם לרש"י הם נקראים בלע"ז בשם אחד דפעולתם אחת להחליק את תיק הסייף או פני הלוח והתריסין . . . בנודע ביהודה [מהד"ת חיו"ד סי' פ'] כתב דמלקט ורהיטני אינו חותך השער והיינו משום דגילוח הוי רק כשחותך השער והילכך במלקט ורהיטני דליכא גילוח על כרחך זהו משום דאין חותכין השערות כלל והוא כשיטת הרמב"ם והר"ן וא"כ לפי"ז המכונה אשר נקראת בשם סייפטי רייזער דחותכת השער איכא בה גילוח והשחתה ואסורה כתער דאורייתא . . . ועוד אמינא דגם לרש"י יהי' המכונה זו הנקראת סייפטי רייזער כדין תער דהא פירש"י במכות דרהיטני משחית ואין דרך לגלח בו ור"א קסבר הני נמי גילוח עבדי ופירש"י השחתתן עושה גילוח כלומר גילוח מיקרי דדרך לגלח בהן . . . הרי תלי טעמא דהתירי מפני שאין דרך לגלח בו וכ"כ התוס' בנזיר (מ, ב) בד"ה אי, וא"כ הרי במכונה הנקראת סייפטי רייזער דדרך לגלח בה והיא עשויה לכך מתחלתה והאומות מגלחין בה וא"כ גם לרש"י יש לאסור ולומר דהוי כתער דעשוי לגלח בה והמכונה הזאת אינה דומה למלקט ורהיטני שבש"ס שלא היו רגילין לגלח בהם . . . ומר [הרב חיים הירשנזאהן הנ"ל] כתב לדחות סברא זו מתרי טעמי . . . [והאריך להעתיק לשונו] . . . ומה אעשה כי שני ראיותיו שהביא . . . אינם כלום רק הבל וריק . . . והראי' השנית היא כולה שגגה . . . [עיי"ש שהאריך לסתור דברי הרב חיים הירשנזאהן הנ"ל ואח"כ סיים] . . . ולכן גם הסייפטי רייזער שמויחד לגלח הזקן בודאי אסור כמו תער לרש"י ותוס', וישתקע הדבר ולא יאמר . . . ומסקנת הדברים . . . להעביר השער בסייפטי רייזער חלילה וחלילה דאין אני רואה בזה שום היתר כלל וכמש"כ בס"ד, זהו הנראה לי בזה . . .

ה

מבחינה אחרת להסביר את איסור מכונות הגלוח ולהחשיבן כתער דאורייתא כתב בשו"ת "חבלים בנעימים" 46 :

„אשר כתב לי כ"ת על אודות מכונה חשמלית לתגלחת, שבתחלה היא עושה מעשה מספרים פעם ראשונה ושני, ובפעם שלישית או רביעית גומרת בהשחתה גמורה כתער ממש, ודעת כ"ת לדון ולצדד להתיר להתגלח בה על פי יסודו של הג"ר וואלף בוסקוויץ שבנודע ביהודה תנינא יו"ד סימן פ', שמתיר לגלח הזקן תחלה במספרים, וכיון שנשארו רק שערות קטנים מכדי נטילת הזוג אינם חשובים שערות ומותר לגלחם אחר כך בתער. והנודע ביהודה חולק עליו. וכתב כ"ת שטעם האחרון של הנודע ביהודה פן יגלחו בתחלה גלוח כל שהוא וישאירו שערות כדי נטילת הזוג, לא שייך כאן, כי המכונה אינה יכולה לשנות מלאכתה ותמיד משאירה פחות מנטילת הזוג. . . [והאריך להשיג על דברי הג"ר וואלף באסקוויץ הנ"ל, עיי"ש וראה הנסמן לעיל ב"מבוא" הערה 25. ואח"כ סיים].. ובודאי קשה להתיר נגד הנודע ביהודה וכמה אחרונים. ונראה כי גם הגר"ו מתיר רק בשני כלים מתחלה במספרים ואחר כך בכלי אחר בתער, משא"כ במכונה זו שהיא עושה מתחלה מעשה זוג וגומרת בתער, והוא כמ"ש בחולין כט, ב, ישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף וכן הלכה, ופשוט דאם התער אינו חד והמגלח מעבירו פעמים אחדות דחייב והכא נמי במכונה זו י"ל דהוי כולו גלוח אחד".

והביאו בס' „שערים מצוינים בהלכה" (על הקיצור שו"ע) הנ"ל (אות א'). ובשו"ת מנחת יצחק שם כתב על דבריו הללו של השו"ת חבלים בנעימים :

„ . . ובודאי כוונתו לרוב המכונות העלקטרית השכיחי כעת, שדרכם לגלח באופן זה, וצ"ע על ההתפשטות ההיתר, שאף חרדים ות"ח אינם נוהרים בזה".

[עוד בדעת מרן „הנודע ביהודה" בנידוננו, ראה לעיל ח"א בערכו ובמסומן שם].

ן

טעם נוסף לאסור את מכונות הגילוח — כתער ממש — מצינו, בשו"ת קול מבשר² :

ע"ד השאלה אם מותר לגלח פאות הראש והזקן במכונה גוזזת (שניידע" מאשינע) הן הלא יש בזה חשש איסור ע"פ דעת שו"ת תרומת הדשן סימן רצ"ה. . . דלפי דבריו אינו מותר במספרים לכתחלה רק אם חותך בעליון לבד ומדאורייתא מותר אם חותך בשניהם בעליון ובתחתון אבל אם חותך בתחתון לבד הוי כמו בתער ואסור מדאורייתא ולכן אוסר לחתוך כשהוא חדוד מאד, דאז חותך התחתון לבד בלא סיוע העליון יעו"ש, וא"כ המכונה הזאת הוי כמו תער, וגם במספרים כעין תער שגוזז סמוך לבשר ועוקר השער מעיקרו ושרשו ואינו משאיר שום שערה דעת כמה פוסקים דאסור כמ"ש בתרומת הדשן הנ"ל בתחלת התשובה. . . " (עיי"ש בארוכה).

[עוד בשיטת התרומת הדשן בנדוננו — ראה לעיל ח"א ערך "תרומת הדשן" ובפרק הנוכחי לעיל אות ב' מתשובת הגרצ"פ פראנק].

* * *

שיטת מהר"י ראטה שליט"א עד"ז — ראה מכתבו בפתיחת החיבור הנוכחי.

שיטת הרא"ד הורוויץ שליט"א (אב"ד שטראסבורג ומח"ס שו"ת קנין תורה וס' קנין תורה בשמעתא) עד"ז — ראה מכתבו בפתיחת החיבור הנוכחי. שיטת הגה"ק מפאפא שליט"א עד"ז — ראה מכתבו בפתיחת החיבור הנוכחי.

הוספות רבות לפרק זה — ראה לקמן
ב"מילואים והשמטות" עמ' תשנא ואילך

*

"דברי סיוס" לפרק זה — ראה לקמן
ב"מילואים והשמטות" עמ' תתי

דיונים נוספים בדיון מכוונות גילוח*

דיון א. אם אפשר להקל במכוונות גילוח מטעם „גרמא“:

מובן ופשוט, שגדולי רבותינו אלו המובאים לעיל, שנקטו להלכה לאסור מכוונות גילוח — כולם סוברים שאין מקום להיתרא בגלל הטעם שגילוח כזה הוא לא בכח האדם, אלא בכח החשמל, והוי כ„גרמא“ בעלמא.⁴⁷ ובאמת כבר עמד על זה הגרצ"פ פראנק זצ"ל — רבה של ירושלים — בספרו „הר צבי“⁴⁸ ומסיק — דהוי מעשה ממש, ולא „גרמא“.

והנה מתוכן דבריו שם (בקיזור עכ"פ):

ידוע דבלאו זה של „לא תשחית את פאת זקנך“, עוברים שניהם הן המגלח והן המתגלח. (ראה לעיל הערה 2 והנסמן שם). ולפי"ז — המתגלח עובר בלאו אף בלי מעשה (לרוב פוסקים), אלא שלענין חיוב מלקות יש חילוק דבלי סיוע כלל — עובר בלאו ופטור ממלקות (משום שזהו „לאו שאין בו מעשה“) ואם גם המתגלח מסייע — הרי הוא חייב מלקות. וממילא יוצא שהמגלח את עצמו במכוונה חשמלית — אף את"ל דאינו אלא „גרמא“ — מ"מ הוא חייב מלקות מצד האזהרה שישנה על המתגלח דכאן הוא לאו „שיש בו מעשה“, דגם מעשה „גרמא“ לא גרע מהאופן שהמתגלח מסייע למגלח, וכאן אין לך מסייע גדול מזה, אבל המגלח את חברו במכוונה זאת יש לדון לכאורה, דמכיון שאינו עושה כלום בעצם הגילוח (דזה עושה כח החשמל) והמגלח כל פעולתו אינה אלא ההנחה שהוא מניח את המכוונה על השער והמכוונה דידה עבדה מאלי' א"כ לכאורה י"ל דמדין מגלח לא יתחייב — מפני שאין זה מגלח בידים.⁴⁹

אבל גם זה אינו, דהא אמרינן בסוטה (מח, ב) גבי אבני חשן ואפוד: תניא, אבנים הללו אין כותבין אותן בדיו משום שנאמר פתוחי חותם ואין מסרטין

(47) כטענת ס' משנת אברהם (על הספר חסידים ס' תתתתס"ד).

(48) סיו"ד ס' קמ"ג (בענין הקפת הראש), נדפס ג"כ בקובץ „תורת ארץ ישראל“ שנה יח (שבט-אדר תש"ז) ס' י"ד. קובץ „הפרדס“ (תשי"ב) — הגהות „הר צבי“ שנדפסו ב„טור“ דפוס א"י, וראה לעיל הערה 15.

(49) וכעין זה מצינו בת' שאילת יעב"ץ (ח"מ סוף ס' ט"ז) שמביא דברי הרמב"ם בהל' חו"מ (פ"א ה"ג) שכתב: „אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אא"כ קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה“. ותמה ע"ז הגאון שאילת יעב"ץ וכתב: איכרא אי קשיא לי הא קשיא לי אעיקרא דדינא דחשיב לי הרמב"ם מחמץ כעושה מעשה, מנא לי הא, ומסתבר דלא הוי אלא גרמא שאפילו נתן בו שאור מ"מ אינו מחמץ מיד, ולכן מוקים לה לדברי הרמב"ם דמחמץ העיסה בין ידיו מיירי דבכה"ג ודאי החימום שבידיו מחמץ והרי"ז עושה בידים ממש.

הנה מבואר בדבריו דהנחת השאור בידיו לאו מעשה הוא אלא דין גרמא עלה, א"כ גם במניח מכוונות הגילוח לכאורה יש לעיין ולדון דדין גרמא עלה (הר צבי שם). וראה לקמן הערה 51.

(*) „הוספות ומילואים“ ל"דיונים נוספים" אלו — ראה לקמן עמ' תשפח ואילך.

עליהם באיזמל משום שנאמר במלואתם אלא כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן כתנאה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום". והנה, אין זה מסתבר לימר דמעשה השמיר יהא עדיף להיחשב כח אדם יותר ממכונות גילוח, שהרי במעשה החשן דרוש "כח אדם" ומקרא מלא הוא — "ופתחת עליהם שמות בני ישראל" — דהוי מצות עשה לחקוק השמות על האבנים, ואם נאמר דאין זה אלא "גרמא" וכמאן דלא עביד איהו בידיה א"כ כיצד מתקיימת מצוה זו ע"י השמיר, הלא השמיר הוא המחוקק ולא האדם?⁵⁰

עוד, שהרי במכונת גילוח אין זה הנחה על העור בלבד, שהרי הוא גם מוליכה בידו וכל זמן הגילוח הוא מצדדה ומכוון אותה שתוכל לגלח, והמכונה אינה אלא כגרון ביד החוצב בו. וכן הדבר בהנחת השמיר על גבי האבן שמעבירו ומצדדו על תמונת האות — וזה חשיב "בידים".⁵¹

וכעין זה הוא גם בחורש בבהמה בשבת, שאעפ"י דעיקר החרישה היא בכח הבהמה והיא רק מונהגת ע"י האדם, מ"מ חייב האדם משום חורש משום שהוא מנהיגה ומכונה לתלמי' ומסייע עי"כ בגוף המלאכה ולכן הוא נחשב לעושה המלאכה ונסקל על זה.⁵²

[והעירני חכם אחד מדברי החזון איש (ב"ק סי' י"ד ס"ק י"ב. חאו"ח סי' ל"ו — הביאו בס' הר צבי חאו"ח סימן ר"ח) דבחורש או זורע בשבת במכונה המתוקנת לכך והאדם לוחץ את הלחיצה הראשונה ועי"ז מוציא כח חום הגורם

50) וכתב בס' לב ארי' (חולין דף יח) דפשיטא לי' דחקיקת השמיר חשובה כאלו נעשה ממילא לא על ידי אדם, עיין בתוס' חולין שם (ד"ה וכמה) שהקשו בההיא דאמרינן (ע"ז דנ"ב) גבי אבני מזבח ששקצום אנשי יון וגנוזם רחמנא וכו' והשתא ליעבריהו על ידי שמיר, א"ו שמיר אינו עושה אותם חלקות שלא תחגור בהן צפורן, ע"כ. וכתב הלב ארי': "בעיקר קושיית התוס' י"ל דאם יעשה ע"י שמיר לא מיקרי ביטול כלל, דכיון דאינו עושה מעשה השבירה בעצמו הוי כע"ז שנשתברה מאליה, דלא הוי ביטול". — ולפלא שלא הרגיש הלב ארי' בהאי קרא דאמרה תורה ופתחת עליהם דמשמע דהוי מצוה שבגופו ומוכרח דבמה שמעמיד השמיר על האבן זהו חשיב כאלו האדם עצמו עושה כן, ולפי סברת הלב ארי' דנקט בפשיטות דביטול ע"ז לא הוה ביטול כ"א במעשה האדם גופא ובגרמא לא הוי ביטול, א"כ יהי' מוכרח מכח קושיית התוס' שהקשו דנעביד הביטול ע"י שמיר דע"כ ס"ל דהנחת השמיר מעשה גמור הוא ולא גרמא אלא דעיקר סברת הלב ארי' דנקט בפשיטות דמעשה גרמא אין ביטול לע"ז תמוה, דמנ"ל הא, דלא מצינו כלל על ביטול ע"ז שתהא מצוה שבגופו דוקא, הא עיקר סברת הביטול הוא שניכרת מחשבתו של גוי מתוך מעשיו שדעתו היא להוכיח על מחשבתו והרי ר"ל ס"ל דנשתברה מאליה נמי בטלה משום אומדן דעת הגוי וכדאמר רשב"ל ע"ו (מא, ב) ור"י פליג משום דאין לנו הוכחה מצד הגוי שרצונו לבטלה, אבל כשהגוי עושה מעשה, יהי' ע"י גרמא, אבל עכ"פ יש לפנינו מעשה המוכיח שהגוי דעתו לבטלה בודאי גם ר"י מודה דבטלה היא, דאין לך ביטול גדול מזה, א"כ שוב אין הכרח דהתוס' ס"ל דהנחת השמיר לאו גרמא היא ד"ל דגם הם ס"ל דהוי גרמא ומ"מ לגבי ביטול, גרמא נמי מעשה רבה היא לבטל ע"ז (הר צבי שם).

51) וא"כ שתי ההנחות האלו הנחת המכונה והנחת השאור (הנ"ל הערה 49) אין דמיון עולה יפה ולא קרב זה אל זה כלל (הר צבי שם). וראה הערה הבאה.

52) משא"כ הנחת השאור והמתחמץ (שבהערה הקודמת) שמניח השאור ומסתלק תיכף ופעולת החימוץ נעשית לגמרי ממילא (שם).

לאדים שיבואו ויניעו את הגלגל ותנועת הגלגל ממשיכה יצירת האדים וכן חוזר חלילה, נראה דכל החרישה והזריעה חשיבא "גירי" דילי" ומעשיו, וכמ"ש הנמוק"י (שם) באש, דכל ההמשך הוא מעשיו אלא שמלאכת הכל נעשה בשעה ראשונה, עיי"ש].

ולכן במכונת גילוח אין להקל מטעם דין "גרמא", ובודאי גם המגלח את חברו במכונת גילוח דין מגלח יש לו ולוקה ע"ז, והמגלח את עצמו יעבור בשתיים — מצד מגלח ומצד מתגלח⁵³.
(עוד בדין "גרמא" בנדו"ד, ראה לקמן פ"ט אות א').

* * *

שוב בעת ההדפסה העירני הרה"ג וכו' ר' אפרים גרינבלאט שליט"א (רב ור"מ במעמפס טענ. ומח"ס שו"ת רבבות אפרים ב"ח וש"ס) משו"ת דבר יהושע (להגאון רבי יהושע מנחם אהרנברג ז"ל אב"ד תל אביב — יפו) ח"ג (תל אביב, תשל"ו) יו"ד סימן כה, ששם ציין לדברי הגרצ"פ פראנק הנ"ל וכתב:
"הנה בענין מכונת חשמל [בכלל] אף כי זה ברור דלא הוי דק גרמא וכן פשיטא לי' בתשו' בית יצחק סי' נ"ז לענין כתיבת טעלעגראף וכן כתבו האחרונים לענין לישת מצה ע"י חשמל מ"מ דעתי העניי' נוטה לדעת הגאון הנ"ל דהמגלח במכונה זו כעושה מעשה בידים דמי אך לא מטעמי' שכ' שם וז"ל משום דכל זמן הגילוח הוא מצדדה ומכוין אותה שתוכל לגלח והמכונה אינה אלא כגדון ביד החוצב בו וכו' וכעין זה בחורש בבהמה בשבת שאע"פ שעיקר החרישה היא בכח הבהמה והיא דק מנוהגת ע"י האדם מ"מ חייב האדם משום חורש מפני שהוא מנהיגה ומכוונה לתלמי' ומסייע בגוף המלאכה חשוב הוא לעושה המלאכה ונסקל ע"ז עכ"ל. לפענ"ד טעם זה לא ניתן להאמר רק לדעת הטו"ז באו"ח סי' שכ"ח דניקף הוי מסייע שיש בו ממש עיי"ש טעמו אבל רבים חלקו עליו והביאו מהדיטב"א מכות דניקף לא הוי מסייע אלא לענין שנחשב לאו שיש בו מעשה אבל לאסור מחמתו לא וה"נ דכוותה.

"ומה שהביא מחורש בבהמה בשבת הנה אם יהי' התם הטעם מפני שמכוונה לתלמי' הו"ל מסייע שיש בו ממש הי' נלענ"ד דתליא בפלוגתא דב"ק דף ס' בענין זורה ורוח מסייעתו אי הוי כעושה המלאכה בעצמו והיינו שעושה פעולה שיוכל הרוח להוציא הפסולת [ולא דמי לזה אינו יכול וזה אינו יכול דר' שמעון פוסק ולדעת רש"י משום דס"ל דכה"ג הוי מסייע דהתם מיירי בשניהם עושים פעולה אחת משא"כ כאן זה מגביה התבואה וזה מוציא הפסולת הו"ל המגביה עושה מלאכה בפ"ע ודוק] עיי"ש בתוס' אבל לרב אשי דס"ל דלאו כעושה מעשה דמי אלא גרמא בעלמא ורק בשבת חייב משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה ה"נ דכוותה חורש והבהמה מסייע ל"ה רק גרמא אלא דמלאכת מחשבת אסרה תורה והא דלוקה משום שביעית בכה"ג וכן משום נחל איתן כדאיתא במכות דף כ"ב י"ל דהתם כיון דחובת קרקע היא אפי' ע"י גרמא אסור דיתר על כן כ' הרש"ל בחכמת שלמה ב"מ דף צ' דאפי' ע"י עכו"ם אסור

מה"ט וכן בנחל איתן כתיב לא יזרע אבל היכא דגרמא שרי גם בכה"ג מנלן דאסור.

„אלא טעמא ידידי לאסור מכח מה שהסביר הרמב"ן ז"ל בחי' שבת דף קנ"ג הטעם דחרישה בבהמה כעושה בעצמו דמי מפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת כל המלאכה על שם האדם היא ובו היא תלוי' ואין הבהמה אלא ככלי ביד האומן ואינו דומה למחמר שהבהמה היא הולכת לנפשה אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר עכ"ל הרמב"ן וכסברתו מוכרח לפענ"ד גם מהתוספתא שהביא המג"א בסי' ש"מ סוס"ק ז' קטן אוחו בקולמוס וגדול אוחו בידו וכותב חייב גדול אוחו בקולמוס וקטן אוחו בידו פטור עכ"ל. הרי דעיקר המעשה עושה האוחז ביד דאין לומר דלא הוי רק מסייע אלא שבכה"ג יש בו ממש כזורה ורוח מסייעתו ולעולם לא הוי אלא גרמא דא"כ קטן אוחו ביד וגדול אוחו בקולמוס אמאי פטור וע"כ דעיקר העושה היא האוחז ביד ומטעם שכ' הרמב"ן הנ"ל וא"כ בנדון דידן כיון שאוחז המכונה בידו והמכונה ל"ה רק כקטן אוחו הקולמוס חייב כעושה מעשה בידיים".

דיון ב. אם יש עצה להקל ע"י זחירות שלא להדק המכונה לבשר :
כתב הגרצ"פ פרנק בתשובה אחרת שנדפסה בשמו בשו"ת „חלקת יעקב" :

„מה שנדפס בשמי לאסור מכונת חשמל אינו נכון, רק השבתי להשואלים אותי ע"י, דהיכי שהמתגלחים יצאו נקיים באופן שהבשר נעשה חלק לגמרי שלא נשאר עליהם שום רושם [וכ"ה ברובם ככולם של המכונות השכיחות בימינו כנ"ל] דגילוח כזה דין תער יש לו . . ולכן אני אומר לכל שואל, שיוזהר שלא להדק המכונה להבשר, דמתוך ההדיוק יבא לידי גילוח ממש, אבל כשאינו מהדק כל כך, אז אינו בגדר פסיק רישי' שיבא לידי גילוח ושריא".
[וכאן המקום להעיר, דנתברר איפוא מתשובה זו, שאינו מתיר לגלח במכונה באופן שמחליק העור, והיינו משום דאז דינו כתער ממש ולא כמספרים, וכנ"ל אות א'].
אולם מה שכתב להתיר לגלח בלא הידוק המכונה אל העור משום „דבר שאין מתכוון", משום שגם כשיהדק — לפעמים אינו בגדר „פסיק רישי'" — צע"ג מכמה וכמה טעמים :

1. „פוק חזי מה עמא דבר — מי יודע להזהר בזה שלא להדק, ומי ישמע לנו אם נזהיר אותו על זה. והאמת היא שכמעט שאי אפשר להזהר בגילוח — שלא יהי' בהידוק סמוך לבשר, ואף אם יהי' באפשרות להיזהר, ויהי' איזה מדקדקים בזה, אבל בודאי עלול הוא בעידנא דטריד בעבידתי' להיכשל ולעשות באופן האסור. ואם חכמי פראג חששו לסתם מספרים, דילמא יעשה באופן האסור, אף דהוי מילתא דלא שכיחא כנ"ל (הובא בשו"ת חתם סופר חאו"ח סי' קנ"ט

ד"ה עוד וד"ה אשר וכ"ה בשו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ב) — מכש"כ דיש להחמיר בנידון דידן, דהוי להיפך — שלא שכיח בהיתרא, שיוזהר שלא להדק המכונה לבשר כנ"ל (שו"ת מנחת יצחק הנ"ל אות א').

2. "צ"ע מאן מפס דכה"ג נשאר כדי קריצת ציפורן [כנתבאר לעיל אות א'] וכי באיסור דאורייתא נסמוך על כחוט השערה, שאם יהדק קצת כבר לא ישאר לו כדי קריצה" (שו"ת חלקת יעקב ח"ג שם בהערה).

3. "אולם אני אומר שאין להתיר דבר זה, הרי עינינו הרואות שאם אדם מתגלח הוא מתגלח חלק 'למשעי' מבלי להשאיר כדי קריצת ציפורן ורק יחידי סגולה נזהרין בזה, ולמפורסמות א"צ ראי'. ואין להתיר כל מכונת גילוח בכל אופן שהוא, שהרי [אף את"ל שיש עצה שלא ילחץ על המכונה בכח אל הפנים ושישאר כדי קריצת ציפורן, ובמילא לא הוי כתער כ"א כמספרים כעין תער, הנה מ"מ] במספרים כעין תער רבו דעות האוסרים בזה [כדלקמן פ"ב בארוכה, עיי"ש] וי"א שכן דעת הרמב"ם [כנ"ל ח"א בערכו בארוכה, עיי"ש]. . " (שו"ת שיח כהן הנ"ל אות א' — ראה לקמן דיון ג' המשך דבריו בזה דהוי חשש דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא, עיי"ש).

4. "נראה לכאורה דהוי בגדר פסיק ריש', שכמעט אי אפשר ליוזהר בזה במציאות שלא יגלח לפחות שתי שערות בהידוק בכל חמש פאות הזקן (עיי' בית יוסף סימן קפא בשם סמ"ג ועוד פוסקים שהחויב בשתי שערות, ועיי' בקרן אורה נזיר מ"א, שיש להחמיר אפילו בשער אחת, עיי"ש), וגם איך אפשר למסור דבר זה לרבים העלולים לבא בקל לידי איסור דאורייתא, וכמו שאמרו לענין הוצאה בשבת פחות פחות מד' אמות, שלא רצו חכמים לגלותה משום כבוד אלקים הסתר דבר (שבת קנג, ב), פן יבא בקל לידי חיוב הוצאה מדאורייתא" (מאמרו של הרב וייספיש הנ"ל אות א').

5. "כן יש לדון דהוי דבר המתכוין הואיל ומתכוין לפעולת הגילוח, אלא שאינו מתכוין לאיסור שבה, שהדי אין צריך כוונת איסור אלא כוונת פעולה" (שם).

6. "גם לפי דבריו, למה כתבו הפוסקים לאסור בגילוח הזקן במספרים כעין תער בזמן שחלקו התחתון חד מאד מחשש שמא יבא לגלח עם התחתון בלבד דהוי כעתר. . . ולמה לא כתבו להתיר מטעם דהוי דבר שאין מתכוין ולא הוי פסיק ריש' ? אלא ע"כ צריך לומר או דהוי דבר שמתכוין הואיל וכוונתו לפעולת גילוח כאמור לעיל, או דהוי קרוב לפסיק ריש' כמוש"כ בתה"ד סי' רצה דקשה מאד להיות נזהר בדבר זה (וצ"ע בזה בחת"ס או"ח סימן קנט בסוף התשובה שם), וכמוש"כ במהרש"א שבת (קכ, ב) לענין פתיחת הדלת בפני המדרה, דיש לאסור באופן זה. או משום שיש לגזור שמא יתכוין, כמוש"כ בשו"ע הגרש"ו (או"ח סי' רעז, קונטרס אחרון סק"א), וא"כ מכ"ש שיש להחמיר מטעמים אלו במכונת גילוח שלא ע"י הידוק, מחשש שיבא בקל לידי הידוק" (שם).

7. יש להוסיף לזה מה שכתב לחדש בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד סימן סד) דבתער ממש יש לאסור מדאורייתא גם בתוך כדי לכוף ראשו לעיקרו. הואיל וראוי להשחית עד סמוך לבשר, עיי"ש, וא"כ לשיטה זו יש לאסור בנידו"ד גם בלא הידוק, משום דעל פי הרוב נעשה הגילוח בתוך שיעור דכדי לכוף (שיעורו בכדי לגדל השער שבעה ימים אחרי התספורת כמבואר בנויר לט) (שם).

8. . . בשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סי' קל"ג) כותב בשם דודי מרן הגאון רצ"פ פרנק זצ"ל, שאם אינו מהדק המכונה להעור בשעת הגילוח אינו משחית השער לגמרי ואף אם שלא בכוונה יהדק המכונה אל העור וישחית השיער הוי אינו מכיון ואינו פסיק רישא ומותר עכ"ד, ולענ"ד נראה דזה מיקרי מכיון ואסור, דאינו מכיון מיקרי אם כוונתו לדבר אחר, כגון גורר אדם מטה ונעשה חריץ, דכוונתו לגרור ואין כוונתו לעשות חריץ, אבל הכי דכוונתו לגלח ונעשה גילוח אע"פ שכוונתו לגילוח שאין בו השחתה ונעשה גילוח שיש בו השחתה אפ"ה כיון דכוונתו לגילוח כל מעשה הגילוח שנעשה מיקרי מכיון, ויש להוכיח כן מגמרא פסחים (פד, ב) דאמרינן אין נמנין על מוח שבקולית, [משום שבירת עצם] ומקשה גייתי גומרתא וניחות עליה ונקלה ונפקה למוח ידידה, דהא תניא השורף בעצמות אין בו משום שבירת עצם, אמר אביי משום פקע, ואין זה שריפה אלא שבירה, רבא אמר משום הפסד קדשים דילמא אכיל נורא ממוח ידידה, ויש להקשות לדברי אביי הא אינו מכיון לשבירת עצם ודבר שאינו מכיון מותר, ואין לומר משום דהוי פסיק רישא דא"כ אמאי הוצרך רבא לומר משום הפסד קדשים, כיון דגומרתא עושה ודאי שבירה, אלא ודאי דאינו פסיק רישא, ואביי חייש דילמא פקע, ורבא לא חייש דילמא פקע לכך לא אמר כאביי, וא"כ לאביי קשה דהוי דבר שאינו מתכוין, אלא ע"כ כיון דכוונתו בהנחת גומרתא על העצם שיפתח העצם אמרינן דבכל אופן שיפתח העצם אפילו ע"י שבירה היינו כוונתו ואסור.

„וכן יש להוכיח כן מדברי התוס' בכריתות (כ, ב) דאיתא שם ת"ר החותה גחלים בשבת להתחמם בהם והובערו מאיליהן, אמרינן דזה הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכתבו התוס' אבל מכיון מיקרי, וקשה הא אינו מכיון להבערה, דהא ממלא כלי מצבור גחלים כדי להתחמם בהן והובערו מאיליהן, והוא לא היה מכיון שיבערו ולמה נקרא מכיון, ולדברינו מבואר שפיר דז"ל התוס' ולא נקט שאינו מתכוין שהרי להתחמם הוא עושה עכ"ל, ומה טעם הוא זה, אלא כדברינו דכיון דלקח הגחלים להתחמם בהן הרי דכוונתו בפעולה זאת לחימום, לכן אם ע"י זה הובערו דהיינו נמי חימום מיקרי מכיון לחימום זה דהיינו הבערה.

„וכן יש להוכיח כדברינו מדברי התרומת הדשן (רצ"ה) וז"ל כתוב בגליון בתוס' בריש שבועות יש נזהרין כשמספרים במספרים שאין עושים בתחתון כלום אלא בעליון, כי חוששין שאם יעשו כלום בתחתון שמא יארע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער עכ"ל, וקשה מה החשש שיארע שלא יחתוך העליון אלא התחתון הלא אינו מכיון ואינו פסיק רישא ומותר,

אלא כיון דמכוין להוריד השערות, כל האופנים שיארע להורדת השיער מיקרי דכוונתו לזה ואסור, וכמו כן אם יארע שיהדק המכונה ויגלח שתי שערות מהזקן יהיה חייב, דכן כתבו התוס' בנזיר (מב) וכן כתב הב"י סי' קפ"א בשם הנמוקי יוסף דעל כל שתי שערות חייב.

„ועוד איך אפשר לצמצם ידיו לגלח ושלא להדק, דזה הוא בבחינת שבור את החבית ושבור את יינה, וקרוב לפסיק רישא הוא דהפוסקים אסרוהו, גם כשיראה מקומות שנשארו שערות מחמת טירדת עבודתו ישכח ויהדק המכונה להוריד השערות, ועל כגון דא אמר שלמה בחכמתו היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוונה וגו' (משלי ו' כז), כן כל הנוגע מכונה על בשרו לא ינקה מאיסור תורה, והקב"ה יצילנו ממכשול עון ויחזירינו בתשובה שלימה" ²⁶.

9. גם להגרש"ז אויערבאך שליט"א, לא נראית סברת הגרצ"פ פראנק זצ"ל להתיר בזמן שאינו מהדק (אף אם מהדק לפעמים, מטעם „דבר שאין מתכוון”) — שהרי מתכוון לעצם הפעולה ורק נמנע בגלל האיסור — וזה הוי מתכוון. (ראה המובא משיטתו לעיל אות א', וש"נ).

10. ראה לעיל אות ב' במובא ממאמרו של הרה"ג וכו' ר' אלי' קאמינסקי שליט"א, שגם הוא דן אם יש עצה להקל כשאנו דוחק המכונה בעור הרבה, שסיים בזה"ל: „אבל איך ינתן הדבר לשיעורין, ומי יוכל לצמצם, וגם מעטים הם שירצו בגילוח שאינו גילוח.

דיון ג. אם יש לחלק בין מכונה למכונה :

1. „אין להתיר כל מכונת גלוח בכל אופן שהוא, שהרי במספרים כעין תער רבו דעות האוסרים בזה [כדלקמן פ"ב בארוכה, וראה לעיל אות א' שכתב מרן החתם סופר שכן הוא מנהיגין] וי"א שכן דעת הרמב"ם [כנ"ל ח"א בערכו אות ב', עיי"ש בארוכה] עיין במרכבת המשנה הנ"ל [לעיל ח"א בערכו] ואיך נבוא ונתיר את המכונת גלוח שיש בזה חשש דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא, ואע"פ שבשו"ת חלקת יעקב ח"ג סימן ל"ט חילק בין מכונה למכונה, שבמכונת גלוח 'רעמינגטאן' מותר להתגלח [שאין חשש כ"כ עכ"פ מטעם שנקבי הדעת יתמלאו מהעור (משא"כ לשאר טעמים לאסור)] ובשאר מכונות אסור, מ"מ אין דבריו נראין, דלא פלוג רבנן, דאם נחלק בין מכונה למכונה כל אחד יאמר שהמכונה שלו כשרה ומותר להתגלח בה, ועל ידי היתר זה נבוא ונתיר את כל המכונות, ויצא מזה מכשלה גדולה לשלומי עמנו . . . וכל מי שיראת השם נוגע אל לבו יאזור חיל ויטכס עצות להנצל מספק איסור תורה ולא יעביר על זקנו לא מספרים כעין תער ולא מכונת גלוח ואפילו שער שעל השפה אין כדאי לגלח במכונה [ראה לקמן פ"א] . . . ואין כל הבדל בין מכונה למכונה דלא פלוג רבנן וכנ"ל . . . הראית לדעת שרוב הפוסקים אוסדים לגלח במכונת גלוח ומה עוד במקום שיש דררא דאורייתא, ולכן כל אחד ואחד יחיש מפלט לעצמו ולא יתגלח במכונת גלוח כלל, וכנ"ל ודו"ק היטב . . . ” (שו"ת שיח כהן — נסמן לעיל אות א').

2. „ועל כן לדעתי יש להתרחק מכל ההמצאות החדשות, שמחדשים בזה חדשים לבקרים, שהכל כדי שהסכין המחתך, יתקרב בקירוב היותר אפשרי להעור הפנים, כנזכר בהמכתבים של בתי תעשיות, אשר יש לחוש בזה מתרי טעמי לאיסורא כנ"ל . . וצ"ע על ההתפשטות ההיתר" (שו"ת מנחת יצחק, נסמן לעיל אות א').

3. ראה לעיל אות א' שמרן החזון איש פסק, שאין לחלק בין מכונה למכונה, שכבר עשה נסיונות במכונות שונות, והוא כתער, ויש לאסור בכולהו, ואין למכור שום מכונת גילוח — אפילו למי שמגלח בתער! — עיי"ש עוד עד"ו. וכנ"ל — אנן מה נעני אבתרי'!?

4. „ומחר ימציאו מכונה עם סכינים קצת יותר גדולים, עד שימציאו מכונה עם סכינים רגילים, המקובלים בידי עוברי עברה, ומי יבחין אז בין זו לזו, ובין הבלדל ממשי, להבדל שאינו עם נקבים, ואינו עומד אלא מתנונע, וכן הלאה" (שו"ת סופר המלך — נסמן לעיל אות ב).

* * *

ונראה דיש ללמוד בעניננו גם מדברי הגה"ק מסאטמאר שליט"א בספרו „ויאל משה" מאמר שלש שבועות סימן קמג (בנידון אחר):

„וכשהתחילה השערורי' בעולם בדבר המאשין מצות והי' פלוגתא בין החכמים מערכה מול מערכה, זה אוסר וזה מיתר וכאו"א כתב טעמו ונימוקו בכל פרטי העשיות של המאשין, אמנם מרן הקדוש בדברי חיים ח"א או"ח סי' כ"ג וכ"ד החליט לאסור מחמת טעמים כמוסים וכתב שמקובל מפי מו"ח ז"ל שבכה"ג אין לגלות הטעם אלא להחליט הדין, וכתב בהחלט שהוא חמץ גמור, ורבים תמהים מדוע לא גלה טעם ההלכה, והיו גדולים שחתרו להבין טעמו ונימוקו בסברות שונות, ולפענ"ד דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום א' כי בח"ב במאשין ציצית באו"ח סי' א' וב' כתב שא"א להתיר מאשין בשו"א כי אופני המאשין משתנים בכל יום, ואם יצא המאשין בהיתר יעשו גם מאשינען אחרים כמתכונתם באופן שבוודאי אסור, ומי יאמר להם דבר, כמו שאמרו בגמ' חגיגה אם יאמר לו חבר שלך טמא יאמר אדרבה שלי טהור ושלך טמא ע"כ חלילה להתיר מאשין במצוה דאורייתא יעיי"ש האריך, ומובן שטעם זה הוא גם במאשין מצות".

* * *

סוף דבר יש להדגיש, שהרוצים לחלוק בין מכונה למכונה, מבססים דעתם בעיקר אך ורק מבחינת החשש הנ"ל אות ב' (שמא נדחק הבשר לתוך הנקבים של הרשת), אבל לפי החשש הנ"ל אות א' (דמכונות לגילוח הזקן דזמננו אינן משיירות שיעור שער) — דבר הפשוט שהאיסור בתקפו עומד בכולהו.

דיון ד. אם יש להתיר משום דיש להבחין ע"י מיקרוסקופ:

הקדמה: ראה לעיל בפרק הנוכחי אות א', דיש מעידים דבמכונות החדשות ישנן המגלחות עמוק יותר מבתער, או עכ"פ כעין מעשה תער, וגם צמיחת השערות מתאחרת במכונה יותר מבתער. א"כ, גם ע"י זכוכית מגדלת א"א להבחין בשער (ואדרבה וכו'), ולפי"ז הנה טענה זו — מעיקרא ליתא.

1. "הנה יש שרצו להתיר גילוח במכונה מטעם שעיקרי ושרשי השערות [למטה משיעור דבכדי קריצת ציפורן, כנ"ל אות א'] נשארים גם אחרי גילוח, ואע"פ שאינם נראים לעין ואינם נרגשים בחוש המישוש, מכל מקום יש להבחין בהם ע"י מיקרוסקופ או זכוכית מגדלת, וא"כ אין זה בגדר השחתה, ודימו את זה למה שדנו בספרי אחרונים לענין איסור תולעים (חכמת אדם בינת אדם כלל לח ס"ק לד); שקששים לסימן דג טהור (תפארת ישראל ע"ז פ"ב מ"ב); גויל בס"ת (שו"ת דובב מישדים ח"א סימן א') וכדומה — בזמן שאינם נראים לעין אלא ע"י זכוכית מגדלת, עיי"ש (וראה "מועדים וזמנים" להגר"מ שטרנבוך ח"ב סימן קלד).

"אולם נראה, שבנידוננו הדבר תלוי באופן וצורת ההחלקה ביחס לתער, שאם חודו של תער אינה חותכת עיקרי השערות הללו מחמת קטנותם, א"כ בודאי יש לזה דין השחתה, אע"פ שנראה במיקרוסקופ וזכוכית מגדלת, שהרי התורה אסרה תער, אע"פ שהשאייר עיקרי השער, וא"כ בודאי אין להם שם שער אלא שם עור, משא"כ בזמן שהעיקרים הבלתי נראים גדולים במשהו מחודו של תער, באופן זה יש לדון אם משהו בלתי נראה זה יש לו שם שער או שם עור. עכ"פ במכונת גילוח משוכללת שהחלקה היא כתער ממש, אין לדון להתיר מטעם זה" (מאמרו של הר"א וייספיש הנ"ל). וראה לעיל בפרק הנוכחי אות א'.

2. ואשר לסברא שאם נראה השער בזכוכית מגדלת, יש בו דין שער, לדעת המכשירים ס"ת שנראה בה שתי אותיות דבוקות ללא היקף גויל ורק ע"י זכוכית מגדלת נראה שאין דבוקות — נראה להגרש"ז אויערבאך שליט"א שאין לסמוך על זה, ואין להתחשב בנידון זה אלא לפי ראות העין ולא בראי ע"י אמצעים המגדלים הראות²².

3. "קשה לומר דכיון דיש מחיצה בין החלק הפנימי החותך לבין הבשר א"א שלא ישאר משהו מן השער והוא איננו נרגש בחוש ואף על פי כן די בכך להוציא מכלל השחתה, כי הדעת נוטה שכל דברי תורה אמורים הם בדברים המוחשים והניכרים ולא בבילתי ניכרים.

"וסברא זו יש להסמך מהא דאיתא בש"ע יו"ד קצ"ח צבע שצובעות הנשים על פניהן וידיהן ושער ראשון אינו חוצץ, ובב"י כתב שהראשונים חדשו דין זה מפני שני טעמים והביא בשם הרשב"א בזה"ל צבעים שע"י הנשים שעל השער לנוי יראה לי שאינן חוצצין לפי שאינן מקפידות בהן לעולם אדרבא חזרות הן ומחדשות אותן תמיד לנוי אע"פ שצבע זה פושט בכל השער ורובו אע"פ שאיננו מקפיד עליו חוצץ כאן אינה מקפדת ורוצה להיות שם והרי הוא

כאילו הוא מגופו של שער ובבגד צבוע שאין הצבע כדבר הנוסף חוצץ הלא בעקרו של בגד אינו חוצץ שהרי מצינו טבילה לפרכת אע"פ שיש בו תכלת וארגמן ותולעת שני, ועוד יראה שאין ממשו של צבע בשער ועל הידים אלא מראיתו של צבע ולפיכך אינו חוצץ ואינו דומה לכתם שחוצץ שממש הדיו בכתב עכ"ל.

„וזה"ל הט"ז שם בב"י סס"ז כתב בשם הרוקח וז"ל נראה אם אשה נגעה ביורה או בקדירה ונתפחמה בבשר מעט זה אינו קפידא אע"פ שמעט נדבק בבשר עכ"ל, ומטעם זה דנתי להתיר באשה שטבלה ומצאה במקום אחד בגופה שחרורית במקום שנגעה בכותלי בית המרחץ שהיו שחורים מחמת עשן המרחץ שאינה צריכה טבילה שנית דמיה להא שזכרנו והוא ק"ו דהא ידיה צריכין להיות נקיות יותר מגופה שידיה מגולות תמיד והיא מקפדת על נקיותם יותר מגופה ולא דמיה לדיו שחוצץ כמ"ש ריש סעיף ט"ו דהתם ממש של דיו חוצצת משא"כ במראה שחרורית זה שאינו אלא לכלוך בעלמא.

„וזהבני הח"א הנה"ש והס"ט בדעת הט"ז דבטעמא דאין בו ממש לחוד סגי, והקשה עליה בסדרי טהרה מסוף סעיף זה בש"ע שכתוב שם וכן מי שהוא צובע וידי צבועות אינו חוצץ דמשמע אם אינו צובע חוצץ אע"פ שאין ממש בצבע, והקשה עוד מדברי הפרישה, והב"ח ומדברי הרוקח עצמו המובאים במע"מ דמבואר מהם דמתיר משום דאינה מקפדת על דבר מועט.

„אבל תימה דלא הוכיר דברי הש"ע בהלכות נט"י (ס"י קס"א) המראין להיפך דאיתא שם בזה"ל היה אחד צבע והיו ידיו צבועות אין הצבע חוצץ על ידיו אע"פ שיש על ידיו ממשות של צבעונים לא היה צבע אם היו ידיו צבועות ויש ממש הצבע על ידיו הרי זה חוצץ עכ"ל. וגם זה הוא מלשון הרשב"א בת"ה שם, הרי נשמע דאם אין ממש בצבע אינו חוצץ אע"פ שיש עליו קפידא וכן איתא בקצש"ע ובמ"ב איתא גם לענין שחרורית.

„אלא פשר דבר נלענ"ד דסברא זו דאין בו ממש רפיא בידן דמפרכת ליכא למיגמר אלא חדא מתרתי או דברוצה הצבע נחשב כגוף הדבר ואינו בכלל רובא דאינו מקפיד או דבאין בו ממש אינו חוצץ נמצא שמסופקין אנו בשניהם לפיכך קמחרינן לענין טבילה דעיקר חציצה מן התורה ואין לסמוך על סברא דאין בו ממש לחודא אבל בנטילת ידים מקילינן כדבעלמא.

„מעכשיו בא הט"ז ולמד מדברי הרוקח דאם יש לצדד דאינה מקפדת על השחרורית אז יש לצרף להיתר את הסברא דא"ב ממש דהוי כס"ס, ולפ"ז מדויק מה שעשה הט"ז ק"ו מידיה לגופה דאי היה דעתו דבא"ב ממש לחוד סגי מה בא להרוויח בק"ו לענין קפידא.

„לפי דרכנו למדנו דיתכן דדבר שממשו פחות מכדי הרגשה נדון כמי שאינו שהרי בודאי יש איזה ממשות של משהו בשכבת הצבע וכ"ש בפחם שהרי הוא מתקבץ לעשיית הדיו.

„וגם יש ללמוד דבר זה מסוגיין דחולין (יא). דאמרינן מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא וכו' עד אתיא מרישא של עולה דאמר קרא ונתח אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחים וניחוש שמא ניקב קרום של מוח לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא ממאי דילמא דפלי ליה ובדק ליה ע"כ, וקשה דשמא

יש שם נקב קטן עד כדי כך שאי אפשר לראותו דלא מסתבר לומר דזה אינו באפשרות כלל וא"כ א"א לדעת בודאות שאין שם נקב ושוב מוכח דסמכין ארובא אלא ודאי דכל שא"א לראותו או להרגישו באחד מן החושים כמאן דלית דמי, והא דבצבע שאין בו ממש ספיקא הוה י"ל דהתם אע"פ שאין בליטתו נראית דהיינו ממדו השלישי כיון דשני ממדיו דהיינו השטח נראין יש להסתפק אם הוא בכלל דבר המורגש אם לאו משא"כ בדבר שאינו נראה כלל.

„ומצינו זה הכלל בפירוש הרמב"ם למ"ד בפ"ד דנגעים דתנן אין חוששין שמא מיעט מקום שער שחור את הבהרת מפני שאין בו ממש ובפיה"מ ז"ל וכאשר היתה הבהרת כגרים מצומצם ובה שער שחור ושער לבן הנה הוא יטמא לפי ששיעור הנקב אשר יצא ממנו השער מעט מזער ואין לו שיעור מוחש עד שימעט השיעור" *³⁰.

[עוד בענין זכוכית מגדלת מבחינת ההלכה, העירני ח"א מ"ערוך השלחן יו"ד סימן פ"ד ס"ק ל"ו. ובתפארת ישראל למס' ע"ז פ"ב מ"ו: „ול"מ היה נ"ל דכל שאין נראה בלי זכוכית לא נקרא קשקשת, דצריך שיהי לבוש [כנדה דנ"א ב']. וזה אינו רק נקודה קטנה שלא שלטה בו העין, וודאי לא נקרא לבוש. תדע דב' שערות של קטנה שתחשב על ידן כגדולה, שצריך שיהיה כדי לכופ ראשן לעיקרן, וכי ס"ד דבנראין בזכוכית המגדיל שהן גדולים כך, תחשב גדולה. או האוכל חתיכת חלב שנראה בזכוכית המגדיל שהוא כזית, וכי ס"ד שיתחייב. וכ"כ בשיעור ד' מינין בלולב, ובכל אותן האיברים שבבהמה שיש שיעור לנקיבתן ובשאר שיעורים, לא ס"ד שנלך בתר השיעור הנראה בהזכוכית הנ"ל, דכל מה שנראה כך אינו באמת כפי שנראה, והתורה אמרה לנו רק לסמוך על הדבר הנראה בלי זכוכית. ולא דמי כלל לעובדי דמייתי הש"ס הכא [ל"ט א] יע"ש. וכן אנו רואין [בהאאל] קשקשים קטנים בזכוכית המגדיל, וכי ס"ד להתירו ח"ו משום זה. ע"כ יפה כתבו רבותינו שישתקע הדבר ולא יאמר התירו"].

הערה: נוסף על כל הנ"ל — ועיקר — הרי אנו רואים שכל גדולי הדור שאסרו העברת הזקן ע"י מכוונות גילוח התעלמו מטענה זו.

דיון ה. אם יש להחשיב ההפסק הדק שבין הבשר והסכין להפסק:

שו"ת מנחת יצחק הנ"ל אות א':

„... אמנם חלילה לי לעורר קטרוג על אחב"י שנהגו היתר — הגט דלמעשה פשוט, דיש לאיש ירא וחרד לחוש לכל זה — וי"ל שסמכו על הסברא שכתב הגרצ"פ [פרנק] ז"ל (נדפס בפרדס תש"י סי' נ"ה, ואח"ז נדפס תשובה זו בטורים החדשים באה"ק . . .), דיש לדון, דמכיון דעצם הסכין, אינו פוגע ולא נוגע בבשר, מפני שיש הפסק דק ביניהם, א"כ אין דינו אלא כמספרים כעין תער, שאינו עובר בל"ת דגלוח הזקן עי"ש — וצ"ל דס"ל, כיון דעכ"פ נשתארו שערות כל שהוא, אף יהי' באופן, שאין בהם משום גלוח בתער, ליכא משום השחתה בהמספרים, ודלא כסברא נכונה של החתם סופר [לעיל אות א'] — וגם י"ל דלמ"ד דלא נכלל בהא דמתני' (דנדה) הנ"ל [לעיל בה"מבוא],

יש איסור תער, אף בכל שהוא ממש — והחתם סופר ג"כ לא ברירא לי' אחרת, אלא שכתב ממ"נ, וכ"ז בנוגע להגלוח בתער, אחרי גלוח במספרים, אבל במספרים בעצמן בלא הגלוח שאח"ז, הספק במקומה עומדת, דדלמא יש גלוח אף בכל שהוא, ממילא ליכא משום השחתה במספרים, והבן.

„אמנם פשיטא דכ"ז לא שייך במכונות שמורידים השערות עד קצה האחרון שבאחרון, באופן שמחליק עור הפנים לגמרי, די"ל דהיינו תער ממש, שיש בו גילוח והשחתה, ולא רק מספרים כעין תער . . . ותרי טעמי איכא בזה, א' משום דהפסק דק כזה לא נחשב להפסק, ב' דיש לחוש, שהסכין המגלח נוגע בעור הפנים עצמו, כחששת המומחה של חברת הקונים כנזכר בראש דברינו — וגם הגרצ"פ (פרנק) ז"ל מודה בזה, כאשר תנא והדר מפרש בתשובתו הנדפס בספר חלקת יעקב שם [מובא לעיל אות א"ב], שכתב, דבמכונה שהנסיון הורה שמגלח למשעי, י"ל דהיינו תער . . .”

וראה לעיל דיון ב' עוד משיטת הגרצ"פ פרנק.

עוד [ועיקר] כתב בשו"ת מנחת יצחק שם :

„וחזיתי בספרים של גדולי האחרונים בתקוה למצוא סמך למנהג העולם להקל, אבל לא רק שלא מצאתי . . . היתר, אלא כתבו בפירוש להחמיר . . . הגאון החזון איש ז"ל . . . הגאון החפץ חיים ז"ל . . . וכנראה דלא נחשב להו ההפסק דק שבדקים בין הבשר והסכין המגלח להפסק, והוי גלוח והשחתה, ומובן הדבר ביותר, לפי דברינו הנ"ל.”

ובמיוחד יש להעיר עוה"פ מהמובא לעיל בפרק הנוכחי אות א', דיש מעידים דלמרות ההפסק דק בין הבשר והסכין, עכ"ז יש מהמכונות החדשות המגלחים כתער ממש או אפילו עמוק יותר מבשער, וגם צמיחת השערות מתאחרת במכונה יותר מבתער.

הערה

ואפילו את"ל דיש צד לומר שאין במכונות הגילוח איסור תער דאורייתא — היפך פסק דין ברור של כל הנך דבוותא הנ"ל גדולי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים — הנה מ"מ עדיין נשארת מכונת הגילוח באיסורה, מכמה בחינות הלכתיות :

א. לפי כל דעות האוסרים העברת הזקן שלא בתער, ובמיוחד ע"י מספרים כעין תער — במכ"ש שאסור לגלח במכונת גילוח. (ריכוז הדעות בזה — ראה לקמן פ"ב).

ולהעיר מהנ"ל ב"דיונים נוספים" דיון ב"ג, דאיך נבוא ונתיר את מכונת הגילוח, דאפילו במספרים — יש חשש דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא. (וראה לעיל אות א' המובא מדברי הגד"מ פיינשטיין שליט"א, ולקמן ח"ג : „טענה ומענה" א' אות א', וב"דברי סיום" לשם).

ב. לפי כל דעות הסוברים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה" (כדלקמן פ"ג) — מכש"כ שאסור במכונת

גילוח, כי במספרים יוכל עוד להיות ניכר מעט מהשערות. אבל ע"י המכונות אין עיקרן ניכר, וא"כ כל טעמי האיסור שיתבארו לקמן פ"ג שייכים במכונות — ביתר שאת ויתר עז.

ג. לפי כל דעות הסוברים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער משום איסורי חקות גויים (כדלקמן פ"ד) — מכש"כ שאסור במכונות גילוח. (וע"ד הנ"ל ראה באות הקודמת גבי לא ילבש גבר וגו').

ד. לפי כל דעות הסוברים דיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא (כדלקמן פ"ה) — מכש"כ שאסור במכונות גילוח. שהרי מראיתו של המשחית זקנו ע"י מכונה דומה לאלו המעבירים זקנם בתער יותר מאשר המגלחו במספרים.

ה. לפי כל דעות הסוברים דיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד ומראית עין (כדלקמן פ"ו) — מכש"כ שאסור במכונות גילוח. (וע"ד הנ"ל ראה באות הקודמת גבי סייג ומיגדר מילתא).

ו. לפי כל דעות הסוברים דיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום טעמי המצוה (כדלקמן פ"ז) — מכש"כ שאסור במכונות גילוח. (וע"ד הנ"ל ראה באותיות הקודמות).

ז. באותן מקומות שיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום "אל תטוש תורת אמך" (כדלקמן פ"ח) — ה"ה במכונות גילוח.

ח. כמפורט לקמן פ"ג ופי"ט.

ט. ראה לקמן ח"ג: "טענה ומענה ב' — שלפסק דין בעלי הווהר וגדולי המקובלים, האוסרים העברת הזקן בכל אופן שהוא — יש תוקף הלכתי ממש.

דיון ו: אם יש מקום להקל מטעם דהמכונות הוי בגדר "כתישה" ו"טחינה", ולא "גילוח" - נדפס לקמן (עמ' תשצד).

דיון ז: אם יש מקום להקל במכונות גילוח אם הסכין עשוי מ"פלסטיק" - נדפס לקמן (עמ' תתג).

* * *

דיון ח: אם יש להקל במכונות גילוח ע"פ הסברא ד"תער" דוקא אסרא תורה - נדפס לקמן (עמ' תתו).

דיון ט: אם יש להקל במכונות גילוח ע"פ סברת "הכתב והקבלה" בגדר "השחתה" - נדפס לקמן (עמ' תתז).

דיון י: אם יש מקום לדמות מכונות גילוח למלקט ורהיטני - נדפס לקמן (עמ' תתח).

דיון יא: אם יש מקום להקל ע"פ דברי ה"חכמת אדם" בגדר מספריים כעין תער - נדפס לקמן (עמ' תתט).

פרק ב

אזהרת „לא תשחית את פאת זקנך” בהעברת הזקן שלא בתער

לפי דעת הרבה מגדולי רבונינו, יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער, משום עיקר הדין של „לא תשחית את פאת זקנך” (ויקרא יט, כז).¹ מדאורייתא או עכ”פ — מדרבנן.

1) לכאורה ה' מקום להביא דא"י דליכא איסור בהשחתת זקן כ"א בתער מהא דקאמר הש"ס בנויר מא, א דבמצורע הגילוח הוא רק בתער מדהתירה דחמנא בתער, ואי ס"ד כי עביד במלקט מצוה קא עביד מדלא כתיב תער כר"ל דאמר כל מקום שאתה מוצא עשה ול"ת אם אתה יכול לקיים שניהן מוטב, וא"כ במצורע יגלח במלקט ורהיטנא, עכ"ד הש"ס. ואם נאמר דבגילוח הזקן אף שלא בתער איכא איסורא, א"כ לא מיקרי אפשר לקיי"ש כמו שהוכיחו האחרונים דאפילו אם רק איסור קל דרבנן איכא בהדבר לא מיקרי אפשר לקיי"ש, והוכיחו זאת מתוס' פסחים דף פ"ה דהוי אפשר לקיי"ש ע"י גמורתא, ותי' דל"ה אפשר לקיי"ש משום הפסד קדשים, והאי איסורא אינו רק חששא דרבנן.

והנה, נוסף על העיקר, דכל גדולי הפוסקים שאסרו העברת הזקן אף שלא בתער התעלמו מטענה זו, הרי גם מצינו כמה דרכי הסברה לבאר מפני מה אין מקום לסענה הנזכרת. ומהם:

א. זה יש לדחות, דע"כ אין לומר בכוחת התוס', דעל כן אי אפשר לקיי"ש משום הפסד קדשים, דהרי קושית התוס' אקרא קאי והא חיישינן להפסד קדשים הוא רק דרבנן, וע"כ הפירוש בדברי התוספות הוא, משום דחיישינן שישרף המוח שבפנים ולא יקיים העשה, סוף סוף אין להוכיח מזה דליכא איסורא בהשחתת זקן שלא בתער. אולם הא קשיא לפי מ"ש הרמב"ן לתרץ קושית התוס' (בברכות דף כ') שהקשו ע"ד רש"י דטומאת קרובים הותרה הטומאה במקום קיום העשה, דא"כ בכל עשה דוחה ל"ת נימא הותרה, ותרץ הרמב"ן דטומאת קרובים שאני, דלא משכחת כלל לעולם קיום העשה בלא דחיית הלאו ובכה"ג בודאי הותרה משא"כ בכל עדל"ת דמשכחת לה קיום העשה בלא דחיית הלאו ורק שצ"פ מקרה נודמנו יחד העשה עם ל"ת בכה"ג אמרינן עדל"ת דרק דוחה ולא הותרה, עכ"ד.

והנה, הא ודאי דאם הותרה, אזי אפילו באפשר לקיי"ש דוחה כמבואר בש"ס יומא (דף ו) דאם טומאה הותרה בציבור לא צריך למיהדר אטהרה, וא"כ אי נימא דאיכא איסורא דאורייתא בהשחתת הזקן אפילו שלא ע"י תער, אין לך גילוח בזקן שלא יהי' בו איסור, וא"כ שוב כשאמרה תורה שיגלח א"כ הוי כהותרה, וא"כ אפילו אם אפשר לקיי"ש ע"י מלקט ורהיטנא לא צריך למיהדר ומדוע קאמר הש"ס דאם במלקט יוצא ידי גילוח ה' אסור בתער משום אפשר לקיי"ש, הלא הותרה ואפילו בתער רשאי, אלא ע"כ דליכא איסורא דאורייתא בגילוח שלא בתער, על כן שפיר קאמר הש"ס דאם בכל המעבירין מותר שוב ה' אסור בתער, כך ה' מקום לומר לכאורה.

אך יש לדחות, דבאמת איכא פלוגתא בש"ס נזיר נח, ב אם במגלח שער בית השחי ובית הערוה אסור מן התורה או מדרבנן, וי"ל דבאמת להאי תירוצה קאי הש"ס להך מ"ד להת"ק שם בברייתא דבמגלח ביה"ש וביה"ע ל"ה דאורייתא ואינו עובר משום לא ילבש גבר שמלת אשה, דדרשינן כר"א בן יעקב שם דקרא דלא ילבש גבר אחיא למילי אוחרי, וא"כ ממילא יש לומר דבמגלח זקנו שלא בתער ג"כ ליכא איסור דאורייתא

הסוברים כן מפרשים הא דתנן (מכות כ, א) : "ואינו חייב עד שיטלנו

ול"ה רק דיוחי, וע"כ אם בדברים אחרים מותר להעביר ה' אסור לגלח בתער משום הא דר"ל.

ולפי"ז י"ל דהני תרי הוכחות בש"ס נזיר (מ, ב — מא, א) פליגי בהך פלוגתא, אם איכא לאו דלא ילבש גבר במגלח ביה"ש וביה"ע, דלישנא קמא שם (מ, ב) דהוכיח דע"כ הוא בתער דילפינן מנזיר דס"ל דבגילוח ביה"ש וביה"ע עובר בלאו דלא ילבש גבר וה"ה במגלח הזקן איכא הלאו הזה ע"כ הוי הותרא והוא מוכח מק"ו.

ובזה מיושב על נכון קושית התוס' שם (מ, ב) שהקשו איך הוכיח הש"ס מהאי ק"ו הא איכא למיפרך, שאני כהנים דריבה בהם הכתוב מצות יתירות או בכהנים איכא לאו ועשה. וא"כ אכתיי בכהן מצורע לא נדע, ולהנ"ל מיושב דהרי הא דאמרין דאין עדל"ת ועשה הוא דוקא אם נאמר הודחה, אבל אם נאמר הותרה אין מקום לחלק והסברא כן הוא דעשה זו דנאמרה בכהנים והתקדשתם הוא דק להזהיר מתגלחת איסור ואם נדחה הלאו הרי לא עבדי תגלחת איסור, וא"כ ממילא ליכא גם עשה דהתקדשתם, בשלמא לשיטת הר"ר יוסף איש ירושלים בקידושין (דף ל"ד) נחא דע"י העשה הלאו אלים, א"כ ממילא ל"ק דשפיר ביטל העשה וגם הלאו, כיון שהלאו ג"כ לא נדחה, אבל לשיטת הריב"א, דהלאו על כל אופנים נדחה א"כ לא נשאר רק עשה, וא"כ כיון דהלאו נדחה אין כאן עשה כלל, וע"כ אמרין דגם לריב"א ביטל העשה כיון דקי"ל עשה דוחה ל"ת ולא הותרה, א"כ ע"כ שהתורה אמרה שהלאו והאיסור במקומו נשאר ועכ"ז רשאי הוא לעבור על הלאו כדי שיהי' יכול לקיים העשה, וכיון דהאיסור נשאר במקומו אזי במקום דאיכא עם הלאו עשה, שפיר נשארה העשה כמובן, וכ"ז אי רק דיוחי אבל אם נאמר דהותרה לא נשארה כלל עשה. וה"ה הך חילוקים דשאני כהנים דריבה בהם הכתוב מצות יתירות ל"ש לומר אם הותרה. ועי' ביו"ד סי' קפ"א מזה, וא"כ י"ל דתירוצי קמא קאי הש"ס דיש בגילוח הזקן איסור דאורייתא משום לא ילבש גבר, ע"כ הותרה, וע"כ אין להשיב משום דאיכא עשה ול"ת או דכהנים דריבה בהם הכתוב מצות יתירות שאני, ודו"ק.

והא דדחי הש"ס בריש יבמות דמראשו אין למילף דעדל"ת אף בשאינה שוה בכל דשאני כהנים דריבה בהם הכתוב מצות יתירות, ולפי מ"ש בדמקום דהותרה ל"ש זה, ל"ק, דהרי שם קאי הש"ס אי לא ה' כתיב זקנו וא"כ לא הוי ידעין דהותרה, ואף דהותרה לגבי ראשו, לא ידעין דהותרה בזקנו, ע"כ שפיר הור"א דבכהנים לא נדחה, אבל לאמת דכתיב קרא בזקנו י"ל באמת דהותרה, ומיושב לפי"ז קושית התוס' ביבמות שם בדי"ה ואכתי, דנילף מזקנו דדוחה אף עשה ול"ת, ולהנ"ל נכון דלאמת דהותרה בזקנו ליכא עשה ול"ת וכהנ"ל ע"כ מותר, אבל בעלמא לא מוכח דדוחה עשה ול"ת, ודו"ק.

ולפי"ז מוכח להך לישנא קמא דנזיר (דף מ') וביבמות לאמת הכתיב זקנו מדאמרין הותרה וע"כ משום דאף בלא תער איכא איסורא דאורייתא דלא ילבש גבר, וא"כ ממקום שהיינו רוצים להוכיח דליכא איסורא בגילוח הזקן, אדרבה הוכרח דלישנא קמא שם בנזיר וביבמות לפום מסקנא, ע"כ איכא איסורא בגילוח הזקן אף בלא תער. ואין להקשות על סברא זו (דהיכא דהותרה, או עשה דוחה ל"ת ועשה), מפסחים (דף ה') דהוכיח רע"ק דאך ביום הראשון הוא ערב יו"ט דביו"ט מי שרי, ולהנ"ל תקשי, הא י"ל משום דעשה דביעור חמץ דוחה ל"ת דיו"ט ובלא זה ה' מקום לומר דיו"ט הוי עשה ול"ת, אבל להנ"ל כיון דביום ראשון א"א לקיים רק באיסורא דיו"ט, א"כ הוי הותרה ול"ש לומר דהוי עשה ול"ת, אך י"ל דבאמת הקשו התוס' שם דהא כשישרף ויעשה גחלים הנאתו מותר ורשאי לשרוף ביו"ט, ות"י דקרא מיירי אף בשאינו צריך לגחלים, וא"כ כיון דסוף סוף משכחת לה שיקיים העשה בלי דחיית הלאו שיהי' נהנה מהגחלים שוב לא הוי רק דיוחי כשאין צריך לגחלים, ע"כ שפיר קאמר דע"ק דביו"ט לא הוי מצי למישרף.

ובזה יש ליישב קושיית הפנ"י שם, מנ"ל לרבא דרע"ק ס"ל אין ביעור חמץ

בתער — דרך מלקות אינו חייב אם גילח זקנו שלא בתער, אבל איסורא

אלא שריפה, דילמא השבתתו בכל דבר ועכ"ז אסור לשרוף ביו"ט לשיטת רש"י במס' ביצה (דף כ"ה) משום אחשבי, ולהג"ל י"ל דקשיא נימא עשה דוחה לית, וע"כ צ"ל משום דאינו דוחה לית ועשה, ושוב קשה הא הוי הותרה, וע"ז ע"כ צ"ל משום דמשכחת לה שיהנה מהגחלים, וכ"ז אם חמץ הוא מהנשרפין והגחלים והאפר מותר, אבל אם חמץ הוא מהנקברין והגחלים והאפר אסורין לא משכחת לה שיקיים בלי דחי, וקשה נימא עדלית ועשה דהוי הותרה, וכן מיושב קושיית האחרונים שם מג"ל לדייק דס"ל אין ביעור חמץ אלא שריפה, דלמא השבתתו בכל דבר ובכלל תשבתו הוי גם שריפה ולהג"ל נוחא ועוד יש ליישב בזה הרבה, ואכ"מ (כהג"ל מחידושי מהר"א הכהן סימן א').

ב. עוד י"ל :

המורם מכללות הסוגיא הוא דאסיקנא דילפינן לתגלחת מצורע שיהא בתער דוקא. לרבנן, מיתורא דזקנו, דבהך יתורא הכתוב קבעו חובה למצות גלוח מצורע שיהא בתער דוקא, וכיון שהכתוב קובעו חובה. למר מזקנו. ולמר מראשו. לא שייך כלל למרמי מהך דר"ל לחלק בין אפשר לקיי"ש לבין לא אפשר לקיי"ש. שהרי הכתוב קובעו חובה. אולם הא דשקלינן וטרינן בסוגיין מהא דר"ל. הוא בדרך שקלי וטרי' למידחי מה דסליק אדעתין לאקשווי ממאי (דברייתא דקתני יכול אפילו מצורע כן ת"ל זקנו. היא לחיובא שיהא תגלחת מצורע דוקא בתער) דילמא לעולם אפילו כי עביד במלקט ורהיטני נמי מצוה קעביד, והא קאתי לאשמעינן דאפילו בתער לא מחייב עלי' ודחי אמרי בי', ותו אי ס"ד כי עביד במלקט וברהיטני מצוה קעביד. מדלא כתב תער (לא הוי שרינן תער) כר"ל דאמר כ"מ שאתה מוצא עשה ול"ת אם אתה יכול לקיים שחיהן מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה ל"ת, ע"כ.

ואין לאוכיחו מדדחי סתמא דש"ס להס"ד משום דר"ל שאפשר לקיים שניהם, אלמא דפסיקא ל' להש"ס דבשאר המשחיתים ליכא איסורא כלל. דאי איסורא איכא בשאר משחיתים לא הוי אפשר לקיים שניהם כסברת שעה"מ ז"ל [פי"ב מהל' ע"ז דאף באיסורא שאין בו מלקות לא אמרינן בכעין זה אפשר לקיי"ש], דעד כאן לא קאמר השעה"מ ז"ל אלא דאיכא עשה מבוררת כגון מילה דחייב שבת והוקשה לו הא אפשר לקיי"ש ע"י קטן שפיר תי' כיון דע"י קטן נמי איסורא איכא משום דהוזהרו גדולים על קטנים לא הוי דאפשר לקיי"ש. אבל לפי הס"ד דכי עביד במלקט ורהיטני נמי מצוה קעביד. א"כ אין כאן עשה מבוררת שפיר פריך דלא הוי שרינן תער משום דאפשר לקיי"ש, והבן.

ודע דאדורבה אפשר לאתויי דא"י מסוגיין דאיכא איסורא בשאר משחיתין דהרי כדדחי הס"ד וקם לי דעל כרחן ברייתא דקאמרה יכול אף מצורע כן ת"ל זקנו לחיובא בתגלחת מצורע לא יהא אלא בתער, ולכאורה הא אבריייתא תקשה הא אפשר לקיי"ש אלא ע"כ כיון דאיכא עשה מבוררת לא הוי אפשר לקיי"ש כיון דבשאר משחיתים איסורא מיהא איכא לא הוי אפשר לקיי"ש כסברת השעה"מ ז"ל — אלא דלקושטא דמילתא לאיסורא נמי ליכא מסוגיא לפי מה שראיתי במאירי, דרבנן דדרשי זקנו זקנו לג"ש א"כ הוי שהכתוב עשאו חובה לתגלחת מצורע שיהא בתער דוקא. ולא שייך למירמי כלל מדר"ל כאמור בריש דברינן. (ממכתבו של הרה"ג ר' נחום פייגענבוים [אב"ד קראסניבראד] משנת תרע"א — נדפס בזקן אברהם מאמר ששי דף ח').

ג. איכא ליישב בב' אופנים. חדא, דשאני התם דממנ"פ עובר על אחת, או על העשה דאכלו את הבשר, או על האיסור דהפסד קדשים, ולכן דנין דין דחי, ומוטב שישבור את העצם, ויקיים ואכלו את הבשר, משא"כ בנידו"ד אם יגלח בתער יעבור על שנים, בין על הלאו ולא תשחית את פאת זקנך, ובין על הלאו ולא ילבש גבר וגוי, ואילו אם יגלח במלקט, לא יעבור מה"ת אלא על אחת, על הך דלא ילבש גרידא, ולכן הכא ודאי דלא יתכן שידחה ויעבור אתרוייהו, וזה שפיר מקרי אפשר לקיי"ש. ועוד איכא לתרק, בדמקום דמקיים מצוה ותגלחת, לא שייך כלל לעבור על הל"ת ולא

מיהא איכא, שזהו הפירוש ב"אינו חייב" ברוב המקומות². ועוד — ועיקר — הנה כמה וכמה ראיות הובאו והסברים נאמרו להוכיח דהוה בודאי כוונת התנא בנידון זה. ומהם [נוסף על מה שנתבאר לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב', ע"ש] * :

א

י"ל דאיכא בהעברת הזקן אף שלא בתער איסורא דאורייתא או דרבנן עכ"פ, דהנה גם במספרים (וכ"ש ע"י סם, מלקט או רהיטני) גוזז כל השער, רק שמשתייר מעט מזעיר (וע"י סם וכו' אינו משתייר כלום). א"כ הרי בגוף

ילבש גבר וגוי, דהרי כתב הב"ח יו"ד סי' קפ"ב דלישנא דהרמב"ם : "לא תעדה אשה עדי איש וכו'" — ה"ז דוקא דרך עדיו וקישוט, אבל להגן מפני החמה או צנה וכיוצא בזה מותר, וא"כ כ"ש כשעושה בשביל מצות עשה דתגלחת מצורע שאין זה דרך עדיו (הרה"ג וכו' ר' מאיר גדינבערג שליט"א אב"ד פטרסאן — במכתבו אלי).

ד. פשוט שמה שאמר ר"ל : "כל מקום כו' : — כוונתו שזה רק כמו דחוי ולא הותרה. וממילא מכיון שבמלקט ורהיטני איקליש איסורא דהשחתת זקן ואין חייבים ע"ז חיוב מלקות. נקרא אפשר לקיי"ש, לגבי זה שיהי' אסור לגלח בתער, ופשוט. ואין פסחים ענין לכאן. וד"ל (הרה"ג וכו' ר' הלל פערזונער שליט"א — מגדולי הרבנים במדינת צרפת — במכתבו אלי).

2) בשו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג, אחר שהאריך במאד להוכיח כן כתב (בס"ק י"ט [כ]) : "ולכן לפענ"ד לא נמצא מקום שיומשך מזה ההיתר כ"א ע"פ דעת המרדכי בפסחים ר"פ כ"ש סי' תקמ"ה וז"ל כתב רבי אבי העזרי דכל איסורין שבתורה שרי לאוכלן שלא כדרך הנאתן או כו' דהכי א"ר יוחנן שאם הניח חלב כו' וכ"ש אוכל חלב חי שהוא פטור. בגמ' פסחים (דכ"ד ע"ב). והא דנקט פטור לאו דוקא אלא פטור ומותר, דלאו מפטורי דשבת הוא דפטור אבל אסור כו', וכ"כ בקיצור דינים דמרדכי שבסוף האלפסי דחולין סי' תקמ"ו. נשמע דס"ל דכל פטור שבאיסורין דלאו מאיסורי שבת הוא פטור ומותר ולפי"ז יש לומר דכמו"כ באיסור גילוח הזקן דלאו מאיסורי שבת הוא א"כ היכא דאינו חייב דהיינו פטור וכמ"ש הרמב"ם שאם גלח במספרים הוא פטור. א"כ לפ"ד אבי"ה הוא ג"כ מותר. אך הרי מהר"ם בהגמ"י פי"ד מהמ"א פ"י בהדיא דהוא פטור אבל אסור, וכ"כ בפשיטות במל"מ פ"ה מהל' יסוה"ת דין ח', רק הביא שהתוס' ס"ל דשרי. ובאמת בגמ' פסחים גבי הא דא"ר זירא אף אנן נמי תנינא אין סופגין את הארבעים משום ערלה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים, ואילו מתותים תאנים ודמונים לא מ"ט לאו משום דלא קאכיל להו דרך הנאתן. ובודאי פשוט דנהי דאין לוקין עליהן, איסורא מיהא איכא, ועי' בחי' הרשב"א בקידושין פ"ב (דנ"ו, ע"ב) גבי המקדש בערלה ס"ל ג"כ דנהי דאין לוקין איסורא איכא, וכ"כ התוס' עצמן פ"ג דשבועות (דכ"ב ע"ב וכו"ג סע"ב) וכ"כ הריטב"א פ"ב דקדושין שם והר"ן שם. גכ בשער המלך פ"ה מהל' יסוה"ת הביא ראי' ממתני' ר"פ כ"ש דקתני התם עבר זמנו אסור בהנאתו ולא יסיק בו תנור וכיריים. הרי בהדיא דשלא כדרך הנאתו אסור לפחות מדרבנן דהא פשיטא דחמץ אין דרך הנאתו להסיק בו תנור וכיריים כו'. ועי' בתוס' פ"ק דפסחים (ד"ה סע"א) בדי"ה ואומר שנראה מדבריהם לפי התירוץ השני דשלא כדרך הנאתו אסור מה"ת למעין שם, וא"כ לפי"ז מ"ש התוס' פכ"ש (דכ"ח ע"א) ד"ה ותנן ואינו אסור אלא כדרך הנאה עכ"ל ואינו אסור מה"ת קאמר, והמל"מ נסתפק בפי' ואינו אסור שבתוס'. ומזה ראי' למש"ל דמ"ש בתו"כ [ראה לעיל ח"א ערך "ספרא" מזה] והזקן אינו אסור במספרים כבתער דר"ל ואינו אסור מה"ת ללקות עליו כבתער כנ"ל. ומ"ש שמואל כל פטורי דשבת היינו לאשמועינן דהנך תלת הם פטור ומותר כדמשמע בתוס' ובחיידושי הרשב"א שם. ואף את"ל דקמ"ל שכולם פטור אבל אסור היינו משום דפטור מקרבן חטאת אבל מה שפטור מלקות ארבעים אין רבותא כלל מה שמ"מ אסור".

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתיב.

הענין עושה התער והמספרים וכו' פעולה אחת, רק שיש שינוי מעט מזער ולכן אין חיוב מלקות ממש, אבל מנלן שיהי' היתר.³
[בארוכה עד"ז ראה לקמן פ"ז אות ב'.]

ב

ע"פ הסוגיא דמסכת נזיר פרק שני נזירים (נח, ב ונט, א) המתחיל אמר רב מיקל אדם וכו' (עיי"ש בהסוגיא) — יש להוכיח דאיסור גמור הוא להעביר שערות הזקן בשום אופן.

ביאור הענין (בקיצור עכ"פ) הוא דהנה היוצא לנו מסוגיא זו לפי גירסא דידן הוא דלדעת רב, מותר לגלח שער ע"י מספרים כעין תער מכל מקום שבגופו, אף שער של בית השחי (תחת אצילי ידיו) ובית הערוה (ואין בו משום לא ילבש גבר שמלת אשה) [אבל בפאת זקן וראש לא איירי רב במ"ש "כל גופו" — אלא בשאר הגוף קאמר⁴]. מיהו מלקט ורהיטני (וה"ה בסם) אסור⁵. ואם העביר השער ע"י תער לוקה. (ורבי חייא בר אבא אמר)

ועוד ראיות לזה מדברי הפוסקים כבר נתבאר לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 2, עיי"ש.

(3) חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות.

(4) והרובה לעיין יותר ראה המקומות משו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג (וש"ס) המסומנים בהערות שאח"ז.

(5) פ"י הרא"ש בנזיר שם. (שלא כמשמעות השט"מ שם).

וכן מוכח דבכלל גופו אינו כלל הראש והזקן כיון דאיכא בהו לאו מיוחד בפ"ע, משא"כ בשער כל גופו. וגם בלא"ה בפ"י גופו אין הראש בכלל. ומהראיות לדבר: עי' סוטה מה, ב: נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר, ע"כ. ועוד ראי' ברורה מדאיתא בנזיר שם (נט, א), אמר רב נחמן בנזיר מותר, ע"כ. ופי' התוס': להעביר ביה"ש וביה"ע, דקסבר אחר שנוזר מעביר כל שער ראשו לא חשוב נזי' ותקון לגבי אותו האיש להעביר ביה"ש וביה"ע, עכ"ל. נשמע דעד כאן לא מיירי במעביר שער ראשו כלל, רק שער גופו לבד. א"כ לא מיירי ג"כ במעביר שער זקנו כלל. ועי' תוס' פ' החולץ (מח, סע"א): כל גופו מראשו ועד רגליו, הא סתם כל גופו אינו במשמע ראשו וזקנו כלל ועוד דגם הנזיר כשמגלח אינו מגלח פאת ראשו ופאת זקנו ח"ו, רק שער ראש נזרו לבד. ועוד דהנה הש"ך סי' קפ"ב סק"ד עמש"ש בשו"ע סעיף ג': מי שמגלח כל שער שבו מראשו ועד רגליו י"א שמותר לו לגלח גם של ביה"ש וביה"ע, ע"כ. ועי' כתב הש"ך וז"ל: מראשו כו' לאו דוקא, דהא נתבאר בסימן שלפני זה דאסור להקיף ראשו וזקנו, אלא ר"ל מראש גופו עד סוף גופו עכ"ל. א"כ כש"כ בהא דרב דלא נזכר ראשו כלל כ"א כל גופו דודאי אין ראשו בכלל (שו"ת צ"צ שם סק"א, עיי"ש מה שכתב לתמוה ע"ד הש"ך ועיי"ג"כ בס' פסקי דינים להצ"צ חיו"ד סי' קפ"ב שהאריך בכהנ"ל).

ועוד יש לתמוה על דיוק לשון השט"מ שם במ"ש: "... ולא מיירי באיש זקן למאי דס"ד השתא דבתער ממש קאמר ...". שהרי אינו מובן מה תיקן השט"מ דאף דאינו זקן הרי יש לו פאות הראש ואיך אפשר שיגלח פאות הראש כמו שא"א גלוח פאות הזקן. ואדרבה להתוס' והרא"ש ועוד פוסקים לוקה בפאות הראש אף במספרים כעין תער. ועכ"פ בתער לוקה לד"ה. ועי' צ"ל דמיירי במגלח שער גופו לבד ולא פאות הראש. א"כ מיירי ג"כ באינו מגלח פאות הזקן. והיינו דרב מיירי רק בגופו ולא בראש וזקן (שו"ת צ"צ שם) — וראה המפתחות לשם: "... ויבאר דאין הראש בכלל גופו. (ועיין תוס' ב"ב ק' ד"ה והוכיחין). וא"כ בוקן ופאות כעין תער ג"כ אסור".

(6) שט"מ נזיר שם. ראה מזה לקמן בפנים.

רבי יוחנן פליג ואמר דאסור מד"ס בין בתער בין במספרים, והיינו אף ע"י מספרים שלא כעין תער (וכ"מ בגמרא ותוספות)¹. ולפי האיכא דאמרי אליבא דרבי יוחנן בתער לוקה מה"ת ובמספרים אסור מד"ס².
[וראה לקמן הערה 33].

(7) מההכרחים לזה : כתב התוס' (נח, ב ד"ה א"ר יוחנן) : „והוי מצי לסיוע מבריייתא דלעיל, אלא ניחא ל' לשנויי מאי לוקה מדרבנן דלא ליפלגו בריייתות אהדדי. ר' יוחנן אף במספרים אסור. ומשמע דר' יוחנן פליק אדרב". וצריך להבין אם דק במספרים כעין תער אסור ר' יוחנן או אף במספרים שלא כעין תער אסור. ולכאורה מלשון התוס' שכתבו ר' יוחנן אף במספרים אסור ולא פירשו דוקא כעין תער משמע דר' יוחנן אסור בכל ענין. וכ"מ בתוס' (נט, סע"א) בד"ה בעא מיני, גבי וכן נראה מדקאמר והא גדיל ומאי קושיא יטלנו במספרים (ע"כ). שמוזה מוכח דאפילו שלא כעין תער אסור, דאם זה שרי א"כ מהו הקושיא והא קא גדיל ומצער ל' לאינש. הלא פשוט דאם שרי ליטול במספרים אף שלא כעין תער אין כאן שום צער. וכן מוכרח יותר ממה שמתרץ „גבול יש לו". ופי' המפרש שם (במקום רש"י) „כיון שגדל יותר ממה שאדם יכול לסובלו נושר מאליו". והרי זהו ודאי כשגדל הרבה. וא"כ למה הוצרך לזה, והלא עדיפא הול"ל דיטלנו במספרים שלא כעין תער דזה יוכל לעשות אף כשאינו גדל כ"כ, וא"כ אין כאן שום נדנדוד צער. וע' בלח"מ פ"ה מהל' נזירות דין י"א, דלהרמב"ם כל שלא נשאר בהשערות כדי לכופ' ראשן לעיקרן נקרא כעין תער, ולהתוס' אינו כן אלא כעין תער היינו סמוך לבשר. וע' במשנה פ' בא סימן (גדה גב, ב) : שתי שערות כו' כדי שיהיו ניטלות בזוג, ע"כ. דלהרמב"ם בפ' המשנה שיעורא דבא דכולהו הוא כדי לכופ' ראשן לעיקרן וכ"פ בשו"ע אה"ע סי' קנ"ה סעי' י"ח, כדי שיהי' ניטלות בזוג הוא שיעורא דבא דכולהו וע' במל"מ פ"ב מהל' אישות דין ס"ו. (ראה מכ"ז לעיל בה"מבוא). מ"מ ודאי יכול ליטלו במספרים שלא כעין תער מקודם זמן הגבול שיש לו שנושר מאליו, ובפרט לשיטת התוס' הנ"ל. וא"כ לתרוצי כן על קושייתו והא קא גדיל. ומדלא משני הכי ש"מ דבאמת במספרים בכל ענין אסור. וכ"מ עוד בתוס' ד"ה חזינא (נט, א), עיי"ש, וכ"מ עוד מהאבעיא : מהו לחוך בבית השחי בידו כדי להעביר את השער וא"ל דאסור, ע"כ (שם נט, א). וא"כ כ"ש וק"ו במספרים שלא כעין תער, דהא מבואר בטו"ד סס"י שצ" : ומיהו דוקא בשינוי כגון בידיו או בשינוי, אבל במספרים או בסכין אסור, ע"כ. והוא מהש"ס פ"ג דמו"ק (יח, א). וע' בטו"ח סי' תקל"ב. א"כ מוכח דבמספרים חמור מבידו מפני שזהו דרכו בכך. וידו הוא שינוי. א"כ הכא דאסור לחוך בידו לכן ק"ו דאסור במספרים. ולכן אפילו למאי דמסיק ולית הלכתא כותי'. ופי' התוס' (נט, א — ד"ה מהו לחוך) דקאי על לחוך, מ"מ נראה דאין זה שייך להיתר מספרים, דלא קרב זה אל זה, כדמוכח מהש"ס דמו"ק וטו"ד הנ"ל. וגם המפרש (במקום רש"י) מפרש דהא ולית הלכתא כותי' לא קאי כלל על לחוך, ע"ש. וכ"פ בשו"ע סי' קפ"ב ס"ג דאסור לחוך בידו כו'. (שו"ת צ"צ שם סק"ב. פסקי דינים להצ"צ, שם). וראה בהערה הבאה בסופו עוד ראיות להנ"ל.

(8) כך העלה בשו"ת צ"צ שם סק"ג וז"ל : „... ומשמע לענ"ד דמ"מ אינו לוקה לר' יוחנן ודאב"י א"כ העבירו בתער, דאין לומר כיון דהאיסור הוא משום לאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, א"כ גם במספרים שייך דליתא דהא לרב (דנ"ח סע"ב) מבואר בהדיא בתער ממש אסור מדאורייתא משום לא ילבש גבר. ובמספרים כעין תער שרי לגמרי. א"כ גם לר' יוחנן אין לנו לומר דלוקה מדאורייתא דק בתער ממש, ובתוס' ד"ה חזינא מסיק ג"כ דבמספרים מדרבנן אסור. אלא שממ"ש לכל הפחות משמע שהי' סברא שגם מדאורייתא אסור. אבל מ"מ העלו דמדרבנן אסור. וכן מבואר בסמ"ג לאוין סי' סמ"ד ע"ש בכל הסימן. ובספר יראים סי' צ"ו. והיש"ש ביבמות פרק מצות חליצה סי' י"ז ס"ל דלפי האיכא דאמרי לוקה לר' יוחנן אף במספרים כעין תער וכ"כ הק"נ שם בהרא"ש סי' ח'. וראה בהמתחות לשם : „ולפי הא"ד ס"ל לר"י דאסור מדאורייתא ומ"מ היינו בתער דוקא (ולפי' י"ל דהא"ד ל"פ על ת"ק. וא"כ מאי מקשה

ולגירסת הבה"ג והרי"ף וסיעתם⁹ גם רב אוסר במספרים. ולענין הלכה הנה נראה לפסוק דהעברת שער ביה"ש וביה"ע ע"י תער אסור מד"ת¹⁰. אבל יש חולקים וס"ל דאסור רק מד"ס¹¹. ולענין מספרים. נראה (אפילו לגירסא שלנו¹²) דאסור אף במספרים שלא כעין תער בבית השחי ובית הערוה. וכן פסק בתשובת הרשב"א ח"א סימן ק"ו

מברייאת דלמא הברייאת לא איירי בתער. ויש ליישב ומזה ראי' למ"ש בס"ב [היינו דלרי' אסור אף במספרים שלא כעין תער].

ונוסף על כ"ז כתב הצ"צ שם סק"ד: „וגרסינן בגמ' אמרו לי רבנן לר"ש בר אבא חזינא לי לר' יוחנן דלית לי (שער ביה"ש) וכתבו התוס' והוא גופא מחייב בהעברתו. ומדלא משני במספרים שקלינ'י דלכל הפחות מד"ס אסור לרי' אף במספרים. ועמש"ל סעיף ב' דהיינו אפילו במספרים שלא כעין תער. ההוא דאתחייב נגידא קמי' דר' אמי איגלאי ביה"ש (כי הו' משלחי בהפשט מאני' לנגדי). חזי'י דלא מגלח אמר להו ר' אמי שבקוה דין מין חברייא הוא (דידע דאסור להעביר ביה"ש). וכ' התוס' משמע נמי היכא דמדרבנן נמי אסור אף במספרים בביה"ש וביה"ע אבל בשאר האברים לא מצינו איסור, עכ"ל. לפי"ז נלע"ד דמשמע דאף במספרים אפילו שלא כעין תער אסור כמ"ש חזי'י דלא מגלח משמע דאינו מגלחם כלל. אע"פ שהרב"י רס"י קפ"ב לא כתב כן ואחריו נמשך היש"ש שם.

(9) „כך היא גירסת כל הפוסקים" (גליון הגמרא נח, ב). הביאו הבה"ג בתוד"ה ההוא גברא (נט, א). וראה ביאור הגר"א לשו"ע יו"ד סי' קפ"ב סק"א. הערת המהדור לפירוש ר"י אלמדארי ע"מ מכות (הוצאת מכון הרי פישל — ירושלים תשל"ג) פ"ג הערה 88.

(10) כיון לר' יוחנן ס"ל לפי הא"ד דאסור מד"ת וכן ס"ל לרב י"ל דקיי"ל כן אע"ג דזהו כראב"י ות"ק פליג ולחד לישנא ס"ל לר' יוחנן ג"כ דאסור רק מד"ס. מ"מ יותר יש להשוות הלשון דרב ור' יוחנן ס"ל שוה דהיינו לפסוק כא"ד. וכ"פ הסמ"ג לאוין סי' סמ"ך והספר יראים סי' צ"ו. סמ"ק סי' ל"ג. יש"ש יבמות פ"ח סי' ס"ז. ועוד. (שו"ת צ"צ שם סק"ד).

(11) שיטת הרי"ף והרמב"ם. והתוס' פ"ד דיבמות (מ"ח סע"א) הביאו ראי' דהאיסור רק מד"ס ממ"ש „ומפיוש בן שאול לא עשה רגליו" אבל יש להשיג על דבריו וכמבואר בשו"ת צ"צ שם סק"ד וסק"ה, עיי"ש בארוכה. וגם הריטב"א ביבמות שם לא ס"ל כראי' התוס'. ראה לקמן הערה 21.

(12) שהרי (לגירסא שלנו) לרב שרי ולר' יוחנן אסור לב' לישני וא"כ רב ור' יוחנן ודאי הלכה כר' יוחנן. רק אח"כ איתא בעי' מיני רב מר' חייא מהו לגלח א"ל אסור, וכתבו התוס' (נט, א) דלפי גירסת ספרים שלנו הבעיא בתער ממש, ואסר לו תער ומספרים שרי. א"כ כיון ר' חייא ס"ל מספרים שרי י"ל הלכה כן כרב ור' חייא. אך המפרש שם (במקום דש"י) פי' מהו לגלח במספרים בביה"ש, וכן הכריחו התוס' ספ"ד דיבמות (מח סע"א) מדפריך והא קא גדיל, והלא יכול לגלח במספרים ע"ש ולפי"ז מוכרח דאפילו שלא כעין תער אסור דאל"כ ישאר הקושיא מאי פריך והא קא גדיל, הרי גם כשיגלח במספרים שלא כעין תער לא יהי' צער כו'. ומאביעא זו דרב יש ראי' לגירסת הבה"ג והרי"ף דלרב ג"כ אסור בביה"ש וביה"ע אף במספרים דהא פשיט לי' ר' חייא דאסור ואיך אמר הוא דשרי. ולגירסתינו ג"כ כתב היש"ש ש"ל שאחר שפשט לו רב חייא דאסור מסתמא קיבל ממנו. וכן משמע ממ"ש עוד בעא מיני רב מר' חייא מהו לחוך (בביה"ש וביה"ע בידו כזי להעביר את השער) א"ל אסור. אם כן כ"ש במספרים. ואע"ג דהתוס' כתבו ולית הלכתא כוותי' דר' חייא מכל מקום כיון דר"ח אינו סובר דבמספרים שרי שהרי אסור אפילו לחוך, א"כ הדדינן לכללין רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן (שו"ת צ"צ שם סק"ד). וראה בכ"ז לעיל בהערות הקודמות ובסוף הערה הבאה.

(הביאו בכנה"ג יו"ד סי' קפ"ב)¹³ וכ"כ הסמ"ק סימן ל"ג¹⁴, וכ"מ דעת הרמב"ם (הל' ע"ז פי"ב ה"י)¹⁵ והרי"ף¹⁶ והרא"ש¹⁷ והשבולי הלקט ח"ב¹⁸ והמגדל עוז¹⁹ והש"ג²⁰ ועוד, שאסרו במספרים ולא הזכירו היתר שלא כעין תער. אמנם דעת ר"ת (תוס' ספ"ד דיבמות) והאגודה (מובא ברא"ש פ' מצות חליצה סי' ח — וכ"ה באגודה סוף נזיר סי' י"ב) דשרי להעביר בשחי וערוה

(13) וז"ל תשובת הרשב"א שם: „שאלתם עוד בלחוך הוא דאסור בביה"ש וביה"ע אלא רב משום דאסור להקל כלל בבית השחי ובבית הערוה קמ"ל דבשאר אברים מותר ואפילו במספרים כעין תער אבל שחי וערוה כלל כלל לא. ותדע לך דאם איתא דשרי רב ביה"ש וביה"ע כלל טפי הו"ל לאשמועינן כחא דהתיירא בדידהו אלא מדלא אשמועינן התיירא בדידהו ש"מ דלעולם אסורין להקל כלל ועוד דבהדיא אמרה ר"ח לרב דגרסינן התם בעא מיני' רב מר' חייא מהו לחוך אמר לו אסור בבגדו מאי אמר לו מותר. ומדלא אסור כ"ש במספרים שלא כעין תער: ומדהיא בעיא דבעא מיני' מהו להקל [הג"ה. בגירסתנו מהו לגלח. ומ"מ אין נפקותא דגם לגירסא זו הרא"י שפיר. עכ"ה] ואסיר לי שמעינן לי מדאמר לי רב והא קא גדול ומצטער. ואמר לי בר פחתי גבול יש לו מאי קשיא לי לרב ומאי קא צריך לאהדורי לי הכי דהא כיון דאפשר להעביר במספרים אע"ג דאינו כעין תער הא לא מצטער. אלא ודאי פשיטא דבכל ענין אסור" — עכ"ל הרשב"א בתשובתו.

ופי' „בכל ענין" היינו ודאי אף אם לא יקוץ רק חצי אורכן וכה"ג הכל אסור דכ"ז מוכרח מהראיות האלו.

והנה אע"ג דהרשב"א נראה דס"ל כגירסת בה"ג „כי קאמרי רב בשאר אברים". משא"כ בגירסתנו מתיר רב לגלח בביה"ש וביה"ע אפילו במספרים כעין תער. מ"מ הראיות שהביא מתשובתו דר' חייא לרב מוכחות הן גם לגירסא שלנו דעכ"פ ר' חייא השיב לו דכלל כלל לא. אלא שנצרך לומר דרב לא קיבלה מר' חייא כמ"ש התוס' ספ"ד דיבמות (מה, א). וא"כ לו יהי כן כיון ד' יוחנן ס"ל ג"כ לא כרב לב' לשונות שנאמרו אליבא דר' יוחנן כמ"ש התוס' בנזיר (נה, סע"ב ונט, א) ד"ה חזינא (וכנ"ל). א"כ ודאי לית הלכתא כרב נגד ר' יוחנן ור' חייא ועי' בהרי"ף פ' אלו טרפות גבי גלודה הובא ב"י סי' נ"ט והדברים ק"ו לגדון זה (שו"ת צ"צ שם).

(14) וז"ל: „... ובמספרים כעין תער מדרבנן הוא דאסור ואפילו שלא כעין תער בעל נפש לא יעביר" — הרי למעשה ס"ל להחמיר כתשובת הרשב"א אלא דהרשב"א אוסר כן לכו"ע (שם).

(15) וז"ל: „... ומותר להעביר שער שאר איברים במספרים בכל מקום" — משמע לא ביה"ש וביה"ע (שם).

(16) ספ"ג דמכות לפי גירסתו בהסוגיא דנזיר כנ"ל דאף לרב אסור במספרים. ובבה"ג שלנו גרים והאמר רב חייא בר אבא א"ר יוחנן כו' מזה מוכח כגירסא אלא כי קאמר רב כו' שלפי"ז בכ"מ התייר. ולכן פריך כו'. ומ"מ קשיא מהו הפירכא דלמא רחב"א אמר ר' יוחנן בתער דוקא קאמר. ראה בכ"ז בארוכה בשו"ת צ"צ שם סק"ו.

(17) פי'ג דמכות. והנה בטור סי' קפ"ב: וי"א דוקא בשאר הגוף מותר במספרים. אבל של ביה"ש של ביה"ע אסור וכן הוא מסקנת א"א הרא"ש ז"ל, ע"כ. וכתב הבי"ה דהוא לפי גירסת בה"ג. וכבר מבוואר בהערות הקודמות שאפילו לגירסא דיון מבוואר בתוס' (נה, סע"ב ונט, א) דלר' יוחנן אסור גם במספרים, ובודאי דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. כ"ש שגם ר' חייא משמע דס"ל כן. (שם).

(18) ח"ב (מכת"י) סי' מ'. ראה לעיל ח"א בערכו. וז"ל: „... להר"ר אביגדור כהן צדק גר"ו נשאל, אם מותר להקל במספרים שער של שחי ושל בית הערוה. והשיב דאסור, שהרי אמרו רבותינו במסכת נזיר שאפילו לחוך אסור והטעם משום תכשיטינשים...".

(19) הביאו ביש"ש יבמות פי"ב סי"ח. נעתק לעיל ח"א ערך „מגדל עוז", ועיי"ש. (20) ספ"ג דמכות.

במספרים ואפילו כעין תער, והיינו כרב לגירסא דידן. אבל שיטתם מוקשה" שהרי מובא לעיל דגם לגירסא דידן רבי יוחנן אוסר אף במספרים ורב ורבי יוחנן קי"ל כרבי יוחנן". וכ"ש לפי גירסא דהרי"ף והבה"ג (וסייעתם) הנ"ל דגם רב אוסר במספרים וכן דעת כל הנך רבוותא כדלעיל וכתב מרן הב"י (טור יו"ד סימן קפ"ב) דהכי נקטינן.

21) גוסף על הנזכר לקמן בפנים ובהערה הבאה, הרי התוס' הביאו רא"י לזה ממ"ש שמואל ב' יט, כה: ומפיכוש בן שאול לא עשה רגליו, ע"כ פי' שלא גילח שער הערוה לישנא מעליא. וכן פירש"י בשמואל שם. ובפמ"ח דק"ג ע"א, אכן התרגום יונתן תרגם לא שטף רגלוהי. וכן פי' הרד"ק שם, גם רש"י ספ"ד דיבמות שם פי' לא עשה רגליו לא קצץ צפורני רגליו. ועוד זאת הרי הריטב"א בחידושו על יבמות שם כתב שי"ל דקרא דמפיכוש היינו שלא גילח שער ביה"ע במספרים דזה שרי מדאורייתא דהא דאסור מדאורייתא היינו בתער (שו"ת צ"צ שם סק"ד וסק"ה). וראה לקמן בפנים אות ו' מדברי הבעל "בן איש חי".

22) ביאור הענין הוא דצ"ע לדעת התוס' נהי דנאמר דרב לא קבלה מר"ח או שנאמר דגם בר' חייא אין מוכרח כן עכ"פ רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. והרי המפרש בנייר שם (במקום רש"י) ותוס' שם פי' דר' יוחנן אוסר אפילו במספרים כמשנ"ל למעלה. וצ"ל דס"ל לא כהמפרש בנייר ולא כתוס' דנזיר אלא דר' יוחנן לא מיייר רק בהעברת השער בתער. ועי' ס"ל דלוקה מד"ת לחד לישנא או מד"ס. אבל עכ"פ מצי סבר להא דרב דבתער כעין מספרים שרי. ותדע שהרי הקשו בגמ' על רב מהן ברייתא דתניא המעביר שער ביה"ש וביה"ע הי' לוקה. ופשטא דברייתא משמע דהי' לוקה מד"ת קאמר ואעפ"כ משני כי קאמר רב במספרים כעין תער. אלמא שי"ל דאע"ג דבתער אסור בל"ת של תורה אעפ"כ במספרים כעין תער שרי לגמרי גם מד"ס. א"כ מעתה יש לומר דר' יוחנן לא פליג כלל על רב וכן מבואר בהדיא בס' יראים סי' צ"ו שפוסק כר"י כפי הא"ד דהמעביר שער ביה"ש וביה"ע הי' לוקה ד"ת ואעפ"כ פסק כרב וסיים וז"ל והעברת שער דאמר ר' יוחנן לוקה על ד"ת ותנא ד"ס בהעברת תער קאמרי אבל במספרים שרי דאמר אדם כל גופו בתער ומפרש במספרים כעין תער. פי' מגולח יפה, עכ"ל. וכן מתבאר בהדיא מדברי הסמ"ג לאוין רס"י ס' שכ' א"ר יוחנן כו' לוקה כו' סבר לה כר"א בן יעקב כו' והלכה כראב"י וכן תרגם אונקלוס, הרי ס"ל דהמעביר שער ביה"ש וביה"ע לוקה מד"ת ואעפ"כ פוסק אח"כ כרב דבמספרים כעין תער שרי והא דלוקה היינו בתער וכנ"ל.

אכן, דוחק הוא בפי' הסוגיא לומר דר' יוחנן ס"ל כרב דא"כ מהו דאמרינן: אמרו לי' רבנן לר"ש בר אבא חזינא לר' יוחנן דלית לי', ע"כ, והרי יכולו לומר דבמספרים כעין תער שקלינ' דשרי לגמרי כן, וכ"מ ממ"ש בגמ' גבי שבקוהו דין מן חברייא הוא וכדלעיל בהערות הקודמות. וצ"ל דפירשו מן חברייא הוא שרק החברים נמנעים מזה ולא מדינא כעין שכתב הב"י בשם הר"ן. אלא דהר"ן מפרש דמיירי במקום שנהגו בענין שאין בו משום לא ילבש גבר כו' להכי רק החברים מחמירים כן, והם מפרשים כן בכל מקום משום דמדינא קי"ל כרב. ויותר נראה שאף לדבריהם שפסקו כרב עכ"ז יש לתפוס דר"י ור"ח אוסרים אלא דס"ל הלכה כרב משום דפשט הפסוק לא עשה רגליו משמע כן כנ"ל בהערה הקודמת. או משום שי"ל דר' יוחנן אוסר בתער מד"ת ע"כ מחמיר גם במספרים כעין תער. משא"כ לרב י"ל דגם בתער אין איסור מד"ת ע"כ במספרים כעין תער שרי לגמרי כן נראה להעמיד דבריהם, אף שהסמ"ג לא פי' כן דאלי"כ אלא שנאמר, דגם לר' יוחנן ור"ח שרי לגמרי הוא דוחק עצום בפי' הגמ' גם לגירסא שלנו ע"כ מוטב לומר דס"ל דהלכה כרב בזה אף דר' יוחנן ור' חייא פליגי. וכמ"ש התוס' דיבמות שם בהדיא: ושמא לא קיבלה מר' חייא, ע"כ. והנה כ"ו הוא אף לגירסא שבש"ס שלפנינו. ומתוך זה יתבאר דמ"ש הסור ובי"י רס"י קפ"ב בשם ר"ת אינו מוסכם אף לגירסא זו כי ר"ת פסק בפשיטות כרב נגד ר' יוחנן ואין כן

מיהו כתב הב"י (שם) שכל מספרים האמורים כאן כעין תער הם אבל שלא כעין תער שרי, והב"י לא ראה²² תשובת הרשב"א הנ"ל שכתב ופסק בהדיא להיפך מזה בראיות ברורות דגם מספרים שלא כעין תער (ואפילו לחוך בידו) אסור. כש"כ שפשט הגמרא בכל הסוגיא דנזיר והתוספות שם משמע כן כדברי הרשב"א. וכנ"ל שכן דעת הרבה פוסקים. ובודאי אילו ראה הב"י תשובת הרשב"א הוה הדר בי' כדאמרינן כה"ג בכתובות פרק מציאות האשה (דף ס"ז)²³, גם כי הרשב"א הביא ראיות ברורות לדבריו מהגמרא והב"י לא הביא שום ראיה לדבריו רק כתב כן מסברא בעלמא²⁴, וגם יש להעיר דלשון מספרים סתם ע"פ רוב פי' מספרים שלא כעין תער²⁵.

* * *

ועתה נבוא לדין גילוח הזקן, אם שרי במספרים כעין תער או שלא כעין תער או דאסור לגמרי מדברי סופרים.

הנה לכאורה מהא דרב דאמר (לפי גירסא שלנו): מיקל אדם כל גופו במספרים (כעין) תער — דס"ל דהמעביר שער ביה"ש וביה"ע בתער לוקה, ואעפ"כ מותר להעביר שם השער במספרים אף כעין תער, א"כ לכאורה יש לדקדק מכאן לענין פיאות הזקן דג"כ אינו חייב אלא בתער, שאעפ"כ מותר ללקט במספרים אף כעין תער, דמאי שנא [מיהו, אפילו לפי ההו"א הזאת, במלקט ורהיטני ודאי אסור מדרבנן, אע"ג דנקרא השחתה בלי גילוח במכות (כא, א), כנ"ל, וא"כ ה"ה בסך נשא (סם)²⁶]. אך קשה דא"כ הו"ל לרב להשמעין דמיקל אדם גם פיאות הזקן²⁷ במספרים כעין תער (וכן שאר הגוף), דהוי רבואת יתירה: אע"ג דבהדיא נאמר ל"ת בתורה ע"ז ולא תשחית וגו', אפ"ה שרי (וכ"ש בשער דשאר גופו דלא נתבאר זה בפירוש בתורה שיהי' לאו בזה, ועוד דאיכא תנאי דס"ל שאין זה רק מד"ס לבד, כנ"ל). ומדלא השמיענו זה רב, רק בכל גופו ולא בפיאות

דעת התוס' בנזיר. דהא ר' יוחנן וגם ר' חייא נראה דפליגי עלי' וכמש"ל בארוכה דאסור גם במספרים וכבר מובא לעיל דהרשב"א הכריח דאף שלא כעין תער אסור וכ"ז הסמ"ק, וכ"ש לפי גירסת בה"ג והרי"ף וסיעתם (והביאווהו ג"כ התוס' בנזיר (נט, א) דגם רב אסור במספרים, וכבפנים (שו"ת צ"צ שם סק"ה וסק"ו).
(23) ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' אות ב' בסופו בענין אשתמיטת' דאי"ז כפוגם כבודו ח"ו וכו', עיי"ש.

(24) ראה בארוכה עד"ז לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ג', עיי"ש שכ"כ גדולי הפוסקים (כולל גוי"כ השו"ע) בכ"מ עד"ה הב"י.

(25) שו"ת צ"צ שם סק"ו וב"תוכן התשובה", עיי"ש.

(26) ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ו'. ולהעיר גם מלשון שו"ת צ"צ שם סק"ב: "... ולכאורה מלשון ... במספרים אסור ... ולא פידשו דוקא כעין תער משמע ... אסור בכל ענין".

(27) שלא כדעת השו"ת נו"ב מהד"ת חיו"ד סי' פ"א (תשובת בן המחבר) ועי' לה"מ פ"ה מהל' גזירות ה"ב (שו"ת צ"צ שם סק"ז). וראה לקמן פ"ט אות א' בארוכה. לעיל ח"א ערך "נודע ביהודה".

(28) וכמו"כ בפאות הראש. ראה לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 99 אות ו'.

הזקן, משמע דבזקן אסור במספרים כעין תער עכ"פ²⁹. ותיובתא דהב"י סי' קפ"א בסופו דמתיר אפילו מספרים כעין תער בגילוח הזקן, וכן מוכח ממ"ש הרא"ה בס' החינוך מצוה רנ"ב שגם הוא למד איסור גילוח הזקן במספרים כעין תער מסוגיא זו דפרק שני נזירים (כמבואר לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 3). [עוד בשיטת רב לגבי דין הזקן ראה לקמן הערה 33].

וכ"ז לגירסא דידן בנוזר שם, וכ"ש לגירסת הבה"ג והרי"ף הנ"ל (כי קאמר רב בשאר אברים וכו' כי קאמר רב במספרים וכו') ("דלפי"ז בביה"ש וביה"ע אסור אף במספרים כנ"ל. (וכ"כ הנמוק"י בשם י"מ וכן פסק הב"י בשו"ע יו"ד סי' קפ"ב). הנה לפי"ז מוכרח הכרח גמור דבפיאות הזקן ג"כ לא קילי מביה"ש וביה"ע דאל"כ לל"ל כי קאמר רב בשאר אברים נימא במספרים ואפילו בפיאות הזקן. א"ו דבפיאות הזקן לא קילי מביה"ש וביה"ע וחמירי מיני'.

וכן יש להוכיח מלישנא קמא דר' יוחנן (נה, סע"ב) דס"ל דהעברת שער ביה"ש וביה"ע אפילו בתער אינה מדת (וכת"ק דלקמן נט, א) ואעפ"כ אוסר מד"ס אפילו במספרים, ואף שלא כעין תער כנ"ל, וגם לוקה מדרבנן ע"ז ג"כ. א"כ כ"ש וק"ו בפיאות הזקן, דהלאו מפורש בדאורייתא בתער, שגם במספרים אסור מדרבנן ולוקה מדרבנן, דאיך נימא יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא³⁰. דאין לתרץ דהתם משום לא ילבש גבר הוא מדרבנן, וא"כ אין לחלק כ"כ בין מספרים לתער, משא"כ בדאורייתא. זה אינו, דהא הרמב"ם (ועוד³¹) כתבו שגם העברת פיאות הזקן נאסר משום שעושין כן העכור"ם, וא"כ אם בלא ילבש גבר החמירו מדרבנן גם במספרים ואף שלא כעין תער, כ"ש בהנ"ל³². ועוד, דגם בהעברת פיאות הזקן יש ג"כ האיסור דלא ילבש גבר,

(29) שו"ת צ"צ שם. וראה לעיל הערה 5, דאין דאשו וזקנו בכלל "כל גופו" דקאמר רב.

(30) עירובין ט, א. וש"נ. וראה קרבן עדה לירושלמי חגיגה א, א.

(31) ראה לקמן פ"ד, פ"ו.

(32) שו"ת צ"צ שם סק"ז. ועיי"ש דגם אין לתרץ עפ"מ בגמ' פ' אע"פ (כתובות נו, סע"א): וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ע"כ. ד"ל דזהו דק בדבר שבממון, אבל באיסורין ודאי ל"ל הכי, ועוד דגם שם יש לומר דלא קי"ל כן, עי' בהה"מ פ"ב מה"א ה"ו ועי' בגמ' פרק הזהב (נה, ב): וכי עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה, ע"כ. הרי דפלוגתא דר"מ ורבנן הוא. ועי' בהר"ש פ"א דדמאי מ"ב שבירושלמי מוקי מתניתין דדמאי הנ"ל דלא כר"מ. אבל עכ"פ אף לר"מ לא עשו חיזוק יותר משל תורה. וא"כ אי איתא דבשל תורה ממש שרי במספרים, אמאי יעשו חכמים חיזוק לדברים בשער ביה"ש וביה"ע, יותר ממה שעשו חיזוק בשל תורה. א"ו משמע דבפאות הזקן לכו"ע אסור מד"ס גם במספרים. ורבי יוחנן ורב פליגי בשער ביה"ש וביה"ע דר' יוחנן מחמיר הכא כמו בשל תורה ואוסר אף במספרים. ורב מיקל הכא במספרים כיון דגם בתער אין האיסור רק מד"ס (שם).

ועוד כתב בשו"ת צ"צ שם: "... שוב ראיתי בישי"ש פ"ב דיבמות (סי' י"ז) חילק בין פיאות הזקן ובין שער ביה"ש וביה"ע דבפיאות זקן בהשחתה תליא ולכן שרי במספרים אפילו כעין תער אבל הכא משום לא ילבש גו' אין חילוק. ולענ"ד אין דבריו נראים כלל מאחר שלא נמצא בגמ' דמות דבפיאות הזקן במספרים דק שאינו חייב. א"כ יש לנו לומר דאדרבה חמור משער ביה"ש וביה"ע כאשר השכל מורה כן וכנ"ל.

וכדלקמן פ"ג³³.

וכ"ש שיש להוכיח מאיכא דאמרי לר' יוחנן (נט, רע"א) דס"ל בביה"ש וביה"ע דלוקה בתער מדאורייתא ומדרבנן אסור גם במספרים, כנ"ל. א"כ ודאי דכמו"כ בפיאות הזקן אסור ג"כ במספרים אע"ג דאינו חייב מדאורייתא אלא בתער, שהרי הכא גבי שער ביה"ש וביה"ע ג"כ אינו חייב מדאורייתא אלא בתער, כנ"ל — ואעפ"כ מד"ס אסור גם במספרים, א"כ כ"ש וק"ו בפיאות הזקן שהוא דבר של פרהסיא, דודאי אסור כמו"כ במספרים מדברי סופרים, שהרי בביה"ש וביה"ע עשו סייג לאסור גם במספרים אף שלא כעין תער אע"ג דאיסור הל"ת בתער דוקא. א"כ ודאי גם בפיאות הזקן יש לומר כן ביותר מטעם הנ"ל³⁴. וי"ל דלוקה ע"ז מדרבנן. וגם ר"ת וסייעתו הנ"ל יודה לזה, וק"ל³⁵.

וכן בסמ"ג לא נזכר קולא בפיאות הזקן יותר משער ביה"ש וביה"ע ועמ"ש מזה לקמן . . .

(33) ולפי"ז — דבפיאות הזקן י"ל שיש ג"כ אותו האיסור דבשער ביה"ש וביה"ע ונוסף ע"ז לאו דבפיאות הזקן — א"כ נראה שגם רב אינו חולק על ר' יוחנן רק בביה"ש וביה"ע, דשם הוא דמתיר במספרים. אבל בפיאות הזקן ודאי גם רב לא יקיל יותר מכפי דס"ל ר' יוחנן בשער ביה"ש וביה"ע, ואף אם היינו אומרים דבעצרת שער הזקן אין גוי רק כמו בשאר אברים, מ"מ מצד לאו דבפיאות הזקן ראוי לאסור ג"כ במספרים כמו שאסרו בביה"ש וביה"ע, אף דעיקר האיסור שם הוא בתער, ולא כהי"ש והק"נ פ"ב דיבמות הנ"ל דס"ל שלפי האיכא דאמרי לוקה מדאורייתא אף במספרים כעין תער, דהא בתוס' לא משמע כן ממש"ל דלכל הפחות אסור במספרים מד"ס. ועוד כיון דרב מתיר זה לכתחלה במספרים כעין תער, והקשו עליו בגמ' מדאורייתא דלוקה, ומחלק בין תער למספרים כעין תער, ש"ל הפי' דבתער לוקה מדאורייתא ואעפ"ל במספרים כעין תער שרי לרב, א"כ נהי דר' יוחנן ור"ח אסרי גם במספרים, מ"מ י"ל דהיינו מד"ס, ואין לנו לעשות פלוגתא רחוקה בחנם מעצמינו לומר דלהאיכא דאמרי לוקה לר' יוחנן ע"ז מן התורה מה שמתיר רב לגמרי, א"ו גם להא"ד לא לקי מדאורייתא רק בתער ממש כמו דס"ל לרב ג"כ ברייתא זו דלוקה ממש, וי"ל מדאורייתא, אלא דבהא פליגי עלי' דרב דס"ל לר' יוחנן שמד"ס אסרו במספרים בין כעין תער ואפילו שלא כעין תער כמו שהכריח הרשב"א בחשובותיו כנ"ל, וז"ל : ומדלחון אסור כ"ש להקל במספרים שלא כעין תער ומההיא בעיא גמי כו' והא קא גדיד כו', א"ו פשיטא דבכל ענין אסור, עכ"ל. הרי עשו סייג לאסור גם במספרים אף שלא כעין תער אע"ג דאיסור הל"ת בתער דוקא. א"כ ודאי גם בפיאות הזקן יש לומר כן ביותר מטעם הנ"ל. וגם כאן איכא הטעם לא להתדמות לעכו"ם כמש"ל ח"א ערך "מדרש" וכמ"ש הרמב"ם דפ"ב (כנ"ל בערכו אות א') וכדלקמן פ"ד ופ"ז (שו"ת צ"צ שם סק"ט).

(34) שו"ת צ"צ שם סק"ח וסק"ט.

(35) היינו דגם לתוס' ספ"ד דיבמות דס"ל דהלכה כרב. ונת"ל דס"ל דהלכה כרב בזה אף דר' יוחנן ור' חייא פליגי, א"כ אף אם נודה להם בזה דהלכה כרב מטעמים דלעיל. מ"מ כיון דרבי יוחנן ור"ח אוסרים גם במספרים ודאי לכו"ע בפיאות הזקן אסור גם במספרים, דאי איתא דבפאות הזקן שרי לגמרי במספרים ואפילו כעין תער, לא יתכן כלל שר"ח ור' יוחנן יחמירו בזה בשער ביה"ש וביה"ע. מה גם להא"ד דמדאורייתא לוקה ע"ז והיינו בתער לבד כמ"ש הסמ"ג והס"י עצמן. ובמספרים כעין תער שרי מדאורייתא, א"כ מדוע יאסרו ר' יוחנן ור' חייא בזה מד"ס מה שלא אסרו כן בפיאות הזקן. וא"כ לפי מה שנת"ל דהרשב"א (ודע"מ) אוסר בביה"ע וביה"ש גם במספרים שלא כעין תער א"כ כ"ש שכן דאוי שיהי' הדין גם בפיאות הזקן (שם).

וא"כ לפי מה שנתבאר לעיל דהרשב"א (וסייעתי) אוסר בביה"ש וביה"ע גם במספרים שלא כעין תער, א"כ כ"ש שכן ראוי שיהי' הדין גם בפיאות הזקן" (ואף למאן דאמר שם דאינו אסור בבית השחי ובית הערוה אלא במספרים כעין תער יש לומר דמודה בזקן דאסור אפילו שלא כעין תער, וכנ"ל).

* * *

ועל אחת כמה וכמה דבפאות הזקן מלבד הלאוין שבהן מצד עצמן שייך ג"כ אותו איסור עצמו הנמצא בשער בית השחי ובית הערוה, דהיינו הלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, ועוד דישנו איסור זה בהעברת הזקן ביתר שאת ויתר עז מכמו שהוא בשער בית השחי ובית הערוה. ולפי"ז אם בהעברת

(36). שם.

יש להעיר מתשובת הרשב"א ח"א סי' ת"ז ששאל השואל אם מותר הנזיר בתספורת זקנו וכו'. והשיב הרשב"א שלא הקפיד הכתוב בנזיר אלא בשער ראשו בלבד. העירוני שדברי הרשב"א אלו אינם שייכים כלל לעניינינו. שלא כתב הרשב"א בתשובה זו אלא שאין איסור לנזיר (מצד דיני נזירות) לספר שערות זקנו המותרים לאינם נזירים. ומובן שלהמתירים פאות הזקן במספרים הנזיר מותר בתספורת כל שערות זקנו. אבל להאוסרים פאות הזקן גם במספרים (והרשב"א בכללם כנ"ל בפנים); וגם להאוסרים אף שלא במקום הפאות משום לא ילבש גבר וגו' (וגם הרשב"א מכללם כנ"ל ח"א בערכו אות ב') אבל מתיירים במקומות מסוימות דהיינו תחת הגרון [כדלקמן פ"י] מותר הנזיר לספר זקנו חוץ מפיאות הזקן. או תחת הגרון. לכל חד כדאית ליה, ומתורץ מה שהקשו באיזהו מקומן (ס' תספורת הזקן. ס' משנה הלכות על הבה"ג הל' נזיר סי"א. ועוד). [ומה שהרשב"א לא נחית לחלק בזה. משום שאין כאן מקומו, שכאן הוא השאלה רק לנזיר, ולא דיני תספורת הזקן].

ומובן שאין לדייק ממה (א) שלשון השואל בתשובת הרשב"א שם "תספורת הזקן" והרשב"א משנה לשונו וכותב "השחתה" — הרי שאלת השואל הי' רק על תספורת והיינו במקום הפאות שאסורים בהשחתה (ב) כיון שהרשב"א כותב שקושית הגמרא הי' צ"ל (אם הי' הנזיר אסור בתספורת הזקן) גם מהשחתת הזקן (ולא רק מהקפה) — הרי מיירי מפיאות הזקן.

שהרי פשיטא דמה שהנזיר אסור משום דין נזירות הוא גם בתספורת ולכן שואל אם הוא מותר או אסור בתספורת (ומובן שאם מותר הוא בתספורת אם זה במקום שאין ע"ז שאר איסורים חוץ מדיני נזירות הוא מותר גם בגילוח). והרשב"א השיב לו שאם הי' איסור נזירות גם על הזקן הרי מובן שבמלאת ימי נזרו יהי' צריך לגלח גם (את כל) הזקן, היינו גם את פאות הזקן (הגם שמקורם הי' אסור בזה — היינו בפיאות הזקן — מצד שאר איסורים, אבל במלאת ימי נזירתו הרי צריך לגלח כל המקומות שחל עליהם איסור נזירות, בלי חילוק אם הי' מותר או אסור מצד שאר איסורים). ודוקא באופן של השחתה. על כן מוכרח הוא לאמר (שהגמ' הי' צריך להקשות גם מן) השחתה.

ועי"ל דמה שמדייק "תספורת" אפשר משום שסובר כמו"ש כמה מהראשונים ליוזר מתער אפילו שלא במקום הפאות שמא ימשוך העור וכו'. ופשוט שחמור חשש זה דוקא בתער וכו' כדלקמן פ"י אות א'. ויש להעיר שהצעת דברים הנ"ל לפני א' מגדולי גאוני דורנו שליט"א וגם הוא הסכים להדפיס כנ"ל.

* * *

בעצם הנחת הרשב"א דלא הקפידה התורה בנזיר בשער זקנו, יש להעיר מזה"ג קצו, א. וצ"ע. וכבר הרגיש בזה בשו"ת קול מבשר סי' ל"ח. וראה לקמן הערה 63.

שער בית השחי ובית הערוה אסור להעבירם אף במספרים שלא כעין תער (וכן אסור ע"י סם וכנ"ל) א"כ בודאי — ביתר שאת וגו' — כן הדין בפאות הזקן, וכדלקמן פ"ג, עיי"ש בארוכה [וראה לעיל הערה 33]. וא"כ, איך אפשר לומר היתר בהעברת הזקן אף שלא בתער — נגד הסוגיא דנזיר הנ"ל דגם בשער בית השחי ובית הערוה יש איסור לגלח, דודאי משמע דכ"ש וק"ו אלף פעמים בפאות הזקן, דיש בהם תרתי, וכמ"ש ".

* * *

וי"ל דגם מה שאסר הזוהר להעביר הזקן בשום אופן, אין זה חומרא בעלמא, אלא כמ"ש בש"ס דנזיר הנ"ל, שאפילו לחוד בידו בשער בית השחי ובית הערוה אסור, וס"ל להזהר דכ"ש וק"ו בפאות הזקן [ראה לעיל ח"א ערך "זוהר", וש"נ. וראה לקמן פ"ג].

וכן יש מי שכתב להוכיח בדעת הרמב"ם דמה שאסר העברת הזקן אף שלא ע"י תער, הוא מהאי טעמא — דבודאי דין הזקן לא קיל מבית השחי ובית הערוה, ואדרבה, וכנ"ל ח"א בערכו אות ב' מספר 3, עיי"ש [וראה לקמן פ"ג].

וכן י"ל גבי שיטת הרא"ה בספר החינוך (מצוה רנ"ב), דגם הוא יליף איסור העברת הזקן אף שלא בתער במכ"ש וק"ו מדין שער בית השחי ובית הערוה, וכפי שנתבאר לעיל ח"א ערך "רמב"ם" שם. שיטת הרשב"א — ראה לעיל בסמוך.

ועד"ז י"ל בטעמו של האריז"ל לאסור העברת הזקן בכל אופן שהוא, דהוא משום דס"ל דפאות הזקן חמירי לפחות כשער בית השחי ובית הערוה, וס"ל כמ"ש הרשב"א וסייעתי הנ"ל דבבית השחי ובית הערוה אסור ליגע אפילו במספרים כלל, וגם ס"ל שעכשיו אין לידע מקום הפאות, ע"כ לא ה' מגלח כלל לא בתער ולא במספרים וכו' מדינא, וכנ"ל ח"א בערכו, וש"נ [וראה לקמן פ"ג, ועייג"כ פ"י אות א'].
* * *

ולפי כ"ז יובן שפסק מרן הב"י בשו"ע (יו"ד סי' קפ"א — קפ"ב) לאסור בביה"ש וביה"ע מספרים כעין תער ולהתיר זה בזקן תמוה מאד, ולא נמצא כלל בראשונים³⁷ שמיקל בזקן יותר מבשחי וערוה. והאוסרים בביה"ש וביה"ע במספרים כל שכן שאוסרים גבי זקן וכנ"ל³⁸.

וכתב ע"ז השדי חמד (כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז): "... ועם שהאמת הוא שכוונת מרן [הב"י] היא לומר דמותר לגמרי [גילוח הזקן במספרים] . . . מכל מקוב הרי שפיר קמתמה עליו הגאון צמח צדק בדבריו הפוסקים המתירים בשער שאר הגוף במספרים לא נמצא בדבריהם

[37] שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ט [כ].

[38] בדעת היש"ש ראה לעיל הערות 32, 33, ולעיל ח"א ערך "מהרש"ל".

ובדעת הספר יראים והסמ"ק ראה לעיל ח"א בערכם. ולהעיר דאף הסמ"ג דהביא דעת ר"ת גבי ביה"ש וביה"ע עכ"ז גבי זקן לא הזכיר לשון מותר כלל (שם סק"ט).
[39] שם.

היתר זה גבי זקן, והאוסרים בבית השחי במספרים כ"ש שאוסרים גבי זקן. ועפ"ז כתב עוד השדי חמד (שם) על רב גדול א' שצידד להקל בנידון זה: "... אך במה שכתב להוכיח ההיתר מדברי הפוסקים אשר מילא כפו מהם כמו שיראה המעיין בדב"ק, אומר אני שאם הי' למראה עיניו כל מה שהאריך הגאון צמח צדק בתשובה הנ"ל הי' חוזר בו מסברתו והי' אוסר אף במספרים שלא כעין תער".

וכנ"ל, על אחת כמה וכמה דשייך בפאות הזקן אותו איסור דביה"ש וביה"ע, והיינו לא ילבש גבר שמלת אשה, ואדרבה חמור ועדיף מיני, וכפי שיתבאר בפ"ג. עוד משיטת מרן הב"י בזה, ראה הנסמן לעיל ח"א בערכו ולקמן ח"ג: טענה ומענה א', עיי"ש.

* * *

ונסיים אות זו בדברי החמדת בנימין ע"מ מכות (כ, ב) בנדוד, דין העברת הזקן שלא בתער:

"ודאי בלי שום ספק איסור דרבנן הוא, וזאת לדעת כי ראיתי כל העצות הנמצא בספרי גדולי האחרונים בענינים אלו, ואחרי כל זה הוא איסור דרבנן, ואין שום מקום לומר דאין בזה גם איסור דרבנן".

ג

גם ע"פ הסוגיא דאיסור גילוח שער הנזיר (ועוד כמה ראיות המסתעפות ממנה) מוכרחים לומר. שמדברי המשנה הנ"ל דמכות בדין גילוח הזקן ("ואינו חייב עד שיטלנו בתער") — אין במשמע שום היתר להעביר הזקן שלא בתער, אלא אדרבה, כוונת התנא (באומרו "ואינו חייב") היא בדוקא — שלא הי' לוקה את הארבעים אלא באופן גילוח בתער, אבל איסורא מיהא איכא אף שלא בתער, שזהו הפי' "אינו חייב" — אין חיוב מלקות, אבל עדיין אסור לעשות כן.

הביאור בזה (בקיצור עכ"פ⁴⁰) הוא דהנה איתא בנזיר (לט, ב): ת"ר תער, אין לי אלא תער, תלש מירט סיפסף כל שהוא מנין, ת"ל קדוש יהי' גדל פרע שער ראשו (שלא ישירנו בשום דבר ויניחנו לגדל פרע, המפרש שם במקום רש"י). דברי ר' יאשי'. ר' יונתן אומר תער, אין לי אלא תער, מירט תלש סיפסף כל שהוא פטור, והכתיב קדוש יהי', למימרא דאם גילח לי' בתער קאים עלי' בעשה ול"ת, ע"כ.

היוצא לנו מסוגיא זו הוא, דלענין נזיר שנאמר בו "תער לא יעבור על ראשו", ס"ל לר' יונתן דג"כ אינו חייב עד שיטלנו בתער, וכן סובר ר' אליעזר כדפירש המפרש שם במקום רש"י (מא, א ד"ה ראשו) ותוספות (לט, ב ד"ה ר' יונתן). ולר' יאשי', הנזיר חייב אף על מספרים (כעין תער⁴¹).

(40) הרוצה לעיין יותר ראה שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג ס"ק י"א ואילך, ובמקומות המסומנים לקמן.

(41) דהנה אף לרבי יאשי' דס"ל דנזיר חייב אף על מספרים, עכ"ז משמע שם בנזיר (מ, א) דאינו חייב אלא כעין תער כשמעבירו סמוך לעיקרן. אבל שלא כעין תער

אבל בודאי, אף לר' יונתן ור"א, עכ"ז אסור לנזיר לגלח אפילו במספרים, ולא לבד במספרים שלא כעין תער, אלא כלל וכלל לא. והיינו, אע"פ שלענין קיום מצות תגלחת סגי אף כשנשא רק כדי לכוף ראשו לעקר, שהוא כשיעור מה שגדל בשבעה ימים⁴², אעפ"כ לכתחלה אסור לו לגלח אף במספרים, אף אם יניח כדי לכוף ראשו לעיקר, אלא כלל כלל לא כל שלשים יום. ואע"ג דליכא שום לאו ולא שום מצות עשה שלא יגלח במספרים ושפיר יוכל לגלח ולהביא קרבנותיו במלאות נזרו אף אם יגלח במספרים (רק שישאר כדי לכוף ראשו לעיקר) אעפ"כ אסור לו מדאורייתא ממש לגלח במספרים, ואפילו אם הניח כדי לכוף ראשו לעיקר.

ויש כמה וכמה הוכחות לזה, ומהם :

הא כתיב וגלח הנזיר פתח אהל מועד גו' ולקח את שער ראש נזרו גו'. ואם הי' מותר לגלח במספרים אפילו שלא כעין תער וכ"ש כעין תער, אם כן אם גלח כן אף סוף יום כ"ט איך יקיים המצוה זו דוגלח הנזיר גו' ולקח את שער גו' דהיא ודאי מצוה⁴³.

ועוד, הרי משנה שלמה שנינו בפ"ו דנזיר (מג): גלח או שגלחוהו לסטים סותר שלשים יום, ע"כ, ובודאי גם ר' יונתן ור"א ס"ל כן, והגם שזה מידי בשגלח בתער, מ"מ מדצריך שלשים יום ע"כ דלכתחלה אסור לגלח במספרים. ונוסף לזה, הרי בהדיא אמרינן בגמ' פ"ו דנזיר (לט, ב): נזיר שגלחוהו לסטים ושיירו בו כדי לכוף ראשו לעיקר אינו סותר, ע"כ. מבואר, דאם שיירו פחות מזה סותר, ובודאי ר' יונתן ור"א לא פליגי ע"ז. הרי מבואר דאסור לגלח במספרים אע"פ שאינו חייב אלא בתער. ואיסור זה מדאורייתא הוא, שהרי סותר נזירתו מדאורייתא, וכן משמע בהדיא בספרי פ' נשא: ר' יונתן אמר אינו לוקח את הארבעים עד שיטלנו בתער, ע"כ, משמע דוקא פטור ממלקות, אבל אסור⁴⁴.

ובפרט שהתוס' שם בנזיר (לט, א) פירשו הטעם דסותר שלשים יום וז"ל: וטעמא דסותר שלשים יום משום דבעינן נזירות כשיעלה לו תגלחת של מצוה כדי שיהי' שערו גדל כפי שראוי לגדל כסתם נזירות, דהיינו שלשים

אינו חייב אף לר' יאשי, וכ"פ הרמב"ם פ"ה מהל' נזירות דין י"א. וע"ש בלח"מ דין הנ"ל דלהתוס' כעין תער הוא סמוך לגוף ממש ולהרמב"ם כשלא הניח כדי לכוף ראשו לעיקר נקרא כעין תער (ועכ"ז המצוה שלא יגלח כלל ויגדל פרע לגמרי שלשים יום, וראי' מהא דגלח סותר שלשים יום, כבפנים) (שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ב). וראה לעיל בה"מבוא⁴⁵.

(42) ראה מזה לעיל בה"מבוא ולקמן, בפנים.

(43) שו"ת צ"צ שם ס"ק י"א. וגבי נזיר ממורט שאין לו שער פליגי ב"ש וב"ה בנזיר פרק שלשה מינים (מ"ו, ב) דלחד לישנא לבי"ש אין לו תקנה וכן ס"ל לר"א ולחד לישנא לבי"ה אין לו תקנה. וא"כ זה שגלח במספרים יום כ"ט הוי קרוב לנזיר ממורט ולר"א אין לו תקנה כלל. מיהו זה יש לדחות דנזירות ממורט היינו שאין לו שום שער כלל. אבל זה אף שגלח במספרים נשאר בו שרשי השערות ויכול לגלחן בתער. וא"כ י"ל זה נקרא וגלח. ועי' בשו"ת נו"ב מה"ת חיו"ד סי' פ' שאלה כזה, ודעת הנו"ב שם דשפיר חייבים ע"ז משום וזקנם לא יגלחו, ע"ש. ומכאן ראי' לדבריו (שם) [וראה עוד מדבריו בזה לקמן בפנים אות י"ב].

(44) שם.

יום, עכ"ל. והשתא, אם הנזיר רשאי לגלח במספרים שלא כעין תער, וזה יגדל בג' או בד' ימים להתוס' דבגמ' שם מוכח דבשבעה ימים אתי גידול שערו כדי לכוף ראשו לעיקרן. א"כ הגם שגידול פרע דנזיר הוא שלשים יום אבל בשעת תגלחת א"צ שיהי' השער רק כפי גדולו ערך ג' או ד' ימים ולא יותר לפ"ד התוס' הנ"ל, א"כ יסתור רק ג' או ד' ימים להתוס', וגם להרמב"ם לא יסתור רק שבעה ימים, דמה בכך דסתם נזירות שלשים יום כיון שמותר לו לגלח לכתחלה במספרים שלא כעין תער כל משך הנזירות, א"כ אין עיקר גידול השער דנזירות רק מה שגדל בג' או ד' ימים, שהרי גידול השער היותר מזה מותר לגלח בכל יום. ומדאמרי דסותר שלשים יום משום כדי שיהי' שערו גדול בעת הגלוח כפי שראוי לגדל בסתם נזירות, ע"כ מוכרח דלכתחלה אסור לגלח השער לגמרי, והיינו מדאורייתא ממש, שהרי הא דסותר שלשים יום הוא מדאורייתא. וכן משמע עוד בנזיר פרק שלשה מינין (מד, סע"א) גבי בעינן גידול שער והא ליכא, דאל"כ גימא ק"ו מיין שלא יסתור רק ג' או ד' ימים, יעו"ש.

ובמיוחד יש להביא דא"י דבנזיר אינו מגלח כלל אף לר' יונתן ור"א דתנן פ"ק דנזיר (ד, א): מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון, נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער כו' נזיר שמשון הכביד שערו אינו מיקל, ע"כ. ובגמ' שם (סוף ע"ב) אבשלום נזיר עולם הי' כו' ומגלח א' לשנים עשר חדש כו', ע"כ. וע"ש (ז, א) ההפך בין נזיר עולם ובין נזיר לעולם, דנזיר עולם מיקל א' ל"ב חודש ונזיר לעולם אינו מותר בתגלחת כל ימיו. וע"ש במשנה (ח, א) פלוגתא דרבנן ורבי.

והנה בפ' "הכביד שערו מיקל בתער" פי' התוס': "ולא מגלח לגמרי כאבשלום שלא גילח לגמרי שהרי נתלה בשערו". וביאר דבריהם התו"ט: "שהרי מעשה תלייתו סמוך למעשה גלוחו הי' ".

ולכאורה הי' נראה לפרש ענין "מיקל" ר"ל שאם השער ארוך חותך מחצה אורכו או יותר ונשאר השער קצר, ואז אינו כבד עליו, שהרי הכובד זהו כשלא גלח כלל יב"ח כנ"ל. וא"כ כשמגלח באופן שמעמידו על שער כפי הגדל בשלשים יום או בשני שבועות אין כאן שום כובד.

(45) שם.

(46) ועיי"ש בהמפרש שם (במקום רש"י): אבל שאר נזירי עולם מגלחים א' לשלשים יום דהו"ל בהכי כובד, עכ"ל. והמל"מ ה"ל נזירות פ"ג הי"ב כתב: ולא ידעתי מי הכניסו לרש"י לתגר זה, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם שם דנזיר עולם מגלח א' לשנים עשר חודש (שם ס"ק י"ד).

(47) וכ"כ בשט"מ שם (ח, א) בד"ה והלכתא כת"ק: "ותלתא מיני נזיר נינהו חד דמקבל עליו נזירות הרבה ומגלח כל שלשים יום. ואיך נזיר עולם דאבשלום כגון דאמר הריני נזיר עולם דאמרינן הכביד שערו מיקל בתער. אבל כל ראשו לא הי' מגלח כו' ואיך אם אמר הריני נזיר מאה שנה או הריני נזיר לעולם דאינו מגלח לעולם ולא מיקל כל ימיו משערו כו'". וכן מתבאר מדברי המפרש שם (ז, א) בד"ה אלא נזיר לעולם ובתוס' (ח, ב) בד"ה הרי זה נזיר כו' ובד"ה אמר מאה שנה. ודף ת, סע"א בתוס' ד"ה הכא ובתו"ט משנה ה' ד"ה רואין (שם).

(48) ועי' תו"ט משנה ה' סד"ה רואין הביא דא"י לפי' התוס' (שם).

(49) שם.

אך א"כ איך מיקל בתער, הול"ל במספרים, דהתער משחית את השער לגמרי וחותרו עד סמוך לעיקרו ממש⁵⁰.

אלא פ"י מיקל בתער מובא בשט"מ (ד, א), וז"ל: "... דוקא מיקל שמגלח מקצת שערו אבל כל שערו לא, דלשון מיקל משמע הכי. ועוד אבשלום שנתגאה בשערו לא מסתבר לומר שהי' מגלח כל שערו למאי דאמר בגמ' שהי' מגלח כל שבוע או כל שלשים יום, ועוד הרי נתלה בשערו. ודוקא בתער אבל במספרים לא".

א"כ כיון דוקא בתער ולא במספרים הפי' שהי' משחית השער לגמרי בתער, אך לא בכל הראש אלא הי' משייר קצת שער שלא גלחו כלל ודוגמת שער פאות הזקן בכל אדם. כך הנזיר עולם הי' משייר קצת שערו בראשו שלא גילחם כלל. ומה שגלח גילח בתער לגמרי⁵¹.

ועכ"פ כל י"ב חודש אינו מגלח כלל וכלל לא בתער ולא במספרים שלא כעין תער, דאם הי' מיקל במספרים אף שלא כעין תער לא הי' מכביד שערו דהרי א"כ הי' שערו תמיד רק כמו שגדל שערו שבוע אחד (כנ"ל) א"ו לא הי' נוגע בשער כלל. ולכן בי"ב חודש נקרא הכביד שערו. ולפי המפרש בנזיר שם (במקום רש"י) אפילו בשלשים יום נקרא הכביד שערו⁵².

ונזיר שמשון ונזיר לעולם אין נוגעין בהשער לעולם כדתנן הכביד שערו אינו מיקל, וכנ"ל.

ולר' יונתן יגדל הקושיא מדוע יחמירו כ"כ בזה, ואי משום קדוש יהי' גדל פרע הרי ר' יונתן מפרש מ"ע זו רק שלא יעבירו בתער כמ"ש בגמ' (לט, ב) למימרא דאם גלח לי' בתער קאים עלי' בעשה ול"ת, וע"ש ברש"י ובתוס' בד"ה הכתיב⁵³. ועוד דנזירות שמשון יפלא יותר הלא בפסוק שופטים (יג, ה) נאמר

(50) שם.

(51) ועי' פ"י מיקל בתער בב"י יו"ד סי' ש"צ בד"ה כל אלו שאמרו יעו"ש בשם הרמב"ן בספר תורת אדם משמע באופן אחר היינו כמש"ל שחותך כל השער מחצה ארכו ומה שמיקל בתער ולא במספרים כדי שיהי' שינוי שהחותך מן השער קצתו אין דרכו בתער וא"א לגלחו כהוגן אלא בזוג של מספרים ומשום שהוא שלא כדרך המתגלחין ובשינוי מותר, ע"כ. אך א"כ איך נתלה בשער, וכ"מ בפ"י המשניות להרמב"ם פ"ק דנזיר גבי מיקל בתער ולא תחשוב זה היפך מה שאמר תער לא יעבור על ראשו, לפי שהפסוק הזה אינו בנזיר עולם כו', וכ"מ בגמ' שם (ה, א) גבי מאי איכא ביני' לשאר אחוהי ואם הוא חותך רק חצי אורך השער איכא בינייהו טובא כו' ובב"י ש"צ א"י: "וכי' ר"י מיקל בתער פ"י שיחתוך מלמטה עיקרי השער כדי להקל מעליו אבל לא במספרים פ"י שיחתוך מזנבות השער שזה נראה לעינים אבל תחת שערו אינו נראה". והוא בר"י נכ"ח ח"ב, ופי' זה נראה כמ"ש השט"מ גבי הכביד שערו מיקל בתער כבפנים (שם).

(52) שם.

(53) פ"י התוס' שם (ד"ה קדוש יהי' גדל פרע): "ומשמע דאיסור עשה מיהא איכא במעבירין ומשני דכי מגלח בתער ראשו לאו ועשה אבל שלא בתער גם כי גלח הכל ליכא לאו ולא עשה" הרי מבואר דלר' יונתן ליכא מ"ע בנזיר שיגדל פרע דהמ"ע קדוש יהי' גדל פרע היינו שהוא מ"ע ול"ת שלא יגלח בתער והרמב"ם (ריש הל' נזירות) והסמ"ג (עשין סי' קכ"ו) והרא"ה (ספר החינוך מצוה שע"ד) דכתבו שהוא מ"ע שיגדל פרע היינו משום דהרמב"ם פוסק כר' יאשי'. אך אנו נביא ראי' מדברי ר' יונתן

„ומורה לא יעלה על ראשו“ ופי' מורה היינו תער דוקא⁵⁴. הרי מפורש שאין הלאו אלא בתער. וא"כ אמאי הכביד שערו אינו מיקל וסובל כובד גדול כל ימיו, יקיל במספרים שלא כעין תער, וכבר הוכרחנו מלשון הכביד שאינו מיקל כלל, וכ"ש לדברי השט"מ הנ"ל דאף נזיר עולם אינו מיקל רק בתער ולא במספרים א"כ כל שכן נזיר שמשון שאינו מיקל לעולם, ומגופא דמתני' מוכח הא דאינו מיקל דהרי במספרים נקרא ג"כ מיקל⁵⁵. והיינו כלל כלל לא, אף שלא כעין תער, ומדוע יסבול כל הכובד העצום כל ימי חייו⁵⁶. אלא ע"כ צ"ל כנ"ל, דודאי אף דאין החיוב מלקות אלא בתער, מ"מ כיון שכוונת התורה בזה ששערו יש בו קדושה⁵⁷ ושלא ישחיתנו, אף שהלאו והמלקות אינו אלא בתער, אבל איסורא איכא לגלח כלל וצריך שיגדלנו לגמרי⁵⁸.

ודוגמא לדבר הוא שאין חיוב מן התורה באוכל טרפה אלא בכזית ומ"מ אף בחצי שיעור אסור⁵⁹. ובשו"ת חכם צבי (סימן פ"ו) כתב וז"ל: ולפי"ז בכל שאר איסור תורה כגון התולש שער אחד בנזיר או בשבת או מוציא פחות מכשיעור אין בו איסור תורה כלל כו', א"נ י"ל דאף דבכל הישעורין נמי פחות מכשיעור אסור מן התורה כו' עכ"ל. והנ"ל כן ונקרא ג"כ חזי לאצטרופי⁶⁰ היינו, אם הי' מגלח בתער הי' חייב, היינו ע"י שהי' משחיתו מעיקרו, והנ"ל כשמשחית מקצתו אסור, דזה המקצת קודם שיגלחו הי' מצטרף להנותר לחייבו ועכ"פ בנזירות מוכרחים אנו לומר כן⁶¹. ועוד ראי' מדין איסור תגלחת באבל, שהוא שלשים יום, ולמדו זה

דס"ל דליכא מ"ע שיגדל פרע, ואעפ"כ אסור הנזיר מלגלח במספרים כלל כמו שהוכחנו למעלה בפנים מדרותר שלשים יום אף לרבי יאשי' (שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ב). (54) דאי' ברבות נשא פ"י (רלט, ב): „ומורה לא יעלה על ראשו כמה דתימא תער לא יעבור על ראשו למה נקרא שמו של תער מורה שאין השער מתיירא אלא מן התער שהוא מגלח גלות של השחתה כד"א ולא תשהית את פאת זקנך" (שם). (55) כדאי' בגמ' דנזיר (גה, סע"ב) אמר רב מיקל אדם כל גופו בתער, ומסיק דהיינו במספרים, ומ"ש בתער ר"ל כעין תער. הרי דגם זה נקרא מיקל, ובדאי אף שלא כעין תער נקרא מיקל, רק דרב מתיר אפילו כעין תער. (שם). (56) והנה הכא גבי נזיר שמשון ונזיר לעולם א"א לומר הטעם משום דבעינן שבשעת גילוח הטהרה יהי' בו השער שהקדיש, דהא הם אינן מגלחים לעולם כלל, גם נזיר עולם אינו מגלח לעולם כ"א מה שמיקל אחת ליב"ה, מיהו גבי נזיר עולם י"ל מה שמיקל זהו וגלח כיון שמיקל בתער, אבל גבי נזיר שמשון ונזיר לעולם הרי אינם מגלחים לעולם, א"כ מדוע אינם מקילים במספרים שלא כעין תער (שם). (57) להעיר מוז"ג מ"ח, ב: „דקדושה בשערא תלי, דכתיב (במדבר ו') קדוש יהי' גדל פרע שער ראשו“ — הובא בס' שמירה טובה עמ' 90. ועי' „טור ברקת“ בדינים השייכים לת"ב.

(58) שו"ת צ"צ שם.

(59) ראה מל"מ רפ"ד מהל' שבועות בענין חצי שיעור.

(60) עוד בענין דין ח"ש ואם אמרינן חזי לאצטרופי בדינים אלו — ראה מאמרו של הרב בעל „חלקת יואב“ שנדפס בקובץ „שערי תורה“ ח"א סי' ט"ו, וגם שאר המקומות שנשמנו בהמפתחות לשם חיו"ד: „בענין אם יגלח הזקן במספרים תחלה ואח"כ בתער“, וראה הנסמן בהמפתחות לשר"ח: „חצי שיעור“, ס' „ליבא בעי“ (להגאון רבי שאול בראך) ס"ק י"א, ס' „שאול שאל“ (להג"ל) סי' ק"א.

(61) שו"ת צ"צ שם, עיי"ש.

בגמ' פרק ואלו מגלחין (יט, ב): שלשים יום מנלן, יליף פרע פרע מנזיר, כתיב הכא ראשיכם אל תפרעו (עי' בגמ' שם יד, סע"ב), וכתיב התם גדל פרע שער ראשו, מה להלן שלשים יום, אף כאן שלשים יום, ע"כ. והדבר פשוט שהאבל אינו מגלח שער כלל אף במספרים ח"ו. וקשה, איך ילמוד זה מנזיר, הא בניזיר גופה לר' יונתן ולר"א הקרא בגדל פרע מתוקמא בתער דוקא ולא במספרים, כמש"ל. וא"כ גדל פרע היינו שלא יגלחנו בתער, ומנלן לאסור באבל ובמנודה ובמצורע אף במספרים ואף שלא כעין תער, אלא ודאי דמ"מ גם לר' יונתן ולר"א איסורא איכא בניזיר אף במספרים, אף שלא כעין תער, וכנ"ל. ולמדו חכמים מזה לאבל ומנודה ומצורע ולפ"ד כמה פוסקים זהו איסור תורה.⁶²

* * *

שמעין מיני' מכ"ז, דהיכא דאמרה תורה גבי נזיר: "תער לא יעבור על ראשו" — היינו לענין מלקות. אבל איסורא איכא גם במספרים, ואף שלא כעין תער.

א"כ, אמאי לא נאמר כן בפאות הזקן⁶³, ד"לא תשחית את פאת זקנך" ו"פאת זקנם לא יגלחו" לא נאמר אלא למלקות, אבל איסורא איכא אף במספרים, ואף שלא כעין תער. וכן הא דתנן (פ"ג דמכות): "ואינו חייב עד שיטלנו בתער" — היינו אינו חייב דוקא, אבל איסורא איכא, דהיינו פטור אבל אסור, שזהו פירוש "אינו חייב", וכנ"ל.

(62) שם ס"ק י"ז [י"ח].

(63) ובפרט דהקפדת התורה בניזיר היא גם בשער זקנו, כמוכח מזה"כ (פ' נשא) כזו, א, עיי"ש [וראה לעיל סוף הערה 36].

והנה בכללות הענין אין להקשות דהתם גבי נזיר הטעם משום דצריך שהשער שהי' בו בשעה שקיבל עליו הנזירות יהי' בו ג"כ בעת תגלחת הטהרה [לגבי נזיר שמשון ונזיר לעולם ראה לעיל הערה 56] כדמשמע בהסוגיא שם (לט, ב) גבי ואי סלקא דעתך מלתחת רבי לסתור משום דשקלי' מיני' לההוא שער דאקדיש בשעת נזירותו, ע"ש בהמפרש לשם ושם ע"א בד"ה למאי נפקא מיני', וכ"כ התוספות ד"ה ושיירו בו: "... וזה ששיירו בו כדי לכוף אין זה משער שהי' לו משעת קבלת נזרו אלא צמח בו אחר כן וסותר אחרי שלא נשתייר מאותו שער שהוא בקבלת נזרו". וא"כ אפשר מפרש מ"ש וגלח הנזיר כו' את ראש נזרו היינו שיגלח השער שהקדיש דהיינו השער שהי' בו בעת קבלת נזרו. וא"כ לפי"ז מבואר דאע"ג דלענין מלקות אינו לוקה עד שיטלנו בתער, עכ"ז כל שמתגלח השער שהי' לו בעת שקבל הנזירות אף שנשאר בו כדי לכוף ראשן לעיקרן לא קיים מצות נזירות וסותר נזירותו.

אבל זה אינו מספיק, דהא בניזירות מאה יום אין סותר רק למ"ד יום א"כ א"צ שיהי' רק בו השער שהקדיש. וא"כ בניזירות מרובה יהי' רשאי לגלח במספרים עד שבעים יום, וזה אינו וכנ"ל.

ועוד הרמב"ם והתוס' לא ס"ל כן. דהנה בלח"מ פ"ה מהל' נזירות דין י"א הקשה על הרמב"ם והתוספות שנראה מדבריהם דלא ס"ל סוגיא זו, שהם פסקו דאם גלח והניח כדי לכוף ראשן לעיקרן אינו סותר נזירותו אף שנתגלח השער שהי' בעת שהקדיש, דהא מלתחת רבי והוא מבואר בהרמב"ם רפ"ו מהל' נזירות: "נתגלח רוב ראשו בין בתער בין כעין תער ולא נשאר מן השערות כדי לכוף ראשן לעיקרן בין בזוון בין בשגה אפילו גלחוהו לסטים באונס סותר שלשים יום". וכתב הכ"מ: "ומ"ש כדי לכוף ראשן לעיקרן בפרק שלשה מינים (לט, ב) נזיר שגלחוהו לסטים ושיירו בו כדי לכוף ראשן לעיקרן אינו סותר". ודבריו תמוהים כמו שהקשה הלח"מ פ"ה הי"א,

ועוד, דבפאות הזקן הקפידה התורה שלא להשחיתם, א"כ יש כעין קדושה בזה השער, ובודאי מצינו בתנ"ך ודברי חז"ל ששערות הזקן יש להם מעלה וקדושה וכעין קדושת שערות נזירות⁶⁴ ולכן יש ללמוד זה מזה, דכמו בנזיר אע"פ שאין החיוב והלאו אלא בתער או במספרים כעין תער, עכ"ז כוונת הציווי הוא שלא יגע בהשער כלל כל ימי נזירותו, כיון שיש בו קדושה, א"כ כמו"כ ממש בפאות הזקן שנקרא לבושו של הקב"ה⁶⁵.

ואדרבה, חמור משער נזיר, ע"ד שאמרו במשנה דפ"ז דנזיר: "כה"ג ונזיר, יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם, ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם", ע"כ. והכי נמי איסור גילוח פאות הזקן הוא לעולם, משא"כ

דהא הגמ' תירץ ברייתא זו דמיירי לאחר מלאת, וכו' אלעזר. עכ"פ הרמב"ם ס"ל כן וכ"ד התוספות (מ, א) ד"ה ובתער. ולכאורה י"ל טעם לדבריהם דהא תגלחת אף בנזירות מרובה אינו סותר אלא שלשים יום, וא"כ בשעת תגלחת מצוה לא יהי' בו כלל מאותו השער שהי' בעת שהקדיש וקיבל הנזירות א"כ מוכרח דזה אינו מעכבת, ויש לחלק, דהלא איכפת לן אלא שיהי' בו בעת תגלחת שער של תחלת שלשים יום, לכן אין משם ראי' לדחות סוגיא המפורשת ושפיר הקשה הלח"מ. והנה הלח"מ תירץ כיון מדברי רב חסדא (מ, א) מוכח היכא דנשאר כדי לכוף ראשן לעיקרן [אינו סותר] א"כ נדחה הסוגיא (לט, ב) דפשיט דמלתחת רבי. ונראה דדבריו אמת בצד אחד ונדחתה הפשיטותא דלעיל. אבל לא מטעמי דאמרינן מלעיל רבי דזהו נגד החוש. שהוכיחו שם דמלתחת רבי, אעכ"ז דס"ל דאף שלא נשאר מהשער שהי' בו בשעת התחלת נזירותו כיון שנשאר שער ממה שגדל במשך נזירותו כדי לכוף ראשו לעיקרו אינו סותר כאשר כן משמע ג"כ במד"ר ובירושלמי (פ"ו ה"ג) דאי' במד"ר פ' נשא פ' יו"ד (רמ, ד) וז"ל: "... וא"כ למה נאמר תער ללמוד שאינו סותר לא זוג ולא מספרים אלא תער, עכ"ל. וכ' בקה"ע שם בירושלמי בתוספות סד"ה מיכן שאינו סותר, וז"ל: והשתא דשמעינן מהירושלמי דכל שאינו לוקין עליו פשיטא שאינו סותר. ואתאי הך ברייתא דמייתי בבבלי (לט, ב) נזיר שגלחוהו לסטים ושיירי כדי לכוף ראשו לעיקרו אינו סותר כפשטא ואפילו תוך מלאת דאע"ג דמלתחת רבי כל שנשתתיר כדי לקיים מצות גילוח אינו סותר, דאתער או כעין תער קפיד קרא, ואזזא לה קושיית הלח"מ פ"ה מה"י מה"ג הלכה י"א ע"ש, עכ"ל, וכיון הירושלמי וגם רב חסדא בתלמודינו (מ, א) נראה דלא ס"ל התירוצ' שבגמרא (לט, ב) לכן פסקו כן התוס' והרמב"ם, ומה גם כי תירץ ההוא דוחק מאד להוציא הברייתא מפשטא. וכיון שכן, נחזור לענינינו, ונאמר דאע"פ שלענין קיום מצות תגלחת סגי אף כשנשאר רק כדי לכוף ראשו לעיקרו שהוא כשיעור מה שגדל בשבעה ימים, ואעפ"כ לכתחלה אסור לו לגלח אף במספרים אף אם יניח כדי לכוף ראשן לעיקרן אלא כלל כלל לא כל שלשים יום. אם כן לפי זה מוכח דאע"ג דליכא שום לאו ולא שום מ"ע שלא יגלח במספרים, ושפיר יוכל לגלח ולהביא קרבנותיו במלאת נזרו אף אם יגלח במספרים, רק שישאר כדי לכוף ראשו לעיקרו, אף-על-פי-כן אסור לו לכתחלה מדאורייתא לגלח במספרים ולהניח כדי לכוף ראשן לעיקרו, שמעינן מינ' דהיכא דאמרה תורה תער לא יעבור על ראשו היינו ללקות, אבל איסורא איכא גם במספרים אף שלא כעין תער כלל. א"כ אמאי לא נימא גם בפאות הזקן כן דלא תשחית את פאת זקנם ופאת זקנם לא יגלחו לא נאמר אלא למלקות, אבל איסורא איכא אף במספרים ואף שלא כעין תער.

ועוד עכ"פ מוכרח דמלשון "אינו חייב עד שיטלנו בתער" אינו מוכח כלל דשלא בתער שרי, וככפנים (שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ג).

64 ראה שו"ת צ"צ שם ס"ק יד [טו]. וראה לקמן פי"ט: "הדרת פנים", פי"ז: "טעמי המצוה" (ושם הערה 2^ה) והנסמן לקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.

65 כמבואר בשו"ת צ"צ שם ומובא לעיל ח"א ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 3, 4, עיי"ש.

בנזיר, שאחר הנזירות יש היתר, וגם אינו לאו השוה לכל. וגם קיל יותר מפאות משום שישנו בשאלה, כמ"ש הגמרא פ"ק דיבמות (ה, א) ⁶⁶.

א"כ, אף שהחייב מלקות הי' רק בתער, אבל נאמר שהמכוון שיגדל שער פאות זקנו כמו הנזיר בשערות ראשו ⁶⁷.

וכמו גבי בית השחי ובית הערוה כתב הרשב"א (ודעימי) דאסור להקל כלל כו' דבעא מיני' מהו להקל ואסור לו [כמבואר לעיל אות ב', עיי"ש] — כמ"כ וכש"כ שי"ל כן בפאות הזקן דאסור להקל כלל, ובמיוחד ע"פ המובא ומבואר [לקמן פ"ג] דבהעברת הזקן שייך ג"כ אותו איסור שישנו בבית השחי ובית הערוה, היינו הלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, עיי"ש ⁶⁸.

ועוד, יהי' איך שיהי', מוכרחים אנו לומר דמלשון "ואינו חייב עד שיטלנו בתער" — אינו משמע כלל דשלא בתער שרי ⁶⁹.

ועוד, שהרי מבואר לעיל, דר' אליעזר ס"ל כר' יונתן. והרי ר"א ות"ק (במתני' דמכות כ, א) שניהם הושוו בפאות הזקן דאינו חייב כ"א בגילוח שיש בו השחתה, ואינו חייב על מספרים, כ"א בתער, אלא דר"א ס"ל דמלקט ורהיטני עבדי ג"כ השחתה כמו תער, כמבואר במשנה וגמ' שם. וא"כ, לר"א, ודאי יש ללמוד משערות הנזיר לפאות הזקן כמו לר' יונתן, דאע"ג דהחייב בשניהם אינו אלא בגילוח שיש בו השחתה, וכמ"ש בנזיר: "ומורה לא יעבור על ראשו", וכנ"ל, עכ"ז המצוה והאיסור שלא יגלח כלל, דמ"ש, דהא לר"א ליכא קרא ע"ז בנזיר, דקדוש יהי' גדל פרע קאי רק על תער כנ"ל, וכיון דלרבי אליעזר יש ללמוד כן מנזיר לפאות הזקן, הא כמ"כ לת"ק דר"א דפ"ג דמכות הנ"ל, דלא פליגי רק אם חייב במלקט ורהיטני, אבל בשאר ענינים לא פליגי, דאם פליגי הול"ל במשנה דלר"א איסורא איכא לגלח במספרים כמו בנזירות ⁷⁰, ולת"ק אין בזה איסור. אלא ודאי דבזה אין ביניהם הפרש כלל וכלל, ולא נחלקו רק בענין מלקט ורהיטני אי עבדי השחתה, והי' חייב מלקות ע"ז, או לא. וא"כ כיון לר' אליעזר אסור בפאות הזקן גם במספרים אע"פ שאינו קוצץ השער לגמרי (רק דאינו חייב כ"א בקוצצו לגמרי) ודאי ברור דכמ"כ לת"ק דר"א דבהא לא פליגי כלל ⁷¹.

מיהו יש לומר, דכל ראי' זו מנזיר, זהו לר' יונתן ור"א, דס"ל דבנזיר ליכא לאו אלא בתער, וס"ל דקדוש יהי' גדל פרע קאי ג"כ רק על תער, כמס"ל. וכיון שאעפ"כ מוכח דנזיר אסור לו ליגע בהשערות שלו כלל, שפיר יש לומר ללמוד כן לפאות הזקן. אבל לר' יאשי', ודאי דנזיר שאני, דכתיב בי' קדוש יהי' גדל פרע, שזהו מ"ע לשיטתו שיגדל השער לגמרי,

66 שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ד.

67 שם.

68 שם.

69 שם ס"ק י"ג.

70 יש להעיר מפירוש רבינו הלל לתו"כ קדושים פרשתא ג' פ"ו שכתב

בפירושו הראשון שר"א מחייב אפילו במלקט ורהיטני וכ"ש במספרים, עיי"ש, וראה ערוך לנר למס' מכות כא, א.

71 שו"ת צ"צ שם ס"ק טו [טז].

והרמב"ם והסמ"ג והחינוך מנאוה בתרי"ג מצות¹² וא"כ י"ל דוקא בנזיר דכתיב קדוש יהי' גדל פרע אמרינן כן, אבל בפאות הזקן דליכא קרא כזה, י"ל דכל שאינו משחיתו בתער שרי¹³.

אך י"ל דגם לר' יאשי' יש לדמות דין הזקן לדין הנזיר. דהנה לגבי נזיר הרי מוכח מכ"מ דהלימוד שלא יסיר השער בשום דבר הוא מתיבת "קדוש יהי'".¹⁴ וגבי פאת זקנם דכהנים נאמר ג"כ לשון קדושה, כמ"ש בנזיר קדוש יהי', והיינו מ"ש בפ' אמור (כא, ה): "ופאת זקנם לא יגלחו" (ושם פסוק ו'): "קדושים יהיו". ומפורש בגמ' דנזיר פ' שני נזירים (נט, ע"א וע"ב)¹⁵ דבגילוח הזקן דכהנים יש עשה ול"ת, היינו ל"ת: "פאת זקנם לא יגלחו", ועשה: "קדושים יהיו". וכיון דקדושים יהיו הוא מ"ע שלא יגלח הזקן, א"כ יש לילף מקדוש יהי' גדל פרע דנזיר דר"ל שיניחנו לגדל לגמרי ולא יגע בו ברזל כלל, שהגם דלאו אינו אלא בגילוח שיש בו השחתה, הרי גם בנזיר כן שהלאו לר' יאשי' ג"כ אינו אלא במספרים כעין תער, ומ"מ מקדוש יהי' ילפינן שעובר בעשה אי קוצץ ממנו מעט אף שלא מעיקרו דקדוש יהי' שיגדל השער כמ"כ בפ' קדושים יהיו דגבי כהנים נאמר שבא לרבות שיגדל פאות הזקן ולא יקצץ אותן כלל אף שלא מעיקרו¹⁶. ואין

(72) שם.

וה"ל הרמב"ם בסה"מ מ"ע ס' צ"ב: "שצונו שהנזיר יגדל שער, והוא אומר וית' קדוש יהי' גדל פרע, ולכן מכילתא קדוש יהי' גדל בקדושה גדל פרע מ"ע כו". וכ"כ התוספות (נזיר לט, ב) בד"ה ת"ר: "ת"ל קדוש יהי' גדל פרע שמצוה לגדל שער ועובר בעשה אי מגלח ממנו כלל גם כי אינו קוצצו לגמרי מעיקרו" (שם). והסמ"ג הוא בעשין ס' קכ"ו. והרא"ה בחינוך מצוה שע"ד. והם פסקו כר' יאשי' (שם ס"ק י"ב).

(73) שם.

(74) ראה המפרש בנזיר (לט, ב) דלר' יאשי' הפי' קדוש יהי' שלא יסירו בשום דבר, להכי כתיב קדוש, עכ"ל. וגם מלשון המכילתא שהביא הרמב"ם כנ"ל: "קדוש יהי' גדולו בקדושה" — משמע מזה ילפינן גידול השער אלא דגדל פרע זהו מ"ע, ובגמ' פסחים פכ"ש (כג, א) קדוש יהי' גדל פרע גידולו קדוש פירש"י שם: "שער נזיר". וכן הוא בקידושין ס"פ האיש מקדש (נו, ב) קדוש יהי' גידולו קדוש, וכן פ"ק דתענית (יא סע"א): ולשמואל הא אקרי קדוש ההוא אגידול פרע קאי, ע"כ. ולכן פי' בוהר פ' תזריע (מח, ב) דקדושה בשערא תליא מדכתיב קדוש יהי' גדל פרע ובפ' נשא (קכו, ב), (שו"ת צ"צ שם ס"ק ט"ז [י"ז]) וכ"כ בספרי: קדוש יהי' זו קדושת שער (קיצור שם).

(75) ע"ש בהמפרש (נח סע"א) ד"ה יכול אף כהן מצורע וכן כתבו התוס' פ"ק דיבמות (ה, א) ד"ה מה וד"ה ואכתי וד"ה שכן וכ"כ בקרבן אהרן פ' מצורע פרשתא ב' פ"ב ה"ד. (שם).

(76) והגם כי בספרי פ' נשא בד"ה כל ימי נדר נזרו: "קדוש יהי' זו קדושת שער אתה אומר זו קדושת שער או אינו אלא קדושת הגוף, כשהוא אומר קדוש הוא לה' הרי קדושת הגוף הא מה ת"ל קדוש יהי' זו קדושת שער". וא"כ דוקא גבי נזיר אמרינן קדוש יהי' זו קדושת שער משום דעל קדושת הגוף, יש פסוק אחר קדוש הוא לה', אבל הכא גבי כהנים יש לומר קדושים יהיו היינו קדושת הגוף ולא קאי כלל אקדושת שער דפאות הזקן.

אך י"ל מקודם שלמדנו בנזיר דשייך קדושת שער שפיר היינו אומרים כן דקדוש יהי' היינו רק קדושת הגוף, אבל אחר שלמדנו מנזיר דיש קדושת שער, והוא לפי

לחלק משום דגבי גזיר כתיב גדל פדע משא"כ בכהנים, דהתם גבי גזיר עיקר הלימוד שלא יסיר השער כלל הוא מתיבות קדוש יהי' וכנ"ל. וא"כ כמו"כ צ"ל לגבי פאות זקן דכל ישראל, דהא פאת זקן דישאל אנו לומדים ג"כ מפאת זקן דכהנים, וכמבואר בגמרא⁷⁶. הרי אף לר' יאשי' קרוב לומר שיש לימוד פאת זקן משער גזיר, וכש"כ לר"א ורבי יונתן, כנ"ל⁷⁷.

וראי' לדבר זה מיחזקאל (מ"ד, כ') גבי כהנים: «וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם». ותספורת זו היינו במספרים ולא בתער, וגם אינו אפילו במספרים כעין תער ולא (מלבד לפי שיטת הרמב"ם) אפילו שלא כעין תער, אלא שמשייר מן השער כדי לכוף ראשן לעיקרן⁷⁸. והנה רש"י ס"ל דלאו דוקא הכהן הגדול אלא אף הכהנים ההדיוטות בכלל מצוה זו משום דקרא אמר בלשון רבים «כסום יכסמו את ראשיהם», כ"כ הר"ן בחידושו ספ"ב דסנהדרין. והוא נחלק על רש"י שזה אינו מצוה אלא לכהן גדול דוקא, ושכן דעת התוספות (סנהדרין כב, ב). ולפי"ז אם איתא דפאות הראש והזקן מותר לכתחלה לגלח במספרים (והרי הכהנים וישארי שוין בזה כנ"ל) א"כ לפי זה יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא⁷⁹, ר"ל על מה

שנאמר בו מ"ע תער לא יעבור. א"כ מעתה בפאות הזקן שנאמר לא יגלחו וסמין ל' קדושים יהיו, י"ל דהיינו קדושת הגוף וקדושת שער, וכנ"ל בפנים הרי מפורש בגמ' (גזיר נט) דבגילוח הזקן דבכהנים יש עשה ול"ת, היינו ל"ת פאת זקנם לא יגלחו ועשה דקדושים יהיו, ע"כ, וראה הנסמן לעיל הערה 75.

ועי' ברש"י ובהרא"ם שם דקדושים יהיו קאי עמ"ש שם תחילה (שם). וראה שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח בתחילתו.

77) גזיר מ, ב, נת, ב, קדושין לה, ב, וכ"ה במקומו בגמ' פ"ג דמכות (כא, א).

78) שו"ת צ"צ שם.

79) דהנה רש"י ביחזקאל שם פי' וז"ל: «שלא יגלחו להעביר את כל השער וגם לא ישלחו דהיינו גידול שער אלא כסום יכסמו ככוסמת הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה בצד עיקרו של זה. כך שמעתי, ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיות ראש ולא גידול שער אלא במדה שוה». ובגמ' ספ"ב דסנהדרין: מאי כסום יכסמו את ראשיהם תנא כמין תספורת לוליינית כו' וכתבו התוס' שם (ד"ה כסום יכסמו): «פי' כעין כוסמת הגדל כך שבלין ראשו של זה בצד עיקרו של זה». וכ"כ הרא"ש פ"ו בנדרים (נא, א) הביאו הכ"מ פ"ה מהל' כלי המקדש דין ו', וכתב הרמב"ם שם: ואינו מספר בתער אלא בזוג ראש שצדו זה בעיקר זה כו', וכ"ה בתרגום יונתן ורישיהון לא יגלחון כו' ספרא יספרון ית ראשיהן, הביאו הרד"ק ביחזקאל שם. ובספר מכלול ובשרשים להרד"ק פירשו דברי התרגום שלא יגלחו ראשם בהעברת תער כו' אלא יספרו ראשיהם בדרך השוה ועי' בר"ן סנהדרין (כא, א) פי' מצמצם ה' שלא יעלה א' מן השערות על חבירו. גם בגמ' דשבת (ט, ב) משמע ודאי דתספורת זו לא ה' בתער ע"ש גבי גזירה שמא ישבר הזוג, והנראה מכ"ז שתספורת זו היינו במספרים ולא בתער וגם אינו אפילו במספרים כעין תער ולא אפילו שלא כעין תער אלא שמשייר מן השער כדי לכוף ראש לעיקרן וכמ"ש במצ"ד שם שיעצ' ראשו של זה בצד עיקרו של זה, אשר לפ"ד הרמב"ם פ"ה מהל' גזירות דין י"א וזה הנקרא מספרים שלא כעין תער כמ"ש «ואם הניח ממנה כו' לכוף ראשה לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער», והלח"מ שם הביא דלהתוס' דגזיר בפחות מזה נקרא שלא כעין תער. דכעין תער לא נקרא אלא כשקצצה מעיקרה. «גמצא דלהתוס' ה' הכה"ג מספר באופן שיניח מהשער יותר ממספרים שלא כעין תער, דהיינו כדי לכוף ראשן לעיקרן. (שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ז [י"ח] וי"ט [כ]). לעיל בה"מבוא».

80) נסמן לעיל הערה 30.

שבא הצייווי בתורה בפירוש שלא יגלחו, דהיינו פאת זקנם ופאת ראשם — יהי' מותר לכתחלה לגלח במספרים כעין תער (להב"י סי' קפ"א) או שלא כעין תער עכ"פ (להרמ"א⁸¹ שם) והיינו יציבא בארעא. ועל שער הראש שלא נזכר ע"ז שום איסור בתורה לא לכה"ג ולא לכל הכהנים יצטרך להניח שער כדי לכוף ראשן לעיקרן, לרש"י בכל הכהנים ולתוספות בכה"ג מיהת וזה דבר שאין השכל מקבלו. ואף שיהי' שוה דין שער הראש לפיאות הראש והזקן דא"כ נעקר מצות התורה שעושה הפרש ביניהם. וכ"ש שא"א לומר שיש בזה חומר יותר מבגילוח הזקן, שגילוח הזקן לפי דעת הב"י מותר במספרים אפילו כעין תער אף בכהנים ואף בכה"ג, ושער הראש אסור בכהנים או עכ"פ בכה"ג, עכ"פ עד כדי לכוף ראשן לעיקרן שהוא יותר משלא כעין תער כנ"ל — זה תמוה בתכלית הזרות. אלא ודאי בפיאות הזקן שנזכר ע"ז בכהנים לאו ועשה כנ"ל אסורים לגלח לגמרי. וכמו בשער דנזיר וכנ"ל. ובשער הראש שלא נזכר ע"ז שום איסור בתורה, ע"ז נאמר ביחזקאל "וראשיהם לא יגלחו גו' כ"א כסום יכסמו גו'". וכיון שנתברר שהכהנים בפיאות הזקן והראש אסורים לגלח במספרים אף שלא כעין תער וכלל כלל לא. א"כ ה"ה בפיאות הזקן דישראל דהא הושוו זה לזה מגזירה שוה, וכנ"ל⁸².

ד

עוד ראי' יש להביא ממתני' דנדרים ס"ה עמ' ב, דגם משם מוכח שהעברת הזקן במספרים אף שלא כעין תער אסור (היא מובאת לקמן פ"ג בשם בעל "כלי חמדה" עה"ת עיי"ש).

ה

בכלי חמדה עה"ת⁸³ הביא עוד ראי' מסנהדרין קיב, א: איבעית ר"י בשער של נשים צדקניות אם הם בכלל שללה, עיי"ש בסוגיא. ולכאורה יפלא מאד מ"ש שערות דנשים דנקט אמאי לא מבעי לי' על שערות של אנשים צדיקים. אמנם נראה דרב יוסף סבירא לי' דשערות העומדות ליגזו כגזוז דמי לכן על שערות של אנשים אין להספק דממה נפשך שערות הראש הרי הן עומדין ליגזו וכגזוז דמי וה"ה בכלל שללה לדעתם, ושערות הזקן דאינן עומדין ליגזו בזה פשיטה דאינו בכלל שללה כיון דאסורין הם בגזיזה ואינו בגדר שללה, לכן קמבעיא לי' רק בשערות של נשים דאינן עומדות לגזיזה, כמו דמבואר במשנה [נזיר כה, א] דהבעל יכול לומר א"א באשה מגלחת. אמנם ז"ד דאם מגלחת את שערות ראשה [לגמרי, אבל אם מגלחת רק מקצת שערותי' כדרך נשים] ה"ה משובחת. ולכן שפיר מבעיא לי' אם הם כמו גופה אי לאו, וע"ז השיב לו רבא דאין נפ"מ בין עומד ליגזו או לא דסוף כל סוף כיון דמחוסר מעשה תלישה

(81) שיטתו בנידו"ד נתבאר לעיל ח"א בערכו, עיי"ש.

(82) שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ז [י"ח].

(83) ח"ה פ' תצא או"ז.

אינו בכלל שללה. וראי' גדולה [לשון הכלי חמדה] מזה לאסור גילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער⁸⁴. וראה לקמן ספ"ג.

ו

כתב הבעל "בן איש חי" (הגאון רבי יוסף חיים מבאגדאד) בספרו "שו"ת תורה לשמה"⁸⁵:

"שאלה אזהרה שמענו ע"פ הזהר דאין לגלח הזקן, ורצינו לידע אם יש לאיסור זה איזה אסמכתא ורמז במקראות . . . על כן יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה.

"תשובה יש רמז ואסמכתא לזה מפסוק שמואל ב' י"ט, ומפיוש בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כיבס למן היום לכת המלך וכו', ורגליו הוא זקן התחתון ושפמו הוא שער השפה, משמע דוקא שער השפה הי' מתקן בשאר הימים משום דזה שדי גם ע"פ הזהר לחתוך מה שמעכב האכילה, אבל שאר הזקן לא הי' עושה בו כלום, והיינו משום איסורא . . . והי' זה שלום וא"ל שדי הי' צבאות יעזור לי".

[יתר דבריו בתשובה זו (בענין המאמר אגדתא הובא בטור אודות גילוח בערב ר"ה) — ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ג' אות י"א].
[ריכוז הדעות בדין גילוח השפם — ראה לקמן פי"א].

ז

איכא עוד ראי' דאסור לגלח הזקן אף במספרים שלא כעין תער מהפסוק בשמואל ב' — י, ה ונתבאר בארוכה לעיל ח"א ערך "רד"ק", עיי"ש.

ח

וכן בודאי יש ללמוד מהמצוה "מפני שיבה תקום" (ויקרא יט, לב), והיינו אף שאינו חכם כ"א סתם זקן בקדושין (לב, ב), והיכר השיבה למרחוק א"א רק ע"י שערות הזקן. וא"כ, אי איתא דשפיר דמי לגלח שער הזקן אף במספרים כו' א"כ לא יודע כ"כ שהוא זקן ובטלה מצות מפני שיבה תקום⁸⁶.

84) איברא ובחידושי הרמ"ה ז"ל כתב דאבעית ר"י הוא בשערות נשים צדקניות העומדת ליגזו עיי"ש מבואר להיפך דס"ל דאם אינו עומדת ליגזו פשיטא לי' דגופו הוא רק דבעומד ליגזו מבעי' לי' למאי דס"ל דלאו כגזוז דמי מש"מ י"ל דל"ה כגופו כן נראה בכונת הרמ"ה ז"ל. אך לפי"ז הדרה ק"ל אמאי מספקא לן רק בשערות נשים ולא שאל על שערות אנשים ואולי י"ל בדעת הרמ"ה ז"ל לפ"מ דמבואר בסנהדרין טו, א דשערות כיון דכל כמה דשבקה להו אשבוחי משבח י"ל דלכו"ע לאו כגזוז דמי עיי"ש, א"כ בשערות אנשים תמיד הוי כגופו ואינו בגדר שללה משא"כ בשער נשים צדקניות לפמ"ש רנ"ש ז"ל במצות שמורים דשערות שגדילין בימי נדתה מצוה לגלח אותן ותדקק תמיד מה שמגדל בימי גדה לגזו אותן, א"כ הוי, בכלל עומד ליגזו, לכן איבעי לן בשערות נשים דוקא . . . (כלי חמדה שם).

85) מכת"י — ירושלים, תשל"ו, סימן ש"צ. וראה לעיל ח"א בערכו.

86) שו"ת צ"צ שם ס"ק י"ד [ט"ו]. ועיי"גכ לעיל ח"א ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 4. לקמן פי"ט.

[עוד ביחס הפסוק "מפני שיבה תקום" לנדוד — דאה לקמן פי"ב נספח ב' (בהמובא משו"ת בית ישראל)].

ט

כתבו חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים כמה טעמים למצוה זו דלא תשחית את פאת זקנך — שעל פיהם ליכא שום חילוק בין בתער בין במספרים בין בסם כו'.

וא"כ, נהי שאין חיוב מלקות אלא בתער, מהיכי תיתי נאמר שלא יהי' בזה שום איסור כלל, מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן. הסבדת הענין — ראה לקמן פ"ז בארוכה.

יז"ד

עוד ראי', דהנה גם בדינים אלו איכא כמה דברים דאין חייבים עליהם ואעפ"כ איכא איסורא, והיינו כמו פטור אבל אסור. וכמו שפירש"י במכות שם (כא, א) ד"ה וכתובת קעקע: ומיהו אסור כו' אלא דחיוב מלקות ליכא, עכ"ל. וגם כמ"ש הרמ"א יו"ד סימן ק"פ ס"ד בהג"ה. וגם מש"ש ס"ה: אינו חייב אלא בכלי, ע"כ. והוא בגמרא שם (כא, א): פשיטא דביד אע"פ שהוא פטור, איסור גמור הוא. ועיי"ש עוד ס"ו: ועל צער אחר שרי. ובב"ח כתב דאיסורא מיהא איכא אפילו על צער אחר.⁸⁷

יא

עוד ראי': אע"פ דניקף לא חייב מלקות אם אינו מסייע, מ"מ פשיטא דאסור לגדול להניח א"ע שהאשה תגלח את זקנו או עכו"ם, כמ"ש בטור וב"י סימן קפ"א, ובשו"ע שם סעי' ד'. הרי דאף דהיכא דאינו חייב יש איסור גמור, א"כ אמאי לא גימא כן בענין מספרים, ובתוס' פ"ק דב"מ (י, סע"ב) מבואר דעובר על לאו ממש. וכ"ה בהדיא בגמ' פ"ג דמכות (כ, ב). א"כ אין מזה ראי' למספרים, דאין ע"ז לאו מ"מ איסורא ודאי י"ל דאיכא מכל הראיות המבוארים לעיל, ועכ"פ כיון מהמשנה "ואינו חייב" אין מוכרח שום היתר לגלח במספרים. וראה כה"ג במשנה פ"ז דסנהדרין (סו, ב): אינו חייב עד שתהא נערה בתולה כו', ע"ש.⁸⁸

יב

ועוד ראי', דהנה בשו"ת נודע ביהודה (מהד"ת חיו"ד סימן פ') המציא א' חכמה להרע לגלח בתער הזקן ע"י שיגלח במספרים תחלה, והמחבר דחאו. ולכאורה מסוגיא דנזיר (לט, ב) משמע דאם לא נשתייר בהשער כדי לכופ ראשו לעיקרו לא נקרא תגלחת כלל [ראה מזה לעיל בה"מבוא"]. וא"כ יהי' דברי החכם להרע קיימים ח"ו. וא"כ היעלה על הדעת שנמצא היתר מהתורה לגלח הזקן בתער ע"י תחבולה כהנ"ל. אלא ודאי דלכתחלה אסור לגלח אפילו

(87) חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות.

(88) שו"ת צ"צ שם ס"ק יט [כ].

במספרים, לכן א"א תחבולה הנ"ל. ואם עשה תחבולה הנ"ל, י"ל דבזמן שהמלקות היתה נוהגת הי' חייב ג"כ מלקות".
[עוד בשיטת מרן הנודע ביהודה בנידוננו — ראה לעיל ח"א בערכו].

* * *

וע"פ כ"ז יובן היטב דברי הספר פסקי דינים (חיו"ד סימן קפ"ב):
"ומיהו . . . גוף הדין דהיתר גלוח פאות הראש והזקן במספרים אפילו שלא כעין תער אין לו שורש כלל בגמרא, ופשט הגמרא והפוסקים [והפוסקים] . . . משמע להיפך".

* * *

בירור הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא כתער משום
* "לא תשחית את פאת זקנך" — ראה לעיל ח"א בערכים אלו:

זוהר (ע' לח); משנה (ע' מז); תוספתא אות א (ע' מז); מדרש רבה
אות ב מספר 3 (ע' נא); ספרא (ע' נז); רי"ף (ע' ס); חש"י אות א (ע' סא)
ואות ב (ע' סג) ואות ג"ה (ע' סה); תקנות שו"מ (ע' סו); רמב"ם אות א
(ע' עז) ואות ב (ע' עז ואילך); רבינו יהודה החסיד אות א (ע' צה);
תוספות שאנץ (ע' צח); ספר יראים (ע' צט); רד"ק (ע' קא); שו"ת מן השמים
(ע' קד); ספר המנהיג (ע' קה); תוספות אות א (ע' קח) ואות ב"ג (ע' קט)
ואות ד (ע' קי); סמ"ק (ע' קי); רא"ה (ספר החינוך) אות ב (ע' קיב);
רשב"א אות א (ע' קטו); רא"ש (ע' קיט); פסקי תוספות (ע' קיט); טור
(ע' קכ); כל בו (ע' קכא); ריטב"א אות ב (ע' קכב) ואות ג (ע' קכג);
רבינו בחיי אות ב (ע' קכד) ואות ג (ע' קכה); מגדל עוז (ע' קכה);
רבינו ירוחם (ע' קכו); תרומת הדשן (ע' קכח ואילך); שיטה מקובצת
(ע' קמב); מרן הב"י (ע' קמג); מהריב"ל (ע' קמג); מהרש"ל (ע' קמד); רמ"א
(ע' קמה); אריז"ל (ע' קמה); ספר חרדים (ע' קנג); פרישה (ע' קנה); ב"ח
אות ב (ע' קנו) ואות ג (ע' קנז); יוסף אומץ (ע' קנח); אור צדיקים (ע' קנט);
ספר הזכרונות (ע' קסו); בית הלל אות ב (ע' קסז); ש"ך (ע' קסח);
דברי חכמים (ע' קסח); שבט מוסר אות ב (ע' קע); מעשה רוקח (על המשניות)
(ע' קעב); מעט לועז (ע' קעד); מהר"ם חאגיז אות א (ע' קעד); נוהג
כצאן יוסף (ע' קעה); שו"ת שמע צדקה (ע' קעו); שו"ת דברי יוסף אות ב
(ע' קעח); לחם הפנים (ע' קפ); מעשה רוקח (על הרמב"ם) (ע' קפא);
רבי דוד פאררו (ע' קפט); נודע ביהודה (ע' קצב ואילך); מרכבת המשנה
(ע' קצד); מאורי אור (ע' קצה); חיד"א (ע' קצה ואילך); רבי מאיר מרגליות
(ע' ר); הרב המג"י לס' פועל צדק (ע' רה); מטה אפרים (ע' ריא) [פי'
אלף המגן]; חתם סופר אות א (ע' ריג) ואות ב (שם) ואות ג (ע' רכב);
רבי עקיבא איגר (ע' רכב); בעל "בני יששכר" אות ב (ע' רל); הכתב
והקבלה (ע"ה"ת) אות ב (ע' רלא); רבי חיים פאלאג'י אות א (ע' רלג);
צמח צדק אות א (ע' רלז) ואות ב (ע' רמ) ואות ג (שם); עצי לבונה (ע' רמב);

הגה"ק מקאמנא אות א (ע' רמד); זכר נתן (ע' רמז); יפה ללב אות א (ע' רמז); שו"ת דברי מרדכי (ע' רמח); סבא קדישא אות א (ע' רג); שדי חמד אות א (ע' רנד) ואות ב (ע' רנה) ואות ג (ע' רנו); שו"ת מהרש"ם (ע' רנו); בעל "בן איש חי" אות א (ע' רנח); מסגרת השלחן (ע' רס); חפץ חיים אות א (ע' רסב); שו"ת דברי מלכאל (ע' רעא); דרכי תשובה אות א-ב (ע' רעד); שו"ת בית אב (חמישאי) — (ע' רעו); מופת הדור (ע' רעו); זיו המשנה (ע' רעו); עולם עשיי אות ג (ע' רעח); זקן אברהם (ע' רפא); משמרת שלום (ע' רפג); הגאון הרוגאצ'ובי (ע' רפד); שו"ת חבלים בנעימים (ע' רפו); פנות הבית (ע' רפח); שו"ת תירוש ויצהר (ע' רפה ואילך); חידושי מהר"א הכהן אות א (ע' רפט) ואות ב (ע' רצ); שמירה טובה (ע' רצג); שמע ישראל (ע' רצג); סביב ליראיו (ע' רצד); הגאון מפראבונא (ע' רצד); שו"ת מנחת אלעזר (ע' רצה); מאיר נתיב (ע' רצו); רבי איסר זלמן מלצר (ע' רצח); כתור תורה (ע' רצט); שו"ת מנחם משיב (ע' ש); שו"ת קול מבשר אות א (ע' ש) ואות ב (ע' שא); שו"ת מהר"י שטייף (ע' שז); שו"ת משנת בנימין (ע' שז); חמדת בנימין (ע' שח); עינים למשפט (ע' שט); לקט קמח החדש (ע' שי); עמודי ארזים (ע' שטו); רבי ראובן מרגליות (ע' שטז); בית שמואל (ע' שיז); הגר"א הענקין (ע' שיז); האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א אות א (ע' שיט) ואות ב (ע' שכא); הגאב"ד קאשוי שליט"א אות א (ע' שכב); שו"ת באר משה אות ב (ע' שכד); שו"ת שיח כהן (ע' שכה); רבי פנחס הירשפרונג (ע' שכה); הגה"ק מקלויזנבערג שליט"א (ע' שכו).

* * *

והנה כאן המקום להעיר, דאף לפי המצדדים להקל בדין גילוח הזקן במספרים — שלא כדעת כל הנך גדולי הראשונים והאחרונים שנקטו להלכה דאיסורא איכא בזה — מ"מ, הנה גם לשיטת המקילים אין מקום להקל לגבי מכונות גילוח, שהרי לפי רוב הדעות, יש להתייחס אל מכונות אלו כאל איסור תער דאורייתא, וכנ"ל פ"א בארוכה.

וגם בדין המספרים כעין תער, הרי העיד מרן ה"חתם סופר" דמנהגנו להחמיר כשיטת גליון התוספות בריש מסכת שבועות והמפרש (במקום רש"י) של מסכת נזיר (וכן היא דעת הרמ"א) דס"ל, דבין בפאות הראש בין בפאות הזקן — חיוב מלקות איכא במספרים כעין תער — כבתער ממש. ואפילו לפי הסוברים דאין בגילוח הזקן במספרים משום "לא תשחית את פאת זקנך", מ"מ ישנם כמה וכמה טעמים הלכתיים אחרים לאסור גילוח הזקן אף שלא בתער, מכמה בחינות:

(א) משום — "לא ילבש גבר שמלת אשה" (כדלקמן פ"ג).

(ב) משום — איסורי חקות גויים (כדלקמן פ"ד).

(ג) משום — סייג ומיגדר מילתא (כדלקמן פ"ה).

(ד) משום — חשד ומראית עין (כדלקמן פ"ו).

(ה) משום — טעמי המצוה, כמפורט לקמן פ"ז.

(ו) בכמה מקומות יש לאסור העברת הזקן (אף שלא בתער) משום —
„אל תטוש תורת אמך“ (כדלקמן פ"ח).

(ז) כמפורט לקמן פי"ג.

(ח) כמפורט לקמן פי"ט.

(ט) הרי בעלי הזוהר וגדולי המקובלים אסרו העברת הזקן בכל אופן
שהוא, ובכה"ג יש להכרעתם תוקף הלכתי ממש (כדלקמן ח"ג: טענה
ומענה ב', עיי"ש).

* * *

נספחים

(א) בפרטיות ע"ד דין העברת הזקן ע"י סם (סך נשא) מבחינת „לא תשחית
את פאת זקנך“ — ראה לקמן פ"ט בארוכה.

(ב) בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות מבחינת „לא תשחית“ — ראה לקמן
פ"י אות א'.

(ג) בענין גילוח השפם מבחינת „לא תשחית“ — ראה לקמן פי"א.

(ד) בענין תלישת וסירוק שער הזקן מבחינת „לא תשחית“ — ראה לקמן פי"ב.

פרק ג

אזהרת „לא ילבש גבר שמלת אשה“ בהעברת הזקן

פתיחה

א) הרבה מגדולי רבותינו נקטו להלכה דהמסירים שערות זקנם עוברים על אזהרת „לא ילבש גבר שמלת אשה“ (דברים כב, ה). לפי שיטתם, ליכא חילוק בין תער ובין מספרים ובין סם, דאותו תיקון הוי במספרים כמו בתער, וכ”ש ע”י סם שמשחית טפי. וי”א דגם חיוב מלקות איכא (כדלקמן).
ב) ונחלקו הפוסקים, אם עובר על „לא ילבש גבר“ — אם אינו מגלח שערות זקנו סמוך לבשרו, אלא מניח קצת מאורך השערות¹. וכן נחלקו אם איכא משום אזהרה זו, אם מניח חלק מהזקן². [בשאלת דין המסיר זקנו לבד ממקום חמשת הפאות (או רק תחת הגרון), באופן שפאות זקנו נשארות מלאות שערות — ראה לקמן פ”י אות ב’ („לא ילבש גבר וגו’”)].

1) דייק הר”ר ראובן מרגליות (בהערותיו של שו”ת מן השמים סי’ ל”ו) בלשון הראב”ן (בספרו „מאמר השכל” דיבור ז’ סימן לא—לב): „שלא יעביר איש זקנו בדבר המעבירו לגמרי להדמות לאשה”. ובשו”ת דברי מרדכי (נפס תרנ”ו) סימן ח”י: „ברם איברא לדינא במספרים שלא כעין תער ודאי דאין בזה שום חשש אפילו החשש דלא ילבש גבר” [אבל נימוקו: „דהא בכגון זה אפילו שער של בית הערוה ושל בית השחי מותר” — תמוה מאד, דהא כבר הובא ונתבאר בארוכה לעיל פ”ב אות ב’ דלפ”ד הרבה מגדולי הפוסקים אסור להעביר שער ביה”ש וביה”ע גם במספרים שלא כעין תער, ואפילו לחור ביד אסור, עיי”ש. וצ”ע בדבריו]. ועד”ז בס’ בית יחזקאל פ”ו: „... או תימא שלשיטתם מותר גם לקצר השערות, רק שלא יהי’ סמוך לפנים, ועדיין נקרא בעל זקן...” אבל לפי המבואר לקמן בפנים מוכח דאיסורא איכא משום אזהרה זו גם ע”י גילוח במספרים שלא כעין תער — דאה לקמן הערה 3.

2) כתב הרב המגי’ לס’ חמרא וחיי (ע”מ סנהדרין מב, א): „... ואלו שמניחים חלק מזקנם למעלה סמוך לפאת הראש נראה דאפשר דלא עבר הלאו דלא ילבש גבר מאחר שנראה שאינו אשה”. [אבל עיי”ש שסיים: „אבל הא מיהא מתדמה להם (לעכו”ם) וירא את ה’ לא יעביר אפילו ידיו על זקנו והכרת פניהם ענתה בם שהם זרע ברך ה’”] וגם בס’ זכר נתן ח”ב מע’ הגמ”ל כתב: „... עובר משום לא ילבש וכו’. ויש לחלק דזה מיירי כשמגלח כל השערות”. וכעיי”ז בס’ זכרון ירושלים ד”א: „... וגם יש בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה. וצ”ע אי מהני בזה מה שמניחים על השפה תחת החוטם” [וגם שם סיים: „וגם בזה יש איסור מה שמניחים תחת החוטם שערות גדולות...”] ובס’ בית יחזקאל שם: „... ונהגה שלפי שיטה זו, אין איסור ‘בזקן צרפתי’ (שמגלח לחייו, ומסביב לגרונו) ובדאי כך אפשר לפרש לשיטתם איך בכל זאת מובא בפרק אין מגלחין (גלוח לזקן, תספורת לראש)...” וראה סוף הערה הקודמת. והערה הבאה.

שו”מ בס’ אבות על בנים (להגאון רבי שאול בראך) פ”ג מי”ג: „... אברבנאל עה”ת... מוכח מדבריו שבימיו לא ה’ נמצא בין יראים מי שיגלח זקנו אפילו בסם, וכשמגלח הכל נראה פניו כפני אשה...” אם איש מסיר כל זקנו עד שנראה כאשה

ונראה, שחילוקי דעות בהנ"ל תלויות בהבנת גדרי הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה".¹

[יש מהרבנים בדורות האחרונים שטענו טענות שונות נגד השיטה האמורה (מפני שחשבו דלאסור העברת הזקן משום "לא ילבש גבר", הוא רק דעת יחיד. סיבת הדבר — משום שלא הי' ידוע להם² (מסיבות שונות³), שכבר הסכימו רבים מן הפוסקים שהלאו ד"לא ילבש גבר" שייך בהעברת הזקן). דוגמא מטענותיהם: הרי ליכא עידוי זה בנשים, שהאשה אין לה זקן וממילא אין כאן "לא ילבש" מצד האיש. ועוד, מאחר והאנשים בזמננו נוהגין לגלח זקנם הרי שאין זה דוקא "לבוש אשה". וטענות דומות לאלו. והנה כבר דשו בזה רבים, והביאו כמה ראיות והוכחות לדחות יסודות הטענות הללו (וכפי שיתבאר לקמן הערה 15 והערה 24, עיי"ש בארוכה) — אף דגם בלאו הכי יש יסוד לשייך את הלאו ד"לא ילבש" על העברת הזקן שהרי כל גדולי הראשונים והאחרונים שפסקו לאסור העברת הזקן מטעם אזהרה זו — התעלמו מכל הטענות הנ"ל].

והנה מהראיות שהובאו וההסברים שנאמרו לבאר שיטת הפוסקים הרבים שנקטו להלכה דשייך האזהרה ד"לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן שלא בתער:

נתבאר לעיל פ"ב אות ב' דיש להוכיח איסור העברת הזקן במספרים אף שלא כעין תער (ובסם) משום "לא תשחית את פאת זקנך" — במכ"ש וק"ו מדין העברת שער בית השחי ובית הערוה, לפי כל הדעות בהסוגיא דנזיר (נח, ב ואילך). ועיי"ש, דכ"ז הוא אף מצד עיקר הדין דפאות הזקן.

יש בו איסור". ובס' בהית הבקר (להנ"ל) אות תמ"ד: "... לגלח הכל ... אברנאב" פ' קדושים כתב שעוברים על לאו דלא ילבש שמלת אשה". ועיי"ש שכתב תוכחת מוסר על המגלחים גם השפה שעל פיהם.

3) דא"ת דהאיסור הוא משום שמתדמה בצורתו לאשה א"כ אודא אותו חששא אם מגיח קצת שער או חלק מהזקן, דשוב אינו דומה לאשה. אבל לפי המבואר בארוכה לקמן בפנים (ובהערות) דכל תחבולה שעושה שיהי' נראה כבחור ולא זקן זהו מנוי אשה ועובר בזה על לא ילבש גבר וגו', (וכן מוכח מכ"מ כפי שיתבאר) — הנה אף שלא כעין תער (וכ"ש אם מגלח חלק חשוב מזקנו בדרך הרגיל) הוי כמו צובע זקנו עכ"פ, דמ"מ עי"ז ודאי נראה בחור יותר, וכפי שיתבאר לקמן. ולפי"ז אין צד היתר כ"א כשכל פיאות זקנו מלאים שערות והוא מגלח רק תחת הגרון או חוץ ולבד ממקום הפיאות — דאז אין בזה גוי כ"כ ואינו נראה כבחור עי"י, וכדלקמן פ"י אות ב', עיי"ש. וכן כתב בשו"ת דברי מרדכי (שבהערה 1) דלפי הסברה זו בגדר הלאו דלא ילבש גבר וגו': "לא לבד שאסור במספרים כעין תער אלא גם שלא כעין תער אסור ואפשר דגם שלא יגע בזקנו כלל דגם בקציעה כל דהו שייך לומר דיש בזה לאו דלא ילבש גבר". וראה לעיל ח"א ערך "מהרי"ל דיסקין — רבה של בריסק", דפ"א שלח להוכיח א' שהי' (רק) מיפה זקנו במספרים (גזוז מקצתה): "מה זה ועל מה זה ראה להכניס את עצמו בספק איסור לא ילבש גבר".

4) ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות ג'. טענה ומענה ד' אות ב' הערה 200.

5) כמו: דברי הראשונים היו עוד בכת"י; ספרים אלו לא היו בנמצא כ"כ; ועוד, וכמובא ומבואר בכ"מ (גם בחיבור הנוכחי), וק"ל. וראה הגסמן בהערה הקודמת.

ועל אחת כמה וכמה דבהעברת הזקן, מלבד הלאוין שבהם מצד עצמן, שייך ג"כ אותו איסור עצמו הנמצא בשער בית השחי ובית הערוה, דהיינו הלאו דלא ילבש גבר וגו'. ועוד, דישנו איסור זה בהעברת הזקן ביתר שאת ויתר עז מכמו שהוא בשער בית השחי ובית הערוה.

והענין הוא, דהנה בגדרי הלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, מבואר דאפילו מה שעושה תחבולה שיהי' נראה כבחור ולא זקן, ה"ז נחשב כמתנאה בנוי אשה, ועובר בזה על הלאו דלא ילבש גבר וגו'. וכ"ש שעובר על אזהרה זו אם לובש לבושי אשה. והעושה מעשה בגופו ממש שע"ז מתדמה בפרט זה לאשה, ה"ז עדיף וחמור מלובש לבושי אשה.

והנה כל הפרטי דרגות האלו בהלאו דלא ילבש גבר וגו' ישנם בהעברת שער הזקן (אף שלא בתער):

הביאור בזה (בקיצור עכ"פ) הוא דהנה ארו"ל (שבת צד, ב. מכות כ, ב) דמלקט שעורות לבנות מתוך שחורות (דאדם מקפיד על שער לבן אחד שבין שערותיו שחורות כדי שלא יראה זקן. רש"י [ריב"ן] מכות שם) שאסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה (שמתנאה עצמו בנוי אשה. רש"י [ריב"ן] שם). וכתב הרמב"ם (פי"ב מהל' עכו"ם ה"י): „המלקט שעורות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו משילקט שיערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה. וכן אם צבע שיערו שחור, משיצבע שער לבנה אחת לוקה".⁶ ובחידושי הריטב"א (מכות שם) כתב דאם אסור מדאורייתא או מדרבנן תליא בפלוגתא דראב"י ורבנן בסוגיא דנזיר (נט, א) — עיי"ש. וס"ל להרמב"ם דצובע הרי הוא כמלקט.⁷

והנה פשוט הוא דכ"ש מגלח שער זקנו במספרים כעין תער הוי יפוי כמו מלקט וצובע, ועדיף מיני'. דטעמא דצובע שחור ומלקט לבנות — שע"ז נראה בחור והוי נוי לגבי תיקוני אשה. וכ"ש במגלח השער לגמרי, הרי ע"ז יצא למראית העין מכלל זקן לכלל בחור, והרי"ז ממש נוי הנ"ל דמלקט לבנות מתוך שחורות וצובע, וגדול ועדיף ושייך יותר לנוי שיראה בחור ולא זקן.⁸

וא"כ פשוט דבהעברת שער הזקן שייך אותו איסור דבית השחי ובית הערוה הנ"ל.

ואדרבה חמור כאן לאו זה ג"כ יותר מבשער בית השחי ובית הערוה לדעת הרמב"ם דס"ל (שם) דהעברת שער אינה מד"ת אלא מד"ס, וגבי מלקט לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו ס"ל דהי' לוקה דבר תורה. והיינו מפני דראשו וזקנו הוי פרהסיא, ס"ל דאסור מדאורייתא לראב"י, דקיי"ל כוותי' (וכמ"ש ג"כ הריטב"א). משא"כ בבית השחי ובית הערוה דהוי בית הסתרים, ס"ל דליכא איסור דלא ילבש גבר וגו' מדאורייתא, וכמ"ש

(6) הרוצה לעיין יותר ראה שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ח ואילך בארוכה.
(7) והראב"ד השיגו דלא מחזור שיהי' לוקה באחת כו'. משמע דבהרבה שערות דמינכר מלתא, מודה הראב"ד דאסור מד"ת (שם סק"ח). ועיי"ג"כ הנסמן בזה באוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות (כ, א).

(8) עי' כ"מ שם ובב"י לטויו"ד סי' קפ"ב.

(9) שו"ת צ"צ שם סק"ח—סק"י.

הב"י (טויר"ד סימן קפ"ב)¹⁰. וא"כ בהעברת שער זקנו אף שלא בתער יש לחייבו משום לא ילבש גבר מדאורייתא ממש, דמ"ש ממלקט לבנות מתוך שחורות וצובע זקנו שהוא כדי להראות בחור, דה"ל לוקה מדאורייתא, וכ"ש כשמגלחו¹¹ וראה לעיל ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 4].

וא"כ כיון ר' יוחנן ור"ח אסרו בבית השחי ובית הערוה במספרים [כנ"ל פ"ב אות ב' בארוכה] כ"ש זק"ו בפאות הזקן, אף אם היינו אומרים דמצד לאו דפאות הזקן הוא מותר גמור, ראוי ויחוייב שיאסרו משום לא ילבש גבר¹². ולפי"ז נראה שגם רב אינו חולק על ר' יוחנן רק בבית השחי ובית הערוה דשם הוא דמתיר במספרים [כמבואר לעיל פ"ב שם]. אבל בפאות הזקן ודאי גם רב לא יקיל יותר מכפי דס"ל לר' יוחנן בשער בית השחי ובית הערוה. ואף אם היינו אומרים דבהעברת שער הזקן אין נוי דק כמו בשאר אברים, מ"מ מצד לאו דפאות הזקן ראוי לאסור ג"כ במספרים כמו שאסרו בבית השחי ובית הערוה, אף דעיקר האיסור שם הוא בתער¹³ [וכמבואר בפ"ב שם]. וא"כ הו"ל לפחות כדן שער בית השחי ובית

(10) שם סק"ח.

וביאר החילוק הוא די"ל דשאני הכא בהעברת שער ביה"ש וביה"ע דאינו ניכר בפרהסיא כי הגוף לבוש בבגד ועוד דהשער מצער אותו. משא"כ במלקט לבנות מתוך שחורות לא שייך כ"ז. וע' בב"י סי' קפ"ב ד"ה ואם ליקט מ"ש בשם הראב"ד והא לא מינכרא מלתא כו' אני אומר דמשכחת לה דמינכרא כו' ולעיל מינ' בד"ה לא תלבש אשה אבל דברים הנסתרים מן העין כו' אשה שגלחה את ראשה כאיש ה"ל לוקה מפני שהוא דבר הניכר לעין, אבל איש שהעביר בית השחי ובית הערוה כיון שהוא דבר שאינו נראה כלל מודה ראב"י שאינו אסור מה"ת כו', עכ"ל. משא"כ לשאר פוסקים דס"ל כת"ק דראב"י אפילו במידי דמינכרא ליכא לאו מדאורייתא כ"א מדברי סופרים, מ"מ לענין איסור דרבנן גופא יש לחלק לר"ת וסיעתו הנ"ל (פ"ב אות ב') בין העברת שער ביה"ש וביה"ע דשרי לדיד' אף כעין תער ובין מלקט לבנות מתוך שחורות דאסור. ע"כ צ"ל משום דמלקט לבנות מתוך שחורות זהו מבחין והוי מלתא דמינכרא, משא"כ בשער ביה"ש וביה"ע דהוא דבר המכוסה דלרב שרי מה"ט במספרים אף כעין תער כיון שאינו נראה כלל.

מיהו התוס' ביבמות (מה, סע"א) חלקו בענין אחר, וז"ל : . . . ואין דומה לתקוני אשה שאין זה משום יפוי אלא משום צער כו'. וכ"כ הרא"ש פרק מצות חליצה סי' ח' : "והלא אינו דומה לשמלת אשה דאינו עושה כדי ליפות אלא להציל מן הצער כו'". ונראה דהוצרכו לזה משום דבמלקט שערות לבנות מתוך שחורות אסור אפילו ג"כ לא מינכרא כלל (כגון שנשאר עוד הרבה שערות לבנות) כמ"ש הראב"ד הובא ב"י ד"ה ואם ליקט, ומ"מ לפמ"ש הב"י החילוק כיון שהוא במקום הניכר שפיר נכון ג"כ החילוק הנ"ל (שו"ת צ"צ שם סק"א).

(11) שו"ת צ"צ שם סק"ח.

וכ"ש יש לחייבו מלקות מה"ת לפי המבואר לקמן בפנים דהעברת הזקן הוי כלובש לבושי אשה ממש, עיי"ש. ומה שאין מוכרים חיוב זה בהמשנה כו' יתבאר לקמן הערה 23, עיי"ש. ומה שפסק הרמב"ם דהעברת הזקן שלא ע"י תער פטור ממלקות ורק איסורא איכא, י"ל, דכיון שנשאר ניכר שרשי השערות ואין הסנדר חלק כמו באשה, אפ"ל שאין זה כלובש לבוש אשה לגמרי שיהי' חייב מלקות מה"ת משום לא ילבש גבר וגו', אבל עכ"פ ודאי עדיף ממלקט לבנות מתוך זקנו. ולכן ס"ל להרמב"ם בפשיטות דחמור מביה"ש וביה"ע וע"כ אף במספרים אסור (שם סק"י). וראה לקמן הערה 22.

(12) שו"ת צ"צ שם סק"ח.

(13) שם סק"ט. וראה לעיל פ"ב הערה 33 בארוכה בענין שיטת רב בזה.

הערה, ונוסף על זה איסור הלאו דפיאות הזקן, וא"כ אסור במספרים כעין תער לכו"ע. ולהרשב"א וסייעתו אפילו שלא כעין תער, ודבריו נראים עיקר "וכנ"ל בפ"ב שם בארוכה].

* * *

ואע"פ שהאשה אין לה זקן¹⁴, מ"מ הא מצינו דעדוי זה דהעברת שער

14) שו"ת צ"צ שם סק"ת. ואעכ"כ שעכשיו יש בידיו ח"ד מתשובות הרשב"א שם אנ"ר מפורש דס"ל להרשב"א דשייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן, וכנ"ל ח"א ערך "רשב"א" אות ב', עיי"ש.

15) ולכאורה יש לזקק לפמ"ש הגמוק"י פ"ג דמכות בשם רב שרירא גאון: ועתה אינו עדי הנשים בלבד כו', עיי"ש. א"כ אף שמתנאה בזה כיון שנהגו כן כל הנשים אין בזה משום לא ילבש גבר, דבעינן דוקא עדי שהנשים לבד מתנאות בו [ונראה לקמן הערה 24 מזה]. וא"כ לכאורה י"ל דבגילוח הזקן לא שייך לא ילבש גבר כיון דליכא עדוי זה בנשים, שהאשה אין לה זקן (וכעין זה הק' בשו"ת שרידי אש ח"ב סו"ס פ"א. אגרות משה יו"ד ח"ב סי' ס"א), מה שי"ל ע"ז:

א. הנה בהשקפה ראשונה י"ל דזה אינו, דא"כ במלקט לבנות מתוך שחורות מזקנו מדוע יתחייב וכש"כ בצובע זקנו — הא עידוי זה ליכא בנשים כלל, שהנשים אין להם זקן. ורש"י [ריב"ן] פ' במכות (כ, ב) במלקט לבנות כו' שמתנאה עצמו בנוי אשה. וביאור הענין הוא דלכאורה הא גופא קשיא אמאי עובר במלקט לבנות מתוך שחורות וצובע — הרי צ"ע איך דומה לנוי אשה, הא האשה אין לה שער כלל מגולה שתצטרך ללקט לבנות מתוך שחורות. ולומר דכל נוי שמתנאה א"ע חשוב לא ילבש גבר, זה א"א, דא"כ יהי' חייב כשלוש מלבוש יפה מאד. וזה אינו, וכדרשת הספרי פ' כי תצא (הובא בב"ח): וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא ילבש בגדי צבעונים ת"ל תועבה, דבר הבא לידי תועבה כו', ע"כ. (אך באמת זהו דעת ת"ק דפרק שני גזירים [גזיר נט, א] עיי"ש. ולכן אין משם דאי). א"ו בעינן נוי אשה, כמ"ש "שמלת אשה".

ונראה דהענין הוא לפי שהאשה אין לה שער בוקנה, ע"כ אף אם היא זקנה אם היא נאה גראית כבחורה, כי שער ראשה מכוסה, ולכן המלקט לבנות בכדי שיהא נראה בחור הי"ז חשוב נוי אשה ממש. אף שבה אין שייך הפרט הזה דמלקט לבנות כו'. מיהו זה אינו, דהא איתא בפרק המדיר (כתובות עב, ב) דבחצר אין איסור לאשה לילך ראשה פרוצה (וכ"כ התוספות שם ובהג"א שם בשם מהר"ח וכ"כ הר"ן שם ובשט"מ שם ועי' באה"ע סי' כ"א סעיף ב' ובאו"ח סי' ע"ה במג"א שם ססק"ד). וא"כ שייך באשה מלקט לבנות מתוך שחורות משער ראשה, ולכן פירש"י דמלקט לבנות הוי מתנאה בנוי אשה ממש. משא"כ בהעברת הזקן הא לכאורה ליכא ענין זה באשה כלל.

אבל לפי מה שיתבאר כאן בפנים נראה, די"ל בתרתי: (א) כמו שמלקט לבנות וכו' מתוך הזקן ליכא באשה ואעפ"כ האיש חייב ע"ז, משום דפעולת מלקט לבנות כו' בכללות שייך באשה, והן באיש הן באשה ענינו הוא נוי ויופי; הנה כמ"כ צ"ל בהעברת הזקן, דאף שהעברת שער הזקן ליכא באשה, מ"מ כללות פעולת העברת שער שייך באשה (בביה"ש וביה"ע) והן באיש והן באשה ענינו של ההעברת שער הוא נוי ויופי. (ב) אף דמלקט לבנות ישנו באשה וגילוח הזקן ליכא באשה, עכ"ז הרי גילוח זהו במלקט לבנות מתוך שחורות באיש וגדול ועדיף ושייך יותר לנוי שיראה בחור וא"כ היינו הך ממש — וכמבואר כ"ז בפנים.

וכמובן, לפי תירוץ השני הנ"ל, אינו נוגע לנו אם אנו מוציאים באשה ענין של העברת שער לשם עידוי (בביה"ש וביה"ע) או לא (כבתירון הראשון הנ"ל), דהא לפי תי' זה הרי שייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן בעצם מצ"ע, וכנ"ל. וא"כ אין דין הזקן מוגדר ע"י דין השחי והערוה.

שייך ג"כ באשה, והוא שער בית השחי ובית העררה. ולכן, אע"ג דהעברת שער

וראה בכהנ"ל בשו"ת צ"צ שם סק"ט — דממנו נלקחו הדברים. ויש להעיר דשם סק"י הביא הצ"צ רק חירוף השני הנ"ל.

ב. ועי' הנ"ל בתירוץ השני בהבנת גורי הלאו דלא ילבש גבר וגו' מצאתי גם בס' אבן ישראל על הרמב"ם (למהר"י פישר שליט"א, אב"ד זכרון משה ור"י עטור רבנים עץ חיים וחבר הבית דין צדק דירושלים עיה"ק) ה' עכו"ם פ"ב, שהאריך להוכיח דבעיקר האי הלכתא דלא יערה איש עדי אשה איכא תרתי: (א) דכל מעשה נשיב המיוחד לנשים אסור לעשותם לאנשים וילפינן ל' מקרא לראב"י דלא ילבש גבר שמלת אשה (גזיר נט, א). (ב) מעשה שאינה מיוחד לנשים אלא כיון שהמעשה נעשה ליפוי, מעשה היפוי זהו העושהו למעשה נשים. ועי"ש.

ג. וכן עי' האריך הגר"מ פיינשטיין שליט"א בספרו „אגרות משה“ (יו"ד ח"א סי' פ"ב) להוכיח דגדר הלאו דלא ילבש גבר וגו' הוא (לא על עצם המעשה שלובש ומתקטט בהמלבושים והקישוטים שעושות הנשים, אלא) על מה שיוצא מזה שהוא מלובש ומקוטט כמו נשים, עי"ש. [ובמה שכתב בס' הנ"ל יו"ד ח"ב סי' ס"א דטעם המקילים בנדר"ד הוא דס"ל דלא נחשב מתיקוני הנשים מה שנבראו כך — ראה לקמן בהערה זו דאדרבה מטעם זה עצמו שהנשים נבראו כך כתבו רבותינו הראשונים להדיא לאסור משו"ז העברת הזקן אף שלא בתער מטעם הלאו דלא ילבש גבר. וגם ממה שיתבאר לקמן בהערה זו ולקמן בפנים ובהערה 24 — מוכח דאדרבה הרי סברא זו היא טעם גדול לאסור העברת הזקן, עי"ש. ובמש"כ שם דגם בל"ז הא א"א לעשות בתספורת ממש כבנשים שלא היו שערות אצלם כלל וכו' — ראה לעיל הערה 11 ולקמן הערה 22, ודו"ק]. ד. ובמיוחד ע"פ המבואר בפנים, דיש סברא גדולה לומר שהעברת הזקן חשוב (ואדרבה עדיף יותר מ) לובש לבושי אשה ממש — בודאי טענה וקושיא זו היטב מסולקת. ה. ועוד הסברה עי' שם פ"י יכולים לסלק קושיא הנ"ל אנו מוצאים בס' ברכת שלמה על הרמב"ם (הל' עכו"ם פ"ב ה"ב) שהאריך קצת בדיון איסור לא ילבש גבר בהעברת הזקן, וכתב לחלק בין הסרת בית השחי להסרת הזקן, כי במקרה הראשון הוא מתכוון ליפות את עצמו כאשה, ולכן במקום שיש ניוול כגון בגילוח כל הגוף שבכך אינו מיפה את עצמו אינו עובר בלאו לא ילבש, אבל בנידון האחרון שמגלח את הזקן שעל ידי כך הגבר מדמה את עצמו כאשה, נראה שעובר על הלאו אף שאינו מיפה את עצמו, כי עצם הדבר שהגבר עושה פעולה לדמות את עצמו לאשה, זו היא פעולת האיסור, לכן אף אם גילה את עצמו כל הגוף שאמנם אינו מוסיף יופי לעצמו, מ"מ הרי משהו את עצמו כאשה, עכ"ל. וא"כ מה בכך שהאשה אין לה זקן, הרי אדרבה זהו נתינת טעם לאסור האיש להעביר זקנו משום לא ילבש גבר גו', שעי"ז הרי הוא מדמה ומשהו את עצמו כאשה, וק"ל.

* * *

[בהוספה על כל הנ"ל, שוב העירני ח"א מערוך לגר מכות כ, ב: „ודבר זה אפילו בחול אסור: בתחלה נסתפקתי אם במלקט שער לבן מן השחורות בזקן ג"כ חייב אי נימא כיון דאשה אין לה זקן ולא שייך אצלה עדוי זה גם האיש אינו מוזהר או אי נימא כיון דאשה מתנאה כן בשער הראש מקרי זה עדוי לגבי איש גם בשער זקן שוב ראיתי הדבר מפורש ברמב"ם ה' עכו"ם (פ' י"ב) שכתב המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו משילקט שיערה אחת לוקה עכ"ל וטעמו נראה דכיון דלענין שבת ודאי חייב גם על הזקן דשם הטעם משום דאדם מקפיד על שיערה א' והרי ודאי גם בזקן מקפיד ואי ס"ד דמשום לא ילבש לא חייב אוקן היאך סתמה הברייתא ודבר זה אפילו בחול אסור דמשמע דקאי אבל מה דאסור בשבת הל"ל ודבר זה בראש אפילו בחול אסור אע"כ דגם בזקן חייב בחול ותימא על טור ושו"ע דהביאו דין זה סתם דאסור ללקוט שער לבן מתוך השחורות ולא הזכירו בהרמב"ם דאפילו בזקן אסור. וראה לעיל ערך „רמב"ם“ אות ב' מספר 4].

* * *

הזקן אינו שייך באשה, מ"מ כיון דעכ"פ העברת שעד הוא מתיקוני אשה,

ו. כ"ז לענין החסברה מפני מה שיש לנו לאסור העברת הזקן משום הלאו דלא ילבש גבר וגו' — אף שאין לאשה זקן. והיינו, דע"פ כהנ"ל היינו יכולים לומר כן מדעתנו, אף שלא מצאנו כן בפוסקים הראשונים.

ועאכ"כ שעכשיו יש בידינו מ"ש א' מרבתינו חד מקמאי, ה"ה החלק שני של השבולי הלקט נראה לעיל ח"א בערכו, דשם אנו רואים מפורש (בהל' גילוח סי' מ"א): „על גילוח שעד כעין תער מתקן עצמו כעין אשה שאין לה זקן“.

והנראה בכונתו הוא דס"ל דעובר על הלאו דלא ילבש אם עושה פעולה ליפות את עצמו ולדמות את עצמו כמו נשים, ולא דוקא שאותה פעולה היא קישוט נשים ממש.

ז. וכ"מ קצת מהא דכתבו הראשונים בטעם מצות לא תשחית את פאת זקנך שהוא „כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה דשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה“ (רבינו בחיי ויקרא יט, כז); „אסר הזכרים שלא ישחיתו פאת זקנם להיות כנשים בלי זקן“ (אברבנאל שם) — דגם מדבריהם משמע דאדרבה, היות שאין לנשים זקן, לכן אסרה התורה לנשים להעביר זקנם, בכדי שלא יהיו הנשים דומים לנשים.

ח. וכן עכשיו שנדפסו חלקי ד—ו מתשובת הרשב"א, אנו רואים מפורש גם מדבריו (בח"ד סי' צ') שדחה הרשב"א דברי האומרים דלא שייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' בהעברת הזקן מטעם דאין לנשים זקן. ושו"מ שכ"כ הכלי חמדה עה"ת ע"פ דברי תשובה זו להרשב"א, וכמובא ומבואר לעיל ח"א ערך „רשב"א“ אות ב' מספר 1, עיי"ש. וראה עוד מדברי הרשב"א שם לקמן הערה 24, דעוד העלה הרשב"א שם שגם טעם אחר להקל בדין העברת הזקן אינו מחוור, עיי"ש.

* * *

וכן כתבו עוד הרבה מרבתינו הראשונים וגדולי האחרונים ששייך הלאו דלא ילבש גבר וגו' במקום הזקן (וכמסומן לקמן בפנים), וכנראה לא הוקשה להם כלל טענה זו שאין לנשים זקן.

ואנן מה נעני אבתרייהו ? !

* * *

לפי כהנ"ל מובן שצ"ע בדברי המאירי מכות (כ, ב), שאחר שהביא שיטת המחמירין שלא להעביר תער בזקנם כלל משום לא ילבש גבר וגו', [ראה לקמן פ"א אות ב'] כתב המאירי דלדעתו לא נאמר בשאר אברים אלא מסרך עדי אשה ואין ראש זקן בכלל זה, ע"כ. ויש להעיר שזהו מקום היחידי שמצאתי לע"ע בדברי הראשונים שכ"כ. ושו"מ שכבר הרגיש בזה בס' עינים למשפט ע"מ מכות (כ, ב), דאחר שהעתיק לשון המאירי, הקשה עליו: „וצריך לחלק בין זה למלקט לבנות כו' שהקישוט הוא בשער וכשאר קישוטי אשה, ועצ"ב. ומ"ש המאירי דהראש והזקן אינו כשאר אברים לגבי לא ילבש גבר, ע"י רבינו בחיי (פ' קדושים) בטעם האיסור דזקן כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה כי העושה כן הפך השם הוא עושה כמו הזורע כלאים וככל מה שעשה במעשה בראשית כתב בהם למינהו כו', עיי"ש“ — עכ"ל סי' עינים למשפט שם.

* * *

בתורת סיום יש להעיר דאפילו בשו"ת שרידי אש (שם) הוא עצמו כתב (ע"ד הד"ח שמצדד להקל בדין העברת הזקן): „... כל דבריו תמוהים ... וכן מה שנתן עצה לגלח כל השער בסם, יש מגדולי האחרונים, כמו הגה"ק בעל צמח צדק ז"ל, אוסרים להסיר שער הזקן אפילו במספרים שלא כעין תער משום לא ילבש. וגם בסוף אותו תשובה, מיד אחר שהביא הגהמ"ח השגתו הנ"ל, סיים בהודאה: „ויש לפקפק ע"ז ולא רציתי אלא להמליץ זכות ... והמחמיר תבוא עליו ברכת הגה"ק ז"ל“.

מה שעוד י"ל בענין טענה זו ראה לקמן הערה 24. לעיל בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד דמאנטריאל — רבי פנחס הירשפרונג שליט"א.

א"כ כמו"כ העברת שער הזקן חשוב נוי אשה שהרי עי"ז נראה בחור, וכנ"ל. תדע, דהא מלקט לבנות מתוך שחורות לא שייד באשה בזקן כ"א בשער ראשה" ואעפ"כ באיש חייב עי"ז גם בשער זקנו כנ"ל, וחשוב נוי אשה אע"פ שהפרט הזה לא נמצא באשה. א"כ כמו"כ בהעברת שער הזקן, כיון דהוא בעצם ענין שע"י"ז נראה בחור, א"כ חשוב נוי אשה, אף שהפרט הזה אינו באשה, כיון דענין העברת שער הוא מתיקוני אשה בשער בית השחי ובית הערוה, והעברה זו הוא נוי לאשה".

וגם בלאו הכי, היינו, אפילו אם לא היינו מוצאים גם באשה ענין של העברת שער משום נוי, מ"מ כיון עכ"פ מנוי האשה הוא מה שהיא מתנאה להראות בחורה ולא זקנה, דהיינו מה שמלקט לבנות מתוך שחורות, א"כ כל ענין שהאיש מתנאה להיות נראה בחור ולא זקן כגון שמלקט לבנות מתוך שחורות אף בזקנו וכ"ש כשמגלח הלבנות והשחורות גם יחד שנראה בחור — ה"ו מתנאה בנוי אשה, וכן אף אם כל שער זקנו שחור, עכ"ז כשמגלחו נראה בחור יותר, וזהו מנוי האשה ממש, אף שעידוי מסוימת הזה ליכא בנשים כלל".

* * *

ובאמת הנה יתירה מזו, דלבד שע"י"ז נראה בחור, עוד זאת שמתדמה לנוי האשה ממש, שהאשה אין לה שער הזקן כלל, כ"א האיש יש לו זקן, ובוזה ניכר

(16) ראה הערה הקודמת בתחילתו.

(17) שו"ת צ"צ שם סק"ט.

וזה העברת ביה"ש וביה"ע היא נוי לאשה איתא בסנהדרין (כא, סע"א): ויצא לך שם בגוים בפיך (יחזקאל טו, ד) שאין להם לבנות ישראל לא שער ביה"ש ולא ביה"ע, ע"כ. ובחי' הר"ן שם הקשה: וא"ת א"כ נערה יוצא בסימנים היכי משכחת לה. איכא למימר ששערות מועטין היו להם ולא היו במקום שיוכלו להזיק כו', עיי"ש. ועי' פ"ק דגיטין (ו, סע"ב) בתורה נ"מא, ופירש"י ד"ה נימא: ודרכן ה' להסיר את השער, ע"כ. א"כ ודאי גם כשיש להם שער ומסירין את השער זהו נוי ויופי להם, דהא נקרא בפיך, אלמא זהו יופי. וכן איתא פ"ק דמו"ק (ט, ב) גבי ועושה אשה תכשיטי מעברת סרק על פני שלמטה כדי להעביר שער שלמטה, ולא כהב"ח סי' קפ"ב ס"ה שכתב: אבל הסרת שער ביה"ש וביה"ע אינו לנוי אלא להסיר הלכלוך והמאוס כו' (שו"ה צ"צ שם).

ומעניין מה שבאו"א ביאר רבי יוסף חיים מבגדד (בעל "בן איש חי") בספרו "שו"ת תורה לשמה" סי' ש"כ, שגם הוא הביא שם דברי הגמ' דסנהדרין הנ"ל וקושיית הר"ן ותירוצו הנ"ל, ועוד נוסף עי"ז הביא ג"כ המשך דברי הר"ן שם שכתב בזה"ל: "ולוי נראה שאע"ג שלא היו שערות ה' להן גומות וק"ל דגומות אע"פ שאין שם שערות הו' סימן גדלות כדאיתא בפרק בא סימן". וכתב עי"ז הגהמ"ח שם: "ובודאי פ"י האחרון שכתב הר"ן ז"ל הוא עיקר, ולשון הגמרא מוכח שלא ה' להם שערות כלל, לא קטנות ולא גדולות. נמצא באמת לא ה' לבנות ישראל שערות שם ורק זה נעשה להם אחר החטא, וא"כ מזה תבין כי אין לזה רמז ודוגמה בנוקבא העליונה הקדושה שאין בשערות אלו רמז כענין שערות זקן התחתון אשה בזכר, ודי בזה כי אין ראוי להרחיב הדיבור יותר בזה".

וראה לקמן הערה 25. לעיל בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד דמאנטריאל

— רבי פנחס הירשפרונג שליט"א.

(18) שו"ת צ"צ שם.

ההבדל בין איש ובין אשה¹⁹, וזהו מנוי האשה מה שאין לה זקן, שע"ז נראית תמיד כבחורה, אף אם היא זקינה ארבעים שנה, ואילו ה' לה זקן אזי כשהיתה שלשים או ארבעים שנה ה' נראה זקנתה. וכיון דהעדר השער בזקן הוא מנוי האשה, א"כ האיש המגלח זקנו מתנאה בנוי אשה ממש²⁰.

ועוד דחמור ג"כ ממתנאה בנוי אשה, דודאי הלוש מלבוש אשה כמו הצעיף חמיר טובא ממתנאה בנוי אשה, דאפילו לת"ק דראב"י (בנוזר שם) דס"ל מלקט לבנות אינו אסור מן התורה (כמשנ"ל), הנה י"ל דלוש צעיף אסור מה"ת²¹. ואף לדוב הפוסקים דלת"ק גם זה אינו חייב מלקות, עכ"פ לראב"י (דהלכתא כוותי') זהו חמור טובא ולוקה ע"ז כמבואר בשו"ע, ואפילו בלבוש אחד בלבד. וא"כ בגילוח הזקן הרי עי"ז מתדמה בפרט זה לאשה שאין לה שערות הזקן, והו"ל כלבוש הצעיף, וחמור מצעיף, שהרי גילוח הזקן הוא מעשה בהגוף ממש ולא בלבוש לבד, שבפרט זה נדמה בגופו לאשה²².

נמצינו למידין לפי כל הנ"ל, דבהעברת שער זקנו במספרים כעין תער, אפילו את"ל דאינו חייב מדאורייתא משום הלאו דפאות הזקן, דאוי ויחוייב לחייבו חיוב מלקות משום לא ילבש גבר מדאורייתא ממש²³, דמ"ש ממלקט

(19) ראה לעיל הערה 15 מ"ש ממפרשי טעמי המצוה.

(20) שו"ת צ"צ שם סק"י.

(21) אלא שמשמעות המפרשים דלת"ק דראב"י אין חיוב לאו ממש בלבוש מלבושי נשים עד שילבש וילך וישב בין הנשים, אבל בלבישה לבד כ"ז שלא ישב בין הנשים אינו עובר על ל"ת ממש. ודייקן לה מדכתיב "כי תועבת ה' כל עושה אלה". ותועבה זהו כשישב בין הנשים, וזולתו בחידושי הריטב"א פ"ג דמכות ד"ה ומודים חכמים (כב.) כתב: "ודבר זה אפי' בחול אסור משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה, לישנא 'משום שנאמר' משמע דלא איסור תורה קאמר אלא איסורא דרבנן ואתאי כרבנן דפליגי עלי' דראב"י דאמרי במסכת נוזר דלא ילבש גבר שמלת אשה כפשוטו המיוחדים לנשים ולא שום זיון אחר". משמע מדבריו דמלבוש המיוחד לנשים גם לת"ק חייב בלבישה זו לבד. ומ"ש 'כי תועבת' היינו שזה מביא לידי תועבה, דוגמת כי יסיר את בנך, או שע"ז בא לידי הרהור תומכי ע"י הלבשה. וכמ"ש בפני' עה"ת פ' כי תצא. ולא נחלקו על ראב"י אלא בדבר שאינו מלבוש אשה רק זיון באשה כלי זיון ובאיש מלקט לבנות מתוך שחורות דאינו מלבוש אשה ממש כי גם באנשים שייך זה רק שהאשה דרכה בנוי זה ליפות א"ע ע"ז ס"ל לת"ק כיון דזה אינו הגורם שישב בין הנשים אינו חייב ע"ז מה"ת (שם סק"י).

(22) אף שאינו דומה גמור לעומד מקרוב ממש, מ"מ הוי כמו דומה ממש. ועוד שגם בלבוש הצעיף עדיין נשארו כמה לבושים שניכר שאינו אשה, ואעפ"כ חייב מלקות ע"ז מה"ת, ועכ"פ בודאי עדיף ממלקט לבנות מתוך זקנו וצובע זקנו (שם סק"י). וראה לעיל הערה 11.

(23) ומה דאין מזכירים איסור זה הוא מכיון שיש איסור גדול יותר, היינו הלאו דולא תשחית גר', ויש בו חמשה לאוין, לכן היכא דליכא הלאו כמו במלקט לבנות מתוך שחורות או בצובע זקנו, מבואר בהדיא דשייך הלאו דלא ילבש גבר. ולפי"ז אי"מ מ"ש המשנה דמכות "ואינו חייב עד שיטלנו בתער" שהרי אפילו במספרים כעין תער יתחייב ממש משום לא ילבש גבר וי"ל דתנא משום לאו דהשחתת פאות הזקן מיירי ולא מיירי בלאו דלא ילבש גבר. ועוד דלת"ק דנוזר נט, א הנ"ל ליכא בזה לאו כלל, רק איסורא דרבנן (שו"ת צ"צ שם סק"ח).

ועיין: הרי שיטת הרמב"ם דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער, וי"ל דס"ל כן משום לא ילבש גבר, ואפי"ה נקט להלכה דאין בזה חיוב מלקות, ורק איסורא איכא, וכנ"ל הערה 11, עיי"ש.

לבנות מתוך שחורות וצובע זקנו שהוא כדי להראות בחור דהי' לוקה מדאורייתא, וכ"ש כשמגלחו לגמרי כעין תער עכ"פ, ואף שלא כעין תער י"ל דהוי כמו צובע זקנו, דמ"מ עי"ז ודאי נראה בחור. ועאכ"כ לפי הנתבאר דבהעברת הזקן הוא מתדמה לנוי האשה ממש ויתירה מזו דהוא חמור יותר אפילו מלובש בגדי נשים, וכנ"ל²⁴.

* * *

עוד תירוצים — ראה לעיל בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד דמאנטריאל, רבי פנחס הירשפרונג שליט"א.

ועי"ל: "... ובאמת לפ"ד התרגום יונתן והרשב"א ז"ל. דיש בגילוח הזקן אף שלא כעין תער משום איסור דלא ילבש גבר, מובן היטב מה שנראה מפרטי המקראות שבתורה²⁵ דסמכה לאו דפאת זקנם לא יגלחו בלאוויין שנאמרו על המת דלא יקרחו קרחה ולא ישרטו שרסת, וכן במשנה דמכות פ' אלו הן הלוקין נסמכו ג"כ הלאוויין אלו ביחד, שלכאורה יפלא מאד, אמנם להנ"ל יובן היטב, דבאמת איסור גילוח הנאמר בתורה הוא רק בתער, נראה דבלא תער ליכא איסורא, והוא באמת מצד לא ילבש גבר איכא איסור אף במספרים, אמנם כ"כ לעיל דאיסור לא ילבש גבר הוא רק במתכוין ליפות להיות כאשה, הא בלאו הכי ליכא איסורא, ולכן כיון שהי' המנהג בין האומות לסימן אכילות לגלח את זקנם על המת, אסרה תורה גילוח הזקן בישראל, שמטעם לא ילבש גבר אינו אסור כיון דאינו מתכוין ליפות אלא להתאבל, ולכן אינו אסור אלא בתער, ולכן במשנה ג"כ נסמכו לאוין אלו להורות דדוקא אם מתכוין להתאבל דאינו אסור משום לא ילבש גבר, אז אינו אסור מה"ת אלא בתער, משא"כ במתכוין ליפות אסור אפילו שלא בתער משום לא ילבש גבר, ולענ"ד ראוי גדולה מזה דאיכא בגילוח הזקן איסור דלא ילבש גבר" (כלי חמדה (עה"ת) פ' כי תצא אות ז').

(24) והנה לאחר כהנ"ל בפנים יש שעדיין טוענים טענות שונות בתקוה ללמוד זכות על המקילים בדין העברת הזקן — עכ"פ מביחנת האיסור דלא ילבש גבר שמלת אשה (ומובן דטענות אלו אין להם שייכות עם שאר החששות כו' מדאורייתא ומדרבנן שעליהם עוברים המעבירים זקנם אף שלא ע"י תער — כמוכא הדעות שבוה בחיבור הנוכחי). ואלו הם [נוסף על הטענה הנ"ל הערה 15 בארוכה, עיי"ש]:

(א) יש מקשים ע"פ דברי הרמ"א יו"ד סי' קנ"ו בדין הסתכלות במראה לאנשים: „אבל במקום שדרך האנשים לראות ג"כ במראה מותר (ר"ן פא"מ) [וכ"כ מרן המחבר (שם סי' קפ"ב) גבי דין העברת שער ביה"ש וביה"ע, וכ"ה בכ"מ]. וא"כ ה"ה בהעברת הזקן, שכן האנשים דומנינו נוהגים כן לגלח זקנם (ראה שו"ת שרידי אש הנ"ל הערה 15). ויש שהוסיף נוסף, דהרי כ"פ מצינו דאין המגלח מתכוון ליפות, כ"א מתכוונים בזה רק לא להיות משונה.

מה ש"ל ** :

(1) כבר עמד על שאלה זו הרשב"א (בתשובותיו ח"ד סי' צ') ודחה אותה. וז"ל: „שאלה... על מה סמכו עכשיו שלא ראיתי שחשש שום אדם בהעברת השער תחת הגרון והסנטר... .

„תשובה... . הטעם כך אמרו משם הראשונים... כל מקום שדרך לעשות כן אנשים נושים מותר... [היינו כטענה דידן, ועי"ז כתב הרשב"א]:... ואין דבר זה מחזור בעיני * מההוא צורבא מרבנן (גזיר נט, א) דהו מנגדי לי ובהדי דנגדו לי גליא לדריעי

(*) בענין (אפילו) סברא (בעלמא) של הרשב"א, יש להעיר משה"ג להחיד"א בערכו: „וכבר נודע את כל תוקף גדולת חכמת הרשב"א, וכתב מהרשד"ס שרבו מהר"י טאטאצק הי' מחשב סברת הרשב"א נגד רוב הפוסקים. (נראה שה"ג שם ערך מהר"י טאטאצק). וראה מ"ש מרן הב"י ע"ד הרשב"א בטויו"ד סי' ק"ה ד"ה כתב הרשב"א, סימן ק"י ד"ה ומ"ש רבינו ואינו מבין.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתיז ואילך.

וראה לעיל סוף פרק ב', די"ל דמה שבעלי הזוהר והרמב"ם והרא"ה והאר"ז אסרו העברת הזקן אף שלא ע"י תער, הוא משום דס"ל, דפיאות הזקן חמירי לפחות כשער בית השחי ובית הערוה, וס"ל כמ"ש הרשב"א וסייעתי, דבבית השחי ובית הערוה אסור ליגע אפילו במספרים [אף שלא כעין תער] כלל. עיי"ש וש"נ מקור הדברים.

חז"י דלא הוה עביד ביה"ש, אמר חברי"א הוא דין שבקוה, דאלמא כל העם זולתי היחידים היו מעבירים ביה"ש, ואפ"ה תלמידי חכמים היו נוהגין בו איסור, ואמאי והא לאו שמלת אשה ה' בדורם וחזר להיות שמלת איש, אלא שכל דבר שראוי לנשים ולא לאנשים והנשים עושות כן אסור לאנשים משום שמלת אשה. ומי שהרגיל בדבר האסור ונמשך בו ונמשכו רבים בכך אין האיסור חוזר להיותר שא"כ נמצא חוטא ומאריך, והיחודים נזהרים עוד בזה". [עוד מדברי תשובה זו להרשב"א — ראה לעיל הערה 15]. ובביאור סוף דבריו של הרשב"א האלו, ראה שו"ת אבני נזר חו"מ סי' ק"ג (הובא בס' פסקי תשובה ח"ב סי' קצ"ט):

"הנה ידוע מ"ש הרשב"א בתשובה ח"ד בלאו דלא ילבש גבר, דאם הראשון עושה להתדמות לנשים, אף דהבאים אחריו אינם מתכוונים רק להתדמות אליו, מ"מ כולם נדונים עפ"י כוונת הראשון". [וראה לעיל ח"א ערך "רשב"א" אות ב' מספר 2]. וראה בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הגאב"ד דמאנטריאל — רבי פנחס הירשפרונג שליט"א.

(2) ואין להקשות עפ"י דברי הפרישה יו"ד סי' קפ"ב (הובא בחידושי רע"א לשו"ע יו"ד שם) שאם נהגו הגוים כן יש להתיר. שהרי כבר קדמו חז"ל מן קמאי ה"ה השבלי הקלט (ח"ב הל' גלוה) שכתב בגידון הזה:

"... ואע"פ שנוהגים בזמן הזה כל זכרי הערלים להסירם בזרניך וסיד, אין לנו להניח דברי רבותינו על נהוג הערלים".

(3) שו"מ שכ"כ בס' כלי חמדה (עה"ת) פ' תצא אות ז' וז"ל: "... והנה ראיתי בשערי תורה ח"ג שקו"ט הרבה רבנים בזה אי יש בגילוח הזקן איסור דלא ילבש גבר רב אחד הביא מתשובת הרשב"א ז"ל ח"ד סי' צ' כיון דזקן אינו כנגדן בנשים לא שייך לא ילבש גבר שמלת אשה [ראה לעיל הערה 15] ורב א' כתב משום דבאשה הוא ממילא א"ז בגדו לא ילבש, ורב אחד כתב לפ"ד הפרישה אם גם הנכרים לובשים כן לא שייך בזה לאו דלא ילבש, וכל דבריהם אין להם יסוד, דהמעין בתשובת הרשב"א ז"ל הנ"ל יראה להשואל נסתפק לומר כן, אמנם מתשובת הרשב"א ז"ל נראה מבואר דס"ל להיפך, ומשם נראה סתירת הדברים לדמות זה לדברי הפרישה, דהרי ז"ב דסוף כל סוף גם הנכרים עושים כן ליפות את עצמן, וזה היא יופי המיוחד לנשים, א"כ אף אם כו"ע עושים כן, בכל זאת שייך בזה לא ילבש, וכמ"ש הרשב"א ז"ל להוכיח שם מגמ' דנזיר".

(4) כעת זה לא כבר אתא לידי שו"ת מהרש"ם ח"ב ושם בס' רמ"ג רמ"ד נשאל בדבר איש צעיר שנתלבן זקנו אם מותר לצבוע ועיי"ש מה שהשיב לאיסור דבאיסור דאורייתא הגם שמכחך רק שלא יתבייש אסור, וגם הביא שם דברי הפרישה הנ"ל וכתב דח"ו לסמוך על פ"ה הא' דגם להסתכל במראה וכל שאר הדברים העכו"ם עושים כן ואתה עוקר כל דיני השו"ע.

(5) יש לדון אם כל קשוט וגוי לאנשים הוי בכלל לא ילבש גבר וגוי, או שדוקא מין קשוט המיוחד רק לנשים. והנה בגמ' שבת (ג, ב) אמרו תניא מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו, אם בשביל ליפות אסור, ע"כ, ומפרש רש"י משום לא ילבש גבר וגוי. וכן מוכח בתוס' שם: "שאם אין לו צער אחר אלא שמתבייש ללכת בין בני אדם שרי דאין לך צער גדול מזה", אבל במקום שאין צער אסור אם בשביל ליפות. וכ"כ בהגר"א (יו"ד סי' קנו) שהקשה על הר"ן הנ"ל שחלק בין מקום שנהגו גם אנשים כן דשדי, מהא דשבת שם שאמרו אם בשביל ליפות אסור,

ולפי הנ"ל דבהעברת הזקן יש ג"כ אותו האיסור שבבית השחי ובית הערוה, היינו, הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה", ואדרבה דבזקן חמור טפי וכו' — עאכ"כ שמוכן היטב טעמם ונימוקם של כל הני רבוותא הנ"ל לאסור העברת הזקן לגמרי, אף ע"י מספרים [ולפי"ז כ"ש ע"י סם] וכנ"ל. וראה לעיל עד"ז בדעת הרמב"ם, וכנ"ל גם בח"א בערכו (אות ב' מספר 4, עיי"ש).

ואף מאן דפליג שם דוקא משום כבוד קונו אבל כה"ג לא, ואמרינן (מכות כ, ב. שבת צד, א) ללקט לבנות כו', עיי"ש [ובארוכה לעיל הערה 15] והיינו שבגמ' סתמא אמרו דליפות אסור ומשמע שבכ"ג ואפילו במקום שנהגו גם אנשים, ועוד שהרי גם שם נהגו אממר ור"א ומ"מ מר זוטרא לא עשה כמותם.

ומוכן (ע"פ הגתבאר לעיל בהערה הנ"ל ומה שיתבאר לקמן בסמוך [במיוחד מספר 9]) דאין להקשות על הנ"ל — גבי העברת הזקן עכ"פ — ממה שכתב הרמב"ם הל' ע"ז פ"ב : „במקום שאין לובשין אותן הכלים ואין משימין אותו החלי אלא נשים הכל כמנהג המדינה", וק"ל.

(6) לאחר זמן בא לירי הא דכתב הגאון רבי יעקב דידאווסקי (מחבר ס' קיום התורה, ציונים לתורה, ושי"ס) במכתבו הנדפס בס' דא גזירת אורייתא (ירושלים, תרצ"א) ס' ז', וז"ל : „הנה כל הקישוטין כדי לייפות עצמו אסור משום לא ילבש גבר, וכדאיתא בשבת (ג, ב) : „ואם בשביל לייפות אסור", ופירש"י משום לא ילבש גבר שמלת אשה. ואף לאמימר ורב אשי דס"ל דמתניתא דרוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו, משום שנאמר כל פעל ה' למענהו. היינו דוקא ברחיצת פניו ידיו ורגליו וכיו"ב, משא"כ במידי דאיסורא דודאי לית בזה משום כבוד קונו, ומצינו עוד דיש דברים שהם חמורים יותר בשער מבשאר קישוטין של תכשיטין כגון המלקט שער הלבן מתוך השחורות הן בשער ראשו והן בשער זקנו לוקה ואפילו בשערה אחת אסור וכדאיתא בגמרא (שבת צד, ב. מכות כ, ב. רמב"ם פ"ב מהל' עכו"ם וחוקותיהם, טושו"ע יו"ד ס' קפ"ב סעי' י') — וכן אסור לאיש לצבוע שערות לבנות שיהיו שחורות, ואילו שיערה אחת אסור וכדאיתא שם ברמב"ם וטושו"ע, והנה גבי שאר קשוטין כגון לא יעדה איש עדי האשה וכו' הוא דוקא במקום שאין לובשים אותם הכלים אלא נשים, וכמו שכתב שם הרמב"ם וטושו"ע, ואילו גבי שערות לא חלקו כלל, אלמא דבכל גוונא אסור, ודינא דצובע שער אחד לבון לשחור דכתב הרמב"ם ז"ל דחייב כתב המ"מ דלמד זה הרמב"ם ז"ל מדינא דהמלקט שער לבן מתוך השחורות. אבל עכ"פ חזינן דקישוט השער לבן מתוך השחורות או לצבוע אותו לשחור הוי מדברים המיוחדים לנשים, ואפילו לדעת הר"ן דמיקל לענין להסתכל במראה במקום דנהגי ג"כ האנשים בזה אמנם לענין ליקוט השער לבן או לצבוע שחור לא מהני בזה מנהג כלל, וכדמוכח מהגמרא דלא מפליג כלל, וכן גם הפוסקים לא חילקו בזה כלל. אמנם, אפילו להסתכל במראה במקום שנהגו ג"כ האנשים בזה, הנה הגר"א לא נראו לו כלל דברי הר"ן שמתיר במקום שנהגו, ואפילו לדברי הר"ן הרי הר"ן עצמו כתב שהחברים נמנעים בזה בכל מקום וכמו שכתב הב"י בס' קנ"ו בשם הר"ן.

(7) ראה משנ"ח לספר חסידים ס' ד', דשיטת רבינו יהודה החסיד דאף אם אינם מכוונים להנאת קישוט אסור, וכ"ה שיטת הר"א ממיץ הובא ברמ"א ס' תרצ"ו, ועי' ב"ח שם וביו"ד ס' קפ"ב ושם ס' קנ"ו, וראה תשב"ץ קטן מש"כ בשם הר"ש משאנץ שפ"א כאבו עיניו והוצרך לראות במראה וכיסה פניו ולא הניח רק מקום עיניו לראות במראה, ועי' בס' משנת חכמים הל' ע"ז ס' מ"ד (ע"פ הערות מקור חסד לסי"ח שם). (8) ואף את"ל דהאיסור דלא ילבש גבר וגו' הוא רק במכוון ליפות אבל זולת זה אין איסור — הנה סוף כל סוף כיון דלהעביר הזקן הוא איסור, א"כ מי שיראה אותו גלוח הזקן ידמה שעבר על איסור, נמצא, דעכ"פ אסור תמיד משום חשד ומראית עין וכו' (כלי חמדה עה"ת ח"ה פ' תצא אות ז'), וראה לקמן פ"ה ופ"ו.

וראה לעיל ח"א ערך „ספר המנהיג“, שגם הוא אסר לגלח הזקן במספרים כעין תער, משום דשייך בהסרת הזקן אותו איסור שישנו בבית השחי ובית הערוה.

(9) ונראה דעו"ל ע"פ המבואר בס' ברכת שלמה על הרמב"ם (הל' עכו"ם פ"ב ה"י) דאין גדר עצם הלאו דלא ילבש גבר גוי תלוי במנהג המדינה, שהרי כל עיקרו של הלאו בא למנוע את התוצאות החמורות שעלולות לבא ע"י זה, וא"כ אין לומר שאם יהי מנהג המדינה שגשג תלבשנה בגדי גבר או גברים ילבשו בגדי נשים שהותר הדבר, ואין שום ספק שיש איסור גמור להמשך אחרי מנהג זה, וע"כ צ"ל דאם אנשים או נשים עוברים את התחומים המקובלים בתורתנו הק' ועם שינוי התלבשות וכדומה תהי האשה דומה לאיש והאיש דומה לאשה, הרי עוברים את הלאו של לא ילבש גוי, ואף אם ינהגו כן רוב המדינה ננו מצווים לא ללכת אחרי מנהגים הסותרים את תורתנו הק', ושהו יסוד דינו של האיסור, עיי"ש בס' הנ"ל שתלה זה במח' ת"ק ור"א בנויר (נט, א') ומיסק דלשיטת ת"ק אף אם ח"ו יהי מנהג ללבוש תלבושת המבטלת את צורת האיש והאשה, אין ללכת אחר מנהג זה, מכיון שזה בניגוד לתורה, וזהו המקור לאיסור, ואפילו לר"א י"ל שבמקום שעצם הצורה אינה משתנה ורק התכשיט הי' מיועד לאיש או לאשה ועם השינוי לא יביא הדבר לידי תועבה וזימה, ג"כ י"ל שיש ללכת אחר המנהג. וי"ל דזהו ג"כ שיטת הרמב"ם (שם) במ"ש שבתכשיטים וכדומה יש ללכת אחר מנהג המדינה היות ועל ידי לבישת תכשיט זה אינו מתדמה לגמרי לאשה, עכ"ל. וכן י"ל לחלק בין ביה"ש וביה"ע לפיאות הזקן, דגדר העברת שער ביה"ש וביה"ע הוא כמו דין התכשיט הנ"ל, שהרי ע"י העברת ביה"ש וביה"ע אינו מתדמה לגמרי לאשה, ועצם הצורה אינה משתנה, ורק שמעשה זה הי' מיועד לנשים, ולכן בזה יש ללכת אחר מנהג המדינה, משא"כ בהעברת הזקן, הרי עיי"ז הגבר מדמה את עצמו ומשווה את עצמו כאשה, וזהו תלבושת המבטלת את צורת האיש, וכו' וכו' וכנ"ל בפנים ובהערה 15 — א"כ בזה בודאי יש איסור גמור להמשך אחרי מנהג המדינה או רוב האנשים וכו', וק"ל.

(10) ולאחרונה בקשתי חו"ד של הרה"ג וכו' ר' הלל פעוונער שליט"א (א' מגדולי הרבנים במדינת צרפת) על שאלות אלו (שבהערה 15 והערה הנוכחית), וזה לשון תשובתו אלי:

„הקשו על הצ"צ שכתב שיש בהסרת הזקן איסור של לא ילבש גבר וגוי: (א) הרי אין קישוט של הסרת זקן באשה (ב) הרי מכיון שכבר נהגו בזה רוב האנשים שוב אין בזה משום שמלת אשה וכמו הסתכלות במראה וכו'.

„תשובה: כבר הביא הצ"צ שתי הטענות ודחאן בזה שאשה בעצם אין לה זקן ובוזה היא משונה (ליופי) מאיש, וההסברה היא שאע"פ שכל ענין הקישוטים וההתנאות הוא מתיקוני אשה (והקב"ה בעצמו תיקנה לחוה וכו') — ואפשר שהוא כדי לבטל הענין של מלאה כו' מלא כו' — כדי שיהיו רצים כו', וכדעת זקנים האחרונים שחשו שמא תתגנה) עד שיש מ"ד אין אשה אלא ליופי ולתכשיטי אשה. מ"מ אין זה אלא שהחזיקו בזה, וע"כ אם כבשוה לסטים אפילו, שוב אין זה תכשיטי ותיקוני ודרך נשים דוקא. משא"כ הסרת הזקן הרי בזה הוא מתדמה בעצם לאשה, שבטעם בריאתה אין לה זקן, ומה יתן ומה יוסיף זה שרוב האנשים מתדמים לנשים. וזה מרומז גם בלשון התרגום יונתן שכתב על העברת הזקן „לאיתחמאה כמו איתחא“. (וגם בזה כתב הרב . . . שכוונת התרגום יונתן דוקא אם כוונתו להתדמות וכו'. אע"פ שפשוט שהתרגום יונתן מתרגם בזה מ"ש „שמלת אשה“. וגם כתב שמכיון שאין הלכה כהתרגום יונתן במ"ש תפילין וציצית, אין הלכה כמותו גם בענין הסרת הזקן. דורש סמוכין. במשנה תורה . . .“.

וראה לעיל ח"א ערך „תרגום יונתן“ הערה 5.

(11) כנ"ל מספר 5, 6 יש להעיר שגם הרמ"א עצמו כתב בס' קפ"ב שם שהחברים נמנעים בכל מקום. וכן הובא בגליון מהרש"א סי' קנ"ו: „אבל במקום שדרך האנשים

וכן הוא גם שיטת בעל "שבלי הלקט", דחייב חיוב מלקות על העברת הזקן אף שלא בתער מטעם הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה", במכ"ש מדין בית השחי ובית הערוה, וכנ"ל ח"א בערכו (עיי"ש). ואולי זו היתה שיטתו של בעל "מגדל עוז", וכנ"ל ח"א בערכו (עיי"ש).

לראות כו'. ר"ן פא"מ. ומשמע שם דמ"מ החברים נמנעים בכל מקום. שו"מ שכן כתב הגאון רבי פנחס עפשטיין במכתבו הנדפס בס' דא גזירת אורייתא הנ"ל גבי דין מסתכל במראה לאנשים : "ומ"מ אנשי מעשה נמנעים גם מזה אפילו במקומות הנ"ל".

וראה ביאור הגר"א שם דלא נראו כלל דברי הר"ן שמתיר במקום שנהגו, וכנ"ל מספר 5, 6.

(12) נוסף על כהנ"ל העירני ח"א שיש לדייק מלשון "אין מוחין" שבפרישה (ורעק"א) הנ"ל (ולא כתבו "מותר") — דפירושו דאין זה היתר גמור. [עד"ז דאה שו"ת מנחת יצחק ח"ג סל"ג : "משכ" . . . שאין למחות, היא רק משום מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין אבל בודאי אין בזה היתר, להחליט בתורת ד', ובתורתו יהגו יומם ולילה . . ."].

* * *

עוד שקו"ט השייך לכל הנ"ל, ראה שו"ת שואל ומשיב מהד"ק ח"א סי' ר"י. שו"ת מהר"י אשכנזי חיו"ד סי' י"ט. שו"ת דברי חיים חיו"ד סי' ס"ב. שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קע"ג. שו"ת מהרש"ם שם. שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' כ"ג. סי' מנחת פתים סי' קפ"ב. שו"ת בית היוצר חיו"ד סי' מ"ה. שו"ת אבני זכרון ח"ג סי' לט. שו"ת לבושי מרדכי חיו"ד סי' ק'. שו"ת אמרי דוד סי' קע"ד. סי' מאורי אור (קצשו"ע יו"ד). שד"ח כללים מע' הלמ"ד כלל קטז. לקו"ש ח"ט עמ' 325. שו"ת משנת בנימין סי' ל"ב. שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' פ"א. שו"ת שרידי אש שם.

* * *

בתורת סיום, ראה מה שהודה הגאון "שרידי אש" עצמו — נעתק לעיל הערה 15 בסופה. וראה לקמן בסמוך אות ב' ושם יתבאר איזה נקודות נוספות על כהנ"ל.

(ב) גם יש אנשים הטוענים, שכונתם בגילוח זקנם (אינו כדי לייפות כו', כ"א) משום בושה, וכי, והנה נוסף על הנתבאר ע"פ מ"ש לעיל הערה 15 והנתבאר לעיל הערה זו אות א' בארוכה, דאין שום פטור מהלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה משום כונתם האמורה, (וק"ל), הנה יש להוסיף איזה נקודות, כדלהלן.

(1) ראשית כל ראוי לבאר דוקא במצות עשה קיי"ל דצריכות כוונה. ויש פוסקים ג"כ דאין צריכות כוונה. אמנם למצות לא תעשה לכולי עלמא לא בעי כוונה לעבור (מלבד לענין בל תוסיף דאיכא פלוגתא וכדאיתא בעירובין צו, ב ובר"ה כח, ב). וכיון שיוצא שזה אסור הגם שעושה כן לתיאבון, מ"מ הוא עושה איסור בזה. ורא"י ברורה לזה דהא קיי"ל דמומר לתיאבון הוי מומר לכולי עלמא רק דלא חמור כמו מומר להכעיס, אבל מ"מ מומר לתיאבון מיקרי (וכדאיתא בהוריות י"א וכן הוא ברמב"ם פ"ד מהל' רוצח ופסק הרמב"ם כ"ר אבוהי וכ"ר יוחנן וכמ"ש הכ"מ שם) ולענין מחלל שבתות בפרהסיא ועובד ע"ז אפילו מומר לתיאבון חשוב ג"כ כמו מומר להכעיס (וכמו שכתב הב"י ביו"ד סי' רמ"ח) ופי' לתיאבון שהוא תאב לזה. וכיון שרוצה הדבר מחמת עצמו או שלא יתבייש מחמת אנשי סביבתו וכל כיו"ב הכל נכלל בשם לתיאבון ולכן המגלח זקנו מי שהוא בין אנשים מגולחי זקן והוא מתבייש מהם ובשביל כן הוא מגלח את זקנו אבל אינו מכחן ח"ו להכעיס וגם אינו מכחן לעבור על התורה ח"ו וגם לא לשם שחץ וגאווה ח"ו רק לפי שאנשי סביבתו הולכים כן ומשו"ה הוא ג"כ עושה כמותם. עכ"ז ג"כ הוא מומר לתיאבון מקרי לענין גילוח הזקן, וכמו כן בכל איסורי התורה, ומחמת שיש אנשים שמשבחים בזה ראייתו לבאר זה והגם שדברים פשוטים

(*) עוד עד"ז — ראה בארוכה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתיח ואילך.

[ויש להביא קצת חיזוק להנ"ל דאיתו איסור שישנו בבית חצרות שייך ג"כ בהזקן ממ"ש רבינו בחי' (תלמיד מובהק של הרשב"א) בפירושו עה"ת פרשת קדושים (יט, כז): "... וזהו איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון [ביה"ע] כי האיטור שוה בהם", עיי"ש בארוכה [לעיל ח"א בערכו] ובש"ך עה"ת (פ' קדושים שם) הביא דברי רבינו בחי' הללו ומסיק בזה"ל: "ועל דרכנו מדבריו נראה שאסר גלות שער התחתון כעליון, שהם השו"י אחת, ואפשר שלזה בא רבוי 'את', שאמר ולא תשחית את וגו'". וגם מרן האריז"ל ביאר

הם (ממכתבו של רבי יעקב דיאוסקי, מחבר ס' קיום התורה. ציונים לתורה. ויש"ס — נדפס בס' דא גזירת אורייתא [ירושלים, תרצ"א] ס"ז).

(2) בס' עמודי ארזים (דף ס"ה בהג"ה) סיפר הגהמ"ה אשר בחור אחד הקשה לו על פסק זה מגמ' שבת ג, ב: מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו, ע"כ. וכתבו התוספות (שם ד"ה בשביל צערו): ואם אין לו צער אחד אלא שיתבייש לילך בין בני אדם שרי דאין לך צער גדול מזה, ע"כ. ובנידוד לכאורה נמי כיון דמתביישים לילך בין בני"א שלא יראו כבחורים זקנים שמותרים להעביר זקנם מחמת צערם הזה.

אבל תברא בצדו, כי בפירושא אתמר סמך ל' דאם בשביל ליפות עצמו אסור. וכתב רש"י (שם) משום לא ילבש גבר שמלת אשה, ע"כ. ואם דאסור ללקט אפילו שערך אחת לבנה מתוך השחורות או לצבוע איזו שערך לבנה לשחורה משום לאו דלא ילבש, כ"ש היכא דמסיר כל הזקן באיזו אופן שהוא כיון דעכ"פ דליפות עצמו קמיכוון, ואף מאן דפליג (שם) דוקא הוא משום כבוד קונו, אבל כה"ג ודאי לא. כי פשיטא לן אם יזכור אז בבורא וקונו יוצר מעשה בראשית ית"ש אשר הוא עומד עליו שם ורואה מעשיו אז בודאי יפול עליו אימתה ופחד ולא יעשה מעשה זה למענהו ח"ו. ועיין בביאור הגר"א יו"ד סי' קנ"ו אות ד' הנ"ל: "וחברים נמנעים מכל מקום", ומה גם בירושלים, דאיתא בירושלמי פ"ק דחגיגה: בעיר שחוברה לה יחדיו שעושה לכל ישראל חברים, ע"כ. והמשיך בס' עמודי ארזים שם דגם אמר לבחור המקשן הנ"ל כמה דלית ב' דעתא, שעי"ז משוה המדות ודבוקו לו צערים זה בזה להודי. התם גבי גלדי צואה ומכה אין לך נזיל וצער גדול מזה לילך כן בין בני"א. אבל הכא בשערות הזקן ליכא כלל ח"ו שום צערא ואדרבה ילך נא בקרבנו בהזקן כהלכות גברין יהודאין ולא יהי' מאלו מגלחין ומספרים ח"ו כבוד א"ל וקדושתו. ואז יקרא שמו בישראל בחור כהלכה. וביחוד בזה"ו שיש בזה ג"כ מ"ע ונקדשתי בתוך בני ישראל לכל בחור שהולך בזקן. ובפרט בחור שרק תורתו ואומנתו ואינו הולך ח"ו לבתי תיאטראות וקרקסאות ונשפי ערב ואינו מטייל עם בתולות מדוע הוא יתבייש בפאת זקנו וידמה לו שהזקנה ק'פצת עליו. ולפני מי יצטער עי"ז. ואם בשביל שחושב בשביל שידוך ועי"ז מקשט את עצמו בזה מובן ופשוט שזהו דבר המופרך מעיקרא מכל וכל ר"ל (וכמבואר בהקדמות המצוינים לקמן פט"ז, עיי"ש). וריש כל מרעין בישין אלו הבחורים המעבירים זקנם שלא תואר ולא הדר להם אלא דעות המדרה ופנה הודם ופנה זיום ופנה מהם הדרת פני ישראל ואידימי להו בפרצופיהו מראה הנתק וצדעת כן משחת מאיש מראהו. ולא רק למליצה בעלמא אחז"ל הקדושים: "הדרת פנים זקן", כי באמת הזקן והקדושה שבה. היא היא הנותנת חן והוד והדר בעיני כל רואיהם, (עמודי ארזים שם).

וראה לקמן פ"ס בארוכה.

ויש להעיר גם מקונטרס תפארת אדם (להחפץ חיים) פ"ו [לעיל ח"א בערכו] אות ה' מספר 13].

וראה לעיל בהערה הנוכחית אות א' מספר 4 המובא משו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רמ"ג דנשאל בדבר איש צעיר שנתלבן זקנו אם מותר לצבוע ועיי"ש מה שהשיב לאיסור דבאיסור דאורייתא הגם שמכוון רק שלא יתבייש אסור. וראה מקומות שנשמנו לעיל הע' זו סוף אות א.

בארוכה שייכות זקן התחתון לזקן העליון לענין איסור העברתם, דכללות זקן עליון הוא כתחתון ועפ"י בשניהם לא תגע בו יד להעביר השער לא במספרים ולא בסם כו'. ודברי האריז"ל בזה מובאים ומבוארים ע"י הבעל "בן איש חי" (רבי יוסף חיים מבאגדאד) בספרו "שו"ת תורה לשמה"²⁵.

והכי מפורש כתב גם הגאון הרגצובי, דהעברת הזקן אף שלא בתער

(25) ירושלים, תשל"ו (מכת"י). סימן רט"ו. וז"ל: "... והענין הוא אודיע לכם כי נמצא בכתב"י מרן האר"י זצ"ל בשער המצות כ"י בפ' קדושים שכתוב שם וז"ל דע כי כמו שלמעלה יש י"ג תיקוני דיקנא עלאין בבחי' דעת בסוד הראש הנקרא זקן כן יש זקן תחתון למטה ביסוד כנודע וגם בו כלולות י"ג תיקונים ואל זה הסוד הנפלא רמזו רז"ל במ"ש גדולה מילה שנכתרו עלי' י"ג בריתות ונודע כי ז"א נעשה מן נה"י דא"א והנה מזקן התחתון דיסוד דא"א נעשית זקן העליון דז"א וכו' וכמו ששערות רישא ודיקנא דא"א לבנים כעמר נקי גם שערות היסוד שבו הם לבנים וכו' אבל בז"א אינו כן כי הנה השערות דבריש' ודיקנ' הם שחורות אבל כשהז"א עולה בימי הזקנה כנודע וגם הוא נקרא זקן או מתלבנים שערות ריש' ודיקנ' כדמיון דיקנא דא"א סבא דסבין וזה להיות מן היסוד דא"א אשר שערותיו לבנים נעשית זקנו ולכן גם דיקנ' מתלבנת בימי הזקנה אבל השערות שביסוד התחתון דז"א לעולם שחורות כעורב אף בזקנותו כי רחוקים הם מיסוד דא"א ומבשרינו נחזה אלוה עכ"ל. ועיין בעץ החיים שער הולדת אור"א פרק ט"ז ע"ש וכן בביאור האד"ו למדן האר"י זצ"ל הנמצא בכ"י כתב וז"ל ועיין במה שביארתי בענין חטאו של קין והבל בהקריבם צמר ופשתים וכו' ושם ביארתי גם כן כי היסוד דע"ק שהוא א"א יש בו בחי' זקן התחתון כלולה גם היא מן י"ג מידות ולסוד זה רמזו רז"ל ואמרו גדולה מילה שנכתרו עלי' י"ג בריתות ומשם נמשכו י"ג תיקוני דיקנא בז"א בזקן העליון שלו וכו' ע"כ ע"ש. ומלתא אנב אורחאי אמינא שאל תתמה איך נמצא אצלינו בתחתונים מי ששערות זקן התחתון שלו ג"כ לבנים והלא אנו דוגמת ז"א וכתב מרן ז"ל דגבי ז"א שערות זקן התחתון שלו לעולם הם שחורים, אין זה תימה... [והאר"י לת"ץ ואח"כ סיים:]... ומדברים הגו' נשמע כי כללות זקן עליון הוא כתחתון וכמ"ש מרן ז"ל שכללות י"ג תיקונים אשר בזקן העליון המה כתחתון כי זקן התחתון כלולה גם היא מן י"ג מידות ולכן ראוי שגם בזקן התחתון של אדם התחתון לא תגע בו יד להעביר השער לא במספרים ולא בסם והמשכיל יבין מדעתו כי א"א להרחיב הדברים יותר אך ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון כי רב המרחק ביניהם כי בתחתון הוא כללות שבעליון ושם בעליון השערות הם צינורות של שפע ולכן אסור לתלוש בידו אפילו שער אחד אבל הכא אין קפידה אם ע"י חכון נעקר שערות ולית לן בה ורק להעביר את זקן התחתון ולהסירו לגמרי על זה הוא דקפדינן מפני שיש בו דמיון למעלה ואל תתמה למה לא נזכר בדברי מרן האר"י ז"ל אזהרה בזה כי הנה יש כמה דברים כיוצא בזה שהיו צריכים להכתב בדברי מרן האר"י זצ"ל ולא נכתבו אך המשכיל יבין דבר מתוך דבר כי כל דבר ודבר מדברי מרן האר"י זצ"ל הוא כדמיון הדד שכל פעם שהתינוק מניחו בפיו ומוצץ ממנו חלב חדש. ומיהו דע דאם השערות של זקן התחתון ארוכים הרבה וקשה עליו השתלשלותם למטה מחמת אורכם ועוביים אפשר לקוץ מן האורך שלהם ולקצרם מאחר דאינו מסירים לגמרי משא"כ בזקן העליון דבכל אופן אסור לא תגע בו יד. והי' זה שלום ואיל שדי' ה' צבאות יעזור לי".

וראה לעיל ח"א ערך "אריז"ל" ועיי"כ לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' בענין איחוד נגלה דתורה ופנימיות התורה, דתורה אחת היא, עיי"ש.

[ואין להקשות מזה שהנשים יש להם שער בביה"ע שהוא זקן התחתון אע"פ דאין להם זקן עליון כאיש, דכבר עמד ע"ז הגאון רבי יוסף חיים שם בשו"ת תורה לשמה סי' ש"כ — הובא לעיל הערה 17, עיי"ש].

אסור מן התורה ממש, שהוא חמור יותר מדין שער בית השחי ובית הערות, וכן"ל ח"א בערכו, עיי"ש (וכדלקמן בסמוך).
וראה עד"ז לעיל בפתיחת החיבור במכתבו של הגאב"ד מאנטריאל —
דבי פנחס הירשפרונג שליט"א.

* * *

וגם בלי הילפותא מדין שער בית השחי ובית הערות [ראה לעיל הערה 15] הנה י"ל בשיטת הרמב"ם דס"ל דשייך בהעברת הזקן אף שלא בתער הלאו דלא ילבש גבר וגו' מדאורייתא ממש, במכ"ש מדין מלקט לבנות מתוך שחורות, כנ"ל [ובח"א ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 4, עיי"ש].
והכי מפורש כתב הגאון רבי יעקב עמדין (יעב"ק) בסידורו [נסמן — ונעתק בשלימות — לעיל ח"א בערכו אות א'], דבהעברת הזקן, נוסף על שאר האיסורים, עובר גם על "לאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, שאפילו המלקט שצרה לבנה מתוך שחורות עובר בזה", עכ"ל.
ואולי זה ה"י גם נימוקו של אביו הגאון בעל "חכס צבי" שהעלה, דס"ל להרמב"ם דהעברת הזקן אף שלא בתער פטור אבל אסור, וכן"ל ח"א ערך "רמב"ם" שם, וש"נ.

וכ"מ מדברי מרן ה"חפץ חיים" במ"ש (קונט' תפארת אדם פ"ו):
" . . . וראי' מ[מסכת] שבת . . . בדף צ"ב, דאפילו ללקט לבנות מתוך שחורות ג"כ אסור משום לא ילבש, כיון שהוא עושה זה להתנאות כדי שיהי' נראה כבחור" [נעתק לעיל ח"א ערך "חפץ חיים" אות ה' מספר 13].
וגם הגאון הרגצובי כתב להדיא: "ויהיו נזהרים מאד שלא יספרו הזקן, כי זה איסור גמור וגרע מלצבוע . . .", וכמובא שאר דבריו בזה לקמן בסמוך, עיי"ש דס"ל דאיסורא דאורייתא איכא.

וכ"מ בשיטת הרב ראובן מרגליות ממ"ש (בהערותיו על שו"ת מן השמים סי' ל"ו): "ויעויין בתרגום יונתן ב"ע פ' תצא כ"ב, ה' עה"פ לא ילבש גבר שמלת אשה, שתרגם: לא יספר גבר בר שיחיא וערייתא ובי אנפוהי לאתחזאי בי נשא כו' — ומסתברא שאינו עדיף ממלקט לבנות מתוך שחורות שאסור משום לא ילבש, עי' שבת צ"ד, ב'".

ושו"מ שכ"כ הבעל "כלי חמדה עה"ת" בתשובתו שנדפסה בס' מראה כהן — תליתאה (סימן ל"ו): " . . . באנשים הדרת פנים הוא הזקן ובנשים הדרת פני' הוא מה שהיא יותר צעירה לימים, ומהאי טעמא העוקר שערות לבנות מתוך שחורות עובר על לא ילבש גבר ולכן שפיר י"ל דגם המגלח זקנו לגמרי שיהא חלק כמו בנשים הוי בגדר לא ילבש גבר שזה מהידורי אשה לא מהידורי גברי שהידור בגברי היא להיפך".

ומסתבר לומר שגם שאר גדולי רבותינו שהחמירו בדין העברת הזקן אף שלא בתער מצד אזהרת "לא ילבש גבר" כמו התרגום יונתן והראב"ן ורבינו יונה והגה"ק מקמרנא ומהרי"ל דיסקין והגאון רבי שאול בראך, ועוד (כמצוין לקמן בסוף הפרק) — גם המה מייסדים שיטתם ע"פ ההוכחה וההסברה האמורה.

* * *

וראה עוד לעיל פ"ב שם, דא"כ, לפי כהנ"ל, איך אפשר לומר היתר בהעברת הזקן אף שלא ע"י תער, נגד הסוגיא דנזיר [שמובא שם], דגם בבית השחי ובית הערוה יש איסור להעביר השער בכל אופן, משמע דכ"ש וק"ו אלף פעמים בפיאות הזקן, דיש בהם תרתי — הן הלאו ד"לא תשחית את פאת זקנך" [כמבואר שם], והן הלאו ד"לא ילבש גבר שמלת אשה" [כמבואר כאן], וכמ"ש (עיי"ש וש"נ).

וראה עוד שם, דלפי כ"ז יובן, שפסק מרן הב"י בשו"ע, לאסור בבית השחי ובית הערוה מספרים כעין תער ולהתיר זה בזקן — תמוה מאד, ולא נמצא כלל בראשונים שמיקל בזקן יותר מבבית השחי ובית הערוה, והאוסרים בשחי וערוה, כ"ש שאוסרים גבי זקן, עיי"ש וש"נ. ועיי"ג"כ שם מ"ש הרב "שדי חמד" על כל זה, שאילו היו יודעים המצדדים להקל בדין העברת הזקן את כל הנ"ל, בודאי היו חוזרים בהם מסברתם והיו אוסרים העברת הזקן אף במספרים שלא כעין תער [וכ"ש סם וכו']. (עיי"ש וש"נ).

* * *

וע"פ כל הנ"ל גם מסולקת טענת מרן הב"י שממנה ברצונו להוכיח בשיטת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים מותר (דמאי שנא מפאות הראש, דפסק הרמב"ם להקל במספרים) — שהרי אזהרת "לא ילבש גבר" שייכת רק בפאות הזקן ולא בפאות הראש, ולכן אפשר שהרמב"ם ה' מיקל בפאות הראש — יותר מבפאות הזקן. (וכמבואר כ"ז בארוכה לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב' הערה 99 אות ה—ו, עיי"ש).

* * *

והנה ב"כלי חמדה" עה"ת²⁶ הביא עוד ראי' לאסור גילוח הזקן אפילו במספרים שלא כעין תער משום לא ילבש גבר וגו' ממתני' דנדרים סה, ב: פותחין לאדם בכתובת אשתו כו'. אמר לי' ר"ע אפילו אתה מוכר שער ראשך כו'. ובגמ' שם: מטלטלי מי מישתעבדי לכתובה כו' ושער ראשו מטלטלי הוא וברא"ש ז"ל בעומד ליגזו ומשנה סתמא קתני אפילו בעומד ליגזו.

הרי מבואר מזה דשער שאין עומד לגזו הוי בכלל קרקע ומשתעבדי לכתובה, וא"כ אמאי לא אמר לו ר"ע אפילו אתה מוכר שער זקנך. וא"ש בפשיטות דשערות הזקן לכ"ע אינו עומד לגזו ודינו כקרקע והם משועבדין לכתובה.

ובכלל למה לא הזכיר ר"ע שערות הזקן כלל כ"א שער הראש. ודרך פלפול י"ל יותר דהרי התוספות הק' דמודה במקצת דחייבה רחמנא היכא משכחת לן הא הוי כפירת שעבוד קרקעות ואין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות. ותי' דל"ל קרקע או מחל לו השיעבוד. וקשה כיון שמבואר דשערות הזקן אינו עומד לגזו ודינו כקרקע א"כ לא יהי' משכחת לן מודה במקצת כ"א

כשאין לו זקן דביש לו זקן הרי תמיד איתלי' קרקע שמשועבד לשלם חובותיו²⁷.

לכן נדאה מכאן [בלשון הכלי חמדה:] ראי' ברורה שגילוח הזקן אסור במספרים אף שלא כעין תער משום לא ילבש גבר, ולכן אין הזקן משועבד כלל לשלם חובותיו (ורק שערות הראש שאין בהם איסור גילוח הם משועבדים) — שהרי עניני השה"ג וש"נ הוא משום דפריעת בעל חוב מצוה, ואם יש חשש איסור בזה לא ישתעבד לשלם ולא סמכה דעת המלוה על זה. וגדולה מזו דעת הרא"ה ז"ל בס' חינוך דבע"ש ליכא לאו דלא תלין פעולת שכיר כיון דא"י לפרוע בליל שבת אע"ג שהוא רק איסור דרבנן מ"מ דחז"ל אסרו שוב לא שייך בזה לא תלין א"כ ה"ה הכא אין הזקן בכלל ש"נ כיון דאסור תמיד בגילוח משום הלאו הנ"ל וא"ש הכל וזה ראי' נכונה²⁸, עכת"ד. ראה לעיל פ"ב אות ד'.

* * *

גם הגאון הרוגאצובי²⁹ האריך להוכיח איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום לא ילבש גבר וגו' מדאורייתא ממש, וז"ל [נראה לעיל ח"א בערכך]:

„... ולענין איסור לספר הזקן במספרים, הרבה הארכתי גבי מה דפסקינן בבכורו' מ"ג וברמב"ם ז"ל דגבינין שוכבין הוי בעל מום ולשיטת רש"י מחלל עבודה ולמה הא יכול לספר במספרים ויהי' כמו גבי ריח הפה כתובות ע"ה וכן פסק הרמב"ם דנותן פלפל כו' וצ"ל דזה אסור מן התורה

(27) והוסיף ע"ז הבעל „כלי חמדה" בתשובתו שנדפסה בס' מראה כהן — תליתאה (ס' ל"ו): „... באמת דעת הרי"ף והרא"ש ז"ל שגם אדם בן חורין איתקש לקרקע כמו שהאריך בזה הש"ך ז"ל בחו"מ סי' צ"ה ס"ק י"ח. . . ובאמת פירוש דעת הרא"ש ז"ל בנדרים ברורין כמו שכתבתי דאם אינו עומד ליגזו משועבדין לבע"ח משום דדינן כקרקע משום דאדם הוי קרקע לדעת הרא"ש ז"ל. . . וראה פלא בנתיבות המשפט סי' קס"ג סק"ד דשעבוד הגוף הוי קרקע ולכן לא מהני יאוש בחוב וכבר תמהתי עליו בספרי כלי חמדה פ' משפטים דא"כ מודה במקצת היכי משכחת לה הא הוי תמיד כפירת שעבוד קרקעות. . . וראיתי שוב בדעת כ"ת בהתאמצו להוכיח דעתו כתב בזה"ל ותדע דאל"כ למה לא אמר לו ר"ע אפילו אתה מוכר עצמך, דבימי ר"ע עדיין הי' קצת ממשלה לישראל אפשר דהי' נוהג דין עבדי עברי, ושכח שאין עבד עברי נוהג בין מוכר עצמו בין מכרוהו ב"ד אלא בזמן שיוכל נוהג וגם בימי בית שני שבטלו היובולות לא הי' במציאות דין עבד עברי כלל". ועיי"ש סי' ל"ז הערות על הנ"ל מאת המחבר.

(28) ואין להשיב ע"ז דהרי האיסור דלא ילבש גבר הוא רק במכוח ליפות אבל זולת זה אין איסור א"כ הכא דמכריחין אותו לשלם את החוב ולגלח הזקן אינו כלל בגדר איסור דלא ילבש גבר ז"א דסוף כל סוף כיון דלגלח את הזקן הוא איסור א"כ מי שיראה אותו גלוח הזקן ידמה שעבר על איסור כנ"ל לכן אינו משועבד בזה לשלם החובות כיון דעניני השה"ג והש"נ הוא משום דפריעת בע"ח מצוה ואם יש חשש איסור בזה לא ישתעבד לשלם ולא סמכה דעת המלוה על זה, וכמבואר בפנים וא"כ ה"ה הכא אין הזקן בכלל ש"נ כיון דעכ"פ אסור תמיד משום מראית העין כנ"ל (כלי חמדה שם).

[עוד בענין חשד ומראית עין בגידוננו, ראה לקמן פ"ו].

(29) בספרו „שו"ת צפנת פענח" ח"ד סי' דנ"ח.

אף במספרים ולא דמי לשאר אברים עי' ברמב"ם ובתוס' יבמות מ"ח ונזיר בזה, וכן בזמן באמת הארכת דודאי אסור מה"ת רק אינו לוקה ולא דמי לשאר אברים דשם רק במקום מוצנע אבל לא כה"ג ודאי הוי איסור תורה ולכן נקט הרמב"ם ז"ל פטור וגם אצלינו הוי זה גדר גילוח שיש בו השחתה כו' . . . [והאר"ך הגאון הרוגאצובי בכהנ"ל ו' ואח"כ סיים:] . . . ויהיו נזהרים מאוד שלא יספרו הזקן כי זה איסור גמור וגרע מלצבוע, והרבה יש להאר"ך בזה בשיטת הרמב"ם ז"ל דאם צבע שצרה אחת לוקה, אך דייק גבי מלקט לבינו

(30) ראה לעיל ח"א ערך "הגאון הרוגאצובי" הערה 442.

(31) וז"ל: . . . ועי' בפרסם הגדול לרש"י בהל' ציצית כציצית הכותי וכו' ועיקר גדר הך דמבואר ברכות מ"ג עתידים בחורי ישראל שיתנו ריה טוב כלבנון עי' פסחים ד' פ"ו בינו כנטיעים אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא וברש"י שם, עי' קידושין כ"ט ע"ב גבי ד"ח גירא בעינא דשיטנא והך דפלימו שם ד' פ"א ובסוכה ל"ח ע"א גבי לולב, משום דעיקר גדר בלעם הוא בעצם היצה"ר דעבירה אשר גם הכנה"ג לא יכלו רק לסמות עינו כמבואר ביומא ס"ט וסנהדרין ס"ד, וזה גדר דבלעם נעשה סומא בעין אחת כמבואר בנדה ל"א וסנהדרין ק"ה והוא מקור התאווה חמור מזהה בשר חמורים כו' ומעלי לירקנא עי' יומא ד' פ"ד ובכורות ז' שבת ק"י גבי ירקון כו' גם כל בעיח הם אינם רובעים את אמם משא"כ חמור עי' תענית כ"ג ע"א בעובדא דחוני המעגל דמכי וברש"י שם, אך דבר אחד יש למעלה אשר אוכל קוצים וברקנים עי' שבת ע"ז, ופיו נקי שבת ק"מ, וזה הגדר מה דאמר ר"י בסנהדרין צ"ח בטולא דכופית' דחמרא, ומבואר בתשו' הגאונים דבני א"י מרפאים המילה בצואה של חמור, חד גדר חלישת התאווה כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים, והנה מבואר בסנהדרין דף ס"ד כשתי תמרות, ובסוכה ל"ב שתי תמרות ציני הר הבדול, וזה פתחו של גיהנם, וזה ר"ל בספרי פ' ברכה דמשה רבינו דאה גיהנם עיר התמרים, ולא כהמזוהם אשר לא הבינו כו' ומבואר בתוס' מנחות ד' עמוד א' בשם המדרש דקל הוא בעל תאווה גדול, עיין עבודה זרה דף מ"ח גבי אשירה תמרי לבי נצרפי, וזה גרם או בלעם הרשע שתי תמרות עבודה זרה וגילוי עריות ביחד, אך אנשי כנה"ג בטלו יצרא דע"ז כמבואר שם בסנהדרין ומבואר בערכין ל"ב דהוי כמו סוכה ולולב גם נתקן היצה"ר ולכן אמר ראחב"י גירא בעינא דשיטנא אך לע"ל יתבטל גם יצה"ר דעבירה סוכה ד' ג"ב, וזה ליתן בב"ב ע"ד וע"ה והוא מזהה ופרצי דגים ע"ש ושבת ד' ק"ח גבי עור דג מזהה, ולע"ל יתקן גם זה ומותר או לכתוב עליו תפילין כשיבוא אליהו, והגורם לזה הוי מי מריבה, כי זה הוא שאלה גדולה או כי זה מחלוקת בכ"מ מי גדול מלך או כה"ג עי' סוטה מ"ב דמלך גדול אך הרמב"ם בהל' מלכים פסק דכ"ג גדול, אך בספרי ואתחנן אמר כי הם שווים, ומשה רבינו דהוי עניו מכל האדם והקב"ה אמר שיקח המטה המיוחד כמבוא' חולין ד' קל"ד וקידושין ג"א ור"מ אמר דהקב"ה ר"ל של אהרן, ולא כמו שפי' רש"י בשלח דשם אמר מטף דהוי של סנפירין, ארון ומטה אהרן הוי עץ ולקחו מאת מלפני ד' והנה אם הי' מדרב לא איכת לן אך כיון שהכה, ומבואר במקוא' פ"ה דלר"י אפילו אם ע"י מקל נעשה המקוה פסולה ע"ש, והנה התוס' בכורות ד' ג"ו הקשה היכן טבלו במדרב אך באמת מבואר שבת ל"ה דמעייין המטלטל טהור והוי כשר למקוה ולמי פרה, אך כל זה עד זמן שהכה משה רבינו במטה אהרן את הסלע אבל אח"כ נפסל וכל השנה עד זמן שעברו הירדן לא היה להם מקום טבילה ונעשה מדיבה בין איש כו' וכן פסקה טהרה ובטל הריח כמבואר סוטה (ד' מ"ח) הטהרה נטלה את הריח, ומבואר בכתובות (דף ע"א ע"ב) דריח מהני כל ל' יום, ומבואר בתוספתא פרק א' דשביעית דטהרה צריך כפרה כל ל' יום, עכ"פ זה גמרא למעשה שייכי, וזה עתידין בחורי ישראל שיתנו ריה, ברכות (מ"ג ע"ב), ובולוב היום אומרים גירא כו' אך מ"מ מסקינן בסוכה דלא ליתו לאגרוי . . . [מי שדעתו רחבה מדעתינו יפרש דבריו העמוקים של הגאון הרוגאצובי הנ"ל].

דכתב מראשו או מזקן, וגבי צביעה לא נקט זקן, משום דיש להאריך אם שער זקן מקבל הצביעה בטוב, ויש ג"מ בין זכרים לנקיבות, מחמת דשער של זכר הוא קשה עי' יבמות (דף פ' ע"א), וחולין (דף קל"ו ע"ב), ולכך מבואר בעי' (דף ע"ה ע"א) דשער לא בלע, ובשבת (דף קכ"ח ע"ב) יש בזה מחלוקת, אך שם באשה דרך ובלע, וכן זקן הוי קשה ולא מקבל צבע כמו פשתן, עי' נדה (דף ס"א ע"ב), ואכמ"ל בזה..."

[מ"ש הגאון הרוגאצובי גבי שיטת הרמב"ם — ראה לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב' מספר 4].

* * *

מה שיש ללמוד מהסוגיא דנזיר מא, א ופ"ק דיבמות — ראה לעיל פ"ב הערה 1.

* * *

- * בירור הדעות בענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער משום
 "לא ילכש גבר שמלת אשה" — ראה לעיל ח"א בערכים אלו:
 תרגום יונתן בן עוזיאל (ע' לג); זוהר (ע' לח); ראב"ן (ע' סז);
 רמב"ם אות ב מספר 4 (ע' צא) והערה 99 אות היו (ע' פ"פא); ספר המנהיג
 (ע' קה); רבינו יונה (ע' קז); רא"ה (ספר החינוך) אות ג (ע' קיג); רשב"א
 אות א (ע' קטז) ואות ב (שם); שבלי הלקט (ע' קיז); מאירי (ע' קיח); רבינו
 בחיי אות א (ע' קכג) ואות ג (ע' קכד); מגדל עוז (ע' קכה); אבודרהם (ע' קכז);
 אברבנאל אות א (ע' קלט); מרן הב"י (ע' קמג); אריז"ל (ע' קמח); מאה
 שערים (ע' קנב); ש"ך עה"ת אות א (ע' קנג); שבט מוסר אות א (ע' קסט);
 חכם צבי (ע' קעא); רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) אות א (ע' קפה); ספר מצות
 השם (ע' רה); הרב המג"ל לס' חמרא וחיי (ע' רז); בעל "בני יששכר" אות ג
 (ע' רל); צמח צדק אות א (ע' רלז) ואות ב"ג (ע' רמ); הגה"ק מקאמרנא
 אות א מספר 1 (ע' רמד); זכר נתן (ע' רמז); שו"ת דברי מרדכי (ע' רמח);
 מהרי"ל דיסקין — רבה של בריסק אות א (ע' רמט); שדי חמד אות א
 (ע' רנד) ואות ב (ע' רנה); חפץ חיים אות ב (ע' רסב) ואות ה מספר 10
 (ע' רסו) ומספר 13 (ע' רסז); משך חכמה אות א (ע' רע); שו"ת דברי מלכיאל
 אות ב (ע' רעב); דרכי תשובה אות א"ב (ע' רעד); נועם המצוות אות ב
 (ע' רעט); זקן אברהם (ע' רפא); כלי חמדה עה"ת (ע' רפג); הגאון הרוגאצובי
 אות א (ע' רפד) ואות ב (ע' רפה); זכרון ירושלים (ע' רפז); פנות הבית
 (ע' רפח); שו"ת תירוש ויצהר אות א (ע' רפח); חידושי מהרי"א הכהן
 אות א (ע' רפט); רבי שאול בראך אות ב (ע' רצא) ואות ג (שם) ואות ד
 מספר 1 (שם); שמירה טובה (ע' רצג); שו"ת מנחת אלעזר (ע' רצה); מאיר
 נתיב (ע' רצז); המגיד הירושלמי (ע' רצט); שו"ת קול מבשר אות ב (ע' שא);
 עמודי ארזים (ע' שטז); רבי ראובן מרגליות אות א (ע' שטז); בית שמואל
 (ע' שיז); שערי המצוות (ע' שכב); בית יחזקאל (ע' שכג); ברכת שמעון
 (ע' שכד); רבי פנחס הירשפרונג (ע' שכה).
 וב"מדור סיפורים": ספר יוסיפון (ע' שכח).

* * *

(*) עוד כו"כ דעות שכ"כ — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתיד ואילך.

שוב העירני מהפירוש „כלי גבר“ הנדפס בהמחזור „כל בו“ [נסמן לקמן פ"ה סוף אות ג'], וז"ל:

„ושלא יהא כו' שמלת אשה על גבר. די ספרי מוסר שרייבען פון זוהר הקדוש, אז די וואס שערין די האר פון בארד, וועלין זיי האבין איין עונש . . . דאס איז די כוונה (ע"פ מוסר) לא ילבש גבר שמלת אשה, דאס הייסט ער זאל ניט שערין די בארד ער זאל ניט אויסווייזן ווי איין אשה“ [ראה לקמן פ"ה שם יתר דבריו].

* * *

נוסף עכ"ז, ראה המובא לקמן פ"ה אות ד' ופ"ז.

* * *

„ובאמת אלמלא מקרא כתוב (שלא כתבו הפוסקים הנ"ל לאסור מצד לא ילבש גבר) היינו יכולים לומר כן מדעתינו שהרי הדבר ידוע ומפורסם שעושים כן כדי לייפות את עצמם כנשים וא"כ פשיטא שנכלל האזהרה דלא ילבש גבר וגו'“ (שדי חמד כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז).

נספחים

- (א) בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות מבחינת „לא ילבש גבר שמלת אשה“ — ראה לקמן פ"י אות ב'.
- (ב) בענין גילוח השפם מבחינת לא ילבש גבר וגו' — ראה לקמן פ"א אות ב'.

פרק ד

איסורי חקות גויים בהעברת הזקן

„ואלו אידיהן (חגיהם ומועדיהם. רע"ב) של עכו"ם. . . יום תגלחת זקנו" (כל אחד כשמגלח עושה יום אידי. דע"ב) — ע"ז פ"א מ"ג.

(א) רבים מן הפוסקים נקטו להלכה דשייך הלאו ד„ובחוקותיהם לא תלכו" ² (ו„לא תלכו בחוקות הגוי" ³) בהעברת הזקן ⁴. לפי הכרעה זו, הנה

(1) בכללות ענין שייכות איסורי חקות גוים להעברת הזקן, יש להעיר מנקודות אלו:

א. העלה בשו"ת דברי חיים (צאנז) חיו"ד סי' ל' דמבואר מדברי קרית ספר של המבי"ט שאפילו אינו מתכוון לדמות להם אסור, עיי"ש.

ב. „ל עד"ו בשיטת המהרי"ק (תשובת פ"ח) ושיטת התוספות (ב"ק פ"ג) ותידורו השני של הבי"ט (טויו"ד סי' קצ"ח) — דשיטת כולם אחת היא: שהתורה אסרה ההתדמות לעכו"ם, וכדכתיב פן תנקש אחריהם, וכמ"ש החינוך, ועוד. ודבר זה שקול דעת הוא אם היא התדמות ואם יש בו החשש פן תנקש אחריהם ומסור הדבר לחכמים שהם יכריעו למי ולאיזה אופן יש להתיר משום שאין זו התדמות ואין לחשש פן תנקש אחריהם והם שאמרו דבקרובים למלכות שעושים זאת בשביל הצורך אין ענין של התדמות ואין כאן החשש משא"כ בכל שאר אנשים לוא אפילו עושים זאת לשם יפוי וכדומה, יש משום התדמות לחוקותיהם וחשש פן תנקש (כך האריך להוכיח הגאון רבי יחיאל מיכל טיקאצ'נסקי [מחבר ספר גשר חיים על הל' אבלות. עיר הקדש והמקדש. ושו"ס] במכתבו שנדפס בס' דא גזירת אורייתא [ירושלים, תרצ"א] ס"ו).

ג. וכ"מ מדברי התשב"ץ (ח"ג סי' צ"ג) שכתב: „... וכן ה' נהוג בימי חכמי ישראל שהעכו"ם היו מגלחים פני ראשיהם ומניחים מחלפות שערותיהם לאחר וקרוי בלוריות והיו אוסרים אותו כדי שלא ילכו כדיני העכו"ם... ואע"פ שלא היו עושין זה אלא לשם ע"ז כמו שפ"י רש"י ז"ל בסוטה (מט, ב): ואומה זו אינה עובדת ע"ז [ע"כ], מ"מ ראויים ישראל הכשרים להתרחק מהם ויהיו ניכרין בתגלחותיהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. ובמדרש חזית על צאינה וראינה בנות ציון וכן במדרש קינות על בני ציון היקרים אמרו בנים המצויינים במילה וציצית ותגלחת...".

ד. ובכן אקצר ואסיים בלשון המנחת חינוך מצוה רס"ב: „והמתרחק מדרכיהם נפשו בטוב תלין והשי"ת ישים חלקינו עמהם א"ס".

* * *

וראה ע"ד כהנ"ל לעיל פ"ג הערה 15 והערה 24 בארוכה, עיי"ש.

(2) ויקרא ית, ג.

(3) שם כ, כג. ויש להעיר מסידור יעב"ץ שער הדלק חלון המצרי: „... ואם גם הזקן תספה... ועוד בה (אחת כפולה) עשירי. היא אזהרת ובחוקותיהם לא תלכו. ולא תלכו בחוקות הגוי".

(4) כתב מרן החת"ס בתשובותיו חאו"ח סו"ס קנ"ט: „והוא דבר דלא נמצא בש"ס ופוסקים וגם לא בשום ספר מספרי חצונים שיהי' הפרש בין ישראל לאינו ישראל בגילוח הזקן כי אז גם כל האומות היו מגדלים זקניהם... לא נמצא בשום מקום שיהי' בזה משונה מנהג גוים".

אבל צע"ג בדבריו, שהרי אנו רואים מפורש לעינינו בכמה מקומות בדברי חז"ל אשר ע"י ענין העדר תגלחת הזקן (הי') ישראל מובדלים וניכרים ומצויינים מן אומות העולם, וכמובא לעיל ח"א ערך „מדרש דבה" אות א, עיי"ש. וכן הוא בכמה מהמקומות המצויינים לקמן בפנים.

וביותר יש לתמוה על דבריו הללו ע"פ מ"ש בס' אלים להיש"ר מקאנדי —

תלח

ליכא חילוק בין תער בין מספרים (כעין תער) בין סם, דאותו תיקון

שהביאו החת"ס באותו תשובה מיד לאחר זה — שכתב בח"א דכ"ט: „הקסרים הקדמונים היו מגולחים והרבה מן האומות בדרכם הולכים עד היום“ (אבל ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ד' אות ח', דמסתבר שלא ראה החת"ס דברי האלים בפנים או עכ"פ שהי' איזה עירבוב דברים שגרמו שציין החת"ס לספר זה).

וכן אין להקשות מהמשך דברי החת"ס שם: „אי משום חוקת הגויים אשאלהו ויודיענו מי היתר לנו נעלים שחורים המבואר בש"ס לאסור מסאני אוכמי . . . אבל אבותינו הנהגו עצמם כן [לגלח זקנם] על צד ההכרח הגדול ולא מקור משחת ח"ו אלא בקדושה יתירה והוא בימי גזירת תתני' והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתם דגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים כי אז כבר גלחו הגויים זקניהם עפ"י מעשה ממלך פולין א' שהי' סריס כמבואר בדברי הימים והתירו חז"ל שהי' בימים ההם לעשות כן ולהיות גלוח זקן . . . ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה, והנה זה ברור ונכון כי אילו הי' תחילת מנהגו באיסור הי' משום חוקי הגויים, אבל אחר שכבר נהגו ישראל לגלח תו אין בו שום נדנד ופקוק כלל, אפי' ריח איסור אין בו, אבל הך דמסאני אוכמי לא ידעתי איך יתפשט ע"כ צדיקים אנו ללמוד זכות ולומר שנתפשט ג"כ בתחילה בהיתר וכיון שהותר הותר, עכ"ל מרן החתם סופר.

דהנה יש להעיר בדבריו:

הרי להדיא שהלך והודה מרן החת"ס „אילו הי' תחילת מנהגו באיסור הי' משום חוקי הגויים“ ועפ"ז הוצרך ליישב המנהג להקל בנעלים שחורים ולומר „שנתפשט ג"כ בתחילה בהיתר“, ולכן פסק החת"ס: „ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה“ — שהרי שם לא הי' „תחילת מנהגו בהיתר“ מפני גזירת תתני' וכיוצא, אלא אדרבה שם נהגו להחמיר בזה במשך הדורות עד קרוב לזמננו, וכדלקמן.

ובאמת כן יוצא לנו מדברי הרשב"א, כפי שהם מובאים ומבוארים בשו"ת אבני נזר (חלק חו"מ סי' ק"ג — הובא בס' פסקי תשובה ח"ב סי' קצ"ט) בענין שאלת הרוצים לשנות א' ממנהגי קריאת ס"ת, והשיב בין השאר, וז"ל: „והנה רש"י פירש בהא דערקת דמסאני יהרג ואל יעבור סנהדרין (עד, ב) שאינו מצוה דק מנהג בעלמא ואעפ"כ מאחר שכוונתו לעבור על דת יהרג ואל יעבור, וזה ברור שהחפצים לשנות את מנהג הקריאה לא במרד ובמעגל חלילה יעשו זאת כי מה עול מצאו בהמנהג הזה כי ירחקו ממנו דק יחפצו להתדמות להחדשים באשכנז, וזאת ידוע כי המתחילים באשכנז לשנות המנהגים הי' חפצם ומגמתם לעקור את הדת בכללו ופוק חזי מה דסליק בהו ומה המה בני המשנים, הגם כי עתה באשכנז מעשה אבותיהם בידיהם ואינם מתכוונים בזה למאומה אעפ"כ הנה ידוע מ"ש הרשב"א בתשובות חלק ד' [כנראה כוונתו לסי' צ'] בלאו דלא ילבש גבר, דאם הראשון עשה להתדמות לגוים, אף דהבאים אחריו אינם מתכוונים דק להתדמות אליו, מ"מ כולם נידונים עפ"י כוונת הראשון, וא"כ בנוד"ד נמי מאחר שהמחוש הראשון כוונתו לעבור על דת, שוב גם הבאים אחריו להתדמות להחדשים נידונים ג"כ כאילו היתה כוונתם לעבור על דת, ואפילו ערקת דמסאני יהרג ואל יעבור“.

וא"כ ה"נ בנוד"ד דיין גילוח הזקן, הרי כל הצדדי ההיתר בדברי החת"ס הג"ל הם (א) אך ורק מצד איסור חקות גויים, משא"כ שאר האיסורים וכו' שישנם בהעברת הזקן [ראה מזה לעיל ח"א ערך „חתם סופר“ הערה 386 ולקמן טענה ומענה א' אות ט'] (ב) אך ורק לבני מדינת אשכנז שלא ברחו לפולין לפני הגזירה וממילא הי' תחילת מנהגם בזה מפני גזירת תתני' ע"פ היתר הגדולים בימים ההם, כמ"ש החת"ס, אבל בני שאר המדינות שהתחלת מנהגם בזה לא הי' ע"פ היתר הג"ל כ"א אדרבה התחילו לגלח זקנם בכונה להתדמות לגויים ולהשליח מעליהם עול התורה (כדלקמן בסמוך) וכידוע ומפורסם — הרי עליהם כתב החתם סופר „הנה זה ברור ונכון כי אילו הי' תחילת

להידמות אל אוה"ע שייך בהעברת הזקן ע"י כל מכשירים הנ"ל בשוה. וי"א דגם חיוב מלקות איכא, וכדלקמן בהערכים המצוינים.

מנהגו באיסור ה"י משום חוקי הגוים". [ראה מכ"ז לעיל ח"א ערך "חתם סופר" אות ב' ובהמקומות שנשמנו שם].

היוצא לנו מכ"ז הוא דאף אם הבאים אחריהם אינם מתכוונים בהעברת זקנם כ"א להתדמות אל אבותיהם וכדומה, מ"מ, מאחר שהמחדשים הראשונים היתה כוונתם להדמות לאוה"ע וכו' וכדומה (כדלקמן בסמך) — שוב גם הבאים אחריהם נידונים כאילו כוונתם ככוונת המחדשים הראשונים, וכהמשך דברי הגאון "אבני נזר" הנ"ל בשם הרשב"א, וכ"מ גם מדברי מרן החתם סופר, וכנ"ל.

[וראה בארוכה ע"ד הנ"ל לעיל הערה 1 ולעיל פ"ג הערה 24].

* * *

לתועלת אלו שאינם בקיאים בדברי הימים של הדורות שהיו לפנינו, מועתק בזה איזה קטעים מדברי גדולי רבותינו מהדורות הכי אחרונים המעידים על סיבת המתחילים להעביר זקנם בימיהם:

"ימ שרוח אחרת עמו ח"ו ורוצה לכפור ח"ו באלקי ישראל תחילת הכפירה הוא שמשליך ח"ו מעליו הזקן והפאות... [ואפילו בנוגע למדינת אשכנז כתב]... וזה שאנו רואים בחוש שבאשכנז וסביבותי שבעו"ה פרצו גדר ישראל וחלפו חוק הפרו ברית ומגלחים זקנם בשאט נפש ע"כ נתרבה שם מאד האפיקורסות ועוסקים בספרים חיצונים ורחוקים מאמונה הקדושה מאד כמפורסם... כי הא בהא תליא" (לקוטי הלכות חיו"ד סי' קפ"א הלכה ג').

"... כן הוא הדבר הזקן הוא הוא השילד [אות] היהדות ומכיון שהסיר את הזקן הוא לסימן כי כבר פשט את הרגל ליהדות" (לעיל ח"א ערך "מלבי"ם" אות ג', וש"ג).

וכן העיד מרן החפץ חיים: "... הזקן בזמננו הוא כמו איזה אות... תואר האיש הישראלי... וכשמשליך הזקן אחרי גוו ומגלחו אות הוא על האיש הזה שלבו פונה מדרך ה' ולבו מלא תרומות והוללות... " (קונטרס תפארת אדם פ"ה). ובשורת דברי מלכיל ח"ה סי' פ"א: "... כי כל יהוהא בעין בוחנת יראה כי זהו ראשית כל חטאת במדינתנו, וכל הרוצה לפרוק ממנו עול יראת שמים. זהו ראשית דרכו לגלח זקנו במספרים... "

וכן אמר הבעל "דרכי תשובה": "... בעוה"ר אנו רואים בדורינו ע"פ הרוב עשירי וחורי ארץ לבוש ולקלון הוא לו לישא על פניו זקנו ופאת ראשו להיות מעורב בין הבריות ובגוים יתחשב וע"כ מסיר צלם אלקים מעל פניו" (נסמן לעיל ח"א בערכו אות ג').

והרה"ג וכו' ר' בנימין לעווין (מחבר ס' חמש ידות — אב"ד ויאזמא) במכתבו הנדפס בקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א קונטרס כ' מכתב י"א: "... והנסיון מורה שכל מי שאנו רואים אותו מקצר בזקנו הוא כי עופלה נפשו בו ומשחתו בקרבו". וכ"כ הגה"ק ממונקשט: "... דהנה היצה"ר מפתה לב האדם בפרט במרדנות סוף הגלות הלו כי נתחבר לעצת הציאניסטאן הכופרים ח"ו ולילך בדרך 'גוי' (שהוא נאציאן). היינו לאומיות בלא הדת כראוי ואם כי כחשם על פניהם יענה בלי זקן ופאות ואין להם צורת יהודי... " (ס' שער יששכר מאמרי חודש ניסן. מאמר אגדתא דפסחא אות נ"ט).

ומרן החזון איש: "ע"ד הסם, אם אינו סם... אינו גם סם חיים ומאד קשה עלי הדבר שאינו ממדת הצניעות ואין זה לבוש ישראל רק למדו מהגויים בגולה, ושוללים בזה קדושה... " (קובץ אגרות ח"א סי' קצ"ז).

וכן העידו בכמה משאר מהמקומות המובאים לעיל ח"א. ולהאריך עוד — אך למותר, דהמפורסמות אין צריכות רא"י.

(*) עוד עדיות רבות בסיבת המתחילים להסיר זקנם (במדינת "ליטא" ועוד) — ראה בארוכה לקמן ב"מילואים והשמטות" עמ' תתכז ואילך; וע"ש עמ' תתרי"ד.

[ומה שטענו טענות נגד שיטה האמורה — ראה לעיל הערה 1 והערה 4; לעיל פ"ג הערה 15 והערה 24].
 (ב) בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות מבחינת איסורי חקות גויים, ראה לקמן פ"י אות ג'.
 (ג) בענין גילוח השפם מבחינת איסורי חקות גויים, ראה לקמן פ"א אות ג'.

* * *

בירור הדעות בענין חלות איסורי חקות הגויים על העברת הזקן אף שלא בתער — ראה לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות א' בארוכה (עמוד סח ואילך) ובערכים אלו * :

מדרש רבה אות א (ע' מח); אבן עזרא אות א (ע' סו); ראב"ן הערה 79 (ע' סז); רמב"ם אות א (כנ"ל) ואות ב מספר 7 (ע' צג) והערה 99 אות ז (ע' פב); ספר הרוקח (ע' ק); רא"ה (ספר החינוך) אות א (ע' קיב) ואות ג (ע' קיג); תרומת הדשן (ע' קלה); אברבנאל אות א (ע' קלט) ואות ב (ע' קמ); ספורנו (ע' קמ); כתר תורה (ע' קמא); של"ה (ע' קנה); ב"ח אות א (ע' קנו) ואות ג (ע' קנו) ואות ד (ע' קנח); י"ן המשומר (ע' קסג); בית הלל אות א (ע' קסז); שלחן גבוה אות ב (ע' קפא); רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) אות א (ע' קפה); רבי פנחס הלוי הורוויץ (ה"הפלאה") אות ב (ע' רג); ספר מצות השם (ע' רה); הרב המג"י לס' חמרא וחיי (ע' רז); רבי אליעזר פלעקלס (ע' רח); נתיבות עולם (על הסמ"ג) — (ע' רט); מטה אפרים (ע' ריב) [דברי הפי"אלף המגן]; חתם סופר אות ב מספר 1 (ע' ריג) ומספר 8 (ע' ריח) ואחר מספר 9 (ע' רכ—רכא) ואות ד (ע' רכב); לקוטי הלכות (ע' רכה ואילך); בעל "בני יששכר" אות ג (ע' רל); הכתב והקבלה (ע"ה"ת) אות ב (ע' רלא); שו"ת אמרי אש (ע' רלא ואילך) [בארוכה]; צמח צדק אות א (ע' רלח) ואות ב (ע' רמ); מנחת חינוך (ע' רמג); הגה"ק מקאמרנא אות א מספר 1 (ע' רמד) ומספר 2 (שם) ואות ב (ע' רמה); שם עולם (ע' רמה); יפה ללב אות ב מספר 2 (ע' רמח); שדי חמד אות ג (ע' רנו); שו"ת מהרש"ם (ע' רנז); חפץ חיים אות ב (ע' רסב); דרכי תשובה (ע' רעד); נועם המצוות אות א (ע' רעח) ואות ב' (ע' רעט); זקן אברהם (ע' רפא); תורה תמימה אות א (ע' רפו); זכרון ירושלים (ע' רפז); פנות הבית (ע' רפח); שו"ת תירוש ויצהר (ע' רפח ואילך); רבי שאלו בראך אות ד מספר 1 (ע' רצא); שמירה טובה (ע' רצג); שמע ישראל (ע' רצג); שער יששכר (ע' רצו); שו"ת קול מבשר אות ב (ע' שא); חזון איש אות ד (ע' שה); רבי זלמן סורוצקין (ע' שי); תורת א' (אלף) אות ב (ע' שיב); עמודי ארזים (ע' שטו); רבי ראובן מרגליות (ע' שטז); הגר"א הענקין (ע' שיז); שערי המצוות (ע' שכב); ברכת שמעון (ע' שכד); רבי פנחס הירשפרונג (ע' שכה).

* * *

בוה שעי' הזקן נבדלו בני ישראל מעמים רבים שהיו "קצוצי פאה" — יש שציין גם לירמ' ט, כה; מט, לב.

* (ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתכה ואילך; "הוספה ב" אות ל.

פרק ה

סייג ומיגדר ומילתא (ו, ולפני עוור")

בהעברת הזקן

פ ת י ח ה

אף לפי דעות המצדדים להקל בענין העברת הזקן שלא בתער (מעיקר הדין) הנה כתבו הפוסקים דמ"מ יש להחמיר משום "סייג ומיגדר מילתא". "וכמ"ש הש"ס רפ"ק דנדה (ג, ב): עשה סייג לדבריך. דמאי שנא [העברת הזקן] מכל התורה כולה דעבדינן סייג כו" ¹. וכבר שנו חכמינו ז"ל במשנתם (פ"ק דאבות): "ועשו סייג לתורה" (וראה מפרשי המשנה שם).

ואיתא בגמרא ²: "רב בקעה מצא וגדר בה גדר" (עמי הארצים היו מזלזלין במצות והחמיר עליהן לעשות סייג להרחיקן מן העבירה כאדם הגורר בקעה פרוצה לשומרה. רש"י).

ויתירה מזו אנו מוצאים, דאפילו לעבור על איסורים, הרי ש"מיגדר מילתא — שאנ" ³. ולפי"ז בנידוננו, בדין העברת הזקן אף שלא בתער, הנה לא זו — שמותר לעשות סייג, אלא אף זו — שמחוייבים אנחנו לעשות סייג, ובפרט שלא נצטרך בזה לעקוד שום דבר ולא לדחות כלום.

מובן, שאין כאן המקום להאריך בכללות גדרי הסייג והמיגדר מילתא ⁴.

* * *

(1) חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות. "ובאמת, קושיית הצ"צ היא קושיא חזקה שאין עלי' תירוצ' . . ." (זקן אברהם מאמר שלישי אות א').

(2) עירובין ה, א. שם ק, ב. חולין קי, א. ירושלמי שקלים ז, ב. וראה מהר"ק שורש קמ"ד, ועוד.

(3) יבמות צ, ב. וראה נמוקי שם. ועוד.

(4) והרצוה להרחיב ידיעתו בזה שיש חיוב מוטל על היחיד והכלל לעשות סייגים וגדרים לתורה ולאסור את המותר במקום הצריך לכך ושאינן בזה משום בל תוסיף וכו' — ראה בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות ל"ב ואילך שהביא (והעתיק לשונם של) כו"כ ספרים שדנו בזה, ובהיות שאין ס' זקן אברהם בנמצא עכ"פ לציין המקומות המובאים שם: ברייתא יבמות מ"ו. ובסנהדרין צ'. רמב"ם הל' סנהדרין פכ"ד ה"ד. הל' ממרים פ"ב ה"ט [ולפי דברי הרמב"ם שם מסיק בזקן אברהם וא"כ למדין מזה הוא הדין בגדוד' בענין גילוח הזקן שאם יבוא אחד לומר שבסם ובאבן מותר שהרי לא נתפרשה בתורה יבוא אחר לומר אף במספרים שלא כעין תער מותר שהיא ג"כ לא נתפרשה, ויבוא אחר לומר אף במספרים כעין תער מותר, שהרי לא נאמרה בתורה אלא השחתה בתער ויבוא האחרון ויאמר מה לי בתער או שלא כעין תער מה לי שאגלחנו מקצתו או אגלחנו כולו, לכן מחוייבים אנחנו להניחו כמות שהיא ולא נבוא לידי איסור דאורייתא המפורש בתורה עצמה לפיכך נאסור בכל אפילו בסם ובאבן ואין זה מוסיף אלא עושה סייג לתורה]. רבינו בחיי פ' ואתחנן. חינוך מצוה תנ"ד. שו"ת ריב"ש (החדשות) סי' ל"ג. ברכת מועדיך לחיים (לרבי חיים פאלאג'י דף קי, ב בשם תשובות ישנים מהרדב"ז סי' כ' וסי' ט"ו). מגן אבות להתשב"ץ (על מס' אבות פ"ק משנה "ועשו סייג לתורה") [והעושה גדרים וסייג

בדין העברת הזקן שלא בתער מבחינת "סייג ומיגדר מילתא",
אנו רואים שדנו הפוסקים מצד ארבעה סוגים הללו:

א

מובא לקמן בסמוך דבריהם של הרבה מגדולי הפוסקים (ובמיוחד מהדורות הכי אחרונים, ועד לזמננו) שכתבו דאף לפי דעות המצדדים להקל בדין העברת הזקן שלא ע"י תער, מ"מ "אין להורות צד היתר בזמן הזה", משום סייג ומיגדר מילתא. שהרי "כהיום, שנהגו הרבה מפריצי עמנו לפרוץ

לעצמו וזהו הירא את דבר ה' שהוא נזכר שלא יבוא לידי פשיעה". חובות לבבות (מביאו החת"ס בס' תורת משה פ' אחרי מות). של"ה תושבע"פ אות ג' ד"ה גזירה [וע"פ דבריו מסיק בזקן אברהם: "ולפי"ו ה"ה בנו"ד בענין גילוח הזקן שתי גזירות הם בשעה אחת שאם תתיר שלא כעין תער גזירה שמא יגלח הזקן כעין תער וכעין תער גזירה משום תער עצמו כי המגלה יאמר מה לי בזה או בזה וכמו שאנו רואים בעוה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך, ונמצא הזקן מגולח בין כך ובין כך, בהא גזירין גזירה לגזירה לאסור אף שלא כעין תער, וכדברי המעשה רוקח והצ"צ כדי שלא יבוא לידי איסור הודאי דאורייתא והוא חדא גזירה הוא". של"ה חלק בית ד' דף כה, ב בד"ה עוד, וראה מ"ש ע"ז בס' זכר דוד (לרבי דוד זכות) על הלכות מילה (דפוס ליורנו במאמר הראשון פרק ע"ח דף רטו). שמחת הרגל (להחיד"א) על מגילת רות (בלימוד ב' לחג השבועות). שושנים לדוד (לרבי דוד פארו) על משניות (מכות במשנה "לפיכך הרבה להם תורה ומצות"). מדרש שמואל על מס' אבות (פ"ק משנה, ועשו סייג לתורה"). בית אלקים (להמב"ט) שער היסודות פרק ל"ח. בינה לעתים (סוף דרוש ל"ו). פלא יועץ (אות גדר). מלאכת מחשבת (להר"י משה חפץ) פ' אחרי ד"ה מעשה ארץ מצרים (אות ה'). עיר גבורים (להבעל עוללות אפרים) פ' קדושים (ע"פ וכן תבואו אל הארץ). כתב סופר (פ' אחרי ע"פ את משפטי תעשו). מנחת חינוך מצוה תנ"ד. וידבר משה (פ' שמות ופ' אחרי מות ושם בתיקון משה שיר השירים ע"פ הגירה לי צאי לך בעקבי הצאן ושם בחלק מתן תורה אות קח). וראה בארוכה בס' לקח טוב כלל ח'. ועייג"כ בס' נחל שורק (להחיד"א) הפטרת ויחי בפסוק ושמרתם את משמרת ה' אלקיך. ס' באר הגולה להמהר"ל. ס' אהבת ה' (קראקא ת"א) שער י"ד בד"ה נעילת שער. וראה ברכות כ, ב ובשו"ת מהר"ט ח"ב סי' ג'. שו"ת הרא"ש בסופו בשני פסקים ממהר"י סוראזינה כ"ץ בענין אכילת הצלע האחרונה. (נתבאר דבריו בזקן אברהם מאמר שלישי אות ט'). ועייג"כ ברא"ם על סמ"ג ה' מגילה וברשב"א בחי' לר"ה (ט"ז). פמ"ג בפתיחה כוללת לאו"ח ח"ר וגם בפמ"ג סי' תל"ג בא"ח סק"ח. שו"ת חתם סופר חאו"ח סי' קכ"ב. מגילת אסתר על סה"מ להרמב"ם שורש ראשון (מחידושי מהר"א הכהן סי' ב').

שוב העירני ח"א גם מפירוש רבינו יונה (גירונדי) על מסכת אבות פ"א: "ועשו סייג לתורה", וז"ל: "ועשו סייג לתורה. כענין שנאמר (ויקרא יח, ל): 'ושמרתם את משמרתך, עשו משמרת למשמרתי' (יבמות כא, א). והסיג הוא דבר גדול ומשובח לעשות גדר למצות לבל יוכל להכשל בהם הירא את דבר ה'. לכן המקיים דברי חכמינו ז"ל, שהם סייגים מן המצות של תורה, חיבב היראה יותר ממי שעושה המצוה עצמה, כי אין עשיית המצות הוכחה ליראה, כמו השומר לסייגים שהוא נזהר מתחלה שלא יבוא לידי פשיעה. אך העושה המצוה ואינו מקיים הסיג, מראה לנו כי אם ייטיב בעיניו לעשות מצוה, אל ירע בעיניו אם יפשע בה, ולפרוץ פרץ לא חש הוא, שנאמר 'ופרוץ גדר ישכנו נחש' (קהלת י, ח). הגה כי דברי חז"ל הם יסודות ואילנות ליראת שמים שהוא עיקר העולם ויסוד, המעלה. וכל המצות כולם פרפראות אל"י. וזה הוא שאמרו ז"ל במדרש (שהש"ר פ"א): 'כי טובים דודין מיין' (שה"ש א, ב), חביבין דברי סופרים מיינה של תורה".

לאוין אלו לגמרי, דהיינו בהשחתת התער, מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ושלל להקטין הזקן אפילו במספרים". ובמיוחד, ש"רבים מע"ה שאין מוחם סובל שיש הבדל בין תער לאופני גילוח אחרים, וכיון שנתן רשות למשחית בסם וכו', אינם מבחינים". נמצא, איפוא, ש"מה שפרצו להקל אף בתער, הוא לפי שיש היתר בפוסקים במספרים וסם כו'".

ויש מהסוברים כן המביאים חיזוק לדבריהם בזה מהא דאיתא בגמרא בדרכות יא, א (וכ"ה גם בתוספתא ברכות א, ו. ספרי ואתחנן עה"פ ובשכבך. ירושלמי ברכות א, ג [ו]) דמשם מוכח דיש לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים ומשחיתים זקנם, כפי אשר פירשו רבותינו הראשונים את הסוגיא⁵.

וזה לשון הגמרא בברכות שם :

"מעשה ברבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזרי' שהיו מסובין במקום אחד, והי' רבי ישמעאל מוטה ורבי אלעזר בן עזרי' זקוף. כיון שהגיע זמן קריאת שמע, הטה רבי אלעזר וזקף רבי ישמעאל. אמר לו רבי אלעזר בן עזרי' לרבי ישמעאל, ישמעאל אחי, אמשול לך משל, למה הדבר דומה, משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהי' כנגד המשחיתים, אף כך אתה כל זמן שאני זקוף אתה מוטה, עכשיו כשאני הטי אתה זקפת". ופירש בהפירוש המיוחס לרבינו סעדי' גאון⁶:

"כנגד המשחיתים, המשל דומה למעשה שגידלתי זקני כנגד המשחיתין זקנם, שילמדו המשחיתים ולא ישחיתו. כך אני עשיתי שלא יקבעו התלמידים הלכה לדורות".

וכן פירש רבינו חננאל⁷:

"פירוש כנגד המשחיתים הם המגלחים המשחיתים זקנם כנגדם זה מגדל זקנו כלומר זה עושה חילוף מעשיהם ונמצא חולק עליהם כך זה הטה וזה זקף".

וכן פי' תלמידו⁸ בעל ס' הערוך (בערך זקן)⁹:

"זקן (ברכות י"א) לאחד שאמרו לו זקנך מגודל אמר להן יהא¹⁰ כנגד המשחיתים פי' המשחיתים המגלחים ומשחיתים זקנם כנגדם זה מגדל זקנו כלומר זה חילוף מעשיהן, ונמצא זה חולק עליהן. כך, זה הטה וזה זקף".

(5) המביאים חיזוק הזאת לדבריהם: שו"ת דברי מרדכי סי' ח"י. זקן אברהם מאמר חמישי, הרה"ק רבי שלום מבעלו (נסמן לעיל ח"א בערכו). מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פי"ח אות ל"ט. קונטרס תפארת אדם (להחפץ חיים) בתחילתו. ועוד. וראה אנציק' תלמודית ערך "השחתת זקן" הערה 145.

(6) בשם "פירוש רב סעדי' גאון ז"ל על מסכת ברכות" נתפרסם עם העתקה עברית עם ביאורים והערות רבות ע"י הרש"א ווארטהיימר (ירושלים, תרס"ח). אך ערער ע"ז המהדיר ל"אוצר הגאונים" (כרך ראשון) בהקדמתו ל"לקוטי גאונים", עיי"ש.

(7) הובא באוצר הגאונים שם.

(8) ראה שה"ג להחיד"א בערכו.

(9) הובא (נוסף על המצויין בהערה) בפי' מלא הרועים והגהות מהר"ץ חיות לברכות שם. פירוש מהר"ש סיריליאן להירושלמי שם.

(10) העיר במהפלא שבכרכין" לסי' הערוך שם דגרס' הגמ' היא "יהי'".

וכן פי' בתוספות רבינו יהודה החסיד (לברכות שם) :
 "אל"ל יהא כנגד המשחיתים כלומר כנגד המינים שהם משחיתים
 את זקנם"¹¹.

וכ"כ גם הרשב"א (בחידושו לברכות שם) :
 "כלומר אומר לאחד מפני מה אתה מגדל זקנך אמר להם כנגד אותם
 שהם משחיתים זקנם ולהוציא מלבם"¹².

ועפ"ז מסיק בשו"ת דברי מרדכי (סימן ח"י) : "והן עתה אחר כל זה
 [שהאריך בדין העברת הזקן שלא ע"י תער] אנו רואים שיש אוסרין ויש
 מתירין, וא"כ אותם הנזהרין חוששין לדעת האוסרים, והנכון עמיהם, דמצאתי
 בחידושי הרשב"א ברכות דף י"א . . . [והעתיק לשון הרשב"א כנ"ל] . . ."

* * *

אמנם פירש"י בברכות שם בענין אחר, ויש שכתבו לדון בדבריו ולחלוק
 עליהם, ולחזק דברי הראשונים הנ"ל¹³. ומקצה השני, יש שעסקו בביאור
 פירש"י הזה, והעלו דאדרבה — משם מוכח דלדעת רש"י איכא איסורא ממש
 לגלח הזקן במספרים, וכמובא ומבואר לעיל ח"א ערך "רש"י" אות א', עיי"ש
 בארוכה.

עוד ביאורים בגמרא דברכות שם, ראה לעיל ח"א ערך "בעל 'בני
 יששכר'" אות ב' (מספרו "מגיד תעלומה" על מס' ברכות) וערך "תורה
 תמימה" אות ב'.

* * *

11 הביאו (בנוד"ד) בקונט' תפארת אדם (להח"ח) שם. ובתוספות רבינו יהודה
 כת"י אוקספורד (ירושלים, תשכ"ט) הגרס' : "כלומר לקנות המשחיתים את זקנם, ורש"י
 פי' בענין אחר". וראה לקמן הערה 13.

12 הביאו (בנוד"ד) הגה"ק מהר"ש מבעלו שם. שו"ת דברי מרדכי שם. מאיר
 נתיב שם. ועוד.

13 ז"ל פרש"י שם : "משל שלך דומה לאחד שאומרים לו זקנך נאה ומגודל
 והוא אומר להם הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהי' כנגד המשחיתים הגדול הזה יהי' נתון
 לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו".
 ומה שיש לדון בדברי רש"י אלו :

הנה גרסת התוספתא והספרי והירושלמי הנ"ל היא בשינוי קצת, דבמקום תיבת
 "לאחד שא"ל זקנך מגודל" — כמו שהיא בבבלי לפנינו — גרסינן במקומות אלו : "מפני
 מה זקנך מגודל". ודייק הרשב"א (שם) דמגרס' זו יש רא"י לשיטתו (וסייעתי הנ"ל) בפי'
 המימרא. וגם ב"ספרי דבי רב" על הספרי שם כתב דנוסח זו : "מפני מה זקנך מגודל"
 לא מתוקמא לפי פירש"י, דמאי שייך לומר מפני מה הוא נאה. וכ"כ ב"מראה פנים"
 להירושלמי שם, דמגירסת הירושלמי (והתוספתא והספרי) מוכח כפירוש הרשב"א
 (וסייעתי) [ועיי"ש ב"מראה הפנים" שם, דכוותה הרשב"א היא דמלשון "מפני מה" מבואר
 שזה לגנאי ולא לשבח]. ויש להעיר, דהגר"א מחק תיבות "מפני מה" מן הירושלמי והספרי
 כדי להשוותם עם הבבלי, וראה מדרש הגדול ומדרש תנאים דברים ו, ז.
 ויתירה מזו י"ל (ס' הפלאה שבערכין שם) דגם גירסת הבבלי משמע כפי' הערוך
 (וסייעתי הנ"ל), שהרי "לפי דש"י כמעט הי' יותר טוב לומר יהי' למשחיתים, אמנם
 מלת 'כנגד' עזר הוא לפי הערוך".

וראה (מיד בסמוך) בפנים דאדרבה, יש שכתבו דמפירש"י הזה, יש להביא דא"י
 ברורה דגם דעת רש"י ז"ל הוא דגם במספרים אסור, וכדלעיל ח"א ערך "רש"י" אות
 א', עיי"ש הסברת הדברים.

וכן פ' בתוספות רבינו יהודה החסיד (לברכות שם) :
 "א"ל יהא כנגד המשחיתים כלומר כנגד המינים שהם משחיתים
 את זקנם"¹¹.

וכ"כ גם הרשב"א (בחידושו לברכות שם) :
 "כלומר אומר לאחד מפני מה אתה מגדל זקנך אמר להם כנגד אותם
 שהם משחיתים זקנם ולהוציא מלבם"¹².

ועפ"ז מסיק בשו"ת דברי מדדכי (סימן ח"י) : "והן עתה אחר כל זה
 [שהאריך בדין העברת הזקן שלא ע"י תער] אנו רואים שיש אוסרין ויש
 מתירין, וא"כ אותם הנזהרין חוששין לדעת האוסרים, והנכון עמיהם, דמצאתי
 בחידושי הרשב"א ברכות דף י"א . . . [והעתיק לשון הרשב"א כנ"ל] . . ."

* * *

אמנם פירש"י בברכות שם בענין אחר, ויש שכתבו לדון בדבריו ולחלוק
 עליהם, ולחזק דברי הראשונים הנ"ל¹³. ומקצה השני, יש שעסקו בביאור
 פירש"י הזה, והעלו דאדרבה — משם מוכח דלדעת רש"י איכא איסורא ממש
 לגלח הזקן במספרים, וכמובא ומבואר לעיל ח"א ערך "רש"י" אות א', עיי"ש
 בארוכה.

עוד ביאורים בגמרא דברכות שם, ראה לעיל ח"א ערך "בעל 'בני
 יששכר'" אות ב' (מספרו "מגיד תעלומה" על מס' ברכות) וערך "תורה
 תמימה" אות ב'.

* * *

11 הביאו (בנוד"ד) בקונט' תפארת אדם (להח"ח) שם. ובתוספות רבינו יהודה
 כת"י אוקספורד (ירושלים, תשכ"ט) הגרס' : "כלומר לקנתר המשחיתים את זקנם, ורש"י
 פ' בענין אחר". וראה לקמן הערה 13.

12 הביאו (בנוד"ד) הגה"ק מהר"ש מבעלו שם. שו"ת דברי מרדכי שם. מאיר
 נתיב שם. ועוד.

13 ז"ל פרש"י שם : "משל שלך דומה לאחד שאומרים לו זקנך נאה ומגודל
 והוא אומר להם הואיל וקלטתם אותו אף הוא יהי' כנגד המשחיתים הגדול הזה יהי' נתון
 לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו".
 ומה שיש לדון בדברי רש"י אלו :

הנה גרסת התוספתא והספרי והירושלמי הנ"ל היא בשינוי קצת, דבמקום תיבת
 "לאחד שאל זקנך מגודל" — כמו שהיא בבבלי לפנינו — גרסין במקומות אלו : "מפני
 מה זקנך מגודל". ודייק הרשב"א (שם) דמגרס' זו יש ראי' לשיטתו (וסייעתי הנ"ל) בפ'י
 המימרא. וגם ב"ספרי דבי רב" על הספרי שם כתב דנוסח זו : "מפני מה זקנך מגודל"
 לא מתוקמא לפי פירש"י, דמאי שיין לומר מפני מה הוא נאה. וכ"כ ב"מראה פנים"
 להירושלמי שם, דמגירסת הירושלמי (והתוספתא והספרי) מוכח כפירוש הרשב"א
 (וסייעתי) [ועיי"ש ב"מראה הפנים" שם, דכוונת הרשב"א היא דמלשון "מפני מה" מבואר
 שזה לגנאי ולא לשבח]. ויש להעיר, דהגר"א מחק תיבות "מפני מה" מן הירושלמי והספרי
 כדי להשוותם עם הבבלי, וראה מדרש הגדול ומדרש תנאים דברים ו, ו.
 ויתירה מזו י"ל (ס' הפלאה שבערכין שם) דגם גירסת הבבלי משמע כפי' הערוך
 (וסייעתי הנ"ל), שהרי "לפי רש"י כמעט הי' יותר טוב לומר יהי' למשחיתים, אמנם
 מלת 'כנגד' עזר הוא לפי' הערוך".

וראה (מיד בסמוך) בפנים דאדרבה, יש שכתבו דמפירש"י הזה "יש להביא דאי
 ברורה דגם דעת רש"י ז"ל הוא דגם במספרים אסור", וכדלעיל ח"א ערך "רש"י" אות
 א', עיי"ש הסברת הדברים.

מה שפרצו קלי הדעת להקל אף בתער הוא על שיש היתר בפוסקים במספרים כעין תער ומה באו אל האיסור גם בתער . . וכאשר הם יחמירו על עצמם בכל האפשרי עליהם יראו גם ההמוניים וכן יעשו עכ"פ שלא יבאו אל האיסור דאורייתא . . .]

מעשה רוקח על המשניות (ע' קעב) [. . ומה לי להאריך עוד בזה ובפרט בעו"ה הפרוץ מרובה ומרובה על העומד כשרואים הלומדים ובני תורה שמגלחים זקנם המה משחיתים בתער ומאן מפס. לכן אותן הלומדים המה חוטאים ומחטיאים את הרבים. ואקוה לה' בקוראם דברים אלו וישקלו במאזני שכלם שהוא איסור גמור במספרים שיחזרו בהן ויגדלו זקנם פאת ראשם כדין ודת של תורה ומהם יראו כל העם וכן יעשו ואני את נפשי הצלתי . . .].
חיד"א (ע' קצה) [מ"ש (שם) בענין דברי השו"ת מכתם לדוד : . . הרב דוד פארדו . . הרגיש בדבר הזה שסוכ"ס יצא מפסקי היתר האלו מכשול לכל העולם כולו וגם לבני אדם שאינן נזקקין שיסירו זקנם ויעבירו הוד פני זקן . . .].

לקוטי הלכות (ע' רכה) [. . ובאמת . . גם ההשחתה בשאר דברים המותרים ע"פ דין הוא ג"כ פגם גדול וגורא . . אך בעוה"ר ברבות הימים פרצו הגדר רבים מהם והם עוברים על חמשה לאוין ביד רמה והם משחיתים זקנם בתער ממש אוי לנפשם כי גמלו להם רעה . . .].

מהר"ש רוקח מבעלו (ע' רכה) [לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם, כנ"ל].

שו"ת דברי מרדכי (ע' רמח) [לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם, כנ"ל].

שדי חמד אות ב' (ע' דנה) [. . ועיינו ראות וכלות בזמנינו שעל ידי שהוזכר בפוסקים היתר על ידי סם וכיוצא הן רבים מעמי הארץ פרצו גדר התורה ומתגלחים בתער מה שלפי האמת אף במספרים כעין תער אינו פשוט להיתר . . ואף במספרים שלא כעין תער יש לאסור, כמו שכתב הגאון צמח צדק, ואין להורות צד היתר בזמן הזה, דאחסור דרי כלל . . .].
שו"ת מהרש"ם (ע' דנו) [. . אם יגלח זקנם בסם . . יגרום להחטיא רבים לגלח זקנם בתער . . .].

חפץ חיים אות ה' מספר 4 (ע' רסה) [. . וביותר כהיום שנהגו הרבה מפריצי עמנו לפרוץ לאוין אלו לגמרי דהיינו בהשחתת התער מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ושלא להקטין הזקן אפילו במספרים, דהיינו להראות לפני הכל שהמצות שצוהה התורה להצטיין בהם האיש יהודי חביב אצלינו ואין אנו מתביישין בהם ח"ו, וכעין זה איתא בברכות י"א (והביא דברי רבינו יהודה החסיד הג"ל) . . .] ; ומספר 9 [. . מי שאינו שומר עצמו מעון זה של גילוח הזקן . . עובר על ארור משגה עור בדרך, דידוע דכוונת התורה לארר למי שנותן מכשול לפני אחר שיעשה ע"י איסור דומיא דלאו דלפני עור לא תתן מכשול, וכבר בארנו לעיל בריש הקונטרס שהוא ג"כ בכלל זה . . .] ; ומספר 18 [. . ודע עוד דאיתא בספרים דכשהאדם מרגיל עצמו באיזה עבירה ועי"ז כשאחרים רואין מקילין ג"כ באותו עון הוא נתפס ג"כ עליהם ולהיפך כשהאדם מתחזק באיזה מצוה ואחרים לומדין ממעשיו

ומתנהגין ג"כ כמותו הוא מקבל שכר ג"כ עליהם ולפי"ז ג"כ בעניננו כשהאדם דר במקום שנתפרץ האיסור והוא כובש את יצרו שלא לנהוג כמותם ועי"ז נמצאים עוד כמה אנשים שמתנהגין ג"כ כמותו לבד שיקבל שכר עבור עצמו כנ"ל עוד יקבל שכר עבור כל אחד ואחד מהם . . .].

שור'ת דברי מלכיאל אות א' (ע' רעא) [. . . מאוד נהייתי אשר עמד בפרץ אשר פרצו בני הנעורים לגלח זקנם במספרים כעין תער. ועי"ז רבתה המכשלה שההמון מגלחים אף בתער. כי אין יודעים לחלק בין מספרים לתער. והלומדים המזוייפים אשר עמדו כנגדו וחרב בידם בהראותם דברי השו"ע סי' קפ"א שמתיר במספרים כעין תער. זה מורה כי אין יראת ד' בלבם. ולא יחושו לפרצת הדור שנעשה עי"ז הגילוח כהיתר. ובהמשך זמן יהא נשכח ח"ו כל איסור גילוח זקן. ומוטל על כל ירא שמים לעמוד בפרץ בזה. וביותר ראוי לבני תורה לזהר בזה כי מהם ילמדו כל ההמון והקולר יהא תלוי בצוארם . . .].
חמש ידות (ע' רעב) [. . . וכ"ז מרומז בדבריהם ז"ל עבירות שבין אדם לחבירו כי זהו נעשה בריש גלי' וכ"א משגיח על חבירו ופורץ גדר גם הוא . . . אין יוה"כ מכפר עד שירצה חבירו כלומר שיראה להחזיר את חבירו בתשובה כי יען כי הוא גורם לו ונענש על ידו ועי"ז אמרו חז"ל וכשלו איש באחיו בעון אחיו . . .].

רבי יוסף חיים זאנענפעלד (ע' רעג) [יש להרעיש נגד המסירים זקנם בסם שע"ז באים ההמון עם לגלח בתער שהרי אינם יודעים לחלק בין תער לסם].

דרכי תשובה אות א' (ע' רעד) [הביא מדעות הנ"ל].

זקן אברהם (ע' רפא) [מאמר רביעי אות ל"ה: . . . וכמה רבני אשכנז מכריזין בדרשותיהם שמותר לגלח בסם להראות להבחורים דרך היתר כדי שלא יבואו לעשות באיסור — הגם שאין כדאי להשיב על דברי תוהו ובוהו כאלו. ושוטה א' יוכל להקשות מה שלא יוכלו אלף חכמים לתרץ (תורת הקנאות יעב"ץ מ"ב) ושוטה לאו סמי' בידן (גיטין ע, ב) אמנם בד"ת כתיב ענה כסיל כאולתו, אטו אנן ברשיעי עסקינן . . .]

„וכי משום בחורים מהמון עם נאמר לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך הלא אמרינן בעירובין (לב, ב) ניהא לי' לחבר דליעבד עם הארץ איסורא רבה ואיהו אפילו קלילא לא ליעבד. ובתוספתא דחלה פ"א אמרינן אין אומרים לאדם עמוד וחטא בשביל שתזכה. עמוד וקלקל בשביל שתתקן . . .]

„ועל רבני אשכנז המכריזין בדרשותיהם שמותר לגלח בסם קורא אני עליהם לא היא ולא תוריקי (נדרים מא, ב) ולא זו הדרך מוציאתם מידי עבירה (ב"מ לו) אדרבה אם נתיר להם בסם יתירו לעצמן בתער. כי יאמרו מה לי בזה או בזה ועצה אחת היא להם לבל נגוע בקצהו, ולא עוד הלא הוכחתי על פניהם שגם בסם אסור ומה לי לפלפל עמם עם חסרי דעת אני מביא להם רא' מן התורה והמה מביאין לי רא' מן השוטים (נדה ל, ב). ושם בחלק המכתבים מכתב י"א (מהרה"ג ר' בנימין לעווין אב"ד וויאומא — מחבר ס' חמש ידות הנ"ל): . . . ומזה נבאר מאמרם ז"ל בברכות י"א משל למי שאומרים זקנך מגודל א"ל אף הוא יהי' כנגד המשחיתים והדברים אינם מבוארים. אך לדעתנו הוא כאשר שואלים לאנשים אשר שלמים הם אתנו

שאינם נוגעים באמת אפילו בקצה השערות של הזקן מדוע עושים כן וזקנם מגודל מבלי לנגוע בקצהו. הלא יש בזה כמה גאונים המתירין להקל מעט, והם משיבים שזהו מחמירין כנגד המשחיתים שאם יראו משלומי אמוני ישראל שמקילים מעט ישחיתו הכל. ולכן הא דומה להנמשל שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה . .

"כולם רואים משחתו בפניו ומאין אדע במה השחיתו אם בתער או במספרים אם לא שתלה מספרים על צוארו . ."

ושם במכתב ח' מהרה"ג ר' אברהם נתן איילבערג — אב"ד זגייערז :
 "... ומ"ש מעכ"ת לאסור משום סייג בודאי גם בזה דבריו צודקים ונכוחים וכיוצא בזה מצינו בש"ס בדוכתין סגיין בסנהדרין (מו, א) תניא ראב"י אומר שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה וכו' כדי לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאותו לב"ד וסקלוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך. ועיין ברא"ם פ' וישב מ"ש ליישב קושיית הרמב"ן דאמאי דנוה לתמר בשריפה הא בת כהן א"ח שריפה רק ארוסה ותי' הרא"ם דשם רק הוראת שעה היתה ע"ד דאי' בש"ס סנהדרין בא' שהטיח אשתו וכו' ולא שהי' ראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך. וכן חזיתי לזקני הט"ז בספרו דברי דוד עה"ת שם שהוכיח כן מלשון רש"י ז"ל בחומש שכתב 'לפיכך דנוה' וכו' ול"א שדינה יעו"ש . . בכך אין לך מגדר מלתא ושהשעה צריכה לכך יותר מזה. ובפרט בדור פרוץ כמו עתה בעוה"ר אשר כמעט מקוים בנו דברי חכמז"ל דור שבן דוד בא וכו' . .".

שו"ת תירוש ויצהר אות ב' (ע' רפח) [הביא מדברי החפץ חיים הנ"ל].
 שמירה טובה (ע' רצג) [. . העכו"ם הולכים בלי פאת הראש והזקן וכן הרבנים והשוחטים בלא פיאות ראש וזקן, ואחריהם ימשכו כל המון עם לעשות כן, עי' במדרש רבה (בראשית פ' כ"ו) ויראו בני האלקים את בנות האדם, ויקחו להם, רשב"י קרא להון בני דיינא, וכה"א עד אלקים יבא דבר שניהם, תני רשב"י כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה, כי מתוך שהגדולים עושים כולם עושים, ומדור לדור הולכת ומתדלדלת היהדות בכל תהלוכות הישראלי, ורק משום עיני העדה הנ"ל, שבפלפולם ובחריפותם השקר מראים טעם לפגם להתיר כל האיסורים (ע' 37) . .

. . וכן אתם רבותי חכמי הדור דזמננו, גם לכם ראוי ונכון לעסוק בזה לעקור האשמה הזאת לכל הפחות מן העוסקים במלאכת הקודש שלא יכשילו את הרבים ללמוד מהם (ע' 54) . .

. . אף שיש איזה מועט אנשים שסכים בסם אבל רובם מהם מתגלחים בתער ואומרים שבסם הם סכים בכדי להחזיקם ביהדותם, ושקר הוא בפייהם, לזאת אפילו אם אילו הי' היתר גמור בזה ע"י סם ג"כ מן הראוי לאסור לכולם משום למיגדר מילתא ולא ליתן מקום לרמאים ובפרט כי איסור גמור הוא ועיקרו דאורייתא וכהסכמת הפוסקים האוסרים (ע' 73) . .

. . וכן אמרה תורתנו הקדושה, והי' עקב תשמעון המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם וגו' הרי האזהרה של ושמרתם ועשיתם קאי על והי' עקב שלפניו, דהיינו המצות הקלות שאדם דש בעקביו כאשר פירשו חז"ל. אותם תשמרו, כי אם לא תשמרו המצות הקלות תוכלו לבוא לעבירות חמורות

ר"ל, וכן הוא כהיום בזמנינו עם אחינו בני ישראל, תחילה היצה"ר מראה להם טעם של היתר לספר פאת הראש והזקן במספרים שלא כעין תער, שהוא כמו עבירה קטנה, לפי דעתם, כי יש להם הרבה ראיות להתיר, הגם שהמתירים לא התירו כי אם לעת ההכרח והצורך כמו שנתבאר, אבל אחב"י עושים כן לכתחלה, ואחרי כן היצה"ר מתיר להם לספר גם במספרים כעין תער, וע"י סם, ואחרי כן מתגברים מעצמם גם בלא שום טעם ומגלחים בתער, באמרם, הלא ע"י סם מעבירין כל השער מעיקדן ממש כבתער, ובסם היתר גמור הוא, כי גם הרבנים מגלחים בסם, א"כ גם בתער מותר, כי מה בין זה לזה, ומה שכתוב בתורה לא יגלחו, בזה יש איזה כוונה אחרת שאין אנו יודעים באיזה אופן של גלוח אסרה, ואין לנו עסק בסתרי תורה, כן יפצה פיהם של המסיתים ר"ל, כי להקל בשום דבר כל אחד מקלו יגיד לו וטעמו יפה בעיניו ר"ל (ע' 75) . .

. . ולמה נמנית מצוה זו בין החוקים דוקא, כי היא צריכה שמירה יתירה, מאחר שיש לה מהרסים . . ואי' היא שמירתנו? (ע' 80) . . [מאיר נתיב (ע' רצז) לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם, כנ"ל].

המגיד הירושלמי (ע' רצט) [. . ויש מבני ההמון שמגלחים גם בתער, כי לא ידעו ולא יבינו ההבדל שבין תער לסם, ומתוך כך עוברים בחמשה לאוין, המגלח והמתגלח יחד.

„באחת מדרושותי ע"י 'הכותל המערבי' אמרתי לבאר את דברי חז"ל (ב"ק דף ס') 'אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה' על ענין דידן, שהפורענות באה אמנם לעולם מפני הרשעים המגלחים זקנם בתער, אבל מתחלת מן הצדיקים שהעמידו דבריהם על דין תורה והתחילו לגלח זקנם בסם.

„בשסימתי את דרשותי נגש אלי זקן אחד מבין הקהל שבניו היו כמובן בן 'צדיקים' אלה שהזכרתם בדרשותי, ואמר 'עד מתי יקניט את הרבים בדרשות כגון אלו?'

„מיד הלכתי והרציתי את דבריו של אותו זקן לפני הגה"צ רי"ח זוננפעלד, אולם הרב טען עמדי: 'אסור לך לשעות לדברים אלו, ואני מצוה עליך להמשיך לדרוש על ענין זה, וכל דבריו צודקים ואמיתיים'.

„ובעזה"ר בימינו אלו, כמעט שכבר נשתקע האיסור של השחתת הזקן, וסכיני הגילוח, מגלחי הנשמה והגוף, מבצבצים ועולים מכיסי הבחורים, ואוי' לנו שגם החרדים מסתפרים כבר במספרה זו החדשה מקרוב שבאה אלינו, ורואים בעיניהם את בני ההמון מתגלחים בתער, ואין מוחין בידם ובידי הספר, ומבטלים בזה מ"ע של 'הוכיח תוכיח'. אוי לאותה בושה, אוי לאותה כלימה . .]

האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש אות ב' (ע' שד) [. . עס איז זיכער אומלאגיש דעם דורכשניטליכען מענשענ'ס אויס שפראך 'אז דער גייסטיגער פיהרער מעג דאס — מעג איך דאס' — עס איז א להבדיל-דיגער אונטערשייד פון דעם וואס דער גייסטיגער פיהרער טוט ביז דעם וואס דער עדה מעמבער טוט. דער גייסטיגער פיהרער טוט באופן ווי ע"פ דין כדעת

המתירים, און דער עדה מעמבער טוט א איסור דאורייתא, אבער רובא דרובא ווייס ניט דערפון און קוקט נאר אויפ'ן אויסערליכען אויסזעהן.

„לדוגמא: תגלחת הזקן. די רבנים און בני תורה טוען דאס ע"פ דין כדעת המתירים, און די עדה מעמבערס טוען דאס בדרך הפשוט און יעדער מאל וואס זיי גאלען די בארד זיינען זיי עובר חמשה לאוין. צא וחשוב וויפיל טויזענדער לאוין דאורייתא זיינען, ר"ל, אידען עובר איבער די רבנישע נאכלעסיגקייט.

נאכמער: פילע יונגע לייט, מיט וועמען איך האב גערעדט וועגען טהרת המשפחה, האבען מיר געזאגט, אז עס ווערט אפגעהיט די צייט ווי מען באדארף נאר געהן אין מקוה שעהמען זיך זייערע פרויען און זאגען, פאר וואס שעהמט זיך דער רב געהן מיט א בארד, אויב דער גייסטיגער פיהרער שעהמט זיך מיט דער אלטער אידישקייט, פארוואס זאלען זיי זיך פיהרען לויט דער אלטער אידישקייט? . . .

ולאחר זמן רב העירני ח"א מדברי האדמו"ר הנ"ל גם בספרו „ספר המאמרים — אידיש“ (ד"ה אני לדודי עמ' 130):

„אויף גאלען די בארד זיינען פאראן פינף לאוין דאורייתא, עס זיינען פאראן פוסקים וואס זאגען אז אויב מען נעמט אראפ די האר פון בארד בדיוק אט אזוי ווי זיי לערנען צו טאן, זיינען לדעתם ניט פאראן קיין לאוין, און פאראן וואס האלטען אז מען מעג, אבער דער וואס ביי אים איז דער קיום המצות לייכט ער גאלט אפ די בארד און איז עובר אויף פינף לאוין דאורייתא במחיד אויף דעם סמך וואס אנדערע נעמען אראפ די בארד האר בדרכי היתר“.

חזון איש אות ב' (ע' שד) [. . רבינו החזון איש זצ"ל אסר מדינא להתגלח בהנה מכוונות גילוח, והורה שאסור להמציאם לאחר מפני איסור לפני עוור . . .]

רבי יונתן שטייף אות ב' (ע' שז) [. . אולי אין להתיר המכונה שלא יאמרו כל הסריקין אסורין וסדיקי ביתוס מותרין . . .] עמודי ארזים (ע' שטו) [הביא מדעות הנ"ל].

הגרי"א הענקין (ע' שיו) [. . וכבר אמרו חז"ל — ועשו סייג לתורה וגם רבים מקלי הדעת מגלחים בתער ואומרים שמגלחים בסם, ורבים מעמי הארץ שאין מוחם סובל שיש הבדל בין זה לזה, וכיון שנתן רשות למשחת בסם, אינם מבחינים . . .]

בית יחזקאל (ע' שכג) [הביא דברי החפץ חיים הנ"ל].

* * *

ועכשיו בעת ההדפסה בעזהשי"ת, הזמין ה' לפני ח"א שהעירני מס' „המאור“ (מהגאון אלעזר מאיר פרייל) סימן מ"ט, דשם מסופר, שלפני חג הסוכות תרע"ד, בהיות העם טרודים במילי דחג, באה לפניו אשה אחת והתחננה לסדר לה גט פטורין מבעלה, וברוב עמל נמצאו שני עדים לסידור הגט — ישיש אחד ובחור שומר שבת. סודר לה ג"פ ונמסר לידה. למחרתו בא אצלו העד הצעיר עוד הפעם ועיין הרב בסנטרו וראה כי הוא חלק

למשעי. שאלו הרב אם הוא משיר את שער זקנו בתער, ואמר להרב, כי הוא מגלח בתער על ידי אחר. כשאמר לו הרב, שעייז יש חשש על הגט שחתם עליו, השיב להרב: הלא גם הסופר נוטל את זקנו במספרים. . . וד"ל.

* * *

במיוחד יש להעיר ממענה א' מגדולי גאוני ומנהיגי דורנו שליט"א לכותב הטורים — ששאל את עצתו אם לפרסם את החיבור הנוכחי, ועל כך באה התשובה:

„ . . לעשות הנ"ל [לפרסם החיבור] באם המסקנה להחמיר (באם להתיר — אי"ז מענינו כלל להוסיף על המצב בפועל — שעל יסוד ההיתר — כו"כ עוברים על האסור לכל הדעות מן התורה. ולפני עוור — לכ"ע מה"ת).“

ב: אטו פאות הראש

**

יש שכתבו דהיות ולפי רוב הדעות אסור לגלח פאות הראש אף שלא בתער [ראה לעיל פ"א אות ג'], ולא ידעינן בבירור עד היכן מגיעים פאות הראש [ראה לעיל פ"א שם], יש להחמיר משו"ז בכל הזקן, שלא להעביר השער אף שלא בתער, סייג אטו פאות הראש. הדעות בזה — ראה לעיל פ"א שם, ולעיל ח"א בערכים אלו: רבי עקיבא איגר (ע' רכג).

שו"ת דברי מלכיאל אות א' (ע' רעא) [. . ועוד כי המגלחים לא ידעו לחלק בין מקום ששייך לפיאות הראש או לפיאות הזקן, כי פיאות הראש מגיעים עד לחי התחתון, ובפיאות הראש דעת התוס' והרא"ש ועוד הרבה פוסקים שאסור במספרים כעין תער, והובא דעתם בשו"ע סי' קפ"א . . .].

ג: אטו תער

יש מהפוסקים — ראשונים ואחרונים — שכתבו לגזור על העברת הזקן אף שלא בתער אטו תער ממש; אטו זוג התחתון שבמספרים. בכללות ענין איסור העברת הזקן שלא בתער משום סייג אטו תער — ראה לעיל פ"ב אות ב' בארוכה. בכללות ענין איסור גילוח הזקן במספרים — גזירה אטו זוג התחתון — ראה בארוכה לעיל ח"א ערך „תרומת הדשן“ (ע' קכח ואילך).

* * *

הדעות בהנ"ל (ומה שי"ל בבירור שיטתם) נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו *:

רש"י אות ג' (ע' סה).

חוס' שאנץ (ע' צח).

תוספות אות ג' (ע' קט).

פסקי תוס' (ע' קיט).

(*) ראה לקמן „הוספה ב“ אות א; אות כח; אות לד.

(**) ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תתלח

ריטב"א אות ב' (ע' קכב).

מגדל עוז — בהערה (ע' קכה).

תרומת הדשן (כנ"ל).

מהרש"ל (ע' קמד).

פרישה (ע' קנה).

ב"ח (ע' קנו ואילך).

יוסף אומץ (ע' קנח).

אור צדיקים (ע' קנט) [עשה סייג לאסור אפילו נגיעה אטו מספרים, עיי"ש].

ספר זכרונות (ע' קסו).

דברי חכמים (ע' קסח).

שו"ת דברי יוסף אות ב (ע' קעח).

רבי דוד פארדו (ע' קפט).

חיד"א (ע' קצה).

חתם סופר אות ב' מספר 9 (ע' ריג) ואות ג' (ע' רכב).

צנח צדק אות א' (ע' רלז) ואות ב' (ע' רמ) [. . כמ"ש הש"ס רפ"ק דנדה ג, ב) עשה סייג לדבריך. דמאי שנא מכל התורה כולה דעבדין סייג כו' . .].

עצי לבונה (ע' רמב).

רבי חיים מצאנז (ע' רמב).

חפץ חיים אות ד' (ע' רסד). [. . וכן לענין פאת זקן, מתחלה מספרין אותו במספרים, ואח"כ במספרים כעין תער, ולבסוף בא לידי גילוח ממש, או לנו שכך עלתה בימינו שמתביישין במצותיו של הקב"ה ובאים עיי"ז, ללאוין גמורים . .]; ואות ה' מספר 3 (ע' רסד) [. . ומה שנהגו אבותינו ואבות אבותינו במדינתנו להחמיר בזה מפני שראו שאם ננהוג כולנו להעביר הזקן במספרים ואין שיעור לדבר שזה יקטינו מעט וזה הרבה עד שלא ישאר לו כ"א שרשי השער מצוי מאד שבמשך הזמן יבואו הרבה אנשים לידי גילוח (בתער) ע"כ הנהיגו שלא להניף ברזל על הזקן כלל . .].

שו"ת דברי מלכאל אות א' (ע' רעא) [. . וגם דהא כתב בשו"ע שצריך ליזהר בזקן שלא יחתוך בזוג התחתון שבמספרים דהוי כתער. ובודאי אין יודעים להזהר בזה . .]; ואות ב' (ע' רעב) [. . ובפרט בנידון דידן שהוא סייג גדול כמש"ל. והרי בכל דיני התורה מצינו שעשו חז"ל סייג וגדר, וכדאיתא ביבמות (דף כא). ורק במצוה זו לא מצינו בש"ס סייג וגדר. אכן בזהר איתא שהחמירו בזה. והרי הזהר גם הוא דברי חז"ל כמו כל הש"ס . . (ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב' בארוכה) . . ולפי"ז ה"ז דין גמור שלא לספר הזקן במספרים . . וכל העובר ע"ז הרי הוא פורץ גדר . .]. זקן אברהם (ע' רפא) [. . ובאמת קושיית הצ"צ היא קושיא חזקה שאין עלי' תירוץ, דמאי שנא מכל התורה כולה דעבדינן סייג, הלא משנה מפורשת

הוא בפ"ק דאבות: ועשו סייג לתורה, וא"כ במספרים הוא סייג לתער, ומדוע יגרע זכותה מכל הסייגים, כגון שניות לעריות בפ"ב דיבמות, כדי להרחיק אדם מן העבירה עצמה, שאסורה מן התורה, וראה במאירי באבות שם. . ועי' ספר פחד יצחק ערך כלאי בגדים. . (מאמרו השלישי אות א') — וראה לקמן בסמוך מ"ש מערך "חידושי מהרי"א הכהן".

חידושי מהרי"א הכהן אות ב' (ע' רצ) [דבריו שם סובבים עמ"ש בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות ל"ב, ע"כ מועתק בזה לשון ס' זקן אברהם שם: ". . בענין גלוח הזקן שתי גזירות הם בשעה אחת שאם תתיר שלא כעין תער גזירה שמא יגלח הזקן כעין תער וכעין תער גזירה משום תער עצמו כי המגלח יאמר מה לי בזה או בזה וכמו שאנו רואים בעוה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך, ונמצא הזקן מגולח בין כך ובין כך, בהא גוזרין גזירה לגזירה לאסור אף שלא כעין תער כדי שלא יבוא לידי איסור הודאי דאורייתא והוא חדא גזירה היא", עכ"ל. וראה מזה בשל"ה חלק תושבע"פ אות ג' בד"ה גזירה.

ועי' כתב בחידושי מהרי"א הכהן שם, וז"ל: "ומ"ש ה"ג (שליט"א) דבגילוח הזקן חדא גזירה הוי' ובכעין זה גוזרין גזירה לגזירה, הנה אמת נכון הדבר מאד, וגדולה מזו נודע מחכ"צ (סוף סי' ע"ה) דבדבר המצוי גוזרין גזירה לגזירה, ובחידושי הסברתי הדבר וכתבתי דטעמא דל"ג גזלג"ז י"ל משום דלכאורה כל גזירה הוי רק ספק דשמא יעבור על האיסור ודלמא לא יעבור, אך ז"א דעכ"פ אסרו וגזרו מספיקא דכל גזירה הוא על דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא, וזה ניחא בגזירה אחת, אבל בגלג"ז הוי הגזירה דלמא יעבור על דרבנן ואח"כ יעבור על דאורייתא, וא"כ הוי ס"ס דלמא לא יעבור על דרבנן ואת"ל דיעבור דילמא לא יעבור על דאורייתא וע"כ לא גוזרין גזלג"ז זולת היכא דחדא גזירה הוא, ומסתברין דברי החכ"צ הנ"ל דהיכא דמצוי ורגיל לעבור אינו נכנס בגדר ספק כלל דודאי יעבור על דרבנן (ויעוי' בפר"ח או"ח סי' תל"א ד"ה ומאחר ובמחשה"ק שם) והוי רק ספק אחד ע"כ גוזרין גזלג"ז, וגם ניחא מ"ש האחרונים בשם ב"י יו"ד (סי' קצ"ז) דבאיסור כרת גוזרין גם גזלג"ז, ולפי האמור ההסבר הוא דכבר כתב המל"מ סוף הל' בכורים (ויעוי' פמ"ג פתיחה להל' טריפות) דבאיסור כרת לא מהני ס"ס, ע"כ גוזרין שם גזלג"ז, והא דמקשה הש"ס ביצה ג, א גבי משום פירות הנושרין דהוי גזלג"ז אף דשם הוא דשיל"מ וגם ספיקא דרבנן אסור, לק"מ, די"ל דאביי דמקשה שם ס"ל כרב פפא שם דף ד' דמשמע דפליג על ר"א שם דסד"ר אסור בדבר שיל"מ, ועוד דס"ס בדשיל"מ מותר גם להלכתא דסד"ר אסור ויעוי' בתשובות הרא"ש שהובא בש"ך (יו"ד סי' ק"י ס"ק נ"ו) והארכתי עוד שם בזה ואין עת האסף פה".

מאיר נתיב (ע' רצו).

שו"ת קול מבשר (ע' ש ואילך).

נספחים

- (א) בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות מבחינת הסייג וכו' — ראה לקמן פ"י אות א'.
- (ב) בענין גילוח השפם מבחינת הסייג וכו' — ראה לקמן פ"א אות א'.

* * *

שוב העירני מהפירוש "כלי גבר" הנדפס בהמחזור "כל בו" במוסף ליום א' של שבועות, על הפיוט ד"ה "אבחת מומים" [ויש להעיר, שהסידור תפלה הוא ענין השווה לכל נפש], וז"ל:

"ושלא יהא כו' שמלת אשה על גבר. די ספרי מוסר שרייבען פון זוהר הקדוש, אז די וואס שערין די האר פון בארד, וועלין זיי האבין איין עונש [ראה לקמן פ"ג: "עונשים"], ווארום דער וואס שערט מיט א שעריל, וועט געוויס גאלין מיט אַ גאל מעטער וואס איז דאורייתא . . ."

ד: גידול הזקן — פייג לשאר עבירות שבתורה.
העברת הזקן — מביא לידי התגברות היצר

נוסף על שאר סוגי ה"סייג" הנ"ל, הנה עוד יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער (גם לפי דעות המצדדים להקל מעיקר הדין), שהרי תיקון שערותיו מביאו לידי התגברות היצה"ר; הרהור; וכו'. ומה ש"ל בהסברת הענין¹⁵: "חבר הוא לאיש משחית וקא מגרי יצרא עליהו. והוא ישופך ראש הוא השטן הוא היצה"ר שנדמה לרשעים בקישוטי השערות על הראש החטאת בראשו נגעו. ועי' את נפשם הוא חובל שמביא אותם לידי הרהור". וחמור העון בזה מאד, וכמו שאחז"ל (גדה יג, ב): "א"ר אמי כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה". והנה פשוט דקישוט ותיקון וסלסול השער מביא לידי הרהור. וכמו שאחז"ל (ב"ר פכ"ב): "א"ר אמי אין יצה"ר מהלך לצדיק אלא באמצע פלטיא, ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלא בעקבו הוא אומר הדין ידי (זה שלי)" [כמובא ונתבאר לעיל ח"א ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 2, עיי"ש]. ועיין במסכת נזיר (ד, ב): "ופחו יצרי עלי", ופירש"י: "מיהר עלי יצרי והביאני לידי הרהור". ולשון רש"י בנדרים (ט, ב) "מתוך שראיתי במים צורתי כ"כ נאה נתגבר עלי יצרי ובקש להביאני לידי מעשים רעים לטורדני מן העולם". ועוד שם בב"ר (פפ"ו) "ותשא אשת אדוניו את עיני' מה כתיב למעלה מן הענין ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. לגבור שהי' עומד בשוק וממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקיבו אמר לי נאה לי יאי אנא גבר [לפי נוסחת הילקוט] אמרי לי' אי את גבר אי את יאה הא דובה קום קפחינה".

15) הבא לקמן (עד המובא ממרן החפץ חיים) מיוסד על ס' עמודי ארוזים (עמוד ה' אות י"ג), ס' דא גזירת אורייתא (ירושלים, תרצ"א) בתחילתו. מכתבו של הגאון רבי יעקב דידאווסקי (מחבר ס' קיום התורה. ס' ציונים לתורה. וש"ס) — נדפס בס' דא גזירת אורייתא הנ"ל ס"ז.

ואיתא בזה"ק (ח"א קסו, ב) דסלסול שער הוא מיצה"ר למשכא ל"י לגיהנם [כמובא לעיל ח"א ערך "מדרש רבה" שם]. ועוד שם בזה"ר (דף קץ): "כד שליט יצה"ר עלי' דב"ג אתקין ל"י וקשיט ל"י לבושו מסלסל בשערי' הה"ד ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי אתדבק עמי מאן דאיהו זכאה אתתקף לקבלי' ואגח ב"י קרבא מה כתיב ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה ישבוק ל"י ויתתקף לקבלי' ויערוק מיני' בגין לאשתזבא מיני' ולא ישלוט עליו" [כשהיצה"ר שולט על האדם, ראשית מעשיו, הוא מתקן ומפאר את בגדיו, מסלסל בשעריו, זהו שכתוב ותתפשהו בבגדו לאמר, שכבה עמי, התדבק עמי. מי שהוא צדיק, מתגבר כנגדו ועושה עמו מלחמה, מה כתוב, ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה, יעזוב אותו ויתגבר לנגדו, וינס מפניו כדי להנצל ממנו שלא ישלוט עליו]. וכתב שם באוה"ח"מ בשם הרמ"ק: "מתחיל עמו בקלות להמשיכו אל החמורות שיהי' מתנאה בגופו ובכליו הר"ו תחלת הזמנתו לעבירה". ועוד שם בזה"ק (קפט, ב): "בגין דיוסף יהיב ל"י דוכתא לקטרגא דהוה יוסף מסלסל בשערי' ואתקין גרמי' וקשיט ל"י כדין אתיהיב דוכתא ליצה"ר לקטרגא" [משום שיוסף נתן לו מקום שיקטרג עליו, שהי' יוסף מסלסל בשעריו ומפאר את עצמו, ונתן לו להיצה"ר מקום שיקטרג]. וכתב הרב מהר"ם חאגיז (בספרו "משנת חכמים" אות תלט) שעפ"י הקדמה זו של אמת הי' מישב מה' אבי אמא תנצב"ה. לישנא דקרא דכתיב ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי. דהול"ל שכב ולא שכבה. רק שהיא תפשה את יוסף בטענת בגדו. באמור לו איך אפשר שיהי' מקשט עצמו ומסלסל בשעריו ולובש בגדים של פריצות. אין זה אלא שהוא רוצה לאמר לה בכח רמז הבגדים שכבה עמי. ולפ"ד הקדמה הנז' יש לפרש דז"פ מ"ש בודוי יוה"כ על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר. דהנה ודאי כל העבירות הם על ידו. אמנם על האופן האמור. ר"ל מה שאנו עושים אופן שהיצה"ר יתגרה בנו. עכת"ד של מהר"ם חאגיז, וראה מ"ש הגאון מהר"ן שפירא בספרו "יין המשומר" בשם זוה"ק: "כי יש היכל דקליפה שממתיקים ומייפים העבירות כיופי גדול [הערה: ומזה יש להבין הדק היטב שבאמת כל בר דעת שיסתכל בכל גופי עבירה יראה עין בעין שהעבירות הן בתכלית המיאוס והשיקוץ. אלא דע וראה מהיכן המיתוק ויופי העבירה היא באה ונמשכת — הרחמן הוא יצילנו מהם]. ועיקר הפיתוי שמפתים לבני אדם כדי לייפות את עצמם הוא לסלסל בשערי' ויתקן בתקונו בגין דיסתכלון ב"י. וראו את העונש הגדול למסלסל בשערי' . . ."

ומכ"ש אותם שמסתכלים במראה לראותם אם שער זקנם מתוקן ומסודר יפה פשיטא דפוחז עליהם יצרם ומביאם לידי הרהור ר"ל. וצריך להזהר מזה מאוד ועיין בלשון הטור ושו"ע אה"ע ריש סימן כ"א ובסימן כ"ג סעיף ג'.

ושנו חכמים באבות דר"ג (פכ"ח): "רבי יהודה הנשיא אומר כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה מונעין ממנו תענוגי העולם הבא. וכל שאינו מקבל תענוגי העולם הזה נותנין לו תענוגי העולם הבא".

וככל הנ"ל האריך גם מרן החפץ חיים בחיבורו "קונטרס תפארת אדם" (פ"ו, ועוד) וכתב שם בין השאר: " . . . עוד סיבת הקישוט והסלסול שמביא לידי

גילוח. והנה באשר שתחלת סיבת האיש המגלח זקנו בא ע"י ההרגל לקשט ראשו ולסלסל שערו וכך הוא דרכו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך עד שמכניסו בעון היותר חמור, ע"כ נבוא לבאר עד כמה גרוע ענין הזה של הסלסול והקישוט הרבה. . שבוזה הוא מגרת יצה"ר על עצמו וכמ"ש חז"ל שהיצה"ר עומד באמצע פלטיא ובשעה שהוא רואה אדם שהוא ממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומסתלס בעקביו אומר הדין דידי הוא וילוח אליו ומכניסו מעון קל לחמור וזה יגיע לו עד שבא בהמשך הזמן לגלח זקנו שעובר בחמשה לאוין בבת אחת. . ולא יספיק היצה"ר בזה לבד כ"א יכניסו עוד בהתקרבות לעריות דהיינו שיבוא ביחד עם חביריו לשבת באסיפת בחורים ובתולות יחדיו אשר באסיפות כאלה ידוע שמרויח היצה"ר הרבה מאד. . ומי גרם לו כל זה מה שנתן יד מתחלה ליצרו ע"י קישוט ראשו וסלסול שערו. וראה נא מה שאמרו בגמרא (נדרים דף ט) אמר שמעון הצדיק וכו' פעם אחת בא לפני אדם אחד נזיר מן הדרום [שבא להקריב קרבן נזירותו ולגלח שערו] וראיתי שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים. אמרתי לו בני מה ראית להשחית שעריך זה הנאה, אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחו עלי יצרי [מתוך שראיתי במים צורתי כ"כ נאה נתגבר עלי יצרי וביקש להביאני לידי מעשים רעים לטורדני מן העולם. רש"י] ובקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים. מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמוך ירבו נזירי נזירות בישראל עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' עכ"ל הגמרא. הרי שהקישוט והסלסול מביא לאדם לידי התגברות היצר.

והנה האדם הבא לקשט את גופו טוב טוב לו אם הי' נותן לב לקשט נפשו ולא גופו אשר לבסוף נעשה רמה ותולעה וכמאמר התנא הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, ור"ל שלא תבוא לתחלת הסיבה שממשיך לאדם לבוא לעבירה והיינו כשתראה שיצרך רוצה למשכך אחריו להתקשט ולהתיפות תזכור לאן אתה הולך שהוא למקום עפר רמה ותולעה שכל יופי גופך ומתיקות הנאתך תתהפך הכל לעפר ותולעים שכאשר ישכב גופו בקבר בודאי לא יגיע לו עוד הנאת יופי וכהנה ואדרבה עתיד ליתן דין וחשבון על מה שהעמיק כל מחשבות לבו לאלה משא"כ אם יתן לב לקשט נפשו הי' עושה טובה בזה לנפשו הקיימת לנצח. . עכ"ל מרן החפץ חיים, עיי"ש שהאריך.

ופשוט הדבר שגם המגלח רק לחיי ומסביב לגרנו וכדו' משום יופי וכו' — הרי הוא בכלל כל הנ"ל בכל התוקף. (וראה מזה לקמן פ"י אות ד').

* * *

עוד דעות בהנ"ל (ומה שי"ל בכירור שיטתם) נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:

מדרש רבה אות ב' מספר 2 (ע' נ) [.. יצר הרע .. רואה אדם ..

(*) "מילואים והשמות" בענין גידול הזקן כסייג לשאר עבירות שבתורה וכו' — ראה בארוכה לקמן עמ' תתלח ואילך; "הוספה ב" אות א.

מתקן בשערו . . אומר הדין דידי . . — עיי"ש בערכו ולעיל באות זו].
 נוהג כצאן יוסף (ע' קעה) . . וקרוב אני לומר דבזה יש לגזור משום
 התחתנות מצורף לאיסור חמור דאורייתא, כי כשיבא יהודי מוקף זקן לשכב
 עם בת נכר לא תשמע לו ולא תאבה אליו לשכב אצלו להיות עמו. אבל
 אותם שזקניהם מגולחים קרח מכאן ומכאן יכול להיות שבילדי נכרים
 יספיקו. שלפעמים אינם ניכרים שהם יהודים. או עוד בדרך אחר כי יהודי
 המוקף זקן לא ירצה הנכרי לשתות עמו בכוס אחת כי ימאס בשערות זקנו.
 אבל כשהוא מגולח שותה עמו. וחז"ל גזרו על יינם משום התחתנות. ועמ"ש
 בספר חסידים סי' ר"א . .].

לקוטי הלכות (ע' רכה) . . זה שאנו רואים בחוש שבאשכנז וסביבותי'
 שבעו"ה פדצו גדר ישראל וחלפו חוק הפרו בדית ומגלחים זקנם בשאט
 נפש ע"כ נתרבה שם מאד האפיקורסות ועוסקים בספרים חיצונים ורחוקים
 מאמונה הקדושה מאד כמפורסם . . כי הא בהא תליא . . — ראה בערכו
 בארוכה עד"ז].

מלבים אות ג' (ע' רמו) [כן הוא הדבר הזקן הוא השילד (אות)
 היהדות ומכיון שהסיר את הזקן הוא לסימן כי כבר פשט את הרגל
 ליהדות. .].

חפץ חיים — אות ה' מספר 12 (ע' רסו) . . כשמשליך הזקן אחרי גוו
 ומגלחו, אות הוא על האיש הזה שלבו פונה מדרך ה' ולבו מלא תרמות
 והוללות . .]; שם מספר 13—14 (ע' רסז) [העברת הזקן מביאו לידי
 התגברות היצר. נעתקו דבריו לעיל בתחילת אות הנוכחי, עיי"ש]; שם
 הערה 413 (ע' רסא) . . וכמה תוכחות הוכיח אבא (החפץ חיים) בזה,
 בעל פה ובכתב ובדפוס על עניני גילוח הזקן, שנה אחר שנה, וכמעט אין
 שומע, באשר כמעט הותר הדבר לההמון, מה נעשה ויתערבו בגוים וילמדו
 ממעשיהם וביחוד האומה הזאת שאנו בתוכם, כולם בלי זקן . .].

משך חכמה אות א' (ע' רע) . . בספר אהבת יונתן (אייבשיץ) מביא
 מדרש, שאלו לרבי מפני מה אתם מגלחים שער ראשכם ואין אתם מגלחים
 פאת זקניכם. א"ל מפני שזה גדל בשטות וזה גדל בפקחות. המכוון, דלא מצאנו
 על מצוה שהבורא יעשה סייג בטבע, לבד על העריות עשאה ההשגחה
 שינוי בטבע, שהנשים אין להן זקן, ויעוין נזיר [נט] על קרא דלא ילבש
 גבר גו'. וזה סייג לעריות. אמנם שער הראש מצאנו באותו נזיר שהיו
 קוצותיו תלתלים ופחו עליו יצרו (פ"ק דנדרים), א"כ שער הראש מביא
 להסתת היצר וזה גדל בשטות, ושער הזקן מגדירו מעבירות ולכן גדל
 בפקחות, ודו"ק. (שוב ראיתי מקור המדרש בבראשית רבה פ' יא יעו"ש
 הגירסא הנכונה). ולכן כתיב ושמרתם את משמרתי בעריות, שהכוונה
 שהשי"ת גדר ביצירה מתחילה ועשה משמרת לזה בטבע ולכן כתיב משמרת,
 ודו"ק . .].

שו"ת דברי מלכאל אות ב' (ע' רעב) . . כל הרוצה לפרוק ממנו עול
 יראת שמים. זהו ראשית דרכו לגלח זקנו במספרים, ואח"כ עבירה גוררת
 עבירה עד שמטמא נפשו בכל עבירות חמורות . . — עיי"ש שהאריך].

עולם עשׂי' אות א"ב (ע' רעז) [.. וכאשר יעביר הדרת פניו .. מעליו .. או נקל יהי' בעיניו להתפקר ולעבור על כל עבירות שבתורה .. והאדם אינו מרגיש בערמותו כי זהו ראש לכל חטאת בהסירו אות היהדות (יודענשיהלט) מעל פניו מוכן הוא לכל עון ולכל חטאת ..].

נועם המצות אות ב (ע' רעט) [.. הטעם כדי להרחיק את איש הישדאלי בתכלית הריחוק מהדברים המכוערים והמתועבים של זנות, והלאו הזה הוא כמו גדר וסייג להלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה .. אם לא יהי' לו זקן יוכל להיות כי יבא אליו היצה"ר ולהסית אותו ללבוש שמלת אשה, ולהדמות עצמו לאשה כדי שיבא לידי זנות, אבל אם ישא זקן לא יבוא לזה כנ"ל .. — עיי"ש].

האדמו"ר מוהררי"צ מליובאוויטש הערה 452 (ע' שג) [בדברי אביו האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש: .. דאס איז (והראה על זקנו אם רוצים לסלסלה און פארשארען איהר ארונטער) א מנגד צו אלקות .. אויב דו ווילסט אז עס זאל האבען א קיום דער מציאות אלקות שבנפשך זאלסטו דאס לאזען — (הוכיח אותו כל העת על שהוא מסלסל בזקנו להטות על הצד שיהי' נאה יותר) ..].

הגרי"א הענקין (ע' שיז) [.. בוסף לזה הנה פאות הראש והזקן הן כתרים בפני התחברותם עם עושי רשע, כידוע שאין ארור מתדבק בברוך שצורת ישראל עליו, וכבר אמרו חז"ל — ועשו סייג לתורה ..].

האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א אות א' (ע' שיט) [.. לכתבו שהלן בעומקא דהלכתא יש לו הכלי זיין להלחם נגד העולם, וכאשר הי' עד הלום: פליאה גדולה כל כתבו האמור, שהרי בסמיכות למתן תורה — הי' ענין ההפכי דאנכי ולא יהי' לך, וביניהם — גם אלו שראו מעשה מרכבה (ולא רק למדו ענין זה, כמסופר במדרש), ומעגל הזהב הראשון — למה שקרה בסמיכות לבנין מקדש ראשון, כמובא הפלאת חכמתם בעניני התורה, שכל ת"ח דומין לפניהן כו' (סנהדרין קב, א) ועד"ז במקדש שני צדוק וביתוס זעד לימינו אלה, אפילו בעיר זו עצמה, שהעומדים בראשם של תנועות שונות שנגד היהדות המסורתית, למדו לפני זה ולנו בעומקא דהלכתא, וכו' ..].

* * *

שוב העירני מהפירוש "כלי גבר" הנדפס בהמחזור "כל בו" הנ"ל בסוף אות הקודמת (וש"נ), וז"ל:

"ושלא יהא כו' שמלת אשה על גבר. די ספרי מוסר שרייבען פון זוהר הקדוש, אז די וואס שערין די האר פון בארד, וועלין זיי האבין איין עונש .. ווי א גאון האט גיזאגט איין מוראל סאטירא, אז די בארד איז א צום פאר א יהודי, עס זאל ניט קריכען קיין שוויין אין מונד, ליבע ברידער! נעמט מוסר פון יוסף הצדיק דער משנה למלך אין מצרים ביי איהם שטייט אין פסוק: 'ויכר יוסף את אחיו' יוסף הצדיק האט ערקענט די ברידער, ווייל ער האט זיי געלאזין מיט בערד, און יעצט זיינען זיי מיט בערד, 'והם לא הכירוהו' זיי האבען איהם ניט ערקענט, ווייל ער איז ארויס פון יעקב'ן

אָהן אַ באַרד, און יעצט איז ער מיט אַ באַרד, היינט זעהט, אַז יוסף איז געגאנגען אין מצרים אין אַ באַרד, איהר זייט דאך אין גלות, שערט איהר די באַרד, די גאנצע אידעשע צירונג? שעמט זיך! דאס איז די כונה (ע"פ מוסר) לא ילבש גבר שמלת אשה, דאס הייסט ער זאל ניט שערין די באַרד ער זאל ניט אויס ווייזן ווי איין אשה".

* * *

וראה בפתיחת חיבור הנוכחי במכתבו של הרה"ג וכו' ר' מנשה קליין שליט"א.

* * *

נספח

זהירות מיוחדת בארץ ישראל

אם בכלל כתבו הפוסקים להימנע מהעברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא כנ"ל, הרי מכ"ש וק"ו שראוי לו לאדם לזרז ולקדש עצמו ולעשות משמרת טפי בעלותו לדור בארצנו הקדושה, ארץ אשר גוי תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה (דברים יא, יב). האריך בזה (בנדו"ד) בס' עמודי ארזים (דף עא), וכתב שם בין השאר:

"עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות. ואם שעניי ה' משוטטים בכל העולם ולית אתר פנוי מיני'. אבל ביחוד היא עול'ת הר'אי' בארץ הקדושה. כמ"ש מפורש בתוה"ק ארץ אשר עיני ה' בה. לכן אלו העומדים בבית פלטרין המלך, הארץ נוכח פני ועיני ה'. צריכין ביותר להיות זהירין בכבוד המלך ולהיותם נקיים וברי לבב ולעשות בארץ הטובה את הטוב והישר בעיני ה' בהוד והדר פעלו בכל אופני הקודש. ולא יסיחו דעתם לפני מי הם עומדים וגם את המקום אשר הם עומדים עליו אדמת קודש היא. ונגד זקניו כבוד ויקר יתנו לה"א ישראל ואה"ק. וכמ"ש (בס' חרדים) וז"ל: כל אדם יחד בבוואו אל ארץ ישראל להיות ירא שמים כפלי כפליים ממה שהוא בחו"ל וידע כי בבית המלך הוא יושב, עכ"ל. וגם יתנו יקר וכבוד למלאכי השרת המשמשים ומשמרים את האדם היושב באה"ק והם סובבים אותם מימנם ומשמאלם. ולא יהיו מלעיבים במלאכי א"י. כי גם אינו דומה מלאכי א"י השומרים את האדם בא"י למלאכי חו"ל (תנחומא הקדום פ' וישב. אגדת בראשית פנ"ד פיסקא א'). וגם כתב הרחיד"א ז"ל (בפני דוד עה"ת פ' חיי. בשם זקנו הרב חס"ל ז"ל בס' בעלי ברית אברהם כת"י) וז"ל: כי ישראל שבא"י יש לו כ' אלפים מלאכים מימינו וב' אלפים משמאלו כמנין כ"ב אותיות והם מלאכים קדושים כמו שורש נשמתם שהיא קדושה, עכ"ל".

שו"מ שגם א' מגדולי המקילים בנידו"ד [נסמן לקמן ח"ג: טענה ומענה א' סוף אות י"ג, עיי"ש העתקת שאר דבריו] כתב בסוף דבריו: " . . ונ"ל דכל הפוסקים המתירים בזה [היינו העברת הזקן שלא בתער] מודו דהירא שמים ומדקדק במעשיו ראוי ליזהר בזה . . [ראה לקמן ח"ג שם טעמיו ונימוקיו] . . ובפרט בירושלים ת"ו מקום היכלא דמלכא דאוי ליזהר טפי שם בכמה מיני דיקדוקי מצותה שאינו דומה הפוגם חוץ מהיכלא דמלכא למי שהוא פוגם בהיכלא דמלכא בפני המלך. ועיין בזה בס' דבר שמואל (אבוהב) בסימן קנ"ו שכתב שם כמה מיני אזהרות שראוי לו לאדם לזרז ולקדש עצמו ולעשות משמרת טפי בעלותו לדור בא"י יעו"ש . . "

[וכאן המקום להעיר, דגם לפי הסברא (המובא לקמן ח"ג: טענה ומענה ה') לחלק בין א"י וחול וכו' (עיי"ש בארוכה, דאין שום יסוד לסברא כזו) — הנה גם לפ"ד, הרי בארץ ישראל צריך לגדל הזקן].

פרק ו

חשד ומראית עין. (וחילול השם)

בהעברת הזקן

פ ת י ח ה

מלבד מה שנתבאר בענין העברת הזקן אף שלא בתער, דהוא עצמו הוי דבר האסור לדעת כמה מגדולי הפוסקים (ומחמת כמה טעמים הלכתיים) — אמנם, גם לפי דעות המצדדים להקל מעיקר הדין, הנה נקטו להלכה הרבה מגדולי רבותינו דמ"מ אסור להעביר הזקן במספרים (כע"ת) זע"י סם, מפני החשד ומפני מראית עין. "כי מה הלשון אומרת, אלו ואלו אפיא שוין. וגם הוא בתער עושה רמי". וגם תער מותר".²

ובענין החשד, מצינו שהוא מדאורייתא, כמ"ש בזה הגאון "שדי חמד" (והוא מאסף מכל המחנות הפוסקים המדברים מזה, עיי"ש). וכ"ז הוא אפילו בדבר המותר, כ"ש אם — כבנידוננו — גוף הדבר הוא דבר איסור לדעות כמה פוסקים ראשונים ואחרונים.³

* * *

מה שי"ל בביאור שיטת הפוסקים בזה:⁴
הנה ידוע שדעת כל הראשונים ואחרונים⁵ שבכל איסור יש לאסור אפילו שהוא מותר מן הדין מפני החשד ומראית עין, אפילו במידי דהחשד הוא באיסור דרבנן וכ"ש במידי דאורייתא.⁶ וכבר הזהירו רז"ל בכמה דוכתי שצריך להציל עצמו מן החשד ומראית העין, ואכמ"ל.⁷

(* הוכנס "מראית עין" כאן ביחד עם "חשד" לפ"ד הסוברים שמה שאסרו מפני מראית עין הוא משום חשדא, שהרואה יחשוד בו שהוא עושה דבר איסור (ראה רש"י ביצה ט, א. ע"ז יב. מו"ק יב, א. ועוד). ולפי דעות הסוברים שאסרו מפני מראית עין מפני חשש שהרואה יחשוב שעושה הדבר (האסור באמת) מפני שהיתר הוא ויעשה גם הוא כן (ראה ס' פאת השדה סי' ל"ו) — ראה לעיל פ"ה: "סייג ומיגדר מילתא".

(2) עמודי ארזים דף ס"ז.

(3) קונטרס הכללים כללי נג—נו.

(4) עמודי ארזים דף ע'.

(5) הבא לקמן מיוסד על דברי שו"ת הסבא קדישא ח"ב או"ח סי' א', עיי"ש בארוכה. וראה לעיל ח"א ערך "סבא קדישא".

(6) כך העיד בשו"ת הסבא קדישא שם, וגם הביא מחבל פוסקים הרבים שכ"כ, עיי"ש. וראה שו"ת קונט' הכללים מע' המ"ם כלל פ'.

(7) ודלא כהרב פרי"ח (יו"ד סי' פ"ז סק"ז). וראה פרי"ח או"ח סי' ס"ח. סי' תס"א. ועוד) דס"ל דלא שייך לומר באיסור כזה דאין לנו לגזור מדעתנו מפני מראית עין זולתי במה שנתבאר בתלמוד, דאין זה גזירה. וראה לעיל ח"א ערך "ריטב"א" אות א'.

(8) וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות יג, וש"נ. ועי' כנה"ג (או"ח סי' תקנד) בדין בנין ע"י גוי בתשעה באב שיש לאסור מפני הרואים שיחשבו דשרי גם ע"י ישראל, עיי"ש.

תסב

אלא דמה שיש לעיין בזה הוא דא"כ קשה לפי"ז במה שהתירו קצת פוסקים להעביר הזקן במספרים כעין תער ובסם, ולא ביארו דאעפ"י שהוא מותר מן הדין דעכ"פ יש לחוש לחשד ומראית העין, דמשמע שגם משום מראית העין אין לחוש במה שיחשדוהו שגילח בתער, דלפי מאי דכתיבנא נראה דדעת כל הגדולים קמאי ובתראי שיש לאסור⁹.

וקשה לומר דחולקים על דברי כל הפוסקים (כנ"ל). ואפי' לדברי הסוברים דחשדא כו' הוא רק דרבנן, הרי אלמוהו לאיסורי' דאפילו בחדרי חדרים אסור, שמא יבא לעשות כן גם ברה"ר, וכדקיי"ל כהפוסקים דפסקו כן וחמיר טפי ממנהג נביאים.

וי"ל שמה שפוסקים האלו לא אסרו העברת הזקן מטעם זה הוא מפני דסוברים שמן הדין לית לן למיחש בזה משום מראית עין, דעד כאן לא חששו לזה אלא דכשאינן להרואים לתלות בהיתר, אבל הכא כיון דלפ"ד אלו הפוסקים המקילים ההיתר מפורש הוא ודבר ידוע לכל, מסתמא יתלו שהוא במספרים או בסם.

[ומה שהריטב"א (פ"ג דמכות) כתב דמדת חסידים שלא לגלח במספרים כעין תער מפני חשד הרואים וכן ראוי לעשות — נתבאר לעיל ח"א בערכו אות א', עיי"ש].

אשר לפי"ז נראה דזה דבזמנינו בעוה"ר דפשטה המספחת דרבים מדלת העם מגלחים ג"כ בתער ואינם שומעים לקול מורים, ודבר זה ידוע ומפורסם אצל כל העם, א"כ החשדא קרובה ומצוי' הרבה אצל הרואים שהוא בתער ויבואו ג"כ הרואים לגלח בתער, דיש לאסור מדינא גם במספרים כעין תער וכ"ש בסם, וחשד הרואים דבענין זה הוא יותר מחשדות אחרות שכתבו הראשונים והאחרונים שיש לאסור מן דינא מפני מראית העין, ומה גם דבזמנינו נתמעטו הלבבות והתורה אזלא ומדלדלא והם חושבים דאין חילוק בין תער לכעין תער ובין הסם, והדבר ברור דכל זה הי' סיבה לפריצת הגדר דרבו המתפרצים באיסור החמור דגילוח הזקן [כדלעיל פ"ה אות א' בארוכה, עיי"ש], דמפני זה יש לאסור גם בכעין תער ובסם מפני החשד ומראית עין, מלבד מה שיש הרבה מגדולי הפוסקים דס"ל דיש איסור במספרים וסם¹⁰, כמובא ומבואר בארוכה בחיבור הנוכחי.

* * *

בכללות ענין החשד יש להעיר¹¹:

אמרו חז"ל שהמביא עצמו לידי חשד מותר לחושדו יהי' מי שיהי', [ועיין ברכות ג', ב. לא, ב. מג, ב. שבת כג, א. נו, א. ס, א. קל, א. פסחים יג, א. פב, א. תענית יא, ב. (והכי איתא בזה"ק שמות דרכ"א, עיי"ש), תנחומא פ' פקודי, יומא לח, א. חגיגה ה, א. ירושלמי שקלים פ"ג ה"ב גיטין ס, ב. סוטה ז, א. ירושלמי ב"ק פ"י הל' י'. חולין מד, ב. עד כמה

(9) ולפי מה שיתבאר לקמן ח"ג שם אות ט' — נראה.

(10) ע"כ משו"ת הסבא קדישא שם.

(11) הבא לקמן נעתק מס' עמודי ארוזים דף ס"ז (בשינוי לשון קצת).

וכיצד שצריכין להיות זהיר מפני החשד. וז"ל העקידה (שער ע"ג): "שלא חסה התורה על בזיון הסוטה אף אשר שתהי' נקי' מעון אלא לפי שהמביא עצמו לידי חשד ראוי הוא לבזותו". וז"ל ספר חסידים (דפוס ברלין סי' ע"ח): "דכל המביא עצמו לידי חשד ימחול לכל החושדים אותו כי הוא גרם לעצמו". וכ"כ בס' מעלת המדות וז"ל: "התרחקו מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שמא יחשדו אתכם בדבר עבירה, ואפילו במה שאין בכם, שכל המביא עצמו לידי חשד אל יאשים את חושדיו אלא יאשים הוא את עצמו מפני שהוא גורם לו שם רע וחשד".

* * *

הדעות בהנ"ל (ומה שי"ל בבירור שיטתם) נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו * :

ריטב"א אות א' (ע' קכא) [אע"פ שיש להקל במספרים כעין תער מעיקר הדין, מ"מ למעשה אין לעשות כן מפני חשד הרואים, "וכן ראוי לעשות" — ראה בערכו שם באדוכה].

ב"ח אות ג' (ע' קנז) [י"ל שפסק דידא שמים אסור לגלח במספרים כעין תער מטעם חשד הרואים וחילול השם].

בית מאיר (ע' רג) [הביא דעת הריטב"א הנ"ל].

יתידות אהלים (ע' רו) [. . ועוד נוסף ע"ז חילול השם בעוה"ר נגד הגוים בדוריננו שיודעים מ"ש בתורה לא תשחית את פאת זקנך, וחלול השם גדול מכל העבירות שבעולם. . .].

הכתב והקבלה אות ב' (ע' רלא) [. . ואיכא דסברי אע"ג דמשורת הדין מותר במספרים כע"ת מ"מ ממדת חסידות יש למנוע מפני חשד הרואים. . .]. יפה ללב אות ב' (ע' רמז) [. . מספרים. . . ע"י סם. . . מותר. . . אבל מפני מראית העין יש לאסור אפילו לבחורים שהן פנויים בלא אשה שעושין כן מפני הבושה, כ"ש לנשואין וילדו להם בנים. . .].

סבא קדישא אות ד' (ע' רנג) [בזמננו הנה חשד הרואים בענין זה דהעברת הזקן שלא בתער הוא יותר מחשדות אחרות שכתבו רז"ל שיש לאסור מן דינא משום מראית עין — הובא דבריו בפתיחת פרק הנוכחי].

שדי חמד אות ב' (ע' רנה) [הביא דעת הריטב"א הנ"ל].

שו"ת מהרש"ם (ע' דנז) [. . אם יגלח זקנו בסם. . . יביא את עצמו לידי חשד וחילול השם. . .].

חפץ חיים אות ה' מספר 8 (ע' רסה) [נעתק שם; ואות ח' (ע' רסט) [. . ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל. . . ומטעם (פסוק) זה הי' (החפץ חיים) מוכיח את תלמידי הישיבות על שמעבירים שער זקנם במספרים וברהיטני דק מן הדק, ואע"פ שרק דרך תער אסרה תורה (עיי"ש לעיל בערכו בהערה) אבל הרואה יוכל לטעות ולומר שגלחו בתער, וזהו חלול השם. . .]**.

דרכי תשובה אות ב' (ע' רעד) [הביא דעות לאסור מפני חשד ומראית עין].

נועם המצות אות ב' (ע' רעט) [. . ויחללו שם שמים בפרהסי'. . .].

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתמח ואילך.

(**) ראה לקמן "הוספה ב" אות כב.

זקן אברהם (ע' רפא) [בכ"מ בספרו].
 כלי חמדה (ע' רפג) . . . גילוח הזקן אסור במספרים אף שלא כעין
 תער משום לא ילבש גבר . . . סוף כל סוף כיון דלגלח את הזקן הוא
 איסור א"כ מי שיראה אותו גלוח הזקן ידמה שעבר על איסור כנ"ל . . . עכ"פ
 אסור תמיד משום מראית העין כנ"ל . . .].
 שמירה טובה (ע' רצג) . . . גם לבד כל זה משום מראית העין בודאי
 לכו"ע אסור (ע' 72 בעמודי הספר) . . . וכן ראיתי בדרכי תשובה שהביא מכמה
 פוסקים שמשום מראית העין לכולי עלמא יש לאסור להעביר פאת הזקן בסם
 (ע' 54) . . .].

- * שו"ת קול מבשר אות א' (ע' ש) . . . גם חוץ לזה יש בזה משום
 מראית עין שהרואים לא ידעו לתלות שנעשה הגלוח באופן המותר, ועי'
 במס' יומא דף פ"ו ע"א היכא דמי חלול השם אמר רב כגון אנא וכו' אביי
 כדשקיל בישראל מתרי שותפי וכו' ר"י אמר כגון אנא וכו' ור' ינאי אמר וכו'
 רנב"י אמר וכו', ועי' פירש"י ד"ה יהיב שכתב שמא לא ידע חברו וכו' וכן
 ד"ה כגון אנא דמסגינא כו' ואין הכל יודעים וכו' והיינו משום מראית עין
 רק בד"ה לא יהיבנא דמי לאלתר פי' באופן אחר דלגבי הטבח הוי חלול
 השם והוא דוחק קצת וצ"ע אמאי לא פי' גם בזה כפי' ר"ח שם דהוי
 חלול השם מפני הרואים יעו"ש. ורבינו חננאל סיים שם נמצא עונשן של
 דברים הללו גדול מעונש כריתות ומיתות ב"ד עכ"ל, והיינו באנשים מפורסמים
 כלשון הגמ' (כגון אנא וכגון אנא) וכלשון הרמב"ם פ"ה מהל' יסודי התורה
 ה"א עיי"ש.

„וכן הוא אצל אדם כמוך אשר תורתו אומנתו ונודע ביחוסו בתור בנם
 של קדושים צדיקי עולם אשר עמדו לנס עמם במעשים טובים וביראת חטא.
 מה יאמרו הבריות למראה עיניהם בעבירה חמורה כזו של איסור גילוח ומי
 יתקע לידם כי אינו בתער ממש ח"ו שעובר מדאורייתא על חמשה לאוין בכל
 טעם, וממילא אף אם יהי' באופן המותר (למ"ד) הוא בכלל חלול השם אצל
 איש מצויין ובן גדולים כמוך, ועבירה של חלול השם היא חמורה עוד יותר
 מאיסור לאו של גילוח ואפילו מאיסורי כריתות ומיתות ב"ד ר"ל כמ"ש
 רבינו חננאל הנ"ל.

„ומלבד כל זאת יוכל דבר זה להביא לך הפסד חומרי ומוסרי במצבך
 לעתיד, בהיותך לשיחה בפי הבריות הדורשין לגנאי וחוששין ללעז. ויש עוד
 בזה מצוה מדברי תורה כמאמר חז"ל במשנה מס' שקלים פ"ג מ"ב שצריך
 לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום שנאמר והייתם נקיים
 מד' ומישראל (עי' ירושלמי שם בשקלים פ"ג סוף ה"ב ובדבריו הנעימים
 של בעל שו"ת חתם סופר ח"ו סי' נ"ט) וגם מצוה מדברי קבלה שנאמר
 הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך כדאמר רב אסי בכתובות
 דף כ"ב ע"ב וביבמות דף כ"ד ע"ב (עי' בתוס' בכתובות שם ד"ה משום
 דרב אסי שכתבו פסוק הוא אלא דרב אסי רגיל להביאו עכ"ל, והוא ע"ד שכתבו
 הרמב"ם ורש"י ורבינו יונה ור"ע מברטנורא בפירושם למה ששנו חכמים
 במס' אבות פ"ד משנה י"ט שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמה.
 ועי' פי' רש"י ביבמות שם ד"ה דאמר ר' אסי טעמא דמתניתין משום

(*) מכתבו של הגאון מח"ס שו"ת קול מבשר המברר שיטתו עוד – ראה לקמן "מילואים
 והשמטות" עמ' תתמח.

דכתיב הסר ממך עקשות פה וכו' יעו"ש שנתכוון רש"י לתרץ קושית התוס' דכתובות הנ"ל ועי' פירש"י בכתובות שם. אולם באמת נראה מהמשך הפסוקים שם במשלי סי' ד', כוונת המקרא לפי פשוטו הסר ממך עקשות פה להזהיר אותך שלא תהי' כך בעצמך מדת 'עקשות פה ולזות שפתים' שלא תתרגל ללעז ולהלשין בדברי דופי על אנשים אחרים, עד שבא רב אסי ודרש כי כוונת המקרא בדרך אזהרה שצריך לצאת ידי הבריות ולא תתן מקום לפתחון פה לחשוד אותך ולהוציא לעז עליך ולא תגרום במעשיך לאחרים הרואים שיבואו לידי 'עקשות פה ולזות שפתים' עליך כדרך שאמרו הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו, ולכן הוצרכה הגמרא לתלות דבר זה ברבי אסי ולפירושו שחידש במקרא זה, וכן מצאתי בספר תולדות אדם מהגאון ר' זלמן מוילנא ז"ל. . .]; ואות ב' (ע' שא) [. . . וכ"ש אדם מסויים אשר עיני המון עם ה' אליו וכבר כתב רא"ם דמקרא דלא תחללו נוקב וירד עד תהום ועל לאו זה ידו כל הדווים כי חילול שם השי"ת ישנו בכמה דברים ואין להם שיעור עכ"ל יעו"ש . . .].

עמודי ארזים (ע' שטו) [דף סז, ב בדפי הספר].

וכ"כ הרה"ג וכו' ר' בנימין לעווין (מחבר ס' חמש ידות ואב"ד וויאזמא) במכתבו הנדפס בקובץ "וילקט יוסף" (מח' י"א קונט' כ' מכתב י"א): " . . . ומי גרע זה מדם דגים שכונסין בכלי שאסרו מפני מראית העין כדאי' במס' כריתות ד' כ"א וכן בשר בחלב שקדים הובא ברמ"א סי' פ"ז אם לא שיש בו קשקשים או שקדים. ואין לך מראית עין גדול מזה שכולם רואים משחתו בפניו ומאין אדע במה השחיתו אם בתער או במספרים אם לא שיתלה מספרים על צוארו . . . "

[שוב שמעתי מפי ח"א מחסידי חב"ד-ליובאוויטש שעד"ז אמר האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש בהתוועדות אחת עם חסידיו].

ועייג"כ מזה בהמקומות שנסמנו לעיל פ"ה אות א'.

וראה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' אות י"ג ששם יתבאר איך שכל ת"ח צריך להתרחק גם מדברים המותרים פן יתחלל שם שמים על ידו, עיי"ש בארוכה.

* * *

וראה המובא לקמן ח"ג: טענה ומענה א' סוף אות י"ג, שגם א' מגדולי המקילים בנדר"ד כתב בסיום וחותם דבריו:

" . . . רק שאני חושב שכל ת"ח ראוי ליהזר הרבה בדברים כאלו מפני המוני עם . . . ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול השם ויבוא לידי חשדא שיחשדו אותו ח"ו אולי מגלח בתער. וכל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל ירא שמים ליהזר בזה . . . " עיי"ש [לקמן ח"ג שם] בשאר דבריו.

* * *

נ פ פ ח

בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות מבחינת החשד ומראית עין — ראה לקמן פ"י אות ה'.

פרק ז טעמי המצוה (ופשטא דקרא) – לאור ההלכה

פתיחה

איתא בספרי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים כמה טעמים לאזהרת „לא תשחית את פאת זקנד" — טעמים שעליהם עוברים לא רק המגלחים זקנם בתער, אלא גם המסירים זקנם שלא בתער, בשווה ממש. — א"כ, אף לפי דעות המצדדים להקל בדין העברת הזקן שלא בתער מבחינת עיקר הדין, הנה מ"מ יש להימנע מלהעביר הזקן אף שלא בתער מפני טעמי המצוה הללו. וי"ל דבכה"ג איכא גם איסורא דאורייתא להעביר הזקן אף שלא בתער משום טעמי המצוה (או מד"ס משום פשטא דקרא). וי"ל יתירה מזו, להיות ולפי טעמי המצוה הנגלות לנו, אין שום חילוק בין בתער, בין במספרים כעין תער בין בסם וכו', ה"ז הוכחה דכוונת התורה היתה לאסור העברת הזקן לגמרי בכל אופן, אף דחיוב מלקות ליכא כ"א בתער, וכדלקמן. ועאכ"כ דכן הוא גם משמעות פשטות הכתובים, כדלקמן (אות ב').

* * *

והנה, ישנם כמה דרכי הסברה בכל הנ"ל — ומהם:

א

אם נאמר דטעמא דתורה דאסרה בגילוח הזקן הוא מטעמא של הרא"ה בס' החינוך וברמב"ם — משום שהי' מנהג הכומרים לע"ז כן, ע"כ ציונו הי' להרחיק מאתנו כל עניני ע"ז, או מטעם שכתב הרבינו בחיי (פ' קדושים) כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו מן הנקיבות, עייש"ה — א"כ ליכא שום חילוק בין בתער בין במספרים, ונהי דגזיה"כ הוא דמשום בל תשחית ליכא רק בתער, אבל עכ"פ מטעמים הנ"ל אסור מדאורייתא גם במספרים דשייכי הני טעמים, וגלי לן הקרא דאינו עובר משום בל תשחית רק בתער, אבל אידך איסורא איכא אף במספרים. והרי החתם סופר בעצמו בחלק יו"ד (סי' רנ"ד) כתב דהיכא דנפיק חומרא מהא דנדרוש טעמא דקרא דרשינן, וא"כ גם הכא כיון דנפיק מיני' חומרא בודאי נדרוש טעמא דקרא¹. (חידושי מהרי"א הכהן סי' א' א').

(1) הביא דברי החת"ס בזה גם בשדי חמד כללים מע' הטי"ת כלל ט"ו ואילך, ע"ש שציין גם לס' משנת אברהם דף י"ג ע"ג ולח"ס חיו"ד סי' ק"ד (בד"ה נעימות) וסי' שמ"א (בד"ה אמנם הרמב"ם).

(2) ועפ"ז מסיק בחידושי מהרי"א הכהן שם (נוסף על שאר ראיותיו שביאר שם): וע"כ אין לנו כ"א כהנ"ל דהחת"ס רק להצדיק בני דורו כתב כן [להקל — בחאו"ח סו"ס קנ"ט] אבל באמת נפשו בודאי ירחק מזה. ראה מזה לעיל ח"א ערך „חתם סופר" אות ב' בארוכה.

ומעניין מ"ש כע"ז בס' שמירה טובה עמ' 54 ואילך *.
ועי' שו"ת חלקת יעקב (ח"ג סימן נב השגה ב) בנידח אחר: "פשיטא דפשיטא כשהראשונים גזרו אומר זה טעם לאיסור, דאסור בהחלט לעשות נגד זה הטעם. . דבריהם אף כשהם לעצמם הם אצלינו תורה שלימה. ."

ב: אין מקרא יוצא מידי פשוטו — לאור ההלכה

עו"ל בגוף הדין אם אמנם יכול להיות שאין לוקה ע"ז יען שכך קבלו חכמים ודרשו זאת מקרא שאין מלקות אלא בתער, אך איסורא בוודאי איכא אף במספרים. כי איך נוציא הכתוב ממשמעותו שנאמר ולא תשחית, מה לי אם השחיתו בתער או בסם או במספרים, הלא משחתו בו ובכל מקום שיתבטל כל משמעות הכתוב ולהוציאו מפשוטו לגמרי לא מצינו בכל התורה כולה (כי אם במקום אחד בענין והי' הבכור אשר תלד כאשר מסרו לנו חז"ל בגמ' יבמות דף כד), ואם נתירנו במספרים הלא יתבטל כל הענין כי בין כך ובין כך הזקן נשחת כמו שמצינו בחו"מ סי' מ"ב סע"ט שבמקום שיתבטל השטר לגמרי לא אמרינן יד בעל השטר על התחתונה, והוא מתשובת הרא"ש והרשב"א ומקורו מנדרים נז, וכאשר ביארו המ"מ והריב"ש (סימן תי"ג) שאם נפרש משמעות אחר בשטר אזי יתבטל לגמרי לא מפרשינן כן, וכאשר מסיים הסמ"ע בס"ק כ"ה *.

ועיין כע"ז בחידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות: "... הרי

2* וז"ל: "... והגם שכל הפוסקים הסכימו שאין לבקש טעם לשום מצוה, וכמו שהבאתי לעיל מדברי הטור והט"ז לענין הקפת פאת הראש, שאין אנו צריכין לטעם עם כל זה הוא לא איסור ליתן טעם למצוה, כי גם רבי שמעון דרש טעמא דקרא, רק כוונתם הוא שלא ליתן טעם שאפשר לבא להקל בשום אופן ע"י הטעם, אבל בכדי לחזק האיסור וודאי שרי ליתן טעם למצוה, לכן נלע"ד ליתן טעם למצוה זו שאסרה תורה בהקפת הראש והזקן משום איסור נגיעה בקדושה, כי בשערות האדם במקום שאסור ליטלם הם נקראים בשם קודש, כמ"ש (במדבר ו') קדוש יהי גדל פרע וגו' רש"י ז"ל קדש יהי (ספרי) השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו, עכ"ל, וע"ש בשפתי חכמים שקדוש יהי לא קאי על הגוף אלא על השער וגו' וכן (בפ' כ"א ויקרא) כתיב גבי כהנים ופאת זקנם לא יגלחו וגו' קדשים יהיו לאלהיהם, הרי דגם פאת זקן דכהנים שאסור לגלח הוא משום קדושה, וכן מפורש בגמרא דנזיר דבגילוח הזקן דכהנים יש עשה ול"ת, היינו ל"ת פאת זקנם לא יגלחו, ועשה דקדשים יהיו וגו' ופאת זקנם דישאל מבואר בגמ' שאנו למדים מן פאת זקנם לא יגלחו דכהנים במסכת נזיר (ד"מ ודנ"ח) ובפ"ק דקדושין (דף ל"ה) הרי מכל הלין נראה דהשערות האסורות לטלם נקראים בשם קדושה, ובפרט אם תזכו ללמוד בזוהר הקדוש בפרשה נשא (מן דף קל"ז עד דף קמ"ג) אף אם לא תבינו אלא מעט מזעיר, אבל תראו משם גודל קדושת השערות, לכן המיקל באיסור דאורייתא ויחוש לנפשו שהוא מוחרם מפי הגאונים ומבזה קדשים, ומעביר קדושת ה' מעל פניו, כי קדש הוא פירושו מובדל, וכמו אסור פירושו קשור, כן קדש מובדל ולכן נקראות כל העבירות בלשון עבירה, כי היא מורכבת משתי תיבות, עבר י"ה. כן ראיתי בספרים ובפרט בהסרת הפאות, והזקן הוא מעביר מפניו הסימן של ישראל שהוא גם כן שתי תיבות, ישר אל, והוא רחום יכפר ו'.

3) ממכתבו של הגאון רבי בנימין לעווין — אב"ד וויאזמא ומחבר ס' חמש ידות — נדפס בקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א סוף קונטרס כ' מכתב י"א.

רבנן לא קאמרי אלא דאינו חייב מלקות על מספרים, אבל לעולם י"ל דאיכא בזה איסורא דאורייתא או דרבנן עכ"פ, כיון שגם במספרים גוזז כל השער, רק שמשתייר מעט מזעיר. א"כ הרי בגוף הענין עושה פעולה א', רק שיש שינוי מעט מזעיר ולכן אינו חייב מלקות ממש, אבל מגלן שיהי' היתר. . .

ובע"ז ביאר (בנדוננו) בס' "שמירה טובה" עמ' 86 ואילך.

4) וז"ל: "מאיוה מקום נשאר לנו להוציא בנה קולא, אין כאן רק משום דנימא דסיכא אינה בשם גלוח, ואולי אין זה בכוחה התורה שאסרה גלוח, הלא בשאר איסורין אם עיקרן מהתורה אנו מחמירין מסברתנו בכל הדומה לו, אף אם הוא משם אחר אם הפעולה נדמה קצת להאיסור, וכמו ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה, וכמו איסור מלאכה בשבת נאמרה בתורה לא תעשה מלאכה, והוצאה מרשות לרשות בעצמה היא מלאכה גרועה ולא היתה כדאי ליחשב בכלל מלאכות האסורות כדמפורש בתוספות בגמ' שבת (דף צו) ולכן הוצרכה הגמרא למצוא רמז בתורה מקרא לחשבה למלאכה ואמרה שם הוצאה היכי כתיב, וילפינן מוצאו משה ויעבירו קול במחנה וגו' אל יצא איש ממקומו, ואמרו חז"ל דזהו הוצאה, ופרין הגמרא אשכחן הוצאה, הכנסה מגלן, ומשני סברא הוא, מה לי אפוקי מה לי עיולי, עכ"ל, הרי מסברא יען שהם דומים זה לזה אסרינן אפילו אם הוא שם אשר שלא נכתב בתורה, ולכן אמר התנא יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ, ותני אבות ותולדות, ופרין שם הא תמני הוין תרתי סרי הוין שית סרי הוין וכי, הלא יען שעיקרו דאורייתא אסרינן מסברא כל דדמי לי וכן ודברו דבר למדו חז"ל שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול, ובכדי שלא לבא לרעיון של מלאכה אסרו לקרות שטרי הדיוטות וחשבונות, ואפילו אגרות של שאלות שלום, וגם אסרו אפילו ליגע בהן כמבואר בשו"ע (א"ח סי' ש"ז) ובגמרא שבת (קטז, ב): "א"ר נחמי' מפני מה אמרו כתיבי קודש אין קורין בהם. כדי שיאמרו כתיבי הקודש אין קורין בהם, וכש"כ בשטרי הדיוטות, ע"כ. הרי מסברא אסרינן אפילו איסור נגיעה במלוא דדמי לדמי, ובאמת כי כן דאוי לעשות משום ושמרתם את משמרתיו עשו סייג לתורה. וכאן שאמרה התורה מפורש פאת זקנם לא יגלחו, והטעם כדי להיות מובדלים מהעכו"ם, כמ"ש ואבדיל אתכם מהעמים להיות לי, אי' היכן היא ניכר בפנים הבודלתנו מהעכו"ם אם אנו מגלחים ע"י סם, מה לי סם מה לי תער, הלא זה משחית ומעביר השער מעיקרו ממש כמו התער, גם הלא בלא שום הוכחות ולימוד מגמרא ופוסקים, מסברא לבד הי' לנו לאסור, כמו שאנו אומרים מה לי אפוקי מה לי עיולי, כן מסברא מה לי סם מה לי תער מאחר שאנו רואים בעינינו שנעשה מהודר ומתוקן בפנים כמי הנכרי, וזהו דאי' שבלשון הגמרא אין אנו מקפידים שיהי' דוקא האיסורים משם א', רק גם בדמי לי' אסרו חז"ל.

"ועוד ראוי, אפילו במקום שחז"ל מדקדקים לילך אחר לשון בני אדם כמו בנדרים שהולכים אחר הלשון, ולכן הנודר מן הבשר מותר בדגים (משנה חולין פרק כל בשר) משום דשם אחר הוא, ואע"ג דלענין איסורא נחשבים לשם אחד כדמצינו בגמרא (סנהדרין נט, ב) אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו לאכול בשר דכתיב לכם יהי לאכלה ולכל חית השדה, ולא חית הארץ לכם, מתיב. והכתיב ורדו בדגת הים, מאי לאו לאכילה, לא למלאכה, ומאי פריך הלא רב אמר לא הותר לו בשר אבל דגים מותר לו, אלא ש"מ דגים בכלל בשר לענין איסורא, ולכן פריך שפיר והלא הותר לו דגים שזהו ג"כ בשר אף שהוא שם אחד, וכן בגמרא (ע"ז לט, ב) אמר רב חביית' אסורין בחותם א' לשלח ע"י עכו"ם, ח"ב"ית' היינו חתיכת דג, בשר, יין, תכלת, ושמואל אמר ב"ית' אסור, ולא חשיב חתיכת דג כי דגים בכלל בשר, וכיון דבשר אסור לשלח דגים ג"כ אסור, ולא פליגי בזה רב ושמואל, רק כי בנתינת הסימן הם מחולקים, הרי דלענין איסורא אף שמחולקים בשמם מ"מ חד הוא נחשב, אבל בנדרים

עוד דוגמאות להג"ל בהלכה *

עיין בהסוגיא דכתובות לח, ב.

והעירני ח"א שכלל הזה — דאמרינן „אין מקרא יוצא מידי פשוטו“ גם לענין הלכה — מפורש הוא גם בדברי חד מן קמאי — ה"ה רבינו אברהם בנו של הרמב"ם, בספרו „המספיק לעובדי ה'“ פרק „דיני מקח וממכר“ *.

חשבינן שני שמות לשני דברים מחולקים, ואעפ"כ אפילו בנדרים תנן (משנה גדרים דף נב): הנודר מן הירק מותר בדלועין, ור' עקיבא אוסר. אמרו לו לר' עקיבא והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין, רש"י, מכלל דלאו מיני' הוא, ע"כ. אמר להם כן הדבר אי שמא אומר לו לא מצאתי אלא קטנית, אלא שהדלועין בכלל ירק, וקטנית אינה בכלל ירק, ומסיק הגמרא דר"ע ס"ל כל מילתא דממליך שליח עליה מיני' הוא וכמו כן הכא נמי נימא דהעברת השער ע"י סם מיני' דגלוח הוא והוא בכלל שאסרה התורה, אף שהוא משם אחר, כי זה ברור אם יאמר אדם לשלוחו צא וגלח לי את עבדי ישאל השליח אם לא אמצא תער האגלחתו ע"י סם? והמשלח ודאי יענה, אני רוצה ליפותו, מה לי בתער מה לי בסם. אבל לא ישאלהו אם לא אמצע תער האוכל לעקור שערות זקנו בצונגעל, כי סם יותר מדרך הגלוח ממלקט ורהיטני, א"כ אפילו בלשון בני אדם ג"כ חד הוא סם כמו תער, כי גם מלשון התנא גופי' ג"כ ניכר שסם הוא ג"כ גלוח, כי אמר שלשה תגלחתן מצוה ומוציא את הסם משום מצוה, ואי לא הוי בכלל גלוח למה לו להוציא, וזוהי ראייתו של הרב בית הלל לאסור כדפירשתי לעיל, לכן מכל הלין נראה דעיקר הגלוח הוא בתער, ועל זה חייב מלקות, והעברת השער ע"י סם הוא נוסף ג"כ מכללי הגלוח, לכן לרבנן פטור ממלקות, כי לאו זה לא מפורש בתורה לרבנן, ולר"א מדרך הגלוח והוי מן הגלוח שמפורש בתורה ע"כ אמר חייב במלקט ורהיטני וכ"ש בסם חייב שהוא יותר מדרך הגלוח ומחלקתם רק לענין מלקות, אבל איסורא לכ"ע איכא, הן במלקט ורהיטני הן בסם, שכולם יש השחתה גמורה, וכפסק השט"מ והרב ב"ה והצ"צ, שכולם אומרים מפורש לאסור.

[בארוכה ע"ד איסור העברת הזקן ע"י סם מבחינת לא תשחית וגו', רק לקמן פ"ט אות א' ואות ו' בארוכה].

4* נתפרסם מכת"י במקור הערבי עם תרגום עברי בחדשים גם ישנים מרא"א הרבני חו' י' הגלוח לדיי' ח"ה [הובא בס' נר למאור (להר"ר מרגליות) פ' בהר אות י"ז] וז"ל: „אמרו ית' וכי תמכרו ממכר גו' אל תונו איש את אחיו אף כי לפי פשוטו אסור לצאת מן הגבולות שגבלה תורה במכירת שדות ישראל כו' אכן הקבלה בארה זה האיסור ויחדה אותו אל המטלטלין כו' והוציא ממנו הקרקע ואמרו אלו דברים שאין להם אונאה הקרקעות וכו'. וכבר ידעת כי צריכים אנו להתבונן על הדברים המקובלים כאמרם ז"ל אם הלכה נקבל, ואף כי הדבר מקובל בכל זאת יש לו גבולות תנאים שנואר לך שרשיהם בפרק זה, כי צריך אתה לידע כי מאמרם ז"ל המפורסם שהזכרנוהו לך כמה פעמים בזה הספר והוא אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וזה כי פשט הכתוב לא יחסר מהוראתו הגלויה ולא יקטן חיובו אף כי ימצאו בו באורים מקובלים או מחויבים ע"פ הוכחות, ובעבור זה מוכרחים אנחנו להבין מן הפסוק וכי תמכרו ממכר לעמיתך גו' אל תונו איש את אחיו כו' כי אסור הוא להמוכר להשתדל להגדיל הונו ע"י המכירה באופן שישלול ממון הקונה כו' ואם הקונה הוא אנוס לקנות וניקל הוא ליקח ממנו שני דרהמין בעד מה ששוה דרהם אחד מחמת אונסו, או אם יהי הקונה בלתי בקי במחיר החפץ הנקנה ויחשוב שהוא שוה ב' דרהמין אף כי באמת הוא שוה רק דרהם אחד יהי להמוכר יראה ה' ויפתח ממי שאמר אל תונו איש את אחיו וכו', ואם כי בעלי הקבלה אמרו בפסוק זה באונאת דברים הכתוב מדבר בכל זאת פשטיה דקרא הוא שוה מוסב על הקודם

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תתנב.

ובעת ההדפסה בעזהשי"ת הזמין ה' לפני ח"א שהעירני מתשובת הרמב"ם (מובא בנו"כ הרמב"ם הל' נדרים רפ"ב), דפסק הרמב"ם שם דנקטינן כפשטי' דקרא (אפילו) נגד המפורש בספרי, עיי"ש. [וזהו עוד הוכחה (והסברה) להנ"ל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב', דלהרמב"ם גילוח הזקן במספרים אסור, ורק פטור מחיוב מלקות — דכ"ה פשטי' דקרא, וכאמור לעיל].

וראה ריטב"א (יבמות קג, ב), דאף דמדרשא מפקינן קרא מפשטי', מ"מ מדרבנן צריך להחמיר לקיים קרא כפשטי'. ולכן אמרינן דחלצה בסנדל שאינו שלו דכשרה רק בדיעבד אבל לכתחלה בעינן דווקא שלו, אע"פ דאמרינן נעל נעל ריבה אפילו של אחרים, היינו משום דמדרבנן מיהת חייבין לקיים פשטי' דקרא דכתב "נעלו", דמשמע שלו, עיי"ש.

ועפ"ז פירש הגאון מוהר"פ פערלא⁶ (מובא בס' "מקראי קודש" להגצ"פ פראנק — רבה של ירושלים — פסח חלק שני סימן מ"ו) את כוונת המג"א (סימן תעה סק"ד — מובא ומבואר במחה"ש שם) דלכתחלה צריך לאכול את כזית המצה בבת אחת ממש, אע"פ דסוף סוף גלי לן ההלכה דבכדי אכילת פרס חשיב בבת אחת ויוצא (עי' שיירי קרבן לירושלמי נזיר פ"ו ה"א). דע"פ הריטב"א הנ"ל דברי המג"א בזה נכונים, דכיון שכתב רש"י דסתם אכילה משמע בבת אחת, א"כ ע"פ פשטי' דקרא הי' צריך דוקא בב"א, הילכך אע"ג דגלי לן הלכה למ"מ דלא בעינן אכילה בב"א ואפקי' לקרא מפשטי', מ"מ מדרבנן צריך לקיים קרא כפשטי' לחומרא להצריך אכילה בב"א דוקא. והוסיף הגאון הנ"ל שזו היא דעת הגאונים ז"ל שהצריכו בזבה מים חיים, והרבה תמהו ע"ז הראשונים דמפורש בתוספתא להיפוך, וכבר האריכו האחרונים בזה, אבל יש לומר בפשיטות דס"ל כמש"כ הריטב"א הנ"ל, וכבר כתב הרמב"ן בפירושו עה"ת סוף פרשת מצורע דפשטי' דקרא משמע דגם זבה צריכה מים חיים, אלא דמייתורא דקרא דרשו רבותינו לאפוקי קרא מפשטי', עיי"ש בדבריו. מעתה לפי"ז שפיר הצריכו הגאונים מים חיים בזבה מדרבנן כדי לקיים פשטי' דקרא, והתוספתא לא מיירי אלא בדינא דאורייתא, עיי"ש.

ובהערות נכד הגהמ"ח בס' מקראי קודש שם העיר דע"פ כלל זה יש ליישב דמצינו לענין רובו ככולו בשתיית ד' כוסות דפסק המחבר (סימן תעב ס"א): "וישתה כולו או רובו", היינו כולו לכתחלה או רובו בדיעבד (משנ"ב שם), וכן מצינו (בסימן תרמו ס"ד) לענין הדס דפסק שם המחבר: למצוה בעינן כל שיעור ההדס שיהא עבות ולעיכובו ברובו. ולכאורה כיון דקיי"ל בכל התורה כולה רובו ככולו מהיכי תיתי דלכתחלה צריך כולו, אולם לפי דברי הריטב"א הנ"ל י"ל, משום דהכלל של רובו ככולו ילפינן מגילוי דקרא כדאיתא בנזיר

ואין מקרא יוצא מידי פשוט, את הכלל הזה צריך אתה להבין ולהתנהג על פיו בכל מכירותיך וקניותיך בין בקרקע בין במטלטלין, ואתה הידעת איך התרחק אברהם אבינו ע"ה לקנות בלא מחיר או במקח זול, ופשט הפרשה כי עפרון ג"כ לא הרבה לבקש במחיר שדהו אף כי א"א היה אנוס מאד מאד לקנותו לכן לא תתלה דעתך בדרש כי אם כענין פשוטו של מקרא וזה הדין הכלל כו'".

5) להעיר גם מהגהותיו למנ"ח מצוה רלב.

(מב) אמר רב אחא ברי' דרב איקא זאת אומרת רובו ככולו מדאורייתא ממאי מדגלי רחמנא גבי נזיר ביום השביעי יגלחנו הכא הוא דעד דאיכא כולו הא בעלמא רובו ככולו, ומכיון דפשטות דקרא צריך כולו ומגלויי דקרא מרבינן רובו ככולו, צריך לכתחלה כולו כפשטי' דקרא, וביעבד רובו ככולו כשר.

וראה שם שכעי"ז מפורש בשו"ת חוות יאיר (סימן קצב): "ובמחיצין דסוכה נחלקו ר"ש ורבנן אי אתי הלכתא ובצרה מחיצה או הוסיפה מחיצה, ונ"ל דרצה לומר דלמצוה מן המובחר אתי קרא או הלכתא, ואידך לשעת הדחק דמ"מ יוצא ודו"ק. ומצאתי בכה"ג במנחות (מה, א) ובספרי דפנחס הובא בילקוט דר"ג ע"ב, ועיי"ש דכ' דבזה יש ליישב גם דברי הרי"צ גיאות שהובא במשנ"ב (סימן תרל ס"ק כח) שכתב: "דלמצוה מן המובחר בעינן שיהיו ג' דפנות הסוכות סתומות מכל רוחותי' וכו'". וברמ"א שם כתב ונהגו עכשיו לעשות ד' מחיצות שלמות שלא ע"י עצות של לבוד וגוד אסיק וצוה"פ — אע"פ שיש הלמ"מ דאמרינן לבוד גוד וכו'.

ועיי"ע נדרים ד, א בגליון הש"ס (ותוספות); ערוך השלחן יו"ד ריש סימן רצו, ועוד.

ג

ונראה להוסיף גופך ולבאר כעין חומר אשר אפילו במספרים איכא איסור תורה, ע"פ מ"ש בפירוש רבינו בחיי פ' קדושים וז"ל: לא תקיפו פאת ראשכם וכו' ולא תשחית את פאת זקנך. ע"ד הפשט טעם האיסור כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו מן הנקבה, כי העושה כן היפך השם הוא עושה, כמו שזורע כלאים, ובכל מה שעשה במעשה בראשית כתב בהם למינהו, עכ"ל. והרא"ה ז"ל בספר החינוך כתב וז"ל: משרשי המצוה מ"ש במצוה הקודמת והרחיק כל ענין ע"ז, וזה ג"כ ה' מנהג כומרי עכו"ם להשחית פאת זקנם, ובמצוה הקודמת סימן רנ"א כתב וז"ל: משרשי המצוה כדי להרחיק ממנו ולהשבית מבין עיניו ומכל מעשינו כל ענין ע"ז וכל הנעשה בשבילו, ובאה האזהרה מפורשת בדבר שיעשו לה ב"א בגופתם מפני שהי' למזכרת עון תמיד אחר שהוא דבר קבוע בגוף, ומפני שזה טעמי המצוה וכו', ע"כ, ועיי"ש. והנה בס' חזקוני פ' בראשית פ' ז' פסוק כ"א כתב, וז"ל: וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו על המצות. וי"ל יש כמה מצוות שחייבין בני אדם לשמורן מכח סברת הדעת אעפ"י שלא נצטוו וכו'. ובפני יהושע (בדכות לה, א) כתב וז"ל: אלא סבדא אסור לו לאדם וכו', משמע מלשון כל הפוסקים דלפום מסקנא דהכא כל ברכות הנהנין הן מדרבנן לבר מברהמ"ז וכו' ולענ"ד לכאורה יש לתמוה דהא בכל הש"ס משמע דמידי דאתיא מסברא הוי מדאורייתא, ואדרבה מקשה הש"ס הא ל"ל קרא סברא הוא וכו', מיהו נלע"ד דאפילו את"ל דסברא זו הוי נמי מדאורייתא, אפילו הכי אתי שפיר הא דקיי"ל ספק ברכות להקל וכו', עכ"ל. מבואר מכל זה דאיסור מפאת סברא שהסברא מחייבת שאין לעשות כן חשוב זה איסור תורה. וכהאי דאי' בש"ס פסחים (עה, ב) ההוא ל"ל קרא למעוטי השתא לפני מלך בו"ד אין עושין כן לפני ממ"ה

הקב"ה, עאכו"כ וכו' ומוכח דשייך איסור מסברא ונחשב כמו איסור תורה. וראיתי בספר בית האוצר כלל קל"א שהאריך טובא מזה והוכיח מדברי הש"ס בהרבה מקומות דאיסור מצד הסברא שהשכל מחייב שלא לעשות ככה חשוב ממש איסור תורה יעו"ש היטב, וא"כ בנידון דידן נמי זיל בתר טעמא, אי כטעם של רבינו בחיי ז"ל או כטעם הרא"ה, ליכא שום חילוק בין בתער בין במספרים, א"כ הסברא והשכל מחייב שאף במספרים ג"כ יש איסור כמו בתער וחשוב איסור תורה, וזה ברור, ודו"ק*.

והוסיף ע"ז בחידושי מהרי"א הכהן סי' ב': "... יעיין בשו"ת בית אפרים (אהע"ז ח"ב סוף סי' נ"ח) הביא הרבה ראיות דסברא מלתא דאורייתא הוא, וחילק בין אם עיקר הדבר מבואר בתורה, אלא שיפול ספק בענין אז יש לילך אחר הסברא מה"ת, אבל במקום שהענין מחודש לגמרי ל"ה רק דרבנן יעיי"ש, אך בנדו"ד ג"כ עיקר הדבר היינו תער כתיב בתורה, ואנו דנין רק על מספרים, ונכונים דברי הד"ג . . "

ד

כתב הגאון רבי יוסף אליהו העניקין ז"ל⁵:
 "... וידוע שטעם המצוה הוא שיהיו ישראל נבדלים מהאומות במראיהם (יעוין במורה נבוכים ובחינוך), והרי ע"י השחתה בלי גלוח ג"כ נדמין לאומות, ואף שטעמי המצוות אינם עיקר לענין חיוב, עכ"פ אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם. והדין שהוא בנגוד להטעם הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק, כעין המספר קומי, שיש לו היתר אם הולך בין שרי המלוכה וכה"ג, אבל אין זה היתר לכל. ולבני תורה ובפרט לרבנים, אין היתר זה מספיק".

* * *

ובכל הנ"ל יש להעיר מדברי הצ"צ בס' 'חידושים על הש"ס' שלו [ועד"ז בתשובותיו חיו"ד סי' צ"ג סק"ז וסק"ט], שהביא רא'י, דיש איסור להסיר הזקן אף שלא ע"י תער, ממה שאמרו חז"ל במדרש (וכתבו רבותינו הראשונים) טעם המצוה הוא — להבדילו מן האומות; שלא להתדמות לעכו"ם; וכו':
 "א"כ במספרים כעין תער וכ"ש במלקט או ברהיטני אינו מובדל כלל וכלל ונהי שאין בזה חיוב, כיון שעיקר הגילוח בתער, מהיכי תיתי נאמר שלא יהי' בזה שום איסור כלל".
 [ראה לעיל פ"ב אות ט'].

מטעמי מצוה דידן המובאים בדברי רבותינו

(1) כדי שלא נתדמה לעובדי עבודה זרה; להרחיק ממנו כל ענין

⁵) ממכתבו של הגאון רבי אברהם נתן איילבערג — אב"ד זגיערב — נדפס בקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א קונטרס כ' מכתב ח'.

(6) בספרו עדות לישראל ע' 145. וראה המשך לשונו בזה לעיל ח"א ערך "הגדי"א העניקין".

עבודה זרה. ומאידך — כדי שיהיו ישראל מצויינים להיות גוי אחד בארץ וכו' (וכל המסתעף).
[וא"כ במספרים וכ"ש ע"י סם אין אנו מובדלים או מצויינים כלל וכלל].

מהמביאים טעם הזה — ראה לעיל ח"א בערכים אלו (ושם נתבאר פרטי הטעם): *

** מדרש רבה אות א' (ע' מח); רמב"ם אות א' (ע' סח) ואות ב' מספר 7 (ע' צג); רא"ה אות א' (ע' קיב); אברבנאל אות א' (ע' קלט) ואות ב' (ע' קמ); ספורנו (ע' קמ); כתר תורה (ע' קמא); של"ה (ע' קנה); רבי יעקב עמדין אות א' (ע' קפה); רבי פנחס הלוי הורוויץ אות ב' (ע' רב); רבי אליעזר פלעקלס (ע' רח); נתיבות עולם (ע' רט); חתם סופר אות ד' (ע' רכב); צמח צדק אות א' (ע' רלז) ואות ב' (ע' רמ); שם עולם (ע' רמה); נועם המצות אות א' (ע' דעח) ואות ב' (ע' רעט); זקן אברהם (ע' רפא); תורה תמימה אות א' (ע' רפו); זכרון ירושלים (ע' רפו); פננות הבית (ע' רפח); שו"ת תירוש ויצהר (ע' רפח); חידושי מהר"א הכהן (ע' רפט); שמירה טובה (ע' רצג); שער יששכר (ע' רצו); חזון איש אות ד' (ע' שה); עמודי ארזים (ע' שטו); רבי ראובן מרגליות (ע' שטז); הגר"א הענקין (ע' שיז); בית יחזקאל (ע' שכג).

2) כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה, כי העושה כן היפך השם הוא עושה; להיות מובדל במראיתו מן הנשים; וכו'.

[א"כ, גם ע"י מספרים וכ"ש ע"י סם הסימן נתבטל ואינו מובדל במראיתו מן הנשים ע"י זקנו והיפך השם הוא עושה וכו'].
מהמביאים טעם הזה — ראה לעיל פ"ג, ובמיוחד לעיל ח"א בערכים אלו (ושם נתבאר פרטי הטעם):

רבינו בחיי אות א' (ע' קכג); אבודרהם (ע' קכז); אברבנאל אות א' (ע' קלט); מאה שערים (ע' קנב); שבט מוסר אות א' (ע' קסט); חפץ חיים אות ה' מספר 10 (ע' רסו); משך חכמה אות א', (ע' רע); נועם המצות אות ב' (ע' רעט); זקן אברהם (ע' רפא); חידושי מהר"א הכהן (ע' רפט); שמירה טובה (ע' רצג); עמודי ארזים (ע' שטו).

3) כי הזקן לתפארת נברא והוא הצלם אלקים והדרת פניו של ישראל וכו' וכו' כמבואר ומפורט לקמן פי"ט בארוכה, עיי"ש.

[א"כ, גם במספרים וכ"ש ע"י סם הרי חסר הדרת פניו והתפארת והצלם אלקים נשחתה מעל פניו וכו' וכו'].

מהמביאים טעם הזה — ראה לעיל ח"א בהערכים המסומנים לקמן פי"ט.

4) כמה וכמה טעמים למצוה זו ע"פ קבלה מובאים ע"י גדולי רבותינו. ולפי טעמים אלו, ליכא שום חילוק בין בתער בין במספרים בין בסם וכו' — אלא בכולם אסור להעביר הזקן. ויש להכרעת המקובלים בכה"ג — תוקף הלכתי ממש, וכדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב'.

(*) כ"כ גם הסמ"ג (מ"ע ג). וראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתנב ואילך. ושם — עוד טעמים, רמזים כו' למצוה זו.

(**) ראה גם לעיל ערך "אבן עזרא" אות א (עמ' סו). וכ"כ הסמ"ג מ"ע ג.

מהמביאים טעמים ע"פ קבלה למצווה זו — ראה לעיל ח"א בהערכים המסומנים לקמן בח"ג שם.

5) עוד טעמים למצווה זו: כדי שיהי' היכר לנער וזקן ולא ירהבו הנער בזקן; כשיראה בו שער לבן יזכור ימי מיתתו וישיב אל ה'; מפני ששער הזקן גדל בחכמה בימי בחרות; משום איסור נגיעה בקדושה; וכו' וכו'.

ראה לעיל ח"א בערכים אלו:

מדרש רבה אות ב' מספר 1 (ע' ג); רבינו בחיי אות ב' (ע' קכד); יתירות אהלים (ע' רז); רבי אלעזר פלעקלס (ע' רח); משן חכמה (ע' רע); נועם המצות (ע' רעת); פרק הנוכחי לעיל הערה *2.

פרק ח

מנהג המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן

גם לפי דעות המצדדים להקל בדין העברת הזקן שלא בתער מבחינת עיקר הדין, הנה כתבו הפוסקים דמ"מ יש להחמיר בעובדות מסוימות, משום "אל תטוש תורת אמך" (משלי א, ח).

* * *

הדעות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:

*

רד"ק (ע' קא) [זהו מנהג שהיו נוהגים כן שלא לגלח שער הזקן אפילו במספרים, א"כ גם לדבריו מנהג שנהגו כן אבותינו מזמן קבלת התורה עד עתה א"א להתירו ח"ו. מכ"ש שי"ל שאינו מנהג לבד כ"א איסורא איכא].

מגדל עוז הערה 188 (ע' קכו).

רלב"ג (ע' קכו) [לא הי' מנהגם לגלח זקנם].

שו"ת שמש צדקה (ע' קעו) [אין ביד קהלה לגזור על הבאים לשם שלא יגלחו זקנם במספרים. ראה בערכו].

שו"ת דברי יוסף אות ב' (ע' קעח) [האריך בדיני מנהג בנדוד וכתב בין השאר: "... הא דנהגו... לגדל זקנם... מנהג זה שהוא פשוט בעיר סתמא דמלתא לא בטעות נהגו כן אלא מנהג אבותיהם בידיהם ותולין לומר שכן הסכימו הראשונים... משום חומרא ומיגדר מלתא הסכימו שלא לגלח זקנם כלל. ומנא אמינא לה דמסתמא יש לנו לומר הכי — מתשובת הרשב"א סי' קי"ב... ועיין ג"כ בסי' צ"ח. גם בחידושי פרק קמא דחולין דף ח"י כתב דמה שנהגו באיסור ואין אדם יודע עיקרו של איסור אם מחמת טעות או מחמת חומרא אמרינן דמחמת חומרא נהגו כן שהרי אנו רואים אותם נוהגים בו איסור ומי שבא להתיר ולומר טועים באיסור הם עליו להביא ראיה יעייין שם ולזה הסכים הפרי חדש באו"ח דיני מנהגי איסור סעיף ג' והי' דלעולם מעמידים כל מנהג בחזקתו לאיסור ותולין שכן נהגו אבותינו לגדר וסייג עד שנדע בבירור שטעו. גם מצאתי במהריק"ו שורש קמ"ד... על סתם מנהג אמר דאפשר שהראשונים שהחמירו בקעה מצאו ע"ז נאמר ואל תטוש... ע"ש... וכ"ש במנהג זה שיש לתלותו במנהג אבות דלא סוף דבר שהוא גדר וסייג למה שאסרה תורה אלא גם יש בו קצת איסור למקצת רבותא...". עיי"ש שהאריך ופסק שיש רשות לקהלה לגזור על הבאים לשם ולהכריחם שלא יגלחו זקנם כלל אף במספרים. ראה בערכו].

שלחן גבוה אות א' (ע' קפ) [כל זה במקום שאין שם מנהג לאיסור אבל במלכות טורקיה וכו' צא שמחמירים שלא לגלח זקנם אפילו במספרים אסור לשנות מנהג ואפילו ההולך משם למדינה שנהגו לגלח במספרים אסור לו לשנות מנהגו ולהסתפר כמותם כי מה שנהגו בטורקיה שלא לגלח

(*) "מילואים והשמטות" לפרק זה (כולל גם ע"ד כללות חשיבות קיום מנהגי אבות; חומרת שינוי מנהגים; מנהג מדינת "ליטא" בנדון; גדר המנהגים באר"ב; "מנהג" גידול "בלורית") — ראה לקמן עמ' תתנו ואילך.

הזקן אפילו במספרים אינו משום חומרא בעלמא אלא מן הדין שהרי חכמי הזוהר אפלוגי באיסורו . . ע"כ ההולכים מהכא להתם למקום שמקילין אין להם היתר ולא שייך לומר בכה"ג אל ישנה מפני המחלוקת כי גם שם במדינות הנ"ל יש כמה אנשים בשוקא שאין מגלחים זקנם כלל אבל אותם הבאים מהתם להכא ומגלחים במספרים בודאי איסורא עבדי . .].

רבי אלעזר פלעקלס (ע' רח) . . הנה מה שפרצו גדרן של הראשונים והיו מגלחים זקנם במספרים רעשה הארץ . .].

חתם סופר אות ב' מספר 7 (ע' ריו) [אותן שלפני הגזירה שברחו לארץ פולין לא באו לכלל היתר ומנהג אבותיהם בידיהם].

רבי חיים פלאג'י אות ג' מספר 2 (ע' רלו) [בדין מי שגלח זקנו בעיר שלא נהגו לגלח זקנם]; ואות ה' (ע' רלו) [הביא דברי הרב שלחן גבוה הנ"ל].

צמח צדק אות א' (ע' רלו) [ביאר דברי הרד"ק כנ"ל].

זכר נתן (ע' רמז) [הביא דברי הרב שלחן גבוה הנ"ל והמשיך: „והן בעון בזה"ז פשתה המספחת לגלח זקנם אפילו הבאים מהתם להכא לגור בארץ וגם לרבות לאיש יולד בה בערי טורקיה ממשפחת הפראנקים ואין פוצה פה ומצפצף והוא רחום יכפר"].

שדי חמד אות ב' (ע' רנה) [הביא דברי הרב שלחן גבוה וזכר נתן הנ"ל ואח"כ המשיך: „ . . וכל שכן למי שיושב בביתו בערי טורקיה ואין לו שום צורך לתגלחת זו רק דיליף מקלקלתא ממה שעושים כן אחרים (על צד ההכרח) שודאי אסור לו לפרוץ גדר ומנהג אבותינו הראשונים ואחד הרואה ואחד השומע כשופר ירים קולו להוכיח על זה . . ."].

חפץ חיים אות ה' מספר 2 (ע' רסה) . . ובפרט במדינתנו שהעולם נהגו ליוהר בזה (במספרים) בודאי אין להתיר והוא (עכ"פ) ככל הדבר המותרים ואחרים נהגו איסור שא"א רשאי להתיר בפניהם . . .]; ומספר 3 [מה שנהגו אבותינו ואבות במדינתנו להחמיר בזה הי' מפני סייג ומיגדר מילתא וכו'].

שו"ת דברי מלכאל אות א' (ע' רעא) . . ועוד יש לדון דכיון שכבר נהגו אבותינו מעולם שלא לגלח במספרים כעין תערה, הוי כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאסור מדין נדר וכדאיתא בפסחים (נ"א) ובפרט שיש דיעות פוסקים המחמירים בזה, הרי חזינו שקבלו עליהם לנהוג כדעת פוסקים הללו. ועי' פר"ח בדיני מנהגי איסור . . .]; ואות ב' (ע' רעב) . . ונהי שבמדינות שלא נהגו להחמיר בזה אין להרהר אחריהם. אבל במדינתנו שמנהגינו מעולם להחמיר בזה, ה"ז מנהג מחמט סייג וגדר, ומוטל על כולנו לקיימו . .].

דרכי תשובה אות ב' (ע' רעד) [הביא כמה מדעות הנ"ל].

עולם עשי' אות א' (ע' רעז) [שכן נהגו היהודים שכבר הי' בעולמים אשר לפנינו]; ואות ב' . . ומראה לו פנים חדשות מקרוב בא לא שערם אבותיכם להשחית חלילה שער פאת הראש והזקן . . .]; ואות ג'

(ע' רעח) [.. אך משנה מנהגי אבותינו שהיו מחזיקים פיאות ראשם וזקנם לענין קדוש ..].

זקן אברהם (ע' רפא) [מאמר ששי אות ז': .. וכבר פסקו התוס' במנחות כ' ע"ב ד"ה 'נפסל' שמנהג אבותינו תורה היא ועוד אמרין בירושלמי ב"מ פ' השוכר את הפועלים מנהג מבטל הלכה, וכתוב בא"ז הביאו המהרי"ק בשורש ט' כגון שהוא מנהג קבוע ע"פ חכמי המקום כדאמרין במסכת סופרים פ"ד י"ח שאין הלכה נקבעת אלא עד שיהי' המנהג וזהו שאמר מנהג מבטל הלכה. פירוש מנהג ותיקין, עכ"ל. א"כ מעתה אסור לנו לשנות המנהגים שנהגו בו אבותינו הקדמונים נ"ע החסידים ואנשי מעשה וכש"כ בנדו"ד במנהג הזה שהוא כבוד התורה וכבוד הקב"ה ..]

ובסוף מאמר רביעי מכתב ח' (מהגאון רבי אברהם נתן איילבערג — אב"ד זגינער): .. ומה גם כי נתפשט ההוראה ומנהג העולם לאסור אף במספרים ומנהג ישראל תורה הוא כמו דאי' בירושלמי פ"ז דפאה הל' ה'. ובירושלמי ב"מ פ"ז ה"א וברמב"ם פ"ב מהל' ממרים ה"ב כתב אם גזרו גזירה ותקנו תקנה 'והנהיגו מנהג' ופשט הדבר בכל ישראל ועמד אחריהם ב"ד אחר וביקש לבטל דברי הראשונים ולעקור אותה גזירה ואותו 'מנהג' אינו יכול עד שיהי' גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין הי' גדול בחכמה ולא במנין, במנין ולא בחכמה, אינו יכול לבטל ואפילו בטל הטעם שבגללו נגזר הדבר. והראב"ד הוסיף דהיכא שלא בטל הטעם אפילו אליהו הנביא א"י לבטל. ואמרין ביבמות דף ק"ב אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל אין שומעין לו שכבר נהגו בסנדל. וברמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים כתב והחלק החמישי הם הדינים העשויים ע"ד החקירה והסכמה בדברים הנוהגים בין בני אדם שאין בהם תוספות מצוה ולא גרעון או בדברים שהם תועלת לבני אדם בד"ת יקראם אותם תקנות ומנהגים ואסור לעבור עליהם וכבר אמר שלמה על העובר עליהם ופורץ גדר ישכנו נחש, ע"כ, עיי"ש.

"הרי דעתו דאסור לעבור על שום מנהג שבעולם אף אותן שאין בהם לא תוספות ולא גרעון מכש"כ מנהג זה אשר יסודתו בהררי קודש לעשות סייג לתורה ולבל יבואו לידי גילוח בתער ח"ו. ובס' מרפא לשון דף ל"ז להגאון האדיר בעל תורת יקותיאל כתב דאפילו מנהג של ישראל המה קודש קדשים כמ"ש הרמ"א, ואין לבטל שום מנהג. ולא כאותן האנשים לא זו שאינם שומעין לדברי חכמים וכו' והוא הכל מחמת כי חכמים המה בעיניהם ומדמים בנפשם שיודעים מה שלא ידעו אבותיהם עיי"ש.

"ואפילו לענין מנהג בטעות כתב בשו"ת אבקת רוכל למרן ב"י שהביא שם תשובת ר"ש לבית לוי שמנהג בטעות לא הוי רק היכי שאין שום דיעה בפוסקים כן אבל אי איכא פלוגתא דרבנותא ונהגו כחד דיעה א"א לבטלו בשום אופן וכן יש לדקדק מלשון הרא"ש פ"ד דפסחים ומרדכי ר"פ הפועלים עיי"ש ובשו"ת מהרש"ם חיו"ד סי' מ' שהאריך בדיני המנהגים והעולה ג"כ דדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים ונהגו כדעת האוסר אין לו התרה בעולם בשום אופן, עיי"ש.

"וא"כ בנידון דידן נמי אחר שנתפשט המנהג לאיסורא וכל איש

אשר יראת ד' בלבבו לא יגע בשערות זקנו, א"כ מאין ספין ומאן רקיע לבטל מנהג ישראל אשר לפי שיטות איזה פוסקים שהזכרתי הוא מדאורייתא".

שו"ת תירוש ויצהר אות ב (ע' רפח) [הביא דברי החפץ חיים הנ"ל].

שו"ת מנחת אלעזר (ע' רצה) [בהמפתחות לח"ב סי' מ"ח, ו"ל; הערה]. למלאות רצון ת"ח שכתב לי הדברים הבאים ולמען השלום הנני להביא בקצרה ממכתבו בזה"ל: הנה היו למראה עיני קונטרסים מודפסים מספרו היקר מנחת אלעזר חלק שני אשר יוציא כעת לאורה וראיתי בסי' מ"ח שהרעיש מעכת"ה וכו' ובפרטות בנה יסודו גם עלי וכו' הנה כי כן החוב מוטל עלי מטעם והייתם נקיים וגו' להעיר אזניו שלא ישית עלי אשם על אודות הדברים אשר בוילק"י נאמרים וכו' שלא היתה כוונתי להתיר גילוח הזקן במספרים רק היתה כוונתי להוציא טעותו של הכותב מווארשא וכו' על גאוני הפוסקים יסודי עולם שכל ב"י נשען עליהם שקראם טועים ומתעים ח"ו, ע"כ יצאתי אז חוץ לגדרי והראיתי מקור ושורש בשי"ס ופוסקים, ואף בהראותי שם כחה דהיתרא גליתי דעתי העני הרבה פעמים שאדברה ראוי ונכון לכל איש ישראל לגדל זקנו ולא יספרו ולא יסיר מעליו צלם אלקים. וגם ההיתר שכתבתי אינו אלא לאותן שכבר נהגו לספר אבל באותן מדינות ואותן אנשים שכבר נהגו איסור והחמירו על עצמן שלא לגלח זקנם אפילו במספרים שלא כעין תער לא היתה כוונתי להתיר כלל כלל לא ח"ו, כי להם אסור מדינא והוי כקבלה בנדר ואין להם היתר לעולם כי זה לא הוי כטעות בדין דהא יש פוסקים המחמירים ובפרט חכמי הקבלה כידוע. וכבר מפורש יוצא בשר"ע יו"ד סי' רי"ד יעו"ש ולזה הי' באמת כוונתי שציינתי בוילק"י לעיין בסי' רי"ד כנו' שאינו מותר רק באופן הנ"ל וכבר כתבתי בימים ההם להעורך וילק"י אזהרה ומודעה רבה להדפיסה שלא יטעה שום אדם שח"ו יצאתי להתיר גם לאותן שכבר נהגו איסור כנו' כי להם איסור גמור הוא אבל העורך לא הדפיסה וכו' ואבקש ממעכ"ת שידפיס המכתב הלו בהוספות למפתחות וכו' מצ"ש, עכ"ד ולשונו".

מאיר נתיב (ע' דצו) [הביא דברי החתם סופר הנ"ל וכתב עליו: "הרי דאפילו החתם סופר מודה דבארץ פולין לא הי' מעולם היתר זה, וע' רד"ק (שמואל ב' פרק יו"ד) שכבר הי' המנהג מימים קדמונים שלא לגלח הזקן אפילו במספרים. וכל דבר שנחלקו הפוסקים ונהגו כדברי המחמירין חשוב נדר מדאורייתא ואין להם היתר עולמית ואסור מדינא ע"י חתם סופר (יו"ד סי' ק"ז). ובפרט בארץ פולין דאף אותם שאינם מתנהגים בחסידות כלל הי' זאת אצלם תמיד בכלל דת יהודית אפילו במספרים שלא כעין תער"].

שו"ת קול מבשר אות א (ע' ש) [.. בפרט כי אבותינו במדינת פולין ואגפ"י קבלו על עצמם דעת המחמירים ואוסרים במספרים כעין תער אף בזקן (ע' תשובת חתם סופר חאו"ח סו"ס קנ"ט כי לחלק יצא בין ארץ פולין וארץ אשכנז בענין זה ונתן טעם וסיבה לזה, יעו"ש) וכבר כתב המגן אברהם סי' תקנ"א סוס"ק ז' דהיכי דיש דעה להחמיר אפילו יהי' הלכה כפוסקים המתירים אם כבר קבלו אבותינו עליהם כאותה דעה אסור עלינו מדינא ואין לו התרה. ובשו"ת חתם סופר חיו"ד סי' ק"ז כתב דהוא איסור

דאורייתא מטעם נדר יעו"ש. וכן מבואר בדברי הר"ן בפסחים פרק מקום שנהגו ד"ה ורבה בר בר חנה, דכל מנהג איסור שאנשי המקום החמידו על עצמן לעשות סייג לתורה או דבר שהוא מחלוקת חכמי ישראל ונהגו כדברי האוסר הרי הן כאלו קבלו עליהם לנהוג אותו איסור עליהם ועל כל הנלוים עליהם וכל בני המקום ההוא חייבין בו מן הדין שנאמר ואל תטוש תורת אמך, וכל היוצא משם למקום אחר ודעתו לחזור חייב ג"כ בחומרי מקום שיצא משם ואפילו בצנעה עד שיעקור דירתו משם ויקבענה במקום האחר עכ"ל הר"ן ז"ל. וממילא אף מי שיצא ממדינת פולין למדינת אשכנז ודעתו לחזור אסור לגלח זקנו במספרים כעין תער כחומרי המקום שיצא משם משום אל תטוש תורת אמך וחייב לנהוג כמו שקבלו אבותינו עליהם ועל זרעם . . .]; ואות ב (ע' שא) . . . הנך רואה איפוא חבל נביאים רבים מגדולי הפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל המתנבאים בסגנון אחד להחמיר ולאסור גלוח הזקן במספרים כעין תער וקצתם מחמירים גם שלא כעין תער וגם ע"י סם, ואנו נוהגין כן במדינות אלו, א"כ אפילו הלכה כאידך פוסקים המתירין, מ"מ כיון שיש דעות להחמיר כבר קבלו אבותינו עליהם כאותה דעה ואסור עלינו בני מדינות פולין ואגפ"י ואין לו התרה וכמ"ש המגן אברהם סי' תקנ"א ס"ק ז' ולפי דעת החתם סופר חיו"ד סי' ק"ז הוא נדר דאורייתא אף אם לדעת המחמירין הוא רק איסור דרבנן ואילו הי' עיקר הדין כדבריהם אם לא קבלנו עלינו כלום אלא שהאיסור הוא רק מעיקרא איננו נדר אלא העובר הוא עבריינן באיסור דרבנן אך אם הלכה כדעת המקיל ורק אבותינו קבלו עליהם כדעת המחמיר ה"ל נדר דאורייתא נמצא קולו הוא חומרו . . .].

עמודי ארזים (ע' שטו) [דף ע"א ואילך בדפי הספר: . . . גם בארץ ישראל הוא מקום שנהגו שיהיו כז'הר הרקיע, כמ"ש (בשל"ה הקדוש מס' חולין) וז"ל אנחנו יושבי ארץ ישראל הנמשכים אחרי קבלת הזוה"ק כו' עיי"ש. לכן מי זהו ואיזהו אשר ימלא את לבו לבוא לאה"ק ולהיות ח"ו מפורצי גדר וממתגודדים וישב קרחה בפאת זקנו ולא יחוש לנפשו ולא יירא ולא יפחד משאגת התנא האלקי הרשב"י אשר כל עליונים ותחתונים היו זוחלים ורועדים מפיו הגה אשר יצא וכיצד לא תפיל אימתה ופחד אשר אנו באתראי דמר והוא אדוננו הוא עומד סמוך ונראה אלינו. והוא שאמר הזהרו בזקן. כמו שכתב (בזוה"ק נשא קל, ב) וויי למאן דאושית ידוי בדיקנא יקירא עילאה עכ"ל, גם שופט כל הארץ הקדושה אשר שפט בירושלים ובצפת עשרים שנה, ה"ה מרן הרדב"ז ז"ל (שה"ג). והוא גזור ואומר ופוסק דהקבלה מכריע בין הפוסקים (נסמן לקמן ח"ג: טענה ומענה ב', ע"ש), ועוד שכאן הוא מקום שנהגו שלא להסיר הזקן כמ"ש הרחיד"א שכן הוא מנהג טורקי'אה ומזרח ומערב (ראה לעיל בערכו) לכן אין לשנות ממנהגי המקום, ואמרו (ב"מ פה, ב, ותוספתא שם פ"ג פ"ה) לעולם אל ישנה אדם מן המנהג גם איתא (בתוספתא כתובות פ"ו ותוספתא ב"מ פ"ה, פ"ט, פ"א) אין משנין ממנהג המדינה, ועיין (סנהדרין מ"ה) דהקב"ה אינו משנה מן המנהג. והכ"א (בסוף רבה פ' ברכה) אני בעצמי מטפל בכך ובקברותך, אף כי אין

מעצור לה' באופנים אחרים, אלא הרי זה בא ללמד שאין לשנות מהמנהג. ואיתא (בזוה"ק ח"א דקמ"ד) דמלאכים דנחתין להאי עלמא אתגלימו, ומתלבשין בגופא דהאי עלמא. כ"ש שכל אלו העולים הבאים לאה"ק שלא ישנו ממנהגי המקום וליעבד איסורא או קצת איסור. ואפילו דאפשר שנהגו בהיתירא במקום שיצאו משם. נותנים עליהם חומרי המקום שהלכו לשם. וכמ"ש בשו"ת דברי יוסף סי' ל"ו (דאה לעיל) . . . ודון מינה כ"ש שכל אלו הבאים להשתקע באה"ק שאסור להן לשנות ממנהגי אה"ק. וכל הני טעמי הנז' בספר שם המה תקנות חז"ל, עיי"ש. וכ"כ מפורש הרב דרכי תשובה . . . בשם הרב שלחן גבוה . . . וז"ל הרב שדי חמד . . . (מובא לעיל) . . .

שו"ת חלקת יעקב (ע' שיח) [ח"א סימן פ"א ח"ל: . . .] והוא בתור חבר 'להנהלת הראשית' דתנועת 'צא"י' בפלוגי' בראותו את רוח וזרם הצעירים והפרחים להסיר זקנם, כמובן ע"פ היתר, ביקש ממני לחוות דעתי איזו מהם עדיף או ע"י סם או ע"י מכוונה ומספרים כעין תער או אפשר ע"י מכוונה עלעקטריית, והנה הקשה לשאול לתקוע עצמי ממרחקים ליתן יד לפרוץ גדר ומנהג שנהגו אבותינו איתני עולם כהוזהר באדרא דנשא וז"ל 'ווי למאן דאשיט ידיו בדיקנא יקירא עלאה', וע' בחתם סופר או"ח סי' ל"ו לענין שערות באשה וז"ל והאמנם בארצותינו שחשו לדברי הוזהר והקפידו ע"ז מאד אע"ג דאלו היינו עומדים לקבוע הלכה היינו אומרים דאין הלכה כהוזהר נגד פסק ההלכה מ"מ כיון שתפסו המנהג כהוזהר ע"ז כתב מהר"א שטיין מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה קבוע דהיינו היכי דספרי חיצונים חולקים על הש"ס וספרי חיצונים היינו מסכת סופרים או מדרש ופסיקתא, והוזהר כאחד מהם, אותו מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה רוחות בישראל וכו' עכ"ל חתם סופר . . . וגלל כן אמרתי בדעתי שלא להשיב כלל בזה . . .

האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א אות ב' (ע' שכא) . . . כי אם בהנוגע למנהג טוב שנהגו כמה פעמים וזמן צריך להתבונן איך להפסיק בהנהגתו. עאכ"כ בכגון דא, שאדמו"ר הצמח צדק פוסק שזהו לא מנהג טוב, כי אם חיוב. ומי שעשה (ע"ע) כהוראת אדמו"ר — אינו מובן ויעורר תמי' גדולה באם לפתע פתאום ישנה בזה . . .

* * *

ואף בס' תספורת הזקן (מגדולי המקילים בנדו"ד) מודה בזה כאשר כתב בסיום ספרו: „ואמנם דבר שפתים אך למותר דמי שדר במקום ובמדינה שאין מסתפרים כלל כי נמשכין בתר ספרי הקבלה שאוסרין תספורת הזקן כמבואר בזוהר באדרא רבא [דק"ל, סע"ב]: ווי למאן דאשיט ידיו בדיקנא יקידא עלאה, בודאי אסור לו להקל ולהוציא את עצמו מן הכלל כדתנן רפ"ד דפסחים אל ישנה אדם מפני המחלוקת."

* * *

* ובדין מי שנולד במדינת אמריקא כתב הרה"ג וכו' ר' מנשה קליין שליט"א (אב"ד אונגוואר ומחבר ספרי משנה הלכות וש"ס) במכתבו (אחרי שהאריך לבאר גדרי המנהגים — אכן אכ"מ): "... עכ"פ במדינתנו ארצות הברית שאנו בה ליכא מנהג ברור בזה להחמיר אדרבה הרבה מספרים הזקן והגם שא"א לומר שכן נקבע המנהג שהרי פה לא היו גדולי ישראל בימים הקדמונים לקבוע מנהג ע"פ תורה, מ"מ כיון דבאו לכאן אנשים מכל המדינות ליכא למימר איקבע מנהגא, לכן נראה מדין אל תטוש תלוי במה שכתבתי לעיל, ואם הוא [אביו] ממדינות שהיו מקילים במספרים או שאבותיו באו משם יש להקל בו [מבחינת הלכות המנהגים, משא"כ מבחינת שאר האיסורים המבוארים] אבל אם הוא ממקומות המחמירים ודאי דכיון שקבלו עליהם לפסוק כהאר"י וכוזה"ק, מאן יקל ראשו, ואין לך גדר גדול לקדושה וליראת שמים מלגדל פאות הראש והזקן...".

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתסו ואילך.

פרק ט העברת הזקן ע"י סם (סך נשא)

בדין העברת הזקן ע"י סם דנו הפוסקים מכמה בחינות הלכתיות:

א: "לא תשחית את פאת זקנך"

נחלקו הפוסקים אם יש לאסור העברת הזקן ע"י סם משום אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך". וכו"כ נקטו לאסור מהאי טעמא.

מה שי"ל בביאור שיטתם *:

1) איתא בנזיר (מ, א): תנן התם שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה נזיר ומצורע ולוים, וכולם שגילחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו ולא כלום. אמר מר שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה פשיטא (דמגלחין, דכולהו מפרשי בה קראי, בנזיר כדכתיב וגילח הנזיר את ראש נזרו, במצורע כתיב וגילח את כל שערו, בלוים והעבירו תער על כל בשרם. רש"י [ריב"ן]). מהו דתימא משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא (סם שמשיר את השער. רש"י [ריב"ן]) קמ"ל דלא (דלא סגי לי' אלא בתגלחת כדקתני דתגלחתן מצוה. רש"י [ריב"ן]). ע"כ.

למקור המשנה מצוין במסורת הש"ס לנגעים פי"ד מ"ד. וגם נמצא בתו"כ פ' מצורע.

והנה הגאון בית הלל (יו"ד סוסי' קפא) כתב בדין העברת הזקן ע"י סם המשיר את השער: "וגם יש איזה אבן שמפססים במקום הזקן והוא משיר השער — נראה לי פשיטא שהוא איסור גמור. ודומה לזה איתא בגמרא דנזיר דף מ' ע"א אמר רבא שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה. פשיטא. מ"ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא. קמ"ל דלא. עכ"ל הגמרא. ופירש"י ז"ל סם המשיר את השער, וק"ל".

אמנם השיג עליו בשו"ת נו"ב (מהד"ת סימן פ"א — ויש להעיר ולהדגיש דאין תשובה זו מאת מרן הנו"ב, כ"א מאת בנו) וכתב: "דבריו תמוהים דהביא ראי' לסתור, דמהאי סוגיא דנזיר מוכח דסך נשא דהיינו העברת שער ע"י סם לא הוי גילוח, דהא נזיר ומצורע ולוים אינם מקיימים מצות הגילוח ע"י העברת סם, וממילא כל שלא מיחשב גילוח גבי הני שלשה אינו חייב בו בפאות זקן, דהא גבי פאות זקן אינו חייב אלא דוקא בגילוח שיש בו השחתה, וצריך להיות תרתי לריעותא, שיהי' נקרא גילוח וגם יהי' בו השחתה כמו דאיתא במסכת מכות דף כ"א ע"א ובמסכת קידושין דף ל"ה, דילפינן גזירה שוה פאה פאה מכהנים, וכן פסקו כל הפוסקים, וא"כ לפי דעת הבית הלל דמדמה ומשוה פספוס האבן לסך נשא לא ה"ל לפסוק לאיסור דסך נשא מותר בפאות הזקן אף שמשחית השער מ"מ לא הוי דרך גילוח כמו שמוכח בסוגיא דמכות". וכן הברכ"י ליו"ד סימן קפ"א השיג על הבית הלל יכתב שדבריו תמוהין, דאדרבה מסוגיא דנזיר דמייתי ראי' לדבריו משם

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתסס. וראה עוד שם עמ' תתמט).

נראה להתיר עיי"ש¹. ועייג"כ עד"ז בשו"ת שמש צדקה חיו"ד סימן ס"א.
(וראה לעיל ח"א בערכו).

1) עוד בשיטת הגו"ב (ובנו) בגדו"ד ראה לעיל ח"א בערכו ובהנמקן שם ולקמן בפנים מספר 2 בסופו. ובשיטת החיד"א בגדו"ד — ראה ג"כ לעיל ח"א בערכו.
וגם התפארת ישראל בפירושו על המשניות (מכות פ"ג מ"ה) כתב ע"ד השו"ת גו"ב והחיד"א, וז"ל: „מיהו ג"ל דהמושח את השער לגמרי ועושה מקומו חלק אפ"ה אף לכתחלה מותר, דהרי אפילו נזיר דחמיר דלוקה אפילו על תלישת שער אחת מעיקר כגמ' נזיר דף ל"ט, אפ"ה בהשירו בסם לא ביטל רק מצות עשה כדאיתא שם דף מ' ע"א".

הנה גם התפא"י נמשך בזה אחר התשובות גו"ב וברכ"י הנ"ל בפנים, אמנם הרא"י שלו מסוגיא דנזיר (שמשם הביא הבית הלל ראי' לאיסור והגאונים האלו כתבו כי משם ראי' להתיר) באופן שכתב הוא ז"ל — תמוהה מאד, ובמחכמה עירבב את הדברים והביא ראי' בשם הגמ' דנזיר מ' דבהשירו בסם לא ביטל רק מ"ע ודיון זה ליתא כלל בגמ' והגמ' מייירי שם ממצות גלוח הנזיר אחר מלאת נזירתו דאינו מקיים המצוה ע"י סם אם סך נשא אבל לא אם השיר שערו בסם בתוך ימי נזירותו וזכרוננו הטעהו. (שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט). ובאמת מ"ש התפא"י נמצא ברמב"ם פ"ה מהר' נזירות ה"ב, וכדלקמן בפנים, עיי"ש.

ובאור"א השיג על התפארת ישראל גם בס' שמירה טובה ע' 85, וז"ל: „אבל תמיהה גדולה לי על הרב תפארת ישראל שכתב במשנה מכות פ"ג התיירא לכתחלה ע"י סם, אבל כבודו במקומו מונח ואין דבריו נראין בזה הדין כלל, כי ראיתו היא מנזיר וזה לשונו: דהרי נזיר דחמיר, דלוקה אפילו רק על תלישת שער א', אפ"ה בהסירו בסם לא ביטל רק מ"ע, מכות ד"מ, עכ"ל.

„ובאמת אין שום ראי' מנזיר, כי כן מפורש ברמב"ם נזירות פרק ה' הלכה י"ב, וז"ל: המעביר על ראשו סם והשאיר השער אינה לוקה אלא ביטל מ"ע, שנאמר גדל פרע שער ראשו, עכ"ל, הלא לא התיר רק אמר אינו לוקה, אבל איסורא ודאי איכא, כי הרמב"ם תמיד מדקדק בלשונו והכל מבינים שחילוק גדול הוא בין מותר ובין אינו לוקה. וגם הלחם משנה עמד בזה וכתב, וז"ל: איני יודע טעמו של הרמב"ם ז"ל, מאין לו להוציא דין זה מאחר דרבינן כל מילי שם בגמרא ודאי גם סם במשמע, והכי משמע פשטא דגמרא דאמר ומאחר שסופינו לרבות כל מילי מה ת"ל תער לא יעבור על ראשו, ואי בסם אינו לוקה רק שאינו מקיים המצוה של גלוח הוה ל' לומר להכי נאמר תער להוציא סם שאינו לוקה, עכ"ל. הרי לפי הלח"מ לוקה ג"כ ע"י העברת השער בסם ולהרמב"ם רק דאינו לוקה אבל אסור, ומאין הוציא התפארת ישראל לומר מותר לכתחלה, ואפילו לפי דעתו שלומד מנזיר, דיו לבא מן הדין להיות כנדון שאינו לוקה אבל לא מותר לכתחלה. גם מה שאמר הרי נזיר דחמיר, מזה נראה דפשיטא לן דפאת הזקן קל מנזיר ולכן הוא לומר מהחמור על הקל, אבל באמת גם זה אינו, [מובא לעיל פ"ב אות ג'] מאחר שהקפידא התורה שלא להשחית פאת הזקן, א"כ יש כאן קדושה בזה השער, ואדרבה חמור משער נזיר ע"ד שאמרנו במשנה רפ"ג כה"ג ונזיר יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם, וה"ג איסור גילוח פאת הזקן היא לעולם, משא"כ בנזיר שאחר הנזירות יש היתר, וגם אינו לאו השהה בכל, וגם קיל יותר מפאות משום שישנו בשאלה כמ"ש בגמרא פ"ק דיבמות (ד"ה ע"א) הרי נזיר קיל מפאות הזקן, ואיך רוצה ללמוד מן הקל אל החמור, ובפרט שגם בנזיר לא נזכר שום היתר ע"י סם לכתחלה, ומה שרשם בסופו „מכות ד"מ, ושם גופא הביא הרב בית הלל ראי' לאסור וראיתו נכונה לאסור כדפירשתי לעיל [לקמן בפנים מספר 2]. גם שם בגמרא, אמר רב חסדא ללקות באחת, לעכב בשתיים, לסתור ברוב ראשו ובתער, ומסיק הגמרא דהאי ובנזיר הוא כעין תער, רש"י כעין תער, היינו כל המעבירין שמעבירין סמוך לעקרון, עכ"ל, מלשון זה של רש"י ז"ל כל המעבירין, גם סם

[וכאן המקום להעיר, שכאן מדובר אם יש בזה איסור הלאו של גלוח או לא, ולא משום איסור אחר. ובאמת יש בזה עוד כו"כ טעמים לאיסור הסם כדלקמן, דאפשר שיש מהמצדדים להקל המסכימים לטעמים אלו, רק שכאן אינם מדברים מזה²].

וגם כבר השיבו על השגתם בכ"מ, ומבארים שהבית הלל הבין פירוש אחר בהסוגיא דנזיר הנ"ל, שעל פי' יוצא לנו ראיות והוכחות דהעברת הזקן ע"י סם נקרא גילוח, ובמילא הוי גילוח שיש בו השחתה, וא"כ דינו כתער ממש לענין פאות הזקן.

דהנה יש כו"כ קושיות ותמיהות על פירושם של המשיגים הנ"ל בסוגיא זו דנזיר, ומהם (בקיצור עכ"פ)³:

לפי הבנתם בכוונת הסוגיא דלהכי ממעט במתניתין סך נשא משום דלא נקרא גלוח, א"כ אכתי קשה פשיטא ומאי קמ"ל במתני', הא קראי כתיבי בכולהו בנזיר ומצורע לשון וגילח, וא"כ דהיא גופא אתי לאשמעינן במתני' דסך נשא אינו נחשב לגלוח דאין דרך גלוח בכך, ומן המקרא לא היינו יודעין זה, והיינו מחשבים גם סך נשא בכלל גלוח, א"כ קשה איך נשמע זאת מלשון המשנה, הלא המשנה לא תני בהדיא דין סך נשא, רק שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה, והרי גם במקרא נאמר כן המצוה בלשון גלוח, ואם נאמר שגם סך נשא בכלל לשון גלוח שבמקרא, נוכל לומר כן גם בלשון גלוח שבמשנה, ומה יוסיף לנו בזה? ועוד קשה, אי נימא טעם המיעוט של המשנה גבי סך נשא הוא משום דע"י סם אינו דרך גלוח, א"כ אמאי נקיט תלמודא מילתא חדתא לאפוקי סך נשא, ולא קאמר לאפוקי מלקט ורהיטני דאינו דרך גלוח, כמו שנשנה במתניתין דמכות כ, א ובברייתא דתו"כ (פ' קדושים) המובא במכות (כא, א) וקדושין (לה) ונזיר (מ, ב ונח, ב), וגם באותה סוגיא עצמה שם בנזיר (מ' ומ"א) מפלפלת הגמ' בפירושא דהך מתני' דשלשה מגלחין ותגלחתן מצוה וכולן בתער ומקשה ממאי דלמא לעולם אפילו ליקטו במלקט ורהיטני נמי מצוה קעביד וכו', אמרי אי ס"ד כי עביד נמי במלקט ורהיטני שפיר דמי וכו' ותו אי ס"ד כי עביד במלקט ורהיטני מצוה קעביד וכו' ושם להלן דף מא נכפל עוד הפעם אליבא דר"א הקושיא והתירוץ של מלקט ורהיטני בגלוח מצורע ולא הוזכר כלל סך נשא, ועוד יש להוסיף להפליא שהרי בגמ'

במשמע, שמעביר בידו עם סם, לכן נלע"ד שיש איסור דרבנן להעביר בסם, ולא אדע מאין מצא ההיתר לעיני העדה⁴.

(2) דאח"כ שם שמירה טובה עמ' 69, ובארוכה מזה ראה לקמן ח"ג טענה ומענה א' את ט'.

(3) והרוצה לעיין יותר בהבא לקמן ראה שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט, ולהעיר גם משו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' קי"ט.

(4) וא"א לומר דנזיר ומצורע לא איצטריך ל' באמת לאשמעינן כיון דקרא כתיב בהו בלשון גלוח אלא עיקר מאי דקמ"ל היינו לויים דלא כתיב בהו לשון גלוח רק והעבירו תער על כל בשרם ונזיר ומצורע נקיט להו במתני' אגב גררא דלויים — הא ליתא, דדין גילוח הלויים בשעת חנוכה לעבודה לא נהגו רק במדבר ולא לדורות כמ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה פי"ד דנגעים מ"ד ובסה"מ מ"ע צ"ג, ומאי דהוה הוה, כדפרכין ביומא ה, ב, הגיגה ה, ב וע"ש בתוס' (שו"ת קול מבשר שם).

דנויר (סא, א) בעא רמי ב"ח הני ד' תגלחיות דקאמד משום מצוה או משום אעבורי שער טומאה. למאי נ"מ לעבורי בנשא. א"א משום מצוה לעבורי בנשא לא. א"א משום אעבורי שער טומאה אפילו סכי' נשא נמי, אמר רבא ת"ש וכו' ש"מ משום מצוה, ע"כ. ובעיא זו דרמי ב"ח היא בנויר ספק טמא ספק מצורע, ומאי מספקא לי' והלא סך נשא אינו בכלל גלוח לפ"ד המשיגים הנ"ל, והנך כולו נזיר טהור ונזיר טמא ומצורע כתיב בהו וגילח, ואמאי לא פשיט לי' מקרא ומתני' דנגעים המובא לעיל בדף מ' דשלשה מגלחין ותגלחתן מצוה והתוספות שם פירשו דמספקא לי' בנויר טמא, אולם אי נימא דטעם מעוטו של סך נשא משום דלאו גלוח הוא, א"כ גם נזיר טמא פשיטא דלא מהני ע"י סם, דהא גם בנויר טמא כתיב גלוח, וגם שם קשה אמאי בעי רמב"ח על סך נשא ולא על מלקט ורהיטני. והנה התוס' כתבו בנויר מ, א ד"ה מהו דתימא משום עבורי שער הוא. פירוש ותער לא מעכב בהן ואפילו סך נשא, קמ"ל דלא דתגלחתן מצוה, ע"כ. ושם ד"ה נשא כתבו מין המשיחה שמשדת השער, ותימה דהא מסיפא שמעינן לה בהדיא, דהא קתני סיפא וכולן שגילחו שלא בתער לא עשו ולא כלום, וצ"ל דאי מההיא הוי אמינא ומאי שלא בתער שלא כעין תער ואפילו סך נשא נמי, עכ"ל התוס' (וכן פי' הרא"ש שם). ופירוש התוספות (והרא"ש) הוא שלא כדעת המשיגים על הבית הלל הנ"ל, דלפי שיטת המשיגים הרי סך נשא אינו בכלל לשון וגילח, משא"כ לפי התוס' (והרא"ש) הנ"ל החסרון הוא רק משום דבעינן תער כדילפינן שם בגמ' מקראי⁵ גם צריכים להבין את לשון הגמרא מהו דתימא

5) אך גם על פירוש זה קשה איך נשמע זאת מלשון המשנה דתגלחתן מצוה דלא מהני כעין תער רק תער ממש. ועוד קשה אמאי נקיט בגמ' לאפוקי סך נשא ולא קאמר מספרים כעין תער או מלקט ורהיטני, דהא מבואר בסוגיא דנויר שם דלמאי דאסרינן בנויר כל המעבירין כעין תער בתוך ימי נזירות גם מלקט ורהיטני בכלל (ועי' בפירש"י [ריב"ן] בנויר מ, סע"ב ד"ה אפילו הכי מיחייב ודף מא, סע"א ד"ה ר"א), וא"כ כמו דממעט סך נשא דהוי כעין תער לדעת התוספות כן מצי למימר לאפוקי מלקט ורהיטני או מספרים כעין תער, ובעיא דרמי בר חמא בדף סא, א, הרגישו התוס' בזה בסוף דף ס, ב סוד"ה הני ד' תגלחיות, וכתבו: וה"ה דמצי למיבעי אי מגלחו במספרים, עכ"ל, ולא תירצו כלום וגם באו"ד לעיל מזה כתבו התוס' שם ובקוצר ה' רמי בר חמא יכול לומר תגלחת נזיר טמא צריכה תער או א"צ תער וכו' יעו"ש שתירצו בדוחק. וע"ק ע"ד התוס' דף מ' שכתבו דמתני' דג' מגלחין ותגלחתן מצוה אתי לאפוקי כעין תער דהיינו סך נשא משום דבעינן דוקא תער ממש דזה ניחא על מצורע דלא כתיב ב' בהדיא תער רק ילפינן מדרשא דזקנו וכן נזיר מדרשא דתער לא יעבור על ראשו לת"ק באם אינו ענין ולרבי מדסמכו לעד מלאת שכל אלה מדרש חכמים הם בברייתות ואינם מפורשים במקרא ולהם רמזה המשנה בנגעים דג' מגלחין וכו', אבל לויים דכתיב גביהו בהדיא והעבירו תער על כל בשרם הא פשיטא דבעינן קרא כדכתיב, דהיינו תער ממש, ומאי קמ"ל במתני' דכריך ותני לויים בהדי הנך (ואע"ג דגם בנויר כתיב תער לא יעבור על ראשו ובאמת לוקה אף כעין תער, היינו משום דכתיב לא יעבור לרבות כל המעבירים כדורשינן בנויר (לט, ב) ועי' בסוטה טז, א בשלשה מקומות הלכה עוקרת מקרא וחדא מינייהו התורה אמרה בתער והלכה בכל דבר, עיי"ש), וגם בגוף דברי התוס' נזיר דף מ' הנ"ל ד"ה נשא שכתבו דסך נשא דהיינו משיחת סם הוי כעין תער, הנה הרמב"ם דעתו בהיפך מזה, נשא שכתב בפ"ה מהל' נזירות הי"ב (אחר שכתב מקודם בהלכה י"א: נזיר שגלח שערה אחת לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרא כעין תער וכו',

משום אעבורי שער ואפילו סך נשא קמ"ל דתגלחתן מצוה, וגם בדף ס"א בבעיא דרב"ח משום אעבורי שער או משום מצוה מה הכוונה בזה.⁶
 לכן נראה לפרש פירוש אחר בסוגיא זו וממילא יתישבו כל הקושיות ותמיהות הנ"ל. ובהקדם:

ראשית כל, ישנם ראיות שהסרת הזקן ע"י סם הוי כעביד מעשה ולא מיקרי גרמא. שהרי מבואר בגמ' ב"ק (פו, א) וברמב"ם הל' חובל ומזיק (פ"ב ה"ד) ובחור"מ סי' ת"כ סעיף י"ב, דאם גילח את חבירו בסם חייב בתשלומין של חמשה דברים. הרי מוכח מזה דהוי כעביד מעשה ולא מיקרי גרמא. ואע"ג דהסם אינו משיר השער תיכף, אלא רק לאחר זמן (כדלקמן), מ"מ גם זה הוי כדעביד מעשה בידים, כמ"ש התוס' בב"ק ק, א ד"ה שאני התם דבידיים עביד עיי"ש, והכי מוכח בכמה דוכתי.⁷

שנאמר תער לא יעבור על ראשו, ואם הניח ממנה כדי לכוף ראשה לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער. העביר על ראשו סם שמשיר את השער והשיר את השער אינו לוקה אלא ביטל מצות עשה שנאמר גדל פרע שער ראשו, עכ"ל. מבואר מזה דסם אינו כעין תער וא"כ הדרא קושית התוס' לדוכתא דמאי קמ"ל ברישא דמתני' דתגלחתן מצוה לאפוקי סך נשא הא קתני לא בסיפא: וכולן שגילחו שלא בתער לא עשו כלום, וממילא ממעט סם דאינו תער ולא כעין תער. (שו"ת קול מבשר שם).

(6) שם.

(7) ועי' סנהדרין עח, סע"א לדברי ר"י ארס נחש בין שיניו הוא עומד לפיכך וכו' לדברי חכמים ארס נחש מעצמו הוא מקיא לפיכך וכו' ובפירש"י שם ובסנהדרין עז, א ובתורה סוף חמה לבוא (שם) ובמהרש"א שם בתחילת הדיבור, ומ"ש המג"א באו"ח סי' דנ"ב ס"ק כ' דנותן חטין לתוך רחיים של מים בשבת דפטור משום דאינו אלא גרמא, כבר דחוהו בעל אבן העזר לאו"ח סי' שכ"ח ושאר האחרונים מהאי טעמא דהוי כעביד מעשה בידים וכמ"ש תוס' סנהדרין הנ"ל (דף עז ד"ה סוף חמא לבוא) דלפי מה דפסקין כר"י דאשו משום חציו לדידי' אין חילוק בין מקרב האש אצל הדבר או הדבר אצל האש, דהכל מעשיו מיקרי ולא גרמא ולכן חייב במשל ואופה בשבת. אמנם לכאורה קשה לפי"ז על הא דאמרין בחולין (טו, א) בסרנא דמיא שחיטתו פסולה, ופירש"י שהמים מגלגלין אותו ואין שחיטה זו מכח אדם, ותנן לקמן נפלה סכין ושחטה שחיטתו פסולה דכתיב וזבחת ואכלת וכו', עכ"ל. והרי גם כאן אם הוא מקרב הבעלי חיים אצל האש סרנא דמיא ומכש"כ אם הוא דוחק את הצואר למה לא קרינן ב"י וזבחת כיון דקי"ל אשו משום חציו והוא מקרב הדבר אצל האש מקרי מעשיו וכחו ולא גרמא כנ"ל ואינו דומה כלל להא דנפלה סכין ושחטה דאין שם שום כח אדם אלא מאל"י שחטה והיא תמיהה עצומה לכאורה. אולם באמת הדבר נכון ולק"מ, דהנה התוס' בב"ק (ו, א) ד"ה לאתויי כתבו דבנשתתפו שור ובור עם אדם בנוק אם האדם עושה בכונה הוא חייב בכל הנזק ובעל השור והבור פטורין דאחריות המעשה מוטל כולו על האדם שהוא בר דעת יעו"ש, והנה כל המקרב דבר אל האש הרי כח האש דלא אתי מחמת"י נשתתף עם האדם במעשה זה והמעשה נעשה בין שניהם, אלא דלגבי מזיק או רוצח מאחר דבעל האש כבר כלה חציו ונשאר האש בלא בעלים והאדם נשתתף עם האש שאין בו רצון והוא בר דעת ובר רצון מחייבין אותו גם על חלק שותפו שהוא האש, כמ"ש התוס' ב"ק הנ"ל, וכל זאת לענין חיוב נזקין וכן לענין חיוב מלאכת שבת דמבשל ואופה חייב גם על חלק שותפו האש שהי' מוכן מע"ש לפי שהוא בר דעת, אבל לענין קיום מצוה במקום שמוטל עליו לעשות דבר מה והוא נשתתף עם האש או מים לעשות את הדבר בשותפות הרי לא קיים את המצוה כתיקונה כיון דכולה מכח אדם בעינן ולא חצי, ולכן בשחיטה דכתיב וזבחת ואכלת אשר מיני' ילפינן דבעינן כח אדם, אם כח אחר כמו מים מעורב בו הרי לא קרינן ב"י וזבחת — ועי'

אמנם לכאורה קשה לפי' (א) מה דפסק הרמב"ם (הל' נזירות פ"ה הי"ב) בדין נזיר שהשיר שערו בסם בתוך ימי נזירתו, שאחר שביאר הרמב"ם מקודם בהל' י"א: נזיר שגלח שער אחר לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרא כעין תער וכו', שנאמר תער לא יעבור על ראשו, ע"כ — כתב בהל' י"ב: "העביר על ראשו סם המשיר את השער והשיר את השער אינו לוקה אלא ביטל מצות עשה שנאמר גדל פרע שער ראשו". (וב) הא דקיי"ל בדין מצות גילוח הנזיר אחר מלאת ימי נזירתו דאינו מקיים המצוה ע"י סם אם סך נשא, כמסקנת הסוגיא דנזיר מ, א הנ"ל. — דבשניהם אינו מובן, דאם הסרת השער ע"י סם נקרא גילוח שיש בו השחתה והוי כעביד מעשה, אמאי באם העביר שערו ע"י סם, אינו לוקה כתער ממש אם גילח כך בתוך ימי נזירתו, ואמאי אינו מקיים מצות תגלחת בהכי אחר מלאת ימי נזירתו. וי"ל לגבי מ"ש הרמב"ם בדין נזיר שהשיר שערו ע"י סם בתוך ימי נזירתו דאינו לוקה רק עובר בעשה, דהנה באמת רבים מן המחברים נלאו למצוא את מקור הדברים מאין למד הרמב"ם זה, דאדרבה מתוך הסוגיא בגמ' דנזיר נראה להיפך* וכן קשה עמ"ש הרמב"ם בפ"ה מהל' נזירות הי"ד: "אבל לא יסרוק במסרק ולא יחוף באדמה מפני שמשרת את השער ודאי ואם עשה כן אינו לוקה" — דגם לכאורה אין לנו מקור וראי' מן הגמרא לפטור ממלקות באדמה כמו בסם כנ"ל*.

אולם באמת נראה דנעלם מעיני כמה מחברים דברי הרמב"ם בסה"מ שלו מ"ע צ"ב י"ו: "מצוה צ"ב היא שצונו שהנזיר יגדל שער והוא אמרו

שבת קכ, ב וחיודשי הרשב"א שם ושבת קי, ב וקיא, א (שם). וראה מזה לקמן בפנים. ככהנ"ל העירוני ח"א לעיין בשו"ת הר צבי (להגרצ"פ פרנק) חאו"ח סי' קל"א והנסמן בהמפתחות לשם בהגידון.

(8) ראה לח"מ שם שכ': "העביר על ראשו סם וכו' לא ידענא מהיכן הוציא זה דכיון דבגמרא אמרינן לא יעבור לרבות כל המעבירין אפילו סם במשמע והכי משמע פשטא דשמעתא דאמר ומאחרי שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל תער ואי ממעטינן סם נימא דתער אתי למעוטי סם אלא ודאי דכל דבר מדרבנן אפילו בסם וטעמו של רבינו ז"ל לא ידעתי". והכ"מ שם הניח את מקומו חלק ולא הערה את מקורו. והרדב"ז בפירושו שם כתב: "העביר על ראשו סם וכו' משנה בסוף נגעים ומייתי לה בנזיר פרק שלשה מינים שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה נזיר ומצורע ולויים וכו', ואקשינן עלה פשיטא מהו דתימא משום אעבורי שער הוא ואפילו סך נשא, קמ"ל דלא, והא דמרבין לעיל כל המעבירין היינו שמעבירו ביד כגון תולש שערו אבל ע"י סם כיון שאינו תולש ביד אינו לוקה אלא ביטל מ"ע. וגם הבעל פרי חדש בס' מים חיים על הרמב"ם (שם) הראה מקום למס' נזיר דף מ, א. ותימא על הרדב"ז ופרי"ת דמה ענין סוגיא זו דמיירי במצות גילוח אחרי ימי מלאת נזירתו לדינו של הרמב"ם באיסור גלות בתוך ימי נזירתו (שו"ת כל מבשר שם).

(9) ע"ש בכ"מ, שכתב הסעם דאינו לוקה משום דאינו מתכוין להשיר יעו"ש, והמתנה אפרים בחידושו על הרמב"ם שם כתב על דברי הכ"מ: "אינו כן דהא סורק במסרק דמתכוין להשיר ואפ"ה אינו לוקה וטעמא משום דאדמה הוי כעין סם וסם נלמד מאדמה". ודבריו תמוהין דערבך ערבא צריך ואין לנו מקור וראי' מן הגמ' לפטור ממלקות לא בסם ולא באדמה כפנים (שם). וראה בפנים ישוב הדברים.

(10) וראה מה"פ לירושלמי פ"ו דנזיר ה"ה ד"ה לא סוף דבר וגם הוא לא ראה דברי ספר המצות להרמב"ם בשם המכילתא (שם). ובכללות שיטת הרמב"ם שם ראה לעיל פ"ב אות ג'.

ית' גדל פרע שער ראשו ולשון מכילתא קדוש יהי' גדל בקדושה גדל פרע מצות עשה ומנין בלא תעשה ת"ל תער לא יעבור על ראשו ושם נאמר הוא מה שנתתי בעשה החופף באדמה והנותן סמנין כלומר שהנזיר שם בראשו להשיר השער לא יהי' אז עובר על מצות לא תעשה כי הוא לא העביר כעין תער ואמנם עבר על מצות עשה והוא גדל פרע וזה לא גדל ולאו הבא מכלל עשה עשה". הרי נגלה לנו מקור נפתח לדברי הרמב"ם בחבורו הגדול מדברי המכילתא וכוונתו לספרי זוטא (שקודא הרמב"ם בשם מכילתא כידוע) שהובא בילקוט פ' נשא, עיי"ש כל לשון הברייתא באורך. ומבואר במכילתא זו כי כל המעבירים הם בל"ת אבל אדמה וסם הם רק בעשה, ורמב"ם נתן בסה"מ טעם לזה משום דאינו כעין תער, והיינו כהא דאמרינן בקדושין (כא, ב) גבי מרצע: מאי מיעט מיעט סם, ופירש"י "מיעט סם שלא יתן סם על אזנו וינקבנה דהא לא דמי למרצע שאינו נוקב מכח אדם אלא מאליו"¹¹. וה"נ כיון דבנזיר אינו עובר בגילוח רק כעין תער, א"כ סם אינו דומה לתער, וכ"ש הוא, דהא התם גבי רציעה לרבי דדריש כללי ופרטי ממעט גם סול וסירא וכל דבר שאינו של מתכת דלא הוי כעין הפרט דהיינו "כעין" מרצע, ואפילו ריב"ז דפליג עליו ולא בעי "כעין" הפרט דדריש רבוי ומיעוטי מ"מ ממעט סם משום דלא דמי לגמרי למרצע, א"כ בנזיר דבעינן "כעין" תער פשיטא דאין סם בכלל, וזה שדקדק הרמב"ם במתק לשונו הזהב שם בפרק ה' דנזירות הלכה י"ב, שכתב "העביר על ראשו סם שמשיר את השער והשיר את השער אינו לוקה" — רמז בכפלת לשונו דלא השיר את השער מיד בשעת העברת הסם על ראשו כמו בהעברת תער או מספרים ושאר כל המעבירין, רק העביר על ראשו סם שמשיר את השער בטבעו, ולאחר זמן השיר הסם את השער מאליו שלא מכח אדם, ולפיכך אינו לוקה, שאינו כעין תער. ולכן כתב הרמב"ם אח"כ ג"כ: "ולא יחוף באדמה שמשרת את השער ודאי ואם עשה כן אינו לוקה", ר"ל אף דאדמה זו משרת את השער ודאי בטבעה מ"מ אינו לוקה כיון דמאליו נעשה אח"כ שלא מכח אדם בשעת העברה על הראש ואינו כעין תער ודמי לסם כדאיתא במכילתא הנ"ל.

וגם מה שקשה לנו מדין תגלחת מצוה שאינו יוצא ע"י סם אינו קשה כלל. שהרי זה שמבואר לעיל דמגלח בסם הוי כעבד מעשה ולא מקרי גרמא (הגם דהסם אינו משיר השער תיכף רק לאחר זמן) — הנה כל זאת לענין חיוב נזיקין וכן לענין שאר הדינים, אבל לענין קיום מצוה במקום שמוטל עליו לעשות דבר מה הרי לא קיים את המצוה כתיקונה כיון דכולה מכח אדם בעינן, ולא חצי', כדמוכח מכמה דינים¹².

וע"פ הנחה זאת יובן מה שהי' חסר הבנה בפירוש הסוגיא דנזיר סא, א

11) ואע"ג דבתוס' בכורות (ל"ו, ב) ד"ה לרבות, נראה דעתם דלהכי ממעטינן סם משום דל"ד למרצע שאינו דבר הנלקח ביד, יעו"ש, אבל בתוס' שבועות (ד, סע"ב) ד"ה לרבות מוכח דס"ל דסם ג"כ הוא בכלל דבר הנלקח ביד ואפ"ה ממעט ל"י משום דל"ד למרצע שאינו נוקב מכח אדם כדעת רש"י.

12) כדלעיל הערה 7. וכהנ"ל הוא שלא כסברת אורח מישור (בחידושו על הרמב"ם בסוף הספר) שכתב הטעם דהעביר בסם פטור משום דלא הוי רק גרמא, יעו"ש (שו"ת קול מבשר שם).

הנ"ל. דהנה הרמב"ם בסה"מ מ"ע צ"ג ובעל ספר החינוך מצוה שע"ז: כתבו ששני גילוחים של נזיר שהן גילוח טומאה בתוך ימי נזירותו וגילוח טהרה אחר מלאת ימי נזירותו אין ראוי למנותם כ"א מצוה אחת לפי שענין גילוח טומאה אינה מצוה בפני עצמה כלל אלא דין מדיני הנזירות היא שביאר הכתוב שאם נטמא הנזיר בימי הנזירות שמגלח ויביא קרבן ואז שוב ויגדל פרע בקדושה כבתחלת מנין ימי הנזירות שאסר על נפשו כמו שיש למצורע ג"כ שתי תגלחות והם מצוה אחת ואחר שאין זה עיקר המצוה אלא דין מדיני אין ראוי למנותה למצוה בפני עצמה, וכמו שביאר הרמב"ם בסה"מ בשורש השביעי, עיי"ש, והשתא א"ש בעיא דרמי בר חמא בנזיר (סא, א) הנ"ל גבי תגלחת של נזיר טמא אי משום מצוה הוא כתגלחת טהרה ולעבורי בנשא לא, דאינו יוצא בתגלחת כזו שע"י סם, דבמצוה בעינן שתהי' כולה מכח אדם כנ"ל ואי נימא משום אעבורי שער טומאה, אפילו סך נשא נמי, כיון דהוא רק דין ותנאי מדיני הנזירות, ובכל הדינים מיקרי מעשיו ולא גרמא, ופשיט ל' רבא מברייטא דלא סגי בסך נשא והיינו משום דיליף לה מנזיר טהור בהיקש או בגז"ש כדאמרינן בנזיר (מב, דע"א), ובנזיר טהור אין כאן ספק כלל כיון שהי' קבלה ביד חז"ל שהיא מצוה מיוחדת וכמו שאמרו במשנה במסכת נגעים פרק י"ד ובתו"כ פרשה מצורע שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה נזיר ומצודע ולויים, ומלשון זה הביא הרמב"ם בספר המצות (מצות עשה צג וקי"א) ראי' שיש למנותה למצוה מיוחדת, ורמי בר חמא בתחילה נסתפק לו רק בגילוח ע"י סם בנזיר טמא, אבל במספרים פשיטא ל' דיוצא ידי גילוח כיון דלא כתיב תער בנזיר טמא, רק ע"י סם מספקא ל' דאם הגילוח הוא דין ותנאי לא בעינן שיהי' לגמרי ע"י כח אדם ואם היא מצוה מיוחדת לא יצא ע"י סם כמו בנזיר טהור, ולבתר מסקנה דגמרא דיליף נזיר טמא מנזיר טהור ממילא דילפינן ומקשינן לגמרי לנזיר טהור ובעי תער ממש, כדאיתא בהדיא בגמ' דנזיר (מב, רע"א) ואינו יוצא בגילוח במספרים או ע"י סם ובעינן דוקא תער¹³.

וזהו כוונת הגמ' נזיר (מ, א) אמר מר שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה, פשיטא מהו דתימא משום אעבורי שער הוא ואפילו סך נשא, קמ"ל דלא, דהיינו כיון שהיא מצוה מיוחדת ולא דין מדיני ותנאי הטהרה, לא קיים המצוה כתיקונה ע"י סם שאינו כולו מכח אדם¹⁴.

אולם עדיין לא הונח לנו פשטא דסוגיא זו דאכתי קשיא הרי בהנך שלשה מצורע ולויים ונזיר טהור בכולהו בעינן תער דוקא וכדקתני סיפא וכולן שגילחו שלא בתער לא עשו כלום, וכיון שאמרה תורה בתער דוקא, א"כ פשיטא דלא מהני סך נשא ומאי קמ"ל¹⁵.

אבל באמת הכל ניחא דהנה כתב הרמב"ם הל' נזירות פ"ח ה"ה וה"ו:

(13) שם.

(14) שם.

(15) ומה שכתבו התוס' שם דה"א אפי' כעין תער שפיר דמי וא"כ אפי' סך נשא — תי' זה אינו מספיק לפי מה שמבואר לעיל בפנים מדברי הרמב"ם ומכילתא דסם לא הוי כעין תער (שם).

... ואם הביא קרבנותיו ולא גלח ראשו אין התגלחת מעכבת אלא שותה ומטמא לערב. . . אע"פ שאין התגלחת מעכב עליו, מצוה לגלח אפילו לאחר זמן מרובה" ¹⁶ הקשה הכסף משנה שם דאיכא למידק מסוגיא זו דנזיר דדייק אהא מתני' פשיטא ומשני מהו דתימא משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל "ועדיפא ה"ל לשנויי דאשמעינן דאע"ג דאין תגלחת מעכבת, מ"מ מצוה איכא", וכמ"ש הרמב"ם ¹⁷.

אבל באמת דברי הרמב"ם מדוקדקים ומזוקקים שבעתים, שכתב אע"פ שאין תגלחת מעכב עליו, מצוה לגלח אפילו לאחר זמן מרובה, עכ"ל. והכסף משנה השמיט ולא דקדק בסיום דבריו של הרמב"ם דאע"ג דמקרא מפורש הוא שצריך לגלח מ"מ טובא אשמעינן דהו"א דאינו מצוה רק דין מדיני הטהרה והנזירות (ורק במצורע מעכב דין זה אפילו בדיעבד), ובנזיר רק לכתחלה, וסד"א דאחרי שלא קיים בזמן מלאת ימי נזירותו את התגלחת ואינה מעכבת אחר שהביא קרבנותיו ומותר כבר לשנות יין ולטמא למתים שוב אין כאן משום חיוב לגלח, קמ"ל דאף לאחר זמן מרובה מצוה לגלח שזו מצוה מיוחדת ואינה תלויה כלל בקרבנות ובהיתר של תשלום הנזירות. ולפי"ז הא דק"ל אמאי לא משני הגמ' כתירוצו של הרמב"ם, בע"כ אנו צריכים לומר דעיקרא דמילתא דמתינתין דמס' נגעים אשמעינן במצורע ¹⁸ דתגלחתו מעכבת ולא שייך גבי' תירוצו של הרמב"ם וע"ז פריך בגמ' פשיטא ומשני דלאפוקי סך נשא וכ"כ המל"מ שם. אבל גבי נזיר לא קשיא לי' לגמ' כלל פשיטא, די"ל דקמ"ל המצוה לגלחו אחר זמן מרובה אע"פ שאינה מעכבת. (וכן גבי לויים אינו מעכב אחר שכבר נתחנכו ¹⁹) אבל גבי מצורע דתגלחתו מעכבת את טהרתו א"כ פשיטא דגם לאחר זמן מרובה צריך לגלח דלעולם לא נטהר בלא גילוח ומאי קמ"ל בהא דתגלחתו מצוה וע"כ צריך הגמרא לתרץ דאתי לאפוקי סך נשא ²⁰.

ומעתה ממילא א"ש ומיושב קושיית התוס' שם, דהא קתני סיפא דבעינן תער דוקא, ופשיטא דסך נשא לא מהני, דהא בגמ' שם פריך בשלמא גבי

16) ועד"ז כתב התו"ט פ"ד נגעים משנה ד' ד"ה ותגלחתן מצוה דנזיר אין תגלחת מעכבת להכי קתני מצוה ומשו"ה פרכינן בגמ' דנזיר דף מ' פשיטא ומשני מהו דתימא אעבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל דלא ואע"ג דבמצורע מעכב וכו', יעו"ש, ודברי התו"ט תמוהין מאד דמלבד דדוחק גדול הוא לומר דעיקרא דמלתא אתא לאשמעינן גבי נזיר ולא מלתא דמצורע כיון דהך מתניתין מיתניא במס' נגעים וכן בתו"כ פ' מצורע בפרשת נגעים. וחזק מזה הרי לכאורה הוא סותר את דברי עצמו שכתב: "ומשו"ה פרכינן בגמ' פשיטא" — הרי אדרבה אמאי לא משני בגמ' דאשמעינן דאע"ג דאין תגלחת מעכבת מצוה איכא ולא צריך לתירוץ דסך נשא ועדיפא הו"ל לשנויי, ועד"ז הק' הכ"מ על דברי הרמב"ם (שנראה שממנו שאב התו"ט את מקור דבריו) כבפנים (שם).

17) ומ"ש הכ"מ ע"ז: "וי"ל דלאשמעינן דמצוה איכא לא צריכא דמקרא מפורש הוא" — אינו מספיק לתרץ דברי הרמב"ם שהשמיט תירוץ הגמ' דסך נשא וכתב תי' אחר משום דאינו מעכב (שם), וראה בפנים.

18) בהיפך מדברי התו"ט הנ"ל.

19) ראה יומא ה', א ובירושלמי שקלים פ"ז ה"ג וברמב"ם פ"ה מכלי המקדש

הט"ז ומל"מ שם (שם).

20) שם.

נזיר כתיב תער לא יעבור על ראשו (וילפינן מיני' למצות תגלחת אחר מלאת ימי נזירתו לרבי כדאית לי' ולת"ק כדאית לי' דדוקא בתער) וגבי לויים כתיב להעביר תער על כל בשרם אלא מצורע בתער מנל, ומסיק דיליף מדכתיב זקנו, דאית עשה ודחי לא תעשה, ובל"ת דהשחתת זקן אינו חייב אלא בגילוח שיש בו השחתה דהיינו תער. וכיון דהגמרא לא פריך פשיטא על נזיר ולויים כנ"ל, דע"ז יש תירוץ של הרמב"ם כיון דתגלחת דידהו לא מעכבא, רק על מצורע פריך וע"ז משני דלאפוקי סך נשא ולא קשיא הרי פשיטא דהא בעינן תער דוקא דזה אינו כיון דבמצורע לא כתיב תער בהדיא, רק ילפינן מזקנו דהוא גילוח שיש בו השחתה, וא"כ סך נשא דהוי גמי גילוח שיש בו השחתה הוי אמינא דשפיר דמי, להכי קתני תגלחתו מצוה, וכיון דהיא מצוה מיוחדת בעינן כולה מכה אדם ולא ע"י סם כנ"ל. וניחא השתא דלא קאמר הגמ' לאפוקי מספרים, רק לאפוקי סך נשא, ונתישבו כל הקושיות דלעיל.²¹ ומעתה מסולקת השגת המשיגין הנ"ל על הגאון בית הלל, ואדרבה מסוגיא זו ראי' ברורה לדעת הרב בית הלל דגילוח ע"י סם הוי גילוח שיש בו השחתה גבי פאת זקן, ועובר ע"ז כמו בתער. וגם מלשון הגמ' בב"ק פו, א הב"ע כגון שגילחו וכו' הב"ע כגון שסכו נשא וכו' ולא קאמר בלשון אלא כגון שסכו נשא ובלשון הרמב"ם פ"ב מהל' חובל ומזיק ה"ד כתב שגילחו בסם עיי"ש מבואר מכ"ז דע"י סם גמי גילוח מיקרי שלא כדעת המשיגים הנ"ל.²²

(21) שם.

(22) אולם בריטב"א מכות כא, א כתב דע"י סם לא הוי גילוח, והגו"ב הנ"ל הביאו. ולדעת הריטב"א מוכרחין אנו לפרש פירוש אחר בסוגיא דנזיר, דהיינו לאפוקי סך נשא שגילח ע"י סם קודם ימי מלאת נזירותו או במצורע קודם זמן שהרתו שביטל בזה מצות עשה של גילוח כיון דסך נשא אין סופו לחזור ולצמות עוד השער כדאי בב"ק פו, א ורש"י מכות כ, ב ד"ה נשא, ועיין תוס' נזיר ס, סע"ב ובפ"ה הרא"ש לנזיר סא, רע"א ושט"מ שם (ובס' מנחת חינוך סוף מצוה שע"ה י"ל ששגה בכונת דברי הרא"ש והשט"מ, עיי"ש) וזאת כונת הגמ' דתגלחתו מצוה שהיא מצוה מיוחדת ואינה הכשר מצוה, והכשר מצוה לא בעינן ראוי לבילה לדעת ריב"ז ור"ע בתוספתא דמיתאי ה"ב יו"ד סוף ס' קצ"ח, עי' תוס' גדה סו, ב ועי' תויו"ט פ"ד דנגעים מ"ט לענין מצורע שאין לו שער (והמנ"ח נסתפק במצות שריפת חמץ ומצות מילה אם עשה קודם זמנו אם ביטל המצוה, ואישתמיטתי דברי תשובות מהרי"ק שורש קע"ד) ודוק כי קצתני (שו"ת קול מבשר שם), ועי"ל בשיטת הריטב"א בנידון זה, דמה שהביא הגו"ב הנ"ל ראי' מדברי הריטב"א הללו להתיר סם בהשחתת הזקן אינו ראי' מוכחת, דשם מתרץ הריטב"א למה לא תני בוקן חייב חמש, והיינו מחיוב מלקות, ועל זה מסיים נשא לאו גלוח הוא — לחיובו מלקות — אבל התירא לגמרי בודאי לא אמר, כי איסורא מיהא איכא מדרבנן, כי הוא מאיסור נוסף בכלל גלוח.

ואדרבה מדברי הריטב"א ג"כ ראי' דסם הוי בכלל גלוח, מדאמר וכ"ת לחייבו חמש כגון דסך בנשא ואי לא הוי בכלל גלוח האין הוה אמינא לחייבו חמש דאין זה כלל גלוח, א"ו כדאמרו לעיל דסם ג"כ מכלל גלוח לאיסורא, ולא למלקות, משום דהוה לאו שאינו מפורש בתורה לכן אמר הריטב"א לא אמרו חייב בנשא, היינו חיוב מלקות, אלא לגבי קרחה דשם הוי מעיקר הלאו דתורה, גם י"ל שגם השו"ת גו"ב לא התיר לגמרי דק אמר מותר מדינא מהתורה, כן הוא בלשונו הצח, ועד שיש מי שכתב שאפשר כחנתו מדינא, היינו להלכה ולא למעשה חלילה (ספר שמירה טובה ע' 84). עוד משיטת הריטב"א והגו"ב בנידונו — ראה לעיל ח"א בערכם.

2) ועוד נראה לפרש (באופן אחר קצת) בדברי הגאון בית הלל לבאר איך שראיתו לאסור השחתת הזקן ע"י סם מהראי' שהביא מהסוגיא דנזיר היא ראי' ברורה ונכונה²² :

כנזכר לעיל, הנה פריך התוס' והרא"ש בנזיר שם דתימא, והא מסיפא שמעינן, דמפורש וכולן שגלחו שלא בתער לא עשו כלום, ולמה לי' לומר מצוה להוציא סך נשא, ומשני דה"א דהא דקתני סיפא שגלחו שלא בתער לא עשו כלום, היינו שגלחו שלא בתער, אלא כעין תער, כן מפורש הלשון בתוס' והרא"ש, והכוונה כעין תער הוא במספרים סמוך לגוף (כמבואר לעיל בה"מבואר), זהו דוקא לא עשה כלום, יען כי שורשי השער עדיין ניכר, אבל סך נשא ששורף גם עיקרי השער דהוי ממש כמעשה התער, הוה אמינא דיוצא בזה, קמ"ל דלא, ומשמע מזה שפיר דוקא באלו הג' דפרט התנא דמצוה הוא לכן בעינן דוקא תער ממש ולא סך נשא, אבל במקום אחר דלא הוי הגלוח לשם מצוה כי אם מחמת איסור, שאסור לגלח, שפיר הוי האיסור אפילו בסך נשא שגם הוא משחתת ומעברת השער ממש כמו התער והוי בכלל גלוח, דאי לא תימא הכי, דק שבמקום שנאמר לא יגלחו הוא דק בתער, אבל בסך נשא שרי, ואם כן על כרחך הטעם הוא דשרי משום דלא הוי כלל גלוח בסיכת נשא, כי הלא מהאיסור שאסרה התורה צריך להרחיק ביותר, וכל מיני גלוח צריך להיות אסור, ואם בסם שרי, בודאי צריך לומר משום דלא הוי כלל שום גלוח ע"י סם, אם כן באלו השלשה שאמרה התורה וגלח את כל וגו' הרי צותה לגלח, מאין ה"א לומר שיוצאים ע"י סך נשא דלא הוי כלל בשם גלוח, אם כן נשארה הקושיא של הגמרא כדבמעיקרא, מצוה, פשיטא הא קראי כתיבי, אלא ודאי במקום שאמרה התורה לא יגלחו, שם גם בסם אסור שגם זה מכלל גלוח שמעברת השער העיקרי ממש כמו בתער, וכדעת ר' אלעזר שגם במלקט ורהיטני חייב שגם זה בכלל גלוח, יען שנוטלת השער מעיקרו, כן בסך נשא ג"כ אסור.

ואם כן שפיר הוה אמינא שגם באלו השלשה יוצאים ידי חובת גלוח גם בסך נשא דהני ג"כ בכלל גלוח לענין איסור תגלחת, קמ"ל התנא דכאן אלו השלשה מצוה היא לגלח וצריך לעשות המצוה בהידור יותר דוקא לגלח בתער שנראה לכל שמקיים מצות הגלוח ולא ע"י סך נשא שאפשר לשום מי לטעות ולומר שעושה כן לשם דפואה, וא"כ מכאן ראי' נכונה וברורה שגם סך נשא מכללי הגלוח ואסור ודברי הרב בית הלל שרירין וקיימין.

וגם י"ל שגם השו"ת נודע ביהודה (תשובת בן המחבר, כנ"ל) לא התיר לגמרי לכתחלה רק אמר מותר מדינא מן התורה, כן הוא בלשונו הצח, ואפשר כוונתו מדינא, היינו להלכה ולא למעשה חלילה, וגם יש להעיר כנ"ל שהשו"ת

איך שלא יהי', יש להדגיש דגם לולא כל הנ"ל הנה לעולם לא הזכיר הריסבא לשון "היתר" גבי סם, ורק כתב (בשם הרמ"ה) דאינו חייב מלקות בסם מטעם דאינו גלוח, אבל שפיר י"ל דס"ל דאיסורא מיהא איכא, וע"ד הנ"ל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב', ע"ש באורז, וגם להדגיש (עוה"פ) כנ"ל בפניס, דתשובה הנ"ל משו"ת נז"ב אינה דברי מרן הנו"ב, כ"א דברי בנו.

נודע ביהודה לא התיר לעשות כן לכתחלה, רק שהשיב על שאלה ששאלו אותו שבאיוזה מקום עשו כן בדיעבד, והשיב שלפי דין התורה לחייבו מלקות משום לא יגלחו, אין כאן²⁴.

(3) עוד יש לבאר בכוונת הרב בית הלל, דהנה באמת קשה על המשיגים הנ"ל שלמדו מהסוגיא הזאת דנזיר להתיר השחתת הזקן ע"י סם, דמה דאי' מהא דנזיר להתיר, הא שם בגמ' אמרינן בשלמא גבי נזיר כתיב לא יעבור על ראשו וגבי לויים כתיב והעבירו תער על כל בשרם, אלא מצורע בתער מנלן וכו', עד דילפינן שם במה הצד, חזינן דאלמלא הילפותות לא הוי אמדינן דסתם גילוח דקרא הוה דוקא בתער ולא בסם, וא"כ גבי זקן דליכא ילפותא מנלן דמותר בסם, וכנראה זו היא כוונת הרב בית הלל, מדמצריך הש"ס ילפותות, משמע דבזקן שאין כאן ילפותא אסור להשחית אפילו בסם. ובספר המצות להרמב"ם מ"ע צ"ב הנעתק לעיל בסמוך (עיי"ש), הנה מתבאר מדבריו דלכך נזיר שהשיר שערות ראשו על ידי סמים לא עבר בלאו משום דמפודש ב' קרא תער לא יעבור על ראשו, כלומר התורה אסרה רק בתער. וא"כ גבי זקן דלא כתיב ב' תער מנא לן דמותר להסיר את השער על ידי סמים. ובספר חיים שאל סי' נ"ב²⁵ רוצה ללמוד מדברי הספר המצות הנ"ל היתר להסיר את הזקן בסם, ודבריו לכאורה אינם מובנים, דאם משם באת ללמוד, רק איסור ולא היתר יש ללמוד. גם הניבים אשר בספר המצות: לא יהי' אז עובר על מצות ל"ת "כי הוא לא העביר כעין תער" אינם מובנים, והי' לו לומר "כי לא השיר בתער"²⁶.

(4) וכן יש להביא ראי' לאסור סם בהעברת הזקן (עכ"פ מדרבנן) ע"פ דברי השיטה מקובצת על מסכת נזיר (נח, ב) דאפילו לשיטת רב בגמרא שם דס"ל מיקל אדם כל גופו במספרים כעין תער, אבל מ"מ במלקט ורהיטני — וה"ה בסך נשא — אסור להעביר השער.

וא"כ כ"ש וק"ו שכן הוא הדין בפיאות הזקן, וכמבואר ההכרח לזה לעיל פ"ב אות ב', עיי"ש²⁷.

(5) ידוע שיטת התוספות (נזיר מ, א) דסם (סך נשא) הוי כעין תער. ולפי"ז י"ל לכלל הדעות (שנסמנו לעיל פ"ב — עיי"ש בארוכה) שאסרו העברת הזקן אף שלא בתער (מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן) — בסם, נמי דינא הכי.

(6) שו"ר שכן העלה הגרצ"פ פראנק — רבה של ירושלים — דהעברת שער ע"י סם הוי מעשה ממש ולא "גרמא", וכן דן קצת בהנ"ל אודות סוגיא דנזיר. דבריו בזה נדפסו בספרו "הר צבי" (יו"ד סימן קמג) ועוד מקומות (נסמנו לעיל פ"א הערה 48)²⁸.

(24) שם עמ' 92.

(25) ראה לעיל מספר 2—1. לעיל ח"א ערך "חיד"א". לקמן ח"ג טענה ומענה א'.

(26) משנת אברהם על הספר חסידים סי' תתתס"ד. ובמה שמצדד להקל שם ע"ס

הדין דמרצע (קידושין כא) — ראה לעיל מספר 1.

(27) עייג"כ מזה בס' שמירה טובה עמ' 83 אות וא"ו.

(28) התשובה דן בענין הקפת הראש ע"י מכוונות גילוח חשמלית וע"י סם. הוכחותיו

וראיותיו שהמעביר שערותיו ע"י סם (ומכוונות גילוח) הוי מעשה ממש (ולא "גרמא")

7) עוד ביאור בכל הנ"ל דאח צפע"נ (להגאון הדוגאצובי) הל' נזירות פ"ה הי"ד (דף כב) — הובא בס' „צפע"נ — כללי התורה והמצות" סימן לז"ל. דבר אברהם ח"ב סימן ה' או"ה.

* * *

הדעות בהנ"ל (ומה שי"ל בכירור שיטתם) נזכרו לעיל ח"א * בערכים אלו:

תוספות אות ד' (ע' קי) [סם הוי כעין תער]; ריטב"א אות ג' (ע' קכג) [ראה לעיל העדה 19 בארוכה]; שיטה מקובצת (ע' קמב) [ראה לעיל מספר 4]; בית הלל אות ג' (ע' קסז) [ראה לעיל מספר 1—3]; פחד יצחק (ע' קעה) [.. אמרו לי כי הרב פימיטיא גם הוא נטה לאסור ושלום למעכ"ת ..].

שו"ת שמש צדקה (ע' קעז) [.. והואיל ואתא לידן נימא ב' מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו מו"ח הרי"ף וצוק"ל שנתבקש בישיבה של מעלה זה שנתים וכל ימיו של אותו צדיק ה' מצטער על מה שנהגו בהרבה מקומות להסיר שער זקנם ע"י סמים הגילוישים כמין עיסה שבליילתם רכה וממרחים אותה כמין רטי' על פניהם ובזמן מועט נושרים כל השערות ורבים מבני קהלי אשר אנכי יושב בקרבו לשרתם ולברך בשם ה' כדי לצאת מכל מחלוקת הפוסקים ולה"ה בפיאות הזקן ולהוציא עצמם מהעלם המספרים שלפעמים אינם נזהרים כראוי להם מלהעביר התער סמוך וקרוב למקום הפיאות חשבו בדעתם שיותר טוב ה' להשיר שער זקנם ע"י העיסה ההיא. והוא ז"ל לא הניחם לבוא לידי מדה זו. כי ה' אומר בסברתו הישרה אין ספק מוציא מידי ודאי. כי בהתגלחם במספרים במקום הפיאות ובתער שלא במקומם ספק עוברים על לא תשחית ספק אין עוברים ואם ישיתו העיסה ההיא על פניהם להשיר שערם אין לך השחתה גדולה מזו. ומצאתי און לי לסברא זו מדברי הבית הלל סי' הנ"ל וז"ל [.. נעתק לעיל] .. ואחרי ראיתי הדברים האלה אמרתי אני בלבי יחליצו עצמות מו"ח זצ"ל בג"ע אם ספקות שלו כך ודאות שלו עאכ"ו] [..]; נודע ביהודה (ע' קצב) [ראה לעיל].

חיד"א (ע' קצה) [שו"ת חיים שאל ח"א סימן נ"ב: ראה לעיל מספר 1—3 מה שיש להעיר בדבריו שם. גם כתב החיד"א שם בין השאר: „.. ועתה אמת אגיד כי שמעתי שהר' הכולל ח"ק מוהר"ר יוסף אנקונה ה' אוסר לעשותה בס"ם ועד היום יש הרבה שאינם עושים זקנם בס"ם לחוש להוראת הרב הנוכח .."]; בעל „בני יששכר" אות ב' (ע' רל) [.. וחלילה להשחית (הזקן) אפילו ע"י סם הגם דאינו לוקה רק בתער אבל

ולכן אסור — מובא לעיל פ"א בסוף הפרק: „דיונים נוספים" דיון א', עיי"ש. ובענין המקיף לאחר עיי"ס, המשיך דבריו שם בשקו"ט ארוכה, ומפני קוצר הידיעה א"א להעתיקה במהדורא זו. אמנם הסי' „הר צבי" מאד בנמצא, וביד כל מעיין ומעוניין לפנות שם. שו"ר שהאריכו לדון בדברי ההר צבי" שם בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ל' ובשו"ת דבר יהושע ח"ג יו"ד סי' כח. (דברי השו"ת דבר יהושע נדפסו ג"כ בקובץ „תורת ארץ ישראל" שנה יט (תש"ח). ותודתי נתונה לא מאהובי ששלח אלי צילומים מקובץ הנז'.

איסור גדול הוא אשר לא ישוער . . . ; צמח צדק (ע' רלז) ; סבא קדישא (ע' רנ) ; שדי חמד (ע' רנד) ; שו"ת מהרש"ם (ע' רנז) ; דרכי תשובה (ע' רעד) ; זקן אברהם (ע' רפא) ; שו"ת תירוש ויצהר אות ב (ע' רפ"ח) ; חידושי מהר"א הכהן אות א' (ע' רפח) ; שמירה טובה (ע' רצג) [ראה לעיל פרק זה מספר 1—2] ; שו"ת קול מבשר אות ב' (ע' שא) [ראה לעיל פרק זה מספר 1 בארוכה] ; עמודי ארזים (ע' שטו) ; הגר"א הענקין (ע' שיז). וראה ערך "חתם סופר" אות ב מספר 9 ; "רבי חיים מצאנז" בסופו.

ב : "לא ילבש גבר שמלת אשה"

לפי דעת הרבה מגדולי הפוסקים, הרי אותם המסירים זקנם אף שלא בתער — עוברים על הלאו ד"לא ילבש גבר" שהוא מדאורייתא ממש. וי"א דגם חיוב מלקות איכא בהא.

[ריכוז הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל פ"ג בארוכה].

ואם (כפי שנתבאר בפרק הנ"ל) גילוח הזקן אפילו במספרים יש לאסור משום "לא ילבש גבר" — במכ"ש וק"ו העברת הזקן ע"י סם, כי במספרים עוד יוכל להיות ניכר מעט השערות. אבל בסם אין עיקרן ניכר, וא"כ כל טעמי האיסור שנתבארו שם בפרק הנ"ל שייכים בסם ביתר שאת ויתר עז. מהדעות המובאות לעיל בפרק הנ"ל, ראה במיוחד בערכים אלו (אף דלפי כל דעות האוסרים שם, ה"ה בסם, וכנ"ל) :

רבינו בחיי אות א' (ע' קכג) ; אברבנאל אות א' (ע' קלט) ; צמח צדק (ע' רלז ואילך) ; הגה"ק מקאמרנא אות א' (ע' רמד) [המעביר זקנו ע"י סם חייב מלקות משום לא ילבש גבר וגו'] ; שדי חמד (ע' רנד) ; דרכי תשובה (ע' רעד) ; זקן אברהם (ע' רפא) ; חידושי מהר"א הכהן אות א' (ע' רפח) ; רבי שאול בראך אות ב' ג' (ע' רצא) ; שמירה טובה (ע' רצג) ; עמודי ארזים (ע' שטו).

ג : איסורי חקות גויים *

לפי דעת הרבה מגדולי הפוסקים — אותם המסירים זקנם אף שלא ע"י תער — עוברים על הלאו ד"ובחוקותיהם לא תלכו". וי"א דגם חיוב מלקות איכא בהא.

[ריכוז הדעות בזה — ראה לעיל פ"ד].

ואם יש לאסור גילוח הזקן אפילו במספרים משום אזהרה הנ"ל (כפי שמובא בפרק הנ"ל) — במכ"ש וק"ו בהעבדת הזקן ע"י סם, לפי שדומה יותר להשחתת התער הרגיל אצל האומות.

מהדעות המובאות לעיל בפרק הנ"ל, ראה במיוחד בערכים אלו (אף דלפי כל דעות האוסרים שם, ה"ה בסם, וכנ"ל) :

הגה"ק מקמרנא אות א' (ע' רמד) [המעביר זקנו ע"י סם חייב מלקות משום הלאו דובחוקותיהם לא תלכו] ; שדי חמד (ע' רנד) ; שו"ת מהרש"ם (ע' רנז) [. . מ"ש הד"ח דאפשר לגלח זקנו בסם . . באמת הדבר תמוה שהרי כבר העלה בתשובת אמרי אש יו"ד סימן נ"ה דבמדינתנו עובר משום בחוקותיהם לא תלכו . . — וראה לקמן אות ד' ואות ה'] ; דרכי תשובה

(*) ראה לקמן "הוספה ב" אות ל.

(ע' רעד); זקן אברהם (ע' רפא); שמירה טובה (ע' רצג); עמודי ארזים (ע' שטו).

*

ד : חשד ומראית עין

לפי דעת הרבה מגדולי הפוסקים, יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום חשד ומראית העין.
[ריכוז הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם – ראה בארוכה לעיל פ"ו].
ואם יש לאסור גלוח הזקן אפילו במספרים מהאי טעמא (כפי שנתבאר בפרק הנ"ל) – מכ"ש וק"ו העברת הזקן ע"י סם, שהרי מראיתו של המשחית זקנו ע"י סם דומה לאלו המסירים זקנם בתער יותר מאשר המגלחו במספרים. מהדעות המובאות לעיל בפרק הנ"ל, ראה במיוחד בערכים אלו (אף דלפי כל דעות האוסרים שם, ה"ה בסם, וכנ"ל):
יפה ללב אות ב' (ע' רמו); סבא קדישא אות ד' (ע' רנג); שו"ת מהרש"ם (ע' רנז); דרכי תשובה (ע' רעד); זקן אברהם (ע' רפא); שמירה טובה (ע' רצג); שו"ת קול מבשר (ע' ש); עמודי ארזים (ע' שטו); הגרי"א הענקין (ע' שיז).

**

ה : סייג ומיגדר מילתא

לפי דעת הרבה מגדולי הפוסקים, יש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום סייג ומיגדר מילתא – מכמה טעמים.
[ריכוז הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם – ראה לעיל פ"ה].
ואם יש לאסור גלוח הזקן אפילו במספרים מהאי טעמא (כפי שנתבאר בפרק הנ"ל) – מכ"ש וק"ו העברת הזקן ע"י סם, שהרי מראיתו של המשחית זקנו ע"י סם דומה לאלו המסירים זקנם בתער יותר מאשר המגלחו במספרים. מהדעות המובאות לעיל בפרק הנ"ל, ראה במיוחד בערכים אלו (אף דלפי כל דעות האוסרים שם, ה"ה בסם, וכנ"ל):
שו"ת מהרש"ם (ע' רנז); רבי יוסף חיים זאננענפעלד (ע' רעג); זקן אברהם (ע' רפא); שמירה טובה (ע' רצג); המגיד הירושלמי (ע' רצט); עמודי ארזים (ע' שטו); הגרי"א הענקין (ע' שיז).

ו : טעמי המצוה (ופשטא דקרא)

מובא ומבואר בארוכה לעיל פ"ז, דיש שנקטו להלכה דאסור (או עכ"פ היפך רצון התורה היא) להסיר הזקן אף שלא בתער – ע"פ טעמי המצוה שגילו לנו גדולי רבותינו, שהרי לפי טעמים אלו ליכא חילוק בין בתער בין במספרים ובין בסם וכו'. ובסם חמור יותר מאשר במספרים, אפילו מכעין תער, מהטעמים הנ"ל. (ועיי"ש בפרק הנ"ל, ובפרט הערה 4 שם).
מהדעות המובאות לעיל בפרק הנ"ל, ראה במיוחד בערכים אלו (אף דלפי כל דעות האוסרים שם, ה"ה בסם, וכנ"ל):
רבינו בחיי אות א' (ע' קכג); זקן אברהם (ע' רפא); חידושי מהרי"א הכהן אות א' (ע' רפח); שמירה טובה (ע' רצג) [ראה לעיל פ"ז אות א"ב בהערות]; עמודי ארזים (ע' שטו); הגרי"א הענקין [ראה לעיל פ"ז אות ד'].

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתמח ואילך.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתלד ואילך.

(***) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתנב ואילך.

(****) וע"ש (לעיל עמ' שיח בסוף ערך "הגרי"א הענקין") ד"ל דהסרת הזקן ע"י סם חמור

יותר מע"י מכונות גילוח.

ז : מנהג

* באותם המקומות שיש לאסור העברת הזקן אף שלא בתער משום „אל תטוש תורת אמך” — כמבואר לעיל פ”ח — ה”ה בסם.

ח : ע”פ קבלה

יתבאר בארוכה לקמן ח”ג: טענה ומענה ב/, דפסק של בעלי הזוהר וגדולי המקובלים לאסור העברת הזקן אף שלא בתער יש לו תוקף הלכתי ממש, עיי”ש, ולפי דבריהם הנה ליכא חילוק בין במספרים בין בסם וכו’.

ט : עוד דעות

ראה לעיל ח”א גם בערכים אלו:

מטה אפרים (ע’ ריא) [בדברי הפי’ אלף המגן]; רבי חיים פאלאג’י אות ג’ מספר 1 (ע’ רלו); בעל „בן איש חי” אות ב’ (ע’ רנח) [.. לא תגע בו יד להעביר השער לא במספרים ולא בסם ..]; הגאון הרוגאצובי (ע’ רפד); חזון איש אות ד’ מספר 1 (ע’ שה) [.. ע”ד הסם, — אם אינו סם .. אינו גם סם חיים, ומאד קשה עלי הדבר, שאינו ממדת הצניעות ואין זה לבוש ישראל רק למדו מהגוים בגולה, ושוללים בזה קדושה ..], ואות ח’ (ע’ שו); לקט הקמח החדש (ע’ שי); בית שמואל (ע’ שיו).
ועייג”כ המקומות המובאות לקמן פי”ח (ופיי”ג).

* * *

ועיין לקמן ספי”ד אודות גאון א’ שהי’ חולה עצום והרופאים ציוו עליו להעביר שערות ראשו וזקנו ולא רצה הגאון להניח לגלחם וגם לא להעביר בסם רק קרעו את השערות ומובן את היסורים וכמעט מכל שער נתז דם מפניו וגם אמרו לו הרופאים דאם נמרוט את השערות כנ”ל לא יגדלו אח”כ עוד ועכ”ז לא הביט על דבריהם — עיי”ש.

(*) ראה לקמן “מילואים והשמטות” עמ’ תתנו ואילך.

פרק י העברת הזקן שלא במקום הפאות

גם בבעית העברת הזקן שלא במקום הפאות דנו הפוסקים מכמה בחינות הלכתיות:

א: „לא תשחית את פאת זקנך“

(1) חמש פאות יש לזקן¹, ונחלקו ראשונים במקומן, וכמה שיטות נאמרו בדבר, ואכ"מ².

והנה³, מכיון שרבו הדעות בפאות הזקן⁴, לכן כתבו ראשונים שירא שמים יצא ידי כולם⁵, ולא יעביר תער על כל זקנו כלל⁶, ולא ישחית כל הנראה פאה⁷, ולא כאותם המניחים חוט בכל שהוא על הפאות, כי לפעמים אינו מכיוון כנגד הפאות⁸. ואפילו תחת הגרון כתבו הראשונים⁹ שאסור לגלח בתער, לפי

(1) משנה מכות כ, א. וש"נ.

(2) ביאור כל השיטות בארוכה ראה חידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות. ס' שאול שאל (להגאון רבי שאול בראך) סי' ק"ג. ספר נתן פרי ע"מ מכות (ב"ב, תשל) למכות שם. הגסמן באנציק' תלמודית ערך „השחתת זקן“. אוצר מפרשי התלמוד ע"מ מכות שם.

(3) הבא לקמן הוא מאנציק' תלמודית שם (באיזה הוספות וכו').

(4) לשון שו"ע יו"ד סי' קפ"א סעיף יא.

(5) יראים השלם שכה. הגמ"י הל' ע"ז פי"ב. רא"ש פ"ג דמכות.

(6) רא"ש וטושו"ע שם. וראה לקמן הערה 8.

(7) יראים והגמ"י שם.

(8) רא"ש שם.

ומה שי"ל בביאור דיוק לשונו: הנה בפרישה (לטור יו"ד שם) כתב פירושו: „אם לא הי' צריך לצאת ידי כולם, אף אם אין יכולים לכוון, מ"מ הי' מניח מעט למעלה ומעט למטה מהפאה והי' מגלח הנשאר, אבל השתא דצריך לצאת ידי כולם [כנ"ל בפנים], וצריך להניח לכל אחד מעט למעלה ולמטה, נמצא דלא ישאר כלום“ — הנה משמע מלשון הפרישה כי להרא"ש דק המניחים חוט כל שהוא לא יפה הם עושים, כי יש לחוש שיגעו בפאה כי אי אפשר לצמצם, אבל עדיין הי' תקנה שישאירו מעט למעלה ולמטה, היינו יותר מחוט כל שהוא, באופן דאפשר להם להזהר שלא יגעו בפאה, ולא הוצדכו להחמיר שלא יעביר תער על כל הזקן, אמנם כיון דיש לחוש לכל השיטות, וכשנצרפן ביחד נמצאות מקומות הפאות סמוכות זו לזו, עד שאם נניח אצל כל אחת מהן מעט בלא גילוח לא ישאר מקום פנוי שיהי' מותר לגלח בתער, כי זה המעט שנשאר אצל הפאה לשיטה אחת, מגיע סמוך ממש למקום הפאה של השיטה האחרת, ע"כ החמיר הרא"ש וכן פוסק המחבר בשו"ע כנ"ל שלא להעביר תער כלל על כל שטח הזקן (שו"ת מספר הסופר [ירושלים, תשכ"א] ח"א סי' ל"ד).

ויש להעיד מפ' „זה השער“ על שו"ת לר"י (שער שלישי סי' ע"ח) דעמ"ש ר"י שם: „... החטאים מניחים חוט השער, ועיקרי פרקי הפאות לא נדע מקומם אי, והנם בנים משחיתים בעיקר הפאה“ — פי': „כלומר מניחים בפאת הזקן שער מעט ולא נדע מקומם של עיקר מקום הפאות שלהם, או דפירושו דמכיון שלא נודע לנו מקום עיקר הפאה, הרי לפי זה הם משחיתים מספק בעיקר הפאה“.

(9) הגהות הר"ף לסמ"ק סי' ע'. ארחות חיים ח"ב סי' כב. כלבו סי' צז.

שפעמים הוא מושך אליו העור של הפאה כלפי מטה וישחית בסנטר. ועוד שכשמגלחים כל השער שתחת הגרון משחיתים עיקר הפאה סמוך לגרגרת שאין מגלחים לחצאין להניח שבולת הזקן, אלא מגלחים הכל¹⁰.
[ולפי הנתבאר לעיל פ"א — פשוט דה"ה דאין להעביר מכונת הגילוח בשום מקום שבזקן. וכ"ה מפורש בשו"ת שיח כהן — הועתק לקמן בפרק הבא אות א'].
ש"מ שכן כתבו רבותינו בעלי התוספות¹¹, דאין להעביר תער על כל

זקנו אף שלא במקום הפאות משום "לך לך אמרינן לנזירא וכו'".
(2) יש סוברים דלפי דעות האוסרים העברת הזקן אף שלא בתער, יש לגזור ולהחמיר גם שלא במקום הפאות ואפילו תחת הגרון, שהרי: (א) עכשיו אין יודעים בבירור מקום הפאות; (ב) יש לחשוש שמא ימשוך אליו העור של הפאה עצמה, וכנ"ל.

* * *

בירור השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:
מהרש"ל (ע' קמד) [נמנעים מלגלח כל הזקן במספרים כעין תער — אף שלא במקום הפאות — דאין אנו יודעים מקום הפאות].
אריז"ל (ע' קמו) [אין להעביר הזקן כלל לא בתער לא במספרים וסם וכו' לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום מן הזקן ואפילו למטה תחת הזקן באותם שערות קטנים החופפים על הגרון ממש (ובדין השפם — ראה פרק הבא). וי"ל דס"ל כן מדינא, דאף שלא במקום הפאות אסור, דעכשיו אין אנו יודעים מקום הפאות].

ב"ח אות ב' (ע' קנו) [. . לפעד"נ דלמאי דפי' לר"ח דהוי עיקר פאה החמישית סמוך לפיקה של גרגרת וכדמשמע להדיא מדברי הרא"ש ורבינו [הטור] ע"כ צריך ליהזר שלא יגלח תחת הגרון כלל לא בתער ולא במספרים כעין תער שהרי מפורסם הוא שהרבה נוהגים לגלח כל השער שתחת הגרון ומשחיתים עיקר הפאה סמוך לגרגרת שאין מגלחין לחצאין שאר השער תחת הגרון ולהניח שבולת הזקן בגרגרת אלא מגלחין הכל על כן מחוייבים למחות בידן ולגזור עליהן בעונש חמור שלא יגלחו כלל אף תחת הגרון אפילו במספרים כעין תער מיהו הא ודאי שרי כשאינו מגלח בסמוך לבשר לגמרי אלא מגיח קצת שער דאין כאן השחתת זקן . .].

יוסף אומץ (ע' קנח) [כדי שלא יבא לידי מכשול עון גדול טוב לעשות כמ"ש בספר הכוונות שאין להעביר שערות הזקן כלל אף שלא בתער ואפילו שלא במקום פאות יש להחמיר (ובדין השפם — ראה פרק הבא)].
צמח צדק אות א' (ע' רלז) [אף שמצדד להקל בגילוח שלא במקום הפאות מבחינת הלאו דלא ילבש גבר וגו' (כדלקמן בסמוך) אבל למעשה כתב

(10) ב"ח לטור יו"ד שם.

ע"כ מאנציק' התלמודית שם.

(11) הובאה בס' מושב זקנים עה"ת — קובץ פירושי רבותינו בעלי התוספות (יו"ל מכת"י — לונדון, תשי"ט) ויקרא יט, כז.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתעב.

בס"ק כ [כא] דהיות ועכשיו אין לידע ברור מקום הפאות, והעברת הזקן אף שלא בתער אסור עכ"פ מדרבנן מצד עיקר הדין דלא תשחית וגו' — ע"כ אין להעביר הזקן כלל לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום שבזקן]. וראה המובא לקמן אות ז' מערך "יפה ללב" אות א: "ותחת הגרון אין שולטים בו יד לחתוך דבר אפילו במספרים וכמש"ל משם האר"י ז"ל".

(3) יש חולקים וסוברים דלהאוסרים העברת הזקן שלא בתער יש להקל שלא במקום הפאות ותחת הגרון. ויש מהאחרונים שכתב הסברה לדבר, דמה שהחמירו שלא להעביר תער על כל הזקן כלל הוא משום גזירה הרהקה, וא"כ אם בא להעביר במספרים וכו' שלא במקום פאה לית לן בה, דהואיל ואפילו במקום פאה ממש גילוח המספרים וכו' אינו אסור אלא מדרבנן [למ"ד], א"כ שלא במקום פאה ליכא למגזר, ואפילו במקום דאיכא למ"ד דמיקרי פאה כגון תחת הגרון, הואיל ואינו מוסכם יש להקל בה במספרים וכו', אבל במקום שהוא פאה מדינא בודאי דאסור אפילו במספרים מדרבנן מיהא.

בירור השיטות בזה ראה לעיל ח"א בערכים אלו:

רא"ש (ע' קיט).

טור (ע' קכ).

רבי דוד פארדו אות א' (ע' קפט).

(4) במיוחד בדין גילוח תחת הגרון, יש שכתבו דאפילו להמחמירים לגלח שם, מ"מ במספרים וכו' אין לחוש, הואיל ואינו עיקר מקום הפאות. בירור השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו: סמ"ק (ע' קי) [אין לגלח בתער אף שלא במקום הפאות ואפילו תחת הסנטר, גזירה שמא ימשוך אליו העור של הפאה, אבל במספרים מותר לגלח תחת הסנטר].

רמ"א (ע' קמה) [כתב בד"מ והג"ה בשו"ע יו"ד סימן קפ"א דאין לאסור גילוח במספרים כעין תער אלא במקום עיקר הפאות, אבל לא תחת הגרון. אבל בתער אסור, אפילו תחת הגרון].

של"ה (ע' קנה) [ירא שמים יזהר שלא לגלח בתער תחת הצואר כלל לפי שפעמים ממשיך אליו עוד פאה, אבל במספרים מותר]. ש"ך (ע' קסח) [תחת הגרון שאין שם עיקר פאה א"צ לזהר בגילוח מספרים כעין תער כמו שצריך לזהר בשאר הזקן].

* * *

בכללות ענין איסור העברת הזקן מטעם עיקר הדין דפאות זקן — ראה לעיל פ"ב, ובענין הגזירות וסייגים כו' בענין העברת הזקן ראה לעיל פ"ה אות ג'.

ב: „לא ילבש גבר שמלת אשה“

יש מהראשונים שכתבו דאסור להעביר תער תחת הגרון (ועל הצואר) לפי שדומה לתיקון נשים — וכמו שאסרו להעביר השער שבשאר אברי

הגוף מהאי טעמא, אבל שלא ע"י תער מותר במקומות הללו. וי"א דה"ה בכל מקום שבזקן שלא במקום הפאות, דמותר להעביר השער במספרים וכו', אבל בתער אסור, מטעם האזהרה האמורה.

בירור השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בארוכה בערכים אלו: ספר המנהיג (ע' קה) [תחת הגרון שאין שם פאה מותר להעביר השער, דליכא משום לתא דלא ילבש גבר וגו'].

רבינו יונה (ע' קז) [מותר להעביר שלא ע"י תער השער שתחת הגרון ובכלל שלא במקום פאות הזקן, דבזה לא שייך כ"כ הלאו דלא ילבש גבר וגו' כמו בהמעביר כל שערות זקנו (דאסור אף שלא בתער מטעם אזהרה האמורה)].

רשב"א אות ב' (ע' קטו) [אסור להעביר הזקן אף תחת הגרון מטעם הלאו דלא ילבש גבר וגו'].

שבלי הלקט (ע' קיז) [.. המגלחים זקנם כעין תער במספרים .. לוקה משום לא ילבש גבר שמלת אשה, ואפילו שלא במקום פאה .. ע"כ. וראה בערכו].

עוד כתוב בשבלי הלקט שם:

"והר"ר שמחה משפיר"א השיב להר" מאיר בר' משה יו"ן. תמונתך לא ראיתי, זולתי קול ערב ומראה נאווה שאתה מראה פנים כהלכה, החבר ר' מאיר ברבי משה, יפה כיוונת. המעבירין תער על פאת הזקן משני צדדין ומניחין באמצע כיון שהשחיתו ב' שערות עברו בבל תשחית פאת זקנך .. . ויעוד מצאתי, על גלוח הצואר ותחת הזקן, שיש בני אדם שמעבירין בתער .. . הי' נראה לרבי שאסור, כדפירש, ושיעור הצואר אינו מצער כל כך, שיהא מותר, ומיהו שמא יש לראות שאינו אסור בתער אלא במקום שהאשה רגילה לתקן .. .

"והר"ר אביגדור כהן צדק נר"ו השיב לי צדקי' בר רבי אברהם הרופא ינע"ם, כתבת על גילוח הצואר ותחת הזקן אם יש בו איסור לגלחו בתער. תשובה: שמעת' דפרק ב' נזירין איתא בהלכות גדולות בענין אחר ממה שהוא בספרים שלנו, והכי איתא התם: אמר רב מיקל אדם כל גופו בתער. מיתבי המעביר שער בית השחי לוקה. כי קאמר רב בשאר אברים. ובשאר אברים מי שרי, והתניא: העברת שער אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים. הא בתער, הא במספרים והא רב נמי תער קאמר. כעין תער [ע"כ]. הנה לפי גירסתם, נראה שאסור לגלח בתער לכל האברים, כגון צוארו, וגרונו תחת זקנו"¹²].

צמח צדק אות א' (ע' רלו) [מצדד (בסק"ט) להקל בהעברת הזקן תחת הגרון (שלא במקום הפאות) מצד הלאו דלא ילבש גבר וגו' ובסוס"ק יז [יח] וס"ק יט [כ] וס"ק כ [כא] הביא מאיזהו מקומן דמיני' מוכח דמעיקר הדין מותר לגלח הזקן בהמקומות חוץ ולבד ממקום הפאות אפילו בתער. אבל למעשה עכשיו אסור לעשות כן, וכנ"ל אות א': "לא תשחית וגו'" מספר 2]. בית יחזקאל (ע' שכג) [לפי דעות האוסרים העברת הזקן מטעם

הלאו דלא ילבש גבר וגו', נראה דאין איסור ב"זקן צרפתי" (שמגלח לחייו, מסביב לגרונו, וכו') וכך אפשר לפרש לשיטתם איך בכל זאת מובא בפרק אלו מגלחין (גלוח לזקן, תספורת לראש).

* * *

ושו"מ גם במאירי מכות (כ, ב): "יש מחמירין שלא להעביר תער בזקנם כלל, ממה שאמר רב במסכת נזיר [נח, ב] מיקל אדם כל גופו בתער, ופרשוה שם במספרים כעין תער, ואף בשאר אברים, והרי הזקן אצלם כשאר אברים". [מה שהקשה המאירי על שיטה זו נתבאר לעיל פ"ג סוף הערה 15].

* * *

וראה הדעות המובאות לעיל פ"ג הערה 2 די"ל שהמסירים זקנם עוברים על אזהרת לא ילבש גבר וגו' דוקא כשמגלחים כל השערות. וראה שם הערה 3 המוקשה בשיטתם.

* * *

מה שי"ל בביאור שיטת המקילין בדין העברת השער שתחת הגרון (ושלא במקום הפאות בכלל) ע"י מספרים וכו' (דומה לדין שאר אברי הגוף) — אף דלפי דעתם העברת השער מכל שאר הזקן אסור — גם שלא בתער (דומה לדין שער בית השחי ובית הערוה)¹³:

(א) תחת הגרון שאני, לפי שאין השערות ניכרין כ"כ.

(ב) כשאניו מגלח זקנו רק תחת הגרון (ושלא במקום הפאות בכלל) אין בזה נוי כ"כ ואין נראה כבחור עי"ו, כיון שכל פיאות זקנו מלאים שערות.

[בארוכה בענין כללות שייכות הלאו ד"לא ילבש גבר" להעברת הזקן אף שלא בתער ומה שי"ל בהסברת גדרי הדברים — ראה לעיל פ"ג].

ג: איפורי חקות גויים

מובן, שכמו שאסרו הפוסקים להעביר כל הזקן, אף שלא בתער, מטעם הלאו של "ובחוקותיהם לא תלכו", ה"ה דאסור אם מגלח מקצת הזקן באופנים הרגילים אצל הגוים.

בירור השיטות בזה, נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:

הרב המג"י לס' חמרא וחיי (ע' רז) [. . אלו המניחים חלק מזקנם . . אבל הא מיהא מתדמה להם (לעכו"ם) . . וירא את ה' לא יעביר אפילו ידיו על זקנו והכרת פניהם ענתה בם שהם זרע ברך ה' . .].

הגה"ק מקאמרנא אות ב' (ע' רמה) [. . ובחוקותיהם לא תלכו . . ולא יגדל ציצית בלורית ולא תספר קומי שפה שמספרים הזקן ומניחין כעין

13) ראה שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ט. לעיל ח"א ערך "רבינו יונה".

שפה מקפת מן שער הזקן, כל דברים הללו חוקים להם שאינם יודעים טעם לזה אלא כך חק קבוע להם ממנהג אבותיהם . . .].

* * *

הדעות בדין גילוח השפם מבחינת איסור הזה — ראה לקמן בפרק הבא אות ג. ריכוז הדעות בכללות ענין איסור העברת הזקן משום איסורי חקות גויים — ראה לעיל פ"ד.

ד: פייג לשאר עבירות

העידו חז"ל, וגדולי רבותינו בכל הדורות, שתיקון וסלסול כו' השערות מביא לידי התגברות היצר, לידי הרהור, וכו'. וא"כ ה"ה (ואולי אדרבה ביתר שאת וגו') במתקן זקנו ע"י גילוח מקצת הזקן וכד'. בירור השיטות בזה — ראה לעיל ח"א בערך: מדרש רבה אות ב' מספר 2 (ע' ג). ובארוכה לעיל פ"ה אות ד', עיי"ש.

ה: מראית העין

כתבו רבותינו בעלי התוספות "דאסור למעבר תער על כל זקנו אף חוץ ממקום הפאות משום מראית העין. בארוכה בענין מראית עין ושייכותה לאיסורי העברת הזקן — ראה לעיל פ"ו.

ו: ע"פ קבלה

לפי דעת בעלי הזוהר וגדולי המקובלים אסור להעביר השער בשום מקום שבזקן כלל. ויש להעיר דבנדוד"ד יש לשיטתם תוקף הלכתי ממש, כדלקמן ח"ג: טענה ומענה ב' בארוכה, עיי"ש. בירור השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:

זוהר (ע' לו ואילך) [ע"פ המבואר ממאמרי הזוהר יש להתבונן כמה גדול עונש המשחית שום שער מכל מקום שיהי' מן הזקן, כי יען הם כולם תיקונין עילאין].

אריז"ל (ע' קמו) [כנ"ל אות א' מספר 2].

יוסף אומץ (ע' קנח) [כנ"ל שם].

יין המשומר (ע' קסב) [הביא שיטת האריז"ל הנ"ל והאריך בביאורו ע"פ קבלה].

שו"ת באר עשק (ע' קע) [. . שאלה . . אם מותר להסתפר בזקן ע"פ קבלה חוץ לפאות . . וכן אם תחת הגרון לדרך המותר . . תשובה . . לא מפלגין בין מתתא בין מסחור כולהו מיני' ובי' גינהו . .].

רבי שאול בראך אות ד' (ע' רצא) [. . בזה"ק מזהיר לבל ליגע בזקן ואפילו שערה אחת משא"כ בפיאות הראש הקפידא רק שישאר שיעור פאה . .].

ז : עוד דעות

נוסף על כל הנ"ל יש להעיר מהנזכר לעיל ח"א בערכים אלו:

אבל רבתי (ע' נט) [י"א דמוכח משם דמעיקר הדין מותר להעביר הזקן שלא במקום הפאות].

רש"י הערה 71 (ע' סב) [י"א דמוכח מדבריו דמעיקר הדין מותר להעביר הזקן שלא במקום הפאות].

רמב"ם — הערה 82 (ע' ע) [י"א דמוכח מדבריו דמעיקר הדין מותר להעביר הזקן שלא במקום הפאות].

רבינו יהודה החסיד — הערה 126 (ע' צה) [י"א דמוכח מדבריו דמותר להעביר שערות הזקן של שפה העליונה ושתחת הגרון כו'].¹⁴

רוקח — הערה 134 (ע' ק) [י"א דמוכח מדבריו דמותר להעביר שערות הזקן של שפה העליונה ושתחת הגרון כו'].¹⁵

רד"ק — הערה 141 (ע' קג) [י"א דמוכח מדבריו דמעיקר הדין מותר להעביר הזקן שלא במקום הפאות].

שו"ת מן השמים (ע' קה) [סימן מ"ב: „ועוד שאלתי על מה שאנו רגילין לפעמים להעביר תער סביבות הגרון אם יש בו נדגוד עבירה או אם זה מותר לכתחלה.

„והשיבו: לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלקים את מעשיך (קהלת ט, ז)“¹⁶.

שם סימן נ"א:

„ועוד שאלתי על מעבירי תער בזקניהם ומניחים חוט אחד מלמעלה למטה אם יש עבירה במעשיהם אם לא.

„והשיבו: שערך כעדר העזים (וגו') שכולם מתאימות ושכולה אין בהם (שה"ש ד, א"ב), וגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה (ברכות יט, ב).

14) בהערותיו של הרב מרגליות שם הביא מדברי השבלי הלקט ח"ב [נעתק לעיל בפנים] שפסק דאסור לגלח הזקן תחת הגרון בתער. וע"פ שיטת השו"ת מן השמים דמותר הדבר, כתב בההערות שם: „... עמש"כ בחתם סופר או"ח סי' קנ"ט [בפנים ההערות יש טה"ד] והביא מתספורת הרמ"ע מפאנו שהרב בעל באר עשק סי' ע' כתב שדרש וחקר היטב ונודע לו אל נכון שהי' מסתפר בדיקני, וכבר העיר הגר"י אירגאס בתשובותיו דברי יוסף סי' כ"ה דקאמר הוה מסתפר בדיקני ולא קאמר דהוה מסתפר דיקני מוכח שלא כולה כי אם מקצתה כו' וגם חקר על ציור צורת הרמ"ע והוא בוקן מלא על גדותיו, וראה בתולדות הרמ"ע ותמונתו בראש זה הספר ומש"כ שם, ואולי העיד [הבאר עשק הנ"ל] שהי' מסתפר בדיקני סביבות הגרון אשר שאל רבינו [פי' — בשו"ת מן השמים שם]. ויעוין בשו"ת תירוש ויצהר הנזכר סי' ס"ח, — בארוכה עד"ו דאה לקמן ח"ג: טענה ומענה ד'.

וש"ג). ומה לך אצל קלות ולואי החמורות ישמרו, ונראה שלא הותר רק לגבאים ולגדיבים הבאים ויוצאים בחצרות המלכים והשרים"¹⁵.

שם סימן ע':

"ועוד שניתני לשאול על המשחיתים פאת זקנם ומניחין חוט אחד על פני הפיאות ואחרי כן מעבירין המספרים על אותו החוט שהשאירו ונראה כאילו השחיתו הכל בתער, ושאלתי אם יש עבירה גדולה בדבר וצריך למחות בהם הן בנידוי הן בכל דבר שיוכל למחות, או אם העבירה אינה גדולה ואין צריך לריב עמהם.

"והשיבו: בני הטבת לשאול, ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים, והעבירה אע"פ שהיא חמורה שנו ושלשו בה ונעשית להם כהיתר, והנח להם לישראל (עי' יומא פ"ו), מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין"¹⁶.

מגדל עוז (ע' קכה) [החמירו שלא להעביר הזקן אף שלא בתער אפילו שלא במקום הפאות (ובדין השפם — דאה פרק הבא)].

ספר מהרי"ל (ע' קכח) [י"א דמוכח מדבריו שהי' נוהג להעביר שערות זקנו תחת גרונו].

תרומת הדשן — הערה 196 (ע' קכט) [י"ל שהי' נוהג לגלח זקנו תחת גרונו כו'].¹⁷

שו"ת מהר"י מברונא (ע' קלח) [י"א דכוונתו היתה דמותו להעביר הזקן שלא במקום הפאות].

אור צדיקים (ע' קנט) [יזהר מאד שלא יגע בזקנו כלל].

מהר"י צמח אות א' (ע' קסא) [כשיטת האריז"ל הנ"ל].

רמ"ז (ע' קסח) [. . פני הדור כפני הכלב . . מצאתי דבר פלא שבני הדור יהפכו ממש צורת פניהם כצורת כלב והוא לגלח זקנם מסביב חוץ הפאות והשערות על השפה לפה, כדמות הנמצא אצל חיות טמאות וכלבים, וע"כ נקט דוקא כפני הכלב . .].

בית לחם יהודה (ע' קעז) [הביא דברי האריז"ל הנ"ל].

רבי יעקב עמדין אות א' (ע' קפה) [. . הזקן בכל לא תגע בו יד המגלח . . ובשיטתו בדין השפם ראה בפרק הבא אות ו'].

(15) ע"י סוטה מט, ב: באותה שעה אמרו אסור אדם שילמד לבנו חכמת יוגית כו', שאני של בית רבן גמליאל דקרובין למלכות היו, דתניא מספר קומי הרי זה מדרכי האמורי, אבטולמוס בן ראובן התירו לספר קומי שהוא קרוב למלכות, של בית רבן גמליאל התירו להן חכמת יוגית מפני שקרובין למלכות, ע"כ (הערת הר"ר מרגליות שם).

(16) עיי"ש בהערותיו של הר"ר מרגליות דמיירי הכא במקום ושעת הסכנה, וראה לעיל ח"א ערך "שו"ת מן השמים" דס"ל דאסור להעביר פאות הזקן אף שלא בתער.

פלא יועץ (ע' רכ"ח) [. . וראוי לכל ירא ה' שלא תגע יד בוקן כלל לא על הפנים ולא תחת הגרון כי גורם רעה גדולה לנפשו . .].

עצי לבונה (ע' דמב) [הביא דברי האריז"ל הנ"ל].

יפה ללב אות א' (ע' רמז) [הביא מגדול אחרון הרב ויאמר יצחק בח"א דל"ז ע"ב דודאי ירא שמים יזהר בתער אפילו תחת הגרון והביא מדברי האריז"ל הנ"ל ועוד הביא ד"בעינינו ראינו לכמה גדולים בתורה שהיו מגלחים . . בתער וגם תחת הגרון זולת איזה בני עלי' והגם מועטים כיעש"ב משבח אני למקומינו כי רוב אנשי מעשה יראי ה' ותופסי התורה אינם מגלחין בתער שמגלחים בו הראש . . ולא תחת הגרון (בדין השפם — ראה פרק הבא) . . ותחת הגרון אין שולטים בו יד לחתוך דבר אפילו במספרים וכמש"ל משם האר"י ז"ל].

בעל "בן איש חי" אות א"ב (ע' רנח) [רק השפם מותר לחתוך במספרים אבל בשאר מקומות שבזקן אסור (ובדין השפם — ראה פרק הבא)].

* * *

נוסף על הנ"ל, ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ג' אות י"א (בשם החידושי הרי"ם) דבימים הקודמים כשידעו באיזה מקומות הם הפיאות היו נוהגים לגלח בכל ער"ה שאר השערות ולהניח הפאות, אבל עכשיו אסור משום שאין אנו מכירים היכן הן הפיאות, עיי"ש.

פרק יא גילוח השפם

בהמשך למבואר בפרק הקודם, הנה גם לגבי גילוח השפם דנו הפוסקים
מהבחינות ההלכתיות הנ"ל (באיזה שינויים והוספות):

א: "לא תשחית את פאת זקנך"

הובא לעיל (בפרק הקודם) שכתבו הראשונים, דמכיון שרבו הדעות
בפאות הזקן, אין להעביר תער על כל זקנו כלל. (עיי"ש).
ולפי"ז יש לעיין האם ראוי להחמיר שלא להעביר תער אף ע"ג
השפם, שכן יש סוברים¹ ששני גבולי השפה הם הפאות התחתונות²:
דהנה הרא"ש (פ"ג דמכות)³ הביא שיטת ר"ח דשני גבולי השפה מימין
ומשמאל הוי מקום פאות הזקן. ומעתה מ"ש הרא"ש [ושאר הפוסקים
שכ"כ המובאים לעיל בפרק שלפנ"ז]: "לא יעביר תער על כל זקנו ולא כאותן
המניחין חוט בכל שהוא וכו'" — קאי ע"כ גם על שיטת ר"ח.
אמנם נראה דהרא"ש מיירי רק בגוף הזקן, היינו לשיטת רש"י
חיבור הסנטר לעצם משני צדדים סמוך לגבולי השפה, וא"כ מקום הפאות
התחתונות לרש"י ולר"ח סמוכות זו לזו ואם ישאר מעט מכאן ומכאן יגעו
להדדי, ושפיר דלא יעביר תער בין הפאות בגוף הזקן, אבל לשיטת ר"ח יש
שער גם חוץ לגבול השפה, היינו בשפה עצמה, וא"כ הי"ל להרא"ש לכתוב
בהדיא דאם מעביר תער על גוף השפה כמו כן לא יניח רק חוט בשפה
סמוך לגבול, דיחוש שיגע בפאה לדעת הר"ח, רק ישאר שטח של
שער שיעור יותר בשפה העליונה דלא יבא לידי מכשול.
וגם בשו"ע (יו"ד סימן קפ"א) העתיק לשון הרא"ש ולא הזכיר דבר
משפה, והט"ז (סק"ג שם) הרגיש בזה וכתב על מה שכתב המחבר "ולא

- (1) בגירסת הרמב"ם (פי"ב מהל' ע"ז ה"ח) שלפנינו: "השפה", וס"ס, כנראה
מהמשך הדברים: "והוא השער ע"ג השפה וכו'". וכ"ה ברמב"ם כת"י אוקספורד: "השפם".
וכ"ה במאירי מכות (עמ' קב) בשם הרמב"ם. וכ"ה בחינוך מצוה רנ"ב (אנציק' תלמודית
ערך "השחתת זקן" הערה 84). וראה הערה הבאה.
- (2) רא"ש בשם ר"ח, וכן בנמוקי וריטב"א שבועות ב, ב ובדרשב"ם על הרי"ף
בשמו, והובאה שיטתו בסמ"ג ל"ת נח, שבלי הלקט ח"ב דיני גילות, ארחות חיים סי' כ"ב.
כלבו ה"ל עכו"ם סי' צ"ז בשם רבינו יחיאל (ונראה שט"ס וצ"ל רבינו חננאל, שכ"ה
בארחות חיים שם), פסיקתא זוטרות פ' קדושים, רבינו הלל לתו"כ קדושים פ"ו, יראים
סי' שכ"ה בשם ע"א (אלא שתמה ע"ז שלא מצאנו בשום מקום שהשפה בכלל זקן).
מאירי מכות עמ' ק"ב דעה ג' בשם י"מ, טור י"ד סי' קפ"א בשם ר"ח.
והנה בט"ז יו"ד שם סק"ג כתב שגבולי השפה לפי ר"ח הכוונה לשפה העליונה.
אמנם בחידושים על הש"ס (להצ"צ) ספ"ג דמכות האריך שהכוונה התחתונה, עיי"ש. אבל
ראה רבינו הלל לתו"כ שם (שי"ל מכת"י).
- (3) הבא לקמן מיוסד על שו"ת מספר הסופר (למהרי"צ סופר — ירושלים,
תשכ"א) ח"א סי' ל"ד.
- (4) וראה עוד מהמקומות שנשמנו לעיל הערה 2.

יעביר תער על כל זקנו, וז"ל הט"ז: „בכלל זה גם השפה העליונה, שלדעת ר"ח בטור שני גבולי השפה הם מהפאות". ומשמע מלשוננו דהחמיר דכמו דלא יעביר תער בשום מקום בכל זקנו, כמו כן כל השפה אפילו באמצעה אסורה בתער, אף שחילוק יש בין הנושאים דבשלמא כל זקנו אסור דהפאות להשיטות בגוף הזקן סמוכות זו לזו ויש לחוש לצאת ידי כולם, אבל השפה היא בעצמה מותרת בתער ורק לדעת ר"ח שתי קצות השפה סמוכות לפאות הזקן, ודי לנו להשאיר מעט שער בסוף השפה בשתי קצותיו ולא אסור בתער כל השפה.

והנה הטור בסוף סימן הנ"ל כתב בשם הרמב"ם (הל' ע"ז פי"ב ה"ח): „השפה מותרת לגלחו בתער⁵ והוא השער שעל גב השפה העליונה . . ואע"פ שהוא מותר לא נהגו ישראל אלא לגלח קצתו עד שלא תתעכב האכילה והשתיי". ופליגי בפירוש דבריו הב"י והמהרש"ל⁶ והב"ח דלהב"י נהגו כן לחוש לדברי ר"ח שפיר דשני גבולי שפה מימין ומשמאל הוי מקום פאה והיו נוהגים שלא לגלח כל השפה אטו ב' גבולי השפה, וכיון דמנהגם ה' מפני חשש איסור השחתת הפאות לדעת ר"ח, לא נהגו לאסור בתער רק בסוף השפה דבשתי קצות השפה יש לחוש דיגע בפאות. אבל אם השאירו מעט שערות בשטח רחבו בסוף השפה באופן דאין כאן חשש אסור דיגעו בגבולי השפה לא חששו להעביר בתער חלק גדול מהשפה שלא יהי להם עיכוב ע"י השערות באכילה ושתי' — כן נראה פי' דברי הב"י לאחר העיון בפנים דבריו, אמנם למהרש"ל והב"ח, לא משום חשש שלא יכשלו בלאו דלא תשחית נהגו כן, רק כיון שנהגו העכו"ם להשחית השפה העליונה כולה לא נהגו ישראל כן, דאסור לישראל להדמות להם בגילוח שער, דגם זה בכלל ובחוקותיהם לא תלכו [וכנ"ל פ"ד] ולא נהגו היתר רק לגלח קצת במספרים, היינו שהשאירו קצת שערות ולא גלחו רק אורך השערות המעכב את האכילה.

ומעתה נראה מהב"י דגם אם נחוש לדעת הר"ח אין לאסור להעביר תער על השפה העליונה רק בשתי קצותי' סמוכה לפאות הזקן לשיטת ר"ח, ודלא כמשמע מלשוננו של הט"ז הנ"ל דס"ל דבכל השפה אפילו באמצעה אין להעביר תער.

ולכאורה ע"פ הנ"ל צריך ביאור על מה השמיט המחבר משו"ע הא דהרמב"ם דנהגו שלא לגלח השפה רק קצתו, וכפי פירושו בב"י משום דיש לחוש לדעת הר"ח.

והנראה לומר בזה, כי להרמב"ם שיטה אחרת יש במקום חמשת פאות הזקן⁷, ומבואר דלא ס"ל כשיטת הר"ח דגבולי השפה הם הפאות⁸. ומעתה

(5) ובמאירי שבהערה 2: „בלא שום פקפוק". וראה לעיל ח"א ערך „רש"י אות ב' מרש"י מו"ק יח, א.

(6) הפרישה שם אות ט"ו בהג"ה הביא המהרש"ל.

(7) ראה לח"מ לרמב"ם שם, המקומות שנשמנו לעיל בפרק הקודם הערה 2.

(8) ראה בארוכה בשו"ת מספר הסופר שם שהאריך, מקומות שנשמנו בהערה הקודמת.

קשה לומר דהרמב"ם יכתוב בהלכותיו מנהג ישראל לדורות שלא לגלח בתער שפה העליונה לחוש לשיטתו יחידאה דר"ח — שהיא לדעת הרמב"ם שלא כהלכה. וע"כ כתב הב"י פירוש הנ"ל בלשון "שמא י"ל שנהגו כן לחוש לדברי ר"ח", כמסתפק בזה, וכתבו מ"מ יען לא ידע טעם למנהג זה, וגם לא שמיע לי מ"ש הב"ח בפירוש דברי הרמב"ם דנהגו כן שלא להתדמות לעכו"ם בגילוח שער⁹.

אמנם אף שהשמיט מדין המחבר דברי הרמב"ם במנהג זה ולא נראה לו להכניס בדבריו מ"ש בב"י כמסתפק וכנ"ל, מ"מ הדין דין אמת מ"ש בב"י דלשיטת הר"ח דס"ל דב' גבולי השפה הם פאות הזקן, יש לחוש שלא להעביר תער בשפה העליונה בשתי קצותי' שלא יגע בגבול השפה בפאת הזקן לדעת הר"ח, ובשו"ע פוסק דיש לחוש לשיטת הר"ח כמ"ש בסעיף י"א דלא יעביר תער על כל זקנו דיש לחוש לדעת כל הפוסקים, ובכלל זה גם השפה העליונה לדעת ר"ח וכמ"ש הט"ז בסק"ג וכנ"ל דנראה לאחר הדקדוק בדבריו דהחמיר מטעם זה בכל השפה שלא להעביר תער, ואף שהרא"ש והמחבר לא כתבו דק דאין להעביר על כל זקנו ולא הזכירו שפה העליונה, מ"מ אין ללמוד היתר מזה, דלא הוצרכו לכתבו דדבר הלמד מסברא הוא, דכמו דחששו להעביר תער על הזקן שלא יגעו באחת מהפאות לאחת מהשיטות, כן יש לחוש בשפה העליונה לדעת ר"ח.

על כן אלו שעושים לעצמן "ענגלישע שנורבארט" וזה דרכם להניח שערו מעט מעט באמצע השפה ושאר חלק השפה גם שתי קצותי' מגלחים, אם מעבירים על גבה תער, הנה חוץ משאר החששות המובאים לקמן, "גכשלים המה לדעת ר"ח באיסור לאו דלא תשחית דאורייתא, שנוגעים בגבולי השפה, דהמה לדידי' פאות הזקן, והירא את דבר ה' ימנע עצמו מעשות את הרע בעיני ה', וברכת שמים ממעל ינוחו על ראשו"¹⁰.

[וע"פ המבואר לעיל פ"א — ה"ה דאין לגלח שער השפם במכונת גילוח, וכדלקמן (בהמובא משו"ת שיח כהן)].
ואם לפי הנ"ל יש לזהר בגילוח השפם אף שלא בתער — ראה לקמן בסמוך.

* * *

(9) מההוכחות לזה: דא"כ, ה"י להם לנהוג שלא לגלח גם הזקן במספרים כעין תער ובסם משום לתא דלאו ובחוקותיהם לא תלכו [ואמנם כן היא שיטת הרבה פוסקים, — מובאים לעיל פ"ד] — אמת דהב"ח נוהר מזה וכתב "ומ"מ לא נהגו אף בשפה בהשחתה כו", משמע דמכ"ש דנהגו כן בזקן [וראה לעיל ח"א ערך "ב"ח"] מ"מ המחבר לא ס"ל כן דפוסק סתם דמספרים כעין תער מותר בזקן, ולא הביא בשו"ע מ"ש בתה"ד סימן רצ"ה דיש מקום להחמיר שלא לגלח פאת הזקן במספרים אלא שאין העולם נוהרים בדבר [ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "תרומת הדשן"] משמע דכן נהגו בימיו, ולא מצא שום טעם להחמיר, וכמ"ש בב"י גבי השפה "ואיני יודע טעם למנהג זה" — ע"כ השמיט דברי הרמב"ם משלחנו הטהור (שו"ת מספר הסופר שם). אבל דאה לקמן ח"ג: טענה ומענה א' באות ט'.

(10) שו"ת מספר הסופר שם בסיום דבריו.

* עוד בירורי השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:
 רש"י אות ב' (ע' סג) [רק שער השפם מותר לגלח במספרים אבל בשאר
 הזקן איסורא איכא משום לא תשחית את פאת זקנך].
 יוסף אומץ (ע' קנח) [כדי שלא יבא לידי מכשול עון הגדול טוב
 לעשות כמו שכתוב בספר הכוונות שאין לגלח כלל בזקן רק למעלה בהשפם
 מה שמעכב האכילה, ובמספרים].

עצי לבונה (ע' דמב) [. . לא יעביר תער על כל זקנו . . עי' ט"ז סק"ג
 מ"ש בכלל זה גם השפה העליונה וכו', משמע דאסור לגלח השפה בתער
 כיון דלר"ח הוי שני גבולי השפה מהפאות אם כן אסור לגלח כל השפה,
 ואף במספרים כעין תער אסור בחלק התחתון כמ"ש רמ"א סי' דזה נמי כל
 דינו כזקן ולא שרי אלא כשאין מגלח סמוך לבשר, והר"י ז"ל לא הי'
 מגלח בשום מקום אף במספרים זולת השפה המעכב האכילה הי' חותך
 במספרים].

יפה ללב אות א' (ע' רמז) [. . בעינינו ראינו לכמה גדולים בתורה
 שהיו מגלחים השפה בתער . . זולת איזה בני עליי' והנם מועטים כיעש"ב
 משבח אני למקומינו כי רוב אנשי מעשה יראי ה' ותופסי התורה אינם
 מגלחים בתער שמגלחים בו הראש, לא השפה . . זולת בשער שעל השפה
 המעכב האכילה הם חותכים במספרים הולכי שתיים . . וכמ"ל משם האר"י
 ז"ל . . — ראה העתקת דבריו בסוף פרק הקודם].

בעל "בן איש חי" אות א' (ע' רנח) [הביא רמז ואסמכתא מפסוק דהגם
 ששאר הזקן אסור לעשות בו כלום ושער השפם הוא בכלל זקן וגקרא זקן
 — מ"מ מותר לחתוך ולתקן שער השפם מה שמעכב האכילה ושדבר ידוע
 הוא וכן הי' המנהג מימות הראשונים לתקן שער השפם. נעתקו דבריו בזה
 לעיל פ"ב אות ו' ולקמן ח"ג: טענה ומענה ג' אות י"א].

זיו המשנה (ע' רעז) [פי' כוונת הרמב"ם בדין השפם (הל' עיז פי"ב
 ה"ח) דלא נתגו ישראל לגלח השפם אף במספרים כעין תער — וכ"ש שאר
 הזקן].

שו"ת שיח כהן (ע' שכה) [. . וכל מי שיראת השם נוגע אל לבו
 יאזור חיל ויתכס עצות להנצל מספק איסור תורה ולא יעביר על זקנו לא
 מספרים כעין תער ולא מכונת גילוח ואפילו שער שעל השפה אין כדאי
 לגלח במכונה. ואע"פ שיש הרבה מהפוסקים שמתירים לגלח את השפה בתער,
 מ"מ כבר כתבו האחרונים מאחר שרבו בזה הדעות לפיכך יר"ש יצא ידי
 כולם ולא יעביר תער על זקנו כלל, עיין בשו"ת והשיב משה יו"ד סי'
 לב. ואין כל הבדל בין מכונה למכונה . .].

* * *

שוב בא לידי שו"ת והשיב משה (להרה"ג ר' משה כהן — ירושלים,
 תשכ"ט) חיו"ד סימן ל"ב, וז"ל:

„בענין אם מותר לגלח שער שעל השפה בתער.

„פה הכרזתי שדבר זה אסור כמ"ש בשו"ע יו"ד סימן קפ"א סי"א וז"ל
 פאות הזקן הם חמשה ורבו בהם הדעות לפיכך ירא שמים יצא ידי כלם

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתעג.

ולא יעביר תער על כל זקנו כלל וכ' שם הבאה"ט משם הט"ז שבכלל זה גם השפה העליונה שלדעת ר"ת [ר"ח] שני גבולי השפה הם מהפאות ע"ש.

* * *

ראה לעיל בתחילת האות מ"ש משות מספר הסופר.

ב: "לא ילבש גבר שמלת אשה"

"אלו . . שמקילין לעצמן להעביר תער על השפה העליונה . . אין דעת חכמים נוחה מהם, וכמ"ש באגרת התשובה לרבינו יונה (מביאו הב"י בסימן קפ"א ובט"ז סק"ד שם) דאסרו חכמים להעביר תער בכל מקום בגוף ואפילו על זרועותיו לפי שדומה לתיקון הנשים, עיי"ש . . ."¹¹.

[עוד בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות מבחינת לא ילבש גבר וגו' — ראה פרק הקודם].

באם יש עצה ליפטר מאיסור לא ילבש גבר וגו' ע"י גידול רק השפם — ראה לעיל פ"ג הערות 1—3; לעיל ח"א ערך "רבי שאול בראך" אות ד'.

ג: חקות גויים

מבחינת איסורי חקות גויים, דנו הפוסקים בדין גילוח השפם משתי קצוות: מצד אחד, אם לאסור גילוח השפם — כמו שהגויים עושים. מאידך גיסא — אם לאסור גידול השפם, כמו שרגיל אצל הגויים.

בירור השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:

ב"ח אות א' (ע' קנו) [פי' מ"ש הרמב"ם (הל' ע"ז פי"ב ה"ח) דלא נהגו ישראל להשחית השפם אלא לגלח קצתו עד שלא תתעכב האכילה ושת' — דהוא משום דנהגו העכו"ם להשחית השפם, ולכן לא נהגו ישראל כן, דאסור לישראל להדמות להם בגילוח שער, דגם זה בכלל ובחוקותיהם לא תלכו. וראה לעיל אות א'].

שלחן גבוה אות ב' (ע' קפא) [. . יש בריונים שאין מגלחין השפה כלל לא בתער ולא במספרים אלא שערות השפה עודפות על שפתותים ותמיד מפרידים השערות ביד לצד ימין ולצד שמאל, איסור גמור הוא זה: א) שעושים זה להדמות לגויים אנשי המלחמה שהם בריונים שמגדלין שער השפה כה"ג, וכבר נתבאר לעיל שאסור לגדל ציצית ראשו כמו ציצית ראשם, והיינו טעמא שלא להדמות כו' . . — טעמו השני ראה לקמן אות ה'. וטעמו השלישי ראה לקמן אות ד'].

זכרון ירושלים (ע' רפו) [. . וגם בזה יש איסור מה שמניחים תחת החוטם שערות גדולות, כאשר ראיתי לאחד קדוש מדבר בזה, ואכמ"ל בזה . .].

(11) שם. וראה לעיל אות א' יתר דבריו, שעוברים גם על לא תשחית וגו' מה"ת לדעת הר"ח, עיי"ש.

*

ד : חשש בשר בחלב

נזכר לעיל ח"א בערך :

שלחן גבוה אות ב' (ע' קפא) . . יש בריונים שאין מגלחין השפה כלל לא בתער ולא במספרים אלא שערות השפה עודפות על שפתותיהם . . איסור גמור הוא זה : א) . . (הובאה לעיל אות ג') . . ב) . . (מובא לקמן אות ה') . . ג) דלא ימלט מאכילת בשר וחלב דאם אכל תחילה גבינה א"א שלא ישאר מפתות גבינה בין השערות הללו ויבוא לאוכלם אח"כ בבשר לכן שומר נפשו ירחק מזה . .].

**

ה : ע"פ קבלה

ע"פ שיטת בעלי הזוהר והמקובלים, הידור וחסידות איכא לחתוך במספרים שערות השפם המעכבות האכילה, ומכמה טעמים. [וראה לקמן ח"ג : טענה ומענה ב'].

בירורי השיטות בזה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו :
זוהר (ע' מד) [עיי"ש המובא מוח"ג קלד, סע"א דמשם מוכח דיש לחתוך שער השפם המעכב האכילה בכדי שתהי' הפה פנוי משער].
אריז"ל (ע' קמו) . . השער שבשפה העליונה, המעכב את האכילה, הי' קוצצו במספרים . .].

עמק המלך אות ב' (ע' קנא) . . והנה אם השערות של השפה העליונה והתחתונה יאדיכו יותר על הפה יעכבו הדיבור ח"ו לכן הוא מותר לחתוך שערות השפה מה שמעכב האכילה, והמבין יבין . .].
יוסף אומץ (ע' קנח) [הובאה שיטתו לעיל אות א'].
יין המשומר (ע' קסב) [הביא שיטת האריז"ל הנ"ל והאריך בביאורו ע"פ קבלה].

שלחן גבוה אות ב' (ע' קפא) . . יש בריונים שאין מגלחין השפה כלל לא בתער ולא במספרים . . איסור גמור הוא זה : א) . . (הובאה לעיל אות ג') . . ב) כפי חכמי הזוהר הק' באדרא דבה פ' נשא צריך שיהיו השפתים פנויים מכל צד מכל שער כו'. ג) . . (הובאה לעיל אות ד') . .].
יפה ללב אות א' (ע' רמז) . . ושער שעל השפה מלבד הטעם שהוא המעכב האכילה, עוד בה כי אזהרה שמענו מפ"ק מהר"י סרוק תלמיד רבינו האר"י ז"ל שצריך לבער השער מסביבות פיו בעת התפלה כמ"ש בהנהגותיו אות נ"ה, וזכור אני שראיתי בספר ט"א בזה שמטמטם המוח מלהבין ומעכב מלהוציא המלה בשפה ברורה . . — שאר דבריו בזה נעתקו לעיל אות א'].

בעל "בן איש חי" אות א' (ע' רנח) [גם לפי הזוהר שרי לחתוך שער השפם המעכב האכילה, ודבר ידוע הי'] ; ואות ג' (ע' רנח) [שאלה תשובת מעכ"ת הגיעה לידינו וראינו שכתב שע"פ הזוהר מותר לחתוך משער השפה מה שמעכב האכילה. והנה עתה באנו לדעת אם יש בזה חומרא וחסידות שלא לחתוך גם משער השפה כלום אפילו מה שמעכב האכילה. ועוד רצינו לדעת טעמו של דבר למה מותר לחתוך מה שמעכב את האכילה משער השפה

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתנע.

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתעד.

מאחר דבאמת גם שער השפה הוא בכלל הזקן, ואטו מי שזקנו גדול מאד שמעכב אותו בעת שכותב או בעת שעושה מלאכתו וגם בעת אכילה קשה עליו הרבה יותר משער השפה האם מותר לו לחתוך ממנו ובודאי אסור ומאי שנא מהא. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה.

"תשובה אין בזה שום חומרא וחסידות כלל אלא גם החסידים עושים כן דבהדיא איתא בכתבי רבינו מהרח"ו זלה"ה כי רבינו הגדול האר"י זצ"ל בעצמו ה' קוצץ משער השפה מה שהי' מעכב האכילה, ומי לנו גדול ממנו בחסידות, ואם ה' בזה מדת חסידות לא הוה עביד עובדא בנפשי'. ומה ששאלת מה טעם יש בזה, הנה תראו מ"ש באדרא רבא בתיקונא דתריסר דלא תליין שערי על פומא ופומא אתפני מכל סטדין ויאן שערי סחור סחור לי' וכו' ועל דא שעריין לא אשתכחו על פומא קדישא משום דרוחי' נפיק ולא בעי מילא אחרא לאתערבא בי' ולקרבא בהדי' וכו' ובגין כך שעריי שקילין סחורני' דפומא ופומא אתפני מכל סטריי וכו', ע"ש. ועוד עיין שם בתשעה תיקונין דו"א תיקונא שביעאה דלא תליין שערי על פומא ופומא אתפני מכל סטריי ויתבין שעריין בתיקונא סחור סחור לי' וכו' ע"ש. ולפי"ז מובן הטעם מה שהי' רבינו האר"י זצ"ל קוצץ שער המעכב האכילה לאו משום פינוק הוא אלא אדרבה הוה קפיד לקצצו משום מצוה מפני כי זה המעכב האכילה הנה הוא יורד על פומא ועל כן יש מצוה וחסידות לפנותו משום כדי שיהא פומא פנוי וכאשר תראה סוד הפומא באמת למעלה, והי' זה שלום ואל שדיי ה' צבאות יעזור לי".

ו: עוד טעם

כתב הגאון היעב"ץ [נסמן לעיל ערך "רבי יעקב עמדין" אות א' (ע' קפה)]:

"... הזקן בכל לא תגע בו יד המגלח (רק בשפה המעכבת האכילה הזהירו להסירה כי שקץ הוא ומטמאה המאכל)".

* * *

נוסף על כל הנ"ל — ראה לעיל ח"א בערכים אלו:
רבינו יהודה החסיד — הערה 126 (ע' צה) [אע"פ דהשפם בכלל הזקן מותר לגלחה]

רד"ק (ע' קג) [נהגו ישראל לגלח השפם].
תרומת הדשן — הערה 196 (ע' קכט) [הנהגתו בגלוח השפם].
רמ"ז (ע' קסח) [פי' כוונת מאחז"ל "פני הדור כפני הכלב" — נעתק בסוף פרק הקודם].

בית לחם יהודה (ע' קעז) [הביא שיטת האריז"ל הנ"ל].

בירור שיעור שער השפם המותר בקציצה במספרים וספק בענין תספורת השפם למעשה בפועל — ראה לקמן "מילואים והשמטות" לפרק זה (עמ' תתעג ואילך), ושם תשובת הגה"ק האדמו"ר מליובאוויטש בנדון.

פרק יב

תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן

(בסוף הפרק — נספח א : קפול שער הזקן.)

נספח ב : הנחת שערות זקן

הנחלשים בתוך ספרים)

גם בבעית תלישת וסירוק שער הזקן, דנו הפוסקים מכמה בחינות הלכתיות :

[וכאן המקום להקדים ולהעיר, דאם בתלישה וסירוק בעלמא יש להסתפק אם אסורה או מותרת, הרי שלהסיר השערות ממש — באיזה אופן שיהי' — על אחת כמה וכמה].
אלו הם צדדי השאלה :

א : בירור שיטת האריז"ל

מפורש בכתבי האריז"ל שאיסור גדול מאוד לעקור או לתלוש אפילו שער אחד בלבד מכל מקום זקנו (ולכן יש לזהר שלא לאחוז בהזקן, כדי שלא יעקור איזה שער'). כדלקמן. אמנם, יש לדון בפירוש כוונתו :
א. בבירור טעמו ונימוקו של האריז"ל בזה, הנה ברוב המקומות משמע דפסק כן ע"פ קבלה. אולם יש סוברים, דאסר האריז"ל תלישת שער הזקן גם משום דהוי כעין תער [ראה לקמן המובא מערך "מאורי אור"].

1) אין להביא דא"י שלא כדבריו מסנהדרין (ק, ב) מאן דאית לי' מעברתא בדיקני'. דמשמע שכן דרך בני"א למשוך בוקנם בשעה שמחשב [ראה לקמן בפנים אות ה' מספר 1] וא"כ אין שום חשש איסור בזה. שהרי אדרבה, "לא כן דרך בני"א הישרים בלבבותם. והמסים עקלקלותם ועושים כן. המה רמאים ובעלי תחבולות. ועיין ביד רמ"ה על סנהדרין שם וז"ל : ודברים הללו האמורים בענין זלדקן ועבדתן ודאית לי' מעברתא המה מביאים את האדם לידי ביטול לומר שאין דרכו של אדם ביד המקום ואין מועיל לו לבקש רחמים עליהם אלא כפי יצירתו, עכ"ל. וא"כ מאי רא"י מזה, הלא ונהפך הוא. נשמע מכאן, אדם רמאי ערום ובעל תחבולות עושה כן. ש"מ ששאר בני"א אין צריכין ללכת באורחותיהם ולעשות במעשיהם אלא לא ימשכו בוקנם ולא יגעו בוקן" (זקן אברהם מאמר ששי אות ד').

וכן אין להקשות מקרא, "ותחזו יד ימין יואב בוקן עמשא לנשק לו" (שמואל ב, כ, ט). דהכי עמשא אחז בוקן שלו. הלא יואב אחז בוקן עמשא. אורבה מזה מוכח שהי' הזקן אצלם חשיבות גדולה מאד כ"כ עד שהי' מנשק אותה, ועוד כל המעשים שעשה יואב הי' לגנוב דעתו ולומר אע"פ שהמלך מינה אותם שר צבא לא עליך תלונתו ו"ש אחי אתה כי כאשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה והמלך הוא שענינה דיני ולזה לא נשמר עמשא. עיין כלי יקר. שמפרש דלרש"י ז"ל הי' החרב ביד ימין. ולרד"ק ומהרי"א הי' החרב ביד שמאל. שלא כדרך העולם. כדי שלא ישמר עמשא. וזהו ועמשא לא שמר מהחרב יען אשר היא ביד יואב. ד"ל ביד שמאל שהוא סתם יד האמורה בכל מקום, כי הימין אוהזת בוקן עמשא לנשק לו. וא"כ מאי רא"י משם, שיואב אחז בוקן עמשא. אמנם עמשא לא אחז בוקנו שלו. ובפרט שיואב עשה פה שלא כדרך העולם כדי לגנוב דעתו של עמשא" (זקן אברהם שם אות ה').

לפי דעות הסוברים שפסק כן רק ע"פ קבלה — ראה לקמן אות ד':
 „ע"פ הקבלה".

ולדעות שנקטו דכ"כ האריז"ל גם ע"פ הלכה — ראה לקמן אות ב':
 „לא תשחית את פאת זקנך" (ושם הערה 2).

ב. האם לפי דברי האריז"ל הללו, אסור גם לסרוק את הזקן במסרק.
 ג. י"ל דהאריז"ל לא הזהיר רק שלא בשעת לימוד תורה, אבל בשעת לימוד, אדרבה סגולה היא לתפוס זקנו בידו כשמעיין בלימודו, וכמ"ש הגה"ק בעל „בני יששכר" בספרו „אגרא דפרקא". בארוכה אודות סברא זו — ראה לקמן בסוף הפרק: נספח ב' (בהמובא משו"ת „בית ישראל").

* * *

* בירור שיטת האריז"ל בדין תלישת וסירוק הזקן נזכר לעיל ח"א
 בערכים אלו:

אריז"ל ושם הערה 248 (ע' קמו) [איסור גדול מאד לעקור או לתלוש אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו ולכן צריך האדם לזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער].

מהר"י צמח אות א' (ע' קסא) [הביא שיטת האריז"ל וכתב „... ראוי לאדם שלא יעקור שום שער כלל מזקנו כי הם צנורות שפע... ויזהר בכל עת שלא לאחוז בזקנו כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער" שיטתו בענין שאלת סריקת הזקן — ראה לקמן אות ה'].
 מאורי אור (ע' קצה) [„האר"י הגדיל מאד לפרוש מן הכיעור שלא לעקור ביד דהוי כעין תער שתולש מעיקרו...].

יד נאנון (ע' רח) [„כתב הר' הקדוש האר"י זלה"ה דשערות הזקן צריך לזהר שלא יעקור שום שער מזקנו, כמ"ש בספר נגיד ומצוה דמ"ט ע"א שיוזהר בכל עת שלא לאחוז בזקנו כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער, ע"כ. והנה כבר נודע מדברי הרדב"ז ז"ל דכל שהוא חומרא ראוי לחוש אלי' אף שלא נזכר בתלמוד כ"א בזהר. א"כ כל ימי הייתי מצטער אם כפי סברא זו יהי' מן הראוי לסרוק הזקן כיון שנתלושים בסריקה שערות, עד שהקרה ה' לפנינו תלמיד הגון הוא החכם השלם המקובל הנאמן כמה"ר מאיר ביקיאיס נר"ו תלמיד ותיק להרב הגדול מהר"י ווילנא זלה"ה, והוא אמר לי שקבל מרבו ורבו מרבו עד הרב המוסמך בנימין הלוי זלה"ה (תלמיד מגורי האריז"ל. ורבו של הרב הרמ"ז זלה"ה) דבזה אין לחוש, ואדרבה הי' אומר שטוב וישר לסרוק הזקן בכל יום, ע"כ מה ששמעתי מפיו...].

וכן אין להק' מקרא דעזרא „ואמרטה משער ראשי וזקני" — משמע דיותר עקירה בידים. והנה לכאורה יש לתמוה יתירה מזו, שהלא עשה זאת מטעם אבילות כאשר אמר וכשמעי את הדבר קרעתי את בגדי ומעילי כי על חירוף השם חייב אדם קריאה, והיאך עשה זאת — הלא אף באבילות מת אסור לעשות כן למרט את שעריו. אלא הוראת שעה היתה כדי להראות חרדה גדולה על הדבר (ע"י באבן יחיאל). וא"כ הי' דלעולם עקירה בידים אסור, אלא כאן הוראת שעה היתה (זקן אברהם שם אות ו').

(*) בירור שיטת האריז"ל בנדוד — ראה בארוכה לקמן בסוף הספר „הוספה ה" בתשובת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א.

רבי חיים פאלאג'י אות ב' (ע' רלד) [ראה בערכו די"א טעם הנהגתו שלא להשים ידו בזקנו אפילו בחול הי' ע"פ אזהרת האריז"ל הנ"ל].
יפה ללב אות א' (ע' רמז) [הביא דברי האריז"ל הנ"ל והעתיק לשון ס' יד נאמן הנ"ל].

זכרונות אליהו (ע' רנד) [. . זקן לפי פשט דברי רבינו האר"י זלה"ה נראה שאין לסרוק הזקן במסרק וכן נוהגים קצת מיראי השם וחושבי שמו ועי' י"ד נאמן דף י"ד (נעתק לעיל) שקבל שאפילו לדברי האר"י ז"ל מותר לסרוק במסרק, ועי' כף החיים סי' ז"ך אות י"ג (לעיל, ח"א ערך "רבי חיים פאלאג'י" אות א' מספר 1) שכתב וז"ל לסרוק שערות הזקן הוא טוב לכבוד שבת . . אך תלוש ממנו אסור אפילו שאינו לבנות מתוך שחורות ושחורות מתוך לבנות . . ויזהר דהשערות שנושרים בהסריקה שלא ישליך אותם לאור דגורם לו לקבור את בניו ר"ל כמ"ש בס' יד נאמן . .].

שדי חמד אות א' (ע' רנד) [הביא מדברי ס' יד נאמן הנ"ל. ושאר דבריו בהנידון הועתקו לקמן אות ב']; ואות ג' (ע' רנו) [הביא כנ"ל מאות א']. בעל "בן איש חי" אות ב' (ע' רנח) [הביא מדברי האריז"ל וכתב שבזמן העליון "השערות הם צינורות של שפע ולכן אסור לתלוש בידו אפילו שער אחד"]; ושם אות ד' (ע' רנט) ["שאלה אזהרה שמענו מכתבי רבינו האר"י זלה"ה שצריך האדם לזהר שלא יתלוש שערות מן הזקן שלו והנה יש אדם שזקן שלו הוא גדול רחב וארוך ועב ובהכרח שמסתבכים השערות זה עם זה מאליהם ומעצמם ונעשים כמו קליעות מאליהם אם לא יסרק את זקנו במסרק כיצד יעשה אם יסרק במסרק כדי להפרידם מוכרח שע"י המסרק נתלשים שערות בידים ואם לא יסרק במסרק ויניחם כך יהי' גנאי לעיני הרואים כי הם מסתבכים ונעשים כמו קליעות קליעות מאליהם ומעצמם על כן יורנו המורה מה לעשות בדבר הזה ושכמ"ה].

"תשובה בכל ע"ש אחר רחיצה יפריד את שערות זקנו באצבעותיו בנחת לאט לאט כדי שלא יתלשו שערות בידים אבל במסרק לא יעשה יען כי ודאי יתלשו שערות אך באצבעותיו בנחת לא יתלשו ואע"פ שיפלו שערות הנה אלו הם תלושים מעצמם מקודם וזה הפרדה של השערות מוכרח לעשות ולא בשביל גנאי אלא בשביל מצוה יען כי ידוע הזקן שהוא מכנגד הפה ולמטה שהוא עבה מאד והם שערות ע"ג שערות הארוכות עד טיבור הלב ואלו נחלקים לשנים כיצד צד הזקן מכנגד מעלה שהוא מקום הזקן המגולה לעינים הוא בחי' תיקון הח' הנקרא נוצר חסד וצד המכוסה שהוא כנגד הגרון והם שערות שתחת אלו הראשונות והם מתכסים באלו הם בחי' תיקון הי"ג הנקרא נקבה נמצא הם ב' בחינות ועל כן לא טוב שיסתבכו זה בזה ויתהפכו שערות של צד התחתון יוצאין לחוץ ושל צד העליון יכנסו לפנים מחמת בלבולם ע"י הסיבוב זה בזה וטוב שיהיו השערות נפרדין זה מזה כדי שיהי' צד העליון משתלשל במקומו למעלה וצד התחתון משתלשל במקומו תחתיו כי ידוע שהעליון הוא בחי' זכר והתחתון הוא בחי' נקבה ולכן צריך להפרידם באצבעותיו בנחת כדי שיהי' משתלשלים כסדרם. והי' זה שלום וא"ל שדי' הי' צבאות יעזור לי".

כף החיים (ע' רצז) [הביא דברי האריז"ל הנ"ל וכתב דכ"ש בשבת דיש עוד איסור נוסף. וראה לקמן אות ג'].
עמודי ארזים (ע' שטו) [דף סב בדפי הספר — הביא כמה דעות בשאלת דין סריקת הזקן לפי קבלת האריז"ל].

ב: „לא תשחית את פאת זקנך”

יש מהאחרונים שדנו בשאלת דין תלישת וסריקת הזקן מבחינת עיקר הדין דפאות זקן². [בכללות ענין איסור העברת הזקן אף שלא בתער ראה לעיל פ"ב].

בירור השיטות נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו:

אריז"ל (ע' קמו) [כנ"ל אות א' י"א דאסר האריז"ל תלישת שער הזקן מדינא. דהוי כעין תער כיון שתולש השער מעיקרו. ולפי"ז כמה מהערכים הנ"ל אות א' המביאים דברי האריז"ל בהנידון — באמת שייכים כאן].
שו"ת כתונת יוסף (ע' קצא) [.. ומכאן מודעה רבא לפי התוספתא דלעיל דלא יאחזו אדם בזקנו או פאותיו בחזק יד פן יתלוש שער אחד או שתיים דהרי חייב משום מקיף ובודאי כי האזהרה זאת אינה אלא אם יאחזו בכיוון דרך כעס או חרון אף וכיוצא אבל אם סורק במסרק וכוונתו לייפות צורת פרצוף לכבוד ה' ולכבוד שבת או לכבוד ה' כמו שמצינו בהליל שהי' הולך למרחץ משום כבוד ה' כי בצלם אלקים עשה את האדם א"כ זה ג"כ כוונתו לתקן זקנו ופרצופו כראוי לכבוד השם א"כ אפילו אם נפלו שערות ע"י מסרק אין בכך כלום כיון דזה דבר שאינו מתכוין לתלוש ממש והלכה כר' שמעון דדבר שאינו מתכוין מותר וכדינו בכמה עניני שבת כמו כן הכא ואין להאריך בענין זה דהרי דבר פשוט והלכה ברורה והן אם חופף בפיאה ובזקן בידו או אם חוכך בצפרניו שנפלו שערות אין בכך כלום כיון דאינו מתכוין ודאי לתלוש או שיפול כו' וכמו שכן ראיתי להרמב"ם ז"ל פ"ה מהל' נזירות דין י"ד וז"ל: נזיר חופף על שערו בידו וחוכך בצפרניו ואם נפל שער אינו חושש שהרי אין כוונתו להשיר ואפשר שלא ישיר אבל לא יסרוק במסרק ולא יחוף באדמה מפני שמשיר את השער ודאי ואם עשה כן אינו לוקה. עכ"ל.

„הרי לך בהדיא דמותר לכתחלה לחוף ולחכוך ביד ובצפורן ואינו חושש ואין קושי ממה שכתב ולא יסרוק במסרק דמשמע דאיכא איסור מיהא לכתחלה הא לא קשיא דשמא זה המסרק דמייירי רבינו משה ז"ל אינו כמסרק שלנו כלל דמסרק דמייירי בי' הרמב"ם הוי בשום אופן דודאי לעולם משיר את השער אבל מסרקות שלנו שהשינים שלו הם גפרדים ורחוקים זה מזה הוי ספק אם משיר את השער והוי דבר שאינו מתכוין ודאי ומותר ודייקא מלשוננו מדקתני מסרק לגבי חפיפה באדמה שמשיר את השער ודאי א"כ לא קאסר לכתחלה אלא במסרק שהוא דומיא דחפיפה באדמה

(2) באם תלישה הוי בכלל השחתה עיי"כ שו"ת חת"ס חיו"ד סי' ק"מ. שו"ת מהר"מ שיק תאו"ח סי' קנ"ח. אגלי טל מלאכת גונו ס"ק י"ד. שאול שאל סי' ק' בארוכה. שאר מקומות המצויינים לקמן בפנים בסוף מספר זה.

דודאי קא משיר בזה יש צד איסור לכתחלה אבל מסדקות שלנו שאינן דאי ממש גם לכתחלה פטורין ומותרין כו' . . .].

מאורי אור (ע' קצה) [נעתק לשונו לעיל אות א'].

רבי עקיבא איגר (ע' רכג) [הגאון רבי עקיבא איגר לא נגע בזקנו שלא יוציא שער וכ"ש סבר שאין לסרוק הזקן במסרק. מה שי"ל בטעמיו ונימוקיו (ע"ד ההלכה) — ראה שם בערכו. וראה לקמן בסוף אות הנוכחי].
שדי חמד אות א' (ע' רנד) [הביא מ"יד נאמן הנ"ל אות א' שקבל מגורי האריז"ל דסריקת הזקן מותר וסיים: . . . וגם לדעת הסוברים דתספורת במספרים אסור מן הדין נראה דלסרוק שרי מדשקלו וטרו הפוסקים ביו"ד סי' ש"צ לענין אבל אי שרי, וכן בשבוע שחל ט"ב עיין בדגמ"ר סי' תקנ"א, ושערי תשובה שם אות י"א, ושו"ת הרב מוהר"י ברונא סי' י"ג מכלל דבעלמא פשיטא להו דשרי . . .]; ואות ג' (ע' רנו) [. . . ובמה שכתבתי בנדפס שנסתפק הרב יד נאמן אם מותר לסרוק במסרק שיש לחוש לתלישת שערות וכו' וכתבתי דמוכח מדברי הפוסקים המדברים בדין אבלות ובדין שבוע שחל ט' באב וכו' דבעלמא פשיטא להו דאין חשש עתה ראיתי שהרב חתם סופר בחלק יו"ד סי' לק"ט (הביא דבריו הרב פתחי תשובה בסי' קפ"א) נשאל ע"ז והאריך שאין שום חשש ושראה רבנו קשישאי דעבדי הכי עי"ש לענין פאת הראש. אחר כמה שנים נדפס ספר דברי מרדכי (שהזכרתי למעלה) ועיין שם בסוף סימן ח"י מה שכתב בזה. (אמר המלבה"ד יוסף צבי לעזר יעזרין מה שחקר בזה הגאון רע"א זצ"ל בהגהותיו גליון הש"ס על שבועות ב' ע"ב על תוספות ד"ה חייב ע"ש)].

חזון איש אות ז' (ע' שו) [העיד משפחתו בשיטתו: . . . מותר לסרוק זקנו ופאותיו אע"ג שנתלשין שערות (כהחת"ס בפ"ת יו"ד סי' קפ"א ס"ק ג' ודלא כרעק"א שהחמיר בזה) . . .].

עמודי ארזים (ע' שטו) [דף סב בדפי הספר — הביא כמה דעות בשאלת דין תלישת וסריקת שער הזקן].

* * *

עייג"כ דרכי תשובה סימן קפ"א. שו"ת דברי מרדכי סימן ח"י. שו"ת אהל אברהם סימן נ"א. שו"ת שלמת חיים (להגאון רבי יוסף חיים זאנענפעלד) ח"ב סימן כ"ח. חידושי בית שאול על המשניות (פ"ג דמכות) ס' שאול שאל (להגאון רבי שאול בראך) סימן ק'.

שו"מ בשו"ת רבי עקיבא איגר (כת"י) סימן ס"ג (בדין סריקת שער פאות הראש): „ומטעם דבר שאינו מתכוין א"א להתיר, דהא סריקה הוי פסיק רישא כדאמרינן בנזיר אבל לא סורק . . .”

ג : פייג לאיסורי שבת

יש סברא למנוע מנגיעה בזקנו בכלל, שהרי יש חשש שאם יהי' רגיל בכך בחול יבוא גם בשבת לשים ידו בזקנו ויבוא לתלוש שער הזקן. ראה בארוכה מזה לעיל ח"א בערכים אלו:

אריז"ל "נספחים" אות ד' והנסמן שם (ע' קמו).
רבי חיים פאלאג'י אות ב' מספר 1 (ע' רלד).

ד : ע"פ קבלה

ראה לעיל ח"א בערכים אלו:
זוהר (ע' לז) [מה שיש להסתפק בבירור שיטת בעלי זוהר בהנידון
נתבאר לעיל אות א'].
אריז"ל (ע' קמו) [ראה לעיל אות א' ואות ב'].
אור צדיקים (ע' קנט) [.. יזהר מאד שלא יגע בזקנו כי שמא ח"ו
יעקור שער אחד ונמצא ח"ו פוגם ועוקר צינור אחד ..].
מהר"י צמח (ע' קסא) [ראה המובא לעיל אות א'].
הגה"ק (רבי נחום) מטשרנובל (ע' רג) [היות והזקן הוא נשתלשל מי"ג
מדות הרחמים והוא ההדרת פנים אין לתלוש מהזקן אפילו שער אחד].
עמודי ארזים (ע' שטו) [דף סב בדפי הספר — הביא משיטת המקובלים
בהנידון].

ה : סגולות

*

אנו רואים דלשם סגולה וכו' היו מקילים בענין אזהרה הנ"ל שלא
לאחוז או אפילו ליגע בהזקן שמא יתלוש איזה שער:

(1) ראה לקמן נספח ב' בהמובא משו"ת בית ישראל, שהביא מהגה"ק
בעל "בני יששכר" שקבלה ביד הצדיקים כשלומדים ובאו למקום שצריך עיון
אצלם אז תופסים זקנם בידם ועי"כ סגולה שמגלים להם הפשט והצ"ע
נפשט להם — ראה שם מ"ש בביאור דבריו להמתיקם עם אזהרת האריז"ל
שלא לאחוז בהזקן. וראה רש"י סנהדרין ק, ב. לעיל הערה 1.

(2) ס' שמועות וסיפורים (לר' רפאל נחמן הכהן כהן) ח"ב עמ' 43
אות ל"ג:

שמעתי מחותני הרב ז"ל ששמע מאביו שהיה מחסידי אדמו"ר מוהר"ש
נ"ע, שפעם אחת ישב המהר"ש במסיבה ודבר על דבר רופאים, ובמסיבה
ההיא היה נוכח גם אברהם הרופא, הוא לא היה רופא מלומד רק פעלדשער
(חובש) והיה ירא אלקים עם זקן מגודל, ואמר: "איך האלט פון דאקטורים
גארניט, כי רובא דרובא במחלות הפנימיות אינם יודעים, ובמעט שיודעים
ונותנים תרופות הנה מה שמועיל למחלה זו מזיק לאברים אחרים. אבל פון
דיר אברהם האלט איך יע, כי כשקוראים לך לרפא יודע אתה האמת שאין
אתה יודע כלום, אבל צריכים לתת לחולה איזה תרופה, ואתה יושב וידך
בזקנד המגודל ומחשב איזה תרופה לתת לו וזה מועיל יותר מכל התרופות,
כי י"ג תיקוני דיקנא הם באריך, ור"ת כי אני י' רופא איך הם אריך, וזה
מועיל לרפואה בוודאי".

(3) ס' ברכת אברהם (מהה"צ ר"א ממונקטש) פרשת וירא:
צדיק א' הי' רגיל להחזיק את הדיקנא קדישא שלו בתוך פיו. ושאלו

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתפ ואילך.

אותו הטעם. ואמר שאנו רואין שבכל פתח יש שמירה. בפתח של הבית יש מזוזה. בפתח של הברית יש מצות מילה. ובפתח של הפה הוא הדיקנא. ולכן ב"פ זקן גימ' שד"י. ולכן הוא כופל הדיקנא לשנים ומניח לתוך פיו (מובא בשו"ת תירוש ויצהר סימן ס"ח תשובה ג').

4) ס' שמע שלמה [מקארלין] חלק שלשלת היוחסין ב"ישרש יעקב" ** ג—לד :

„פ"א בא אליו איש מגולח זקן שיש לו כוכב בישא ר"ל למרבית הילדים, ויען לו הה"ק הלא תשמע בני, כי מדרך הילד להאחז בזקנו של אביו, ואתה לאשר אין לך זקן אין להם במה להאחז, ועתה אם תקבל עליך להיות לך זקן יחיו בניך וכן ה'".

ו : „לא ילבש גבר שמלת אשה"

נזכר לעיל ח"א בערך :

מהר"י צמח אות ב' (ע' קסא) [נעתק לקמן אות ח'].

שו"מ בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן רנ"ח) :

הסורק זקנו ונופלות לבנות מתוך שחורות אי אסור משום לא ילבש. תשובה. אע"ג דבשבת דבר שאינו מתכוון היבא דלא הוי' פסיק ריש' מותר. התם משום דבעינן מלאכת מחשבת. אבל בשאר איסורין הוה משמע דלא הוי הכי. אלא שמצאתי להפך בכמה דוכתי. מיהו בנידון זה נראה דהוי פסיק ריש' ואיכא למימר דאי ניהא לי' אסור. ואי לא ניהא לי' אין בכך כלום לכו"ע. ולא דמי לשבת. עכ"ד.

ז : סייג לפאות הראש

לפי דעות הסוברים דאסור תלישה וסריקה בפאות הראש [ראה הנסמן לעיל סוף אות ב'], י"ל דכית' דלא ידעינן עד היכן מגיעים פאות הראש [ראה לעיל פ"א אות ג'] יש להחמיר משו"ז בכל הזקן.

ראה מזה לעיל ח"א ערך :

רבי עקיבא איגר (ע' דכג).

ח : הבאות פתמיות דלא ברור טעמם *

מובא בספרים כמה הנהגות שונות בענין תלישת וסריקת שער הזקן — בלי להסביר טעמם ונימוקם.

השיטות שבסוג זה נזכרו לעיל ח"א בערכים אלו :

מהר"י צמח אות ב' (ע' קסא) [. . ומפני סיבות הגורמות שיפלו השערות יותר אם לא יסרוק הזקן, כאשר אני רואה בעצמי, וגם מסיבת שהשערות נכרכות אלו עם אלו הגורם נפילתן, לכן אני רוחץ הרבה זקני ואח"כ מתקן במסרק מעט מעט השערות, ועוד כי יש שערות לבנות הקודמות לצאת קודם זמנן וכיון שאין להם שורש הם מעצמן נופלות. והשי"ת יכפר על הכל . . — וראה המובא מדבריו לעיל אות א' וזאת ו'].

הרב המג"י לס' חמרא וחיי (ע' רז) [. . ירא את ה' לא יעביר אפילו ידיו על זקנו . .].

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתעה ואילך; "הוספה ב" אות א (דברי בעל "כף החיים" — נעתקו מגוכתי"ק).

(**) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתפא-תתפב.

מטה אפרים אות א' (ע' ריא) [.. אנשי מעשה שנהגו שלא לסרוק הזקן במסרק יפרידו השערות בנחת ביד במה דאפשר ..].
פלא יועץ (ע' רכח) [.. ראוי לכל ירא ה' שלא תגע בו יד בזקן כלל ..].

רבי חיים פאלאג'י אות א' מספר 1 (ע' רלג) [.. לסרוק שערות הזקן הוא טוב לכבוד שבת והוא סגולה לחולי הניזילה כנודע. אך לתלוש ממנו אסור אפילו כשאינו לבנות מתוך שחורות ושחורות מתוך לבנות דאז הוא עון חמור ביותר. ויזהר דהשערות שנושרין מהסריקה שלא ישליך אותן לאור דגורם לו לקבור את בניו כמ"ש בס' יד נאמן בחי' שבת די"ד ע"א ..];
ומספר 3 (ע' רלד) [.. מי שהורגל להיות ידו אוחזת בזקנו בשבת יזדרז למשוך ידו .. דאפילו בחול מי שרי .. ובס' חמדת ימים .. בכלל כתב דחסידים הראשונים היו אומרים יד לזקן תספה, עיי"ש ..].

האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א אות ב' (ע' שכא) [.. ישנם יחידי סגולה שמהדרים ומקפידים על זה. ובלשון המובא — לא נגעו בשערות זקנם .. כנ"ל נהגו בזה רק יחידי סגולה ויכול לישר הזקן במסרק ..].

* * *

ועיין בהמסופר לקמן ספי"ד אודות גאון א' שהי' חולה עצום והרופאים ציוו עליו להעביר שערות ראשו וזקנו ולא רצה להניח לגלחם וגם לא להעביר סם רק קרעו את השערות — עיי"ש.

נספח א

קפול שערות הזקן

הענין נזכר לעיל ח"א בערכים אלו:

בעל גבן איש חי" אות ה' (ע' רנט) [שאלה ילמדנו רבינו בענין זקן העליון של האדם שיש בני אדם שיש להם זקן גדול וארוך ויש [שיש] להם זקן קטן וקצר ורצינו לדעת איזה מהם עדיף לפי סודן של דברים הארוך או הקצר כי יש בני אדם שזקנם ארוך הרבה ונחשב זה בעיניהם לגנאי על כן מסלקין שיפולי קצה אחרון של הזקן למעלה שכופלים השערות כדי שיתקצר זקנם. יורנו המורה ושכמ"ה.

„תשובה ודאי זקן שהוא גדול וארוך עדיף טפי לפי סודן של דברים יעץ כי ידוע הוא כי דיקנא עילאה דא"א הוא מגיע עד טיבורא דליבא וכנז' בדברי רבינו האר"י זיע"א וכן הוא באדרא וא"כ השתא מי שהוא זקנו גדול וארוך שמגיע עד טיבורא דליבא הוא עדיף ומשובח ביותר ושפתים ישק שהוא דומה לבחינה העליונה שכך הוא באמת השורש של הדיקנא למעלה ועל כן אותם בני אדם שברא להם הקב"ה זקן ארוך והם מתחכמים לשנות המתנה טובה הזאת שנתן להם השי"ת ורוצים לקצר זקנם בהגבהת השערות למעלה אע"פ שהם נוהרים שלא לחתוך אותם ח"ו עכ"ז לאו שפיר עבדי וצריך להגותו כמו שהוא ולשמוח בגודלו והי' זה שלום וא"ל שדיי ה' צבאות יעזור ליי"ן].

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתפג ואילך.

אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש — הערה 452 [מדברי אביו האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש (ע' שב"שג) ואין נכון לקפול שערות הזקן כדי שיתקצר זקנם — עיי"ש טעמיו ונימוקיו].

נספח ב

הנחת שערות זקן הנתלשים תוך הספרים*

הענין נזכר לעיל ח"א בערכים אלו:

בעל [בן איש חי] אות ו' (ע' רנט) [.. פשיטא לן דאסור להצניע נייר וכיוצא תוך ספרי הקודש הן שהם בכ"י הן שהם בדפוס הן בסידורים של תפלה הן בספרי משנה וגמרא והלכות ושאר כת"י שכולם יש בהם קדושה ואסור להשתמש בהם לצרכו משום בזיון .. ודע כי יש להזהר את המון העם בענין אחר כיוצא בזה והוא אותם שדרכם להצניע שערות זקנם הנתלשים תוך הספרים דודאי לא אריך למעבד כן .. מיהו אם מניחים אותם שם לסימן כדי שידע המקום שפסק שם ויחזור ללימודו שרי ..].

שו"ת תירווש ויצהר (ע' רפח) [יסופר מגאון א' שנסע לעיר ווילנא להדפיס ספרו. ויפגע בו איש מגולח וישאלהו ויאמר: העת לכם עתה לחבר ספרים אשר אין דורש ומבקש אותם. ויענהו הגאון ויאמר: לדעתי נחוצים עתה בימינו הספרים רב יותר מלפנים. כי ידוע אשר החרדים נוהגים כאשר יתלש במקרה שער מפאת זקנם והניחו אותו בספר. הן דרושין לזה ספרים למכביר].

עמודי ארזים (ע' שטו) [בסוף הספר: .. ומהאי טעמא נהגו אבותינו הק' שאם נשרו להם שער משערות הזקן היו מניחים וגונזים אותם בספר כמו כל שמות הקדושים שנוהגים בהם גניזה ..].

* * *

שו"מ בס' לקוטי מהרי"ח (ח"א: "סדר קביעות עתים לתורה", עמ' ק"ו):

"ועיין בס' חסידים סי' תתצ"ט שלא יצניע אדם קולמס או שאר חפץ בספרים ע"ש ורע עלי המעשה המנהג העמי הארץ שמניחים בשעת התפלה האבק שקורין 'שנופף טאבאק' בתוך הסידור התפלה או בתוך המחזורים ולא עוד שעוברים על דברי הס' חסידים אלו, אלא גם שע"י כן כמה פעמים מתכלך הספר השמות הקדושים, ולפעמים באה ג"כ לידי מחיקה. והנה גם על מה שמצניעים שערות של הזקן בהספרים ג"כ מתרעם בס' מאורי אור. אך כבר דשו בזה רבים אנשי מעשה ובודאי יש סוד בדבר. אך ממילא מובן דכ"ז ג"כ דוקא לאותן אשר נוהרים בחומרת האריו"ל המובא בבאה"ט יו"ד סי' קפ"א שלא לעקור שער הזקן שלא יפגום הצינורות. משא"כ אותן שכל היום הולכים בשוק ועוקרים שער זקנם וזורקים לאשפה".

וכעת זה לא כבר אתא לידי שו"ת בית ישראל (להרי"א אלטר לאנדא — רב ואב"ד דק"ק עדעלין והגליל — גנדס בבואנוס אירס, ארגנטינה, תשי"ד) ושם בחיו"ד סימן קל"ז האריך בהגידון וכתב שם (בין השאר):

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתפה ואילך.

... נוהגין העולם שכשקורעין שער מהזקן שלא במתכוון, אז מניחין אותם בספרים, ועי' בספר לקוטי מהרי"ח . . . [והביא מדבריו כנ"ל בסמוך] . . .
 ... ועיי' ביו"ד סי' רפ"ב בפתחי תשובה ס"ק י"ז מה שמביא בשם חמודי דניאל וז"ל מי שרוצה להניח ספר בתוך ספר בכדי שלא יהיה צריך לחפש אח"כ, נראה דאסור, וגם אסור להניח בספר שום דבר להשתמר שם, עכ"ל. על כל פנים העולם מניחין שערות זקנם בספרים וגם אנשי מעשה עושין כך כאשר הועד על זה הספר לקוטי מהרי"ח הנ"ל.

... ואף שהבאתי לעיל בשם ספר לקוטי מהרי"ח שמלמד זכות על זה נוכל לומר עד כאן שייך הלימוד זכות שלו כל זמן שהתלמוד חכם קיים ולומד בספרים שלו, אז נוכל להקל לתלמוד חכם שיצניע שערות זקנו בספריו כיון שהוא לומד בהם, ואגב לימודו הקילו לו לת"ח להצניע ולהשתמש בספריו שער זקנו, כמו שהקילו לת"ח לישן ולאכול בבית המדרש כדי שלא יצטרכו לבטל מן לימודם, עיי' בש"ע או"ח סי' קנ"א במג"א ס"ק ב' עיי"ש, ה"ב דכוותי'. וא"כ כל זה כשהתלמוד חכם קיים בחייו, אז שפיר יש לימוד זכות שמצניע שער זקנו בספריו כיון שנפסקו לפעמים בשעת לימודו, שדרך הולמים בעיון כשמעיינים בענין תופסים זקנם בידם ועיי' בספר אגרא דפרקא להגה"ק מדינוב (ועיי' בספרי טעמי המנהגים החדש בליקוטים שלו) שקאמר שם שקבלה ביד הצדיקים כשלומדים ובאו למקום שצריך עיון אצלם אז תופסים זקנם בידם ועיי"כ סגולה שמגלים להם הפשט והצ"ע נפשט להם. עיי"ש דבריו הקדושים.

... ולי הקטן היה נראה להביא סעד וסמך לדבריו הקדושים מדברי הגמרא סנהדרין דף ק' ע"ב וז"ל הגמרא שם בשם ספר בן סירא מאן דאית לי' מעברתא בדיקני כולי עלמא לא יכלי לי', עכ"ל הגמ', ועיי' ברש"י שם ד"ה מאן וז"ל מאן דאית לי' מעברתא בדיקני' שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שני שבילות כמין מעבר כולי עלמא לא יכלי לי' בערמומיותי', דמתוך שחושב כל ימיו בערמות הוא משים ידו לזקנו ומושך כאדם שמחשב וכו', עכ"ל רש"י עיי"ש. הרי לן בפירוש שאדם שמחשב ומעיין בדבר תופס זקנו בידו, ואף שהגמרא שם קאמר שעל כן אין קורין בספר בן סירא, משום שדברים אלו הם דברי רוח עיי' ברש"י שם, מ"מ עכ"פ זה מבואר משם שאדם המחשב תופס זקנו בידו, כמו שמדייק רש"י בלשונו משים ידו לזקנו ומושך כאדם המחשב עכ"ל, הרי דדרך אדם המחשב לתפוס זקנו בידו שזה לא נדחה בגמ' שזה דרך אדם המחשב לעשות כן, רק על זה דקאמר הגמ' דהוא דברי רוח, דהיינו הסימן דמי שיש לו מעבר בדיקני' כ"ע לא יכלי לי' בערמית זה דברי רוח, וכמדומה לי שראיתי בספר אחד הנדפס מחדש הנקרא התעוררת תשובה מהגאון דערלוי נ"י שעמד בזה על הגמ' דקאמרו דהם דברי רוח סימנים אלו, הלא סימנים אלו נמצאו ג"כ בספר תקוני זוהר עיי"ש ואין ספק זה כעת תח"י לעיי' בו, ועל כל פנים חזינן מזה דדרכם של תלמידי חכמים כשלומדים בעיון ומחשבים לתפוס זקנם בידם, כמו שקאמר לנו הגאון בעל מחבר בני יששכר זי"ע.

... ולדבריו הקדושים צריך לדחוק ולפרש דמה שמבואר בספר באר היטב בש"ע יו"ד סי' קפ"א ס"ק ה' בסופו בשם האריז"ל שלא ליגע בזקנו שמא

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתפ-תתפא.

יעקור ח"ו ב' שערות ונמצא פוגם הצינורות עיי"ש, ולדבריו צריך לפרש דהאריז"ל לא הזהיר רק שלא בשעת לימוד תורה, אבל בשעת לימוד אדרבא סגולה הוא לתפוס זקנו בידו כשמעיי' בלימודו. והגם שזה דוחק גדול לפרש דברי האריז"ל הנאמרים בסתם שלא ליגע בזקנו ויהי' פירושם דוקא שלא בשעת לימוד תורה, שלא משמע כן בדבריו, ובפרט דזיל בתר טעמא דקאמר שמא יעקור ב' שערות ונמצא פוגם הצינורות, ומה נפקא מינה אם עוקר אותן שערות מחמת לימוד תורה, הא עכ"פ פוגם הצינורות וכו'.

„והנה גברא רבא הגה"ק בעל בני יששכר הוא שר בית הזהיר וכל דבריו דברי קבלה ומלאים מכתבי האריז"ל, ע"כ בודאי לא נעלם ח"ו ממנו דברי האריז"ל הידועים לאיש פשוט כמוני, ועל כרחן כדאמרן שהגה"ק הנ"ל מחלק בין שעת לימוד תורה שאז מותר לתפוס זקנו בידו להבין ד"ת ובין שאר פעמים שלא בשעת לימוד תורה אז אוסר האריז"ל.

„וההסבר לדבר נלע"ד להסביר קצת דבריו על פי קט שכלי הגם שאני איני בקי בחכמת הקבלה מ"מ אולי אפשר אהי' כמכוין כסומא וכו'. ולכאורה צריך פירוש דברי רבינו האריז"ל דקאמר שאם עוקר שערות הזקן פוגם הצינורות וכו', איזהו צינורות פוגם, וע"כ הפירוש שפוגם צינורות החכמה, כי החכמה בא מן המוח וניכר בזקנו שהשערות באו מן מהות המוח, וע"כ יהי' מתורץ קושית ספר התעוררת תשובה מהגאון דערלוי נ"י דבאמת בתיקונים חשב הסימן של החכמה בוקן כי בזקנו ניכר החכמה, כמו שעושה שם הסימנים. וכן מרומז בקרא בתורה „והדרת פני זקן" ודרשו חז"ל בקידושין דוקן נקרא ת"ת, ובאמת צריך ביאור למה דרשו חז"ל תיבת זקן שקאי על ת"ת, ודבר ידוע מה שקאמר המהרש"א בחדושי אגדות דוקן ר"ת זה קנה, וידוע דברי חז"ל דעה חסרת מה קנית וכו', וא"כ אם אמרינן זה קנה ע"כ מסתמא קנה דעה וחכמה, ע"כ דרשו זקן זה קנה חכמה, עיי"ש בספרים. אבל זה גופא חידוש למה נרמז בר"ת זקן שיהי' משמעו על תלמוד חכם, היה לו לקרא בפירוש לומר והדרת פני חכם אלא על כרחן כדאמרן דבזקנו של אדם ניכר המוח והחכמה שלו, וזה והדרת פני זקן למי שניכר החכמה בזקנו, וכמו שמבואר בתיקוני זוהר. והא דאמרו חז"ל בסנהדרין דף ק' ע"ב דעל כן לא ילמדו בספר בן סירא משום דנותן סימנים על חכמת אדם בזקנו יהי' ניכר, וקאמר דש"י ז"ל שהם דברי רוח, היינו שחז"ל לא רצו שכל העולם ילמדו זה ולהבחין סימנם אלו ויבואו לקצץ בנטיעות שלא יבינו הדבר על בוריו ויהי' בעיניהם דברי תורה כחוכא וכו' . .

„ . . נחזור לזה שעל כל פנים כוונת האריז"ל שפוגם הצינורות החכמה במה שעוקר שערות הזקן כי שערות הזקן באו מן החכמה שבמוח, ואולי אפשר מהני טעמא מנהג הוא שנותנין שערות זקנו שנעקרו בספרים, כי השערות הם צינורות החכמה ועל כן שייכים להחכמה התורה שבספרים, ובוזה נבין דברי הגה"ק בעל בני יששכר זי"ע שקאמר שכשלומדים ומגיעים במקום הצריך עיון תופסים זקנם, פי' כי הזקן הוא שערות וצינורות החכמה, וע"כ כשנעלם מעיני הלומדים דבר נוטלים זקנם בידם ומושכים אותם ומעיינים בזקנם שזה צינורות החכמה שיפתחו להם עינים בהתורה במקום שצריך

עיון, כך עלה בדעתי להסביר הדבר, ואם שגיתי ד' יכפר כי אני לא בקי בסוד ד' לידאיו.

„על כל פנים שכיה הדבר להלומדים שבשעת שלומדים תופסים זקנם, ואז צריך לומר שלא חששו שמא יעקרו שערות וכמו שמצינו בגמרא פסחים דף י"א ע"א לענין חמץ, שקאמר הגמ' הוא עצמו מחזור עליו לשורפו מיכל קאכיל מיני' בתמי' עיי"ש, ה"נ הוא עצמו תופס בזקנו בשעת לימודו לעורר החכמה שלו ולפתוח הצינורות ולחשוב אותם בזה ע"כ לא חששו שמא יעקרו השערות במזיד אז בשעת לימוד, זה צריך לומר להשוות דעת הגה"ק בני יששכר עם סברת האריז"ל, שהאריז"ל לא אסור ליגע בזקנו רק בשאר פעמים שלא בשעת לימוד תורה אבל בשעת לימוד תורה שנוגע בזקנו מחמת חשיבות לעורר החכמה שלו לא חשש שמא יעקרו שערות כדאמרן, וא"כ כיון שזה מורגל ביד הלומדים תורה לאחוז בזקנם בשעת עיון, מ"מ לא ימלוט שלפעמים נופל שער אחת מהזקן שהיתה תלושה, ועכשיו כשנוטל זקנו בידו לעיין נופל שער וכדומה, וכדי שלא יצטרך לבטל מלימודו הקילו להם לעזוב השערות הנופלים בשעת לימודם בספרים.

„והנה כל זה אם התלמוד חכם קיים ולומד בספריו, אז הותר לו להשתמש בהם להניח בהם שערות זקנו שנפלו בשעת לימודו, או משום שלא יבטל מלימודו עבור זה לילך לשורפו או להצניע במקום אחר, או משום שהיתר לו להניחם בספריו שיהיה לו סימן בהספר היכן הוא עומד בלימודו באיזהו ענין, וכמו שמצינו בש"ע או"ח סי' כ"א ס"ק ב' בבאר היטב שם בשם מהרי"ל שהיה נוטל מהציצית שנפסלו ומניח בספר לסימן שידע באיזה מקום עומד בלימודו עיי"ש, וכל זה כל זמן שהוא קיים שייך טעמים אלו, אבל כשכבר מת הת"ח אולי כיון שאין שייך טעמים אלו שלא לומד בספריו אפשר לא נכון להיות מונחם שערות זקנו בספריו . . .”

עיי"ש שהאריך בשאלה בנידון אב המת שבא בחלום לאחד מבניו ואמר לו בחלום שיראה לקבוץ השערות מזקנו שנשארו מונחים בספרים שלו, ולא פירש בחלום מה יעשה בהם. וגם ביאר כללות ענין האם יש מקור שידקדקו לקבור עם אדם שערות זקנו המונחים בספריו אם לא צוה המת בחייו על זה.

פרק יג

עונשים

בענין העברת הזקן (אף שלא בתער), מובא בספרים עונשים נוראים ר"ל, אשר כל רואיהם תרדנה עיניהם דמעה ועפעפיהם יזלו מים וכל שומעיהם תצלנה שתי אזניו.

ראה לעיל ח"א בערכים אלו * :

זוהר (ע' לז ואילך); רבינו יהודה החסיד אות א' (ע' צה); ספר הגן (ע' קמא); אריז"ל (ע' קמו ואילך); עמק המלך אות א' (ע' קנא); ספר חרדים [בהמובא מפי' באר יהודה] (ע' קנג); ש"ך עה"ת (ע' קנג); יוסף אומץ (ע' קנח); אור צדיקים (ע' קנט); יין המשומר (ע' קסב); שבט מוסר אות ב' (ע' קע); נוהג כצאן יוסף (ע' קעה); לחם הפנים (ע' קפ); רבי פנחס הלוי הורוויץ אות א' (ע' רא); ישמח משה (ע' רי); מטה אפרים אות א' [בהמובא מפי' אלף המגן] (ע' ריא) ואות ב' (ע' ריב); לקוטי הלכות (ע' רכה); בעל "בני יעשכר" אות ב' (ע' רל); רבי חיים פאלאג'י אות א' מספר 2 (ע' רלג) ואות ד' (ע' רלו); חפץ חיים אות ו' מספר 2 (ע' רסט); עולם עשיי' אות א' (ע' רעז) ואות ד' (ע' רעח); נועם המצות אות א' (ע' רעח); זקן אברהם (ע' רפא) [בכ"מ בספרו]; שו"ת תירוש ויצהר אות איב (ע' רפח); שו"ת מנחת אלעזר (ע' רצה); מאיר נתיב (ע' רצז).

וראה המובא לעיל בה"מדור סיפורים" (עמ' שכח ואילך) בארוכה.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתפט ואילך; "הוספה ב" אות כט; שם אות לז.

„מסירות נפש“ שלא להעביר הזקן

ענין „מסירות נפש“ על גידול זקן אפילו בשעת הדחק והגזרה והסכנה וכו' ר"ל. נזכר לעיל ח"א בערכים אלו*:

רבינו יהודה החסיד אות ב' (ע' צו) [אין להסיר הזקן אפילו בשעת הסכנה].

שו"ת אמרי אש (ע' רלא) [אין להסיר הזקן אפילו בשעת הגזירה].
צמח צדק (ע' רמא) [נהג במסירת נפש בהתעמולה לבטל גזירת הממשלה נגד זקן מגודל].

חפץ חיים אות ג' (ע' רסב) [אפילו אנשי הצבא יש להם לגדל זקנם „אף אם אינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעיגים עליו עבור זה“ ו„אפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו“].

שער יששכר (ע' רצו) [בנ"י בגלות מצרים נהגו במסירת נפש על זקן מגודל וכו' ובזכות זה נגאלו, כמארו"ל בזה — ראה בערכו].

האדמו"ר מוהררי"צ מליובאוויטש אות א' (ע' שב) [ראה אברהם אבינו ע"ה אשר בעקבות משיחא יהי' דור אשר הזקנה והלובן שער תהי' עבודה של מסירת נפש גם בבני תורה, לכן תבע זאת (ראה בערכו) והתפלל עליהם שיוכלו לעמוד בנסיון].

חזון איש אות ד' מספר 2 (ע' שה) [. . . לשייר שערות קצרות ניכרות היטב עד שנקרא זקנו מגודל, וילעיגו עליו ולא יחוש מפני המלעיגים, ואז יעיד ששלחנו גדול משלחנום . . .].

רבי זלמן טורוצקין (ע' שי) [. . . יבואו ימים, שמי שיש לו זקן הוא ללעג ולקלס בגוים ומראים עליו באצבע, ולכן בא הציווי בלשון יחיד, „ולא תשחית את פאת זקנך“, אפילו אם תהי' א' ומיוחד בעיר או במדינה שיש לך „דיקנא יקירא“ — „לא תשחית את פאת זקנך!“ . . .].

עמודי ארוזים (ע' שטו) [דף עא, ב בדפי הספר: „ . . . וכמה מסרי נפשיהו אבוה"ק על פאות הראש והזקן בעת הגלם אותם מא"י לחו"ל. כמ"ש (ברכה איכא פ"ה) בפסוק על צוארנו נרדפנו שאדרינוס שחך עצמות פקד ואמר שיגלחו פאת ראשם וזקנם ואם לאו ישאו את ראשם מהם, והם לא שמעו בקולו והקשו עורף נגדו, ולז"א על צוארנו נרדפנו, כן (פי' מו"ז ביפה ענף שם) עיי"ש . . .].

וב„מדור סיפורים“:

בעל „חידושי הרי"ם“ (ע' שכט) [פסק שחל הדין של „יהרג ואל יעבור“ בשעת גזירת הממשלה לאסור זקן מגודל¹].

1) שוב בעת ההדפסה העירני ידידי מאד נכבד הח"ח אי"א עוסק בצ"צ וכו' הפרופ' ר' פסח רוזענבלום שליט"א (נ. י.) שתוכן מאורע זו נדפס באיזה שינויים והוספות חשובות

(* וראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תתצד; „הוספה ב“ אות ל.

בארוכה ע"ד מסירות נפש שלא להסיר הזקן בתקופת מלחמת העולם השני' — ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תתצו ואילך.

בעל „דבר אברהם“ (ע' שלב) [הי' מוכן ליהרג ולא להעביר זקנו בהגיטו דקאונא].

הגה"ק מסאטמאר שליט"א (ע' שלב) [נהג במסירת נפש שלא להסיר זקנו בעת הסכנה ר"ל במלחמת עולם השני].

הגאב"ד קאטוי שליט"א (ע' שלג) [נהג במסירת נפש שלא להסיר זקנו בשעת הסכנה ר"ל במלחמת עולם השני, וסוף סוף גרמו לו פיאותיו וזקנו — ישועה].

שו"ת ממעמקים (ע' שלד) [סיפר אודות מסירת נפש בענין גידול הזקן אף בשעת הסכנה והגזירה ר"ל בהגיטו דקאונא].

* * *

עייג"כ במקומות המסומנים לקמן פט"ז ופי"ז ועיי"ע לקמן ח"ג : טענה ומענה א' אות י"א.

* * *

גם הרה"ג וכו' ר' משה שטערנבוך שליט"א (מחבר ספרי „מועדים וזמנים“ וש"ס) כתב במכתבו אלי :

„... דבר פשוט שראוי לכל אחד לעצמו להחמיר ולא לספר זקנו, וכן שמעתי מכבוד מורי החזון איש זצ"ל שאמר דכשבא לפניו יהודי בלי זקן כמעט שמקיא, וכן גדולי האדמו"רים זצ"ל החמירו בזה מאד, וכמבואר בכתבי האריז"ל, ויהודים הרבה גילו מסירות נפש ממש ע"ז. .“

* * *

שוב בעת ההדפסה בעזהשי"ת בא לידי ס' „דרכי חיים“, והוא ליקוט תורותיו כו' של הגאון רבי חיים יעקב נפתלי (זילבערבערג) מווארשא [מח"ס „תורת חיים“ על סדר קדשים, „תורת חיים“ על שו"ע או"ח יו"ד חו"מ, „תורת חיים“ ענינים שונים ועל הרמב"ם, „ענפי זית“ על סדר נזיקין, „זכרון חיים“ על סדר נשים, וש"ס — תלמיד הגאון בעל „בית הלוי“ רבי יוסף דוב (סולובייצק) אב"ד בריסק והגאון רבי ישראל סאלאנטער] ושם (עמ' 6) סיפר נכד הגאון המחבר :

„עובדא הי' בעת שהי' חולה עצום ר"ל בכל גופו ובעל יסורים גדול והרופאים ציוו עליו להעביר כל השערות מעל ראשו ופניו ולא רצה להניח לגלח את זקנו ופאות הראש וגם לא להעביר בסם רק קרעו את השערות ומובן את היסורים שהי' לו ע"י קריעה כמעט מכל שער נתז דם מפניו בעת הקריעה ויסורים כאלה הי' לו שני פעמים בחייו. מזה אנו למדין עד כמה מסר נפשו אותו צדיק על כל מצוה ומצוה, הרופאים אומרים אם נמרטו את השערות לא יגדלו אח"כ עוד ויהי' בזיון לאיש כזה בלי

בס' „סיפורי חסידים“ (לרש"י זיין שליט"א) פ' אמור, עיי"ש בארוכה, וראה שם גם בהמסופר ע"ד הנהגת הרה"צ ר' יהושע מסוסנוביץ ז"ל כשיצאה גזירת המלכות להכריח את היהודים שיגלחו את זקנם.

זקן ופיאות, עכ"ז לא הביט על דבריהם ובטוח שיחזור ויגדלו וכן ה' הקב"ה חס על כבודן של צדיקים".

* * *

וחזינן דגם בעת שהיו יסודי דתוה"ק בסכנה והמלכות גזרה שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבטלו נדות, הלך ר' ראובן בן איסטורבלי וסיפר קומי והלך וישב עמהם (מסכת מעילה י"ז, א) ופירש"י שם (ד"ה וסיפר קומי) שגילח השער שעל מצחו והניח השער של אחריו כעין בלורית שהעכו"ם עושין, כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי, עיי"ש. אבל לא הסיר את זקנו גם במספרים² ואפשר דמשום זה הכירו בו שהוא יהודי כמבואר שם. ולא אמרו שנודע להם שהוא יהודי, רק הכירו בו. היינו בצורת פרצוף שלו עם זקנו כצורת יהודי (שו"ת תירוש ויצהר סימן ס"ח תשובה ב').

* * *

ויש ליקח מוסר מהמסופר בס' תואר פני שלמה ובס' עמודי עולם להגר"ש אבד"ק שטרומ (דפוס ברלין תק"א), מהגה"ק רבי ארי' ליב דרשן דק' פוזנא שנתפס בער"ה שנת תצ"ז יחד עם השתדלן הרב הקדוש רבי יעקב ע"ה ע"ד עלילת דם, ועמדו בנסיונות ומתו בקידוש השם ע"י יסורים קשים ומרים, שהניחו להם כדורי ברזל מלובנים באש תחת זרועותיהם ואצילי ידיהם עד שהרגישו שנתכוצו הריאות שלהם, ומתו במיתות משונות ר"ל. ובהמשך הדברים יסופר שם כי ביום ו' לחדש חשון שלחו התליין אל הרב הדרשן ולהשתדלן להקיף פאת זקנם וכל שערות גופם באומרם פן ואולי בשערות גופם יעשו כשפים שלא ירגישו בעיניהם הקשים. וארי' שאג ישאג ונתן קולו בקול מר בבכי והתחנן אל התליין לענות אותו בעיניהם חצי שעה יותר מזמן הקצוב מבעל המשפט ולהניח לו הדרת זקנו שלא יהי' נגד המשחיתים אבל תפלתו לא עשתה פירות כמבואר שם באורך תסמר שערות הקורא (שו"ת תירוש ויצהר שם).

(2) יש להעיר מס' האלים (להיש"ר מקאנדי) ח"א דכ"ט: "... הקיסרים הקדמונים היו מגולחים והרבה מן האומות בורכם הולכים עד היום".

פרק טו

מניעות מצד כבוד אב ואם

דין גידול הזקן כשהוא בניגוד לציווי הורים, נזכר לעיל ח"א * בערכים אלו:

חפץ חיים אות ו' מספר 1 (ע' רסט).

שו"ת משנת בנימין (ע' שז) [.. נשאלתי מכהור אחד ירא וחרד מדקדק במצות וכל הנהגתו בדקדוק מאד שלא לנגוע בנידנוד כל דהו שהחמירו חז"ל, ונפשו בשאלתו היות שאיננו מקצץ זקנו במספרים, ואביו גער עליו כי במדינה זו שכמעט רובם ככולם היותר יראים ג"כ מקצצים זקנם בדרך היתר, ובפרט שגם רבנים עושים כן, ובאם מגדל זקנו אזי לא יהי' במציאות שישגיג זיווג, ע"כ מצווה לבנו בתורת כיבוד אב שמהיום והלאה לא יצדק הרבה ויקצץ את שערות זקנו במספרים, ועתה התמרמר מאד השואל הגם שחושש לחומרא של חז"ל, אבל אם נוגע למצוה ירא שלא להכשל באיסור דאורייתא ח"ו שואל דעת חכמים דעת תורה מה יהא בעסק זה.

„הנה למה דאיתא בגמ' יבמות (דף ה' ע"ב ודף ו') דאיצטרך קרא ללמוד דאם אמר לו אביו לחלל שבת או לטמאות או אל תחזור שלא ישמע לו, שנאמר אני ד', כולכם חייבין בכבודי עיי"ש, הרי דיש סברא לומר דמ"ע דכיבוד דוחה, וא"כ נהי דידענו דלא ישמע לו, אבל אם איננו איסור דאורייתא, הסברא דאמרינן דמ"ע דכיבוד אב דוחה לאיסור דרבנן שלא לקצץ את זקנו במספרים, ולהרבה שיטות אין בזה איסור דרבנן רק דקדוק מצוה, ובפרט למה דהקשה אחרונים דידענו ממילא אם אביו אומר לחלל שבת שלא ישמע לו דהוא אביו אינו עושה מעשה עמך ואז אין שום חיוב של כיבוד אב, ובאם אמר שבנו יקצץ זקנו במספרים הוי אביו עושה מעשה עמך וא"כ יש בזה מ"ע דכיבוד אב, ומחויב לשמוע לאביו.

„אמנם עוד יש לדון בזה דהא סוף סוף אם יש רק קצת חומרא, ומוטל על אביו ג"כ לקיים החומרא יש לומר דנכלל בזה שנאמר אני ד' שכולכם חייבין בכבודי כי כן רצונו יתברך ואז אין דיבוריו של אביו נחשב נגד רצון הבורא.

„ולבד כל זה לפי המבואר בדברי מהרי"ק דאם אמר אביו לבנו שרצונו לקחת אשה ולאביו איננו ישר בעיניו, אין בזה מצות כבוד אב ואם, דרק בנוגע הענינים של אביו שייך כיבוד, לא במה שאינו נוגע אליו, וכן ודאי בענין הנ"ל מה שייכות לאביו אם בנו ילך בוקנו ולא יקצץ את שערות זקנו, בודאי זאת בנקל יותר מעניני שידוכים.

ויש להביא רא' דרך בשייך הדבר לאב אזי יש גדר כיבוד אב דהא הגמרא הביא חילול שבת ואל תחזיר ובטומאה, בכולם יש אופנים שיהא תועלת לאביו כגון שיחלל שבת להרויח ולתת לאביו, וכן באבידה לטמא ואל

תקלא

(*) "מילואים והשמטות" לפרק זה – ראה בארוכה לקמן עמ' תתקכא ואילך.

תחזיר רק יהי' לאביו, אבל בלאו הכי איזהו מקום לומר שבנו ישמע אליו, וההכרח לדעת מהרי"ק דאם לא כן יקשה גבי הפרת נדרים למה לי קרא דיש רשות לאביו להפר, והלא ידענו מעצמינו דיכול אביו לומר לבתו שתעשה דבר זה, ויהי' החיוב לשמוע לאביו גם אם לא ידענו דאביו יש כח להפר נדרי', ועוד למה דוקא האב מפיר לבתו רק היכי דיש לבתה עינוי נפש, הלא תמיד נימא דע"י מצות כיבוד אב יכול להפר, אלא וודאי דמה שאיננו נוגע לאב אין זה גדרי מצות כיבוד אב, וכמ"ש מהרי"ק. אח"כ ראיתי ומצאתי כי בספר משיבת נפש חלק א' סי' ט"ז האריך בזה ונהנתו. "נמצא דא"א לאב לצוות לבנו בתורת כיבוד אב שיגלח זקנו במספרים, ואומר אני להבחור הזה אל תירא ואל תחת משום עונש אם לא ישמע לאביו בזה, ואדרבה שכרו כפול משמים, ויצליח בזה ובבא שחושש להדרת זקנו ופניו יאיר בצנורות קודש, שיחזיק בחומרות שהחמירו חז"ל, ובטוחני שגם אביו ישמח בהנהגה זו ויהי' לו גם אריכות ימים בטוב ונעימים . . .].

האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א אות ב' (ע' שכא) . . . לכתבו לגידול הזקן שיש מציעים "לישר" אותו. אינו ברור מה כוונתו בתיבת לישר — ולדעתי (ע"פ כתבו —) אין מקום לגזוז אפילו לישר . . . ואולי בהאמור כוונתו ליישר (ע"י) מסרק . . . כנ"ל נהגו בזה רק יחידי סגולה [ראה לעיל פי"ב] ויכול לישר הזקן במסרק. והרי יקיים בזה מצות כבוד האב בהאמור . . . ויהי רצון שיבשר טוב בכל האמור, וכן מאשר הרגיע את אמו שתליט"א בדרכי נועם ובאותיות מסבירות מתאים להכתוב לעיל . . .]; ואות ג' (ע' שכא) . . . ובהנוגע להשאלה אם אפשר להיות יהודי דתי בלי זקן הנה נוסח השאלה אינו מתאים למצב בנם ש' וכמדומה שכבר רמזתי על זה במכתבי הקודם. ובכל זה אבא בזה בקיצור עכ"פ עוד הפעם, והוא: "כל אדם הוא קומה שלימה חז', ובפתרון כל שאלה צריכים להתחשב עם אדם חי זה שאינו אוטמטי, ובמילא לא תמיד פתרון כללי מתאים אליו. ולבאר דברי יותר בית בעל קומה אחת או שתי קומות — גם הוא בית הוא — ולכשיבנו עליו קומה שני' ושלישית — הרי זה הוספה על בית הקודם, אבל אם ירצו לאחר הבנין להרוס את הקומה הנוספת, מובן שההריסה תהרוס את כל הקומות ואפילו את היסוד, כיון שכבר נתאחדו כל הקומות ע"י מלט כו' כו', ועאכ"כ שאם ירצו להרוס את הקומה התחתונה שהריסה זו תהרוס את הקומות אשר על גבי'.

"מבלי להכנס בפתרון השאלה איזה מקום תופס נשיאת זקן בתרי"ג מצות תורתנו הק' (וידוע לכל אשר כמה חרדים מאנשי אשכנז ועוד ועוד, הם בלי חתימת זקן) הנה כשנגשים לפתרון השאלה בנוגע לאיש פרטי, צריך

(1) להגאון רבי ארי' ליב צינץ. נידון השאלה שם: . . . מה לעשות במי שהתנהג באיסור חדש דרובא דעלמא נהיגי להתידיא, ובא אביו ומיחה בו ואומר שיש לו צער על עינוי נפש בנו וכאן הבן שואל אם יש כח באביו למחות בו בהנהגה זו אף דמצות כיבוד ודאי אינה עומדת במקום איסור, הכא רובא דרובא דעלמא נהיגי להתידיא, וכתב מעלתו ש' דנראה דאין כח למחות באב במידי דלא שייך ביה, כמ"ש מהרי"ק . . . [והאריך בגדרי מצות כבוד א"א ואח"כ מסיק] . . . מעתה נבא לענין שאילתינו, ודאי אם הבן רוצה לנהוג כן אין צריך לשמוע לאביו . . ."

להתחשב עם מצבו הוא, והחלטה דנשיאת זקן נתקבלה ע"י בנם שי' מתוך התעוררות פנימית וקשה יהי' לברר אם זהו אצלו 'הקומה הראשונה' שבמשל הנ"ל או 'קומה הנוספת' על ענינים שקדמה לה, וספק בעיניי אם גם צריך לחתור בנשמתו כדי לברר הדבר. כי הרי כל חטוט בנפש האדם פנימה, אינו מביא ברכה וכו' אבל בכל אופן ברור במצבו העכשוי, נעשו אצלו כל הענינים חטיבה אחת שעלתה לו במלחמה נפשית פנימית בזעזעים וכו', וכמו שכתבתי מאז, על כל קרוביו וידידיו ועאכו"כ על הוריו, לחזקו ולעודדו בכל אפשריותם ויכולתם, ותקותי שגם הן ינהגו כנ"ל כיון שזהו טובת בנם ובמילא זהו ג"כ טובתם. וטובת בנם היא — לא רק מנקודה זו שיקיים עוד מצוה בהידור כמנהג החסידים, אלא שיוסיף זה מנוחה בנפשו וחיוזק בהליכתו בדרכו אשר בחר בה, הקשורה בכמה מניעות מבחוץ ובמילא דורשת תוספת כח ועידוד מכל אלה אשר יקר הוא בעיניהם . . .].

שו"ת באר משה אות ב' (ע' שכד) [. . לפני כמה שנים, נתגלגל לפניי שאלה כעין זו, בבחור שהי' זקנו מגודל, ובני משפחתו לא הי' מאלו הנוהגים בדרכי החסידות, וכמעט כל המשפחה מסביב היו מגולחי זקן . . ובא אבי הבן לפניי בקובלנה על בנו בזה, והשבתי לו שאין בידי לצוות לבנו שיגלח זקנו, ואדרבה בזה אין לו לבנו לשמוע לאביו, כי כבר ידועים דברי תשובת הצמח צדק החדשות (יו"ד סימן צ"ג), הובא בדרכי תשובה (יו"ד סימן קפ"א), ועוד האריכו בזה גדולי רבותינו, שדבר זה ענין גדול מאד, ועי' בדרכי תשובה (סי' קפ"א אות ב', י"ז, י"ח, וי"ט) באריכות, באופן שמקורו בתורה בש"ס ופוסקים . . .].

* * *

שו"מ במאמרו של הרה"ג וכו' ר' חנוך זונדל גרוסברג (מח"ס "זר התורה") הנדפס בקובץ "נועם" ספר י"ג:
 "... מכ"ש עתה דאכשור דרא ב"ה ורבו הצעירים המהלכים בדיש גלי בזקנים מגודלים לשם ולתפארת ובציציות מגולות לעין כל ויוצאים ביד רמ"א (או"ח א, א) ואינם מתביישים מפני בנ"א המלעיגים עליהם בעבודת הש"י, זאת ועוד שגם כמה מההורים נמשכים אחריהם כדי שלא לפגור אחר בניהם, ולמדרבה הפלא גם רבים מהחפשים מפאדים את פניהם בזקנים מגודלים מתוך נימוקיהם הם, ולא דוקא מהביטניקים, ולמה לא תהא כהנת כפונדקית, ולכן אין להשוות להנוהג בארצות הברית, כי שם אפילו הרבנים החשובים יוצאים בלי חתימת זקן, ואשר לפי דעת התרגום יונתן בן עוזיאל (דברים כב, ה) עוברים על לאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, ובכך מה יאמרו עמא דארעא . . ."

* * *

בענין גדרי המצוה דכבוד אב ואם, ראה בארוכה בהקונטרס בענין ביאור מצות כבוד או"א (במקום איסור תורה; איסור דרבנן; מנהגי ישראל; מדות חסידות) שנדפס בשו"ת באר משה (ח"א סימן ג"ח ואילך).

פרק טז

מניעות מצד שידוכים

ענין גידול הזקן כשהוא — לפי המדומה — סיבה למניעת ההצלחה * בענין השידוכים (וענינים המסתעפים), בזכר לעיל ח"א בערכים אלו: זוהר — בפרט בהמובא מוח"ג קלא, א (ע' מא).

יתידות אהלים (ע' רו) [. . . הלא זה הוא לאו מפורש בתורה כמו לא תאכל חזיר ממ"ה הקב"ה ציווה על אכילת חזיר וב"ה ציווה ג"כ על לא תשחית את פאת זקניך ולא כל הארץ כבודו שרואה מעשיהם מאי שנא בחזר או נשוא אשה וכי האשה עושה אותו ליהודי? . . .]

שו"ת אמרי אש (ע' רלא) [האריך לבאר דאף בשעת הגזירות: . . . אף ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום בחוקותיהם לא תלכו . . . אין לעבור על שום דבר מפני הנשואין . . .] — ראה בערכו.

יפה ללב אות ב' מספר 1 (ע' רמז) [. . . מספרים . . . ע"י סם . . . מפני מראית העין יש לאסור אפילו לבחורים שהן פנויים בלא אשה שעושין כן מפני הבושה, כ"ש לנשואין וילדו להם בנים . . . ואיתא בזוהר סדר נשא באדרא רבה דקל"ט ע"ב דדיקנא איהו עיקרא דכל גופא וכל הדורא דגופא בתר דיקנא אזיל וכלא בדיקנא תליא . . .]

חפץ חיים אות ה' מספר 7 (ע' רסה); ואות ו' מספר 1 (ע' רסט) [. . . בעיר ראדין, מקום משכן הגאון צדיק הדור בעל החפץ חיים הי' מעשה . . . שאחד מבחורי חמד, יצא מן הכלל כי שם לא הי' המנהג כן אצל הבחורים כידוע ומפורסם (ראה לעיל ח"א ערך "חפץ חיים" אות ז') הניח זקנו מגודל והי' ידוע ומפורסם לכל שע"ז יש לו קשויים גדולים בענין שידוך, ובא אביו לפני החפץ חיים וצוק"ל בתור אב"ד ור"מ שיצוה לבנו להסיר זקנו כדי שיהי' בידו (היינו ביד אביו) להשיא אשה לבנו כאשר מצוה ע"ז, ועל גודל תמיהתו השיב לו החפץ חיים שבת ישראל הרצה באותו בחור עצמו אם יגלח זקנו, ואותו בחור בעצמו איננה רוצה כשזקנו מגודל, אין בה סימן ברכה, ואין לו להצטער במה שהיא אינה רוצה בו והי' יזמין לו זווג יתור טוב והגון . . .]

שוב הזמין ה' לפני את ס' "משלי החפץ חיים", ושם סי' ל"ה מסופר אשר בישיבתו של החפץ חיים שבראדין הי' אברך אחד, תלמיד חכם גדול וירא שמים, ומששמע כי דעתו של מרן החפץ חיים אינה נוחה מאלה שגזוים זקנם במספרים, נזהר ביותר שלא לנגוע בזקנו, והי' דבר זה גורם לו תקלות בשידוכין. פעם אף עמד בקשרי שידוך טוב והגון ביותר, המחזתנים כבר נתרצו זה לזה והכל עמד להיגמר בכי טוב, ברם מששמעה המשודכת שזה אשר נכבדות ידובר בו זקנו מגודל, סירבה אפילו לבוא ולראותו — בבחור בעל זקן אין היא רוצה בשום פנים. חזר האברך דנן בפחי נפש אל הישיבה וסיפר את הענין לחבריו. אמרו לו הללו: מילא, וכי מה נשאר בידך לעשות? הרי בסופו של דבר להיות שרוי בלא אשה איסור חמור הוא, ובייחוד שיש חשש שמא יישאר חס וחלילה רווק כל ימיו, דבר שאיסורו גדול פי

(*) "מילואים והשמטות" לפרק זה — ראה בארוכה לקמן עמ' תתקכח ואילך.

כמה וכמה. ומכיוון שכן אפשר שמן הראוי לבטל גזיות הזקן — דבר שיש בו משום חשש איסור, מפני איסורים גדולים וחמורים. וסיים בס' משלי החפץ חיים שם :

„נכנס האברך אל החפץ חיים וסיפר לו את המאורע, כיצד נתבטל שידוך זה ובכמה קשיים נתקל לפני כן בשידוכים אחרים בגלל זקנו המגודל, ואף הזכיר לפניו את העצה שהשיאוהו בחורי הישיבה.

„ — אל תשמע להם, אמר לו החפץ חיים, עצה זו אין בה ממש. כלום לא ראית מימך רכבות־משא ארוכות ועמוסות כל מיני סחורות? יש אשר תמצא ברכבת כזאת למעלה מששים או שבעים קרונות וכל אחד מהם מלא וגדוש סחורות מסחורות שונות ואת כל אלה סוחב ומושך קטר אחד. ואם יעלה על דעתו של מישהו לעזור לקטר ולסייע במשיכת המשא הכבד הזה ע"י דחיפה מאחור, כלום לא ללעג ולקלס יהי' בעיני כל? והרי ממש כך הוא גם הענין הזה. הוא יתברך מזווג זיווגים, ואם בזיווגך שלך אף הוא כביכול מלאכתו אינה קלה — כלום סבור אתה שבגזיות הזקן תהי' מסייעו? " (הערה: שוב שמעתי מא' הרבנים בבני ברק שמעשה הנ"ל אידע בבן אחיו של מרן החזון איש זצ"ל); ומספר 2 (ע' רסט)]. . יש שחושש שאם יתגדל זקנו יחזיקוהו לבחור שבא בימים ויתרחקו מלהתחתן עמו. ובאמת זהו טעות מעיקרו, כי קודם שנוצר האדם כבר הוכן לו זיווגו, וכמו שאחז"ל שארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני וכו'. לבד כ"ז הוא חסרון באמונה כי לפי מה שידוע מתורתנו הקדושה וכן מאמינים כל ישראל שהקב"ה הוא א"ל עולם ומשגיה על ברואיו להזמין להם כל צרכיהם וכן עניני זיווג וכדכתיב ומה' אשה לאיש היתכן שבשביל שהאדם מקיים מצותו שלא לגלח פאת זקנו יעכב מלהזמין לו האשה הראוי' לו (אוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך). והנה כאשר נחקר היטב על עצם הסיבה נמצא שהדבר הוא בהפכו כי תחת שלא ימצא כ"כ חן ע"י זקנו בעיני אנשי בלי שם יתנהו ה' לחן ולחסד בעיני אנשים ישרים, כי יראו הכל תומתו וישרו וירצו להתחתן דוקא עם איש כזה, ומה שיראה לעיניו שמתרחקים ממנו איזה אנשים עבור זה שאינו מגלח זקנו בודאי הוא לטובתו כי אין ראוי להזדווג בהם, וכמו שכתוב כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם, והכוונה שע"י התדבקות בהם יגרום לו לבסוף לשלוח ידו בעול כמותם, ולכך מסבב הקב"ה שלא יפול בגורלם.

„וגם עוד כמה סכלות נמצא בחשבון הזה מעיקרו, שאף לפי דעתו שנוגע לו זה לזווגו הלא עליו לדעת שאף אחר השגת זווגו צריך הוא לעזור מה' שתהא לו זווגו לנחת רוח ושיזמין להם פרנסתם ויזכו לבנים הגונים ושיראה טוב וחיים עם האשה אשר הוכיח לו ה' וא"כ הגע עצמך . . האיש אשר מתחזק שלא לעבור על מצות השי"ת ושם בטחוננו בה' בודאי יוכל לקוות לו שיזמין לו זווג הגון אשה משכלת ויראת אלקים ושתהי' לו לעזר בימי חייו (כמאמרם זכו עוזרתו) ושיזכו לדור ישרים וישמח בהם סביב לשלחננו, משא"כ מי שאין שם בטחוננו בה' וסר מדרך המצוה הלא לא ירצה ה' להיטיב אשר תחת אהבה וכן שקוה להשיג ע"י קישוט זקנו יהפך לו לחילה

למרה ולענה ולבסוף ע"י חסרון פרנסה ושאר סיבות המצויים ע"י שלא תהי' ברכת ה' שורה בתוכם ולפעמים יגיע שיתגודד למרחוק למצא טרף ביתו ואז לשמחה מה זו עושה, ובאמת כ"ז מבואר בכתבי הקודש . . .].

האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש — הערה 452 (ע' שב) [מדברי אביו האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש — עיי"ש].

שו"ת משנת בנימין (ע' שז) [נעתקו דבריו לעיל בפרק הקודם.

שוב בא לידי ס' כסא אליהו (להרה"ג וכו' ר"א רוסאף — נ. י. תשט"ו) ושם דף ל. ב: „חפצתי לפלפל בדברי הגאון החסיד המפורסם ר' בנימין זילבערבערג שליט"א [מח"ס שו"ת משנת בנימין הנ"ל] אבל באמת יודע אני כמה בחורים יראים שהזמין להם הקב"ה זיווגים על צד היותר טוב והמה כעת בעלי בתים חשובים ומהם עשירים אף שזקנם מגודל ופאות ארוכים להם". וראה פרק שאח"ז].

עמודי ארזים (ע' שטו) [דף ס"ו בדפי הספר: . . ואם בשביל שחושב בשביל שידוך ועי"ז מקשט את עצמו בזה. גם בחור כי יזקין לא יסור הזקן. כמ"ש (בס' היראה לרבינו יונה) וז"ל כתיב לא תחמוד קרי ב' לא תחמיד וכן קרי ב' לא תחמוד אל תקשט נפשך ותלך בין הנשים כדי שיתאוו לך, עכ"ל. וכ"כ (בס' הפליאה דל"ה ע"ג) כתיב לא תחמוד קרי ב' לא תחמוד ולכן אל תקשט עצמך ותלך לפני הנשים כדי שיתאוו לך עכ"ל. ועיין הדק היטב היטב הדק בספה"ק (ראשית חכמה שער היראה פי"ג) בד"ה היכל ו', עיי"ש ועיין . . שכתבנו בשם (שו"ת אמרי אש) שאין לעבור בשום לאו בקום ועשה לקיים מ"ע פו"ר, עיי"ש (ולעיל ח"א בערכו). וגם אם כוונתם בשביל שידוכין טעות הוא בידם במה שמעבירים את זקנם. כי ממ"נ אם הכלה היא יראת ה' תתרצה ליקח אותו בחתימת זקן ועי"ז תעטרהו בזהובים. ואם היא ח"ו ממשנאי הזקן. למה יהא מרבה לספיר להיות משובח ומפואר (לפי דעתו) בכדי למצוא חן בעיני שרוצה ופרוצה ולקשר כל ימי חייו עם פגע ונגע צרעת וממארת שבוודאי היא הולכת בפריצות ועוברת על דת יהודית. וגם אחרי החתונה יהי' מוכרח בורה להעביר הדרת פני זקן או שנה ראשונה או כל ימיו. ואין ספק לא יזכה להקים ממנה בנים יראי ה'. ומהגלות יאמר לנו על הנסתרות ה' הטוב יכפר בעדם, וד"ל. ודין הוא גרמא ודיש כל מרעין בישין אלו הבחורים המעבירים זקנם שלא תואר ולא הדד להם אלא רעות המראה ופנה הודם ופנה זיום ופנה מהם הדרת פני ישראל ואידמי להו בפרצופיהו כמראה הנתק וצרעת כן משחת מאיש מראהו, ולא רק למליצה בעלמא אחז"ל הקדושים: הדרת פנים זקן, כי באמת הזקן והקדושה שבה היא הנותנת חן והוד והדר בעיני כל רואיהם . . .].

האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א אות א' (ע' שיט) [. . בנוגע לענין גידול הזקן . . . הסיבות לשלילה שכותבם . . . ד] בנוגע לזוגתו תחי'. הנה בהכירי אחדים ממשפחתה, תקוה חזקה שסוף סוף לא רק שלא תהי' כל התנגדות מצדה, אלא אדרבה תסייע, ולא עוד אלא שעוד יתעלה כ' בעיני' ויתקבלו דבריו — בנוגע ליראת שמים ותומ"צ — להבא יותר, שהרי קרוב לומר שעתה כששומעת ממנו תביעה בזה, מתעורר רעיון במוחה (בסגנון חז"ל) שהטופח ע"מ להטפוח ה"ה צריך להיות בהרבה יותר מאשר זה שמטפחו . . .];

ואות ב' (ע' שכא) [. . ולחששא שאפשר הזקן מעכב בעניני נכבדות, לפלא אפילו הקס"ד בזה, כיון שמפורש דעת חז"ל בלי שוט חילוק שי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה, ופשיטא שאלה רק מסייעים בענינים רצונים, ובפרט בשידוך הטוב באמת . .].

שו"ת באר משה אות ב' (ע' שכד) [. . לפני כמה שנים נתגלגל לפניי שאלה כעין זו, בבחור שהי' זקנו מגודל, ובני משפחתו לא הי' מאלו הנוהגים בדרך החסידות, וכמעט כל המשפחה מסביב היו מגולחי זקן, וממילא לדוב ורובא דרובא מהשדכנים הציעו לפניי הבחור בנות משפחות הדומות למשפחה שלו, וכל הבנות מאנו בהשדוך מפני שזקנו של הבחור מגודל, ובא אבי הבן לפניי בקובלנה על בנו בזה, והשבתי לו שאין בידי לצוות לבנו שיגלח זקנו ואדרבה בזה אין לו לבנו לשמוע לאביו [טעמיו ונימוקיו — נעתקו לעיל בפרק שלפניי"ז (בסופו) עיי"ש]. וכמה שנים בכל פעם שפגשתי באבי אותו הבן הי' מביט בי בבושות וכמעט החזיר פניו ממני אמאי לא צויתי לבנו לעשות כמבוקשתו, ובפרט שכמה ראשי ישיבות החזיקו בידו עד ששמעתי מרב מופלג אחד ג"י שבעיר ראדין מקום משכן הגאון צדיק הדור בעל החפץ חיים הי' מעשה כזה . . (המעשה נעתק לעיל בפרק הנוכחי בהמובא מערך "חפץ חיים" אות ו', עיי"ש) . . וכשיפרתי לו אלו הדברים יוצאים מפי הרב הגאון צדיק יסוד עולם אין על העפר משלו הבעל חפץ חיים זכ"ע, אמר לי שאלף פעמים תודות חייב הוא לי, רק בוש הי' לבוא אצלי כי בעזה"ת גם בנו עשה שידוך הגון ויפה שא"א הי' לו לבקש טוב ממנה].

* * *

ועד בתוכן פרק הנוכחי — ראה לעיל פי"ד ולקמן בפרק הבא. ס' "חובות הלבבות" (שער הבטחון), ושאר ספרי מוסר. ואכ"מ.

* * *

ויש להעיר מס' "בעיות הזמן" (להג"מ ראובן גרוזובסקי — ר"מ דביהמ"ד עליון וישיבה תורה ודעת בניו יארק, מחבר ס' חידושי רבי ראובן על הש"ס, וש"ס) עמ' ל' בענין הנהגותיו של אביו הרה"ג ר' שמעון (הי' רב במינסק):

"בזבו ממון כדי לקחת תלמידי חכמים עבור בנותיו . . רצה במגדלי

זקן".

* * *

ונסיים בדברי מרן החפץ חיים בסוף חיבורו "קונטרס תפארת אדם":
 "כלל הענין היוצא מכל דברי הקונטרס הזה: בחינה על האדם אם יש בו יראת שמים, בין להשתדך עמו או לענין שארי דברים — הוא הזקן".

מניעות מצד פרנסה

בענין החוששים שגידול זקנם יגרום היזק בפרנסתם, ראה לעיל בהמובא בפ"ד, ובמיוחד בהמקומות המובאים לעיל בפרק הקודם המבארים, דלחששא שאפשר שהזקן מעכב בעניני נכבדות כו', לפלא אפילו הקט"ד בזה, כיון שמפורש דעת חז"ל בלי שום חילוק, שי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה, ופשיטא שאלה רק מסייעים בענינים רצויים; וחששות כאלו מיוסדים בחסרונות באמונה, כי לפי מה שידוע מתורתנו הקדושה, וכן מאמינים כל ישראל, שהקב"ה הוא א"ל עולם ומשגיח על כל ברואיו להזמין להם צרכיהם — היתכן שבשביל שהאדם מקיים מצותיו ית' יעכב מלהזמין לו פרנסתו ר"ל, ואוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך; ועוד ועוד כה"ג, עיי"ש.

וראה בכ"ז ס' "חובות הלבבות" (שער הבטחון), ושאר ספרי מוסר, ואכ"מ.

* * *

נוסף ע"ז, הענין נזכר לעיל ח"א בערכים אלו * :

זוהר — בפרט בהמובא מזח"ג קלא, א (ע' מא).

ישמח משה (ע' רי) [ביאר בארוכה דשערות הזקן הם ציגורי שפע עשירות וזהו דוקא כשאינם מגולחין, משא"כ אם הם מגולחין וכו', עיי"ש בארוכה].

רבי חיים פאלאג'י אות א' מספר 2 (ע' רלג) [. . . וזה רמז נמי בא לגזוז ונמצא גזוז דסופו להיות בערום ובחוסר כל ר"ל . . .].

חפץ חיים אות ג' (ע' רסב) [אפילו אנשי הצבא אין להם (אפילו) להקטין הזקן במספרים, אף אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל (ר"ל) מלעיגים עליו עבור זה, ואפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו, וכתב זה מרן החפץ חיים לאחר שכבר העיר בהקדמת הספר שהוא חפש בכל פרט ופרט למצוא איזה תקנה ועצה להקל להם בכל הדינים, שהרי האנשי צבא כבשעת הדחק דיינינן להם, ועכ"ז כתב כנ"ל גבי גידול הזקן, ועיין בערכו]; ואות ו' מספר 2 (ע' רסט) [. . . מי שאין שם בטחונו בה' וסר מדרך המצוה הלא לא ירצה ה' להיטיב אשר תחת אהבה וחוץ שקוה להשיג ע"י קישוט זקנו יהפוך לו חלילה למרה ולענה ולבסוף ע"י חסרון פרנסה ושאר סיבות המצויים ע"י שלא תהי' ברכת ה' שורה בתוכם ולפעמים יגיע שיתנוודד למרחוק למצא טרף ביתו, ואז לשמחה מה זו עושה, ובאמת כ"ז מבואר בכתבי הקודש . . . פ"ב [בנוגע להספר] . . . גם ידע כי אפשר שיגיע לן מתחלה בקושי שיראה לו שעומד בלי פרנסה ובדוחק גדול מ"מ בכל זה אל יתרפה

(*) "מילואים והשמטות" לפרק זה — ראה בארוכה לקמן עמ' תתקנ ואילך; "הוספה ב" אות לא ואות לה.
ב"מילואים והשמטות" שם — גם ע"ד השפעת גידול הזקן בבריאות הגוף, ע"ש בארוכה.

וידע כי הוא לו לנסיון שמנסין אותו מן השמים בזה הענין ויתחזק בבטחונו בה' אשר בודאי יעזרוהו לבסוף וכל מה שסבל צער ויגון עבור קיום מצות ה' כן יגדל שכרו לע"ל בכפלי כפלים כמו שאמרו באבות דר' נתן כי מצוה שיגיע לאדם פ"א בצער נחשב יותר ממאה פעמים שלא בצער . . .].

עטרת ישועה (ע' רעג) [. . . א"י לא תשחית את פאת זקניך ובמסורה ומדותם את פאת צפון נראה לרמוז כי יש ב"א שמלבישים א"ע במלבושי עכו"ם ומגלחים זקנם באמרם כי עי"ז בא להם פרנסה ועשירות וזאת גורם להם ליען שדימו בנפשם שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ופרנסתם בא להם מכחם וחכמתם. אך באמת זה שקר גמור כי הפרנסה באה מכח השגחת הש"י ולא מכח האדם והוא ית"ש הון והמפרנס לכל וא"כ למה לו להלביש א"ע במלבושים זרים ולעשות כדרכם וזהו ולא תשחית את פאת זקניך ועכ"ז ומדותם את פאת צפון ומדותם מלשון מלבוש כמו ולבש הכהן מדו בד והיינו שתלבש א"ע בפאת צפון הוא העשירות ע"ד מצפון זהב ואתה שתלבש עצמך בעשירות ואף שלא תשחית זקניך ואדרבה זאת תוגרם לך עשירות ע"כ סמוך לזה נאמר ושרט לנפש כו' היינו שהשריטה הראשונה במו"מ לא תתנו בבשרכם לומר שכחכם עשה לכם את החיל הזה ובקיעה הראשונה במו"מ הי' מכחכם. ובאמת הוא שקר מוחלט ואך הכל הוא מאת הקב"ה ובהשגחתו ית"ש . . .].

הגה"ק רבי שמואל מסלונים אות א' (ע' רעה) [. . . כל שמשחית זקנו אין לו צינור להשפעה ומשחית עי"ז פרנסתו והשפעתו . . .].

פרק יח

העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב (ועוד)

א: שליח ציבור *

הבעי' אם יש למנוע את המסיר זקנו (אף שלא בתער) מלהיות ש"ץ
נזכרה לעיל ח"א בערכים אלו:
זוהר (ע' מא) [עיי"ש המובא מזח"ג קלא, א, דמאחר שעיקר הקדושה
תלוי בהזקן, לכן כשחסר ממנו איזה תיקון של שערות הזקן שאינה בשלימות
— וכ"ש כשמגלחה — אינו נקרא נאמן ולא מבני מיהמנותא הוא. והנה
עפ"ז, יש שכתבו דראוי למנוע המעביר זקנו מלהיות ש"ץ, וכדלקמן].
תוספתא (ע' מח) [נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור לפני
התיבה. . . הנה עפ"ז, יש שכתבו דראוי למנוע המעביר זקנו מלהיות ש"ץ,
כדלקמן].

כבוד חכמים (ע' קסט) [אין ממנין לש"ץ אלא מי שנתמלא זקנו לפי
דאי' בזהר שבזקנו שלם הוא מושלם וזוכה אז מה שזוכה בן כ' ע"י נשמה
קדושה, ולפי"ז כ"ש שאסור לירד לפני התיבה אותם המעבירים זקנם — אף
ע"י סם וכו' — כי אינם מבני מיהמנותא, וכל אשר בו מום לא יקרב].
מנחת אהרן (ע' רה) [. . . נודע בשערים המצויינים בהלכה דאין ממנין
ש"ץ קבוע א"א נתמלא זקנו משום כבוד הצבור אבל באקראי משהביא
ב' שערות יוכל לירד לפני התיבה ובלבד שלא יתמנה מפי הצבור או מפי
הש"ץ לזמנים ידועים כמ"ש מרן בסי' הנזכר ס"ו. אלא כיון שהדבר תלוי
מפני כבוד הצבור יש לחקור אם יכולים הצבור למחול על כבודם ולמנות
לר"ך בשנים ואב בחכמה . . . (והאריך לברר שאלה זו ואח"כ המשיך) . . . אלא
דבדיני ש"ץ כנראה דהדר בי' רבי שכ"כ ז"ל כתב מרן דאין ממנין לש"ץ אלא
מי שנתמלא זקנו וכו' וכ' הט"ז וכו' ובעל כבוד חכמים ז"ל כתב הטעם
מפני שאמרו בזהר ז"ל: ובשלימות דיקנא בתיקוני איתקרי ב"ג נאמן וכו'
שבזקנו שלם הוא מושלם וזוכה אז מה שזוכה בן כ' ע"י נשמה קדושה שבאה
אז אליו וכתב דלפי"ז כ"ש הוא אותם המשחיתים זקנם שאסור לירד לפני
התיבה כי אינם מבני מיהמנותא וכל אשר בו מום לא יקרב עכ"ל. משמעות
לשונו ש"מ דמ"ש מפני כבוד הצבור לא שהדבר תלוי בהם, אלא שאינו
הגון להיות ש"ץ ומליץ בעדם מי שאינו הגון ומתוקן וקרי לי' בעל מום אך
מה יעשו גדולי הדור ובפרט כהיום הזה דפשטה המספכת הזאת בכל
ערי איטאליי' שהש"ץ כולם מגולחים זקנם (וברוך היודע אם משחיתים ג"כ
בתער) ואפילו בר"ה ויה"כ עולים לש"ץ מגולחי זקן מוכרח שדנים בדעתם
דהעיקר תלוי לכבוד הציבור וכיון שהם מוחלים על כבודם הכל מחול
וכ"ש בכל ימות השנה שאין מדקדקים בזקן כלל, וכפי דברי הר"ב כבוד
חכמים וכנראה שגם הר"ב ש"ץ סמך שתי ידיו עליו היינו מי שלא נתמלא

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתקעט; "הוספה ב" אות לב.

זקנו היינו המגלחי זקנם דכיון דבהימנותא תליא מלתא וכדברי הוזהר דבשלימות דיקנא בתיקוני אשתלים ב"נ. מסתמא יותר גרוע הוא זה המשחית תיקוני דיקנא קדישא הרמוזים בזקן כידוע מזה שעדיין לא בא לכלל דיקנא אלא לכלל שנים. אלא שלימים נוראים אינם ראויים להיות מליצי יושד להראות לפניו ית' ואף כל השנה כך הי' ראוי אך כבר אמרתי שאין דורש ואין מבקש אפילו לימים נוראים כי החפץ ימלא את ידו ואינם משגיחים כלל שיהי' להם זקן כ"ש לימי השנה. מעתה הה"נ זה שלא נתמלא זקנו עדיין אך מגיע לשנים דבקרב יהי' ראוי למלאות יהי' הגון לכך אם מעשיו ומדותיו יהיו מתוקנים ואפריין נמטי' לעובדי ליוורנו יע"א אך זה חזיתי ואשפרה דלא זולת הש"ץ קבוע שהוא חתום זקן אלא אפילו המסייעים שלהם אינם נכנסים בשם מסייע אם אינם מגדלים זקנם ועליהם תבוא ברכת טוב. וכ"ז לא נאמר אלא למנות ש"ץ קבוע אף אם לא נמנה אלא לפרקים ידועים אך אם ממנים אם לא בא הש"ץ לבה"כ או מחמת חולי או אונס אמר לשיעלה זה תחתיו לדבר הזה די שיביא ב' שערות אחר שכלו לו י"ג שנה כמ"ש האחרונים ז"ל ע' ט"ז וגם להבאה"ט ס"ק י"א ע"ע . . .

מטה אפרים אות א' [בהמובא מפי' „אלף המגן” על המט"א] (ע' ריא) [כ' ב"אלף המגן": . . . ש"ץ שמשחית זקנו אפילו במספרים ואפילו שלא כעין תער אינו ראוי להיות ש"ץ, שסימנא מלתא שאינו ירא שמים כלל. ואפילו באותן המדינות שהמון עם לא נהגו להחמיר בזה. מכל מקום חלילה לש"ץ להקל ולעמוד על נפשו בזה. ואף שמגלה זקנו בסם ובסם ליכא איסור לאו. מכל מקום יש למנעו מלהיות ש"ץ. כיון שאינו בשלימות דיקנא עילאה, אחרונים . . . — ובשוה"ג שם הביא מכ"כ פוסקים דאיסור גמור איכא להעביר הזקן אף שלא בתער].

בעל „בני יששכר” אות ב' (ע' רל) . . . חלילה להשחית אפילו ע"י סם (הגם דאינו לוקה רק בתער, אבל איסור גדול הוא אשר לא ישוער) והוא הנרצה ג"כ ויעבור ה' על פניו (דייקא הדרת פנים זקן) מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ (כביכול כש"ץ דבעינן נתמלא זקנו) ואמר למשה אם יעשו בני לפני כסדר הזה ממש שיהי' להם י"ג תיקוני דיקנא ולא ישחיתו שום אחד מהם אני מוחל וכו' ואותן הקלי דעת המשחיתים פאת זקנם. הנה מקילין לנפשם באמרם שאין הדברים כמשמען רק אם יעשו בני לפני כסדר הזה היינו רק בקריאה הי"ג מדות ואינם רוצים לקיים הדברים כמשמען . . .]

רבי חיים פאלאג'י אות ג' מספר 1 (ע' רלו) [הביא מס' כבוד חכמים וס' מנחת אהרן הנ"ל שש"ץ המעביר זקנו בסם אינו ראוי להיות ש"ץ, דאינו בשלימות דיקנא עילאה. ודן בדין שו"ב עד"ז. הועתקו דבריו לקמן אות ג', עיי"ש].

טבא קדישא אות א' (ע' רנא) [עיי"ש בארוכה תוכחה מגולה לענין ש"ץ המעביר זקנו אף שלא בתער].

שדי חמד אות ג' (ע' רנו) [הביא דעות בהנידח].

דרכי תשובה אות א' (ע' רעד) [הביא דהמעביר זקנו אף ע"י סם אינו

ראוי להיות ש"ץ משום דאינו בשלימות דיקנא עילאה. הובאו דבריו בזה לקמן אות ג', עיי"ש].

שמירה טובה (ע' רצג) [עמ' 56 ואילך: ... וכן על דבר החזנים המגולחים... וכי לא חרפה היא לאחינו בני ישראל לשלוח שליח כזה לבקש רחמים עליהם? הלא אם נצטרך לשום אדם לשלוח עבורו שליח שימליץ עליו טוב לפני איזה שר או שופט ולבקש ממנו רחמים על המשלחו, בודאי יראה שהשליח יהי' יפה ומהודר, שימצא חן בעיני השר שיקבל דבריו לעשות בקשתו, כי כשבא לפני השר איזה מנוול בודאי לא ישמענו ויגרשנו תיכף, ואנו שולחים שליח לבקש רחמים עלינו ממלך מלכי המלכים הקב"ה, שליח כזה, שהוא מנוול ומשוקץ ומתועב לפני הקב"ה מראשו ועד רגליו, בראשו הוא נמאס שעובר על הלאו של לא תקיפו פאת ראשכם (שהוא עד למטה מן האווז וכו') ובפניו הוא נמאס בחמשה לאוין של פאת זקנו... ומלבד מה שכתב בשו"ע או"ח (סי' נ"ג סעיף ד') ש"ץ צריך שיהי' הגון ואיזהו הגון שיהא ריקן מעבירות, עכ"ל. אנו בוחרים ש"ץ שמלא הוא בעבירות... ובגמרא (תענית טז, ב) הובא שם הפסוק היתה לי נחלתי כאר' ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתי, אמר מר זוטרא בר טובי' אמר רב ואמרי לה אמר ר' חמא אמר ר' אלעזר זה שליח צבור שאינו הגון היורד לפני התיבה וכו', והאשמה היא ביותר על השולחים את הש"ץ הזה, הלא כי אם הקב"ה אומר על כן שנאתי, למה תשלחו לי את השונא שלי, אין זה מברך כי אם מנאץ, וכמו מי שעשה איזה דבר בכדי להכעיס חלילה וכמו שאומר לו אתה שונא כזה ואני עושה לפניך כזה חלילה, מי שעושה עבירה בסתר הוא מטעה את עצמו בדעתו שאין הקב"ה רואה את מעשיו חלילה, אבל בזה שהוא שולח לו שליח כזה אין זה כי אם בא לנגדו בחוצפה יתירה הרי שלך לפניך אף אם אינך רוצה בזה. ועתה לכו נא וראו מה שכתב בעל שערי תשובה בשלחן ערוך (או"ח סי' נ"ג אות ד') ותפקחנה עיניכם משמחה שתראו שלא די שהש"ץ הזה אינו פועל עבורכם שום טובה מלפני הקב"ה, רק גם זה...].

חזיר נתיב (ע' רצז) [.. וכתבו האחרונים ש"ץ שמשחית זקנו אפילו במספרים שלא כעין תער אינו ראוי להיות ש"ץ כי סימנא מילתא שאינו ירא שמים ואפילו באותן המדינות שהמון העם לא נהגו להחמיר בזה, מ"מ חלילה לש"ץ להקל מלעמוד על נפשו בזה ואף שמגלה זקנו בסם מ"מ יש למנעו מלהיות ש"ץ כיון דאינו בשלימות דיוקנא עילאה...].

לקט הקמח החדש (ע' שי) [.. למעשה רוקח על משניות ריש מכות (מהג' אב"ד אמשטרדם) במספרים שלא כעין תער, וכן בצ"צ החדשות יו"ד סימן צ"ג אסור לגלח הזקן. לחב"י אף בגילוח בסם, אין ראוי להיות ש"ץ (שו"ת חיים ביד סי' א'). דרכי תשובה סימן ב' ס"ק פ"ט), היינו לש"ץ קבוע. אבל ביא"צ וכדומה נתפשט להקל בזמנינו בעונותינו הרבים שמגלחין במספרים עלעקטרי ואין מי שחושש לזה דבני תורה ג"כ מסתפרים בזה ונתפשט גם בין החרידים.

.. אי להעמיד בחור גלוח זקן להיות ש"ץ: כיון תפלה במקום קרבן

ממילא הש"ץ ככהן המקריב. ועי' דבש לפי מערכת ח' אות כ"ב בשם רבינו אפרים על התורה יתרו "מזבחי" גמטריא "בחזן" כל העומד ומתפלל בכוונת הלב לפני המקום הרי הוא ככהן גדול העומד ומקריב על המזבח. לכן חולין היא לכם להעמיד בחור שלא כהלכה מגולח זקן בהיכל ה' (ש"ת הרב"ז סי' ל')¹.

בית שמואל (ע' שיז) [הביא דעות דהמעביר זקנו אף ע"י סם יש למנעו מלהיות ש"ץ משום שאינו בשלימות דיקנא עילאה].

* * *

עוד בענין המגלח זקנו במספרים לענין ש"ץ — ראה ש"ת יד יצחק ח"ג סימן ר"צ. ואין הס' תח"י.

* * *

בכללות ענין מי שלא נתמלא זקנו אם כשר להיות ש"ץ — ראה אוצה"ג ח"ה מגילה סימן קנד, קנו. תשובות הרא"ש כלל ד, כב; ד, יז. תשובות הרשב"א ח"א סימן רל"ט. ש"ת משכנות יעקב סימן ע'. תשובת הרמב"ם סימן קע"ז. נשמת כל חי סימן א'. חקרי לב סימן יח.

* * *

וע"ד הצחות עכ"פ יש להעיר מהמסופר אודות מועמד חדש לחזנות שעמד למבחן לפני הרב והגבאים של בית כנסת בעיר קטנה. התבונן הרב בפניו המגולחים למשעי של החזן, ניענע ראשו במורת־רוח ופסל אותו. התגונן החזן: "היתכן? — הלא הרב עדיין לא שמע את קולי?" השיב הרב: "מקרא מפורש הוא בשיר השירים, קודם כל 'הראיני את מראיך' ורק אח"כ 'השמיעני את קולך'. כי לפעמים אחרי דאיית המראה כבר אין צורך בשמיעת הקול...". (פי' הכתוב באור"א — ראה לעיל ח"א ערך "לקוטי מוהר"ן" אות ב' וערך "סבא קדישא").

* * *

לענין הלכה בהנ"ל, נראה דיש להעיר דבזה"ז אין הש"ץ מוציא הרבים

1) ש"ת הרב"ז לרבי בצלאל זאב שאפראן ח"א — ווארשה תר"ץ — עיי"ש שהאריך בלשונות חריפות כמו: "אחי ורעי, חס לבי בקרבי בהגיגי תבער אשדח קנאת ה' צבאות. כי רוח נסע מאת ה' ויעירני כאיש אשר יעור משנתו לקול המולה עלבון בית התפלה, במחנ"ק קהלה נכבדה, שנשעו בה אשרה ורבה המכשלה, שבחרו בבחור שלא כהלכה, מגולח זקן זורק מלות כלפי מעלה, שישא בעדם בימ"ג הרנה והתפלה, ואין איש מכם שם על לב לתקן העולה הגדולה, מי דאה כזאת מי שמע כאלה. אהה... כי בא שודד בגבולכם להשמיע שיר כסילים בבית תפילותיכם... תנו כבוד למלכו של עולם וגואלו, ותגרש לץ מבית ה' לחללו, וצא תאמרו לו ירעם עליו מן שמים ה' ועליון יתן קולו... [והאריך במאד להביא כו"כ ראיות לדבריו ולבסוף מסיק]... על כן אשאג מזהמת לבי אתם יח"ס קהלה הנכבדה, חלילה חולין הוא לכם, להעמיד סמל בחור שלא כהלכה, מגולח זקן בהיכל ה', להקריב תפילותיכם לפני השי"ת. ודעת לגבונים נקל להשמר ממכשול וקלקול...".

ידי חובתן, ועל יסוד זה כתבו הפוסקים להקל בדיני הש"ץ בכמה ענינים. דאה מג"א סימן נג סק"כ. אשל אברהם (להגה"ק מבוטשאטש) סימן תקפה ס"ה. שו"ת חתם סופר חאו"ח סימן רה. עדוה"ש חאו"ח סימן נג ס"ה. ועי' שו"ע הרב סימן תקצא. ולענין מעשה בפועל — צ"ע.

* * *

ונסיים בלשון תפלת "הנני העני" להש"ץ (קודם תפלת מוסף דימים נוראים):

"וקבל תפלתי כתפלת זקן ורגיל ופרקו נאה וזקנו מגודל . . ."

ב: כהן *

הבעי' אם יש למנוע כהן המעביר זקנו (אף שלא בתער) מלישא את כפיו, נזכרה לעיל ח"א בערכים אלו:

תוספתא (ע' מח) [נתמלא זקנו, ראוי . . . לישא את כפיו]. והנה עפ"ז, יש שכתבו דראוי למנוע כהן המעביר זקנו מלישא את כפיו, כדלקמן]. ספר הקנה (ע' נט) [. . . כהן שלא נתמלא זקנו לא ישא כפיו אפילו הוא בן י"ג הוא כקטן משום שלא נתמלא זקנו . . . והכוונה כי שערות הזקן מורים בצינורות העליונים, כענין שמן היורד בזקן אהרן על פי מדותיו ממש. ואין הדין גותן לברך, ואפילו הוא בן ק', הואיל והוא חסר, כי אין להם מקום הדוגמא לברך . . . — וראה בערכו (ולקמן) דלפי"ז כ"ש המעביר זקנו, וליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, "הואיל והוא חסר"]. אבן עזרא אות ב' (ע' סז) [. . . זקן מגולח . . . לא ישמש לפני השם . . . — לפי זה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, כדלעיל בערכו, עיי"ש בארוכה בירור שיטתו].

אברבנאל אות ב' (ע' קמ) [. . . כהני ה' . . . בהיותם באופן כך . . . נשחתים זקנם בהיותם משרתי עליון, חלול הוא לאלקים העובדים על שלחנו, כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק . . . — פשוט דלפי"ז ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער, וכדלעיל בערכו, עיי"ש. וראה המובא לקמן מערך "לקט הקמח החדש"].

רדב"ז (ע' קמב) [. . . וצריך שיתמלא זקנו, לפי ששער הזקן מורה בצינורות עליונות, כד"א כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן שיורד על פי מדותיו. ואם יש לו זקן יש לו הדרת פנים והוא דוגמא עליונה וראוי להמשיך הברכה. ומכאן אתה למד שמי שאין לו זקן אע"פ שהוא בן מאה שנה לא ישא את כפיו, אף על פי שאין נראה כן מדברי הפוסקים . . . — מובן ופשוט דלפי"ז כ"ש המעביר זקנו, אף שלא בתער, וכדלעיל בערכו].

כבוד חכמים (ע' קסט) [מובא לעיל אות א'].

משך חכמה אות ב' (ע' רעא) [ביאר שהמגלח זקנו אינו ראוי שישמש ע"ג המזבח ומחלל העבודה ודינו כמטמא למתים וכנושא גשים פסולות — ראה בערכו].

* * *

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתקעט.

עוד בענין כהן המגלח זקנו לענין ג"כ — ראה שו"ת בית יהודה (אייזרמן) סימן ג. שו"ת מנחת מנחם סימן יד. ואין הס' תח"י. ובכללות ענין כהן שלא נתמלא זקנו לענין ג"כ — ראה שו"ת לבושי מרדכי מהד"ת סימן כ'. סו"ס גבולי ראשונים ומזכרת משה (להרב נחום כהן לוי — ירושלים תש"כ). שו"ת מנחת יצחק ח"ו סימן טו.

*

ג : שוחט ובודק

הבעי' אם יש למנוע המעביר זקנו (אף שלא בתעד) מלהיות שו"ב נזכרה לעיל ח"א בערכים אלו :

רבי חיים פאלאג'י אות ג' מספר 1 (ע' רלו) [. . עוד כתבו וז"ל מ"ג בהצטרפות אומדנא ממה שגילח זקנו וכו' זת"ד. הנה אמת נכון הדבר כמו שהשיב שמה שגילח הוא בסם דליכא משום איסור לאו אלא דאפילו הכי לדידי הייתי אומר שאם לא הי' חוזר בתשובה גם מזה אפילו כי הי' מגלח בסם ולא בתער הי' ראוי להחמיר עליו כמ"ש הרב כבוד חכמים לענין ש"ץ המגלח זקנו בסם דאינו ראוי להיות ש"ץ דאינו בשלימות דיקנא עילאה וכ"ש כשהוא בתער דעובר על איסור תורה דודאי פסול לש"ץ ועמ"ש בס' מנחת אהרן כלל י"ב סי' כ' יע"ש ועיין מ"ש בס' ראשית בכורים ח"ב דו"ך ע"ב יע"ש דהה"ן להחמיר עליו מלהיות שוחט הגם שהוא בסם ולא בתער אבל כל שכבר חזר בתשובה והניח זקנו מלגלח וקיבל עליו את הדין על הדבר הזה בפני מוה"ר הפרד"ס ז"ל כי קודם שנתן לו חתימה על הסמכה הביאו לפניו וקיבל עליו דברי חברות ותשובה בפני מוה"ר הפרד"ס ז"ל ובכן נתן לו חתימה על שטר הסמכה א"כ מה מקום לערער על גלוח זקנו דבר שכבר ידע מוה"ר ז"ל מזה והוכיחו ונתן לו תשובה על זה. ועוד הי' נראה לומר כי כיון שהי' מגלח בסם שהוא היתר כמו שהוכיח הרב הגדול חיד"א . . (ראה לעיל ח"א בערך "חיד"א מזה) . . א"כ אפשר לומר כי להיות שוחט לא מיפסל כי לא החמיר עליו הרב כבוד חכמים כ"א דוקא מלהיות ש"ץ . .].

שדי חמד אות ג' (ע' רנו) [הביא דעות בהנידון].

דרכי תשובה אות א' (ע' רעד) [. . ועי' בשו"ת מהר"י אסאד חיו"ד סי' יו"ד בשו"ב שראה אותו א' שהיה מגלח זקנו בתער והוכיח אותו על פניו ולא פנה השוחט אליו אדרבה ענהו עזות והעלה שם דודאי למיחש מיהו בעי אם כנים הדברים שספרו על השו"ב כנ"ל ראוי הוא להעבירו מאומנתו אחר החקירה והדרישה בקבלת עדות בפניו כי מחוייב השו"ב להיות ירא שמים וכו' עי"ש אמנם במה שנשמר בלשונו וכו' רק בגילח זקנו בתער דוקא הנה לא ראה במחכת"ה בס' מעשה רוקח על המשניות מהגאון מ' אלעזר רוקח מאמשטרדאם ז"ל בריש מס' מכות שהרחיב הדיבור בזה והעלה דבע"כ העיקר כהפוסקים במספרים שלא כעין תער אסור בפאות הראש וכן בפאות הזקן איכא איסורא מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן ודלא כהב"י וסייס וז"ל וכבר האריך בזה בס' יין המשומר ע"פ סודות נפלאים שהוא איסור גמור אף במספרים וגם בשאר ספרים ומה לי להאריך עוד בזה ובפרט בעוה"ר בדור

(*) "מילואים והשמטות" בענין שוחט ובודק המקיל בתספורת הזקן — ראה בארוכה לקמן עמ' תתקפג ואילך. ושם — בענין גדר חזקת הכשרות של איש הנוהג קולא בתספורת הזקן.

פרוץ המרובה על העומד הזה כשרואין הלומדים והבני תורה שמגלחים זקנם במספרים הם משחיתים בתער ולכן אותן הלומדים חוטאים ומחטיאים את הרבים כו' עי"ש ועבשו"ת צמח צדק החדשות חיו"ד סי' צ"ג שהאריך ג"כ בפלפולו באריכות גדול בכמה דפין והביא ג"כ כמה ראיות שהוא איסור גמור להשחית זקנו אפילו במספרים שלא כעין תער וגם יש בו עוד לאו דלא ילבש גבר וכו' עי"ש וא"כ בודאי דשו"ב שעבר ע"ז אינו ראוי להיות שו"ב שבודאי סימנא מילתא שאינו ירא שמים כלל ואפילו באותן המדינות שעמא דבר לא נהגו להחמיר בזה מ"מ חלילה לשו"ב להקל ולעמוד על נפשו בזה ואם עבר יש לחוש לשחיתתו שוב ראיתי בשו"ת חיים ביד הספרדי חיו"ד סי' א' דף ט' ע"א בד"ה כתבו בשו"ב שגילח זקנו בסם וכ' דאף דבגילח בסם ליכא איסור לאו מ"מ בשו"ב יש להחמיר דכיון שכ' האחרונים דהמגלח זקנו בסם אינו ראוי להיות שו"ב דאינו בשלימות דיקנא עילאה ע"כ יש להחמיר מה"ט גם בשו"ב דאע"ג שהסירו בסם ולא בתער יש למנעו מלהיות שו"ב ע"ש . . ע"כ.

והובא ונתבאר דברי הדרכי תשובה הנ"ל ע"י בנו הגה"ק ממונקטש זצ"ל (בספרו שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן מ"ח) וז"ל:

„ עוד ראיתי ונשתוממתי בדברי הרב המשיג הנז' שכ' כי בדרכי תשובה על היו"ד סי' ב' עורר בזה לאסור לשו"ב שלא לגלח זקנו גם במספריים ובא ג"כ 'מספרי קבלה' ובמחכת"ה הפריז על המדה וכו' עכ"ל ובמש"כ שהביא 'מספרי קבלה' לא ידעתי האיך טח עיניו מראות או רצה לעזור עיני אחרים. וכי המעשה רוקח על המשניות והשו"ת צ"צ הנ"ל שהביא שביאר באורך להלכה וכן הרוח חיים על היו"ד להג"מ חיים פלאג'י ז"ל שמביא שם ע"ז בדרכי תשובה 'ספרי קבלה' הם וכן כל הפוסקים ושו"ת שהבאתי לעיל שמחמירים דבמספריים אסור ג"כ. כולם ספרי קבלה הם אצלו. ופשוט דיפה העיר בדרכי תשובה כפי מה שהביא לאלו דיעות הגדולים דאסור לספר זקנו פשוט דשו"ב העובר ע"ז ראוי להעבירו וגם אם ההמון מקילים כדעת המתירין מ"מ שו"ב צריך להיות ירא שמים ביותר (ועי' דרת"ש סי' ל"ט ס"ק שע"ג) והאמת אגיד מעולם תמהתי גם בל"ז. בראותי בשו"ת הגאון מהר"י אסאד זצ"ל חיו"ד סי' י' (התשר' שהוא שעלי' עורר בדרכי תשובה) ע"ד המאורע בא' שראה להשוות א' בישוב ידוע הי' מגלח את זקנו בתער ושוב שחט לפניו כבש א' באותו תער ואותו פלוני שראוהו הוכיחו את השוחט על פניו ולא פנה השוחט אליו אדרבא ענהו עזות וקיבל אותו פלוני על עצמו שלא יאכל משחיטתו אחרי ראותו כל מעשיו הרעים ולקחו בשר לביתו בלתי ידיעתו והתיר המהר"י אסאד לאותו פלוני לאכול מאותו בשר שהרי לא ראה בו פסול בשחיטה ששחט שלא כהוגן אלא ע"י ראותו שמיקל באיסורים אחרים ומעשים רעים חשש שקרוב לודאי דגם בדיני שו"ב אינו מדקדק ולכן קיבל עליו שלא לאכול משחיטתו וא"כ פשיטא מילתא דאם נודע לאותו פלוני דקיי"ל דשחיטת מומר לעבירה א' משאר עבירות שחיטתו כשירה ודאי אדעתא דהכי לא קיבל עליו איסור דהא לא כיון לנדור ממנו הנאה עכ"ד ולא הבנתי דהא לפי מה שסיים שם דעכ"פ השו"ב שהוא ראוי להעבירו מאומנות השו"ב אחרי הדרישה וחקירה כי מחוייב השו"ב להיות

ירא שמים וז"א עכ"ד וא"כ גם האיש ההוא שראוהו בעצמו המעשים רעים לגבי עצמו א"צ דרישה וחקירה אם אמת שהרי בעצמו ראה וא"כ מדוע התיר לו לאכול משחיטתו הא בודאי כמו שפסק להקהל אם יתברר כן שאמת כן שצריך להעבירו וכן הוא באמת ראוי לפסוק וכמ"ש בשו"ת חסד לאברהם חיו"ד סי' ה' וכן בשארי תשובות גדולי אחרונים דבשו"ב שבזמנינו שהוא שוחט ובדוק ובבדיקות יש הרבה חומרות הפוסקים ואם הוא מיקל בשארי דברים שהם רק חומרא גם בזה מיקל וכמובא בדרת"ש סי' ב' ס"ק פ"ג ובשארי מקומות ומכ"ש אם ראוהו מגלח בתער וכיוצא איסור דאורייתא וכיון שראוהו בעצמו כן וקיבל עליו שלא לאכול משחיטתו. גם אם הי' יודע הדין שמומר לדבר א' משאר עבירות שחיטתו כשירה מדין התלמוד מ"מ כיון שהוא קל ועובר עבירות והפוסקים ותשו' אחרונים כ' שלא לאכול משחיטתו ע"כ קיבל עליו שפיר אותו פלוני שלא לאכול משחיטתו ובודאי אסור לו לאכול הבשר מזבחת הנז' ויש עוד להאריך בזה ואכ"מ"].

שמירה טובה (ע' רצג) [עמ' 36—37: ... וזה לשון השו"ע יו"ד סי' ב' סעיף ו': מומר לאחד משאר עבירות אין צריך לבדוק לו סכין, ולרמב"ם צריך, וכתב ע"ז הש"ך שם אות י"ח צריך משמע אפילו לעכוב. דהיכא דלא בדקו לו הסכין לא בתחילה ולא בסוף שחיטתו אסורה, עכ"ל. ושם בט"ז אות ט' וזה לשונו: ודעת הרמב"ם פירש הרא"ש כיון דחזינן דפוקר בשביל תאותו באחת משאר עבירות חיישינן שמא פוקר שלא לקיים שום מצוה כהלכה, עכ"ל. וסיים שם השו"ע ודוקא במומר לעבירה, אבל מי שהוא פסול לעדות מחמת עבירה אין צריך לבדוק לו הסכין, ופירש על זה הש"ך אות י"ט, ודוקא במומר, היינו שהוא מועד ופסול לעדות, היינו שלא עבר אלא פעם אחת ואינו מועד עכ"ל. והעובר על אחת מהמצוות משום שאינו מאמין בה, זהו דינו ככותי ואסורה שחיטתו כנבילה דאורייתא אפילו כשבדקו סכיניו, וראו ששחט יפה, ע' בתב"ש סי' ב' ס' י"ג שלזה הסכימו כל הפוסקים, ומאחר שהרמב"ם והרא"ש ז"ל והש"ך והט"ז והב"י והתב"ש והצ"צ כולם הסכימו לדין זה שהם עמודי יסודי התורה, האיך אנו שוברים עמודים כאלו לעשות ההיפוך מדבריהם לאכול משחיטת שוחטים מגולחים בתער או במספרים, שגם זה איסור דרבנן ודאי וספק דאורייתא, אין זה כי אם לצעוק בקול מר (וועה געשריען) מה זה נתהוה בארצנו. . . ועתה ראו נא אחינו בני ישראל אם הי' שום אדם קורא לחברו בשם רשע או משומד בודאי הי' נכלם ומראה לכל שאין בו הפסולים האלה, וכאן, כאשר הגמרא קוראת אותנו רשעים, כנזכר לעיל (מיבמות כ'). והפוסקים קוראים אותנו מומרים ומשומדים, ואין אנו נכלמים בזה להסיר מעלינו החרפה והבוז, כי אם האשמה היא בהרב או בהשוחט, הלא בנו היא האשמה והחרפה. . .].

בית שמואל (ע' שיו) [הביא דעות דאיכא איסורא להעביר הזקן אף במספרים שלא כעין תער מצד עיקר הדין דפאות הזקן ומשום הלאו דלא ילבש גבר וגו' — ואם עבר יש לחוש לשחיטתו. ואף בהעברת הזקן ע"י סם — בשו"ב יש להחמיר, מטעם דכתבו האחרונים דהמעביר זקנו ע"י סם אינו ראוי להיות ש"ץ, שאינו בשלימות דיקנא עילאה].

ד: עלי' לתורה

*

אם יש למנוע המעביר זקנו (אף שלא בתער) מלעלות לקרות בספר תורה, יש להעיר מפמ"ג (או"ח סימן רפ"ב בא"א ססק"ז), דמי שרגיל ומומד לעבירה אחת אין להעלותו, (עיי"ש). ולפי דעות פוסקים רבים, איסור גמור איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער.

הבעי' נזכרה גם לעיל ח"א בערכים אלו:

מגלה עמוקות (ע' קס) [.. כל שמגלה זקנו .. אסור לקרותו לספר תורה, שנאמר (תהלים נ') ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי ועם מנאפים חלקך, אע"פ שאינו נואף .. — ראה בערכו].

רבי יעקב עמדין אות ב' (ע' קפז) [עיי"ש].

רבי חיים פאלאג'י אות ב' מספר 2 (ע' רלה) [.. ראוי לכל גזברי הבתי כנסיות דיתקשרו באחדות לבל יקראו לס"ת למי שמגלה זקנו, ובשב ואל תעשה אינו בזיון בפרהסיא, וגם כשבא לקנות מצוה להוסיף עליו שלא יקחנה, ועי"ז ירגיש ויאמרו לו הסיבה, אולי יש תקוה דיתן לב לשוב .. — בירור שיטתו דאה בארוכה לעיל בערכו, ושם נסמנו עוד מקומות שדנו בזה].

הגאון מפראבונא (ע' רצד) [.. תקנה בביהמ"ד שלא לקרוא לס"ת מגולחי זקן אפילו כשיהי' להם חיוב לעלות לתורה .. כעת נעשה עי"ז מחלוקת .. בעיקר התקנה ראוי להחזיק דת קדשינו לבל יבואו פריצים ויחללוה .. בודאי ח"ו להתיר תקנה כזו העשוי' לסייג לחזק קרן התורה אבל אם עי"ז יבא ח"ו למחלוקת בביהמ"ד ידוע שגדול השלום .. בזה צריכין לדון אם נוכל להתיר התקנה העשוי' לגדר התורה .. (והאריך בשקו"ט ואח"כ ממשיך) .. כבר כתבתי בשם שו"ת חכם צבי דזה גופא לקרות גילוח הזקן לתורה הוי ח"ו כבוי הדת ומ"מ כשמתירין אך הגדר במקום מחלוקת יש לצדד (להקל) .. (ודן בגדר החיוב מלקות בגילוח הזקן, ומסיק:) .. וצריך לשער אחר העברת המספרים כדי לכוף ראשן לעיקרן .. כל שלא נשתייר כדי לכוף ראשן לעיקרן הוי גילוח ואין חילוק בין בתער בין במספרים (א. ה. ולפי"ז כל מכונות גילוח יש בהן איסור תער דאורייתא) .. סוף דבר בודאי צריכים יראי ד' להתאמץ לקיים התקנה שהיא לסייג לד"ת שלא יעברו על חמשה לאוין ועכ"פ לא יקראו רק המשחיתים במספרים וישיירו (שיעור שער) כנ"ל (א. ה. ואין שום מכונת גילוח המשחית שיעור גדול של שער הנ"ל) אך אם ח"ו יבא למחלוקת לפי ראיית יראי ד' שלא יוכלו לעמוד בפרץ או יוכלו לע"ד להתיר אבל רק לקרות לתורה בעת החיוב לא יותר וד' יערה עלינו רוח ממרום לשוב אל ד' ותורתו בל יבואו בה פריצים ויחללוה וישאל עוד א' מחכמי הדור ואם יסכים לזה ג"כ דעתי מצטרף לזה ..

כנראה, פנו אח"כ להגה"ק מטשעבין, ושלחו לו תשובת הגאון מפראבונא הנ"ל. תשובת הגה"ק מטשעבין נדפסה בספרו "שו"ת דובב מישרים" (סימן כ"ג), שכתב שם בין השאר:

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתקצו; "הוספה ב" אות יט.

. . . הנה בעיקר התקנה שעשו אז הי' כראוי כיאות לאנשי מעשה לגדור גדר ולעמוד בפרץ כאשר כתב הגאון הנ"ל . . . וע"כ בודאי תקנה הנ"ל יסודתה בקודש, ועיין בס' הק' מגלה עמוקות פ' קדושים על הפ' לא תקיפו פאת ראשכם שהביא מהסודי רזא דכל שמגלח זקנו אסור לקרותו לס"ת וע"ז נאמר ולרשע אמר וגו' מה לך לספר חקי עיי"ש, א"כ התקנה היא למיגדר מילתא ובודאי ראו אז שהתקנה יהי' לסייג וגדר, וע"כ אם אפשר להחזיק התקנה בודאי אין להקל ח"ו ולהרס התקנה . . . (והאריך בשקור"ט ואח"כ מסיק:) . . . ע"כ מכל הני טעמא באופן שהב"ד רואה שהתקנה מאז לא תפעול למגדר רק אדרבה גורמת מחלוקת ושנאה יש לצדד להתיר התקנה . . . בזה"ז אין להרחיקם כ"כ שלא יפקרו טפי . . . וע"כ מהנכון שהביד"צ ויראים דשם יעיינו במתינות בד"ו, ואם באמת יראו שהתקנה הנ"ל א"א שתפעול למגדר אזי יש מקום להתיר התקנה, אך כמובן מאליה מבלי לבטל התקנה לגמרי וליתן הלאה משפט הקדימה ליראים, אך בעת שיהי' מחוייבים לעלות אזי יתנו להם עלי' לתורה, ועי' בר"ן הובא בב"י אור"ח סי' תצ"ג שחמור אם עוקר הדבר לגמרי, עיי"ש . . .].

עמודי ארזים (ע' שטו) [דף עג: . . . ומה גם עוד כשבאים להתפלל לביהכ"נ או לביהמ"ד מהראוי הי' עכ"פ שיכבשו פניהם בקרקע ויעמדו בקרן זווית או אחורי הדלת והמזוזה לבל יתראה פניהם. ולא די שאינם בושים וגנבלים אלא עוד שקופצים ועולים בחוצפא רבא בעילא דרתא כי דוקא שם נראה ויאה להם. ושם הוא מקומם האמיתי לעמוד, וכאלו על ידם האיר פני המזרח עד שבחברון. ואוי לעינים שכך ראות כל כי האי אפקירותא. מה שע"י עונות ואפקירותא כולי האי שכינתא בגלותא. כמ"ש בזה"ק ח"א דנ"ז שגלות השכינה מארעא הוא ע"י עונות שבפרהסיא. ומי בקש זאת מידם רמוס חצירינו ובית תפלותינו הקדושים והטהורים שיקלקלו ח"ו לבחורי וילדי ציון וירושלים. וישנן בירושלים כמה בתי כנסיות שתקנה עשו שלא ליתן עלי' לס"ת למי שמסיר זקנו והולך בלבושי פריצים. כמש"ל בשם הרב מגלה עמוקות אשר הוא כותב כן בשם הרב הרוקח, עיי"ש. ושם פי' מגלח מספר כמו שמסיים שם הפסוק מה לך לספר חקי. וכן מתרגם התרגום בפסוק ויגלח ויקלף שמלותיו. וספ"ר ושני כסותי'. ומהם יראו וילמדו גם עוד. ועי"ז יקדשו ויטהרו את אה"ק. וזכות הרבים ששיבו בתשובה שלמה יגן עליהם ויבוא עליהם ברכת ה' אמן"].

ה : שונות *

ראה לעיל ח"א בערכים אלו:

סבא קדישא אות א' (ע' רג) [הבחורים שהסירו זקנם לא נתן להם רשות שיעברו מפתן ביתו וצעק ככרוכיא עליהם וגם בד"ת לא השיבם — עיי"ש בארוכה]; ואות ב' (ע' רנג) [לא רצה לקבל נדבה לסייע בעד הדפסת חיבוריו ממי שאין לו זקן]; ואות ג' (ע' רנג) [לא הרשה הסבא קדישא לצרף למנינו יהודי בלי זקן אפילו שהסיר זקנו בסם].

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתקצח ואילך (ושם — גם לענין בעל תוקע; חזקת כשרות לענין עדות וכשרות וכו'; לתת לו סמיכות חכמים או ללמדו שו"ב; אם לקבל תלמיד כזה בשיבה; לעמוד עם אנשים פרטיים; תמיכה מכולל רמבע"ו; עובד בעשיית תפילין; מלמד תשב"ר; חברה קדישא; גבאי בבהכ"נ; מדריך במחנה קיי; מוהל; עוסקים בהפצת היהדות; זימון; ועוד).

רבי שאול בראך אות א' (ע' רצ) [נתן לתלמידיו שהיו מופלגים בתורה תואר "מורינו". אולם התנה את התואר הזה להשתמש בו רק אם יהי' לו זקן].

המגיד הירושלמי (ע' רצט) [סיפר אודות רב גדול א' שהי' אחראי על כשרות היקב בראשון לציון שהי' מקפיד שלא לקבל עובדים לעבודה ביקב אם אינם מגדלים זקנים].

* * *

שמעתי מפי הגאב"ד דקהל עדת יראים (וויז) שליט"א דלדעתו יש למנוע מלקבל עדות מהמגלחים זקנים במכונת גילוח.

* * *

שו"מ בתקנות הגה"ק ממונקטש [ראה לעיל ח"א בערך ספרו "שו"ת מנחת אלעזר] עבור בני הכולל מונקטש בירושלים עיה"ק (משנת תר"ץ) [נעתק בסו"ס דרכי חיים ושלום — מנהגי מונקטש] וזה לשונו:

"להתנהג כמסורת מאבותינו ורבותינו הראשונים הן בעניני התפלה והן בעניני הלימוד . . . לדקדק שהמתפללים בביהמ"ד תמיד בקביעות יהיו מצוינים במלבושיהם ובצלם ה' על פניהם, היינו שלא לגלח זקנם כלל אפילו במספרים . . . כל אחד ואחד מוטל עליו חוב קדוש להשגיח על התקנות הללו שלא לעבור עליהם כלל, רק לקיים עליהם ועל זרעם עד עולם בדברי שלום ואמת, והיו לאות ולמשמרת דת תוה"ק, ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב. הנני לאשר ולקיים התקנות האלו בעזה"י . . . (חי"ק)".

פרק יט

הדרת פנים - זקן

(שבת קנב, א. ועוד)

כולי עלמא מודים וקורים להזקן "צלם אלקים" ופשוט הוא בנגלה ותורה — וביחוד וביתר שאת בפנימיות התורה — אשר בתיקוני־דיקנא (כפי שהם נקראים בזוהר ובספרי הקבלה המקובלים בכל תוקף תורה שבע"פ על כל אחד מבני ישראל) קדושה נעלית ביותר וביותר¹ ומפורש דעת חז"ל בלי שאט חילוק שי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה² וידוע שהזקן הוא חותם המלך מלכי המלכים³ ולבושו של הקב"ה⁴ ותיקונין עילאין⁵ וצנורות של קדושה⁶ המספרים נפלאותיו ותהלותיו של הבורא⁷ ומדמים הצורה ליוצרה כשמקיים האדם תיקון דיקנא כראוי⁸ והוא נעשה לדוגמא עליונה⁹ ופניו יאיר בצנורות קודש¹⁰ ובדאי מצינו בתנ"ך ש"ס ומדרשים אשר פאות הזקן יש להם שבח ומעלה וקדושה וחשיבות¹¹ והמה כבוד אלקים וקדושת תפארת היהודים¹² ולכן ע"י הזקן נעשה ישראל מצויינים מן האומות בקדושה וטהרה¹³ ולכן הזקן הוא אות וסימן היהדות¹⁴ ולבוש היהדות¹⁵ וצורת ישראל¹⁶ ודמות דיוקנם¹⁷ וסימן טהרה של ישראל¹⁸ והבושת פנים של ישראל¹⁹ וע"י הזקן הכרת פניהם ענתה במ

-
- (1) ראה הנסמן לעיל פ"ב הערה 64.
 - (2) ראה בכ"ז לקמן ח"ג : טענה ומענה ב' ובהנסמן שם.
 - (3) עמודי ארזים דף ג"א. וראה שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ג'.
 - (4) נסמן לעיל ח"א ערך "מדרש" אות ב' מספר 3.
 - (5) הר"ש ויטאל בשעה"כ דמ"ד.
 - (6) בהרבה מהמקומות המצויינים לקמן בפנים.
 - (7) נסמן לעיל ח"א ערך "גודע ביהודה" אות ב'.
 - (8) שו"ת באר עשק סי' ע'.
 - (9) רדב"ז בספרו מצודת דוד (טעמי המצות) מצוה ע"ה.
 - (10) שו"ת משנת בנימין סי' נ"ב.
 - (11) בכמה מהמקומות המצויינים לקמן. וראה לקמן בפנים עמודי ארזים שם.
 - (12) נועם המצות מצוה רנ"ב.
 - (13) לקוטי הלכות יו"ד סי' קפ"א. לעיל ח"א ערך "מלבי"ם" אות ג'. חפץ חיים בקונטרס תפארת אדם פ"ה. סי' שמירה טובה ע' 54.
 - (14) לעיל ח"א ערך "סבא קדישא" אות א'.
 - (15) שם. סי' בהיות הבקר (להגאון רבי שאול בראך) אות תמ"ד. שער יששכר מאמרי חודש ניסן מאמר אגדתא דפסחא אות נ"ט.
 - (16) שו"ת ממעמקים ח"א סי' י"ט.
 - (17) עיון יעקב על העין יעקב ע"ז דף ג'.
 - (18) ספר הזכרונות זכרון ו'.

שהם זרע ברך ה' ¹⁹ והוא משל אל צדיקים ²⁰ וסימן על האיש שיש בו יראה שמים ²¹ ומפני כל זה הרי כל הדורא דגופא תלוי בהזקן ²² והזקן הוא שבחא ושליומותא ויקירותא מכל פרצופא ²³ והוא תואר הדרת פניו ²⁴ וגידול הזקן * הוא לתפארת הנברא ²⁵ ותפארת לבעליו ²⁶ ויופי האדם וכבודו ²⁷ ויופי צורת הפרצוף ²⁸ והיקר והכבוד ²⁹ ואור הפנים ³⁰ והגדולה ³¹ והתענוג והכבוד ³² והוא רושם האיש ההדור בלבוש שערו ³³ ויעשהו כתבנית איש ולשם ולתפארת ³⁴ ומי שיש לו זקן הוא נחמד למראה ³⁵ והוא מכובד והבריות צריכים לכבדו ³⁶ ונעשה נכבד וחשוב בעיני כל איש ³⁷. ועוד ידוע דבזקנו של אדם ניכר המוח והחכמה שלו ³⁸.

* * *

וכן להיפך ח"ו "מי שאין לו זקן אינו בצלם אלקים רק בצלם אדם בליעל הס"ם" ³⁹ ("ולכך שימו נא על לב אם יאמרו לא' אתה אינך בצלם אלקים הלא יריב עמך ויהי' לו לבשת ולקלון וזה שוטה וסר לבב בשחיתתו פאת זקנו ואבד צלם אלקים" ⁴⁰) ומסיר מפניו סימן טהרה שלו ⁴¹ ואין לו צורת

(19) הרב המג"ל לס' חמרא וחיי על סנהדרין מב, א. ובכ"מ.

(20) מלבי"ם ישעי' ז, כ.

(21) מרן חפץ חיים בקונטרס תפארת אדם פ"א שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה ב'.

(22) זוהר ח"ג קלט, ב.

(23) זוהר ח"ג קלט, א.

(24) שבת קנב, א. אבודרהם (ברכת אשר יצר) ובכמה מהמקומות המצויינים בפנים ובהערות.

(25) אבן עזרא על ויקרא יט, כו.

(26) מלבי"ם שם. הגאון רבי זלמן סורוצקין בספרו אונים לתורה ויקרא יט, כו.

(27) תיקון עולם על ישעי' ז'.

(28) שו"ת כתונת יוסף חיו"ד סי' א'.

(29) פנים יפות עה"ת ויקרא יט, כו.

(30) לקוטי הלכות שם.

(31) תורה תמימה דברים ד, ח.

(32) תורה תמימה שם.

(33) ס' נוה שלום פ"ח מהמאמר החמישי.

(34) נוה שלום שם.

(35) הגאון רבי שאול בראך בס' בהית הבקר שם.

(36) נסמן לעיל ח"א ערך "מדרש" אות ב' מספר 4 (ושם הערה 64).

(37) חפץ חיים בקונטרס תפארת אדם פ"ה.

(38) נוה שלום שם. יערות דבש עג, א (דפוס למברג). שו"ת בית ישראל חיו"ד

סי' קל"ז — הועתק לעיל פ"ב נספח ב'. לעיל ח"א ערך "מדרש רבה" אות ב' מספר 1. ערך "רבי פנחס הלוי הורחיק" אות א'. בארוכה עד"ז — ראה לקוטי הלכות (ברסלב) שם. לעיל ח"א ערך "נועם המצות" אות ב. ערך "רבי שאול בראך" אות ד' מספר 2.

(39) יערות דבש צז, א (דפוס הג"ל).

(40) שם.

(41) עיון יעקב שם. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ח.

(* גם במלבי"ם ליחזקאל ה, א: "ושער הזקן הי' לכבוד והוא משל אל הצדיקים".

ישראל⁴⁰ ואין זה לבוש ישראל⁴¹. ולכן גילוח הזקן הוא נוולם⁴² ולא כאותן שאומרים שגילוח הזקן הוא תאר להם⁴³ והוא סימן של צער ובכי ואבל ויגון⁴⁴ וחרפה⁴⁵ ודאגה ועצבות⁴⁶ ועבדות ושפלות ופחיתות⁴⁷ ומשל על חורבן וכליון⁴⁸ והוא חלול גופות עמו ישראל⁴⁹ ונחשב כלבוש שק⁵⁰ והמגולח הוא כבעל מום⁵¹ וכטרף באפו ר"ל בפניו*⁵² ודמותו נק' דמות אדם רשע שעליו אמרו חז"ל שלא להסתכל בו⁵³ ופניו כפני כלב*⁵⁴ ולהבים⁵⁵ והוא סימן שחץ וגאווה⁵⁶ וגנאי הוא לו⁵⁷ ונעשה נמאס ונאלח⁵⁸ ואינו ממדת הצניעות⁵⁹ ובושה היא לילך בלי זקן*⁶⁰. "וריש כל מרעין בישינ אלו המעבירים זקנם, שלא תואר ולא הדר להם, אלא רעות המראה, ופנה הודם ופנה זיום ופנה מהם הדרת פני ישראל, ואידמי להו בפרצופיהו כמראה הנתק וצרעת, כן משחת מאיש מראהו. ולא רק למליצה בעלמא אחז"ל הקדושים: "הדרת פנים — זקן". כי באמת הזקן והקדושה שבה היא הנותנת חן והוד והדר בעיני כל רואיהם"⁶¹.

* * *

ובודאי מצינו בתורה ובכתובים ששערות הזקן יש להם מעלה, וכמ"ש בשמות (ג, טז): "לך ואספת את זקני ישראל". ובמתן תורה: "ויבא משה

(40) ראה הנסמן לעיל הערה 15.

וע"ד הצחות יש להעיר מהמסופר אודות רבי איזיל חריף מסלונים, דפעם אחת נכנס אצלו אחד המשכילים, מגולח למשעי ומגודל בלודית. שאלהו רבי איזיל: "האם אתה כהן או לוי?" זקף הלה עינים תמהות ושאל: "למה זה עולה על דעתו לחשוב, שאני כהן או לוי? השיב רבי איזיל: "שכן פרצוף של ישראל אין לך".

(41) חזון איש בקובץ אגרות ח"א סי' קצ"ז.

(42) דלב"ג על שמואל ב' י, ד. ועוד.

(43) פרי מגדים או"ח סי' תקס"א במשכ"ז.

(44) ראה הנסמן לקמן ח"ג טענה ומענה ג' אות ה'.

(45) רד"ק על שמואל ב' י, ה.

(46) תורה תמימה שם.

(47) שם.

(48) ראה הנסמן לקמן טענה ומענה ג' אות ה'.

(49) ספורנו לויקרא יט.

(50) אבדבנאל עה"ח ויקרא כא.

(51) מנחת אהרן כלל י"ב אות כ'.

(51*) הבעל "מאמר מרדכי" — הובא בס' נפש חיים (להגאון רבי חיים פאלאגי)

מע' ה' אות כ"ג.

(52) הגאון מהרי"ל דיסקין — רבה של בריסק — נסמן לעיל ח"א בערכו אות ב'.

(52*) הרמ"ז (נסמן לעיל ח"א בערכו).

(53) לעיל ח"א ערך "סבא קדישא" אות א'.

(54) שו"ת בית שערים ח"א יו"ד סי' רל"ו.

(55) מרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פ"ה.

(56) נועם המצות מצוה ב'.

(57) חזון איש בקובץ אגרות שם.

(57*) הגאון רבי שאול בראך בספרו "גבעת שאול" אות קעט. לעיל ח"א ערך

"המגיד הירושלמי" בתחילתו.

(58) עמודי ארזים דף ס"ה.

ויקרא לזקני העם. ובפרשת בהעלותך: „אספה לי שבעים איש מזקני ישראל“. ומניין נודע כ"כ שהם זקנים — היינו ע"י שערות הזקן כפשוטו, וכדאיתא במשנה ספ"ק דברכות (יב, ב): „אמר ר' אלעזר בן עזרי' הרי אני כבן שבעים שנה, ופירש"י ולא זקן ממש כו', והיינו כמ"ש בגמ' פרק תפלת השחר (כת, א): „אמרה ל"י לית לך חיוורתא. ופירש"י אין לך שערות לבנות של זקנה, ונאה לדרשן להיות זקן. ההוא יומא בר תמני סרי הוה אתרחיש ל"י ניסא ואהדרו ל"י תמני סרי דרי חיוורתא. ופירש"י: י"ח שורות של זקנה. היינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן שבעים שנה. למדנו מזה דפי' זקנים הוא כפשוטו ג"כ, שזקנם לבן ועי"ז נראה לכל שהם זקנים. א"כ למדנו מזה דפאות הזקנה יש בהם שבח ומעלה. וכן מוכח ממארו"ל דהזקן נקרא לבושו של הקב"ה [כנ"ל בארוכה בח"א ערך „מדרש רבה“ אות ב' מספר 3]. וכן ארו"ל: בים נדמה להם כבחור ובמ"ת נדמה להם כזקן. ועי' רבות שמות (פ"ה) ע"פ ונגד זקניו כבוד: בכמה מקומות מצינו שהקב"ה חולק כבוד לזקנים כו'. ובמד"ר פ' אמור (פ"ל) ד"א פרי עץ הדר: זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובא, שנאמר ואברהם זקן, ונאמר והדרת פני זקן. וכבר מבואר [לעיל ח"א ערך „מדרש רבה“ שם מספר 4] ההידור באברהם הוא שערות הזקנה ממש שהלבינו, וכמו שמוכח ג"כ מהא דראב"ע כנ"ל".

[עוד בהנ"ל — ראה לעיל פי"ב נספח ב' (בהמובא משו"ת בית ישראל)].

* * *

וראה בבא מציעא פד, א: „שאני ר' יוחנן דהדרת פנים לא הויא ל"י“. ופירש"י: „הדרת פנים. זקן“. ובידושלמי קידושין ב, ד: „זקן הרי גויי באיש ומום באשה“.

* * *

והנה כל הענינים והמעלות הנ"ל התלויות בגידול הזקן וכל החסרונות הנ"ל שבגילוח הזקן — הם מהטעמים על מה שציוותה והזהירה התורה „לא תשחית את פאת זקנך“. וא"כ אין להעביר הזקן בשום אופן, לא בתער לא במספרים ולא בסם — שמלבד כל האיסורים החמורים דרביעי עליהו, עוד הם משחיתים תואר שלהם וכו', וככל הנ"ל". ועכ"פ אין זה רצון התורה אם הוא עובר על טעם המצוה.

(59) שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג ס"ק י"ד [ט"ו].

(60) ובמיוחד יש להעיר מלשון הראב"ע הנ"ל: „ואחר ששער [פאות] הראש והזקן לתפארת נברא (זכ"ו) אין ראוי להשחיתו“.

ועד"ז בס' תיקון עולם הנ"ל: „— הזקן . . . יופי האדם וכבודו, (וזכ"ו) והתורה הזהירה לא תשחית את פאת זקנך כי ישראל הם יופי העולם וכבודו“.

וכן בתורה תמימה (דברים ד, ח): „... הדרת פנים זקן וכ"כ המפרשים בפ' קדושים שהסרת שער הפאות והזקן ה' מורה סימן לעבדות ושפלות, ולכן צותה התורה לישראל על זה, כדי שלא ירשמו עצמן ברשמי עבדות ופחיתות אלא בדרך כבוד וגדולה“.

ועיי"כ עד"ז לעיל ח"א ערך „פרי מגדים“; „חפץ חיים“, וכהנה רבות.

* * *

וראה לעיל פ"ז: „טעמי המצוה“.

* * *

*

הענין נזכר לעיל ח"א בערכים אלו:

זוהר (ע' לו ואילך); ; מדרש רבה אות ב' מספר 3 (ע' נא) ושם מספר 4 הע' 64—65 (ע' נג); ; אבן עזרא אות א' (ע' סו); ; רד"ק (ע' קא); ; רלב"ג (ע' קכו); ; אבודרהם (ע' קכו); ; אברבנאל (ע' קלט); ; ספורנו (ע' קמ); ; רדב"ז (ע' קמב); ; נוה שלום (ע' קנב); ; ש"ך עה"ת (ע' קנג); ; תיקון עולם (ע' קס); ; יין המשומר (ע' קסב); ; ספר הזכרונות (ע' קסו); ; רמ"ז (ע' קסח); ; שבט מוסר אות א' (ע' קסט); ; שו"ת באר עשק (ע' קע); ; רבי יונתן אייבשיץ אות ב' מספר 2 (ע' קפג) ושם מספר 3 (ע' קפג); ; עיון יעקב (ע' קפח); ; שו"ת כתונת יוסף (ע' קצא); ; נודע ביהודה אות ב' (ע' קצב); ; פרי מגדים (ע' ר); ; רבי פנחס הלוי הורוויץ אות א' (ע' רא); ; הגה"ק (רבי נחום) מטשערנובל (ע' רג); ; מנחת אהרן (ע' רה); ; הרב המג"י לספר חמרא וחיי (ע' רז); ; רבי אלעזר פלעקעלס (ע' רח); ; מטה אפרים אות א' [בהמובא מאליה המגן] (ע' ריא); ; לקוטי מוהר"ן (ע' רכד); ; לקוטי הלכות (ע' רכה); ; בעל „בני יששכר“ אות ב' (ע' רל); ; הכתב והקבלה אות א' (ע' רלא); ; צמח צדק אות א' (ע' רלז) ואות ד' (ע' רמ); ; רבי חיים מצאנז (ע' רמב); ; דברי שאול (ע' רמה); ; מלבי"ם אות א' (ע' רמו) ואות ב' (ע' רמו) ואות ג' (ע' רמו); ; יפה ללב אות ב' (ע' רמו); ; סבא קדישא אות א' (ע' רנ); ; מצות השם (עה"ת) (ע' רנג); ; שדי חמד אות ג' (ע' רנו); ; שו"ת בית שערים (ע' רנו); ; חפץ חיים אות ה' מספר 1, 4, 11, 12, 19 (ע' רסד ואילך); ; דרכי תשובה אות ב' (ע' רעד); ; ואות ג' (ע' רעה); ; עולם עשיי' (ע' רעז); ; נועם המצות (ע' רעח ואילך); ; זקן אברהם (ע' רפא); ; תורה תמימה אות ב' (ע' רפו); ; זכרון ירושלים (ע' רפז); ; פנות הבית (ע' רפח); ; שו"ת תירוש ויצהר (ע' רפח); ; רבי שאול בראך אות ב' (ע' רצא); ; שמירה טובה (ע' רצג); ; שמע ישראל (ע' רצג); ; שו"ת מנחת אלעזר (ע' רצה); ; שער יששכר (ע' רצו); ; האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש אות ג' (ע' שד) ואות ד' (ע' שד); ; חזון איש אות ד' (ע' שה); ; שו"ת משנת בנימין (ע' שז); ; רבי זלמן סורוצקין (ע' שי); ; עמודי ארזים (ע' שטו); ; רבי ראובן מרגליות (ע' שטז); ; הגרי"א הענקין (ע' שיז); ; נחלת יעקב (ע' שיח); ; הגאב"ד קאשוי שליט"א אות ב' (ע' שכב); ; רבי אברהם חפוטא ס"ט (ע' שכב).

וב"מדור סיפורים":

שו"ת ממעמקים (ע' שלד).

והגם דיש לבעל הדין לחלוק דזה למי שלא נוהג לגלח, אבל למי שנוהג לגלח לשם יופי אדרבה הגילוח היא היופי — מ"מ הלא כלל בדיניו דדעת שוטים אינם כלום ואף אני נאמר: אני מביא לך דא"י מן התורה ואתה מביא לי דא"י מן השוטים (גדה ל, ב) כיון שהתנא הק' ר' יהושע ס"ל דהדרת פנים הוא זקן (שבת קנ"ב) וכן כל גדולי הראשונים והאחרונים הנ"ל בפנים — בשביל שוטים האלו שגילוח הזקן הוא לתפארת להם יתירו חז"ל הגילוח בשביל יופי שלהם? ! ומה גם דלדעת הרבה פוסקים אסור לגלח הזקן אפילו במספרים ויש בו איסור מן התורה... (קובץ „אוצרות ירושלים“ חלק ק"צ סי' תקכ"ט).

[ועיי' לעיל פ"ג (ושם הערה 24) בדין המגלח זקן לשם יופי, וש"נ].

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרי ואילך.

.. בחור שא נא עיניך וראה בצלמי צורות של רבותינו הגאונים הצדיקים זי"ע אשר הם תלויים ועומדים לפנינו ולא חזינו להני רבנן קשישאי דעבדו הכי ח"ו, אלא כולם עומדים הן בקדושתן בהוד והדרת פנים בפאות הראש והזקן, ופניהם הם כפני מלאכי השמים וכוהר הרקיע יזהירו, ועליהם נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. אלו בעלי חיים דאורייתא אלו צדיקים במיתתם אשר הם חיים והם נאחזים בסב"ך עץ החיים זכרו ואל תשכחו אותם נפש כל חי. ומהם תלמדו וכוזו ראו וקדשו והניחו לזקן. והזהירו בכבוד קדושת הזקן שזהו כבוד א"ל ודיוקנו. ואל תשנו ממטבע שטיבעו בו פני חכמים. ואיתא במו"ק (דף ט"ו) דמות דיוקני נתתי בהם. והנוסחא בירושלמי מו"ק (פ"ג ה"ה) איקונין אחת טובה היתה לי בתוך ביתך, ואיתא במדרש רבה (פ' ראה פ"ד) אריב"ל אוקוניא מהלכת לפני האדם והכרוזות כורזין לפניו ומה הן אומרים תנו מקום לאיקונין של הקב"ה. [ועיין בנמוקי יוסף פ' הגזול עצים שכתב וז"ל: צורת האדם נקראת דיוקנו ע"ש שהיא שני' לקונה שאין בכל הצורות כמותה, כדכתיב כי בצלם אלקים עשה את האדם, עכ"ל]. ובעל המימרא הו"ו הוא ריב"ל. ואיתא בירושלמי ברכות (פ"ה ה"א) רב חנינא וריב"ל באו לפני הדוכוס וקם מפניהם ושאלו להדוכוס מפני אלו היהודים אתה קם. והשיב שבפניהם כפני מלאכים. אבל מי שהוא מעביר מעל פניו פני כבוד ה' ושם ה' וקדושתו הירוד על הזקן אינו עליו. והוא בפאות הראש והזקן אשמאי, ויחדיו נאספו. והזקן אינו לפי כבודו. ואם יעמוד בין הגוים אין הכרת פניו ענתה בו וכמעט בעוה"ר שאינו ניכר בין פני ישראל לעמים אם בן ישראל הוא כי פנים אחת הוא להם. והם תמיד יום יום מספירים ומעבירים כבוד א"ל ודמות כבוד ה'. ומקלקלין ומטשטשים דמות דיוקן העליון. ופניהם להבדיל כמו גלחים. מי יכריז לפניהם תנו כבוד לדיוקן העליון אם הם בידיהם את כבודו העליון ח"ו לעפר ישכנו. ועי"ז בעוה"ר וידל כבוד יעקב וגלה כבוד מישאל וכל מכבדיהם הזלילה. ובפרט בחורי ישיבה כותלי ביהמ"ד יוכיחו שילכו כגברין יהודאין בקדושת הזקן כולו".

* * *

"כלפני שלשים שנה כאשר אך באתי הנה לארצות הברית כשנמלטתי בעזר השי"ת מגי' ההריגה וראיתי פה רבנים גדולים ומנהיגים בשדה הרבנים מגולחי זקן ונשתוממתי על המראה המוזר הזאת ומי אינו זוכר את פני גדולי ישראל באירופה ארזי הלבנון אדירי התורה את זיו תארים והדרת פניהם כמבואר בש"ס שבת דקנ"ב הדרת פנים זקן וכן הוא בזה"ק פ' נשא כל הדורא דגופא בטר דיקנא אזיל וגם פה בעוה"שי"ת לא אלמן ישראל הרבה מגדולי דורינו יבדלו לחיים טובים אנשים בעלי צורה. . . . עתה הרבה מהנכרים מגדלים זקנם והתחילו הרבה מאחינו בני ישראל לגדל את זקנם והמלצתי על זה על מה שאנו מברכים בכל יום שלא עשני גוי בלשון שלילי ולא בלשון חיובי שעשני ישראל עיין ט"ז באו"ח סי' מ"ו סק"ד מש"כ בזה. . . . ובדרך צחות יש לומר דהכוונה שלא נעשיתי ישראל ע"י הגוי,

ז"א שהנכרים לא הראו לי הדרך איך להדר פנים וד"ל . . . " (הרה"ג וכו' ר' יצחק אייזיק ליעבעס שליט"א, מלפנים אבד"ק גריידינג, לבוב וביטאם, וכעת ראב"ד ל"אגוד הרבנים ד'אמריקה" ומח"ס שו"ת בית אב"י ב"ח — במכתבו אלי).

* * *

נסיים במערך לבו של הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל — מובא בהקדמת המוצאים לאור ספרו „לב אליהו“ (חכמה ומוסר) עמ' 39 : „רבינו זלה"ה אמר פעם שהוא מלא התפעלות ממראה פניהם של בחורי ישיבה הלומדים בישיבות חסידיות — שניכר טהרה על פניהם!“.

מילואים והשמטות
לח"ב : "פרקי גימוס וסיכום"
— ראה לקמן עמ' תשנא ואילך

חלק שלישי

טענות ומענות

דיונים

בדיני העברת הזקן

מענה ומענה א

(הכרעת החלכה בנדו"ד)

מענה :

הלא כמה פוסקים (ובכללם מרן הב"י) כתבו להתיר העברת הזקן שלא בתער.

מענה :

א

ב"מענה" זה יתבאר דלפי המבואר ומפורש בכללי הפוסקים, הכרעת ההלכה בנדו"ד היא כדעות המחמירים ואוסרים העברת הזקן אף שלא בתער [לקמן אות ב—ד], וגם לולא זאת הגה צע"ג אם יש היתר פשוט גם בדברי המקילים בזה [לקמן אות ה—ו, ט, יא]. ויתר על כן, דאיכא כו"כ טעמים הלכתיים לכו"ע שעל פיהם צריכים לגדל הזקן [לקמן אות ז—ח, י, יב—יד]. אבל ראשית כל צריך לאודועי דכל מה שיתבאר להלן ב"מענה" זה אינו נוגע כלל לדין מכוונות גילוח, שהרי לפי רוב דעות הפוסקים (כולל כו"כ מגדולי הדור, כגון מרן החפץ חיים, החזון איש, הגר"א קטלר, ועוד ועוד) יש להתייחס אל מכוונות גילוח כאל תער דאורייתא ממש, וכפי שהובא ונתבאר בארוכה לעיל ח"ב פ"א, עיי"ש.

ומכיון שכן הרי אף לפ"ד המקילים בדין העברת הזקן שלא בתער (כגון במספרים וסם וכו') אין שום נתינת מקום להתיר השחתת הזקן ע"י מכוונת גילוח.

[ופליאה על כו"כ מההולכים בעקבותיהם של גדולי הדור הנ"ל בשאר ענינים, ואינם חוששים לדבריהם באיסור החמור הזה].

* * *

נוסף לזה, יש להקדים עוד הערה עיקרית :

רוב המגלחים זקנם, בסמכם על דעות המקילים בזה — עוברים המה על האסור מן התורה לשיטת רוב הפוסקים (ומרן הב"י בכללם) גבי פיאות הראש.

שהרי פסק מרן הב"י (והמקבילים הוראותיו) דמקום פיאות הראש הוא עד למטה מן האוזן [כדלקמן סוף אות ג']. ורוב המגלחים זקנם, מגלחים גם במקום הזה — מקום פיאות הראש [כדלעיל ח"ב פ"א אות ג']. ובפיאות הראש, דעת רוב הפוסקים דחייב אף במספרים כעין תער [כנ"ל ח"ב שם]. ובשיעור מספרים כעין תער י"ל [לעיל ח"ב שם] דאינו יוצא מידי מספרים כעין תער עד שיניח שער באורך כדי לכופ ראשן

(1) ראה לעיל ח"ב פ"א הערה 1.

לעיקרן. וי"א, דהיות שאין אנו בקיאים בשיעור הזה, צריכים להחמיר ולהניח שער באורך רוחב אצבע. וגם יש שכתבו שאף במספרים שלא כעין תער אסור בפאות הראש [וכדלעיל בכ"ז בח"ב שם].
נמצא, שרוב הסומכים על מ"ש הב"י וכו' ונוהגים להקל בענין העברת הזקן — ה"ה עוברים על מה שהב"י עצמו וכו' אוסר בפאות הראש *.

* * *

גם יש להעיר מהנ"ל ח"א ערך „תרומת הדשן“ (ושם הערה 213 והערה 220) די"ל אשר מדברי מרן הב"י בספרו „בדק הבית“ משמע דאיכא איסורא לגלח הזקן אף במספרים, וליכא חילוק בין חדוד לאינו חדוד, עיי"ש.

ב

כתבו פוסקים בכלליהם, דכשיש חילוקי דעות בהלכה, נקטינן כדברי האחרונים, ולפעמים אפילו כתלמיד נגד הרב, וכהיחיד נגד רבים שקדמוהו, שהרי אף במחלוקת הפוסקים שאחר התלמוד אנו אומרים „הלכה כבתראי“, משום דבתראי ידעי מילי דקדמאי, וקמאי לא ידעי מילי דבתראי.
[כ"מ דעת הרא"ש², וכן פסק המהרי"ק³ והרדב"ז⁴ והרא"ם (בשם

**

2) כ"ה בשו"ת מהר"ם אלשיך סי' ל"ט דהרא"ש כתב בתשובה דפוסקים גם כן הלכה כבתראי. [מוסגר : אבל עיי"ש דעת מהר"ם אלשיך עצמו, שהוא ס"ל דצריך לחלק שאם הדרגה שבין הפוסקים האחרונים לראשונים הוא כעין דרגת אמוראים אחרונים לאמוראים ראשונים, אומרים גם בפוסקים הלכה כבתראי, אבל אם יש ביניהם כמו הדרגה שבין אמוראים לתנאים אין אומרים כן, שהרי גם אמוראים אין בכחם לחלוק על תנאים אם אין תנא אחר מסייעו, ולכן חכם מדורותינו אין אומרים עליו הלכה כמותו מפני שהוא מבתראי נגד בעלי התוספות וכיוצא מהראשונים. (ולהעיר דבנדוד הפוסקים האחרונים המחמירים בדין העברת הזקן במספרים וסם וכו' מוצאים חיזוק לדבריהם גם מדברי הראשונים וכעין „תנא דמסייע ליה“ וכנ"ל באורך) ודבריו של המהר"ם אלשיך הללו מובאים בכ"מ, ומהם בס' גט פשוט (למהר"ם חביב) כלל ג' ושם העיר : „ודבריו (של האלשיך) נכונים לע"ד, ומימי היכא דהפוסקים הראשונים נחלקו בדין אחד והפוסקים האחרונים הכריעו בין הראשונים הולכים אחר הכרעתם וכן כתב מהר"ם אלשקאר סי' נ"ג עיי"ש“. (אבל גם יש להעיר מתשובת מהר"ם אלשיך במ"א, והוא בס' נ"ג מתשובותיו, ושם כתב שלא אמרו הגאונים „הלכה כבתראי“ אלא על הדורות שקדמו להם, והיינו מחכמי התלמוד, ולא על הבאים אחריהם, והביאו הש"ך ביו"ד (בהנהגת או"ה שבסוף סי' דמ"ב ס"ק ח') בשם יש חולקים ועיי"ש שכתב הש"ך שיש להחמיר). ע"כ המוסגר]. ועוד ראי' שוהי שיטת הרא"ש חידש בס' גט פשוט שם וז"ל : „... ויראה לי שכן הוא דעת הרא"ש בפרק אחד דיני ממונות דגם בפוסקים הלכה כבתראי וכתב שם דיכול לחלוק אפילו על הגאונים אם מביא ראי' לדבריו דיפתח בדורו כשמואל בדורו וכו' והביא ראי' מדחזינן דאמוראי בתראי חולקים על אמוראי קמאי והלכה כבתראי יע"ש וכן כתב הטור בחושן משפט סימן כ"ה וכן נראה דעת המב"ם רפ"ב מהלכות ממרים וכן יראה מדברי הראב"ד בפירושו פ"ק דעדיות יע"ש אך על הגאונים סבור הרא"ם דאין יכולים לחלוק כמ"ש הרא"ש והטור בשמו סי' כ"ה יע"ש“ [וכן פסק הש"ך שם והוסיף שקודם הרי"ף כבר פסקו דורות הגאונים]. 2) בשרוש פ"ד וזה לשונו שם : „... ואוי לו לזה המורה לצעקה שהתיר איסור א"א נגד כל הפוסקים הללו וכ"ש שהם פוסקים האחרונים והי' ראוי להלך אחריהם אפילו להקל וכ"ש להחמיר באיסור חמור כזה שהרי בכל מקום אנו פוסקים

(*) ראה לקמן „הוספה ב“ אות לג.

(**) ראה לקמן „חילואים והשמטות“ עמ' תתרכב.

הג"מ⁶ * וזמן הב"י * והרמ"א⁷ והמשאת בנימין⁸ ומהר"ם חביב (בספרו "גט פשוט") [בשם הרא"ש והטור והרמב"ם והראב"ד ועוד]⁹ והש"ך¹⁰ * והכנה"ג

כדברי האחרונים ומשום האי טעמא פסקו הגאונים אשר מסרו לנו את התורה דמאבי ורבא ואילך הילכתא כבתרא ואפילו בתלמיד נגד הרב והטעם מתבאר יפה מתוך דברי רב אלפס בשלהי מסכת עירובין כתב שם וז"ל, וחזינו למקצת רברבתא דס"ל כעולא וסמכי אגמרא דבני מערבא וכו' עד ואנן לא ס"ל הכי דכיון דסוגיי' דגמרא דילן התירה מאי איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא דעל גמרא דידן אנו סמכינן דבתרא הוא ואינהו הוו בקיאיין בגמרא דבני מערבא טפי מינן ואי לאו משום דקים להו דלא סמכא היא לא קשרי ל' אינהו עכ"ל רב אלפס והרי לך דאע"ג דאורא דארץ ישראל מחכים וחד מינייהו כתרי מינן כדאמרינן בכתובות פרק המדיר (דף עה) וכן בב"ב פרק מי שמת (דף קנח) מ"מ הלכה כתלמוד בבלי נגד תלמוד ארץ ישראל משום דבתרא הוא וידע במילי דבני א"י טפי מינן ואפילו להקל סמכינן אגמרא דילן מהאי טעמא כמו שכתב רב אלפס וה"ה והוא הטעם דהלכה כבתרא מאביי ורבא ואילך לפי הגל"ד משום דבתראי ידעי במילי דקמאי אבל קמאי לא ידעי במילי דבתראי ומדחזינן דבתראי לא חשו למילי דקמאי אלמא קים להו דמאי דאמרי קמאי בהא דלאו מילי דסמכא גינהו".

ובספר גט פשוט שם הביא שהמהר"ם אלשקר הג"ל חלק על המהר"ק בזה ומסיק בס' גט פשוט בזה"ל: "... ולע"ד יראה דאף לדעת מהר"ק דס"ל הלכה כבתראי אף בפוסקים היינו דוקא כשהפוסקים האחרונים הם גדולים בחכמה כפוסקים הראשונים, עיי"ש שהביא ראיות לדבריו. וראה בס' עין זוכר להחיד"א (מע' ה' אות מ"ח) דהמהר"ק מייירי בפוסקים אחרוני אחרונים.

וגם בשורש צ"ד כתב המהר"ק: "... אמת הוא כי כאשר ימצאו דברי הגאונים הקדמונים כתובים על ספר ידוע ומפורסם והפוסקים אחרונים יפסקו בהפך דבריהם בהא ודאי מודינא לך דיש להלך אחרי הפוסקים האחרונים דודאי פשיטא הוא שגם הם ידעו דברי הגאונים הראשונים ואפילו הכי לא קבלו דבריהם ודאי צ"ל דטעמא חזו לחלוק על הראשונים ואנו בעניותינו אין לנו להכריע כדברי הראשונים אלא אחרי הפוסקים האחרונים יש לנו לפסוק דהא הוי ידעו במילי דקמאי טפי מינן, ולא חזו בהן טעמא ...".

(3) תשובות הרדב"ז ח"ד סי' שס"ט: "... דכחוחא אמרינן בעלמא כל פלוגתא דאיכא בין קמאי לבתראי אי בתראי חזו מלתייהו דקמאי וטעמייהו ודחו לה קיימא לן הלכתא כבתראי ... וכלל זה קבלה בידינו".

(4) ברא"ם ח"א סי' ל"ו דכתב שם דהלכה כבתראי גם בפוסקים וכתב שכ"כ הג"מ בהלכות פסח דהלכה כמהר"ם בכל מקום מפני שהוא בתרא ויודע דעת כולם. הביאו בס' גט פשוט שם, והוסיף דגם בתשובות מהר"י מינץ סי' ט"ז כתב דברי הג"מ וכתב: ולפי זה ה"י ראוי לפסוק כבעל הטורים שהוא אחרון ויודע דעת כולם כו' סוף דבר קשה לעמוד על העיקר אך דחמנא לבא בעי והחכם יתן אל לבו, עכ"ל.

(4*) בה"ללי הגמרא" שלו — בהנדפס בס' הליכות עולם, דף ס"ו. וז"ל: "כשדברי הגאונים הקדמונים כתובים על ספר ידוע והפוסקים האחרונים חולקים עליה, הלכה כבתראי ...".

(5) שו"ע חו"מ סי' כ"ה וז"ל: "... מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים והפוסקים האחרונים חולקים עליהם כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים הולכים אחר האחרונים מאביי ורבא ואילך ...".

(6) תלמיד הרמ"א והמרש"ל (שה"ג להחיד"א בערכו), שו"ת משאת בנימין סי' ט"ב, וז"ל: "... כל הרוצה לפסוק הלכה ולהכריע היכא דאיכא פלוגתא דרבוחא זה לא יתכן כ"א באחד משלשה דרכים: ... ג' דבכל מקום פסקינן הלכה כבתראי נגד קמאי מאביי ורבא ואילך ...".

(7) לעיל בהערה 2 והערה 4 נעתקו קצת מדבריו.

(8) בהנהגת הוראת או"ה (שבסוף סי' דמ"ב בשו"ע יו"ד) סעיף ח': "כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים והפוסקים האחרונים חולקים עליהם

(בשם המהרי"ק והרא"ם והר"י סמוט ובנימין זאב ומוהרימ"ט ומוהר"ם מלמד ועוד) ומהר"י אירגאס¹⁰ והחיד"א¹¹. וראה שו"ת עולת שמואל סימן טו"ב¹²

הולכים אחר האחרונים... " ואחר שהביא הש"ך דיש חולקים ע"ז סיים בזה"ל: "... ויש להחמיר ומ"מ אם האחרון מביא דברי הראשון וחולק עליו אם הוא מפורסם בכך שהוא ראוי לחלוק יכול לסמוך עליו וצריך להתישב בדברי, מיהו אם יש ביד המורה להכריע יכול לפסוק כאיזה שירצה ומ"מ אין לחלוק על הגאונים הקדמונים, ומקודם הרי"ף כבר פסקו דורות הגאונים".

(9) כללים בדרכי הפוסקים אות ל"ט: "אף בפוסקים אמרינן הלכה כבתראי אפילו יחיד נגד רבים שקדמותו, הר"ש אלקשר ז"ל בסימן נ"ג בשם מהרי"ק, וז"ל... " עיי"ש בכנה"ג שהאר"י והביא כו"כ מ"מ בנידון זה.

וראה ביד מלאכי שכתב לתמוה על מ"ש במפתחות תשובות כנה"ג חיו"ד דלא אמרינן הלכה כבתראי ביחיד נגד רבים וכתב היד מלאכי שדבריו של הכנה"ג הם היפך שיטת הגאונים והרי"ף והרמב"ם והרא"ש והתוספות שדעתם מסכמת לפסוק כבתרא והוא באחד נגד רבים, ומסיק היד מלאכי דאולי הזוכה לראות תשובת הרב [כנה"ג] ישכיל וידע ממוצא דבר, עיי"ש, אמנם החיד"א בספרו עין זוכר (מע' הה"א סי' מ"ח) שהוא ראה תשובת הכנה"ג הנז' כתב ליישבו "דבריו אינם ענין למאי דקאי הרב יד מלאכי כי הרב כנה"ג מיירי בפוסקים אחרוני אחרונים", עיי"ש במה שהאר"י החיד"א.

(10) בספרו שו"ת דברי יוסף סי' א—ג' וז"ל: "... זכינו לדין כי האר"י הראה פנים לסברת הראשונים ולבסוף הוכיח שלא העמיקו בזה ולפי מאי דקיי"ל הלכה כבתראי. אין ספק כי לא נופה האר"י מהם ומה גם שאף שהי' אחרון בזמן ראשון הוא במעלה... דבר זה... במחלוקת הוא שנוי בין הפוסקים ז"ל ולא יהי' האר"י ז"ל אלא מכריע שהכריע כא' מהסברות והלכה כדברי המכריע כ"ש דבתראה איהו וראה כל דברי הראשונים שמשעם זה פסקינן הלכתא כבתראי לפי שראו דברי הראשונים ודקדקו בהם ועכ"ז כתבו היפך דבריהם... והדבר ידוע דהך כללא דהלכתא כבתראי אינו דוקא בתלמוד אלא אפילו בפוסקים וכמ"ש מוהר"ם אלקשר ז"ל בתשובה סי' ג' בשם הגאון מוהריק"ו ז"ל יע"ש וכתבו רבינו בכנה"ג בכללים בדרכי הפוסקים סי' ט"ל. ואף שהרב מוהר"ם אלקשר ז"ל שם הסכים דאפילו יחיד כנגד יחיד אין הולכים אלא אחר הגדול וכ"ש בהיותו ראשון דקמאי עדיפי, כבר כתב רבינו שם בכנה"ג מש"ז הרבנים האדירים הרא"ם והר"י סמוט ובנימין זאב ומוהרימ"ט ומוהר"ם מלמד זכר כלם לברכה שכלם הסכימו לדברי מהריק"ו ז"ל דהלכתא כבתראי אמרינן אפילו בפוסקים ואף מוהר"ם אלקשר בעצמו כתב שם דהיכא דאשכחן לאחרונים מכריעין בין הראשונים הולכין אחר הכרעתן, וכתב רבינו בכנה"ג שם שכן מצא בתשובה כ"י כמדומה לו שהיא מהרב מהר"ש יפה ז"ל, וא"כ מאחר שדבר זה במחלוקת הוא שנוי בין הראשונים ז"ל ובא האר"י ז"ל דבתראה איהו והכריע ביניהם בודאי לו שומעין".

(11) בספרו עין זוכר — הובא לעיל הערה 9. ועיי"ג"כ בספרו טוב עין סי' י"ג שכתב שם: "... ועלה בדעתי לומר דטעמא דאזול בתר מסכת סופרים ומנחים התלמוד שלנו היינו משום... דנתחברה אחר התלמוד משו"ה סמכין אמס' סופרים ושבקינן תלמודין על דרך הלכה כבתראי".

(12) לרבי שמואל יהודה ליב קוידער מפראג (דפוס פראג, תקפ"ג). נעתק בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות כ'. וז"ל: "... וכבר קבלו עליהם לדין ע"פ המ"א באו"ח וע"פ הש"ך ביו"ד וע"פ הב"ש באה"ע וע"פ הסמ"ע בחושן משפט ובכ"ז אין למידין מן הכללות ואפילו שנאמר בהם חוץ, ואם בעל נפש אתה ותמצא דאיות נכונות היפוך דעתם ותמצא תנא דמסייע כדברי האחרונים זולתם תוכל להכריע כנגדם, והעד ע"ז תשובות האחרונים שנושאים ונותנים בדבריהם ומכריעים כנגדם. אכן לזה צריך האדם להגיע למדרגה גדולה ועמדו דבריו בנסיון ונתמחה גברא שהוא מומחה לרבים ונבחנו ונצפרו דבריו בכור השכל ודע לך".

ועוד*¹².

ובהסברת הענין — שאין לתמוה איך נפסקה ההלכה כפוסקים אחרונים נגד פוסקים ראשונים — ראה (נוסף על הנ"ל): הקדמת הרב בעל "מגילת אסתר" (על ספר המצות להרמב"ם)¹³. הקדמת הט"ז ליו"ד¹⁴. שו"ת משיבת

(12) ראה שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' דפ"ח, וז"ל: "... הנני בזה להעיר לב מע"כ לדבר אחד כי אנן קיי"ל בכל מקום הלכה כבתראי היכא דכבר ראו רבותינו הצדיקים האחרונים את דברי הראשונים והכריעו בהלכה קיי"ל כאחרונים ולא כהראשונים כמבואר כ"ו ברמ"א חו"מ סימן כ"ה ועוד בכמה מקומות לאין מספר והוא כלל ידוע בתורה שאין להאריך בו דמימות אב"י ורבא ואילך הלכה כבתראי וכבר האריכו בזה בכמה מקומות וא"כ פשוט דלא נוכל לניטות ימין ושמאל מדבריהם. ... וראה פתיחת המחבר לשו"ת בייע אומר ח"א. וראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תרסט.

(13) ה"ה הגאון רבי יצחק די ליאון, שאודותיו כתב החיד"א בשה"ג בערכו: "... וכתב מהרח"ו וצ"ל שהי' משרש כמה תנאים ואמוראים משרש זיהרא עילאה דאדם. ומדן בב"י כותב עליו דבינו הגדול. ותלמידו הר"א בן בולס בתשובה בסוף ספר שבעה עינים מאריך בשבחו. וכתב הר"י ס' יוחסין שהי' מלומד בנסים ולבו כלב הארי. ... וז"ל בהקדמתו לספרו "מגילת אסתר": "... ואל יתמ' מתמ' עלי איך מלאני לב"י לבא ולסתור דבר מדברי הראשונים והמה חכמים מחוכמים, כי על זה אשיב ואומר מה שכתב החכם הרופא רבי שלמה אלמוני יצ"ו בסוף ספרו הקטן אשר קראו מאסף לכל המחנות, וז"ל: אפשר שידעו האחרונים ושיגו יותר מהראשונים משתי בחינות. הבחינה האחת מטעם שכבר אפשר שאיש מי מהאחרונים לקח לעצמו לעיין בדרוש אחד מיוחד והשתדל והעמיק ושם בו כל שכלו ועיונו והשתדלותו, באופן שהשיג בו יותר מדברי הראשונים. והבחינה השנית שהנה אנחנו האחרונים עם המעט שהתמדנו בעיון, השגנו הרבה יותר בזמן מועט ממה שהשיגו הם בזמן רב, וזה לפי שבימיהם היו כל החכמות נעלמות ובלתי גשלות והיו צריכין להוציאם מדעתם בהשתדלות גמרן, אבל אנחנו מצאנו הכל כשלחן ערוך לפנינו, כל דבריהם וראיותיהם מסודרים, ובאור חכמותם נראה אור והיו לנו לעינים, כאשר הביא זה הרב רבי צדקי ברבי אברהם בתחלת ספר שבולי הקטש שלו בשם הרב רבי ישעי' מטארני, שחבר אחד שאלהו אין יעלה על לב איש להשיב ולחלוק על דברי הגאונים וז"ל אחר שהי' לבו כפתחו של אולם. והמשיל הוא משל עליו, משל אחד אשר שמע אותו מחכמי העמים, שהפילוסופים שאלו לגדול שבהם ואמרו הלא אנחנו מודים שהראשונים חכמו והשכילו יותר ממנו, והנה אנחנו מדברים עליהם וסותרים את דבריהם והאמת אתנו ואין יכון הדבר הזה. השיבם הפילוסוף ואמר מי צופה יותר מרחוק הנגס או הענק, הוי אומר הענק שעיניו עומדים במקום גבוה מאד מעיני הנגס. ואם תרכיב הנגס בצואר הענק מי דואה יותר, הוי אומר הנגס לפי שעכשיו עיני הנגס יותר גבוהות מעיני הענק. כן אנחנו נגסים דוכבים על צוארי ענקים מפני שראינו חכמתם, ואנחנו שמעמיקים ומכח חכמתם חכמנו לומר כל מה שאנחנו אומרים ולא שאנו גדולים מהם, עכ"ל". (הביאו גם בזקן אברהם מאמר שלישי בתחילתו).

(14) וז"ל: "... וכל הני מלי מעליותא דאמרן אינם ענין אלא לענין כבוד התורה וכבוד חכמים ינחלו ועל טוב יזכר שמם אבל למיעבד עובדא והלכה למעשה כבר למדנו דז"ל אין חולקין כבוד לרב ובהגיע תור הוראת שעה ותפקח עיני המורה דאיתא תיובתא בדבר איהו אחרון ודאי כבוד הרב נמחל בזה ואיהו גופי' ניהא לי בכך כי אין שם קנאה ולא תחרות רק קבל האמת ממי שאמר. ... ובלי ספק ניהא לי לההוא צדיק שיפורסם הדבר וכל הרוצה לחלק כבוד בהלכה למעשה בזה הוא מן המתהימים. ... (הביאו בס' שמירה טובה ע' 55. אבל צע"ק שהרי הזכיר הט"ז רק "איהו אחרון ...").

נפש (להגאון רבי ארי' ליב צינץ) ח"א סימן ט"ז¹⁵. הקדמת ספר נחלת שבעה¹⁶. שו"ת מהרש"ג סימן ל"ח¹⁷. וראה דברי מהרי"ק הנ"ל. ועייג"כ מאירי למסכת חולין (ז, א) *¹⁸. ועוד בכ"מ].

העולה מזה בנידוננו: מדחזינן דבתראי — ה"ה כל הנך גדולי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים (המובאים לעיל בחיבור הנוכחי) — לא חששו למילי דקדמאי (מין הב"י בשו"ע וסייעתי' המקילים) ופסקו לאסור העברת הזקן אף שלא בתער, הנה (לפי כלל זה ד"ה הלכה כבתראי") נמצא דעלינו לנהוג למעשה כשיטתם שאסרו העברת הזקן ע"י מספרים וסם וכו'¹⁸.

* * *

(15) בענין חדש בחו"ל. וז"ל: "... וידעתי כי במדינתכם כרוכים אחד דברי הגאון מהר"א מחילנא [הגר"א] שמחמיר מאוד מ"מ אהבתי צדק להצדיק מנהגן של ישראל וא"כ לא קם כמותו מימות קדמונים להיות כל התורה כולה נגלה ונסתר כשולחן ערוך לפניו, מ"מ חלילה למשווי" כ"ע רשיעא לעבור על לאו דאורייתא ומה גם שהדברים שכתבתי הם ברורים לכל מבין דברי הגאון בי"ד מ"ש בענין חדש אין לו מובן כלל גם פירושו בירושלמי ות"ל סתירתי הכל בספרי. ולא יפלא ששיגי פועט וכשל כח ביגיעה דבה ועצומה מה שלא ישיג הענק דרך העברה בעלמא ומי לנו גדול מר"ש בן יוחאי דנהיין ל' כל שבילי דרקינא וכל העולמות עליונים אף על פי כן רובא דרובא לית הלכתא כותי' ורב אשי שאמר אם הראשונים כבני אדם כו' אעפ"כ פסקינן הלכה כבתראי הא למדת שאין ראוי מגודל מעלת האיש לקבוע הלכה כמותו. והא"ל יציגנו משגיאות ויראינו מתורתו נפלאות ופעמים רבות שעלו בידנו להשיג על ראשונים בראיות ברורות ומופתים הלא בספרתי ..."

(16) וז"ל: "... בחולין רף ו' . . . אלא מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו . . . פירושו . . . אך שהקב"ה נותן טעות בלב הראשונים שלא ירגישו באותו איסור עד שיבואו וזעם אחריהם וירגישו בדבר וינחלו אותו כבוד כמו שאנו רואים עד היום שפוסק א' אוסר מה שמתיר חבריו או להיפוך ע"י איזה לימד בפ"י הגמרא הפוסקים והפוסק הראשון לא ה"י מרגיש אותו לימוד אעפ"כ שחכם גדול ה"י אעפ"כ הקב"ה לא האיר עיניו באותו טעות כדי שיבוא אחריו מי שראוי לאותו כבוד וינחלו ויקח חלקו מה שקבל מסיני, וכמו רבי שהתיר ירק בבית שאן אעפ"כ שאבותיו אסרום שהאיר הקב"ה את עיניו ומצא מקרא ודרשו בזה שייך לומר מקום הניחו . . . והשתא מסולק ממני הצעיר תמיהת העולם אשר יראו כן יתמהו במה שמלאני לבי לפרש איזו פשט בגמרא ותוספות דלא כמו שהבינו אותו גדולי הפוסקים והבאים אחריהם . . . (הביאו בקובץ "תורה מציון" שנה שמינית חוברת ב' ס"ה).

(17) בענין זמן ק"ש וכו' וז"ל: "... ומ"מ כבר כתב הש"ך בחו"מ ס"י ס"ק קכ"ו דפשיטא שאין הלכיים אחר רוב הפוסקים במקום שנראה לעינים בש"ס שהדין עם המועטים . . . [ולכן יושב לפסוק נגד הקודמים כו'].

(17) וז"ל שם: "תלמיד חכם שאמר דבר הלכה מחדשת הן דרך הוראה הן דרך גדר הן להחמיר הן להקל, אעפ"י שהוא מבטל בזה מנהג קדמונים אין ראוי להחזיקו בכך במדת יוהרא ונטילת שם במה שאין ראוי לו ולרב בדבריו מצד שלא נהגו הקדמונים כן, אחר שהוא מראה פנים לדבריו ושהוא כדאי לסמוך עליו, שכל תלמיד ותלמיד מקום הונח לו להתגדר שם . . . עיי"ש ראיתו. וראה קובץ "הנועם" ח"ח עמ' שמ"ח ואילך. ולפימ"ש שם — עאכ"כ בגדו"ד.

(18) שו"מ שכ"כ בגדו"ד בס' זקן אברהם מאמר רביעי אות כ'. ובס' שמירה טובה ע' 55 מצינו עד"ז בזה"ל: "ויען כי בדורנו זה הוא מעקבתא דמשיחא שהחוצפה יסגי וירחבו הנער בזקן והנקלה בנכבד ויש הרבה מהלומדים וקלי הדעת האומרים די לנו אם נקיים כפסק השו"ע שמתיר במספרים אפילו כעין תער, לזאת הוכרחתי להעתיק כאן ההקדמה של הסי' שמשם תראה שאצל אנשי האמת גדולי התורה לא

דוגמאות בהלכה *

העירני חכם אחד דוגמא נאה ומתאימה לזה. והוא מדין זמן הכנסת שבת¹⁹:

דהנה, לפי שיטת רבינו תם בזמן התחלת בין השמשות (הובא בתוס' שבת לד, א) הרי מותר לעשות מלאכה בערב שבת קודש אחר שקיעת החמה (עד כחצי שעה קודם צאת הכוכבים²⁰).

ובספר "דברי חנה" (להרה"ק מקאלשיק) מונה כשבעים גאונים שדעתם כר"ת. ועכ"פ רוב הפוסקים ס"ל שבתחילת השקיעה אינו בין השמשות עדיין²¹.

והנה מרן הב"י בשו"ע (או"ח סימן רס"א) פסק כר"ת.

והעיד הב"ח²²: "וכן מנהג כל ישראל".

גם מרן החתם סופר בתשובותיו (חאו"ח סימן פ') כתב: "... קבלתי גם מרבתי כי ההלכה רווחת בזה בלי שום פקפק כדעת המג"א רס"י של"א, וכל האחרונים כבר הסכימו כן... והנה אנחנו כולנו במדינות אלו עושים מלאכה עש"ק עד קרוב לשעה או ג' רביע שעה קודם צאת הכוכבים²³ נמצא אנו תופסים במוחלט כשיטת ר"ת".

אבל למעשה, אף שכל הני רבוותא פסקו כן, וכן ה' מנהג כל ישראל כנ"ל, הנה מ"מ, מכיון שהגר"א (סימן רס"א שם) והגדש"ז בסידורו (סדר הכנסת שבת) ועוד אחרונים נקטו להלכה כשיטת הגאונים דבין השמשות מתחיל מתחילת השקיעה, הרי הדין נפסק היום בזמננו שהעושה מלאכה אחרי השקיעה נקרא מחלל שבת ועברין גמור, אף שבדורות הקודמים נקטו בפשיטות כשיטת ר"ת²⁴. וראה שו"ת מהרש"ג סימן כ"א²⁵.

ה' זה בדעתם לסמוך על הוראתם הלכה למעשה במקום שאיזה רב יביא תיובתא על דבריו, וקבל האמת ממי שאמרו, וזה לשון הס"ז: [לעיל הערה 14] "...

19) רבים הדנים בזה, ראה בארוכה בס' מנחת כהן, סי' בין השמשות להרי"מ טוקצינסקי. שערים המצויינים בהלכה על הקשו"ע סי' ע"ה, ועוד.

20) קשו"ע ושערים המצויינים בהלכה שם. וראה סי' מחנה ישראל (להחפץ חיים) פ"ה (הכנה לשבת) סק"ד ולעיל ח"א ערך "חפץ חיים" אות ג'. לקמן הערה 23. חיי אדם הל' שבת כלל ה' סעיף א'.

21) ראה סי' מועדים וזמנים (להרה"ג וכו' ר' משה שטענבוך שליט"א) ח"ב סי' קנ"ה.

22) בתשובותיו סי' קנ"ד. וראה שם שכתב עוד: "ר"ת... לענין הלכה רוב המחברים תפסו פירושו ז"ל וכן פסק ב"י בהל' שבת... פר"ת עיקר".

23) וזהו אחר שקיעת החמה במקומו של החת"ס — עי' סי' הלכות הגר"א ומנהגיו (להרה"ג וכו' ר' משה שטענבוך שליט"א מח"ס מועדים וזמנים ושי"ס) ח"א מצות תפלה אות ק"ז.

24) ראה סי' מועדים וזמנים הנ"ל ח"ו סי' פ"ד.

25) להגאון מסעמיהאל. וז"ל: "... באתי בזה לעורר את מעכ"ת, ג"י שאף שבשו"ע או"ח סי' רס"א סעיף ב' נראה שפוסק כדברי ר"ת... ונמשכו אחריו כמה אחרונים המקצרים כמו הגאון מליסא ז"ל בסדור דרך החיים, אבל באמת ח"ו לסמוך ע"ז... ולכן אל ישמע כלל להגאון מליסא ז"ל בסידור דרך חיים שלו בהל' שבת שמתיר להדליק נרות בע"ש עד זמן רביע שעה קודם צה"כ, וכן כמה אחרונים מעתיקי דבריו שנמשכו אחריו ואחר המג"א, ובמחכ"ת נתנו מכשול לפני העולם ובאמת הם לא

(*) ראה לקמן "מילואים והשמשות" עמ' תתרכב ואילך.

ואע"פ שידועים דברי החיד"א (בספרו "שם הגדולים") שפסקו של השו"ע הוא פסק של מאתים גדולים בדורו²⁴, וגם ידוע שמעשה רב העיד מרן החתם סופר "אנחנו כולנו במדינות אלו עושים מלאכה" וכו', כנ"ל, הנה עכ"ז מי מהחרידים לדבר ה' בדורנו יסמוך על דבריהם ויעשה מלאכה (או יפסוק לאחרים שמותר לעשות מלאכה) בעש"ק אחר שקיעת החמה? ואפילו הספרדים (שבדרך כלל תופסים להלכה כפסקי מרן בשו"ע בהחלט גמור²⁵) מחמירים נגד שיטת ר"ת בזה²⁶. וגם תלמידי תלמידיו של החתם סופר הנהיגו להדליק נרות שבת קודם שקיעת החמה²⁷.

[ראה עוד מזה לקמן אות ג'].

ואם בדין זמן הכנסת שבת נוהגים כדעת אחרונים ואחרוני האחרונים נגד פסק מרן הב"י (וכשבעים גאונים כנ"ל) וכו', ואין בזה שום תמ' וכו' — בודאי יש מקום לנהוג כן בדין העברת הזקן שלא בתער, שהרי לפי דברי כל הנהג גדולי הפוסקים הנ"ל ח"א—ח"ב יש בזה חשש רציני של כשבעה איסורים מן התורה והרבה איסורים מדרבנן ועוד כמה טעמים הלכתיים שעל פיהם צריכים להחמיר, וד"ל.

[ולהעיר (ולהדגיש) מדברי המנחת חינוך שכתב בדינים אלו (מצוה רנ"א) שעבירה א' שיש בה הרבה איסורים (כנדוד²⁸) — חמור יותר מאיסור כרת²⁹].**

ועכ"פ — המקילים, מידי ספיקא דאורייתא לא יצאו³⁰.

עמדו על המבחן כמו אנחנו, ואף שקטנו של הגאון מליסא זצ"ל עבה ממתינו מ"מ האמת יורה דרכו, וחלילה לסמוך על דבריו.

(24) „אם נפרש כן — להלכה — דברי החיד"א — עדיפא הו"ל להקשות ולהפריך כל דברי הרמ"א בכ"מ שחולק על השו"ע, כי מעולם לא שמענו שבב"ד של הרמ"א ישבו מאתים ואחד גדולים" (שו"ת המאור ע' מ"ג).

(24*) ראה שו"ת חקרי לב מהד"ב חו"מ דקפ"ב סע"ג. שו"ת כסא שלמה (להמהר"ש לניאדו) סי' ז', סי' שני אליהו (למהר"א ישראל) ד"ה א. פתח הדביר ח"ג דף שכו, א. שו"ת ישיב משה סי' קמ"ב. וראה שו"ת חיים שאל ח"ב סי' ט"ו. סי' גנזי חיים (בדגל) סי' נ"ד. שו"ת יביע אומר ח"א חיו"ד ס"ס ג'. שו"ת שארית יוסף ח"ב חיו"ד סי' ח'. ועוד.

(25) ראה כף החיים או"ח סי' רס"א סק"א. ופוק חזי מ"ש החיד"א בברכ"י או"ח סי' של"א ס"ז שגם הוא פסק שלא כדעת המחבר וגם העיר: „וכן נתפשט המנהג בעיר קדישני ירושלים ת"ו וכו' „ עיי"ש.

(25*) ראה ה"לוח" של חברי התאחדות הרבנים דארצה"ב — שרבים מהם מתלמידי תלמידיו של החת"ס והולכים בעקבותיו בפסקיהם.

(25**) וכן מבואר בכ"מ (ושחמור יותר גם מאיסורי מיתת ב"ד), וכדלעיל (בארוכה) ח"ב פ"א בתחילתו, וש"נ. ועיי"ש, די"א שאפילו באיסור דרבנן ואפילו אם איסורו קל מאד הדין כן.

(25*) יש להעיר גם מסי' שמירה טובה עמ' 56: „... ובודאי שדעת הב"י ג"כ ניתא לי' שיברור הדבר לאורו בלא פקפוק למעשה ובפרט כי התוס' תידצו בגמ' (ע"ז ז, א) חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, אבל חכם שהתיר חבירו רשאי לאסור ולזה הסכימו כל האחרונים. גם שם בגמ': ר' יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל דברי סופרים אחר המיקל, וכתב שם בתוס' וזה לשונו, רש"י ז"ל פוסק בכל איכא דאמרי שבכל הש"ס בשל תורה להחמיר ובשל דברי סופרים הולכין אחר האחרון. וריב"א פוסק כלשנא קמא ור"ת פוסק בשל תורה להחמיר ובד"ס להקל, והרא"ש ז"ל כשם הגאונים כתב, בממונא כאיכא דאמרי ובאיסורא לחומרא, ואם כן בנידון דידן לכל

(*) וראה המודעה שלהם ע"ד זמן הדלקת נרות שבת כרבע שעה לפני שקעה"ח — בס' טהרת

ועוד דוגמא שהיא ביתר שאת מהנ"ל העירוני מדעת ה"אור זרוע"^{25ב}.
שפסק שצריך לפרוש מאשתו גם בעונה הקודמת לוסת.

דהנה כתב על שיטתו מרן הב"י^{26ג} (ועוד כמה מגדולי רבותינו^{27ד})
שהוא היפך "דברי כל הפוסקים . . . ואין טעם ושורש לדברים אלו, שהרי
בגמרא מפורש כדברי הפוסקים ז"ל . . . דברי אור זרוע חומרא יתירא היא".
ואעפ"כ, כהיום נוהגים רוב החרידים (ובפרט הבני תורה) כשיטה זו
בפשיטות^{28ה}.

נמצינו למדים, איפוא, שגם כדעת יחיד, שהוא היפך "דברי כל הפוסקים"

הדעות יש להחמיר, כי הוא איסור של תורה ואחר אחרון, ובאיסורא ולא בממונא, היוצא
לנו בזה כאשר פסק הרב בעל צמח צדק [ושאר גדולי הראשונים והאחרונים הנ"ל]
לאסור אף במספרים שלא כעין תער בפיאות הראש ובפיאות הזקן, והוא אחרון שבפוסקים
אין לשום חכם להקל בזה, כמו שפסקה הגמרא (דע"ז דף ז') והתוספות שם.

ב"25) וכדבריו כתב גם הראב"ן סי' שי"ח, ובהגהות שערי דורא סי' ז' הביא דברי
האוי"ז במסקנא, וכ"כ באו"ה של מהרי"ל בשם מהרי"ל — הובא ונתבאר בש"ך יו"ד
סי' קפ"ד סק"ז ונקוה"כ שם, ועייג"כ ב"ח טויו"ד שם. שו"ת חת"ס חיו"ד סי' ק"ע וקע"ט.
ג"25) טויו"ד שם ד"ה ואעפ"י, ויתירה מזו כתוב בהשגות הרז"ה (לדבינו זרחי' בעל
המאור) על ס' בעלי הנפש (להראב"ד) שער תיקון הוסתות סק"ג: . . . לא מצינו חומר
זה בדברי רבותינו . . . "עיי"ש ובסק"ב ובהג"ה לשם.

ד"25) בט"ז יו"ד שם סק"ב כתב שתמוה הוא להחמיר על מה שמפורש בתלמוד
להקל ובפרט בוסתות דרבנן, וכ"פ הכו"פ (מובא בחכ"א כלל צ"ד דין ג'). תורת שלמים
סק"ו. תפארת למשה (מובא בפ"ת שם סק"ד), חידושי רעק"א שם לש"ך שם. חו"ד ביאורים
סק"ג. בית לחם יהודה שם סק"ב, ועוד. ובעוה"ש שם סק"כ כתב על שיטת האוי"ז:
"ונדחו דבריהם . . . והסכימו כל גדולי האחרונים . . . וכן עיקר לדינא". וכתב החזו"א
(במכתבו הנדפס בריש קונט' טהרת בת ישראל) שאחרי שהאחרונים מקילים, אין להחמיר.
ולהעיר דבשו"ע הרב השמיט לגמרי דעה זו. ועיי' מסגרת השלחן סי' קנ"ד סק"א
הערה ג'.

ה"25) דאה קצשו"ע סי' קנ"ה סק"ב שכתב על חומרת האוי"ז: "וכן יש לנהוג".
ובמסגרת השלחן סי' קנ"ד סק"ב: "וראוי ונכון להחמיר". ובשו"ת באר משה ח"ג סי' קל"ד
הביא דעת החזו"א הנ"ל (הערה ד"25) וכתב: . . . ואחרי נשיקת כפות רגלי החזו"א
זכ"ע אנו קבלנו מרבותינו זצ"ל להחמיר . . . חומרת האוי"ז גם בוסת שאינו קבוע"
ועיי"ש גם לעיל מיני' סימן קכ"א. ובשו"ת שבט הלוי חיו"ד סימן ע' כתב הגהמ"ח
— שהוא תלמיד-חבר של החזו"א — " . . . אין ספק שרוב הראשונים לית להו דברי
האוי"ז . . . אכן דבותינו הש"ך והב"ח חששו לו . . . וכמדומני דכן סוגיא דעלמא לנהוג
כאור זרוע גם בוסת שאינו קבוע". [ועיי"ש שכ' דעכשיו שנדפס האוי"ז אנ"ר דגם להאזין
בעצמו אי"ז כ"א חומרת צדיקים הראשונים ומנהג לגדר איסור. וראה מ"ש לבאר טעמו
ונימוקו]. ובקונט' טהרת בת ישראל עמ' י"ג הביא מ"ש ח"א: "וכל אחרונים שחברו
ספרים קצרים החכמת אדם והקיצור שולחן ערוך הנהיגו וחששו לשיטה זו" [אבל עיי' בגוף
דברי החכ"א]. ובס' אהל ארי' (נ. י., ה'תשל"ו), סי' יו"ד סק"ה: "האור זרוע פסק . . .
טוב ונכון להחמיר כשיטת אור זרוע". עיי"ש הערה ט"ז. ושם סי' י"א סק"ג: "וצריך
לפרוש מאשתו גם בעונה הקודמת לוסת מצד חומרא של האור זרוע". ושם הערה ל"ג:
"ויש מחלוקת בפוסקים אם אנו מחמירין כאור זרוע ולהלכה למעשה אנו מחמירין".
ובס' תורת המשפחה (להרה"ג וכו') ר' משה שטענבוך שליט"א מחבר ספרי מועדים
וזמנים (ש"ס) פ"ו אות א': "וכן נהגו היום המדקדקים". וראה לקמן "מילואים והשמטות"
עמ' תרע.

(*) שו"ת שבט הלוי ח"ד סצ"ח או"ה שכ"ה בשו"ת מהרש"ם ח"ג סרנ"ח.

(ומרן הב"י בכללם כנ"ל). ובפרט דמיירי בוסתות דרבנן²⁵ — נוהגים אנו להחמיר בלי שום פקפוק. ומזה מובן לנדוד, ופשוט הוא.

* * *

המבואר לעיל דאמרינן „הלכה כבתראי“ אף בפוסקים הוא אפילו להקל, וא"כ כ"ש בענינו דהפוסקים האוסדים העברת הזקן במספרים וסם וכו' הם המחמירים, דבכה"ג כתב הרב כנה"ג (בכללים בדרכי הפוסקים אות מ') בשם הרד"ך (בית י"ג): „בדבר האיסור יש לנו לחוש לחומרא אפילו שרבו המתירים על האוסרים“.

[וכ"מ מדברי המהרי"ק (בשודש פ"ד הנ"ל)²⁶. הנהגת הוראת איסור היתר לבעל הש"ך²⁷. וראה שו"ת מים חיים סימן כ"ג²⁸. ועוד]. ועל אחת כמה וכמה לאחר שהעידו כמה פוסקים שאין המצדדים להקל בנדוד הרוב, ואדרבה — מה"ש שלשה עמודי הוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל²⁹, הנה לא הזכיר אף אחד היתר לגלח הזקן במספרים כע"ת או בסם, ועד שיש להוכיח בשיטת כל אחד מהם דס"ל דיש איסור בדבר זה [ובשיטת הרמב"ם יש להוכיח דס"ל דאיסור אף במספרים שלא כעין תער, ואולי כ"ה דעת הרי"ף], וכפי שנתבאר לעיל ח"א בערכם, עיי"ש³⁰. ובדברי שאר הראשונים, הרי רבים שכתבו (או עכ"פ מדבריהם מוכח דס"ל) דאיסורא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער [וכנ"ל ח"א בערכם], ורק מיעוטא דמיעוטא שהזכירו לשון היתר במספרים, וי"ל שכוונתם היתה רק למספרים שלא כעין תער (או — עכ"פ לא סמוך

25) רמב"ם איסור"ב פ"ח הי"ד. הל' משכב ומושב פ"ג ה"ט. סמ"ג עשין רמ"ג. ב"י שם. ובש"ך שם סק"ה כתב שכן הסכמת רוב הפוסקים והאחרונים.

26) וז"ל: „... ואפילו הו' הדדי האוסרים והמתירים או אפילו נפשי המתירים מ"מ באיסור חמור כזה... פשיטא ופשיטא דהי' לנו לחוש לכל הני רברבא דלעיל שפסקו לאסור... ואוי לו לזה המורה לצעקה שהתיר... נגד כל הפוסקים הללו וכ"ש שהם הפוסקים האחרונים והי' ראוי להלך אחריהם אפילו להקל כ"ש להחמיר באיסור חמור כזה שהרי בכל מקום אנו פוסקים כדברי האחרונים...“

26*) נדפס בשו"ע יו"ד סו"ס רמ"ב. וז"ל שם סק"ב: „שני ת"ח שחולקים זה עם זה בטומאה וטהרה או באיסור והיתר אם הוא דבר תורה הולכים אחר המחמיר אפילו הוא קטן ממנו בחכמה ובמנין“, עיי"ש.

27) להגאון רבי חיים הכהן רפאפורט. וז"ל: „... ועתה אני רואה בדברי המעכ"ת בתשובה השני שאסף מנין עשרה פוסקים ורק שלשה פוסקים... המחמירים... כתב מעכ"ת שבטלה דעתם נגד העשרה דיעות הנ"ל כו' ואני תמה מאחר שראיתי... הכללים מדרכי הפוסקים מבעל כנה"ג הנדפס בסוף שו"ע או"ח אי"כ מדוע לא ראה בכללים הנ"ל בסי' מ' וז"ל: בדבר איסור יש לנו לחוש לחומרא אפילו שרבו המתירין על האוסרין עכ"ל, וא"כ בדבר איסור חמור כזה שיש בו איסור כרת בודאי יש לנו לחוש לחומרא כדעת גדולי הפוסקים אפילו מן המועט וכן משמע להדיא מהש"ך מקיצור הנהגת הוראת או"ה בסי' ב' וסי' ו' [עיי"ש]... וא"כ מוכח להדיא דבאיסור תורה אין הולכים אחר רוב הפוסקים ובפרט נגד גדולי הפוסקים המפורסמים גדולי הארץ אשר נתפשטו חיבוריהם בכל תפוצות ישראל...“

(28) הקדמת הב"י לספרו הגדול על הטור.

(*) ראה לקמן „מילואים והשמטות“ עמ' תתרכב ואילך.

לבשר), וכדלקמן אות ו'. וגם י"ל שכתבו כן רק לענין עיקר הדין דלא תשחית וגו' או רק מן התורה וכו', וכדלקמן.
 וכ"כ בשו"ת דברי מרדכי סימן ח"י (וראה לעיל ח"א בערכו מ"ש השדי חמד בשבח דבריו בתשובה זו): "... הן אמת שבשו"ת חיים שאל יצא לישע מרן [הב"י] והביא ראיות דפירש מרן ברמב"ם אמת ונכון, אבל עכ"פ — הא רבו האוסרים".
 ועד"ז מצינו בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן ס"ו): "... והב"י שהכריע להיתר בשו"ע הוא מפני שפירש כן בכ"מ בדעת הרמב"ם, אבל כיון שהרבה גדולים מפרשים שהרמב"ם אוסר יש להחמיר".
 וכ"ה בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן מ"ח): "... ואם כי בשו"ת חיים שאל ... האריך לבאר ולהצדיק דברי מרן בכסף משנה ובשו"ע שמתר לגמרי במספרים, אבל עכ"פ הרי להקת הרבה גדולים והפוסקים שסברו הפירוש דבמספרים פטור אבל אסור כנז'". [ועוד בשיטת השו"ת חיים שאל ראה לעיל ח"א ערך "חיד"א"].
 ועייג"כ כעין זה בס' חמדת בנימין ע"מ מכות (כ, ב) ²⁹.

* * *

ופוקו וחזו מה שכתב התשב"ץ (ח"ג סימן צ"ג) בדינים אלו (גבי דין פאות הראש):

"אמת הוא שזה מכת מדינא היא ואני כבר הזהרתי את העם וחזרו למוטב במקום זה ... ואף על פי שיש מתירין במספרים, למה יכניס אדם ראשו בין המחלוקת להכנס בספק לאוין. על כן כל המעביר פאות הראש עובר על לא תקיף ויהי' בנדידי ..."

ואם בפאות הראש, דשייך בהן שתי לאווין הדין כך: א"כ בפאות הזקן דיש בהעברתם אף שלא בתער חשש רציני של כשבעה לאווין מן התורה (וכן כמה אזהרות מד"ס) לפי דעת הרבה מגדולי רבותינו כמובא לעיל — ק"ו בן בנו של ק"ו הוא שעלינו להתבונן "למה יכניס אדם ראשו בין המחלוקת להכנס בספק לאוין".

ג

"אל תעזוב נפשי לשאול. הלא ידענן כיון שמרן ז"ל בביתו נאווה קודש סתם כן. הכי פסקינן כוותי' אפילו נגד כל חכמי ישראל כמבואר בכל הפוסקים, אבל לזה יענו במחלוקת כי תנו ושיירו. והפוסקים כללים עשו. ועל פי הכללים לזימנין הפוסקים בעצמם לא אסיקו הלכתא אליבא דב"י ז"ל" ³⁰.
 והרי כתבו גדולי הפוסקים בכלליהם, אשר במקום שנמצאו דברים

(29) דשם הביא כו"כ דעות האוסרים העברת הזקן אף שלא בתער, ובא למסקנה דבודאי בלי שום ספק איכא איסורא דרבנן בהעברת הזקן אף שלא בתער, ואף שהוא ראה כל העצות הנמצאים בספרי המקילים בענינים אלו, הנה אחרי כל זה הוא איסור דרבנן ואין שום מקום לומר דאין בזה גם איסור דרבנן. הועתקו לשוננו בזה לעיל ח"א ערך "חמדת בנימין".

(30) עמודי ארוזים דף ג"ט.

ותשובות לקדמונים שלא נדפסו וכו' אין צריך לפסוק כהפוסקים הבאים אחריהם, שאפשר שאם ידעו דברי הראשונים היו חוזרים בהם.

[וכ"כ המהרי"ק³¹ והרדב"ז³² והשו"ת מהר"ם אלשיך³³ וזמ"ן הב"י³⁴ והרמ"א³⁵ והש"ך³⁶ ועוד*].

ובספר ארץ החיים³⁷ (בקונטרס הכללים כלל ד') הביא שכן כתוב בכללי הגמרא למרן הב"י ובשאר פוסקים, וגם הביא שם חבל הפוסקים רבים שכתבו שאין לפסוק כמרן הב"י היכא דידוע שמרן ז"ל לא ראה דברי הראשונים בזה, עיי"ש.

(31) בשורש צ"ד וז"ל: "... הלכה כבתראי ... ולפי הגלע"ד דדוקא היכא שדברי הראשונים כתובים על ספר ידוע ומפורסם אבל מה שנמצא כתוב בתשובת גאון אחד ולא עלה זכרונו על ספר ידוע אפילו אם ימצא פוסק אחרון שיפסוק בהפך מהגאון הקודם לו איכא למימר דילמא לא שמיע לי' לאותו פוסק האחרון ואי שמע הוה הדר בי, ויש להביא ראי' על זה מהא דגרסינן בכתובות פרק מציאות האשה (דף ס"ט) "... — עיי"ש ראיותיו ועוד בענין ראיותיו מכתובות ראה ס' עין זוכר להחיד"א (מע' א' אות מ"ה), עיי"ש.

(32) שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף שס"ט: "... ודכוותא אמרינן בעלמה ... הלכתא כבתראי, ואי לא חזו בתראי טעמייהו הלכתא כקמאי. דאי חזו בתראי טעמייהו דילמא היה מודו להו, וכלל זה קבלה בדיננו".

(33) סימן ל"ט וז"ל: "... אע"ג דגם בפוסקים נקטינן כבתראי כדכתיבנא, היינו כשראה האחרון דברי הראשון ולא חזר בו מקמי' דקמא, אבל אם לא ראה אותו ולא שמע סברתו אדרבה אמרינן דהלכה כקמא דשמא אם הי' רואה האחרון דברי הראשון הי' חוזר בו, והכי מחלק הרא"ש בתשובה ודוק ותשכח".

(34) ב"כללי הגמרא" שלו — נסמן לעיל הערה 4*, וז"ל: "... כשתמצא כתוב אחד ולא עלה זכרונו על ספר מפורסם ונמצא אחרון חולק עליו אין לילך אחר האחרון דאפשר ולא שמיע לי' ואי הוה שמיע לי' הדר בי, מהרי"ק שורש צ"ד, ויש ללמוד כן ממ"ש ר"י בפרק השותפין בשם הגאונים גבי אחד מבני מבוי שבקש לסתום פתחו, וכיוצא בזה כתב הרא"ש ז"ל בפ"ג דבכורות".

(35) חו"מ סי' כ"ה בהג"ה וז"ל: "... אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר ונמצאו אחרים חולקים עליו אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים שאפשר שלא ידעו דברי הגאון ואי הוי שמיע להו הדרי בהו".

(36) בהנהגת הוראות איסור והיתר (שו"ע יו"ד סו"ס רמ"ב) אות ח' וז"ל: "... אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר ונמצא אחרים חולקים עליו אין צריך לפסוק כהאחרונים שאפשר לא ידעו דברי הגאון ואי הוי שמעי הוי הדרי בהו".

(36*) עיי' שו"ע (וסידור) הרב הל' מכירת חמץ: "נודע בשערים המצוינים בהלכה אשר הרבה מספרים הראשונים ז"ל לא יצאו לאור הדפוס עדיין בימי האחרונים ז"ל הט"ז ומג"א והנמשכים אחריהם עד עתה קרוב לדורותינו אלה כנראה בעליל מספר שיטה מקובצת על כמה מסכתות וכיוצא בו ולזאת ודאי אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל ...".

וראה שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' ל"ב: "... אין כח לאחרון לחלוק עליהם ולהכריע נגדם כ"א בהביאם ראיות מפורשות נגדם מה שלא ראו הם דאז קיי"ל כבתראי לעולם דאמרינן אילו ראו הראשונים דברים אלו היו חוזרים בהם". ושם סי' רפ"ח: "... ודאי אם נמצא גדולי ראשונים שלא ראו האחרונים או קיי"ל כראשונים דגדול צפרנים של ראשונים מכרסם של אחרונים ...". וראה לקמן "מילואים והשטות" עמ' תרע.

(37) כולל דינים מנהגים ותקנות להר"ח סתהון (ירושלים, תרס"ח). נדפס בהסכמת גדולי דורו.

וראה איך שכתבו כן נז"כ השו"ע על דברי מרן הב"י בהרבה מקומות, ומהם: ³⁸.

מגן אברהם או"ח סי' רע"א ס"ק כ"ד ³⁹. ט"ז יו"ד סו"ס נ"ב ⁴⁰ וסו"ס קי"ג ⁴¹ וסי' קי"ט ס"ק י"ח ⁴², ש"ך חו"מ סי' מ"ו ס"ק קי"ז ⁴³ וסי' ס"ק י"ב ⁴⁴ וסי' ע' ס"ק ט"ז ⁴⁵ וסי' ע"ט ס"ק כ"ט ⁴⁶ וסי' קי"ב ס"ק ו' ⁴⁷ וסי' קכ"ו ס"ק מ"ג ⁴⁸ וסי' קל"ט ס"ק ב' ⁴⁹. באר היטב או"ח סי' דכ"ג ס"ק ט"ו ⁵⁰ ועייג"כ הקדמת רבני אלג"ר לתשב"ץ ד"ה וכן בדברים ⁵¹. שו"ת חיים שאל ח"א סי' נ"ו ⁵². ועיי"ע בס' קול אליהו ח"ב או"ח סו"ס ט"ז. בית יהודה ח"ב סי' קכ"ד פחד יצחק אות סמ"ך דף קט, ב. שו"ת שמן מור חיו"ד סי' ד'.

* * *

ויש להעיר עוד ע"פ הדוגמא הנ"ל (אות ב') מענין זמן בין השמשות,

-
- (38) כפי שנשמנו בס' ארץ החיים שם.
 (39) וז"ל: "ובודאי אלו ראה הרב ב"י דברי התוס' באותו פעם הי' פוסק כחתייהו".
 (40) ס"ק י"א וז"ל: "גם הרשב"א מן האוסרין... והב"י לא הביאו ובודאי אלו הביאו לא הי' מיקל נגדו".
 (41) ס"ק ט"ו וז"ל: "ואלו ראו ב"י ורמ"א ספר משמרת הבית לא היו פוסקים להיתר כהר"א בזה".
 (42) וז"ל: "ובפרישה נמשך ג"כ אחר דברי ב"י... וכל זה ליתא דהם לא ראו ס' משמרת הבית".
 (43) וז"ל: "ואולי אי ראה המחבר פוסקים אלו לא הוי פסק כן שהרי לא הביאם בב"י וגדולה מזה מ"ש הב"י בפשיטות דהפוסקים פסקו... ולא הביא שום חולק בדבר".
 (44) וז"ל: "ודלא ככסף משנה שם... וכן פסק בפשיטות בשו"ע... ואלו ראה דברי הרמב"ם לדעיל וכל הנך פוסקים שהבאתי לא הוה פוסק כן".
 (45) וז"ל: "... ואולי גם המחבר אי הוה ידע דהר"ה והרמב"ן והג"א מסכימים לדברי הר"ף וסייעתו לא הוה פסק בפשיטות כדברי הרמב"ם וה"י מביא ג"כ סברתם כאן בשו"ע שהרי לא הביאם בספרו ב"י כלל".
 (46) וז"ל: "וא"כ תימה על המחבר שפסק כרמב"ם בזה והרי כל הפוסקים הנ"ל חולקים עליו... ואולי נעלם ממנו כל הפוסקים הנ"ל שהרי לא הביאם בספרו ב"י ואלו הוי חזי להו הוה הדר ב"י".
 (47) וז"ל: "בב"י... לא הביא רק דברי רשב"ם בשם ר"ח ולא הביא כל הנך פוסקים הנ"ל ואולי אילו הוי ראה כל הנך פוסקים הנ"ל לא הוי פסק כן".
 (48) וז"ל: "ואולי אי הוה ידעי המחבר והפוסק ההוא דהרמב"ן והראב"ד ובעל העיטור דפליגי לא הוה פסקו כן ובפרט שפשט הירושלמי לא משמע כן".
 (49) וז"ל: "ולדעתי אישתמיט לב"י כל הנך מחברים שהרי לא הביאם בספרו ב"י כלל".
 (50) וז"ל: "בתשובות פרח שושן כלל א' סי' י"ב כתב דהתוס' והרי"ף והרמב"ם לא ס"ל כהירושלמי הנה ובודאי אלו הי' רואה הב"י כל הני דבוחתא לא הי' פוסק כהירושלמי".
 (51) וז"ל: "ואפילו בשאר דברים שהכרעת מרן בב"י להחמיר ונהגו להקל ע"פ פסק המחבר [התשב"ץ] וטעמו אין אנו חייבין לשנות מנהגינו... כי רוב פסקיו ליד מרן הב"י ז"ל לא הגיעו... אי הוה שמיע לי... הוה אזיל בכל דבריו...".
 (52) וז"ל: "ואפשר דאלו מהר"ם הי' רואה תשובת הרמב"ם הי' חוזר בו... ונראה פשוט דאי מרן ז"ל עיניו יחזו תשובת הרמב"ם הנ"י הי' קובע הלכה כמותו...".

דאנו נוהגים היום בהחלט כשיטת הגאונים בזה, אע"פ שמרן הב"י וגדולי האחרונים נקטו להלכה כשיטת ר"ת. דגם התם הרי מרן הב"י לא הביא כלל את שיטת הגאונים בספרו הגדול⁵².

* * *

ובנדו"ד, הרי בכמה מקומות הזכירו איך שלא ראה מרן הב"י דברי הקדמונים שכתבו לאסור העברת הזקן במספרים ובסם, ומהם: "... אתה הראית לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הרמב"ם ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספרים וכדמוכח נמי מדברי רבינו מוהריב"ל ז"ל ובפ"י איתמר בדברי חד מגדולי הפוסקים הראשונים הוא הרא"ה ז"ל בס' החינוך... והא לך מ"ש הגאון מהרא"י ז"ל בתרומת הדשן, סי' רצ"ה כתב דיש מקום להחמיר אף במספרים... וידעת כמה רב גוברי' ופשיטא לי שאילו הי' רואה מרן ז"ל דברי הרא"ה ודברי מהרא"י לא הוה פשיט לה להתירא"⁵³, ראה לעיל ח"א ערך "רא"ה" וערך "תרומת הדשן". "... מבואר בס' החינוך פ' קדושים סי' רנ"ב... היפך מדברי הב"י שמפרש דמ"ש הרמב"ם פטור הוא לאו דוקא אלא דמותר והרא"ה מפרש דפטור אבל אסור... והרב ב"י לא ראה דברי החינוך בזה מדלא הביאו"⁵⁴. ... והפוסקים הביאו דאלו מרן הב"י הי' רואה דברי החינוך ותרומת הדשן הנ"ל לא הוה פשיט לי' להתיר במספרים בשו"ע"⁵⁵.

ועד"ז מסתבר לומר שלא ראה מרן הב"י דברי השבלי הלקט ח"ב (שכתב לחייב מלקות למי שמגלח זקנו במספרים כעין תער) והספר המנהיג (שכתב לאסור גילוח הזקן במספרים כעין תער) [ועוד מדעות הראשונים הנ"ל] — "מדלא הביאו", וכנ"ל. ראה לעיל ח"א בערכם (ולקמן אות ו'). וכן בנוגע לדברי השו"ת מן השמים (הנ"ל בערכו, עיי"ש) הרי "בודאי אילו מרן הקדוש [הב"י] ז"ל הי' לפניו השו"ת מן השמים כך הי' פוסק"⁵⁶ וכן כתב החיד"א (בשו"ת יוסף אומץ סימן פ"ב, בדין אי נשים מברכות על מ"ע שהזמ"ג) וז"ל: "... ולענין הלכה אני הדל מעת שראיתי מה שהשיבו מן השמים לרבינו יעקב ממרוי"ש... נהגתי לומר לנשים שיברכו על הלולב... והגם דמרן ז"ל פסק שלא יברכו נראה ודאי דאילו מרן ז"ל שלטו מאור עיניו הקדושים בתשובות רבינו יעקב ממרוי"ש דמשמיא מיהב יהבי כח לברך לנשים ודאי כך הי' פוסק ומנהיג, ובכי הא לא שייך לא בשמים היא דכיון דיש הרבה גדולים בפוסקים דסבירא להו דיברכו, אהניא לן

⁵² ב"י לטאו"ח סי' רס"א ד"ה ומ"ש וזמנו.

ומעניין הדבר, דהתם על אחר כתב מרן הב"י לתמוה על הסור: מפני מה לא הביא דברי ר"ת!

⁵³ הרב בעל חסדי דוד על התוספתא בספרו שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח. ומה שיש להעיר על דבריו, שכתב דהב"י לא דאח דברי תה"ד — ראה לעיל ח"א ערך "תרומת הדשן" בהערה 234.

⁵⁴ שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ"ג סק"ו.

⁵⁵ מאיר נתיב (ע"ס נתיב מצותך) פ"ח אות ל"ט.

⁵⁶ עמודי ארוזים דף נ"ט.

לפסוק כמותם כיון דאית לן סייעת"א דשמיא, וכבר אנא זעירא עמדתי בחקירה זו בקונטרס שה"ג בראשון מערכת היו"ד", וגם כאן בדין איסור העברת הזקן במספרים ובסם כו' יש הרבה גדולים בפוסקים האוסרים, הובאו דבריהם לעיל בארוכה. ודין אהניא להו בסייעתא דשמיא, וכנ"ל*.

... והב"י לא ראה תשובת הרשב"א שכתב ופסק להדיא הפך מזה בראיות ברורות ואילו שמיעא לי' הוה הדר בי' כדאמרינן כה"ג בכתובות פרק מציאות האשה (דס"ז)⁵⁷, כש"כ שפשט הגמרא והתוספות שם משמע כן כדברי הרשב"א⁵⁸. [ראה מזה לעיל ערך "רשב"א" אות א']. וכן מסתבר שלא ראה מרן הב"י את תשובת הרשב"א ח"ד סימן צ' דשייך בהעברת הזקן אזהרת לא ילבש גבר וגו' [כדלעיל ח"א שם אות ב' — אבל ראה לקמן בטענה ומענה הלזו אות ו'].

[וראה הפלאת לשון מרן הב"י אודות הרשב"א ** בטויו"ד סימן ק"ה ד"ה כתב הרשב"א: "הרשב"א שהוא אורו של עולם". ושם בסימן ק"י ד"ה ומ"ש רבינו ואיני מבין: "מעין המתגבר עמוד העולם אשר באורו נראה אור ומבואר הוא שדבריו נכונים וברורים". וראה שה"ג להחיד"א ערך "רשב"א" בשם המהרשד"ם שרבו מהר"י טאיטאצקי הי' מחשב סברת הרשב"א נגד רוב הפוסקים].

ועוד, דהנה כתבו הט"ז (חו"מ סי' כ"ח סעיף יו"ד) והברכי יוסף (או"ח סי' רמ"ח אות ב') והרב שמן המור (יו"ד סי' ד)⁵⁹ אשר מספרי הראשונים שנראה שלא ראו מרן הב"י הוא הראב"ן, וס"ל להראב"ן להדיא דשייך בהעברת הזקן הלאו דלא ילבש גבר שמלת אשה, וכמובא לעיל ערך "ראב"ן עיי"ש. וראה לקמן אות ו'.

* * *

וראוי להתבונן בדברי מרן הנודע ביהודה (בנידון אחר) בתשובותיו (מה"ק אה"ע סימן מז): "הנה על מה שכתבתי ששלשה עמודי עולם פסקו אפילו בשל תורה כרבי, השיב מעלתו: כיון שהב"י לא הביא דעת החולקים על הטור שפסק כרשב"ג וכמו כן הד"מ [הרמ"א] — מפיהם אנו חיים. ואני אומר: תשובה גנובה היא זו! ולו יהי' כדבריו, וכי ע"פ הכרעת הב"י והד"מ נשים שלשה חמורי עולם כלא?!"

* * *

ואם בדין שיעור אורך שטח מקום פיאות הראש (דשייך בהן שני לאוין) פסק מרן הב"י (טושו"ע יו"ד סימן קפ"א) כדעה יחידה דשיעורה עד למטה מן האוון (והוא נגד רוב הראשונים הסוברים שהלחי העליון אינו בכלל פאת הראש⁶⁰), משום, בלשון מרן הב"י בעצמו (בטור שם): "... כיון דספיקא דאורייתא היא יש לזהר ...".

57) עיין מזה לעיל הערה 31.

58) שו"ת צ"צ שם סק"ו. דרכי תשובה סי' קפ"א ס"ק י"ז.

59) סי' ארץ חיים שם.

60) ראה שו"ת ארץ צבי (להגאון א"צ פרומר) סי' ג' אות ה' שתמה על פסק השו"ע משו"ו. וראה שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' קכ"ב.

א"כ, בדין פאות הזקן (דשייך בהן חמשה לאוין [עכ"פ]), מובן ופשוט דאם הי' ידוע למרן הב"י דיש (לא רק דעה יחידה, כ"א) כל הנך גדולי הראשונים המובאים לעיל ח"א שכתבו לאסור העברת הזקן אף שלא בתעור, על אחת כמה וכמה שכן הי' פוסק משום ספיקא דאורייתא ג"כ. וק"ל.

* ד *

גם כתבו הפוסקים "בכתב מפדש כגלף דעזקא" וכלל גדול הוא דאמרי דבנן היכא דהרב האריז"ל הכריע באיזה ענין אנן אזלינן בתרי' אפילו נגד מרן [הב"י] ז"ל. וכולם העמידו זה היסוד אמת יסוד מוסד בהררי קודש והחליטו ואמרו דקים להו דאי שמע מרן ז"ל דברי האריז"ל גם הוא לא הי' זו מדבריו והיה פסק כוותי' " * * *".

וכן העיד מרן החיד"א. ובכתבי החיד"א מצינו שכ"כ בספרו ברכי יוסף חאר"ח סימן מ"ו אות י"א וז"ל: "... עתה נתפשט המנהג בגלילותנו לברך זאת הברכה ע"פ כתבי רבינו האר"י זצ"ל כי אף דקבלנו הוראות מרן, קים לן דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל גם הוא יודה לברכה" ⁶¹, ובסימן תכ"א (בשירי ברכה): "... והסכים רבינו האר"י ז"ל על ידו ובתרי' גרירה בדוכתי' טובא הפך מרן דקים להו לרבנן דאי מרן שמיע לי' דברי האר"י הוי הדר בי' " ועייג"כ מ"ש החיד"א שם בסי' כ"ה אות ד'. ובספרו מראית העין (ליקוטים דף קל"ב) כתב החיד"א: "... וכן אני אומר דדבר שרבינו האר"י ז"ל כתב אפילו שהוא הפך מרן ז"ל יש לעשות כמ"ש האר"י ז"ל דפשיטא לי דאילו מרן ז"ל ידע דעל דרך האמת צריך לומר כן ודאי גם הוא ז"ל הורה כן".

וכן הביא להלכה הגאון בעל "שדי חמד" (כללי הפוסקים סי' י"ג אות ל"א): "אף דקבלנו הוראת מרן [הב"י] היינו דוקא בדבר שאינו חולק עם רבינו האר"י, אבל אם הם חולקים בדבר שאין בו גילוי בתלמוד [ראה לקמן טענה ומענה ב' אות ה'] נקטינן כרב האר"י משום דפשיטא לן דאילו מרן ידע דעל דרך האמת ⁶² הדין הוא כן אף הוא הי' מורה ובא כן. אוד לי סימן מ' דף ט"ל ע"ב בשם מרן החיד"א, ועיי"ש בסי' ס"ט דאם מרן סובר שלא לברך ורב האר"י סובר לברך לא אמרינן בזה ספק ברכות להקל ומברך".

* * *

ובס' הון יוסף סימן י' (להרב "תנא ירושלמא גאון קדוש ה' הרב מוהרש"מ סוזין זצוק"ל" ⁶³): "... גדולי וקדושי כל דור ודור אינם זוים מדברי האריז"ל אפילו בדברים שהם נגד הלכה".

(60) ראה שפ"ח לפירש"י שמות כה, יא.

(60*) ס' עמודי ארזים דף ס'.

(61) אע"ג דבב"י שם כתב דלדעת הרמב"ם וסמ"ג אין לברכה, ומובא במג"א סי' רט"ו סק"ו דלדעת הרמב"ם איסור ברכה לבטלה היא דאורייתא, מ"מ דברי האריז"ל הם מכריעים (עמודי ארזים שם).

(62) אבל ראה לקמן בפנים ובהערה 66 בארוכה דטעם הדבר הי' (גם) מצד הידוע דכל פסקי האריז"ל מיוסדים (גם) ע"פ הלכה.

(63) לשון ס' עמודי ארזים שם דף ס"א.

ועייג"כ מזה בס' הלכות קטנות ח"א סימן קפ"ד.
 שו"מ שעד"ז ביאר הגאון מהר"י אירגאס בספרו "שו"ת דברי יוסף" סימן א—ה, וז"ל: "... זכינו לדין כי האר"י הראה פנים לסברת הראשונים ולבסוף הוכיח שלא העמיקו בזה ולפי מאי דק"ל הלכה כבתראי אין ספק כי לא נופל האר"י מהם. ומה גם שאף שהי' אחרון בזמן ראשון הוא במעלה ... ואנן סהדי שאם [אפילו] הראשונים היו רואים דברי האר"י זלה"ה היו מבטלים מנהגם ואוחזים לדרכו דרך הקודש יקרא לה ... מה גם שמלבד שדבר זה אין לו שורש בגמ' במחלוקת הוא שנוי בין הפוסקים ז"ל ולא יהי' האר"י ז"ל אלא מכריע שהכריע כא' מהסברות והלכה כדברי המכריע, כ"ש דבתראה איהו וראה כל דברי הראשונים שמטעם זה פסקינן הלכה כבתראי לפי שראו דברי הראשונים ודקדקו בהם ועכ"ז כתבו היפך דבריהם ... [בענין "הלכה כבתראי" בפוסקים ראה לעיל אות ב'] ... וא"כ מאחר שדבר זה במחלוקת הוא שנוי בין הראשונים ז"ל ובא האר"י ז"ל דבתראה איהו והכריע ביניהם בודאי לו שומעין ... ולדברי האר"י ז"ל פשיטא לי' כא' מן הסברות ובודאי דנקטינן כוותי' ... הדבר ידוע מפי סופרים ומפי ספרים שנגלה להאר"י מה שלא נגלה למקובלים הראשונים ודבר ה' בפייה אמת וזה ברור ... כ"ש להרחיב פה ולהאריך לשון נגד עוצם קדושת חכמת האר"י ז"ל כי בודאי האיש העושה זאת עתיד ליתן את הדין ושבקי' להאר"י ז"ל דאיהו עביד דינא לנפשי' אם לא ישוב בתשובה שלמה לבקש מחילה וסליחה וכפרה ושב ורפא לו ... במחלוקת היא שנוי' בדברי הפוסקים ... אמנם מאחר שיצאה אורה זו תורה היא תורתו של אדוננו הרב הקדוש האר"י זלה"ה, ובכתבי הקודש אשר לו הכריע ... איפה מי האיש אשר יערב אל לבו לעשות נגד דברי מרן הקדוש האר"י זצוק"ל. אין ספק דהאי גברא בר שמתא הוא ומכריזינן עלי' בכל גבול ישראל כי אין לנו אלא דברי ו' עמרם הוא אדוננו הקדוש האר"י אליו תשמעון כי נחה עליו רוחו של אליהו ז"ל ומפי הגבורה קבלוה והמהרהר על דבריו כחולק על השכינה, כ"ש וק"ו האיש הבליעל הזה המוזכר בשאלה רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם והוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר והרים יד לשונו נגד חכמת האמת ובפרט נגד מרן הקדוש האר"י וחטא והחטיא את הרבים הכי בריוני אשר קמו לעזרתו אין דפואה למכתם ... " ראה עוד מדבריו בזה לקמן טענה ומענה ב'.

וחשיבות בעלת משקל דומה מייחס הגה"ק מקאמרנא לדברי האר"י ל בספרו "שלחן הטהור" על שו"ע או"ח, וכה הם דבריו: "כך פסק מרן האר"י והחולק עליו חולק על השכינה" (סי' ר"ג ס"ה). "מי שעובר על דבריו בלי אונס שרי לי' למיקרי עבריינא, כי כל דבריו אפילו דבר קטן הוא מה ששמע לא מפי מלאך ולא מפי שרף אלא מפי הקב"ה בעצמו" (סי' ר"ס ס"ז). "קדושת מרן קדושתו כחיות הקודש וכשרפים, לא עשה שום תנועה אלא

64 הביאו שם. וז"ל: "שאלה מהו לברך ברכת הגותן ליעף כח. תשובה, סוד ה' ליראיו ואני בבאי לכאן מצאתי שהנהיגו לאומרה גם אני כאחד מהם [עי' או"ח סי' מ"ו ס"ו לקמן סי' רכ"ד: ופה קראקא אין אומרים בביהכנ"ס הישנה אותה ברכה].

ביחודים קדושים ולעשות בתחתון ולרמו בעליון". (סי' כ"א ב"ז זהב").
 "מרן ובית דינו ה' גדול מבית דינו של אלישע הנביא" (סי' ל"ז סק"א).
 "והי' מדריגתו גדול מן הנביאים לא נראה ולא נשמע מדריגות גבוהות כאלו
 אף בימי התנאים" (סי' ס"ו סק"ב). "מרן האריו"ל ששקול כשבועים סנהדרין
 של משה רבינו ויותר" (סי' ר"ס ס"ח)."

* * *

ובהסברת ענין זה "למה חכמים העמידו דבריהם ככה לאמר דקים להו
 אלו מרן ז"ל הוה ראה דברי האריו"ל הוה הדר ב'י" האריך במיוחד (בנדוד)
 בס' עמודי ארזים דף ס"א ואילך" וסיים שם בזה הלשון: "... ועתה על

65 מתוך הקדמת הר' זיס לס' שלחן הטהור (על או"ח).
 66 וז"ל: "... משום דזאת ידוע הוא כי מתחלה שבא האריו"ל לצפתו ה'י
 מסתיר את עצמו וה'י טמיר ונעלם מעין כל חי. רק ע"י סיבה הידוע שמהרח"ו ז"ל גילה
 אותו ואז רבו אצלו הנכנסין ויוצאין (שער הגלגלים דג"ט ע"א) ואז בסוף ימיו גם מרן
 [הב"י] ז"ל הכירו וידע תקפו וגבורתו וכחו של האריו"ל, אבל לא קבל חכמה זו
 מהאריו"ל. כמ"ש (בשער הגלגלים דס"ב ע"ב בד"ה פ"א אמרתי) עיי"ש, ויותר
 מפורש כתב (בס' מצרף לחכמה דמ"ז) כי מרן ז"ל לא למד לפני האריו"ל בחייו בחכמה
 זו כי האריו"ל אמר לו שנשמתו מסוגלת רק ע"פ דרך של הרמ"ק ז"ל, ובכל פעם
 שבא מרן ז"ל לפני האריו"ל ללמוד התחיל לישן ולנמנם עד שבעצמו הכיר ופסק,
 עכ"ל, וצא וראה (שם) מה שאמר עליו מרן ז"ל. וז"ל: אני הצעיר שלמה [הישיר
 מקנדי] מעיד שדברתי עם אלמנתו של הב"י ז"ל. וסיפרה לי שהב"י ה' לו בן נחמד
 ושידך אותו עם בתו של האריו"ל. והלך עם בנו לסעודת אירוסין לבתו של האריו"ל.
 וכשחזר לביתו אמר מהר"ק ז"ל לאשתו, אשתי אשתי מה אומר לך או מה אספר לך
 מהרזים ומהטעמי תורה והמצוות מה ידיעה הרווחתי עתה בזה הסעודה מפה הקדוש
 של ר' יצחק אשכנזי [האריו"ל], היכן הוא כח ביד בשר ודם להשיג בשכלו מה שיודע
 הוא, והיכן הוא כח ביד שום מלאך לידע מה שיודע הוא. אין זה כ"א נשמה אחת
 מהנביאים הראשונים שאפילו תנא אחד אינו יכול לומר מה שאמר הוא. אבל אני
 מפתח עליו בעוה"ר מאוד שזה הדור הגרוע לא יכול לסבול רוב קדושתו ויוקת יואבד
 מהם בקיצור שנים בעונות הדור וכן ה'י, עכ"ל. גם אח"כ שהאריו"ל עלה השמימה
 ה'י אב של"ב, ומרן ז"ל י"ג ניסן של"ה, וביני לביני גם אח"כ לא נתגלית החכמה
 זו. וחמשה עשר שנה נשאר העולם בחושך שלא גילה מוהר"ח ז"ל את הקונטרסים
 (מצרף לחכמה דמ"ז). וכ"כ מפורש (בברכי יוסף להחיד"א או"ח סי' כ"ה אות ד') וז"ל
 ואין זה מן הודקוק על מרן ז"ל כי בימיו עדיין לא נתגלית חכמת האריו"ל עכ"ל והוא
 כי מוהר"ח ז"ל שמד את הדבר וסבר וקבל וקיים אשר צוה המלך הקדוש האריו"ל
 בעידן דגה נפשי. כמ"ש (בסוף שער הגלגלים) שאמר שרק הרח"ו לבדו יעסוק בחכמה
 זו לבדו בלחישא בסתר עכ"ל, גם כתב (הרב מהר"ם פאפירש בהקדמתו לעץ חיים)
 וז"ל אחר פטירת מורינא אוד שבעת הימים פציה"ק צפת"ו לחי עלמין או התחיל מוהר"ח
 ז"ל לעשות סדר למה ששמע מרבו. וכן ה'י עושה לפחות כ' שנה או יותר עכ"ל.
 שו"ר (בס' אגרא דפרקא אות ק"ך) שהרחיק מאוד את זמן התגלות החכמה הקדושה
 עד שנת ש"ץ. וכבר העיר וחקר על זה גין וגכדו אדמו"ר רע"מ קדישא הגאבדק"ק
 מונקאטש (שליט"א) [וצ"ל] (בדברי תורה מ"ק אות צ') דאנחנו לא נדע מקור זמן זה עיי"ש
 גם זאת לא ה'י נעלם ממרן ז"ל שהאריו"ל טרם שלמד עם החבירים המקשיבים לקולו
 ביסוד שיח שרפי קודש למד עמהם מקודם בעסק הלכה בעיניו. ואח"כ עלה הכל
 והמתיק ע"פ סוד. כמ"ש תלמידו הקדוש נאמן ביתו אור החיים מהרח"ו ז"ל (בשער
 רוה"ק, הג"מ ד"א) וז"ל שמעתי ממוז"ל שה'י תמיד מעיין ששה פירושים של
 פשט בהלכה ופירוש ה'י בדרך הסוד בסוד ששת ימי החול וז' שבת עכ"ל. ועוד
 כתב (בשער המצוות פ' ואתחנן) וז"ל גם בענין עסק ההלכה עם החבירים ראיתי למורי

יסודות אלו בהררי קודש הוא ידיעתי רבנן ואמרו דקים להו אלו הוה ידע מרן הב"י ז"ל שכן יצא מגוית האריז"ל הוה הדר ב'י. ועתה בנדר"ד (ואחרי המחילה רבה מאוד אשר בקשתי מעצמות יוסף זלה"ה הקדושים והטהורים בהשתטחותי על ציון הר קדשו בצפת"ו אשר שם חלקת מחוקק ספון אשר נסעתי על זה ביחוד שמה) אילולא דלא מעלינא דישי ביני ארייטא הוינא קא אפשרי למימר דאילו מרן הב"י זצוק"ל הי' שמע כן מפי מלך האריז"ל. או הוה ראה שכן כתוב מפורש . . . [בכתבי האריז"ל שאיסור גדול מאוד הוא לעקור או לתלוש וכ"ש לגלח אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו כפי שנעתק לעיל ח"א ערך "אריז"ל, עיי"ש]. . . בוודאי גם מרן ז"ל הוה אוסר במספרים. יען שהאריז"ל אמר שהוא איסור גדול מאוד, וכבר ביארנו לעיל [הערה 66] שדברי האריז"ל נאמרין מקודם בששה דרכים ע"פ פשט ועיון ההלכה . . . ואמור מעתה שידעו כל ישראל כי כל מה שנאמר ונכתב בספרין קדישין בשערי החצר הפנימית הן המה השמונה שערים הקדושים של רבינו האריז"ל, הן הם כל יסודותם בהררי קודש ע"פ ההלכה הן נאמרין (מלבד אלה הדברים אשר כתוב מפורש [בשער המצות פ' וילך] אשר מוהרצ"ו ז"ל כותב עליהם וז"ל: מי שרוצה להיות חסיד צריך לנהוג חומרות יתירות אע"פ שאינו מחוייב בהם כפי הדין ואכתוב קצת ממה שהזהירני מורי ז"ל ויש בהם דברים של חומרא בלבד ודברים שהם כפי הדין, עכ"ל, עיי"ש) אבל שאר כל דברי האריז"ל הם לכל ישראל הן נאמרין ואחד חכם ואחד תם ואחד פשטן כולם חק נתן ולא יעבורו. וראה מכ"ו לעיל ח"א ערך "אריז"ל ולקמן בטענה ומענה ב', עיי"ש.

* * *

בסיום אות זו, נעתיק לשון שו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סימן ח) :
 "... כל גדולי הדור כמו הב"י ז"ל והרמ"ע והאלשיך והט"ו והש"ך ומג"א שתו בצמא דבריהם ובאימה קבלו עליהם גדולת מהרצ"ו כידוע בספריהם וכן אחריהם גדולי הדורות כמו חכם צבי ופני יהושע והתב"ש ז"ל פחדו

זלה"ה מתגבר כארי בכח, בעת שהי' עוסק בהלכה עד שהי' נלאה ומוזע זיעה גדולה. ושאלתי את פיו מדוע טורח כ"כ, והשיב לי כי הנה העיון הוא לשבר הקליפות שהם הקושיות שיש בהלכה ההיא שאין מניחין לאדם להבין אותה ולכן צריך האדם לטרוח ולהתיש כחו אז, כי לכן נקרא התורה תושי' שמתשת כחו של העוסק בה ולכן ראוי לטרוח ולהתיש כחו בהיותו עוסק בהלכה עכ"ל. גם כתב (שם) שם קדוש וגורא שהוא מועיל מאוד לרדת לעומק ההלכה, עיי"ש. ואחרי שצירף וביירר וליבן בירור ההלכה ביסוד קודש בעיון הפשט. או אח"כ הוא גילה סודו מסוד ה' מטעמי מלכו של עולם ומכבשיו מכבשי וגנוי דרחמנא. ועי' סוד קדושים רבה מעלות שבע אשר עלה בסוד ה', או נתבדר לו שכיון בפשט ההלכה לאמתה של תורה, ואז העלה בידו ההלכה ברורה אחרי דאותו שמשפטי ה' אמת עם סוד ה' הם צדקי יחדיו, וכן ראה איש האלקים חד מקמאי ויוכח לנו כן (בס' החינוך ס' תרומה) וז"ל וכלל הדברים כי גם בפשטים לא נמצא ידינו ורגלנו בלית סעד המקובלים ואליהם נכרע אפים ויפתח לנו בכל אלה העינים, עכ"ל."

ועד"ז מצאתי גם בשו"ת מהרש"ג סי' ל"ה — והועתקו דבריו לקמן טענה ומענה ב' הע' 132.

מדברי האר"י הקדוש ואין אנן יתמי דיתמי לא נבוש. מהשיב אחר דבריהם..."

פתיחה לאות ה — ו

כתב הגאון בעל "חסדי דוד" על התוספתא, ה"ה הגאון רבי דוד פארדו, בספרו "שו"ת מכתם לדוד" סימן כ"ח בסופו, בתשובתו לרב א' שהי' מהמקילים בנדוננו:

"הנה כי כן אתה עתה ברוך ה' חוזר חוזר ואל תסתרך לבל הדור כי אתה הראית לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הרמב"ם ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספרים, וכדמוכח נמי מדברי רבינו מוהריב"ל ז"ל, ובפירוש איתמר בדברי חד מגדולי הפוסקים הראשונים הוא הרא"ה ז"ל בס' החינוך, עיי"ש. ומעתה פשיטא דהכי נקטינן, ולא יהא אלא ספק שקול בהבנת דברי הפוסקים או מחלוקת... וכ"ש הכא דמשמע ודאי דליכא ספיקא ולא מחלוקת כלל, שגם הפוסקים שהזכירו לשון היתר ר"ל היתר מן התורה. ועוד קרוב לשמוע כפי מ"ש הרא"ה ז"ל שם דכוונת הרמב"ם היינו במספרים כעין תער, ולפי"ז י"ל דמ"ש המתירים היינו כשאנו כעין תער, וכ"כ בפסקי תוספות דמכות..."

ה

במ"ש גם הפוסקים שהזכירו לשון היתר ר"ל היתר מן התורה — ראה לעיל ח"א ערך "ספרא"; "רש"י" הערה 71; "סמ"ק". ועוד.

ו

במ"ש הגאון רבי דוד פארדו שם: "י"ל דמ"ש המתירים היינו כשאנו כעין תער..." — כבר הוכחנו לעיל ח"א דכ"מ בכוכ"מ מקומות, וכן הוא משמעות תיבת "מספרים" סתם — מספרים הרגילים, והוא שלא כעין תער. [וראה שו"ת חתם סופר חיו"ד סימן קל"ט, שהעלה שם דהגליון תוספות והמפרש בנזיר הבינו בלשון "מספרים" דאיתא בש"ס שפירשו — שלא כעין תער].

ואפילו א' מגדולי המקילים בנדוננו, ה"ה הבעל קונטרס "תספורת הזקן", מצא את עצמו מוכרח להודות בסוף חיבורו: "ואמנם אי דוקא שלא כעין תער התירו [המקילים] או אפילו כעין תער — ליכא הוכחה גמורה".

* * *

ויתירה מכל הנ"ל העירני ח"א, די"ל שאפילו מיעוט הפוסקים שהזכירו לשון היתר במספרים אף כעין תער, ומרן הב"י בראשם — הנה אף לפי דבריהם צריך לשירר שיעור מסויים באורך השערות, ואסור לגלח סמוך לבשר ממש. דהנה כבר מובא לעיל בה"מבוא" (ולעיל ח"ב פ"א) דמוכח מדברי הראשונים וגדולי האחרונים דלאו דוקא תער אסרה תורה, אלא כל מין כלי

66* העירני ח"א שיש לחזק דבריו ע"פ מה שהעיד בס' ערוך השלחן (יו"ד הל' שחיטה סי' י"ח ס"ק ט"ז) וז"ל: "... בזמן הש"ס לא היו הסכינים מלוטשים הרבה ולא הי' החוד דק וחד כמו הסכינים שלנו".

המגלח ומשחית את הזקן הוא בכלל אוהרת "לא תשחית את פאת זקנך", וכל החילוקי דעות הם בכמות אורך השערות דצריך לשייר, אם כדי קריצת ציפורן (לאחוז בין הציפורן לבשר), או כדי נטילת זוג המספרים, או כדי לכוף ראשן לעיקרן (כדי צמיחת השערות ז' ימים, וי"א דצריך להחמיר עד רוחב אצבע), וכפי שנתבאר.

נמצא, איפוא, דגם לדעת מרן הב"י ודעימי' צריך לשייר קצת מאורך שערות הזקן, ומאד יתכן לומר שגם מרן הב"י מודה דמחוייבים לשייר בהזקן שערות קצרות ניכרות היטב (כא' מהשיעורים הנ"ל), עד שנקרא זקנו מגודל, משום שאר האיטורים השייכים בהעברת הזקן, כמו אוהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" [ראה לעיל בה"מבוא" אות ב'; ח"ב פ"ג הערות 1—3], וכו' ואין בזה שום סתירה להיתר המספרים כעין תער, דגם תיבות "מספרים כעין תער" סובל הפירוש דמשייר שיעור גדול מאורך השערות, וכפי דברי הראשונים והאחרונים המובאים ומבוארים לעיל בה"מבוא".

העולה מזה הוא שי"ל דגם לשיטת מרן הב"י בשו"ע (וסייעתי), אסור לגלח הזקן במספרים סמוך לבשר ממש, ויתכן דגם לשיטתם אסור להעביר הזקן ע"י סם" (דאין הסם משייר מאורך השערות כלום).

וכאמור לעיל — מספיקא דאורייתא עכ"פ לא יצאו.

שוב כתב אלי עד"ז גם הרה"ג וכו' ר' ישראל גרוסמן שליט"א (מחבר ס' שו"ת הליכות ישראל וס' שיעורי ב"ק וס' שיעורי כתובות וש"ס. חבר ועד הרבנים דאגודת ישראל בעיה"ק ירושלים ת"ו וראש ישיבה), וז"ל (אחר שהביא דברי השו"ע): "... ובפרט שגדול הדור ה"ה בעל הצמח צדק זי"ע ביו"ד סימן צ"ג פסק להלכה דאם מסיר הזקן במספרים עובר על הלאו ולא ילבש גבר וגו', וז"ל החתם סופר בתשובה סימן קנ"ד חלק אורח: "... א"כ הסברא נוטה דחייב עליו. דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית. וחז"ל אמרו אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים. וא"כ מ"מ, אי נימא דשערות הנשארים אחר גלוח הזוג (כלומר במספרים) הוי כמאן דליתא הרי השחית והיינו בתער. ולא במספרים כעין תער. אלא תער ממש. שהרי גילוח והשחית. אלא ע"כ צ"ל מה שנשאר אח"כ שם שער עליו והוי גילוח בלי השחתה, עכ"ל. למדנו מדברי החתם סופר שאם לא נשאר כלום אחר התספורת הוי כתער ממש. וכתב החתם סופר שמה שהתירו במספרים דוקא שנשאר אח"כ אחר התספורת עם המספרים שם שער מה שנשאר, ובאופן כזה ל"ש שיעבור על הלאו ולא ילבש גבר, דהלא נשאר סימן שער עליו*67. ואחתום בברכה . . ."

ולאחר זמן מצאתי שכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קי"ג סק"ד): "... הלשון כעין תער הובא ג"כ לקמן (בנזיר נח, ב). במספרים כעין תער, אצל העברת שער בית השחי וכו', ושם עכ"ל הפירוש לא מעיקרו ממש, וכן הובא מספרים כעין תער לענין פאות הזקן . . . ומובא לשון זה בכל

67) להעיר ולא אישתמיט בשום דוכתא בדברי מרן הב"י דיש היתר להעביר הזקן

ע"י סם.

67*) אבל ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 3, דאין זה מוסכם כלל, שי"ל דאפילו

במספרים שלא כעין תער עובר אלא ילבש גבר וגו'.

הפוסקים הראשונים ואחרונים, עי' בטור וב"י תשו"ע (יו"ד סימן קפ"א) שם, ושם עכ"ח הפירוש לא מעיקרו ממנו, דאל"כ הוי גילוח והשחתה כנ"ל. ועד"ז במאמרו של הר"א וייספיש שליט"א (מחבר ספרים חשובים) בענינו (הופיע בבטאון "קול הישיבה" תשרי-חשוון, תשל"ב): "ממ"ש המחבר בסעי' י' שם: 'אבל במספרים מותר אפילו כעין תער' — אין ראי' להיתר בנידוננו, דהכוונה כמו שביאר בש"ך שם (סק"ב) דהיינו שגוזז במספרים סמוך לבשר כעין תער, אבל עדיין עיקרי ושרשי השער נשארו בכדי עובי החלק התחתון של המספרים. וראי' לדבר מסימן קפ"ב שם ס"א: 'ומותר להעביר שער שאר אברים במספרים בכל מקום' ואין בו משום לא ילבש (עיי"ש בש"ך סק"א) וביאר בש"ך שם סק"ג: 'במספרים כעין תער אבל לא בתער' והתם בע"כ פי' דכעין תער שהשערות נשארו בעיקרן ושרשן, שהרי דין דלא ילבש בודאי תלוי בתוצאה שנראה כאשה ולא בפעולה (עין בשיטה מקובצת נזיר נח, ב בשם רבינו עזריאל שלגבי לא ילבש גם במלקט ורהיטני אסור) וכן מבואר בפירוש הרא"ש (נזיר שם) שכעין תער דמספרים יש להכיר השער, עיי"ש".

וכ"כ בשו"ת סופר המלך (ח"א הלכות אישות סימן פ"א): "ואל תשיבני . . . בסימן קפ"א דלדבריו מותר גם מספרים כעין תער, כי מספרים כעין תער נמי אכתי נשאר במקצת, וכן הוא מפורש בר"ן סוף מכות על מ"ש ואינו חייב אלא בתער, אבל במספרים ניכר שם השער".

וכעת זה אתא לידי מאמרו של הר"א קאמינסקי (שהופיע בקובץ "הפרדס" שנה ל"ה חוברת י'), ושם מצאתי שגם הוא כתב עד"ו, דבריו שם נעתקו לעיל בה"מבוא" אות ב', עיי"ש שבא למסקנה: "מספרים הנזכרים בדברי חז"ל לעולם משירות שיערה הנרגשת . . . ולפ"ז לשון כעין תער דהכא ודשו"ע יו"ד קפ"א לענין גלוח הזקן לאו דוקא, ואין בזה דוחק, וגדולה מזו מצינו בדברי הרמב"ם בפ"ה מניירות הי"א וז"ל נזיר שגלח שיערה אחת לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרה כעין תער וכו' ואם הניח ממנו כדי לכוף ראשה לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער עכ"ל. נמצא דבפחות משהו כבר נקרא כע"ת, ומעונין דשעור כדי לכוף הוא כדי צמיחת השערה ז' יום והרי לפ"ז בהשאר כדי צמיחת ז' יום נקרא כע"ת לפ"ד הרמב"ם".

וכן הי' אומר הגר"א קטלר ז"ל דזהו כוונת מרן הב"י בשו"ע יו"ד שם — שמספרים כעין תער אינם משחיתים כל השער אלא משארים מעט ממנו, וכדלעיל בסוף ה"מבוא" בהשמטה להערה 24, עיי"ש.

ז

אף לפ"ד המצדדים להקל בדין העברת הזקן שלא בתער מצד עיקר הדין, הנה כתבו הפוסקים דמ"מ יש להחמיר משום סייג ומיגדר מילתא. דהנה כבר העידו גדולי הרבנים שיש "רבים מעמי הארץ שאין מוחם סובל שיש הבדל בין זה [תער] לזה [שלא בתער], וכיון שנתן רשות למשחית בסם, אינם מבחינים [ומגלחים בתער]" (הגאון רבי יוסף אליהו הענקין). "עינינו ראות וכלות בזמנינו, שעל ידי שהוזכר בפוסקים היתר ע"י סם וכיוצא, הן רבים מעמי הארץ פרצו גדר התורה ומתגלחים בתער . . .

ואין להורות צד היתר בזמן הזה דאחסור דרי כלל" (שדי חמד). "וביותר צריכין אנו לזרז בעלי תורה כי מה שפרצו קלי הדעת להקל אף בתער הוא על שיש היתר בפוסקים במספרים כעין תער, ומזה באו אל האיסור גם בתער" (דברי חכמים). "ובפרט בעוה"ר הפרוץ מרובה ומרובה על העומד, כשרואים הלומדים ובני תורה שמגלחים זקנם, המה משחיתים בתער, ומאן מפס, לכן אותן הלומדים המה חוטאים ומחטיאים את הרבים" (מעשה רוקח על המשניות).

וכהנה רבות.

[ריכוז הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל ח"ב פ"ה אות א', וש"נ].

ולכן כתב מרן החפץ חיים (ועוד — כדלעיל ח"ב שם):
 "... וביותר כהיות שנהגו הרבה מפריצי עמנו לפרוץ לאוין אלו לגמרי, דהיינו בהשחתת התער, מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ושלא להקטין הזקן אפילו במספרים".

ועפ"ז תובן היטב חריפות לשון שו"ת דברי מליכאל (ח"ד סימן ס"ו):
 "... פרצו בני הנעורים לגלח זקנם במספרים כעין תער. ועי"ז רבתה המכשלה, שההמון מגלחים אף בתער. כי אין יודעים לחלק בין מספרים לתער. והלומדים המזוייפים אשר עמדו כנגדו וחורב בידם בהראותם דברי השו"ע סימן קפ"א שמתיר במספרים כעין תער. זה מורה כי אין יראת ד' בלבם. ולא יחישו לפרצת הדור שנעשה עי"ז הגילוח כהיתר, ובהמשך זמן יהא נשכח ח"ו כל איסור גלוח זקן. ומוטל על כל ירא שמים לעמוד בפרץ בזה, וביותר ראוי לבני תורה ליזהר בזה, כי מהם ילמדו כל ההמון והקולר יהא תלוי בצוארם".

* * *

נוסף לזה כתבו הפוסקים דיש להחמיר בהעברת הזקן אף שלא בתער — גם לפי המקילים הנ"ל מבחינת עיקר הדין:

(א) משום סייג אטו פאות הראש דקיי"ל ששיעורן עד למטה מן האוזן ולרוב דעות אסור לגלחן במספרים כעין תער, כדלעיל ח"ב פ"א אות ג' ופ"ה אות ב', עיי"ש.

(ב) משום סייג אטו תער ממש (או אטו חלק התחתון שבמספרים), דמאי שנא מכל התורה כולה דעבדינן סייג כו', וכדלעיל ח"ב פ"ב אות ב' ופ"ה אות ג', עיי"ש.

[ובמיוחד פוק חזי מ"ש הב"ח (יו"ד סימן קפ"א), דאף לפי שיטת מרן הב"י שהתיר גילוח הזקן במספרים אפילו במקום פיאות הזקן, הנה מ"מ למעשה "צריך ליזהר שלא יגלח [אפילו] תחת הגרון [שלא במקום הפיאות] כלל לא בתער ולא במספרים כעין תער. . . על כן מחוייבים למחות בידן ולגזור עליהן בעונש חמור שלא יגלחו כלל אף תחת הגרון אפילו במספרים כעין תער. . . — וראה לעיל ח"א ערך "ב"ח"].

(ג) משום דגידול הזקן הוא סייג לשאר עבירות שבתורה, והעברת הזקן מביאו לידי התגברות היצר ולידי הרהור וכו', כמ"ש גדולי חז"ל, כדלעיל ח"ב פ"ה אות ד', עיי"ש.

ד) במיוחד בארצינו הקדושה, פלטרין המלך מלכי המלכים הקב"ה. דכתבו הפוסקים דיש לאדם להקדיש עצמו ולהחמיר על עצמו טפי בעלותו לארץ ישראל [גם לפי הסברא המובאת לקמן טענה ומענה ה', וק"ל], וכדלעיל ח"ב סוף פ"ה ב"נספח".

[וראה בח"ב שם דגם א' מגדולי המקילים בנידוננו כתב דגם כל הפוסקים המתירים בזה מודו דהירא שמים ומדקדק במעשיו ראוי ליהזר בזה, ובפרט בארצינו הקדושה ראוי ליהזר טפי שם בכמה מיני דקדוקי מצות, שאינו דומה הפוגם חוץ מהיכלא דמלכא למי שהוא פוגם בהיכלא דמלכא בפני המלך, עיי"ש].

* * *

ונסיים בהמובא כבר לעיל ח"ב פ"ה אות א' מדברי הגאון "שדי חמד" [עיי"ש וש"נ] ד"נמצאים מכשולים הרבה אשר נתהוו ע"י קצת היתר בדבר, ואילו דורות הראשונים המה ראו את אשר נתהווה ונמשך מההיתר היו מכריזים ואומרים דברים שאמרנו לפניכם טעות הם בידינו . . . ובדור האחרון אשר ראינו פרצות ותקלות הנמשכות מכיוצא לזה, באלו אמרו הלכה ואין מורין כן, כי אף אם באמת יהי' מותר ע"פ דין . . . חלילה חלילה להתיר לעשות כן לכתחלה אחר שעיינינו רואות וכלות את אשר נמשך מכיוצא לזה . . . צא ולמד מהוראת הגאון החסיד גודע ביהודה בהיתר תגלחת בחול המועד למי שגלח בערב הרגל, אשר כוונתו היתה להציל מאיסורא רבה השחתת הזקן, ולא התיר אלא הוראת שעה לההולכים בין השרים ולפני מלכים יתצבו, ורבו הפריצים נכשלו בה, עיין בלהבות דב"ק הגאון החסיד חתם סופר בסימן קנ"ז . . . ודי בזה".

ח

עוד כתבו הפוסקים דיש להחמיר בדין העברת הזקן אף שלא בתער — גם לפ"ד המצדדים להקל מבחינת עיקר הדין — משום חשד ומראית עין, "כי מה הלשון אומרת אלו ואלו אפיא שוין. וגם הוא בתער עושה רמי", וכדלעיל ח"ב פ"ו, עיי"ש ריכוז הדעות בזה ומה שי"ל בביאור שיטתם.

וכ"ז הוא אפילו בדבר המותר. כ"ש אם — כבנדו"ד — גוף הדבר הוא דבר איסור לדעות כמה פוסקים ראשונים ואחרונים.

ולהעיר עוה"פ שי"א בענין החשד שהוא מדאורייתא, כנ"ל ח"ב שם. מרבתינו הקדמונים, הנה במיוחד הכי מפורש כתב רבינו הריטב"א (פ"ג דמכות), דאף שפסק להקל בדין גילוח הזקן שלא בתער מעיקר הדין, הרי מ"מ כתב אשר למעשה:

"מדת חסידים שלא לעשות כן מפני חשד הרואים. וכן ראוי לעשות".

[ביאור דיוק לשונו בזה — ראה לעיל ח"א בערכו אות א'].

ותא חזי מ"ש מרן הנודע ביהודה בתשובותיו (מהר"ת או"ח סימן ל'). הובא בשע"ת או"ח סימן ש"א: "... יש בו לדון לאיסור ולהיתר אבל עכ"פ מפני מראית עין יש לאסרו . . . ובפרט בדור יתום הזה שנפשי אינן בני תורה יותר מבני בשכר". ואם בדורו של מרן הנודע ביהודה כך, שהי' דור דעה בערך לדורות שלאחריו, הנה בדורנו אשר החשך יכסה ארץ וכו', לא כ"ש.

וראה לקמן סוף אות י"ג שגם אחד מגדולי המקילים בנדו"ד כתב: "... רק שאני חושב שכל ת"ח ראוי ליהרהר הרבה בדברים כאלו מפני המוני עם... ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול השם ויבוא לידי חשדא שיחשדו אותו ח"ו אולי מגלח בתער. וכל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל ירא שמים ליהרהר בזה... עיי"ש שאר דבריו.

ב

בהרבה מקומות בש"ס מצינו לשון "מותר" שאינו מותר לגמרי אלא דק מותר מצד אחד והוא מצד האיסור דאיירי ב' ומ"מ עדיין אסור מצד אחר דלא איירי ב'. ראה מזה בשדי חמד (כללים מע' המ"ם כלל ח') שציין לכמה ספרים המביאים ראיות מדברי התנאים האמוראים לזה⁶⁸.

ולפי הרבה דעות גם יתכן לפרש בדברי הפוסקים שכתבו לשון "מותר" דרצונם לומר דמותר מצד איסור פלוני דאיירו ב' אף דאסור מצד אחר דלא איירו ב'. והאריך בזה בשדי חמד שם וגם בחיבורו "כללי הפוסקים" (סימן ט"ז אות י"ד) ושם הביא כמה רבואתא דנקטינן להאי כללא דנקטו הפוסקים לשון מותר אף בדבר שאינו מותר לגמרי מכל וכל אלא מותר מאיסורא דאיירו ב' אף דאסור מצד אחר. וכתב השדי חמד (בכללי הפוסקים שם): "... וכמו זר הי' נחשב בעיני לומר כן על הפוסקים שיקבעו דין האסור מאיזה צד שיהי' בלשון מותר בלתי שיבארו דבריהם דמותר מצד זה ואסור מצד אחר עד שמצאתי למרן חיד"א במחזיק ברכה יו"ד סי' פ"ז אות ח' שהביא מה שכתב בברכ"י אה"ע ריש סי' ט' דגם למני"ר הוה קשיא לי' למימר בדברי הפוסקים הכי ושוב כתב להוכיח מדברי הרשב"א דגם בדברי הפוסקים אפשר לומר כן. עיי"ש ב'...". ומשאר המקומות שציין השדי חמד בזה, שכן כתבו: ש"ך יו"ד סי' פ"א סק"ג (בכוונת מרן ה"י). ועייג"כ עד"ז ש"ך יו"ד סי' ס"ד ס"א. כסף משנה פ"ו מהל' אבלות ה"ה. חקרי לב יו"ד ח"א סי' ע"ב. מקנה אברהם מהדורא ב' אות פ"ר. החיד"א ביעור און מע' המ"ם אות י"ז. כפי אהרן חיו"ד סי' ג'. שוירי ברכה יו"ד סי' ד"מ אות ח', פר"ח אה"ע רס"י קכ"ד, וראה מוהרימ"ט ח"א סי' פ"ב. ועוד. ועיי"ש בדברי השדי חמד.

* * *

ולפי זה הנה הכי נמי בנידוננו, דאפשר לפרש בדברי הפוסקים שהזכירו לשון "מותר" בדין העברת הזקן שלא בתער — דר"ל מותר דוקא מבחינת האיסור דאיירו ב' (היינו משום "לא תשחית את פאת זקנך"), אבל אעפ"כ עדיין אסור לעשות כן מטעמי אחרוני דלא איירו ב' *⁶⁹. כמו מבחינת: (א) אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה"

(68) כמו הראשונים בסוגיא דריש פ"ק דשבת (ג, א). שו"ת רד"ך (בית שני חדר י"ג). פר"ח לאה"ע סי' קכ"ד. קהלת יעקב (בלשון חכמים אות שכ"ט). של"ה חלק תושבע"פ בכלל רבי (ו, ג). ספר יעיר און (להחיד"א) מע' המ"ם אות טו"ב ספר משכנות הרועים (בקונטרס עת שלום ד"ב). ועוד. עיי"ש בארוכה.
(69) והנה כעין זה האריך בס' שמירה טובה (ע' 73 ואילך) שהוא השתדל

- (ב) איסורי חקות גויים
 (ג) סייג וגזירה ומיגדר מילתא
 (ד) חשד ומראית עין וחלול השם ולפני עור
 (ה) טעמי המצוה

ושאר הענינים שעל פיהם נקטו פוסקים רבים דאסור להעביר הזקן אף שלא בתער, וכמובא לעיל בחיבור הנוכחי.

ובענינינו הנה מפורש כתב הכי הרב המגי' לספר חמרא וחיי [שיטה על מס' סנהדרין לבעל כנה"ג — סנהדרין מ"ב, א], וז"ל: "... ומדברי יונתן ׳ן עוזיאל הניתנים למעלה למדת דגם המסירים זקנם במספרים או בסם דקיי"ל דאינו עובר דאין השחתה אלא בתער מ"מ עובר הוא על הלאו דלא ילבש גבר וגם שמתדמה לעכו"ם ח"ו ולא תידוק לשון מותר דנקט בשו"ע סקפ"א דמותר היינו מטעם פאות הזקן בדם עבר על לאו דלא ילבש גבר וגם שמתדמה להם. . . . " [ראה לעיל ח"א ערך "הרב המגי' לס' חמרא וחיי"].
 [ויש להעיר דכמה פוסקים כתבו דהגם דאין לאסור העברת הזקן שלא בתער משום "לא תשחית את פאת זקנך" מ"מ עדיין אסור לעשות כן מטעם לאווין אחרים, וכמו השבלי הלקט ח"ב שכתב: "... ועל המגלחים זקנם כעין תער במספרים אינו עובר משום פאת זקן אבל לוקה משום לא ילבש גבר שמלת אשה ואפילו שלא במקום פאה. . . . " [אבל ראה לעיל ח"א בערכו]. ויש מפרשים בדעת ספר הרוקח דס"ל דגילוח שלא בתער מותר מעיקר הדין אבל אסור לעשות כן משום איסורי חקות הגויים [ראה לעיל ח"א בערכו], ועד"ז ביאר הגאון בעל "חכם צבי" בכוונת הרמב"ם בנדוד"ד:

להוכיח שיתכן לפרש לשון "מותר" הנזכר בש"ס ופוסקים דר"ל מותר רק בדיעבד. וכן הוא בענינינו לא התירו המצודים להקל אלא בדיעבד ובשעת הצורך גדול אבל לא לכתחלה. והביא ראי' מרש"י ריש כתובות ג, ב (ד"ה הכא מותר) ולשון מותר משמע דוקא בדיעבד [א"ה]: כבר הביא דקדוק הזה בלשון רש"י שם ע"י הבעל כנה"ג בקונט' כללים נפרדים אות י"ב]. והביא עוד ראי' מדין צואה בעששית לענין ק"ש (ברכות כ"ה. שו"ע או"ח ר"ס ע"ו) שגם שם הכוונה היא דוקא בדיעבד הוא מותר שא"א לילך למקום נקי [א"ה: שו"מ עד"ז בכף החיים על שו"ע או"ח שם בשם ס' יפה ללב חאו"ח] וזה מקצת לשון ס' שמירה טובה שם: "... ואפילו לדבר עם שום אדם בעולם מגונה הוא לעמוד נגד צואה ולדבר כש"כ לדבר לפני ממה"מ הקב"ה, אלא ודאי הכוונה היא רק בעת ההכרח. . . . והבאתי ראי' רק מדין זה של צואה בעששית משום שהמשל דומה לנמשל, כי באמת לגלח פאת הזקן הוא יותר מגונה מכל הנ"ל ולעמוד לפני הבורא ית' שמלא כל הארץ כבודו שהזהיר ע"ז ביותר".

אכן נראה דדבריו של הס' שמירה טובה בזה דחוקים קצת, וכטענת השדי חמד (בכללי הפוסקים שם) דאף דיש לומר דיתכן לפרש כן לשון מותר הנמצא בש"ס, "מכל מקום בלשון הפוסקים שזרכם לפרש הוא דוחק לומר שישתמשו בלשון המורה לכתחלה בדין שאינו אלא בדיעבד" (ולהעיר שהי' קשה לי' להשדי חמד לקבל גם הכלל הנתבאר בפנים, עד שמצא שכ"כ גדולי הפוסקים — וכבר נעתק לשון השד"ח בזה לעיל בפנים, עיי"ש).

אמנם עכ"פ נקודת ויסוד דבריו של הס' שמירה טובה דהפוסקים שהתירו גילוח במספרים וכו' עשו כן רק לעת הסכנה וההכרח גדול וכו' נכון וברור הוא וכפי שמובא ומבואר לקמן אות יא, עיי"ש.

... כתב הרמב"ם... לפיכך אם גילח זקנו במספרים פטור, דמשמע אבל אסור... והנראה בעיני דס"ל להרמב"ם דמתורת השחתת פאות לית לן במספרים כיון שאינו משחית, מתורת תכשיט וקישוט נשים הוי יש לאסרו [ראה לעיל ח"א מערך "רמב"ם" אות ב' מספר 4] וכנהה רבות ובפרט בדברי גדולי האחרונים וכנסמנו דעותיהם לעיל ח"ב בהפרקים המתאימים, עיי"ש]. וכן ביאר שזהו כוונת דברי מרן הב"י בשו"ע (ועוד פוסקים המזכירים לשונות כמו "אבל במספרים מותר" דפירושו הוא דמותר מצד אחד היינו מטעם עיקר הדין דהשחתת הזקן אבל אסור מצד אחר היינו כל שאר הלאווין הנזכרים לעיל) — בספר זקן אברהם (מאמר רביעי אות י' ואילך) ובספר עמודי ארזים (דף סה ואילך). וכ"כ השדי חמד (עכ"פ לגבי שאר הפוסקים חוץ ממרן הב"י) — וכדלקמן הערה 69.

"ומעתה אין אנו צריכין למלאך מליץ אחד מני אלף... ולעבודתו ויגיעו שטרח להצדיק את הצדיק, ולהשיב דין השו"ע למכוננו. שקילא טיבותך ושידיא אחזורך, כי צדקת השו"ע בלעדו במקומה עומדת לעד ושפתי צדיק ידעון רצון, שגם מותר הנאמר בשו"ע הוא רק מותר מצד אחד שאין לוקין עליו, אמנם השו"ע מודה שאסור משום לאו דובחוקותיהם לא תלכו ומשום לאו דלא ילבש גבר וצדקו יחדיו, דברי השו"ע שרירין וקיימין, ואיסור גילוח הזקן במקומו עומד, לא הושלך ממנו עבותימו... " (ס' זקן אברהם שם)."

9

נוסף על כל הנ"ל, הנה בספרות חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים, מצינו שנתגלו הרבה מטעמי המצוה הלזו ולפי טעמים אלו, ליכא שום חילוק בין מסיר זקנו בתער או במספרים או בסם, דבכולם עוברים על טעמי המצוה המבוארים. וי"ל דלפי"ז הרי איסורא דאורייתא איכא בהעברת הזקן אף שלא בתער, ויש סוברים דבכה"ג דרשינן טעמא דקרא, ועכ"פ הרי אפילו את"ל שטעמי המצוה אינם עיקר לענין חיוב, הרי לכו"ע אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם וכמבואר כ"ז בארוכה לעיל ח"ב פ"ז, וש"נ. ונראה דבודאי מרן הב"י ושאר פוסקים שהזכירו לשון היתר באופנים

69) והגם דבס' כפי אהרן (ח"א יו"ד סי' ג') כתב להוכיח דכונת השו"ע בנידון זה הוא היתר גמור, כבר כתב עליו השדי חמד (כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ו) וז"ל: "... והנה על מה שכתב [הכפי אהרן] דמשמעות לשון מותר שבדברי מרן א"א לפרשו אלא שמותר לגמרי, עיין במה שכתבתי בזה בקונטרס כללי הפוסקים סי' ט"ז אות י"ד, ומשם באר"ה דאף בלשונות הפוסקים לא נפלות היא למותר מאיסור דאיררו ב' אף דאיכא איסורא אחרינא. אלא דהמעין בדברי מרן בבית יוסף ובכסף משנה ישר יחזה שכונתו לומר שהיתר גמור הוא באין שום נדנוד איסור, אך במה שכתב להוכיח ההיתר מדברי הפוסקים אשר מילא כפו מהם כמו שיראה המעין בדב"ק אומר אני שאם ה' למראה עיניו כל מה שהאריך הגאון צמח צדק בתשובה הנ"ל ה' תוזר בו מסבתו וה' אוסר אף במספרים שלא כעין תער... ועם שהאמת הוא שכונת מרן היא לומר דמותר לגמרי כמשמעות לשונו שבב"י וכ"מ, מ"מ הרי שפיר קמתמה עליו הגאון צמח צדק ובדברי הפוסקים המתירים בשער שאר הגוף במספרים לא נמצא בדבריהם היתר זה גבי זקן, והאוסרים בביה"ש במספרים כל שכן שאוסרים גבי זקן". ראה לעיל ח"ב פ"ב אות ב' ; שם פ"ג.

שונים של העברת הזקן — אינם חולקים על טעמי המצוה שכתבו חז"ל במצוה דידן. [וראה המובא לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות א' הערה 85].
אגב, מכאן עוד הוכחה שהמצדדים להקל בדין העברת הזקן במספרים וסם עשו כן רק לעת הכרח גדול וזמן סכנות וגזירות [כפי שיתבאר לקמן אות י"א] שהרי "הדין שהוא בניגוד להטעם הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק כעין המספר קומי שיש לו היתר אם הולך בין שרי המלוכה וכה"ג, אבל אין זה היתר לכל, ולבני תורה ובפרט לרבנים אין היתר זה מספיק" (לשון הגרי"א הענקין ז"ל [בנדודי] נעתק לעיל ח"ב שם, עיי"ש).

יא

*

ידוע הדבר אשר מזמן קבלת התורה ואילך נהגו כן אבותינו שלא לגלח שער הזקן אפילו במספרים⁷⁰ והפוסקים שהתירו זה עשו כן רק לעת ההכרח והגזירות והסכנות וכו'.

וראה בענין זה בארוכה לעיל ח"א ערך "חיד"א, ובמיוחד יש להעיר ממ"ש החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ג: "... וידוע דבימי התנאים והאמוראים וזמן הגאונים ואיזה זמן אחר הגאונים לא היו מגלחים זקנם כלל, כי הדבר מפורסם דבערי אירופא נהגו זה מאיזה זמן מפני סיבה לגוים ונמשך בעוה"ר לישראל מפני גוים שנושאים ונותנים עמהם". וראה ממ"ש החיד"א בספרו עבודת הקדש (מורה באצבע סי' ד' אות קל"ה): "... ואשריו מי שמניח זקנו כמנהג טורקיא"ה ומזרח ומערב ולמי שהוא שרוי בערי אדום והוא סוחר ומוכר לספר זקנו יזהר מאד לעשות' במספרים או בסם דוקא ולא בתער ח"ו וה' הטוב יכפר". הרי מפורש שכל הפלפול שלו בספר חיים שאל להתיר קאי רק על ערי אדום שהיו בימיו מוכרחים לזה, וטרח להמציא זכות עליהם ולהמליץ בעדם וגם על האנשים אומר ומבקש שהד' הטוב יכפר, אבל לנו שאין אנו מוכרחים לזה וגם בימינו אף בערי אדום שאין שום מלכות מוחה בדינו ואין דורש ותובע ממנו לעבור חלילה על השחתת הזקן גם החיים שאל מודה שהוא איסור גמור כאשר כתב בעצמו בספר ברכי יוסף⁷¹. עיי"ש ערך "חיד"א" בארוכה.

70) ראה לעיל ח"א ערך "מדרש רבה" אות א' הערה 51. ערך "רמב"ם" בסופו. ערך "רד"ק": "לא הי' מנהגם לגלח הזקן ואפילו במספרים". ושם: "נהגו כן אבותינו מזמן קבלת התורה עד עתה". ערך "אברבנאל" אות א', ד"מוכח מדבריו שבימיו לא הי' נמצא בין יראים מי שיגלח זקנו אפילו בסם". ערך "חתם סופר" אות ב' מספר 6, דמשם מוכח ד"מדה החת"ס כי קודם גזירת תתנ"ו הי' כולם מגדלים זקנם גם באשכנז". שם אות ד'. ובקונטרס "תפארת אדם" (להחפץ חיים) בתחילתו: "נהגו אבותינו ואבות אבותינו במדינתנו להחמיר בזה". ובס' "גבעת שאול" (להגאון רבי שאול בראך) הביא דברי האברבנאל בנידוננו וכתב: "מבואר דכן נהגו כל ישראל בימיו. וכן בימי אבותינו בארץ הקדושה כמפורש בשמואל ב, י...". וראה הנסמן לעיל ח"ב פ"ה. שם פ"ד הערה 4. ובכ"מ.

ויש להעיר עדמ"ש בהקדמה לפיה"מ להרמב"ם — שבבעינים המקובלים מדור דור ממות מרע"ה אי אפשר להיות בזה מחלוקת (וראה עד"ז בירושלמי פסחים רפ"ו: והרי א"א לשני שביעית כו'). והרי בנדודי ראה מנהג — מדור דור, וכנ"ל, וק"ל.
71) זקן אברהם מאמר שלישי אות ט'.

וכ"כ מרן החתם סופר (לעיל ח"א בערכו אות ב' מספר 6, עיי"ש) שבימי גזירת תתנ"ו הי' גודל הצרות ליהודים והסכנת נפשות ע"כ על צד ההכרח גדול התירו הגדולים לשנות מלבוש ולגלח זקנם (בלי תער) כדי שלא יכירום האויבים כי אז כבר גלחו הגוים זקנם (ע"פ מעשה ממלך פולין שהי' סריס ע"כ החלו העמים לגלח זקנם אז) ע"כ נשתרבב המנהג באשכנז לספר זקנם, ועכ"פ מודה החתם סופר כי קודם גזירת תתנ"ו הי' כולם מגדלים זקנם גם באשכנז (כמ"ש שם באותה תשובה שגם הגויים הלכו מלפנים מגודלי זקן ולא גלחו כלל)⁷². ועוד כתב החתם סופר דאותם שלפני הגזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל היתר (ראה לעיל בערכו שם מספר 8 ובהנסמן שם). ונראה בעליל כי הגאון חתם סופר ז"ל לא הונח לו מנהג גרמני⁷³.

[ועיי"ש ערך "חתם סופר" שהובא שם דברי החתם סופר במקומות אחרים שדעתו שאיסור דאורייתא וחיוב מלקות יש אף במספרים כעין תער].

וכן מוכח שמרן הנודע ביהודה לא הקיל בזה אלא לעת ההכרח והדחק וכפי שנתבאר לעיל ח"א בערכו אות ב', עיי"ש [שמדברי השו"ת נו"ב יש גם כמה חומרות בנדו"ד].

וכ"מ מדברי השדי חמד [לעיל ח"א בערכו אות ב'] ומדברי החפץ חיים [לעיל ח"א בערכו אות ג'] וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר [לעיל ח"א בערכו] ובס' מאיר נתיב [לעיל ח"א בערכו] ושו"ת קול מבשר [ראה ח"א בערכו אות ב] שכולם הביא שהפוסקים שצדדו להקל עשו כן רק מפני ההכרח והדחק הגדול.

וכן האריך בס' זקן אברהם בכ"מ עד שהסיק בסוף מאמרו השלישי: "מבואר שהפוסקים שטרחו ויגעו בזה למצוא צד היתר עבודתם היו רק עבור האנשים האלה שהיו מוכרחים בימיהם לגלחם, אבל לנו ובימינו גם המה מודים בעצמם שאיסור גמור הוא".

וכ"מ מדברי הגאון רבי שאול בראך בספרו "בהית הבקר" (אות תמ"ד) — ראה לעיל ח"א ערך "רבי שאול בראך".

וכעין זה ראה בשו"ת ממעמקים (ח"א סימן י"ט) בדין גלוח הזקן בסכנת הגיטו, שהעיד שם המחבר שליט"א: "וגדולי ישראל נאלצו לעשות כן מלבד הסכנה הנ"ל".

ועד"ז ביאר בשו"ת תירוש ויצהר (סימן ס"ח תשובה א') והביא מ"ש היעב"ץ בספרו עדות ליעקב (דף כה, א) שמביא מעשה נורא ששמע מפה קדוש אביו החכם צבי מה שהתירו חכמים שבדור להר' משולם חתן רבינו הר"א מזרחי ז"ל מפני גזירות המלכות ע"ש ובס' שמן הטוב (דף ס, ב) במעשה שהי', עיי"ש.

וכ"כ בס' שמירה טובה (ע' 73) "שגם המתירין הן בתספורת והן בסם

72 שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. ושאר המקומות שנסמנו לעיל ח"א ערך חתם סופר שם.

73 שו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ט.

ודאי לא התירו לכתחילה בכדי למלאות תאוות הגוף ולא התירו כ"א בדיעבד או לעת ההכרח והצורך" (וכ"כ שם ע' 78, ובעוד מקומות בספרו). וראה לעיל ח"א ערך "אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א" אות א' שכתב שם: "... בנוגע לענין גידול הזקן, הרי פשוט הוא לכל הדעות שיש ענין בזה, וכל החילוקי דיעות הם, האם יש להתיר כשמוכרחים כביכול בהאמור, ואם זהו איסור דרבנן או דאורייתא. . . מובן ופשוט שלא נעלם ממני שבכמה מדינות ובמדינה זו, יראי ה' באמת, התירו את הנ"ל ובכו"כ הסברים וכו' ובמילא בדור שלאחרי זה היו גם יראים וחרדים שקיימו זה בעצמם, אבל בודאי לא נעלם גם ממנו השינוי שחל בינתיים, שאז במדינות מסוימות וזמנים מסוימים נראה ה' להמתירים שרק זו הדרך להצלת כו"כ מבני מקצה השני, ועמלו ויגעו למצוא היתר וכו'. וד"ל. והרי גם באיסורים ברורים וגדולים מן התורה נמצאים ענינים כאלו, ולא עוד אלא גם בתורה שבכתב כל הענין דיפת תואר אשר היתר ברור ניתן מן התורה בזה, וביארו חז"ל גם הטעם, ואל תדין את חברך עד וכו'. ואולי במדינות ההם ובימים ההם מי יודע וכו'. אבל כנ"ל, ת"ל אין זה המצב כלל בזמננו זה וכל הרוצה באמת היכולת בידו (והלואי — וינצלה במילואה) הפצת היהדות בלי פשרות בכל מקום שידו מגעת, ובזה — גם נדון דידן". עכ"ל.

* * *

"ומזה תבין שבוודאי גם שארי הפוסקים שהתירו אפשר שלא התירו אלא בהכרח בזמנם זמניהם טובא עקתין בישין דעברי אז עליהו דישאל, משו"ה מסרי נפשיהו להצלת כלל ישראל למצוא איזה יסוד ע"פ דינא כי ה' חפץ למען צדקו להצדיק ברייתו ולא ידח ממנו נדח. אבל בזה"ו שאינה גזירת מלכיות ח"ו להסיר הזקן, ואין שום צרה וצוקה הדוחקת ח"ו להסיר הזקן. אלא שרק יצרו תקפו לייפות עצמו, או שהולך אחרי דעת אשתו אשר אמרו חז"ל, נשים דעתן קלות, או מי שמתבייש סתם ח"ו לילך עם הזקן, וכ"ש מי שמאס עליו ח"ו האי דיקנא יקיראה שהיא סימנא וגושפנקא דמלכא עילאה, או וכשלו איש באחיו אפילו שלומד את עצמו ממי שגדול ממנו. שרי להו מארי ויחזירם בתשובה שלמה, ולא ישיבו עוד לכסלה לעשות מצלם אלקים ח"ו כיון צלמו, ותכם על פנימו ח"ו צלמות, ואך בצלם אלקים בתבניתו בדמותו כצלמו יתהלך איש, ואז כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' אמן"'.⁷⁴

* * *

[אמנם ראה לעיל ח"ב פי"ד: "מסירת נפש", מכמה גדולי ישראל שהיו מוכנים אפילו ליהרג, ולא להעביר את זקנם].

* יב *

הנה גם לולא כהנ"ל [דצע"ג אם איכא היתר פשוט בדברי הפוסקים המקילים בנדו"ד ואפילו את"ל שהתירו בפשיטות לכתחלה הרי עכ"ז לפי כללי

(74) עמודי ארזים דף ס"ט.

(*) בהבא לקמן ראה "מילואים והשמטות" עמ' תתרכז; בסוף הספר: "הוספה ב" אות א (בארוכה).

הפוסקים הלכה כהמחמירים בכה"ג מכ"כ טעמים הנ"ל באותיות הקודמות] הרי כאמור, בנוגע לענין גידול הוקן פשוט הוא לכל הדיעות שיש ענין בזה. וכל החילוקי דיעות הם, האם יש להתיר כשמוכרחים כביכול בהאמור, ואם זהו איסור דרבנן או דאורייתא, אבל, כנ"ל, פשוט הוא בנגלה דתורה וביחוד וביתר שאת בפנימיות התורה, אשר בתקוני דיקנא (כפי שהם נקראים בזהר ובספרי הקבלה, המקובלים בכל תוקף תורה שבע"פ על כ"א מבנ"י) קדושה נעלית ביותר וביותר, ומדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, מדת (תקו"ד של) האדם (התחתון) תמשיך במדה זו מלמעלה כביכול, ובודאי מילתא היא, אשר כולי עלמא מודים וקורים להנ"ל "צלם אלקים" וראה בארוכה לקמן בטענה ומענה ב' ולעיל ח"ב פ"ז ופי"ט.

ואמת הדבר כי גם הפוסקים המתירים מצד עיקר הדין קיימו וקבלו את הכרעת המקובלים [לקמן טענה ומענה ב'] וחששו לדעתם בחומרא זו ולכן כולם הלכו בזקן מגודל⁷⁵.

שהרי "כל תרי"ג מצות, הן מצות עשה והן מצות לא, אם עובר עליהם גורם רע זה לעצמו שנענש ע"ז בעוה"ב, אבל יש עוד דברים אשר אנו יודעים שאם עושה אותם גורם בזה ריבוי אור, כלומר עושה פעולה לטובה, אף שאינם כתובים בתורה, ואין העובר עליהם מקבל עונש כמי שעובר על תרי"ג מצות, אבל עכ"פ אם לא יעשה אותם הדברים, גורם איזה דבר אשר בודאי איננו נחת רוח לפניו ית', כי הוא גרם ע"י מעשיו העדר האור.

וכן הוא בענינינו שאנו יודעים שמי שמשחית שער זקנו, אם הוא עושה ע"י תער, אז הוא עובר על חמש לאוין וגורם רעה לנפשו כי הוא מנתק עצמו קצת מהקדושה ומקבל ע"ז עונש בעוה"ב, אבל אם אינו משחית את השער ע"י תער, אז [לפי דעות המקילים בדין זה] אינו מקבל ע"ז עונש, אבל אפילו הכי [גם לפי שיטתם] הוא עושה בזה מעשה אשר גורם דושם לא טוב למעלה, והוא גורם עכ"פ מיעוט נחת רוח של אביו שבשמים, כי עושה איזה קלקול למעלה כאשר ידענו מחכמת האמת⁷⁶ ועאכ"כ דבנדו"ד יש להכרעת חכמי האמת לאסור העברת הזקן ע"י מספרים וסם וכו' תוקף של דין והלכה ממש, וכפי שיתבאר לקמן בטענה ומענה ב', עיי"ש.

וע"פ כ"ז יש סוברים⁷⁷ דהפוסקים שכתבו להתיר העברת הזקן ע"י מספרים וסם וכו' כתבו כן רק מדינא, היינו להלכה ולא למעשה⁷⁸ דאין

(75) לעיל ח"א ערך "אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א" אות א'.

(76) שו"ת קול מבשר שם.

(77) ס' תורת א' (מכתבים ח"א מכתב ג').

(77*) ע"כ מס' תורת א' שם.

(78) ס' שמירה טובה ע' 84 ואילך, ועייג"כ ע' 54 ואילך.

(79) וכן א"י במועד קטן (כ"ד) בענין אבלות אמר שמואל פח"ז חובה נת"ר רשות, היינו נעילת סנדל, תשמיש המטה, רחיצת ידים וזהו רק להלכה ולא למעשה (ע"י מד"ר ויחי פ' ק) חר תלמיד מן דשמואל שמש מטתו בימי אבלו כדפסק רבי שמואל, אמר לי שמואל להלכה אמרתי לך שמה למעשה, אקפיד עלי' ומית עכ"ל, הרי גודל החילוק בין הלכה למעשה ומה שכתב מהתורה היינו מדאורייתא שאין בה חיוב מלקות דתורה אבל מדרבנן ודאי אסור (ס' שמירה טובה ע' 84), ועוד דוגמא ראה בב"י לטויר"ד ס' קט"ו ד"ה גבינות הנכרים: "... אפשר ולא למעשה אמר כן אלא הוראה", וכנהה רבות.

שום סברא בעולם שהגדולים כאלו לא ידעו מהזוהר נשא (דף קכט) „פתח ר"ש ואמר ווי מאן דאושט ידי' לדיקנא יקירא עילאה" [לעיל ח"א ערך „זוהר"]. ובודאי לא יחלקו עליו, ושם לא נזכר חילוק בין בסם בין בתער [עיי"ש ח"א ערך הנ"ל]⁸⁰ ובמיוחד בנוגע למרן הב"י שהרי אנו רואים מספרו בית יוסף על הטור עד כמה שהי' מחבב וחושש לדברי הזוהר הקדוש⁸¹. וראה לקמן מזה בטענה ומענה ב', עיי"ש, וראה גם לעיל אות ד' איך שהביא כמה פוסקים (להלכה) דפשיטא לן דאילו מרן [הב"י] ידע דעל דרך האמת הדין הוא כן אף הוא הי' מורה ובא כן. וראה לקמן סוף אות י"ג מה שהודה גם אחד מגדולי המקילים בנדו"ד.

* * *

„בשיחתי עם אחד אשר ביקר אצלי בטענות דומות להנ"ל, ורצה להראות חריפות ובקיאות להתיר, שאלתיו (בהקדמת בקשה שיענה מסיח לפי תומו מבלי כוונה): מהי הסיבה שכמציירים פני משה רבינו או אהרן הכהן, הן מבנ"י והן להבדיל מאוה"ע — מציירים דוקא בזקן גדול, ואם בנוגע לאהרן מסתמכים על הכתוב בתהלים שזקן אהרן יורד ע"פ מדותיו, למה כן מציירים בנוגע למשה רבינו, והרי הוא קבל תורה מסיני, וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתנו למשה מסיני, והרי כח דהתירא עדיף. „ובהיותו איש ישר, ענני, שגם בדעתו כשמצייר לעצמו ולא רק דמשה רבינו אלא אפילו למי שהוא בדורות אחריו שומר תומ"צ פשוט בעיניו שהי' לו זקן יורד ע"פ מדותיו מבלי שנגע בו כלל וכלל"י⁸².

יג *

עוד כתב הגאון בעל חסדי דוד על התוספתא (רבי דוד פארדו) בספרו שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סו"ס כ"ח:
 „... ברם למי שעמלו בתורה ולא יליף חוץ מפנים אין לו על מה לסמוך כי ניכרים דברי אמת דלא יבצר מאיסור דרבנן [לגלח הזקן במספרים] וחביבים דברי סופרים וחמורים יותר מדברי תורה שמענה ואתה דע לך". וראה לעיל ח"א ערך „חתם סופר" אות ב' מספר 7 שכל צדדי ההיתר בהעברת הזקן שלא בתער שייכים אך ורק לבעלי פרגמטי' [וגם להם רק בשעת ההכרח והדחק והסכנה] אבל לא לעוסקים בתורה, עיי"ש.
 וכ"כ הגרי"א הענקין [ראה לעיל ח"א בערכו וש"נ] שהדין שהוא בניגוד לטעם המצוה הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק אבל אין זה היתר לכל ולבני תורה ובפרט לרבנים אין היתר זה מספיק.
 ועד"ז איתא בכו"כ מקומות. ראה לעיל ח"ב פ"ה ופ"ו (ולעיל בטענה ומענה הנוכחי אות ז' ואות ח') דאזהרות הללו שייכות ביותר לבני תורה ולרבנים עיי"ש וש"נ.

(80) שם ע' 85.

(81) מראית העין להחיד"א חלק ליקוטים אות ז'.

(82) ח"א ערך „אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א" שם.

הרי שבדאי לא לחכמים יושבי אוהלים התירו (המצדדים להקל) ח"ו הסרת הזקן, כי מי שהוא בגדר תלמיד חכם ובן תורה ולומד תורה, אשר לא ישא פנים לזקן ומסיר זקנו וצורת ישראל וסימני טהרה מעל פניו [נסמן לעיל ח"ב פי"ט] באיזה אופן שהוא, הוא גורם ח"ו לחילול ה' שהוא יותר חמור מסוג העבירה עצמה, כי מה הלשון של הני יושבי קרנות עמי הארצות אומרים: הנה אחד חכם ואחד תם יושב אוהלים ואחד רשע פנים אחת הוא להם, וכל אפי שוין, ומה גם בדור הזה ה' ירחמם. כי אלו הן חוטאים ומחטיאים ואשמת הדור בראשיהם [וכמובא כ"ז לעיל ח"ב פ"ה—פ"ו, עיי"ש וש"נ].

וראה מ"ש תלמיד הרא"ש ז"ל (הובא דבריו בשו"ת הרא"ש כלל ח' אות י"ג): "... כי יש מהמון עם שמולזלים כו' ואומרים הלא אלו לומדים שתורתם אומנתם כו' ואינם מקיימין, כ"ש שאר העם וכל העם מרננים אחרינו ואומרים התירו פרושים את הדבר ואנא רבנא אל יתחלל ש"ש על ידינו מוטב שנסכן עצמנו אנו ואלף כיוצא בנו ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא". ועד"ז כתב בס' כד הקמח (אות חילול ה') דבר ידוע כי העון הזה מתחיל מדבר קטן ומתפשט הרבה ותחת כנפיו נמצאו דברים שהם בזיון הקב"ה ובזיון מצותיו כענין עובד ע"ז או נשבע על שקר כו' כן יש בגדולי בני אדם והחשובים שבהם שיעשו מעשים שאין חושבין לחטא בהם ומתוכם יתבזו התורה והמצות בעיני הבריות וזה נקרא חילול השם וכו' העון הזה חמור הרבה ויותר בת"ח כי מי שהוא ת"ח והבריות חושדים אותו בעבירה ומרננין עליו אע"פ שהוא נקי ממנה ואין הדבר אמת הנה יש בזה חילול השם לפי שהמון העם אשר לא ידעו ולא יבינו וכמה פתאים המאמינים לכל דבר מטילין דופי עליו ועל תורתו וכדי בזיון וקצף, עאכ"כ אם אמת הדבר כי הבריות למדין ממנו ומעשה העבירה אינה בזוי' בעיניהם ונמצא ש"ש מתחלל, וידוע כי כפי אשר תגדל מעלת האיש על חבירו כי יגדל עליו החטא וכל מי שהוא גדול במעלת התורה חמור עון חילול השם יוסיף עליו יותר מזולתו". וראה בברכי' להחיד"א (או"ח סי' תר"ג אות ג'): "התלמיד חכם צריך לזהר ביותר כי כל הגדול מחבירו וכו' ושגגות נעשה להם כזדונות כמ"ש בסוף פרק אלו מציאות". ובשה"ש רבה פ"ד אי' "ת"ח צריך להיות צנוע... ת"ח צריך שלא יהי' בו שום דבר של דופי". ופי' שם ביפה קול דבא להוסיף כי מלבד הצניעות צריך שיהי' נקי מה' ומישראל. וכתב הרב אור החיים בספרו חפץ ה' על ברכות (מג, ב) על מה דאי' שם בגמ' ששה דברים גנאי הוא לת"ח, דפי' כי כל הני ששה דברים מיירי באופן דהגם לגבי שמיא ליכא איסורא אפילו הכי משום שמא יחשדוהו בני אדם בדבר איסור קאמר דזהו גנאי הוא לו כו' והטעם נראה משום דהוי בי' חילול השם ח"ו וצריך להרחיק מעליו כל חשד כדי שיהי' נקי ובר בעיני ה' ואדם.

וראה ביד מלאכי (כללי א' אות ו'. ועיי"כ יעיר אוזן מע' א' אות ל') שמביאים מכמה דוכתי בש"ס דאמרינן "אדם חשוב שאני" בכל האיסורין". וביארו הראשונים דטעם הדבר הוא כי בכל מילתא דאית בי' צד איסור יש לו

לתלמיד חכם להתרחק, פן ילמדו ממנו אחרים להקל באיסורין*⁸³, ושלא ילעיזו עליו שאינו זהיר באיסורים**⁸³, ומפני שאדם חשוב ראוי לקדש עצמו אף במותר לו***⁸³.

וראה בשם הגדולים להחיד"א (ח"א סימן ד' אות י"א) ותמסר שערות ראש מ"ש שם על חד מקמאי שהיו מראים לו משמים עונשים על מה שהוא נראה לו שעשה ע"פ היתר גמור⁸⁴.

ועוד מזה ראה לעיל ח"א ערך "אדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש" אות ד'. ועיין במ"ש הגר"מ פיינשטיין שליט"א בספרו "אגרות משה" (אה"ע ח"א סימן צ"ו) אפילו גבי חשש רחוק של "הנחת שם למעשה רשעים": "אך באלו יש לבני תורה ובעל נפש להחמיר כיון שיש גם טעם לאסור אף שהוא טעם קלוש".

וידוע ומפורסם מה שאמרו חז"ל (ב"מ ל. ב): "אמר ר' יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על . . . שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין".

* * *

לאחרונה בא לידי ספרו של רב א' שהוא מגדולי המקילים בנדו"ד, ה"ה ספר "שו"ת שארית יוסף ח"ב" (לרבי יוסף מ. ידיד הלוי — נדפס ע"י בנו מכת"י. ברוקלין, תשל"ז) ושם ראיתי בחיו"ד סימן ח' תשובה ארוכה בה הביע המחבר שיטתו⁸⁵ שאין לאסור העברת הזקן שלא בתער מצד הדין. ועכ"ז גם הוא הלך והודה בסיום וחותר התשובה:

"ואני נער הייתי גם זקנתי ומימי לא העברתי על זקני מספרים כלל ועיקר לא מינא ולא מקצתה, לא מדין חסידות ולא מדין פרישות נהגתי, דהלאי שאהי' אני בכלל בינוני. וגם כשהייתי בחור ודרך בשנים לא הייתי כלל יודע מספרי הזוהר והמקובלים, רק עפ"י שמועה. רק שאני חושב שכל ת"ח ראוי ליהדר הרבה בדברים כאלו מפני המוני עם, וכמו שאמרו ז"ל שראוי להיות משונה במלבושיו ובדיבוריו ובכמה ענינים כן ראוי ליהדר בזה, ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול השם ויבוא לידי חשדא שיחשדו אותו ח"ו אולי מגלח בתער. וכל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל לרא שמים ליהדר בזה. והרי הב"ח שהוא בעצמו כתב בהדיא שמספרים כעין תער מותר ושם אפילו לכתחלה, עכ"ז סיים וכתב דדבר זה אסור לירא שמים, אלא צריך לגלח ולהניח קצת שער יעו"ש [וראה לעיל ח"א ערך "ב"ח"]. וכן כמה פוסקים שהזכיר לעיל כגון רמ"א ויס של שלמה וחכמת אדם גם ס"ל דלירא שמים ראוי לו להחמיר [וראה לעיל ח"א ערך

⁸³ רש"י שבת נא, א, וכתובות פו, א, ר"ש שביעית פ"ח מ"א, רע"ב שם.

⁸³ ריטב"א מו"ק יא, ב.

⁸³ מאירי מו"ק יב, א, תשב"ץ ח"א ס' פט.

⁸⁴ כל הג"ל באות זה מיוסד על ס' עמודי ארזים עמ' סט ואילך. אנציק' תלמודית

ערך "אדם חשוב".

⁸⁵ התמוהה * — שהרי דבריו שם מיוסדים הם על טענה שאין בה ממש. דיסוד מסקנתו הוא שלאסור העברת הזקן שלא בתער היא דעת יחיד של הצ"צ נגד מרן הב"י והרבה פוסקים דעמי! וא"כ כל חיבור הנוכחי עדות הוא שלא כדבריו.

(* וראה גם לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרכה ואילך; תתרכה; "הוספה ב" אות כ.

„רמ"א, „מהרש"ל]. ונ"ל דכל הפוסקים המתירים בזה מודו דהירא שמים ומדקדק במעשיו ראוי ליוהר בזה אם לא בלתי איזה אונס והכרח, ומכ"ש ת"ח הלומד תורה כל היום אם הוא לא יהי' בכלל זה של יראי שמים ומדקדק במעשיו, א"כ אי' איפוא הירא שמים ימצא . . . [מ"ש ע"ד החיוב המוטל על העולים לדור בארצינו הקדושה ליוהר בזה טפי נעתק לעיל ח"ב פ"ה ב"נספח"].

„איך שיהי' לדעתי גם אני בזה מודה שראוי בלי ספק לת"ח ליוהר בזה במאוד מאוד . . .”

ואם לגדולי המקילים כך — א"כ אי' איפוא מצאו המקילים למעשה בפועל ידיהם ורגליהם לנהוג ככה?

* * *

ונסיים בדברי הס' נוהג כצאן יוסף (פדנקפורט ענ"מ, שנת תע"ח) בהל' גילוח אר"ז, דאף בכמה דוכתי „לאו כל אדם ראוי לטול את השם לעשות עצמו פרוש אם אינו תלמיד חכם ונוהר בכל האיסורין שכל אדם מוזהר עליהן דמחזי כיהורא“, אבל עכ"ז „בענין גלוח הזקן אינו כן, דשאי ומצוה לכל אדם מישראל להניח לגדל שערות זקנו בשפע ד"ב, אפילו הוא עם הארץ“. וב„פלא יועץ“ (ערך „גילוח“): „לכן כל אדם יעשה עצמו תלמיד חכם, ואל יחוש למלעיגים שאומרים פאות של חכם“.

ולפי המובא והנתבאר לעיל בארוכה דבהעברת הזקן אף שלא בתער שיין כו"כ איסורים מה"ת ומד"ס, ושכן היא הכרעת ההלכה בכה"ג כהמחמירים — פשוט דתלמיד חכם ועם הארץ שוים הם בדין הזה.

יד

אפילו את"ל שהרי ג"כ ישנן הרבה דעות הפוסקים שהם מתירין במספרים, אה"נ ואם כן הוא מחלוקת היא בין הפוסקים, ואז ק"ל הקבלה מכריע בין הפוסקים וכ"כ גדולי הפוסקים בכלליהם (כמו הרדב"ז והחכם צבי ועוד ועוד), וכמובא ומבואר בארוכה לקמן בטענה ומענה ב', ועיי"ש שכן הוא דעת מרן הב"י בעצמו.

דברי סיום

ועכשיו שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך דרכי והנהגת גדולי רבותינו הפוסקים בהוראתם, שאפילו במקום שמרן הב"י נקט לקולא, וגם איכא להמורה הוראה בעצמו כמה ראיות להקל, עכ"ז מצינו הרבה פעמים דלהלכה למעשה לא מנעו הפוסקים מלחתום ד„לחומר הנושא ולרוב הפוסקים המחמירים והמה גדולי עולם הקדמונים“ — לא מלאו לבם להקל, אף שמצאו הכרעה בב"י¹.

(1) ע"י שו"ת נודע ביהודה מה"ק יו"ד סי' מ"ו. וראה דוגמאות הנ"ל טענה ומענה הן או אות ב'. וראה דברי הגר"מ פיינשטיין שליט"א באגרות משה אר"ח ח"ג סימן נ"ד ענף ד': „ואחר שנתבאר שראיות המג"א אינם כלום להב"י ודעמי, הי' מן הראוי גם

ויתירה מזו אנו רואים בספרות הפוסקים, שאפילו בנידון שיש אך ורק דעה יחידה להחמיר, ומוכח דדעתו תמוהה היא, עכ"ז, היות שבעל הדעה הוא מגדולי ראשונים או אחרונים, נקטו להלכה להחמיר כדבריו (אפילו) * נגד רוב הפוסקים, מטעם „הואיל ויצא מפי גאון גדול כמותו“¹. וחזינו דאמרינן כן לא רק כשיש דעת יחיד (אפילו דעה תמוה, כנ"ל) להחמיר במקום חשש (אפילו חשש רחוק) של איסור תורה², אלא גם בחשש איסור דרבנן³, ואפילו במקום חומרא בעלמא⁴.

ומה יקרו דברי הר"ן⁵ (הביאו מרן הב"י⁶), דכששאלו אותו אם ראוי לפרסם פסק להחמיר שלא לקרות במגילה [מדברי סופרים] אשר לרוב הפוסקים היא כשרה. ורק לחד פוסק היא פסולה, שהשיב הר"ן:

„רואה אני אותם [את דבריך להחמיר] טובים ונכוחים עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע שאפילו בעסקי העולם כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק ועל אחת כמה וכמה שיש לנו לעשות כן בדרכי התורה והמצות שהן כבשוננו של עולם ואין

לפסוק למעשה כהב"י והרמ"א והב"ח, אבל מ"מ, כיון שהמג"א סובר כן, ומשמע שגם הפמ"ג מסכים לו והביא כן מהלבוש, יש לנו להחמיר“.

(2) ראה סוכה לב, ב. פסחים קיד, ב.

(3) העירוי ח"א משיטת ר"ת בדין טבילת היולדת (טושו"ע יו"ד סי' קצד). דכתב מרן הב"י וגדולי האחרונים דכל הגאונים וכל הפוסקים נקטו להלכה שלא כר"ת (ראה ב"י שם ד"ה והיולדת בימי זיבתה. ד"מ שם סק"ג. ט"ז שם סק"ג. ביאור הגר"א שם סק"ד. וראה רמב"ם הל' איסורי ביאה. ב"י שם ד"ה כתב הרמב"ם בשם ממהרי"ט שורש קמ"ד). ועכ"ז בכ"מ הנהיגו כשיטתו: „הואיל ונפיק מפומי דר"ת“ (הגהות מיימוניות שם בשם הסמ"ג. הובא בב"י וד"מ שם). וראה שבות יעקב שם. במסגרת השלחן לקצשו"ע הל' נדה. ס' תורת המשפחה פ"ח. ועוד.

(4) ראה דברי הגר"מ פיינשטיין שליט"א באגרות משה יו"ד ח"א סי' ס"ב בענין חשש איסור דרבנן מסויימת שהאריך להביא כמה דאיות לקולא עד שבא למסקנה: „ולכן חזינו שלא לחשוש כל הרבנים שבמדינה לאסור זה וגם הא כמעט כל ישראל שבמדינות אלו . . . וחזינו לומר שעשו איסור אלא הוא כדביארתי שמדינת מותד ואם אינם נביאים בני נביאים הם . . .“ — ועכ"ז, המשיך דבריו: „זהו לדינא, אבל בעל נפש יש לו להחמיר על עצמו מצד כמה חששות . . . רביעית שיטת מטה יהונתן [דעת יחיד] . . . ואף שדבריו אינם מובנים ומצד זה אין לחוש לדינא דאין לדין אלא מה שענינו ראות, מ"מ לבע"נ יש לחוש דאולי ה"י מתרץ דבריו. ועיין ב"ב דף ק"ל בהא דא"ל רבא לר"פ ולר' הונא בדרי"י לאחר מיתתי לא מיקרא תקרעוהו ומיגמר נמי לא תגמרו מיני, אלמא דיש ספק קצת כיון שאמר גברא רבא אף שאינו בדין ספק לענין הוראה, מ"מ לבעל נפש יש לחוש גם לזה, זהו הנכון לענ"ד להלכה ולמעשה“.

וראה אגרות משה (אה"ע ח"א סו"ס נ"ח) שאפילו במקום ששיטת החתם סופר . . . הוא דבר תמוה, מ"מ: „לדינא . . . מן הראוי שיחמירו . . . כדסובר החתם סופר הואיל ויצא מפומי דגאון גדול כמותו“.

(5) ראה מג"א או"ח סי' ת"ל בהנהגה מסויימת של המהרש"ל דלדעת המג"א „לחומרא בעלמא נקטי“, ועכ"ז כתב המג"א בעצמו דמ"מ „יש להחמיר הואיל ויצא מפי אותו צדיק“.

(6) הובא בתשובות הריב"ש סי' ש"צ.

(7) טואו"ח סי' תר"צ, עיי"ש. והובא ג"כ בשו"ת מהרש"ם סי' ל"ה.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרכח.

נניח הדרך אשר דרכו בה רבותינו הקדושים ז"ל ונכניס עצמנו במקום צר ובמשעול הכרמיס*, עכ"ל הר"ן.

א"כ על אחת כמה וכמה בגדו"ד בדין גידול הזקן — "הדרך אשר דרכו בה רבותינו הקדושים ז"ל" — שהוא קשור בכמה אזהרות מן התורה (וכן מדרבנן), [וא"כ, דין זה חמור יותר מאיסור כרת, כנ"ל אות ב', עיי"ש] ויש הרבה מגדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים אשר מלחמם אנו אוכלים ומימיהם אנו שותים דלפי דבריהם אסור להעביר הזקן אף שלא בתער [כדלעיל ח"א], ויש כו"כ ראיות הוכחות לדבריהם [כדלעיל ח"ב], ולפי כללי הפוסקים הנה הכרעת ההלכה בכה"ג היא כדבריהם להחמיר [כדלעיל "מענה" זו] — בודאי עלינו לכופ ראשינו ולנהוג בתחלט כדבריהם.

ודעת לנכון נקל, ומשכיל על דבר ימצא טוב.

(8) שו"מ נוסחא אחרת מובא בס' דא גזירת אורייתא (ירושלים, תרצ"א): "פוקו וחזו מש"כ בתשובת הר"ן ז"ל הובא בתשובת ריב"ש סי' ש"ץ. . . אם האדם יצטרך לילך על גשר אשר כולם יאמרו שהוא גשר חזק ורק שר חכם אחד יאמר שהוא גשר רעוע וסכנה היא להלוך על גשר זה הלא בודאי לא ילך שום איש על גשר זה וא"כ אם על עניני הגוף יחשוב להחמיר כ"כ אם כן ק"ו ב"ב של ק"ו שיש להחמיר בעניני הנפש לעשות המצוה על צד הכשרות והיותר טוב בבירור גמור עכ"ל הר"ן בריב"ש הנ"ל וא"כ . . . האידך שום איש אשר יראת אלקים נגע בלבבו להקל בזה כיון שגדולי הפוסקים הנ"ל אוסרים בזה . . ."

(*) עוד עד"ז — ראה לקמן "הוספה ב" אות א בארוכה.

טענה ומענה ב

*

(הכרעת הזוהר והמקובלים בנדו"ד — לאור ההלכה)

מענה :

ידוע ומפורסם עד כמה החמירו בעלי הזוהר וגדולי המקובלים באיסור העברת הזקן אף ע"י מספרים וסם וכו'. אבל תורה לא בשמים היא, ואין לנו עסק בנסתרות (ראה שו"ת חתם סופר חאו"ח סו"ס קנט. לקמן הערה 105).

**

מענה :

א

טענה הזאת הרי היא מופרכת מעיקרה, שהרי תשובתה בצדה, כי לא בכח הקבלה כשהיא לעצמה, אנו באים בזה, רק יען אשר יש ויש פוסקים רבים המחמירים בדבר מצד ההלכה [אף שאמת הדבר כי גם הפוסקים המתירים מצד עיקר הדיון, קיימו וקבלו את הכרעת המקובלים וחששו לדעתם בחומרא זה, וכנ"ל]⁸⁵.

ועד"ז השיב הגאון בעל שו"ת מנחת אלעזר על משיג א' שדחה דברי אביו הדרכי תשובה בנדו"ד, בטענה שפסק דינו לאסור מספרים וסם בהעברת הזקן מיוסד הוא על דברי המקובלים, וזה לשונו (בח"ב סימן מ"ח):
„... מה שכתב [המשיג הנ"ל] שהביא [הבעל דרכי תשובה] 'מספרי קבלה' לא ידעתי האיך טח עיניו מראות או רצה לעזור עיני אחרים, וכי המעשה רוקח על המשניות והשו"ת צ"צ הנ"ל שהביא שביאר באורך להלכה וכן הרוח חיים על היו"ד להג"מ חיים פאלאג'י ז"ל שמביא שם ע"ז בדרכי תשובה 'ספרי קבלה' הם!! וכן כל הפוסקים והשו"ת שהבאתי לעיל שמחמירים בדמספרים אסור ג"כ — כולם ספרי קבלה הם אצלו!"
וד"ל.

ב

אפילו אילו יצוייר שהי' כל מקור האיסור להעביר הזקן במספרים וסם וכו' אך ורק ע"פ פסק הזוהר והמקובלים ולא מדברי הש"ס ופוסקים (ואין לך דבר שהוא רחוק מהאמת כזה, וכנ"ל) הרי אף בכה"ג מפורש בדברי

(*) עוד בתוכן פרק זה — ראה לקמן "הוספה ה" (עמ' תתשח ואילך), וב"מילואים והשמטות" עמ' תתרכט ואילך.

(**) מ"ש מרן החת"ס עצמו בשו"ת חת"ס החדשות — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרכט.

הרדב"ז⁸⁶ והכנה"ג⁸⁷ והמגן אברהם⁸⁸ והבאר היטב⁸⁹ והשו"ע הרב⁹⁰ והמשנה ברורה⁹¹ ועוד⁹² דהגם דקיי"ל דהיכא שהקבלה חולקת עם התלמוד והפוסקים⁹³ הולכין אחר התלמוד, מיהו אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ בדבריהם⁹⁴.

וכיון שהמגן אברהם וכל הנך גדולי רבותינו פסקו ג"כ כן שצריכים

(86) שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף קנ"א (פ') וז"ל: "... ולעצמי אם הוא חומרא אני נוהג אותו".

(87) בכללים בדרכי הפוסקים אות ב' וז"ל: "אם הקבלה חולקת עם הגמרא והוא חומרא אני נוהג אותו הרדב"ז ז"ל ח"א סי' פ'".

(88) שו"ע אור"ח סי' כ"ה ס"ק כ' וז"ל: "... כתב בכנה"ג בכללי הפוסקים כל דבר שבעלי הקבלה והזוהר חולקין עם הגמ' הלך אחר הגמ' והפוסקים (רדב"ז ח"א סי' מט, פ. ספר יוחסין. ד"י הלוי סי' מ"א. וכ"כ הרב ב"י כאן) מיהו אם בעלי הקבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ וכל דבר שלא הוזכר בגמ' ובפוסקים אע"פ שזכר בקבלה אין אנו יכולים לכופ לנהוג כן (רא"ם ח"א ס"א) עכ"ל". וכבר נתבאר דין העברת הזקן שלא בתער הוזכר בפוסקים, ולפי כמה דעות כן מוכח מהגמרא, וכנ"ל בארוכה. (89) שו"ע אור"ח שם אות י"ד וז"ל: "... כתב הכנה"ג ... מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ".

(90) תאו"ח שם סעיף כ"ח וז"ל: "... ומ"מ אם בעלי הקבלה מחמירים יש להחמיר ג"כ אבל אין אנו יכולים לכופ את הצבור להחמיר".

(91) שם ס"ק מ"ב וז"ל: "... כתב הכנה"ג ... מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ".

(92) ראה הנסמן בפחד יצחק ערך "גמרא (קבלה)". אנציקלופדי תלמודית ערך "הלכה".

(93) אבל דבר שאינו מפורש בש"ס אלא בדברי הפוסקים והוא היפך דברי בעלי הקבלה יש לפסוק כדעת חכמי הקבלה, וביאר מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף סי' ב' דאף שהרב הרדב"ז ז"ל כתב בתשובה וכתבה רבינו בסוף בכנה"ג ספרו בכללים בדברי הפוסקים סי' א' דהיכא דהקבלה חולקת עם הגמ' הלך אחר הגמ' אבל אם אין נזכר בגמ' וגו' בקבלה הלך אחד הקבלה וכו', יע"ש. מ"מ אין הדברים הללו אמורים רק בדבר המפורש בתלמוד והקבלה חולקת על תלמוד ערוך, אבל בדבר שלא נזכר בתלמוד דק בדברי הפוסקים ז"ל והם חולקים על הקבלה אפילו שהשוו כלם לדעת א' עכ"ז לדברי הקבלה שומעים, וכן מתברר להדיא מדברי רבינו הגדול בב"י אור"ח סי' קמ"א, שכתב וז"ל ומתוך דברי הרא"ש ז"ל שכתב רבינו יתבאר לך שצריך העולה לקרות בנחת עם הש"ץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. וכ"כ התוספות בסוף פ"ק דב"ב אבל בס' הזוהר פ' ויקהל כתב שאסור למקרי באורייתא בר חד בלחודו וכו' וכיון שלדברי הזוהר אסור לקרות אלא א' לבד ועכשיו שנהגו שש"ץ הוא הקורא העולה אסור לקרות אע"פ שלדברי הפוסקים צריך לקרות ואם לא יקרא כתבו דהוי ברכה לבטלה מאחר שלא נז' זה בגמ' בהדיא לא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים וכו' עכ"ל הרי דאפילו בענין ברכה לבטלה הסכימה דעתו דעת עליון דמאחר שלא בא הדבר מפורש בגמ' אלא בדברי הפוסקים עם היות שהסכימו לדעת א' עכ"ז פסק שלדברי הזוהר שומעין. וכ"פ בס' מכתב לחזקיהו סי' ז'. שד"ח כללי הפוסקים סי' ב' אות י"ב, עיי"ש ובהנסמן שם.

(94) וכתב בשו"ע הרב שם דאין אנו יכולים לכופ את הציבור להחמיר. ולהעיר משער החולל פ"א (נעתק לקמן) שהרב כ"כ בשו"ע שלו במהדו"ק לפי הפוסקים וכששאלוהו בע"פ השיב לעשות כהמקובלים.

ובודאי חייבים להחמיר אם כבר נהגו כן שהרי זה כמנהג ע"פ ספרים חיצונים שעוקר הלכה וכמ"ש החתם סופר בתשובותיו תאו"ח סי' ל"ו, וראה לעיל ח"ב פ"ה.

להחמיר כבעלי קבלה במקום שמחמירים, א"כ איך אפשר לדחות זאת כלאחר יד בטענה שאין לנו עסק בנסתרות. הלא מוטל עלינו חיוב בכגון דא לתת לב לעשות כדברי הבעלי קבלה במקום שמחמירים⁹⁷.

ג

על אחת כמה וכמה דבנדודי הרי הרבה מגדולי הראשונים והאחרונים נקטו להלכה שיש איסור גמור להעביר הזקן אף שלא ע"י תער, וכו"ל. והנה בכגון דא, כתבו גדולי הפוסקים בכלליהם, אשר במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים, דברי הקבלה יכריעו⁹⁸.

[וכן פסקו הרדב"ז⁹⁹ והחכם צבי¹⁰⁰, והביאום להלכה בשערי תשובה¹⁰¹ וביד אהרן¹⁰² ובמשנה ברורה¹⁰³ ועוד¹⁰⁴].

ועפ"ז כתב בנידוננו הרב בעל חסדי דוד על התוספתא (הגאון רבי דוד פארדו) בספרו שו"ת מכתם לדוד חיו"ד סו"ס כ"ח: "... הנה כי כן אתה עתה ברוך ה' חוזר חוזר ואל תסתרך לבל הדור כי אתה הראית לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הרמב"ם ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספרים וכדמוכח נמי מדברי רבינו מוהריב"ל ז"ל ובפ"י איתמר בדברי חד מגדולי הפוסקים הראשונים הוא הרא"ה ז"ל בס' החינוך ע"ש. ומעתה פשיטא דהכי נקטינן ולא יהא אלא ספק שקול בהבנת דברי הפוסקים או מחלוקת הרי כלל גדול לימדנו הרב מהרדב"ז ז"ל ואחריו כל ישרי לב דכל דאיכא ספקא ומחלוקת

97) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. וכ"כ בנדודי בס' דברי חכמים סי' כ"ה בסול"ב ס"ק ר'. ובס' יד נאמן (בחלק החידושים ע"מ שבת) הביא פסק האריו"ל לאסור אפילו עקירה ותלישת שערות הזקן, וכתב ע"ז: "... והנה כבר נודע מדברי הרדב"ז ז"ל דכל שהוא חומרא ראוי לחוש אליו אף שלא הוזכר בתלמוד כ"א בזוהר". 98) שו"ת הרדב"ז חיד סי' אלף פ"ב (ח) וז"ל: "... וכיון שהוא פלוגתא דברי הקבלה יכריעו, עכ"ל".

99) שו"ת חכם צבי סי' ל"ו: "... וצריך אני להודיע לשואל שאפילו אם היו דברי זוהר הפך מהפוסקים לא הי' לנו להניח דברי הפוסקים בשביל דברים האמורים בסתרי תורה כי אין לנו בדינים והוראות עסק בנסתרות, וזלתי במקום שיש מחלוקת בין הפוסקים אז נכון לסמוך על הכרעת זוהר. וכן כתב הרב הגדול מוהר"ר דוד בן זמרא [הרדב"ז]. . . בתשובה ח' כתב וכיון שהוא פלוגתא (רצה לומר בין הפוסקים) דברי הקבלה יכריעו, עכ"ל".

ושם בס' ע"ד כתב החכם צבי: "... ולא שאני פוסק הלכות מתוך זוהר אלא שהדבר מושכל ראשון והאמת עד לעצמו, ועוד כבר כתב הגאון הגדול מהרדב"ז כל מקום שאין זוהר חולק על הגמרא פסקינן כוותי, דאפילו במקום שהפוסקים חלוקים הזוהר מכריע. . . וחלילה למי שיש לו לב שיחלק בדברים אלו והחולקים בלא לב ידברו".

100) שו"ע או"ח סי' כ"ה ס"ק י"א.

101) או"ח מהד"ב סי' ל"א אות ב'.

102) סי' כ"ה ס"ק מ"ב.

103) ראה הנסמן בפחד יצחק ערך "גמרא (קבלה)". אנצ"י תלמודית ערך "הלכה".

וכ"כ בשדי חמד (כללי הפוסקים סי' ב' אות י"ג) וז"ל: "במחלוקת הפוסקים הקבלה מכרעת, עיין מכתב לחזקתו בתשובה סי' ג'. פתח הדביר ח"א דף מ"ו ע"א וקט"ו ע"ג, אור לי סימן ס"ט. כל החיים דף כ"ו ע"ב. ועיין לקמן סי' ס"ו אות ט' ובשדי חמד בחלק אסיפת דינים במע' חירופין אות ג'".

(* ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרכט ואילך.

בין הפוסקים הקבלה תכדיע, וכבר ידעת כמה החמידו בזה בספר הזהר הקדוש. וכ"ש הכא דמשמע ודאי דליכא ספיקא ולא מחלוקת כלל שגם הפוסקים שהזכירו לשון היתר ר"ל היתר מן התורה, ועוד קרוב לשמוע כפי מ"ש הרא"ה ז"ל שם דכוונת הרמב"ם היינו במספרים כעין תער ולפי"ז י"ל דמ"ש המתירים היינו כשאנו כעין תער וכ"כ בפסקי תוס' דמכות"

וכ"כ בשו"ת קול מבשר (ח"א סו"ס י"ט): "... והנה כבר כתב בתשובת הרדב"ז הובא בשו"ת חכם צבי . . . דבר שלא נזכר בפוסקים או שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו יעו"ש . . . וא"כ גם בנידון דידן שיש מחלוקת בין הפוסקים פשיטא שיש לחוש לדברי הקבלה המכריעה לצד המחמירים."

וכדבריהם כתבו כן גם בנדו"ד במאיר נתיב¹⁰² וס' עמודי ארזים¹⁰³, ועוד.

ד

ובפרט ע"פ מ"ש מרן הגאון רבי יעקב עמדין (יעב"ץ) בספרו "שאלת יעב"ץ" (ח"א תשובה מ"ז) דמה שאמרו דכשהמקובלים חולקים על הש"ס ופוסקים וכו' — על כרחך זהו דוקא כשהזהר והש"ס מחולקים בפירוש, אבל כשלשון התלמוד סתום וסובל ב' פירושים או בודאי בעלי הקבלה יכריעו שהפירוש גם בתלמוד כותי"י ולא נשוי פלוגתא. והעיקר אז כדברי בעלי הקבלה וצריכין לשמוע להם. [ואפילו כשמפרש הזהר פירוש אחר שלא כדעת מפרשי הש"ס, הרי מאחר שלשון הגמרא סובל פירושו יותר יש לנו לקבל פירוש הזהר מלקבל דעת המפרשים]. וסיים הגאון יעב"ץ "זהו דבר שאין לספק בו לדעתו".

והוסיף דיתירה מזה, "שאותן המפרשים עצמן, אלמלי ראו הזהר . . . אצלי אין ספק שהיו חוזרים מפירושם".

ובתוך דבריו שם כתב, שזוהי שיטת מרן הב"י, וגם שזו היתה כוונת הרדב"ז והחכם צבי וכו' הנ"ל כשכתבו דכשיש מחלוקת בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו, שאם יש חילוקי דעות בין הפוסקים, הרי מזה מוכח שדברי הגמ' סובלים ב' פירושים, ואז דברי בעלי הזהר מכריעים שהפירוש האמיתי בהתלמוד הוא כדבריהם¹⁰⁴.

(102) ע"ס נתיב מצותך פי"ח אות ל"ט: "... והפוסקים הביאו דאלו מרן הב"י ה' רואה דברי החינוך ותה"ד לא הוי פשיט ל' להתיר במספרים בשו"ע. כי אפילו לא יהא אלא ספק שקול בהבנת דברי הפוסקים או מחלוקת הרי כלל גדול נקטינן דכל היכא דאיכא ספיקא או מחלוקת בין הפוסקים הקבלה תכדיע. וכבר ידוע עד היכן החמירו בזה בזהר הקדוש".

(103) דף ס'.

(104) הביאו בזה בכ"מ, וז"ל בשלימות: "... אמנם דוקא באופן זה כשאין לנו נטות ממשעול המחלוקת ואין אנו יכולין להשוות בין התלמוד והמקובלים שעל כרחנו אנו צריכים אז להחזיק במחלוקת כזו שהיא לשם שמים שסופה להתקיים . . . משא"כ במקום שדברי התלמוד סתומים וחתומים וסובלים פירושים שונים. והמפרשים נדחקו אל קיר הבנתם לפרשו ע"פ סברתם ולא ידעו מהזהר כלום, וזכינו שראינו הזהר מפרש פירוש אחר בדברי הגמ', ולא כחולק אלא כמפרש לשון הגמרא הסתום, למה

וא"כ בענינינו כיון שבלשון הש"ס והמשנה במכות „אינו חייב עד שיטלנו בתער" יש לפרש שחיוב מלקות ליכא, אבל איסורא מיהא איכא גם במספרים וכו' וכמ"ש כל הנך רבוותא גדולי הראשונים והאחרונים (מובאים לעיל ח"א ערך „דמב"ם" אות ב' ולעיל ח"ב פ"ב, עיי"ש) ועד שבאו למסקנה ד„גוף הדין דהיתר גלות פאות הראש והזקן במספרים אפילו שלא כעין תער אין לו שורש כלל בגמרא ופשט הגמרא משמע להיפך" — א"כ צריכים לפרש כן בגמרא כדי שלא יסתור למ"ש בזוהר ובקבלה שאסור לספר זקנו כלל, וכמ"ש הגאון רבי יעקב עמדין בשאלת יעבץ הנ"ל שבכה"ג העיקר להלכה כבעלי הקבלה, כיון שגם בגמ' יש לפרש כן כנזכר וא"כ הלכה כהזוהר שאין להעביר זקנו וליגע בו גם במספרים וכו', ופלא על הטוענים טענה זו דאין לנו עסק בנסתרות¹⁰⁵.

יגרע חלקו, ומה חסרון בחקו, מכל המון המפרשים, הבעבור שדבריו דברי קבלה, נדחם בשתי ידיים, דל קבלה מהכא, מכדי שקולים הן, ולמה לא נשמע לראשונים ולפירוש קדמון אפילו לא ה' ראי' לזה יותר מזה. הלא יש לנו לעשות ככזה כדברי הוזהר, אחר שאינו חולק, וכדמשמע ג"כ מלשון תשובת א"מ הגאון [החכם צבי] הנ"ל, והרדב"ז. וס' יוחסין. (ואחרון חביב הרב"י באו"ח סכ"ה לענין סח מברך שתיים יע"ש ביחוד כי ממנו סיוע ברור למ"ש) שמדברי כולם נלמוד שאין להתירם נגד הוזהר ולעשות מעשה שלא כדעתו, אלא דווקא במקומות שברור לנו שהתלמוד חולק (וראוי והגון להשתדל בכל מאמצי כחור להשוותם אם אפשר. כמצווה עלינו בכל מקום להטיל שלום, בפרטות בין ת"ח המרבים שלום). אבל במקומות שאין הדבר ברור לפנינו שחולק, ואילו היו הפוסקים מחולקים אם חולק או אינו חולק, יכריעו דברי המקובלים כדברי האומר שאינו חולק, וכ"ש וכן בדין כשמפרש בו פירוש אחר שלא כדעת המפרשים, שאחר שלשון הגמ' סובל פירושו. יותר יש לנו לקבלו מדעת המפרשים, והו דבר שאין לספק בו לדעת, ועוד שאותן מפרשים עצמן אלמלי דאו הוזהר אולי לא פירשו לנו כך. ולא עוד שאצלי אין ספק שהיו חוזרים מפרושים".

105) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח, הביאו בעמודי ארזים דף ס, ב. ובשו"ת מנחת אלעזר שם סוסי' ע"ח החזיק הגאון המחבר את דבריו בזה, וז"ל: „... ואשר שאל בראותו דברינו (ע"י בחלק הלז בתשובה סי' מ"ח בד"ה ומעתה אבוא על דברי וכו') ובד' החת"ס ז"ל לענין מ"ש בזוה"ק ח"י ל"י למאן דאשית ידי בדיקני' וכו', וכו'. והנה ראיתי עוד בדברי הגאון החת"ס זצ"ל (בתשובה ג"א בחאו"ח) וכו' וז"ל ויפה כתב פר"מ על שכנגדו הביא מכתבי האר"י וכו' עליו פר"מ עם נעלמים לא אבוא ויפה דיבר וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם הלכות הפוסקים חייב משום זורע כלאים פן תוקדש המלאה הזרע אשר תורע ולעומת זה המערב ספרי הגיון עם דברי תורה כאלו עובר על חורש שור וחמור יחידו ואם הוא מנהיג ישראל מנהיג בכלאים עכ"ל החת"ס. והנה מ"ש כל המערב דברי קבלה עם ההלכות חייב משום זורע כלאים וכו' חס ל' להגאון הצדיק ז"ל להיות כוונתו בפשיטות וכי מרנא המגן אברהם שמלאים דבריו בשו"ע או"ח מכתבי האר"י"ל להלכה בהרבה מקומות וכן מרן הב"י ושאר הפוסקים שהביאו מהזוה"ק והאר"י"ל למנהג להלכה בספריהם על כל אלו יאמרו שהיו זורעי כלאים ח"ו אלא במחכ"ת גאוננו וצדקתו פלטה קולמסו ורק דרך צחות משום סיפ' דדבריו מחמת שרצה להרעיש על המערבים דברי הגיון והשכלה כמו שנראה שם כן י"ל בע"כ, ובאמת לענין קבלה ובפרט במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים בודאי הקבלה יכריע להלכה וכמ"ש שם בסי' מ"ח מדברי השאלת יעבץ זצ"ל „... עיי"ש. וראה לקמן הערה 127 שפסקו הלכה של החתם סופר מכוונים ע"פ קבלה, וראה לעיל ח"א ערך „חתם סופר" אות ב' מספר 3 שבכמה תשובות גם מרן החת"ס חשש לדעת המקובלים. וראה שו"ת שבט הלוי ח"א סי' ב — שם כתוב ליישב דברי החת"ס באו"א. ראה לקמן „מילואים והשמטות" עמ' תתנג.

ה

גם מרן הב"י מסכים שהכרעת ההלכה בכה"ג כדברי הוזהר

נתבאר לעיל דזה שאנו רואים שיש חלוקי דעות בין הפוסקים בנדו"ד מוכיח דאינו נמצא מפורש בהדיא בדברי המשנה או הגמרא שיש או היתר או איסור להעביר הזקן שלא בתער.

והנה בכגון דא כתב מרן הב"י (או"ח סי' קמ"א) וז"ל : ומתוך דברי הרא"ש ז"ל שכתב רבינו יתבאר לך שצריך העולה לקרות בנחת עם הש"ץ כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. וכ"כ התוספות בסוף פ"ק דב"ב אבל בס' הוזהר פ' ויקהל כתב שאסור למקרי באורייתא בר חד בלחודוי וכו' וכיון שלדברי הוזהר אסור לקרות אלא א' לבד ועכשיו שנהגו שש"ץ הוא הקורא העולה אסור לקרות אע"פ שלדברי הפוסקים צריך לקרות ואם לא יקרא כתבו דהוי ברכה לבטלה. מאחר שלא נזכר זה בגמרא בהדיא לא שבקינן דברי הוזהר מפני דברי הפוסקים וכו', עכ"ל¹⁰⁶.

הרי דאפילו בענין ברכה לבטלה [כשהוזהר מיקל] הסכימה דעתו דעת עליין דמאחר שלא בא הדבר מפורש בגמרא אלא בדברי הפוסקים עם היות שהסכימו לדעת א' עכ"ז פסק שלדברי הוזהר שומעין¹⁰⁷ א"כ כ"ש בנידון שלפנינו שהוזהר והמקובלים מחמירים, והפוסקים אינם מסכימים לדעה א' להקל אלא אדרבה הרבה מגדולי הפוסקים כותבים לאסור העברת הזקן במספרים וסם וכו'.

ואפילו בשאלת ביטול מ"ע של הנחת תפילין פסק מרן הב"י (או"ח סימן ל"א ד"ה וחולו של מועד) אחר שהביא דעות הפוסקים אם להניח תפילין בחוה"מ: "... שמעתי שמקודם היו מניחים אותם כדברי הרא"ש ואח"כ מצאו שכתב רשב"י במאמר אחד שאסור להניחם בחוה"מ וע"כ נמנעו מלהניחם בחוה"מ. . . [ומסיק מרן הב"י] . . . ומאחר שבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רשב"י המפליג כל כך באיסור הנחתם".

וראה מ"ש מרן הב"י בטור או"ח סי' כ"ה¹⁰⁸ ובטור אה"ע סי' כ"ה¹⁰⁹. ואנו רואים במוחש בעינינו עד כמה שחיבב וחשש מרן הב"י לדברי הוזהר תמיד¹¹⁰.

וראה לעיל בטענה ומענה א' אות ד' דשם נתבאר דאף דקבלנו הוראת

(106) וראה בד"מ שם.

(107) שו"ת דברי יוסף סי' ב'.

(108) הביאו בשאלת יעב"ץ — נעתקו דבריו לעיל הערה 104.

(109) בבדק הבית שם וז"ל : "אילו הי' ר"י רואה מ"ש הוזהר בעונש המוציא זרע לבטלה כי הוא גדול משאר עבירות שבתורה לא הוי' כותב זה שכתב". ובנדו"ד ראה לעיל ח"ב פ"ג כמה הפליגו הקדמונים בהעונשים קשים וגוראים ר"ל למי שמגלח זקנו במספרים וכו'.

(110) ראה מראית העין (להחיד"א) חלק הליקוטים אות ו'.

מִרְנָה הַבִּי הֵינּוּ דוֹקָא בְּדַבֵּר שְׁאִינוּ חוֹלֵק עִם רַבִּינוּ הָאֲרִיזָל אֲבָל אִם הֵם חֲלוּקִים בְּדַבֵּר נִקְטִינָה כְּרַבִּינוּ הָאֲרִיזָל מִשּׁוּם דְּפָשִׁיטָא לָן דְּאִילוּ גּוֹדֵעַ מִרְנָה דַּעַל דֶּרֶךְ הָאֲמִתּוּ הֵדִין הוּא כֵּן אִף הוּא הִי מוֹרָה כֵּן, עֵינֵי שֶׁבָּאֵרְכָה וְשֶׁם נִסְמְנוּ מִקּוּרֵי הַדְּבָרִים.

וְעָאכֹ"כ כֹּאשֶׁר י"ל שֶׁפֶסֶק הַזֶּה הוּא הָאֲרִיזָל לְאַסּוּר הָעֵבֶרֶת הַזֶּקֶן אִף שֶׁלֹּא בְּתַעֲרָה הִי (לֹא רַק ע"פ קְבִלָה כ"א גַּם) מִדִּינָא, וְכִפִּי שֶׁהוּבָא לְעִיל ח"א בְּעֶרְכָם, עֵינֵי שֶׁ.

וְרָאָה עַד כֵּמָה שֶׁהַפְּלִיג בְּכָלֵל הַזֶּה בְּשׁוֹת מִשְׁאֵת בְּנִימִין (תַּלְמִיד הַרְמָא וְהַמְהַרְשָׁל [שֶׁה"ג לְהַחֲדִיד בְּעֶרְכוֹ]) בְּסִימָן ס"ב וו"ל: "... כָּל הָרוּצָה לְפִסּוֹק הַלְכָה וְלִהְיוֹת הֵיכָא דְּאִיכָא פְּלוּגָתָא דְּרַבּוּתָא זֶה לֹא יִתְכֵּן כִּי אִם בְּאַחַד מִשְׁלֹשָׁה דְּרָכִים ... ב) אִפִּילוּ בְּלֹא הוֹכַחָה וְרָאִי אֲלֵא כִּיּוֹן דְּחֻזִּינָן דְּאִיכָא רֹב מִנֵּין וְרֹב בְּנִין פִּסְקִינָן הַלְכָתָא כְּוֹתִיחֵהּ דִּיחֲדִיד וְרַבִּים הַלְכָה כְּרַבִּים ... הַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי לִילֵךְ אַחֵר רֹב מִנֵּין וְבְנִין הָרִי לְפִנֵּיךְ סִפּוֹר הַזֶּה הוּא שְׁקוּל יוֹתֵר מִכָּל הַמַּחְבְּרִים שְׁאֵחֶר חֲתִימַת הַתְּלִמּוּד וְאִם יִהְיוּ כָּל הַמַּחְבְּרִים בְּכָפּ מֵאֲזִינִים א', וְסִפּוֹר הַזֶּה לְבַדּוֹ יַעֲלֶה בְּכָפּ שְׁנֵי מַכְרִיעַ אֶת כּוֹלָם, וְהָרִי הוּא עֲדִיף מִרֹּב מִנֵּין וְבְנִין וְכִמוּ שֶׁכָּתֵב בִּי דְּאֻלִּינָן בְּתַר דַּעַת הַזֶּה נִגְדָה שְׁאֵר מַחְבְּרִים, וְקִי בְּנִדּוֹן שֶׁלְּפָנֵינוּ דְּאִיכָא רַבּוּתָא טוֹבָא וְרַבִּים שֶׁמִּסְכִּימִים לְדַבְּרֵי הַזֶּה.

וְעַד"ז מִצִּינוּ בְּשׁוֹת דְּבַר שְׁמוּאֵל (לְרַבִּי שְׁמוּאֵל אֲבוּהָב) סִימָן ע"ד¹¹¹. וְעוֹד¹¹².

וְעַפ"ז כָּתֵב בְּנִדּוֹד בְּשׁוֹת דְּבָרֵי מַלְכִּיָּאל (ח"ה סִימָן פ"א): "... הָרִי כָּל דִּינֵי הַתּוֹרָה מִצִּינוּ שֶׁעָשׂוּ חו"ל סִיג וְגַדְרָה וְכִאֲתִיב בִּיבְמוֹת (דף כ"א) וְדָק בְּמִצְוָה זֹאת לֹא מִצִּינוּ בְּש"ס סִיג וְגַדְרָה. אֲכֵן בְּזוֹהַר אֵינִי שֶׁהַחֲמִירוֹ בְּזֶה וְהָרִי הַזֶּה גַּם הוּא דְּבָרֵי חו"ל כִּמוּ כָּל הַש"ס רַק הֵיכָא שֶׁהוּזָהַר

111 וו"ל: "... וּמִלְבַּד כָּל אֵלֶּה כְּדָא הוּא סִפּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר זָרַח בְּקֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹ לְלִמְדָם דַּעַת וִידָאָתָהּ לְסִמּוֹן עַל אֲזִיזוֹתֵיהּ וְלִהְיוֹת מִדָּא עַל נַפְשׁוֹתֵינוּ כִּי־הֵם בְּמָה שֶׁלֹּא מִצִּינוּ חוֹלֵק עֲלֵינוּ מִמִּשְׁנֵה וְגַמְרָא, כִּמוּ שֶׁכָּתֵב בְּס' יוֹחֲסִין, מִיָּדִי דְּבָרֵינוּ בְּחִבּוּר הַקְּדוּשָׁה הַנּוֹכַח, וו"ל: וְכִבְרָה הוּא מוֹסַס בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהַדְּבַר שֶׁלֹּא יִחְלֹק עַל הַתְּלִמּוּד וְאִין מְפּוֹרֵשׁ בְּתִלְמוּד וּמִצְאָנוּהוּ שֶׁם [בְּזוֹהַר] שֶׁמִּקְבִּלִין אוֹתוֹ, ע"כ. וְהַמֶּאֱזֵר הַגָּדוֹל מוֹהַר"ר יוֹסֵף קֶאֶרֶן בְּטוֹאֵר ס' ל"א לְעִנֵּין הַנַּחֲתָה תְּפִילִּין בְּחֻמַּת כָּתֵב וו"ל: וּמֵאַחֵר שֶׁבְּתִלְמוּדָא דִּידֵן לֹא נִתְבָּרַר דִּין זֶה בְּפִירוּשׁ. מִי יַעֲרֹב לָבוֹ לְגִשְׁתָּ לְעִבּוּר בְּקוֹם וְעָשָׂה עַל דְּבָרֵי רַשְׁבִּי הַמְּפָאֵל כָּל כֵּךְ בְּאִסּוּר הַנַּחֲתָה, ע"כ.

וו"ל ס' יוֹחֲסִין הַנִּזְכָּר (לְהַחֲסֵם רַבִּי אֲבֵרָהם שׁוּקִי"ט) הֵבִיאוּ הַגָּאוֹן בַּעַל סֵדֶר הַדּוֹרוֹת, וו"ל: "וְעִבּוּר זֶה דְּבָרֵי הַזֶּה יוֹתֵר אֲמִיתִים כִּי הֵם דְּבָרֵי אַחֲרוֹנִים שֶׁרָאָה אֶת הַמִּשְׁנָה וּפְסָקוֹ הַלְכוֹת וְכִבְרָה מוֹסַס בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהַדְּבַר שֶׁלֹּא יִחְלֹק עַל הַתְּלִמּוּד וְאִינוּ מְפּוֹרֵשׁ בְּתִלְמוּד וְאִם מִצְאָנוּ מְפּוֹרֵשׁ בְּקְבִלָה מִקְבִּלִין אוֹתוֹ, כִּמוּ אֲמֵן שֶׁל גָּאֵל יִשְׂרָאֵל אַע"פ שֶׁרַשְׁי וְר"ת וְבִה"ג הִזְכִּירוּ לְאַמְרוֹ הוּאִיל וְבִרְמ"ב לֹא הִזְכִּיר לָכֵן פֶּסֶק הַבִּי בְּהַשְׁוֵי ע"פ הַזֶּה שֶׁלֹּא לְאַמְרוֹ אֲמֵן אַחֵר גָּאֵל יִשְׂרָאֵל, וְכֵן בְּתִפְלִין בְּחֻמַּת שֶׁבְּתִלְמוּד אִינוּ מְפּוֹרֵשׁ אֲנוּ לִקְהִלַּת סִבְרַת הַזֶּהוּרָה, הֵבִיאוּ גַם בְּס' מִצְרָף לְחֻכְמָה (לְהִישָׁר מִקְנִיד) דף כ"ב (בְּשֵׁם ס' שֶׁלְשֶׁלֶת הַקְּבִלָה), שׁוֹת דְּבָרֵי יוֹסֵף ס' ב', וְעוֹד.

112 רָאָה לְעִיל בְּפִתְיַחַת חִיבּוּר הַנוֹכַחִי בְּמִכְתָּבוֹ שֶׁל הַרְה"ג וְכו' ר' מִנְשֶׁה קִלְיִין שְׁלִיט"א (מַחְבֵּר סִפְרֵי מִשְׁנֵה הַלְכוֹת וּש"ס).

חולק עם הש"ס אזי קיימא לן כהש"ס וכמבואר בפוסקים אבל היכא שאין הש"ס חולק בודאי עלינו לעשות כמפורש בזוהר. ולפי"ז הרי זה דין גמור שלא לספר הזקן במספרים".

וכדבריו מצינו ג"כ בחידושי מהרי"א הכהן (סימן א') שכתב: "... ובר מן דין שפיר כתב הדרכ"ת נ"י כיון דע"פ הזוהר הקדוש איכא איסורא לגלח הזקן בלי תער, א"כ אף אם ליכא ראי' מהש"ס דילן לאסור עכ"ז כיון דלא מצאנו שיהי' היתר בגילוח הזקן, מהראוי לנו לפסוק כהזוהר הקדוש, ובאמת פליאה נשגבה ע"ד החתם סופר שדחה דברי המקובלים, הרי כיון דלשיטת החינוך איכא איסורא דאורייתא א"כ אין לנו ראי' מש"ס דילן להיפך מהזוהר הקדוש, מדוע לא נפסק כוותי'".

ועד"ז כתב בס' שמירה טובה (ע' 89): "... גם את זה לא אוכל להבין ואצרף גם את זה בשאלתי לרבים, באיזה כח ורשות ניתן לנו לא לציית ולא לשמור דברי הזוהר הקדוש, הלא הם המה התנאים בעצמם הנמצאים בש"ס בבלי שלנו, ומפיהם אנו למדים כל התורה שבעל פה, ואסור לנו לזוז מדבריהם הבווערים כגחלי אש, ואם כי יש רבים מהמון העם שאומרים אין לנו עסק בקבלה ודי לנו אם נשמור דברי הגמרא, ואפשר שכן ראוי לפסוק כבעלי הגמרא כנגד בעלי הקבלה במחלקתם כמבואר בשולחן ערוך שכן הלכה. . . אבל כל זה במקום שיש מחלוקת ביניהם אבל בגידון דידן בגלוח הזקן על-ידי סם אין שום מחלוקת ביניהם, כי לא מצינו שום תנא בגמרא בשום מקום שיאמר מותר לכתחלה ע"י סם לעשות כן להנאת היצה"ר והגוף החומרי שיום מחר יכוסה בעפר ותאכלנו רימה ר"ל, ולמה אנו משליכין מאתנו מאמרי הזוהר הקדוש. ולכן ארשום איזה מאמרים מדברי הזוהר הקדוש מענין פאת הזקן, אולי יועילו הדברים וישמעו ויראו. . .". [ראה לעיל ח"א ערך "זוהר"].

וכ"ה בס' עמודי ארזים (דף ס'): "... אבל במקום שיש גם בש"ס כן כדברי הזוהר ואיזו פוסקים באמת פירשו כן אז הלך אחרי הזוהר והוא יכריע עיי"ש, ועיי"ל שכתבנו דהאוסרים במספרים מביאים ראי' לדבריהם מדברי הש"ס, א"כ הזוהר הקדוש והאריז"ל הם מכריעים, וגם מרן ה"י ז"ל הוא שכותב (בב"י או"ח סי' קמ"א בד"ה ומתוך) וז"ל: דבר שלא נזכר בתלמוד בהדיא לא שבקינן דברי הזוהר מפני דברי הפוסקים, עכ"ל. ובנדוד"ד כ"ש כיון שהמחמירים מביאים ראי' מדברי הש"ס א"כ בודאי הלכה כזוהר ואצ"ל שהוא מכריע ביניהם בין הפוסקים והלכה כזוה"ר הרקיע".

שפסקו הזוהר הקדוש וכל המקובלים, ע"פ הידוע שהזוהר הקדוש אינו מחולק בשום מקום או בשום אופן עם הגמרא.¹¹³

והסברת הענין היא¹¹⁴, שלא זו בלבד שסודות התורה הם "תורה אור" מאירים התלמוד בבלי¹¹⁵, אלא עוד צריך לדעת כי נגלה תורה ונסתר תורה אינם ב' תורות ח"ו אלא תורה א' ממש ואין הפרש ביניהם כלל וכלל¹¹⁶. ויתירה מזו, דהלא פנימיות התורה הרי היא שרשה ונשמתה של נגלה תורה¹¹⁷. וידוע דכל התנאים ואמוראים ה' פסק דין שלהם רק ע"פ הבטם בשורש החכמה שבתורה כמו שהוא למעלה (רק שבהתלמוד הלבשו הדברים מאוד שאינו ניכר כלל כי הם המדברים סודי התורה)¹¹⁸, "רבנן דמתניתין ואמוראין כל תלמודא דלהון על רזין דאורייתא סדרו לי"¹¹⁹. וכאשר סובב

(113) ומ"ש הרדב"ז ושאר הפוסקים דכל מקום שהקבלה חולקת על הגמ' הולכין אחר הגמ' כו' — זה לא יתכן במציאות, "אא"כ שגם בגמ' יש פלוגתא" (ערוך השלחן אור"ח סי' כ"ה ס"ק כ"ט).

עו"ל: "זה לא יתכן במציאות זולת במקום שרשב"י חולק מפורש בגמ' או גם בזוהר הולך אחר שיטתו כי הוא תנא ופליג בדרך פלוגתא של תנאים שאע"פ שאלו ואלו דברי אלקים חיים שיש לכל א' טעם ע"פ נסתר למעלה בשרשו מ"מ הקבלה שהלכה לפי כללי התלמוד . . . אבל בדבר שרשב"י אינו חולק בגמרא אינו חולק גם בזוהר הקדוש, כי כל דיני התלמוד מיוסדים ע"פ סודות עליונים . . . " (ס' חיוכתא רבא מכ' שני), והשווה: שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ז, שו"ת רש"ל סי' צ"ה, אבל בנו"ד בדין העבירה הזקן, הרי לא מצינו שום פלוגתא בגמ' אם יש איסור במספרים וסם וכו' (וכ"ש דלא מצינו דעת יחיד דרשב"י דס"ל כן נגד חביריו) — ואדרבה הלא לשון המשנה והגמ' סתומים בדין זה ויכולים לפרשו בב' אופנים וכנ"ל בפנים (אות ד').

(114) הבא לקמן בפנים ובהערות (עד הערה 128) מיוסד בעיקר על הקדמתו של הרי"ם שליט"א למפתחות ללקלו"צ (באיהו שינויים והוספות וכו').

(115) הקדמת הרח"ו לשה"ק, וז"ל: "וכמ"ש חז"ל במחשכים הושיבני כמתי עולם זה תלמוד בבלי אשר איננו מאיר אלא ע"י ספר הזוהר הם הם רזי תורה וסתרי אשר עליהם נאמר ותורה אור". וראה רמ"ז לוח"ג פ, א. קה"ע, לירושלמי חגיגה פ"א ה"ז. ובפ"י הגר"א למשלי ה, יח: "... וזהו אע"פ שיהא מקורך ברוך ותהי' כמעין הנובע ותבין הסוד על מכוננו אז ושמה מאשת נעורין כלומר במה שחדשת ע"פ פשוט כשתבין הסוד תראה הפשוט איך הוא נכון ואמת ואיך אין בה יתיר כלל ותשמח אז יותר בהפשוט שחדשת מנעורין". וראה לקמן הערה 123.

(116) ראה מקומות המסומנים בהערות הבאות. המובא בהקדמת הרב זיס לס' שלחן הטהור (להגה"ק מקאמרנא) על שו"ע אור"ח.

(117) זח"ג קנ"ב, א: "כל מלין דאורייתא מלין עלאין אינון ורזין עלאין", עיי"ש. ובהקדמת הרח"ו לשה"ק: "ואל יתמה האדם בראותו בס' הזוהר איך קורא על המשנה שפחה וקליפין, כי עסק המשנה כפי פשטי' אין ספק שם לבושי' וקליפין חצונים בתכלית אצל סודות התורה הנגזרים ונרמזים בפנימיותה כי כל פשטי' הם בעוה"ז בדברים חומריים תחתונים וכו', עיי"ש. ובפ"י הגר"א למשלי ה, כ"ב: "... למע' אמר הב' תורות בפנימיות וחיצוניות ואמר שכן ג"כ באדם פנימיות וחיצוניות גוף ונפש וזהו כי חיים הם למוצאיהם הן הסודות שהן הפנימיות הן ג"כ חיים לנפש שהיא הפנימיות לכי בשרו שהוא הגוף וחיצוניות".

(118) שאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ז, שם הגדולים להחיד"א ערך "ספר הבהיר", שו"ת אבני נזר חו"ד סי' תס"ט סק"ז, וראה ס' תורת העולה ח"ג פניה. ובס' הקנה דף ע"ד, ב א"י שהתנאים למדו במתיבתא דרקיע. ועוד בכ"מ.

(119) רע"מ בוח"ג רמז, ב. הביאו הרח"ו בהקדמתו לשה"ק. ובכ"מ.

הולך ספר "הקנה" לקבוע "שכל התלמוד סודות עמוקים"¹²⁰. ואפילו הדברים בש"ס הבאים כסימן בעלמא מיוסדים על סודות התורה.¹²¹

[ומובן, שאין מכ"ז סתירה לכלל הידוע ד"לא בשמים היא", ו"אין משגיחין בב"ק", וכדומה. ואכ"מ]¹²².

וזה מחייב, שאין דבר הבא בקבלה שלא יוסיף וישתלשל בתורה הנגלית, ויחדיו יהיו תואמים כתר"ג אברי הנפש עם תרי"ג אברי הגוף¹²³, ובלעדה א"א להבין אמיתות תורה הנגלית¹²⁴. וכמ"ש הגר"א ז"ל: "כי כאשר יבין הסוד על בודיו יח"י לו הכל אצלו על בוריו הפשט והרמז ודרוש וסוד אבל כל זמן שלא יבין הסוד אפילו הפשט אינו ברור בידו כמ"ש בזהר משפטים"¹²⁵. ויש לאחד לחלוטין את הנגלה והנסתר¹²⁶ ולכן נהג האריז"ל¹²⁷

(120) דף יז, א. וראה ס' דברי תורה מהר"ק אות צז, מעין גנים פ"ט סק"ט.

(121) של"ה חלק תושבע"פ כללי לשונות וסוגיות אות ס'.

(121*) וגם אין זה היפך "אחרי רבים להטות" ולמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ: "שמה שיעשה יהושע ופנחס בענין העינין והסברא, הוא שיעשה רבינא ור"א" — וכדומה הרבה.

ונקודת ביאור הענין הוא, דאמת נכון הדבר שהתנאים ואמוראים בלמדם תורה היו דואים ומביטים בשורש ההכ' שבתורה כמו שהיא למעלה, שעפ"י היו פוסקים את הדין כו' וכנ"ל בפנים. אבל עכ"פ נתלבש זה בעיון והבנה דשכל. ונמצא, דכאז"א פסק הדין לפי דעתו וסברתו, אם שהי' בהם מי שלא נשאר הלכה כמותו משום שאחרי דבים להטות (ראה ס' לקול"צ אגרות ע' דסג ואילך. הנסמן לעיל ח"א ערך "שו"ת מן השמים" קודם הערה 145. ועוד).

אבל יש להעיד דגם לאחר התלבשות הזאת בשכלם והבנתם, אין ספק כלל וכלל שכל מה שנאמר בתושב"כ ובתושבע"פ הן בהלכה והן באגדה, ובכל הספרים שחיברום חכמים צדיקים שלמדו תורה לשמה, וכן ההלכה שעלי' אמרו אח"כ שבדואת היא . . . כולם ממש אמר ה' ובאותו הלשון ממש שנאמרו כמו שהוא ממש, וה' עצמו אומר ההלכה והוא עצמו אמר שבדואת היא. וכן כל האיבעיות שנשארו בתיקו, והדברים שנשארו בתיובתא כולם אמרם ה', והוא אמר ג"כ התיקו והתיובתא וכדומה, ואין מזה סתירה למה שלא בשמים היא, ואחרי דבים להטות, וכנ"ל (לקול"צ שם).

אשר על כן אין נוגעת למעשה כוונתו של הכותב עצמו, ואף על גדולי האחרונים המליצו "כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם . . . רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כוונת הכותב וחפץ ה' בידם הצליח" (או"ת לקצור ת"כ סוס"ק כג"קכד. וראה בסידור יעב"ץ דיני תק"ש פ"ו ס"ז. בני יששכר, ניסן, מאמר ו' דרוש יו"ד).

ומובן כי ענינים האלו צדיקים ביאור רחב ועמוק, ואכ"מ, וכאמור לעיל.

(122) שו"ת אבני נזר חיו"ד שם, וראה חאו"ח סי' ל"א סי"ב. ס' וויכוחא רבא שם. ובכ"מ.

(123) ראה ספר החינוך להר"ה פ' תרומה: "... כלל הדברים כי גם בפשטים לא נמצא ידינו ודגלנו בלתי סעד המקובלים ואלהים נכדע אפים ויפתח לנו בכל אלה העינים". (הביאו בזה בס' עמודי ארזים דף ס"א). וכ"ה בשומר אמונים (קדמון) הקדמה לויכוח ב' הצעה ראשונה: "כלל העולה כי כל דברי דו"ל הם אמיתיים ומוצדקים באין נפתל ואין עקש, ולא יבין אותם בעצם, אלא מי שמילא כרסו מהקדמות חכמי האמת ולה"ה". ועי' ס' לקט שכחה ופאה ע' מ', מקומות שנסמנו להעיל הערה 115.

(124) פ"י הגר"א על משלי ב, ט.

(125) ולכן משתדלים להשוות הדעות ולפרש התלמוד באופן שאין הוזהר והקבלה חולקים עליו, וכמ"ש בשאלת יעב"ץ שם, וכדלקמן בפנים.

(126) שער המצות פ' ואתחנן. לקו"ת להאריז"ל (טעה"מ פ' ואתחנן).

וגדולי הפוסקים¹²⁷ ללמוד כל הלכה גם בדרך הסוד, ומפליא לעשות בס' מקור חיים (טור ברקת וכו') לפרש ד' חלקי השו"ע בביאורי הסוד¹²⁸. וראה לעיל הערה *121.

ועפ"ז יכולים להבין באר היטב מה שאמר רבינו [הגר"ח מוולאז'ין] בשם רבו הגר"א שהזהר הקדוש אינו מחולק בשום מקום עם הגמרא. אכן שהעולם אינם יודעים הפשט או בגמרא או בזהר¹²⁹.

וכ"כ בס' עליות אליהו: ¹³⁰ "... ונודע מה שאמר ח"ז הגמור"ח [מוולאז'ין] נ"ע בשם רבו הגאון [הגר"א] שהזהר אינו מחולק בשום אופן עם הגמרא, ורק שאין יודעים הפי' בזהר או בגמ' וע' בספר מו"צ (דף ל"ז). וכך קבלנו מרבינו הגדול ז"ל, שחלילה לומר שהסוד האמיתי יסתור הדין המוסכם להלכה פסוקה ע"פ דרכי יסודות הוראה המסורה לנו. רק שהאחרונים לא ירדו לעומק החכמה הזאת".

(127) לגבי החתם סופר ראה ס' זכרון למשה (מלוקט ע"י הרב יוסף הכהן שווארץ — תרצ"ח) ע' 3 במכתבו של הגאון רבי עקיבא סופר, אב"ד פרעסבורג, וז"ל: "... סיפר לי גיסי הגאון המנוח מו"ה אח"ד סופר זצ"ל מבאריסלאו שבהיותו בבעלו אצל הגאון הקדוש מ' ישכר בער זצ"ל אמר לו שפסק הלכה של ק"ז בעל החתם סופר זצ"ל מכוח ע"פ קבלה". וראה הנסמן לעיל הערה 105.

וראה בס' עליות אלי' ע' י"ח אודות הנהגת הגר"א: "... וכמ"ש תלמינו במשלי כל דבר פשוט שביאר הגר"א טמון בו גם סוד".

ובהנהגת הרב בעל דברי חיים מצאנו והאדמו"ר צמח צדק מליובאוויטש — ראה בס' עמודי ארוזים דף ס"ב וז"ל: "... גם אני שמעתי ממו"ד הרב ר' אברהם שמחה זצ"ל הרב מבארניב ומנ"כ פניה"ק ירושת"ו, שהוא הי' פ"א אצל אדמו"ר הגה"ק צ"ע אור החיים מצאנו בעל דברי חיים זצוק"ל. ואחרי התפלה הביאו לפניו מהדואר שק מלא מכתבים, ורבי מיהר ועבר עליהם בסקירה אחת, ובתוך המכתבים פתח רבי מכתב אחד וקרא אותו בעיון גדול פעמים ושלש והניחו בחיקו ואמר לבנו הגה"ק הרב משינאווע זצוק"ל למען יזכרהו אחרי הסעודה לעיין במכתב הזה כדי להשיבו היום, וכן הי' שאחרי סעודת צהרים הזכירו. ורבי עישן המקטורת שלו בהתלהבות ובדביקות נפלאה ופני קדשו כלהבת אש, והוציא מחיקו המכתב והלך בתוך הבית אנה ואנה, ונתמלא הבית מעשן המקטורת, ורבי לקח הקולמוס וכתב תשובה. ולכל אלו העומדים שם אז היתה הדבר הזה לפלא. אבל מי ירהב בנפשו עוז לשאול מהרבי על זה, וכולם בקשו מהרה"צ משינאווע זצוק"ל שהוא ישאל את אביו הקדוש, והוא שאל את אביו ממי זה המכתב, ומהו העבודה הזאת בתשובה, והשיבו בזה"ל דע יחזקאלי בני זה המכתב הוא מהרב צמח צדק מליובאוויטש והוא שואל ממני שאלה אחת בענין עגונה, ויודע אני כי הוא אינו כשאר דבני דורנו כי חכם ושר הרוזים הוא. ולכן טרחתו בהתשובה הזאת הרבה מאד שגם ע"פ סוד יהי' נכון ונשא. ועי"ז נודע לי שב"ה כוונתי גם בפשט ההלכה לאמתה של תורה, ע"כ מה ששמעתי מפי קדשו מה שהוא שמע וראה בעיניו. זי"ע".

ועי"ש דף ס"ה: "... ושמעתי מפום קדיש קדישין קטא מטורא דסיני אדמו"ר הסבא קדישא מהרש"א אלפאנדארי זצוק"ל, שהוא הי' מתכוון בלימודו ובפסקיו תמיד שהעלה ואומר תטהירו והזהירו כדברי הארז"ל".

(128) ובס' מבוא שערים פי' כל דיני ציצית ותפלין ומוזזה וכו' ע"פ נסתר. וכבר קם חד מן קמאי וחבר "אוצר הכבוד" לפרש אגדות הש"ס בדרך הקבלה. וכן מיוחדים רוב לקוטי הש"ס ושער מאמרו"ל (מכהאדיו"ל) לאגדות הש"ס.

(129) ס' ארחות חיים, תדו ראש (בסופו, מאמרים ומעשיות שונות ס"ק ס"ו). (130) להרב יהושע העשיל לעזיין (חילנא תרס"ו — נדפס בהסכמת גדולי דורו), חלק מעלות הסולם הערה ד' — עמ' יח, ב.

וכן העיד בערוך השלחן (או"ח סו"ס כ"ה) ¹³¹. ועד"ז מצינו בשם הגרש"ז (בעל התניא והשו"ע הרב וכו') בס' שער הכולל (להגאון רא"ד לאוואט — מחבר ס' קב נקי על הל' גיטין וש"ס) פ"א וז"ל: "... שמעתי מפי הרה"ג החסיד המפורסם רבי הלל פאריטשער זי"ע אשר פעם אחד שאלו את אדמו"ר הזקן איך יש לנהוג בדבר שהמקובלים מחולקים עם הפוסקים, והשיב אדמו"ר מסתמא יש לנהוג כהמקובלים, ושאלו אותו הלא בעצמו בשו"ע שלו (סי' כ"ה סעי' כ"ח) כתב שיש לילך אחר הפוסקים, והשיב כן כותבים הפוסקים (ובשו"ע נמשך אחר הפוסקים) אבל המקובלים כותבים לילך אחר המקובלים נגד הפוסקים (שהכריע נגד המקובלים) וזה לא יצויר שהמקובלים יהיו נגד התלמוד (או הפוסקים שלמדו דבריהם מן הגמרא) שבוה כל ישראל שוים, ע"כ שמעתי, וכן הוא בשערי תשובה סימן כ"ה ס"ק י"א בשם הרדב"ז והחכם צבי".

ובס' סור מרע ועשה טוב (בחלק ועשה טוב בד"ה עוד בענין נוי"ג באמונה) כתב "... תהלה לא"ל ית"ש בעלי גלווי אליהו האמיתיים כמו בעלי הזוהר ורמב"ן וחביריו והאר"י ז"ל והבעש"ט לא אמרו לא דבר אחד נגד דברי הגמרא בתלמוד אפילו כל שהוא".

וכן כתב הגה"ק מקאמרנא בספרו שלחן הטהור על או"ח: "... וכל מקום שאנו יכולין להשוות הגמרא עם הזוהר אע"פ שהפוסקים לא כתבו כך, הוא מחמת שלא ראו אור נוגה של הזוהר ואילו ראו אין ספק שהיו כופפין ראשם באימה וביראה לדבריו, כי קדושים היו, ולכן הלכה כדברי הזוהר בזה (סי' ג' סק"ב); ... לא נמצא בגמרא דבר קטן או גדול היפך הזוהר" (סי' ס"א ס"ק א').

וראה עד"ז בשו"ת מהרש"ג סימן ל"ה ¹³². ועייג"כ מכ"ז לעיל בטענה ומענה א' אות ד' (שם הובא איך שכל גדולי הפוסקים חששו לדברי האריז"ל).

* * *

ולפי כהנ"ל יובן ביותר איך שה"ה בענין העברת הזקן במספרים ובסם וכו' דמכיון דלא מצינו בשום מקום להדיא בש"ס שיש היתר בהעברת הזקן שלא בתער (ואדרבה, הרי הבינו הרבה מגדולי רבותינו ראשונים ואחרונים דכוונת הש"ס לאסור) ובעלי הזוהר הקדוש וגדולי המקובלים כולם פה אחד החמירו בזה במאד — הרי"ז מכריע בהכרח גמור שהפירוש בדברי המשנה והגמ' הוא כדבריהם ודין גמור הוא, וכנ"ל בארוכה.

*

דברי סיום

ידוע שמי שאינו מאמין או שאינו רוצה לשמוע אל סודות התורה לייטו עליהו רשבי (בזוהר הקדוש ח"ג קנ"ב): "ר"ש אמר ווי להווא בר נש

131) וז"ל: "... אמנם מקובלני שא"א להיות הזוהר מחולק עם הגמ' אא"כ שגם בגמ' יש פלוגתא ובמקום שהדיון פסוק בגמ' גם הזוהר ס"ל כן ואולי יש מקומות שלא פירשו כן בזוהר לא כהנו האמת וצריך לפרש פירוש שישתחוה עם הגמ' ודו"ק. 132) וז"ל: [אחר שהביא דברי ס' סו"מ וע"ס הנ"ל] "... ורואה אני שמעכ"ת

[אוי למי] . . . מאן דחשיב דההוא לבושא איהו אורייתא ממש ולא מלא אחרא תיפח רוחי ולא יהא לי' חולקא בעלמא דאתי בגין כך אמר דוד גל עיני ואביטא נפלאות מתורתך — מה דתחות לבושא דאורייתא [מי שחושב שאותו הלבוש (נגלה דתורה) הוא תורה ממש ואין בו דבר אחר תיפח רוחו ולא יהי' לו חלק לעולם הבא. משום זה אמר דוד גל עיני ואביט נפלאות מתורתך — דהיינו להביט מה שמתחת לבושה של תורה] . . . טפשינ דעלמא לא מסתכלי אלא בההוא לבושא [טפשים שבעולם אינם מסתכלים אלא בלבוש ההוא] . . . חכימין עבדי דמלכא אינון דקיימו בטורא דסיני [החכמים עבדי המלך העליון, אותם שעמדו בהר סיני (משמע אותן שאינם יודעין סודות התורה לא עמדו על הר סיני, ניצוצי אורות להחיד"א)] לא מסתכלי אלא בנשמתא דאיהי עקרא דכלא אורייתא ממש [אינם מסתכלים אלה בנשמה שבתורה, שהיא עיקר הכל, התורה ממש] ולעלמא דאתי זמינין לאסתכלא בנשמתא דנשמתא [ולעתיד לבא עתידים להסתכל בנשמה של נשמה שבתורה]. ועייג"כ ברע"מ (בזוהר הקדוש ח"ג רע"ה, ב): „אבל רבנן ווי לאינון דאכלין תבן תבל דאורייתא ולא ידעו בסתרי דאורייתא [אבל חכמים אוי לאלו שאוכלים תבן ושבלים של תורה ואינו יודע בסתרי תורה].

וראה עוד מזה בהקדמת הרח"ו לשער ההקדמות. ובכ"מ.

וכתב הגאון מהר"י אירגאס (מחבר שו"ת דברי יוסף) בספרו שומר אמונים [הקדמון] (הקדמה שני' הצעה ראשונה): „וכל הנקרא בשם ישראל חייב להאמין בתורה שבעל פה, ומי שאינו מודה בה, הרי הוא בכלל האפיקורסים, ומיתתו בכל אדם, אין צריך לא עדים ולא התראה ולא דיינים, אלא כל ההורגו עשה מצוה גדולה והסיר המכשול, כמו שכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' ממרים ע"ש. וכן כל המכחיש בסתרי התורה ובמעשה בראשית ומעשה מרכבה המקובלים מפי רבותינו ז"ל בספרים שחברו בענייני האלקות, ודאי שגם הוא נקרא אפיקורוס, שהרי כל אלו הדברים הלכה למשה מסיני הם עם שאר התורה שבעל פה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בתחילת ביאורו על התורה“.

וכן פסק הרמ"ק ז"ל (שעליו אמר האריז"ל: „משה אמת ותורתו אמת בעולם הבלימה“) בפרדס ש"א פ"ט, עיי"ש.

ועד"ז כתב החיד"א (בספרו דבש לפי מע' הק' אות ט"ו): „מי שאינו מאמין שיש סוד בתורה עונשו גדול מאד כמ"ש בזוהר הקדוש ובתיקונים, והנה התורה יש בה פרדס ומי שאינו מאמין בסוד הוא פרד ומי שאינו מאמין כי אם בפשט הוא טפש אותיות פשט טפש בחלב לבו“.

וכדברים אלו כתב גם הגר"א בכ"מ¹³³.

מדמה שיכול להיות שיש טעמים עפ"י נסתר על דברים שהם שלא כהלכה, ובאתי בזה להוציא את מעכ"ת מן הטעות ולהודיע לו שדבר זה לא הי' ולא נברא וחלילה לדמות כן כי באמת כל דברי האריז"ל בנויים רק על שיטת ההלכה, ולא נמצא לעולם בכתבי האריז"ל שום דבר נגד ההלכה, רק חולק לפעמים על איזה מנהג . . . וגם אז שיטת ההלכה ופשט דברי הש"ס מסכים יותר לדברי האריז"ל זצ"ל . . . אבל שיאמר האריז"ל ז"ל דבר שהוא נגד ההלכה בש"ס ח"ו ישתקעו הדברים ולא יתאמרו“.

(133) נוסף על המקומות המסומנים לעיל בדברי הגר"א דאה פירשו על ישעי'

ובס' שלחן הטהור (על או"ח) להגה"ק מקמרנא מצינו דברים חריפים כמו: "ועברייך מיקרי כל העובר על דברי הזהר כמו כל דברי חז"ל, וכבר הסכימו בזה הרדב"ז ומשאת בנימין ובזמנינו הצדיק מוהרמ"ס מפ"ב [החתם סופר] (סי' קכ"ח סק"ה); "ומי שאינו נוהג כן בלי אונס אלא מחמת שקל בעיניו דברי הזהר ומרן האר"י בודאי צד מינות יש בו בלי ספק" (סי' ג' ס"ק ב'). "כל מה שמבואר בזהר הכל מיוסד מאנשי כנה"ג ואין לשנות מנוסחו אפילו דבר קטן" (סי' ס"ו סק"ב); "וראוי לסמוך על הזהר כמו על משה רבינו מהר סיני" (סי' ק"מ סק"א בסופו).

וכבר ידוע הפתגם (מיוחס למרן החתם סופר), אשר כל הכופר בנגלה בנסתר — בנסתר הוא כופר (גם) בנגלה.
ועוד מצינו בכו"כ מקומות כה"ג ואכ"מ להאריך עוד בזה¹³³.

* * *

וא"כ ח"ו לומר שאלו הפוסקים המצדדים להקל בדין העברת הזקן במספרים וסם וכו' אינם חוששים לדברי התנא אלקי רבי שמעון בר יוחאי¹³⁴ [שעליו אמר רבי עקיבא: ***¹³³ דייך ש[רק] אני ובוראך מכירין כחך (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב)] בזהר הקדוש (ח"ג קל, ב): "ווי מאן דאשיט ידוי בדיקנא יקירא עילאה" [לעיל ח"א ערך "זוהר"]. וכ"ש אינם מכחישים ח"ו מה שמצינו בתורה נביאים וכתובים במשנה גמרא ומדרש (ועוד) ששערות הזקן יש להם מעלה וקדושה [לעיל ח"ב פי"ט. מקומות המסומנים לקמן בסמוך] וכן חלילה לומר שהמקילים בדין העברת הזקן מכחישים מה שמפורש דעת חז"ל בלי שום חילוק שי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה ושהוא ה"צלם אלקים" שבאדם, וכמ"ש בעלי הזוהר והמקובלים

ו. יו"ד עה"פ השמן לב העם הזה, שכתב הגר"א: "דרך יצה"ר מרחיקו בתחילה מהרזין דאורייתא עד שמרחיקו מתורה שבכתב". ובפירושו על משלי ה' יב כתב הגר"א: "... רמו וסוד הוא נגד י"ה והן נקראין דעין דלא מתפרשין לעלמין ולכן גם העוסקים בהן אין היצה"ר יכול להתגרות בהן אך כאשר יסורו אז הוא מתגרה גם בהם ולכן היא תארוך פן יבאו אלי' ויפלו בידה". ועייג"כ פי' הגר"א להיכלות פקודי י"ו. פירושו לתק"ו קו, ג.

133* (133*) ויש להעיר דגם התגלות סתרי התורה ה' קודם גילוי הגליא דתורה. וידוע (רש"י שמות כה, יב ובעל הטורים שמות כה, יג, וראה זח"ב צ, ב. שליה ר"פ יתרו בשם הקדמונים. וראה מדבר קדמות [להחיד"א] ערך מצות), דבעשרת הדברות יש תרי"ך אותיות כנגד תרי"ג מצות דאורייתא וז' מצות דרבנן, שכולם היו רק ברמז ובהעלם בעשרת הדברות, משא"כ נסתר ופנימיות התורה ה' אז בגילוי כידוע ממארו"ל עה"פ אלפי שנאן גו' סיני בקדוש, שכולם ראו אז את המעשה מרכבה שהוא ענין פנימיות התורה. 133** (133**) "וכדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק" (ברכות ט, א. וש"נ) בשעת המיצר והדחק של הגלות (ראה סי' "כוחו דרשב"י" להרא"ו מרגליות, וש"נ) שהרי אמר רשב"י, "יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין" (סוכה מה, ב) עד ימות המשיח (ראה ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב. ב"ר פל"ה, ב). 133*** (133***) שעליו נאמר (בנוגע לענין עשרה הרוגי מלכות) שהוא כנגד הקב"ה (ליקוטי הש"ס להאריז"ל סוף ברכות).

[במקומות המסומנים לקמן בסמוך]: 'כי תליסר תיקונא דיקנא קדישא הם כנגד שלש עשרה מדות הרחמים ושלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן שהם כלליות התורה הקדושה, ו'כל שעירות הזקן הם אורות וצנורות עליונים וגבוהים ונוראים מאד, ואין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו עוצם מעלת קדושת הזקן הקדוש' ו'עיקר המשכת האמונה הקדושה הוא ע"י שעירות הפאות והזקן' והזקן הוא 'שבחא ושלیمותא ויקירותא מכל פרצופא' אשר ע"כ 'אין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו ח"ו עונש המשחית ומרים יד ומקלקל קדושה גבוה כזו, שעושה 'פגם גדול ונורה מאד מאד ר"ל' (וגורם להתגברות היצה"ר שלו [לעיל ח"ב פ"ה אות ד']), ולכן 'מי שנוגע ח"ו להשחית שערה א' מהדיקנא קדישא והפאות בשאט בנפש ובזדון ובמעל אוי לו אוי לנפשו כי עוקר עצמו ונפשו מאלקי ישראל ועוקר עצמו ממלכות הקדושה, 'רחמנא לישזבן מהאי עונשא', ו'כל מי שמשמר עצמו שלא יגלח שום תיקון מהי"ג תיקוני דיקנא הוא יזכה להתברך מי"ג מדות הרחמים וכן להיפך שמי שמגלח שעירות זקנו בודאי לאו מבני מהימנותא הוא ואינו נקרא נאמן וכאילו כופר בשלש עשרה מדות של רחמים וגורם שמסתלק מדת החסד והרחמים מן העולם, ו'מי שמגלח זקנו בשום אופן אינו בשלימות דיקנא עילאה' [דלכן י"א שראוי למנעו מלהיות ש"ץ ולישא את כפיו כנ"ל ח"ב פ"ח] ו'מי ששומר עצמו שלא יגלח הזקן כלל ועיקר אוי זכות אבות יעמיד לו תמיד, ומי שמגלח זקנו תמה ממנו זכות אבות, ו'הם באו לכל זה ע"י פגם הברית שפגמו תחלה כי בודאי אין אדם מרים ידו להשחית פאת זקנו ח"ו כ"א כשפגם תחילה בברית קודש'. בודאי שאין המקילים בענין העברת הזקן שלא בתער מעיקר הדין חולקים ח"ו על כל זה. וכנ"ל סוף טענה ומענה א': דעת לנבון נקל, ומשכיל על דבר ימצא טוב.

* * *

עוד בענין שיטת המקובלים בנידוננו, ראה לעיל ח"א בערכים אלו:

"זוהר"; "ספר הקנה"; "רמב"ם" אות א' הערה 85 ואות ב' מספר 9; "רבינו (מנחם) הרקאנטי"; "רבינו בחיי" אות ג'; "רדב"ז"; "אריז"ל (ורח"ו)"; "עמק המלך"; "שפתי כהן (עה"ת)"; "יוסף אומץ"; "אור צדיקים"; "מהר"י צמח"; "יין המשומר"; "דברי חכמים"; "כבוד חכמים"; "שו"ת באר עשק"; "מהר"ם חאגיז" אות ב'; "נוהג כצאן יוסף"; "שו"ת דברי יוסף"; "לחם מהר"ם חאגיז" אות ב'; "נוהג כצאן יוסף"; "שו"ת דברי יוסף"; "לחם הפנים"; "שלחן גבוה"; "רבי יונתן אייבשיץ"; "רבי משה חיים לוצאטו (רמח"ל)"; "רבי דוד פארדו"; "חיד"א"; "רבי פנחס הלוי הורוויץ (ה"הפלאה")"; "הגה"ק (ר' נחום) מטשרנוביל"; "דגל מחנה אפרים"; "מנחת אהרן"; "יד נאמן"; "ישמח משה"; "מטה אפרים" אות א' [אלף למגן]; "חתם סופר" אות ב' מספר 3; "לקוטי מוהר"ן"; "לקוטי הלכות"; "פלא יועץ"; "בעל 'בני יששכר'"; "רבי חיים פאלאג'י" אות א' ואות ד'; "צמח צדק" אות ד'; "הגה"ק מקאמרנא" אות א'; "זכר נתן"; "יפה ללב"; "זכרונות אליהו"; "בעל 'בן איש חי'"; "חפץ חיים"

אות ג' ואות ה' מספר 1 ; "שו"ת דברי מלכיא"ל ; "חמש ידות" ; "הגה"ק רבי שמואל מסלונים" ; "עולם עשי" ; "זקן אברהם" ; "שו"ת תירוש ויצהר" ; "חידושי מהרי"א הכהן" אות א' ; "רבי שאול בראך" אות ג' ואות ד' ; "שמירה טובה" ; "שו"ת מנחת אלעזר" ; "מאיר נתיב" ; "כף החיים" ; "שו"ת קול מבשר" אות ב' ; "חמדת בנימין" ; "עינים למשפט" ; "תורת א' (אלף)" ; "עמודי ארזים" ; "האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א" אות א' ואות ב' ; "בית יחזקאל" ; "הגה"ק מקלויזענברג שליט"א".

* * *

ונסיים בדברי הגה"ק בעל "בני יששכר" (בני יששכר, מאמרי חודש אלול, מאמר ב סק"ב) :
 "הנה ידוע י"ג מדות של רחמים הם נקראים כביכול י"ג תיקוני דיקנא קדישא ולזה נצטוינו שלא לגלח הזקן באתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא כשאנחנו נושאים על גופינו י"ג תיקוני דיקנא כמצותיו ית"ש אזי אנחנו מעוררים י"ג מדות של רחמים לעילא . . . והנה כל זה הוא מקובל בדינו מחכמי האמת עד מפי משה מפי הגבורה".

טענה ומענה ג

(גירסת האגדתא בענין גילוח דערב ראש השנה)

טענה :

איטא בטור או"ח סימן תקפ"א: "ערב ראש השנה . . . רוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש, א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגו', ר' חנינא ור' יהושע אומרים איזו אומה כאומה זו שיודעת אופי' של אלקי', פ"י מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ומחתכים צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה . . ."
[והוא בירושלמי¹³⁴ פ"א דר"ה ה"ג*¹³⁴, וכ"ה גירסת הרא"ש סוף מסכת ר"ה. ועוד].

* מענה :

הנה דברים קמים ומעירים עלי האגדתא הלזו ואומרים שהוא פלאי במאד. ומקשים כקושיית הגאון החב"ף (רבי חיים פאלאג'י) בספרו "רוח חיים" חאו"ח סימן תקפ"א¹³⁵ (וכן הקשה בס' אור המאיר עה"ת רמזי ואתחנן ובדרוש לר"ה. ובעוד ספרים) שדברי האגדתא הללו תמוהים מאד שהרי לישראל נאסר

(134) בס' רוח חיים (להגאון דבי חיים פאלאג'י) או"ח סי' תקפ"א: " . . . ומרן בב"י והרב"ח והרב פו"ד לא הראו לנו המדרש הלזה אי' מקומו ואני לא מצאתיהו במדרש אלא ירושלמי פ"ק דר"ה והרב משד"ר דב"ן ע"א כ' נמי ע"פ המדרש ולא ידעתי מה בא לחדש כיון שלא הראה לנו אי' מקום כבודו".

ובס' עמודי ארזים (דף נד) תי': "דרך הקדמונים לקרוא לאגדות בשם מדרש". אבל ראה לקמן בפנים אות ג' שיש מציינים לויק"ר (אמנם בויק"ר דלפנינו ליתא). ועייג"כ בהערות לס' ראבי"ה הל' ר"ה סי' תקכ"ט.

(134*) השינויים בין המדרש שהביאו הטור ובין הירושלמי שבידינו: בטור שם "אמר ר' סימון כתיב כי מי גוי גדול", ובירושלמי (שם) "ומי גוי", ובתורה (דברים ד, ז) כתיב "מי", שם בטור: "ר' חנינא ורבי יהושע, אומרים"; אבל בירושלמי "ר' חנינא ורבי יהושע". בטור: "ר"ח ור"י אומרים איזו אומה כאומה זו וכי", ובירושלמי: "חד אומר איזה אומה כאומה הזאת". בטור שיודעת "אופי' של אלקי'", שלש תיבות אלה ליתא בירושלמי. בטור פ"י מנהגיו ודיניו שמנהגו של עולם; ובירושלמי: ליתא פ"י מנהגיו ודיניו אלא גורם בנוהג שבעולם. בטור: "אדם שיש לו דין"; ובירושלמי: "אדם יודע שיש לו דין". בטור: "ואין חותך צפרניו"; ג' תיבות אלו ליתא בירושלמי. בטור "לפי שאינו יודע"; ובירושלמי ליתא "לפי". בטור: "איך יצא דינו"; ובירושלמי "האיך דינו יוצא". בטור: "ומחתכים צפרניהן"; ב' תיבות אלו ליתא בירושלמי. בטור: לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס; ובירושלמי: "יודעין שהקב"ה עושה להם נסים" (ס' כש"ט להר"ש שם טוב גאון — ח"ו במנהגי ד"ה).

(135) וראה לקמן אות ג' מספרו "ברכת מועדין לחיים" איך שהוא עצמו גרס בלשון הירושלמי שם.

(*) ראה לקמן "הוספה ב" אות לו.

תריד

גילוח הזקן, עיי"ש¹³⁶, וכולם כאחד עולים בקנה אחד שדברי האגדתא האלו אינם כפשוטן וח"ו אין למידין מכאן להקל כלל, וכותבים ליישב האגדתא בכמה אופנים. ומהם:

א

מבואר לקמן דע"כ צריכים לומר שהגירסא בירושלמי שלפנינו וכן בטור הנ"ל משובשת היא (או ששלטו בה ידי זרים) שהרי לא זו בלבד שיש כמה וכמה ראיות והוכחות ברורות שאין הגירסא שלפנינו הגירסא הנכונה [כדלקמן אות ד—י] אלא עוד זאת, הרי בהרבה מספרי דז"ל הקדמונים (וכן רבינו יעקב בעל הטורים בעצמו במקום אחר, וכן רבינו הגר"א) מביאים מאמר זה מלה במלה בשנינו נוסח, וגורסים: "מגדל שער . . . מגלחין שערם" במקום "מגדל זקנו . . . מגלחין זקנם", או משמיטים תיבות אלו לגמרי [כדלקמן אות ג].

אבל ראשית הכל עלינו לברר שאפילו אם הי' בידינו אך ורק נוסח הירושלמי והטור שלפנינו, מ"מ ע"פ הלכה לא היינו יכולים בשום אופן ללמוד משם להקל למעשה בפועל בדין העברת הזקן ע"י מספרים וסם וכו'. שהרי כלל גדול הוא שאמרו שאין למידין הלכה מן האגדות (ירושלמי פאה פ"ב ה"ד)¹³⁷. ויש מהאחרונים שכתבו שאפילו כשאין האגדות סותרות התלמוד אין למידים מהם, וכ"ש היכא דאשכחן סתירה מתלמוד, דאז אין למידים לכו"ע.

[ראה מזה באוצה"ג לחגיגה (מילואים עמ' 65) בשם רב סעדי' גאון ורב האי גאון, אשכול ח"ב (ע' 47) בשם ר"ה גאון, תוס' ברכות דף מ"ה. ר"ן נדרים דף מ'. חידושי הרשב"א למגילה דף ט"ו. שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרמ"ו, תוספות יו"ט לברכות פ"ה. שו"ת חכם צבי סי' מ"ט. שו"ת גודע ביהודה מהדו"ת חיו"ד סי' קס"א. שו"ת חו"י סי' רכ"ד. שו"ת כנסת יחזקאל

136) ולכאורה ל"ק, דהא גילוח במספרים מותר, א"ו דגם לו הי' פשוט כדעת הפוסקים האלו האוסרים, דגם במספרים לאו דאורייתא איכא אלא שאינו לוקה רק בתער (שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח), ובשיטת החב"י בדו"ד ראה לעיל ח"א ערך "רבי חיים פאלאגיי".

137) כ"כ להוכיח שאין מקום להקל ע"פ מאמר הירושלמי הנה (אף לפי הגירסא שלפנינו) במכתבו של הרה"ג וכו' ר' בנימין לעווין (מחבר ס' חמש ידות) הנדפס בקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א סוף קונט' כ"ף מכתב י"א. וכ"כ עד"ן בס' עמודי ארזים דף נ"ד. בין השאר כתב הר' בנימין לעווין במכתבו הנ"ל: "... אך זאת יש לתמוה על אלו שסומכין א"ע על דבר משל שמביא המדרש לעקור בזה חמשה לאווין מן התורה, כי אם נחפוש דבר הלכה ממשלים כאלה או נמצא כאלה וכאלה משלים שנמצא בהם היפך דעת התורה, ולדוגמא אציג מד"ר פ' אמור משל למלך ששלח פיודיגמא שלו למדינה כו' עמדו על רגליהם ופדעו את ראשיהם כו' ואני לא הטרחתי עליכם כו' עשרה מיני בהמות מסרתי לך כו' לא הטרחתי עליך להתייגע בהרים כו'. היתכן ללמוד מזה המדרש שמי שרוצה להתייגע ולקרות קש"מ פרוע ראש או לרדוף בהרים למצוא יחמוד או חזיר יערי על המזבח הרי זה משובח ומי לא יבין שאך משל דרושי ולא כווננו להלכה להורות מזה, וכמה הרעיש הראב"ד ז"ל על הרמב"ם ז"ל על מה שהביא רא"י על ענין הקרבנות ממשל שהביא המדרש משל למלך שהי' לו בן והי' רגיל לאכול נבילות, אם כי גם הרמב"ם ז"ל חלילה לא חשב להוציא מזה דבר הלכה למעשה הקרבנות".

ס' כ"ד, שו"ת כפי אהרן ח"ב יו"ד ס' ט"ז¹³⁸. ובארוכה ראה שדי חמד כללים מע' האליף אות צ"ה, ס' דברי סופרים (להרשב"א סופר) ח"א ערך "אין למידין הלכה מאגדה". אנציקלופדי' תלמודית ערך "אגדה".

ובהסברת הענין למה אמרינן כן (דהלא סוף סוף חז"ל בעלי הש"ס אמרו האגדות) ראה באוצה"ג לחגיגה ס' ס"ז בשם רה"ג¹³⁹ ושם ס' ס"ח בשם רב שריא גאון¹⁴⁰. ושו"ת מהרש"ג בהקדמת בן הגאון המחבר בשם אביו¹⁴¹. וראה ספר הקנה (מג, ב) [14].

138) היות שאין הספר בנמצא מובא בזה תו"ד: הביא דברי הרא"ש מו"ק פ"ג ס' צ"ד שכתב וכן מצאנו בגדול שאבד עצמו לדעת מחמת שמפקדין אותו כגון שאול מלך ישראל שאבד את עצמו לדעת אלא שהי' איבוד מותר לו כדאיתא בבראשית דבה ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם, יכול אפילו נרדף כשאול ת"ל אך, לפיכך לא הי' בכלל מאבד עצמו לדעת ונענשו עליו במה שלא הספידוהו כדאיתא ביבמות (ע"ה, ב) ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על שאול שלא נספד כהלכה, עכ"ל הרא"ש. וביאר הרב כפי אהרן שכוונת הרא"ש שאחר שהביא דברי המד"ר הג"ל דשאול לא מקרי מאבד עצמו לדעת מפני שהי' נרדף מהאויבים, הוסיף עוד להוכיח כן מסוגיא דיבמות, לפי שאין למידין הלכה מן המדרשים ואיך אנו ניקים ונולף מן המד"ר מה שלא נתבאר בתלמוד, ע"כ הוסיף שגם התלמוד סובר כדעת המד"ר ממה שנענשו על שלא הספידוהו כהלכה.

139) ס"ל דדברי אגדה אינם כדברי שמועה ודבר הלכה, אלא כל אחד דורש מה שעלה על לבו כדבר האפשר. לפיכך אין סומכין עליהם.

140) ס"ל דאין למידים מן האגדות מפני דאומדנא הם.

141) וז"ל: "... אמרו חז"ל אין למידין הלכה מתוך דברי אגדה, שלכאורה קשה למה לא ילמדו הלכה מן האגדה, כיון שסוף סוף חז"ל בעלי הש"ס אמרו דבר זה, ובודאי הם לא אמרו ח"ו דבר שלא כהלכתא, וביאר לי הענין על פי מה שמבואר בכתבי האריז"ל איך שתוה"ק נכלל פרד"ס ד"ת פשט רמז דרוש סוד וכמו"כ יש ד' בחי' בכל מצוה, מעשה דיבור כוונה ומחשבה, והנה ע"י לימוד תוה"ק ע"י פשט, וכן בעשיית המצוה ע"י מעשה ממש אנו מתקנים את עולם העשי' וע"י לימוד הרמז ודבור המצוה אנו מתקנים את עולם היצירה, וע"י לימוד הדרוש וכוונת המצוה מתקנים עולם הבריאה, וע"י לימוד הסוד ומחשבת כונת המצוה מתקנים את עולם האצילות. והנה ידוע שכל הנהגת העולם הוא ע"י מדת מלכות שהיא עולם העשי' ולכן צריך האדם לקיים המצוות ע"י עשי' ממש ואינו די במחשבה כוונה ודיבור בלבד, והנה הלימוד התורה ע"י רמז דרוש סוד ואינו לומר פשט, הוי כאילו קיים המצוות ע"י דיבור כוונה ומחשבה, ולא ע"י מעשה, שבודאי לא קיים המצוה כלל, משא"כ כשקיים המצוה ע"י מעשה אף שלא כיוון בהם הכוונה, אף שבודאי לא חשובה כ"כ כמו המקיים במעשה ובכוונה ובמחשבה, אבל עכ"פ בדיעבד יצא, נמצא שעיקר קיום המצוה תלוי במעשה וכמו כן עיקר לימוד תוה"ק הוא ע"י הפשט, וטעם הדבר הוא, משום שהמעשה והפשט הוא כנגד עולם העשי' היותר נמוך, הנה האדם המתקן תיקון הצריך בזה העולם התחתון, ממילא יתהוו כל התיקונים מעצמם גם בעולמות היותר גבוהים, משא"כ להיפך... העולה מדבריו שלפעמים בעלי הש"ס היו אומרים דברים בעולם הנעלם והסתום ולא בעולם העשי', והנה כ"ז הוא רק באם אמרו דבריהם דרך אגדה, אבל כל שאמרו דבריהם דרך הלכה בודאי הוא דבר השווה בכל העולמות אפילו בעולם העשי' שלנו, ומוכן לפי"ז שאין למידין הלכה מדברי אגדה, והיא הנותנת, דכיון שאין אנו יודעין באיזה עולם המה מדברים ולכן אמרו דבריהם דרך אגדה ולא דרך הלכה להורות שהוא דבר שאינו שווה בכל העולמות, ואפשר שהם מדברים בעולם הגבוה מאוד, שאין הפגם מגיע לנו כ"כ ולכן אין אנו יכולין ללמוד מהם הלכה לפסוק כן אפילו בעולם העשי' שלנו.

142) וז"ל: "בני הזהר מעתה שלא להורות מאגדות שאינם מושגים רק לבעלי הסוד".

ב

במיוחד מודגשת חלישות הטענה לאור העובדה שמקור אגדה הוא בתלמוד הירושלמי, דהרי ידוע שהירושלמי משובש הוא¹⁴³. [וכן כתב הרב יד מלאכי (כללי שני תלמודים אות ו'): "אין לסמוך כלל על נוסחאות הירושלמי שבידנו כי כבר ידוע שהנוסחאות מרובים ומופלגים בטעיות חסיר יתיר וחריף באופן שאין להחליט הדבר מתוך הנוסחאות שלנו (חוות יאיר סי' כ"ג וע' שו"ת זרע אברהם ח"א ר"ס ד' וסי' ה' דף ה' ג'). ובתשובות הרמב"ן סי' צ"ו כתוב לאמר כבר ידעת שרבו השבוישים והנוסחאות בירושלמי והסיבה הגדולה מיעוט השגחת הלומדים בו ואין עומדים עליו רק א' בדור, ע"כ".

וכ"ה בתוספות יבמות (קד, א ד"ה מר סבר): "... והרבה דברים יש בירושלמי שצריך להפכם".

וכעין זה ראה תשובות הרשב"א "אלף רנה" סי' תקל"ו¹⁴⁴ ותוספות גיטין (עה, א ד"ה לאפוקי)¹⁴⁵ ושו"ת טוב עין (להחיד"א) סי' י"ח אות ל"ב¹⁴⁶].

ג

וכ"ש בנדון דידן דלא זו בלבד שאנו יודעים שיש שיבושים בנוסחאות הירושלמי בכלל, אלא יתר על כן: מצינו בהרבה מקומות בספרי הקדמונים (וגם גדולי האחרונים) המביאים מאמר זה מהירושלמי בשינוי הגירסא בהשמטת תיבות "מגלחין זקנים". *

בראשם הוא ספר המנהיג¹⁴⁷ לחד מן קמאי הראשונים ה"ה רבינו

(143) כ"כ בנדו"ד בקובץ "תורה מציון" שנה שביעית חוברת ב, ג סי' י"ד. ס' זקן אברהם מאמר שלישי אות ז', מאמר רביעי אות כ"ב. מאמר ששי אות ג.
(144) וז"ל: "... והגירסא שבירושלמי בשלהי פרק בתרא דנזיר נראה באמת משובשת. . . אלא גירסא משובשת היא והפוכה מידי כותבי ספרים". (הביאו בקובץ "תורה מציון" שם).

(145) מהפך הגרס' בירושלמי וז"ל: "והא דאמרין בירושלמי בכל אתר אתר ל' לרבי מאיר מכלל לאו אתה שומע הן והכא לית ל' ונראה להרב רבי אלחנן דגרסינן בכל אתר לית ל' והכא אתר ל'". (הביאו ב"תורה מציון" שם).

(146) וז"ל: "ויש לעמוד כשעונין קדיש וכו' מצאתי הגהה כ"י לרב אחד ז"ל שכתב וז"ל בד"מ כתב משם הגהות מרדכי מהירושלמי דפרק תפלת השחר כד ענו אמר ישר וכל דבר שבקדושה בעי למיקם ארגלוהי, ע"כ. . . ועם אדון הסליחה כי מקובלי הדור מפי רבינו האר"י זצ"ל הם חיים ומפי כתב הרב עיר וקדיש מהרח"ו ז"ל ומה לו להרב הכותב להטות דברים, ומאי דתלי זייני בירושלמי הנה בשער הכוונות ססיד מהר"ש ויטאל מכתבי מר אביו מהרח"ו ז"ל כתב וז"ל מורי ז"ל לא הי' קם בעניית אישר של הקדיש ואמר לי שאותו הלשון שהוא בירושלמי דמשמע ממנו דצריך לקום מעומד הנה הוא טעות ואיננו מן התלמוד ירושלמי עצמו אלא הגהת איזה חכם שהגי אותו והאחרונים הדפיסוהו אח"כ בתוך דברי הירושלמי עכ"ל".

(147) הביאו בזה בס' מופת הדור (תולדות הגו"ב) [וז"ל "... וממה שאי בירושלמי סוף מס' ר"ה בנוהג שבעולם. . . אינו דאי' כי באמת הגירסא הנכונה בירושלמי כמו שהעתיקה בס' המנהיג ה"ה ר"ה. . ."]. קובץ "תורה מציון" שנה שביעית חוברת ב, ג סי' י"ד. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח. זקן אברהם מאמר שלישי אות ז'. תורה תמימה

אברהם ב"ר נתן ירחי (שעליו כתב היד מלאכי בכללי שאר המחברים והמפרשים אות כ"ב: "יותר יש לסמוך על ס' המנהיג מעל ס' השלחן כי מחבר ס' המנהיג הי' רב גדול יותר ממחבר ס' השלחן, הריב"ש בסי' מ') ובהלכות ראש השנה שלו בסעיף א' הביא המאמר הזה מלה במלה בשם הירושלמי בשינוי גירסא, וז"ל: "ואמר בירושלמי כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו וגו' איזו אומה כאומה הזאת, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שערן שאינו יודע האידך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים את שערם ואוכלין ושותין ושמחין שיודעים שהקב"ה יעשה להם נסים" ¹⁴⁷. ר"ל מגלחין את שערן ערב ראש השנה שלא יהו פרועי ראש ביום הדין . . .

הרי לפניך בפירוש שהגירסא בכל מקום "שערן" ולא "זקנם", ולא זו אלא אף זו כותב המנהיג בנתינת טעם להירושלמי מדוע מגלחין "שערן", כדי שלא יהיו מגדלין שער בר"ה, וכתב שם שלא יהיו פרועי ראש, אבל "זקן" מאן דכר שמי' ¹⁴⁸.

ואם כי בירושלמי שלפנינו נאמר ומגדל "זקנו" ומגלחים "זקנם" גידסא משובשת היא והפוכה בידי כותבי ספרים כנ"ל, ואולי ממנה העתיקו כן בטור או"ח, אמנם הגירסא הנכונה היא ומגדל "שערן" ומגלחין "שערן" כגירסת המנהיג בירושלמי, וכדאי הוא לסמוך עליו (כאשר כתב היד מלאכי הנ"ל) כי בודאי ראה את הירושלמי בגירסא זו, וכאשר הי' לפניו כן העתיק בספרו המנהיג ולפי גירסתו אין מן הצורך לדחוק דברי הירושלמי לפי פירוש המראה פנים שם ¹⁴⁹.

וגדולה מזו, הלא ידוע שרבינו יעקב בעל הטורים הוא עצמו חיבר קיצור פסקי הרא"ש, ובקיצור פסקי הרא"ש בפ"ק דראש השנה ¹⁵⁰ אנו רואים לעינינו שכתב וז"ל:

"... מה שאין מגלחין בר"ה טעות הוא בידם דאמר רבי סימון כתיב מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים וגו' . . . בנוהג שבעולם אדם יודע שיש

(דברים ד, ח), עמודי ארזים דף נ"ד, ובשד"ח (אסיפת דינים מע' ראש השנה ב' השמטה" לסי' א' אות ט'): "... ובס' אורחות חיים החדש בסי' תקפ"א בתורת מר מחותנו הגאון מברעזאן יצ"ו ראיתי שכתב שבס' המנהיג גריס ג"כ בירושלמי הנ"ל 'ומגלחים שערם'".

¹⁴⁷ שינויים בין הירושלמי שהביאו הס' המנהיג ובין הירושלמי שבידנו: בהמנהיג שם: "כי מי גוי גדול אשר לא אלקים", ובתורה כתיב "לו", במנהיג: "נוהג שבעולם"; ובירושלמי: "בנוהג", במנהיג: "שי שבו דין"; ובירושלמי: "שיש לו דין, במנהיג: "ומגדל שער"; ובירושלמי: "ומגדל זקנו", במנהיג: "שאין יודע"; ובירושלמי: "שאין יודע", במנהיג: "ומגלחין את שערן"; ובירושלמי: "ומגלחין זקנם", (ס' כש"ט שם).

¹⁴⁸ קובץ "תורה מציון" שם.

¹⁴⁹ שם.

ובמראה פנים על הירושלמי שם פי' דכוונת תיבות "מגלחין זקנם" הוא: "מתקן שערות ארוכות וליפות זקנו", וראה לקמן הערה ¹⁷⁹.

¹⁵⁰ הביאו בזקן אברהם שם וגם במאמרו הששי, פינות הבית סי' ק"ו.

לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שערות שאינו יודע האיך דינו יוצא אבל ישראל אינם כך אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין ואוכלין ושמחים בר"ה לפי שיודעים שהקב"ה עושה להן נס".

הרי לפניך שבפסקיו שנאמר שם הכל להלכה נאמר בו "שערות" ולא הזכיר "זקן" כלל ותיבת "מגלחין" הנאמר שם מוסב על "שערות" האמור מקודם¹⁵¹.

וא"כ (א) איך יסתור דברי עצמו שבטור מביא גירסא "זקנן" ובקיצור פסקי הרא"ש בפ"ק דר"ה הביא גירסא "שערות" ובפרט ע"פ הידוע שחיבר הטור קודם קיצור פסקי הרא"ש (יד מלאכי כללי ריב"ה אות כ"א).

(ב) ועוד האיך ישנה דברי אביו הרא"ש, שברא"ש בפ' בתרא דר"ה כתוב שם "זקנן" ובקיצור פסקי הרא"ש מביא "שערות" ואינו מזכיר כלל "זקנן". וזאת אפסיקא הלכתא שהפסקים הם עיקר (יד מלאכי כללי הרא"ש סי' מ"ו).

(ג) לפי דברי היד מלאכי (שם סי' כ"ב) שאין דרך בעל קיצור פסקי הרא"ש להוסיף שום דבר שלא נזכר בהרא"ש. וא"כ האיך הוסיף לאמר גירסא "שערות" אשר ברא"ש לא נאמר כן.

אלא ע"כ צריכין לומר שגם בהרא"ש הי' כתוב "שערות" ונשתבש, או חלו בו ידי זרים, והם כתבו שם "זקנן" ולפי"ז לא הוסיף שום דבר¹⁵².

ובפרט שגם התשב"ץ ב"ספר התשב"ץ" (ח"א סי' קנ"ז)¹⁵³ כתב וז"ל: "... גרסינן בירושלמי פ"ק דר"ה (ה"ג) כתיב מי גוי גדול אשר

לו אלקים קרובים אליו וגו' ר' חמא ב"ר חנינא ור' אושעיא חד אמר איזו אומה כאומה זו בנוהג שבעולם אם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שערות שאין יודע האיך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין שערם ואוכלים ושותים ושמחים וגו'".

וכן, כתב התשב"ץ כנוסח הזה בספרו "חידושי הרשב"ץ למס' ראש השנה" (י"ח, ב)¹⁵⁴.

ועתה צאו וראו דבריו מאירים, מעולפת ספירים, ומי הוא זה ואיזה הוא אשר לא יודה שבירושלמי שלפני התשב"ץ נאמר בשניהם (אצל גידול ואצל גילוח) "שער" ולא "זקן" כאשר אומר "גרסינן הכא בירושלמי", אמנם אח"כ עלו בו קמשונים והעמידו נוסחאות שונות, כאשר ידוע לכל לומד תורה שהירושלמי משובש הוא, וכנ"ל אות ב'¹⁵⁵.

זאת ועוד אחרת הרי גם בילקוט שמעוני (תהלים רמ"ז קמח)¹⁵⁶ גרסינן:

(151) זקן אברהם מאמר שלישי שם.

(152) שם מאמרו הששי.

(153) הביאו בשדי חמד פאת שדה מע' הגימ"ל סי' א'. עמודי ארזים שם, שערם מצויינים בהלכה (על הקשו"ע) סי' ק"ע.

(154) הביאו בזקן אברהם מאמר שלישי שם.

(155) שם.

(156) הביאו בהערה ע"ד הר"ן כפ"ד דר"ה. זקן אברהם מאמר שלישי שם.

„כתיב מי גוי גדול . . . ר' חנינא ורבי אושיעיא איזה אומה כאומה זו . . . בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו . . . אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין שערם . . .”

וכ"ה גם בילקוט שמעוני פ' ואתחנן (רמ"ז תתכ"ה): ¹⁵⁷

„ . . . ר' חנינא ור' אושיעיא איזה אומה כאומה זו . . . בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל (זקנו) [שערן] . . . אבל ישראל אינו כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחין שערן . . . ואל תתמה על השיבושים שנפלו פה ובירושלמי ובהסוד במלת „זקנם“, פקח נא עיניך וראה בס' „בן נון“ הוא חלק השביעי מספרי „מאורי אור“ הגודעים לשם ולתהלה בספר שם הגדולים (להחיד"א) להדיין דק"ק מיץ מורה מקום ובקיאות גדול בכל התלמוד מהר"ר אהרן ווירמש [ראה לעיל ח"א בערכו] כתב שם במס' נדרים בהלכות (דף מ"ה ב) וז"ל: ומה אעשה בספרים שלפני הב"י ה' כתוב כמו בספרים שלנו להדיא כדברי הב"י ולפני הט"ז נשתבש וחסר ודברי הב"י שרירין וקימין, ע"כ — אף כאן אם התשב"ץ אומר „גרסינן הכא בירושלמי“ ומביא שם הגירסא „שערן“ בדאי ה' לפני הירושלמי וכך ה' כתוב שם „שערן“ וכן המנהיג וכן הילקוט שמעוני וכן הריב"ה בעל הטורים בעצמו וכל הגדולים אשר עמו כולם ראו הירושלמי נדפס במלת „שערן“ ואח"כ נשתבש או שה' במעל הזה ריקים ופוחזים. וחזק מזה שכבר נתבאר לעיל אות ב' שהירושלמי הוא משובש ¹⁵⁸. ולשון אגדה זו מובא גם בספר ראבי"ה ¹⁵⁹ לחד מן קמאי הראשונים (ה"ה) רבינו אליעזר ברבי יואל הלוי נכד הראב"ן ומחבר ס' אבי העזרי) במסכת ראש השנה סימן תקכ"ט ושם כתוב:

„ובויקרא רבה איתא נמי, וכתיב שם מגלחים שערם.”

וכ"ה גם בילקוט שמעוני פ' ואתחנן (רמז תתכ"ה):

ועיי"ש בהערות המהדיר שם אות ה' ויו"ד וי"א דלפנינו בויק"ר לא נמצא.

זשם בהלכות תענית (סימן תתע"ו) הביא הדברים הנ"ל בזה"ל: „ . . . ובויקרא רבה גרסינן אמר רבי סימון ומגלחים שערם ואוכלין ושותין ושמיחים בראש השנה ונכנס בדין ויוצאין בדימוס לפי שהקב"ה הוא עושה [להם] נס” ¹⁶⁰.

(157) הביאו בשו"ת דברי מרדכי ס' י"ה, קובץ „תורה מציון“ שם. שו"ת מנחת אלעזר שם. עמודי ארזים שם.

(158) זקן אברהם מאמר ששי בתחילתו.

(159) הביאו בקונטרס תוספות חיים (הוספות לס' צוהא מחיים להגאון רבי חיים פאלאג'י) להר" יעקב חיים סופר שליט"א (ירושלים, תשל"ו) עמ' ל"ו.

(160) יש להעיר מלשוננו במס' ר"ה שם: „ובירושלמי בפ"ק דמכילתין גרסינן . . . ובויקרא רבא איתא נמי . . .” ובהלכות תענית שם: „מן הירושלמי דר"ה וממדרש ויק"ר דגרסינן א"ד סימון . . . ובויקרא רבה גרסינן . . .” הרי גירסתו בהירושלמי ה' „מגלחין זקנם“. משא"כ בויק"ר שלפניו: „מגלחין שערם“. ולהעיר שבלשון הסוד הנ"ל הזכיר להדיא רק „מדרש“ ולא „ירושלמי“ למקורו. ודו"ק.

וכן בהגהות מיימוניות¹⁶¹ (חיברם תלמיד מהר"ם מרוטנבורג) על הרמב"ם הלכות שופר (פ"א ס"ק א') כתב:

"... וגרסין בירושלמי פ"ק דר"ה אמר ר' סימון... אבל ישראל אינם כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומחתכין צפרניהן ואוכלים ושותים ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה עושה להם נסים... ובויקרא רבה איתא נמי כה"ג שמגלחין שערס".

יש להעיר, דאפילו את"ל שכוונת הטור הנ"ל בכתבו "מדרש" הוא (לא מהירושלמי כנ"ל כ"א) מויקרא רבה, הרי הראב"ה וגם ההגהות מיימוניות מעידים שהגירסא גם בויקרא רבה שם היא "ומגלחים שערס" ואף אנחנו אין אנו מוציאים גירסא אחרת מלבד מה שהביא הראב"ה והגהות מיימוניות ולהעיר שגם הערוך השלחן (מובא לקמן) הביא הלשון בשם "מדרש ויקרא" וגם הוא השמיט תיבת "זקנים".

וכן הביא בנוסחא זו את הירושלמי הגאון בעל "גדולי תרומה" בספרו "בינה לעתים" (דרוש ב')¹⁶² וז"ל:

"... ונתייחד ע"פ מאמרם ז"ל בירושלמי פ"ק דר"ה על פ' כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו איזה אומה כאומה הזאת, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שערו שאינו יודע האין דינו יוצא. אבל ישראל אינו כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים שערס ואוכלים ושותים ושמחים יודעים שהקב"ה עושה להם נסים".

* * *

ועל אחת כמה וכמה שגם הגר"א הביא דברי הירושלמי הללו בשינוי גירסא בהשמטת תיבות "ומגלחים זקנים", וזה לשונו (בביאוריו על שו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ד): "ס"ד מכבסין ומסתפרין, ירושלמי פ"ק דר"ה ומ"ר א"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו' ר"ח בר חניניא ור' הושע' חד אמר איזה אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע האין דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשין לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמחים ויודעין שהקב"ה עושה להם נסים והביאו הרא"ש שטס ומרדכי שטס והג"מ וטור".

הרי שדאה הגר"א אין שהרא"ש והטור וכו' מביאים מאמר הזה וגם ציין הן לירושלמי הנ"ל והן למדרש רבה, ואעפ"כ דייק וגרסה בשינוי הנוסחא כנ"ל. או אולי שלפני הגר"א הי' דפוס הרא"ש והטור (והירושלמי והמדרש רבה) בגירסא משונה מכמו בהרא"ש והטור שלפנינו.

(161) הביאו בביאורי הגר"א לשו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ד (הועתק לקמן בפנים). זקן אברהם מאמר שלישי שם.

(162) הביאו בשו"ת חמד כללים מע' הגימ"ל אות ע"ה. ס' מופת הדור שם. זקן אברהם מאמר שלישי שם, עמודי ארזים שם.

[וידוע ומפורסם עד כמה טרח ויגע וציער הגר"א את עצמו קודם שקבע שום הגהה חדשה — ואמר תלמידו המובהק הגר"ח מוואלאזין „אשר קיבל מהודו ושמע מפה קודש הקדשים, כי כל שיטה או הגהה שקידש בנגלה לא קבעה עד אשר עלתה ארוכה ע"פ אותה הגהה או שיטה ללא פחות מט"ו עד עשרים סוגיות בכל דברי התנאים ואמוראים הנמצאים אתנו"¹⁶³].

* * *

וראה גם בס' חמדת ימים (ח"ב פ"ה)¹⁶⁴ שהעתיק המדרש בזה"ל: „אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שעריו... אבל ישראל אינו כן לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחין שערן...".
ושם בריש פרק ו' העתיק ג"כ המדרש הזה בזה"ל: „ומגלחין שערן... וגם הגאון החבי"ף (רבי חיים פאלאג'י — ראה לעיל ח"א בערכו)¹⁶⁵ בספרו „ברכת מועדיך לחיים" (ח"א דרוש ה' לתשובה דף ק, ב)¹⁶⁶ מביא בשורה כ"א הירושלמי דר"ה בזה"ל: „אבל ישראל אינו כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים ואוכלים ושותים ושמים — ואינו מזכיר כלל תיבת „זקנים“.

וכן בספר „סם חיים"¹⁶⁷ הגדפס בשנת תנ"ב בהסכמת מהר"י אבוהב

163 הקדמת תלמיד הגר"א לפירושו על מס' שקלים: „תקלין חתיך" ו„משנת אליהו". וז"ל: „... ואען ואומר כי רבינו הגדול [הגר"א] לא על רוחב בינתו ושכלו העמוק בלבד סמך בהגהותיו אף כי ידיו רב לו בעומק שכלו. עמוק עמ"י למשקל ולמטרי בשמעתתא לאסוקי אליבא דהלכתא כאחד מן הגאונים הראשונים, אשר היו בכמה דורות לפניו, אשר לא יוכל איש לומר, כ"א ישתכחו הגהותיו, או ישתבשו אהדרינהו בפלפול, עכ"ו העירו כל תלמידיו וגאונים וגדולי זמנינו. כי לא מלאו לבו לחודש איוה שיטה חדשה נגד הראשונים. או להג' איוה הגהה חדשה. כ"א אחר אשר עמד בדבר אשר נתקשה בו כמה ימים וכמה לילות בגודל יגיעה ורב העמל עד אשר זהמתו חיתו לחם ולא דבר עם שום אדם בעולם וחשך משחור תארו. והדיו צערו לרבים, אשר לפניו, כי לא ה' בוש לשאול אפילו ממאן דמנקט לביזורי ואחר אשר האיר הוי' עיניו למצוא דרך סלולה. ע"פ שיטה חדשה או הגהה. עוד לא התברך בלבבו לאמר שלום יהי לי כ"א אחר רב הפשפוש ומשמוש ושקול דעתו הרחבה מני ים ובהיפוש אחר חיפוש בשני התלמודים ובכל דברי התנאים והאמוראים אשר היו סדורים לגד עיניו אי אולה שיטתו או הגהתו אליבייהו בדרך סלולה וכבושה בלי נטות אפילו כמלא נימא, ואם ברב חתירתו אשר חתר בה מצא בה נקב וסדק קטן כמלא מחט סדקית דקדוק אחד קל נגד ב' התלמודים. גודל חריפותו לא שחדתו ועוצם גודל פלפולו מדרך האמת לא הטתו, ושלחה ויצאה מביתו. ועיניו לא חסו על רוב העמל ויגיעתו לכחלה וליפותה, כי בלתי אל האמת היתה נתיבתו, ומסר נפשו על דקדוק אחד מרבותינו התנאים והאמוראים, עד אשר משמים חסו עליו, ונחה עליו רוח דעת ה'. או קרן עור פניו והי' לו לשמחת לבבו כמוצא שלל רב, או אז תחזקנה ידיו לעשות הגהה, או שיטה חדשה כאשר הראה לו משמי' מפענח נעלמים בכמה סוגיות הקשות, כאשר שמעתי מפי קדשו של תלמידו המובהק הגאון האמיתי מהר"ר חיים נ"י הנ"ל [כנ"ל בפנים]...".

164 הביאו בזקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ב.

165 דאה לעיל בפנים מ"ש מספרו רוח חיים חאז"ח סי' תקפ"א ע"ד דברי

הירושלמי הללו. וראה לעיל הערות *134, 136.

166 הביאו בזקן אברהם שם.

167 הביאו שם.

(בדף כ"א שורה י"ז בשערי רצון) מביא הירושלמי בזה"ל: "א"ר סימון כי מי גוי גדול איזה אומה כאומה זו, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים אבל ישראל אינו כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים בר"ה שיודעים שהקב"ה יעשה להם נס" — ולא הזכיר לא "שערן" ולא "זקנם" ולא "מגדלין" ולא "מגלחין". ובספר "בית ועד לחכמים"¹⁶⁸ (באות ב') מביא ג"כ הגירסא בשם הירושלמי "אבל ישראל מגלחים שערם".

וכן מצינו בספר "אוצר לשון חכמים" (להר' ק"א פערלא)¹⁶⁹ באות ב' בד"ה בנוהג שבעולם שגם הוא הביא הירושלמי הוזה בנוסחא "ומגדל שערן" "ומגלחין שערם" ומסיק שם בזה"ל: "ומגלחין שערם כצ"ל, וכ"ה הגירסא בילקוט שמעוני (תורה רמז תתכ"ה) וכן נכון להגי' בטור או"ח סי' תקפ"א". וראה ההגהה שנדפסה ע"ד הר"ן ספ"ד דר"ה¹⁷⁰, "צ"ל שערם וכ"ה בס' המנהיג ובילקוט דברים רמז תתכ"ה ובילקוט תהלים מזמור קמ"ח". וכן בספר "שרידי ירושלמי" (מלוקטים מהגניזה שבקהיר במצרים)¹⁷¹ בדף 313 הביא "מגדל שערן" ו"מגלחין שערם". וכנ"ל גם הערוך השלחן (או"ח סי' תקפ"א ס"ק י"ג) הביא הלשון (בשם מדרש ויקרא) בהשמטת תיבת "זקנם".

* * *

ויש להעיר מתשובת הרשב"א (המיוחסות להרמב"ן) סימן רל"ב על הגמרא בזבחים לו, ב קרנות וכו' ובמספרים שלנו היפך ממה שאמרו חכמים אם לתקן, והשיב אין סומכין בזה על הגמרא כ"א ע"פ רוב ספרים המדויקים ומתקנים המיעוט ע"פ הרוב דמקרא מלא דבר הכתוב אחרי רבים להטות, עיי"ש ודו"ק¹⁷².

* * *

ועל אחת כמה וכמה שיש הרבה ראיות והוכחות שאין "מגלחין זקנם" הגירסא הנכונה במאמר אגדה הזה¹⁷³, כדלקמן אות די:

ד

בשור"ת חתם סופר (תאו"ח סו"ס קנ"ט) כתב הגאון חתם סופר בעצמו

(168) הביאו שם.

(169) הביאו שם במאמרו הששי.

(170) הביאו בקונט' תוספות חיים שם.

(171) הביאו בשו"ג הירושלמי שם (בקצת דפוסים).

(172) הביאו בענייננו בזקן אברהם מאמר שלישי שם.

(173) בענין תיקון גרסאות הגמרא בכלל, ראה לעיל הערה 163 מ"ש מתלמידי הגר"א. וראה ברמ"א יו"ד סי' רע"ט ופתחי תשובה שם בשם שור"ת יד אלי. הקדמת המהרש"א לחידושי אגדות, נחפה בכסף חו"מ סי' י"ב (דף צ"ד, ב). רבינו בחיי פ' אמור על הוכחת הגמ' שכל דבר שבקדושה צריך עשרה שנאמר ונקדשתי בתוך וכו'. רשב"ם ב"ב ס"ט, א ד"ה קנים דקים. תוספות נזיר נ"ג ד"ה בתר דשמעי. תוספות ברכות ס"א גבי אלקנה. רש"י שבת נ"ה, ב ד"ה מעבירים. הקדמת רבינו ירוחם על מאמר רבי יוסי (שבת ק"ה, ב). ועוד בכ"מ, ואכ"מ (מקומות הנ"ל נסמנו בזקן אברהם מאמר שלישי אות ז' עיי"ש שהאריך קצת).

דמפני שבימי גזירת תתנ"ו הי' גודל הצרות ליהודים והסכנת נפשות ע"כ על צד ההכרח גדול התיירו הגדולים לשנות מלבוש ולגלח זקנם (בלי תער) כדי שלא יכירוהם האויבים כי אז כבר גלחו הגוים זקנם (ע"פ מעשה ממלך פולין שהי' סדיס ע"כ החלו העמים לגלח זקנם אז) ע"כ נשתרבה המנהג באשכנז לספר זקנם ודק מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים זקנם ואותן שלפני הגזירה שברחו לארץ פולין לא באו לכלל היתר זה, עכ"ד. עכ"פ מודה החתם סופר כי קודם גזירת תתנ"ו הי' כולם מגדלים זקנם גם באשכנז (וכמ"ש שם באותה תשובה שגם הגויים הלכו מלפנים מגודלי זקן ולא גלחו כלל) וא"כ קשה על הטור בשם המדרש וירושלמי שלפנינו שכתב בלשונם "מנהג של עולם" וכו' אבל ישראל וכו' "ומגלחין זקנם" — הא גם אם נאמר דיש היתר לספר זקנו הא עכ"פ "מנהג של ישראל" לא הי' כן כלל בזמן התלמוד והמדרש לא ידעו עוד מזה לספר זקנם כיון שהוא הרבה קודם גזירת תתנ"ו לפי דעת החתם סופר [וכ"כ רבים. ראה הנסמן לעיל בטענה ומענה א' אות י"א] וגם האומות הי' מגדלים זקנם בזמן התלמוד כנזכר בדברי החתם סופר¹⁷⁴ "והיכן הי' זה המנהג שכתב המדרש ובפרט אצל בני ישראל אלא ע"כ ברור שהגירסא "מגלחין שערים" כמ"ש בספר המנהיג וכל הני דבוותא מגדולי הקדמונים וגם מגדולי האחרונים כנ"ל אות ג' ולק"מ וזהו ראי' מוכרחת שצ"ל "מגלחין שערים" כגו' הגו' וע"ז שייך מנהגה של אומה זו וזה ברור. (וראה לעיל ח"א ערך "רד"ק" שבימי דוד המע"ה לא היו כלל ישראל מגלחים זקנם כלל וכלל והרד"ק כתב שזהו מנהג שהיו נוהגים כן שלא לגלח השער אפילו במספרים א"כ גם לדבריו מנהג שנהגו כן מזמן קבלת התורה א"א להתירו. ועכ"פ איך שייך לומר מנהגה של אומה זו לגלח זקנם בערב ראש השנה דהא אדרבה אז הי' מנהגן של ישראל שלא לגלח לעולם הזקן אפילו במספרים כנז' אלא ודאי ברור דהגי' "ומגלחין שערים"¹⁷⁵.

ח

ידוע דבריש שתא עושין לסימנא מלתא ענינים שמראים ומסמנים לסימן טוב ולטובה אות. ובמדרש (ירושלמי) שם משמע כן כי לכבוד יום הדין ולשמחה ולגיוי והדר גופא עושים זאת, וגילוח הזקן מצינו שהוא ר"ל לסימן אות ומשל על חורבן וכליון כמ"ש באבות דרבינו נתן פכ"ז "ובזוי יקלו זה סנחריב שנהג בזיון לפני המקום לפיכך ביזהו הקב"ה ופרע ממנו ע"י מלאך וגילח ראשו וזקנו וחזר בבושת פנים אל ארצו". גם מצינו שגילוח הזקן אפילו במספרים הוא משום צער ואבל וחרפה היא לנו כמ"ש הרד"ק (ש"ב י', ה') "כי לא הי' מנהגם לגלח הזקן אפילו במספרים אלא אם כן משום צער ואבל כמ"ש מגולחי זקן וקרועי בגדים, וחרפה היא גילוח הזקן", [ראה לעיל ח"א ערך "רד"ק"] וכ"כ הרלב"ג שם "ויגלח חצי זקנם כדי לנוולם", וזה לשון הפרי מגדים (במשב"ז או"ח סי' תקס"א): "פסוק הוא בירמי'

174) אבל צע"ג במ"ש שגם האומות היו מגדלים זקנם כנ"ל ח"ב פ"ד הערה 4.

175) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח.

(מא, ה) ומגולחי זקן, היינו במספרים כי בתער לא יעברו ח"ו על הרבה לאוין, ומכאן תוכחה מגולה אדרבה השחיתו זקנם לניוול בשביל חורבן הבית לא כאותן שאומרים שגילוח הזקן הוא תואר להם". [ראה לעיל ח"א ערך "פרי מגדים"] וראה באיכה רבתי: "בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב"ה בוכה וממרט זקנו כו" ¹⁷⁶.

וראה בירמי' שם דכתיב ויבאו אנשים משכם משילה ומשומרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה', ע"כ, ופירש"י (ועוד ממפרשי תנ"ך שם) כשנסעו מביתם לא היו יודעים מחרבן הבית ובדרך שמעו קרעו בגדיהם וגלחו זקנם [שלא במקום הפיאות כנת' לעיל ח"א ערך "רד"ק", עיי"ש]. וא"כ יפלא מאד דברי הירושלמי דקאמר דישראל אינו כן אלא לובשין לבנים "ומגלחים זקנם" הרי גילוח הזקן הוא לאות חדוה — ואיפכא כתיב בירמי' הנ"ל דגילוח הזקן הוא סימן אבלות ¹⁷⁷.

ועפ"ז הק' על לשון אגדתא זו גם הגאון בעל שו"ת שואל ומשיב בספרו "דברי שאול" על יו"ד סי' ש"ץ שהביא הפסוק מירמי' הנ"ל שממנו מוכח דגילוח הזקן הוא צער, וכתב ע"ז וז"ל: "... ועי' בטור אר"ח סי' תקפ"א שמעתיק המדרש דמי שיש לו דין אינו מגלח משמע דבצער אינו מגלח ומקרא [דירמי' הנ"ל] מבואר להיפך וצ"ע ועי' במו"ק דף כ"ו בתוס' ד"ה משכם".

וכן הביא השדי חמד (פאת שדה מע' הגמ"ל סי' א') להקשות על לשון הירושלמי והטור שלפנינו מטעם זה.

וכן בספר פרדס יוסף עה"ת (ויקרא י"ט, כ"ז) הניח גידסת "מגלחין זקנם" בצ"ע מטעם זה.

ובמיוחד עמד ע"ז בעל תורה תמימה (דברים ד, ח ס"ק טו) וז"ל: "... ומה שאמר ומגלחין זקנם — הנה בספר המנהיג הלכות ר"ה מביא דרשה זו ובמקום מגלחין זקנם גורס מגלחין שערן וכן למעלה במקום ומגדל זקנו גורס ומגדל שער, ויש פנים לגירסא זו, יען דהמתקן את גופו מתקן ומסלסל את כל שערי שבראש ושבזקן ושבגבי עינים.

"ואף לדעתי יש הכרח לפרש ומגלחין זקנם שלא כפשטי', דלבד איסור תגלחת הנה מצינו כי גלוח הזקן הוא סימן לדאגה ועצבות וצער, כמו בירמי' מ"א ויבאו אנשים מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים וכו' ומבואר שם שבאו בציונים אלה לאות צער ואבל על חרבן ירושלים, וכ"מ פשוט הלשון גבי איסור טומאת כהן למת אמר (פ' אמור) לא יקרחו קרחת בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת, והפירוש הוא שכל אלה הדברים היו עושים קרובי המת צער ואבל, וא"כ איך אמר כאן ההיפך שלאות שמחה ורצון מגלחין זקנם. וכן קשה מה שאמר בנוהג שבעולם אדם שיודע שיש לו דין לובש שחורים ומגדל זקנו, והלא לבד מה שמבואר שגלוח הזקן

176) עמודי ארזים דף נ"ד.

177) מכתבו של הרה"ג וכו' אברהם נתן איילבערג אב"ד גויערו הנדפס בקובץ "וילקט

יוסף" מח' י"א סוף קונטרס כ' מכתב ח'.

מורה על צער ודאגה עוד מצינו שגידול הזקן הוא ענין תענוג וכבוד, וכמ"ש בברכות י"א, א משל לאחד שאומרים לו זקנך מגדול אמר להם יהי' כנגד המשחיתים, ופירש"י שאומרים לו זקנך נאה ומגדול והוא אומר להם הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהי' כנגד המשחיתים, כלומר לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו, עכ"ל [ראה מזה לעיל ח"ב פ"ה אות א']. ובשבת (קנב, א) אמרו הדרת פנים זקן, וכ"כ המפרשים בפ' קדושים שהסרת שער הפאות והזקן הי' מורה סימן לעבדות ושפלות, ולכן צייתה התורה לישראל על זה, כדי לא ירשמו עצמן ברמשי עבדות ופחיתות אלא בדרך כבוד וגדולה, וא"כ איך אמר בזה ההיפך שלאות צער ודאגה מגדלין זקנם.

"ולכן בהכרח צריך לפרש שהלשון מגדלין ומגלחין כאן אינו כפשוטו אלא ענינו תיקון והעדר התיקון כלומר בנוהג שבעולם אדם שיש לו דין עמוס בדאגתו ואינו דואג לתיקון בגדיו אלא מניחו להתגדל כמו שהוא, משא"כ ישראל מתקנין עצמן בבגדם ושערם (וכגירסת ספר המנהיג שהבאנו), ואין להאריך עוד".

ובזה יובן מ"ש בס' "גבעת ירושלים" על הירושלמי (וינה, תרל"א) בעמ' 17: "... לדעתי ברור הוא שטעות נפל בירושלמי ותחת מגדל צ"ל מגלח. ותחת מגלחין צ"ל מגדלין, כי גילוח הזקן הוא סימן לבכי ואבל בישראל כמ"ש ויבאו אל יוחנן בן קרח מגלחי זקן (ירמי' מ"א)¹⁷⁸".

ובכלי חמדה עה"ת (פ' תצא אות ז'): "הנה ז"ב ומוסכם מכל החכמים דגילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער בדורות הקודמים הי' לחרפה ולבוז... ואני הראיתי לדעת לתשובת המינים שרצו להוכיח מירושלמי דמגלחין זקנם לומר דכל גילוח שאסרה תורה הוא רק על מת כמו שאר הלאוין שנאמרו בתורה בזה והראיתי להם דבר אחד מהחפשים היותר מפורסמים שברור בעיניו שט"ס בירושלמי וצ"ל מגדלין זקנם מטעם זה דגילוח הזקן במספרים [אף] שלא כעין תער בישראל לא הי' סימן שלות כי אם סימן אבילות".

עוד בענין זה שגילוח הזקן הוא משום היפך השמחה והכבוד והתענוג והתפארת וכו' ראה לעיל ח"ב פי"ט.

ו

עוד ראי' שהגירסא אמיתית במדרש היא "מגלחין שערן", דהנה הלשון "ומגלחין זקנם" הפי' לכאורה גילוח בתער. אך כיון שזה אסור מה"ת, ועל כרחק הפי' במספרים כעין תער, א"כ יוקשה על כל הפוסקים גדולי הראשונים והאחרונים המובאים לעיל שכתבו לאסור גילוח הזקן במספרים כעין תער, ואיך חלילה שכחו כל אלו רבוותא קמאי ובתראי דברי המדרש (ירושלמי) שסותר להם, שכתב בפירוש שמגלחים זקנם בער"ה, והפי' במספרים כע"ת, וע"כ דמותר לכתחלה!! אלא ודאי שהי' הגירסא לפנייהם "ומגלחין שערם", יכנ"ל¹⁷⁹.

(178) הביאו בזקן אברהם מאמר רביעי אות כ"ב.

(179) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח, אבל לכאורה צע"ק בדבריו, שהרי בדוחק

ז

באמת גם בפשטות הענין אינו מתיישב כלל הלשון „מגלחין זקנט“, דהא קאמר שם דמשום שמחה והידור גופו להראות שהם בטוחים בחסדי ה' לובשים בגדי כבוד ומגלחים ומסתפרים, וא"כ למה נקט זקנט לבד וגם אין שייד לומר דרק זקנט לבד מגלחים ושערותם הם מניחים שזהו כאבילות ר"ל וניוול כמבואר בשו"ע והוא מצערי הנזיר גדל פרע שער ראשו? א"ו פשוט דגם שערות באשה מספרים — וא"כ למה נקט זקנט יותר משערות ראשם — א"ו שאין הגירסא כלל „זקנט“, רק נכתב בט"ס (או אולי במזיד מאיזה מעתיק קל בדעתו בימים הקדמונים וממנה נשתרבב בכמה ספרי הטור שלאחר כך) והעיקר כגירסת „שערן“¹⁸⁰.

ח

עיין בטור שם שכתב: „... ורוחצין ומסתפרין ע"פ מדרש [והעתיק הלשון כנ"ל] ...“ ואחר שהביא דברי המדרש האלו מסיים שם הטור: „לפיכך נהגו לספר ולכבס בערב ר"ה“. ואם איתא כמו שהם מפרשים, ה"י צ"ל בדברי הטור בעצמו „ורוחצין ומגלחין“, ולסיים „ולגלח ולכבס!“¹⁸¹.

ט

יש להעיר דבשלחן ערוך השמיט אגדה זו המובאת בטור¹⁸².

י

א' בפסיקתא דבער"ה הקב"ה מוותר שלישי, והוא ע"י התשובה (פסיקתא פסקא כ"ח ולקחתם לכם אות צ"א: באין ישראל בר"ה ועושים תשובה הקב"ה מתיר להם שלישי עונותיהם, עיי"ש בהגהות הר"ש בובער). ולכן אין הסברא נותנת שיגלחו זקנט או ח"ו¹⁸³. ועוד, דהרי איתא במדרש (ירושלמי) שם שעושים זאת לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס. וכי אם הם יגלחו הן סומכין על הנס דיתרחש להו ניסא להתנוסס מפני קושט שלהם אף בלי תשובה. וראה בהגהות זית רענן להרב מג"א על דברי הילקוט שמעוני פ'

עכ"פ יכולים לפרש תיבות „מגלחין זקנט“ על מספרים שלא כעין תער (כ"כ בשו"ח כללים מע' הגימ"ל אות ע"ה) או לחיקון „שערות ארוכות וליפות זקנו“ (כפ"י המראה פנים על הירושלמי שם). ואולי דייק הבעל מנחת אלעזר במלת „מגלחין“ דע"פ רוב קאי על גילוח התער או כע"ת משא"כ „מסתפרין“ דכוונתו שלא כע"ת או תיקון, ועצ"ע. ובשו"ת דברי מרדכי סי' י"ח כתב: „... ולשון מגלחין לאו דוקא אלא ר"ל מסתפרין“.

(180) שם.

(181) עמודי ארזים דף ג"ד, ולכאורה צ"ע בדבריו שהרי גם לפי המביאים הגירסא „שערן“ במקום „זקנט“ עדיין גורסין „מגלחין“ וכנ"ל אות ג', וא"כ קושיתו במקומו עומדת, דגם לפי דבריהם אינו מובן המשך לשון הטור.

(182) שו"ת דברי מרדכי סי' ח"י.

(183) עמודי ארזים דף ג"ד.

ואתחנן הנ"ל שכתב שם "שיודעין שהקב"ה עושה להם נסים כשישובו בלב שלם" ¹⁸⁴.

ויש להעיר מהנתבאר לעיל דלכל הדיעות יש ענין בגידול הזקן ופשוט הוא בנגלה דתורה וביחוד וביתר שאת בפנימיות התורה אשר בשערות הזקן קדושה נעלית ביותר וביותר.
וא"כ מסתבר לומר אשר לפני ר"ה, כשצריכים לעשות תשובה, לא יזלזלו בענין כזה.

יא

מ"ש בטור (וירושלמי) כהגירסא שלפנינו "ומגלחין זקנם" — היינו הזקן לבד החמשה פאות, (ואפ"ל לפי"ז דפי' "מגלחין" קאי על גילוח התער ממש). [אמנם בימינו מכין שיש כמה דיעות מה הן הפאות ע"כ ודאי א"א ליגע בזקן כלל] ¹⁸⁵.

[ויש להעיר שכן נוהגים רבים בימינו לגלח זקנם במקומות שהן (לפי דעתם העני') שלא במקום הפאות, כמו בלחייה, סביב לגרונו, וכו']. וע"ד זה תירץ הגאון בעל "חידושי הרי"ם" ¹⁸⁶, וז"ל: "אי' בטור בערב ר"ה מגלחין זקנם, וי"ל כי שס"ה ימים שבשנה הם נגד שס"ה לא תעשה שבתורה, וכל יום הוא נגד ל"ה אחר, וערב ראש השנה הוא כנגד לאו של לא תשחית את פאת זקנך, ובזמנים הקדמונים ידעו באיזה מקומות הם הפאות והי' משום מצוה לגלח שאר השערות ולהניח הפאות שיהי' ניכר כי בזה הוא מקיים מצות לא תשחית, אבל עכשיו אסור משום דאין אנו מכירים ויודעים היכן הן הפאות" ¹⁸⁷.

וכע"ז תירץ גם הבעל "בן איש חי" (הגאון רבי יוסף חיים מבאגדאד) בספרו "שו"ת תורה לשמה" (מכת"י — ירושלים תשל"ו) סימן ש"צ: "שאלה . . . גם תמהים אנחנו עמ"ש במדרש והביאו הטור סי' תקפ"א מנהגו של עולם אדם יש לו דין לובש שחורים ומגדל זקנו וכו' אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם וכו'. על כן יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה . . . שער השפה . . . שרי גם ע"פ הזהר לחתוך מה שמעכב האכילה . . . והשתא ממילא מובן דברי המדרש מ"ש מגלחים זקנם קאי על שער השפה שבאמת גם שער השפה הוא בכלל הזקן ונקרא זקן אלא שהותר לחתוך כאן מה שמעכב האכילה והואיל והי' זה ידוע אצלם שכן הי' המנהג מימות הראשונים לתקן שער השפה לכן אמרו במדרש סתם מתגלחים זקנם ולא חשו לפרש להדיא שער השפה דלא אתי למטעי מאחר דידוע הוא, והי' זה שלום ואל שד"י ה' צבאות יעזור לי . . ."

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל ח"ב פ"י. ובענין גילוח השפם ראה שם פ"א].

(184) שם דף נ"ה.

(185) שו"ת צ"צ חו"ד סי' צ"ג ס"ק כ' [כ"א]. הביאו בשדי חמד כללים שם ובכ"מ.

(186) חידושי הרי"ם עה"ת: ראש השנה. שית שרפי קודש ח"א סי' תפ"ה. תולדות

הפוסקים דף ע"ו. פנינת הבית סי' ק"ו.

(187) כ"כ הרבה מהראשונים, דאה טוש"ע יו"ד סי' קפ"א ונ"כ, לעיל ח"ב פ"י.

טענה ומענה ד

(העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו)

טענה ** :

... מה שרמזו לספרי מקובלים שכתבו שלא להושיט ידים בדיקני כלל אין לי עסק בנסתרות, אבל מהם ומהמונים הותרה הרצועה לגמרי בכל

188) כעין זה יש מקשים בנוגע לאהרן הכהן והוא ע"פ מה דא"י בהוריות יב, א * וכריתות ה, ב : "ת"ר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן וזקן אהרן וגו' [תהלים קלג] כמין שני טפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקן אמר רב פפא [בכריתות שם : אמר רב כהנא] תנא כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקנו [בכריתות שם : עולות ויושבות בעיקרי זקנו] ... " ופי' הרמ"ה בהוריות שם ופי' רש"י בכריתות שם (ב"ל"א) ד"כשהוא מספר" פירושו (לאו מלשון דיבור כ"א מלשון) תספורת (דכשהי' מסתפר היו עולות ויושבות בעיקרי זקנו כדי שלא יגזזו עם השער הנגזז).

"ואומר לא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמהפיכנא בזכותי" דאהרן כהנא קדישא, ובודאי לא ניחא ל' לאהרן. וגם לא ניחא בשמים ממעל דלימא הכי על אהרן קדוש ה' אשר נזר אלקיו על ראשו, והשכינה שורה עליו (יומא ע"ג, ב) וברוך הוא שבחר באהרן ובניו לעמוד ולשרת לפני ה' בבית קוה"ק, שחיו היה נוגע ומסתפר בדיקנא קדישא דילי' (עמודי ארוים דף נ"ה).

והנה כמה וכמה תשובות נאמרו בדבר. ומהם :

א. אין לנו אלא דברי הרב בעל חסדי דוד על התוספתא (ה"ה הגאון מרן רבי דוד פארדו — ראה לעיל ח"א בערכו) בספרו "שו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סי' כ"ח) שכתב על זה :

... ואולם מה שהבאת עוד מדברי שר המסכים שם דמייתי מההיא דהוריות. איברא דהרמ"ה ז"ל שם בחד פי' פירשו מלשון תספורת, אמנם באמת כל ימי תמהתי אם יצאו דברים הללו מפה קדוש ולא הרמ"ה חתים עלה דחלילה לקדוש ה' מכובד למיהוי פגים לעילא באתרי' דח' בגדי כ"ג רמיוי בתיקוני דיקנא יקרא ובודאי כל האומר כן מזיח בדי' אהרין וכתוב הדר הוא זקן אהרן שיוירד על פי מדותיו. מלבד שהפי' בעצמו אין לו שחר דמספר הוא פועל יוצא והי' צריך לומר מסתפר דהכי אורחא ולישנא בכה"ג. ואיך שיהי' אפילו לפי זה אין הכוונה מגלח ממש עד סמוך לבשר כי אורחא, דגילוח כנראה להדיא מלשון הפי' שם [שכ' "היו עולות ויושבות בעיקר זקנו"] וכך הבין הרב הנזכר ע"ש [שו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' ס"א] והוא ע"ד הליקוט דכתי' לעיל [ראה לעיל ערך ח"א "דמב"ס" אות ב' הערה 99 אות ג'] דמדינא שרי ואף גם זאת אין הדעת סובלת שתיאמר זה על אהרן קדוש ה'. ומי"מ ליכא מהתם שום דמות ראוי לדמיון דפירשת על גילוח ממש וזו לא אמרה אדם מעולם".

מצנינו שהביאו גם בס' יפה ללב (ח"ה יו"ד סי' קפ"א ס"ק ג) : ... ואיתא בזהר סדר נשא באד"ר דקל"ט ע"ב דדיקנא איהו עיקרא דכל גופא וכל הדורא דגופא בתר דיקנא אויל וכלא בדיקנא תליא יע"ש וע"ע שם בדקמ"א ע"א בתיקונא שתיאתא ובכח יפה השיב הרי' מורה"ר פ' ז"ל בתשובה בס' מכתם לדוד חיו"ד סי' כ"ח שפ"ו ע"ב ע"ד הרמ"ה ז"ל שפירש דאהרן הכהן ה' מספר זקנו דאיך יתכן איש אשר המלך מלכו של עולם בחר בו שנאמר עליו בריתי היתה אתו וגו' ואתנם לו מורא ויראני ומפני שמי ניחא הוא ושהוא מידת הוד שיעשה כזאת ועי' בס' חקק"ל ח"א סי' מ"ב דז"ן ע"ד".

ב. בהוריות שם פירש"י : "כשהוא מספר. כשהי' מדבר עם אחרים, עולות ויושבות, בעיקרי זקנו כדי שלא יפלו", ובכריתות שם ג"כ פירש"י : "מספר. מדבר ... "

ארץ אטלי' שכל חכמי' מגולחי זקן ונתלים באילן גדול ר' מנחם עזרי' [הרמ"ע מפאנו] בעל עשרה מאמרות אבי המקובלים שהוא הי' מגלח מבלי השאיר

הרי תרתי לטיבותא, שרש"י בעצמו אינו נוטה בשני המסכתות האלו מפירושו דקאי על "דיבור" ולא גילוח. ומה שפי' דרש"י בכריתות "מסתפר דשקיל במזי" הוא "לא" אבל לישנא קמא שם העיקר [כדלקמן אות ט'].

וכן פי' והרחיב הלשון יותר מבואר בפי' המיוחד לרגמ"ה על כריתות שם וז"ל: "מספר מזבר עולות ויושבות לו בעיקרי זקנו כד שלא יפלו לארץ כשהוא מנענע פיו לדבר". וחלילה לנו לפרש באופן אחר על קדוש ה' ומלאך ה' צבאות הוא, ומצוה למיהפך בזכותיהו דצדיקי דאהניא אעלמא (עמודי ארזים שם). וכ"כ בשיטה מקובצת על כריתות שם שהוא מלשון דיבור.

יתר על כן, הלישנא אחרינא דרש"י מכריתות כבר מופרך בספר באר שבע [להגאון רבי יששכר בער איילינבורג תלמידו של בעל הלבושים והסמ"ע ורבו של בעל גדולי תרומה. נדפס בהסכמת המהר"ל מפראג ובעל הלבושים] בחידושו על הוריות שם וז"ל [אחרי שהביא לשון הרמ"ה הנ"ל]:

"ואני תמי' למה יחס לעצמו הפירוש כשהי' מספר לשון תספורת וגילוח כו' הלא רש"י פירש כן בהדיא אחד לישנא בפ"ק דכריתות ואולי לא ראתו אבל קשה בעיני האידן אפשר לפרש כשהי' מספר לשון תספורת וגילוח דאם כן הוה לי' למימר מסתפר הואיל שלא נעשית התספורת וגילוח ע"י עצמו כי אם ע"י אחר וכדתנן בסנהדרין סוף פרק כ"ג ואין רואין אותו כשהוא מסתפר כו' ולא קאמר כשהוא מספר". ובספר גופי הלכות (מר"ש אלגאזי) בכללי המ"ד סי' ש"ך כתב וז"ל: "... והכי פירושו שיוירד השמן על הזקן כפי מדתו של אהרן שכשהייתה מדתו בשתיקה שלא לדבר הי' יורד הטפה עד סוף זקנו וכשהייתה מדתו לדבר הי' עולה הטיפה". ובלקט שמואל (ערך אהרן): "... בזקן אהרן תלוי" ב' טיפי מרגליות וכשדיבר עלו וישבו בקדקד זקנו. הוריות דיי"ב".

ובפירושו של הגאון מהר"ל דיסקין על הוריות שם: "ערש"י כריתות (ה' ב) פי' לי' תספורת, אך א"כ הו"ל מסתפר". וראה לעיל ח"א ערך "מהר"ל דיסקין". ובאופן אחר פי' בספר "בן יהוידע" (להגאון מהר"ח מבגדאד מחבר ס' בן איש חי ועוד) להוריות שם: "כשהוא מספר עולות ויושבות בעיקר זקנו, פירוש רש"י וז"ל נראה דחוק עצום מאחר כי באמת הם בנס היו עומדים, ופירוש הרמ"ה וז"ל גיב קשה לפ"ד רבינו האר"י וז"ל האמתיים דאין לגלח בשום מקום מן הזקן ורק להסיר משער השפה את המעכב האכילה הוא דשרי, ונ"ל כותבי דהרמ"ה וז"ל ולא מטעמי, דלעולם מספר ר"ל מגלח, ומה שעולות ויושבות בעיקר זקנו היינו כדי שלא יגע בהם המגלח בשעה שמגלח לו ראשו שהוא עומד נגד פניו ואוחז בראשו ומגלחו דאז נדבק בזקן שלו, ולכן יסתרו בעיקר הזקן שאין גראין חוצה ולא יגע בהם המגלח לא בגופו ולא במלבושיו". וראה לעיל ח"א ערך "בעל 'בן איש חי'".

* * *

והנה, נוסף על הנ"ל, הרי הרבה דאיות והוכחות איכא כי הפירוש האמיתי כאן בתבית "מספר" הוא "מדבר", וכדלקמן אות ג'—ח' (ע"פ ס' עמודי ארזים שם דף ג"ה—ג"ו):

ג. איתא בזוה"ק ח"ג קלג. ב: "חסד דלגאו הוא סתים בסטרא דא דדיקנא דאיקרי פאת הזקן ולא בעי בר נש לחבלה האי סטרא משום האי חסד דלגאו דעתיק יומין. (ופי' ביין המשומר: "שאסור לבני אדם לגלח אפילו במספרים שום שערת מהזקן שהחסידיים יוכלו להתפשט בה' פאות"). ובג"כ בכהן דלתתא כתיב ב' לא יקרח קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו מאי טעמא בגין דלא לחבלא אורחוי דחסד דעתיקא דכהן מסטרא דא קא אתי". כ"ש בכהן הגדול מאחיו דהי' נזהר לספר שום שער משער זקנו, והוא הי' צריך להיות שלם בכל הזקן מלא גדותיו ב"ג תיקונין. וכ"כ בזוה"ב ט"ו, א: "דכה"ג לביש חושן ואפוד וי"ג תקונין וכך הוה בעי רחמא על עלמא". הרי

שערה א' וכן העיד עליו הישר מקאנדי' באלים שלו והי' אומר שע"פ חכמי המקובלים אין חוץ לארץ ראוי' לכך ומה אאריך במה שאין לי יד ושם בו' (שו"ת חתם סופר חאו"ח סו"ס קנ"ט).

ראה תראה מפורש שהי' צריך להיות ב"ג תיקונין לבקשת רחמים על העולם. והכי איתא מפורש בוח"ג קל"ט, ב: "מאן דאחיד דיקנא דמלכא ואוקיר לי' ביקירו עילאה כל מה דבעי מן מלכא מלכא עביד בגיני'".

ד. כתב בס' הקנה דף כ"ח: "כהן שלא נתמלא זקנו לא ישא כפיו אפילו הוא בן י"ג הוא כקטן משום שלא נתמלא זקנו, והכוונה כי שערות הזקן מורים בצינורות עליונים כענין שמן היורד בזקן אהרן ע"פ מדותיו ממש. ואין הדין גותן לברך ואפילו הוא בן ק' הואיל והוא חסר כי אין להם מקום הדוגמא לברך". וכ"ש כהן שיש לו זקן ומספרה או מעבירה באיוז אופן שהוא, דלגבי נשיאת כפים חסר איהו, ומה גם בכ"ג שכתב בוח"ג לה, ב: "בהנא דרבו משחא אתנגיד עלי' לא יתחזי גרעונא רבישי' ולא בלבושי' אלא למיהוי כולא שלים כגונא דלעילא ולא יתחזי ב"י פגימו כלל בגין דלא יעביד פגימו באתר אחרא". וכ"כ בבמד"ר פכ"א "כשירות של מעלן כך שירות שלמטן". כ"ש וכ"ש אהרן הכהן ראש הכהנים אבוהון דכולהו כהניא שהי' תמים ושלם בלי שום פגימו ח"ו, וכמ"ש הרמב"ן (בפ' אמור) "שלא הזהיר לאהרן עצמו בתורת המומין כי אהרן קדוש ה' כולו יפה ומום לא יהי' בו". ובודאי שלא נגזר אפילו כחוט השערה בדיקנא קדישא דילי'.

ה. גם הכ"ג הי' צריך להיות גדול מכל אחיו בנוי ומה נהדר הי' פני כה"ג. (וגם אהרן הוא בחי' הוד. וז"ל האריו"ל במבו"ש ש"ג ח"ב פ"ו: "וכן ההוד שבו נגלה בדיקנא"). ואין לנו הוד והדר ונוי בגופא יותר מהדרת פנים זקן (שבת קנ"ב, א, קה"ר פ"י), וכ"כ בירושלמי קידושין פ"ב סוף ה"ד: "זקן נוי באיש". והדיקנא היא שבתו של אהרן כמ"ש בוח"ג קל"ט, א: "דיקנא הוא שבתא ושלימותא דיקירותא מכל דרצופא כו' האי דיקנא דאיהו שלימותא דפרצופא ושפירותא כו' (שם ע"ב) וכל הדורא דגופא בתר דיקנא אזיל, וכ"כ הראב"ע פ' קדושים: "הזקן הוא לתפארת: ברא". [וכנ"ל בארוכה בח"ב פ"ט].

ו. איתא בוח"ג (ת, ב, קלב, ב, רצה, ב, ושם בהגהות מוהר"ח וז"ל) עה"פ זקן אהרן שיורד ע"פ מדותיו, ושם מפורש דדיקנא קדישה של אהרן הכהן היתה ארוכה ומלאה בכל י"ג תיקוני' ומדותי' וכיון שהתנא אלקי הרשב"י בס' הזהר מפרש הכי בקרא זקן אהרן הרבה זימנין, לכן חלילה לנו להרהר אחרי דברי קדשו עזר. כי כבר גזרו ואמרו חכמי קמאי כי המהרהר אחרי הזהר כמהרהר אחרי השכינה ח"ו, ודברי הרשב"י בס' הזהר חיים וקיימים ונאמנים לנו באמונה שלימה כי הם דא"ת ומלך עולם.

ז. ראה דבר חדש כתוב בשער מאמרי רשב"י דמ"ב: "כי תיקוני דיקנא דכהנא רבא עם הבגדי כהונה הם מתלבשים זה בזה. ולפיכך נאמר בכתוב יורד על הזקן זקן אהרן. כי הם זקן בתוך זקן, ותיקונים אלו הם כנשמה לאלו הח' בגדים". והשתא איך יעלה על הדעת לאמר שח"ו שהוא ספר בזקן. ואז היו השמונה הבגדים כגוף בלי נשמה, וזה אינן בגדי קודש הם לכבוד ולתפארת אלא דהוה כמחוסר בבגדים ח"ו, וגם איתא בע"ח (שער דרושי אבי"ע פ"א — בשם הוה"ק) דלבושי כ"ג הם לבושים יותר עליונים והם לבושי שם הוי' ב"ה, א"כ הוה גם ח"ו פגם בשם, ועל דבר שהוא נתאמת וברור, ראיתי שכותב הרמב"ם (באחת מאגרותיו) שאין ראוי לאדם להניח דברים של דעת ושכבר נתאמת הראיות בהן וינעור כפיו מהן ויתלה בדברי יחיד מן החכמים ע"ה שאפשר שנתעלם ממנו או יש באותן הדברים רמז או אמרם לפי שעה כו' עיי"ש. ואין ספק לנו אם היו רואים דברי הרשב"י בווה"ק, דלא הוה פירשו מספר אלא מדבר. [גם ממילא מובן שאין מקום לאיוז גירסא שמצאו בוזהר חדש להיפך (כסענת הבעל "תספורת הזקן") כיון שבהרבה מקומות בווה"ק אינו משמע כך, ומה גם אחרי שהאריו"ל גילה סודן דהדיקנא היא נשמתא של הבגדי כהונה, ומאן ספון מאן חשוב ומי כמוהו אשר רוח ה' דבר בפיו ואליהו ז"ל אתרחיש לי' תדירא וגם הרשב"י דיבר

(*) בענין מ"ש בשו"ת חת"ס החדשות — ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרלה.

[בכללות שיטת החתם סופר בנדודי ראה לעיל בערכו. בענין מ"ש
 „אין לי עסק בנסתרות“ — ראה לעיל טענה ומענה ב' בארוכה מזה.

אתו עמו כאשר ידבר איש אל רעהו כידוע, עיין פ"ח (שער ספירת העומר פ"ו)
 והוא אשר ידע לברר ולפשר בדברי הוזה"ק, ודומה לזה כתוב (בשער המצות פ' עקב)
 „ואמרי לי מורי ז"ל כי מלשון הינוקא דפ' בלק משמע דצריך לאחוז הכוס בב' ידיו כו'
 עכ"ו לא נהג מורי כן אלא להעמיד הכוס על החמשה אצבעות“. וכן כתוב בשדי חמד
 (כללי הפוסקים סי' י"ג אות ט): „דהיכא דהרב האריז"ל כותב איזו דבר והוא היפך
 משמעות לשון הוזה"ק מסתברא דאית לן למנקט כדברי האריז"ל דקים לן דאיהו בקי
 במילי דוזה"ק טפי מינן וידיעתו מכרעת“. לכך אין להאריך בזה עוד וישתקע הדבר].
 ת. עיין עוד — והיא קילורין לעין — במדרש אותיות דר' עקיבא השלם (נוסח א'
 אות ק'): „משה ואהרן הן דומין למלאכי השרת ורום קומתן כארזי לבנון, וגלגלי
 עיניהם דומים לגלגלי כוכב הנוגה, וזקנות שלהם כאשכולות התמרה כו'“, עיי"ש.

* * *

וב"ה שזכינו למהפך ולברר בזכותי דאהרן קדוש ה' שושבינא דמטרותינא, ורחמנא
 אדכר לן זכותי דאהרן כהנא קדישא אנס"ו.
 [ע"כ ע"פ ס' עמודי אדנים כנ"ל].

[בכנה"ל יש להעיר מלקו"ת קרח נב, א ואילך].

ט. בקובץ „תורה מציון“ שנה שמינית חוברת ב' סי' ה', תי' שם (בין השאר):
 הלשון אחר שמביא רש"י „דמסתפר דשקיל במזוי“ אינם דברי רש"י עצמו אלא מביא מה
 ששמע שיש מפרשין כן, אבל אינו מסכים לדעה הזאת, ולו ה' נראה לרש"י הפירוש
 של הלישנא אחרינא ה' מביא אותו ג"כ בהוריות שם וגם ה' אומר „שוה הפי'
 נראה לי עיקר“ כאשר מציון בכ"כ מקומות בש"ס כאשר ה' דעת רש"י נוטה ללשון
 אחר ה' מחליט במקומו לאמר ש„זה נראה לי עיקר“. וזה הכלל נקוט בידך. כאשר
 תמצא בדברי רש"י שני פירושים ומכריע לאחד מהם אזי גם שניהם אינם מרש"י
 עצמו רק מביא מה ששמע, וכאשר תמצא שני פירושים בלתי הכרעתו אזי הראשון
 מרש"י עצמו והשני לא מרש"י הן אלא מה ששמע.

ולדוגמא אציג לפניכם פה מה שעלה ברעיוני לבאר אותם. (א) ברכות כא, א
 ד"ה הג' לישנא אחרינא, ולשון זה נראה לי עיקר, (ב) וכן בשבת קנא, א ד"ה רוחץ
 בה. (ג) עירובין ו, א ד"ה תורתו, (ד) שם ל, א ד"ה אוכל הנאסר. (ה) שם צו, ב
 ד"ה כיפי. (ו) יבמות צט ד"ה ואין מוציאין. (ז) כתובות עב, א ד"ה אוהרה. (ח) ב"ק
 סו, א ד"ה לא קשיא. (ט) ע"ז ט, א ד"ה תנא תוספאה. (י) שם עה ד"ה ולא פליגי.
 (יא) חולין מב, א ד"ה קמ"ל. (י"ב) שם קטו, א ד"ה לא אמרה תורה. (י"ג) תמורה
 כד, ב' ד"ה וזהב לכפורת. (יד) שם כט, א' ד"ה עד שיעבדו.

הראיתי לפניך פה כל הלשונות האחרים שהוטבו בעיני רש"י ז"ל החליט
 במקומו ואמר „נראה לי עיקר“ וממילא נפקא לן שמעתתא רותא אליבא דהלכתא בנדוד
 באם דעת רש"י ה' מסכמת להלשון אחר „דמסתפר דשקיל במזוי“ אזי ה' אומר במקומו
 שהלשון אחר „נראה לו עיקר“, ומדלא קאמר הכי שי"מ שרש"י אוהו בפירושו „כשהי'
 מדבר“ ולא לפירוש השני, וכעת לא אכלא מהביא המקומות אשר רש"י הכריע ללשון
 ראשון. (א) שבת נט, ב ד"ה תרי המייני והראשון נראה לי. (ב) וכן שם סה, א ד"ה
 הא' דמיהוק. (ג) שם ד"ה ואפילו. (ד) שם קיט ד"ה אותבה. (ה) שם קצו ד"ה סריכי.
 (ו) עירובין מד ד"ה ולא שני. (ז) יומא מו, א ד"ה מאי. (ח) סוכה לה, ב ד"ה תני.
 (ט) יבמות מה, ב ד"ה יכילנא. (י) שם עא, ב ד"ה הזאה. (יא) סנהדרין כג, ב ד"ה כבר
 העידו. (יב) שם קב ד"ה מהיכא דקרום. (יג) ב"ק יט, א ד"ה אי דלמא, (יד) שם כג, א
 ד"ה לחיבו בדי דברים. (טו) שם לד, א ד"ה שאלמלא. (טז) שם נב, א ד"ה ושמואל אמר,
 (יז) שם מד, א ד"ה אם אמרת. (יח) שם קב, א ד"ה יצאו. (יט) שם קו, ב ד"ה אית דגרס.
 (כ) עירובין ה, ב ד"ה אבל קדשי עכו"ם. (כ"א) זבחים עד, ב ד"ה ואיבעית אימא.
 (כב) חולין ג, ב ד"ה סגיאי דיבי. (כג) מכות י"ט, ב ד"ה בעי רב פפא.

בענין מה שהעיר „אין חרץ לארץ ראוי לכך“ — ראה בארוכה לקמן טענה ומענה ה'.
וכאן יתבאר עדותו בשם הישר מקנדי' על הרמ"ע מפאנו].

ועתה נחזור לעניננו, הרי מפורש יוצא מכאן כאשר רש"י מביא לשון אחר בלי הכרעה אזי הפירוש הראשון מרש"י עצמו וכמו כן הכא בכריתות שרש"י בעצמו מפרש „מדבר“ כמו שמפרש בהוריות שם. אמנם הלישנא אחרינא מביא רש"י בדרך העברה בעלמא שיש שמפרשין כך, אבל לא כיוון להלכה יען שלא נתן הסכמתו לזה הפירוש, עכ"ד.

ויש להעיר מהקדמת הרה"ג כו' ר' אברהם סופר שליט"א לס' בית הבחירה למס' כתובות שכתב שם אודות אביו הגאון ר' שמעון סופר (בנו של הכתב סופר): „... פעמים רבות שמעתי מפיו שהחתם סופר זצ"ל הי' רגיל לומר לבנו הכתב סופר זצ"ל: למד הרבה גמרא עם רש"י, ובכל מקום שרש"י מביא ולישנא אחרינא דלוג עלי' ותלמדנה רק כשתלמד את הענין בעיון“.

י. „וגם אני שואל יוצא למה להם זה ההכרח לפרש כאן מספר מלשון מספריא, ומספר טובא איכא בש"ס: (ברכות ג, א, יג, א, יט, א, עירובין מא, א, פסחים קיח, א, תענית ז, ב, מגילה יג, ב, טו, א, יח, א, נדרים כ, א, סנהדרין יט, א, חולין קו, ב, ערכין טו, ב) דפירושו מדבר, ומה חזו לפרש כאן מספר, מספר זקנו“ (עמודי ארוזים שם). יא. „ועוד אמרתי דבעל המימרא הוה רב פפא. והוא לא ניהא לי' כן, שפירושו בדבריו מספר בדיקני, עיין סנהדרין צ"ו דרב פפא הוא דאמר דלארמא נורא בדיקני' ולא שבעת חובא מיני, ולא לישראל וכ"ש וכ"ש דלא ליפרשו הכי בדבריו על אהרן כהנא קדישא רבא עילאה. ועיין סנהדרין ק' דרב פפא שהי' ביחוד נזהר מאוד בכבוד חכמים. רב פפא אישתלי ואמר כגון הגי רבנן ואיתיב בתעניתא. ואם בסתם כבודן של חכמים הי' נזהר מאוד כן. כ"ש וכ"ש דלא ניהא לי' לרב פפא לפרש בדבריו כן, ולנגוע ח"ו בכבודו של אהרן כהנא רבא קדישא עילאה“ (עמודי ארוזים שם), וראה לעיל טענה ומענה א' סוף אות י"ג דגם א' מגדולי המקילים בנידו"ד הלך והודה: „... ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול השם...“ — עיי"ש שאר דבריו.

יב. ראה לעיל טענה ומענה ג' בסופה, דשם מובא שהיו נוהגין לגלח הזקן שלא במקום חמשת הפאות או תחת הגרון וכו' והי' נימא הכי. וראה לעיל אות א' דלכו"ע לא מיירי הכא בגילוח ממש ח"ו, ועיי"ש דאף גם זאת אין הדעת סובלת שתיאמר זה על אהרן קדוש ה', ועיי"ג כ' שו"ת לבושי מרדכי (חיו"ד סי' צ"ט): „... ושם הביא הגמ' ממס' הוריות... א"כ ראינו שאהרן הי' מספר זקנו ורק בעיקרו לא הי' מסתפר“, ועיי"ש בהמפתחות לשם. וראה לעיל ח"ב פ"י.

יג. ראה לעיל טענה ומענה א' אות י"א ולעיל מיני' בח"א ערך „רד"ק“ ו„חיד"א“ ו„חתם סופר“ (אות ב' מספר 6) ועוד, דמובא שם שמזמן קבלת התורה ואילך נהגו כל ישראל שלא לגלח זקנם כלל אף במספרים. וח"ו לאמר הכי על אהרן כהנא קדישא, שהי' יוצא מן הכלל בזה ח"ו.

יד. יש ליישב דמ"ש רש"י שם „דשקיל במוזי“ קאי על תספורת הראש, דע"י זה נופלים שערות החתוכות על זקנו של אהרן, ובכדי שלא יפלו הנך שערות על שתי הטיפין של שמן המשתה, הי' עולות הטיפין ויושבות בעיקרי זקנו, וכן מסתבר דהא לישנא דמוזי' הרי ברוב דוכתי' משתעי בשערות הראש (הרה"ג ר' מאיר גריינבערג שליט"א אב"ד פטרסאן ג. דה, במכתבו אלי), וע"י לעיל סוף אות ב'.

* * *

וראה בפנים דאיוה ענינים בה„מענה“ שייכים ג"כ ל„טענה“ זו.

מענה :

כבר השיגו על דברים הללו, ומכמה טעמים, הרבה מגדולי הרבנים בדורות האחרונים, וכדלקמן.

[ובלאו הכי יש להעיר דאפילו אם הי' ממש בעדות הנז' מ"מ אין אנו יכולים לסמוך עליו לענין הלכה, שהרי כלל גדול אמרו חז"ל "אין למידין הלכה מפי מעשה" (כדלקמן אות ד', עיי"ש) ומה גם שצוה האריז"ל לא להסתמך על שום אחד מתלמידיו חוץ מהר"ח, ובכתבי הר"ח מפורש דאיסור גמור איכא לתקן הזקן בשום אופן (כדלקמן אות ה', עיי"ש)].

א

יש לתמוה על זה שיחס העדות להיש"ר מקנדי' :

"ומעתה אבוא על דברי הגאון חתם סופר בתשובה הנז'. עפר אני תחת כפות רגליו הקדושים אמנם בדברי תורה ניתן רשות גם לתלמיד לשאול ולהבין..."¹⁸⁹

"ועמדתי משתומם. כי באמת לא נמצא באלים שום דבר שיעיד היש"ר מקנדי' על הרמ"ע מפאנו אך תלמיד היש"ר כתב בהקדמת האלים שהיש"ר הי' מספר זקנו¹⁹⁰. [ויש משיגים גם על עדות זו על היש"ר מקנדי'¹⁹¹] (וכבר תירצו שם בתולדותיו [של היש"ר] מפני שהי' קרוב למלכות ושרים והי' רופא מומחה בטירותיהם כמה שנים כהאי דהתירו לבית ר"ג לגדל בלורית מפני שהי' קרוב למלכות וכמ"ש בשו"ע יו"ד סימן קע"ח. וגם זה שהי' מספר בזקנו הי' רק בבחרותו) אבל מהרמ"ע מפאנו לא נמצא דבר שם לא מיני'

(189) ובמיוחד האריך בהתנצלות ע"ז בקובץ "תורה מציון" שנה שביעית חוברת ב', ג' סי' י"ד: "... התשובה הזאת היא פליאה נשגבה, לא נוכל לה, והלצים יסעדו לבם מזה, ואחר יעבורו על השחתת זקנם, ואם כי מי אנכי אשר אצא לעומת הארז הגדול הזה, אמרתי אחריש, אתאפק מלדבר, היתפאר חלש כמוני להתגבר נגד הארי שקטנו עבה ממתני, ושמעו הולך בכל הארץ, בוצינא דנהורא, ארי שבחבורה, מלא מלא זיו ומפיק ניצוצי טהרה, מפתח שפתיו משרים, כולם ברורים, מכל מום מבוקרים, מדד בשעלו, מדתו ועמלו, בעינים עמוקים, מדבש מתוקים, וזכר עשה לנפלאותיו בכתם אופיר, בחיבורו הגדול הוא החתם סופר, ומי אני? מה כחי, מה ערכי, בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, אף לא זכיתי לינק מדדי תבונתו, ולהנות מזיו חכמתו, אך בכל זאת אמרתי דבר זה נפתח בגדולים וסיים בקטנים כמוני כי תורה היא וללמוד אני צריך, וכמאמר חז"ל תלמיד האומר דבר אין מניחין אותו. ואולי מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו, ונתתי אל לבי לתור ולדרוש עד מקום שירי מגעת, ונפשי יודעת, ואדברה וירוח לי מי יתן ויכתבון מלי בעט ברזל ועופרת, למשמרת לדורות".

(190) כנראה, כוונתו היא לאגרתו של הר" משה מיץ שהשיב לשאלתו של א' מהפילוסופים על אודות היש"ר, ונדפסה בס' האילם בתחילתו, וז"ל שם: "... שערות ראשו שחורות קוצותיו תלתלים אכן זקנו נוטה לצבע הערמונים והוא שונא זקן ומרבה לספר, אמר שלא כוון בו הטבע לקשט ולהדר בריותיו אלא שהבשר השחוטק שתחת הלחיים ללחותו ישלח יינקותיו ופארותיו ולתכלית אחר היו יצירותיו" (ראה "לקוטי הערות לשו"ת חת"ס" שם).

(191) בקונטרס רחובות קרי' להר" מתתיהו שטראשון נדפס בסוף ספר קרי' נאמנה (ווילנא תרע"ה — מאת הרב שמואל יוסף פין). וז"ל (ע' 288) "ובאמת לא מעט נתפלא בדאותינו אשר צלם דמות תבניתו של היש"ר מכוּחש עדות תלמידו כי גם הוא מלא זקן כמעט על גדותיו".

ולא מקצתו, ובעל כרחך כי בשגגה פלטה קולמסו של הגאון הגדול זצ"ל בעל חתם סופר ובזכרונו ה' מספר אחר, היינו ס' שו"ת באר עש"ק (בסי' ע') שכתב שהרמ"ע מפאנו ה' מסתפר בזקנו (ועל כן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו עם הרב הנז' עוד בענין סתם יינם שהתיר לקדש עליו. עיין בשאילת יעב"ץ ח"א סי' מ"ה ובשאר אחרונים וכתבנו בעה"י מזה בחיבורי מנח"א ח"ב סי' י"ח בזה)¹⁹².

* * *

מאחר שאמיתית מקור העדות על הרמ"ע הוא משו"ת באר עשק, כנ"ל, הנה מן הראוי להעתיק כאן את לשונו:

"... ואנא נפשי דרשתי וחקרתי היטב הדק האיך הנהיג הרמ"ע מפאנו וצוק"ל וידעתי על נכון כי כל ע"ש הוה חייף ראשי' דקרח הוה בראשי' ומסתפר בדיקני' כמנהג אטאליאה ומי יאכל בשרא שמינא אפתורא דדהבה מחכמת האד"י וצוק"ל חוץ ממנו דסבר וקביל ורדה אל פיו יערת דבש האר"י שנים רבות מפי מהרר"י סרוק וצוק"ל אשר בא למדרשו של הרמ"ע מטעם האר"י רבו וכך נהג עד סוף ימיו וכל תלמידיו אחריו נמי".

* * *

ועכשיו נבוא על עצם דבריו של השו"ת באר עשק, הנה יסוד התמי':
 "בודאי שגורי האריז"ל [והרמ"ע מפאנו בכללם, דתלמיד תלמידו של האריז"ל ה'] היו נזהרים בכל דברי איסורא דאר"י קא רביע עלי'. ומה גם שהאר"י שאג ואמר דהוא איסור גדול כמש"ל [ח"א ערך "אריז"ל"; טענה ומענה א' אות ד', וש"נ] ודבריו נאמרו ע"פ הלכה ומוזהירים כזוהר הרקיע הקדוש ומי לא יירא"¹⁹³.

עוד יש להסביר בפ' התמי':

"בקראי את התשובה הזאת רעדה אחזתני, היאומן כי יסופר שאבי המקובלים הוא ר' מנחם עזרי' ה' מגולח זקן מבלי השאיר שיערה אחת, איש אשר רוח אלקים בו בחכמה בדעת ובתבונה בחדרי התורה כללי' ופרטי' בנגלות ובנסתרות, לא הניח דבר גדול וקטן אשר לא שם עין שכלו הטהור עליו ללבנו לצרפו, ותרב חכמתו מחכמת בני קדם מילא סאתו גם בהם לעמוד בו על גזני תורה, בלשון קצרה, יפה וברה, במקרא, במדרש וגמרא, ברמזים וגמטריאות לחכמה פדפראות, ובסוד ה' ליראיו כפי אשר יגע ומצא בדברי הרשב"י וחביריו שאב מים מבאר האר"י ז"ל ומתלמידיו והנה כל אמרותיו הטהורים כבר נועדו, נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, ומה אני, כי איחל להשמיע תהלותיו, וכי אאריך לשון לשבח לעלה ולקלס פעולותיו כי רבו באין מספר, ואיך נוכל לפחות פינו על איש אלקים כזה שהוא ה' מגולח מבלי השאיר שיערה אחת"¹⁹⁴.

"ועתה... יצאתי בזה... רק קלעתי אל המטרה, להוציא לאורה,

(192) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח.

(193) עמודי ארזים דף ס"ו.

(194) קובץ "תורה מציון" שנה שביעית חובת ב', ג' סי' י"ד.

כחמה ברה, זאת חקת התורה, להסיר מהרמ"ע מפאנו התלונה, בחכמה ובדעת ובתבונה, להפוך בזכותו, ולברר מהותו, וחייב כל אדם לבדוק בחורין וסדקין, לטהר ולצרף את הרמ"ע שלא השחית הזקן . . . " 195

ב

ועל זה בא הגאון מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף סימן כ"ה והכחיש עדותו של הבאר עשק, וז"ל:

"ועוד אני חקרתי על זה ממוהר"ר בנימין הכהן נר"ו בעיר ריגיו יע"א והשיב לי וז"ל: דברי בעל באר עשק אין ראוי לסמוך עליהם כי כבר התעשקו עמו בעלי ההוראה מכמה תשובות שבאו שם דלא כהלכתא ואני ראיתי במנטובה צורת 196 הרמ"ע וזה"ה והוא בזקן מלא על כל גדותיו עכ"ל * והרי זו הכחשה בגופא של עדות, עכ"ל.

הוספה על עדות הנ"ל:

"ואשרי נוצרי עדותיו, שהי' בזקן מלא על כל גדותיו, שמעו עדות תורה, מאירה כאורה, והחוט המשולש לא ינתק במהרה, ושלושה ספרים נפתחים, לזכות להרמ"ע מבטיחים. א) הראשון הכי נכבד, ר' יוסף אירגאס בתשובתו דברי יוסף שהזכרתי אשר הי' לו דרישה וחקירה ממנטובה [כנ"ל] ב) עדות מהרה"צ מקאמרנא שראה תמונת רמ"ע מפאנו [במאזעאום] בעיר וויען, הובא בס' וילקט יוסף. ג) והשלישי עדות המו"ל "המאסף" [מירושלים] בהערותיו לחודש חשון סימן כ' שכותב שם בזה"ל: צורת הרמ"ע וז"ל עומדת עד היום באיטליא כאשר הגיד לנו ידיד נפשינו הרב המופלג כמוהר"ר אלי' פאנויל הי"ו כי כאשר הי' באיטליא זה שתי שנים ראה בעיר פירערע בישיבת הרב ר' יוסף הי"ו צורת הרמ"ע וז"ל והוא בזקן מלא על כל גדותיו, תחת שלש אלה רגזה ארץ. ועליהם סמכתי כי כולם יעידון ועליהם סמכתי כי כולם יעידון ויגידון אשר הרמ"ע מפאנו הי' בזקן מלא על כל גדותיו" 197.

עוד הוספה על עדות הנ"ל:

"עתה נתברר הדבר יותר, והאמת יצא ע"פ הארץ ע"י הרבני מו"ה יהודה ליב וואידסלאווסקי מעיר לאדז שהי' לו את הספר מאמר הנפש להרמ"ע מפאנו (דפוס פיעטרקוב תרס"ד) וצירף לזה קונטרס תולדות הרמ"ע, ובראש הקונטרס הציג את תפארת תמונת הרמ"ע בהעתקה ליטאגראפית בעזרת קרני אור על נחושת קלל. והדפיסה במספר רב להפיצה בכל תפוצות ישראל, והציור מהרמ"ע שלח אליו הרב ר' יוסף ידא אבד"ק פירארה אשר באיטליה

195) שם שנה שמינית חוברת ב' סי' ה'.

196) ואין להקשות איך אפשר להאמין כי יוסף שהרמ"ע מפאנו ראש המקובלים ישב לפני המצייר תמונת אדם שצייר תמונתו ודודאי כן הוא שהמצייר צייר תמונתו בלתי ידיעתו, באשר אנחנו רואים בגאוני קדמאי ובתראי בדורותינו שלא נחשדו חלילה על זאת ובכל זאת המה מציירים (זקן אברהם מאמר שלישי אות ט').

197) קובץ "תורה מציון" שנה שמינית חוברת ב' סי' ה'.

מאשר בא לידו הק' מנטובה עיר מולדתו וא"כ מציאות התמונה לעינינו מקיימת את העדות משר"ת דברי יוסף ומ"ש כ"ת שיחי' בה'מאסף סי' ק"ח שם מס' וילקט יוסף עדות מהר"צ מקאמרנא שראה ג"כ תמונת הרמ"ע בבית עקד התמונה והציורים בעיר וויען והוא ג"כ בחתימת זקן מלא כהלכתא¹⁹⁸.

* * *

ומעתה ברור, שאם הי' רואה הגאון חתם סופר זצ"ל התשובות דברי יוסף הי' חוזר בזה ולא הי' בונה יסוד להחלט ע"ד הבאר עשק לבדו אחרי כי הכחישהו והשיגוהו הדברי יוסף שהי' גאון עולם בנגלה ובנסתר ומקצת שבחו תראה מ"ש הגאון "יד מלאכי" בהקדמתו לשו"ת דברי יוסף מאריך הרבה דפים מרוב גדולתו ושבחו (דהרב דברי יוסף זצ"ל) ובוראי אם הי' רואה זה הגאון חתם סופר זצ"ל הי' מבטל דברי הבאר עשק מפני דבריו ז"ל והדברי יוסף¹⁹⁹.

וכ"כ בדרכי תשובה (סי' קפ"א ס"ק י"ז): "... אמנם במחכת"ה [דהחתם סופר] נעלם ממנו לפי שעה תשובת דברי יוסף".

וכ"כ בקונטרס רחובות קרי' [נסמן לעיל הערה 191]: "... וזכרנו [של החתם סופר] כיחש לו הפעם".

וראה בס' משנה הלכות על הבה"ג הל' גזיר אות י"א: "... ונראה דהחתם סופר לא הי' לפניו עת כתבו דברי שו"ת דברי יוסף הללו".

ועייג"כ עד"ז בשו"ת בית אב חמישאי (סי' רל"א) והערותיו של הר"ר מרגליות על השו"ת מן השמים (סי' מ"ב).

[ומובן ופשוט דאין שום פגיעה בכבודו של הגאון חתם סופר לאמר עליו דאשתמיטתי' מיני' השו"ת דברי יוסף בזה²⁰⁰].

(198) שו"ת תירוש ויצהר סי' ס"ח תשובה א'.

(199) שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' מ"ח.

(200) אדרבה "הוא לשון כבוד דלפי שעה נשמט דבר זה אע"ג דידעו והיתה עמו * וקרא בו וכמ"ש הארי החי' הוא הרב חות יאיר בתשובתו בספר חוט השני סי' כ' ושם הראה את עושר כבוד בקיאותו דגם גדולי ישראל נעלם מהם איזה בקיאות" (החיד"א בספרו עין זוכר מערכת האל"ף אות י"ב).

וראה בשו"ת חוט השני שם: "... תשובה לגדול אחד אלופי מיודעי אשר האשמיני על השגתי על גדולי הקדמונים, קראת אחרי מלא איך נשאני דוחי ומלאני לבי להשיג על הקדמונים אחזו שער אשר קטנם עבה ממתיני ומה גם לומר דאישתמיטתיהו דברי הש"ס והפוסקים ואני תמה עליך בזה הלא הלשון הזה בעצמו רצוני לומר לשון אשתמיטתי' הוא לקוח מהש"ס שאמר כך על גדולי האמוראים ... [כאן סופר ומונה המחבר למאות כל הגדולים דאישתמיטתיהו ממנם דברים שונים אשר תקצר פה היריעה מהכיל אותם יעו"ש במקומו] ... [ומסיים שם בזה"ל] ... וכן ראיתי ממחברים שבכל דור ודור שקדמוני לא ינמנעו להשיג על גדולים שלפניהם בכל אופן המועיל ואף כי ידעתי ונגע ערכי מערכי המחברים שקדמוני מ"מ הרי כל אחד קיבל את שלו מסיני וגם לצעירי רועה צאן כמוני הונח מקום להתגדר בו לכן אבחר דרכי אחותני ולא אראפנו כי תורה הוא ואין מחניפין לשום אדם ...".

ג

השיג הגאון מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף שם על דברי הבאר עשק גם מבחינות אחרות:

„... עוד כתב שדרש וחקר על מנהג מוהרמ"ע וצוק"ל וידע על נכון דהוה מסתפר בדיקני' כמנהג איטליא עכ"ל מדקאמר הוה מסתפר 'בדיקני' ולא קאמר מסתפר 'דיקני' מוכח שלא העידו לו שהרמ"ע ז"ל הי' מסתפר כל זקנו אלא מקצתה (וא"כ הוא מביא רא' לסתור דבריו שכתב לעיל דבחוצה לארץ עדיף לגלחה כי בודאי דין החלק כדין הכל הוא [כדלקמן בטענה ומענה ה']").

ולהעיר מהנתבאר לעיל ח"א ערך „שו"ת באר עשק" דנראה דכל התשובה הזאת של הבאר עשק מיירי — כלשון כותרת התשובה — „אם מותר להסתפר בזקן ע"פ הקבלה חוץ לפאות".

וגם בהערותיו של הר"ר מרגליות על השו"ת מן השמים סימן מ"ב (בענין גילוח השערות סביבות הגרון) דייק כאן וכתב: „... ואולי העיר [הבאר עשק] שהי' מסתפר בדיקני' סביבות הגרון אשר שאל רבינו".

[ריכוז הדעות בענין העברת הזקן שלא במקום הפאות ומה שי"ל בביאור שיטתם — ראה לעיל ח"ב פ"י].

ד

עוד כתב הגאון בעל דברי יוסף שם:

„ועוד בשלמה אם היו אומרים לו [להבעל באר עשק] אלו המעידים דהרמ"ע זלה"ה אמר להם דע"פ הסוד ראוי להסתפר הזקן במספרים בחוצה לארץ אזי הי' עדות השייך לענינו — ואני הייתי משיבו כמו שהשיב הרב הגדול הרא"ם זלה"ה בריש פרשת כי תבא על מה שכתבו קצת מפרשים בשם רבינו תם מאורליינ"ש ז"ל אמר איני מאמין שיצא זה מפיו יעו"ש, כי כל דבר זר אין ראוי להאמין שיצא מפי אדם גדול. אבל עתה שהמגיד לו לא הגיד אלא שראהו עושה מעשה ומסתפר בדיקני' אין זה כלום כי העיקר אצלנו אין למידין הלכה מפי מעשה²⁰¹ כדאיתא בפרק יש נוהלין [קל, ב] דשמא טעה הרואה או המגיד או שמא איש חולני הי' הרמ"ע זלה"ה שאם לא

ומעתה הלא ק"ו בן בנו של ק"ו, אם השו"ת חוט השני מהגאון בעל חות יאיר מונה וסופר מה דאישתמוטתיהו לרש"י ולרמב"ם ועוד לקדמונים דברים הנאמרים והנדפסים ושגור בפי כל, מכ"ש כאן בנידו"ד שיכול להיות שהגאון חתם סופר לא ראה אותה תשובה להגאון דברי יוסף מעולם ולא הי' תחת ידיו וכו' וכנ"ל בפנים. (האריך בזה בקובץ „תורה מציון" שנה שמינית שם).

ועוד בענין „אישתמוטת" (בנוגע מרן הב"י ושאר הפוסקים) דאה בארוכה, לעיל טענה ומענה א' אות ג' ולקמן „מילואים והשמטות" עמ' תרעג.

201) ראה בס' „דברי סופרים" (להרשב"ב סופר) ח"א: „אין למידין הלכה מפי מעשה" שהאריך בגדרי הדבר והביא מכמה מקומות הדנים בזה.

הי' מסתפר הי' בא לידי חולי כבר ומשו"ה לא הנהיג עצמו לקיים מצוה זו ע"פ פנימיותה"²⁰².

והביאו בשו"ת דברי מרדכי (סימן ח"י): "... וזוה שהעיד בתשובות באר עשק סי' ע' בשם הרמ"ע דהוה מסתפר בדיקני' כמנהג איטליא אין להביא שום ראי' דכבר כתב ע"ז בשו"ת דברי יוסף סי' כ"ה כי כל דבר זר אין ראוי להאמין שיצא מפי אדם גדול (וכעין זה מצאתי בספר כפופ"ר בדף י"ב וז"ל: ושמעתי מפי כו' שכשהרמב"ם ז"ל הי' חותם שמו באגרת שלוחה הי' מסיים הכותב העובר בכל יום שלשה לאוין כו' וכתב עלה שם בקונטרס תיקונים וז"ל: כתב ע"ז הגאון יעב"ץ לא אאמין זה על הרב החסיד החכם הרמב"ם שיפרש חטאו ללא יועיל כו' יעו"ש ...").

וכן עמד ע"ז בשו"ת תירוש ויצהר (סימן ס"ח תשובה א'): "... ויפה כתב בשו"ת דברי יוסף שם דהרואה והמגיד טעה ואין למדין הלכה מפי מעשה. ובאמת כל איש רואה כמה פעמים שמספרים מעשה שהי' בעיר פלונית ובאדם פלוני והוא עד או ראה או ידע ואח"כ נתברר שלא דובים ולא יער, ולזאת אמרו ז"ל אל תדין את חברך וכו' ור"ש בן שטח אומר (באבות פ"א מ"ט) הוי מרבה לחקור את העדים וכו' וחזה זאת במעשה שקרה לו כמבואר ברש"י סנהדרין, מד, ב) מירושלמי חגיגה פ"ב ודו"ק.

"ע"ד צחות, יסופר דבן בוזי אחד בא פ"א ביתה הכנסת ושמע תפלת רב העיר: 'ד' את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד' וינס בחפזן גדול החוצה בגרון פתוח כקבר לבלוע את הרב על אשר העיז לאמר במקום הקדוש כי ד' ישמיד כל אוהביו יחד עם שונאיו הרשעים ותם ורשע הוא מכלה, ויהי בבוקר וישכם ללכת לבית מקדש מעט זה לשמוע צקון לחש הרב והנה נעוה משמוע מפיו הקדוש 'שומר ד' את כל אוהביו ואת כל הרשעים' ויפג לבו ויספוק כפיו בקול שובר ארזים 'הרשעים שמורים הם ביד ד' כמו הצדיקים שוא שקד שומר מצותיו ואך לריק כל עמלו', ולו השכים המבקר הזה ויבוא רגע אחד קודם וישמע מפי הרב את המלה 'שומר' או לא יצא לריב מהר ונאלם דומי'. או כאשר יסופר מכפרי אחד ידע ובקי באותיות הקטנות, שבא לפני הרב דמתא בצעקה גדולה 'רבי' 'רבי', כפירה ראיתי בספר פלוני שמחברו הי' צדיק מפורסם, ויחרד הרב לקראתו ויאמר הרגע נא למה תדבר כדברים האלה על ספר מרום וקדוש, אבל 'רבי' 'רבי' הפסיקו הכפרי, כפירה בולטת, מות בסיד, דרשו נא, מעל הספר עצמו, הרב בראותו כי אין להרגיעו ציוה להביא הספר ויעלעל בו הכפרי עד הגיעו לאותו מקום, ובהורותו באצבעו ברתת ובזיע צער, הביטו וראו בוז השיטה האחרונה, בוז השיטה יאמר בעל המחבר בשם רז"ל 'אין בין דוד בא'

202) ובקובץ "תורה מציון" שנה שביעית שם: "... ואני מוסיף עוד גופך משלי שמא הי' הרמ"ע בעת שראו אותו מגולח חולה על איזה מכה תחת שערות הזקן ובפקודת הרופאים הוסר שערות הזקן שלו כדי לרפא אותו מפצע חבורתו והרואה אותו חשב זה לתמידות והעיד עדות שקר, כי באמת הי' מגולל בזקן על כל גדותיו, כצורתו במנוסה".

(*) עיי' מרגליות היס (להג"ד ראובן מרגליות) סנהדרין כא, ב. ולהעיר מרדכי"ז להל' מלכים פ"ה ה"ז.

האין זאת כפירה, ועוד יתלה קללתו בשם רז"ל ומה יאמר עתה כבוד רבינו שאל הכפרי את הרב כמנצח, שחוק התפרץ מפי האנשים שעמדו שם ובשובה ונחת ענהו הרב 'שטיא' שפיל נא לסיפא דהאי מאמרה. הפוך נא את העלה וראה מה כתיב בתרי'. ויהי בהפכו את הדף והנה הופיעו לנגד עיניו המלות עד שתכלה פרוטה מן הכיס (סנהדרין צ"ו) או 'עד שיכלו נשמות שבגוף' (יבמות ס"ב). פני הכפרי חפו בהודע לו עתה שבקראו בביתו בספר זה בהיות נחפו להראות למדנותו לא הרגיש שהפך שני דפים בבת אחת וממילא יצא טעותו לחשוב כי במלות 'אין בין דוד בא' כבר תם הענין.

"וכן הוא ע"פ רוב שדוברים עתק על צדיקים וקדושים ועוד יגידו כי בעיניהם ראו מעשה שהי', בעת שהוא שקר מוחלט, ואויבים אפקי לקלא, או כי טעו בדמיונם ואינם יורדים לסוף דעתם של אותם גדולי ישראל, ועל כגון דא אמרו ז"ל אם ראית ת"ח שעובר עבירה וכו' לא תהרהר אחריו וכו' ומי יודע מי הביא השמועה הזאת להיש"ר מקנדי' [ולפי הנ"ל אות א' — הבאר עשק] וגופי' דעובדא היכי הוי או דנאמר כמ"ש בשו"ת דברי יוסף דאיש חולני הי' הרמ"ע ז"ל או כמ"ש כ"ת שיחי' דבעת שראו אותו כן הי' חולה על איזה מכה תחת שערות הזקן, או אולי הי' גם אצל הרמ"ע ז"ל צורך שעה מפני הגזירות בימים ההם וכעין שמביא בשו"ת חתם סופר ז"ל שם דגם בימי גזירות תתנ"ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתם רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכרום האויבים כי אז כבר גלחו העכו"ם וזקניהם ע"פ מעשה ממלך פולין א' שהי' סריס כמבואר בספרי הימים והתירו חז"ל שהיו בימים ההם לעשות כן ולהיות גלוח זקן, ע"ש, ומי יוכל עתה לדעת איזה סיבה וגזירה רעה שהיתה אז גם על הרמ"ע ז"ל בימיו ואין דנין אפשר משאי אפשר, ואולי דעל אופן זה כיוון בס' ברכי יוסף חיו"ד סי' קפ"א, ובס' עבודת הקודש מורה באצבע סי' ד' אות קל"ה שכתב דלמי שהוא שרוי בערי אדום טפי עדיף לעשות בסם מלעשות במטפרים עיי"ש, היינו דבערי אדום היו גזירות כמו אלה שהיו שרויים בין העכו"ם והוכרחו לזה אולי בעת סכנה שלא להכירם [ראה לעיל ח"א ערך "חיד"א"] וכמה מאחב"י ניצלו גם בימינו אלה בעת הפרעות אם לא הכירו אותם בעוה"ד, ועיין לדו"ז הגאון הקדוש יעב"ץ בספרו עדות ביעקב (כ"ה, א) מה שמביא מעשה נורא ששמע מפה קדוש אביו הוא זקני מאורן של ישראל החכם צבי ז"ל מה שהתירו חכמים שברור להרב ר' משולם חתן רבינו הר"א מזרחי ז"ל מפני גזירות המלכות ע"ש ובס' שמן הטוב (ס, ב) במעשה שהי', והרואה את הרמ"ע ז"ל עושה כן לא ידע טעמו של דבר (ועיין שבת קכ"ו, ב) ת"ר מעשה בחסיד א' וכו' ושם מעשה בר' יהושע, ומי לנו גדול מעלי שחשב לחנה לשיכורה, ועיין ברכות (ל"א) בזה, ויוסף הצדיק הביא דבתם רעה אל אביהם שראה שאוכלים אבמ"ה וכו' ובאמת קיימו השבטים כל התורה כנודע תירוצים בסה"ק שנאמרו בזה דשניהם צדקו יחדיו ואכ"מ להאריך בזה".

ח

בהקדמת ס' עץ חיים [מכתבי האריז"ל] מובא שהאריז"ל צוה לא להסתמך

על שום אחד מתלמידיו, חוץ מרח"ו. והרמ"ע הי' רק תלמיד מהר"י סרוק זצ"ל תלמיד האריז"ל — והרח"ו בשער המצות הנ"ל [ח"א ערך „אריז"ל"] אינו משאיר מקום לפקפוק כלל שהאריז"ל לא הי' נוגע בזקנו אף בחול כדי לא לתלוש שערה, ואיסור גמור ואיסור גדול איכא להעביר הזקן בשום אופן (וכ"כ גם שאר מגורי האריז"ל). וגם בהקדמת ביאור הגר"א לספדא דצנעיותא מובא שרק הרח"ו נקרא „כתבי אריז"ל האמיתיים", ותו לא, ואם כן, מה התימא מהרמ"ע? וד"ל²⁰³.

ויש להעיר מדברי החיד"א בספרו „טוב עין" (סימן י"ח אות ל"ב): „... ועם האדון הסליחה כי מקובלי הדור מפני רבינו האר"י זצ"ל הם חיים... ומפי כתב הרב עיר וקדיש מהרח"ו ז"ל ומה לו להרב הכותב להטיח דברים... ואין ספק דאלו הרמ"ע ז"ל ידע דברי האר"י ז"ל הי' עונה אמן בכל כחו כאשר השב"ח השבי"ח מעט דבש אשר דדה ממהר"י סרוק תלמיד האר"י ז"ל ואין להאריך"²⁰⁴.

(203) בית יחזקאל ע' קצ"ב.

(204) העירני ח"א מדברי המג"א או"ח סי' רל"ד סק"ב, שהביא המג"א דעת הרמ"ע מפאנו דבתפלת מנחה צ"ל פרשת התמיד אחר אשרי ע"פ קבלה — ואנן קי"ל לאומרה קודם אשרי, ועייג"כ בתשובות הרמ"ע מפאנו סי' צ"ג שהכשיר גטי נשים (ועוד) שנעשו ע"י דפוס.

טענה ומענה ה

(סברת ה"באר עשק")

טענה :

שו"ת באר עשק סימן ע': "... אך אי לאו דמסתפינא אמינא דאיכא לאפלוגי בדא בין יתבי ארעא קדישא א"י טהורה ובין יתבי ארעא מסאבא כי אנן בתר בני בבל גררינן בבחינת השמאל כתרנום בבלי, אבל יתבי א"י בבחינת ימין גינהו ור' יוחנן סדר תלמוד ירושלמי. והכלים הללו לפי חבתן היא טומאתן ובאתר טמא מסרך סריך טפי כלבא חצופא דבלאדן שמי' בתר הקדושה כי הכנת המקום גודם לקדושה ולהפכה ולפי הנראה הוא דבחור' עדיף טפי דלא יהא אתרא להסרך בדיקנא ועדיף בחור' למגלח לה... והרצא להחמיר על עצמו מבלי שיוציא מפיו יקר מזולל תבוא עליו ברכה". (ראה שו"ת חתם סופר חאו"ח סו"ס קנ"ט [נעתק לעיל טענה ד']. גליון מהרש"א יו"ד סי' קפ"א).

מענה * :

[קודם כל, יש להעיר מהנתבאר לעיל ח"א ערך "שו"ת באר עשק" ולעיל בטענה ומענה ד אות ג, דיש להוכיח דכל התשובה של הבאר עשק מיירי דוקא בהזקן חוץ ממקום חמשת הפאות, עיי"ש].

א

כבר השיב על דבריו הגאון המקובל מהר"י אירגאס בספרו "שו"ת דברי יוסף" סימן כ"ה וזה לשונו:

"נדרשתי לגלות דעתי על מ"ש בעל באר עשק בתשובה סימן ע' שאחר שנתן טעם לשבח ולפאר אותם האנשים שמגדלים י"ג תיקוני דיקנא ושאין לגלחם אפילו במספרים אמר וז"ל אי לאו דמסתפינא אמינא דאיכא לאפלוגי בדא בין יתבי ארעא קדישא ובין יתבי ארעא מסאבא וכו' עד ולפי הנראה הוא דבחור' עדיף טפי דלא יהא אתרא להסרך בדיקנא ועדיף בחור' למגלח לה עכ"ד.

"וזה תשובתי. מבואר הוא כי גם השואל וגם המשיב שניהם נתכוונו לבאר זה הדין לפי המסורת המקובל בין יחידי סגולה לא לפי הדין המפורסם בתלמוד ובפוסקים ולפיכך צריך אני להשיב לך לפי דרך זו ולהראות לעין כל התולין עצמם בו כי פטוטי דבריו אין בהם ממש ולא יקובלו אצל השכל הישר הולך ויודע דעת עליון [ראה לעיל ח"א ערך "שו"ת דברי יוסף" אות ב' בהערה]. . . . ועתה אומד כי הגה זה החכם הודה בתחילת דבריו ובסופן כי הוא לא ידע ולא שמע ודברים שהם כבשוננו של עולם שאינם תחת ידו ומאחר שכן הרבה יש לתמוה עליו איך מלאו לבו לעשות חלוקים מסברתו במאי דלא גמיר ולא סביר.

(*) ראה לקמן "מילואים והשמטות" עמ' תתרלז; "הוספה ב" אות טו. וע"ד מ"ש מרן החת"ס עצמו בשו"ת חת"ס החדשות – ראה לקמן "מילואים והשמטות" שם.

"הלא זה הדבר אשר נצטערתי עליו כל ימי על קצת אנשי דורינו הקופצים ללמוד ענייני הקבלה וכל אחד שראה בה מעט הוא מתפאר בה ואסתירא בלגינא קיש קיש קריא ושקלו וטרו והקשו ותירצו ובודים מלבם חילוקים ועניינים וכמה פעמים יוצאים חוץ מן השיטה האמיתית וגרם להם זה היותם בלתי שלמים בחכמה הזו כי לא כל אדם זוכה אל רוב הספרים העוסקים בזו החכמה ובפרט ספרי המעמיקים בה כי כלם הם בכת"י, וידוע כי חוסר הבקיאות בהקדמות הוא אחד מהחמשה סיבות המונעים הלימוד באלקיות וכמ"ש הרב המורה בח"א פל"ד. ולפיכך עצתי תיצון אל כל המשכיל בה ידום, ולא יחדש דבר גדול או קטון עד הכירו את עצמו היותו בר הכי לחדש ולפלפל בחכמה על פי הקדמותי המקובלות.

"וזכור אל תשכח מאמר תלמידי הרשב"י זלה"ה כמה פעמים בווהר לא שמעתי ולא אימא ודי בזה כי במקום אחר הארכתי ע"ז.

"עוד תיוהא קא חזינא בדבריו הלא הוא אמר דעדיף בחוצא לארץ למגלח לה ואח"כ תוך חמש שורות מדבריו אמר וז"ל והרוצה להחמיר על עצמו מבלי שיוציא מפיו יקר מזולל תע"ב עכ"ל, והסתירה מבוארת דמאי חומרא ומאי תע"ב שייך על מי שעושה מה דלא עדיף אלא ע"כ לומר דהוא עצמו הרגיש בחולשת חלוקו כי אין לו על מה לסמוך.

"עוד כתב שדדש וחקר על מנהג מוהרמ"ע וצוק"ל וידע על נכון דהוה מסתפר בדיקנ' במנהג איטליא עכ"ל. מדקאמר הוה מסתפר 'בדיקנ' ולא קאמר מסתפר 'דיקנ' מוכח שלא העידו לו שהרמ"ע ז"ל הי' מסתפר כל זקנו אלא מקצתה, וא"כ הוא מביא רא' לסתור דבריו שכתב לעיל דבחוצה לארץ עדיף לגלחה כי בודאי דין החלק כדין הכל הוא.

"ועוד אני חקרתי על זה ממוהר"ר בנימין הכהן נר"ו בעי' ריגיי"ו יע"א והשיב לי וז"ל: דברי בעל באר עשק אין ראוי לסמוך עליהם כי כבר התעשקו עמו בעלי ההוראה מכמה תשובות שבאו שם דלא כהלכתא ואני ראיתי במנטובה צורת הרמ"ע זלה"ה והוא בזקן מלא על כל גדותיו עכ"ל והרי זו הכחשה בגופא של עדות [ראה בארוכה מזה לעיל טענה ומענה ד'].
 "... ועתה אחרי שדחיתי דבריו דרך כלל בוא ואראך דבר נאים

ושכיב עמרה להאי מילתא לחלק במצוה זו בין יושבי ארץ ישראל ליושבי חוצה לארץ. דהלא מצוה זו חובת הגוף היא וידוע דכל שהוא חובת הגוף אין חילוק בין ארץ ישראל לחוצה לארץ ובין אויר טמא לאויר טהור דאתל"ה סוכה לא נעשה בחוצה לארץ כי בעשייתה אנו גורמים להיותנו מוקפים מאורות הקדושה, וכן טלית ותפלין ושאר מצות שהם חובת הגוף ומה נשתנה מצות הזקן מן השאר.

"ועוד דאנן קי"ל דכל מצות ל"ת סגולתן היא שהנזהר בהם הרי הוא מכריע לסטרא אחרא (עיין במאמר חיקור דין פ"א) ומינה דכל המוסיף בהם גדר ופרישות הוא מרבה בקדושה ומוסיף הכנעה ללהוא סטרא אחרא ולא יוכלו להסרך ולהדבק בו, ואיך יצדק א"כ התולדה שהוליד זה החכם דבארעא מסאבא עדיף לגלחם כדי שלא ירדפו אחריי החיצונים ונהפוך הוא ודאי כאמור כי כל המוסיף גדר וסייג בלאוין הוא מוסיף להכניעם ולהרחיקם מעליו

ובכתבי האר"י זלה"ה איתא דראוי לאדם שלא יעקור שום שער מזקנו כי הם צנורות שפע וכו' ומוכח מהאידרא רבא שהשערות הם לבוש החסדים ע"ש. ונמצא א"כ שהמגלח שערות הזקן גורם לקלקול צינורות השפע למעלה בבחינת נפשו והחסדים מתפשטים בלי לבוש וצנור ולפיכך גם אל החיצונים מתפשטים.

ומעתה הביטו נא וראו אם יש טעם וסמך בדבריו לחלק בין יתבי ארעא קדישא ובין יתבי ארעא מסאבא. אדרבה איפכא מסתברא דבחוצה לארץ שהוא מדור הקליפות צריך יותר שמירה כדי שלא יתפשט השפע אליהם והשמירה ותיקון לזה הוא שלא לגלחן כדי שיהיו לבוש וכסוי אל השפע כנזכר. . . . ובאמת איבוד זמן הוא להשיב לפיטומי מילי כאלו . . .

. . . . ואשים קנצי למילין כי די במה שכתבתי להקהות שיני האנשים הללו המתלבשים בטלית שאינה שלהם ובאים לרדותנו ולהוכיחנו עם זו התשובה כי עליהם ובשבילם הוצרכתי לכתוב דברי אלה באלמלא כן לא הייתי כותבם כי החיל אשר נגע אלקים בלבם כבר הם יודעים שדברי זה החכם בתשובה זו הם בלי טעם וריח והפך הקערה על פי' שארי לי' מארי' ולא תהי' זאת לו לפוקה השומע ישמע ועליו תבא ברכה טוב ברוב עוז ושלום . . .

[עוד בשיטת מהר"י אירגאס בנדו"ד ראה לעיל ח"א ערך "שו"ת דברי יוסף"].

ב

ועד"ז השיג על הבאר עשק בס' 'נוהג כצאן יוסף' (פרנקפורט ענ"מ תע"ח) בהלכות גלוח אות ז': . . . עיין באר עשק סי' ע' אבל במה דמיקל שם דרצה לחלוק בין יושבי א"י וחול' . . . לא שמיעא לי כלומר לא סבירא לי . . . דהוי מצוה שאינה תלוי' בארץ ונוהגת בכל מקום ובכל זמן".

[ראה לעיל ח"א ערך "נוהג כצאן יוסף"].

* * *

נסיים בדברי החיד"א ב"שירי שיריים" לספרו "שירי ברכה" על שו"ע יו"ד סימן קפ"א:

"שרי לי' מארי' לבעל באר עשק שכתב דבחול' עדיף לגלח הזקן על פי הסוד והרב דברי יוסף שם דחה דבריו וסברתו ומחי לה אמוחא ע"ש באורך".

נספחים לח"ג: „טענות ומענות“

א

יש לעיין בדיון איסור תספורת שער לאבל — דהלא פשוט הוא, שהרי זקנו של כל אדם אסור. וכבר נתבאר לעיל ח"א ערך „רמב"ם" הערה 82 אות ב'.

ב

יש מקשים ע"פ דברי הרמ"ה להוריות יב, א ורש"י כדיתות ה, ב. וכבר נתבאר לעיל טענה ומענה ד' הערה 188.

* * *

שאר הספקות והשקו"ט וכו' בנידוננו שעסקו בהן בספרות ההלכה וכו' — ראה לכאור"א מהם בערכו המתאים (בח"א) או פרקו המתאים (בח"ב). *

(*) וראה מ"ש מרן החת"ס בתשובה הנדפסה בשלהי חידושו לכתובות, לחכם גדול אחד, בזה"ל: „ואלפי קושיות מתגוללים כעת בעו"ה בבתי מדרשות בכל יום, כי לקוצר שכלנו אין אתנו יודע עד מה". — ואם בזמנו כך, כ"ש וק"ו בזמנינו אנו, ועאכו"כ שמשום איזה קושיות אין להתיר דבר שכבר הורה בו זקן לאיסור, ודי בזה.

מילואים והשמטות
לח"ג: טענות ומענות
ראה לקמן עמ' תתרכב ואילך

חלק רביעי

מילואים והשמטות

ובו

מילואים, הוספות והשמטות

לספר

הדרת פנים – זקן

מפתח ותוכן הערכים

57 הוספות למכתבי הסכמה, המלצה, וחוו"ד

תרסה מילואים והשמטות ל"פתח דבר"

תרסז מילואים והשמטות ל"מבוא"

תרעג מילואים והשמטות לחלק ראשון: "לקומי דעות"

תרצג	ב"ח	תרעג	פסקי תנ"ך
תרצג	מעם לועז	תרעח	תרגום יונתן בן עוזיאל
תרצד	מהר"ם חאגיז	תרעח	זוהר
תרצד	רבי יונתן אייבשיץ	תרעט	מדרש רבה
תרצה	רבי יעקב עמדין	תרפ	גמרא
תרצה	רבי דוד פארדו	תרפ	רמב"ם
תרצו	רבי עקיבא איגר	תרפד	רבינו יהודה החסיד
תרצו	חתם סופר	תרפח	רבינו אפרים ב"ר שמשון
תשא	בעל בני יששכר	תרפט	רד"ק
תשג	רבי שלמה קלוגר	תרפט	רמב"ן
תשג	רבי חיים פאלאג'י	תרפט	רבינו חיים פלטיאל
תשד	צמח צדק	תרצ	רבינו אשר ב"ר שאול מלזניל
תשה	רבי חיים מצאנז	תרצא	רא"ה (ספר החינוך)
תשז	רבי שמשון רפאל הירש	תרצא	שבלי הלקט
תשה	סבא קדישא	תרצא	רא"ש
תשט	הנצי"ב מוואלאזין	תרצא	טור
תשט	רבי שמחה זיסל זיו (מקלם)	תרצב	רבינו בחיי
תשי	בעל בן איש חי	תרצב	תרומת הרשן
תשיד	רבי אליעזר גורדון	תרצג	מהריב"ל
תשיד	רבי משה מרדכי עפשטיין	תרצג	עקידת יצחק

האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש	תשיר	שו"ת מנחת יצחק	תשל
חפץ חיים	תשמו	רבי שלמה זלמן אויערבאך	תשל
רבי יוסף חיים זוננפלד	תשיח	רבי ישראל אבוהצירא	
דרכי תשובה	תשיח	(הבכא סאלי)	תשל
הגאון הרונאצ'ובי	תשיט	שו"ת חשב האפוד	תשל
רבי אברהם יצחק הכהן קוק	תשיט	רבי ישכר בער הלוי ראמנבערג	תשל
רבי חיים עוזר גרודינסקי	תשכ	רבי יעקב קמנצקי	תשל
רבי שרגא פייבל מנדלוביץ	תשכ		
האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש	תשכא	רבי אלעזר מנחם מן שך	תשל
חזון איש	תשכד		
שו"ת משנת בנימין	תשכו	רבי משה הלברשטאם	תשל
הגה"ק בעל אמרי אמת מגור	תשכו	רבי יוסף שלום אלישיב	תשל
רבי יחזקאל אברמסקי	תשכו		
הגר"א (רבי אהרן) קוטלר	תשכו	רבי יהודה ליב שטינמן	תשל
רבי יצחק הוטנר	תשכו	רבי ש.י. ניסים קרליץ	תשל
הגה"ק מסאטמאר	תשכח		
הגרי"י קניבסקי ("סמייפלער גאון")	תשכח	רבי מיכל יהודה ליפקוביץ	תשל
האדמו"ר מליובאוויטש	תשכט	רבי יצחק רצאבי	תשל
זה השלחן	תשל	רבי משה שטרנבוך	תשל
שו"ת באר משה	תשל		
הגה"ק מפאפא	תשל	רבי חיים קניבסקי	תשל
הגה"ק מקלויזענבורג	תשל	רבי שמואל הלוי ואזנר	תשל

מילואים וחשממות ל"מדור סיפורים" תשל

מסירת נפש לגידול הזקן / מסירות נפש נגד גזירת הממשלה בענין גזירת הממשלה שאסור לגדל זקן ופאות / מס"נ הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר (הוספות) / איך אפשר להיכנס לגן-עדן בלי זקן? / תגדל זקן - תוליד ילדים / בירור מראה זקנו של הבעש"ט הק' / ה'מחנה חיים' לא יוכל להשתמש בכסף ממגלח זקנו - אפילו כדי להשקיט את רעבונו / "לכבוד שבת" או "לכבוד עצמו"... / והמכתב הגיע / מרן הגר"ח קניבסקי: הייתי כמעט היחד שלא

גילחתי הזקן / מרן הגר"ח קניבסקי: "אנשים מוכנים למות – ולא לקבל על עצמם דבר קטן" / מרן הגר"ח קניבסקי: "גם כאן יחזור הזקן לצמחה" / עוד סיפורים בנדוננו

מילואים והשמטות לחלק שני: "פרקי נימוק וסיכום"

תשנא

פ"א. מכונות גילוח

"פסק דין" מגדולי הפוסקים וראשי הישיבות: גדר כל מכונות גילוח – כתער ממש / הסומך על דעת יחיד (אפילו גדול הדור) נגד כל הפוסקים האחרים – "הנה מי שאוחז את קולותיו מחויב לאחוז את חומרותיו" / איסור מכונות גילוח – "מוסכם בפי כל גאוני עולם"; סברת האג"מ להקל – "אינה נכונה ולא נתקבלה" / לדברי הסוברים שהוא ודאי תער – חייבים להרחיק המשתמשים במכונה מהישיבות / עוד בהחיוב חינוך ותוכחה בענין איסור השתמשות במכונות גילוח / עוד בהמובא ב"פתיחה" לפרק זה (לעיל עמ' שמא-שמג) – דלפי רוב הדעות אסור לגלח הזקן במכונות גילוח / עוד בענין שרוב הגדולים אוסרים המכונות גילוח / שאין לסמוך על התירים בנדון מרבנים בדורות שלפנינו / המגלח זקנו במכונת גילוח – תפלתו לא נשמעת ח"ו / בענין אם יש למסור מכונות גילוח להמגלחים בתער להציילם מאיסור גילוח בתער / "מכונות גילוח" הוי כתער וכן מוכח מדברי מרן ה"חתם סופר" ו"חפץ חיים" / עוד בבירור שיטת מרן החפץ חיים בדין מכונות גילוח / עוד עדות בשיטת מרן החפץ חיים בדין מכונות גילוח / שיטת הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק / שיטת רבי חיים-עוזר גרודזינסקי / עוד בשיטת הגר"ח גרודזינסקי / עוד בענין אם יש לסמוך על שמועות שגדולי דור העבר הקילו בדין מכונות גילוח / עוד בשיטת מרן החזו"א (עמ' שמט-שנא) / למה לא כתב החזו"א ע"ד איסור מכונות גילוח בספריו / בירור שיטת הגאון הרצ"פ פראנק – רבה של ירושלים / שיטת הגר"א הענקין / לבני תורה אין זה היתר מספיק / עוד בשיטת הגר"א קטלר / עוד בשיטת הגאון רבי יעקב קמניצקי (עמ' שנו) / עוד בשיטת הגאון ר' יעקב ישראל קניבסקי (הגאון ה"סטיפלער") / אסור לגלח בכל מכונות גלוח – מכל הסוגים / עוד בשיטת ס' שערים מצויינים בהלכה / עוד בשיטת הגה"ק מקלויזענבורג / עוד בשיטת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך / שיטת שו"ת חשב האפוד – מכונות גילוח: תער ממש / עוד בשיטת הגר"ש אלישיב / דין מכונות גילוח דומנו – בדין תער / דעת הגר"ר עובדי' יוסף / דעת הגר"ר מיכל יהודה ליפקוביץ / שיטת הגאון רבי אהרן יהודה ליב שטיינמן / דעת הגר"ר יצחק רצאבי / שם אות ב (איסור מחשש שמא נדחק הבשר לתוך הנקבים של הרשת) / דעת הגר"ר ש. י. ניסים קרליץ /

דעת הג"ר משה שמואל שפירא (ראש ישיבת באר יעקב) / מטעם נוסף לאסור מכוונות גילוח משום דרוב המסירים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש / המסיר זקנו ע"י סם ליכשל בהקפת פאת הראש / עוד בשיטת הגר"ח קניבסקי - האם איכא מכוונת גילוח "כשרה"? - / הסרת הזקן במכוונות גילוח: ק"ו ממ"ש בשו"ת אגרות משה בענין חלב ישראל לבני ישיבות / דעת הג"ר אברהם ארלנגר / שיטת שו"ת מגדל צופים בדיון מכוונות גילוח / עוד בשיטת השו"ת קנין תורה בהלכה בענין איסור מכוונות גילוח (וגילוח בפלאסטיק חד) / שם אות ג (שרוב המגלחים זקנם ע"י מכוונות גילוח - עוברים על אזהרת לא תקיפו פאת ראשכם): / רוב מגלחים במכוונה עוברים על איסור הקפת הראש / עוד ע"ד איסור מכוונות גילוח - מטעם אזהרת הקפת הראש / אורך המינימום בשער פאות הראש - שיטת הגרי"ש אלישיב / בענין שיעור אורך השערות של פיאות הראש - מנהג חב"ד בזה / בירור שיטת האריז"ל בזה

הוספות לדיונים נוספים בדיון מכוונות גילוח תשפח

הוספה ל"דיון א. אם אפשר להקל במכוונת גילוח מטעם גרמא" / הוספה ל"דיון ג. אם יש לחלק בין מכוונה למכוונה" / הוספה ל"דיון ד. אם יש להתיר משום דיש להבחין ע"י מיקרוסקופ" / הוספה ל"דיון ה: אם יש להחשיב ההפסק הדק שבין הבשר והסכין להפסק" / דיון ו. אם יש מקום להקל מטעם דהמכוונות הוי בגדר "כתישה" ו"מחינה", ולא "גילוח" / דיון ז. אם יש מקום להקל במכוונת גלוח אם הסכין עשוי מ"פלסטיק": / דיון ח: אם יש להקל במכוונות גילוח ע"פ הסברא ד"תער" דוקא אסרה תורה / דיון ט: אם יש להקל במכוונות גילוח ע"פ סברת הכתב "הקבלה בגדר "השחתה" / דיון י: אם יש לדמות מכוונות גילוח למלקט ורהיטני / דיון יא: אם יש מקום להקל ע"פ דברי ה"חכמת אדם" / דברי סיום

פ"ב. אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך" תתיא

שיטת רבינו יהודה החסיד / לפ"ד מרן החת"ס - אסור לגלח הזקן במספריים כעין תער, וכן נהגו / שיטת הב"ח: כדי שיקרא ירא את ה' - הוא דוקא כשאינו מגלח כלל / פסק דין הצ"צ שלא לגלח הזקן במספרים - כן היא ההלכה / שיטת השו"ת דברי יציב בענין איסור גילוח הזקן אף בלא תער / עוד ראיות דאיכא איסורא אף שלא בתער

פ"ג. אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן תתיד

עוד מקורות לאסור הסרת הזקן משום אזהרת "לא ילבש גבר" / שיטת רבינו

אשר ב"ר שאול מלוניל ורבינו חיים פלטיאל / לפ"ד ה"שבלי הלכט" אסור להסיר הזקן ע"י סם / שיטת הגאון רבי יונתן אייבשיץ / עוד בשיטת מרן החתם סופר / עוד בשיטת מרן החפץ חיים / שיטת הגרש"ז אויערבאך שיש אסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה / שיטת הגר"ח קניבסקי שיש אסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה / שיטת הגר"מ שטרנבוך שיש אסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה / גילוח העורף במכונת גילוח משום לא ילבש / איסור הסרת הזקן ע"י "משחה" (סם) משום אזהרת "לא לבש" / בענין גילוח ב"לייזר" / כוונת הברכה "שלא עשני אשה" – על הזקן / שלילת הסברא דל"ש לא ילבש "כיון שנהגו כן" / אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה במקום שנהגו אנשים להסיר זקנם

תתכה

פ"ד. איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן

שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל / עוד מקורות דאיכא בגילוח הזקן משום איסורי חוקות גויים / דברי ספר "שפתי מהר"ש ענגיל" / בכירור גדר הלאו בנדר"ד / "לויט דעם אז קיין אונטערשייד מיט וואָס מען שנייט" / למה הנהיגו הגויים להסיר זקנם / בירור שיטת ספר החינוך / עוד בשיטת מרן החתם סופר / התחלת גילוח הזקן במדינת אשכנז – "הכשרים באמת אינם מגלחים זקנם גם באשכנז" – / עוד בסיבת המתחילים להסיר זקנם עדות ה"עירות דבש" / עדות הגאון רבי שלמה קלוגר / עוד בסיבת המתחילים להסיר זקנם – עדות מרן החפץ חיים בענין מנהג מדינת "ליטא" / עדות הגר"ח קניבסקי / עדות הגר"ש עלכרג / עדות היסטוריון / עדות הג"ר אביגדור מילר / עדות "המלאך" / עדות הגאון רבי אברהם קאלמאנאוויץ זצ"ל בסיבת גילוח הזקן בישיבת סלאבאדקא / עדות מרן הגראי"ל שטיינמן / ה' זמן אשר אמרו אשר מסתפרים זקנם – הכל ככוונה לשם שמים – נוכחו לדעת כי פג מעמו – / גילוח הזקן – אביזריהו דעבודה זרה / "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא" – אם צורתו אינו נראה כצורת יהודי, לא ה' יוצא ממצרים – / איסור הסרת הזקן ע"י משחה (סם) משום אזהרת חוקות הגוים

תתלד

פ"ה. סייג ומיגדר מילתא (ו"לפני עוור") בהעברת הזקן

אות א: על יסוד ההיתר – כו"כ עוברים על האסור לכל הדעות / דברי הג"ר שמעון שקאפ / חטא הרבים תלוי בו / הרבנים המגלחים בסם – מחטיאי הרבים / רב שאין זקנו מגודל – מביא אחרים למכשול רב – צריך לשמש דוגמא מהו תואר איש ירא שמים / מדוע הרבנים מסירים את זקנם / לגדל הזקן להוציא מלכם של אותם המגלחים זקנם / אות ב: סייג אטו פאות הראש / אות ד:

גידול הזקן - סייג לשאר עבירות שבתורה / ע"י גידול הזקן - היינו ניצולים משאר עבירות ומן האפיקורסות / התפשטות השפעת הנשמה על הלב - תלוי בשערות הזקן / ע"י גידול הזקן - פרישות והבדלה מאיסורים שהם בודאי דאורייתא / ע"י הסרת הזקן - נכשלים בשאר עבירות / אם ישמור זקנו - בטח יהיו דבריו נשמעים / ע"י פאות הראש והזקן ניצל מ"ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" / "החתוך זקנו סופו לחתוך את ראשו ונשמתו" / גזיות הפאות והזקן ע"י הנאצים ימ"ש - גרם שירד מהדרך / סייג בדורנו: צריך כל אדם להחזיק עצמו חסיד - ע"ז לא ילך גלוח בלא זקן - / העברת הזקן - הוא כעין הסרת המוזהב מביתו של ישראל / אי הנגיעה בזקן - גוררת עוד זיהירות בקיום מצוה / ע"י גידול זקן: יסיר מעליך משחיתים, שיימנעו מלהבראות בגלל עוונותיו / הזקן והעיתון הפסול / האם נכון לגדל זקן רק למראה החיצונית אם בפנימיות אינו במדרגה זו / ע"י גידול הזקן - יתפעלו האכזרים הפנימים ע"י החיצונים ויעשה חיל בתורה ותפלה / שינוי חיצוני - מיקל על השינויים הפנימים

פ"ו. חשד ומראית עין (וחילול השם) תתמח

בענין גרר "חשד" ו"מראית עין" / איסור הסרת הזקן ע"י "סם" משום מראית עין / אף במקום שרבים מגלחים ע"י מספריים וסם - אסור משום מראית עין / לתלות על האף בקבוק עם סם / לתלות מודעה על הזקן / דבר זר בעיני קצת העם - ראוי להחמיר בו / מסירות נפש מפני מראית עין / לא שייך לומר שאין לגזור מדעתינו

פ"ו. טעמי המצוה (ופשטא דקרא) - לאור ההלכה תתנב

עוד בענין אין מקרא יוצא מידי פשוטו - לענין ההלכה / ההיכר המכבדיל בין איש לאשה הוא הזקן / כשיראה בו שער לבן יזכור ימי מיתתו וישוב אל ה' / שלא נתנאה / שלא ימשך אחרי התענוגים בילדותו, כי יפרע ע"ז בוקנותו / שלא יטמא המחשבה שבראש, וע"ז ינצל מכל חטא ועון / גידול הזקן - להורות דסוף ותכלית הכל, הוא רק כבוד ה' וקיום מצותיו / ע"י גידול הזקן - זוכה לחכמת התורה / השומר זקנו זוכה לפרנסה; בריאות הגוף / גילוח הזקן - גורם לשנאת הגוים אלינו / גידול הזקן - סגולה לזרע של קיימא (זש"ק)

פ"ח. מנהגי המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן תתנו

שיטת הגאון רבי אהרן קוטלר בנדון / חשיבות ענין קיום מנהגי אבות - אפי' בדברים הנראים כקטני ערך / הסרת הזקן משום "מנהג" - איסור עולמי / איסור

תרגה מילואים והשמטות (מפתח ותוכן הערכים)

דאורייתא בהסרת הזקן אף לשיטת המקילים – דוגמא מדין חלב ישראל / מנהג מדינת רוסיא (פולין וגאליציה) וליטא בענין תספורת הזקן / מנהג ישראל שלא לגלח הזקן / כאשר הוא משנה ממנהגו לגרועותא ח"ו – הרי זה חילול השם / עוד בענין גדר המנהגים בארה"ב / בענין מי שאביו מגדל זקן והוא מגלח אי יש בו משום ואל תמוש תורת אמך

פ"ט. העברת הזקן ע"י סם תתסמ

עוד הוכחות ומקורות לאיסור הסרת הזקן ע"י סם / שיטת הגרי"ח זוננפלד בדין הסרת הזקן ע"י משחה / עוד מדברי מרן החזו"א בענין הסרת הזקן ע"י "סם" / שיטת מרן הגרא"ל שטיינמן בענין הסרת הזקן ע"י סם / כמה מהמסירים זקנם ע"י סם – עוברים על איסור הקפת הראש / עדות שו"ת מגדל צופים בדין הסרת הזקן ע"י סם

פ"י. העברת הזקן שלא במקום הפאות תתעב

פי"א. גילוח השפם תתעג

עוד מקורות בדין היתר קציצת שערות השפם המעכבים אכילה ושתי' / בירור שיעור שער השפם המותר בקציצה במספרים / משום חשש בשר וחלב / מעם ע"פ קבלה / ספק בענין תספורת השפם למעשה בפועל

פי"ב. תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן תתעה

בירור שיטת האריז"ל / עוד בענין אי-נגיעה בשער הזקן / קליעות בשער הזקן לענין חציצה במבילה / עוד בענין חפיפת שער הזקן / עוד בענין סריקת הזקן (המושך) / הנהגת הגאון רבי יונתן אייבשיץ בנוגע סריקת הזקן / הנהגת רבי עקיבא איגר בסריקת הזקן / הנהגת רבי אלימלך מליזענסק בסריקת הזקן / שיטת החות יאיר בסריקת הזקן: בכל ע"ש צריך לסרוק זקנו / הכיר על א' שהוא מל"ו הצדיקים – לפי מה שסידר זקנו / הנהגת הרה"ק מנאסויד בענין סריקת הזקן / סרק זקנו לכבוד שבת קודש / עוד בענין סריקת הזקן לכבוד ש"ק / הנהגת הגה"ק רבי שלום דובער מליובאוויטש בענין אי סריקת הזקן / שיטת הנה"ק מבעלזא [ולובלין] בענין סריקת הזקן / הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין אי סריקת הזקן / סריקת הזקן במסרק המתאים / שיטת ה"בבא סאלי" בסריקת שער הזקן / סירוק הזקן יש בה משום זה אלי ואנוהו / בנגות סריקת הזקן מצד כללות ענין סלסול שערות

שם אות ה: סגולות

תתפ

דיקנא קדישא סגולה להמשכת רחמים / אחיות שערות הזקן בעת הלימוד
(והמשכת חכמת התורה עי"ז) / עוד בענין אחיות שערות הזקן בעת הלימוד
/ סיפור אודות הגה"ק רבי שלמה מקארלין / עוד בענין סגולות: גידול הזקן -
סגולה לזרע של קיימא / עוד בענין גידול הזקן כסגולה לזרע של קיימא

נספח א: קפול שערות הזקן

תתפג

עוד בשיטת הגה"ק מהורש"ב מליובאוויטש בענין קיפול הזקן / שיטת הגה"ק
"הבבא סאלי" בענין קיפול שערות הזקן / דברי הגה"ק האדמו"ר מליובאוויטש
בענין קפול הזקן

נספח ב: בענין הנחת שערות זקן תוך ספרים

תתפה

מקור משיטה מקובצת / מקור מרש"י לספר יחזקאל / עוד בענין הנוהגים
לגנוז שערות הזקן בתוך הספרים / שערות הזקן - קדושות כמו ספר
תורה / הנהגת הגר"ש שקופ / עוד בענין גניזת שערות הזקן (הנהגת
הגאון ה"סמ"פ לער) / עוד ענין בענין הנחת שערות זקן בתוך הספרים
- שיטת השו"ת תשובות והנהגות / שיטת הגר"ח קניבסקי / עוד דעות / כמה
ספרים דרושים על זקן שלם גדוע...

פי"ג. עונשים

תתפז

גילוח הזקן - גרם לגירוש ספרד / עוד בענין זה שהסרת הזקן גורם לשנאת
הגויים אלינו ולחורבן עמנו ר"ל / כתות מלאכי מומאה חוטפים הנשמה
אם הקיף פאת ראשו וזקנו / סר ממנו צלם אלקים, וסופו לחרפות ולדראון,
ומאריך הגלות / לאחר מיתתו יתדבקו בו הקליפות השוכנים אצל הגן עדן
אם האיש נוהר בחייו בגידול הפאות והזקן - הרושם חופף גם על אשתו
ביציאתה מעוה"ז / המגלח זקנו - לא יזכה לחכמת התורה / הסרת הזקן גורם
לפגמים הסרים מדרך ה' / אם הלך בזקן בעוה"ז - דנים אותו בחדס וברחמים

פי"ד. "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן

תתפז

מסירות נפש לגידול הזקן בזמן חורבן הבית / מסירות נפש בתימן / בפולין -
סבלו, שפכו דם, אבל לא נגעו בזקן / הגאון ה"סמ"פ לער" לא נגע בזקנו אף
בהיותו בצבא הרוסי / מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב / כדי שלא יגלחו
זקנם - חבלו בעצמם ונעשו בעלי מומין וחסרי אבר

תצו מסירות נפש על הדיוקן היהודי בתקופת מלחמת עולם השני'

על הזקן שמרו – עד הכבשנים / ראשית פגיעתם – בזקנים של יהודים / תלשו את זקנו בידיהם / הכריחו אותן לגזוז זקנם של יהודים / כל זאת באתנו "רצוני ללכת מן העולם עם זקן" / "אל תיגע בידך הטמאות בזקני" / עיר מומשוב-מוזביצק שמרו על זקנם עד הובלתם אל פתחי תאי הגאזים / "איבדתי את צלם האלקים" / "הושענא מרוטת לחי" – יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור / לא יכלו להסתגל למחשבה האיומה – להיפרד מה"דיקנא קדישא" / מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם / יהודים גזרו על עצמם "מאסר בית" – ובלבד שלא יגלחו את זקנם / לא רצה בשום אופן להסיר זקנו מעל פניו / מסע הדיכוי במלוא היקפו סירבו לגלח הזקן ונאלצו להסתגר בחדרי חדרים / גידלו זקן – עם כל הסכנה שבדבר / רבים מאוד – העדיפו להסתכן ולא להוריד הזקן / "הרגשתי טעמה של מיתה" / העדיפו וסבלו רבעון כדי שלא ייאלצו לגלח זקנם / "אם נגזר עלי למות – מוטב עם הזקן" / זלגו עיניו דמעות ובכה כילד קטן / הרב קיבל מאה מלקות לפדות את זקנו / לוקוב / צעיר כזקן מסרו נפשם למען הזקן / "הבחורים הללו – הם שהצילו את הכבוד היהודי" / "תירו בי – הרגו אותי – לא אתן לגזוז את זקני" / עד לשעת הגירוש – הזקן והפאות נשארו / כולם הופיעו בלי כל פגם בחזותם היהודית / "כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית" / יש להסתכן בגלל הזקן / מסירות נפש של בחורי גור / "היתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו" / הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר: "הי' לי החלטה כמעט עד למסירות נפש שלא להוריד את הדיקנא קדישא" / מסירות נפש של חסידי חב"ד שלא להסיר זקנם בברית המועצות / "את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!" / היו מסתתרים בלילות בגינות, בקור העז של רוסיא, מפחד הק-ג-ב / מסירות נפש בסמרקנד / "תחתכו קודם את הראש" / מסירות נפש על גידול הזקן בארה"ב / סבל רבות בגלל הזקן שגידל / איש לא העז לחשוב על אפשרות של גידול הזקן לפני בואו של הרבי הריי"צ לארה"ב / גידול פאות גם בזמן הגזירה / למה בכה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל

פט"ו. מניעות מצד כיבוד אב ואם תתקבא

מין החפץ חיים: תאמר לאמא שאתה רוצה כלה שרוצה בחור עם זקן / מרן החזון איש: אין להורים להביע דעה בענין גידול הזקן / מרן החזון איש: "זקן אינו מדת חסידות, אלא עיקר" / "דער בפועל דארף זיין ניש מיט דעם גרעסטן תוקף" / איסור הסרת הזקן משום מנהג אבות / שימת הגאון רבי אהרן קומלר

בדין בחור שהוריו מתנגדים לגידול זקנו / פסק הגר"י קמנצקי - אין זה סתם חומרא / "הוריד ישרמו אתך מתוך נח"ר" / חשש שהדבר יפגע בבריאות אמו / לא יפסיד את ההתקשרות לאביו / שיטת השו"ת דברי יציב "אינו חייב לשמוע לאביו... לכו"ע אל ישמע לו" / פסק השו"ת מנחת יצחק - אינו מחוייב לעשות רצון האב / פסק הגר"ש אלישיב - אין לשמוע לאביו / דעת מרן הגרא"ל שטיינמן בדין בחור שהוריו מבקשים ממנו לגלח זקנו עם מכונת גילוח או סם / פסק שו"ת תשובות והנהגות - בודאי אין לו לשמוע לאביו / דין בעל תשובה שהוריו מתנגדים לגידול זקנו

פמ"ו. מניעות מצד שידוכים (ושלום בית) תתקב

ע"ד מניעות לגידול הזקן משום שידוכים ושלום בית / אין להקטין הזקן אפילו במספריים / לפאות הזקן - קדושה כמו חפץ של מצווה / ההנהגה להסיר הזקן - יש להפליא מאד / סיבות התחלת גילוח הזקן במדינות ליטא ורוסי' / החשש לגידול הזקן מצד שידוכים - זהו טעות מעיקרו / תספורת הזקן משום שידוכים - הוא חסרון באמונה "אוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך" / השגת שידוך ע"י גילוח הזקן - האמת הוא בהפכו / הפסד שידוך משום גידול הזקן - בודאי הוא לטובתו / ע"י קישוט הזקן - הפסד שלום בית והפסד פרנסה "לשמחה מה זו עושה" / ביטול שידוך משום גידול הזקן - בודאי מזומן לפניו טובה יותר גדולה / המחשבה שע"י גילוח הזקן ימצאו שידוך יותר בנקל - כבר דחה הקדוש ה"חפץ חיים" / מרן החפץ חיים: בת ישראל הרוצה באותו בחור עצמו אם יגלח זקנו, ואותו בחור בעצמו איננה רוצה כשזקנו מגודל, אין בה סימן ברכה / אם בזיווגך שלך אף הוא כביכול מלאכתו אינה קלה -- כלום סבור אתה שבגזירות הזקן תה' מסייעו? / וכי האשה עושה אותו ליהודי? / אין לעבור על שום דבר מפני הנשואין / יש לאסור אפילו לבחורים שהן פנויים בלא אשה / א"א לאב לצוות לבנו בתורת כיבוד אב שייגלח זקנו במספריים בכדי שישגי זיווג / יודע אני כמה בחורים יראים שהומין להם הקב"ה זיווגים על צד היותר טוב אף שזקנם מגודל / "גלוח - אין לאיש ישראל להתחתן בו" / אם כוונתם בשביל שידוכין טעות הוא בידם כמה שמעבירים את זקנם / האם נכון לקצר את זקנו בשביל שידוך? - דעת מרן החזון איש זצ"ל - / "אם ענין הזקן הוא כל כך קובע אצל המדוברת - סימן שאינה כראוי" / מרן החזון איש: לגדל זקן ולא להאריך שנות הבחורות / "לא נעים לקחת בחור כזה" - פסק הגאון ה"סטייפלער" / קשין הזיווגין בקריעת ים סוף - למה? / הגה"ק ה"בבא סאלי": "אם לא תמנע

בעלה לגדל זקן - יתכפרו מחצית מעוונותי" / הנה"ק ה"בבא סאלי": "כל אלו הן טענות היצר" / הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך - עליו להדר בגידול הזקן / כשזקוקים לשידוך - ח"ו לגלח הזקן / קודם שנכנסים לגמור השידוך - צריכים לברר העמדה בנוגע לגידול הזקן / זהו אושר עבורו ששידוך כזה לא יצא לפועל / יסביר לזוגתו דברים הברורים שכתב הצמח צדק / באם תעכב הסכמתה על השידוך מפני גידול הזקן - הרי"ז הוכחה שעניני התורה והמצוה אין חשובים בעיני' / באם תסכים על זקן מגודל - זה מראה על תוקף דעתה להתנהג כראוי / גידול הזקן - עאכ"כ כשזקוקים לברכה ה' בזמן הנחת היסוד לבנין עדי עד / סוף סוף לא רק שלא תהי' כל התנגדות מצדה אלא אדרבה תסייע / פשיטא שהזקן רק מסייע בענינים רצויים וכפרט בשידוך הטוב כאמת / מענה לאדם שביקש לגדל זקנו, אך אשתו התנגדה לכך / כאשר נערים דתיים אינם מגדלים זקן - זה לא בגלל שיש להם את העוצמה של האופי ואת האמונה החזקה / סידור קידושין באם אין לחתן זקן מגודל / "עם וואלט געווען א גלייכע זאך פאָרן צום שווער אויפן ציון מיט דעם צלם אלקים" / "איך היים?! דער שולחן ערוך הייסט!": גידול הזקן: הנהגה חסידותית או הלכתית? / גם בנו עשה שידוך הגון ויפה שא"א הי' לו לבקש טוב ממנה / ברכה לבני הישיבות המגדלים זקנם שייכו לזיווג הגון / על זקן היקר מה אדם צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שבעלה יגדל זקן? / כשאשתו מתנגדת לגידול הזקן - זהו בגלל שבעלה אינו רוצה בזקן / מי שהזקן מפריע לה - אני לא רוצה אחת כזו... / מרן הגר"ח קניבסקי: "לא אמרתי שאשתך תגדל זקן"

פי"ז. מניעות מצד פרנסה והשפעת גידול הזקן בעניני פרנסה

תתקנ

ובריאות הגוף

בעניני פרנסה ובריאות הגוף השפעת י"ג מדות הרחמים - תלוי בגידול הזקן / מרן החפץ חיים: ע"י "קישוט זקנו" יהפוך לו חלילה למרה ולענה ע"י חסרון פרנסה / כל מה שסבל צער ויגון עבור קיום מצות ה' כן יגדל שכרו לע"ל בכפלי כפלים / מרן החפץ חיים: אין להם אפילו להקטין הזקן במספרים - ואפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו / כל זמן שבני יגדלו השערות של י"ג תיקוני דיקנא אני מרחם עליהם / שערות הזקן הם צינורי שפע עשירות וזהו דוקא כשאני מגולחין, משא"כ אם הם מגולחין / וזה רמז נמי בא לגזו ונמצא גזוז דסופו להיות בערום ובחוסר כל ר"ל / על ידי השחתת פאת הראש או הזקן יבוא הרעש (ר"ל רעידת אדמה) / המגלח פאת הראש והזקן הוא הגורם להביא עצמו לידי עניות / ע"י שחומאים בגילוח הזקן שהוא השפעת השפע

והברכה מי"ג מידות הם פוגמים בהם ומתמעט השפע והברכה / גילוח הזקן הוא גרמא בנויקין שיפסיד האדם עושרו וממונו והוא ברוך ומנוסה / לזכות בדין - תליא בצלם אלקים למה בכתה רחל אמנו / ע"י גידול הזקן - המלאכים שומרים ועוזרים אותנו / מורה פנים בתורה שלא כהלכה / לגדל זקן למרות התנגדות אנשי מקומו, ומשפחתו, וחשבונות הפרנסה / ע"י הסרת זקן - גורם לשנאת הגויים ורדיפות אלינו ולחורבן עמנו ר"ל / על ידי פנים של יהודי ישפיע לנו פרנסה / מגלחים זקנם באמרם כי ע"ז בא להם פרנסה ועשירות - זה שקר גמור / כל שמשחית זקנו אין לו צינור להשפעה ומשחית ע"ז פרנסתו והשפעתו / ע"י גידול הזקן הקב"ה מתנהג במדת הרחמים ותהיו נשמרין מצער על מת / מי שמגלח זקנו, לשוא הוא אומר השלש עשרה מדות / תחדל מלגזוז את הזקן - ותתרפא / גידל זקנו והבריא / אתה רוצה שהקב"ה יעזור - ואתה בעצמך אינו מקיים רצונו / הבכא סאלי: אם לא תמנע בעלה לגדל זקן - יתכפרו מחצית מעוונותי' / אי אפשר לאבד פרנסה ע"י גידול הזקן / גידול הזקן בשלימותו - ממשיך ברכות השי"ת מבלי התחשב עם דינים וקטרוגים / מי בימינו אלה היכול לוותר על רחמים רבים אלו ואינו זקוק להם ? / נבהלתי לראותו - הן הן צנורות הפרנסה / הה"א שגידול הזקן יפסיד הפרנסה - היפך האמונה הפשוטה / הנהגה כזו - היפך משכל אנושי / אם ה' מגדל זקנו - כבר ה' מסודר בפרנסתו; גידול שערות הזקן - סגולה מיוחדת לפרנסה / כל הזקוק לתוספת ברכה בעניני בריאות ופרנסה - עליו לגדל הזקן / גידול הזקן - מוסיף בענין פרנסתו / מובן שדבריו מופרכים - י"ג תקו"ד הם צנור השפעה לאדם ולב"ב / ע"י גידול הזקן - יתוסף בבריאותו של אמו / סגולה לעשירות / אברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב - עליו להדר בה"ג תיקוני דיקנא / ע"י גידול הזקן - תראה הצלחה בכל הענינים / גידול הזקן - משפיע בענין בריאות הגוף / אם היו שומעים לדברי - כבר ה' נראה שינוי ממשי במציאות הפרנסה / גידול הזקן - סגולה מיוחדת להמשכת ברכת השם בריבוי / מענה לאדם שביקש לגדל זקנו, אך אשתו התנגדה לכך / אין מקום לשאלה ולסברא שגידול הזקן יפריע ח"ו לענין של פרנסה / מה שרואים שיש מגדלי זקן ופרנסתם אינה בנקל / עד מתי תהי' עליו יראת בשר ודם עד כדי כך?! / גידול זקן לרופא החושש לפרנסתו / ע"י גידול הזקן - ממשכים עשירות בגשמיזם

מדור סיפורים: בענין השפעת גידול הזקן על עניני בריאות הגוף

תתקעב ופרנסה

מעשה בתלמידו של הגר"א קוטלר / איך יעלה על דעתך שתצליח בעשייתך אם באותו זמן אינך מגדל זקן כרצונו ית"ש? / כדי להיות תורה וגדולה

מילואים והשמטות (מפתח ותוכן הערכים) תרסא

במקום אחד: בשביל זה צריך לגדל זקן – רוח הקודש בגלוי / לאחר גידול הזקן – ההצלחה האירה לו פנים / מרן הגר"ח קניבסקי: תגדל זקן והפנים יחזרו למקומם / מרן הגר"ח קניבסקי: "אנשים מוכנים למות – ולא לקבל על עצמם דבר קטן" / הקב"ה ברא בעולם חורשות וממעים ולמולם נבראו השערות שבראשו ובזקנו של האדם

פי"ח: העברת הזקן אצל שליח ציבור, ובהן [ובירור דין גילוח הזקן לענין נאמנות וחזקת כשרות] תתקעט

שיטת הב"ח בענין ש"ץ שאין לו זקן; דין כהן בלא זקן לנשיאת כפים / ש"ץ המגלח זקנו אפי' בסם אינו ראוי להיות ש"ץ / דברי מרן החתם סופר בענין ש"ץ בלא זקן / אפי' בן שמונים שנה – אין למנותו ש"ץ בלא זקן / דעת הגה"ק מוהרש"ב מליובאוויטש / הנהגת הגה"ק מסקווירא / נוסח תפלת "הנני העני ממעש" / הנהגת הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר / הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר: המגלחים זקניהם – הם מעכבים כל התפלות מלעלות למרום

שוחט ובודק תתקפג

עדות הגה"ק מוהריי"צ מליובאוויטש בענין יחס אנשי מדינת רוסיא (פולין וגאליציא) לשו"ב (ורב) המספר זקנו / גדר חזקת הכשרות לענין עדות וכו' של איש הנוהג קולא בתספורת הזקן / עוד בענין שו"ב המגלח זקנו / רצה שוחט עם זקן / הגרא"ה קוק: "רע עלי המעשה מאד שקצבים יהיו מגולחי זקן" / מיאן הרב לתת "קבלה" לשו"ב שלא הי' לו זקן – אף בשעת הסכנה / הגה"צ רבי שלום מאסקאוויטש משאץ: "לא בא בפי בשר פיגול משו"ב שמספר זקנו" / הרב טייץ לא אכל משחיטתו של מי שהי' נוגע בזקנו / שוחט דמתא בצורה משונה – איך ירדת אל תהום רבה / עלי' לתורה למגלח זקנו במספרים – דברי רבינו יהודה החסיד

עלי' לתורה תתקצו

עוד בענין עלי' לתורה למגלח זקנו / דעת מרן החפץ חיים (והגרא"ל שטיינמן) בדין עלי' לתורה למגלח זקנו / דעת ה"סבא קדישא" בנידון עלי' לתורה לאדם מגולח

בעל תוקע, חזקת כשרות, ועוד תתקצח

בענין בעל תוקע שאין לו זקן / באם יש למגלח זקנו דין "רשע" לענין נאמנות וחזקת כשרות (המשך) / עוד בענין חזקת כשרות של המספר זקנו / אם יש

חשש פסולי עדות במגלחים במכונות גילוח / עוד בענין נאמנות מגלחי זקנם במכונות גילוח לענין כשרות בזה"ז / לתת סמיכות חכמים או ללמד אומנות השו"ב וכו' לתלמידי ישיבות המקילים בתספורת הזקן / אם לקבל תלמיד המסיר או מספר בזקנו בישיבה / עוד בענין אם לקבל תלמיד בלא זקן בישיבה / עוד באם נכון לקבל בישיבה תלמיד המגלח זקנו / לימוד עם אנשים פרטיים המספרים בזקנם / תמיכה מכולל רמבע"נ באה"ק ת"י להמספר בזקנו / עובר בעשיית תפלין שהסיר זקנו / סופר סת"ם שמסיר את זקנו בסם - שיטת הגר"י ש אלישיב - / אם יש יתרון במלמד תשב"ר בזקן מגודל / מגלח זקנו לא ימצא במושב דתי / מתקנות הגה"ק בעל "דרכי תשובה" ועוד לדקדק שהמתפללים בביהמ"ד יהיו מגודלים זקנם ושלא יגלחו זקנם כלל אפילו במספרים / אם לקבל מגלח זקנו בחברה קדישא / גבאים בבית הכנסת ("צ"ל גידול הזקן) / הכרח זקן מגודל אצל מודריכים במחנה קיץ [וכיו"ב] / גידול הזקן למוהל / דעת מרן החזון איש אודות השיטה ללכת בלי זקן כדי לקרב בני אדם אל התורה / זימון למי שאין לו זקן (הנהגת הגר"ח קניבסקי)

תתרי

פי"ז. "הדרת פנים - זקן"

הזקן - "צורת ישראל", "צלם אלקים", "דמות ישראל" ו"תואר ישראל" וגילוח הזקן ה"ה "בושה" ונחשב יוצא מעדת ישראל / "לא יהי' לך אלהים אחרים על פני" - היינו שלא יפגום את הצלם אלקים בידי גלחו את זקנו - / מרן החזון איש: "לאנשים של היום נאבד חוש היופי" / הזקן - גאון יעקב / הזקן - צורת היהדות / הסרת הזקן - בזיון גדול / כוונת הברכה "שלא עשני אשה" - על הזקן / עוד בענין דחמיו ישראל הקפידו ע"ז מעולם / אפילו בליטא - כל יהודי פשוט - ה' מעוט בזקן / היהודי מסוגל להבין יותר בנקל, שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן / בימי זקנותו אפשר להכיר איך התנהג ע"פ שערות זקנו / ואראה פני אלקים - שְׁיִרְאָה את פני ה' בצלם אלקים / ע"י הסרת הזקן - מחשיבין תוארו ית' מאתנו / "הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם אלקים" / הוי עז כנמר - שיה' עליו צלם אלקים / "מכחש זה מה שכתוב בזה" / כיצד ה' נראה אר' שגילח את רעמתו? / גילוח הזקן-חסרון באמונה בהקב"ה / שבת יהודי' להשי"ת על שזכה לדיקנא קדישא / המענה שע"י הסרת הזקן ימנעו מגאווה - אין לך מום גדול מזה / עוד ע"ד ה"מענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאווה" / עוד בענין ה"מענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאווה" - דעת מרן הגר"א ל' שטיינמאן - / אשמח אם תגלה לי את נוסח ה"לשם ייחוד" שאתה אומר לפני גילוח הזקן / מדוע באים חברים לשכנעו לגלח את הזקן

מילואים והשמטות לחלק שלישי "מענות ומענות"

מענה ומענה א: הכרעת ההלכה בנדר"ד - ושיטת מרן הב"י בנדרון תתרכב

הלא פסק מרן הב"י בשו"ע יו"ד סקפ"א ס"י להתיר גילוח הזקן במספרים אף כעין תער: המקילים בגילוח הזקן במספרים ע"פ דברי השו"ע - טועים המה / בביאור והגדרת הכלל דאף במחלוקת הפוסקים שאחר התלמוד אמרינן "הלכה כבתראי" / ה'סבא קדישא': "כאן מרן טועה" / הכרעת ההלכה בנדר"ד ושיטת מרן הב"י בנדרון / אילו מרן הב"י הי' לפניו השו"ת מן השמים כך הי' פוסק / כשנמצאו דברים ותשובות לקדמונים שלא נדפסו / עוד בענין "אשתמיטתיה" / בענין הכלל דקיי"ל דאילו מרן הב"י הוה ידע דעת הארזי"ל הוה הדר בי' / לפי כללי הפוסקים הכרעת ההלכה היא לפ"ד הארזי"ל אפילו נגד מרן הב"י / הכרעת ההלכה בנדר"ד כרעת הזהר והמקובלים / כשיבא משיח אז ידעו כולם שחייבים לגדל זקן

מענה ומענה ב: הכרעת הזהר והמקובלים בנדר"ד תתרכב

במ"ש משו"ת חת"ס חאו"ח סוס"י קנט "אין לי עסק בנסתרות" / במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו / פי' דברי החת"ס בענין עירוב נגלה וקבלה / עוד דוגמאות מהשפעת תורת הסוד על הכרעת ההלכה בפועל: נשיאת כפיים בחו"ל / ישיבה בסוכה בשמיני עצרת / אכילת "חדש" בחו"ל / ב"דברי סיום" (ע' תרט ואילך)

מענה ומענה ד: העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו תתרה

בענין הקושיא מרש"י כריתות ה, ב / העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו גילוי חדש בדעת החתם סופר / תשובת הגר"ח קניבסקי ע"ד דברי החתם סופר בנדרון / עוד בענין שיש הכחשה בגופה של עדות והעידו רבים שראו צורת הרמ"ע מפאנו בזקן מלא

מענה ומענה ה: סברת ה"באר עשק" תתרלז

סברת ה"באר עשק" לחלק בין דרי א"י לדרי חוץ לארץ / ע"ד "עשרת השבטים" / ה"מענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאווה"

"הוספות" (עם מילואים והשמטות)

הוספה א. הערות על הספר מאת הגאון רבי ישראל יצחק פיעקארסקי תתרמד

הוספה ב. הערות על הספר מאת הגאון רבי יעקב חיים סופר תתרמו

הוספה ג. תשובה להלכה בענין הסרת הזקן ע"י מכוונות גילוח

תתרפ"ט

מאת הגאון רבי נתן געשמעטנער

תתש"א

הוספה ד. קונטרס בענין דין קיפול הזקן בשבת קודש

תתש"ח

הוספה ה. בירור שיטת מרן הגאון בעל בן איש חי -

מאת הגאון רבי יעקב משה הלל

בירור שיטת האריז"ל בענין איסור גילוח ותלישת שער הזקן / בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו שו"ת רב פעלים / התשובה הנזכרת איננה ממרן ה"בן איש חי" / בירור דעת האריז"ל באיסור גילוח הזקן אף באינו עוקר השער מהשורש / בירור דעת האריז"ל דפשיטא לי' מפי לאסור חיתוך וסיפור שערות הזקן במספרים מלאסור תלישת שער מהשורש / לימוד זכות על התשובה הנז' דלא כיוון להתיר גילוח זקן של מעלה / בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו "תורה לשמה" / יחוס הס' "שו"ת תורה לשמה" לבעל "בן איש חי" / אי אפשר לפרש דברי האריז"ל דקציצת הזקן במספרים אינו אסור אלא ממדת חסידות / עוד מקורות שהבינו בשיטת האריז"ל דאיכא בקציצת אורך שער הזקן איסור גמור / מסקנת הדברים / יש להעיר מדברי הגאון היעב"ץ גם בהגהותיו לסידורו (דף עז, א):

הוספה ו. דעת תורה בענין גילוח וגידול הזקן

תתשכ"ח

מאת הגאון רבי חיים קניבסקי

תתשל'

בסיומא דספרא

תתשל"א

מילואים והשמטות ל"סיומא דספרא"

מילואים והשמטות

פתח דבר

ההכרח שהביאני לכתוב בזה

יש להעיר מהקדמת ספר "עמודי ארזים" (להריא"ז מרגליות ז"ל):
 "והנני מצטער מאד על ההכרח שהביאני לכתוב בזה אבל מה אעשה שגם
 זאת נוגע לי, שכל ישראל ערבים זל"ז, וכמ"ש הרב יערו דבש (ח"ב), וז"ל:
 כי כל איש ישראל איש אחד וגוף אחד כו' א"כ מה יועיל אם אני איני מגולח
 זקני וחבירי מגלח הרי אני חצי מגולח וחצי איני מגולח, עכ"ל". ודפח"ח.

אם ראוהו עובר במזיד על שלש עבירות מפורסמות –

אמרינן מסתמא פרק ממנו עול המצות כולן

העירני הגאב"ד דקהל עדת יראים – וויין (הג"ר עזריאל יהודה לעבאוויטש
 זצ"ל) מדברי השמ"ח סי' ב סעי' טו (הובא בפמ"ג יו"ד סי' ב שפ"ד סקי"ז),
 שאם ראוהו לשו"ב עובר במזיד על שלש עבירות מפורסמות שהעולם נזהרין
 בהם, כגון אכל נבילה ולבש שעטנז דאורייתא והקיף פאת ראשו הוה חזקה
 לכולהו ואמרינן מסתמא פרק ממנו עול המצות כולן (לענין דיני מומר),
 ע"כ. [א.ה. ואפילו את"ל דהקפת הראש דוקא, הרי (נוסף על התמי' גדולה
 לומר כן, שהרי הזקן הוא בפרהסי' וניכר יותר וגם שייך בו מספר גדול יותר
 של לאוויין –) אעפ"כ שייכות הנ"ל לנדו"ד במקומה עומדת, דרובא דרובא
 מהמגלחים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש באופן האסור לרוב הדעות
 (כנ"ל ח"ב פ"א אות ג, עיי"ש)]. וראה לעיל ח"ב פיי"ח אות ג ("שוחט
 ובודק").

הערה 1 (בענין ברכת שהחיינו בהדפסת ספר)

ראה גם הקדמת הגהמ"ח לס' שלחן העזר ח"ב; ישועות חכמה (לבעל
 מסגרת השלחן) סנ"ט סק"ח.

הערה 7 (בענין הכרת הטוב)

ראה גם שיח השדה בפ' 'השם אורחותיו' יום ו' אות מ"ט.

מוציא ספר לעולם מממונו - סגולה לזרעא חיא וקיימא

עוד בחשיבות ענין הוצאה לאור של ספרים, והזכות והשכר השייך לזה, הערני ח"א ממ"ש הגאון רבי חיים פאלאג'י [ראה לעיל ח"א בערכו - עמ' רלג ואילך] בספרו מועדיך לחיים, חלק א, בפתיחת הספר: "הט אזנך ושמע דמזקנים אתבונן, מאחד מעשירי בני עמינו, שלא הי' לו זרע כלל, ואמרו לו שידפיס ספר 'בתי כנסיות' למורינו הרב הגדול כמהר"א [=רבי אברהם] ׳ עזרא זלה"ה, ויעשה לו סגולה שתלד אשתו בן. וכן הי'. ואז אמרתי, הנה באתי במגילת ספר כתוב דזה בעצמו רמז קרא דא 'זה ספר תולדות אדם' ירצה, על ידי שמוציא ספר לעולם מכיסו וממונו יזכה לתולדות האדם, דהא-ל ברוב רחמיו יפקדהו בבנים וגם יזקין מן הרחמים כי אין מעצור לה', כאשר ראינו באברהם ושרה וכיוצא בהם, והוא ברור".

מילואים והשמטות

ל"מבוא"

"מבוא" אות א' (ושם הערה 8 – עמ' ג)

עוד הוכחה ד"תער" לאו דוקא

העיריני ח"א דיש מקום להביא ראי' מדיוק לשון מתני' דמכות כ, א (גופא): "ואינו חייב עד שיטלנו בתער" (וכ"ה ברמב"ם, רא"ש וטור, רצ"ע בלשון הרי"ף) – דגם משם מוכח ד"תער" לאו דוקא. דהלא כלל הוא בלשונות המשנה, דאם התנא שייר לא גרסין "אלא" (ואם קתני "אלא", לא שייר), וכמבואר בארוכה בס' "נחלת צבי" ע"מ קנים (להגאון המפורסם רבי צבי גוטמאכער – בנו של הגאון רבי אליהו גוטמאכער, תלמיד רעק"א ומחבר חידושים על הש"ס שנדפסו בכמה דפוסי הש"ס; ס' צפנת פענח; וע"ס) פ"א מ"א הגהה ז' עיי"ש. – וא"כ י"ל דה"נ במתני', דלא קתני "אלא", כ"א "עד" – מוכח דתנא ושייר, ו"תער" לאו דוקא, וכן"ל.

אות א הערה 12 (עמ' ז)

הביא דברי החת"ס גם בשו"ת ערוגת הבשם חיו"ד סי' קלז וכתב עליו "דפח"ח וש"י", גם כתב "ראי' ברורה" לדברים, עיי"ש.

שיטת מרן החת"ס

דחייבים על כל "גילוח שיש בו השחתה", אפי' שלא ע"י תער
עוד ביאור בדברי החת"ס – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א אות א
בהמובא משו"ת מנח"י ח"ז.

בהמבואר ד"תער" לא כתיב בתורה לענין הסרת הזקן

יש להעיר מדברי הראב"ד בבעלי הנפש (הו"ד בב"י יו"ד סר"א וט"ז שם סקכ"ח ועוד) דכלי לא כתוב בתורה.

אות א-ב:

בגדר "תער" ו"מספרים"

עייג"כ דברי הרמב"ן בספרו "תורת האדם" (הוצאת שעוועל - עמ' קצה).

אות ב הערה 15 (עמ' ח)

בגדר "מספרים"

לאחרונה זיכני ה' והעירני ח"א אשר יסוד זה - ש"מספרים" הנזכרים בדברי חז"ל וספרות הפוסקים לעולם משיירות שעה הנרגשת - מפורש גם בספרי זוטא (ממדרשי רבותינו התנאים) פ' נשא (ו, ב), וז"ל: "מה בין תער למספרים, שהתער מכלה והמספרים משיירות".

אות ב הערה 20

עוד הוכחה דס"ל להרא"ש**דמספרים כעין תער אינו מסיר השער לגמרי**

העירני ח"א (וראה מאמרו של הג"ר הלל דוד ליטוואק בקובץ "אור ישראל", ניסן, ה'תשס"ד) שכן מוכח דאם אינו משייר כלום מן השער הוי בגדר "השחתה" (ולא מספרים כעין תער אלא דינו כתער ממש) - מדברי הרא"ש מכות פ"ג, ג שכתב: "אבל אפיאות ראש לא בעינן תער וכן משמע בגמרא דקאמר ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו ולא פירש בו גילוח של השחתה כמו בזקן אלא בהשואה כל דהו משמע דחייב . . . והא דתניא בתוספתא גבי פאת הראש ואין חייב עד שיטלנו בתער, במספרים כעין תער קאמר" - הרי ברור מללו דהשואה כל דהו (משמעותו - אפילו אם משייר קצת מאורך השער) נחשבת "מספרים כעין תער". הרי אנו רואים דמפרש הרא"ש ד"כעין תער" פירושו דמשייר שער. [ולפי"ז המכונות גילוח דאינן משיירות כלום, יש להן דין תער ממש, וכמבואר לעיל ב"מבוא", ובח"ב פ"א בארוכה, וע"ש במילואים לשם].

שוב העירוני שכן מבואר בפירוש גם בחידושי הריטב"א למכות שם עיי"ש.

אות ב הערה 20 הערה 21

עוד מקורות מדברי רבותינו הראשונים ד"מספריים" לעולם משיירות שעה הנרגשת

וכ"מ גם מתוספות רי"ד ע"מ מכות (נדפס בקובץ "תלפיות" כרך ח' חוברת ג-ד ע"י הר"א חיטריק) ד"ה והמקיף פאת ראשו: "ואינו חייב עד שיטלן בתער שהוא מסיר שרשי השער, ולא במספרים ואע"ג דעביד כעין תער" – משמע דמספרים אפילו כע"ת אינו מסיר שרשי השער. ושם ד"ה ר' אלעזר אומר (הראשון) מפורש יותר: "ובענין השחתה שיסלק עיקרי השערות, לאפוקי מספרים שאינן מסלקין השרשים".

וכן משמע דמספריים משיירות שעה נרגשת גם ממ"ש הרמב"ן (מו"ק יז, ב): "אבל התער משחית לגמרי הוא, ומספריים בין בלשון תורה ובין בלשון חכמים, יש בהן גילוח, ולא השחתה".

וכן נראה כוונת רבינו ירוחם (נתיב י"ז ח"ה): "ואינו חייב אלא בהשחתה בתער, ולא הניח פאה, אבל בכלי אחר, כגון מספריים וכיו"ב מותר.

ועד"ז בשיטה מקובצת (נזיר מ, ב) בשם שר' עזריאל ז"ל: "ת"ל לא תשחית פאת זקנך, ובמספריים ליכא השחתה, שאינו נוטל כל השער מעיקרו".

הערה 23 (עמ' יד)

דפשיטה דבמספרים נשאר עדיין עיקרי שער

העירני ח"א שכן מפורש גם ב"חידושי רבינו מאיר שמחה" (בעל מח"ס "אור שמח"; "משך חכמה") ע"מ נזיר מ, א: "ופשיטה דמספרים דליכא השחתת שער רק כנטילת פי הזוג, אבל נשאר עדיין עיקרי שער".

וכ"כ בס' "חזות קשות" (על גה"ש לרעק"א) מס' נזיר: "לשון הברייתא דהכא . . אפילו גלחו במספרים . . הרי דלענין מספרים נקט בלשון אפילו . . נ"ל דפשיטא לתנא דברייתא דפעולת מספרים אינו משרש השער בעומק כל כך כמו תער".

וראה עד"ז גם לקמן ב"השמטות" לח"א עמ' רמה, ערך "רבי שמשון ב"ר רפאל הירש".

עוד הוכחה דמספרים, אפילו כעין תער, אינו מסיר השער לגמרי

"סם . . כל זה הוא טירחה מרובה וגם הסם סרוח ואם לא יטול הסם מעל פניו לרגע שיצטרך שורף גם הבשר מחמת החריפות כידוע. ולמה הי' להם כל הצרה הזאת בעת שהי' להם מספרים כעין תער - אם לא משום שהיו רוצים שיהי' פניהם חלק לגמרי כמו שאר אנשי הארץ וזה אי אפשר במספרים כעין תער" (מעלא"ג סי' מה).

ויש להעיר משו"ת דבר אברהם ח"ב ס"ה: בענין העברת שער הנזיר ע"י תער איכא תרי מילי, (א) שהתער מעביר את השער מעיקרו לגמרי ואינו משייר כלום, (ב) שהוא נקרא גילוח, דשם גילוח נופל רק אם מעביר את השער ע"י כלי הגילוח.

הוכחה מדברי מרן ה"חפץ חיים" דמספריים לעולם משיירות שיערה הנרגשת

העירני ח"א מס' מחנה ישראל לבעל ה"חפץ חיים" (פי"ג אות ט) "ואם הוא במקום איזה ממשלה שגוזרת על איש הצבא ישראלי שלא לילך בפאת זקן אם היא מרשה במספרים כעין תער בודאי יעשה כן." הרי מוכח דמספריים אפילו כעין תער לעולם משיירות שיערה הנרגשת, דאל"כ אין חשש מהקפדת הממשלה, וק"ל.

דברי ה"חכמת אדם" בגדר מספריים

בענין משמעות דברי ה"חכמת אדם" בגדר מספריים - ראה עוד לקמן במילואים לח"ב פ"א.

אות ג הערות 25-26 (עמ' טו ואילך)

בגדר "השחתה"

ראה גם ערוה"ש העתיד הל' פרה אדומה סי' נג סק"כ: "ויש מי שכתב שנטיילת הזוג הוא השיעור הקטן שבכולם (כ"מ). ותמיהני דלבד שהחוש מעיד להיפך, הלא רש"י שם כתב דהנקרצין בצפורן הוא הקטן שבכולם".

אות ה (ושם הערה, 44-43)

בגדר "סם"

שו"מ גם בתוס' רי"ד למסכת מכות (ב"תלפיות" שם) ד"ה ר' אלעזר אומר (הראשון): "פי' בעינן גילוח שהוא תיקון, שדרך העולם בכך, לאפוקי מלקט ורהיטני שאינן גילוח, שאין דרך העולם בכך. . והתער יש בו גילוח שדרך העולם בכך".

ועיי"ש בהערות המהדיר, דאולי אפשר לדייק מדברי התוס' רי"ד הללו (שמפרש שדבר שמסלק השרשים ודרך העולם בכך אסור) – א"כ יהי' נמי אסור סם. וראה לקמן ח"ב פ"ט: "העברת הזקן ע"י סם".

הערה 50

בגדר "מלקט"

כ"כ גם בס' "חזות קשות" הנ"ל (שם): "הרי דלענין מספרים נקט בלשון אפילו ולא קאמר כן לענין לקטו במלקט ורהיטני. . ולכן נ"ל. . מלקט ורהיטני פשיטא לי' דפועל השחתה יותר מן התער".

אות ה

בגדר "מלקט"

בגדר "מלקט" – שו"מ בס' "תורת האדם" להרמב"ן (שם): "מלקט שיש בו השחתה ואין בו גילוח, דכל שער ושער מלקט ועוקר לעצמו, אבל התער משחית לגמרי הוא".

בהסרת הזקן ע"י מכוונות גילוח – ריבוי עצום של איסורים

נשאל הגר"ח קניבסקי דלפי הדעות דעל כל שתי שערות איכא איסורא (ראה לעיל ח"ב פ"א הערה 2, וש"נ) – למה כתב מרן החפץ חיים (בס' נדחי ישראל פכ"ו סק"ה) שהמגלח את עצמו עובר עשרה לאוין – הלא בכל שתי שערות עובר (וא"כ יש ריבוי עצום של איסורים). והשיב ע"ז הגר"ח קניבסקי: "כוונתו [של החפץ חיים] למלקות" (ס' שיח התורה ח"ב עמ' רעג).

ואכן כתבו גדולי דורנו בפס"ד הנדפס לקמן במילואים לח"ב פ"א:

"בתה"ק לא נכתב תער אלא 'לא תשחית', וכל גילוח שיש בו השחתה אסור. . ולכן כל המכוונות המגלחות למישעי אפי' רק בשתי שערות, הן בכלל

איסור 'לא תשחית פאת זקנך'". "ובכל מכונה יש לאסור, שאי אפשר ליזהר שלא יגעו הסכינים בב' שערות" (ס' אשרי האיש - פסקי מרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה - יו"ד ח"א עמ' קמב).

מ"ש בס' הכתב והקבלה בגדר "השחתה"

בענין מ"ש בס' הכתב והקבלה (ויקרא יט, כז) שהשחתה היא השחתת שער הזקן הרבה ביחד שזהו פשר השחתה בתורה, הנה י"ל שאינה מוכרחת, כי מצינו בתורה לשון השחתה גם על יחיד. ראה דברים כ, יט כי תצור אל עיר וגו' לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן ומפורש כתוב השחתה על עץ יחיד שהרי כתוב לנדוח עליו ולא עליהם. וראה שמואל א כו, טו: ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתו כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. וראה ישעי' סה, ח: כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתו כי ברכה בו וגו'. ומי יכריח שבפאת הזקן כוונת השחתה היא הרבה ביחד, אולי גם כאן הכוונה השחתה ביחיד. ומי ישכנע שהמכונה החשמלית שמסתובבת אלפי סיבובים בדקה אינה נקראת שמשחיתת הרבה בבת אחת והרי המכונה בתנועה כל הזמן איך אפשר למדוד גודל השחתה אפילו אם נניח שהשחתה הכוונה הרבה ביחד ובמהירות. ואפילו אם נניח שבדרך כלל בתורה השחתה הוא הרבה ביחד אולם הרי כאשר משחיתים יחיד גם עליו יש השם שהושחת מכיון שמצינו בתורה ונביאים כנ"ל שם השחתה גם על יחיד וא"כ מדוע אין שם השחתה על כלי שמשחית לא הרבה שערות ביחד. ועוד, אם אמת שהמידה לקביעות איסור תער הוא לא יכלתו לחתוך עד השורש, אלא יכלתו לחתוך הרבה בבת אחת, לא היתה הגמרא שותקת מזה ולא היו הגאונים והראשונים והאחרונים שותקים מזה. ודלא כסברת הרב שבתאי רפפורט במאמרו בקובץ תחומין כרך יג עמ' 205 (שו"ת מגדל צופים ח"א חיו"ד סל"ג - ע"ש שהאריך עוד). וכ"כ לחלוק על סברת הכתב והקבלה (והקולא עפ"ז במכונות גילוח שהעלה הרב רפפורט שם) בשו"ת יביע אומר ח"ט חו"ק ס"י, "מכיון שדברי הכתב והקבלה הם היפך דברי התוספות והראשונים בגדר תער וכמ"ש בעצמו". וראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

וע"ש בשו"ת יבוע אומר שכתב לדחות גם סברת הרה"ג ר' אליהו וייספיש שהדין הוא "תער" דוקא - כמובא דבריו לקמן במילואים לח"ב פ"א.

מילואים והשמטות

ח"א: לקוטי דעות

פסוקי תנ"ך

(עמ' לא ואילך; תרסד ואילך)

פסוקי תנ"ך: "ויגלח ויחלף שמלותיו" (בראשית מא, יד)

ערך "פסוקי תנ"ך (ע' לב): נראה להביא עוד רא' דכוונת הכתוב "ויגלח ויחלף שמלותיו" קאי על גילוח שער הראש (ולא הזקן) – מברכות נו, ב ששם משמע דמשה "גילוח" דיוסף עם גילוח שער הראש דשמשון (שופטים טז, יז).

פסוקי תנ"ך: "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו"

(בראשית מב, ט)

פירש"י (ע"פ כתובות כז, ב; יבמות פח, א; ב"ר צא, ז): "ויכר יוסף וגו', לפי שהניחם חתומי זקן. והם לא הכירוהו, שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן". ויש להבין למה לא דייק להיפך – שיצא מאצלם בחתימת זקן, ועכשיו מצאוהו בלא חתימת זקן, ולכן לא הכירוהו. אלא מכאן אנו רואים שהי' הדבר פשוט בעיני חז"ל שלא נגע יוסף הצדיק בזקנו, על אף שהי' ארץ נכרי' והי' משנה למלך. ואחיו היו להם חתומי זקן כמקדם, ולכן "ויכר יוסף". מכאן ברור שלא היו מגלחים זקנם (קונטרס דברי חיים ואמת, ערך "גילוח הזקן", להגאון רבי נתן נטע לייטער אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן – לעמבערג, ה'תרצ"ג).

פסוקי תנ"ך: "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו"

(בראשית מב, ט)

"ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו, ואיתא בגמרא (יבמות פח.) והובא בפרש"י ז"ל שהניחם בחתימת זקן לכך הכירם והם לא הכירוהו לפי שהניחוהו בלא חתימת זקן. ועכשיו בא בחתימת זקן והנה לכאורה קשה שאף על פי שכן מדרך הטבע, בטביעת עין שלא להכיר אדם שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן אף על פי כן חכמים גדולים כאחי יוסף הי'

להם להכירו, ונראה לי בדרך רמז כי מדרך הצדיק שהולך ממדריגה למדריגה בכל יום על כן אי אפשר להבין דרכי הצדיק שבכל יום ויום נשתנה טעמו לשבח, וגם צורתו נשתנית לפי הילוך דרכו והילוכו בקודש כידוע למבינים, והנה ידוע זאת שהשכינה הקדושה נסתלקה מיעקב אבינו עליו השלום כל אותן הכ"ב שנה שפירש יוסף הצדיק מיעקב אבינו ע"ה ואם רבי לא שנה ר' חייא מנא ליה, מכל שכן שנסתלקה מהשבטים הקדושים מה שאין כן יוסף הצדיק שהיה הולך ממדריגה למדריגה בכל יום כדכתיב וירא אדוניו כי ה' אתו והשכינה שרתה עליו ופתר את החלומות ברוח הקודש והיה הולך בכל יום במעלות העליונות עד אחזר בי"ג תיקוני דיקנא עילאה, ומשך משם רחמים גמורים גדולים וחסדים מגולים ומוסיף והולך בכל עת ובכל רגע, מה שאין כן השבטים הקדושים כשנסתלקה השכינה מאתם נשארו על עמדם כבתחילת פרישת יוסף הצדיק מאתם שהיו אחיזתם בי"ג תיקוני דיקנא עילאה כך עמדו על עמדם ולא היו יכולים אחר כך ללכת ממדריגה למדריגה לפי שפירשה השכינה מאתם כנזכר לעיל וזה ויכר יוסף את אחיו לפי שלא הוסיפו דרכם והילוכם בקודש מיום שפירש מאתם, וזה שהניחם בחתימת זקן ובאו בחתימת זקן, דהיינו שנשארו על עמדם ולא הוסיפו בעבודתם כלל כנזכר לעיל, לכן הכירם והם לא הכירוהו לפי שהלך מאתם היה עדיין רך בשנים ולא היה לו כח אז עדיין להשיג השגה בי"ג תיקוני דיקנא עילאה ואחר כך הלך ממדריגה למדריגה עד שהלך בדרכו והילוכו בקודש בי"ג תיקוני דיקנא עילאה, ממדריגה למדריגה וזה שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן, לכך לא הכירוהו אז" (ס' מאור ושמש, פ' מקץ - להגה"ק רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין מקראקא, תלמיד הגה"ק רבי אלימלך מליזענסק והחווה מלובלין - נדפס לראשונה בשנת תר"ב).

פסוקי תנ"ך: "פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל" (דברים

ד, טו) "והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל" (שם ד, כה)

מ"ש מרן החתם סופר לבאר דאיכא בהסרת הזקן משום "פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל" - ראה לעיל ח"א בערכו אות ד (עמ' רכב).

פסוקי תנ"ך: "והלכת בדרכיו" (דברים כה, ט)

י"ל דהמסתפר בזקנו אף בלא תער עובר במצות עשה ד"והלכת בדרכיו" - הציווי להדמות לו ית' (רמב"ם הל' דיעות פ"א ה"ה-ו; סהמ"צ מ"ע ח;

וראה תשובת ר' אברהם בן הרמב"ם – הועתק ברמב"ם הוצאת שולזינגער כרך ההשלמה ס"ג; לקו"ש ח"ד ע' 1130 ואילך). וכן מבואר בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג סס"א):

"ובאמת מקרא מלא דבר הכתוב כשבח עמא קדישא (בראשית א' כ"ז) ויברא אלקי את האדם (אתם קרוים אדם) בצלמו ושנו חכמים (פ"א ג' י"ח) דחיבה יתירה נודעת לנו – חיבה יתירה חבבו שבראו בצלם עצמו, רש"י – שנאמר (בראשית ט' ו') כי בצלם אלקים עשה את האדם, ובנו בחר מכל עם ע"ז עובר בעשה שמנאה הרמב"ם שנית [לכאורה צ"ל: "שמינית"] לעשות, ובהנוגע לענין זה דתספורת הזקן (אפילו נגיעת מספרים להשותם) ביחוד הוא בכלל משארז"ל (סוטה [ע"ש יד, א]) מה הוא קדוש אף אתה תהא קדוש (ומשיא מיהבא יחבי לנו קדושה וטהרה, וכן טבעו אנכה"ג במטבע של ברכות, אשר קדשנו ובמה במצותיו ית', ובשמירתן בהידור נק' קדוש) ומצינו דבשערות איכא קדושה וכדכתיב (במדבר ו' ה') קדש יהי גדל פרע שער ראשו, הרי שבזה (דמגדל שער ראשו) איקרי קדוש, וקדושה זו בא תבוא גם בגופו של הקדוש ורב כח בכוחא דקדושה כהא דשמשון, ובנה[סרת הקדושה יסור הכח, כהא דשמשון שאבד כחו בהסרת הקדושה כדכתיב (שופטים ט"ז י"ט) ויסר כחו מעליו, טעמו של דבר הקדושה ושייכותה אל השערות הוא רק בחוקי הבורא ית' וית', שאין עליהם טעמים גלויים נגלים לעין כל, ואור זה נגנז בתורה הנסתרת מעיני אנשים בינונים, ונמסרה מפי הגבורה למשה ואתפשוטתא דמשה בכל דרא המאיר לח[כ]מים הצדיקים נשיאי ישראל שבכל דור ודור הטועמים טעמי סתרי תורה.

"וגם אנחנו השפלים זכינו לזוהר הרקיע ואור עתיקא קדישא הוא ספר זוה"ק דיהב טעמא בח"ג דקכ"ז ע"ב לקדושה זו וז"ל הקדוש גדל פרע שער ראשו משום הא דכתיב (דניאל ז' ט') ושער ראשה כעמר נקא, דבהאי (עובדא) דמי לגונא דלעילא, ע"כ, ולכן איקרי קדוש שהולך בדרכי הבורא ית' ומתדמה ליוצרו בהילוך דרכיו, מה הוא קדוש בשער ראשה כעמר נקא אף (הנזיר) מתקדש שאין נוגע (גם) בשערות ראשו.

"אך קשה מאי דוקא שערות הראש שבזה מתקדש הנזיר ואיקרי קדוש וטעמא דמילתא כי ב' דרגות איכא בשערות, שערות הראש ושערות הזקן, שהם ב' קדושות, אמנם קדושה עיקרי' הוי שערות הזקן וכל ישראל קדושים הם ונוזרים מדרכי וחוקות העמים והיא קדושתם (וזהו דכתיב (ויקרא כ' כ"ו) והיתם לי קדושים וגו' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, שבזה הבנים (בנים אתם לה' וכו') משתוים כביכול אל אביהם שבשמים ית', ובזה איקרי קדושים) והנזיר עוד ישית סייג לפרישות, ושניות לקדושה, דגם בשערות הראש יזיר, וזה הוי כוונת הכתוב קדוש יהי' גדל פרע שער ראשו, דהחשיבות דנזירות הוא מה שמוסיף קדושה לקדושת עם קדוש (דבשערות הזקן לא נגע בהם גם בעת התגלחת כתורת קדש כ"ק אאזמו"ר [הצ"צ] בסי' הנ"ל סעיף א') שגם בשערות ראשו מתנהג סייג קדושה כמו בשער הזקן, ואחר כלות ימי נזיריו מגלחם מעביר להסיג, אבל הקדושה העיקרית קדוש גם היום לאדונינו ואבינו מלכינו ית' ומוזהרים אנחנו ע"ז בחומר גדול מפי אבות המקובלים והתורניים הנגליים והנסתרים והאיש העושה זאת גורם רעה לעצמו, עליו ווי איתמר באד"ר קדישא (דק"ל סע"ב) ווי לי' למאן דאשיט ידי' בדיקנא יקירא (שהיא בדוגמת הקדושה ד) עילאה וכו', ורבינו העלה בסי' הנ"ל סי"ד דאין זה (הושטת היד בנגיעת הזקן) חומרא ע"פ הקבלה, אלא דהלכה היא וכהא דאיתא בגמ' נזיר (נ"ט ע"א) דאפילו לחוץ בידו בשער ביה"ש אסור (וכן איפסיקא הילכתא בטושו"ע יו"ד סקפ"ב ס"ג) וס"ל לזוה"ק דכ"ש וק"ו בפיאות הזקן דאית ב' קדושה יתירה גם מכמו שערות ראש הנזיר (דהוי רק לשעתא, והוי רק שני' לקדושת שערות הזקן, וכנ"ל, ומ"מ איקרי הנזיר בזה קדוש בקרא לפי שבזה דומה ליוצרו כנ"ל, הנה כ"ש וק"ו בפיאות הזקן) דלעולם אפי' נגיעה אסור.

"מה טו[ב] ומה נעים לחיך שכל הבריא, הא דיליף רבינו האי דינא (בסעיף הנ"ל) מנזיר, מה נזיר אעפ"י שאין החיוב והלאו אלא (בהעברת השער) בשער1 או במספרים כע"ת, עכ"ז כונת הצווי (ופקודת הבורא ית') שלא יגע בהשער כלל (אפי' במספרים שלא כעין תער) כל ימי נזירותו, כיון שיש בו (בהשער) קדושה, כמו"כ הוא ממש בפיאות הזקן שנקרא לבושו של הקב"ה (שאפי' הנגיעה בה במספרים להשות אסור, עין שכלי דכל משכיל

1. אולי צ"ל בתער.

יתפלא על רוחב קדושת סברא יקרה הלזאת) וע"ז (והדומה לזה בקדושה ופרישות) ארז"ל (הנ"ל) מה הוא קדוש אף אתה תהא קדוש.

"ובזה אפשר לבאר הא דהקדוש רשב"י ע"ה באדרא קדישא (דקל"ח ע"ב) בהגיעו לענין הדיקנא פתח לה מקרא דכתיב (דברים ב' ד') ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום, ואקשינן בגמ' (כתובות דקי"א ע"ב) וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה אלא שכל הדבק בת"ח מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה (סש"ב פ"ב) ולכן כתב הרמב"ם בהל' דיעות פ"ו ה"ב מ"ע להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי שילמוד ממעשיהם, ע"כ, וע"י שיתנהג במנהג החכמים והצדיקים ואנשי מעשה יבוא להדבק בו ית', ובא התנא הקדוש לרמז זה בהפתיחה דואתם הדבקים לענין הדיקנא, דמי שאוסר איסור זה על נפשו אקרי קדוש וטהור, ומקיים מ"ע דלהדבק בשם ית' וית', ומקיים את הצלם והוא החביב למע' כברא יקרא ולמטה אצל החכמים הצדיקים שנוהג והולך בדרכם העולה בית א-ל לקיים מ"ע ובו תדבקון (י"ג ה' דברים) ועליו אמר החכם מכל אדם (משלי י"ג כ') הלך את חכמים יחכם, לנצח את העליונים שאמרו מה אנוש, ועושה נח"ר ליוצרו ומשמח את לבו כביכול על שברא את העולם, ובגלל מפעלו מתנת הא-ל ישיגהו שיתחזק לבו בקדושים וגבורים הכובשים את יצרם".

ע"ע עד"ז לעיל בפנים הספר ח"ב פ"ב אות ג (עמ' תו) וב"מילואים" לשם (לקמן בסמוך) ולקמן בסמוך בערך "רמב"ן". וראה עוד בס' לקוטי אמרים (להגה"ק הרב המגיד ממעזריטש) סר"נ.

פסוקי תנ"ך: "שבו בירחו עד יצמח זקנכם" (שמואל ב' י, ה)

שם: מה שיש ללמוד מפסוק זה השייך לנדו"ד - ראה לעיל ח"א ערך "רד"ק" וערך "רלב"ג" ולקמן במילואים לערך "בעל בן איש חי". וראה גם לקמן במילואים לערך "רד"ק".

פסוקי תנ"ך: "עד יצמח זקנכם" (שמואל ב' י, ה)

מ"ש רבינו יהודה החסיד דילפינן "מנלן דאסור לגלח אפילו במספרים" מהפסוק "עד יצמח זקנכם" (שמ"ב י, ה) ומהפסוק "ואמרטה משער ראשי וזקני" (עזרא ט, ג) - ראה לקמן במילואים לערך "רבינו יהודה החסיד".

פסוקי תנ"ך: "ותחזו . . בזקן עמשא" (שמואל ב כ, ט)

שם: מה שיש להעיר מקרא "ותחזו יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו" – ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (ע' תקטו).

פסוקי תנ"ך: "קול ברמה נשמע . ."

רחל מבכה על בני" (ירמי' לא, יד)

כוונת הכתוב "קול ברמה נשמע . . רחל מבכה על בני" מאנה להנחם על בני" כי איננו", והטעם למה בכתה רחל אמנו – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ז (עמ' תתיב) ובמילואים ל"סיומא דספרא" (עמ' תתקמ).

פסוקי תנ"ך: "שמונים איש מגולחי זקן" (ירמי' מא, ה)

שם: מה שיש להעיר מפסוק זה (דלכאורה משמע דמשום צער ואבל גלחו זקנם) – ראה לעיל ערך "רד"ק" הערה 141.

פסוקי תנ"ך: "זקן אהרן" (תהלים קלג, ב)

שם: מה שיש להעיר מדחז"ל עה"פ "כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן" – ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד הע' 188 (ע' תרכט) בארוכה.

פסוקי תנ"ך: "ואמרטה . . וזקני" (עזרא ט, ג)

שם: מה שיש להעיר מקרא דעזרא "ואמרטה משער ראשי וזקני" – ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (עמ' תקטז).

תרגום יונתן בן עוזיאל (עמ' לג ואילך)

כן הביא כמקור לאסור גילוח הזקן אף שלא בתער ע"פ דברי התרגום יונתן בן עוזיאל – גם הגאון רבי חיים קניבסקי בספרו אורחות יושר ס"ה [נעתק לקמן בסוף הספר: "הוספה ו"]:
"ובתרגום יונתן אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה והיינו אפי' אם מספר במספריים".

זוהר (עמ' לו ואילך)

עוד בירור בשיטת הזוה"ק בנדון חתיכת ותלישת שער הזקן – ראה לקמן: "הוספה ה".

וראוי להעיר שאלו המתגלחים זקנם בכל השנה ונמנעים מגילוח בימי ספירת העומר, מחכים ומצפים ליום הקדוש הילולא דרשב"י, ומשחיתים זקנם באותו היום לכבוד ההילולא. אוי לאותה בושה ואוי לאותה חרפה וכלימה. ואיך לא נבהלו ממש"כ בזוה"ק פ' נשא (קל, ב): "פתח ר"ש [הרשב"י] ואמר ווי מאן דאשיט ידוי בדיקנא יקירא עלאה" (ס' לקט שכחת הפאה פי"ד).

וכן מבואר בס' עמודי ארזים, להגריא"ז מרגליות (ירות"ו, תרצ"ב), עמוד ז (עמ' סד):

"ופ"א בשבתנו בל"ג בעומר בביהמ"ד בסעודת מרעים ות"ח מיקירי ירושלים מסוכים לשמוח גם יחד בהילולא דהאי יומא יום שמחת הרשב"י זיע"א ובתוך הסעודה באו ונכנסו אלינו איזו בחורים (שבאו מחו"ל) והיום שהוא יום גילוח גם הם גלחו והעבירו פאת זקנם ובר יומאי הויין. ובקשו ממני חבירי שאני אגיד להם מוסר. ואמרתי אל הבחורים כל ימי הספירה נצטערתם שלא יכולתם להעביר פאת זקנכם. ועכשיו הגיע היום שאתם גם אתם שישו ושמחו בשמחת הרשב"י ולעבור ח"ו על דברי קדשו גם ביום הוד מלכותו ושמחתו כמו לכבוש את המלכה כו' כו'. וב"ה דברינו עשו פרי וקימו וקבלו עליהם שמהיום לא יגעו בזקנם בציון קדוש ישראל".

שם (י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, מכוונים נגד י"ג מדות של רחמים):
ראה גם בס' אור תורה פ' בהעלותך, ערכי נחל פ' ויצא, קדושת לוי פ' תשא, ולקמן במילואים לח"א ערך "בעל בני יששכר".

מדרש רבה (עמ' מח ואילך)

מסירת נפש שלא להסיר הזקן בזמן חורבן בית שני

יש להוסיף דברי המדרש באיכה רבתי (ה, ה - הו"ד לעיל ח"ב פי"ד:
"מסירות נפש שלא להעביר הזקן"): "על צוארנו נרדפנו, אדריאנוס שחיק עצמות פקיד ואמר אי דאתינן משכחנן שערא ביהודאי, ארימון ראשי מיני', הדא הוא דכתיב על צוארנו נרדפנו [אם אבוא ואמצא שער ביהודי, הסירו ראשו ממנו] - שגזר עליהם שיגלחו שערם ולא ימצאו להם פאת ראש וזקן, ומי שעובר ע"ז ישאו ראשו ממנו, אמנם המה לא שמעו בקולו והקשו כנגדו עורף (יפה ענף על המד"ר שם).

שם מספר 4 (עמ' נב) [בענין זקנו של אברהם אבינו]: כן מבואר בהקדמת שו"ת שתי הלחם, כי דוקא אברהם אבינו הי' הזקן הראשון שהי' לו מעלה זו דוקן בהידור פנים זקנו ושער רישי' כתלג חיזור.

שם: יש להעיר גם ממדרש לקח טוב (לרבינו טובי' בר' אליעזר) שמות פ"ו, ו: "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים... שלא שינו את לבושם וכו'"² - די"ל דשייך זה לזקן ופאות (ראה לקמן במילואים לערך "האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש", ועוד). וראה ס' "טעמי המנהגים" ערך "אל תטוש תורת אמך" בארוכה ע"ד קדושת בגדי היהדות.

גמרא (עמ' נט)

מה שיש להעיר מסנהדרין ק, ב: "מאן דאית לי' מעברתא בדיקני" - ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (עמ' תקטו).

שם: מה שיש להעיר מדחז"ל בהוריות יב, א וכריתות ה, ב בענין זקן אהרן - ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד הערה 188 (עמ' תרכט-תרלג).

רמב"ם (עמ' סט)

אות א הערה 82 אות (עמ' סח-ע)

בענין תשובת הרמב"ם הסותר לכאורה למ"ש ביד

יש להעיר ממ"ש הגר"ח פאלאג'י בס' כל החיים מערכת יו"ד סנ"ז (כא, ב) בנוגע הרא"ש "בהרא"ש שיש לו פסקים ותשובות הוא דאיכא מרביותא דסברי כשסותר מתשובה לפסקים דהפסקים עיקר יען ספר הפסקים הם כולו אורייתא דילי' שחיברו בכונה מכוונת לברר הדינים לפי מה שהוא הלכה פסוקה אז עדיף כחו יותר מתשובה שהיא לפרקים" - א"כ הוא הדין לגבי חיבור הרמב"ם כשסותר למה שכתב בתשובה, החיבור עיקר (ראה שו"ת יחוה דעת ח"א סמ"ה).

ועיין בס' "תולדות רבינו אברהם בן הרמב"ם" (להר"ר מרגליות) ס"ב הערה ג שהביא מדוכתי' סגיאי שהעירו האחרונים איך מיד ה' השכיל על

2. בכללות מאחז"ל זה ומקורו, ראה "אלפא ביתא קדמיתא" להרב שמואל אשכנזי עמ' 621 ואילך.

הרמב"ם מדי ערכו ספרו הנהדר בקודש יד החזקה לכווין להלכה עד כי גם לפעמים שאחרי התפשטות ספרו כששאלו אותו חכמי דורו על מה שכתב וחזר מדעתו, באו רבותינו שאחריו וחזרו והעמידו דברים הראשונים להעיר מקורם ולישב מה שגם ממנו ז"ל נפלאה היתה מדי כתבו תשובתו עיי"ש.

הערה 83 (ע' עא)

בענין טעם האזהרה משום חקות עכו"ם

ע"ע שו"ת שבט הלוי ח"ה סצ"ט.

הערה 85 (עמ' עא ואילך)

בענין טעם האזהרה משום חקות עכו"ם

ושיטת הטור והט"ז

שו"מ שעמד ע"ז גם הרה"ג וכו' ר' גרשון שטערן ז"ל, אב"ד מ. לודאש, במאמרו הנדפס בס' "תל תלפיות (פליטה הנשואת)" כרך ד' עמ' קנ: ביו"ד (סי' קפ"א) בפת"ש (סק"א) עט"ז (סק"א) שכתב דלהרמב"ם מותר לגלח פאות הראש מפני שלום מלכות כמו בסי' קע"ח (ס"ב) וע' בתשו' אא"ז פנים מאירות ח"א (בחי' רעק"א כתוב ח"ב) (סימן ע"ט) שהשיג עליו ע"ש עכ"ל. ותשו' פמ"א אינו תח"י, אבל ראיתי במנחת חינוך (מצוה רנ"א) שהביא בשם המשנ"ח שהשיג על הטו"ז לפמ"ש הב"י (סי' קע"ח) דהאיך יכולי חכמים להתיר לספר קומי מפני שלום מלכות אף שהוא חק העכו"ם, ותי' כיון שאינו מפורש בתורה חקות העכו"ם מסרו הכתוב לחכמים והם התירו לקרובי מלכות ע"ש, וא"כ בפאות הראש דמפורש בתורה דאסור להקיף פ"ר א"כ גם הר"מ מודה דאסור משום שלום מלכות ע"כ. והנה ודאי השגה גדולה היא על הטו"ז ובפרט דהטו"ז עצמו (בסי' קע"ח סק"ה) העתיק דברי הב"י הנ"ל. אמנם מלבד זה קשה לי על הטו"ז שהחליט כאן דלא מצינו היתר משום שלום מלכות אלא באיסור משום חקות עכו"ם והיאך העלים עין מגמ' ערוכה גיטין (נ"ו א') סבור רבנן לקרובי לבעל מום משום שלום מלכות ע"ש (ועיין במג"א סי' תרנ"ו סק"ח ובמחה"ש לשם גם עיין בבכור שור לע"ז דף ל"ו ע"ש) בשלמא על הב"י ל"ק דבאמת כתב (בסי' קע"ח) בתי' א' דמשום הצלת ישראל יש כח ביד חכמים להתיר איסור תורה, וי"ל שלמד כן מגמ' דגיטין הנ"ל, אבל על הטו"ז שכתב פה דלא מצינו היתר משום שלום מלכות אלא

באיסור משום חקות עכו"ם שפיר קשה, היאך יפרנס הגמ' הנ"ל דרצו רבנן להקריב בע"מ משום שלום מלכות וצע"ג".

ובס' הנ"ל, עמ' קנב במאמרו של הרה"ג וכו' ר' משה גינז, אב"ד דבקערעסטור, תירץ קושייתו על הט"ז בזה"ל: "מה שהניח בצע"ג על טו"ז יו"ד (סי' קפ"א) דאין מתירין מפני שלום מלכות רק אי' חקות עכו"ם ולא שאר איסורין ע"ש, והרי בש"ס גיטין (נ"ו ע"א) רצו להתיר בעלי מומין למזבח משום שלום מלכות. ועי' מג"א (סי' תרנ"ו) ובמחצהש"ק שם עכת"ק. ולענ"ד אין מזה שום תפיסה על הטו"ז דלית לי' כמג"א (סי' תרנ"ו) הנ"ל ואית לי' דשלום מלכות דש"ס גטין הנ"ל לאו דוקא, אלא אימת מלכות וחשש פק"נ ממש שדוחה כל איסורין שבתורה, וכ"כ בפרמ"ג שם ובס' בכורי יעקב (שם סקט"ו), וכן הוא בהגהות הגאון מו"ה רצ"ח ז"ל בש"ס גיטין (נ"ו שם), אבל משום שלום מלכות ומקורב למלכות גרידא כהך (דסי' קע"א) אה"נ דלא שרינן אלא אי' חקות העכו"ם וק"ל.

ועמד על קושיא זו גם הרה"ג וכו' ר' ישראל פריינד ז"ל, אב"ד סאסערגען (במאמרו שם עמ' קנ"ג), וז"ל: "לענ"ד דברי הטו"ז ביו"ד (סי' קפ"א סק"א) נכונים, ובמחכת"ה של ידידי הה"ג הכותב נ"י הא דלפנינו וההיא (דגיטין נ"ו) תרי עניינים הם, דהתם בגיטין דסברו רבנן לאקרובי משום שלום מלכות, היינו משום אימת המלכות וכן לשון המג"א (בסי' תרנ"ו), ובאמת באשל אברהם (שם סק"ח) רמז די"ל ספק פקוח נפש הי'. ובנדון דידן אף דליכא אימת מלכות אם לא יספר קומי או לא יגלח פאת הראש, עכ"פ גנאי הוא לו אם ישב עמהם ולא ידמה להם, ובחקות עכו"ם התירו גם באופן זה אף דליכא אימת המלכות דהם אמרו והם אמרו, ומפורש יוצא כן מב"י (סי' קע"ח) דהביא לשון הרמב"ם ישראל שהי' קרוב למלכות וצריך לישב לפני מלכיהם והי' לו גנאי לפי שלא ידמה להם הרי זה מותר וכו'.

ואח"כ הקשה בב"י האיך יכולי' חכמים להתיר האסור מן התורה, ותירץ בתירוצו הא' דגם זה אימת המלכות הוא דיעמדו בפרץ להבא בשעת גזירה. ובתירוצו הב' הניח מזה אלא מותר בפשיטות דהם אמרו והם אמרו, ונמצא דג' מדריגות יש, ההיא דגיטין דאימת המלכות הוא הי' מותר אף בשאר איסורין, לולא החשש דיאמרו דהותר האיסור לגמרי אף דליכא אימת המלכות עיין במחשה"ק בסי' הנ"ל. ולתירוצ' הא' בב"י אף בחקות העכו"ם דוקא להצלת

ישראל מותר, הגם דלעת עתה אין כאן אימת המלכות אלא להבא דיעמדו בפרץ, ולפי תירוצו הב' בחקות העכו"ם שאני דמותר לגמרי דגנאי הוא לו והם אמרו והם אמרו. ולדינא קיי"ל כתירוצ' הב' של רש"י ועכ"פ הטור"ז (בסי' קע"ח סק"ה) לא הביא רק תירוצ' הב' וא"כ יפה דיבר דלא מצינו היתר משום שלום מלכות באופן זה, דאימת המלכות ליכא ורק משום גנאי ראוי להתיר רק בחקות העכו"ם, כנלענ"ד נכון בע"ה".

שו"ר דגם בשו"ת ערוגת הבושם חיו"ד סי' קלז סק"א שקו"ט בדברי הטור והט"ז.

אות ב' (עמ' עח ואילך)

דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור

וכן החזיק שיטת הרמב"ם דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור בס' מנחת סולת על החינוך מצוה רנג.

שם (עמ' פה ואילך)

דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור

עוד הוכחה דהפירוש האמיתי בדברי הרמב"ם בנדו"ד הוא דהסרת הזקן בלא תער אסור, ורק פטור ממלקות – ראה לעיל ח"ב פ"ז אות ב (עמ' תעא).

שם הערה 103 (עמ' פה-פו)

בענין שיטת הב"י בפ"י הרמב"ם

בהוספה עמ"ש ע"ד דברי מרן הב"י בכס"מ בביאור דברי הרמב"ם, יש להעיר ממ"ש מרן הב"י עצמו (בנדון אחר) בב"י יו"ד סר"א בתחילתו (ד"ה ומ"ש ואף אם תטבול במעיין), ד"אע"ג דהרמב"ם סידרא ולישנא דמתניתין נקיט ואתי", מ"מ "אם איתא דסבר הכי הוה לי' לפרש ולא לסתום דבריו כסתימת המשנה".

שם הערות 99, 103, 106

בענין שיטת הב"י בפ"י הרמב"ם

בהמובא והמבואר שם דרוב הדעות חולקים על הבנת מרן הב"י בדברי הרמב"ם בנדו"ד, וכותבים לחלק וגם לתמוה על דבריו – שוב אנה ה' לידי

מ"ש א' מגדולי האחרונים במה שראוי להסיק לענין הלכה פסוקה בכה"ג, וז"ל:

"ועיין עוד בשו"ת דרכי נועם בחלק חו"מ סימן כ"ז דף רכ"ו ע"ד שכתב שם, וז"ל: ועוד שדברי מרן בפירוש דברי הר"מ ז"ל יחיד הוא ואעפ"י שמימינו אנו שותין וכו' דברי הר"מ ז"ל אינם סובלים פירוש שהוא אוקמתא בדברי הר"מ ז"ל וכו', יעו"ש. הרי בהדיא ג"כ מבואר בדברי הרב דרכי נועם דכשמרן יחיד הוא לעצמו בפירוש דברי הר"מ ז"ל והפירוש דחוק, אפילו במקום שקבלנו הוראות מרן, בכה"ג לא קבלנו לפסוק כמותו, וה"ה בנ"ד" (שו"ת ימי יוסף בתרא חיו"ד סי' ח. - וראה לקמן בהשמטה לח"ג: טענה ומענה א אות ג).

רבינו יהודה החסיד (עמ' צה)

אות א (הסיפור אודות רבינו יהודה החסיד)

בירור דברי ספר הגן במקור המעשה

במ"ש בס' הגן "כתב הר"ר זלמן בן הר"ר יודא החסיד ז"ל כשלמדתי בשפייא"ר לפני הר' ידידי' ז"ל מצאתי בביהמ"ד שלו כתיבת ידו של הר' זלמן, אמר לי אבא מורי החסיד וכו'".

- פשוט שממילת "כשלמדתי" עד "אמר לי" הוא מאמר מוסגר, בו מסביר מחבר ספר הגן שכתב ידו של ר' זלמן הגיע לידו כאשר למד בשפירא אצל ר' ידידי', ופשוט (הערת המהדיר לס') "צוואת רבי יהודה החסיד המפואר" - אה"ק, תשע"א - תולדות, הערה סו). [וע"ש שמו המדויק של בנו דרבינו יהודה החסיד ר' זלמן ה"ה "משה זלטמן"].

נאמנותו של מאורע זו

אע"פ שיש אומרים כי הרבה סיפורי מעשיות אודות רבינו יהודה החסיד שמספרים על שינוי טבעו של עולם לא ארעו מעולם (ראה "עיונים בספרות חסידי אשכנז" ר"ג תשל"ה עמ' 10-12 ובאוצר הגאונים ח"ד עמ' רעא; ח"ח עמ' רסב) - זהו מפני שספרי המעשיות הללו אינם נאמנים להיחשב מקור כלל, משא"כ מאורע הנוכחי, אשר אחד מרבותינו הראשונים רבינו יצחק ב"ר אליעזר, אשר כתב זה נתגלגל לידו, העתיקו בספרו (ראה בכ"ז בס' "צוואת רבי יהודה החסיד המפואר" בחלק ה"תולדות" שם).

שיטת רבינו יהודה החסיד בענין השתמשות בשמות הקדושים

אף שהתנגד רבינו יהודה החסיד להשתמשות ב"שמות הקדושים" (ראה ספרו "ספר חסידים" סי' נט, רה, תסט, תקכו, תתשיד, ועוד. וראה עוד מעשה נורא מרבינו יהודה החסיד בענין זה המובא בסמ"ק מ"ע ג) – עם כל זאת, הנה פעם אחת, במאורע הנוכחי, יצא מגדרו והשתמש בשמות הקדושים. בספר "חסידים הראשונים" לרי"א קאמלהאר, מנסה להציע שהי' זה כדי לעורר את העם בתשובה (ראה ס' "צוואת רבי יהודה החסיד המפואר" בחלק ה"תולדות" שם).

מקור (מפורש עוד יותר) לאיסור גילוח הזקן במספרים מדברי רבינו יהודה החסיד

שם – יש להוסיף לערך זה "אות ד":

(ד) לשונו (ספר גימטריאות לרבינו יהודה החסיד, ח"א סימן ל):

עוד מקור (מפורש עוד יותר) לאיסור גילוח הזקן במספרים מדברי רבינו יהודה החסיד

"וכל אדם... מגולח זקנו אפילו במספרים... אסור לקרואתו לספר תורה; דכתיב במזמור נ' [תהלים נ, טז] 'ולרשע אמר אלקים, מה לך לספר חוקי' – אינך שומר 'ולא תלכו בחוקות הגוי', שמייפים בכך לזנות, זהו 'ועם מנאפים חלקך' [שם פסוק יח] לאחר מותך; אע"פ שאינו נואף, גורם לנשים לצפותו ובאות לידי הרהור..."

"ומנלן דאסור לגלח אפילו במספרים? – דכתיב בעזרא [ט, ג] על מחללי שבת 'ואמרטה משער ראשי וזקני', וכן בשלוחי דוד 'עד יצמח זקנכם' וכו' [שמ"ב י, ה]".

בירור שיטתו:

(1) מ"ש "מגולח זקנו אפילו במספרים... ומנלן דאסור לגלח אפילו במספריים" – הרי להדיא דלשיטת רבינו יהודה החסיד איכא איסורא בגילוח הזקן במספרים (ראה בארוכה לעיל בערכו שם).

(2) תוכן הענין מובא גם בס' "מגלה עמוקות" בשם "סודי רזיא" - הוא חיבורו של הרוקח (אחד מבעלי התוספות) - ראה לעיל ח"א בערכם (עמ' ק; קס) וב"ספר השם" (עמ' נח, טו"ב). אבל במגלה עמוקות שם, ליתא "אפילו במספרים", והעיר המהדיר לספר גימטריאות שם (הערה 15) דגם בספר השם שם ליתא תיבות אלו, אך מהמשך דבריו משמע שכוונתו לאסור גילוח זקן אפילו במספריים, ע"ש.

(3) העיר המהדיר לספר גימטריאות שם (הערה 15) דלכאורה כוונת רבינו ב"מגולח זקנו אפילו במספריים" הוא - למגלח במספריים כעין תער. וגם מלשון רבינו להלן משמע כן, שכל הגילוח הזה הוא משום "שמיים בכך לזנות", וזה שייך יותר במספריים כעין תער. אבל המשיך המהדיר שם, דאמנם, מהראי' שמביא רבינו להלן מ"ואמרטה משער ראשי וזקני" משמע, שאוסר לגלח את הזקן במספריים ואפילו שלא כעין תער, ושכך משמע מדבריו בספר חסידים (מק"נ) סי' תתתסד (מובא לעיל "הוספה ב" אות לד) "יש לגזור שלא יעשו במספריים" (ע"ש) - דשם ודאי כוונתו לאסור גם גילוח במספריים אפילו שלא כעין תער.

(4) מ"ש "אסור לקרואתו לספר תורה" - ראה לעיל ח"ב פי"ח אות ד: "עלי' לספר תורה" (עמ' תקמח).

(5) מ"ש "גורם לנשים לצפותו ובאות לידי הרהור" - הוא לשיטת רבינו בספר חסידים (סי' תריד) דאסור לנשים להסתכל על גברים ולהרהר בהם. בענין זה ראה ס' "כבודה בת מלך" (לכותב הטורים) במילואים ל"מבוא" לפ"ב אות ג.

(6) בביאור הראי' לאסור גילוח הזקן אפילו במספריים מהכתוב בעזרא "ואמרטה משער ראשי וזקני", העיר המהדיר שם (הערה 24) דמדייק רבינו שרק מריטה (פעולה שעזרא עשה משום צערו הגדול) מותרת בזקן, ולא תספורת ואפילו באמצעות מספריים, והעיר, דלפי דבריו, ניתן להוכיח מפסוק זה שאסור לגלח משער הראש אפילו במספריים, וזו לא שמענו, וע"כ נראה דדבריו אינם אלא כאסמכתא בעלמא. עוד בנוגע פסוק זה, ראה לעיל ח"ב פי"ב הערה 1 (עמ' תקטז).

(7) מ"ש שאסור לגלח הזקן אפילו במספרים משמ"ב י, ה "עד יצמח

זקנכם", ראייתו הוא ע"פ דברי הרד"ק (והרלב"ג) – ראה לעיל ח"א ערך "רד"ק" (עמ' קא). ולפי"ז מה שדייק מכתוב זה ודברי הרד"ק שם בשו"ת צמח צדק ועוד (ראה לעיל שם) – יש לו מקור קדמון מחד מקמאי, הלא הוא דברי רבינו יהודה החסיד כאן.

(8) מ"ש "אינך שומר ו'ולא תלכו בחוקות הגוי'" – ראה לעיל ח"ב פ"ד ("איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן") ופ"ז ("טעמי המצוה – לאור ההלכה").

שם הערה 126

בענין צוואת רבינו יהודה החסיד:

"לא יגלח אדם הראש ולא הזקן בר"ח"

בהוספה על כל מה שכתוב לעיל בפנים, הנה בכ"י רוטשילד סימן כה הגי': "אין לגלח ולהסיר שער בראש חודש" – ותיבת "זקן" ליתא. ולפי"ז אין מקום להקשות.

ועתה אתא לידי רא"י מפורשת יותר דס"ל לרבינו יהודה החסיד דאסור חתיכת הזקן במספרים כעין תער ואף שלא כעין תער – כמובא ומבואר לקמן בסוה"ס: "הוספה ב" אות לד, ע"ש.

שם: העירני ידידי הרה"ג רמ"ג שוחאט מספר יד אפרים ח"א הערות על צוואת ריה"ח (מהג"ר אפרים בליצר, דומ"צ דק"ק בטלאן, טרנסילבני' – אה"ק, תש"ל) שהק' מלשון הצוואה שלא יגלח זקנו בר"ח, דמשמע דבשאר ימים מותר לגלח וזה דלא כזהר, ומקובלים "ולמקצת פוסקים גם איסור גמור יש בזה אפי' במספריים שלא כעין תער" [וציין לכמה פוסקים שהעלו לחומרא] ותי': "ולענ"ד פשוט דאף לדעות שסברו שיש איסור בגילוח הזקן אף שלא כעין תער מ"מ אין סכנה ומהר"י החסיד הזהיר על ר"ח שיש גם סכנה בדבר והבין". והוסיף בקונטרס אחרון שם להביא תירוצו של הבעל-זקן אברהם הנ"ל בהערה שם אות ד'.

שם הערה 127

מקורות שהמגלח זקנו נענש ע"י שדים הדומים לפרות

ראה עוד עד"ז לקמן במילואים ח"ב פי"ג: "עונשים" מילקוט הראובני פ' קדושים ד"ה לא תקיפו. וע"ע בשו"ת כתונת יוסף חיו"ד ס"א בשם ס'

חמדת הימים ד"בשביל עון זה בא בגלגול פרות, ואסמכוה אקרא לא תקיפו פ'את ר'אשכם ו'לא ת'שחית ראשי תיבות פרות".

בעמוד ק, י"ש להוסיף ערך זה:

רבינו אפרים ב"ר שמשון

(ה' בומן רבינו בעל הרוקח)

(א) לשונו (פירוש רבינו אפרים ב"ר שמשון וגדולי אשכנז הקדמונים על התורה³ – נדפס לראשונה מכת"י בשנת תשנ"ב) פרשת קדושים עמ' כט:

"לא תקיפו פאת ראשכם לכך הקדים וצוה שלא לעשות כן כדי להבדיל בין הטמא ובין הטהור"⁴.

בירור שיטתו:

ראה לעיל ח"ב פ"ז ("טעמי המצוה – לאור ההלכה") עמ' תעג ואילך שכ"כ עוד כו"כ בטעם מצוה זו, ולפי"ז במספרים וכ"ש ע"י סם אין הבדלה "בין הטמא ובין הטהור", ע"ש.

(ב) לשונו (שם עמ' לא, "מכתיבה אשכנזית"):

"לא תקיפו, דרך גזלנין להקיף ולגלח כדי שלא יכירום עוברים ושבים".

בירור שיטתו:

נראה דכוונתו בהוספת "ולגלח" – דקאי על גילוח הזקן. ולפי"ז בטעם

3. "רבינו אפרים ב"ר שמשון חיבר פי' ורמזים וגימטריאות על התורה והוא בידי כ"י, ובפ' וילך כתב ושמעתי מרבינו תם ששאל לבעל החלום וכו', כנראה דכוון על רבינו יעקב ממרוש שהי' שואל שאלות מן השמים ומשיבין לו וכו' והנה הגיע לידי קונטרס מע' שו"ת הללו בכ"י ובשאלה אחת כתוב דהיתה בשנת ד' אלפים תתקס"ג ורבינו אפרים הנזכר כתב ששמע ממנו א"כ הוא סביב לזמן הזה וכו'" (החיד"א בשם הגדולים בערכו). ובס' פני דוד להחיד"א פ' וירא עה"פ ויראו אותה שרי פרעה כתב "בפי' התורה כ"י לרבינו אפרים הנז' יש בכל פרשה חידושים מראשונים רבני אשכנז הקדמונים רבינו הרוקח וסיעתו". וכע"ז כתב החיד"א בעוד כמה מקומות (ראה "דבר העורכים" שם).

4. נראה דכוונתו גם על גילוח הזקן, כמ"ש טעם זה בעוד כ"מ הן על הקפת פאות הראש והן על גילוח הזקן – ראה לעיל ח"ב פ"ז שם, וש"נ. ובהערת המהדיר שם "בכתיב וכ"ה במו"ז בשם הר"א מגרמייזא: גלוי וידוע הי' לפני מי שאמר והי' העולם שהיו עתידין כומרי' יש"ו להקיף פאת ראשם לכך הקדים וכו'". ומובן דה"ה גילוח הזקן.

תרפט מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

המצוה אין נ"מ בין מגלח ע"י מספרים וכ"ש ע"י סם, כמ"ש לעיל בח"ב פ"ז, ע"ש.

רד"ק (עמ' קא)

ביאור דבריו באופן אחר – ראה לקמן ב"מילואים" לערך "בעל בן איש חי"⁵.

בע' קו, יש להוסיף ערך זה:

רמב"ן

ספרו "תרי"ג מצות היוצאים מעשרת הדברות":

"ומענין והלכת בדרכיו (דברים כח, ט) . . כפי הענין שרמזו בנזיר (מ), (ב) היא מצות ל"ת שלא תקיפו פאת ראש, ושלא להשחית פאת הזקן, ושלא להשחית דבר מתיקונו וישאר בו באותו סימן".

מובן, דלפי"ז אין לחלק בין הסרת הזקן שע"י תער, מספריים או סם. דבכולם אי"ז קיום "והלכת בדרכיו" וראה לעיל ח"ב פ"ז: "טעמי המצוה – לאור ההלכה".

בעמ' קי, יש להוסיף ערכים אלו:

רבינו חיים פלטיאל

(תלמיד חבר של מהר"ם מרוטנבורג)

מדבריו (פירושי ר' חיים פלטיאל עה"ת – נדפס בפעם הראשונה מכת"י ירות"ו, תשמ"א) ויקרא יט, כז:

"פאת זקניך . . ויש בנזיר מיקל אדם כל גופו בתער מיתיבי המעביר בית השחי ובית הערוה הרי זה לוקה, כי קאמר רב בשאר איברים, מיתיבי העברה אינו מדברי תורה אלא מדברי סופרים, מאי בתער כעין תער, א"כ משמע משם דאסור מדרבנן לכל הפחות בשאר איברים אי לאו כעין תער דהא מוקמינן מילתי' דרב כעין תער ומוקי לה בשאר איברים ומשמע נמי דאסור להסתפר בפאות אפי' במספרים בסמוך משמע דבבית השחי ובבית הערוה אסור אפי' כעין תער מדברי סופרים וא"כ כל שכן דיהי' אסור בפאות".

5. ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח מקונט' דברי חיים ואמת ערך "גילוח זקן"

ועד"ז בפירושו שם דברים כא, ה: "ובנזיר . . משמע דאסור בזקן להסתפר כרבה בסמוך דהא אוקמינא מילתא דרב בשאר איברים וכעין תער משמע דבית השחי ובית הערוה והוא הדין בזקן משום פיאות אסור אפי' כעין תער".

בירור שיטתו: הרי להדיא דאסור רבינו חיים פלטיאל (מבעלי התוספות) הסרת הזקן במספרים כעין תער משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה.

[ריכוז הדעות בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום אזהרת לא ילבש - ראה לעיל ח"ב פ"ג בארוכה.

וכאן המקום להעיר ולהדגיש דסברת רבינו חיים פלטיאל כאן לאסור מספרים כעין תער בזקן במכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה - ה"ה מפורש כסברת השו"ת צמח צדק ושאר האחרונים שכ"כ כנ"ל ח"ב שם].

רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל

(חי' בזמן ר"י בעל התוספות [שה"ג לחיד"א בערכו])

מדבריו: בספרו "ספר המנהגות" (יו"ל בפעם הראשונה ע"י הוצאת "מקיצי נרדמים" ירוש"ו, תרצ"ה) עמ' 55 ("לקוטים מס' המנהגות" - מס' מנהג טוב סי' נז):

"ומנהג טוב שלא להסתפר כלל את זקנו בתער כי אם במספרים לבד תחת גרונו כי ליכא למיחש שם משום פיאה, והיינו טעמא כי בית השחי ובית הערוה אסרו חכמים לספר, כל שכן זקן שהוא דאורייתא, ועוד שהוא דרכי האמורי, וכן מצאתי כתוב משם "ס' המנהגות של החכם ר' אשר ב"ר שאול".

בירור שיטתו: הרי להדיא דס"ל דמותר להסתפר הזקן במספרים רק תחת גרונו, אבל בשאר חלקי הפנים אין לגלח במספרים משום הלאו "דלא ילבש גבר שמלת אשה" - ומאותה הוכחה, מק"ו מדין בית השחי ובית הערוה, המבואר בשו"ת הצמח צדק (וכן ס"ל לכמה גאונים קדמאי ובתראי כמ"ש לעיל ח"ב פ"ג בארוכה, עיי"ש), ועוד אנו רואים שס"ל שאסור להסיר הזקן מצד אזהרת חקות גויים (ראה לעיל ח"ב פ"ד עוד כו"כ דעות שכן סוברים).

רא"ה (ספר החינוך) (עמ' קיב-קיד)

(שם אות ב (עמ' קיב-קיג))

עוד גאונים שציינו לדברי החינוך בנדו"ד

הוכיח דהצדק עם החינוך הסובר דגילוח הזקן במספרים פטור אבל אסור בס' מנחת סולת (להג"ר דוד צבי זעהמאן הי"ד אב"ד דוקלא ומח"ס שו"ת קב זהב ומנחת סולת) בפירושו לספר החינוך מצוה רנ"ב, ע"ש (וע"ע מדבריו שם לקמן במילואים לח"ב פ"ג).

בהגהות "יבין דעת – ישועות מלכו" (להגאון ר' יהושע מקוטנא) ליו"ד סקפ"א ס"י: "אלא בתער, בחינוך מבואר דעכ"פ מדרבנן אסור במספרים כעין תער, וע' לקמן קפ"ב סעיף א'" (משמע דס"ל דהטעם משום לא ילבש). דלפי ס' החינוך איכא בהסרת הזקן משום לא ילבש ומשום חקות גוים איתא גם בברכ"י או"ח סרל"ב או"ג (הו"ד בכף החיים שם סקט"ו): "נמצא המגלח מקיים י"ד מצות... יש שנים שכתב בעל החינוך והם בחקותיהם לא תלכו ולא ילבש גבר וכו'".

וכן כתב בשיטת החינוך לאסור הסרת הזקן אף שלא ע"י תער משום לא ילבש ומשום חקות הגוים – גם הגאון רבי חיים קניבסקי בספרו אורחות יושר ס"ה – ונעתקו דבריו לקמן בסוף הספר, "הוספה ו".

שבלי הלקט (עמ' קיז)

דברי הגר"ח קניבסקי דע"פ דברי רבינו השבלי הלקט אסור להסיר הזקן ע"י סם – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג: אזהרת לא ילבש.

רא"ש (עמ' קיט)

הוכחה דס"ל להרא"ש דמספריים כעין תער משיירים קצת מן השער (ולפי"ז אין למכונות גילוח דימינו, המסירים השער לגמרי, דין מספרים כעין תער) – ראה לעיל במילואים ל"מבוא" ספר הנוכחי.

מור (עמ' קכ)

כתוב בפ' "בעל הטורים עה"ת" (ויקרא יט, כז): "ולא תשחית בגמטריא זהו תער ולא מספרים". וע"פ המבואר לעיל בערך אביו ה"רא"ש" משו"ת

מכתם לדוד (יו"ד סימן כח) יש לומר דכוונת הטור ד"חיובא הוא דלא הא איסורא איכא". והנה דברי הטור הללו הנה כתובים בפירושו עה"ת בחלק הפרפראות והגימטריאות. אמנם בפירושו הידוע כ"פירוש הטור הארוך" עה"ת שם, כתב הטור: "כתב רבי אברהם, שלא לעשות כמעשה הגוים, להיות מובדלים מהם; ואחר ששער הראש והזקן לתפארת נברא, אין ראוי להשחיתם", עכ"ל. ולפי דברי הטור הללו, הנה אין חילוק באיזה אופן הסיר את זקנו, דהן ע"י תער והן ע"י סם והן ע"י מספרים כע"ת והן ע"י מכוונת גילוח הרי אינו מובדל מן הגוים וגם השחית ה"תפארת" מעל פניו. נראה לעיל ח"א ערך "אבן עזרא" (עמ' סו). ויש להדגיש, כפי שהעיד הטור בהקדמתו לפירושו, שכתב הוא את שני חלקי החיבור (חלק הפרפראות והגימטריאות וחלק הפרשנות הנק' פירוש הטור הארוך) - כספר אחד, ועיקר החיבור ה"ה הפירוש הארוך, ורק בתחילת כל סדר וסדר כתב "מעט פרפראות מגימטריאות וטעמי המסורות, להמשיך הלב", אלא שיד מדפיסים קדמונים היתה בהפרדה, בהדפיסם את חלק הפרפראות מצורף לחומשים, ואילו חלק הפרשנות, שהוא למעשה עיקרו של החיבור, נותר כתורה מונחת בקרן זוית, וכן העיד החיד"א בשם הגדולים ערך "רבינו יעקב בן הרא"ש" (ראה בכ"ז בהקדמת המהדיר ל"פירוש הטור השלם" - הוצאת חורב, תשנ"ח).

רבינו בחיי (עמ' קכג)

אות ג

עוד בענין השייכות בין הזקן והברית מילה

ראה לעיל ח"א ערך "רבי יהונתן אייבשיץ" אות ב מספר 2 (עמ' קפג); ערך "לקוטי הלכות" (ברסלב) עמוד רכו, ערך "הגה"ק (רבי שמואל) מסלונים" אות ב (עמ' רעה-רעו); מ"ש בס' בן איש חיל (דרוש ב לשבת זכור) הו"ד לקמן במילואים לח"ב פי"ג.

תרומת הדשן (עמ' קכח)

הערה 196

מ"ש בספר לקט יושר ע"ד זקנו של רבו בעל תרומת הדשן

בקובץ "צוהר" (ירות"ו, תשנ"ח, גליון א, עמ' קפב) האריך הרה"ג ר' יהודה לביא בן-דוד (מח"ס כרע רבץ ובדי השלחן) להוכיח שספר לקט יושר

– מזוייף. אך העיר על דבריו בס' "מנהג אבותינו בידינו" (להרה"ג ר' גדלי' אבערלאנדער, מאנסי, תשס"ו) מועדים ח"א (עמ' רמא, הערה 7): "וכל דבריו וראיותיו קלושים ביותר, ובפרט להוציא ספר מפורסם מחזקתו".

מהריב"ל (עמ' קמג)

בהערה 243: "ראיתי בספרו מ"ש משם מהריב"ל שלא מצא בשו"ת מהריב"ל, לענ"ד מהרד"ף ז"ל לא כיון למהריב"ל הידוע הוא רבינו יוסף ׳ לב, אלא יתכן דר"ל ר' יהודה גבריאלי ז"ל מרבני מנטובה באיטליה, ויל"ע בשו"ת שמש צדקה מי הם החכמים הנזכרים שם, ועיין בספר אוצר הגדולים בערך ר' יהודה גבריאלי, ולא רציתי להעתיק הדברים" (הרה"ג ר"ח שליט"א במכתבו אלי).

בעמ' קנב, יש להוסיף ערך זה:

עקידת יצחק

פ' קדושים (דף צה, א [דפוס פאללאק]):

"... וגם לפי שמעשה הנערות הוא ההידור והסלסול בשער ותקונו אמר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כי אין הפרש בנער לפי שכלו או לפי שניו".

וכדאי להתבונן בדבריו.

[עוד עד"ז – ראה לעיל ח"ב פ"ה אות ד].

ב"ח (עמ' קנו)

עוד מדברי הב"ח בנדו"ד – ראה לקמן בהשמטה לח"ב פ"ב (שיטת הב"ח: כדי שיקרא ירא את ה' – הוא דוקא כשאינו מגלח כלל) ובמילואים לח"ב פי"ח אות א ואות ג.

מעם לועז (עמ' קעד)

דברי מעם לועז פ' יתרו מובאים לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ב, עיי"ש. דברי מעם לועז בפ' קדושים – לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א אות ג.

שוב העירני ח"א ממעם לועז ליהושע (ה, ט) שאחר שהביא טענת ר' הושעיא לפילוסוף גדול: "למה אתה מספר שערות ראשך ואין אתה מספר שערות זקנך" (ב"ר יח) התאונן וכתב (בחצע"ג): "שכך היו נוהגים אפילו האומות ולא כמו היום שבעונות עושים להיפך מגדלים שערות הראש ומספרים שערות הזקן".

מהר"ם חאגיז (עמ' קערד)

בענין המעשה בכיבוד מקום הארון הקודש ע"י הזקן די' לתמוה מה ראו על ככה לזלזל בזקנם

כמה דוגמאות למ"ש במשנת חסידים שם דאף שאין לזלזל בקדושתה של הזקן, מ"מ כיון שהי' עושה זה לשם שמים ודאי שהי' מעשהו לרצון לפני ה' והי' שכרו המאור הגדול בן בנו רש"י [דלפי גירסת המשנת חסידים אירע המעשה באבי אביו של רש"י - דלא כספר חסידים שלפנינו הי' המעשה עם רבו של רש"י] - ראה ספר חקרי מנהגים (אה"ק, מהדורת תשע"ד) ח"ד עמ' רסא ואילך ("עבודת ה' בתמימות ופשיטות").

רבי יונתן אייבשיץ (עמ' קפא)

לפי מה שכתוב בספרו "יערות דבש" מוכח דס"ל דאיכא בתספורת הזקן משום "לא ילבש גבר שמלת אשה", כדלקמן במילואים לח"ב פ"ג, ע"ש.

אות א מספר 2 (עמ' קפב)

דבריו הובאו בס' "וימהר אברהם"

כדבריו הובאו בס' "וימהר אברהם" (להגר"א פאלאגי - בנו של הגר"ח פאלאגי) מערכת הג' אות פא"ר [תודתי נתונה להרה"ג וכו' רי"ח סופר שהעירני על מ"מ זון]: "גילוח פאת הזקן הוא ההפרש בין ת' תחיה שהוא כחיר'ק דאם יש לו זקן נעשה סוף הזקן כמו תי' בחיר'ק ואם מגלח הזקן נעשה מקום זקנו כמו צורת קמץ והוא בין ת' תחיה דהוא בחיר'ק לת' תמות דהוא כקמץ כן פי' רבני אשכנז הלא בספרתם מהמקובלים וגילוח הזקן התער עצמו מעידה עליו לעוה"ב וזהו אם לא ישוב חרבו ילטוש וכו' לח"ת דל"ו

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות) תרצה

ע"ג ודע"ב ע"ג, ומוסר גדול ביערות דבש ח"א דצ"ג ע"ד ע"פ מה לך לספר חקי ובכלל כ' דארך אפים ליכא במגלח הזקן שהוא מי"ג תיקוני דיקנא ומסיר ממנו צלם אלהים ויש ברית בזקן כמו ברית מילה ותשא בריתי וע"ש, ובגילוח פאת הראש והזקן תמיהה נשגבה על יוקר שער הבשר שנתרבה דהרי באים בגלגול בהמות לח"ת ד"ח ריש ע"ג וע' בס' נפש חיים".

סיבת המתחילים להסיר זקנם

דבריו ביערות דבש בענין סיבת המתחילים להסיר זקנם – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ד בסופו.

רבי יעקב עמרין (יעב"ץ)

(עמ' קפה; "הוספה ב" אות יז)

הערה 319

בענין סידור היעב"ץ

ושיבושי המדפיסים ב"סידור בית יעקב"

בהוספה על מקומות המצויינים לעיל שם הדנים בזה ראה גם בדברי הגה"ק ממונקטש בחמשה מאמרות (מאמר נוסח התפלה); שו"ת פאת שדך סל"ד או"ג; ספר בירור הלכה מהדו"ק או"ח ח"א עמ' ל ומהדו"נ או"ח ח"א עמ' כ, כז, קסג, קסח, שצו ומהדו"ת עמ' סד, קמ, רמט ומהדור"ב עמ' קנב, קע, קעב, רמג, שי, תס ועוד; מאמרו של הרב יהודה לביא בן-דוד בקובץ "צהר", ח"ג עמ' רנה ואילך; ההוצאה החדשה של סידור היעב"ץ שהו"ל הרי"ש וינפלד בעל הו"ל "אשכול" (תשנ"ה).

רבי דוד פארדו (עמ' קפט)

בעמ' קצא, צ"ל:

(ג) כתב בספרו "חסדי דוד" על תוספתא פ"ג דמכות:

"והא דבעי תער היינו לחיובא אבל איסורא מיהא איכא אפילו במספרים והכי דייק תנא דלא תני אלא ואינו חייב חיובא הוא דליכא . . . וכנראה נמי מהגמרא [לעיל ח"ב פ"ב] . . . ומ"ש [בתוספתא] דאם נטלן ברהיטני ובמספרים פטור, פשוט דר"ל פטור אבל אסור דעכ"פ לא יבצר מאיסור דרבנן

[לעיל ח"א ערך "תוספתא"] וכן משום איסור דלא ילבש גבר וכו' [לעיל ח"ב פ"ג. ואולי עפ"ז יומתק המובא לעיל ח"א בערכו, הערה 327] אלא שאינו לוקה וכ"נ בהדיא מדברי הרמב"ם שם [לעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב'] ודלא כמ"ש שם מרן בכ"מ אחר בקשת המחילה מכבודו [לעיל ח"ג: טענה ומענה א'] וכבר הארכתי להוכיח זה בתשובה הנז' [לעיל ח"א בערכו אות א'], וע"ש . . . וממוצא דבר נשמע דת"ק דקאמר לעיל גבי פטורא דרהיטני ומספרים לרבנותא נקט דאפילו בהני איסורא מיהא איכא וכ"ש במלקט דאורחי' דאיכא איסורא דאין סברא לומר דפליגי [ראה לעיל ח"ב פ"ב אות ג'] . . . א"ו כדאמרן דאיסורא איכא בכלהו לרבנן אלא דחיובא ליכא אלא בתער והכי קי"ל".

רבי עקיבא איגר (עמ' רכג)

דעת הגרע"א שהכרעת ההלכה היא לפ"ד האריז"ל אפילו נגד מרן הב"י (וא"כ הה"נ בנדו"ד בענין גילוח הזקן במספרים) - ראה לקמן במילואים לח"ג: טענה ומענה א אות ד.

הגאון רבי עקיבא איגר עמד ונשקו על זקנו

"סיפר רבינו [הגר"ח קניבסקי], שהיכן שהגאון רבי עקיבא איגר הי' בפוזנא, היו כולם מגולח זקן. פעם הגיע הדוור מווארשא להביא מכתב להגרע"א. יצא לקבל, וראה את העגלון עם זקן, כל - כך התפעל ועמד ונשקו על זקנו. העגלון כל כך התרגש מנשיקתו של הגרע"א, שעזב את כל עבודתו בעגלון, נכנס לבית המדרש והתחיל רק ללמוד" (ס' מנחת תודה - תורה אה"ק אלול, תשע"ג [עמ' ערב]).

חתם סופר (עמ' ריג)

אות א

עוד בבירור שיטתו בשו"ת חאו"ח סקנ"ד

ראה לקמן בסמוך ב"מילואים" לח"ב פ"א אות א בדברי שו"ת מנח"י ח"ז, שהניף ידו שנית להוכיח דלפמ"ש החת"ס שם אסור לגלח הזקן במכונות גילוח כמו בתער.

אות ב (עמ' ריט ואילך)

עוד בבירור שיטתו בשו"ת חאו"ח סו"ס קנ"ט

נשאל הגר"ח קניבסקי שליט"א האם יש סתירה לדבריו בספרו אורחות יושר ס"ה בענין גידול הזקן – ממ"ש בשו"ת חת"ס או"ח סו"ס קנ"ט. והשיב הגר"ח קניבסקי שליט"א: "רבים הכחישו זה" (ס' תשובות הגר"ח עמ' רז).

עוד בבירור שיטתו בשו"ת חאו"ח סו"ס קנ"ט

עוד חיזוק להמבואר לעיל בכללות כוונת מרן החת"ס בתשובה זו – הנה העירני ח"א מדברי החת"ס גופי' בחאו"ח סי' קכ (בנדון מסויים), דאף שהביע שם דעתו ברורה, אשר: "הלואי ישתקע הדבר ולא יעשה כן בישראל לגמרי. . ושומר נפשו ירחק ממנו" – עכ"ז כתב ד"ע"כ להכניס עצמינו בשערי היתר", מפני ש"לא ישמעו [לנו] לאסור לגמרי, כי ההוצאה מרובה וכמה אנשים פרנסתם ומחיתם בכך". וא"כ ה"נ אפ"ל בנדו"ד, דאין תימה בכך דס"ל להחת"ס דעדיף טפי שישתקע ההנהגה דהסרת הזקן מישראל לגמרי, ושומר נפשו עליו להתרחק מזה בתכלית, [וכדמוכח מכמה הוכחות כנ"ל בפנים] – ואעפ"כ כתב צדדים להקל, מפני "פרנסתם ומחיתם" וכו' של ישראל; ללמוד זכות; וכו', וכבפנים.

ב"דברי הקדמה" (עמ' ריג)

עוד בבירור שיטתו בשו"ת חאו"ח סו"ס קנ"ט

כתב אלי הרה"ג וכו' ר' יששכר דוב גולדשטיין מירות"ו (אב"ד "חוג חתם סופר" ומח"ס "ליקוטי הערות על שו"ת חתם סופר"): "יש לתמוה על המביאים ראי' מדברי החת"ס אלו להתיר מספרים כעין תער כפי שהביא מע"כ נ"י בעמ' ריג (אני לא ראיתי עדיין מי שכתב כן) איך טחו עיניהם מראות שהחת"ס עצמו בתוך דבריו כתב "ואי משום מספרים כעין תער זה חשש רחוק" – הרי מפורש בדבריו שזה אסור אלא שאין לחוש שיבוא לידי כך, ואין ספק שכל הנתלים בדברי החת"ס בזה מקלם יגיד להם".

שם הערה 370

כתב אלי הרה"ג הנ"ל: "השואל לא הי' הגאון בעל אהל דוד כמו שהביא מע"כ בעמ' ריג בשם הלבושי מרדכי אלא שמו הי' ר' דוד רובינשטיין והי' רב בקאבערסדארף".

שם: סיפור אודות מרן החת"ס שגם שממנו מוכח שיטתו בנדון - לקמן בהשמטה לח"ב פי"ח אות א.

**גילוי חדש בבירור שיטתו
בשו"ת חאו"ח סו"ס קנ"ט:
דברי "שו"ת חתם סופר החדשות"**

לאחרונה הודפסה תשובה אחרת ממרן החת"ס בנדון, בשו"ת חתם סופר החדשות (מכון דעת סופר ירוש"ו, תשמ"ט), סימן ל', [ונראה דתשובה זו "משנה אחרונה" לגבי תשובתו בחאו"ח סו"ס קנט הנ"ל] ושם כתב שרק במספרים שלא כעין תער (ובסם) אין איסור ע"פ נגלה, וא"כ מכאן עוד חיזוק למבואר לעיל שם דצדדי קולא בתשובתו בחאו"ח סו"ס קנט שייכות דוקא למספריים שלא כעין תער, ודלא כמו שסוברים כמה הסומכים על תשובה זו להסיר הזקן במספרים כעין תער [ראה לעיל שם בארוכה]. עוד מפורש שם בדברי מרן החת"ס דאיכא בהסרת הזקן משום לא ילבש גבר שמלת אשה (מכ"ש וק"ו מדין בית השחי והערוה) [ראה לעיל ח"ב פ"ג] ומשום חוקת הגוים [ראה לעיל ח"ב פ"ד]. ומ"ש שם "וכל זה מאז ומעולם, אך עתה בעו"ה קלקלתינו תקנותינו, שכבר הורגלו רובא דרובא במדינתנו להסיר שערות הנ"ל" - ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 24 והערה 15 (בנוגע לאיסור לא ילבש) ולעיל ח"ב פ"ד הערה 4 (בנוגע חוקת הגוים) מה שיש להשיב ע"ז ודעת פוסקים דלא ס"ל הכי (וראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג שם וח"ב פ"ד שם). [וכדאי להתבונן שהשתמש מרן החת"ס כאן בלשון "קלקלתינו" - משמע דאין רוח חכמים נוחה מזה. וראה לקמן בסיום דבריו]. ובניגוד קצת למשמעות השו"ת בחאו"ח הנ"ל בענין האיסור בהסרת הזקן ע"פ קבלה, כאן הביא דעת המקובלים ש"החמירו מאד אפילו ליגע בשער אחד, ואומרים כי המה נגד י"ג תקוני דיקנא עילאה י"ג מדות" [ראה לקמן ח"ג: טענה ומענה ב]. ועוד בניגוד קצת למ"ש בחאו"ח שם בנוגע לדעת הרמ"ע מפאנו לחלק בין דרי א"י לדרי חו"ל [ראה בארוכה לעיל ח"ג: טענה ומענה (סברת ה"באר עשק)] - כאן כתב על סברא זו "אך דעת יחיד הוא ולית מאן דחש ליי". [וכדאי להעיר שלא הזכיר מרן החת"ס כאן הטענה דא' מהמקובלים גילח זקנו. ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה ד].

ועוד הזכיר מרן החת"ס בתשובה זו מ"ש בדרשותיו עה"פ פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (דברים ד, טז) "והיינו רמז, פן תשחיתון, השחתת שער, ואז ועשיתם לכם עצמיכם תעשון פסל" – דלפי"ז אין חילוק בין תער בין שלא בתער, דגם במספרים וכ"ש ע"י סם נעשה בתמונת הפסל, כמבואר לעיל ערך "חתם סופר" אות ד.

וסיים מרן החתם סופר תשובה זו: "ואמנם שומר נפשו ירחק מהכיעור וקדוש יאמר לו".

[ויש להזכיר דמ"ש לעיל בערך חת"ס שם אות ב מספר 3 ולעיל ח"ב פ"א הערה 39 – מהגהות כתב סופר על שו"ע חיו"ד סקפ"א, שכתב שם בשם אביו החת"ס שהנהיג בני ביתו ותלמידיו לגדל כל שער ושער בשערות הראש להגיע עד התחלת חיבור לחי התחתון עם העליון "אע"פ שיהי' טעות נמצד הדין] מ"מ קדוש יאמר לו" – דמקורו בתשובה זו הנדמ"ח (כמ"ש הכתב סופר שם "אלו דברי אאמו"ר זצ"ל בתשובה כת"י שתח"י"). וציין המהדיר שם למנהגי חת"ס (קונטרס תומר דבורה פי"ג אות טו).]

יש להעיר שתלמידו של מרן החת"ס, הגאון רבי מאיר א"ש (רב באונגוור) פסק בספרו שו"ת אמרי אש (יו"ד סנ"ה – ראה לעיל ח"א בערכו): "לגלח פאת זקנם ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום דבחוקותיהם לא תלכו".

שם אות ב מספר 6-7 (עמ' רטז-ריז):

דגם בארץ אשכנז היו מחמירים בגידול הזקן בזמן העבר (ובפרט ה"יושבי אהל") – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ט, עוד עדות עד"ז.

שם אות ג (עמ' רכב)

עוד בבירור שיטתו בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' קלט-קמ

כן הבין בדברי שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קלט-קמ דגם בפאות הזקן אסור מספריים כעין תער, ואנו חוששים לדעה זו אף שלא הוזכרה בשלחן ערוך – בשו"ת חשב האפוד ח"ב סימן קכט. נעתקו מדבריו שם לקמן במילואים לח"ב פ"ב, ע"ש.

שם אות ד (עמ' רכב)

בירור שיטתו בדרשות חת"ם סופר

וכן נראה שיטת מרן החתם סופר דאין נכון להסיר פאת הזקן לגמרי (באיזה אופן שיהי') ממ"ש בדרשות חת"ם סופר לז' אד"ש תקצ"ד (ח"א עמ' קס"ז, ב): "הנה בעו"ה אנו רואים דרכן של או"ה אחר שנחשכו עיני ישראל כמה זמנים בעוני וגלות ונמאסו כקוצים בעיניהם, פותחים להם קצת שערי רחמים וממשיכים אותם ומראים להם קצת פנים שוחקות. וחשוכי הגלות הללו בראותם אור נתפתו בעו"ה ונמשכים וחושבים להתקרב יותר ויותר ואוכלים מפתם ושותים מיינם מרק פיגולם מעבירים תער על פאת זקנם וראשם וחושבים עי"ז למצא חן. ולשוא צרף צורף כי כל עוד שהם מתקרבים ומתנאים להם כל עוד שנאתם מתגבר יום ויום והניסיון יוכיח". ופשוט דאין חילוק עפ"ז אם הסרת הזקן נעשה ע"י תער או ע"י סם וכיו"ב - דסו"ס ה"ה נמשכים וחושבים להתקרב יותר ויותר . . . מתקרבים ומתנאים להם".

שם: דברי מרן החת"ם בדרשותיו שע"י הסרת הזקן "מראה שאינו בנו של הקב"ה" ודבריו לדחות הטענה שע"י גילוח הזקן ימנעו מ"גאוה" - ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט, בסופו.

עוד מקור בבירור שיטתו בנדו"ד

"יש להוסיף אומץ להחמיר ולא להקל"

וראה שו"ת חת"ס חאו"ח סקכ"ב: "אדרבה עלינו להוסיף גדרים וסייגים ולא אפשר דרא כי בעו"ה הדור פרוץ במלואו ויש להוסיף אומץ להחמיר ולא להקל, וכיון שהציבור יכולים לעמוד ועמדנו בה כמה מאות שנים, מהיכי תיתי להתיר", עכ"ל. וכ"ש אנו יתמי דיתמי מה נעני אבתרי'.

עוד מקור בבירור שיטתו בנדו"ד

"תישא עליך זקן ולא תגלח אותו"

וראה עוד בס' חמדה גנוזה (לנכד הגה"ק בעל "דברי חיים" מצאנז; ברוקלין, תשס"ב) עמ' קפב: "החתם סופר ז"ל ראה טרעגער אחד בשוק שהי' מגולח, והי' נושא משא על כתיפו, שאל אותו החתם סופר כמה אתה לוקח בעד משא זו, השיב לו עשרים צ"ל או שלשים, אמר לו החתם סופר אני אתן

לך ר"כ אחד, ובעד זה תשא בשבילי משא קלה מאוד שאין בו שום טרחה, השיב הטרעגער לו יהא כדברי רבינו, לקח החתם סופר ר"כ אחד, נתן לו ואמר לו הא לך ר"כ אחד ותישא עליך זקן ולא תגלח אותו, ודפח"ח". ומכאן עוד ראי' להמבואר לעיל בפנים דבעצם העדיף מרן החת"ס זקן מגודל.

עוד מקור בבירור שיטתו בנדו"ד

דברי מרן החת"ס בכמה מקומות בענין חומרת שינוי מנהגים (דאיכא בזה איסור מדאורייתא וכו') – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח ("מנהגי המקום ומנהג אבות").

מרן החת"ס סופר:

כיון שאין לו זקן אינו ידוע אם זקן הוא או לו

"סיפור רבינו [הגר"ח קניבסקי]: החתם סופר בצעירותו הי' רב [במקום שהיו האנשים שם מגלחים זקנם], אמר שעכשיו מבין פשט בגמ' שלשה הקב"ה שונאן ואני אינו אוהבן, דל גאה, עשיר מכחש, וזקן מנאף, ולכאורה נוחא דל גאה, דאחרים אינם יודעים שמא עשיר הוא, ורק הקב"ה יודע ושונאן. וכן עשיר מכחש, מי יימר שהוא עשיר, אולי בע"ח גדול הוא. אבל זקן מנאף הא זה יודעים. אלא כיון שאין לו זקן, אינו יודע אם באמת זקן הוא או לו. [הוסיף רבינו (הגר"ח קניבסקי) שאין גמ' כזה, ורק בפסחים קיג הובא שאין הדעת סובלתן. ולשון זה איירי בכלל בענין אחר, אלא החת"ס אמר דבר זה בלשון צחות (עי' היטב מה שכתב רבינו בספרו ארחות יושר סי' ה' הדרת פנים)]" (ס' מנחת תודה – תורה [ליקוטי דברים ששמענו מהגר"ח קניבסקי שליט"א, אה"ק אלול, תשע"ג] עמ' ערב).

בעל בני יששכר (עמ' רכז)

העירני ח"א מדבריו גם בספרו "אגרא דכלה" פרשת תשא ד"ה מדרש פ' מא:

המקצר זקנו לא יזכה לתורה בשום אופן

"שם לוחות אב"ן כל מי שאינו משים לחייו כאבן הזו אינו זוכה לתורה עכ"ל הנה האבן הוא דומם והוא עומד תמיד במקומו בלי שינוי משא"כ

צומח גוזזין וקוצרין אותו וחוזר וצומח והנה הלחיים הם צומחין פאות הראש והזקן והנה הזקן מרמז לדיקנא קדישא י"ג מדות של רחמים כנודע וכנגדן התורה נדרשת ב"ג מדות והנה המשים לחייו כאבן היינו שינהג בו מנהג האבן הדומם שאין גוזזים אותו יש בו הכנה לקבלת התורה הניתנה למורשה לכ"י וכל ב"י מסוגל לה אם ירדוף אחרי' משא"כ מי שנוהג בו מנהג הצומח לגוזזו ולקוצרו הנה בודאי לא יזכה לתורה בשום אופן כיון שאין בו הארה לי"ג מדות של רחמים מאין יהי' בו הכנה לי"ג מדות שהתורה נדרשת".

למה נצטוינו שלא לגלח הזקן:

משום י"ג מדות הרחמים הם נגד י"ג תיקוני דיקנא

כ"כ עד"ז גם בספרו "אגרא דפרקא" אות שנג [בדפוס בני ברק, ה'תשנ"ט, דכ"ה בכת"י, אבל בדפוסים קודמים נדפס לאחר אות שנב בסוף הספר, באות א]:

"בגמרא ר"ה [יז:] י"י אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. לא נודע רמיזת הכתוב לזה, וגם למה הוצרך להשמיענו שהשי"ת מתנהג ברחמים עם האדם קודם שיחטא, עיקר החידוש הוא לאחר שיחטא ויעשה תשובה. והנראה דהנה ידוע י"ג מדות של רחמים הם נגד י"ג תיקוני דיקנא קדישא, ולזה נצטוינו שלא לגלח הזקן, והב' שמות הוי"ה הקודמים, הם מרמזים לפיאות שנצטוינו שלא להשחית. והנה יש להתבונן מפני מה פאות הזקן אי אפשר לקיים בימי הקטנות משא"כ פאות הראש, וגם הגדול מצווה שלא להקיף פאות קטן. ונראה דזה הוא דרשת חז"ל, דהפאות הראש נוהגין גם בקטנות קודם שיחטא האדם כי אינו בן מצוה, להורות שגם המצות שהאדם עושה בקטנות כשהוא קטן, הגם שאינו בן מצוה וסד"א דהוי כמעשה קוף בעלמא, קמ"ל אני י"י קודם שיחטא וכו', היינו קודם שהגיע לכלל חטא, אני וכו' ויעשה תשובה, ומהא דרשו לה חז"ל מדחזינן דמצות הפיאות הם גם בקטנות".

גדר נאמנות של המגלח זקנו

דברי הגה"ק בעל בני יששכר בספרו "אזהרות מהרצ"א" בענין גדר הנאמנות של המגלח זקנו (דפסול לעדות וכו') - ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח.

אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד

לקמן (ח"ב פ"ב אות ה: "סגולות" ושם נספח ב) הו"ד בענין אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד (והמשכת חכמת התורה ע"ז) מספרו "אגרא דפרקא" אות שלו. וע"ש גם מ"ש בנדון בספרו "והי' ברכה" עמ"ס ברכות.

רבי שלמה קלווגר

(אב"ד בראדי ומח"ס שו"ת האלף לך שלמה; שו"ת טוב טעם ודעת; ועוד⁶)

דבריו בדרשותיו (שי"ל לאחרונה בסדרת הס' "קהלת יעקב") בענין שהזקן ה"ה "צורת ישראל", "צלם אלקים", "דמות ישראל" ו"תואר ישראל" וזה גילוח הזקן נחשב לבושה ונחשב ליוצא מעדת ישראל; וסיבת המסירים זקנם שלא יכירום כי הם ישראל; ושע"י גידול הזקן זוכים בדין ולעזרת ולשמירת המלאכים ולישועת ולגאולת ישראל – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ז; מילואים לח"ב פ"ט; מילואים ל"סיומא דספרא". ושם – דזהו הטעם שבכתה רחל אמנו ("רחל מבכה על בני"), דע"י גילוח הזקן אינה מכרת אותנו כלל.

רבי חיים פאלאג'י (עמוד רלג)

העירני הרה"ג ר"ח סופר שליט"א מעוד כמה מקורות בנדוננו מתוך ספריו המרובים של הגאון החבי"ף, ומהם:

ספרו "החפץ חיים" סימן נה אות יו"ד ואות יב – נעתק לקמן בהשמטה לח"ב פ"ח אות א.

ספרו "גנזי חיים" בסופו ב"תשובה מחיים" סי' ז: "גילוח פאת הראש יתענה פ"ו תעניות וגילוח פאת הזקן יתענה ק"ן תעניות ואם הם פעמים רבות יתענה מאתים תעניות כמ"ש המקובלים והוזכר בסידור ההפסקה גדולה ועי' בס' יסוד עולם אות ג"ן שהאריך בזה ואם לא תקן עונו יבא בגלגול פרות כמו שהבאתי בקוני' נפש חיים ותוכחת חיים ע"ש".

6 בשנת תר"ד (כ"ה שנה קודם פטירתו) כתב (בשו"ת ובחרת בחיים סכ"ט) שכבר חיבר לערך "מאה וחמש עשרה חיבורים גדולים". וע"ע לו בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סו"ס שסז. כינוהו: "ותרב חכמת שלמה" (ראה קונטרס "אוצר הידיעות" ח"א עמ' פז).

שם: עוד מדבריו בנדו"ד, ראה לקמן "הוספה ב" אות יט, לא, לב, לה.

צמח צדק (עמ' רלו)

בירר מסקנת שו"ת צ"צ שם בס' אגרות קודש (להגה"ק מליובאוויטש) ח"א עמ' יג: "המורם מתשובה זו דגילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער אסור מן התורה, וגם חייב מלקות משום לא ילבש גבר (וקצת מספקא לי' להצ"צ בחיוב מלקות). וכ"ז במקום הפאות - הן לאסור דלא תשחיתו, הן לאסור דלי"ג, אלא דאנן לא בקיאי במקום הפאות ולכן אסור מספק בכל מקום.

שם: עוד הגהות בנדון שנדפס לאחרונה בשו"ת צ"צ שער המילואים - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ב.

שם: כדעת הצ"צ לאסור הסרת הזקן אף בלא תער במכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה - מפורש הוא בדברי חד מן קמאי מבעלי התוספות ה"ה רבינו חיים פלטיאל, וכנ"ל ב"השמטות" לח"א: "לקוטי דעות", ע"ש.

שם (אות ב' - מספרו "חידושים על הש"ס" ספ"ג דמכות): מבוואר דלא כהמפרש במכות כא, א דלעולם איכא בגילוח הזקן ע"י מספרים איסורא דאורייתא או דרבנן עכ"פ בפרט לפי האמור במד"ר פ' נשא ריש פ"י ובשה"ש רבה ס"פ חכו ממתקים "ואבדיל אתכם כו' להיות לי, א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן עובדי כוכבים כו', בתגלחתם ופאת זקנם לא יגלחו" וא"כ במספרים כעין תער וכ"ש במלקט או ברהיטני [או ע"י סם] "אינו מובדל כלל וכלל, ונהי שאין בזה חיוב כיון שעיקר הגילוח בתער, מהיכא תיתי נאמר שלא יהי' בזה שום איסור כלל".

והעיר הרב המהדיר לס' חידושי צמח צדק על הש"ס מס' מכות (כא, א) דמה שמדייק הצ"צ לאסור את גילוח הזקן במספרים מדברי המדרש ולא מהרמב"ם שהוא ספר הלכה [ע"י לעיל ערך "רמב"ם" אות א' שכתב דטעם האיסור דדרך כהני עכו"ם הי' להשחית זקנם וי"ל דכונתו היא דמלבד הלאו המפורש בהשחתת הזקן עובר גם על ובחוקותיהם, ע"ש בארוכה], י"ל בפשטות שהוא משום שהצ"צ מביא את דברי המדרש כקושיא על המפרש במכות שם (שכתב לשון היתר במספרים) ולכן אין כאן המקום להביא את דברי הרמב"ם.

ומלבד זאת י"ל שהוא משום שדברי הרמב"ם שנויים במחלוקת (כמבואר בארוכה לעיל ערך "רמב"ם" אות א'), דמצינו לטור ביורה דעה סי' קפ"א שחולק על הרמב"ם, וס"ל דאין לאיסור זה טעם אלא הוא גזה"כ, וז"ל שם: "הקפת הראש והשחתת הזקן כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב מפני שעושין כן עובדי כוכבים, ע"כ. וזה אינו מפורש, ואין אנו צריכים לחפש טעם למצות כי מצות מלך הם עלינו אף אם לא נדע טעמם", עכ"ל.

ואמנם הא גופא טעמא בעי, כמה שונים דברי המדרש מהרמב"ם, ולכאורה הטור פליג גם על מ"ש במדרש, ולאידך גיסא צריך להבין מדוע כותב הטור על הרמב"ם וזה אינו מפורש, והרי הדברים מפורשים בדברי המדרש רבה.

וי"ל דדברי המדרש אינם ענין למחלוקת הרמב"ם והטור דפליגי מהו גדר האיסור של גילוח הזקן, ואמנם המדרש שם מיירי בכו"כ דברים שישראל מובדלים בהם מן העכו"ם, כגון ערלה, כלאים, עשית מעקה, וכו' וכו', והנה בערלה ובכלאים וכו' ודאי אין לומר דגדר איסורם הוא ההבדלה מן העכו"ם, אלא דכונת המדרש היא דנוסף על האיסור הפרטי שבכל מצוה ומצוה, יש לכולם ענין נוסף משותף של ואבדיל אתכם מן העמים (ונ"ל דאין זה הלאו של ובחוקותיהם לא תלכו, דאין מסתבר לומר דמי שאינו עושה מעקה לגגו נקרא הולך בחוקות העכו"ם, אלא שחסר אצלו בענין החיובי של ואבדיל אתכם מן העמים. [כ"ז מדברי המהדיר שם].

רבי חיים מצאנז (עמ' רמב)

דבריו ב"שו"ת דברי חיים" ח"ב יו"ד סימן ס"ב

בסוף הערך נסמנו המקומות בחיבור הנוכחי הדנים במ"ש בספרו "שו"ת דברי חיים" ח"ב יו"ד סימן ס"ב – להקל בענין העברת הזקן ע"י סם. על המבואר במקומות אלו יש להוסיף, כי לאחרונה חזיתי בשו"ת דבר יהושע ח"ג יו"ד סימן כח, וז"ל: "משמע דחשש רבינו הק' [בעל "דברי חיים" שם] לשיטת הסוברים דאף בזקן איכא איסורא במספרים כעין תער ואפשר אף במספרים שלא כעין תער, כמו שהאריך בזה בשו"ת צ"צ החדש (ואינו תח"י) ועל כן לא נתן עצה רק לגלח ע"י סם". [אבל להעיר דבצ"צ שם אוסר גם ע"י סם. – ראה לעיל ח"ב פ"ט: "סם"].

הוכחה בשיטתו מס' "דברי חיים" על התורה

עוד הוכחה ע"ד שיטתו בענין חשיבות גידול הזקן ראה בס' "דברי חיים" על התורה (פ' חיי שרה דף ו, ב): "לזה הטפשים מגלחים זקנם ואומרים כי הוא מותר ללא תועלת, אבל התורה הקדישנו וצונו שלא להשחית המותרות וכו' ועי"ז נעשה הזקן הדרת פנים".

סיפורים בנדו"ד

"הרי הוא כבר עכשיו יודע ומבין מהו זקן!"

בילדותו, כשאך נגמל הרה"ק בעל "דברי חיים" מצאנו, לקח אותו אביו רבי לייביש בנסיעתו אל הרה"ק ה'חוזה' מלובלין. לקח הרה"ק מלובלין את הילד הרך בידו הקדושה ושיחק אתו, והילד אחז בידיו הקטנות בזקנו של הרה"ק מלובלין וסילסל אותו. אמר הרה"ק מלובלין לאביו של הילד: "הרי הוא כבר עכשיו יודע ומבין מהו זקן!"

ופעם נשרף זקנו של הרה"ק בעל "דברי חיים" מצאנו בלילה, והדבר גרם לו צער גדול. וכשקם בבוקר, ה' זקנו הקדוש מגודל מחדש כפי שהי' לפני כן ("חמדה גנוזה" עמ' סו ועמ' קלח).

עוד מעשיות בנדו"ד

"לא רציתי להתיחד עם מגולח"

סיפור פלא אודות שער זקנו של הגה"ק בעל "דברי חיים" - ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ב.

בנוגע בנו של הגה"ק בעל "דברי חיים" - ה"ה הגה"ק בעל "דברי יחזקאל" משינאווא, ראה ספר "ירבה תורה" (להגאב"ד וואידיסלב) בהקדמה לח"א (עמ' לג), ושם מסופר כשאביו [של הגאב"ד מוואידיסלב] נסע ביחד עם אביו להגה"ק משינאווא קודם הבר מצוה, סיפר להם:

"בא לכאן 'דאקטאר' מסוים מיערוסלב ואמר שרוצה לשוחח עמי ביחידות. תחילה לא הסכמתי כי לא רציתי להתיחד עם מגולח. אחרי הפצרה גדולה הסכמתי לשבת עמו רק בתנאי שהדלת תהי' פתוחה".

אודות זקנו של הרמ"ע מפאנו

דברי הגה"ק בעל "דברי חיים" אודות זקנו של הרמ"ע מפאנו – ראה לקמן במילואים לח"ג טענה ומענה ד': העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו.

בעמ' רמה, יש להוסיף ערך זה:

רבי שמשון ב"ר רפאל הירש

ספרו "חורב" (פרקי החוקים אות ט')

אף דס"ל דמעיקר הדין "פאות הזקן אסורות ביחוד לגלח בתער, אבל לא במספרים", – אבל כתב הוא גופי' לפני"ז: "להקיף ולגלח את פאת הראש אסור גם במספרים, כמו כן בפאות הזקן לאורך הלחיים, עם פאות העצם שתחת האוזן". והרי רוב המגלחים זקנם במספרים מגלחים גם במקום הזה [כנ"ל ח"ב פ"א אות ג, עיי"ש]. וא"כ עוברים על איסור לפי דעת הגאון הזה. ופליאה על כו"כ ההולכים בעקבותיו בשאר ענינים, ואינם חוששים לדבריו באיסור החמור הזה.

וביחוד שבזה"ז רובם מגלחים במכונות גילוח, דלפ"ד רוב הפוסקים יש להתייחס אליהן כאל תער ממש [כנ"ל ח"ב פ"א]. וכן משמע דעת הגאון הזה בספרו הנ"ל שם, שכתב: "תער הוא הכלי להשחתת כל שער הזקן אבל לא המספרים" [וכ"כ בפירושו עה"ת ויקרא יט, כז]. – ודבריו הללו עולים בשיטה אחת עם כל הראשונים ואחרונים דכ"כ – דכל פטור המספרים מחיוב מלקות ה"ה רק משום שמשיר שעה הנרגשת, אבל כל כלי המגלח "כל שער הזקן", הרי הוא בכלל החיוב מלקות של "לא תשחית את פאת זקנך" [כנ"ל בארוכה ב"מבוא" ספר הנוכחי]. והרי על יסוד זה נקטו הפוסקים להחמיר במכונות גילוח (דרובם ככולם אינם משיירות אף השיעור שער היותר קטן) – כתער ממש [כנ"ל בארוכה ח"ב פ"א אות א]. ובנוגע לתער, כתב הגאון הזה שם: "אסור לגלח בתער את כל הזקן, גם מתחת להגרונ" [ראה לעיל ח"ב פ"י].

ונוסף על דעתו הנ"ל בצד השלילי (הסרת הזקן) – הרי משמע מספרו הנ"ל שם דגם הוא ס"ל דיש ענין גדול מאד לגדל הזקן, כדעת כל חכמי ישראל בכל הדורות (אף המקילים מצד עיקר הדין), כמבואר על פני כל ספר הנוכחי. וכן לשונו שם: "בעת אשר תעדה ותפאר את עצמך... אל תשכח, כי הנך מפאר ומלביש את הגוף, שהוא קדוש לה', ואל תפריע ואל תשחית

ע"י העדי והמלביש את הסדר הנעלה, אשר ערך ה' בעד הופעתך החיצונה . . אתה עלם בן ישראל! החפון תחפון בגלל הטעם הטוב והיופי, לפי דעתך, בהופעת לעיני אנשים, לעבור על לאו מפורש בתורה? הלא טוב טוב לך, גם בעת תפאר את הופעת גופך החיצונה, להוכיח, כי גם הגוף לא 'שלך' הנהו, ולהראות בזה, כי גם הוא קנין ה', ואתה, יען כבד תכבד את סדר ה', תשמור את החוק בעצם קדושתו", עכ"ל. - והלא גם ע"י סם ומספרים קרוב לבשר (דשניהם מסירים השער כמו התער) תוכל לבצוע "הופעתך לעיני אנשים" באופן "הטוב והיופי, לפי דעתך" [ראה לעיל ח"ב פי"ט]? ! אלא ע"כ צ"ל דגם הוא ס"ל דיש הקפדה אף בלא תער, דדוקא על-ידי גידול הזקן אינו מפריע ואינו משחית "את הסדר הנעלה אשר ערך ה' בעד הופעתך החיצונה", ודוקא ע"י כיבוד "סדר ה'" ושמירת "החוק בעצם קדושתו" הוא מוכיח "כי גם את הגוף לא שלך הנהו" ומראה בזה "כי גם הוא קנין ה'". [וראה גם פירושו עה"ת (ויקרא יט, כז), שכתב טעמים למצוה זו, דעל פיהם אין חילוק בין תער מספרים וסם. אבל עיי"ש שכתב ליישב - בדוחק גדול - את גילוח המספרים גם לפי טעמי המצוה שלו, וצ"ע. ובטח כ"כ משום פגעי הזמן, וק"ל. וראה לעיל ח"ג: טענה ומענה א אות יא].

סבא קדישא (עמ' רנ)

העיד בשיטתו גם בשו"ת פאת שדך (להג"ר שמואל דוד הכהן מונק רב דקה"י חיפה באה"ק) סקי"א (עמ' רכא) "ועל החכם ר' שלמה אליעזר אליפנדרי ז"ל אומרים שלא רצה לדבר עם בחורי ישיבת חברון בדברי תורה. ואמר הראיני את מראיך - ואח"כ השמיעני את קולך, ושמעתי שהי' חולק על הרב ב"י בהיתר גזיות הזקן, והי' אומר בפה מלא 'כאן מרן טועה', שהי' אומר שגילוח שלא בתער פטור אבל אסור".

בענין שיטתו ע"ד עלי' לתורה למי שאין לו זקן ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות ד.

עוד בהנהגתו שלא לדבר בדברי תורה

עם בחורי ישיבה שהסירו זקנם

ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות ה. ועוד בשיטתו בענין איסור

גילוח הזקן במספרים דלא כשיטת מרן הב"י (אף שהי' מגדולי חכמי הספרדים) – ראה לקמן במילואים לח"ג: טענה ומענה א'.

בעמ' רנ, יש להוסיף ערך זה:

הנצי"ב מוואלאזין

ספרו "העמק דבר" עה"ת, קדושים יט, כו:

"לא תקיפו וגו' ולא תשחית וגו'. מנהגם הי' להשמר בשערות הראש והזקן כמו שעוד היום מנהג בני ישמעאל כך ומי שהוא איש המעלה משמר ביותר שלא יגע באיזה שערות הפאות והזקן לרעה. ומי שאינו במעלה כ"כ אינו משמר הרבה אבל מכל מקום חרפה הוא להסירם לגמרי. וזהו סימן עבדות מי שנמכר לעבד בעליו מסיר פאותיו וזקנו שיהא נראה כנער. . . והזהיר הכתוב לישראל שלא יהיו נמכרים לפרנסה באופן שיקיפו פאת ראשם או ישחיתו זקנם. . . ושמרתם את כל חקותי וגו'. . . פי' הכתוב חקות ה' בעניני שלום ופרנסה".

[במ"ש (1) "משמר ביותר שלא יגע באיזה שערות הפאות והזקן לרעה" – ראה ח"ב פי"ב ("תלישה ונגיעה של שערות הזקן"). (2) "מי שאינו במעלה אינו משמר. . . חרפה הוא להסירם לגמרי. . . סימן עבדות. . . נראה כנער" – ראה שם פי"ט ("הדרת פנים – זקן"). (3) "שלא יהיו נמכרים לפרנסה באופן. . . שישחיתו זקנם" – ראה שם פי"ז ("מניעות מצד פרנסה").]

בעמ' רנד, יש להוסיף ערך זה:

רבי שמחה זיסל זיו (מקלם)

(ה"סבא מקלם". תלמידו המובהק של הגר"י סלנטר)

סיפר חתנו של מרן רבי אליהו דסלר ז"ל: שמעתי מחותני, כי זקנו מרן הרש"ז מקלם ז"ל הקפיד שכל תלמידיו בישיבה יהיו עטורי זקן. הסיבה לכך שיש מיחסים אליו אי-הקפדה בנדון באה מטעות מצערת: כדי לקרב את היהודים שנתפסו – ל"ע – לתנועת "ההשכלה", ייסד הרש"ז ז"ל ישיבה שני' בעירו, ובה לא הקפיד שתלמידי הישיבה יגדלו זקנם. וזאת כדי שהנהגה זו לא תשפיע לרעה על חוגי המשכילים שלא ישלחו משום-כך את בניהם

לישיבה. אך בישיבתו שלו, הקפיד כאמור על גידול הזקן כדת. [ראה הקדמת ס' מכתב מאלהו עמ' יג].

בעל בן איש חי (עמ' רנח)

ביאור ובירור שיטתו בענין חתיכת ותלישת שער הזקן; בענין הנדפס בקצת דפוסי שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' ה) בנדו"ד; יחוסו של הס' "שו"ת תורה לשמה"; ועוד - ראה בארוכה לקמן בסוף הספר: "הוספה ה'".

דבריו בספרו "עוד יוסף חי" בענין כוונת הברכה "שלא עשני אשה" - על הזקן - נעתקו במילואים לח"ב פי"ט ("הדרת פנים זקן"). מ"ש בספר "בניהו" שמי שאין לו זקן "צורת פניו משונה ומכוערת" - ראה לקמן בסוף "הוספה ה'" (עמ' תתשכז)

גם ע"פ משל דלקמן ממרן ה"בן איש חי" מוכח דס"ל שצ"ל זקן מגודל כפשוטו

העירני הרה"ג רי"ח סופר שליט"א בהערותיו (לקמן "הוספה ב" בסופו) שהאריך הגרי"ח מבאגדאד, בעל "בן איש חי", אודות נדו"ד גם באיזהו מקומן בשאר ספריו, ומהם בספרו "בן איש חיל" (בדרוש א' לשבת זכור, דכ"ג ע"ג) [הו"ד בס' "נפלאים מעשיך" - והוא ריכוז משלי וסיפורי הגרי"ח הבעל "בן איש חי" - ירות"ו, תשנ"ב, פרק מד]:

"ונ"ל בס"ד דמצינו בצורת הפנים של האדם עשה השי"ת בתכונת הפנים, שיהיו שני פאות עומדות למעלה מן הזקן, א' מכאן וא' מכאן, גם מצינו שעשה את הזקן סובב על הפה, וצריך להבין מה הלימוד שיש לנו ללמוד להשכיל בזה הציור שעשה בפנים.

ואקדים מעשה א' ע"ד המוסר, והוא שר אחד גדול שכר יהודי אצלו לשרת על שלחנו ימים ולילות, עד משך שבע שנים, ונתן לו שכרו בתורת מוקדם, ופרע חובותיו בזה, והיה היהודי שהוא דרכו לגלח הפאות והזקן. ויהי ביום הראשון אשר עמד לפניו לשרתו, שאל השר ליהודי, למה תגלח זקנך שצמח מאיליו בידי שמים, ויאמר ראוי לגלחו, מפני שלא היה בגופו בעת שנולד, אלא נתחדש בגופו אח"ז, על כן דומה ליבלת שנתחדשה בבשר הגוף שראוי לחתכה ולהשליכה, כי אינה נחשבת בכלל הגוף, ואם היה גידול הזקן מרוצה

לפני הבורא, היה בורא את האדם שיהיה שלם בזקן מבטן אמו, ולכן טוב שיגלחוהו, כדי שתהיה גויית האדם כאשר עשאה הבורא בבטן האם. ויאמר השר קראו לי את המגלח שיבא לפני עתה עם כלי אומנות שלו, ויבא לפניו, ויאמר תוציא הכלי שאתה עוקר בו השיניים, ותעקור כל השיניים של היהודי. ויבהל היהודי, ויאמר למה תעשה כה לעבדיך, ויאמר כמשפט אשר תרצת, כי אמרת הזקן חשוב כיבלת שראוי לחתכה ולהשליכה, מפני שלא נעשה לאדם מעת היותו בבטן אמו כשאר איברי הגוף, אלא בא אח"ז, על כן ככה ראוי לעשות לשיניים ג"כ, לעוקרם ולהשליכם, מפני שלא היו לאדם מן הבטן. ויאמר היהודי הנה אנכי נתחרטתי על הדבר הזה, ולא אשחית את הזקן עוד, והנני מתקן הדבר להיות זקן חדש במקום זקן הנשחת, אך אתה כשתעקור השיניים לא תוכל לתקן המעוות, כי לא יצמחו אחרים תחתם. ויאמר השר כמה שנים יש לך שהייתה מגלח בהם הזקן, ויאמר עשרים שנה. ויאמר השר אם לא תשחית מכאן ולהבא לא יתוקן עוון השחתות שעשית בעשרים שנה, לכן אשחית שיניך כדי לסבול צער עד עשרים שנה, ואח"כ תבא אצלי ואני חייב להחזיר לך שיניך. ויעשו לו כאשר גזר השר, ולא השאיר לו אפילו שן אחד. אח"כ העמיד היהודי לפניו, ויאמר לו אתה יהודי או נוצרי, ויאמר יהודי אני, א"ל א"כ היכן הפיאות המעידים על היהדות שאתה גלחתם, ויאמר אין אני צריך לעדות הפיאות, כי יש לי עד גדול מהם שמעיד שאני יהודי, והיא המילה שבבשר. ויאמר השר, כן דברת, המילה היא סימן מובהק ליהדות יותר מן הפיאות, אך קראו לי חייט וכליו עמו, ויבא החייט ויאמר לו תוציא המספריים ותחתוך בגדיו של זה לחצאין, הבגד והכתונת והמכנסים, באופן שלא יהיה גופו מכוסה אלא מראשו עד מקום ערותו, ומן ערותו ולמטה יהיה גלוי, ככה ילך בבית ובחוץ. ויאמר היהודי למה תעשה כן, ויאמר מאחר כי אתה סומך על עדות המילה, צריך שתהיה עומדת בגלוי, כדי שתהיה גלויה, דאין מניחין העדים בתוך תיבה סגורה ומעידין, ויאמר היהודי אני אסמוך מעתה על עדות הפיאות שהם גלויים, ויאמר אה"ן, אך הפיאות לא תוכל לגדלם ביום זה, וצריך להמתין כמה ימים עד שיצמח, ולכן עתה תלך כך לפרסם עדות המילה, עד שיבא הזקן ויעיד, ובע"כ הוכרח לך, ע"כ.

"ובזה פרשתי דקדוק א' בשמואל ב' סי' יו"ד, בפסוק ויקח חנון את עבדי דוד, ויגלח חצי זקנם ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם, וקשה בשלמא גלוח הזקן יש להם בו חרפה, מעת גלוח עד שיצמח, ולכן מה דבני

ובני יהיה להם חרפה, אך חתוך הבגדים מה תועיל החיתוך לחרפם, הלא אחר שיצאו מלפניו יכולים להחליף הבגדים ואין כאן חרפה. וכפי המעשה הנז' מובן טעמו, כי הוא גלח חצי זקנם, והיינו דהתחיל מן הפאות והחצי נשאר, א"כ א"ל זה עד אחד, וכדי להשלים ב' עדים צריך להיות עמו עד אחר היא המילה, ולכן טען צריך שתהיה בגלוי, לכך כרת מדויהם בחצי כדי שיהיה העד גלוי. [ראה מזה לעיל ח"א ערך "רד"ק" (עמ' קא ואילך)].

"והנה ידוע הזקן מורה על התורה, כי זקן נטרקון זה קנה חכמה, והיא התורה שנקראת חכמה, כח מ"ה, ועכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה, ולכן נתנו הפאות בפנים למעלה מן הזקן, כדי שיעידו על זה האדם שהוא יהודי, וראוי לעסוק בתורה הרמוזה בזקן, נמצא הזקן רומז לתורה והפאות הם המעידים שזה האדם הוא יהודי, וראוי הוא לעסוק בתורה שהיא רמוזה בזקן. והא דהניח הבורא להיות הזקן סביב הפה, מפני כי היצה"ר חפץ הוא בתגלחת הזקן, כדי להראות שזה המגלח אין לו חלק בתורה, וזה דבר קשה לאדם, לכן קבע הזקן סביב לפה, ששם השיניים דא"א להעבירם, ואז מחמת השיניים בין האדם טענת ההבל של היצה"ר, ולא יוכל להחטיאו בתגלחת הזקן, משום אותה טענה, דא"כ יאמרו לו תעקור שיניך. ולפ"ז מתכונת הפנים שהעמיד שני העדים למעלה מן הזקן, להיות ב' עדים והניח הזקן שרומז לתורה סביב הפה, כדי שהאדם יקח מוסר מן השיניים שבפה ולא ישחיתו, ולז"א כי תשב ללחום את מושל זה יצה"ר, בין תבין את אשר לפניך, ר"ל מה שנעשה בצורת פנים שלך, ע"פ האמור.

"נמצא נעשה בפנים של האדם פאות וזקן, שניהם לצורך התורה שנקראת מים, ואותיות עולה מלאה בוא"ו לפי סדר תשר"ק יהיו ראש אותיות עולה אותיות פ"ז מ"ו, והיינו פ"ז ר"ת פאות זקן, ומ"ו ר"ל מים, כמ"ש התורה והמצוה בשם פיילון היהודי, שהמים בלשון מצרי קורין אותם מו. והנה היד עד זרוע יש בה י"ו פרקים, ושתי ידיים הם ל"ב פרקים, ולכן סומך ידו על ראש העולה כי ראש העולה רומז לאותיות פ"ז מ"ו, ושתי ידיים שהם ל"ב פרקים רומזים ללב של האדם, והכונה בזה לרמוז שיהיה האדם משים לב תמיד על פז מ"ו, שרומזים בראש העולה לשמור אותם, כי באלה תהיה היהדות חלוטה לאדם, כי אלו הם כללות היהדות וכאשר ביארנו בפסוק בין תבין את אשר לפניך. נמצא בסמיכה של ידיים על ראש העולה, ילמוד האדם מוסר השכל לצורך היהדות שראוי להיות לכל איש ישראל".

[עוד מדבריו עד"ז – ראה בספר הנ"ל, דרוש ב לפרשת זכור (דכ"ז, ב), שכתב שהפאות הן מהסימנים המובהקים של היהדות, קול קורא וצוועק דהן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, דעי"ז דתיהם שונות מכל עם (וזהו הי' מלשינות של המן הרשע), ומעידין על היהדות של היהודי, ועז"נ ונודע בגוים זרעם וגו' כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברכ' ה' (ישעי' סא), ואם מסיר הפאות, ע"ז אמר הנביא בדבר ה': "ואנכי נטעתך שורק כולו זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכרי", ר"ל אבדתם הסימנים, ונהפכתם לי שנעשיתם סורי הגפן נכרי, דאין הבדל ביניכם ובין הנכרים, תחת אשר יהיו מכירים אתכם זרע ברכ' ה'. "ואל יאמר האדם, כיון שאני יהודי באמת מה לי לחוש אם יכרוני שאני יהודי או לא יכרוני, דע כי מלבד הגרעון וחסרון שיהיה לאדם בעוה"ז מדבר זה, הנה גורם עוד נזק לעצמו בפטירתו כשהולך מעוה"ז לעוה"ב, והוא כי כל נפש כשתצא מן הגוף בעת הפטירה א"א שתלך לבדה בלתי התלכשות הגוף, וגם א"א שהתלבש בגוף חומרי, אלא הקב"ה מזמין לה גוף חומר זך, שאינו נראה בחוש הריאות לאדם חומרי, וזה הגוף הוא שלם ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ומוכרח שגם הפיאות והמילה נסמנים באותו הגוף שמתלבשת בו הנפש אחר פטירתה מעוה"ז לג"ע, ונודע כי כל נפש בהילוכה לג"ע פוגעת תחלה בקליפות וחיצונים שהם חוץ לג"ע, כמ"ש ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, וכיון שפוגע האדם בחיצונים אלו, צריך שיהיה לו סימן שיכירו בו שהוא יהודי זרע ברכ' ה', כדי שיבדלו ממנו ולא יתאחזו בו, וכיון שנראין בו סימנים אלו של פיאות ומילה, ניכר שהוא זרע ישראל, וכמ"ש כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברכ' ה', אבל אם בעודו בעוה"ז מקלקל סימנים אלו, אז גם באותו הגוף שלו שהוא חומר זך אין ניכרים סימנים אלו של פיאות ומילה, ואז לא יהיה ניכר לחיצונים, והם נאחזים ונדבקים בו, כי יחשבו שהוא מסטרא דילהון, ואין נזק יותר גדול מזה בעולם". גם האריך בזה שם בהדרוש הג' לשבת זכור (ד"ל, ב), כי הפאות הן "נמוס היהדות", וכתב לגבי מרדכי הצדיק דאע"פ שהי' קרוב למלכות ויושב בשער המלך עם שרי המלך, ומותר לו מן הדין להדמות להם, וכמ"ש בשו"ע יו"ד סי' קעח, והשרים אין להם פאות, עכ"ז הוא הי' נזהר מאד לגדל פאות גסות ועבות, להראות שהוא נבדל מהם; עיי"ש.

בכהנ"ל ראה לעיל ח"ב פ"ד ("חקות גויים"), שם פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא"), ושם פ"ט ("הדרת פנים – זקן").

**דברי הגאון בעל בן איש חי בספרו עוד יוסף חי בכוונת
הברכה שלא עשני אשה – שמודה לה' על הזקן
ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן".**

בעמ' רם, יש להוסיף ערכים אלו:

רבי אליעזר גורדון
(אב"ד ור"י טלו)

שיטתו בענין היחס שצ"ל לתלמידי הישיבות המקילים בתספורת הזקן
(האם לתת להם סמיכות חכמים; ללמדם אומנות השו"ב; וכו') – ראה לקמן
ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג ואות ה.

רבי משה מרדכי עפשטיין

(אב"ד וראש ישיבת סלובודקה ומח"ס לבוש מרדכי)

"... מזה יתבונן כל איש מישראל לחוס על בניו רק כשהולכים בדרכי
ה', אשר הם דומים בצבעם וצביונם אל יולדיהם. שומרי שבת ומגדלי זקן. אך
לא לאלה שאינם דומים כלל בצביונם לבית ישראל. כי רחקו והלבישו צורה
אחרת מחללי שבת ובוזי קודש. אלה לא יחשוב לבניו... אם הבנים הסירו
מעליהם הצלם הקדוש הזה, יעשה אכזרי עליהם כעורב כי בנים כחשים המה"
("פתיחה" לספרו "לבוש מרדכי", ע"מ ב"ק, ווארשא, תרס"א).

"שמעתי שהגאון ר' משה מרדכי [עפשטיין] ז"ל רצה שיגדלו זקן,
והבחורים לא רצו מפני שהיו באים בשנים. ואחרי השחיטות בשנת תרפ"ט
כשבאו לירושלים רעשה העיר...". (שו"ת פאת שדך, להג"ר שמואל דוד
הכהן מונק, ירות"ו, תשל"ה, סי' קיא).

האדמו"ר מוהרש"ב (רבי שלום דובער) מליובאוויטש

(א) ספרו "ספר השיחות – תורת שלום", שיחת שמחת תורה ה'תרס"ז (עמ'
74): דבריו בענין קיפול (וכ"ש הסרת) שער הזקן (שזהו "מנגד לאלקות",
ודקיום מציאות האלקות שבנפשנו תלוי' בזה וכו' וכו') – נעתקו לעיל ח"א
עמ' שב-שג (הערה 452), עיי"ש דברים נוראים.

(ב) מ"ש שאין ליתן תמיכה מ"כולל רמבע"נ" באה"ק ת"ו לאלו "הנוגעים בזקנם בהשחתה כל שהוא, וכ"ש במספרים שלא כעין תער" – הועתק לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ה, עיי"ש בדבריו החריפים.

(ג) "מודעה רבה" שלו (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ"י. כסלו-טבת תשמ"ב, ובס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב" ח"ב עמ' תתקכז ובספרו שו"ת תורת שלום סימן מה):

מודעה רבה

לאחב"י מאמינים בני מאמינים, היות כאשר נמצאים רבים המקילין לעצמן להשחית פאת זקנם במספרים ותולים א"ע כמה שהובא בשו"ע⁷ ואומרים שעושים זאת עפ"י דין דשו"ע, עלינו החיוב להודיע ברבים כי טועים המה כי איסור גמור הוא מדאורייתא כמו שהוכיחו ובררו הרבה גאונים קדמאי ובתראי שעוברים בזה על כמה לאווין, וכמו שהוכיח כ"ק אדמו"ר נבג"מ הצ"צ⁸ וגם הגאון החכם חזקי' דיא מודינא בשד"ח⁹ מביא כמה גאונים ובראשם הגאון בעל מעשה רוקח¹⁰, וגם הגאון חיד"א בספרו הגדול ברכי יוסף החליט לאיסור חמור¹¹, ע"כ מחויבים אנחנו להודיע לכל אנ"ש אחב"י מאמינים בנ"מ בה' ותורתו שלא יקילו ראש ח"ו באיסור זה ולהיות נבל ברשות התורה. וכאו"א מחויב להודיע לאנשי ביתו האיסור החמור הזה למען לא יהי' שורש שיצמח ממנו פרה ראש ולענה מב"ב וכל הדברים אשר כתבנו שבוע העברה ידעו שכל הדברים אמורים עפ"י דת תוה"ק ומי שיעבור ע"ז ידע שעון הזה תלוי בראשו, והשומע לדברינו אלה יתברך בברכה מרובה בכט"ס.

(ד) מ"ש בנוגע לתלמידי הישיבה המשחיתים זקנם ר"ל לא יעברו לפני התיבה – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות א ("שליח ציבור").

(7) ראה לעיל ח"ג "טענה ומענה א".

(8) ראה לעיל ח"א עמ' רלז-רמב.

(9) ראה לעיל שם עמ' רנד-רנו.

(10) ראה לעיל שם עמ' קעב-קעג.

(11) ראה לעיל שם עמ' קצה-ר.

ה) הנהגתו בענין אי סירוק הזקן במסרק - ראה לקמן בהוספות לח"ב פ"ב.

שם : בענין היחס לדבריו ע"י הגה"ק מהר"י ט"ב מסאטמאר, ראה ס' שיח זקנים (להרב ישראל חיים בן הגאון רבי אפרים אשרי - ברוקלין, תשס"ד) ח"ה עמ' רעו "סיפר לי הגה"ק מפאיע שליט"א, שמעתי מהרה"ק מסאטמאר זצ"ל שאמר בזה"ל, היו שני צדיקים בדור ההוא . . והשני, אותו לא הכרתי, רציתי מאד להכירו, וכואב לי שלא הכרתי, הרש"ב מליובאוויטש, הי' אש להבה".

חפץ חיים (עמ' רסא-ער)

עדות חתנו של החפץ חיים ונכדו בענין הסרת הזקן

עדות חתנו של החפץ חיים (הג"ר מנחם מענדל יוסף זאקס זצ"ל) ונכדו (הג"ר אברהם גרשון זאקס זצ"ל) בענין הסרת הזקן (אף בלא תער) בכלל (ובמיוחד ע"י מכוונות גילוח) ועל הצער הגדול והעגמת נפש העצומה שהצטער מרן החפץ חיים על תלמידיו שלא שמעו לקולו והסירו זקנם (עד כדי כך שהי' מונע את עצמו מלשמוע קרה"ת כשנותנים עלי' למי שאין לו זקן) - ראה בפתיחת החיבור הנוכחי עמ' 18. עדות הגרמ"י הכהן בלוי זצ"ל שלא הי' דרכו של החפץ חיים לברך למי שמגלח זקנו - ראה לעיל שם (שם עמ' 38).

קודם הערה 413 (עמ' רסא)

בענין קבלת הכרעותיו של מרן החפץ חיים

יש להוסיף: "ואין לחלוק על המשנה ברורה כיון שספריו נתקבלו בכל העולם ודינו כרבן של כל ישראל וכרבו מובהק (אם לא כיוצא מהכלל בראיות גדולות)" - "אז נדברו" (להגרבי"י זילבר שליט"א) ח"ז סי' סד.

עוד בדעת מרן החפץ חיים בענין יפוי וישור שערות הזקן

עוד בדעת מרן החפץ חיים דאסור הסרת הזקן בסם או במספריים ואפי' יפוי וישור שערות הזקן אסור משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג מ"ש בשיטתו בזה, עיי"ש.

דין מגלח זקנו לענין נאמנות וחזקת כשרות

דברי מרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פ"ג דיש למגלח זקנו דין של "רשע" – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח.

בפתיחה (עמ' רסא) ואות ז (עמ' רסט)

בענין הצער שהצטער מרן החפץ חיים שלא הי' יכול לפעול על תלמידיו שלא לספר זקנם ושהי' מוכיח אותם ע"ז בתדירות

ראה עד"ז בס' "האיש שלא נכנע" (תולדות הרה"ח ר' אליעזר ננס – ירות"ו, ה'תשנ"ז) ח"ב עמ' 746: "פעם נסע רבי אליעזר בשליחות כ"ק אדמו"ר הרשב"ב אל הגאון בעל החפץ חיים זצ"ל. בביקורו אצלו, שאלו החפץ חיים: מדוע אצל החסידים כולם מעוטרים בזקן, והרבי לא צריך אפילו לדבר על זה; ואילו אני מדבר ומדבר על כך – ואין שומעים בקולי?!"

עוד עדות בשיטתו בנדו"ד

"שמעתי שפעם הי' בחור שישן אצלו [היינו אצל מרן החפץ חיים] תקופה קצרה וסילקו הצדיק מביתו כאשר ראה שהוא מגלח זקנו במכונת גילוח ולא עזר שום הסברים" (ס' הצדיק רבי שלמה, שהי' מתלמידיו של מרן החפץ חיים).

הוכחה מדברי מרן ה"חפץ חיים" דמספריים לעולם משירות שצרה הנרגשת

ראה לעיל במילואים לה"מבוא."

עוד הוספות בענין דעת מרן החפץ חיים בנדון

"מי מילל ומי פילל שיבוא יום, וביודעים יעלימו עין מפסקיו"

ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונות גילוח" ובמילואים לח"ב פ"ד: "איסורי חקות גויים".

וראוי להתבונן: "וכמה תמוה הדבר, הלא פסקי החפץ חיים יושבים ראשונה בממלכת התורה, ואף בדברים קלים... ואילו כאן [בענין הסרת הזקן] שכה הזהיר והתריע רבינו ז"ל על ענין חמור זה בכל ספריו, מי מילל ומי פילל שיבוא יום, וביודעים יעלימו עין מפסקיו" (הג"ר בן ציון וואזנר בקובץ "אור ישראל" כג עמ' סד).

עמ' 18 ועמ' רסא ואילך

עוד בשיטת מרן החפץ חיים בענין עלי' לתורה להמגלח זקנו

ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות ד.

השפעת מרן החפץ חיים על תלמידי ישיבתו - ישיבת ראדין בענין גידול הזקן

"ישיבת ראדין נוסדה ע"י מרן החפץ חיים בשנת תרכ"ט . . . רובם של תלמידי ראדין בדומה לנובהרדקאים לא גילחו את זקניהם, ולא גידלו בלורית, עפ"י קפידתו של החפץ חיים על כך, אחרת מן הנוהג בישיבות ליטא" (קונט' "הנותן אמרי שפר" - ראשי פרקים בתולדותיו של רבנו הזקן הצדיק מרן רבי נפתלי טרופ זצ"ל - נדפס כהקדמה לס' חידושי הגרנ"ט השלם הוצאת "אורייתא" ירוש'ו, ה'תשמ"ט - בעריכת ראש המכון הר"ר מנחם מענדל גערליץ, עמ' ח הערה 21).

רבי יוסף חיים זוננפלד - רבה של ירושלים

(עמ' רעג)

עוד בשיטתו בענין איסור הסרת הזקן ע"י משחה ("סס") - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ט.

דרכי תשובה (עמ' רעד)

אות ג בהמובא מס' "בית שלמה", יש להוסיף מ"ש באותו ספר מיד קודם לכך (באות טו):

"עוצם דביקתו בה' הי' עד להפליא והיו עיניו ולבו תמיד ממש בכל תנועותיו והרגשותיו לעסוק בחפצי שמים וכיורה רותחת לבבו בוער בקרבו ברשפי אש קודש וצעק ואנח בכל עת על פירצות הדור וגם להבאים לקבל ברכתו הוכיחם על פניהם להטיב דרכיהם לנהלם באורח מישור יראת ה' על פי רוח ישראל סבא ושלא לשנות לשונם ומלבושיהן ושלא לגלח פאת זקנם וראשיהם, ורגיל על לשוננו כי הקצוצי זקן ומגולחי פאה כשהולכין מהעוה"ז אז אשמם בראשם רישומם ניכר מבחוץ ונראה בבושת פנים כי סר צלם מעליהם ומה יפה ונעים הי' לפניו חסידים ואנשי מעשה ות"ח ובפרט נערי

בנ"י ההולכים במלבושי כשרות לומדי תורה וצלם אלקים על פניהם ולהם הראה בקדושתו פנים שוחקות כאב את בנו ירצה באהבה רבה ועזה וקיים אהבת צדק ותשנא רשע במדת אמת לאמתו שהיו נר לרגליו ואור לנתיבתו ולפניו חנף לא יבא".

הנאון הרונאצ'ובי (ראנאטשווער גאון)

(עמ' רפד-רפה)

בקובץ "המאור" (שנה ס, קונטרס ב - כסלו-טבת, ה'תשס"ז) עמ' סח במענה לשאלה "רצוני להעיר הערה קטנה, בקונט' האחרון כתבתם אודות 'דעת גאוני ליטא בגלוח הזקן' ונדפס שם מהגאון הראגאטשובי ז"ל, והרי ה'צפנת פענח' הי' שייך למחנה חסידי חב"ד, כנודע" - השיב המערכת (הג"ר מאיר אמסעל, מיסד "המאור" והעורך במשך ששים שנה - ושחל"ח בחודש שבט, ה'תשס"ז, תנצב"ה): "וכי בשביל שהי' חסיד איננו כבר מגאוני ליטא, והלא 'הרבה' גאונים וצדיקים אמתיים הי' בליטא והיו חסידים מובהקים. חבל, שלאחרונה נשתנו המושגים, אבל המציאות לא ישתנה".

בעמ' רצ, יש להוסיף ערך זה:

רבי אברהם יצחק הכהן קוק

כתוב בספר נפש הראי"ה לשלושה באלול (מכיל הספדים ודברי זיכרון על הרב אברהם יצחק הכהן קוק, מפי בנו הרב צבי יהודה זצ"ל. וליקוט אמרים מעשים והנהגות אודות הראי"ה קוק שנאמרו בימי הזיכרון הראשונים לפטירתו ולוקטו לספר ע"י בנו הרצי"ה) בסימן קנ, עמ' 64 (במהדורת תשע"ג):

"התנגד מאוד לגילוח הזקן, גם באופן המותר, ולגידול בלורית, והעיר על זה לבני הישיבה שבאו מחו"ל. וכשנעשו הפרעות בשנת תרפ"ט ונהרגו הקדושים מיישיבת חברון, בכה ואמר - : שמא מפני שגילוחו הזקנים וגידלו שערם". ושם בהערה 126: "פיסקא זו נוספה בידי מרן הרב צבי יהודה [קוק] זצ"ל במהדורה זו."

ועד"ז בס' אוצרות הראי"ה כרך שביעי עמ' 542:

"בהפרעות (בשנת תרפ"ט) בחברון מצאתיו ביום ראשון יושב וכוכה והבליט מפיו

שמה מפני שהכניסו תלבושת והנהגה חדשה בארץ (היה מתנגד לגלוח הזקן) (כמובן במכונה או בסם) ובלורית ואולי גם בגדים קצרים, ובישיבה העיר כ"פ ע"ז (אבל קשה היה לשנות ההרגלים שבחו"ל). " [מרשימת תלמידו המובהק הגאון רבי יצחק אריאלי זצ"ל בעל עינים למשפט].

ראה מקבילות לזה בדבריו של מרן החזון איש (לעיל בערכו אות יא - עמ' שז) ולקמן במילואים לשם.

בשיטתו אודות דין מכונות גילוח - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א. שיטתו ע"ד שוחט המגלח זקנו - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח אות א.

רבי חיים עוזר גרודזינסקי

(הגאון אב"ד ווילנא, מח"ס "אחיעזר", ואבי "ועד הישיבות")

שיטתו בנדוננו מובאת לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א, עיי"ש.

רבי שרגא פייבל מנדלוביץ (עמ' שב)

מסופר בספר תולדותיו "שלוחא דרחמנא" (להרב אהרן סורסקי) עמ'

: 393-394

כשביקר פעם את אחד מחשובי עולם התורה דארה"ב בחליו, פנה אליו רש"פ בלשון נמרצה: "הב לי ידך שתחדל מלגזוז את הזקן - ותתרפא!" [מפי ותיקי התלמידים]. [וראה עוד עד"ז לקמן במילואים לח"ב ספי"ז].

הזקן היה בעיניו חלק טבעי מהצורה היהודית, שכל מחיר שבעולם לא ישווה לו. מסופר: כשנסע בפעם הראשונה מהונגריה לארה"ב, יצא רש"פ ברכבת אל עיר הנמל המבורג, ועל ידו ישב איש מלומד גרמני שהעסיק אותו כמעט כל הדרך בשיחה. בראותו שרש"פ הנהו אדם משכיל בר-דעת, ומבין גם בהוויות העולם, שאל הלה: "מדוע איש נאור כמוך מגדל זקן, דבר שאינו מתאים לאדם מודרני?" ענה לו רש"פ בגאווה דקדושה: "היו זמנים שאומות העולם גזרו עלינו ללבוש סמל יהודי, בכדי להבליט ולהראות שאנחנו שונים מכל אומה ולשון. אולם במרוצת הזמן נוכחו הגוים להבין שהדבר אינו מן הצדק, כי הלא גם היהודים יצורי אנוש המה כשאר העמים. אפס, לא נכון הדבר. באמת שונים אנחנו מכל האומות, וכל זרע אברהם יצחק ויעקב הם רחמנים, ביישנים (מלעבור עבירה) וגומלי חסדים - ואת השוני הזה שלנו מפגינים אנחנו באמצעות הזקן . . ."

תשכא

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

כשסיים את ההסבר, קם האיש הנכרי והושיט לו את ידו באמירה: "אני מוקיר ומכבד אותך על עמדתך" [מעדות הרב נתנאל קווין].

האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש

(עמ' שב)

דאין להסיר הזקן אף בלא תער

(גם) משום מראית עין וסייג ומיגדר מילתא וכו'

דברי הגה"ק האדמו"ר בזה – ראה לקמן בהשמטה לח"ב פ"ה אות א ואות ג; פ"ו עמ' תסו.

"דער ביסן ברייט דארף דאך דיר ניט איינגיין אז ביי דיר אין שול גייט א איד אן א בארד!"

ז"ע אנה ה' לידי רשימותיו של א' מחסידיו, ה"ה הרה"ג הרה"ח המפורסם וכו' רבי ישראל דזייקאבסאהן ז"ל ושם מסופר: "... כאשר נכנסתי למחרת להיכל קדשו אמר לי אתמול ה' אצלי א' מהבע"ב שלך בלא זקן (כפי הרגיל שכשמסירים את הזקן באיזה אופן שיהי' מחולקות ומושחים את העור שיהי' חלק ומזהיר). אמרתי שהוא איש זהיר במצות ולקח בודאי ע"י סם. ואמר לי, הלא הוא מתפלל בביהכנ"ס שאתה רב בו, ואיך זה שבביהכנ"ס שלך יהי' איש בלא זקן? ואמרתי לכ"ק אדמו"ר וואס קען איך העלפן, ואמר, איך ווייס וואס קאנסטו העלפן אבער דער ביסן ברייט דארף דאך דיר ניט איינגיין אז ביי דיר אין שול גייט א איד אן א בארד! נשבר לרסיסים יצאתי מחדר כ"ק אדמו"ר. ומה לי לעשות. וסיפרתי הדברים לפני הבע"ב והתחלתי לדבר על לבם ות"ל ע"י ריבוי דברים, ובטבע הבע"ב הרבה מהם היו באמת היימישע ערליכע תמימות'דיקע אידן, פעל זה עליהם וכמה מהם חדלו מלהסיר את זקנם במשך הזמן [שוב נדפסה רשימה זו (בשינויים קלים) בספר "זכרון לבני ישראל" (ברוקלין, ה'תשנ"ו) עמ' קעז-קעט].

בעזה"י בעדארף דער ענין

אין הדרת ישראל אויך פארבעסערען

העיריני ח"א גם מספרו "לקוטי דיבורים" ח"ג עמ' תכו-תכז, וז"ל:
"אידען האבן דרך ארץ פאר דער ווייס גרויער בארד און זיינען מכבד א ווייסע

בארד. לע"ע איז א ווייס גרויע בארד א יקר המציאות אין אמעריקא, בעזה"י בעדארף מען האפען אז בקרוב וועט זיך דער ענין אין הדרת ישראל אויך פארבעסערען. [ראה לעיל ח"ב פי"ט].

"ווי האט מען קיין מורא נישט

טשעפען זיך מיט דעם"

"... דו ביסט געזונט און וועסט אי"ה זיין געזונט, נאר די בארד זאלסטו נישט טשעפען, דאס טויג נישט, פע, דאס זאל מען נישט טשעפען. . דער רבי דער צ"צ איז דאך מרא דאתרא דמדינת רוסיא, און ער פסק'נט אז דאס איז א איסור דאורייתא, במילא דארף מען די בארד נישט טשעפען. . וגם הוא איז אַ ערלעכער, אבל שיניח את הזקן, און זאל זי נישט טשעפען, א ערלעכער איד דארף נישט טשעפען די בארד. . הזקן רומז לבחינות עליונות, בחינת עתיק, י"ג תיקוני דדיקנא, ווי האט מען קיין מורא נישט טשעפען זיך מיט דעם. . בכלל א איד דארף טראגען א בארד" (ספר המאמרים תרפ"ז עמ' רמ וספר השיחות – תרפ"ט עמ' 35 – משיחת שמח"ת תרפ"ז, רשימת השומעים ובלתי מוגה¹²). וראה לעיל במילואים לערך "מדרש רבה".

פירש "שלא שינו את לבושם"

בספרו "לקוטי דיבורים" ח"ג (תו, א) פירש מאמר חז"ל שלא שינו את לבושם (מדרש לקח טוב פ' וארא) – דשייך זה לזקן ופיאות וראה מ"ש ע"ז בס' אג"ק (להגה"ק בעל לקוטי שיחות מליובאוויטש) ח"כ עמ' שיב. וראה לעיל במילואים לערך "מדרש רבה".

"ואל תגע בשערות זקנך"

"... ואל תגע בשערות זקנך ויתן לך האלקים שנה טובה ומתוקה בגו"ר" (אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ ח"א עמ' תלו – ע"ד סדר הנהגה בעבודת ה').

12) להעיר מהקדמת ספר השיחות תורת שלום: "בשים לב לזה, אשר כותבי הרשימות כולם, היו חסידים ותיקים אשר כל דבור והגה של רבם קדוש הי' להם, אין כל ספק, אשר השתדלו ככל יכולתם לשמור על לשון הרב שלא להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו".

עובר במצות עשה ד"והלכת בדרכיו"

שיטת האדמו"ר מוהריי"צ דהמסתפר בזקנו אף בלא תער עובר במצות עשה ד"והלכת בדרכיו" – ראה לעיל ב"מילואים" לח"א ערך "פסוקי תנ"ך", בארוכה.

איך לייחס לחסידים המגלחים זקנם – "איך וויל אייך גאָר

ניט זען אַזוי"

"אַ חסידישער איד דאַרף דעם באָרד ניט שערן, מאַכן אַ שפיץ בערדל אַ פראנצוסקי בערדל, פע, דער זיידע [כ"ק אדמו"ר הצמח צדק] זאָגט אַז עס איז אַ איסור דאָררייטא, און ער איז דער מרא דאתרא ביי חסידים. איר אַלטע וואָס איר זייט געווען ביי דעם זיידן, ביי דעם טאַטן, ביי די פעטערס, ביי די שוועסטערקינדער איר האָט אַלע געזען גילוי אור, ווי אַזוי זייט איר מחלל את השם, איך וויל אייך גאָר ניט זען אַזוי, מילא די יונגע וואָס האָבן נאָך קיין אור ניט געזען, זיי דאַרף מען מקרב זיין, אָבער איר אַלטע ווי ווערט דאָס באַ אייך רעכט תירוצים באַנק וכו', דער זיידע דער מרא דאתרא האָט דאָך אָבער גע'אסר'ט [ובכח הרבה באמרו הדברים האלה] (ספר השיחות תרפ"ט, ליל א, יט כסלו, ריגא ב"שבע ברכות" של חתנו ובתו, עמ' 57-58).

* * *

מ"ש בענין סיבת המתחילים בהסרת הזקן במדינות שקודם לכן החמירו בזה – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ד.

עוד בדבריו בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום "סייג ומיגדר מילתא" – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה, בארוכה.

עוד בדבריו בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום "חשד ומראית עין" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ו.

מ"ש בענין איסור הסרת הזקן אף בלא תער משום "מנהג אבות" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ח.

דבריו בענין מנהג מדינת רוסיא, פולין וגאליציא בזה – ראה לקמן שם.

דבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "כיבוד אב ואם" - ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פט"ו.

דבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "שדוכים" - ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פט"ז.

תשובתו הארוכה בענין שו"ב המסתפר בזקנו (ששם דן גם בענין חזקת הכשרות של המסתפר בזקנו לענין עדות; בענין רב המיקל בזה; ועוד) - ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח, עיי"ש.

מ"ש בענין תלמיד ישיבה המסתפר בזקנו - ראה לקמן ב"מילואים" שם אות ה.

מ"ש בענין רב המגלח זקנו - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה, פ"ו ופי"ח. וע"ע עתון "כפר חב"ד" 1174 (ה' שבט תשס"ו - ברשימת הג"ר חנני' יוסף אייזנבך).

מ"ש בענין לימוד עם אנשים פרטיים המקילים בזה - ראה לקמן שם.

מ"ש דהמגלח זקנו לא ימצא במושב דתי באה"ק - ראה לקמן שם.

חזון איש (עמ' דש)

נוסף על המובא בהערך אודות שיטת מרן החזון איש בענין דין מכוונות גילוח, יש להוסיף:

ראה בפתחת החיבור הנוכחי במכתבו הא' של הגר"ח קניבסקי שליט"א ובמכתבו של הגאון רא"מ שך (שליט"א) ובמכתבו השני של הגר"ש הלוי ואזנר.

ע"ע מה שהעיד בשיטתו הגר"ש הלוי ואזנר במכתבו לעיל עמ' 54-55.

עוד בשיטתו באיסור השתמשות במכוונות גילוח (וששייך בזה האיסור ד"לפני עוור") - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

עוד בשיטתו בענין הסרת הזקן ע"י "סם" - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ט.

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות) תשכה

דברי החזו"א דאין להורים להביע דעה בענין גידול הזקן ומ"ש דגידול הזקן זה לא מדת חסידות אלא ראוי לכל אחד – ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם").

דעת החזו"א באם נכון לקצר את הזקן בשביל שידוך – ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ז.

שיטתו באם יש יתרון במלמד תשב"ר בזקן מגודל – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח.

מ"ש החזו"א שלמגלחים זקנם נאבד חוש היופי – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט.

דעת החזו"א אודות השיטה ללכת בלי זקן כדי לקרב בני אדם אל התורה – ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט.

בשיטתו בענין לגדל זקן ולא להאריך שנות הבחרות – ראה לקמן במילואים ל"מדור סיפורים"

דברי מרן החזון איש ע"ד סיבת הפרעות ל"ע בעיה"ק חברון

ביום המר י"ח מנחם אב בשנת תרפ"ט

ביום יט אלול תשע"ז כתבתי למרן שר התורה הגרשי"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל:

"א"א זקני ע"ה נולד וגדל בפונובז שבליטא. הוא ביקר בפונובז בשנת תרצ"ד בערך בליווי אדוני אבי ע"ה וסידר סרט מקצועי של ישיבת פונובז הק', שהראה את הגה"צ הרב מפונובז זצ"ל בהגדת שיעור לפני תלמידיו, חברי ההנהלה הי"ד, בנין הישיבה וכו'. במשך השנים, זקני ואבי ע"ה קיימו יחסים עם הגה"צ הרב מפונובז ובנו נשיא הישיבה הק' הרב אברהם כהנמן ז"ל. כשעבדתי על הוצאת הספר "הדרת פנים זקן", סיפר לי הרב אברהם כהנמן ז"ל ששמע מפי הרב גריינמן זצ"ל כי כאשר היו הפרעות ל"ע בעיה"ק חברון בשנת תרפ"ט התבטא מרן החזון איש זצ"ל שסיבת הדבר נעוצה בעובדה שהתלמידים שבאו אז מחו"ל ללמוד בישיבת כנסת ישראל אשר בחברון היו מגלחים זקנם. נא לאשר אם חו"ד זו של החזון איש היה ידוע למרן שליט"א או למישהו אחר, ואם כדאי לפרסם הדברים."

וז"ל תשובתו של מרן הגרשי"ח קניבסקי שליט"א:

"נכון"

שוב מצאתי שהתבטא כיו"ב גם הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק -
ראה לעיל בסמוך במילואים בערכו.

לאחר זמן הגיע לידי קונטרס מגן ומושיע ("דברים שנאמרו מפכ"ק
מרן אדמו"ר שליט"א מפיטסבורג בדבר חשיבות גידול זקן ופיאות" - שנת
תשמ"ג) ושם בעמ' ח:

"ועדיין צריכים אנו להודיע בשער בת רבים מה שראיתי בשם גאון
ישראל ה"חזון איש" זי"ע שבדבריו נתנוצצה רוח הקודש, שכאשר היו
הפרעות בארה"ק ל"ע בשנת תרפ"ט ונהרגו אז כמעט כל בני ישיבה ידועה
הי"ד התבטא ואמר שסיבת הדבר נעוצה בעובדה שהתלמידים שבאו מחו"ל
ללמוד בישיבה ההיא היו מגלחים זקנם עכדה"ק. והרי הדברים נוקבים
ויורדים עד התהום מזעזעים ומחרידים את הלבבות."

שו"ת משנת בנימין (עמ' שז)

"ספרו שו"ת משנת בנימין. ובעברי עליו שבעתי נחת, שבעת הזאת
ובמדינה הזאת, אשר בלשון כ"ק מו"ח אדמו"ר (שליט"א) במבואו לקונטרס
עץ החיים 'אברכים מתוארים בתוארי גאונים עילונים, קצוצי זקן וגדועי פאה,
מפלפלים בסוגיא עמוקה ובונים מגדלים להקיל בכל דבר מצוה, ולהעמידה
ערומה גוף בלא נשמה, וקרנים להם לסתור סברת הגאונים ולנתוץ איסורים
ראשונים'

"נדפס ספר מחזיק במנהגי אבותינו וכוחא דהיתרא לא עדיף לי' לכפות
בשביל זה את השכל הישר ולהטותו מדין אמת לאמתו" (לקו"ש חכ"א עמ'
382).

בעמוד שי, יש להוסיף ערך זה:

הנה"ק בעל אמרי אמת מגור

"לא טובה השמועה ששמעתי שיש בתוכם . . העברת הזקן גם במספריים
אצל אנשים . . עזבו נא דרכי היצה"ר האלה ויהי' השי"ת בעזרכם" (אוסף
מכתבים - הוצאת אונסבורג, תש"ז - מספר נח).

בעמוד שי, יש להוסיף ערך זה:

רבי יחזקאל אברמסקי

(מח"ס "חזון יחזקאל" על התוספתא)

"סיפר לי מוח"ז הגה"צ מוואידיסלוב זצ"ל, שנסע פעם מאמריקע ללאנדאן, ופגש שם את הגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל, שאל אותו בשלומו של הרה"ק מהריי"ץ מליובאוויטש זצ"ל (הכיר אותו מרוסלאנד), אמר לו זקני, ער האָט גענומען יונגעלייט און זיי אָנגעטוהן מיט בערד¹³. אמר על זה הגאון ר' יחזקאל, האָט ער דאָך אַ פולע [אַ סאָך] אויפגעטאָן¹⁴ (ס' שייח זקנים", ח"ה עמ' רפא, להרה"ג ר' ישראל חיים אשרי – בנו של הגאון רבי אפרים אשרי זצ"ל – ברוקלין, תשס"ד).

הגר"א (רבי אהרן) קוטלר (עמ' שיא)

ראה בפרטיות לקמן ח"ב פ"א אות א' מה שהעידו אודות שיטתו בענין איסור מכוונות הגילוח, עד היכן הדברים מגיעים.

שיטתו בחיוב גידול הזקן מצד מנהג אבות – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח.

שיטתו בדין בחור שהוריו מתנגדים לגידול זקנו – ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו.

בעמ' שיח, יש להוסיף ערך זה:

רבי יצחק הוטנר

(ר"י ישיבת רבי חיים ברלין, מח"ס "פחד יצחק" ושי"ס, חבר מועצת גדולי תורה דארה"ב וקנדה)

בעת ההו"ל של המהדורה השני' דספר הנוכחי הרשה לי הגאון רבי יצחק הוטנר (שליט"א) [ז"ל] לפרסם בשמו אשר כדאי להשתדל בכל מקום שיגדלו זקנם וכן הוא משתדל בכל מקום שידיו מגעת אצל כל סוגי אנשים שיגדלו זקנם.

13. הוא לקח אברכים והלביש עליהם זקנים.

14. אם כך, הוא הרי פעל הרבה.

וכאן המקום אתי להודות לו על אשר עודדני בעבודתי בהחיבור הנוכחי, וגם מסר לידי כמה פרטים ע"ד שיטת גדולי דור העבר ז"ל.

[מה שהעיד לי בשיטת הג"ר חיים עוזר גרודזינסקי בנדו"ד - ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א אות א (עמ' תשטו-תשטז)].

הגה"ק מסאטמאר (עמ' שלב)

עוד מדבריו (בענין גידול הזקן להוציא מלבן של המשחיתים) - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה אות א. בענין המסירות נפש שלו למען הזקן בזמן מלחמת עולם השני - ראה לקמן במילואים ל"מדור סיפורים". וע"ע במילואים לח"ב פ"ח בהערה (בענין גידול בלורית וכו').

הגרי"י קניבסקי ("סטייפלער גאון") (עמ' שכה)

הגאון ה"סטייפלער" - לא נגע בזקנו,
אף בבחרותו ואפילו בצבא הרוסי

בס' ארחות רבנו ("מארחות חייו הקדושים של רבנו הגאון החסיד רבנו ומאורן של ישראל מרן הגרי"י קניבסקי זצלה"ה בעל ה"קהלות יעקב" - בני ברק, ה'תשנ"א) עמ' ר (אות יז):

"ספר לי הגרח"ק שספר לו מו"ר שהקפיד שלא לגזוז את זקנו ואף פעם לא גזזו (חוץ מהמקרה דלהלן), וגם בהיותו בצבא הרוסי התייחסו אליו טוב והרשו לו ללכת עם הזקן רק אח"כ כשהי' בצבא הפולני והם אנטישמיים גדולים והכריחוהו להוריד את זקנו ואח"כ גדלו ויותר לא נגע בו (א"ה, מזה נראה שנלקח פעמיים לצבא פעם הרוסים ופעם הפולנים)".

מ"ש בטעם המצווה

יש להוסיף: שוב בא לידי ספרו "חיי עולם" (נדפס בסו"ס "קהלות יעקב" ע"מ שביעית - ב"ב, תשכ"ו) ושם פ"ב ס"ק י"ב: "וצמיחת הזקן באיש, ולא באשה, הוא מחסדי השי"ת, למען יהא היכר בין איש לאשה - למען לא יתערבו (מבלי היכר) ויבואו ח"ו לידי חטאים נוראים המכלים מנפש ועד

תשכט מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

בשר ר"ל – עיי"ש. [ראה לעיל ח"ב פ"ג ("לא ילבש גבר שמלת אשה") ופ"ז ("טעמי המצוה – לאור ההלכה")].

עוד בשיטתו באיסור מכונות גילוח

ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א עוד בשיטתו בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח [ע"ש דלפ"ד אסור להשתמש בכל מכונות גילוח מכל הסוגים; באם ראוי להתחתן עם בחור ישיבה המגלח זקנו במכונות גילוח; חינוך תלמידי ישיבה בנדון].

הנהגתו בשערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים

ראה במילואים לח"ב פ"ב נספח ב' – הנהגתו בקודש לגנוז שערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים ושולחים השערות לגניזה בבית הקברות יחד עם ה"שמות".

הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין סריקת הזקן

ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ב.

האדמו"ר מליובאוויטש (עמ' שיט ואילך)

מ"ש בארוכה שלא לשנות לגריעותא הענין בגידול הזקן מצד מנהג אבות – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח.

הנהגת אביו הגה"ח המקובל כו' מוהרלוי"צ בנדו"ד – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ד: "מסירת נפש".

עוד בדבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "שידוכים" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פט"ז, בארוכה.

עוד בדבריו בענין מניעות בגידול הזקן מצד "פרנסה" – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ז, בארוכה.

מ"ש בענין עובד בעשיית תפלין שהסיר זקנו ותלמיד ישיבה וגבאי בית הכנסת לענין גידול הזקן – ראה לקמן ב"מילואים" לפ"ח אות ה.

מי זכה להחזיר העטרה דגידול הזקן לארה"ב

"אין ממטירי כאן לכתוב על אותה דמות מופלאה השוכנת בתוככי היהדות הדתית, על האדמו"ר מליובאוויטש (שליט"א), ובודאי לא על כל הסגולות היקרות ועל ספירת חסידותו, בה הכניס אלפי יהודים ילידי אמריקה, או על השפעתו הגדולה על ההמונות בית ישראל. ברצוני רק לומר – וכולם, הרחוקים והקרובים, יודו – שליובאוויץ היתה הראשונה שהראתה את דמותו המקורית של היהודי ההיסטורי – הנצחי, המעוטר בזקן שיורד על פי מדותיו ועל אופק האמריקני נראו, יהודים שזקן מהדר את פניהם. עד שבאה ליובאוויץ, ראינו – וזה ג"כ ה' יוצא מן הכלל – יהודי בעל זקן שכבר הלבנינו שערותיו, יהודי בא בימים ששערות זקנו היו כבר לבנים עוד אפשר ה' למצוא, אבל זקן שחור או צהוב על פני אנשים צעירים, לא היו קיימים כלל וכלל. וכאמור ליובאוויץ היתה הראשונה להחיות ולהלביש את היהודי בלבוש – זקן, ואחרי' באה 'סטמור' ובהשפעתם הבלתי ישירה, חדר רעיון הזקן לאברכי ה'כולל' והישיבות" (מאמרו של הרה"ג וכו' ר' שמחה עלברג, "הפרדס" חוברת ט' שנה נב – סיון, תשל"ח: "הצורה החיצונית של היהודי ההיסטורי").

* * *

במכ' י"ב טבת ה'תשל"ט לתלמיד ישיבת טלז כתב הגה"ק מליובאוויטש [הבא להלן ה"ה תרגום מאנגלית הנד' במכ"ע "כפר חב"ד" ליו"ד סיון, ה'תשס"ה]:

מכתבך מר"ח טבת הגיעני באיחור מה. אתה כותב בו שהפסקת להתגלח, בכוונה לגדל זקן.

במחוני שראית את הספר הדרת פנים זקן [הספר הנוכחי], שמחברו הוא תלמיד של ישיבת מיר, אשר נדפס לאחרונה, עם הסכמות מרבנים חשובים, על הרב-משמעות והחיוב והחשיבות של גידול זקן מלא. הספר כולל גם תשובות ברורות מגדולי ישראל שנשאלו לדעתם בנושא זה.

השי"ת יצליח אותך שבנוסף לשמירת הקדושה של הדרת פנים, תלך מחיל אל חיל בלימוד התורה ובקיום המצוות בהידור...

תשלואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות) תשלוא

זה השלחן (עמ' שיט)

עוד מדבריו בנדון – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א ("מכונות גילוח").

שו"ת באר משה (עמ' 22-23; שכד)

עוד מדבריו בנדון איסור גילוח הזקן במכונות גילוח – ראה לעיל במכתבו במילואים ל"מכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד" ולקמן במילואים לח"ב פ"ח אות ג. וראה עוד שו"ת באר משה ח"ה סקל"ח: "בזקן בודאי יש מצוה שלא לנגוע בו".

הגה"ק מפאפא (עמ' שכו)

עוד מדבריו בנדון – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ה אות ד.

הגה"ק מקלויזענבורג (עמ' שכו)

עוד בשיטתו בזה – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונות גילוח".

שו"ת מנחת יצחק (עמ' שכו)

הניף ידו שנית בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח בשו"ת מנח"י ח"ז ס"ג ודבריו מובאים לקמן במילואים לח"ב פ"א אות א'. ועיי"ש שכתב ע"ד תשובתו בענין מכונה חשמלית הנ"ל שם "אשר קבלתי ע"ז כמה מכתבי תהלה מאת גדולי ההוראה שהסכימו לדבריי" והחזיק חו"ד דלפי מרן החת"ס ודעימי' "מכונות גילוח דהשתא המה כמו תער ממש".

דבריו ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" (י"ל ע"י בנו) סק"ה בענין כיבוד אב כשהאב מתנגד שהבן יגדל זקן – ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו. וראה עוד שם ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" סכ"א או"ב: "בודאי יותר טוב שלא לגלח זקנו כלל".

רבי שלמה זלמן אויערבאך (עמ' שכו)

ראה לעיל בהוספות למכתבי הסכמה כו' (ע' 57) במכתב הגרש"ז אויערבאך אל מחבר ספר הנוכחי:

"לענ"ד הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל. ואולי ע"י זה יתבררו ויתלבנו הדברים, ויהי' בכך הצלה מעון חמור".

וכן העתיקו ממכתב זה נכדיו של הגרש"ז אויערבאך בספר "הליכות שלמה" על הלכות תפלה (ירות"ו, תש"ס) פ"ב הע' 34.
ועוד כתבו שם נכדיו:

"אולם גם בלא כל החששות הללו [בענין גילוח הזקן ע"י מכוונות גילוח] היתה דעתו כי הראוי והנכון הוא לגדל הזקן, ובפרט לבני תורה, והתבטא פעם בפני אחד 'השאר נא את צורתך כפי שעשאה הקב"ה'. ואף חרג כמה פעמים ממנהגו, וביקש ממקורביו (שהיו כבר נשואים) שיאותו לגדל זקנם. מלבד שהעיר איך מחמירים בכל הדברים ואילו בזה אין חוששין למש"כ הצמח צדק (ליובאוויטש, חיו"ד סי' צ"ג) דאית ב' משום לא ילבש...". [ראה לעיל ח"ב פ"ג שכ"ד הרבה ראשונים ואחרונים].

מה שהאריכו נכדיו להביא שם משיטתו באיסור גלוח במכוונות גלוח - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

איך שהגרש"ז תמה מאוד על סברת האג"מ להקל במכוונות גילוח - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א (דיונים נוספים, דיון ו').

בענין אזהרת "לא ילבש גבר" - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג.

בעמוד שכו, יש להוסיף ערכים אלו:

רבי ישראל אבוחצירא

ה"כבא סאלי"

(אבא המתפלל" - רבם ומאורם של בני עדות המערב)

חוות דעתו בענין גלוח הזקן אפילו ע"י מספריים ובענין גידול הזקן כו' - ראה לעיל בפתיחת החיבור עמ' 41.

מ"ש שם שמתחילה לא הי' לו זקן והתפלל ובכה שיגדל זקנו - מסופר ע"ז בספר תולדותיו "בבא סאלי - רבינו הקדוש" (עמ' 279-298): "רבינו הקפיד מאוד שלא לגלח את הזקן וגער בכל אלו שבאו לביתו ופניהם

מגולחים וביקשם לגדל את זקנם. הוא עצמו לא תיקן את זקנו כלל ונהג בו כבכלי קודש. באחת ההילולות הגדולות עת הי' נהג רבינו לספר סיפורים אודות המשפחה, סיפר את הסיפור הבא:

"עד גיל ארבעים (40) לא צימח לי זקן, ובאותה תקופה כבר הייתי חושש שמא לעולם לא יצמחו לי שערות הזקן כשם שדודי לא צימח זקנו, והייתי דואג ומיצר על כך. באותו לילה לא עצמתי עין, ובמשך כל הלילה בכיתי והתפללתי לפני בורא עולם. איך אקיים את מצוות התלויות בזקן, הקשיתי, אם לא יהא לי זקן. בכיתי והתפללתי שיצמח לי זקני.

"באותו שבוע, הוסיף רבינו לספר, התחילו כבר סימנים של זקן וכך המשיך עד אשר הגיע למידת זקנו של אהרן הכהן שירד על פי מדותיו.

"ורבינו כשהי' מספר את הסיפור הי' נוטל את זקנו בידו ומנשקו ואומר: ב"ה, אני שמח שמעולם לא פגמתי בזקני כלל וכלל והוא נותר בקדושתו".

חור"ד בענין עושה בתים של תפלין המגלח זקנו – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ה'.

חור"ד גידול הזקן ה"ה סגולה לזרע בר קיימא – ראה לקמן ב"מילואים" לסוף ח"א: "מדור סיפורים".

שיטתו בענין גילוח הזקן מטעמי שידוכים – ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פט"ז ("שידוכים").

הבבא סאלי:

הזקן – חלק מצלם אלקים של האדם שאין לוותר עליו

"לאדמו"ר [הבבא סאלי זיע"א] היתה הערכה מיוחדת לענין גידול הזקן, והוא ראה בזקן חלק מצלם אלקים של האדם, שאין לוותר עליו, או להורידו חלילה, הזוהר הקדוש מרבה לדבר בשבח הזקן, והאדרות רבא וזוטא, מרבות בנושא הדיקנא קדישא על פי הסוד, הידוע ליודעי ח"ן... [לאדמו"ר בבא

סאלי זיע"א] הי' לו תמיד יחס מיוחד לבעלי זקן, אך רק לאותם שמעולם לא נגעו בזקנם. פעמים רבות בהזכירו את רשכבה"ג רבי יוסף חיים זצוקללה"ה, בן איש חי מבבל, הרבה לתאר את זקנו שגדל לדבריו, ע"פ תיאור הזקן המושלם של הזהר הקדוש. הוא ידע לקבוע את מדרגתו של אדם בעבודת ה' ובקדושה על פי זקנו. חסרון הזקן נגע לליבו מאוד וביום בו הרגיש שה' מילא את בקשתו והחל זקנו לצמוח, עת הי' כבן ארבעים, עשה יומא טבא לרבנן, הוא שמר על זקנו מכל משמר, ונזהר שחלילה לא תיתלוש ממנו אף שערה, בכל ימיו. כאשר הי' מדבר על הזקן הי' תמיד מחזיק בזקנו, ומנשקו. הוא הרבה להטיף לשומעי לקחו, שלא יגלחו את זקנם. (ס' מאור ישראל - תולדות ה"בבא סאלי" עמ' 88-89).

[דברי הבבא סאלי בענין מחילת העוונות ע"י גידול הזקן ובענין אשתו שמתנגדת לגידול הזקן של בעלה - ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ז ("מניעות מצד שידוכים ושלום בית"). מ"ש בענין סריקת שער הזקן, ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ב. מ"ש בענין קיפול שער הזקן, ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ב נספח א].

בעמוד שכו, יש להוסיף ערך זה:

שו"ת חשב האפור

(להג"ר חנוך דוב פדווא, אב"ד התאחדות קהילות החרדים דלונדון)

מ"ש דלפ"ד מרן החתם סופר אסור לגלח הזקן במספריים כעין תער ושכן נהגו כדבריו - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ב.

מ"ש דיש למכונות גילוח דין תער ממש - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א ("מכונות גילוח").

רבי ישכר בער הלוי ראטנבערג

(ראש אב"ד וואידיסלב)

בהוספה עמ"ש בהסכמתו לספר הנוכחי (לעיל "מכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד" עמ' 11) בענין איסור השתמשות במכונות גילוח, מספריים כעין

תשלח מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

תער וחיבוט ענין גידול הזקן – ראה בספרו "ירבה תורה" (י"ל ע"י בנו בשנת תשנ"א) ח"א עמ' ל שהגה"צ מפאפא התייעץ אתו בענין גילוח בתער ומספריים (וע"ש שאמר עליו הגאון בעל שו"ת חלקת יעקב – "דער וואַידיסלאווער רב איז אַ גרויסער מורה הוראה", ואמר לחתנו שבכל עת שיזמן לו שאלה "ישאלנו להרב מוואידיסלב"). ושם עמ' לא: "אף זכה להטות לב הרבה מבני ישראל לאביהם שבשמים. בדרשותיו ובשיחותיו בבית המדרש גרם שהרבה אנשים יגדלו זקנם".

רבי יעקב קמנצקי

(ראש ישיבת תורה ודעת)

שיטתו בענין גילוח הזקן ע"י מכוונות גילוח, הטעם שלא מיחו נגד זה גדולי הרבנים בארה"ב וע"ד בחור הרוצה להחמיר שלא ברצון הוריו – ראה לעיל ח"א פ"א עמ' שנו ולקמן במילואים לשם מספרו "אמת ליעקב".

רבי אלעזר מנחם מן שך

(ראש ישיבת פוניבז ומחבר ספרי אבי העזרי על הרמב"ם)

שיטתו בענין דין מכוונות גילוח – ראה תשובתו הנדפסת בפתיחת החיבור הנוכחי (עמ' 16).

עוד בשיטתו בענין איסור השתמשות במכוונות גילוח (אפילו למי שמגלח בתער להצילו מאיסור תער) – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.

רבי משה הלברשטאם

(מח"ס שו"ת דברי משה ור"י דברי חיים, ירות"ו)

שיטתו בענין גידול הזקן וכו' – ראה הסכמתו בפתיחת החיבור הנוכחי (עמ' 56).

רבי יוסף שלום אלישיב

(מגדולי פוסקי דורנו)

שיטתו בענין הסרת הזקן ע"י מכוונות גילוח – ראה לעיל עמ' תרסב ולקמן ב"מילואים" לח"ב פ"א.

דבריו בענין אב הדורש מבנו לגלח זקנו במכונת גילוח - ראה לקמן שם.
בענין שיטתו ע"ד סופר סת"ם המסיר זקנו בסם - ראה לקמן במילואים
לח"ב פי"ח.

רבי אהרן יהודה ליב שטינמן

(מגדולי גאוני ומנהיגי דורנו)

שיטתו בענין גידול וגילוח הזקן - ראה לעיל במילואים למכתבי הסכמה
וחו"ד.
שיטתו בענין גילוח הזקן במכונות גילוח - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א.
שיטתו בענין איסור הסרת הזקן משום מראית העין - ראה לקמן
במילואים לח"ב פ"ו.
שיטתו בענין גילוח הזקן ע"י סם ("משחה") - ראה לקמן במילואים
לח"ב פ"ט.
שיטתו בענין מהו הדין כשההורים מתנגדים לגידול הזקן - ראה לקמן
במילואים לח"ב פט"ו.
שיטתו בענין עלי' לתורה למי שאין לו זקן - ראה לקמן במילואים לח"ב
פי"ח אות ד.

רבי ש.י. ניסים קרליין

(מח"ס חוט שני ואב"ד רמת אהרן וראש כולל חזו"א)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונת גילוח - ראה לקמן במילואים לח"ב
פ"א: "מכונת גילוח".

רבי מיכל יהודה ליפקוביץ

(מח"ס מנחת יהודה וראש ישיבת פוניבו לצעירים)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונת גילוח - ראה לקמן במילואים לח"ב
פ"א: "מכונת גילוח".

תשלז

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות)

רבי יצחק רצאבי

(מח"ס שו"ע המקוצר ושו"ת עולת יצחק)

שיטתו בענין גילוח הזקן במכונת גילוח – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונת גילוח".

רבי משה שטרנבוך

(מח"ס "מועדים וזמנים"; שו"ת תשובות והנהגות; וש"ס)

שיטתו בענין דין מכונות גילוח (ועוד) – ראה מכתבו אלי בפתחת החיבור הנוכחי והמובא ממכתב אחר אלי הנדפת לעיל ערך "חזון איש" אות א' ובח"ב פי"ד ("מסירות נפש שלא להעביר הזקן") ולקמן במילואים לח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם").

רבי חיים קניבסקי (עמ' תשב)

(בנו של הגאון ה"סטייפלער" ומגדולי גאוני דורנו)

בשו"ת הגר"ח קניבסקי בסו"ס "אשי ישראל" על הלכות תפלה (ירות"ו, תשנ"ח) עמ' תשטז, במענה על השאלה ע"פ שו"ע או"ח סי' ד סי"ט דמגלח ראשו צריך נטילת ידים, שיש לעיין האם ה"ה במגלח רק זקנו, השיב הגר"ח קניבסקי:

"תשובה: אסור לגלח זקנו".

מה שהאריך הגר"ח קניבסקי (בספרו אורחות יושר) באיסור וגנות גילוח הזקן אפי' במספריים וסם וכ"ש ע"י מכונות גילוח, ובחשיבות גידולו – ראה לקמן בסוף הספר: "הוספה ו".

בענין הוראת והבטחת הגר"ח קניבסקי: "תקבל על עצמך לגדל זקן ותבריא" – ראה לקמן בסמוך ב"מילואים" ל"מדור סיפורים".

מ"ש שהי' כמעט היחיד בישיבתו שלא גילח זקנו ומ"ש "אנשים מוכנים למות – ולא לקבל על עצמם דבר קטן" – ראה לקמן במילואים ל"מדור סיפורים"

עוד מדבריו בענין איסור כל מכונות גילוח בלי יוצא מן הכלל – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"א: "מכונות גילוח". דבריו בענין איסור הסרת הזקן גם ע"י סם ע"פ דברי השבלי הלקט – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג.

מ"ש הגר"ח קניבסקי דגילוח הזקן סגולה לזרעא חי' וקיימא - ראה לקמן בסוף מילואים לח"ב פ"ז.

מ"ש "לא אמרתי שאשתך תגדל זקן" - ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ז.

שיטתו בענין זימון למי שאין לו זקן - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ח אות ד.

רבי שמואל הלוי ואזנר (עמ' שכה; 19; 54-56)

(מח"ס שו"ת שבט הלוי)

ראה עוד מדבריו בענין איסור גילוח הזקן במכונות גילוח לקמן במילואים לח"ב פ"א (ושם משו"ת שבט הלוי ח"י סקל"ו: שזהו איסור חמור של תורה ואין ספק שיש חיוב חינוך ותוכחה על ראשי הישיבות בכל מקום להזהיר תלמידיהם להרחיק משחית זה, ע"ש; ומשו"ת שבט הלוי ח"א סימן קצח: איסור מכונות גילוח - "מוסכם בפי כל גאוני עולם" סברת האג"מ להקל - "אינה נכונה ולא נתקבלה"; במכתבו בענין אם יש לדמות מכונת גילוח למלקט ורהיטני; דיון ו. ואם יש מקום להקל מטעם דהמכונות הוי בגדר "כתישה" "וטחינה", ולא "גילוח").

ה ש מ ט ה

רבי משה חיים לוצאטו (הרמח"ל)

(עמ' קפח)

ע"ד הנהגתו בגידול הזקן

כתב הרמח"ל לרבו הגאון רבי ישעיהו מרדכי באַסאַן (רבן של פדובה ומחבר ס' שו"ת "לחמי תודה" - ונציה תק"א) באגרת שי"ל בס' "אגרות רמח"ל ובני דורו" (מכון רמח"ל, אה"ק, ה'תשס"ט [מהדורה שני']) אגרת נג (עמוד קעה): "ואשר לא השיבותי על ענין גידול הזקן..באמת כבר מזמן גדלתיהו". ושם בהערת המהדיר (הערה 230): "הר"י באסאן עזב את פאדובה כשהי' הרמח"ל בן ארבע עשרה שנה..רבינו [הרמח"ל] ענה לרבו באגרת זו (בשנת הת"ץ) 'כבר מזמן גדלתיהו' - זאת אומרת לפני שנה או שנתיים, דהיינו כשהי' הרמח"ל בן עשרים, או אפילו לפני, הי' כבר מגדל זקנו".

מילואים והשמטות ח"א: מדור סיפורים

(עמ' שכח)

* * *

מסירת נפש לגידול הזקן

בארוכה ע"ד מסירות נפש על גידול הזקן בתקופת מלחמת עולם השני' - ראה בארוכה לעיל במילואים לח"ב פי"ד: "מסירות נפש שלא להעביר הזקן".

* * *

עמ' שכט

מסירות נפש נגד גזירת הממשלה¹⁵

בענין גזירת הממשלה שאסור לגדל זקן ופאות:

כשהיה הרה"צ רבי יהושע מסוסנוביץ' ילד בן תשע שנים, ביקש פעם אביו הרה"ק רבי שלמה-לייב מלינצ'נא מהרה"ג רבי שמואל שינובר, רבה של לינצ'נא, שיבחן את בנו בתלמודו. קרא הרב לילד ובחן אותו במשנה במסכת גיטין שאומרת "התקין רבן גמליאל הזקן". התחיל הילד לפרש את המשנה ואמר: "רבן גמליאל תיקן את הזקן . . .".

כששמע הרב את פירוש הילד, תיאר לעצמו שאם הילד אינו מבין את פירוש המילים של המשנה, בוודאי אין הוא מבין את העניין עצמו, והפסיק לבחון אותו על המשנה. הרב הצטער מאוד ולא ידע אם להודיע לאביו של הילד על תוצאות הבחינה, דבר שבוודאי יגרום לו צער רב מאוד. אך בעוד הוא חוכך בדעתו מה לעשות, שאל הצדיק בעצמו את הרב כיצד מצא חן בעיניו תלמודו של בנו. ואז נאלץ הרב לספר לו שבנו אינו יודע אפילו את פירוש המילים של המשנה, וחזר על הפירוש שאמר הילד. אבל כשהצדיק

15) ראה בארוכה במאמרו של הרב עמרם בלוי "גדולי החסידות וגזירת המלבושים" בקובץ "היכל הבעש"ט" (תשרי, תשס"ו עמ' צו-קכד).

שמע את הפירוש, קרא בתימהון שהיה מהול בשמחה גדולה: "לא ידעתי שכל כך גדלה מעלתו של בני!"

לימים, כשגדל הילד והיה לצדיק, יצאה גזירה מאת הממשלה שהיהודים יהיו חייבים לגלח את זקנם. אמר הצדיק רבי יהושע: "בימי ילדותי פירשתי את המשנה 'התקין רבן גמליאל הזקן, שרבן גמליאל תיקן את הזקן של בני ישראל, כך ששום אומה ולשון לא תוכל לשלוט בו'. זמן קצר לאחר מכן נתבטלה הגזירה ("סיפורי חסידים" [תורה] עמ' 300).

* * *

עמ' שלב

מס"נ הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר (הוספות)

"סיפר לי הרה"ק מסאטמאר זי"ע בעת ששהה בעיר ירושלים, על אודות הנס הפלאי אשר קרה אותו בהיותו במחנה השמדה אצל הנאצי'ס ימ"ש, בענין זקנו.

"רבינו הקדוש סבב אז את פניו הקדושים עם מטפחת כדי לכסות את זקנו הקדוש שלא יתנפלו עליו הנאצי'ס ימ"ש להשחיתו.

"באותו העת הגיעה השמועה שהנאצי'ס ימ"ש באו פתאום למקום אשר נשי ישראל היו אסופים שם, וגלחו את שער ראשן, והבינו כולם שהסכנה רוחפת על זקן רבינו ועוד מעט הם באים להשחיתו, ולכן חיפשו מספריים לרבינו, כדי שיהיה לו מוכן לעת הצורך ויוכל לסלק זקנו מבלי חשש איסור תורה עכ"פ, ולא יסתכן בנפשו, והניחו המספריים בתוך השק הקטן שהיה שייך לרבינו.

"כשהגיעו הקאמיסיאר והרופא לרבינו כבר היה לעת ערב, והחושך כבר כיסה את עין הארץ, והוליכו עמהם נר עלעקטרי גדול (פראדזשעקטער) להאיר לפניהם, ובעת בדיקת זקן רבינו, שאל הרופא את רבינו "למה כסית את פניך במטפחת", ורבינו השיב לו שדבר זה יש לו ענין עם האזנים והפה, צוה הרופא להתיר את המטפחת, ובעת הסרת המטפחת נפל מתוכו זקנו הקדוש, והקאמיסיאר האיר את המקום בהנר העלעקטרי הנ"ל, והרופא הביע: זה הוא זקן נקי ויוכל להשאר (עס איז א ריינס בארדע עס קאן בלייבען).

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות - מדור סיפורים) תשמא

"כשסיפר לי מרן רבינו את המעשה הזה הביע על זה 'זה אינני יודע עד היום מה קרה אז'" (פעולת צדיק לחיים, פרק ד' עמ' מח-מט)

"שמעתי מעת יעקב קליין (מאנשי המזרחי), שהיה עם רבינו זי"ע במחנה קאלאמבוס תחת רשות הנאצי'ס ימ"ש וסיפר לי כדלהלן:

"היה זה במחנה קאלאמבוס בעיר פעסט, ונכנסתי לבית רבינו וראיתי ששורה בשברון רוח, והיה הדבר הזה לפלא בעיני, כי נודע היה ומפורסם שרבינו מנחם ומחזק את כל אחד, ועתה הוא בעצמו שבור ורצון, והיה זה לחידוש בעיני, ושאלתי על זה מרבינו מה זה ועל מה זה, וסיפר לי שזה עתה היה אצלו נאצי אחד (עס. עס.) והתרה בו שבאם בעוד שתי שעות לא יגלח את זקנו אזי יגרשו אותו תיכף לאושוויטץ, עניתי לו: הרב מסאטמאר ימתין עד שאלך ואדרוש בענין, והלכתי להרופא דר. פישער שהיה מאנשי נעלאגען, והסברתי לו באופן פילוסופי המשמעות של פאות וזקן אצל הרב מסאטמאר, וכמה קשה הדבר בעיניו להפרד ממנו, כדי שיבין הענין.

"הרופא דר. פישער התקשר עצמו תיכף להראש של העס. עס. ובא עמו בדין ודברים, וטען עמו שהיות שהוא הראש על זה הטראנספארט, וכל תהליכות הענינים מתנהגים על ידו, האיך נעשה כדבר הזה שאיש זר התערב עצמו בענין לא לו, והתריע קשות בהרב מסאטמאר.

"הדייטשים רצו להראות שהם אנשי דיבור ואמנה (האָלטן וואָרט), והשיבו לדר. פישער שהמשלחת לא בא על פיהם, ואין ידם בזה, וחקרו ודרשו מי הוא שהתרה ברבינו והשליחו ממשרתו, ואמרו לדר. פישער שרבינו א"צ לגלח את זקנו.

"אח"כ הלכתי ביחד עם דר. פישער לבית רבינו, וראינו שעקיבא גלאזנער שהיה רב של הקהלה העירית של קלויזנבורג ומזרחי נלהב, ישב שם עם רבינו, והפצירו והטריחו מאד בדבריו שישלח ידיו לגלח זקנו, בהסבירו לו שאין עבירה זו בגדר יהרג ואל יעבור, כשמוע דר. פישער כדברים האלו, ענה בקול ובאידיש דייטש 'סאַטמאַר'ער ראָבינער איך בין אייך געקומען זאָגן אַז איר ברויכט אייך נישט אָפּשניידן דעם באָרד', ואז פנה דר. פישער עצמו כלפי גלאזנער ואמר לו בעקיצה 'און איר קלויזנבורגער ראָבינער קענט אייך לאָזן וואַקסן דעם באָרד', ע"כ שמעתי מפי יעקב קליין.

"ואח"כ כשהייתי בארץ ישראל שמעתי סיפור זה מפי מרן רבינו זי"ע"
(פעולת צדיק לחיים שם עמ' נ-נא).

* * *

איך אפשר להיכנס לגן-עדן בלי זקן?

בעיר פראג קיים בית כנסת שבנו גולי ספרד כשהגיעו לשם. בבית כנסת זה מונח דגל מחנה ראובן, ובעליית הגג מונח הגולם שיצר המהר"ל. בית הכנסת עתיק מאוד, ומשום כך אין מרשים לאיש להיכנס אליו, אך כשהגעתי לשם, שלח לי ראש הקהל את המפתחות ונכנסתי פנימה. בין השאר מצאתי שם פנקס ישן נושן שהיו רשומים בו עניינים מופלאים, וזה אחד מהם:

בעיר פראג היה גביר גדול ונכבד שהיה הממונה על שנים עשר פרנסי הקהל. הוא היה ערירי והיה מתפרנס בתור רופא מומחה. כשהזדקן, חלה מאוד וכשהרגיש כי שעתו קרובה, שלח מרכבה אל רב העיר כדי שיבוא ויקרא אתו וידוי אחרון. להפתעתו, המרכבה חזרה ללא הרב, והעגלון מסר לגביר את תשובת הרב: "עדיין לא הגיע קיצו של החולה, ובמהרה הוא יחלים מחוליו".

ואכן, כעבור ימים אחדים הבריא הגביר. מיד כשהתאפשר לו לצאת מביתו, נסע אל הרב ואמר לו כך: "בעצם, הייתי אמור לכעוס על הרב, שלא התחשב בי ולא בא אליי בעת צרתי. אך מכיון שראיתי כי דברי הרב אכן נתקיימו, אינני כועס על הרב כלל. אבל דבר אחד תמוה בעיניי - מניין שאב הרב את הביטחון כי אני עומד לקום ממיטת חוליי?!"

ענה לו הרב: "בחלומי, והנה אני יושב בגן עדן ושם מסובים יהודים קשישים רבים, וכולם - זקנם מגודל. מכך הבנתי שמכיון שאתה מגלח את זקנך [כמנהג יהודי אשכנז שמגלחים את זקנם בסם], לא תוכל להיכנס לגן עדן. מצד אחר, הרי ברור מעל לכל ספק שמקום מושבך מיועד להיות אך ורק בגן עדן. לפיכך היה ברור לי שתילאץ להמתין עד שזקנך יצמח, ורק אז תוכל להתקבל לגן עדן".

וכך היה: כעבור זמן צמח זקנו של הגביר, והוא נפטר לבית עולמו. (ס' מגדל עז אה"ק ת"ו, ה'תש"מ שער המעשה ע' רטז).

* * *

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות - מדור סיפורים) תשמג

תגדל זקן - תוליד ילדים

בס' "בבא סאלי" - רבינו הקדוש" (תולדותיו של הגה"צ הר"י אבוחצירא) עמ' 299-300:

"רבים יודעים מה חשיבות ראה רבינו בענין הזקן, ושמח על כל מי שנמנע מלגלחו. פעם, רבינו הק' הזמין את הרב ניסים טולידאנו שליט"א (ראש ישיבת שארית יוסף בבאר-שבע) לסעודת מלווה-מלכה, וביקש כי יבוא בגפו ללא אנשים נוספים.

"הרב משה י. ביקש מהרב ניסים [טולידאנו] שליט"א כי יצרפו אליו כנהג ושמש, מן הסתם לא תהי' לרבינו קפידה על כך שבא עמו.

"במוצאי-שבת נסענו אשתי ואני עם הרב ניסים שליט"א, ורבינו הק' הכין סעודת מלווה-מלכה כיד המלך. תוך כדי הסעודה, האצתי ברב ניסים כי יבקש עבורי ברכה לזרע בר קיימא, כי זה לנו שנתיים ימים מאז נישאנו וטרם נפקדנו בבנים.

"תחילה סירב רבינו להתייחס כלל. אך משהרבה הרב ניסים להפציר בו ביקשני רבנו הק' לקרב אליו והביט בי ואמר: 'אתה לא תיפקד בילדים כלל!' למשמע דברים כאלה, נבהל הרב משה ורעדה אחזתהו, עד גמר הסעודה הדהדו הדברים באזני הרב משה ותמה על מה ולמה לא יפקד בבנים. בסוף הסעודה, קרא רבינו לאברך ואמר לו: 'אם רוצה אתה ילדים - תגדל זקן, לא תגלחו כלל וכלל, אל תתקן ואל תקצר! ואני מבטיחך כי תיפקד בילדים'.

"הי' זה בר"ח טבת. בהזדמנות נוספת באתי שוב לרב לקבל ברכה, באותו ענין. אמר לי הרב: 'אתה מקטני אמונה, אמרתי לך שיהיו לך ילדים! למה לך לבוא כל חודש?!'

"כשהגיע חוה"מ פסח עליתי לרגל לראות את פני רבינו הק' (כדברי חז"ל שאמרו חייב כל אדם להקביל את פני רבו ברגלים). אמרתי לרבינו: 'באתי לראות פניו הקדושים ולבקרו לרגל החג'. הרב שזכרני אמר: 'זו לך הפעם האחרונה שאתה בא אלי - ועדיין אין לך ילדים, בפעם הבאה אתה בא לבשרני בשורה טובה'. לאחר כחודש הציעה רעייתי כי נבדוק אם התקיימה כבר ברכת הרבי. והבדיקה העלתה תשובה שלילית. אני, שסירבתי להאמין לתוצאה, מהרתי לקרוע את טופס הבדיקה, וביקשתי לבצע בדיקה נוספת. שוב תשובה

שלילית, ושוב בדיקה . . . בפעם השלישית, לתדהמת הלבורנטית הבודקת, היתה התוצאה חיובית. אך יותר מכך תמהה, על מעשי קודם, וכי למה הי' עלי לקרוע בבטחון את התוצאות ולהתעקש כי אינן נכונות, על סמך מה התעקשתי שהתוצאה צריכה להיות חיובית? גיליתי את אוזנה כי ברכת רבינו הק' והבטחתו הם שנטעו בי את האמונה כי ברכתו אמורה כבר להתקיים. רבינו גם ביקש ממני לא לגלות דבר עד שיתגלה מאליו, משנתגלה באתי לבשר לו, וביקשתי ברכה לבן זכר. לבקשה זו הפטיר: 'מה שתוליד האשה יהי' במזל טוב ובברכה!' מנוסח תשובתו ידעתי שיש לנו בת - וכך הי'".

עוד סיפורים מהרה"ק ה"כבא סאלי" בנדוננו - ראה לקמן במילואים לח"ב.

עוד בענין גידול הזקן כסגולה לזרע של קיימא - ראה לקמן במילואים לח"ב סוף פ"ז ("טעמי המצוה").

* * *

בירור מראה זקנו של הבעש"ט הק'

כמה מקורות בענין זקנו של מורינו הבעש"ט נ"ע הובאו במאמרו של הרב שלמה אבי"ש (קובץ היכל הבעש"ט - תשרי, תשס"ז - עמ' קמא הערה 9) ומהם:

— "כשאמר י"ג שבחים שבישתבח הי' זקנו מתחלק לי"ג חלקים" (כתבי ר"י שו"ב, עמ' לב אות פד, שהרה"ק רבי מרדכי מלעכוויטש זצ"ל אמר לבנו הרה"ק רבי נח זצ"ל עד"ז, וסיים "תראה בני וואָס אַ מענטש קאָן דער האָרעווען" [=לאיזה דרגה יכול להגיע על ידי עבודה], וראה עד"ז בספר תורת אבות (סלאנים) עמ' קס ערך תורה ותפלה אות י"ג.

— "שאל ר' הלל פאריצער זצ"ל זי"ע אצל הצדיק ר' אייזיק האמלער זצ"ל זי"ע. שאל אותו מה הי' הבעש"ט זצ"ל נ"ע, ענה לו שהי' גבורות דעתיק, מפני זה הי' שערות זקנו קשה כמו יתידות" (רשימות החסיד ר' מנחם מענדל נובקוב ז"ל - נפטר ט"ז שבט תש"ג - נדפס בקובץ היכל הבעש"ט גליון יב עמ' קמא).

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות - מדור סיפורים) תשמה

— אודות התמונה שמייחסים להבעש"ט, השיב (בס' לקוטי שיחות חי"ט עמ' 531): "כמדומה יש בזה ר"ד מרבותינו שאינו הבעש"ט נ"ע - שע"פ המסורה צ"ל י"ג (? י"ב) תיקוני דיקנא ניכר בהזקן" (ממכתב חורף ה'תשמ"ב).

— "מזה אנו למדין שזקנו של כ"ק הבעש"ט הי' מחולק דרי דרי כמו שאומרים חסידים בקבלה מזקנים" (דברי המשפיע ר"ש גרונם אסתרמן ע"ה ע"ד סיפור מעשה שאירע למרן הבעש"ט הו"ד בס' רשימות דברים - להרב יהודה חיטריק ע"ה - ח"א עמ' א).

— וכדברים אלו אודות התמונה המיוחסת להבעש"ט איתא בכתבי הרב ברוך דרוביטשער ז"ל ממעזיבז (בכת"י - ומונח בגנזי מכון שפתי צדיקים של הרה"ק מקאפיטשניץ שליט"א, הו"ד במאמרו של הרב אבי"ש הנ"ל), שכתב שם שתחת ידו נמצאת תמונה אחרת של הבעש"ט, ומוכיח שם על זיוף התמונה המיוחסת, ועל אמיתית התמונה שהי' תחת ידו, וכתב ע"ז בזה"ל: "התמונה מראות לנו הבעש"ט בפאות גדולות מאחוריו כאחד הנזירים הקטוליים, גם הכובע שהעמידו הציירים על ראשו מוזר הוא ליהודים במזרח אירופה, אבל התמונה שאני מגיש ומשים לפניכם קרוב לודאי שזוהי תמונתו הק' באמת, ועוד כידוע שאצל הבעש"ט הק' היו תליסר מעברתא בדיקנא, זאת אומרת שהשערות הק' מזקנו מתחלקות לי"ג חלקים כנגד י"ג מכילתין דרחמי והמתעמק לראות ולהביט בדיקנא קדישא בתמונה הזאת יראה באמת י"ג חלקים בזקנו, זאת אומרת שמתחלקות לי"ג חלקים, התמונה הזאת נלקחה מספרי' פרטית בעיר לבוב אשר בגליציה".

והעיר הרב אבי"ש הנ"ל דלכאורה יש כאן סתירה, כי לפי הנראה מהמקורות שהובאו לעיל משמע שרק בעת אמירת י"ג שבחים שבישתבח הי' זקנו מתחלק לי"ג חלקים, ולפי המקורות כאן משמע שהי' כן כל הזמן, וצ"ב.

עוד אודות זקנו של מורנו הבעש"ט נ"ע, ראה לעיל במילואים לח"ב פי"ב נספח ב ובהוספות למילואים לח"ב פי"ב אות ה לקמן בסמוך, אודות אחיזת הזקן ע"י תינוק.

ה'מחנה חיים' לא יוכל להשתמש בכסף ממגלח זקנו

- אפילו כדי להשקיט את רעבונו

הגאון בעל ה'מחנה חיים' היה עני מרוד, והוא עצמו העיד על כך באחד מספריו וכתב: 'כי דיבר אדוני הארץ אתי קשות, גודל סבלותי בנעורי, רבות צררוני, אבל תודה לאלוקים לא יכלו לי לבטל אותי מלימודי. התורה היתה החיות שלי, כמאמר המשורר לולי תורתך שעשועי', וכו'.

מסירות נפשו על כבוד שמים וקיום המצוות, היתה מופלאה. אחד הסיפורים שהילכו בבודפסט היה בענין הקפדתו על מי שגילח זקנו בתער. המספר היה אחיו הצעיר של ה'מחנה חיים', שהגיע מדי יום למעונו של האח הגדול כדי לשמוע את חידושי תורתו.

יום אחד הגיע לחדרו ונפשו נבהלה מאוד כשמצא את אחיו יושב בעומק עיונו, ורגליו נתונות בקערה מליאה במים קרים. הוא יצא למסדרון כדי לשאול את אשתו הצדקנית על פתרון המראה, והשיבה לו שבעלה מוכרח לעשות כן כדי להשיב את רוחו ונפשו מחולשת רעבונו, משום שמזה יומיים שאין בביתם פרוסת לחם.

כששמע האח הצעיר עד היכן הדברים מגיעים, החל לרוץ בבהלה מן הבית שעמד בהר אל רחוב היהודים, כדי לקחת הלוואה מיהודי מסויים ולקנות דברי מאכל שישביעו את רעבונו של אחיו הגאון.

והנה, עוד הוא במהלך מרוצתו, פוגש בו יהודי ומעמידו על מקומו, ושואל אותו מדוע פניו רעים היום ולאן הוא רץ בבהילות שכזו. האח השיב לו שאכן - כן, אבדו עשתונותיו בשל רעבונו של אחיו, ושח בפניו את צערו של האח שנאלץ להכניס רגליו במים קרים על מנת להפיג את רעבונו.

שלח האיש את ידו לכיסו והוציא שם סכום גדול מאוד של 10 זהובים, ומסרם לאחיו של ה'מחנה חיים'.

עכשיו עשה האח את דרכו חזרה במהירות, כדי לבשר לגאון שעלה בידו להשיג מעות ויוכל לקנות אכל ולהחיות נפשו ונפש בני ביתו.

ה'מחנה חיים' שמע את הדברים, אך לא מיהר ליטול את הכסף, ושאל את אחיו האם הוא יודע את שמו של היהודי שמסר לו את עשרת הזהובים.

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות - מדור סיפורים) תשמז

מששמע את שמו של הנדבן, דרש מאחיו שיחזיר את הכסף לבעליו, והודיע שלא יוכל בשום אופן שבעולם להשתמש בכסף זה, משום שהוא יודע שהנותן מגלח זקנו בתערו.¹⁶

איזו מסירות נפש למען כבוד שמים וכבוד המצוות.

(ס' עלינו לשבח להגר"י וילברשטיין, פ' קדושים עמ' שמה)

* * *

"לכבוד שבת" או "לכבוד עצמו"...

סיפר הרה"ח ר' אברהם מנחם מענדל בארנעצקי ז"ל: "התקרבותי לחסידות חב"ד בארה"ב ע"י הרב ישראל גייקובסון¹⁷. למדתי אז בשיבת תורה ודעת, והרב גייקובסון למד איתנו תניא. בשנת תרצ"ה הגיע לארה"ב הרה"ג הרה"ח ר' יצחק הלוי הורוויץ הי"ד - הנודע בשם "ר' איצ'ה מתמיד"¹⁸ - והתאכסן במלון סמוך לשיבת תורה ודעת. הדבר הי' בתקופת שלושת השבועות והבחורים בתורה ודעת אמרו לי שמותר לגלח את הזקן לכבוד שבת. באותה עת כבר ידעתי על ליובאוויטש ודברי הבחורים עוררו בי פקפוק. כשנודע לי שר' איצ'ה מתמיד נמצא באזור, אמרתי לעצמי שמכיוון שהוא חסיד כמו הרב גייקובסון, אגש אליו ואשאל אותו איך נוהגים. כשנכנסתי אליו, סיפרתי לו על דברי חבריי בתורה ודעת - שבשלושת השבועות מותר לגלח את הזקן לכבוד שבת - והוספתי שברצוני לדעת האם זה נכון. ענה לי ר' איצ'ה בקול רם - "דאָס איז לכבוד שבת? ! - דאָס איז לכבוד זיך ! ! (=האם זה לכבוד שבת? ! - הרי זה לכבוד עצמך !). והמשיך לדבר אתי בחריפות על האיסור לגעת בזקן [כל השנה]" (ס' יראת ה' אוצרו - אה"ק, תשס"ה - עמ' 111).

* * *

16. ראה לקמן ח"ב פ"א דיש למכונות גילוח דין תער.

17. זכרונותיו במשך השנים תרס"ז-תרצ"ט נדפסו בס' "זכרון לבני ישראל" - ג.י., תשנ"ו.

18. ראה "מכתב מאלהיו" ח"ה עמ' 484, שהתבטא הרה"ג ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל לאחר ששהה ר' יצחק מתמיד כמה שבועות בביתו של הרב דסלר בלונדון (בסביבות שנת תרח"צ) - שם טיילו יחדיו בפרד"ס עד שלא הניח שום דבר קטן וגדול שלא בירר מפיו של הר' יצחק מתמיד: "הימים היו הימים המאושרים ביותר בחיי" (מחתנו הרה"ג ר"א"י גלדצהלר).

והמכתב הגיע

בעת ביקור הרב בערל בוימגארטן ע"ה (שליח חב"ד לארגנטינא) בלונדון, בעת התועדות סיפר:

פעם (בערך תשל"ב) נסעתי להרבי מארגנטינא, לפני נסיעתי ביקש ממני אחד, שאם לא אכתב לי, אשאל את כ"ק אדמו"ר למה לשלש ילדיו הראשונות הוא קיבל מכתב ברכה להולדתם, ולרביעי שנולד בתש"ל לא קבלתי ברכה.

אם בא לך, ואם תהי' הזדמנות, תשאל. אמרתי שאני אשתדל.

כשנכנסתי ליחידות, (בלשון ר' בערל: ס'איז געווען א געלונגענער יחידות - [יחידות מוצלחת]), הרבי חי"ך אלי וכו', אזרתי אומץ ואמרתי לרבי שאיש הזה שאל למה לא קיבל מכתב להולדת ילדו הרביעי.

הרבי, בלי להגיד כלום, פתח את המגירה והוציא מכתב כתוב אל האיש ההוא והראה לי, ז.א. הרבי כבר מחזיק את המכתב אצלו שנתיים, והחזיר את המכתב למגירה, והעביר ידו הק' הימנית על קצת זקנו השמאלית, וגם העביר את ידו הק' על כנף בגדו השמאלית, ויותר לא אמר כלום.

כשחזרתי לארגנטינא, שאלני האיש אם שאלתי.

בינתיים הסתכלתי על האיש, וראיתי שהוא נוגע בזקנו מתחת לסנטר וגם בשני הלחיים למעלה. סיפרתי לו ששאלתי, ושהרבי הראה לי את המכתב כתוב ומוכן, וגם הראיתי לו מה שהרבי סימן על זקנו ובגדו.

אמרתי לו, אני מבין למה הרבי העביר ידו על זקנו, כי הרי אתה נוגע בזקן, אבל למה העביר הרבי ידו הק' על בגדו? ענה לי האיש, פעם הי' לי זקן מלא, ולאחרונה התחלתי לנגוע בזקן, וגם פעם הייתי לובש בגד ארוך, והתחלתי ללבוש בגד קצר.

וסיים ר' בערל, האיש הפסיק לנגוע בזקנו, וגם לבש עוד פעם בגד ארוך-

והמכתב הגיע.

מילואים והשמטות (ח"א: לקוטי דעות - מדור סיפורים) תשמט

מרן הגר"ח קניבסקי:

הייתי כמעט היחד שלא גילחתי הזקן

סח רבינו [הגר"ח קניבסקי], כשהייתי בישיבה הייתי כמעט היחיד שלא גילחתי הזקן. הי' עוד אחד מירושלים ותו לא. היום ב"ה יש הרבה בני תורה עם זקן, פעם כמעט לא הי'. אבא זצ"ל לקח נכדים, חתנים לבנויו אע"פ שהיו מגולחים, כי לא מצא אחרים עם זקן (ס' מנחת תורה - תורה, אה"ק, אלול תשע"ג פכ"ט עמ' רפט).

מרן הגר"ח קניבסקי:

"אנשים מוכנים למות - ולא לקבל על עצמם דבר קטן"

"אנשים לא נורמליים. באים לכאן כל היום, מתנים צרות בלי סוף, אחד חלה, השני סובל מחסור, השלישי נעדר שלום בית, מה הם חושבים - שאתן ברכה והכל יסתדר ברגע? בא אצלי אדם, אני מסתכל איזה דבר קטן, סמלי, אפשר לבקש ממנו שיתקן, ועל ידי כך להתפיס בו ברכה. על זקן כתוב בגמרא - 'הדרת פנים זקן'. מה אני מבקש? דבר קטן בלבד. אבל אנשים מוכנים למות ולא לקבל על עצמם דבר קטן..." (מרן הגר"ח קניבסקי, מפי בנו הרה"ג ר' א"ש קניבסקי, במכ"ע "משפחה", יא תשרי תשע"ו, עמוד 54)¹⁹.

מרן הגר"ח קניבסקי:

"גם כאן יחזור הזקן לצמוח"

"אחד בא לרבינו [הגר"ח קניבסקי] וסיפר שעבר ניתוח והרידו לו חצי זקנו ומאז לא צמח שוב, ורוצה ברכה. אמר רבינו שמצינו כעין זה בנביא

19. ראה עד"ז (שמוכנים למות ר"ל אבל לא לגדל זקן) בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' תז), שסיפר על בעל תשובה אחד שעבר עבירה חמורה רח"ל, ובמר נפשו בא אל הגאון הצדיק מסיגעט (בעל ייטב לב), וטען בפניו שמוכן לשוב בתשובה ואפילו להפיל עצמו מהחומה ולהמית את עצמו, רק שיתכפר לו העוון. וכשראה הצדיק שלאותו בעל תשובה לא הי' זקן, אמר לו: הוי ידוע כי התורה לא רוצה להמית, אדרבא וחי בהם כתיב, ולא שימות בהם, וגם בשאר ענינים קשה עכשיו להרבות בתשובת המשקל, כי אפילו אלף שנים יחי' האדם, לא יספיק לכפר על כל העבירות, אבל אבקש ממך שתגדל זקן מהיום והלאה. עוד לא הספיק הרב לומר לו את שאר הדברים, מיד השיב הבעל תשובה ואמר: "רבי, לכל אני מוכן, אבל רק אל תאמר לי לגדל זקן!" וראה כע"ז גם לעיל בגוף החיבור ב"מדור סיפורים" (עמ' שכט) מבעל תפארת שלמה מדרומסק אודות גביר שהי' מוכן להזיל כל הון לרפואת בנו - אך מתקשה לגדל זקן ופאות למענו, ע"ש.

שמואל ב פרק י' פסוק ד' 'ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם' והוסיף רבינו הנה שם בהמשך כתוב 'ויאמר המלך שבו בירתו עד יצמח זקנכם וישבתם', ואם כן בעז"ה גם כאן יחזור הזקן לצמוח" (ס' קונטרס מנחת תורה - תורה נליקוטי דברים ששמענו מרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א מאת הרב גדלי' הוניגסברג (אה"ק, אלול תשע"ג) [פט"ז עמ' קנז).

* * *

עוד דברי הגר"ח קניבסקי בענין גידול הזקן כגורם לבריאות הגוף - ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ז.

* * *

עוד סיפורים בנדוננו

ראה לעיל במילואים לח"א בערכים אלו: "רבי עקיבא איגר"; "חתם סופר"; "רבי שרגא פייבל מנדלביץ"; "רבי ישראל אבוחצירא"; ולקמן במילואים לח"ב: פ"ה אות ד; פ"ז: "טעמי המצוה"; פ"ב: "תלישה וסירוק ונגיעה של שער הזקן"; פ"ד: "מסירת נפש"; פט"ז: "שידוכים"; פ"ז: "מניעות מצד פרנסה"; פ"ח: "ש"ץ, כהן, שו"ב (ועוד)"; פ"ט: "הדרת פנים זקן"; ובמילואים לח"ג טענה ומענה א אות יב.

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"א: "מכונות גילוח"

"פסק דין" מגדולי הפוסקים וראשי הישיבות:

גדר כל מכונות גילוח – כתער ממש

בס"ד. יום ב' לסדר "לא תשחית פאת זקנך" ניסן תשס"ח.

הן מודעת לכל דבר פירצת מכונות הגילוח, אשר אסרוהו רבותינו גדולי הדור, מרן החפץ חיים זצ"ל, ומרן החזו"א זצ"ל, וזה אפילו במכונות שבימיהם אשר מאז כבר עברו המכונות שכלולים רבים, וגרועות הרבה יותר. וכן הורו מרן בעל קהלות יעקב זצ"ל ומרן הגרא"מ שך זצ"ל, בשם מרן החזו"א שהיה אוסר בכל מכונה כתער ממש, כי בתוה"ק לא נכתב תער אלא "לא תשחית", וכל גילוח שיש בו השחתה אסור כמבואר במכות כא. וברמב"ם פ"ב מעכו"ם.

ולכן כל המכונות המגלחות למישעי אפי' רק בשתי שערות, הן בכלל איסור "לא תשחית פאת זקנך". וכמובן דאף על כל ראשי הישיבות הקדושות לעמוד בפרץ ושלא להרשות הכנסת מכונות גילוח היכולות לגלח למישעי, וא' המקיף וא' הניקף במשמע, ומצוה גדולה ללמוד בספרו של רבינו החפץ חיים זצוק"ל "תפארת אדם" שנוסד על חיזוק שמירת איסור זה, ובו מבאר שכר גודל המקיימה בזה ובכא.

שמואל הלוי ואזנר

כאשר דבר איתי מרן החזו"א זצ"ל
בזה הראיתי לו שכבר מרן החת"ס
ז"ע היה פשיטא לי לאיסור כאשר
ביארתי בעזה"י בתשובה

א.י.ל. שטינמן

יוסף שלוי אלישיב²⁰

ניסים קרליץ

מיכל יהודה לפקוביץ

חיים קניבסקי

20. הגרי"ש אלישיב סירב לחתום על פס"ד הג"ל עד שיתוכן לאיסור ודאי "יצויין שכשהביאו קול קורא זה קמ' רבינו [הגרי"ש אלישיב], והי' כתוב שם שהמכונות גילוח הם ב'חשש' איסור תער, סירב רבינו לחתום ע"ז, עד שיתוקן לאיסור 'ודאי' ולא בלשון 'חששא' (ס' אשרי האיש – פסקי מרן הגרי"ש אלישיב – יו"ד ח"א עמ' קמג).

שמואל אויערבאך

נתן צבי פינקל

אברהם ארלנגר מראשי ישיבת קול תורה	ברוך מרדכי אזרחי ראש ישיבת עטרת ישראל	ירחמיאל אונגרישר ראש ישיבת בית מדרש עליון
צבי דרבקין ראש ישיבת גרודנא באר יעקב	ברוך שמואל דויטש מראשי ישיבת קול תורה	מנחם צבי ברלין ראש ישיבת רבינו חיים עוזר
צבי ויספיש ראש ישיבת אבן ישראל	ברוך וייסבקר ראש ישיבת בית מתתיהו	משה הלל הירש ראש ישיבת סלבודקא
גבריאל יוסף לוי ראש ישיבת באר התורה	דוד כהן ראש ישיבת חברון	עמרם זקס ראש ישיבת סלבודקא
שמואל מרקוביץ ראש ישיבת פוניבז'	דוד מן ראש ישיבת כנסת חזקיהו	יששכר מאיר ראש ישיבת הנגב
ברוך דב פוברסקי ראש ישיבת פוניבז'	יהודה עדס ראש ישיבת קול יעקב	יהושע נויבירט ראש ישיבת חכמת שלמה
אריה ליב פינקל ראש ישיבת מיר ברכפלד	אביעזר פילץ ראש ישיבת תפרח	אבינועם פוסטבסקי ראש ישיבת ברכת יצחק
דב צבי קרלינשטיין ראש ישיבת גרודנא	דב פרוינד ראש ישיבת אמרי צבי	בצלאל פנחס ראש ישיבת ברכת אפרים
צבי רוטנברג ראש ישיבת בית מאיר		יגאל רוזן ראש ישיבת אור ישראל

הסומך על דעת יחיד (אפילו גדול הדור) נגד כל הפוסקים האחרים –
 "הנה מי שאוחז את קולותיו מחויב לאחוז את חומרותיו"

– דברי הגאון רבי ישראל סלאנטר זצ"ל
 והגר"מ פיינשטיין זצ"ל –

העיד בהקדמת ספר "אור היום" בענייני בין השמשות (ווילנא, תרס"א):

"אמר לי כבוד דודי אדמו"ר הגאון הגדול צי"ע כו' כקש"ת ר' ישראל סלאנטער זצ"ל שהעושה כשיטת הגר"א ז"ל בענין בין השמשות במוש"ק מחויב לעשות כשיטת הגר"א ז"ל בע"ש לענין התחלת בהש"מ שהוא מיד אחר השקיעה ואם לא עשה כן הוא כתירתי דסתרי אהדדי, ועוד שמעתי מכבוד דודי צוק"ל הנ"ל שגם בכלל מי שעושה כקולות הגר"א ז"ל מחויב ג"כ לעשות כחומרות הגר"א ז"ל בשאר דברים לפי שזה תלוי בזה (כמו שדרה וגולגולת בעירובין דף ז' ע"ש) לפי שעיקר הדבר תלוי בדבר אחד אם ראוי

לאחוז כשיטת הגר"א ז"ל נגד כל הפוסקים האחרים לפי שהוא ראוי לדחות את כולם או אולי החיוב לאחוז כדברי הפוסקים כו' וכיון שתלוי בדבר אחד הוה ג"כ כמו סתרי אהדדי ולכן מי שאוחז את קולותיו מחוייב לאחוז את חמרותיו (כמו חדש וכדומה) כן שמעתי ממנו זללה"ה וכן הי' אומר זקני הגאון אב"ד דטעלז בעמ"ח הגהות בן ארי' על הש"ס ואלפסין ורמב"ם וטורים ואו"ח וחז"מ כו', ועוד חיבורים אשר בכתובים

- ואף אנן נאמר בדין מכונות גילוח, שאפילו את"ל (דלא ככל הנ"ל בפנים) שיש לאחוז כשיטת רב גדול אחד המיקל בנדו"ד "נגד כל הפוסקים האחרים לפי שהוא ראוי לדחות את כולם" [כלשון הנ"ל לגבי הגר"א בענין בין השמשות], א"כ, "מי שאוחז את קולותיו מחוייב לאחוז את חמרותיו" [כדברי רבי ישראל סלאנטער הנ"ל לגבי שיטת הגר"א בענין בין השמשות].

שו"ר גם בשו"ת אג"מ או"ח ח"ב סימן ס שהוא בעצמו כתב שאין לנהוג כמו [אפילו גדול הדורות כמון] הגר"א כשהוא נגד רוב הראשונים אלא מי שנוהג כמותו בכל דבר

הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר בעל שו"ת שבט הלוי:

איסור מכונות גילוח - "מוסכם בפי כל גאוני עולם"
סברת האג"מ להקל - "אינה נכונה ולא נתקבלה"

"קבלתי מכתבו ושאלתו בענין מכונות גילוח שכתבתי בזה בכמה מקומות ואין דרכי להאריך, לכן אכתוב רק ענ"ד, ושורש האמת בהלכה.

"הנה מוסכם בפי כל גאוני עולם מאז, דלשון תער שבתורה אינו כלי המוכר לנו דוקא שיש לו צורת תער (בלשון גרמני ראזיר מעסער) אלא כל סכין וגם מספרים שחותך השערות כמו התער המקורי, כמש"כ בשו"ת ח"ס או"ח סי' קנ"ד, ואם הוא עשוי כך שחותך השערות ומשחיתם עד עור הפנים זה תער דאורייתא, ואין בינו לבין תער הנקרא תער ולא כלום".

"וזה הי' גם מוסכם בפי הגאון חזון איש כאשר דברתי אתו לפני יותר מחמשים שנה, וכן ידוע שהגה"צ הגאון חפץ חיים בעל משנה ברורה פרסם אזהרה שלא להשתמש במכונות גלוח שחותך כל כך, וכן במו עיני ראיתי קול קורא מלפני שמונים שנה בערך מהרבה גדולי ישראל שהזהירו שלא להשתמש במכונות גלוח - אפס אפס, שנתחדש אז שיש בזה איסור תער

דאורייתא, וגם הגאון אגרות משה שרצה להקל במכונה דעכשיו לא חלק על יסוד הנ"ל אלא שהמציא סברא דאינה חותכת כלל, אלא עושה פעולה של הכאה [כתישה], וסברא זו אינה נכונה ולא נתקבלה, וזה גם הטעות שלכם בסוגית מס' נזיר שהקשה כבודו, וע"פ יסוד הנ"ל האמיתי ל"ק כלל" (שו"ת שבט הלוי ח"א סימן קצח - מעש"ק וירא תשס"ו).

הגר"מ שטרנבוך:

לדברי הסוברים שהוא ודאי תער - חייבים להרחיק המשתמשים במכונה מהשיבות

והעיר על דברי פסק דין הזה הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד: "ובזמן האחרון פרסמו גדולי ההוראה וראשי הישיבות כאן בארץ ישראל, שכל המגלח במכונה עובר באיסור תורה, ואסרו את כל מכונות הגילוח. ולא ידעתי מה נשתנה היום, והלוא לפנים גילחו תמיד גם בני הישיבות כן, רק ב"ה אכשור דרא. ולדעתי אינו ודאי איסור תורה אלא ספק איסור תורה, ולמעשה אין נ"מ שספיקא דאורייתא לחומרא, רק לדברי אלו הסוברים שהוא ודאי תער ר"ל, חייבים להרחיק את המשתמשים במכונה מהשיבות שלנו כיון שאינם חוששים לאיסור חמור מאד, ולדברינו רק נסביר להם שלא כדאי לסמוך על הרבנים המתירים כי אולי אסור מה"ת בעשרה לאוין כתער. ומה עוד שכתב בברכי יוסף שכשאינו זהיר באסור גילוח זקן ופיאות חייב נדוי, ואם כן ח"ו תפלתו לא נשמעת כשמנודה וכמבואר בזוה"ק".

* * *

עוד בהחיוב חינוך ותוכחה בענין איסור השתמשות במכונות גילוח

בשנת תש"ס כתב הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א קריאה לאחב"י שליט"א בנדון (ונדפסה בספרו שו"ת שבט הלוי ח"י ח"ו"ד סקל"ו) וז"ל:

ב"ה, יום א' ואלה המשפטים תש"ס לפ"ק

הנה באתי לעורר ע"ד המכשלה הגדולה אשר רבים עדיין משתמשים במכונות גלוח אשר כידוע רובץ עליהם איסור תער דאורייתא היות שהם משחיתי השער כתער ממש, כאשר יוצא מפורש מסוגית הש"ס מכות כ"א ע"א דתער באורייתא לא כתיב אלא גלוח והשחתה, והא

איכא זה אפילו במספרים אם משחית כמבואר בתשובת ח"ס או"ח סי' קנ"ד ורבינו הנו"ב ועוד כו"כ גדולי הדורות באין חולק, שזה תער ממש, ובארתי זה לענ"ד בכמה תשובות למעשה.

ונהירנא כשהיתי עוסק עם גאון ישראל החזון איש בנדון זה היה לו פשוט מאד שזה עון תער בעצמו, וכאשר נדפס גם מרבינו החפץ חיים זי"ע.

ועוד זכור לי היטב כאשר לפני עשרות עשרות בשנים נתחדש מכונת גלוח ידנית שגלחה עד אפס אפס, יצא קול קורא לאיסור חמור ע"ז מרוב גאוני וצדיקי אונגרן, ומאז התריעו ע"ז גאונים וצדיקים שבכל דור ודור.

ע"כ שומר נפשו ירחק מזה, כי הוא איסור חמור של תורה, ואין ספק כי יש חיוב חינוך ותוכחה על מרביצי תורה החשובים ה' עליהם יחי' וראשי חינוך שבכל אתר ואתר להזהיר צעירי המתבגרים להרחיק משחית זה הממיט עליהם הרבה איסורי תורה בכל יום ויום...

עוד בהמובא ב"פתיחה" לפרק זה (לעיל עמ' שמא-שמג)

– דלפי רוב הדעות אסור לגלח הזקן במכונות גילוח –

העירני ח"א דאפי' אם יש רב ופוסק גדול המיקל, א"א לסמוך עליו בכה"ג (אפי' אם רבים מקילים ע"פ שיטתו) וכדמוכח מדברי הערוה"ש הל' נדרים (הנדמ"ח מכת"י) סרי"ד סל"ג: "בענין מנהג אם עוקר הלכה האריכו הגדולים ונלע"ד דהעיקר לדינא כמ"ש אחד מהגדולים (ש"ב אות יא) דמנהג שהוא כנגד הדין אפילו באיסור דרבנן אסור לילך אחר המנהג וצריכים לבטלו... ואם הוא מידי דאורייתא מחוייבים למחות בכל הכחות ולהחזירם לדין תורה ואם יש איזה מהפוסקים הסוברים כמנהגם אף שהפוסקים שכנגדם מרובים מ"מ אם הוא דבר של דרבנן בכזה המנהג עוקר ההלכה אבל בדאורייתא מכריחים אותם לפסוק כרוב הפוסקים אבל כשאין להמנהג שום סיוע מהפוסקים מבטלינן לי' למנהגא [אפי' בדרבנן] ובפירוש אמרו חז"ל ברה"טו, ב) במקום איסורא כי נהגו מי שבקינן להו ע"ש ושם מיירא בדרבנן ע"ש".

עוד בענין שרוב הגדולים אוסרים המכונות גילוח

וע"ע להג"ר שרי' דבליצקי מח"ס "זה השלחן" במכ' מאדר ה'תשס"א הנדפס בקונט' סם חיים עמ' לז-לח: "הנני בזה לעורר מה שנתפשט לגלח הזקן במכונות חשמליות שרוב ככל גדולי הזמן שליט"א ולהבדיל זצ"ל, לא הי' דעתם ואין דעתם נוחה מזה כלל. . . ורוב הגדולים אוסרים מעיקר הדין ממש ודהיינו שעוברים בזה חמש לאוין וכמו תער ממש. . . ואם שמענו שגדול אחד זצ"ל הי' מתיר המכונות הרי לעומתם כל הגדולים אוסרים ואם כן איך אפשר להקל בזה"²¹.

וכן העיד הגרב"צ ואזנר במאמרו בקובץ אור ישראל (כג) "איברא איסור הגילוח במכונה לא לנו הוא, כי דבר זה כבר נשאל לחכמים ולגאונים ולגדולי הדור האחרון, אשר מאז המצאת מכונת הגילוח על פני תבל, נשאו ונתנו בזה, ואנו דברינו פה, לא באנו אלא לחפש איזה זכות, אולי נמצא איזה מתיר, ומקור למקילים בזה, איברא לא די שלא מצאנו, לא גברא, ולא טעם בר סמכא, בכדי לסמוך עליו ולהתיר, אלא אף כל מה שסמכו עליו המקילים מצאנו שאין בו ממש. וכך היתה הוראה הפשוטה של כל גדולי ישראל, מיום המצאת המכונה עד היום הזה וכמלוקט היטב בספר הדרת פנים זקן, עי"ש. דאף שזה אומר בכה, וזה אומר בכה, למעשה כולם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה,

21. עוד בענין שמועה זו "שגדול אחד זצ"ל הי' מתיר" - ראה לקמן בסמוך בדברי הגאון ה"סטייפלער" (מספר "ארחות רבנו") [. . . איני יודע מאין ר' . . . לקח להחליט כן ופלא על ר' . . . שברור לי' להתירא, ולא קבל מו"ר ההיתר"], ולקמן בסמוך בדברי הגרי"ש אלישיב [. . . וואָס! ער זאָגט ער האָט אַ פּוסק וואָס איז מתיר אַ מאַשין! . . . ע"ש], ולקמן בסמוך במכתבו של הגר"ש הלוי ואזנר (בעל שו"ת שבט הלוי) אל מחבר ספר הנוכחי (מיום ט' ניסן, תשל"ח) [. . . ומש"כ כ"ת - שאכתוב מכתב מיוחד לידידינו הגאון המובהק ר' . . . (שליט"א) - לא ידעתי לעת עתה התועלת בזה . . . יש לי הרגש שמי שהוא שבסביבה שם מפריע בזה. - ואם אדע שמבקשים את האמת גם אני לא אמנע עצמי לעשות הנ"ל]. וראה גם בקובץ אור ישראל (גליון כג - ניסן, תשס"א) עמ' סה-סו "ויותר מזה סיפר לנו אחד מגדולי תלמידיו והמורים פה ארה"ב, שפ"א העירו להגאון ר' . . . ז"ל, על שהחפץ חיים ז"ל ושאר גדולי עולם מחמירים כל כך בדבר, ומיד כתב הוראה ברורה, שלכה"פ הבני תורה לא ישתמשו במכונות גילוח, וביקש שיפרסמו הדבר בעיתונים החרדים, ומשום מה לא יצא הדבר לפועל, ע"כ, ואף מי שלא יקבל כ"ז, אנו די לנו בהוראת כל הגדולים הנ"ל האוסרים]. וע"ע לקמן בתשובת הג"ר יעקב קמנצקי (ר"י תורה ודעת) [. . . ובאמת לא אדע אם גדולי אמריקא התירו להדיא, ויתכן ששתקו מפני שלא שאלום, והיו כמעלימים בידעם שלא יתקבלו דבריהם] ובמכתבו של הגאב"ד דעברעצין (בעל "שו"ת באר משה") בפתיחת החיבור הנוכחי (עמ' 23). ועייג"כ עדות הרב מיכל זלמן שורקין בספרו "מגד גבעות עולם" - לקמן במילואים לח"ב פי"ט בסופו (בהערה).

שהמכונה – היא תער, וכל אחד בנוסחו מזהיר בכל תוקף, על חומר האיסור הכרוך בזה, עיי"ש, ועתה המעיין הגע בעצמך, אם כך אמרו רבותינו ז"ל על המכונות שבימיהם, מה נעני ונאמר אנן על המכונות כהיום, שמשחיתים פי שנים, וכאמור. וכן סיפר לנו א"א מו"ר הגאון שליט"א [בעל "שו"ת שבט הלוי"], שזוכר מימי נעוריו, כשנתחדש בעולם מכונת התספורת, בעלת שני 00, שיצא אז כרוז גדול, עליו חתמו והזהירו כל גדולי הדור פה אחד, שאסור להשתמש במכונה זו, לגילוח פיאות הראש והזקן, שהיא כתער, ע"כ.

... ומה שנשמע לפעמים מהמקילים, שסמכו על מחבר פלוני, או על שאר מתירים, כמה תמוה הדבר, היכן נעלמו כללי הפסק וההוראה, ומלבד שלא מצאנו שום בירור משום בר סמכא, ע"ז, לוא יהי' כדבריהם, הכי משום זה נעשה כללי הפסק וההוראה פלסטר, הלא כידוע כל התורה מליאה מחלוקות ושיטות, אלא שיש סדר למשנה, וסדר לפסק, וכלל להוראה, ובראש וראשון דלעולם הלכה כרבים, וכמבואר לרוב בש"ס, וברמ"א (חו"מ סי' כ"ה, וביו"ד סי' רמ"ו) דהיינו אפי' באיסור דרבנן, וכ"ש להחמיר בדאורייתא, והש"ך בכללי איסור והיתר (יו"ד סוס"י רמ"ו) הוכיח, דהיינו אפי' כנגד הגדול, כ"ש כאן שהאוסרים הם בתראי מאורי האומה, ויום יום אנו תלויים בפסקיהם והוראתם, והם הרבים – והגדולים, שהבינו כן בדעת תוה"ק חז"ל וכל הראשונים, מי יעמוד כנגדם, ופשוט דכל המשנה מדבריהם, ומיקל כנגדם, ה"ז מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, וכעוקר תורת משה, ובפרט שבמילתא דאיסורא אנו קיימין, והמיקל בזה כנגד סתימת הש"ס והראשונים והפוסקים הקדמונים והאחרונים, ולא מצאנו מנוח לנפשינו, מה יענו המקילים ליום הדין וליום פקודה, שעל חומרות שונות ומשונות הקפידו, ובאיסורי ולאין דאורייתא הקילו והפקירו... אנו די לנו בהוראת כל הגדולים הנ"ל האוסרים, ואין לנו לזוז מדבריהם, ובפרט כי רבים הם, ותשמש נר לרגלינו העובדא הנפלאה והנוראה, המובאת (בתוספתא דביצה) שפ"א כליל שבת נפלה מנורה של פרקים, והחזירה ר' עקיבא למקומה, ור"ג הקפיד עליו, ענה לו ר"ע לר' גמליאל, למדתנו רבינו הלכה כרבים, אע"פ שאתה אוסר – הם מתירין, והלכה כמרובין ע"כ, ואם כך אמר ר' עקיבא לר"ג, אעפ"י שהי' רבו, ונשיא שבדור, ובכדי להקל, עאכ"כ שראוי לכל בר ישראל לחוש לרוב שיטות רבותינו, כשדעתם להחמיר, ונוגע לכמה לאוין דאורייתא, ותו לא מידי".

שאינן לסמוך על התירים בנדון מרבנים בדורות שלפנינו

וכן הי' דעתו של הגרש"ז אויערבאך, כמ"ש בשמו נכדיו, בס' "הליכות שלמה" על הלכות תפלה פ"ב הע' 34, שהרחיב פעם הדיבור על מה שנמצא לפעמים שנוהגין היתר בדבר מסוים על סמך הוראה מדורות שלפנינו, בעוד שהמציאות נשתנתה מאז ויתכן מאד שכבר אין טעמי ההיתר שייכים, ונקט אז לדוגמא ענין זה של גילוח ע"י מכונה, שהעולם סומכים עצמם על שמועה בשם פוסק בדור שעבר [ובספר הנוכחי מובא כמה עדויות שאותו גאון אכן החמיר, ולא הקיל בדבר] - בעוד שאותן המכונות שהיו בזמנם לא השירו השערות לגמרי, כמו שראינו בעינינו באותן שנים, משא"כ המכונות שבזמננו שמחליקות העור ממש, ולכן אין לסמוך כלל על אותו היתר עכ"ד. וכ"כ כע"ז גם בשו"ת אמת ליעקב להגר"י קמנצקי כמ"ש לקמן בסמוך.

המגלח זקנו במכונת גילוח - תפלתו לא נשמעת ח"ו

וראה לקמן בדבר הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד: "בני ישיבות... נסביר להם שלא כדאי לסמוך על הרבנים המתירים כי אולי אסור מה"ת בעשרה לאוין כתער. ומה עוד שכתב בברכי יוסף שכשאנינו זהיר באיסור גילוח זקן ופיאות חייב נדוי, ואם כן ח"ו תפלתו לא נשמעת כשמנודה וכמבואר בזה"ק".

בענין אם יש למסור מכונות גילוח להמגלחים בתער להצילם מאיסור גילוח בתער

- שיטת הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך -

ראה לעיל (בפתיחת החיבור) עמ' 16-17 ולעיל ח"ב פ"א עמ' שמת ממכתב מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו הגאון הסטייפלער בשם מרן החזון איש ולעיל ח"ב פ"א עמ' שנג בשם הגר"א קוטלר - דאין למכור או למסור שום מכונת גילוח למי שמגלח בתער, רק לגוי. "וכשהשתדלו להקל על המגלחים בתער, ולשכנעם שעכ"פ יגלחו במכונה, יצא הגאון רבי אלעזר שך כנגד זה, ופסק שהמכונה כתער, ולא הועילו בתקנתם כלל עד שיבטלוהו" (שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן רס"ד).

שם הערה 2 (עמ' שמא): עוד הסברה בזה שהשמיט הרמב"ם דין מקיף את עצמו – ראה "חידושי רבנו מאיר שמחה" (להגאון מח"ס "אור שמח", "משך חכמה") ע"מ נזיר נט, א.

שם (אות א, עמ' שמה והערה 7 שם): [עדות מר ליברמן נ"י]: שוב העירני בנו הר' אליעזר שי' ליברמן במכ' אלי (מאור לי"ז אדר תשל"ט) שאין אביו שי' "סוחר" מכונות גילוח; רק חקר ודרש בכ"ז עקב פרסום הוראת הגאון ה"סטייפלר" לאסור מכונות גילוח.

"מכונות גילוח" הוי כתער

וכן מוכח מדברי מרן ה"חתם סופר" ו"חפץ חיים"

החזיק והוסיף עוד ביאור בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ז ס"ג²²:

"הנה כ"מ העיר על תשובתי (מנח"י ח"ד סי' קי"ג) בענין מכונה חשמלית, אשר קבלתי ע"ז כמה מכתבי תהלה מאת גדולי ההוראה שהסכימו לדברי, אמנם לכ"מ לא נמצא שום סמך לכלכל דברי, אף שהוא דבר שא"א להכחיש את המציאות דמכונת גילוח אלקטרונית הנוהג כהיום הזה מחליקים עור הפנים לגמרי כמו תער ממש, ויש משום גלוח שיש בו השחתה, והגאון החפץ חיים ז"ל בספרו ליקוטי הלכות (פ"ג דמכות) שהבאתי בספרי שם בסוף התשובה, כתב במאשינקע החדשה שמספרין במ (היינו מה שקורין אל וכ"ש חצי אל) שעובר על מש"כ בתורה ופאת זקנם לא יגלחו עיי"ש, ומה נענה להמכונות שבימינו הנ"ל שעולים כמה וכמה מדרגות יותר בגלוחם עם השחתה, וברור שאין הפשט בדברי החת"ס (חאו"ח סקנ"ד) כדברי כ"מ, דאין כוונת החת"ס להוכיח "דאין שום מציאות של גלוח והשחתה מלבד תער", אלא קאי שם על דברי הנוב"י, שכתב בפירושו דנשארו עקבי השערות אחרי המספרים, ומ"מ דן דהמה כאלו אינם, ע"ז כתב החת"ס דאם שערות כאלו אינם יש משום גלוח והשחתה, אלא עכ"ח צ"ל דמה שנשאר אח"כ שם שער עליו, והוי גלוח בלי השחתה, א"כ המשחית

22. וראה גם לעיל עמ' 9 בהסכמתו לספר הנוכחי: "הרחבתי את הדיבור על נושא זה בספרי מנחת יצחק (חלק ד' סימן קי"ג) – וכפי המבואר שם כל ההמצאות החדשות שמתחדשים לבקרים שהסכין יתקרב בקירוב היותר אפשרי לעור הפנים הוי תער ממש".

אח"כ חייב, זה תוכ"ד, אבל לא מיירי כלל אם באמת לא נשאר כלום, ומש"כ שם מקודם "כי א"א ליטול בזוג בעומק כ"כ" על זמנו דיבר, אבל נשתנו הזוגים וההמצאות בזמנינו כי נוטלים בעומק אולי אפשר עוד יותר מתער, וממילא לפי הנ"ל גם מה שכתב כ"מ אח"ז להעיר על מש"כ סעי' כ"ב, דהולך בזה לשיטתו "דא"כ למה אמרו חכמז"ל בתער", לפי דברינו שם מכונות גלוח דהשתא המה כמו תער ממש, כי מש"כ החת"ס שם דתער לא נכתב בקרא, זה אמת וקיים, וכל מה שהוכיח שם בסברא נכונה הוא רק שבשערות שבשיעורא זוטא הנשארים אחר גלוח הזוג שמאז, הוי גלוח בלא השחתה, וממילא חייב המשחית אח"ז, אבל לא במכונות שבזמנינו כנ"ל. והנני בזה דושה"ט וחותם בברכת חג כשר ושמח ידידו. יצחק יעקב ווייס"

[עוד בדברי מרן החת"ס שם - ראה לעיל בה"מבוא אות א הערה 12.
בשיטת מרן החפץ חיים - לעיל ח"ב פ"א ע' שמז].

שם (אות א'): הוכחה שכן ס"ל להרא"ש דמספריים כעין תער - משייר כלום מן השער וא"כ המכונות גילוח דימינו המסירות השער לגמרי אינן בגדר "מספריים כעין תער" - ראה לעיל במילואים ל"מבוא".

עוד בבירור שיטת מרן החפץ חיים בדין מכונות גילוח

(לעיל עמ' שמו-שמוח)

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "חפץ חיים" שסילק מרן החפץ חיים בחור מביתו כאשר ראה שהוא מגלח זקנו במכונת גלוח.

גדולי הפוסקים דומננו:

המכונות גילוח של ימינו חמורות הרבה יותר מהמכונה שהזכיר מרן החפץ חיים

העלה לאסור מכונות גילוח דזמננו במכ"ש וק"ו ממ"ש מרן החפץ חיים בלקוטי הלכות - גם הגרי"ש אלישיב בספרו קובץ תשובות כדלקמן בסמוך, עיי"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק גם בתשובתו בח"ז הנ"ל בסמוך. וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ז קונט' עלעקטריג ח"ב סי"ח: "ועתה דע והבן והתבונן מזמן רבינו החפץ חיים זכ"ע עד עתה תיקנו המכונות למעליותא, לגבי להסיר שערות הזקן, מאה מעלות, ואם על מכונות שבזמנו כ"כ הציס"ע

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשסא

החפץ חיים ז"ל מה הי' כותב על מכונות שבזמנינו, באופן שעל מכונות שבזמנינו רובן איסור גמור בהחלט".

"ועתה הגע בעצמך, הלא ה'מאשינקע' ההיא שבימיהם, כידוע היתה מין תספורת יד פשוטה, שלא היתה מגעת בשום פנים ואופן לגלח ולהשחית בה כל השער ממש, ואעפ"כ הגדירה מרן החפץ חיים ז"ל, כתער, מאחר שאינה משיירת 'מאומה' ועובר עלי', וכן הצור יעקב ושאר הגדולי הדור, עאכ"ו במכונות הגילוח כהיום, המכלים ומשחיתים כל זכר שער הנראה לעין האדם, פשיטא דמכונות גילוח אלו אינם כתער, אלא 'תער גמור' הם" (מאמרו של הג"ר בן ציון וואזנר בקובץ "אור ישראל" כג עמ' סב. וע"ע מדבריו לקמן במילואים לסוף פרק זה, דכמה תמוה הדבר, דהלא פסקי החפץ חיים יושבים ראשונה בממלכת התורה ואף בדברים קלים, והלכה כמותו בכל מקום, ואילו כאן ביודעים יעלימו עין מפסקיו).

שם (עמ' שמז): בענין דיוק לשון "שומר נפשו ירחק מזה" שבספרי החפץ חיים, העירני ח"א מ"משנה ברורה" סימן תק"ס ב"שערי ציון" סקכ"ה (בנוגע לאיסור שירי עגבים ודברי נבלות דקא מגרי יצה"ר בנפשי'); סימן תר"ע (ביאור הלכה ד"ה ונוהגין), עיי"ש ודו"ק. ועי' שו"ת מנחת משיב ח"א סימן נ"ח. ולהעיר דבנדו"ד הוסיף הח"ח תיבת "מאד".

איזה סוג מכונת גילוח אסר מרן החפץ חיים

"מרן החפץ חיים זצ"ל אסר מכונת תספורת יד של מספרים נמוכים, (מרן החפץ חיים לא מיירי במכונה חשמלית שלא היתה קיימת בזמנו בפרט בפולין, ליטא ורוסי', אלא מיירי במכונת יד שבה היו מסתפרין בתקופה ההיא כן בעוד הרבה זמן אח"כ כפי שאני זוכר)" (ס' ארחות רבנו - הגאון ה"סטיפלער" - ח"ג הלכות שונות ביו"ד עמ' קה).

עוד בבירור שיטת מרן החפץ חיים בדין מכונות גילוח

- ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א -

"מו"ח הגאון שר התורה רבי חיים קניבסקי שליט"א אמר שמרנא החפץ חיים זיע"א אסר להתגלח בכל סוגי המכונות - בלי שום חילוק" (מכתב חתנו הרב יצחק קולדצקי מט' ניסן תשע"ז) [הערה: מכתב זה הוא תגובת מרן

הגר"ח קניבסקי לסתור מ"ש בכוונת מרן החפץ חיים בהערת המהדיר לשו"ת גבורות אליהו ח"ב (חיו"ד) סי' נז הערה 420 (שהעתיק שם מס' "מכונות גילוח בהלכה" והסכים עמו המהדיר שם).

המכתב בשלימות - ראה לעיל במילואים למכתבי הסכמה, המלצה וחו"ד.

עוד בירור מציאותו של ה"מאשינקא" לגילוח הזקן שאסר מרן החפץ חיים

"שמעתי ממרן [הגרי"ש אלישיב] (שליט"א) דהמכונה של החפץ חיים היתה כמכונת תספורת מס' 1 של ימינו" (קונט' "דעת רבותינו בענין מכונות גילוח" - ירושלים, תשס"ח - בסופו). ועפ"ז יובן ביותר מ"ש הגרי"ש אלישיב שליט"א בספרו קובץ תשובות (ח"א או"ח סל"ב) "הנה המשינקא (המכונה) אשר המציאו בימי החפץ חיים כמלפני מאה שנה אינו בבואה דבבואה להמכונות המשוכללות שבזמנינו ובכן כל עוד ואינו בטוח שאחרי השימוש יהי' מורגש כל שיערה ושיערה הרי הוא נלכד באיסור תורה ממש".

עוד עדות בשיטת מרן החפץ חיים בדין מכונות גילוח

"אמנם דבר זה שמעתי כי בעל חפץ חיים אם בא לעיירות הי' לוקח תקיעות כף מבעל בתים, שלא ישחיתו זקנם במכונת גילוח" (הגר"ר שמואל דוד הכהן מונק מח"ס שו"ת פאת שדך, במכתבו מעש"ק שופטים תשל"ז).

שיטת הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק

"גילוח הזקן הוא חטא גדול ועובר על כמה לאוין, עכ"פ המגלחים ע"י המשינקע [מכונת גילוח] ראוי להשאיר קצת עקרי השערות שלא יהי' כעין תער, וה"ה המגלחים במספריים" (שו"ת אורח משפט או"ח סימן קכח אות נג - אזהרות לענייני פסח שהיא מזכיר אאמו"ר הרב זצ"ל בשבת הגדול).

מדבריו אלו אני רואים דס"ל גם להגראי"ה קוק דאיכא איסורא בגילוח הזקן ע"י מכונות גילוח שאינן משאירות קצת עיקרי השערות.

וראה להרה"ג שלמה אבינר - תלמידו המובהק של בנו של הגריא"ה קוק - בספרו שאילת שלמה: "למסקנה - רוב הרבנים אוסרים את מכונות הגילוח.

תשסג מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח")

מיעוט הרבנים מתירים במכונות מסיומות או בתנאי שלא יצמידי אבל טוב יותר ללכת עם זקן ולחסוך אותנו מכל הבעיות...".

וראה לקמן במילואים לח"ב פי"ח אות א בנוגע דעת הגראי"ה קוק ע"ד שוחטים שאין להם זקן.

שם (עמ' שמח), יש להוסיף דעה זו:

שיטת רבי חיים-עוזר גרודזינסקי

(הגאון אב"ד ווילנא, מח"ס "אחיעזר", ואבי "ועד הישיבות")

העיד הגאון רבי יצחק הוטנר (ר"י ישיבת רבנו חיים ברלין) דמעולם לא הי' ניחא לי' להגרס"ע מה שהשתמשו במכונות גילוח, והוא ז"ל מיחה ביחיד על זה (אבל לא מיחה ברבים – מפני הזמן והתקופה). והחזיק ענין זה כספק איסור דאורייתא לחומרא. ובכלל לא ניחא לי' מה שאין מגדלים הזקן²³.

שוב שמעתי [בשנת תשל"ח בערך] מפי ה"ספר" הפרטי של הגרס"ע ז"ל שהי' מבאי ביתו כשתים עשרה שנה, ומר דוד ראקאוויטש שמו (הי' לו "מספרה" בויליאמסבורג, ברוקלין, ומשמש כספרם הפרטי של כו"כ מגדולי הרבנים) – שהגאון הנ"ל הקפיד על כל אחד שלא ישתמשו במכונות גילוח אפילו תחת הגרון (שלא במקום הפאות [ראה לעיל ח"ב פ"י]), כ"ש לגלח כל הזקן בהן. ובכללות הי' מעורר על חשיבות ענין גידול הזקן כולו, והוכיח תלמידיו ע"ז, ורבים השיב מלנהוג קולא בזה, וגדלו זקנם לגמרי כדת.

וראה גם לעיל ח"א ערך "רבי שרגא פייבל מנדלוביץ".

עוד בשיטת הגרס"ע גרודזינסקי

העיד הג"ר אברהם אשר זימערמאן (מד"א קהל שערי תפלה – ברוקלין):

"אני רוצה בזה להודיע כי בהיותי בוילנא בערך שנת תרצ"ה או תרצ"ו הראיתי Schick Shaver לרשכבה"ג ר' חיים עוזר זצ"ל בשליחות מתיבתא תורה ודעת ושמעתי בברירות שהוא לא התיר בתשובתו להם".

[ולהעיר דזה הי' בסוף ימיו דהגרס"ע].

(23) הגר"י הוטנר זצ"ל הסכים שאדפיס נוסח זו. וראה במילואים והשמטות לח"א מ"ש שם בשמו.

עוד בענין אם יש לסמוך על שמועות שגדולי דור העבר הקילו בדין מכונות גילוח

- עוד בבירור שיטת הגאון רבי חיים עוזר גרודזענסקי -

"בילדותי שמעתי מא"א זצ"ל בשם הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל לימוד זכות להתיר, וכן שמעתי מהגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל לימוד זכות להתיר, אבל היום שהמכונה משוכללת יותר וניכר פעולתה כתער, אולי גם לדבריהם יש לחשוש שאסור. ועכ"פ האמת היא שגם במכונות שהיו בזמן רבי חיים עוזר, גם הם היו עכ"פ בחשש איסור תורה, וצריך להחמיר. שוב ראיתי בקונטרס אחר שמביא שהגר"י הוטנער זצ"ל העיד שהגאון רבי חיים עוזר זצ"ל החזיק הגילוח במכונה כספיקא דאורייתא. והנה א"א זצ"ל נפטר בחודש אב תרצ"ה, ומה שהעיד א"א זצ"ל משם הגר"ע לימוד זכות להתיר ה' לכל היותר על המכונות שהיו עד שנת תרצ"ה, ואולי אח"כ השתכלל יותר וע"ז אמר הגר"ע שנראה שזהו ספיקא דאורייתא וכמ"ש" (שו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד).

עוד בשיטת מרן החזו"א (עמ' שטמ-שנא)

עוד עדיות בשיטת מרן החזו"א בנדון:

"מספר רי"מ שליט"א: פעם ישבתי אצל רבינו [החזו"א], והגיעו שני בחורים לשאול בעצתו. אני יצאתי מן החדר, וכשיצאו שני הבחורים שאל אותי רבינו: שמעת מה הם שאלו? אמרתי שלא הייתי נוכח בחדר בעת ששאלו. ואמר לי: הם שאלו אם מותר לגלח הזקן ב"שיק" [מין מכונת גילוח]? ואמרתי להם שאסור [בעל המעשה שאלו על מכונת "פיליפס", ורבינו השיבו כי אין נפקא מינה, ואסור] (ס' תולדות החזו"א "מעשה איש" ח"ד עמ' קנג).

שם (שיטת החזו"א דאיכא איסור "לפני עוור" במכונות גילוח): "קרויב משפחה של הג"ר צבי ברודיא זצ"ל (שהי' אב"ד בפ"ת במשך שנים רבות) ביקשו לשאול את מרן [החזו"א] ז"ל על מכונת גילוח אם כשרה היא לשימוש, ולאחר בדיקה הורה רבינו לאסור. השולח הי' גר ב"גבעת רוקח" בב"ב, ובשעת השאלה נכח במקום הג"ר נתן שולמן שליט"א. ביקשו הגר"צ ברודיא שיקח את המכונה וישיבה לבעלי, אך מרן החזו"א אמר לו שלא יקח

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשסה

(או שחשש שמא יש בזה משום "לפני עיור" או שרצה להראות חומר האיסור בזה שאינו חומרא בעלמא אלא מעיקר הדין). (מבנו הג"ר אברהם שליט"א) " (ס' מעשה איש שם עמ' קנט).

למה לא כתב החזו"א ע"ד איסור מכונות גילוח בספריו

בהוספה עמ"ש בתשובת הגאון בעל שבט הלוי (הנ"ל בפתחת החיבור הנוכחי, עמ' 56), כתב בנו (במאמרו בקובץ אור ישראל כג הנ"ל): "עוד אמר לי א"א מו"ר הגאון שליט"א, שפעם אחת שאל את החזו"א, למה לא מעלה על הכתב, בירור על איסור המכונה, השיב לו הגאון ז"ל, אם אכתוב לאסור המכונה, ילמדו מזה להתיר עכ"פ עצם גילוח הזקן, עכד"ק [וכידוע שגם מעצם גילוח הזקן נפשו סלדה מאד, וכעדות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו ארחות יושר]".

בירור שיטת הגאון הרצ"פ פראנק – רבה של ירושלים

(עמ' שנא)

באמצע ההדפסה (של מהדורה השני' של ספר הנוכחי) נתקבל מכתב זה מאת נאמן ביתו של הרצ"פ פראנק:

מכון הרב פראנק

ועד להוצאת כתבי הגאון
מרן צבי פסח פראנק זצ"ל,
רבה של ירושלים
ת.ד. 2172, ירושלים

בס"ד, יא מר חשון תשל"ח,

למעלת כבוד הרב הגאון, גזע ישישים, רבי . . . שליט"א. ניו יורק,
שלום וברכה,

מכתבו לנכון הגיעני, והנני ממחר להשיבו דבר. א) תשובת מרן זצ"ל נכתבה לפני למעלה משלושים שנה, ואז עוד לא היתה המכונה של "בראון" שיש כעת שהיא כעין תער. ב) יודע אני ועד, כי מרן לא התיר כל המכונות, אלא אלו שהובאו לפניו וראה שהם כעין מספרים ושהם משאירים מקצת מן השערות.

ואנא עובדא ידענא, בבעל תשובה אחד שגדולי ההוראה בירושלים פסקו כעת

שאינן לתת לו מכונה של בראון, ולא עוד, אלא שאסור למכרה לישראל, רק בעיר העתיקה לערבי.

הנני בזה בברכה מרובה מציון וירושלים, מוקירו ומעריכו כערכו הרם כבר אורין ובר אבהן.

שכתי ד. רוזנטל

מנהל המכון

שיטת הגרי"א הענקין
מרא דאתרא של אמריקה²⁴

שיטת הגרי"א הענקין מבוארת במכתב שכתב לבעל הספר "יגל יעקב" (עמ' קכא) וז"ל: "בדבר שאלתו ע"ד מכונה חשמלית לגילוח, לפי דעתי אם הלהב אינו נוגע בבשר יש להתיר דאין זה נקרא גילוח של תער האסור". ומבואר דלא מיירי במכונות של ימינו שהרשת דקה והמכונה משוכת את השערה. התיאור הנ"ל מתאים לידוע כיום שבזמנם היתה "חציצה" בשל עובי הרשת שהוא פי כמה וכמה מהנסוף כיום. [כמו"כ באגרות משה (אהע"ז ח"ב סי"ב) מבואר שתוצאות הגילוח במכונת הגילוח שבזמנו היתה שונה מאשר כשנעשתה בתער, ז"ל בתו"ד: "ואולי הוא נמי שום דברוב הפעמים ניכר להרגילים להתגלח שאינו גלוח דתער"] (ס' הנוי והנצח - ירות"ו, תשע"ח - עמ' 155).

הגרי"א הענקין:

"לבני תורה אין זה היתר מספיק"

ראה לעיל ח"א בערכו, שכתב הגרי"א הענקין בספרו "עדות לישראל" (חלק עיקר דינים ומנהגי בהכ"נ סימן נ) אשר רבים מבני תורה מגלחים זקנם במכונות גילוח בצורת מספריים או שמשירים במין אבק המסיר השער וסומכים עמ"ש בגמ' ושו"ע שאינו חייב על גלוח פאות הזקן אלא בהשחתה וגילוח, ואח"כ המשיך שאמנם יש מהראשונים הסוברים דהסרת הזקן אף בלא תער - פטור אבל אסור, וע"פ טעמי המצוה אין להסיר הזקן בשום אופן, ואין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם, והדין שהוא בניגוד להטעם הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק, ולכן אין זה היתר לכל ולבני תורה אין היתר זה

24. ביטוי זה השתמש כלפיו מרן הגאון רי"ש אלישיב (קובץ "ישורון" ברכ' כ' ניסן, תשס"ח, עמ' קנג).

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשסז

מספיק ונוסף לזה הרי גידול הזקן כתריס בפני התחברותם עם עושי רשע ואין להסיר הזקן אף ע"י סם (משחה) משום חשד ומראית עין, ע"ש.

עוד בשיטת הגר"א קטלר

(לעיל עמ' שנב-שנר)

עוד העידו תלמידיו בשיטת רבם הגר"א קטלר בנדון²⁵:

עדות תלמידו הג"ר אליהו דב וכטפויגל

"באתי בזה לאשר מה שדברנו כשנפגשנו לפני פרוס החג אודות מכונת גילוח שזוכרני כשבאתי לפני מרן הגאון הגר"א קוטלר זצ"ל ושאלתי בפי אם אפשר להקל להשתמש במכונה הנ"ל . . . וענה לי בשום אופן לא! ושאלתי אותו אם זה חומרא ואמר שזהו מעיקר הדין. בכבוד ובהוקרה כיאות אליהו דב וכטפויגל" (מכתבו מיום ב' כ"ד ניסן ה'תשנ"ב).

עדות תלמידו הג"ר אברהם חיים נוסבוים

"לכבוד הראשי ישיבות שליט"א: שמעתי מהראש ישיבה זצ"ל (מוהר"ר הגר"א קוטלר) שאינו משיג ההיתר להשתמש עם מכונת גלוח (Electric Shaver) כיון שאינו משאיר כלום מן השער" (הגר"ר אברהם חיים נוסבוים במכתבו משנת ה'תשנ"ב).

שיטת הגאון רבי אהרן קטלר:

אינו כדאי לחלק מכונות גילוח לאלו המגלחים בתער

בהוספה על עדות של הג"ר יחיאל יצחק פאר (מתלמידיו המובהקים של הגר"א קוטלר וראש ישיבת דרך איתן בנ"י) הנ"ל [ח"ב פ"א עמ' שנב-שנג] הנה הניף ידו עזה"פ במכתבו מיום כ' סיון, תשס"ח, שם כתב:

"אכתוב בקיצור – שאמר לי מו"ר הגר"א קוטלר זצלה"ה במילים הראשונים שאמר לי בענין זה – שמאי דאיתא בגמ' מכות כ"א "הא כיצד גילוח שיש בו השחתה – הוי אומר זה תער", שאין כונת הגמרא לומר שיש גזה"כ שאוסרת רק תער, אלא שחייב בכל אופן גילוח שיש בו השחתה אפילו

²⁵ וכדאי להזכיר, דכשהייתי במחיצת בנו, הגרי"ח שניאור קוטלר זצ"ל, בעת כתיבת הסכמתו על ספר הנוכחי (לעיל עמ' 13), אמר לי שעבר על מה שכתבתי בשם אביו הגר"א קוטלר הנ"ל בפנים הספר, והגיב שכולו אמת. ונכון הדברים.

במספרים, ומאי דאיתא ביו"ד קפ"א שגילוח במספרים כעין תער מותר היינו משום דמספרים אינם משחיתים כל השער אלא משארים מעט ממנו ולכן אין כאן השחתה.

"וכדאי להגיד שאבי מורי זצ"ל היה קונה מכונות גילוח ומחלקם לאלו שהיו מגלחים בתער כדי להפרישם מאיסור תער, ואמר לו הר"מ זצ"ל [הגר"א קוטלר] שאינו כדאי לעשות כן - היינו מפני שמכשילם באיסור. ושאל אבי זצ"ל הלא איתא בחז"ל (עירובין לב) ניחא ליה לחבר דלעביד הוא איסורא זוטא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבא, וענהו הר"מ זצ"ל "אין זה איסורא זוטא", או, "מי הגיד לך שזה איסורא זוטא".

"וזוכרני שפעם אחת סיפרתי לו על פירסומת של מכונה אחת שפירסמו שאינה מניחת כלום מן השערות, ואמר לי "כזה ודאי אסור".

ומ"מ לא היה מו"ר הר"מ זצ"ל מוחה באלו מתלמידיו שהיו משתמשים במכונות גילוח, אע"פ שענה לשואלים שהוא אסור, ויתכן שאילו היה ברור לו שהמכונות משחיתים השער לגמרי כמו אלו של היום, שאז היה ודאי מוחה".

עוד בשיטת הגאון רבי אהרן קוטלר בענין מכונות גילוח
- עדות נכדיו -

כן העידו ראשי ישיבת "בית מדרש גבוה-לייקוואוד" במכתבם שנתפרסם בהישיבה הנ"ל ביום כ"ד אלול תשע"א: "להזהר מלהסתפר במכונת שייבר . . וידוע שגם מרן ראש הישיבה הגר"א זצוק"ל הי' מחמיר בזה" (וחתמו ע"ז הג"ר מלכיאל קוטלר, הג"ר ירוחם אלשין, הג"ר דוד צבי שוסטל והג"ר ישראל צבי ניומאן).

שם: "כאשר העידו לי תלמידיו המובהקים [של הגר"א קטלר], שאף שלא הי' מבקש מבחוריו שיגדלו זקן, אבל הזהירם מאד שלא לגלח בשום מכונה" (הגר"צ וואזנר במאמרו בקובץ אור ישראל, כג, עמ' סד).

עוד בשיטת הגאון רבי יעקב קמינצקי (עמ' שנו)

(ר"י תורה ודעת וחבר מועצת גדולי תורה)

בהוספה על השמועה בע"פ בשיטתו המובא לעיל בפנים (עמ' שנו)
בענין גילוח זקן במכונת גילוח -

תשס"ט מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח")

הנה לאח"ז נדפס ספרו על ד"ח השו"ע "אמת ליעקב" (קליבלנד, תש"ס) ושם ביו"ד סקפ"א ס"י מופיע מכתב תשובה לנכדו, ושם כתוב:

"... ע"ד המכונה גילוח, אין זו חומרא בעלמא אלא דברים שיש בהם ממש, ובודאי מחויבים דיירי בני ברק להתנהג ע"פ הוראת הפוסקים דהתם, ובאמת לא אדע אם גדולי אמריקא התירו להדיא, ויתכן ששתקו מפני שלא שאלום, והיו כמעלימים בידעם שלא יתקבלו דבריהם. ומה שהי' מקובל מהדורות שעברו, הלוא במשך הזמן נתחדשו הרבה תיקונים במכונות ואפשר שע"י התיקונים נאסר הגילוח בהם וא"כ בכה"ג קשה לסמוך על המסורה".

ועוד כתוב שם (מפי השמועה):

"וכן יש להורות למעשה שאין זה סתם חומרא, ובחור שרוצה להחמיר על עצמו שלא להשתמש במכונת גילוח, אין להוריו לגעור בו ולומר עליו שהוא מחפש חומרות בעלמא".

עוד בבירור שיטת הגאון רבי יעקב קמנצקי
(ראש ישיבת תורה ודעת וחבר מועצת גדולי התורה)

בדין מכונות גילוח

"בקשר לשאלתו בדבר הוראת אבא מארי [הגר"י קמנצקי] זצ"ל על כלי הגילוח החשמליים, אמרתי לכ"ת מכבר עידן ועידנים שאף פעם לא התיר להשתמש בהם. וגם שמעתי אמש מאחד מבניי יחי' שאבא ז"ל גם כתב מכתב על זה לנכדו הרב ר' מרדכי (בהרב ר' בנימין שליט"א) כבחור" (מכתבו של הרה"ג ר' נתן בהגר"י קמנצקי מיום ו' שבט תשע"ד).

עוד בשיטת הגאון ר' יעקב ישראל קניבסקי (הגאון ה"סטייפלער")
[לעיל עמ' שנה; שם]:

כתב בנו הגר"ח קניבסקי (בספרו "אורחות יושר" ס"ה) "בהמכונות גילוח... אאמו"ר זללה"ה [הגאון הסטייפלער] הי' מחמיר בזה מאד ואמר שקרוב מאד שזהו תער ממש ועוברין עליו חמשה לאוין".

ובספר מכתבי הגאון הסטייפלער "קריינא דאגרתא" עמ' צה נדפס מכתבו (מיום ג' כ"ד למב"י ה'תשל"א - להגר"א קמינסקי מנ"י). בו כתב:

ושמעתי שמע"כ עומד בפרץ והרעיש על המכונת גלוח שקרוב לודאי שהברזל החותך נוגע בבשר והשי"ת יגדור פרצות עמו ורב תשואת חן חן למעכ"ת עבור זה. הדו"ש יעקב ישראל קניבסקי.

עוד בשיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך)

אסור לגלח בכל מכונות גלוח - מכל הסוגים

וכן בקונטרס הוספות חדשות על ספר "ארחות רבנו" ח"א ("מקצת מארחות חייו הקדושים של רבנו הגאון החסיד רבן ומאורן של ישראל מרן הגרי"י קניבסקי זצלה"ה בעל הקהלת יעקב", כתבם תלמידו המובהק נאמן ביתו הגר"א הלוי הורביץ, בני ברק ה'תשנ"א) עמ' לח:

"פורים תשל"ב, בנוכחותי שאלוהו למו"ר בחורים מירושלים בנוגע לגלוח עם מכונת גלוח ואמר שיש רק עצה אחת בסם, וכל מכונה קרוב שעובר בה לאו, ואמר להם גם במכונות החדשות מכל הסוגים והא ראי' שזה מגלח את הזקן חלק לגמרי, א"כ הסכין מסתמא חותך סמוך לבשר ואמר שאצל מרן החזו"א זצ"ל נסו וחתך סמוך לעור ממש, ובמכונות שהחלק העליון חותך, אז העור נכנס ונוגע בחלק העליון והעליון מגלח, וכן גם במכונות שיש רשת דקה מלמטה אותו הדבר וקרוב שעובר הלאו, ואמרו לו שהגר"מ פנישטיין (שליט"א) זצ"ל כתב השבוע לא"י שיש מכונות חדישות שמותר הגלוח בהן ואמר מו"ר שאיני יודע מאין ר' משה לקח להחליט כן ופלא על ר"מ שברור לי' להתירא, ולא קבל מו"ר ההיתר".

עוד בשיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך)

שאין לחלק בין מכונה למכונה - כולם אסורות

"הנני מעתיק מה שכתוב עוד בפנקסי בנדון: מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי שיש חשש איסור חמור למגלחים זקנם במכונת גלוח, ואמרתי לו ששמעתי אומרים בשם מרן החזו"א זצוק"ל שיש הבדל בין מכונה ששיני' התחתונים חותכים שזה אסור כגלוח ולבין מכונה ששיני' העליונים חותכים ולא הוי חתוך סמוך לבשר וענה ע"ז מו"ר שהכל אומרים בשם החזו"א ואין הבדל ובכולם אסור" (ספר ארחות רבנו הנ"ל שם).

מ"ש שם באם ראוי להתחתן עם בחור ישיבה המגלח זקנו במכונות גלוח - נעתקו דבריו לקמן במילואים לח"ב פט"ז ("מניעות מצד שידוכים").

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשעא

עוד בשיטת הגאון ה"סטייפלער" (המשך)

צריך לחנך בשיבות לדקדוק המצוות

"אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל בנוגע לישיבת . . . שלא מחנכים את הבחורים לקיים את המצוות ודקדוקיהן כהלכתן לכן כל הלכה שיש להחמיר בה ולנהוג לחומרא נופל על הבחורים כעול, וכן בנוגע לגילוח עם מכונה חשמלית שכיום דינה כתער ממש ואינו דומה למכונת יד שהיתה פעם שרק החלק העליון חותך ולא סמוך לבשר ממש כי החלק התחתון חצץ" (ספר ארחות רבנו הנ"ל עמ' כד).

עוד בשיטת ס' שערים מצויינים בהלכה [לעיל עמ' שנה]

והוסיף ידו שנית הג"ר שלמה זלמן ברוין (מח"ס "שערים המצויינים בהלכה" על הקיצור שו"ע) לאסור המכונות גילוח במכתבו מעש"ק פ' תולדות שמו"ת (נד' בקונט' על מכונת גילוח שי"ל ע"י וועד תפארת אדם עמ' כב): "אין לי להוסיף על דברי גאוני ישראל, אלא שצריך לזכור מש"כ בנוגע ביהודה יו"ד סי' פ"א דאפי' אם מעביר אבן חד על זקנו וחותר שער סמוך לעיקרן הוי גילוח שיש בו השחתה ואסור, וכן בחתם סופר או"ח סי' קנ"ד כתב, דלא כתיב בתורה תער, אלא לא תשחית וכל שלא נשאר כלום הרי עבר על לאו זה. וצריך לידע דעכ"פ דספק תורה הוא, ולכן פשוט דעכ"פ הבני תורה צריכים להחמיר".

עוד בשיטת הגה"ק מקלויזענבורג [עמ' שנה]

שוב נדפס ספרו שו"ת דברי יציב, ושם בחיו"ד סס"א בתשובה משנת ה'תשכ"ז כתב צדדי לימוד זכות בנדו"ד. אולם נראה דאין מ"ש שם שייך למכונות גילוח של ימינו, שהרי מבואר שם אשר דבריו שייכים למכונה שהראו לו שלא הי' עוקר השער משורשו והסכין שמתנועע אינו נוגע לבשר כלל. ועוד, ועיקר, שהרי בשנת ה'תשל"ז העיד חתנו, חדנ"ב וראש כולל צאנז – קלויזענבורג, הג"ר דוב ווייס (במכתבו הנד' בפתחת החיבור הנוכחי עמ' 24): "שמעתי מכ"ק חותני מרן הגה"ק מצאנז קלויזענבורג (שליט"א) כמה פעמים שאותן המכונות גילוח העלקטריק שחותכים סמוך לבשר ממש יש בהן חשש גדול של איסור תורה כמו בתער ממש". וזהו משנה אחרונה לגבי תשובתו הנ"ל.

[נאפילו בתשובתו הנ"ל סיים: "ומ"מ ידוע שהחינוך במצוה רנב ס"ל דלהרמב"ם במספריים פטור אבל אסור . . ואני לא באתי אלא ללמד זכות על ישראל . . ומ"מ יש לנהוג כמקובל לנו מאבוב"ק ע"פ האריה"ק (בשער המצות פרשת קדושים) וספרי קבלה שלא לגלח כלל, ובזה יומשכו רחמים וחסדים על כלל ישראל אכיה"ר"].

עוד בשיטת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך [לעיל עמ' שנו]

בהוספה על המובא משיטתו לעיל שם, כתבו נכדיו בס' הליכות שלמה (הלכות תפלה, ירות"ו, תש"ס, עמ' יא-יב):

ובעיקר הגילוח במכונה . . למח"ס "הדרת פנים זקן" כתב (לאחר שהרשה לו להדפיס תוכן הדברים הנ"ל בתור שמועה בע"פ): "לענ"ד הוא עושה בכך דבר טוב ומועיל ואולי ע"י זה יתבררו ויתלבנו הדברים, יהי' בכך הצלה מעון חמור", עכ"ל [מכתבו בשלימות - ראה לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי].

וראה עוד לעיל בסמוך מ"ש נכדיו בס' הליכות שלמה שם שהורה הגרש"ז אויערבאך שאין לסמוך על התירים בנדון מרבנים בדורות שלפנינו וראה לקמן בסמוך במילואים ל"דיון ב" דמה שדנו בזה להקל כל שאינו מהדק המכונה לעור הפנים - אינו נראה והוי מתכוין. ולקמן במילואים ל"דיון ג" דס"ל להגרש"ז אויערבאך שאין לחלק בין מכונה למכונה ולקמן במילואים ל"דיון ד" דלפ"ד הגרש"ז אויערבאך אין להתיר אפי' אם יש להבחין בשערות ע"י זכוית מגדלת.

עוד בשיטת הגרש"ז אויערבאך

ראה לקמן במילואים לפרק זה (דיונים נוספים, דיון ו') איך שהגרש"ז תמה מאוד על סברת האג"מ להקל במכונות גילוח שפעולתם ע"י כתישה ולא חיתוך, ע"ש.

שיטת שו"ת חשב האפוד

- מכונות גילוח : תער ממש -

העלה הג"ר חנוך דוב פדווא (אב"ד התאחדות קהילות החרדים דלונדון) בשו"ת חשב האפוד ח"ב סימן קכט (בתשובתו מר"ח ניסן תשל"ו) דלפ"ד

מרן החתם סופר (חיו"ד סימן קלט-קמ) אסור לגלח הזקן במספריים כעין תער ושכן נהגו בהונגרי" משום שחששו לדעת מרן החת"ס, אבל "מכונות הגילוח האלעקטרית שנתחדשה כהיום היא גרועה יותר ויותר ממכונת מספר נול העוברת על ידי תנועת היד, ויש מקום לומר שאין זו מספריים כעין תער, אלא תער ממש. תדע שהרי גם נכרים שהיו מתגלחים תמיד בתער, השליכו היום התער אחרי גום, ומתגלחים במכונת גילוח אלעקטרית. ויש מקום לומר שגם בלי דברי החת"ס הני מכונות אסורות, שאינן מספרים כעין תער, אלא יש בהן משום גילוח שיש בו השחתה ממש. ואף שאין אני דורש את זה בפירקא משום טעם המובן, אבל מי ששואל אותי בפרטות מה דעתי במכונות גילוח אלה, אני אומר לו מה שבלבי שיש להמנע מלהשתמש במכונת גילוח אלעקטרית לגילוח פאות הזקן. ואין אני יחיד בדעה זו, וכמדומני שבזמן האחרון נתרבו המקפידים שלא להתגלח במכונה עלעקטרית".

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב

בחודש טבת ה'תש"ס הופיע תשובה שכתב הגרי"ש אלישיב בעצמו בנדון, ונדפסה בקובץ תורני "צהר" (ח"ז, בהוצאת מכון הלכתי אקטואלי דרך אליעזר שליד מרכז תורני חומת ירושלים) וז"ל שם (עמ' פז) [ושוב נדפסה תשובה זו בספרו "קובץ תשובות" סל"ב]:

ב. האם מותר להשתמש במכונת גילוח.

כתוב בגמ' ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפי' גלחו במספרים יהא חייב ת"ל לא תשחית פאת זקנך יכול אפי' לקטו במלקט וברהיטני יהא חייב ת"ל זקנם לא יגלחו הא כיצד גלוח שיש בו השחתה.

ובח"ח זצ"ל בלקוטי הלכות פ"ג דמכות כ' 'המאשינקע החדשה שמספרין בהם היינו מה שקורין אל וכ"ש חצי אל כתער ממש ותולש השער ולא נשאר מאומה, המספר במ את זקנו לכאו' עובר עמ"ש ופאת זקנם לא יגלחו'.

הנה המאשינקע (המכונה) אשר המציאו בימי הח"ח כמלפני מאה שנה אינו בבואה דבבואה להמכונות המשוכללות שבזמנינו ובכן כל עוד ואינו

במוח שאחרי השימוש יהי' מורגש כל שיערה ושיערה הרי הוא נלכד באיסור תורה ממש.

אמנם שמעתי שמכון א' בירושלים המציא מכונה מיוחדת שאין בכחה להשחית השערות והדבר מעון בדיקה.

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב

- בכל מכונה יש לאסור -

"כל מכונה שיש בה חשש שנוגע הסכין בב' שערות, אסורה. ובכל מכונה יש לאסור, שאי אפשר ליזהר שלא יגעו הסכינים בב' שערות" (ס' הלכות שבת בשבת ח"א עמ' מז הו"ד בס' אשרי האיש - פסקי מרן הגרי"ש אלישיב - יו"ד ח"א עמ' קמב).

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב

- אם יש לסמוך על בדיקת עור הפנים להרגיש השער -

"יש הטוענים שאם מעבירים ידם על עור הפנים, ומרגישים השער, מותר להשתמש במכונת גילוח, הואיל והוכח שאין המכונה מגלחת כתער. אך למעשה מורה רבינו שבדיקה זו אינה מועילה, דהרי אפי' אם מרגיש השער, אין בכך ראי' שלא השחית אפי' שתי שערות לגמרי מעיקרן, דבכה"ג הרי כבר עבר איסור דאורייתא" (ישא יוסף ח"ב עמ' עג, הו"ד בס' אשרי האיש שם).

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב

- ליכא היתר לגלח בשום מכונה -

הגרי"ש אלישיב אמר לבחור לפני עשרות שנים, "וכי אם אומר לך דליכא היתר לגלח בשום מכונה, התשמע לדברינו?" ענה הבחור: "ככל אשר יאמר לי אעשה". השיבו רבינו: "אסור" (ס' בירורי חיים ח"ד עמ' רמו, הו"ד בס' אשרי האיש שם עמ' קמג).

עוד בשיטת רבי יוסף שלום אלישיב

שוב בא לידי מכתב מאת הרה"ג וכו' ר' יעקב מייזליש שליט"א (ראש ישיבת "הוד ירושלים" בירות"ו) לרב חשוב א' בנ"י. - שם כתוב בין השאר:

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשעה

"עם קבלת מכתבו הלכתי להרב יוסף שלום אלישיב שליט"א ואמר שצריך להקפיד שאחרי הגילוח יורגש ביד שאינו חלק. וגם אז עדיין לא ברור שלא גילחו באיסור כמה שערות. לפי"ז חושבני שבמציאות אין היתר".

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב:

וכ"כ בספר שיעוריו ע"מ שבועות ("הערות למסכת שבועות" ב, ב): "ובמכונת גילוח שמגלחת הכל דהיינו כשמעביר ידיו על פניו אינו מרגיש בשערות הרי"ז חייב מלקות".

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב:

וכ"כ בספר שיעוריו ע"מ קידושין ("הערות במסכת קידושין"): "כתב החפץ חיים בליקוטי הלכות סוף מסכת מכות דכיום דנתחדש מכונה שמגלחים השער ונראה שיש כאן קרוב לדאורייתא, ונראה דאם בזמנו שלא הי' כ"כ משוכלל ואפילו נול [אפס] לא הוה כ"כ קטן ק"ו בזמננו שהוא מכונה חשמלית דודאי יש כאן גדר השחתה ויש כאן איסור דאורייתא".

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב:

ברשימת שיחה עם הגרי"ש אלישיב, מרשימותיו של ת"ח גדול כתוב בזה"ל:

"ביום א' פ' כי תצא [אלול שבת"ן] אחר תפלת מנחה אמר לי הרה"ג ר' אלישיב שליט"א . . . 'אויב דער טאטע וויל עהר זאל זיך שעהרען מיט אַ מאַשין טאָער עהר נישט פאַלגען'.

"ושאלתי אותו מה עם המאשינ'ס שהתירו הפוסקים. אמר לי 'עס איז נישט דאָ אַזאָ זאָך, יעדער מאַשין איז אסור מדאורייתא'.

"שאלתי אותו יש מאַשין אחד שעליו אמר פוסק א' שמותר להשתמש בו. והשיב: 'וואָס! ער זאָגט ער האָט אַ פוסק וואָס איז מתיר אַ מאַשין! זאָל דער פוסק פרעגען ביי נאָך אַ פוסק, ווייל ער ווייס נישט וואָס ער רעדט'. עכת"ד". [וראה לעיל ח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם") ובמילואים לשם].

שם עוד בדעת הגרי"ש אלישיב:

כתב הר' משה מרדכי קארפ במכתב שהגרי"ש אלישיב נתן רשות לפרסם ברבים (ונדפס בקונט' סם חיים עמ' יא): "דעת מרן עמוד ההוראה הגרי"ש

אלישיב שליט"א אודות גילוח במכונות, שכבר כתב רבינו הח"ח בליקוטי הלכות סוף מכות שגם במכונות גילוח המשארת שתי שערות יש בו איסור גילוח הזקן, לכן אין להתיר כהיום בכל סוגי המכונות המצויות, אפילו ע"י בדיקה אם מרגישים שערות בידים, לפי שאי אפשר להיות בטוחים שלא יחתכו ב' שערות מהזקן מעיקרן והוא בחשש איסור תורה".

עוד בשיטת הגרי"ש אלישיב:

כן העיד הרה"ג ר' מרדכי גרוס (במכתבו הנ"ל הנדפס בקונט' סם חיים מהדורה שלישית עמ' לה) "גם הדעות שהתירו מטעמים שונים - במכונות המצויים כיום אסורים. . . וכפי ששמעתי כמה פעמים ממרן עט"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א".

ובמכתבו מער"ח אלול ה'תשס"ג כתב הרה"ג הנ"ל (ונדפס בקונטרס הנ"ל שם עמ' י): "בדבר שאילת מע"כ לידע תשובת הוד מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, כששאלתיו על השתמשות במכונות גילוח. - שאלתי ב"א לחדש אדר הראשון שנה זו, באיזה נוסח אוכל לומר בשמו על השתמשות במכונות גילוח, והשיב מאוד נחרץ דכשאיין וודאות שאפי' שערה אחת לא תחתך אסור להשתמש, והוסיף את דברי החפץ חיים זי"ע בליקוטי הלכות ע"מ מכות, ואמר שא"כ הי' בזמנו בודאי מכונות של זמנינו זה שאין ודאות שנשאר שיער, ולכן אסור להשתמש בהם. (והוזכר מכונות גילוח מסויימת וכו', ואמרתי שכפי בדיקתי גם במכונה זו אין להשתמש)".

דין מכונות גילוח דומננו - כדין תער

עוד בדעת הגרי"ש אלישיב

שם (עמ' שמד ואילך) [נסיונות ובדיקות בסוגי מכונות גילוח] ושם אות ב [עוד יסוד לאיסור] (עמ' שנח ואילך): וכ"כ הרה"ג ר' מרדכי גרוס (אב"ד חניכי הישיבות וחבר בד"ץ שארית ישראל) במכתבו בקונט' סם חיים (מהדורה שלישית) עמ' לד "בדבר מכונות גילוח המצויים עתה, נבדקו דגמים רבים, מחברות שונות, ע"י צוות ת"ח מורי הוראה, וע"י טכנאים מומחים, לכל אופניו (גם ללא סכין כפולה, ובלא הידוק המכונה וכו'), ונמצאו כי מגלחים לגמרי השער ומחליקה את עור הפנים למשעי, והוא מחמת דקות הרשת מתהדק הסכין על העור, ואף קוצצו בלא צירופו של הרשת, והוי בכלל איסורא ד'לא תשחית את פאת זקנך' (ויקרא יט, כז) 'ופאת זקנם לא יגלחו'

(ויקרא כא, ה) שביארו חז"ל דהוא גילוח שיש בו השחתה (תו"כ שם פ"ו ה"ד; קידושין לה, ב; נזיר מ, ב; שם נח, ב; מכות כא, א), ולא הוי בכלל 'מספריים', אלא בכלל 'תער' הן בתוצאותיו והן בפעולתו. וכבר אסרום גדולי הדורות שלפנינו, יעוי' ספר 'חשמל בהלכה' פ"י, והדרת פנים – זקן, שו"ת שב ורפא ח"ב ס' מא, שהובא שם, אבל גם הדיעות שהתירו מטעמים שונים – במכונות המצויות כיום אסורים, וכדעת גדולי ופוסקי דורינו שליט"א הובאו בקונטרס 'סם חיים', וכפי ששמעתי כמה פעמים ממרן עט"ר הגר"ש אלישיב שליט"א, ונתבאר בקובץ תשובות (ח"א סי' לה) ובספר הערות למסכת קידושין דף לה, ב, וכידוע מליצת רבנו החת"ס זיע"א ד'הנסיון יותר ממאה עדים', ועל כן בירור הדבר והראי' הברורה מכרעת את ההלכה. ואשריכם שזכיתם לזכות את הרבים בפרסום הדברים ולהצילם מאיסורי תורה".

דעת הג"ר עובדי' יוסף

(מח"ם שו"ת יביע אומר; שו"ת יחיה דעת; ספרי ילקוט יוסף; וש"ס)

"ראוי ונכון לחוש ולהחמיר שלא לגלח את הזקן במכונת גילוח" (ס' "קיצור שלחן ערוך ילקוט יוסף" סקפ"א ס"ב). [ומ"ש בענין גילוח באופן שאינו לוחץ בחוזקה על עור הפנים – ראה לעיל ח"ב פ"א דיונים נוספים דיון ב' (עמ' שעו-שעט) ובמילואים לשם לקמן בסמוך (מהגר"ש דבליצקי)].

עוד בשיטת הגר"ע יוסף

"אך למעשה בודאי שיש לחוש באיסור תורה לדברי החפץ חיים והחזון איש"

לאחרונה נתפרסם במכ"ע שיעור מאת הגר"ע יוסף בו דיבר לגבי מכונות תספורת לגילוח זקן ובו נאמר שאין להשתמש בהם מכיוון שזה דומה לתער, "האיסור של לא תשחית את פאת זקנם, חל גם על מכונה, במידה ולא מרגישים 'קוצים' בהעברת היד על הלחי" עכת"ד. ממ"ש שם נראה שחזר בו ממ"ש בספרו הנ"ל דיש להקל אם אינו לוחץ בחוזקה על עור הפנים. שוב הגיע לידי ספר "הליכות מוסר השלם" ב"ח (ליקוטי דברי הגר"ע יוסף), ושם ח"א בערך "גילוח" (עמ' קסח-קסט): "אך למעשה בודאי שיש לחוש באיסור תורה לדברי החפץ חיים והחזון איש . . פסקו שזהו תער ממש . . מן הראוי להחמיר לכל מי שאפשר לו שלא להתגלח במכונה חשמלית". ושם מעשה רב: "רבינו שליט"א [הגר"ע יוסף] זירז את בניו לגדל את זקנם מוקדם ככל האפשר".

עוד בשיטת הגר"ע יוסף

"ראוי ונכון מאד לכל איש מישראל שלא לגלח הזקן במכונות

גילוח המצוות כיום"

לאחרונה הגיע לידי "קריאה קדושה", בכת"י הגר"ר יצחק יוסף בנו של הגר"ע יוסף ומחבר סדרת הספרים 'ילקוט יוסף' ושם כתוב אשר בהתאם לדבריו של אביו הגר"ע יוסף, ראוי ונכון מאד לכל איש מישראל, ובפרט בני הישיבות היקרים שלא לגלח הזקן במכונות גילוח המצוות כיום. "ואף שיש הטוענים שאם יעביר ידו מלמטה למעלה וירגיש את שרשי השער אין בזה איסור, הנה אין זה פשוט כלל לפי ההלכה, ואחר שראינו את עובי הרשתות של מכונות הגילוח, ההיתר הנז' הוא קלוש מאד, וקשה לסמוך עליו בשופי, ולכן יש להשתדל במאד לא לסמוך על התרים... ולכן חובה קדושה על כל אחד להיזהר בדבר ולחוש לאיסור תורה, ולנהוג כנזכר ומה' ישאו ברכה".

מ"ש בענין חששות מפני שידוכים - נעתקו דבריו לקמן במילואים לח"ב פט"ז.

ובשיעורו הקבוע במוצש"ק (נשא תשס"ח) אמר הגר"ע יוסף את הדברים דלהלן (ונדפסו לאחר מכן במוסף יום - ליום):

"הנוהגים לגלח את זקנם, יש להעיר להם שהתורה אמרה ולא תשחית פאת זקנך". לא כתוב בתורה 'בתער', אלא כתוב ולא תשחית, כל גילוח שיש בו השחתה הוא אסור. מכונות הגילוח החשמליות המצויות כיום הם משחיתים ממש, עוקרים את השיער משרשו, יש בהם ספק גדול מהתורה שכל אדם שהוא עושה כן, הוא עובר על הלאו של 'לא תשחית פאת זקנך', לכן אני מייעץ להם שאל ישיחתו לגמרי את הזקן, לא ישתמשו במכונה חשמלית של גילוח אלא ישתמשו בכל דבר שישאיר מעט שיער, למשל מספרים שלא כעין תער, ואם יעשו כן תבוא עליהם ברכה, זוהי מצוה גדולה. אני רוצה להציג את זה מפני שיש אנשים הרבה לא יודעים, 'כי לכל העם בשגגה', משתמשים במכונות גילוח שהיא חשמלית והיא עוקרת ממש את השיער, זה כמו תער, וכבר עמדו על זה גאוני דורנו, ולא מצאו מנוח לדבר הזה, כל אחד ואחד המתגלח, יעשה כל מה שיכול לעשות שישאיר מעט עיקרי השיער, שלא יחתוך כל השיער כי זה אסור, לאו מן התורה, חמשה לאוין, על כל פאה ופאה חייב לאו אחד, לכן כל אחד ואחד עליו להיזהר מזה, ולשומעים ונעם ועליהם תבוא ברכת טוב".

דעת הג"ר מיכל יהודה ליפקוביץ

(מח"ס מנחת יהודה וראש ישיבת פוניבו לצעירים)

מכ' מיום ו' כ"א אדר תשס"א (נדפס בקונט' סם חיים עמ' לג):

שלו' וברכה וכמ"ס,

על מה ששאלת בענין הגילוח במכונה, הדבר פשוט בתכלית, אחרי שהורה זקן ס"ק מרן החפץ חיים זצוק"ל שגילוח במכונה זה איסור דאורייתא ועוברים בחמשה לאוין מה יש לדון בזה, דק"ו במכונות של זמננו.

ולב מי לא יחרד לעבור אפי' על ספק איסור לכל הפחות כמו מסם המות, ובדבר זה שגדולי פוסקי זמננו שליט"א פוסקים לודאי איסור ודאי שזה לירא ולחרוד.

ודע לך כי אחת הסיבות שמחפשים להקל בנידון זה, בא מצד הרצון והמשיכה לחומריות והנאות עוה"ז, ועיין ברבינו יונה משלי (פ"ג ז') וז"ל גם אתה צריך לדעת כי אין מגיעין לשלמות היראה, זולתי בעשות העולם הזה הכל ותפלה, והיות האדם בעיניו עפר ואפר רמה ותולעה בעמדו לפני הש"י . . . ומסיים ולא יגיע אל היראה מי שישים העוה"ז עיקר, והרי תכלית האדם להגיע אל היראה כמ"ש "מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'.

יתן הקב"ה ונוכה שיערה עלינו רוח טהרה ממרום ונכיר כולנו את האמת.

מיכל יהודה ליפקוביץ

שיטת הגאון רבי אהרן יהודה ליב שטיינמן

בתשובה לשואל בדין מכונות גילוח, כתב וזה לשונו:

כידוע שגדולי ישראל אסרו וזה קרוב לודאי שיש בזה איסור דאורייתא לדבריהם ואין מה להוסיף בזה.

אהרן יהודה ליב שטיינמן

אור לכ"ד אלול תשנ"ח

בני ברק יצ"ו

עוד בענין שיטת מרן הגרא"ל שטיינמן בדין מכונת גילוח

"מפעם לפעם חוזר וניעור נושא גילוח הזקן. ואומר ראש הישיבה [מרן הגרא"ל שטיינמן] תדיר כי במכונה בודאי אסור, ואפילו לגלח עם משחה אין ראוי מפני מראית העין, שנראה שגילח עם מכונה. ואפילו אם הוריו מבקשים ממנו לגלח, לא ישמע להם" (בשם הגרא"ל שטיינמן ע"י החברותא שלו, הרב משה יהודה שניידר, במכ"ע כיכר השבת, כ"ה שבט תשע"ו).

דעת הג"ר יצחק רצאבי

(מח"ס שו"ע המקוצר ושו"ת עולת יצחק)

מכתבו מיום שני ג' אדר תשס"א (נדפס בקונט' סם חיים עמ' מד):

נדרשתי לאשר שאלוני מבני עליה, לגלות במכתב דעתי העני' אודות מכונות הגילוח המשחיתות את פאתי הזקן אשר נפוצות בזמנינו לרוב, וכמעט שאין דורש ואין מבקש וגדלה ורבתה הפירצה מאוד, הגם שאין דעת תורה ולא רוח חכמים נוחה מהם, ויש לאסור את כולם כי דינם תער ממש או קרוב לו מאוד, ולא לסמוך על דמיונות או השערות שאינן מגלחות את השיער עד עיקרו, ומי מפיוס במקום לאוין דאורייתא, וגם נתברר שבחלק מן המכונות המיועדות לתספורת האש, אסור לגלח את הזקן, והמקום ברוך הוא יגדור כל פרצותינו.

יצחק רצאבי

שם אות ב (איסור מחשש שמא נדחק הבשר לתוך הנקבים של הרשת)
[עמ' שנח ואילך]:

דעת הג"ר ש. י. ניסים קרליץ

(מח"ס חוט שני ואב"ד רמת אהרן וראש כולל חזו"א)

מכ' מיום כ"ח שבט ה'תשס"א, הנד' בספר חוט שני (תשס"ב) ענינים שונים עמ' ריח:

על דבר השמוש במכונות גלוח, אף דמבואר בשו"ע סימן קפ"א דבזקן גילוח במספרים כעין תער שרי ותער דוקא אסור מכל מקום כפי הנראה במכונות ע"י דחיקה נכנס העור לבין החריצים והוי תער ממש, ואף אם יזהר שלא לדחוק רחוק הדבר שלא ישל שיהי בשערה אחת עבר על איסור דאורייתא, על כן פשוט וברור

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשפא

שאי אפשר להקל בשום סוג מכונה ולהכנס לספק דאורייתא, וכבר נאסר הדבר ע"י רבותינו בדור הקודם החפץ חיים והחזון איש. ובדיקה ע"י משוש שערות אחר הגלוח אינה מועילה לחשש זה כלל.

ש.י. ניסים קרליין

דעת הג"ר משה שמואל שפירא (ראש ישיבת באר יעקב)

מכתב בנו הרב נפתלי צבי יהודה שפירא (שהי' למראה עיני אביו) מיום כ"ז אדר ה'תשס"א, ונדפס בקונמ' סם חיים עמ' לו:

נעימות בימינכם נצח,

בדבר שאלתכם לידע דעת מו"ר אבי הגאון הגדול רבי משה שמואל שפירא שליט"א בענין מכונות הגילוח, אשיבכם את אשר שמעתי עת נכחתי כשנשאל על כך.

וזאת היתה תשובתו, כי על מכונות הגילוח שהשיער נמשך הרי זה פשוט שעובר בהשתמשות במכונה זו באיסור דאורייתא ממש וגם במכונות שאינם מושכות את השיער יכול להגיע לידי איסור ע"י שהבשר נדחק למכונה (אפי' בנגיעה קלה אחת) וקשה מאוד להשמר מכך, ובכללות – הרי יש מקומות (בשיער העליון) שיש מהראשונים שסוברים שמספרים כעין תער גם אסור ובשו"ע כתב שיש לחוש לדבריהם, ואולי מכונות שלנו חשיבי כמספרים כעין תער. והשי"ת יפרישנו מכל חטא ועוון.

אות נ:

טעם נוסף לאסור מכונות גילוח משום דרוב המסירים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש

(עמ' שסד ואילך)

וכן ס"ל הגרש"ז אויערבאך לאסור (גם) מטעם זה כמ"ש נכדיו בס' הליכות שלמה על הלכות תפלה עמ' יא "ובפרט שרבים נכשלים ואינם זהירים שלא לגלח במקום הפאה עד העצם התחתון".

שם: נוסף על המובא שם דרוב המסירים זקנם מגלחים גם במקום פאות הראש (דהוא עד למטה מן האוזן) באופן האסור לרוב הדעות (אף במספרים)

- ראה גם לעיל בהשמטה לח"א עמ' רמה: ערך "רבי שמשון ב"ר רפאל הירש".

שם (דשיעור פאות הראש ה"ה עד למטה מן האוזן): שו"ר גם בילקוט "מעם לועז" לפ' קדושים (ע' רכז): "בשיעור הפאה טועים רוב העולם, ועוברים על הלאו הזה כל שעה וכל רגע. . יש להימנע מלספר השערות. . עד למטה ביותר מן האוזן. . שלא ליגע בזה יד. וזהו דבר שאין בו חסרון כיס. . ואפילו במספרים אסור".

המסיר זקנו ע"י סם ליכשל בהקפת פאת הראש

ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ט משו"ת תשובות והנהגות שהמסיר זקנו ע"י סם עלול לכמה פוסקים ליכשל בהקפת פאת הראש.

עוד בשיטת הגר"ח קניבסקי

- האם איכא מכונת גילוח "כשרה"? -

במענה על השאלה אם איכא במציאות מכונת גילוח "כשרה", השיב הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה הלשון: "החזון איש אסר כל מכונה וכ"כ כל גדולי הדור".

הסרת הזקן במכונות גילוח:

ק"ו ממ"ש בשו"ת אגרות משה בענין חלב ישראל לבני ישיבות

כתב הג"ר שמעון יצחק שלעזינגער, מו"ץ העדה החרדית עיה"ק ירושלים תובב"א, במכתבו מט"ז אייר תש"ע:

"בענין החמור שלא יקילו ח"ו בעון החמור של השחתת הזקן שיש בזה חמשה לאוין דאורייתא ולהרבה פוסקים שיש בזה עוד לאווין.

"מה שביקשתם ממני שגם אני הדל יכתוב בזה שלצערינו הרבה בני תורה מזלזלין בזה וחושבים שזה דבר של חסידות, כדי שלא לסרב לאדם גדול הרינו בזה בקצירת אמרים, עיין באריכות בזה בגדולי הפוסקים שיש בזה חמש לאוין כמבואר במס' מכות ושו"ע יו"ד סי' קפ"א ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן קי"ג, ובסופו הביא בשם מרן החפץ חיים והחזו"א זיע"א שזה

איסור לכל אחד ולא רק לירא שמים, ועיי"ש שביאר כל זה בארוכה ובטוב טעם ודעת, ע"כ פשוט שכל אדם לא יקל בזה להסיר זקנו ובפרט לבני תורה שיושבין ולומדין שצריכין לדקדק יותר מאחרים ולברוח מכל צל וחשש של איסור כמבואר בטו"ז יו"ד סימן צ"ה ס"ק י"ח, ועיין בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סימן ל"ה שכתב לענין חשש של חלב עכו"ם שזה איסור דרבנן שבישיבות צריכים להתאמץ ולחנך אותם ליתן להם חלב שזה כשר לכו"ע לכתחילה אף שזה כרוך בהוצאות גדולות ומצב הכספי של הישיבה הוא קשה משום שגם זה הוא מעניני חינוך ולימוד שידעו שכדאי וראוי לבני תורה להחמיר אף כשיש רק חשש איסור דמזה יתבוננו לראות איך לירא מאיסורין עיי"ש בדבר הקילורין לעינים, א"כ ק"ו לנדר"ד שזה בהרבה איסורי דאורייתא, ובטחוני שכל מי שלומד ומדקדק במעשיו לא יקל בזה ולא יחפש קולות ע"ג קולות ויהא נזהר לברוח מחשש רחוק של לעבור על הרבה איסורי תורה, ועיין בעיון יעקב על העין יעקב בחידושו למס' ע"ז דף ג' ע"ב שכתב תוכחת מגולה להמקילין בזה שהזקן הוא אחד מסימני טהרה שלהם עיי"ש והובאה בדרכי תשובה יו"ד סימן קפ"א ס"ק ח"י.

"ובזכות שיחזירו העטרה ליושנה של טהרת עם ישראל יחזיר הקב"ה במהרה טהרתן של ישראל ע"י משיח צדקינו בבנין בית מקדשינו ותפארתינו מתוך רחמים וחסדים בב"א".

דעת הג"ר אברהם ארלנגר

כתב הג"ר אברהם ארלנגר (ר"מ בשיבת קול תורה בעיה"ק ירוש"ו) בפי' "מאור השער" על שערי תשובה לרבינו יונה (שער שלישי עח):

"וגם בהשחתת זקן יש פירצות ע"י דברים הטעונים הכרעה ובירור שהם המכונות השונות שמצוי באופן שיש לחוש דמקרי תער וצריכים הוראת חכם, ומי שנזהר מבשר שהורה בו חכם (ע' חולין ל"ז ע"ב) ראוי לו להמנע מכל אופן שתלוי בדברים שאינם ברורים ומוסכמים להיתר".

שיטת שו"ת מגדל צופים בדין מכונות גילוח

בשו"ת מגדל צופים ח"א חיו"ד סי' לג דן בשאלה "לדעת הפוסקים המתירים לגלח את הזקן במספריים, האם מותר להתגלח במכונת גילוח

המגלחת את הפנים באופן שנעשים חלקים כמו שנתגלחו בתער". וע"ש שהאריך להוכיח "שברור הדבר שהיתר זה [לגלח הזקן] בכל מכוונות הגילוח שיש רשת דקיקה הפרוסה על הסכינים] הוא נגד דעתם של כל הפוסקים". ונהאריך שם לסתור דברי הרב שבתי רפפורט ב"תחומין" כרך יג עמוד 205 ודברי הרב אורי דסברג בבטאון "ארחות" מתאריך ער"ה תשנ"ה, ע"ש]. וכ"כ בשו"ת מגדל צופים ח"ג חיו"ד סי' לד במכוונות גילוח של היום שמגלחות את הפנים באופן חלק ממש כחליקות גילוח התער יש איסור להתגלח בהם בדיוק כמו גילוח בתער, ע"ש.

עוד בשיטת השו"ת קנין תורה בהלכה בענין איסור מכוונות גילוח (וגילוח בפלאסטיק חד)

בשו"ת קנין תורה בהלכה ח"ג סי' ח אות ב' הניף ידו שנית בנדו"ד והעלה "בדבר המכוונות גילוח כתבתי קצת בשו"ת קנין תורה ח"ב (סי' כב) וביארתי דקשה להקל במכוונות כי מתחדשים בכל יום לגריעותא שגם התחתון והעליון גוזזים מכיון שניתן רשות להשחית לא יבחין בין טוב לרע ונדפס בס' הדרת פנים - זקן בארה"ב. וראה שם שדן בענין סכין של פלסטיק והעלה "לע"ד פשיטא דאפי' לדעת החיים שאל [ח"א סנ"ב] אסור דמש"כ סברה דבאבן לא נחשב דרך גילוח יל"ע בזה אטו ההיתר משום כלאח"י שייך בזה ואתח"י לע"ש, אבל סכין פלסטיק חד ועושה מלאכת תער ה"ז לא כעין תער רק תער ממש וכמ"ש הגר"ש ז"ל של [שו"ת נודב"ת יו"ד ספ"א] דאטו תער של ברזל כתיב בתורה וזה פשוט כי הביח"ר המייצרים תער של פלסטיק כל כוונתם כי הוא יותר זול מברזל כמו דשכית כעת גם לשימוש אכילה סכינים כאלו וכמו"כ עושים לגילוח תער כזה כשל ברזל ואסור בפשיטות".

ועיי"ש שמסיים בענין מכוונות גילוח "ולא אמנע מלכתוב של מה שכתוב בזה הי' בחוץ לארץ ברוב עסקים של אחב"י עם הגוים ושריהם ועשו"ת חת"ס או"ח (סי' קנ"ד קנ"ה וקנ"ט) ואעפ"כ יעצתי בתשובה הנ"ל שעכ"פ יניחו קצת זקן שאז אין מקפידים כ"כ לגלח דקה מן הדקה ולא יבאו לאיסור תורה באחד מפאת זקנם, אך פה בארצינו הקדושה לא אבין כלל לאיזהו תועלת מגלחין זקנם ממי הם מתביישים ובפרט הבני תורה בישיבות וכוללים, ועי' להחיד"א ז"ל יו"ד (סי' קפא או"י) מש"כ בשם האריז"ל דאיסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, ועשו"ת דבר מלכיאל ח"ד (סי' סו) שהמגלחים זקנם במספרים כעין תער

ע"ז רבתה המכשלה שההמון מגלחים אף בתער והלומדים המזויפים שחרב בידם להראות היתר במספרים כעין תער – זה מורה כי אין יראת ה' בלבם ולא יחושו לפריצת הדור שנעשה ע"ז הגילוח כהיתר וביותר ראוי לבני תורה ליזהר בזה כי מהם ילמדו כל ההמון והקולר תלוי בצוארם עכ"ד ועוד כתב דברים נלהבים. ועוד זאת רואין שכמעט כל אלו שמסירין זקנם זה למנהג קבוע לגדל בלורית ג"כ" (ע"ש שהאריך באיסור גידול בלורית).

שם אות ג: שרוב המגלחים זקנם ע"י מכונות גילוח – עוברים על אזהרת לא תקיפו פאת ראשכם :

ראה עד"ז בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד. וראה גם קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב ח"ה יו"ד סי' קנ"א ש"יש להחמיר עד למטה מהאזן גם במספרים [כעין תער]."

עוד ע"ד איסור מכונות גילוח – מטעם אזהרת הקפת הראש

ראה פי' מאור השער על ס' שערי תשובה לרבינו יונה (שער שלישי עח) שם כתב הג"ר אברהם ארלנגר (ר"מ בשיבת קול תורה בעיה"ק ירות"ו): "הנה באיסור זה רבו העבריינים גם בין שומרי מצות ע"ז שאין יודעים בדקדוק מקום פאת ראש ואין שמים על לב לשון השו"ע (קפ"א ס"ט) מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם וכל רוחב מקום זה לא תיגע בו יד, עכ"ל. הרי לך בהדיא שעובר על שני לאוין דמקיף ודניקף, וכל פעם שמסתפר עובר, ואם ע"י אחר ג"כ עובר בלאו דניקף ולפני עור. וכמה יש לתמוה על רבים שדרכם בדברים אחרים ליזהר על קלה כחמורה ובלאו דאורייתא אין להם זהירות כלל, המקום יעוררם ויחזירם בתשובה לשמור על איסור דאורייתא כראוי, ואז ה' הטוב יכפר."

אורך המינימום בשער פאות הראש

– שיטת הגרי"ש אלישיב –

בענין שיטת הרמב"ם (נזירות פ"ה, יא) בענין לכוף ראשן לעיקרן, לפ"ד הגרי"ש אלישיב, בחצי ס"מ בודאי שיצא מכל הספקות, ויש בזה משום קיפול שערה לשנים (ס' אשרי האיש – פסקי הגרי"ש אלישיב – יו"ד ח"א עמ' קמב).

שם (בענין שיעור אורך השערות של פיאות הראש) [עמ' שסד] ולקמן ח"ג טענה ומענה א אות א (עמ' תקסא):

מנהג חב"ד בזה

בענין מנהג חב"ד בנוגע שיעור אורך השערות של פיאות הראש, ראה ס' אגרות קודש (ליובאוויטש) ח"כ עמ' ט (ממכתב כו תשרי, תשכ"א):

"ובתוכן הקושיא או ההערה, הנה ההנהגה שכותב, ז.א. שלא לנגוע כלל בפיאות הראש, לא ראיתי בתוככי חב"ד, ואדרבה. ואפשר לומר בזה כמה טעמים, ואולי גם הטעם שרומז גם במכתבו, שלא לערב הארות של שני תיקונים מהי"ג תיקונים דדיקנא קדישא, ובכל אופן הרי מפורש שהאריז"ל הי' חותכן ומקצרן במספרים (שעהמ"צ וטעמ"צ פ' קדושים). וע"פ האמור הרי חלה על זה הוראת חז"ל הוראה ברורה, במסכת דמינה אזלינן (סוכה לב, ב): רב אחא ברי' דרבא מהדר אתרי וחד הואיל ונפיק מפומי' דרב כהנא. עיי"ש ברש"י. ואת"ל הרי כ"ש וק"ו בנדון דידן, שבזה לא רק דבור הרב אלא מעשה רב... ע"פ הנ"ל מבואר - שהקושיא ורבה היא אדרבה על אלו שאין נוגעין כלל - היפך ממעשה רב דהאריז"ל החי. ועיין ג"כ דרכי תשובה ליו"ד סקפ"א שדינים הן וכו'. ובדרכי חיים ושלום סתת"פ שלא לכוף הפאות אחורי אזנו (איברא מה שציין שם המלקט לז"ח וכו' - וצ"ע דכפשוטו - בז"ח וכו' המדובר בשערות הגדלות אחורי האוזן).

בירור שיטת האריז"ל בזה

ובבירור שיטת האריז"ל בזה (לפי שיטת חב"ד), ראה שו"ת צמח צדק (מליובאוויטש) חיו"ד סצ"ג או"י, ושם: "ועי' בבית לחם יהודה סקפ"א ססק"י בשם האר"י כתב כשמגיעים פיאות הראש למקום הזקן ממש שוב אין עליהם שם פיאות הראש. ואפשר פירש כן כוונת הרמב"ם. ואפ"ל הרמב"ם מתיר אף כשמגיעים להתחלת פיאות הזקן שבלחיים העליונים והאריז"ל לא התיר רק כשמגיעים להזקן ממש, דהיינו במקום פיאות לחי התחתון". והביאו להצ"צ בזה בדרכ"ת יו"ד סקפ"א ס"ט ובשו"ת מחשבות בעצה (חיו"ד ס"ז בסוף התשובה בדברי חתן המחבר).

וראה עד"ז ב"מנהג הרמ"ז" בספר "ליקוטי סיפורי התוועדיות" (להרה"ח המשפיע דתו"ת הרב מנחם זאב הלוי גרינגלאס) עמ' 241 אות ו: "מקפיד

מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח") תשפז

להשאיר פאות עד לחי התחתון, כהשיטה השני' שמביא כ"ק אדמו"ר הצ"צ, ואמר שהכלל הוא, שכשהצ"צ מביא שתי דיעות – אף שאינו מכריע – צריכים לנהוג כהדעה הב'."

[מה שי"ל בבירור החילוק בין "התחלת פאות הזקן שבלחיים העליונים" ו"מקום פאות לחי התחתון" – ראה שו"ת וישב הים (להג"ר יעקב משה הלל שליט"א – ירות"ו, תשנ"ד) ח"א סי"ד].

בענין גילוח העורף במכונות גילוח –
ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג.

הוספות

לדיונים נוספים בדין מכונות גילוח

(עמ' שעג)

הוספה ל"דיון א. אם אפשר להקל במכונת גילוח

ממעם גרמא" (עמ' שעג ואילך):

עייג"כ שו"ת הר צבי חיו"ד סימן רמ"א דהביא מדברי הגאון רבי אלעזר גורדון (אב"ד ור"י טלז) שפטור גרמא אינו אלא במיתה ובנזקין אבל בל"ת גם גרמא חייב מלקות. והגהמ"ח העלה דבכל גרמא באיסורין איכא איסורא דרבנן וחמור טפי מאמירה לעכו"ם.

הוספה ל"דיון ב. אם יש עצה להקל ע"י זהירות שלא להדק המכונה לבשר" (לעיל עמ' שעו ואילך):

והנה ראשית כל עלינו לציין כי המכונות שהונחו על שולחנו של הגרצ"פ פראנק ודעימי' לפני עשרות בשנים היו כאשר הרשת החוצצת בין הבשר לסכיני הגילוח הייתה גסה ועבה מזו של היום ושונה בצורתה. ובודאי שאין להשוות למכונות החדישות. דהנה אע"פ שהמכונות הישנות שלפני עשרות בשנים גילחו בצורה אסורה, אך זה הי' אחרי מאמץ והידוק שלא בדומה כלל וכלל למכונות החדישות יותר שהלכו והשתפרו עוד ועוד. ולא שייך במכונות החדישות להתגלח בלא להיכשל לפחות בחלקים מסוימים בשטח הפנים ואפילו בגילוח הכי עדין ובלא הידוק המכונה. ואם שם הייתה ההזהרה לא ללחוץ ולא להדק, כאן במכונות החדישות ההזהרה צריכה להיות 'לרחף' על פני העור, דבר שאינו מציאותי. שכן, בעצם הנחת המכונה על פני המתגלח נוצר הידוק מספיק בכדי להיכשל לפחות בחלקים מסוימים, ואם גם מהדקים מעט נכשלים יותר ויותר (ראה בארוכה מכ"ז בס' הנוי והנצח, ירושלים עיה"ק, תשע"ח, בקונטרס בסוף הס' מאת הג"ר אליהו דרעי, עמוד סג ואילך).

תשפט מילואים והשמטות (פ"א: "מכונות גילוח")

דעת מרן החזון איש:

אם יש עצה להקל ע"י זהירות שלא להדק המכונה לבשר

בהוספה על המובא בפנים שאין לסמוך על סברא זו -

הנה לאחרונה יצא לאור ס' "חזון איש - שו"ת וחידושים" (בני ברק, תשע"ו) ושם בס' קנו נדפס מכתב תשובה ממרן החזון איש:

"מעולם אין דעתי נוחה מגילוח זקן כעין תער, בהיותי מורגל באיסורו בדור הקדם, והי' הדבר חמור מאד כמו גילוי ראש בחוצות והי' הדבר נחשב כשינוי מלבושיהם לבוש הישראלי, ואף שפשטה המחלה גם בין התורנים יחיו לא נשתנה הדבר בשביל זה ולכן נפשי סולדת להורות בענין זה, אבל היתה מעשה שאחד הבטיחני שאוכל לראות את המכונה שהיא אסורה בהחלט, והראה שכשנותנים את האצבע על המכונה מבחוץ ומניחים את הפנימי למסלולו הוא מגרר את העור של האצבע, ויש טוענים דבשעת גילוח הזקן אין מהדקים את המכונה כל כך, וסוף סוף אין כאן רק קו דק בין האיסור וההיתר, והדרך הישרה שיבור לו האדם הוא לשייר שערות קצרות ניכרות היטב עד שנקרא זקנו מגודל וילעיגו עליו ולא יחוש מפני המלעיגים ואז יעיד ששולחנו גדול משלחנם".

בענין סברת השו"ת הר צבי להקל בכה"ג
שאינו מהדק המכונה להבשר

דן בזה גם בשו"ת מגדל צופים ח"א חיו"ד סל"ג שבכלל ההיתר של ההר צבי ("שיזהר שלא יהדק המכונה להבשר דמתוך ההידוק יבוא לידי גילוח ממש") דחוק מאד כי אין אפשר להשגיח כל זמן הגילוח לא להדק המכונה ובחוסר זהירות כי קטן כבר הידק המכונה ועבר לפחות בשוגג או בשוגג הקרוב למזיד על כמה לאוין, וזה אפילו להשערותו שהמכונה בלי הידוק אינה עוקרת את השיעור עד שרשו. וברמ"א או"ח סי' רס"ה ס"ג אסור ליגע בנר דולק פן יתנדנד קצת מנגיעתו, ורואים מהרמ"א שגם ספק פסיק רישא אסור ע"ש.

שיטת השו"ת חלקת יעקב בענין הידוק המכונה להבשר

עוד בנוגע דברי שו"ת חלקת יעקב שמתיר כשאינו מהדק את המכונה לבשר, שמתוך ההידוק הוא גילוח ממש שלא נראה השערות, ובכה"ג שאינו מהדק אינו פסיק ריש' ומותר - הנה נוסף עמ"ש להשיג ע"ז לעיל בפנים

שם, כתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד "ודבריו תמוהין, שאנו סהדי שאפי' בכה"ג שאינו מהדק, לא נראה כלל השער בחלק גדול מהפנים. אבל נראה שעכ"פ ראוי לעורר, שגם המקילים בזה, טוב שיזהרו לפחות שלא לחזור פעם אחר פעם ולדחוק המכונה לעור הפנים עד שיהא נקי לגמרי משער".

ראה לעיל בסמוך בדברי הגר"ע יוסף, שכתב דאין לסמוך ע"ז.

וכ"כ שאין להקל בזה גם הג"ר שרי' דבלצקי (מח"ס "זה השלחן") במכתבו הנ"ל הנדפס בקונט' סם חיים (עמ' לח): "ומה שאומרים שלא לדחוק על הבשר, זה הבל שאין להאריך בביטולו" ובהוספה עמ"ש לעיל בפנים שכ"ד הגרש"ז אויערבאך הנה כן כתבו גם נכדיו בשמו בס' "הליכות שלמה" שם: "ומה שדנו בזה להקל כל שאינו מהדק המכונה לעור הפנים משום דחשיב אינו מתכוין, אינו נראה, שהרי דעתו על עצם הפעולה ורק נמנע בגלל האיסור, וזה הוי מתכוין". וע"ע עד"ז לעיל בדברי הגרש"י ניסים קרליץ "ואף אם יזהר שלא לדחוק רחוק הדבר שלא יכשל שהרי בשערה אחת עבר על איסור דאורייתא . . . ובדיקה על ידי משוש שערות אחר הגלוח אינה מועילה לחשש זה כלל".

ועוד הלא כבר הביאו הב"י וש"פ, מה שכתב הסמ"ק בשם הר"ת, שאסור לגלח אפי' תחת הסנטר בתער, שמא בעת הגילוח ימשך פאת הזקן אחריו, והובא בשו"ע (יו"ד שם סי"א) ואתה הגע בעצמך, אם לחשש רחוק כזה חששו, שסו"ס פאת הזקן רחוק הוא מהשטח שתחת הגרון, וכ"ש שאינו מצוי להימשך, ואעפי"כ גזרו, על אחת כמה וכמה במכונות הגילוח, שמטיילים ומגלחים בהם על גבי מקום האסור ממש, מי ערב שלא יהדק, או לא ימשך העור אחריו, ובפרט שאפי' יצרני המכונות מזהירים שלא ללחוץ המכונה יותר מדאי, שמא יושחת גם העור, הרי לך באיזה חשש קרוב קיימנן (מאמרו של הגרב"צ וואזנר בקובץ אור ישראל, כג, עמ' סג-סד).

הוספה ל"דיון ג. אם יש לחלק בין מכונה למכונה" [ובאם אפשר "לתקן"
ו"להכשיר" מכונות גילוח] [עמ' שעמ-שפ]:

ראה לעיל בסמוך בדברי הגאון ה"סטייפלער" דאין הבדל בין מכונה
למכונה ובכולם אסור. וכן ה' חו"ד הגרש"ז אויערבאך כמ"ש נכדיו בשמו
בס' "הליכות שלמה" על הלכות תפלה (שם) "ועל סוג מסוים של מכונת
גילוח שנחלקו בדינה גדולי הוראה, אמר רבנו ספיקא דאורייתא לחומרא".
וע"ע לעיל בסמוך בשמו שאין לסמוך על היתר בנדון מרבנים בדורות שעברו
וכ"ד הגר"י קמנצקי כמ"ש לעיל מספרו שו"ת אמת ליעקב. וראה עוד לעיל
בסמוך במכתבו של הג"ר ש.י. ניסים קרליץ: "פשוט וברור שאי אפשר להקל
בשום סוג מכונה".

שם: וכן העלה הגרב"צ הלוי ואזנר (בנו של הגאון בעל שבט הלוי)
בקובץ אור ישראל (ניסן, ה'תשס"א) "מעתה, לפי מה שכתבנו דדעת כל
הפוסקים שוה, שכל שמגלח סמוך לעור, עד שלא נשאר אף מקצת שער,
הרי הוא נידון בתער ממש, מעתה הרי פשוט, דכל המגלח זקנו או פאת
ראשו באחד ממכונות הגילוח דזמנינו, יהי' מאיזה חברה שהיא, ובאיזה
טכניק שהיא פועלת, בסכין אחד, או בשנים, ואפי' רשת מפסקת בין הסכינים
לעור, מ"מ עובר המגלח בהם על ה' הלאוין דלא תשחית פאת זקנך, דמאחר
שפעולת קיצוץ וחיתוך השער של המכונות, נעשה ע"י להט החרב המתהפך
בה, אלו הם סכיני המכונה, השולטים על השער, ומשחיתים אותם עד קציהם
האחרון האפשרי, סמוך לעיקרם ושורשם, כסכין גילוח ותער ממש, והכרת
פני המגלח ענתה בו, שהרי הוא יוצא מתחתיו נקי כיום הולדו, פשיטא דאין
לך תער גדול וחמור מזה, וחלילה לצרף שום קולא, ושום היתר בזה, כי
מי יכחיש את החוש ואת המציאות, הנאמנים יותר ממאה עדים, וכמש"כ
החת"ס והמהרש"ם, ובפרט שיש בידינו תוכן הפירסום של החברות הגדולות
והידועות, שכולם פה אחד מפרסמים ומתפארים במעשי מכונותיהם, שהיא
פועלת כתער, ומשוה למגלח פני נער . . .

"לאור כל האמור נמצינו למדים לדינא, שחלילה לשום אדם – אשר בשם
ישראל יכונה, לגעת בזקנו או פאת ראשו במכונת גילוח, יהי' מאיזה סוג,
ומאיזה מודל שיהי', אחרי שהמכונות כהיום משחיתות ומכלות הכל, הרי

תער גמור הם, [ועכ"פ ספק תער גמור לכו"ע], וכהכלל שלמדנו מהש"ס, שכל שאינו משייר כלום, הרי זה השחתה גמורה, וכדפשיטא להו להראשונים הנ"ל . . .

"וכן פסקו להדיא גדולי האחרונים . . . שיצאו ללחום בעוז ממש, כנגד המקילים לגלח בהם".

אף אם אין המכונה נוגעת בבשר - חייב כמו בתער כל המכונות דזמננו - איכא ודאי איסור מה"ת

שם [דיון ב: אם יש עצה להקל ע"י זהירות שלא להדק המכונה לבשר]
(עמ' שעו); [דיון ג: אם יש לחלק בין מכונה למכונה] (עמ' שעט):

עוד הוכחות דאין מקום להקל מטעמים אלו - ראה לעיל בסמוך במכתבו של הרה"ג ר' מרדכי גרוס ובשם הגרי"ש אלישיב. ועוד העיד בשם הגרי"ש אלישיב בקונט' סם חיים (מהדורה שלישית) עמ' יא: "אף אם אין המכונה נוגעת בבשר ולא נשאר באופן שאפשר להרגיש כל שיערה ושיערה בהעברת אצבע הרי זה איסור גילוח בתער מדאורייתא, ואין התיר שאין המכונה נוגעת בבשר, וההעברה צריך להיות מן הצד הנוגד מקום יציאתה אל צד יציאתה, ובהעברת אצבע ולא בלחיצה או שפשוף, וצריך דוקא שכל שיערה תבלוט מעל פני העור ולא כשראש השערה שוה לעור, וצריך שהאצבע תרגיש כל שיערה ושיערה גם השערות הדקות והרכות, ואם יש שיערה או שתיים שלא נשארו כנ"ל ה"ז האיסור דאורייתא, ובדיקה רגילה של מישוש שערות במקום שמגלח אין בזה כלום שאין אדם יכול לדעת כמה שערות היו לו שם קודם שעתה לא מרגיש אשר בד"כ יש שערות שמתגלחות יותר ויש פחות וכגון שגולחו מזוית שונה או בשערות דקות ורכות יותר וכדומה והבדיקה תיתכן רק בבדיקה מיוחדת, וכדי להיות בטוח שיהי' מורגש כנ"ל גם אם ילחץ יותר צריך שבעת הבדיקה מרגיש שנשאר יותר מזה בכל שיערה, ולכן השערות שאין בכל מכונות הגילוח המצויות שמשאירים כך, וכפי שכתב מרן החפץ חיים בספרו על מכונות התספורת הידנית הישנה שהיתה בזמנו שהוא איסור תער דאורייתא לפיכך בזמנינו שכל המכונות מסירות הרבה יותר יש בהם ודאי האיסור דאורייתא".

הוספה ל"דיון ד. אם יש להתיר משום דיש להבחין ע"י

מיקרוסקופ" (עמ' שפא-שפג):

כתבו נכדיו של הגרש"ז אויערבאך בס' "הליכות שלמה" על הל' תפלה (עמ' יא בהערה 34): "ובעיקר הגילוח במכונה . . מה שדנו עוד להקל באופן שנראה שער ע"י זכוכית מגדלת, אין לסמוך ע"ז, ואין להתחשב בנדון זה אלא לפי ראות העין ולא בראי' ע"י אמצעים המגדילים הראות. וע"ע להלן פ"ד סכ"ה".

הוספה ל"דיון ה: אם יש להחשיב החפסק הרק שבין הבשר

והסכין להפסק" (עמ' שפג):

בהוספה עמ"ש לעיל בפנים, ראה גם שו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד, דיש מתירין לגלח במכונה משום שיש רשת המכסה את להב הסכין, ואין הסכין מגיעה ממש עד עור הפנים, ולכן זהו רק כעין תער שזה מותר בזקן, אבל החפץ חיים בלקוטי הלכות פ"ג דמכות חושש בזה לאיסור תורה, ושכן ס"ל למרן החזו"א לאסור במכונה כתער, וסיים "ונראה למעשה שאין להתגלח במכונה, שראוי לחשוש בחשש דאורייתא על עשרה לאוין . . ועיין בר"ן (סוף יומא) ששני לאוין חמורים כאיסור סקילה".

דיון ו. אם יש מקום להקל ממעם דהמכונות הוי בגדר "בתישה" "ומחינה", ולא "גילוח"

א²⁶.

תגובות הג"ר שמואל הלוי ואזנר

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ

זכרון מאיר, בני-ברק

מח"ס שו"ת שבט הלוי, וש"ס

... ואין להתעקש שהוא בגדר כתוש ולא בגדר חתוך, כאשר עלה בדעת איזה בני תורה אשר רמז כב' במכ' הנ"ל דכל המודלס שראינו ונפוצים בעולם חותכים ע"י מהירות התנועה של הסכין בפגישתו עם שכנגדו וע"י יסוד זה נבנה כל מציאות הזה וא"א לחלוק על מה שבהיר כשמש. ואפילו ימצא מיעוט מציאות אחרת אשר לא ראינו, מי יכניס עצמו לזה, וקורא אני ע"ז מש"כ בחתם סופר שם בסו"ד דהיום יתירו זה וימשך שיתירו גם את האסור מדאורייתא גם לפי דבריהם. ומכ"ש דלפי ענ"ד כל התפיסה הזאת של מעשה כתוש היא תפיסה מוטעת במציאות הדברים [וע"ע פסחים ל"ז ע"א : יאמרו וכו']²⁷ . . .²⁸

שוב נדפס שו"ת שבט הלוי חי"א סימן קצח – מעש"ק וירא תשס"ו, ושם:

"וגם הגאון אגרות משה שרצה להקל במכונה דעכשיו לא חלק על יסוד הנ"ל אלא שהמציא סברא דאינה חותכת כלל, אלא עושה פעולה של הכאה [כתישה], וסברא זו אינה נכונה ולא נתקבלה, וזה גם הטעות שלכם בסוגית מס' נזיר שהקשה כבודו, וע"פ יסוד הנ"ל האמיתי ל"ק כלל"

"גם מה שרצו לחדש, שמכונות אלו רק תולשים, או כותשים השער,

26. לתועלת המעינים, ציינתי איזה מ"מ והערות על החומר דלהלן – מ. 11.

27. עייג"כ לעיל ח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא") אות א-ב.

28. לשון תשובתו בשלימותה נדפסה לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה, המלצה וחו"ד".

כל השומע יצחק להם, וכבר דחו לה א"א מו"ר הגאון שליט"א בשבט הלוי (שם) ושאר גדולי הדור, עד שלא מצאו לנכון אף להתייחס לחילוקים ודברי הבל אלו, הבאים לבטל לאוין דאורייתא במחי יד, ובפרט שהחוש והמציאות יכחישום, מה לנו יותר מעדות נחתום על עיסתו, הלה המה יצרני המכונות, שהם עצמם מתפארים ומפרסמים, שהגילוח במכונות שלהם נעשה ע"י סכיני המכונה, ותוצאותיו, שכל המקום אשר תדרוך כף רגלי המכונה, השחת ישחיתו, עד שלא תשאיר, אף זכר ורושם קל מזקנו, מי יכחיש כל זאת, הלא זו היא כל עיקר מטרתם, להשוות למגלח פני חלק – כפני אשה ותינוק, כל המוסיף להשחית ולהחליק, ה"ז משובח" (מאמרו של הגרב"צ ואזנר בקובץ "אור ישראל" כג עמ' סב-סג).

ב

תגובת הג"ר שלמה זלמן אויערבאך

ולאחרונה הנה דין בזה גם בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד, ושם מבואר ששמע בשם הגרמ"פ זצ"ל שדעתו דכיון שבתער ה"ה משחית בחיתוך הסכין, לכן כל שמשחית השערות שלא בדרך חיתוך אף אם דרכו בכך אינו דומה לתער ומותר, והיום יש מכונות גילוח שהסרת השער נעשית ע"י טחינתו (שסכין אחד דוחק השערות ע"ג הסכין השני ומשפשפם עד שנטחן ונופל), וע"ז כתב השו"ת תשובות והנהגות: "וד"ז צריך בירור מקיף במציאות, וכל זמן שלא נתברר ראוי לחשוש שאסור, שספיקא דאורייתא לחומרא. וכן גוף הסברא להתיר אינה מוכרחת ושפיר י"ל שכל דבר שרגילים להשחית בו השער הוא בכלל תער (ורק מלקט ורהיטני שאין הדרך להשחית בו מותר), ואכמ"ל וקשה להקל באיסור תורה. ונראה למעשה, שאין להתגלח במכונה, שראוי לחשוש בחשש דאורייתא על עשרה לאוין".

ג

תגובת הג"ר משה שמרנבוך

ושוב נדפס תשובתו של הרה"ג ר' פסח אליהו פאלק (מח"ס שו"ת מחזה אליהו) בקובץ "עם התורה" (מהדורא ה' חוברת ט' תשע"ח – י"ל ע"י צעירי אגודת ישראל ארה"ב) ושם: "ובנוגע להצד שהסכינים שבמכונה אינם חדים והם פועלים בדרך טחינה מחמת מהירות הנגיחה על השערות ואינו חיתוך כסכין וכידוע בשם האג"מ זצ"ל. ע' שבט הלוי הנ"ל ח"ד סי' צ"ו שלא קיבל

צד זה ע"ש ד"ה ואין להתעקש. וכן לא קבלוהו הרבה גדולי עולם וגם הבתי חרושת שמיצרים המכונות אומרים שהן כן חדים ועובדים בדרך חיתוך. וכן שמעתי בעמצי מהגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל שתמה מאוד על שהוצע הצד הזה".

ד

תגובת הנאב"ד קאשוי

רפאל בלום

ראב"ד ור"מ דק"ק קאשוי יע"א

אווירוינגטאן, ניו יארק יע"א

... (א) הנה כת"ה כתב במכתבו שיש שרוצים לחפש זכות להמשתמשים במכונה זו, כי אין נעשה ע"י הסכינים בדרך גילוח, רק טחינה וכתישה, והוי רק השחתה בלא גילוח, כמו מלקט ורהיטני - את"ד. הנה חקרנו כאן אצל שלשה פעקטאר"י (פאבריקע"ן) גדולים, וא' מהם סמוך ונראה לגבולנו, וכולם בפה אחד שחקו וצחקו על זה, ואמרו בפה מלא שהגילוח נעשה ע"י הסכינים שעובדי' במהירות נפלאה והשערות נחתכים על-ידי הסכינים, ואח"כ כשכבר ניטל אז יש שם מה שטוחן השערות, כדי בקל לנקותם אח"כ. ושלח א' מהם הפנים והם ששה סכינים קטנים העובדים לגלח השערות ואי"ה אשלחנו לידי כת"ה. על כן הדבר ברור כמו שכתבתי בתשובתי שהוא תער ממש, כיון שמגלח עד עקרו, ולא הוי כעין תער, רק תער, כמ"ש הגר"ש ז"ל בנוב"י ומרן החת"ס, כאשר כתבתי שם, וכן כל קדושים עמהם בסברא זו ...²⁹

[הוספה לאח"ז]:

ובמה שיצאו איזה אנשים לערער בענין השעווע"ר - עלעקטע"ר שערמאשי"ן, כי מד' תרומת הדשן (סי' רצ"ה) מוכח דאינו אסור רק כשהתחתון חדוד, וממילא לא הוי כתער במאשי"ן הזה. - הנה זה לשון התה"ד שם: "כתב בגליון תוס' ריש מס' שבועות וז"ל יש נזהרין כשמספרים במספרים שאין עושין בתחתון כלום אלא בעליון, כי חוששין שאם יעשו כלום בתחתון שמא אירע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער

29. לשון תשובתו בשלימותה נדפסה לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה, המלצה וחור"ד".

עכ"ל. והנה קשה מאוד להיות נזהר בדבר זה. אמנם נראה דנכון ליזהר שלא יספר פאת הזקן במספרים שהוא חדוד מאוד, דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון אלא כשהוא חדוד מאד. אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון, עכלה"ק של התה"ד. הנה דבר זה נמצא גם בריטב"א מכות (כ' ע"ב ד"ה ת"ר): ועוד אמרו בתוספות, כי גם במספרים יש ליזהר מפני שהזוג של מטה משחית כתער, ואמרו כי הרב רבינו יעקב מקוצי הי' אומר להספר הזהר שלא תנוד זוג של מטה, עכלה"ק.

הנה ביאור ענין זה³⁰ ע' רמב"ן ז"ל מו"ק (י"ז ע"ב) שכ' שם באורך תער הוא המשחית לגמרי, ובלשון תורה הוא תער ובל' תרגום "מספר" ל' יחיד שהוא כסכין, ובל' רבים מספרים הוא זוג שיש לו שני זוגין וזה אינו משחית לגמרי, והמתגלח ורוצה להשאיר קצת שער אז אין דרכו בתער רק בזוג ע"ש באורך דבריו שם ונחלק על רבי' האי גאון ז"ל ואכ"מ³¹. עכ"פ זה ברור דמספרים על ידי שיש לו שני זוגין א"א לו לגלח ולהשחית לגמרי, לא כן באם הוא ביחידות כסכין אז ע"י חדודו משחית לגמרי. ועל כן הזהירו תוס' וה"ר יעקב מקוצי ז"ל שאם ינוד רק התחתון ולא העליון א"כ כל הגילוח נעשה בצד התחתון והוי כסכין יחידי דהוי תער ממש. – ובא התה"ד לבאר דחשש זה שייך אם התחתון חדוד לא כן אם אינו חדוד אז א"א שיגלח השער לגמרי כמובן.

נמצא בנ"ד בעבודת השעווע"ר אשר דיברתי בע"פ עם המנהל של הפאבריק, וגם ראיתי בעיני המכונות, שהסכינים המיוחדים חותכים, ויש עליו הכיסוי (שלא יפצע עור בשרו) ויש בו נקבים, וע"י מהירות המאשיין נכנס השער והסכינים חותכים עד השורש, ובמילא אין כאן שום דמיון להתה"ד, שהמספרים שבימיו השאירו שיעור קטן של שער, כיון שהתחתון מפסיק בין העליון להבשר, ובמילא נשאר שער ואינו סמוך לבשר ממש. והשעווע"ר של ימינו, שראיתי וחקרתי ע"ז כנ"ל, מה שנקרא תחתון הוא מלא נקבים, ואינו מגין כלל על השער. ונמצא דבאמת הסכין שעליו הוא התחתון לדינא, ולא נשאר כלום מן גודל השער, וא"כ זהו תער ממש. וגם אמר לי המנהל, דכל מציאות המכונות הוא באופן זה. ולפי הרמב"ן שהבאתי, סכין

30. בירור וביאור שיטת תה"ד כו' – ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "תרומת הדשן" (עמ' קכח ואילך).

31. ונת' בתשובתו הקודמת (אות ה) – נדפסה לעיל ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה כו'".

שמגלח ומשחית זה תער. וזה ג"כ כוונת הפסוק בתנ"ך (ישעי' ז') "יגלח . . . בתער השכירה". ואפילו אם יש איזה מכוונה שאינה חדוד – היפך מה שאמר לי איש הנ"ל – אין ראי' מהתה"ד שבימיו כל המספרים השאירו קצת מגודל השער. וכ"ז ברור לכל איש ישר הולך. נמצא דאדרבה, המערערים הביאו כהאי עורבא דמייתי נורא לקינני³².

והנה בל' רבינו החת"ס בת' [חאו"ח] קנ"ד וז"ל "דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית, וחז"ל אמרו [מכות כ"א] אין גלוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים, וא"כ ממנ"פ, אי נימא דשערות הנשארים אחר גלוח הזוג הוי כמאן דליתי', הרי השחית והיינו בתער ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש שהרי גילח והשחית", ע"ש היטב³³. הרי דחת"ס נקט לפשיטות דאפי' נשאר קצת שער וגילח בזוג כדרכו ולא בתחתון, עכ"ז הוי תער ממש, וזהו בנדון שלו שפלפל על מעט שער אם נקרא שגילח. נמצא דאין חילוק בין חדוד לאינו חדוד. – עכ"פ בנ"ד אשר ממש לא נשאר שום שיעור שער, א"כ הוי להחת"ס תער ממש, אפילו הי' המציאות שהשעווע"ר יגלח בשניהם ולא בתחתון לבד. וק"ו בן בנו של ק"ו אשר השעווע"ר עובד רק בתחתון, והם מחודדים, איך יעלה על הדעת לומר שאין זה תער. ולהביא מהתה"ד בנ"ד, זה רק דברי חלומות. ועי' בנוב"י (סי' פ"א) אשר פשיטא לי' אפילו באבן מחודד הוי תער ממש כיון שמגלח הכל, וכ"ש בנ"ד. ולא הבנתי איך איש ישר הולך אשר יש בו קצת ריח תורה יוכל להכחיש את כל זה.

ואפילו לפי דבריהם שחושבים שאין זה תער ממש, הלא כ' התה"ד שם דבתחתון מחודד צריך ליזהר ולא לגלח, ובנ"ד הלא כל התחתון מחודד ממש, דמה שהם קוראים תחתון, הוי באמת רק כיסוי, ולדינא אין נ"מ ממנו, ואיך אפשר להתיר לכתחלה.

ובאמת אני משתומם שעות איך החי יכול להכחיש את החי³⁴, דברי רבותינו ראשונים ואחרונים בזה . . .

32. ראה ב"ר מה, טו [יט]. ופי': "משל לעורב שהביא אור [אש] על קנו כדי להתחמם בו – וקנו נשרף בו" (מת"כ שם).

33. ביאור שיטתו בארוכה – ראה לעיל ב"מבוא" חיבור הנוכחי.

34. ראה ברכות כז, ב.

ה

תנובת הג"ר יעקב חיים סופר

יעקב חיים סופר

רחוב רבינו גרשום 26

ירושלים ת"ו

בס"ד. ח"י סיון תשל"ח. ירוש"ו

לכבוד מעלת ידידי הרב החו"ב וכו' במוהר"ר משה
ווינער שליט"א מח"ס הנפלא במינו הדרת פנים וקן.

שלו' וברכה וכט"ם באהבה,

. . . אודות שאלתו במה שטענו קצת שהגילוח במכונות החדשות לא הוי
בגדר גילוח והשחתה דאסרה תורה, אלא הוי בגדר "כתישה" ולפיכך י"ל
דשרי וכו' וכו' – והנה אף שאני איני כדאי מכל מקום לענ"ד נראה דאין כאן
אלא שינוי השם גרידא ותו לא, והמוחש לא יוכחש, ומכל גדולי רבותינו
שאסרו למכונות הג"ל סתירה יוצאת לסברה מחודשת זו, ויש לתמוה על
הרוצה לסמוך על חילוקים כל דהו באיסורי תורה, צא וראה מ"ש הגאון
מהרש"ם ז"ל בתשובותיו ח"ה (סי' מ"ד סד"ה ואולם) "ובכל זאת מסתפינא
להקל מסברה באיסור תורה, וכבר כתב הר"ן ז"ל בתשובותיו דאין לסמוך
על סברות באיסורי תורה", ע"ש, והדברים ק"ו ומה אם שר התורה ועמוד
ההוראה הגאון האדיר מהרש"ם זלה"ה שסברתו תורה היא, לא רצה לסמוך
ע"ז באיסורי תורה מה נענה אנן והכיצד יתכן לסמוך על סברה כח"ט
השער"ה, ועיין לגאון מופה"ד מהרש"א אלפנדרי ז"ל בפסק השמיטה
בשו"ת הסבא קדישא ח"א (חיו"ד סי' כ"ב דע"א ע"א) שכתב "ומה מאד יש
להפליא על דבריו אלו דסמך על דעתו, דאפילו הראשונים אשר לבם פתוח
כפתחו של אולם ונהרין להו שבילי דכולי תלמודא וכל דברי הגאונים כמאן
דמונחי בכסתייהו וכל רז לא אניס להו וקיימו מה שאמרו ז"ל אדם כי ימות
באהל, חשו לדברי מי שקדמם ולא סמכו על דעתם הרמה, כ"ש אנן יתמי
דיתמי שנסתמו מעיינות החכמה, ושר של שכחה מצוי, ולית לן כאצבעתא
בקירא בסברא שנסמוך על דעתינו", ע"ש, וראה מ"ש הגאון מהריא"ז ענזיל
ז"ל, תלמידו המובהק של רבינו הגאון בעל קצות החושן, בתשובותיו (סי'
צ"ד דפ"ד סע"ב) "וכלל זה יהיה מסור בידך שאין אנו רשאים לחדש דין
והלכה מסברתנו העניה והדלה, כי אם לפרש את דברי הפוסקים הקודמים

לנו וכמו שאמר התנא האלוקי לריב"ב אם לקיים דברי חכמים וכו' חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים (עיי' נגעים פ"ז ופי"א) איברא אנן יתמי דיתמי חלילה לנו להרים ראש ולפצות פה נגד פסקי רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים, והדבר הקשה לנו נתלה בחסרון דעתינו וקוצר השגתינו שהוא האמת". וכתב הג"ר יהודה עייאש ז"ל בשו"ת בית יהודה ח"א (חא"ח סי' ה' ד"ה ואחרי) "ומנין לנו להמציא דין חדש מדעתנו בלא סברה וראיה", והגאון מסזלאב ז"ל בשו"ת שם אריה ח"א בתשובות שבסוה"ס (ס"ס י"ג ד"ה כעת) כתב ע"ד הג"ר יונתן ז"ל בכריתי ופלתי וע"ד הגאון שואל ומשיב ז"ל, וזל"ש, "ואין בכח האחרונים לחדש דבר כזה ולהכשיר מסברה בלא ראיה מן הראשונים" ע"ש, וע"ע לו בספרו ערוגות הבושם (דף קס"ז ע"ג). ורבינו החתם סופר ז"ל בחידושי לכתובות (דף ב' ע"א) כתב עד"ק של הגאון ישוע"י ז"ל "ולא נהירא לחדש מה שלא שיערו אבותינו הראשונים ז"ל", ועמ"ש בשו"ת הגרא"ל צינץ ז"ל חאה"ע (סי' כ"ב דף מ"ד ע"ג), "ואם נפרש כן, זו קשה מן הראשונה ששום פוסק לא חלק בכך, ואין לבדות חדשות נגד משמעות כל הפוסקים והמפרשים ז"ל". וע"ע לו ז"ל בשו"ת משיבת נפש מהדו"ת (ר"ס ב') שכתב "קשה לחדש מילתא דלא רמיזא בש"ס כלל", וכבר כתב כן בתרומת הדשן (ס"ס ט"ז) דקשה מאוד לבדות חילוקים מן הדעת שאינם רמוזים בש"ס ובפסקי הגאונים ז"ל, והביאו מרן הב"י ז"ל באו"ח (ס"ס ק"ג) ע"ש, ועיי' לש"ב הגרע"א סומך ז"ל בס"ה זבחי צדק ח"ב (עמוד פ"ד) שכתב "אין אנחנו יכולים להמציא חילוק מדעתנו אם לא שיש לזה גילוי מדברי הפוסקים" ע"ש. וכ"כ הגאון בעל אוה"ח הק' ז"ל בספר פרי תואר (סי' צ"ח סק"ה) "ואין לנו לסמוך על דעתנו נגד הראשונים במילתא דסברא זולת בראיה והוכחה ברורה, כי בערך הסברה סברתם גדולה ונקראת סברה משא"כ דעתנו" וע"ש, ועיי' לגאון מהרש"ק ז"ל בשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק (סי' קט"ז דמ"ו ע"ב) שכתב "אך מה כוחנו ומה גבורתנו לחלוק על משמעות הפוסקים דמשמע להיפך", ועיי' בישועות יעקב חאה"ע (סי' כ"א, דכ"ז ע"א ד"ה והוא) בדברי הגאון נכד המחבר ז"ל שכתב "חלילה לפרש פירוש חדש אשר לא שיערו רבותינו ז"ל להקל, כנגד דעת כל הפוסקים דאסרו גם בכה"ג", ובשדי חמד אספ"ד (מע' ה' אות ט"ו ד"ה וכתב) כתב "סברה שלא נמצאת בפוסקים קשה לחדש מדעתנו", ועיי' לגחיד"א ז"ל בעין זוכר (מע' א' אות ט"ז) שהביא משם הגאון מהר"י הלוי ז"ל בתשובותיו

(סי' ס"ב) שאין להוציא דין מסברה רק צריך לבקש סמך לזה מהגמרא או מהפוסקים ע"ש, והגאון מהרש"ם ז"ל בספר עין הרוצים (דצ"ח ע"ב אות ב') הביא כן מירושלמי ערוך פסחים (פ"ו ה"א) כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה, ופירש בקרבן העדה שאין לו ראיה או קבלה מידו ע"ש, וע"ע לו בתשובותיו ח"א (סי' רט"ו) שכתב "וגם בלא ראיה אין בידנו לחדש מה שלא נאמר בש"ס ובפוסקים ראשונים", ובשו"ת דברי מלכאל ח"ה (סי' ז' ד"ה והנה) כ' "וחלילה לנו לחדש דבר שלא נזכר בפוסקים הראשונים" ע"ש, וע"ע בשו"ת רלב"ח (ס"ס ל"ז) ולתלמידו בשו"ת רשד"ם חאה"ע (סי' קכ"ח ד"ה והנה על) ולגרי"ש נתנון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"ב (סי' כ"ט ד"ד ע"ד) ותהלה לדוד ח"ב הל' שחיטה (סי' ב', ד"ג ע"א) ועוד.

ובס"ד הארכתי מעט להראות שחלילה להכריע ולפסוק במילי ואיסורי דאורייתא מכח סברה גרידא בלא שום ראיה מהימנא, והדברים ק"ו ומה אם רבותינו הנ"ל זיע"א שהיו גאוני עולם ומצוקי ארץ וסקרו בסקירה אחת את כל התורה ושלטו בכל מקצועות התורה וכל רז לא אניס להו בכל מכמני התורה, וממש כל קריה לא שגבה מהם, ואעפ"כ הם הם הזהירו על כך שאין לסמוך באיסורי תורה על סברה גרידא וכנ"ל, איך נבוא אנן דרא בתרא ונעשה מעשה ונסמוך על כח סברה דקה ואשר אינה מוכרחת כלל באיסורי תורה חמור ותמידי, אתמהא.

מה גם שבעצם הסברה המחודשת (כתישה) הזאת יש לפקפק טובא, דמידי תער כתיב באורייתא, ואנן לא אזלינן אלא בתר עצם הענין וכל שיש בו השחתה אסור, וכמבואר היטב בדברי גאוני בתראי ז"ל ועמ"ש מהר"ש בר בריה דהנוב"י ז"ל בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חיו"ד (סי' פ"א) ועמ"ש בברכי יוסף יו"ד (סי' קפ"א אות ז') משם הרב"ה ז"ל ע"ש, וכמבואר דבר זה היטב בספרו דמר נ"י בהרבה מקומות, ואם אותם חכמים נ"י היו מעיינים בעינא פקיא, אליבא דאמת, בספרו דמר נ"י היו רואים שאין לסברה החדשה הנ"ל שום ביסוס, ואנן לא אזלינן בתר שמא (גילוח או "כתישה" לדעתם) אלא בתר טעמא אזלינן וכל שיש בו גילוח והשחתה אסור, ומדברי כל אותם הגדולים שאסרו מכונות גילוח דזמנינו תשובה יוצאת לסברה מחודשת דלעיל, וכבר ראיתי במכתבו דמעכ"ת נר"ו את תשובת הגאון המפורסם

מהרש"ה ואזנר שליט"א בעל שבט הלוי³⁵, שכבר ביטל את המעוררין ומחי לה אמוחא אהך דעתא, וכמבואר היטב בדבריו, ע"ש דברים המצודקים בטוטו"ד נאמרים...³⁶.

ואחתום בברכה שיזכהו השי"ת להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים בכל מילי' דמיטב כעתירת ידידו הדורש"ת באה"ר

יעקב חיים סופר

35. נדפסה לעיל אות א.

36. שאר הערותיו היקרות - ראה לעיל "הוספה ב".

דיון ז.

אם יש מקום להקל במכונת גילוח אם הסכין עשוי מ"פלסטיק":

א.

יצחק יעקב ווייס

רב ואב"ד

לכל מהקלות האשכנזים

מח"ס שו"ת "מנחת יצחק"

עיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד, ירושלים עה"ק ת"ו יום ה' בשלח תשמ"א לפ"ק.

כתבתי לשואל א', ע"ד המבואר בספרי מנחת יצחק ח"ד וח"ז דיש בגילוח זקן במכונות חשמליות משום גילוח בתער, וכי כן ס"ל לגדולי הפוסקים, וכעת נודע מפי מומחים שכיום אפשר לעשות מכונות גילוח שהסכין עשוי לא מברזל אלא סכין מפלסטיק, ונתעוררו כמה אברכים ת"ח לברר הדבר, אם סכין עשוי מפלסטיק נחשב כתער שאסרה תורה, עכ"ת השאלה.

הנה פשיטא דאסור, וכמפורש יוצא מפי הנובי"ת (יו"ד סי' פ"א)³⁷, ע"ד שחולקים אויר"ם פאגמענט"י שהוא דומה לאבן ומעבירם ע"ג השער בנחת, משמע שחותכנים האבן על פאת הזקן, וחותכים השער עם האבן שיש לו חדודים חדודים התופסים השערות וחותכים אותם, וכן ראיתי אצל כמה נכרים שמגלחים עצמם בדרך זה עם אבן שקורין פימסנשטיין, זה ודאי הוא איסור גמור והוא ממש כעין תער וכו' ומאי הפרש יש אם חתוך השערות הוא בתער של ברזל או בשל אבן, סוף סוף חותך השער סמוך לעיקרן ובדאו' לא נאמר שער של ברזל וגו' גילוח שיש בו השחתה מקרי והוא מעשה תער ואסור מדאו' וכו', עכ"ל, וא"כ זה ממש נד"ד דאין חילוק בין ברזל או שאר מין שעושה מעשה ברזל דאסור.

אף אמנם הזכיר במכתבו שמתשו' חיים שאל (ח"א סי' נ"ב)³⁸ נראה לכאורה דמותר להתגלח באבן זו דל"ה דרך גילוח עכ"ד, הנה לדעתי אין פלוגתא לדינא בין הנוב"י להחיים שאל אלא במציאות, דז"ל: הגם דסם אינו

37. ראה לעיל ח"א ערך "נודע ביהודה" אות ג-ד (ע' קצג-קצד) והנסמן שם.

38. ראה לעיל ח"א ערך "חיד"א" (ע' קצה ואילך).

משיר השער מיד ובאבן הנזכר תכף "משרת" השער ואיכא השחתה מ"מ אינו דרך גלוח ושירי עכ"ל. הנה מוכח להדיא דמיירי באיזה מין אבן "דמשרת" השער תכף, היינו לא מחמת חיתוך רק בנגיעתו על השער משרת את השער, משא"כ היכא דאין משרת השער אלא ע"י חיתוך הוי כמו בתער ממש ואסור וז"פ.

³⁹ יצחק יעקב ווייס

ב.

שמואל הלוי ואזנר

רב אב"ד ור"מ

זכרון מאיר, בני ברק

מח"ס שו"ת שבט הלוי, וש"ס

יום ב' אד"ב תשמ"א לפ"ק

... יקרתו קבלתי ואשר הציע בשמו ובשם הת"ח חבריו הי"ו, היות כי בארתי בעניי שבט הלוי ח"ד סי' צ"ו שהשמוש במכונת גלוח יש בו איסור דאורייתא דתער, והבאתי כן גם בשם מרן החזון איש זי"ע, ונתעוררתם להיות בזמן האחרון נודע מפי מומחים שאפשר לעשות סכין שיהא עשוי ממין אחר לא מברזל אלא מפלסטיק חזק וחד וניתן לעשות הסכינים שבמכונת הנ"ל ג"כ מפלסטיק, ונסתפקתם אם איסור ההשחתה דוקא בברזל או גם במין אחר, והספק אם הוא דרך גלוח, ותליתם ספק זה במחלוקת האחרונים דהנה הגאון מהר"ש בתשובת נוב"ת יו"ד סי' פ"ח כתב שגם אבן אסור ואין לחלק בין אבן לברזל, והגאון חיד"א בתשובת חיים שאל ח"א סי' נ"ב דעתו שאבן לא נחשב דרך גלוח ופשוט לו שמותר, ולפי דעתכם לכאורה ספיקתכם בענין סכיני פלסטיק תולה בזה, ויש לעיין כמאן קיי"ל, וצ"ע בעיניכם הלכה למעשה.

אשיב בקציר הנה שני גדולים הנ"ל נתלו בלשון הבית הלל יו"ד סי' קפ"א⁴⁰ שכ' יש איזה אבן שמפספסים במקום הזקן והוא משיר השער נ"ל שהוא איסור גמור ודומה למה דאיתא בנזיר מ' ע"א ותגלחתן מצוה פשיטא מ"ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל, ושני הגדולים ראו ותמהו

39. התשובה נדפסה בספרו שו"ת מנחת יצחק ח"ח סע"א.

40. ראה לעיל ח"א ערך "בית הלל" (ע' קסז) והנסמן שם.

דהא זה ראי' לסתור דכה"ג לא נקרא תגלחת רק בתער יע"ש בדבריהם.

ובענייני ראיית הב"ה פשוטה דאי ס"ד דדוקא מתכת נקרא תער אבל לא
אבן מחודד שחותך מעיקרו כשער, א"כ הו"ל להגמ' להגי' רבותא גדולה
דאפילו חתך השערות באבן דאיכא למעשה גם גלוח וגם השחתה ואעפ"כ
לא נקרא תער ומ"מ ס"ד דמהני קמ"ל, ומדלא קאמר כן א"כ מוכח דאם
באמת מגלח וגם משחית עד עיקרו באמת הוא תער דאורייתא, ובאמת גם
הגאון החיד"א לא התיר באבן רק דרך פספס ר"ל שגרר האבן על השערות
ומשחיתם וכיון דאינו חותך ממש אינו נקרא גלוח, אבל באבן חדוד ממש
לא אמר, ומש"כ שם ובאבן הנזכר תכף משרת שער ואיכא השחתה, היינו
השחתה אבל לא גלוח, ור"ל לאפוקי מהסם שבא גם ההשחתה רק לאחר זמן,
וקרוב לשמוע דמסרך האיסור דאורייתא אם האבן מחודד דמגלח ומשחית
עבור זה אוסר הבית הלל פספוס באבן מחשש שיבא לידי גלוח ממש.

ואמנם מה שיש לדמות לנושא דידן הוא מחלוקת הראשונים בענין מלקט
והיטני⁴¹ דפטור במכות כ"א דלדעת הריב"ן ושאר ראשונים רהיטני הוא
כלי אומנות שמגלח כמו תער והפטור משום שאין דרך גלוח בכך, ולדעת
הר"ן רהיטני כעין המלקט צבת המלקט שערות שלא כדרך גלוח. אבל בכלי
אומנות הנ"ל אשר באמת מגלח ומשחית יתכן שחייב, אע"פ שהגלוח אינו
כדרכו, אבל באמת דא טעותא דגם להריב"ן ודעימי' הפטור משום שאינו דרך
גלוח, אבל כל שהוא דרך גלוח מה לי באבן בעץ או במתכת פשיטא דאסור,
ע"כ לא מצאתי מקום להקל בשאלתו, והדברים פשוטים...⁴²

* * *

וע"ע לעיל מ"ש בזה בשו"ת קנין התורה בהלכה

41. בארוכה מזה – לעיל ב"מבוא" אות ה (ע' יט-כב).

42. התשובה נדפסה בספרו שו"ת שבט הלוי ח"ה סק"א.

דיון ח: אם יש להקל במכונות גילוח ע"פ הסברא ד"תער" דוקא אסרה תורה

במאמרו של הרה"ג ר' אליהו וייספיש בבטאון של בני הישיבות בשם קול הישיבה (חשון, תשל"ב), הו"ד בס' החשמל בהלכה (עמ' קמג), כתב שמדיוק הלשון בגמרא (מכות כא, א) "הוי אומר זה תער" אולי מוכח שתנאי הגילוח שיש בו השחתה אינו קובע בדין זה, אלא נועד לגלות שם הכלי שאסרה אותו התורה להשחתת הזקן, דהיינו תער, ולאחר שלמדנו שהדין הוא "תער" דוקא, יש להתיר מספרים גם באופן שיש בהם השחתה, וצ"ל שבזמן מתן תורה לא הי' סוג מספחיים המשחיתים מלבד התער. וגם אח"כ שנתחדש כלי גילוח שיש בו השחתה בדומה לתער, אלא שיש לו תבנית מספריים, אין איסור לגלח בו אלא בכלי ששמו תער דוקא, וצ"ע. עכת"ד. וכתב לדחות סברא זו בשו"ת יביע אומר ח"ט חיו"ד ס"י אות טז: "ולא מצאתי טעם בזה, דאטו תער כתיב באורייתא, כל גילוח שיש בו השחתה אסרה תורה. ושאני מספרים כעין תער שאין בהם השחתה, שאינו נוטל השיער מעיקרו ושרשו. וכמ"ש תוס' נזיר (מ, ב). הא אם יש בהם השחתה אסור. וכן תפסו כל האחרונים".

דיון ט: אם יש להקל במכונות גילוח
ע"פ סברת "הכתב והקבלה" בגדר "השחתה"

ראה לעיל במילואים לה"מבוא" במ"ש משו"ת מגדל צופים ח"א חיו"ד סל"ג בארוכה לחלק על סברת הכתב והקבלה (ויקרא יט, כז) שרק המכלה דבר בבת אחת נקרא השחת - דלא כסברת הרב שבתאי רפפורט במאמרו בקובץ תחומין כרך יג עמ' 205 להקל עפ"ז במכונות גילוח שאינו יכולות לחתוך בלהב אחד. ושו"ר שכ"כ לדחות סברת הרב רפפורט בשו"ת יביע אומר ח"ט חיו"ד ס"י אות טז: "אולם לדעתי עיקר יסודו [של הרב רפפורט] להשען על סברת הרב הכתב והקבלה, להתיר גילוח הזקן במכונת חשמל, אינו מחוור כלל, מכיון שדברי הכתב והקבלה הם היפך דברי התוספות והראשונים בגדר תער וכמ"ש בעצמו".

דיון י: אם יש לדמות מכונות גילוח למלקט ורהיטני

[ותגובה ל"הוספה ג" (תשובת הגר"ג געשטעטנער)]

כתב הגר"ש הלוי ואזנר (בעל שו"ת שבט הלוי) במכתבו אלי (מיום ט' ניסן תשל"ח):

ומה שהעירני כב' לתשובת קרובי הרב הגאון המ' ר' נתן גשטטנר שליט"א ראיתי בו קצת ואין נפ"מ בזה לדינא כי גם הוא מודה שם שעלינו לחוש למשמעות הראשונים האלה שברור יוצא מהם שהגילוח עד השורש ממש באופן שלמעלה נשאר חלק למשעי זה גדר השחתה של תער שאסרה תורה. וכל ההתחכמות בזה אינו אלא בריחה מן האמת. – ומכ"ש למי שעלה בדעתו לדמות מכונות הג"ל למלקט ורהיטני תמה אקרא ע"ז – ומש"כ כ"ת – שאכתוב מיוחד לידידינו הגאון המובהק ר' . . . (שליט"א) – לא ידעתי לעת עתה התועלת בזה שאם דברינו בעל פה לא הועילו מה תועיל המכתב – ויש לי הרגש שמי שהוא שבסביבה שם מפריע בזה. – ואם אדע שמבקשים את האמת גם אני לא אמנע עצמי לעשות הג"ל.

מחוסר זמן לא אוכל להאריך. הקב"ה יהי' אתו ויזכה להמנות גם הלאה עם מזכיי הרכיבים.

הדו"ש"ת באהבה

מצפה לחסדי ה'

שמואל הלוי ואזנר

דיון יא: אם יש מקום להקל ע"פ דברי ה"חכמת אדם" בגדר מספריים כעין תער

"ומה שיש נתלים להתיר, על פי דברי החכמת אדם (כלל פ"ט סט"ז) שכתב, שגם מספרים כעין תער, אינו שייר כלום, כמה טעו ושגו להעמיס בכוונתו דבר כזה, להשוותו כחולק על כל הנ"ל, ולהתיר ח"ו תער דאורייתא, ואין ספק שלשונו אינו אלא שיגרא דלישנא, שרצה להשמיענו דעת הי"א דבפאת הראש חייב אפי' במספרים, ופירש דזה דוקא כשנוטלו לגמרי, אבל מעולם לא נתכוין לחדש דסתם מספרים משחיתים הכל כתער, דהכי יחלוק החכמת אדם על סתימות כל הסוגיות, ופסקי הראשונים והקדמונים הנ"ל שכתבו להדיא ההיפך. ועוד אם זו היתה דעתו, היתכן שלא השמיענו היתר זה במקומו דהיינו בדין זקן, ובפרט שהוא דין המוקדם (שם בסעיף י"ג), ועכ"פ אף מי שלא יודה בזה, חלילה משום דקדוק קל בדברי אחרון, לסמוך עליו להקל כנגד רבים החולקים, ובפרט בדבר הנוגע לכמה לאוין דאורייתא" (מאמרו של הגרב"צ ואזנר בקובץ אור ישראל, כג, עמ' סג).

דברי סיום

למילואים לח"ב פ"א: "מבונות גילוח"

"ועל זה ידורו כל הדווים, דבשלמא המון העם, שאין בקיאים ביסודות ההלכה, יש לדונם כשוגג, או אומר מותר, אבל אותם המחזיקים עצמם לתלמידי חכמים ובני תורה, ואנשי שם יקראו, ואעפ"כ יזלזלו ויתירו בזדון להשתמש בדבר הנוגע (עכ"פ לספק) כמה לאוין דאורייתא בכל יום, ויעלימו עין מכל מה שנאמר ונכתב בלאו חמור זה, וכל זה בכדי להשיג תאוות היפוי כמש"כ היעב"ץ [לעיל ח"א עמ' קפ"ה; תשכ"א] והחפץ חיים [לעיל ח"א עמ' רסו ואילך], ושאר מחברים, הנשמע כדבר הזה . . וכמה תמוה הדבר, הלא פסקי ה'חפץ חיים' יושבים ראשונה בממלכת התורה, ואף בדברים קלים, רבינו הזקן הוא ראש המדברים, וסוף המחברים, והלכה כמותוב כל מקום, ואילו כאן שכה הזהיר והתריע רבינו ז"ל על ענין חמור זה בכל ספריו, מי מילל ופי פילל שיבוא יום, וביודעים יעלימו עין מפסקיו, ומפסקי מרן החזון איש, ובעל קהלות יעקב, והגאון מהר"א קוטלר . . . ויגלחו בכלי משחית נגד דעתם והוראתם . . על כן מן הדין ראוי ונכון להחמיר, שלא להשתמש באלו המגלחים במכונה לעדות . . מן הראוי הי' להרעיש עולמות, ולגזור על הנכשלים, שלא להעמידם כש"ץ, ולא לצרפם למנין, ולקריאת התורה, וכיו"ב, ולפרוש מהם, עד שיתקנו הדבר, וכראוי לכל עבריין המזלזל באיסורי תורה . . ." (הג"ר בן ציון וואזנר [בנו של הגאון בעל שו"ת שבט הלוי] במאמרו בקובץ "אור ישראל" כג, עמ' נח ואילך).

* * *

באם ראוי לצרף המגלחים במבונות גילוח - לעדות,

ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ה.

מילואים והשמטות (פ"ב: אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך") תתיא

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ב: אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך"

בהעברת הזקן שלא בתער

שיטת רבינו יהודה החסיד

דברי רבינו יהודה החסיד באיסור גילוח הזקן במספרים (אפי' שלא כעין תער) ודינו כרשע ר"ל – ראה לעיל במילואים לח"א ערך "רבינו יהודה החסיד".

לפ"ד מרן החת"ס –

אסור לגלח הזקן במספרים כעין תער, וכן נהגו

כן העלה הגאון רבי חנוך דוב פדווא (אב"ד דקהילות החרדים דלונדון) בשו"ת חשב האפור (ח"ב סימן קכט), דלפ"ד מרן החת"ס סופר (חיו"ד סימן קלט-קמ) [ראה לעיל ח"א בערכו] גם בפאות הזקן אסור מספרים כעין תער, "ואנו חוששין לדעה זו אף שלא הוזכרה בשלחן ערוך" [ראה לעיל ח"ג: טענה ומענה א.]. והמשיך בשו"ת חשב האפור שם: "ועל פי זה, רבים מן היראים בהונגרי' אשר נהגו בהסרת הזקן, והם מצד עצמם הי' די להם מכונת גילוח מספר נול, והי' קשה להם הסירחון שבסם הגילוח, מכל מקום העדיפו סם הגילוח על המכונת מספר נול, משום שחששו לדברי החת"ס שאנו אוסרים מספרים כעין תער". [מ"ש שם דיש למכונות גילוח דימינו דין תער ממש, ולא מספרים כעין תער – ראה לעיל במילואים לח"ב פ"א].

שיטת הב"ח: כדי שיקרא ירא את ה' – הוא דוקא כשאינו

מגלח כלל

"ואסיים במה שפעם אמרתי להסביר את דברי הב"ח ביו"ד סי' קפ"א שירא שמים אינו מגלח אף בכעין תער, כי הרי ידוע דברי הרמב"ן שכשאדם מקיים איזו שהיא מצוות עשה קיים גם את מצוות אהבת ה' וכשאדם נוהר

מלעבור על מצוות לא תעשה הוא קיים גם את מצוות יראת ה'. (ובזה מסביר למה עשה דוחה לא תעשה, כי אהבת ה' גדול מיראת ה'). והנה ההיתר של כעין תער הוא רק היתר שלא עבר את האיסור של ופאת זקנם לא יגלחו אבל הקיום שהוא נקרא זהיר בלא יגלחו שייקרא ע"י כך ירא את ה' איננו כשגילח בכעין תער, וכדי שיקרא ירא את ה' הוא דווקא כשאינו מגלח כלל. ועיין בתוס' יבמות סוף דף ה' ע"א ד"ה שכן שההיתר של כעין תער הוא קולא בעבירת הלאו שמשווה לאו זה לאו קיל יותר מסתם לאו, כלומר שיש בלאו של לא יגלחו קולא אם עושה את הגילוח רק כעין תער" (מכתבו של הרה"ג ר' נתן בהגר"י קמנצקי מיום ו' שבט תשע"ד).

פסק דין הצ"צ שלא לגלח הזקן במספרים - כן היא ההלכה

"במענה למכתבו מו' טבת, בו שואל האם יש ענין שלא לגלח פיאות הזקן כלל לא בתער ולא במספרים. ולפלא הדבר שאלתו וספיקו בהאמור, בח בשעה שידוע שיש כמה וכמה נוהגים כנ"ל בפועל מפני שהולכים בפסק דין כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בזה, שכן היא ההלכה (עיין שו"ת שלו ליו"ד סי' צ"ג בארוכה) נוסף על אלו שנוהגים כן מפני שלדעתם כן הוא הענין לפחות ע"פ דרכי חסידות, (עיין פירוש הצמח צדק לתהלים עה"פ והוא רחום יכפר עון, ושם נסמן, וראה ג"כ בספרים שהובאו בדרכי תשובה ליו"ד סי' קפ"א ס"ק י"ז). והאריך בכ"ז בספר עמודי ארזים להרב מרגליות שי' (ירושלים) (אג"ק ליובאוויטש חכ"ב עמ' פג-פד, ממכתב ז' טבת תשכ"ב)

שיטת השו"ת דברי יציב בענין איסור גילוח הזקן אף בלא תער

ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו משו"ת דברי יציב יו"ד ח"ב סקכ"ה דכיון שיש סוברים דאיכא איסור לגלח הזקן במספרים ולקצת פוסקים הוי' מן התורה, אין הבן חייב לשמוע לאביו שמצוה עליו לגלח זקנו במספרים.

עוד ראיות דאיכא איסורא אף שלא בתער

שם אות ג (עמ' ת): בשו"ת צ"צ שער המילואים ח"ד נדפס הגה"ה מגכתי"ק בזה"ל: "עי' בהה"מ פ"ב מהא"ב ה"ח מ"ש בסנהדרין עו, ב איסורא בעלמא פי' הרמב"ם שהוא איסור כרת למאן דס"ל שא"צ שיהי' השער שהקדיש. וגם ק' יהי' גדל פרע רק שלא יגלח בתער וגם אינו סותר אם

מילואים והשמטות (פ"ב: אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך") תתיג

הניח כדי לכוף ואעפ"כ לכתחלה אסור לגלח כלל א"כ י"ל כמו"כ בפיאות הזקן כן".

שם [בכללות תוכן הפרק]: יש להוסיף מעוד הגה"ה בגכתי"ק הצ"צ שם: "אולי יש להעיר מהא דתנן אלו דברים שאין להם שיעור הפאה, דהיינו בפאת שדה, י"ל כמו"כ לענין פיאות הראש והזקן שאין להם שיעור לאורכן והרוצה להוסיף יוסף כו' ועי' בחי' ריטב"א רפ"ק דשבועות העיר מפיאת זקן לפיאת שדה, אבל אין ראוי להקל דהתם מה שמשייר משייר כולו ולא חצי שכולת אבל ודאי יש ללמוד שם שמצוה להרבות בפאה שאם עשה כל שדהו פאה הוי פאה בנדרים ד"ו סע"ב כמו"כ אם מניח כל הזקן חשוב . . . פאה כ"נ ברור".

שם (עמ' שפט) ולעיל ח"א ערך "רמב"ם" אות ב (דפי' "אינו חייב עד שיטלנו בתער" – דפטור אבל אסור): בנוגע לאזהרת לא תלין פעולת שכיר, העיר בס' נצוצי זהר (להר"ר מרגליות) לזח"ג פה, א דבב"מ קי, א אמרו לא תבעו אינו עובר עליו, ובאזכרה להגראי"ה ע' יז מובא בשם זקנו הג"ר אברהם שהעיר מחולין קט, סע"א הלב קורעו ומוציא את דמו, לא קרעו אינו עובר עליו, ואמרו על זה מיעבר הוא דלא עבר הא איסורא איכא, ובכך גם באיסורא דבל תלין פעולת שכיר, כשלא תבע מיעבר הוא דלא עבר אבל איסורא איכא, ולכן אי' בזח"ג שם (בהנהגת רב המנונא) דאפילו אם אמר לו השכיר יהי שכרי בידך, איני רוצה לקבל שכרי – לא הי' רוצה רב המנונא, עכ"ד. וע"ע אהבת חסד להח"ח פ"ט סי"א; אנציקלופדי' תלמודית ערך "בל תלין" (עמ' שלד); שערי זהר לב"מ קיא, א.

שם אות ג עמ' תו (דמשום קדושת שערות הזקן הקפידה התורה שלא לחתכן): כ"כ הגה"ק בעל שו"ת צמח צדק בספר המצות שלו ("דרך מצותיך" מצות תגלחת מצורע כשיטהר עמ' קה): "וגם בכל אדם אפילו אינו נזיר הנה בשערות הזקן ובפאות מאיר הארה מקדושת שערות העליונות דדיקנא עילאה ודפאות, לכן הוזהרו שלא לגלחם". ע"ע עד"ז לעיל ב"מילואים" לח"א: "פסוקי תנ"ך".

מילואים והשממות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה"

בהעברת הזקן

עוד מקורות לאסור הסרת הזקן משום אזהרת "לא ילבש גבר" בפנים מבואר דס"ל לכו"כ גאוני קדמאי ובתראי דאיכא בגילוח הזקן במספרים וסם משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה - מכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה (עי' לעיל עמ' תטז ואילך) [ואי"ז רק חידוש ודעת יחיד של השו"ת הצמח צדק].

והנה עוד דעות שכן כתבו ששייך הלאו דלא ילבש בהסרת הזקן:

שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל ורבינו חיים פלטיאל

עוד מרבותינו הראשונים שכן כתבו להדיא -

ראה לעיל במילואים לח"א (עמ' תרעג) בדברי רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל (בעל "ספר המנהגות" - הי' בזמן ר"י בעל התוספות) ובדברי רבינו חיים פלטיאל (תלמיד חבר של מהר"ם מרוטנבורג) ששניהם כתבו באופן ברור דאיכא בגילוח הזקן במספרים משום לאו דלא ילבש גבר, במכ"ש וק"ו מדין בית השחי ובית הערוה, עיי"ש.

וראה לקמן בסמוך משו"ת חתם סופר החדשות.

לפ"ד ה"שבלי הלקט" אסור להסיר הזקן ע"י סם

בנוגע מ"ש רבינו ה"שבלי הלקט" שהמגלח זקנו כעין תער במספרים לוקה משום לא ילבש גבר שמלת אשה, שאלתי הגר"ח קניבסקי שליט"א האם יש לאסור עפ"ז הסרת הזקן ב"סם". ומענתו (מחודש אדר תשע"א): "כמדומה שהחפץ חיים (בס' תפארת אדם) כבר הביאו שעובר משום לא ילבש", עכ"ל.

מילואים והשמטות (פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תתטו

שיטת הגאון רבי יונתן אייבשיץ

נראה דמוכח דס"ל גם להגאון רבי יונתן אייבשיץ דאיכא בתספורת הזקן משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה, ממ"ש בספרו יערו דבש ח"ב דרוש ג' ("תוכחת מוסר והספד" – משנת תק"ו): "המרבה לסלסל בשער וקשוט עובר משום לא ילבש גבר". וע"ע עד"ז (יותר מפורש) לקמן ממרן החפץ חיים בספרו קונט' תפארת אדם.

עוד בשיטת מרן החתם סופר

שם: ראה לעיל במילואים לח"א ערך "חתם סופר" משו"ת חת"ס החדשות סי' ל דגם מרן החת"ס ס"ל דאיכא בהסרת הזקן משום לא ילבש גבר במכ"ש וק"ו מדין ביה"ש וביה"ע, כמ"ש שם "מראש מקדם הי' בזה משום שני דברים, א' שמיפה עצמו כנשים ועובר על לא ילבש גבר שמלת אשה, ואפילו במסיר שער בית השחי והערוה עובר על זה" (ודלא כשיטות הסוברים דל"ש איסור זה בהסרת הזקן, ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 15). ומ"ש החת"ס שם "וכל זה מאז ומעולם, אך עתה בעו"ה קלקלתנו תקנותינו, שכבר הורגלו רובא דרובא במדינתנו להסיר שערות הנ"ל" – ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 24 (עמ' תכה ואילך ובמילואים לשם – ראה לקמן בסמוך) מה שיש להשיב ע"ז ושיטת הפוסקים דלא ס"ל הכי.

עוד בשיטת מרן החפץ חיים

שם (שכן שיטת גם מרן החפץ חיים דאסור להסיר הזקן גם שלא ע"י תער, כגון במספריים וסם, משום אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה): וכן מבואר במאמרו של הג"ר מאיר נתנזן בקובץ "צהר" ח"ג (שנת ה'תשנ"ח) עמ' קמא ואילך, שמדברי מרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פ"ו (ששם גוער הח"ח במגלחי הזקן וטוען שמעשיהם נובעים מרצון להתקשט שהוא רצון מגונה והמעשה כלול בלאו דלא ילבש) מוכח דגילוח הזקן הוי קישוט שאסור לאיש והוא הדין שאסור ליפות את הזקן כגון ליישרו לפ"ד מרן החפץ חיים ושכן הסכים הג"ר ישראל יעקב פישר ראב"ד העדה החרדית בעיה"ק ירות"ו, והאיסור מדאורייתא⁴³.

43. ועיי"ש בנוגע מ"ש בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סס"א להקל בגילוח הזקן משום אזהרת לא ילבש – דע"כ שהאג"מ פליג בזה על מרן החפץ חיים (ואולי לא ראה האג"מ דברי מרן החפץ חיים בנדון –

שיטת הגרש"ז אויערבאך

שיש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה

וכן סבר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך שיש לחשוש מזה, "היתה דעתו כי הראוי והנכון לגדל הזקן . . . מלבד שהעיר איך מחמירים בכל הדברים ואילו בזה אין חוששין למש"כ הצמח צדק (ליובאוויטש, חיו"ד סי' צ"ג) דאית ב' משום לא ילבש" (כ"כ נכדיו בשמו בס' הליכות שלמה, הלכות תפלה, ירות"ו, תש"ס, עמ' יב).

שיטת הגר"ח קניבסקי

שיש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה

וכן ס"ל להגר"ח קניבסקי הלכה למעשה בספרו אורחות יושר ס"ה [נעתק לקמן "הוספה ו'"] : "ובתרגום יונתן אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה והיינו אפי' אם מספר במספריים וכ"כ החינוך . . . והביאו החפץ חיים".

שיטת הגר"מ שטרנבוך

שיש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה

ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו משו"ת תשובות והנהגות בנדון בחור שאביו ציוהו להסיר זקנו ע"י מספריים או ע"י סם שאין לו לשמוע לאביו מכיון שיש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה.

גילוח העורף במכונת גילוח משום לא ילבש

בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד כתב ששמע שיש מחמירים אפילו לגלח העורף בתער או במכונה כתער, ואף שאין איסור משום השחתת הזקן, חוששין לאסור משום "לא ילבש" שאסור לגלח כל האיברים בתער מהאי טעמא, ונראה שכיון שאינו מגלח שם כדי להתייפות, רק לנוחות והקלה. וסיים שם "בכה"ג אין חשש כלל, וכן פשוט ונהגו להתיר, וליכא למיחש כלל".

מדלא הביאו. וכן לא נזכר באג"מ שם שאר שיטות רבותינו הראשונים והאחרונים דס"ל דאיכא בגילוח הזקן משום אזהרת לא ילבש).

מילואים והשמטות (פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תתיו

איסור הסרת הזקן ע"י "משחה" (סס) משום אזהרת "לא לבש"
עוד דעות בענין איסור הסרת הזקן ע"י "משחה" (סס) משום אזהרת לא
ילבש גבר שמלת אשה – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ט.

בענין גילוח ב"לייזר"

דן בענין טיפל בקרני "לייזר" על הפנים (שאינן צריכים להתגלח עוד כל ימיו
חיייו אחרי ששה או שבעה טיפולים בלייזר) בשו"ת ושב ורפא (להרב רפאל אייפרס,
רב דאיחוד הקהלות בהולנד) ח"ג (תשס"ח) סי' קכח, וכתב שדבר ע"ז עם הרבנים
הגאונים הרב משה שטרנבוך (מח"ס מועדים וזמנים ושו"ת תשובות והנהגות וראב"ד
העדה החרדית בירות"ו), הרב חנוך עהרענטרוי (אב"ד לונדון), הרב טבול (אב"ד
ליאון, צרפת), הרב ניסים רביבו (אב"ד פריז), והדיין הרב בערל בערקאוויץ
(לונדון) – והסכימו דיש בקרני לייזר השחתה אבל אין בו גילוח, אבל הוסיפו
דיש בו משום לא ילבש, דמשיר שער כאשה (וע"ש שציין כמקור לזה השבולי לקט
הנ"ל בפנים).

כוונת הברכה "שלא עשני אשה" – על הזקן

ראה דברי הגאון בעל "בן איש חי" בספרו "עוד יוסף חי" – נעתקו
במילואים לח"ב פ"ט.

שלילת הסברא דל"ש לא ילבש "כיון שנהגו כן"

שם הערה 24 אות א (ע"ד סברת המקילים ע"פ דברי הרמ"א יו"ד סקנ"ו
שמתיר לאנשים להסתכל במראה כיון שנהגו כן, וא"כ גם כאן בגילוח הזקן
אין לאסור משום לא ילבש גבר): בהוספה עמ"ש שם, ראה גם שו"ת תשובות
והנהגות ח"ה סרס"ד: "אבל בהגהות הגר"א שם (סי' קנ"ו) חולק על הרמ"א
שמתיר, וראוי לדקדק ולמנוע, ואולי שייך גם בזה מש"כ הרמ"א שם, 'וחברים
נמנעים בכל מקום'".

אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה

במקום שנהגו אנשים להסיר זקנם

שם הערה 24 (ע' תכה ואילך) הערה 24 אות א מספר 2 (עמ' תכו): נוסף
על שאר ההוכחות שם שלא כדברי הפרישה – שכתב דאם נהגו הגוים כן, יש

להתיר - העירני ח"א משו"ת הרשב"א ח"ד סי' שכה (בנדון אחר): "שאין מנהג הנכרים מנהג לבטל בו דיניהם של ישראל, ואפילו נהגו כן הישראלים אינו מנהג, אלא א"כ הסכימו עליו בפירוש טובי העיר".

שם מספר 1: שוב העירני ח"א דתשובת הרשב"א שם מובאת גם בשו"ת דברי חיים (צאנז) חיו"ד סי' ל. ועייג"כ שו"ת ערוגת הבושם חיו"ד סקל"ח אר"ד.

שם: עוד בענין השקו"ט אם שייך אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה במקום שנהגו אנשים להסיר זקנם - ראה להגר"ח פאלאג'י [ראה לעיל ח"א בערכו (עמ' רלג ואילך)] בספרו כף החיים (סכ"ז סי"ד) "ואוי להם המגלחים שער בית השחי ובית הערוה דיהפך להם המנהג לגהינם כבר כתבתי בזה במקום אחר דאין האיסור חוזר להיתר, ולעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי בין בבית השחי בין בבית הערוה בין בפאת הראש והזקן העליון".

שם: עוד בענין הטענה דהלא בשער בה"ש ובה"ע משום צער הותר במספרים - ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש.

שם: וכן מבואר בשו"ת להורות נתן ח"ב (ב"ב, תשל"ז) חיו"ד ס"ע שאין להקשות ולהתיר דין מלקט לבנות מתוך שחורות [שממנו למדים במכ"ש וק"ו איסור תספורת הזקן, כמבואר בארוכה לעיל ח"ב פ"ג] ע"פ מ"ש בשו"ע יו"ד סקפ"ב ס"א להתיר העברת שער בית השחי ובית הערוה במקום שמעבירין אותו גם האנשים (ורק החברים נמנעים) וכע"ז ברמ"א יו"ד סקנ"ו ס"ב בדין הסתכלות במראה לאנשים דבמקום שדרך האנשים לראות ג"כ במראה מותר. והעלה בשו"ת להורות נתן שם שבאמת קשה לדמותם אהדי בלי ראי' מכרחת, דעד כאן לא מצינו שאם גם מנהג אנשים כן דליכא איסורא, אלא בהעברת שער בית השחי, דלדעת הרמב"ם ליכא בזה אלא איסורא דרבנן, וכמפורש בדבריו (פי"ב מעכו"ם ה"ט) דהעברת שער הגוף כגון בית השחי ובית הערוה אינו אסור מן התורה, וכן הוא דעת המחבר בשו"ע (סי' קפ"ב ס"א) דליכא אלא מכת מרדות, וכמו כן בהסתכלות במראה נראה דליכא איסור דאורייתא, ובש"ס דילן לא נמצא איסורו מפורש וגם הרמב"ם לא הביאו, אלא דבתוס' ע"ז (כט.) הוכיחו לאיסור מהתוספתא

מילואים והשמטות (פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תתית

שאמרו דהתירו של בית ר"ג שיהיו רואין במראה, ומירושלמי הביאו שאיש אינו רואה במראה אפילו בחול משום שאינו דרך כבוד עיי"ש, ולשון זה מורה שאינו איסור דאורייתא, אלא משום דאינו דרך כבוד לכן אסרוהו רבנן. נראה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"ג) שהביא בשם רב א' דלהסתכל במראה אסור מן התורה עיי"ש. ונראה דאין זה הכרח]. וא"כ י"ל דבהני דכל עיקר איסורן אינו אלא מדרבנן לכן לא אסרוהו אלא במקום שאין מנהג אנשים לעשות כן. וסמכו אף על מנהג אנשים גויים, וכמש"ש הפרישה והובא בחי' רעק"א יו"ד (סי' קפ"ב ס"א). אבל לענין איסורא דאורייתא וכגון ללקט לבנות מתוך השחורות דלוקה לדעת הרמב"ם (פי"ב מע"ז ה"י) עיי"ש, י"ל דלא מהני מה דמנהג אנשים ללקטו. ואף אם נימא דעכ"פ איסורא דאורייתא ליכא בכהאי גוונא, עדיין יתכן דאיסורא דרבנן מיהת איכא אף במנהג האנשים ללקטו, די"ל דרבנן אסרוהו בכל גוונא. והרי לדעת הרמב"ם אף בהעברת שיער כשמנהג האנשים להעבירו איכא עכ"פ איסור לכתחילה, אלא שאינו לוקה מכת מרדות וכמש"כ הב"י (סי' קפ"ב), ורק לדעת הגאונים נראה דמותר לכתחילה, וגם בזה החברים נמנעים. וא"כ בלקיטת לבנות מתוך השחורות דהוי איסור דאורייתא, י"ל דאף היכי דנהגו האנשים ללקט מ"מ עדיין איכא איסור דרבנן לכתחילה אף לדעת הגאונים, ובכה"ג מודים להרמב"ם.

וכיוצא בזה מצינו לחלק בין איסור דאורייתא לדרבנן, בהא דכתב המרדכי שבת (נ:): בני אדם שיש להם ריבוי שער על ידיהם ובושים להראות בין אנשים דמותר להסירם ולית ביה משום לא ילבש דאין לך צער גדול מזה עכ"ד, וכתב עליו בס' ים של שלמה (יבמות פי"ב סי"ז) דמאחר דשאר אברים דרבנן במקום צערא לא גזרו רבנן עיי"ש. וכ"כ בשו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סי' ס"ב) אהא דמבואר בתוס' שבת (נ:): דמגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו, דה"ה דאם אין לו צער אחר אלא שמתבייש לילך בין בני אדם שרי דאין לך צער גדול מזה, וכתב ע"ז הדברי חיים דלא התירו בזה אלא משום דהוי איסור דרבנן עיי"ש. וחידוש שלא ראה שכבר קדמו בזה היש"ש הנ"ל. וכ"כ בס' ערך ש"י ליו"ד (סי' קפ"ב) דרק באיסור דרבנן התירו במקום צערא עיי"ש. וכעין זה כתב בתשו' הרשב"א המובא בב"י (סי' קפ"ב) במי שיש לו חטטין בבית השחי ומצטער מצד השיער ואם יעבירו רפואתו קרובה מסתבר דמותר, דאינו אלא מדרבנן ובמקום שצריך לרפואה לא אסרו עיי"ש. הרי דלא התירו אלא באיסור דרבנן. ומעתה אף דמצינו דהתירו להסתכל

במראה ולהקל בשער בית השחי במקום שגם אנשים עושים כן, י"ל דלא התירו אלא בהני דהויין איסורי דרבנן אבל לא באיסור דאורייתא. ואין לומר דכיון דגם מנהג אנשים כך הוא ממילא לא הוי בגדר תקוני אשה ולישתרי גם בדאורייתא, דזה אינו, דבאמת הא דמותר היכי דגם מנהג אנשים כך הוא, כתב היש"ש יבמות שם דחלילה לנו לחזק המנהג שבא בעבירה כדי לפוטרו מלאו עיי"ש, ועל כרחן צריך לומר כמש"כ הפרישה המובא בחי' רעק"א (רס"י קפ"ב) דמיירי שאנשים גויים נוהגים כך. ובשו"ת ערוגת הבושם (יו"ד סי' קל"ח אות ה') עלה והסתפק באם התחילו לנהוג כן באיסור ואח"כ נשתרבב המנהג כן גם בין אנשים אם מותר אח"כ גם מדינא, כיון דהשתא מיהת אין המלבוש הזה מיוחד לנשים דוקא, או דילמא כיון דהתחילו באיסור אין זה מן המנין עיי"ש. ובאמת הדבר מפורש ביש"ש הנ"ל דמנהג שבא בעבירה לא מהני להתירו. ועכצ"ל דהא דהתירו כשמנהג אנשים כך הוא, היינו אנשים גויים, וכהפרישה. וזהו באמת חידוש דמועיל מנהג גויים גם לישראל שהרי גויים אין מקפידים שלא ילבוש גבר תקוני דאדתא. ועכ"פ אין לך בו אלא חידושו דהתירו כן באיסורי דרבנן, אבל באיסור דאורייתא לא מצינו שהתירו אע"ג דמנהג עכו"ם כך הוא, די"ל דלגבי איסור דאורייתא לא התירו משום מנהג עכו"ם. וראה גם בתשו' מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"ג) שכתב, דח"ו לסמוך על פירוש זה של הפרישה, דגם להסתכל במראה וכל שאר הדברים העכו"ם עושים כן, ואתה עוקר כל דיני השו"ע עכ"ד.

והנה בשו"ת לבושי מרדכי (חיו"ד סי' ק') שכתב דצביעת שערות וליקוט לבנות מתוך שחורות לא התירו אף במקום צער, דדוקא גבי גירור גלדי מכה כתבו תוס' שבת (נ:): דהתירו משום צערא, הואיל שנתוסף עליו דבר שהוא נגד טבע ברייתו, וכשמסיר את הגלד אינו מוסיף נוי אלא שמחזיר עצמו להיות כאשר נברא מלכתחילה, אבל צביעת שערות לבנות כיון שכך הוא תחילת ברייתו של אדם שיתלבנו שערותיו ואין כאן שינוי בטבעו, וכשרוצה לצבוע או ללקט עושהו לשם נוי לשנות ממה שנברא בטבעו, בזה לא התירו אף במקום צער עיי"ש. האמנם יש לפקפק בסברא זו, דעכ"פ יהא מותר לצבוע שערותיו וללקט כשקפצה עליו זקנה שלא בזמנה או כשנתלבנו רק חצי שערותיו שאינו רגיל בטבע, דבכה"ג ליהוי רק כמי שמחזיר עצמו להיות כדרך הטבע. ויש ליישב ואכמ"ל. ברם בלבושי מרדכי שם דן אם מותר להעביר מעל פניו כתמי השמש, וכתב לצדד שאם המנהג גם באנשים להעביר כתמים אלו ע"י סמים

מילואים והשמטות (פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תתכא

דאז מותר דומיא דהעברת שער בית השחי והסתכלות במראה עיי"ש. ומ"מ אין ללמוד משם לנ"ד להתיר דהתם שאני, דהרי לא מצינו בגמרא ובפוסקים שיהא איסור דאורייתא בהעברת כתמים אלו, ולכן יש לדון להתיר כשמנהג אנשים כך הוא, אבל בנ"ד שמפורש שלקיטת שערו הוא איסור דאורייתא לא מצינו היתר בכך. וגם לענין העברת כתמי השמש לא התיר הלבושי מרדכי למעשה אלא אם יסכימו עמו שני גדולי הוראה כי לא ערב לבו להתיר בדבר שלא מצא בהדיא עיי"ש. ומכש"כ בנדון דידן שאיסורו מפורש בגמרא, ולדעת הרמב"ם הוא איסור דאורייתא, מי יהין להתיר לכתחילה בלי יסוד ברור. [עכ"ד שו"ת להורות נתן שם וע"ש שהאריך עוד].

עוד דן בענין אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה במקום שגם גברים עושים כן במאמרו של הג"ר מאיר נתנזן בקובץ "צהר" ח"ג (עמ' קנג ואילך), והעיר דבזה נחלקו הרמב"ם והר"ן הו"ד בב"י סקפ"ב ד"ה כתב הרמב"ם, לדעת הרמב"ם אפילו במקום שנהגו האנשים להעביר שער בית השחי ובית הערוה, אסור לישראל שיעבירו אלא שאם העבירו אין מכין אותו, ולדעת הגאונים שכתבו הר"ן ונמוק"י נראה דלכתחלה נמי מותר. ובזה נחלקו גם הב"י והרמ"א שם הלכה למעשה והרמ"א כתב להתיר לכתחלה הן בסקפ"ב והן בסקנ"ו.

אבל לדעת המחבר אין מכין אותו אבל איסורא איכא.

והנה בביאור הגר"א סקנ"ו סק"ז הכריע כהרמב"ם ומחבר, שאפילו במקום שגם גברים עושים כן איסורא מיהת איכא. והכרעת הגר"א היא מכח הגמ' שבת נ, ב הוא מניח שאנשי המקום נהגו לרחוץ את פניהם ולכלל הפחות הגויים עשו כן אפילו למטרת יופי. ואי נימא כהר"ן שבכה"ג אין לשום ישראל אסור להתייפות א"כ איך הגמ' מסייעת לאמימר שאסר מבריייתא דגלדי צואה, והרי אפילו התנא שאסר הסרת גלדי צואה לשם יופי יודה שרחיצה גרידא תהא מותרת. ויתכן שגם מעצם התנא דגלדי צואה קשיא על הר"ן כי גם את זה יש להחשיב כדבר המצוי שנהגו בו היתר ואמאי אסר. עיין בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב ס"ב) שאף הוא מניח שנהגו לרחוץ בזה אלא שהוא לומד שרק בצרוף הצער שרינן. לדבריו נצטרך לומר שדמוי הגמ' לגלדי מכה מכח הנחה שיש בהם מנהג להתיר, וצע"ק.

ולפ"ז לנוהגים כפסקי השו"ע אסור בכה"ג מדינא. ואפילו לאשכנזים ההולכים אחרי פסקי הרמ"א יש כאן מקום לחשוש, לכל הפחות בדאורייתא, לדעת הגר"א בזה, וזאת למרות שסתימת אחרונים אחרים היא כרמ"א. וע"ש שהסכים ע"ז הגר"ר ישראל יעקב פישר (ראב"ד של העדה החרדית בעיה"ק ירות"ו).

והנה הגרע"א בהגהותיו על סימן קפב מביא מהפרישה שני תרוצים שמן הסתם חלוקים זע"ז. הראשון שבהם סובר שגם גויים הם קובעי מנהג הגברים בענין זה, שאם גויים נהגו היתר שרי לרמ"א אף לישראל. גם הגר"א ס"ל הכי שכן בסק"ז הנ"ל הקשה על הרמ"א מדאסרינן ללקט לבנות מתוך שחורות למרות שברור שהגויים מלקטים כן בשערות של עצמם. והיא קושיא חזקה. ואולי ליישב את הרמ"א יש לומר שמה שנהגו הגויים לעשות כן משום צער הבושה אינו נחשב למנהג בזה, ורק כשנהגו לעשות כן על מנת להתייפות שרינן לישראל. אלא שלכאורה נהגו כן הגויים גם למטרת יפוי גרידא.

והנה בשו"ת שבט הלוי מהדורא תניינא סימן קי"א סק"ב טוען וז"ל "שדוקא לענין הסתכלות במראה שאין משתמשים בה לנוי ולקשוט דוקא כידוע [וצע"ק דעיקרו ליופי] וכן לענין רבוי שערות בגוף שעושין מפני הבזיון בזה נקט רמ"א שכאשר נהגו בזה הגברים היתר שרי. משא"כ מלקט לבנות משחורות שהוא לנוי האשה, וכן המלקטים זאת כיום פשוט שהוא כדי להראות כבחורים ולא כזקנים, א"כ היינו טעמא ועיקרו של אסורא דקרא ולא יהני בזה מנהג גברים להתירו". עכ"ל. יתכן שע"י דבריו ישנו כאן ישוב לקושית הגר"א על הרמ"א מלקוט שערות. אלא שחזינן שהגר"א לא ס"ל כדברי השבט הלוי, שכן הקשה מלקוט שערות על הרמ"א. אולם מהתחבטות כל הפוסקים איך להקל על צערו של מי שנתחלף צבע של חצי זקנו חזינן שנקטו שלא מהני בזה מה שהגויים נוהגים לעשות כן. בשו"ת מהרש"ם סרמ"ג נקט שהתרוצים פליגי והשני עיקר דהקשה דאי נימא שכל שהתירו הגויים שרי ליהודים נפל ונעקר כל דינא דלא ילבש שהרי אין לגויים שום סייגים והגבלות. עיין לקמן בסמוך, מה שיש בו כדי ליישב קושיית הגר"א וגם לדחות את הכרחו של המהרש"ם.

והנה הפוסקים דנו האם מותרת צביעת שערות ע"י צבע או ע"י לקיחת תרופה למי שהלבין חצי זקנו ומתבייש בזה. ולכאורה קשה על דבריהם

מילואים והשמטות (פ"ג: אזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה") תתכג

מהרמ"א שהובא שכל שהגברים במקום נוהגים כן שרי לכתחילה. הרי ברור שהגויים אינם נמנעים מלעשות כן ואם כן שרי גם לישראל. וי"ל שס"ל שלא מהני בזה מנהג גויים אלא דוקא של יהודים שומרי מצוות. עוד י"ל שס"ל כסברא שהובאה שבדבר שכולו רק לקשוט ויפוי לא דיבר הרמ"א כלל. עוד י"ל שדבר שרק במקרים לא שכיחים זקוקים לו, אז אע"פ שכל גוי שיצטרך לכך לא ימנע מלצבוע אין זה קרוי שנוהגים כן, והרי אפילו אצל הגויים רק מי שהלבין שערו טרם עת צובעו וא"כ אפילו נאמר שנשים וגברים שוים בזה במדת השמוש מכ"מ מה שנדיר אינו יוצר מנהג. וי"ל בדרך נוספת. דהנה במהר"ם שיק סקע"ג טוען שלא ידוע לו שנשים צובעות שערן. אולם לנו ידוע שצובעות גם כשאין להן מום מיוחד אלא סתם ליופי ואילו גברים צובעים רק בהזדמנה להם סיבה מיוחדת ואם כן י"ל שלעומת מנהג הנשים אין מנהג כזה של גברים מהני להיתר של הרמ"א. ובזה תעלה ארוכה לקושיית הגר"א על הרמ"א וגם תפול הכרעת המהרש"ם.

אגב דאתא לידן יש להעיר דהנה היש"ש בפי"ב דיבמות סי"ז הקשה על הרמב"ם וק"ו על הר"ן, דהיינו על השו"ע וגם על הרמ"א. דהנה תרווייהו ס"ל שמקום שגם גברים עושים כן קיל טפי והקשה וז"ל "וחלילה לנו לחזק המנהג שבא בעבירה כדי לפוטרו מן הלאו". היש"ש אינו מיישב וברור שהפרישה שהובא כאן לדינא ברע"א נועד ליישב קושיית היש"ש. תרוצו השני של הפרישה הוא בזה"ל "דהיכי דהנהיגו כן כולם יחד אין מוחין בידם". וצ"ע שרע"א השמיט ממנו מילת "יחד" וזו נפק"מ גדולה הן באופן הישוב על קושיית היש"ש והן בהלכה, יתכן שרע"א פליג על הפרישה, וצ"ע.

עיי"ש ברע"א ובפרישה סק"ה שיש לדון האם נחלקו התרוצים אהדדי, דאחר שכתב שלמדין ממנהג עכו"ם כתב "גם יש לומר דעל ישראל קאמר דהיכי דהנהיגו כן כולם יחד אין מוחין בידם". אם נחלקו יתכן שבנקודה האם מנהג הגויים קובע היתר עבור ישראל, יתכן שנחלקו האם במצב כזה שבב"א התחילו רבים לנהוג כן אין למחות בהם. יתכן שנחלקו האם ממצב של "אין למחות" שאינו מצב של "מותר לכתחילה" נוכל ללמוד מנהג להתיר לכתחילה לכל ישראל. מסתבר שבזה תליא האם יש במנהגם של החילוניים לקבוע מנהג עבור שומרי המצוות שבעם.

בגליון מהרש"א הן על סימן קנו והן על סימן קפב הביא להלכה מהר"ן שהחברים נמנעים בכל מקום מהיתר זה. ובאחרונים איתא שגם החברים

כשיש להם צירוף של סיבה נוספת להתיר רשאים להקל, כגון בעושה כן לצער וכדו'.

נמצא שעיקרי נושא זה הם כדלקמן. א. מחלוקת שו"ע וגר"א כנגד הרמ"א האם כשנהגו בזה גם הגברים הותר האיסור. ב. לרמ"א שמהני יש לומדים שבדבר שכולו לקשוט לא מהני. ג. מחלוקת פוסקים האם מנהג גויים משפיע. ד. מנהג יהודים שהוא לא כדין צ"ע אם מהני. ה. החברים נמנעים מכ"מ מלהסתמך על היתר זה. עכ"ד הר"מ נתנזן שם וע"ש שעפ"ז יש להחמיר בדין הסרת הזקן במספריים ובסם וביפוי וישור של הזקן. [עכת"ד קובץ "צהר" שם].

שם: האריך להסביר ולבאר כמה מהראיות וההוכחות (הנז' בפנים) דשייך אזהרת "לא ילבש" בהסרת הזקן אף בלא תער - גם בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש הנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג, סס"א, עיי"ש.

מילואים והשמטות (פ"ד : איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן) תתכה

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ד: איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן

שיטת רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל

עוד מבואר דאיכא בגלוח הזקן במספרים משום אזהרת חקות גויים, בדברי חד מן קמאי, רבינו אשר ב"ר שאול מלוניל (בעל "ספר המנהגות" – שהי' בזמן ר"י בעל התוספות) – ראה לעיל במילואים לח"א.

עוד מקורות דאיכא בגילוח הזקן משום איסורי חוקות גויים

שוב אנה ה' לידי ס' "תל תלפיות (פליטה הנשארת)" ושם במאמרו של הרה"ג וכו' ר' גרשון שטערן ז"ל, אב"ד מ. לודאש (עמ' קנ ואילך): "ולפע"ד יש לחקור דאסור גם מדינא במדינתנו דחק העכו"ם הוא לגלח זקנם ופאות ראשם, א"כ אסור לנו לגלח הזקן אפי' במספרים או בסם (הנקרא אור"ם או ראזא"ל) מצד חוקת עכו"ם, וכמ"ש הב"ח ז"ל בר"ס זה, דלהרמב"ם בחיבורו הגדול ובספר המצות ובספר המורה מלבד הלאו המפורש בגילוח פיאות הראש ובזקן, עוד עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו, וכ"כ במנחת חינוך (ריש מצוה רנ"א) וז"ל: והנה אם חק העכו"ם ג"כ לגלח זקנם או פ"ר, חוץ לאיסור המיוחד בודאי לוקה הישראל משום חוקות העכו"ם ג"כ, כמבואר בר"מ גבי חוקות העכו"ם דאם מגלח מכנגד פניו כו' ע"ש, וגם נ"ל פשוט דלוקה ג"כ אף שלא בתער כיון דהוא חק העכו"ם עכ"ל ע"ש, וא"כ במדינתנו דבאמת חק העכו"ם לגלח זקנם ופאת ראשם שוב אסור גם מדינא לגלח הזקן והפאות בכל אופן משום חק העכו"ם, ולא מהני מה שמגלח במספרים או בסם המיוחד לזה, דסוף סוף עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו. והרוצה להקל בזה עליו להביא ראי' ולסתור דברינו הנאמרים באמת עפ"י דין ולא מפאת חומרא בעלמא, (ועיין לעיל [סי' קע"ח] בטו"ז [סק"א] שדרך העכו"ם בעלי מלחמות וכו' ע"ש וה"נ בנ"ד ודו"ק)."

ומה שהקשו עליו במאמרים שאח"ז בספר הנ"ל – כבר נתיישב לעיל ח"ב פ"ד הערה 4, עיי"ש.

דברי ספר "שפתי מהר"ש ענגיל"

באמצע ההדפסה השגתי ספר "שפתי מהר"ש ענגיל" (אב"ד ראדאמישלא ומח"ס שו"ת מהר"ש, ה"ח) ושם פ' חיי שרה ד"ה וזה כוונת המדרש: "... מהיכן בא להטיל עלי שאר עונות כמו ללכת בחוקות עכו"ם ומגולחי זקן. . חושבים שאם יתדמו בלבושיהם לגוים יהיו יוצאים מגדר הגזירה, נהי דאסור לעשות כן. . . - עיי"ש בארוכה.

בכירור גדר הלאו בנדו"ד

בכירור גדר הלאו בנדו"ד, יש להעיר מדבריו הק' של "אור החיים" עה"ת (משפטים כג, כד): "אך אחר שאמר לא תשתחוה ולא תעבדם בזה גילה דעתו כי מה שאמר לא תעשה כמעשיהם הוא אפילו דבר שאינו ניכר שיש בו ע"ז והוא שלא ידמה להם לא במלבושיהם ולא בתגלחתם כלל".

"לויט דעם איז קיין אונטערשייד מיט וואָס מען שנייט"

שם; פ"ז ("טעמי המצוה"): שו"ר גם בס' דברי מתתיהו (להגה"צ מתתיהו דייטש [אשכנזי] מעיה"ק ירו"ת"ו) ח"ב: "זכרונות שמואל ומהרי"ל עמ' 194-195, שמביא דעת הרמב"ם בטעם המצוה ("ווייל מיר אידן מוזן אַנדערש אויסזעהן ווי די גוים") ומסיק: "איבער דעם איז דאָ דער איסור פון ובחוקותיהם לא תלכו". ואח"כ מביא דעת החינוך בזה ("דורך דעם ווערן מיר אָפּגעטיילט פון גוים") ומסיק: "ממילא לויט דעם איז קיין אונטערשייד מיט וואָס מען שנייט, נאָר אַ חיוב [מלקות] איז ניט דאָ נאָר מיט אַ גאָלמעסער".

למה הנהיגו הגויים להסיר זקנם

בטעם הפנימי למה הנהיגו הגויים להסיר זקנם - ראה לעיל ערך "רמב"ם" הערה 85 (עמ' עד) מס' "תורת א", שהי' להם חכמים גדולים אשר ידעו הרבה ממה שנעשה למעלה בעולמות עליונים וע"י זה גרמו נזק גדול לכח הקדושה, וכמו"כ גם בענין הזקן, ידעו חכמי העכו"ם שמי שמגדל אצלינו זקנו זה גורם דברים טובים למעלה, ועל כן הנהיגו כהניהם להשחית את הזקן, כדי שישראל ילמדו מהם ויעשו כמעשיהם, וע"י זה ח"ו יהי' עיכוב לרבותי כח הקדושה, ע"ש.

מילואים והשמטות (פ"ד: איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן) תתכו

בירור שיטת ספר החינוך

שם (שכן שיטת ספר החינוך): וכן העלה הגש"ח בהגר"י קניבסקי (בנו של הגאון ה"סטייפלער") בספרו ארחות יושר ס"ה (נעתק לקמן "הוספה ו"): "והיינו אפילו אם מספר במספריים וכ"כ החינוך והוסיף שעובר משום ובחוקותיהם לא תלכו והביאו החפץ חיים בספר המצוות הקצר".

עוד בשיטת מרן החתם סופר

שם הערה 4 (בדברי מרן החת"ס) [עמ' תלח ואילך]: ראה לעיל במילואים לערך "חתם סופר" דעכשיו נדפס שו"ת חתם סופר החדשות ושם בסי' ל דאיכא בהסרת הזקן משום חקות הגוים כמ"ש שם: "מראש מקדם הי' בזה משום שני דברים . . . ועוד זאת משום שהרגילו והנהיגו כך האומות שבאירופא, הרי המסיר שערות כמתדמה להם במלבושיהם".

ומ"ש שם ד"כל זה מאז ומעולם, אך עתה בעו"ה קלקלתינו תקנותינו, שכבר הורגלו רובא דרובא דמדינתנו להסיר שערות הנ"ל" – ראה לעיל ח"ב פ"ד הערה 4 (ובמילואים לשם) מה שיש להשיב ע"ז ודברי הפוסקים דלא ס"ל הכי ויש להעיר מסוף תשובה זו להחת"ס שהביא מדרשותיו דטעם איסור גילוח הזקן כי כומרים דע"ז היו רגילים להשחית עצמם כן (דלפי"ז ליכא חילוק באיזה אופן מסיר השער – ראה לעיל ערך חת"ס אות ד) וסיים החת"ס את התשובה בדברים אלו: "ואמנם שומר נפשו ירחיק מהכיעור וקדוש יאמר לו".

ויש להעיר אשר תלמידו של מרן החת"ס (הג"ר מאיר א"ש) פסק דאיכא בגילוח הזקן ע"י מספרים משום ובחוקותיהם לא תלכו (ראה לעיל ח"א ערך "שו"ת אמרי אש").

הערה 4 עמ' תמ:

התחלת גילוח הזקן במדינת אשכנז

– "הכשרים באמת אינם מגלחים זקנם גם באשכנז" –

"כי גם במדינות אשכנז אין המנהג הרע הזה מימות עולם חס ושלום, רק הרבה יותר מאלף שנים אחר חורבן בית שני התחילה הרעה הגדולה הזאת לצמח בהם, כי שמעתי מרבינו זכרוננו לברכה שגם אומות העולם לא היו

מגלחים זקנם בימי קדם, וזה סמוך איזה מאות שנים, שהתחילו אומות העולם לגלח זקנם, ואחר כך, בזמן רב בתוקף מרירות הגלות, התפשטה הסטרא-אחרא והתגרה היצר הרע גם בבני ישראל, ונתערבו בגויים ולמדו ממעשיהם, והתחילו איזה רשעים גדולים מפורסמים לגלח זקנם, וכן למדו אחד מחברו, עד שנתרבה הפרצה, בעוונותינו הרבים, ונעשה להם כהיתר, כאשר רואים גם עכשיו, שהכשרים באמת אינם מגלחים זקנם גם באשכנז, וגם במדינות הסמוכים לאשכנז עדיין לא נתפשטה הרעה הזאת כמו באשכנז, רק כי הרשעים הגדולים מתחילים בזה, ואחר כך טועים בזה גם הכשרים קצת" (ס' חיי מוהר"ן - ברסלב - ח"א סנ"א).

עוד בסיבת המתחילים להסיר זקנם עדות ה"יערות דבש"

ובהוספה להמובא לעיל ח"א ערך "רבי יונתן אייבשיץ", ראה בארוכה גם ביערות דבש ח"א דרוש ב' - לט' טבת (כ, ב בהוצאת לעמבערג): בעונותינו הרבים כל הקלקולים שהיו לישראל, הוא בלמדן ממעשה גוים ויתערבו להדמות להם, ומי שיש ביכלתו לעשות להתנכר שלא יהא נכר בשבתו ובלכתו בדרך ליהודי, רק יחשבו אותו לנכרי הרי זה משובח, ובאמת שלא במקום סכנה, אפילו על ידי כן מרויח המכס, אסור באיסור גמור, כמבואר סוף הלכות עבודה זרה (רמב"ם פ"א ה"א), עיין שם, ובעונותינו הרבים דשו בו בהיתר, ומיום שאומות העולם שרים וחורי ארץ מגלחים זקנם, אף יהודים עושים כן".

עדות הגאון רבי שלמה קלוגר

כ"כ גם הגאון רבי שלמה קלוגר בדרשותיו (שי"ל לאחרונה מכת"י - ירות"ו, תשס"ב) "קהלת יעקב" עשי"ת (דרוש כג): "יש הרבה שלובשיין בלבושי נכרים וגדועי זקן בכוונה שלא יכירו כי הם ישראל".

עוד בסיבת המתחילים להסיר זקנם -

עדות מרן החפץ חיים בענין מנהג מדינת "ליטא"

שם (ע' תמ) בענין סיבת המתחילים להסיר זקנם: ראה קונט' תפארת אדם למרן החפץ חיים (פ"א) דעד ימיו (במדינת ליטא) כולם (הן נשואים

מילואים והשמטות (פ"ד: איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן) תתכט

הן (בחורים) גדלו זקנם וסיבת ההנהגה להסיר הזקן הי' מטעמים שהיו היפך דירת שמים, ומדבריו שם: "הנה איסור הקפת פאת הראש והזקן עד כה הי' ידוע ומפורסם לכל איש ישראל כקטן כגדול . . ולא נמצא אפילו אחד באלף שיעבור על לאו זה הן נשואים הן בחורים [וזכורני כשהי' נשבע איש יהודי הי' נשבע בפאת ראשו וזקנו] וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה אצל הרבה מצעירי עמנו הבחורים ובאיזה מקומות בעיירות הגדולות גם אצל איזה נשואים . . . ואומר לנפשי שלעון הזה שהורגל בעו"ה יש כמה סיבות אך הסיבות הראשיים הם שבעה וסימנו נ'ח'י'ל'ה'י'ם נ'שואין ח'סרון ידיעה י'פוי ל'עג ה'פקר י'איש מ'גלח. ונבארם אחת לאחת . . . ע"ש בארוכה⁴⁴. וראה עד"ז גם בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש (ב"גדיל תורה" נ.י., תשמ"ג ס"א): "וזה נראה הנסיון היומי בכל עת שאחד בא להקל לעצמו, הוא מפני התאוה, אך מוצא איזו מיקל למען היות לו לכסות עינים, ואין כאן לא מיקל ולא חולק אלא תאות הלב, ואפילו אם יעלו המתירים בקסמיהם ק"ן טעמי תורה – בלא יראה – שימצאו ע"י אחיזת עינים להתיר איסור זה".

עדות הגר"ח קניבסקי

ועד"ז העיד הגשי"ח בהגר"י קניבסקי (בנו של הגאון ה"סטייפלער") בספרו ארחות יושר ס"ה (נעתק לקמן "הוספה ו"): "ובכל הדורות הי' זה בזיון גדול מי שלא הי' לו זקן ורק בדורות האחרונים התחילו לזלזל בזה כי למדו מהגוים".

44. מעין זה כתב הגר"ח נתן נטע לייטער (אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן וש"ס) בספרו "קונטרס דברי חיים ואמת" (נרפס בהסכמת מרן החפץ חיים והגר"ח חיים עוזר גרודזינסקי אב"ד ווילנא בשנת ה'תרצ"ג) בערך "גילוח הזקן": "אודאי וואָלט אַזוי נישט באַדאַרפט צו זיין. יעדעס פּאָלק שטאַלצירט אויף זיינע מנהגים, אויף זיין טראַדיציאָנעלע טראַכט, נאָר ליידער די אידישע יוגענט, וועלכע טוט אַלעס כדי אויסצווערן גלייך ווי די אומות העולם און דערייזערן זיי נישט אויף צו שרייען עברי אנכי – די אידישע יוגענט וויל נישט שטאַלצירן מיט אונזער נאַציאָנאַלער טראַכט און אידישער שיינקייט. אויף 'הדרת פנים' באַמערקט רש"י אַז דאָס מיינט מען זקן. די אידישע אויפפאַסונג איז, אַז די באָרד באַשיינט דעם מענטש... אודאי וואָלט געפאַסט מיר זאָלן זיך האַלטן ביי אונזערע טראַדיציאָנעלע מנהגים און נאַציאָנאַלע טראַכט, וואָרום פאַר וואָס זאָלן מיר זיך וועלן שוין מאַכן מיט דעם, וואָס אַמאָל ביי אונז געווען אַ בושא און אַ שאַנד? ! די וועלט זאָגט אַז אַ מענטש טוט זיך אַמאָל אַליין מער ווי דער גרעסטער שונא, מיר האָבן שוין געזען, אין אונזערע יאָרן, ווי שונאי ישראל, תלמידים פון דעם דערמאָנטן חנן בן נחש [שמואל ב' י, ד] האָבן געשוירן אידישע בערד, און אידן אַליין גאַלען, און ווילן דוקא אויסזען ווי די שונאי ישראל".

עדות הגר"ש עלברג

וראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט שהעיד הגר"ש עלברג שאפילו ב"ליטא" לא רק הרבנים אלא כל יהודי פשוט הי' מעוטר בזקן והי' נחשב כ"אבר שהנשמה תלוי' בו", ע"ש.

עדות היסטוריון

על תופעה הזאת דאחד מסימני ההתקרבות של היהודים לסביבתם הוא גילוח הזקן והפאות – דן כבר בס' "עם חילופי תקופות, ראשית ההשכלה ביהדות גרמני'" מאת ההיסטוריון עזריאל שוחט (מוסד ביאליק, ירוש'ו, תשס"א – הו"ד במכ' הרב חיים שמעלצער, רב בס. גללן, שווייץ, בקובץ "תל תלפיות", בודפשט, ה'תשס"א), ששם מצטט מקורות מרובים (שו"ת, ספרי מוסר ודרוש, תקנות וגם מחומר שנכתב באידיש) להוכיח דבסוף המאה הי"ז, ואפשר קודם לכן, החל השינוי היסודי בענין זה בכל חלקי אירופה. ההשכלה וההידמות לסביבה החלה להיות גורם משפיע בחיי החברה היהודית.

עדות הג"ר אביגדור מילר

וכן העיד הג"ר אביגדור מילר (שנסע בנעוריו מארה"ב לליטא ללמוד בישיבת סלבודקה) בספרו "אור עולם" (שי"ל אחר פטירתו – אה"ק, כסלו, תשס"ב) כרך ג עמ' 42: "המשכילים לא הסתפקו בכך. בליטא, למשל, הם פעלו בקרב חוגי השלטון והשיגו את זממם: לבקשתם נגזרה גזירה שחייבה יהודים ללבוש בגדי גויים. . . לאחר מכן בתיאום עם המשכילים אסרו על יהודים לגדל זקן ופיאות. יהודי שנתפס במראהו האותנטי, פאותיו וזקנו קוצצו באכזריות בעזרת אבנים עד זוב דמו. כך החלו יהודים רבים לשוות לעצמם מראה ככל הגויים. לא הגזירה מבחוץ גרמה ליהודי לשנות את חזותו החיצונית, כי אם המרידה מבפנים". וראה שם גם בעמ' 64: "עד כה [מלחמת העולם הראשונה] גם המשכילים שמרו על הסממנים 'הלאומיים', את פניהם עיטרו זקן ופיאות, לבושים היו בקפוטה ארוכה כמנהגם של יהודים מדורי דורות. גם אם בלבם כבר נזרעו שורשי ההתבוללות, כלפי חוץ לא נבדלו מיתר אחיהם. מכאן ואילך השתנתה גם החזות החיצונית".

מילואים והשמטות (פ"ד: איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן) תתלא

עדות "המלאך"

בספר "אוצר אגרות קודש" (להרה"צ רבי חיים אברהם דובער לוינ, המכונה "המלאך" – נדפס לראשונה בשנת תשי"ב) במכתב פח (עמ' צא-צב במהדורה השלישית – מרחשון, תשמ"ט) אל מח"ס עמודי ארזים (ראה לעיל ח"א בערכו – ושם האריך אודות הפירצה בענין גידול הזקן אצל תלמידים שבאו לאה"ק מליטא) כתב "וע"ד תלמידי הישיבות מחברון ת"ו ושארי הפורצים, ניכר שמעלתו נעלם מאתו כי כן דרכם כמעט של כל תלמידי הישיבות בליטא מאז ימים רבים שלא יקפידו גדולים כ"א בלימוד ובלבול (ופלפול) הבלים, ומעשה המצות ובפרט דקדוקי מצוות וחומרת האיסורים אינם יודעים מאומה מאפס הבנתם בחכמת התורה בגמרא וראשונים, וכמעט שהרוב מהמפורסמים שלהם זרים להם דרכי הגמרא, וביחוד ההלכה העולה מהסוגיות".

עדות הגאון רבי אברהם קאלמאנאוויץ זצ"ל

בסיבת גילוח הזקן בישיבת סלאבאדקא

"בסלובודקא... מערבי השפעות הסתוננו את הישיבות של אותה תקופה... מה שהופך את הפנים ללא זקן – לנורמה. הוא, הרב קאלמאנאוויץ הצעיר שמעולם לא גילח את זקנו, אפילו הרוויח את הכבוד של ראשי ישיבות וחסידים לאופי החזק שלו ושל היכולת לדבוק בדעותיו". (Visions of the Rov Highlights from the Life and Times of Moreinu Hagaon Harav Rav Avrohom Kalmanowitz ZT"L נדפס ע"י ישיבת מיר, ברוקלין).

עדות מרן הגראי"ל שטיינמן

ואומר רבינו: "כי מה שנהגו פעם בישיבות לגלח, כי לא היה ידוע האיסור" (פרי חיים ממרן הרב שטיינמן, שופר ארגון להפצת יהדות, צוות שופר גנוי המלך, כו תמוז תשע"ב).

ה' זמן אשר אמרו אשר מסתפרים זקנם –

הכל בכוונה לשם שמים – נוכחו לדעת כי פג טעמו –

"ה' זמן אשר אמרו האומרים אשר מסתפרים זקנם, ומהדרים בלבושיהם בגיון מיוחד, ומרבים בנימוסים נאורים בהידור מהדור, הכל בכוונה לשם שמים. ות"ל אשר במשך הזמן כבר נוכחו לדעת כי פג טעמו.

"וכבר הדברים אמורים ונשנו כמה פעמים, אשר תמורת זה שהבני תורה מתלמידי הישיבות צריכים להיות לסמל להצעירים הבעלי עסקים איך להשפיע על הסביבה, הנה הם עצמם כורעים ברך לפני כל נימוס חדש - נאיע מאדע - ומהדרים בו ביותר מבני הנאורים, אשר מלבד השטות שבזה מראים שפלות עצמם" (אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ חי"ז עמ' קצ - ממכתב י"ג כסלו תרצ"ב).

עוד בסיבת התחלת הסרת הזקן אצל תלמידי ישיבות "ליטא" - ראה "מבוא" ל"קונטרס עץ החיים" עמ' 9 ואילך (ממכתב תמוז, ה'תרצ"ב), ושם:

"פוגשים אנחנו כהיום אברכים מתוארים בתוארי גאונים עילויים, קצוצי זקן וגדועי פאה, מפלפלים בסוגיא עמוקה ובונים מגדלים להקיל בכל דבר מצוה, ולהעמידה ערומה גוף בלא נשמה, וקרנים להם לסתור סברת הגאונים ולנתון איסורי ראשונים".

[ע"ד הנהגת תלמידי ישיבת ראדין וישיבת נבהרדוק בענין גידול הזקן - ראה לעיל במילואים לערך "חפץ חיים"].

[עוד ע"ד דעת גדולי "ליטא" בענין חיוב גידול הזקן, ראה לעיל במילואים לח"א ערך "הנצי"ב מוואלאזין"; "רבי שמחה זיסל זיו (מקלס)"; "רבי אליעזר גורדון (ר"י טלז)"; "רבי משה מרדכי עפשטיין (ר"י סלבדקא)"; "חפץ חיים"; "חזון איש"; "רבי יצחק הוטנר"; "הגר"י קניבסקי ('סטייפלער גאון)"; "רבי שלמה זלמן אויערבאך"; "רבי חיים קניבסקי"; ועוד.

עוד בענין זה דאפי' ב"ליטא" כל יהודי פשוט הי' מעוטר בזקן, ראה לקמן במילואים לח"ב פי"ט ט (ע' תתמג)].

גילוח הזקן - אביזריהו דעבודה זרה

שם: "... הצמח צדק, שפסק להלכה שהסרת הזקן הוא בכלל הלאו דלא ילבש גבר, ולדעת הרמב"ם הרי הן בכלל אביזריהו דעבודה זרה, מג' העבירות שחייבים למסור נפשו עליהן" (ס' תורת מנחם - התוועדויות - ח"ח עמ' 144).

מילואים והשמטות (פ"ד : איסורי חוקות גויים בהעברת הזקן) תתלג

"חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא"

- אם צורתו אינו נראה כצורת יהודי, לא הי' יוצא ממצרים -

"אומרים הצעירים כי בחור קודם הנישואין אין צריך לחתימת זקן ופיאות, וכי התורה והיהדות מתחלת דוקא אחר החתונה.

"הנה אומרים בהגדה של פסח, חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ומספרים על עם הארץ אחד שהניח על הקערה מראה (שפיגעל), שאמר כי כל מה שיש בהגדה מונח על הקערה, מצה ומרור חרוסת וכדומה, וכיון שנאמר בהגדה שחייב אדם לראות את עצמו, הניח על הקערה מראה, שבו יוכל לראות את עצמו.

"והנה מעולם הי' דרך הצדיקים לספר מעשיות כאלה איך ערכו העמי הארץ את הסדר, כי ידעו איך ללמוד ולהוציא מוסר השכל מזה לכל העם, וגם בהלצה הנה נראה ללמוד ממנו מוסר השכל, שבאמת צריך כל אדם מישראל להחזיק שפיגעל בהסדר, לפי מה דאיתא במדרשי חז"ל, שבני ישראל יצאו ממצרים בזכות שלא שינו שמם לשונם ולבושם, והיו מצויינים לעם קדוש. וכמו שפירשתי כוונת המדרש פליאה עה"פ (תהלים קיד, ג) 'הים ראה וינוס, ראה ישראל באים וכו', היינו שראה והכיר בהם שישראל באים, שלא שינו את מלבושם. וזהו שאמרו, חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא, היינו איש שנראה כמוהו, יצא ממצרים, שיתבונן היטב, אם הי' חי בדור של יוצאי מצרים, הי' הוא יוצא ממצרים או לא, דאם צורתו אינו נראה כצורת יהודי, לא הי' יוצא ממצרים" (ס' דרשות דבר צבי - להגה"צ אב"ד וויצען מח"ס שו"ת מקדשי השם - מועדים, עמ' קצז).

איסור הסרת הזקן ע"י משחה (סם) משום אזהרת חוקות הגוים

בענין איסור הסרת הזקן ע"י משחה (סם) משום אזהרת חוקות הגוים - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ט.

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ה: סייג ומיגדר מילתא (ו"לפני עוור")

בהעברת הזקן

אות א: על יסוד ההיתר - כו"כ עוברים על האסור לכל הדעות
(עמ' תמג)

ראה לעיל במילואים לערך "חתם סופר" משו"ת חת"ס או"ח סקכ"ב.

דברי הג"ר שמעון שקאפ

לאחרונה מסר לי א' מידידי אהובי נ"י עדותו של רב חשוב א' באה"ק
ת"ו ששמע מפי הגאון רבי שמעון שקאפ ז"ל דלדעתו הטעם שהרבה נכשלים
בעון גילוח הזקן, הוא מפני שזוהי המצוה היחידה שאין בה סייג מפורש
בש"ס, ע"כ מזלזלים בה.

שם: ראה לקמן בהשמטה לפ"ו בהמובא מדברי הגה"ק האדמו"ר
מוהריי"צ מליובאוויטש בנדון.

חטא הרבים תלוי בו

שם אות א ואות ד: העירני ח"א מדברי הגה"ק האדמו"ר הנ"ל גם בספרו
"ספר המאמרים - תש"א" ד"ה זכרנו לחיים (עמ' 156):

"אנו רואים במוחש בענין הקפת הראש ותגלחת הזקן שהרבה עושים
זאת מפני שכך נוהגים ואינן שמים לב כלל אל הירידה שפועל בהם ואין
שהם נעשים מחטיאי הרבים דגם אלו שמתירים הסרת השער ע"י סם יש
בזה כמה פרטי ענינים אשר מפני גודל עמי הארצות אינם נזהרים בזה ואז
הנה הוא גם לדעתם איסור דאורייתא, ובאמת הנה כאשר רואים איש זקן או
בעל צורה מגולח הנה מתלמדים ממנו ועוברים על חמשה לאוין דאורייתא
ואינם מניחים תפילין ואוכלים טריפות והכל על חשבוננו של הזקן ובעל צורה
שחטא הרבים תלוי בו".

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתלה

וראה גם מכתבו מט"ו טבת תש"ג (נדפס ב"קובץ מכתבים" בהוספה):
"תאווה אפילו אין דברים המותרים, זאגט דער אַלטער רבי נ"ע, אַז לשעה,
בשעת מען טוט זיי, איז דאָס רע גמור, און בפרט די אַלע ענינים וואָס מען
האָט זיך אַליין געמאַכט פאַר אַ דבר המותר, ווי שערען די באָרד – ווער רעדט
שוין, גאָלען אַפילו מיט אַ סם – און נאָך אַזוינע זאַכען, ביז מען פאַלט דורך
אַפילו אין דברים האסורים, דאָס איז דער יצר הרע . . ."

הרבנים המגלחים בסם – מחטיאי הרבים

שם אות א (עמ' תנ-תנא) בדברי הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש
דאם הרבנים כו' מגלחים זקנם בסם וכדו', הבעה"ב מגלחים בתער – מבורא
כו"ז גם במכתבו מיום כו מרחשון תש"ב (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר
מוהריי"צ" ח"ו עמ' פו):

"... ראיני את מנהגי המדינה [ארה"ב] אשר גם תמימי הלב רואים כעין
הכרח להמשך אחרי הנחות העולם, עד כי גם הרבנים והשובי"ם שיחיו –
שביניהם יראי אלקים בתום לב – נמשכים אחרי עבודה זרה דכן נהיג עלמא,
ודעת גם לבלי נכון נקל איזה השפעה יכול להשפיע רב ושו"ב בלי זקן ופאות
על צאן מרעיתו האנשים והנשים והטף.

"גם במדינתנו ובכל מדינות איראפא מחזיקים בשיטת כך נהיג עלמא,
אבל הרבנים והשובי"ם, גם קלי הדעת, לא נהגו כן, ולעתים קרובות כואב
הלב לראות בצרת נפשם של הרבנים והשובי"ם יחיו החיים חיי צער להיות
נחבשים תחת מנעלי הבה"ב ומנהלי בתי הכנסיות ואנוסים המה לגלח את
זקנם ולסלסל בשערם ועוד כמה וכמה ענינים, ומובן הדבר אשר בנאומיהם
אין יכולים לדבר מה שהם חפצים לדבר.

"והשם את לבו להגרמא בנזקין שגורמים הרבנים והשובי"ם בעלי כך
נהיג עלמא – שלא לרצונם – כמחטיאי הרבים, באמרם אם הרב והשו"ב
עושים כך ומתנהגים ככה, הנה הם מותרים לעשות הכל, והרוב נכשלים
באיסורים גדולים, כי נוסף לזה עמי הארצות הגדולה, וכמו בענין גלוח הזקן
הנה ודאי הדבר אשר הרבנים והשובי"ם עושים זאת בהיתר המקובל ע"י סם
ידוע ובאופן ידוע בהעברת הסם עם השער, והבע"ב הפשוטים מגלחים זקנם
בתער ממש ועוברים חמשה לאוין בכל פעם והכל הוא על חשבון האנוסים

אשר לא די שמצטערים המה על מצבם הנה עוד צריכים לסבול צער חטא הרבים.

"וכל המצב המר הלזה הנה התחלתו הוא ממה שאין שומרים את הד' אמות של עצמו - מען היט ניט אָפּ די אייגענע ד' אמות - ועושים איזה פשרות, ומכיון שזוים מן המקום אז נעשה קשה מאד להחזיק מעמד, ולאט לאט נסחפים עם הזרם השוטף עד כי ר"ל מאבדים את הראש ח"ו - מען פאַרלירט דעם קאָפּ - ...".

ועד"ז במכתבו מכ"ז סיון תש"ג (ס' "אגרות-קודש" הנ"ל ח"ז עמ' ש-שא):

"... הרבנים המשתמשים בהיתר הסרת שער הזקן בסם, הנה אף שהם מדקדקים ומהדרים בכל פרטי עניני הסרת השערות כדין ע"פ הוראת המתירים, אבל עם זה הנה עליהם לדעת את גודל האחריות המוטלת עליהם אשר לבד זאת שעל ידי הסרת שערות הזקן בסם ושאר הנהגות כמו בהלבשה וכדומה, שמתנהגים כאחד הבעה"ב מעם הארץ, המה מורידים את כבוד כהונת הרבנות ומחללים אותה, הנה לבד זאת הם מחטיאים את הרבים, באמרם אשר אם הרב עושה כזאת, הנה לנו מותר לעבור על כל התורה כולה.

"הבעה"ב - אפילו שומרי תורה - אינם נכנסים כלל לחשוב אשר הרב מסיר שערות זקנו כדין המתירים. הוא - היהודי הפשוט - יודע כי גילוח הזקן הוא איסור דאורייתא והרב עובר עבירה דאורייתא, וא"כ מותר לו לא רק לגלח הזקן כפשוטו בתער אצל הספר, אלא גם לעבור על כל עבירות דאורייתא, ובפרט הצעירים שנתחנכו בסביבה חפשית, ומוריהם בהת"ת הטריפה השרישו בקרבם את הכפירה בתורה ומצות, שהם אומרים הנה עד עתה נמצא היתר לגלח הזקן - ואי אפשר להסביר להם טעמי ההיתר כי לאו בני תורה נינהו - הנה תלמידי בית הספר הגבוה והישיבה ימצאו היתרים - במשך הזמן - גם לשאר עבירות דאורייתא, ונמצא שם שמים מתחלל.

"... ותמה אני תמיהה רבתי, מדוע מחשים כבוד הרבנים יראי אלקים באמת מבלי לגעור באותם האנשים שאינם ראויים לשאת עליהם איצטלא דרבנן, אשר לא יהינו לקחת להם את השם רב, ומדוע אינם מוכיחים אותם בתוכחה מסותרת בינם לבין עצמם ולהוציא מזמן לזמן חוברות מיוחדות

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתלו

בחובת הרב לעדתו ובחובת העדה לרבם ע"פ התורה להשפיע על תלמידי הישיבות הנכתרים בכתר רבנות לעזוב את דרכם בהעברת הזקן ופיאות הראש וכדומה ולאפשר להם בעזה"י כי יחזירו את עטרת תפארת הרבנות המסורה ומקובלת בעם הנבחר".

רב שאין זקנו מגודל – מביא אחרים למכשול רב – צריך לשמש דוגמא מהו תואר איש ירא שמים

כן מבואר גם בס' אגרות קודש (ליובאוויטש) ח"ט (עמ' רמז, במכתב כה מנ"א, ה'תשי"ד): "תוכן כוונתי בזה הנה בציוורו הוא ובפרט בהיראת שמים שלו צריך הי' להיות זקנו מגודל, כי אף אם תמצא לומר שמחזיק הוא בלבב שלם (וספק אצלי בזה) שהדין כדעת המתירים בזה ולא כדעת אדמו"ר הצמח צדק, הרי בתור רב וספיריטועל לידער שצריך לשמש דוגמא מהו תואר איש ירא שמים ובמילא לומדים ממנו גם בענין הנ"ל, על ידי זה מביא אחרים למכשול לעבור ח"ו על חמשה לאוין דאורייתא, וכמבואר בשיחת כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, נדפסה בקונט' ביקור שיקאגא. וכיון שהוא כבר לאחר הנשואין שלו לאריכות ימים ושנים טובות, הנה גם שאלת השידוך אינה מונעת זה, וההסברה היחידה שיש לי מפני מה אינו נוהג באופן כזה הוא רק מפני התנועה פון נאָכגעבן דער וועלט, וכטענת הנביא עוד בזמן בית ראשון שכמה מבני ישראל הכריזו נהי' ככל הגויים, ועל אחת כמה וכמה שחזקה תנועה זו בדרך דעקבתא דמשיחא, ומה שהדגשתי בזה חניך ליובאוויטש הוא מטעם הפשוט מפני שרק חניכי ליובאוויטש מילידי אמריקה מקפידים על זה וענינים כמו אלה".

מדוע הרבנים מסירים את זקנם

שם: העיד הגר"י דזייקאבסאן בס' זכרון לבני ישראל עמ' קעז אודות א' הבעה"ב בבית הכנסת שלו, שסיפר שפעם נסע ברכבת התחתית וגוי אחד הצית את זקנו בגפרור: "אמת", אמר לי, "נתתי לו מכה חזקה ודם זב ממנו, אבל אחר כך באתי לביתי והסרתי את זקני". הוא הי' אדם פשוט והסיר את זקנו בתער. הוא שאל אותי אז: מדוע הרבנים מסירים את זקנם? עניתי לו: אבל הרבנים מסירים את זקנם בסם ולא בתער. אבל הוא הגיב באמרו: אני לא יודע להתפלפל הרבה. אני יודע שמותר להסיר את הזקן, והראי' – הרבנים עושים כך! אם זה אסור, מדוע הרבנים עושים זאת? . . .

וסיים הרב דזייקאבסאן: "תודה לא-ל, ע"י ריבוי דברים פעל זה עליהם, וכמה מהם חדלו מלהסיר את זקנם".

[עוד עד"ז - ראה לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ו]

לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם

שם: "מרגלא בפומי" דמרן הגאון מסאטמאר זצ"ל, את דברי הרשב"א במס' ברכות (יא.) על דברי הגמרא 'משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהי' כנגד המשחיתים', ופי' הרשב"א וז"ל כלומר אומר לאחד מפני מה אתה מגדל זקנך, אמר להם כנגד אותם שהם משחיתים זקנם ולהוציא מלבם, וכן היא שנוי' בתוספתא (פ"א ה"א) ובירושלמי (ה"א) אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל, אמר להם כנגד המשחיתים עכ"ל הרשב"א, ואמר מרן זצ"ל דארץ אמריקה הוא מקום למשחיתים, שהמשחיתים טוענים ואומרים שאין לנו לשנות ממנהגי הגוים כאן באמעריקא, אלא צריכין לילך בדרכי הגוים המושחתים רח"ל, ולכן עלינו להתאזר לעשות כנגד זה אף בדברים שהן יותר מן המחויב כפי עיקר הדין, וללבוש כלבושי החסידים ולילך עם פאות ארוכות וזקנו מגודל מלא על כל גדותיו, כדי להוציא מלבן של המשחיתים" (מבצר תורה ויראה פרק ו, עמוד פא).

אות ב: סייג אמו פאות הראש (עמ' תנב)

וכן מפורש גם ב"ספר הברית" (להג"מ פנחס אליהו מווילנא) ח"ב מאמר י"ב פ"ב: "אם היו גוזרים שלא לספר הזקן אפילו במספריים... היינו ניצולים מהשחתת הפאות כי עבירה גוררת עבירה, ואותם אנשים המגלחים הזקן אין להם שיעור הפאה גם כן, כי אגב גררה גוררים הפאות גם כן, למען אשר לא יהא ניכר אם הוא יהודי אם לא".

אות ד: גידול הזקן - סייג לשאר עבירות שבתורה (עמ' תנה ואילך)

ע"י גידול הזקן - היינו ניצולים משאר עבירות ומן האפיקורסות

כן מבואר גם ב"ספר הברית" שם:

"אם היו גוזרים שלא לספר הזקן אפילו במספריים שמותר מן התורה משום גזרה שמא יבא לספר בתער שאסור מן התורה, היינו ניצולים מהשחתת

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתלט

הזקן בתער . . והיינו ניצולים גם כן מלכת בחוקות העמים לגדל בלורית ומלהשתוות אליהם במלבושיהם ובשאר כל מיני קורבא, והיינו ניצולים ונמלטים מן האפיקורסות שנתרבה כעת בתוך בני ישראל, כי כל זה היה בלתי אפשר אם יהיה כל יהודי הולך עם הדרת זקן".

התפשטות השפעת הנשמה על הלב – תלוי בשערות הזקן

שם: לאחרונה השגתי הס' "זרע קודש" (להרה"צ רבי נפתלי צבי הורוויץ מראפשיץ – נדפס בהסכמת הבעל "שואל ומשיב" והבעל "דברי חיים" – צאנז, ועוד) ושם פ' קדושים עה"כ, "לא תקיפו": "והנה ית' עשה צינורות שתלך החכמה מהנשמה שבמוחו ללבו והצינורות הם שערות הראש, כי כתיב בספרי' שהשערות הם חלולים והוא לשון שער ופתח ודרך שם הולכת כח הנשמה שבמוח, ושערות הראש הולכות עד נגד הזקן ושערות הזקן הולכות עד נגד הלב ובזה נמשכת החכמה מהמוח עד הלב כנ"ל, וז"ש כאן לא תקיפו פאת ראשכם שלא תגרמו בעונותיכם שיהי' מסך מבדיל בין המוח ללב, שתקיפו ותמנעו [ותעשון] מסך מבדיל ח"ו סביב המוח, כאמרם ז"ל, העבירה מלפפתו כו' שלא יתפשט כח הנשמה דרך הצינורות שהם השערות ללב, לא תגרמו כן, רק שתראו לעובדו ית' ושתתפשט כח הנשמה אלהות [שבכם] ושתרגישו את החלק אלקי' שבכם, וז"ש קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם".

ע"י גידול הזקן – פרישות והבדלה מאיסורים שהם בודאי דאורייתא

ככל המובא בפנים מבואר גם בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש (הנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג, סס"א): "וגדלה דעת חכמים וגאונים ואוסרים זה, דמלבד דהוי קדושה וטהרה והוא סיג לתו' וקיום המצות, נוסף לזה הוא פרישות והבדלה מאיסורים שהם בודאי דאורייתא דזה (שמירת הזקן) הוי מחיצה של ברזל המפסקת בין היראים תופסי התו"מ להחפשים עובדי התו"מ, וכאשר בעינינו הננו רואים בכ"י רבים מעמי הארץ האומרים כי איסור זה הוא רק ע"פ הקבלה, ומתאוננים ע"ז שמוסיפים חומרות וגדרים וסייגים, שאין להם מקור נאמן בד"ת (וכגון דא בתספורת הזקן, דהלכה לעומת הקבלה בפירוש תגיד דבמספרים מותר אפי' כעין תער) והקבלה באתה ואוסרתה, ולכן אין חוששין לזה וישחיתו אף

יריעו תרועת נצחון כי מצאו און להם בשו"ע, ואין בינות להם כי את נפשם ישחיתו ר"ל, והמה כשבויים ביד יצרם הרע, הולכים ה"י לטבח הטבוח את יצרם הטוב, ולשפוך את דמו כמים תאותם, ועושים מעשה להתיצב על דרך לא מאושרה ובמשך זמן קצר הולכים ר"ל מדחי אל דחי, ומתירין לעצמם גם האסור ע"פ הדין והלכה פסוקה, והרבה חברים רעים עושים ויורדים כו' וכו', ותהי ראשית נפילתם (ה"י) בבאר שחת הוא השחתת זקנם, שפורצים הגדר, ונשכו הנחש הערום הוא היצה"ר היודע בראש מה שיהי' בסוף דעת זה האיש המיקל דעתו.

"ובכן החפצים בקיום נפשם מתרחקים מזה בכל האפשרי, ומתחזקים לאסור איסור זה על נפשם, ומאי מאד צדק רבינו הגאון [הצ"צ] בדרשו בספרו [חידושים על הש"ס פ"ג דמכות] מאי גרע האי גדר וסייג משארי הגדרים וסייגים ששמורים וחזקים כיום נתינתם (ושארי להו מארי' לאלו גדולי האחרונים דזמן העבר על אשר לא יצאו בגזירת ופתגמין עירין קדישין לאסור זה, ורק שיצאו מכלל נביאים לידע מה שיהי' באחרית הימים) וכפי מצב הזמן הנוכחי אין ספק דהוי אסור תספורת הזקן איסורא דאורייתא, כי בשמירתו (על הרוב) יושמר כל הדת שהרי לא [י]הי' לו שום התחברות עם כת חופשי תו"מ הכופרים בכל שפגיעתן רעה, וישאר יהודי כשר נאמן לאלקיננו ודת קודש ישמור לעד".

ע"י הסרת הזקן - נכשלים בשאר עבירות

ועד"ז מבואר גם בספר קב הישר (להג"ר צבי הירש קאידניווער - פפד"מ, תסו) פפ"ב:

"הזכות השני שנגאלו אבותינו ממצרים שלא שינו את שמם, ועכשיו בדור הזה ראיתי את (העם) המתפרצים בעם שהולכין במלבושיהון כחוקות האומות, וגורמים עוד רעה לגלח את זקנם ועוברים על חמשה לאוין כי חמשה פאות הן בזקן האדם, ועל כל פאה ופאה חייב בפני עצמו, ועל ידי זה לפעמים אין מכירין אותו שהוא יהודי, וכששואלים אותו מה שמו הוא מכנה שמו בשם אחד משמות האומות ולפעמים כשהוא הולך עם איזה שרים בדרך שאין מכירין אותו אזי נכשל ג"כ באכילות טרפות ובשתיות יין נסך, כי עבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה, ולא די שהוא גורם רעה לגופו ולנשמתו, אלא הוא גורם רעה לכלל בני ישראל לפי ששינה את שמו, על כן עתיד ליתן הדין מי שעושה כן ועונשו הוא מרובה".

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתמא

אם ישמור זקנו – בטח יהיו דבריו נשמעים

הענין דגידול הזקן סייג הוא גם להנהגה כדבעי בשאר מצות התורה גם בנוגע לשאר בני ובנות הבית וכמבואר בשו"ת הלל אומר (להג"ר הלל פוסק) סל"ו (לענין ברכה כנגד ראש פרוע דאשתו): "הנה בנוגע לדבר הנעשה בפנים בירכתי הבית, צריך כל איש להיות שורר בביתו. ואם הוא ישמור זקנו, בטח יהיו דבריו נשמעים שגם היא תכסה שערות ראשה כידוע. כי כמו 'שער' בנפשו כן הוא, ואם הוא מתהלך באשמיו היא 'קדקד שער' [ועי' ס' כבודה בת מלך – לכותב הטורים – פ"א הערה 18 בארוכה].

ע"י פאות הראש והזקן ניצל מ"ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם"

"אחד מן הגדרים אשר למדו אותנו רבותינו הצדיקים המסייע שלא להמשך אחר שטף מים רבים הזדונים אשר אנו מוקפים מהם בעוה"ר, דהיינו להיות ניכר צלם אלוקים על פניו בפאות הראש והזקן, דעי"ז ניצל ממה שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ובזה פירש אאמו"ר זצ"ל מאה"כ בשעבוד מצרים ויקוצו 'מפני' בני ישראל, דהמצרים השתדלו שישכחו בני ישראל דרכי אבותיהם והי' כקוץ בעיניהם מה שיש להם צלם א' על פניהם, והיינו ויקוצו 'מפני' בני ישראל, מהפנים שלהם, דהרשעים לא היו יכולים לסבול הפנים של קדושה שהי' לבנ"י, וכן פי' מאה"כ בפ' בלק, ויקץ מואב מפני בני ישראל' מהפנים שלהם, דהאו"ה טוענים שהם הרוב וישראל הם המועט מכל העמים והמיעוט צריך שיתבטל ברוב ח"ו, אבל קיימ"ל דדבר הניכר אינו בטל, ע"כ ויקץ מואב 'מפני' בני ישראל, דעי"ז לא יוכלו להתבטל, ושמעתי שמרן הגה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע ועכי"א ראה אחד מהאברכים שהסתיר לגמרי פיאות ראשו [עד] שלא היו ניכרין, ואמר לו בדרך צחות, על ידך נתיישב לי קושיית הטור על הרמב"ם, דהרמב"ם נתן טעם לאיסור הקפת פיאות הראש מפני שדרכו של העובדי עבודה זרה לעשות כן, ותמה עליו הטור (יו"ד סי' קפא) וכי אנו צריכין לבקש טעם למצות ה', כי מצוות מלך הם עלינו אף אם לא נדע טעמם, אבל בראותי אותך נתיישב לי, דנפק"מ בטעם הרמב"ם שלא לעשות כאשר אתה עושה, דצריך שיהי' הפיאות ניכרין שלא יהא נראה כגוי, והוסיף מרן ז"ל דיש מצוות סגוליות כגון מצות פיאות הראש, שמלבד יקום המצוה הוא סגולה ליראת שמים" (בשם הגה"ק מפאפא זצ"ל, הובא בס' אוצרות צדיקי וגאוני הדורות לפרשת בלק).

"החותך זקנו סופו לחתוך את ראשו ונשמתו"

הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור ראה את צורת היהדות ביהודים שזקן מעטר את פניהם. בהניחו יסודות ליהדות מלאה מצא הוא לנכון להזכיר להיות זהירים שלא להוריד הזקן, בכותבו על כך: "עזבי נא דרכי היצה"ר . . במדינתנו, החותך זקנו אפילו בהיתר, סופו לחתוך את ראשו ונשמתו" ("אוסף מכתבים ודברים מכ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל מגור" - נדפס לראשונה בווארשא בשנת תרצ"ז - מכתב כ"ז).

והעיר הג"ר שמחה עלבערג ב"הפרדס", תמוז, תשלח, עמ' 6: "הרבי מגור הי' סופר ומונה כל מלה כמרגליות. הוא הקפיד על 'סוד הצמצום', הן בזמן והן בדברים, ובכל זאת כותב הוא: 'סופו לחתוך ראשו'. וכלום יתכנו תוצאות נוראות יותר מאשר לקבל שיתוק רוחני ולהיות כאדם חתוך-ראש?".

גזיזת הפאות והזקן ע"י הנאצים ימ"ש - גרם שירד מהדרך

"סיפר אחד מניצולי השואה של"ע ירד מהדרך ונעשה חילוני, וסיפר שבשעה שהנאצים ימ"ש גזזו פאותיו וזקנו, הרגיש בזה ירידה כל כך גדולה, שלאט לאט הפסיק לשמור תורה ומצוות, מכיון שכבר הרגיש שחסר לו הסימן היהודי" (ס' התורה והמצוה - להרב יחיאל מיכל שטרן, ירות"ו, תשנ"ח - ח"א ספ"ו).

סייג בדורנו: צריך כל אדם להחזיק עצמו חסיד

- עי"ז לא ילך גלוח בלא זקן -

בס' תהלת חיים (צאנז, ח"א עמוד שמ"ג) בשם מרן בעל דברי חיים זי"ע שאמר שבדורינו צריך כל אדם להחזיק עצמו לחסיד ולומר חסיד אני וזאת היא סייג וגדר גדול לשמירת התורה כי עי"ז לא ילך גלוח בלא זקן ושני פאות ולא ילך במלבושי נכרי כי מסוה הבושה על פניו כי אמר יאמרו עליו היתכן לחסיד לילך בדמות כזה, אבל אם אינו מחזיק את עצמו לחסיד אין מסוה הבושה על פניו כי אמר יאמר מה בכך אם הולך גלוח ובמלבושי נכרי אבל אין אני חסיד, ולזה עצה היעוצה לסייג ולגדר גדול בדורינו עתה להחזיק כל אדם את עצמו לחסיד יעו"ש.

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתמג

העברת הזקן – הוא כעין הסרת המזוזה מביתו של ישראל

"הנה שאלתו במכתב ההוא, שאגיד לו בשפה ברורה מה אני דורש מאתו. ואני הנה כבר הגדתי לו, כי המראה החיצונית צריכה להתאים עם הפנימיות. . . העברת הזקן. . . הוא כעין הסרת המזוזה מביתו של ישראל.

"מצות מזוזה מלבד ענינה החוקי, כמו שכל המצות צריכים לקיימם להיותם צווי הבורא ב"ה, הנה כוונתה הרוחנית להורות אשר הבית הזאת – אשר עלי' המזוזה קבועה בפתחה – וכל אשר בתוכה שייכים לאלקות, והסרת המזוזה מורה על פריקת עומ"ש.

"וכן הדבר בענין הזקן, אשר מלבד מצותו הפרטי הנה הוא כעין מזוזה המכרזת כי איש זה הוא מאלו השייכים לקיום התורה והמצוה בהידור, ובכל אופן הנהו גדר המגדירו ומגבילו מכמה ענינים רעים.

"וכבר משלו המושלים כי אלו בעלי הזקן הם כבית העומדת בחצר מסובכה, אם לא בגדר ברזל הנה עכ"פ גדר עץ הגדור בעד הגנבים, מדאיבם ומדאיגם. ואלו שמספרים את זקנם הם כבית העומדת בשדה, אשר בנקל להגנבים להתפרץ שם.

"והדבר הוא מוחשי, כמובן ישנם כמו בכל ענין, והם יוציאם מן הכלל.

"אמנם זהו בכללות ההנהגה, ובפרט בנוגע בהנהגה פנימית לעורר על לימוד התורה, אשר בודאי הכוונה שתהי' ביראת שמים, בודאי הנה בהכרח הדבר אשר המעורר יהי' בעצמו כדבעי להיות" (אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"י"ז עמ' קפט).

אי הנגיעה בזקן – גוררת עוד זהירות בקיום מצוה

"במענה למכתבו מיום מ"ד בעומר, בו כותב אודות הזהירות בקדש – הזהירות בקהלתם קדישא מכמה שנים, שבמשך השלשים יום לאבלות ר"ל ל"ע ול"ע, אין נוגעים בזקנם וכו'. ושואל כיון שישנם כאלו שאינם נזהרים באיזה ענינים דתורתנו ומצותי', ואי הזהירות נכרת לרבים וכמו גילוי ראש וכו', האם יש מקום בשבילם לזהירות האמורה. ובפרט שיש אומרים שאלו הנזהרים בזהירות זו נולד עי"ז אצלם רגש בלתי רצוי לעניני דת.

"ומובנת התמי' והפליאה להסתפק בענין כהאמור, שהרי בודאי ובודאי - כשאישי הישראלי נזהר בענין תורה ומצות זהו העצם שלו והפנימיות ועיקר מציאותו,

"ובלשון המורה הגדול הוא הרמב"ם: רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות (אפילו מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה, כי רק) יצרו הוא שתקפו (בידו החזקה הלכות גירושין סוף פרק ב', עיי"ש).

"משא"כ כשמבטל זהירות ועובר עבירה, ברור אמרו חז"ל, שזהו שנכנס בו רוח שטות. ודייקו בלשונם, שישנו זה שעליו נאמר בו, אלא שבזה נכנס רוח שטות.

"שמזה מובן שעל כאו"א להשתדל, וככל האפשרי, שפנימיות האדם ועיקרו ישתלט על הנהגתו ומעשיו, ולעשות כל התלוי בו לגרש את הרוח שטות. ומכש"כ וק"ו מרפואת הגוף.

"נוסף על הנ"ל - הודעת חז"ל שמצוה גוררת מצוה ואי הנגיעה בזקן - גוררת עוד זהירות וקיום מצוה, ופשיטא שלא להיפך. ואף שאפשרי שיצר הרע, שאומן הוא במלאכתו לדחות האדם מדרך הישרה, ימציא סברות משונות להסבירו שמצוה תגרור ענין הפכי, אבל מי פתי יאמין לזה, שאמרו עליו שהוא זקן וכסיל.

"וביחוד - כשהמדובר באחב"י הספרדים, אשר מאז ומתמיד חלק להם וקוראים ולומדים בזהר הק' תקו"ז וכו', הנה מבואר בכ"מ בזהר הק' אשר שערות הזקן הם י"ג תקו"ד, מקור לי"ג מדות הרחמים, שהם רחמים רבים, וכמבואר בכתוב. והנמצא באבלות, ר"ל, שאז מקום לדינים, בודאי ובודאי שעליו ככל האפשרי להשתדל בהמשכת רחמים רבים, הממתיקים דינים ועד שמהפכים אותם ממרירו למיתקא.

"וכבר ידוע הרמז בכתוב והוא רחום וגו' ולא ישחית, שהוא בן שלש עשרה תיבות, ותוכנו - שאפילו במקום שיש עון, הנה יכפר עון ולא ישחית וכו'. ובמדתו של הקב"ה, שהיא מדה כנגד מדה, הנה קיום הציווי לא תשחית פאת זקנך - ממשיכה את הלא תשחית האמור.

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתמה

"שעפכ"ז צ"ל תוספת פעולה לחזק מנהג טוב האמור והזהירות בתוככי האבלים ר"ל. וסו"ס הנה כדברי הרמב"ם שם, הרי זה גם רצונו האמיתי של מקיים הזהירות וישפיע גם על הרגש סו"ס וכו'" (אג"ק – לויבאוויטש – מיום א' סיון תשכ"א, אל הרה"ג הרה"ח וכו' רא"ד העכט, מד"א דק"ק שערי ציון, ברוקלין).

ע"י גידול זקן:

יסיר מעליך משחיתים, שיימנעו מלהבראות בגלל עוונותיו

בספר כרם ארי' (לברכות יא, א) הביא דברי הגמרא בברכות שם: אמר לו רבי אלעזר בן עזרי' לרבי ישמעאל, אחי, אמשול לך משל למה הדבר דומה, משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהי' כנגד המשחיתים, ע"כ. וביאר בדרך רמז את מה שאמר "זקנך מגודל יהי' כנגד המשחיתים", שכידוע הזקן יכול למנוע מהרבה עוונות שאדם יכול להיכשל, ובגלל הזקן מתבייש הוא לעשותם. נמצא שאותו גידול זקן מצילו מכל מיני משחיתים הנבראים מעוונותיו. וזהו שאמרו "זקנך מגודל – כנגד המשחיתים", רצונו לומר, שעל ידי שמגדל זקנו, לא ירבה לעצמו עוונות שהם בוראים משחיתים, שזכות גידול הזקן ימנע זאת ממנו. ועוד אפשר לבאר לפי מה שכתוב בס' "מאור ישראל" על הגה"צ רבינו ישראל אבוחצירא (ה"בבא סאלי"), שהי' מבטיח שכל מי שיגדל זקנו ולא יגע בו, חלק מעוונותיו יהיו מחולים. וזה שאמר "זקנך מגודל" אם תגדל זקן, יהא כנגד המשחיתים, דאותו גידול זקן, יסיר מעליך משחיתים שיימנעו מלהבראות בגלל עוונותיו, ע"כ.

* * *

הזקן והעיתון הפסול

מעשה בבחור ישיבה מירושלים שהחליט לגדל זקן, אך הוריו לחצו עליו שיגלח את זקנו בטענה שזה לא נראה יפה וזה מזכיר את ה'היפים'... כשביקר אצל הרבי [מליובאוויטש] ונכנס ל'יחידות', סיפר לרבי על טענותיהם של הוריו ואמר שהוא מתלבט כיצד לנהוג.

בקשר לטענה שהזקן מזכיר את ה'היפים', אמר לו הרבי שהמעלות של בני ישראל במצרים היו שלא שינו את שמם, את לשונם ואת לבושם. ואפשר

ללמוד מה'היפים' גם מעלות אלה: יש להם לבוש מיוחד, לשון מיוחדת, וראשי ה'היפים' (שהם יהודים) מקפידים שיקראו להם בשמם היהודי...

לגופו של ענין, אמר לו הרבי שגידול זקן מסייע בעבודת ה': קורה פעם שבחור נכנס לחנות ומדפדף בעיתון פסול, פתאום הוא נזכר שיש לו זקן ושנאשים מביטים עליו, ואז זה משפיע עליו לעזוב את המקום.

לשמע הדברים, החוויר הבחור כסיד. כשיצא מהחדר הי' נרגש כולו וסיפר שהרבי תיאר בדיוק מה שקרה איתו פעם (ס' מעשה ברבי, חלק חגה"פ, עמ' 342).

האם נכון לגדל זקן רק למראה החיצונית אם בפנימיות אינו במדרגה זו

ע"י גידול הזקן – יתפעלו האברים הפנימיים ע"י החיצונים ויעשה חיל בתורה ותפלה

"...ידוע שהקול מעורר הכוונה, והיא נבחן בחוש שכמה גדול כח הדיבור, שאף בענין שמתחלה הי' רחוק ממנו נכלי רמי', עכ"ז לאחר שהגה יוצא מפיו ויודע שאינו אמת תפעול כח הדיבור עד כי יתחזק אצלו המחשבה הזרה והנבערה לאמונה שלימה וחזקה, והיא ענין טבעי הנמצא בבני אדם. . וא"כ כש"כ במדה טובה מרובה בודאי כל דיבור היוצא מפי איש הישראלי עושה רושם במחשבה עליונה, ואף כי אמת נכון הדבר כי רחמנא לבא בעי ועיקר האמונה היא בלב, עם כל זה מבשרי אחזה אלוקי, היינו ע"י כלי המעשה האברים הפועלים בעשיית המצוה, נתעורר על ידם כח הרוחני, ונדלק ניצוץ הקדוש הטמון בנקודה הפנימיות מחשבה הדקה והזכה. ולזה צריך האיש הנלבב להתחזק בכל דרכיו ומעשיו ודיבורו שיהיה על אופן שיעוררו ויקבעו בלבו האמונה והמחשבה הטהורה, על צלמו ולבושו החיצוני בפאת ראשו וזקנו מגודל כתואר בני מלך מלכו של עולם, ובכל דרכיך דעהו להיות נזהר מחוקות העכו"ם בפריצות ואביזריהו להגביר ימין על השמאל שיהיה ימין ה' רוממה, וע"י שהאברים הפנימיים מתפעלים ע"י אברים החיצונים יעשה חיל בתורה ותפלה במחשבות וכוונות זכות וקדושות" (קדושת יום טוב – להגה"ק חנני' יום טוב ליפא טייטלבוים אבד"ק סיגעט, תרס"ה – פ' שלח ע' קה, ב – קה, ג).

מילואים והשמטות (פ"ה: סייג ומיגדר מילתא ו"לפני עוור") תתמוז

שינוי חיצוני – מיקל על השינויים הפנימיים

"... בכלל רואים בטבע בני אדם ששינוי מוחלטי הנראה לעין כל, מיקל על השינויים הפנימיים וההסתגלות לסביבה חדשה, וכהביטוי באידיש, פאַרברענען הינטער זיך די בריקען (שריפת הגשר שמאחוריו), ואפשר אשר במצבו יהווה זה הענין גידול הזקן" (אגרות קודש – ליובאוויטש – חט"ו עמ' רמט)⁴⁵.

* * *

עוד בהשפעת גידול וגילוח הזקן על לימוד התורה וקיום שאר המצוות – ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ז: "טעמי המצוה".

45. עוד בכללות ענין השפעת לבוש הישראלי, יש להעיר ממקורות הללו:

ע"י שיראו הצעירים שאביהם שוה בבגדיו לנכרי – הם עלולים לעבור על כל התורה כולה על הפסוק "ויאמר נסעה ונלכה ונלכה לנגדך" (בראשית לג, יב) ופי' רש"י "בשווה לך" – מפרש הרה"ק רבי יהושע מבלז, שעשו אמר ליעקב שרוצה שהוא ישתווה לו בבגדיו ולא איכפת לו שבשאר ענינים ילך כנגדו עפ"י תורתנו הק'. על זה ענה לו יעקב אבינו "הילדים רכים" וע"י שיראו שאביהם שוה בבגדיו לעשו הם עלולים ללמוד על יתר הדברים וע"י זה יעברו על כל התורה כולה (טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' תקנג; אור ישרים, אשדוד, תשס"ב, עמ' רכט).

בוזה תלוי כל הקדושה

מסופר על אדם אחד ששינה את מלבושיו ובא לפני הרה"ק רבי בונם מפשיסחא לקבל שלום, אמר לו: צריך האדם לשמור עצמו שלא ישנה מלבושי אבותיו שבזה תלוי כל הקדושה (שיח שרפי קודש – בני ברק, תשמ"ט – פ' חוקת עמ' קיג).

בשעה שמשנים את הלבוש משתנה גם המהות

על הפסוק וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב (במדבר כא, א) מפרש רש"י "זה עמלק אך שינה את לשונו ולא את לבושו". שואל החידושי הרי"ם, מדוע לא שינה גם אל לבושו? אלא משמע שבשעה שמשנים את הלבוש משתנה גם המהות (טעמי המנהגים שם; שיח שרפי קודש שם).

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ו: חשד ומראית עין (וחילול השם)

ראה לעיל במילואים לח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא") ולקמן במילואים לח"ב פ"ח ("מנהגי המקום ומנהג אבות") כמה הוספות השייכות גם כאן.

בענין גדר "חשד" ו"מראית עין"

בהוספה עמ"ש בפנים הס' בהערה בעמ' תסב (ע"ש), ראה גם אג"מ אר"ח ח"ב סימן מ וסימן סד, שס"ל שמראית עין וחשד הם שני ענינים נפרדים, דמראית עין הוא כדי שלא ילמדו ממנו לזלזל באיסור ההוא, וחשד הוא שלא יבואו לחשוד אותו באיסור אף כשלא יבוא מזה קלקול לאחרים.

איסור הסרת הזקן ע"י "סם" משום מראית עין

שיטת מרן הגר"א"ל שטיינמן בדין הסרת הזקן ע"י משחה ("סם") משום מראית עין - ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ט.

עמ' תסה (בהמובא מערך "שו"ת קול מבשר"):

אף במקום שרבים מגלחים ע"י מספריים וסם - אסור
משום מראית עין

באמצע ההדפסה [של מהדורה קמא של חיבור הנוכחין שלח אלי הרה"ג וכו' ר' אפרים גרינבלאט שליט"א (הנ"ל עמ' שעה) מכתב תשובה שקיבל מהגהמ"ח שו"ת קול מבשר, ושם כתוב:

משולם ראטה

לפנים אבד"ד ור"מ דק'
טשערנאוויץ והגליל

ב"ה, י"ד מנ"א תשכ"א, פה חיפה

לכבוד הרב המופלג מו"ה אפרים גרינבלאט נ"י בעיר מעמפיס.

מילואים והשמטות (פ"ו: חשד ומראית עין וחילול השם) תתמט

מכתבו קבלתי ומחמת טרדות וחולשת גופי נתעכבה תשובתי עד היום, ועתה אשיב לו על סדר שאלותיו. (א) הנה כתב כבודו בזה"ל: בדרך נ"א מספרו "שו"ת קול מבשר" חלק ראשון, כתב במגלח הזקן שיש בזה משום מראית עין שהרואים לא ידעו לתלות שנעשה הגלוח באופן המותר. נראה לי אם מנהג המקום שאלו המגלחים כן מתגלחים באופן המותר או אין מראית עין, ובעצם הדבר פוק חזי דנהגו אנשי תורה במדינה זו לגלח כולם כמעט רק יחידים אין מגלחים [עכ"ל].

הנה נעלם מעיני כבודו משנה וגמרא מפורשת בשבת דף נ"ד ע"ב ולא תצא בזוג אע"פ שהוא פקוק משום דמיחזי כמאן דאזיל לחיננא עיי"ש. גם מה שכתב "כי אנשי תורה במדינה זו נהגו לגלח", אישתמיטתיה לדברי הגמרא בשבת דף י"ב ע"ב "אמר רבא אם אדם חשוב הוא מותר" ופירש"י מותר לקרות לאור הנר שאינו רגיל להטות נר בחול מפני חשיבותו. "מיתיבי לא יקרא לאור הנר שמא יטה אמר ר' ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה פעם אחת קרא ובקש להטות אמר כמה גדולים דברי חכמים שאמרו לא יקרא לאור הנר, ר' נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו וכו'" – עיין מה שכתב שם בהגהות מהר"צ חיות בשם הגר"א מוויילנא זצ"ל...

ואסיים בשלום וברכה

משולם ראטה

שם: עייג"כ תפארת ישראל כריתות פ"ה בועז סק"א אות א): "דהרי בכל דוכתא דינא הכי שכל היתר המתדמה לאיסור אסור משום מראית עין". – דגם לפי דבריו הרי העברת הזקן ע"י מכונות גילוח וסם וכו' אסור משום מראית עין.

לתלות על האף בקבוק עם סם

שם (עמ' תסו) [בהמובא שם מפי השמועה ע"ד שיטת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש שלא להסיר הזקן אף בלא תער (גם) משום מראית עין]: שו"מ ברשימותיו של הרב דזייקאבסאהן הנ"ל (מובאה בהשמטה לח"א ערך "האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש"), ששם דברי הגה"ק האדמו"ר הנ"ל האמורים: "בח"י אלול תש"כ סיפר כ"ק אדמו"ר נבג"מ שקיבל מכתב מא' בשאלה איך זה יתכן שרבנים ילכו מגולחי זקן. והשבתי לו אז זיי טוען

דאָס האָבען זיי מסתמא אַ היתר, קיין חוטאים זיינען זיי ניט, אָבער מחטיאים את הרבים זיינען זיי ווייל אַ איד זעהט אַז דער רב גייט אָן אַ באָרד, נעמט ער אַראָפּ די באָרד בתער און איז עובר אויף כמה לאוין, זיינען זיי מחטיאי הרבים, זיי האָבן געדאַרפט טראָגן אויפ'ן נאָז אַ בייטעל מיט דעם פוידער סם ווי עס שטייט אין יו"ד סי' פז אַנטקעגן חלב שקדים בבשר, זאָל אין דעם חלב שקדים אַרומשווימען עטליכע שקדים להוכיח שאין זה חלב סתם" [שוב נדפסה רשימה זו (בשניוים קלים) בס' "זכרון לבני ישראל" עמ' קעז-קעט. עוד מתוכן דבריו - ראה לעיל ח"ב ס"ה ("סייג ומיגדר מילתא ולפני עוור") אות א ולעיל ב"מילואים" לשם].

לתלות מודעה על הזקן

שם: ובספר דרך החיים (אודות מצב שמירת התורה והמצוות בארה"ב באותה שעה) לר' חיים יהודא מעקלער - ס' פאול, מיניסוטה, ה' תרפ"ז, ע' 18:

"אמנם הרחבתי את גבולי הספור לעשות חשבון צדק להציג התמונה, איך שודדנו ונפלנו ממצבינו החזק שהי' כל כך איתן מוצק מלפנים ובכואנו לארץ שנער המנוערים מהרגש הרוח, היצר למשפחת היצרי הוא השליט, הוא המשביר שביר היהדות, אף לא לעם הארץ גם בלומדים ומופלגים, לצאת ברבים מהם בגלוח הזקן, מהם בקצורי הזקן מהם בסם, וכיון שניתן רשות למשחית הזקן אינו מבחין בין טוב לרע, כי ההמון לא יודעים אם הגלוח דבהיתר או באיסור, אם לא לתלות מודעה על הזקן כי בהיתר הוא עושה, מלבד זאת המה מהדברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור לפי דעת המקובלים רמב"ן והאר"י ז"ל ויתר האלהיים. וכמו שאסרו הרבה דברים מפני מראית עין".

דבר זר בעיני קצת העם - ראוי להחמיר בו

שם: יש להביא עוד חיזוק לכהנ"ל מדברי מרן הב"י (סוס"י תנא ד"ה ומ"ש ואפילו): "אבל ראוי להרחיק מזה לפי שזה דבר זר בעיני קצת העם וראוי להחמיר בו מפני מראית עין".

מילואים והשמטות (פ"ו: חשד ומראית עין וחילול השם) תתנא

מסירות נפש מפני מראית עין

שם: להעיר ממגילת אסתר, ממרדכי דאף דלא הי' ע"ז אמיתי (סנהדרין סא, לפי ההלכה, כרבא) מ"מ מסר נפשו מפני מראית עין בעלמא ועד דלפי הנראה הביא בסכנה את כלל ישראל (ראה מכתב מאליהו ח"א חלק מכתבים ושיעורים עמ' 76).

לא שייך לומר שאין לגזור מדעתינו

במקום שיש לחוש למראית העין יש לנו לחוש בכל מקום ולא שייך לומר שאין לגזור מדעתינו ולא לומר דאין לדמות זל"ז (שו"ת הסבא קדישא ח"ב או"ח ס"א – ודלא כשו"ת אג"מ אהע"ז ח"ב סי"ב).

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ז: טעמי המצוה (ופשטא דקרא) - לאור ההלכה

עוד בענין אין מקרא יוצא מידי פשוטו - לענין ההלכה

אות ב (עמ' תע ואילך): בהוספה לשאר הדוגמאות המובאים שם דאמרינן "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" גם לענין ההלכה, העירני ח"א ממקומות הללו:

סוגיא דקדושין פ, ב; נזיר נט, א בתוד"ה הוא דאמר; מנחת חינוך מצוה רלב ("לפני עוור") סק"ד; לחם ושמלה (לבעל קיצור שו"ע) ע"ה נדה סי' קפד סי' ה.

שו"ר בס' "המקרא והמסורה" (להר"ר מרגליות) עמ' נו ואילך שהאריך קצת בהגדרת הענין, ובין השאר העלה (בהערה 1) דבזה נחלקו הרמב"ם והראב"ד, דלהראב"ד אחד ההבדלים שבין נבואת כל אחד מהנביאים לבין נבואת משה רבינו, דבחמשה חומשי תורה אין לפרש דברים במליצה לבד, כ"א גם כפשוטו של מקרא, ובזה יובן השגת הראב"ד על הרמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"א "והלא בתורה והשבתי חי' רעה מן הארץ", דהיות וכתוב בתורה (לאפוקי נ"ך) מוכרחים לפרשו גם כפשוטו, ואין מקום לקושיית המגדל עוז ופי' הרדב"ז שם על הראב"ד, דדוקא בנ"ך אפ"ל דהוי רק משל ויחידה, משא"כ בתורה. וההבדל שבין הרמב"ם והראב"ד בהשקפתם זו הי' לו תוצאות בהלכה למעשה בדין הבא במחתרת, שלדעת הרמב"ם (הל' גניבה פ"ט ה"ח) הבא במחתרת שייך בין ביום ובין בלילה, וע"ז השיג הראב"ד שם דאע"פ שדרשו חכמים "אם זרחה עליו השמש" דרך משל אם ברור לך הדבר כשמש וכו' - אעפ"כ אינו יוצא מידי פשוטו, וביום אינו רשאי להורגו. וי"ל דפלוגתת הרמב"ם והראב"ד זו היא פלוגתת תנאים, בירושלמי כתובות פ"ד ה"ד, עה"כ "ופרשו השמלה", דאי' שם "זה אחד משלש מקריות שנאמרו בתורה בתורה כמשל וכו', תני ראב"י אומר דההברים ככתבם". ועיי"ש עוד בהערותיו שהביא גם ממכילתא משפטים כא, יט; ספרי דברים כב, כז;

מילואים והשמטות (פ"ז: טעמי המצוה (ופשטא דקרא)) תתנג

כתובות מו, סע"א; ילקוט שמעוני משפטים רמז שמה; ל"ב מדות דר' אליעזר
ב"ר יוסי הגלילי מדה כו; ועוד כ"מ. וצ"ע מהמובא לעיל בפנים בפ"ז שם
דלהרמב"ם נקטינן כפשטי' דקרא אפילו נגד המפורש בחז"ל, עיי"ש.

ההיכר המבדיל בין איש לאשה הוא הזקן

שם אות ד מס 2 (עמ' תעד): דברי הגאון בעל "בן איש חי" עד"ז – ראה
לקמן במילואים לח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן".

כשיראה בו שער לבן יזכור ימי מיתתו וישוב אל ה'

שם עמ' תעה: כשנתקבל הרה"ק ר' שמעלקא לכהן כרבה של ניקלשבורג,
יצאו לקבל את פניו כל אותם יהודים שרוח ההפקרות התנוססה בהם, כדי
להטות את ליבו אליהם. הם הלכו כשכל אחד אחוז מקל בידיו, מרכיב
משקפיים לעיניו וזקנו מגולח, כפי האופנה שהיתה מקובלת אז.

כשראה הרה"ק רבי שמעלקא את כל החבורה הזאת יוצאת לקראתו, ירד
מהמרכבה והושיט לכולם את ידו לשלום. לאחר מכן אמר להם: מלפנים
הי' מקובל בישראל, שכאשר אדם הגיע לשנת החמישים לחייו וראה כי
כוחו הולך ונחלש, והוא זקוק להרכיב משקפיים לעיניו ולמקל שיתמוך בו
בהליכתו – הי' נזכר שקיצו קרב ובא, והי' מתחיל לעשות תשובה. ולאחר
שהיו חולפות עוד כמה שנים וזקנו הי' מלבין, הוא הי' מתחזק עוד יותר
בעשיית תשובה. ראה השטן שכך הדברים, וזה לא מצא חן בעיניו. מה עשה?
הסית את הצעירים שילכו במקל וירכיבו משקפיים וגם יגלחו את זקנם, וכך
לא ירגישו כשיזדקנו ותבוא העת לעשות תשובה... ("אהל אלימלך" נ"י
תשס"ב עמ' רלז).

שם: וכע"ז מובא גם בשם הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור, דשערת שיבה
בזקן הוא "תזכורת" כי יום הדין קרב ומתקרב עם כל יום עובר, יום שבו צריך
לתת דין וחשבון על כל המעשים. חז"ל יעצו לנו עצה איך להשתחרר מן היצר
המשתלט לפעמים על האדם ולוכד אותו ברשתו: מה עושים? – "יזכור לו יום
המיתתו" (ברכות ה, א). ואמצעי כזה של "יזכור יום המיתתו" הוא גם שערת
שיבה בזקן, שאותה רואים תמיד לנגד העינים, גם בלא ראי (הגאון ר' שמחה
עלבערג ב"הפרדס", תמוז, תשל"ח, עמ' 6).

עוד טעמים ורמזים בנדרון:

שלא נתגאה

"לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, דהן מצינו לשון הקפה כשאנו רוצים לחבר ולהתאים שני דברים ביחד נקרא הקפה, כמו מקיפין שני חביות או מקיפים בכועה, והן האותיות שבפאות, דהיינו האות הראשון והאחרון של תיבת 'ראשכם' הוא ר"ם, ובתיבת 'זקנך' הוא ז"ך, וקאמרה התורה הקדושה שלא תקיפו ותחברו אליכם את פאת ראשכם, היינו אותיות ר"ם, שלא תהיו בעיניכם רמים וגבוהים, למען שלא תשחית את האותיות שבפאת זקנך שהוא זך, שאם תהיו רמים בעיניכם אי אפשר להיות זך בלי שמרים" (שו"ת מהר"ם בריסק - טאשנאד, תש"ב - ח"ב סי' צח).

שלא ימשך אחרי התענוגים בילדותו, כי יפרע ע"ז בזקנותו

"לא תקיפו פאת ראשכם, ע"ד שאמרו הוי קל לראש וכו' עי' ברטנורה, וע"ד שפי' הזוהר מפני שיבה תקום, בקיומא טבא בעלמא, והדרת פני זקן, דדין הדורא דילי' עיי"ש, וזה שמזהיר שלא להיות מקיף ראשית בכור ימיו לעסוק בהבלי עוה"ז וחמודותיו, כי יפרע לעת זקנותו, ע"ז אמר לא תקיפו (מלשון החנווני מקיף) פאת ראשכם (ראשית ימיכם), ולא תשחית את פאת זקנך, כי חנוך לנער וגו' גם כי יזקין לא יסור ממנה, וממילא ידיעת הפכים בשוה, כי הרגל נעשה טבע" (ייטב לב פ' קדושים עה"פ לא תאכלו על הדם).

שלא יטמא המחשבה שבראש, ועי"ז ינצל מכל חטא ועון

"לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך. הנה אמרו חז"ל אל יהרהר אדם ביום שלא יבוא לידי קרי בלילה (כתובות מו, א), וזאת ידוע כי הקליפה המחטיאה לאדם בחטא זה ר"ל, מספרה ת"פ, ובסוד הכולל תפ"א, כנאמר בספה"ק ליען שרוכבת על ת"פ מחנות, וזה לא תקיפו פאת ראשכם, היינו שלא יהיו לכם מחשבות רעות ח"ו מהקליפה שעולה פאת, שהוא המחשבה שבראש, ועי"ז ולא תשחית את פאת זקנך, רומז על בחינת יסוד זקן התחתון, כי הכל תלוי במחשבה שבראש, וצריך האדם לקדש המוח והמחשבה שבראשו שהוא מלך על כל האיברים, וממילא לא יבוא לידי שום חטא ועון אכ"ר" (עטרת ישועה - להגה"ק ר' יהושע הורוויץ אב"ד דזיקוב, קראקא, עטר"ת - פ' קדושים עה"פ לא תקיפו).

מילואים והשמטות (פ"ז: טעמי המצוה (ופשטא דקרא)) תתנה

גידול הזקן – להורות דסוף ותכלית הכל, הוא רק כבוד ה' וקיום מצותיו

"... ועל זה צותה התורה לנו בשדה לשייר פאה בסופו (ויקרא יט, ט) להיות מגמת מעשינו רק לד', ולהעיד על יכלתו הגדול והכל שלו ואנחנו עבדיו, וכל תכלית וסוף מעשינו רק לד' בשביל כבודו, ולכן נותנים פאה בסופו, להורות כי תכלית מעשינו רק למצות ה', וכן פאה בראש ובזקן להורות על כל משך חכמתנו בהמות, הכל הסוף ותכלית למצות ה', ולכן בו קיים המצוה של ל"ת" (דברי חיים לחנוכה ח"ב קלא).

ע"י גידול הזקן – זוכה לחכמת התורה

ראה לעיל במילואים לח"א, ערך "בעל בני יששכר", מספריו אגרא דפרקא אות שלז וספרו אגרא דכלה פ' תשא, שם מבואר דע"י גידול הזקן מתגלה לו חכמת התורה והמקצר זקנו – לא יזכה לתורה בשום אופן, ע"ש.

השומר זקנו זוכה לפרנסה; בריאות הגוף

ראה לעיל ח"ב פ"ז ("מניעות מצד פרנסה"), ובמילואים לשם.

גילוח הזקן – גורם לשנאת הגויים אלינו

ראה לקמן במילואים לח"ב פ"ג ("עונשים").

גידול הזקן – סגולה לזרע של קיימא (זש"ק)

ראה לעיל ח"ב פ"ב אות ה ("סגולות") מס' 4 מס' שמע שלמה (מקארלין) ועד"ז מסופר בס' אורות רבותינו עמ' כ: "שמעתי בשם כ"ק אדמו"ר הזקן מאלכסנדר זי"ע, שפעם בא אליו אדם שהי' מגלח זקנו, בקובלנא שבניו מתים רח"ל, אמר לו רבינו: בנים אוחזים בזקן, ואם יהי' לך זקן, הבנים יאחזו בו ויחירו".

ובקובץ "שערי תקוה" (גליון מה, תשרי ה'תשס"ו, עמ' מו): "לאברך אמר [הגר"ח קנייבסקי שליט"א] כי איתא בבן איש חי – שגידול זקן סגולה לזש"ק. והוסיף הרב: כי 'מצוה' סגולה היא לכל דבר".

וראה עוד עד"ז לעיל במילואים לח"א: מדור סיפורים" מספר "בבא סאלי – רבינו הקדוש".

מילואים והשמטות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן⁴⁶

שיטת הגאון רבי אהרן קוטלר בנדון

ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו, בענין בחור שהוריו מתנגדים בצורה נחרצת לגידול זקנו. ופסק הגר"א קוטלר הלכה למעשה: "לגדל הזקן הוא מלבוש יהודי, כה נהגו אבותינו ואבות אבותינו. ומכיון שמדובר ב'אל תיטוש תורת אמך' אינך מחויב לציית להם", ע"ש.

חשיבות ענין קיום מנהגי אבות – אפי' בדברים הנראים כקטני ערך

עוד בענין חשיבות קיום מנהגי אבות יש להעיר מדברי רבינו בחיי (תולדות כו, יח) עה"כ "וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו . . ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו", וז"ל שם:

"וממה שהתורה הודיעה זה נראה שנחשב לו לזכות. ויש בזה התעוררות וקל וחומר, שאל ישנה אדם מדרך אבותיו, שהרי יצחק אפילו שמות האבות שקרא אותן אביו לא רצה לשנותן, וזה קל וחומר לדרכי האבות ומנהגותיהם ומוסר שלהם"⁴⁷.

חומרת שינוי מנהגים

.46

עוד בחומרת המנהגים הובא במהרי"ל (הלכות יוהכ"פ מז, ב) שאין לשנות שום מנהג גם בניגונים, והביא מעשה בעצמו שפעם אמר שליחה אחת ביום הכיפורים שלא היו נוהגים לאומרה ולימים מתה בתו ביום כפור, והצדיק עליו הדין באמרו שלקחה בתו על מה ששינה ממנהג המקום. וראה ס' יד אליהו (להג"ר אליהו רוגלר – חלק הפסקים סכ"ח): "מה שהמנהג מוסכם אצל כלל ישראל הוא על פי רוח הקודש, שהשי"ת הופיע ביניהם וממש כעל פי נביא הנהיגו" (הו"ד בס' אוצר הידיעות ח"ג פפ"ג; מבוא לס' מנהג אבותינו בידינו – מועדים, אלול-אדר, ע"ש בארוכה). וע"ע ס' טעמי המנהגים ומקורי הדינים, ערך אל תטוש תורת אמך.

הצער והעגמת נפש להורים שע"י שינוי מנהגים ע"י בניהם

.47

ע"ד הצער והעגמת נפש להורים שע"י שינוי מנהג הלבוש ע"י בניהם, אנו רואים במכתב ששלח חסיד קוברין-סלונים מקמניץ (ליטא) [שאשתו היתה ממשפחת (נכדת) הגאון רבי חיים מוולאזין], לבנו שעבר לעיר אחרת והציץ ונפגע וקיצר את בגדיו:

מילואים והשמטות (פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות) תתנו

הסרת הזקן משום "מנהג" – איסור עולמי

האריך באיסור תספורת הזקן אף בלא תער משום דיני "מנהג" בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג, סס"א), ששם העלה דלאנשי מדינה ששם נוהגים להחמיר בזה, המספר זקנו "הוי עובר על גדר שאין לו התרה" ו"חלה עליהם ועל זרעם לעד", ואפי' כשיליד מדינה כזו בא להשתקע במדינה ששם נוהגין היתר בזה ואף אם דאין דעתו לחזור – "נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם", ו"עליהם הוי זה איסור עולמי".

הועתקו דבריו בארוכה (לענין שו"ב כו') לקמן ב"מילואים" לח"ב פ"ח אות ג, עיי"ש.

איסור דאורייתא בהסרת הזקן אף לשיטת המקילים – דוגמא מדין חלב ישראל

ואולי יש להעיר עד"ז משו"ת חתם סופר חיו"ד סק"ז (בענין חלב ישראל) שכתב שם: "כיון דיש דעה להחמיר כבר קבלו אבותינו עליהם כאותה דיעה ואסור עלינו בני אשכנז מדינא ואין לו התרה ועמג"א סי' קנ"א ססק"ז וקרוב בעיני נדר דאורייתא אע"פ שמ"מ קיל ככל איסור דרבנן היינו כך קבלו הנדר שיהי' אסור עלינו כקולא דרבנן אבל לעבור על זה עובר על נדר דאורייתא", ע"ש עוד⁴⁸.

"לבני, בקמניץ פגשתי את ר' שלום בעקער ושאלתי אותו לשלומך, ענה לי, שאתה לובש מכנסיים ארוכים מעל למגפיים [שינוי ממנהג ליטא באותו זמן]. באותו רגע ממש פרחו נשמתי, הרגשתי כאלו כדור מפלח את לבי, ראשי הי' סחרחר עלי כי במשך כל ימי חיי לא קרה לי אסון גדול מזה. מתוך צער לא נכנס דבר לפי במשך שלושה ימים..." (י. קוטיק, "מיינע זכרונות", ח"ב עמ' 148, תורגם מאידיש ע"י הרה"ג ר' עמרם בלוי ונדפס במאמרו בקובץ היכל הבעש"ט, תשרי, תשס"ו, עמ' צח-צט). ויש להעיר מדברי המדרש רבה (בראשית סג, יא) הובא בפירש"י תולדות כה, ל, שקצר הקב"ה חמש שנים משנותיו של אאע"ה שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה. וראה גם ברכות ז, ב ("קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג"). ובמדרש רבה (בראשית סה, י) שסיבת "ותכהין עיניו" של יצחק אבינו שלא יראה בחרפתו של עשו בנו.

48. עוד מדברי מרן החתם סופר בענין חומרת שינוי מנהגי ישראל – ראה שו"ת חת"ס חאו"ח סקמ"ה ("כמה גדול כח המנהג . . . וקרוב לי לומר שהוא איסור דאורייתא בנדר שהודר ברבים ונתפשט בכל ישראל . . . ועובר על כל יחל"); חאו"ח סנ"א ("שגגה גדולה יצאה מלפני השליט ועל זה הוי' ראוי להרעיש עולמות, ומזה ידין איך לא יהיו לעצמו לפשוט יד במנהגי ישראל כי אותם שהוא חושב מנהג בורות הם בארות חצובים ממקור מים חיים נוזלים מן לבנון . . . ורגיל אני לומר כל המפקפק על נמוסי

וכן נראה גם משו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד ס"ה (בענין הרוצה לשנות מנהגו בענין חלב ישראל): "ובפרט אלו שכבר נהגו הרבה שנים שלא לסמוך על הטעמים להקל, אלא על השגחת ישראל כדין, שעליהם יש איסור מדין נדר דהנהגה הרבה שנים"⁴⁹. ונראה שהוא הדין כמו כן בענין גידול הזקן.

מנהג מדינת רוסיה (פולין וגאליציה) וליטא בענין תספורת הזקן

בנוגע למדינת רוסיה, העיד הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש בתשובתו (הנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" שם): "מדינה שחכמי' וגאוני' העלו בכח תורתם דתספורת הזקן (אפילו נגיעה במספרים) יש בו איסור חמור, וכן קבלו עליהם כל ישראל היראים לדבר ה' זו תורתנו הק', ואפילו אנשים הבינונים שאין להם חלק בנסתרות קבלו עליהם זה בתוקף ועוז קדושה. . . ככל מדינתנו נתפשט איסור זה. . . נתקבלה פסק הלכה זו בכל המדינה, ואפי' בעלי הזרוע הם לומדי התו' הנגלית, המתנהגים ע"פ ההלכה, ואינם הולכים ע"פ דרכי הקבלה ונתיבותי' (הנסתרות שלמע' משכל אנושי) הנה בזה גם הם קבלו האיסור ומחזיקים בו בכל תוקף ועוז, וגדלה דעת חכמים וגאוני' האוסרים זה. . . ופוק חזי מאי עמא דבר, שכן הוסכם ונתקבל בכל קצוי ארצינו, דאסור לקצוץ שערות הזקן, אפילו לנגוע במספרים בשערה אסור,

מנהגים צריך בדיקה אחריו"). וע"ע שו"ת חת"ס חאו"ח סקנ"ד ("לא כיון להתיר אפי' מנהג קטן ממנהגי ישראל").

בענין האם ביטול מנהג אסור רק משום ואל תטוש וגו' או שיש בזה גם משום נדר, ושיטת שו"ע הרב בנדון - ראה ס' כללי הפוסקים וההוראה (להג"ר יקותיאל פרקש) ס' קסו.

49. וכ"כ הגאון בעל אגרות משה במכתבו מיום ה' מרחשון תשכ"ד: "וכ"ש אלו שבבתיים נוהרים לאכול רק מחלב ישראל שבהשגחה שצריכין ליוזר שהוא גם מחשש ענין נדרים". ואפילו בנוגע אלה שנהגו לסמוך עליו להקל בענין חלב ישראל, כתוב באג"מ יו"ד ח"ד שם: "טעמים להקל במדינה אשר מדיני המדינה אסור למכור חלב שיש בו עירוב חלב טמא, הוא רק בשעת הדחק. . . ולכן ודאי יש להודיר בזה ביותר, ולחזק ידי יראי השי"ת העוסקים בזה, שיתקיים החלב שתחת השגחת ישראל בטאראנטא. ויתרבו חרדים לדברי התורה שיקחו חלב זה. . . ובזכות הזהירות והזריזות במצוות השי"ת ותקנות חז"ל נזכה כולנו לגאולה השלימה אשר אנחנו מצפים ומקווים כל הימים" עכ"ל האג"מ שם. וע"ע בענין חלב ישראל, בערוך השלחן יו"ד סקט"ו ס"ה-ס"ו: "ודלא כאחד מגדולי האחרונים שהאריך בזה להקל. . . ובאמת כך מקובלני שכל גזירות חכמים לבד טעמים הנגלה יש עוד הרבה טעמים כמוסים שלא גילו אותם והשומע ישא ברכה מאת ד' וישולם גמולו בזה ובכא" ע"ש עוד דברים חריפים נגד הקס"ד לסמוך להקל בענין חלב ישראל. ועייג"כ ספר המאמרים-אידיש ד"ה הוי כי גדול היום אות ג (עמ' 57) בענין ספקות באמונה ע"י שתיית חלב עכו"ם.

ויתירה מהנ"ל כתב הגאון בעל אג"מ במכתבו מב' מרחשון תשכ"ד הנ"ל "בדבר חלב הקאמפאניעס אף שיש טעמים להקל ודאי שהוא רק במקום שליכא חלב ישראל, שהוא תחת השגחת רבנים יראי ה', אבל במקום שאיכא חלב ישראל שהוא בהשגחה וכדומה כל עניני חלב, צריך להחמיר.. בפה נוא יארק ליכא בזה שום דוחק".

מילואים והשמטות (פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות) תתנט

וקבלו זה עליהם כל בית ישראל בחומר קדוש, וגם אנשים הפשוטים שאין להם חלק בידיעה, בחרו בזה וקבלו עליהם ועל זרעם ונזהרים בזה מאד, והוי בעיניהם כדאורייתא, ובשמעם שיש איזהו מקומן מתירין מתחלחלים, נעשים חולי הנפש לילך אחר הקל ח"ו. . ובפרט מי שנושא ע"ע כתר הרבנות או שו"ב או שארי עבודת הקודש ה"ה מחלל שם שמים, וגם לפי המצב הנוכחי במדינתנו – ה"י וירים קרן עם קדש – סקל יסקלוהו כל העדה אם יגע בשער זקנו ליפותם, ותודה לא-ל עליון עוד לא נשמע ערות דבר כזה במדינתנו..

וכן ה"י המצב גם במדינת פולין וגאליציה, כעדות הגה"ק הנ"ל במכ' הנעתק לקמן ב"מילואים" לפי"ח אות ג, ע"ש.

וכן ה"י המצב גם במדינת ליטא, כעדות מרן החפץ חיים (קונטרס תפארת אדם פ"א): "עד כה ה"י ידוע ומפורסם לכל איש ישראל כקטן כגדול. . ולא נמצא אפילו אחד באלף שיעבור על לאו זה הן נשואים הן בחורים וזכורני כשה"י נשבע איש יהודי ה"י נשבע בפאת ראשו וזקנו" וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה אצל הרבה מצעירי עמנו הבחורים ובאיזה מקומות בעיירות הגדולות גם אצל איזה נשואים" ע"ש.

מנהג ישראל שלא לגלח הזקן

ע"ד מה שיש לדייק מדברי הרד"ק כנ"ל בערכו (ומדברי הרלב"ג – ראה לעיל בערכו, עמ' קכז) מבואר גם בדברי הג"ר נתן נטע לייטער (אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן) בקונט' דברי חיים ואמת (לעמבערג, תרצ"ג – בהסכמת מרן החפץ חיים והגאון רח"ע גרודזינסקי) ערך "גילוח הזקן" (והיו שאין הס' בנמצא מועתק בזה דבריו):

"מיר געפינען אויך אין שמואל ב, כ 'ותאחז יד ימין יואב בזקן' – דאָ זעהן מיר מפורש אַז די אַלטע אידישע נאַציאָנאַלע טראַכט איז געווען צו טראָגען אַ באָרד. אויך ווייזט אַזוי אויס אין שמואל א כא, יד וואו עס ווערט דערציילט, אַז דוד האָט געשפיגען אויף דער באָרד. ווען איינער וויל דוקא האָבן, אַז דער קין, וואו עס וואַקסט די באָרד הייסט אויך זקן, אַזוי ווי מ'רופט דאָס אויף אידיש לשון, אַזוי קענען מיר אַ רא"י ברענגען פון שמואל ב י, ד, וואו עס ווערט דערציילט, אַז דער קעניג חנוך בן נחש האָט אפגעגאלט דוד המלך'ס קנעכט העלפט פון זייערע בערד, דעריבער האָבן זיי זיך געשעמט אַהיים צו

קומען. פרעגט זיך - האָבן זיי דאָך געקענט זיך אפשערן די צווייטער העלפן, אויף אַ אופן וואס מען מעג? דערפון קען מען דרינגען, אַז ס'איז געווען אַ פעסטער מנהג נישט שערען די באָרד.

"דאָס זעלבע באַמערקט אויך דער רלב"ג: 'ויגלח את חצי זקנם, וזה לאות שלא הי' מנהגם לגלח, שאם היו מגלחים זקנם, הי' אפשר להם להסיר הבושת מעליהם שיגלחו הנשאר מזקנם'. אַזוי מערקט אויך דער רד"ק און גיט צו די ווערטער 'וחרפה הי' להם גילוח הזקן', ס'איז געווען פאַר זיי אַ שאַנדע זיי זאָלן נישט טראָגן קיין בערד. אַוודאי וואָלט געפאַסט מיר זאָלן זיך האַלטן ביי אונזערע טראַדיציאָנעלע מנהגים און נאַציאָנאַלע טראַכט, וואָרום פאַר וואָס זאָלן מיר זיך וועלן שיין מאַכן מיט דעם, וואָס איז אַמאָל ביי אונז געווען אַ בושה און אַ

כאשר הוא משנה ממנהגו לגריעותא ח"ו - הרי זה חילול השם

וכן האריך שלא לשנות מהמנהג לגריעותא בענין גידול הזקן בס' תורת מנחם - התועדויות ח"ח עמ' 138 (משיחת ש"פ שמיני ה'תשי"ג) ומדבריו שם:

איתא בתשובות הרשב"א [ח"א ס"ט] שאין לבטל מנהג של נשים זקנות בישראל אפילו עם ששים רבוא סברות, והיינו, שגם אם ימצא מישהו ששים רבוא סברות נגד מנהג זה, אי אפשר לבטלו.

- ענין זה כתוב לא בספר חסידות, אלא בתשובות הרשב"א, ספר שכבר נדפס קודם לגילוי החסידות, וגם "עולמ'שע אידן" לומדים אותו. ומה שדברי הרשב"א אינם פועלים עליהם ליזהר כדבעי במנהגי ישראל - יש לשאול אותם . . .

ונמצא, שמנהגי ישראל הן כמו הוראות בית-דין, שעליהן נאמר [פ' שופטים יז, יא. וראה רמב"ם ריש הל' ממרים] "על פי התורה אשר יורוך", שאסור לעבור על הוראת בית-דין גם אם יש לו ראיות מתורה נגד הוראתם - שזהו דין זקן ממרא, שאינו מציית להוראת הבית-דין מחמת הראיות שיש לו מתורה שהוראת הבית-דין אינה נכונה, ומ"מ חל עליו דין דזקן ממרא [רמב"ם שם פ"ג ה"ד]. וכן הוא לענין מנהגי ישראל, שיש להם אותו התוקף של הוראת בית-דין שאי אפשר לבטלם אפילו עם ששים רבוא סברות.

מילואים והשמטות (פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות) תתסא

והטעם הפנימי לתוקף של מנהגי ישראל הוא – מאותו הטעם של חומרת הוראת בית-דין – לפי שכל התורה נשענת על המציאות של בית-דין והוראותיהם, ועד שנצטוונו "עשו משמרת למשמרתי" [מו"ק ה, סע"א. וש"נ] ו"עשו סיג לתורה" [אבות פ"א מ"א], שהם כל גזירות דרבנן, ועד"ז הוא לענין מנהגים, שכל התורה כולה נשענת על מנהגי ישראל, כי כאשר אין נזהרים במנהגי ישראל, הרי זו התחלת הנטי' מדרך הישר, ומזה עלולים אח"כ לבוא לעבור ח"ו על דינים וענינים עיקריים.

ואע"פ שעניני המנהגים אין להם אותו התוקף של דין, ודבר שרק נוהגים בו איסור, מצד הדין הוא בגדר "היתר" – הרי זה ע"ד מ"ש בספרים [ראה חובת הלבבות שער הקדושה פ"ה, הו"ד בראשית חכמה שער הקדושה פט"ו] שצריך למנוע את עצמו ממאה שערים של היתר כדי שלא לעבור על איסור.

ומזה מובן, שכאשר מישוהו רוצה לשנות ממנהגו לגריעותא, בטענה שהמדובר הוא רק במנהג בעלמא, הנה לבד זאת שבנידון דין הרי זו טעות, כי זהו דין מפורש, הנה גם לפי דעתו המוטעת שאינו אלא מנהג, הרי גם במנהג תלוי' כל התורה, כנ"ל, וכאשר מוותר על מנהג ישראל, הרי זו התחלת הנפילה.

ואל יטעה שיוכל להתגבר ולקבוע בעצמו "עד כאן אנכי נופל ולא יותר", כי, לאחר שהתחיל ליפול, שוב אין שיעור לנפילתו, וכמאמר רז"ל [מגילה טז, א, הובא בפרש"י עה"פ] על פסוק [אסתר ו, יג] "נפול תפול", "אומה זו כו' כשהם יורדים כו'", ועד שיבוא לידי איסורים שהם היפך רצונו, וכמאמר רז"ל [שבת קה, ג] "היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה", דאף שגם הוא אינו רוצה לעבוד עבודה זרה, מ"מ, לאחר שוויתר להיצר בדבר קל, שוב אינו ברשות עצמו.

האדם צריך לדעת שכאשר הוא מסופק בעצמו: באיזה "מקום" צריכים להפסיק הירידה ולקבל על עצמו בתוקף שלא ימשיך הלאה – הרי ה"מקום" שצריך להפסיק הוא תיכף בהתחלה, שלכתחילה לא ילך בדרך של ירידה, כי אח"כ לא יהי' ברשות עצמו להפסיק ירידתו.

ומה שטוען שהדבר לא יזיק לו, כי אותו לא יצליח היצר להעביר מן הדרך – הרי זו טעות והיפך התורה, דגם שלמה המלך, החכם מכל אדם, אמר

"אני ארבה (נשים) ולא אסור (מן הדרך)" [סנהדרין כא, ב] (שהם לא יטו את לבבי), ונכשל, ומכ"ש סתם אדם.

אמרו רז"ל [סוכה כו, א] "פירצה קוראה לגנב". גם כשיש חומה - לא דלת או חלון, אלא חומה סתומה - ואדם חוטט באצבעו ובצפרניו ועושה פירצה קטנה, הרי פירצה זו "קוראת" לגנב [גזלן שלוקח בכח - אינו צריך לפירצה, רק גנב שהולך לגנוב רק בשעה שאין רואים אותו צריך לפירצה], בקול גדול: "בוא הנה וגנוב חפציי וקח אותם מרשות היחיד לרשות הרבים".

והא בהא תליא - ומשני הצדדים: כשנמצא גנב - יודעים בבירור שהיתה פירצה בחומה, כי אילו היתה החומה סתומה כדבעי, לא הי' לגנב שום דרך לבוא אל הביתה פנימה; ולאידך, כשישנה פירצה - ברור הדבר שיבוא גנב.

וכן הוא בעניינו: כאשר האדם עושה פירצה קלה בחומת היהדות, גם אם אינה אלא פירצה בהעדר הזהירות במנהג ישראל, הרי בזה גופא הוא "קורא לגנב", שמזמין את היצר שיוציא את כל עניניו לרשות הרבים, טורי דפרודא [ראה תניא ספ"ג. ובכ"מ], אפילו בדינים עיקריים.

מלבד חומרת הזהירות במנהגי ישראל, מחמת היותה פתח לעבור על ענינים חמורים יותר - הנה האמת היא שגם מנהג מצד עצמו חמור כמו ענינים חמורים שבתורה.

והענין בזה - שכל החילוקים שישנם בין מצוות למנהגים וכו', הם רק כפי שמצוות הן בסדר השתלשלות, אבל מצד הרצון שבמצוות, ובפרט מצד "בעל הרצון", הרי כולם בשוה, וגם מנהג ישראל יש לו אותה החומרה, מאחר שגם מקורו של המנהג הוא מ"בעל הרצון".

וכן בנוגע לענין הדביקות שנפעלת ע"י המצוות בין מקיים המצוה למצוה המצוות, וכמ"ש [ואתחנן ד, ד. וראה אבות דר"נ ספ"ד] "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום" - אין הבדל בין קלות וחמורות.

וע"ד שמצינו לענין פיקוח נפשות, דאע"פ שבכל התורה כולה ישנם חילוקי דינים בין ודאי, ספק, ספק ספיקא וכמה ספיקות, שבודאי הולכים תמיד לחומרא, בספק יש נפק"מ בין ספיקא דאורייתא לספיקא דרבנן, ואילו בספק ספיקא הולכים תמיד לקולא - הנה כל חילוקים הללו אינם קיימים

מילואים והשמטות (פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות) תתסג

בשעה שמדובר בפיקוח נפשות, שאז אפילו על כמה וכמה ספיקות מפקחין עליו את הגל בשבת [יומא פג, א ואילך].

ועד"ז הוא בענין "ואתם הדבקים גו' חיים" – שבוזה אין נפק"מ בין דין מפורש למנהג ישראל.

ויש להוסיף, שהצורך בההסברה ע"פ חסידות שאין הפרש בין מנהג לדין, הוא רק במקום שאין חילול השם, אבל במקום שיש חילול השם, הרי פשוט גם ע"פ נגלה שאין הפרש באיזה ענין מדובר.

כשיש למישהו מושפעים, שישנם יהודים, בני או בנות ישראל, שמביטים על הנהגתו ולומדים ממנה, הנה כאשר הוא משנה ממנהגו לגריעותא ח"ו – הרי זה חילול השם, שכן, מושפעיו אינם יודעים אם זהו דין או רק מנהג; הם יודעים רק שעד עתה התנהג באופן מסויים, ומהיום והלאה שינה את הנהגתו והתחיל להקל. ונמצא, שאצל המושפע הרואה את הנהגתו, נעשה תורת משה פלסתר ח"ו, והרי זה חילול השם.

ובמילא, למאי נפק"מ אם החילול השם נגרם על ידי קולא בדין מפורש או ע"י קולא במנהג ישראל, הרי זה אותו חילול השם, שהוא מהעבירות היותר חמורות.

אמנם, היצר הרע הוא אומן במלאכתו ("א קלוגינקער") – ובמילא בא בטענה: מה אני אשם בכך שיש יהודים המביטים עלי וחושבים אותי למשפיע? לא בחרתי בזה מעצמי, אלא שלחו אותי להיות משפיע, ובמילא – טוען היצר הרע – מדוע צריך אני לסבול מזה? ובכן:

לו יהא כדבריו שאינו רוצה בכך, הרי לאחר שפועל ממש ישנם יהודים המביטים עליו ולומדים מהנהגתו (הגם שזהו שלא ברצונו), נעשה הוא אחראי על החילול השם.

ונוסף על זה, ידוע הפתגם [ראה אגרות קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ב ע' תל] שאמר כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם זקני החסידים בפירוש הנוסח "על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון" – "מען האָט מיר גענייט און איך האָב

געוואָלט" (כפו אותי וגם רציתי בכך). וכן בנדו"ד: אמת הדבר ששלחו אותו להיות משפיע, אבל הי' זה גם מרצונו . . .

עוד טוען היצר הרע, שיתנהג ככה רק לזמן קצר, ואח"כ יתקן את הנהגתו.

הן אמת שאיתא בגמרא (יומא פה, ב במשנה) "האומר אחטא ואשוב כו' אין מספיקין בידו לעשות תשובה", אבל, הקב"ה זיכה אותו שלמד את ספר התניא, ויודע מ"ש שם [פכ"ה; אגה"ת פי"א] שאם "דחק ונכנס" מקבלין תשובתו . . .

ובכן: עליו לדעת שהענין ד"דחק ונכנס" הוא דבר קשה מאד, שהרי מצד למעלה "אין מספיקין בידו". החטא הוא וודאי, ואילו בנוגע לעשיית התשובה – מי יודע אם יהי' ביכולתו לעשות תשובה, שהרי לזה דרושה התעוררות רצון העצמי, שזוהי מדריגה בנפש שאף אחד אינו יודע מצבה האמיתי, וכידוע [ראה לקו"ת ויקרא הוספות נ, סע"ד; ועוד] שמטעם זה אמר אפילו ר' יוחנן בן זכאי "איני יודע באיזו דרך מוליכין אותי" [ברכות כח, ב].

עוד יכול היצר הרע לטעון, שמוכרח לשנות קצת ממנהגו כדי שיוכל להשפיע על הסביבה, ונמצא שעשייתו היא "לשם שמים"!

ובכן – משל למה הדבר דומה? לאיש חיל האומר שילך עם כלי זיינו רק בביתו, ובשעת שלום, כדי שירגיש יותר בטוח, אבל בשעת מלחמה, ילך ללא כלי זיין – משתי סיבות: א) זו תחבולה שלא יכיר האויב שהוא שייך לצד שכנגד, ב) יהי' נקל יותר להציל את עצמו בשעת הצורך.

מובן מאליו עד כמה זוהי שטות גדולה ומוחלטת.

– באסיפת הרבנים [ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ ח"א ע' תרי ואילך] אמר פעם אחד הרבנים: כששוחטים מים אזי מבדילים בין מים יפים למים רעים, אבל כשצריכים לכבות שריפה אין הבדל איזה מים הם. ענה לו כ"ק מו"ח אדמו"ר: זהו רק אם יודעים בבירור שהם מים, והספק הוא רק בנקיות המים; אבל כשיש ספק מעיקרא אם הם מים או נפט, אזי, לא זו בלבד שלא יכבה את השריפה, אלא להיפך, שעוד יגדיל את השריפה . . .

וכמו כן בענין הנ"ל, ששינוי מנהג לגריעותא אי אפשר שיסייע בהשפעה

מילואים והשמטות (פ"ח: מנהגי המקום ומנהג אבות) תתסה

טובה על הסביבה, ואדרבה, לא זו בלבד שלא יועיל, אלא אדרבה, ישפיע עליהם לרעה ח"ו.

וע"ד שמצינו [ראה כריתות ז, א; צפע"נ על הרמב"ם הל' יבום פ"ד ה"כ] לענין כפרת יוהכ"פ, שאפילו למ"ד עיצומו של יום הכיפורים מכפר בלי תשובה, מ"מ, אינו מכפר אכרת דיומא, כי אין קטיגור נעשה סניגור [ראה ברכות נט, א].

כיון שהיצר הוא "קלוגינקער", הנה סוף-סוף אי אפשר להתגבר עליו על ידי טענות ומענות, כי הוא יותר ערמומי ממנו, ומתחכם בכל מיני תחבולות וטענות שאי אפשר לבן אדם לעמוד עליהם.

והעצה היחידה היא – ע"ד שמצינו בגמרא [נדרים כה, א. וש"נ] לענין שבועה, שמשביעין אותו על דעת בית-דין, שאז אין מקום לערמומיות ותחבולות שהרי השבועה אינו לפי דעתו של הנשבע אלא לפי דעת בית-דין המשביע אותו.

ועד"ז בעניננו, שהעצה היעוצה להתגבר על היצר היא – למסור את עצמו בתוקף גדול לציית אל הוראות התורה, בלי שום טענה ומענה. והנה, כל האמור לעיל הוא לענין מנהגי ישראל בכלל.

אבל בנידון דידן – גידול זקן – בפרט, איתא במאמר מכ"ק אדמו"ר הצ"צ [יהל אור ע' תרכו ואילך] שבפסוק [תהלים עח, לח] "והוא רחום יכפר עון גו'", "יש י"ג תיבות כנגד י"ג מדות הרחמים, י"ג תיקוני דיקנא שמשם נמשך הכפרה . . ואפ"ל כי י"ג תיקוני דיקנא מהם נמשך והוא רחום כו' ולא ישחית כו' כנ"ל שהם י"ג תיקון הזקן, ע"כ הוזהרנו ולא תשחית את פאת זקנם, דאל"כ לא יומשך בחי' והוא רחום כו' ולא ישחית כו' . . י"ג תיקוני דעתיקא הם רחמים גדולים ע"כ מי שאינו מגלח זקנו כל עיקר ואינו נוגע עליו בברזל כלל מעורר י"ג תיקוני דיקנא דעתיקא".

זקן – בכלל – הוא צלם אלקים. ישנו צלם אלקים ברוחניות, וישנו צלם אלקים בגשמיות, וצלם אלקים בגשמיות הוא זקן. שלכן, אפילו לדעת המתירים להסיר את הזקן, הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם האלקים.

ונוסף על זה, הזקן הוא צינור להמשכת י"ג מדות הרחמים, שלזה זקוק כל אחד ואחד, כולל גם מי שעבר עבירה בשוגג, כידוע שגם שוגג צריך כפרה, כדאיתא גם בנגלה דתורה - בפירוש רש"י על מס' שבועות (ב, א ד"ה תולה).

- הטעם הפנימי על זה הוא כי האפשרות לעבור על חטא גם בשוגג היא רק מצד התגברות הנפש הבהמית [תניא אגה"ק סו"ס כח], והאדם אשם בהתגברות זו של נפשו הבהמית, וכנ"ל (סי"א) בענין "פירצה קוראה לגנב", וע"ד הפירוש הנ"ל ב"על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון", דמה שנאנס הוא רק משום שהי' רוצה בכך, ואם באמת לא הי' רוצה בכך, לא הי' קורה האונס -

וכיון שכל אחד זקוק לי"ג מדות הרחמים - צריך הוא ג"כ את י"ג תיקוני דיקנא (זקן), שעל ידם נמשכות י"ג מדות הרחמים.

- בשלמא אילו הי' מעמדו ומצבו בשלימות, שמקיים כל התורה כולה כדבעי, ובמילא יכול לתבוע מאת הקב"ה שיתן לו בני חיי ומזוני לפי שכך מגיע לו ע"פ דין [ראה ברכות יז, ב], אזי הי' מקום לחקור אם ההלכה כדעת המתירים או כדעת האוסרים; אבל מי שזקוק לי"ג מדות הרחמים, הנה גם אם ס"ל כדעת המתירים, הרי בלי י"ג תיקוני דיקנא חסירה לו המשכת י"ג מדות הרחמים!

ובכל זה ניתוסף הדגשה יתירה אצל אותם יהודים שזכו לכך שהרבי הכניס אותם תחת כנפיו והם שייכים לחסידות - שאצלם הפוסק האחרון הוא כ"ק אדמו"ר הצ"צ, שפסק להלכה [בשו"ת שלו חיו"ד סצ"ג] שהסרת הזקן הוא בכלל הלאו ד"לא ילבש גבר" [ראה לעיל ח"ב פ"ג], ולדעת הרמב"ם [ראה לעיל ח"א ערך "רמב"ם" ולעיל ח"ב פ"ד] הרי הן בכלל אביזריהו דעבודה זרה, מג' העבירות שחייבים למסור נפשו עליהן! (עכ"ל ס' תורת מנחם - התוועדויות שם).

עוד בענין גדר המנהגים בארה"ב

שם בסופו (ע' תפכ): ראה גם באג"מ אה"ע ח"א סנ"ט "במדינתנו דאמעריקא שנקבצו לכאן מכל המדינות וכל אחד נוהג כפי המקום שבא משם ולא נקבע בכאן איזה מנהג קבוע, ואין בזה משום לא תתגודדו מטעם דאיתא במג"א סי' תצג סק"ו בשם קצור פסקי הרא"ש ספ"א דיבמות דדבר התלוי במנהג המקומות שבמקום זה נהגו כך ובמקום זה נהגו כך אפילו נתקבצו בני

שני המקומות במקום אחד ועשה כל אחד כמנהג מקומו לית לן בה ע"ש . . אבל בדבר שמחולקים בינא כגון שאלו אוכלין חלב רינס ואלו אין אוכלין, אם נתקבצו למקום אחד צריכין לעשות מנהג שוה משום לא תתגודדו . . מחולקין בדין שלהנוהגין איסור סוברין דאסור לכו"ע והנוהגין היתר סוברין דמותר לכו"ע איכא לא תתגודדו אף בבאים משני מקומות".

וע"ע עד"ז בס' "יו"ט שני כהלכתו" (ירות"ו, תשמ"ח) ב"נספח" בסוף הספר ס"ה בשם הגרש"ז אויערבאך.

בענין מי שאביו מגדל זקן והוא מגלח אי יש בו משום ואל טוש תורת אמך

שם (עמ' תפב במכתבו של הגר"מ קליין): שוב נד' מכתבו זה בספרו שו"ת משנה הלכות ח"ט סקע"ד וע"ש "אם אביו . . הוא ממקומות שהחמירו בכלל על סיפור הזקן אפילו במספרים יש לעיין בדבר וכ"ש אם הוא מיוצאי חלציו של הנמשכין אחר הצמח צדק בענין איסור השחתת זקן דס"ל דאיכא איסור להשחית הזקן אפילו במספריים דאז הוא לכאורה בכלל מה שקבלו עליהם כאותה דעה צ"ע הרבה אי יש היתר להסתפר הזקן בכה"ג⁵⁰ .

"מנהג" גידול בלורית

50

וכדאי להזכיר סוף שו"ת משנה הלכות שם: "ודע דלמודעי אני צריך דבענין גילוח או גידול הזקן מפלפלין ורוצין לדעת אי זה מקרי שינוי מנהג וראיתי הרבה בחורים שמגדלים בלורית על ראשיהם וזה ודאי מנהג גדול הי' וגם נוגע באיסור שלא לגדל בלורית וגם יש משום הנחת תפילין ואין פוצה פה ומצפצף שיש בזה איסור גמור גם משום ואל טוש תורת אמך וז"פ וברור" עכ"ל שו"ת משנה הלכות שם.

ויש להעיר מספור אודות הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר, דכאשר הגיע אחרי המלחמה לארה"ב, בקשו ממנו ראשי ישיבת "תורה ודעת" שיואל למסור שיעור לפני תלמידי הישיבה. אחרי שסיים השיעור, נתבקש עוד לומר דברי חסידות ומוסר. וכשראה לפניו חלק מהבחורים שהיו מגודלי בלורית, דבר על כך שעל פי ההלכה צריך להוריד הבלורית כמנהג יהודים יראי שמים. והנה אחד מהתלמידים לא הי' נוח לו עם דברי מוסר אלו, והטיח כלפי הגה"ק מסאטמאר: "גם הרב אינו נוהג על פי הלכה, שהרי מתפלל לאחר זמן תפלה". והשיב לו הגה"ק מסאטמאר במתק שפתיו: "נכון, יתכן שגם אני איני נוהג ע"פ הלכה, אמנם בדברים שאני משנה מההלכה, אני עושה כן על פי מה שקיבלתי מרבותי הקדושים שנהגו כן מדורי דורות. אבל האם גם גידול הבלורית הוא על פי הוראת ומנהג רבותיכם הקדושים?" [ז"א, לא מתשוקה להוספה בקדושה וביראת שמים ולא מקולא ח"ו] (ס' ותורה יבקשו מפיהו עמ' 12). וגודל חומר הענין מוכן מדברי הגה"ק בעל "בני יששכר" בספרו "אזהרות מהרצ"א" אות י"ג: "כל המגדל בלוריות הוא אביזרייהו דע"ז אשר הוא ביהרג ואל יעבור, וכל המנהיג את בנו בדרך הזה גדול עונו מנשוא ועתיד ליתן את הדין".

בארוכה בענין גידול "בלורית" – ראה ס' "דא גזירת אורייתא" ("בו יבואר את גודל חומר האיסור

וע"ש שהמהרשד"ם יו"ד ס"מ הביא מחלוקת הפוסקים בזה וחיידש דדוקא בדבר שמן הדין הי' מותר לכו"ע אם נהגו בו איסור אפשר להתיר אם ישאל עליו אבל בדבר שנחלקו בו חכמים ונהגו במקום אחד כדברי האוסר אין לו היתר עולמית וכתב שהרא"ש מודה לזה גם מה שאמרו שיש היתר ע"י שאלה איננו אלא במה שאסרו בני מקום על עצמם בדבר חדש אבל מנהג אבותיהם א"א להתיר ורא"י מבני ביטון (פסחים שם) והפר"ח או"ח סתצ"ו בפרט השמיני חלק עליו והקרבן נתנאל על הרא"ש פסחים פ"ד ס"ג או"ח הקשה אפר"ח, עכת"ד שו"ת משנה הלכות שם. נוכח מבואר דאין התרה מועילה לבנים במה שנהגו אבותיהם להחמיר במהריק"ש ועוד, הו"ד בשד"ח מערכת מ"ם כללים כלל לו מד"ה כתב הרב מטה אשר והלאה, אבל יש חולקים, עי' בשו"ת מהרי"ק סקמ"ג; וכדברי הקרבן נתנאל פסחים שם העלה גם בשו"ת זרע אמת ח"א סס"ט].

ועי' פת"ש יו"ד סרי"ד סק"ה שהביא מתשובת זכרון יוסף חיו"ד סי"ד שהעלה דאין הבן מחוייב להתנהג בהנהגת אביו זולת מה שהתנהג גם הבן מאז שהגדיל שהרגילוהו אבותיו ללכת בדרכיהם ועל אופן זה מיידי נמי המחבר שכתב קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם דהיינו שכבר נהגו כן יושבי העיר וזרעם והוי כנדרו גם לזרעם ולהכי חייבים לעשות כתקנתן. וכן הדין בכל מנהג טוב שנוהגים האבות ומרגילים גם את בניהם להתנהג כן לאחר שגדלו, שנחשב כנדר גם לזרעם אחריהם. וראה עד"ז בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סרמ"ט.

וע"ע מכ"ז לקמן במילואים לח"ב פ"ח בדברי תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש.

של 'הבלורית' מהפוסקים ראשונים ואחרונים ותשובות מאת הרבנים הגאונים ומורי צדק של ארצנו הקדושה" – נוסח ה"שער") מאת הג"ר יהושע אלטר ווילדמאן (ירות", ה'תרצ"א); ס' עמודי ארזים (להג"ר ישעי' אשר זעליג מרגליות – ירות", ה'תרצ"ג) עמ' ה'; ועוד.

נראה גם בספר הזכרונות (הנ"ל ח"א עמ' קסו בערכו) בסוף הלכות פאות הראש: "וזכורני בבתי מדרשות שבהם נתגדלתי כך הי' המנהג של הפרנסים, היו באים בבית המדרש והמספריים בידיהם וכל שער היתר שלא כדין היו מגלחין אותו ולא הי' אב פוצה פה ומצפצף אלא רואה ושמוח כמשפט שארית ישראל". וראה גם לקמן במילואים לח"ב פ"ג ("עונשים") משו"ת משנה שכיר דע"י גידול הבלורית וכיו"ב מביא שנאת הגויים עלינו].

"ואמר מרן [החזון איש] ז"ל שכשנכנס אליו אדם . . שםגדל בלורית נהי' לו כ"כ לא טוב עד שעומד לו להקיא" (הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו ארחות יושר ס"ה). וראה בארוכה בקונט' "שלילת גידול בלורית: חומרא בעלמא או איסור על פי דין?" לכותב הטורים.

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"ט: העברת הזקן ע"י סם (סך נשא)

עוד הוכחות ומקורות לאסור הסרת הזקן ע"י סם

עוד ראיות ומקורות לאסור גילוח הזקן ע"י סם – ראה לעיל בהשמטה ל"מבוא" אות ה' הערה 44-43; לעיל במילואים לח"ב פ"ד ("חקות גוים"); לעיל במילואים לח"ב פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא"); לעיל במילואים לח"ב פ"ו ("מראית עין"); לעיל במילואים לח"ב פ"ז ("טעמי המצוה").

שם אות א (עמ' תפג ואילך): ראה שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פד, שגם הוא העלה שם מהא דנזיר, דבעלמא שפיר אמרינן דסם הוי מעשה ממש, ולא גרמא, עיי"ש.

שם: בכללות תוכן הפרק (ובפרט המבואר בעמ' תצב-תצג בהערה 22) יש להעיר מפ'י הרא"ש לנזיר סא, א וז"ל: "תרי גוויי נשא [סם] נינהו יש שאם סך נשא תו לא הדר רבו [השער]. ויש נשא שהשער צומח אחר כך". ולפי"ז יש לדון בדברי הריטב"א מכות הנ"ל שכתב דע"י סם לא הוי גילוח – דאינו ברור לאיזה מין סם נתכוון. וא"כ יש לפקפק בהמצדדים להקל בדין הסם ע"פ דבריו (נוסף על המבואר בהערה הנ"ל). וראה ס' "מחנה ישראל" (לבעל החפץ חיים) ח"ב פ"ג: "הזאלב [סם] הידוע שמטבעו לשרוף את השער באותו מקום שלא יצא עוד . . לא יעבור כלל על הלאו דגילוח".

שם אות ג (עמ' תצו-תצז): יש להוסיף המובא לעיל בהשמטה לח"ב פ"ד מס' "תל תלפיות", בענין איסור הסרת הזקן בסם משום איסורי חקות גויים. שם: ראה עוד לעיל במילואים לערך "חתם סופר".

שיטת הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, מרא דארעא דישראל

בדין הסרת הזקן ע"י משחה ("סם")

"רבינו הי' מן המעוררים להמנע מלהשחית את הזקן, אפילו בסם" (ס')

בטוב ירושלים לרב"צ יאדלר עמ' נב - הו"ד בס' תורת חיים - הנהגות ופסקים רבי יוסף חיים זוננפלד וצללה"ה, הנהגות ופסקים אות ו', עמוד 200. וע"ש בהערת המהדור, שיש מן הפוסקים שכתבו דשייך הלאו "ובחוקותיהם לא תלכו" בהעברת הזקן, ולפי הכרעה זו אין הבדל בין תער לבין מספרים כעין תער או סם, דאותו תיקון להדמות אל אומות העולם שייך בהעברת הזקן ע"י כל המכשירים בשוה. ויש שכתבו שהוא משום חשד ומראית עין וא"כ י"ל דה"ה בסם יש חשש של מראית עין. ויש שכתבו שבהעברת הזקן ע"י סם עובר על אזהרת לא ילבש גבר שמלת אשה וכ"כ האברבנאל פרשת קדושים והשבולי הלקט חלק שני סימן מא וע"ע שו"ת צפנת פענח ח"ד סימן רנ"ח, עכת"ד).

עוד מדברי מרן החזו"א בענין הסרת הזקן ע"י "סם"

עוד בשיטת מרן החזו"א בענין הסרת הזקן ע"י "סם", ראה לקמן "הוספה ו" מ"ש הגר"ח קניבסקי. ובספר תולדות החזו"א "מעשה איש" ח"ד עמ' קנג: "מספר רי"מ שליט"א: פעם ישבתי אצל רבינו [החזו"א], והגיעו שני בחורים לשאול בעצתו... המשיך רבינו ואמר: הם שאלו אם מותר לגלח ב"סם? ואמרת להם: ב"סם? מלקות לא מגיע. מכות מרדות גם לא אבל מכות [פאטש] צריך לתת!"

שם: ראה לקמן במילואים לח"ב פט"ו דאין לבן לשמוע לאביו שצוהו להסיר זקנו ע"י סם.

שיטת מרן הגראי"ל שטיינמן בענין הסרת הזקן ע"י סם

"ואפילו לגלח עם משחה אין ראוי מפני מראית העין, שנראה שגילח עם מכונה" (בשם מרן הגראי"ל שטיינמן ע"י החברותא שלו, הרב משה יהודה שניידר, במכ"ע כיכר השבת, כ"ה שבט תשע"ו). "וגם אם מגלח עם משחה זה לא חלק, היות ויש אומרים שיש בזה משום: 'לא ילבש' (דברים כב, ה)" (פרי חיים ממרן הרב שטיינמן, שופר ארגון להפצת יהדות, צוות שופר גנוזי המלך, כו תמוז תשע"ב).

כמה מהמסירים זקנם ע"י סם - עוברים על איסור הקפת הראש

העיר בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סרס"ד שהמגלחים בסם עליהם עדיין ליהזר מחשש איסור חמור דהקפת פאת הראש, דגבי איסור הקפת פאת

מילואים והשמטות (פ"ט: העברת הזקן ע"י סם (סך נשא)) תתצא

הראש מפורש בתוס' ישנים מכות בשם ריב"א ובתוס' בנזיר (והביאו בשו"ת רע"ק החדשות) שאפילו שמותר במספריים מ"מ אסור במלקט ורהיטני, שבפאת הראש לא נאמר בו גילוח אלא לא תקיפו, ואין חילוק אם עשה זאת בדרך גילוח או לא, אלא כל שהקיף את פאת הראש עובר בלאו, וא"כ ה"ה כשמקיף פאת הראש בסם שעובר בזה על הלאו.

עוד העיר בשו"ת תשובות ונהגות שם, דהנה נחלקו הפוסקים מהו מקום הפאות שאסור מדינא, דיש ראשונים (רמב"ם, טור בשם רש"י, ועוד) הסוברים שבליטת לחי העליון (היינו במקום שמרגישים בליטת עצם, בערך מול נקב האוזן) הוא בכלל פאת הזקן, וממנו ולמעלה הוא בכלל פאת הראש. אבל דעת הריב"ן (בפירו' למכות המיוחס לרש"י) שרק מבליטת לחי התחתון שהוא מתחת לפה (ומקום בליטתו הוא תחת האוזן, בחוד שבקצה העצם הנוטה לצד אחורי האוזן) הוא פאת הזקן, אבל עד הלחי התחתון הוא בכלל פאת הראש. ובשו"ע (יו"ד סי' קפ"א ס"ט) פסק להחמיר כדעת הריב"ן וז"ל 'שיעור הפאה מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן מקום שלחי התחתון יוצא ומתפרד שם וכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד'. וכן פסקו האחרונים (לבוש, חכמ"א ועוד). ועיין בשו"ת "אמרי יושר" שפי' באופן אחר בדעת הריב"ן, ולכן מסיק להלכה דלא כהשו"ע והאחרונים, ולדעתו שיעור פאת הראש הוא עד תחילת החלק הרך שתחת לאוזן. ולמעשה המנהג הי' אצל בני הישיבות לגלח עד לחי העליון, אבל בסם שאסור בהקפת הראש לכו"ע וכמ"ש, ראוי לאסור לגלח בסם עד לחי התחתון דוקא. ולפי זה המסיר זקנו ע"י סם עלול לכמה פוסקים ליכשל בהקפת פאת הראש.

שיטת שו"ת מגדל צופים בדין הסרת הזקן ע"י סם

ראה שו"ת מגדל צופים ח"א חיו"ד סי' ל"ג בדברי סיכום: "כמה וכמה פוסקים סוברים גם מדינא שאסור לגלח הזקן במשחה משום לא ילבש גבר שמלת אשה וגם משום גילוח שיש בו השחתה", ע"ש.

מילואים והשממות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פ"י: העברת הזקן שלא במקום הפאות

אות א (עמ' תצט ואילך)

העירני א' מידידי משו"ת בנין ציון סו"ס קפ: "צל"ע דלענין פאת הזקן לא הוזכר בפוסקים שיעור כלל ומדבריהם נראה דאם מניח חוט של שער בלבד לא נקרא משחית פאת זקן שכן כתב הטור בשם הרא"ש וירא שמים יצא ידי כולם ולא יעביר תער על כל זקנו כלל ולא כאותן שמניחין חוט כל שהוא על הפאות כי לפעמים אין מכוונין על הפאות עכ"ל וכן כתב הב"י בשם הסמ"ק וכ"כ ג"כ רבינו יונה באגרת תשובה וזה תימא דהרי מסוגיא זו דנזיר מוכח דאפילו במניח מיעוט הפאה שודאי הוא יותר מחוט כל שהוא ג"כ נקרא משחית פאת זקן וחייב דרובו ככולו וצ"ע אכן בלא"ה כבר כתב הרא"ש כנ"ל ירא שמים לא יעביר תער על זקנו גם במניח חוט ויפלוס דרכו במאזני צדק ומשפט".

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"א: גילוח השפם

עוד מקורות בדין היתר קציצת שערות השפם המעכבים אכילה ושתי'

ב"מדרש הגדול" (לרבינו דוד אלעזני) עה"כ כתוב כעין לשון הרמב"ם בנדון: "אבל שעל השפה שלמעלה ושלמטה מותר, וכבר נהגו כל ישראל שלא להעבירו אלא לגלח קצתו כדי שלא יעכב אכילה ושתי'".

וכן בספר "צדה לדרך" (לרבינו מנחם ן' זרח תלמיד רבינו יהודה בן הרא"ש ועוד) מאמר שני כלל רביעי פרק שמיני: השפם מותר להעבירו בתער . . ואף על פי שהוא מותר, לא נהגו אלא לגלח קצתו שלא יכניסו לתוך פיו".

בירור שיעור שער השפם המותר בקציצה במספריים

לעיל בפנים (ח"ב פי"א) מובא מכמה מקורות היתר (או גם חיוב) לחתוך במספריים (ולא בתער) השער שעל השפה המעכבת האכילה ושתי' [וכן מבואר בגמ' וראשונים במס' מועד קטן יח, א אף לענין אבל ולכל אדם בחול המועד וכ"כ הפוסקים לענין אבל (שו"ע יו"ד סש"צ ס"א; וראה שעה"צ למשנ"ב סתקנ"א סק"צ לענין אפי' תוך שבעה) ולענין חול המועד (שו"ע או"ח סתקל"א ס"ח) ולענין בין המצרים (ראה שו"ע או"ח סתקנ"א סי"ג) ולענין ספירת העומר (ראה נטעי גבריא חגה"פ ח"ג פמ"ט ס"ג במכ"ש מדין בין המצרים)].

ויש לעיין מהו השיעור שער המותר בקציצה במספריים, דמלשון "שלא יעכב האכילה והשתי'..." (לשון הרמב"ם הנ"ל וכ"ה בכמה מקורות הנ"ל בפנים) משמע דאין היתר אלא לחתוך השער המעכב האכילה ולא יותר. ואפילו ע"פ לשון הזוהר והמקובלים (לעיל בפנים שם אות ה') כדי שיהא הפה פנוי – אולי י"ל דאין הפי' שלא יהיו שערות (אפילו) במקום האודם של השפתיים, שהרי גם בכתבי האריז"ל ושאר המקובלים הנ"ל בפנים מבואר

הלשון (הנהגה למעשה) שיש לקצוץ (רק) שערות "המעכב את האכילה" (ולא יותר). ועצ"ע.

משום חשש בשר וחלב

שם אות ד' (חשש בשר בחלב): ראה גם סידור ישועות ישראל (סוף פרשת אמור) דאם השפה ארוכה אזי כשאוכל בשר ורוטב נשרה בו ואח"כ כשאוכל חלב נשרה בתוכו כנראה בחוש.

טעם ע"פ קבלה

שם אות ה' (ע"פ קבלה): ראה סידור ישועות ישראל שם שמדמה ענין השפם למש"כ בזוהר דיש קפידה שלא יהיו מכוסין תרעין דשמיצה. ובס' מקור חיים (סו"ס צ"ה): "וקבלתי ממורי נ"ע שצריך לבער השער מעל השפתיים בשעת תפלה כמו שאמרו בתיקונים ובאידרא האזינו לענין השער שמעל להאזנים".

ספק בענין תספורת השפם למעשה בפועל

"... ולשאלתו בענין תספורת [בשפה העליונה שמעכב האכילה] וכו', - הנה כיון שלא שמעתי בזה הוראה מפורשת, יש צדדים לכאן ולכאן, ולכן יברר מנהג אנ"ש בזה, אצל רבני אנ"ש היודעים הנהגה בפועל מחסידים הזקנים, והרי מעשה רב. . . " (לקו"ש חל"ב עמ' 250 ; אג"ק חיי"ט עמ' תכב)⁵¹.

51. אכן מצינו שכן היו מגדולי הרבנים שהקיפו שלא לחתוך כלל שערות השפם (אפי' במצב סכנת נפשות) - ראה קונטרס "פני משה" (תולדות הגה"ק רבי משה פרידמן זצוק"ל הי"ד - האדמו"ר מבויאן-קראקא), נדפס בסוף ספרו שו"ת דעת משה [ירות"ו, ה'תשמ"ד] עמ' רמ"ב): "בינתיים מסיבות שלא התבררו, שינה רבנו את החלטתו הראשונה והחליט בכל זאת ללכת למקום הריכוז. בעקבות זאת החליטו כך גם כמה יהודים אחרים. כיון ששמע על כך, מיהר ר"י מרכוס למקום המחבוא שרבנו כבר הספיק להגיע אליו. הוא מצא אותו עומד לידי המדריגות. המעמד היה קודר ומדכא. רבנו היה לבוש בגדים רגילים ולא בבגדי-השיראין שהיה רגיל בהם. עמדו שם גם ר' פנחס חודרוב ובנו. שוב עברה על הנוכחים חויה מדכאת ביותר. מאז נאלץ רבנו לבקש לגלח את זקנו מפני הסכנה, היה ר"י מרכוס מגלח אותו מדי יום שישו בסם. הואיל ונאלץ לעשות כן, עשה זאת רבנו לענין של ערב-שבת. לפנות-בוקר גם הקפיד ללכת למקוה. בשפם לא נגע אף פעם והוא נשאר בשלימות. והנה, לפני שעמד לצאת למקום-הריכוז, חשש מאימת הקלגסים וביקש את ר"י מרכוס כי יגזור לו במספרים את שפמו. אבל משהו פנימי קומם את מרכוס ולא נתן לו לנגוע בשפמו של רבנו שמעולם לא נגעה בו יד אדם. זו פעם ראשונה שלא יכל למלא אחר הוראתו של רבנו. אז לקח ר' פנחס חודרוב, שהיה תלמיד-חכם דגול ושימש את רבנו, את המספרים וניסה לגזור את השפם, והנה ידו וכל גופו החלו לרעוד, המספרים נשטטו מידי ופרץ בבכי מר. גם רבנו היה נרגש ביותר ודמעות ניקו בעיניו. וכך נפרדו מהם. רבנו, הרבנית ומרת מרכוס הלכו למקום-הריכוז, הסמוך למקום עבודתם במיתפרה, ואילו מרכוס חזר משם למקומו שלו, מן העבר השני של הרחוב".

מילואים והשמטות (פי"ב: תלישה וסירוק של שער הזקן) תתעה

מילואים והשמטות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ב: תלישה וסירוק (ונגיעה) של שער הזקן

שם אות א'
בירור שיטת האריז"ל

שיטת האריז"ל בענין תלישת שער הזקן מבואר בארוכה לקמן, "הוספה ה".

עוד בענין אי-נגיעה בשער הזקן

שו"ר בילקוט "מעם לועז" יתרו להגאון רבי יעקב כולי – המגי' והמסדר של המשנה למלך) כ, ז (אות לא): "ובכלל האיסור, שלא להושיט היד לזקן, שזו שבועה ממש כאילו נשבע בס"ת". [נראה לעיל ערך "חפץ חיים" (עמ' רסה מס' 6); ועוד].

שם: עוד בזה ראה לעיל בהשמטה לח"א ערך "הנצי"ב מוואלאזין".

קליעות בשער הזקן לענין חציצה בטבילה

שם: לענין חציצה בטבילה (בטב"ע ועכ"פ בטבילת עיוה"כ) להמחמירים בסריקת הזקן ונעשה עי"ז קליעות בשער הזקן – ראה ס' "מי הדעת" (ירות"ו, תשל"ה – להרא"מ ברייטשטיין, מח"ס "סדר הפרשיות" ע"ד תפלין דר"ת וש"ס) עמ' קיג. ושם מובא דברי האשל אברהם (מהדו"ת סי' פ"ח) דלנוהגין כחומרת האריז"ל אין לחוש בקליעות הנעשים בשערות משום חציצה, כיון דלגבייהו אין קפידא.

עוד בענין חפיפת שער הזקן

שם: במנהגי השנה בסו"ס משמרת שלום (להגה"ק מקאדינאור) אות כט (בדפוסים האחרונים):

"הי' חופף ראשו ולא זקנו ומעולם לא חפף שער זקנו".

עוד בענין סריקת הזקן (המשך)

שם: "רבים היו היהודים שנהגו לפי רוח הקבלה ומעולם לא עלה מסרק על זקניהם" (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 178).

הנהגת הגאון רבי יונתן אייבשיץ בנוגע סריקת הזקן

בס' מקוה ישראל (נאסויד, עמ' סח) הביא מה שסיפר הגה"ק מנאסויד בשם הרה"ק משינאווא: "פעם אחת א"ל שרבינו הרב ר' יונתן זצלה"ה מעולם לא סרק את פאות זקנו מפני חשש שלא יתלוש שער אחד, רק מחשש ערבוביא וליכלוך הי' כפעם בפעם מעביר הדיקנא קדישא שלו בספל אחד חלב ובזה הי' מעביר הכללך מהדיקנא קדישא".

הנהגת רבי עקיבא איגר בסריקת הזקן

כ"כ גם בס' הררים התלויים בשערה (חלק פירות הנושרים ס"ב - בנוגע פאת הראש): "ומתאמרא דהגרעק"א עמד בדבריו לא סירק בכל ימיו את שערו"ו".

הנהגת רבי אלימלך מליזענסק בסריקת הזקן

"וידוע מהרה"ק רבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע שהי' לו קאלטענס בשערות זקנו שמעולם לא סרק אותם" (ס' הררים התלויים בשערה שם).

שיטת החות יאיר בסריקת הזקן: בכל ע"ש צריך לסרוק זקנו

בס' מקור חיים לחות יאיר (או"ח סי' רס) כתב דכמו שצריך לפנות קורי עכביש מהבית בערב שבת כמו כן צריך לסרוק פיאות ראשו וזקנו.

הכיר על א' שהוא מל"ו הצדיקים - לפי מה שסידר זקנו

בזמירות עטרת יהושע ((מנהגי הגה"צ רבי משה ארי' פריינד זצ"ל גאב"ד ירושלים, סדר יום הששי, צדיק מה פעל אות כט) "סיפר [הגה"צ רמ"א זצ"ל] בשם הרה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא זיע"א שהכיר על אחד שהוא מל"ו הצדיקים שבדור, לפי מה שתקן וסידר את זקנו אחרי הטבילה במקוה. וגם רבינו [רמ"א] זיע"א הי' רגיל אחרי הטבילה לסדר במסרק פאות ראשו וזקנו. גופא דעובדא הכי הוי - כאשר חזר הרה"ק משינאווא זיע"א מארץ הקודש, נכנס אלא אביו מרן הרה"ק מצאנו זיע"א, ושאלו אביו מה ראית בארץ ישראל, והשיבו שראה אחד מל"ו הצדיקים שבדור. שאלו אביו האך הכרת עליו שהוא מל"ו הצדיקים, וענהו הרה"ק משינאווא שכאשר תיקן האיש את זקנו במקוה, הכיר עליו שהוא אחד מל"ו הצדיקים" (כפי שהו"ד בס' מבאר השבת על מנהגי יום ערש"ק (ברוקלין, תשס"ה) פ"כ אות יז הערה כד).

מילואים והשמטות (פי"ב: תלישה וסירוק של שער הזקן) תתעז

הנהגת הרה"ק מנאסויד בענין סריקת הזקן

בס' זמירת עטרת יהושע (שם) כתב שגם סיפר שהרה"ק מנאסויד הי' רגיל לסרוק פאת ראשו וזקנו טרם הטבילה במקוה כדי לצאת מחשש חציצה.

סרק זקנו לכבוד שבת קודש

בס' נועם שיח (סקאלא, עמ' קצח): "הי' נוהג [רבי צבי אביגדור מנאפקאר זצ"ל] שלא סרק את זקנו במסרק מחשש שמא יתלוש השער, ובכך במשך הזמן נעשה זקנו קאלטענעס [קליעות], והרה"ק מקאמארנא אמר שפעם בשבוע בערב שבת קודש יסרק זקנו לכבוד שבת ק" (כפי שהו"ד בס' מבאר השבת שם).

עוד בענין סריקת הזקן לכבוד ש"ק

"יש נוהגים לסרוק השערות והזקן בער"ש לכבוד ש"ק. ומנהג חסידים ואנשי מעשה שלא לסרוק הזקן, רק יפריד השערות בנחת" (ס' נטעי גבריאלי הל' שבת ח"א פל"ז אות י')

הנהגת הגה"ק רבי שלום דובער מליובאוויטש בענין אי סריקת הזקן

"אדמו"ר [הגה"ק רבי שלום דובער מליובאוויטש] נ"ע לא הי' סורק זקנו במסרק, כי אם שורהו במים" (תורת מנחם – רשימת היומן, עמ' ריג).

שיטת הגה"ק מבעלזא [ולובלין] בענין סריקת הזקן

ראה קובץ אור הצפון חכ"א עמ' כד שהרה"ק מהר"א מבעלזא סיפר פעם שאביו הרה"ק מרי"ד הי' סורק זקנו אחר הטבילה. וכן מובא שם מכתבי מהר"ם מבילגורייא, שאביו אמר שהרה"ק מלובלין לא נגע בדיקנא קדישא ולא סרק זקנו, אמנם בבעלזא נהגו לסרוק את הזקן, ע"כ (הו"ד בס' נטעי גבריאלי הל' שבת ח"א פל"ז אות י' הערה יח).

[וע"ד שיטת הרה"ק מלובלין, יש לעיין ע"פ מ"ש בס' נפלאות הרבי (לובלין, אות לה) שבלובלין הי' איש אחד אשר התנהג לקנות הרבה מסרקות, ובכל יום ו' עש"ק כאשר הלך לבית המרחץ לקח עמו המסרקות ונתן לכאו"א מסרק לסרוק ראשו, וכששמע הרה"ק אדמו"ר מלובלין את המעשה והנהגת

האיש הנ"ל שיבחו מאוד ואמר הלואי יהי חלקי עמו במצוה הגדולה הזאת, ע"כ. וקשה לומר שכוונתו הי' סריקת שערות ראשו גדולות שהרי מצוה לגלחן בעש"ק (שו"ע או"ח סר"ס ס"א)

הנהגת הגאון ה"סטייפלער" בענין אי סריקת הזקן

בספר "ארחות רבנו" הגאון ה"סטייפלער" (בני ברק, ה'תנש"א) עמ' ר-רא (אות יח) העיד תלמידו המובהק נאמן ביתו (הגר"א הלוי הורביץ):

"מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי שבצעירותו סרק את זקנו, רק בזקנותו שערוותיו נושרות מאד ובכל פעם שסורק נתלשים הרבה שערות ולכן לא מסרק אותן רק כשהשערות נקשרים ונכרכים זה בזה הוא מתירם עם היד, אח"כ מתוך הדברים שדברנו אודות זה ניכר שהסבה שמו"ר לא מסרק זה בגלל שיטת המקובלים, ומה שאמר לי כנ"ל רק להסתיר דרכיו, וכן ראיתיו שהי' גונז שערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים ע"י.

[וראה עוד בענין גניזת שערות הזקן ב"שמות" - לקמן במילואים לסוף הפרק].

סריקת הזקן במסרק המתאים

"מובן שהאמור לעיל [בענין חיוב גידול הזקן] אינו שייך לסריקת הזקן במסרק המתאים וכפי שיבארם רב בשכונתם" (אג"ק - לויבאוויטש - חלק כג עמ' תיח).

שיטת ה"בבא סאלי" בסריקת שער הזקן

"מרגלא בפומי", שמי שיקבל על עצמו שלא לנגוע בזקנו, ואף לא לסרקו, ע"מ שלא לתלוש אף שיערה, מובטח לו שחצי מעוונותיו ימחלו לו. רבים מחסידיו ששמעו זאת מפי קדשו הניחו את זקנם לצמות, בלי לנגוע בו כלל" (ס' מאור ישראל - תולדות ה"בבא סאלי", עמ' 89).

סירוק הזקן יש בה משום זה אלי ואנוהו

"שמעתי מפי קדוש חמי בעל הקדושת יו"ט, דסריקת הזקן והפיאות הוא בכלל זה אלי ואנוהו" (עין חנוך בהגותיו על שו"ע יו"ד סקפ"א ס"ט).

מילואים והשמטות (פי"ב: תלישה וסירוק של שער הזקן) תתעט

בגנות סריקת הזקן מצד כללות ענין סלסול שערות

"דורות הבאים....אותם ראה משה רבינו, ורצה לפעול גם בהם ש'תרום קרנם' ישנם כאלו שלא מבינים...להקפיד שזקנו יהי' מסורק, ושהעניבה תהי' במקומה.... הוא נמצא ב'בוץ' של אמעריקא, 'אין דעם אמעריקאנער בלאטע'...)אומר משה רבינו להקב"ה: 'רבונו של עולם, במה תרום קרן ישראל' שבדור זה? ! - וכי זוהי תכלית הכוונה ד'דירה בתחתונים', שישבו בברוקלין שבאמעריקא, 'גן עדן' שבעולם הזה, יטפחו את זקנם, ויקפידו על מקומה המדוייק של העניבה? !..." (תורת מנחם חלק מ"ב עמ' 289-291 משיחת ש"פ תשא ה'תשכ"ה)

שם אות ה: סגולות

(עמ' תקב)

**קולות בענין אחיזת שער הזקן משום סגולות
עוד בענין אחיזת הזקן ע"י ילדים קטנים**

דיקנא קדישא סגולה להמשכת רחמים

"פתגם קצר, מעט הכמות ורב האיכות, שמעתי ממקור נאמן, אשר הקדוש ונורא, הרב צבי בנו של הבעש"ט הקדוש זצ"ל אמר, כי איתא בכתבי האר"י הקדוש זצ"ל, אשר אמירת הי"ג מידות, שהוא י"ג תיקוני דיקנא קדישא, הוא מסוגל להמשכת הרחמים ממקור הרחמים. ואמר הקדוש הרב צבי, שהוא ראה זאת בעצמו, בבחינת "ומבשרי אחזה אלוקי" (איוב יט, כו). יען שאביו הבעש"ט הקדוש, בעת שהי' מתבודד ביערות והתענה כל השבוע משבת לשבת משך זמן רב, ובלייל שבת-קודש, כשבתו בביתו לסעוד סעודת ליל שבת-קודש, התדבק את עצמו בדבקות עצום ונורא, עד אשר כמעט לא אכל מאומה. והרבנית אשת הבעש"ט קראה אותו ולא יכלה להמשיך אותו למטה. ופעם הושיבה את בנו הרב צבי על חיק אביו הק', בעת שהי' ילד, והתחיל הרב צבי למשמש בשערות זקנו, דיקנא קדישא של רבינו אביו הקדוש, כדרכו של ילד, ובזה המשיך אותו למטה והתחיל לאכול. ובזה אמר הרב צבי: אכן נודע לי אשר ע"י תיקוני דיקנא יוכלו להמשיך ממעלה למטה, והכל הוא בבחי' ה' צילך (תהלים קכא, ה), בבחי' ועל דמות הכסא דמות וגו' (יחזקאל ו, כא), והמאמר הלז הוא נשגב ונורא" [שו"ת "דעת משה" להגה"ק רבי משה פרידמן זצוק"ל הי"ד, האדמו"ר מבויאן-קראקא, - הוצאת בויאן, תשמ"ג - עמ' קעו בתורה לז' טבת ועד"ז בשו"ת דעת משה איגרות קודש (הוצאת סאדיגורא, תשמ"ד) עמ' ר' איגרת ה' בכת"ק הרה"ק רבי משה'ניו מבויאן זצ"ל (הו"ד בקובץ היכל הבעש"ט - תשרי, תשס"ז - עמ' קמא, במאמרו של הרב שלמה אבי"ש)].

אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד (והמשכת חכמת התורה עי"ז)

שם מספר 1 (ושם נספח ב): זה לשון הגה"ק בעל "בני יששכר" בספרו "אגרא דפרקא" אות שלו הנזכר לעיל שם - בשלימות:

מילואים והשמטות (פי"ב: תלישה וסירוק של שער הזקן) תתפא

"מנהג ישראל, אדם כשעוסק בתורה ומתקשה באיזה דבר הוא מסלסל ומהפך בזקנו וממשמש בו, והלא דבר הוא, ונ"ל, דהנה הזקן מרמז ל"ג מדות של רחמים, וידוע ד"ג מדות שהתורה נדרשת מכוונים נגד י"ג מדות של רחמים, וכאשר האדם אינו מבין איזו דבר אינו יכול להגיע לאיזה מדה שהדבר הזה נדרש בו, והנה ממשמש בזקנו ובאתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא ומתעוררים י"ג מדות של רחמים ומשפיעים ל"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, ומשפיעים אל האדם, ואז מתגלה לו הדבר הנעלה מאתו. נ"ל".

עוד בענין אחיזת שערות הזקן בעת הלימוד

וכ"כ עד"ז הגה"ק בעל "בני יששכר" גם בספרו "והי' ברכה" על מסכת ברכות (פרעמישלא, תרלה) פ"א מ"ה ד"ה הרי אני כבן שבעים שנה (עמ' מב), וז"ל:

"ואחר שהודעתך כ"ז, הנה תראה ותתפלא אשר הוא לטבע קיים בישראל כאשר האיש הישראלי יהי' לו איזה ספק ומקום עיון בהלכה בתורה. . . הנה בטבעו הוא אשר יושיט ידו אל זקנו ויכלכלהו ויניעהו מצד אל צד, ולכאורה לא נדע מאין נמצא הטבע הקיים הזה. אך [הענין] הוא דהנה כל מפתחות התורה הוא ב"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, והנה כאשר האדם יס[ת]פק באיזה דבר מעניני התורה הוא מחמת שלא נודע מאין נלמד הדבר הזה בתורה ומאיזה מדה הוא נדרש, משא"כ לכשיתוודע לו מאיזה מדה הוא נדרש ידע הכל. ע"כ. והנה כתיב י"י צל"ך ודרשו חז"ל מה הצל הזה אם אתה שוחק הוא שוחק וכו' שהצל עושה תנועת האדם כך כביכול י"י צלך כפי הפעולה שאתה עושה כן תתעורר למעלה, וע"כ תתבונן שהוא לטבע בישראל בעת אשר יעיין האיש הישראלי באיזה מושכל ויספק לו הענין הנה יניע הזקן בעת עיונו י"ג ת"ד ועי"ז הנה י"י צלך יתנענעו הי"ג מדות של רחמים, ועי"ז יתעוררו אל האדם הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ויתוודע לו מאין מקום מוצא הלימוד הזה בתורה".

וראה עוד עד"ז לעיל במילואים לח"א, ערך "זוהר".

שם מספר 4

סיפור אודות הגה"ק רבי שלמה מקארלין

עד"ז מסופר גם אודות הגה"ק מאלכסנדר בס' אורות רבותינו עמ' כ (נעתק לעיל בסוף מילואים לח"ב פ"ז).

עוד בענין סגולות: גידול הזקן - סגולה לזרע של קיימא

שו"מ עד"ז גם בשם הגה"ק מהר"ש מבעלז: "פעם בא יהודי מודרני (א' דייטש') למרן מהר"ש זי"ע וביקש שיוושע בזרע של קיימא (זש"ק). אמר לו מרן ז"ל: 'קינדער האָבן ליב צו שפילן מיט'ן טאַטן'ס באָרד. לאַז וואַקסן אַ באָרד וועסטו געהאַלפן ווערן מיט קינדער' [=ילדים אוהבים לשחק עם זקנו של האבא, תגדל זקן ותיוושע בילדים]" (רשימת הגאון רבי חנוך דוב פאדווא, בעל שו"ת חשב האפוד, בקובץ היכל הבעש"ט, תמוז תשס"ח, עמ' קטו).

עוד בענין גידול הזקן כסגולה לזרע של קיימא

מובא בס' שְמוֹת בארץ (בדיני ועניני שמות אנשים ונשים במשנתו של מרן הגאון רבי חיים קניבסקי) אות יא: "סגולה לזש"ק - יקפיד על טבילת עזרא תדיר. וכמו כן גידול הזקן סגולה היא לזש"ק - כמדומה שהביאו משמו של הבן איש חי (שאמר שילד צריך שיהא לאביו זקן שיוכל למשוך בו)". ובהערת המהדיר שם הביא מס' "בן יהוידע" להבן איש חי (שבת קנב, א) שכתב: "והנזהר בזקן, מאיר לו שם שקי. . וכיון שהאיר בהם שם שקי זוכה לבנים". וראה גם בס' מעשה איש (ח"ד עמ' קפז), שהחזון איש הוכיח לאברך צעיר שהי' מגלח זקנו, בתוכחה אבהית ובעקיפין, בהא לישנא: "ילדים קטנים אוהבים לסחוב בזקן של האבא!"

נספח א:
קפול שערות הזקן
(עמוד תקב"ב)

עוד בשיטת הגה"ק מהורש"ב מליובאוויטש בענין קיפול הזקן
עוד בשיטת הגה"ק האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש בנדון: "התמים ר' זלמן [אלטשולער, שו"ב בקוטאיש] הי' לו זקן אדום ומגודל, רק שהי' כופפה כנהוג כעת, כשנכנס ליחידות לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב מליובאוויטש] נבג"מ אמר לו שלא יעשה כן. למחר (לאחר היחידות) בא לחצר בזקנו המגודל ולא הכירוהו במבט ראשון" (ס' זכרון לבני ישראל [זכרונותיו של הרה"ג הרה"ח ר' ישראל ע"ה דזייקאבסאן במשך השנים תרס"ז-תרצ"ט] נ"י. ה'תשנ"ו, עמ' לו).

וראה גם ס' שיחות קודש (אחרון של פסח תשי"ח סל"ה בהנחה בלתי מוגה):
"ע"ד שדיבר פעם כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בענין פאָרקאַטשען די באָרד, אשר אף שאין בזה איסור, אבל החסרון בזה הוא, שמודד את הנהגותיו שיתאימו להנחות העולם"⁵²

שיטת הגה"ק "הבבא סאלי" בענין קיפול שערות הזקן
הי' לו משמש, לאדמו"ר [ה"באבא סאלי"], ששהה בביתו, לעת זקנתו מידי לילה. וכמובן אותו משמש לא נגע בזקנו. ערב אחד, כשהגיע לבית אדמו"ר, קבלו אדמו"ר בקרירות מופגנת, ואף לא רצה לענות לו שלום. אותו משמש התפלא מאד, ושאל במרירות, מה פשעי ומה חטאתי? אדמו"ר ענה לו, שהוא רואה שחתך חלק מזקנו, לכן הוא הקפיד עליו מאד. אז הוציא

52. ואולי יש לדייק גם מלקו"ש ח"י"ב עמ' 207 בנוגע גידול הזקן, דמסגנון המכתב משמע דצ"ל דוקא זקן גדול "שיורד על פי מידותיו" שהרי כך מציינים את משה רבינו ואהרן הכהן וכו' עם זקן מגודל ולא מקופל, ע"ש (קובץ תורת תלמיד ותיק ב.א. ארגענטינא חוברת א' עמ' 66). וראה גם לקו"ש ח"ז עמ' 325 שהציע כפתרון-לאילו שרצו להוריד הזקן מסיבות שונות-לסדר הזקן ע"י מסרק, ולא הציע לקפלו, שלכאורה מבחינה פרקטית הרי זה פתרון יותר טוב (קובץ שם עמ' 67). וראה גם לקו"ש ח"ב עמ' 371 וס' תורת מנחם התועדיות ח"י"ד עמ' 192 אודות הרושם וההשפעה החיובי מראיית חסיד עם זקן גדול שיורד על פי מידותיו.

המשמש סיכה, שהחזיקה את זקנו מקופל, וגילה את כל זקנו כבימים ימימה. אדמו"ר שראה שהמשמש לא חתך את זקנו, קרבו ושאלו מדוע א"כ אתה מקפל את הזקן? השמש ענה, כי במקום עבודתו, הוא מתבייש להופיע עם זקן ארוך כמו שלו. אז השיב לו אדמו"ר, שלא יתכן שדבר שהוא פארו של אדם, שמישהו יתבייש ממנו, וציווה עליו שלא יוסיף לקפל את זקנו" (ס' מאור ישראל - תולדות ה"בבא סאלי" - עמ' 89-90).

דברי הגה"ק האדמו"ר מליובאוויטש בענין קפול הזקן

ענין קפול הזקן נזכר גם בס' תורת מנחם - התוועדויות (ח"ב פורים ה'תשי"א סכ"ח עמ' 325): "כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר לי, שבשמחת תורה האחרון בחיי אביו כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בעלמא דין, בשנת תר"פ . . . אמר אביו לפניו מאמר דא"ח. ואח"כ דיבר עמו ע"ד היציאה ממצאותו, 'ער זאָל אַרויסגיין פון זיך און ווערן אַן אַנדערער'... (וסיים כ"ק אדמו"ר שליט"א): 'מ'דאַרף אַרויסגיין פון זיך און ווערן אַן אַנדערער' - כל אחד ואחד לפי ענינו. ולדוגמא: ישנם החושבים שכאשר יוצאים לרחוב עם זקן לא מקופל . . . אזי אינם בגדר האנושי... - 'דאַרפן זיי אַרויסגיין פון זיך'!".

קונטרס בענין דין קיפול הזקן בשבת קודש - ראה לקמן "הוספה ד"
(עמוד תתש"א ואילך)

נספח ב:

עוד בענין הנחת שערות זקן הנתלשים תוך ספרים (עמ' תקכג)

מקור משיטה מקובצת

העירני א' מידידי משיטה מקובצת לזבחים יח, ב אות כה: "ושלח לר"ת תשובות מלאות שערות שתלש מזקנו על מנהג העולם מרוב צער". וראה לעיל ח"א ערך "רד"ק" הערה 141. ואואפ"ל עד"ז בהנ"ל. וצ"ע.

מקור מרש"י לספר יחזקאל

גם העירני מרש"י יחזקאל ה, ג: "וצרת אותם בכנפיך . . מכאן רמז שכל המסתפר שעריו לא יזרוק אותם אלא יגנוז. סוד משרים" – דאם הכוונה על שערות הראש – לא מצאתי לו חבר. ואם על שערות הזקן – ע"כ צ"ל דמיירי שלא במקום הפאות, כנהוג בימי קדם להסתפר שם, וכנ"ל ח"ג: טענה ומענה ג אות יא, ונסמן שם.

שם: נוסף עכ"ז, הרי הנ"ל בפירש"י נדפס בחצע"ג, והעיר א' מגדולי גאוני דורנו אשר "זאת למודעי כמדומה יש מפקפקים אם המוקף בחצע"ג מפרש"י בנ"ך הוא לרש"י או לבעל מנהגים מאוחר. והראי' שלא הובאו מנהגים אלו בראשונים וגם לא בספרי תלמידי רש"י. ומצאתי כתוב אשר בתנ"ך דפוס אמשטרדם ת"ס נכנסו בפירש"י הגהות דר"ע, ומבואר שם בהקדמה שהם לר' עובדי' הנביא. ואין התנ"ך הנ"ל תח"י לברר. ואולי גם הנ"ל בפירש"י . . מכלל הגהות אלו".

עוד בענין הנוהגים לגנוז שערות הזקן בתוך הספרים

שם: בס' שמירת הגוף והנפש (ירות"ו, תשמ"ח) פל"ה הע' ד שכתב דמנהג זה נפוץ ביותר האידנא, וציין שם לדברי ספר זכר צדיק לברכה (להגה"צ ר' שלמה צוקער אב"ד האלאסי) דף ל"ד מה שסיפר המנחת אלעזר בשם הגה"ק מקאמרנא זצוק"ל מעשה נורא בשערות של דיקנא קדישא של הבעש"ט הק' שנמצאו בזוה"ק שהי' לומד בו. ומתוכן דבריו שם: פעם אחת נחלתי ל"ע

בחולה דריזע"ן, עד שהייתי אצל שלושה רופאים וכולם אמרו ח"ו נואש. ונסעתי לרבינו בעל מנחת אלעזר ממונקטש לקבל את ברכתו, וכשנכנסתי לרבינו מצאתי אותו כשהוא עסוק להגיד את הספר תורה הק' שהי' לו ממרן הבעש"ט זיע"א ואמר לי רבינו: בטוח אני שיהי' לך רפואה שלימה. וסיפר לי אז רבינו, כשדמעות זלגו מעיניו, שלהגה"ק בעל היכל הברכה מקומרנא זצ"ל הי' חסיד נאמן אשר הי' חשוך בנים ל"ע כמה שנים, והרבה הפציר בתפילה בעדו, עד ששמע ה' בקול תפילתו ופקד ה' אותם לטובה ותהר אשתו. כאשר קרבה ללדת ותקש בלדתה, עד שאמרו הרופאים כי אין עצה שתשאר בחיים ושניהם אי אפשר להציל. באותו זמן הי' הגה"ק מקומרנא בטריסקאוויץ, והי' שם גם הגה"ק רבי אשר מקרלין זיע"א, וברשותו הי' ספר הזהר אשר הי' שייך למרן הקדוש הבעל שם טוב זיע"א, שבו למד, ועל כן הי' עוד בה"זהר" שערות מהדיקנא קדישא של הבעש"ט, והלך הגה"ק מקומרנא לראות את ספר הזהר הנ"ל ואת השערות הקדושות. כאשר ישבו שניהם יחד, בא החסיד הנ"ל בקול יללה להזכיר את אשתו לעורר רחמים בעדה, כי ח"ו לפי הרופאים אין לה עזר. ואמר הגה"ק מקארלין להגה"ק מקומרנא: הלא כבוד קדושתו פעל פקודת ישועתו, על כן עליו מוטל לבקש רחמים. אחז הגה"ק מקומרנא בשערות הקדושות, ואמר: בזכות מרן הבעש"ט זיע"א אשר השערות הקדושות הם מדיקנא קדישא שלו, הנני גוזר שתלד האשה הזו זרע של קיימא בנחת ובנקל, ויהיו האם והילד שניהם חיים וקיימים, וגם הדרת קדושתו מקארלין, יסכים עמי. ואז פנה אל החסיד ואמר לו: לך לביתך ותבוא עם בשורה טובה, וכך הוה ובא בחזרה עם ברכת מזל טוב. לאחר שסיפר מעשה זו המשיך המנחת אלעזר ואמר: להכריע בין קדושת השערות של הבעש"ט הק' ולבין הספר תורה הקדוש שלו – אינני מכריע, ועכ"פ כיון שבאת באותו זמן שהייתי מגיד הס"ת שלו, ע"כ הנני בטוח יהי' לך רפואה שלימה, ומסיים המספר: שכן הי' שמנחו כל הדריזע"ן ונאבדו ואפילו רשימה לא ניכר מהם, עכ"ד.

עוד הובא שם מהערות והוספות שבסוף ס' שמירת הנפש שהדברי חיים (מצאנז) זצ"ל בקש מהגה"ק רבי יוסף מספינקא זצ"ל שהיות שספה"ק תיקוני זהר שלו נקרע יאבה להחליף לו בספר שלו, וכן הוה שהחליפו, ומצא בתוכו מונחים בין הדפים משערות קדשו של הזקן של מרן בעל דברי חיים. ובשעת פטירת הדברי חיים זצ"ל פתאום ראה והרגיש שכל השערות שבספר נעלמו משם, והי' לפלא וכו'.

מילואים והשמטות (פי"ב: תלישה וסירוק של שער הזקן) תתפז

וראה עד"ז בשו"ת זכרון יהודה (דף ג' אות יב): "נתעוררתי מאת חמי הגה"צ מו"ה אברהם חנוך (שליט"א) איך שידענו שכ"ק רבינו זצ"ל הקפיד מאוד אם נתלש שער אחד מזקנו הי' נותנו בספר אחד, ובחיינו כל הספרים אשר נשתמש בהם היו מלאים שערות, ואחר פטירתו לא נמצא לא מיני' ולא מקצתו, ואמר רבינו חמי הה"צ (שליט"א) שיש רמז על זה במה שהי' נזהר בזה בחיינו וד"ל".

שערות הזקן – קדושות כמו ספר תורה

בספר סיפורי חסידים (להגרש"י זוין – אה"ק, תשט"ו) לפרשת נשא (ע' 333) מסופר שאחד מנכדי הבעש"ט הביא פעם אחת מנחה לצדיק ר' דוד משה מצ'ורטקוב ז"ל את הספר "ילקוט שמעוני", שלמד בו הבעש"ט ז"ל, שבא לו מירושה מאבותיו. כאשר מסר את הספר לידו של הצדיק ופתח אותו, נמצאו בתוכו אילו שערות מדיקנא קדישא של הבעש"ט. ציוה הצדיק לספור את השער, ונמצאו במספר שש, שלוש לבנות ושלוש שחורות. לקח הצדיק את השערות, הגיען לפיו הקדוש ונשק אותן, ואמר שהן קדושות כמו ספר תורה.

הנהגת הגר"ש שקופ

בס' תורה יבקשו מפייהו (עמ' 257) העידו כי הגר"ש שקופ זצ"ל הי' מניח שערות הזקן בספר.

עוד בענין גניזת שערות הזקן (הנהגת הגאון ה"סטייפלער")

שם: ראה ספר ארחות רבינו ה"קהלות יעקב" (בני ברק, ה'תשנ"א, עמ' ר אות יח), שהגאון ה"סטייפלער" הי' גונז שערות זקנו שהיו נושרים או נתלשים. . והי' "גונז אותם במקום מיוחד שהי' לו במדף הספרים, אבל לא מכניסם בספר, ואחר כך שולחם לגניזה בבית הקברות בתוך שקית יחד עם ה'שמות'".

עוד ענין בענין הנחת שערות זקן בתוך הספרים

– שיטת השו"ת תשובות והנהגות –

"ראיתי כמה חסידים שאם נתלש להם משערות הזקן נזהרין בו ביותר, ומניחים אותו בתוך ספר. ואני תמה היאך נתיר להם הדבר, והלוא משמשים

בספר קדוש להחזיק שערות, שהגניזה שלהם אינו אלא מנהג חסידות בעלמא, ומזלזלין באסור גמור לשמש בכתבי קודש, ושמעתי על כמה אדמו"רים שנהגו כן, ואין לנו כהדיוטות ללמוד מהם ומעשיהם שאולי אצלם טעם מיוחד, אבל לדידן אף שאין לעקור מצינורות הזקן, בודאי אין בזה קדושה, ואסור מדינא להשתמש בספר לגונזו, וכן מצאתי עכשיו בספר "תורה לשמה" (ש"ו) שמזהיר לא להשתמש בספרי קודש לגונזו בו שערות הזקן, ונראה שזהו מעיקר הדין, ואף בספרים שלנו שאינם אלא מעשה דפוס, מ"מ יש בהם קדושה שנדפסו לקיים בהם מצות לימוד התורה, ולכן צריכים גניזה ואסור להשתמש בהם לחול והיינו נמי לגזיזת שערות (וצ"ב אם יש בכלל יסוד בקדמונים ובזה"ק לגונזו שערות הזקן כדבר שבקדושה, או זהו סלסול שנהגו לעצמם קדושי עליון, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול)".

(שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סתנ"ט).

– שיטת הגר"ח קניבסקי –

במענה על השאלה "מנין יש מקילים להניח שערות זקנם בספר, אולי ע"פ קבלה מותר?" השיב הגר"ח קניבסקי: "אין לעשות כן" (תשובותיו בסו"ס גנזי הקודש – אה"ק, תשס"ב).

– עוד דעות –

בס' גנזי הקודש פ"ג אות יח: "אין... להטמין שערות זקנו בספרים". וע"ש שכן שיטת הגרב"צ אבא שאול; שו"ת אבני ישפה ח"ג סי"ב ענף י'.

כמה ספרים דרושים על זקן שלם גדוע...

העירני ח"א מס' שערי שמחה (להרב אהרן שמחה בלומנטל – ניו יורק, תשכ"ז – עמ' 193) "הגאון ר' אייזיק מסלונים זצ"ל נסע פעם אחת לעיר הבירה על דבר הדפסת אחד מספריו. ויהי בדרך במלון, נטפל אליו גלוח אחד מכת החדשה, וישאלהו – המעט לנו ספרים הראשונים, כי תוסיפו עליהם ספרים חדשים יום יום? שמע נא, ענה הרב – אל תתמה על החפץ. עודני זוכר את אבי מימי ילדותי, כי בעת שנמרטה לו שצורה אחת מזקנו, הטמינה בתוך ספר. ואתה שער בנפשך, אם לשצורה אחת צריך ספר אחד, כמה ספרים דרושים על זקן שלם גדוע..."

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ג: עונשים

ראה גם לעיל ב"מילואים" לח"א ערך "רבי חיים פאלאג'י" וערך "בעל בן איש חי".

גילוח הזקן – גרם לגירוש ספרד

וע"ע לקמן "הוספה ב" אות כט (גורם לגירוש ספרד) ואות לה ואות לז שם.

עוד בענין זה שהסרת הזקן גורם לשנאת הגויים אלינו ולחורבן עמנו ר"ל

זה שהסרת הזקן גורם לחורבן עמנו ר"ל מבואר גם בס' אהבת ציון (להג"ר נפתלי הירץ סג"ל לנדא, אב"ד סטרעליסק) בהספדו על הגה"ק מוהר"י מבעלז (כ"ח שבט תרנ"ד) ושם (עמ' קמ): "ועל כן יש לנו לקונן עליו הפסוק שנאמר (איכה ד, כ) רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחי' בגוים, ונראה לי לפרש הפסוק על דרך דאיתא בפרשת בלק (במדבר כג, ט) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, שלדעתי הכוונה הוא, כשאנחנו בני ישראל עם קדוש כשאנחנו תופסים ענין בדד, שאין אנחנו מתערבים בגוים ומנהגיהם, אזי נשכון בטח ושאנן. אבל 'ובגוים', כשאנחנו רוצים להדמות [להגוים], לא נתחשב למאומה ביניהם, ורוצים המה לרמוס אותנו ח"ו, כמו שידוע בגלות שפניא ובכמה גלותים כשישראל היו בין הגוים בחשיבות נתהוה מזה גזירות ושמדות וגירושין ח"ו. וכן אנחנו רואים בדור הזה, מעת אשר התחילו לפרוץ להדמות להגוים במלבושים ולהתערב ביניהם כפי חוק החפשית הניתן עתה ברוב המדינות, ותגבר השנאה מאד מאתם עלינו, כמבואר בכל יום במכתבי עתים ממאמריהם ומשקריהם, וביותר במדינות האשכנז אשר שם התדמו ביותר להגוים, שם השנאה יותר גדולה. וכל חיות ישראל בין הגוים הוא רק כשלא יתערבו ביניהם ולא יתדמו אליהם. והנה הלאו המוזהר בתורתנו הקדושה שלא להשחית פאת הזקן והראש, איתא ברמב"ם (הלכות עכו"ם פי"ב ה"ז) שהטעם שלא להתדמות להגוים. לכן אמר הכתוב רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם, ר"ל הלאו נאמר בתורה על

השחתת פאת הזקן והראש, שהוא שורש פורה של כל ענייני התדמות להגוים, אשר אמרנו בצילו נחי' בגוים, כי צילו הוא להסתתר בצל קודש, להיות פרוש ומובדל מן העמים בכל דבר. וכה יש להתאונן עליו, אשר אנשים המסתופפים בצילו צל הקדוש שמעו מעולם מפיו מבלי להדמות להגוים במלבושיהם ומנהגיהם, אבל בעוה"ר נלכדו ליצני הדור בענין המשחיתים פאת וזקן כדי להדמות לגוים גם בגופם" [העירני ע"ד מקור הזה ידידי הגה"ח ר' דוד דוב מייזליש שליט"א, מח"ס אוצר המועדים ועוד]⁵³.

כתות מלאכי טומאה חוטפים הנשמה אם הקיף פאת ראשו וזקנו

"לא תקיפו פאת ראשכם. ג' מלאכים שראשי תיבות של שמותם מג"ן נוטריקון מ"כאל ג'בריאל נ'רואיל, והם מגינים על הנשמה שלא יחטוה הקליפות, והם יכולין לשמור רק לאדם שלא הקיף פאת ראשו וזקנו, כי יש כנגדם כתות מלאכים של טומאה בדמות פרות שחוטפים הנשמה אם הקיף פאת ראשו וזקנו וסימן לדבר כי לא תקיפו פ'את ר'אשכם ו'לא ת'שחית את פאת זקניך ר"ת פרות" (ילקוט הראובני פ' קדושים ד"ה לא תקיפו). ראה עד"ז בארוכה לעיל ערך "רבינו יהודה החסיד" אות א (עמ' צו-צז).

סר ממנו צלם אלקים, וסופו לחרפות ולדראון, ומאריך הגלות

"... ולא יעביר שער זקנו אף בסם, וכתיב השמר לך פן תנקש אחריהם, שלא תעשה כמעשיהם ויהי' לך למוקש וכו', והמדמה עצמו לילך במנהגי וחקי הרעים אף בדבר קטן, וכוונתו שילך כמו הגוים, תיכף סר ממנו צלם אלקים וילך לגיהנום, וסופו לחרפות ולדראון, והזהיר ילך הלוח ואור לאור

53. וראה עד"ז בשו"ת משנה שכיר (להגאון רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד) חיו"ד סק"י [אחר שהעתיק דברי הספר זכרונות סוף הלכות פאות הראש בענין בלורית ומנהג הפרנסים בימין] כתב, וז"ל: "ופוק חזי מה בין תקיפי פרנסי קדמאי לפרנסים שבזמנינו, שהם היו נוטלים מספרים בידיהם לגלח כל שער תינוק שהי' שלא כדין, ובעוה"ר איז נמצא פרנס כזה בזמנינו שיעשה כן, ועיין שבת קלט, א: אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי, ופירש"י אי בטלי יהירי, ישראל מתייהרין בבלורית ובמלבושי יהודים כפרסיים הללו, בטלו אמגושי, יבטלו מסיתים ומדיחים המשניאים אותנו, עכ"ל. הרי דזה מביא שנאה עלינו. ודברי רש"י הללו הם פלא גדול איך שנתאמת זאת ביותר במדינת אשכנז, דידוע בכל המדינות שישראל שריין בתוכם לא נמצא שיתדמו היהודים אל העם היושבים בתוכם כמו במדינת אשכנז בלבד ובלשון ובתגלחת, ומשם יצאה השנאה על ישראל לכל העולם, ופוק חזי מה עלתה לאחינו בני ישראל יושבי מדינת אשכנז אף שנתדמו להם בכל מהותם, והוא ממש כדברי רש"י הללו."

באור החיים, ודע אחי שזה החטא מאריך הגלות כטעם אם חקתי יחללו, כטעם מחללי' דעאלו אויבים בחלל דילה, שעל ידי לבוש של פריצות, גורמים לאויבים וקליפות לכנס לסוד נקודה הפנימיות חק לישראל יוצר עמל עלי חק (אוצר החיים להגה"ק מקומארנא, פ' קדושים, מצוה רסג).

**לאחר מיתתו יתדבקו בו הקליפות השוכנים אצל הגן עדן
אם האיש נזהר בחייו בגידול הפאות והזקן – הרושם חופף
גם על אשתו ביציאתה מעוה"ז**

"... נמצא הפיאות והמילה הם שני סימנים מובהקים קבועים בגוף האדם שמעידים על היהדות של היהודי שבהם ניכר שהוא יהודי, ולכך נאמר על ישראל בישעי' ס"ה 'ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברכ ה', שאם יהודי אחד יעמוד בין אלף גוים הוא ניכר ומסיום שהוא יהודי מחמת הפיאות שלו כי הוא סימן גלוי... והמבין יבין דמי שאינו נזהר בפיאות הרי זה קלקל גם סימן המילה, כי יאמר השטן זה האדם גם סימן המילה אין לו חפץ בו, אלא מואס בו, אך מה יעשה א"א לו להסירו מעליו כאשר הסיר הפיאות... ואל יאמר האדם כיון שאני יהודי באמת מה לי לחוש אם יכרוני שאני יהודי או לא יכרוני, דע כי מלבד הגרעון וחסרון שיהי' לאדם בעוה"ז מדבר זה, הנה גורם עוד נזק לעצמו בפטירתו כשהולך מעוה"ז לעוה"ב, והוא כי כל נפש כשתצא מן הגוף בעת הפטירה א"א שתלך לבדה בלתי התלבשות הגוף, וגם א"א שתתלבש בגוף חומרי, אלא הקב"ה מזמין לה גוף חומר זך שאינו נראה בחוש הראות לאדם חומרי, וזה הגוף הוא שלם ברמ"ח אברים ושס"ה גידים ומוכרח שגם הפיאות והמילה נסמנים באותו הגוף שמתלבשת בו הנפש אחר פטירתה מעוה"ז לג"ע, ונודע כי כל נפש בהילוכה לג"ע פוגעת תחילה בקליפות וחיצונים שהם חוץ לג"ע, כמ"ש ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרוכים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, וכיון שפוגע האדם בחיצונים אלו, צריך שיהי' לו סימן שיכירו בו שהוא יהודי זרע ברכ ה', כדי שיבדילו ממנו ולא יתאחזו בו, וכיון שנראין בו סימנים אלו של פיאות ומילה, ניכר שהוא זרע ישראל, וכמ"ש כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברכ ה', אבל אם בעודו בעוה"ז מקלקל סימנים אלו של פיאות ומילה, אז גם באותו הגוף שלו שהוא חומר זך אין נכרים סימנים אלו של פיאות ומילה, ואז לא יהי' ניכר

לחיצונים והם נאחזים ונדבקים בו, כי יחשבו שהוא מסטרא דלהון, ואין נזק גדול מזה בעולם. . . . ואע"פ ששתי סימנים אלו לא שייכי באשה, וא"כ במה תהי' האשה ניכרת ביציאתה מעוה"ז כדי שלא יתאחזו בה החיצונים, לכך אמר 'ויצאה אשתו עמו', שאם האש נזהר בחייו בסימנים אלו, יהי' הרושם של סימנים אלו חופף גם על אשתו ביציאתה מהעוה"ז, ובזה תהי' ניכרת לחיצונים ולא ידבקו בה" (בן איש חיל, דרוש ב לשבת זכור) .

המגלח זקנו - לא יזכה לחכמת התורה

ראה לעיל במילואים לח"א, ערך "בני יששכר". ועד"ז לעיל ח"א ערך "לקוטי הלכות" (ברסלב) עמ' רכה-רכו.

הסרת הזקן גורם לבנים הסרים מדרך ה'

מבואר בספר דרך החיים (ע"ד מצב שמירת התורה והמצוות בארה"ב בשנת ה'תרפ"ז) לר' חיים יהודא מעקלער (ס. פאול, מיניסטוע) עמ' 19-20 :

"בעוה"ר עתה בארץ חדשה נשתנו סדרי הנהגת הלבושין פתאום הזקן המופלג הבעל קומה מתלבש בלבוש קצר אשר לא כמדותיו, מקצר את לבושו באין היכר בינו ובין נכרי, גם הדרת זקנו נלקח ממנו, ואיננו, כי לקח אותו המשחית המגלח, גם השם עושה עמו מדה כנגד מדה ונותן לו בנים אשר לא כמדותיו לאב המופלג ויראש מים בניו עורכי דין ודאקטורים הקלים ומחללי השם אשר לא הלמו לערכו.

"לבושין המשונים נגד המדות הנפש לא נקראים בגד רק בוגד, כי מולידיים בוגדים, אם נחדור בזה נראה כי גם בן אמוץ החוזה יצא לקראת דורו במלחמות הרוח להוכיחם בשבט פיו על הקושט נכרי' לדמות אל העמים והזכירה לגנאי, וכי ברוח נבואתו ראה, כי באה הרעה ופרחה הזדון לסור אחרי מנהגי העמים גם בלבושיהן המסובב לגאות בקומה זקופה.

"זאת תורת צרעת בגד המסתפח אל הראש, מה בראש היא השכלה החדשה השורצת ומתפשטת בכל גוף האומה, וזה צרעת הראש והבגד והזקן, מה זקן, בעת שאנחנו עוברים את הנחל הים האטלאנטיק ויבא היצר למשפחת היצרי ויאמר כי עלה השחר כוכב השחרור בוקע והולך לנו, ונלכה

דותינה למה לנו הזקן, נשליכה בארץ העורים את הזקן עתה הגיעו הימים לחדש מהלך חדש להתדבק בבושה דקליפה להתבייש בהדרת זקן הארוכה, כי בושה דקדושה נשבת ביד השבי, השאלה, אם אין בידנו לפדותה? בכסף מלא? ועלינו לבקש אחרי' עכ"פ לדעת מקומה אי'.

"פעם בא איש אחד לפני הרב הצדיק שמואל מקאמנקיע זצ"ל וישא עיניו וירא את פניו וצורתו משונה, זקן מגולח ומתוקן כהלכה, ויקצף ויאמר, ראשי חדשים לעמך נתת? הראש נעשה מחודש ומשונה מימים הקודמים? בזמן אבותינו לא נשתנה הראש, תמונת היהודי בזקנו אף כחוט השערה ומה עתה נשתנה! עתה הראש בשנוי גדול כזה מה זאת? הוי, זאת לסימן זמן כפרה לכל תולדותם, חוששני שיהי' סימן לא טובה לתולדותם. גם הבנים ישתנו ברוחם בצורתם, ירדו ממעלתם, כמו האבות המשונים בצורתם, כי מעשה אבות ירשו בנים".

אם הלך בזקן בעוה"ז – דנים אותו בחסד וברחמים

"פעם אחד מצא הרה"ק יקותיאל יהודה ט"ב זצ"ל אב"ד סיגוט ומחבר ספר ייטב לב ועוד באיש אחד שהי' מגלח זקנו, והצטער מאוד על זה, והוכיח אותו במתק לשון, תדע, שלאחר פטירת האדם דנים אותו בבית דין של מעלה, ואם הלך בזקן בעולם הזה אזי הדין הוא בחסד וברחמים (שבהזקן מרומזין הי"ג מדות של רחמים, והוא ע"י שנשא זקן מעורר עליו המדות של רחמים), אבל אם ח"ו גילח זקנו אז קשה מאוד לצאת זכאי בדין" (ס' תפארת הזקן, ליקוטים, עמ' רטו, בשם הג"ר פייוול סופר אב"ד בוענאס איירעס, בשם הרב מענדל פריעדמאן).

מילואים והשממות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן

מסירות נפש לגידול הזקן בזמן חורבן הבית

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "מדרש רבה" דבזמן חורבן הבית מסרו נפשם לא להסיר פאות הראש והזקן, ע"ש.

מסירות נפש בתימן

"אנשי תימן . . הם מוסרים נפשם על המצוה הזאת, כעל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכת דמים. וכמו שאירע בדורנו בר' יוסף הלוי אלשיך הי"ד מעיר צנעא, שאנסוהו הישמעאלים להקיף פאת ראשו והוא אצלם כהמרת כל הדת כולה, ומסר נפשו למיתה בשנת תרכ"ג, כאשר העיד אבן ספיר בהליכות תימן" (פי' קסת הסופר לשו"ת מן השמים סי' כח).

בפולין – סבלו, שפכו דם, אבל לא נגעו בזקן

העיד הגאון רבי שמחה עלבערג (מח"ס שלמי שמחה, עורך "הפרדס" ומנהל אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה): "בפולין הוכו יהודים במשך מאות שנים. את היהודי הכירו מיד, קודם כל בזקנו, ואמנם, יהודים עטורי זקן סבלו במידה הרבה ביותר. הרבה עצות חיפשו איך להשתיק את החיות הללו, אך לעולם לא חשבו – אולי צריך לגלח את הזקן במספרים ולהקל בכך במעט על צרות היהודים. סבלו, שפכו דם אבל לא נגעו בזקן.

"אבי ז"ל, ומאות אבות אחרים, מסרו נפשם בעד הזקן, שלא יקצץ חס-ושלום ע"י הגרמנים ימח שמם. ברחוב נהגו לחטוף יהודים עם זקנים לעבודות פרך. מה עשה אבי? הליט את פניו בצעיף, הסתיר את הזקן, וכך הולך בדרכי סכנה ובעיקר כדי להציל את צורתו היהודית – את הזקן" ("הפרדס", תמוז תשל"ח)

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתצה

הגאון ה"סטייפלער" לא נגע בזקנו אף בהיותו בצבא הרוסי
ראה לעיל במילואים לח"א ערך "הגריי קניבסקי" מספר "ארחות רבנו".

מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב

שם: בנוגע לבחור שגוייס לצבא ארצות הברית, ודרשו ממנו להסיר את זקנו (בשנת ה'תשי"ג) מבואר בס' תורת מנחם – התועדויות ח"ז עמ' 17 (בין השאר): "למרות גודל הירידה, ההסתר וההעלם שבזמן הגלות... ועד כדי כך שכאשר יהודי נמצא ביניהם מצווים עליו להסיר את ה'צלם אלוקים' – בכוחם של בני ישראל שלא להתפעל מההעלם והסתר ולעמוד על עומדם בתכלית השלימות, וכמו אברהם אבינו שלא זו בלבד שלמצרים לא היתה שום שליטה עליו, אלא אדרבה, פעל חלישות בקליפת מצרים – כך גם בנידון דידן, כאשר אומות העולם רואים שיהודי עומד בתוקף ואינו נכנע לדרישתם להסיר את ה'צלם אלוקים', הרי זה פועל חלישות בהקליפה שלהם".

כדי שלא יגלחו זקנם – חבלו בעצמם ונעשו בעלי מומין וחסרי אבר

ראה דרשת הגאון רבי שלמה קלוגער לר"ה שנת תק"פ (נד' בס' קהלת יעקב על המועדים, ראש השנה, ירות"ו, תשס"ב, דרוש כג, עמ' קמ) בנוגע המסירות נפש בעת גזירת המלכות שלקחו בני ישראל לעבודת הצבא ומגלחים להם הפאות והזקן – שכו"כ חבלו בעצמם כדי שלא יקחו אותם (נעתקו דבריו לקמן במילואים לח"ב פי"ט).

מסירות נפש על הדיוקן היהודי בתקופת מלחמת עולם השני'

[עדריות המובאות בס' בקדושה ובגבורה (לר' יהושע אייבשיץ, תל אביב, תשל"ו) פרק "המאבק על הדיוקן היהודי", עמ' 177 ואילך]

על הזקן שמרו – עד הכבשנים

"על הזקן שמרו יהודים משך כל זמן הכיבוש, עד זיבולא בתרייתא ממש, עד הגיעם אל פי הבורות, או עד הכבשנים, תאי-הגאזים באושוויץ, טרבלינקי, חלמנו ומקומות-השמדה אחרים" (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 203).

* * *

ראשית פגיעתם – בזקנים של יהודים

"אך נכנסו 'הם' [הכוונה – לגרמנים] לאחת הערים, או העיירות, היתה ראשית פגיעתם בזקנים של יהודים שומרי מצוות, והיו דנים אותם בגזירה, בהצתה, בקיצוץ ובתלישה. כוונתם היתה להמית על ידי כך את רגשות הדת של היהודים האדוקים, כשם שזו היתה כוונתם בהצתת בתי הכנסת, קריעתם והשמדתם של ספרי תורה, הריסת בתי הקברות. ה' זה אמצעי בדוק לענות בו את היהודים עינוי הגוף. בשורה שלימה של ערים נעשתה גזירת הזקנים בשיטה המונית... בכל ערי' ועיירות' של פולין היו עורכים מצוד על יהודים, גוזזים את זקניהם. במקרים רבים היו מציתים את הזקן או חתכוהו בפגיון, בתוספת חלק מן הסנטר. יש והוליכו יהודים למספרה, ציוו את הספר לגלח את זקנם ואילצו את היהודים לשלם לספר את שכר עבודתו. בערים רבות היכו ועינו יהודים בעלי זקן, שנחטפו ברחוב..."

תלשו את זקנו בידיהם

"כל יהודי בכל חתימת זקן הוכה, ראשית כל, מכות נאמנות, ולאחר מכן תלשו את זקנו בידיהם. אם הזקן ה' קטן, נחתך בפגיון עם הבשר. רבים היו הפצועים. לפגיעה בזקן יפה היתה כל שעה: בשעה שפגשו ברחוב יהודי בעל זקן; בשעת חטיפתו לעבודה ברחוב או בבית; בשעת חיפוש בבית יהודים; בעת התנפלות לשם ביזה ושוד, בחשמלית, וברכבת הזעירה [קולייקה] ובכל מקום שידם מגעת" (ס' "קידוש השם – כתבים מימי השואה" להרב שמעון

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתצו

הוברבאנד - אה"ק תשכ"ט - עמ' 84-85; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 208-209).

* * *

הכריחו אותן לגזוז זקנם של יהודים

"פעמים רבות קרה, שעם חטיפתם של יהודים בעל זקן עצרו גם בחורות יהודיות ונשים יהודיות לבושות הדר, והכריחו אותן, את הבחורות היהודיות, לגזוז את זקנם של היהודים ברחוב. הרבה פעמים אילצו את היהודים לבלוע את שערות זקנם הגזוז. במקרים רבים נתלו לגזיזת הזקנים צרות ופורענויות אחרות. לעתים קרובות חטפו יהודים והציתו את זקניהם" (ס' קידוש השם שם עמ' 86-87; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 210-211).

* * *

כל זאת באתנו

"רצוני ללכת מן העולם עם זקן"

על האדמו"ר רבי יהושע השיל מחנצ'ין הי"ד, שהתגורר באולקוש, מספרים חסידים:

"כשכבשו הגרמנים את פולין ונכנסו לאולקוש החלו להתעלל ביהודים, כמו במקומות אחרים בפולין. בתקופה הראשונה עודד האדמו"ר את חסידיו ונתן להם חיזוק, אבל דיכוי היהודים הלך וגבר. נודע לחסידים, כי אנשי הס.ס. מחפשים את האדמו"ר כדי לשלחו למחנה ההשמדה; ביקשוהו שיגזוז את זקנו, שמא על ידי כך לא יכירוהו הגרמנים.

"אולם הישיש 'זקן האדמו"רים', שעבר הרבה את גיל הגבורות, תפס בשתי ידיו את זקן-השיבה שלו ואמר: 'כל ימי נהגתי לגנוז כל שערה שנשרה מזקני בתוך הגמרא, וכעת רוצים אתם, שבמו-ידי אגזוז את זקני? הי' לא תהי'! אם נגזר עלי מן השמים למות, רצוני ללכת מן העולם כיהודי בעל צורה יהודית, עם זקן ופיאות... .

"אל תיגע בידך הטמאות בזקני"

"מספרים: האדמו"ר נכנס לקרון-המוות כשידיו אוחזות בזקנו הארוך ופיאותיו. חייל גרמני תפס בזקנו והחל תולש אותו. האדמו"ר הישיש בן

התשעים השמייע זעקה במלוא-כוחו: 'אל תיגע בידך הטמאות בזקני!' לרגע נבהל הגרמני, אך מיד הוציא אקדח וירה באדמו"ר. נשמעה רק צעקת האדמו"ר: 'שמע ישראל!' (ס' אדמו"רים שניספו בשואה לר' מנשה אונגר, עמ' 104).

* * *

עיר טומשוב-מזוביצק

שמרו על זקנם עד הובלתם אל פתחי תאי הגאזים

"היהודים התמימים הללו שמרו - בגבורה עילאית - על זקנם ופיאותיהם עד זיבולא בתרייתא' ממש, עד הובלתם אל המישרפות, עד פתחי תאי-הגאזים, כמו, למשל, בטומשוב-מזוביצק:

"בעת גירוש ההשמדה, אומר ר' עמנואל גרוסמן לילדיו: - לכו, ילדים הצילו את עצמכם! אולם זיכרו, הישארו יהודים וסיפרו נא, מה שהם עשו אתנו.

"והנה הולך ופוסע ר' גדלי' שוחט, מוקף בבני משפחתו, בנים ובנות, חתנים ונכדים. קומתו התמירה כפופה, זקנו שזור שערות שיבה מבצבץ מאחורי מטפחת העוטפת את פניו.

"לעתים ניגש גרמני אל יהודי מגודל זקן וחותר עם כידונו את הזקן יחד עם העור. עומד ככה ר' גדלי' ורואה איך מעמיסים את החולים על העגלות וממיתים אותם בו במקום. הרוצחים משתוללים ומכים. מוריד ר' גדלי' את המטפחת מעל זקנו ופולט אנחה:

- "ריבונו של עולם, יושב מרומים, אתה רואה ושותק?" (ספר טומשוב-מאז', עמ' 368).

* * *

"איבדתי את צלם האלקים"

"ביום שגזזו לסבי את זקנו הוא אמר: 'עכשיו חייב אני למות, כי איבדתי את צלם האלוקים'" (מקלר-זלצברג, דבורה-אפט; ספר יזכור עמ' 260).

* * *

"כל יהודי - גם יהודי שאינו מעוגן במקורות היהודיים, בגולה, גם הוא יכול להבין את הטרגדי' העמוקה שפקדה אותו זקן יהודי בעיירה אפט

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתצט

שבפולין, עד שהכריז ברוב צער: 'עכשיו אני חייב למות, כי איבדתי את צלם האלוקים' – ואכן, מיד הוא מת מרוב צער ובושה" (ס' בקדושה ובגבורה, עמ' 177)

"הושענא מרוטת לחי" – יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור

לא יכלו להסתגל למחשבה האיומה – להיפרד מה"דיקנא קדישא"
"אותם יהודים תמימים, שאפילו מסרק לא עלה מימיהם על זקנם, הם
שהאמינו כי לכל שער ושער של הזקן יש לו מעין ו'צינור של שפע' ולכן
נהגו קדושה בשערות שנשרו מזקניהם וגנזום בין דפי הגמרא, אותם יהודים
קדושים לא יכלו פשוט להסתגל למחשבה האיומה, להיפרד מה'דיוקנא
קדישא', או מהלבוש היהודי, המסורתי.

"הדברים זכורים לי גם מבחינה אישית. זוכר אני איזה רושם עצוב
ומחריד עשתה עלי התמונה, כאשר נתקבצו בביתו של הרב ר' יצחק מאיר
לוינ' ז"ל כארבעים איש ורובם זקניהם מרוטים ועל פניהם מטפחות כדי
לכסות את חלקי הזקן שטרם נימרטו: הי' זה בחודש שבט שנת ת"ש. יום
ששי אחד הוזמנתי על ידי ידידי ר' שמחה רפפורט הי"ד, חתנו של הרי"ם
לוינ', לטכס 'ברית מילה' שערך לבנו הרך הנולד, ובין הבאים הי' גם מרן
אדמו"ר שליט"א מגור, כשחצי זקנו מרוט.

"או – בהזדמנות אחרת – כאשר ביקרתי באותו פרק זמן בביתו של
האדמו"ר מסוכצ'וב וזקנו ממורט, חלקים-חלקים.

"הי' זה מאבק לא רציונלי. כשם שהקלגסים ו'המומחים' הגרמנים פעלו
לא מתוך שיקולים רציונליים אלא, מתוך אינטואיציה מרושעת – נגד הלבוש
'היהודי' וגידול הזקנים – כך גם קשה להסביר באופן רציונלי את העיקשות
ומסירות הנפש – או אם תרצו: גדלות הנפש – של היהודים בארצות הכבושות,
במאבקם הממושך על שמירת הצביון היהודי – ה'דיוקן היהודי'.

"היהודים הללו לא רצו ליהנות מההיתרים אשר מורי ההלכה העניקו –
לכל שואל – ופסקו כי מחמת הסכנה מותר להוריד את הזקן, אפילו בתער,

ואפילו בידי יהודי (אם אין אפשרות אחרת) " (ס' בקדושה ובגבורה שם עמ' 179-180).

מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם

ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום הי"ד, מציין ביומנו:
 "40.11.8: אני מלא התפעלות מהיהודים הדתיים הללו, אשר מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם, חובשים כובעי קטיפה . . . " (כתבים פון געטא. א. עמ' 175)

השופט ד"ר משה בייסקי העיד במשפט אייכמן:
 "רוב היהודים בדז'אלושיץ גידלו זקנים ופיאות. לאחר ה'תרגילים' שערכו בהם הגרמנים, רבים מהם נורו ובתוכם רב העיירה, יהודי בן שמונים, רבי יצחק הלוי סטשבסקי, כשהוא עטוף בטלית ותפילין" (גדעון האוזנר, היועץ המשפטי נגד א. אייכמן ימ"ש, עדויות, עמ' 176 ואילך).

יהודים גזרו על עצמם "מאסר בית" – ובלבד שלא יגלחו את זקנם
 כתב ד"ר משה בייסקי: "בין הגזירות הרבות, היתה אחת שפגעה פגיעה קשה ביותר ברוב האוכלוס' היהודית בדז'אלושיץ. הכוונה היא לצו האוסר על היהודים לגדל זקן. נראה לי כי הדבר הי' בסוף שנת 1941, וכן המועד שנקבע לגילוח הקולקטיבי.

"זכור לי יפה, מה גדולה היתה הבהלה בקרב בעלי הבתים שבעיירתנו. צו זה גרם סבל נפשי רב, לא רק לנוגעים בדבר, אלא אף למגלחים את זקנם מאז ומתמיד.

" . . . אולם לא מעטים הי' מספרם של אלה שלא צייתו לצו. בין אלה הי' גם אבי ז"ל, שגזר על עצמו מאסר בית למשך חדשים ארוכים, אבל את זקנו לא גילח. וכאשר הכורת אילץ אותו לצאת מידי פעם לרחוב, הי' עוטה פניו במטפחת, כאילו מחמת כאב שיניים, וכך עבר בזהירות את הרחוב שמא ייתקל באיזה גרמני. בסופו של דבר נתפס ונענש.

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקא

"וכשבא יום הגירוש, בו יצאו לדרך ללא שוב, היו יהודים שעלה בידם שלא לגלח את זקנם, וצעדו לתאי הגאזים כשאמנתם התמה לא נפגמה, לא מבחינה נפשית ולא מבחינת מראיתם החיצונית.

"אכן, קדושים אלה חידשו בגופם ובנפשם את מושג קידוש השם במלוא משמעותו איומת ההוד" (ספר דז'אלושיץ, עמ' 249-250).

* * *

קהילת דונאסרדאהלי

לא רצה בשום אופן להסיר זקנו מעל פניו

"גם יהודי הונגרי הוכיחו מסירות נפש על ה'דיוקן היהודי':

"כשירדה השואה על קהילת דונאסרדאהלי יצא רבינו – הרב הלל ויינברג – בראש העדה הקדושה, בני עירו המגורשים לאושוויץ.

"כדאי להזכיר, שלמרות הפצרות בעלי הבתים וידידיו הרבים לא רצה בשום אופן להסיר את זקנו, צלם האלקים מעל פניו. הוא ה' היחיד שזכה שלא גילחו את זקנו. וכך עלתה נשמתו הטהורה לגנוי מרומים, בצלמו ובדמותו היהודית" (ס' דונסטרדאהלי, עמ' 114).

* * *

העיירה סטויאנוב בגליצ'ה

מסע הדיכוי במלוא היקפו

סירבו לגלח הזקן ונאלצו להסתגר בחדרי חדרים

כאמור, הקיף מסע הדיכוי "כל מקום" ו"כל זמן", למשל העיירה הקטנה סטויאנוב בגליצ'ה:

"כאשר גרמני ראה יהודי מזוקן, ה' ממש יוצא מכליו. אין לתאר את האכזריות ואת הסאדיזם הרצחני בו 'טיפלו' הגרמנים ביהודי 'מזוקן'. תחילה צחקו ולעגו לו, אחר כך מרטו וחתכו לו את הזקן בסכין. קרו גם מקרים שהציתו אש בזקן . . .

"היתה גם דרישה מצד ה'יודנראט', שבכדי להימנע מיסורים מיותרים, מוטב והיהודים יגלחו בעצמם את זקניהם.

"בכל זאת היו מקרים שיהודים סירבו לגלח את זקניהם, ואז נאלצו היהודים הללו להסתגר בחדרי חדרים. רע ומר הי' גורלו של יהודי כזה, אם נתקל בו גרמני, כשזקן מעטר את פניו. היהודים שנאלצו לגלח את זקניהם יצאו לרחובות בלי זקניהם, הביטו זה בזה בדמעות, על העלבון והצער שנגרם להם" (ספר סוקול, רטאקוב וסטויאנוב, עמ' 490).

* * *

מסירות נפש של יהודי העיר לודז' (פולין) גידלו זקן - עם כל הסכנה שבדבר

"אתה שואל אותי על מסירות נפש של יהודי פולין, לגידול הזקן בתקופת השואה? - אומר לי הרב אהרנסון מפתח תקוה, ואני מרגיש בעליל שעיניו מתלחחות מעט. המון רגשות וזכרונות מציפים אותו. האיש הזה ראה הרבה, והוא גם זוכר הרבה. שום דבר לא נשכח מזכרונו הפנומנלי. הוא זוכר את כולם, את כל סבלותיהם ועינוייהם, את מסירות הנפש שלהם, מסירות נפש למען קיום מצוה בתנאים המחרידים, או כדי לעזור לזולת - ולא רק שהוא זוכר, הוא 'חי' את המאורעות מחדש . . .

"למרות כל הרידפות, חטיפות לעבודות השפלה, התעללויות, רציחות וגזירות אחרות, עדיין היו יהודי לודז' מנהלים אורח חיים דתי מובהק. היהודים עדיין גידלו זקן ופיאות (עם כל הסכנה שבדבר)" (ס' בקדושה ובגבורה שם, עמ' 184).

* * *

המניעים הנפשיים לגבורה היהודית רבים מאוד - העדיפו להסתכן ולא להוריד הזקן

"מה הניע את אותם יהודים תמימים, את הרכבות בגיטאות ובמחנות הריכוז, לגלות מסירות נפש שכזאת, על שמירת ה'דיוקן היהודי', ובמיוחד בענין גילוח הזקן? האם אמנם רק הענין ההלכותי, הוא שהי' הגורם המכריע בנידון? או, שמא, היו עוד גורמים אחרים, שיקולים נוספים? . . .

"ובכל זאת - למרות ההיתר המפורש שהורו מורי ההלכה לגלח את הזקן, לא תמיד נמצאה להם אוזן קשבת, ועדיין היו רבים מאוד שהעדיפו

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקג

להסתכן ולא להוריד את הזקן. מה היו מניעיהם, של אותם יהודים שהסתכנו על ה'דיוקנא דיהודאה' שלהם?

"זכורה לי שיחה מעניינת שניהלתי בחורף שנת ת"ש, עם ידידו הטוב של אבי ז"ל, ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד, עורך של ה'טאגלבלאט' החרדי. באחד הימים פגשתי אותו בווארשה המושלגת וההרוסה. היתה זו פגישה מקרית והפעם האחרונה שראיתי אותו.

"ליויתי אותו בדרכו ושוחחנו. תוך כדי שיחה אמר לי ר' אברהם מרדכי בעל הזקן השחור והארוך (פה ושם 'התגנבו' כבר שערות שיבה, מחמת הצרות), אשר רבים הוקסמו מיפי תארו ודימו דמות דיוקנו כדמות נביא קדום – אמר לי ר' אברהם מרדכי, כי למרות הפעילות העסקנית הענפה שהוא ממלא, הנהו ממעט לצאת מפתח ביתו, מפחד שמא חס ושלוש יתפסו אותו הגרמנים ויגזזו את זקנו.

"שאלתי אותו: האם באמת כדאי הדבר שתסתכן? בגלל זקן?! (יתכן, שהי' בכך יותר מאשר חוסר-נימוס) ר' אברהם מרדכי, הי' כנראה מופתע משאלתי, הסתכל עלי בעיניו הטובות, חשב מעט ולבסוף אמר:

" – אתה צעיר, אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי כמוני הזקן, אולם שאל את אביך והוא יסביר לך!

"את אבי הי"ד, לא שאלתי, כי כבר לא זכיתי לראותו יותר, אולם השקפתו של אבי הי"ד הגיעה אלי בדרך עקיפה:

"לאחר כמה שבועות התראיתי עם אחיותי הצעירות יוכבד וליבצ'יה הי"ד, הן סיפרו לי על כל בני המשפחה, וכאשר שאלתי אותן, איך נראה אבא בימים אלה, במה הוא עוסק, יושב ולומד?

"ולפתע פרצו שתי אחיותי בבכי תמרורים. נבהלתי כהוגן ולא ידעתי מה הן מסתירות ממני, ורק לאחר שנרגעו קצת, הסבירו לי את סיבת התפרצותן, כאשר שאלתי 'איך נראה אבא', כי הגרמנים הארורים התנפלו על אבא ומרטו לו את זקנו, יחד עם בשר החי שעל פניו ומאז, אבא ממש חולה, הוא פשוט אינו משלים עם המציאות – הוא בלי זקן?! ותוך כדי הסיפור, אחיותי שוב נתנו קולן בבכי, ואני גם אני צירפתי את דמעותי לדמעותיהן.

"רק אז הבנתי את דבריו של ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד: 'אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי, כמוני, הזקן!' (ס' בקדושה ובגבורה שם עמ' 191-193).

* * *

העיירה קולבוסוב בגליציה "הרגשתי טעמה של מיתה"

מהעיירה הגליצאית, קולבוסוב, בה כיהן לפנים כרב בעל ה"אוהב ישראל", יודעת הכרוניקה לספר: "יום לאחר הפסח - שנת תש"ב - הזמין אליו פשק רפפורט - ראש ה'יודנראט' - חמשה-עשר מחשובי העיר ומהנכבדים ביותר בקהילה; כולם אנשים קשישים מגודלי זקנים לבנים. פשק אמר להם, כי הם חייבים לגלח את זקניהם, אחרת צפוי להם עונש-מוות.

"אבא רעד כל-כולו והי' חיוור כמו מת. הי' זה בפעם הראשונה בחייו להוריד שצורה מזקנו. אבא הפליט: 'כעת הרגשתי טעמה של מיתה' (פנקס קולבוסוב, עמ' 530-529, הו"ד בס' בקדושה ובגבורה עמ' 201).

* * *

טומשוב-לובלסקי העדיפו וסבלו רבעון כדי שלא ייאלצו לגלח זקנם

בטומשוב-לובלסקי, נאבקו היהודים במסירות נפש על שמירת הדת וערכי. "יהודים חרדים העדיפו וסבלו רבעון ומנעו עצמם לצאת החוצה כדי שלא ייאלצו לגלח את הזקנים" (ס' טומשוב-לובלסקי עמ' 483).

* * *

"אולם יש לציין: עם כל מסירות הנפש שהוכיחו היהודים הדתיים כדי לשמור על ה'דיוקן היהודי', כאשר גם תחת לחץ של רעב ומצוקה לא יצאו לרחוב, שמא חס ושלום יכולע לזקן ופיאות שלהם, הרי במקרה של סכנה לזולת, לא היססו אפילו לרגע אחד. כדי להציל יהודי, מוכנים היו לעשות הכל, כמו בדרוהוצ'ין, למשל:

"שבת אחת, כאשר מצב הרוח הי' קודר ביותר, נפתחה הדלת והרב נכנס לדירתו. הרב הופיע כשפניו עטופים במטפחת כדי לכסות את זקנו. הרב פנה אלי ואמר:

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקה

- "מנדל, אני רוצה שתשיג תעודת עבודה עבור ראש הישיבה שלנו.
תרשום אותו בתור סנדלר, נגר - רק לא רב" (ספר דרוהוצ'ין, עמ' 494).

* * *

קראשניק

"אם נגזר עלי למות - מוטב עם הזקן"

בקראשניק: "ברגעיו האחרונים של הרבי מקראשניק, הי' זה בשבת
ה-30 באוקטובר [1942] התאריך האחרון, בו חייבים היו היהודים לעזוב
את קראשניק (מחוז לובלין) ולעבור לזקליקוב (משם הובלו להשמדה -
לבלז'ין).

"קראו אותי אל הרבי וביקשו ממני להביא אתי את כלי התגלחת. בנו
של הרבי, ר' דוד'ל ווייסברוד פנה אלי וביקשני, כי אגלח לו את זקנו, וכן את
פיאותיו.

"בסופו של דבר, לא גילח את זקנו ולא את פיאותיו, הוא העדיף ועטף
את פניו במטפחת (כדי להסתיר את הזקן והפיאות) וכך הוא נסע בעגלה
לזקליקוב.

"הוא אמר לי: "אם נגזר עלי למות, הרי מוטב עם הזקן והפיאות"
(קראשניק; ספר יזכור, עמ' 490).

* * *

האדמו"ר מליסקה

זלגו עיניו דמעות ובכה כילד קטן

"חסידים ששהו במחיצתו של האדמו"ר מליסקה בגיטו אוהל (הונגרי)
מספרים:

"פעמים רבות שמענו מפיו של הרבי מליסקה, שנאנח אנחה כבדה
ואומר: 'כואב לי הלב, למה אנחנו היהודים, נידונים לשריפה?!'.. פעם תפסו
אותו הנאצים בגיטו של אוהל וגזזו את זקנו. חסידים מספרים, שבשעת
מעשה זלגו עיניו דמעות והוא בכה כמו ילד קטן - -" (ספר קדושים לר'
מנשה אונגר, עמ' 224).

* * *

הרב קיבל מאה מלקות לפדות את זקנו

”בכל מקום ‘הם’ גזזו את הזקנים גם לרבנים. בענין זה קרו מקרים מזעזעים. כן ידוע המקרה של הרב בראווה:

”בראוה פירסם השלטון צו, שעל כל יהודי העיר להתאסף בשוק, כדי לגזז את זקנם באופן קולקטיבי. ידידות שררה בין הרב ובין הכומר הגרמני. באה בת הרב לפני הכומר בבקשה, שישתדל שירשו לאבי, הרב הזקן, לגדל זקן.

”קיבל עליו הכומר הגרמני להשתדל. ראשית כל קיבל הכומר נזיפה חמורה על השתדלותו לטובת יהודי. לאחר מכן הוציא ראש ה”גיסטאפו” פסק-דין, שהרב יכול לפדות את זקנו תמורת מאה מלקות, והרב קיבל עליו את גזר הדין.

”התכוננו לביצוע עונשו של הרב הישיש בעל השיבה. כשהגיע מספר המלקות לעשור השלישי, התעלף הרב, הכניסו אותו לבית חולים, שם שכב יותר משבועיים, אולם זקנו לא נגזז

”הרב זילברשטיין, רבה של פראג נלקח מביתו לעבודה. הקצין הממונה ביקש להתעלל ברב ולגזז את זקנו. הרב ‘פדה’ את זקנו תמורת זוג מגפיים טובים” (ס’ קידוש השם שם ע’ 85-86 ; ס’ בקדושה ובגבורה עמ’ 209-210).

לוקוב

”מן הדין להוסיף, שבלוקוב אסור הי’ לגדל זקן. אך בהשתדלותו של ראש הקהילה ויינטרויב, הורשו יהודים אחדים, כנגד תשלום הגון, לגדל זקן. יהודים אלה קיבלו רשיון, בכתב מיוחד” (ס’ קידוש השם שם, עמ’ 88).

צעיר כזקן מסרו נפשם למען הזקן

”האם רק יהודים קשישים, הם שמסרו נפשם על שמירת הזקן והפיאות – כדברי השופט ד”ר בייסקי – או, שמא, גם בחורים צעירים השתתפו במאבק-

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקן

איתנים זה? מספר בחור צעיר מהעיירה גניבשוב, (העיירה בה נולד הגאון בעל ה"חידושי הרי"ם"):

"בשנת 1942 הוציאו הגרמנים צו, כי כל יהודי אשר יגדל את זקנו – ייענש. כל היהודים הדתיים שבעיירה שלנו, ואני בתוכם, שלא רצינו לגלח את הזקן, לקחנו מטפחות ועטפנו לנו את כל הראש, כאילו אנו סובלים מכאב שיניים

"פעם קרה לי מקרה כאשר הלכתי ברחוב, למזלי הרע עבר לידי הגרמני ראטקה ('פאלקס-דויטש', מתושבי המקום), שהכיר אותי היטב. הוא השגיח כי פני עטופים במטפחת, והוא קפץ דרך גדר הגיטו והתחיל לרדוף אחרי דרך כל הגיטו. וכאשר סוף סוף התקרב אלי ולא נשאר לי כל מקום להימלט, הוא תפס אותי, הרביץ לי מכות רצח ולאחר מכן הוביל אותי דרך הגיטו ונכנס אתי אל המיספרה ופקד על הספר לגלח לי את הזקן רק מצידו השמאלי של הלחי ואילו מצד ימין – להשאיר ולא לגלח! גם את הפאות שלי, הוא פקד, לגלח!

"אולם לא נכנעתי, שוב עטפתי את פני במטפחת עד שאותו חלק של הזקן – המגולח – הצמיח מחדש" (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 182).

* * *

"הבחורים הללו – הם שהצילו את הכבוד היהודי"

"כשאני ניגש לנתח את התופעה המופלאה, תופעה של גילויי גבורה ומסירות נפש של הבחורים הצעירים בתקופת השואה והחורבן, במאבקם על ה'דיוקן היהודי', על שמירת הזקן והפיאות, על הלבוש 'היהודי' – אני עושה זאת בדחילו ורחימו, בבחינת 'של נעליך'. זוהי מסרת הירואית מלאת הוד וקדושה.

"כי הבחורים האלמוניים הללו היו מאוד בודדים ומבודדים, ללא כל שמץ של הבנה ועידוד – גם מצידם של יהודי הגיטאות. בעוד שהיו אנשים – לא דתיים – שהיו מוכנים לגלות קורטוב של הבנה לגבי יהודים קשישים ש'התעקשו' לגדל את זקנם – תוך סיכון רב – שונה הי' הדבר לגבי הצעירים; בפרט, כשגם הגורם הדתי, ההלכותי, לא 'תפס' כאן, כי הרי הרבנים התירו במפורש להוריד את הזקן, גם על ידי תער – אם לא היתה ברירה אחרת.

"במלחמתם העיקשת היו הבחורים הנועזים האלה מוחרמים ומנודים. גם הציבור הדתי לא הזדהה אתם.

"אני מודה ומתוודה: גם אני, כאשר נתקלתי בתקופת השואה בבחורים הללו - לא הבנתי אותם ולא הזדהיתי איתם. אולי משום שאני בעצמי כבר מראשית המלחמה ויתרתי על המאבק לגדל זקן ולכן ראיתי אותם - באופן תת-מודעי - כאנשים 'המתחייבים בנפשם' (כלשון הרמב"ם), על דבר שאין לו כל הצדקה, מבחינת ההלכה.

"כיום, לאחר שהספקתי לעיין ולהרהר בכל הבעי', בפרספקטיבה של למעלה משלושים שנה, עלי לציין: הבחורים הללו, הם שהצילו את הכבוד היהודי, הם החדירו בתודעת הציבור היהודי את הרעיון שאין להכנע לגרמנים. לא במאבק של יום אחד, אלא משך שנים, יום אחרי יום, וכל זאת בלי כל שמץ סימפטי' מצד הציבור. זאת מסוגלים לעשות רק אנשים בעלי תודעה עמוקה ביותר, בעלי רצון חזק ביותר. כאלה היו הבחורים האלמוניים הללו" (שם עמ' 213-212).

* * *

מספר המהנדס מרדכי שקלארצ'יק מארה"ב, על ה"מחתרת" החסידית בגיטו סלומניק: "הם, החסידים הצעירים, נחרתו בזכרונם כקדושים וכגיבורים. הם כלל לא ידעו מהו פחד ושום דבר לא החליש את להט אמונתם. הכרתי אותם בגיטו סלומניק.

- - - "המשטרה היהודית' דרשה מהם להתחשב בפקודות הגרמניות, ולגלח את זקניהם ופיאותיהם. הם אמרו: 'אנו מתכוונים לטובתכם, אנו רוצים להציל את חייכם, ממש, כי במקרה שהגרמנים יגלו אתכם [עם הזקן והפיאות] הם יהרגו אתכם בו-במקום!' - כך טענו אנשי המשטרה. ברם, הבחורים לא נבהלו והמשיכו בשלהם" (ס' אלה שלא נכנעו, לר' משה פראגער).

* * *

גם בעיירה מיישוב, העזו הבחורים החסידיים. מספר על כך יעקב ל. מניילה: "בחורף שנת תש"א, הודיעו הרשעים ל'יודנראט', שכל מי שידל זקן - אחת דינו למוות. עד אז העזנו עוד לשמור על הצורה היהודית. אמנם, מדי פעם היו באים חיילים גרמנים אל בתי היהודים כדי להתעלל בנו. פעם,

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקט

תפסו אותי יחד עם גיסי, שנינו היינו עטורי זקן. לקחו הרשעים מספריים ועמדו על ידי שאוריד את זקנו של גיסי. אחר כך אילצו אותו שיגלח את זקני. אז זה הי' נחשב אצלם למשחק שעשועים. משבאה הפקודה על עונש המוות, הורדתי את זקני, כפי שעשו כל בני העיירה.

"נמצאו רק שני יהודים שהחליטו להסתתר ולא לקיים את הצו. הי' זה ר' הרשל שייקובסקי, והשני הי' מחסידי גור בשם קליין.

"אבל על כל אלה עלו הבחורים החסידיים. הם המשיכו וגידלו זקניהם ופיאותיהם, ולמרות כל החיפושים הנמרצים של הז'אנדארמים הגרמניים, הם המשיכו לגדל זקן ופיאות וכולם יחד, המשיכו לעסוק בתורה ובעבודת השם כמאז ומקדם" (שם).

* * *

"תירו בי – הרגו אותי – לא אתן לגזוז את זקני"

"ר' לייבל יוד מספר מעשה מופלא, מעשה בלתי ניתן לתפיסת אנוש, על אברך אחד, יאנצ'י גפן מווארשה, אשר גם תחת איום ברצח בו במקום, התנגד – פיסית – לגזיזת זקנו וצעקו לעומת הגרמני: 'תירו בי, הרגו אותי – אני לא אתן לגזוז את זקני!'". (שם).

* * *

עד לשעת הגירוש – הזקן והפאות נשארו

"גם ר' נח אדליסט, מתרגש כשהוא נזכר על גילויים של גבורה עילאית, של הבחורים החסידיים בגיטו צ'נסטחוב, במאבקם על שמירת הצביון היהודי, המקורי:

"רואה אני לנגד עיני את הארי שבחבורה, לייבל אלתר, נכדו של רבי מנדלי מפאביאניץ, שברח מגיטו וארשה והגיע אלינו. כל הלילה הי' יושב ועוסק בתורה בהתלהבות מופלאה, ביחד עם יתר הבחורים – – – בשערות הזקן והפיאות סירב לנגוע, רק עטף את פניו, כל פעם שהי' נאלץ לצאת מן המחבוא החוצה.

"ניסיתי לדבר על לבו, כי באו מים עד נפש וזו ממש סכנת נפשות. סיפרתי לו, כי הקצינים הגרמנים וראשי פלוגות ההשמדה והחיסול, מתנקמים במיוחד

ב'תלמודיסטים', הנופלים לידיהם, ירי' במקום או שילוח למחנה הרג. אבל כל טענותי היו לריק. עד לשעת הגירוש לא שינה את חזותו - הזקן והפיאות נשאר" (שם).

כולם הופיעו בלי כל פגם בחזותם היהודית

לייבל אייזנר מתל אביב, נזכר בפגישה מרגשת בשנת תש"א, כשנקלע לגיטו בווארשה, ביום חורפי אחד:

"אחד אחד נתאספו האנשים, כאילו פחדו שלא יגלו את מקום המיפגש. כל אחד נכנס בפנים מעוטפות, ומתחת לעטיפה נתגלו הזקן והפיאות, כולם הופיעו בצורתם כהווייתם, בלי כל פגם בחזותם היהודית. אני הרגשתי עצמי לא בנוח, משום שהייתי לבוש באופן 'מודרני', ללא כל סימן היכר חסידי, אבל הפתעתי הרבה היתה, לא רק בגלל חזותם החיצונית. את לבי כבשה 'האווירה' החסידית, הטהורה והזכה שהשתררה בחדר הדל. כולם להטו באש קודש, כולם נתעלו בדרגות של מסירות נפש וקידוש השם" (שם).

"כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית"

מענינת, במיוחד, זווית ראייתה של גב' בלהה שרפהארץ, המספרת על בעלה, האברך החסידי שניספה ועל חבריו שהסתכנו - ושילמו בחייהם - על השמירה של הערכים הנשגבים, בהם האמינו בכל להט נפשם: "הבית שלנו ברחוב נובוליפיה 39 בווארשה, נהפך בגיטו למעין 'מרכז חסידי'. כל פעם היו מגיעים אלינו שליחים מכל הקבוצות וה'שטיבלאך' של חסידי גור שבתוך הגיטו כדי לקבל עזרה וסיוע: מצרכי אוכל. אלינו הביתה היו מגיעות חבילות מזון שנשלחו מקרובי משפחתנו בגיטו ראדומסק, ובעלי הי' המחלק עבור הבחורים והאברכים הרעבים שישבו במקומות מחבוא ולמדו תורה, והתמרדו במשטר הנאצים" - - - ממשיכה הגב' שרפהארץ ומספרת על הגבורה הרוחנית, העילאית, של בעלה וחבריו:

"קשה לי לתאר את גבורתם של האברכים והבחורים הללו; גם אז הי' לי קשה להבין זאת. כל הזמן התווכחתי עם בעלי, ולא הבינתי את התנהגותו, ואולי כן הבינתי, משום שהוא הסביר לי זאת פעמים רבות, אלא שקשה הי'

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקיא

לי להשלים עם זאת. הנה, למשל, ענין גידול הזקן בגיטו. הי' זה ענין של פיקוח נפשות, ממש. כל פעם שגרמני רוצח הי' פוגש יהודי בעל זקן, הי' מתנפל עליו ורוצחו במקום.

"טענתי אז נגד בעלי: 'אנא, עשה זאת למעני, והורד את הזקן! סוף סוף אסור לסכן בגלל כך את החיים!'"

"והוא השיב לי בשקט ובנועם: 'דבר אחד למדתי, שכל מה שהגרמני פוקד עלינו, יש להתנגד לכך בהחלט! זה השטן המשחית, חס וחלילה להכנע ולהיבהל ממנו! אם רבון העולם ירצה, אשאר בחיים – ואם לאו, טוב למות כיהודי בעל צורה יהודית! . . ."

"כאשה חלשה, עמדתי בכל זאת בהפצרותי. הוא נעתר לי בפשרה כזו, שהוא יכין בכיסו מספריים, כדי שבשעת הסכנה יוכל לקצץ את זקנו ברגע האחרון

"ואכן בא גם 'הרגע האחרון', אני עמדתי מולו, כאשר המרצחים ערכו אתו את ה'חשבון האחרון', ואז הוא אמר לי בלחש:

– "כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית!" (שם).

* * *

יש להסתכן בגלל הזקן

"דמות מיוחדת במינה, הי' רק זלמן הורוביץ הי"ד. יהודי פיקח ותלמיד חכם גדול. בין חסידי גור הי' נחשב כ'פאר' שלהם, ובמיוחד בעיר מולדתי ויילון, שם התגורר.

"מערכת יחסים מיוחדת שררו בין ר' זלמן ואבי ז"ל, שניהם היו ילידי פויטרקוב, ואבי ז"ל בבחרותו, למד שנים מספר בצוותא חדא עם ר' זלמן.

"הי' זה טבעי איפוא, כשפגש אותי ר' זלמן ביום חורפי (ת"ש) בגיטו וארשה, שמח אתי ביותר. פניו של ר' זלמן (שהיו עטופות במטפחת עבה כדי להגן על שרידי זקנו שמרטו לו הגרמנים), קרנו ממש מנחת: יש לו לומר לי משהו, סוף סוף הוא מצא תירוץ על ריטב"א 'קשה' ביבמות, שעל פירושו

נחלקו - הוא ואבי - מזה שנים רבות, וכעת שהוא פגש אותי, ביקש למסור לאבי את ההסבר שלו לריטב"א הנ"ל.

"לאבי לא מסרתי את התירוץ של ר' זלמן, כי לא זכיתי יותר לראותו. וגם את ר' זלמן ראיתי בפעם האחרונה. מה שנשאר חרות בזכרוני מאותה פגישה מקרית, הם הדברים המעניינים שהשמיע באוזני ר' זלמן החכם. דבריו התייחסו למסע הברוטלי והאכזרי של הנאצים בגזיזת ומריטת הזקנים של היהודים, האם יש טעם לסכן את החיים (לפעמים הגיעו הדברים, עד כדי סיכון חיים, ממש) בגלל הזקן והפיאות, או אולי, מוטב להוריד את הזקן ולמנוע, ע"י כך את כל הסכנות. ר' זלמן הי' בדעה, שיש להסתכן בגלל הזקן, וטעמו ונימוקו עמו: מה כוונת הרשעים בגזיזת הזקנים? האם רצונם להכאיב ליהודים, או שיש להם בכך מטרה נוספת, והיא: להשפיל את מנהגי דת היהודיים. מאחר וכל מעשי הרשעים מוכיחים - אמר ר' זלמן - כי כוונתם להשפיל את מנהגי אבותינו הקדושים, הרי שאנו חייבים ומצווים להפר את זממם של הנאצים. ר' זלמן דיבר בהתלהבות רבה ופניו - מתחת לעטיפת המטפחת - קרנו והתלהטו. מעולם לא ראיתיו במצב התלהבות כזה.

- "אם לא קצת מסירות נפש למען 'יידישקייט' - בשביל מה חיים, בכלל? - סיים ר' זלמן את דבריו והלך. . .". (ס' בקדושה ובגבורה עמ' 215-216).

מסירות נפש של בחורי גור

"רובם של הבחורים, להוציא את בחורי חסידי גור, החליף בזמן המלחמה את הלבוש היהודי המסורתי בלבוש אירופאי. אך בחורי גור - ברובם הגדול - המשיכו בלבושם המסורתי: כובעי-משי, כיפות, זקן ופיאות" (ס' קידוש השם, להרב שמעון הוברבנד הי"ד, ע' 79, הו"ד בס' בקדושה ובגבורה עמ' 63).

בהקדמת בן המחבר ("עלים בוכים" עמ' 26) לשו"ת ברכת חיים (להג"ר חיים יצחק ירוחם, שהסתלק מן העולם בדרך הטבע בהגיטו דסאמבור ביום יט תשרי ה'תש"ג זמן מה קודם שהועברו כל יושבי הגיטו לבעלזעץ ונשרפו שם, הי"ד - נ.י., ה'תשט"ז):

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקיג

"כמעט אחד במדינה הי' באותו זמן שהלך לעולמו עטור זקן, בדיוקנא קדישא שלו, כי לא התחשב עם גזירת הנוגשים המזוהמים להסיר את זקנו".

"היתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו"

ראה לעיל ח"א מדור סיפורים עמוד של"ה ושם מביא מ"ש בשו"ת ממעמקים ח"א סי"ט שרק שנים היו בין כל יושבי הגיטו דקובנה ששמרו על הדרת פניהם ולא הורידו את זקנם למרות שהיתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו, האחד היה הגאב"ד דקובנה (בעל שו"ת דבר אברהם) והשני היה אחד מבעלי הבתים החשובים בקובנה מחסידי חב"ד ור' שרגא פיבול זוסמאן ע"ה הי"ד היה שמו.

לאחרונה נדפס זכרונות מבנו ר' ארי' לייב זוסמאן ע"ה בשם אני מאמין ושם בעמוד 73 מסופר פרטים נוספים בהנ"ל.

הגרמנים ניסו למחוק כל מה שקשור ליהדות, ואפילו אסרו על היהודים לגדל זקן, אבל אבא שלי סירב לגלח את זקנו, יום אחד בזמן שהוא היה במרכז חלוקת המזון, נכנס קצין גרמני אחד והחל לקצץ את זקנו של אבא בסכין, הוא חתך חצי ממנו, ואז משהו הסיח את דעתו, אבא לא נגע בזקנו, הוא עטף את פניו בצעיף, כמו שאנשים נהגו לעשות כשסבלו מכאבי שיניים, וככה הוא הסתובב עד שזקנו צמח שוב (מתורגם מאנגלית במכ"ע כפ"ח ח' טבת תשע"ז עמוד 43).

* * *

הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר :

"הי' לי החלטה כמעט עד למסירות נפש שלא להוריד את הדיקנא קדישא"

ראה ס' מושיעין של ישראל (ח"ח עמ' קטז) שבעת שהגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר הי' בארה"ק בשנת תשי"ט הביאו לו את הס' "זכור ואל תשכח" מהר"ר ירמי' טעסלער ע"ה, אשר הי' מעסקני הצלתו, ואז נענה הגה"ק הנ"ל ואמר: הי' לי החלטה כמעט עד למסירות נפש שלא להוריד את הדיקנא קדישא".

"כן יש לציין שבעת שהותו של רבינו [הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר] בקאלאמבוס-לאגער בבודאפעסט נכנס בא' הימים דייטשער אפיציר וכשהבחין שרבינו מעוטר בזקן ופיאות ציוה עליו לגלחו, ואיים עליו שאם לא ימלא פקודתו תוך כמה שעות אז ירה יירה ח"ו, ורבינו נעצב מאוד על לבו ובפרט שדימו אז בנפשם שהנה הם כבר יוצאים לחירות עולם, ולפני השיחרור הוא יצטרך לגלח זקנו אשר מסר נפשו עליה, וא' מהציונים ששהו יחד עם רבינו בשם 'יאקאב קליין' שנתפעל מלראות עבודתו בקודש של רבינו וכן משיחותיו שלו נתרשם מגודל אצילותו ופקחותו, וכשראה עצבון לבו הגדולה של רבינו הלך לדבר על לבו של א' מראשי הציונים שעבדו שלובי זרוע עם הדייטשן מנהיגי הלאגער שיפעל לטובת רבינו, ואכן הם הבטיחו לסדר את הענין ושלא יאונה כל און, ואחר המלחמה פגש הציאניסט יאקאב הנ"ל את הרה"ח ר' חיים מרדכי שטיינברג ע"ה וסיפר לו דברים כהווייתן" (ס' משולחן מלכים ח"ו, טבת, תשע"ז עמ' כב).

וע"ע בס' מושיען של ישראל (ח"ח עמ' רל"א) שהרה"ח ר' פנחס בערקאוויטש ע"ה סיפר שהגאון רבי יונתן שטייף זצ"ל סיפר לו שהרי הוא היה אז בעיר לינץ יחד עם רבינו הק' [בעל "דברי יואל" מסאטמאר], וגם הוא עבר הוכרח לעבור אצל הרופא שבדק הזקן שלו והרופא עצרו וגילח זקנו, וכשבדק זקנו של רבינו אמר שהוא צח ונקי ולא נגע בו, וסיפר הגר"י - אז בשעת מעשה מאוד נפלאתי במה נקי יותר זקנו של רבינו מהזקן שלי, אמנם כאשר באתי לאמריקא וראיתי מקרוב את עבודתו של רבינו, אז הבנתי שהדיקנא קדישא שלו נקי יותר... ע"ש.

עוד סיפורים בענין מסירות נפש למען הזקן בימי מלחמת עולם השני' - ראה לעיל במילואים לח"א: "מדור סיפורים" (מהגה"ק מסאטמאר); ח"ב פ"א ("גילוח השפם") בהערה.

מסירות נפש של חסידי חב"ד שלא להסיר זקנם בברית המועצות

"ברוסיא של סטלין . . . כאשר באותה תקופה (משנת תר"צ ואילך) התנכלו השלטונות במיוחד לחסידי חב"ד עוד הרבה מבשנים הקודמות. רבים נהרגו

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקטו

ללא משפט; רבים נשלחו לארץ גזרה בלי שנודעו עקבותיהם; רבים נאסרו וענו קשות כדי לשבור את רוחם, למען יגלו פרטים אודות חבריהם העוסקים במלאכת הקדש של הפצת התורה, היהדות והחסידות ברחבי ברית המועצות; רבים מהם השיבו את נשמותיהם הטהורות ליוצרם מאחורי סורג ובריח, בלי 'קדיש' ובלי 'קבר ישראל', ללא שיהי' מושג כלשהו לצאצאיהם ולידידיהם על שעלה בגורלם. המצור סביב חסידי ליובאוויטש התהדק יותר ויותר, כאשר כל הכוחות האימתניים של המעצמה האדירה, רוסיה הסובייטית, מפעלים במלוא העצמה כדי להלחם בחסידים ובכל מה שהם מיצגים.

"החיים ברחבי רוסיה באותם ימים הפכו לבלתי נסבלים ליהודים שומרי מצוות בכלל, ובפרט לחסידי ליובאוויטש, שלא הסכימו לותר אף על קוצו של יו"ד גם לא כלפי חוץ וגם לא כאשר הי' בזה סכנת נפשות חמורה מאד כפשוטה. החסידים לא אבו לשמוע ואף לא להעלות על דעתם להסיר חס ושלום את ה'צלם האלקים', דיקנא קדישא, אף שישנם אופנים שרבים מתירים זאת על פי ההלכה, ואף שבזכות הזקן היו נכרים בחוצות והיו 'טרף קל' למבקשי נפשם. ולאידך. היציאה מאותה מדינה היתה בלתי אפשרית לחלוטין" ("המשפיע" ר' מענדל פוטרפאס - אה"ק, תשס"א, 148-149).

"את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!"

בס' "תולדות לוי יצחק" (תולדות הגה"ח והמקובל כו' מו"ר לוי יצחק שניאורסאהן, מחבר ספרי "לקוטי לוי יצחק" ואביו של הגה"ק האדמו"ר מליובאוויטש) ח"ב עמ' 473 (אודות מאסרו בידי הנ.ק.וו.ד. ברוסיה):

"פרופסור לא יהודי שהי' אתו בכלא סיפר פעם לרבנית:

"לעולם לא אשכח איש דגול זה, מוחו החרף, ידיעותיו המקיפות ואומץ-לבו הנדיר !

"ארבעה היינו בתא אחד ואנו, השלשה, הצלחנו להחזיק מעמד הודות לאומץ-רוחו והשפעתו הקוסמת לבל ניפול ברוחנו - למרות כל הצרות והגלים הזועפים העוברים עלינו.

"בתקיפות וללא חת עמד על עקרונות דתו. עובדה שהפליאה אותי ביותר היא" - ממשיך המספר - "שיום אחד הגיעה הפקודה לכל האסירים לגלח

את זקנם. כמה מהאסירים, ביניהם רבנים ויהודים דתיים, ניסו להתנגד. אך, מאומה לא עזר להם והפקודה יצאה לפועל.

"לא כן הרב. כאשר הגיע תורו, עמד כצור חלמיש וקרא בתוקף: "את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!". דבריו, שנאמרו בתקיפות כה רבה, הבהילו אותם ועזבוהו לנפשו.

"כך הי' הוא האחד שיד טמאה לא נגעה בדיקנא קדישא שלו, דבר שרבים קינאו בו על כך".

* * *

היו מסתתרים בלילות בגינות, בקור העז של רוסיא, מפחד הק-ג-ב

מסופר אודות הרה"ח ר' דובער איטקין ע"ה (מעיר נעוול, ברוסיא) ע"י בתו (מרת שרה מלקוב מאה"ק ת"ו): "שנה וחדוש אחריי נולדה לי אחות קטנה. השנה היתה 1936, שנה שבה עדיין לא ידעו הרבה אודות ניתוחים, וכל ניתוח כזה היווה סכנת חיים. הרופא הגדול המליץ על ניתוח, אבא שאל אם יש סיכוי ללידה טבעית ונענה על ידי הפרופסור שבמצב כזה רק אחת לאלף יולדות בלידה טבעית. אבא ישב כל הלילה ונדר להקדוש ברוך הוא שאם אימא תישאר בחיים, הוא לא יגזור לעולם את זקנו (אולי אינך יודעת, אבל בתקופה ההיא ברוסיא היתה סכנה קיומית ללכת ברחוב בזקן, והיו חסידים שאמנם לא גילחו את הזקן, אבל גזרו אותו. אבא נדר שאפילו את זה לא יעשה). אמנם, אחרי שנולדה אחותי בלידה טבעית ב"ה, וזקנו של אבא הי' ארוך, היו אבא והרב לייבל קרסיק מסתתרים בלילות בגינות, בקור העז של רוסיא, מפחד הק-ג-ב שתפסו את היהודים הדתיים והענישו אותם" (ירחון "משפחה חסידית", גליון 1235, פרשת במדבר תשס"ז, עמ' 9).

מסירות נפש בסמרקנד

"בנוסף לכך, הפחד מהק.ג.ב. הי' גדול מאוד ונעשה מאמץ להסתיר כל סממן יהודי. כיון שלא רצה לגעת בזקנו, נהג ר' יוסף ללבוש תמיד, גם בימי הקייץ החמים, צעיף שיכסה את זקנו" (קורות חייו הסוערים של הרה"ח ר' יוסף גרינברג ע"ה, נדפס בשבועון "כפר חב"ד" יב שבט תשס"ט, מספר 1315, עמ' 19).

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקין

עוד עדות בענין מסירות נפש לא להסיר הזקן מאחורי מסך הברזל ברוסיא, מצינו בס' "גבורה יהודית במלכות הרשע" (זיכרונות הרב יצחק אייזיק קרסיק ז"ל בעריכת נכדו הרב יוסף קרסיק – תשרי, תשס"ד) עמ' 85 "פעם מצאתי עבודה מסוים כמכונאי במפעל גדול, וכיון שהייתי יעיל מאוד בעבודה (במיוחד בהשוואה לשאר העובדים הגויים), וכן בגלל שנתתי שוחד למנהל העבודה, הוא הסכים להעלים עין משמירת השבת שלי. שבתות רבות כלל לא הופעתי לעבודה, ובמקצת שהופעתי, הסתובבתי במפעל בחוסר מעש ולא חיללתי את היום הקדוש. עם הזמן הוגבר הפיקוח על העבודה בשבת, עקבו במיוחד אחרי יהודים שיש להם חזות יהודית-דתית, זקן וכו'. מנהל העבודה חשש ופחד מהתנהגותי בשבת, והוא אמר לי: 'אם תגלח את זקנך, ולא תהי' לך חזות יהודית – אסכים שתמשיך לא לעבוד בשבת. אחרת הנך מפוטר מיידית מהעבודה'. כיון שלא הסכמתי לגלח את זקני, וכמובן שלא לחלל את השבת, נאלצתי להתפטר מהעבודה, ושוב חזר מצבנו הכלכלי לעוני מחפיר, ורעב קשה. משנותרתי בביתי בלי כל פרנסה, התחלנו למכור את הריהוט שבבית, ובכסף לקנות מזון מנמלי, פת לחם לקיום. כשאזלו כל חפצי הריהוט יצאתי לרחובות לחפש מזון, והנה אני מוצא את עצמי נובר בפחי אשפה למצוא שיירי מזון וחפצים ישנים. לרגע אחד לא הרהרתי בלבי לגלח את הזקן או להפסיק בשמירת שבת חס וחלילה, כך חונכנו שקיום התורה והמצוות אינו נתון לשום פשרות ולשום היתרים או וויתורים, בכל מצב שהוא, גם כשהמצב קשה מאוד ואפילו כשרעבים לפת לחם".

"תחתכו קודם את הראש"

"החסיד ר' יחיאל יוסף ריבקין . . השלטונות הקומוניסטים . . אסרו אותו. בבית הסוהר סבל יסורים רבים, כפי שמתאר בהתרגשות רבה בנו ר' זושא: "בתחילה רצו הרשעים לחתוך את זקנו שעיסר את פניו, אבל אבא התנגד בכל תוקף. הוא לא חשש מהם ואמר בעוז – 'אם אתם מתעקשים לחתוך את הזקן, תחתכו קודם את הראש'. . . כשראו את עמידתו התקיפה, עזבוהו לנפשו" (מכ"ע בית משיח גליון 473).

מסירות נפש על גידול הזקן בארה"ב

"אבי-מורי, הרב משה יוסף שוורץ ז"ל . . השתייך לחסידי מונקטש, והי' קשור אל הרה"ק בעל מנחת אלעזר זצ"ל. כשהגיע לגיל 22 ראה שמצב

הפרנסה דחוק מאד, והחליט להגר לארה"ב כדי לסייע בכלכלת המשפחה . . אמר המנחת אלעזר . . ליהודי הזה יש עקשנות ועזות דקדושה, הוא לא יתפעל לעולם מאמריקא ולא יתקלקל שם! . . וכך הי'. גם לאחר שהיגר לארה"ב, שמר אבא על צלמו החסידי, ומעולם לא נגע בזקנו, ואפילו במקצת . . גם כאשר ממש לא הי' לנו מה לאכול, והעניות בבית היתה נוראה, אבא לא ויתר אפילו על דקדוקי מצוות. עוד בהיותו בהונגרי' הוציא קבלה על שחיטה. בילדותי, היתה תקופה שהציעו לאבא לעבוד כמשגיח כשרות בבית מטבחיים בפאר-ראקוויי, ניו יארק. חברי ועד הכשרות היו אנשים מודרניים והם דרשו מאבא שיקצץ מחצית מזקנו וילך עם חליפה קצרה. אבא אמר להם שאת החליפה הוא מוכן לשקול אם לקצר, אבל את הזקן - בשום אופן לא" (ראיון עם הרב נפתלי שוורץ, מזקני חסידי צאנז, שבועון כפר חב"ד, ט' אדר"ר תשס"ח, עמ' 14).

* * *

סבל רבות בגלל הזקן שגידל

"באותם ימים [שנת תר"ץ], יהודי עם זקן הי' מראה מאד נדיר בערי אמריקה, ואבי [הרב אברהם שארפשטיין ז"ל] סיפר לנו שסבל רבות בגלל הזקן שגידל, במקרים רבים זרקו עליו אבנים או גידפו אותו כשהלך ברחוב" (שבועון כפר חב"ד שם, חדשות, עמ' 14).

* * *

איש לא העז לחשוב על אפשרות של גידול הזקן לפני בואו של הרבי הריי"צ לארה"ב

"...זכה הרב פאגעלמאן להיות נוכח במעמד המרגש, כשהרבי הריי"צ הגיע לארה"ב בט' אדר-שני ת"ש. 'אני זוכר כמו היום את מראה פניו הק' של הרבי הריי"צ כשירד מהספינה. מה שבלט באופן מדהים היו העיניים שלו. ראינו רק את העיניים, זוג עיניים חודרות לב. פניו הקדושות הביעו מראה מאויים. זה הי' מעמד מאויים, נורא הוד... מיד הודיע הרבי הריי"צ שלא הגיע לארה"ב כפליט שמחפש מנוחה ומרגוע, אלא כדי לעבוד קשה על הפחת רוח חיים של יהדות בקרב יהודי אמריקה... באותו יום הודיע הרבי הריי"צ על ייסוד ישיבת 'תומכי תמימים' בניו-יורק... לאחר חג השבועות הרבי הריי"צ זימן אז אליו תלמידים אחדים מ'תורה ודעת' שלמדו חסידות אצל הרב ג'ייקובסון. לשלשה מהם הורה לעבור ללמוד ב'תומכי תמימים' . .

מילואים והשמטות (פי"ד: "מסירות נפש" שלא להעביר הזקן) תתקוט

אבל גם אלה שלא עברו ל'תומכי תמימים' הושפעו מיד באופן עמוק מהגעתו של הרבי. 'הרבי דרש, מיד עם בואו, שכולם יגדלו זקן ופיאות. באותו זמן זה נשמע גרוע יותר מדרישה לחבוש תרבושים טורקיים. אי אפשר הי' להעלות על הדעת אפשרות כזאת. להסתובב באמריקה עם זקן ופיאות? ! הרי זה לא ייתכן! הגר"י הוטנר, שהי' אז ראש ישיבת ר' חיים ברלין, הגיע אל הרה"ג ר' שמואל לויטין וניסה להשפיע עליו שידבר עם הרבי הריי"צ שיוותר על הרעיון המשונה שלו. 'חייבים להסביר לרבי', כך טען, 'שבאמריקה זה פשוט לא ילך. לא היו בניו יורק בחורים שיסכימו לגדל זקנים; אבל המציאות הוכיחה אחרת. אני זוכר את הבחור הראשון שראיתי שהעז לגדל זקן, זה הי' הרה"ח ר' שלום בער גורדון ז"ל, שעשה זאת ממש במסירות נפש. אי אפשר לתאר זאת כיום, איש לא העז לגדל זקן באותם ימים, מציאות כזאת פשוט לא היתה קיימת. גם ראשי-ישיבות ורבנים. . התהלכו מגולחי זקן. איש לא העז לחשוב על אפשרות של גידול זקן, לפני בואו של הרבי הריי"צ נ"ע לארה"ב. ומובן שזו היתה האווירה גם בישיבת 'תורה ודעת'. הזקנים הראשונים שצמחו בישיבה היו של הבחורים החב"דניקים'. אבל לא רק בזה התייחדו הבחורים שהתקרבו לחב"ד ולמדו עדיין ב'תורה ודעת'. 'הם בלטו בכל הנהגתם החסידית ויראת שמים שלהם. הם בלטו גם בהקפדתם על הידורי מצוה שונים. איש לא שמע בכלל על הדברים הללו עד שהגיעה ליובאוויטש לאמריקה" (זכרונותיו של הרה"ג הרה"ח ר' צבי הירש פאגעלמאן, מייסד ומנהל מוסדות חב"ד בעיר וואוסטר שבמדינת מאסצ'וסטס במשך בערך שבעים שנה (משנת תש"ב) - נדפס בשבועון כפר חב"ד, ה' שבט תשס"ט, מס' 1314, עמ' 22). וע"ע אג"ק ח"ט עמ' רמז (ממכתב כ"ה מנ"א תשי"ד): "רק חניכי ליובאוויטש מילדי אמריקה מקפידים על זה וענינים כמו אלו".

* * *

גידול פאות גם בזמן הגזירה

"מלכות זדון גזרה גזירה לאסור על היהודים לגדל פיאות, בימי הסליחות הלך חסיד אחד לבית הכנסת לומר סליחות, ושכח להחביא הפיאות מתחת לכובעו.

"שוטר שפגש את החסיד רצה לעצרו, וצעק כנגדו 'פיאות', 'פיאות'! יהודים שעברו ברחוב, שיחדו את השוטר בכסף, והלה שחרר מיד את החסיד. כשהחסיד הגיע בשמחה לבית הכנסת, אמר 'מה שקרה לי עכשיו עם השוטר

הגוי, מזה אני מבין לכוון פסוק בתורה בפרשת התוכחה 'ישא ה' עליך גוי... אשר לא תשמע לשונו' (דברים כח, מט), שלכאורה איזה קללה יש כאן, והרי אפשר ללמוד את הלשון והשפה של הגוי? אבל עתה נתברר לי, שהשוטר הגוי צעק 'פיאות', 'פיאות', והוא התכוון לכסף... שפת דבור כזה קשה להבין'... (ס' הליכות עולם, ראש השנה, סתקפ"א סי"ז ספורים ומשלים הערה 5).

עוד ע"ד מסירות נפש לגדל זקן ברוסי' הקומוניסטית

למה בכה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל

היתה קבוצה של חסידים שהצליחה לצאת מרוסיה, לאחר שנלכדו שנים ארוכות מאחורי מסך הברזל. שניים מתוכם, ר' יענקל נוטיק ור' מוטל קוזלינר, נשלחו אז על-ידי הרבי מליובאוויטש לבקר את הפוסק הידוע הגאון רבי משה פיינשטיין. הם נכנסו אליו, ור' משה רואה שני חסידים עם פאות וזקן שיצאו עכשיו מרוסיה הקומוניסטית. ר' משה הכיר היטב את המצב שם, והוא לא היה יכול לכלוא את פליאתו. הוא שאל: תסבירו לי, איך שמרתם שבת? איך הצלחתם לחנך את הילדים? ור' יענקל נוטיק ענה כך: ברירה אחרת היתה לנו? לא היתה לנו ברירה! וכשר' משה שמע את זה, הוא התחיל לבכות.

מה כל-כך מרגש בתשובה הזאת, "לא היתה לנו ברירה"? כדי להבין את זה צריך לחשוב על המציאות ברוסיה באותם ימים. כשאתה נמצא במצב של סכנת נפשות ופיקוח נפש, שבו אם לא תלך לעבוד לא יהיה כסף ולא אוכל, ואם הילדים לא ילכו לבית הספר אתה תפוטרו ויזרקו אותך לבית הסוהר - במצב כזה החיים הם מלאי ספקות. לפעמים אתה מחליט שאתה מתעקש, ולפעמים אתה אומר: אין מה לעשות - פיקוח נפש. היו הרבה יהודים טובים ואפילו רבנים שהלכו לעבוד בשבת ושלחו את הילדים לחינוך קומוניסטי. זאת היתה המציאות.

נכון שהיו גם כאלה שהתגברו כארי ולא נכנעו, אבל כשר' ינקל ענה "לא היתה לנו ברירה", ר' משה תפס פתאום שאצלו זה היה בפשטות. כמו שאדם לא צריך לחשוב כדי לנשום - ככה היתה אצלו היהדות. לא היה פה איזשהו מעשה גבורה - פשוט לא היתה ברירה. אצלו היהדות לא היתה משהו מחוץ לחיים: אתה חי ואוכל וישן, וחוז' מזה יש גם אידישקייט, אלא אלה החיים - כי הם חיינו. ומזה התפעל ר' משה כל-כך, עד שבכה.

(התוועדות, הרב שבתי סלביצקי, (אה"ק, תשע"ח) עמ' 21)

מילואים והשמטות לח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פט"ו: מניעות מצד כיבוד אב ואם⁵⁴

מרחן החפץ חיים:

תאמר לאמא שאתה רוצה כלה שרוצה בחור עם זקן

הוסיף רבינו [הגר"ח קניבסקי] שפעם בא בחור להחפץ חיים שאמו רוצה שישלח את הזקן, והחפץ חיים לא רצה לומר לו שיעשה נגד אמו, אמר לו החפץ חיים, תאמר לאמא שלך שאתה רוצה כזאת כלה שרוצה רק בחור עם זקן, ולבסוף אמו הסכימה שיגדל זקן" (ס' קונטרס מנחת תודה – תורה [ליקוטי דברים ששמענו מרביו הגר"ח קניבסקי שליט"א, להרב גדלי' הוניגסברג, אה"ק, אלול תשע"ג], עמ' פט).

מרחן החזון איש: אין להורים להביע דעה בענין גידול הזקן

"הי' בן תורה אחד שהוריו התנגדו בכל תוקף שיגדל זקנו, וכשנסע לביתו שבחזו"ל לפסח ולסוכות הי' מגלח זקנו, וכשחזר לשיבה גידל שוב את זקנו. בחורף תשי"ב נתיישב שעליו להחליט, אם לגלח או לגדל. ושאל את רבינו [החזון איש] והשיבו: גידול זקן מנהג ישראל הוא, ואין להורים מה להביע דעה בזה!" (ס' מעשה איש – תולדות החזו"א – ח"א עמ' קסה).

"גם שמעתי שבחור משוויץ שבהיותו בארץ ישראל גידל זקן ולבש לבוש ארוך, חשש שכאשר יחזור לשוויץ במראהו החדש יחששו הוריו לשלוח את בניהם לארץ – מסרו שמרן [החזו"א] אמר לו שאינו צריך לשנות את לבושו" (רשימת המשגיח הגה"צ רבי דב יפה, נדפסה בס' מעשה איש ח"ג עמ' כז).

54. בנוגע עד היכן הדברים מגיעים בחומרת ענין כיבוד אב ואם, ראה דברי חזו"ל מבהילים המובאים בשיורי ברכה לברכי יוסף יו"ד סרמ"א ס"ד: "אמרו בזהר ח"א סוף דף קס"ד דרחל אמנו ע"ה נענשה על שציערה ללבן אבי' אף שנתכוונה להפרישו מעבודת כוכבים ולכן מתה ולא זכתה לגדל לבנימין ע"ש".

מרן החזון איש: "זקן אינו מדת חסידות, אלא עיקר"

"שאלתי: מדת חסידות שההורים יהיה להם צער מזה, מה עדיף? ושאל: איזה מדת חסידות? אמרתי לו: גידול זקן. ואמר: זקן אינו מדת חסידות, אלא עיקר. מדת חסידות היא הנהגה שהתורה דורשת רק מיחידים, מחסידים, אבל מה שהוא דרך התורה לכולם - הוא עיקר. והוסיף: למה שיצטערו ההורים, אדרבה, הם צריכים לשמוח. [כשבאתי הביתה, אכן אמרו לי הורי ז"ל: החלטת לגדל זקן, טוב!]". [פרקי הוראות והדרכות בעבודת ה' ממרן החזון"א צוקללה"ה - מרשימותיו של הגה"צ המשגיח רבי דב יפה, נדפסו בס' מעשה איש (תולדות החזון"א) ח"ג עמ' כז. והו"ד בזה גם בס' פאת זקן הלכה למעשה - ירות"ו, תשס"ח - עמ' פז].

"דער בפועל דארף זיין ניט מיט דעם גרעסטן תוקף"

במענה על שאלת תלמיד שאמו דרשה ממנו להוריד את זקנו ("און אָן דעם וויל זי ניט טראַכטן וועגן שבת") השיב (באגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ח"ג עמ' תקה) "כבוד הורים הנה במדה ידועה תלוי" גם בהסגנון ואופן הדבור כאמרם ז"ל, איז דער ריידן באַדאַרף זיין זייער איידיל מיט א אמת'ן דרך ארץ, אָבער דער בפועל דארף זיין ניין מיט דעם גרעסטן תוקף".

איסור הסרת הזקן משום מנהג אבות

בענין איסור הסרת הזקן משום מנהג אבות - "אל תטוש תורת אמן" - ראה לעיל ח"ב פ"ח ובמילואים לשם.

שיטת הגאון רבי אהרן קוטלר

בדין בחור שהוריו מתנגדים לגידול זקנו

"בחור מן הישיבה שגידל זקן, שטח לפניו [היינו לפני רבינו הגר"א קוטלר] באחד הימים את עגמת נפשו, באשר הוריו מתנגדים לכך בצורה נחרצת, ודורשים ממנו שיגלח את שערות זקנו, אמר לו רבינו: לגדל הזקן הוי מלכוש יהודי, כה נהגו אבותינו ואבות אבותינו. ומכיון שמדובר ב'אל תיטוש תורת אמן', אינך מחויב לציית להם" (ס' "אש התורה" - מאת הרב אהרן

מילואים והשמטות (פט"ו: מניעות מצד כיבוד אב ואם) תתקב

סורסקי - ח"ב עמ' רסה, בשם "אחד מותיקי תלמידי הגר"א קוטלר זצ"ל בלייקוואוד, ת"ח מופלג ומרביץ תורה".

פסק הגר"י קמנצקי - אין זה סתם חומרא

בענין בחור שרוצה להחמיר על עצמו שלא להשתמש במכונת גילוח - אין להוריו לגעור בו, דכן יש להורות שאין זה סתם חומרא, "אלא דברים שיש בהם ממש", כמבואר לעיל במילואים לח"ב פ"ב בתשובת הגאון רבי יעקב קמנצקי בספרו "אמת ליעקב" על ד"ח השו"ע.

"הורריך ישלימו אתך מתוך נח"ר"

"במענה על מכתבו, אמת הדבר כי צער גדול הוא בשעה שההורים יחיו מרחיקים בזרוע ומרגיש הנני בצערו. יודע אני שעל כמה דברים הבן צריך לוותר בכדי לעשות נח"ר להוריו ומה גם בכדי למנוע לגרום להם אי נעימות, אבל כל זה במילי דעלמא אבל לא במילי דשמיא דכתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו וידוע דרשת חז"ל על פסוק זה.

"ועל יסוד זה הודגש באחת השיחות פי' הכתוב כאלו הי' כתוב איש אביו ואמו תשמרו - לכבדם בכל מיני כיבוד הורים כמו שהוא ע"פ דיני התורה ועוד בהפלגה גדולה כמסופר בדברי חז"ל במעלת המהדרים בכבוד הורים. אבל עם זה הנה - ומקדשי תיראו שצריכים להתגבר במדת יר"ש, שאם ההורים מונעים לקיים הידור מצוה או סייג לעבירה - לאיזה טעם שיהי' - צריכים לירא מן המקדש אשר שם שכינתו ית'.

"והנה בענינו הפרטי אשר החליט בעזה"י בהחלטה טובה שלא להעביר שערות זקנו - הנה הגם שאנכי לא הגדתי לשום תלמיד מתלמידי תת"ל לעשות כן מבלי לנגוע בשערות זקנו, מטעם כי ענינים כאלו צריך התלמיד לעשות מהכרתו על דעת עצמו ולא ע"י פקודה⁵⁵, אבל הכל יודעים עד כמה ענין זה ושאר עניני יר"ש בהנהגת התלמידים שי' יקרים לי במאד מאד וגורמים לי נחת רוח רב - והנני אומר לו יישר חילו והנני מברכו כי יצליח לו

55. עד"ז בזכרונותיו של הרב אברהם סנדר דובוב (נד' ב"כפר חב"ד" גליון מס' 947, י"א ניסן ה'תשס"א): "בחר שניגש לרבי ואמר לו שיש לו חבר שאינו מעוניין לגדל זקן, אך אם יאמר לו הרבי שיתחיל לגדל בוודאי יסכים - ענה לו הרבי: 'אני רוצה שהוא יגדל זקן ואם אני אומר לו, לא יהי' רצונו שלו וממילא לא הוא יגדל את הזקן . . . '".

השי"ת בלימוד וביר"ש, נוסף על רוב טובה בגשמיות וברוחניות בבריאות ובהסתדרות באהלה של תורה בהצלחה, ואבקשך אשר לכל לראש תסיר כל צער מלבך וב[עז]ה"י הכל יסודר בכי טוב והוריק ישלימו אתך מתוך נח"ר, ואתה שקוד בלימודך ובעבודתך מתוך שמחת הלב. . והשי"ת יעזור לך בגשמיות וברוחניות". (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ז עמ' שט-שי).

חשש שהדבר יפגע בבריאות אמו

מענה (משנת ה'תש"כ) מהגה"ק מליובאוויטש לבחור שהעלה ספקותיו אם לגדל זקן ובין חששותיו הזכיר את תגובת אמו לדבר ואת הסכנה שהדבר יפגע בבריאותה - ראה לקמן בסמוך במילואים לח"ב פי"ז ("מניעות מצד פרנסה").

לא יפסיד את ההתקשרות לאביו

"יתכן שבגלל קיום רצונו של הרבי, לא להסיר את הזקן וכדומה, ירגזו עליו אביו ואמו. אבל, בידעו ש'אבדת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת', לפי ש'אביו הביאו לעוה"ז ורבו. . מביאו לחיי העוה"ב' (ב"מ לג, א - במשנה), צריך להיות נוגע לו (שלא להפסיד) ההתקשרות לרבו יותר מאשר (שלא להפסיד) ההתקשרות לאביו. . ונוסף לזה: האמת היא שכאשר יתנהג כרצונו של הרבי לא יפסיד את ההתקשרות לאביו [שהרי קיום רצונו של הרבי הוא מ"ע או מל"ת של תורה, והתורה היא זו שציוותה על כיבוד או"א], ובסופו של דבר יראה שהי' זה נסיון בלבד, כי, הרוגז אינו אלא לשעה קלה ביותר בלבד, ואח"כ יפעל על אביו שגם הוא יהי' חסיד של הרבי! (תורת מנחם - התוועדויות - כ"ף מנ"א ה'שי"ת, עמ' 164).

שיטת השו"ת דברי יציב

"אינו חייב לשמוע לאביו... לכו"ע אל ישמע לו"

בנדון אב המצווה לבנו לגלח זקנו האם הבן חייב לשמוע לו, האריך בשו"ת דברי יציב חיו"ד סקכ"ה לבאר גדרי מצות כיבוד אב ואם במקום חשש איסור, והעלה שם סק"ה דבנדון דידן דגילוח במספריים, להשיטות דרך בשייך בגויה צריך לשמוע לו והראשונים והפוסקים הכי ס"ל, וודאי דאין צריך לשמוע לו, שאין זה שייך לאביו ודו"ק.

מילואים והשמטות (פט"ו: מניעות מצד כיבוד אב ואם) תתקנה

ועוד נראה דכיון שלהמעשה רוקח במשניות מכות יש איסור תורה בגילוח במספריים אלא שאין לוקין, ובצמח צדק חיו"ד סי' צ"ג ג"כ פסק דהוי' איסור תורה והחרדים לדבר ה' הולכים בזקן מגודל, ובפרט מעת שרבו המגלחים בתער רח"ל ויהיה נגד המשחיתים, א"כ לא גרע מקדיש שפסק היש"ש שאל ישמע לו, ועדיף מיניה דהתם עובר על מצות אביו בקום ועשה, והכא רק בשב ואל תעשה, ובדבר שלקצת הפוסקים הוי' מן התורה, ובפרט שהזוה"ק וספרי המקובלים החמירו מאוד בזה, בכה"ג הקבלה מכרעת. (ראה לקמן במילואים לח"ג טענה ומענה ב') ושם בסק"ו כתב במסקנתו וא"כ בנידון דידן כיון שעצם הדין דגילוח הזקן במספריים תליא בפלוגתא הפוסקים הנ"ל, וכיון שנוגע לדין תורה, אף שאביו רוצה לפסוק כהמקילין בוודאי שהרשות ביד הבן לפסוק כהמחמירים, ושויא אנפשיה כחתיכה דאיסורא, ושוב אינו חייב לשמוע לאביו לעשות דבר שהוא פוסק להחמיר, ובפרט כשנוגע לדאורייתא, וא"כ לכו"ע אל ישמע לו ודו"ק.

וע"ש בסוף התשובה שכתב תקותי בטוחה שיתקיים באביך שיחי' לאוי"ט בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו) ואדרבה יהי' מרוצה וחשוב בעיניו התנהגותך כדעת תורה, ובשכר זאת יזכהו השי"ת לראות מאתך בתוך כל יוצ"ח רוב נחת אמת, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות עד יזכה בקרוב מאוד לראות בנחמת ציון וירושלים אכיה"ר.

פסק השו"ת מנחת יצחק – אינו מחוייב לעשות רצון האב

ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" (י"ל ע"י בן הגאון המחבר שו"ת מנחת יצחק) סק"ה דן בענין כיבוד אב כשהאב מתנגד שהבן יגדל זקן והעלה דע"פ מ"ש המשנה למלך (פ"ד מהלכות מלוה ולוה ה"ב ד"ה ואני תמי') ועיין בספרו בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סס"ד או"ג), דב' איסורי דרבנן בקום ועשה – חמורים מאיסור א' דאורייתא בשב ואל תעשה, וגם נודע דברי הר"ן (יומא דף עב) דריבוי באיסורים קלים חמור מאיסור א' חמור. וא"כ י"ל דלעשות רצון האב ולעבור בתדירות בקום ועשה על דבר האסור מדברי קבלה, נחשב עכ"פ כעובר איסור דרבנן בפעם א', דבזה אינו מחוייב לעשות רצון האב. וסיים שם "וביותר בגדלות הזקן הוי' סייג לכמה עניני התנהגות דקדושה, וצ"ע".

פסק הגר"ש אלישיב - אין לשמוע לאביו

דברי הגר"ש אלישיב דאם האב דורש מבנו לגלח זקנו במכונת גילוח, אין לשמוע לו - ראה לעיל במילואים לח"ב פ"א ("מכונות גילוח").

דעת מרן הגר"ל שטיינמן

בדין בחור שהוריו מבקשים ממנו לגלח זקנו

עם מכונת גילוח או סם

"גילוח הזקן במכונה . . בודאי אסור, ואפילו לגלח עם משחה אין ראוי מפני מראית העין, שנראה שגילח עם מכונה. ואפילו אם הוריו מבקשים ממנו לגלח, לא ישמע להם" (בשם הגר"ל שטיינמן ע"י החברותא שלו, הרב משה יהודה שניידר, במכ"ע כיכר השבת, כה שבט תשע"ו).

פסק שו"ת תשובות והנהגות - בודאי אין לו לשמוע לאביו

גם בשו"ת תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך (ח"א סתקכ"ט) נשאל בנדון בחור שאביו ציוהו לא לגדל זקן ופאות ארוכות אם לשמוע לו והשיב דחיוב כיבוד אב ואם אין כאן שזהו רק להאכילו ולהשקותו ולעשות לו צרכיו, אבל כאן שמבקש מבן לעצמו אין חיוב. ואפילו לשיטת הגר"א בביאורו ל"ד סו"ס ר"מ דאף שאין חיוב כבוד אב ואם מ"מ מצוה יש גם כה"ג (רק לא אלים לדחות ל"ת שאין בזה חיוב) - מ"מ אם גידול זקן ופאות מחזיקו יותר לשמור עצמו מחטא ועון וגדר לחטא [ראה לעיל ח"ב פ"ה אות ד], עדיף לקיים המצוה לשמור לעשות התורה והיינו לעשות גדרים וסייגים בשמירת התורה ומצוות, ואין לו לקיים מ"ע קיומית דכיבוד אב, וראוי לו לשאול רב ת"ח המכירו. והוסיף שם דיש גם לחלק בין זקן לפיאות ארוכות [כמ"ש גם בשו"ת באר משה הנ"ל ח"ב פט"ו], - שבזקן, במכונת גילוח גדולי עולם אסרו [ראה לעיל ח"ב פ"א] ובודאי אין לו לשמוע לאביו, וגם בסם או מספריים יש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה [ראה לעיל ח"ב פ"ג], אבל הפאות הארוכות אינו אלא מנהג וחיוב מצוה ויכול לוותר במקום כיבוד אב ואם (והביא שם חיזוק לזה מהמובא שהאריז"ל וויתר על טבילה בצווי אמו כשאין בזה אלא חומרא).

מילואים והשמטות (פט"ו: מניעות מצד כיבוד אב ואם) תתקכו

דין בעל תשובה שהוריו מתנגדים לגידול זקנו

העלה בס' ואין למו מכשול (פ"ד ס"ב) בענין בעל תשובה שהוריו מבקשים ממנו שיגלח את זקנו, מפני שלטענתם אין הזקן יפה לו, ויש להם צער מכך, יש מחלוקת בפוסקים האם צריך לשמוע להם או לא, ואם אותו בחור מרגיש שהזקן עוזר לו להתחזק ביראת שמים, ומבדיל אותו מהחברה הרעה שבה הוא נמצא, ואם יגלחנו, יכול הדבר לפגוע ולהזיק לו בעבודת ה', אינו מחויב לשמוע להוריו (לכו"ע), כיון שחייו הרוחניים קודמים לכבוד הוריו. וישתדל לרצות את הוריו ולפייסם כדי שיסכימו לכך בלב שלם.

מילואים והשמטות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פמ"ו: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)

בענין גידול הזקן כשהוא (לפי המדומה) סיבה למניעת ההצלחה בענין השידוכים ושלום בית יש להתבונן בדברי רבותינו גדולי הדורות כדלהלן:

שיטת מרן החפץ חיים זצ"ל

ע"ד מניעות לגידול הזקן משום שידוכים ושלום בית

כתב מרן החפץ חיים ב"קונטרס תפארת אדם" (הקדמה ופ"א):

אין להקטין הזקן אפילו במספריים

מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ושלא להקטין הזקן אפילו במספריים.

לפאות הזקן - קדושה כמו חפץ של מצווה

וזכרוננו כשהי' נשבע איש יהודי הי' נשבע בפאת ראשו וזקנו⁵⁶.

ההנהגה להסיר הזקן - יש להפליא מאד

וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה אצל הרבה מצעירי עמנו הבחורים ובאיזה מקומות בעיירות הגדולות גם אצל איזה נשואים וכמי שלא בא ע"ז שום צווי ה' מעולם ח"ו.

סיבות התחלת גילוח הזקן במדינות ליטא ורוסי'

ואומר לנפשי שלעון הזה שהורגל בעו"ה⁵⁷ יש כמה סיבות אך הסיבות

56. היינו דהי' פשוט להם דאיכא קדושה לפאות הזקן כחפץ של מצוה - ראה שבועות לח, ב, שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין.

57. אבל לפני"ז "לא נמצא אפילו אחד באלף" שהסיר זקנו במדינות ליטא ורוסי' (מרן החפץ חיים שם פ"א).

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקכט

הראשיים הם שבעה וסימנו נ'ח'י'ל'ה'י'ים נ'שואין ח'סרון ידיעה י'פוי ל'יעג
ה'פקר י'אוש מ'גלח. ונבארם אחת לאחת⁵⁸.

החשש לגידול הזקן מצד שידוכים – זהו טעות מעיקרו

(א) יש שחושש שאם יתגדל זקנו יחזיקוהו לבחור שבא בימים ויתרחקו
מלהתחתן עמו וכאמת זהו טעות מעיקרו כי קודם שנוצר האדם כבר הוכן לו
זיווגו וכמו שאחז"ל שארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת
בת פלוני לפלוני וכו'.

תספורת הזקן משום שידוכים – הוא חסרון באמונה "אוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך"

ולבד כ"ז הוא חסרון באמונה כי לפי מה שידוע מתורתנו הקדושה וכן
מאמינים כל ישראל שהקב"ה הוא אל עולם ומשגיח על בראיו להזמין להם
כל צרכיהם וכן עניני הזיווג וכדכתיב ומה' אשה לאיש היתכן שבשכיל שאדם
מקיים מצותו שלא לגלח פאת זקנו יעכב מלהזמין לו אשה הראוי' לו [אוי
ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך].

השגת שידוך ע"י גילוח הזקן – האמת הוא בהפכו

והנה כאשר נחקר היטב על עצם הסיבה נמצא שהדבר הוא בהפכו כי
תחת שלא ימצא כ"כ חן ע"י זקנו בעיני אנשי שם יתנהו ה' לחן ולחסד
בעיני אנשים ישרים כי יראו הכל תומתו וישרו וירצו להתחתן דוקא עם איש
כזה.

הפסד שידוך משום גידול הזקן – בודאי הוא לטובתו

ומה שיראה לעיניו שמתרחקים ממנו איזה אנשים עבור זה שאינו מגלח
זקנו בודאי הוא לטובתו כי אין ראוי להזדווג בהם וכמו שכתוב כי לא ינוח
שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלח הצדיקים בעולתה ידיהם
והכוונה שע"י התדבקותו בהם יגרום לו לבסוף לשלוח ידו בעול כמותם ולכך
מסבב הקב"ה שלא יפול בגורלם.

58. עוד עדיות מגדולי רבותינו בסיבת התחלת גילוח הזקן במדינת ליטא וכו' – ראה ס' הדרת פנים –
זקן ח"ב פ"ד הערה 4 (עמ' תמ) ובמילואים לשם.

ע"י קישוט הזקן - הפסד שלום בית והפסד פרנסה "לשמחה מה זו עושה"

וגם עוד כמה סכלות נמצא בחשבון הזה מעיקרו שאף לפי דעתו שנוגע לו זה לזווגו הלא עליו לדעת שאף אחר השגת זווגו צריך הוא לעזור מה' שתהא לו זווגו לנחת רוח ושיזמין להם פרנסתם ויזכו לבנים הגונים ושיראה טוב וחיים עם האשה אשר הוכיח לו ה' וא"כ הגע עצמך מי שיש לו שני עבדים אחד עובד אותו באמת ובתמים וכל דברי אדוניו יקרים הם אצלו וזהיר לקיימם והשני הוא בהפכו אינו חושש על דבריו כלל ונשכיל לדעת למי יחפץ האדון יותר להיטיב הלא מובן לכל כי לעבדו הנאמן הסר למשמעתו יחפץ לאשרו ולהיטיב מעמדו כן בענין הזה האיש אשר מתחזק שלא לעבור על מצות השי"ת ושם בטחונו בה' בודאי יוכל לקוות לו שיזמין לו זווג הגון אשה משכלת ויראת אלקים ושתהי' לו לעזר בימי חייו (כמאמרם זכה עוזרתו) ושיזכו לדור ישרים וישמח בהם סביב לשלחנו משא"כ מי שאין שם בטחונו בה' וסר מדרך המצוה הלא לא ירצה ה' להיטיב אשר תחת אהבה וכן שקוה להשיג ע"י קישוט זקנו יהפך לו חלילה למרה ולענה לבסוף ע"י חסרון פרנסה ושאר סיבות המצויים ע"י שלא תהי' ברכת ה' שורה בתוכם ולפעמים יגיע שיתנודד למרחוק למצוא טרף ביתו ואז לשמחה מה זו עושה. ובאמת כ"ז מבואר בכתבי הקודש שעבור שיתחזק לקיים מצות ה' זוכה לדור ישרים.

ביטול שידוך משום גידול הזקן - בודאי מזומן לפניו טובה יותר גדולה

... כלל הדברים צריך האדם לדעת שע"י קיום התורה לא יסובב לו ח"ו שום ריעותא ואם לפי עינו נראה לו שנסבב לו שום ריעותא ע"י קיומה ידע כי בודאי מזומן לפניו טובה יותר גדולה במקום אחר וכמו שכתוב כל לא ימנע טוב להולכים בתמים.

ע"כ מקונטרס תפארת אדם למרן החפץ חיים

המחשבה שע"י גילוח הזקן ימצאו שידוך יותר בנקל - כבר דחה הקדוש ה"חפץ חיים"

"ויש שמגלחים מתוך מחשבה שבזה ימצאו שידוך יותר בנקל, וכבר דחה הקדוש ה"חפץ חיים" וצ"ל בספרו "תפארת אדם" סיבה זו בטוב טעם,

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקלא

וברור שחייבים לחנך היום את הבנות לחפש חתן גדול בתורה ובמדות טובות ויר"ש, ומה שהבחור מגדל זקן או לובש מלבוש ארוך שלא יהא לזה שום הכרעה במי לבחור לבנות עמו גורלן לעולמים, ואז תזכה לסייעתא דשמיא לבנות בית לתפארת בישראל. וראוי למחנכות בבתי הספר להדגיש לבנות שרק הגדלות בתורה ויר"ש ומדות טובות הוא שיקבע אצלן עם מי לבנות עתידן!"

שו"ת תשובות והנהגות (להג"ר משה שטרנבוך, ראב"ד העדה החרדית בעיה"ק ירושלים ומח"ס מועדים וזמנים), ח"ה סימן רס"ד

מרן החפץ חיים:

בת ישראל הרוצה באותו בחור עצמו אם יגלח זקנו, ואותו בחור בעצמו איננה רוצה כשזקנו מגודל, אין בה סימן ברכה

"בעיר ראדין, מקום משכן הגאון צדיק הדור בעל החפץ חיים הי' מעשה . . . שאחד מבחורי חמד . . . הניח זקנו מגודל והי' ידוע ומפורסם לכל שעיי"ז יש לו קשורים גדולים בענין שידוך, ובא אביו לפני החפץ חיים וצוק"ל בתור אב"ד ור"מ שיצוה לבנו להסיר זקנו כדי שיהי' בידו (היינו ביד אביו) להשיא אשה לבנו כאשר מצוה ע"ז, ועל גודל תמיהתו השיב לו החפץ חיים שבת ישראל הרוצה באותו בחור עצמו אם יגלח זקנו, ואותו בחור בעצמו איננה רוצה כשזקנו מגודל, אין בה סימן ברכה, ואין לו להצטער במה שהיא אינה רוצה בו והי' יזמין לו זוג יותר טוב והגון"

שו"ת באר משה (להגאב"ד דעברייצין), ח"א סימן סב⁵⁹

מרן החפץ חיים:

אם בזיווגך שלך אף הוא כביכול מלאכתו אינה קלה -- כלום סבור אתה שבגזיזת הזקן תהי' מסייעו?

"בישיבה [של החפץ חיים] שבראדין הי' אברך אחד, תלמיד חכם גדול וירא שמים, ומשמע כי דעתו של מרן החפץ חיים אינה נוחה מאלה שגוזזים זקנם במספרים, נזהר ביותר שלא לנגוע בזקנו, והי' דבר זה גורם לו תקלות בשידוכין. פעם אף עמד בקשרי שידוך טוב והגון ביותר, המחותרים כבר

59. רוכזו הדעות בדין גידול הזקן כשהוא בניגוד לציווי הורים – בס' הדרת פנים זקן ח"ב פט"ו, עיי"ש בארוכה.

נתרצו זה לזה והכל עמד להיגמר בכי טוב, ברם מששמעה המשודכת שזה אשר נכבדות ידובר בו זקנו מגודל, סירבה אפילו לבוא ולראותו -- בבחור בעל זקן אין היא רוצה בשום פנים.

"חזר האברך דנן בפחי נפש אל הישיבה וסיפר את הענין לחבריו.

"אמרו לו הללו: מילא וכי מה נשאר בידך לעשות הרי בסופו של דבר להיות שרוי בלא אשה איסור חמור הוא, ובייחוד שיש חשש שמא יישאר חס וחלילה רווק כל ימיו, דבר שאיסורו גדול פי כמה וכמה. ומכיוון שכן אפשר שמן הראוי לבטל גזירת הזקן -- דבר שיש בו משום חשש איסור, מפני איסורים גדולים וחמורים.

"נכנס האברך אל החפץ חיים וסיפר לו את המאורע, כיצד נתבטל שידוך זה ובכמה קשיים נתקל לפני כן בשידוכים אחרים בגלל זקנו המגודל, ואף הזכיר לפניו את העצה שהשיאוהו בחורי הישיבה.

" -- אל תשמע להם, אמר לו החפץ חיים, עצה זו אין בה ממש. כלום לא ראית מימך רכבות משא ארוכות ועמוסות כל מיני סחורות? יש אשר תמצא ברכבת כזאת למעלה מששים או שבעים קרונות וכל אחד מהם מלא וגדוש סחורות מסחורות שונות ואת כל אלה סוחב ומושך קטר אחד. ואם יעלה על דעתו של מישהו לעזור לקטר ולסייע במשיכת המשא הכבד הזה ע"י דחיפה מאחור, כלום לא ללעג ולקלס יהי' בעיני כל? והרי ממש כך הוא גם הענין הזה. הוא יתברך מזווג זיווגים, ואם בזיווגך שלך אף הוא כביכול מלאכתו אינה קלה -- כלום סבור אתה שבגזירת הזקן תהי' מסייעו?" [הערה: שוב שמעתי מא' הרכנים בבני ברק שמעשה הנ"ל אירע בבן אחיו של מרן החזון איש זצ"ל].

ס' משלי החפץ חיים, ס' ל"ה

וכי האשה עושה אותו ליהודי?

"הלא זה הוא מפורש בתורה כמו לא תאכל חזיר ממ"ה הקב"ה ציווה על אכילת חזיר וב"ה ציווה ג"כ על לא תשחית את פאת זקניך ולא כל הארץ כבודו שרואה מעשיהם. מאי שנא בחור או נשוא אשה, וכי האשה עושה אותו ליהודי?"

ס' יתירות אהלים (להג"ר יואל אב"ד שנילנקין, נדפס בהסכמת ה"פרי מגדים"), פרשת נשא

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקלג

אין לעבור על שום דבר מפני הנשואין

"לגלח פאת זקנם, וזה בודאי אף ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום בחוקותיהם לא תלכו.. אין לעבור על שום דבר מפני הנשואין" (מירי בגזירה כי לא יקחו נשים לפני הגיעם לשלשים שנה אם לא ילבישו במלבושיהם).

שו"ת אמרי אש (למהר"ם א"ש מאונגוואר, מגדולי תלמידיו של מרן החתם סופר, תרמ"ד) חו"ד, סימן נה

יש לאסור אפילו לבחורים שהן פנויים בלא אשה

"ומספריים.. וכ"ש ע"י סם.. מפני מראית העין יש לאסור, אפילו לבחורים שהן פנויים בלא אשה, שעושין כן מפני הבושה, כ"ש לנשואין וילדו להם בנים.. ואיתא בזוהר סדר נשא באדרא רבה דקל"ט ע"ב דדיקנא איהו עיקרא דכל גופא וכל הדורא דגופא בתר דיקנא אזיל וכלא בדיקנא תליא"

ס' יפה ללב (להג"ר רחמים נסים יצחק פלאנץ, בנו של הגאון רבי חיים פלאנץ – איזמיר, תרמ"ד) ח"ה סימן קפא, ס"ק ב-ג

א"א לאב לצוות לבנו בתורת כיבוד אב שיגלח זקנו במספריים בכדי שישגי זיווג

"נשאלתי מבחור אחד ירא וחרד מדקדק במצות וכל הנהגתו בדקדוק מאד שלא לנגוע בנידנוד כל דהו שהחמירו חז"ל, ונפשו בשאלתו היות שאיננו מקצץ זקנו במספרים, ואביו גער עליו כי במדינה זו שכמעט רובם ככולם היותר יראים ג"כ מקצצים זקנם בדרך היתר, ובפרט שגם רבנים עושים כן, ובאם מגדל זקנו אזי לא יהי' במציאות שישגי זיווג, ע"כ מצווה לבנו בתורת כיבוד אב שמהיום והלאה לא יצדק הרבה ויקצץ את שערות זקנו במספריים.⁶⁰ ועתה התמרמר מאד השואל הגם שחושש לחומרא של חז"ל, אבל אם נוגע למצוה ירא שלא להכשל באיסור דאורייתא ח"ו, שואל דעת חכמים דעת תורה מה יהא בעסק זה... נמצא דא"א לאב לצוות לבנו בתורת כיבוד אב שיגלח זקנו במספריים, ואומר אני להבחור הזה אל תירא ואל תחת משום עונש אם לא ישמע לאביו בזה, ואדרבה שכרו כפול משמים, ויצליח בזה ובבא שחושש להדרת זקנו ופניו יאיר בצנורות קודש, שיחזיק בחומרות

60. עיי"ש בארוכה. רוכזו הדעות בדיון גידול הזקן כשהוא אבניגוד לציווי הורים – בס' הדרת פנים זקן ח"ב פט"ו.

שהחמירו חז"ל, ובטוחני שגם אביו ישמח בהנהגה זו ויהי' לו גם אריכות ימים בטוב ונעימים.."

שור"ת משנת בנימין (להג"ר אברהם בנימין זילבערבערג, אב"ד טולישקאוו ואח"כ מו"צ ור"מ בווארשא ואח"כ אב"ד פייטסבורג ארה"ב) סימן נב

יודע אני כמה בחורים יראים שהזמין להם הקב"ה זיווגים על צד היותר טוב אף שזקנם מגודל

"חפצתי לפלפל בדברי הגאון החסיד המפורסם ר' בנימין זילבערבערג שליט"א מח"ס שור"ת משנת בנימין הנ"ל אבל באמת יודע אני כמה בחורים יראים שהזמין להם הקב"ה זיווגים על צד היותר טוב והמה כעת בעלי בתים חשובים ומהם עשירים אף שזקנם מגודל ופאות ארוכים להם"

ס' כסא אליהו (להרה"ג וכו' ר"א רוסאף - ג.י., תשט"ו) דף ל, ב

"גלוח - אין לאיש ישראל להתחתן בו"

"...גלוח, וכדומה, אין לאיש ישראל להתחתן בו וליתן לו בתו ח"ו לחללה. וע"ז צריך כל א' מישראל להתחנן אל הוי' [כני] ישיא בניו ובנותיו להגונים, כי בזה הוא עבודת ישראל, בני אלקים, להרחיב גבול ישראל בבנים טובים מגודלים בנעוריהם כנטיעים ..

"אמנם בעת האחרונה מגודל העמי הארצות והעדר ידיעת התורה ולימודה, ישנם אנשים שלבבם תמה את ד' ותורתו ואין יודעים גודל האיסור [בגילוח הזקן] שהוא דאורייתא, ועובר בכמה לאוין בכל יום ר"ל. ומעבר מזה נהיגא עלמא הכי והוא עוד בחור בימים אשר צריך למצוא חן ונדמה לו אשר בזה נראה נאה יותר ע"כ עושה זאת וכאשר מודיעים לו גודל האיסור ונוסף לזה בהסכם שניהם מתתקן דבר זה אשר בדרך ממילא מתתקנים עוד דברים שהם מעין זה".

אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ, ח"י, עמ' תיג

אם כוונתם בשביל שידוכין טעות הוא בידם במה שמעבירים את זקנם

"ואם בשביל שחושב בשביל שידוך ועי"ז מקשט את עצמו בזה... אם כוונתם בשביל שידוכין טעות הוא בידם במה שמעבירים את זקנם. כי

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקלה

ממ"נ אם הכלה היא יראת ה' תתרצה ליקח אותו בחתימת זקן ועי"ז תעטרהו בזהובים. ואם היא ח"ו ממשנאי הזקן. למה יהא מרבה לספר להיות משובח ומפואר (לפי דעתו) בכדי למצוא חן בעיני שרוצה ופרוצה ולקשר כל ימי חייו עם פגע ונגע צרעת וממארת שבוודאי היא הולכת בפריצות ועוברת על דת יהודית. וגם אחרי החתונה יהי' מוכרח בורה להעביר הדרת פני זקן או שנה ראשונה או כל ימיו. ואין ספק לא יזכה להקים ממנה בנים יראי ה'. ומהנגלות יאמר לנו על הנסתרות ה' הטוב יכפר בעדם, וד"ל. ודין הוא גרמא וריש כל מרעין בישין אלו הבחורים המעבירים זקנם שלא תואר ולא הדר להם אלא רעות המראה ופנה הודם ופנה זיום ופנה מהם הדרת פני ישראל ואידמי להו בפרצופיהו כמראה הנתק וצרעת כן משחת מאיש מראהו, ולא רק למליצה בעלמא אחז"ל הקדושים: הדרת פנים זקן, כי באמת הזקן והקדושה שבה היא היא הנותנת חן והוד והדר בעיני כל רואיהם"

ס' עמודי ארוים (להרה"ג המקובל רבי ישעיה אשר זליג מרגליות – ירושלים, תרצ"ז)

דף ס"ו בדפי הספר

האם נכון לקצר את זקנו בשביל שידוך?

- דעת מרן החזון איש זצ"ל -

"אם ענין הזקן הוא כל כך קובע אצל המדוברת - סימן שאינה כראוי"

ת"ח אחד חפץ עבור בתו בבחור שזקנו היה מגודל הרבה, וכיון שחשש שבתו לא תסכים לבחור כזה, יעץ לבחור לקצר את זקנו. כאשר בא הבחור לשאול בעצת רבינו, לא הסכים שיקצר. גם אמר שאם עניין הזקן הוא כל כך קובע אצל המדוברת סימן שאינה כראוי, אמנם יכולה היא עוד להיות כראוי, אבל בשעה זאת אינה כראוי. גם אמר: הרי טוב לאדם שיהא לו מבחן מה היא המדוברת, ואם היא מסכימה לזקן - הוא כבר סימן מה. הבחור כמוכן שמע לעצת רבינו, ולא הסכים לקצר זקנו, והשידוך נגמר גם כן."

"פרקי הוראות והדרכות בעבודת ה' ממרן החזון איש זצוקלה"ה" מרשימותיו של

הגאון הצדיק רבי דב יפה - נדפס בס' מעשה איש (תולדות החזון"א) ח"ג עמוד כז

מרן החזון איש:

לגדל זקן ולא להאריך שנות הבחורות

סיפר לי הגרמ"מ מנדלזון גאב"ד קוממיות זצ"ל, כי פעם נכנסו שני בחורים מבוגרים משיבת פוניבז' אל החזו"א, ואמר להם החזו"א: א בארד

איז א אידישע זאך [זקן הוא סימן יהודי], כי כן נהגו כל הדורות אצל כל בני ישראל. וכוונתו היתה לעודדם לגדל זקנם.

שאלו הבחורים: ומה בענין בחורים, האם גם בחורים חייבים לגדל את זקנם?

השיב להם החזו"א בשנינות: א בחור איז בכלל נישט קיין אידישע זאך! [ב"חור" איננו דבר יהודי בכלל, - כלומר שע"פ היהדות צריך לישא אשה, ולא להאריך את שנות הבחורות כ"כ]. ודפח"ח.

[וכן סיפר לי הגאון רבי בערל פוברסקי ראש ישיבת פוניבז', שבשנות בחורות עורר אותו החזון איש כמה פעמים שילך עם בגדים ארוכים, ושיגדל זקנו. אף היתה לו עובדא בזה ואכמ"ל (גליון "תבונות" פ' ויגש תשע"ו עמ' תיג במאמר שמע ישראל מאת הג"ר ברוך ווידיסלבסקי הו"ד בס' החסידות על העליונה ח"ב ערך "חזון איש" עמ' ר)].

"לא נעים לקחת בחור כזה" –

פסק הגאון ה"סטייפלער"

שיטת הגאון ה"סטייפלער" בענין שידוך עם בחור ישיבה המגלח במכונת גילוח, מבואר בס' "ארחות רבינו" (ח"א בהוספות עמ' לח):

"שאלתיו בנוגע לבחור ישיבה שמציעים לי ומתגלח עם מכונה ואמר לי מו"ר שיש לומר לו שאסור משום שאפשר שזה נובע מחוסר ידיעה, אבל אם לומד בישיבה שידועים מזה כגון פוניבז' וכדומה, זה לא נעים לקחת בחור כזה ויש להסס בדבר.

"אמר לי מו"ר זצוק"ל בנוגע למוסדות . . . שלא מחנכים את הבחורים לקיים את המצוות ודקדוקיהן כהלכתן לכן כל הלכה שיש להחמיר בה ולנהוג לחומרא נופל על הבחורים כעול, וכן בנוגע לגלוח עם מכונה חשמלית שכיום דינה כתער ממש".⁶¹

61. "סח רבינו (הגר"ח קניבסקי), כשהייתי בישיבה הייתי כמעט היחיד שלא גילחתי הזקן. הי' עוד אחד מירושלים ותו לו. היום ב"ה יש הרבה בני תורה עם זקן, פעם כמעט לא הי'. אבא (הגאון הסטייפלער) זצ"ל לקח נכדים, חתנים לבנותיו אע"פ שהיו מגולחים, כי לא מצא אחרים עם זקן" (ס' ה"סטייפלער).

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקלו

קשין הזיווגין כקריעת ים סוף – למה?

"בענין השידוכין, דנודע דברי חז"ל (סוטה ב, א) ארבעים יום קודם יציאת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני, והמלאך הממונה על הזיווגים מביט על הצורה שידע מי הוא זה ואיזהו שידווג לבת פלוני, אמנם אח"כ כשבא לחפש אחריו, אינו מכירו, כי כבר נשתנה צורתו לגמרי, שאין לו חתימת זקן ופיאות, ואינו נראה כלל כאיש יהודי רח"ל, לכן אין השידוך יכול לבוא לידי גמר, ולכן אמרו שקשין הזיווגין כקריעת ים סוף".

דרשות דבר צבי (להגה"צ מווייצעין מח"ס שו"ת מקדשי השם), מועדים, חגה"פ, עמוד קצח

הגה"ק ה"בבא סאלי":

"אם לא תמנע בעלה לגדל זקן –

יתכפרו מחצית מעוונותי"

"מרגלא בפומי", שמי שיקבל על עצמו שלא לנגוע בזקנו, ואף לא לסרקו, ע"מ שלא לתלוש אף שערה, מובטח לו שחצי מעוונותיו ימחלו לו. פעם בא אליו אברך בעל תשובה, וסיפר לו שעז רצונו לגדל זקן, כי שמע על ענין מחילת העוונות שאמר הרב, אך מה יעשה שאשתו מתנגדת, ענה לו הבבא סאלי שיכול הוא להבטיח לאשתו שגם לה יתכפרו מחצית מעוונותי, אם לא תמנע אותו לגדל זקן".

ס' מאור ישראל – תולדות הגה"צ ה"בבא סאלי" זע"א, עמוד 89

הגה"ק ה"בבא סאלי":

"כל אלו הן טענות היצר"

"סיפר אחד מבני הישיבה כי בכל פעם שהי' נכנס אל הרב, הי' הרב דוחק בו ומשכנעו שיחדל מלגלח את זקנו. הבחור הי' משיב לרב כי אחר החתונה בע"ה יגדל את זקנו. לאחר זמן מצא הבחור שידוך הגון וכשבוע לאחר החתונה בא עם אשתו לבית הרב לקבל ברכתו.

"טרם שפצה פיו פנה אליו הרב ואמר לו: 'עד עתה גילחת את זקנך מתוך שקיווית שבהיותך מגולח ייקל עליך למצוא זיווג. כל אלו הן טענות היצר,

אך לא רצייתי לכפות עליך. אולם עתה, הלא כבר בעל אשה אתה ואין לך כל תירוץ להמשיך ולהתגלח, ואני מבקש ממך, הוסיף הרב, 'לחדול מלגלח זקנך'. הבחור הבטיח בו במקום כי יחדל להתגלח, והוא מקבל עליו מהיום לגדל את זקנו.

"לאחר זמן, הגיע האברך לבית הרב. בדיוק התכוונו לתפלת מנחה, והכל המתווכח לכניסתו של הרב. מורנו זיע"א נכנס את החדר, ומראה את האברך, ועתה זקן מעטר את פניו, ניגש אליו והחל מחבקו ונותן לו ברכת 'שלוש עליכם', ו'ברוך בואכם לשלום'. 'ברי' חדשה אתה, ובדרגת גבוהה יותר, ומגיע לך ברכת 'שלוש עליכם' ו'ברוך הבא' כאילו הגעת לכאן בפעם הראשונה בחיך".

ס' "בבא סאלי - רבינו הקדוש" (תולדותיו של הנה"צ הר"י אבוחצירא) עמ' 103

הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך - עליו להדר בגידול הזקן

"מ"ש אדות האברך שנגע בזקנו, הנה צריך הי' להרבות עליו ריעים ובפרט שאחיו הגדול ממנו מתנהג כדבעי. וגם להסביר לו, על פי המובא בס' דרך מצותיך חלק ב' ע"פ והוא רחום, אשר י"ג ת"ד הם נגד י"ג מדות הרחמים, וכל אלו שאין יכולים לתבוע הצטרפותם מהשי"ת בדין, כ"א במדת חסד ורחמים, הרי מדה כנגד מדה - יש להם להשאיר בשלימות התיקוני דיקנא, עיי"ש בארוכה. ובמילא מובן, שאברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב וכו' ומוכרח לרחמי השי"ת בכלל, עליו להדר בהי"ג ת"ד, ובודאי ימצא האותיות המתאימות לזה . . ."

לקומי שיחות, חי"ז עמ' 894; אגרות-קודש ח"ט עמוד רלה

כשזקוקים לשידוך - ח"ו לגלח הזקן

"במענה למכתביו, כס שואל בקשר לענין השידוך, שהיתה סברא-דרישה בנוגע לנגיעה בזקן וכו'.

"מובן ופשוט, אשר ענין שידוך צ"ל מיוסד על רצון טוב והחלטה תקיפה לעזור זל"ז, בכל הענינים, ועאכו"כ בעניני יהדות תורה ומצוות, שהם היסוד לאושר איש ואשה הישראלים, בזה ובבא.

"מובן ג"כ - שבעניני טוב וקדושה ישנם דרגות זו למעלה מזו. וכלשון חז"ל, מצוה, והידור מצוה, ומהדרין מן המהדרין. ואפילו אלו שדרגתם מאיזו

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקלט

סיבה שתהי' רק בגדר מצוה, גם הם יודעים אשר הידור מצוה ענינו כפשוטו, הוספת הידור ויופי בזה, אף שמאיזה סיבה שתהי' אין מקיימים הידור זה.

"מובן ופשוט, שהצנור וכלי לקבלת ברכת השם בהמצטרך לבני ישראל היא הנהגה בחיי היום יומים ע"פ התורה ועניני', שמזה מובן שכשצריכים וזקוקים לברכה מיוחדת, צ"ל התחזקות והידור בהנהגה זו.

"מכל הנ"ל מובן, שאפילו לדעת אלו הסוברים, שאי נגיעה בזקן הידור מצוה הוא, ח"ו לעשות האמור כשזקוקים לברכה מיוחדת מנותן התורה ומצוה המצוה, ועאכו"כ – כשמניחים היסוד לבנין עדי עד, נשואין.

"פשוט בהחלט – שלדעת הפוסקים שאי נגיעה בזקן, ציווי תורתנו הוא, אלו שנהגו ע"פ פוסקים אלו משך כמה שנים, הרי ח"ו וח"ו לשנות הנהגה אפילו בזמן רגיל (ועאכו"כ בזמן כהנ"ל).

"כאמור לעיל, אפילו כשצד אחד חונך על דעת האומרים שאין זה אלא הידור מצוה, הרי מחובתו ראשונה – לחזק תמיד את הצד השני בהנהגתו הטובה בעניני יהדות אפילו בהידור, ועאכו"כ באם הצד השני נהג בזה כמה שנים, ועאכו"כ באם לדעת הצד השני ה"ז ציווי ומצוה ולא רק הידור".

לקוטי שיחות, ח"ז עמ' 994 ; אגרות-קודש חכ"ג עמוד שפא

קודם שנכנסים לגמור השידוך – צריכים לברר העמדה בנוגע לגידול הזקן

"מובן שכל האמור בנוגע לנגיעה בזקן, יש דוגמתו בכו"כ מצות התורה ועד לענינים בהנהגה יום יומית. ולכן קודם שנכנסים לגמור השידוך, צריכים לברר בהחלט גמור, העמדה בנקודה האמורה: האם יכולים לוותר על דעת עצמו, באם לצד השני יש בזה ענין הידור מצוה. ובחיים משותפים צ"ל הוויתור לא מפני שכיון שאין ברירה הרי מוכרחים לעשות הדבר, ועושים זה מתוך רגש של התמרמרות והתנגדות וכו' וכו' – כי אם שמוותרים מתוך רצון וחפץ טוב ושמחה וטוב לבב דוקא, וכנ"ל הדבר אמור לא רק בנדון דנגיעה בזקן, כ"א בנוגע לכל מצות התורה וההידור בהם, שבעיות כהאמורה עלולות להתהוות לעתים קרובות, והפתרון מוכרח שיהי' מתוך קירוב הדעת מתוך שמחה וטוב לבב שעיקר הוא בכל האמור.

"מכל הכתוב מובנת דעתי בנוגע לשאלתם, שעליהם להעריך עצמם בשימת לב מיוחדת: האם מוכנים לויתור כהאמור, שכיוונו - ככתוב - הוא תמיד לצד אחד, לשימת לב יותר ולדיוק בקיום המצות יותר ולהידור יותר. ובהתאם לתוצאות הערכה האמורה - יחליטו את אשר לפניהם.

"עוד להעיר (אף שגם זה מובן הוא): אף שהכתוב לעיל בא בקשר לשאלתם בענין השידוך, לאמיתתו של דבר - בכל עת משך חייהם ובכל מקום - בתקפו עומד, כיון שהתורה נצחית היא ומצותי נצחיות הן וכל אחד ואחת מבני ישראל נצטוו מעלין בקדש ולא מורידין, ובנוסף רז"ל - נצטוינו להעלות בקדש . . ."

לקוטי שיחות, ח"ז עמ' 994-995; אגרות-קודש, חכ"ג עמוד שפא

זהו אושר עבורו ששידוך כזה לא יצא לפועל

"במענה על מכתבה מ"ב חשון, בו כותבת אודות . . . הנמצא באה"ק ת"ו, ויש לו קשיים בשידוך, ולדעתה אם יקצר את זקנו, יהי יותר קל להשיג עבורו שידוך, ובפרט שהיא רואה שהרבה יהודים דתיים עושים כך:

"מיותר להאריך בזה, שכל היהודים ללא יוצא מהכלל, אנשים ונשים, מאמינים בני מאמינים, מאמינים ויודעים שהקב"ה מנהיג את העולם הגדול וגם את העולם הקטן של כל אדם, בהשגחה פרטית, וכדי שאנשים ידעו איך להתנהג, נתן להם הקב"ה את התורה הקדושה המורה את הדרך מה מותר לעשות ומה אסור לעשות, במשך כל חיי האדם. ובין כל המצוות הללו, ישנה גם המצוה להיות עם זקן (ישנם אפילו הסוברים שמותר לספר את הזקן - אבל גם הם מכירים [בכך] שלהיות עם זקן זו מצוה - אבל ישנם האומרים שאסור לספר את הזקן, כמו הצמח צדק, נכד של אדמו"ר הזקן בעל התניא והשולחן ערוך, הפוסק להלכה, שאסור על פי התורה לספר את הזקן) בכל אופן זה ברור, שלהיות עם זקן ולא לספר [אותו] היא מצוה, וזה מוכיח שזהו ענין של יראת שמים.

"במילא מובן, כי מאחר שהכל תלוי ברבוננו של עולם, ובפרט בעניני שידוכים, שניכר בהם, יותר מאשר בדברים אחרים, שרק הקב"ה הוא בעל הבית בשלימות, והוא ברוך הוא ציוה שלהיות עם זקן ולא לספר אותו היא מצוה, הרי כל אחד מבין ברור בהחלט שלא יתכן [ש]זקן יהי' מניעה לשידוך

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקמא

[בהמכתב במקורו באידיש: "עס קען ניט זיין א באָרד זאָל זיין אַ אָפהאַלט צו אַ שידוך"], שהוא באמת הזיווג שלו, ואם נדמה [ש]הזקן מפריע לשידוך, הרי זו הוכחה, שזה אושר עבורו ששידוך כזה לא יצא לפועל, [בהמכתב במקורו באידיש: "איז דאָס אַ באַווייז, אַז עס איז אַ גליק פאַר אים אַז אַזאָ שידוך זאָל ניט צושטאַנד קומען"], ואת הזיווג האמיתי שלו השם יתברך יזמין לו בזמן הנכון, והם ינהלו חיים יהודיים מאושרים בדרך התורה ומצוות"

תרגום חפשי מ"אידיש" ממכתב כ"ג מ"ח ה'תשי"ב. נדפס בס' אגרות-קודש, ח"ה, עמ' לה-לו

יסביר לזוגתו דברים הברורים שכתב הצמח צדק

"... במה שכותב אודות שערות הזקן – יסביר לזוגתו שתליט"א דברים הברורים שכותב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (פוסק בנגלה דתורה ובפנימיות התורה) אשר "י"ג תיקוני דיקנא מהם נמשך והוא רחום כו' הם רחמים גדולים כו' ומכח התיקוני דיקנא ממתיק הדינים ונעשה נעים וממותק (רשימותיו על התהלים, ברוקלין תשי"ג, ע' תרכז)".

אגרות-קודש, ח"ה, עמ' צא

באם תעכב הסכמתה על השידוך מפני גידול הזקן – הרי"ז הוכחה שעניני התורה והמצוה אין חשובים בעיני

"במענה למכתבו מר"ח חשון, בו כותב אודות שידוך עבור בנו הור"ח אי"א בעל מדות רב פעלים ... ונוגע בשאלת הזקן.

"לדעתי, באם תהי' המדוברת שבעת רצון ממעלות בנו שי' בתורה ומצוות ויראת שמים וכו' ובכל זה תעכב הסכמתה על השידוך מפני גידול הזקן, הרי זה הוכחה שעניני התורה והמצוה אין חשובים בעיני, כיון שהחשש מה תאמרנה החבירות שלה וכו' מכריע מעלות האמורות, ואם כן הוא מצד המדוברת ביראת שמים תורתנו תורת חיים ובקיום מצוותי' עליהם נאמר וחי בהם, אזי צריך עיון גדול אם זהו שידוך מתאים, וק"ל.⁶²

62. וכעין זה באגרות קודש חי"ז עמ' קמו (בענין אחר):

"ובמ"ש בענין נכבדות שיש מעונינים להחליף את הלבושים למודרנים יותר – מוכן שאין מקום למלאות דרישה כזו, כיון שמראה הוא על מהלך הנפש של המדוברת או משפחתה או של שניהם יחד, ואם בהתחלת ענין מתנים תנאים האמורים, מוכן מה יכול לצמוח מזה בעתיד הקרוב ולאחריו, והרי הכניסה בשידוך הוא לא חיפוש מצב של מלחמה בעניני תורה ומצוותי', ובמלחמה מי שלא יהי' המנצח בפועל אי אפשר שלא יזיק לשני הצדדים, ובפרט שבכנה"ל נאמר ולאום מלאום, לפעמים זה

"ויהי רצון מהשם יתברך המשגיח על כל אחד בהשגחה פרטית שבקרוב ממש ימצא שידוך המתאים באמת לבנו שי' ויראה ממנו רוב נחת אמיתי, הוא נחת יהודי חסידותי, נוסף על הנחת שגם עתה מקבל מהנהגתו ועניניו.

"בברכה לבשו"ט בכל האמור"

אגרות-קודש, חכ"ד, עמ' טז

באם תסכים על זקן מגודל - זה מראה על תוקף דעתה להתנהג כראוי

"כותב אודות סברת נכבדות עבור בנו... שליט"א.

"וכיון שכותב שהיא יראת אלקים ונתחנכה כבת ישראל כשרה, והרי תיכף תראה אותו שהוא בזקן מגודל ויאמרו לה גלוי גם בהנוגע לשייטל, הרי המענה שלה בזה ישמש הוכחה על הענין, כי באם תסכים על האמור בלבב שלם, הרי זה מראה על תוקף דעתה והחלטתה להתנהג כראוי. אלא שמוכן שנוסף על הנ"ל צריך להתענין גם בשאר הפרטים ז.א. בהנוגע לבריאות וכו' והשי"ת ינחם באופן הטוב לפניהם בטוב האמיתי.

"בברכה לבשו"ט וגם מהכלל."

אגרות קודש, חו"ז, עמ' קפד

גידול הזקן - עאכו"כ כשזקוקים לברכת ה' בזמן הנחת היסוד לבנין עדי עד

"במענה למכתבה מר"ח תמוז, בו כותבת בקשר עם חתונה במשפחה, והכלה מבקשת שלפחות עד לחתונה יוריד האב את זקנו ובאם לאו וכו'.

"ואף שבכלל לא זו הדרך לענות לאחד בענינים הנוגעים לשני ובפרט שברוב הפעמים אי אפשר לאחר לדעת המצב לכל פרטיו ועאכו"כ לדעת מה שכלב השני, בכל זה לגודל התמהון באתי במענה, והתמהון הוא בשנים :

"א) אשר אדם מבוגר, שהרי כבר כלה היא, יחסה להאב ובפרסום תלוי

קם ולפעמים זה וכו'.

"אבל מוכרחני לאמר שפלא בכלל השאלה, שהרי רבו החרדים לדבר ה' באה"ק ת"ו - כן ירבו - ובודאי שיש למצוא בינותם שיהיו מעונינים דוקא בהיפך, ז.א. אשר מסורת אבותיהם בידיהם, כי מסורה זו תורה היא."

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקמג

במילוי דרישה מעין האמורה, ואדגיש עד היכן הגיעו הדברים שמפרסמת את הדרישה וכו'.

"ב) שהמדובר במשפחת חב"ד, שבודאי ידוע להם (או עכ"פ צריך להיות ידוע), שלדעת נשיאי חב"ד ענין גידול הזקן, הוא דבר שבהלכה, ועוד וגם זה חשוב, שסגולה מיוחדת בזה להמשכת ברכת השם בריבוי כמבואר בארוכה בכתבי אדמו"ר הצמח צדק, והרי בכל יום ובכל מקרה זקוק האדם לברכת יוצר האדם בורא העולם ומנהיגו, ועאכו"כ באופן עיקרי זקוקים לברכה בזמן הנחת היסוד לבנין עדי עד כחתונה ונשואין, ודוקא בקשר לחופה ונשואין באים בדרישה ובתביעה ובאופן אולטימטי, שיעשו ההיפך מהאמור, ח"ו !

"עוד נקודה עלי להוסיף בעצם הדבר אפילו באם הי' המדובר באינם יהודים להבדיל שמתפשטת האפנה בשנים האחרונות לגדל זקן ומתקופה לתקופה מתרבים הנוהגים כן, ו(על דרך סגנון מכתבה) מביטים עליהם כבני אדם מן הישוב.

"איני יודע מדת השפעתה שלה על הנ"ל אבל הרי אמרו רז"ל נראה פיה"מ להרמב"ם הקדמה לאבות; רמ"א בהקדמתו למחיר יין, ועוד קבל את האמת ממי שאמר, ויהי רצון שתצליח להסביר להנ"ל את המוזר שבכל הענין ואת אי הגיוני שבו נוסף על הנקודה מצד ההלכותי כאן ובפרט שאבי נהג בגידול הזקן זה מזמן".

לקוטי שיחות, חל"ב עמ' 249; אגרות-קודש, חכ"ג עמ' תיז

סוף סוף לא רק שלא תהיי כל התנגדות מצדה אלא אדרבה תסייע

"בנוגע לענין גידול הזקן..הסיבות לשלילה שכותבם..ד) בנוגע לזוגות תחי'. הנה בהכירי אחדים ממשפחתה תקותי חזקה שסוף סוף לא רק שלא תהיי כל התנגדות מצדה אלא אדרבה תסייע, ולא עוד אלא שעוד יתעלה כ' בעיני ויתקבלו דבריו -- בנוגע ליראת שמים ותומ"צ -- להבא יותר, שהרי קרוב לומר שעתה כששומעת ממנו תביעה בזה, מתעורר רעיון במוחה (בסגנון חז"ל) שהטופח ע"מ להטפוח ה"ה צריך להיות בהרבה יותר מאשר זה שמטפוחו.."

לקוטי שיחות, חל"ב, עמ' 602; אגרות-קודש, חכ"ב, עמ' תצ

פשיטא שהזקן רק מסייע בענינים רצויים ובפרט בשידוך הטוב באמת

"ולחששא שאפשר הזקן מעכב בעניני נכבדות, לפלא אפילו הקס"ד בזה, כיון שמפורש דעת חז"ל בלי שום חילוק, שיי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה. ופשיטא שאלה רק מסייעים בענינים רצויים ובפרט בשידוך הטוב באמת"

לקוטי שיחות, ח"ו, עמ' 325; אגרות קודש, ח"ב, עמ' קפב

מענה לאדם שביקש לגדל זקנו, אך אשתו התנגדה לכך

"יסבירה (באם רוצה - בשמי) שהתיקוני דיקנא ממשיכם ברכות השם בגשמיות ורוחניות לכל המשפחה, כמאמר חז"ל."

ספר "פתקים משולחנו של הרבי" (קה"ת, תשע"ז), ח"א עמוד 792

כאשר נערים דתיים אינם מגדלים זקן - זה לא בגלל שיש להם את העוצמה של האופי ואת האמונה החזקה

במכתב מכ"ח טבת, ה'תשכ"ב, אל נערה שציינה שהיא נפגשת עם בחור בעל זקן מלא ואחד החששות הגדולים ביותר שלה הוא כיצד תגיב אמה על בחור מזוקן, כתב [להלן תרגום חפשי מאנגלית]:

ברכה ושלוש:

קיבלתי את מכתבך מיום כ"א טבת.

אני בטוח שלא נחוץ עבורי להדגיש בפנייך באריכות רבה שנישואין הם, בהתאם לנוסח הברכה, "בניין נצחי" (בניין עדי עד), ושכל דבר שקשור לזה הוא לא רק בעל עניין ישיר וחיוני עבור החתן והכלה, אלא יש לו קשר גם לילדים שלהם. ולכן, מובן מאליו שתשומת הלב המקסימלית צריכה להינתן לאותם גורמים שהם הכרחיים כדי להבטיח שותפות בחיים מאושרים ובית יהודי נצחי. אין שום חשיבות כלשהי במקרה כזה לייחס תשומת לב לדעתו של שכן או מכר. דוגמה מובנת מאלי' יכולה להיות במקרה שבו שוקלים עסק, שכרוך במיליון דולרים, ואז יהי' זה טיפשי לייחס תשומת לב ל'ניקלס' ול'דיימס' [=מטבעות של חמישה סנט ועשרה סנט], ובכך להתעלם מתנאים מהותיים שמשפיעים על כל העסק.

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקמה

בהתייחס במיוחד לנושא אודותיו את כותבת במכתבך ואשר נראה שהוא מדאיג אותך, הרשי לי לומר זאת: כאשר לאדם צעיר היתה העוצמה של הרצון והעוצמה של האופי לגדל זקן, והוא נהג כך במשך כמה שנים, אפילו בתקופה שבה גידול זקן לא הי' דבר כה פופולרי כפי שזה עכשיו, לא רק בחוגים דתיים אלא אפילו בחוגים שאין להם שום קשר לדת, זה בוודאי מראה על אומץ רב ואמונה חזקה, וכן על נאמנות למחויבות – דברים שכולם מהווים תכונות חיוניות כדי להבטיח חיי משפחה מאושרים.

בוודאי גם אין צורך עבורי להוסיף שכאשר נערים דתיים אינם מגדלים זקן, זה לא בגלל שיש להם את העוצמה של האופי ואת האמונה החזקה, אלא בגלל שחסר להם את זה.

לסיום, חשוב לזכור מה שכתוב בזוהר ובמקורות קדושים אחרים, שזהו צינור וכלי מיוחד לקבלת ברכות נוספות מאת הקב"ה, בגשמיות וברוחניות.

בברכה,

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א,
ניסן מינדל, מזכיר.

סידור קידושין באם אין לחתן זקן מגודל

ראה בס' מקדש ישראל (שיחות והנהגות הגה"ק בעל לקוטי שיחות מליובאוויטש במסיבות חתונה) עמ' לב, שקבע כתנאים הכרחיים להסכמתו לסדר קידושין: א. על החתן לגדל את זקנו, ב. על הכלה לכסות את שצרה בפאה נכרית, ע"ש בארוכה. [לחתן שנהג למשוך בזקנו לעיתים קרובות והי' ניתן לטעות ולחשוב שהוא מתגלח, מסר המזכיר לפני החתונה שעליו לזכור את תנאי הנ"ל].

ועיי"ש מעשה נפלא: "מקרה נדיר בו גם בא לידי גילוי טפח מהפלאות ענין סידור קידושין על ידי רבינו, אירע בשנת תשי"א: בעת שהזמין אחד החסידים את רבינו לחתונת בתו, הבהיר רבינו כי התנאי לכך הוא שהכלה תחבוש פאה. מסיבות שונות לא נתקבלו הדברים על אתר, ורק ביום החתונה הודיעו לרבינו כי מסכימים לתנאי. התבטא רבינו: "אויב דו ווילסט מיר פאַר די חזנות, קען איך קומען; אָבער אויב דו ווילסט מיר פאַר די וועלכע קומען צוזאַמען מיט מיר – איז אויף דעם איז שוין צו שפעט" (אם רצונך בי בגלל

ה"חזנות", יכול אני להגיע; אבל אם רצונך כי בגלל אלה שבאים יחד עמי - על כך כבר מאוחר מדי). אמר, ולא פירש".

"עס וואָלט געווען אַ גלייכע זאָך פאַרן צום שווער אויפן ציון מיט דעם צלם אלקים"

מסופר בס' מקדש ישראל הנ"ל, עמ' 248 (בנוגע חתונת ר'...): "כשנכנס [החתן] ליחידות לקראת יום הולדתו (ט"ז תמוז תשח"י) הזכיר את ההצעה אודות זוגתו (בת הרב...), ואמר לו רבינו: ...איך וואָלט געוואָלט עפעס בעטן, עס וואָלט געווען אַ גלייכע זאָך אַז דו זאָלסט פאַרלאָזן אַ באָרד. דיין טאָטע האָט געהאַט אַ באָרד, דיין זיידע האָט געהאַט אַ באָרד. דייןע זיידעס האָבן געהאַט בערד. ניט ווייל איך וויל, נאָר ווייל דער אויבערשטער וויל".

[הייתי רוצה לבקש ממך משהו. הי' מן הנכון שתתחיל לגדל זקן. לאביך הי' זקן, לסבים שלך הי' זקן. ולא משום שאני רוצה, אלא משום שהקב"ה רוצה]. אח"כ ביקש שרבינו יואל לסדר קידושין. ואמר לו רבינו: אם תקיים מה שביקשתי ממך, אעשה מה שאתה מבקש ממני. כשבועיים לאח"ז ביום ועש"ק קיבל טלפון מהרחמ"א חדקוב [מזכיר הרבין] ואמר שרבינו רוצה לדעת האם הוא מקבל על עצמו מה שדיבר עמו ביחידות, ובאם כן, שיניח פתק היום בעת קבלת שבת על עמוד התפלה (שטענדער) שלו. ואמר שמקבל על עצמו לגדל זקן. בחודש אלול של אותה שנה פגשו רבינו ב'770' ואמר לו: 'עס וואָלט געווען אַ גלייכע זאָך פאַרן צום שווער אויפן ציון מיט דעם צלם אלקים'". [הי' זה מן הנכון לנסוע לכ"ק מו"ח אדמו"ר על הציון, כשאתה עם 'צלם אלקים'].

"איך הייס? ! דער שולחן ערוך הייסט !"

גידול הזקן: הנהגה חסידותית או הלכתית?

איזה חדשים לפני חתונתו של הרה"ח רי"ש ע"ה - הודיע רבינו [הגה"ק מליובאוויטש] שיסכים לסדר את הקידושין רק באם אבי הכלה יתחיל לגדל את זקנו.

בפועל הסכים אבי הכלה לקיום התנאי, ורבינו הי' המסדר קידושין.

כאשר נכנס אבי הכלה, ל"יחידות" לפני החתונה, וכבר הי' לו זקן מגודל

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקמו

קצת, אמר לו רבינו: "איך האף אז איר האט ניט קיין פאריבל וואס איך האב געוואלט איר זאלט פארלאזן א בארד".

וכאשר ענה לרבינו: "אז דער רבי הייסט פאלג איך".

– אמר לו רבינו:

"איך הייס? ! דער שולחן ערוך הייסט!".

הערות המהדיר לס' "אגרות קודש – מילואים" [אדר, ה'תש"כ]

גם בנו עשה שידוך הגון ויפה שא"א הי' לו לבקש טוב ממנה

"לפני כמה שנים נתגלגל לפני שאלה כעין זו בבחור שהי' זקנו מגודל ובני משפחתו לא הי' מאלו הנוהגים בדרך החסידות וכמעט כל המשפחה מסביב היו מגולחי זקן וממילא לרוב ורובא מהשדכנים הציגו לפני הבחור בנות משפחות הדומות למשפחה שלו וכל הבנות מאנו בהשידוך מפני שזקנו של הבחור מגודל ובא אבי הבן לפני בקובלנה על בנו בזה והשבתי לו שאין בידי לצוות לבנו שיגלח זקנו ואדרבה בזה אין לו לבנו לשמוע לאביו.⁶³ וכמה שנים בכל פעם שפגשתי באבי אותו הבן הי' מביט בי בבושות וכמעט החזיר פניו ממני אמאי לא צויתי לבנו לעשות כמבוקשתו ובפרט שכמה ראשי ישיבות החזיקו בידו, עד ששמעתי מרב מופלג אחד נ"י שבעיר ראדין מקום משכן הגאון צדיק הדור בעל החפץ חיים הי' מעשה כזה [המעשה נעתק לעיל בסמוך].. וכשסיפרתי לו אלו הדברים יוצאים מפי הרב הגאון צדיק יסוד עולם אין על העפר משלו הבעל חפץ חיים זכ"ע, אמר לי שאלף פעמים תודות חייב הוא לי רק בוש הי' לבוא אצלי כי בעזה"ת גם בנו עשה שידוך הגון ויפה שא"א הי' לו לבקש טוב ממנה"

שו"ת באר משה (להגאב"ד דעבריצין), ח"א, סימן סב

ברכה לבני הישיבות המגדלים זקנם שיזכו לזיווג הגון

"וזכורני בימי צעירותינו, עד כמה מרן אאמו"ר הי' מזהיר . . להשאיר את הזקן ולסדרו, והבטיח ברכה לבני הישיבות שלא יגלחו את זקנם שיזכו לזיווג הגון לשם שמים לעבודתו יתברך".

הג"ר יצחק יוסף, בשם אביו, הג"ר עובדי" יוסף, נדפס בספר לא תקיפו (אה"ק, תשע"ב), עמוד ריח

63. טעמיו ונימוקיו נעתקו בס' הדרת פנים זקן ח"ב פט"ו, עיי"ש.

על זקן היקר

מה אדם צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שבעלה יגדל זקן?

- דעת הג"ר אביגדור מילר -

שאלה: החפץ חיים כתב קונטרס שלם על איסור הגילוח, וגדולי ישראל רבים כתבו הרבה על כמה יקר הזקן. מה אדם צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שבעלה יגדל זקן?

תשובה: מה יהודי צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שיגדל זקן? ובכן, אם הוא יכול להרשות לעצמו לקנות טבעת יהלום, שיעשה זאת. באם אינו יכול, לאט לאט ובדרך ארץ, הוא יכול לשכנע את אשתו שזקן הוא דבר טוב. דברים רבים זקוקים לדרך ארץ וארך אפיים, ואם הוא יעשה זאת בחכמה בוודאי שהוא יצליח לשכנעה לאחר זמן מה.

עלינו לדעת ש"הדרת הפנים" יהודית יותר יפה בגלל זקן. זקן אינו מוריד מהיופי של הפנים; להיפך, פני האיש נראות יותר טוב כאשר יש עליהן זקן. על דרך שער האישה. כאשר האישה היא ללא שיער [קירחת], זה גורע מיופיה. יהודי ללא זקן על הפנים אינו נאה.

עם זאת, לא תמיד יכול הבעל להתחיל לגדל זקן מיד. יכול להיות שהוא צריך להיות בסבלנות. אם הוא באמת חפץ לגדל זקן, הוא יכול להתייעץ עם ידידים מבינים, ולאט לאט, ובאמצעות דרכים שונות הוא יצליח לשכנע את אשתו שתסכים שיגדל זקן.

הג"ר אביגדור מילר (מלפנים משניה רוחני דיישבת חיים ברלין), שאלות ותשובות יום חמישי,

קלמט מספר 931-E

כשאשתו מתנגדת לגידול הזקן - זהו בגלל שבעלה אינו

רוצה בזקן

"שלום בית - [הרה"ח ר'] ראובן שאל פלוני: מדוע אינך מגדל זקן? והוא טען שאשתו לא מרשה לו ללכת עם זקן. ענה לו ראובן: רגע - רגע, זה לא הוגן, אני שואל אותך למה אתה הולך בלי זקן, ואתה מעביר את הנושא לאשתך? רש"י כותב על טענת אדם הראשון: 'האישה אשר נתתה עמדי' - כאן כפר בטובה, ז"א אם הגבר מאשים את האישה הרי שכפר בטובה, וזאת למה? כי הרי כתוב: 'אישה כשרה עושה רצון בעלה', והיות שאנחנו מאמינים, שאשתך אישה כשרה [שהרי נשים (שהן פלג גופא) חוזרות בגלגול

מילואים והשמטות (פט"ז: מניעות מצד שידוכים (ושלום בית)) תתקמט

רק בגלל בעליהן, ובדור הזה כולנו גלגולים] הרי שבדרך ממילא, אתה הוא זה שלא רוצה זקן ואשתך הכשרה, עושה רצון בעלה ומתנגדת, וכל זה בגלל שאתה, באמת, אינך רוצה בזקן".

ס' "שהרבי יחיד" אודות הרה"ח ר' ראובן דונין – אה"ק תשע"א – עמ' 104

מי שהזקן מפריע לה – אני לא רוצה אחת כזו...

"בחור הגיע לר' ראובן עם זקן מקופל, ר' ראובן שאל אותו: 'מה קרה?' והבחור ענה: 'אני בשידוכים'. ר' ראובן סיפר לו: 'הי' לי זקן ארוך וגדול ונפגשתי עם כמה, ולא ממש הלך... והשדכנית הציעה לי שאקפל את הזקן כי זה כנראה מפריע למשודכות... עניתי לה: אני משאיר את הזקן כמו שהוא, ומי שהזקן מפריע לה – אני לא רוצה אחת כזו'..."

ס' שהרבי יחיד – התוועדות וסיפורים מר' ראובן דונין, ספר שני, פ"ח, עמ' 228

מרב הגר"ח קניבסקי: "לא אמרתי שאשתך תגדל זקן"

"אבא [הגר"ח קניבסקי] מבקש [בפני שוחרי ברכותיו] משהו קטן שקשה להם לקיים. הוא מסביר, שאם האדם יתאמץ מעט, משמים יתאמצו להמשיך עליו ישועה. אם אדם אמר לו: 'אבל אשתי לא מאפשרת לי לגדל זקן', הוא מגיב: 'לא אמרתי שאשתך תגדל זקן, אתה תגדל זקן. מה זה נוגע לאשתך? תראה להקב"ה שהוא מתאמץ בשבילו, והוא יתאמץ בשבילך'..."

הרה"ג ר' א"ש קניבסקי בשם אביו בעיתון "משפחה", י"א תשרי תשע"ו, עמ' 52

* * *

ויש להעיר מס' "בעיות הזמן" (להג"מ ראובן גרוזובסקי, ר"מ דביהמ"ד עליון וישיבת תורה ודעת בניו יארק, מחבר ס' חידושי רבי ראובן על הש"ס, ושא"ס) עמ' ל' בענין הנהגותיו של אביו הרה"ג ר' שמעון (הי' רב במינסק): "בזבז ממון כדי לקחת תלמידי חכמים עבור בנותיו... רצה במגדלי זקן".

* * *

ונסיים בדברי מרב החפץ חיים בסוף חיבורו "קונטרס תפארת אדם" (פ"א):

"כלל הענין היוצא מכל דברי הקונטרס הזה: בחינה על האדם אם יש בו יראת שמים, בין להשתדך עמו או לענין שארי דברים – הוא הזקן".

מילואים והשממות ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ז: מניעות מצד פרנסה והשפעת גידול הזקן בעניני פרנסה ובריאות הגוף

ראה לעיל בסמוך ב"מילואים" לח"ב פמ"ז ("שידוכים"), כמה ענינים השייכים גם לפרק זה, עיי"ש היטב.

השפעת י"ג מדות הרחמים – תלוי בגידול הזקן

בענין החוששים שגידול זקנם יגרום היזק בפרנסתם, ראה ס' הדרת פנים זקן בהמובא בח"ב פי"ד ("מסירות נפש שלא להסיר הזקן"), ובמיוחד בהמקומות המובאים שם בפרק ט"ז ("מניעות לגידול הזקן משום שידוכים") המבארים, דלחששא שאפשר שהזקן מעכב בעניני נכבדות כו', לפלא אפילו הקס"ד בזה, כיון שמפורש דעת חז"ל בלי שום חילוק, שי"ג תיקוני דיקנא הם צנורות השפעה וקבלת הברכה מלמעלה, ופשיטא שאלה רק מסייעים בענינים רצויים; וחששות כאלו מיוסדים בחסרונות באמונה, כי לפי מה שידוע מתורתנו הקדושה, וכן מאמינים כל ישראל, שהקב"ה הוא א-ל עולם ומשגיח על כל ברואיו להזמין להם צרכיהם – היתכן שבשביל שהאדם מקיים מצותיו ית' יעכב מלהזמין לו פרנסתו ר"ל, ואוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך; ועוד ועוד כה"ג, עיי"ש.⁶⁴

וכה דברי הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל (בעל ה"אורים ותומים" וה"כרתי ופלתי")⁶⁵ בספרו "אהבת יונתן" (הפטרת ויקרא) וספרו "יערות דבש" (ח"א עג, א; צז, א. ח"ב לז, א בדפוס לעמבערג):

64. זה שהשפעת י"ג מדות הרחמים תלוי בגידול הזקן – כן מבואר בכמה מקומות המובאים בספר הדרת פנים זקן [לדוגמא – ראה בארוכה שם ח"א ערך "זוהר" (עמ' לו ואילך); ערך "אריז"ל" (עמ' קמו ואילך); ערך "יין המשומר" (עמ' קסב ואילך); ערך "רבי יהונתן אייבשיץ" (עמ' קפא ואילך); ערך "רבי פנחס הלוי הורוויץ (בעל ה"הפלאה") (עמ' רא ואילך); ערך "הגה"ק (רבי נחום) מטשרנוביל" מספרו "מאור עינים" (עמ' רג); ערך "בני יששכר" (עמ' רכט ואילך); ועוד].

65. אלו הלומדים בעיון ובעומק ספר התומים צריכים ג"כ להעמיק ולעייין הדק היטב בדבריו אלו בספר יערות דבש, כי תורה אחת היא" (ס' "עמודי ארזים" דף נא).

מילואים והשמטות (פי"ז: מניעות מצד פרנסה) תתקנא

"י"ג שורות דדיקנא [הזקן] הן כנגד י"ג מדות [הרחמים], והם מספרים במספריים ופוגמין בי"ג מדות. ג"

"ואין קטיגור נעשה סניגור, אוי שוטים איך תאבדו עולמות בשביל שטות כזה..."

"ותמהני איך מלאו לכם לקרות בקול בימים אלו י"ג מדות רחמים ולקרות ה' ה' שהם מרומזים בשני פיאות הללו ומכ"ש שארי י"ג מדות שהם בזקן..
"אם ישראל מגדל זקנו כראוי אזי פנים של רחמים וה' עובר על מדותיו..
אבל במגלח זקנו הוא מעורר פנים של..

"וכל מי שיש לו זקן הוא בצלם אלקים.. וזה שוטה וסר לבב בהשחיתו פאת זקנו ואבד צלם אלקים..

"הזקן אות ברית לישראל חתומי' בתקונא דדיקנא קדישא וחותר קודש קדשים"

וראה בכ"ז ס' "חובות הלבבות" (שער הבטחון), ושאר ספרי מוסר. ואכ"מ.

נוסף ע"ז, יש להתבונן בדברי רבותינו גדולי הדורות דלקמן:

מרחץ החפץ חיים:

ע"י "קישוט זקנו" יהפוך לו חלילה למרה ולענה ע"י חסרון פרנסה
"מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ושלא להקטין הזקן אפילו במספריים... וזכרוני כשהיה נשבע איש יהודי היה נשבע בפאת ראשו וזקנו וא"כ יש להפליא מאד על מה נעשה כהיום הפקר בעו"ה אצל הרבה מצעירי עמנו הבחורים ובאיזה מקומות בעיירות הגדולות גם אצל איזה נשואים וכמי שלא בא ע"ז שום צווי ה' מעולם ח"ו... והנה כאשר נחקר היטב על עצם

66. "כשאנחנו נושאים על גופינו י"ג תיקוני דיקנא במצותיו ית"ש אזי אנחנו מעוררים י"ג מדות של רחמים לעילא... והנה כ"ז הוא מקובל בדינינו מחכמי האמת עד מפי משה מפי הגבורה" (בני יששכר, מאמרי חודש אלול, מאמר ב' סק"ב).

הסיבה נמצא שהדבר הוא בהפכו כי תחת שלא ימצא כ"כ חן ע"י זקנו בעיני אנשי בלי שם יתנהו ה' לחן ולחסד בעיני אנשים ישרים כי יראו הכל תומהו וישרו...ומה שיראה לעיניו שמתרחקים ממנו איזה אנשים עבור זה שאינו מגלח זקנו בודאי הוא לטובתו כי אין ראוי להזדווג בהם וכמו שכתוב כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלח הצדיקים בעולתה ידיהם והכונה שע"י התדבקותו בהם יגרום לו לבסוף לשלוח ידו בעול כמותם ולכך מסבב הקב"ה שלא יפול בגורלם... וא"כ הגע עצמך מי שיש לו שני עבדים אחד עובד אותו באמת ובתמים וכל דברי אדוניו יקרים הם אצלו וזהיר לקיימם והשני הוא בהפכו אינו חושש על דבריו כלל ונשכיל לדעת למי יחפוץ האדון יותר להיטיב הלא מובן לכל כי לעבדו הנאמן הסר למשמעתו יחפץ לאשרו ולהיטיב מעמדו כן בענין הזה... מי שאין שם בטחונו בה' וסר מדרך המצוה הלא לא ירצה ה' להיטיב אשר תחת אהבה וכן שקוה להשיג ע"י קישוט זקנו יהפך לו חלילה למרה ולענה לבסוף ע"י חסרון פרנסה ושאר סיבות המצויים ע"י שלא תהיה ברכת ה' שורה בתוכם ולפעמים יגיע שיתנוודד למרחוק למצא טרף ביתו ואז לשמחה מה זו עושה. ובאמת כ"ז מבואר בכתבי הקודש שעבור שיתחזק לקיים מצות ה' זוכה לדור ישרים..... כלל הדברים צריך האדם לדעת שע"י קיום התורה לא יסובב לו ח"ו שום ריעותא ואם לפי עינו נראה לו שנסבב לו שום ריעותא ע"י קיומה ידע כי בודאי מזומן לפניו טובה יותר גדולה במקום אחר וכמו שכתוב כל לא ימנע טוב להולכים בתמים"

מ"ן החפץ חיים בספרו קונטרס תפארת אדם פ"א

כל מה שסבל צער ויגון עבור קיום מצות ה' כן יגדל שכרו לע"ל בכפלי כפלים

"גם ידע כי אפשר שיגיע לן מתחלה בקושי שיראה לו שעומד בלי פרנסה ובדוחק גדול מ"מ זה אל יתרפה וידע כי הוא לו לנסיון שמנסין אותו מן השמים בזה הענין ויתחזק בבטחונו בה' אשר בודאי יעזרוהו לבסוף וכל מה שסבל צער ויגון עבור קיום מצות ה' כן יגדל שכרו לע"ל בכפלי כפלים כמו שאמרו באבות דר' נתן כי מצוה שיגיע לאדם פ"א בצער נחשב יותר ממאה פעמים שלא בצער."

מ"ן החפץ חיים בספרו קונטרס תפארת אדם שם פ"ב בנוגע לספ"ר

מִרְן הַחֶפֶץ חיים :

אֵין לָהֶם אֶפִּילוֹ לַהֲקָטִין הַזֶּקֶן בַּמִּסְפָּרִים – וְאֶפִּילוֹ אִם ע"י עֵיכּוֹב הַגִּילּוּחַ יִגִּיעַ לוֹ הַפֶּסֶד גָּדוֹל בַּמּוֹנוֹ

אֶפִּילוֹ אֲנָשִׁי הַצָּבָא אֵין לָהֶם אֶפִּילוֹ לַהֲקָטִין הַזֶּקֶן בַּמִּסְפָּרִים אִף אִם הָאִינָם יְהוּדִים אוֹ שָׂאָר רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל ר"ל מַלְעִיגִים עָלָיו עֲבוּר זֶה וְאֶפִּילוֹ אִם ע"י עֵיכּוֹב הַגִּילּוּחַ יִגִּיעַ לוֹ הַפֶּסֶד גָּדוֹל בַּמּוֹנוֹ. [נֹכַח זֶה מִרְן הַחֶפֶץ חיים לֵאמֹר אַחֲרַי שֶׁכָּבֹר הָעִיר בַּהֲקֵדְמַת הַסֵּפֶר שֶׁהוּא חֶפֶשׁ בְּכָל פֶּרֶט וּפְרֵט לְמַצּוֹא אִיזָה תִּקְנָה וְעֵצָה לַהֲקַל לָהֶם בְּכָל הַדִּינִים שֶׁהָרִי הָאֲנָשִׁי צָבָא כְּבִשְׁעַת הַדַּחֲקַי דִּינִינָן לָהֶם וְעַכ"ז כָּתַב כִּנ"ל גְּבִי גִידוֹל הַזֶּקֶן].

מִרְן הַחֶפֶץ חיים בִּסְפָרוֹ מַחֲנֶה יִשְׂרָאֵל פ"ג

כָּל זְמַן שְׂבָנִי יִגְדְּלוּ הַשְּׁעֵרוֹת שֶׁל י"ג תִּיקוּנֵי דִיקְנָא אֲנִי מֵרַחֵם עֲלֵיהֶם

"וְהִנֵּה אֵיתָא בַּמִּדְרָשׁ רז"ל (רֵאשׁ הַשָּׁנָה יז, ב) כְּשֶׁאֲמַר הַקָּב"ה י"ג מִדּוֹת נִתְעַטֵּף כְּשֶׁלִּיחַ הַצִּיבוֹר וְאֲמַר כָּל זְמַן שִׁיעֲשׂוּ בְּנֵי כִסְדֵּר הַזֶּה אֲנִי מֵרַחֵם עֲלֵיהֶם וְכו', הִקְשׂוּ כָּל הַמִּפְרָשִׁים וְהֵלֵא אֲנִי אוֹמְרִים הִרְבָּה פְּעָמִים י"ג מִדּוֹת וְאֵין אֲנִי נֹעֲנִים, וְאֲמַרְתִּי בִּלְדוּתִי דַּכָּךְ הוּא הַפִּי', דְּדַבֵּר זֶה נֹדֵעַ (שְׁבַת קָנָא, ב) כָּל הַמֵּרַחֵם מֵרַחֲמֵין עָלָיו, וְא"כ הֵכִי פִירוּשׁוֹ, כָּל זְמַן שְׂבָנִי יַעֲשׂוּ' כִסְדֵּר הַזֶּה, דִּהֵינּוּ יַעֲשׂוּ' וְלֹא שִׁיאֲמַרְוּ' וְלֹא יַעֲשׂוּ, דִּהֵינּוּ אוֹמְרֵי רַחוּם וְחֲנוּן וְהוּא אֵינוֹ מֵרַחֵם וְאֵינוֹ חֲנוּן, לָכֵן אֵין אֲנִי נֹעֲנִים בְּשֶׁבִיל שֶׁאֵין אֲנִי מְקִיִּימִים י"ג מִדּוֹת. אֲכֵן לִפִּי דְּבָרֵי תוֹכַחַה נִרְאֶה, דְּכֹאֵן הוּא רִמּוֹז רַמְזָה לָנוּ תוֹרַתֵינוּ הַקְדוּשָׁה תוֹכַחַת מוֹסֵר. דְּזֶה נֹדֵעַ מֵהַ שְׁפִירָשׁ"י ב'פ' כִּי תִצָּא (דְּבָרִים כ"א יב) וְעֵשְׂתָה אֶת צִפְרֹנֶיהָ, פִּירָשׁ"י תִּגְדֹּל, א"כ פִּירָשׁ"י יַעֲשׂוּ' תִּגְדֹּל', וְדַבֵּר זֶה מִבּוֹאֵר בַּחֲכָמִי אֲמַת שֶׁאֵלּוֹ י"ג מִדּוֹת כּוֹלֵם הֵמָּה מֵרַחֲמֵינִי בִּי"ג תִּיקוּנֵי דִיקְנָא, וְהִנֵּה צְרִיכִים לוֹמַר דַּכָּךְ פִּירוּשׁוֹ, כָּל זְמַן שְׂבָנִי יַעֲשׂוּ' כִסְדֵּר, ר"ל שִׁיגְדְּלוּ' הַסֵּדֶר, דִּהֵינּוּ הַשְּׁעֵרוֹת שֶׁל י"ג תִּיקוּנֵי דִיקְנָא אֲנִי מֵרַחֵם עֲלֵיהֶם, לֹא פּוֹקֵי אִם יִשְׁחִיתוּ פֶּתַח זִקְנָם, שְׁכָל הַשְּׁעֵרוֹת הֵמָּה מֵרַחֲמֵינִי עַל מִדּוֹת הָעֲלִיוֹנוֹת, דְּפֹאֵה נִקְרָא אֶל רַחוּם, אִם הוּא מִגְלַח אֵלּוֹ הַמִּדּוֹת, אֵיךְ יִרְחֵם עֲלֵינוּ".

ס' כֶּסֶף נִבְחַר (לְהַג'ר אֲבִי עֲזָרִי זַעֲלִיג מֵרַגְלִיּוֹת – אֲמִשְׁמַרְדֵּם, תַּע"ב), פ' תִּשָּׁא (עֲמוּד רִנָּה בַּמַּהֲדוּרֹת בְּרוֹקְלִין, תִּשְׁנ"ה)

שערות הזקן הם צינורי שפע עשירות וזהו דוקא כשאננס מגולחין, משא"כ אם הם מגולחין

"ופאת זקנם לא יגלחו. 'פאת זקנם' ר"ת פ"ז (כי הוא"ו היא רק לשימוש) כי הוא מתיקונא רישא דאריך אנפין י"ג תיקונא דיקנא כנודע ראשו כתם פז וגם רומז לשפע עשירות כנודע מהאר"י זצוק"ל דשערות הזקן הם צינורי השפע, ושאר האותיות של השני תיבות פאת זקנם חוץ מפ"ז הם אותיות אנקת"ם והוא השם הראשון של ברכת כהנים השייך ליברכך וגו' כנודע ודרשו יברכך בממון, והנה כל זה כשאננס מגולחין והיינו לא יגלחו משא"כ כשמגולחין אז נעשה פאת זקנם מגולח משני צדדין דהיינו ר"ת וס"ת בפ"ע ואז נעשה פ"ז ת"ם אפילו עשירות שאינו מצוי כפז שאינו מצוי כמבואר בגמרא אעפ"כ תם לריק והבן זה, וכשתראה מגולחי זקן בתער ⁶⁷מישראל שמצליחין אז נודע כי הם בבחי' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, וכשתראה מגולחי זקן שנעשים דלים ורשים אז אם הם עושים תשובה ועוזבים ומתחרטים על פשעיהם ומגדלים זקנם מכאן ואילך, אז נודע כי לטובתם נעשה מה שנעשה כדי שיזכרו וישוּבו אל ה' להחיותם ולהטיב אחריתם אבל אם הם עומדים במרדן ועדיין אינם שבים אז נודע כי ביכוש קצירה תשברנה ואין בהם לחלוחית ואין מה לשלם להם ורשע גמור הוי רשע ורע לו בעוה"ז ובעוה"ב, וכשתראה מגדלי זקן והם עניים אז נודע ה' משפט עשה לגבות חובותיהם וחטאותיהם (ואלמלא היו מגולחי זקן לא הי' מתכפרים עונותיהם בתעניות) כי ראוי להם ודי להם בזה הרווח שעונותיהם מתכפרים והיינו ושער רישי' שע"י שערות של פאות הראש והזקן שהם מניחים הם כעמר נקי שעונותיהם מתכפרים והבן."

ישמח משה, פרשת אמור, עה"כ ופאת זקנם לא יגלחו.

"ובישמח משה פרשת אמור בפסוק ופאת זקנם לא יגלחו תסמר שערות אדם מקול דבריו עד היכן הדברים מגיעים" (ביאור באר יהודה ע"ס חרדים פ"ה מצוה נ"ח). לפי טעמי המצוה שהזכיר הנה ליכא חילוק בין בתער בין שלא בתער ויש לטעמים אלו תוקף הלכתי בכה"ג כדלקמן ח"ג טענה ומענה ב' עיי"ש ובהנסמן שם וראה ח"ב פ"ז "טעמי המצוה".

67. באם גדר "מכונות גילוח" של ימינו - דין תער או מספריים, ראה ס' הדרת פנים זקן ח"ב פ"א. פסק דין גדולי רבותינו בנדרון - ראה לקמן ב"נספח".

וזה רמז נמי בא לגזז ונמצא גזוז דסופו להיות בערום ובחוסר כל ר"ל

ברוב המקומות נהגו לומר אחר התספורת חיים טובים ומי שנסתפר משיב יוסיפו למר שנות חיים ובתונים ואגפיי נוהגין לומר וסר עוניך ומשיב וחסאתך תכופר ולפי"ז מי שמגלח תחת זקנו ומגלח הצדדין ומעביר תער על פניו ומחתך סוף הזקן שיהא שוה צריך לומר לו במקום וסר עוניך ותהי עוניך על עצמותיך דמוסיף על חטאתו פשע...ועפי"ז רמזתי לתת טעם על מה שמצינו דבי"ג מדות נמצאו כל אותיות הא"ב חוץ מאות ג' ואות ז' ולפי האמור אינו אלא לרמז לנו ראם עושה גילוח זקן דהם ר"ת ג"ז פוגמים ביי"ג מדות ומעטים השפע היורד על הזקן שיוורד ע"פ מידותיו וזה מבואר באדרא נשא דקל"ג ע"ב ואין כאן מקום להרחיב הדברים וזה רמז נמי בא לגזז ונמצא גזוז דסופו להיות בערום ובחוסר כל ר"ל."

הג"ר חיים פאלאג'י בספרו כף החיים סימן כז אות יד

על ידי השחתת פאת הראש או הזקן יבוא הרעש (ר"ל רעידת אדמה)

"על כל דבר פשע וחסאה יבוא הרעש (ר"ל רעידת אדמה) ובכלל החטאים שגורמים רעשים בעולם הם פיאות שבת ועריות, כי על ידי השחתת הפיאות כדכתיב לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית פאת זקנך שהם חטאים הנעשים בשער ראשו, גורם החטא, ומאותיות שע"ר נהפך להיות רע"ש וכו'. ובמפתח (שם עמ' ער"ב) כתב מהרח"פ ז"ל "גדול עונו מנשוא המשחית פאת הראש או הזקן" ע"ש.

הג"ר חיים פאלאג'י בספרו תוכחת חיים בפרשת כי תשא (עמוד רב"י דפו"ח)

המגלח פאת הראש והזקן

הוא הגורם להביא עצמו לידי עניות

"נקטינן מכל האמור דהאדם הוא הגורם להביא עצמו לידי עניות וכו' ולפעמים בהיפקרא ניחא להו לפרוק עול תורה ועול מצוות, נצמדים לבעל פעור לעשות מה שלבם חפץ, ובפרט שעוברים על לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית פאת זקנך, הנה אמרו ז"ל כי המגלח פאת הראש והזקן בא בגלגול בהמה בפרות, כי כן רמזו בר"ת פאת ראשיכם ולא תשחית הם אותיות פרות."

הג"ר חיים פאלאג'י בספרו תוכחת חיים (פר' בחקתי, עמ' צ"ב)

ע"י שחוטאים בגילוח הזקן שהוא השפעת השפעה והברכה מי"ג מידות

הם פוגמים בהם ומתמעט השפעה והברכה

"וזהו הטעם שמצינו שבי"ג מידות יש כל אותיות א"ב חוץ מאות גימ"ל ואות זי"ן, ובא לרמוז ג"ז, נוטריקון גילוח זקן, כי ע"י שחוטאים בגילוח הזקן שהוא השפעת השפעה והברכה מי"ג מידות הם פוגמים בהם ומתמעט השפעה והברכה, והרי הוא מבואר בזהר ח"ג (קלג ע"ב) "דא דדיקנא דאקרי פאת הזקן ולא בעי בר נש לחבלא האי סטרא משום האי חסד דלגו דעתיק יומין וכו' ופאת זקנם לא יגלחו, מ"ט בגין דלא לחבלא אורחוי דחסד" ע"ש. הרי לך דמכל הצדדים מביא את עצמו לידי עניות רחמנא ליצלן".

הג"ר חיים פאלאג"י שם

גילוח הזקן הוא גרמא בנזיקין שיפסיד האדם עושרו וממונו והוא בדוק ומנוסה

ע"ש שהזהיר מהרח"פ ז"ל על המתלוצצים והמבזים ודרכם הייתה לתפוש בני אדם ולגלח חצי זקנם שהוא עון פלילי מר ונמהר ועוברים גם על איסור ולא תשחית פאת זקנך, והיא גרמא בנזיקין שיפסיד האדם עושרו וממונו והוא בדוק ומנוסה עש"ד.

הג"ר חיים פאלאג"י בתוכחת חיים (פרשת טהרה, עמוד נ"ה)

לזכות בדין - תליא בצלם אלקים למה בכתה רחל אמנו

"אך נראה, דהנה רחל [אמנו] כשבאה לגלות לפקוד את בני', בדורות הראשונים שהיתה מוצאת אותם בצלם אלקים ותואר ישראל, לא היתה מתייראת, כי ידעה דיש תקוה לגאלם, אך בעו"ה בימים הללו ירדנו ממעלת ישראל להיות לנו צלם אלקים וסר מאתנו הצלם, וכמו שכתבתי לעיל בדרוש לר"ה [שנת תר"ה] בביאור כמה פסוקים בזה, דלזכות בדין תליא בצלם אלקים, כמ"ש [תהלים כז, ח] לך אמר לבי בקשו פני, והרבה מזה. וגם יש הרבה שלבושין בלבושי נכרים וגדועי זקן בכוונה שלא יכירו כי הם ישראל . . ועכ"פ כשבאה רחל לגלות ואינה מכירה אותם כלל, אז היא מצטערת ומתייאשת ח"ו מן התקוה. והוא ית' מבקש [שה"ש ב, יד] 'הראיני את מראיך'

או 'השמיעני את קולך', והראיני סימן שאתה מזרע אברהם ואושיע לך. וזהו שאמר קול ברמה נשמע וכו' רחל מבכה על בני' מאנה להנחם על בני' כי איננו, כי אינה מכרת אותנו כלל, כאילו לא היינו בני' כלל, כי אין להם תואר שלה" (הגאון רבי שלמה קלוגר בס' "קהלת יעקב" לעשי"ת - י"ל מכת"י, ירות"ו, תשס"ב - דרוש כג, עמ' שו-שו. עוד דבריו עד"ז - נעתקו לקמן במילואים ל"בסיומא דספרא").

ע"י גידול הזקן - המלאכים שומרים ועוזרים אותנו

"ואמר 'הבט ימין וראה ואין לי מכיר' [תהלים קמב, ה], דהנה אם איש ישראל לבוש בבגדי ישראל, אז שאר אחיו ישראל מכירין אותו. . . וכן המלאכים כתיב [תהלים צא, יא] 'כי מלאכיו יצוה לך' וכו', שאם האדם יש לו צלם אלקים כמו שנברא, המלאכים מכירין אותו ושומרים אותו, אבל אם מגלחין ממנו פאה וזקן ומלבישין אותו בגדי נכרים, אין שאר ישראל מכירין אותו, וכן אין המלאכי השרת מכירין אותו שהוא ישראל, [ו]לכך להחזירו למוטב או לעזרו. וזהו שאמר 'הבט ימין וראה ואין לי מכיר' שלא יכיר שום אדם אותי אם אני ישראל או לא, לכך 'אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי' כי אין מכירין כלל אם יש בי נפש טהורה, ולכך 'זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי' וכו' ובטוח אני כך שתעזורני להיות 'חלקי בארץ החיים' שאכתב לחיים בספר החיים".

הגאון רבי שלמה קלוגר בדרשותיו (קהלת יעקב - מועדים, ראש השנה, דרוש כג, עמ' קמא - ירות"ו, תשס"ב)

מורה פנים בתורה שלא כהלכה

"לא תשחית את פאת זקןך, דכתב הש"ע דדבר המעכב את האכילה בשפתיו מותר לגלח, ורע בליעל מגלח זקנו בטענה כי לבחור נותנין לו שיעור פרנסתו כדי שילמד ואם יש לו זקן ממעטים לו, וא"כ הוי ל"י דבר המעכב את האכילה, וזה נרמז בתהלים (מזמור נ') מה לך לספר חוקי לשון תספורת, בטענה ותשא בריתי עלי פיך שהוא דבר המעכב את האכילה, וזה מורה פנים בתורה שלא כהלכה". [ועצ"ש באות ז' שכתב דאין מקום פטור ללוויים המגלחים זקנם בטענה דמהרה יבנה המקדש ויעבירו תער על כל בשרם ע"ש מדוע אכן אין זו טענה, ויש להוסיף דנודע די"א דהלוויים לא העבירו תער על זקנם ועמ"ש בזה הגחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ה) ע"ש. שו"מ באריכות בזה בשו"ת קול מבשר ח"א (סי' ל"ח) ע"ש. ובפרט

צ"ע אי לכשיבנה המקדש במהרה כיר"א יצטרכו הלוויים לגלח כל בשרם, ועיין מ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות נגעים (פי"ד מ"ד) וספר החינוך (מצוה שע"ז) ומדרש הגדול במדבר (ח' ז') ואכמ"ל. ועיין לגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו הכתוב לחיים על תהילים (פרק נ') מ"ש עוד בביאור הפסוק מה לך לספר חקי, ע"ש. (הערת הג"ר יעקב חיים סופר שליט"א)).

מהר"א פאלאג'י ז"ל בספר פדה את אברהם (מע' ל' אות ה')

לגדל זקן למרות התנגדות אנשי מקומו, ומשפחתו, וחשבונות הפרנסה

"והנה ללחום נגד המניעים והעיכובים העומדים לשטן נגדו בעבודת השי"ת צריך התגברות יתירה ומההכרח הוא להיות חזק בדעתו... צריך להיות ע"ד ויגבה לבו בדרכי ה'... יהלך במלחמה גדולה וכבידה לשנות ממנהג בני עירי ומתהלכות אנשי מקומי להיות נבדל מהם בצלם אלקים בשער פאות הראש והזקן ומלבושים שתהא ימין ה' רוממה, ולגדל את בני על ברכי התורה, הלא כל רואי ילעיגו עלי, והאיך אוכל לעמוד בפני המלעיגים וכדומה לזה שממציא היצה"ר תחבולות ומזימות וענינים קשים כדי להדיחו מעבודת השי"ת. ולכן איש נבוכ ילבב, וצריך להיות גבור כארי להתגבר על יצרו הרע, וכאשר שמעתי מפה קדוש כ"ק אדמו"ר הגאון הקדוש מצאנו זצוקלה"ה לפרש אמרם ז"ל שעיקר התשובה היא שאף אם באותו מקום ובאותו זמן ובאותה אשה לא עבר עבירה, דהיינו אף שהיצה"ר מסיתו ומצייר לפניו שאין המקום גורם וסובל להתנהג בדרכי החסידות, ואותו זמן אינו מוכשר לה, כי לא כדורות הראשונים דורות הללו אשר קשה מזונותיהם של ישראל וכדומה, ובאותה אשה היינו שבני ביתו מעכבים אותו בעבודת השי"ת ועכ"ז לא עבר עבירה והתגבר עליהם, זהו התשובה המעולה עכ"ד הקדושים. ואם גם כי כל התחלות קשות, אבל אח"כ הבא לטהר מסייעין אותו, ואדרכה כל כמה שיותר גדול ההתנגדות והעיכובים, נפעל ביותר, ולפום צערא אגרא ושכרו גדול בכפלים ועבודתו שלימה ומעולה ביותר ממי שלא היה לו שום התנגדות, שאין נפעל מהפכו. וז"ש המדרש והנה טוב זה יצר טוב, מאד, זה יצר הרע, ר"ל שעל ידי יצה"ר המתנגדו בעבודת השי"ת עי"ז עבודתו טוב מאד כי נפעל מהפיכו ומעולה ומשובחת ביותר ממי שאין לו שום התנגדות."

קדושת יום טוב - להגה"ק חנני יום טוב ליפא מייטלבוים, אבד"ק סיגעט, תרס"ה - פ'

שלח עמ' קג, ד - קד, א)

ע"י הסרת זקן - גורם לשנאת הגויים ורדיפות אלינו ולחורבן עמנו ר"ל

"ועל כן יש לנו לקונן עליו הפסוק שנאמר (איכה ד, כ) רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם אשר אמרנו בצלו נחי' בגוים, ונראה לי לפרש הפסוק על דרך דאיתא בפרשת בלק (במדבר כג, ט) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, שלדעתי הכוונה הוא, כשאנחנו בני ישראל עם קדוש כשאנחנו תופסים ענין בדד, שאין אנחנו מתערבים בגוים ומנהגיהם, אזי נשכון בטח ושאנן. אבל 'ובגוים', כשאנחנו רוצים להדמות [להגוים], לא נתחשב למאומה ביניהם, ורוצים המה לרמוס אותנו ח"ו, כמו שידוע בגלות שפניא ובכמה גלותים כשישראל היו בין הגוים בחשיבות נתהווה מזה גזירות ושמדות וגירושין ח"ו. וכן אנחנו רואים בדור הזה, מעת אשר התחילו לפרוץ להדמות להגוים במלבושים ולהתערב ביניהם כפי חוק החפשיית הניתן עתה ברוב המדינות, ותגבר השנאה מאד מאתם עלינו, כמבואר בכל יום במכתבי עתים ממאמריהם ומשקריהם, וביותר במדינות האשכנז אשר שם התדמו ביותר להגוים, שם השנאה יותר גדולה. וכל חיות ישראל בין הגוים הוא רק כשלא יתערבו ביניהם ולא יתדמו אליהם. והנה הלאו המוזהר בתורתנו הקדושה שלא להשחית פאת הזקן והראש, איתא ברמב"ם (הלכות עכו"ם פי"ב ה"ז) שהטעם שלא להתדמות להגוים. לכן אמר הכתוב רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם, ר"ל הלאו נאמר בתורה על השחתת פאת הזקן והראש, שהוא שורש פורה של כל ענייני התדמות להגוים, אשר אמרנו בצילו נחי' בגוים, כי צילו הוא להסתתר בצל קודש, להיות פרוש ומובדל מן העמים בכל דבר. וכה יש להתאונן עליו, אשר אנשים המסתופפים בצילו צל הקדוש שמעו מעולם מפיו מבלי להדמות להגוים במלבושיהם ומנהגיהם, אבל בעוה"ר נלכדו ליצני הדור בענין המשחיתים פאת וזקן כדי להדמות לגוים גם בגופם.⁶⁸

ס' אהבת ציון (להג"ר נפתלי הירץ סג"ל לנדא, אב"ד סטרעליסק) בהספדו על הגה"ק מוהר"י מבעלז (כ"ח שבט תרנ"ד) עמ' קמ. [העירני ע"ד מקור הזה ידידי הגה"ח ר' דוד דוב מייזליש שליט"א, מח"ס אוצר המועדים וש"ס].

68. וראה עד"ז בשו"ת משנה שכיר (להגאון רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד) חיו"ד סק"י [אחר שהעתיק דברי הספר זכרונות סוף הלכות פאות הראש בענין בלורית ומנהג הפרנסים בימין] כתב, וז"ל: "ופוק חזי מה בין תקיפי פרנסי קדמאי לפרנסים שבזמנינו, שהם היו נוטלים מספריים בידיהם לגלח כל שער תינוק שהי' שלא כדין, ובעוה"ר איז נמצא פרנס כזה בזמנינו שיעשה כן, ועיין שבת קלט, א: אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי, ופירש"י אי בטלי יהירי, ישראל מתייהרין בבלורית ובמלבושי

על ידי פנים של יהודי ישפיע לנו פרנסה

"ואנשי קודש תהיו לי ובשר בשדה טריפה לא תאכלו. בהקדם הפסוק ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ופרש"י ז"ל לפנייהם ולא לפני עכו"ם, גם פירש"י שלא תאמר אשנה להם פרק או הלכה וכו' אלא כשלחן הערוך ומזומן לאכול, והיינו שיהי' לנו פנים של יהודי ולא פנים של עכו"ם להתדמות להם במלבושים ולגלח ח"ו הפיאות והזקן, ועכ"ז כשלחן הערוך ומזומן לאכל, שיושפע פרנסה אפי' אם יקיימו התורה ולא יתדמו לעכו"ם, וזה שאמרו חז"ל למה נסמכה פרשת דינין למזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח, היינו מזב"ח עולה ז"ן, רמז על הפרנסה, ורומז שיהי' תורה וגדולה במקום אחד, וזה ואנשי קודש תהיו לי, היינו לעשות מסחר ועסקים בקדושה שלא לגזול את חבירו ח"ו ולקפח פרנסתו, גם ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, היינו שלא ליסע למרחקים לאכול טריפות ולעבור על התורה בשביל הפרנסה, וכי תאמרו מה נאכל הלא אין לנו בכאן פרנסה, ע"ז אמר הכתוב לכלב תשליכון אותו בסוד אמרם ז"ל פרנסי ככלב וכעורב [ב"ב ח, א], היינו, שימושך לנו פרנסה שנהי' עכ"פ כמו הכלב שיש לו פרנסה והוא עדה"כ השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך [תהלים נה, כג]."

עמרת ישועה להגה"ק רבי יהושע הורוביץ מרז"קוב, מח"ס שו"ת עמרת ישועה, קראקא, עמרת"ת, פ' משפטים עה"פ ואנשי קודש

מגלחים זקנם באמרם כי עי"ז בא להם פרנסה ועשירות - זה שקר גמור

"א"י לא תשחית את פאת זקנך, ובמסורה ומדותם את פאת צפון, נראה לרמז כי יש ב"א שמלבישים א"ע במלבושי עכו"ם ומגלחים זקנם באמרם כי עי"ז בא להם פרנסה ועשירות, וזאת גורם להם ליען שדימו בנפשם שכוחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ופרנסתם בא[ה] להם מכחם ומחכמתם. אך באמת זה שקר גמור, כי הפרנסה באה מכח השגחת הש"י ולא מכח האדם והוא ית"ש הזן והמפרנס לכל, וא"כ למה לו להלביש א"ע במלבושים זרים

יהורית כפרסיים הללו, בטלו אמגושי, יבטלו מסיתים ומדיחים המשניאים אותנו, עכ"ל. הרי דזה מביא שנאה עלינו. ודברי רש"י הללו הם פלא גדול איך שנתאמת זאת ביותר במדינת אשכנז, דידוע בכל המדינות שישאל שריוון בתוכם לא נמצא שיתדמו היהודים אל העם היושבים בתוכם כמו במדינת אשכנז בלבד ובלשון ובתגלחת, ומשם יצאה השנאה על ישראל לכל העולם, ופוק חזי מה עלתה לאחינו בני ישראל יושבי מדינת אשכנז אף שנתדמו להם בכל מהותם, והוא ממש כדברי רש"י הללו".

מילואים והשמטות (פי"ז: מניעות מצד פרנסה) תתקסא

ולעשות כדרכם. וזהו ולא תשחית את פאת זקנך, ועכ"ז ומדותם את פאת צפון, ומדותם מלשון מלבוש, כמו ולבש הכהן מדו בד, והיינו שתלבש א"ע בפאת צפון, הוא העשירות, ע"ד מצפון זהב יאתה, שתלבש עצמך בעשירות ואף שלא תשחית זקנך, ואדרבה זאת תגרום לך עשירות. ע"כ סמוך לזה נאמר ושרט לנפש כו', היינו שהשריטה הראשונה במו"מ לא תתנו בבשרכם לומר שכוחכם עשה לכם את החיל הזה ובקיעה הראשונה במו"מ הי' מכוחכם. ובאמת הוא שקר מוחלט ואך הכל הוא מאת הקב"ה ובהשגחתו ית"ש."

עמרת ישועה הנ"ל ח"א פ' קדושים עה"פ לא תשחית – עמ' יד-טו

כל שמשחית זקנו אין לו צינור להשפעה ומשחית עי"ז פרנסתו והשפעתו

"לא תשחית את פאת זקנך. אומרו לשון השחתה לרמוז ע"פ דאיתא מהאריז"ל שכל ההשפעות נמשכות ע"י י"ג תיקוני דיקנא קדישא, ובאשר האדם נברא בצלם אלקים, כל שמשחית זקנו אין לו צינור להשפעה, ומשחית עי"ז פרנסתו והשפעתו."

הנה"ק רבי שמואל מסלונים בספרו דברי שמואל, פרשת קדושים

ע"י גידול הזקן הקב"ה מתנהג במדת הרחמים ותהיו נשמרין מצער על מת

"לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך. אפשר לומר, דנודע שהפאות הם משפיעים ליי"ג תיקוני דדיקנא קדישא, וזה שאמר י'לא תקיפו פאת ראשכם' כדי יולא תשחית את פאת זקנך', שהפאות ישפיעו לדיקנא קדישא שפעות חסד ורחמים, ועי"ז ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, וכתובת קעקע לא תתנו בכס', היינו כיון שיושפע חסד ורחמים, תהיו נשמרין מצער על מת וכדומה, 'אני ה'' הוא שם הרחמים, היינו שאתנהג עמכם ברחמים, לכן איתא שלאווין של הקפת הראש ושל השחתת הזקן תלויים באותיות א' ויו"ד של י'לא ינק'ה' שבעשרת הדברות, א' י' עם ב' האותיות גימטריא י"ג רומז ליי"ג מדות כנזכר לעיל."

אמרי יהודה על התורה (פרשת קדושים) להרה"ק ר' אברהם זרח ארי' יהודה ליבוש
היילפרין מברעזאן – מונקטש, תרס"ח

וע"ע ס' הדרת פנים זקן ח"ב פי"ב אות ה: "סגולות", כמה סגולות בגידול הזקן בעניני בריאות הגוף.

מי שמגלח זקנו, לשוא הוא אומר השלש עשרה מדות

"וּחֲנוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחֻזָּן וְגו', בַּמִּסְכָּת בְּרֻכּוֹת (ט, א) דִּרְשׁוּ חֲז"ל אַע"פ שֶׁאֵינוֹ הַגּוֹן, מִשְׁמַע שֶׁהֵי"ג מִדּוֹת הֵם בְּבַחֲיִנַת חֶק בְּלִי טַעַם, וַיְדוּעַ מִזּוֹה"ק שֶׁהִזְקֵן רוֹמֵז לִי"ג תִּיקוּנֵי קִדִּישִׁין שֶׁהֵם מַעֲוִרִין י"ג מְכִילִין דְּרַחֲמֵי וְכֵן נִתְעוֹרְרִים ע"י שְׁמִתְדַבְּקִין בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הַקַּב"ה שֶׁהֵם י"ג, עַל דֶּרֶךְ אֹמְרָם ז"ל (כְּתוּבוֹת קִיא, ב) הַדְּבֵק בְּמִדּוֹתָיו מֵהוּ הוּא רַחוּם אֲפֵי אֲתָהּ וְכו', וְמִי שֶׁמִּגְלַח זָקְנוֹ וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ מוֹסֵר לְהִתְדַבֵּק בְּמִדּוֹתָיו ית"ש, לְשׁוֹא הוּא אֹמֵר הַשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאֵמֵר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים ב, טו) וְלִרְשָׁע אָמַר אֱלֹקִים מִהֵן לֶךְ לִסְפֹּר חֲקִי, ר"ל לְגַלֵּחַ הַזָּקֵן הַמְרוֹמָז בְּתִיבַת 'חֲקִי' הַמְרַמֵּז עַל הֵי"ג מִדּוֹת שֶׁהֵם חֶק בְּלִי טַעַם, וְלַעֲזוּמַת זֶה 'וְתִשָּׂא בְּרִיתִי עָלֶי פֶיךָ', שֶׁהֵנֶךְ אֹמֵר הֵי"ג מִדּוֹת, וְגַם 'וְאֲתָהּ שִׁנְאָת מוֹסֵר וְתִשְׁלַךְ דְּבָרִי' הֵינּוּ מֵהוּ שֶׁדִּרְשׁוּ מֵהוּ הוּא רַחוּם 'אַחֲרִיךְ', א"כ לְמַה לֶּךְ לֹמֵר אוֹתָם עַל פֶּיךָ כִּיֹּן שֶׁלֹא תִפְעוֹל בָּהֶם כְּלוֹם לַעֲוֹרֵר הֵי"ג מְכִילִין דְּרַחֲמֵי".

בס' שארית מנחם (להגה"ק מוויזניצא) פ' תשא. וראה עד"ז בספרו הנ"ל פרשת אחרי עה"פ כמעשה ארץ מצרים.

תחדל מלגזוז את הזקן - ותתרפא

כשביקר פעם את אחד מחשובי עולם התורה דארה"ב בחליו, פנה אליו רש"פ בלשון נמרצה: "הב לי ידך שתחדל מלגזוז את הזקן - ותתרפא!" [מפי ותיקי התלמידים].

מסופר בספר תולדותיו של הרב שרגא פייבל מנדלביץ "שלוחא דרחמנא" (להרב אהרן סורסקי) עמ' 394-393.

גידל זקנו והבריא

"סיפר אאמו"ר מאוה"ג זצ"ל: מוהר"ר יצחק שלמה בערגער זצ"ל הי' נוסע לאונסדארף. אמר לו מורי ורבי [הגאון בעל "תפארת אהרן"]: אבקש ממך לגדל זקנך. ענה ר' יצחק שלמה: חולה אני במחלת עור וקשה לי לגדל זקני. אמר לו רבינו: אל תדאג לבריאותך. שמע בקולו וגידל זקנו והבריא."

ס' "בית ישראל השלם" (להג"ר ישראל מויסיג, אדמו"ר ממאטעוידסדארף, רב דמאה שערים ור"מ תפארת אהרן) ח"ח מהדורא תנינא (הו"ל ע"י בן המחבר הרב בונם יואל מויסיג - ירות"ו, תשמ"א) בהערותיו לקצשו"ע סק"ע (ע' רג)

אתה רוצה שהקב"ה יעזור – ואתה בעצמך אינו מקיים רצונו

"א מֶאֱלֹהִים אִיז גַּעקומען אין ליובאוויטש פרייטיג בייטאָג אַ בחור און האָט געבעטן זיך מ'זאָל אים אַריין לאָזען אויף יחידות, ביי אים איז אַ זאָך וואָס איז נוגע אין לעבן . . ער דער בחור איז געווען אַלט 28 יאָר, און האָט געהאַט ברידער און שוועסטער, יעצט האָט מען גערופן איינעם אַ ברודער צום פריזיוו [צבא], איז ער געקומען צולויפן צום רבי'ן נ"ע [הגה"ק האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש], בעטן פאַר'ן ברודער. דער רבי נ"ע האָט אים געהייסען גיין בעטן אַ ברכה באַ דער באָבע רבקה [אשת הגה"ק אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש]. די באָבע רבקה האָט באַ אים געפרעגט: דו ווילסט אַז דער אויבערשטער זאָל דיר העלפן, און דו אַליין טוסט ניט דאָס וואָס דער אויבערשטער וויל (ער פלעגט גיין אָן אַ באָרד)." –

מיומנו של המשב"ק הרה"ח דובער יוניק ע"ה, מסיפורי הרבנית מרת נחמה דינה ע"ה – אשת הגה"ק האדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש

הבבא סאלי:

אם לא תמנע בעלה לגדל זקן – יתכפרו מחצית מעוונותי

"מרגלא בפומי", שמי שיקבל על עצמו שלא לנגוע בזקנו, ואף לא לסרקו, ע"מ שלא לתלוש אף שערה, מובטח לו שחצי מעוונותיו ימחלו לו. פעם בא אליו אברך בעל תשובה, וסיפר לו שעז רצונו לגדל זקן, כי שמע על ענין מחילת העוונות שאמר הרב, אך מה יעשה שאשתו מתנגדת, ענה לו הבבא סאלי שיכול הוא להבטיח לאשתו שגם לה יתכפרו מחצית מעוונותי, אם לא תמנע אותו לגדל זקן"

ס'מאור ישראל – תולדות ה"בבא סאלי" זיע"א

אי אפשר לאבד פרנסה ע"י גידול הזקן

"ולפלא על לשונו שכותב שהחליטו שלא לקבלו על משרה והסיבה העיקרית שיש לו זקן. ומובן שאי אפשר שהדבר כן הוא, כי הרי הקב"ה הוא רבונו של עולם כפשוטו היינו שגם ארצות הברית בכלל זה, וכיון שגילה דעתו בתורתו הק' תורת עולם ותורת חיים אשר הזקן הם י"ג תקוני דיקנא מכילין דרחמי שמשפיעים כל הענינים, ונוסף על הטבע (עיי' בפירוש המלות להצמח

צדק עה"פ והוא רחום ונדפס ג"כ בהוספה לתהלים אהל יוסף יצחק השלם)
הרי אי אפשר תוספת הברכה תהי' סיבה למניעת הפרנסה ח"ו...
אגרות קודש - ליובאוויטש - ח"י עמ' שסה

גידול הזקן בשלימותו - ממשיך ברכות השי"ת מבלי התחשב עם דינים וקטרוגים

**מי בימינו אלה היכול לוותר על רחמים רבים אלו ואינו
זקוק להם ?**

"הענין דגידול הזקן, וראה ג"כ ברשימות אדמו"ר הצמח מדק הנדפסות
במילואים לפירושו על התהלים, אשר גידול הזקן בשלימותו ממשיך מלמעלה
ברכות השי"ת מבלי התחשב עם דינים וקטרוגים, ומי בימינו אלה היכול
לוותר על רחמים רבים אלו, ואינו זקוק להם?"

(אג"ק - ליובאוויטש - חט"ו עמ' חמט, ממכתב א' תמוז, תשי"ז).

נבהלתי לראותו - הן הן צנורות הפרנסה

"... בודאי למותר להאריך לדכותי ע"ד המבואר בכמה מקומות בדא"ח
וגם בספרי מוסר, בהענין שאתעדל"ע צריכה להיות לה כלי המתאימה
באתעדל"ת, ופשוט בתכלית הפשיטות שאין צריך להיות חידוש ענין בהיפך
האתעדל"ע שמבקשים ומתפללים אודותה. ומה נבהלתי לראותו במשרד
המל"ח אשר משתדל ומכריח את הנפש האלקית שלו להסיר ח"ו צלם
האלקים מעל פניו ולגזוז ולהסיר י"ג תקוני דיקנא שהם מכוונות כנגד י"ג
מכילין דרחמי, ואשר הם הם צנורות הפרנסה, וכמבואר בזהר ובדא"ח בכמה
מקומות, והאריכות אך למותר, ובפרט לאחד הבא מגזע הספרדים שאחזו
בלימוד הזהר כל הימים, ולא היתה בזה כל התנגדות (כמו שהי' נמצא בקצת
מקומות, ובימים הקודמים - בין האשכנזים)."

אגרות קודש - ליובאוויטש - ח"ו עמ' רפה-רפו ממכתב כ"ז מנ"א ה'תשי"ב

הה"א שגידול הזקן יפסיד הפרנסה - היפך האמונה הפשוטה

"קשה וכבד לי להאריך בזה, ובטח גם שורות אלו יספיקו, בלמדי זכות
עליו, הנה אולי הכוונה שלו בזה היתה, שכיון שרואה ומתבונן במרז"ל אשר

מילואים והשמטות (פי"ז: מניעות מצד פרנסה) תתקסה

מזונותיו של אדם קשים כקרי"ס, עלה בדעתו, אולי כדאי להקל על הקב"ה במלאכתו שהוא הזן מביצי כנים עד קרני ראמים, עי"ז שיתדמה בצורתו החיצונית לכל הגוי[ם] שאז בקל יותר יתנו לו משרה בתור רב וכיו"ב, אבל דעת אפילו לא לנכון נקל, שהוא היפך האמונה הפשוטה, לומר אשר עי"ז שמקילים בקיום מצות התורה, היינו שמתרחקים ח"ו מהמקור הנה עי"ז יושפע לו שפע רב, ויעוין המבואר בארוכה בענין למען ספות הרוה את הצמאה"

המשך המכתב בס' אגרות קודש ח"ו שם

הנהגה כזו – היפך משכל אנושי

"תקותי חזקה, אשר הכח שהשקיע בו כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע בתור תלמידו וחסיד שלו, יסייע בידו לצאת ממחשבת טעות הנ"ל, ואם יד עוד מי באמצע להסיתו, יסביר גם לזה, שההנהגה כזו היא להיפך לא רק משכל אלקי אלא גם משכל אנושי, כיון שכל יהודי מאמין אשר דוקא הקב"ה הוא הבע"ב גם בעוה"ז הגשמי והחומרי, והוא רק הוא הקוצב מזונותיו של אדם וב"ב ובמילא גם האתעדל"ת צריכה להיות בהתאם לזה. המחכה לבשו"ט והמברכו בהצלחה ברוחניות ובגשמיות אשר אצל איש ואשה הישראלים בד בבד ילכו."

המשך המכתב בס' אגרות קודש ח"ו שם

אם הי' מגדל זקנו – כבר הי' מסודר בפרנסתו; גידול שערות הזקן – סגולה מיוחדת לפרנסה

"... ומ"ש שצר לו במאד לראות הסבל של בנו שי' הנה אף שקשה בעיני לצערו, אבל מוכרחני לאמר את הנראה לי לאמיתתו, והוא ע"פ מה שכתוב בזה"ק והעתיקו כ"ק הצמח צדק באיזהו מקומן, אשר גידול שערות הזקן הם סגולה מיוחדת לפרנסה בחסדו של הקב"ה, ולהסרת ההעלמות וההסתרים בזה, והלואי שלא היו מעייקים על כנם שי' אותם שהעיקר בהנוגע לגידול זקנו, שנוסף על מנוחת נפשו שהיתה חזקה ביותר הנה כבר הי' מסודר בפרנסתו, ובפרט שאינו דומה הזמן שלא הי' מגדל זקנו והסרת זקנו לאחר התקופה שגדלו, וגדלו מתוך שמחה ובלי כל כפי', ולדאבון גם בזה נתקיים עכ"פ לרגע קצר מאמר הכתוב ידי נשים רחמניות בשלו וגו', ויה"ר מאל הרחמן מקור

הרחמים והחסדים שיאמר די להקישויים שנגרמו ע"י הנ"ל, ומכאן ואילך תלך הסתדרות בנס שי' גם בגשמיות מטוב לעוד טוב יותר וכתגם אדמו"ר הידוע פון גוט צו נאך בעסער..."

אגרות קודש-ליובאוויטש - ח"י עמ' שצה-שצו ממכתב י"ט אדר תשמ"ו

כל הזקוק לתוספת ברכה בעניני בריאות ופרנסה - עליו לגדל הזקן

"ציטוט דברי הצמח צדק אשר גידול הזקן סגולה מיוחדת לו להמשיך ברכת ה' בריבוי הן בכמות והן באיכות. שמזה מובן אשר כל הזקוק לתוספת ברכה מה' אם בעניני בריאות או בעניני ממונות ועל אחת כמה ברוחניות, עליו לאחוז בהתקדמות זו ביותר וביותר. ובפרט דבכל כגון זה הובטחנו הבא לטהר מסייעין אותו מלמעלה סיוע רב".

ס' היכל מנחם ח"א עמ' נה; אגרות קודש חכ"ו עמ' קנו (ממכתב ג' תמוז ה'תשכ"ט)

גידול הזקן - מוסיף בענין פרנסתו

"במענה למכתבו מיום השלישי שהוכפל בו כי טוב, בו כותב אודות ענין גידול הזקן ואיך משפיע זה על פרנסה לכשיבוא הזמן להסתדר בפרנסה כפשוטה.

"כיון שלדברי הכל זקן מגודל הוא העניין דצלם אלוקים, ולדברי הכל משובח ביותר וביותר מהנהגה בהיפך, . . . הרי ודאי שהמוסיף בקדושה ואשר צלם אלוקים ניכר על פניו, מוסיף כל זה בברכת השם-יתברך, שהוא הזן את העולם כולו בטובו, בחן בחסד וברחמים, ואשר דווקא בו תלויה פרנסתו של אדם ומובן שמילוי משאלות לבבו לגדל הזקן - מוסיף בענין פרנסתו בפרט.

"ובפרט ע"פ דברי הזהר הק' שגדול הזקן (בלשון הזהר - נק' י"ג תקוני דיקנא) דאדם דלמטה הרי זה ממשיך מ"ג מדות הרחמים שלמעלה שהם בלי גבול, פשוט שזוהי הדרך לתועלת האדם ועוזרת לפרנסתו. ועיין בזה ביאור כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בפירושו יהל אור על התהלים (ע' 626).

אגרות קודש - ליובאוויטש - חכ"ב עמ' קסו-קסז, ממכתב כ"ב אדר"ר ה'תשכ"ב

מובן שדבריו מופרכים -

י"ג תקו"ד הם צנור השפעה לאדם ולב"ב

"... ובמה שכותב אודות הזקן, מובן שדבריו מופרכים, כיון שנשיאנו הק' אומרים ש"י"ג תקו"ד הם צנור להשפעה לאדם ולבני ביתו והשפעה ברחמים וברחמים גדולים (יעוין בזה בפירוש המלות לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק על הפסוק והוא רחום, נדפס ג"כ במילואים לתהלים יהל אור)... בברכה להכרת מצבו האמיתי, היינו שהזן ומפרנס לכל יספיק לו כדי פרנסתו ופרנסת כל ב"ב שיחיו ובאופן הכשר ובאופן חסידותי וביחוד ע"י י"ג תקו"ד האמורים ובמילא גם הוא עצמו יתפלא וגם יצר לו על זה, וואס מען פאטערט ניצרווין און געזונט על דאגות מבלי יסוד, ומובן שאין זה סתירה כלל למ"ש, בכל אשר תעשה דוקא, אלא שצ"ל כדיוק לשון רז"ל, יגיע כפיך כי תאכל, היינו רק יגיעת כפים גם במובן הרוחני, היינו כח המעשה והשתדלות אבל לא יגיע ראשך, היינו דאגות וטרדות הראש בזה, ואין להאריך בדבר הפשוט ומבואר בכ"מ..."

אגרות קודש - ליובאוויטש - ח"ג עמ' ב מכ' אדר"ח אייר, תשט"ז

ע"י גידול הזקן - יתוסף בבריאותו של אמו

מעשה בבחור שהתלבט אם לגדל זקן אם לאו והעלה את ספקותיו וחששותיו לפני הגה"ק מליובאוויטש. מהתשובה נראה כי בין חששותיו הזכיר את תגובת אמו לדבר ואת הסכנה שהדבר יפגע בבריאותה. במכתב משנת ה'תש"כ כותב לו הגה"ק הנ"ל:

"... במ"ש אודות גידול הזקן - יעוין ברשימות הצ"צ על התהלים (על הכתוב והוא רחום) שזה צנור וכלי להוספה בברכת השי"ת, ועד להמשכת ברכות מ"ג מדות הרחמים שהם בלי גבול, שמזה מובן איך שזה מוסיף בהנוגע לבריאות ופרנסה ולכל צרכי האדם ומשפחתו, נוסף על גודל הדבר מצד עצמו שלא ע"מ לקבל פרס, ובמילא פשוט, שעי"ז יתוסף גם בבריאותה של אמו תחי' (ולא להיפך ח"ו).⁶⁹

"במ"ש אודות המשרה - בודאי ידוע גם לו שכמה וכמה באה"ק ת"ו בעלי זקן ותופסים משרות טובות וכבודות וכו'..."

לקו"ש חכ"ב עמ' 314

69. ראה ס' הדרת פנים זקן ח"ב פט"ו ("מניעות מצד כיבוד אב ואם") ובמילואים לשם.

סגולה לעשירות

”א’ שאמר לרבי שאינו מעוניין לגדל זקן, ענה לו הרבי שזו סגולה לעשירות.”

זכרונותיו של הרב אברהם סנדר דובוב ב”כפר חב”ד” גליון מס’ 974, י”א ניסן ה’תשס”א

אברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב –

עליו להדר בהי”ג תיקוני דיקנא

ראה לעיל במילואים לח”ב פט”ז (“מניעות מצד שידוכים”) ושם “... ובמילא מובן, שאברך הצריך להסתדר בפרנסה ובשידוך טוב וכו’, ומוכרח לרחמי השי”ת בכלל, עליו להדר בהי”ג ת”ד. ובודאי ימצא האותיות המתאימות לזה.”

לקו”ש חי”ז עמ’ 894

ע”י גידול הזקן – תראה הצלחה בכל הענינים

”לא’ הבעה”ב שלא הי’ מגדל זקנו, אמר ... וסיים: הלא איש מסחר’ הנך, ובכן, שמע לעצתי והבטח לי (זאג מיר צו’) שתגדל זקנך, ואז תראה הצלחה בכל הענינים, ותוכל גם להוסיף בהעזר והסיוע למוסדות חינוך וכו’.”

ס’ תורת מנחם – התוועדויות ח”ה עמ’ 178-179

[וע”ע שם חי”ג עמ’ 101-100, “עובדא הווה באברך שדיברתי עמו אודות ענין הזקן ... ולא הי’ מוכן להבטיח שיעשה כן. והנה, לאחרונה אירעו כמה ענינים שבגללם נעשה אצלו קושי בענין הפרנסה, ומכל-מקום הי’ סבור שזהו ענין טבעי. ואז אירע עוד מאורע – שהי’ עסק מסויים שבו הצליחו כולם, חוץ ממנו!” וסיים: “ובכן, כאשר מראים מופתים גלויים – צריך הדבר להביא לידי התעוררות בנוגע לפועל”].

גידול הזקן – משפיע בענין בריאות הגוף

”אזכירו... להטבת מצב בריאותו ולהצלחת הטיפול הרפואי לרפואה קרובה...”

”נתעכבתי מלדבר או לכתוב ע”ד הבא לקמן עד עתה מכמה טעמים, אבל כיון שכת”ר שי’ מסיים במכתבו, בבקשה לייעץ לו שיקבל עליו בל”ג איזה תיקון.

מילואים והשמטות (פי"ז: מניעות מצד פרנסה) תתקסט

"הרי ע"פ המבואר מכ"ק אדמו"ר הצמח צדק [דהלכה כמותו בכל מקום, ובפרט בהנוגע לאנ"ש ואלו שזכו ליהנות מאור תורת החסידות] ברשימותיו על תהלות נעים זמירות ישראל, על הכתוב, והוא רחום, אות ד' אשר בלשונו שם, י"ג תקוני הזקן כו' נמשך כו' רחמים גדולים וכו', ומכח התקוני דיקנא ממתיק וכו' נעשה נעים וממותק וכו'.

"מהנכון במאד מאד, שמכאן ולהבא יתנהג באופן האמור שם, בהנוגע לפאות הזקן, ובפרט ע"פ המבואר בשו"ת הצ"צ גם ע"פ נגלה, ויעשו כל הענינים נעימים וממותקים, וכן"ל באופן הנראה ונגלה, ובפרט שיהי' בענין גם ענין של קידוש השם, וזכות הרבים מסייעתו".

אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"י ט עמ' פד-פה, ממכתב יו"ד כסלו, תש"כ

אם היו שומעים לדברי – כבר הי' נראה שינוי ממשי במציאות הפרנסה

"...אם היו שומעים לדברי היינו בהנוגע ל"ג תקו"ד, וע"פ המבואר בפירוש המלות להצ"צ ע"פ והוא רחום ס"ד (נדפס גם בתהלים יהל אור הוצאת קה"ת), וזוגתו בהנוגע להשייטל (ע"פ המבואר בזהר ח"ג קכ"ו ע"א) – כבר הי' נראה שינוי ממשי במציאות הפרנסה נראה בעיני בשר אפילו, ומה יש בידי לעשות בשני ענינים אלו נוסף על הדבור?"

אגרות קודש – ליובאוויטש – ח"י עמ' שיא

גידול הזקן – סגולה מיוחדת להמשכת ברכת השם בריבוי

"גידול הזקן .. סגולה מיוחדת בזה להמשכת ברכת השם בריבוי כמבואר בארוכה בכתבי אדמו"ר הצמח צדק, והרי בכל יום ובכל מקרה זקוק האדם לברכת יוצר האדם בורא העולם ומנהיגו."

אגרות קודש – ליובאוויטש – חכ"ג עמ' תז

מענה לאדם שביקש לגדל זקנו, אך אשתו התנגדה לכך

"יסבירה (באם רוצה – בשמי) שהתיקוני דיקנא ממשיכם ברכות השם בגשמיות ורוחניות לכל המשפחה, כמאמר חז"ל."

ספר "פתקים משולחנו של הרבי" (קה"ת, תשע"ז), ח"א עמוד 297

אין מקום לשאלה ולסברא שגידול הזקן יפריע ח"ו לענין של פרנסה

"במענה למכתבו בו שואל ביאור נוסף על מה שכתבתי לו במכתבי הקודם בנוגע ל[גידול] הזקן. ואינו מובן מה יש עוד להוסיף, שהרי סיימתי שם וגם הבאתי דברי רז"ל אשר גידול הזקן הוא במיוחד גם צנור וכלי לקבלת ברכת השם בהמצטרך לאדם (כולל גם צרכים הגשמיים). שמזה מובן שאין מקום לשאלה ולסברא שדוקא זה יפריע ח"ו לענין של פרנסה."

אגרות קודש - מילואים, ממכתב ז' מ"ח תשכ"ג

מה שרואים שיש מגדלי זקן ופרנסתם אינה בנקל

"ומה שרואים שיש מגדלי זקן ופרנסתם אינה בנקל, הרי גם אלו שאינם מגדלים זקן, כמה וכמה אין להם פרנסה ר"ל, ומה שהיצר הרע מפתה שגידול הזקן הוא כנ"ל, הרי עד"ז הוא מפתה על כל ענין וענין של תורה ומצוה, היפך מה שנאמר אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם וגו', ובנוגע לשמיעה בקול יצה"ר הרי ידוע שאם מקבלים אותו בתור אורח הרי סו"ס נעשה בעל הבית, וק"ל. מה שפלא עוד יותר הוא שהרי נכתב מכתבו למחרת חדש תשרי הוא חדש המתחיל בקבלת עול מלכות שמים בראש השנה ובמצות ענין התשובה ביום הכפורים והסיום שלו בשמחת תורה, שמחה בתורתנו ועניני, ותיכף לאחר זה כותב מכתב בתוכן הנ"ל, וד"ל."

אגרות קודש - מילואים, ממכתב ז' מ"ח תשכ"ג

עד מתי תהי' עליו יראת בשר ודם עד כדי כך?!

"אולי - גם ענין הזקן - שיהי' כהוראת אדמו"ר הצ"צ שהשנה שנת המאה להסתלקות הילולא שלו (ועיין רשימותיו לתהלים עה"פ והוא רחום יכפר גו'). ועד מתי תהי' עליו יראת בו"ד [בשר ודם] עד כדי כך? ובפרט שכו"כ כבר פרצו בזה ויש להם יג' תקוני דיקנא, (דומים לבוראן)."

אגרות קודש - מילואים, ממכתב משנת תשכ"ו

גידול זקן לרופא החושש לפרנסתו

על גליון מכתב השואל בו כותב שפתח מרפאה, "אך השבועות עוברים ואין אני מקבל מספיק חולים על מנת שאוכל להתפרנס", וממשיך ש"לפני

כשנתיים גידלתי זקן, התחלתי להניח תפילין ולשמור שבת", ועתה - "חבר למקצוע יעץ לי שאם אגלח את זקני, העסק יצליח יותר משום שבאמריקה האנשים מצפים הרופא להראות מגולח, אך איני בטוח שיהיה נכון מצידי לגלח את הזקן". - את התיבות "האנשים מצפים מהרופא להראות מגולח" - הקיף וכתב: "?! הרי דוקא לאחרונה - מתרבים והולכים מגדלי זקן בארצה"ב, ביניהם רופאים וכו'". ובהמשך לכותבו ש"איני בטוח שיהיה נכון מצידי לגלח את הזקן" - כתב: "?! הרי מפורש בזוהר הק' דגידול הזקן ממשיך ברכות רבות מהשם."

אגרות קודש - מילואים, ממכתב ד' כסלו ה'תשר"מ

ע"י גידול הזקן - ממשיכים עשירות בגשמיות

"...ע"י גידול השערות די"ג תיקוני דיקנא - מקבלים י"ג דרכים וצינורות להמשיך עשירות בגשמיות, ועד יותר מה'תעשה' שלו⁷⁰ - כי הי"ג תיקוני דיקנא קשורים עם י"ג מדות הרחמים שהן למעלה ממדידה והגבלה".

תורת מנחם - התועדויות תשמ"ט ח"ג - חג השבועות - מוגה

70. ע"ש לפנ"ז: "מובן ופשוט, ש'וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה' - אבל צריך להעריך כמה הוא 'בכל', וכמה הוא בגלל חשבונותיו, כולל - חשבונות להתנהג ע"פ דרכי העולם ודרכי הטבע, בחשבו שעיי"ז יתוסף אצלו בעשירות, צריך לדעת שאדרבה: כשישנו ה'בכל אשר תעשה' ע"פ שו"ע, ואין מערבים בזה חשבון של נפש הבהמית כמו גם של נפש השכלית - אז מקבלים השלימות ד'וברכך ה' אלקיך', מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה".

מדור סיפורים

מעשה בתלמידו של הגר"א קוטלר איך יעלה על דעתך שתצליח בעשייתך אם באותו זמן אינך מגדל הזקן כרצונו ית"ש?

"מעשה בתלמידו ובן-משק-ביתו [של הגר"א קוטלר זצ"ל] רבי יעקב וייסברג ז"ל, כשבא בברית האירוסין עם נכדת הרה"צ ר' יוסף יצחק פרנס זצ"ל מויליאמסבורג, שאלו הסב מדוע אינו מגדל זקנו? השיב ר' יעקב באמתלא שבהיותו מתעסק הרבה ביסוד תתי"ם ושייכות (במסגרת אירגון "תורה ומסורה"), ונוזק להשפעה על גבירים תורמים וכיו"ב, יש לו יותר סיכויים להצליח--באזירה של אמריקה דאז -- כאשר יקפיד על הופעה 'מודרנית'. השתומם רבי יוסף יצחק והביע פליאתו: 'תינח אם היית חושב להצליח ככה יותר ב'ביזנס', הייתי לכהפ"ח מבין את מניעך, אם כי אין זה נכון, ורק השי"ת הוא הנותן לך כח לעשות חיל, אבל כשאתה שלוחא דרחמנא לפעול ב'ביזנס' שלו להרחיב גבולות הקדושה, איך יעלה על דעתך שתצליח בעשייתך אם באותו זמן אינך מגדל הזקן כרצונו ית"ש?' הלך ר' יעקב וסיפר את הדברים לרבינו [הגר"א קוטלר זצ"ל] שהגיב בקורת רוח: 'יהודי עם השגות כאלה? אשריך שאתה דבק בזרעו ונכנס במשפחתו...' "

ס' אש התורה - תולדות מרן הגאון רבי אהרן קוטלר (מאת הרב אהרן סורסקי, בני ברק, תשע"ג) ח"ב עמ' רסה

כדי להיות תורה וגדולה במקום אחד: בשביל זה צריך לגדל זקן

- רוח הקודש בגלוי -

סיפר החסיד הנגיד רבי יששכר דוב ווייס ע"ה (מלאס אנג'לס, קליפורניא):
ואולי כדאי שאסיים בסיפור הזקן המעטר את פני...

בשנות הכ"ף כתבתי וביקשתי ברכה מהרבי [מלויבאוויטש] - שיהיו
אצלי תורה וגדולה במקום אחד. זמן מסוים אחרי כתיבתם של אותם מכתבים

הייתי ביחידות, והרגשתי שעכשיו אולי שעת רצון לבקש עוד הפעם. "דפקתי על השולחן" ושאלתי וביקשתי, למה הרבי לא רוצה לתת לי ברכה ל"תורה וגדולה במקום אחד"?

פתאום הרצין הרבי מאוד ונראה הי' שנכנס לעולם אחר, ואני התפללתי לה' שתבלעני האדמה, כי נפל עלי פחד גדול והרגשתי שלחצתי חזק מדי. לבסוף אמר לי הרבי: "בשביל זה צריך לגדל זקן". רציתי להחליט תיכף ומיד ולומר "מסכים", אבל הרבי המשיך (כאילו קרא את מחשבותיי) שלפני החלטה כזו צריך אדם להימלך בבני ביתו ולהחליט על כך מתוך יישוב הדעת וכו' ועם זאת צריך לזכור ש"אל יבוש מפני המלעיגים".

מאז אותה יחידות חלפו שנים ונושא הזקן ירד מהפרק עד לפני שלוש שנים. זה הי' ביום א' דחג השבועות בשנת תשמ"ט, בעת התפילה במחיצת הרבי עמדתי בהתרוממות רוח, והיחידות ההיא חזרה ועלתה לנגד עיני והחלטתי בו במקום לקיים את דברי היחידות.

לא סיפרתי על החלטתי לשום אדם, ההחלטה הזאת היתה רק במחשבתי, והנה, לתדהמתי והפתעתי העצומה, בהתוועדות שלמחרת דיבר פתאום הרבי על הענין של "י"ג תיקוני דיקנא" ואמר שיש אנשים סוחרים וכו', שסוברים שיהי' להם הפסד אם יגדלו זקן, אבל אם ידעו כמה רווח והצלחה יהי' להם מזה, לא היו חושבים ככה כלל!

מכירי וידידי וכן שאר העולם שנוכחו בהתוועדות זו, אמרו לי אחר כך שהם בטוחים שהרבי התייחס בדבריו במיוחד אלי, אבל אני הרי ידעתי שכבר החלטתי אתמול, והרבי ברוח קודשו קרא את מחשבותיי ועורר אותי בשיחה זו, ודיבר כאילו ישר אלי. זה ענין של רוח הקודש בגלוי ממש בלי שום ספק!

מאמר ע"ד ימי חייו, נדפס עוה"פ בשבועון "כפר חב"ד" ח' סיון תשע"א

לאחר גידול הזקן – ההצלחה האירה לו פנים

בתקופה שהתחלתי להגיע לישיבה ברמת אביב עבדתי במשרד תיווך-עסקי מסחרי בתל אביב. התחלתי להגיע יותר ויותר להתוועדויות של ר' ראובן [דונין] ואז ביום אחד בהיר הגעתי לעבודה בפעם הראשונה עם כיפה שחורה וזיפי זקן.

לאחר כשעה הבוס קרא לי למשרדו לשיחה. הבוס שהיה צפונבון תל אביבי אמר לי: "תשמע אדי אני רואה שאתה עובר תהליכי חזרה בתשובה, אבל למה בקיצוניות? זה לא ייצוגי, הזקן לא מתאים לך ולמה כיפה שחורה? יש כיפות סרוגות שנראות הרבה פחות מאיימות. ובכלל חזות חרדית תפגע לך בעסקאות נדל"ן, הרי אנחנו עובדים מול בעלי חברות - שלא בדיוק משוגעים על חרדים".

בקיצור: הטענות שלו היו די משכנעות, וגם ככה הי' לי קשה עם המהלך. אז שמעתי בעצתו והורדתי הילוך, הזיפים נעלמו כלא היו, התחלתי לחבוש כיפה סרוגה והחיים 'חזרו לשגרה'.

בפעם הבאות כשר' ראובן ראה אותי הוא לא אמר לי כלום על הזקן (נראה לי שהוא הרגיש שעדיין לא הייתי כלי לזה). ואז לאחר כמה חודשים - באחת ההתוועדויות בליל שישי, ר' ראובן מסתכל עלי לפתע במבט אבהי ואומר: "אדי מה קורה עם הזקן?"

הוא לא המתין לתגובה ממני והמשיך בהתוועדות.

באותו רגע קיבלתי החלטה נפשית איתנה לא לגעת בזקן לעולם. ביום ראשון הופעתי לעבודה עם זיפים וכיפה שחורה ענקית והמעניין הוא שהבוס לא אמר מאומה.

תוך זמן קצר נסגרו לי כמה עסקאות טובות וההצלחה האירה לי פנים. ההפך הגמור מהתחזיות של הבוס שהכיפה השחורה והזקן יפגעו בייצוגיות. בהמשך הוא התוודה בפני שנשברו אצלו כמה סטיגמות בראש, ובקיש שאבדוק את המזוזות במשרדים שלו. היום הוא אפילו תורם לבית חב"ד.

ס' שהרבי יחי'ך, ספר שני, פי"ח, עמ' 229

מרן הגר"ח קניבסקי: תגדל זקן והפנים יחזרו למקומם

במכ"ע "שעה טובה" (פרשת משפטים תשס"ה, עמ' 4) סיפור שהתרחש באותו שבוע:

"לפני מספר שבועות עבר בחור חוויה קשה, פניו התעוותו. הבדיקות, סי-טי, וכל השאר לא הציגו סיבה סבירה למה שקרה, וממילא גם לא פתרון.

תתקעה מילואים והשמטות (פי"ז: מניעות מצד פרנסה)

הבחור, בן 16, ערב המועד הקריטי של "כמעט שידוכים", המשפחה בלחץ, כמתבקש.

"מה עושים?"

"באים לגר"ח קניבסקי.

"כאן התפתח דו שיח מעניין. אפשר לומר מדהים.

"הבחור מבקש ברכה.

"הגר"ח: אתה רוצה להיות בריא?"

"בוודאי, לכן באתי.

"אז תגדל זקן והפנים יחזרו למקומם.

"הבחור בהלם.

"הגר"ח מביט בו, כאומר: נו, תחליט..."

"הבחור מתמהמה.

"הגר"ח קניבסקי: אתה מתכוון לגדל זקן?"

"הבחור: אם ירצה השם.

"הגר"ח: גם תהיה בריא אם ירצה השם..."

"הבחור: אבל זה קשה. רגילים לראות אותי בלי זקן.

"הגר"ח: אבל אתה רוצא להיות בריא?"

"הבחור: כן, כן.

"הגר"ח: אז תחליט.

"הבחור משתהה שוב. ניכר שההחלטה קשה עליו.

"הגר"ח בחיוך רחב: נו, אתה כבר יודע אם אתה רוצה להיות בריא..."

"אבי הבחור פונה אליו: תחליט, תגיד שאתה מקבל על עצמך.

"הבחור משתהה עוד רגע. ואחר אומר: אני מקבל עלי לגדל זקן..."

"הגר"ח קניבסקי כשנהרה על פניו: תהיה בריא והכל יעבור.

"בדרך חזרה לביתו נדהמו המלווים והבחור עצמו לגלות כי פניו חזרו כתמול שלשום.

"למחרת הגיעו שוב, והפעם כאשר הבחור בריא ושלם, כדי לבשר לגר"ח את הבשורה הטובה. במעמד זה אמר הגר"ח גם לאחיו של הבחור: נו, הרי גם אתה רוצה להיות בריא, אז תגדל גם אתה זקן..."

"כל זה התרחש בראשית השבוע הזה !

"סיפור דומה התרחש לפני מספר שבועות עם בחור שהתגלתה אצלו בעיה רפואית חמורה ביותר, והרופאים היו מוטרדים.

"הבחור הגיע לבית הגר"ח, וקיבל את התשובה שכבר מוכרת לקוראי טור זה: תגדל זקן ותהיה בריא.

"בחור זה שהיה במצב לא טוב במיוחד, לא היסס, וקיבל את ההבטחה. בבדיקת הסי-טי הבאה התפלאו הרופאים לגלות כי הנתונים הרפואיים השתנו כליל, וכל הממצאים הבעייתיים נעלמו". ע"כ.

[נוסח הסיפור הנ"ל (מעד רא"י) בס' קונטרס מנחת תודה - תורה ("ליקוטי דברים ששמענו מרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א", מאת הרב גדלי' הוניגסברג, אלול תשע"ג - עמוד מב): "סיפור רבינו שבחור בא אליו שפניו נתעקמו ולא מצאו הרופאים תרופה למכתו, אמרתי לו שיגדל הזקן, והטעם לדבר מהגמ' בשבת קנב"א הדרת פנים זקן, והוא לקח את ההדרת פנים, לקחו גם לו, וכך הוה, קיבל על עצמו לגדל הזקן, וחזרו פניו למקומם. אחר תקופה הוא בא לספר שהתארכו ורבינו מאד שמח עמו. ראיתי שאחד הגי' לרבינו מכתב על מחלה שנתגלתה אצלו, והרופאים אומרים שאין לזה רפואה, אמר לו רבינו תגדל זקן והכל יעבור. והלה אמר הלא הרופאים אומרים וכו', אמר לו רבינו בתקיפות אמרתי לך תגדל זקן והכל יעבור".]

מִרְן הַגֵּר"ח קִנִּיבֶסְקִי: "אֲנָשִׁים מוֹכֵנִים לְמוֹת -

וְלֹא לִקְבֹּל עַל עֲצָמָם דְּבַר קֶטֶן"

"אנשים לא נורמליים. באים לכאן כל היום, מתנים צרות בלי סוף, אחד חלה, השני סובל מחסור, השלישי נעדר שלום בית, מה הם חושבים - שאתן ברכה והכל יסתדר ברגע? בא אצלי אדם, אני מסתכל איזה דבר קטן, סמלי, אפשר לבקש ממנו שיתקן, ועל ידי כך להתפייס בו ברכה. על זקן כתוב בגמרא - 'הדרת פנים זקן'. מה אני מבקש? דבר קטן בלבד. אבל אנשים מוכנים למוות

ולא לקבל על עצמם דבר קטן... (מרן הגר"ח קניבסקי, מפי בנו הרה"ג ר' א"ש קניבסקי, במכ"ע "משפחה", יא תשרי תשע"ו, עמוד 54).⁷¹

הקב"ה ברא בעולם חורשות ומטעים ולמולם נבראו השערות שבראשו ובזקנו של האדם

המשבר הכלכלי הפוקד את העולם כולו, אינו פוסח גם על האנשים העשירים, הנתונים במצוקה קשה עד מאוד. לאחר חורף תשס"ג ניגש אליי חקלאי יהודי, שברשותו מטעים רבים של פרי הדר, ופירות נוספים, וסיפר שלמרות עונת הגשמים הברוכה, והפירות שגדלו לתפארה, 'נשאיתי עם ארגזי הפירות ואין לי מה לעשות בהם'...

הוא סיפר שהפירות היוצאים ממטעיו, בהיותם ידועים בטיבם ובאיכותם, מיועדים בעיקר ליצוא, וכשהשוק העולמי מצוי אף הוא בעת חירום, אין ביקוש לפירות. אנשים מחליטים שאפשר לחיות גם בלי ה'פינוק' הזה ששמו פירות הדר מארץ ישראל.

החקלאי תיאר את ההפסדים הגדולים ואת מפח הנפש הכביר שנגרם לו בעקבות כך, ושאל במה אני מציע לו להתחזק. גם הוא הבין שיותר משיש כאן סימפטום ל'משבר כלכלי', יד ה' היא זו שפגעה בו, וממילא הדרך היעילה ביותר שתשיב לו את כספו האבוד, היא לא באמצעות תהייה על מה ולמה סירבו הלקוחות שלו לקבל את הפירות, או בחיפוש אחר שווקים חדשים שיסכימו לקלוט את הפירות, אלא בחתקירות לריבוננו ובתיקון מעשיו בפועל ממש.

והנה, כמה ימים לפני כן עיינתי באבות דרבי נתן, וראיתי שהוא כותב שאדם – כל אדם – דומה לעולם קטן, וכל מה שברא הקב"ה בעולמו, ברא גם

71. ראה עד"ז (שמוכנים למות ר"ל אבל לא לגדל זקן) בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' תז), שסיפר על בעל תשובה אחד שעבר עבירה חמורה רח"ל, ובמר נפשו בא אל הגאון הצדיק מסיגעט (בעל ייטב לב), וטען בפניו שמוכן לשוב בתשובה ואפילו להפיל עצמו מהחומה ולהמית את עצמו, רק שיתכפר לו העוון. וכשראה הצדיק שלאותו בעל תשובה לא הי' זקן, אמר לו: הוי ידוע כי התורה לא רוצה להמית, אדרבא וחי בהם כתיב, ולא שימות בהם, וגם בשאר ענינים קשה עכשיו להרבות בתשובת המשקל, כי אפילו אלף שנים יחי' האדם, לא יספיק לכפר על כל העבירות, אבל אבקש ממך שתגדל זקן מהיום והלאה. עוד לא הספיק הרב לומר לו את שאר הדברים, מיד השיב הבעל תשובה ואמר: "רבי, לכל אני מוכן, אבל רק אל תאמר לי לגדל זקן!" וראה כעיי"ז גם בס' הדרת פנים זקן ב"מדור סיפורים" (עמ' שכט) מבעל תפארת שלמה מדרומסק אודות גביר שהי' מוכן להזיל כל הון לרפואת בנו – אך מתקשה לגדל זקן ופאות למענו, ע"ש.

בגוף האדם. האבות דרבי נתן מתאר את איברי האדם ומצייר את תפקידם מול מה שנברא בעולם.

פניתי אל החקלאי ואמרתי לו, לשם מה הינך חושב שהקב"ה ברא את האדם בצורה שכזו, שאיבריו דומים לחפצי העולם? התשובה היא, כדי שאם קורה לך דבר מה תוכל ללמוד מתוך מעשיך שלך מה היה הגורם לכך, וממילא אם תתקן את המעשה ההוא, יוחזר גם המצב הגשמי לקדמותו.

כיוון שהאיש דיבר על המטעים שלו, ניזכרתי שאחד הדברים המובאים שם, באבות דרבי נתן, הוא, שהקב"ה ברא בעולם חורשות ומטעים, ולמולם נבראו השערות שבראשו ובזקנו של האדם. וכדי להמחיש זאת עוד יותר, מוסיף האבות דרבי נתן שכשם שבחורשות העולם יש חיות רעות, כך גם בשערות יש כינים...

לפי זה, הצעתי לאיש שיחשוב האם הוא עושה עבירות בענייני השערות שלו, ולמשל האם הוא מתגלח בתער*. החקלאי, שכוונותיו היו כנות, הודה ולא בוש שהוא אכן מתגלח בתער. אז הנה הדרך סלולה לפניך להשיב את פירות מטעיך לימי הזוהר שלהם, אמרתי לו.

ס' עלינו לשבח, פ' קדושים עמ' שמו

עוד בענין השפעת גידול הזקן על בריאות הגוף - ראה לעיל במילואים לח"א: "מדור סיפורים" מספר "בית ישראל השלם"

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקעט

מילואים והשמטות

לח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב (ועוד)

[ובירור דין גילוח הזקן לענין נאמנות וחזקת כשרות]

אות א ("שליח ציבור") ואות ב ("כהן")

שיטת הב"ח בענין ש"ץ שאין לו זקן

שו"ר דברי הב"ח או"ח סי' נג ד"ה ואין ממנין: "אין זה כבוד הצבור שישלחו לפניו יתעלה מי שאין לו הדרת פנים להליץ על הצבור דאף לפני מלך בשר ודם אין שולחין להליץ על הצבור אפילו אם הוא חכם גדול אלא אם כן שהוא בעל צורה ויש לו הדרת פנים שנתמלא זקנו כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא". ופשוט דלפ"ד אין נפק"מ אם העביר זקנו ע"י תער, סם או מכונת גילוח. וראה שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' טו שהביא דבריו גם לענין כהן לנ"כ.

ש"ץ המגלח זקנו אפי' בסם אינו ראוי להיות ש"ץ

העירני הרה"ג וכו' רי"ח סופר שליט"א מס' "החפץ חיים" (להגר"ח פאלאג'י) סי' נה אות יו"ד, יב: "מצוה מן המובחר לחזור אחר ש"ץ היותר מלא זקן. . ש"ץ המגלח זקנו אפי' בסם אינו ראוי להיות ש"ץ דאינו בשלימות דיקנא וכ"ש כשהוא בתער דעובר על איסור תורה דודאי פסול לש"ץ כמ"ש הרב כבוד חכמים ועיין בס' מנחת אהרן כלל י"ב סי"ך".

דברי מרן החתם סופר בענין ש"ץ בלא זקן

"די ראשי הקהלה אין אנ-אונגאריש שטעדטעל האָבען זיך געווענדעט מיט אַ שאלה צום חתם סופר, צי מעגען זיי צונעהמען אַלס חזן אַזעלכען, וועלכער איז מיט זיין דאָוונען און מיט זיין זיסע שטימע שטאַרק נושא-חן ביים עולם, ער האָט אָבער אַ חסרון, וואָס ער איז נישט קיין איבעריגער ירא-שמים און טראָגט נישט קיין באָרד.

"הָאֵט זיי דער חתם-סופר געענטפערט: 'הראיני את מראיך' און ערשט דאָן - 'השמיעני את קולך כי קולך ערב' (שיר השירים ב, יד). קודם-כל דאַרף מען אַ קוק טהון, ווי אַזוי די מראה זיינע זעהט אויס. . . ." ("פון אונזער אַלטען אוצר": שיר השירים).

אפי' בן שמונים שנה - אין למנותו ש"ץ בלא זקן

כ"כ להחמיר בש"ץ המסיר זקנו אף בלא תער בס' "אמרי לב" (דיני שליח ציבור) להג"מ מאיר גראס, רב דקה"י שארקאד (מישקאלף, תרצ"ה) פ"ה (עמ' כח, ב):

"ונלענ"ד דכל זאת שטרחו להמציא היתר בפוסקים למנות לש"ץ מי שכבר בא בשנים ורק לא נתמלא זקנו - מיירי רק במי שלא צמח לו זקן כלל. אולם בודאי מי שמסתפר זקנו עד שנראה כסריס, בודאי אין למנותו לש"ץ קבוע, אפי' כשהוא בן שמנים שנה. וכן נשמע מיעב"ץ שכתב מי שהוא בן ארבעים ולא צמח לו זקן מותר, ונשמע מזה דאם צמח ומסתפר אז אסור. וראיתי בשו"ת יד יצחק ח"ג סי' ר"צ שנשאל על מי שהוחזק להיות ש"ץ כמה שנים ועכשיו קמו עוררים משום שהוא מסתפר זקנו, והשיב בשו"ת הנ"ל כי מ"ז אין להעבירו כי מה שמגלח זקנו כיון שאינו בתער אינו מעכב עכ"ל. ולפום רהטא הי' מקום להקשות עליו, כי מה בכך אם אינו מגלח בתער (ועי"ז אינו נקרא פסול ע"י עברה), מ"מ הלא עכ"פ צריך שיהא נתמלא זקנו, ואינו אולם בטח כוונתו הי' רק לענין אם צריך להעבירו או לא, ולענין זה שפיר כתב כיון שאינו מגלח בתער אין מעבירין, והוא ע"פ מה שפסק בשו"ע סי' נ"ג דאין מעבירין רק שנמצא בו פסול ממש. אולם, בטח גם הוא מודה כי לכתחלה אין למנות איש כזה להיות ש"ץ, כי הלא עיקר שצריך להיות נתמלא זקנו הוא ע"פ גמ' תענית שיהי' בעל צורה ויהא לו הדרת פנים, כי זהו כבוד להצבור, וכמו שהאריך בזה הב"ח יעו"ש, וא"כ איש הלזה שמאבד צורתו אינו משגיח בכבוד הצבור, ואין ראוי למנותו להיות להם ש"ץ, כנלענ"ד".

דעת הגה"ק מוהרש"ב מליובאוויטש

וב'אגרות קודש" הגה"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש ח"ג עמ' מט (בנוגע תלמידי הישיבה): "ובדבר שהמשחיתים זקנם ר"ל לא יעברו [לפני התיבה]".

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקפא

הנהגת הגה"ק מסקווירא

"כ"ק אדמו"ר זצוק"ל מסקווירא הי' מקפיד שמי שהי' מגלח זקנו לא יהי' בעל תפלה [אף בכל ימות השנה], פעם הי' איש אחד שהי' לו יארציי"ט ורצה להתפלל ואמר שמוכן ליתן חמשים דולר (\$50) [זה הי' סכום הגון בימים ההם] אם ירשה לו להתפלל, אז השיב כ"ק אדמו"ר זצוק"ל: "א' מנחה איז מיר ווערט מער ווי א' פופציגער" (ס' קביעא וקיימא, להרי"י הכהן קראמער - תשס"ג - ח"א פ"י עמ' רצה).

נוסח תפלת "הנני העני ממעש"

שוב ראיתי עד"ז מפורש ב"קונטרס דברי חיים ואמת" (להג"ר נתן נטע לייטער, אב"ד לעמבערג, מח"ס שו"ת מאורות נתן - לעמבערג, תרצ"ג ובמהדורה חדשה ברוקלין, תשנ"ט - ערך "גילוח הזקן", עמ' 51):

עס געפינען זיך נאך אַזעלכע נאַרישע מענטשן, וועלכע מאַכן איינעם, וואָס ראַזירט זיך די באָרד פאַר אַ בעל תפלה, און ער זאָגט "הנני העני ממעש" און ווייטער: "וקבל תפילתי וכו' כתפילת זקן ורגיל ופרקו נאה וזקנו מגודל". עס איז איבריג צו זאָגן ווי נאַריש חוצפה'דיג ס'איז, ווען ער פאַרלאַנגט, אַז די מלאכים זאָלן זיין תפלה ברענגען פאַרן רבוננו של עולם און זאָלן אים רעכענען מיט אַ שיין געוואָקסענער באָרד.

הנהגת הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר

"מי שמגלח זקנו אפילו במקצת לא כבדו אותו לעבור לפני התיבה בהמנין שלו, אבל בשאר מנינים הניחו להתפלל לפני התיבה (ביארצייט וכדומה, אבל לא בקביעות) אף מי שגילח את כל זקנו" (ס' מהר"י בר ח"י - מנהגי קודש ח"א עניני שליח ציבור אות ריט).

הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר:

המגלחים זקניהם - הם מעכבים כל התפלות מלעלות למרום

מדברי תורתו (שהגיד בקהל רב בעירו קראלי, אשר נתקבל שם לאב"ד בשנת תרפ"ו), בעת לומדו פרקי אבות, ואמר אז על המשנה באבות (פ"ה משנה י"ז) ארבע מדות בהולכי ביהמ"ד, וא' מהם הוא מי שאינו הולך ואינו

עושה, ולכאורה כיון שאינו הולך ואינו עושה כלל למה הוא נחשב בין ד' סוגי הולכי ביהמ"ד. אמנם הענין הוא בהקדם דברי הגמ' (מסכת ברכות דף כח) דר"ג הושיב שומר בפתח ביהמד"ר שמי שאינו תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש, וכשמינו את ראב"ע לנשיא הסירו את שומר הפתח ונתוספו ספסלי ביהמד"ר, ומוכח מזה דלא חלקו ר"ג וראב"ע אלא אי צ"ל תוכו כברו, אבל זה כו"ע מודי דהברו צריך להיות טוב, דהיינו שמבחוץ יהי' עליו צלם אלקים, וכל רואיו יכירו עליו כי הוא מהיראים, ובלא"ה אין להכניסו. והנני בזה לעורר דהנה יש בני אדם המגלחים זקיניהם ומגדלים בלורתייהם ומתלבשים ע"פ חוקי הגויים ועוברים על מה שכתוב בתורה ובחוקותיהם לא תלכו, וכשהם באים להתפלל בבית הכנסת בלבושי עכו"ם, הם מעוררים הדינים ח"ו על ישראל, והם מעכבים כל התפלות שמתפללים בביהמד"ר מלעלות למרום, כי הקב"ה מבקש מבני ישראל הראיני את מראיך אם יש לך צלם אלקים על פניך ואז השמעני את קולך את קול תפלותיך, ואלו הבאים לביהמ"ד ופניהם כפני עכו"ם הם מעכבים התפלות של כל הציבור מלעלות למרום ובפרטיות בימים נוראים הבעל"ט. וע"כ אני מבקש מכם נא ונא תתלבשו כנימוסי היהודים, ואז יערבו תפלותיכם לפני אדון כל, אמנם האנשים האלה שלא יצייתו לדברי ולא יסורו מעליהם לבושי העכו"ם וכו', אני מבקש מהם שלא יבואו כלל להתפלל בביהמ"ד בימים נוראים, ולא יעכבו ע"ע צורותיהם את תפלות כל הציבור מלעלות למרום, ואני ערב להם שמוטב להם שישארו בבתייהם משיבואו בביהמ"ד להצר לכל הציבור, ויותר יתקבלו תפלותיהם בביתם משיתקבלו אם יבואו לביהמ"ד, וזה שאינם הולכים לביהמ"ד למצוה יחשב להם, שעיי"ז יעלו עכ"פ תפלות כל הציבור לרחמים ולרצון לפני אדון כל, ולפי"ז מיושב שפיר מה שחושב במשנה גם את מי שאינו הולך ואינו עושה בין הולכי ביהמ"ד, כי לפעמים זה עצמו שאינו הולך לביהמ"ד כהליכה יחשב, שבזה שאינו הולך לביהמ"ד עכ"פ אינו מעכב את תפלות שאר הציבור ההולכים לביהמ"ד, והרבה יותר גרוע הי' אם הי' הולך לביהמ"ד והי' מעכב תפלת כל הציבור. עכד"ק.

(דרשות הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר, הו"ד בס' מהר"י בר ח"י, מנהגי קודש ח"א עניני שליח ציבור אות ריש בהערה).

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקפג

שם אות ג ("שוחט ובודק")

[עמ' תקמה ואילך]

בענין שו"ב המקיל בתספורת הזקן, האריך הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש, בתשובה (שנדפסה בקובץ "יגדיל תורה" נ"ג, סיון-תמוז תשמ"ג, סם"א)⁷². ומדבריו שם:

**עדות הגה"ק מוהריי"צ מליובאוויטש בענין יחס אנשי
מדינת רוסיה (פולין וגאליציה) לשו"ב (ורב) המספר זקנו**

"הוסכם ונתקבל בכל קצוי ארצינו [א.ה. - מדינת רוסיה. ראה לעיל
ב"מילואים" לח"ב פ"ח] דאסור לקצוץ שערות הזקן, אפילו לנגוע במספרים
בשערה אסור. . ובפרט מי שנושא ע"ע כתר הרבנות או שו"ב או שארי עבודת
הקודש ה"ה מחלל שם שמים, וגם לפי המצב הנוכחי במדינתנו - ה"י וירים
קרן עם קדש - סקל יסקלוהו כל העדה אם יגע בשער זקנו ליפותם, ותודה
לא-ל עליון עוד לא נשמע ערות דבר כזה במדינתנו, ודבר המובן ופשוט לכל
אשר יראת אלקים לו, ומעט מזער ידיעה בתורתנו הקדושה, כי אם הי' כזה
ח"ו במדינתנו היו אוסרים כל המורים שחיטתו כנבילה, ומכריזין לשבור את
הכלים".

ועד"ז במכתבו מכ"ג אייר, תש"ב (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר
מוהריי"צ נ"ע" ח"ו ע' שלה-שלו): "במדינת רוסיה, פולין וגאליציה. . אף
אם היו חלוקי נוסחאות הנה בהנוגע ליראת שמים לא נמצא בן תורה מיקל
לעצמו באותן ההיתרים שבאו מחוץ למדינה כשיטת אשכנז וכדומה, ומה גם
רב דתי - חוץ מהרבנים מטעם הממשלה - או שו"ב שיקיל לספר זקנו ח"ו
וח"ו, ושום איש, גם הפחות שבפחותים לא הי' אוכל אז משחיטתם והוראתם
ותקומה לא היתה לרב ושו"ב כזה בשום קהלה בעדת ישראל, ורק כשנתרבו
המורים של חברת מפצי השכלה שרובם ככלם פורקי עול ופוקרים השחיתו
את הצעירים והנוער להקל בכל איסורי תורה.

72. ביורור שנת כתיבת תשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש בענין שו"ב המספר זקנו ראה
אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ חלק טו (לחתנו הגה"ק מליובאוויטש והרבנית הצדקנית זי"ע) עמ' קיג
(מכתב ד שבט תרצ"ב): "חתני יקירי הרב. . בזה הנני שולח לך קונטרס שכתבתי בהיותי בשנת תרנ"ט
בחור"ל על אדות ענין תספורת הזקן, וחפצי הי' אשר תבקרו הדק הטיב, ותשים לבך ודעתך להעריך
איזה דברים עיונים בפלפול בענין זה, כי השעה צריכה לכך".

“וכשנתפשט נגע תספורת הזקן בין תלמידי הישיבות אחז הגאון הידוע ר' אליעזר זצ"ל גורדון [ר"י טלז] באמצעים היותר חזקים, וכשראה שעומדים במרדם הרעיש את גאוני הזמן, הישיש הרי"ד פרידמאן והישיש ר' אלי' חיים מייזל ואת הגאונים האדירים ר' חיים הלוי [סולובייצ'יק] ואת ר' חיים עוזר [גרודזינסקי] זכר צדיקים לברכה, ודרש להטיל איסור על הרבנים לתת להם סמיכות חכמים, ועל השובי"ם מללמדם אומנות הזביחה, ועל קהלות הקדש שלא לתת להם שום משרה של קדש.

“ואחר כל זה אשר חלק ידוע מבעלי מלאכה, עוזרי בתי מסחר ובעלי עסקים וגם מין ידוע מבני תורה – אשר אם לא הקדיחו את תבשילן הנה הסריחוהו – התחילו לספר את זקנם, הנה הי' רק במספרים ואיש מהם לא הרהיב עוז לדרוש משרה ברבנות או בזביחה כי ידעו את מקומם בעדת ישראל”.

גדר חזקת הכשרות לענין עדות וכו' של איש הנוהג קולא בתספורת הזקן

(המשך תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש שנדפסה בקובץ יגדיל תורה שם)

דין שו"ב (ורב) המקיל בתספורת הזקן :

א) אם הוא יליד מדינה שנהגו להקל בזה

ב) אם הוא יליד מדינה שנהגו להחמיר בזה

ג) אם הוא יליד מדינה שנהגו חומרא בזה – שבא להשתקע במדינה שנוהגים להקל בזה⁷³.

“בדינא דאיש בינוני (שאינו רב ושו"ב וכו') אי פסלינן ליי' (במדינתו) [א.ה. – מדינת רוסיה] מכלל כשרות לגברא המיקל בנפשו באיסור זה וכזו או לאו.

73. מנוסח השאלה (בתשובת הגה"ק הנ"ל שם): “שו"ב שהוא יליד מדינה שחכמי' וגאוני' העלו בכח תורתם דתספורת הזקן (אפילו נגיעה במספרים) יש בו אסור חמור, וכן קבלו עליהם כל ישראל . . ואפילו אנשים בינוניים . . ועתה בא האיש השו"ב הנ"ל עם ב"ב לדור בארץ אשכנז ע"מ להשתקע שם, ובארץ הזאת נוהגים היתר בדבר . . וגם הוא (בהיותו בביתו, הי' נזהר בזה כמו כל אנשי מדינתו), ובבואו למדינת אשכנז התחיל להתנהג כמותם בתספורת הזקן (להשוות שערות זקנו וליפותם)”.

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקפה

"הנה ארז"ל במשנה (סנהדרין פ"ג מ"ג) ואלו הן הפסולין (לדון ולהעיד, רש"י) המשחק בקובי' וכו' (וכולל גזלנין הן והתו' אמרה (שמות כ"ג א') אל תשת ירך עם רשע להיות עד וגו' וכ"ש דייין, רש"י) ולכן פסק הרמב"ם בהל' עדות פ"י ה"א הרשעים פסולים לעדות מה"ת (ה"ב) איזהו רשע כל שעבר עבירה שחייבין עלי' מלקות כו' (ה"ג) עבר עבירה שחייבין עלי' מלקות מה"ת ה"ז פסול מה"ת, ואם הי' החיוב מדבריהם ה"ז פסול מדבריהם, ובנ"ד דהעלה רבינו הצדיק [א.ה. בשו"ת צ"צ חיו"ד סצ"ג] דלא גריעי שערות הזקן בשו"א משער בית השחי כו' ובהעברת שערות בה"ש לוקה כפי דעת הרמב"ם (הובא לעיל) והוי בכלל רשע ומדבריהם פסלינן ל' לחזקתו, והוי פסול לעדות שה"ה לוקה דעבר על דרבנן ודאי [א.ה. וע"ע בדבריו שנעתקו לקמן בסמוך שכתב "וקרוב לומר דבכגון דא האי גברא נפסל לעדות, דלא מיבעי דאבד לו חזקת חברות, אלא שגם חזקת כל ישראל אבד, דהוי עובר על לאו (ויהי' אפילו דרבנן ה"ה פסול מדרבנן) ומקרי רשע . . ומאחר שנפסל לעדות, הרי אבד לו כל חזקתו, אפי' חזקת סתם ישראל . . ."]

אמנם י"ל דכ"ז דוקא במדינתנו, אבל במדינות שהותר שם תספורת הזקן, א"א למימר הא, דהא יש להם על מה שיסמכו הם גדולי המורים אשר התיירו דבר זה, ואין הפי' שהתיירו אלא דלפי דלא מיחו נק' זה התיירו, ובודאי הי' להם טעמים נכונים על זה"⁷⁴.

"אך האמת יורה דרכו שבהכרח לחלק גם במדינות שנהגו היתר בזה, בין אנשי דעלמא לאנשי עובדי עבודת הקודש, שהרי כשרותם וחזקתם של עובדי עבודה"ק צ"ל יותר מכפי חזקת כשרות דסתם ישראל, כהא דהביא רבינו הגדול [א.ה. – בעל התניא] בשו"ת (סוף שו"ע שלו) סי' ט' וז"ל הקדוש וכ"כ הבי' ורמ"א בד"מ סי' א' דלא די בחזקת כשרות דכל ישראל אלא שיודעים בו שהוא אדם כשר ע"ש בד"מ עכ"ל, וראי' לדברי רבינו הגדול אלו (הובא בשו"ת צ"צ יו"ד סי' י"ב) מהרמב"ם הל' מטמאי מו"מ פ"י ה"ט וז"ל ע"ה שקבל עליו דברי חברות ונחשד לדבר אחד אינו חשוד אלא לאותו דבר, ע"כ הרי דדברי חברות משמע דהיינו חזקת כשרות מיוחדת דעדיף וגדול יותר מחז"כ של כל ישראל, ולפי"ז הרי מובן דחז"כ דשו"ב צ"ל יותר מכפי חז"כ

74. באם יש חשש פסולי עדות היום במגלחים זקנם במכונות גילוח (דיש להם דין כתר ממש – ראה לעיל ח"ב פ"א) – ראה לקמן במילואים לפרק זה (אות ה).

דסתם ישראל, וא"כ גם כאן בנ"ד שפיר י"ל דצריכים לחלק גם שנהגו בזה היתר, דמ"מ אינו דומה שו"ב (ורב) שצריכים חז"כ יתירה מסתם ישראל דזיל בתר טעמא שכתב הרמ"א בד"מ סי' א' דהאידנא שאין (השובי"ם) מראים הסכינים לחכמים הוי בדוגמת ששוחטים לצורך עצמם ומוכרים לאחרים דס"ל להרמב"ם דצ"ל חז"כ יתירה מכמו כשרות דכל ישראל.

"אבל לפי"ז בנ"ד (בעיקר השאלה) נ"ל ברור דשו"ב שהוא יליד מדינתנו שקבלנו עלינו אסור זה בחומר וגם הוא בהיותו שו"ב קיבל עליו איסור זה, דלא הי' עליו שום חשש עובר כו' ורק כשבא לאשכנז חופש במעשיו והתחיל להקל זה דאבד לו חז"כ דחבירות שהי' לו ע"ז מצד [ב'] טעמים.

(א) דהנה הרואה בעין ישרה בשו"ת צ"צ סי' הנ"ל [א.ה. – חיו"ד סצ"ג] דצדיק בדרכיו ובדבריו דהוי דין העברת שערות הזקן אפילו בנגיעת מספרים חמור הרבה יותר מהעברת שערות בה"ש וערוה דאסור מפני הלאו דלא ילבש [א.ה. – ראה בארוכה לעיל ח"ב פ"ג], אבל בנגיעת שערות הזקן הוי שתיים רעות לאו דלא ילבש, ומצורף לזה הלאו דלא תשחית את פאת זקנך (ויקרא יט, כז) [א.ה. – ראה לעיל ח"ב פ"ב בארוכה] דהוי כפול בלאוין, וקדושה דאיכא בשערות הזקן כנ"ל (וכפי שנת"ל הוי איסורא מעין דאורייתא) [א.ה. – ראה לעיל ב"מילואים" לח"א ערך פסוקי תנ"ך], וא"כ הרי לפי דעתו הקדושה הוי איסור [גמור וכמשנ"ת . . מזה] (שהרי איש יודע ספר ובודאי . . ⁷⁵) עובר על דברי רבנן (וקרוב לומר דבכגון דא האי גברא נפסל לעדות דלא מיבעי דאבד לו חזקת חברות, אלא שגם חזקת כל ישראל אבד דהוי עובר על לאו (ויהי' אפילו דרבנן ה"ה פסול מדרבנן) ומקרי רשע ויש לי ראי' ברורה לסברא זו משו"ת צ"צ סי"ג ס"א שכתב במי שלא התפלל דאינו פסול לעדות לפי שעובר על עשה וגם דהוי לפ"ד איזה פוסקים דרבנן, אבל בעובר על לאו אפילו מדרבנן משמע דשפיר י"ל (כפי הסוגיא שם בקצרה) דפסול לעדות, ומאחר דנפסל לעדות הרי אבד לו כל חזקתו אפי' חזקת סתם ישראל כן נ"ל, ובהא עכ"פ כו"ע יודו דאפסיד ל"י לחזקת חברות, דהא גם איש פשוט בהאי גונא איקרי רשע ברמב"ם הל' עדות פ"י הנ"ל.

(ב) גם אם נאמר דשערות הזקן לא חמירי מהעברת שער בה"ש וערוה, הנה הלאו דבזה הוא מפני לא ילבש (דג"ז איתא בשערות הזקן) ורק משום

75. כל השורה נקטעה בהעתקה, והתיבות שבין חצאי רבוע קריאתן מסופקת.

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקפו

צער הותר במספרים⁷⁶, ומ"מ הרי בפירוש איתא בטור דהחברים בכ"מ נמנעו מלהעבירו וכהא דאיתא בנזיר (נ"ט ע"א) ההוא דאתחייב נגידא קמי' דר' אמי איגלאי בה"ש (כי הוי משלחי' בהפשט מאני' לנגדי', רש"י) חזי' דלא מגלח, א"ל ר"א שבקוהו דין מחבריא הוא (דידע דאסור להעביר בה"ש, רש"י) ואי יעביר הרי בפירוש דיצא מכלל חבר, ובפרט בנ"ד דאינו דומה לשער בה"ש, דשם (בבה"ש) י"ל ב' דברים הא' משום צער, והב' דהוי בצנעה ולא מינכר, אבל בשערות הזקן שתיים אלו ליתא צער, והוי דבר הגלוי לכל, ועושה זה רק לנוי ויופי דהוי כפי' ב' לאוין הנ"ל, ועוד דהוא יודע ספר דהוי (ח"ו קרוב לפושע גמור העושה במזיד, אבל) מזלזל במצות, וכהא דאמר בפ"ת סי"ח ס"ק ל"א ולדידי חזי לי דכל בנ"א דמזלזל קצת במצוה א' ממצות התורה קים לי בגוי' דלא רמי אנפשי' למיעבד בדיקה הצריכה לסכין כו' ומי הוא זה אשר לא יצדיק את הפ"ת דהוי זה קלות דעת גמורה, ואינו דומה לעובר על דבר דהוי ל' מזה הנאת ממון (שג"ז אינו תירוץ על עבירה ואסור ה"י) שנוכל לומר דיצרו תקיף עליו וקטעין דקשה לעמוד בנסיון כזה, אבל בזה שמספר זקנו רק לנוי ויופי ומתקשט עצמו כאשה שאין לה דעת, בלתי שום ספק וס"ס דמיקרי קל הדעת והאי גברא איך יכון לבו לבדוק את הסכין כדין וכהלכה שצריך ישוב הדעת ובכבוד ראש וי"ש הרבה, וזה פשוט ומפורסם לכל דמי שעובר גם אדרבנן אינו בכלל יר"ש, וצריך האי גברא בדיקה אחריו ועיון גדול בדיני' ולהורות לו תשובה בעבר וקבלת חברות אלהבא בתוקף וחוזק שלא יעבור עוד ע"ז ח"ו ויעשו לו סייגים להיותו קל הדיעה.

"אך אפשר למצוא לו זכות מאחר דבא לארץ אשכנז עם ב"ב ע"מ להשתקע אשר חכמי וגאוני ארץ הלזה לא אסרו זה בפירוש, ומשום הא נאמר דאפשר להעלים עין ממנו בזה, ואין לדונו לקל הדעת, והוי כשאר אחיו (עתה) השובי"ם האשכנזים אשר לא בקה"ק יסודם, ומ"מ הרי שחיטתם כשירה, דשחיטה כשירה בזר.

"והנה באמת הרי גם לעיל באנו למסקנא דשו"ב אשכנזי צריך ג"כ חז"כ יתירה מכמו חז"כ דכל ישראל, ובמה תהא חזקת כשרותם יותר (אך בזה אפשר עוד למצוא וכו' ומחויבים גם הם לשאלת חכם כו') אך לפענ"ד נראה לדינא דאינו דומה ליליד ארץ אשכנז, והוי תספורת הזקן (אפילו בנגיעה) עליו חמור יותר מצד ג' טעמים נכונים.

76. בהבא לקמן – ראה לעיל ח"ב פ"ג הערה 24 (ע' תכה ואילך).

א" (דהוי לשו"ב הזה קלות הדעת גמורה (ג"כ מב' טעמים, א' ממה שבעצמו התנהג כמנהג כל אנשי מדינתנו בכשרות, והוי ברור לו ודאי דאסור, ושאסור זה הוא ע"פ דין, ולא דוקא קבלה לחוד (וא"ת שלא הי' ברור לו בעצמו, אבל חשש להאי דראה ושמע חומר הענין) ב' דכבר התפשט המנהג בכל המדינה גם בין אנשים פשוטים (וכ"ק אאזמו"ר הגאון הצדיק אסור, והי' לו מס"נ ע"ז) 77 וא"כ לאיש כזה העובר הוי פסול כזה רשע ופשיעה שאין כמותה, ולא עביד איניש דיני בנפשי' אי לאו דהוי קל הדעה במדה גדולה, משא"כ בשו"ב יליד אשכנזי אשר זה ודאי כי הם לא ס"ל להו האי איסורא מסבא דנפשיהו, כי אין דרכם להחמיר, ובפרט בצוק העתים האלו שרובם ככולם יושבים בודדים בלא אשה, ואין בונים בית עד שכוחם כלה וכינתם עוד לא באה, ובלים ימיהם בקישוטים, ולא אדעתייהו לאסור איסורים, והרבנים הגאונים גם אלו שנוהגין איסור לעצמן אין מזהירין ע"ז, ולא הוי להם זה קלות הדעת מפני הרגילות, וגם לא קבלו עליהם זה, אבל בשו"ב הזה שבא לאשכנז בזקן מגודל, וכאן חתכה, דהוי קלות הדעת כפול ומשולש, הוא בעל אשה ובנים, ונהג תחלה אסור חמור וגוף העשי' (גם בדבר המותר) הוא קלות דגם אם הי' בו גם מעט מזעיר יר"ש הי' מונע א"ע מזה, אלא פשיטא לן דהוי קל הדעת, וא"כ הרי כבר מוזהרים אנחנו מספרי היראה שלא ליתן להם קבלה. והנה ודאי שבעת קבלתו כתב חכם ברשיון על השו"ב הי' אז בחזקת חבר, אמנם עתה שהיקל ראש (במספריים) פקע לי' חזקתו ופסלינו לי' ע"פ דין והלכה מפורשת שבד"מ דהאידנא שאין מראין סכיניהם לחכמים מחמירים עליהם כדעת הרמב"ם בשוחט לעצמו ומוכר לאחרים, דצריך חז"כ יותר מכמו סתם ישראל, וזה ע"י מעשה קלות זאת אבד חזקתו.

ב" (דהוי עובר על גדר שאין לו התרה. דהנה הרב המחבר הביא ביו"ד ססרי"ד שו"ת הריב"ש וכן פסק הלכה כמותו סרי"ד ס"ב קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה (הרי ג"כ חלה עליהם ועל זרעם) וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם ה"ה כאנשי העיר וחייבין לעשות כתקנתן (והוא דוקא במנהג חשוב ע"פ ת"ח, אבל במנהג גרוע אינו חייב לעשות כתקנתן שלא בפניהן או בפני ת"ח, רק בפני ע"ה חייב לנהוג כן כדי שלא יזלזל, ש"ך) הרי דתנן ג' דברים: א' קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם לעד,

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקפט

ומיקרי קבלת הרבים מה שנהגו ע"פ הוראות חכם לאיסור, או ע"פ הסכמת הקהל בלא הוראות חכם, ב' מה שנהגו הקהל מעצמם שלא ע"פ הוראות חכם לאיסור, וגם לא ע"פ הסכמה, רק שהוא בסייג וגדר לתורה הרי חלה עליהם ועל זרעם, וגם להבאים שם יכולים לכופ כו'. ג' אפי' במנהג גרוע רק שנתקבל ע"פ חכם חייבים לעשות הבאים לדור שם כדי שלא יזלזלו. (ובפרט בסייג וכו') (והוא סברת התוס' והרא"ש ז"ל שהביא הש"ך בסי' הנ"ל).

"ונחזי אנן בנידון דידן, דהוי כל הג' כחדא לאיסורא דתספורת הזקן במדינתנו הוי קבלת הרבים, וע"פ רב גאון וצדיק המורה לאסור, והוי דבר שיש בו גדר ופרישות (שגם אם לא הי' ע"פ ת"ח ואפילו שלא בהסכמת הקהל, אלא מעצמם ה"ז גדר מפורש שיכולים לכופ גם להבאים לדור שם)⁷⁸ והוי מזלזל במצות מאד לפני ע"ה, וזה השו"ב גם עתה כשהוא באשכנז, בכלל אנשי מדינתנו דקי"ל דאפי' אם אין דעתו לחזור דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, כהא דפסק לה הרמב"ם בהל' יו"ט פ"ח ה"כ (וכן הדין בש"ך ביו"ד סרי"ד סק"ח⁷⁹), להא דפסק המחבר באו"ח סת"ס ח ס"ד דנותנין עליו חומרי המקום שיצא משם גם באין דעתו לחזור) ועליהם הוי זה איסור עולמי כנ"ל, ועוד דאיתא בשו"ת הרש"ך ח"ג סי' ק"ה, דהסכמת הקהל כל שלא קצבו זמן הוא לעולם, והוי גם הוא בכלל וגם עליו הוא איסור עולמי שאין לו התרה כהא דאמר הרא"ש בפסקיו ספ"ג

78. יש להעיר גם מדבריו בתשובה שם לפנ"ז: "הנה לאלה שקבלו עליהם האיסור, ומעשה אבותיהם בידיהם, לא גרע זה שאסר הגאון הצ"צ (שהוא מרא דאתרא בכל מדינתנו, ופוסק אחרון לכל המדינות) שכל בעלי הקבלה וחכמי האמת עומדים לימין קדשו, ונשיאם בראשם הוא הקדוש האריז"ל, ונשיא נשיאי המקובלים אחד התנאים המפורסמים הרשב"י הקדוש ע"ה - ממנהג סייג לתורה שקבלו ונהגו כל עמא קדישא ע"י חכם (אפילו שאינו מפורסם כ"כ) דג"ז אסור לעבור עליו.

79. שדייק כך בלשון הרמב"ם והשו"ע באו"ח סי' תס"ח, ומ"מ סיים "ולענין דינא נראה כסברת הרא"ש וסיעתו דלעולם יש לעשות כמנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא". ובמ"א סי' תס"ח סק"ט פ"י כן גם בדעת הרמב"ם והשו"ע או"ח שם. וכתב ש"דברי הש"ך שם צ"ע". וכן בשו"ע אדה"ז שם (סי' תס"ח ס"ב) פסק כן בפשיטות. ומ"ש כאן "דקי"ל דאפי' אם אין דעתו לחזור דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם" צ"ע.

ואפ"ל דעכ"פ כאן קיי"ל כן מטעם המבואר בשו"ע יו"ד סי' רכח סכ"ט ד"יש מי שאומר שאם קהל אחד עשו הסכמה בחרם למגדר מילתא והלכו קצתם לעיר אחרת לדור ואין דעתם לחזור אם הפרצה ההיא מצוי' שם חייבין להתנהג בנדר שקבלו עליהם בעירם הראשונה ואם עברו הרי הם עבריינים", וכדלקמן (הערת הרב העורך בקובץ יגד"ת שם).

וע"ע בהמבואר לעיל במילואים לח"ב פ"ח בדברי השו"ת משנה הלכות, ובדברי הפת"ש יו"ד סרי"ד סק"ה.

דשבועות ופסק כן המחבר ביו"ד סי' רי"ט ס"ג מי שאסר דבר א' עליו בלא זמן אסור בו לעולם ואין לו התרה ואפילו כל הקהל אין להם התרה כהא דכתב הרא"ש בתשובותיו ח"ג סי' קע"ה (הובא בב"י יו"ד סי' רכ"ח) אם היתה ההסכמה גדר לרבים או סייג לתו' ולדבר מצוה אינם (רשאים) יכולים להתיר, וכן איפסקא בסי' רכ"ח סכ"ח, ובפרט במקום דאיכא איסור שבודאי אין מתירין כהא דהעלה הריב"ש (הובא בב"י) דלדבר אסור אפילו דרבנן אין מתירין (וכן איפסקא בסי' רכ"ח סט"ו) ומביא ראי' מהירושלמי נדרים (פ"ד ה"ד) ההוא דאתי לקמי' דר' יודין א"ל התר לי נדר א"ל מאי נדרת א"ל נדרית דלא מרוחנא, א"ל וכי עבדין כדין, א"ל לצחק בקובי' קאמינא, א"ל ברוך שבחר בדברי חכמים שצריך לפרט הנדר (ופסקו כן בתו' גיטין ד"ה קסבר דף ל"ה ע"ב, ובהרא"ש בפסקיו בגיטין פ"ד ובשו"ע סי' רכ"ח סעיף י"ד) דאי לאו דפרטת לנדר התרתיהו לך. שהרי שחוק הקובי' נראה בפרק ז"ב (סנה') כ"ד ע"ב דאפילו אסור דרבנן אין בו דתנן התם ואלו הן הפסולין, המשחק בקובי', והקשה הגמ' משחק בקובי' מאי קעביד (ולמה פסלינן לי' מחז"כ) אמר רמי בר חמא משום דהוי אסמכתא ואסמכתא לא קני' (והוי גזל) רב ששת אמר כל כי האי גונא לא אסמכתא היא אלא לפי שאינו עוסק בישובו של עולם, ואפ"ה לא התיר לו (ר"י).

ומכ"ש בנידון דידן דהוי איסור חמור לפי דעת האוסרים, ולכה"פ הוי בדוגמת משחק בקובי' דהוי איסור דרבנן, ומצינו להרא"ש בתשובותיו ח"א סי' נון (לענין משחק בקובי') וז"ל ומ"מ חמיר לן טפי דהעובר על דברי חכמים חייב מיתה, ומכ"ש וק"ו בנ"ד דהוי חמור טפי ממשחק בקובי', וזיל בתר טעמא דשם אוסרים מפני שאינו עוסק בישובו של עולם, וזה איסורי' לפי שמהרס העולם כנ"ל, וממעט הדמות כנ"ל⁸⁰, א"כ מובן דחל על השו"ב אסור בנדר גמור שאין לו התרה.

"ואם אפילו חכם מופלא שבסנהדרין ימצא היתר לענין כזה ופתח חרטה, הרי בנ"ד לא יועיל התרה כהא דהעלה הרשד"ם בתשובותיו יו"ד סי' קכ"ט וז"ל עוד אני אומר שמה שאמר שי"ל התרה ע"י שאלה לחכם, היינו בדבר שאסרו האדם ע"ע מחדש שלא קבלו מאבותיו, אבל בדבר שקבלו מאבותיו לא אפשר להתיר, עכ"ל ועוד דאיכא פירצה טובא (וכמשי"ת אי"ה) ואחר

80. ראה דבריו שלפנ"ז נעתקו לעיל ב"מילואים" לח"א ערך "פסוקי תנ"ך".

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקצא

כל אלה אינו שם על לבו לחזור בתשובה, הנה אפשר לצרף כדעת הרד"ך (שהובא בב"י סי' רכ"ח באריכות, ופסקו בסי' זה סעיף כ"ט להלכה) שנקרא עברין⁸¹.

ג' דהוי חילול השם⁸², ומזלזל בדברי חכמים, דגם אם היו המתירין שואלין הלכה זו במתיבתא דרקייע והיו מנצחין בדין, מ"מ הוי סייג לתורה וקיום המצוות⁸³, והוא הפורץ גדר דיש כמה וכמה (כן ירבו) שעוד נזהרים ת"ל בזה, וישנם כאלו שהם משוים במספרים קצי דשערי אבל נפשם עליהם תכאב, ועושים זה מהכרח החברים כמו"מ או ב"ב שמכריחים ע"ז⁸⁴, וע"י שרואים שו"ב הולך בדרך כל עמי הארץ מכריחים אותו יותר או לועגים עליו, ומביאים רא' מן השוטה.

"ועוד דהוי מזלזל בדברי חכמים שאמרו אסור בדבר, והוא יליד מדינתנו, ובשאט נפש יגיד לעשות רע בעיני ה' וחכמים הגאונים, וכן נק' בפירוש השו"ב מרוסי' (ממדינת רוסלאנד) ומי איכא חילול השם גדול מזה.

"ומאחר דאיכא בהאי גברא הני ג' דברים, קל הדעת, עברין, מחלל השם ומזלזל המצוות, מוכן כי הוא גרוע הרבה יותר מן שו"ב אשכנזי, ויותר טוב להדר אחר בשר שחיתת שו"ב אשכנזי, ואם דגם יש מהן שאין במה להתפאר ושאף קלות אית בהו, ולנגד זה משגיחים עליהם יותר אבל זה שהוא למדן, ומחזיק א"ע לידוע הכל, אין משגיחין עליו כ"כ, ומ"מ הרי בהם (השובי"ם האשכנזים) אחת, והוא (השו"ב - בנ"ד) בג' הנ"ל, ומי ישיבנו בתשובה שלימה ואמיתית.

"ולענין אנשי מדינתנו הבאים לאשכנז, הנה לפה"נ בהשקפה ראשונה ששחיתתו אסורה לנו כאלו ח"ו וח"ו ה' כזה במדינתנו היו אוסרים שחיתתו, הנה גם כשאנו באים לחו"ל ומוצאים איש ממדינתנו שעובר על נדר ואיסור ומחלל ש"ש ומזלזל המצוות וקל הדעת בודאי שחיתתו אסורה לנו, דלפי

81. וראה לעיל במילואים לח"ב פ"ח מדברי שו"ת חת"ס ושו"ת אג"מ בנוגע חלב ישראל. וע"ע שם מדברי שו"ת משנה הלכות בנדר"ד.

82. ראה לעיל ח"ב פ"ו (ע' תסב ואילך).

83. ראה לעיל ח"ב פ"ה אות ד (ע' תנה ואילך). וע"ע דברי תשובה זו לפני"ז שנעתקו לעיל ב"מילואים" לח"ב פ"ה שם.

84. ראה לעיל ח"ב פ"ד הערה 5 בסופה (ע' תמ); ח"ג טענה ומענה א אות יא (ע' תקפח-תקצ).

שאינו דבר התלוי בזמן ומקום כלל, אלא דרמי אקרקפתא דגברא, וכהא דאיתא בשו"ת הר"ן סימן מ"ח.

"הרמב"ן בפתיחתו לדיני דגרמי כתב וז"ל, אם אינני מרויח אלא העתקת דברי קדמונינו ולהסביר ולהבין דבריהם די ע"כ, ומה יאמר שפל כמוני, הלוואי שלא אשגה בפירוש המלות של דבריהם הקדושים, ולא להיות טועה בדבר משנה.

"וה' הטוב יאיר עיני שכלי ויעיר לבי ללמוד כו' ע"מ לשמור ולעשות ולקיים" (עכ"ד תשובת הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש שם).

והנה אף דבתשובתו הנ"ל לא הביע חו"ד ברור לענין שו"ב יליד אשכנז וכו' - אם מותר לאכול משחיטתו (רק בירר דשו"ב ממדינת רוסיא שנהג קולא "גרוע הרבה יותר מן שו"ב אשכנז", וע"ד השו"ב האשכנזי עצמו כ' רק "ומחוייבים גם הם לשאלת חכם כו'"), אולם במכ' אחר (מכ"ה מנ"א תרצ"ט - נדפס בס' מגדל עז ע' 31; קובץ "יגד"ת" שם סס"ב; ס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע" ח"ד עמ' תקנח - לענין נסיעת א' מחסידיו לאוסטרלי' ואיי ניוזילנד) כתב: "במענה על מכתבו .. בדבר השו"ב אם הוא אומן וירא שמים יכול לאכול משחיטתו, כי בענין תספורת הזקן יש נ"מ לדינא בין בן מדינתנו בכלל שלא קיבלו ההיתר דרבני איטאליע ואשכנז, וגזע החסידים בפרט, ובין בני מדינה אשר קיבלו ההיתר".

עוד בענין שו"ב המגלח זקנו

"...ודאי יותר טוב אשר משרת השו"ב תהי' במקום אשר הרבנים מצטינים יותר ביראת שמים, אבל אין זה מספיק, אלא השו"ב בעצמו צריך להיות ירא שמים אשר הכרת פניו מיט אַ באָרד און פאות זאָלן מעיד זיין אַז ער איז אַ שוחט ירא שמים ניט נאָר אַ איש ומאכלת בידו דמתקריא אַ סקאטאבאיי תשנה את דרכך והשי"ת יעזרך" (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"י עמ' רפז).

רצה שוחט עם זקן

"אבא [הרב אברהם שארפשטיין] זכה להכיר את הרבי [מוהרי"צ מליובאוויטש] בצורה אישית. הי' ידוע מראש שהביקור בארה"ב [בשנת

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקצג

תר"ץ] יהי ארוך ורצו לבחור שוחט שישחט עבורו בתקופת שהותו באמריקה. הרבי נ"ע בחן מספר שוחטים ובדק את החלפים שלהם ומתוכם הוא בחר באבא. על פי הבנתי הוא בחר בו לא רק בשל כישוריו כשוחט, אלא גם משום שרצה שוחט עם זקן, וכל השוחטים האחרים הי' ללא זקן" (שבועון כפר חב"ד, מס' 1270, חדרות עמ' 14).

הגראי"ה קוק:

"רע עלי המעשה מאד שקצבים יהיו מגולחי זקן"

"אבקש בזה להודיעני מי משגיח עכשיו על כשרות בית המטבחים במחנם.. אותם הקצבים החדשים לא ידעתי טיבם כלל, והכרת פניהם אינה מעידה על נאמנותם כ"כ, ורע עלי המעשה מאד שקצבים מוכיר בשר כשר יהיו מגולחי זקן" (שו"ת אורח משפט או"ח סל"ד). וראה להרב שלמה אבינר (תלמידו המובהק של בנו של הגראי"ה קוק) בספרו שאילת שלמה: "מרן הרב קוק תמה באיגרת אחת איך יכול להיות שיש פה שוחטים שאין להם זקן. הוא הי' מזועזע מזה. (שו"ת אורח משפט או"ח סי' לד). לכן יותר טוב עם זקן".

מיאן הרב לתת "קבלה" לשו"ב שלא הי' לו זקן – אף בשעת הסכנה

מסופר בס' תולדות לוי יצחק (תולדותיו של הגאון רבי לוי יצחק שניאורסאהן, רבה של יקטרינוסלב) ח"א עמ' 165: "מקפיד הי' היטב גם במינוי שוחטים שיהיו יראי-שמים ואומנים במלאכתם. בעירו של רבי לוי יצחק היתה תקופה שהי' מחסור גדול בשוחטים, וקשה הי' להשיג שו"ב. הרב השפיע על כמה אנשים שיתמסרו בלימוד [שו"ע] יורה דעה וילמדו את כל הדינים וההלכות הכרוכים בשחיטה. בין השאר הי' שם חסיד אחד – אשר מפאת הסכנה שבדבר [מחמת רדיפות ממשלת רוסיה הקמוניסט], נאלץ הי' להוריד את זקנו – שחזקה עליו בקשת הרב, והתמסר כולו ללמוד שחיטה. כאשר גמר את חוק לימודיו ורצה לקבל ממנו 'קבלה' לשחיטה, מיאן הרב לוי יצחק מאחר שלא הי' מעוטר בזקן, וגדר הי' לו שלא לתת בשום אופן 'קבלה' למי שלא הי' לו חתימת זקן. הוא הפנה אותו לרב אחר, שלא הקפיד על כך, והלה נתן לו את ה'קבלה'".

הגה"צ רבי שלום מאסקאוויטש משאץ: "לא בא בפי בשר פיגול משו"ב שמספר זקנו"

בס' "אגרות שלום" (מכתבים ותשובות מהגה"צ רבי שלום מאסקאוויטש אב"ד שא"ץ ואח"כ בלונדון - ניסן תשע"ד) מכתב ער, דן בשאלת א' מחסידיו שרצו בני עיר מסוים שיבא שם להיות שו"ב רק על תנאי שיגלח. ע"ז השיב: "ראיתי מכתבו אודות הזקן, נקרא חתימת זקן, מה לשון חתימה כי הוא חותם המלך, לא יזיז ע"י דיבורי הבע"ב הע"ה כחוט השערה, כי דרך הבע"ב לבית ת"ח כדרכו של היצה"ר יורד ומשטין, באם חלילה שומעין ח"ו לדבריהם הולך הלאה הלאה... יעשה הכל בתורה וי"ש וילמד הרבה, והוקר רגליך נמלשה"ר במשלי כה, יז וע"ש ברש"י] בכבוד, ויאמר להם פ"א בנחת, על חפצי שמים לא תאמרו לי, כי לא אשמע לכם. זה יותר מל' שנה שאני ובב"ח יחי' במדינות אלו ולא בא בפי בשר פיגול משו"ב שמספר זקנו, כ"ה לא יפסול א"ע מאנשים כמוני, כי לא יחיד אני בזה" (ע"ש שהאריך עוד).

הרב טייץ לא אכל משחיטתו של מי שהי' נוגע בזקנו

"סיפר לי הרה"ג ר' זעליג שרפשטיין שליט"א אב"ד סינסינטי, שסיפר לו הרב הגאון ר' פנחס טייץ ז"ל אב"ד אליזאבעט נ.דז., כי אביו הי' רב בשופיץ ולא הי' אוכל משחיטתו של מי שהי' נוגע בזקנו, היפך דעת הצמח צדק" (כפר חב"ד, ט' ניסן תשס"ו, עמ' 64 - מרשימותיו של הג"ר חנני' יוסף אייזנבאך שליט"א).

שוחט דמתא בצורה משונה - איך ירדת אל תהום רבה

"בגלות מצרים נאמר מלמד שהיו ישראל מצוינים שם בדמותם בצלם בלבושם ושמותם ולשונם, ולא בושו ולא כלמו מפני המצרי המזוהם, והיהודי ניכר ברחוב כי הולך הוא. בלבו הי' לו גאון יחוסי. גאון הלאומי, גאון שפתו, הגם שהי' אבי עדי אוכד בשפל קול הטחנה כשעבודו הקשה, אמנם שמו עובד בהכרת ערכו בגבורה שבגבורה.

"עתה בשעה שאתה מתבונן על החיים החדשים כהויתה יש פליאות רבות שאתה מזדעזע בכל אבריק, יאוש נורא למראה עיניך.

"אני, ארחיב את גבולי הספור אשר למותר, המה אמנם לפרסם את המכוער אציג לפניך תמונה חדשה אשר ראיתי פה בארץ החדשה החפשית.

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקצה

"הן ראיתי שוחט דמתא בצורה משונה, כיצד. זקנו מגולח בשני צדדין, וסמוך לבשר אחד משישים בקצהו הניח פאה, שערות דקות שדופות קדים צומחות אחריהן בקצה שבולת הזקן.

"אחרי רואי, שוממתי כשעה חדא כי לא ראיתיו כהנה בארץ העברים לרוע, להפוך צורה לחומר, הגם הגם יעב שלא יוכר כי הוא משומרי משמרת הקודש.

"למרות רוחי חם לבי בקרבי אמרתי, הוי לך מלאכת הקודש, איך ירדת אל תהום רבה, אי' תפארתך מלפנים, איך נפלת שדוד ביד מלקוח השבי, איך נהפכת מגפן פורי' לגפן סורי'.

"הן מאז ניכר הי' השוחט כי משפע הקדושה יונק במלבושיו בתמונתו, בצורתו, בהדרת זקנו, מתנהג בחסידות בלי לחלל דעת המקובלים לפגום בזקן כחוט השערה הפוגם בבח"י נפשו העומד לתקן נפש הבע"ח בשחיטתו כראוי. עתה נחזה כיון שעברו השוחטים את הירדן ירדו ממדרגתם ושמשו השאור שבעיסה, ויתנצלו את עדיים מעליהם קראו עצרה, להרכיב הרכבה זרה, וקנסו על הזקן מיתה משונה, חרצו עליו עונש כרת משפט חמור שלשה עשרה כריתות, נגעו בו להמתיק הדינין. אמרתי אל השו"ב מה חטא הזקן לעונש כרת? ויען ויאמר, יען כי נשתנו סדרי החיים ונתחדש חיים חדשים, לכן גם נשתנו סדרי היהדות" (ספר דרך החיים – אודות מצב הדת בארה"ב בשנת ה'תרפ"ז – לר' חיים יהודא מעקלער, ס. פאול, מיניסוטע)⁸⁵.

85. תשו"ח לידידי הרי"י גראסבוים נ"י שמצא את הספר במדינת מיניסוטע ובטובו שלח לי העתק ממנו.

שם אות ד (עלי' לתורה)

עלי' לתורה למגלח זקנו במספרים – דברי רבינו יהודה החסיד

ועכשיו אנו רואים מפורש בדברי רבינו יהודה החסיד "מגולח זקנו אפילו במספרים. . . אסור לקרואתו לספר תורה", כנ"ל במילואים והשמטות לח"א בערכו, ע"ש בארוכה.

עוד בענין עלי' לתורה למגלח זקנו⁸⁶

יש להעיר מכ"מ הדנים להקל לקרות בעלי עבירה לס"ת [מעיקר הדין. משא"כ במקום השייך לגדור גדר מפני המתפרצים עי"ז, מסכימים כו"כ שיש להחמיר] – עי' כנה"ג סרפ"ב בהגה"ט; אלי' רבה סקל"ח; לדוד אמת (להחיד"א) ס"ה סק"נ; שו"ת לב חיים ח"ב סקע"ה; שו"ת רב פעלים ח"ב חאו"ח סי"א; שו"ת אבני חפץ סט"ז סק"א; שו"ת מלמד להועיל חיו"ד סע"ט; תשובת הגר"י אלחנן בשו"ת רבי עזריאל הילדעסהיימער חאו"ח ס"ה; שו"ת דבר יהושע ח"ב סי"ט; שו"ת בית דוד סק"ו סקט"ז; שו"ת אבן יקרה תליתאה ס"ט; שו"ת זכרון יהודה חאו"ח סמ"ה; שו"ת אהל משה ח"ב סס"ג; שו"ת דובב מישרים ח"א סכ"ג; שו"ת אז נדברו ח"ב סס"ט וח"ג סס"ז; שו"ת אג"מ או"ח ח"ב סע"ג וח"ג סכ"א וח"ד סצ"א (ח'); שו"ת צי"א ח"א ס"ט; שו"ת שבט הלוי ח"ז סי"ט; ס' זר התורה פ"ח סכ"ד; שו"ת יחוה דעת ח"ב סט"ז; מאמרו של הר' אברהם מרדכי הלוי הורביץ ב"נועם" ח"ט. וכבר ידועים (ורבים מביאים) דברי הרמב"ם באגרת השמד בסופה (עמ' קכ במהדורת קאפח): "אין ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא לקרבם ולזרזם לעשית המצות, וכבר פירשו רבותינו ז"ל, שהפושע אם פשע ברצונו כשיבא לבית הכנסת להתפלל מקבלים אותו ואין נוהגים בו מנהג בזיון, וסמכו על זה מדברי שלמה שאמר לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא

86. "מה שסיפר איש א' בליובאוויטש שהכיר את בן אדמו"ר הזקן ר' משה זצ"ל. סיפר שהי' מכיר איש א' מתלמידיו של הצדיק ר' זאב מזיטאמיר הנקרא בפי כל צבי הירשעלע, ושמע כמה פעמים מהצבי הנ"ל שפעם א' קרא אותו הצדיק ר' זאב ואמר לו, שמע נא וזכור כי ימים באים שאנשים יגלחו את פאת זקנם וכאשר יבואו ביום השבת לבית הכנסת יתנו להם עלי' לתורה גם שלישי ולמפטיר, וכה תספר. וזה יהי' העת האחרון" (זכרונות וסיפורים מהרה"ח ר' מנחם מענדל נובקוב ז"ל, קובץ היכל הבעש"ט יב – תשרי, תשס"ו – עמ' קמ).

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקצו

נפשו כי ירעב (משלי ו, ל), אל יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצות". וראה להחזו"א בס' אמונה ובטחון פ"ד סוס"י. ואכמ"ל עוד.

דעת מרן החפץ חיים (והגראי"ל שטיינמן) בדין עלי' לתורה למגלח זקנו

"בהזדמנות סיפרו למרן ראש הישיבה [הגראי"ל שטיינמן] מה שהובא בספר מאיר עיני ישראל, שהחפץ חיים זצוק"ל הי' דרכו לישיב ליד הבימה, כדי לשמוע את הבעל קורא, ופעם אחת העלו לתורה אחד שהי' מגלח זקנו, וכשראה את זה ברח והתרחק מהבימה, להראות שאין דעתו נוחה מזה שכיבדוהו לעלות לתורה, ומרן לא הבין מה מתפעלים מהמעשה, הרי זה פשיטא" (בשם הגראי"ל שטיינמן ע"י החברותא שלו, הרב משה יהודה שניידר, במכ"ע כיכר השבת, כ"ה שבט תשע"ו) [וראה פתיחת החיבור עמ' 18 ולעיל במילואים למכתבי הסכמה, המלצה וחוו"ד].

דעת ה"סבא קדישא" בנידון עלי' לתורה לאדם מגולח

בס' דרך צדיקים (ח"ב עמ' 122) כתוב שהגאון רש"א אלפנדרי (מח"ס שו"ת סבא קדישא) הקפיד לא להעלות אדם מגולח לספר תורה לדוכן, באומרו: "אני לא אעלה נשים".

שם אות ה: שונות**(הקפדות שונות נגד המסירים זקנם)**

[עמ' תקמ"ט ואילך]

בענין בעל תוקע שאין לו זקן

גם בנוגע לבעל תוקע, כתב הבאר היטב סי' תקפא סק"ז: "ועיין שו"ת באר עשק סימן קז שאין ראוי שיהי' התוקע רווק ושאין לו הדרת פנים זקן". ומ"ש השו"ת שואל ונשאל או"ח ח"א סי' יט שאינו בא לשלול רק מי שלא נתמלא זקנו מצד שניו אבל כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלא זקנו נתמלא זקנו קרינן ב', (ע"ד הדין בשו"ע או"ח סי' נג סעי' ו) - צע"ג, שהרי בנדר"ז דייק הבאר היטב וכתב "הדרת פנים זקן". ומי שאין לו זקן, מאיזה סיבה שתהי', אין לו הדרת פנים [כנ"ל ח"ב פ"ט בארוכה]. וכן יש להוכיח ע"פ הסברת ההקפדה שכתבו בנוגע לש"ץ וכהן [שם פ"ח אות א-ב], דמסתבר דה"ה לענין בעל תוקע. וק"ל. וראה השמטה שאח"ז.

שם: העירני ח"א מדברי המגן אברהם סי' נג סק"ט: "ולענין תענית משמע בסימן תקע"ט דבעינן זקן ממש, דלא כדמשמע בתוספתא דמגילה דבנתמלא זקנו סגי".

באם יש למגלח זקנו דין "רשע" לענין נאמנות וחזקת כשרות (המשך)

כן ס"ל גם למרן החפץ חיים בקונט' תפארת אדם פ"ג: "והנה ידוע שמי שעובר על ל"ת דאורייתא שיש בה מעשה פסול לעדות ולשבועה מן התורה משום שהוא רשע ונאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, וכמה יתמרמר לב האדם בזכרו שע"ז שמקיף פאת ראשו וזקנו פסלתו התורה לשום עדות ושבועה בעולם והוא בכלל כת רשעים וכמה יסתער נפש האדם בזכרו ששם רשע עליו. והלא אם יקראהו חבירו רשע אפילו בינו לב"ע שלא הגיע לו עי"ז שום בזיון אעפ"כ יורד עמו לחייו עבור זה וכ"ש בזה שגרם לעצמו שיקרא שמו רשע עבור זה וכמה כלימה וחרפה ישיגוהו לבסוף למעלה כשיתפרסם שמו זה הטוב לפני פמליא של מעלה לפני אלפים ורבי רבבות מחנות קדושות כמו שכתבו הסה"ק שכל עניניו של האדם נכרזין ונתפרסמין למעלה לפני

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתקצט

הכל וזהו כוונת חז"ל באבות ואל תהי רשע בפני עצמך (פי' שאל תעשה דבר שתדע בעצמך שיקרא עליך שם רשע עבור זה), "ע"ש בארוכה.

וראה עוד כיו"ב ב"אזהרות מהרצ"א" (להגה"ק בעל "בני יששכר" – פרעמישלא, תרס"ט) סי"ב: "כל המשחית פאת הראש או הזקן הוא מומר לדבר אחד מן התורה, ואינו נאמן על שום דבר מן התורה, ופסול לעדות ולשבועה, ויינו יין נסך, וגדול עונו מנשוא עד אשר יעשה תשובה כראוי".

עוד בענין חזקת כשרות של המספר זקנו

בענין גדר ה"חזקת כשרות" (לענין עדות וכו'), של המיקל בתספורת הזקן, וכן לענין רב המיקל בזה – ראה לעיל בסמוך ב"מילואים" לפרק זה אות ג (בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש).

אם יש חשש פסולי עדות במגלחים במכונות גילוח

העיר הגרב"צ ואזנר (במאמרו בקובץ אור ישראל, כג, עמ' 10 ואילך): "ודע עוד דלאור כל המבואר, צע"ג אם ראוי לצרף המגלחים במכונה לעדות, וכמבואר בשו"ע (חו"מ סי' ל"ד סכ"ד) דעבריינ פסול לעדות, ואין לדחות דלא הוי אלא שוגג, וכט"ז (יו"ד סי' צ"ח סק"ט) דכל טועה בדין נקרא שוגג, כל זה לא שייך בנידון דידן, דכאן אין זה טעות, אלא העלמת עין מדברי רוב הפוסקים האוסרים, שעפ"י כללי או"ה, הלכה כדבריהם, וכאמור, ולכל הפחות הי' להם לחוש, מטעם ספיקא דאורייתא. ואף שהגאון רעק"א (סי' צ"ו) נטה להכשיר עדות איש שגילח בתער, כיון שחשב הדבר להיתר, הנה מלבד שהגאון ז"ל לא נכנס לפירצה דחוקה זו שם, רק בנידון ידי' שהי' דיעבד, במעשה שהי' שעד מגולח ראה הקידושין, וחשש מלהתיר אחר מעשה אשת איש לעלמא בלא גט, משא"כ בנידון דידן, שאנו באים לסמוך על עדים אלו לכתחילה, מאן גבר להתיר זאת, ובפרט במקום שיש לו מתירים, שעדים אחרים כשרים בלא פקפוק לפניך. ועוד דעד כאן לא סמך הגאון רעק"א לדונם כשוגגים, אלא בזמנו, שספרי הטור והשו"ע, וכ"ש דברי שאר פוסקים, לא היו כ"כ בנמצא, וחלק גדול מהתנהגות הציבור, הי' רק עפ"י הרואה איש ברעהו, משא"כ בימינו שספרי הטוהשו"ע וכל הפוסקים שכיחים ומצויים לכל, לרבות דברי אחרוני האחרונים, וביותר פסקי החפץ חיים, והחזו"א, השגורים ומפורסמים בפי כל, ובפרט בין ציבור הלומדים, כל בר בי רב יודע

היטב, שהחפץ חיים, והחזו"א, ושאר גדולי הפוסקים אסרוהו, ועל אף כל זאת העולם יעלימו עיניהם מדבריהם, קשה להחשיבם כשוגג, ואומר מותר, אלא טועים הם בדבר משנה ביודעין, זיל קרי בי רב, וכמו שכתב הרמ"א (חו"מ ריש סי' כ"ה) וש"פ, שבזממה"ז כל הטועה אף בדברי הפוס' המפורסמים, חשיב טועה בדבר משנה, כ"ש בדבר ברור ומפורסם כזה, עיי"ש. ואין לסמוך על שאולי מצאו איזה מתיר בזה, כי מה מקום לדברי היחיד או אפי' יחידים, כנגד רבים, וגדולים האוסרים וכנ"ל, ועוד דכבר הביא הדרכי משה (אה"ע סי' י' ס"ק ד') בשם תשו' הרא"ש (כלל ל"ב סי' ג') דכל העושה נגד הוראת גדול שבעיר, אעפ"י שהתירו לו אחרים, קנסינן ל', עיי"ש, והעתיק הדעת (סי' שי"ח ס"א ד"ה ועיין) דבריהם, והדגיש שאפי' האחרים שהקילו לו הם ג"כ חכמים, מ"מ כיון שעושה נגד אזהרת הגדול, חשיב מזיד, עיי"ש, ומי לנו גדול מהחפץ חיים, והחזון איש, והקהלת יעקב, ושאר כל הפוסקים הנ"ל האוסרים בחד פסקא. ועיין עוד פתח"ת (יו"ד סי' צ"ט סק"ה) בשם הצמח צדק [הראשון], דכל ששואל ספיקו לסתם ת"ח, ולא לבעל הוראה מפורסם, לא נחשב כשוגג ואומר מותר, עיי"ש, וכ"ש כאן שהמשקל מכריע בקל כצד האוסרים, הן מצד ריבויים, והן מצד גדלותם, הלא המה גדולי עולם אדירי התורה, את אשר ישנו פה, ואת אשר איננו פה, וכמובא דברי מקצתם לעיל, וכן מפורסם שיטתם וידוע, לכל הרוצה לראות ולשמוע, קרוב לומר דכל המעלים עין מדבריהם, חשיב מזיד.

"על כן מן הדין ראוי ונכון להחמיר, שלא להשתמש באלו המגלחין במכונה לעדות, ובפרט לעדות גיטין וקידושין החמורים, ולמגלח עצמו אשר קצת יראת שמים בלבבו יאמר, די לך שאתה סומך להקל בזה לצרכך, אבל האיך תעמיד עצמך לעדות, בו בזמן שלדעת כל האריות שבחבורא, ה"ה הפוסקים הגדולים הנ"ל, האוסרים המכונה בהחלט, חשוב אתה עבריין גמור, ואחרי שחז"ל אמרו (ב"מ ה':) חזקה אין אדם חוטא ולא לו, מה לך להכניס עצמך במה שנוגע לאחרים, ובפרט בעדות חמורה כנ"ל, ועל קלות מאלו כבר כתב הפמ"ג (או"ח א"א סי' ל"ב ס"ק ה') אחריות דאחריני למה לנו, כ"ש בחמורות כנידון דידן.

"איברא דהאמת הוא שלאור חומר האיסור, וריבוי הלאוין הכרוך בזה, מן הראוי ה' להרעיש עולמות, ולגזור על הנכשלים, שלא להעמידם כש"ץ, ולא לצרפם למניין, ולקרה"ת, וכיו"ב, ולפרוש מהם, עד שיתקנו הדבר,

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתא

וכראוי לכל עברייני המזלזל באיסורי תורה, אלא שכבר הוכיח הח"ס (או"ח סי' ס"ו) וכתב דאין ראוי לבטל שום מנהג בכח, אפי' יש בו קצת איסור, מפני המחלוקת, [איברא מדכתב הח"ס "קצת" איסור, אולי מודה באיסור דאו' ולאויין, כנידון דידן, שצריך להרעיש, אולם מאן גבר בדורינו להעמיד דת על תילה, וצ"ע] וסיים שם, אלא שהחכמים ויראי ה' יפרשו מהם וכו', וממילא יראו שאין דעת חכמים נוחה מהם, וכל מי שיראת ה' בלבו יסתלק מן האיסור, וה"נ כן, ע"כ, והעיקר שהכל תלוי בהוראות הרבנים והראשי הישיבה, כמאז"ל ואשימם בראשיכם, וכנ"ל" (עכ"ד הגר"צ ואזנר שם).

שוב העירני ח"א גם משו"ת אבני נזר (אהע"ז סקל"ז או"ז) "אך מש"כ שאחד מהעדים מגולח זקן בתער [א.ה. וכנ"ל יש למכונות גילוח דין "תער"], וכבודו דחה זה והביא מתשובת רעק"א סצ"ו דאין לפסול משום זה דנעשה כהיתר בעוה"ר, ודומה לקושר ומתיר בשבת, לא כן עמדי, ורעק"א לא דיבר רק על מדינה שדר בה הוא דייטשלאנד, לא כן במדינתנו, ומי שמגלח זקנו בתער הכל יודעים כי פושע ישראל הוא". ויל"ע מהו גדר ידיעת עמא דבר לענין דין מכונות גילוח (ע"י פירסום דעת רבותינו האוסרים, בספרים, במכ"ע וכיו"ב).

עוד בענין נאמנות מגלחי זקנם במכונות גילוח לענין כשרות בזה"ז

יש להעיר משו"ת באר משה ח"ה סו"ס קלב: "והיטב חרה לי על אנשים יראים ושלמים שעומדים בתור משגיח במסעדה או מטבחיא וכיוצ"ב העומדים תחת השגחת . . והם בעצמם ח"ו לא יאכלו ממאכלם אפילו כל שהוא כי לפי דעתם לנו אין לנו אלא מה שנמצא תחת השגחת רבנים שביתם כבית ישראל הנאמן לה' ולתורתו . . והם רבנים עם פאות הראש וזקן כצורת רבנים מדור הישן ולא מדור החדש. שהרבה הרבה בנ"א נכשלים על ידם להנות ממאכלם אך ורק על ידיהם, כיון שבנ"א שבאים בהמסעדה או מטבחיא ורואים שם איש עם זקן ופאות ובגד ארוך חושבים בודאי הכל בסדר וקונים ואוכלים שם ואלמלי משגיח מגולח בלא זקן ופאות הראש וכיוצ"ב הי' שם לא היו אוכלים ושותים וקונים שם, נמצא הם הם מכשילים הרבים וחוטאים ומחטיאים את הרבים, וחטא רבים רובצת על שכמם, ועתידין ליתן את הדין, ולא יהא חלקי עמהם".

לתת סמיכות חכמים או ללמד אומנות השו"ב וכו' לתלמידי ישיבות המקילים בתספורת הזקן

"כשנפתשט תספורת הזקן בין תלמידי הישיבות אחז הגאון רבי אליעזר גורדון אב"ד טלז באמצעים היותר חזקים וגם הרעיש את גאוני הזמן ובתוכם רבי חיים הלוי סולובייצ'יק אב"ד בריסק ואת רבי חיים עוזר גרודזינסקי אב"ד ווילנא להטיל איסור על הרבנים לתת להם סמיכות חכמים, ועל השו"ב"ם מללמדם אומנות הזביחה, ועל קהלות הקדש שלא לתת להם שום משרה של קדש", וכמובא לעיל בסמוך ב"מילואים" לפי"ח אות ג, ע"ש.

אם לקבל תלמיד המסיר או מספר בזקנו בישיבה

כתב הגאון בעל "ערוגת הבשם" בצוואתו "הכנה דרבה" אות כ"א (בה) פרטים נכבדים וזהירות שונות על התנהגותם של הבחורים דישיבתו):

"צריך לפקח בעין פקחא שיהיו התלמידים הגונים .. לא יהיו ח"ו מקצועי פאה ומגולחי זקן".

במכתב הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש מח' שבט תרפ"ב ע"ד יסוד ישיבת תו"ת באנגלי" (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ" ח"א ע' רי):

"בחור שח"ו נגע בזקנו באיזה אופן שיהי' אל ידרוך על מפתן הבית ח"ו".

ועד"ז במכתבו מיום ב' מרחשון תרצ"א ע"ד תנאים ליסוד "קבוץ של תורה, למצוינים בתורה ויראת שמים" (נדפס בס' ה"ל ח"ב עמ' רנט):

"הנהגת התלמידים שי': א. מיום שנמנים לתלמידי הקיבוץ לא יגעו בפאת זקנם כלל ..".

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתרא

ועד"ז בס' "אגרות קודש" (ליובאוויטש) ח"ז עמ' רנא-רנב (במכ' יט אייר ה'תשי"ג):
"במענה על מכתבו מיום י"א אייר, בו כותב שרוצה ללמוד בישיבת חב"ד
באה"ק ת"ו (אינו מפרש במכתבו אם כוונתו לישיבת תומכי תמימים בלוד, או
לישיבת תורת אמת בירושלים ת"ו), אלא שמעכב בידו מה שנאמר לו, שאחד
מתנאי הישיבה הוא שלא לגלח את הזקן, וכיון שדעתו לחזור למדינת . . .
ובכלל לא הורגל בגידול זקן, הנה מבקש להקל מעליו, היינו לבטל את התנאי
הזה כיון שקשה בשבילו וכמעט לא אפשר.

"הנה לפלא בעיני שאלתו זו, כי בטח ידוע לו חומר הענין דחילול
השם ופריצת גדר, אף אפילו אם הענין מצד עצמו אינו חמור כל כך, ויציר
בעצמו המצב, שיכנס בישיבה שכולם מגודלי זקן והוא יהי' היחידי הפורץ
גדר בלי זקן, ועוד יותר על זה, שהמדובר הוא בישיבה שענינה גם לימוד
פנימיות התורה והדרכה באהבת ה' ויראתו, אשר לכל לראש תלויים הם כמ"ש
בהתחלת טור אורח חיים והובא ג"כ ברמ"א שם, שאל יבוש מפני המלעיגים.

"ומבלי להעתיק כאן מ"ש בפנימיות התורה ובזהר הקדוש ובכמה ספרים
אשר שערות הזקן הוא ענין די"ג תקוני דיקנא ואיך שהם ממשיכים הצלחה
בלימוד התורה ובקיום המצות, הנה הכל מודים שהזקן הוא חלק מצלם
אלקים, ונטילת הזקן, אפילו לדעת אלו המתירים אם זהו באופנים מסויימים,
הרי עכ"פ אין עליו צלם אלקים. ונמצא אברך אשר זכה שההשגחה העליונה
הביאה אותו לארץ אשר עיני ה"א בה מראשית השנה עד אחרית שנה, וברצותו
להוסיף על לימוד הנגלה דתורה ג"כ פנימיות התורה שענין התורה בכלל היא
חכמתו ורצונו של הקב"ה ופנימיות התורה הם רזי תורה, שבימים מקדם לא
נתגלו אלא ליחידי סגולה, אלא שמפני טעמים שונים, הנה בדורותינו אלה
נתגלו ונתפרסמו לכמה וכמה מבני ישראל, אבל בכל זה צריך שלא לשכח על
האמת, שזהו פנימיות רצונו וחכמתו ית' ובמה נחשב נגד זה אלו המלעיגים
על האברכים ההולכים מגודלי זקן מפני שרוצים להדר במצות ולהיות צלם
אלקים על פניהם. ועוד יותר שחלק גדול מהם נחשבים לתלמידיו של כ"ק
אדמו"ר הצמח צדק, הפוסק אשר זה לאו מן התורה (וכמבואר בהשו"ת שלו
חלק יו"ד סי' צ"ג בארוכה), ולמותר להאריך בהחומר ע"פ גמרא לעשות
באתרי' דרב היפך פסק הדין של רב, והשי"ת יצליחו ללכת בדרך הישרה,
ובמסילה העולה בית א-ל ושישיג את זה בלי נסיונות יתירים".

עוד בענין אם לקבל תלמיד בלא זקן בישיבה

"ומה שכותב בנדון אלו שהולכים בלא זקן, רק שמבטיחים שכאשר יהיו בהישיבה דווארשא אזי יגדלו זקנם, הנה הוא א"א לבא להישיבה דווארשא בלא זקן, כי שם עלולים להתקבל רק אלו שבהנהגתם החיצוני ג"כ מתנהגים כראוי" (אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ז עמ' מט - ממכתב י"ג כסלו תרצ"ב. [ומ"ש "הישיבה דווארשא" - הכוונה לישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש בעיר ווארשא]).

עוד באם נכון לקבל בישיבה תלמיד המגלח זקנו

ראה לעיל במילואים לפרק זה אות א בדרשת הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר, דכו"ע מודים דה"ברו" צריך להיות טוב, דהיינו שמבחוץ יהי' עליו צלם אלקים, וכל רואיו יכירו עליו כי הוא מהיראים, ובלא"ה אין להכניסו לבית המדרש, ע"ש.

לימוד עם אנשים פרטיים המספרים בזקנם

"... טוב מאד שלומד עמהם, ובנדון מה ששואל בזה שנוגעים בזקנם אין זה נוגע אל הלימוד, בודאי שצריכים לדבר מזה, והדבור עם המקבל בכלל צ"ל בנחת רוח, ודברים היוצאים מן הלב שיהיו נכנסים בלב הוא כשאינם ברעש, והשי"ת יעזר לו, אבל אל הלימוד, אינו נוגע וצריך ללמוד עמהם" (ס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע" ח"ב עמ' שי).

[מאידך, ראה לעיל שם עמ' תקמט מהנהגת ה"סבא קדישא". וכן העיד בשו"ת פאת שדך סק"א: "ועל החכם ר' שלמה אליעזר אליפנדרי ז"ל אומרים שלא רצה לדבר עם בחורי ישיבת חברון בדברי תורה. ואמר הראיני את מראיך - ואח"כ השמיעני את קולך"]

תמיכה מכולל רמבע"נ באה"ק ת"ו להמספר בזקנו

במכתב הגה"ק האדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש מכ"א מנ"א תרס"ב (נדפס בס' "אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע" ח"א עמ' רפד):

"... גם כאשר שמעתי שיש בין כוללינו צעירים המשחיתים זקנם ר"ל, גם עליהם (ר"ל על הנוגעים בזקנם בהשחתה כל שהוא, וכ"ש במספריים שלא כעין תער) תחול תוקף הגזירה הזאת לבלי ליתן להם (להעובר לבדו)

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתרג

מן הכולל. ואוי לנו אשר אנשים כאלה נמצאים בעוה"ר בין הנהנים מקופת כוללינו. ואשר הגיע לחלקינו ללכלך את ידינו להתעסק בהם. ובטוחים אנחנו בכם אשר תקיימו את דברינו הנ"ל בכל תוקף ועוז. . .".

עובד בעשיית תפלין שהסיר זקנו

" . . מובנת הפליאה לכתבה, שהבחור הוא בן ישיבה אבל בלי זקן ועובד בעשיית תפלין.

"והרי ידוע עד כמה הפליגו חכמינו ז"ל ובפרט בזהר הק' – בענין גידול הזקן, ובפרט שהמדובר בבן ישיבה ועוסק בעשיית תפלין, ז.א. מלאכת הקדש מקודש ביותר, וכלשון חכמינו ז"ל, הוקשה כל התורה כולה לתפלין, ועשרים ואחד פעמים נזכר בהם שם הקדוש, שם הנכבד, וכל הלובשים תפלין במשך הזמן, תלויים בהיראת שמים של זה העוסק ועובד בעשיית התפלין.

"ויהי רצון שעכ"פ מכאן ולהבא – יגדל זקנו האברך הנ"ל, וע"פ המבואר בזהר הק', תתגדל עי"ז גם ברכת השי"ת בהמצטרך" (לקו"ש חכ"ב עמ' 314).

* * *

שו"מ עד"ז בס' תולדותיו של הגה"צ הר"י אבוחצירא, ס' "בבא סאלי – רבינו הקדוש" (עמ' 296 ; 299):

"רבינו הק' ביקש מסופר סת"ם שהי' נאמן עליו להכין עבורו תפלין של רש"י ושל ר"ת וביקשו להזדרז בעשייתן כי הם נחוצים לו בדחיפות וכל יום שיתאחר יהא שרוי בצער.

"ימים נקפו והסופר עדיין לא בא למסור את התפלין שהוזמנו אצלו. רבינו שלח לקרוא לו. כשבא מיהר להתנצל על האיחור, והסביר כי למעשה הוא את עבודתו כבר סיים, אלא שעתה ממתין הוא לעושה הבתים שקיבל על עצמו את עשיית הבתים ועדיין הוא מתעכב. אולם, הוסיף הסופר להסביר לרבינו, כדאית היא ההמתנה. אמנם אפשר הי' למצוא עושה בתים אחר, שהי' כבר מסיים לעשותם, אלא שאני ביקשתי להזמין את הבתים מבעל מלאכה מהדר ויודע מלאכתו, והעיקר: הוא ירא שמים בתכלית.

"שמע זאת רבינו ונחה דעתו. 'אמור נא לי', הקשה רבינו, 'האם הוא בעל זקן?'

"לא !, השיב הסופר, אולם אל לו לרבינו לחוש בשל כך.

"רבינו שמע את תשובתו והחל צועק על הסופר: 'איך אתה אומר שהוא ירא שמים בתכלית ואין לו זקן. היאך ייתכן שאדם ירא ה' יגלח זקנו . . .".

סופר סת"ם שמסיר את זקנו בסם

- שיטת הגרי"ש אלישיב -

כתב הג"ר יצחק זילברשטיין, חתנו של הגרי"ש אלישיב, בספרו "חשוקי חמד" ע"מ גיטין (אייר, תשס"ח) עמ' שלה (שייך לגיטין נד, ב):

"ושמעתי מהרב שאול קרביץ שליט"א ששאלו את מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א איזה תפילין להעדיף, האם הפרשיות של סופר העטור זקן, או של סופר אחר שהכתב שלו גם הוא יפה כהראשון, אלא שמסיר זקנו בסם, והתפילין של בעל הזקן יקרים במאה דולר, האם לבזבז מאה דולר בשביל סופר המגדל זקן? והשיב יש לבזבז עוד מאה דולר ולקנות את הפרשיות של אותו סופר המגדל זקן. ובבבא בתרא (דף נח) מבואר שהוא אמגושא דהוה חטיט שכבי, כי מטא למערתא דרב טובי בר מתנה תפשיה בדיקניה, אתא אביי, אמר ליה במטותא מינך, שבקיה. וביאר הבן יהוידע (שם) שלכן תפסו בזקנו, משום שההבדל בין קטן שאין בו דעת לגדול הוא בזקן, והדיקנא קדישא בא להראות על דעת, ולכן תפסו רב טובי בזקן, כדי לומר להווא אמגושא שאין לו שכל, ולמה לו הזקן.

"ויעוין בשם הגדולים (מערכת גדולים אות י) שכתב ז"ל: מהר"ח יוסף ויטאל אבי הרב מהר"ח כתב התפילין בקדושה ובטהרה בכונה וטבילה. וכבר השבח השביח הרמ"ע ז"ל בתשובותיו (סימן לח) את מהר"י הנזכר ובספר חזיונות כתוב כי מרן מהר"י קארו ז"ל אמר למהר"ח בשם המגיד כי חצי העולם מתקיים בזכות מר אבא ע"י התפילין הכשרים שכותב, עכ"ל שם הגדולים".

אם יש יתרון במלמד תשב"ר בזקן מגודל

בספר תולדות מרן החזון איש "מעשה איש" ח"ד עמ' קנג: "הי' פעם אחת נדון על שני מלמדים, האחד הי' בעל זקן, והשני ללא חתימת זקן, ואמו

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתרה

של אחד הילדים עמדה בתוקף שיביאו את המלמד בעל הזקן, וכשהובא הנידון לפני רבינו, הצדיק את האמא ! (המהריא"ל)".

שם: "גם המנהלים היראים ישגחו על המורים שלא יהיו משחיתים זקנם כמנהג הנוצרים, וכאן הבן שואל מה נשתנה המורה לעשות נגד התורה.

"ואם ישיב כי מגלח בסם המותר ערבא ערבא צריך במה יודע איפה האמת עמו אם לא לתלות מודעה רבה על זקנו, אז פטרתן לומר מה נשתנה" (ספר דרך החיים, לר' חיים יהודא מעקלער - ס. פאול, מיניסטוע ה'תרפ"ז, עמ' 51).

וע"ע עד"ז לעיל במילואים לח"ב פ"ה אות א.

שם: "בראדזין הי' משכיל אחד, לא יוצלח גדול. מכל עסקיו לא הי' לו לפרנס את בני ביתו. החליט לנסוע לברלין ושם לנסות את מזלו. אבל גם שם לא הצליח, ולאחר זמן חזר משם לראדזין, אלא שהשתנה בחיצוניותו, לבוש הי' מלבושים מודרניים ובלא זקן ופיאות. בא לו אצל אדמו"ר מראדזין, רבי גרשון הניך, להימלך בו אם יעסוק במלמדות, השיב לו הרבי: אל תעסוק במלמדות, כי תהי' 'מלמד הפוך'. והסביר רבי גרשון הניך את דבריו: על יוסף אומרים חז"ל (בבא מציעא לט, ב) 'מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן', ואתה להיפך - יצאת עם חתימת זקן ובאת בלי חתימת זקן, אם כן, אתה 'מלמד הפוך'" (עיטורי תורה, הו"ד בס' צהר לתיבה פ' מקץ).

מגלח זקנו לא ימצא במושב דתי

"בענין מר . . שי', בודאי הצדק אתכם שאינכם רוצים אשר . . באם הוא מגלח זקנו ימצא בכפר חב"ד וצריכים אתם להוכיח אותו על החוצפא שלו להמצא בפנים כאלו בסביבה כזו ותדרשו מאתו לעזוב תיכף את הכפר . . .". (אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ ח"י עמ' רחצ).

מתקנות הגה"ק בעל "דרכי תשובה" ועוד לדקדק
שהמתפללים בביהמ"ד יהיו מגודלים זקנם ושלא יגלחו
זקנם כלל אפילו במספרים

ראה עד"ז בתקנות מתפללי נוסח ספרד בקלויז דק"ק קליינווארדיין (העתק מהתקנות נדפס בסוף ספר שו"ת שמע ישראל), שהתאספו ביום א' מקץ

כ"ד לחודש כסלו בשנת תרס"ד, לחזק את קביצתם בתקנות קבועות המסורות בידן וכתבו בראש וראשונה בסעיף א' וג' בזה"ל: "כל אחד מחבורתנו מחויב להנהיג א"ע ובני ביתו . . . ותקנו, שלא למכור ושלא להשכיר מקום לישיבה 'זיטץ' בקלויז בין יחיד בין ציבור, למי שהוא מחלל שבת ח"ו אפילו באיסור דרבנן, או מגלח זקנו אפי' במספריים כעין תער או בסם וכדומה", וחתמו ע"ז מתפללי הקלויז וגם הסכימו על דבריהם הרה"ק רבי משה האלבערשטאם אבדק"ק שינאווא ואח"כ בק"ק צאנץ, והרה"ק מוהר"ר חיים צבי טייטלבוים אבדק"ק סיגעט, והרה"ק מוהר"ר משה גרינוואלד אבדק"ק חוסט והרה"ג מוהר"ר צבי הירש שפירא אבדק"ק מונקטש (הבעל "דרכי תשובה").

אם לקבל מגלח זקנו בחברה קדישא

כתב בס' הנהגת האדם (מבעל בני יששכר אות ו), שהותנו ביניהם בעת שנתייסד החבריא קדישא תמכין דאורייתא בעיר מונקטש בשנת תקע"ה אחר הסתלקות החוזה מלובלין זי"ע והרה"ק מרימינוב, וז"ל שם: "להיות הדבר הזה שכיח מאד בעוה"ר במדינה זו רבים מקילים לעצמם להשחית פאת ראשם וזקנם, ובעוה"ר נעשה בכמה מקומות כהיתר, הנה חקוק הדבר בעט ברזל ועופרת להיות למשמרת כי [מי] שנוהג בזה לא יבוא בקהל אל תוך החבורה הלזו, אם היות שאין כח בידינו למחות אל הכלל כולו במדינה הלזו עד שיבוא בעל הכרת כו'".

גבאים בבית הכנסת (צ"ל גידול הזקן)

" . . . אפילו באם הי' זה בית הכנסת סתם; על אחת כמה וכמה שנתיסד על ידי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק ונקרא על שמו וכו', זאת אומרת שתורת הצמח צדק הנגלית, כולל פס"ד שלו ע"ד גידול הזקן בנוגע לגבאים וכיו"ב, והפנימית גם יחד צריכה להיות ניכרת בכל עניני בית הכנסת ובית המדרש זה, ולכל לראש במנהגי ביהכ"נ, השיעורים הנלמדים שם וכולי, וד"ל. וק"ל (אגרות קודש - ליובאוויטש - חכ"ו עמ' ט).

הכרת זקן מגודל אצל מדריכים במחנה קיץ [וכיו"ב]

"בקשר עם הקייטנא קבלתי הערות מאיזה אנשים, אשר הצלחת השפעת הקייטנא היתה גדולה עוד יותר באם היו כל המדריכים מתאימים גם

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתרו

בחיצוניותם לאותם הענינים שרצו להחדיר בהילדים, ותיכף הוסיפו שמוכן שבהנוגע לתורה ומצות ע"פ שו"ע ה' הכל בסדר אבל ענין הזקן חסר אצל כמה מהמדריכים, ורואים במוחש שזקנו מגודל של מי שהוא עושה רושם על אלו שבא עמהם במגע ובפרט על ילדים בגיל רך לפי ערך, שהרי זוהי דוגמא חי' מהלכת מכל אותן הדמויות של גדולי ישראל כפי שהם מצוירים בדמיון הילדים ואפילו המבוגרים, וכידוע מענה שענו לאחד מגדולי העולמות'שע שהוכיח לפ"ד בכמה ראיות היפך פס"ד [הצמח צדק] בשו"ת שלו חלק יו"ד סי' צ"ג, שלאחר כל הפלפולים שאלו איש מבין השומעים, איך לדעתו היתה צורתו של משה רבנו מקבל התורה, באם ה' מגודל זקן, ומבלי חשוב הרבה ענה הגדול הנ"ל שבודאי ופשיטא שהי' זקנו מגודל, אף שבפירוש הוזכר רק לאהרן הכהן, ושאל לפי תומו השואל הנ"ל, שאם ברור ההיתר כ"כ למה מאידך גיסא פשוט בעיניו לא זו בלבד אלא גם בעיני או"ה שמשה רבינו ה' זקנו מגודל, והבכך ק"ל. ידוע מאמר חז"ל אין צועקין על העבר, אבל בענין זה כוונתי בהנוגע לעתיד עוד יותר מאשר בעבר, ויהי רצון שיקבל דברי האמורים כפי כוונתי שמטרתם לטובתו ולטובת ב"ג שתליט"א בגשם וברוח גם יחד" (אג"ק – ליובאוויטש – חלק מילואים ממכתב י"ג מנ"א תשי"ח).

* * *

גידול הזקן למוהל

כתוב באגרות קודש – ליובאוויטש חלק מילואים (ממכתב שלהי מנ"א, תשכ"ב) [הבא לקמן נכתב על גליונות מכתביו של אחד ממזכיריו, בו כותב ע"ד בחירת אחיו (שאותה תקופה עדיין לא גידל זקנו) – כמוהל לבנו].

יראהו⁸⁷: (נזיר כג, סע"ב) דע"י הקדמת לילה אחד – זכתה לארבע דורות מלכות.

ב) אגה"ק לאדה"ז סכ"א: ידוע לכל גודל מעלת הזריזות כו' הנאמר ונשנה בדרז"ל כו' עיי"ש.

ג) משם מוכח דדוקא זריזות מראה על שמחה וחפץ למלאות רצון קונו ולעשות נח"ר ליוצרו.

87. יראהו: לאחיו – והוא במענה על מ"ש במכתבו הא', אשר אחיו מסכים לגדל זקנו, אבל לא מיד אלא במשך הזמן.

(ד) מסילת ישרים פ"ו ואילך.

* * *

[1]⁸⁸ ת"ח ות"ח על הבשו"ט. כן יבש"ט תכה"י.

[2] [להיות המוהל] ג"ז מצוה רבה היא.

השייכות: גדולה מילה שנכתו עלי' יג' בריתות – יגמה"ר (תו"א ס"פ לך), שהם יג' ת"ד (הצ"צ עה"פ והוא רחום – מילואים לתהלים).

* * *

דעת מרן החזון איש אודות השיטה ללכת בלי זקן כדי לקרב בני אדם אל התורה

"את השיטה ללכת בלי זקן ובמעיל קצר כדי לקרב בני אדם אל התורה – ראה כהפרזה" (רשימת המשגיח הגה"צ רבי דב יפה, נדפסה בס' מעשה איש – תולדות החזו"א – ח"ג עמ' כז).

זימון למי שאין לו זקן (הנהגת הגר"ח קניבסקי)

"בסיום הסעודה [של ש"ק] מכבד הרב [מרן הגר"ח קניבסקי] את אחד הכהנים בזימון, ובלבד שיש לו זקן. אם יש רק כהנים מגולחי זקן, הוא מעדיף לתת את הזימון לתלמיד חכם [עם זקן מגודל] שמשותף בסעודה" (מוסף "מסובין" של מכ"ע "משפחה" לחגה"פ תשע"ד, עמ' 27).

88. ת"ח ות"ח.. [2] ג"ז מצוה כו': במכתבו הב' (לאחר שהראה לאחיו את המענה הא' דלעיל): היום בוקר טלפן אלי אחי ש' וגם זוגתו תחי' להביע את ברכתם למזל טוב על הבן, ואמר שכהוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א החליט כבר להתחיל בגידול זקן מיד. לפי זה יהי' הוא המוהל אצל בנו ש' ביום א' הבע"ל. אף שענין הגדלת זקן אצלו הי' קשור בענין הברית מילה שלנו, אמר אחי ש' שעושה זה כי זה הוראת כ"ק אדמו"ר שליט"א, היינו שאף אם מפני סיבה לא הי' יכול להיות המוהל, הי' רצונו לקיים ההוראה. על כללות הבשו"ט שבמכתבו – כתב רבנו (כבפנים [1]). על מ"ש בשם אחיו, אשר "אף אם מפני סיבה לא הי' יכול להיות המוהל, הי' רצונו לקיים ההוראה" – הקיף רבינו את התיבות "להיות המוהל", וכתב (בפנים [2]). גדולה מילה שנכתו עלי' יג' בריתות: גדרים ספ"ג. ת"ד: = תיקוני דיקנא.

הצ"צ עה"פ והוא רחום – מילואים להתלים: יהל אור לתהלים עה"פ (צח, לח) ע' תרכו ואילך.

מילואים והשמטות (פי"ח: העברת הזקן אצל ש"ץ, כהן, שו"ב) תתרט

"סיפר רבינו [הגר"ח קניבסקי], שאכלו אצלו בליל שבת קודש קבוצה של תושבי חו"ל והיו מגולחי זקן, ואמר רבינו, אני זמנתי בברכת המזון, כי אמרתי שהם כולם ספק קטנים כיון שאין להם זקן".

(ס' מנחת תורה - תורה [ליקוטי דברים] ששמענו מרבינו הגר"ח קניבסקי, מאת הרב גדלי' הוניגסברג, אה"ק אלול, תשע"ג [עמ' ערב])

מילואים והשמטות

ח"ב: פרקי נימוק וסיכום

פי"ט: "הדרת פנים – זקן"

עוד בתוכן הפרק – ראה בארוכה לעיל ב"מילואים והשמטות לח"א: "לקוטי דעות", ערך "הנצי"ב מוואלאזין", ולעיל ב"מילואים" לח"א ערך "בעל בן איש חי"; "מילואים" לח"ב פ"ה ופ"ו בדברי הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש; מילואים לח"ב פי"ב – בענין קדושת שערות הזקן וכו'.⁸⁹

* * *

89. עוד העיר בענין מקור מחז"ל "הדרת פנים זקן" הגאון רבי יעקב חיים סופר בפתיחת קונט' "הדרת פנים" בספרו "כנסת יעקב" ואלה דבריו שם:

"וראיתי לנכון לכתוב כאן הערה קטנה בענין זה.

"בבא מציעא (פ"ד א'): "אמר רבי יוחנן אנא אישתיירי משפירי ירושלים וכו', איני והאמר מר שופריה דרב כהנא מעין שופריה דרבי אבהו, שופריה דרבי אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו, שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון ואילו רבי יוחנן לא קא חשיב ליה. שאני רבי יוחנן דהדרת פנים לא הויא ליה", ופירש רש"י ז"ל: "הדרת פנים זקן". ובודאי מקור דברי רש"י ז"ל שהדרת פנים היינו זקן הוא בתלמוד ערוך במסכת שבת (קנ"ב א'): "הדרת פנים זקן" עיין שם.

"ויש לי להעיר שמצאתי במדרש הגדול ספר בראשית (פרק מ"ח פסוק ט"ז דף תתכ"ז) ששם העתיק דברי התלמוד דבבא מציעא כך: "רבי יוחנן צורת פנים לא הויה ליה, הדרת פנים היא דהויה ליה", וגירסה זו חדשה היא ולא מצאנו לה חבר עיין דקדוקי סופרים בבא מציעא שם, ובהכי איתנח לן מה דכולם תמהים היתכן שרבי יוחנן לא היה לו דיקנא קדישא. איברא דהדברים עמומים ואינם מובנים דמהו צורת פנים דלא הויה ליה, ואפשר ואולי יש קשר בין דבר זה לבין עובדא דרבי יוחנן ורב כהנא בבבא קמא (ק"ז א') שהיו גבות עיניו של רבי יוחנן גדולות ע"ש וצ"ע. ולכאורה יש לגרוס איפכא בדברי המדרש הגדול שם דרבי יוחנן צורת פנים הויה ליה והדרת פנים היא דלא הויה ליה, וזה כנוסח תלמודין, והוא מוכרח שהרי מיד בסמוך שם במדרש הגדול מובא דריש לקיש חזא לרבי יוחנן דקא שחי בירדנא סבר איתתא היא קפץ אבתריה לירדנא ע"ש, וגירסה זו יש לה הרבה חברים עיין בדקדוקי סופרים שם, ואי נמא דרבי יוחנן הויה ליה הדרת פנים זקן כגריסת מדרש הגדול דלעיל, והיינו זקן, אינו מובן איך נדמה רבי יוחנן לריש לקיש כאיתתא, והלא זקנו מוכיח עליו, וכל הענין צריך עוד עיון וליבון. והנה זכרנוי שראיתי מי שכתב לפרש אומרים בברכות (ה' ב') שרבי אלעזר בכה בראותו את יופיו של רבי יוחנן ואמר לו על האי שופרא דבלי בעפרא אני בוכה ואמר לו רבי יוחנן על דא ודאי קא בכית ובכו תרוויהו עיין שם, דהיינו משום שרבי יוחנן היה האחרון שנשתייר משפירי ירושלים וכנ"ל ועל דא בודאי יש לבכות וכעת איני זוכר מי כתב כן, ומכל מקום יש סיוע רב לזה ששם במדרש הגדול הביא תוך כדי העתקת דברי התלמוד דבבא מציעא שם לההיא דברכות ושמעת מינה דקשורים הם זה לזה ודוק".

מילואים והשמטות (פי"ט: "הדרת פנים – זקן") תתריא

ביאור המושג "הדרת פנים זקן" בפנימיות הענינים – ראה גם ס' "שערי אורה" (להגה"ק האדמו"ר האמצעי מליובאוויטש) ד"ה בכ"ה בכסלו סקכ"ח (עמ' יב ואילך).

* * *

ע"פ המבואר בפנים בענין קדושת הזקן יש שביאר דהמסיר זקנו אף בלא תער עובר במ"ע ד"והלכת בדרכיו", וכנ"ל ב"מילואים" לח"א ערך "פסוקי תנ"ך" (ע' תרעד), ע"ש.

הזקן – "צורת ישראל", "צלם אלקים", "דמות ישראל" ו"תואר ישראל" וגילוח הזקן ה"ה "בושה" ונחשב יוצא מעדת ישראל

כן מבואר גם ע"י הגאון רבי שלמה קלוגר בדרשותיו (שי"ל לאחרונה מכת"י – ירות"ו, תשס"ב) בס' "קהלת יעקב" לעשי"ת (דרוש כג ודרוש כו) ונעתקו מדבריו לעיל במילואים לח"ב פי"ז ולקמן במילואים ל"בסיומא דספרא", ע"ש שזהו פי' הכתוב (ירמ' לא, יד) "רחל מבכה על בני". . כי איננו – כי אינה מכרת אותנו כלל, כאילו לא היינו בני' כלל, כי אין להם דמות ישראל.

"לא יהי' לך אלהים אחרים על פני" – היינו שלא יפגום את הצלם אלקים בידיו בגלחו את זקנו –

"לא יהי' אלהים אחרים על פני, אם האדם זוכה שמקדש ומטהר את עצמו בקדושת אבותיו והולך בדרך הטוב והישר והרצוי' לפני ה' זוכה לצלם אלקים, וכמאמר הכתוב (דברים כ"ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, וחלילה אם האדם חוטא הוא פוגם בצלם אלקים, וזה שאמרו חז"ל היום אמרתי לכם אנכי ד' אלקיך וקבלתם היום התורה ויש לכם צלם אלקים תראו לשמור לבל יוצרך ליטול אותו מכם, וזהו פנים בפנים דיבר ד' עמכם (דברים ה') שזכו לפני אלקים להצלם אלקים, וכמו שידענו מהבעש"ט הקדוש ומהצדיקים הק' כי בפרצופי אנשים הכירו מצבם בעניני רוחניות, ואם חוטא ח"ו הוא פוגם בצלם אלקים ושורה עליו הסט"א, וזהו לא יהי' לך אלהים אחרים על פני היינו על פניך שלא תפגום ותחטאו את הצלם אלקים ותשרה עליך אלהים אחרים, ומה גם המקלל את הצלם אלקים בידיו בגלחת זקנו,

וזהו מצות עשה יראה כל זכורך את פני האדון ד' אלקי ישראל (שמות ל"ד) שיבואו לירושלים עם הצלם אלקים ולא יראה את פני ד' ריקם, ואז יקוים בנו וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך" (ס' תפארת שמואל - להרה"ח רבי שמואל צבי, אחי הגה"ק בעל "ישמח ישראל" מאלכסנדר - ס' ויקרא, שבועות, אות כ [עמ' כא במהדורת תשס"ח]).

מרן החזון איש: "לאנשים של היום נאבד חוש היופי"

"[החזון"א] שאל אותי: 'למה בכלל צריך להוריד את הזקן?'. ועניתי: 'ליופי!' פרץ החזון"א בצחוק ואמר: 'לאנשים של היום נאבד חוש היופי!' [ואדרבה, אדם עם זקן הוא אדם יפה] (עדות הג"ר אברהם טוקר, מח"ס בכורי ארץ, נדפסה בס' מעשה איש - תולדות החזון"א - ח"ו עמ' קז).

הזקן - גאון יעקב

"בנועם מיוחד קראתי מכתבך שהנך כותב על אודות ר' . . שהוכיח את מי ששחק על שזקנך בלתי פגום ואמר עס איז אַ שטאַלץ פאַר אידן ואין לנו להתבייש, והאמת הגמור כדבריו. והרבה הרבה מאד הסביבה פועלת ללא טוב. וזאת היא העבודה האמיתית דבן תורה מחונך לעורר את הנקודה הטובה בקירוב הנאות . . " (אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ט עמ' שפח-שפט).

הזקן - צורת היהדות

בזה דהזקן ה"ה "צורת היהדות" וכו' - כתב ידידי הרה"ג ר' דוב אהרן בריזמן (מח"ס שו"ת שלמי חובה; שלמי חגיגה ע"מ חגיגה, וש"ס) במכתבו אלי:

"סיפור מעין המאורע שמעתי מאבי מו"ר שליט"א [ונדפס בס' שנקרא בשם "שיחת חולין של רבי מאיר שפירא" שי"ל כשנה לאחר פטירתו. בספר זה כל סיפור ומימרא מובא בשם מי ששלחו להדפיס. ומעשה זה נשלח ע"י אאמו"ר]: באסיפת אגודת הרבנים דפולין בשנת תר"ץ לפ"ק באו מצלמים כדי לצלם את גדולי הרבנים וכו'. ופתאום ערערו כמה רבנים חסידיים על שמביאים מצלמים וברצונם לצלם תמונותיהם ולא ניח' נפשם מזה, עד שקם הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין ואמר: הלא חז"ל מספרים לנו ומוסרים שדמות דיוקנו של יעקב אע"ה חקוקה תחת כסא הכבוד [עי' ב"ר פב, ב], ומה מטרתו בזה ית' ? אלא שתמיד תהי' תמונה לפניו ית"ש של צורת האיש

מילואים והשמטות (פי"ט: "הדרת פנים – זקן") תתריג

מישראל העטור ועטוף בזקן ופאות המתלבש כיהודי ושונה בתבניתו מבית ומחוץ. ועל כן כידוע (– וזוהי א' ממטרות האסיפה הנ"ל) איך שהדורות מתמעטים והולכים וצורת היהודי הפשוט מתחיל להיות נעדר וכו' וא"כ איך נמנעים מלצלם תמונות הוד כאלו, הלא אדרבה, החיוב מוטל עלינו להניח א"ע להתצלם כדי שידעו הדורות הבאים את הצורה האמיתית של יהודי כמסורת ישראל סבא".

הסרת הזקן – בזיון גדול

ראה דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א (בספרו ארחות יושר ס"ה – נעתקו לקמן: "הוספה ו"): "ובכל הדורות הי' זה בזיון גדול מי שלא הי' לו זקן ורק בדורות האחרונים התחילו לזלזל בזה כי למדו מהגוים"⁹⁰.

כוונת הברכה "שלא עשני אשה" – על הזקן

כ"כ הגאון בעל "בן איש חי" בספרו "עוד יוסף חי" פ' וישב אות ט (עמ' מד בדפוס ירוש'ו, תשכ"א):

"באומרו 'שלא עשני אשה' יכוין לברך את השי"ת שעשאו איש שיש לו זקן, ולא עשאו אשה שאין לה הדרת פנים זקן, כי ההיכר הגלוי המבדיל בין איש לאשה הוא הזקן, ובברכה זו שמכוין בה בדבר זה נותן כבוד לזקן, ובשכר זה יאירו בו אורות דיקנא עילאה קדישא, והזהר בזו הכוונה, והיא נקיה וקלה".

מ"ש בספרו "בניהו" (עירובין ק"ב) דמי שאין לו זקן "צורת פניו משונה ומכוערת" – נעתק לקמן בסוף "הוספה ה'" (עמ' תתשכז)

עוד בענין דחכמי ישראל הקפידו ע"ז מעולם

שם (עמ' תקנו-תקנז): עייג"כ בתשובת הגה"ק האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש (נדפסה בקובץ "יגדיל תורה", נ.י., תשמ"ג, סס"א): "בארץ

90. "וחרפה הי' להם גילוח הזקן" (רד"ק שמואל ב, י, ה)

ע"פ דברי הרד"ק האלו (ראה לעיל ח"א בערכו בארוכה) דייק (גם) בקונט' דברי חיים ואמת ערך "גילוח הזקן" (נדפס בהסכמת מרן החפץ חיים והגאון בעל "אחיעזר" – לעמבערג, תרצ"ג – להג"ר נתן נטע לייטער, אב"ד לעמבערג ומח"ס שו"ת מאורות נתן): "אודאי וואלט געפאסט מיר זאָלן זיך האלטן ביי אונזערע טראַדיציאָנעלע מנהגים און נאַציאָנאַלע טראַכט, וואָרום פאַר וואָס זאָלן מיר זיך וועלן שיין מאַכן מיט דעם, וואָס איז אַמאָל ביי אונז געווען אַ בושה און אַ שאַנד ?!".

אשכנו . . נוהגים היתר . . ומ"מ היראים וחכמים הגדולים דזמן העבר היו מחמירים בזה, ומהם אשר היו מקפידים גם על תלמידיהם ובני ישיבתם להורותם דרך האמת בגידול שערות הזקן, ואפילו אלו שלא היו מקפידים גם על תלמידיהם, מ"מ לעצמם היו מחמירים ומקפידים, וגם עוד היום ת"ל ימצאון כאלו (כן ירבו) המחזיקים בתורת ה' ובמצותיו בתמימות ונוהגים איסור בדבר זה".

אפילו בליטא - כל יהודי פשוט - הי' מעוטר בזקן

היהודי מסוגל להבין יותר בנקל, שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן

"אינני יודע מי מהדור שלנו ראה אי-פעם בבית הישן שלנו, בכל ארץ שלא תהי' (אפילו בליטא, מקום שבו נשיאת זקן ע"י צעירים לא היתה תופעה תדירה) - מי ראה פעם אישיות תורנית גדולה, שהדור מסתכל כלפי' מלמטה למעלה, שלא יהי' עטור זקן. אפילו כאשר בקשנו ורצינו ליצור בכח-הדמיון צורתו של אחד מגדולי אישי היהדות שפיאר את שמי', בכל תקופה ובכל דור שלא יהיו, איך ציירנוהו? - כיהודי עטור זקן, המכסה חלק גדול מגופו. בדמיון הילדות שלנו, כלום לא ניסינו לתאר לעצמנו את דמותו של אברהם אבינו? וכיצד הוא נראה לנו כאיש-שיבה עם זקן לבן וארוך. כיצד נראה הי' בעינינו אליהו הנביא, כשהוא בא כאורח לרגע בסדר ליל-פסח? ילדים היינו ופחדנו מאליהו הנביא עם זקנו הלבן והכסוף. האם יתכן הי' בעל-שם, ר' חיים מוולוז'ין, הרבי מקוצק, ר' ישראל מסלנט, הרבי מצאנז, דמויות-מלאכים שכאלה כשפניהם חלקות, בלא שישאו את לבוש הקדוש, הזקן? כלום יכלו ליעשות בעלי-בתים על כלל ישראל בלא שתהי' להם ה"דיוקנא דמלכא"? פניהם להטו בקדושה עילאית והחדירו התלהבות-קודש וגעגועים וכיסופים לאין-סוף בקרב כלל-ישראל והרימו אותו מברא-עמיקתא של הגלות למדרגות הגבוהות ביותר של רוממות רוחנית.

"אך לא רק ענקי הרוח היו מעוטרים בזקן, הם לא היו יוצאים מן הכלל ונדירים. כל יהודי פשוט, אפילו שואב-מים שנשא את האסל על כתפיו והחזיק בידיו כדי מים כבדים - הי' מעוטר בזקן. הסבל, שהתפרנס מנשיאת משאות כבדים, ופניו מעוטרים היו בזקן. האופה, זקנו הי' לבן יותר מן הסינר שכיסה עליו. הסנדלר, המקופל מסביב לסדנו, החייט הכפוף על מגהץ-הברזל

מילואים והשמטות (פי"ט: "הדרת פנים – זקן") תתרטו

שלו, יהודים עמלים ומיוגעים – מה הי' להם? – לא זהב ולא כסף, כי אם שערות כסופות של זקנם הי' אוצרם. שלא לדבר כבר על יהודים בני תורה, יהודים-של-גמרא, יהודי משניות, יהודי עין יעקב או מנורת המאור – מה הי' לכולם – הזקן.

"היו יהודים שנוהרו שלא לתלוש בכוונה שיערה מהזקן, שהרי הקבלה מזהירה שלא לתלוש שערות הזקן. שיערה שנפלה או נתלשה מהזקן, נזהר היהודי שלא לזורקה, חלילה, אלא, בדחילו-ורחימו, בזהירות בדיוק כמו בדבר שבקדושה, הוא החביאה בתוך ספר. ויהודים רבים היו מאספים את שער-זקנם ומצווים שלאחר מאה ועשרים יטמינו אותן בקבריהם, בדיוק כפי שעשה היהודי עם אבר שנכרת ממנו. הזקן אצל היהודי הי' כאבר אינטגרלי שלו, חלק מגופו, אבר חי, המעניק חיות לאברים אחרים. האנטומי' אמנם אינה מכירה בזקן כאבר הנחוץ לחיות האדם. אך אצל היהודי, הזקן הי' זה – 'אבר שהנשמה תלו' בו'. היהודי מסוגל הי' להבין יותר בנקל, שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן.

"... להוותנו, אלף שנות יהדות פולין, מאות שנות יהדות הונגרי' וליטא – כל אלה נכרתו ע"י אותן חיות פרא של הגרמנים הנאצים. הם החריבו יהדות עם צורה מקורית, חשוב ונחוץ וחיוני, לכן, לבנות ולשקם שוב יהדות עם צורה, ומהי צורתה של היהדות – גם הזקן הוא מרכיב ביצירת דמותה של היהדות" (הגאון רבי שמחה עלברג, במאמרו בקובץ "הפרדס", תמוז תשל"ח).

שם: בענין "רב" החותך בזקנו – ראה לעיל ב"מילואים" לח"ב פי"ח אות ג.

בימי זקנותו אפשר להכיר איך התנהג ע"פ שערות זקנו

(הראה לי את זקנך, ואומר לך מי אתה...):

אמר הרה"ק רבי מרדכי מנדבורנה: בימי זקנותו של האדם אפשר להכיר עליו על פי שערות זקנו איך התנהג בשחר ימיו – אם הוא התנהג כראוי, שערות זקנו דומות לחוטי משי, ואם חס ושלום להפך, שערות זקנו דומות לחוטי פסולת של חבלים שעוטפים בהם את האתרוגים ("שער האותיות" עמ' כט).

שם: מ"ש בס' עטרת יהושע פ' משפטים שע"י הזקן יהי' לנו פנים של יהודי ולא פנים של גוי – נעתקו דבריו לעיל במילואים לח"ב פי"ז.

ואראה פני אלקים – שִׁירָאָה את פני ה' בצלם אלקים

"מתי אבוא וְאֶרְאֶה פני אלקים (תהלים מב, ג). לכאורה הי' לכתוב וְאֶרְאֶה פני אלקים, אך יש לרמז בחסדי השם יתברך לפי מה דפירשו המפרשים על פסוק שלש פעמים בשנה יֵרָאֶה כל זכורך את פני ה' וגו' (פ' ראה), ר"ל שִׁירָאָה את פני ה' בצלם אלקים שהוא פני ה' שיהי' עליהם ועל פניהם, על כן נראה שזה אמר אדונינו דוד המלך ע"ה מתי אבא וְאֶרְאֶה פני אלקים, ר"ל שיהי' עלי צלם אלקים שאלך בדרך התורה והיראה בפיאות הראש ובזקן ובבגדי יהדות, ולא כאשר יש בדורינו בעוה"ר אנשים אשר אומרים שאין לאדם רק להיות יראת שמים בלב, אבל בחוץ מותר להיות בקצוצי פאה ובבגדים כחוקות העמים, אוי לאזנים שכך שומעין, וכבר הכה על קדקדם מרן הרב הקדוש והגאון דק"ק סיגעט זצלל"ה (וגם עכשיו בנו הצדיק הולך בעקבותיו ובדרכיו הקדושים), ואמר שזה אמרין בכל יום, 'לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי' ר"ל שאדם צריך להיות ירא שמים בסתר וגם בגלוי, שלא ילך בקצוצי פאה ובבגדים כאומות שיהא ניכר בחוצות שהוא יהודי, כן יעזרנו השם יתעלה לעבדו בלבב שלם בסתר ובגלוי אמן" (שערי פרנסה טובה על תהלים – סיגעט, תרמ"ט – קאפיטל מב).

ועד"ז פי' הגה"ק מסאטמאר (חידושי תורה תשט"ז פ' שופטים) דמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' וגו' – "היינו בפנים של ה' תבוא לבית המקדש, שלא תעביר מעליך פני ה' צלם אלקים שעליך, וזה היא יסוד העלי' לרגל שיבוא בפנים של יהודי בצלם אלקים".

ע"י הסרת הזקן – מחשיכין תוארו ית' מאתנו

ראה דרשת הגאון רבי שלמה קלוגער (ר"ה ה'תק"פ – נדפס בס' קהלת יעקב על המועדים, ראש השנה – ירות"ו, תשס"ב – דרוש כג, עמ' קמ) [בענין גזירת המלכות בימיו שלוקחין בני ישראל לעבודת הצבא ומגלחים להם פאות הראש והזקן]: "...מגלחין אותנו הפאה וזקן צורת ותואר ישראל וצלם אלקים. . ואמר 'פניך האר בעבדיך', שהנה כל הפנים של האדם מראשו ועד רגליו הכל הוא פני אלקים ותוארו, כדכתיב (בראשת ט, ו) בצלם אלקים עשה את האדם, והנה אומות העולם שמגלחין זקנם ופיאות, המה מחשיכין תוארו

מילואים והשמטות (פי"ט: "הדרת פנים – זקן") תתריז

ית' מאתנו . . וזהו שאמר דוד 'פניך האר בעבדך' שיחזור הקב"ה להאיר פניו אתנו, דהיינו שלא נצטרך לחבל בעצמינו, ולא יגלחו הגוים פאה וזקן שלנו, ויהיו פניו ית' מאיר בנו שיהי' בנו צלם אלקים...".

אפילו לדעת המתירים: "הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם אלקים"

שם: וראה לעיל במילואים לח"ב פ"ח (מס' תורת מנחם) –

"זקן – בכלל – הוא צלם אלקים. ישנו צלם אלקים ברוחניות, וישנו צלם אלקים בגשמיות, וצלם אלקים בגשמיות הוא הזקן.

"שלכן – אפילו לדעת המתירים להסיר את הזקן, הרי מ"מ חסר עי"ז הצלם האלקים"⁹¹.

וראה יתירה מזו לעיל במילואים לח"א בערך הגראי"ה קוק, שאפילו לדעת המתירים – הרי הסרת הזקן חמור כ"כ עד שהביע דעתו דשמה הפרעות בחברון בשנת תרפ"ט הייתה מפני שגילחו זקנם, ע"ש.

* * *

הוי עז כנמר – שיהי' עליו צלם אלקים

"בזביחת היצר ובעבודת השי"ת צריך להזהר שלא רק בסתר ובהצנע יהי' יר"ש כי לפעמים יאמרו לו הבעל דבר איך לא תבוש את עצמך להתנהג החסידות בגלוי ולמה יאמרו הבריות שאתה חסיד הלא די לך להיות יר"ש וחסיד בסתר ובהצנע כשאחרים לא יראו אותך וכו' וגם מייעצו להסתיר צלם אלקים מעל פניו, אבל באמת לא כן הוא וכבר כתב הטור ריש או"ח והרמ"א שם דכלל גדול בעבודת השי"ת הוי עז כנמר שלא יבוש מפני המלעיגים לעולם יהא אדם יר"ש בסתר ובגלוי וצריך שיהי' עליו צלם אלקים לילך בפיאות ובזקן שיכירו בו כל רואיו כי הוא זרע ברך ה'". (ס' צדה לדרך להג"מ בעל יוגד יעקב מפאפא, מע' עבודה אות ג', ונעתק בהנהגות צדיקים ח"ב עמ' תשס"ח ובס' הררים התלויים בשערה, שער חמישי, פירות הנושרים ס"א).

91. "ושמעתי שמה שהגר"מ זצ"ל לא רצה לכתוב תשובה ב'אגרות משה' להחיר את השימוש במכונת גילוח, הוא מטעם שהי' סובר שהגם שאין כאן לאו של השחתה מ"מ צורת היהודי הוא רק בזקן!" (רשימת הרב מיכל זלמן שורקין בספרו "מגד גבעות עולם" – ירות"ו, תשנ"ט – עמ' צו). ועד"ז בס' דרכי משה פ' קדושים (עמ' שפו) "סח לי הרב אלימלך בלוט (שליט"א) ששמע ממרן ז"ל שאמר 'די צורה פון א איד איז א בארד און פיאות' "

“מכחש זה מה שכתוב בזה”

[בנוגע קבוצה של תלמידים מגודלי זקן הניצולים מאירופה, דרך רוסיא יפאן ושנגהאי ועכשיו נסעו ברכבת למונטריאל דרך שיקגו, ועל הרכבת קיבלו פניהם אנ"ש שבשיקגו:] “...טוב הדבר שהעריך מאמר במה”ע אודות התלמידים שי’. ונכון הדבר שיהי’ פוטוגרפי’ שלהם, שכאו”א מהם יהי’ נראה כמו שהוא בתלבושתו, ולא כמו התמונות של הגלוחים עם יארמאלקע בראשם וספר בידם, כלומר מכחש זה מה שכתוב בזה” (מכתב ז’ מרחשון, תש”ב, נדפס באג”ק אדמו”ר מוהריי”צ נ”ע חי”ז עמוד רמז).

כיצד הי’ נראה ארי’ שגילח את רעמתו?

בספר מפתחות לחיים (להרב זמיר כהן, עמ’ 151), הביא נקודה למחשבה: “כידוע, בעולם החי, הזכרים קבלו נוי ויופי שאין בנקבות, כדי להרשימן לצורך קיום הדור הבא. כך למשל, רעמת הארי’ מעניקה לו הדרת כבוד שאין ללביאה, הטווס הזכר מתהדר בזנב נוצות מפואר שאינו קיים בנקבה, וכך ברוב בעלי החיים. גם אצל נזר הבריאה, האדם, הזכר קיבל הדרת פנים – זקן (בכא מציעא פד, א). על פי טבע, גבר מזוקן הוא גבר נאה. ואף על פי שהאופנה העכשווית בעולם היא לגלח את הזקן, יהרהר אותו אדם לעצמו, כיצד הי’ נראה ארי’ שגילח את רעמתו?...” (הו”ד בס’ ואין למו מכשול פ”ד ס”ב הערה 2).

גילוח הזקן – חסרון באמונה בהקב”ה

“ופעם אחת הזכיר בשם דרשן אחד (בתוכחה על הנשים שהולכים בפרצים בשער ראשם והאנשים הולכים מגולחי זקן וקציצי פאה) שאמר [לבן הרשע], הבנים בני (בראשית לא, מג), המה צנועים כי מגלחים שערים הפיאות והזקן.... והי’ ראוי להיות בהיפך....[ש]האנשים יניחו פאה ולא ישלחו יד בפאה וזקן, ועז”א וירא ה’ וינאץ מכעס בניו ובנותיו כי דור תהפוכות המה, שמהפכין הסדר, ומזה מוכח שהם בנים לא אמוץ במ שאין מאמינים בהקב”ה והבן”ס) שיח השדה עה”ת להג”ר אליעזר חיים דייטש אב”ד באניהאד ומח”ס שו”ת פרי השדה – פ’ האזינו עמ’ ריט במהדורת ברוקלין, תשע”ה).

שבח יהודי’ להשי”ת על שזכה לדיקנא קדישא

מסופר שרבי ישראל קארדינר זצ”ל שהי’ בעל הדרת פנים מהודרת, הי’

מילואים והשמטות (פי"ט: "הדרת פנים - זקן") תתריט

נותן גם על זה שבח והודי' להשם יתברך על שזכה והולך מעוטר בדיקנא קדישא (זקן קדוש) ואינו מגלחו חלילה (ס' שיח שרפי קודש, ח"ד, שפח).

* * *

הטענה שע"י הסרת הזקן ימנעו מגאווה - אין לך מום גדול מזה

עה"פ (האזינו לב, ה) "שחת לו לא בניו מומם" ביאר מרן החתם סופר על פי מ"ש ה"אבן עזרא" (קדושים יט, כז) [ראה לעיל ח"א בערכו], שלפיקך הגדירה תורה את הסרת הזקן כ"השחתה" ("לא תשחית את פאת זקנך"), מפני שהזקן הוא תפארת פניו של אדם, וגלוחו הריהו השחתת הפאר. וזהו שאמר הכתוב: "שחת לו" - הללו שמשחיתים את פאת זקנם, "לא בניו" - מוכיחים הם על ידי כך כי אינם בניו של הקב"ה, כי משליכים הם את היופי והפאר אשר העניק להם, וכאילו אין אביהם שבשמים חשוב כלל בעיניהם [בלשון החת"ס שם: "אמנם נאסר לנו כל זה משום שאנו בני אל חי וכתוב ישראל אשר בך אתפאר ולא יתכן לבן להשליך פאר אביו מעליו"]. ואם סבורים הם שעל ידי הסרת תפארתם ימנעו מגאווה, הנחשבת למום (כמאחז"ל מגילה כט, א: "כל המתגאה הוא בעל מום" - וא"כ יחשב זה המשחית זקנו כענוותן ויהי' תם ולא בעל מום) - אומרת איפוא התורה: "מומם" - אדרבה, בעצם השחתת פאת הזקן הופכים הם לבעל מום [בלשון החת"ס שם: "ואין לך מום גדול מזה שמראה שאינו בנו של הקב"ה. וזהו שיחת לו, זקנו ופאת ראשו, לא בניו, והוא מומם, ולא תמימותם, כ"א מומם כנ"ל"] (פנקס קדשו עה"ת בפ' האזינו בשנת תקי"ף לפ"ק - נעתק בס' דרשות חת"ס סופר בהערת המהדיר לדרוש לח' תמוז בדף שד, ב במהדורת הרב יוסף נפתלי שטערן, תרפ"ט) [ואף שהזכיר שם "השחתת הזקן בתער", פשוט שטעמו ונימוקו - הסרת ה"פאר" - שייך גם בהסרת הזקן ע"י סם או מכונת גילוח, שמשחיתים עי"ז ה"תפארת פניו של אדם" ממש כמו תער, וזיל בתר טעמא, וק"ל].

עוד ע"ד ה"טענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאווה"

(עמ' תתמו-תתמוז; תתס)

"ויש להוסיף ולבאר גם בנוגע להלכות שחיטה - שיש חמשה דברים שפוסלים את השחיטה: שהי', דרסה, חלדה, הגרמה, עיקור (חולין ט, א; רמב"ם הל' שחיטה רפ"ג; טושו"ע יו"ד רסכ"ג) - כפי שהם בעבודת האדם...

חלדה - כחולדה זו התחובה בחורין (פרש"י חולין שם): ישנם כאלה שעבודתם היא באופן של הסתר, שלא יכירו בהם. ולדוגמא: כשמדובר אודות הידור מצווה - אינו רוצה שיכירו בו, שלא יאמרו שהוא 'א פאָרפּרומטער', וכיו"ב, ולכן עושה זאת בהצנע.

"ובמילא, בנוגע לענינים כאלה שאי אפשר לעשותם בהצנע, כמו גידול זקן - אינו עושה אותם כלל... וצריך לידע שחלדה פוסלת, אלא צריך לעבוד עבודתו באופן גלוי, ולא יבוש מפני המלעיגים (כמבואר בסעיף הראשון דשולחן-ערוך אורח-חיים). ומה שטוען שאינו רוצה לעשות זאת משום יוהרא, שלא יבוא לידי ישות - הרי לא מדובר כאן אודות ענינים שבהם נתפרש שאין לעשותם מפני יוהרא, כמו תפילין דרבנו תם (ראה שו"ע הרב או"ח סל"ד ס"ו), ובזה גופא כבר נהגו החסידים לעשות זאת בגלוי [ראה ס' תורת מנחם - התועדויות ח"א עמ' 7 ובהערה 8 שם ובשוה"ג. וש"נ].

"ובמילא, צריך לידע שטענה זו (שאינו עושה ענין פלוני כדי שלא יבוא לידי ישות) מרמה הוא את עצמו, והאמת היא שאינו רוצה לצאת ממציאותו ('ער וויל ניט אַרויסגיין פון זיך')! . . ולהעיר, שהא גופא שחושב על עצמו הרי זה ענין של ישות! כאשר יכולים לפעול במקום מסויים ענין המתאים אל הכוונה של בעל הרצון - צריכים לעשות זאת מבלי לחשוב על עצמו" (ס' תורת מנחם - התועדויות) [ליובאוויטש ח"ח [תשי"ג] עמ' 229 ואילך]⁹².

עוד בענין ה"טענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאוה"

(ראה במילואים לח"ב פי"ט עמ' תתמו - תתמז)

- דעת מרן הגראי"ל שטיינמאן -

וכנגד הטענה שיש אומרים דהוי כ"יוהרא" שמחשיב את עצמו כמושלם... אמר רבינו בהזדמנות "דבכל זאת עדיף שיגדל זקן וזה שומר קצת על האדם

92. וראה שם: "מסופר על חסיד של אדמו"ר האמצעי [מליובאוויטש] שהי' קולט מאמר חסידות וחוזר עליו בטוב, ובנסיעתו (או בלכתו) מאדמו"ר לביתו הי' חוזר המאמר בכל הישובים שהי' עובר דרכים, שפעם התאונן בפני אדמו"ר האמצעי ב"יחידות" שניתוסף אצלו ישות מחזרת המאמרים, והשיב לו אדמו"ר האמצעי: 'א ציבעלע זאָל פון דיר ווערן אָבער חסידות זאָלסטו חזרין'. כלומר: מה נוגע לו המציאות שלו, אם יתוסף אצלו ישות אם לאו". ביאור סיפור זה - ראה תורת מנחם - התועדויות, חי"ג (שיחת חג הפורים תשט"ו עמ' 312-315), וגם שם: "אין מקום להתיירא ולחשוב . . אם יתחיל לגדל את זקנו ירגיש רגש של יוהרא . . ומניין הרשות על זה. ועל זה באה ההוראה מנתינת בית המן למרדכי...". ע"ש בארוכה.

מילואים והשמטות (פי"ט: "הדרת פנים - זקן") תתרכא

ברוחניות" (פרי חיים ממרן הרב שטיינמן, שופר ארגון להפצת יהדות, צוות שופר גנזי המלך, כו תמוז תשע"ב).

[עוד בענין ה"טענה" שע"י הסרת הזקן ימנעו מ"גאווה" - ראה לעיל ח"א ערך "נוהג כצאן יוסף" (עמ' קעה); "חזון איש" אות ה (עמ' שה-שו); "תורת א"י" אות ד (עמ' שיג)].

אשמח אם תגלה לי את נוסח ה"לשם ייחוד" שאתה אומר לפני גילוח הזקן

"פעם נכנס אליו בחור ליטאי והחל ויכוח על נושא הזקן. בסוף השיחה אמר לו ר' ראובן: 'הדבר היחיד שקובע הוא - כמה יראת שמיים תצא לך מזה. אתה טוען שהגילוח מוסיף לך יראת שמים? בסדר, אשמח מאד אם תגלה לי את נוסח הלשם ייחוד שאתה אומר לפני גילוח הזקן...' (לדמותו של המשפיע הרה"ח ר' ראובן דונין ע"ה, עמ' 456. [ובס' "שהרבי יחי"ך" עמ' 109 הוסיף שאמר לו הרב דונין: "אם תגלה לי את ה'לשם ייחוד קודשא' שאתה אומר לפני שאתה מגלח את הזקן ושמוסיף לך ביראת שמיים, עכשיו אני רץ לגלח אותו"]. וע"ע שם: "...התוועד ר' ראובן ודרש בתוקף מאחד הנוכחים שיגדל זקן. משפט אחד נחרת בזכרוני. ר' ראובן אמר לו במרירות: 'דבר כזה קדוש - איך אפשר להשאיר במקלחת?!"

* * *

מדוע באים חברים לשכנעו לגלח את הזקן

"כאן המקום לעורר על תופעה מאד מוזרה . . שמעתי פעם ראש ישיבה חשוב, מסר שיחה לפני בחורים, ובדרך אגב, שאל שאלה: 'מדוע כאשר בחור צעיר מעוניין להשאיר את שיער זקנו ולא לגלחו, באים אליו חברים לשכנעו לגלח את הזקן, איזה תועלת תצמח להם מזה? מילא, אם בחור משכנע את חבריו לא להשחית את זקנו, מובן, כיון שהוא רוצה לזכות אותו. אבל לשכנע להיפך? ! איזה מצוה יש בזה?', - ראש הישיבה נשאר בקושיא (קונט' שקר החן והבל היופי נדפס בסוף ספר דברי שלום, פ"ו ס"ג. הערה 1 עמד שח).

מילואים והשמטות ח"ג: טענות ומענות

טענה ומענה א:

הכרעת ההלכה בנדרו"ד - ושיטת מרן הב"י בנדרון

**הלא פסק מרן הב"י בשו"ע יו"ד סקפ"א ס"י להתיר גילוח
הזקן במספרים אף כעין תער):**

המקילים בגילוח הזקן במספרים ע"פ דברי השו"ע – טועים המה
ראה לעיל במילואים לח"א ערך הגה"ק מוהרש"ב מליובאוויטש
ושם "מודעה רבה" שלו לכל "אחב"י מאמינים בני מאמינים" בה מבואר
שהמקילין לעצמן להשחית פאת זקנם במספרים ותולים א"ע במה שהובא
בשו"ע ואומרים שעושים זאת עפ"י דין דשו"ע, "עלינו החיוב להודיע ברבים
כי טועים המה" – עיי"ש כל לשונו.

אות ב (עמ' תקס"ב ואילך):

**בביאור והגדרת הכלל דאף במחלוקת הפוסקים שאחר
התלמוד אמרינן "הלכה כבתראי"**

**יש להוסיף דברי הגריי"ד הלוי ז"ל בספרו "שו"ת ימי יוסף בתרא" חיר"ד
סי' יט:**

"וזה האיש נעלם ממנו כלל פשוט דאנן קיימא לן הלכה כבתראי מאביי
ורבא ואילך ואפילו יחיד נגד רבים כתב הרב יד מלאכי באות קס"ט דאזלינן
בתר האחרון אף שהוא יחיד נגד רבים, יעו"ש. ואפילו לדעת הרב עין זוכר
באות מ"ח עשה חילוק בזה, דדוקא בחכמי הש"ס באמוראים הוא דאמרינן
הכי, דהלכה כבתראי, אפילו יחיד נגד רבים, לא כן בפוסקים הך כללא
דיחיד ורבים עדיף מהך דהלכה כבתראי, יעו"ש. הא מיהא בדאיכא רבים מן
האחרונים ודאי נקטינן כדברי רבנן בתראי, ומכ"ש דכל האחרונים פסקו כן
דאזלינן בתר רבנן בתראי ומכ"ש וכ"ש דכמה קמאי דקמאי ס"ל הכי, והמה

הרוב מילתא דפשיטא דהכי נקטינן והם דברים פשוטים מאוד. ומה דלוי יהא אלא ספק, הרי קיימא לן ספק איסור דאורייתא לחומרא.

וה"לקח" לנדו"ד – פשוט הוא. וראה לקמן בהשמטה לטענה ומענה זו אות ג.

ה'סבא קדישא': "כאן מרן טועה"

וראה שו"ת פאת שדך סק"א "החכם ר' שלמה אליעזר אליפנדר [ה'סבא קדישא'] ז"ל [שהי' מגדולי חכמי הספרדים – ראה לעיל בערכו (עמ' רנ ואילך)] . . שמעתי שהי' חולק על הרב ב"י בהיתר גזיזת הזקן, והי' אומר בפה מלא 'כאן מרן טועה', שהי' אומר שגילוח בלא תער פטור אבל אסור".

הכרעת ההלכה בנדו"ד ושיטת מרן הב"י בנדון

כן העלה דלפ"ד מרן החת"ס (חיו"ד סקל"ט-קמ) גם בפאות הזקן אסור מספרים כעין תער, ואנו חוששין לדעה זו אף שלא הוזכרה בשלחן ערוך, וכן נהגו בהונגרי' שחששו לדברי החת"ס שאנו אוסרים מספרים כעין תער – בשו"ת חשב האפוד (להג"ר חנוך דוד פדווא – אב"ד דקה"ח לונדון) ח"ב סימן קכט (הועתקו דבריו לעיל במילואים לח"ב פ"ב).

שם אות ב (עמ' תקע-תקעא): בענין הבנת מרן הב"י בדברי הרמב"ם בנדו"ד – ראה גם לעיל במילואים לח"א ערך "רמב"ם" אות ב (ושם הערה 99, 103, 106).

שם אות ב-ג: יש להעיר גם מדברי השו"ת ימי יוסף בתרא (להגריי"ד הלוי ז"ל) חיו"ד סי' יט: "ומי לנו גדול ממרן הק' [הב"י], ועכ"ז הי' מיראי הוראה, כן כתב הרב יד מלאכי בכללי הריב"ה ומוהריק"א באות ל"ו, שכתב שם משם הכנה"ג דמרן מוהריק"א הוא מיראי הוראה וכל מקום שיש מחלוקת באיסורא דאורייתא פוסק להחמיר, ויש לתמוה עליו היכא שפוסק לקולא יעו"ש".

שם אות ב (עמ' תקסז) ואות ד (עמ' תקעו ואילך): עוד דוגמא להנתבאר שם (אות ב) דבמקום שגדולי האחרונים לא חששו לפס"ד מרן הב"י נקטינן כדברי האחרונים, משום דאמרינן "הלכה כבתראי" אף במחלוקת הפוסקים; ולהנתבאר שם (אות ד) דהיכא שהאריז"ל הכריע באיזה ענין אנן אזלינן בתרי' אפילו נגד מרן הב"י:

בשו"ע או"ח סי' ח סעיף יא פסק: "עיקר מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו" (וראה ב"י לטור שם ד"ה ומתוך מה - שכ"ד הנמוק"י בשם הריטב"א. ועיי"ש מה שדייק בלשון הטור).

ואע"פ דבכלל קבלנו הוראת מרן הב"י, מ"מ, היות ובהנ"ל הכריע האריז"ל דטלית קטן דוקא תחת בגדיו, היפך פסק הב"י בשו"ע - נקטו להלכה המגן אברהם (שם סקי"ג) והבאר היטב (שם סקי"א) והמשנה ברורה (שם סקכ"ה) והערון השולחן (שם סקי"ז) - כדברי האריז"ל. ואפילו הגאון בעל כף החיים, שה"י ספרדי (שבדרך כלל תופסים להלכה כפסקי מרן הב"י בהחלט) כתב בנדון זה (שם) ד"אותם המתיהרים ללבשו על כל בגדיהם טעות גדולה בידם היפך האמת". ועיין שו"ע הרב שם סעי' ח"י.

ומזה מובן לנדו"ד, דין הסרת הזקן אף בלא תער, ופשוט הוא.

שם הערה ה-25 (עמ' תקסט): כ"כ גם בשו"ת דובב מישורים (טשעבין) ח"א סי' ח: "אנו נוהגים כדעת הש"ך בסי' קפד בנשי דידן לפרוש ביום ראייתה ולילה הקודמת כחומרת האו"ז".

כשנמצאו דברים ותשובות לקדמונים שלא נדפסו

שם אות ג (עמ' תקעב): עוד מקור להמובא שם דבמקום שנמצאו דברים ותשובות לקדמונים שלא נדפסו וכו' אין צריך לפסוק כהפוסקים הבאים אחריהם - ראה שו"ת בנין ציון סי' סט, ושם: "ובלי ספק אילו ראה הרא"ש דבריהם [של הגאונים] לא הי' כותב כדבריו".

שם אות ג (עמ' תקעב-תקעג):

עוד בענין "אשתמיטתי"

עוד מקורות (והסברים) להאי כללא שאין לפסוק כמרן הב"י בשו"ע היכא שלא ראה הב"י דברי הראשונים בנדון; ובענין אשתמיטתי' (אם אמרינן כן על גדולי רבותינו):

"הרי תשעה גדולים נגד סברת מרן ובודאי שלא ראה לפי שעה מרן ז"ל דברי הרמב"ן והרב המאירי והנ"י והרשב"ץ ובפרט דברי הרשב"א שהביא משמו להפך, ואם היה נזכר מדברי הרשב"א הנ"ל שהוא בחלק ג' סימן ש"ו שכתב בהדיא להפך ודאי היה מזכיר דבריו להקשות עליו מניה וביה אף

שבדאי מרן ז"ל נהירין ליה דברי הש"ס וכל הפוסקים הראשונים וכמאן שמנחן ליה בכסתיה דמי, עכ"ז אפילו גדול שבגדולים אי אפשר שלא יהיה לו לפעמים איזה שכחה והעלמה, ואפילו בתנאים ובאמוראים אומרים אשתמיטתיה כידוע. וראיתי בספר משפטים ישרים בירדוגו הנדפס מחדש שכתב שכל הדינין שהגיה רמ"א בדעת מרן ז"ל נעלמו לפי שעה ממרן ז"ל ובא רמ"א והגיהן בדבריו ואין הספר כעת תחת ידי לציין באיזה סימן כתב כן, עיין. וא"כ ודאי נימא אילו מרן נזכר מדברי הרשב"א ומדברי כל הגדולים הללו שכתבו להפך ודאי לא היה חולק עליהם" (שו"ת ימי יוסף בתרא [להגאון רבי יוסף ידיד הלוי זצ"ל] חיו"ד סי' ח).

"וגם חלילה להאמין שמרן בעצמו יסמוך על דעתו לבד נגד כמה פוסקים ראשונים שכתבו בהדיא היפך דבריו" (שם).

"אפילו אי נימא שגם להלכה חולק, ודאי נימא אם נזכר מדברי הרשב"א ומכל הני רבוותא דכתבו להיפך ודאי ה' מודה, וכנז"ל" (שם).

"ובודאי שגם מרן לא יחלוק על כל הני רבוותא אם ה' שמיע לי, וכנז"ל" (שם).

"אנן שקבלנו פסקי מרן [הב"י] בהחלט לכל אשר יאמר כי הוא זה – עכ"ז בהאי דאמרינן אי שמיעא לי' למרן ז"ל לא ה' חולק, אין חילוק, ואפילו לדידן אמרינן הכי, וכנז"ל משם הרב חיד"א" (שם).

[תודתי נתונה להרה"ג וכו' רי"ח סופר שליט"א שהעירני על מ"מ זו – עיין בהערותיו בסוף הספר (הוספה ב) אות כ, דלפי דבריו הנ"ל של הגריי"ד ז"ל יש לתמוה עליו איך הוא גופי' (בספרו שו"ת שארית יוסף ח"ב) הרעיש על דברי השו"ת צ"צ שפסק שלא כמרן הב"י בנדו"ד דין הסרת הזקן – הלא הרבה מדבריו וכלליו הנ"ל שייכים נמי לנדו"ד, וכפי שנתבאר לעיל בפנים הספר הנוכחי].

ובביאור הלכה (ל"משנה ברורה") סי' תקל ד"ה ומותר במקצתן: "ואף דמשו"ע לקמן בסימן תקל"ו בסופו דפסק כר"א להקל נגד ר"ה וכן בסימן תקל"ח ס"א ובסימן תקל"ט ס"ו משמע דלהלכה תפס כשיטת המקילין דעיקרו הוא דרבנן – אפשר שלא ראה [מרן הב"י] כל הני ראשונים שהבאתי. ועכ"פ אין למהר להקל כ"א לצורך גדול".

שם (עמ' תקעד)

דאילו מרן הב"י ה' לפניו השו"ת מן השמים בודאי כך ה' פוסק:
כ"כ בשו"ת ימי יוסף בתרא הנ"ל חיו"ד סי' ח.

שם (עמ' תקעה)

אילו ראה מרן הב"י דברי הרשב"א לא הוה פשיט ל' להיתירא

ראה גם לשון הב"י בטור או"ח סי' סו ד"ה כתב: "ולענין הלכה אין לנו אלא דברי הרשב"א דרב מובהק הוא". שוב העירני ח"א מדברי הב"י גם בטויו"ד סי' קצו סוד"ה ומ"ש וכן (בענין מוך דחוק כל ביה"ש): "ולי מה יקרו דברי הרשב"א עי"ש.

שם אות ד (עמ' תקעו)

בענין הכלל דקיי"ל דאילו מרן הב"י הוה ידע דעת האריז"ל
הוה הדר בי'

ראה "מבוא" הג"ר יעקב משה הלל לס' מורה באצבע להחיד"א (ירות"ו,
ה'תש"מ) שדן בזה בארוכה והביא כו"כ הוכחות להאי כללא.

שם אות ד

לפי כללי הפוסקים הכרעת ההלכה היא לפ"ד האריז"ל אפילו נגד מרן הב"י
וטענה ומענה ב

הכרעת ההלכה בנדו"ד כדעת הזוהר והמקובלים:

בשו"ת תשובות ונהגות (ח"ה או"ח ס"ט) פסק (נגד הנהגת רבותיו, אף
שהאריך ליישב הנהגתם) ד"למעשה נראה דיש להחמיר לישון עם טלית קטן,
שהרי המג"א הביא בשם האריז"ל שצריך לישון עם טלית קטן, ועיין בהגהות
רע"א (או"ח סימן קכ"ה) שכתב בענין אחר בזה הלשון 'אבל בכתבי האריז"ל
כתב שיש לומר כל הקדושה עם הש"ץ עכ"ל, ואילו תשמעון', והיינו שלדברי
הקדוש האריז"ל צריך לשמוע". וא"כ ה"ה בנדו"ד דלפ"ד האריז"ל איסור
חמור לחתוך או להסיר שערות הזקן בשום אופן, "אליו תשמעון", כדברי
הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל.

שם אות יא עמ' תקפח

דמוזן מתן תורה ואילך החמירו אבותינו בנידול הזקן

דאף בארץ אשכנז הקפידו ע"ז - ראה לעיל ח"א ערך חת"ס ע' רטז-ריז
ולעיל בסמוך ב"מילואים" לח"ב פ"ד; סוף פי"ט.

שם אות יב

דגם לפ"ד המקילים הרי כו"ע מודים שיש ענין גדול בגידול הזקן
 ויתירה מכ"ז מבואר בס' ליקוטי הלכות – ברסלב (חיו"ד הלכות גילוח הלכה ב:ב): "ובאמת...גם ההשחתה בשאר דברים המותרים על פי דין הוא גם כן פגם גדול ונורא מאד מאד רחמנא לצלן רחמנא לשיזבן מהאי עונשא. כי כל שערות הזקן הם צנורות עליונים וגבוהים ונוראים מאד, ואין מי שיכול לשער ולתפוס בדעתו עוצם מעלת קדושת הזקן הקדוש, וכן להיפך אין לשער ח"ו עונש המ"שחית ומרים יד ומקלקל קדושה גבוה כזו..וע"כ כל היהדות תלוי בזה" (ע"ש בארוכה).

וכיו"ב בקובץ אגרות ממרן החזו"א (ח"א סי' קצ"ז) ע"ד הסם אם אינו סם המות אינו גם סם חיים ומאד קשה עלי הדבר שאינו ממדת הצניעות ואין זה לבוש ישראל רק למדו מהגוים בגולה ושוללים בזה קדושה, ושם (סי' קצ"ח) כתב מעולם אין דעתי נוחה מגילוח זקן כעין תער בהיותי מורגל באיסורו מדור הקודם והי' הדבר חמור מאד כמו גילוי ראש בחוצות והי' הדבר נחשב כשינוי מלבושיהם לבוש הישראלי ואף שפשטה המחלה גם בין התורנים יחיו לא נשתנה הדבר בשביל זה ולכן נפשי סולדת בענין זה.

ומה נורא דברי הגראי"ה קוק בהפרעות (בשנת תרפ"ט) ונהרגו הקדושים מי"שיבת חברון שהבליט מפיו שמא מפני שגילחו זקנם (גם באופן המותר לפ"ד) – ראה לעיל במילואים לח"א עמוד תשיט, וש"נ.

עוד דוגמא לזה בס' קדושת יום טוב פ' ויגש עה"פ והנה עיניכם רואות: "מקיל קצת בפרצוף פנים בצל אלקים באומרו כי אינו מוכרח לישא פאות ארוכות רק בכל דהו סגי, וכמו כן בשער זקנו, ומורה לעצמו היתרים וקולות עפ"י השלחן ערוך, ובאמת אף כי על הלאו של תורה אינו עובר באופנים המבוארים בשו"ע, אבל עכ"ז אנחנו מאמינים בני מאמינים בסודות תורתנו הקדושה, ומשם מבואר גודל הפגם בגילוחי פאות הראש והזקן ומקלקל צלם אלקים ומקצץ צינורות השפע בעוה"ר וכו'".

ראה עוד לעיל במילואים לח"ב פי"ז מס' אג"ק חכ"ב: "כיון שלדברי הכל זקן מגודל הוא הענין דצלם אלוקים, ולדברי הכל משובח ביותר ובייותר מהנהגה בהיפך... הרי ודאי שהמוסיף בקדושה ואשר צלם אלוקים ניכר על פניו, מוסיף כל זה בברכת השם יתברך...". ע"ש.

ראה גם תו"מ התוועדות חלק מג (משיחות אחרון של פסח ה'תשכ"ה):
 "אפילו לדעת המתנגדים הרי זה הידור, ולדעת הצ"צ חיובא דאורייתא".

כשיבא משיח אז ידעו כולם שחייבים לגדל זקן

מספר הרב ר' אברהם אייזנבך הי"ו: "בחור משיבה א' שלא גידל זקן, הגיע פעם לבקר בשיבתנו בשבת. הוא ניגש לשוחח עם המשפיע [הגאון] החסיד הנודע ר' שלמה חיים קסלמן זצ"ל, מגדולי משפיעי חסידות חב"ד] ואחת הדרישות של המשפיע ממנו היתה שיתחיל לגדל זקן. בעת התוועדות ביום השבת פנה המשפיע לאותו בחור ואמר לו: תאר לעצמך יהודי שעומד בביתו בערב שבת ומתלבש לכבוד שבת. פתאום מתרחשת רעידת אדמה, כותלי הבית נופלים והוא מוצא את עצמו עומד באמצע הרחוב, ברשות הרבים, בלי בגדים. מה יעשה האיש? יתפוס מיד בגד כלשהו, איזה מגבת או סדין ויכסא את עצמו בכל מחיר. אבל מה תעשה כאשר משיח יבוא- והרי משיח עומד להגיע בכל רגע- ואז ידעו כולם שחייבים לגדל זקן, ואתה תהיה בלי זקן! הלא יאריך זמן-מה עד שיצמח לך זקן, ובינתיים תתבייש להסתובב ברחוב בלי זקן! בלית ברירה תיאלץ לתפוס איזה עז, לתלוש ממנה את ה'זקן' שלה ולהדביק אותו על פניך, כדי שמשיח לא יתפוס אותך בלי זקן. ואם לא תמצא עז, תצטרף לגזור את הבלורית שלך ולהדביקה לסנטרך במקום זקן... ולמה לך כל זאת? האם לא עדיף שתתחיל לגדל זקן מעכשיו?! " (הו"ד בס' החסידות על העליונה ח"ב עמ' שא).

אות יג הערה 85 (עמ' תקצד)

בהתמי' ע"ד השו"ת שארית יוסף, יש לחזק דברינו ע"פ מ"ש הוא גופי' במ"א - הובא ונעתק לעיל ב"מילואים" לטענה ומענה א אות ג.

עוד בענין שיטת מרן הב"י בהוראותיו (בשו"ע)

ראה מאמרו של הג"ר עובדי' יוסף ב"קול סיני" תשכ"ו עמ' 73.

עמ' תקצו (ב"דברי סיום")

בענין מ"ש על מארז"ל "הואיל ויצא מפומי' כו'" - ראה שו"ת חת"ס אה"ע סו"ס מח, הו"ד בפת"ש אה"ע סי"ז סקנ"ה.

מילואים והשמטות

ח"ג: טענות ומענות

טענה ומענה ב:

הברעת הזוהר והמקובלים בנדו"ד – לאור ההלכה

בתוכן "טענה ומענה" זו – ראה בארוכה לקמן "הוספה ה" בתשובתו של הגר"מ הלל.

במ"ש משו"ת חת"ס חאו"ח סוס"י קנט "אין לי עסק בנסתרות"

אבל ראה שו"ת חתם סופר החדשות סי' ל [הנדו"ד לעיל במילואים לערך "חתם סופר"]: "אך המקובלים ע"פ סתרי תורה החמירו מאד אפילו ליגע בשער אחד, ואומרים כי המה נגד י"ג תקוני דיקנא עילאה י"ג מדות . . . ואמנם שומר נפשו ירחיק מהכיעור וקדוש יאמר לו". [מ"ש שם ע"ד החילוק בין אה"ק וחור"ל – ראה לקמן במילואים לטענה ומענה ה].

במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה יכריעו

כן כתב גם בשו"ת דברי יציב חיו"ד סקכ"ה (בנדון אם הבן מחויב לשמוע לאביו המצוה עליו לגלח זקנו אף בלא תער), דברפר שבזוה"ק ובספרי המקובלים החמירו מאוד בזה, בכה"ג הקבלה מכרעת, כמבואר בשע"ת או"ח סי' כ"ה סק"ד ע"פ שו"ת חכם צבי סל"ו, וסיים שם והארכנו בזה הרבה בתשובה אחרת, (בחלק או"ח סימן ב') ודו"ק.

שם אות ג ואילך (עמ' תר ואילך)

יש לנו להחמיר בדברי המקובלים

העירני ח"א מ"לבוש", "לבוש התכלת", סימן קע"ג: "וכל זה לדין הפוסקים המפורסמים, אבל יש אומרים עוד שע"פ קבלת הזוהר וסודותיו אשר לא ה' מפורסם בזמן הפוסקים אלא שנתגלה מקרוב, יש להחמיר. לפיכך אנו שזכינו בו, יש לנו להחמיר כמותו".

שם אות ג ואילך

עוד בענין הקבלה יכריעו בין הפוסקים

בהוספה להמובא ומבואר שם דבמקום שדין מסויים אינו מפורש להדיא

בש"ס, או שיש מחלוקת בין הפוסקים באיזה דין - לא שבקינן דברי הזוהר מפני הפוסקים, ודברי הקבלה יכריעו בין הפוסקים -

הנה לאחרונה מצאתי (אגב לימודי) עוד דוגמא להאי כללא, והוא בחו"מ סי' ד סעי' א, בדין תובע, דאצלו מונח בפקדון איזה דבר מהנתבע, אי רשאי לעכב הפקדון בידו עד שיעמוד הנתבע עמו בדין. - דכתבו כל הפוסקים דהיתר גמור הוא (ראה רמ"א ושאר נו"כ הטושו"ע שם).

אבל אעפ"כ, הואיל ובש"ס אין מקור ברור להיתר זה (עי' חכמת שלמה שם) ובזוהר (פ' במדבר) אי' דאיסור גמור הוא וי"ל דע"פ דברי הריטב"א בפרק הכותב יש למצוא לדברי הזוהר "פנים" גם ע"פ נגלה - ראה קצות החושן שם].

- נקטו להלכה למעשה קצות החושן (שם) וערוך השולחן (שם סק"ב) ד"בעל נפש ירחיק מזה"; "בעל נפש יחוש לזה".

ומזה מובן לנדוננו, דין הסרת הזקן אף בלא תער, דע"פ דברי הזוהר והמקובלים איסור גמור הוא, וע"פ נגלה יש להכרעה זו (לא רק "פנים" בעלמא, כבדוגמא הנ"ל⁹³, אלא) סמיכת פסק דין ברור של הרבה ראשונים ואחרונים שכתבו מפורש להלכה ע"פ נגלה דאסור. וק"ל.

שם הערה 105 (עמ' תרב)

פי' דברי החת"ם בענין עירוב נגלה וקבלה

בשו"ת שבט הלוי שנסמן שם נתבאר אשר דברי החת"ס לא מוכיחים כפי המנחת אלעזר, דכל גוף דבריו לא באו אלא להשיב לשכנגדו שהביא מדברי האריז"ל, ולא רק לאלו שמערבים ספרי הגיון ותורה, כמו שרצה המנחת אלעזר לתרץ. ואח"כ המשיך בשו"ת הנ"ל שלא רק בתורת הנגלה והנסתר אסור לערבב, אלא גם בתורת הנסתר גופא, והביא הקדמת הרמ"ק [כ"כ בשו"ת הנ"ל, ולכאורה כוונתו הוא לרמ"ע מפאנו] בספרו פלח הרמון שכתב וז"ל: "וכשם שאסור ונמנע לצרף ולערבב פשטי הקמחי עם הפרדס אלא טוב אשר נאחז בזה וגם מזה אל תנח ידינו האי כי אורחי' והאי כי אורחי", כך אסור

93. וי"ל דלכן בדוגמא הנ"ל לא כתבו הקצוה"ח וכו' לשון "איסור" או חיוב להחמיר, כ"א רק ד"בעל נפש יחמיר" וכיו"ב - דשם אין להכרעת הזוהר כ"א רק "פנים" ע"פ נגלה, משא"כ בנדו"ד, ככפנים ודו"ק].

ונמנע לצרף ולערבב חכמת האריז"ל לא מיני' ולא מקצתה עם ספר הזה וכל דכוותי', ועל דבר זה נכתב ברית". ובשו"ת הנ"ל מבאר הטעם, כי הרמ"ק ז"ל דרש כל ימיו בעולם אחר, ואסור לערבבם כשם שאסור לערבב הפשט עם הנסתר. ואח"כ המשיך שע"כ לומר דודאי במקום שהקדמונים ע"י ידיעתם גם בקדושת תורת אמת יהבו טעמא לתורת הנגלה או נתנו טעם ע"פ הקבלה למצוה ממצות התורה, או שע"י ידיעתם באורות הזוה"ק והקבלה הנהיגו איזו הנהגה טובה, בזה אנו מצווים ועומדים לשמוע דבריהם כי חכמי אמת הם, ומזה המין הוא שהב"י באו"ח וכן המג"א מלאים על כל גדותיהם. אבל מי שלקח איזה הקדמה מכתבי האריז"ל אשר שגבה מאתנו באיזה עולם היא נשנית ובאיזה מצב מהעולמות, ומפרש בזה הלכה פסוקה או מצוה ממצות התורה אשר לו היינו יודעים פנימיות המצוה או ההלכה, ה' פנימיותה באור ועולם אחר לגמרי, אלא שאנו כעוורים הממששים באפילה, והרי הוא זורע כלאים ממש. ע"כ התוכן משו"ת שבט הלוי הנ"ל בפי' כוונת החת"ס שכל המערב קבלה ונגלה חייב משום כלאים.

עוד דוגמאות מהשפעת תורת הסוד על הכרעת ההלכה בפועל⁹⁴: נשיאת כפיים בחו"ל

(ביטול מצוות ברכת כהנים בחו"ל בזה"ז מיוסדת בתורת הסוד)

אע"פ דאיכא מצות עשה מן התורה שיברכו הכהנים את ישראל בכל יום בנשיאת כפים (רמב"ם ריש הלכות תפלה; חינוך מצוה שע"ח; שו"ע או"ח סקכ"ח) – כבר נתפשט המנהג (בחו"ל) שאין הכהנים עולים לדוכן כי אם בתפלת המוספים דימים טובים, וכמה טעמים נאמרו [ומהטעמים – מפני שמנהג הכהנים לטבול קודם ובכל יום קשה להם לטבול בחורף (אגור הו"ד בב"י או"ח שם) וגם מטעם ביטול מלאכה (שם) ועוד י"ל משום שאז, ביו"ט, שרויים בשמחת יו"ט וטוב לב הוא יברך, משא"כ בשאר ימים שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם (רמ"א או"ח שם). וע"ע בשו"ת חת"ס חאו"ח סכ"ג ועוד]. אבל כבר כתבו כמה פוסקים שטעמים אלו דחוקים עד למאד [ראה ב"י או"ח שם "דחק עצמו לקיים מנהג מקומו ואינו מספיק" ושו"ת הרמ"ע מפאנו סצ"ה שהנהגת רוב העולם שאין כהנים עולים לדוכן

94. הבא לקמן (בענין נשיאת כפיים בחו"ל, ישיבה בסוכה בשמע"צ ואכילת חדש בחו"ל) מיוסד על מאמרו של הרה"ג ר' חיים רפפורט בקובץ היכל הבעש"ט (כסלו, תשס"ד) עמוד סד ואילך.

בכ"י "מנהג גרוע הוא" "קפחינהו לכהנים בטעותא רבתא" עד כדי כך שהגר"א מוילנא ותלמידיו השתדלו להחזיר עטרה ליושנה, שיש להנהיג בכל העולם שישאו הכהנים את כפיהם בכל יום (פאת השלחן ס"ב סקט"ז) והי' מוכן לבטל תורה ותפלה ולסבב מעיר לעיר וממדינה למדינה להשפיע שהכהנים ישאו כפיהם לברך ברכת כהנים בכל יום (ס' הגאון החסיד מוילנא עמ' קנג). עד שמעשי ההשגחה העליונה הראו בעליל "שיש בזה איזה דבר סוד בסתרי השפעת הברכה היורד על ידי ברכת כהנים בחוץ לארץ, ואין אתנו יודע עד מה" (שו"ת משיב דבר ח"ב סו"ס ק"ד - ושם שפעם אחת הסכים הגר"א להנהיג נשיאת כפים בכל יום ועיכבוהו מן השמים ונלקח לבית האסורים. וכן בזמן אחר הסכים הגר"ח מוואליזין שביום המחרת יצוה לישא כפים ובאותו לילה נשרף חצי העיר ובית הכנסת, ע"ש. ועד"ז בספר עליות אליהו דף טז, סע"ב. ובערוך השלחן סקכ"ח סס"ד דכאילו בת קול יצא שלא להניח לנו לישא כפים בכל יום ורואים שמן השמים נגזרה כן, ע"ש).

ישיבה בסוכה בשמיני עצרת

אע"פ שנקבעה ההלכה בגמרא ופוסקים בנוגע לישיבה בסוכה בשמיני עצרת בחוץ לארץ: "יתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן" (סוכה מז, א וכן פסקו "שלשת עמודי ההוראה", הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וכ"פ בטוש"ע ונ"כ) אכן בכמה מקומות באירופא ובארה"ב נהגו להקל בזה גם הרבה פרושים וקדושים אשר ידוע כי מחבבים מאד המצוות במסירות נפש ובפרט מצות סוכה ואעפ"כ מקילים בדבר זה (גם אלו המחמירים בשינה בסוכה למרות הקור בשאר ימי החג) ומקילים גם במקומות החמים ששם ישיבת הסוכות עריבות עד למאד ולא שייך שם ההסברות שנאמרו להצדיק המנהג לאכול חוץ לסוכה בשמע"צ מיוסד על מציאות הקור והצינה השכיח (ראה שו"ת נו"ב מהדורה קמא או"ח ס"מ; שו"ת תורת יקותיאל מהדורה תנינא או"ח סצ"ח; ועוד. ראה בארוכה בס' סוכת שלם סוף פמ"ג ובשו"ת שבסו"ס נטעי גבריאל הל' חג הסוכות). [וראה מה שקרא תגר "על המנהג של קצת אנשים שאינם אוכלים בסוכה בשמע"צ אפילו כשהזמן חם" - בשו"ת מהרש"ג או"ח ח"א סל"ה. אבל דברי המהרש"ג לא נתקבלו בהרבה קהילות קדושות הממשיכים במנהג רבותיהם שלא לאכול בסוכה בשמע"צ גם כשהזוג אוויר ערב בסוכה.] אך האמת יורה דרכו, דכיון שישנם טעמים מכריעים ע"פ תורת הסוד שלא לאכול בסוכה בשמיני עצרת (כמבואר בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד

סל"א דלפי מ"ש מקובל אחד הישיבה בסוכה בשמיני מופרכת לגמרי, ע"ש; קונט' "מאירת עינים" הנדפס בס' הבעש"ט ח"א סמ"ז; ס' לבושי מכלול להגרי"מ היבנער בקונטרס אחרון "מכללתא ומלבשתא" אות ח"י; ועוד) – שוב סמכו על כל מה דאפשר להתיר האכו"ש בבית בשמיני עצרת (ובלשון השו"ת מנחת אלעזר שם: "ומי האיש הירא את דבר ה' הרואה דברים חמורים ונוראים כאלו על היושב בסוכה בשמיני עצרת יוצאים מפי גאון וגדול מהראשונים בקדושה וטהרה ולא יחרד לבבו, והגם כי אין לנו אלא דברי חז"ל בגמרא והנפסק בשולחן ערוך" ע"ש).

אכילת "חדש" בחו"ל

עוד דוגמא מענין הכרעת ההלכה למעשה ע"פ חכמת הסוד, יש להביא מדין אכילת "חדש" בחו"ל, דאם באנו לדון אך ורק על יסוד הגמרא והפוסקים, הרי לשיטת רוב הפוסקים הרי האוכל מתבואה חדשה של גוים עובר על מצות לא תעשה מן התורה. אמנם לעשה, פוק חזי מאי עמא דבר – אע"פ שנתרבו לאחרונה הנהגים מ"חדש" בחו"ל, מ"מ עדיין נוהגים הרבה יראים ושלמים שלא ליזהר מאיסור "חדש", ואדרבה, יש שנזהרים שלא ליזהר מאיסור חדש [ראה דרכי חיים ושלום שתתע"ג שיש מסורה ש"בעל דברי חיים מצאנו זי"ע הרעיש על האומר להחמיר בזמן הזה בחוץ לארץ בחדש" ובשו"ת אבני נזר חו"מ סקט"ו: "שמעתי בבירור, שמה שחסידי פולין אינם נזהרים באיסור חדש . . . מאחר שזקיניו הב"ח התיר אין לנו לחוש"]. ואולי י"ל ע"פ דברי הגה"ק מקאמאנא (פי' "אוצר החיים" עה"ת פרשת אמור כג, יד), דכון שע"פ המבואר בקבלה אין איסור חדש שייך בתבואה של גוים, שוב סמכו בכל כוחם על שיטת הב"ח ודעימי' והעלו על שולחנם "חדש" מתבואה של גוים (וע"ע ס' נטעי גבריאל שם).

ב"דברי סיום"

(ע' תרט ואילך)

בענין המסיר זקנו באומרו שאינו מאמין בסודות התורה כו', עייג"כ בתשובת האדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש (בקובץ "יגדיל תורה" נ.י., תשמ"ג סס"א):

"ואם אמר יאמר האומר שאין לו חלק בנסתרות, נאמר לו שכבר דאג עליו הרב הפרד"ס בספרו בא' משערו (וכמדומה לי בשער א' פ"ז או ח' ואין

פה הספר להשיגו לעיין בפנים [א.ה. והוא שם פ"ט]] וחקר חקירה גדולה במי שאינו מאמין בעשר ספירין קדישין אי קרינן לי' כופר, והרואה יראה שם וידין דאין מדבר בא' שעושה מעשה אסור מפני שאינו מאמין, אדרבה עושה הכל ככל המאמינים בני מאמינים ורק שבזה אינו מאמין (וההעדר אי"ז נוגע למעשה או אפילו לדבור כמו בתפלה באמירת לך ה' הגדולה הידוע ומפורסם למקובלים ובעלי עבודה שבלב ומוח, דחשיב כאן הז"ס ואינו מונע א"ע מלהתפלל וכן בשארי הענינים בקום ועשה, מ"מ) הנה לפי דעת הגאון הפרד"ס יש חשש בהאיש הזה ובפרט בענין דידן שנוגע למעשה, והוי משנה מפורשת כהא דאמר התנא הק' הרשב"י ע"ה ווי לי' כו' בהא ודאי לא קמספקא הגאון הפרדס ולא הי' חוקר זה אלא מידי דפשיטותא היא שיש פרה ראש לענה בהאיש המשחית וקוצץ שערות זקנו, וסופו על למפרע יוכיח כי קלות הדעת מיהא הוי, ודעתם מטורפת עליהם, שהיו עוזבים הקבלה ומקילים, ולמחר ימצאו דעת יחיד לגבי רבים דמיקל באיזה דבר ויעשו כמותו מבלי הבט על הפסיקתא דהוי רבים, ועושים לעולם להקל דהוי בכלל רשעים ה"י, עד שלבסוף יוצאים מדעתם לגמרי, וגם את האסור אליבא דכו"ע יתירו על דעת עצמם ומוליכם שולל . . .

מילואים והשמטות

ח"ג: טענות ומענות

טענה ומענה ד:

העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו

שם הערה 188

בענין הקושיא מרש"י כריתות ה, ב

וכעין מ"ש שם אות יב (לעיל עמ' תרלג) מבואר בס' אגרות קודש (ליובאוויטש) ח"א עמ' יב "וגם בזה אפ"ל, דהיינו לבד הה' פאות, וכדי שהמספריים דרך הלוכן, לא יפילו הטיפין היו עולות וכו'. אלא דצע"ק, לפי' הצ"צ דמגולחי זקן דירמי' (מא, ה) קאי גם אשלא במקום הפאות, והוא סימן אבלות, א"כ למה שקל אהרן למזי' (ומסוף תוכן השו"ת נראה דס"ל להצ"צ דלא נשתנה המנהג מאז ועד עתה). ואולי אפשר לחלק, דכאן במספריים וכאן בתער".

העדות ע"ד הנהגת הרמ"ע מפאנו

גילוי חדש בדעת החתם סופר

ראה לעיל במילואים לערך "חתם סופר" דבתשובתו הנדמ"ח מכת"ק (שכנראה ה"ה משנה אחרונה לגבי תשובה המובא בטענה ומענה זו) – לא הזכיר מרן החת"ס ע"ד גילוח הזקן דרמ"ע מפאנו.

תשובת הגר"ח קניבסקי

ע"ד דברי החתם סופר בנדון

"שאלה: מש"כ מרן באורחות יושר סימן הדרת פנים, צ"ע משו"ת חת"ס או"ח סו"ס קנ"ט. תשובה: רבים הכחישו זה" (ס' תשובות הגר"ח – תשובות ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א – תשובות חדשות סימן שצח, עמ' רז).

שם אות כ (ושם הערה 200)

בענין אישתמיטתי, יש להוסיף המובא לעיל בהשמטה לטענה ומענה א אות ג (משו"ת ימי יוסף בתרא).

עוד בענין שיש הכחשה בגופה של עדות והעידו רבים שראו צורת הרמ"ע מפאנו בזקן מלא

בקובץ פרי הכרם [באבוב] (ד' אב תשנ"ט) במדור פרי צדיק: "כ"ק אדמו"ר עט"ר (שליט"א) בדברו פעם מענין זה, אמר ששמע מאביו כ"ק מרן אדמו"ר מוהרב"צ זצוק"ל בשם כ"ק מרן אדמו"ר מוהר"ש זצוק"ל, שרבינו הקדוש מצאנו מרן הדברי חיים זי"ע התבטא על זה בזה"ל: ווי קען מען זאָגען אַז דער רבינו מנחם עזריא האָט נישט געהאַט קיין באָרד, אַז מ'לערנט אַ שטיקל רמ"ע מפאנו, זעהט מען דאָך אַז ער האָט גיהאַט אַ באָרד, עכדה"ק, ואמר כ"ק מרן אדמו"ר מהרב"צ זצ"ל, שאביו כ"ק מרן אדמו"ר מוהר"ש זצ"ל, ביאר כוונת זקינו הדברי חיים זצוק"ל, עפ"מ דאיתא בירושלמי (קידושין פרק א הלכה ז) רב גידל אמר האומר שמועה בשם אומרו יהא רואה בעל השמועה כאילו עומד לנגדו, ויליף לה מקרא (תהלים לט, ז) אך בצלם יתהלך איש, ואיתא בספרי תלמידי בעש"ט, דאין זה ציווי בלבד, אלא גם הבטחה שכן יהיה בעל השמועה עומד לנגדו, וע"כ בשעה שלמד מרן הדברי חיים זי"ע בספרי הרמ"ע, נתגלה לו צורתו הקדושה של הרמ"ע, ואז ראה כמו עיניו את דיקנא קדישא דיליה.

ובספר אחד שנדפס מכת"י ישן מובא, שבסוף ימיו של רבינו מנחם עזריה נגזרה עליו גזירת הריגה ל"ע, וברח לנפשו, ואז בשעת המלטו מאת מבקשי נפשו הוכרח לגזוז זקנו כדי שלא יכירוהו, ולפי זה נמצא שאמנם גילח הרמ"ע את זקנו, וכפי השמועה שהביא החת"ס, אבל זה היה רק בשעת הגזירה מפני פיקוח נפש, וכמו שאירע במשך מלחמת העולם השניה שגדולים וטובים הוצרכו להסיר זקנם מפני פחד האויב, אבל ודאי לא היה דרכו של הרמ"ע לגלח זקנו, ושפיר קאמר מרן הגה"ק מצאנו זי"ע שנתגלה לו דמות דיוקנו של הרמ"ע עם זקן מלא".

מילואים והשמטות

ח"ג: טענות ומענות

טענה ומענה ה:

סברת ה"באר עשק"

ראה לעיל במילואים לח"א ערך "חתם סופר" משו"ת חתם סופר החדשות סי' ל (דכנראה משנה אחרונה היא לגבי התשובה בחאו"ח סו"ס קנט הנזכר לעיל בטענה ומענה זו), דשם אחר שהביא סברת הבאר עשק סיים מרן החתם סופר: "אך דעת יחיד הוא ולית מאן דחש לי", ע"כ אין להתגרות בשביל זה לא לכאן ולא לכאן".

שו"מ גם בס' "תל תלפיות (פליטה הנשארת)" כרך ד עמ' קנ במאמרו של הרה"ג וכו' ר' גרשון שטערן ז"ל, אב"ד מ. לודאש: "כתב בגליון מהרש"א וע"פ הקבלה עי' ת' באר עשק [סי' ע'] לחלק בין דרי א"י לדרי חוץ לארץ, ובין מי שתורתו אומנתו, ומעיד מכמה גדולי מקובלים תלמידי האר"י שגלחו זקנם במספרים. ובס' עיקרי הד"ט ליו"ד (סי' י"ט אות ז') הביא בשם הרב דברי יוסף (סי' כ"ה), דדחה בב' ידיו ת' הרב באר עשק (סי' ע') שיצא לחלק לפי דעת בעלי הסוד בין א"י לח"ל, ושבח"ל עדיף טפי לגלח דליתא וליתא חלילה וכו', וגם הביא בשם תשו' חיים שאל שהסכים לכל מ"ש בזה הרב דברי יוסף הנז' עיי"ש, (ועיי' בבאה"ט סק"ה בשם האר"י ז"ל, גם ע' בברכי יוסף הנדפס בגליון יו"ד ווילנא, כי ע"ד האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן וכו' ע"ש)".

סברת ה"באר עשק" לחלק בין דרי א"י לדרי חוץ לארץ

"התורה 'איה מקום כבודו' בלקוטי תנינא סימן י"ב, המתחלת: כשאדם הולך אחר שכלו וחכמתו, יוכל ליפול בטעותים ומכשולים רבים, זאת התורה נאמרה לענין שיחה, שהי' מדבר עמי מענין טעותים ומבוכות הרבה וקלקולים גדולים, שבאים על ידי שהולכים אחר שכלו וחכמתו. והזכיר אז את בעל המחבר וכו', שטעה ועזת מאד על ידי חכמתו, שאמר, שהזקן גבוה כל כך עד שחוץ לארץ אינה יכולה לסבל אור קדשת הזקן (והגם כי כונתו גם כן

להתיר בחוץ לארץ על ידי סם או במספרים כעין תער, אבל מכל מקום בזה חזק את ידי עוברי עברה, המגלחים זקנם במדינות אשכנז). ואחר כך התחיל לומר את התורה הנ"ל, עד שגמר אותה. ואז הי' זה אצלי לדבר פלא, כי אז לא שמעתי עדיין מעולם שהמחבר הנ"ל אמר טעות כזה, ה' יסלח לו, אך אחר כך דברתי עם אנשים הבקיאים בספרים ובספורים כאלה, ואמרו לי, שהוא דבר מפורסם שאמר כך בעל המחבר הנ"ל. גם שמעתי, שבספר שאלות ותשובות ב. ע. [באר עשק] מביא שטות סברא רעה וכוזבת הנ"ל, וכבר מחאו לו במאה עוכלי כל צדיקי וחכמי אמת. ובזה יכולים לראות איך דעת האדם כוזבת ואיך שאסור לסמך אל שכלו כנגד תורת משה שבכתב ובעל פה אפילו כחוט השערה, מכל שכן בדבר כזה, שמפרש בתורה אסור גלוח הזקן, ורבותינו זכרונם לברכה אמרו, שעוברין על חמשה לאוין, וכבר הלכה פסוקה, שכל דבר שהוא חובת הגוף, אין חלוק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ כלל. ויוכל למצא אחד, שעל ידי חכמתו ודעתו יאמר סברא שאינה אמתית, שיתגלגל על ידי זה, שיבואו להתיר חס ושלום אסור כזה, חמשה לאוין בתורה, ולחזק על ידי זה עוברי עברה, אשר ראוי לכל מחבר ספר לצעק על זה בכל מיני קולות"

ס' חיי מוהר"ן - ברסלב - ח"א סנ"א

* * *

ע"ד "עשרת השבטים"

מהמובא בכ"מ בהחיבור הנוכחי דמזמן קבלת התורה ואילך הקפידו אבותינו שלא לגלח זקנם כלל - יש להעיר, גם מהידיעות הנכבדות ממציאות האיים הרחוקים ששם עשרת השבטים ובני משה ע"ה החונים לפנים מנהר סמבטיון, שרוכזו בס' "קול מבשר" (הנדפס בהסכמת גדולי רבני ירושלים, ע"י הרה"ג וכו' ר' שמעון צבי הורוויץ מח"ס שם משמעון, אור המאיר וע"ס - ירושלים, תרע"א) שם כתוב בין השאר: "קמי שמיא גליא כי כל עמלי ויגיעתי לגלות ידיעות האמיתיות . . . יעשו כולם אגודה אחת לשלוח [לעשרת השבטים] שלוחים נכבדים אנשי מדע מגודלי זקן ירא אלקים . . . כי ידוע לי ברור בידיעה ברורה ונכונה כי מואסים ושונאים מאד את מגולחי זקן, כי נחשדים בעיניהם למסיתים הצודים נפשות, ובטח לא יתנו רשות לשלוחים כאלו לכנוס לגבולם. גם בהיותי קרוב לסינא (חינה) קבלתי מכתבים מעיר של יהודי סינא [מעשרת השבטים] כי מגולחי זקן לא יערבו לבם לבא אצלם" (עמ' 20). "העתק אות באות מספר תבואות הארץ: . . . כי בצפון ארץ חינע

תתרט

מילואים והשמטות (טענה ומענה ה)

נמצאו יותר ממאתים אלף אנשים בעלי קומה מגודלי זקן בלי תפונה יהודיים
הם כי יושבי חינוע מגלחים זקנם" (עמ' 22). ועיי"ש גם בעמ' 110.

* * *

ע"ד ה"טענה" דאיכא בגידול הזקן משום "גאווה"

ע"ד ה"טענה" שע"י הסרת הזקן ימנעו מ"גאווה" – ראה לעיל "מילואים
והשמטות" לח"ב פי"ט (עמ' תתמו-תתמז). וש"נ.

הוספות

לספר

הדרת פנים – זקן

התוכן

תתרגם

הוספה א.

הערות על הספר מאת הגאון רבי ישראל יצחק פיעקארסקי

תתרגם

הוספה ב.

הערות על הספר מאת הגאון רבי יעקב חיים סופר

תתרגם

הוספה ג.

תשובה להלכה בענין הסרת הזקן ע"י מכוונות גילוח (מאת הגאון רבי נתן געשטעטנער)

תתרגם

הוספה ד.

קונטרס בענין דין קיפול הזקן בשבת קודש

תתרגם

הוספה ה.

בירור שיטת מרן הגאון רבי יעקב חיים מבאגדאד (בעל "בן איש חי") בענין חתיכת ותלישת שער הזקן (מאת הגאון רבי יעקב משה הלל)

תתרגם

הוספה ו.

דעת תורה בענין גידול וגילוח הזקן (מאת הגאון רבי חיים קניבסקי)

הוספות

הוספה א

הערות על הספר מאת הגאון רבי

ישראל יצחק פיעקארסקי (שליט"א) זצ"ל

(נ' בהסכמתו הנדפס בפתיחת החיבור)

הנה כהדר"ג שליט"א בספר הדרת פנים - זקן, בפתיחה הערה 7 הביא לשון הברייתא ממכות דף כ"א ע"א: תנו רבנן ופאת זקנם לא יגלחו, יכול אפילו גילחו במספרים יהא חייב, ת"ל לא תשחית, אי לא תשחית יכול אם לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער ע"כ. ופירש המפרש שם (במקום רש"י) ת"ל לא תשחית - ומספרים אינן משחיתים שאין חותכים שער בצד עיקר כתער, גילוח שיש בו השחתה - דרך לגלח בו ומשחית והיינו תער, אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו, ומספרים מגלחין ואינן משחיתים. ועי' תוס' נזיר מ' ע"ב בד"ה דתניא.

וכ"ת רוצה להוכיח מזה דכל הפטור ממספרים משום שאינן משחיתין, שאין חותכין שער בצד העיקר כתער, הא אם משכחת שחותכין שער בצד העיקר אסורים כתער, דהוי גילוח שיש בו השחתה דהרי לא נכתב בפירוש תער, אלא צריך גילוח שיש בו השחתה, ובמספרים הוי גילוח אלא שאין בו השחתה אבל אם יש בו השחתה אסור כתער, והביא דברי החת"ס ועוד כמה תשובות בזה.

אכתוב לו הערה אחת מה שעלה בדעתי הגם להלכה אין נפקא מינה בזה שכבר הראו הגאונים הנוב"י והחת"ס וכדומה שתער לאו דוקא, וכמו שביאר כת"ר לאורך ולרוחב בזה. רק צריך להבין דאם תער לאו דוקא אלא כל כלי שדרך לגלח ויש בו השחתה הוי דינו כמו תער, ולא יגלחו ממעט רק מלקט ורהיטני שאין דרך לגלח בו, קשה לי למה צריך קרא לא יגלחו דמלקט ורהיטני פטור, הא כלל הוא בכל התורה דשלא כדרך פטור כגון שלא

כדרך אכילה פטור, ועי' מנחות ד' ט"ז ע"ב הקטיר שומשום לאכול שומשום עד שכלה קומץ כולו אין דרך אכילה בכך ואין דרך הקטרה בכך, ועי' שבת ק"ח ע"א התולש מעציץ שאינו נקוב פטור פי' רש"י שם דהפטור הוא מצד דאין דרך זריעה שם, א"כ למה לי קרא דמלקט ורהיטני פטור הא הוי שלא כדרך (וכעין זה באבני נזר יור"ד ח"ב סימן ש"ו אות ח' שהקשה על דברי תשו' הרי"מ שפירש בדברי רש"י דהא דכשר עדות בשטר ולא הוי מפי כתבם משום דאורחי' בהכי, ופי' בתשובת הרי"ם דכמו בשבת אין חיוב רק באורחי', קצירה כדרך קצירה הוצאה כדרך הוצאה, ה"נ עדות שבשטר לא הוי מפי כתבם דכל עדות הוי רק בדיבור ומפי כתבם הוי שלא כדרך, ע"כ בשטר דהוי אורחי' כדי שתהא לראי' ביד המלוה והוי כי אורחי' הוי כדרך ולכך כשר, ועל זה הקשה האבני נזר וז"ל: דא"כ חידש רש"י דטעם עדות פסול מפי כתב משום דלאו אורחי', למה צריך קרא דמפיהם ולא מפי כתבם תיפוק ל"י דעדות שלא כדרך לאו עדות הוא מסברא כמו בשבת קצירה דרך קצירה עיי"ש).

אלא על כרחך צריך לומר דעיקר קרא דלא יגלחו לא אתי למעט מלקט ורהיטני דבלאו קרא ג"כ ידעין דפטור מטעם שלא כדרך, אלא דעיקר קרא לא יגלחו אתי למימר כמו גילוח גבי נזיר בתער וזה שאמר הגמ' הוי אומר זה תער דתער דוקא וממילא איתמעט מלקט ורהיטני אבל עיקר קרא לא בא על זה, ועל כרחך צריך לומר דעיקר קרא בעי למימר דבעי השחתה על ידי תער דוקא דאל"כ למה לי הקרא לא יגלחו, א"כ אין ראי' כלל מהגמ' אדרבה מהגמ' משמע דדוקא בתער.

אך יש לומר לפי מה שאמר האגלי טל בפתיחה להלכות שבת שהקשה שם וז"ל: הנה באבן העזר סימן קכ"ג כתבו הח"מ והב"ש והפר"ח דטעם דמכשירינן גט שנכתב בשמאלו משום דדוקא בשבת דכתיב ב' מלאכת מחשבת ע"כ כל שכתב כלאחר ידו או בשמאלו לאו מלאכת מחשבת היא אבל מ"מ כתב מקרי לענין גט.

ועל זה הקשה האגלי טל דהרי מצינו בכמה מקומות אף בלאו מילי דשבת דכל שלא כדרכו לאו כלום הוא זה, ואמר שם בירורן של דברים דהנה מלאכה כלאחר יד יש בשני אופנים, יש שהמלאכה עצמה בלתי נפעלת כראוי והיא שינוי באיכות הנפעל כענין הנזרע בעציץ שאינו נקוב שלא נזרע כאורחי' אף שבאיכות הפועל לא היה בו שום שינוי, ויש מלאכה כלאחר יד שהוא שינוי

באיכות הפועל לבד ולא באיכות הנפעל כגון הכותב בשמאלו אף שהנפעל דהיינו הכתב נעשה כראוי להיות שאימן את ידיו וכתב אותיות מיושרים כמו אם היה כותב בימינו, וכן המוציא מרשות לרשות כלאחר יד אף דעצם המלאכה היא בהחפץ המובא לרשות אחרת, ובהחפץ אין שום שינוי ומונח עתה ברשות כאילו היה מוציאו כדרכו, רק שיש שינוי באיכות הפועל שלא עשה המלאכה כדרך עשיית מלאכה ההיא.

והנה באופן ראשון שהמלאכה בעצמה או המעשה עצמה בלתי נעשית כראוי והוא שינוי באיכות הנפעל, זה מצינו בכמה מקומות דשלא כדרכה לאו כלום היא אף זולת מלאכת שבת, וע"כ אכילה שלא כדרכה כגון שאכל חלב חי או עירב בה דבר מר הרי יש שינוי במאכל, וכן הנזרע בעציץ שאינו נקוב שהנפעל אין כדרכו, בזה אין חילוק בין שבת לשאר דברים, ובכל מקום לאו מידי הוא, אבל באופן השני שאין שום שינוי באיכות הנפעל רק באיכות הפועל ראוי היה להתחייב שהרי מ"מ הפעולה נגמרה כראוי אך מ"מ בשבת פטור דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל גבי גט כתב מיקרי שהכתב היא כראוי עיי"ש היטב.

ולפי זה יש לומר דאם מלקט ברהיטני אין ניכר באדם דהיינו הנפעל אם היה השחתה על ידי מלקט ורהיטני או על ידי תער, דגבי אדם נשחת הזקן ואינו ניכר בהנפעל כלל אז באמת בכל התורה כולה לא הוי זה שלא כדרך, דהשינוי היא גבי פועל דדרך הפועל להשחית הזקן או לגלח על ידי תער אבל במלקט ורהיטני אין דרך לעשות כן, דגבי נפעל אינו חילוק זה כלל, א"כ אם באופן זה לא הוי שלא כדרך רק גבי הפועל, אז שפיר צריך הקרא לא יגלחו למעט מלקט ורהיטני, כמו גבי שבת, דצריך קרא מלאכת מחשבת דכלאחר יד גבי פועל פטור, א"כ לפי זה דהפסוק מגלה רק אם עשה בכלי דרך השחתה אז חייב א"כ יש לומר דתער לא כתיב בקרא על כל דבר שדרך בכלי ומשחית חייב כנ"ל ודו"ק.

ועוד בכמה דברים יש להעיר, אבל אין הזמן גרמא כעת.

הוספה ב

הערות על הספר מאת הגאון רבי

יעקב חיים סופר שליט"א

(נכד מרן הגאון בעל "כף החיים" זצ"ל ומחבר הרבה ספרים חשובים)

יעקב חיים סופר

רחוב רבינו גרשום 26

ירושלים ת"ו

בס"ד, יום ר"ח כסלו תשל"ח לפ"ק, פעה"ק ירושלים ת"ו.

לכבוד מעלת ידידי הרה"ג חו"ב אבן יקרה נופך וספיר, משה שפיר
הר"ר משה ווינער שליט"א.

שלו' וברכה וכט"ס באה"ר.

אחדש"ת ושה"ט, קבלתי קונטריסי ספרו החשוב "הדרת פנים – זקן",
והשתוממתי על המראה בראותי איך שמעכ"ת נר"ו בספרו זה כלל והקיף
מכל הצדדים כל הנאמר בתורתנו הקדושה, נגלה ונסתר, בעניני מצות גידול
הזקן, וממש כמעט לא הניח פנה וזוית בזה, וכל קריה לא שגבה ממנו מדברי
רז"ל בתלמודים ומדרשים וזוה"ק, וכן דברי רבותינו קמאי ובתראי ז"ל עד
רבנן גאוני בתראי גדולי דורנו שליט"א. והן אמת שכבר נערכו בזה כמה
ספרים כזקן אברהם ועמודי ארזים (להרה"ח וכו' ריא"ז מרגליות זלה"ה,
ועמ"ש האדמו"ר ממונקאטש זלה"ה בשבח ספר אורייתא זה בספרו דברי
תורה ח"ו סימן ק"א ע"ש) אך מ"מ כ"ת נר"ו הגדיל טובא לעשות בזה, ומקום
רב הניחו לו מן השמים, ומשה שפיר קאמר ויישר כוחו דמשה.

ואודות בקשתו שאכתוב הערות על ספרו דמר נ"י, הנה אומר שבאמת
טרידנא טובא, וכמעט איני מופנה אפילו מצד אחד, וגם כבר כתבתי בס"ד לפי
קצורי, מעט בזה בס' תוספת חיים, שבס"ס צוואה מחיים מהגר"ח פאלאג'י
זלה"ה, ע"ש (עמודים ל"ה ול"ו), והבאתי עד מדברי גדולי דורינו הר"ב דברי
מלכיאל ומופה"ד הר"ב חזון איש זלה"ה, ומ"מ דחקתי ונכנסתי לעשות
רצונו ולהיות נטפל לעושה מצוה כמעכ"ת נר"ו, וכתבתי בס"ד חדושים

והערות ע"ד מר נ"י בספרו זה בענין גידול הזקן והמסתעף. אך הואיל וספרא טבא דמר נ"י גדול באיכות וכמות, לא יכולתי לעיין בכולו וכתבתי וציינתי בס"ד רק לח"א מספרו עפ"ר (ויתכן שיש במה שכתבתי בס"ד דברים שכבר קדם וזכה בהם מעכ"ת נר"ו בשאר חלקי הספר וכמו שנוכחתי לדעת כמ"פ וכדלקמן⁹⁵).

כמובן שאין דברי אמורים לא להלכה ולא למעשה, ולא הגעתי למדה זו, ובאתי רק לעורר, וגם מובן מאיליו שהם תלויים ועומדים בהסכמת גדולי דורנו שליט"א וזולת זה דברי לעו והיו כלא היו. ולאפס הפנאי והמקום הייתי מוכרח לקצר בהרבה מקומות. ומהרתי בכתיבת הדברים ואש"א ת"מ (הערותי באו לקמן בגליון בפני עצמו).

ובזה הנני ידידו הדוש"ת ומברכו שיפוצו מעינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה

הצעיר יעקב חיים סופר

הערותיו :

א. בטרם נבוא העי"ר, וטרם כל שיח, ראיתי לנכון להקדים מה שהודו בו כל חכמי ישראל והוא, שדבר מצוה הוא לגדל הזקן, ויש על כל אחד מבנ"י לגדלו, ואף אותם גדולים זלה"ה שכתבו להורות היתר בגילוח הזקן (בדרכי היתר לשיטתם) לא כתבו כן אלא בבחינת דהוי הרע במיעוטו ומוטב שיאכלו בשר תמותות שחוטות ולא בשר תמותות נבלות, והא ראיה דמי לנו גדול מרבין חסידא יוסף צדיקא מופת ופאר דורו ג"ע הרב חיד"א זלה"ה⁹⁶ שעם שהיה מלאך מליץ יושר ללמד זכות על בני ישראל הדרים בארצות אדום ואשר הוכרחו להקל בתגלחת הזקן ע"י סם ומספריים כעין תער, וכמבואר בס"ה חיים שאל ח"א (סי' נ"ב) ע"ש, עם כל דא איהו גופיה ז"ל בספרו ברכי יוסף יו"ד (בשיו"ב סי' קפ"א אות יו"ד), כתב "כל זה [דשרי לגלח הזקן בסם ובמספריים כעין תער] מדינא, אמנם על דרך האמת איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, וכבר האחרונים הביאו דברי רבינו האריז"ל", והביאו דבריו להלכה הגה"ק מהר"א פאפו זלה"ה בס"ה חסד לאלפים יו"ד

95. לתועלת המעיינים ציינתי כמה ממקומות מקבילים הללו בהערות הבאות. – מ. וו.

96. בהבא לקמן ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "חיד"א" (עמ' קצה ואילך) ובפרט המובא שם מספרו "מורה באצבע".

הנדמ"ח מכת"י (שם אות ט') ע"ש, וש"ב מוה"ר הגרע"א סומך זלה"ה בס"ה זבחי צדק הנדמ"ח מכת"י (שם אות ח') וע"ש בח"ש ובח"ב (סי' זך) ובשירי שיריים שבס"ס ברכ"י אות ב'. וכבר נודע⁹⁷ מה שלימדנו להועיל הגחיד"א ז"ל גופיה שכל שנחלקו מרן הב"י ז"ל עם רבינו האריז"ל, נקטינן להלכה ולמעשה כרבינו האריז"ל, וכמ"ש כן הגחיד"א ז"ל בהרבה מחיבורי קודשו וכמ"ש לקמן בס"ד ע"ש בארוכה, ודון מינה נמי לנדון דידן שלהאמור יש בזה איסור, ונודע מ"ש הגה"צ מהרצ"א מדינוב זלה"ה בספר הק' בני יששכר (מאמרי חודש תשרי, דרוש י"ד אות ט"ל) על הגחיד"א ז"ל וז"ל "וכתב כן הרב הגדול מו' חיד"א זלה"ה בשם גדולי הקדמונים, ולא נודע לי מקומו אי', וסוגיות הש"ס לא נודעו במסילות הללו, אבל כיון שפסק כן רב מובהק בדורו בבית דין של מטה, פוסקין כן להלכה בב"ד של מעלה" וע"ש ודו"ק והבן.

עוד תחזה⁹⁸ להגר"י ידיד ז"ל ראב"ד פעה"ק, בספרו הנדמ"מ שו"ת שארית יוסף ח"ב חיו"ד (סי' ח') שהאריך מאד בענין הגילוח במספריים כעין תער ובסוף תשובתו (עמוד ק"ח) אחר שכתב שלדעתו המתגלח במספריים כעין תער אינו עושה שום איסור סיים "ובוודאי מי שהוא זהיר ומדקדק במעשיו ובפרט כשהוא ת"ח ראוי ונכון מאוד לזיזהר בזה שלא לגלח כלל, ולפחות שיזהר בזה מאוד שלא יגלח בזה כעין תער. ואני נער הייתי גם זקנתי ומימי לא העברתי על זקני מספרים כלל ועיקר, לא מיניה ולא מקצתיה, ולא מדין חסידות ולא מדין פרישות נהגתי, דהלואי שאהיה בכלל בינוני, וגם כשהייתי בחור ורך בשנים לא הייתי יודע כלל מספרי הזוהר והמקובלים ורק מפי השמועה, רק שאני חושב שכל ת"ח ראוי להזהר הרבה בדברים כאלו מפני המוני עם, וכמו שאמרו חז"ל שראוי לת"ח להיות שונה במלבושיו ובדיבורו וכו' וכן ראוי לזיזהר בזה, ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול ה', ויבוא גם לידי חשדא שיחשדו שאולי הוא מגלח בתער ח"ו, וכל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל ירא שמים לזיזהר בזה, והרי הב"ח שהוא בעצמו כתב בהדיא שמספרים כעין תער שרי אפילו לכתחילה, עם כל זה סיים וכתב דדבר זה אסור לירא שמים, אלא צריך כשמגלח להניח קצת שער ע"ש, וכן הרמ"א וים של שלמה וחכמת אדם גם

97. ראה בארוכה לעיל ח"ג: טענה ומענה א' אות ד' (עמ' תקצו ואילך).

98. בהבא לקמן ראה לעיל ח"ג שם אות יג (עמ' תקצד) ובעוד כ"מ בהחיבור.

הם ס"ל דירא שמים ראוי לו להחמיר. ונ"ל דכל הפוסקים המתירים, בזה מודו דהיר"ש והמדקדק במעשיו ראוי לזהר בזה, אם לא בלתי אונס והכרח, ומכ"ש ת"ח הלומד תורה כל היום אם הוא לא יהיה בכלל זה של יראי שמים ומדקדק במעשיו א"כ איה איפוא ירא שמים ימצא, איך שיהיה לדעתי גם אני בזה מודה שראוי בלי ספק לת"ח לזהר בזה במאוד מאוד" עכתד"ק וע"ש. ועל פי שני עדים יקום דבר, ואין יותר צורך לאורך.

ומעולם היו בני ישראל מצויינים בזה, וגם בזה נבדלו לטובה מאוה"ע⁹⁹, ואין לי להאריך בראיות לד"ז, ורק אביא מ"ש בספר ילקוט דוד (מהרה"ח הר"ר דוד לאניידו ז"ל, משמשו של ג"ע הסבא קדישא מהרש"א אלפנדרי ז"ל) בענין עלילת דמשק הידועה וזל"ש שם (דף קכ"א ע"ב) "וקם איש אחד והקדיש את עצמו וקינא קנאת ה' צבאות וגילח זקנו ואת פאת ראשו ועשה עצמו כגויים" וכו'. וכן עיין לגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו עיני כל חי (דע"ט רע"ד) שכתב "ועיין להרב עיון יעקב דפירש דברי הנביא ותעשה אדם כדגי הים, מה דגים שבים יש להם סימני טהרה סנפיר וקשקשת שהוא לבושם, כן האדם יש לו שני סימני טהרה דהם שלא ללבוש מלבושי גויים ופאת הזקן יע"ש, ובעוה"ר בדור הזה הרי נתבטל ענין זה בתרתי אוי לדור שכך עלה בימיו, והאמינו לי דיש מקומות בערי פראנקיה דהם שכנים ואינם מכירים אלו את אלו הם מאומה ישראלית והכל בערבוביא רח"ל, הפך כל רואיהם כיכורם". הוא אשר כתבנו דמעולם ניכרים ומצויינים היו כלל ישראל מהאומות, עד שהתחילה הפירצה בדורות האחרונים.

וגם נודע מה עצמו רזי הזקן והאריכו בזה גדולי החכמים וכמ"ש מעכ"ת נר"ו בספרו בכמה מקומות, ועיין גם לרדב"ז ז"ל בספר מצודת דוד (די"א סע"ד, ולענ"ד נמשך אחר דברי ספר הקנה וכדרכו, וכמ"ש בקובץ עולת החודש ש"א גליון ט' עמ' תי"ד ע"ש) מ"ש בזה, וע"ע לגר"א פאלאג'י ז"ל מר בריה דהגאון מהרח"פ ז"ל, בספר וימהר אברהם (מע' ג' אות פא"ר) מ"ש בזה ואכמ"ל.

וגדולה מזאת אזהרה שמענו משם רבינו האריז"ל¹⁰⁰ שלא ישלח כלל ידו בזקנו שלא יבוא לידי תלישת שערות הזקן ואפילו בימות החול וכמ"ש

99. ראה בארוכה לעיל ח"ב פ"ד ופי"ט.

100. ראה בארוכה לעיל ח"א ערך "אריז"ל" (עמ' קמו ואילך); ח"ב פי"ב אות א'.

בשעה"מ (פרשת קדושים) והב"ד מו"ז הגז"ל בכף החיים (סי' ש"ג אות קכ"ז וע"ש סי' ש"מ אות ט' ויו"ד) וכבר נודע המעשה מרכינו האריז"ל בזה וכמ"ש מהרח"פ ז"ל בספר רוח חיים או"ח (סי' ש"ג אות א' וסי' שכ"ו אות ב' וסי' ש"מ אות א') ובספרו כף החיים (סי' ל' אות מ"ח וע"ש סי' כ"ז) וכמ"ש בס"ד בקונטרס תוספת חיים (אות מ"ט) ע"ש. והנני להוסיף כאן מה שראיתי בזמנו במגילת סתרים הוא קונטרס חלומות של מו"ז הגאון המקובל הקדוש מח"ס כף החיים ואלו דבריו שם (אות טו"ב) "כמה פעמים הזהירוני בבבל ובירושלים ת"ו שלא לתלוש שער מזקני", ואם על דא קול משמיא נפיק על אחת כמה וכמה בגילוח הזקן כלל ועיקר (אף בדרך היתר למ"ד) וכנ"ל ודו"ק¹⁰¹.

ובנודון דידן שהמגלח זקנו אף בדרכי היתר למ"ד כמספריים כעין תער וסם, מ"מ הלא דעת הרבה גדולים ז"ל לאסור וכמ"ש מעכ"ת נר"ו על פני כל ספרו, וע"ע בברכ"י יו"ד (סי' קפ"א) ע"ש, וכל הדרכים בחזקת סכנה, והמגלח זקנו נאחז בסבך איסורים וחששות למאד, ומאן מעייל נפשו בסכנה וספקא דאורייתא בדבר שאיסורו חמור ותמידי.

והנה¹⁰² אם בכל עניני התורה והמצוה, אזהרה שמענו לעשותן ע"פ כל תנאי ההלכה והחומרה ולחוש לכל הדעות וכמ"ש בס"ד בקונטרס תוספת חיים (אות זך) ע"ש"ב, ועיין לגחיד"א ז"ל בלב דוד (פ"ל) שכתב "כל מעשיו ידקדק שיהיו אליבא דהלכתא ולצאת ידי חובת כולי עלמא, בשגם כל ימי חלדו כל פינות שהוא פונה יהיו לצד ימין ולא יתפוס קולות" ע"ש, ובתבואות שור (סי' ל"ה סס"ק מ"ז) כתב "ואשכחנא בש"ס טובא שהחמירו על עצמם ולא מחמת גדר אלא מחשש איסור תורה ולצאת ידי כל הדיעות" ובשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורה תנינא סי' מ"ח דס"א ע"א) כתב הגאון מהרש"ק ז"ל "והנה מ"ש רומ"ד להחמיר ישמעו לו ולא לקולא, הלואי יהיה כן, ומי יתן והיה שישמעו מכל אשר מבואר בספרי לחומרא ולא להקל, כי העיקר יראת שמים, ואני כתבתי בספרי גם הקולות אם יראו רבים ויטב בעיניהם ולא רציתי להשימטם כי תורה היא, אבל העיקר שישמעו החומרות ולא הקולות", ובשו"ת מהר"ם שיק ז"ל חיו"ד (סי' קפ"ז) כתב "וכל המחמיר בזה תע"ב, וזהו גופא מצוה

101. ראה לעיל ח"ב פ"ב ("תלישה וסריקה (ונגיעה) של שער והזקן").

102. בהבא לקמן ראה גם לעיל ח"ב פ"ה ; ח"ג : טענה ומענה א' אות י"ג ; שם אות ב'.

לעשות סייג לתורה", ועיין באוצרות יוסף לגר"י אנגיל ז"ל (חיו"ד אות מ"ה) שכתב "והוא חידוש דיש איסור לכל ישראל ממדת חסידות, ואינו מובן איך נוכל לחייב לבני אדם להיות חסידים ולאסור עליהם דבר שמותר מעיקר הדין, אך י"ל דנהי דמדת חסידות אינו עיקר הדין, מ"מ להביא עצמו בידים לידי עבירה על מדת חסידות הוא איסור גם מדינא וכו' וכו' והמביא עצמו לעבור על מדת חסידות זה אסור גם מדינא להביא עצמו בידים לידי עבירה על מדת חסידות" ועש"ב, ועיין לגאון החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה יו"ד (סי' רמ"ב) ובכללי הפוסקים (אות מ') שהביא משו"ת הרד"ך ז"ל (בית ג') בדבר איסור יש לנו לחוש לחומרא אפילו שרבו המתירים על האוסרים ע"ש ועמ"ש הגאון חקרי לב חיו"ד ח"א (סי' ע"ז) וחלק אהע"ז (סי' מ"ה דף צ"ח ע"א) והב"ד בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' ע"ג) ע"ש בזה. ועשו"ת הרמ"ע מפאנו ז"ל (ס"ס ק"ז) שכתב "שכל מקום ששנו חז"ל יצא ידי חובה, אנו רגילין לפרשו כי נמלט העושה כן מן הקטגור שלא יחשבהו כפורק עול, ועדיין הסנגור מצפה לדעת אם חפץ ה' בידו יצלח להשלים אותה מצוה בכל תנאיה ודרכו יחפץ ודו"ק, וע"ש בהגהה (אות ג'). וע' בדברי רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (ש"ב אות ט') שהמקצר בעבודת השי"ת הרי הוא מרבה אשמה כמו על העברות החמורות וע"ש, ועשו"ת תפארת צב"י מהגה"ק ר' צדוק הכהן ז"ל מלובלין חיו"ד (סי' זך) באריכות בזה, וכן להרה"ק מהר"א פאפו ז"ל בס"ה פלא יועץ (ערך זהירות וערך חסידות וערך הידור וערך מובחר וערך פסח ועוד ע"ש בערך מצוה וערך הקפדה) מ"ש על פיתגמא הדא בטוב טעם ודעת.

ובאמת אמרו שיש להתרחק שבעים שערים מהיתר כדי שלא יבוא לידי איסור וכמ"ש החסיד בס' חובת הלבבות (שער התשובה פ"ה) וע"ע באריכות לגר"ח פאלאגי ז"ל בנפש כל חי (מע' א' אות זך) ועוד שם (מע' ח' אות כ"ט) ושם הביא שהרה"ק אור החמה כ' דיש להתרחק מאה שערים של היתר שלא יבוא לחשש איסור וע"ש.

וביותר יש לת"ח שלימי הדעת העוסקים בתורה להזהר בקיום המצוות בכל דקדוקיהן ולברוח מצל צילו של איסור כבורח מן האש¹⁰³, וזה הן מצד מעלתם וכמ"ש הקדוש רבינו הרמח"ל ז"ל במסלת ישרים (פ"ד) "לשלימי הדעת תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד להם ולא זולת זה, ושאינ רע גדול מחסרון השלימות וההרחקה

103. ראה גם לעיל ח"ג שם אות יג.

ממנו, והאמצעיים אל השלימות – המעשים הטובים והמדות הטובות, ובודאי שלא ירצו לעולם להמעיט מאלה האמצעיים או להקל בהם, כי אם ימעטו או יחלשו אמצעיים אלו ולא יהיו בכל החוזק המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלימות אמיתי אלא יגרעו מהם כפי מה שגרעו בהשתדלותם, ונמצאים חסירי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר פן יחסר מהם מה שיביא אותם אל השלימות אשר הם חפצים "עכתד"ק וע"ש וכן מש"ש (בפרק כ"ד ובסוף פ"ו) ע"ש דא"ח, והן גם מצד שהת"ח הם המשמשים דוגמא להמון ומהם ילמדו לכן יש להם לאחוז מאד בקיום המצוות בכל פרטיהן ודקדוקיהן עד חו"ט השער"ה, וכמ"ש רבינו האור החיים הקדוש ז"ל (במדבר כ"ו כ"ד עה"פ לשמרון משפחת השמרוני, משבט יששכר) וזל"ש "ואמרו לשמרון משפחת השמרוני, ירמוז לתוספת השמירה המתחייב לעשות בן תורה יתר על ההמון וכאמרם ז"ל היכי דמי חלול ה' אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר ע"כ, ומזה יקיש כמה צריך להשתמר בן תורה בכל פרטי המצוות, ואמרו ז"ל כי החסידים הראשונים היו שומרים חמישים שערי היתר לבל יכשלו בשער האיסור, והוא אומרו לשמרון משפחת השמרוני" עכל"ק. וראה מעשה נורא שהביא הגאון חיד"א ז"ל בשם הגדולים (ערך הרב מו"ה דוד גרשון ז"ל) וזל"ש שם "ובלקט הקמח או"ח (דף נ"א) כתב הנהגתי את עצמי להזהר מלהדליק הפיפ"א של טובק"ו מנר של חלב, מפני שראיתי לגאון הר"ר דוד גרשון שהיה נזהר בזה, מחמת כי ראה בחלומו שהיו עונשים אותו, ושאל על מה, וענו לו כי אכל חלב, וחזר לומר שיודיעו לו כיצד אכל חלב, ואמרו לו לפי שהיה מדליק עשב הפיפ"א משלהבת הנר של חלב והיה נחשב לו כאלו אכל חלב" והוסיף החיד"א ז"ל "ובעל נפש תסמר שערות בשרו כי בדבר שהרב הנזכר נראה לו ע"פ הדין היתר גמור היו עונשין אותו כאוכל חלב, ובוודאי שהטעם הוא כמ"ש רז"ל שגגת תלמוד עולה זדון, ואמרו שגגות נעשות להם כזדונות. ולכן התלמידי חכמים צריכים ליזהר ביותר ולפרוש מספק איסור משום שהמון העם לומדים מהם ומקילים יותר, ולא סגי בת"ח עצמן אלא אף אם ההמון רואים אחד הבן ואחת הבת של הת"ח שעושה כמו שעושין ההמון, מתחזקין הן יותר ומקילין באיסורין, ואשמם בראשיהם וכו' וכבר העיד בנו הרה"ק בראשית חכמה שבאה אליו נפש מאותו עולם ובכלל אשר סיפרה לו אמרה כי בשמים מדקדקים מאד, יותר מאשר יחשוב האדם בדעתו" וכו' עכת"ד ועע"ש. ועיין

לגאון מסטניסלב מהר"ד איש הורוויץ ז"ל הי"ד בשו"ת אמרי דוד (ס"ס ע"א ד"ה ולבר) שכתב "ולבר מן דין אומר אני אפילו היכא שההיתר פשוט, הוא להורות כן לאיש המוני, אבל ת"ח לא יעשה כי מוטל עליו לקדש עצמו במותר לו" ושם הגהמ"ח ז"ל הולך ומונה שלושים ותשע מקומות בש"ס שמצינו שחז"ל החמירו על עצמם וקדשו עצמם במותר להם עש"ב.

ובפרט עתה דרא בתרא שמוזהרים ומצווים אנו להזהר ולהשמר מאיסורים, ולהרבות בסייגים וחומרות ודקדוקים וכמ"ש הרב המקובל חסידא קדישא שהיה בקי בקבלה מעשית (לשון הגחיד"א ז"ל בשה"ג ערך זרע שמשון) הוא ניהו רבה מוהר"ר שמשון נחמני ז"ל בספרו תולדות שמשון (ריש פ"ג דאבות) וז"ל ש"כ כל כוונתינו בעוה"ז להתפלל שירחם הקב"ה עלינו ויצילנו מהסט"א ומן הטומאה, וכל הקולות של העוה"ז הם מכח הטומאה כמ"ש המקובלים דכת החיצונים רצונם להוסיף בהיתר, ולכן בכל עת שהחיצונים גוברים הלכה כדברי האוסרים, וזהו מה שמצינו בגמרא דגזור דורות ראשונים ולא קבלו מנייהו ואתו דורות האחרונים וגזור וקבלו מנייהו, נמצא שכל מה שמתחדש בכל דור ודור בתוספת חומרות ואיסורים, הוא דין ממש, להבדיל בין הטמא והטהור כפי צורך השעה, וכמו כל עיקר התורה שניתנה לברר בירורין וכתוב כל אמרת אלוה צרופה". והב"ד הגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו מועד לכל חי (סי' ט"ו אות ד') וסיים מהרח"פ ז"ל "ואתה הראת לדעת כי בדורות האחרונים צריך להזהר מאד מאד בחומרות יתירות וגדרים וסייגים, ויאחז צדיק דרכו להחמיר על עצמו ולקדש עצמו במותר לו וקדוש יאמר לו" ועוד ע"ש. וראה עוד למהרח"פ ז"ל בספרו חיי וחמרא (דף ט' ע"ב) ונפש כל חי (מע' ח' אות כ"ט וע"ש אות ה') שהביא שם דברי הרב תולדות שמשון ז"ל ומש"ש עוד, וכן עיין להרה"ק הפרד"ס ז"ל בספרו אות היא לעולם ח"א (מע' ח' דף קט"ז ע"ב) מ"ש באריכות בזה ובדברי הרב תולדות שמשון הנ"ל ע"ש. וכ' מהרח"פ ז"ל בנפש כל חי (מע' ת' אות ז') "מה שאמר הכתוב הולך וחזק מאד נלע"ד כי כל עוד שדור הולך ודור בא התורה מתרבה יותר ומתחזקת יותר ע"י הספרים החדשים המתווספים בכל דור ודור וכמה חומרות וזרזים מתווספים בכל דור ודור ומוספא ואזלא ועמ"ש בחיי וחמרא (ד"ט ע"ב) ובהקדמה לחיים תחילה" ע"ש. וע"ע למהרח"פ ז"ל במשא חיים (דף י"ג ע"ד אות זך) ושו"ת סמיכה לחיים (סי' ה' דף ל"ד ע"א) ובדרכי חיים

אבות (פ"ג מי"ד) ובכף החיים שלו (סי' כ"ח אות ס"ז) ושו"ת לב חיים ח"ב (סי' קכ"ה דף צ"ב סע"ב) ע"ש.

וכדברי הרב ח"ק תולדות שמשון ז"ל ראיתי שכתבו הגיעב"ץ ז"ל בסדורו במעמדות ליום ג' (דף רכ"ח ע"א דפוס אלטונא) "אף אנו נאמר מה שהראונו מן השמים בביאור מ"ש ר' נתן הפרו תורתך משום עת לעשות לה', ירצה אם הפרו תורתך שראית שהדור פרוץ צריך לגדרו ולעשות סייג לתורה כענין שאמרו רב בקעה מצא וגדר בה, וכן מצינו לחכמי דור דור ודורשיו שהוסיפו וחיידשו תקנות וגזרות גדרים וסייגות אשר לא שערום הראשונים, ולא תאמר מה זה שהימים הראשונים היו טובים מאלה והחכמים האחרונים הכבידו את עולינו, כי הזמן גורם והשעה צריכה לכך כמ"ש במקומות הרבה, והוא ששלמה משיבו למי שדובר סרה ומבקש תואנה כזו על מנהיגי ישראל, אל תאמר כן כי לא מחכמה שאלת על זה, ר"ל עלבון הדור הוא שמתמעט והולך ואבדה חכמת חכמיו, ולפיכך הוצרכו לשמירה יתרה שאם היתה החכמה מצויה ומשופעת כמלפנים לא היו צריכים לכל זה, אכן מהעדר החכמה והתגברות הסכלות בימך באת לכלל שאלה זו, וזהו שכיון בו ר' נתן אם תראה דור הפרו תורתך, כדרך שאירע בימי יוונים וכיוצ"ב, הרי לפניך עת מזומנת לעשות לה' גדרים ותקנות טובות לנחת רוח לפניו ית"ש". וכ"ה בלחם שמים ברכות (פ"ט). וכיו"ב כתב הגאון מהרד"ף ז"ל בחסדי דוד הנדמ"ח מכת"י לתוספתא פרה (פרק יו"ד דף קס"ד ע"ב) "דמעיקרא בהיות ישראל לבטח על אדמתם וכולם יודעים את התורה ועוסקים בה לא צריכי כל כך גזרות, אבל הן בעון כי אזלת יד וגלינו מארצנו ולא היתה יכולת להתמיד בעסק התורה כ"כ ושכיחי ע"ה, אז יש צורך למגזר טפי וכל עוד שהולך ומתרבה הגלות צריך עוד להרבות סייגים וגדרים כפי מה שמתמעטים הדורות, וכדחזינן גבי נטילת ידים דמעיקרא גזרו לקודש ואח"כ לתרומה ולבסוף אף לחולין (עי' שבת ט"ו רע"א וחולין ק"י ע"א) וכן רבים וכו' ואומרת כנסת ישראל לפני הקב"ה ערבים עלי דודיך יותר מיינה של תורה כלומר דברי חכמי ישראל שהם דודיך אף שהם דברים בעלמא שאין בהן טעם מצד הדין ואין להן סמך בתורה, יותר מיינה של תורה דהיינו עיקר תורה שבע"פ כלומר פירושה של תורה שבכתב, לפי שגזרות הללו סיבה שלא לעבור על ד"ת נמצא שאלו הן קיום כל התורה והעמדתה" וע"ש. וע"ע חת"ס (ספ"ד דפסחים) ע"ש.

ועוד עיין לגחיד"א ז"ל בפתח עינים סנהדרין (דף צ"ט) ובספרו שם הגדולים (ערך ר' אלעזר בעל ספר הרוקח) שעמד בשאלה מדוע התגלו חומרות ספר הזוה"ק רק בדורות האחרונים, ואחר שהאריך בזה סיים "ולכן סמוך לדורות שאחר אלף שנה מהחרבן נתגלה אור הזוהר להגן על הדורות ושאם נזכה להתעסק בסתרי תורה בזכות זה תפרה ישע ישועת ישראל, ונתגלו החומרות והעונשין למען ישמעו ויראו כי השעה צריכה לכך מחמת תגבורת התאוה וכו' ועתה בדורות האחרונים כי גבר היצר להחטיא אנו צריכים לכל החומרות שיתגלו, השומע ישמע ואשר לא שומע יענש" ועצ"ש. ואבהוון דכלהו הוא רבינו השל"ה הקדוש ז"ל (בבית חכמה) עש"ב דפח"ח והב"ד מהרח"פ ז"ל בנפש כל חי (מע' ח' אות ה') ע"ש. [ולענ"ד יש לכלול ולכווין הדברים האמורים לעיל עם ובמה שאמרו חז"ל בתרגום תהלים (ס"ח כ') עה"פ ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה וזו לשונם "ברוך ה' על כל יומא ויומא טען לנא מוסיף פקודיא עלוי פקודיא תקיפא דיהיו פרוקננא וסעיננא לעלמין" ודוק והבן. וא"ש את"ם].

ועיין להר"ב נזר הקודש ז"ל בביאורו לבראשית רבה (פ"נ סי' כ"א) שכתב דהא דאמרו חז"ל (ברכות כ' ע"ב) דהשי"ת נושא פנים לנו בעבור שאנו מדקדקים לברך בהמ"ז עד כזית ועד כביצה ע"ש, הוא הדין נמי לשאר דקדוקי מצות ע"ש, והביא דבריו מהרח"פ ז"ל בנפש כל חי (מע' נ' אות ח"י) ע"ש, ועצ"ש לו בספר תוכחת חיים ח"ב (דכ"ג ע"א) והב"ד בס"ד בקונטרס תוספת חיים (עמוד כ"ד) ע"ש. וגם נודע מ"ש מהרשד"ם ז"ל בתשובותיו חיו"ד (סי' קצ"ב) שראוי לאדם להכניס עצמו לסכנת נפשות כדי לקיים מילי דחסידותא ע"ש והביאו דבריו מהרח"פ ז"ל בנפש חיים (מע' ס' אות י"ד) ע"ש והרה"ח ריא"ז מרגליות ז"ל בהוספות לס"ה אשרי האיש (עמוד ב') ועיין מ"ש בדברי הרשד"ם ז"ל בשד"ח (מע' כ' סוף אות ט"ז סק"א ד"ה ובמה) ובספר האשל (מע' ס' אות ח') ע"ש. ועצ"ש בפתגמא דנא בחיוב לקיים המצוות כהלכתן ובכל תנאיהן ודקדוקיהן וכו' בשו"ת הסבא קדישא, לג"ע מהרש"א אלפאנדרי ז"ל, ח"ג חאו"ח (סי' י"ב דף ס"ב ע"א) ע"ש ובשד"ח אס"ד (מע' ד' מינים סי' ג' אות י"ח) ובמשנה ברורה (סי' ל"ד ס"ג בבאה"ל ד"ה יניח) ובויהמר אברהם (מע' ח' אות נ"ו) ובשמע ישראל ח"ב בהקדמה עש"ב. וידועים דברי הר"ן ז"ל שבתשובת הריב"ש ז"ל, שהביא מרן הב"י

ז"ל בב"י או"ח (סי' תר"ץ) ובשו"ת אבקת רוכל (ס"ס נ"ה), "שאפילו בעסק העולם כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק, ועאכ"ו שיש לעשות כן בדרכי התורה והמצות שהן כבשוננו של עולם וכו' ולתפוס את הספק בעניני מצות אינו ראוי בשום פנים" ע"ש, וע"ע שו"ת דבר משה תאומים חאו"ח (סי' י"ז) ושו"ת דברי מלכיאל ח"ד (סי' ס"ד ד"ה ולזה) ובח"ז הנדמ"ח מכת"י (סי' י"ג דכ"ב רע"ב) ובברכת יוסף ח"א (עמוד מ"ב) ע"ש.

ואסיים באחרון חביב הוא ניהו מו"ז הגז"ל בס"ה כף החיים (סי' קנ"ח אות כ"ה) בענין שצריך לזהר בנט"י לדבר שטיבולו במשקה ואחר שהביא דברי הרבה פוסקים שהזהירו על זה סיים ואמר "ועיין בשער הגלגולים לרבינו האריז"ל (הקדמה כ"ב) שכתב דכשמעלין את האדם במעלות כפי ערך המעלה שמעלין אותו צריך שיזדכך יותר אפילו בדקדוקי מצות כחוט השערה ובכל מדריגה ומדריגה שעולה צריך מירוק מחדש ע"ש, ועל כן יש חסידים הנזהרים ללכת אחרי דברי המחמיר אע"פ דלפום דינא הוא מותר, וטעמם מפני שבעת העליות מדקדקים כחוט השערה כנז', וכל איש כפי גבורתו, וכל אשר נשמתו זכה ביותר, תאוה נפשו לעשות חומרות וחסידות ביותר, וכל אשר אין נשמתו מתוקנת כ"כ תאוה נפשו ללכת אחרי הקולות, וסימנך בתר עניא אזלא עניותא, ובזה יוכל האדם לבחון את עצמו ודו"ק". עכת"ד ודפח"ח. וע"ע לו בספרו חיים עד העולם בהדרן למסכת חגיגה (דף ל' ע"ב) ע"ש.

והנה אחר שביארנו בס"ד מפי ספרים ומפי סופרים עוצם חיוב קיום המצות כהלכתן ולפי כל דקדוקי סופרים, וחומר וגודל ענין ההקפדה במילי דחומרא וחסידותא, וצורך ההרחקה והזהירות מכל נדנוד איסור ואפילו בכל שהוא, א"כ כאן בנדון דידן דכו"ע לא פליגי שיש חששות רבות וצדדי איסור למרבה, הן שעצם גלוח במספרים כעין תער לא פלט ממחלוקת ולדעת רבים וכן שלמים איסור בכה"ג, ועוד רעותי"ה מובאות לה החששות מצד לא ילבש והשחתת פאת הראש וכו' וכו' וכמבואר היטב בכל ספרא דמאריה טב של מעכ"ת נ"י, וא"כ בוודאי על כל בעל נפש חיובא רמיא להשתדל בכל מאודו דלא לעייל נפשיה לאתר סכנתא ולהתרחק מכל דררא דאיסורא וכמשנ"ת בארוכה בס"ד, לטוב לו בשני עולמות.

וזה מה שרצינו להקדים ולבאר בס"ד.

ועתה אבוא בס"ד על פי סדר ספרו היקר, ובעטיו של נח"ץ יהיו הדברים בקצ"ד של קיימא.

ב. במבוא (עמוד ה').

מה שהביא כ"ת נ"י להקשות דמנין לנו דבזוג מספריים דיש לו שם לווי, דקרי ליה מספריים, דהוי כתער, וכשם דאמרינן בסוכה (דף י"ג ע"א) איזוב ולא איזוב שיש לו שם לווי, וע"ש מ"ש בזה, ובענין שם לווי.

לענ"ד יש לדון בזה, ולא מבעיא לפי מ"ש מהרי"ק ז"ל (שורש כ') דכל הך דינא דשם לוואי, כגון עפר שריפה איקרי עפר סתמא לא איקרי וכיו"ב, אינו אלא לפי סברת בית שמאי, ולא לדידן דקייל"ן כבית הלל ע"ש, וממילא א"ש, אלא אף לפי מ"ש מהרי"ק ז"ל גופיה (בשורש ז') דאף לדידן קיי"ל הכי ע"ש נמי יש לעיין בהך קושיא והדברים ארוכים, ועיין במשנה למלך הל' מתנות עניים (פ"ז) שכבר עמד בסתירת דברי המהרי"ק ז"ל, ועוד לו בשו"ת מוצל מאש ח"א (סי' ז' וח') ע"ש, והגאון מקוטנא ז"ל בעל זית רענן בהגהותיו למהרי"ק ז"ל (אות ה') ג"כ עמד בזה ולא ראה למל"מ ע"ש, וע"ע בזה מ"ש בשו"ת תשב"ץ ח"ב (סי' ד') ומ"ש גאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל במחזיק ברכה יו"ד (סי' כ"ח אות כ"ב) ויעיר אוזן (מע' ש' אות כ"ג) ובאהבת דוד (דרוש ז') ובשו"ת החיד"א מכת"י (שבסוף יוסף אומץ דפוס ירושת"ו, סי' ה') ומראית העין סוכה (ל"ג ע"ב) עש"ב, ועיין למהרח"פ ז"ל כגנזי חיים (מע' ש' אות צ') ובית מאיר או"ח בתשובה בסוה"ס (דף ק"ה ע"ב) ולגאון מהרי"ש ז"ל בשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ג ס"ס קנ"ד) ושו"ת עמודי אש לירושלמי כלאים (פ"ט דף ה' סע"ב) ולגאון מאושפיצין ז"ל בשו"ת כנף רננה או"ח (סי' ט"ז) ע"ש בירור גדול בזה ועוד לו בחיו"ד (סי' ל"ה) ועיין לגאון מהרש"ם ז"ל בשו"ת ח"א (סי' מ"ד) וח"ג (סי' שע"ה) ודעת תורה או"ח (סי' קנ"ח) ויו"ד (סי' מ"א סקי"ג) ובמשפט שלום (סי' רל"ב אות י"ד ודף ק"ג) ובעין הרועים (דף ק"מ ע"א אות ה') ושו"ת זכר יהוסף (ס"ס רל"ד) ושד"ח (מע' ש' אות צ"ב) ושו"ת חלקת יואב או"ח (ס"ס ל"ב דכ"ה ע"ג) ושו"ת ציון לנפש חיה (סי' קי"ב אות ל"ו ול"ז ול"ח ופ"ד) ולרבינו שליט"א בקהלת יעקב לקוטים ח"ב (דף ע"ז סע"א). ועיין ב"י או"ח (סי' ט' ד"ה ודע) ובמק"א דנתי בס"ד גבי לולב מדקל קגרי אם יש בו משום שם לווי.

ועיין זבחים (כ"ב סע"א) "והא תנא ר' שמואל מים שאין להם שם לווי יצאו מי כיוור שיש להם שם לווי" ופרש"י לא ידענא אהיכא קאי, ובתוס' שם (ד"ה והא) כתבו "ומיהו בתורת כהנים תניא והקרב והכרעיים ירחץ במים, ולא ביין ולא במזוג. במים לרבות שאר מים יכול שאני מרבה אף מי תותין ת"ל מים, מים שאין להם שם לווי יצאו מי תותין שיש להם שם לווי" ע"כ. וכתב הגר"י פיק-ברלין ז"ל במסורת הש"ס "בתו"כ שלפנינו לא נמצא עדיין". ובמחכת"ה אכן נמצא בתו"כ שמיני (ריש פרשתא ח'). עוד מ"ש הגרי"ב ז"ל שם "ועיין ברא"ש רפי"ד דנגעים שהעתיק תו"כ בזה"ל מים חיים ולא מלוחים ולא פושרים ולא המכזבים וכו' ולא נמצא עדיין בתו"כ שלפנינו" ע"ש. ונמשך אחריו הגאון מהרש"ם ז"ל בתשובותיו ח"ג (סי' שע"ה) וכן הרב המגיה שליט"א בדע"ת או"ח (סי' קנ"ח דל"ג ע"ב) ע"ש ובמחכת"ה נמצאים הדברים בתו"כ מצורע (פרשתא א' פ"א ה"ד) ע"ש. וצ"ע. ואחר החיפוש מצאתי בס"ד שבהגהות מהרי"ד לתו"כ (פר' שמיני הנ"ל) וביפה עינים לזבחים שם, העירו על הגרי"ב ז"ל שלא ראה לתו"כ בפרשת שמיני עש"ד, אך גם הם ז"ל לא העירו על המשך דבריו שגם זה צ"ע שנמצא בתו"כ פרשת מצורע. וצ"ע.

ג. עמוד כ'.

ראיתי בהערה שהביא משו"ת בית אב חמישאי (סי' רל"ב) שעמד בהא שנחלקו ת"ק ור"א, דלת"ק אינו חייב אם עבר וליקט במלקט ורהיטני אלא דוקא בתער נאסר, והטעם כיון דאין רגילות הבנ"א לגלח בהם, ואילו ר' אליעזר מחייב במלקט ורהיטני, דס"ל דמקרי גילוח הואיל ודרך בנ"א לגלח בהם. ותמה דאין יפלגו במידי דמציאות, ולכך תלה מחלוקת זו במה שנחלקו ת"ק ור"א גופיהו במקואות (פ"ט מ"ג) ועפ"י הסבר הרשב"א ז"ל בספר תורת הבית הארוך ע"ש. ולענ"ד יש להעיר דמלבד דיש גורסים במשנה שם ר' אלעזר ולא ר' אליעזר ע"ש, עוד בה שאף סיום הדברים דשם כל המקפיד וכו' אתאן לכו"ע וכמ"ש בתוי"ט שם ומלאכת שלמה שם ובמשנה ז', ע"ש.

והנה זה אמת דכן כתבו דאין לומר שנחלקו חכמי הש"ס במציאות וכמ"ש הריטב"א בפ"ק דנדה (דף ט' ע"א ד"ה או דילמא) "דלא נחלקו בטבע והמציאות" וע"ע לרמב"ן ז"ל (רפ"ג דחולין) ע"ש ושורש הדברים בירושלמי כלאים (פ"א ה"א) וחלה (פ"א) ועיין מ"ש הגר"י ענגיל ז"ל בגליוני הש"ס

ברשימות ירושלמי זרעים (כרך ב' אות א') וביד אליהו לירושלמי חלה שם, וע"ע שו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' י"ב) ושו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק (סי' קי"ט) ודעת תורה יו"ד (סי' כ"ז סק"ה), אך מ"מ אינו כלל מוחלט לגמרי וכמ"ש הגאון מהר"א רגולער זלה"ה בספר יד אליהו (מע' מ' אות ה', דפ"ה ע"ב) דאשכחנא מחלוקת במציאות והביא כן מהתוספות בבבא בתרא וירושלמי פסחים (פ"ב) וע"ש. ועיין בסנהדרין (ר"פ בן סורר) מחלוקת רבה ור"ח אם קטן מוליד ע"ש, וי"ל.

ואף במחלוקת הפוסקים מצאנו כזאת דהגם שרבים כתבו דא"א שיחלקו הפוסקים במציאות וכמ"ש בשו"ת בית שלמה יו"ד (סי' פ"א) דרש"י אינו חולק על הפוסקים במציאות וכ"כ שם (בסי' קנ"ד) ובוודאי לא יחלוק הרשב"א במציאות ע"ד הראב"י ע"ש, וכ"כ בשו"ת בית הלוי ח"ב (סי' ח' אות ד') "ובודאי קשה לעשות מחלוקת גדולה כזו בדבר שהחוש יכול להעיד עליו" ועוד לו שם בח"ג (סי' י"ז אות ג') כ' "וקצת קשה לעשות פלוגתא במציאות" וכן בשו"ת דברי מלכאל ח"ב (סי' יו"ד אות ב' וסי' ק"ז) כ' דקשה לומר שיחלקו הפוסקים בטבע ומציאות ע"ש, וכ"כ בשו"ת דעת הזבח, שבס"ס תקוני הזבח, בדף פ"ז ע"ב דאין לומר שרש"י ותוס' נחלקו במציאות ע"ש. אך מ"מ לעומת זה מצאנו הרבה פוסקים שכתבו איפכא, דעיין בטור חו"מ (סי' רס"ז סי"ז) דדעת רש"י דלצמר הניעור קשה משא"כ בפשתן דיפה בו הניעור והרי"ף כתב ממש איפכא ע"ש. ומצאתי בס"ד בהגהות דבר המשפט מהגאון האדר"ת ז"ל שם שכ' "הוא חידוש שנחלקו במציאות, וכה"ג בטומן משקלותיו במלח ע"ש, ועיין מש"כ בקונטרס זכור לדוד הרבה כיו"ב בס"ד" עכ"ל. וכן נחלקו במציאות אם ללב יש שני חללים או שלש וכמ"ש הרשב"ץ ז"ל ביבין שמועה הל' טריפות (דף ז') ע"ש, ועיין בדעת תורה יו"ד (סי' מ' סק"א) באורך בזה ע"ש. ועיין לגחיד"א ז"ל במחזיק ברכה יו"ד (סי' מ"ח אות ט') שכתב "עיין מ"ש הפמ"ג בשפתי דעת (ס"ק י"א) ופלתי (סק"ה), והרואה יראה רב המקום ביניהם ופליגי במציאות", וכיו"ב כתב בברכת יוסף ח"ג (עמוד ר"ז) "ואף שזה דוחק לומר דפליגי במציאות הא מיהא מוכרחים לומר כן" וכו', וכ"ב בשד"ח אס"ד (מע' בשולי עכו"ם סוף אות ט') "ונמצא דפליגי התוס' והרשב"א במציאות" וכו'. וא"כ לא נפלא לומר הכי. וע"ע למהרד"ף ז"ל בחסדי דוד לתוספתא ביכורים פ"ב (דמ"ט ע"ב).

שו"ר בשד"ח (מע' מ' אות קס"ד) שהאריך בענין זה (וממה שהבאנו בס"ד לא הזכיר) ולפי מ"ש שם בדבר דתליא בדרך ומנהג העולם לא מקרי מחלוקת במציאות י"ל הכא נמי. ועצ"ש בשד"ח (מע' ב' אות י"ב ד"ה גם מה) ודו"ק. וי"ל בעוד דרכים ואכמ"ל. [נאגב על סמכות ומהות ספר בית אב – עיין מ"ש הגרי"צ שטערנהעלל שליט"א בהקדמתו לספר כוכבי יצחק ח"ב (עמ' ה') ע"ש].

ד. עמוד לו.

מ"ש ג"א נ"י להוכיח שדעת תרגום יונתן כר"א בן יעקב וכתב "וכן מפורש בדבריו גבי יעל שלקחה יתד הובא בפירוש מלבי"ם עה"ת עה"פ לא ילבש" במחכת"ה אינה ראייה, דתרגום יונתן על התורה, ותרגום יונתן שעל נביאים לאו אחד רועה נפקו, ותרגום יונתן עה"ת אינו ליונתן בן עוזיאל שתרגם הנביאים וכמ"ש הגחיד"א ז"ל בקונטרס העלם דבר (אות מ"ז) ובשם הגדולים (ערך תרגום יונתן) ובמחזיק ברכה יו"ד (סי' ס"א אות ג') ובכסא רחמים לאבות דר"ן (פרק ל"ו) ע"ש וע"ע למהרצ"ח ז"ל בהגהותיו לחגיגה (דף כ"ז) ובחיבוריו ובהגהותיו בהרבה מקומות ע"ש, וכן לרד"ל ז"ל במאמר קדמות ספר הזוהר (ענף ג' אות א') ולידידי הרה"ג מהר"ם שפיעלמאן שליט"א בס"ה ציון לנפש צבי (דף ס"ב וס"ג) ע"ש. [ובעיקר דברי תרגום יונתן שיעל לקחה יתד וכו' משום דלא יהיה כלי גבר וכו' עמ"ש בתולדות אדם לגאון רבינו זלמן ז"ל מוילנא ח"ב (סוף פ"ב, די"ב ע"א) ובתורה תמימה דברים (פכ"ב אות מ"א) ועיין לגחיד"א ז"ל בדבש לפי (מע' יו"ד אות י"ב) ובהגהות פאת קדמה לספר מדבר קדמות (מע' יו"ד אות י"ב) ע"ש, וע"ע ספר חסידים (סי' ר') ותרומת הדשן (סי' קצ"ו) ומ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ז עמוד רנ"ב) ע"ש].

ה. עמוד לח, הערה 10.

מ"ש מעכ"ת נר"ו מדברי האדמו"ר ממונקאטש ז"ל באות חיים ושלום (סי' ל"ד) כנגד המביאים ראייה מהזוה"ק דלא כהאריז"ל, הנה עוד ע"ש בהשמטות (דף ת"ג) שצויין לעיין עוד בספרו דברי תורה (ח"ו סי' צ"ה וצ"ו) ע"ש ג"כ בזה. והארכתי בבירור ד"ז בקונטרס תוספת חיים (עמוד מ"ד ואילך) עש"ב מדברי הרבה רבותינו ז"ל שכתבו כן ע"ש, וע"ע מ"ש בס"ד

בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ו עמ' רל"ג) עוד בזה ע"ש. וראיתי בספר נדמ"מ (עמ' ל"ג-ל"ו) שג"כ כתב בזה ולא כתב מהיכן מקור דבריו, ועיין מגילה (דט"ו סע"א) ודו"ק. ועי' לקמן.

ו. עמוד סב בהערה.

יש תנא המסייע למעכ"ת נר"ו במ"ש דכשרש"י ז"ל פוסק הלכה, דינו כפוסק, שכ"כ הגחיד"א ז"ל בשם הגדולים (סוף ערך רש"י) ע"ש וכ"כ עוד במחזיק ברכה יו"ד (סי' י"ב אות א' ד"ה כבר) ע"ש ואכמ"ל.

ומ"ש בעמ' ס"ג מדברי רש"י במו"ק - הנה נודע דאין פירוש זה לרש"י ז"ל, ואנו זכינו כעת לפירוש רש"י האמיתי למו"ק (נדפס בירושלים ת"ו תשכ"א) ושם ליתא מידי מכל זה, וגם בפירוש המיוחס לרש"י למו"ק (שי"ל ע"י הרב זקש בירושלים תרצ"ט) ליתא לכלל האמור, וכן לא מצאתי בפירוש ר"ש בן היתום למו"ק ע"ש.

ומ"ש בעמ' ס"ו בהערה 75 על רש"י למסכת נזיר - ראה מ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ז עמוד רנ"ג הערה ו' עש"ב) וע"ע הגהות מצפה איתן ערובין (ב' א') ודו"ק.

ז. עמוד סז.

מעכ"ת נר"ו הביא שם דברי הראב"ן ז"ל בספר מאמר השכל, והוסיף (בעמוד ס"ח) שכבר כתבו הפוסקים ז"ל שמרן הב"י ז"ל לא ראה ספר הראב"ן וכו' - ידידי נ"י ספר מאמר השכל אינו לראב"ן ז"ל, ולפה"ג הוא לאחד ממקובלי ספרד, וכמ"ש בשו"ת ציון לנפש חיה (סי' צ"ו), ואכן המעיין בספר זה יוכח בדבר. ומחבר הספר הוא ר' שמואל ב"ר יהודה ז"ל וכמ"ש בסדר הדורות (בשמות המחברים די"ג ע"ג ושמות הספרים דל"א ע"ד הוצאת רנמ"ל ז"ל) וע"ע במבוא לראב"ן (סוף פ"ט) ואכמ"ל בזה.

ומ"ש מעכ"ת נר"ו שמרן ז"ל לא ראה לראב"ן, הנה לאמור א"ש, אך זה אמת שספר הראב"ן לא ראו מרן ורמ"א ז"ל וכמ"ש בספר ארץ חיים בכללים בראש הספר (כלל ד', דף ד' ע"ב) ע"ש, וכ"כ בספר אוה"ג לרי"ק ז"ל (בערך ראב"ן) ע"ש, ובזה אזלא לה הערת הרב אליה רבה ז"ל על מרן ז"ל שלא זכר

לראב"ן ז"ל עיין לו (בסי' רס"ג אות ל') ע"ש. שו"ר למעכ"ת נר"ו דבעמוד תקע"ה שהביא דברי הארץ חיים, ועמ"ש לקמן בס"ד.

ח.

בשיטת הרמב"ם ומ"ש מעכ"ת נר"ו בזה – עיין לקמן מ"ש בס"ד.

ט. עמוד צה הערה 126.

לפי מ"ש שם מעכ"ת נר"ו דשם "זקן" נופל על חמשה אופנים וכו' ע"ש, הנה לפ"ז א"ש בפשיטות מ"ש בס"ד בתוספת חיים (עמ' ל"ו) ששם הבאתי דברי מהר"ר משה חזן ז"ל בהגהותיו לספר המנהגים של מהר"י טירנא ז"ל (חודש אייר אות מ"ח) שכתב "כ"ד לעומר היה מילה, ומהר"ר דוד לנצהוט היה בעל ברית והיה מגלח זקנו ביום שקודם המילה סמוך לערב" ולהאמור לא מוכח מידי דיש לפרש דמיירי בשפה העליונה ושתחת הגרון. שו"מ שכבר הרמ"א ז"ל בדרכי משה או"ח (סי' תצ"ג אות ג') הב"ד הגהות מנהגים ושם הנוסח היה "מגלח זקנו כדרכו" וכו', וצ"ל כמ"ש מעכ"ת נר"ו בעמ' קמ"ט.

י. עמוד צז הערה 130.

מ"ש שם מעכ"ת נר"ו שבקיצור של"ה הנוסח שהביא מספר יין המשומר "שהיה מגלח זקנו בתער" וכו', והביא מע"כ נ"י שבוודאי צ"ל מגלח במספריים וכו'. לענ"ד הם דברים ברורים ומצודקים, אך ראיתי לגחיד"א ז"ל בספר לב דוד (פרק ח') שכתב "כמעשה הרב רבינו יהודה החסיד, בבחור שהיה מגלח זקנו בתער שחת, ותיכף לקח נפשו שד בדמות פרה והכניסו בזפת". הרי שגם הגחיד"א ז"ל העתיק שמייירי בתער, אך נראה דנמשך אחר ספר קצור של"ה וכבר כתבנו דאין ממנו ראיה וא"כ ה"ה נמי שאין ראיה מס' לב דוד דגופא בתר רישא גריר (ודוגמא לדבר עיין בשד"ח (מע' ה' אות ק"ב ד"ה ועיינתי) שכתב "וידוע דדברי רש"י שבריי"ף ובר"ן מאיש לוקחו, מדברי רש"י שבש"ס, וכיון דברש"י שבש"ס הוא ט"ס, א"כ גם ברש"י שבריי"ף ושבר"ן הוא ט"ס" ע"ש. וע"ע שו"ת איש מצליח ח"ב.

ודע דבהיותי בבית רב רחומאי בנש"ק ידידי הר"ר שלמה אליעזר מרגליות שליט"א, ראיתי שם ספר דברים אחדים מהגחיד"א ז"ל, שהיה שייך למר אביו הרה"ח ריא"ז מרגליות ז"ל ומצאתי שם מרגלית יקרה, והוא דעל

מ"ש הגחיד"א ז"ל בדברים אחדים (דרוש א' דף ב' סע"א) "מעשה בריה"ח ז"ל שהיה עשיר אחד מספר זקנו בתער והוכיחו הרב וכו' וכמ"ש בין המשומר" נכתב בגליון מהרה"ח ריא"ז ז"ל וזל"ש "בתער. נ"ב טעות סופר, וראיתי בגוף ספר יין המשומר ושם כתוב במספריים" עכ"ל. ודון מינה נמי למ"ש בלב דוד. ודו"ק. [ואל תתמה על החפץ להכיצד נפלה אותה ט"ס בכמה ספרים, דאשכחנא כזאת, ובוא ואראך דוגמא והוא מ"ש הגחיד"א ז"ל גופיה בשו"ת יוסף אומץ (סי' נ"ב) "ופלא איך נפל ט"ס במרדכי כת"י ובמרדכי שבדפוס וגם בקצור מרדכי שבכת"י וגם בהגהות אשרי" ע"ש (ושם מיירי באותה ט"ס) וע"ע לגחיד"א ז"ל במחזיק ברכה יו"ד (סי' נ' אות ה' ד"ה ומאי) שהביא מכנה"ג שג"כ כתב כן דאז"ל ט"ס נפלה בספר תמים דעים ובכלבו ע"ש. וכ"כ בשו"ת חיים ביד לגאון מהרח"פ ז"ל (סי' י"ג) ואכמ"ל בזה].

ומ"ש מעכ"ת נר"ו בעמ' צ"ח מתוס' ר"י החסיד לברכות, ז"א במחכת"ה והוא מהרב די שירלאון ז"ל ובטעות יוחסו לריה"ח, וע"ש במבוא ואכמ"ל. [ועל"ק אות מ"ש משם הגאון מ"ס המלך ז"ל בעוצם סמכות דברי ריה"ח ז"ל עש"ב. ואגב דע דדעת הגר"א ז"ל דספר חסידים חברו הר"א מגרמיזא ז"ל בעל ספר הרוקח, עיין בספר הגאון החסיד מוילנא (עמוד פ"ג הערה 14) ועשו"ת מהרי"ל (סי' נ') ובביאורי ריה"ח ז"ל עה"ת הנדמ"ח מכת"י בכמ"ק ודוק ותבין, ובמ"א כתבתי ואכמ"ל]*⁸.

יא. עמוד קד, בדעת רבינו יעקב ממרויש ז"ל בעל שו"ת מן השמים.

יש להוסיף¹⁰⁴ מ"ש שם בסי' נ"א "ועוד שאלתי על מעבירי תער בזקניהם, ומניחים חוט אחד מלמעלה למטה אם יש עבירה במעשיהם אם לא. והשיבו שעריך כעדר העזים וגו' שכולם מתאימות ושכולה אין בהם, וגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, ומה לך אצל קלות ולואי החמורות ישמרו. ונראה שלא הותר רק לגבאים ולנדיבים הבאים ויוצאים בחצרות המלכים והשרים". חזינן דמסקנת התשובה דשרי רק גבי היוצאים לחצרות המלכים.

104. ראה לעיל ח"ב פ"י אות ז (עמ' תקה).
(8) נספח להנ"ל - ראה לקמן אות כג ואות לד.

ועע"ש (סי' ע')¹⁰⁵ שג"כ חזר לשאול על ד"ז וזל"ש "ועוד שניתני לשאול על המשחיתים פאת זקנם ומניחין חוט אחד על פני הפיאות, ואח"כ מעבירין המספרים על אותו החוט שהשאירו ונראה כאילו השחיתו הכל בתער, ושאלתי אם יש עבירה גדולה בדבר וצריך למחות בהם הן בנדוי הן בכל דבר שיכול למחות, או אם העבירה אינה גדולה ואין צריך לריב עמהם. והשיבו בני הטבת לשאול, ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים, והעבירה אע"פ שהיא חמורה, שנו ושלשו בה ונעשית להם כהיתר. והנח להן לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל מזידים". וע"ע שם (סי' מ"ב) ובהגהות הגר"א"י הלוי בלייוויס ז"ל רבד"ק דבריסק ז"ל שם (בעמ' צ"ז) ציין לשו"ת בשמים ראש (ס"ס י"ח) ושו"ת נובי"ת יו"ד (סי' פ') ושו"ת חת"ס (סי' קנ"ד) ע"ש. ויש לי להאריך הרבה כאן בס"ד ולאפס הפנאי קצרתי וד"ב למבין, ועל"ק אות יב.

יב. עמוד קז.

מה שהביא מעכ"ת נר"ו מספר אגרת התשובה לחסיד רבינו יונה ז"ל, יש להוסיף עוד מ"ש רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה (ש"ג אות ע"ח)¹⁰⁶ "ויש אזהרות שאין מקצת ההמון שומרים עקר האזהרות וכו' וכן בהשחתת הזקן שנאמר ולא תשחית את פאת זקנך, והחטאים מניחים חוט השער, ועקרי פרקי הפאות לא נדע מקומם איה, והנם בנים משחיתים בעקר הפאה" ע"ש. ועיין לעיל אות י"א. וע"ע שו"ת תשב"ץ ח"ב (סימן ק') שכתב "אודיעך מה שנ"ל במה שהיו פורצים גדר במקומינו זה וכמעט בכל אלו הארצות בענין השחתת הפאות שהם משחיתים אותם ומשיירים חוט אחד באמצע, וראיתי שהראשונים ז"ל הם אוסרים דבר זה, ואין להם טעם אחר אלא שאין אנו יודעים היכן הוא מקום הפאות שנניח שם מלא החוט ע"פ כולה וכו' וסיים ויצא לנו מזה ששיעור פאה צריך שתהא ברוחב ג' עדשות, וזכינו לאסור שיור מלא החוט יהיה שיעור ההנחה לג' פאות לכל צד לראש ולזקן אורך ט' עדשות ברוחב ג' עדשות, ולפי שאין מקום האורך ידוע צריך שיניחו מתחלת פאת הראש עד שכולת הזקן ברוחב ג' עדשות באמצע, ובזה אני מזהירם והחזרתים למוטב בזה" וע"ש. וע"ע בפירוש זה השער לשע"ת (ש"ג אות ק') ובדברי האגרת (עמ' ל"ו ול"ז) ואכמ"ל.

105. ראה לעיל ח"ב שם עמ' תקו.

106. ראה לעיל ח"ב שם אות א' (עמ' תצט בהערה).

ג. עמוד קי הערה 158.

יש להעיר ממ"ש הש"ך יו"ד (סי' ל"ב סק"ט) "ומ"ש סמ"ק היינו הגהות סמ"ק, וכן מצינו הרבה פעמים שהפוסקים כינו להגהות סמ"ק בשם סמ"ק" עכת"ד וע"ש. וע"ע שו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ח) ומחבר"ר או"ח (סי' נ"ח אות ד') ושם הגדולים חלק הספרים (ערך הגהות אות ל') ומ"ש בס"ד בקובץ אוצרות ירושלים (חלק רבי' עמ' קפ"ט) ע"ש.

ומש"ש עוד בענין גלוח תחת הסנטר - עיין שו"ת מן השמים (סי' מ"ב)¹⁰⁷ "ועוד שאלתי על מה שאנו רגילין לפעמים להעביר תער סביבות הגרון, אם יש בו נדנוד עבירה או אם זה מותר לכתחילה. והשיבו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה הא' את מעשיך". וע"ש בהערה א' באורך.

ד. עמוד קיט וקכ.

הנה תוספות ישנים עמ"ס מכות כבר זכינו ונדפסו בירושלים תשל"ג יחד עם ספר חדושי בתרא עמ"ס מכות, ועיינתי שם בדף (כ' ע"א), ולצדדי שם בדיוק חסר בכת"י עד דף (כ' ע"ב) ע"ש בדה"ס עמ' ל"ז. ועע"ש בד"ה לאחורי מ"ש גבי פאות הראש אי שרי במספריים כעין תער וכן לגבי מלקט ורהיטני וכ' דריב"א היה נוהג שלא לגלח כל הראש אפילו במספריים ע"ש. [ואודות פסקי התוס' מי חברם עיין מ"ש בס"ד בארוכה בקובץ אור תורה (אלול תשל"ו) ובסוף ספר ציון לנפש צבי מידידי הרה"ג מהר"ם שפיעלמן שליט"א (ע"ש עמוד שע"ג ואילך) ועשו"ת חיים שאל ח"א (סי' כ"ג ד"ה איברא) וח"ב (סי' מ"א אות ב') ושו"ת זכר יהוסף (ס"ס ע"ב אות ד') ושד"ח כללי הפוסקים (סי' ט' אות ח'). וע"ע שו"ת רלב"ח (ס"ס) ע"ש ואכמ"ל].

טו. עמ' קע.

מ"ש מעכ"ת נר"ו על דברי הר"ב באר עשק ז"ל, שאין לסמוך עמ"ש, ראיתי לכתוב קצת בזה, כי הרוצים להקל סומכים על עדותו במ"ש על הרמ"ע ז"ל, ובמה שכ' לחלק בזה בין א"י לחו"ל, ומעכ"ת נר"ו הביא משו"ת דברי יוסף ושו"ת מנחת אלעזר מ"ש על פסקו.

107. ראה לעיל ח"ב שם אות ד' (עמ' תקה).

ויש להוסיף מ"ש ג"ע החיד"א ז"ל בברכי יוסף יו"ד, בשיירי שיירים שבסוה"ס (סי' קפ"א)¹⁰⁸ וז"ש "שרי ליה מאריה לבעל באר עשק שכתב דבחו"ל עדיף לגלח הזקן עפ"י הסוד והרב דברי יוסף דחה דבריו וסברתו ומחי לה אמוחא עש"ב". וכבר נודע שהגחיד"א ז"ל לשונו לשון של זהורית ואין דרכו לכתוב בלשון קשה (וכמו שהזהיר על זה בכמ"ק בחבוריו ואכמ"ל) וכנודע, וכן כתב הרב שד"ח ז"ל (מע' ו' כלל ל"א) "וכבר ידוע קדושתו וענותו דמר יוסף צדיקא, מרן החיד"א ז"ל, לא גבה לבו ולא הלך בגדולות ונפלאות לדבר קשות על בני גילו וקל וחומר על הרבנים שקדמהו". וכ"כ ש"ב הגאון מוהרי"ח ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' מ"ד) ע"ש. וכאן כ' שרי ליה מאריה והבן. [ואגב דע שבספרו שם הגדולים לא הזכירו כלל, להר"ב באר עשק ז"ל, לא במע' ספרים ולא במע' גדולים ע"ש ודו"ק]. וע"ע לגחיד"א ז"ל במחזיק ברכה או"ח (סי' ל"ו אות א') ע"ש.

וע"ע שו"ת שבות יעקב ח"א (ס"ס קס"ו) והובא בפת"ש חו"מ (סי' רכ"ז אות כ"ג) ושו"ת רעק"א מהדו"ק (סי' יו"ד) ובס' מאורי אור חלק אור למועד (דקס"ח ע"ב) והובא בכה"ח יו"ד (סי' קי"ט אות נ"ח) ושו"ת יד הלוי ח"א (סי' קפ"ח) ושו"ת זכר יהוסף (סי' יו"ד וסי' כ"א אות ג' וסי' צ"ט) ושבת אחים מרבני תוניס ז"ל (דף ס' ע"א) שכולם דחו פסקי הר"ב באר עשק ז"ל בהרבה מתשובותיו עש"ב, וע"ע בזה בארחות חיים (ספינקא, סי' ער"ב אות א') וכה"ח למו"ז ז"ל (סי' קצ"ו אות ה') ושו"ת בית דוד (דף ס"א ע"ד) ועמ"ש האדמו"ר ממונקאטש ז"ל באות חיים (סי' ל"ו אות ד') ודו"ק.

ובאמת פלא הדבר דהרי הר"ב באר עשק ז"ל הוא מגדולי תלמידי הרמ"ע ז"ל, וכמ"ש הרמ"ש גירונדי ז"ל בהגהותיו לשה"ג (מע' מ' אות נ"ט דף ח') וכיצד כ' כן על הרמ"ע. וצ"ע.

טז. עמוד קעד.

מה שהביא מעכ"ת נר"ו מס' משנת חכמים שכ' דאינו מובן כיצד שרי לכבד בזקנו לפני ארון הקודש ע"ש.

הנה בקובץ אוצרות ירושלים (חלק ס"א) כ' המו"ל נ"י שבפירוש ס' חסידים (דפוס פולנאה תקמ"ב) הגירסא בס"ח "מכבד בזקניו", ור"ל אעפ"י

108. נעתק גם לעיל ח"ג סוף טענה ומענה ה (עמ' תרמד).

שהיה חכם יותר מזקנים אעפ"כ היה נוהג כבוד בהם והיה מכבד בזקנים שילכו לפניו לפני ארון הקודש, והוא היה הולך אחריהם ע"ש. ועוד הביא מהכנסת הגדולה או"ח (סי' ק"נ) שכ' "ושמעתי שכך הוא מנהג החכם השלם חסיד ועניו כמהר"ר אליעזר בן שושן נר"ו שבכל יום ששי אחר חצות מכבד בזקנו לפני ארון הקודש". והוא כפשט לשון ס"ח, ודברי המפרש הנ"ל דחוקים וצ"ב. וע"ע להרב פלא יועץ ז"ל בספרו יעלזו חסידים (דף ל"ד ע"ב) בזה.

יז. עמוד קפה.

על סדור יעב"ץ ז"ל שחלו בו ידיים, עיין מ"ש בס"ד ביד סופר ח"א (עמ' כ"ב) וח"ב (עמ' נ"ב) ובקובץ אוצרות ירושלים (חלק רט"ז עמוד רנ"ב בהערה) עש"ב. ובא לידי כעת ס' שלחן מלכים (מתנת ידידי מהרי"צ הנדלר שליט"א, זכרה לו אלוקים לטובה) ושם בכמ"ד העיר שאין לסמוך על סדור יעב"ץ החדש ע"ש.

ח"י. עמוד רכג.

בדעת הגרע"א ז"ל, יש להוסיף שנדפסה ממנו תשובה בד"ז בשו"ת רעק"א מכת"י ע"ש (סי' ס"ג) ומ"ש הרב המו"ל נ"י בסוה"ס עש"ב¹⁰⁹.

יט. עמוד רלג, בדברי הגר"ח פאלאג'י ז"ל בנדון זה.

נתתי לבי לעיין קצת בביאור דבריו בספרו צואה מחיים (אות ל"ד) אם מיירי בתער או לא, דשם כתב "ראוי לכל גזברי הבתי כנסיות דיתקשרו באחדות לבל יקראו לס"ת למי שמגלח זקנו וכו'", והנה מסיום דבריו שם "אולי יש תקוה דיתן לב לשוב" יש להוכיח שמייירי במגלח בתער. ושו"מ הכרח גמור לזה שסתם מגלח זקנו בדברי מהרח"פ ז"ל כוונתו למגלח בתער, והוא ממ"ש מהרח"פ ז"ל בשו"ת חיים ביד (סי' צ') וזל"ש "שאלה, מי שגלח זקנו בעיר טורקיה שלא נהגו לגלח זקנם, ולא בא מיד הרבנים והב"ד לעשות לו שום דין, ושוב אח"כ זלזל בכבוד התורה ולומדיה והחרימו אותו, ובא לבקש מחילה על מה שזלזל ושיעשו לו התרה, ויש מעכבים שלא להתירו עד שיקבל עליו שלא יגלח זקנו שהוא איסור תורה, ויש חולקים בדבר דאם אנחנו

109. הובא ונתבאר גם לעיל ח"ב פ"א אות ג הערה 37 (עמ' שסד); שם פ"ב סוף אות ב (עמ' תקיט).

לא נתיר לו החרם לא יקבל עליו זה [שלא יגלח זקנו] ויש חשש שיפרוק עול התורה לגמרי", עכת"ד השאלה, והשיב הגאון מהרח"פ ז"ל "תשובה, ברי לי ששתי הכתות נתכוונו לשם שמים, ולכן אני אעשה פשר דבר, דבתחלה יתרו בו פעם אחת ושניה ושלישית בשלשה ימים שאין מתירים לו החרם עד שיקבל שלא לגלח זקנו, ואם שמע מוטב, ואם לאו שרואים כי יפקר טפי, מוטב שיעבור על איסור זה ולא יצא חוץ מן השורה לעבור על תרי"ג מצות" וכו' עכת"ד וע"ש. הרי מבואר באר היטב דסתם מגלח זקנו שבלשון מהרח"פ ז"ל היינו מגלח זקנו בתער ודו"ק, וזה כמ"ש במכתבי הראשון אל מעכ"ת נר"ו.

ושם במכתבי הראשון הבאתי בס"ד דברי מהרח"פ ז"ל בכמ"ד בזה, ועתה ראיתי, לגאון משאלוניקי מהר"א הכהן ז"ל בספרו טהרת המים, חלק שיורי טהרה (מע' ר' אות מ"ז) שכתב "כ' הרב מגלה עמוקות סדר קדושים, והביא דבריו הרב ויוסף אברהם סדר ויקרא (די"ג ע"א) וזל"ש "כל מי שיש לו בלורית וכל מי שמגלח זקנו ולובש בגדי גוים אסור לקרותו לס"ת שנאמר ולרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי וגו' ועם מנאפים חלקך, ואע"פ שאינו נואף ממש ע"כ. ואין הספר מצוי אצלי לדעת אם כוונתו שיש בו הנך תלת ביחד, דמוחזק לאינשי דהוא גוי המואס בחוקי תורת ישראל ואז הוא דאסור לקרותו דבתלת הוי חזקה, או דילמא או זה או זה קאמר, וכעת מסתברא למימר דאפילו בחדא מהן קאמר, דסוף סוף נראה לכל בעת ההיא דהוא מואס בתורת משה, ובפרט במי שמשחית זקנו בתער דעובר על חמשה לאוין שבתורה, ואסור להסביר לו פנים כל שכן שיעלה לקרות בתורה ולומר לו חזק, ואסור להסתכל בפני אדם רשע דהמסתכל בו עיניו כהות רח"ל, וכתוב שאת פני רשע לא טוב, וחיובא רמיא על גדולי העיר לעשות להם בזיונות כאלו וכיו"ב עד שישובו אל השי"ת, ומינה דאין נענשים עליהם ח"ו בעוד שאינן שבים, דכיון שהקב"ה רואה שהם מביישים אותם בכמה ענייני בזיונות כדי שישובו ולא שב הוא רשע בעונו ימות ב"מ, ואמרו באבות (פ"א) הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע, וא"כ איך נתחבר עמו להשלים השבעה עולים לס"ת, ויכריח אותנו לענות ברכו, וש"צ כשהוא רשע פסול להיות ש"צ וכו' ", עכת"ד, וציין למ"ש במע' ס' אות ס"ו, ושם הרב המגיה ז"ל הביא דברי מהרח"פ ז"ל בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קע"ה) שכ' "דמי שמגלח זקנו שאין לקרותו לס"ת שכ' בספר ראשית בכורים (דכ"ז ע"ב) היינו להוראת שעה", וכתב עליו ה"ה ז"ל "ומהרח"פ ז"ל הולך לשיטתו שם בלב חיים, דכתב בריש דבריו

"נראה ודאי דרשע עובר עבירות שאינו בחלול שבת דמותר לקרותו ועולה למנין שבעה וכו' אלא שאם באנו לקונסו ושלא להסביר לו פנים כדי שיחזור מותר" ע"ש, ואני מאד תמיהא לי מילתא טובא, ועוד דנראה דמהרח"פ ז"ל סותר דברי עצמו למ"ש בשו"ת חיים ושלום ח"א (דף ל"ה ע"א) ששם כתב "ואם באנו לדון אותו לרשע זה העובר עבירה ביד רמה והחרימו אותו ולא ציית דינא דודאי דאין לקרותו לס"ת וז"ב", הרי הוא ז"ל מכריז ואומר דאם עשה ביד רמה דאין להעלותו לס"ת, ואין לך עושה ביד רמה כמו המגלח זקנו דעובר בחמשה לאוין בכל פעם וכו', ולמודעי אני צריך שהרב הגדול בעל טהרת המים נר"ו אמר אלי דאף דיש פוסקים דסברי דמומר וכן עובר עבירה דמותר לעלות לס"ת, אפשר דהם יודו דבמגלח דאין להעלותו, דבשלמא עובר עבירה שאינו ניכר ונראה בעת שהוא עולה לס"ת גוף העבירה שעשה, אבל מגלח זקנו איך יעלה קר"ח מגולח ועומד לפני הס"ת, הא ודאי דהוא בזיון לתורתנו הקדושה עכ"ד ודפח"ח. ודברי הרב מגלה עמוקות נעלמו ממהרח"פ ז"ל, ובוודאי אם היה עולה בזכרונו דברי הר"ב מגלה עמוקות היה מהרח"פ ז"ל מסכים למ"ש הרב טהרת המים "עכת"ד הרב המגיה ז"ל שם. וע"ע שו"ת לבושי מרדכי מהדורה תליתאה חאו"ח סי' י"ב.

ואודות ש"צ שמגלח זקנו¹¹⁰ עיין למהרח"פ ז"ל בספר החפץ חיים (סי' נ"ה אות י"ב) שכ' משם הר"ב כבוד חכמים דאפילו המגלח בסם אינו ראוי להיות ש"צ דאינו בשלמות דיקנא וכ"ש בתער דעובר על אסור תורה דודאי פסול לש"צ ועיין מנחת אהרן (כלל י"ב ס"כ) ועוד ע"ש באות (א' ד' ו' יו"ד ח"י ל"ז ט"ל פ"ה). וע"ע בזה בשו"ת שואל ונשאל ח"א חאו"ח (סי' י"ט) בש"צ המגלח במספרים כעין תער ע"ש.

ועיין עוד למהרח"פ ז"ל בגנזי חיים קונטרס תשובה מחיים (סי' ז') תשובתו של המגלח פיאות הזקן ע"ש ורמז לספריו נפש חיים ותוכחת חיים, ואינם תח"י לראות נועם שיח שפתי קדשו, ובוודאי שם האריך בדברים היוצאים מלב טהור בזה. וע"ע ש (דקנ"ו ע"א) ע"ש.

וכ' מהרח"פ ז"ל בספרו רוח חיים או"ח (סי' ר"ס ססק"ב) שכ' "ורבים נותנים שערות זקנם הנתלשים בתוך הספר, ולא נכון הדבר אלא ישליכם למקום מוצנע" ע"ש וכמדומה שגם בס' יעלזו חסידים הזהיר ע"ז, ועי' לש"ב

110. ראה לעיל ח"ב פי"ח אות א.

הגרי"ח ז"ל בשו"ת תורה לשמה (סי' ש"ו)¹¹¹. ועי' בריש דברינו בס"ד מה שהבאתי עוד ממהרח"פ ז"ל בענין גידול הזקן מספרו עיני כל חי. וע"ע לו בחקקי לב חיו"ד (סי' מ"ב דנ"ז ע"ד) שמסתמך ואזיל ע"ד מהרד"ף ז"ל במכתם לדוד. ואכמ"ל יותר.

כ. עמוד רלז, בדברי הגה"ק הר"ב צמח צדק זלה"ה.

הנה ראיתי לגר"י ידיד ז"ל בשו"ת שארית יוסף ח"ב חיו"ד (סי' ח') שהאריך מאד לחלוק עד"ק של הגה"ק צמח צדק ז"ל ויצא לישע מרן ז"ל ואידי דטריד הגהמ"ח ז"ל בזה דבר בארוכה ע"ד הצ"צ ז"ל, אך לענ"ד יש בהרבה מקומות לעמוד עד"ק בתשובתו שם בשארית יוסף, ולקוצר הזמן אומר כעת, שמעיקרי דבריו שם דמה שכתב הצ"צ ז"ל שיש במגלח כעין תער איסור מצד לא ילבש, דז"א ולא מצינו ד"ז בפוסקים וכו' וכו' עשד"ק (עמוד פ"ב-פ"ה ועוד), ובמחכת"ה כדברי הצ"צ ז"ל כתבו הרבה מגדולי הפוסקים וכמבואר בספרא דמאריה טב שליט"א, וא"צ לכפול הדברים¹¹². וגם מ"ש הגר"י ידיד ז"ל להוכיח שהרבה פוסקים ס"ל כמרן ז"ל שבמספריים כעין תער שרי ודלא כחולקים עשד"ק באריכות, ג"ז צ"ב דהלא רבו גם רבו האוסרים וכמו שנתבאר על פני כל ספרו דמר שליט"א וצ"ע¹⁷. ולפה"נ לא ידע הגריי"ד ז"ל ממה שהביא כ"ת נ"י (בעמוד רל"ז) על עוצם גדולת הצ"צ, ואף יש לתמוה דהלא הגריי"ד ז"ל גופיה בשו"ת ימי יוסף בתרא חיו"ד (סי' ח') כ' דלא כפסק מרן ז"ל והרבה מדבריו וכלליו שם שייכים נמי לנ"ד וכמו שיראה הרואה ואין להאריך יותר. וע"ש בסוף דבריו (בשארית יוסף) מ"ש והבאתים בס"ד בריש דברינו ע"ש.

כא. עמוד רנח בדברי ש"ב הגאון מהרי"ח ז"ל, בעל בן איש חי.

אודיעו כי במהדורה הראשונה של שו"ת רב פעלים ח"ד בקונטרס סוד ישרים (סי' ה') נדפסה תשובה בנוגע לגלוח שער ביה"ע, ומהרי"ח ז"ל בתוך תשובתו הביא דברי רבינו האריז"ל בשעה"מ (פר' קדושים) שאין אף לתלוש

111. ראה לעיל ח"ב פ"ב נספח ב בארוכה (עמ' תקכג ואילך).

112. כ"כ גם לעיל ח"ג טענה ומענה א הערה 85 (עמ' תקצד).

שערות זקנו והוסיף דהיינו דוקא כשתולש או עוקר השיער לגמרי אבל בחותך אין לחוש ע"ש. ונשמטה תשובה זו משאר מהדורות, שמעתי שהטעם כי ברור הוא שאינה ממוהרי"ח ז"ל דא"א שהוא יכתוב היפך דברי רבינו האריז"ל כי כבר נודע עוצם עוזו תורתו בנגלה ובנסתר (וכמ"ש בשו"ת מילי דעזרא (סי' יו"ד) שאין בדורנו כמוהרי"ח ז"ל בעל בן א"ח בקי בקבלה ותורת האריז"ל ז"ל כמוהו ע"ש) (ולפיכך השמיטוה במהדורות החדשות. ולענ"ד אף שאיני כדאי, אין בזה טעם מספיק לפקפק בתשובה זו שיצאה מתחיק דמוהרי"ח ז"ל, ויתכן שהוא הבין אחרת בדברי האריז"ל ובפרט שלשונו שם ושמושי הלשון (כמו שכתב "שכ"כ האריז"ל בשער טעמי המצוות" והוא יחיד בלשון זו ואכמ"ל) מראים שהוא למוהרי"ח ז"ל. וההכרח לדבריהם אינו מוחלט ולדוגמא ראה מ"ש הרה"ג הרנ"ך ז"ל בס' מעשה נסים הנד"מ (עמ' קט"ו ערך בניהו, ד"ה אמנם) ותבין, וע"ש מ"ש בס"ד. וכן כיו"ב במ"ש מוהרי"ח ז"ל בשו"ת תורה לשמה (סי' עז"ר) וזה דלא כהאריז"ל עי' ברכי יוסף יו"ד (סי' רצ"ב) וכן מ"ש בשו"ת רב פעלים בענין הלל ואכמ"ל¹¹³.

וע"ע למוהרי"ח ז"ל גבי גידול הזקן ופאות הראש בספרו בן איש חיל ח"א בדרושים לשבת זכור (דף כ"ג ע"ג) ע"ש, ועוד שם (דף כ"ז ע"א וע"ב ודף ל' ע"א) ע"ש. וכן בבניהו על תק"ז ח"ב (דפ"ה ע"א) וכמדומני שגם בביאורו לאבות דבר בזה.

[הוספה לאחר זמן:]

ועיין לדו"ז מוהרי"ח ז"ל בעל בן איש חי ושא"ס, בספרו שיצא לאור מכתיק"ק זה עתה ממש והוא ס' אורח לחיים על הגש"פ שכתב שם (עמוד ר"מ) להסביר מדוע נהגו שלא להסתפר בימי העומר וכתב בתוך דבריר הק' "ולפי זה גם שערות הראש צריכין גלוח כי הם ממותרי הגוף, כמו הערלה שצריכה קצוץ מפני שהיא מותרי הגוף, כן האדם נברא בשערות הראש כדי

113. אבל בספרו "שו"ת תורה לשמה" סי' רטו, כתב הגאון מוהרי"ח זצ"ל, בעל "בן איש חי", בעצמו : "כללות זקן עליון הוא כתחתון וכמ"ש מרן [האר"י ז"ל] . . ולכן ראוי שגם בזקן התחתון של אדם התחתון לא תגע בו יד להעביר השער לא במספרים ולא בסם . . אם השערות של זקן התחתון ארוכים הרבה וקשה עליו . . אפשר לקוץ מן האורך שלהם . . משא"כ בזקן העליון דבכל אופן אסור לא תגע בו יד".

בארוכה ע"ד הנדפס בשו"ת רב פעלים ח"ד הנו' - ראה לקמן "הוספה ה" בתשובת הג"ר יעקב משה הלל שליט"א שהאר"ך לחלוק עמ"ש הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א כאן, ע"ש.

שאח"כ יתוקן ע"י אדם שיוסרו השערות ע"י גלוח בידי אדם, אבל שערות הזקן שנתנם הקב"ה באדם אחרי היותו שלם בדעתו אינם נחשבים למותרות הגוף שצריך להסירם ע"י אדם, דשערות הזקן נתנם הקב"ה באדם בשביל הידור, כמ"ש הדרת פנים זקן", עכ"ל¹¹⁴.

כב. עמוד רס"א בדברי רבינו החפץ חיים זלה"ה.

שמעתי מר"מ ליברמן שליט"א מפינסק שהוא למד בישיבת החפץ חיים בראדין בערך בשנת תרפ"ח, ואמר שהיה זמן שדבר החפץ חיים זלה"ה אודות גידול הזקן ופעם אחת אחז בזקנו ואמר "איני אומר לגדל זקן כשלי, מ"מ אף שאין אחד חשוד אצלי שמגלח בדרך איסור חלילה, אבל מדוע להביא עצמו לידי חשד שמגלח בדרך איסור"¹¹⁵. וזה היה שלא כדרכו ז"ל שעפ"ר דבר בעיני לימוד תורה ושמירת הפה וב"א לחברו ועוד שמעתי ממנו בזה, ואין להאריך כעת.

כג. נספח להנ"ל אות י'.

במכתבי הקודם אל מעכ"ת נ"י הבאתי דברי הגחיד"א ז"ל שגרס בדברי יין המשומר שגילח זקנו בתער וכו', ע"ש באות י' מה שהעירונו בזה, ועתה יצא לאור מחדש ספר לחם מן השמים מנכדו הרמ"א ז"ל ובסופו צורפו דרשות מהגחיד"א ז"ל גופיה, ומצאתי שם בס"ד בח"ב בדרשה לשבת תשובה (דף ע"ח רע"א) שכתב "א"נ אפשר לרמוז במ"ש בספר יין המשומר דהוה עובדא בימי רבינו יהודה החסיד ז"ל שהי' עשיר אחד מגלח זקנו בתער והרב ז"ל הי' מוכיחו שבכל פעם הוא עובר בחמשה לאוין וחייב חמשה מלקיות, ואם כה יעשה פעמיים בשבוע חייב עשרה מלקיות ובשנה בערך חמש מאות מלקיות, ואם עושה בפרהסיא הוא עון חילול ה' החמור" וכו' ע"ש ודוק בגירסתו רצ"ע, ואכמ"ל כעת. [ע"ע לקמן אות לד].

כד. ח"ב פ"א ("מכונות גילוח") :

[ראה לקמן "הוספה ד", דיון ו, אות ג].

113. ראה לעיל ח"ב פ"ט ("הדרת פנים - זקן").

115. ראה לעיל שם פ"ו ("חשד ומראית עין").

כה. שם.

כתב הגאון מהרמ"ך ז"ל בספרו ברית כהונה חיו"ד (מע' ז אות ט') "בימינו אלה הובאו כלים הנקראים בשם מכונות, ואינם זוגיות כמספרים שהוא זוגי אלא הם נפרדים (ובערבית נקרא ראזוא"ר) ודינם כדין תער ממש, ויש הטועים שחושבים דשם מכונה אחד הוא ואין מבדילים בין מכונה זוגיית למכונה נפרדת, וראוי לדרשנים להעיר לבב הצבור על זה, כי המכונות שאינם זוגיות כמספרים שהוא זוגי דינם כתער ממש ואיסורם מה"ת, ואין ללכת אחר השם אלא אחר הפעולה, ואם הפעולה פעולת תער הרי דין תער יש לה" עכ"ד ז"ל. (ולדבריו אלו העירני ח"א נ"י).

כו. שם אות ג'.

בספר שלחן מלכים (דף רפ"ו סע"א) כתב "ובתשובות זרע יצחק (סי' י"ב) דן במי שגילח פאות הראש במספרים כעין תער שסבר שמותר לעשות כן, ונודע לו שהוא איסור, ומבקש תשובה, והשיב דאומר מותר שוגג הוי (כט"ז יו"ד סי' צ"ט סק"ט) וצריך לקבל תשובה כעושה איסור בשוגג, והקל קצת בתשובתו יען דלהרמב"ם אין איסור אלא בתער עש"ד, הרי דשגגת עשה בעי כפרה", עכ"ל השלחן מלכים. נואין הספר הנ"ל תחת ידי לראות מ"ש, ואולי דן שם גם גבי גילוח הזקן, וגם מ"ש דאמר מותר שוגג הוא, אינו פשוט כלל, ועיין מ"ש בזה הגאון אור העולם מוהר"ח וואלאזין זלה"ה בתשובתו שנדפסה בסוף שו"ת בית הלוי ח"ג (סי' ג') ע"ש עיזוז תורתו וע"ע שו"ת חיים שאל ח"א (סי' מ"ח) ושו"ת מהר"י אסאד ח"ג (ס"ס רס"ט) ותורת חכם לגר"י ידיד ז"ל (סי' כ' דמ"ב ע"ג ואילך) ואכמ"ל כאן, וסיום דברי הרב שלח"מ צ"ב].

ועוד בהק מילתא עיין להגאון נר מערבי מופת דורו (כלשון דו"ז הגר"ח ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח ס"ס כ"ב) מוהר"ר יצחק בן וואליד ז"ל בשו"ת ויאמר יצחק ח"א (חיו"ד סי' נ' דף ל"ז ע"ב) שכתב "ועל מה שמגלחים הפאות במספרים כעין תער, חלילה להתיר בזה, ומעולם לא שמענו ולא ראינו עושים כזה אלא שמניחים המסרק על הפאה וגוזזים במספרים, ודבר זה א"א להעשות כעין תער, וכמ"ש הכנסת הגדולה יו"ד (סי' קפ"א הגב"י אות ח') וכתב בספר הזכרונות ראיתי מי שנוהג שלא להסתפר אלא ע"ג מסרק של

ספרים, שבזה אין המספרים נוגעים בבשר כלל ובדרך זה ירא שמים יוצא ידי הספיקות כולם". ועצ"ש מ"ש אודות גילוח השפה העליונה בתער¹¹⁶ וכן בגילוח תחת הגרון¹¹⁷, עצ"ש.

כז. שם.

ראה לקמן אות לג.

כח. שם פ"ה ("סייג ומיגדר מילתא").

כתב הגאון מוהר"ר יצחק מולכו ז"ל (אחיו של הר"ב שלחן גבוה על שו"ע) מעי"ת שאלוניקי בספרו הנפלא ארחות יושר (פרק עשירי, עמוד קי"ג בנדמ"ח) וזל"ש "וכבואם לגלח את שער ראשם יכונונו את ליבם לקיים מצות פיאת הראש, ובכל פעם שהוא מגלח ומניחה הוא מקיים מצוה. והשי"ת במשפט יבוא עם אותם אנשים המשחיתים פאת ראשם ואינם מניחים אלא שלוש או חמש שערות, ונראה להם פאת הראש כמשא כבד. ואנשים אלה לא קיימו מצות פאה מעולם לדעת כל הפוסקים.

"ומקצתם מקצצים קוצי הזקן שיהיה זקנם שוה וישר ולא יצאו השערות לכאן ולכאן כמו שמשווה האומן את מכבד הבית הנקרא מטאטא, ועליהם נאמר "וטאטאטיה במטאטא השמד", והוא עוון שאין לו הנאת ממון ולא תאוה אלא רעות רוח, מואסים במה שאמר הכתוב : "ואבדיל אתכם מן העמים"¹¹⁸ וכן "וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'"¹¹⁹, ועושים היפך כוונת הבורא. ובפרט בערי אירופה וכיו"ב שמספרים זקנם בתער, ומתחילה היו מגלחים במספרים כעין תער, ועכשיו רבו כמו רבו הפרוצים, שרבה להם ההוצאה לגלח במספריים כעין תער שצריך להתעכב שעה אחת או יותר ומגלחים עצמם בתער, והעבירו תער על כל בשרם, ונעשה להם כהיתר, וביניהם הבאים אחריהם נדמה להם שמותר לגלח הזקן בתער, דכיון שאדם עבר עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר.

"וכמה הפליגו חכמי המוסר בעונש המשחית פאת זקנו שמנדין אותו,

116. ראה לעיל שם פי"א ("גילוח השפם").

117. ראה לעיל שם פי"י ("העברת הזקן שלא במקום הפאות").

118. ראה לעיל שם פי"ד ("חקות גויים").

119. ראה לעיל שם פי"ט.

ואת נשמתו יוציאו ממנו מלאכי חבלה הדומים לפרות, וסימן לדבר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית - ראשי תיבות פרות¹²⁰.

"ושמעתי טעם רעוע לזה שמספרים זקנם והוא מפני שתופסים סכנה במלכותם מי שאינו מגלח פאת זקנו. ופיהם דבר שווא, דאם כן כשהם במלכות תורקיה למה הם מספרים זקנם, ואם תאמר שדעתם לחזור, לכשיחזרו לעירם ויהא להם סכנה אז יגלחו זקנם לפי דעתם, ולא יעבור בכמה לאוין בכל פעם שמתגלח.

"ובשנה זאת שבאו הרבה אנשים מעיר לארסו יע"א לקבוע דירתם במחננו הקדוש (בע"ת שאלוניקי) והיו בהם אנשים שמקצצים קוצי זקנם שיהא זקנם שווה ולא יצאו השערות לכאן ולכאן ומגלחים פניהם ותחת גרונם ואם אין אומר להם יבואו לאיסור תורה, וכן הרבה סוחרים שהולכים ושבים לשאר ארצות והיו תופסים מנהג הרע הזה, ונגררים אנשים הרבה אחריהם, ואזרתי כגבר חלצי לגזור עליהם ועל ספרי ישראל שלא יעשה כזאת בישראל, ושבח לשם ית' ששמעו לקולי, שישראל קדושים הם, וכל העם בשגגה, זולת קצת עשירי עם שרוחם זחה עליהם ועדיין לא שמעו אלי, ואם איישר חילי אשבר מתלעותיהם.

[א"ה עיין בספר הזכרונות (זכרון ו') ובסופו כתב וז"ל "כל שכן כי מן הדין אין דרך לנטות ימין ושמאל כאשר כתבנו, ואפילו תחת הגרון כבר העיר רבינו יונה (באגרת התשובה) שכל גלוח צרפת לא היו מעבירין בו תער וכ"כ סמ"ק שאסר ר"ת ע"ש" עכ"ל יעו"ש]¹²¹.

"והירא את דבר ה' לא יעביר תער על כל בשרו ואזי אני קורא בו: "ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו"¹²². ולא יגלח כלל לא בתער ולא במספרים לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום כלל ועיקר זולת השיער שעל השפה המעכב את האכילה. ובפאה יניח כל רוחב הצדדים שהוא כל השיער שיש מן האוזן עד שליש המצח שהוא מקום החלק שיש בראש

120. ראה לעיל שם פי"ג ("עונשים").

121. ראה לעיל שם פ"י.

122. ראה לעיל שם פי"ט.

משני צידי המצח ומפסיק בנתיים, ושיעור גובה מלמעלה מעל יותר יותר מגובה האוזן". עכל"ק של הר"ב ארחות יושר ודפח"ח. (ולזה העירני ח"א נ"י).

כט. שם פי"ג ("עונשים").

ראיתי לאחד קדוש מדבר מוהר"ר שלמה אל-עמי ז"ל – ממגורשי ספרד – באגרת המוסר שלו, שאחר שהאריך בתוכחת מוסר על מה ולמה באה אלינו הרעה הזאת שגורשנו מספרד, כתב "דע והאמן כי מידינו היתה זאת אלינו, ברוב עונינו נגלו שולינו נחמסו עקיבנו, כי צדיק ה' ישר אל דינו, לא מלכו ענה ויגה לבנו, עונותינו הטו אלה וחטאינו מנעו הטוב ממנו, כי לא קצרה יד ה' מהושיענו, ובמדת המשפט הביא עלינו את המהומה הזאת והחרדה, מדה כנגד מדה, תחת היותנו לבושים מלבושיהם, הלבישנו בגדים שונים להיות ניכרים בחרפה ובוז, וכל העם רואים, ותחת השחתת פאות ראשינו וזקנינו, נגזר עלינו לגדל שער זקנינו וראשינו כאבלים" וכו', ע"ש (דף יו"ד ע"ב), וכן עוד שם (דף י"ג ע"א) כתב מהר"ש אל-עמי ז"ל "בעבר האחד היהודים האומללים נתונים לעם אחר הרוגים גרושים ושלולים, ובעבר האחד סמוך לו בני העורים והחרשים אוכלים בשמחה לחמם מחללים בחלילים ומתהוללים, לובשי מלבושי עכומ"ז מוקפי ראש מגולחי זקן, מכת אויב אכזרי הכה אותנו ולא חלנו כלנו ולא לקחנו מוסר ולא נכנענו וכו'", ע"ש.

מבואר יוצא שאחת הסיבות לגלות ולגרוש ספרד המר והנמהר (עיי"ש מהר"י אברבנאל ז"ל בהקדמתו לספר מלכים ובכמ"ק) היתה על השחתת פאות הראש והזקן. וד"ל.

[אגב רבינו החיד"א ז"ל בשם הגדולים כותב ע"ס אגרת המוסר "דברים נחמדים מזוקקים שבעתיים", ע"ש].

ל. שם פי"ד ("מסירות נפש").

עיינ שו"ת אמרי נועם ח"ב (סי' ט"ז) מהגה"ק מדזיקוב ז"ל, שנשאל "בעסק הגזירה רח"ל שלא ישא אשה עד שילביש את עצמו במלבושי נכרי ולגלח הזקן, אם מותר עפ"י התורה", יע"ש מה שהאריך לפלפל אם היתה הגזירה שיהרג באם לא יעבור על הנ"ל, אם היה צריך למסור נפשו על זה, ומסיק (בד"ה ומעתה) דתליא במחלוקת רש"י ושטה מקובצת, וכתב "ומעתה

בנ"ד שהמלכות גזרה שישלח זקנו וילביש עצמו במלבוש נכרי ובאם לאו יהרג, הוא באמת קום ועשה שצריך לעשות את העבירה בידים, רק שבידם לכופו ולגלח זקינו בעל כרחו, א"כ הדבר תלוי בשני הטעמים וכמ"ש דלרש"י ז"ל אסור כי הוא בקום ועשה, ולשטמ"ק כיון שבידם לכופו ולגלחו בעל כרחו, גם הוא עצמו מותר לו לעבור ואל יהרג וכו', ושם בסוף דבריו (דכ"ח ע"ב ד"ה תשובה) כתב "וכי אנו חוששים מחמת לאו דלא תקיפו, הלא יכול ע"י סמים, אלא עיקר החשש שלא ילך בדרך עכו"ם שיש צניעות בדבר וזה אסור אף ע"י סמים"¹²³, וע"ז בידם לכופו וכו' ע"ש.

צא ולמד חומר הענין ודו"ק.

לא. שם פי"ז ("מניעות מצד פרנסה").

כתב מהר"א פאלאג'י ז"ל בספר פדה את אברהם (מע' ל' אות ה') "לא תשחית את פאת זקנך, דכתב הש"ע דדבר המעכב את האכילה בשפתיו מותר לגלח, ורע בליעל מגלח זקנו בטענה כי לבחור נותנין לו שיעור פרנסתו כדי שילמד ואם יש לו זקן ממעטים לו, וא"כ הוי ל' דבר המעכב את האכילה, וזה נרמז בתהלים (מזמור נ') מה לך לספר חוקי לשון תספורת, בטענה ותשא בריתי עלי פיך דהוא דבר המעכב את האכילה, וזה מורה פנים בתורה שלא כהלכה". עכ"ד¹²⁴. [נוע"ש באות ז' שכתב דאין מקום פטור ללויים המגלחים זקנם בטענה דמהרה יבנה המקדש ויעבירו תער על כל בשרם ע"ש מדוע אכן אין זו טענה, ויש להוסיף דנודע ד"א דהלויים לא העבירו תער על זקנם ועמ"ש בזה הגחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סי' מ"ה) ע"ש¹²⁵. שו"מ באריכות בזה בשו"ת קול מבשר ח"א (סי' ל"ח) ע"ש. ובפרט צ"ע אי לכשיבנה המקדש במהרה כיר"א יצטרכו הלויים לגלח כל בשרם, ועיין מ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות נגעים (פי"ד מ"ד) וספר החינוך (מצוה שע"ז) ומדרש הגדול במדבר (ח' ז') ואכמ"ל].

ועיין לגר"ח פאלאג'י ז"ל בספרו הכתוב לחיים על תהילים (פרק נ') מ"ש עוד בביאור הפסוק מה לך לספר חקי, ע"ש.

123. ראה לעיל שם פ"ט ("סם") אות ג; שם פ"ד.

124. ראה לעיל בפתיחת החיבור במכתבו של הגאב"ד קאשוי שליט"א בסופו (עמ' 31).

125. ראה לעיל ח"א ערך "תורת הדשן" הערה 196 (עמ' קכט).

לב. שם פי"ח אות א (שליח ציבור).

כתב הגאון מהר"ח פאלאג'י ז"ל בספר תנופה חיים, על תנ"ך, עזרא (פרק ג' אות ד' דף רע"ח ע"ד) "ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה'. איתא בחולין (דף כ"ד ע"ב) שנו רבותינו נתמלא זקנו ראוי להיות ש"צ ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו, ומאימתי כשר לעבודה משיביא שתי שערות, רבי אומר עד שיהיה מבין עשרים שנה, דכתיב ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה, ואידך לנצח שאני, ע"כ.

וראיתי להרב כבוד חכמים שם דכתב דשליח צבור המגלח זקנו אפילו בסם אינו ראוי להיות ש"צ דאינו בשלימות דיקנא, וק"ו כשהוא בתער דעובר על איסור תורה דוודאי פסול לש"צ ועיי' בספר מנחת אהרן (כלל י"ב סי' כ').

ותלי"ת דבעירנו אזמיר יע"א בכל בתי הכנסיות השלוחי צבור הם רבנן דפקיע שמייהו ויראים את ה' דלא פשטי ידיהו בדקנייהו כלל, אך לבי נוקפי על הבתים והחצרות דמתפללים שם ערבית ומנחה ולפעמים גם תפלת שחרית דמתאספים השכנים לשם, וקם להיות ש"צ מי שמגלח זקנו בשביל שקולו יותר טוב, והלואי שלא יקום כי לא בחר ה' בזה, ובפרט כשימצא אחר דיכול להוציא הרבים י"ח והוא פשוט" עכ"ד ז"ל, ע"ש.

[נועל העיר אזמיר אז, ראה מ"ש מהר"ח פאלאג'י ז"ל בכף החיים (סי' כ' אות ו') "כאן באזמיר נמצאו כמה ישיבות גדולות ובתוכם ישבו רבנן דפקיע שמייהו ואין לך מבוא שלא ימצא בו ישיבה גדולה ושמה ישבו רבנן סבוראי בעומקא של הלכה". וע"ע שם (סי' ב' אות א' וסי' י"א אות ל"א וסי' כ"ט אות ד' וה'), ע"ש. ועשו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ב סי' קנ"ב) "ושאלתי לכמה חכמים מופלגים מאזמיר והוא עיר מלאה חכמים וסופרים", ודו"ק].

לג.

איברא דהא אמינא לברורי, במ"ש מעכ"ת נ"י בספרו (ח"ב פ"א אות ג' ובח"ג טענה ומענה א' אות א') ובעוד כמ"ק, דהמגלח עצמו במספרים כעין תער (למ"ד דמותר וכפסק מרן ז"ל) מעייל עצמו לספק איסור תורה בהיות שגילוח פיאות הראש אסור במספרים כעין תער לרוב הפוסקים (וכ"כ בשו"ת קול מבשר ח"א סי' י"ח ועמ"ש בברכי יוסף סי' קפ"א ואכמ"ל כעת) ורוב המגלחים זקנם מגלחים גם במקום פיאות הראש, ע"ש.

ולכאורה יכול הטוען לטעון דהרי מרן ז"ל פסק בשו"ע יו"ד (סי' קפ"א) וזל"ש "פיאות הראש הם שתים וכו' ואינו חייב אלא בתער, ויש אוסרים במספרים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם". ולפי כללי ההלכה המסורים בידנו כל שכתב בשו"ע סתם וי"א הלכה כסתם, וכידוע ומפורסם לכל, ועמ"ש בזה בשד"ח כללי הפוסקים (סי' י"ג) ובארץ חיים לגר"ח סתהון ז"ל בכללים שבראש הספר (כלל כ') עש"ב, ואכמ"ל בזה, ולפ"ז בנדון דידן שסתם מרן ז"ל כשיטת הרמב"ם ודעימיה ז"ל שאף בפיאות הראש לא נאסר אלא הגילוח בתער וכנ"ל, א"כ מאן דעביד הא (דסומך על מרן ז"ל בגילוח פאות הזקן במספרים כעין תער) עביד נמי הא (לסמוך ע"ד סתם מרן ז"ל גבי גילוח פיאות הראש במספרים כעין תער). כך לכאורה יכול הטוען לטעון.

מיהו נלע"ד דכמה תשובות בדבר, ולא מבעיא לפי מ"ש הרבה אחרונים ז"ל דאף שסתם מרן ז"ל להתיר ואח"כ כ' יש אוסרים חושש הוא לסברת האוסרים לכתחלה וכמ"ש מו"ז הגז"ל בכף החיים סי' י"ג אות ז' משם הרבה פוסקים ע"ש, ועיין לגאון מהרח"ך ז"ל בשמחת כהן ח"ה (עמוד תמ"ו) סוף אות ז' דרוב הפוסקים הסכימו כן, וע"ע לו שם (עמוד מ"ה ועמוד נ') ועמוד ע"ט ועמוד ת"א) ועוד, ועיין למהרמ"ך ז"ל בזה בשו"ת שואל ונשאל ח"ב (חאו"ח סי' כ"ט וחיו"ד סי' נ"ד) ובספרו הלכה למשה (מע' ס' אות ב') וצ"ע במ"ש בשואל ונשאל ח"ג חאו"ח (סי' כ"ה) ע"ש ואכמ"ל בזה ונתבאר במק"א.

מיהו אף לחולקים דדעתם דלעולם הלכה כסתם מ"מ י"ל דכאן יודו דהלכה כ"א שגילוח פאות הראש אף במספרים כעין תער אסור, דהנה עיין בשו"ע או"ח (סי' רי"ט ס"ט) שמרן ז"ל הביא בסתם דעת הריב"ש ז"ל דברכת הגומל חייבים לאו דוקא הני ארבעה, חולים וכו' וכו', אלא אף כל מי שאירע לו נס כגון שנפל עליו כותל וכו', ואח"כ כתב מרן ז"ל "וי"א שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות", ע"ש. ונחלקו האחרונים ז"ל איך דעת מרן ז"ל, דהגר"י עייאש ז"ל בשו"ת בית יהודה ח"א (סי' ו') ס"ל דדעת מרן ז"ל כסברת הריב"ש ז"ל דכתבה בסתם, ואילו ג"ע החיד"א ז"ל בברכי יוסף שם (אות ח') כתב ע"ד וזל"ש "ולא ידעתי מה יושיענו שהביא מרן ז"ל סברת הריב"ש בסתם, אחר דפירש וסיים וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות" ע"ש, וכן פסק עוד בספרו מחזיק ברכה (שם אות ו') ובספרו לדוד אמת (סי' כ"ג אות ו') ואחר הכרעת

הגחיד"א נמשכו הרבה אחרונים ז"ל וכמבואר בכף החיים למוז"ה ז"ל (שם אות נ"ב) ע"ש, חזינן דאף דקיי"ל כסתם היינו דוקא היכא דלא גילה מרן ז"ל היכן דעתו נוטה, אבל כשיש גילוי איך ס"ל למרן ז"ל לא נקטינן כסתם, וא"כ הוא הדין נמי בנדון דידן, דאה"נ מרן סתם כהרמב"ם ז"ל דאין חייב בגילוח פיאות הראש אלא דוקא בתער, מ"מ הרי אח"כ כ' וי"א דאסור אף במספרים כעין תער ויש לחוש לדבריהם, הרי וגילה דעתו דעת עליון דס"ל כ"א, וכמבואר לעיל מדברי הגחיד"א ז"ל. [ונודע דעת הרבה אחרונים ז"ל דלדידן קבלנו הוראות הגחיד"א ז"ל כהוראות מרן ז"ל וכמ"ש ש"ב הגרע"א סומך ז"ל בספר זבחי צדק משם רבו הוא זקני הגר"מ חיים זלה"ה (עיי"ש בח"ב בשו"ת עמוד מ"ב ועמ' פ"ט, ושם בסי' ק"י אות קנ"ח) וע"ע מ"ש דו"ז הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה בעל בן איש חי, בספרו ארח חיים על הגש"פ (עמוד ר"ח אות א') ודוק, וע"ע מ"ש בזה הגאון מהרמ"ז ז"ל בשו"ת וידבר משה (דט"ו סע"ד, ודט"ז רע"ב) ובשו"ת ויען משה (ד"א סע"א וד"ד סע"ב וד"ו ע"ד אות מ"ח וסי' פ"א וסי' פ"ד וע"ש סי' ע') וראה עוד מ"ש בזה בס"ד במכתבי שבס"ס ציון לנפש צבי מידידי הרה"ג מהר"מ שפיעלמאן שליט"א דף שע"ה ואכמ"ל]. ועיין עוד לגחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סי' ס"ו) ובשד"ח בכללי הפוסקים (סי' י"ג אות י"ג וי"ז) ודו"ק.

עוד יש להוסיף דהכא כו"ע יודו שאסור לגלח פאת הראש אף במספרים כעין תער ושכן גם דעת מרן השו"ע ז"ל והוא עפ"י הידוע לנו דאף דקיי"ל סתם וי"א הלכה כסתם מ"מ היכא דדעת הי"א היא דעת רוב הפוסקים קיי"ל כ"א וכמ"ש ביד מלאכי כללי השו"ע (סוף אות י"ז) ובשד"ח (שם אות י"ד) עש"ב וא"כ כאן שכבר כתבנו שדעת רוב הפוסקים דגילוח פיאות הראש אסור אף במספרים כעין תער, וכ"כ מר נ"י בספרו בהרבה מקומות ע"ש, מבואר יוצא דאף דעת מרן ז"ל דקיי"ל כ"א ולא כסתם. ודו"ק. [ועיין לגחיד"א ז"ל בברכי יוסף חו"מ (סי' י"ב אות ו') דפסק להחמיר כתוס' ולא כסברת הרמב"ם, שפסק בשו"ע כוותיה, משום דרוב הפוסקים ס"ל כתוס' ע"ש, חזינן דס"ל דיש לפסוק כרוה"פ להחמיר באיסורי תורה אף נגד מ"ש בשו"ע ע"ש, ויש בזה אריכות וע"ש בספר פנים במשפט (אות ד') ובחק"ל בכמ"ד ואכמ"ל].

מסקנה דמילתא לענ"ד דהכא אין לסמוך על סברת הרמב"ם ז"ל דהביאה מרן ז"ל כסתם וכמשנ"ת מכמה טעמי תריצי בעז"ה.

ותלי"ת מצאתי לגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"א חיו"ד (סי' צ"ז) שעמד ממש בדין זה אי קיי"ל כסתם או כ"א ואסור אף במספרים כעין תער, והביא דברי הגהיד"א ז"ל בברכי יוסף או"ח (סי' רי"ט) הנ"ל שנחלק עם הגר"י עייאש ז"ל בכיו"ב וסיים להלכה "דאם ראינו עושים כסתם מרן אין מקום להכריז להם שלא יעשו כן וכן אין להעניש מי שעושה כסתם מרן ז"ל, אך יש להודיע ברבים דיש חששא בזה ושראוי להחמיר, וכן ראוי לכל אדם להחמיר לעצמו, ובמקום שאין כח ב"ד יפה ועל פי רוב אין דבריהם נשמעים י"ל דבכה"ג יש להעלים עין דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים וצע"ע בזה". ואף שאיני כדאי מ"מ לענ"ד נראה עיקר דיש למונעם ולהכריז שאסור משום דהכא דעת מרן ז"ל דדעת הי"א דאסור אף במספרים כעין תער וכמבואר מכל הטעמים שכתבנו לעיל, וכן מבואר בספרו דמר נ"י (שם). [ומ"ש דמוטב שיהיו שוגגין וכו' יל"ע בזה לפי המבואר בשו"ע סי' תר"ח ס"ב ובכה"ח שם. וע"ע לגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"א חאה"ע"ז (סי' ע') ובח"ב (חאו"ח סי' מ"ט וחיו"ד סי' קי"ד וחאה"ע"ז ס"ס י"ז) מש"ש בענין סתם וי"א ומרן סיים דיש לחוש לי"א ע"ש ואכמ"ל יותר].

קנצי למילין, דיפה סיים מר נ"י ספרו היקר בדברי קהלת סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור. וע"ש בתרגום ודוק היטב.

הוספות להערות הנ"ל שלח הגאון רבי יעקב חיים סופר לקראת הו"ל ד"קונטרס המילואים" לספר הנוכחי בשנת תשל"ט, אך הגיעו לידי באיחור זמן, ולא נכנסו בחקונטרס, וע"כ הגני מפרסם החומר החשוב לקראת מהדורה השלישית¹²⁶:

בס"ד יום ה' כ"ד שבט תשל"ט. ירושלים ת"ו

כבוד מעלת ידידי הרה"ח חו"ב . . .

כמו"ה משה ווינער שליט"א

אחדשה"ט וש"ת בידידות, אתמול קבלתי ספרו הפ"ז שי"ל במהדורה שני', וישר כוחו. עצם ההוצאה שני' של הספר מעידה כי דברי מעכ"ת

126. שוב הדפיס הגאון הנ"ל הערותיו הנ"ל בספרו "כנסת יעקב" וכתב ב"פתיחה":
 "אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: קונטרס זה אשר נקרא בשם הדרת פנים הוא מכתב הערות אשר נדפס בספר החשוב הדרת פנים זקן אשר כל כולו עוסק בענין גודל החיוב לגדל זקן והמקבץ בתוכו כל דברי רבותינו גאוני הדורות חלקם בחיים בענין זה ונדפס בניו יארק שנת תשל"ח, וראיתי לצרפו כאן יחד עם שאר קונטרסי הערות ואקוה שיהיו הדברים לרצון לפני אדון כל אמנ".

נ"י עשו רושם, והציבור מתעניין בהך מילתא, ואשריו שזכה להיות ממזכי הרבים בזה.

עוד הנני מודה לו על שהדפיס הערותי (בחלקם) וההגהה מדויקת וישר כוחו.

הואיל וראיתי בפתח דבר של ההוצאה השני' שמעכ"ת נ"י עומד להוציא – בפני עצמו – קונטרס מילואים וכו', ראיתי לנכון לשלוח לך עוד כמה דברים שמצאתי בס"ד בהך ענינא ואקווה שיהיו לרצון, ותמצא להם מקום בקונטרס המילואים הנ"ל, ותשו"ח לו מעתה . . .

מזמן רציתי לשלוח לו המובא לקמן, אלא שהייתי טרוד מאוד מחמת שבעזה"י נתמנתי לראש ישיבה כאן ולא הייתי מופנה כל עיקר, ועתה ראיתי שא"א להמתין כלל ולפיכך כתבתי לו במהרה מהמצויין אצלי, וידע עוד שבספר זכרון למשה שהו"ל ר' יוסף שוורץ ז"ל הי"ד, למלאות מאה שנים לפטירת הגאון חת"ס זלה"ה מצאתי שם (בדף נ"א) במכתב דאותם אנשים דלא מעלי עוד ידיעה על תגלחת הזקן, וחשובה היא לענ"ד, לכמה ענינים, אלא שבהיות שהמכתב כתוב חציו באידיש ואני אינני מבין שפה זאת לא העתקתי הדברים במכתבי כלקמן, ועל חכמת משה נ"י סמכתי שיבין מדעתו מה צריך לעשות, ומראה מקום אני לך ע"ש.

ובזה הנני ידידו הרוש"ת מברכו בבה"ת
ובכל מילי דמיטב להעית"ש
מצפה לתשובתו הרמתי
יעקב חיים סופר

לד. עמ' צ"ה ואילך. [רבינו יהודה החסיד"].

מצאתי בס"ד מרגניתא טבא בהך ענינא, היוצאת מפי חסידא קדישא חד מן קאמיא רבי יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן תתס"ד, דפוס ברלין) ואלו דבריו:

"בתחילה היו נכנסים לבית המרחץ להזיע בשבת, וכשראו שהיו מחללין שבת גזרו על הזיעה. [עיין שבת דף מ' סע"א]. הרי כל דבר שמותר ובאין ממנו לידי איסור יש לנו לגזור על המותר כדי שלא יבואו לעשות האיסור, וכגון במדינה שרגילין לגלח הזקן במספריים ומקצתן עושין כעין תער ומקצתן

מגלחין בתער, יש לגזור שלא יעשו במספריים כדי שלא יחטאו" עכת"ד ז"ל.
ומדברי קדשו ז"ל נמצינו למדים כמה הלכות גדולות והן:

(א) כל דבר שכלפי עצמו מותר הוא, אלא שיש חשש שמחמתו יבואו לידי מכשול עוון יש לאוסרו, ועיין מ"ש בס"ד במכתבי הנדפס בספרו דמר נ"י [לעיל אות א'] ובקונטרסי אות יעקב שבס"ס סדר היום הנדמ"ח (עמוד רצ"ו) ע"ש ודו"ק.

(ב) מדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל יוצא דס"ל דאסור ממש לגלח במספריים כעין תער, ולא עוד אלא שאף במספריים דאינן כעין תער נמי אסור, שהרי בריש דבריו כתב דהיו רגילין לגלח בג' אופנים והם א': מספרים. ב': כעין תער. ג': תער. ומוכח דמספריים היינו מספריים דאינן כתער, דאלת"ה אלא מ"ש רבינו יהודה החסיד ז"ל מספריים כוונתו למספריים כעין תער, א"כ היינו כעין תער דנקט בהמשך דבריו, ומהו מספריים ומהו כעין תער, אלא וודאי כדאמרן, דמ"ש מספריים רצונו לומר מספריים דלא הוו כעין תער, ודוק בזה, ואעפ"כ סיים בסוף דבריו דיש לאסור במספריים, עיין בלשונו ז"ל, וא"כ ק"ו למספרים כעין תער דס"ל לריה"ח ז"ל דאסורות.

ולפי זה הנה לא מבעיא לאותם הפוסקים (הביאם מר נ"י בכמה מקומות בספרו) דדין מכונות גילוח הוי כתער (או עכ"פ כעין תער) שפשיטא דיש לאסרם אלא אף למי שרצה להתיר הרי לדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל יש לאסור אותן, ומהטעם שכתב ודו"ק.

(ג) מדבריו ז"ל למדנו דסבירא לי' דאף מספריים דלא הוו כעין תער יש לאסור וכמפורש בדבריו, וכן הוא בספר הגן משם רבינו יהודה החסיד ז"ל דאף מספריים גרידא אסורות (וכמובא בספרו דף צ"ה ע"ש). ובזה א"ש הערת ותמיהת הגאון האדמו"ר ממונקאטש ז"ל בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סימן מ"ח) על דברי רבינו יהודה החסיד ז"ל דאסר הגילוח אף במספריים דמה טעמו ע"ש [ועמ"ש מר נ"י בספרו עמוד צ"ז] דלפי מ"ש כאן מובן דטעמו דרבינו יהודה החסיד ז"ל משום סייג וחשש וכמבואר בדבריו באר היטב ודו"ק.

(ד) עוד יש ללמוד מדבריו ז"ל לגבי המעשה המובא בשמו בספר קצור של"ה באותו עשיר שגילח בתער וכו' (עיין בספרו דמר נ"י עמוד צ"ז,

ועיין בהערותי לזה [לעיל] אות יו"ד [ולעיל] אות כג, ויש להוסיף על מה שכתבנו שם שבספר ראשון לציון לרבינו האור החיים הק' ז"ל יו"ד (סימן רמ"ו) מובא המעשה בסתם עשיר שגילח ולא ככתוב בקצור של"ה שגילח בתער ע"ש), ולהאמור נטיית הדברים מראה דהנוסח הנכון שהעשיר לא גילח בתער, לשיטת רבינו יהודה החסיד ז"ל הכא דאף במספריים שאינן כעין תער אסור וכדלעיל ודו"ק. וי"ל. ועיין במ"ש מעכ"ת נר"ו (עמוד צ"ה הערה 126) וממ"ש כאן רבינו יהודה החסיד ז"ל יש ללמוד לשם ע"ש ותבין.

לה. עמוד רל"ג [רבי חיים פאלאג'י]

בדברי גאון עוזינו הג"ר חיים פאלאג'י ז"ל אודות חיוב גידול הזקן ואיסור השחתתו עמ"ש במכתבי הקודמים בס"ד [לעיל אות יט, לא, לב ולעיל עמוד רלה הערה 395; ועוד], ועתה בא לידי ספרו היקר תוכחת חיים וראיתי לו ז"ל בפרשת כי תשא (עמוד רב"י דפו"ח) שכתב "על כל דבר פשע וחטאה יבוא הרעש (ר"ל רעידת אדמה) ובכלל החטאים שגורמים רעשים בעולם הם פיאות שבת ועריות, כי על ידי השחתת הפיאות כדכתיב לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית פאת זקנך שהם חטאים הנעשים בשער ראשו, גורם החטא, ומאותיות שע"ר נהפך להיות רע"ש וכו'. ובמפתח (שם עמ' ער"ב) כתב מהרח"פ ז"ל "גדול עונו מנשוא המשחית פאת הראש או הזקן" ע"ש.

עוד בספרו תוכחת חיים (פר' בחקתי, עמ' צ"ב) כתב מהרח"פ ז"ל "נקטינן מכל האמור דהאדם הוא הגורם להביא עצמו לידי עניות וכו' ולפעמים בהיפקרא ניחא להו לפרוק עול תורה ועול מצוות, נצמדים לבעל פעור לעשות מה שלבם חפץ, ובפרט שעוברים על לא תקיפו פאת ראשיכם ולא תשחית פאת זקנך, הנה אמרו ז"ל כי המגלח פאת הראש והזקן בא בגלגול בהמה בפרות, כי כן רמוז בר"ת פאת ראשיכם ולא תשחית הם אותיות פרות.

ובספר לחמי תודה (דנ"ב ע"ד) כתב "עוד יש לעורר לב העם בענין גילוח בתער שנפרץ בעונותינו הרבים עד שנעשה ממש כהיתר, ובהיות כן אין זה חידוש בעיני מה שמצטערים העולם לעת הזאת על מיעוט השפע, דהלא ידוע שעיקר כח השפע והברכה הוא ע"י י"ג מידות והם י"ג תיקוני דיקנא, וכמ"ש כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן, זקן אהרן שיורד על פי מדותיו, ועכשיו ממש רוב העולם רגילים להשחית זקנם בתער ובזה מתישים כח השפע של י"ג מידות, ולא עוד אלא שבימים הראשונים היו מניחים לגלח מערב שבת לערב

שבת או מערב יום טוב לכבוד שבת ויום טוב, ועכשיו מניחים עצמן לגלח בכל יום, ואין מניחין השפעת י"ג מידות ללון אפילו לינה אחת, ויש לפרש בזה מ"ש רז"ל (שבת קנ"א ע"ב) על מה שכתוב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם, אלו בני אדם שעושים כל ימיהם כחגים ע"ש ורצונם לומר שעוברין על גילוח בתער כל ימיהם ע"י שעושים כל ימיהם כחגים, ומגלחים בכל יום לכבוד יו"ט, ורמז לזה פרש חגיכם, עם ח' אותיות והכולל עולה כמנין תער, ועוברין בכל יום על גילוח". עכת"ד.

והוסיף רבינו מהרח"פ ז"ל "וזהו הטעם שמצינו שבי"ג מידות יש כל אותיות א"ב חוץ מאות גימ"ל ואות זי"ן, ובא לרמוז ג"ז, נוטריקון גילוח זקן, כי ע"י שחוטאים בגילוח הזקן שהוא השפעת השפע והברכה מי"ג מידות הם פוגמים בהם ומתמעט השפע והברכה, והרי הוא מבואר בזהר ח"ג (קלג ע"ב) "דא דדיקנא דאקרי פאת הזקן ולא בעי בר נש לחבלא האי סטרא משום האי חסד דלגו דעתיק יומין וכו' ופאת זקנם לא יגלחו, מ"ט בגין דלא לחבלא אורחוי דחסד" ע"ש. הרי לך דמכל הצדדים מביא את עצמו לידי עניות רחמנא ליצלן".

ועוד שם בתוכחת חיים (פרשת טהרה, עמוד נ"ה) הזהיר מהרח"פ ז"ל על המתלוצצים והמבזים ודרכם הייתה לתפוש בני אדם ולגלח חצי זקנם דהוא עון פלילי מר ונמהר ועוברים גם על איסור ולא תשחית פאת זקנך, והיא גרמא בנזיקין שיפסיד האדם עושרו וממונו והוא בדוק ומנוסה עש"ד.

לו. עמוד תרי"ד ואילך]"טענה ומענה ג": גירסת האגדתא בענין גילוח דערב ראש השנה[.

בהך מילתא כתבתי בס"ד בתוספת חיים שבס"ס צוואה מחיים (אות מ"ט) ע"ש, ועוד כ' בס"ד במק"א ואכמ"ל. וכאן רק אעורר שמצאתי בס"ד לרבינו אליעזר מגרמייזא ז"ל בעל הרוקח בספרו מעשה רוקח (הנדפס בסאניק תער"ב) סי' קל"ב שגרס כך "בירושלמי פ"ק דר"ה גרסינן בנוהג שבעולם אדם יש לו דין לובש בגדים שחורים ומגדל זקנו וכו' אבל ישראל אין עושים כן שהם מובטחים בהקב"ה שימחול עונותיהם ולובשים לבנים ומגלחים וחותרין צפרנים ואוכלים ושותין שהקב"ה מוציא דיננו לכף זכות וקורע גזר דיננו". ומלבד דיש לפרש ומגלחים וחותרין דקאי רק אציפורנים (אלא שאינו מוכרח ויש לדחות) יש לומר עוד דקאי אגילוח דראש ולא קאי אזקן אף שברישא נקט ומגדל זקנו הלא בסיפא לא נקט מידי ויש מקום לפרש

אראש וי"ל. ועיין שבלי הלקט השלם (סי' רפ"ד).

מיהו בספר חכמת הנפש ואף הוא מרבינו אליעזר ז"ל בעל הרוקח (וכמ"ש הגר"ח סתהון ז"ל בהסכמתו לספר ע"ש) מצאתי (דף כ"ג סע"ב) שכתב "טלה כשם שגוזזין אותו כל שנה ושנה ומגדל שער, כך שער ראשו וזקנו של אדם מגלחין ומגדלין" ע"ש. אלא שיש לפרשו עפ"י מ"ש מר נ"י בספרו (עמוד צ"ט הערה 126 ועיין במכתבי [לעיל] אות ט' ע"ש).

לו. עמוד שנח ואילך ("מכוונות גילוח") ועמוד תקכו ("עונשים").

בספר ברית שלום מהגר"ר שלום כהן ז"ל (אביו של הגאון מהרמ"ך ז"ל) דף ד' ע"א וע"ב כותב "עונש השחתת הזקן רע ומר וכבר נודע המעשה שאירע בימי רבינו יהודה החסיד ז"ל, וכן בימינו אלה היו שלשה בני אדם מגלחים זקנם בתער והודיעום בחלום דאם לא ישובו מדרכם ימותו מיתה משונה רח"ל, ומני אז נשמרו, אך אחר זמן שנים מהם חזרו לסורם ומתו בידי גויים במיתה משונה רח"ל, והשלישי שהי' נזהר עד יום מותו לא ניזוק כלל". ושם באות ט' כתב "בזמן הזה שהמציאו כלי מכוונה (הנקרא מאשינה) לגלח בו הראש, רבים טועים לגלח בו גם הפאות בחשבם שאינו מגלח כל השער כתער אלא משאיר קצת כמו במספריים, ולענ"ד נראה דצריכים להניח מקום הפאות בלי תגלחת כלל או לפחות שיהיו מקום הפאות גבוהים יותר משאר שערות הראש" עכ"ל. וע"ש.

וראיתי כעת למר בריה הגאון מהרמ"ך ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"ג (סי' תי"ב) שנשאל אם מותר לגלח הזקן במספרים כעין תער והשיב בקצרה דלדינא מרן ז"ל מתיר במספריים כעין תער ולרבים יש להורות כן, ולפ"ז במכונת אלקטריק אם עושה בשני הזוגים בבת אחת וכמו השמוש במספרים יש להעלים עין מהעושים כן, ואם מרוב המהירות רק זוג אחד משני הזוגים פועל ומגלח לבדו הא ודאי דזה תער גמור ואסור מדינא בפשיטות וכו', אך בענין גילוח פיאות הראש הדבר ברור שאין להורות היתר במספרים כעין תער שהרי מרן ז"ל ביו"ד (סי' קפ"א ס"ב) סתם להיתר וכתב אח"כ ויש אוסרין ומסיים ויש לחוש לדבריהם, ומי הוא זה ואי זהו אשר יש לו יכולת לבוא אחר הכרעת מרן ז"ל שחשש לדעת האוסרים, אך אין צריך להיות הבדל בין שערות הראש לשערות הפאות ומ"ש מרן לחוש וכו' רק שלא יהי' כעין תער אבל שיהי' הבדל לא מצינו כעת בשום ספר עכ"ד ז"ל.

ויש לעורר הרבה עד"ק, ובקצרה אומר דיש לתמוה על מ"ש בריש דבריו בענין מספרים כעין תער דצ"ע דלא ראה לכל האמור בהך מילתא מגדולי האחרונים ז"ל מהרד"ף ודעימי' דאסרו לן לגלח במספרים כעין תער על אף מ"ש מרן ז"ל, וכמו שהביאם מר נ"י בספרו בכמה מקומות, ובפרט בטענה ומענה א'.

ותו דצ"ע מ"ש מהרמ"ך ז"ל בענין גילוח פיאות הראש דלכאורה סותר דברי עצמו למה שכתב במקום אחר בספרו שואל ונשאל, דהכא כתב בפשיטות ובהחלטיות דהדבר ברור שאין להורות היתר בגילוח פיאות הראש במספרים כעין תער דאחר דמרן ז"ל כתב דיש לחוש לאוסרים מיהו זה ואיזהו שיכול לבוא ולהתיר אחר הכרעת מרן ז"ל כאוסרים, וכנ"ל בדב"ק, ואילו בשואל ונשאל ח"א (חיו"ד סימן צ"ז, ועמ"ש בס"ד במכתבי אות ל"ג ע"ש) כתב דאם ראינו אנשים דנהגו כסתם מרן ז"ל דשרי לגלח פיאות הראש במספרים כעין תער אין מקום להכריז ולומר להם שלא יעשו כן, אלא יש להודיע ברבים דיש חשש בזה ושראי להחמיר, וכן כל אדם ראוי לו להחמיר לעצמו, ובמקום שאין כח ב"ד יפה ועפ"ר אין דבריהם נשמעים יש להם להעלים עין דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים עש"ד. והדברים לכאורה סותרים זל"ז וצ"ע וי"ל. ועיין מ"ש בס"ד במכתבי (שם אות ל"ג).

ועוד צ"ע על מ"ש בשואל ונשאל (בח"א וח"ג הנ"ל) דאין קפידא במה שמתגלח בתגלחת אחת שווה לראש ולפיאות ושלא נמצא בשום ספר שצריך שיובדלו שערות הראש משער הפיאה עש"ד, וצ"ע שהרי מר אביו הגאון מהרש"ך ז"ל בספרו ברית שלום כ' בהדיא דצריך שיהי' הבדל בין שער הראש לשער הפיאה וכמבואר בהדיא בדבריו שהבאנו לעיל בס"ד, וכל זה צ"ע.

וע"ע בשואל ונשאל (ח"ג סי' שכ"ט) מה שכתב בענין מי שיש לו אבעבועות בפניו והרופא אומר שצריך לגלח בתער אם מותר ע"ש [א.ה. ע"ע במקורות המצויינים לעיל עמ' תכט בהערה].

* * *

קנצי למילין, דיפה סיים מר נ"י ספרו היקר בדברי קהלת סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור. וע"ש בתרגום ודוק היטב.

הוספה ג

תשובה להלכה בענין העברת הזקן ע"י מכונות גילוח¹²⁷

נתן געשמעטנער

אבד"ק קרית אגודת ישראל
ור"מ מתיכתא "פנים מאירות"
בני-ברק
מח"ס נתן פרוי ע"מ מכות,
שו"ת להורות נתן, מאורות נתן, ונתן לכהן, ועוד.

בס"ד. ח"י מרחשון תשל"ח לפ"ק.

שלו' וישע רב למע"כ הרה"ג מוה"ר משה ווינער יחי'
בעיר נורטה וודמיר, ניו יורק יצ"ו.

אחד"ש כמשפט, ע"ד דבדק לן מע"כ נ"י בענין גילוח הזקן ע"י מכונה,
הנה מכתביו הגיעני בזמנו אולם לרגל היותי עמוס הטרדות לא באתי לידי
מדת השבה ואחר עד עתה, ואתו הסליחה.

א) בש"ס מכות (כא). ת"ר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפילו גלחו במספרים
יהא חייב ת"ל לא תשחית, אי לא תשחית יכול אם לקטו במלקט ורהיטני יהא
חייב, ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער.
פירש הריב"ן, גילוח שיש בו השחתה "דרך לגלח בו ומשחית והיינו תער,
אבל רהיטני משחית ואין דרך לגלח בו, ומספרים מגלחים ואין משחיתים".
ומבואר¹²⁸ דלא מקרי גילוח אלא אם מגלח בכלי שדרך לגלח בו, ואף אם
חותך את השערות בדרך גזיזה ולא בדרך תלישה ועקירה מן השורש, מ"מ
כיון שהחיתוך נעשה בכלי שאין דרכו בכך אין זה גילוח שאסרה תורה, דהרי
ברש"י קידושין (לה:): פירש "מלקט פליינ"א של מצחצחי חרבות שמחליקין
בם את תיק הסייף, רהיטני פליינ"א של עושי תריסין", וביתר ביאור כתב

127. איזה הערות בדבריו – ראה לעיל בפתיחת החיבור ב"הוספות" ל"מכתבי הסכמה וכו'" במכתבו
השני של הגאב"ד קאשוי והגר"ש הלוי ואזנר. ועייג"כ לעיל במילואים והשמטות לח"ב פ"א בסופו
(במכ' הגר"ש הלוי ואזנר).

128. לתועלת המעינים, ציינתי איזה מקומות בהחיבור הנוכחי המדברים אודות הנזכר בתשובתו. – מ.
וו.

בהבא לקמן (עד סוף אות ג) – ראה בארוכה לעיל ב"מבוא" אות ה.

רש"י שבת (צז.) "לפי שאי אפשר להחליק רה"ר מגבשושית כאילו נלקטו במלקט ורהיטני פליינ"ה בלע"ז, והן בשני גווני כלים של עץ, וברזל חד נעוץ בתוכו, ובהן משה פני רוחב הקרש ומחליקה". וכע"ז ברש"י שבת (מח:) ד"ה איזמל של רהיטני עיי"ש. ומבואר דמלקט ורהיטני הן כעין סכינים חדים הקבועים בעץ, וכו' משתמשים הנגרים גם כיום להחלקת קרשים. והנה הם כמו תער ממש, ומ"מ אינו חייב כיון דכלי כזה אין דרכו לגלח בו. ואף רבי אליעזר דמחייב בלקטו במלקט ורהיטני בש"ס מכות שם, הנה פירש הריב"ן שם ד"ה גילוח עבדי "כלומר גילוח מקרי דרך לגלח בהן", הרי דבעינן שהכלי יהא דרכו בכך לגלח.

(ב) אולם הרמב"ם בפיהמ"ש מכות (כ.) כתב "וריהיטני כלי ברזל משרש השער ותולש אותו מעיקרו, ומלקט כעין מלקחיים". ומבואר דהפטור דמלקט ורהיטני הוא מטעם שהם תולשים ואינן גוזזים. וכן מבואר במאירי קידושין (לה:) "ואם לקטו במלקט ורהיטני וכיו"ב מכלים שמלקטין בהם את השער דרך ליקוט ועוקרין אותו משורש פטור שאין גילוח". ולפ"ז אף כשגילח בכלי שאינו מיוחד לגילוח אלא שעושה מעשה גילוח וכעין כלי שמחליקין בו את הקרש חייב. ועיין רש"י יבמות (מג.) ד"ה למלקט "מלקחיים שקורין טנל"ש", וזה כפירוש הרמב"ם והמאירי, ולא כפירושו בקידושין ושבת הנ"ל רצ"ע. ועיין נמוק"י מכות (כ.) וז"ל "מלקט כלי הספרים שמלקטין בו השערות הדקות ורהיטני הוא דוגמתו ועל שם שהוא רץ בגלוחו וקל נקרא כך", ומשמע שמפרש מלקט כרמב"ם ומאירי. ובתוס' ישנים למכות (כ:) הנדמ"ח כתב וז"ל, ולדינא נראה דפאת הראש במספרים שרי ובתער אסור, וכ"ש אסור במלקט וברהיטני, דכיון דאיסור הקפה הוא במשהו צדעיו לפדחתו, דבר פשוט הוא שמלקט ורהיטני משווים יותר מתער עכ"ל. וכע"ז כתב הריטב"א מכות (כא.) עיי"ש. הרי דמפרש ג"כ מלקט ורהיטני כרמב"ם ומאירי, דאילו לפירוש רש"י מלקט ורהיטני אינו משהו צדעיו יותר מתער שהרי אינו ברזל חד כמו תער. אבל לפירוש הרמב"ם והמאירי נחא, דמלקט ורהיטני שלוקט ועוקר השער מן השורש, משהו צדעיו יותר מן התער כי התער עוקר רק בדרך חיתוך מן הצד. ויעויין בגליון הש"ס לזקניי הגרע"א ז"ל במס' שבועות (ב:), שהקשה דלמאי דפסקינן בשו"ע יו"ד (סי' קפ"א ס"ב) דראוי לחוש להאוסרים בהקפת הראש במספרים, הכי נמי יש לאסור במלקט, וא"כ יהיה אסור לסרוק פאות הראש עיי"ש, והנה כדבריו מבואר בתוס' ישנים הנ"ל דבפאות הראש

אסור גם במלקט ורהיטני. וגם חזינן דפשיטא להגרע"א דמלקט היינו תולש שערות, וחידוש שלא הביא מרש"י קידרשין (לה:): הנ"ל. ועיין בתשו' חת"ס (יו"ד סי' ק"מ, קמ"א) מש"כ להגרע"א בזה. ועיין בתשו' רע"א מכת"י (סי' ס"ג) ובמה שכתבתי בקונטרס אחרון שם ואכמ"ל.

ג) ונראה פשוט דלדעת הראשונים הנ"ל דמלקט ורהיטני היינו שתולש ועוקר את השער, א"כ כשמגלח פאת זקנו בברזל חד שמחליקין בו את הקרש – שהוא מלקט ורהיטני לדעת רש"י – ודאי דחייב, דלדידהו לא בעינן שיגלח דוקא בכלי שדרך לגלח בו, ורק הריב"ן חידש כן, ונראה דטעמו של הריב"ן משום דמפרש כרשיז"ל דמלקט ורהיטני היינו ברזל חד שמחליקין בו קרש, וא"כ צריך טעם דמה בינו לבין תער, ועכצ"ל דכיון דאין דרך לגלח בו פטור, אבל לשאר הראשונים דמפרשי דמלקט ורהיטני היינו שתולש ועוקר, אין שום הכרח לומר דבעינן דוקא שיגלח בכלי שדרכו בכך, דבכל גוונא שגילח בברזל חד דרך גזיזה ולא בדרך תלישה הרי זהו תער דאיסורא. וראיתי ביראים החדש (סי' שכ"ה) שכתב "הא כיצד גילוח שיש בו השחתה ואיזה הוא אומר זה תער, ומצינו גילוח בתער שנאמר (ישעיה ז' כ') יגלח ה' בתער השכירה". וכן הביא הסמ"ג (לאוין נ"ח) פסוק זה. וכתב המהרש"ל בביאוריו על הסמ"ג שם, דאי לאו דמצינו קרא בהדיא דבתער מקרי גילוח ואעפ"כ תער הוא גילוח, א"כ גם מלקט הוה אמינא מקרי גילוח דמאי שנא, דלא מצינו דזה נקרא גילוח יותר מזה, ולכן כתב הסמ"ג דתער מצינו שהוא גילוח בהדיא וא"כ אין ללמוד מלקט ממנו עכ"ד. ולא תקשי מכאן על הראשונים דסברי דאם מגלח בברזל חד שמחליקין בו קרש דמחייב, דלדידהו כל ברזל חד החותך את השער הוי בכלל תער דקרא, ולא אימעט אלא כשתולש את השער דאין לו שום דמיון לגילוח בתער שהוא בדרך גזיזה ולא בדרך תלישה. וזכר לדבר הא דאמרו בש"ס בכורות (כה). (תולש לאו היינו גוזז עיי"ש).

ד) אולם הא דחייב בגילח בברזל חד, היינו רק בגילוח שיש בו השחתה דומיא דתער, אבל גילוח שאין בו השחתה ה"ז פטור וכמבואר בש"ס מכות (כא.) הנ"ל. ויש לבאר גדר השחתה הבאה ע"י גילוח מה היא¹²⁹. והנה בפירוש הריב"ן מכות (כא.) כתב "ומספרים אינם משחיתין שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער". ונראה כונתו כמש"כ תוס' נזיר (מ:) ד"ה דתניא "ובמספרים

129. בהבא לקמן (עד סוף אות ה) – ראה ב"מבוא" אות א-ב.

ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו". וכ"כ בפירוש הרא"ש שם "ובמספרים לא מקרי השחתה דאין השער ניטל מעיקרו". וברש"י נזיר (מ.) ד"ה אלא כעין תער כתב "כל המעבירין שמעבירין סמוך לעיקרן", כלומר שאינו מעביר גם את עיקרן אלא סמוך לעיקרן ולכן נקרא כעין תער, דכשמעביר גם את עיקרן הו"ל תער. ועיין ש"ך יו"ד (סי' קפ"א סק"ב) אהא דכתב המחבר ויש אוסרים בפאות הראש במספרים כעין תער וז"ל, שגוזז במספרים סמוך לבשר כעין תער עכ"ל. ור"ל שמשאיר את השורש. ובפרישה שם (סק"ג)¹³⁰ כתב "מספריים כעין תער ר"ל לספור כל השער עד שיהיה חלק כאילו ספר בתער", ומ"מ אינו תער ממש דבתער עוקר גם את השורש ובמספרים נשאר השורש אלא שחותך מה שיוצא מן הבשר. ומבואר מכל זה דכל שאין השער ניטל מעיקרו ושרשו לא הוי בגדר השחתה ואף שחתך סמוך לבשר.

ה) וברמ"א יו"ד (סי' קפ"א ס"י) אחר שכתב המחבר שם דאינו חייב בהשחתת זקן אלא בתער אבל במספרים כעין תער מותר, כתב וז"ל, ומ"מ נזהרים כשמסתפרין במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרות ולא בתחתון פן יעשה הכל עם החלק התחתון והוי כתער עכ"ל. ומקורו בתרומת הדשן (ח"א סי' רצ"ה) שהביא כן בשם גליון תוס'. וכן הוא בריטב"א מכות (כא.) ובתוס' שאנץ שם (כ:). ובתה"ד שם ביאר יותר, דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון, אלא כשהוא חדוד מאוד, אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון עיי"ש. וכונתם דכשהתחתון הוא חד וחרף חיישינן שהתחתון בלבד יחתוך את השער מעיקרו כמו תער, אבל כשחותך רק ע"י דיבוק העליון אי אפשר שיחתוך גם את השורש. וראיתי בתשו' זקני החת"ס ז"ל (יו"ד סי' קל"ט) שביאר בדעת גליון תוס' המובא בתה"ד הנ"ל, דסבירא להו לאסור גם בזקן במספרים כעין תער, ומשום דסבירא להו דבראש אסור מספרים כעין תער וכמו שהוכיח תוס' שבועות (ב:), וא"כ הוא הדין בזקן אסור מספרים כעין תער דאתקש ראש לזקן וזקן לראש עיי"ש. אולם החת"ס ז"ל עדיין לא היה לפניו ס' תוס' שאנץ על מס' מכות (כ:) אשר שם מבואר להיפוך וז"ל, וכן הלכה דפאת הראש חייבין עליהן אפילו במספרים כעין תער, אבל פאת הזקן אינו חייב עליהם אלא בתער דוקא כדדריש בגמרא איזהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער,

130. ראה ב"מבוא" סוף הערה 18.

מיהו מספרים שלנו יש לחוש מפני שהזוג של מטה משחית כתער ואמר ר' יעקב מגינן שהיה אומר לספר הזהר שלא תנוד זוג של מטה עכ"ל. וזהו מקור גליון תוס' שבתה"ד. הרי בהדיא דמחלק בין פאת הראש לפאת זקן וסובר דבזקן אינו חייב אלא בתער ממש, ומ"מ הזהיר על זוג של מטה של מספרים, דאם הוא חותך באותו של מטה בלבד – והיינו כשהוא חד ביותר וכמש"כ התה"ד הנ"ל – הרי זהו תער ממש, דבקרא לא כתיב תער – וכמש"כ החת"ס (או"ח סי' קנ"ד) – אלא כל דהוי גילוח שיש בו השחתה חייב, והנה כשחותך בזוג התחתון את שורש השער הו"ל גילוח שיש בו השחתה וחייב, ואף אם לאו שמיה תער אלא מספרים לית לן בה דכל ברזל מחודד החותך את השערות כתער חייב וכמו שנתבאר¹³¹. שו"ר בס' שאול שאל (סי' ק') שתמה על החת"ס בזה אבל לא הביא מתוס' שאנץ הנ"ל עיי"ש.

ו) והנה¹³² בתוס' נזיר (מ.) ד"ה ובתער כתבו, דכעין תער היינו "שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו". וכ"כ שם (לט.) ד"ה נזיר, ושם (לט:) ד"ה ת"ר וד"ה כל שהוא עיי"ש. וראיתי בס' שאול שאל (סי' ק"ז) שתמה על התוס', דא"כ אמאי כתבו בשו"ע יו"ד (סי' קפ"א ס"י) דבזקן מותר לגלח במספרים כעין תער, והלא כיון דגם בכעין תער עוקר את השער ומשחיתו מעיקרו א"כ הו"ל השחתה וליחייב, דהא בזקן לא כתיב תער דוקא, ומסיק דבאמת לתוס' אם גזז במספרים כעין תער דהיינו שהשחיר שרשי השערות פטור בזקן עיי"ש. ולענ"ד ברור ופשוט דהיכי דמגלח זקנו במספרים באופן שהוא משחית עיקרו ושרשו של השער גם תוס' מודים דחייב, וכאשר כן מפורש בדברי התוס' בנזיר (מ:) ד"ה דתניא "יכול אפילו במספרים יהא חייב ת"ל ולא תשחית וגו' ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו". הרי דההיתר במספרים אינו אלא משום שאינו נוטל השער מעיקרו ושרשו, אבל כשנוטל מעיקרו ושרשו גם במספרים חייב, דבתורה לא כתיב תער אלא כל שיש גילוח והשחתה חייב. ומהאי טעמא כתב התה"ד בשם גליון תוס' הנ"ל שיש ליזהר שלא לגלח בזוג התחתון של המספרים, דכשחותך בזוג התחתון בלבד את השער וגוזזו מעיקרו ושרשו הו"ל תער ממש, ולא חלק על זה אדם מעולם.

131. בהבא לקמן ראה ב"מבוא" הערה 18.

132. ראה ב"מבוא" הערה 22.

וראה בס' בית הלל ליו"ד (סי' קפ"א סק"ב)¹³³ שכתב "מה שנוהגין באשכנז לספור במספרים בשני ראשי המספרים ועוקרין כל השערות ואין נראה שום שער כמו בתער, זה ודאי איסור גמור הוא". הרי דכשחותך במספרים כמו בתער ה"ז אסור דזהו תער. ולא התירו בש"ס במספרים אלא כשגוזז כדרכו דהיינו שגוזז בשני זוגים דאז אי אפשר שיגוזז את השער מעיקרו. ועיין שו"ת נודע ביהודא (תנינא יו"ד סי' פ"א) שאם מעביר אבן חדה על זקנו אסור דהוי גילוח שיש בו השחתה עי"ש.

ז) ומה שפירשו התוס' בנזיר (מ.) דכעין תער שאמרו התם היינו שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו, לא קשיא מיד¹³⁴, דהנה גדר תער היינו שיש בו גילוח ויש בו השחתה, וכל שאין בו אלא גילוח בלבד או השחתה בלבד קרי כעין תער, משום שדומה לתער בחד מילי - ולכן בסוגיא דנזיר שם (מ.) שאמרו דבנזיר חייב בכל המעבירין ובלבד שיהיה כעין תער - ואפילו אם תלש, או אפילו אם העבירו בסם לדעת הלחם משנה (פ"ה מנזירות הי"ב) - שפיר פירשו התוס' דכעין תער שאמרו התם היינו שעוקר השער מעיקרו,

דאל"כ אמאי ייקרא כעין תער, הלא בכל המעבירין גילוח ליכא, ואם גם לא בעינן שיעקור משרשו א"כ גם השחתה ליכא, וא"כ מה דמיון לו לתער אין בו לא גילוח ולא השחתה, ולכן הוכרחו לפרש דכעין תער שאמרו התם היינו שעוקרו מן השורש דנמצא שהוא דומה לתער במה שעוקרו מן השורש (ולא כרש"י ותוס' שם שפירשו דכעין תער דהתם היינו שהוא סמוך לבשר עי"ש). אבל כשמתגלח במספרים ועוקר את השער מעיקרו, אין זה כעין תער אלא תער ממש דהרי איכא גילוח וגם השחתה ומה בינו לבין תער. ורק בכל מעבירין דנזיר כתבו התוס' דכעין תער היינו שעוקרו מן השורש, דכיון דהתם ליכא גילוח א"כ בהכרח צריך שעכ"פ שיעקור מן השורש דאל"כ לא יתכן לקרותו כעין תער כיון דליכא לא גילוח ולא השחתה. ובזה א"ש גם מה שכתבו תוס' בנזיר (מא:) ד"ה השתא, דהקפת הראש אסור אף בלא תער ומה שאמרו בתוספתא דאינו חייב עד שיקיפנו בתער היינו כעין תער, וסיימו דצריך לזהר שלא ליטול פאת הראש אפילו במספרים דשפיר איקרי כעין תער, וכן נהגו העולם כשמגלחין התנוקות לשייר בצעדיהן הרבה שערות

133. ראה ב"מבוא" אות א הערה 10.

134. יש להוסיף את המבואר כאן לשאר התירושים הנ"ל ב"מבוא" הערה 18.

עכ"ד. ולכאורה תקשי, דלפי מה שפירשו לעיל (מ.) דכעין תער היינו שעוקר השערות משורשו, וזה שנאסר בפאת הראש, נמצא דפאת הזקן דלא אסרו בכעין תער מותר גם כשעוקר עיקרי השער, וזה לא יתכן דהרי זה תער ממש – וכמו שהקשה בס' שאול שאל שם. ברם לדרכנו א"ש, דמש"כ תוס' (מא:) דבפאת הראש אסור מספרים כעין תער, התם כונתם אף כשאינו עוקר לגמרי השערות אלא שגוזז סמוך לבשרו, ומ"מ קרי שפיר כעין תער דכיון דהתם מיירי במספרים א"כ איכא גילוח וממילא דומה לתער במה שיש בו גילוח ואע"ג שאינו משחית מעיקרו, ולכן סיימו "אפילו במספרים שפיר איקרו כעין תער", וכונתם דאע"ג דכשחותך במספרים הרי בסתמא דמילתא אינו עוקר את השערות וכמו שאמרו בגמרא דבזקן מותר במספרים, מ"מ איקרי שפיר כעין תער, כיון דדומה לתער בחד מילי, שיש בו גילוח. דאע"ג דלעיל (מ.) כתבו דכעין תער היינו שעוקר עיקרי השער, הנה התם שאני שמייירי בכל המעבירין דליכא גילוח, אבל הכא דמיירי במספרים נקרא כעין תער גם כשלא עקר השער מעיקרו. וכן נהגו להשאיר בתנוקות שערות הרבה ר"ל גדולות, כיון דבמספרים אסור בפאת הראש כשהוא סמוך לבשר ואף שאינו עוקרו. [ובהיותי בזה הראוני בס' אנצ' תלמודית (ערך השחתת זקן עמוד קכ"ו) שכתב "ואפילו מספרים כעין תער שעוקר השער ומשחית מעיקרו מותר", וציין מקורו לתוס' נזיר (מ.) הנ"ל. והוא מכשול לפני הרואים להתיר מספרים שעוקר השער ומשחיתו מעיקרו, שהרי זהו תער ממש ואסור מן התורה. וסותר דברי עצמו שכתב בהתחלת אותו דיבור, שמספרים אינם משחיתים ואינם חותכים את השער מעיקרו לפיכך אם גלח זקנו במספרים פטור עיי"ש. ודברי התוס' בנזיר כבר נתבארו לעיל].

ח) ועדיין צריך לברר¹³⁵ מש"כ הרמב"ם (ה' פרה אדומה פ"א ה"ד) וצריך שישאר מן המאדים כדי שינטל בזוג שכל שער ששינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה עכ"ל. וראיתי בס' ברכת ראש עמ"ס נזיר (מ.) שכתב, דמלשון הרמב"ם "שכל שער ששינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה" משמע שכל שהוא פחות מכדי נטילת הזוג מקרי השחתה כבתער עיי"ש. ולע"ד לא יתכן לומר כן, שהרי כתב הרמב"ם (פ"ב מעכו"ם ה"ז) שהמגלח זקנו במספרים פטור עיי"ש, ואם נימא שאם לא נשאר כדי נטילת הזוג הוי השחתה, א"כ איך שרי להתגלח במספרים, הלא המספרים מגלח כל מה שאפשר ליטול

ע"י הזוג ולא נשאר אלא מה שאינו ניטל ע"י הזוג. וע"כ פשוט דמה שכתב הרמב"ם שם בדפחות מכדי נטילת הזוג הרי היא כאילו אינה, היינו רק לענין הכשר שערו דפרה אדומה ואכמ"ל. ושוב ראיתי שכ"כ בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' פ') דהרמב"ם לאו כלל לא כייל לכל מילי כאילו אין דין שער אלא בכדי נטילת הזוג ורק לענינו כתב כן עיי"ש. וחידוש שלא הביא להוכיח כן ממה שכתב הרמב"ם בהדיא דהמגלח זקנו במספרים פטור וכמפורש בגמרא, הרי דאף כשלא נשאר כדי נטילת הזוג אין זה השחתה, וכמו שכתבנו.

ט) וראיתי בתשו' חתם סופר (או"ח סי' קנ"ד)¹³⁶ שדן במה שהעיר הרב השואל בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' פ'), שאם גזז שערו תוך כדי נטילת הזוג או קריצת צפורן, יהא מותר לגזוז את השערות הנותרים בתער, משום שכיון שכבר נגזזו שערו תוך כדי נטילת זוג הוי להו כמאן דליא וליכא השחתה, וכתב ע"ז החת"ס "אי אין קבלה על השיעור א"כ הסברא נוטה דחייב עליו, דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית, וחז"ל אמרו אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים, וא"כ ממה נפשך אי נימא דשערות הנשארים אחר גילוח הזוג הוי כמאן דליא, הרי השחית והיינו בתער ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש שהרי גילח והשחית, אע"כ צריך לומר מה שנשאר אחר כך שם שער עליו והוי גלוח בלי השחתה א"כ המשחית אחריו חייב עכ"ל. ולכאורה משמע מדבריו ז"ל דיש מקום לומר שאם גזז השערות ולא השאיר כדי נטילת הזוג דהוי בגדר השחתה ואסור מן התורה דהוי תער ממש. ברם⁸ באמת נראה פשוט דהחת"ס ז"ל לא כתב כן אלא דרך אם תמצי לומר לדחות את סברת הרב השואל בנו"ב שם, דלשיטתו שמותר לגלח בתער אחר שהתגלח במספרים עד כדי נטילת הזוג, א"כ כשלא השאיר בכדי נטילת הזוג יתחייב משום השחתה, דממנ"פ אם נחשב כמאן דליא א"כ הו"ל השחתה אבל לדינא ודאי דאי אפשר לומר כן, דהרי מבואר בכמה ראשונים דכל שלא השחית את השער מעיקרו ושורשו לא הוי השחתה, וכמו שהבאנו לעיל (אות ד') מפירוש הריב"ן מכות (כא). ותוס' ורא"ש ורש"י נזיר (מ). דכל שאין השער ניטל מעיקרו לא הוי השחתה. ועיין עוד בנמוקי יוסף מכות (כ). וז"ל, במספרים מותר דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השער עכ"ל. הרי דבניכר השער ליכא השחתה. ולא מצינו מפורש לשום אחד מן הראשונים שיחלוק עליהם. וע"כ משום דסבירא להו,

136. בהבא לקמן ראה בארוכה ב"מבוא" הערות 12, 25, 29, 35.

דהא דאמרו בנדה (נב:) שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום כדי לכוף ראשן לעיקרן וכו' – אשר על סוגיא זו מוסבים דברי החת"ס שם – לא נאמר לענין שיעור השחתת הזקן, דפשיטא להו דהשחתה לא הוי אלא כשנטל השער מעיקרו. ואף למאי שכתב החת"ס שם דהסמ"ג סובר דהך משנה דנדה הנ"ל מיירי גם לענין גילוח בתער עיי"ש, מ"מ לא עלתה על הדעת שנחוש לזה לדינא ונימא דהשחתה הוי כל שלא שייר כדי נטילת הזוג, שהרי בראשונים הנ"ל מפורש דבעינן שינטל עיקר השער, ואף בסמ"ג לא נאמר כן בהדיא אלא שהחת"ס רצה למצוא מקור לדבריו שכתב דשיעור גילוח הפאה הוא שתי שערות, וכתב החת"ס דמשנה נדה הנ"ל יש כעין ראייה להסמ"ג, אבל לדינא פשוט שאין לזוז מכל הראשונים שכתבו דהשחתה הוי רק כשנטל עיקר השער, ואף החת"ס שם כתב דהסמ"ג יחיד הוא. וראיתי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' קי"ג) שכתב לחוש על מכונות הגילוח עפ"י דברי החת"ס הנ"ל עיי"ש.

(י) אולם¹³⁷ למאי שכתב הנמוק"י במכות (כ.) הנ"ל דבמספרים מותר "דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השער", משמע דכל שאינו ניכר השער הו"ל בגדר השחתה. וא"כ במכונת גילוח שגוזז את השער לגמרי עד שאין השער ניכר הו"ל גילוח בתער דאסור. ואפשר דמש"כ הריב"ן מכות (כא.) "ומספרים אינם משחיתין שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער", דהכונה שהעיקר נשאר אלא שחותך את השער אצל העיקר. וא"כ במכונת הגילוח אף אם העיקר נשאר מ"מ כל שנטל את השער שממעל לעיקר אסור. ועכ"פ ברור דלדעת הנמוק"י צריך שיהא ניכר שם השער. ועל פי זה יש מקום לבאר מש"כ בס' לקוטי הלכות לבעל חפץ חיים ז"ל (מכות כא.) בעין משפט (אות ז')¹³⁸ וז"ל, המאשינקע החדשה שמספרין בהם (היינו מה שקורין אָל וכ"ש חצי אָל) שמגלחין כתער ממש ותולש השער לגמרי ולא נשאר מאומה, המספר בהם את זקנו לכאורה עובר על מה שכתוב ופאת זקנם לא יגלחו, ושומר נפשו ירחק מזה מאוד עכ"ל. ונראה שכוונתו למכונת הגילוח שמשתמשין בה גם היום לגילוח הראש. (ואם סכינא גוזז עד דקה יש לו מספר נול ודקה מן הדקה מספרו חצי נול). ולכאורה אמאי ייחשב כתער, הלא אף כשגוזז דקה מן הדקה עכ"פ ישנו ברזל המפסיק בין הסכין ובין השערות אלא שהשערות נכנסים

137. בהבא לקמן ראה ב"מבוא" אות ב (ושם הערה 19).

138. בהבא לקמן ראה לעיל ח"ב פ"א אות א בהמובא משיטת מרן החפץ חיים.

דרך הסדקים והסכין שמלמעלה גוזזם, וא"כ ודאי שאינו עוקרם משורשם ואמאי הוי כתער. ונראה שהבין בדעת הריב"ן במכות שם - שהועתק בס' לקוטי הלכות שם - דמש"כ שאין חותכין שיער בצד עיקר כתער, דכונתו שאם חותך השיער מעל העיקר הו"ל תער, ואע"פ שהעיקר עצמו נשאר מ"מ כיון שתולש כל השער לגמרי מה שממעל לעיקר ויוצא חוץ לגומא הו"ל תער. וכמו כן לדעת הנמוק"י שכתב שצריך שיהא ניכר שם השער, אפשר כונתו דלא סגי אם ניכר שורש השער בתוך הגומא אלא שיהא ניכר מה שיוצא חוץ לגומא, וא"כ כשגוזז עד הבשר ממש ואינו יוצא לחוץ כלל ה"ז תער. האמנם לא אחד דכנראה בהני מכוונות גילוח המיוחדות לגילוח הראש נשאר שער כל שהוא למעלה מן הגומא - ואפשר שהמכונה שלפני החפץ חיים ז"ל היתה עשויה שגזז השער לגמרי וכמש"כ "ותולש השער לגמרי ולא נשאר מאומה" - מ"מ במכוונות גילוח שהמציאו בשנים האחרונות המיוחדות לגילוח הזקן, אם הם מחליקים את העור עד שלא נשאר שער ממעל לגומת השערות, הנה לדעת הנמוק"י והריב"ן הנ"ל יש חשש גדול של איסור דאורייתא, דכיון דלהנמוק"י צריך שיהא השער ניכר, קרוב לומר דבעינן שיהא ניכר מחוץ לגומא, וכן לדעת הריב"ן יתכן שכוונתו שאם גוזז ממעל לעיקר הו"ל תער. וכבר הבאנו מס' בית הלל ליו"ד (סי' קפ"א) שמה שנוהגין לספור בשני ראשי המספרים ועוקרין כל השערות ואינו נראה שום שער כמו בתער ודאי איסור גמור הוא עיי"ש, ונראה דהני מכוונות גילוח לא עדיפי מראשי המספרים, דלא מסתבר לומר שנהגו לגלח בראשי מספרים באופן שעקרו את השער מתוך הגומא כי רחוק מאוד לעשות כן בכל הזקן, ובפשוט משמע שגלחו כל מה שהיה מעל לגומא, ואסרו.

(יא) ועיי' 139 ש"ס הוריות (יב). כמין שני טיפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקנו וכשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקנו, ופירש בתוס' הרא"ש שם "וכשהוא מספר את זקנו עולות ויושבות בעיקרי זקנו ונדבקין בבשר שאין שם שער". ומשמע שסיפר זקנו עד הבשר ממש ולא נשאר כלום מן השער חוץ לגומא, דאם נשאר קצת שער לא היה צריך להדבק בבשר דוקא. ונראה דהרא"ש לשיטתו שכתב בנזיר (מ:): דהשחתה הוי רק כשהשער ניטל מעיקרו עיי"ש, וא"כ כל שנשאר שער בגומא לא הוי השחתה, וא"כ היה אהרן יכול להסתפר עד שהגיע לבשר. וראיתי בס' שדה חמד (כללים מע' ג')

אות ע"ה) שהביא משו"ת שמש צדקה (יו"ד סי' ס"א), שרצה להוכיח דבזקן מותר במספרים כעין תער מהא דהוריות הנ"ל שאהרן היה מספר זקנו, ובעל שדה חמד תמה עליו דמה שהבין בכונת הש"ס הוא היפוך משמעות הלשון, ועוד דרש"י פירש שמספר היינו שהיה מדבר עיי"ש. ברם מתוס' הרא"ש הנ"ל מוכח בהדיא שמפרש שספר זקנו עד בשרו. אלא דלכאורה יש לדחות דשם מספר זקנו שלא במקום פיאות הזקן, אבל במקום הפיאות לא היה מספר אך נראה דזה אינו, דא"כ אמאי עלו שני הטיפין לעיקרי זקנו דהיינו על בשרו, הלא הטיפין היו יכולין להיות על שאר חלקי הזקן שלא ספרן, כי הזקן הוא עיקר מקום המרגליות וכדכתיב בקרא שהביאו בגמרא שם כשמן הטוב וגו' יורד על הזקן זקן אהרן. ואכמ"ל.

(יב) וזאת התורה העולה לענ"ד¹⁴⁰ – א) מכונת גילוח המעביר את השער מעיקרן ושרשן, אסור מן התורה להתגלח בה לכולי עלמא, כי הוא תער ממש והוא גילוח שיש בו השחתה. ב) היכי שמשאיר את השער שבתוך הגומא אבל אין שער יוצא מחוץ לגומא ועורו נעשה חלק לגמרי, הנה לדעת התוס' והרא"ש בנזיר (מ:) נראה שאין בזה חיוב כי אין זו השחתה הואיל ולא ניטל השער מעיקרו ושרשו. וכן נראה בדעת הפרישה יו"ד (סי' קפ"א סק"ג) שכתב "מספרים כעין תער ר"ל לספור כל השער עד שיהיה חלק כאילו ספר בתער", הרי דאע"ג שעורו נעשה חלק מ"מ כיון שלא ניטל השער מעיקרו הוי רק כעין תער. אולם לדעת הנמוק"י מכות (כא) דבעינן שיהא השער ניכר, נראה שאם חתך את השער עד הבשר ולא נמצא שום שער חוץ לגומא ה"ז השחתה וחייב. וכן נוטה לפרש בדעת הריב"ן שם. וכן הוא דעת הבית הלל והחפץ חיים ז"ל. וכיון שהדבר נוגע לאיסור דאורייתא ודאי שחייבין להחמיר כדעתם ובפרט כי המכונות המגלחין את השער עד שנעשה בשרו חלק, מאן יימר שאינן מגלחין לפעמים גם את עיקרי השערות, ולדעת הסמ"ג המובא בב"י יורה דעה (סי' קפ"א) גם כשמגלח ב' שערות מפיאות הזקן עובר¹⁴¹, ושם כשלוחץ את המכונה על הבשר או שמתח בשרו בשעת הגילוח יתרמי בקל שיחתוך גם את העיקר, דאז אסור לכל הדעות¹⁴². ומכיון שמתגלח בכל יום בחמש פאת זקנו, מי יכול להתקרב לאיסור דאורייתא עד קצה הגבול, ופשיטא

140. יש להוסיף את המבואר כאן לשאר הדעות המובאות לעיל ח"ב פ"א: "מכונות גילוח".

141. ראה לעיל ח"ב שם הערה 2 והערה 27.

142. ראה לעיל ח"ב שם בסוף הפרק: "דיונים נוספים" דין ב.

דאסור להתגלח בכלי זה. ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ט) כתב דחכמי פראג הראשונים הנהיגו שלא יסתפרו היהודים במספרים אלא בסם, מחשש שיספר בזוג התחתון בלבד שאסור כתער עיי"ש – וכבר העיר בזה בשו"ת מנחת יצחק הנ"ל – ומכש"כ שאין להסתפר במכונת גילוח הנ"ל. ג) אולם מכונת גילוח שברור שמשאיר קצת שער מבחוץ והשער ניכר, זה הוי מספרים כעין תער דמותר בזקן לדינא דשו"ע יו"ד (סי' קפ"א סעיף י').¹⁴³ וגם בזה האריכו האחרונים ז"ל ויש שכתבו לאסור¹⁴⁴ – עיין תשו' צמח צדק מליובאוויטש ז"ל (יור"ד סי' צ"ג) שהוכיח לאסור, ועיין מה שהביא בס' דרכי תשובה (יור"ד סי' קפ"א סקי"ז) – ולכן ראוי לכל ירא שמים שלא להתגלח במכונה אף אם היא ודאי רק כעין תער. והשי"ת יצילנו משגיאות ויראנו בתורתו נפלאות.

ובעיקר הדבר בודאי טוב עשה בעמיו שיצא לעורר על גידול הזקן כדת, ויברכהו השי"ת בהצלחה בכל אשר יפנה.

חותם בברכת התורה וכמ"ס

נתן געשטעטנער

143. ראה בארוכה לעיל ח"ג : טענה ומענה א ("הכרעת ההלכה בנדו"ד") ושם אות ו.

144. ראה בארוכה לעיל ח"ב פ"ב ("לא תשחית את פאת זקנך אף בלא תער"), וש"נ.

הוספה ד'

קונטרס בענין דין קיפול הזקן בשבת קודש

לענין קיפול הזקן בשבת, יש לדון מכמה חששות:

א. חשש בונה ב. חשש תלישת שער

ג. חשש פחימה ד. חשש הוצאה

א. בונה:

סלסול וקליעת שער אסור בשבת, משום בונה¹⁴⁵. אבל מסקנת הפוסקים שאין בקיפול הזקן משום בונה, ואף להדקו באמצעות סיכה או גומי (ראב"ע - בענד) - מותר¹⁴⁶.

145. תנן בספ"י דשבת (צד, ב) שפעולת "גודלת" (קליעת שיער) ו"פוקסת" (מחלקת את השיער אל צדי הראש) אסור בשבת, משום בונה. ולפי הרמב"ם בפיהמ"ש גדר "פוקסת": "המקיפה שער הראש על המצח, והוא ממני קליעת שער". יש לעיין באיסור "גודלת", אם הכוונה מעשה "קליעה" בדווקא, דהיינו שתי קצובות שער ויותר אשר גודלין וקולעין אותם ביחד, או הכוונה גם על כל סוגי תיקוני שער להעמידו על תיקונו ויפיו בחזק (ראה שו"ת להורות נתן ח"ב סט"ו ושו"ת משנה שלמה - גראס, דומ"ץ בעלזא - ח"א סכ"א). וכ"כ לאסור סלסול וקליעת שער בשבת בשו"ע או"ח ס"ש"ג סכ"ו: "אסור לקלוע האשה שערה ולא להתיר קליעתה". וראה בקצות השולחן סי' קמו בבדה"ש סוף אות כא; שו"ת מנחת יצחק ח"א ס"פ (וע"ש שמצדד לאסור כל האופנים שבהם נבנה השער באופן מיוחד ואף שלא נדבק באמצעות ספריי וכיו"ב ואולי גם אם מתקיים ע"י הקרסים שנותנים בשער); שמירת שבת כהלכתה פי"ד סנ"ג; ס' שבת כהלכה פי"ח סס"ו; ס' פסקי תשובות לס"ג אות טז. וש"נ. ואכן האריכו הפוסקים לדון אם יש לאסור סלסול פאות הראש משום בונה (ראה קצוה"ש שם, שהוא מלמד זכות על האנשים הנוהגים לסלסל את פיאותיהם בשבת, אם רק מוסיף ומשלים הסלסול. ורוכז הדעות בנדון סלסול הפאות בשבת בס' שבת כהלכה ח"ג פי"ח סס"ו-סס"ז; ס' פסקי תשובות ס"ש"ג אות יז; ס' נתיבי המנהגים להר"א דבורקס על עניני שבת קודש - אה"ק, תשע"ו עמ' עט).

146. כן מסקנת קצות השולחן (סקמ"ו בבדה"ש אות כא ד"ה והנה יש), ש"יש שזקנם ארוך ואינם רוצים שיראה לעיני הבריות, מקפלין את שערות הזקן תחת הסנטר ומסבכין השערות שלא ירדו למטה ולכאורה יש לאסור להם לעשות זה בשבת, דהוי תיקון בשערות. . . אסור משום בונה, דלא מצינו באיסור בונה חילוק בין איש לאשה. . . ומ"מ יש ללמוד זכות על הנוהגין כן, דמסתבר דלא כל פעולה שעושין בשערות הוי בונה, אלא דוקא תיקון שערות שהעולם נוהגין בו. . . ומה שבני אדם יחידים עושין כן, בטלה דעתם אצל כל אדם. וכיון שקיפול הזקן אין העולם עושין כן אלא יחידים בעלמא, אין זה בכלל בונה. . . ובצירוף סברא שיש כאן כבוד הבריות, שאם ילך בשבת בזקן ארוך שלא כמנהגו בחול,

ב. תלישת שער :

"פשוט דאם רואין בחול ששערות נתלשין ע"י הקיפול, אסור לקפל בשבת דהוי פסיק ריש"י¹⁴⁷ וצריך כל אדם ליזהר מאד שמטפל בזקן ושאר מקומות השער, שיעשה זאת בנחת ולאט ועדינות שלא יהי' פסיק ריש"י שיתלשו שערות¹⁴⁸, וגדולי ישראל הפליגו בחומרות בענין זה, עד שהיו שלא נגעו בזקנם ופאותיהם כל השבת¹⁴⁹. ומי שיודע שטבע שערותיו שנתלשים אף בנוגע בהם בנחת, אסור בהחלט גם באופן זה, ואין לו לנגוע כלל בשערותיו¹⁵⁰.

יהא לבז בעיני הבריות". [והעיר ע"ז בס' גם אני אורך (מהדורת תשע"א) ס"ג (בתשובת הג"ר יקותיאל ליברמן) שיש מקום לדחות דלא אמרין בטלה דעתו בזה, כיון שרוב בני אדם אין להם זקן ארוך. ומאותם שיש להם ארוך, הרבה עושים כן, ואם כן לא בטלה דעתם. וכדאיתא במג"א (סש"כ סק"א) לענין סחיטה. אולם ע"י במג"א שם, שכתב דדוקא באופן שאילו הי' לכל העולם כל כך הרבה פירות, ג"כ היו סוחטין אותם, לא בטלה דעתם. וא"כ בדידן יש לדון מה היו רוב העולם עושים אילו זקנם הי' ארוך, ויל"ע בזה]. וכ"ד ס' שבת כהלכה ח"ג פי"ח סס"ט: "למרות שלסדר השער נאסר באופנים מסוימים ובפרט אם מהדקו – מכל מקום מותר למי שרגיל בכך לקפל הזקן, ואף להדקו באמצעות סיכה". וכ"כ בס' לקראת שבת (אה"ק תשס"ו) ח"ב פי"ט ס"ח: "לענין קיפול הזקן (אחר הטבילה) למי שארוכה לו ודרכו בחול לקפלה תחת הסנטר . . . בס' נשמת שבת ח"ב סימן רסז מתיר בזה לפי אותם שיטות המתירים סלסול הפאות הנ"ל" (וראה מ"ש לתמוה על סברת – ולא מסקנת – הנשמת שבת, בס' שבת כהלכה שם סס"ט ציונים והערות סקנ"ז). והעירני הגר"א אודבא (מד"א דק"ק ק"ה, ברוקלין) שיש לדייק שכ"ד מרן להגאון ה"בן איש חי" בתשובתו בענין שלילת קיפול הזקן בס' שו"ת בתורה לשמה ס' תמו – מדלא כתב כלום אודות חשש איסור בונה.

147. קצות השלחן סי' קמו בבדה"ש אות כא עמ' מב [ועיין שו"ע אור"ח שש"מ ס"א וס"ב ונו"כ שם בענין איסור תלישת שער בשבת]. "ואשר שאל אי מותר להכניס מחט בזקן בשבת כדי להגבי' השערות שלא יהא ארוך יותר מדאי . . . ואפילו במקום שיש עירוב הרבה יש להיחשב בדבר מטעם עוקר שערות משרשן" (שו"ת משנה הלכות ח"א סרנ"ב). וראה גם נשמת שבת (סרס"ז ד"ה ומענין) דקליעת הזקן שרי ורק שיזהר שלא יהא פסיק רישא דתלישת שער (הו"ד בס' מנחת שי, להרה"ג ר' שלמה יהודה הירש מו"צ בעדה החרדית ירות"ו, שש"ג סכ"ו). וכ"ה במאמרו של הרה"ג יעקב אשר גוטפרב בקובץ שירת האש גליין א עמ' ערה: "ולכאורה אם הוא רואה בחול שנתלשין לו שערות על ידי שמפריד השערות אפילו ביד, אסור לעשות כן בשבת, דהוי פס"ר".

148. מנחת שבת סי' פ ס"ק קי"ז וסי' פו סק"ו. וראה ס' שבת כהלכה שם וס' פסקי תשובות שם. וש"נ. 149. ראה קצוה"ש שם: "וכתב הרב רוח חיים (פאלאג'י) וז"ל וכבר העידו על ר' האר"י ז"ל כי פעם א' שכח והניח ידו על זקנו ביום השבת ולא הוציאה עד שחשכה שמא יתלוש איזה שער ביציאת היד מעל זקנו ופי' בזה כת הקודמים שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, ושומר ידו לשון המתנה שממתינ' ידו שלא לחלל את השבת והו"ד בכמה ספרים".

150. כה"ח שש"ג ס"ק כז: "ומיהו בשער הזקן שעלול להתלש וידיים עסקניות הן, כתבו האחרונים שיש ליזהר מאד שלא יושיט ידיו לזקנו כלל בשבת. והאר"י ז"ל החמיר מאד אפילו בחול שלא ישים

ג. סחיטה:

איסור סחיטה שייך בשערות (במקום שיש ריבוי שערות צפופים) ואיסור לסחות שערות מהמים ושאר נוזלים הבלועים בהם¹⁵¹. ולכן בכל מגע והתעסקות בפאות ובזקן, יש לזהר מאד שלא יהי' חשש סחיטה¹⁵². ניש להעיר שמן

ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא יעקור ויתלוש איזה שער והי' אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפי' שער אחד בלבד בכל מקום זקנו כי הם צנורות השפע כמבואר בשה"מ פ' קדושים יעו"ש. וא"כ כ"ש בשבת דיש עוד איסור מוסיף. וע"ש גם בסש"מ סק"ט: "ולכן יש לזהר שלא יחכך הרבה בזקן ולא יתעסק שם שמא יתלש שער". ושם סק"י: "וכמו כן הרוחץ פניו דמעביר על זקנו ועל פאותיו ואוחז בהן א"א אם לא יהי' תולש".

151. בס' ארחות חיים להר"א מלוניל הלכות שבת אות רנ"ט דיש איסור סחיטה בשער מה"ת. אך רוב הפוסקים נקטו דאיסור מדרבנן. ראה מגיד משנה לפ"ט מהלכות שבת הי"א. וראה נו"כ שו"ע או"ח סשכ"ו ס"ט (ושו"ע הרב שם ס"ו ושם: "ועוד צריך לזהר כל רוחץ שלא לסחות שער ואף שלא שייך סחיטה בשער שהשער קשה ואינו בולע המים בתוכו ממש, מכל מקום איסור מדברי סופרים"); שו"ת חתם סופר חיו"ד סקצ"ו; ערוה"ש סשכ"ו ס"ח; משנ"ב סשכ"ו ס"ק כ"ה. [ועד שיש סוברים שאיסור סחיטת שער מהווה חשש כה גדול שאין להתיר שום טבילה מפניו – ראה שו"ת מהרי"ל סי' קלט במהדורת מכון ירושלים; מג"א סשכ"ו סק"ח; שו"ע הרב שם ס"ו; משנ"ב סשכ"ו ס"ק כא (ושם: "כתבו הפוסקים דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה דמצוי לבוא לידי סחיטת שער"). וכ"ד הגר"א הלכה למעשה – ראה בביאורו לשו"ע הכא סשכ"ו סקט"ו ובס' מעשה רב השלם הנהגות הגר"א עמ' קמו אות קכה]. אבל למעשה קיי"ל "אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת" (שו"ע סשכ"ו ס"ח). "וכן נתפשט המנהג להתיר [טבילה במקוה] אך יזהר מאד שלא יבוא לידי סחיטה דהוא איסור גמור" (משנ"ב שם סקכ"ד. וראה גם ביאור הלכה שם ד"ה אדם, בסופו). ונחלקו אם האיסור משום מפרק תולדה דדש או משום ליבון (ראה פמ"ג סש"כ סקי"ב במשב"ז; אשל אברהם סש"כ סי"ז. ועי' אג"מ או"ח ח"א סקל"ג בתשובה למורי ורבי הגרש"מ קאלמנאוויץ ושם דעתו דאיסור סחיטה בשער הוא מטעם מפרק ולא ליבון. והאריך לחלוק על האג"מ בשו"ת לב אברהם סנ"ב ובשו"ת שבט הלוי ח"ה סמ"ה ובשו"ת נשמת שבת ח"ד סרס"ב. וכן בשו"ת אז נדברו ח"ב סכ"ה – סכ"ח בארוכה. ובענין החילוק בין מקומות השער השונים ראה מנחת שבת ספ"ו סק"ו; קצוה"ש סקל"ג בדה"ש סק"ח. כששערותיו טבולים בתוך המים אין איסור סחיטה, כי מיד כנסים לתוכם מים אחרים (שש"כ פי"ד הערה ט בשם הגרשז"א) [אבל ראה מ"ש בזה בשו"ת משנה הלכות ח"ה סנ"א]. וכן "ניפוץ" (ניעור) שערות הזקן והפאות ממים הספוגים בהם ליכא איסור (בן איש חי ש"ב פ' פקודי או"ח). וע"ע שו"ת אז נדברו ח"א ס"נ; שו"ת באר משה ח"א סל"א. ס' יסודי יסורין ח"ג דף שסב; ס' נתיבי המנהגים להר"א דבורקס על עניני שבת עמ' רכט.

152. ראה הנסמן בס' שבת כהלכה פי"ח סס"ט; פסקי תשובות שש"ג סי"ז. ובס' גם אני אודך (מהדורת תשע"א) ס"ג בתשובת הגר" יקותיאל ליברמן, מבואר דחשש נוסף יש בקיפול הזקן בעוד השערות רטובות אחר טבילה וכיו"ב, עיין מחצית השקל (סש"כ סקכ"ג) בשם תוספת שבת דאחר השת' יש לזהר שלא יסחות שער שעל שפמו, והעיר ע"ז המחצה"ש למה הקינוח אחר השת' יאסר, אפילו סוחט לא יח' בו משום כבוד הבריות, וכי גרע מבשר שבין השינים דהתירו משום כבוד הבריות קצוץ בקיסם (כשו"ע סשכ"ב), דלפעמים נראה הבשר שבין השינים בחוץ וגנאי הוא לו, וכן השפה כשהיא לחה נראה לו גנאי, ואפשר דיש לחלק, עכתו"ד המחצה"ש. הרי דלא ברירא לי' להתיר קינוח השפם משום כבוד הבריות, ואם כן אפשר גם בנדון דידן, אע"פ שבכל ימות השנה כורך השערות ומגלגלן וכעת

הדין אין סיבה לפתוח קיפול הזקן לצורך טבילה¹⁵³. ואכן מן הראוי להמנע מכך בשבת בכדי שלא להקלע לשאלות האמורות בנדון¹⁵⁴].

ד. דין יציאה לרה"ר עם סיכת ראש או גומי בזקן מקופל

יש מן הפוסקים הסוברים שאלו אשר מקפלים זקנם הארוך ותוחבים בו סיכת ראש או גומי (ראַבער-בענד) כדי להעמידו מקופל – אסור בהחלט לצאת עם סיכה או גומי זו לרשות הרבים במקום שאין עירוב¹⁵⁵. ויש אומרים דשרי

נראה משונה, מ"מ זהו כבודו שנוהר בכבוד השבת, וממתין עד שתייבשו השערות. ועדיין יש לחלק בין שפם לחת שאינה נראית כל כך ואינו בזיון גדול, משא"כ זקן ארוך למי שאין דרכו לילך כך בימות החול, יש בו משום כבוד הבריות.

153. משום שבטבילות גברא, גם מיעוט המקפיד אינו חוצץ (ראה משנה ברורה ספ"ח ס"א בביאור הלכה ד"ה וכן: "ורע עוד דמה שמסתפק בשע"ת לענין חציצה בטבילת בע"ק מצאתי בס' האשכול שזכינו עתה לאורו שכתב בהרי"א דאין פוסל חציצה בזה. אך ביש חציצה ברוב גופו משמע שם דפוסל גם בזה". וראה ספר הלכה למשה בשולחן מלכים דיני טבילת עזרא ס"ב; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סכ"א; ס' טהרת מים סע"ח). ואף שלטבילת אשה חובה לוודא שלא נשארו שערות קשורות, בקיפול הזקן דאנשים א"צ להקפיד (ס' שבת כהלכה ח"ג פי"ח ציונים והערות אות קנו). וראה אשל אברהם (בוטשאטש) מהדו"ת ספ"ח, דלהנוהגין כחומרת האריז"ל שלא לשלוח יד בזקן ונעשים עי"ז קליעות, כיון דלדידי' אין קפידא, הגם שהולכים אחר רוב דעות בנ"א, מ"מ בקליעת שער הזקן אין לחוש משום חציצה. ורע"ס מי הדעת (על דיני טב"ע) עמ' קיא. ורק לענין טבילת ערב יום הכפורים קפדינן טפי אחיפה ורחיצה קודם הטבילה, ואנשי מעשה שנוהגים שלא לסרוק הזקן במסרק, יפרידו השערות בנחת ביד ואח"כ יטבלו, כמ"ש במטה אפרים סתר"י ס"ח; שו"ת דברי ישראל ח"א סקע"ה. ועוד.

154. ראה נשמת שבת ה'ל' סחיטה סו"ס רסז, שכתב שם מיהו בעצם הדבר יש לדעת שמצד ההלכה אין שום ענין שישלשל זקנו או פאותיו בשעת טבילה, שאף אשה שחציצה פוסל בה מה"ת מותרת לטבול באופן כשהרבה שערות מקושרים יחד, דכל שג' שערות או יותר מקושרים ביחד לא מיהדק ואינו חוצץ, כל שכן לענין טבילת עזרא שי"א שבכלל אין חציצה פוסל בה אף חציצה דאורייתא לשאר דברים עי' ס' האשכול (ה'ל' תפלה וק"ש ס' ד) ובאחרונים. ובמיעוט המקפיד לרוב הפוסקים אינו חוצץ גבי טבילת עזרא ועשו"ת שם משמעון (פאלאק, יו"ד ס' יח ד"ה ומ"ש), ואדרבה יש למנוע בזה בשבת, שיש חשש קרוב שעל ידי כך יתלוש שערות מזקנו, ועוד שעל ידי כך נופל לשאלה וחשש של חסיטת שערות, עכ"ד.

155. נראה דאיכא מקור מפורשת לשיטה זו שאסור לצאת לרה"ר עם סיכה בזקן מקופל – ע"פ דברי חר מן קמאי ה"ה שו"ת זכרון יהודה לרבינו יהודה בן הרא"ש (נדפס בברלין, תר"ו – ושמ' עוד איזה תשובות לגאונים קדמונים שהיו בכתובים עד הנה) סימן לא, שנשאל אם מותר האיש לצאת בשבת ברצועה הקשורה בשעריו, והשיב לאיסור, דילמא נפיל ואתי לאתויי (והו"ד בכה"ח סש"א ס"ק רמג), ולכאורה ה"ה בשער זקנו, דמאי שנא. [ואולי יש לחלק, דסיכות וגומיות דזמננו שנתפסים יפה אין חשש דילמא נפיל, וצ"ע (ס' פסקי תשובות סש"א ס"א הערה 83)]. וכן מבואר לאיסור בקצוה"ש סקמ"ו בבדה"ש סוף אות כא, וז"ל: "ושמעתי שיש מהן שתוחבין בראש הזקן תחת הסנטר מחט שקורין 'האר נאדל' שנשים משתמשות בו להעמיד הצעיף על השערות, ובה אסורין לצאת חוץ לעירוב, דהמחט הזה הוי משאוי שאינו צורך לבישה ולא תכשיט, ואע"פ שצריך לו שלא ישתמשו שערות הזקן לצד מטה,

לצאת בהן בשבת לרה"ר ושפיר יש להם על מה שיסמוכו¹⁵⁶. ויש שכתבו שאף

מ"מ אפילו לדעת השו"ע דאין איסור לחלוק שעה, ורק קליעת השער אסור, ונימא דקיפול הזקן דומה לחלוקת השערות ושרי, מ"מ כיון שאין דרך רוב העולם בזה, לא הוי המחט דרך לבישה דבטלה דעתן אצל כל אדם. כש"כ לדעת רש"י דאשה אסורה לחלק שעה, וכתבנו להתיר קיפול הזקן משום דלא הוה תיקון, לפי שאין דרך העולם בזה. וממילא דהמחט התחוב בזקן לא מקרי לבישה לפי דרך העולם שאין מקפלין זקנם. ולבר כ"ז הרי באיש היוצא במחט שאינה נקובה התחובה בבגדו לצורך הלבישה י"א דחייב והיא דעת הרי"ף כמ"ש אדמו"ר [שו"ע הרב] (סי' ש"א ה'), אלא שכאן פטור אבל אסור שאינו מוציאו דרכו אלא כלאחר יד. וכ"פ למעשה בס' שבת כהלכה ח"ג פ"ח ס"ט "לתשומת לב: להזהר שלא לצאת עם סיכה זו לרשות הרבים, במקום שאין עירוב". ונהעיר על דברי הקצוה"ש בס' גם אני אודך (מהדורת תשע"א) ס"ג (בתשובת הג"ר יקותיאל ליברמן, בענין אם נכון לקפל הזקן, והאם מותר לעשותו בשבת), דאף שיש לומר דלא אמרינן בטלה דעתו באופן שיתכן שאילו ה' לכל העולם ג"כ היו עושים כן, מ"מ לענין מה נקרא מלבוש ומה אינו נקרא מלבוש, אף לסברת הג"ל לכאורה אמרינן בזה בטלה דעתו, דאף דרוב העולם אין להם זקן ארוך, מ"מ מלבוש נקרא רק מה שרוב האנשים לובשים].

156. כן העלה בכמה הוכחות בשו"ת באר משה ח"ד סל"ג, ע"ש. ונראה שלא ראה דברי קצוה"ש הג"ל – מדלא הביאו (וכן לא הזכיר הס' דלקמן הערה טו). וכדבריו נקט להקל בס' פסקי תשובות שש"א סי"א. וכ"כ להקל בס' הלכתא רבתי לשבת, על דיני הוצאה וארבע רשויות (להרה"ג ר' זאב בראווער, מח"ס סוכת שלם על הלכות סוכה – קרית יואל, מאנראי, ה'תשנ"ב) אות ש' סק"ט: "אלה ששער זקנם ארוך, מותר לכרוך אותם ולהשים בהן איזה דבר [פין או ראבער בענד] כדי שיחזיקו אותו כרוך". ומתוכן דברי השו"ת באר משה שם: בשבת דף ס"ג איתא דאין יוצאין בשבת בכבלים שנעשו לבנות שלא יעשו פסיעות גסות וינשרו בתולותיהן, וכל האיסור לצאת בהן משום דנעשו מזהב וחיישינן דלמא שלפו לשלשלת ומחויא ואתי לאתויי ד' אמות, אבל בלא"ה היה שרי לצאת בה כיון שנעשה השלשלת תשמיש אדם לצורך שלא יהיו בתולותיהן נושרות, וה"נ בהג"ל שנעשו תשמיש לצורך גוף האדם שאינו נוחא להם לילך בזקן מגודל וארוך ג"כ שרי, ולשמא יפלו לא חיישינן שאין דרכן כלל ליפול דמהודקין היטב, ואם גם שמא יפלו אין לנו לחוש לשום דבר כי אינם נחשבים לכולם ולא אתי להגביהם ולהביאן כדאיתא בשבת נ"ח בכה"ג. ועוד דקיי"ל בסי' ש"א סעיף י"ט דמי שאסור בכבלים ברגליו מותר לצאת בהם, ואף שאין צורך לו בהם, ואדרכא על אפו וחמתו הן נתונים ברגליו מ"מ מאחר שדרך הליכתו הוא כן נחשבין לו הכבלים כמו מלבוש כ"ש כאן שמחזיק בו זקנו שדרך הליכתו הוא בכך לרצונו ומדעתו גם כל ימי החול דנעשו לו כמו מלבוש, ועוד דכל מה שאדם לובש להציל עצמו מצער שרי כמ"ש בס' ש"א סעיף י"ג, וכיון דבכל ימי החול הולכים בזקנם כרוך למעלה, צער להם לילך יום אחד באופן אחר, ואפילו אין להם צער ממש רק לא נאים להם לצאת כן ג"כ שרי, דהלא שרי לכרוך חוט ומשיחה על המכה כדי שלא יסרט כמ"ש במ"ב סי' ש"א ס"ק ע"ז וק"ח, ושם ליכא למימר שעושה כדי שלא יכאב לו ושלל יצטער, דאז לא היה שום אדם חולק בדבר דשרי, אלא ודאי דליכא משום אצול צער אלא דנאים ליה וניחא ליה שהמכה תהיה מכורך, וכמו כן בהג"ל נוחא ליה שזקנו יהיה מכורך למעלה כמו בכל יום, ולא יהא זה זוטא מצער של צפון שפירש רובה כלפי מעלה ומצערותו דשרי ליקח ביד ולא גזרו ביה רבנן כדאיתא בסי' שכ"ח סעיף ל"א, ועוד ראה דקיי"ל בסי' ש"ג ס"ע דבנות קטנות יוצאות בחוטיין או בקסמין שבאזניהם שלא יסתמו עד שיתנו נזמין באזניהם, ואע"ג דלאו תכשיט נוי הוא מאחר דאורחא בהכי לאו משאוי הוא ושרי (עכת"ד שו"ת באר משה שם). ובס' הלכתא רבתי לשבת שם כתב להתיר דהרי אמרינן בסי' ש"ג ס"ע דמותר לאשה לצאת במחט שאוגרת בה שערות, וע"ש במג"א ובט"ז, ואף דשם ההיתר מטעם שצריכה כדי שלא לעבור על שער באשה ערותה, י"ל דשם לא צריכין לטעם זה אלא כדי שלא ניחוש לטעם דשלפא ומחויא, ע"כ אמרינן מטעם שער באשה לא תבוא להסירים משערותיה, אבל בלא"ה אין נפ"מ, אלא כל דבר שבא להשתמש

שאינן למחות בהמקילין (והמנהג להקל), מ"מ ראוי להחמיר בזה¹⁵⁷. אמנם יש

לצורך גופו מותר לצאת בו.

עוד העיר בס' הלכתא רבתי לשבת שם, אבל הקצות השלחן ח"ד ס' קט"ו ס"ק כ"ט כתב בעצמו דאף לדעת הפוסקים (רי"ף ועוד) שסוברים דאיש היוצא במחט שאינה נקובה חייב אפילו לצורך הלבישה, מ"מ במחט שעיקרה אינה אלא להשתמש בו לצורך לבישה דזהו דרך שימושה מותר לצאת בו (כגון שפילקא עם שרויף לחבר בה שני קצות הצואר הנקרא קאלנער) - וא"כ לפי הנהוג עכשיו לתחוב בזקן מחט שקורין בלע"ז באבי פין שהוא מיוחדת רק לשערות ולא לשם דבר אחר א"כ ודאי אף לדעתו מותר לצאת בו, אף דבמחט שאינה נקובה אין יוצאין בו. עכ"ד.

גם בס' הערות וצינונים לשו"ע הרב סימן שא ס"ה כתב לחלוק על דברי קצות השולחן הנ"ל, שיש לומר גם דברי שו"ע הרב שצריך שיהיה דרך בני אדם ללבוש המחט, אינם אלא במחט הצריכה להיות בטלה לבגד (מחמת שמשמשת לו ככית יד), וכשאין רגילות בזה - אין רואים את המחט כחלק מהבגד. אמנם כאן מניח את הסיכה בזקנו בדרך לבישה, ובדוגמת כבלים שברגלי האסורים דלהלן סט"ו (שוודאי שאין דרך ללבושם ואעפ"כ נחשבים כמלבוש), או לפשתן סרוק וצמר מנופץ שנותנים על גבי המכה (להלן סי"ח, אלא שצ"ע אם אין דינם כבגד), אלא שבבדה"ש הסתפק לאסור (על פי המהר"ב) גם בדבר שנותנים ישר לע הגוף כמו במשיחה שנותנים על המכה שלא תסרט.

והנה סברתו לאיסור מבוססת על המהר"ב (שאז אסורים גם הכבלים שהותרו בשו"ע), אמנם בהגהה י' על המהר"ב כתב שיתכן שהרי"ף שהחמיר לגמרי אפילו במחט שאינה נקובה - לא דיבר כשלושה לצורך המלבוש, ואם הרי"ף לא חייב חטאת במחט שאינה נקובה, הרי גם לדעת המתירים יש להקל יותר (משמע קצת משוער שהטעם להחמיר כ"כ הוא מפני דעת הרי"ף המחייב חטאת). ועוד סברא להקל בסיכה שנותנים בזקן, שאף שרוב אנשים אינם מקפלים הזקן, מכל-מקום רוב המקפלים נותנים סיכה בזקנם, ונחשב כדרך בני אדם (ואז מותר ליתן הסיכה אפילו למהר"ב שאין לצאת בכבלים).

157. בשו"ת ויען יוסף (להגה"צ מפאפא) ח"א או"ח סי' קכ"ז, האריך בשאלה זו אם מותר לצאת במחט המחזיק כריכת שערות הזקן, ופשיטא לי' דהמחט חשיב מלבוש, דהשואל רצה לדמותו להא דמבואר (שו"ע או"ח ס"א ס"ז) דכל היוצא בדבר שאינו תכשיט ולא מלבוש והוציאו כדרך שרגילין להוציא אותו דבר חייב. ודחאו, דאין נדון דידן נכלל בכלל זה, דמש"כ שם והוציאו כדרך שרגילין להוציא אותו דבר, פירושו כדרך שרגילין להוציא אותו לשם הוצאה, כלומר כשצריך לאותו דבר במקום אחר ורוצה להוליכו לשם מוליכו בדרך זה, דהא דאמרו (שבת סב, א) לענין טבעת שרוצה להוליכו לאומן נותנו על אצבעו אבל כאן מה שדרך להוציאו כך, היינו לשם חיזוק כריכת השערות דהוא דמיון למלבוש, ואפילו אם נימא דלא הוי כמלבוש להתיר לילך כך, אבל מ"מ חיוב חטאת פשיטא דליכא, דלא מיקרי דרך הוצאה, דאין שום אדם שרוצה להוליך מחט למקום אחר מוליכו בדרך זה, אלא דעיקר הענין הוא דומה למחט שהנשים מעמידין בה קישוריהן, דמה לי אם מעמיד בה קישורי בגד או קישור השערות, וע"ש עוד הוכחות לזה, ואעפ"כ מסקנתו למעשה: "אלא דבכל דבר חדש דרכי לומר כלשון הגמ' גיטין (יט, א) וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, דאולי אותן בני אדם שדרך לילך כך הם מיעוט דמיעוטא לגבי כל אותן שנושאים זקן ואפשר דלא דמי לרועים [בשבת סב, א דמותו לצאת בשק מפני שדרכן של רועים כן, אלמא דאע"ג דרועים לא הוי רק מיעוט אנשים לא אמרינן בטלה דעתן אצל כל אדם אלא אדרבה בשביל שהוא מלבוש לרועים שרי לכל אדם], ומצאתי במשנ"ב שש"א בביאור הלכה סו"ס ח' שנסתפק כעין זה אם מותר לאיש לצאת במחט המחבר שפתי המלבושים זה לזה ורצה לדמותו לדין הנ"ל שמותרת אשה לצאת במחט שאינה נקובה המעמדת קישורי' וכתב דיש לחלק דשאני התם

לדעת דגם להמקילין, יש לשים לב שלא להוסיף סיכות יותר מכפי הצורך, וכל שכן שיש ליזהר לסלק סיכות שאין בהם צורך כלל¹⁵⁸.

דבאינה נקובה לכו"ע פטור משו"ה מתירין במעמדת קישורי' משא"כ באיש דבאינה נקובה לחד דעה חייב חטאת אפשר דאין להקל אף במעמיד קישור הבגדים והניח בצ"ע ע"ש, ונידון דידן נמי להא דמ"א, ע"כ נראה לענ"ד דלמי ששואל על זה יש להשיב דראוי להחמיר בזה, אלא דמ"מ אין למחות ביד המקילין כיון דיש צדדים להקל כדבר האמור". ועד"ז העלה בשו"ת משנה הלכות חי"א סרנ"ב, דס"ל ד"לכאורה נראה כדעת קצוה"ש בזה לאסור במקום שאסור להוציא שאין שם עירוב . . במקום שאין עירוב אין דעתי נוחה בזה כלל. ובפרט לפ"מ שאמרו דלא תצא אשה בקטלא שבצווארה ואפילו בחוטין שבצווארה מפני שצריכה להסירם בשעת הטבילה. עיין שו"ע סש"ג ס"ב וא"כ הכי נמי שהאנשים הולכים בשבת לטבול במקוה ומוציאים המחט מהזקן א"כ ודאי יתרמה להם טבילה ולא ספק וכה"ג לכאורה אסור אפילו בנשים אם לא שהם רפויים והכא ליכא האי טעמא והבן. ומיהו כיון שראיתי הרבה נוהגין כן לא רציתי למחות ביד רמה והמחמיר תע"ב".

158. ס' פסקי תשובות שו"א סי"א ע"פ משנ"ב שו"ג סקס"ז.

הוספה ה

בירור שיטת מרן הגאון רבי יעקב חיים מבאגדאד
בעל "בן איש חי"

בענין חתיכת ותלישת שער הזקן:

- כולל בירור היחס להתשובה הנדפסת בספר שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' ה') [אין תשובה זו ממרן ה"בן איש חי" ובטעות נדפסה בספרו];
- יחוסו של הס' "שו"ת תורה לשמה";
- ביאור שיטת מרן האריז"ל בנדון; ועוד

מאת הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א

יעקב משה הלל

נ"ן להרה"ג ראב"ד דבאגדאד
כמוהר"ר אברהם משה הלל זצ"ל
ראש ישיבת חברת אהבת שלום
פה ירושלים ת"ו

שאלה: נפוצה הידיעה שעל פי סתרי תורה ובפרט לפי כתבי הקודש של האר"י ז"ל איסור חמור הוא לקצץ או לעקור שערות הזקן. אמנם שמעתי באומרים לי כי גאון המקובלים בדור האחרון הרב יוסף חיים זיע"א התיר עפ"י הסוד לקצץ שערות הזקן והביא משם האר"י ז"ל שדוקא לעקור שער משורשו אסור. ונפשי בשאלתי אי' מקום כבודן של דברים אלו של הרב יוסף חיים ז"ל ואם ראוי לסמוך עליהם נגד רוב מנין ובנין הפוסקים שהביאו דעת האר"י ז"ל לאסור גם קיצוץ שערות הזקן במספריים, ושכמ"ה.

תשובה: לעשות רצונך חפצתי ולכן באתי היום על הע"ן לראו"ת בגנים וללקוט שושנים מספרן של צדיקים והיד כותבת כל העולה מן המדב"ר ומה' אשאל עזר וסיוע לכיין אל האמת ולא אכשל בדבר הלכה אכי"ר.

בירור שיטת האריז"ל בענין איסור גילוח ותלישת שער הזקן

(א)¹⁵⁹ ואענה על ראשון ראשון כי בודאי דראוי ונכון לכל ירא וחרד

159. חלוקת התשובה לסעיפים ה"ה ע"י מ. וו.

לדבר ה' להזהר ולהשמר מלהיות ח"ו מכת המספר"י כבו"ד א"ל המקצצים בנטיעות הקדושים צינורות השפע המושפעים ממרומים ומקבילים ומעוררים ל"ג מדות של רחמים של בורא עולמים וכמ"ש מוהר"ו ז"ל בשער המצות (פר' קדושים ד' כ"ד ע"א) וז"ל: וענין פאות הזקן הנה גם הם צינורות של שפע וכו' והי' מורי [האר"י] ז"ל נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום מן הזקן אפילו למטה תחת הזקן באותם שערות קטנים החופפים על הגרון ממש, אבל השער שבשפה העליונה המעכב את האכילה הי' קוצצו במספריים, ולא עוד אלא שהי' אומר שאיסור גדול מאד הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום זקנו כי הם צינורות של שפע ולכן צריך האדם ליזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה שלא יעקור ויתלוש איזה שיער וכו' עכ"ל. וגם מסר יחוד וכוונה למנוע האדם מלהושיט ידו בזקנו וז"ל: גם הי' אומר מורי ז"ל שבכל פעם שהאדם מזרז ומעמיד על עצמו שלא ליגע בזקנו לטעם הנז' יכוין כונה הנז' שבזקן הנז' נרמז שם אל שד"י וכו' עכ"ל. וחזר ושנה רבינו ז"ל אזהרה זו גם בשער רוח הקודש (ד' י"ב ע"א) וז"ל: גם צריך להזהר שלא לעקור שום שער מן הזקן אפילו דרך עסק ושיכוין כי זק"ן זק"ן הם בגי' שד"י עכ"ל.

ודברי האר"י ז"ל הנז' פסקם להלכה מו"ר הגדול הרש"ש זיע"א בסידורו הקדוש כת"י בההנהגות לערב שבת קודש וז"ל: ויכוין לקיים מצות לא תשחית את פאת זקניך בכל פאה מה' פאות של הזקן ולא יחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים לא למעלה ולא למטה ואפילו אותם שתחת הזקן החופפים על הגרון ולא בשום מקום כלל ועיקר. ולא עוד אלא שצריך ליזהר שלא ליגע בשערות זקנו שלא יתלוש איזה שיער כי הם צינורות השפע חוץ משער שעל השפה המעכב את האכילה שיש לחתכו במספריים עכ"ל.

וכבר הביאו לדברי האר"י ז"ל אלו הנז' כמה וכמה רבוותא מכת הפוסקים ומכת המקובלים [ונביא מקצת מדבריהם לפנינו אי"ה] ומזה התפשטה השמועה שהזכיר מעלת השואל שדבר ידוע ומפורסם הוא שלדעת האר"י ז"ל אסור הן לקצץ שערות הזקן ע"י מספריים והן לעקור שערות משורשן וכמובא להדיא למעלה וכמו שפסק מרן הרש"ש זיע"א וזה דבר פשוט וברור כביעתא בכותחא וכשמלה הפרוסה ואינו צריך עוד לפנים.

בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו שו"ת רב פעלים

(ב) ומה ששאלת אודות השמועה שכבר התירו פרושים את הדבר ה"ה מרן הרי"ח טוב ז"ל מודע לבינה שכן נמצא כתוב בספרו שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' ה') ולהיות שבהוצאה החדשה של הספר הנז' השמיטו התשובה הנז' ושמם אחרת במקומה לכן נעלם מכם איזהו מקומן של דברים וכמ"ש לפנינו אי"ה. ולהיות שהדפוסים הראשונים של ס' רב פעלים אינם בנמצא תחת ידי כל אחד לכן אעתיק לשון התשובה שם וז"ל: שאלה: אדם שרצה לחתוך שער בית הערוה במספריים שישאר ממנו עובי אצבע [א"ה צ"ל דאיירי במקום שנהגו גם האנשים לגלח שער בית הערוה דאל"כ אסור כמבואר בשו"ע יו"ד סי' קפ"א עי"ש] מפני שקשה עליו אורך השער בימי חום האם יש בזה חשש עפ"י הסוד או לא יורה ושכמ"ה. תשובה: מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל בשער טעמי המצות בפרשת קדושים שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום [זקנו] כן הגירסא בש' המצות] כי הם צינורות השפע ולכן צריך האדם לזהר שלא ישים ידו בזקנו למשמש בה כדי שלא לעקור ויתלוש איזה שער עכ"ד. נמצא מפורש להדיא שאין להקפיד אלא בתולש או עוקר השער שבזה נתבטל הרמז שרומז באותו שער אבל אם נשאר עיקרו של השער במקומו ורק הוא חותך מאורך שלו לא נעקר הרמז הנרמז מן השמים באותו שער ועל המדה אין לחוש וזה ברור והשי"ת יאר עינינו באור תורתו אכי"ר עכ"ל שם.

התשובה הנזכרת איננה ממרן ה"בן איש חי"

(ג) ואמינא ולא מסתפינא כי אותן המקצצים שערות זקנם על סמך הכתוב בתשובה הנז' מס' רב פעלים סומכים הם על קנה רצון, כי תשובה הנז' איננה ממרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל ולא איהו דחתים עלה ובטעות נדפסה בספרו, שכן גדולי חו"ר בבל, מתלמידיו ותלמידי תלמידיו של מרן הרי"ח ז"ל ובראשם הרה"ג המקובל כמהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל (בעמח"ס מעשה נסים הנד"מ) העידו על כך כי כן מקובל בידם, ולכן בעת שנתעוררו להוציא לאור מחדש ס' רב פעלים ציוו ודרשו בכל תוקף מהמטפלים בדבר ההדפסה להשמיט התשובה הנז' מתוך ס' רב פעלים וכן עשו, וגופא דעובדא הכי הוה שמעתי מפי המוציאים לאור בעצמן. וידוע שחלק ד' מס' רב פעלים לא נדפס ע"י המחבר בחייו רק ע"י באי כחו ותלמידו לאחר שנלב"ע ודין גרמה שנפל

בה טעות זה. וכבר נתעורר מעין זה הרה"ג כמורר"י נסים רחמים הי"ו בס' יין הטוב (או"ח סי' י"א ד' נ"א ע"ב בהנד"מ) לגבי הס' עוד יוסף חי, שהקשה שם הרב יין הטוב על דברי מרן הרי"ח ז"ל שהם מנגדים לדברי הזוה"ק והפוסקים וגם הפך דברי עצמו בס' בן איש חי וסיים וז"ל: ומכאן נמי ראי' למ"ש במ"א דכפי הנראה שחיבורי מרן מוהרי"ח שנדפסו אחריו חלו בהם ידיים וגם הספר עוד יוסף חי הנ"ל בכלל שבאמצע הדפסתו נפטר הגהמ"ח כידוע ובודאי איזה תלמיד הוסיף דברים אלו מדעתו בשעת ההדפסה ואין לסמוך עליהם עכ"ל. והאמת אגיד שבמ"א הארכתי ביישוב כוונתו של מרן הרי"ח טו"ב ז"ל שם בספרו עוד יוסף חי ולענ"ד שאין מן הצורך לתלות דבריו בזולתו כי בס"ד נתיישבו התמיהות על נכון ולפחות יספיקו לשעת הדחק, אבל בכגון האי נדון דידן אין מקום להסתפק בדבר כמו שנוכיח בע"ה לפנינו. ובפרט לאור עדותו של הגאון כמהר"ר נסים כצ'ורי ז"ל, שהי' מקובל בידו בבירור שמרן הרי"ח לאו ז"ל מור איהו דחתים עלה דתשובה הנז'. ופעם אחת תחת אחת השיח"ס עם הרה"ג כמוהרר"י נסים רחמים [הי"ו] זכורני שהראה לי ס' רב פעלים ח"ד שלו שציין בגיליון על כמה מהתשובות שנראים לו שאינם ממרן הרי"ח טוב ז"ל ואמר לי שחשש פן בעת שליחות הכתיבות מבגדאד לא"י נתערבבו ביניהם גם תשובות של אחרים שנשלחו לו, או שהיו נמצאים תחת ידו. ולענ"ד שעלינו להשמר לא להטיל ספקות ח"ו על סמכות ואמיתות הספרים הנז', אמנם מ"מ בכגון דא שרעותא קמן מפני שהדברים הכתובים הם קשים להולמם ומנגדים לדבריו בדוכתי אחרני וכמ"ש אי"ה לפנינו וגם גדולי תלמידיו העידו שאינם שלו וגם עשו מעשה להשמיטם מספרי הרב פעלים, מעתה אין לנו לחוש בדבר יותר ואדרבא מכבודו של המחבר ז"ל הוא להשמיטם ולי' גופא ניחא לי' שתתברר מקחו של צדיק.

בירור דעת האריז"ל באיסור גילוח הזקן אף באינו עוקר השער מהשורש

ד) ולאודות טענותינו על גוף התשובה הנז' אען ואומר כי פליאה נשגבה היא בעיני איך המחבר תשובה הנז' הביא רק אזהרת רבינו האר"י ז"ל בענין תלישת שער הזקן משורשם וקפץ ודילג דברי הרב ז"ל שמקמי ב' שורות הזהיר גם על קיצוץ וחיתוך שערות הזקן, וממילא נמשך לדייק מתוך דברי הרב ז"ל שאין קפידא אלא בעקירת שער מהשורש שאז נתבטל הרמז הרמוז באותה שער משא"כ בסיפור וחתיתת השער ע"י מספריים שנשאר השורש

קיים. שהרי דברים אלו דחויים מעיקר"ן ואין להם שור"ש ויסוד כלל מאחר שדברי רבינו האר"י ז"ל שם בשער המצות קרי בחיל בתר איפכא שמתחילה הזהיר על חיתוך השערות במספריים ושוב על עקירתן מהשורש דמוכח דתרי מילי נינהו ותרוויהו אסירי כמפורש בלשונות רבינו ז"ל שהעתקנו לעיל. וכן בש' טעמי המצות הביא שני האזהרות ולא הביאם שם תכופים זל"ז אלא סמוכים ונראים דמוכח טפי ששני איסורים הם. וכן מרן הרש"ש זיע"א בסידורו הקדוש הביא שני האזהרות ואסר החיתוך במספריים וגם העקירה מהשורש. וידוע שבכל כיוצא בזה אנו סומכים סמיכה מוחלטת על הבנתו וגירסתו של מהורש"ש ז"ל ובתר ידי' גרינן ביישוב והבנת כל דבר קשה בכתבי האר"י ז"ל [עי' באורך מ"ש בסה"ק אהבת שלום] ויתר על כן יש להוכיח ממ"ש מוהרש"ו ז"ל במפתחות שער המצות [וכידוע שסידרם מוהר"ר שמואל וויטל ז"ל בעצמו וכמפורש בהקדמתו שלפני המפתחות ודלא כמ"ש מרן הרי"ח טוב ז"ל ברב פעלים (ח"ב בסוד ישרים סי' ט')] שהזכיר שם דוקא אזהרת חתיכת שער הזקן וז"ל: סוד חומר פאות הזקן ושלא יחתוך כלל בשום מקום אלא בשפה העליונה המעכב האכילה יחתוך במספריים עכ"ל. ואפשר דכלל אזהרת העקירה בכלל מ"ש סוד חומר פאת הזקן, הרי קמן מ"מ גם איסור חתיכת הזקן במספריים ולא רק איסור התלישה וכמו שנקט הכותב שם ברב פעלים. וכן מוהרי"ץ ז"ל בנגיד ומצוה הזהיר על ב' האזהרות הנזכרות. וכ"ה בספרו לחם מן השמים וכן בספרו זר זהב כת"י הגהות על השו"ע וכ"ה בסידור חסד לאברהם וכן הוא בהרבה רבני האחרונים ז"ל שהביאו דברי האר"י ז"ל והזכירו הן איסור חתיכת וקציצת שערות הזקן והן איסור תלישתן וא"כ איך אפשר לדייק מדברי הרב ז"ל שדוקא לעקור מהשורש אסור אבל לחתוך במספריים מותר. ואם נאמר שבס' שלמד בו כותב התשובה הנז' קרא דב"ר השמט"ה, מ"מ נתעלם ממנו כל דברי הרבנים שהזכרנו לעיל שכן כתבו להדיא ששני אזהרות יש ואיך יתכן להשיב תשובה להלכה ולמעשה בלי החיפוש בספרים, וסומך על דיוק שאינו כלל להפך האמת ולסתור הידוע ומאומת וברור ופשוט לרבים וגם שלמים ועל הכל צריכים הדברים עיון גדול.

בירור דעת האריז"ל דפשיטא לי' טפי לאסור חיתוך וסיפור שערות הזקן במספריים מלאסור תלישת שער מהשורש

ה) וכד דייקת שפיר בלשון רבינו ז"ל תמצא דאדרבא דפשיטא לי' טפי לאסור חיתוך וסיפור שערות הזקן במספריים מלאסור עקירת שער מהשורש,

מדהוי עקירה מסתמא דוקא באופן ארעי בכגון שהושיט ידו בזקנו לחכך בה וכדומה, ואעפ"י שכתב בש' המצות שם וז"ל איסור גדול הוא לעקור וכו' ולכן צריך האדם ליזהר שלא ישים ידו בזקנו וכו' מ"מ עיקר כוונתו להזהיר על הנגיעה אטו העקירה וכמו שדקדק לכתוב מוהרש"ש זיע"א בסידורו וז"ל: ולא עוד אלא שצריך ליזהר שלא ליגע בשערות זקנו שלא יתלוש איזה שער, והתחכם מוהרש"ש זיע"א לשנות סדר דברי הרב ז"ל מטעם הנז' דבסתמא אין אדם עוקר שער מזקנו אלא באקראי דרך עסק בעלמא וכלשון הרב ז"ל בעצמו בשער רוח"ק הנז' שכתב וז"ל: גם צריך להזהר שלא לעקור שום שער מן הזקן אפילו דרך עסק וכו' עכ"ל. ולכן כתב הרב ז"ל בשער המצות הנז': ולא עוד אלא וכו', שמורה שבא לומר דבר חידוש עוד יותר דהיינו דלא מבעיית בקובע עצמו לקצץ שער זקנו כגון במספריים דאסור מצד עצמו וגם מצד דמכ"ש שיש לחוש שמא יתלוש, אלא אפילו לנגוע בזקנו נגיעה בעלמא באקראי ובדרך עסק כגון לחכך וכדומה אסור שמא יבוא לעקור איזה שער.

ולעולם אפשר דאין הבדל בחומר האיסור בין עקירת שער מהשורש לקיצוץ אורך השערות במספריים לפי סודן של דברים מאחר דרמז הזקן ליי"ג תיקונין עילאין הוא תלוי באורך השערות של תיקון א' על השני או אופן סיבובן סביב הפנים והפה או היותן שערות קצרות מובלעין פנים ואחור בין שערות ארוכות או שערות שווין באורכן וכו' וא"כ כל שנוגע ומשנה בצורת הזקן על ידי קיצוץ אורך איזה שערות משנה בסוד ציור דמות הדיקנא קדישא, וא"כ מה לי עוקר מה לי מקצץ סוף כל סוף מכתת כתותי שיעורי' ולא נפיק בי' ידי חובת דיקנא. וכן יאות לן לפרש בכונת האר"י ז"ל מאחר שלא חילק בהכי ואסר להדיא הן העקירה מהשורש והן קיצוץ האורך ולא שמענו לשום פוסק מפורסם מכל אופן שהביאו דעת האר"י ז"ל שחילקו בזה. וראיתי בספר עמודי ארזים שדקדק מכפל הלשון של הרב ז"ל שכתב לעקור או לתלוש דלעקור היינו בלי הסרת השורש ולתלוש היינו עם הסרת השורש ואפשר שכן הוא אלא דבסידור מוהרש"ש זיע"א לא דקדק להעתיק כפל הלשון, אמנם אין זה ראוי שלא יודה לן מוהרש"ש זיע"א כי ס"ל דפשוט הוא מדאסר הרב ז"ל גם הקיצוץ וגם העקירה א"כ באזהרות אלו כבר כלול החילוק שבין הסרה עם השורש להסרה בלי השורש וסוף סוף תרוייהו אסירי וכנז', ומאי נפקא מינה אם עושה כן בידו או ע"י מספריים. ומכל מקום דבר ברור הוא שבענייני הסוד אין לנו רשות לסבור סברות מדעתינו ולחלק חילוקים שאינם מפורשות

ולפסוק דינים מפסקי הרא"ש וא"כ מאחר שהאר"י לא גילה לנו שיש חילוק בחומר האיסור בין עוקר למקצץ אין לנו לחדש חילוקין מדעתנו וסברותינו. [ראה לעיל בספר זה ח"ב פי"ב עמ' תקטו ואילך].

(ו) וכן מ"ש עוד הכותב בתשובה הנז' ברב פעלים וז"ל: אבל אם נשאר עיקרו של השער במקומו ורק הוא חותך מאורך שלו לא נעקר הרמז וכו' ועל המידה אין להקפיד עכ"ל. מלבד דהסברא הישרה מכחשת זו וכמ"ש לעיל שמבלבל סדר עמידת התיקונים כל א' במקומו וכפי בחינתו וצורתו, עוד מצאנו לרבינו האר"י ז"ל בשעריו המצויינים וכן בזה"ק דסוד הדיקנא קדישא הוא עד טיבורא, ואיכא טובא כבשי דרחמנא בסוד ענין התפשטות זו כנודע ליודעי ח"ן שהמזלין נוזלין מן הלבנון סוד לובן העליון להמשיך השפע עד רישא דז"א וכן לחפייא על או"א דטמירין תחת דיקנא מצד הפנים, ועוד עניינים אחרים נשגבים שאין כאן המקום לפרטן, שמתוכן מוכח שיש קפידה באורך הזקן והתפשטותו לכל הפחות כפי האורך שחננו ה' (וידוע שפעמים נזכר בכתבי האר"י ז"ל שהדיקנא עד טיבורא דגופא ופעמים נז' שהוא עד טיבורא דליבא ואכ"מ לבאר דברים אלו כאן). ואם מקצר במקום שאמרו להאריך שממילא נמצא שכאילו האריך את הקצר שהתפשטות השערות הקצרות דבחי' תיקון לאלפים המובלעים בין השערות שנתקצרו של תרין מזלין נוצר ונקה עכשיו ישתוו התפשטות שלשתן כאחד בשוה ונתבטלו כל הרמזים שיש בהם מצד התפשטותן הטבעי שהוא בדוגמה העליונה. ומפורש איתא בזה"ק (ח"ג באד"ר ד' קל"א ע"א) וז"ל: תיקונין תליסר אלין אשתכחו בדיקנא ובשלימות דיקנא בתיקוני אתקרי בר נש נאמן דכל דחמי דיקני' תלי בי' מהמנותא עכ"ל. הרי להדיא דדוקא בשלימות דיקנא בתיקוני שלא שלח בו יד לשנות מאומה מסדר העליון איקרי ב"נ נאמן. ועיי' להאחרונים ז"ל שלמדו מזה שלא למנות ש"ץ שאינו בשלימות דיקנא ואפילו אינו מגלח בתער מפני שהוא כבעל מום ולא ירצה (מנחת אהרן כלל י"ב אות כ' משם הרב כבוד חכמים). הרי מבואר מכל זה שאכן יש קפידא באורך השערות ואפילו המשנה באורכן מבטל הרמז אל י"ג תיקוני דיקנא עילאין ולא כמ"ש הכותב שם ברב פעלים שדוקא עוקר מבטל הרמז ושעל המדה אין להקפיד והדברים ברורים ולא הי' מן הצורך כלל להאריך בכל זה מרוב פשיטות ובהירות הדברים לולי שהוכרחנו לכך כדי להחזיר למישור השיבושים בתשובה הנז' בס' רב פעלים.

ז) ועוד ראי' גדולה שאין עלי' תשובה גם למתעקש ביותר דעל מה ולמה הוצרך הרב ז"ל להתיר קיצוץ שערות השפם המעכבים האכילה ע"י המספריים, והלא כפי הכותב ברב פעלים הנז' בכל מקום הזקן מותר לחתוך מאורך השערות, ומה חידש בזה בעניין השפם, וזה ברור בס"ד.

לימוד זכות על התשובה הנז' דלא כיוון להתיר גילוח זקן של מעלה

ח) והתבוננתי מעט למצוא איזה לימוד זכות להדברים שנאמרו שם בתשובה הנז' וחשבתי דאפשר שהבין הכותב ההוא כי עפ"י סודן של דברים חמור טפי זקן העליון מזקן תחתון ולכן הי' פשיטא לו שדוקא בזקן העליון החמיר הרב ז"ל כל כך בכדי לאסור אפילו החיתוך במספריים משא"כ זקן התחתון דלא קפדינן אלא שתשאר ממנה שורש ורמז וסגי כל שהשאר אחרי הקיצוץ כדי עובי אצבע. ולכן דילג הכותב הנז' אזהרת הרב ז"ל בענין חיתוך וקיצוץ השערות על ידי מספריים להיות שנשאל בעניין זקן התחתון דוקא והבין דשם לא שייך לאסור כולי האי. גם אפשר כפי מה שהערנו לעיל בהעתקת לשון התשובה שהשמיט תי' אחת מנוסחת שה"מ דהיינו שבאזהרת הרב על העקירה מן השורש גרס וז"ל שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער אחד בלבד בכל מקום וכו' ולא גרס בכל מקום זקנו. דכפי זה אפשר שנוסחה זו המוטעית גרמה לו להבין כי אזהרת התלישה מיירי בכל מקום שבגוף. ושלכן חילק הרב ז"ל האזהרות כי אזהרת הקיצוץ אינו אלא בזקן עצמו ולא בכל הגוף וכנז' ולכן לא הוצרך להעתיק האזהרה שעל הזקן כי לא מזה איירי.

ומכל מקום כפי שני הדרכים הנז' שכתבנו להמליץ בעד הכותב הנז' מובן מעתה שמעולם לא עלתה על דעתו להתיר חתיכת השערות של הזקן העליון ג"כ עד כעובי אצבע ולא כתב כן אלא לגבי שערות דזקן התחתון דבהו איירי. ולענ"ד לעומת חומר הקושיות ששאלנו מוכרח שכל מעיין ישר יודה לדברים אלו שכתבנו ביישוב כוונת הכותב הנז', ואותם הת"ח הסומכים על תשובה זו להתיר לעצמן קיצוץ זקנם, ושמחים בצאתם וששים בעבודתם שאינם עוברים על דברי קבלת האר"י ז"ל בזה, לא עיינו היטב, וסמכו על הנראה מתוך ההשקפה הראשונה, ולא כן דרכה של תורה.

ט) וכל זה כתבתי הנ"ל ביישוב דעת הרב הכותב הנז', אמנם לי נראה שאין לחלק בהכי דמצאנו לרבינו ז"ל בשעריו המצויינים שהשוה סוד זקן תחתון לזקן עליון בעניין הי"ג תיקונים, וא"כ מהיכא תיתי לחלק שבי"ג עליונים אין לנגוע לקצץ ולעקור ובי"ג תחתונים מיהא מותר מ"מ לקצץ, וז"ל הרב ז"ל בש' המצות (פר' קדושים ד' כ"ד סוע"ב): דע כי כמו שלמעלה יש י"ג תקוני דיקנא עילאין וכו' הנק' זקן עליון כן יש זקן תחתון למטה ביסוד כנודע וגם בו כללות י"ג תקונים ואל זה הסוד הנפלא רמזו רז"ל במ"ש גדולה מילה שנכתין עלי' י"ג בריתות וכו' וכו' יעו"ש באורך.

שוב מצאתי להרנ"ש ז"ל בס' יין המשומר (ד' נ' ע"ב) שכ"כ להדיא בשם האר"י ז"ל דאסור לתתן השערות בכל מקום הגוף וז"ל: עוד כתב [האר"י ז"ל] גם שערות האדם בין של הראש בין של הזרועות והגוף הם מורים על דברים רבים וכפי גוונם או נטייתם למעלה או למטה וכפי אורכם וכיוצא, ולכן אין טוב לספר השערות משום מקום אלא טוב להניח אותם לגדל מלבד שערות הראש שצריך לגלח אותם בתער בכל ערב שבת עכ"ל. ואעפ"י שלא ידענו אי' מקום כבוד לשון הנז' בכתבי הרב ז"ל מ"מ ודאי נאמן עלינו מהרנ"ש ז"ל בזה שמצא כתוב כך באיזה ס' שאינו נמצא תח"י כהיום. ומה גם דכך הסברה נותנת שאין שום דבר קטן או גדול שבצלם דמות תבניתו של האדם שאינו לצורך ואינו בבחי' צלם אלקים ובדוגמת העליונים וזה מבואר בס"ד. הרי קמן מ"מ כדברינו בס"ד שאין להקל בקיצוץ שערות זקן התחתון ואין לחלק ולהקל בהם יותר משערות זקן העליון ולא כדברי הכותב הנז'.

י) העולה מן המדב"ר לאור כל הנז' ג' כללים: א. שברור בדעת האר"י ז"ל דאסור לנגוע בזקנו הן לספרה ע"י מספריים והן לעקרה מהשורש. ב. התשובה הנז' ברב פעלים כולה מקשה א' באין מבין וסותר לדברי האר"י ז"ל, וגדולי רבני בבל העידו שאינו מהרב הרי"ח טוב ז"ל. ג. גם לאחר מה שציידנו ביישוב כוונת הכותב הנז' נתברר לנו שלא כיון להתיר סיפור זקן העליון כלל, רק זקן התחתון, ואנו בעניותין חלוקים עליו גם בזה.

בירור שיטת מרן ה"בן איש חי" בספרו "תורה לשמה"

יא) והשתא הכא אורו עינינו ביציאה לאור של ס' תורה לשמה של מרן הקדוש הרי"ח טוב זלה"ה ובעוברי בין בתריו מצאתי לו שם (בחיו"ד סי'

רט"ו) שעמד בדין על אותה השאלה הנז' ברב פעלים שם וכשקראתי דבריו דשם שמחתי כעל כל הון כי אכן כוננו לדעת עליון ומעולם לא עלתה על דעת יוסף צדיקא צדיק דמעיכרא להתיר חיתוך שערות זקן העליון, ולמפרע נאמר דאפריון אמטייה להגאון מהר"ן כצ'ורי זלה"ה שעמד איתן ותקיף בדעתו עד שהושמט התשובה הנז' מספרי הרב פעלים שנדפסו מחדש בירושלים ת"ו.

וזה לשון השאלה והתשובה בס' תורה לשמה הנז', שאלה: במקום שנהגו להעביר גם האנשים שער זקן התחתון דמצינו בשו"ע (יו"ד סי' קפ"ב) דשרי לכתחילה להעביר ואין בזה משום לא ילבש גבר, אם יש בזה צד חומר לאדם חשוב, ע"כ לשון השאלה. ובתשובתו שם הביא תחילה מגמ' יבמות (ד' ק"ג ע"א) ורש"י שם, ושם (ד' מ"ח ע"א) בתוס', דמ"ש גבי מפיבושת שלא עשה רגליו ר"ל לא הסיר שער בית הערוה. ושוב כתב דמ"מ ע"פ הסוד אין להסיר שער זקן התחתון והביא ראי' מדברי האר"י ז"ל שהזכרנו למעלה מש' המצות פר' קדושים שכתב דגם בזקן התחתון שייך סוד י"ג תקונים וסיים וז"ל: ומדברים הנז' נשמע כי כללות זקן עליון הוא כתחתון וכו' ולכן ראוי שגם בזקן התחתון של אדם התחתון לא תגע בו יד להעביר השער לא במספריים ולא בסם והמשכיל יבין מדעתו כי א"א להרחיב הדברים יותר. אך ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון כי רב המרחק ביניהם כי בתחתון הוא כללות שבעליון ושם בעליון השערות הם הצינורות של השפע ולכן אסור לתלוש בידו אפילו שער א' אבל הכא אין קפידא אם ע"י חיכוך נעקר שערות וכו' ורק להעביר את הזקן התחתון ולהסירו לגמרי על זה הוא דקפדינן מפני שיש בו רמז למעלה וכו' ומיהו דע דאם השערות של זקן התחתון ארוכים הרבה וקשה עליו וכו' אפשר לקוץ מן האורך שלהם ולקצורם מאחר דאינו מסירים לגמרי משא"כ בזקן העליון דבכל אופן אסור לא תגע בו יד עכ"ל.

הרי קמן להדיא שדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל דבזקן העליון אסור בכל אופן וכדכתיבנא. והגם שנטה דעתו להקל בענין לקוץ מאורך שערות זקן התחתון במקום צער דלא כמ"ש אנו בעניותין ודלא כמ"ש הרב הנשי"א רנ"ש ז"ל בשם האר"י ז"ל וכפ"ז הי' מקום להמתעקש לומר שאכן הוא הכותב התשובה שבס' רב פעלים, אפילו הכי מוכח שביאור כונתו שם הוא כמ"ש בס"ד שמעולם לא עלתה על דעתו להתיר גם בזקן עליון נגם מדוקדק

בתשובה זו דס' תורה לשמה שבאזהרת הרב ז"ל על התלישה גרס כמונו דקאי על הזקן העליון ולא בכל מקום גופו].

גם מדוקדק למעיין בדבריו בס' תורה לשמה הנז' דפשיטא לי' טפי להתיר התלישה להיתו דרך ארעי [בזקן התחתון] שכתב דאין קפידה אם ע"י חיכוך נעקר איזה שער משא"כ על איסור העברת השער של זקן התחתון ע"י סם או מספריים החמיר לכתחילה ורק במקום צער התיר זה ודוק היטב, דמזה ראי' לדברינו דלעיל ועי' עוד לפנינו מ"ש בזה בס"ד.

ונראה לומר בהסבר דעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בהיתירו לקוץ מאורך שערות זקן התחתון במקום צער והוא במה שנדקדק במ"ש בתשובתו הנז' דס' תורה לשמה וז"ל: ודאי אין אזהרה זו בזקן התחתון דומה לאזהרה של זקן העליון כי רב המרחק ביניהם כי בתחתון הוא כללות שבעליון ושם בעליון השערות הם צינורות של שפע וכו' עכ"ל. דכוונתו לומר דבזקן התחתון רמוזים הי"ג תיקונים בדרך כלל בלבד שאותן השערות מורים על בחי' הי"ג תיקונים אבל אין לנו אצלנו בדמות צלמנו איזה סימנים ורמזים להכיר על ידם אופן רמזות התיקונים בשערות ההם, אם באורכן של השערות או באופן התפשטותן ושכיבתן אלו על אלו או בשיווי אורכן וכדומה, וכפי שמצאנו סימנים הנז' בשערות דזקן העליון, שלכן רמוזים הי"ג תיקונים דזקן עליון בדרך פרט ר"ל שיש לנו היכר וסימן בהם לדעת היכן רמוז כל תיקון ותיקון בדרך פרט. וממילא דאם נוגע ומשנה בזקן עליון כל שהוא מסדר השערות קוצץ בנטיעות הוא ומקלקל הרמזים הרמוזים בהם. אבל בזקן התחתון ששם אין הרמז בדרך פרט והיכר גלוי אצלנו, אלא בדרך כלל, שמורים אותן השערות על בחי' י"ג תיקונים דשם, ממילא כל שקיים ההוראה בכללותה דיו ואין קפידא בשינוי צורת הענין בדרך פרט. ולכן החמיר לכתחילה אבל במקום צער נטה להקל וכנז'. וסברא זו כתבתי רק להליץ בעד מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל ולברר דעתו וכוונתו אבל לענ"ד שהרוצה לזהר לצאת גם לדעת המקובלים בענין זה לא יסמוך על זה מאחר די"ל שלפני רבינו האר"י ז"ל הי' גלוי גם רמזי הזקן התחתון בדרך פרט היכן רמוזים כל תיקון ותיקון ורק אנו לא זכינו לדעת זאת. ובפרט מאחר שכן כתב הרנ"ש ז"ל להדיא והביא לשון הרב ז"ל בעצמו שכ"כ דאסור בכל מקום גופו לספר ולחתוך שערות, ולא חילק בין מקצר מהאורך או מעביר לגמרי. א"כ מי יסמוך על חילוק מחודש אשר יסודו סברה בעלמא כדי לחלוק על דברים שנאמרו בפירוש בשם האר"י ז"ל, והבוחר

יבחר והיעת"א. [נראה לעיל בספר זה ח"ב פ"ג והערה 25 שם ועייג"כ לעיל ח"ב פ"ב עמ' שצט].

(יב) עוד חזר מרן הרי"ח ז"ל ושנה ופירש לנו דעתו ושיטתו בענין קיצוץ זקן העליון בספרו תורה לשמה (סי' ש"ץ) וז"ל: שאלה: אזהרה שמענו עפ"י הזוהר דאין לגלח הזקן ורצינו לדעת אם יש לאיסור זה אסמכתא ורמז במקראות. גם תמהים אנחנו על מ"ש במדרש וכו' מנהגו של עולם וכו' אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים וכו' ומגלחים זקנם וכו'. תשובה: יש רמז ואסמכתא לזה מפסוק שמואל (ב' י"ט) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו וכו' משמע דוקא שער השפה הי' מתקן בשאר הימים משום דזה שרי גם עפ"י הזוהר לחתוך מה שמעכב האכילה אבל שאר הזקן לא הי' עושה בו כלום, והיינו משום איסורא. והשתא ממילא מובן דברי המדרש מ"ש מגלחים זקנם קאי על שער השפה וכו' עכ"ל עיש"ב. ועיי"ש עוד (בס' שצ"א) ובפרט בניסוח השאלה. הרי קמן להדיא שדעת מרן הרי"ח טוב ז"ל לאסור קיצוץ שערות הזקן במספריים או בסם לדעת הזוה"ק והאר"י ז"ל ואינו סובר שום חילוק בזה בין תלישה לחיתוך.

(יג) גם מ"ש שם ברב פעלים שעל המידה אין להקפיד, בס' תורה לשמה (סי' תמ"ז) כתב בתר איפכא, דנשאל שם אם מותר לכפל למעלה שערות הזקן והשיב וז"ל: ודאי זקן שהוא גדול וארוך עדיף טפי לפי סודן של דברים יען כי ידוע הוא כי דיקנא עילאה דא"א הוא מגיע עד טיבורא דליבא וכנז' בדברי רבינו האר"י ז"ל וכן הוא באדרא וא"כ השתא מי שהוא זקנו גדול וארוך שמגיע עד טיבורא דליבא הוא עדיף ומשובח ביותר ושפתים יושק, שהוא דומה לבחי' עליונה שכך הוא באמת השורש של הדיקנא למעלה. ועל כן אותם בני אדם שברא להם הקב"ה זקן ארוך והם מתחכמים לשנות המתנה טובה הזאת וכו' ורוצים לקצר זקנם בהגבהת השערות למעלה אעפ"י שהם נזהרים שלא לחתוך אותם ח"ו עכ"ז לאו שפיר עבדי וצריך להניחו כמו שהוא ולשמוח בגודלו עכ"ל.

ועיי"ש עוד (בס' תמ"ח) שהתיר בערב שבת אחר הרחיצה להפריד בנחת ע"י אצבעות ידו שערות הזקן כדי שלא יתערבו ויתבלבלו תיקוני הדיקנא ויעמוד כל תיקון על עומדו כיעוש"ב, דגם מזה מוכח שיש קפידא על כל אורכם של השערות שישארו בצורת התפשטותם הטבעי, עליונים למעלה

ותחתונים למטה ואמצעיים באמצע, כדי שלא יתערבו ויתבלבלו הרמזים של י"ג תיקוני דיקנא. וא"כ איך יתכן שיסבור דדי כל שנשאר בזקן שיעור עובי אצבע.

וכבר אמרנו שאין הדברים סובלים אריכות יותר, ורק לסכום הענין נאמר דמכל הנז' מצינו למדים שדברי הכותב בתשובה הנז' דס' רב פעלים הם היפך דברי האר"י ז"ל והיפך דברי כל המביאים ומזכירים דעת האר"י ז"ל וגם היפך דברי מרן הרי"ח טוב ז"ל וטוב עשו גדולי רבני בבל שבדור אשר לפנינו שהשיטו תשובה זו מספרי רבינו ובפרט לאור כל הכתוב לחי"ם בס' תורה לשמה שהבאנו לעיל שנתברר ונתלבן היטב דעת מרן הרי"ח טוב ז"ל בענין זה ממש בטר איפכא מדעת הכותב הנז'. וממה נפשך אם האמת כמ"ש לעיל בהליציתנו בעד הכותב הנז' ממילא אין כאן שום ראי' לאלו שרצו ללמוד משם היתר לחתוך שערות הזקן עליון וכנז'.

(יד) ואע"ג שבכמה עניינים מצאנו למרן הרי"ח טוב שספרו תורה לשמה חולקת על מ"ש בדוכתי אחרוני שבשאר ספריו אפשר שעשה זה בכוונה להעלים שהוא ז"ל ה' המחבר, וכנודע שכמה העלמות אין מספר העלים להסתיר דבר זה. או אפשר שלא עשה בו הגהה אחרונה להשוות דבריו עם מסקנותיו שבשאר חיבוריו אבל ודאי דלן עדיף להשוות הדברים כל מה שנוכל כדי שיהיו דבריו בכל מקום עולים בקנה אחד, והאמת יורה דרכו.

יחוס הס' "שו"ת תורה לשמה" לבעל "בן איש חי"

(טו) והגם¹⁶⁰ ששמעתי שיש כמה מרבני זמנינו מפקפקים על אמיתות הס'

160. [הוספת מחבר ספר הנוכחי:] בהבא לקמן ע"ד המפקפקים ביחוסו של הס' "שו"ת תורה לשמה" להגאון רי"ח בעל "בן איש חי" – יש להעיר גם מ"ש הגאון רבי אברהם חפוטא (ראש ישיבת הרמב"ם ובית יוסף בת"א ומח"ס שו"ת מענה לשון) במכתבו מיום ג' מרחשון ה'תש"מ: "ובדבר יחוס הספר תורה לשמה הנה בנדרן זה אין לסמוך על סברות, ואוכל גם להביא סברות להוכיח ששייך לו והוא דנר' שהספר זה עמל בו לשמה ועשאו לשם יחוד וכו' ואשר ע"כ קראו תורה לשמה ומשום האי טעמא גופי' לא כתב שמו עליו; זאת ועוד לא מוכן שספר בכת"י ה' מונח אצלו וגם איך לא מוכר בין כל גדולי עולם וחוקרי ספרים עתיקים וכת"י איך לא נשמע בעולם ולא ברמז מי הם בעליו כך שמצד הסברה יש מקום לומר שזה שלו, אשר ע"כ כמו שכ' שאין לסמוך על סברות בנדרן זה ואין לנו אלא להסתמך ע"ד קבלה ומאחר שיש לנו קבלה מאנשים מהימנים וכמו שציננת, שמעידים שספר זה שייך לבן איש חי – נקבל. וגם אפילו אם לא שייך לו בודאי שספר מוסמך הוא לאחד קדמון שהרי הבן איש חי מייתי ראיות ממנו. אלא עכ"ז נראה כנ"ל ששלו הוא". וגם במכ' של הרה"ג הרה"ח ר' שלמה אליעזר מרגליות (מירת"ו) מיום כ"ה סיון ה'תשל"ט: "מה שכתב על הספר תורה לשמה, אצל כל היודעים הליכותיו

תורה לשמה שיחוסו למרן הרי"ח טוב ז"ל אצלי אין הדבר צריך לפנים כלל והוא ברור כשמש לכל רגיל על לשונו ובקי בסגנונו דרכו ושיטתו של רבינו, והרבה מהעניינים הנכתבים שם כתבם מפוזרים אחת הנה ואחת הנה בשאר חיבוריו בסתם ולא הביאם משם ס' תורה לשמה, כידוע להבקיאים בדבריו. ועוד יש לי בזה חבילות של ראיות אבל מה אעשה שאין מגמתי כעת לעסוק במחקרים אלו. ושמעתי שכבר נכתב מזה בכמה כתבי עט של זמנינו להוכיח שהמחבר תורה לשמה הוא רבינו הרי"ח טוב ז"ל ולא ראיתי מה שכתבו. אבל אחר כל הדעות והאמירות סומך אני בהעדות המודפסת בס' עוד יוסף חי (דפוס ירושת'ו שנת תש"י בדף נ') בשם גדולי רבני בבל מתלמידי מרן, הרב אפרים זילכא הכהן זלה"ה משם רבו מהר"ש אגסי ז"ל בשם בנו וממלא מקומו של רבינו הרב יעקב חיים ז"ל, שהעיד ששמע מפי אביו הקדוש שספר תורה לשמה הוא בעצמו חברו, ודי והותר בזה לאמת הדבר.

אי אפשר לפרש דברי האריז"ל דקציצת הזקן במספריים אינו אסור אלא ממדת חסידות

טז) ובהיות הדברים בשלב זה עיינו בכל הנ"ל כמה ת"ח ושמעתי כי הקשו על דברי הנז' במה שכתבתי דהוי טפי פשיטא לאסור הקיצוץ במספריים יותר מלאסור התלישה שמחמת נגיעה, ואמרו דאדרבא איפכא איכא למידק מלשון הרב ז"ל דנקט גבי אזהרת המספר זקנו לישנא דזהירות לבד אבל איסורא לא קתני להדיא, דמזה יש להבין שאינו אלא חסידות בעלמא שנהג בו האר"י ז"ל ברוב קדושתו, ואילו גבי תולש שער מזקנו נקט רז"ל לישנא דאיסור גדול, וביארו טעם החילוק לפי הדברים שנכתבו בס' רב פעלים ח"ד שהזכרנו למעלה דבתולש בטל הרמז מש"א כן בקוצץ, ועל פי דקדוק זה החליטו ת"ח הנז' דממילא מותר הוא גם עפ"י הסוד לספר הזקן במספריים, ורק הרב ז"ל נהג בו מידת חסידות ע"כ שמעתי.

ואמינא ולא מיסתפינא שאני עדיין במקומי אעמוד דכונת רז"ל כמו שכתבתי למעלה, ורק אוסיף כאן דקדוק אחת נכונה והוא כי מ"ש מוהר"ח ז"ל בתחילה בענין סיפור הזקן הם דברי עצמו המעידים ומגידים מה שראה בעיניו הנהגת רבו הקדוש האר"י ז"ל בעת שהי' מסתפר שהי' נזהר שלא

בקודש של הבן איש חי ברור להם כשמש בצהרים כי הוא הקדוש חיברו, וגם ידוע לכלנו כי נכד המחבר מסר להמו"ל להדפיסו מעצם כתי"ק וכל הערעור אין לו ערך".

לחתוך שערות זקנו ועל זה כתב: ה' מורי ז"ל נזהר מאד וכו' היינו שראה אותו נוהג בדבר זה זהירות גדול, שמסתמא בעת שה' מספר ראשו ה' מצווה ומזהיר ומזכיר להספר ליזהר לא ליגע כלל בשערות הזקן וכדומה שבזה התבטא קפידתו וזהירותו בדבר, ועל זה העיד מוהר"ו ז"ל שראה אותו נזהר מאד בכך, ומעשה רב הוא וילפינן מינה שבודאי זהירותו הגדולה בדבר נבע מעצם האיסור הגדול שיש בסיפור הזקן גם ע"י מספריים לדעת הזוה"ק. ואילו מ"ש אח"כ בענין איסור התולש שער מזקנו אינו עדות שמעיד מוהר"ו ז"ל מה שראה ממנהג רבו, אלא אזהרה ששמע להדיא מפי רבו שאמר לו כך דאיסור גדול הוא לעקור שום שער מזקנו אפילו בדרך עראי וכמתעסק בעלמא, ואיה"נ אם ה' רבו מודיעו בעל פה גם על איסור סיפור הזקן ה' נוקט גם בו לישנא דאיסורא וק"ל.

וזה כתבתי רק לרווחא דמילתא ליישב דברי הרב ז"ל שבשער המצות גם לפי דעת הת"ח הנז', אמנם לקושטא דמילתא אין לדקדוק זה מקום לחול מעיקרא, כי כבר ידוע כלל אחד גדול לכל לומדי כתבי האר"י ז"ל והוא מקובל בידם מהראשונים ז"ל דבחינת אמיתת כל דקדוק הנמצא באיזה מקום בכתבי הרב ז"ל הוא לעיין בלשונות המקבילים לאותה העניין בשאר ספריו, ואז אם בכל מקום מדוקדק הדבר ההוא יש להחליט שכן האמת ואפשר אז להוציא נפקא מינא למעשה על פי הדקדוק ההוא. וכן בהאי נ"ד מצאתי להרב ז"ל בס' שער טעמי המצות שהוא המקביל לס' שער המצות מסדרת השערים והכתבים שסידר הרמ"ף ז"ל שכתב שם וז"ל: מצות הזקן ראוי לאדם שלא יעקר שום שיער כלל מזקנו וכו' עכ"ל. ושוב הביא שם אח"ז אזהרת סיפור הזקן כיעו"ש. הרי שלא נקט גם באזהרת התלישא לישנא דאיסור גדול, וא"כ ודאי שאין כל צדק במה שרצו ת"ח הנז' לפרש בכוונת הרב ז"ל דס"ל לחלק בין איסור תלישא דחמיר, ואסיר מדינא, לאיסור סיפור הזקן במספריים שאינו אסור אלא מנהג חסידות גרידא ודו"ק.

וכשיצאתי לחפש"י מצאתי בס' שו"ת מנחת אלעזר להגאון האדמו"ר ממונקאטש ז"ל (ח"ב סי' מ"ח ד' מ"ח סוע"ג) שהביא שם דעת רב א' הסובר כחילוק החכמים הנז' שלדעת האר"י ז"ל איסור תולש הוי חמיר טפי מאיסור התספורת ע"י מספריים עי"ש. אמנם הגאון המחבר ז"ל שם דחה דבריו הנז' בשתי ידיים וז"ל: כי הנה מ"ש הכותב הנז' שעל פי האר"י ז"ל חמיר

יותר שלא להושיט ידו בזקנו ממה שחשש להסתפר במספריים, ורוצה לומר שהפירוש בזוהר ווי לי' למאן דאוישט ידי' בדיקני' היינו שלא יגע בזקנו, אבל להסתפר זקנו אינו אסור לדברי הזוהר עכ"ד. צחוק עשה לו, וכל השומע יצחק לו, וכי המסתפר אינו מושיט ידו בזקנו, והלא עוד נוסף על זה משחיתה במספריים שבידו, וזה פשוט לכל בר דעת ולכל מעיין בכתבי האר"י ז"ל עכ"ל. ושמחתי שכוונתי לדעת גדולים והשי"ת יצילנו משגיאות ויורנו הדרך שונלך בה אליבא דהלכתא לאמתא של תורה אכ"ר.

ואגב יש להעיר עוד בדברי הכותב שהביא במנחת אלעזר שם שהבין שמ"ש בזוה"ק ווי לי' למאן דאוישט ידי' בדיקני' שבא ללמד שאין לנגוע בזקן שמא יבוא לתלוש ממנו שיערה, אין כן כוונת הזוהר אלא כמו שפירשו אותה המפרשים זיע"א שנמשכו אחר פירוש הרב צמח תלמיד מוהר"ח ז"ל שבספרו קול ברמה וז"ל: דאוישט ידי' בדיקנא ר"ל התיקונים והביאורים [של סודות הדיקנא] שהרי שום נברא לא אמר י"ג תיקונים ולא עילאין ולא תתאין אלא משה לבדו, ומיכה אם אמרם הי' לשבח לעתיקא לבד דווקא. והנה צריך להזהר שלא יושיט ידו לשבע בדיקנא עכ"ל. וכעין זה כתב בס' רוח דוד ועיין להריפ"ש בפירוש האד"ר ובס' יין הרקח להר"י פתייה ובאדר הזוהר, ועיין בס' דמשק אליעזר שם. וכן לא יעשה לסמוך על דעתו בפירוש לשונות הזוהר מה שלא פירשו הראשונים והקדמונים ובפרט בדבר הנוגע לדינא וכבר הוכה על קודקודו שם במנחת אלעזר ולכן אין צורך להאריך יותר בדבר.

יז) הדרך למילתין דכפי כל הנז' נתבאר באר היטב שכוונת הרב ז"ל כדכתיבנא דהוי חידוש טפי יותר לאסור התלישה דרך עסק עראי בעלמא ופשיטא טפי לאסור הסיפור דרך קביעות, וכזה מדוקדק יפה לישנא דרז"ל בש' המצות שכתב וז"ל: ולא עוד אלא וכו' וכנז' בדברנו לעיל. ומ"מ את זה צריך אני לומר שאין כן דרכה וסדר לימודה של תורת הנסתר לעשות חילוקים התלויים בהשערת השכל ולבנות עליהם חידושי דינים ומה גם לקולא כל שריהטת הלשון אינו מורה כן, דהרי כבר אנו מותרים ועומדים מפי הרב ז"ל בעצמו שבהק' ס' שער ההקדמות לבל נסבור סברות בחכמת האמת, וכי זה סכנה עצומה, וא"כ מאחר שבא מפורש באר היטב בדברי הרב ז"ל לאסור איסור הן לספר הזקן במספריים והן לתלוש ממנו שיערות דרך עסק אין לבוא אחרי המלך בדקדוקים וחילוקים קלושים ובלתי מוכרחים כדי לדחות האמת

ולהוליד קולא דדינא. ועיין מ"ש בזה בס' שומר אמונים למהר"י אירגס ז"ל סי' כ"ה.

יח) ואגב זה כדאי הוא להודיע שכל ההנהגות של האר"י ז"ל שנהג עפ"י הסוד אינם חומרות ומדת חסידות אלא דין גמור עפ"י שו"ע חכמת הנסתר. וכן הרש"ש ז"ל רגיל להעתיק בפשיטות כל הנהגות האר"י ז"ל כחיובים הן בקום עשה והן בשב ואל תעשה [עי' לדוגמא הלשונות דלעיל בנ"ד ודו"ק] וזה יש לדקדק גם ממ"ש הרב ז"ל בסוף שער המצות על מקצת ההנהגות המובאים שם שהם מדת חסידות, דבכל שאר דוכתי שהזכיר הנהגות לפי הסוד או אפילו בסתם הם דין גמור ע"פ הסוד כאמור. וזכורני שכ"כ בס' עמודי ארזים ואינו תח"י כעת לעיין אחריו, ויש להאריך בכל זה אמנם כאן אין מקומו.

וראיתי להמשנת חסידים בסדר יום ששי (פרק ה' משנה ה') שכתב וז"ל ושערות הזקן להיותם צינורות שפע צריך ליהרר שלא יגע בהם כדי שלא יתלוש מהם חוץ משער שעל השפה המעכב את האכילה שיש לחתכו במספריים עכ"ל. והמדקדק בדבריו יראה שכלל איסור סיפור הזקן ג"כ במ"ש שלא יגע בזקנו, וראי' שכך כונתו מדהתיר לספר שערות השפם, שרז"ל בש' המצות הביא היתר זה גבי איסור סיפור שער הזקן וכנז', וודאי שטעמו הוא כמ"ש לעיל משם המנחת אלעזר דמאחר שהזהיר על התלישה אפילו שהוא בדרך עראי כ"ש דאסור לשלוח ידו בזקנו כדי לספרה. וכפי זה מתיישב ג"כ מה שמצינו לרז"ל גופי' בש' רוח הקודש שהזהיר שם בפרטות על איסור נגיעת ידו בזקנו מחשש שיתלוש שער כי זהו החידוש וכנ"ל.

(אולם אחר ההתבוננות נראה ברור שמה שלא הזכיר שם אזהרת המספר זקנו כיון ששם אינו מדבר לענין דין הפאות ואיסור העברתן אלא מלקט כמה הנהגות השייכים תדיר ושעפ"י הרוב יש להם איזה כוונה כיעו"ש וביניהם הזכיר האי דאין לנגוע בזקנו כדי שלא יבא לתלוש שער וזה פשוט).

עוד מקורות שהבינו בשיטת האריז"ל דאיכא בקציצת אורך שער הזקן איסור גמור

יט) וכהבנתנו את דברי האר"י ז"ל כן הבינו כמה מרבני האחרונים ז"ל מפרשי כתבי האר"י ז"ל ומכת הפוסקים. וז"ל הרשב"ם ז"ל בפירושו לש'

המצות (שמן ששון ח"ד ד' פ"ט ע"ב): והי' מורי ז"ל נזהר מאד שלא לחתוך שער הזקן כלל לא בתער ולא במספריים וכו' [ולא עוד] אלא שהי' אומר שאיסור גדול הוא לעקור או לתלוש בידו אפילו שער א' כי הם צינורות השפע [הרי שהעתיק מדברי הרב ז"ל שני האזהרות] עיין בשו"ע (יו"ד סי' קפ"א) דלפי הדין מותר במספריים, אמנם על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לחתוך שום שער עכ"ל. ודוק במה שנקט לישנא דאיסור גמור גבי סיפור הזקן, ומזה דבהכרח לא הבין כאותן ת"ח שרצו לדקדק מדברי הרב ז"ל דדוקא התלישה הוא איסור גדול. ועיין לג"ע החיד"א ז"ל בברכי יוסף (סי' קפ"א) אחר שהזכיר שבתשובותיו בס' חיים שאל לימד זכות על הסוחרים שבערי אדום הנוהגים מכבר לספר זקנם במספריים או בסם כי בלאו הכי א"א להם להביא טרף לביתם כיעו"ש, מ"מ כתב שם (באות י') וז"ל: כל זה מדינא אמנם על דרך האמת סתרי תורה איסור גמור לעשות הזקן בשום אופן, וכבר האחרונים הביאו דברי האר"י ז"ל עכ"ל. ועיין להשד"ח בכללים (מע' הג' אות ע"ה) שכ"כ להדיא דלפי הסוד גם במספריים אסור עי"ש, וכ"כ מהר"י אירגס בשו"ת דברי יוסף (סי' כ"ה). וכ"כ בחס"ל ליו"ד הנד"מ (סי' קפ"ב ס"ט) עי"ש, ועי' אורחות יושר להר"י מולכו (פרק י' דף קמט, ע"א) וכף החיים פלאגי' (סי' כ"ז אות י"ד).

ובס' ברית כהונה (חיו"ד מע' הזין אות ז') כתב וז"ל: זקן עפ"י הזהרה הקדוש והמקובלים רבינו האר"י ז"ל וזולתו לא תגע יד בזקן כלל לא על הפנים ולא תחת הגרון ולא בשום מקום ואפילו במספריים וזלת השער שעל השפה המעכב את האכילה שזה יש לחתכו במספריים וכמ"ש הרב באה"ט (יו"ד סי' קפ"א סק"ה) עי"ש. וכן נוהגים פה [ג'רבה] רבים וכן שלמים עפ"י דברי רבינו האר"י ז"ל הנז' וכו'. והבא לשאול איך ראוי לעשות נראה דכל מי שאפשר לו ראוי להתנהג עפ"י דברי רבינו האר"י ז"ל וכו' ובפרט אם הוא נושא משרה ציבורית מורה מרכיץ תורה חזן סופר וכיוצא וכו' וראוי לשים לב שאם במילי דעלמא צרכי חול ממון או גוף האדם הנלבב ונזהר בדרכיו מדותיו ומעשיו בוחר לו רק הדרך היותר סלולה ובטוחה, כ"ש וק"ו בצרכי הנפש ויש לו לכל בעל שכל ישר להשמר שלא יהי' בנפשו שום פגם וכמ"ש המקובלים ולא יחוש ללעג השאננים וכו' ולא גרע זה מענייני חול דכשיש לו ריוח ממון או בריאות גוף שאינו חושש למלעיגים דהאדם לא בא

לעוה"ז למלאות חפץ ורצון זולתו משאר בני אדם אלא לעשות רצון בוראו ב"ה ולפום צערא אגרא בזה ובבא כו' עכ"ל ושפתים יושק.

מסקנת הדברים

נמצינו למדים מכל האמור בירור דעת האר"י ז"ל בעניין גילוח הזקן, הן לפי ריהטת הבנת לשונו, והן לפי דעת הפוסקים והמקובלים שהזכירו ופירשו כוונתו. גם נתברר לנו בע"ה דעת מו"ר הרי"ח טוב ז"ל, ותצ"א דינא דעפ"י הסוד אסור להעביר הזקן הן בסם הן ע"י מספריים ואפילו להושיט בו ידו דרך עסק בלבד אסור שמא יתלוש שער. ויה"ר שיזכנו הקב"ה לעשות כל מעשינו ועבודתנו על הארץ מתחת כדבעי לפי סדר תיקון השמים ממעל כדי שנוכה להיות מרכבה אל קדושה העליונה ותמלא הארץ דעה את ה' אכ"ר.

(כ) ומודע לבינה כי אחרי זמן מה מאז שכתבתי כל הנז' יצא לאור ס' הדרת פנים זקן להרה"ג ר' משה ווינער שליט"א אשר הקיף שם כל הנושא הזה בהרחבה עצומה ולא הניח לא פינה ולא זווית. וכבר זכה לעשות מספרו הנז' מהדורא בתרא עם כמה הוספות, וגם הדפיס גילוי דעת של כמה וכמה מרבני הדור הע"י ויישר חילי' לאורייתא, שזכה, וזיכה הרבים במצוה יקרה זו, לחזק ידים רפות וברכים כושלות, להתחזק בקיום מצות גידול זקן, ביודעם מעתה את גודל חומר העניין הן עפ"י הפשט והן על פי הסוד. אמנם ראיתי שם שבהוצאה ראשונה נעלם ממנו תשובת מרן הרי"ח טוב בספרו רב פעלים הנז', ובהוצאה ב' (בהוספה ב') הדפיס קונטרס הערות אשר שרטט וכתב רב רחמימאי ידי"ן בנן של קדושים וטהורים סיני עדיף הרה"ג כהר"ר יעקב חיים סופר הי"ו שליט"א ושם (באות כ"א) העיר על העלמה זו. וראיתי שכתב שם ידי"ן מעלת היח"ס הי"ו לפקפק על הרבנים הגדולים משמיטי התשובה הנז' מספרי הרב פעלים הנדפסים מחדש שעשו כן [כפי ששמע] מכיון שלא יתכן שגברא רבה דכוותי' בתורת הסוד כמרן הרי"ח טוב ז"ל יצא לחלוק על דברי האר"י ז"ל, וכתב שלדעתו אין בזה טעם מספיק לפקפק בתשובה זו שיצאה מתח"ק דמוהרי"ח ז"ל, ושיתכן שהוא הבין אחרת בדברי האר"י ז"ל וכו' עישד"ב. אמנם כפי שנתבאר בדברנו בס"ד באר היטב שהאמת והצדק עם הרבנים שהשמיטו התשובה הנז' ושקבלה ברורה היתה בידם ממקור נאמן שאין תשובה הנז' ממהרי"ח ז"ל וגם הוכחנו בס"ד שאין מקום להבין אחרת בדברי האר"י ז"ל, ושכן סובר להדיא גם מרן הרי"ח ז"ל.

ונתבקשתי ע"י כמה מידידי הי"ו שעברו על תשובתי זאת לשלוח אל יד המחבר ס' הדרת פנים זקן לקראת המהדורא השלישית שלו, וכן הסכמתי בדעתי לעשות כדי לזכות הרבים במה שעלתה מצודתי בזה בס"ד, והשי"ת יעבט"א ויצילנו משגיאות אכי"ר.

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

מרן הגאון בעל "בן איש חי":

מי שאין לו זקן
"תהיה צורת פניו משונה ומכוערת"

העירני ח"א מדברי הגרי"ח בעל "בן איש חי" בספרו "בניהו"
על מסכת עירובין ק,ב (ד"ה ואידך הני שבח לה):

"ואם תאמר כיון דחשיב לה חסרון זה דמגדלת שער אמאי לא
חשיב חסרון על שאין לה זקן? זה אינו, דלא נאמר הדרת פנים זקן
אלא גבי איש, כיון שהוא גדול בשנים ואין לו זקן תהיה צורת פניו
משונה ומכוערת, אבל האשה שאין לה זקן הוא יופי גדול לפנים
שלה".

הוספה ו

דעת תורה

בענין גילוח ונידול הזקן

מאת הנאון מרן שי"ח בהגרי"י קניבסקי

[בנו של הנאון ה"סטייפלער"]

נעתקה מספרו "ארחות יושר" (סי' ה' עמ' יט-כ):

הדרת פנים

בשבת (קנ"ב א') הדרת פנים זקן וגינו בזה את הצדוקי הסריס ואמרו לו ברוך המקום שמנעך מזה ע"ש, ובכל הדורות הי' זה בזיון גדול מי שלא הי' לו זקן¹⁶¹ ורק בדורות האחרונים התחילו לזלזל בזה כי למדו מהגוים¹⁶², ובתרגום יונתן¹⁶³ אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה¹⁶⁴ והיינו אפי' אם מספר במספרים וכ"כ החינוך¹⁶⁵ והוסיף שעובר משום ובחוקותיהם לא תלכו¹⁶⁶ והביאו החפץ חיים¹⁶⁷ בספר המצות הקצר (ל"ת קע"ז) ומרן החזו"א¹⁶⁸ מאד לא היתה דעתו נוחה מזה [לא מבעיא בהמכונות גילוח¹⁶⁹ שנוהג היום שכבר כתב החפץ חיים (בלקוטי הלכות מכות כ"א ב' בעין משפט אות ז') שעובר בזה על פאת זקנם לא יגלחו ומרן החזו"א החמיר בזה מאד בכל מיני מכונות גילוח ולא התיר אפי' למכור למי שמגלח בתער להצילו מאיסור תער רק ציוה למכור לגוי וכן אאמו"ר זלה"ה¹⁷⁰ הי' מחמיר

161. ראה לעיל ח"ב פי"ט: "הדרת פנים זקן" ובמילואים לשם.

162. ראה לעיל ח"ב פ"ד הערה 4.

163. ראה לעיל ח"א ערך "תרגום יונתן בן עוזיאל" (עמ' לג-לז).

164. ראה לעיל ח"ב פ"ג.

165. ראה לעיל ח"א ערך "רא"ה (ספר החינוך)" (עמ' קיב-קיד).

166. ראה לעיל ח"ב פ"ד: "איסורי חקות גויים".

167. ראה לעיל ח"א ערך "חפץ חיים" (עמ' רסא ואילך) ובמילואים לשם.

168. ראה לעיל ח"א ערך "חזון איש" (עמ' דש ואילך) ובמילואים לשם.

169. ראה לעיל ח"ב פ"א: "מכונות גילוח".

170. ראה לעיל ח"א ערך "הגר"י קניבסקי" ("סטייפלער גאון") (עמ' שכה ובמילואים לשם). וראה

לעיל בפתיחת החיבור הנוכחי עמ' 16-17.

בזה מאד ואמר שקרוב מאד שזהו תער ממש ועוברין עליו חמשה לאוין וכ"כ מרן הגרא"מ ש"ך [שליט"א]¹⁷¹ וז"ל בענין להסתפר הזקן עם מכונת גילוח חשמלי יעוין בס' לקוטי הלכות על מס' מכות לבעל הח"ח בדף י"ד ב' בעין משפט שם שכתב שאסור ואין להקל בזה וגם ידוע שהחזו"א זצוק"ל אסר בכל מכונה עכ"ל רק אפי' המסתפרים במשחה שקורין סם¹⁷² ג"כ מאד לא היתה דעתו נוחה מזה], והחפץ חיים חיבר ספר שלם ע"ז נקרא תפארת אדם וז"ל שם נכון ליזהר שלא לספר הזקן אפי' במספרים כי כתבו המקובלים שבוה עוקר צנורות הקדושה מלמעלה ואבותינו ואבות אבותינו במדינתנו נהגו להחמיר בזה וביותר כהיום שנהגו הרבה מפריצי עמנו בהשחתת התער מצוה רבה לכלל ישראל להתחזק בזה ולא להקטין הזקן אפי' במספרים דהיינו להראות לפני הכל שהמצות שצויתה תורה להצטיין בזה האיש יהודי חביב אצלנו ואין אנו מתבישין בהם ח"ו וכעין זה איתא בברכות י"א משל למה הדבר דומה לאדם שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהי כנגד המשחיתים ופי' בתוס' רבנו יהודא (וכ"ה בחידושי הרשב"א שם) שהכונה שזה שאלו מפני מה הוא מגודל כ"כ וזה השיבו מפני שנמצא משחיתים אותו לגמרי ועוברים על לא תשחית וגו' לפיכך הראיתי היפוך עכ"ל. ובקובץ אגרות ממרן החזו"א (ח"א סי' קצ"ז) ע"ד הסם אם אינו סם המות אינו גם סם חיים ומאד קשה עלי הדבר שאינו ממדת הצניעות ואין זה לבוש ישראל רק למדו מהגוים בגולה ושוללים בזה קדושה, ושם (סי' קצ"ח) כתב מעולם אין דעתי נוחה מגילוח זקן כעין תער בהיותי מורגל באיסורו מדור הקודם והי' הדבר חמור מאד כמו גילוי ראש בחוצות והי' הדבר נחשב כשינוי מלבושיהם לבוש הישראלי ואף שפשטה המחלה גם בין התורנים יחיו לא נשתנה הדבר בשביל זה ולכן נפשי סולדת בענין זה, ואמר מרן ז"ל שכשנכנס אליו אדם שמוריד זקנו או שמגדל בלורית נהי' לו כ"כ לא טוב עד שעומד לו להקיא¹⁷³ . . .

171. ראה לעיל שם עמ' 16.

172. ראה לעיל ח"ב פ"ט.

173. ראה לעיל ערך "חזון איש" אות א' (עמ' דש) שכן העיד בשם החזו"א תלמידו הגר"מ שטערנבוך במכתבו אלי (כנוגע גילוח הזקן בלבד).

בסיומא דספרא

הנני מוצא לנכון לסיים חיבור זה בדבריו של הגאון רבי יעקב עמדין -
היעב"ץ ז"ל (בסידורו. במקום בו הוא דן באיסור הסרת הזקן - שער שלכת,
חלון המצרי):

ומה אוסיף לדבר לדרוש טובתם להציל נפשם מני שחת

מי יתן שומע לי ואמצא נחת

שלא תהא קולמסי לריק טורחת

שמהראוי להיות ישראל מצוינים במנהגיהם וכל עניניהם

כדי שיהא לגיון של מלך נודע בגוים

זרעו הודו והדרו

ולכשיבוא רועה נאמן [- משיח צדקנו] שיכיר עדרו

ומי מכלכל את יום בואו האדון אשר אנו מבקשים

ובמה יודעו איפוא אלה האנשים

אשר הסירו הדרת פניהם להיות כנשים. עכ"ל.

* * *

סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת יב).

מילואים והשמטות ל"בסיומא דספרא"

יש להעיר מדברי הגאון היעב"ץ גם בהגהותיו לסידורו (דף עז, א) :

"אין להעלות על הדעת שיגיע עת הגאולה מן הגלות כל עוד שיהיו חפצים ורצים אחריהם והולכים בדרכיהם ובמעגלותיהם"¹⁷⁴.

ובס' "מדרש פנחס" (תורותיו של רבי פנחס מקוריץ תלמיד הבעש"ט)
דכ"ב, א :

"הגלות המר הוא מחמת שהולכים בנמוסיהן, דהיינו בשערות.

גאולת ישראל – בזכות גידול הזקן

174

כן מבואר דע"י הסרת הזקן לא יהיו כלל ישראל ניכרים ובזכות גידול הזקן יגאלו – בס' קהלת יעקב (להגאון רבי שלמה קלוגר – יו"ל מכת"י ע"י מכון חכמת שלמה, ירוש"ו, תשס"ב) דרוש כו (עשרת ימי תשובה שנת תר"ז) וז"ל שם (עמ' שלב-שלג) :

"הנה הנביא ירמיה אמר (איכה לא יד-טז) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו וכו' עד סוף. ונראה הכוונה, ולהבין האריכות הלשון, אך נראה הכוונה, וכבר דברנו בזה בדרושים מכבר נדרוש לעשיית ה'תרה" – עמ' שו ואילך (נעתקו דבריו שם לעיל במילואים לח"ב פי"ז)) וכעת אבאר יותר, דזה מדבר על פרצת הדור בעו"ה מה שלובשין מלבושי נכרים ומגלחים זקנם ואין להם צורת ישראל כלל. והנה הוא ית' מאריך אף ונותן רשות לסט"א להתגבר כל כך, ואמרנו כי זה הו' לטובת ישראל, כי הנה בימים הקדמונים לא נחשב האדם לצדיק רק ע"י פעולות גדולות ומדות יקרים, ועבור זה הו' עיקר השכר האדם, אבל על דברים פשוטים כגון שלא לגלח זקנו או שאינו לובש מלבושי נכרים, על זה לא היה ראוי ליתן לו שכר, כי לא שייך שכר רק אם רוצה עושה ואם רוצה אינו עושה, ועל דברים כאלו הרי היה לו בושה ונחשב יוצא מעדת ישראל, לכך לא הו' שייך שעבור זה יקרא צדיק ולקבל שכר עבור כך, והיה צריך לעשות ענינים יקרים מאוד להיות צדיק. אך עתה כיון דהוסר הבושה ונעשה כהיתר ללבוש בגדי נכרים ולגלח זקנם, א"כ אם אחד לובש לבוש ישראל והולך בזקן, נחשב צדיק ומגיע לו שכר כמו אילו עשה לו כמה סיגופים בימים הקדמונים. ולכן הוא ית' רואה חולשת הדורות ואין הכשרים יכולין לסגן עצמן בסיגופים, לכך מניח לסט"א להיות להתגבר, כדי שע"י כן כשיסיר הבושה, עבור דברים קטנים שהכשרים יתנהגו בדת ישראל, יקבלו שכר כימים הראשונים על ענין גדול, ובזכות זה יגאלו.

"ולכן אמר ד'רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו' כי נראה לה שאין עוד ישראל, כי אינה מכרת אותם כלל כי אין להם דמות ישראל, לכך אמר 'מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה' כי זה הו' טובה לך, כי ע"י כן יש שכר לפעולתך נאום ה', כל מה שתעשה איזה פעולה שיהי' יהי' שכר לפעולתם, ובזכות זה 'ושבו מארץ אויב', אך פן תאמר הרי עכ"פ באמת בעינן שייקמו ישראל כל התרי"ג מצות ואימתי יהיה זה, והנה התורה ותרי"ג מצות הוי גבול שלנו, שכך וכך צריכין לקיים, ולכן אמר זה יהיה לאחריתך, אז יש תקוה לאחריתך נאות ה' ושבו בנינו לגבולם לקיים כל התורה כשנבוא לארץ ויתבערו הרשעים מן הארץ, אז נקיים הכל".

”בל”א: ווענט זיך דער גלות אין איין האָר.

”וכשיבוא משיח ב”ב ידעו כל המדינות שהגלות שלהם היתה להם מחמת דבר קל”.

[מה שי”ל בפירוש כוונת דברי ה”מדרש פנחס” הללו - ראה ”פתח דבר” לספר ”כבודה בת מלך” (לכותב הטורים), הערה 10 (ו”ל שם: ”שיש מפרשים דבריו על שער הזקן דאנשים, ויש על גילוי שיערה אחת דנשים”)¹⁷⁵].

175. שו”מ שכן פי’ דברי המדרש פנחס כעין מ”ש בס’ כבודה בת מלך שם במקור קדוש ה”ה הגה”ק בעל משמרת שלום מקוידינוב (הו”ד בס’ ”מדרש פנחס השלם” עמ’ ז אות ט”ו), דמ”ש במדרש פנחס שם אשר ביאת המשיח תלוי בחוט השערה - היינו מה שהנשים הולכות פרועות ראש, והאנשים מגלחים זקנם ופאת ראשם.

בהוקרה והדרת כבוד*

המחבר מביע הכרת תודתו לרבנים הגאונים שליט"א שהשתתפו
ב"מאודם" להקל על ההוצאות המרובות של הדפסת ספר זה
ובראשם:

(לפי סדר הא"ב)

הגה"ק אב"ד באבוב שליט"א

הגה"ק מק"ק בלאזיב שליט"א

הגאב"ד בראדי שליט"א

הגאב"ד קהלת עדת יראים - ווין שליט"א

הגאב"ד (רמ"ל) ממונקאטש שליט"א

הגה"ק מרן מסאטמאר שליט"א

הגה"ק מסקווירא שליט"א

*כפי הנוסח שנדפס במהדורה שני' של הספר בשנת תשל"ח. חבל על דאבדין ולא
משתכחין. זי"ע ועכי"א.

נוסח ההקדשה שהופיע במהדורה ראשונה של הספר בשנת תשל"ח:
**המחבר אסיר תודה ומקרב לב עמוק מודה לכל חברותא קדישתא
 שעמדו לצדו וטרחו ויגעו להיות בעזרתו בהכנת החיבור.
 ובראשם [שלא נזכרו כבר לעיל בגוף הספר]:**

הר"ר אביגדור שמואל ארון (מלבורן)	הר"ר מנחם גדלי' בן ליפשע
הר"ר אברהם דובער בן חי' (מאנסי, נ.י.)	הר"ר מנחם מענדל בן עטיל
הר"ר אברהם שמואל הכהן לוין	הר"ר משה יוסף ווייס
הר"ר אהרן בן ליבא	הר"ר משה יצחק ליבליך
הר"ר אהרן יעקב שווי	הר"ר משה נעמענאווי
הר"ר אלטר בן ציון מעצגער	הר"ר ניסן מאנגעל
הר"ר אלימלך צוויבל	הר"ר עזרא בנימין שוחט
הר"ר ברוך בן-ציון בן דבורה	הר"ר צבי הירש נאטיק
הר"ר דוד ליב גרויסבוים	הר"ר צבי יחיאל גרינבלאט
הר"ר דוד משה אולידורט	(בואנעס איירעס)
הר"ר חיים ליברמאן	הר"ר שלום דובער בן חיינעא
הר"ר חיים שלום דובער ליפסקער	הר"ר שלום דובער לוין
הר"ר יהושע דובראווסקי	הר"ר שלום יאקאבסאן
הר"ר יהושע שלמה צירקינד	הר"ר שמואל דוד בן חוה גיטל
הר"ר יוסף אברהם הלוי הלר	הר"ר שמואל זושא בן לאה
הר"ר יוסף יונתן בן אסתר טויבא	הר"ר שמואל יוסף בן יטה חי'
הר"ר יעקב טובי' רפפורט	הר"ר שנ"ז יצחק יהושע חאנין
הר"ר יוסף יצחק טורנער	

תשועת חן מיוחדת לידידיי אהוביי המו"מ בתוי"ש נ"י אשר לא חסכו עמל, יגיעה
 וטרחא ונדבה נפשם להיות באי-כוחי באה"ק ת"ו ותרמו מזמנם היקר ונסעו
 בשליחותי לכמה ממאורי ישראל אשר איתן מושבם בכל מרחבי ארעא קדישא.
 אשרי כי אשרוני אשר זכיתי לחברים נאמנים כמותם.

*

מלכא דעלמא יברך יתהון ויפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכא לשניהון
 ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין מרן די בשמיא יהא
 בסעדהון כל זמן ועדן ונאמר אמן.

לזכרון בהיכל ה'

לעילוי נר"נ של

ר' אלמער יששכר ב"ר יהושע העשיל פרנקל תאומים – י כסלו תרס"ב
ורעיתו צבי' בת ר' גרשון רוקח – כב מנ"א תרע"ה
ר' יהושע העשיל ב"ר צבי ורעיתו אסתר פרומא גולדבורג
הרב דוד ב"ר צבי ורעיתו גאלדא חנקא בת ר' צבי
ר' יהודה ורעיתו מינדל גערשטנער
ר' חיים אליהו גאלדשטיין ורעיתו שרה ובניהם שלמה, מלכה, ופרימעט
וכל משפחתם שנהרגו עקדה"ש, הי"ד
הרב ישראל אברהם ב"ר אלמער יששכר פרנקל תאומים – ו חשון תשכ"ה
הרבנית פשא רחל בת הרב יהושע העשיל – א דר"ח אלול תשל"ד
ר' יצחק ב"ר יהודה גערשטנער – י שבט תשל"א
ורעיתו פריידא בת ר' חיים אליהו – ל ניסן תשל"ב
ר' ישראל ב"ר שאול הלוי
מרת חי' בת ר' חיים אליהו – ר"ח סיון תשל"א
ר' לייבוש ב"ר יצחק
ר' דוד מאיר ב"ר ברוך ורעיתו רחל בת אברהם מנחם מענדל הכהן
והוריהם ובנותיהם חי' שרה, אימא, ביילא
ר' נחום דוב בער ב"ר אברהם יהודה
ורעיתו מרים דבורה בת ר' ארי' לייב הכהן והורי'
מרת שרה אסתר בת ר' ברוך – א' דחזה"מ סוכות
ובעלה אברהם יהודה
הרב חיים יששכר בן הרב ישראל אברהם – ב תשרי תשס"ג
מרת אלטא בינה בת ר' יצחק – יט אדר תשנ"ד
גאלדא חנקא בת הרב ישראל אברהם

ת. נ. צ. ב. ה.

לעילוי נשמת חמי

ר' משה חיים ב"ר יצחק לייב

נלב"ע כ"ז כסלו, יום ג' דחנוכה, ה'תשס"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

ולעילוי נשמת חמותי

זוג' מרת אבי' לאה בת משה מרדכי

נלב"ע ח' טבת ה'תשע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

ליבער

ולזכות

בנם יצחק לייב בן אבי' לאה

לחיים ארוכים ומאושרים בגו"ר

המחבר

לעילוי נשמת

מורי ורבי הרה"ג הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ
בעל מרץ ורב פעלים לתורה ומצות ורבים השיב מעון
מוהר"ר ישראל ב"ר יעקב ליב
נפטר י"ז סיון ה'תשל"ה
ת. נ. צ. ב. ה.

המחבר

לעילוי נשמת מורי ורבי הרה"ג וכו'

מוהר"ר צבי הירש ב"ר אברהם שמואל
פלדמאן

כיהן כמשגיח רוחני דישיבת מיר הק' דארה"ב כשלשים שנה
הורה ולימד תורה ומוסר לאלפי תלמידים
ושבק חיים לכל חי אחר מחלה קשה
ביום י"ד אלול ה'תשל"ז
ת. נ. צ. ב. ה.

המחבר

לעילוי נשמת מורי ורבי הרה"ג וכו'

מוהר"ר שרגא משה ב"ר מוהר"ר אברהם
קאלמאנוויץ

מילא מקום אביו הגאון זצ"ל וכיהן כראש ישיבת מיר הק' דארה"ב כשלשים
שנה, לחם מלחמת השי"ת בגבורה, נהג נשיאותו ברמה,
הקים את דברי התורה במס"ג, העמיד דור ישרים יבורך
שחל"ח כ' ניסן ה'תשנ"ח
ת. נ. צ. ב. ה.

המחבר

לעילוי נשמת

מו"ר משנות נעורי שהתמסר באופן מופלא לחנך אותי ולהדריכני בדרך טובים (יחד עם שאר תלמידיו המרובים) ה"ה הו"ח אי"א גו"ג רב פעלים לה' ולתורתו וכו'

ר' חיים נחום ב"ר אריה ע"ה מכניק

ולזכות משפחתו הנעלה

מסר נפשו ונפשות בני ביתו לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה וזכה

להקים את דברי התורה הזאת ורבים השיב מעון

נלב"ע י"ג טבת תשע"ח

תנצב"ה

המחבר

מוקדש לעילוי נשמות

הו"ח אי"א עניו בדרכיו וגדול במעשיו וחסדיו

ר' שמשון הכהן ע"ה שטאק

וזוג' מרת מאמיל ע"ה

ולזכות

בנו הר' בן ציון שי'. בנותיו חנה פרומא ופייגא ומשפחותיהם שיחיו

לאות הוקרה

על התענינותם הרבה לטובתי בגו"ר

המחבר

לעילוי נשמת

הו"ח אי"א דגול ורב פעלים, רחום ומוקיר רבנן

יסופר טוב מדתו, יחקק רבה פעולתו

הרבני הנגיד המפואר גו"ג

ר' שבתאי נח גורדון ע"ה

המחבר

לעילוי נשמת מורי ורבי הרב הגאון
ר' בנימין ב"ר יעקב קמנצקי זצ"ל

צדיק בדרכיו וחסיד במעשיו
מגדולי מרביצי תורה של דורנו
אשר מסר נפשו ונפשות בני ביתו
לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה
לעשות מלאכתו - מלאכת שמים - במים רבים
ונתקיים בו הבטחת חז"ל הבא למחר (אחרים) מסייעין אותו וזכה להקים את דברי התורה הזאת
ורבים השיב מעון

עלה השמימה עש"ק פ' טהרה אחר חצות ב' אייר תשע"ז תנצב"ה
המחבר

לזכות

הו"ח המו"מ בתוי"ש ובמדות תרומיות עוסק בצ"צ ורב פעלים וכו'

הרה"ח ר' דוד מאיר ווייס שליט"א

וזוג' מנב"ת תחי'

יתברך ממעון הברכות בעד מעשיו הטהורים ויראה דור
ישרים יבורך ממשיכי מסורת

המחבר

לע"נ

העלמה היקרה חנה מרים ע"ה

בת הרה"ג וכו' ר' דובער הכהן וזוג' דבורה שפרה שיחי'

בעל

נלב"ע י"ט שבט, תשס"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

המחבר

לעילוי נשמת
האשה החשובה, אשת חיל, תפארת משפחתה

מרת חוה גימל ע"ה
בת ר' חיים אליעזר ומרת רחמה מירל מרים
רפופרט

זכתה לגדל בני' ובנותי' בדרך התורה המסורה
על כנפי השכינה תשכון נשמתה הטהורה
נפטרה יום ראשון דחג הפסח ה'תשס"א
ת. נ. צ. ב. ה.

לזכות

דודי זקני היקר, הרה"ח בעל מדות תרומיות, מורם מעם, מסור ונתון באופן
מופלא בלב ונפש לחינוך תשב"ר על טהרת הקודש, מלאכתו מלאכת שמים
ורב פעלים

מוהר"ר דוד פנחס רוזענבערג שליט"א
ולע"נ זוג' עזר כנגדו בכהנ"ל מנב"ת מרת רבקה ע"ה

יוכה לברכת ה' "עוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו", ויוכה לרוב נחת מכל יו"ח
ש"ב שיחיו, כולל בניהם – אלה התלמידים, מתוך בריאות נכונה ושמחה וטוב לבב

המחבר

לעילוי נשמת

ר' איסר בן יצחק דוד ז"ל

ולזכות

משפחתו וכל יוצאי חלציו שיחיו

יה"ר שיהי' להם כל טוב בגשמיות וברוחניות, ושהקב"ה ימלא
כל משאלות לבבם מתוך מנוחת הנפש, מתוך שמחה ומתוך
הרחבה

לעילוי נשמת

הרב זליג ליב ב"ר נפתלי הערץ הלוי ע"ה

ק ב ל ס ו ן

Pioneering founder and first Rabbi of the Young Israel of North Woodmere
Rabbi Kevelson dedicated his unique and remarkable skills, energy and resources to
forwarding Mikvaos, Yeshivos and Shuls in both Eretz Yisroel and the USA while personally
guiding and inspiring with scholarship and love both young and old toward the study of
Torah and observance of Mitzvos in general and of Shmiras Halashon in particular
His love for and dedication to his family was remarkable

המחבר

לעילוי נשמת

הנערה שרה ע"ה

בת - יבלחט"א - הר"ר הענך אברהם שיחי'

אזריקן

תהלוכות' ומעשי' היו בצניעות ובענוות חן אהובה למעלה ונחמדה למטה לכל מכירי'
בעדינותה ורחמנותה התמסרה לזולתה בשמחה וברוחה רוממה כל סביבתה נקטפה בדמי
ימיה בעודה י"ח שנים לחייה נשמתה הזכה עלתה לגנוי מרומים בחודש אשר בו אנו נגאלים
ג' ניסן תשע"ד, תהא נשמתה צרורה בצרור החיים

המחבר

לעילוי נשמת

איש תם וישר ויר"א הרה"ח הרה"ת

ר' אהרן ראובן ב"ר אברהם יצחק

ראפפורט ע"ה

עבד את בוראו בתמימות ובשמחה

הצנע לכת ובעל מדות וקיבל יסורים באהבה נשא ונתן באמונה ביתו פתוח לרווחה אוהב ואהוב על חברות ומקבל
כל אדם בסבר פנים יפות חניך מאות ילדים וקירב הרבה ליהדות וזה לראות כל יוצאי חלציו עוסקים בתורה
ומצוות מלא אמונה ובטחון עד יומו האחרון ותמיד ציפה להתגלות המשיח

נפ' יום ו' עש"ק כ"ו אדר ה'תשע"ז

והובא למנוחות בו ביום אחרי חצות

ת. נ. צ. ב. ה.

לעילוי נשמת

הרה"ג הרה"ח רב פעלים

מוה"ר אברהם דוב העבט ז"ל

נשיא איגוד הרבנים דאמריקא

שימש ברבנות יותר מחמישים שנה בק"ק שערי ציון ברוקלין נ.י.

מסר נפשו בעד שלימות ארצינו הקדושה

נואם בחסד עליון, מצויין בעבודתו הפורי' בהרבצת התורה וחיווק היהדות

ורבים השיב מעון

נלב"ע אור לכ"ד טבת ה'תשע"ג

תנצב"ה

לזכות

רבקה בת הינדא

וכל משפחתה

לעילוי נשמת
איסר בן יצחק דוד
שרה בת ישראל
רבקה יהודית בת אשר אנשיל
אברהם יוסף בן משה

Dedicated by
Rabbi & Mrs. Ari & Malky Sperlin

לע"נ
רבקה ב"ר יעקב מנחם מענדל
גלב"ע
כ"ט תמוז תש"ע

לעילוי נשמת
הרה"ח הרה"ת ר' ישעי' ע"ה בן הרה"ח הרה"ת ר' אהרן ז"ל
נפטר כ"ף כסלו ה'תשמ"א
וזוגתו מרת שרה רעלקא ע"ה בת הרה"ח הרה"ת ר' נחום ז"ל
נפטרה כ"ו תמוז ה'תשס"ו
גופין
תנצב"ה.
נרבת משפחתם שיחיו

הצלחה בב"ע

יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם

מוקדש ע"י

איש החסד עוסק בצרכי ציבור ורב פעלים הנגיד

הרה"ח ר' מרדכי ווייס הי"ו, סי-געט

Hatzlocho Raboh!

Menachem Mendel Szmerling

לע"נ

הרה"צ הרב ירחמיאל משה נח ראפאפארט הי"ד
שמסר נפשו עבור קדושת הדרת פניו בהשואה
תנצב"ה

לזכות

דבורה בת שרה

לשידוך טוב והגון בגו"ר ומזל והצלחה רבה ומופלגה בכל ענינים בטוב הנראה והנגלה

In the merit of our precious daughter

Fayga Devorah Chaya Mushka bas **Shoshana**, by **Betzalel**
Chaim ben **Chashia** and **Shoshana** bas **Yocheved Yehudis**.

May we have Hatzlacha Rabba, Besuras Tovos and משיח נאו!!!

In the name of **Rabbi Yosef Halevi Heller** Shlita (Rov) and the
entire Kolel Minyan we wish you much success.

In honor of **Mendy** and **Hindy** Fox and our daughter **Zelda**
Raizel Fox

Rabbi Noach Simcha and Devorah Leah Fox and Family

לזכות משפחת סערעבריאנסקי

In honor of **Chaim Halevi Levilev & Menucha Goodfriend**
on the occasion of their marriage

חיים שניאור זלמן יהודה בן הינדא יוכבד לרפואה שלמה וקרובה

לזכות הר' יקותיאל זוגתו חי' מושקא זיסל גאלדשטיין
ומשפחתם שיחיו

לע"נ ר' נסים בן ר' ברוך וזהרי ע"ה ז"ל דו"אן

לזכות ידידי עוז בנש"ק הרב שמואל בן רבקה להצלחה רבה בגו"ר

לעילוי נשמת דבורה פייגא בת שמעון הכהן

לזכות רפואה שלימה בקרוב ממש לכל חולי עם ישראל

לחזקת יראת שמים ובריאות הנפש והגוף לישראל לוי בן שיינא מרים

לחזוקת הבריאות בנשמות וברוחניות לישראל לוי בן שיינא מרים שיחי'

לזכות יוסף בן חנה

Hatzlocho Rabbo! **Rabbi Berel Bell**

Bracha v'hatzlacha - **Binyamin Akiva Ben Avraham Avinu**

לעילוי נשמת ראובן בן מרדכי ע"ה סירוטה

לזכות לוי יצחק הלוי בן חנה ברכה וחנה בת יוכבד רבקה קוריןסקי

From your Friends in Houston Texas with appreciation for
your dedication to this important topic

לזכות חיים שניאור זלמן יהודה בן חננדא יוכבד לרפואה שלימה וקרובה

לזכרון בחיבל ה'

לעילוי נשמת אבינו מורינו יקירינו

ר' **משה יובלים ז"ל**

נלב"ע ביום ט"ז חשוון תש"פ

ואחיו **בנימין ורוד**

בני **אליעזר ויהודית יובלים ז"ל**

אברהם (יאנוש) ז"ל

בן **יחיאל ואירמה טובה גיטל** דמטר (דוולר) ז"ל

נלב"ע י"ג בחשוון תשע"ג

יהודה צבי (לסלו) ז"ל

נלב"ע ד' כסלו תש"ע

ואחיו **חנוך** (ג'ורג') ז"ל

ואברהם (אנדרש אנדור)

בני **יעקב** (יאנו) **ומטילדה** קליין ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה

נרבת

מרת אווה קליין

ולעילוי נשמתם של בני משפחתנו שנרצחו בידי הפשיסטים והנאצים
"...משגרים קלו ומאדירות נברו..." ה' יקום דמם

עדנה ויהודה ולדנר - שמואל זאב רוזנדרין - מגדה רוזנדרין - אישטוואן לוקסאנבארג - יפה לוקסאנבארג - קליין רוזה - שנייד רוזנדרין - אנה רוזנדרין - אווה רוזנדרין - לסלו נפתלי רוזנדרין - מור קורשאר - קרולינה מולר - יוסף קורשאר - גיטלה פרישל - שמואל האזר - קאופר ז"ע - יולישקה רוזנדרין - מרגיש האזר - גיטלה קורשאר - אמרה קורשאר - דו"ז קורשאר - פרנץ קורשאר - מרגיש מאנצי קורשאר-פלדמן יאנו-משה וייס-רוז'ה וייס שושנה-אברהם דראק-קרולינה בתן-לאסלו דראק-בורבלה שפיגל-מור משה אהרון בכרך-מטילדה מרים רוזנברג-עקיבא יאקאב-גיטלה גיטל הרצוג-אברהם בכרך-מריה מרים וייס-אילונה חנה וייס-יעקב בכרך-פאני בכרך-יוסף בכרך - פרידה דראק-גוה גרשון בכרך-אנדרש בכרך-מנו דראק - גיטלה דראק-מנחם דראק- ברטה חנה וידר-גיטלה יהודה צבי בכרך-מטילדה תהילה פלדמן - אדולף יהודה בכרך-איון בכרך - משה בכרך-גרשון בכרך-ברטה לאה בכרך-הרמן מאיר צבי קרייזמן-צחק קרייזמן - אהרון קרייזמן-זאב קרייזמן-אדנו קרייזמן-חיים קרייזמן-משה קרייזמן-יהודית קרייזמן-מרים קרייזמן-ג'וליה גוטה בכרך-יעקב קרייזמן-מריה מרים פלדמן- מרים מתילד קרייזמן-סרנה פלדמן-אינגן גוטליב-וילאן קליין-אדולף פלדמן- אדולף דוולר-דייד דוולר-מיכור דוולר- יאנו פלדמן-אדון אברהם קרייזמן-שארולפה שרה קרייזמן-משה קרייזמן-יוסף קרייזמן-אראקמה קרייזמן-מריה קרייזמן-ליליאנה קרייזמן-מרים קרייזמן-מגדה קרייזמן-לוויה קרייזמן-תיאודור קרייזמן- מיכור קרייזמן-יוסף ונה שוורץ-פאולנה בריינדל מולר-בלה בינה קראוס שומוגי-אמה שוורץ-שומוגי-פרנץ שוורץ-שומוגי -אנה שמוקלש שוורץ-שומוגי- יאנו יעקב קליין-חנוך גיורא קליין- תרוח, מינקא, זיגו, ארנוולד, יוסף, ארתור, דוד, שנייד, הרמן בני אברהם וסיליה דוולר - פירושקה, מיקשה בני אדון ומינקא בונדי - בונדי, מינס, פול בני ארתור ואילונה זינגר -

...ושחלכו בדרך כל בשר

יאנקה חנה פלדמן- יאנו יחיאל דוולר-אירמה טובה גיטל-אברהם יאנוש דוולר -דמטר- מטילדה דוולר- קליין - יהודה צבי לסלו קליין-אנדרש אנדור אברהם קליין קפלוני-אינגן יצחק שמואל בן יהודה צבי- בריינדל, אברהם, נפתלי, דוד דוולר -מאנצי ברטה זינגר-לאסלו מור זינגר-מרגיש זינגר-דן בן צבי וטובה ברדיצ'ב-אורי בן צבי וטובה ברדיצ'ב-אורית בת דן ואסתר ברדיצ'ב-טובה ברדיצ'ב-צבי ברדיצ'ב-הרב יצחק אהרון פרווויס-מרדכי דב ברנרד יוחלים-דבורה יוחלים-שרה וינר-מרדכי וינר-ציפורה בת מרדכי דב דבורה יוחלים-וינר -אליעזר בן מרדכי דב דבורה יוחלים-בנימין, דוד, משה בני אליעזר ויהודית יוחלים-יהודית בת מרדכי ושרה יוחלים וינר - אביגדור בן מרדכי ושרה וינר- ארנקא קיש וינגר - ארנקא כהן וינגר.

ת.נ.צ.ב.ה